

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS.

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEERUNT ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA :

D CENTIS ET QUADRAGINTA INDICIUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PICIS ETIAM ET IMPERITIIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIIS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, VBI INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI CERNERE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM DUOBUS LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESIOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTINQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, EXCENTRORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS NIC-IL-LIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUNERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA;

ACCURANTE J.-P. MIGNE.

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AB INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM: AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VICINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, DECEN ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCÆ, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT ; DUM HUIUS VERBIO NERE LATINE TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTRORIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETTIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM ET GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SÆRIESBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS HAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DERET.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXVIII.

ŒCUMENIUS, TRICCÆ EPISCOPUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

PATROLOGIA

CURSUS COMPLETUS

REDACTIO ET REVISIONE D. THEODORUS KUNZE, PH.D. ET D. JOHANNES KUNZE, PH.D.

PRIMUM EDITIO, 1870. SECUNDA EDITIO, 1875. TERTIA EDITIO, 1880.

RECURSUS GENEALOGICI

REDACTIO ET REVISIONE D. THEODORUS KUNZE, PH.D. ET D. JOHANNES KUNZE, PH.D.

PRIMUM EDITIO, 1870. SECUNDA EDITIO, 1875. TERTIA EDITIO, 1880.

RECURSUS GENEALOGICI

REDACTIO ET REVISIONE D. THEODORUS KUNZE, PH.D. ET D. JOHANNES KUNZE, PH.D.

RECURSUS GENEALOGICI

REDACTIO ET REVISIONE D. THEODORUS KUNZE, PH.D. ET D. JOHANNES KUNZE, PH.D.

PRIMUM EDITIO, 1870. SECUNDA EDITIO, 1875. TERTIA EDITIO, 1880.

REDACTIO ET REVISIONE D. THEODORUS KUNZE, PH.D. ET D. JOHANNES KUNZE, PH.D.

PATROLOGIA GENEALOGICA

REDACTIO ET REVISIONE D. THEODORUS KUNZE, PH.D. ET D. JOHANNES KUNZE, PH.D.

PRIMUM EDITIO, 1870. SECUNDA EDITIO, 1875. TERTIA EDITIO, 1880.

REDACTIO ET REVISIONE D. THEODORUS KUNZE, PH.D. ET D. JOHANNES KUNZE, PH.D.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM X. ANNUS 995.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΡΙΚΚΗΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

ŒCUMENII,

TRICCÆ IN THESSALIA EPISCOPI,

OPERA OMNIA,

JUXTA EDITIONEM PARISIENSEM ANNI 1631, PRÆVIA EMENDATIONE DILIGENTISSIMA, TYPIS AMPETITA.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ.

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIOR.

VENIUNT DUO VOLUMINA 22 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM X. ANNUS 995.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXVIII CONTINENTUR.

ECUMENIUS TRICCÆ IN THESSALIA EPISCOPUS.

PROLEGOMENA.	col. 9
<i>Donati Veronensis Epistola dedicatoria ad Clementem VII Pontificem Maximum.</i>	9
<i>Joannis Hentenii, monachi Hieronymiani, qui Græca Latina fecit, Præfatio ad D.</i>	
<i>Georgium ab Austria, Episcopum Leodiensem, Bullonensem ducem, etc.</i>	11
<i>Ejusdem Præfatio ad Lectorem.</i>	19
ECUMENII SCRIPTA :	
Commentaria in Acta apostolorum.	43
— in Epistolas Pauli.	307
— in Epistolas Catholicas.	455

NOTITIA.

(Orden, De Script. eccles., t. II, p. 518.)

Oecumenius, ætatis etiam admodum incertæ scriptor Græcus (a), de quo altum silentium apud veteres non incongrue ad annum 990 ponitur, donec certam illius ætatem assequi liceat. Porro ut in fronte Commentariorum præmittitur, nomina auctorum ex quibus contextit *Explanationem suam in Novum Testamentum*, hæc sunt : Papias, Clemens, Methodius, Dionysius, Irenæus, Origenes, Hippolytus, Athanasius, Eusebius, Basilius, Gregorius Nyssenus, Acacius, Isidorus, Photius, Chrysostomus, Gregorius Nazianzenus, Severianus, Gennadius, Aretas, Andreas Cæsariensis, Cyrillus, Theodoretus. Cum igitur ex citatis auctoribus Andreas Cæsariensis, qui in mss. codd. inscribitur, anno circiter 842 scriperit, et Photius anno circiter 880, ut constat, floruerit, cum Aretas anno circiter 990 exstiterit, recte, meo quidem calculo, scriptorem hunc Cavus quem sequimur, ad annum 990 collocasse videtur. Exstant ipsius *Enarrationes in Acta apostolorum*, in *Epistolas sancti Pauli omnes*, et in omnes *Canonicas*, quas sequitur *Commentarius Arethæ in Apocalypsim*. Editæ *Commentaria Oecumenii et Arethæ* primum Græco typo prætus insigni Veronæ in folio anno 1532, a Donato Veronensi, dicata Clementi papæ VII, quæ ibidem recusa anno 1562. Horum versionem in linguam Latinam aggressus est Lovanii anno 1545 Joannes Hentenius, Mechliniensis Belgæ, monachus Hieronymianus, quæ Parisiis anno 1547 in fol. prodit. Denique Græce et Latine Parisiis 1631, 2 tomis in folio.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PATRI NOSTRO CLEMENTI VII PONTIFICI MAXIMO

DONATUS VERONENSIS.

(Ed. Veron. 1532.)

Quod in Chrysostomo animi primum habuit tuus hic tuique amantissimus atque observantissimus filius Gilbertus, beatissime Pater, quodque deinde in Euthymio, ac postremo, in Damasceno quem proxime impressum *Tuæ Sanctitati* dicandum curavit : idem in hisce commentariis nunc habet : ut eos alii nulli mortalium, sed uni tibi tanquam singulari cuidam suo numini dicet. Hosce igitur ab eodem animo profectos tu vicissim eadem vultus serenitate, qua superiores illos, accipies : et juxta illos in amplissima ista omniumque toto orbe celeberrima Romana bibliotheca collocabis : ut ipsi quoque cum eam sibi sedem delectam animadverterint, cum illorum quasi amantissimorum fratrum consuetudine et aspectu, tum tui numinis præsentia, lætiores in perpetuum degant : et quicunque ad se accesserint, ejus doctrinæ cupidi qua ipsi abunde referti sunt, quamque se tradituros profitentur, eos a se talibus præceptis imbutos, quasi epulis quibusdam non modo saluberrimis, sed etiam suavissimis satiatos, ex isto tam amplo tamque illustri loco dimittant. Etenim cum omnis divinarum librorum series quos canonicos vocant, quibusque omnis sacra doctrina continetur, in duas divisas partes : quarum una, *Vetus* quod vocant *Testamentum*, altera novum amplectitur : ab initio quidem religionis nostræ in utraque lingua non defuerunt et celebri sanctitate et præstanti doctrina præditi, qui totum illud quasi celestis sapientiæ corpus, editis amplissimis eruditissimisque commentariis, nobis exponerent. Cæterum cum illorum quidem unusquisque bene nane omnia, ut homo tamen, non optime omnia exposuisset : studiosique tam ex omnibus, quam ex singulis ne facile optima elegi possent, ipsa et scriptorum et librorum multitudine impedirentur, nec immerito quasi dubia quadam cæna apposita, quid potissimum sumerent, dubitarent : exstiterunt alii sancti doctique viri, qui etiam hanc difficultatem studiosis adimerent : qui videlicet non novas quasdam a se inventas interpretationes proferrent, sed ab illorum unoquoque, quos diximus, ad sacrorum librorum illustrationem, optima quoque eligentes excerpent : et omnibus quæ ita hinc atque illinc excerpissent, auctorum suorum nomina apponerent. Cui rei simile quiddam ii, qui dialogos scribunt, facere videntur : per hoc quidem illi significantes, nihil se in hoc verborum dedisse legentibus, sed unum duntaxat eligendi scribendique sibi laborem curamque sumpsisse : ut hoc pacto et studiosi quicunque hujus laboris futuri essent, quasi vades quosdam et fidejussores certissimos singularum expositionum, propria illa nomina haberent : et ii qui illa ad utilitatem omnium collegisset, omni culpa non solum ambitionis,

(a) Episcopum fuisse Oecumenium et sedem Tricem in Thessalia tenuisse prodidit excerptor quidam anonymus apud D. Bern. de Montefalconis in *Bibliotheca Coisimiana*, pag. 277, quod antea omnes fugerat. ERR. PARA.

sed etiam fraudis invidiæque vacaret. Ac tantum quidem abest ut ullam sibi laudem ex hoc quærere videantur quicunque hujusmodi studio delectati sunt, ut vix eorum unum aut alterum invenias, præsertim apud Græcos, qui inscriptione aliqua suum nomen significandum putaverit. Itaque in hoc genere omnes propemodum sacros libros quique ad Novum, quique ad Vetus Instrumentum pertinent, Græce habemus expositos, nullo ejus præposito nomine qui tali labore sit functus, tametsi in his ipsis qui nunc in manibus sunt, et quos nunc impressos Tuæ Sanctitati dicamus, Beatissime Pater, auctorem unum, Oecumenium deprehendimus, et item alterum, Aretham. Quod ipsum qua conjectura ducti affirmare ausi simus, melius commodiusque altera Græce præposita præfatiuncula indicandum duximus: ut si qui litterarum nostrarum ignari ad hoc opus legendum accesserint, habeant ipsi quoque in primo ingressu operis aliquid luminis, qualecunque id sit, quod sequantur. Ut vero hanc partem potissimum Gibertus, ex tanta copia imprimendam curaverit, ea ratione in primis ductus est: quod hoc unum nobis ad ejus partis divinarum librorum plenam interpretationem habendam, quam Novum Testamentum vocant, deesse cerneret. Nam divus Thomas, unus ex hisce junioribus theologis maxime celebris atque illustris, sive Græcos amulatus, quos videbat in hoc tantum studii posuisse, sive suo quodam spiritu ductus, ne hoc quidem laboris genus inexpertum intactumque reliquit: sed in unum collatis plurimis ex illis sanctis viris qui nobis ab initio divinas litteras exposuerant, nec modo nostris, verum etiam Græcis, quos in Latinum conversos habebat, in quatuor Evangelia opus elaboravit; quod etiam præter morem Græcorum suo nomine præposito ad ejus modi laborem illustrandum, Catenam Auream appellavit; hujus vero partis, quæ supererat, membra aut non attigit, aut suis propriis commentationibus exposuit. Itaque Gibertus, ne diutius studiosi sacrarum litterarum similis laboris etiam in hanc partem desiderio tenerentur, hanc primam omnium aggregandi statuit: eo magis quod præter divi Pauli Epistolas, reliqua quæ hic habentur exposita, non solum ejusmodi Catenam nullam habebant apud nos, quæ percipi eorum sensa tenerique possent, sed ne expositiones quidem omnino alicujus generis ullas. Multum etiam in hoc valuit Joannis Lascaris commendatio: qui vir ea doctrina et claritate his temporibus præstans, quam omnes norunt, Giberto auctor erat ut hæc potissimum pars ederetur. Nam hoc quoque in primis scire oportet, cum hujusmodi expositionum Catena ex hac parte quam nunc damus, ea ratione interposita nominibus quam Latine sæculum divum Thomam videmus, in solas divi Pauli Epistolas apud Græcos circumferretur: Gibertum tamen illius viri beneficio et munere exemplar nactum miro librarii artificio sumptuque descriptum apprimeque vetustum: in quo Pauli quidem Epistolæ ejusmodi nomina non interposita, ut in aliis, sed in margine ascripta habent: ipse vero expositionum contextus non secus continuatur ac si unus esset scriptor qui suam quandam novam commentationem in illud opus afferret. Denique Acta apostolica et Catholica quæ dicuntur Epistolæ, atque item Apocalypsis nihil talium nominum neque ascriptum prorsus neque interpositum habent. Ex hoc autem exemplari, collatis tamen aliis quoque nonnullis alterius illius generis, quod diximus, hæc tam multa quæ nunc exeunt in lucem, expressa sunt.

ILLUSTRIS. PRINCIPI AC REVERENDISS. DOMINO

D. GEORGIO AB AUSTRIA, EPISCOPO LEODIENSI, DUCI BULLONENSI,

COMITI LOSSENSI AC MARCHIONI FRANCIMONTANO, ETC.

JOANNES HENTENIUS MECHLINIENSIS MONACHUS HIERONYMIANUS, S. D.

PRÆFATIO.

Haud injuria Plato libro *De repub.* a sacrosanctæ philosophiæ limine ablegat cœn profanos quosdam, atque ad eam capessendam minime idoneos, princeps illustrissime, qui angusto sunt animo ac sordido, rerumque humilium cupiditatibus mancipato. Haud enim quaquam fieri posse arbitratus est, ut quem animum sordida illa cura rerum humilium occupavit, eo ipso divinarum humanarumque rerum scientiam comprehenderetur. Nec id immerito. Quoniam enim modo animus humanus, imo et brutalibus affectionibus deditus, poterit, repente hinc avulsus, subito ad ea quæ plus quam sic sic rationis dissita sunt, totum se transferre? Quapropter recte quoque ait idem in *Phædone*, par omnino esse, ut qui ad sapientiæ studium se conferunt, prius quidem emoriantur, animumque ipsum ab omni corporis sensu cogitationeque avertant, et quasi in suum jus suamque libertatem vindicent. Alioqui enim quemadmodum habet Lysias Pythagoricus in epistola ad Hipparchum, is qui corruptis obscenisque moribus speculationes ad divinos sermones iunisset, non secus agit quam si cœnoso puteo liquidissimam insundat aquam, quæ et cœnum conturbet, et suam ipsius contaminet puritatem. Quod si tantam munditiem ab eo exigebant qui ad humanam duntaxat ac naturalem accedit philosophiam, quanta, obsecro,

requiretur ab eo qui supramundana ac divina scrutari desiderat? Siquidem mundana quærentes tot hi involvitur, nec in malevolam animam ingreditur unquam sapientia, nec habitat in corpore subdito peccatis¹. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugit sctum, et aufert se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu, et a superveniente iniquitate corripitur, quod expresso satis intelligendum dedit Christus Judæis, cum ait : *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam a vobis mutuo accipitis*². Porro tanto major in vobis doctrina humana requiritur, quanto longius ab hac munditie separamur, cunctique illius Spiritus auxilio destituimur, qui sacris olim apostolis ac prophetis tanquam electis suis organis indivulsa semper aderat, eorumque linguam ac calamus ad omnia dirigebat, juxta illud Christi promissum : *Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem*.

Hæc ideo dixerim, quod ante aliquot annos videns communicatos esse nobis a Græcis sacros hos ac utilissimos commentarios, plurimum demirabar neminem inter tot virosque doctissimos agmina hanc sibi provinciam suscipere, ut vel communis potissimum utilitati insultu, vel mercedis a Domino expectandæ gratia, aut si non ob aliqd, certe vel sui nominis apud mortales celebritatem quærens, quæ in hoc videbatur esse maxima, Latinos nobis ipsos redderet. Verum tandem ad me rediens, cui difficultatem in causa esse cognovi, quæ singulos à laudatissimo opere retraheret : cui aut se parus esse diffiderent, aut labores plus quam Herculeos fugitantes, suas supponere humeros recusarent, placidam quietem ac otium negotio ultro suscepto præponentes. Ego vero, quanquam me his longe inferiorum esse perspicerem, ingenioque ac eruditione parum admodum posse præstare confidebam : dolens tamen maximo hoc fructu tot annis Latinos immerito fraudari : multorum quoque pulsatæ precibus, quibus obistere impudentis potius inisset quam verecundi, immensos sane in hoc subitil labores : quo vel eruditorum animos provocarem ac irritarem, ut vel sic exstimulati, omni procul otio rejecto, aut etiam privato negotio quo sua quisque quaerit, ea tantum quaerant quæ sunt Jesu Christi. Et piis compitis satis favit Altissimus : ut, si non omnibus in locis omnium animis, imo nec meo subinde satisfecerim, rarius tamen procul a scopo me hallucinatum crediderim : atque danda est venia si quid in horum versione me fugerit, ut fugiasse multo non dubito, cum variis undique constructis fuerim angustiis. Vix enim credi queat quantum laboris vel id mihi addiderit, ut cetera omittam, quod Photius, vir sane et sensuum indagator sagacissimus, et ssecularum rhetoricæ observator diligentissimus, plurimis in locis singula Pauli verba Græca eorumque contexturam veluti trutinæ ponderaret, cum tamen Paulum Latine reddentes, hujusmodi verborum ordinem simulque Græcam Phrasim immutare coactus fuisset, sic ut jam Photii scholia locum non haberent, proinde ambigerem frequenter, num præstaret eam commentariorum partem in totum relinquere, quam Latinis acerbosæ, nulloque fructu tradere, ut quæ solis serviret Græcis, nempe de anxia Græcarum vocum contextura ac significato. Tandem tamen omnia fideliter reddere decrevi : quanquam me non parum quoque remoraretur unici Græci exemplaris non rara menda, sive librarius hic in culpa fuerit, sive typographus : quæ me plerumque divinare cogent : feliciterne an secus, id, quemadmodum et cetera omnia, lectoris judicio relinquo. Et quanquam ob hæc me non lateat phrasim aliquanto esse in nonnullis durioræ : malui tamen fidi interpretis quam elegantis paraphrasæ fungi officio, etiam si hoc consequi potuissem : cum videam nonnullos, dum nimis politi in vertendo videri volunt ab auctarum etiam animi conceptu nonnunquam excidisse. Ego vero intra ipsa interpretis septa me satis inclusi : quod ut facerem, etiam ingenii tenuitas me cogit. Neque enim adeo excellenti prædixit eum ingenio, ut, velut Phidias statuis non solum aptam membrorum tribuebat harmoniam, sed etiam dignitatem et amplitudinem, ita et ego versionis splendorem adungere possim lumenque orationis. Ego itaque mea me pede metior : nec unquam aliud ago, quam, et si non verborum mensuram annumerem, at saltem Græcarum sententiarum pondus Latinis rependam : adeoque his qui tantum Latini sunt consului, ut ne verbum quidem Græcum, quoad fieri licuit, relinquerem : quod ubi pervari naquivit, addidi continuo, quid illi Latine respondeat. Quanquam tamen id satis scio, nihil adeo fore ex omni parte beatum, ut mereatur omnium plausu excipi : idque adeo non peto, ut etiam magis hoc auspiciu haberem, si meus labor universis probaretur : cum aciam inter tam varia hominum ingenia, esse non paucos, quibus mea non probari malim quam probari. Siquidem non immerito Phocionem, quem Demosthenes suarum orationum securum esse dicebat, qui et tantam animi constantiam semper referebat, ut nulli unquam visus sit nec ridere nec flere, cum die quadam dicens, videres pariter ab omnibus approbari sermonem, conversus ad amicos : Quid, inquit, num mali quidpiam dixi imprudens? Quod si etiam aliquid portulerim laude dignum, id tamen mihi non ascribendum est, sed Domino, a quo est omnis donatio bona, omneque donum perfectum³. Quod non Christiani tantum noverunt, verum etiam ethnici, qui nescio quibus fictis a se diis referebant acceptum, quidquid a se perageretur boni. Et hinc est quod præclarus ille dux Pytho, Atheniensibus ob res feliciter gestas ipsum admirantibus, ac prædicantibus, quod Cotyn regem interemisset, Diis, inquit, habenda est gratia, quibus auctoribus hoc facinus gestum est; nam ipse nil aliud quam manum et operam meam commodavi.

Quanta autem sit horum commentariorum utilitas, ne dicam necessitas, facile quivis perspicere poterit, qui vel hoc unum consideraverit, quod in hos divini Instrumenti libros, nihil hactenus prodiiit,

¹ Sap. i seq. ² Joan. v, 45. ³ Joan. xvi, 13. ⁴ Jacob. i seq.

quo satis animo facere posset. Siquidem in Acta solum habemus Chrysostomum, si tamen is Chrysostomus est, qui etiam ubique id potius agere solet, ut homines a vitiis revocaret ad virtutes, quam ut auctoris mentem aperiret. Porro in eas quæ Catholice dicuntur, Epistolas, aut in Apocalypsim nullos omnino habemus commentarios lectu dignos, nisi quod ex his quæ nunc in lucem damus, nuper decerptum ac consarcinatum est. Pauli vero Epistolas etsi plures interpretari conati sint, adeo tamen illarum lectio salebrosa est ac plena anfractibus, lectorem sæpius suis longissimis periodis ac hyperbaticis suspensum retinens, neque inaccessam et inviam sensuum profunditate reddens, ut nisi quis eum, quo ille scripsit, spiritum ducem habeat, nunquam ille satis a quoquam enarretur.

Porro Paulinum cuius adesse spiritum non facile credidero, maxime cum illos miserrime ac turpissime videam in his hallucinari, qui sese unos Pauli tenere mentem impudenter asserunt, nullos alios præter suum ipsorum animum consulere volentes commentarios, imo calumniantes potius illos ac subsannantes. Itaque præter hunc suum erroris spiritum nullam aliorum recipiunt enarrationem, sed omnia suo explicant arbitratu, aut depravant potius: quos suis Petrus depinxit coloribus, dum Paulinas Epistolas*, non certe ut isti, clarissimas dicit ac facillimas, nullaque opus habere enarratione, sed nonnulla continere intellectus difficilia, quæ indocti, inquit, parumque firmi detorquent, sicut et cæteras Scripturas ad suam ipsorum perniciem. Siquidem divinas omnes Scripturas Deus arcano suo consilio noluit usquequaque pervias esse hominibus, ne facile contemnerent, quod facile adepti essent: sed ut multo labore subacta hominum ingenia, primumque ipsius implorato auxilio, tandem acceptum thesaurum tanto haberent chariorem, tantoque servarent cautius, quanto majori studio ac diligentia accerserent. Cæterum, quis horum sit auctor commentariorum, manifestum est non eundem esse primariam omnium auctorem, cum in Actis apostolicis simul et in Paulinis Epistolis plurima hic in compendium redacta sint, quæ fusius tractaverat Chrysostomus. Rursumque plurimorum aliorum sententiæ referuntur, nunc quidem positis in solo litteræ contextu nominibus, nunc vero additis etiam in margine: quæ et nos eodem modo ut in exemplari reperta sunt omnino reliquimus. Ad Apocalypsim autem certus præfigitur auctor (a), additis etiam in initio nominibus eorum a quibus ille nonnulla excerpterat. Præterea in omnibus his commentariis frequenter quoque ponuntur variorum auctorum sententiæ, suppresso illorum nomine, nescio an librarium oscitantia. Varios tamen esse vel ex eo liquet, quod sæpius contrarium invenias ejus quod præcesserat. Utque unum verbi causa proferamus exemplum: cum prius in Apocalypsi dixerit Babylonem esse Constantinopolim, non mundum nec aliam quamvis civilem, postmodum multis in locis dicit ac probat esse mundum, et nullam particularem civitatem. Cæterum, quamquam in prioribus libris nemo suum præfixerit nomen, ut est Græcis consuetudo, nunquam suo nomine evulgare quæ ipsi suo Marte non elaborarunt, sed veluti centones quosdam ex variis collegerunt: evidentibus tamen propemodum conjecturis colligimus Œcumenium esse partim auctorem horum, partim collectorem: qui tamen interdum, ubi suam post alios præfert sententiam, suum quoque addidit nomen, ne quis illam aliis tribueret, quam ipse dignam non censebat quæ cum eorum sententiis conferretur. Plurima autem excerptit ex Chrysostomo, cujus tamen nomen tunc solum addi curavit, cum ejus verba recenseret, non autem cum ipsius sententiam contractioribus verbis referret. Quod autem sit Œcumenius qui hæc omnia præter Apocalypsim nobis, ut nunc in lucem eduntur, tradiderit, his colligimus argumentis. Primum postremis commentariorum verbis Epistolæ ad Colossenses, proprio etiam nomine margini præfixo, scribit in hunc modum: Cum ab exemplari non integre invenissem beati Joannis scholla in Epistolam ad Colossenses, conscripsi illa ut potui. Si quid igitur in ipsis leve aut reprehensione dignum inventum fuerit, noverit is qui legit, meum esse hujusmodi lapsum. Rursum quarto ad Ephesios capite habet hæc verba, addito in margine Œcumenii nomine: Ὁρα τι χάρις ἐνέστασεν ὅτε γὰρ ἐχάρισα τὰ τοῦ μακαρίου ἰωάννου. Hoc est: Animadvertite quid et mihi visum sit: neque enim datum fuit quæ ipsius sancti sunt considerare, Chrysostomum intelligens, propter quod et Joannis nomen in margine adjunctum erat. Satis itaque ostendit Œcumenius se collectorem esse commentariorum in omnes Epistolas, non tamen ullam alibi fecisse suis ipsius mentionem, eo quod in illis nactus esset integrum Chrysostomi exemplum. Rursum hujus enarratio ponitur frequentius post aliorum explicationes, reddendo interdum causam eorum quæ præmissa erant, addendo etiam non raro, Mihi quoque ita videtur posse dici. Quid si et hoc modo dicatur, juxta hunc intellectum quem et divus Joannes suscipit: aut etiam Cyrilli seu Basilii aut cujusvis aliorum nomina citat. Porro hæc plurimis locis videre est, quorum nonnulla hic recenserebimus. Ad Romanos quinto ad ea verba, Peccatum non imputatur ubi non est lex; capite nono ad ea verba, Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen; primæ ad Corinthios vi, cum dicitur, Qui scortatur, in corpus suum peccat; capite vii, De virginibus præceptum Domini non habeo; capite xv, Cum tradiderit regnum Deo et Patri, et eodem, Ut sit Deus omnia in omnibus; ad Ephesios ii, Juxta principem potestatis aeris; capite iv, A quo totum corpus quod coaptatur et compingitur; et eodem

* II Petr. iii, 15.

(a) Arethas scilicet Cæsariensis, cujus commentarius in Apocalypsim exstat apud nos ad annum 910, tomo CVI, post eum quem scripsit Andreas item Cæsariensis, Arethæ magister. Edit. Patro.

Sol non occidat super iram vestram, ubi ait : « Quosdam audiri ita interpretantes ; » secunda ad The-
 salonicenses iii, *Porro Dominus dirigat corda vestra* ; ad Hebræos x, *Umbram habens lex futurorum bono-
 rum* ; capite xii, *Qui pro gaudio sibi proposito* ; aliis quoque locis innumeris. Cum igitur hinc luce ma-
 nifestius sit Œcumenium Paulinarum Epistolarum collegisse commentarios, arbitramur idem ipsum
 fecisse in Acta apostolorum et in Catholicas Epistolas, quanquam nec ibi suum nomen addiderit :
 cum ejusdem omnino sint phrasis, nisi quod ibi pauciores habuerit quos imitaretur, quorum etiam no-
 mina vix unquam in Græco exemplari addita invenimus, nec in litteræ contextu nec in margine. Hos
 autem nostros labores jure optimo vindicare sibi poterat, utque suo nomine in lucem ederentur postu-
 lare, illustrissimus princeps ac reverendissimus dominus D. Joannes a Lotharingia, S. R. E. tituli S.
 Onufrii cardinalis, doctorum virorum Mæcenas egregius, cui plurimum debent quicunque sacrarum
 litterarum studiis addicti sunt : ut qui, statim ubi cognovisset me hujusmodi in commune Ecclesie
 bonum subiisse labores, cum illi ne de nomine quidem notus unquam fuisset, liberali tamen munero
 me donari jussit, ampliora etiam pollicens ubi liber typis excusus foret. Cui etiam libentissimo animo
 opus hoc dedicasse, nisi jam priusquam ad ipsum accedere daretur, non animo solum concepissem,
 verumetiam verbis T. R. D. manifestassem ob eam quam novit causam, ipsius auspiciis opus hoc me
 in lucem editurum : adeo ut nequaquam mihi fuerit integrum, aliud agere aut fidem non servare.
 Quod si etiam maxime facere voluissem, ne ipse quidem illustrissimus princeps, re cognita, ullo modo
 tulisset : ut qui nihil hujusmodi nominis celebrationes moretur, cum jam ad tantum splendorem acce-
 serit, ut hinc nihil omnino suo nomini possit accrescere. Cujus cum affluentissimas opes, cum ingenium,
 corporis et animi decus, cum suavissimos mores ipse mecum revolvo, profecto in eas mihi videtur
 in quo fortunam cum natura, cumque ambabus virtutibus, tres potentissimas rerum dominas, contendisse
 credam, cujus ipsarum potissimum beneficii gratia teneretur, aut qua plenioribus ipsum muneribus
 manuque largiore cumlaret. Cumularunt certe et quæque est officio suo functa, nec cui plus debeat
 facile discreveris. Non itaque præterita usus sum excusatione, quod ipsum eam nominis celebrationem
 exoptare putarem : sed ut meo interim nomini consulens, ostenderem me non temere hæc egisse, aut
 ingratitude notam illo pacto debere agnoscere. Dabitur tamen alibi locus, ut spero, quo gratum ina-
 erga eum principem ostendam.

Nunc vero ad te venio, clarissime ac reverendissime Georgi, consecrans ut nosce nostros labores,
 qui tuis auspiciis in lucem prodire conantur, læta atque exporrecta fronte suscipias. Id autem ut facere
 auderem, partim mihi persuasit tuorum morum uno omnium ore prædicata integritas, cum admirabili
 prudentia parique humanitate conjuncta, partim vero incredibilis quidam, quem non obscure præ se
 ferre visa est tua amplitudo, erga hujusmodi auctores amor : partim quoque talis erat singularis ac gra-
 tuitus tui in me favor, cognitaque tua erga me voluntatis propensio, ut nihil me tibi non debere ingenio
 faterer. Hoc etiam potissimum nomine, quod cum e tuis ortus sim ditionibus, singulique suum principem
 recens patriam ingredientem munusculo quopiam, quod obsequiosum testetur animum, excipere soleant,
 ego nequaquam vacuis manibus accedere debui. Quod si sera videatur gratulatio, non ob id reprehendi
 debet, cum dilata sit urgenti ac probata omnibus causa. Nemo enim probasset, opinor, si præcipienter,
 ut Tuae Amplitudini gratularer in tempore, setum hunc seu aborsum potius, immaturum abjecissem, aut
 a me abire permissem. Porro quo nunc munere apud Tuam Celsitudinem majorem me gratiam initurum
 confiderem, non erat, quam si utilissimos hos, imo propemodum necessarios commentarios et potissi-
 mum consecrarem, qui non modo singulari præditus est pietate, sed præter omne genus doctrinæ tanta
 quoque dicendi facundia ac eloquentia, quanta vel ab ejus generis hominibus requiri potest maxima, qui
 omnem vitam in litteris consumpsorunt. Accedunt ad tantam præstantissimarum artium doctrinam et
 cæteræ virtutes dignæ magno principe : justitia in imperio, pacis tuendæ cura, magnitudo animi, pietas,
 studium juvandæ ac ornandæ religionis Christianæ, elementia ac bonitas eximia. Hoc principe duce quid
 poterit esse adversi, si cum virtute omnia secunda sunt ? Nemo in illo quidquam inconsultum metuat, pro-
 dentissimus est ; nemo insolentiam animi cogitet, modestissimus est ; nemo injuriam timeat, æquissimus
 est. Bene merentes sua confirmabit humanitate, languidos excitabit industria, improbos severitate com-
 pesceat. Certe hujusmodi omnino requireretur qui infelicissimis hisce temporibus celeberrimæ Ecclesie
 præficeretur, amplissimæque ditionis habenas ea prudentia eaque doctrina moderaretur, ovesque a tru-
 culentis pene luporum faucibus eriperet, nempe qui in variarum Ecclesiarum moderatione jam probatus
 esset. Siquidem tranquillo mari quilibet nautarum vectorumque gubernare potest : ut ubi sæva fuerit
 orta tempestas, ac turbato mari rapitur vento navis, tum viro ac gubernatore opus est : et qui ante om-
 nia duo hæc Platonis præcepta tenet, quæ Cicero dicit necessario adesse his oportere, qui omnino rei-
 publ. profuturi sunt : primum ut civium utilitatem sic tueantur ut quidquid agunt ad eam referant,
 obliiti commodorum suorum. Neque enim idem principem decet quod privatum. Atque hinc est quod
 Pelopidas uxori quæ ad bellum proficiscentem muliebriter rogabat servaret seipsum, Alii, inquit, ut
 isthuc faciant monendi sunt : nam princeps ac dux hortandus est potius ut servet cives. Alterum est
 ut totum corpus republicæ curent : ne dum partem aliquam tueantur, reliquas deserant : nam id sedi-
 tionis maximique dissidii ac invidentiæ causa esset. Verum neque ego is sum qui, ne dicam tibi, sed
 nec alii cuivis consilium dare possim, neque tu is es cui opus sit illud a quoquam expetere. Tu tibi in

omnibus monitor dandus es : tuis consiliis, diligentis ac industriæ relinquendus. An nos timeamus ulia te parte aretissimam æquitatis regulam transitorium ? facturam aliquid te tuisque maioribus ac regali tua prosapia indignum, aut a tuis moribus alienum ? neve ab honestissimis viis rationibus aberres ? Unde hic nobis metus, aut quid de te non debemus nobis polliceri ? qui non modo veterum laudes splendoremque prioris ætatis, sed et ingenia ludantium viresque superasti. Quapropter his relictis, quæ et ego frustra eloqui tentarem, et tu invitis aut obturatis polius auribus exciperes, Deum optimum maximumque precor, te nobis, imo patriæ ac communibus studiis diutissime servet incolamem.

Datum Lovanii, in collegio theologico, anno a partu virgineo 1545, pridie Kalendas Apriles.

CANDIDO LECTORI.

Rursum in hujus operis exordio præmonendus mihi es, candide Lector, eundem quem in priori tomo ordinem nos servasse adpotandorum numerorum capitum, tam iusta Græcos quem hic auctor observavit, quam iuxta Latinos quem nos quidpiam citantes aut aliud notantes semper sequimur, cum nullam facimus Græcorum capitum mentionem. Itaque initio statim cuiusque faciei positus numerus, Latinorum est : qui vero majusculis litteris supra ipsos paginas versus ascribitur, Græcorum. Rursum ubi Bibliorum locus quispiam fuerit in contextu citatus aut ad ipsum quoque modo allusum, nec tamen in opposito margine additus est Latinus capituli numerus, ad eundem qui paulo ante citatus est locum recurrit ; nolimus enim frustra idem ejusdem voluminis caput iterato ponere. Quoniam cum variorum ejusdem voluminis capitum consecutio dicta citantur, posito semel duntaxat voluminis nomine, numeros capitum simul adjungimus eo quo illa citantur ordine. Præterea eandem hic mihi dari veniam precor quam in Enthyrio postulavi, quod voces quasdam non vitaverim a quibus abhorrent nonnulli nostro hoc poliori sæculo : nempe, Salvator, salvare compassio, dispensatio ac similes, ne si exactiores substitueremus, quæ sacrarum Scripturarum studiosis non adeo trita essent, lectorem quoque modo remorari videremur. Ad hæc cum Græcum exemplar singulorum argumenta capitum initio cuiusque libri aut epistolæ recenseret, malimus singula singulis capitibus præfigere, ne ad dignoscendum capituli argumentum, necesse tibi foret subinde ad libri initium recurrere. Quapropter etiam nonnunquam coacti sumus partes textus aliter quam in Græco essent exemplari dividere : cum ibi continuato textu, in margine duntaxat novi capituli numerus annotaretur. Nonnunquam etiam ne textus adeo nullius aut minutissimè concisus viaceretur, plures conjungimus periodos quæ in Græco exemplari divise erant, potissimum in Epistola ad Romanos et in Apocalypsi, qui libri in hoc a cæteris maxime dissidebant : ubi tamen divisas hujusmodi sententias conjungimus, ad singularum enarrationem rursus eas aut ex integro aut in parte repetimus. Nonnunquam vero hanc fecimus unionem eo quod permissim partes hujusmodi variarum periodorum non suo ordine explicabantur : quod adeo frequens erat, ut huic malo non ubique remedium præstiterimus : ideoque hic te admonemus, ut si quando sententiæ alicujus explicationem requiras, etiam præcedentis clausulæ enarrationem perlegas. Sæpius enim ubi quispiam citatur auctor et præsertim Photius, non eam duntaxat litterarum partem quæ proposita est declarat, sed ea etiam quæ subsequuntur. Ne id quoque temere a nobis factum existimes, quod nonnunquam Pauli, Lucæ aut Joannis litteram novo satis modo verterimus : id enim facere coacti sumus, ut scholiorum respectum haberemus : alioquin si reliquos sæculi fuisset interpretes, scholia in hujusmodi locis nulli scripsissent propositum. Hujus quoque te admonitum velim, quoties locus quispiam in his ex Veteri citatur Instrumento, hunc iuxta versionem Septuaginta referri, utpote qui Græce scripserunt, hi autem collectores Græci tantum erant : qui etiam non raro sensum magis citant quam verba : aut, quod mihi magis videtur, ex memoria citant, quæ, utpote labilis, etiam doctissimos nonnunquam fallere solet. Denique, id etiam animadvertere, quantum nostris temporibus hi serviant commentarii, qui plurimis in locis indicant brevibus quæ Pauli verba variis obstant hæresibus illasque confodiunt. Accipe itaque, lector candide, ac fruiere felicitibus auspiciis præda quam ex Græcorum bibliothecis tuis visibus primi abveximus : quanquam hujus pars, ut verum fatear, nempe in Epistolam ad Romanos, ante aliquot annos erepta fuerat, Joanne Lonicero interprete, verum in illa admodum, ut quæ ne tertiam quidem partem haberet eorum quæ nunc in eam Epistolam tibi damus : eaque, nescio cujus vitio, satis infelicitè Latinitate donata : neque enim interpretem temere accusare velim : quanquam in etiam in nuncupatoria Epistola satis indicat quam non magnificat ea quæ veritas, seseque maluisse in alio versari argumento. « Majori, inquit, delectatione in eo versatus essem, si in Scripturæ scopo, in fide, in Christi meritis, sanguine et morte, atque adeo in justificationis mansisset firmiter ac constanter ; » et post pauca : « Nonnunquam sane bonus hic vir dum Pauli mentem non assequitur, nec respondet per omnia saculæ analogiæ, operibus plus a quo tribuit, ut appareat theologum esse Græcum : quorum sane commentaria, cum Christum doceant et in Christi gloriam conscripta sint, nobis haud statim sunt contemnenda. Cæterum, Christiano potius volupe esse debet, videre et agnoscere quo dono veteres Christum prædicarint. Quanquam autem non parum multi reperiantur, qui citius hunc interpretem divi Pauli sint resecturi quam lecturi : eorum tamen calumnia minime mihi probari potest. Cur enim non potius divi Apostoli præcepto obsequimur, Omnia probate ; quod bonum est, tenete. »

Hactenus Lonicerus de eo quem vertendum susceperat. Verum nonnulla in primis capitibus loca consere-
mus, quæ ipsi nobiscum fuisse in Græco exemplari communia, veluti ex ipsius versione liquet, quod et de his
et de aliis locis innumeris, quibus non satis inter vos convenit, lector judicare valeat : et primum Græca
ponemus, deinde nostram versionem, ac tertio Loniceri verba. In primis super illa primi capituli verba, Ad
obediendum fidei, ubi nit interpres : Καὶ γὰρ οὐ δαὶ πολυπραγμονεῖν γέννησιν καὶ οὐσίαν Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον
ὁπαθεῖν, quod nos ita reddidimus : « Neque enim oportet Dei generationem vel substantiam curiose scruta-
tari, sed tantum obedire, » ipse vero sic habet : « Etenim non oportet variis occupari rebus cum qui Filii
Dei generationem et essentiam novisse velint, sed solummodo verbo obedire. » Eodem capite, super illud,
Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi operibus intellecta conspiciuntur : Græca : τὰ ἀόρατα γὰρ,
φθίν, ὅσον ἄγγελοι καὶ αἱ ἄλλαι ἀσώματοι οὐσίαι. Ἡολα ταῦτα : Τὰ ἀνὰ χεῖρας λόμου εἰς γένεσιν πα-
ραχθέντα, nostra versio : « Siquidem invisibilia, ait, putā angeli ceteraque substantiæ incorporeæ. Quan-
nam sunt hæc incorporeæ ? Quæ ex creatione mundi ad esse producta sunt. » Lonicerus : « Invisibilia enim,
inquit, Qualianam hæc ? Quæ a condito mundo ad generationem rerum peracta sunt. » Statimque postmo-
dum ubi Græca habent, τῶν παρηγγέμων εἰς γένεσιν, nostra versio : « Ea quæ ad esse producta sunt : »
Lonicerus : « Quæ generationis via producta sunt. » In fine capituli super ea verba, Non solum faciunt, ve-
rum etiam assentiuntur perpetrantibus : ubi Græcus Isidorus retulit quosdam aliter legere, ac contendere
depravatos esse Græcos codices, tandemque subjungit : Ἐγὼ δὲ οὐτε ἡμαρτήσθαι ἐν τούτῳ φήσας τὰ ἀπο-
στολικὰ βιβλία, οὐτε καταδραμεῖν τῶν μὴ νενουχέτων φράσας, τοῖς ἐντευξομένοις ἐπιτρέψω τὴν φήσιν.
Φημι τόνου, ὅτι ἐπειδὴ τοῦ πλημμελεῖν τὸ ἐπαινεῖν τοὺς πλημμελοῦντας πολλὰ ἐργαζώτερόν ἐστι καὶ
μαῖζον εἰς κόλασιν λόγον, εἰκότως εἰρηται. Οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πρᾶ-
σουσιν, nostra versio : « Ego autem neque in hoc depravatos esse codices apostolicos asserens, neque cum
his qui non intellexerunt contendere volens, lectoribus isthuc judicandum permittam. Dico ergo quod cum
eos qui peccant collaudare longe operosius sit ac magis ad supplicii rationem momentum haberi quàm pec-
care, merito dictum est, Non solum ea faciunt, verum etiam assentiuntur perpetrantibus. » Lonicerus :
« Ego vero neque errasse existimans apostolicos libros, neque assentiens illis qui non assensu sunt mentem
Pauli, lectoribus isthuc judicandum permittam. Censeo igitur quod simul atque delinquentes commendare
dum delinquent sit multo molestius ac inajus quàm delinquere, merito hæc castigationis ratione dictum est,
Non solum ea faciunt, verum etiam agentibus assentiuntur. » Et quanquam in margine dicat ac fideliter
reddidisse quod Græcum exemplar habebat, ex ipsius tamen versione satis liquet eodem modo quo et
nos Græca legisse : verum, cum ea aliter intellexisset, quendam immutasse, alia vero addidisse. Item
super illud septimi capituli, Novi quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum, Græca :
Τὸ αὐτεξούσιον θέλει δεῖξαι, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος Κύριος τῆς ἐκ ἡμῶν τοῦ τε ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ῥοπῆς,
Φθίν οὖν. Οὐκ οὐκεί ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθόν· οὐκ ἀποκεκληρωμένον καὶ ἀνάγκη εἶναι παραμένον μοι ἔγω
τὸ πράττειν τὰ ἀγαθὰ, ὥστε καὶ πρὸς βίαν ἀπλᾶναι με τῶν κακῶν· τούτο γὰρ οὐκ ἔστι, ἢ εἰς δαὶ διαμονή,
καὶ ὅσον ἐγχαδισίς. Nostra versio : « Arbitrii libertatem vult ostendere, quodque homo dominus sit poten-
tiæ ad utrumque tam bonum quam malum. Ait ergo : Non habitat in me bonum : non mihi sorte datum
aut necessitate quadam apud me permanens habeo ut bona operer, ita ut vi quadam abstraheret me a ma-
lis. Nam ea dicitur habitatio, perpetua videlicet permanentia ac veluti residentia. » Lonicerus : « Liber-
tatem vult ostendere, nempe quod homo non sit dominus ad boni malique momentum. Dicit itaque, Non
habitat in me bonum : non est certum, neque necessario apud me permanet ut possim bona persequi : imo
natura mea adeo corrupta est, ut vi quadam ad mala me pertrahat. Id enim est veluti habitatio assidue
perduratio, et veluti concessio est ac residentia. » Ex horum deductione satis apparet non esse typographi
vilio additum adverbium negandi non, initio hujus particulæ : et etiam ex eo quod in margine annotave-
rit : « Adversus liberum arbitrium. » Cum autem non satis caperet Græca, addidit, non : et infra, « Imo
natura mea adeo corrupta est, » quod putaret id exigi propter verba sequentia ὅτι καὶ πρὸς βίαν ἀπλᾶναι
με τῶν κακῶν, quæ perperam intellecta vertit, ut vi quadam ad mala me pertrahat. » Hæc all'prava mentis
potius esse dicerent quam ignorantia : tum propter ea quæ supra recitata sunt ex nomenclatoria ipsius
Epistola, tum propter alia quædam ejusmodi : ut quod nonnulla reliqueris ad illa Pauli verba secundo ca-
pite : Illi quidem qui secundum tolerantiam boni operis, etc. : ubi Græca habent : Οὐ γὰρ μόνον ἡ τί-
σις ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔργων χρεῖα· ὁπομὸν δὲ εἰπὼν, γενναίως ἔχαι δόδαται πρὸς τοὺς παπα-
σμοὺς. Hoc est : Neque enim sola fides sufficit, sed et opera sunt necessaria. Cum autem dixit toleran-
tiam, docet ut adversus tentationes et afflictiones strenue ac habeant. Ipse vero, relictis prioribus
verbis de fide et operibus, suam versionem a sequentibus incipit, hoc modo : « Tolerantiam
dicens, docet ut sese strenue adversus tentationes gerant. » Et mihi quidem facile persuadebit priora illa
verba desiderata fuisse in suo exemplari, ut quod tertiam vixdam partem habuerit eorum quæ ex nostro ver-
simus : at vereor ne id aliis persuadere non possit, eo quod in proœmio dixerit, bonum hunc virum dnm
Pauli mentem non assequitur, nec respondet per omnia fidei analogiæ, operibus plus æquo tribuere. Ego
tamen eo sum propensior animo, ut hæc illi contigisse credam, quod aliis rebus occupato, non vacaverit
exactius hæc ponderare : nec tantum studii sacris Litteris ac rebus theologicis impendere potuerit, quam illi
qui nullis aliis distracti studiis, toti his incumbunt. Cæterum priusquam ad ipsam accedam enarrationem,
primum loca quædam subjiciam in quibus dissidebat nostrum exemplar ab his quæ vulgo circumferuntur
Græcis exemplaribus : quod tamen non raro factum opinor librariorum aut typographorum incuria, quod

nee editioni conformis esset ejusmodi lectio, nec bibliis Complutensibus, de quibus in Euthymio feci mentionem in epistola ad lectorem. Nonnunquam ergo cum apertum viderem in exemplari mendum, nulla facia aut hic aut circa eum locum rei mentione, resitui ut oportuit; aut ubi opera pretium videbatur, id in margine annotari curavi, et idcirco ea loca hic non subijciam. Porro non decrevimus annotare loca (quemadmodum nec in Evangelia fecimus) quibus et hoc nostrum et alia Graeca exemplaria dissideant a vulgata editione Latina, quod id ex variis aliis interpretibus quisque petere possit. Subdemus quoque indicem sententiarum quae in his commentariis memoria dignae visae sunt, quoniam plurimos id expetere videmus: numero designante folium, littera autem a, priorem columnam partem, b vero, posteriorem. Ceterum, antequam ad libri lectionem accedas, quare errata quaedam quae aut typographorum aut nostros praeterfugerunt oculos ad rectam lectionem revocato: in quorum annotatione primus numerus folium designat, secundus columnam, tertius autem versum: ubi vero duo solum numeri signantur, prior positi jam folii columnam ostendit, posterior autem versum. Quod si unicus assignetur numerus, is dicte columnae versum designabit. Vale.

ΤΟΙΣ ΦΙΛΕΛΛΗΣΙ.

Αἱ τῆς ἐφ' ἑξῆς βιβλίου περιεχόμεναι ἐξηγήσεις, οὗτοι θαυμαστὴν τινὰ βραχυλογίαν καὶ σαφήνειαν, καὶ δὴλωσιν ἀναφαίνουσι τῶν ἀεὶ ἐν τῇ θείᾳ Ἐραφῇ ζητούμενων, ὥστε παιθεσθαι με βραδίως, ταύτας τῶν παλαιότερων ἐκείνων, ἀφ' ὧν εἰς ἐν ὧσπερ αἱ σῶμα συνηροσθησαν, τοσοῦτω διαφέρειν, ὅσην τὸ μέλι τῶν ἀνθέων τιμιώτερον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ τὰ τοιαῦτα συλλέξας, τὴν μέλιτταν μιμησάμενος, ἀφ' ἑκάστου τῶν πρὸ αὐτοῦ γραφάμενων, ὥσπερ ἐκείνη ἀπὸ τῶν πανταχοῦ βλαστησάντων ἀνθέων, τὰ κάλλιστα ἀποδρεψάμενος, ἐκ πολλῶν τούτων ὥσαι ῥόδων καὶ ὁμνοῦντων ἐν τῇ ἱερῇ τῇν Θεῶν, ἕνα χορὸν τοῦτον τὸν θαυμαστὸν συνεστήσατο. Ὅτι δὲ Οἰκουμένιος τις ἐνόματι ὁ τοιοῦτος, ἐντεῦθεν ἦδη δύναίτο ἀντίς μαθεῖν. Εὐρον γὰρ ἐν τῇ εἰς τὴν πρὸς Κολασσαεὶς Ἐπιστολῇ ἐξηγήσει κατὰ τὴν ἑσχάτην σελίδα τοιαύτην μαρτυρίαν. Ἐκ τοῦ ἀντιγράφου, φησὶ, μὴ εὐρὼν καλῶς τὰς παραγράφας τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τῆς πρὸς Κολασσαεὶς Ἐπιστολῆς, συνέγραψα αὐτάς ὅπως ἠδυνάμην. Εἰ οὖν εὐρεθῇ τι ἐν αὐτοῖς ἢ κοῦφον ἢ ἐπιλήψιμον, ἴστω ὁ ἀναγινώσκων, ἑμὲν εἶναι τὸ τοιοῦτον πταίσμα. Ταύτη δὲ ἐφ' μαρτυρίᾳ καὶ πᾶσα εἰς τὴν πρὸς Κολασσαεὶς Ἐπιστολὴν ἐρμηνεία τελειοῦται. Ἐχει δὲ γε αὕτη ὄνομα προτιθέμενον τὸ Οἰκουμένιου. Ὅστε ἐκ τούτου τεκμαίρεσθαι, μᾶλλον δὲ ἀναμφιβόλῳ ἦδη εἶναι, τοῦ Οἰκουμένιου τούτου, καὶ γοῦν εἰς τὰς Παύλου Ἐπιστολάς, τὸν πόνον εἶναι. Οὗτος γὰρ ἀνὴρ πᾶσαν τὴν Χρυσόστομου πραγματείαν, ὡς καὶ παντὶ τῷ ἀναγινώσκοντι ῥᾶδιον καθόρην, εἰς βραχὺ συστυλάμενος, ταύτη καὶ τῶν ἄλλων ἀγίων τὰς ἐξηγήσεις προσέθηκε, τὸ ὄνομα ἑκάστου ἐφ' ἡπιγραφῇ προμηθεύας, ὡς ἐν Κυρίλλῳ, Γενναδίῳ, Θεοδορίῳ, Γρηγορίῳ, Βασίλειῳ, Σευριανῷ, καὶ τῶν τοιοῦτων, ἑκατέρω; δὲ Φωτίῳ τινός, ἀφ' οὗ ὅσαι μετακομισθῆσαν ἐξηγήσεις, τοῦ σκοποῦ, κατὰ γε ἐμὲ, μάλιστα πάντων τυγχάνουσιν. Ἰσθὶ μὲν οὖν ἐνθάδε μὴ εὐρεῖς ὄνομα ἡπιγεγραμμένον μηδὲν, τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν εἶναι τοῦ Χρυσόστομου εἰς ἀλίγα συνεσταλμένην ὑπὸ τούτου, ὡς εἰρηται. Ἐνθα

δὲ καὶ τοῦ Χρυσόστομου αὐτοῦ, ὅσαρ σπανίαις ἔστιν ἰδεῖν, τὸ ὄνομα εὐρεῖς προτιθέμενον, μηδὲν ἔχει τὸν ἀνδρα συστήσασθαι ἢ μεταβαλίσθαι ἐκ τῆς ἐξηγήσεως, ἀλλ' ἢ αὐτὰ τὰ τοῦ Χρυσόστομου ῥήματα κατὰ λέξιν μόνον μεταγράψαι. Εἰ δὲ ποῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ Οἰκουμένιου τὸ ὄνομα ἴδοις τοῦ πᾶσαι τὴν συλλογὴν ταύτην ἐκπονήσαντος, μὴ θαυμάσῃς. Ἄ γὰρ αὐτὸς ἐπινοήσας καὶ ἑσπευδὼν ἐτύγχανε, καὶ μὴ ἀφ' ἑτέρων τῶν πρὸ αὐτοῦ μαθὼν, τούτοις τὸ ἴδιον ὄνομα προτιθεῖναι προσήκειν ἡγήσατο, ἵνα μὴ σύγχυσις τις τῷ ἀναγινώσκοντι γένηται, πάντα ὅσα ἀνετίγραφα ἑνός, ὡς ἐν Χρυσόστομου εἶναι νομίσαντι ἂν, καίπερ ὄντων τινῶν καὶ ἑτέρου, ὡς ἐν αὐτοῦ, εἰ μὴ γε αὐτὸς τὸ ἴδιον ὄνομα προγράφας ἑσχευαν. Τὰ μὲν τοι εἰς τὰς πράξεις, εἰς τὰς καθολικὰς λεγομένας Ἐπιστολάς συγγράφοντα ἔχει ἀμφισβήτησιν τινὰ, πότερον τοῦ αὐτοῦ Οἰκουμένιου συγγράφαντος καὶ συλλέξαντος ἔστιν, ἢ οὐ. Ἀλλ' ἐγὼ τοῦ αὐτοῦ οὐχ ἤτεον εἶναι καὶ ταῦτα νομίζω, πολλοὺς τεκμηρίους ἐπόμενος, ὅτινα ἐν τῇ παρόντι οὐκ ἂν εἰποιμι, ἵνα μὴ ἐν σχήματι Ἐπιστολῆς πέραν τοῦ δόντος μακρολογῆσω. Τὰ δὲ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ μακαρίου Ἰωάννου, συνετίθη μὲν ὑπὸ Ἀνδρέου τοῦ τῆς Καισαρείας Καππαδοκίας ἐπισκόπου, ἀλλ' εἰς σύνοψιν καὶ βραχυτέτα συνεπύχθη τὸ ὑστερον ὑπὸ Ἀρίθου τινός τῆς αὐτῆς πόλεως ἐπισκόπου, ὡς καὶ ἡ ἡπιγραφὴ μνησθεὶς ῥήτεις. Ἀντίγραφον μὲν οὖν τι πᾶσαν τὴν τοιαύτην πραγματείαν περιέχον κησάμενος Ἰωάννης Μαθαῖος ὁ Γίσερτος ὁ τῆς Θύρρωνης ἐπισκοπος, τοῦτό μοι παρέδωκε, καλεῦσας ἐπανορθοῦν, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ πταισμάτων, εἰ τίνα εὐροιμι ἂν, ἐκκαθαίρειν ἀκριδῶς. Ὅπερ ἔγωγε λίαν ἀμέλως παρέδξαμενος, καὶ καλεῖσθαι ἐκείνῳ ὑπακούσας, ὡς εἶδος, τὸ προσταχθὲν ἐξήνοσα κατὰ τὸ ἐμοὶ δυνατόν. Ἐπειτα τοῖς βιβλιογράφοις, ὡς ὁ αὐτός Γίσερτος οἶμαι ἔχει, μεγίστοις ὅφ' αὐτοῦ δαπανήματι τρεφομένους, ἐξέδωκα, ἵνα τῇ αὐτῶν τέχνῃ πολλαπλασιασάτωσι. Δεῖ δὲ τῶν ἀναγινωσκόντων ἑκαστον πλείστην τῇ φιλανθρωπιότητι Θεῷ

χάριν ἔχειν. Ὅς τῶν συνταγμάτων τούτων τῶν αὐτῶν καλῶν καὶ τιμίων τῷ χρόνῳ ἤδη καὶ τῇ ἀμελείᾳ πανταλῶς ἀφανίζεσθαι κινδυνεύοντων, Σωτήρα ἡμῖν τούτων τὸν μεγαλοπρεπέστατον ἄνδρα ἐχαρίσατο. Τῷ αὐτῷ δὲ πάλιν εὐχέσθαι διηνεκῶς, πολλοὺς

ἄλλους τοιούτους παρέξειν τῷ κόσμῳ. Ὅς τούτου γενομένου πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ῥωμαϊκὴν παιδείαν τὸ καλαῖον κάλλος, μᾶλλον δὲ τὴν ζωὴν ἐν βραχεί ἀναληφόμενὴν ἐλαττώσει. Ἐρρωσθε.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ.

ARGUMENTUM LIBRI ACTORUM.

Ἔστιν ὁ διηγούμενος τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων, Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστής. Ἀντιοχεὺς γὰρ οὗτος ὑάρχων τὸ γένος, ἱατρός δὲ τὴν ἐπιστήμην, συναπεδήμει τοῖς ἀποστόλοις, καὶ μάλιστα τῷ Παύλῳ, καὶ εἰδὼς ἀκριβῶς γράφει. Διηγείται δὲ ὡς ἀγγέλων ὑπολαβόντων ἀνελήφθη ὁ Κύριος. Καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκχυσιν γενομένην ἐν τῇ πεντηχοστῇ ἐπὶ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ πάντας τοὺς τότε παρόντας. Τὴν τε κατάστασιν τοῦ Μαθθαίου, ἀντὶ τοῦδα τοῦ προδότου, καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ἑπτὰ διακόνων. Καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Παύλου, καὶ ὅσα ἐπαθεν, καὶ ὅσα οἱ ἀπόστολοι διὰ προσευχῆς καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν πίστεως ἐθαυματούργησαν.

Τῶν δὲ ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, καὶ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, Φίλιππος καὶ Βαρθολομαῖος, Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης, Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου καὶ Σίμων ὁ Καναναῖος, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου, καὶ Ματθαῖος ὁ συγκαταψήφισθαι μετὰ τῶν ἑνδεκα ἀντὶ τοῦ προδότου. Τῶν δὲ ἐγκατασταθέντων διακόνων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· Στέφανος, Φίλιππος, Πρόχωρος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενάς, καὶ Νικόλαος. Μετὰ ταῦτα ἐκλήθη καὶ Παῦλος σχεῦος ἐκλογῆς.

Τούτων δὲ τῶν ἀποστόλων σημεῖα καὶ ἐποίησαν ἐστὶ ταῦτα·

α'. Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐθεράπευσαν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου τὸν ἐκ γενετῆς χωλὸν, τὸν ἐν τῇ Ὑραίᾳ πόλῃ καθήμενον.

β'. Πέτρος Ἀνανίαν καὶ Σαπφειραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἡλεγε νοσησιμαμένους ἀπὸ τῆς ἐπεγγελίας τῆς εἰς τὸν Θεὸν, καὶ γέγονασι παραχρῆμα νεκροί.

γ'. Πέτρον ἡ σκιά ἐρχομένη ἐπὶ τοὺς ἀσθενούντας ἐθεράπευσεν αὐτούς.

δ'. Στέφανος ἐποίησε τέρατα καὶ σημεῖα.

ε'. Φίλιππος τὸν εὐνοῦχον ἐπίστησεν ἀναγινώσκοντα τὸν προφήτην Ἠσαΐαν καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν.

ς'. Ὁ αὐτὸς Φίλιππος ἐν Σαμαρείᾳ πολλὰ πνεύ-

Lucas evangelista enarrator est Actorum apostolorum. Hic enim cum Antiochenus esset genere, arte vero medicus, simul cum apostolis peregrinabatur et potissimum cum Paulo, scribitque quod exacte cognovit. Narrat autem quonam angelis auscipientibus assumptus sit Dominus : ac Spiritus sancti factam super apostolos, omnesque qui tunc praesentes erant, quinquagesimo die, diffusionem. Praeterea Mathiam constitutionem loco Judae proditoris, ac septem diaconum creationem, Paulique electionem et quaecunque passus est, quaeque apostoli, per orationem et fidem quam in Christum habebant, miracula ediderunt.

Duodecim autem apostolorum nomina sunt haec. Simon, qui dicitur Petrus, et Andreas frater ejus, Jacobus et Joannes, Philippus et Bartholomaeus, Thomas et Matthaeus publicanus, Jacobus Alphaei filius et Simon Chananæus, Judas Jacobi et Mathias qui cum undecim loco proditoris annumeratus est. Constitutorum vero diaconum nomina sunt haec : Stephanus, Philippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas et Nicolaus. Post haec autem electus est et Paulus vas electionis.

Horum autem apostolorum signa quae ediderunt haec sunt :

1. Petrus et Joannes per nomen Domini curabant eum qui ab utero matris claudus erat, et sedebat ad portam quae Speciosa dicebatur. (Act. iii.)

2. Petrus Ananiam ac Sapphiram uxorem ipsius mendacii convicit, quod suffurarentur ex eo quod apud Deum promiserant : ac repente mortui sunt. (Act. v.)

3. Petri umbra ad aegrotos pertingens curabat eos. (Ibid.)

4. Stephanus faciebat prodigia et signa. (Act. vi.)

5. Philippus eunuchum animadvertit legentem Isaiam prophetam et baptizavit eum. (Act. viii.)

6. Idem Philippus in Samaria multos spiritibus

rejecit, pluresque claudi ac paralyti dissoluti ab eo curati sunt. (Act. viii.)

7. Paulus cum accederet Damascum vidit visionem, statimque evangelista factus est. (Act. ix.)

8. Petrus Lyddæ Æneam paralyticum ab annis 36 in grabbato decubentem curavit. (Ibid.)

9. Petrus Joppæ mortuam Dorcadem, quæ et Tabitha dicebatur, fusa oratione excitavit a mortuis. (Ibid.)

10. Petrus vas e cælo descendens plenum omni genere animalium vidit. (Act. 10.)

11. Petrus servatús ab victis in carcere, ab angelo solutus est, ignorantibus id militibus: Herodesque a vermibus exesus expiravit. (Act. 13.)

12. Paulus in Cypro Elymam magum increpavit, et cæcus factus est ipse magus. (Act. 13.)

13. Paulus Lystri cum qui a nativitate claudus erat per nomen Domini sanavit (Act. 14.)

14. Paulus a visione in Macedoniam vocatus est. (Act. 16.)

15. Paulus mulierem quæ spiritum habebat divinatorem Philippis emendavit. (Ibid.)

16. Paulus et Sylas in carcerem confecti sunt, pedesque ligno constrictos habebant: media autem nocte terræmotus factus est, eorumque vincula dissoluta sunt. (Ibid.)

17. A corpore Pauli deserebant sudaria super infirmos ac demonio vexatos, et curabantur. (Act. 19.)

18. Paulus Troasde Eutychum, qui a fenestra ecceiderat et mortuus erat, excitavit, dicens: Anima tua in ipso est. (Act. 20.)

19. Cum Romam versus navigaret Paulus, tempestatem passi sunt ipse omnesque qui cum ipso in navi erant, quatuordecim dies una cum innocibus: omnibus autem sese perituros arbitrantibus, astans Dominus Paulo, dicit ei: Propter te his vitam concedo, et servati sunt. (Act. 27.)

20. Egressus e navi Paulum viperam momordit, et omnes quidem arbitrabantur illum moriturum, verum cum illusus permansisset, existimarunt ipsum esse Deum. (Act. 28.)

21. Patrem Publii in insula dysenteria laborantem Paulus manibus impositis sanavit, multosque egrotantes curavit. (Ibid.)

Α ματα ἐξέβαλε, καὶ χωλοὶ καὶ παραλελυμένοι ἰθεράπευσαν ὑπ' αὐτοῦ.

Ζ'. Παῦλος ἐγγίζων τῇ Δαμασκῷ εἶδεν ὄπτασίαν, καὶ εὐθὺς γέγονεν εὐαγγελιστής.

η'. Πέτρος ἐν Αὐδῇ Αἰνείαν τὸν παραλυτικὸν ἀπ' ἐτῶν 36 ἐν κραββάτῳ ἀνακείμενον ἰθεράπευσεν.

θ'. Πέτρος ἐν Ἰόππῃ τὴν ἀποθανούσαν Δορκάδα τὴν καὶ Ταβιθάν, εὐξάμενος ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.

ι'. Πέτρος τὸ ἐξ οὐρανοῦ σκεῦος καθιέμενον πλήρες παντὸς ζώου εἰώρακεν.

ια'. Πέτρος τηρούμενος καὶ δεδεμένος ἐν τῇ φυλακῇ, ὅπῃ ἀγγέλου ἀπελύθη, μὴ εἰδόντων τῶν στρατιωτῶν· καὶ ὁ Ἡρώδης σκωληκόδρωτος ἐξέφυγε.

ιβ'. Ἐν Κύπρῳ ἐπετίμησεν ὁ Παῦλος τῷ μάγῳ Ἐλύμῃ, καὶ ἐγένετο τυφλὸς αὐτός ὁ μάγος.

ιγ'. Παῦλος ἐν Αὐστροῖς χωλὸν ἐκ γενετῆς ὄντα ἰθεράπευσεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου.

ιδ'. Παῦλος ἀπὸ ὀπτασίας εἰς Μακεδονίαν ἐκλήθη.

ιε'. Παῦλος γυναῖκα ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος ἐκθάρισεν ἐν Φίλιπποις.

ισ'. Παῦλος καὶ Σέλλας εἰς φυλακὴν ἐκλήθησαν, καὶ ἡσαλισμένους εἶχον τοὺς πόδας ἐν τῷ ξύλῳ. Ἐν δὲ τῷ μεσονυκτίῳ σεισμός γέγονε καὶ ἐλύθη αὐτῶν τὰ δεσμά.

ιζ'. Ἀπὸ τοῦ χρωτὸς Παύλου ἀνέφερον σουδάρια ἐπὶ τοὺς ἀσθενούντας καὶ δαιμονιώντας, καὶ ἰθαρυπύοντο.

ιη'. Παῦλος ἐν Τρωάδι πεσόντα Εὐτύχον ἀπὸ τῆς θυρίδος, καὶ ἀποθανόντα ἤγειρε λέγων· Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν.

ιβ'. Ὡς ἔπλευσαν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὁ Παῦλος, ἐπεμύσθησαν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ, νόχθημερα δεκατίσσεσρα· πάντων δὲ προσδοκούντων ἀποθανεῖν, ἐπιστάς ὁ Κύριος εἶπεν αὐτῷ τῷ Παύλῳ, ὅτι, διὰ σὲ καὶ χάρισμα τοῦτο· τὸ ζῆν, καὶ ἐσωθῆσάν.

ιγ'. Ἐξελθόντα τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ πλοίου ἐχὺς ἔβαλεν. Καὶ οἱ μὲν πάντες ἐνόμιζον αὐτὸν γίνεσθαι νεκρὸν· ὅς δὲ ἀπαθὴς ἔμεινεν, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι Θεόν.

ιδ'. Τὸν πατέρα τοῦ Ποκλίου ἐν τῇ νήσῳ, δυσεντερία συνεχόμενον, χειροθετήσας ἰάσατο ὁ Παῦλος, καὶ ἄλλους πολλοὺς ἀσθενούντας ἰθεράπευσεν.

ΚΑΙ ΑΛΛΩΣ, ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

ITEM ET ALIO MODO.

ARGUMENTUM IN ACTA APOSTOLORUM.

Εἰ καὶ Πράξεις τὸ βιβλίον ἐπιγράφεται τῶν ἀποστόλων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς τοῦ Παύλου περιέχει, ὥς καὶ ὁ Λουκᾶς ἀκριβῶς ἐγίνωσκε, ὅτι καὶ συνέκδημος αὐτῷ γεγονώς καὶ ὁμοδιαιτος, καὶ πολλοῖς αὐτῷ τοῖς ἀναγκαίοις ὑπηρετησάμενος. Ἀναγκαίως δὲ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀποστόλων ἤρξατο πράξεων. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἄλλως τὴν κατὰ τὸν Παῦλον ἱστορίαν ἀκριβῶσαι, μὴ τῆς τῶν ἀποστόλων προτεθείμενης. Ποῦ γὰρ τὸ πρὸ τοῦ προτελεῖν τῷ κηρύγματι Παῦλον ὠρῶν αὐτοῦ καὶ θηριώδεις πρὸς τοὺς μαθητάς διεφάνη; καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀναψίδν αὐτοῦ Στέφανον ἐπὶ τῇ ἀναιρέσει τοῦτου συνευδοκίᾳ; καὶ ἡ ἀπροσδόκητος αὐτοῦ κλήσις καὶ ἐπιστροφή πρὸς τοὺς διωκόμενους τέως; καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν διωκόμενων κίνδυνος; ὁ καὶ ὑπέκρινε διὰ βίου τοὺς Ἰουδαίους, καὶ μανιώδεις λυτέων αὐτῷ κατηνάγκαζεν. Οὐκ ἂν τι τοῦτων ἡμῖν ἔγνωτο, μὴ τῆς τῶν ἀποστόλων προλαβούσης ἱστορίας. Ἄλλως τε καὶ εἰ ἀπ' αὐτοῦ ἤρξατο Παύλου, πάντως ἀνάγκη χρῆσασθαι παρέκδοσει, πρὸς τὸ διδάξαι τὰ ἐπ' αὐτῷ συμβάντα. Καὶ οὕτως ὁ τῆς διηγήσεως ἀνεκτόπτετο λόγος, πολλοῖς ἐπιφορτισόμενος. Ἄν ἐκτὸς, οὐδὲν ἦν σαφές περὶ Παύλου λεγόμενον. Ἦν οὖν εὐσύννοπον καὶ ἀνεπαγῆθ τὸν περὶ αὐτοῦ ποιήσεται λόγον, ἤρξατο μὲν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τοῦ περὶ τῶν ἀποστόλων λόγου. Ἐπεὶ δὲ πρότερον εἰς τὸν περὶ τοῦ Παύλου, γέγονε τὸ ἀπὸ τοῦδε αὐτοῦ ὁ Λουκᾶς σκοποῦ, καὶ τὸν περὶ τῶν ἄλλων ἀφελὲς λόγον, ἔχεται μόνου τοῦ ἐξ ἀρχῆς. Οὐκ ἔγραψε δὲ καὶ τὸ τέλος; Παύλου, καὶ τὴν ἐκ δευτέρου αὐτοῦ πρὸς Νέρωνα ἀπαγωγὴν, καίτοι συνῆν καὶ τότε Παύλου, αὐτοῦ γράφοντος Παύλου, ὅτι, «Λουκᾶς ἐστὶ μόνος μετ' αὐτοῦ,» ἢ οἷοις προβλεπτο αὐτῷ ἱστορίαν δι' οὗ πονεῖν, ἀλλ' ὅσον μόνον ἐνδείξασθαι τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν αὐτοῦ προσπαγωγὴν, καὶ ὅσα κατῆπειγεν. Ἦ οὐκ ἔσχε καιρὸν πρὸς τὸ πέρα; ἐπιτελεῖν τῇ ἐξ ἀρχῆς προδίσει. Πολλὸς γὰρ ὁ παρὰ τῶν διωκτῶν ἐπικαίμενος τοῖς τοῦ Κυρίου κατ' ἀρχὰς τάρραχος. Εἰ καὶ τῶν ἀποστόλων δὲ κατ' ἀρχὰς ἐπαγγέλλεται τὸ παρὸν βιβλίον ἱστορήσαι τὰς Πράξεις, ὡς ἂν ἐμνήσθημεν, ἀλλὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, σαφέστερον ἔρεῖν, ἐν τούτῳ περιέχονται. Ἄμα γὰρ τῷ ἐνδομῆσαι τοῖς ἀποστόλοις, ὅσα δι' αὐτῶν παράδοξα ἐπατελέσθη, διὰ τοῦ βιβλίου τούτου γινώσκωμεν, τοῦ Πνεύματος δηλαδὴ δι' αὐτῶν ταῦτα ποιοῦντος. Ἀλλὰ καὶ τῶν

Quamquam liber inscriptus sit Acta apostolorum, potissimum tamen Pauli actiones complectitur: quam etiam Lucas exacte noverat, utpote qui simul cum eo peregrinatus fuerat, unaque convixerat, et in multis necessitatibus ei subministraverat. Necessarium autem fuit ut ab aliorum apostolorum Actionibus inciperet. Neque enim aliter posset diligenter Pauli Historiam prosequi, nisi praemissa apostolorum Historia. Quomodo enim manifesta fieret Pauli crudelitas et feritas priusquam ad praedicationem accederet? aut consensus in eandem cognati sibi Stephani? et inopinata illius vocatio, ac conversio ad illos, quos ad id usque temporis fuerat persecutus? et perpessa pro his rebus pericula quas prius persequeretur, et quibus sequentis vitae tempore Iudaeos provocabat, et ad rabiem usque insanire coegit? Nequaquam ex his cognitius nobis esset Paulus, nisi praecederet apostolorum Historia. Praeterea quoque si ab ipso coepisset Paulo, omnino digressione uis necesse esset, ad docendum ea quae circa ipsam contigerant: et ita narrationis tenor impediretur, nempe multa includendo sine quibus nihil quod de Paulo decretur, posset esse manifestum. Ut igitur facile intelligibilem ac molesta carentem faciat de Paulo sermonem, coepit a communi de apostolis sermone. Postquam autem ad eum qui de Paulo erat perductus est, iam ex hoc ad intentum sibi scopum Lucas pervenit et, relicto de ceteris sermone, soli illi haeret quem ab initio intenderat. Non autem scripsit vel Pauli mortem vel secundam ipsius apud Neronem accusationem: atqui etiam tunc cum Paulo erat, cum Paulus ipse scriberet «solum Lucam cum eo esse,» vel quia decretum ipsi non erat Historiam ad finem deducere, sed solum ostendere accessum ejus ad Christum, et quantum laborum suscepit, vel tempus non est datum ut finem imponeret argumento quod ab initio coeperat. Multa namque turbatio et afflictio erat quae inter principes discipulis Domini a persecutoribus huminebat. Quamquam autem circa primordia praesens liber narrationem Actionum apostolorum, veluti supra meminimus, ut tamē manifestius dicatur, sancti Spiritus Acta in hoc continentur. Nam simul ut apostolia

* II Tim. iv, 11.

adful, quæcunque admiranda per eos acta sunt, per hunc librum cognoscimus, Spiritu videlicet hæc per eos operante. Sed et vaticiniorum Christi decursus per hunc librum manifestatur. Siquidem dictum illud : « His majora facietis » : per umbram apostolorum quæ miracula edebat et semicinctia etiam a corpore *, quæ inaudita operabantur, completum est. Itaque æquum est ut Evangelium quidem actiones Christi contineat, liber vero Actorum sancti Spiritus.

* Joan. xiv, 12. * Act. v, 19.

Η ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΔΙΑ ΙΑΜΒΟΝ.

Ὁ Παῦλος ὁ ἄγιος ἐκ τῶν πραγμάτων,
Ἡ γραμμάτων πέφνην τῇ διαστάσει.
Τὸ π γὰρ αἰρων, τοῦτο γνώση ῥαδίως,
Μάλιστα προσχὼν οἷς βιούς ἦν καὶ γράων.
Ἡ Παῦλον αὐλὸν τοῦ Παρακλήτου λέγει.
Ἄρον τὸ πρῶτον γράμμα, καὶ τόνον τέλος.
Ἐνθεὶς, διαγνῶς Πνεύματος τοῦτον λυραν,
Ὡς ὄργανόν τε τῆς Θεοῦ μουσουργίας.
Ὡς δάκτυλος γὰρ τοῦτον ἡ θεία χάρις
Περικροτοῦσα καὶ δονοῦσα τὴν κτίσιν,
Εἰκυσεν, ἐξήγειρε πρὸς εὐπιστίαν,
Δι' ἧς τὸ σωσικισμὸν ἤχησε μέλος.
Ἀπὸλλον ἔρρε, καὶ συνεῤῥέτω τρίπους.
Ζήτη δὲ Παῦλος ἐκ πόλου λαλῶν τρίτου,
Θέλγων, συνελκὼν πάντας εἰς τρίτην σείδας.
Ἐπιστολῶν τοῦτου γὰρ ἂν δις ἐπτάδα
Πιστῶς διέλθοις, ζῶντα καρδίας μέσον
Τοῦτου διαγνῶς καὶ λαλοῦντα τὸν λόγον,
Ὅς Χριστὸς ὁ ζῶν ἐστὶ τοῦ Πατρὸς Λόγος.
Ἄκουε τοίνυν τῶν ἐπιστολῶν βάθμῃ
Τῇ δὲ μάλλον συντομωμάτων λόγῳ.
Ἐπιστολὴν πρώτην δὲ πρὸς Ῥώμην γράφει,
Ὡς οἱ πρώτην Χριστὸν εἰσδεξιμένην.
Ἢ δευτέρῃ πληττεῖ δὲ τοὺς Κορινθίους,
Ὡς πίστιν οὐ τηροῦντας ἡκριθωμένους.
Πάλιν δὲ τοῦτοις τοὺς ὀνειδισμοὺς γράφει,
Καὶ τὴν αὐτοῦ προστιθεὶς παρουσίαν.
Τὴν δ' αὖ τετάρτην πρὸς Γαλάτας μὴ κόπους
Αὐτῇ παρασχέιν ἐγχαράττει, πρὸς πλάνην
Ἰουδαϊσῶν, ἐκκλισθέντας πάλιν.
Πρὸς τοὺς Ἑβραίους δὲ καὶ Ῥώμης, ἐν
Σκοπῇ τίθεικεν οἱα πιστοὺς ἐκ λόγων.
Τοῦτον γὰρ ἦσαν οὐδαμῶς δεδορκότες.
Ἐκτῇ Φιλιππῶν τοὺς κατοικοὺς ἐγγράφει,
Πλείους ἐπαύους τῶν Κορινθίων πλείων,
Καύχημα τοῦτου καὶ στέφανον δεικνύων.
Εἰς Ἀδρόμην δὲ τοὺς Κολοσσαεὺς μνηύει,
Ὡς εὐσεβοῦσι πᾶσαν ἐκφεύγειν πλάνην.
Καὶ νοθεύειν ἔγραφεν Ἀρχίππῳ πλείον.
Πρὸς Θεσσαλοὺς δὲ δις γράφων, εὐφημία

Β Λόγους ἔγραφεν ὡς τι καὶ πεπονητάς
Ἐκ συγγενῶν, καθὼς περ ἐν Σιών τινες.
Πάλιν δὲ τοῦτοις ἦν γράφων εὐθυμίας,
Καὶ καρτερεῖν ἐκ συμφορῶν ἀθυμίας.
Οἷς καὶ σφῶς ὤλεξεν αἰῶνος τέλος.
Ἐξῆς ἔγραψε τὴν πρὸς Ἑβραίους μίαν,
Θαίνων ἀμειψίν πιστεύας ἐκ τῶν λόγων,
Φωνὰς προφητῶν πρόσθεσιν τε τῶν ὀχλῶν.
Ἡ πρὸς Τιμόθεον δὲ πρώτη, τὸν τρόπον
Ἀρχῆς διδάσκει καὶ τύπους Ἐκκλησίας,
Τὴν ταξιν αὐτὴν καὶ διδάσκεισθαι πάθῳ.
Αἰνεῖ δὲ τοῦτον ἡ δις ἔξ, καὶ δεικνύει
Τὴν πίστιν ἐκ μάμμης τε καὶ μητρὸς φέρειν,
Ψάγει δὲ λοιποὺς, οὐ τὸν Ὀνησιφόρον.
Τιμοθέῳ δηλοῖ δὲ φεύγειν πᾶν βίον,
Καὶ τὴν αὐτοῦ νῦν τελευτὴν μνηύει.
Τὰς αἰρέσεις φῆναι δὲ καὶ μὴ θαυμάσειν
Γράφας πρὸς αὐτὸν τοῦ πορευθῆναι τάχος.
Τὸ σπένδομαι γὰρ δεῖγμα τρανὸν τοῦ τέλους.
Ἐξῆς δὲ Τίτῳ κληρικῶν καταστάσεις,
Καὶ θεσμὸν ἐκτίθει τῆς ἐκκλησίας.
Δίδεχτο καὶ Φιλήμων τὴν δις ἐπτάδα,
Τὸν δοῦλον Ὀνήσιον εἰς ἐλευθερίαν
Ἐλθόντα τάξιν καὶ μαμαρτυρηκότα,
Ἐκελῶν τε θλάσιν ὡς κεκαρτερηκότα
Ῥώμης ἐκ' αὐτῆς ἐν χρόνοις τοῦ Τερτύλλου.
Ἐν τοῖς χρόνοις δὲ Καίσαρος Τιβερίου,
Ὃν ἦν ἀριθμὸς ἐπὶ σὺν δις ἐξάβι
Παῦλος διδάσκειν ἤρκετο τοῦ κηρύγματος,
Ἐως Κλαυδίου τῶν χρόνων τρεῖς καὶ δέκα,
Ὅθ' ἡγεμὸν ἦν τῆς Ἰουδαίας Φίλιξ.
Τῷ οὐ καθελθὼν Παῦλος ἐν δυσὶ χρόνοις
Ἐν Καισαρείᾳ. Καὶ πάλιν τῷ Πορκίῳ
Φήστω παραστάς τοὺς ἑτασμοὺς ἦν φέρων.
Καὶ μηχανάται τοῦτον ἐκπεφυγίναι,
Ζητῶν ἀπαιθεῖν ἐνθα Καίσαρ τυγάνει.
Καὶ στέλλεται τάχιστα πρὸς Ῥώμην πόλιν,
Ἦν ὁ βδελυκτὸς Καίσαρ ἐστρόβει Νέρων,
Συνὴν δὲ Παῦλῳ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων
Λουκάς, Ἀρίσταρχος τε σὺν προθυμίᾳ

Τούτου μέχρι γράφει δι. Παῦλος γὰρ δύο
Χρόνους καθείρκετο καὶ πέπαυτο τοῦ γράφειν.
Καὶ Λουκᾶς αὐτὸν ἐκλείπειν αὐτίκα
Σὺν Ἀριστάρχῳ, καὶ διήγεν, φεῦ, μόνος.
Ἐξῆς γράφει Παύλου δι πᾶν ἀθλήματων
Εὐσέβιος κάλλιστα καὶ δρόμου χρόνου.
Καὶ πῶς ᾄδειαν ἐκ Νέρωνος ἦν ἔχων.
Καὶ πῶς διδάσκων ἦν χρόνους μέτρῳ δέκα.
Ἐκστῇ τὴν Νέρωνος ὠμῇ καρδίᾳ.
Ὅς οὐ μόνον δέδεικτο, φεῦ, μητροκτόνος,

Ἡ βίβλος αὐτῇ ταῦτα συμπεριγράφει.

Τὴν Ἐκκάλυψιν τὴν Ἰωάννου δέχου,
Τοῦ φῶς ἀπατράφαντος ὡς βροντῆς γόνου.
Ὁ μητροραίστης καὶ γένους ἀναίρετης,
Ὁ τοῦ Διὸς, φεῦ, τὸν τρόπον ὑπηρέτης,
Νέρων ὁ δεινὸς καὶ κατεδουλευμένος,
Ὁμῆς λεαίνης σκύμνος ἡγριωμένος

Ψυχὴ Νέρωνος ἡ τυραννικιστῆ,
Κεῖται νεκρὰ θύφης ἡτιμωμένη
Δεσμοῖς ἀφύκτοις εἰς αἰὶ παδομένη.

Ἐσφύζον, εἶχον ἄσχετον πάλαι πόδον,
Ὅς πλάστα πάντων οὐχ ὅλη χωρεῖ κτίσις,
Λόγους χαράξει σὺν μαθητῶν καὶ φίλων
Ἐν παγκάλῳ δὴ καὶ διαυγεί πτυκτῆρ,
Ἐχεν τοῦτους φῶς, πνοὴν, βίον κλέος.
Ἐλῆξα τοῦ πόδου δι νῦν κατ' ἄξιν,
Ἐκτεθεῖν, ἐντὸς, πανταχοῦ καλλιοπίσας.
Καὶ τοῦτο προστέθεικα τῇ ταχυουργίᾳ.
Ὁ; ῥᾶστα γὰρ τις πάντας εὖροι τοὺς τόπους,

Μορδούσιχα εἰς ἕκαστον τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ περιχομένων.

Τῶν Πράξεων ἡ βίβλος δι Λουκᾶς γράφει
Πιστοῖς Ἑβραίων ἐξ Ἰακώβου λόγοι.
Πιστοῖς, ὁ Πέτρος, πρῶτα συντάττει τάδε.
Χριστιανισμοῦσι δευτέρου Πέτρου λόγοι.
Ἥχημα πρῶτον ἐνθὺς βροντῆς γόνου.
Σύνταγμα τοῦτο δευτέρου τοῦ παρθένου.
Ἐπιστολῆς φῶς τῆς τρίτης Ἰωάννου.
Κλητοῖς ἅπασιν ταῦτα μύστη; Ἰούδας.
Ὅνπερ πέποιμε Παῦλος ἐν Ῥώμῃ λόγον.
Πρῶτον σταλάντες ἐν Κορινθίοις λόγοι.
Τοῖς ἐν Κορίνθῳ δευτέρα γραφὴ Παύλου,
Ὁ πρὸς Γαλάτας εὐσεβῆς Παύλου λόγος.

Ο ΤΗΝ ΒΙΒΛΟΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕ ΤΟΙΣ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΟΥΣΙ.

Ἰστέον, ὡ ἀναγινώσκοντες, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ
οὐχ ἡ αὐτὴν τάξιν εὐρήσατε τῶν τοῦ ἁγίου Παύ-
λου Ἐπιστολῶν, ἣν καὶ οἱ προγεγραμμένοι στίχοι
σημαίνουνσι, καὶ τὸ ἀντίγραφον περιείχαν, ἐξ οὗ
πάντα ταῦτα τὰ ἐντυπωθέντα ἀλήθως. Ἀλλ'
ἡμεῖς γὰρ ἑτέροις βουῖν ἀντιγράφοις οὐχ ἤτεον
ἐκείνου τῇ τε παλαιότητι καὶ τῇ ὁρθογραφίᾳ προ-
χουσι καὶ τιμῆς ἀκολουθήσαντες, ἐτι δι καὶ μηδα-

Α Ἀλλ' οὐν μανεῖς ἀνελεῖν Ὀκταοῦσαν
Τούτου βοηθὸν, συγγενεῖς τε μυρίους,
Ἐπειτα κ' αὐτοὺς τοὺς μαθητὰς Κυρίου
Ὁμῶς ἀναίρειν ἤρκετο θηρηωδία.
Ἡ καὶ προσήχη Παῦλος, ἦν δ' ἔχων πάλιν
Λουκᾶν αὐτῷ, καὶ νεκέρωνται ξίφει,
Ὁ ζῶν ἀεὶ τε καὶ λαλῶν καθήμεραν.
Νέρωνος ἦν δι τρεῖς τε καὶ δέκα χρόνους.
Ἐκ τοῦ πάθους δι Κυρίου χρόνων δέκα
Τρισσομένων ἦν ὁ δρόμος σὺν ἑξάδι.

Κτείνας σύνεινον, εἰτα Χριστοῦ ποιμένος;
Τὸν ἄρνα Παῦλον γῆς θαλῆς τὸν ποιμένα,
Νῦν ἐστὶ βρῶμα τοῦ κυνὸς τοῦ Κερδέρου.
Β Παῦλος; τρυφῇ, τρυφῇ δι τῆς ζωοφόρου,
Φῶς τριττὸν ἀπλοῦν ὡς ὀρὼν θεαρχίας,
Ἐπαθλον εὐρὼν τὴν ἀνω σκαπτοχλίαν.

Εἰς τὸν ἅγιον Παῦλον.

Αἰονίᾳ μάλιστα συντηρουμένη.
Παῦλος δι καὶ ζῇ καὶ λαλεῖ καθήμεραν,
Τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον ἱερᾶνως βλέπων.

Ἐφ' οὗς μεταλθεῖν βούλεται πόνου δίχα,
Ὡς εὐθείᾳ πρὶν στάθμῃ προσχὼν ἐμπαίρων
Τοῖς ἐν πῖνακι προσφῶς γεγραμμένοις.
Ἀλλ', ὡ βλύσας ἄβυσσον ἐνθὺν λόγων,
Ὡς ἐκ κρήνης ρέουσας ὡν μυστῶν γλώττης
Τυχὴν ἑμὴν ἀνιχμοῖ ἐν καιρῷ δίκης
Εἰς ποτίζων καινὸν ἀμβροτον πόμα,
Ὁ τοὺς μαθητὰς εἰπας ἐκπίνειν τότε.

С Ἐπιστολὴ γραφεῖσα τοῖς Ἑβραίοις.
Ἐπιστολὴ γραφεῖσα Φιλιππησίοις.
Κολοσσαεῖσιν ἐνθὺς γραφὴ Παύλου.
Τὰ θετταλοῖς γραφέντα τὸ πρῶτον Παύλου.
Τὰ δευτέρῳ γραφέντα θετταλοῖς Παύλου.
Τῷ Τιμόθεῳ Παῦλος ὁ πρῶτον γράφει.
Πρὸς Τιμόθεον δευτέρα γραφὴ Παύλου.
Ἐπιστολὴ γραφεῖσα τῷ Τιμῷ Παύλου.
Φιλήμονι γραφεῖσα ῥήσις ἐκ Παύλου.
Τοῖς εὐσεβοῦσι Παῦλος Ἑβραίοις τάδε.
Ἰωάννου μύστης ἡ ταχυρῶμένη.

Δ μου τοὺς Ῥωμαίους ἰδόντες τὴν αὐτὴν τῇ προειρη-
μένην τηρήσαντας σύνταξιν, ταύτην μάλιστα προει-
λόμεθα, καὶ τὴν νῦν ἀνέδοκας ἡρώσαμεν. Ἐκεί μὲν
γὰρ τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴν πρὸ τῶν δύο τῶν
πρὸς Τιμόθεον καὶ τῶν ἑξῆς καταγμένην ἐκρωμέναν,
ὥστε τὴν πρὸς Φιλήμονα τελευταίαν καθίστασθαι.
Ἐνταῦθα δι τὴν αὐτὴν πρὸς Ἑβραίους ἐσχά-
την πάντων γεγραμμένην ἐφελίζαμεν. Ἐβραῖοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

ACTORUM APOSTOLORUM

CAPITA.

1. De doctrina Christi, quæ fuit a resurrectione et apparitione ad discipulos et de promissione sancti Spiritus, de visa Christi assumptione, et de glorioso ejus secundo adventu.
2. Petri concio ad eos quibus notum erat de morte et apostolatu Judæ proditoris; in quo narratur etiam de Mathiæ substitutione, qui per orationem sortitus est apostolatam gratia Dei.
3. De divini Spiritus sancti superventione die Pentecostes facta super eos qui crediderant, in quo etiam Petri doctrina et prophetis continetur, nempe de passione, resurrectione et assumptione Christi, denique Spiritus sancti: de fide eorum qui præsentibus erant per baptismum, de consensu in communem utilitatem, et appositione credentium.
4. De claudi a nativitate cura Christi virtute facta, electaque Petri instructione in qua sese demittit, et consilium ad illorum salutem adducit: in quo etiam subditur pontificum animadversio zelo ejus quod factum erat, et de miraculo decurtatio.
5. De incredulis pontificibus qui jubebant ne in nomine Christi palam loquerentur, et reintegratione apostolorum: de Ecclesiarum gratiarum actione ob fidei apostolorum constantiam: de unanimitate et universali communionem credentium. In quo etiam de Anania et Sapphira, acerbique eorum morte, continetur.
6. Apostolos carceri injectos angelus Dei nocte eduxit, curam tradens ut ob nullam obstantem prohibitionem cessarent a predicatione Jesu, in quo etiam habetur quod postea pontifices rursus ipsos comprehendentes, postquam jussuerunt ne amplius docerent, eos dimiserunt. Gamaliel de apostolorum sententia persuasibilis una cum exemplis nonnullis ac evidentibus probationibus.
7. De electione septem diaconorum.
8. Judæorum insurrectio et calumnia adversus Stephanum, ejusque concio de Dei erga Abraham testamento, et de duodecim patriarchis: in quo
 - α. Περὶ τῆς ἐξαρρατῆως διδασκαλίας Χριστοῦ, καὶ ὁπτασίας πρὸς τοὺς μαθητὰς, καὶ περὶ ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεῆς, θέας τε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐκδόξου καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας.
 - β. Πέτρου διάλογος πρὸς τοὺς μαθητευθέντας περὶ θανάτου καὶ ἀποσταλῆς Ἰούδα τοῦ προδότη· ἐν ᾧ περὶ ἀντισταγωγῆς Μαρτίου κληρωθέντος χάριτι Θεοῦ διὰ προσευχῆς.
 - γ. Περὶ θέας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως ἐκ ἡμέρας Πεντηκοστῆς γενόμενης εἰς τοὺς πιστευσάντας, ἐκ ᾧ Πέτρου κατήχησις περὶ τούτου ἐκ τῶν προφητῶν, περὶ πάθους καὶ ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως Χριστοῦ, δωρεῆς τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος· περὶ πίστεως τῶν παρόντων, καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν σωτηρίας, περὶ δημοσίας κοινωριῶν, καὶ προσθήκης τῶν πιστευόντων.
 - δ. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεραπειᾶς τοῦ ἐκ τρετῆς χειρὸς Πέτρου τε κατήχησης ἐκλεκτῆς, συμπληρωτικῆς, συμβουλευτικῆς πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. Ἐν ᾧ ἐπιστάρις τῶν ἀρχιερέων ἦλθε τοῦ γερονότου, καὶ κριεὶς τοῦ διαβόλου.
 - ε. Περὶ ἀρίστων ἀρχιερέων προστατεύων, ὡς ὁ δὲ παρρησιάζομαι ἐπὶ τῷ ὄνματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀναστάσεως τῶν ἀποστόλων· εὐχαριστία ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς τῶν ἀποστόλων πιστῆς κηρυξίας· περὶ ὁμοψύχου καὶ καθολικῆς κοινωρίας τῶν πιστευσάντων. Ἐν ᾧ περὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφίρας, καὶ πικρίας αὐτῶν ταλεντῆς.
 - ς. Ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας τῷ δεσμοτηρίῳ, ἀγγελος Θεοῦ νόκτω ἐξῆλθεν, ἐπιτρέψας ἀκαλότως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν, ἐν ᾧ διὰ τῇ ἐξῆς αὐτοῦ οἱ ἀρχιερεῖς πάλιν συλλαβόμενοι, ἐν ᾧ μηκέτι διδάσκειν, μαρτυρῆσαντες ἀπέλυσαν. Γαμλιὴλ γνῶν ἰσχυρὰ περὶ τῶν ἀποστόλων μετὰ παραδειγμάτων τῶν καὶ ἀποδείξων.
 - ζ. Περὶ χειροτονίας τῶν ἐκτὸς διακόνων.
 - η. Ἰουδαίων ἐπαράστασις καὶ συκοφαντία περὶ Στεφάνου, αὐτοῦ τε δημηγορία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ

τῶν δώδεκα πατριάρχων· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς λι-
μοῦ καὶ πυρρίας ἀναγνώρισις τῶν υἱῶν
Ἰακώβ, καὶ περὶ τῆς γενέσεως Μωϋσέως, καὶ
τῆς πρὸς αὐτὸν γενομένης θεοφανείας ἐν
ὄρει Σινῇ, περὶ τῆς ἐξόδου καὶ μωσχοποιίας
τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ γρόνων Ὀλομῶντος καὶ
τῆς τοῦ ναοῦ κατασκευῆς. Ὁμολογία τῆς
ὁπερὸν αὐτοῦ δόξης Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποκα-
λύψεως Ἐσθέρῃ, ἥ ἡ λιθόλευστος γε-
γονώς, ὁ αὐτὸς Στέφανος, εὐσεβὴς ἐκ-
μυσθ.

6. Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἐσ-
θέρῃ, ἐν ᾧ καὶ περὶ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου
πολλοὺς λαοὺς ἐκ τῆς Σαμαρείας.

7. Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάγου πιστεύσαντος καὶ
βαπτισθέντος ἐν ἑτέροις κλισίαι· ἐν ᾧ
καὶ περὶ τῆς Πέτρου καὶ Ἰωάννου πρὸς αὐτοὺς
ἀποστολῆς, καὶ ἐκκλησίαις τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος ἐκ τῶν βαπτισθέντων.

8. Ὅτι οὐκ ἀργυρίου οὐδὲ ὑποκριταίς, ἀλλὰ
ἁγίοις διὰ πίστewς ἡ μεταχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος δίδονται· ἐν ᾧ καὶ περὶ ὑποκριτῶν καὶ
ἐκκλησιῶν Σίμωνος.

9. Ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐδοκεῖ τὴν σω-
τηρίαν ὁ Θεὸς, δῆμον ἐκ τῆς κατὰ τὸν εὐ-
νοῦχον ὑποθέσεως.

10. Περὶ τῆς οὐρανῶν θείας κλήσεως Παύλου
εἰς ἀποστολὴν Χριστοῦ. Ἐν ᾧ καὶ περὶ ἰσως
καὶ βαπτίσματος Παύλου διὰ Ἀνανίου κατὰ
ἀποκάλυψιν Θεοῦ, παρήλθας τε αὐτοῦ συν-
τυχίας τῆς διὰ Βαρνάβαν πρὸς τοὺς ἀποστό-
λους.

11. Περὶ Αἰρέα παραλυτικοῦ ἰαθέντος ἐν Ἀδδῇ
διὰ Πέτρου· ἐν ᾧ καὶ περὶ Ταβήθα τῆς φιλο-
χίρου, ἥν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Πέτρος διὰ
προσευχῆς ἐν Ἰάπαρ.

12. Περὶ Κορνήλιου, ὅσα τε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγε-
λος εἶπε, καὶ ὅσα ἄλλῃ Πέτρον οὐρανῶν
καὶ κλήσεως ἐκ τῶν ὁρέων. Ἐν ᾧ καὶ μετα-
στασις ὁ Πέτρος ἦλθε πρὸς Κορνήλιον. Ἐκ-
τάλῃς παρὰ τοῦ Κορνήλιου, ὅν ὁ ἄγγελος
ἐπαμάρτησεν καὶ ὁμολόγησεν αὐτῷ Κορνή-
λιον. Πέτρον κατήχησεν εἰς Χριστὸν τοῦ τε
ἁγίου Πνεύματος ἐκ τῶν ἀκούοντες δα-
ρεῖ· καὶ ὅπως ἐβαπτίσθησαν οἱ ἐκ τῶν
πιστεύσαντες.

13. Ὅς Πέτρος τὰ καθέξῃς καὶ τὰ ἕκαστα τῶν
γεγονότων διηγείται τοῖς ἀποστόλοις διακρι-
θεῖσι πρὸς αὐτὸν τὸ ἐν τῇ κατὰ τὸν Βαρνά-
βαν ἐκκλησίᾳ πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελ-
φοὺς.

14. Προφητεία Ἀγάθου περὶ λιμοῦ οἰκουμένικου,
καὶ καρποφορίας πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελ-
φοὺς.

15. Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου καταπαύσῃ, ἐν ᾧ
Πέτρον σύλληψεν πρὸς Ἡρώδου· ὅπως τε
αὐτὸν ὁ ἄγγελος θείῃ καλέσει καὶ ἐξέλθο
τῶν δεσμῶν. Καὶ ὁ Πέτρος ἐμπαρὴς γενόμε-

etiam de fame, frumenti emptione ac recognitione
filiorum Jacob continetur, et de nativitate Moysi,
divinaque ad eum apparitione facta in monte
Sina, de egressu filiorum Israel, et tituli forma-
tione usque ad tempora Salomonis : de templi
edificatione. Confessio supercaelestis gloriæ Jesu
Christi Stephano revelata, in qua laudatus ipse
Stephanus religiose obdormivit.

9. De persecutione Ecclesiae et sepultura Stephani :
in quo etiam agitur de Philippo apostolo, qui
multos in Samaria curabat.

10. De Simone Mago qui cum pluribus aliis credidit
et baptizatus est : in quo etiam agitur de Petri
et Joannis ad eos legatione, et invocatione sancti
Spiritus super eos qui baptizati erant.

11. Quod non argento, neque simulacris, sed
sanctis per fidem Spiritus sancti communicatio
datur : in quo etiam ponuntur quæ sunt de si-
mulatione ac obijuratione Simonis.

12. Quod sanctorum ac fidelium communi saluti
Deus prosperum tribuat successum, sumpto ar-
gumento ex his quæ circa eunuchum contige-
runt.

13. De divina Pauli ad Christi apostolatam voca-
tione coelitus facta, in quo etiam agitur de sa-
lute et baptismo Pauli per Ananiam juxta Dei
revelationem, et loquendi libertatem, ac conversa-
tione erga apostolos per Barnabam contracta.

14. De Aëa paralytico Lydda per Petrum curato :
in quo agitur etiam de Tabitha dilecta vidua,
quam Petrus Joppæ per orationem a mortuis
excitavit.

15. De Cornelio, quæque angelus ad eum dixit, et
quæ rursum Petro coelitus de gentium vocatione
dicta sunt : in quo narratur, quod transmissus
Petrus venerit ad Cornelium. Repetitur a Cor-
nelio quæ angelus fuerat testatus, ipsique Cor-
nelio narraverat. Petri instructio de Christo, ac
Spiritus sancti, super eos qui audiebant, donum :
et quomodo baptizati fuerint, qui ex gentibus
crediderant.

16. Quomodo Petrus deinceps etiam singula eorum
quæ acta sunt narrat apostolis adversus ipsum
disceplantiis. Tunc autem Barnabam mise-
runt ad fratres qui erant Antiochia.

17. Prophetia Agabi de generali per orbem fame, et
elemosyna collecta apud fratres qui erant An-
tiochia.

18. Jacobi apostoli intermissio, in quo narratur Pe-
tri ab Herode comprehensio : et quomodo ipsum
angelus divino jussu a vinculis liberavit : et
Petrus ubi fratribus noctu apparuerit, clauso

dicessit : in quo narratur, et de ultione custodum, et consequenter de impii Herodis misera acerbique perditione.

10. Legatio Barnabæ et Pauli a divino Spiritu in Cyprum, quæque in Elyman magum per Christi nomen operati sunt.
20. Florens Pauli doctrina ducens ad Christum, tum ex lege, tum postea ex prophetis, historica et evangelica, quæ et collectiva est et ratiocinativa. De translatione prædicationis ad gentes, eorumque ibidem persecutione ac divisione in Iconium.
21. Quomodo Iconii Christum prædicaverint : cumque multi credidissent, persecutionem passi sunt apostoli.
22. De claudio a natiuitate qui Lystris per apostolos curatus est : propter quod dii esse, et suore divino agitari visi sunt incolis. Ubi postea lapidatur Paulus a Judæis urbi vicinis.
23. Quod non oporteat ex gentibus credentes circumcidi, juxta decretum ac sententiam apostolorum, in quo ponitur legatio apostolorum, ad eos qui a gentibus crediderunt, de his quæ observanda erant. Altercatio Pauli aduersus Barnabam propter Marcum.
24. De instructione Timothei, et Pauli in Macedoniam juxta revelationem emissionis, in quo narratur de fide ac salute cujusdam mulieris Lydia : de salute puellæ habentis spiritum dicinatore, propter quam domini incluserunt Paulum in carcerem. De terramotu ac miraculo quod ibi contigit, et quomodo custos carceris cum credidisset in ipsa nocte, repente cum universa familia baptizatus est. Quod rogati exierint tunc de carcere apostoli.
25. De seditione facta Thessalonica ob prædicationem, fugaque Pauli in Beræam, et inde in Athenas.
26. De scriptura quæ super aram erat Athenis : et de docta Pauli prædicatione ac ipsius pietate.
27. De Aquila et Priscilla ac Corinthiorum incredulitate, Deique beneplacito, quod Paulo revelatum est secundum providentiam quæ erga illos erat : in quo etiam agitur de Crispo archisynagogo, qui cum aliis quibusdam credidit et baptizatus est : quod seditione Corinthi mola Paulus clam diaccessit, cumque venisset Ephesum ac disputasset, egressus est : de Apollō viro eloquente ac fidei.
28. De baptismo et Spiritus sancti dono per Pauli orationem dato his qui Ephesi crediderant, et de salute populi : in quo narratur etiam de filiis Scevæ, et quod non oporteat ad incredulos accedere, eosque qui se reddiderunt fide indignos :

vos κύριον τοῖς ἀδελφοῖς ἀναγέγραπται· ἐν ᾧ περὶ τῆς τῶν φυλάκων κολάσεως. Καὶ μετέπειτα περὶ τῆς τοῦ ἀσθενοῦς Ἡρώδου πικρᾶς τε καὶ δεισέθλου καταστροφῆς.

10. Ἀποστολὴ Βαρνάβου καὶ Παύλου πρὸς τοῦ θεοῦ Πνέματος εἰς Κύπρον, ὅσα τε ἐργάσαστο ἐν ὁνόματι Χριστοῦ εἰς Ἐλύμα τῶν μαγῶν.
20. Παύλου εὐδαλῆς διδασκαλία εἰς Χριστὸν ἐκ τῆς τοῦ νόμου καὶ καθ' ἑξῆς τῶν προφητῶν, ιστορικῇ καὶ εὐαγγελικῇ, ἐν ᾧ ἐκλεκτικὴ καὶ συλλογιστικὴ. Περὶ μεταθέσεως τοῦ κηρύγματος εἰς τὰ ἔθνη, διωγμοῦ τε αὐτῶν ἐκεῖ, καὶ ἀρίσεως εἰς Ἰκόνιον.
21. Ὅπως ἐν Ἰκονίῳ κηρύξαντες τῶν Χριστῶν, πολλῶν τε πιστευόντων ἐδωχθήσαν οἱ ἀπόστολοι.
22. Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ γενετῆς χωλοῦ λαβέντος διὰ τῶν ἀποστόλων· δι' ὅπερ εἶναι τε θεοὶ, καὶ μαρτυρεῖν τοῖς ἔγχωροις ἔδοξαν. Ἐνθα δὴ καὶ μετέπειτα λιθάσεται ὁ Παῦλος παρὰ τῶν ἀστυνεύοντων Ἰουδαίων.
23. Ὅτι οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τοὺς ἐξ ἔθνων πιστεύοντας, δόγματι καὶ κρίσει τῶν ἀποστόλων· ἐν ᾧ Ἐπιστολὴ τῶν ἀποστόλων πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνων παρὰ τῶν φυλακίων. Ἀντίρρησης Παύλου πρὸς Βαρνάβαν διὰ Μάρκον.
24. Περὶ κατήχησεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατὰ ἀποκαλύψιν ἀρίσεως Παύλου εἰς Μακεδονίαν, ἐν ᾧ περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας τινὶς γυναικὶς Λυδίας· περὶ λύσεως τῆς πνεύμα πύθωνος ἐχούσης παιδίσκης, δι' ἣν τὸν Παῦλον καθείρξαν οἱ δεσπόται. Περὶ τοῦ συμβάντος ἐκεῖ σεισμοῦ καὶ θαύματος, καὶ ὅπως πιστεύσας ὁ εὐκρυόβουλος ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐβαπτίσθη παρακλήμῃ Παύλου, ὅτι, παρὰ ληθόντας ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ δασμωτηρίου τότε οἱ ἀπόστολοι.
25. Περὶ στάσεως γενεμένης ἐν Θεσσαλονικῇ κηρύγματος ἔρξαι, συνῆς τε Παύλου εἰς Βέροίαν, κακίστην εἰς Ἀθήνας.
26. Περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπισκοπίου γραφῆς, φιλοσόφου τε κηρύγματος καὶ εὐσεβείας Παύλου.
27. Περὶ Ἀκύλα καὶ Πρίσκιλλης, καὶ τῆς Κορινθίων ἀπειθείας, τῆς τε κατὰ πρόγνωσιν ἐπ' αὐτοὺς εὐδοκίας τοῦ θεοῦ ἀποκαλυφθείσης Παύλῳ· ἐν ᾧ περὶ κρίσεως ἀρχισυνάγῃτου πιστεύσαντος σὺν ἑτέροις τισὶ καὶ βαπτισθέντος, ὅτι στάσεως κινήσεως ἐν Κορίνθῳ, ὁ Παῦλος ἀναγέγραπται, ἐλθὼν τε εἰς Ἐφεσον καὶ διαλεχθεὶς ἐξῆλθε· περὶ Ἀπολλῶ ἀνδρὸς λόγιου τε καὶ πιστοῦ.
28. Περὶ βαπτίσματος καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς δοθείσης διὰ προσευχῆς Παύλου τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύασιν, καὶ περὶ λύσεως τοῦ λαοῦ· ἐν ᾧ περὶ τῶν υἱῶν Σκευᾶ, καὶ ὅτι οὐ δεῖ προσχωρεῖν ἀπίστοις καὶ ἀν-

αἰσίου τῆς πίστεως γενομένοις. Καὶ περὶ ἐξο-
μολογήσεως τῶν πιστευόντων· περὶ τῆς ἐν
Ἐφέσῳ κινήσεως στασιασμοῦ ὑπὸ Δημη-
τρίου τοῦ ἀργυροκόπου κατὰ τῶν ἀποστό-
λων.

κθ'. Περιόδος Παύλου, ἐν ᾗ τὰ περὶ θανάτου καὶ
ἀνακλήσεως Εὐτύχου διὰ προσευχῆς ἐν
Τρωάδι. Παραίνεσις τὰ αὐτοῦ ποιμαντικῇ
πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ προσκυττέρους· ἐν ᾧ
παράκλους Παύλου ἀπὸ Ἐφέσου ἀχρι Καί-
σαρείας τῆς Παλαιστίνης.

λ'. Ἀγάθου προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων
τῷ Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλὴμ.

λα'. Παραίνεσις Ἰακώβου πρὸς Παύλον περὶ τοῦ
μὴ δοκεῖν Ἑβραίους περιτέμνεσθαι.

λβ'. Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ κατὰ τοῦ Παύλου
κινήσεως ἀταξίας, ὅπως τε αὐτὸν ὁ χι-
λιάρχος τοῦ πλῆθους ἐξαιρεῖται, ἐν ᾧ Παύ-
λου κατάστασις περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς εἰς
ἀποστολὴν αὐτοῦ κλήσεως. Περιὼν δ' Ἀνα-
νίας εἶπε πρὸς τὸν Παύλον ἐν Δρυμασίῳ,
ὁπατίας τε καὶ φωνῆς Θεοῦ γενομένης ποτὶ
πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ· ὅτι μέλλων ἐπὶ τοῦ-
τοις ὁ Παῦλος τυπτεσθαι, εἰπὼν ὅτι Ῥω-
μαῖός εἰμι, ἀνέστη.

λγ'. Ὅσα ὁ Παῦλος καταβὰς εἰς τὸ συνέδριον
ἐπαθεῖ τε καὶ εἶπε· καὶ εὐθυθέλως ἔπραξε.

λδ'. Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης ὑπὸ Ἰουδαίων
κατὰ Παύλου, καὶ μηνύσεως αὐτῆς πρὸς
Λυσίαν. Ἐν ᾧ ὅτι παρεκτέμνη ὁ Παῦλος
τῷ ἡγεμόνι εἰς Καίσαρειαν μετὰ στρατιωτῶν
καὶ γρυμμῶν.

λε'. Τερτύλλου περὶ Παύλου κατηγορία, καὶ αὐ-
τοῦ ἀπολογία ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

λς'. Περὶ τῆς Φήλικος διαδοχῆς, καὶ τῆς Φήστου
προαγωγῆς, τῆς τε ἐκ' αὐτοῦ ἀνακρίσεως
Παύλου καὶ ἐφέσεως.

λζ'. Ἀγρίππα καὶ Βερνίκης παρουσία, καὶ πύσεις
τῶν κατὰ Παύλον· ἐν ᾧ Παύλου ἀπολογία
ἐκ' αὐτῶν περὶ τῆς ἐννόμου θρησκείας αὐ-
τοῦ καὶ κλήσεως εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· ὡς εὐ-
δὲν ἀδίκει Ἰουδαίους ὁ Παῦλος, Ἀγρίππας
ἔφη τῷ Φήστῳ.

λγ'. Πλὺθος Παύλου ἐπὶ Ῥώμῃ, κινδύνων τε
πλείστων καὶ μεγίστων ἐμπλεως· ἐν ᾧ πα-
ραίνεσις Παύλου πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ περὶ
ἐλπίδος σωτηρίας. Ναυάγιον Παύλου, ὅπως
τε διεσώθησαν εἰς Μελίτην τὴν νῆσον, καὶ
ὅσα ἐν αὐτῇ ὁ Παῦλος ἔδωκεν αὐτοῦ.

λδ'. Ὅπως ἀπὸ Μελίτης, εἰς Ῥώμην κατήγγισεν
ὁ Παῦλος.

μ'. Περὶ διαλέξεως Παύλου τῆς πρὸς τοὺς ἐν
Ῥώμῃ Ἰουδαίους.

Εἰσὶ τὰ μὲν αὐτοτελῆ κεφάλαια μ'. αὐτὰ δὲ τούτοις ὑποκείμενα μ'.

item de confessione credentium, de mora Ephesi
seditione a Demetrio fabro argentario adversus
apostolos.

29. Circuitus Pauli, in quo etiam narratur mora
Eutychi et a morte revocatio per orationem
Pauli. Adhortatio ipsius qualem debeat habere
pastorem, ad presbyteros qui erant Ephesi: in
quo est et Pauli praternavigatio ab Epheso us-
que Caesaream Palaestinam.

30. Agabi prophetia de his quae futura erant, ut
Paulo Jerosolymis contingerent.

31. Adhortatio Jacobi ad Paulum, eo quod Paulus
diceretur non judicare Hebraeos circumciden-
dos.

32. De seditione mota Jerosolymis adversus Paulum,
et quomodo ipsum tribunus a multitudine eri-
pserit, in quo etiam narrat ordine Paulus de
seipso, anique ad apostolatam vocatione. De his
quae ad Paulum dixit Ananias, ac visionis voca-
tione Dei ad eum quondam in templo facta: et
cum post haec ab eis verberandus esset Paulus:
ubi se Romanum esse dixisset, liberatus est.

33. De his quae Paulus descendens in concilium pas-
sus est et secus sibi consulens fecit.

34. De insidiis Paulo intentatis a Judaeis, et quod
Lysiae judicatus sint: in quo narratur quod
transmissus sit Paulus Caesaream ad praesidem
cum militibus et literis.

35. Tertullii accusatio adversus Paulum, et ipsius ad
praesidem defensio.

36. De Felicii defunctionis Festique successionem, et
Pauli ab eo interrogationem et provocationem.

37. Agrippae et Bernices adventus, ac interrogationes
de rebus quae Paulum concernebant: in quo
etiam narratur Pauli ad ea responsio, de legiti-
mo cultu suo et vocatione ad Evangelium:
quod Agrippa dixerit Festo Paulum in nullo
Judaeis injuria affectum.

38. Pauli-Romam aereus navigatio plurimis maxi-
misque plene periculis: in quo narratur etiam
Pauli exhortatio ad eos qui secum erant de spe
salutis. Naufragium Pauli, et quo modo inco-
lumes evaserunt in Meliten insulam, quare
miracula Paulus in ea operatus sit.

39. Quomodo a Melite Romam pervenit Paulus.

40. Scripta Pauli concio ad Judaeos qui Romae dege-
bant.

ΒΕΗΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΑΓΙΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΥΠΟ ΑΝΩΝΥΜΟΥ

Η ΚΑΙ ΥΠΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ

Ἐκ διαφορῶν ὁπορημάτων συλλεχθεῖσα τε καὶ ἀκριβοθεῖσα εἰς σύνθεσιν, εἰς τὸς
Πράξεις τῶν Ἀποστόλων.

ENARBATIO VETERUM SANCTORUM VIRORUM

AB ANONYMO

IMO AB ŒCUMENIO

Ex diversis monumentis collecta et accurate in compendium redacta, in Acta apostolorum.

I CAPUT PRIMUM.

De doctrina Christi, quæ fuit a resurrectione et apostolice ad discipulos: et de promissione sancti Spiritus, de visa Christi assumptione, et de gloriose ejus secundo adventu.

1, 4-2. « Priorem quidem librum feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus et facere et docere, usque ad eum diem, quo (cum apostolis præcepisset per Spiritum sanctum, quos elegerat) assumptus est. »

« Priorem librum » dixit, non Evangelium, cum tamen Paulus suum vocet Evangelium, 2 ubi ait: « Juxta Evangelium meum ». Nam arrogantiam ubique fugiunt: Sicut et Matthæus, « Liber, inquit, generationis ». Quodsi Marcus dicit: « Initium Evangelii Jesu Christi », non tamen suam Scripturam vocat Evangelium, sed Christi prædicationem. Initium enim prædicationis Christi, fuit progressus a prædicatione Joannis. Initium vero revelationis mysterii Christi et incarnationis ipsius, fuit natiuitas ex Virgine, et quæcunque ad hæc secuta sunt. Quo etiam initio scriptorum suorum usus est Matthæus, et idem hic Lucas: quæ scripta fideles postmodum Evangelia quoque appellare dignati sunt, tanquam vere complectentia Evangelium, hoc est, Christi doctrinam. Verum cum ait, « De omnibus », videtur Joanni evangelistæ repugnare: Ille namque dicit possibile non esse hæc scribere, neque enim mundum posse capere libros qui scriberentur: hic autem de omnibus ait se librum fecisse ab exordio usque ad assumptionem. Qui ergo dicemus? Quod hic se nihil prætermi-

A

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τῆς ἐξ ἀναστάσεως διδασκαλίας Χριστοῦ καὶ ὁρασίας πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ περὶ ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεάς, θεας τε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐνδόξεως καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας.

« Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιῆν τε καὶ διδάσκειν, ἄχρι ἥς ἡμέρας, ἐντεταμένος τοῖς ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, οὗ: ἐξελίξατο, ἀναλῆψθῃ. »

« Λόγον » εἶπε « πρῶτον, » οὐκ Εὐαγγέλιον, καίτοι Παύλου Εὐαγγέλιον τὸν αὐτοῦ καλοῦντος, ἥνικα φάσκει, « Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου. » Τὸ κομπῶδες γὰρ πανταχοῦ φεύγουσιν. Ὡς καὶ ὁ Ματθαῖος, « Βιβλίον φάσκων, γενέσεως. » Εἰ δὲ ὁ Μάρκος, « Ἀρχὴ, φησι, τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, » ἀλλ' οὐ τὴν αὐτοῦ συγγραφὴν καλεῖ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ τὸ τοῦ Χριστοῦ κήρυγμα. Ἀρχὴ γὰρ τοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου πρόοδος. Τῆς δὲ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου ἀποκαλύψεως, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ ἀρχὴ, ἡ ἐκ Παρθένου γέννησις, καὶ ὅσα ἐπὶ τούτοις. Ἦτινι καὶ ἀρχὴ ἐχρήσατο τῶν οὐκ αἰῶν συγγραφῶν Ματθαῖος, καὶ αὐτὸς ὁ Λουκᾶς οὗτος. Ἄ καὶ Εὐαγγέλια οἱ πιστοὶ μετὰ ταῦτα ἰδικαίωσαν καλεῖν, ὡς τὸ ὄντως Εὐαγγέλιον, τούτεστι, τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν περιέχοντα. Τῷ δὲ, « περὶ πάντων, » εἰπεῖν, δοκεῖ ἀναγκασθῆναι τῷ εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ· εἰς ὃ μὲν φησὶ οὐκ εἶναι δυνατόν ταῦτα γράφειν· μετὰ γὰρ χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία τῶν κόσμων· ὃ δὲ περὶ πάντων φησὶ τὸν λόγον πεποιηθῆναι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς ἀναλήψεως. Τί οὖν φάμεν; Ὅτι: περὶ πάντων οὗτος φησὶ

1 Tim. II, 8. 2 Matth. I, 1. 3 Marc. I, 1. 4 Joan. XXI, 30, 31.

τῶν συνεχόντων καὶ καταπειγόντων μηδὲν παραλι-
πεῖν, εἰς ὃν ἡ τοῦ κηρύγματος θεότης καὶ ἀλήθεια
καταλαμβάνεται. Καὶ γὰρ αὐτοὶ ὁ Ἰωάννης περὶ πάν-
των τούτων διαλαβὼν. Οὐ γὰρ ἀνελπίδων τι εἶ' ὅν ἡ τε
κατὰ σάρκα τοῦ Λόγου οἰκονομία πιστεύεται τε καὶ
ἐπιγινώσκεται, καὶ ἡ κατὰ τὴν θεότητα αὐτοῦ με-
γαλειότης διαλαμβάνεται τε καὶ ἐμφανίζεται. «Ὁ Θεό-
φιλος. Ἦγε μὲν ἦν οὗτος ὁ Θεόφιλος. Μὴ θαυμάσης
δὲ εἰ ἔτι καὶ ἀνδρὸς ἐνδὸς τοσαύτην φροντίδα καταλά-
βετο, ὡς δύο αὐτῷ γράφαι πραγματείας ἐκκλησίαις·
καὶ γὰρ φύλαξ ἦν τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς τῆς λεγού-
σης. «Ὁὐκ ἔστι θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα ἀπο-
ληται εἰς τῶν μικρῶν τούτων.» «Ποιεῖν τε καὶ διδά-
σκειν. τὸν παθόντα λέγει καὶ τὰ θαύματα ποιοη-
κέναι. Ἡ εἰς εἰς ὃν ἐκράττει παρῆναι. «Ἀχρὶ ἥς
ἡμέρας.» Τὸ εἶπε. «Ἀχρὶ ἥς ἡμέρας ἀνελήφθη. Τὰ
δὲ λοιπὰ, εἰς μέσον. Τὸ δὲ, «ἐκτελεζέμενος τοῖς
ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, ἡ εἰς πνευματικὰ
τὰ ἐντάλματα θηλοί, οὐδὲν κοσμητικὸν ἐπιφαίνοντα. ἢ
ἵνα καὶ τὸ Πνεῦμα σύμφυτον αὐτῷ παραδείξῃ, ὡς
οὐδὲν ὅν ὑπὸ Θεοῦ τελείωνται ἀλλήλων ἔχοντι τῆς ἀγια-
στικῆς ἀποστάσεως. Τί δὲ τὰ ἐντάλματα; «Πορευ-
θέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐ-
τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος.» — «Ἀνελήφθη ὁ δὲ εἰπὼν,
οὐκ, Ἀνέβη. ἔτι γὰρ ὡς περὶ ἀνθρώπου διαλέγε-
ται.

«Οἱ καὶ παρέστησαν αὐτὸν ζῶντα μετὰ τὸ πα-
θεῖν αὐτόν, ἐν πολλοῖς ταχυηγοῖς.»

«Ἀνελήφθη ὁ εἰπὼν, ἵνα μὴ τις νομίσῃ ἑτέρου
δυνάμει τούτο γενέσθαι, ἐπηγγέχειν εὐδὸς καὶ τὸ
ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀδυνατίας. «Οἱ καὶ παρέστησαν αὐ-
τόν ζῶντα.» Τὸν αὐτόν δὲ δεικνύς καὶ πεποιθότα καὶ
ἀναστάντα, συνήψε τῷ λόγῳ. «Μετὰ τὸ παθεῖν αὐ-
τόν.»

«Εἰς ἡμερῶν. εἰς εἰπε. τεσσαράκοντα.»

«Οὐκ, Ἐν ἡμέραις. οὐ γὰρ συνεχὴ τὴν μετ' αὐτῶν
διακρίβην ἐκρίβητο, ὡς καὶ περὶ τοῦ πάθους, ἀλλὰ
διεσταλμένως, ἅμα μὲν καὶ ποθεινοτέραν αὐτοῖς τὴν
αὐτοῦ ἐμφάνειν παρασκευάζων, ἅμα δὲ καὶ τὸ
ὀφελότερον καὶ θεοπρεπές αὐτοῦ ἐμφανίζων.

«Ὁπαυόμενος αὐτοῖς.»

Τίνος ἔνεκεν οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀποστόλοις ἐφά-
νη. Ὅτι φάνασμα ἰδοῖεν ἐν τοῖς πολλοῖς, οὐκ εἰ-
δότες τὸ ἀπόρρητον τοῦ μυστηρίου. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ
οἱ μαθηταὶ ἠπίστουν τὴν ἀρχὴν καὶ ἰδορίσονται, τί
τοῖς πολλοῖς εἰδὸς ἦν παθεῖν; διὰ τὰ τούτοις αὐτῶν
σημείων ὃν ἔλαβον χάριν ποιεῖν οἱ ἀπόστολοι, δυνα-
μίσαντες ποιεῖν τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀμφότερον καὶ κοι-
νήν. ὥστε μὴ τοῖς τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ὁμοίας
ἐμελλε γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς μετὰ ταῦτα
φανερὰν γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν.

«Καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.»

«Matth. xviii, 14. «Matth. xxviii, 18, 19.

A sisse aut eorum, quæ coherent ac urgent, in qui-
bus divinitas ac veritas prædicationis comprehen-
ditur. Etenim ipse quoque Joannes de his omnibus
discevit. Non enim quidpiam eorum reliquerunt,
per quæ vel dispensatio Verbi juxta carnem credi-
tur et cognoscitur, vel magnitudo ipsius juxta divi-
nitatem relucet et manifestatur. «O Theophila.»
Præfatus erat hic Theophilus. Ne autem mireris
si unius viri gratia tantum curæ suscepit, ut illi
duo integra volumina laboris plena conscriberet,
Dominicæ namque vocis observator erat quæ dice-
bat: «Non est voluntas Patris mei, ut pereat unus
posillorum istorum.» — «Et facere et docere.»
Eum qui passus est dicere etiam miracula edidisse;
aut hoc dicit, quoniam per ea quæ operabatur ed-
monebat. «Usque ad eum diem.» Ordo est, usque
ad eum diem quo assumptus est: cetera per pa-
rentesim interponuntur. Quod autem ait: «Cum
apostolis præcepisset per Spiritum sanctum,» vel
hoc dicit, spiritualia significans fuisse præcepta,
nihil sæculare præ se ferentia, vel etiam ut Spiritum
connaturalem sibi demonstraret, utpote cui ex
divina hypostasi nihil desit eorum quæ a Deo ex-
pleri possunt. Quamnam autem sunt præcepta?
«Euntes 3 docete omnes gentes, baptizantes eos
in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.» Ali-
autem, «Assumptus est,» non, «Ascendit:» nam
adhuc de eo tanquam de homine disserit.

I, 3. «Quibus etiam exhibuit seipsum viventem
postquam ipse passus fuerat, compendibus argu-
mentis.»

Cum dixisset: «Assumptus est,» ne quis misali-
maret alterius hoc factum esse virtute, statim
etiam subjunxit, quod propriæ esset auctoritatis.
«Quibus etiam exhibuit seipsum viventem.» Eundem
autem ostendens qui passus fuerat ac resurrexerat,
sermoni conjunxit quod sequitur, dicens: «Post-
quam ipse passus fuerat.»

«Per dies quadraginta.»

Nam dixit: In diebus: neque enim continas cum
ipsis versabatur, quemadmodum ante passionem,
sed differenti modo: simul quidem et desiderabilio-
rem eis reddens suam apparitionem, simul quibus
sublimiorem magisque divinum seipsum ostendens,
«Apparens illis.»

D Quam ob causam non omnibus palam, sed
apostolis tantum apparuit? Quia vulgo phantasma
visum fuisset, quod ighoraret arcanum mysterium.
Nam si ipsi quoque discipuli initio increduli erant,
ac turbabantur, quid verisimile est vulgus passerum
fuisse? Propterea ex signis, ad quæ edenda gra-
tiam acceperunt apostoli, indubitam reddidi re-
surrectionis demonstrationem, omnibusque exposi-
tam: adeo ut non his tantum, qui tunc erant,
quod ipso aspectu futurum erat, verum etiam
posteris omnibus manifesta fieret resurrectio.

«Et loquens de regno Dei,»

Hinc discimus quod etiam post resurrectionem doccebat discipulos.

• Et convalescens.

Simul edens ac bibens. Dicitur enim συναλλών, quasi ἄλων, hoc est, sale et mensa communis.

• Praecipit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris.

Iubebat ne ab Hierosolymis discederent: volens firmiorem reddi apud ipsos resurrectionis sermonem per miracula quae crucifixi invocatione fierent: per tribulationes etiam quas paterentur a Iudeis, nec tamen ab ejus amicitia, qui crucifixus fuerat ac resurrexerat, deficerent, sed & huic potius commoverentur. Quod si statim ab Hierosolymis discessissent, nihilque horum fuisset subsecutum, suspecta certe fuisset resurrectio. Praeterea quoque multi erant ibidem credituri. Simul etiam expectare eos oportebat, ne qui dicerent quod noctis relictis ad extraneos ostentandi sui gratia accedebant, rursus etiam quia nondum Spiritus virgine armati, inutiles redderentur ad hostium congressus.

• Promissionem Patris.

Et ubi hoc Pater promisit? Dicimus ergo, quod vel per defectum oportet dictum hoc intelligi, ut subaudiatur praepositio ἀπὸ, sitque sensus: Expectarent a Patre promissionem, quam vobis, inquit, feci de Spiritu sancto; vel etiam quia, sicut ipse ait, Quae a Patre audivi, haec annuntio vobis, sacra quoque Spiritus promissio, etiamsi per ipsum facta sit, attamen a Patre erat. Quod si et ab ipso quaeris Spiritu, Joel sole dignus est qui sermonem construet, dicens: «Edendum de Spiritu meo super omnem carnem».

• Quam audistis ex me.

Quando autem audierunt? Quando dixit: «Expedit vobis ut ego abeam; nisi enim ego abiero, Paracletus non veniet ad vos». Rursumque: «Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis». Verum si nunquam adhuc advenerat Spiritus, quomodo dixerat: «Accipite Spiritum sanctum»? Vel quia hoc dixerat, capaces eos reddens ac idoneos ad Spiritus susceptionem; acceperunt autem quando descendit. Vel quod futurum tanquam praesens dixit. Vel quod Spiritus datus, aut purgatus est aut perfectus. Consummata ergo Spiritus superventio in apostolos, et quae perfectum reddidit, adeo ut alios quoque perficeret, tempore Pentecostes facta est, non autem eo praevite venit: nam si tunc Dominus discessisset, Spiritus vero mansisset, non fuisset tanta consolatio: adeo enim ei adhaerebant, ut aegre divelli possent. Non statim autem discedendi Spiritus, sed post octo fortassis aut novem dies, ut paululum constrictati, ei in desiderio ac necessitate promissi-

• Ἐντεῦθεν μαρτυρούμεν, ὡς καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐδίδασκε τοὺς μαθητάς.

• Καὶ συναλιζόμενος.

• Συνεβίων καὶ πίνων. Τουτέστι κοινωνῶν ἄλλων, κοινωνῶν τραπέζης.

• Παρηγγεῖλεν αὐτοῖς, ἀπὸ Ἱερουσολύμων μὴ χωρεῖσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς.

Ἀπὸ Ἱερουσολύμων μὴ ἀφίστασθαι παρηγγύει βουλόμενος, τῇ προσεδρία βεβαιώτερον τὴν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῖς καταστήσασθαι λόγον, διὰ τῶν θαυμάτων, ἃ δι' ἐπικλησίας ἐγίνοντο τοῦ σταυρωθέντος, διὰ τῶν θλίψεων ὧν ἐπείσχον μὴ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, οὐκ ἀφίσταντο διὰ τῆς τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος φιλίας, ἀλλ' ὑπεραπένθησκον τούτου. Εἰ δὲ αὐτοὺς ἐχωρίσθησαν Ἱερουσολύμων, καὶ τούτων οὐδὲν ἐπικηλούθησεν, ὑποπτοί. Ἄν ἡ ἀνάστασις ὀπῆρξεν. Ἄλλως τε καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ μίλλωντες πιστεύειν αὐτοῖς. Ἀμα δὲ καὶ ἰδοὺ περιμένειν αὐτοῦς, ἵνα μὴ τινες λέγωσιν, ὅτι τοῖς γνωρίμοις ἀγνίταις, παρὰ τοῖς ξένοις ἦλθον κομπάζει. Ἀμα δὲ καὶ μὴ πω σὴ τοῦ Πνεύματος θαυρακισθῆναι; δυνάμει, ἀγρηστοὶ καθίσταντο ἂν πρὸς τῆς τῶν ἀντιπάλων συμπλοκής.

• Τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς.

Καὶ τοῦ τούτου ὁ Πατὴρ ἐπαγγέλλεται; Φαίνεται, ὅτι ἦτοι ἑλλειπτικῶς τῆς, ἀπὸ, προθέσεως διὰ τὸ μὴ τὸν ἐκλαμβάνειν, ἵνα ἡ, περιμένειν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐπαγγελίαν, ἣν ὁμῶν ἐποιήσαμην τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ καὶ δὲ, ὡς αὐτὸς ἐφησιν. Ἀ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀκήκοα, ταῦτα ἐπαγγέλλω ὁμῶν· καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπαγγελία, εἰ καὶ δι' αὐτοῦ γέγονεν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὀπῆρξεν. Εἰ δὲ καὶ παρ' αὐτοῦ ζητᾷς τοῦ Πνεύματος, ὁ ἡμεῖς ἐχέμενος πιστώσασθαι τὸν λόγον, ἡ Ἐκκεῖ, φάσκων, ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα.

• Ἦν ἡκούσατέ μου.

Πότε δὲ ἤκουσαν; Ὅτι ἔλεγε. Συμφέρει ὁμῶν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω, ἵνα γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Καὶ πάλιν. Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὁμῶν. Ἀτὰρ εἰ μὴδὲ ποτε παραγένοιτο τὸ Πνεῦμα, πῶς ἔλεγε. Ἀδέσκατε Πνεῦμα ἁγίων; ἡ ὅτι τοῦτο ἔλεγε, δεστικὸς αὐτοῖς καὶ ἐπιτηδεύουσιν ποιῶν αἱ τῆς δοχῆς τοῦ Πνεύματος. Ἐλαβον δὲ ὅτι κατέλθον. Ἦ ὅτι καὶ μίλλον ὡς ἦδη παρὼν εἴρηκιν. Ἦ ὅτι τοῦ Πνεύματος ἡ δόσις, ἡ μὲν καθαρτικὴ, ἡ δὲ τελειωτικὴ. Ἦ οὖν τελεία καὶ τελειοποιεῖς, ὥστε καὶ ἑτέρους τελειοποιεῖν, τοῦ Πνεύματος, τοῖς ἀποστόλοις ἐπιφοιτήσαι, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Πεντηκοστῆς γέγονεν, οὐκ ἦλθε δὲ παρόντος αὐτοῦ, ὅτι, εἰ δὲ μὴν ἀπῆλθε, τὸ δὲ ἔμεινεν, οὐκ ἦν τοσοῦτον τὸ τῆς παραμυθίας. Ἐφόρα γὰρ αὐτοῦ δυσταπιστίας εἶχον. Οὐ κατέλθε δὲ τὸ Πνεῦμα εὐθέως, ἀλλὰ μετὰ ὀκτὸς τυχὸν ἢ ἑνὲς ἡμέρας, ἵνα καὶ μικρὸν ἀθυρήσαντες, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ χρεῖα τῆς ἐπαγγελίας καταστάντες, καθάρην καὶ ἀπρηγμένην δέξονται τὴν ἐπὶ τῇ

⁷ Joel ii, 28.

⁸ Joan. xvi, 7.

⁹ Joan. xiv, 16.

¹⁰ Joan. xi, 22.

παρουσία ἡδονήν. Ἄλλως δὲ ἰδοὶ ἐν οὐρανῷ φανῆναι τὴν ἡμετέραν φύσιν, καὶ τὰς καταλλαγὰς γενέσθαι ἀπηρτισμένας, καὶ τότε ἰδεῖν τὸ Πνεῦμα. Σκόπει δὲ, ἵνα πάλιν μετὰ τὴν ἀνάληψιν μὴ φύγῃσι, πῶς τῇ προσδοκίᾳ ταύτῃ καθάπερ τινὶ δεσμῷ κατέχει πάντας αὐτοὺς ἐκείσε.

« Ὅτι Ἰωάννης μὲν ἑβάπτισεν ὕδατι. »

Παρὰ τὴν ἀρχὴν οἱ ἀπόστολοι ὕδατι ἑβάπτισθησαν, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι. Ἐνταῦθα φανερώς ἦδῃ τὸ πρὸς Ἰωάννου αὐτοῦ ὑπερβάλλον παριστᾷ, οὐχ ὥς ἔτι ἔλεγεν. « Ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μέζων Ἰωάννου ἐστίν. »

« Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἀγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. »

Βαπτισθήσεσθε, εἶπεν, ἀλλ' οὐ βαπτίσω, τὸ ἀκόμπτιστον μεταδίδωκον. Ἄλλως, τε καὶ Ἰωάννου τοῦτο προδιδόντος, ἐν τῷ εἰπεῖν. « Αὐτὸς ὁμῶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ, » περιττὴ ἡ δι' αὐτοῦ προσθήκη. Χωρὶς δὲ ὕδατος οὐ βαπτίζει ἐν τῷ ὑπερώῳ χάριτι, καὶ γὰρ τὸ κυριώτερον τὸ Πνεῦμά ἐστι, δι' οὗ καὶ τὸ ὕδωρ ἐνεργεῖ. Ἐπεὶ καὶ Χριστὸς αὐτὸς χριστὸς ἀνευ ὕδατος γέγονε.

« Οἱ μὲν οὖν συνελθόντες ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες· Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ; »

Σκόπει ἐνταῦθα. Ἐπεὶ πρὸ τοῦ πάθους ἠρώτησαν τὰ περὶ συντελείας τοῦ κόσμου, οὐκ ἔτι περὶ τούτου ἐπερωτῶσιν, ἀλλὰ περὶ βασιλείας κοσμικῆς. Ἐτι γὰρ ἀτελέστερον διέκειντο. Ὅμοι δὲ συνελθόντες ἠρώτων, ἵνα τῷ πληθεὶ δυσωπῆσθαι. Ἀκούσαντες δὲ πρὸ τοῦ πάθους, ὅτι οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν, ὅμως καὶ νῦν πάλιν ἐρωτῶσιν. Ἐπεὶ γὰρ ἤκουσαν ὅτι μέλλουσι λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα, ὥς ἔξωτε λοιπὸν ἤθελον μαθεῖν, καὶ ἀπαλλαγῆναι τῶν δυσχερῶν ἐπιθυμοῦν. Οὐκ εἶπον δὲ, Πότε; ἀλλ', Εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ; εἰ νῦν; φασίν. Οὕτως ἐπιθυμοῦν τὴν ἡμέραν. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ οὐδὲ τετρανῶσθαι πῶς αὐτοῖς, τί ποτ' ἦν ἡ βασιλεία. Οὕτω γὰρ ἦν διδάξαν τὸ Πνεῦμα. Εἶπον δὲ τὰ, « Ἀποκαθιστάνεις, » ὅτι μέζονα λοιπὸν περὶ αὐτοῦ ἐφαντάζοντο. Διὸ καὶ αὐτὸς ἀνημῶς αὐτοῖς διελέγετο. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οὐδὲ ὁ ὕψος οὐδὲν, ἀλλ', « Οὐχ ὁμῶν ἐστίν. » Καὶ ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν, ἐπήγαγεν. « Ἀλλὰ λήψασθε δύναμιν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐκείνοι μὲν οὐ περὶ τῆς συντελείας ἠρώτησαν, αὐτὸς δὲ ὁ οὐκ ἠρώτησαν διδάσκει, ὅτι ὁρίστω διδασκάλου ἐστὶ, μὴ δὲ βούλονται οἱ μαθηταί, ἀλλ' ὁ συμφέρει μαθεῖν, διδάσκειν. Διὰ τοι τοῦτο οὐ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀπηντήσεν, ὥς μηδὲν ἔχουσαν χρηστὴν, ἀλλὰ τὸ κατεπιγόνον εἰδῶσθε τοῦ Πνεύματος, γὰρ ἦν χρεὶς μάλαστα αὐτοῖς τότε.

« Εἰπε δὲ πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὁμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροίς. »

Πανταχού τῆς τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἀποτειχίζει.

sionis consistenti, purum ac perfectam reciperent in ejus adventu gaudium. 5 Præterea autem oportebat in cælo nostram comparere naturam, ac perfectam fieri reconciliationem, ac tunc venire Spiritum. Considera autem, ne rursum post assumptionem Dominum fugiant, quomodo hac expectatione, tanquam catena quadam omnes eos illic retineat.

I. 5. « Quia Joannes quidem baptizavit aqua. »

Apostoli in initio aqua baptizati sunt, postea vero etiam sancto Spiritu. Hic jam manifeste suam supra Joannem demonstrat potentiam, veluti quando dicebat : « Qui minor est in regno cælorum, major Joanne est. »

« Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. »

Baptizabimini, dixit; non, Baptizabo, mansuetudinem amplectens et arrogantiam fugiens : præsertim cum Joannes prius hoc docuisset, dicens : « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni. » superfluum esset ut ipse Per seipsum adderet. Verum annon per gratiam baptizati in cœnacio absque aqua? Utiq̃ue, nam Spiritus efficacior est, per quem etiam aqua operatur, quandoquidem ipso quoque Christus absque oleo inunctus est.

I. 6. « Itaque congregati interrogabant eum ei-centes : Domine num in tempora hoc restituis regnum Israeli? »

Considera hic. Quoniam ante passionem de mundi consummatione interrogaverant, non jam de hoc interrogant, sed de mundano regno. Nam adhuc imperfectius affecti erant. Simul autem congregati interrogabant, ut multitudine exorarent ac flecterent. Cum autem ante passionem audissent, quod nullus diem nosset, nunc tamen rursus interrogant. Quia enim audierant quod Spiritum essent accepturi, tanquam jam digni, scire hoc volebant, et hesitationibus liberari cupiebant. Non autem dixerunt : Quando? sed : Num in tempore hoc? utrum nunc inquit? adeo diem desiderabant. Porro videntur mihi nequaquam perspicue cognovisse quid esset regnum. Nondum enim aderat Spiritus qui eos doceret. Dixerunt autem, « Restituis : » nam majora jam de ipso concipiebant : ideo etiam ipse apertius cum eis discebatur. Non enim dixit, Neque Filius novit, sed : « Non est vestrum. » Et ne constrirentur, subiunxit : « Sol accipietis virtutem, » et cætera. Et illi quidem de consummatione non interrogarunt, ipse vero docet id quod non interrogarunt. Siquidem optimi præceptoris est docere non quæ discipuli discere cupiunt, sed quæ eis utilis sunt. Propterea interrogatum non respondet, ut quæ nihil haberet utilitatis, sed quod magis urgebat docuit. Spiritu namque tunc maxime illis opus erat.

I. 7. « Dixit autem eis : Non est vestrum nosse tempora vel temporum opportunitates. »

« Ubique futurum, cognitione rerum, privati

ipsos : non tanquam ignorans, sed quod sciret nihil illos ex eo juvari ad spirituales salutem : hinc etiam indefinito prius ait ad illos : Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. Quodsi queras, cur non proflatus Spiritum demittit, aut etiam prænitum tempus non significaverit, discas quod statim ab ascensu Spiritus non veniat, ut magis desideratam efficiat sui susceptionem, neque ad certum diem, ut ad certamen paratos ac decentiores ad ipsius adventum reddat ¹¹.

¶ Quæ Pater posuit in sua potestate. »

Advertendum est nunc dictum hoc aliquid adferat momenti volentibus certum humanarum rerum terminum sive fatum tollere. Quod enim ait : ¶ Quæ Pater posuit in sua potestate, » tollit fatum. Verum si Pater posuit, manifestum est quod et Filius posuerit : omnia enim quæ Patris sunt, etiam Filii sunt.

1. 8. ¶ Sed accipietis virtutem superveniente Spiritu sancto in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem et in universa Iudæa, et Samaria, et usque ad extremum terræ. »

Quoniam ante hæc præceperat : ¶ In viam gentium ne abieritis ¹², » etc., quod solis missus esset israelitis : nunc una cum his, et Samaritanis et cæteris gentibus prædicationem communicat. Simul etiam denuntiat quod per universum orbem pietatis sermo diffunderetur. Quid enim aliud præter hoc significat quod ait : ¶ Usque ad extremum terræ ?

1. 9. ¶ Et cum hæc dixisset, videntibus illis elevatus est. »

7 Abducens ens a quorvis alio nungamento, ne rursus ipsum interrogarent, statim cepit in cælum conscendere. Addit autem : ¶ Videntibus illis. » Quando quidem hic situm erat universum fidel negotium ac necessitatis illorum, principium quidem rei videri potuit, finis autem non ita. Propterea quoque asisternat viri docentes, quod in cælo requiescat : neque enim visio ad finem pertinebat. In resurrectione vero contrario modo, principium quidem visum non est : suspensum namque fuisset, cum is qui resurrexerat vivens appareret, et sepulcrum vacuum esset : finis vero manifestus erat, nam vivens ipsis manifestabatur. ¶ Et nubes suscepit eum ab oculis eorum. »

Nubes quidem Dominum suscepit, ut honoris equalitatem ad Patrem demonstraret. De Patre enim dictum est : Nubes ei caligo in circuitu ejus ¹³. Et incarnatus quidem Deus, nube tanquam vehiculo usus est, nam Dominus erat : Elias vero, igni ¹⁴. Ille enim tanquam Dominus universi propria ascendens virtute, terrenum quiddam et quod deorsum fertur, ad ascensum assumit : nec magis ductus quam reducens ipse vehiculum. Elias

A γνώσεως, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' ὡς, μὲν αὐτοῦ, ἐκ τούτου καρθεῖναι τῶν εἰς ψυχικὴν σωτηρίαν, εἰδῶς : ἐντεθεὶν καὶ ἀνωτέρω ἀπορίτως φησὶ πρὸς αὐτοὺς : Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταῦτάς ἡμέρας. Εἰ δὲ ζητεῖς διὰ τί μὴ παραυθὺ τὸ Πνεῦμα καταβήσεται, ἢ μὴ καὶ τὴν προθεσμίαν ἐσημανε, μὲνθάνει οὐκ ἀπαρτίτα μὲν τῆς ἀνάου τοῦ Πνεύματος οὐ παραγίνεσθαι, ἵνα ποθεινοτέραν αὐτοῦ καταστροφήν τὴν ὑποσχέσθην. Οὐχὶ εἰς ῥητὴν δὲ ἡμέραν, ἀναγινώσκεις αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν παρουσίαν εὐπρεπιστέρους ποιῶν.

¶ Οὐδ' ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. »

Προσεκτεῖν εἰ τίνα ῥητὴν εἰδῶσι τοῦτο τοῖς βουλομένοις τὸν ὅρον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀναρίν, ἥτοι τὴν εἰσαρμένην. Τῷ γὰρ εἰπεῖν, ¶ Οὐδ' ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, » ἀνείρει τὸ εἰσαρμένον. Ἄλλ' εἰ ὁ Πατὴρ ἔθετο, ὁμολοῖται καὶ ὁ Υἱός : πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσι.

¶ Ἀλλὰ λήφεσθε δύναμιν ἐκτείνοντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἐστέ μοι μάρτυρες ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. »

Ἐπειδὴ πρὸ τούτου παρήγγειλεν : ¶ Εἰς ὅδον ἰδόνων μὴ ἀπλῆθετε, » καὶ τὰ ἐξ ἑς : μόνοις γὰρ ἀποστάλθαι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ : νῦν μετὰ τούτων, καὶ Σαμαρείται καὶ τοῖς λοιποῖς εἶναι τὸ κήρυγμα κατακοινῶν. Ἄμα δὲ καὶ προκαταγγέλλει τὸ, μέχρι πάσης τῆς οἰκουμένης, τὸν τῆς εὐαγγελίας λόγον χεῖσθαι. Τὸ γὰρ, ¶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, » τί ἂν εἴλε ἢ τοῦτο σημαίνει :

¶ Καὶ ταῦτα εἰπόν, βλέπόντων αὐτῶν, ἐπήρθη. »

Ἀπείρων αὐτοῖς ἄλλης ἐρεσχέλλας, ἵνα μὴ πάλιν αὐτὸν ἐρωτῶσιν, εὐθὺς ἤρξατο τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνάου. Προστίθῃσι δὲ τὸ, ¶ Βλέπόντων αὐτῶν, » ἐπειδὴ ἐνταῦθα τὸ πᾶν τῆς πίστει καὶ τῇ, χρείᾳ αὐτῶν ἢ ἀρχὴ ἐσχέσε τοῦ πράγματος, τὸ δὲ τέλος οὐκ ἔτι. διὰ τοῦτο δὲ καὶ παρεστήσαν οἱ διδασκοντες ἄνδρες, οὐκ εἰς τὸν οὐρανὸν καταπαύει : οὐδὲ γὰρ ἡ ὁρασις ἐκκινεῖτο πρὸς τὸ τέλος : Ἐπὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως, τοῦναντίου, ἢ μὲν ἀρχὴ οὐχ ὥραθη : παρῆλκεν γὰρ ἦν, αὐτοῦ τοῦ ἀναστάντος φαινομένου ζῶντος, καὶ τοῦ μνήματος : κενὸν : τὸ δὲ τέλος ὁμολοῖ, ζῶν γὰρ αὐτοῖς ἐνεφανίσετο.

¶ Καὶ νεφέλῃ ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. »

Νεφέλῃ μὲν ὑπέλαβε τὸν Κύριον, ἵνα τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμολογίον παραστήσῃ. Νεφέλῃ γὰρ καὶ γνώφος κύκλις αὐτοῦ, » περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηται. Καὶ ὁ μὲν οὐρανοῦς Θεός, νεφέλῃ ὀχλήματι κίχρηται, (Κύριος γὰρ), ὁ δὲ ἡλίας, πυρ. Ὁ μὲν γὰρ, ὡς Δεσπότης τοῦ παντός, καὶ οἰκίᾳ δυνάμει ἀνιόν, γινώσκει τι καὶ κατωφερέει πρὸς τὴν ἀνάου παραλομδάνει, οὐ μᾶλλον ἀγόμενος ἢ ἀνέγων τὸ ἔχημα. Δοῦλος δὲ ὁ ἡλίας, καὶ διὰ τοῦτο ἀνωφεροῦς : εἰς πρὸν

¹¹ Joan. xvii, 1 seqq. ¹² Matth. x. 5. ¹³ Psal. xcvi, 2. ¹⁴ IV Reg. ii, 1 seqq.

δεόμενος, καὶ ἵππων τὸ τάχος αὐτῷ κατανούτων· ἡ δὲ ὥα πορείας. Διὰ καὶ ἐπ' ἐκείνῳ μὲν εἰρηται· Ἀνέβη Ἥλιας ἐν συσσεισμῷ ὥς εἰς τὴν οὐρανὸν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου, τὸ Πορεύομενόν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν. Δύο δὲ ἄνδρες λευκαίμονες πιστεύοντες τὴν εἰς οὐρανὸν ἀποκατάστασιν τοῦ Κυρίου, διὰ τὸ, « Ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων τὸν λόγον καθίστασθαι βέβαιον. »

« Καὶ ὡς ἀνέλινοντες· ἦσαν, εἰς τὸν οὐρανὸν πο-
ρεύομενόν αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρῆσθη-
« κεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῇτι λευκῇ. »

Ἄνδρες διὰ τὴν ἐνέργειαν οἱ ἀγγελοὶ φαινόμενοι χρηματίζουσι, κατὰ τὸ συγγενὲς τοῦ δράματος, ἵνα μὴ τέλειον ἐκπλήξωσι τοὺς ἡδὴ τῷ ξένῳ τῆς ἀναλή-
ψεως ἐκπεπληγμένους.

« Ὡς καὶ εἶπον· Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐσθῆκατε
« ἐμυλῶντες εἰς τὸν οὐρανόν; »

Ἄνδρες ἀνδράσιν ἐλάλουν, καὶ ὁμοῦ οὐκ ἦσαν ἐμμούσοι ἀλλήλοις.

« Οὗτος δ' Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν εἰς τὸν
« οὐρανόν, οὕτως ἐλεούσεται, ὃν ἐρόπον ἰδεῖσθε αὐ-
« τὸν πορεύομενον εἰς τὸν οὐρανόν. »

ἵνα μὴ θεωρῶνται οἱ μαθηταί, καὶ ὡς οἰχομέ-
νου τοῦ διδασκάλου, καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ διαρ-
ρυσθέντος, ἀνέλπιστοι λοιπὸν ὡς τῆς ἐπ' αὐτῷ προσ-
δοκίας, καὶ διὰ τοῦτο ἄλλος ἀλλαγῇ διασκευασθῶσι
δεῖν καὶ φέρῃ· τοῦτου χάριν ἐπιστάνται οἱ ἄν-
δρες, καὶ τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνοδὸν αὐτοῖς δηλοῦντες,
καὶ τὴν τοῦ προσειλημμένου σώματος διαμονὴν τε
καὶ συνερίαν, δι' ἃν φασιν· Οὗτος δ' Ἰησοῦς οὕτως
ἐλεούσεται πάλιν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν· Τί ἐσθῆκατε;
ὕπαγορεύουσιν αὐτοῖς, τῆς περὶ τοῦτο ἀρεμένου
ἀσχολίας, πρὶν τὴν Ἱερουσαλὴμ παραγενέσθαι, κατὰ
τὸ τοῦ Κυρίου παράγγελμα, τὸ, Ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ
μὴ χωρίζεσθαι. Διὰ καὶ παραγενόμενοι, εἰς ὑπότρο-
μοι ὄντες διὰ τὴν τοῦ διδασκάλου ἀπουσίαν, οὐκ εἰς
τὴν πόλιν ἀνιστρέφοντο, ἀλλ' εἰς τὸ ὑπερῶν ἀνέ-
στησαν, ὡς εἰς ἀσφαλέστερόν καὶ κρύφιον τόπον.
Λέγει δὲ ὁ Χρυσόστομος, ὡς ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου
γέγονεν ἡ ἀνάληψις. Διὰ καὶ ἐπισημαίνεται τὸ, Σαβ-
βάτου ἔχον ὁδόν· ἵνα μὴ δόξωσιν ὡς ἐν Σαββάτῳ
κλεινοὶ τῆς διατάξεως τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου χρησάμε-
νοι πεζοπορίᾳ.

« Τότε ὑπιστρέψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ ὁδῶν τοῦ
« καλουμένου Ἐλαιῶνος, ὅ ἐστιν ἐγγὺς Ἱερουσαλὴμ
« Σαββάτου ἔχον ὁδόν. »

Μαλὶον ἐν, ἡ τοῦ Σαββάτου ὁδός, ὡς φησὶν Ὁριγέ-
νης ἐν τῷ πέμπτῳ Σερμωναί, δι' ὅχιλιν πηγῶν
ὁπῆρχε. Καὶ μάλλον ἡ ἁγία σκηνὴ καὶ κεισὸς το-
σοῦτον διάστημα προελάμβανε τὴν παρεμβολήν, καὶ
ἀπὸ τοσοῦτου διαστήματος ἐκκένοντο. Ὁ διάστημα
ἐξῆν τοῖς προσκυνούσι τὴν ἁγίαν σκηνὴν βαδίζειν ἐν
Σαββάτῳ.

« Καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἀνέστησαν εἰς τὸ ὑπερῶν, οὗ
« ἦσαν καταμένοντες, ὅτε Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ
« Ἰωάννης, καὶ Ἀνδρέας, Φίλιππος καὶ Θωμᾶς, Βαρ-
« θολομαῖος καὶ Ματθαῖος, καὶ Ἰσκαριὸς ὁ υἱὸς τοῦ
« ἀδελφοῦ τοῦ κυρίου, ἦσαν παρῆσθη. »

A vero servus erat, ideoque sursum, ferens in vehiculo
egens, et equis qui velocitatem itineris illi pararent.
Ideo etiam de hoc dictum est: Ascendit Elias
in turbine tanquam in cœlum; de Domino vero:
Eunte illo in cœlum. Duo autem viri albis induti
confirmant Domini in cœlos restitutionem, propter
id quod dicitur: Per duos aut tres testes sermo
firmus constituitur 17.

I, 10. « Cumque intentis essent oculis, eunte illo
« in cœlum: et ecce duo viri astiterunt ipsis
« in veste alba »

Angeli apparentes propter operationem viri
appelluntur, iuxta visionis cognationem: ne omni-
no consternerent eos qui jam novitate assumptionis
perculsi erant.

I, 11. Qui et dixerunt: Viri Galilæi, quid statis
« intuentes in cœlum? »

Viri viris loquebantur, nec tamen similis erat
substantiæ.

« Ille Jesus qui assumptus est a vobis in cœlum,
« ita veniet quemadmodum vidistis eum euntem in
« cœlum. »

Ne turbentur discipuli, et veluti pererrantia præ-
ceptore ac diffuente illi corpore, ape destituantur
in posterum qua expectandus erat, et propterea
alius alio dispergatur metu ac timore: ob hanc
causam adveniunt viri, et ascensum in cœlum
ipsis manifestantes et corporis permanentiam ac
salutem his verbis quibus dicunt: Ille Jesus ita
rursum veniet. Per hoc autem quod aiunt: Quid
statis? admonent illos ut, relicta cura de ea re,
Jerosolyma redirent iuxta Domini præceptum, quo
dixerat: Ab Jerosolymis ne discederet. Ideo
etiam cum eo accessissent, adhuc sublimi prop-
ter præceptoris absentiam, in civitate non vernan-
bantur, sed in convicinium ascenderunt, tanquam
in tutiorem et occultum locum. Dicit autem Chry-
sostomus quod die Sabbati facta esset assumptio. Ideo
etiam annotatur: Ad Sabbati iter: ne videantur,
Sabbato, majori vii pedestri itinere quam a lege
constitutum esset.

I, 12. « Tunc reversi sunt Jerusalem a monte
« qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem
« (nempe) ad Sabbati iter. »

Unum milliare, quod iter erat Sabbati, ut ait
Origenes quinto Sermonum, sive Miscellaneorum,
duorum millium cubitorum erat. Idque potissimum,
quod sanctum tabernaculum et arca in illo inter-
stitio castrorum ordinem præcedebat, et a tanto
intervallo tentoria agebant, quo spatio licet his
qui castrametati erant, sanctum tabernaculum
Sabbato accedere.

I, 13, 14. « Et cum introissent, ascenderunt in convi-
« cium, ubi manebant et Petrus et Jacobus, et Jo-
« hannes et Andreas, Philippus et Thomas, Bartholomæus
« et Mattheus, et Iscariotes filius fratris domini, et
« alii multi, qui cum illis erant. »

et Matthæus, Jacobus Alphæi et Simon Zelotes, et Judas Jacobi. Hi omnes erant perseverantes et unanimiter in oratione et obsecratione, cum mulieribus et Maria Matre Jesu, cumque fratribus ipsius.

Petrus, interpretans vel cognoscens: Jacobus, supplantator laboris. Joannes, gratia Dei: Andreas, decens potentia vel, condemnatus: Philippus, os viduarum vel os lampadis: Thomas, abyssus vel geminus seu dubius. Bartholomæus, filius ejus qui suspendit aquas: Matthæus, donatus: Jacobus Alphæi, supplantatio. Simon Zelotes, disciplina vitæ: Judas Jacobi, hic et Thaddæus vocabatur. Discipulos nominatim recenset, ut ostendat quod, cum passionis tempore lapsi essent, Judas quidem seipsum a choro apostolorum omnino deiecit. Petrus vero et simul erat, et a præceptore per triduum interrogationem ferebatur. Quod si Joannem in sua accepisse Christi Matrem proditum est, certe cum Joannes una cum apostolis adesset; etiam ipsa simul aderat. — Alio modo. Non frustra discipulorum facit catalogum: sed demonstrare volens quod hominum quidpiam passi erant, et non in lapsu permanerant. Siquidem Petrus qui negaverat, amarum lacrymis a negatione absolutus est, veluti ex hoc manifestum est, quod paulo post creditum sit ipsi rationale ovile. Thomas qui incredulus fuerat, ab incredulitate sanatus est, vulneribus ac latere manibus contrectatis. Itaque cum alii omnes simul essent, solus desideratus est Judas. Et Maria Dei Mater aderat, quoadmodum et Joannes, qui hanc in sua acceperat, et fratres aderant. Quid si et Joseph sponsus in vivis erat, utique addat et ipse: maxime autem hic, qui, dubitantibus filiis suis, nunquam circa dispensationem dubitavit. Sed manifestum est quod jamdudum mortuus erat: quia neque ipse tunc aderat, cum cognati Jesum docentem videre cuperent. Quid enim ait? Mater tua et fratres tui quaerunt te foris, non autem additur: Et pater tuus.

CAPUT II.

Petri cœnæ ad eos quibus notum erat de morte et proditiu Judæ proditionis: in quo narratur etiam de Matthiæ substitutione, qui per orationem sortitus est apostolatum gratia Dei.

1, 18. Et in diebus illis surgens Petrus in medio discipulorum dixit, eratque turba nominum simul fere centum viginti.

Surgit Petrus, non Jacobus, et tanquam serventior, et velut is cui discipulorum presidentia commissa erat. Præterea quoque Jacobus modestus erat, orationi ac quieti magis aptus, ceteris videlicet negotia tractantibus. Ideoque Jerosolymitanam presidentiam illi cedunt. Vide autem quomodo universam communidictio faciat, et non ex primatu neque sua auctoritate. Cœnium autem viginti simul aderant

et tholomæos και Ματθαίος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου και Σίμων ὁ Ζηλωτής, και Ἰούδας Ἰακώβου. Οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ και τῇ δεήσει, σὺν γυναίξει και Μαρίᾳ τῇ Μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, και σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.

Πέτρος, ἐπὶ λέων ἢ ἐπιγνῶς. Ἰάκωβος, περὶ νύσσης πόνου. Ἰωάννης, χάρις Θεοῦ. Ἀνδρέας, δύναμις ἀπειρήτης, ἢ κατακρινόμενος. Φίλιππος, στόμα χερῶν, ἢ στόμα λαμπρόν. Θωμᾶς, ἄβυσσος ἢ διδυμός. Βαρθολομαῖος, οὐδὲ κρεμάσα; ὕδατα. Ματθαῖος, διδωρημένος. Ἰάκωβος Ἀλφαίου, περὶ νύσσης. Σίμων ὁ Ζηλωτής, μάθησις ζωῆς. Ἰούδας Ἰακώβου, οὗτος και θαλάσσιος ἐκαλεῖτο. Καταλείπει τοὺς μαθητὰς ὀνομαστὶ, ὡς δείξῃ, ὡς ἐπαίνοντας περὶ τὸ πάθος. Ἰούδας μὲν πάντῃ ταύτῃ ἐξῆσσε τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων. Ὁ δὲ Πέτρος και σὺν ἡν, και πρὸς τοῦ διδασκάλου διὰ τοῦ τρισσοῦ τῆς ἐρωτήσεως ἀνακρίχεται. Εἰ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ Μητέρα λαβεῖν τὸν Ἰωάννην ἀναγίγνεται εἰ; τὰ ἴδια, ἀλλ' οὐκ παρόντος. Ἰωάννην τοὺς ἀποστόλους, και αὐτὴ συμπαρήν. — Ἀλλως. Οὐ μόνον τὸν κατάλογον ποιεῖται τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ βουλόμενος παραστήσαι και τῶν παθόντων μὲν τι, και μὴ ἀναπομεινάντων δὲ τῷ πτώματι. Ὁ μὲν γὰρ ἀρνησάμενος Πέτρος, πικρῶ δακρύων τὴν ἀρνήσιν ἀπέλυσατο, ὡς δὴλον, ἀρ' ὃν μικρὸν ὑπερτον τὸ λογικὸν πιστεύεται ποῖμνιον. Ὁ δὲ ἀπιστήσας Θωμᾶς, ἰδὼν τὴν ἀπιστίαν τῇ φηλαφῇσι τῶν χειρῶν τραυμάτων και τῆς πλευρᾶς. Ὅσα πάντων συνόντων τῶν ἄλλων, μόνος ἀπελείπειτο Ἰούδας. Και Μαρία δὲ ἡ Θεοτόκος παρήν ἐκεῖ και ὁ ταύτην παραλαβὼν εἰς τὰ ἴδια Ἰωάννην, και οἱ ἀδελφοὶ παρεῖσαν. Εἰ δὲ και Ἰωσήφ ὁ μνηστὴρ Ἰζῆ, παρῆν ἀν και αὐτός. Και μάλιστα οὗτος ὁ μὲν ποτε, ὡς περ οἱ ἐξ αὐτοῦ, περὶ τὴν οἰκονομίαν ἐνομοίασας. Ἀλλὰ δὴλον ὅτι πάλαι ἐταυρώθη. Ἐπεὶ μὲν δὲ διδάσκοντα τὸν Ἰησοῦν ἤθουν οἱ συγγενεῖς θεάσασθαι, και αὐτὸς παρήν. Τί γὰρ φησιν; Ἡ μήτηρ σου και οἱ ἀδελφοὶ σου ζητοῦσι σε ἔξω, ἀλλ' οὐχί. Και ὁ πατήρ.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Ἦτερον διάλογος πρὸς τοὺς μαθητευόμενους περὶ θανάτου και ἀποστολῆς Ἰούδα τοῦ κδοῦτου. ἐν ᾧ περὶ ἀντισταγωγῆς Μαθίου κληρωθέντος χάριτι Θεοῦ διὰ προσευχῆς.

Και ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν εἶπεν ἦν τε ἔχλος ὀνομάτων ἐκεῖ τὸ αὐτὸ ὡς ἐκεῖν ἐνοῶσιν.

Ἀνίσταται ὁ Πέτρος, οὗτος ὁ Ἰάκωβος, και ὡς θερμότερος, και ὡς τὴν προστασίαν τῶν μαθητῶν ἐχειρισμένος. Ἄλλως τε και ἐπειχῆς ἦν ὁ Ἰάκωβος, και μάλλον τῇ προσευχῇ και τῇ ἡσυχίᾳ ὠφέλιμος. τῶν ἄλλων δηλονότι μεταχειριζόντων τὸ πρᾶγμα. Διὸ και τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις αὐτῷ καθίδρυ; παραχωροῦσιν. Ὅρα δὲ πάντα κατὰ κοινῆς αὐτῶν γνώμης ποιοῦντα, και οὐκ ἀρχικῶς οὐδὲ μετὰ ἑξου-

οίς. Ἐκατὸν δὲ εἰκοσι συμπαρήσαν ἀπὸ τῶν πιστευσάντων τῷ Κυρίῳ. Ἦσαν γὰρ καὶ ἑβδομήκοντα καὶ πεντακόσιοι, οὓς καὶ ἀναστάντα λέγει Παῦλος θάψασθαι τὸν Κύριον. Ἄλλ' εἰκόσι τούτους τῶν ἐγκριτοτέρων εἶναι καὶ τῶν πρὸς τὸ πρὸβησάσεσθαι θερμωτέρων.

Ἐνδράς ἀδελφοί, ἴδετε πληρωθῆναι τὴν Γραφὴν ἐ ταύτην, ἣν προσέειπε τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ στόματος Δαυὶδ.

Παραμυθεῖσθαι αὐτοὺς ἀπὸ τῆς προβόρσεως. Καὶ οὐ λέγει, Ἦν Δαυὶδ εἶπεν, ἀλλὰ, Τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ στόματος Δαυὶδ. Τί δὲ τοῦτο ἦν; Ὅσα ὁ ρη' περιέχει ψαλμοί. Ὡν καὶ αὐτὸς μικρὸν ὅσπερ μνημονεύσει. Περὶ Ἰούδα δὲ εἰπόν, ἐπεικὸς ἅμα μεταχειρίζεται καὶ ἀφιλαπικημένως τὸν λόγον. Οὐ γὰρ λέγει, Τοῦ καταράτου, τοῦ μισοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν γεγεννημένον δηλοῖ. Ἐπαγαγὼν δὲ τὸ, Οὗτος μὲν οὖν ἐκτίσαστο χωρίον ἐκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, καὶ οὕτως πρηνὴς γενόμενος ἐλάχυσεν, ἦτοι, διεσχίσθη, τὴν κτήσασθαι οὐκ εἰς τὸν Ἰούδαν ἀναφέρων εἰρηκεν. Οὐ γὰρ αὐτὸς οὐκ ἐκτίσαστο τὸ χωρίον, ἀλλ' οἱ ἱερεῖς, ἀπὸ τῶν βιβλίων ὅτι αὐτοῦ ἀργυρίου ἐν τῷ ναοῦ. Ἐπεὶ δὲ μισθὸς ταῦτα τῆς προδοσίας Ἰούδα, ἐκείνῳ καὶ ἡ κτήσις λογίζεται. Καὶ πάλιν, ἐπεὶ εἰς ταύτην τοῦτο ἀφώρισται, πεπληρωταὶ ἡ Γραφή. Τὸ, Ἐκείνῳ καὶ ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἡρημαμένη. Τί γὰρ ἡρημότερον ταύτης; διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, Πρηνὴς γενόμενος ἐλάχυσεν μέσος, εἰδείξεν ὅτι ἅμα τῷ προδοῦναι, ἐκ τῆς ἀγαν ὀλιγωρίας καὶ ῥαθυμίας ἐχρήσατο δι' ἀπογνώσεως τῷ τοιοῦτῳ τέλει. Ἀρχὴν δὲ χρησάμενον εἰπόντων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων, εἰ οὗτος οὖν, πρηνὴς γενέσθαι αὐτόν, καὶ ὅσα εἴη, ἀναγράψαι, οὐδὲν εἰς διαφωνίαν. Ἀμφότερον γὰρ γέγονε, διαβραβεύσας τοῦ καλωδίου ὅτι οὐ γὰρ ἀγώνη, καὶ οὕτως πρηνούς ἐπὶ τῆς κατενεχθέντος καὶ λειλακηχότος. Ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτα μετὰ μ' ἡμέρας περὶ αὐτοῦ διεξήγεται, τὴν παραχρῆμα τῆς προδοσίας ταῦτα γενέσθαι πιστεύεται.

Περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδοῦ τοῖς συλλέξαι τοὺς τὸν Ἰησοῦν, ὅτι κατηρησμένος ἦν εἰς ἡμῖν, καὶ ἔλαχε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης. Οὗτος μὲν οὖν ἐκτίσαστο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάχυσεν μέσος, καὶ ἐξεγύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Καὶ ἐγνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλὴμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκείνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν, Ἀκαλῆμα, τοῦτέστι, Χωρίον αἱματος. Γέγραπται γὰρ ἐν βιβλῷ Ψαλμῶν Γεννηθήτω ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἐρμος, καὶ μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἱερεὺς.

Ὁ Ἰούδας οὐκ ἐναπέθανε τῇ ἀγῶνι, ἀλλ' ἐπέβλεψε, κατενεχθείς πρὸ τοῦ ἀποπνιγῆναι. Καὶ τοῦτο δηλοῦσιν αἱ τῶν ἀποστόλων Πράξεις, ὅτι πρηνὴς γενόμενος ἐλάχυσεν μέσος. Τοῦτο δὲ σαφέστερον

Ex his qui Domino crediderant. Siquidem et septuaginta erant, et quingenti quos ait Paulus vidisse Dominum postquam resurrexerat. Sed hos verisimile est ex his fuisse qui magis approbati erant et ad liberius loquendum ferventiores.

1, 16. Viri fratres, oportuit Scripturam hanc impleri, quam prædixit Spiritus sanctus per os David.

Consolatur eos a prophetia. Nec ait: Quam David dixit, sed Spiritus sanctus per os David. Quænam autem hæc erant? Quæcumque psalmus centesimus octavus continet: quorum etiam post pauca faciet mentionem. De Juda autem loquens, modeste simul et absque omni invidia tractat sermonem. Neque enim execrandum vocat aut scelestum, sed simpliciter quod factum est indicat. Porro quod subjunxit: Illic itaque adeptus est prædium et mercede iniquitatis, et quod præcipitum crepuit aut diffractum est: prius quidem, nempe adeptum esse prædium non ad Judam referens dixit. Neque enim ipse prædium emit, sed sacerdotes ex argenteis quos Judas in templo abjecerat: verum quia illi erant merces proditiōis Judæ, possessio quoque reputatur ipsius. Rursumque, quia prædium in sepulchrum separatum est, completa est Scriptura quæ ait: Commoratio ejus deserta est. Quid enim sepulchris magis desertum est? Per hoc autem quod ait, Præcipitum crepuit medius: ostendit quod simul ut prodidit, prænimia animi pusillanimitate et socordia tali sine desperationem usus est. Verum cum sacra Evangelia dicant præfocatione aut suspensio unum, licet hic præcipitum fuisse asserat, et quæcumque deinceps narrantur, nihil ex hoc dissonantiae consequitur: utrumque enim factum est. Consecrato namque funiculo quo præfocatus erat, ita præcipitum in terram decidit ac crepuit. Interim autem dum hæc post quadraginta dies de eo narrantur, protinus hæc a proditiōe facta fuisse confirmat.

11 1, 16-20. De Juda qui fuit dux itineris his qui comprehenderunt Jesum, quia annumeratus erat nobiscum, et sortitus erat sortem ministerii hujus. Siquidem hic adeptus est prædium et mercede iniquitatis, et pronus crepuit medius, et effusa sunt omnia viscera ejus. Et innouitur prædium illud proprio illorum idiomate, Ἀκαλῆμα, hoc est, Ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psalmorum: Fiat commoratio ejus deserta, et non sit qui habitet in ea, et episcopatum ejus accipiat alter.

Judas suspensio e vita non discessit, sed supervixit: defectus est enim priusquam præfocaretur: idque apostolorum Acta indicant quod pronus crepuit medius. Hoc autem planius scripsit Papias Joannis apostoli

discipulus, dicens : Ad magnum impietatis exemplum in hoc mundo permansit Judas. In tantum enim corpore inflatus ut progredi non posset, cum currus levi cursu pertransiret, curru compressus est, ita ut funderentur ejus intestina. *Alio modo.* Corpore enim adeo inflatus est, ut neque posset progredi quia currus levi cursu pertransibat, imo ne solum quidem capitis tumor. Siquidem et palpebras oculorum ejus adeo intumuisse seruit, ut lumen omnino videre non posset, oculi vero illius neque *ὀδύπρας*, nempe instrumenti medicorum adminiculo apparere possent, tanta profunditate ab exteriori aspectu erant separati : genitale vero illius membrum omnem excedebat obsecantem ac magnitudinem. Porro sanies ac vermes contumeliose confluentes ex toto ipsius corpore ferebantur egredientes, per sola loca secretoria. Post multa vero tormenta et ulsiones, quum in suo prædio, ut aiunt, mortuus esset, præ fetore prædium illud desertum permansit, et non habitatum usque in hodiernum diem. Sed neque ad hoc usque tempus locum illum quisquam præterire potest, nisi obstaris manu natis. Sugerit autem Lucas hoc loco Judæ supplicium quod statim subsecutum est. Nam imbecilliorum animæ presentibus refrenantur potissimum. Auxit autem peccatum, **12** vocans eum proditorem : supplicium vero, cum hoc etiam illum passum esse commemorat. flacaldema autem dictum esse prædium, non a Juda, sed a Judæis intendit. Nam ait : Proprio illorum idiomate, nempe Judæis iniquitatem attestantibus.

1. 21-25. « Oportet igitur ut ex his viris qui nobiscum versati sunt omni tempore, quo intravit et exiit inter nos Dominus Jesus, exorsus a baptismo Joannis, usque ad eundem diem quo assumptus est a nobis, unus quispiam constituatur testis resurrectionis ejus nobiscum. Et statuerunt duos, J. sepli qui vocatur Barsabas, qui cognominatus est Justus, et Mathiam : et orantes dixerunt : Tu, Domine, qui corda nosti omnium, ostende utrum ex his duobus elegeris, ut accipiat sortem ministerii hujus apostolatus, unde prævaricatione excedit Judas, progrediens in locum suum. »

Rem illis communicat ne in pugnam evadat, et in contentionem incidant. Propterea quoque incipiens : Viri fratres (inquit), oportet eligi a vobis, multitudini iudicium perititionis, simulque et eos qui eligerent venerandos reddens, et salpsum invidia liberaus erga illos : tum quia fieri oportebat, tum quod prophetam inducat dicentem : Episcopatum ejus accipiat alter. E quibus autem oportet ? Ex his qui sui probationem præbuerant tempore quo apud ipsos fuerant congregati. Ideo neque ait : E manuelli, ne ceteros contristaret, visus contumelia officere. Addidit autem : « Exorsus a baptismo Joannis » Nam quæ ante hoc acta erant nullus ipsorum noverat qui didicisset ac præsens fuisset, nisi tantum is qui ipsos elegerat, sed per Spiritum discabant. Testem vero dicit resurrectione

A Ιστορεῖ Παπίας ὁ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου μαθητῆς, λέγων· Μέγα ἀσθένεια ὑπέδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιπατήσαν Ἰούδας. Πηροθεῖ· γὰρ ἐπὶ τοσούτων τὴν σάρκα, ὥστε μὴ δύνασθαι διαθεῖν, ἀμάρτης βαδίζω· διερχομένης, ὑπὸ τῆς ἀμάρτης ἐπιέσθη, ὥστε τὰ ἔγκυα αὐτοῦ ἐκκενωθῆναι. — Ἀλλ' ὡς. Ἐπὶ τῇ γὰρ ἐπὶ τοσούτων τὴν σάρκα, ὥστε μὴ δύναντο ἔμαξα βαδίζω διερχομαι, ἐκείνων δύνασθαι διαθεῖν, ἀλλὰ μὴδὲ αὐτὸν μόνον τὸν τῆς καρτῆς· ὅγκον. Τὰ μὲν γὰρ βλέφαρα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ φασὶ τοσούτων ἐξοιδήσαι, ὥς αὐτὸν μὲν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν. Τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ αὐτοῦ μὴδὲ ὑπὸ λατρετικῆς διδασκαλίας ὀρθῶναι δύνασθαι, τοσούτων βάθος εἶχεν ἀπὸ τῆς ἐξῆθεν ἐπιφανείας· τὸ δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάσης μὲν αἰσχρόνης ἀηδίστατον καὶ μέλιν φαίνεσθαι.

B Φέρεσθαι δὲ αὐτοῦ, τοὺς ἐκ παντὸς τοῦ σώματος συρρέοντας· ἡγῆρας τε καὶ σκώληκας εἰς ὕδριν δ' αὐτῶν μόνον τῶν ἀναγκαίων. Μετὰ δὲ πολλὰς βασάνους καὶ τιμωρίας. ἐν ἰδίῳ φασὶ χωρίῳ τελευτήσαντος, ἀπὸ τῆς θομῆς ἐρημὸν τε καὶ ἀσκήτων τὸ χωρίον μέχρι τῆς νῦν γένεσθαι. Ἀλλ' οὐδὲ μέχρι τῆς σημερον δύνασθαι τινα ἐκείνων τὸν τόπον περιελθεῖν, ἐὰν μὴ τὰς εἰνας ταῖς χειρὶν ἐπιφράξῃ. Μνημονεύει δὲ ὁ Λουκᾶ· ἐνταῦθα τοῦ πάθους· τοῦ Ἰούδα τοῦ προδοτικῆς. Τὸν γὰρ ἀσθενεστέριον αἱ φύλας τοὺς παρ' οὖσι μάστιγα σωφρονίζονταί. Ἡδύσησε δὲ οὗ τὴν ἀμαρτίαν, προδότην αὐτὸν ἀποκαλέσας, ἀλλὰ τὴν τιμωρίαν, ἐπὶ τῷδε καὶ τῷδε ἵσταται διεξιὼν. Ἀκαταμά δὲ τὸ χωρίον οὐκ ὑπὸ τοῦ Ἰούδα, ἀλλ' ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων κεκλήθησθαι. Φησὶ γὰρ· Τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, μαρτυροῦντων Ἰουδαίων τὸ παρανόμημα.

C « Δεῖ οὖν συνελθόντων ἡμῶν ἀνδρῶν ἐν παντὶ χρόνῳ, ἐν ᾧ ἐπὶ ἡμῶν καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτισματος Ἰωάννου, ἕως τῆς ἡμέρας, ἧς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν, μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ὁμίῳ ἐνα τούτων. Καὶ ἐστῆσαν δύο, Ἰωσήφ, τὸν καλοῦμενον Βαρσαβὰν, ὃς ἐπικλήθη Ἰούστος, καὶ Ματθίαν. Καὶ προσευξάμενοι εἶπον· Σὺ, Κύριε, καρδιανὸν ἐν παντὶ, ἀνάδειξον ὃν ἐξελέξω ἐκ τούτων τῶν δύο, ἵνα λαβὲν τὸν κληρὸν τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἧς παρέβη Ἰούδας· πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον. »

D Ἀνακινούσθαι αὐτοὺς, ἵνα μὴ τὸ πρᾶγμα περιμειχρῶν γίνηται, καὶ εἰς φιλονεικίαν ἐμπέσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος, ἀνδρες ἀδελφοί, φησὶ, δεῖ ἐκλεῖσθαι ἐξ ὁμῶν, τῷ πληθεῖ τὴν κρίσιν ἐπιτρέπον, καὶ ἅμα καὶ τοὺς ἐκλογιζομένους εὐσεβεῖς ποιῶν, καὶ αὐτῶν ἀπαλλάσσων τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀπαιθείας. Καὶ ἐπὶ μὲν δεῖ γενέσθαι, καὶ τὸν προφήτην εἰσάγει λέγοντα· Τὴν ἐπιτοκῆν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. Ἐκ τίνων δὲ δεῖ; Ἐκ τῶν διὰ τῆς συνελίσσεως τῆς πρὸς αὐτοὺς τῇ χρόνῳ παρασχομένων τῶν δοκιμῶν αὐτοῦ. Διὰ οὐδὲν, Ἐκ τῶν ἐπισκεψάντων, εἶπεν, ἵνα μὴ τοὺς ἄλλους λυπήσῃ, ὁδρίζων δοκῶν. Ἀρξάμενος δὲ προσέειπεν· Ἀπὸ τοῦ βαπτισματος Ἰωάννου. Τὰ γὰρ περὶ τούτου, αὐτῶν οὐδεὶς ᾔδει μαθὼν καὶ παρῶν, εἰ μὴ μόνος ὁ ἐκλεξάμενος, ἀλλὰ Πνιόματι ἐμάνθανον. Τῆς ἀναστάσεως δὲ φησὶ

μάρτυρα. Τοῦτο γὰρ μέγιστα τῆς Ἰησοῦ θεότητος ἐκ κεφαλῆαιον. Ἐκεῖ καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ τῶν πρὸ τοῦ πάθους, πολλοὶ ἦσαν μάρτυρες καὶ τῶν θαυμάτων ἀπίστων. Ἀναπληροῦν δὲ τὸν ἀριθμὸν ἱσχυρῶν τῶν ἀποστόλων, ἵνα μὴ ἡ τοῦ διδασκάλου ἐκλογὴ ὡς περὶ ἡρωτοήριασμένη ᾖ. Οὐχὶ πολλοὺς δὲ ἔστησαν, ἀλλὰ δύο μόνους, ἵνα μὴ μέλινον ἡ ἀθυρία γένηται, πολλῶν ἀπακλεγομένων. Βαρσαβᾶς δὲ καὶ Ἰωσήφ καὶ Ἰούστος, ἡ διαστολῆς ὀνόματα ἡ σπουδῆς. Εὐκαίριος δὲ καρδιογενώστην καλοῦσι· καὶ οὐ λέγουσιν, Ἐκλεξαι, ἀλλὰ, Ἀνάδειξον τὸν ἐκλεγέντα. Πάντα γὰρ ἐγνωστοὶ καὶ ὄριστα παρὰ τῷ θεῷ, καὶ πρὸ τῶν ἐνθυμήσεων ἡμῶν. Κλήρον δὲ καλεῖ, τὸ πᾶν τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας δεικνὺς καὶ ἐκλογῆς, καὶ τῶν παλαιῶν ἀναμνήσκων, οἱ καὶ τοὺς λευίτας οὕτως ἐκκληρώσατο. Ὀρισμένως δὲ, Τῆς διακονίας ταύτης, φησὶν· ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλαι. Τόπον δὲ ἴδιον, ἥτοι τὴν ἀγγέλλειν καλεῖ, τούτεστιν, ἥς ἄξιον ἑαυτὸν παρσκαύσασιν ὁ Ἰούδας διὰ τῆς προδοσίας. Ἡ οἱ τοῦ Ἰούδα ἐξαπισμένου, οὗτος ἴδιον σχολῇ, τὴν ἐκείνων λαμβάνων ἐπισκοπῇ.

Καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν, καὶ ἔπαιον ὁ κληρὸς ἐπὶ Ματθίαν, καὶ εὐκατεστημένη μετὰ τῶν ἑνδεκά ἀποστόλων.

Οὕτω τέλειον κατηροτισμένοι κλήρω, καὶ οὐ σημειῶν τὸν ἄξιον μανθάνουσιν. Οὐκ ἀδόκιμον δὲ τὸ τοῦ κλήρου. Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἰωνᾶ ἴσχυσε, χυδαίων ἀνθρωπῶν κληρωσαμένων, τί ἂν ἐπὶ ἁγίων καὶ προσευχῇ τὸ πρᾶγμα ἐπιτεφάνων; Εἰ γὰρ ἐκείνων ἔρθη γνῶμη μόνῃ κατηύθυνε, πολλῷ μᾶλλον ἐνθάδε ἀνδρῶν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ θέλας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως ἐν ἡμέρᾳ Πεντηκοστῆς γενομένης εἰς τοὺς πιστοδυσαντας, ἐν ᾧ Πέτρος κατήχησεν περὶ τούτου ἐκ τῶν προφητῶν· περὶ πάθους καὶ ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος, περὶ αἰσῶς τῶν παρόντων, καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν σωτηρίας· περὶ ὁμορίας κοινωνησούσης, καὶ προσθήκης τῶν πιστευόντων.

Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Καὶ ἔγενετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος· ὡς περ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι. Καὶ ὤρθησαν αὐτοὶ διχμερίζομεναι γλώσσαι ὡσεὶ πυρὸς. Ἐκείνοι δὲ ἐπ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου, καὶ ᾄδοντες καλεῖν ἐτέραις γλώσσαις.

Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Τούτῳσι, πρὸς τῇ Πεντηκοστῇ, περὶ αὐτὴν ἦδη τὴν ἑορτὴν, ὅτε καιρὸς ὥριμος τῷ πνευματικῷ θέραι τὸ δρέπανον ἐπαγαγεῖν, ὅτε διὰ τὴν ἑορτὴν πολλοὶ παρήσαν καὶ τὸν σταυρωσάντων αὐτὸν, καὶ ἵνα λαμβάνωσι τῆς ἑαυτῶν μαιφονίας τὸν ἔλεγον. Ἀφνω δὲ ἦχος καὶ οὐκ ἀνεπαίσθητος ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσις, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα τῷ μὲν ἄνθρωπῳ καταπλήξῃ καὶ διαναστήσῃ μᾶλλον, καὶ

nis. Nam hoc divinitatis Jesu potissimum erat argumentum. Siquidem miraculorum ejus quæ ante passionem edita erant, multi testes erant etiam incredulorum qui viderant. Sudebant autem apostolorum expleri numerum, ne præceptoris electio veluti mutila esset et imperfecta. Vnum non multos statuerunt, sed solos duos. ne major causaretur tristitia, multorum rejectione. Barsabas vero et Joseph ac Justus, vel distinctionis nomina sunt vel virtutis. Opportune autem cordium vocant cognito-rem: nec dicant: Elige, 13 sed quem elegeris ostende. Omnia namque a Deo cognita sunt ac desinita, etiam priusquam animo concipiamus. Sortem præterea appellat, et rem omnem ostendens benignitatis ac electionis esse divinæ, et veterum adiuvens, quoniam et levitas ita sorte elegit. Determinate autem sit, Ministerii hujus: erant enim et alia. Locum vero suum, aut suspendium vocat, hoc est, quo sese dignum reddidit Judas per prodicionem, vel quod repulso Jada, hic suum aut proprium habeat locum accepto illius episcopatu.

1, 26. Et dederunt sortes ipsorum, ceciditque sors super Matthiam: et suffragiis additus est undecim apostolis.

Cum nondum perfecti sint, eum qui dignus sit sorte et non miraculo discunt. Non est autem improbandum quod sorte sit. Nam si de Jona²² vim habuit cum objecti ac profani homines sortem mitterent, quidnam de sanctis qui rem orationi permittunt sentiendum est? Etenim si sola mens illorum recta iustis negotium direxit, multo magis divinorum virorum.

CAPUT III.

De divina Spiritus sancti supereremione die Pentecostes facta super eos qui crediderant, in quo etiam Petri doctrina et prophetia continetur, nempe de passione, resurrectione et assumptione Christi domusque Spiritus sancti: de fide et salute eorum qui presentes erant per baptismum, de consensu in communem utilitatem, et oppositionem credentium.

Et cum compleretur dies Pentecostes, erant omnes unanimiter in eodem loco. Et factus est repente de caelo sonitus tanquam impetu venientis flatus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes, et apparuerunt illis divite 14 lingue in modum ignis, seditque super singulos eorum: et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et coeperuntque loqui aliis linguis.

Com compleretur dies Pentecostes. Hoc est circa Pentecosten, circa ipsum jam festum: cum tempus esset maturæ messi spirituali faciem immittere: quando propter festum multi aderant etiam eorum qui ipsum crucifixerant, et ut acciperent credis a se perpetratae Increditationem. Repentino autem sonitu et non insensibiliter factus est accessus Spiritus, et de caelo, ut subita quidem consternatione et magis excitaret, et omnes ad

²² Jon. i, 1 seqq.

concurrentium impelleret : sensibilibus vero ut miraculorum confirmaret quod omni careret calumnia. Nam si hoc etiam factum non per calumniam ad ebrietatem referebant, quid non dixissent si ita factum non esset ? De cælo autem cum multo impetu, siquidem hoc significare vult per vehementem flatum ut ostendat opus fuisse ejus qui in cælum assumptus erat, et divinæ potestatis. Quemadmodum etiam super mare Rubrum flabat vehemens ventus auster¹¹. Bene autem in his omnibus per similitudinem locutus est, nempe ὡς περ, i. tanquam, et ὡς αἰ πυρρός, i. in modum ignis, ne sensibile quidpiam de Spiritu existimeretur. Replevit etiam status totam domum, in piscinæ morem implens : quandoquidem promissum etiam illis erat : « Baptizabimini Spiritu sancto et igni¹² » : etiam hoc abundantie signum erat ac vehementiæ. Ignis vero non replevit domum ne omnino terretur, ac videntes fugere compelleret, et ita nihil testari possent eorum quæ postmodum acta sunt, sed dividitur Spiritus in linguas igneas, residetque super singulos eorum, nempe centum et viginti qui in domo residebant. Siquidem ex una radice erat gratia Paracleti in varia dona divisa, linguaque opus erat quæ Dei magnalia declararet, quæ in modum ignis universa repugnantia corripere. Porro in specie ignis, nam Spiritus quoque Deus est (Deus autem noster ignis consumens est¹³), et ut similitudinem naturæ demonstraret cum Patre, qui ita Mosi in rubo apparet. Præterea super singulos sedet, stabilitatem ac permanentiam significans. Dicitio enim « Sedet, » idem significat quod permansit et requievit. Considera vero quæ apud Joannem, ut ab uno homine **15** cognosceretur, in modum columbæ videtur, descendens super caput Christi. Quando autem multitudinem totam converti oportebat, tanquam ignis. Idque poterant Hebræi ex Veteri quoque Testamento de Deo intelligere, quod ignis consumens esset. Præterea etiam dum discipuli orationi et obsecrationi mutuaque dilectioni incumbere, tunc venit ad eos Spiritus sanctus.

II, 4. « Prout ipse Spiritus dabat eloqui illis. »

Erant enim scitæ brevesque sententiæ, quas linguis variis proferebant.

II, 5. « Erant autem Jerosolymis habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione eorum quæ sunt sub cælo. »

Quod religiosi essent ex eo ostendit, quod relictis patris, possessionibus, domibusque dimissis, Jerosolyma eligerent habitare, ut juxta patriam legem ter in anno possent apparere coram Domino.

II, 6-12. « Facta vero hac voce convenit multitudo, et confusa est, quod audirent unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes et mirabantur, dicentes inter sese : Nonne ecce omnes isti qui loquuntur Galilæi sunt ? Et quomodo nos audimus eos propria quisque lingua nostra in qua nati sumus ? Parthi, et Medi, et

A πάντας συνδραμεῖν παρασκευάσθη. Τῷ δὲ μετ' αἰσθησεως, ὡς ἂν ἀδιόλητον τὸ θαῦμα καταστήσῃ. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο γενομένου εἰς μέθην τὸ παράδοξον ἐνδείκνυται, τί οὐκ ἂν εἶπον μὴ οὕτως γενομένου ; Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δὲ μετὰ πολλῆς τῆς ῥόμης. Τοῦτο γὰρ διὰ τῆς βίας αἰσθησεως βούλεται δηλοῦν. ἵνα δείξῃ, ὅτι τοῦ εἰς οὐρανοῦ ἀναληφθέντος τὸ ἔργον, καὶ τῆς θεϊκῆς δυνάμεως : ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Ἑρῆρας θαλάσσης τὸ βλαῖον πνεῦμα τοῦ νότου. Καλῶς δὲ ἐπὶ πάντων τούτων, τὰ κατὰ παραβολὴν τὸ ὡς περ, ψημὶ, καὶ τὸ, ὡς αἰ πυρρός, ἵνα μὴ αἰσθητόν τι περὶ τοῦ Πνεύματος νομισθῇ. Ἐπλήρωσε δὲ τὸν οἶκον ὅλον ἡ πνοή, κολυμβήθρας δίκην ἀναπληρούσα, ἐπὶ καὶ ἐπὶ τῶν αὐτῶν : « Ἐν Πνεύματι βαπτισθήσεσθε καὶ πυρρῇ. » Καὶ τῆς θαψιλίας δὲ τοῦτο τακμήριον, καὶ τῆς σφοδρότητος. Πῦρ δὲ οὐκ ἐπλήρωσε τὸν οἶκον, ἵνα μὴ πάντῃ ἐκστήσῃ, καὶ φυγεῖν τοὺς ἔρῳντας παρασκευάσῃ, μὴ δὲ ἔχοντας μαρτυρεῖν τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων. Μερίζεται δὲ εἰς γλώσσας πῦρ δὲ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπικαθήμεν ἐπ' ἑκάστου, τῶν ἑκατὸν εἰκοσι δηλονότι, οἱ καὶ τῷ οἴκῳ προσήδρευον. Ἐκ μίης γὰρ ἦν ῥίξης ἡ χάρις τοῦ Παρακλητοῦ εἰς διάφορα χαρίσματα μεριζομένη, καὶ γλώσσης εἰς τρανοῦσης τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, πῦρ δὲ δίκην ἀναλίσκουσας πᾶν τὸ ἀντίθετον. Πῦρ δὲ ἐν εἰδεί, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα, Θεός, καὶ ἵνα καὶ διὰ τούτου, τὸ ὁμοφυὲς πρὸς τὸν Πατέρα παραστήσῃ, δὲ οὕτω τῷ Μωϋσῇ ἐπὶ τοῦ βάρου ὀπτανέται. Ἐφ' ἵνα δὲ ἑκάστον κάθηται, τὸ ἰδραῖον καὶ μόνιμον δηλοῦν. Τὸ γὰρ, « Ἐκάθισε, » τὸ, παρέμεινε καὶ ἐπαρειαυτάτο, σημαίνει. Ἐκότει δὲ ὅτι ἐπὶ μὲν Ἰωάννου ἐνὶ μέλλον ἀνθρώπων γνωσθῆναι, ὥστε περισσότερὰ βλέπεται, τῇ κεφαλῇ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ. Ὅτε δὲ πλῆθος ὅλον ἐπιστραφῆναι ἴδω, ὡς πῦρ. Καὶ ὁ εἶχον ἐκ παλαιῶν Ἑβραῖοι περὶ Θεοῦ διανέεσθαι, ὅτι πῦρ ἐστὶ καταναλίσκον. Ἀλλὰ καὶ ἐπεὶ τῇ προσευχῇ προσεκατέρουν οἱ μαθηταὶ καὶ τῇ ἐξέσει, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ, τότε αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παραγίνεται.

« Καθὼς τὸ Πνεῦμα ἰδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. » Ἀποφθίγματα γὰρ ἦσαν, ἃ ταῖς γλώσσαις ταῖς διαφόροις προέφερον.

« Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ παντὸς Ἰθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. »

« Οἱ εὐλαβεῖς δείκνυσιν τὸ, τὰς πατρίδας καταλιπόντας, καὶ κτήσεις ἀφέντας καὶ οἰκίας, τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀλίσθαι κατοικεῖν, ἵνα ἔχωσι κατὰ τὸν πατριῶν νόμον τρίς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀπτανέσθαι Θεῷ. »

« Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνήλθε τὸ πλῆθος, καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἰς ἑκάστον τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ θαύμαζον, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους : Ὅκ ἰδοὺ πάντες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι ; Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν, ἑκάστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἠγαπήθημεν ; Πάρθοι, καὶ

¹¹ Exod. xiv, 21. ¹² Matth. iii, 11. ¹³ Deut. iv, 23 ; Hebr. xii, 29.

« Μῆδοι, καὶ Ἑλαμίται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν
« Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν,
« Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν,
« Αἴγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυ-
« ρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες, Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοι τε
« καὶ προσήλυτοι, Κρήτες καὶ Ἀραβεῖς, ἀκούομεν
« λαλοῦντων αὐτῶν ταῖς ἑμετέραις γλώσσαις τὰ
« μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ. Ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ
« διηπόρουν, ἄλλος πρὸς ἄλλον λέγοντας· Τί ἂν
« θέλοι τοῦτο εἶναι; »

Συνεχὺν τὸ πλῆθος, ἔτοιμαρὰν, εὐδοκίαν·
ἐνδομίζον γὰρ παρεῖν αὐτοῖς, πράγματα, διὰ τὰ
κατὰ τοῦ Χριστοῦ τομῆθέντα, καὶ τὰ συνεῖδ'· κατ-
έστιν αὐτῶν τὰς ψυχὰς. Καὶ οἱ μὲν μεταφρονῶντες
οἱ δὲ εὐλαβεῖς ἐθαύμαζον. Γαλιλαίους μὲν ἐπιγινώ-
σκοντες· αὐτοὺς, ταῖς δὲ πατρίσις γλώσσαις αὐτῶν
λαλοῦντας. Ἀλλ' οἱ μὲν ἀπώστολοι ᾔδοντες ἃ λέ-
γουσιν, ὅτι τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, ποιαὶ δὲ γλώ-
σαις οὐκ ᾔδοντες, εἰ μὴ οἱ ἀκούοντες ἄνδρες εὐλαβεῖς,
οἷον ὁ Σκυθῆς· τυχὸν, ἢ ὁ Ἰνδὸς ὅτι Σκυθιστὴ, ἢ δια-
λέκτῳ Ἰνδῶν οἱ ἀπώστολοι φθέγγονται.

« Ἐπεροὶ δὲ χλευάζοντες εἶπον, ὅτι Γλαῦκος
« μεμεστωμένοι εἰσίν. »

Ἦσαν δὲ καὶ τινες τῶν συνέντιων, χυδαῖοιτεροι
ἢ πῶς, ἀπὸ μᾶλλον τὰ τελοῦμενα εἶναι χλευάζοντες.
Εἰ γὰρ μὴ συνέλαβον, οὐδ' ἂν εἰς μίσην τὸ πρᾶγμα
διέβαλλον. Εἰ δὲ λαλοῦντων αὐτῶν συνέλαβον, ἴσται,
πῶς ἂν χλευάζειν ἐτόλμησαν· Ἀλλ' ἡ κακία ἐξ
ὑπερβαλλούσης πονηρίας, οὐδενὸς ἐστὶν ἄλλου ἢ
μόνης τῆς διαστροφῆς αὐτῆς, ὅπως δὲ· ὁπποῦτε ἀνευ-
ροῦσα τὸ παρὸν διακρούσῃται. Ὅποιον καὶ τοῦ Χριστοῦ
θαυματουργοῦντος· οὐκ εἶχον μὲν ἀμφιδόλλειν πρὸς
τὴν ἐνέργειαν, τῷ δὲ Βελζεβὺλ μεμνηνότες ἐπ-
εγράφοντο τὸ πρᾶγμα. Ἐθνῶν δὲ μέμνηται πολε-
μίων τῶν Ἰουδαίων, Κρητῶν, Ἀράβων, καὶ τῶν
ἄλλων, ὧν ταῖς γλώσσαις λαλοῦντες, σύμβολον τοῦτο
παρεῖχοντο, ὡς πάντων τούτων τῇ πίστει κρατήσουσιν.
Πανταχοῦ δὲ μετὰ τῆς ἀρετῆς ἡ μοχθηρία. Οἱ μὲν εὐ-
λαβεῖς ἐθαύμαζον, οἱ δὲ ἐχλεύαζον. Ὅρα δὲ τὴν ἀνοιαν
τῶν χλευαζόντων. Γλαῦκος, φασί, μεμεστωμένοι
εἰσίν. Καὶ τοι οὗ τοῦτο καιρὸς ἦν. Πεντηκοστὴ γὰρ
ἦν, ὅτε γλαῦκος οὐκ ἔστι. Γλαῦκος γὰρ κυρίως ὁ
ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀληθοῦς γλυκὺς βίαν ὄντος. Ἀλλὰ καὶ
ἡ ὥρα τρίτη ἦν, ἐν ᾗ ἀπ' ὀφθαλμῶν μεθύειν, καὶ μάλιστα
ἀνθρώπους ἐν κινδύνῳ καὶ φόβῳ ὄντας. Λαίπν
οὖν τῇ ποιότητι τὸ πᾶν ἐπιγράφουσι, ὁ Γλαῦκος, λέ-
γοντες, μεμεστωμένοι εἰσίν. Ἡ γὰρ ἱταρμένη ἐν
ῥηταίῳ μόνον, εἰπεῖν ὁ τι ὁπποῦτε, οὐκ ὅπως τι
λέγου ἐχθρὸν εἶποι. Τὸ δὲ δεινότερον, ὅτι ἐκείνων
θαυμαζόντων καὶ ὁμολογούντων, Ἰουδαίων ὄντων,
Ῥωμαίων, προσήλυτων, τῶν σταυρωσάντων ἑαυτοὺς,
ἐθνῶν σχεδὸν ἀπάντων τοῦτο κηρυττόντων, ὅτι ταῖς
γλώσσαις αὐτῶν λαλοῦσιν, εὐρίσθησαν ὅμως τινες
χλευάζοντες. — Ἀλλὰς. Τὸ γλαῦκος μεμεστωμέ-
νους φάσκον τοὺς ἀποστόλους εἶναι, ἀπὸ τῆς ποί-

« Elamitæ, et habitatores Mesopotamiæ, Judæque
« et Cappadociæ, Ponti et Asiæ, Phrygiæque et
« Pamphylia, Egypti et partium Libyæ ejus quæ
« est finitima Cyrenæ, et illic versantes Romani, Ju-
« dæique et proselyti, Cretes et Arabes audimus
« eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. Sta-
« pebant autem omnes ac admirabantur, alius ad
« alium dicentes : Quidnam vult hoc esse? »

Confusa est multitudo sive turbata, idque
merito : existimabant enim quod negotium illa
fices-erent, ob ea quæ adversus Christum to-
mere commiserant, ob quæ etiam conscientia eorum
animas concutiebant. Et homicidæ quidem ita se
habebant. Religiosi vero admirabantur, cum illos
Galilæos esse cognoscerent, et tamen patriâ ipsor-
um linguis loquerentur. Verum apostoli quidem
noverant quæ dicerent, nempe quod magnifica Dei
quibus autem linguis ea loquerentur, non noverant
nisi viri religiosi qui audiebant, puta Scythæ for-
tassis aut Indus, 16 quod Scythica aut Indorum
lingua Apostoli loquerentur.

« Alii autem irridentes dicebant : Musto impleti
« sunt. »

Erant autem et nonnulli eorum qui intelligebant,
abjectiores fortassis, quod irridentes, ea quæ fle-
bant ebrietas esse dicebant. Nisi enim intelligen-
rent, rem ipsam nequaquam ad ebrietatem calum-
niantes referrent. Verum dices : Si ipsas loquentes
intelligebant, quomodo modo irridere audebant?
Sed malitia quæ ex nimia pravitate est, a nullo alio
quam ab ipsa perversitate procedit : ut quoquo
modo intendant quo presens bonum obiturbet ac
repellat. Quale etiam erat quod Christo miracula
edente, non poterant quidem ambigere circa vim
et efficaciam signorum, sed insipientes rem Beelze-
bul ascribebant. Gentium autem meminit quæ
Judæis hostes erant, puta Græcorum, Arabum, et alio-
rum, quorum linguis loquentes, signum hoc præ-
bebant, quod hos omnes fide superaturi essent.
Ubique autem sese virtuti admiscet nequitia : plii
siquidem admirabantur, alii vero irridebant. Vide
autem dementia irridentium. Musto, inquit, impleti
sunt. Atqui hujus tempus non erat. Signi-
dem Pentecostes tempus erat quando nullum est
mustum. Mustum namque dulce vinum est quod ab
ipso fuit torculari. Sed et hora tertia erat, quando
non est verisimile ebrios esse homines, potissimi-
mum qui in periculis et in timore versantur. Omne
itaque negotium qualitati ascribunt, dicentes :
« Musto impleti sunt. » Improbis namque id unum
querit ut quoquo modo aliquid dicat, non ut ratio-
nabile quidpiam dicat. Verum illud magis admi-
randum, quomodo illis admirantibus et confitentibus
quum Judæi essent, Romanis, proselytis, et iis
qui fortassis crucificerant : gentibus propemodum

omnibus id prædicantibus, nempe quod ipsorum loquerentur linguis, inventi tamen sint nonnulli qui irriterent. *Alio modo.* Dicere musto impletos esse apostolos, eorum est qui a qualitate calumniam struunt. Mustum enim dulce vinum est quod etiam ad inebriandum aptius est, lenitate seu aviditate ad dulcedinem, densiorem evaporationis repletionem ad concava cerebri producens. Utrum autem hi qui irridebant, ea quæ dicebantur intelligebant an non? Etenim si non intelligebant, neque eorum irritio rationi innitebatur. **17** Ut quid autem angit aliquem villis quæpiam nugacitas temere prolata? Sed manifestum est quod etiam ipsi intelligebant, et maxime coram habentes eos qui rem miraculo ascribebant; et tamen ipsi illam malitiose calumniabantur, ut moris est perversis. *Alio modo.* Intelligebant quidem, verum non placebant eis quæ dicebantur. Alii enim dicebant esse Dei magnifica. Multis siquidem moris est quibus non desipere arbitrentur; quemadmodum etiam de Christo intelligebant quidem miracula, sed cum laudare illa oporteret, illi, tanquam in Beelzebul facta essent, conviciebantur.

II, 14. « Stans autem Petrus cum undecim, ex- tulit vocem suam, et locutus est illis: Viri « Judei, et qui habitatis Jerusalem universi, hoc « vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. »

In superioribus quidem sollicitudinem ostendit, cum multitudini permittit electionem ejus qui cum undecim constituendus erat: hic autem dicendi libertatem. Atque id facit neque benevolos habens auditores, sed iridentes ac subsannantes et clamantes: ad hæc cum ipse idiota esset ac illitteratus. Annon ergo factum ejus supra hominem est, quod videlicet silentium ruperit seu loqui tentaverit? Ait autem, « Cum undecim, » indicans quod communis voluntate ac voce ipse os omnium erat: astabant enim undecim tanquam testes eorum quæ dicebantur. Vocem autem extulit: hoc est, cum multa dicendi libertate locutus est, ut statim ab initio cognoscant gratiam Spiritus. Nam qui ante hoc tempus non tulit villis puellæ interrogationem, hic in medio populi clamantibus omnibus adeo impeterrile concionatur, ut indubitatum sit hoc resurrectionis indicium.

II, 15. « Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrii sunt. »

Non dixit: Sicut vos iridentes dicitis, sed, Sicut vos existimatis, benignius tractans sermonem, nec aperte volens ostendere ipsos hoc a malitia dixisse, viam illis præstruens ad conversionem ac resipiscenciam. Nam est, inquit, hora diei tertia. Et quid hoc est? Annon contigit hora tertia ebrium esse? Utique, verum id non servit proposito: neque enim illi de ipsis ita existimabant, sed conviciantes atque iridentes hoc dicebant.

18 II, 15-21. « Nam est hora diei tertia: sed hoc « est quod dictum fuit per prophetam Joel: Et erit « in novissimis diebus, dicit Deus, eundam de « Spiritu meo super omnem carnem, et propheta- « bunt filii vestri et filie vestre. Juvenes vestri vi-

« της διαβαλλόντων ἐστί. Γλεύκος γὰρ ὁ γλεύκος « ἔστιν οἶνος, ὃς καὶ μᾶλλον εἰς μέθην ἐκίפורος, τῇ « γλισχρότητι τῆς γλυκύτητος, ἀθρουστήσαν τὴν πρὸς « τὰ κοίλα τοῦ ἐγκεφάλου πλήρωσιν τῆς ἀναθυμιά- « σιος ἐμποίων. Πότερον δὲ συνέισαν οἱ χλευάζοντες « τῶν λεγομένων, ἢ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ οὐ συνέισαν, « οὐδὲ ἡ χλεύη αὐτῶν εἶχε λόγον. Τί γὰρ τινα περιλυ- « πει φλυαρία τις ἀσχημὸς εἰκὴ προπερόμενος; Ἀλλὰ « ὅλην οὖν συνέισαν μὲν καὶ αὐτοὶ, καὶ ταῦτα δὲ παρὰ « πᾶδας ἔχοντες τοὺς εἰς θαῦμα καταλογιζομένους τὸ « πρᾶγμα. Αὐτοὶ δὲ κακούργως αὐτὸ ἐνδιέβαλλον, ὅπως « ἔθος τοῖς κακούργοις. — Ἀλλῶς. Συνέισαν μὲν, οὐκ « ἠρίσκοντο δὲ τοῖς λεγομένοις. Τὰ γὰρ μεγάλα « ἔλεγον τοῦ Θεοῦ. Ἔθος γὰρ τοῖς πολλοῖς ἂν μὴ ἀρε- « σκωνται τοῖς λεγομένοις, δαιμονῶν ἢ παραπαλῶν « ἡγεῖσθαι τὸν λέγοντα. Ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, « συνέισαν μὲν τῶν θαυμάτων, δὶον δὲ ὁμνῶν, ὡς « ἐν Βεελζεβοὺλ γινόμενον, δίδουρον.

arridentem autem dicuntur, ut dicentem insanire aut intelligebant quidem miracula, sed cum lau- darent illa oporteret, illi, tanquam in Beelzebul facta essent, conviciebantur.

« Σταθεὶς δὲ Πέτρος οὖν τοῖς ἑνδεκά, ἐκῆψε τὴν « φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἀπεφθέγγετο αὐτοῖς· Ἄνδρες « Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντές· Ἱερουσαλὴμ ἀπαν- « τες, τοῦτο ὁμῶν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνοπίσασθε τὰ « ῥήματά μου. »

« Ἄνω μὲν τὴν κηδεμονίαν ἐνδείκνυται, ἐν ᾗ οἱ τῷ « πληθεὶ ἐκτείνεται τὴν ἐκλογὴν τοῦ μέλλοντος τοῖς « ἑνδεκά συντάττεσθαι, ἐνταῦθα δὲ τὴν παρρησίαν. « Καὶ τοὶ μὲν εὐγνώμονας ἔχον τοὺς ἀκροατάς, ἀλλὰ « καὶ γαλιῶνας καὶ μονετηρίστους καὶ φωνῶντας, καὶ « ἰδιώτης ὢν καὶ ἀγράμματος. Πῶς οὖν οὐχὶ ὁπὲρ ἄν- « θρωπον τὸ πραττόμενον; τὸ ῥῆξι φωνὴν δηλαδὴ. « Ἐν τοῖς ἑνδεκά· δὲ λέγει, δηλῶν ὅτι κοινῇ « γνώμῃ καὶ φωνῇ πάντων αὐτῶν ἦν στόμα, μάρτυρες « δὲ παρειστήκεισαν οἱ ἑνδεκά τοῖς λεγομένοις. Ἐπῆρε « δὲ τὴν φωνὴν, τοῦτέστι, μετὰ πολλῆς παρρησίας, « ἵνα εὐθέως ἀρχομένου μᾶθωσι τὴν χάριν τοῦ Πνεύ- « ματος. Ὁ γὰρ πρὸς τοῦτο μὴ ἐνεγκῶν ἐρώτησιν « κορατίου εἰτελοῦς, ὅπως ἐν μέσῳ ὅμιλου, φωνῶντων « ἀπάντων, ὅπως ἀνυποστώτως δημηγορεῖ, ὡς ἀμφι- « σβήτητον τῆς ἀναστάσεως γενέσθαι τοῦτο τεκμήριον.

« Ὁ γὰρ, ὡς ὁμῶς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθύου- « σιν. »

« Οὐκ εἶπεν, Ὡς ὁμῶς χλευάζετε, ἀλλ', Ὡς ὑπο- « λαμβάνετε, ἐπεισιώτερον μεταχειριζόμενος τὸν λό- « γον· καὶ οὐκ ἀντικρυς ἀπὸ κακούργιας βουλόμενον « αὐτοὺς δεῖξαι τοῦτο λέγοντας, προδοποιῶν αὐτοῖς « τὴν ἐπιστροφήν καὶ μεταμέλειαν. Ἔστι γὰρ, φησὶν, « ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας. Καὶ τί τοῦτο; Οὐκ ἔστιν ἐν « ὥρᾳ τρίτῃ μεθύειν; Ἀλλ' οὐκ ἔστι πρὸς τοῦτο. Οὐδὲ « γὰρ ἐκείνοι οὕτως εἶχον περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ χλευάζον- « τες καὶ διδύροντες ἔλεγον.

« Ἔστι γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας· ἀλλὰ τοῦτο « ἔστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωήλ· Καὶ « ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει ὁ Θεός, ἐκ « « καὶ τοῦ Πνεύματος· μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. « καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὁμῶν καὶ αἱ θυγατέρες.

ὁμῶν. Οἱ νεανίσκοι ὁμῶν ὁράσεις ἔδονται, καὶ οἱ ἄνθρωποι πρεσβύτεροι ὁμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἐκχεῖται ἀπὸ τοῦ ἁγίου καὶ προφητεύσουσι. Καὶ ὁσίων τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἁγνῷ, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἶμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. Ὁ ἥλιος μεταστραφείσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἶμα, πρὶν ἢ ἔλθῃ τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἐάν ἐπικαλέσεται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

Τοῦτο προεξακρωτέρας αὐτοῦς εἰπὼς ἐποίησεν τὸ δὲ, ἐν τρίτῃ ὥρᾳ ταῦτα γεγενῆσθαι. οὐκ ἀπλῶς. Τότε γὰρ τὴ λαμπρὴν τοῦ πυρός· δείκνυται, ὅτε οὔτε πρὸς ἔργα ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι, οὔτε πρὸς ἀριστον, ὅτε λαμπρὰ ἡ ἡμέρα, ὅτε πάντες αἰοῖν ἐπ' ἀγορᾶς. Εἰτα τὴν προφητείαν παρήγαγεν τοῦ ἱεροῦ, οὐδαμοῦ τοῦ Χριστοῦ μνημονεύσας ἐν ταῦτα, καὶ τῶν σημείων ὧν ἦσαν αὐτόπται, καὶ ὅτι αὐτοῦ τοῦτο ἐπαγγελία. Εἰ γὰρ τοῦτο εἶπε, πάντα ἀνέστρεψεν ἂν, καὶ καταλεισθῆναι ἐποίησεν· ἀλλὰ τὸν Πατέρα εἰπὼς εἰσαγγεῖν διὰ τοῦ προφήτου ταῦτα αὐτοῖς ἐπαγγεῖλαι· μόνον, φησὶ, ἀλλὰ πάση σαρκί, δηλονότι εἰς ἡμετέρας πιστευσούσας, καὶ μετὰ διαδόσεως. Οὐ γὰρ ὁ λέγων μοι, φησὶ, Κύριε, Κύριε, ἀλλ' ὁ μετὰ βίου ἀρίστου τοῦτο ποιῶν. Οὐ προστίθησι δὲ ταῦτα, ἀνεπαρξέστερον τὸν λόγον τῆς ἐπαγγελίας καὶ κοῦφον ποιῶν, ὅτι μόνῃ ἢ ἐπικλήσεως ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν. Τὸ δὲ, Ὁ ἥλιος μεταστραφείσεται εἰς σκότος, καὶ τὸ πρὸς τοῦτο, αἶμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ, ταῦτα περὶ τῆς μελλούσης φησὶ κρίσεως. Οἰκιστάρον δὲ καὶ περὶ τῶν ἱεροσολύμων καὶ τῆς τότε αἰχμαλωσίας, εἰρηται, ἀπὸ τῆς διαδόσεως τῶν πασχόντων. Ἄλλως τε καὶ κατὰ τὸν Ἰωσήφον, πολλὰ τοιαῦτα ἐπροειμιάσατο τὴν τῶν ἱεροσολύμων καταστροφὴν. Τὸ δὲ τὴν σελήνην μεταστραφῆναι εἰς αἶμα φάσκειν, τῆς ὑπαγῆς ὁλοῖ τὴν ὑπερολήν, ὥς προσεισέρας τε οὐσης, καὶ δυναμένης ἀπὸ τῆς τοῦ αἵματος ἀναθυμιάσεως τοῦτο πάσχειν. Τὸ μὲν τοι, πρὶν ἔλθῃ τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, φοβούντες ἐστέ καὶ κατασείοντες αὐτοὺς τοὺς ἐλπίζομένους δεινούς. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ, φησὶν, ἀτιμωρητὶ νῦν ἁμαρτάνετε, θαρρῆτε, ἀλλὰ, προσέδωκε ταῦτα ὅσα μεγάλης ἡμέρας καὶ χαλεπῆς εἰς ἀνταπόδοσιν. Ἀλλὰ ταῖς ἀπειλαῖς ἐπάγει τινὰ καὶ χρηστότητα, προσέειπεν, καὶ πᾶς ὃς ἐάν ἐπικαλέσεται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. Καὶ τοῦτο μὲν Παῦλος ὁ ἀπόστολος περὶ Χριστοῦ εἰρησθαί φησιν, νῦν μέντοι, τοῦτο καίρῳ οὐκ ἔχοντος, οἰκονομῶν τὸν λόγον παρήγεν αὐτό.

Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδείκνυμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμει καὶ τέρασι καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ εἰδότες, τοῦτον τῇ ἐπιμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἐκδοτὸν λα-

siones videbunt, et seniores vestri somnia somnabunt. Etiam super verros meos et super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo et prophetabunt. Et dabo prodigia in caelo superne, et signa in terra inferne, sanguinem et ignem et vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras et luna in sanguinem, priusquam veniat dies Domini magnus et manifestus. Et contigit quod omnis qui vocaverit nomen Domini, salvus erit.

Hoc attentiores interim illi reddidit. Hora vero tertia hæc esse facta non vulgariter intelligendum est, sed quod tunc ignis splendor ostenditur, quando eo neque ad opera nituntur homines, neque ad prandandum prandium, quando clarus est dies, quando omnes in foro sunt. Deinde Joel prophetiam subiungit : nulla Christi facta mentione, aut aliorum quorum ipsi fuerant spectatores, aut quod hæc ejus fuerat promissio. Nam si hoc dixisset, omnia subvertisset, ac despectui exposuisset : apud Patrem interim inducit qui per prophetam hoc fuisse promiserat, et invidiam auferit. Nec solis, inquit, apostolis, sed omni carnali, sincere videlicet et ex affectu credenti. Non enim qui dicit mihi, Domine, Domine, inquit, sed qui optima vita hoc facit; non tamen hoc addit; id efficiens ut promissionis sermo minus gravis sit ac levior, quasi solatio vocatio sufficere ad salutem. Illud vero : Sol convertetur in tenebras, et paulo ante, Sanguinem et ignem et vaporem fumi, hæc de futura aut judicio. Proprius autem de Hierosolymis dictum est, et de captivitate quæ tunc facta est, præsertim cum etiam juxta Josephum multa hujusmodi prodigia facta sunt ante Hierosolymorum subversionem. Dicere autem lunam in sanguinem esse convertendam, cæcis designat multitudinem, tanquam luna cum sit vicinior, possit hoc a sanguine evaporatione perpeti. Illud sane, Priusquam veniat dies Domini magnus et manifestus, terrentis est et concutientis propter expectatam pericula. Non enim, inquit, eo quod nunc impune peccatis, bonum estote animo; sed præludia hanc esse cognoscite magni illius diei ac periculosi quo sequetur operum retributio. Attamen cum minis quandoque etiam subiungit benignitatem, addens : Et omnis qui vocaverit nomen Domini, salvus erit. Et hoc quidem Paulus apostolus de Christo dictum esse ait : nunc vero cum hujus non habeat occasionem, quadam sermonis dispensatione hoc prætermisit.

II, 22-23. Viri Israelite, audite verba hæc : Jesus Nazarenus virum a Deo designatum ad vos virtutibus, prodigiis et signis quæ per ipsum fecit Deus in medio vestri, sicut et ipsi scitis, hunc definitio consilio et præscientia Dei tradidit cum accepissetis, per manus iniquorum

« crucifixum interemistis : quoniam Deus suscitavit
 « solutus doloribus mortis, quatenus impossibile
 « erat illum teneri ab ea. David enim dicit de
 « eo : Providebam Dominum in conspectu meo
 « semper, quoniam a dextris est mihi ne commo-
 « veat. Propter hoc letatum est cor meum et
 « exsultavit lingua mea, insuper et caro mea re-
 « quiescet in spe. Quoniam non derelinques ani-
 « mam meam in inferno, nec sines ut sanctus tuus
 « videat corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ;
 « replebis me iucunditate cum facie tua. »

Quoniam in superioribus vehementer eos repre-
 hendit, nunc ipsos exhibarat, non assentando, sed
 refocillando. Ideo quoque prafatur, et patris ac
 progenitoris David meminit, ne conturbet eos quod
 Jesum in sermone præstulerit. Cum enim statim
 prophetam audissent, sustinuerunt. Nam si solum
 Jesum produxisset homicidis hominibus, statim
 illos offendisset. Propterea etiam non dixit : Cre-
 dite, sed, Audite : ut magis invidia sermo careret.
 Ideo quoque de Jesu humilior loquitur. Siquidem
 « Jesum, inquit, Nazarenum, » nempe a vili ab-
 jectaque patria nominans. Deinde, « Designatum, »
 non de quo ullum haberi posset dubium, sed per
 opera demonstratum, « quæ per ipsum fecit Deus, »
 quia a Deo erat, etsi enim Deus fecit, sed per ipsum
 fecit, et in medio vestri, » non clam neque in angulo,
 sed volis testantibus. Quoniam autem ad ipsorum
 facinus procedebat quod sese per crucem exeruit,
 ipsos etiam liberare conatur per hoc quod ait ;
 « Definito consilio et præscientia Dei : » simul
 quidem ostendens ultionem ipsius passionem, et
 quod his quæ definita erant obsecutisint. **20** At-
 tamen ipsos liberando non omnino sine accusa-
 tione relinquit : subdit enim : « Per manus ini-
 quorum interemistis. » Siquidem per manus ini-
 quorum, nempe Judæ ac militum crudeliter, inquit,
 interemistis. Nam si hi qui peregunt iniqui sunt,
 etiam hi certe qui interemerunt. Cum ita sensim
 illos objurgasset, sumpta quoque deinceps audacia
 manifestus eos carpit dicens : « Quem Deus sus-
 citavit solutus doloribus mortis : » hoc est, ipsa
 quoque mors ipsum detinens doluit, et veluti
 græve aliquid passus est. Vetus namque Testamentum
 « ὀδὴν » appellavit, id est, calamitates. Ut cum di-
 citur, « Ὀδὴν, id est, calamitates vel dolores inferni
 circumdederunt me. » Per hoc quod addit : « Qua-
 tenus impossibile erat illum teneri, » magnitudi-
 nem ejus demonstrat, et quod amplius non mori-
 tur. Ad hæc prophetam etiam David adducit di-
 centem non de seipso, sed de eo, ut dictum est, hoc
 est, de Christo. Et hic quoque ab humilioribus et
 juxta id quod demissius est prophetiam proposuit,
 tanquam his quibus opus erat introductoris ser-
 monibus. « Quatenus impossibile erat. » Ipse enim
 dicebat : « Nemo tollit animam meam a me, sed
 ego a meipso pono illam, et ego rursus sumo eam. »

« Psal. xv, 8-11. » Psal. xvii, 6. » Joan. x, 18.

« δόντας, διὰ χειρῶν ἀνόντων προσήξαντες ἀνέστητε.
 « Ὁν ὁ Θεὸς ἀνέστησεν λύσας τὰς ὀδὴν τοῦ θα-
 « νάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι αὐτὸν
 « ὑπὸ αὐτοῦ. Δαυὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτόν. Προ-
 « τέρωμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διαπαντός, ὅτι
 « ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. Διὰ τοῦτο
 « εὐφράνθη ἡ καρδία μου. Καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ
 « γλῶσσά μου, ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει
 « ἐν ἡλπίδι, ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου
 « εἰς ᾄδου, οὐδὲ δώσεις τὸν δαίμον σου ἵδεν διαφθ-
 « ράν. Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς, πληρώσεις με
 « εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. »

Ἐπειδὴ καθήκατο αὐτῶν ἀνωτέρω σφοδρῶς, νῦν
 ἀνίστην αὐτοὺς ; οὐ κολακεύων, ἀλλὰ διαναπαύων
 καὶ ἀνέστω ἀξίον. Διὰ καὶ προσημαίνεται, καὶ τοῦ
 προπάτορος Δαυὶδ μνημονεύει, ἵνα μὴ θεωρηθῇ.
 ἐπειδὴ τὸν Ἰησοῦν προήνεγκε τῷ λόγῳ. Τοῦ γὰρ
 προφήτου παρὰ πύδας ἀκούσαντες ἐπίσχοι. Εἰ δὲ
 μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ προήχθη φωνῶσιν ἀνθρώ-
 ποις, εὐδὲν ; ἀν προσίστη αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο εὐδὲ,
 ἡσίοθητι, εἰπὶν, ἀλλ', Ἀκούσατε. Ὅπως ἐνεπαχθέ-
 στερον ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ταπεινό-
 τερον φέγγεται. Ἰησοῦν γὰρ, φησί, τὸν Ναζω-
 ραῖον, ἀπὸ τῆς εἰταλοῦς πατρὸς ὀνομάζων. Εἴτα,
 ἀποδοδεγμένον, οὐκ οὐκ ἀμφοδητούμενον.
 Ἄλλ' ἀποδοδεγμένον διὰ τῶν ἔργων, ὡς ἐποίησε
 δι' αὐτοῦ ὁ Θεός, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἦν. Τίως γὰρ εἰ
 καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ, καὶ ἐν μέσῳ
 ὡμῶν, οὐ λάθρα, οὐδὲ ἐν γωνίᾳ, ἀλλὰ μαρτυροῦν-
 των ὡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἰ ; τὸ διὰ τοῦ σταυροῦ τολ-
 μημα αὐτῶν προῦθη, παῖδάται αὐτοῖς καὶ ἀπαλ-
 λάσσειν διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἡ τῇ προωρισμένη βουλῇ
 τοῦ Θεοῦ, ὅμα μὲν δεικνύς τὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ
 ἐκούσιον, καὶ ὅτι τοῖς προωρισμένοις ὁποῦρησεν,
 ἀλλὰ καὶ ἀπαλλάσσειν, οὐκ ἀφίστην αὐτοὺς πάντῃ
 τοῦ ἐγκλήματος. Ἐπάγει γὰρ, ὅτι διὰ χειρῶν
 ἀνόντων ἀνέστητε : διὰ χειρῶν μὲν γὰρ ἀνόντων,
 ἦτοι Ἰουδα καὶ τῶν στρατιωτῶν, ὡμῶς ἀνέστητε : εἰ
 γὰρ οἱ ποῖζαντες ἀνομοί, καὶ οἱ ἀνελόντες ὀρλονότι.
 εὐτὼ μαθαφάμενος αὐτὸν τρέμα, καὶ λοιπὸν τολ-
 μῶν καὶ ἱμφαντικωτέρων ἀφασθαι φήσας : Ὁν ὁ
 Θεὸς ἀνέστησεν, λύσας τὰς ὀδὴν τοῦ θανάτου.
 Τουτίστιν, ὅτι καὶ ὁ θάνατος ὤδιν κατέχω αὐτὸν,
 καὶ οἶονε δεινὰ ἐπασχεν. Ὀδὴν γὰρ ἡ Παλαιὰ
 τοῖς κινδύνους φησί, καὶ τὰς συμφοράς. Ὡς ἐπὶ
 τοῦ, Ὀδὴν ἔδου περιεκύλισάν με. Διὰ δὲ τοῦ,
 καθότι οὐκ ἦν δυνατόν αὐτὸν κρατεῖσθαι, τὸ με-
 γάλειον αὐτοῦ καρτίστη, καὶ ὅτι οὐκ εἰ ἀπονή-
 σκει. Ἐπὶ τούτοις παράγει καὶ τὸν προφήτην Δαυὶδ
 λέγοντα, ὡς προείρηται, οὐκ εἰς αὐτὸν, ἀλλ' εἰς
 αὐτὸν, τουτίστιν τὸν Χριστόν. Κἀναφθα δὲ ἀπὸ τῶν
 ταπεινότερων, καὶ κατὰ τὸ ταπεινότερον προῦθηκε
 τὴν προφητείαν, ὅτι εἰσαγωγικωτέρων λόγων δια-
 μένοις. Καθότι οὐκ ἦν δυνατόν. Αὐτὸς γὰρ ἔφη,
 ὅτι : Ὁδὸν εἴρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ. Ἄλλ' ἐγὼ
 ἀπ' ἐμαυτοῦ τίθημι αὐτὴν καὶ ἐγὼ πάλιν λαμβάνω
 αὐτήν.

« Ἄνδρες ἀδελφοί, ἔξω εἶπέν μετὰ παρρησίας ἅπαντες ὑμῶν περὶ τοῦ πατριάρχου Δαυὶδ, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε, καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνημα αὐτοῦ ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης. Προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὁρκω ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεός· ἕκ καρποῦ τῆς σφύρας αὐτοῦ καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσαι τὸν Χριστὸν προτὶδὼν ἐλδῆσαι περὶ μὲν ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὐκ ἔγκαταλείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ᾧδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὐ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες. »

Τὴν προφητείαν πληρώσας ἄλλων πάλιν ἀπαρχεται προοιμίων. « Ἄνδρες, φησὶν, ἀδελφοί. » Ὅταν γὰρ μέγα τι μέλλῃ ἔρειν, οικειωτικῶς κέχρηται προοιμίῳ, ἀδελφούς καλῶν. Ὡς καὶ ὁ Στέφανος, Ἀδελφοί καὶ Πατέρες, ἀκούσατε. Εἰτά φησιν, « Ἐξὼν εἶπέν μετὰ παρρησίας περὶ τοῦ πατριάρχου Δαυὶδ. » Ἐνθα οὐδὲν βλάπτει, πολλῇ κέχρηται μετρητορῶσυνῃ. Εἰ γὰρ εἶπεν οὕτως ἀπλῶς, ὅτι ταῦτα οὐκ εἰρηται περὶ τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, τραχὺς ἂν ἔδοξε, καὶ ὀργὴν αὐτοῖς ἐνεποιεῖ μάλλον, ἢ πειθηνίους παρείχετο. Ἀλλὰ πολλῇ περὶ τὸν μακάριον Δαυὶδ τιμῇ χρησάμενος, εὐπαράδεικτον κατασκευάζει, ὅτι περὶ τοῦ Χριστοῦ ἡ μαρτυρία, καὶ πᾶς οὗτος ὁ λόγος οὕτως οἰκονομεῖται. Τῇ γὰρ τοῦ Δαυὶδ τελευτῇ καὶ ταφῇ οὐ προσέθηκεν, ὅτι οὐκ ἀνέστη, ἀλλ' ὅτι « Καὶ τὸ μνημα αὐτοῦ ἐστὶν ἐν ἡμῖν, » ὅπερ ἴσον τῷ, Οὐκ ἀνέστη. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἤλθεν εἰς τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ πάλιν ἐγκωμιάζεται ὁ Δαυὶδ, διὰ τοῦ, « Προφήτης οὖν ὑπάρχων, » ἵνα διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον τιμὴν καὶ τὸ γένος τὸ ἐκ' ἐκεῖνου, τοῦ Χριστοῦ δέξωνται τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐπηγγέλατο αὐτῷ ὁ Θεός, ἀλλ' ὁ μείζων καὶ ἀπαράδατον ἦν, τὸ, Ὁμοσε. Τὸ δὲ, « Κατὰ σάρκα » κηρύττοντός ἐστιν, ὡς καὶ Θεὸς Χριστὸς, καὶ συνέστιν αὐτῷ Πατρί, Πάντα δὲ τῷ Πατρὶ ἀνατίθηναι, ἵνα τῶς παραδίδωνται τὰ λεγόμενα. Ἀλλὰ πῶς ἐκάθισεν ἐπὶ θρόνον Δαυὶδ; Ὅτι βασιλεύει πάντων Ἰουδαίων τε καὶ ἐθνῶν σαγηνευθέντων εἰς τὴν ἐκεῖνου πίστιν τε καὶ λατρείαν. Τὸ δὲ, « Οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν, » οὐχ ἦρτον τὸ τῆς ἀναστάσεως ἐμφαίνει λόγον.

« Τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ ὤφειλες, τὴν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχεις τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. »

« Οὐ γὰρ Δαυὶδ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς. » Καὶ πάλιν τῷ Πατρὶ ἀνατίθεται τὸ γεγονός. Οἷον γὰρ οὕτω τοὺς ἀκροατὰς ἐπισπώμενος. Εἰπὼν δὲ τὸ, Ἰψόθεις, καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως ἤνικετο, καὶ ὅτι ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἵσται. Αἰδ' οὐδὲ φανερώς εἶπεν, ὅτι Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν ἐνταῦθα προέβη, καὶ τὸν σημείον αὐτοῦ ἐμνήσθη καὶ τῆς ἀναστάσεως, λοιπὸν ἐπάγει τὸ, « Ἐξέχευ. » Κατ' ἀρχὰς μὲν γὰρ τὰ πρῶτα ἔλεγον οὐ τὸν Χριστὸν ἐπαγγελῆσθαι τοῦτο διὰ τοῦ προφήτου. Ἐπεὶ δὲ τὸν κατὰ Χριστὸν ἐμνήσθη παραδίδων, θαρρῶν

» Infra vii.

PATROL. GR. CXVIII.

II, 29-32. « Viri fratres, licet apud vos libere dicere de patriarcha David quod et defunctus est et sepultus est, et sepulcrum ejus apud nos est usque in hodiernum diem. Propheta igitur cum esset, et sciret quod juramento jureret sibi Deus ut de fructu lumbi ipsius sederet super thronum suum : praeclusus quod Christus secundum carnem resurgeret, locutus est de resurrectione Christi, quod non derelicta sit anima ejus in inferno, neque caro ejus viderit corruptionem. Hunc Jesum suscitavit Deus cujus nos omnes testes sumus. »

Expleta prophetia aliis rursus aggreditur promissis. « Viri fratres, » inquit. Siquidem cum magnum aliquid dicturus sit, mitiori usus est praefatione, fratres vocans. Quemadmodum et Stephanus, « Fratres et Patres, audite. Deinde ait : « Licet libere dicere de patriarcha David. » Cum nullam inserat injuriam, multa tamen usus est modestia. Nam si ita simpliciter dixisset : Hec de David non sunt dicta, odiosus utique sermo apparuisset, et iram potius incitasset, quam obsequentes reddidisset. Sed multo honore usus erga beatum David, « Id efficit ut facile suscipiatur quod de Christo sit testimonium : et ita omnis hic sermo dispensatorie ordinatur. Morti siquidem ac sepulcro David non addidit quod non resurrexit, sed quod « Sepulcrum etiam ejus apud nos est, » quod tantumdem est ac si dixisset : Non resurrexit. Et neque ita venit ad Christum, sed rursus laudat David, dicens : « Propheta igitur cum esset, » ut per honorem quem ipsi ejusque generi exhibet, suscipiant de Christi resurrectione sermonem. Neque dixit : Promisit ipsi Deus, sed quod majus erat et incommutabile, Juravit. Additio vero illa, « Secundum carnem, » praedicantis est quod Christus etiam sit Deus, semperque cum Patre. Omnia autem ad Patrem refert, ut interim excipiantur quae dicuntur. Sed quomodo sedit super thronum David? Quia regnat omnibus, Judaeisque ac gentibus irrelitis, sive praedicationis sagina ad ejus fidem et cultum attrahitis. Id etiam quod ait, « Neque caro ejus vidit corruptionem, » non minus resurrectionis opus manifestat.

II, 33, 34. « Dextera igitur Dei exaltatus, et a promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hoc quod nunc vos videtis et auditis. Non enim David ascendit ad coelos. »

Rursus ad Patrem refert quod factum est : ita enim novit audiores attrahere. Dicens autem, Exaltatus, etiam de assumptione inquit, et quod in coelis sit. Nec tamen manifeste dixit : In coelis est. Quoniam ergo nunc paulum progressus est, et signorum ejus meminit ac resurrectionis, consequenter etiam addit, « Effudit. » Siquidem circa initium Patrem dicebat, non Christum hoc promississe per Joel prophetam. Postquam autem admirandorum meminit quae circa Christum facta sunt, audenter

Jam dicit ipsum effudisse. Itaque non de Patre dicebat Joel : « Effundam, » sed de Christo. « Promissione, inquit, accepta » a Patre : vel qua ipse nobis discipulis promisit, dicens : « Et alium Paracletum mittam vobis²² ; » vel qua Pater ante passionem ipsi promisit cum ait : « Et glorificavi et rursum glorificabo²³. » Promissionem vero Patri attribuit, sermonem attemperans, ut facilius ab auditoribus suscipiatur. Quaecunque enim dixerit quispiam, nisi ad id quod utile est direxerit, frustra et vane dicit. Ostendit ergo quod ipsum crux non modo non diminuit, verum etiam clariorem reddidit. **22** Nam quod per Joannem Baptistam etiam ante crucem promisit Pater, nempe : « Ipse vos baptizabit Spiritu sacro et igni²⁴, » hoc post crucem dedit.

II, 34-36. « Sed dicit ipse : Dixit Dominus Domino meo, sedo a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certo sciat ergo universa domus Israel quod Dominum » ac Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis. »

Jam non cum submissione loquitur. Nam ex his quae dicta sunt sumpsit audaciam. Sed quid ait? Quod David dicit : « Dixit Dominus Domino meo : » et ipso David excellentiorem ipsum ostendit. Quod si David vocat ipsum Dominum, multo magis ipsi non respiciunt. Timorem quoque illis immittit addens : « Donec posuero inimicos tuos. » Et ne sibi fides non habeatur, subjectionem Patri attribuit. Sed magnifica haec rursus ad id quod humilior est reducti, dicens : « Certo ergo sciat universus Israel quod et Dominum et Christum fecit Deus hunc. » Fecit, hoc est ordinavit ac constituit, sed non quod ipsam fecerit substantiam. Sublimius autem quodammodo dixisset de Christo et magis consequens ad ea quae praecesserant : Certo ergo sciat universus Israel quod a dextris Patris sedet.

II, 37, 38. « His autem auditis, compuncti sunt corde, dixeruntque ad Petrum ac reliquos apostolos : Quid faciemus, viri fratres? Petrus autem dixit ad eos. »

Ex eo quod cum benignitate conclusionem tractaverit, ad compunctionem eos deduxit. Κατανύγησαν vero, hoc est, percussi sunt : senserunt enim animam quae ipsos condemnabat : ideo remissionem quaerunt : et mansuete eos fratres vocant quos prius irridebant. Non dixerunt autem *fratres*, quasi per hujusmodi appellationem adaequarentur ipsis, sed quantum erga illos familiaritatem contraxissent ostendentes : et quoniam Petrus quoque ab initio sermonis ita eos vocaverat, inde habebant et ipsi ansam ita eos appellandi.

II, 38-42. « Resipiscite et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi ad remissionem peccatorum : et accipietis domum Spiritus sancti. Vobis enim facta est promissio²⁵ et filiis vestris, omnibusque qui longe absunt, quotiescumque advo-
²² Joan. xiv, 16. ²³ Joan. xii, 28. ²⁴ Matth. iii, 11.

A ἤδη αὐτὸν ἔσαν ἰσχυαί. Ὅτι οὐ παρὶ τοῦ Πατρὸς ἔλαβεν ἰσυχὴ τὸ, « Ἐρχεῖτο, » ἀλλὰ παρὶ τοῦ Χριστοῦ. « Τὴν ἐπαγγελίαν δὲ λαβὼν, » φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἡ ἣν αὐτὸς ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς ἐπαγγέλατο, τὸ, « Καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψω ὑμῖν, » ἡ ἣν Πατὴρ πρὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ ἐπαγγέλατο, διὰ τοῦ, « Καὶ ἰδοὺ εἰσάωμι καὶ πάλιν δοξάσω. » Τῷ Πατρὶ δὲ ἀνατίθῃσι τὴν ἐπαγγελίαν, συσχετίζων τὸν λόγον πρὸς τὸ εὐπαράδεικτον τῶν ἀκροατῶν. Ὅσα γὰρ ἀνείη τις, εἰ μὴ πρὸς τὸ συμφέρον τελευτήσῃ, εἰκὴ καὶ μάτην λέγει. Δείκνυσιν οὖν ὅτι ὁ σταυρὸς οὐ μόνον αὐτὸν οὐκ ἡλάττωσεν, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον εἰργάσατο. Ὁ γὰρ καὶ διὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐπαγγέλατο ὁ Πατὴρ, τὸ, « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, » τοῦτο μετὰ τὸν σταυρὸν ἰδοὺσαν.

B « Λέγει δὲ αὐτός· Εἰπὲν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου « ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ἀσφαλῶς οὖν γινώσκεις πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς « ἐσταυρώσατε. »

Οὐκ ἔτι μετ' ὑποστολῆς λέγει. Ἐχει γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρημένων θάρσος. Ἀλλὰ τί φησιν; ὅτι αὐτοῖς λέγει· Εἰπὲν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, « καὶ τοῦ αὐτοῦ ὀφειλότερον αὐτὸν ἀποφαίνει. Εἰ δὲ αὐτοῖς Κύριον αὐτὸν καλεῖ, πολλῶν μᾶλλον αὐτοῖς οὐκ ἀπειθῶσονται. Καὶ φόβον δὲ ἐποίησεν αὐτοῖς διὰ τοῦ, « Ἐως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου. » Καὶ ἵνα μὴ ἀπιστήσῃ, τῷ Πατρὶ τὴν ὑπόταξιν ἀνατίθῃσι. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα ταῦτα πάλιν ἐπὶ τὸ ταπεινότερον κατέγει, « Ἀκριδῶς οὖν, εἰπὼν, γινώσκω πᾶς Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐποίησε. » Τὸ, Ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ κατέταξε καὶ κατέστησε, φησας, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ, ὁδῶσιν. Ὑψηλότερον δὲ πᾶς ἂν εἴπῃ παρὰ Χριστοῦ, καὶ τοῖς προκειμένοις ἀκούουσιν· Ἀκριδῶς οὖν γινώσκω πᾶς Ἰσραὴλ, ὅτι ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθίεται.

« Ἀκούσαντες δὲ, κατανύγησαν ἐν καρδίᾳ, εἰπὼν « τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους· « Τί ποιήσομεν, ἄνδρες ἀδελφοί; Πέτρος δὲ ἔφη πρὸς « αὐτούς. »

Τὸ μετ' ἐπισκευῆς μεταχειρισθαι τὴν δημηγορίαν, εἰς κατανύξιν αὐτοὺς ἤγαγε. Τὸ δὲ, κατανύγησαν, ἀντὶ τοῦ, ἐπλήγησαν, ἔπαθον τὴν ψυχὴν, αὐτῶν κατέγνωσαν. διὰ καὶ ζητοῦσι τοῦ κακοῦ λύσιν, καὶ οἰκτιρωτικῶς αὐτοὺς ἀδελφοὺς καλοῦσιν, οὐς πρῶτον ἐγλαῶσαν. Οὐκ ἐξ ἰσότητος; δὲ τὸ, ἀδελφοί, εἰπον, ὡς παρὶσσομένη αὐτοὺς διὰ τῆς τοιαύτης κλήσεως, ἀλλ' ὅσον πρὸς αὐτοὺς φησιώθησαν ἐνδεικνύμενοι. Καὶ ἐπειδὴ καὶ Πέτρος ἀρχόμενος τοῦ λόγου ἐκάλεισεν, ἐκελθὼν εἶχον καὶ αὐτοὶ τοῦ οὗτου καλεῖν αὐτοὺς ἀπορμήν.

« Μετανοήσατε καὶ βαπτισθῆτε ἕκαστος ὑμῶν ἐν « τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄρεσιν ἀμαρτιῶν, « καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. « Ὑμῖν γὰρ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις « ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακρὰν, θοοὺς ἂν προσκα-
²⁵ Joan. xiv, 16. ²⁶ Joan. xii, 28. ²⁷ Matth. iii, 11.

« λέσεται Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἐτίροις τε λόγοις
« πλείοσι διεμαρτύρετο καὶ παρακάλει, λέγων. Σώ-
« θητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης. Οἱ μὲν
« οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ, ἰδα-
« πείσθησαν. Καὶ προσετίθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ
« ψυχὰς ὡσαύτως τρισχίλιαι. Ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦν-
« τες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ
« τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς. »

Ἦς πάντων στόμα τῶν ἀποστόλων προεβλημένος,
φησὶ. Μετανοήσατε καὶ βαπτισθῆτε, οὐ πιστεύσαντες,
ἀλλὰ, « βαπτισθῆτε. » Τοῦτο γὰρ ὁ θεμέλιος τῶν εἰς
Χριστὸν πιστευόντων. Τοῦτο οὖν πρῶτον ἄξιοι, καὶ
μετὰ τοῦτο ἐπάγει τὸ πρὸς τῷ θεμελίῳ τέλος, « τὴν
διωρεὰν λέγων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » ὡς διὰ μέσου
τούτου τῆς πίστεως ἀναφαινομένης. Τῷ δὲ εἰπεῖν.
« Ὑμῖν γὰρ ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὁμῶν,
καὶ πᾶσι τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς, » ἐμφανί-
ναι τὸ μέζον τῆς δωρεᾶς, ὡς οὐ μόνον αὐτοῖς ἐπαρκού-
σης, ἀλλὰ καὶ τοῖς τέκνοις. Καὶ πρὸς τὰ ἴδιον δὲ
ἐπιδαφλεύεται. Τοῦτο γὰρ ἠνέχετο διὰ τοῦ, « τοῖς
μακρὰν. » ἀλλ' εἰ τοῖς μακρὰν, πολλῶς ἤδη ποῦ μᾶλλον
ὁμῖν τοῖς ἐγγύς. Ὡς οὖν δὲ ἐπὶ τὴν τῶν ἰδίων
ἠνέχετο πιστεῖν, ὅτε κατανενυγμένοις εὖρε καὶ κατ-
εργωκότας ἑαυτῶν. Ψυχὴ γὰρ ἔταν ἑαυτὴν καταδι-
κάσῃ, οὐκ ἔτι φθονεῖν δύναται.

« Ἐγένετο δὲ πάση ψυχῇ φόβος, πολλὰ τε τέρατα
« καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. Πάντες δὲ
« οἱ πιστευόντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ εἶχον ἀπαντα
« κοινά. Καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάξεις ἐπίπρα-
« σκον, καὶ διεμερίζον αὐτὰ πᾶσι, καθότι ἂν τις
« χρεῖαν εἴχῃ. Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες
« ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ. »

Ὁ δὲ γὰρ ὡς τῶν τοχόντων καταφρόνουν, ἀλλ' ἐπειδὴ
πολλὰς ἦν ὁ Πέτρος ἄνωθεν βίαν, καὶ τὰ μέλλοντα
διὰ τῶν ἐπαγγελιῶν δεικνύων, εἰκότως ἐφοβούντο.
Ἐμαρτύρει γὰρ τῷ λόγῳ τὰ ἔργα. Καθέκαστο γὰρ
καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πρότερον σημεῖα, εἶτα διδα-
σκαλία, εἶτα θαύματα, οὕτω καὶ νῦν. Τὸ δὲ τὰς κτή-
σεις πωλεῖν καὶ διαμερίζειν καθὼς ἂν τις χρεῖαν εἴχῃ,
οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' οἰκονομικῶς. Διεμερίζον γὰρ κατ'
ἄξιαν. Τὸ δὲ, « ὁμοθυμαδὸν προσκαρτεροῦντες, »
οὐ μίαν ἡμέραν, οὐδὲ δύο, ἀλλὰ καθ' ἡμέραν, καὶ
μὴ ψυχῇ. Τῷ δὲ ἱερῷ προσήδρευον οἱ πιστευόντες,
ἀτε σπουδαιοτέροι γεγεννημένοι, καὶ περὶ μηδὲν ἑτε-
ρον ἔχοντες σπουδάζειν ἐξ ἐκκλησίας τῆς περὶ τὸν
τόπον, ἢ περὶ τὸ ἱερόν.

« Κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, ματαλάβαιον
« τροφῆς, ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας αἰ-
« νοῦντες τὸν Θεόν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ἑαυτοὺς
« λαόν. Ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους
« καθ' ἡμέραν τῇ Ἐκκλησίᾳ. »

Οἶκον, τὸ ἱερόν νῦν λέγει· ἐν αὐτῷ γὰρ ἦσθιν.
Τὸ δὲ, « κλῶντες ἄρτον, » εἶπεν, ἵνα τὸ εὐτελές
καὶ αὐτόσκαυον ὑπερφην αὐτῶν τῆς διαίτης. Ἀρ-

« eaverit Dominus Deus noster. Aliisque verbis
« plurimis testificabatur et exhortabatur eos,
« dicens. Servemini ab hac prava genera-
« tione. Itaque, qui libenter susceperunt ser-
« monem ejus, baptizati sunt: et appositae sunt
« illo die animæ circiter ter mille. Erant au-
« tem perseverantes in doctrina apostolica et
« communicatione ac fractione panis et orationi-
« bus. »

Tanquam os omnium apostolorum designatus ait:
Resipiscite et baptizetur, non autem Credite, sed
Baptizetur; nam hoc fundamentum erat credendum in
Christum. Hoc ergo primum petit, et postmodum finem
ac perfectionem fundamento subjungit, dicens: « Do-
num Spiritus sancti, » tanquam fide per hæc media
demonstrata. Per hoc autem quod ait: « Vobis
enim facta est promissio et filiis vestris, omni-
busque qui longe ac prope sunt: » ostendit
doni magnitudinem, ut quod non modo ipsis suffi-
ciat, sed et filiis, præterea et gentibus beni-
gne exhibeatur: nam hoc innuit per id quod ait:
« Illis qui longe absunt; » atqui et his qui longe ab-
sunt, multo magis sane vobis qui prope estis.
Considera vero quod tunc gentium fidem inuult,
quando compunctos invenit ac sese condemnantes.
Ubi enim seipsam anima condemnaverit, jam invi-
dere non potest.

II, 45-46. « Factus est autem omni animæ timor,
« multaque prodigia et signa per apostolos edeba-
« tur. Omnes vero credentes erant conjuncti, et
« habebant omnia communia: et possessiones ac
« substantias vendebant, et distribuabant eis omni-
« bus, prout cuique opus erat. Et quotidie perse-
« verabant unanimiter in templo. »

Neque enim more vulgi despiebant, sed quo-
niam Petrus multus erat ac vehemens desuper
fluendo sive exhortando, et futura promissionibus
ostendendo, merito terrebantur. Nam attestabantur
sermoni opera. Quemadmodum enim in Christo
primum fuerunt signa, deinde doctrina, rursumque
miracula, ita et nunc. Possessiones vero distra-
hentes ac distribuentes prout cuique opus erat,
non temere, sed dispensatorie faciebant: nam juxta
cujusque dignitatem dividebant. Præterea quod
sequitur, « Perseverabant unanimiter, » non uno
aut altero die fiebat, sed quotidie, ut præmisit, idque
uno animo. In templo 25 autem residebant cre-
dentes: tanquam studiosiores ac ferventiores ef-
fecti, et circa nihil aliud potentes studium pietatis
exercere quam aut circa locum aut circa templum.

II, 46, 47. « Et frangentes juxta domum panem,
« simul sumebant cibum cum exultatione et sim-
« plicitate cordis laudantes Deum, et habentes gra-
« tiam apud omnem plebem. Dominus autem adde-
« bat qui salvi ficerent quotidie congregationi. »

Domum dicit nunc templum, nam in ipso ede-
bant. Dixit autem: « Frangentes panem, » ut tenui-
tas ac simplicitas victus eorum appareret. Panem

enim frangentes; una cibum sumebant, at genio non indulgebant: ita vitam fidei conformem reddebant: ita se mutuo diligentes gratiam habebant apud omnem plebem: nam licet pontifices prae invidia in eos insurgerent, gratiam tamen apud plebem habebant. Hoc autem efficiebatur per eleemosynam, puramque conversationem. « In simplicitate cordis; » hoc est in modestia et fragilitate, nihil sublime de se sentientes in bonis actionibus ac eleemosynis quas præstabant: quod maxime Judaicum erat, veluti ex iactabundo Pharisæo manifestum est ²¹.

CAPUT IV.

De claudi a natiuitate cura Christi virtute facta, electaque Petri instructione, in qua sese demittit, et consilium ad illorum salutem adducit: in quo etiam subditur pontificum animaduersione zelo ejus quod factum erat, et de miraculo deestatio.

III, 1. « Simul autem Petrus et Joannes ascen- debant in templum ad horam orationis nonam. »

Magna est horum duorum unanimitas et amicitia. Nam huic innuit Petrus in Domini passione ut præceptorem interrogaret ²². Rursumque ad sepulcrum simul currunt ²³. Et item de hoc ait Petrus Christo: Illic autem quid? Ascendebant autem in templum, non tanquam adhuc ²⁴ judaizantes, sed viriliter sese demittentes hoc faciebant: utque curato claudo in templo omnes haberent testes quotiensque venissent. Multi enim ibi versabantur ob loci reverentiam. Per hoc autem quod horam significat, docet quod precibus semper incumbant. Meminit vero et templi, ut utroque, tempore, inquam, et loco, quæ scribit confirmet. Cum autem nulla edita sint ab apostolis miracula, prout superius meminit Lucas qui hæc scribit, nullius illorum nominatim fecit mentionem: sed illud tantum scribit quo omnes moti sunt. Nam illa fortassis etiam contemnebantur, eo quod parva viderentur. Aut etiam, quia historia hæc non arrogantis gratia ab ipso elaborata est.

III, 2-6. « Et quidam vir, qui claudus erat ab utero matris suæ, bajulabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicebatur Speciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum. Is cum vidisset Petrum et Joannem ingressuros in templum, rogabat ut eleemosynam acciperet. Defixis autem in eum oculis Petrus cum Joanne, dixit: Aspice in nos. At ille intendebat in eos sperans se aliquid accepturum ab eis. Dixit autem Petrus, »

Quomodo claudi nomen non ponit? Quia neque illud noverant apostoli. Homo namque penitus ipsis ignotus erat: idque, ut neque obsequii aut affectionis gratia sanitates perficere viderentur, neque ulla fictionis suspicio etiam apud eos qui impudentissimi sunt exoriri possit, quod in gratiam apostolorum quidam ipsi non confingerent peractas circa se sanitates. Quomodo ergo nomen non interroga-

A τον γὰρ κλῶντες μεταλαμβάνον τροφῆς, ἀλλ' ἐν ἐνόχῳ. Οὕτω καὶ τὸν βίον ἀπὸ τῆς πίστεως μεταρρυθμίζον, καὶ φιλαλλήτως εἶχον πρὸς τὸν λαὸν διὰ τῆς πίστεως. Εἰ γὰρ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὑπὸ φθόνου ἐναντίστησαν αὐτοῖς, ἀλλὰ πρὸς τὸν λαὸν χάριν εἶχον. Ἐδείκνυτο δὲ τοῦτο διὰ τῆς ἐλεημοσύνης καὶ καθαρῆς ἀναστρέψεως. Τὸ δὲ, « Ἐν ἀπελότῃ καρδίᾳ, » ἀντὶ τοῦ, ἡ ταπεινώσει καὶ εὐταλείᾳ, μὴδὲν ὀφθαλμὸν φρονούντων ἐφ' αἷς ἐπραττον ἀγαθοεργίας καὶ ἐλεημοσύνης, ὅπερ μέγιστα ἦν Ἰουδαϊκὸν, ὡς ἀπὸ τοῦ καυχουμένου Φαρισαίου δῆλον.

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θαυμασίας τοῦ ἐκ γενεῆς χαλῶς, Πέτρου τε κατηχήσεως ἐκλεκτῆς συμπαθητικῆς, συμβουλευτικῆς πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. Ἐφ' ἐπιστάσια τῶν ἀρχιερέων ἐξήλω τοῦ γεγονότος, καὶ κρίσεως τοῦ θαύματος.
« Ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐκ νῆκιν. »

Πολλὴ ἡ τῶν δύο τούτων ὁμοιοῖα καὶ φίλις. Τούτῳ γὰρ νεύει ὁ Πέτρος ἐν τῇ Κυρίου πάθει πυθέσθαι τοῦ διδασκάλου, καὶ ἐπὶ τὸν τάφον δὲ πάλιν ὁμοῦ τρέχουσι, καὶ περὶ αὐτῶν πάλιν φησὶ ὁ Πέτρος τῷ Χριστῷ. Οὗτος δὲ τί; Ἀνέβαινον δ' ἐν τῇ ἱερῇ, οὐχ ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ χρησίμως καὶ συγκαταβατικῶς τοῦτο ποιούντες, καὶ ἵνα θεραπευθῶντος τοῦ χαλῶς ἐν τῇ ἱερῇ πάντα ἔχοιεν τοὺς ἐπιρακτοὺς μάρτυρας. Πολλοὶ γὰρ συνέβησαν ἐκεῖ, διὰ τὸ σέβασμον τοῦ τόπου. Διὰ δὲ τοῦ ἐπιστημηνάσθαι τὴν ὥραν, διδάσκει ὡς αἱ ταῖς ἐκχαῖς ἐκείναι. Μένονται δὲ καὶ τοῦ ἱεροῦ, δι' ἀμφοτέρων, φημί, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου πιστοῦμενος δ' ἔγραψε. Πολλῶν δὲ θαυμάτων ἐπιτελουμένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθη ταῦτα γράφον Λουκᾶς, οὐδεὶς ἐκεῖνων ὀνομαστὶ μνημονεύει, ἀλλ' ἐκεῖνο γράφει μόνον ὅτι οὐ πάντες ἐκινήθησαν· ἐκεῖνα γὰρ ἴσω, καὶ παρεωρων διὰ τὸ σμικρὰ δοκεῖν· ἢ καὶ οἱ οὐ κόμπου χάριν ἐσυγγραφῇ αὐτῇ αὐτῇ ἀποδοῦσθαι.

Καὶ τις ἀνὴρ χαλῶς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ἐπαρχῶν, ἰδαστάζετο, δι' ἐτίθουν καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην Ὁραίαν, τοῦ αἰτεῖν ἐλεημοσύνην παρὰ τῶν εἰσπορευομένων εἰς τὸ ἱερὸν. Ὅς ἰδὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην μελόντας εἰσελθεῖν εἰς τὸ ἱερὸν, ἠρώτα ἐλεημοσύνην λαβεῖν. Ἀνέντας δὲ Πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ Ἰωάννῃ εἶπε· Βλέπον εἰς ἡμᾶς. Ὁ δὲ ἐπιχρῶν αὐτοῖς, προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν. Εἶπε δὲ Πέτρος, »

Πῶς οὐ λέγει τὸ ὄνομα τοῦ χαλῶς; οἱ οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι ἤξεσαν αὐτόν. Πανταλῶς γὰρ ὁ ἀνθρώπος ἀγνωστός ἦν αὐτοῖς. Καὶ τοῦτο, ἵνα μὴτε χαριζόμενοι φαίνονται, καὶ κατὰ προστάθειαν ποιοῦμενοι τὰς ἰάσεις, μὴτε τις ὑπόνοια ὑποκρίσεως μὴδὲ παρὰ τῶν ἀνασχυντοτάτων ὑπολαμβάνεται, οἱ πρὸς χάριν τῶν ἀποστόλων εἶναι τὸν αὐτοῖς γνωρίμων τὰς περὶ αὐτοῦς ἰάσεις ὑποκρίνονται. Πῶς οὖν οὐκ ἔμαθον

²¹ Luc. xviii, 40 seqq. ²² Joan. xii, 36. ²³ Joan. xi, 4.

μετὰ τὴν ἰασιν τὸ ὄνομα· Ὅτι οὐκ ἦν αὐτοῖς σχολή A
περὶ τὰ μηδὲν λυσιτελοῦντα κατασχολεῖσθαι. Πῶς δὲ
αὐτὸν οὐ προσήγαγον ἰαθῆναι τῷ Χριστῷ; Ἰω-
ταίνε, ἥσαν ἄπιστοι οἱ προσεδρεύοντες τῷ ἱερῷ,
ἐποῦγε οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις αὐτὸν προσήγαγον,
ἰδόντες αὐτοὺς εἰσόδοντας καὶ θαύματα πεποιηκότας
τοιαῦτα. Ὅτι χαλῶς ἦν ἐκ κοιλίας μητρὸς, τοῦτο
πάντες οἱ ἐν τῷ ἱερῷ ἤδεσαν. Αἰδὲ καὶ ὡς περιφανοῦς
ἔντος ἐστὶ τοῦτο ἦν, οὐδὲ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦ Κυ-
ρίου ἐφρόντιζον πρὸς τὸ τοῦτο αὐτὸν καλεῖν. Ἀλλ'
ἐνίκη τὸ τοῦ πάθους καὶ αὐτὴν τὴν προσήγορίαν αὐ-
τοῦ, καὶ ὄνομα αὐτῷ εἰς γνῶρισμα καταξείρετον τὸ
οἶνος ἐγίνετο. Πολλῶν δὲ θαυμάτων, ὧς εἶπομεν, ὅπου
τῶν ἀποστόλων γινόμενων, οὐ προσήγον αὐτὸν τού-
τοις οἱ Ἰουδαῖοι, ὧς τῷ Χριστῷ, ἦτοι φθονοῦντες, ἡ
καὶ δι' ἀπιστίαν. Οὕτω γὰρ ἐνόμιζον τοσοῦτον αὐ- B
τοῦς ἰσχύειν θαυματουργεῖν.

non adduxerunt Judæi, sive quod Christo inviderent, sive propter incredulitatem : nondum enim
eos arbitrabantur posse operari tantum miraculum.

« Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐκ ὑπάρχει μοι· ὁ δὲ
ἐγώ, τοῦτό σοι δίδωμι. »

Τοῦτο τὴν παντελῆ τοῦ χρυσοῦ αὐτῶν ἀκτησίαν
ἐμφαίνει. Οὐ γὰρ, ὧς πολλάκις ἡμεῖς φάμεν, ἐστὶ Ὡς
οὐκ ἔχω, οὕτω καὶ αὐτός, ἀλλ', « Οὐκ ὑπάρχει, μοι, »
φησὶ, τὸ πάντῃ μὴ ὑπεῖναι αὐτῷ χρυσὸν δηλῶν.

« Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου,
ἐγείραι καὶ περιπατεῖ. Καὶ κρατήσας αὐτὸν τῆς
δεξιᾶς χειρὸς, ἤγειρε. Παραρρήμα δὲ ἐστερεώθησαν
αὐτοῦ αἱ βάσεις καὶ τὰ σφυρά· καὶ ἐξαλλόμενος
ἐστὶ καὶ περιπατεῖ. Καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ
ἐλεῖν περιπατῶν καὶ ἀλλόμενος καὶ αἰνῶν τὸν Θεόν·
Καὶ εἶδεν αὐτὸν πᾶς ὁ λαὸς περιπατοῦντα καὶ αἰ-
νοῦντα τὸν Θεόν. Ἐπεγίνωσκόν τε αὐτὸν, ἐπὶ οὗ-
τος ἦν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος ἐπὶ τῇ
« Πράξιν πύλῃ τοῦ ἱεροῦ. Καὶ ἐπληρώθησαν θάμβους
καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ. »

Ὅπερ ὁ Χριστὸς πολλάκις ἐπὶ τῶν ἀτελέστερον
διαχειμένων οὐ λόγῳ μόνον θεραπεύων, ἀλλὰ καὶ
ἀπτόμενος, τοῦτο καὶ νῦν ὁ Πέτρος ποιεῖ. Ἄμα δὲ
καὶ διὰ τοῦ ἐγείραι, τὸ τῆς ἀναστήσεως πιστοῦναι
μυστήριον, καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ἀπὸ ταυτομάτου ἡ αὐτο-
σχεδιάζοντος τὸ γινόμενον. Ἥλατο δὲ ἀναστής, ἡ
ἀπιστῶν τὸ γινόμενον, καὶ πειράζων εἰς ἀσφαλέστε-
ρον καὶ ἐδραιότερον τὴν βάσιν, ἢ οὐδὲ περιπατεῖν
ἴδαι. Τὸ δὲ, « ἐπεγίνωσκον αὐτὸν, » πρόκειται, ὡς
καὶ ἀγνοούμενον λοιπὸν ἀπὸ τοῦ θαύματος. Ὁ καὶ
ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. Εἰώθαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς
ταύτῃ κεχρησθαι ἐπὶ λέξει ἐπὶ τῶν μόλις γνωριζομέ-
νων. « Περιπατῶν καὶ ἀλλόμενος. » Ὡς ἀγνοούμενον
σχεδὸν τὸ λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ἀλλεσθαι τὸν πρὸ τούτου
ἀργῶν καὶ τῆς ἐτέρων δεόμενον βοήθειας πρὸς μετά-
θεσιν.

« Κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χαλῶς τὸν Πέτρον
καὶ Ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτοὺς πᾶς ὁ λαὸς
ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ Σολομώντος, ἐκθαμβοί.
Ἰδὼν δὲ Πέτρος ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν λαόν. »

bant post datam sanitatem ? Quia etiam ipsi non
erat ut vacarent circa ea quæ nihil conferebant.
Verum quomodo illum non adduxerunt ad Chri-
stum ut sanaretur ? Fortassis increduli quida-
erant qui juxta templum residebant, aut in eo mi-
nistrabant : ubi neque ad apostolos ipsum adduxe-
runt, cum illos ingredi viderent, et quod talia edi-
disset miracula. Quod claudus esset ab utero
matris, id omnibus notum erat qui in templo do-
gebant : ideo etiam cum hoc ita esse cunctis ma-
nifestum esset, neque cura illis fuit de nomine
Domini ipsius, ad hoc ut ipsum ab illo appellantes
nobis significarent, sed de sola ejus imbecillitate,
ejusque appellatione : 26 et hæc aegritudo ac
damnum factum est ipsi nomen ad præcipuum no-
tumque indicium. Cum autem multa ab apostolis
ederentur miracula, veluti diximus, eum ad ipso-
s

III, 6. « Argentum et aurum non est mihi : quod
autem habeo, hoc tibi do. »

Hoc ipsorum omnimodam auri inopiam demon-
strat. Neque enim, quemadmodum nos frequenter
dicimus, Hoc loco aut hoc tempore non habeo, ita
et ipse : sed : « Non est mihi : » significans om-
nino se non possidere aurum.

III, 6-10. « In nomine Jesu Christi Nazareni
surge et ambula. Et apprehensa manu ejus
dextera, erexit eum. Protinus autem consolidati
sunt plantæ illius ac tali, et exiliens atexit et
ambulabat. Et ingressus est cum eis in templum
inambulans ac saliens laudansque Deum. Et vi-
dit enim universus populus inambulanti ac lau-
danti Deum. Agnoveruntque illum quod ipse
esset is qui ad eleemosynam sedebat ad Specio-
sam portam templi. Et impleti sunt admiratione
et stupore super eo quod contigerat illi. »

Quod Christus frequenter propter imperfectiores
faciebat, non solo sermone curans, sed et factis ;
hoc nunc et Petrus facit : simulque per hoc quod
erigit, resurrectionis confirmat mysterium, et ne
videatur factum ab eo qui non rogatus sese ultro-
neus ingessisset. Erectus autem saliebat, vel facit
adhuc incredulus, et tentans ad cautiorem et fir-
miorem gressum : aut quia ne ambulare quidem
noverat. Additum vero est : « Agnoverunt illum, »
quasi jam propter miraculum ignotus esset. Simile
quoque accidit de cæco a nativitate. Solemus
autem et nos hac uti dictione, Ἐπὶ γινώσκω, in his
quæ vix cognoscuntur. « Inambulans ac saliens : »
quasi jam propter saltum propemodum ignoraretur
is qui paulo ante adeo tardus erat ut ad progres-
sum aliorum egeret auxilio.

III, 11, 12. « Cum teneret autem claudus, qui sa-
natus fuerat, Petrum et Joannem, cœcurreit ad eos
totus populus stupefactus ad peritæum quæ dice-
batur Solomoniis. Intuitus autem Petrus respon-
dit ad populum. »

27 Tenebat apostolos post redditam sanitatem, vel ex benevolentia, quasi plausum et favorem illis concilians, vel omnibus ostendens eos qui se sanaverant; aut suspiratus quod si ab eis relinqueretur, rursus a pristino naturae vitio corriperetur. Arbitratur enim se eatenus morbo liberatum esse, dum ipsos teneret, et ab eis contrectaretur: maxime quod Petrus ita illum erigendo curaverat. Ad porticum quæ dicebatur Solomonis. Sola hæc porticus supererat a Solomonis ædificatione. Exuserat enim templum Nabuchodonosor: rursumque ædificare jusserat Cyrus Persa.

III, 12. Viri Israelitæ, quid admiramini super hoc? aut nos quid deflexis oculis intuemini, quasi propria potentia aut religione effecerimus ut hic ambulet?

Ipsius Israel appellatio duarum rerum suggerit intellectum, nempe laudis a Jacob cui ob Dei obedientiam appellatio Israel adaptata est, ab inferioribus detractis ad sublimia, cælestia, divina ac intelligibilia: et accusationis seminis ejus ab exitu ex Ægypto, quod nunquam persuaderi poterat, plenum semper irritationis. Ex utroque ergo nomen Israel illis tribuit: hinc videlicet erubescientiam, quod Deo non pareant, ut progenitor eorum fecerat: illinc etiam perditionem, ut qui Ægyptum egressi sunt nec ad promissam servati sunt hereditatem: quorum duorum reminiscencia per nomen Israel facta, hujus quidem præbuit æmulationem, illorum vero imitationis fugam, timore similis perditionis, ex attentione eorum quæ dicenda sunt. Hæc autem concio majori dicendi libertate plena est: non quod in priori terretur, sed quoniam cum illi ævi essent et improbi, nequaquam tulissent. Deinde illam quidem incipiens, per præmium attentionem in illis efficit, dicens: Hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea: hic vero tali præparatione non opus est, neque enim torpebant, sed signum in claudo factum omnes reddidit attentos, et timoris ac consternationis plenos effecit. Vide autem quomodo repellens suam ipsorum gloriam quam signis assecuti erant, nihil magni de ipsis loquitur. Siquidem qui modeste senit de præclaris suis operibus, magis attrahit auditorem. Ideo quoque ipsi contempta humana gloria seipso amplius glorificabant, **28** non humanum sed divinum esse demonstrantes quod factum erat. Quasi propria potentia. Anjmadverte quod ait non potentia humana hunc salvum factum esse, sed divina. Nazareus igitur Deus est cujus nomen illum curavit.

III, 13-15. Deus Abraham et Isaac et Jacob, Deus patrum nostrorum glorificavit Filium suum Jesum, quem vos tradidistis, ac negastis ipsum coram Pilato, cum ille absolvendum judicasset. Vos autem sanctum et justum negastis, et postulasitis ut virum homicidam donaret vobis, auctorem vero vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit a mortuis, cujus nos testes sumus.

Adhuc humilioribus hæret tam in his quæ ipso

A Ἐκράτει τοὺς ἀποστόλους μετὰ τὴν ἰασίν, ἣ ἀπὸ εὐνοίας ὥσπερ εὐφημίαν αὐτοῖς πλείων, καὶ ἐπιεικὺς ἀπαιτοῦς αὐτῆρας, ἢ ὑπονοῦν ὥς, εἰ ἀπολείπειν αὐτῶν, πάλιν ὑπὸ τοῦ πάθους καταληφθεῖν. Ἐνός μιν γὰρ μέχρι τούτου ἀπηλλάχθαι τοῦ πάθους, μέχρι: ἀκατέργη αὐτοῖς, καὶ ἐφάπτητα αὐτῶν, μάλιστα ὅτι καὶ ὁ Πέτρος κρατήσας αὐτὸν οὕτως ἴστατο. Ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ. Ἀὐτὴ μόνῃ στοᾷ ἴστατο ἀπὸ τῆς κατασκευῆς Σολομῶντος. Ἐνέπρησεν γὰρ τὸ ἱερὸν Ναβουχοδονόσωρ, καὶ ὠκοδόμησεν Κύριος ὁ Πέτρος.

B Ἄνδρες Ἰσραηλίται, τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ; ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε ὡς ἰδίᾳ δυνάμει, ἢ εὐσεβείᾳ; πεποιηκόσι, τοῦ περιπατεῖν αὐτόν;

C Ἡ τοῦ Ἰσραὴλ προσήγορία διττὴν ὑποβάλλει: τὴν ἐκκλησίαν· ἐπαινοῦ, ἀπὸ τοῦ Ἰακώβ, ὃ θεοποιθεὶς χάριν ἢ τοῦ Ἰσραὴλ προσηγορίας προσήγορία, ἀπὸ τῶν κάτω συρομένων ἐπὶ τὰ οὐράνια καὶ θεῖα καὶ νοητὰ διαπορθμευθεῖσα ὕψι· μέμψεως, ἀπὸ τῆς ἐξέδοθ' τῆς ἐξ Αἰγύπτου τοῦ σπέρματος αὐτοῦ δουλαγωγίου καὶ ἀπειθοῦς καὶ παραπικρασμοῦ ματοῦ. Ἐξ ἑκατέρου τοίνυν τὸ Ἰσραὴλ ὄνομα αὐτοῖς παρέχει αἰσχύνην, μὴ θεοποιθεῖσιν ὡς ὁ προπάτωρ ἀπώλειαν, ὡς οἱ ἐξ Αἰγύπτου μὴ τῇ ἐπηγγελμένῃ ἀνασωθέντες κληροδοσίᾳ. Ὡν ἑκατέρων ὑπόμνησις διὰ τοῦ ὀνόματος ἐγγινώσκουσα, τοῦ μὲν ὕψους παρέξει, τῶν δὲ τὴν μίμησιν διὰ τὸν ὅμοιον διεφρονέμεναι, ἐκ προσοχῆς τῶν λεχθησομένων. Πλείονος δὲ αὕτη γίμει τῆς παρήρησις ἢ δημηγορία, οὐχ ὅτι ἐν τῇ προτέρᾳ ἐφοδεῖτο, ἀλλ' ἐπειδὴ χαλεποὶ ὄντες καὶ ἱταμοὶ οὐκ ἂν ἤνεγκαν ἐκείνοι. Ἐκ τούτου ἐκείνης μὲν ἀρχόμενος, ἐπιστροφὴν αὐτοῖς· ἐργάζεται διὰ τοῦ προοιμίου, τοῦτο ὅμιν γνωστὸν, λέγων, ἴστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ῥήματά μου· ἐνταῦθα δὲ οὐ δείται τῆς τοιαύτης κατασκευῆς. Οὐ γὰρ ἐραθύνουν, ἀλλὰ τὸ σημεῖον τοῦ χωλοῦ ἐπιστρέφειν αὐτοὺς ἀπαντας, καὶ δέους καὶ ἐκπλήξεως ἐποίησε ματοῦς. Ὅρα δὲ πῶς διὰ τοῦ παρακρούεσθαι τὴν περὶ αὐτῶν δόξαν τὴν διὰ τῶν σημείων, οὐδὲν περὶ αὐτῶν φθέγγεται μέγα, ἅτε τοῦ ἐπὶ μεγάλοις τοῖς αὐτοῦ καταρθωμένοις ταπεινοφρονούντος, πλεον ἐφελχομένου τὸν ἀκροατὴν. Διόπερ καὶ αὐτοὶ καταφρονήσαντες τῆς ἀνθρωπίνης δόξης, μάλλον ἐδόξασαν αὐτοὺς, οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεῶν τὸ γεγονός δείξαντες. Ὅς ἰδίᾳ δυνάμει. Πρόσχε τῷ εἰρημίῳ, ὅτι οὐ δυνάμει ἀνθρωπίνῃ λέγει αὐτὸν ἰσθῆναι, ἀλλὰ θεῷ. Θεὸς οὖν ὁ Ναζωραῖος, οὗ τὸ ὄνομα ἐβεβάπισεν αὐτόν.

D Ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξαται τὸν Παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς παρέδώκατε, καὶ ἠρνήσασθε αὐτόν· κατὰ πρόσωπον Πιλάτου, κρίναντος ἐκείνου ἀπολβεῖν. Ὑμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε, καὶ ἤρτησασθε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν, τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνετε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, οὗ ἡμῶς μάρτυρές ἐσμεν.

Ἐπὶ τῶν ταπεινοτέρων ἔχεται, τῶν περὶ αὐτοῦ;

καὶ Χ
ἰδίᾳ δ
προσθ
προσθ
ταυτοῖ
Χριστ
ρον.
βουλόμ
τοτοῦ
παρεδ
Πιλάτ
ἢ Ἡμ
κράζον
Ἄλλὰ
σημεί
ἀκροα
λύειν,
νοι, κα
εἰρημί
εἰπαίν
ὅτι ἰδί
νία ἀ
πολλῶ
μὲν δι
κτανθῆ
τῆς ζω
Χριστὸ
μαρτυ
χορῶν
κλημα,
νοίαν ο
μα καὶ
λόγῳ π
θεῖν. Ἡ
τὴν με
θεῖν, π
φῆν κα
γίαις τ
Jam et
cias fr
ἢ Κα
ἢ δι
ἢ αὐτοῖ
Τοῦ
τοῦ ἐσ
μὲνον
γάζει
ἀλλὰ μ
εατο.
ἢ Κα
ἢ οὐκ
Τίς
μηνέ
ἰδῆς.
καλὸν
οὐδὲν
μόνη
εἴπη.
ἢ Ιω

καὶ Χριστοῦ· περὶ αὐτοῦ, διὰ τοῦ εἰπεῖν, οὐχ ἰδίᾳ δυνάμει θαυματουργήσαι· περὶ Χριστοῦ δὲ, τῷ προσθεῖναι πρὸς αὐτὰ· οὐ γὰρ τὸ αὐτοδίδακτον ἐνι προσθήκῃ δόξης λαβεῖν. Ταπεινώσας οὖν τὸ καθ' αὐτοῦ, καὶ Χριστὸν, ἐπαίρει τὸ τῶν Ἰουδαίων κατὰ Χριστοῦ τὸ λῆμμα, καὶ οὐ συσκιᾶζον ὡς τὸ πρότερον. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, μᾶλλον αὐτοῦς ἐπαγαγέσθαι βουλόμενος. Ὅσον γὰρ ἰδεῖν αὐτοῦς ὑπεύθυνους, τοσούτον μᾶλλον τοῦτο ἐγίνετο. Διὰ δὲ τοῦ, «Ὁν ὁμῆς παρέδωκατε καὶ ἠρνήσασθε, ὅσοι τὰ ἐγκλήματα. Πιλάτω τε γὰρ παρέδωκαν εἰς φόνον, εἰπόντες· Ἡμῖν οὐδὲνα ἔστιν ἀποκτείνειν· ἠρνήσαντο δὲ κρᾶζοντες, ὅτι οὐκ ἔχομεν βασιλεῖα εἰ μὴ Καίσαρα. Ἀλλὰ γε δὴ καὶ Πιλάτου Ἑλλήνος ὄντος, καὶ μήτε σημείον πρὸς Χριστοῦ ἐωρακότος, μήτε προφητῶν ἀκηκοτός περὶ Χριστοῦ, καὶ βουλομένου αὐτὸν ἀπολύειν, αὐτοὶ καὶ θαυματουργοῦντα Χριστὸν ἀπειμένιοι, καὶ προφητῶν ἐν γνώσει τῶν περὶ αὐτοῦ αὐτοῖς εἰρημνῶν καταστάντες, οὐκ ἠνέσχεσθε. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, «Φονεῖα ἡγήσασθε, ὁ δεινὸς κατέσχευάσεν, ὅτι ἰδόναντο τὸν Χριστὸν ἀπολύειν. Εἰ γὰρ τὸν φονεῖα ἀπολύθηναί· ἀποῖσαν, καὶ βουλομένην αὐτίκην, οὐ πολλῶν δὲ πού τὸν ἀνεύθυνον· τὸν δὲ ἀπεναντίας, τὸν μὲν ὑπεύθυνον ἐξέλιοντο, τὸν δὲ ἀνεύθυνον ἀποκτανθῆναι παρέδωκαν. Εἰπόντες δὲ, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ὁ δεικνύων ὡς αὐτὸς αὐτὸν ἀνέστησεν ὁ Χριστός. Τὴν ἀνάστασιν δὲ οὐ προφητῶν ἐμπειροὶ μαρτυραί, ἀλλὰ, ἐπειδὴ ἀξιώματος αὐτοῦς ἦν, τῷ χορῷ τῶν ἀποστόλων. Ἐπεὶ δὲ μετανοήσας τὸ ἐγκλημα, ἔλπει σφεδρῶς, πάλιν ἀνίστην, ἐπὶ μετανοίαν αὐτοῦς συνάγων, ὅτι τε ἐξ ἀγνοίας τὸ ἐγκλημα καὶ ἀνοίας, καὶ ὅτι τὸ ἐξ ἀρχῆς τεταγμένον καὶ λόγῳ προφητῶν κεχρησμευμένον, οὐκ ἦν παρελθεῖν. Ἐπεὶ δὲ μέτρι τοῦτο προέβη, ἥδη καὶ ῥητὸς τὴν μετάνοιαν εἰσηγέται· κατηναγκασμένως ἀναλαβεῖν, πρὸς τε ἐξάλειψιν τῶν ἡμαρτημένων, καὶ τρυφῇ καὶ ἀπολύσειν τῶν διὰ μετάνοιαν καὶ ἀγαθοεργίας τῶν ἀτελευτήτων ἀγαθῶν ἐμμερησάντων.

Ἰαμ ἐτιμὰ παλὰν ἐποδοῖν ἀνδραγαθίαν ἀποκτείναντες, καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον ὅν θεωρεῖτε καὶ οἰδεῖτε, ἐστερέωσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Τοῦτέστι, τί λέγω, πιστεύσας ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐστερεώθη; καὶ πρὶν ἢ πιστεῦσαι, τὸ ὄνομα μόνον ἐπικληθὲν ἐστερέωσεν αὐτόν· τοσαύτην πηγάζει τὸ ὄνομα τὴν χάριν. Ὁδοῦ γὰρ ἦν πιστεύσας, ἀλλὰ μόνῃ ἢ ἐπικλήσει τοῦ ὀνόματος τὸ πᾶν εἰργάσατο.

Καὶ ἡ πίστις ἢ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὁμῶν.

Τίς δὲ ἡ πίστις ἢ δι' αὐτοῦ κερυχθεῖσα, αὐτὸς ἔρμηνεύει. Ἰνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθῆ, καὶ ἐξῆς. Ἰνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ, οὐκοῦν καὶ ἀπίστος ἐπικαλεσθήσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ θεράπειαι ἀπίστου, οὐδὲν ἦτορ ἢ ἱασις προχωρήσει, εἴπερ ἡ ἐπικλήσις μόνῃ τοῦ ὀνόματος ἐστερέωσεν Ἰνα οὖν μὴ τις τοῦτο εἴπῃ, ἐπὶ τῷ γὰρ· Καὶ ἡ πίστις ἢ δι' αὐτοῦ.

Joan. xviii, 31. 32 Joan. xix, 15. 33 Joan. xvii, 3.

concernunt, quam quæ Christum respiciunt: ipsos quidem, dum ait quod non propria potentia ediderint miraculum; Christum vero, addendo: Glorificavit Filium suum: neque enim contingit ut gloria additamentum accipiat qui ex se glorificatus est. Ubi ergo demisit tam id quod seipsos concernit quam quod Christum: facinus adauget Judæorum adversus Christum: neque illud inumbrat ut prius. Hoc autem facit magis illos allucere volens. Nam quanto magis ipsos ostendit obnoxios, tanto amplius illud succedit. Per hoc autem, «Quem vos tradidistis et negastis»: due ponuntur accusationes. Siquidem Pilato ad eandem tradiderunt, dicentes: «Nobis non licet interficere quemquam». Negaverunt autem clamantes: «Non habemus regem præter Cæsarem». Atqui sane eum etiam Pilatus gentilis, qui neque signa a Christo viderat, neque prophetas de Christo audierat, vellet tamen ipsum absolvere: vos ipsi qui et Christum miracula edentem conspexeratis, et nōitiam habebatis prophetarum in his quæ de ipso dixerant, non tamen ab eo vos continuistis. Dicens vero: «Homicidam postulastis, efficaciter probat quod Christum potuerint absolvere. Nam si homicidam absolvi fecerunt qui longe amplius obnoxius erat, annon certe longe facilius potuissent eum absolvere qui crimine carebat? Nunc autem e diverso obnoxium quidem liberaverunt, insontem vero ut interimere tradiderunt. Præterea dicendo, «Auctorem vitæ», ostendit quod seipsum suscitaverit ipse Christus. Resurrectionem vero non prophetarum confirmat testimonio, sed choro apostolorum si ipsis fide dignus erat. Deinde vero postquam asserendo crimen eorum, vehementer constriatavit, rursum remittit, ad poenitentiam illos invitans: quod ex ignorantia et insipientia peccaverint, et quod illud quod ab initio consilium erat ac prophetarum oraculo prædictum non potuerint evitare. Ubi vero lucusque processit,

III, 16. «Et ob fidem nominis ejus, hunc quem vos videtis et nostis, consolidavit nomen ipsius.»

Hoc est, Quid dico quod qui credidit in nomine ejus consolidatus sit? imo etiam priusquam crederet, nomen tantum invocatum consolidavit illum: tantam manat nomen illius gratiam: nondum enim crediderat, sed sola nominis invocatio rem omnem peregit.

«Et fides quæ per eum est, dedit ipsi integritatem istam in conspectu omnium vestrum.»

Quæ autem sit fides quæ per eum est, ipse declarat, ubi ait: «Ut cognoscant te solum verum Deum», etc. Ne quis enim dicat: Itaque etiam si infideli invocet nomen ipsius, etiam si in evocatione increduli id fiat, nihilominus salus subsequetur, si quidem sola nominis invocatio consolidavit hunc. Ne quis ergo hoc dicat, subiunxit: «Et fides quæ

per eum est, dedit ipsi integritatem istam in conspectu omnium vestrum.»

per eum est : hoc est, magnum quidem est nomen, et a quo emanant sanitates, sed opus est etiam animabus quæ gratia dignæ haberi possint. Siquidem nomen ab infidelibus invocatum, cum is etiam qui salute eget permansurus est incredulus, nequaquam suum sortiatur effectum. Dicere itaque, Nomen ipsius consolidavit istum, sublime ac perfectum est, et Judæos exacerbavit : illud vero, Fides quæ per eum est, humile. Ipse autem partim quidem ex rei natura sermonem distribuit, partim vero juxta auditorum affectum et potentiam, humilia permiscens sublimibus, quo facilius sermo excipiat.

III, 17-20. « Et nunc, fratres, novi, quod per ignorantiam feceritis sicut et principes vestri. Deus autem quæ prænuñtiaverat per os omnium suorum prophetarum, passurum esse Christum, complevit hoc modo. Resipiscite igitur et convertimini **30** quo deleantur peccata vestra : ut veniant tempora refrigerationis a conspectu Domini. »

Novi, inquit, quod per ignorantiam feceritis, eo quod plures vestrum videam converti et salvos fieri. Siquidem noverat quod non ignoranter fecissent, sed ita dicebat, ostium illis pœnitentiæ aperiens. Ideo ait : Resipiscite, non de commissis in cruce (nam de illis praxidit quod per ignorantiam facta essent), sed de aliis delictis. Dicens autem : « Tempora refrigerationis, » futurum ostendit ut in multas miseras incidant, et bellis vastentur : hic enim sermo ad eum qui deplorandus est cupitque consolationem, aptari potest. « Ut veniant tempora refrigerationis, » inquit. Ut temporibus videlicet refrigerationis refocillarentur : quæ a conspectu Domini sive divina et paterna substantia dicit adducenda. Neque enim verisimile erat eos qui per passionem in Filium injurii fuerant, non accepturos dignam ultionem, quam etiam a Romanis nati sunt militibus per Vespasianum et Titum ii qui Judæam adversus Christum insaniam exerceverant. Neque solum propria politia destituti sunt, verum etiam post suæ metropolis templique eversionem, vitam quoque ducunt erraticam toto mundo dispersi : et usque ad hujus mortalis vitæ consummationem ita perdurantes, nunquam refrigerationem consequenter. In eo enim Christi de cœlis adventu, unicuique juxta condigna rependet præmia. Horum autem quæ tunc futura sunt, cognitionem Judæis nunc proponit, ut horum timore pœnitentiam magis strenue arripiant.

III, 20, 21. « Mittatque eum qui ante predicatus est vobis Jesum Christum, quem oportet quidem cœlo suscipi usque ad tempora instaurationis omnium, quæ locutus est Deus per os omnium sanctorum suorum a sæculo prophetarum. »

Vide quomodo ordine procedat. In priori siquidem concione resurrectionem ac in cœlis sessionem innuit : hic autem manifestum etiam adventum quem vocat tempus refrigerationis, per quod

Α Τούτοις, μέγα μὲν ἐστὶ τὸ ὄνομα, καὶ βρῦον λάσει, ἀλλὰ δεῖται καὶ ψυχῶν δυναμένων ἀξιοθῆναι τῆς χάριτος. Ὑπὸ γὰρ ἀπίστων τὸ ὄνομα ἐπικαλούμενον, καὶ ἀπίστου μέλλοντος μένειν τοῦ τῆς λάσεως δεομένου, οὐκ ἂν τὸ οικεῖον ἐνεργήσαιεν. Τὸ μὲν οὖν εἰπεῖν, Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰσπερώσει αὐτόν, ὕψηλόν τινι τέλειον, καὶ ἐπράχυνεν ἂν τοὺς Ἰουδαίους. Τὸ δὲ, Ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, ταπεινόν. Ὅ δὲ, τὰ μὲν τῇ φύσει νέμων τοῦ πράγματος, τὰ δὲ τῇ διαθέσει καὶ τῇ δυνάμει τῶν ἀκροατῶν, μίγνυσι ταπεινὰ ὑψηλοῖς διὰ τὸ εὐπαράδεκτον.

« Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα, οἱ κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἀρχόντες ὑμῶν. Ὅ δὲ θεὸς ἀπροκατήγγειλε διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ, παθεῖν τὸν Χριστὸν, ἐπλήρωσεν οὕτως. Μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιστρέψατε εἰς τὸ μετὰλειψθῆναι ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας. ὅπως ἂν εἰδῶσι καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου. »

Ἐγνων, φησί, οἱ κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε, ἐξ ὧν ὁρῶ πολλοὺς ὑμῶν ἐπιστρέφοντας καὶ σωζομένους. Ἦδὲ μὲν γὰρ οἱ κατὰ ἄγνοιαν, ἀλλ' οὕτως ἔφη, θύραν αὐτοῖς ἀνοίγων μετανοίας. Διὸ λέγει· Μετανοήσατε, οὐ περὶ τῶν ἐν τῷ σταυρῷ τετολημμένων (ἔφη γὰρ εἰπὼν περὶ ἐκείνων, οἱ ἐν ἀνομίᾳ), ἀλλὰ περὶ τῶν ἄλλων ἁμαρτιῶν. Εἰπὼν δὲ, « Καὶ καιροὶ ἀναψύξεως, » δείκνυσι ταλαιπωρίας πολλὰς μέλλοντας αὐτοὺς περιπίπτειν, καὶ κατεργασθσομένους πολέμων. Πρὸς γὰρ τὸν κλαυδόμενον καὶ παραμυθίας ἐπιθυμοῦντα οὕτως ἂν ὁ λόγος ἀρμόσειεν. « Ὅπως ἂν εἰδῶσι, φησί, καιροὶ ἀναψύξεως. » Κατὰ τοὺς τῆς ἀναψύξεως καιροὺς δηλαδὴ, οὓς ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, εἰσούν τῆς θείας καὶ πατρικῆς οὐσίας πρυτανευθῆναι, φησὶν. Οὐδὲ γὰρ εὐχὴ, τοὺς εἰς τὸν Ἰδὸν ἐνυδρίσαντας διὰ τοῦ πάθους, μὴ τὴν ἀνταμοιβὴν εὐρεῖν, ἣν καὶ ἀνεύραον ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων στρατοπέδων διὰ Οὐδὲσπαιανῶν καὶ Τίτου οἱ τῇ Ἰουδαίᾳ κατὰ Χριστὸν ἐγκατετρέσαντες λύσση. Καὶ οὐ μόνον καὶ αὐτοὺς πολιτεῦν ἐστέρηται, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τῆς μητροπόλεως αὐτῶν καὶ τοῦ ναοῦ κατασκαφὴν, καὶ βίον ἀγορεύει πλάνον κατὰ παντὸς διασπαρίντες, καὶ μέχρι τῆς τοῦδε τοῦ φθαρτοῦ βίου συντελείας διατηροῦντες, οὐ μὴ ποτε τύχοιεν ἀναψύξεως. Κατὰ γὰρ ταυτὴν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἀπ' οὐρανοῦ παρουσία, ἐκάστῳ τῶν κατὰ ἀξίαν πόνων βραβεύσει τὰ ἐπαθλα. Τούτων δὲ τῶν ἐπικαυτὰ ἐσομένων γινώσκει νῦν ἐνέθισαι τοὺς αἰσῶν, ὥς ἂν τῷ φόβῳ τούτων γεννηκώτερον τὴν μετάνοιαν ἐπισπάσωνται.

« Καὶ ἀποστείλη τὸν προεκηρυγμένον ὑμῖν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἀκριχρόνιον ἀποκαταστάσεως πάντων, ὃν ἐλάλησεν ὁ θεὸς διὰ στόματος πάντων ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν ἀπ' αἰῶνος. »

Ὅρα πῶς ὁδῷ προβαίνει. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐκκλησίᾳ, τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανὸν ἡμέτερον κάθισιν, ἀνταῦθα δὲ καὶ τὴν ἐμφανῆ παρουσίαν, ἣν καιρὸν φησὶν ἀναψύξεως, ἐν ᾧ τοὺς τῆς ἀνέστα-

σεως ὅλοι καίρους. Οὐς καὶ Παῦλος ἐπιζητεῖ, λέγων· «Καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ σκηνῇ τούτῳ στενάζομεν βαρούμενοι.» Εἰ δέ τις καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἀλωσιν λέγει καίρους ἀναψύξαι, οὐδὲν κωλύει. Καὶ γὰρ τοὺς τῆς μακρώσεως αὐτῶν ἀλγυμωσίας διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐκολόθωσεν ὁ Χριστός, ἵνα οἱ πιστεύσαντες εὐρωσιν ἀνάψυξιν, καὶ διασωθῶσιν ἀπὸ τῆς σφοδρᾶς ἐκείνης ταλαιπωρίας καὶ ἀνάγκης. Εἰπὼν δὲ ἀνωτέρω, Ὁ δὲ Θεὸς ἃ προκατήγγειλεν, οὐ τίθησι μαρτυρίαν Γραφικὴν περὶ τῆς σταυρώσεως, ὅτι ἐκείτῃ αὐτῶν μετὰ πολλῶν ἐγκλημάτων καὶ κολλάσεως τῆς κατ' αὐτῶν εἰρηται, καὶ οὐκ ἐβούλετο τῶς λυπηθῆναι. Ἀφελότερον δὲ κέρχεται τοῖς περὶ Χριστοῦ, τῇ ταπεινώσει τῶν ἀκροατῶν οἰκονομῶν τὸν λόγον. Πρὸς γὰρ τὸ δρώμενον τοῦ Κυρίου, εἴτουν τὸ ἐνθρῶπινον, ἢ ἀπ' οὐρανοῦ αὐτοῦ ἀποσταλὴ παρηγέχθη, ἐπὶ τὸ μέλλον δὲ ἢ πρὸς οὐρανὸν αὐτοῦ ὑποδοχῇ. «Ὁν γὰρ, φησί, δεῖ οὐρανὸν ὑποδέξασθαι, καίτοι γε ὑπεδέδεκτο ἡδὴ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναλήψεως. Ἀλλὰ τοῦτο ἡ ἰδιωτικώτερον κέρχεται τῷ λόγῳ, συνήθως τῇ ἐαυτοῦ ἐπιστολῇ, ἐν ᾗ φησι περὶ Χριστοῦ· «Λαβὼν γὰρ ἐξουσίαν παρὰ Θεοῦ Πατρὸς, φωνῆς αὐτοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐνεχέσθης.» Καὶ γὰρ τὸ, «Λαβὼν, ἀντὶ τοῦ, «Λαβὼν, ἢ συνταξίς τοῦ λόγου ἀπαιτεῖ, πρὸς τὸ τὸ νόημα διαρθρωθῆναι. Ὅστε κἀνταῦθα τὸ, «Ὁν δεῖ ὑποδέξασθαι, ὅτ, δεῖ, ἀντὶ τοῦ, ἰδεῖ, εἰληφθαι. Ἡ ἐπὶ μὴ πείσιν ἢ εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ ἀνάληψις καὶ αὐτοφία ὠράθη, τῶς αὐτοῦ τῇ ἐαυτῶν ὑπολήψει χρῆσθαι ἐξ. Ὅμως οὐρανὸν εἰπὼν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ἀποσταλμένου ἡτοιμασθαι, ἐνέφηγε τοῖς Ἰσραηλιταῖς διὰ τοῦ, «Ὁν δεῖ οὐρανὸν ὑποδέξασθαι, ἵνα ὅντα καὶ συναίτιον τῷ Πατρὶ, καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἀποσταλντα, ἀπ' οὐ διηγεῖτο ὁμέτιος τῷ Πατρὶ, ὡς Υἱὸς καὶ Μονογενής, καὶ ἀναντιρρήτως εἰς οὐρανὸν ἀναρχόμενον, ὡς ἐξ οὐρανοῦ κατιόντα, καὶ πάλιν εἰς τὴν πατρῶν ἀπαραιτήτως εἰσδεχόμενον ἐστὶν, καὶ ἀπ' οὗ κατὰ τὴν οἰκονομίαν κατήλθεν, ἐκεῖ πάλιν ἐνθρονιζόμενον, ὡς τὸ, Υἱὸς καὶ οὐράνιος, ἐμπροσθέντα, καὶ ἀποφαίνονται τὸν αὐτὸν πάλιν προσδοκίμων ἐλεύσεσθαι ἀπ' οὐρανοῦ. Καὶ ἵνα ταῦτα γνωσθῇ τηλαυγέστερον, ἐπὶ Μωσείᾳ παραπέμπεται καὶ τοὺς προφήτας· Μωσείᾳ μὲν, «Προφήτην ὁμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ὡς ἐμέ·» καὶ Δαυὶδ δὲ, ὡς ὁδεὶν ἀπικάζοντα τὴν ἐξ οὐρανοῦ αὐτοῦ ὡς ἐπὶ πόκον κατὰ δασι. Καὶ ἀπλῶς ἐπὶ τοὺς προφήτας αὐτοὺς παραπέμπας, πάλιν αὐτοὺς ψυχάζει, ὡς υἱὸς γεννησομένους κατηγούους τῶν προφητῶν καταστάντας, «εἰ καὶ μὴ φύσει, ἀλλὰ χάριτι διὰ τὴν μεγαλοδωρεάν τοῦ παρῆγοντος. Ἐχει γὰρ καὶ φύσει Υἱόν. Πολὺ δὲ τὸ διαφορὸν τοῦ φύσει πρὸς τοὺς θέσει. Οἱ μὲν γὰρ διὰ τῆς τῶν προφητῶν πνευματικῆς υἰοθετήθησαν παιδείας, ὁ δὲ φυσικῇ σχέσει κατεμμεγεθεῖ τὴν υἰότητα. — Ἀλλὰ τὸ, «Ὁν δεῖ οὐρανὸν μὲν δεξασθαι, τίθεται ἀντὶ τοῦ, Ἀνάγκη ἐστὶ δεξασθαι αὐτὸν, ὅτε δὴ Θεὸν ὑπάρχοντα. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν· Ὁν οὐρανὸς ἐδέξατο; Τοῦτο ὡς περὶ τῶν ἀνω χρόνων

A significat tempora resurrectionis: quæ et Paulus inquit, dicens: «Et nos qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus gravati». 31 Nihil autem vetat ut dicat quispiam tempora refrigerationis ea esse, quæ secuta sunt Hierosolymorum expugnationem. Siquidem dies afflictionis illorum et quibus in captivitate ducebantur, propter electos abbreviavit Christus, ut credentes inveniant refrigerium, et serventur a vehementi illa miseria et necessitate. Superius autem, dicens, Deus autem quæ prænnuntiaverat, non ponit Scripturæ testimonium de crucifixione, quia singula illa cum multis ipsorum accusationibus ac supplicio adversus illos dicta sunt, nec voluit omnino eos contristare. Simplicius vero usus est his quæ de Christo erant, sermonem juxta auditorum humilitatem dispensans. Nam missio Domini a cælo ad id adducta est quod in eo visibile erat sive humanum: in cælum vero susceptio, in futurum referitur. «Quem oportet cælo suscipi, inquit. Atqui jam susceptus est tempora assumptionis. Sed hoc potius usus est sermone quam qui magis proprius esset, tanquam videlicet magis eo assuetus: ut cum in sua Epistola de Christo loquitur: «Accipiens enim a Deo Patre potestatem voce ad eum delapsa de cælo». Exigit enim sermonis contextus ut «Accipiens, pro «Acceptus» sumatur, ut intellectus exprimat. Hoc itaque etiam in loco, «Quem oportet suscipi, Oportet, pro Oportebat positum est. Aut quoniam ejus in cælum assumptio non ab omnibus conspecta est propriis oculis, sinit eos interim sua uti suspiratione. Dicendo tamen cælum ad ejus qui missus erat susceptionem paratum esse, his qui vigenti magis sunt ingenio demonstravit per hoc quod ait: Quem oportet cælo suscipi, quod, cum Filius sit et cœternus Deo Patri et a Patre missus, a quo ut mediator et arbiter constitutus est, tanquam Patris Filius et Unigenitus, etiam indubitato ad cælum redeat: ut qui ex cælo descenderat, rursumque in paternas ædes nullo prohibente suscipiatur, et ibidem unde juxta dispensationem ad hæc inferiora venerat, iterum in sede collocetur: ut Filius ac cœlestis confirmetur, utque demonstraretur eundem rursum tanquam approbatum a cælo venturum. Præterea ut hæc manifestius nota sint, ad Moysen ac prophetas remittit. Moses quidem ait: «Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester mei similem». Et David ejus de cælo descensionem assimilat a pluvium descendenti in vellus». 32 Deinde ipsos ad prophetas transmissos, iterum consolatur, tanquam constitutos qui nascerentur filii obedientes prophetarum, et si non natura, tamen gratis per munificentiam largientis. Habet namque et Filium natura: verum magnum est discrimen ejus qui natura Filius est ad eos qui sunt adoptionis

³¹ II Cor. v, 4. ³² Matth. xxiv, 22. ³³ II Petr. i, 17. ³⁴ Deut. xviii, 18. ³⁵ Psal. lxxi, 6.

filii. Hi enim spiritali prophetarum filiatione adoptati sunt, ille vero naturali dispositione filiationem obtinet. — *Alio modo.* Illud quidem : « Quem oportet suscipi, » positum est ac si diceretur : Necessesse est ipsum suscipi, ut qui sane Deus sit. Quomodo ergo non dixit, Quem caelum suscepit? Hoc tanquam de superioribus temporibus disserens loquitur. Ceterum quod ait : « Usque ad tempora instaurationis, » causam manifestat quare nunc adhuc non veniat. Oportet, inquit, instaurari et ad terminum venire universa, et tunc veniet.

III, 22, 23. « Moses siquidem ad patres dixit : « Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus noster : et fratribus vestris mei similem : ipsum audietis : et juxta omnia quae locutus fuerit vobis. Continget autem : Omnis anima quae non audierit prophetam illum, exterminabitur e populo. »

Quid illud est, Mei similem? Nascitur Christus in Bethlehem, et Moses in Aegypto : ille Israelita, sicut etiam hic, juxta carnem : ille e genere sacerdotali, veluti Christus ex David propter Virginem : Pharaon illum persequitur, hunc Herodes : Infantes occidit ille, infantes et hic Interemit, et uterque masculos : per matrem servatur ille, per matrem et cum matre servatus est et hic : in capsula ille et ad ripam fluminis, hic etiam in Lyco Aegypti civitate juxta idem flumen : ab aëna ille, nempe filia Pharaonis, nutritus est, et hic in aliena civitate quae Pharaoni subjecta fuerat. Haec autem dixerim, non Dominum servo conferens, sed locum et tempus assimilans, et veritatem in umbra describens.

III, 24. « Omnes quoque prophetae a Samuele, et deinceps, quotquot locuti sunt, etiam annuntiaverunt dies istos. »

Etiam hic subaudiendum est : Ad patres nostros, ut sit sensus : Omnes quoque quotquot locuti sunt ad patres nostros.

III, 25, 26. « Vos estis filii prophetarum et testamenti, 33 quod testatus est Deus ad patres nostros, dicens ad Abraham : Et per semen tuum benedicentur omnes familiae terrae⁴². Vobis primum Deus, suscitato Filio suo Jesu, misit eum : qui benediceret vobis, dum converteremini unusquisque a malitiis vestris. »

« Vos estis filii prophetarum : » hoc est, ne timeatis, neque existimetis vos alienos esse a promissionibus : vos estis filii prophetarum, itaque vobis dicebant, et propter vos haec facta sunt. Vos quidem estis filii prophetarum, ipse vero Filius Dei est, qui participavit in re Patris substantiam, ac seipsum aliis participandum dedit. « Vos estis filii prophetarum et testamenti. » Filii, hoc est haeredes : nam si filius, et haeres : haeredes vero non recenter inscripti, sed tanquam filii. Et ut ostendat quod quantum est ex adoptione, utique si velint, haeredes sunt et ipsi tanquam filii : ideo etiam ut filiis, inquit, misit Filium. Misit quidem et aliis, sed vobis primum : neque id tantum, sed primum qui-

A διαλεγόμενός· φησι. Διὰ δὲ τοῦ, « Ἀρχὴ χρόνων ἀποκαταστάσεως, » τὴν αἰτίαν δηλοῖ, διὰ τὴν οὐκ ἔτι ἔρχεται. Ἀποκαταστήναι δαί, φησί, καὶ εἰς πάρας ἐλθεῖν ἅπαντα, καὶ τότε ἐλευθεύεται.

Quomodo ergo non dixit, Quem caelum suscepit? Hoc tanquam de superioribus temporibus disserens loquitur. Ceterum quod ait : « Usque ad tempora instaurationis, » causam manifestat quare nunc adhuc non veniat. Oportet, inquit, instaurari

B Μωϋσῆς μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν, ὅτι « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ. Αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἔσται δὲ, « πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ. »

C Τί ἐστι τὸ, « Ὡς ἐμέ; Γεννᾶται ἐν Βηθλεὲμ ὁ Χριστός, καὶ Μωϋσῆς ἐν Αἰγύπτῳ. Ἰσραηλῆτις ἐκεῖνος, ὡς οὗτος, τὸ κατὰ σάρκα. Ἐκ γένους ἱερατικοῦ ἐκεῖνος, ὡς οὗτος ἐκ Δαυὶδ διὰ τὴν Παρθένον. Φαραὼ ἐπ' ἐκεῖνου, Ἡρώδης ἐπὶ τούτου. Βρέφη φονεύει ἐκεῖνος, βρέφη δὲ οὗτος ἀναίρει· ἀβρηνικά ἐκεῖνος, καὶ οὗτος. Διὰ μητρός σώζεται ἐκεῖνος, διὰ Μητρός ἐσώθη καὶ μετὰ Μητρός καὶ οὗτος. Ἐν λάρνακι ἐκεῖνος καὶ παρὰ ποταμῶν, ἐν Λυκῷ καὶ οὗτος τῇ παρὰ τὸν αὐτὸν ποταμὸν Αἰγυπτίᾳ πόλει. ὑπὸ ἀλλοφύλου ἐκεῖνος τῆς Φαραωνίδος ἐτρέφετο, ὑπὸ πόλεως καὶ οὗτος Φαραωνίδος ἀλλοφύλου ἐτρέφετο. Ταῦτα δὲ οὐ συγκρίνων λέγω τὸν Δεσπότην τῷ δούλῳ, ἀλλὰ καὶ τὸν καὶ τρόπον συγκρίνων, καὶ ἀληθεῖαν ἐν σκιᾷ διαγράφων.

« Καὶ πάντες δὲ οἱ προφῆται ἀπὸ Σαμουὴλ, καὶ τῶν καθ' ἑξῆς, ὅσοι ἐλάλησαν, καὶ κατήγγειλαν τὰς ἡμέρας ταύτας. »

Προσυπακουστέον πάντα ταῦτα τὸ, πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν, ἢ ἢ· Καὶ πάντες δὲ ὅσοι ἐλάλησαν πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν.

D « Ὑμεῖς ἐστέ υἱοὶ τῶν προφητῶν καὶ τῆς διαθήκης, ἧς διέθετο ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς Πατέρας ὑμῶν, λέγων πρὸς Ἀβραάμ. Καὶ ἐν τῷ σπέρματι σου εὐλογηθήσονται πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῆς γῆς· ὑμῖν ὁ πρῶτος ὁ Θεός, ἀναστήσας τὸν Παῖδα αὐτοῦ Τη· σου, ἀπέστειλεν αὐτὸν εὐλογοῦντα ὑμᾶς, ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἑκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν. »

« Ὑμεῖς ἐστέ υἱοὶ τῶν προφητῶν, » ἀντὶ τοῦ, Μὴ πτοεῖσθε μὴδὲ νομίζετε ἡλλοτριωθεῖαι ἑαυτοὺς τῶν ἐπαγγελιῶν. Ὑμεῖς ἐστέ υἱοὶ τῶν προφητῶν, ὥστε ὑμῖν εἰλεγον, καὶ δι' ὑμᾶς ταῦτα γέγονεν. Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἐστέ υἱοὶ τῶν προφητῶν, οὗτος δὲ Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἐμπιρίσας κατὰ τὴν οὐσίαν τὸν Πατέρα, ἐκείνους δὲ καὶ ἑαυτὸν. « Ὑμεῖς ἐστέ υἱοὶ τῶν προφητῶν καὶ τῆς διαθήκης. » Υἱοὶ, ἀντὶ τοῦ, κληρονόμοι. Εἰ γὰρ υἱός, καὶ κληρονόμος, κληρονόμοι δὲ οὐ προφάτως ἐγγραφεῖντες, ἀλλ' ὡς υἱοὶ· καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι ὅσον ἀπὸ τῆς υιοθεσίας, εἰ ἄρα καὶ αὐτοὶ βούλονται, κληρονόμοι εἶναι καὶ αὐτοὶ ὡς υἱοί, διὸ καὶ ὡς υἱοὶς Υἱὸν ἀπέστειλε. Ἀπέστειλε μὲν καὶ ἑτέροις, ἀλλ' ὁμὴν πρῶτον· καὶ

⁴² Gen. xxii, 18.

οὐδὲ μόνον, ἀλλὰ πρῶτοι· μὲν οὖν ἐπὶ προηγουμένως αὐτοῖς σταυρώσασι καὶ ἀποκτείνασι. Καὶ τότε· Οὐ γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὸ τοσούτου τολμήματος, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Διὰ καὶ φησιν, « Ὑμῖν πρῶτον ἀναστήσας αὐτόν. » Τί ποιῆσαι; Εὐλογῆσαι καὶ σωῆσαι ὑμᾶς, εἰ ἄρα καὶ αὐτοὶ ἔλοιθε ἐπιστρέφαι ἀπὸ τῶν κακῶν ὁμῶν.

« Αἰαλούντων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν ἐπίστησαν αὐτοὶ· οἱ ἱερεῖς, καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, καὶ οἱ Σαδδουκαῖοι διαπονούμενοι διὰ τὸ διδάσκειν τὸν λαόν, καὶ καταγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν. Καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον. Ἦν γὰρ ἑσπέρα ἤδη. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀκουσάντων τὸν λόγον ἐπίστευσαν. »

Ὅρα πῶς οἰκονομεῖται τὰ πράγματα. Πρῶτον ἐχλευάσθησαν πάντες ὁμοῦ. Ἐτα εὐδοκίμησαντες ἐν ταῖς δημηγορίαις, καὶ θαῦμα ἐργασάμενοι μετὰ ταῦτα μέγα, οὕτω δηλοῖσιν μετὰ τὸ θαρρῆσαι, Θεοῦ συγχωρησαντος, εἰς κινδύνους ἐμβαλόνους, καὶ τῶν ἀγώνων ἔπιπτονται. Θεία δὲ τὴν εἰς ἱαμότητα προκοπὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸν παραδόξοντα ζητοῦντες, νῦν αὐτοὺς τὰς χεῖρας ἐπιβάλλουσι, θρασύτεροι γεγονότες μετὰ τὸν σταυρὸν. Εἶχον γὰρ καὶ τὸν στρατηγόν, ἵνα πάλιν δημόσιον ἐγκλήμα περιθῶσι τοῖς γεγενημένοις, καὶ μὴ ὡς ἰδιωτικὸν ἐκδικῶσι, ὅπερ πανταχοῦ σπουδάζουσι ποιεῖν. Ἐνώπιον δὲ τοῦ πλήθους τοῦ ἀποστόλων ἐδέσμευσαν, ἵνα καὶ αὐτοὺς ὀρώντας δειλοτέρους ἐργάζονται. Ἀλλὰ τουναντίον ἐγένετο. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀκουσάντων τὸν λόγον ἐπίστευσαν. Ὅρᾳ θεῖαν ἐνέργειαν φανεράν; καὶ μὴν καὶ τοὺς ἤδη πιστεύσαντας ἀσθενεστέρους εἶδει γενέσθαι. Ἀλλ' ἡ Πέτρου δημηγορία Πνεύματι θεῷ συγχροτουμένη αὐτῆς αὐτῶν τῆς ψυχῆς ἤφατο. Κατ' ἔθινον δὲ αὐτοὺς ἐξετάζουσιν, ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς παρρησίας αὐτῶν οἱ ἀκούοντες κερδήσονται.

« Καὶ ἐγενήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν ὥστε χιλιάδες πέντε. Ἐγένετο δὲ ἐπὶ τὴν αὔριον συναχθῆναι αὐτῶν τοὺς ἀρχοντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ γραμματεῖς εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ Ἀνναν τὸν ἀρχιερέα, καὶ Κατάραν, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ ὅσοι ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ. Καὶ στήσαντες αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ, ἐκυνθάνοντο. »

« Χιλιάδες πέντε. » Διὰ γὰρ τοῦτο προέλεγεν, ἐπὶ τῶν πεντάκις χιλίων. « Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. » Τουτέστι, πεντακισχιλίους κορέσατε πύστωι καὶ ὑμεῖς μετὰ ταῦτα.

« Ἐν ποίᾳ δυνάμει ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς; »

Καὶ μὴν ᾔδεισαν· πονοῦμενοι γὰρ, ἐν τῷ καταγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν, κατέσχον αὐτοὺς. Ἐρωτῶσι δὲ, προσδοκῶντες αὐτοὺς, τὸ δικαστήριον καὶ τὸ πλῆθος φοβηθέντας, ἐξάρνους γενέσθαι, καὶ τὸ πᾶν διὰ τοῦτο κατωρθώκεναι νομίζοντας. Ὅρα γὰρ πῶς κακούργως ἐρωτῶσιν. Ἐβούλοντο γὰρ τοὺς

dem et præcipue vobis, qui tamen eum crucifixistis et interemisistis. Et quando misit? Non nunc solum, sed et ante passionem priusquam tantum facinus perpetratum esset, et post resurrectionem. Unde ait: « Suscitato Filio suo, misit eum. » Quo tandem fine? Ut benediceret ac salvaret vos, si sano etiam ipsi converti velitis a malis vestris.

IV, 1-4. « Loquentibus autem illis ad populum supervenerunt eis sacerdotes, ac dux templi et Sadducei, dolentes eo quod docerent populum et annuntiant per Jesum resurrectionem mortuorum: et iniecerunt eis manus, posueruntque eos in custodiam in posterum diem: erat enim jam vespera. Multi autem ex eis qui audierant sermonem, crediderunt. »

Vide quo modo res disponantur. Primum omnes simul irrisi sunt, deinde in concionibus celebres effecti, cum etiam grande edidissent miraculum: ita jam tandem postquam libere locuti fuissent, permittente Deo, in pericula incidunt ac certaminibus tanguntur. Considera vero Judæorum progressum ac crementum ad crudelitatem, nempe quod qui prius in Christo capiendū proditorem querebant, nunc ipsi manus injiciunt, audaciores facti post passionem, habebant enim ducem, ut his quæ facta essent publicum rursus crimen affigerent, nec propriam ulcisci viderentur injuriam, quod ubique facere nituntur. Coram multitudine autem apostolos vinxerunt, ut eos etiam qui viderent timidiores redderent. Sed contrarium accidit. Nam multi ex his qui audierant sermonem, crediderunt. Vides manifeste divinam efficaciam? Atqui eos etiam qui crediderant oportuit reddi imbecilliores: sed Petri concio, divino adjuncto Spiritu, ipsas eorum animas teligerat. Privatum autem interrogant, ne ex ipsorum libertate loquendi auditores lucrum reportarent.

IV, 4-7. « Et factus est numerus virorum circiter quinque millium. Accidit autem postero die ut congregarentur principes et seniores ac scribæ Hierosolymis, simulque Annas princeps sacerdotum ac Caiphas, Joannesque ac Alexander et quotquot erant e genere sacerdotali: ipsosque in medio positos interrogabant. »

« Quinque millia. » Ob hoc enim prædixerat, de quinque millibus: Date illis vos quod edant: hoc est, vos etiam postmodum quinque millia fide saturate.

IV, 7-8. « Qua potentia aut quo nomine fecistis, hoc vos? »

Atqui sciebant: dolentes enim quod annuntiant per Jesum resurrectionem, tenebant eos: interrogabant tamen existimantes eos judicium ac multitudinem veritos, esse negaturos, totumque negotium per hoc corrigendum arbitrantur. Vido utem quam subdole interrogant. Malebant enim

apostolos fateri suum esse opus quam potentie Christi. Et advertit quod neque nominare volebant claudi sanitatem: neque enim dicunt quidnam sit, sed, «Fecistis hoc.» Illi vero hos quidem cum honore nominarunt dicentes: Principes populi: ubi autem ad rem venerunt, non abstinuerunt ab accusatione quæ opportuna esset. Aiunt enim: Nos quidem tanquam bene meritos maxime coronari oportuit. Verum quoniam iudicamur seu examinamur, notum sit universo populo: hoc enim magis eos contristabat.

IV, 8-14. «Principes populi et seniores Israel, si nos hodie examinamur super beneficio homini infirmo præstito, per quod hic salvus factus est, et notum sit vobis et universo **35** populo Israel: quod per nomen Jesu Christi Nazarei quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis: per hoc (inquam) iste astat coram vobis sanus. Hic est ille lapis qui rejectus est a vobis, ædificamentis, qui factus est in caput anguli, et non est per ullum alium salus. Neque enim est aliud nomen datum hominibus sub cælo, per quod oporteat nos salvos fieri. Videntes autem Petri et Joannis in dicendo constantiam, compertoque quod homines essent illi terati et idiotæ, mirabantur, et agnoscebant eos quod cum Jesu fuissent: hominem autem videntes stantem cum eis qui sanatus fuerat, nihil poterant contradicere.»

«Principes populi, quantum ad magistratum in popularem turbam. «Seniores Israel, quantum ad intelligentiam ac peritiam docendi populum qui a terrenis ad diviniore sublevatur. Nam in duo divisit cœtum auditorum, tanquam hi non ex æquo possint intelligere quæ dicuntur: sed quibusdam leviter quodammodo auscultantibus quæ proferuntur, alii sane profundius ac efficacius animo reponunt quæ nuntiantur. Quoniam ergo tanquam eorum gerentes muneris ad quod electi estis, voluistis nos hodie examinare, qui beneficium infirmo homini contulimus: et non potius ex ipso opere venerationem cum admiratione illi tribuistis, cuius nomine tantum honori effectum est: quoniam, inquam, in tantum errorem incidistis, quid aliud hinc agendum est, quam ut nos a profundo sopore vos excitemus, dicentes et vobis et plebi quod per hoc nomen id effecerimus? Nomen autem vocat hoc loco opinionem quæ de eo habetur et gloriam, quemadmodum etiam psalmographus dum ait: «Quam admirabile est nomen tuum in universa terra ⁹¹! Quæ opinio adeo vilis apud vos effecta est, ut non solum venerandus non sit iudicatus, verum etiam eum qui tale nomen habet, maleficorum mortis subjeceritis. Nazarenum autem eum vocat a loco in quo illum esse natum suspicabantur: et hic quoque in humilioribus quæ de Christo sunt versatur, ut manifestius reddat quod **36** veræ gloriæ nihil officiat abjectio quæ est apud ho-

Α αποστόλους μάλλον ἐκινῶν εἶναι τὸ ἔργον ἐμολογεῖν ἢ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ. Ὅρα δὲ πῶς οὐδὲ ὀνομάσαι ἠθέλον τὴν θεραπείαν τοῦ χωλοῦ· οὐ γὰρ λέγουσι ποῖον, ἀλλ', «Ἐποίησατε τοῦτο.» Οἱ δὲ ὀνόμασαν μὲν αὐτοὺς μετὰ τιμῆς, εἰπόντες· Ἀρχόντες λαοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθον εἰς τὸ πρᾶγμα, οὐκ ἀφίστανται τοῦ πρέποντος ἐλέγχου. Φασὶ γὰρ, ὅτι Μάλιστα μὲν ἐχρῆν στεφανοῦσθαι ἡμᾶς ὡς εὐεργέτας, ἐπειδὴ δὲ κρινόμεθα, γνωστὸν ἔστω παντὶ τῷ λαῷ· τοῦτο γὰρ πλέον αὐτοῖς ἐλόπει.

«Ἀρχόντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ, εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται, γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζαρεῖου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνὶ ὄψεσιν ὑμῶν ὄγις. Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενωθείς ὑφ' ὑμῶν τῶν οἰκοδομούντων, ὁ γενομένος εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδὲν ἡ σωτηρία. Οὕτε γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς. Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ Πατρὸς παρρησίαν καὶ Ἰωάννου, καὶ καταλαβόμενοι, ὅτι ἀνθρώποι ἀγράμματοι εἰσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον, ἐκείνοι σέβοντες αὐτοὺς, ὅτι σύν τῷ Ἰησοῦ ἦσαν. Τὸν δὲ ἀνθρώπον βλέποντας σὺν αὐτοῖς ἐστῶτα τὸν ταπεινῶς θεραπευόμενον, οὐδὲν εἶχον ἀντιτελεῖν.»

«Ἀρχόντες τοῦ λαοῦ, κατὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ κυδαίου ἐκλίου. Πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ διδασκαλικὸν καὶ συνεκτικὸν τοῦ ἀπὸ τῶν γνησίων πρὸς τὰ θεϊότερα ἀναγομένου λαοῦ. Εἰς δύο γὰρ διέτελε τῶν ἀκροατῶν τὸν ἑσπρὸν, ὡς ἀν τούτων ἐξ ἰσοῦ τῶν λεγομένων μὴ ἐχόντων πρᾶσιν, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀκροθιγῶς πως τῶν λεγομένων ἀκουσμένων, τῶν δὲ δραστηκώτερον καὶ βαθύτερον τῇ ψυχῇ παραπιμπόντων τὸν ἀγγελλόμενον. Ἐπὶ τοίνυν ὡς ἐπιμελησόμενοι τῆς πρὸς τὴν προεκρίθητε τάξεως, ἡμᾶς σήμερον ἀνακρίνειν ἐπετε, τοὺς ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς ὑπουργηκότας, καὶ οὐχὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἔργου μετὰ τοῦ θαυμάζειν καὶ τὸ σεβάσμιον ἐκείνῳ προσνέμετε. οὐ τῷ ὀνόματι τὸ τοιοῦτον ἐνέργηται ἀγαθόν, εἰ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ πλημμελεῖ· ὑμῖν περιγέγονεν, τί τὸ ἀπὸ τοῦδε, ἢ ἡμᾶς ὑμᾶς ἔδει ὡς ἐκ χάριτος βαθεῖς ἐξανιστῆναι, λέγοντας καὶ ὑμῖν καὶ τῷ ἐκλίῳ, ὡς ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ... Ὀνομα νῦν τῇ ὑπὸ τῆς ψυχῆς λέγων καὶ τὴν δόξαν. Ὡς καὶ ὁ Παλμωδὸς ἠνίκα λέγει· «Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ!» Ἡτις ὑπὸ τῆς ψυχῆς τοσοῦτον παρ' ὑμῖν κεχυδαίνεται, ὡς μὴ μόνον μὴ σεβάσμιον δοῦναι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ᾧ τὸ ὄνομα πρόσεσι, τῷ κακούργῳ θανάτῳ ὑποβαλεῖν. Ναζωραῖον δὲ ἀπὸ τοῦ τόπου καλεῖται ὃν γενέσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῆς ψυχῆς, τοὺς ταπεινοτάτους κἀναυδοὺς περὶ Χριστοῦ ἐνδιατερίδων, ὡς ἀν ἐναργεῖς παράσχῃ ὡς οὐδὲ ἡ κατὰ ἀνθρώπους εὐεργεσία τῇ ἀληθείᾳ δόξῃ λυμάνεσθαι, ἀν μόνον ἐξουδερχῇ· ὁ διαβόλιος ἦ. Αὐτὸ καὶ πρὸς αἰσχύνῃν αὐτῶν πρὸς οὐδὲ ὁ

⁹¹ Psal. viii, 10.

λόγος, φησὶ τὸ, « Ἐσταυρώσατε, » προσνέμει παρ-
 ευθὺς τὸ, « Ἥγειρεν ἐκ νεκρῶν. » Τίς ἡγείρεν; Ὁ
 Θεός. Ἐπεὶ γὰρ ὑμῖν διαφθονοῦμενοι ἴδετε τῶ τῶν
 κακούργων ἀνάστην ἀφ' αὐτῶν τῶν θανάτων
 ἴδεαν αὐτοῦ (ἰδὲ καὶ ἔλεγον, « Τί ποιοῦμεν; ὅτι ὁ
 ἄνθρωπος οὗτος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ »), τῷ σταυρῷ
 μὲν ὑμῶν ἀντέθηκε τὴν ἀνάστασιν. Τίς; Ὁ Θεός
 ἀναστήσας αὐτόν. Τῷ Πατρὶ γὰρ προσνέμει τὴν
 ἀνάστασιν, ἐπὶ καὶ κοινὸν ἔργον πᾶν ὁ Θεοπρεπὲς,
 πλὴν τῶν ὑποστατικῶν χαρακτηρισμῶν τῆς ζωαρ-
 χικῆς Τριάδος, καὶ ἵνα δείξῃ αὐτοὺς κἀντεῦθεν
 θεομαχοῦντας. Τὸ γὰρ εἰσελθεῖν δύναμι οὐκ ἐνεχῶραι
 τέως εἰπεῖν οὕτω γυμνῶν, καὶ πρὸς ἀνθρώπους
 ὁργῶντας τὰ ἑαυτῶν συστήσαι, ἀπ' οὗ καὶ τῇ τοῦ
 Θεοῦ δικαιοσύνη οὐχ ὑπετάγησαν. « Ἐν τούτῳ οὖν
 τῷ ὀνόματι, ὁ Πέτρος φησὶν, οὗτος παρέστηκεν
 ὑγίης. » Διὰ τοῦ, παρέστηκε, δὲ τὸ, « Ἀνθρῶται, »
 ὑποσημαίνει. Καὶ τὸ, « Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος, » τὴν
 ἀναφορὰν οὐ πρὸς τὸν χαλὸν ἔχει, ἀλλὰ πρὸς τὸν
 Ἰησοῦν Χριστόν, οὗ τῷ ὀνόματι ἔρρωται ὁ χαλός.
 Ὅς λίθος ὑπ' ὑμῶν μὲν τὴν οἰκοδομὴν τεταγμένον
 ἔχουθενότα, εἰς κεφαλὴν δὲ γωνίας τοῦ τῆς πί-
 στως γέγονεν οἴκου, ἀμφοτέρους συνάπτειν τοὺς
 τοίχους, τὸν ἐξ Ἰουδαίων λαὸν, καὶ τὸν ἐξ ἐθνῶν, εἰς
 μιᾶς πίστεως συμφωνίαν. Σκόπει δὲ εἶτι καὶ τὸ, « Ἐν
 ἄλλῳ οὐκ ἐστὶν ἡ σωτηρία, » τὸ φανερόν ἐστιν
 ἐξαπλοῦν λόγιον, τὸ, « Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, »
 οἰκτιρῇ ἡ σωτηρία, καὶ ὁ σύνδεσμος ὁ σωτηρίας, οὗ πᾶς
 ἄνθρωπος οὐκ ἐξ οὐδενὸς ἄλλου ἢ παρὰ μόνου γέ-
 γονε τοῦ ἀπογωνισαίου λίθου. Ὅτι, « Μηδὲ ἑτερόν
 τι νομᾷ ἐστι, » τοῦτο ἐστὶ, ὁδὸς σεβάσμιος, εἰ μὴ
 μόνη αὕτη ἡ ἐπὶ Χριστὸν τὸν ἀπογωνισαίου λίθον
 πίστις, τὰς ἄλλας παρευδοκίμειν ἔχουσα πίστες, ὡς
 ἐπ' αὐτῇ τὸ σωτήριον δεδομένον μόνη.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Περὶ δόλιτων ἀρχιερέων, προστατούντων ὡς οὐ
 δεῖ καθήκοντα εἶναι τῷ ὀνόματι τοῦ Χρι-
 στοῦ, καὶ ἀνανέωσης τῶν ἀποστόλων. Ἐνχα-
 ριστία ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς τῶν
 ἀποστόλων πιστῆς κατεργίας. Περὶ ἀμφόχου
 καὶ καθολικῆς κοινωρίας τῶν πιστευόντων.
 Ἐν ᾧ περὶ Ἀναρίου καὶ Ζαφειράς, καὶ πι-
 πρὸς αὐτῶν ἐκτενέως.

« Κελεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἔξω τοῦ συνέδριου
 ἀπελθεῖν, συνέβαλον πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες.
 « Τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; ὅτι μὲν
 γὰρ γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, πᾶσι τοῖς
 « κατοικοῦσιν Ἱερουσαλὴμ παντὶν. Καὶ οὐ δύνα-
 « μεθα ἀρνησάσθαι. » Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλεόν διανε-
 « μηθῇ εἰς τὸν λαόν, ἀπειλησώμεθα αὐτοὺς, μηκέτι
 « λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδὲν ἀνθρώπων.
 « Καὶ καλίσαντες αὐτοὺς, παρήγγειλαν αὐτοῖς, τὸ
 « καθόλου μὴ φεθέγγεσθαι, μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ
 « ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. » Ὁ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης
 « ἀποκριθόντες, πρὸς αὐτοὺς εἶπον. Εἰ δικαίον ἐστιν
 « ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὑμῶν ἀκοῦειν μέλλον ἢ τοῦ
 « Θεοῦ, κρίνατε. Οὐ δύναμεθα γὰρ ἡμεῖς ἃ εἶδομεν

A mines, si modo sit qui rem acutius perspiciat.
 Ideo quoque in eorum confusionem ad quos erat
 sermo, ubi dixisset: « Crucifixistis, » statim addidit,
 « Suscitavit a mortuis, » Quis suscitavit? Deus.
 Quoniam enim vobis ejus opinioni ac gloriæ invi-
 dentibus, placuit abolere morte infandis debita,
 eam quæ a miraculis illi crescebat gloriam (nam
 idcirco dicebant: « Quid facimus? quis hic homo
 multa signa facit »), cruel quidem vestræ resur-
 rectionem opposuit. Quis? Deus qui suscitavit
 eum: Patri siquidem resurrectionem attribuit, et
 quia omne divinum opus commune est, præter
 illa quæ vivificæ Trinitatis personæ designant: et
 ut hinc quoque illos Deo adversari ostendat: non-
 dum enim temporis occasio sinebat ut ita nudo
 diceret propria potentia eum resurrexisse, potissi-
 mum apud homines qui sua stabilire nitentur,
 et ideo Dei justitiæ non erant subjecti. Per hoc
 ergo nomen (ait Petrus) iste astat sanus. Verbo
 « Astat, » subindicat « Erectus est. » Et quod ait:
 « Hic est lapis, » non ad claudum refertur, sed ad
 Jesum Christum, cujus nomine roboratus est clau-
 dus. Qui lapis a vobis quidem ædificium ordinanti-
 bus reprobatum est, factus est autem in caput an-
 guli in ædificio fidei, utrumque conjungens parie-
 tem, nempe Judaicum populum atque gentilem, in
 unius fidei concordiam. Considera vero quod etiam
 id quod sequitur, « Per alium non est salus, »
 Psalmistæ explanat oraculum quo dicitur, « A Do-
 mino factus est iste, » tanquam copula ac con-
 junctio salutaris, id indicans quod omnis homo a
 nullo alio quam a solo angulari lapide factus est,
 « Neque aliud ullum nomen est, » hoc est vene-
 randa gloria, nisi sola fides in Christum lapidem
 angularem, quæ potens est omnem aliam obscurare
 fidem, ut in qua sola datum est salutare.

37 CAPUT V.

De incredulis pontificibus, qui jubebant ne in nomine
 Christi palam loquerentur, et reintegratione apo-
 stolorum: de Ecclesia gratiarum actione ob fidei
 apostolorum constantiam. De unanimi et uni-
 versali communione credentium. In quo etiam de
 Ananin et Sapphira uterque eorum morte consti-
 tutur.

IV, 13-23. « Cum autem jussissent illos e concilio
 « secedere, conferebant mutuo, dicentes: Quid facie-
 « mus his hominibus? Siquidem conspicuum signum
 « editum est per eos, omnibus habitantibus Jerusalem
 « manifestum, nec possumus negare. Sed ne ulterius
 « dispergatur in populum, minis interminemur ip-
 « sis ne deinceps loquantur de nomine hoc ulli
 « hominum. Cumque vocassent eos, præceperunt
 « ne omnino loquerentur, aut docerent de no-
 « mine Jesu. Petrus vero et Joannes dixerunt ad
 « eos: An justum ait coram Deo vos audire magis
 « quam Deum, judicate. Non possumus enim quæ
 « vidimus et audivimus non loqui. At illi additis
 « minis dimiserunt eos, non inventientes quoniam

¹¹ Joan. xi, 47. ¹² Rom. ix, 30. ¹³ Psal. cxvii, 23.

« modo illos punirent propter populum, quod om-
 nes glorificarent Deum super eo quod acciderat.
 Erat enim plus quam quadraginta annorum
 homo in quo editum erat signum hoc sanationis.
 Dimissi autem venerunt ad suos. »

Cum a prioribus afflictionibus nondum respi-
 ressent apostoli, dispensatione quadam in alias in-
 cidebant. Siquidem primum, subsannati sunt om-
 nes tanquam ebrii, habita suspitione ob efficaciam
 ignotam illis linguarum. Secundo, in pericula
 incidunt. Hæc tamen non sese statim subsequun-
 tur, **38** sed primum concionibus collaudati et per
 claudi miraculum ad dicendi libertatem velut
 exercitati, Deo potissimum permittente, hinc cer-
 taminibus tanguntur. Tu vero Judæorum technas
 malosque nusus hinc mihi considera. In Christo
 enim querebant qui eum traderet, hic autem ipsi-
 met inficiant manus, confidentiores jam ac auda-
 ciores post crucem effecti, cum etiam templi duce
 ad temerarium facinus usi sint, ad publicum cri-
 men facta invertentes, et non ad privatas ulci-
 scendum injurias, prout illis moris erat. Neque re-
 cta ad incurrendum in apostolos tetenderunt,
 nempe appetente vespere : quæ Judæis quidem
 favit ut ad malos conatus temporis spatio juva-
 rentur, in metum conjiciendo apostolos per custo-
 diam, et hinc emollire eos provide cogitando :
 apostolis vero mora Dei dispensatione ordinata
 est, ut fierent audentiores. Quinimo coram multi-
 tudine eos vinxisse, clam vero examinare, summi-
 doli erat; quo terrent eos, qui coram multitudine
 vincirentur, et sub tribunali examinarentur, vide-
 licet tanquam transgressores : seorsim vero ne
 dicendi libertate, spectatores quod sanius est elige-
 rent, etiam ob eorum qui examinarentur admira-
 tionem ac miraculum. Per quam vero potestatem,
 quanquam scientes, interrogant (quomodo enim
 ignorare poterant, qui propterea eos tenerant quod
 Christi resurrectionem annuntiarent ?) existiman-
 tes eos timore tribunalis negaturos : et quasi, ip-
 sis ita interrogantibus, negotium omne successu-
 rum esset. « Fecistis » autem dicunt, nempe, Qua
 potestate fecistis, tanquam ipsorum, non Christi
 potestate paractum esset. Sed neque nominatim
 claudum dixerunt : ex hoc enim adeo angeban-
 tur, ut neque curam nominare vellent. Ideo respon-
 dit Petrus : Nomine Jesu Christi Nazareni, quem
 vos crucifixistis, cum abjecta patria et passionem
 dicens et resurrectionem. Prædicamus, inquit, bu-
 millia, propter eximiam resurrectionem gloriantes.
 Ubi autem his sermonibus eos stimulasset, adjun-
 git etiam quæ a Scriptura sunt, lapidem dicens
 angularem, et si quid antea de hac re a nobis
 tractatum est. Considera vero quod ubi docere op-
 portunum est, etiam prophetias adducunt, **39** ut in
 priorī concione : quando autem solum libere loqui,
 sententiam ferunt : Neque enim est aliud nomen

« καὶ ἡκούσαμεν, μὴ λαλεῖν. Οἱ δὲ πρόσαιτιησά-
 « μνοι ἀπέλυσαν αὐτοὺς, μὴδὲν εὐρίσκοντας, τὸ πῶς
 « κολάσονται αὐτοὺς διὰ τὸν λαόν, ὅτι πάντες ἰδὲξα-
 « ζον τὸν Θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι. Ἐκὼν γὰρ ἦν πλειό-
 « νων τεσσαράκοντα ὁ ἄνθρωπος, ἐφ' ὃν ἐγεγόνει τὸ
 « σημεῖον τοῦτο τῆς ἰάσεως. Ἀπολυθέντες δὲ ἦλθον
 « πρὸς τοὺς ἰδίους. »

Οὕτω τῶν προτέρων ἀναπνευσάντων τῶν ἀποστό-
 λων πειρασμῶν, εἰς ἑτέρους ἐνέβαινον οἰκονομικῶς.
 Πρῶτον μὲν γὰρ ἐπαινεῖσθαι αὐτοὺς εἰς μέθην πάντας,
 ὑποπευθέντας τὴν τῶν ἀγνώστων αὐτοῖς γλωσσῶν
 ἐνέργειαν. Δεύτερον, εἰς κινδύνους ἐμβαλνουσιν. Οὐκ
 ἐφεξῆς δὲ ταῦτα, ἀλλὰ πρῶτον ταῖς δημηγορίαις
 εὐδοκίμησαντες, καὶ οἶονεῖ ἐγγυμνασάμενοι πρὸς
 παρρησίαν διὰ τοῦ θαύματος τοῦ χωλοῦ, μέλιστα
 Θεοῦ συγχωρηθέντος, τὸ ἐνταῦθεν τῶν ἀγώνων ἀ-
 πτόνται. Σκόπει δὲ μοι ἐνταῦθεν τὴν τῶν Ἰουδαίων
 κακοπραγμοσύνην. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ τὸν
 παραδόντα αὐτὸν ἐξήτουν, ἐνταῦθα δὲ αὐτοὶ τὰς
 χεῖρας ἐπιβάλλουσι, θρασυτέροι καὶ τολμηταί κα-
 ταστάντες λοιπὸν μετὰ τὸν σταυρὸν. Ἀφ' οὗ καὶ τῷ
 στρατηγῷ τοῦ ἱεροῦ πρὸς τὴν τολμὴν ἐκρήσαντο, εἰς
 δημόσιον ἐγκλημα, καὶ οὐκ ἰδιωτικόν, τὰ γενόμενα
 μετατρέποντες, ὡς ἔδος αὐτοῖς. Οὐκ ἐχρησάντο δὲ
 παρῆσιν τῇ κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπισυστάσει,
 ἐσπέρας δὲθεν ἐπιλαβούσης. Καὶ τοῖς Ἰουδαίοις μὲν
 ἐπὶ κακούργιᾳ χρῆσασθαι τῇ ἐκχειρίᾳ ὤπηρεεν, εἰς
 πτόαν ἐμβάλλουσι διὰ τῆς φυλακῆς, καὶ ταύτῃ μα-
 λάζαι αὐτοὺς προμηθοομένοις. Τοῖς ἀποστόλοις δὲ ἡ
 ἀναβολὴ πρὸς τὸ θρασυτέρας γενέσθαι φανερώθη.
 Ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὸ ἐνώπιον μὲν τοῦ πλήθους θαυμά-
 σαι, λαθραῶς δὲ ἀνακρίναι, τῆς ἀκρας ἦν δολιότη-
 τος, φοβούντων μὲν τοὺς δεσμουμένους κατὰ νόμον
 τοῦ πλήθους, ἐταζόντων δὲ ὑπὸ δικαστηρίῳ εἶθαι
 ὡς παρανομοῦντας· κατ' ἰδίαν δὲ, τῷ μὴ τῇ τοῦτων
 παρρησίᾳ τοὺς θεατὰς τὸ βέλτιον ἰδέσθαι, καὶ ὑπὲρ
 θαύματι τῶν ἐταζομένων. Ἐν πολὺ δὲ δυνάμει καί-
 τοι εἰδότες ἐρωτῶντες (πῶς γὰρ οὐκ εἰδότες οἱ διὰ τὸ
 καταγγέλλειν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν κατέγον-
 τες αὐτοὺς ;), οἰόμενοι τῷ δέει τοῦ δικαστηρίου
 ἐξάρνους αὐτοὺς γενέσθαι, καὶ τὸ πᾶν αὐτοῖς οὕτως
 ἐρωτῶσι διὰ τοῦτο ὑπάρεξαι. « Ἐποίησατε, » δὲ φα-
 σιν, οἶον, Ποία δυνάμει ἐποίησατε, ὡς αὐτῶν, οὐ τοῦ
 Χριστοῦ τῇ δυνάμει τοῦ ἐνηργημένου. Ἀλλ' οὐδὲ
 ὀνομαστὶ τοῦ χωλοῦ ἔφασαν. Ἀπερνίγοντο γὰρ
 τοῦτο ὡς μὴδ' ὀνομάσαι ἰθὺς τὴν θεραπείαν. Διόπερ ὁ Πέτρος ; Τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ
 Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ἀπεκρίνατο, εἰν
 τῇ εὐτελεῖ πατρίδι καὶ τὸ πάθος αἰμάτων καὶ τὴν
 ἀνάστασιν. Κηρύττομεν τὰ παλαιὰ διὰ τοῦ ὀπέρ-
 φουδὸς τῆς ἀναστάσεως ἱμνοποιούντας. Τοῦτοισι τοῖς
 λόγοις πλήξας αὐτοὺς, προστίθησι καὶ τὰ ἀπὸ τῆς
 Γραφῆς, τὸν λίθον φημι τὸν ἀκρογωνιαίον, καὶ εἰ τι
 περὶ τούτου προδεδίληπται ἡμῖν. Σκόπει δὲ, ὅτι οὗ-
 μὲν διδάξει ἀρχὴν, καὶ προφητείας προάγουσιν, ὡς
 ἐπὶ τῆς πρώτης δημηγορίας, ὅτε δὲ παρρησιασα-
 σθαι μόνον, ἀποφαίνονται. Οὐδε γὰρ ἐστὶν ἑτερον
 ὄνομα, φησί, τὸ δεδομένον. Καὶ τί τοῦτο, εἰρηται

ἦδη. Πρὸς Πιλάτον δὲ οὐκ ἀγορεύει τοὺς ἀποστόλους· ὡς τὸν Χριστὸν, ἀλλ' αὐτοὶ κρίνουσιν, ἀλαχυνόμενοι καὶ ἐρυσφρίζοντες τὰ πρότερον, καὶ δεδοικότες μὴ ἀπὸ τούτων καὶ ὑπὲρ ἐκείνου ἐγκληθῶσι.

« Καὶ ἀπήγγειλαν ὅσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς· καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον. Οἱ δὲ ἀκούσαντες ὁμοθυμαδὸν ἤραν φωνὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἶπον· (οὐχὶ φιλοτιμίας ἕνεκ' ἐκδιηγούνται, ἀλλὰ τῆς Χριστοῦ χάριτος τὰ τεκμήρια ἐπιδεικνύοντες)· « Δέσποτα, σὺ ὁ Θεὸς, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ διὰ στόματος Δαυὶδ παῖδός σου εἰπών· »

« Ὅρα πῶς ἐστὶν ἡκριβομένη καὶ κατὰ καιροῦς ἡ τούτων εὐχή· ὅτε μὲν γὰρ τὸν ἄξιον εἰς ἀποστολὴν ἡξίουσι δειχθῆναι αὐτοῖς· Ἐν, εὐχονται, Κύριε, καρδιογνώστα πάντων. Προγνώσεως γὰρ ἦν ἐκεῖ χρεῖα. Ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα τοῦ ἀντικειμένου ἐπιστομῶσθαι ἐχρῆν, « Δέσποτα, » ἐπιβοῶνται. Καὶ ὡς περ συνθήκας ἀπαιτοῦντες αὐτὸν τὴν προφητείαν εἰς μέσον ἀγορεύουσιν, ἅμα καὶ αὐτοὺς παραμυθούμενοι, οἱ εἰσὶ καὶ κατ' αὐτῶν καὶ κινῶς μελετῶσιν οἱ ἐχθροί. Ἐκδοεῖ δὲ καὶ ἐπιεικείαν. Οὐ γὰρ τυχόνται καταβρέξαι αὐτοὺς καὶ καταβλεῖν, ἀλλ', « Ἐπεὶ ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ ὁδὸς τοῖς δοῦλοις σου μετὰ παρρησίας πάσης λαβεῖν τὸν λόγον σου ἐν τῷ τῇ χειρὶ σου ἐκτείνειν, τουτέστι ἐν τῷ τῇ ἀμαχῶν σου δυνάμει περιέπειν ἡμᾶς. Τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα ἡ χεὶρ. Τὴν ἀμαχὸν γὰρ δυνάμει δηλοῦν βούλεται, ὡς ἐπὶ τοῦ, « Ἡ χεὶρ σου ἔθνη ἐξολόθρευσεν. » Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνωτέρω, τοῦ, « Ἡ χεὶρ σου καὶ ἡ βουλὴ σου προώρισε, » ἡ χεὶρ τὸ μετὰ λόγου καὶ δέοντως παρὰ Θεοῦ τὰ πάντα διεξάγεσθαι δηλοῖ· ὅτι καὶ μόνῃ ἡ σύνθετος φύσις καὶ λογικὴ, ἥτις οὐκ ἄλλῃ ἢ ἀνθρωπος, χεὶρ ὡς ἐπὶ πάντας τὰ χρεωδέστατα ἐκτελεῖν ἐβόηεν.

« Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν· καὶ κενά· παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἀρχοντας συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου· καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας ἐπὶ τὸν ἅγιον παῖδά σου Ἰησοῦν, ὃν ἐχρῖσας, Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος. »

Ποῖα ἔθνη ἐφρύαξαν κατὰ τοῦ Χριστοῦ; Τὰ τῶν Ἰουδαίων, δηλονότι. Εἰ γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἦσαν πάντες, ἀλλ' οὐκ ἐν διαφόροις ἔθνεσιν, ἐν οἷς ἦσαν διεσπαρμένοι. Τὸ δὲ, « Ποιεῖσαι ὅσα ἡ χεὶρ σου, » τουτέστιν, οὐκ αὐτοὶ ἴσχυσαν, ἀλλὰ σὺ εἰς τὸ πᾶν ἐπιτρέψας καὶ εἰς πέρας ἀγαθῶν, ὁ δέμιχνατος καὶ σοφός. Συνήλθον μὲν γὰρ ἐκεῖνοι ὡς ἐχθροί, καὶ φονικῇ προαίρεσει, ἐποιοῦν δὲ ἂν σὺ ἐβούλοο.

« Ἐν ἔθνεσι καὶ λαοῖς Ἰερουσαλ. »

« Ἐν Ἰερουσαλὴμ Ἑβραῖοι μετὰ Καϊάφα καὶ Ἀννᾶ, λαοὶ μετὰ Πιλάτου. »

²² Psal. xxxiii, 3.

datum, inquit. Et quid hoc sit, jam dictum est. Verum apostolos non ducunt ad Pilatum quemadmodum Christum, sed ipsi iudicant: imprimis quidem rabiore ac pudore affecti, deinde timentes ne ab his etiam de illo accusarentur.

IV, 25-25. « Et nuntiaverunt quæcumque ad eos pontifices ac seniores dixerant. At illi cum audissent, uno animo elevarunt vocem ad Deum, ac dixerunt: (non cupiditate laudis induci isthæc commemorant, sed Christi gratiæ signa demonstrant): « Domine, tu es Deus qui fecisti cælum et terram, ac mare, quæque in eis sunt; quid per os David pueri tui dixisti. »

Vide quam absoluta sit iuxtaque temporum occasiones horum precatio. Siquidem quando dignum ad apostolatam demonstrari sibi cupiebant, precentes dicebant: Tu, Domine, cordium cognitor omnium; ibi enim præcognitionis erat necessitas. Hic autem quoniam adversariorum ora obturare oportebat, « Domine, » inelamant. Et tacquam pacti fidem ab eo postulantes, prophetiam in medium proferunt; simul et seipsos consolantes, quod absque causa contra ipsos vaneque conerentur inimici. Considera quoque et modestiam: neque enim cupiunt discerpere aut perdere, sed, Respice, inquirunt, ad minas eorum, et da servis tuis ut cum omni libertate sermonem tuum loquantur, manum tuam porrigendo, hoc est, fovendo nos inexpugnabili tua potentia. Id enim significat hoc loco manus. Vult enim inexpugnabilem significare potentiam, veluti cum ait: « Manus tua gentes disperdidit ». In superioribus autem verbis, « Manus tua et consilium tuum antea decreverant. » Manus significat omnia decerner et cum ratione a Deo ordinari, quoniam sola composita rationalique natura, quæ non alia est quam homo, manu ut plurimum quæ utilissima sunt efficere solet.

IV, 25-27. « Quare fremuerunt nationes et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus. Convenerunt enim vere adversus sanctum puerum et tuum Jesum quem unxeris, 40 Herodes simul et Pontius Pilatus. »

Quænam nationes adversus Christum fremuerunt? Nationes videlicet Judæorum. Nam etsi omnes Judæi erant, attamen ex variis nationibus veniebant inter quas dispersi erant. « Ut facerent quæcumque manus tua: » hoc est, non ipsi potuissent, sed tu es qui rem omnem permittebas et ad finem deducebas, nempe prudens ac sapiens. Illi siquidem convenerant tanquam inimici et truculenti voluntate, sed faciebant quæ tu volebas.

« Cum gentibus et populis Israel. »
In Jerusalem Hebræi cum Caipha et Anna, populi cum Pilato.

« Ut facerent quæcunque manustua et consilium A
« tuum antea fieri decreverant. »

Idem significant manus et consilium. Nulla enim consilii necessitas, cui adest potentia. Facta sunt ergo quæcunque ab initio ordinasti. Apostolorum itaque precatio non erat ad repellendas molestias, sed pro evangelicæ orationis successu; neque enim dicebant, Libera, sed, Da servis tuis, ut cum libertate loquantur.

IV, 29-31. « Et nunc, Domine, respice ad minas
« eorum, et da servis tuis, ut cum omni libertate
« sermonem tuum loquantur : manum tuam por-
« rigendo ad hoc, ut sanatio et signa ac prodigia
« edantur, per nomen sancti Filii tui Jesu. Cum-
« que orassent illi, motus est locus in quo erant
« congregati, et repleti sunt omnes Spiritu san-
« cto, ac loquebantur sermonem Dei cum liber-
« tate. »

Signum quod audita esset oratio, fuit terræ-
motus : interdum vero accidit ut iræ signum sit.
Repleri autem Spiritu sancto significat tolos ad-
dictos esse datæ ipsis operationi divini Spiritus et
parum a rebus averti carnalibus : vel quod incensi
erant, et ardebat in eis donum, propter quod
loquebantur cum libertate, corporea pericula des-
picientes, a quo etiam dono erat cor et anima,
tanquam origo motibus intellectualibus. Nam cor
id nunc significat, veluti primum subsistentiæ
animalis, quod etiam vitalia sustinet. Hæc enim
subindicat per cor et animam quæ ad unum con-
currunt compositum. Quod autem dicitur : « Erat, »
Dei manutenentiam significat ad conservandam ani-
mi placibilitatem. **¶** Nam intelligentis argumen-
tum est contemnere pericula, vivacis autem indi-
cium absolutam esse circa corporalia temperatu-
ram, nempe ut pauca, et quantum ad tenuiter
vivendum satis sint, habenti sufficient : summam
autem habeat curam ut egentibus provideatur.
Præterea de eo quod commotus est locus, hoc etiam
intelligere oportet quod factus est tremotus
ut incredulos quidem ac comminantes terreret,
apostolos vero in audaciam adduceret. Finis si-
quidem ac necessitas talium signorum erat ut ipsi
confirmarentur.

IV, 32. « Multitudinis autem credentium erat D
« cor unum et anima una : nec quisquam eorum
« quæ possidebat aliquid suum esse dicebat, sed
« erant illis omnia communia. »

Mutua amor inter eos erat etiam ex præceptoris
Christi jussu, cum dixerat : « Per hoc cognoscant
omnes quod mei sitis discipuli, si dilectionem ha-
bueritis inter vos mutua. » Ideo etiam quisque
proximum reputans tanquam seipsum, nihil eor-
um quæ possidebat sibi ipsi proprium vindicando
retinebat, sed in communem utilitatem proferebat.
Unde etiam gratiam magnam ait illis ex mutua
dilectione accessisse : ex eo enim quod nihil sibi

« Ποιῆσαι ὅσα ἡ χεὶρ σου καὶ ἡ βουλὴ σου προ-
« ὤρισεν γενέσθαι. »

Τὸ αὐτὸ βούλεται δηλοῦν ἡ χεὶρ καὶ ἡ βουλὴ, δύ-
ναμις γὰρ ᾧ πρόσκειται, οὐ χρεία βουλῆς. Ὅσα οὖν
διέταξας ἐξ ἀρχῆς γέγονεν. Οὐ παραιτήτως δὲ τῶν
δυσχερῶν ἡ τῶν ἀποστόλων εὐχὴ, ἀλλ' ὅτι ἐν εὐδω-
σει τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Οὐ γὰρ εἶπον,
Ἐξελοῦ, ἀλλὰ, Δός τοις δούλοις σου, μετὰ παρρη-
σίας λαλεῖν.

« Καὶ τὰ νῦν, Κύριε, ἐπιθεὶ ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐ-
« τῶν, καὶ δός τοις δούλοις σου, μετὰ παρρησίας
« πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου, ἐν τῇ τῇ χεὶρ σου
« ἐκτείνῃ σε εἰς ἡμῶν, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γε-
« νέσθαι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου παιδὸς σου Ἰη-
« σοῦ. Καὶ δεηθέντων αὐτῶν, ἐσαλευθὲν ὁ τόπος ἐν
B
« ᾧ ἦσαν συνηγμένοι. Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες
« Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ
« μετὰ παρρησίας. »

Σύμβολον τοῦ ἀκουσθῆναι τὴν δεήσιν αὐτῶν, ὁ
σεισμός. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἀρχῆς. Τὸ δὲ πλησθῆναι
Πνεύματος ἁγίου, δηλοῖ τὸ, δλοῦς τῆς ἐνεργείας τοῦ
δοθέντος αὐτοῖς Θεοῦ Πνεύματος γενέσθαι, μικρὸν
ἀπὸ τῶνδε τῶν σαρκικῶν ἀποστρεφομένων. Ἢ ὅτι
ἀνεκκυρίστησαν, καὶ ἀνικαίετο ἐν αὐτοῖς τὸ χάρι-
σμα, δι' ὅπερ ἐλάλουν μετὰ παρρησίας, ἀπειδυν-
τες τῶν σωματικῶν κινδύνων. Ἀφ' οὗ καὶ καρδία
καὶ ψυχὴ, οἰοῖται καὶ τοῖς νοεροῖς κινήμασι. Τοῦτο
γὰρ νῦν ἡ καρδία βούλεται, ὅτε καὶ πρώτη τῆς τοῦ
ζώου ὑποστάσεως ὀφισταμένη καὶ τοῖς ζωτικοῖς.
Ταῦτα γὰρ ὀπαινέται διὰ τῆς καρδίας καὶ τῆς
C
ψυχῆς πρὸς ἐν κατάλυμα τὴν ὁρμὴν ποιουμένων. Τὸ
δὲ, « Ἦν, » τὸ πρὸς εὐαρέστησιν συντείνον Θεοῦ.
Τοῦ νοεροῦ γὰρ ἡγεῖται, τὸ ἀπειδύν τῶν κινδύνων.
Τοῦ ζωτικοῦ δὲ γνώρισμα, τὸ περὶ τὰ σωματικά τὴν
διεξαγωγὴν ἐξηκριδύσθαι, ὡς ὀλίγα μὲν καὶ ἔσων
ἀποζῆν, χορηγεῖσθαι τῷ κερτιμένῳ, τὸ πᾶν δὲ τοῖς
βίῳ σπᾶνίζουσι καρποφορεῖσθαι. Ἐπὶ περὶ τοῦ σα-
λευθῆναι τὸν τόπον, καὶ τοῦτο νοῆσαι δεῖ, ὡς φο-
δῶν μὲν τοὺς ἀπίστους καὶ ἀπειλοῦντας ὁ σεισμός
ἐγένετο, εἰς θάρος δὲ ἔργων τοῦ ἀποστόλου, ἐπειδὴ
ἀρχὴ ἦν καὶ χρεία τῶν τοιοῦτων σημείων πρὸς τὸ
αὐτοὺς στερεωθῆναι.

« Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία
« καὶ ἡ ψυχὴ μία. Καὶ οὐδὲ εἰς τι τῶν ὑπαρχόντων
« αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα
« κοινά. »

Τὸ παράλληλον, καὶ ἐξ ἑγγύς προσῆν αὐτοῖς τοῦ
διδασκάλου Χριστοῦ, δι' ὃν ἔλεγεν : « Ἐν τούτῳ γνῶ-
σκονται πάντες ὅτι ἔμοι μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην
ἔχητε ἐν ἀλλήλοις. » Ἀπόπερ καὶ ἕκαστος ὡς ἑαυτὸν
ἡγούμενος τὸν πλησίον, οὐδὲν τῶν ὑπαρχόντων ἑαυτῷ
ἐξιδιάζόμενος κατέχειν, ἀλλ' εἰς κοινωχρησίαν προσ-
ετίθει. Ἐξ οὗ καὶ χάριν πολλοὶ μεγάλην αὐτοῖς ἐπι-
θεῖν ἀπὸ τῆς φιλαλληλίας. Τῷ γὰρ μὴ ἐξιδιάζεσθαι,
οὐδεὶς ἦν ἐνδεὴς ἐν αὐτοῖς. Ὅπερ τοῦ, « Ἀνοίγεις
οὐκ οὐκ

²² Joan. xiii, 35.

οὐ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπιπλῆς πᾶν ζῶον, ἢ μίση-
σις ἦν.

« Καὶ μεγάλη δύναμις ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ
ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ,
« χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. Οὐδὲ γάρ
« ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. Ὅσοι γὰρ κτήτορες
« χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς
« τιμὰς τῶν πιπρασκομένων. »

Τὸ ἀπεδίδουν, καθάπερ ἐγχειρισθέντας αὐτούς
εἰ, δείκνυσιν, καὶ ὡς περὶ ὀφλήματος λέγει αὐτό. Διὰ
γὰρ τῶν θεοσημαίων, θεῖαν δύναμιν ἐδείκνυσον ὅντα
τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα.

« Καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.
« Διεδίδοτο δὲ ἕκαστῳ καθότι ἂν τις χρῆσιν εἴ-
« χεν. »

Τὸ παρὰ τοὺς πόδας τὰς τιμὰς τίθεται τῶν ἀπο-
στόλων, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὰς χεῖρας, τὴν πολλὴν τιμὴν
καὶ εὐλάβειαν τῶν προσαγγόντων δηλοῖ. Ὅτι δὲ οὐκ
εἰς τὰς χεῖρας ἐτίλμυν θοῦναι, αὐτοὺς κυρίους ἦν
ποιεῖν καὶ οἰκονόμους, ὡς ἐκ κοινῶν ἀναλλασκοντας
ταμείων, καὶ μὴ ὡς ἐξ ἰδίων διὰ χειρῶν. Ἐτι τὸ
πρὸς τοὺς πόδας, καὶ αἰδᾶς αὐτοῖς περιεποιεῖ, καὶ
δουλοῦς ἀφῆρει τὴν ἐνδειαν τῶν τρεφομένων. Ἐδίδουν
δὲ, ὡς ἐκ κοινῶν ταμείων χορηγουμένων.

« Ἰωσὴς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ὁπὸ τῶν ἀπο-
« στόλων, ὃ ἐστίν, υἱὸς παρακλήσεως, Ἀσνύτης, Κύ-
« πριος τῷ γένει, ὑπάρχοντος αὐτοῦ ἀγροῦ, πωλή-
« σας ἤνεγκε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας
« τῶν ἀποστόλων. »

Πρῶτον μέμνηται τοῦ κατωρθωκότος, ἡγουν τοῦ
Ἰωσῆ, εἰς ἐλεγχον μερίζον Ἀνανίου, ὅτι τοσοῦτον
ἔστων τῶν ταῦτα ποιοῦντων, καὶ τοσοῦτον σημεῖων,
καὶ τοσαύτης χάριτος, ὅπ' οὐδενὸς τούτων ἐπαιδεύθη.
Τῷ δὲ Ἰωσῇ ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων ἡ κλήσις ἐπρυ-
τάνευσθ, μαρτύριον ἀρετῆς φιλοκτιρμόνος. Ἀσνύτης
δὲ ὢν, Κύπριος ἐχρημάτιζεν, ὅτι ὁ νόμος ἦδη ἐλύετο,
καὶ μετῴκουν ἐξ Ἰουδαίας ὅπου ἂν τις βούλοιο. Τὸ
δὲ Βαρνάβας ἐξ Ἰουδαίας γλώσσης εἰς Ἑλλάδα ἀνα-
πτυσσόμενον, υἱὸν παρακλήσεως παριστᾷ, οἷον
παραμυθίας καὶ οἰκτιρμοῦ. Προπαρασκευῇ δὲ τοῦτο
τοῦ κατὰ Ἀνανίαν καὶ Σάππειραν ἐλεθρίου διηγήμα-
τος. Μιμήσει γάρ καὶ οὗτος τοῦ Ἰωσῆ, τὸν ἀργὸν
ἀποδόμενος, μὴ καταλλήλως χρησάμενος τῇ ἀρχῇ
καὶ τῷ τέλει, ἔλαθεν ἐαυτὸν ἐλεθρον διαθέμενος.

« Ἀνὴρ δὲ τις Ἀνανίας ὀνόματι οὖν Σάππειρον τῇ
« γυναικὶ αὐτοῦ ἐπώλησε κτήμα, καὶ ἀνοσίστατο
« ἀπὸ τῆς τιμῆς, συνειδυίας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ,
« καὶ ἐνέγκας μέρος τι παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀπο-
« στόλων ἔθηκεν. »

Ὁμοιωτῶς γὰρ Σατανικῆς μαγίας μεστός, ὁ αὐθ-
ορμήτως καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας ἐλόμενος τὸ
χρῆσθον, ὅμα δὲ τῇ ἀρχῇ τὴν περὶ τὸ ἀγαθὸν ζῆσιν

A ipsi vindicarent, nullus inter eos egens erat, quod
illius Davidici dicti imitatio erat: « Aperis
tu manum tuam, et imple omne animal. »

« IV, 33, 34. Et magna virtute reddebant apo-
« stoli testimonium resurrectionis Domini Jesu,
« gratiaque magna erat super ipsos: neque enim
« quispiam egens erat inter illos. Nam quotquot
« possessores praediorum aut aedium erant inter eos,
« vendentes afferebant pretia eorum quae vendeban-
« tur. »

Dictio, reddebant, tanquam aliquid fuerit eis
concreditum significat, et hoc veluti de debito dicti.
Nam per divina signa divinam ostendebant potentiam
ejus qui a mortuis surrexisset.

« IV, 35. Et ponebant ad pedes apostolorum.
« Distribuebatur autem singulis prout cuique
« opus erat. »

Ad pedes apostolorum pretia ponere et non ad
manus, magnum indicat honorem ac reverentiam
eorum qui afferebant. Quod autem in manibus dare
non audebant, erat illos constituere dominos ac
dispensatores, ut ex omnibus promptuariis consume-
rent, et non ~~42~~ per manus de propriis. Praeterea
quod dicitur « ad pedes, » et venerationem illis adde-
bat, et indigentiam eorum qui alerentur probro libe-
rabat. Distribuebatur autem tanquam e communibus
et abundantibus promptuariis.

« IV, 36, 37. Ioseph autem, qui cognominatus
« est Barnabas ab apostolis, quod est, filius con-
« solationis, Levites, Cyprius genere, cum haberet
« agrum, vendidit eum, et attulit pretium, posuitque
« ad pedes apostolorum. »

Primum ejus meminit qui praeclarum facinus
operatus est, nempe ipsius Ioseph, ad majorem Ana-
niae confutationem: quod, cum tanti essent qui ta-
lia agerent et tanta signa, tantaque gratia, nullo
horum correctus sit. Ipsa autem Ioseph appellatio
ab apostolis inducta est in testimonium virtutis
animi erga pauperes propensi. Cum autem levites
esset, Cyprius dicebatur, quod lex jam soluta es-
set, et a Iudaea transmigrabant quo quisque vellet.
Dictio autem Barnabas ab Hebraica lingua in La-
tinam traducta filium designat consolationis, nempe
pietatis erga pauperes. Hoc autem tanquam pra-
ludium est ad narrationem perditionis Ananiae et
Sapphirae. Nam et hic ipsius Ioseph imitatione agro
divendito, non convenienti modo usus principio
et fine, ignoravit quod sibi ipsi perditionem conci-
liaret.

« V, 1, 2. Vir autem quidam Lysanias nomine cum
« Sapphira uxore sua vendidit possessionem et
« fraudavit de pretio, conscia etiam uxore sua, et
« allatam partem quamdam posuit ad pedes apo-
« stolorum. »

Omnino enim Satanica insania plenus erat; qui
cum proprio instinctu et non ex necessitate, ani-
maliqua quod bonum est elegisset, simul tamen ut

⁶⁶ Psal. CXXXIV, 16.

incepit, in fervore boni tepidior factus est, et censum omnem perdidit. Tria autem tunc edita sunt circa eundem signa: cognitio occulorum, exterefacio curae mentis, et praeterea interitus iussa subsequutus.

V, 3. 6. Dixit autem Petrus: Anania, cur implevit Satanas cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto et fraudares de pretio agri? Nonne mansuetus (non venditus) tibi mansit, et divenditus in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo rem istam? Non es mentitus hominibus, **43** sed Deo. Audiens autem Ananias hos sermones collapsus expiravit. Et factus est timor magnus super omnes qui haec audiebant. Surgentes autem viri quidam amoverunt eum et elatum sepeliebant.

Anania, cur implevit, etc. Neque enim invitos vos trahimus? sed cum ultro nec placuerit vobis offerre Deo victimam, rursus vos ipsos ad proprium usum insumere, sacrilegium indubie est. Ideo quoque sacrilegorum poena percussit sunt. Quanam? morte: nam hoc significat εξήλυσεν, veluti exaruit, hoc est, vitali humore privatus est. Ideo etiam vivens dicebatur apud veteres διαρός, quod idem significat quod ὑγρός, id est, humilis.

V, 7-9. Intercessit autem trium ferme horarum intervallum, et uxor ejus nesciens quod acciderat, introivit. Dixit autem ei Petrus: Dic mihi, cum tanti agrum vendidistis? At illa dixit: Etiam, tanti. Petrus vero ait ad eam: Cur conspiratum est inter vos ut tentaretis Spiritum Domini? Ecce pedes eorum qui secesserunt a vobis ad ostium adsumunt, et effecunt.

Vide quid non vocabat eam Petrus, sed expectabat ut ipsa dum vellet ingrederetur, data illi potestate et respiciendi, et non impudenter ingrederetur. Ingredere est autem ignorans quae circa virum acciderant: quia neque illi audebat quicquam detegere timore ac reverentia magistri. Aliqui horarum trium intervallum sufficiens erat ut per multos spargeretur, sed timore continentis efferebat. Nam et hoc admirans Lucas evangelista, utrumque posuit, et horarum spatium et mulieris ignorantiam. Interrogans autem quanti agrum vendiderant, venie illi occasionem praebat, tanquam non apud illam, sed apud virum sita fuerit potestas vendendi et fraudandi: et quoniam in dolo conformem viro reperit, simili quoque poena coadjuvavit. Novit enim contemptus divinorum enim quoque in iram incendere qui est ab ira alienus. His etiam fidem facit sermonibus illa traditio sub Mose mansuetissimo, ut lapidibus obrueretur, qui Sabbatho ligna collegerat. Et ibi quidem transgressio apparuit in his quae decencia erant, hic autem sacrilegium: **44** siquidem

A καταφυγμένος, καὶ τὸ χρήμα ὅλον ἀναλώσας. Τρία δὲ κατὰ ταυτὸν τηρικαῦτα σημεῖα· λαθραίων γνώσις, μελέτης διανοίας ἐκπόδησις, καὶ ἐπὶ τούτοις ἀναίρεσις ἐν προσταγμάτων.

Εἶπε δὲ Πέτρος· Ἀνανία, διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαι μετὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, καὶ νοστήσασθαι σε ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου; οὐχὶ μένον σοὶ ἔμεινα, καὶ πρᾶθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; οὐκ ἐπέσθαι ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Ἀκούων δὲ Ἀνανίας τοὺς λόγους τούτους, πεσὼν ἐξέψυξε. Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. Ἀναστάντες δὲ οἱ νεώτεροι συνέστησαν αὐτὸν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν.

Ἀνανία, διὰ τί, καὶ τὰ ἐξῆς. Μὴ γάρ, φησὶν, ἀκοντας ὅμῃς ἔλκωμεν; τὸ αὐθαίρετος ὅμῃν δοκιμασθὲν εἰς Θεοῦ καλλίστημα, πῶς αὐτοὺς εἰς ταῦτων χρεῖαν δαπανᾷν, ἱεροσύλια ἀναντιρρήτως. Διὸ καὶ τῶν ἱεροσύλων καθυπεβλήθησαν προστίμων. Τίνι τούτῳ; θανάτῳ· τοῦτο γὰρ τὸ ἐξήλυσεν, οὐκ ἐξήρανθη, τουτέστι, τῆς ζωτικῆς νοτίδος ἐστέφηται. Διὸ καὶ διαρός, ὁ ζῶν, παρὰ τοῖς παλαιοῖς εἰρηται, ἐν ἡμῶν τοῦ, ὁρῶς.

Ἐγένετο δὲ ὡς ὥρων τριῶν διάστημα, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἰδὼσα τὸ γεγονός, εἰσῆλθεν. Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ Πέτρος· Εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; Ἥ δὲ εἶπε, Ναί, τοσούτου. Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτήν· Τί ὅτι συνεφωνήθη ὅμῃν πειράσαι τὸ πνεῦμα Κυρίου; Ἰδοὺ οἱ πόδες τῶν θαψάντων τὸν ἄνδρα σου, ἐπὶ τῇ ὁρᾷ, καὶ ἐξοίσουσίν σε.

Ὅρα οὖν οὐκ ἐκάλει ὁ Πέτρος, ἀλλ' ἀναμένει, ὡς αὐτὴν εἰσελθεῖν ὅτι βούλεται, διδοὺς αὐτῇ ἐξουσίαν καὶ τοῦ μεταμειβθῆναι, καὶ τοῦ μὴ ἀνακλῶς εἰσελθεῖν. Εἰσῆλθε δὲ τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα μὴ εἰδὼσα, ὅτι μὴδὲ τις ἐδόξα αὐτῇ ἐξουσίαν, φόβῳ καὶ τιμῇ τοῦ διδασκάλου. Καίτοι γε ὥρων τριῶν διάστημα ἦν εἰς πολλοὺς διαδούσαι. Ἀλλ' ὁ φόβος αὐτοῦ· ἐγκρατεῖς ἵπποι. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς θαυμάζων, ἄμφω τέθεικε, καὶ τὸ τῶν ὥρων διάστημα, καὶ τὴν τῆς γυναικὸς ἀγνοίαν. Ἐρωτῶν δὲ πόσου τὸ χωρίον ἀπέδοντο, αὐτῇ παρεῖχε συγγνώμης ἀφορμὴν, ὡς οὐκ ἐπ' αὐτῇ, ἀλλὰ ἐπὶ τῷ ἄνδρὶ τῆς ἐξουσίας κατεμένης τοῦ ἀποδόσθαι· καὶ τοῦ νοστήσασθαι. Καὶ ἐπειδὴ σύμφωνον εὔρε τῇ δολιότητι τοῦ ἄνδρος, τῷ ὁμοίῳ καὶ αὐτὴν ὑποτιμάται κακῶ. Οἶδε γὰρ ἡ καταφρόνησις θεῶν καὶ τὴν ἀόρητον ἐκκατεῖν πρὸς ὀργήν. Πιστὶς τῶν λόγων, καὶ ἡ τοῦ ἐν Σαββάτῳ ἐκλυομένου ὑπὸ Μωυσέως τοῦ πρᾶστῆτος πρὸς λιθολευσίαν ἐκδοσις. Καίτοι καὶ μὲν ἐντολῆς περὶ τὰ καθήκοντα παράβασιν ὥρατο, ἐναυθῶ δὲ ἱεροσύλια. Τὰ γὰρ τῷ Θεῷ ἀνατεθῆντα πρὸς διατροφήν τῶν ἀνθρώπων, αὐτοὶ εἰς περιττὰς αὐτῶν χρεῖας ἀνήλκον.

⁴⁷ Num. xv, 32 seqq.

quæ Deo ad egentium alimentum reposita erant, nisi ad superfluos suos usus insumebant. Necessitatibus enim satis erat ut ex his quæ ad commune promptuarium asservarentur, indigentiam complerent. Considera vero et hoc, quomodo ad familiares vehementer afficiantur. Etenim nolunt eos, qui spirituales gratias semel adepti sunt, aut suam conversationem, fures aut sacrilegos esse. In extraneis autem non sunt usi supplicio, ne viderentur nolentes quoque homines supplicii cogere timore, ut ad fidem accederent. Verum si Satanæ impleto corde Ananiam rem omnem peregit, quæ tanta est hæc adversus Ananiam severitas? Atqui non temere, sed iuste id actum est, cum is sese adeo Satanæ capacem præbisset.

V, 10, 11. Confestim autem cecidit ad pedes ejus et expiravit. Ingressi vero juvenes reperiunt eam mortuam, et extulerunt ac sepelierunt juxta vitam suam. Factusque est timor magnus super universam congregationem, et super omnes qui hæc audiebant.

Quomodo ad pedes ejus? quia juxta eum stabat: Petrus vero stetit juxta eam, ut si resipiscere vellet ac confiteri, non vereretur alios qui audirent. Non est arrogantia quod Petrus prudentissimus eos qui lapsi erant terruerit, sed doctrinæ futurorum præcognitiæ quæ multa hominum peccata evertibat. Tunc enim cum Evangelii semina jacere cœpissent, statimque exorta zizaniam conspexissent, prudenter ea protinus evulserunt. Sic et Moses in exordio legis transgressorem in parvo etiam peccato lapidibus obrui jussit, dicens Deum eam tulisse sententiam. Idem quoque et in protoplastis contigit, qui ob esum ligni adeo condemnati sunt⁸⁸; nam pestilente flagellato ceciderit insipiens, juxta sacram parcemiam⁸⁹. Itaque etiam in his ultio cessit in luerum iis qui præsenties erant et videbant quæ fiebant. Quamquam aliis quoque præcedentibus signis nonnullis exoriebatur timor, at non tantus. Ita cognoscitur Dominus judicis faciens⁹⁰: comprehenso in operibus manuum suarum peccatore, 45 ex facto quod circa illum accidit, salutaris oritur in aliis timor. Quemadmodum et in ultione Ozæ⁹¹; hujus namque supplicium multis timori fuit, tanquam observantibus, ea quæ Deo servata sunt, inaccessa ac insanguibilia esse debere profanis. Hic vero considerandum est ex ablatione funerum Ananiam et uxoris ejus, per eos qui mortuos efferebant, legem esse abjectam. Neque enim qui mortuum tetigerant Ananiam, immundi permanserunt usque ad vesperam, sed ipsi etiam ad funus uxoris ejus præstiterunt ministerium.

V, 12-16. Per manus vero apostolorum edebantur signa et prodigia multa in populo. Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis. Cæterorum autem nemo audebat se illis conjun-

Tatæ ἀνάγκαις γὰρ ἔχων τοὺς εἰς κοινὸν ταμεῖον ἀποσπαραγεῖσθαι, τὸ ἐνδεὲς ἀναπληροῦν. Ἰσχύει δὲ καὶ τοῦτο, πῶς πρὸς τοὺς οἰκίους σφοδρῶς διατίθενται. Οὐ γὰρ βούλονται τοὺς ἀπὰρ ἀξιοθέντας πνευματικῆς χάριτος, καὶ τῆς μετ' αὐτῶν συναναστροφῆς τυχόντας, κλέπτας καὶ ἱεροσύλους εἶναι. Ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις οὐ κέχρηται τιμωρίᾳ, ἵνα μὴ δόξωσι καὶ μὴ θέλοντας τοὺς ἀνθρώπους, τῇ φόβῳ τῆς τιμωρίας ἐκδιᾶζεσθαι προσερχέσθαι τῇ πίστει. Ἀλλ' εἴπαρ ὁ Σατανᾶς πληρώσας τὴν καρδίαν Ἀνανίου τὸ πᾶν ἐργάσατο, τίς ἡ τοσαύτη καταδρομὴ ἐπὶ τὸν Ἀνανίαν; Ἀλλ' οὐχὶ μάτην, ἀλλ' ἐνδοκίως, ἐπὶ τοσούτον τῷ Σατανᾷ αὐτὸν χωρητικὸν καταστήσαντα.

Ἐπίσται δὲ παραχρῆμα παρὰ τοῖς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἐξέψυξεν. Εἰσελθόντες δὲ οἱ νεανίσκοι, εἶδον αὐτὴν νεκράν, καὶ ἐξηνέγκαντες ἔθαψαν πρὸς τὸν ἀνδρα αὐτῆς. Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα.

Πῶς παρὰ τοῖς πόδας αὐτοῦ; Ὅτι πλησίον αὐτοῦ εἰστήκει. Πλησίον δὲ αὐτὴν ἔστησαν, ἵνα αἱ βούλοιστο μετανοῆσαι καὶ ὁμολογήσαι, μὴ αἰσχύνοιτο τοὺς ἄλλους ὡς ἀκούοντας. Οὐκ ἀπονοίας δὲ ἔστιν ὁ κατὰ τῶν πταισάντων φόβος τοῦ σωφράτου Πέτρου, ἀλλὰ διδασκαλίας προγνωστικῆς, τῆς πολλὰ τῶν ἀνθρώπων προωμένῃς ἀμαρτήματα. Τότε γὰρ ἀρέσκειναι τὰ τοῦ Εὐαγγελίου καταβάλλεσθαι ἐπίσματα, καὶ εὐθὺς παρὰ νῆαυα ἐκπορεύεσθαι ζῆλῳ, σφοδρῶς δὲ τὰ παραχρῆμα ἐξελίξιν. Οὕτω καὶ Νωθῆς τὸν ἐν προοίμοις τοῦ νόμου παραβάτην, καὶ ἐπὶ βραχὺ ἀμαρτήματι καταλευσθῆναι προσέταξε, τὸν Θεὸν φήσας ἀποφθῆναι τοῦτο. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν πρωτοπλάστῶν, ἐπὶ ὅλῃ γένει οὕτω καταδικαζόντων. Λοιμοῦ γὰρ μαστιγουμένου πανουργότερος ἄφρων γίνεται, κατὰ τὴν ἱερὰν παροιμίαν. Ὅστε καὶ ἐπὶ τούτων ἡ τιμωρία εἰς κέρδος προκύπτει τοῖς παροῦσι καὶ ὁρῶσι τὰ ὁρώμενα. Καίτοι γὰρ καὶ ἄλλων προδόντων σημείων, ἀλλ' οὐκ ἦν φόβος τοσούτος. Οὕτω γινώσκεται Κύριος κρίματα ποιεῖν. Ἐν γὰρ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ, τοῦ ἀμαρτωλοῦ τῷ ἐπ' ἐκείνον δράματι ὁ σωτήριος τίχεται τοῖς ἄλλοις φόβος. Ὅσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ὁσᾶ τῆς τιμωρίας. Ἡ γὰρ τοσούτου κλάσεως φόβος ὑπῆρξε τοῖς πολλοῖς, ὡς τὰ τῷ Θεῷ ἀνακείμενα ἀνέπαρὰ τοῖς ἀνέροις διατηρεῖσθαι. Ἐπιστημάντιον δὲ ἐντεθεὶν ἀπὸ γὰρ τῆς ἐκπορεύεως τῶν νεκρῶν Ἀνανίου καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, διὰ τῶν αὐτῶν νεκροστών, καταφρονούμενον τὸν νόμον. Οὐδὲ γὰρ οἱ νεκροὶ ἀφάμενοι Ἀνανίου, ἀκάθαρτοι διέμειναν ἕως ἑσπέρας, ἀλλ' οἱ αὐτοὶ καὶ τῇ τῆς γυναικὸς ὑπούργησαν νεκρῷ.

Διὰ δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά. Καὶ ἦσαν ὁμοθυμαδὸν πάντες ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος. Τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλῆσθαι αὐτοῖς, ἀλλ' ἐμει-

⁸⁸ Gen. iii seqq. ⁸⁹ Prov. xix, 25. ⁹⁰ Psal. ix, 5.

⁹¹ II Reg. vi, 1 seqq.

gere, sed magnificabat eos populus. Magis autem accedebant credentes Domino, multitudo nempe virorum simul ac mulierum, ita ut per plateas efferrerent infirmos, ponerentque in lectulis et grabbatis, ut venientis Petri vel umbra gremium illorum obumbraret. Conveniebat autem et multitudo vicinarum civitatum Jerusalem, affereus aegros ac vexatos a spiritibus immundis, qui sanabantur omnes.

Tu vero mihi intuiere quomodo apostolorum vita procedebat. Tristitia primum accidit propter assumptionem, deinde laetitia propter Spiritus sancti descensum: rursum tristitia propter subsannantes, deinde laetitia propter fideles et factum signum: ad haec tristitia quod tenerentur, deinde laetitia propter responsionem. Iterum hic a signis et illustratione laetitiae, sed a summo sacerdote et his qui eos comprehenderunt tristitia. Ipsum quoque apud veteres quotquot juxta Dei praecepta vixerunt quispiam invenire poterit. Ne mireris autem quomodo a suis domibus discedentes, in templo versabantur juxta porticum Salomonis, et quomodo permittebantur. Jam enim cunctis terrori erant propter multitudinem signorum per eos editorum. Nam hoc etiam vult significare ex eo quod ait: « Per manus vero apostolorum edebantur signa et prodigia multa in populo, » statimque subiungit: « Caeterorum autem nemo audebat se conjungere illis, » hoc est, neque ad ipsos quisquam appropinquare audebat. **46** « Sed magnificabat eos populus. » Quisnam? Judaicus. Quos? Apostolos. Et quid erat magnificandum? Quod Christi fidei assentirent. Praeterea etiam quod infirmos suos efferrerent cives in vicos et plateas civitatis in lectulis et grabbatis, ut per umbram Petri prolongatam consequerentur salutem, quod in Christo non contigit. Sed ille hoc quoque opus promiserat cum diceret: « Qui credit in me opera quae ego facio et ille faciet, et his majora faciet. » Itaque etiam haec a promittente Christo contigerunt apostolis, et erga eos qui credebant et erga eos qui curabantur et circa eos qui puniebantur, qualis fuit Ananias. Nam etsi Apostoli modeste de se sentientes, miraculorum operationes ad praecentorem referebant, per nomen ejus haec efficientes: attamen vita eorum virtusque vere evangelica, idonea erat quae plurimum collaudaretur, magnumque assequeretur praemium in his qui ita vivere delegissent.

CAPUT VI.

Apostolos carceri injectos angelus Dei nocte eduxit, curam tradens, ut ob nullam obstantem prohibitionem cessarent a praedicatione Jesu, in quo etiam habetur quod postea pontifices rursum ipsos comprehendentes, postquam jusserunt ne amplius docerent, carceres dimiserunt. Gamalielis de apostolis sententia fidelis una cum exemplis nonnullis ac evidentiis probationibus.

V, 17-26. « Exsurgens autem princeps sacerdotum et omnes qui cum eo erant, quae est secta

« λυον αὐτοὺς ὁ λαός. Μᾶλλον δὲ προσετίθεντο « πιστεύοντες τῷ Κυρίῳ, πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ὥστε κατὰ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ τιθεῖν ἐπὶ κλινῶν καὶ κραββάτων, « ἵνα ἐρχομένου Πέτρου κἂν ἡ σκιά ἐπισκιάσῃ τινὲς αὐτῶν. Συνήρχετο δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν περὶ τῶν λαῶν εἰς Ἱερουσαλὴμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὄχλους μένους ὑπὸ πνευματῶν ἀκαθάρτων, οἵτινες ἐθεραπεύοντο ἅπαντες. »

« Ὅρα δὲ μοι πῶς ὁ τῶν ἀποστόλων ὁραίνεται βίος. Ἀθυμία πρώτη γέγονε διὰ τὴν ἀνάληψιν. Ἐἵτα εὐθυμία διὰ τὴν τοῦ Πνεύματος καθόδον. Πάλιν ἀθυμία διὰ τοὺς χλευάζοντας, εἵτα εὐθυμία διὰ τοὺς πιστοὺς καὶ τὸ σημεῖον. Πάλιν ἀθυμία διὰ τὸ κατασχεθῆναι, εἵτα εὐθυμία διὰ τῆς ἀπολογίας. Πάλιν ἐνταῦθα ἀπὸ τῶν σημείων καὶ τῆς λαμπρότητος εὐθυμία, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν συλλαβόντων ἀθυμία. Καὶ ἐπὶ τῶν παλαιῶν δὲ ὅσοι κατὰ θεὸν ἐζησαν τὸ αὐτὸ εὗροι τις ἄν. Μὴ θαυμάσῃς δὲ, φησί, πῶς τῶν ἑαυτῶν οἰκῶν ἀποστάντες, ἐν τῷ ἱερῷ διήγον κατὰ τὴν στοάν Σολομῶνος, καὶ πῶς συνεχωροῦντο. Φοβεροὶ γάρ ἦσαν ἅπασιν ἡδὲ τῷ πλήθει τῶν δι' αὐτῶν ἐνεργουμένων θαυμάτων. Τοῦτο γὰρ καὶ βούλεται δηλοῦν ἐν τῷ φάσκειν τὸ, « Διὰ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο σημεῖα καὶ τέρατα πολλὰ ἐν τῷ λαῷ, » καὶ εὐθὺς ἐπιφέρειν, « Τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς, » τούτέστιν, οὐδὲ προσεγγίζειν τις αὐτοῖς ἐτόλμα. « Ἀλλ' ἐμελλε μεγαλύνειν αὐτοὺς ὁ λαός. » Τίς; ὁ Ἰουδαϊκός. Τίνας; τοὺς ἀποστόλους. Καὶ τί τὸ μεγαλεῖον; τὸ μετὰ τοῦ τῇ πίστει προστίθεσθαι τοῦ Χριστοῦ, ἔτι καὶ τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν ἐκφέρειν κατὰ τὰς ῥύμας καὶ τὰς πλατείας τῆς πόλεως ἐπὶ κλινῶν καὶ κραββάτων, ὡς ἂν τῆς σκιάς Πέτρου βωβινύειν εὐμεγεθούσης τυγχάνωσι. Ὅτι ἐπὶ Χριστοῦ οὐκ ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔργον τοῦ ἐπαγγελαμένου καὶ ἐλπόντος. « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, καὶ ἐκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. » Ὅτε καὶ ταῦτα ἀπὸ τοῦ ἐπαγγελαμένου Χριστοῦ συνήντα τοῖς ἀποστόλοις, διὰ τῶν πιστευσάντων, διὰ τῶν θεραπευομένων, διὰ τῶν κολαζομένων, ὡς; ὁ Ἀνανίας. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι μετριοφρονούντες, τῷ διδασκάλῳ ἀνέτιθεσαν τὰς θαυματουργίας, ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ταύτας συμπρατίνοντες, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος αὐτῶν καὶ ἡ ἀρετὴ ἀποστολικῆ οὐσα, ἱκανὰ τὸ μεγαλεῖον βραβεῦσαι τοῖς οὕτω προαιρουμένοις βιοῦν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἔτι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας τῷ δεσμοτηρίῳ, ἀγγελος θεοῦ νύκτωρ ἐξέσωσεν, ἐπιτρέψας ἀκαλύτως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν. Ἐν ᾧ οἱ τῇ ἐξῆς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς πάλιν συλλαβόμενοι, ἐφ' ᾧ μὴκέτι δίδόσκον, μαρτίξαντες ἀπέλυσαν. Γαμaliηλ γνῶναι πιστὴν κατὰ τῶν ἀποστόλων μετὰ παραδειγμάτων ζωῶν καὶ ἀποδείξεων.

« Ἀναστὰς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ, « ἡ οὐσα αἵρεσις τῶν Σαδδουκαίων, ἐπληθυσαν ζήλου

⁴⁶ Joan. xiv, 12.

καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς ἀποστό-
λους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τῇ ῥάσει δημῳσίᾳ. Ἀγγε-
λος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας
τῆς φυλακῆς, ἐξαγαγὼν δὲ αὐτοὺς εἶπε· Πορεύεσθε
καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα
τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης. Ἀκούσαντες δὲ εἰσ-
ῆλθον ὑπὸ τὸν βρῆθρον εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ διδάσκον.
Παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ,
συνεκάλεσαν τὸ συνέδριον καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν
τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμω-
τήριον, ἀχθῆναι αὐτοὺς. Οἱ δὲ ὑπηρέται παραγε-
νόμενοι, οὐχ εὗρον αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ. Ἀνα-
στρέφοντες δὲ ἀπήγγειλαν, λέγοντες, ὅτι τὸ μὲν
δεσμοῦ τῆριον εὗρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσ-
φαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἐξω ἐστῶτας πρὸ τῶν
θυρῶν. Ἀνοίξαντες δὲ, ἔσω οὐδένα εὗρομεν. Ὡς
δὲ ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους ὁ τε ἱερεὺς καὶ
ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, διετό-
ρουν περὶ αὐτῶν, τί ἂν γένοιτο τούτου. Παραγενό-
μενος δὲ τις ἀπήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι Ἰδοὺ οἱ ἄν-
δρες οὗς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ, εἰσὶν ἐν τῷ ἱερῷ
ἐστῶτες καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν. Τότε ἀπελθὼν
ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρέταις, καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς
οὐ μετὰ βίας.

Τούτων τελουμένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, δι' αὐ-
τῶν καὶ πλῆθος τῶν κηρύγματι προσεπορίζετο, καὶ τῶν
πιστῶν τὸ πλῆθος πελάγει ἐνάμιλλον ἤδη καθίστατο
τῇ καθ' ἑκάστην ἐπιδόσει· ἀναστάς, φησὶν, ὁ ἀρχιε-
ρεὺς· τούτεστι διεγερθεὶς, κινήσει ἐπὶ τοῖς γινο-
μένοις, σφοδρότερον αὐτοῖς ἐπιτίθεται, μάλιστα τῶν
καθ' ὅσους αὐτὸν ἀπανθρωπώτερον ἐκκαίνωντων,
ὁρώντων τῇ στυγομένη αὐτοῖς ἀναστάσει, τοὺς
ἀποστόλους τὸ πᾶν κατορθοῦντας. Χριστὸν γὰρ ἀνα-
στάντα κηρύσσοντες, ταύτης εἰς πίστιν τῶν-
τὸ ἀναστάντος· ὀνόματι θαυματουργοῦντες ἀπεφάνοντο, οὐκ
ἀν τούτῳ συμβαίνειν εἶγε ψεύδος τὸ πρᾶγμα ὑπέτρα-
γεν. Οὕτως οὖν ἐκτεθηρνωμένοι καὶ πρὸς φόβον τῶν
ἀποστόλων παρασκευαζόμενοι, τέως μὲν φυλακῆς
ἀσφαλείᾳ συνέχουσιν, οὐ παρεύθες ἀγαγόντες εἰς
κρίσιν, αὐτοὶ δὲ τῷ ἐνδοσίμῳ τῇ μετάνοιαν αὐ-
τοῖς διὰ τοῦ θεοῦ τῆς εἰρκτικῆς πανούργου μαρτυροῦ-
μενοι. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτως. Θεὸς δὲ τῇ διὰ κα-
κουργίαν ἀναβολῇ, τοὺς μὲν τῷ εἰς μάτην πεποιθη-
ρεῦσθαι καθήσχυεν, τοὺς ἀποστόλους δὲ τῇ διὰ
θεοῦ ἀγγέλου τῆς φυλακῆς ἐκβολῇ μᾶλλον ἵστα-
ρεῖν, καὶ αὐτῇ καὶ ὅποι προσκαρτεροῦντας ἐνεργ-
γεῖν, συνέτισεν. Ἀγνοίας δὲ τῆς ἀγγελικῆς ἀντιλή-
ψεως τοὺς μειψόνους μεσολαβοῦσης, καθ' ὃν καιρὸν
ανεβάλλοντο τὸ πρὸς κρίσιν τοὺς ἀποστόλους πα-
ραστήσαι, οὐκ ἔλπει (πῶς γὰρ οἱ πλείον ὄφρων πρὸς
ὀργὴν ἀφωρημένοι;), ἀλλ' ἵνα πρῶτον μὲν τοὺς
οἰθθέντας τὸ ταυτῶν βούλημα διὰ τῆς κατοχῆς ἐκτε-
λεῖν, καὶ τούτῳ φραξαμένους, εἰτα ἡτοχηκίας τῶν
μελετηθέντων διὰ τῆς θείας ἐπισκοπῆς, ἡ ἀπορία
τῶν βεβουλευμένων παιδεύσῃ, θέλει εἶναι τὴν δύνα-
μιν. Ἡ γὰρ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τῆς φυλακῆς ὑπαξ-
εργῇ, τοῖς μὲν ἀποστόλοις εἰς παραμυθίαν, τοῖς
Ἰουδαίοις δὲ εἰς ὀφέλειαν καθίστατο. Ἐλαβὼν δὲ τοὺς
Ἰουδαίους, ἵνα πρῶτον, ὡς ἔφην, ἐν ἀπορίᾳ γενέ-

Sadducæorum, repleti sunt emulatione, et infe-
cerunt manus in apostolos, 47 posueruntque eos
in custodia publica. Angelus autem Domini nocte
aperuit ostia carceris, ipsisque eductis dixit: Ite
et stantes in templo loquimini populo omnia
verba vite hujus. At illi, cum hæc audissent,
intraverunt diluculo in templum ac docebant.
Adveniens autem princeps sacerdotum, et qui
cum eo erant, convocaverunt concilium, uni-
versumque senatum filiorum Israel, et miserunt
ad carcerem, ut illi adducerentur. Accedentes
autem ministri non invenerunt eos in carcere;
et reversique nuntiaverunt dicentes: Carcerem
quidem clausum invenimus cum omni diligentia,
et custodes foris stantes, verum ubi aperuis-
semus, neminem intus reperimus. Cum autem
audissent hos sermones et pontifex et dux
templi principesque sacerdotum, ambigebant de
illis quidnam hoc factum esset. Quidam vero
adveniens nuntiavit eis: Ecce viri quos posi-
stis in carcere stant in templo docentque po-
pulum. Tunc abiit dux cum ministris, ac duxit
illos sine vi.

His ab apostolis peractis, propter quæ mul-
tudo prædicationi attendebat, et fidelium numerus
quotidiano incremento jam maris arenæ æqualis
siebat: exurgens, inquit, princeps sacerdotum, hoc
est erectus, commotus ob ea quæ continebant,
vehementius in eos irruit: maxime Sadducæis in-
humanius eum inflammantibus, cum viderent
apostolos omnem movere lapidem ad probandam
resurrectionem, cui ipsi adversabantur. Cum
enim Christum resurrexisse prædicarent, etiam
ad resurrectionis confirmationem, ejus qui resur-
rexerat nomine miracula edere demonstrabantur:
quod nequaquam contigisset si res mandacio sub-
serviret. Ita ergo celerati et ad eandem apostolo-
rum preparati, interim quidem carceris securi-
tate eos asservant, non statim ad iudicium du-
centes, sed versute absa timoris carceris, facili
penitentiam ab illis querentes. Et illi quidem ita
afflicti erant: Deus autem per moram quæ erat ad
malum cōstitutum, illos quidem pudore affecit, quod
frustra maligni sint, apostolos vero carceris edu-
ctione per divinum angelum magis 48 roboravit:
et quibus in rebus et ubi cum perseverantia an-
niti oposteret, edocuit. Cum autem ignorantia
angelici auxilii eruentos homines interceptisset,
eo tempore quo apostolos iudicio exhibere distu-
lerant, non misericordia molli, quomodo enim
hoc fieri potuisset, cum plus quam serpentes ad
iram excitati essent? sed ut primum quidem opi-
natos per detentionem explorare suam voluntatem,
nam in hunc finem carcere illos incluserant, deinde
per divinam visitationem conceptis rebus fru-
stratos, ipsa concilii inopia circa ea quæ decreva-
rant, doceret divinam esse potentiam angeli:
namque e' carcere eductio apostolis quidem ad con-

solationem. Judæis vero ad utilitatem exhibita est. Ignorarunt autem Judæi divinam esse potentiam, ut primum in agendorum perplexitate constituti sicut aiebam, si vellet comprehendenterentur et ipsi ac docerentur. Illi vero adeo excecati sunt, ut neque auderent vi a templo abstrahere apostolos, quos tamen maxime abominabantur. Ex quo etiam manifestum est Ilegariam turbam prudentiorem fuisse Judaicis principibus: quod cum illi rudes essent, a divinis signis salutem citius amplexi sint quam legisperiti. Ideo post multam divinarum signorum notitiam ac certitudinem interrogant legisperiti: « Nonne præcepto præcipimus vobis ne loqueremini? » Atqui si solo præcepto, quorsum custodia magnumque munimentum? Siquidem custodes quoque assidebant carceri, quorum nulla modo sit mentio ad occultationem angelici miraculi: verum dicere possent apostoli: Si præcepto vestro noster etiam assensus ad observantiam adjuuctus est, rationabiles essent nunc ob spretum si nihil horum, dementium sunt modo, velut ob

V, 26, 27. « Timebant enim plebem, ne lapidibus opprimerentur. Adductos autem illos steterunt in concilio: et interrogavit eos princeps sacerdotum dicens. »

O dementiam istorum! qui turbæ quidem prudentiam latentis timore cognoverant, [similiter et Dei, qui manifeste suos semper de manibus eorum tanquam volucres eripiebat: nec tamen unquam adoptari cupiebant.

49 V, 28. « Nonne præcepto præcipimus vobis, ne doceretis in hoc nomine? et ecce replestis Jerusalem doctrina vestra. »

Vir propudiosus et improbus et stultus eos interrogavit, « Nonne præcepto, etc. » Præceptum quidem jam dictum est plenum esse temeritatis, et superfluum esse eadem eisdem de rebus repetere.

V, 28, 29. « Et vultis inducere super nos sanguinem viri hujus. Respondens autem Simon Petrus et apostoli, dixerunt. »

Adhuc eis nudus homo videbatur. Ut autem ostendat necessarium fuisse præceptum, et ut suæ providentæ salutem, utque multitudinem adversus illos exacerbarent, hæc dicebant.

V, 29-31. « Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis suspensum in ligno. Hunc principem et Salvatorem Deus exaltavit dextera sua. »

Vide quanta fuerit eorum, qui interrogabantur, modestia: neque enim cum ferocitate respondent: siquidem præceptores erant, nec indignabantur, sed miserabantur eorum, idque intendebant, ut illos errore eximerent. Non enim adversus ipsos rixati sunt: aut elati dono signorum a Deo per eos editorum, contumeliose illis responderunt, ipsos adversus stimulum calcitrare docentes: sed primum quidem aiunt obedientiam Deo promptius

A meo, ei obtemperare, καταλίσσονται καὶ αὐτοὶ καὶ παιδεύθωσι, θέλω εἶναι τὴν δύναμιν. Οἱ δὲ τοσούτον ἐπηρώθησαν, ὥστε οὐδὲ τοὺς βδελυκτοτάτους αὐτοῖς ἀποστόλους θαρρῆσαι μετὰ βίας τοῦ ἱεροῦ ἀφελῆσαι. Ἀρ' οὐ καὶ δῆλον ὡς συνετώτερος ὁ ἀγγελικὸς ὄχλος τῶν Ἰουδαίων ἀρχόντων, ὅστων ἐκείνων τῶν ἀμαθῶν, τούτων τῶν νομικῶν, ταῖς θεοσημείαις τὸ σωτήριον ἐπισπασμένον. Διόπερ ἐρωτῶσιν οἱ νομικοὶ ἐπὶ πολλῇ τῇ γνώσει τῶν θεοσημεϊῶν καὶ πληροφορίᾳ: Οὐ παραγγελία παρηγγελισμέν ὑμῖν μὴ λαλεῖν: καὶτοι εἰ παραγγέλλῃ μόνῃ, τίς ἡ φυλακή καὶ ἡ πολλὴ ἀσφάλεια; πρὸς γὰρ τῇ καθέρσει καὶ φύλακας προσήδρευον, ὧν οὐ μνήμη νῦν εἰς ἀποκρυβὴν τῆς ἀγγελικῆς θαυματουργίας. Πλὴν ἔστιν εἰπεῖν: Εἰ τῇ παραγγελίᾳ ὑμῶν καὶ ἡ παρ' ἡμῶν πρὸς φυλακὴν συγκατάθεσις προσετέθη, εὐλογοῖ αἱ νῦν ἐπ' ἀθέτησιν ἀνακρίσεις τε καὶ εὐθύναι. Εἰ δὲ τούτων οὐδὲν, ἀφρόνων αἱ νῦν ὡς ἐπὶ παραβάσει ἐπικλήσεις.

transgressionem interrogationes simul et examina. At

« Ἐφοδοῦν γὰρ τὸν λαόν, ἵνα μὴ λιθοσθῶσιν. Ἀγαγόντες δὲ αὐτοὺς ἔστησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ. Καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἀρχιερεὺς »

« Ὡς τῆς ἐμβρονησίας τῶν ἐπ' ἀδελφῶν μὲν τῷ φόβῳ τοῦ ἔχλου τὰ σώφρον ἐπεγνωκότων, τοῦ Θεοῦ δὲ τοῦ προδῆλου ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτῶν καθάπερ πτηνοὺς τοὺς ἐαυτοῦ ἐξαργυρίζοντος, μηδ' ἔν τινα ὥραν υἱοποιεῖσθαι προθυμουμένων! »

« Οὐ παραγγελία παρηγγελισμέν ὑμῖν, μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; καὶ ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἱερουσαλήμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν. »

« Ὁ ἀναίσχυτος καὶ ἰταμὸς καὶ μωρὸς ἠρώτησεν αὐτοὺς, « Οὐχὶ παραγγέλλετε, » καὶ ἐξήκει. Ἡ μὲν παραγγελία ὅτι μεστὴ ἐμπληξίας, εἰρηται ἤδη, καὶ παρῆλθον τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἐπαναλαμβάνουσι.

« Καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμῶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος καὶ οἱ Ἀπόστολοι, εἶπον. »

« Ἐτι αὐτοῖς φίλος ἄνθρωπος ἐδόκει. Ἵνα δὲ δείξωσιν ὅτι ἀναγκαῖα ἦν ἡ παραγγελία, καὶ φεῖδοι τῆς οἰκείας σωτηρίας, καὶ ἵνα τραχύνωσι κατ' αὐτῶν τὸ πλῆθος, ταῦτα εἶλεον.

D τὸ πλῆθος, ταῦτα εἶλεον. « Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς διεχειρίσασθε κραμάσαντες ἐπὶ ξύλῳ. Τούτον ὁ Θεὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα ὤψωσε τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ. »

« Σκόπει δὲ ὅση ἡ ἐπιεικεία τῶν ἐκταζομένων. Οὐ γὰρ θρασέως ἀποκρίνονται. Διδάκτικοι γὰρ ἦσαν, καὶ οὐκ ὀργίζοντο, ἀλλ' ἤλθον αὐτοὺς, καὶ ἐσχόκουν ὅπως αὐτοὺς ἀπαλλάξωσι τῆς πλάνης. Οὐ γὰρ ἐν ἀμίλλον αὐτοῖς, ἐπὶ τῇ δι' αὐτοὺς θεοσημεΐᾳ ἐπαιρόμενοι, ὀδρισιτικῶς αὐτοῖς κέχρηται, μὴ πρὸς κέντρα λακτικῶν αὐτοὺς συνετίζοντες. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν τῷ Θεῷ πειθῆναι προτιμότερον φάσκουσιν ἀνθρώπων ἀνατιθεῖναι, ἀποβρῆτότερον αὐτοὺς δι-

ἐλέγοντες ὡς καταφρονεῖς τῶν δι' αὐτοὺς θεόθεν ἀπελευθερωμένων, εἶπα δὲ καὶ ὅτι ὁν ἄνθρωπος ψιλλὸν ἀπεκάλεσαν, τοῦτον εἶναι καὶ Σωτῆρα καὶ τῷ θεῷ μεμελημένον, ὡς καὶ ἐκ νεκρῶν αὐτὸν ἀναστήσαι. Τὸ γὰρ οἱ καὶ φάσκαι ἰαχὺ οὐκ ἀσφαλὲς τῷ; ἔρπειν, ὡς ἂν μὴ ἀντίθεος τοῦτ' νομίζοιτο. Τοῦτον δὲ τὸν ὑπὸ θεοῦ ὑψωθέντα αὐτοὺς διακρήσασθαι θανάτῳ σταυροῦ, ὅπου τοῦ κατακρίματος ὑπόδικον, ὡς ἀπὸ κάρου βαθέος ἐξανιστῶν, προτρέπεται ἐννοεῖν.

« Δοῦναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄρσιν ἁμαρτιῶν. »

Οὕτω μεταωρίσας τὸν περὶ τοῦ σταυροῦ λόγον, καὶ ὡς ἀσύγνωστον κατάκριμα τοῖς τῇ αὐτῇ κατὰ Χριστὸν λύσει ἑναποκαθημένοις, ὡς περ τοῦ τοσοῦτου ἁγθοῦς ἀποφορτισμὸν αὐτοὺς μηχανώμενος, φησὶν. Ἄλλ' οὗτος μὲν ὅς ὑμῶν ἀτιμωθείς, ὑπὸ θεοῦ δὲ ὑψωθείς, ἔδωκε πνεῦμα μετάνοιᾶς τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄρσιν ἁμαρτιῶν, οὐδὲν τῆς διὰ τὸν σταυρὸν εἰς αὐτὸν παρουσίας, εἰς ἀποστροφὴν δυναμένης ἄγειν, καθότι ὁ ὑπὸ θεοῦ ὑψωθείς ἀμνησικαχεῖ πρὸς τοὺς διὰ πειθοῦς αὐτὸν ἐπεγνωκότας. Ὅρα δὲ πῶς καὶ δι' ἔργων καὶ ῥημάτων παιδεύονται Ἰουδαῖοι, οὐ προσεῖχον, διὰ καὶ ἡ κατάκρισις αὐτῶν δικαία. δι' ἔργων μὲν, συγχωρῶν τοῖς ἀποστόλοις εἰς δεσμοτήρια ἄγεσθαι μὲν, θαυμασιῶς δὲ λύεσθαι. διὰ ῥημάτων δὲ, ἵνα καὶ Ἰουδαῖοι διὰ τοῦ λόγου τῶν ἀποστόλων, καὶ πάντες παιδεύονται. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι εἰς παρρησίαν ἀλειφονται. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι κατενόησαν, καὶ τῇ πειθῇ τῶν λόγων νοινοῦσι τῶν ἀποστόλων γεγόνασιν. Ὁ ἄρχιερεὺς δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες κατὰ τῶν ἀποστόλων διεπρίοντο, φονῶντες κατ' αὐτῶν, ἐπὶ λοιπὸν ἐκφανέστερον ἢ κατὰ Χριστοῦ αὐτῶν λύσει προήει ὡς οὐ δικαία, ἀλλὰ φθόνῳ καὶ ἐπὶ ὁμοίον φθόνῳ αὐτοῦς προδύουσα. διὰ καὶ φασὶν. « Βούλεσθε τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἐφ' ἡμᾶς ἀγαγεῖν; » αἷμα τὸν φθόνον λέγοντες, ὡς καὶ ὁ θεὸς πρὸς τὸν. Κάιν· « Φωνή αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου, » ὅντι τοῦ φθόνου. Ταῦτα δὲ ἔρασκον Ἰουδαῖοι, φονδοὶ δὴθεν τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας, τὸ πλῆθος κατὰ τῶν ἀποστόλων τραχύνοντες.

hant Judaei, multitudinem contra apostolos exacerbantes, ac si id tantum quererent, ut suae salutis parceretur.

« Καὶ ἡμεῖς ἔσμεν αὐτοὶ μάρτυρες τῶν ῥημάτων τούτων. »

Ποῖον; ὅτι ἄρσιν, ὅτι μετάνοιαν ἐπηγγέλατο. Ἡ δὲ γὰρ ἀνάστασις ἦν λοιπὸν ἤδη ἐμολογημένη.

« Καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἔδωκεν ὁ θεὸς τοῖς παιδαρχοῦσιν αὐτῶν. Οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπρίοντο, καὶ ἐβούλεον ἀνελεῖν αὐτούς. »

Ὅτι ἄρσιν εἰδῶσι, καὶ ἡμεῖς μαρτυροῦμεν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ οὐκ ἂν ἐπῆλθεν, εἰ μὴ πρότερον αἱ ἁμαρτίαι ἐβλήντο. Ταπεινοφροσύνης δὲ ὁ τοιοῦτος λόγος. Οὐ γὰρ ἡμῖν εἰρηται ἀποικηρωτικῶς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, ἀλλὰ τῇ κοινοποιούσῃ προεβήνεται πάντων τῶν παιδαρχούντων αὐτῶν. Ὅστει εἰ

referendam esse quam hominibus : occultius ipsos accusantes tanquam contemptores eorum, quae propter illos peracta erant. Deinde etiam quod is quem ipsi nudum hominem appellant, et Salvator erat, et Deus tantam illius curam habuerat, ut a mortuis ipsum suscitaret. Nam dicere illi propriam surrexisse virtute, interim tutum nondum erat, ne apud hunc existimaretur Deo contrarius. Ut autem a profundo excites sopore, exhortatur ad intelligendum quantae damnationi sit obnoxium ipso hunc a Deo exaltatum morte crucis interemisso.

« Ad dandum poenitentiam Israel, ac remissionem peccatorum. »

50 Cum sermonem de cruce adeo sublimasset, et tanquam irremissibilem exhibuisset damnationem his qui furori adversus Christum intentato adhererant, veluti tanti doloris exonerationem eis excoGITANS, ait: Sed hic a vobis quidem contumelia affectus, a Deo vero exaltatus, dedit spiritum poenitentiae ipsi Israel, ac remissionem peccatorum, adeo ut debacchatio in eum per crucem admissa non possit efflicere, ut a vobis avertatur, eo quod is qui a Deo exaltatus est injuriarum obliviscitur erga illos qui per obedientiam illum agnoverint. Vnde autem quomodo Judaei et per opera et per verba correpti non obtemperarunt, ideoque eorum condemnatio justa est. Per opera quidem, cum Deus apostolos in carceres duci permittit, sed admirando modo liberat. Per verba vero, ut et Judaei per apostolorum sermones, et caeteri omnes corripentur ac erudirentur. Imo et ipsi quoque apostoli ad libere loquendum inanguntur. Alii itaque compuncti sunt, et per obedientiam participes facti sunt sermonum apostolicorum: summi vero sacerdotes ac principes furore adversus apostolos agitabantur illorum mortem appetentes: ut jam manifestus sit eorum adversus Christum furem non quasi justum processisse, sed ex invidia, qui ad hujusmodi eadem ipsos producat. Ideo etiam aiunt: « Vultis inducere super nos sanguinem viri hujus? » sanguinem appellant eadem. Quemadmodum etiam Deus ad Cain: « Vox sanguinis fratris tui », hoc est caedes. Haec autem dice-

V, 32. « Et nos sumus ipsi testes horum, quae dicimus. »

Quorum? quod remissionem, quod poenitentiam promiserit: nam resurrectionem jam in confesso erat.

V, 33. « Insuper et Spiritus sanctus, quem dedit Deus obedientibus ipsi. Haec autem cum audissent dissecabantur ac consultabant, ut interficerent illos. »

Quod remissionem tribuat, et nos testes sumus, et Spiritus sanctus, qui nequaquam supervenisset nisi primum soluta fuissent peccata. Hujusmodi autem sermo modesti animi est: neque enim dictum est: nobis solis, qui cum diligimus distribuendo munera, sed communi sermone ad omnes prola-

tum est qui ipsi obtemperant. Ita ut etiam si illi obediunt, non fraudarentur parte doni ipsius ob transgressionem quæ propter crucem commissæ est.

V, 34-36. Surgens autem quidam in concilio Pharisæus, nomine Gamaliel, legis doctor, in presilio habitus apud totum populum, iussit ut paulisper foras secederent apostoli, dixitque ad alios: Viri Israelitæ, attendite vobis ipsis super hominibus istis quid acturi sitis. Ante hæc enim dies exstitit Theudas, dicens se esse aliquem: cui adhæsit numerus virorum circiter quadringentorum: qui occisus est, omnesque quotquot ei adhærebant dissipati sunt, et ad nihilum reducti.

Hic Gamaliel Pauli præceptor erat. Hunc ergo qui præceptor erat, et in iudiciis legis approbatus, adhuc non credere, quamquam perfecte non intelligeret, extremæ erat dementiæ. Et manifestum est ex verbis ejus, quæ etiam satis ostendunt quod prudentia excelleret. Et etiam ex factis suis patet. Nam jubendo apostolos ejici a consilio, ut ipsis terrorem inculceret, seipsum quoque suspitione liberabat, quia putaretur verba facere in gratiam illorum, qui ejusdem cum ipso essent sententiæ. Ideo neque magna vehementia usus est, sed tanquam temulentis præ furore ait: « Attendite vobis ipsis quid acturi sitis, » ac si diceret: Non temere foramini. Deinde eorum quoque exempla in medium adducit, qui sapienter ac sibi ipsis inutiliter consulentes propter hujusmodi interempti sunt, nempe Theudam ac Judam Galilæum, qui ad auspicatum sibi terminum non pervenerunt. At non vetera profert exempla, sed recentia, et quorum multi fuerant ipsi conspectores: ut experientia caveat, ne in similem exemplorum terminum incurrat. Deinde ut sermone his emollito tentet auditores evertere a damno apostolis inferendo: ne quomodo, si ea quæ Deum habent auxiliatorem sine ullo impedimento finem sortiuntur, imprudenter, inquit, Deo repugnantes hos occidamus: atque ita non adversus illos, sed adversus nos ipsos armemur. Qui enim conatur rei Deo probatæ adversari, is seipsum oppugnare solet. 52 Nam si humano hæret consilio, superflua est adversus ipsos indignatio: finis namque ac ejus e medio sublatio similiter procedet ut initium, prout exempla subindicant. Non autem manifeste dixit apostolorum factum, Dei aut hominum motum esse consilio, sed ambigue. Etenim si ex Deo dixisset, protinus illi contradixissent: si vero ex hominibus, rursum promptos adversus apostolos reddidisset. Propterea sapienter temperato sermone finem exspectare jubet, et non temere ferri adversus rem quæ ignoretur. Qui enim pugnat adversus id quod Deo probatur, non illud, sed seipsum perdit. Etenim si humanum est, inquit, quid vobis necesse est facessere negotium? si vero divinum, neque susceptis molestiis poteritis ipsum dissolvere, et ita non videtur temere procedendum adversus res quæ ignorantur.

A καὶ αὐτοὶ παίδωντο, μὴ ἀμοιρῶσιν τῆς αὐτοῦ δωρεᾶς, τῇ διὰ τὸν σταυρὸν παρανομίᾳ.

Ἀναστὰς δὲ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος ὀνόματι Γαμαλιήλ, νομοδιδάσκαλος, τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, ἐκέλευσεν ἔξω βραχὺ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι, εἰπὲς τε πρὸς αὐτούς· Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τοῖς, τί μέλλετε πράσσειν. Πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θεοῦδης, λέγων εἶναι τινα αὐτόν. Ὁ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὥστε τετρακοσίων. Ὃς ἀνῆρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπαίθοντο αὐτῷ διελύθησαν καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν.

Οὗτος ὁ Γαμαλιήλ ὁ τοῦ Παύλου διδάσκαλος ἦν. Ὁν διδάσκαλον ὄντα καὶ τὰς κατὰ νόμον κρίσεις εὐδόκιμον, μὴ πιστεύσαι εἰς τὸδε, εἰ καὶ μὴ διόλου ἔννοεῖν, ἰσχυρῆς ἀνολας ἐστὶ. Καὶ ὅλῳ ἀπὸ τῶν βημάτων αὐτοῦ, ἃ καὶ οὐ συνείσαι διέφεραν, ἱκανὰ παριστᾶν. Καὶ ὅλῳ δὲ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Τὸ γὰρ κλεῖσαι τοὺς ἀποστόλους ἐκκληθῆναι τοῦ συνεδρίου, πρὸς τὸ ἐμφόβους αὐτοὺς καταστήσαι, εἰ καὶ αὐτῷ τὸ ἀνύποπτον περιποιεῖ, τοῦ μὴ ὡς ὁμογνώμοσι χαρίζεσθαι, τοὺς λόγους ποιεῖσθαι. Διόπερ οὐδὲ πολλῇ σφοδρότητι χρῆται, ἀλλ' ὡς ὑπὸ θυμοῦ μεθύουσιν οὕτω φησί· Προσέχετε ἑαυτοῖς τί μέλλετε πράττειν, εἰ οἶονεῖ. Μὴ ὡς ἔτυχε φέρεσθε. Εἴτα καὶ παραδείγματα ἀσυνείτως ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις χρησαμένων καὶ ἀλυσitelnως ἑαυτοῖς, προσφέρει Θεοῦδαν καὶ Ἰούδαν τὸν Γαλιλαῖον, οἳ μὴ πρὸς αἴσιον ἑαυτοῖς ἐκδεθήκασι πέρας. Οὐ παλαιὰ δὲ τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ νεαρά, καὶ ὧν αὐτόπται πολλοί. Ὃς ἂν ἡ πέρας, τὸ μὴ πρὸς ὁμοιον καταστήσαι πέρας φυλάξῃται τῶν παραδειγμάτων· εἴτα ὡς τοῦτοις ἐξομαλίσας τὸν λόγον, ἀποστήναι πειράσῃται τοὺς ἀκροατὰς τῆς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπιβουλῆς, μήπως, εἰ πρὸς ἀνεμπόδιστον ἀφώρμηται τέλος, ἅπερ ἔχει Θεὸν συλλήπτورا, λάθοιμεν, φησὶν, ἐπὶ θεομαχίαν ἀποτελευτῶντες, καὶ οὕτως οὐ κατ' ἐκείνων ἀλλὰ καθ' ἑαυτῶν ὀκλιζόμενοι πεφυκότος τοῦ κατὰ τοῦ τῷ Θεῷ δοκούοντος βάλλειν ἐπιχειροῦντος, εἰς τὸ καθ' ἑαυτὸν κατανεῖν. Εἰ γὰρ ἀνθρωπίνης ὁρμῆς ἔχεται, περιττὴ ἡ κατ' αὐτῶν ἀγανάκτησις. Τῇ γὰρ ἀρχῇ καὶ ὁ ἀφανισμὸς σύνδρομος, ὥστε τὰ παραδείγματα ὑπαινίττεται. Οὐκ εἶπε δὲ προφανῶς, τὸ τῶν ἀποστόλων ἐκ Θεοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων ὁρμῆς κεκινήσθαι, ἀλλ' ἐνδοιαστικῶς. Εἰ μὲν γὰρ εἶπεν ὅτι ἐκ Θεοῦ, ἀντίλογον ἂν εὐθέως ἐκείνοι. Εἰ δὲ ἐξ ἀνθρώπων, προχείρους πάλιν ἐποίησε αὐτοῖς κατὰ τῶν ἀποστόλων. Διὰ τοῦτο σοφῶς τὸν λόγον οἰκονομήσας, περιμίνει τὸ τέλος κλεῖσαι, καὶ μὴ προπετῶς κατὰ πράγματος ἀγνωσμένου φέρεσθαι. Πρὸς γὰρ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ὁ μαχόμενος, οὐκ ἐκείνο, ἀλλ' ἑαυτὸν καταλύει. Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινον, φησὶ, τί δεῖ πραγμάτων ὑμῖν; εἰ δὲ θεῖον, οὐδὲ μετὰ πραγμάτων δυνήσεσθε αὐτὸ καταλύσαι, ὡς μὴ προπετῶς δοῦναι κατὰ πραγμάτων ἀγνωσμένων χαρεῖν.

« Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς Ἀ
« ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστρεψε λαὸν ἱκα-
« νὸν ὅπως αὐτοῦ. Κάκεινος ἀπόλετο. Καὶ πάντες
« ὅσοι ἐπέβησαν αὐτῷ διεσκορπίσθησαν. Καὶ τὰ νῦν
« λέγω ὑμῖν. »

Ἐοίκασιν οἱ Γαλιλαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους Πιλάτου
Ἰστανσιακίνας, δόγμασιν ἐπόμενοι Ἰούδα τοῦ Γαλι-
λαίου. Ἦν δὲ τὸ δόγμα τοῦ Ἰούδα, ὡς καὶ Ἰώσηπος
ἐν τοῖς τελευταίοις τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας
ἔδειξεν, φαντασίαν ἐξαποστέλλον πολλὴν δι' εὐσε-
βειαν εὐτονίας. Κύριον γὰρ μὴδὲ μέχρι σπύματος
ἔφασκε δεῖν τινα λέγειν, μὴδὲ κατὰ τινα τιμὴν καὶ
φιλοφροσύνην. Οὕτω δὲ μὴδὲ τὸν βασιλεύοντα. Καὶ
πολλοὶ γε αὐτῶν διὰ τὸ μὴ εἰπεῖν Καίσαρα κύριον,
χαλεπωτάτας αἰκίας ὑπέμειναν. Οἱ καὶ ἐδίδασκον,
μὴ δεῖν παρὰ τὰς διατεταγμένας ἐν τῷ νόμῳ Μω-
σῆως, θυσίας ἐτέρας ἀναφέρεισθαι τῷ Θεῷ. Διόπερ
καὶ ἐκώλυον τὰς ὑπὸ τῆς γερουσίας τοῦ λαοῦ παρα-
δομένας γίνεσθαι περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλέως
καὶ τοῦ Ῥωμαίων ἔθνους. Εἰκὸς οὖν ἐπὶ τούτοις
ἀγανακτούντα πρὸς Γαλιλαίους τὸν Πιλάτον καλεῖσθαι
παρ' αὐταῖς αἰς ἑδόκουν κατὰ τὸν νόμον προσφέρειν
θυσίας αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι. Ὡς τότε ἀναμυχθῆναι
ταῖς προσφερομέναις θυσίαις τὸ αἷμα τῶν προσαγο-
μένων, καθὰ καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ ἐμ-
φέρεται.

« Ἀποστήτε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ
« εἰσαὶτε αὐτούς. Ὅτι ἐὰν ἡ εἰς ἀνθρώπων ἢ βουλὴ
« ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται. Εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ
« ἐστίν, οὐ δύνησθε καταλῦσαι αὐτὸ, μὴ ποτε καὶ
« θεομάχοι εὐρεθῆτε. Ἐπέσθησαν δὲ αὐτῷ. Καὶ
« προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους, δειράντες παρ-
« ἡγγεῖλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ.
« Καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς. Οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαί-
« ροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ
« ὀνόματος αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι. Πά-
« σαν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ κατ' οἶκον οὐκ
« ἐπαύοντο διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι Ἰησοῦν
« τὸν Χριστόν. »

Οὐκ εἶπεν ὅτι ἐκ Θεοῦ ἐστίν, ἀλλ' οὐδ' ἀνθρώπι-
νον τὸ ἔργον. Πρὸς γὰρ τὸ ἐκ Θεοῦ, εὐθὺς ἐκαίνοι
ἀνταλεγον ἂν, τὸ δὲ ἐξ ἀνθρώπων, θρασυτέρους ἐποίησε
κατὰ τῶν ἀποστόλων. Διόπερ ὅρα σύνεσιν ἀνθρώπου,
σοφῶς τὸν λόγον οἰκονομοῦντος. Περιμένειν τὸ τέλος
κελεύει. Οὐκ εἶπε δέ· Καὶ ἐὰν μὴ καταλύσῃτε αὐτὸ,
γινώτε ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐστίν, ἀλλ' Ἐὰν ἐκ Θεοῦ ἐστίν,
οὐ καταλυθήσεται. Τὸ μὲν γὰρ τῆς ἐκείνων λογισθεῖν
ἀπηνεῖας, τὸ δὲ τῆς θείας δυνάμεως. Ἐπέσθησαν
δὲ, τῷ μὴ παρουσίᾳ τῶν ἀποστόλων ταῦτα ῥηθῆναι,
ἀλλὰ χωρὶς. Ἐτι δὲ καὶ ὅτι συνεπιγνώμων αὐτοῖς
νομισθεῖς, καὶ τὴν ἐκδοσιν ὡς ἂν καὶ γένοιτο δεδο-
κῶς, ὥσπερ καὶ αὐτοῖς ὑπετίθει. Πρὸς δὲ καὶ ἡ
γλυκύτης τῶν λόγων μετὰ τοῦ δικαίου συνιβάλετο
αὐτῷ πρὸς τὸ πείσαι. Ἄλλ', εἰ ἐπέσθησαν, πῶς
ἔδειραν; Ἐπέσθησαν τῆς σφαγῆς ἀποσχέσθαι. Τοῦτο
γὰρ ὄργων μανιῶδως. Ἐδείραν δὲ τῷ μὴ δόξαι
ἀφρόνως ὀρμηθῆναι καὶ κατὰ ἀνεκτάτων. Καὶ ἦν τῷ

« V. 37, 38. Post hunc exstitit Judas Galileus in
« diebus descriptionis, et multum avertit post se
« populum : illeque periit, et quotquot parcerant
« ei dispersi sunt. Et de rebus presentibus dico
« vobis. »

Verisimile est Galilæos temporibus Pilati in sedi-
tionem motos fuisse, dogmata sequentes Judæ Gal-
ilæi. Dogma autem Judæ prout etiam Josephus in
postremis *Antiquitatum Judaicæ historię* libris
ostendit⁵⁵, multam præ se ferebat ambitionem, pro-
pter strenuitatem religionis. Dicebat enim nullum
oportere vel ore tenus Dominum appellare, neque
ullius honoris aut benevolentię gratia, et ita neque
eum qui regno potiretur. Et multi ipsorum, ne
Cæsarem dominum vocarent, miserrima perpassi
sunt supplicia. Hi etiam docebant non oportere alias
præter assignatas in lege Moysis victimas exhiberi
Deo, ideoque prohibebant traditas a senatu ac po-
pulo fieri pro salute regis ac gentis Romanorum.
Verisimile ergo est Pilatum propter ista Galilæis
indignatum jussisse, inter sacrificia quæ juxta legem
offerre videbantur, ipsos interim : ut tunc
mistus sit oblati hostis sanguis eorum qui capie-
bantur, prout etiam in Evangelio juxta Lucam re-
fertur⁵⁶.

53 : V. 38-42. Abstinate ab hominibus istis, et
« sinite illos. Nam si fuerit ex hominibus consilium
« aut opus hoc, dissolvetur : sin autem ex Deo est,
« non poteritis illud dissolvere, ne quando et Deo
« repugnare reperiamini. Persuasi sunt autem ab
« eo. Cumque advocassent apostolos, cæsis præce-
« perunt ne loquerentur in nomine Jesu, et dimi-
« serunt eos. Illi itaque ibant gaudentes a conspectu
« concilli : quod digni essent, ut pro nomine ejus
« contumelia afficerentur. Et quotidie in templo et
« in singulis domibus non cessabant docere et
« annuntiare Jesum Christum. »

Non dixi quod ex Deo esset, sed neque quod
humanum esset opus. Nam dicenti quod ex Deo, illi
statim contradixissent : si vero dixisset quod ex
hominibus, audaciores contra apostolos reddidisset.
Vide ergo hominis prudentiam qui sapienter dirige-
bat sermonem. Jubet autem expectare finem. Ne-
que dixit : Si non dissolveritis illud, scitote quod ex
Deo est, sed, Si ex Deo est, non dissolvetur. Illud
enim daretur feritati illorum, hoc autem divine
potentię. Persuasi sunt autem, cum hæc in aposto-
lorum presentia non dicerentur, sed illis foras
ejectis, tum quod is qui rem una cum ipsis explo-
rabat, rei eventum, hocne an illo modo succede-
ret, formidabat, quemadmodum etiam illis sugge-
rebat. Præterea autem sermonum lenitas una cum
æquitate ad persuadendum, fuerunt ipsi auxilio.
Verum si persuasi sunt, quomodo flagris illos ec-
ciderunt ? Persuasi quidem sunt, ne occiderent,

⁵⁵ Lib. xviii, 1 et 2. ⁵⁶ Luc. iii, 1.

nam hoc furibunde exoptabant: atiamen ceciderunt, ne viderentur insipienter ea tentasse quæ ipsis impossibilia erant. Ad hæc revera accidebat, ut triculentiā quidem illorum dissolvi, ex virtute esset consiliarii, verberare autem apostolos, eorum qui imbuta insania persuasi erant. Vide autem apostolorum ad meliora incrementum. Nam per afflictiones quibus devincendi sperabantur, magis exercebantur, ut ad efficaciorē magisque imperterritam doctrinam procederent, ut non in occulto, sed statim in templo quoque unde comprehensi erant, et ubivis etiam alibi Christum annuntiarent, eorum qui vim eis intulerant vanitatem auditoribus ostentantes.

54. CAPUT VII.

De electione septem diaconorum.

VI, 1, 2. In his autem diebus cum multiplicaretur discipuli, exortum est murmur Græcorum adversus Hebræos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ ipsorum. Cæterum duodecim illi cum advocassent multitudinem discipulorum, dixerunt: Non est æquum ut nos, derelicto sermone Dei, ministremus mensis.

Non in eisdem diebus, sed in quibusdam sequentibus. Verum more Scripturæ facturus narrationis exordium, hoc modo etiam nunc procedit. 'Ελληνιστὰς autem vocat non Græcos religione, sed Græce loquentes. Per murmur vero, alterius tentationis genus enarrat, non ab extrinsecis exortum, sed ab his qui intus erant. Hoc enim apostolorum probitatem demonstrat, qui undique et intrinsecus et extrinsecus impugnabantur, undique autem palmam referebant. Nam cum duodecim illi multitudinem advocassent, illos nempe qui ex eorum qui designandi erant præfectura, commodum erant reportaturi, electionem ipsis permittunt: indignum judicantes sese circummensarum apparatus impediri postposito verbo divino. Unde electos creantur diaconos, non iuxta gradum qui nunc est in Ecclesia, sed διακόνους, id est, ministros: ut omni cum diligentia et non neglectim distribuere viduis simul et orphanis ea quæ ad alimentum reposita erant: idque potissimum, viduis et orphanis, propter quos maxime exortum erat murmur. Vocat autem ministerium quotidianam elemosynam, ut quæ et facientibus medicinæ loco sit, et beneficio affectos honoret. Non erat autem malitiæ quod viduæ contemnerentur, sed ignaviæ multorum. Ideoque ubi dignum visum est, ut cura adhiberetur, sedatus est animi dolor. Vel etiam publicam dicunt administrationem. Nam hoc significare vult nomen διακονία. Siquidem Græci publicum: penū λήτρον appellant, quod quisque magno studio contendit liberaliter in illud inferre ad communem impensam quæ sibi abundant.

VI, 3-7. «Circumspicite ergo, fratres, viros ex vobis testimonio comprobatos septem, plenos Spiritu sancto, et sapientia, quos constituamus super hoc negotio. Nos vero orationi et administrationi sermonis incumbemus. Placuitque

Δεῖναι, τὸ μὲν τὴν σφοδρότητα αὐτῶν καταλυθῆναι, τῆς ἀρετῆς τοῦ συμβούλου, τὸ δὲ μαστίζει τῆς τῶν συμβουλευθέντων δεινοποιού μανίας. Ὅρα δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπὶ τὸ κρείττον ἐπίδοσιν. Καὶ δι' ὧν ἡλιθίζοντο καταγωνίζεσθαι θλιβερῶν, μάλιστα διὰ τούτων ἐπαλειφερόμενος πρὸς ἐνεργαστέραν χωρεῖν καὶ ἀκαταπληκτοτέραν διδασκαλίαν, ὥς μὴ ἐν παραδύσῳ, ἀλλὰ καὶ αὐθις ἐν τῷ ἱερῷ ἀπ' οὗ συνεληφθῆσαν, καὶ ὅποι δὴ ἀλλαχοῦ τὸν Χριστὸν εὐαγγελίζεσθαι, τὰ μάταιον τῶν ἐπηρεασάντων τοῖς ἀχροαταῖς ἐμπομπέοντας.

qui vim eis intulerant vanitatem auditoribus ostentantes.

ΚΕΦΑΛ. Ζ΄.

Περὶ χειροτονίας τῶν ἐπὶ τὰς διακόνων.

«Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν, ἐγένετο γογγυσμός τῶν Ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὅτι παρεβιωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν. Προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, εἶπον· Οὐκ ἄρεστόν ἐστιν ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις.»

Οὐκ ἐν ταῖς αὐταῖς ἡμέραις, ἀλλ' ἐν τισι τῶν μετ' ἐκεῖνας. Τῷ γραφικῷ δὲ εἶθει, ἀρχὴ διηγῆσεως καταβαλεῖσθαι μέλλον, οὕτω πρὸς αὐτὸν καὶ νῦν. Ἑλληνιστὰς δὲ οὐ τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ τοὺς Ἑλληνιστὰς φεγγομένους καλεῖ. Διὰ δὲ τοῦ γογγυσμοῦ, ἄλλου πειρασμοῦ εἶδος ἐξαγγέλλει, οὐκ ἀπὸ τῶν ἑωθεν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ἐντός. Τοῦτο γάρ τὸ δοκιμὸν τῶν ἀποστόλων παριστᾷ, πανταχόθεν μὲν πολεμουμένον ἀπὸ τῶν ἐντός καὶ ἐκτός, πάντοθεν δὲ τὸ ἀριστεῖον ἀποφερομένον. Προσκαλεσάμενοι γὰρ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος, τοὺς καὶ ἀπολαύειν μέλλοντας τῆς προστασίας τῶν προχειριζομένων, αὐτοὶς ἐπιτρέπουσι τὴν ἐκλογὴν, ἀναξίους χρίνοντας ἑαυτοὺς περὶ τραπεζοποιᾶν ἀπασχολεῖσθαι, τοῦ κατὰ Θεὸν λόγου ὀλιγορηκότας. Ὅθεν τοὺς ἐκλεγέντας εἰς διακόνους ἐχειροτόνησαν, οὐ κατὰ τὸν νῦν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις βαθμὸν, ἀλλὰ τοῦ διανέμειν μετὰ ἀκριβείας καὶ ὀφθαλμοῖς καὶ χῆραις τὰ πρὸς διατροφήν καὶ μὴ κατημελημένον, μάλιστα δὲ χῆραις καὶ ὀρφανοῖς δι' οὓς μάλιστα ὁ γογγυσμός. Διακονίαν δὲ καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, ὥς καὶ τοὺς ποιοῦντας θεραπεύουσιν, καὶ τοὺς εὐεργετούμενους σεμνύνουσιν. Οὐκ ἦν δὲ κενίας τὸ παρρηθῆναι τὰς χῆρας, ἀλλὰ ῥαθυμίας τῶν πολλῶν. Διὰ καὶ φροντίδος ἀξιοῦσθαι ἐπαύσατο τὸ λυπῶν. Ἡ καὶ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν. Τοῦτο γάρ τὸ τῆς διακονίας ὄνομα δηλοῦν βούλεται. Λήτρον γάρ τὸ δημόσιον καλοῦσιν Ἕλληνες ταμίον, παρόσον εἰς αὐτὸ πᾶς τις κατασκευασμένης ἵεται προσφέρειν ἀ φιλοτιμίας αὐτῷ εὐπόρηται πρὸς χορηγίαν κοινῇ.

«Ἐπιστάμενοι οὖν, ἀδελφοί, ἄνδρες ἐξ ὑμῶν μαρτυρομένους ἐπὶ τῇ πλήρει Πνεύματος ἁγίου καὶ σοφίας, οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης. Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν. Καὶ ἤρρεσιν ὁ λόγος

ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους. Καὶ ἐξελέξαντο Στέφανον ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ Πνεύματος ἁγίου, καὶ Φίλιππον, καὶ Πρόχορον, καὶ Νικάνορα, καὶ Τίμωνα, καὶ Παρμενᾶν, καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀντιοχείαν· οὗς ἐστήσαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων. Καὶ προσεβόησαν ἐπὶ τὴν αὐτοῖς τὰς χεῖρας. Καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἤρθανε, καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ σφόδρα. Πολὺς τε ὄχλος τῶν ἱερῶν ὑπήκουεν τῇ πίστει.

Πεπληρωμένους Πνεύματος ἁγίου καὶ σοφίας εἶναι τοὺς ἐκλεχθισμένους ἡ τῶν ἀποστόλων ἐπισκεψίς βούλεται. Ὡς γὰρ τῶν τυχόντων, κακηγορίαν φέρειν ὀφθαλμῶν καὶ χερῶν, ὡς οὐδὲ τῶν ἀναλισκόντων. Κἂν γὰρ μὴ κλέπτῃς ἢ, ῥάθυμος δὲ καὶ παροράσει ἀπολλύς πάντα, ἡ θρασυς καὶ ἐπὶ τῷ τυχόντι παρακινούμενος, οὐδὲν ὄφελος τῆς προστασίας, εἰ μὴ μετὰ ἀνοχῆς τὸν ψυδάρων. Τοῦτο μέγιστον δεῖγμα φιλοσοφίας. Ἡἴθνη δὲ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καταβάσει, φησὶν, ὅση τῆς ἐλεημοσύνης δεικνύς ἡ ἰσχύς, ὡς καὶ τῶν ἱερῶν τοῦ συστήματος μὴ ἀστοχῆσαι, τῆς προσλήψεως.

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

Ἰουδαίων ἐπανάστασις καὶ συκοφαντία κατὰ Στεφάνου, αὐτοῦ τε δημηγορία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν δώδεκα πατριάρχων. Ἐν ᾧ περὶ τῆς ἡμιῶν καὶ πυρῆς καὶ ἀναγνωρίσεως τῶν νῶν Ἰακώβ, καὶ περὶ τῆς γενέσεως Μωσέως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν γενομένης θεωρίας ἐν ὧν Σινᾷ. Περὶ τῆς ἐξόδου καὶ μοσχοποιίας τοῦ Ἰσραὴλ ἄχρι χρόνων Σολομῶντος, καὶ τῆς τοῦ ναοῦ κατασκευῆς. Ὁμιολογία τῆς ὑπερουρανίου δόξης Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθείσης Στεφάνῳ. Ἐν ᾧ ἡ λιθόλαυστος γεγονώς ὁ αὐτὸς Στέφανος, εὐσεβῶς ἐκνομήθη.

Στέφανος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως· ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ.

Κοινῆς οὐσης τῆς χειροτονίας τῶν ἐπειτὰ, αὐτοῦ τῷ ἐπιτηδεύοντι τῆς ἀποστολῆς πλείονα τὴν χάριν ἐπεπάσατο. Ὁ γὰρ πρὸς τῆς χειροτονίας τέρατα μὴ ἁπλῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς διὰ τῆς χειροτονίας γνώριμος κατέστη, τότε καὶ τὸ ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ χάρισμα διεδείκνυτο, ἵνα φανερὸν ᾖ ὅτι οὐκ ἀρκεῖ μόνῃ ἡ χάρις, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς χειροτονίας εἰς χάριτος προσθήκην, κατὰ τὸ διάφορον τῶν δεχομένων ἐξ ἐτοιμότητος.

Ἀνέστησαν δὲ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Λιβερινῶν, καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλεξανδρίων, καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Κιλικίας, καὶ Ἀσίας, συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ, καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιτεῖναι τῇ σοφίᾳ, καὶ τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει. Τότε ὑπέβαλον ἄνδρας λέγοντας, ὅτι Ἀκηκόαμεν αὐτοῦ λαλοῦντος ῥήματα βλάσφημα εἰς Μωσὴν καὶ τὸν Θεόν. Συνεκίνησάν τε τὸν λαὸν καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς γραμματεῖς.

Ἀνάστασιν πάλιν τὸν παροξυσμὸν αὐτῶν φησὶ καὶ τὴν ὁρμὴν οὐ μόνον ἀπ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐτέρου πλήθους· τάχα συζητεῖν ἱκανοὺ καὶ σοφί-

sermo coram tota multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum plenum fide et Spiritu sancto, et Philippum, et Prochorum, et Nicanorem, et Timonem, et Parmenam, et Nicolaum, proselytum Antiochenum: quos statuerunt in conspectu apostolorum. Et cum orassent, imposuerunt eis manus. Et sermo Dei crescebat ac multiplicabatur numerus discipulorum in Jerusalem valde, multaque turba sacerdotum obtemperabat fidei.

Impletos esse Spiritu sancto et sapientia eos qui eligendi essent, apostolorum obsecratio requirit. Neque enim quorumvis est maledicentiam ferro orphanorum et viduarum, sicut neque eorum qui ipsos exedunt ac devorant. Nam licet far non fuerit, segnis tamen suaeque negligentia omnia perdens, aut temerarius quidquid occurrerit pervertens, nihil utilitatis supra praefectura afferent, nihil ex tolerantia nugatorum quod maximum est sapientiae indicium. Dicit autem quod sermo Dei in huiusmodi quasi descensu crescebat (ostendens quanta sit vis elemosynae), adeo ut ne coetus quidem sacerdotum a scopo aberraverit quin simul assumpta sit.

56 CAPUT VIII.

Judaeorum insurrectio et calumnia adversus Stephanum, ejusque concio de Dei erga Abraham testamento, et de duodecim patriarchis: in quo etiam de fame, tentatione ac recognitione filiorum Jacob continetur, et de nativitate Moysi, divinaque ad eum apparitione facta in monte Sina, de egressu filiorum Israel et rituli formatione usque ad tempora Salomonis, ac templi adificationem. Confessio supercaelestis gloriae Jesu Christi Stephano revelata in qua lapidatus ipse Stephanus religioso obdormivit.

VI, 8. Porro Stephanus, plenus fide ac fortitudine faciebat prodigia et signa magna in populo.

Cum communis fuerit illorum septem designatio, hic majori ad electionem idoneitate copiosiore contraxit gratiam. Qui enim ante electionem prodigia non faciebat, ut qui nec satis cognitus erat, ubi per electionem cognitus effectus est, tunc etiam donum quod electionem consecuturi erant demonstrabatur, ut manifestum fiat quod non sola sufficiat gratia, sed opus est quoque addi electionem ad gratiae augmentum juxta praestantiam eorum qui ex promptitudine suscipiuntur.

VI, 9-12. Exorti sunt autem quidam de congregatione quae dicebatur Libertinorum, et Cyrenensium, et Alexandrinorum, et eorum qui erant ex Aethiopia et Asia disputantes cum Stephano, et non poterant resistere sapientiae et spiritui qui loquebatur. Tunc subordinaverunt viros qui dicebant: Audivimus eum loquentem verba blasphemia in Moysen 57 ac Deum. Commoveruntque plebem et seniores ac scribas.

Rursum ἀνάστασιν dicit ipsorum exacerbationem et impetum, non a suis tantum, verum etiam ab alia multitudine, quae fortassis ad disputandum et

philosophandum idonea erat, nempe Libertinorum, et Alexandrinorum, et Cyrenensium, et Cilicum, et Asianorum. Et quemadmodum per unam multitudinem est disputatio, ita et per alios est accusatio, et forma dolos textentium ac deploratorum. Prohibiti enim a Gamaliele, ut nihil contra apostolos tentarent, imo nihil habentes adversus illos accusationis, Stephanum de præsentibus rebus calumniose aggrediuntur, a veri inquisitione aberrantes nugaci loquacitate. Libertinos autem dicit fortassis vocari Romanos, quod a Livia Augusti conjugis seipsos celebres reddiderint : eo quod et mulier percelebris esset, et ab Augusto, virtutis gratia, eximio adamaretur : cui sane ipsa quoque id respondit, ut ad Augusti sepulchrum toleranti animo perseveraverit. *Alio modo* : Libertinorum et Cyrenensium, qui erant a civitate, quæ est trans Alexandriam : nempe circa sophisticen vires ac gloriam apud Hebræos habentium : quorum varix congregationes Hierosolymis erant, inhabitantium more gentium. Ideo quoque synagogas habebant, nempe loca separata ad lectionem legum Mosaicarum. Multi siquidem eorum, qui adorationis gratia Jerusalem accedebant, maxime circa Pascha, quod non licebat extra Jerusalem celebrare, in ea agebant. Ne enim continue cogerentur a patriis locis peregre agere frequentando Jerusalem, ibidem residebant. Libertinos autem appellabant, qui a Romanis manumissi erant. Stephano igitur indignum ducente cum eis tanquam corde excecatis conversari, ipsi, suæ vanitati sidentes, ad disputandum cum eo processerunt. Solum autem ad eum, non ad alium : tum quidem invidia eorum, quæ edebantur ab eo signorum, ut si forte ad hæsitantiam ac consilii inopiam eum adigerent, pudore suffunderent, tanquam insipienter se habentem in his quæ sibi delegata essent : tum etiam ut distractione disputationis erga ipsos, causa illi essent ut a signis vacaret. Cum itaque his de causis illi instarent, insuper maligno quoque animo ad quippiam adversus legem dicendum impellerent, ad quod etiam omne studium illorum tendebat : **58** ipse malitiam eorum aggressus, initio facit hoc, ut acriori certamine quod illis præcipuum erat aggrediatur, ac divini qui in eo erat Spiritus et sapientiæ virtute os ipsis obstruat. Deinde etiam ad ea quæ isti decernebant, obscurius quam ut possint intelligere, quædam in medium affert. Propter quod et ipsi jam deinceps clam procedebant, et ipse postea apertissime, quod in animo erat eis proponebat. Quidnam? Certe legis cessationem, quam non exprimebat, sed innuebat. Nam si id manifeste expressisset, falsis non fuisset eis opus testibus, quod ipsi quidem finis optatus fuit, illis vero perditionem paravit.

« Et insurgentes corripuerunt eum, adduxerunt eum in concilium. »

Furtivos ubique nanciantur aggressus : Christum comprehendentes per viros homicidas, gladios, noctis lampadum sacumque auxilio, ferentes. Petrum reliquosque apostolos a templo, nunc autem

σταῖν, Λιβερτίνων, καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ Κυρηναίων, καὶ Κιλικίων, καὶ Ἀσιανῶν. Καὶ ὥστερ δι' ἑτέρου πλήθους ἢ συζητήσεως, οὕτω καὶ δι' ἑτέρων ἢ κατηγορίας, καὶ τὸ σχῆμα δολοπλόκων καὶ ἀπεινοσμένων. Κωλυθέντες γὰρ ὑπὸ Γαμαλιὴλ μὴδὲν κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπιχειρεῖν, καὶ μὴδὲν ἔχοντες κατ' ἐκείνων ἐγκλεῖν, Στεφάνῳ τὰ νῦν συκοφαντικῶς ἐπιτίθενται, ἀστοχῆσαντες τῆς διὰ τῶν λογολεσχῶν συζητήσεως. Λιβερτίνους δὲ τοὺς Ῥωμαίους καλεῖσθαι τάχα φησὶν, ἀπὸ Λιβίας τῆς Αὐγούστου γυναικὸς ἐπισημίσαντες ἑαυτοὺς, καθότι καὶ περιφανὴς ἡ γυνή, καὶ δι' ἀρετὴν στεργομένη διαφερόντως ὑπὸ Αὐγούστου. Ὁ δὲ καὶ αὐτὴ εἰς ἀντάμειψιν, τῷ τάχα τοῦ Αὐγούστου προσκαρτεροῦσα διέζησεν. — Ἀλλως Ἀιβερτίνων καὶ Κυρηναίων τὼν ἐπέκεινα Ἀλεξανδρείας, ἅτε περὶ σοφιστικῆν τὸ κράτος ἀποπερμένων παρ' Ἑβραίοις. Ὅν καὶ διάφοροι συναγωγαὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατὰ ἔθνη ἐναυλιζομένων. Διὸ καὶ συναγωγὰς εἶχον τόπους ἀφωρισμένους ἐπ' ἀναγνώσει τῶν Μωσαϊκῶν νόμων. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἐπιδημοῦντων προσκυνήσεως χάριν εἰς Ἱερουσαλὴμ, μάλιστα κατὰ τὸ Πάσχα, ὃ οὐκ ἔξην ἔξω τελεῖν τῆς Ἱερουσαλὴμ, συνδιέτριβον ἐν αὐτῇ. Ὡς ἂν οὖν μὴ συνεχῶς ἀναγκάζονται ἀπὸ πατρίδων ἀποδημεῖν, φοιτῶντες εἰς Ἱερουσαλὴμ προσήδρευον ἐκεῖ. Λιβερτίνους δὲ τοὺς Ῥωμαίων ἀπελευθέρους ἐκάλουν. Στεφάνου τοίνυν ἀπαξιούντος αὐτοῖς ἅτε πεπωρωμένοις τῇ καρδίᾳ προσομιλεῖν, αὐτοὶ τῇ ἑαυτῶν ματαιότητι θαρρύνοντες, ἐπὶ τὸ συζητεῖν αὐτῷ προεφέροντο. Πρὸς αὐτὸν δὲ μόνον, οὐ πρὸς ἕτερον, τὸ μὲν, φθόνῳ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τελουμένων σημείων, ὡς ἂν εἴπω εἰς ἀπορίαν αὐτὸν παραστήσειαν, αἰσχύνῃν αὐτῇ προσπορίωσι, τὼν προσθευομένων ἀμαθῶς ἔχοντι. τὸ δὲ, καὶ ὡς τῷ περισπασμῷ τῆς πρὸς αὐτοὺς συζητήσεως, σχολὴν αὐτῷ τῶν σημείων περιποιοῖντο. Διὰ ταῦτα οὖν ἐπικειμένων αὐτῶν, καὶ πρὸς τοῦτοις εἰπεῖν τι ἐπαγόντων φιλοπονηρῶς κατὰ τοῦ νόμου, δι' ὃ καὶ ἡ πᾶσα σπουδὴ, αὐτοὺς φθάσας τὸ φιλοπνηρον αὐτῶν, τοῦτο ποιεῖ κατ' ἀρχὰς, ἀγωνιστικώτερον αὐτοῖς ἀρχὴν ἐφορήσας, καὶ τῇ δυνάμει τοῦ ἐν αὐτῷ θεοῦ Πνεύματος καὶ σοφίας εἰς ἀφασίαν αὐτοὺς συνελύσας. εἶτα καὶ πρὸς ἃ ἐβούλοντο οὗτοι αἰνιγματωδέστερον συμβαλὼν, ὡς οὐδὲ πρὸς τοῦτο συνετώς ἔχειν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ληστρικώτερον τὸ ἀπὸ τοῦδε ἐχώρων ἦδη. Καὶ αὐτὸς τὸ ἀπὸ τοῦδε γυμνάτα τὸ δι' ἐπιθυμίας αὐτοῖς ἐπετίθει. Τί τοῦτο; τὴν τοῦ νόμου κατάπαυσιν. Ἦν οὐκ ἔλεγε μὲν, ἠνίκατο δὲ. Ἐπεὶ εἰ φανερώς ἔλεγε, οὐκ ἂν ἐδίοντο τῶν ψευδομαρτύρων. Ὅπερ αὐτῷ μὲν τὸ ποθοῦμενον τέλος, ἐκείνοις δὲ τὸν διεθρον ἐθησαύρισεν.

« Καὶ ἐπιστάντες συνήρπασαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον εἰς τὸ συνέδριον. »

Πανταχοῦ τοῦ ληστρικοῦ ἔχονται Χριστὸν μὲν μετὰ φονίωντων ἀνθρώπων ὑπὸ λαμπάσι καὶ φανοῖς καὶ μαχαιοφορούντων συλλαμβάνοντες. Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ νῦν δὲ Στά-

φανον ἀπὸ τοῦ διδασκαλικοῦ τόπου ἐπὶ τὸ συνέδριον A
κριθησόμενον ἀρπάζοντες.

« Ἐστησάν τε μάρτυρας ψευδεῖς, λέγοντας · Ὁ
· ἄνθρωπος οὗτος οὐ παύεται ῥήματα βλάσφημα λα-
· λῶν κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νό-
· μου. Ἀκηκόαμεν γάρ αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ὁ Ἰη-
· σοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος, καταλύσει τὸν τόπον τοῦ-
· τον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθνη ἃ παρέδωκεν ἡμῖν Μω-
· σῆς. »

Ἵπέβαλον ἄνδρας λέγοντας, ὅτι Ἀκηκόαμεν αὐ-
τοῦ ῥήματα βλάσφημα λαλοῦντος εἰς Μωϋσῆν καὶ
τὸν Θεόν. » Τίνα δὲ τὰ ῥήματα; « Οἱ Ἰησοῦς ὁ Να-
ζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον. » Καὶ
μὴν εἰρηκε τοῦτο Στέφανος, εἰ καὶ μὴ γυμνῶς οὖ-
τως. Πῶς οὖν ὑποβολιμαῖοι οὗτοι καὶ ψευδομάρτυ-
ρες; ὅτι οὐχ ὥσπερ ἤκουσαν, καὶ ἐληρώδουν. Ἀλλ' B
ἐπειδὴ ἄλλως μὲν ἤκουσαν, ἄλλως δὲ νῦν αὐτοὶ
προσέχουσιν, εἰκότως καὶ ψευδομάρτυρες ἀναγρά-
φονται. Ὡς γάρ ἐπὶ Χριστοῦ τὸ δυνάμενον καταλύ-
σαι τὸν ναὸν, ψευδομαρτυρία (οὐ γὰρ Χριστὸς εἶπε,
λύσω, ἀλλὰ, « λύσατε, » ἐκαίνοις τὸ λύσαι, οὐχ
ἐαυτῷ ἀνατιθεῖς, δι' ὃ καὶ ψευδεῖς) · οὕτω καὶ νῦν
ψευδεῖς, οἱ τῷ Ναζωραίῳ τὸν Στέφανον φάσκοντες
τὴν κατάλυσιν τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου ἀνατιθέναι.
Καὶ τοῦτο ποιεῖν ἄνδρα Ναζωραῖον δηλονότι αὐτο-
χειρὶ, καὶ οὐ Θεὸν καὶ διὰ Ῥωμαϊκῶν στρατοπέδων.
Τὰ δὲ Μωϋσεως ἔθνη προδῆλως ὁ αὐτὸς Θεὸς, καὶ
διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, ἐπὶ τὸ
κρεῖττον ἡλλοίωσαν. Τὸ δὲ, ὁ Ναζωραῖος, ὀνειδιστι-
κῶς. Στέφανος δὲ οὐδαμῶς Ναζωραῖον εἰρηκε τὸν C
Χριστὸν, εἰ μὴ οἱ Ἑβραίων ἀρχοντες. Αὐτὸς δὲ σε-
δάσμιον αἰὲν τὸν Χριστὸν καὶ δίκαιον ὑπὸ προφητῶν
καταγγελλόμενον, καὶ συμπάροντα αἰὲν τῷ Θεῷ. Ὡς
δήλον καὶ ἀπὸ τῶν προκειμένων αὐτοῦ λόγων. Οἷς
καὶ συναπῆλθε τοῦ μοχθηροῦ τούτου ζῆν ἀπολυθεῖς.
« Καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον. » Πολλὴ γάρ ἦν αὐτοῖς
εὐλάβεια περὶ τοῦ ναοῦ, ἅτε καὶ μετοικεῖν βουλομέ-
νοις. Διπλὴ δὲ κατηγορία εἰ ἀλλάξει τὰ ἔθνη, καὶ
ἕτερα ἀντείσταται. Προεβάλλετο δὲ πανταχοῦ ὁ Μω-
σῆς, ἐπειδὴ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐ σφόδρα ἐμελλεν αὐτοῖς,
ὥς τὰ Μωσείως. Οὕτως ὅπως ἔζων πρὸς μόνην τὴν
τοῦ πληθους δόξαν.

« Καὶ ἀνένισαντες εἰς αὐτὴν ἅπαντες οἱ καθεζό-
· μενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ D
· ὥσπερ πρόσωπον ἀγγέλου. Εἶπε δὲ ὁ ἀρχιερεὺς, Εἰ
· ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει; Ὁ δὲ ἔφη. »

« Εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. » Οὕτως ἔστι καὶ ἐν
ἐλάττω βαθμῇ ὄντα, ἐπίχαριν καὶ λαμπρὸν ὁρα-
σθαι. Ἵνα οὖν πληγῶσιν οἷς ἐμελλεν εἶρεῖν, τῷ κατα-
πληκτικῷ τοῦ προσώπου εἰς τὸ τῶν λόγων εὐπαρά-
δεκτον προοιμιάζει.

« Ἄνδρες ἀδελφοί καὶ πατέρες, ἀκούσατε. »

Ὅρα αὐτὴν οὐκ ἐπιτρέχοντα τῷ διδάσκειν, ἀλλ'
ἀναγκαζόμενον ὑπὸ τῶν ζητούντων. Καὶ ἐπειδὴ ἐκρά-
τει τῷ λόγῳ καὶ τοῖς σημείοις, ἀφόρητος ἦν αὐτοῖς.

et Stephanum iudicandum, a doctrinae loco ad con-
cilium rapientes.

VI, 13, 14. « Ac statuerunt falsos testes, qui di-
· cerent : Homo iste non cessat loqui verba blan-
· phema adversus locum sanctum hunc et legem.
· Audivimus enim eum dicentem, quod Jesus Na-
· zarenus hic demolietur locum hunc; et mutabit
· instituta quae tradidit nobis Moyses. »

Submiserunt viros, qui dicerent : « Audivimus
eum loquentem verba blasphemia adversus Moysen,
ac Deum. » Quenam autem sunt ea verba? « Quod
Jesus Nazarenus hic demolietur locum hunc. »
Atqui hoc dixit Stephanus, etsi non adeo aperte:
quomodo ergo sunt hi suppositi falsique testes?
B Quia non ut audierant ita narrabant : sed alio qui-
dem modo audierant, nunc vero ipsi alio modo
proferebant : merito itaque falsi testes esse refe-
runtur. Quemadmodum enim de Christo quod pos-
set templum dissolvere falsum fuit testimonium⁶⁶,
(neque enim Christus dixerat, Solvam, sed, « Sol-
vite », ad illos, non ad se referens resolutionem)
ita et nunc mendaces sunt qui Stephanum alunt
legis ac loci demolitionem Nazareno attribueret; 59
quodque vir Nazarenus suis videlicet manibus fa-
ceret, et non Deus etiam per Romanos exercitus.
Moyses vero instituta manifeste Deus ipse per disci-
pulos suos et apostolos in melius commutavit.
Nazarenus autem contumeliose dictus est. Nam
Stephanus nequaquam Nazarenum dixit Christum,
sed Hebraeorum principes : ipse venerandum sem-
per Christum ac justum a prophetis annuntiatum,
Deoque semper dixit astantem, veluti etiam ex
propositis ejus sermonibus manifestum est, cum
quibus una discessit ab hac vita flagitiosa absolutus.
« Demolietur locum hunc. » Multus siquidem de
templo illis metus erat, ut qui etiam propter illud,
locum habitationis mutassent. Duplex autem erat
accusatio : quod instituta mutaturus esset, et eorum
loco alia inducturus. Ubique etiam obtendebatur
Moyses : quandoquidem Dei placita non aequae illis
curae erant ut Mosi : ita ad solam multitudinis
gloriam, vitam omnino dirigebant.

VI, 15; VII, 4-2. « Et intuentes eum universi
D « qui sedebant in consilio, viderunt faciem ejus
· tanquam faciem angeli. Dixit autem princeps
· sacerdotum : Num haec ita se habent? At ille
· ait. »

« Viderunt faciem ejus. » Ita contingit etiam illum
qui in inferiori gradu est gratiosum ac splendidum
videri. Ut ergo sermonibus quos dicturus erat
consternarentur, a faciei stupore, quo facilius verba
ejus excipiantur, sumit exordium.

« Viri fratres et patres, audite. »

Vide quod se ad docendum non inseruerit, sed
ab his qui interrogaverunt coactus sit. Et quoniam
verbis ac signis vincebat, intolerabilis eis erat.

⁶⁶ Matth. xxvi, 21. ⁶⁷ Joan. ii, 19.

Falsum vero testimonium mercede conductorum A inductum est, ne violentia in negotio subleat. Siquidem Deum non timebant, sed ad hominum gloriam respiciebant. Est autem vere sapiens ac animi magnitudine plenum exordium. Nominum etenim proprietate demonstrare intendit prudentis non esse, injuriosum quidpiam, aut quod damnum afferat adversus fratres ac patres inducere: id autem afferre quod et gloriam novit et lucrum parere, hoc demum viri est natura absoluti, quique salutis ad eos loquitur ad quos est sermo. At de vobis, inquit, nihil tale concipi potest: quod enim vocationis fratrum ac patrum mihi facta sit **60** mentio, in contrarium huius actum est, cum vos tanquam communis naturae oblitos procedere animadvertam indiscretum erga nos odio, quod vos inducit ad ea quoque praetergrediendum, quae ad divinam referuntur potentiam. Nam ut cetera omittam, horum vobis memoriam suggero, quae non sine divina potentia finem sortiuntur, signorum, inquam, ac prodigiorum per nos editorum, quorum et vos testes estis, quae non alio modo prosperum sortirentur effectum. Sed postquam Stephanum per fratrum ac patrum appellationem, haec obscure designantem comperimus: nunc etiam consideremus quae his addita sunt non vulgari modo, sed cum magna ac divinitus afflata sapientia.

VII, 2-5. Deus gloriae apparuit patri nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charran, dixitque ad eum: Egrede de terra tua et de cognatione tua, et veni in terram quamcunque ostendero tibi. Tunc egressus de terra Chaldaeorum habitavit in Charran: et inde, postquam mortuus est pater ejus, transtulit eum in terram hanc, in qua vos nunc habitatis, et non dedit illi haereditatem in ea, ne vestigium quidem pedis.

Vide et hic quomodo statim ab exordio tollit eorum gloriam, referendo gloriam non ad templum neque ad gentem, sed ad solum Deum. Nam quod ait, *Deus gloriae*, idem est ac si dictum sit, *Deus glorificatus*. Hic autem Deus glorificatus est eo quod is qui ex perplexis ac difficilibus commoda facit et facillia, atque ex ingloriis reddit gloriosos, etiam nos tales efficiet. Siquidem qui immensa sapientia hominibus a saeculo imperavit, idem ipse nunc ea quae his visa sunt impossibilia, ad facilitatem perducere voluit. Utque hoc fiat credibile, Abraham ejusque historia in medium adducitur, qui non in templo, non per hostias, Dei apparitionem nactus est cum in Mesopotamia esset. Haec autem profert, veluti jam dictum est, demonstrans Deum gloriosum, quod in illis fecit, posse et in nobis facere, quodque occultum est manifestum constituere. Atqui cum multae nationes ac reges dolose cum Abraham ejusque semine congregarentur, illi quidem ad nihilum redacti sunt, quod autem humiliter, factum est sublimius. Si ergo Deus gloriae in his ita dispensavit, **61** oportet, inquit, considerare ne et in nobis talia contingant. —

H δὲ ψευδομαρτυρία τῶν μισθωθέντων εἰσήγαγετο, ἵνα μὴ δόξῃ τὸ πρᾶγμα ἐπιήρεια εἶναι. Τὸν μὲν γὰρ Θεὸν οὐκ ἐφοβούντο, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων δόξαν ἐπέθετον. Σοφὸν δὲ τῷ ὄντι καὶ μέγαλοφροσύνης μεστόν τὸ προοίμιον. Τῇ γὰρ τῶν ὀνομάτων οἰκειώσεσι βούλεται παριστῆναι, ὡς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ πατέρας ὁριστικὸν εἶναι καὶ ἐπισημικὸν εἰσῆγεσθαι οὐκ ἐμφρονος. Ἄλλ' ὁ καὶ δόξαν οἶδε καὶ κέρδος ποιεῖν, ἀνδρὸς τοῦτο τὴν φύσιν ἐξακριβοῦντος, καὶ σωτηρίας τοῖς πρὸς αὐτὸν ὁ λόγος ἀπορρυγγομένου. Ἄλλ' ἐφ' ὅμιν, φησὶν, οὐδὲν ἐστὶ τοιοῦτο κατανοεῖν. Ὑπερ γὰρ ἐμοὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν καὶ πατέρων ὑποβολή: καὶ τοῖς, ἀπαντασίας τοῦτο, ὥσπερ ἐπὶ ἐλεγχόμενους τῆς κοινῆς φύσεως χωροῦντας ὁρᾷ, ἀναθεωρῶ, τοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀδιακρίτου μίσους, παρεισχυμένῳ ἐμποιούντος ὅμιν καὶ τὰ πρὸς θεῖαν βολὴν ἀναγόμενα. Ἰνα γὰρ ἄλλα ἀφ' αἵς, τὴν τοῦτον ὅμιν ἀναθεῖ μνήμην, ἡ θεία: οὐκ ἀμοιρὰ τέλος θεῖναι βολῆς, τὰ δ' ἡμῶν φημι σημεῖα καὶ τέρατα, ὧν καὶ ὑμεῖς μάρτυρες, οὐκ ἄλλως ἐνεργεῖσθαι κατανοοῦμενα. Ἄλλα ταῦτα διὰ τῆς τῶν ἀδελφῶν καὶ πατέρων ὑπαινιξάμενον κληθεὶς: Στεφάνου κατεκλιφότες, σκοπῶμεν ἥδη καὶ τὰ πρὸς τοῦτοις οὐ κατὰ τὸ τυχόν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς κείμενα τῆς ἐνθεοῦ σοφίας.

Ἡ δὲ ψευδομαρτυρία τῶν μισθωθέντων εἰσήγαγετο, ἵνα μὴ δόξῃ τὸ πρᾶγμα ἐπιήρεια εἶναι. Τὸν μὲν γὰρ Θεὸν οὐκ ἐφοβούντο, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων δόξαν ἐπέθετον. Σοφὸν δὲ τῷ ὄντι καὶ μέγαλοφροσύνης μεστόν τὸ προοίμιον. Τῇ γὰρ τῶν ὀνομάτων οἰκειώσεσι βούλεται παριστῆναι, ὡς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ πατέρας ὁριστικὸν εἶναι καὶ ἐπισημικὸν εἰσῆγεσθαι οὐκ ἐμφρονος. Ἄλλ' ὁ καὶ δόξαν οἶδε καὶ κέρδος ποιεῖν, ἀνδρὸς τοῦτο τὴν φύσιν ἐξακριβοῦντος, καὶ σωτηρίας τοῖς πρὸς αὐτὸν ὁ λόγος ἀπορρυγγομένου. Ἄλλ' ἐφ' ὅμιν, φησὶν, οὐδὲν ἐστὶ τοιοῦτο κατανοεῖν. Ὑπερ γὰρ ἐμοὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν καὶ πατέρων ὑποβολή: καὶ τοῖς, ἀπαντασίας τοῦτο, ὥσπερ ἐπὶ ἐλεγχόμενους τῆς κοινῆς φύσεως χωροῦντας ὁρᾷ, ἀναθεωρῶ, τοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀδιακρίτου μίσους, παρεισχυμένῳ ἐμποιούντος ὅμιν καὶ τὰ πρὸς θεῖαν βολὴν ἀναγόμενα. Ἰνα γὰρ ἄλλα ἀφ' αἵς, τὴν τοῦτον ὅμιν ἀναθεῖ μνήμην, ἡ θεία: οὐκ ἀμοιρὰ τέλος θεῖναι βολῆς, τὰ δ' ἡμῶν φημι σημεῖα καὶ τέρατα, ὧν καὶ ὑμεῖς μάρτυρες, οὐκ ἄλλως ἐνεργεῖσθαι κατανοοῦμενα. Ἄλλα ταῦτα διὰ τῆς τῶν ἀδελφῶν καὶ πατέρων ὑπαινιξάμενον κληθεὶς: Στεφάνου κατεκλιφότες, σκοπῶμεν ἥδη καὶ τὰ πρὸς τοῦτοις οὐ κατὰ τὸ τυχόν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς κείμενα τῆς ἐνθεοῦ σοφίας.

Ὁ Θεὸς τῆς δικῆς ἐφθῆ τῷ πατρὶ ἡμῶν Abraham ὅτι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαρρᾶν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν: Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν, ἣν ἀνέλωσι δειξάν. Τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων, κατοικήσας ἐν Χαρρᾶν. Κάκειθεν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τοῦ πατέρα αὐτοῦ μετέκισσε αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην εἰς γῆν ὅμεις νῦν κατοικεῖτε. Καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ, οὐδὲ βῆμα ποδός.

Ὅρα κἀναθεῖς πῶς ἐκ προοιμίων τὴν δόξαν αὐτῶν καθαιρεῖ, τὴν δόξαν οὐ τῷ ναφ, οὐ τῷ ἔθνει ἀνατιθεῖς, ἀλλὰ μόνῳ Θεῷ. Τὴν γὰρ, τὸ Θεὸς τῆς δικῆς, ἀντὶ τοῦ, ὁ δεδοξασμένος, εἰρήται, Θεός. Οὗτος δὲ ὁ δεδοξασμένος, ἐξ ἀμνησίων ἀμνησάντων ὁρῶν, καὶ τοὺς ἀτίμους ἐντίμους ποίων, καὶ ἡμᾶς ποιήσει. Ὁ γὰρ τοῖς ἐξ αἰῶνος ἀμνησάντων ἀνθρώπων σοφία διταξάμενός, οὗτος ἐκείνους νῦν, τὰ δόξαντα τοῦτοις ἀμνησάντων ἐπὶ τὸ εὐαγγέλιον προάγειν βεβούληται. Καὶ ἵνα τοῦτο πιστὸν ᾖ, Abraham τῷ λόγῳ παρὰγεται καὶ ἡ κατ' αὐτὸν ἱστορία, ὅς οὐκ ἐν ναφ, οὐ διὰ θυσιῶν, τῆς Θεοῦ ἐμφανείας ἡξιώται ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ. Ταῦτα δὲ προκομίζει, ὡς ἥδη εἰρήται, παριστῶν ὡς ὁ δεδοξασμένος Θεὸς ὅπερ ἐπ' ἐκείνων καὶ ἐφ' ἡμῶν ὁνατός ποιήσει, καὶ ἐξ ἀφανείας εἰς ἐμφανείαν περιστήσει. Καίτοιγε πολλῶν ἐπιβούλων αὐτῷ Abraham καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἐθνῶν καὶ βασιλέων προσηλυθέντων, ἀλλ' οἱ μὲν ἠφανίσθησαν, ἐπὶ μείζον δὲ τὰ πενιότερον προῦθη. Εἰ οὖν οὕτως ἐπὶ τούτων τῆς δικῆς Θεὸς φρονέμεται, σκοπεῖν, φησὶ, χρὴ καὶ περὶ ἡμᾶς μὴ τὰ ὁμοία ἀποδοῖ. — Ἀλλως. Ὅρα πῶς αὐτοὺς ἀπάγει τῶν σωματικῶν, καὶ τῶς ἀπὸ τοῦ τόπου, Θεῷ τὴν δόξαν, οὐ τῷ τόπῳ προσνέμων,

Αὐτοὺς γὰρ ἡ τῆς δόξης πηγὴ, μὴ δοῦμενος τῆς παρ' αὐτῶν, φησί, διὰ τοῦ ναοῦ δόξης. Τῆς Γραφῆς δὲ λεγούσης, Θάβρα τὸν πατέρα τοῦ Ἀβραάμ ἐξορμῆσαι ἐκ γῆς Χαλδαίων ἐξελεῖν, πῶς νῦν Στέφανος τῷ Ἀβραάμ ἀνατίθῃ τὸν χρηματισμὸν τούτων; πρὸς δ' ἔστιν εἰπεῖν, ὡς τῷ Ἀβραάμ μὲν ὁ χρηματισμὸς γέγονεν, ἀλλ' ἐπειδὴ παιδὸς ὁρμὴ ἐκ χρηματισμοῦ οὐκ εἶχεν ἀντιλέγειν καὶν πατὴρ, τῷ ὑποδείγματι τούτῳ εἰς ἡπαίθειαν ἀποσκάπτων τοὺς νῦν, οὕτω προάγει τὸν λόγον. Πῶς γὰρ οὐκ ἀπειθεῖν ἐξελέγονται, εἰ Θάβρα μὲν παιδὸς οὐκ ἀντίτερον ὁρμῇ, αὐτοὶ δὲ μετὰ θεοσημαίων πείραν οὐ μένον ἀπειθεῖντες, ἀλλὰ καὶ φθόνῳ πρὸς φόνον τῶν τῶν θεοσημαίαις δοξάζεσθαι ἀξίων, δυσμενῶς προσφερόμενοι διατελοῦσι;

invidiam non solum increduli, verum etiam præ iudicia ad eadem hostiliter eos aggrediendo perseverent, qui ob divina signa glorificari merentur?

Καὶ ἐπηγγελάτο αὐτῷ δοῦναι εἰς κατάσχυσιν αὐτὴν, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτῶν, οὐκ ὄντος αὐτῷ τέκνου. Ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ Θεός, ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ παροίκον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτόν, καὶ κακώσουσιν ἐπὶ τετρακόσια. Καὶ τὸ ἔθνος ᾧ ἱὸν δουλεύουσιν, κρινῶ ἑγὼ, εἰπὼν ὁ Θεός. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται καὶ λατρεύσουσί μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς. Καὶ οὕτως ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, καὶ περιέτεμεν αὐτὸν ἐν ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, καὶ ὁ Ἰσαάκ τὸν Ἰακώβ, καὶ ὁ Ἰακώβ τοὺς δώδεκα πατριάρχας. Καὶ οἱ πατριάρχαι ἠελώσαντες τὸν Ἰωσήφ, ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον. Καὶ ἦν ὁ Θεός μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐξέλειτο αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντίον Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου. Καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἡγουμένον ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ ὅλον τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ἦλθε δὲ λιμὸς ἐφ' ὅλην τὴν γῆν Αἰγύπτου καὶ Χαναάν, καὶ θλίψις μεγάλη, καὶ οὐχ εὗρισκον χορτάσματα οἱ πατέρες ἡμῶν. Ἀκούσας δὲ Ἰακώβ ὅτι αὐτὰ εἶτα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξαπέστειλε τοὺς πατέρας ἡμῶν πρῶτον. [Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀνεγνωρίσθη Ἰωσήφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Καὶ φανερόν ἐγένετο τῷ Φαραῶ τὸ γένος τοῦ Ἰωσήφ. Ἀποσταλάς δὲ Ἰωσήφ μετακατέσχετο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακώβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν ἐν φυλαῖς ἐδδομήκοντα πάντα. Κατέβη δὲ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐτελεύτησεν αὐτός, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ μετετέθησαν εἰς Συχὲμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι, δ' ὠνήσατο Ἀβραάμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμὼρ τοῦ Συχέμ. Καθὼς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγελίας, ἥς ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ἠδύσησεν ὁ λαός, καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ, ἀρχὸς οὐ ἀνίστη βασιλεὺς ἕτερος, δὲ οὐκ ἤδει τὸν Ἰωσήφ.]

Ἐκ πολλῶν διὰ τῆς προκειμένης δημηγορίας ὁ μακάριος Στέφανος ἀπαλέγχει καὶ τὴν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εὐμένειαν, καὶ τὴν ἐκείνων πρὸς αὐτὸν ἀγριότητα. Τὸ γὰρ ὡς πρὸς ἀδελφοὺς καὶ πατέρας ἀποτεινὺν τὸν λόγον, τί ἂν ἄλλο διὰ τούτων τῶν ὀνομάτων δείκνυται, ἢ τὸ κατ' ἀξίαν, τῆς συγγενείας πρὸς αὐτοὺς φέρεσθαι; τοὺς Ἰουδαίους δὲ μικρὸν τούτῳ προσανέχοντα; τοὺς δὲ δι' αὐτοῦ μᾶλλον ση-

Alio modo. Vide quomodo ipsos a corporalibus abducti, et interim a loco, gloriam Deo, non loco attribuens. Ipse etenim gloriæ fons est, non egens gloria; quæ per templum a nobis est. Cum autem dicit Scriptura Thare patrem Abraham egressum esse, ut proficisceretur de terra Chaldaeorum, quomodo nunc Stephanus ipsi Abraham oraculum hoc attribuit? Ad quod dici potest quod ipsi quidem Abraham divinum responsum datum est, sed Scriptura patri attribuit, quoniam filii consilio quod a divino erat oraculo non contradixit, quanquam pater esset, hoc exemplo detegens presentium inobedientiam. Utrum enim esse inobedientes non convincuntur, cum Thare consilio filii non contradixerit, ipsi vero post divinorum signorum expeditionem ad eadem hostiliter eos aggrediendo per-

VII, 5-18. Et promisit illi eam se daturam possidendam, et semini ejus post ipsum, cum non haberet filium. Locutus est autem ita Deus quod futurum esset semen ejus inquilium in terra aliena, et servituri ipsum subjecturi essent maleque tractaturi annis quatuorcentis. Et gentem cuicunque servierint judicabo ego, dicit Deus. Et post hæc exhibunt et servient mihi in loco isto. Et dedit ei testamentum circumcisionis. Atque hic genuit Isaac, et circumcidit eum octavo die, et Isaac Jacob, et Jacob duodecim patriarchas. Et patriarche invidia accensi Joseph vendiderunt in Ægyptum: et erat Deus cum eo, et eripuit eum ex omnibus afflictionibus ipsis, et dedit ei gratiam et sapientiam coram Pharaone rege Ægypti.

Constituitque eum prefectum super Ægyptum ac totam domum suam. Venit autem fames super universam terram Ægypti et Chanaan, magna que afflictio, nec inveniebant cibos patres nostri. Audiens autem Jacob quod frumenta essent in Ægypto, misit patres nostros primum, cumque secundo missi essent, agnitus est a fratribus suis, et innotuit Pharaoni genus Joseph. Misit autem Joseph accersitum patrem suum Jacob, omnemque cognationem in animabus septuaginta quinque. Et descendit Jacob in Ægyptum, mortuusque est ipse et patres nostri. Et transfati sunt in Sichem, positique sunt in sepulchro, quod emit Abraham pretio argenti a filiis Emor filii Sichem. Cum autem instaret tempus promissionis, quam promisit Deus Abraham, crevit populus et multiplicatus est in Ægypto, donec exortus est alius rex, qui non noverat Joseph.

In presenti concione beatus Stephanus multis demonstrat et suam erga Judæos benevolentiam, et illorum erga se ferocitatem. Nam quod tanquam ad fratres ac patres intendat sermonem, quid aliud his indicat nominibus quam quod secundum cognationis dignitatem ad illos feratur, Judæi vero parum huic affectui deferant, sed potius adversus signa per ipsum facta crudeliter affecti sint? Ideo

quoque Stephanus in illorum improbitate, quæ ex infecto animo erat, liberius coarguenda occupatus est. Et promissionem, quæ ad patres facta est, ob quam efferebantur, ostendit ante eum locum, ante circumcisionem, ante sacrificia, ante templum factam esse : et neque hi circumcisionem aut legem acceperant quod digni fuissent, sed solius obedientiæ merces erat sola terra. Et neque data circumcisione completa est promissio, quod etiam hæc in figura contingerent. Considera vero, quod si pater Thare non fuit socius peregrinationis cum filio Abraham eo quod indignus esset, multo magis filii, etiam si plurimum viæ confecerint. Abraham itaque adeo fuit obtemperans, ut et cognitionem et patriam solo motus oraculo reliquerit. Quod si hic ita se habuit, quomodo hi, qui in omnibus inobedientes esse deprehenduntur, in filios Abraham reputabuntur? Neque enim vitæ nativitas, sed morum imitatio filiationem conciliat : quoniam ita quoque monstrosi mala fortuna natis, quod legitimum ac naturale est posset attribui. **63** Hoc modo quanquam dictionis serie non procedat, magna tamen abbreviati sermonis, intelligentia progrediens, et illorum impudentiam ad Christi usque passionem coarguens, passus est quæ verisimile erat eum pati oportere, qui malos argueret. Et promisit se illi daturum. Hic deinceps Abraham procedit historia, quæ tota patriarchæ narrat tolerantiam ad eventum usque promissionum. Siquidem Abraham ejusque nepotes, qui circa divinas promissiones longanimes fuerunt, demonstrat percelebres, negligentes vero similes presentibus tunc auditoribus qui et ipsi illorum calamitates absque dilatione una cum eis assequuntur, abstractis ab eorum manibus bonis quæ sperabant.

Quæ tamen omnia parva sunt, si ad extremum in Christum ausum commensurentur. Ideo quoque duri cervice et incircumcisi corde ac auribus dicuntur : propter quæ et prophetarum homicidæ esse coarguuntur, imo ipsius etiam Christi, qui et interitum et novissimam ipsis dispersionem repperit. Tanta itaque sunt, quæ videre contingit in hoc abbreviato sermone prudentissimæ concionis Stephani divina præditi sapientia, quorum etiam juxta nostram tenuitatem sumptum intellectum hactenus ordinavimus secundum qualitatem dati nobis sermonis, finem una cum principio contrahentes : in ipso sermone, a quo latex hic divinitus scaturiens effluxit, nos oblectantes. Jam autem utile erit per partes ea quoque interpretari, juxta nostram possibilitatem, quæ majorem desiderant moram. Non enim frustra ad concionantis roborationem assumpta est Abraham ejusque deinceps nepotum historia : sed ut ostendatur, et majorem circa id quod divinum est facilis obedientia, et minorum ob improbos mores inobedientia. Et primum quidem exemplum ex Abraham proferitur, quod non oporteat accelerare ea quæ divinis promissis deferuntur, quia neque Abraham accele-

maiores υποβλεπτικῶς προτεκρινόμενος; διὸ καὶ Στεφάνος τῇ ἐκείνων ἀπὸ χρώματος κακέντρον παρρησιαστικώτερον ἐπιβαλὼν καταβλήσκει. Καὶ δεικνύσι τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν, ἐφ' ἣ μέγα ἐσπρόβουν, πρὸ τοῦ τόπου γενομένην, πρὸ τῆς περιτομῆς, πρὸ τῆς θυσίας, πρὸ τοῦ ναοῦ. Καὶ οὕτως οὐδὲ κατ' ἀξίαν οὗτοι ἔλαβον οὐδὲ περιτομὴν, οὐδὲ νόμον, ἀλλὰ τῆς ὑπακοῆς μόνως ὁ μισθὸς ἦν ἡ γῆ μόνη. Καὶ οὐδὲ περιτομῆς δοθείσης ἡ ἐπαγγελία πληροῦται, καὶ οὗτοι τύποι ἦσαν ταῦτα. Ἐκόντι δὲ οὗτοι, εἰ ὁ πατήρ Θάβρα οὐκ ἐκοινωνήσεν τῷ υἱῷ Ἀβραάμ τῆς ἀποδημίας ἀπὸ τῶν Καλδαίων, διὰ τὸ ἀνάξιος εἶναι, πολλῶ μᾶλλον τὰ παῖδια, καὶν δόξωσιν ἐπὶ πολὺ προσελθεῖν τῆς δόξης. Ἀβραάμ μὲν οὖν οὕτω πειθήνιος ἐγένετο, ὥς καὶ γένος καὶ πατρίδα ἀπὸ γρημματος τοῦ φιλοῦ ἐκλίπειν. Εἰ δὲ οὗτος οὕτως, πῶς οὗτοι ἐν πάσιν ἀπειθεῖς καταλαμδανόμενοι, εἰς τέκνα τοῦ Ἀβραάμ λογισθήσονται; οὐ γὰρ ἡ ζωὴς οὐστάσις, ἀλλ' ἡ τῶν τρόπων μίμησις τὴν υἰότητα προξενεῖ. Ἐπεὶ οὕτω γε καὶ τέρας τὸ γνήσιον τοῖς δυστυχῶς φύσας προσεμεμβεῖ. Οὕτω καὶ εἰ μὴ τῇ λέξει προσελθὼν, τῇ γοῦν τοῦ συντεταγμένου λόγου πολυλογία προβάς, καὶ μέχρι τοῦ κατὰ Χριστὸν πάθους τὴν ἀναίδειαν ἀπελέγξας, ἐπαθεν ὑπὸ τῶν δσα εἰκὼς τὸν ἐλέγχοντα κακοῦς, παθεῖν. Καὶ ἐπηγγελισατο δοῦναι αὐτῷ. Ἀπὸ τούτων λοιπὴν ἡ κατὰ τὸν Ἀβραάμ ἱστορία πρόεισι, ἥτις ἅπαντα τὸ προσκαρτερικὸν ἐπὶ ταῖς τῶν ἐπαγγeliῶν ἐκβάσει τοῦ πατριάρχου διεξιοῦσα, τὸν Ἀβραάμ μὲν καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν, τοὺς περὶ τὰς θείας ἐπαγγελίας καρτερικοὺς, δοιδίμους ἀποφαίνει, τοὺς ὀλιγώρους δὲ, ὁμοίους τῶν παρόντων τῆνικαῦτα ἀκροατῶν, οἳ καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν ἐκείνοις ἀκληρημάτων ἀνυπερθέτως τεύζονται, ἐξ αὐτῶν χειρῶν, τῶν ἐλπιζομένων αὐτοῖς, ρυτσκομένων.

Ἀπερ ἅπαντα ὁμοῦ μικρὰ παραμετρούμενα πρὸς τὸ ἔσχατον κατὰ Χριστοῦ τόλμημα. Ἀδ καὶ σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ, καὶ τοῖς ὤσι παραβδυσμένοι. Δι' αὐτοὺς φωνεῖς προφητῶν τὸν ἐλεθρον καὶ ἀπηλέγχθησαν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ὅς καὶ τὴν ἐσχάτην αὐτοῖς βραβεύσει διασπαράν. Ἀ μὲν οὖν ἐνθεωρηθῆναι εἰκὼς τῶν κατὰ τὸν συντεταγμένον λόγον τῆς θεοδόξου Στεφάνου σοφῆς δημηγορίας τεθησαυρισμένων, τοσαῦτα ὧν καὶ τὸ ἡμέτερον εὐτελες κατὰ τὸ ἐνάμιλλον τῆς προσοῦσης ἡμῖν καθαρότητος λαβὼν τὴν σύνεσιν τῆδε κατετάξαμεν, συνελόντες πρὸς τῇ ἀρχῇ καὶ τὸ πέρας, αὐτῶν τε λόγῳ, ἀφ' οὗ καὶ τὸ θεόδουστον τοῦτο ἑρρῶν νῆμα, ἅπανα παύσαντες. Ἀλλὰ γὰρ σοφὸν ἦδη καὶ τοῖς κατὰ μέρος χρῆσασθαι, κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτὸν ἐμφιλοχωροῦσιν. Οὐ γὰρ μάτην εἰς ἐπιβρώσιν παρελήφθη τοῦ δημηγοροῦντος, ἡ κατὰ τὸν Ἀβραάμ καὶ τῶν κατ' ἐξῆς ἀπογόνων αὐτοῦ ἱστορία, ἀλλ' ὥς ἂν δευχθῇ καὶ τῶν προγόνων ἡ περὶ τὸ θεῖον εὐπείθεια, καὶ τῶν ἀπογόνων ἡ ἐκ σκαίου τρόπου ἀπειθεία. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπόδειγμα ἐξ Ἀβραάμ, τὸ μὴ ἐπιταχύνειν τὰ ταῖς θείαις ἐμφορέμενα ἐπαγγελίας. Ὅτι μὴδὲ Ἀβραάμ τὴν ἀπ' Αἰγύπτου τῶν ἀπογόνων ἔξοδον, τῆς κατοχῆς αὐτῶν ἐπὶ τετρακδσία ἔτη πα-

παταθῆναι δηλωθείσης, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς κακώσεως καὶ δουλώσεως· δουλώσεως δὲ οὐ τῆς τυχοῦσης, ἀλλὰ τῆς ἀνυπολόγου. Ὅτι μὴδὲ ὡς δούλους, ἀλλ' ὡς ἔχθροισι ἐχρῶντο. Καὶ οὐ δέπου δέησις ἐξ Ἀβραάμ συντέμνειν τὸν χρόνον, ἀλλ' ὅτι μόνον μικρὸν εἰς ἀναψυχὴν ἢ ἀντέκτισις πρὸς τοὺς κακοῦντας ἐξ αὐτοῦ τούτου κρίνειν ἐπαγγεῖλαμένου τοὺς ἐχθροῦς τοὺς οὐδὲν ἡδικοῦντας ἐπανηρημένους. Τὸ δὲ ἀπὸ Περσίδος εἰς Παλαιστίνην τὰς ἐπαγγεῖλας παραίνεσθαι προσδοκῆν, καὶ οὐδὲ διὰ τὸ μακροδραπὲς εἰς τὸ ἀδύνατον περιστῆν τὴν ἐπαγγεῖλαν, τὸ πᾶν ἀναθέμενον τῇ τοῦ ἐπαγγεῖλαμένου δυνάμει, πόσῃ, τῆς πρὸς θεὸν σύμβουλον πεποιθήσεως, πρὸς τοὺς οὐ ζῆλος τῶν ἀδελφῶν πρὸς τὸν Ἰωσήφ, καὶ ἀμνησικαχία ἐν τῷ μὴ ἀνταποδοῦναι· καίπερ θυνηθέντα, τῶν κακωμένων, ἀλλ' ἀγαθοῖς ἀνταμείψασθαι. Μετὰ ταῦτα

Ἐλεγχοῦ τῶν ἀπροφασίστως κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ λυσσωδῶς κινουμένων. Joseph ponitur, et injuriarum oblivio, in eo quod, quia potius beneficia rependit. Post hæc subiungitur eorum correptio, qui aperte ac furibundo movebantur adversus Christum ejusque discipulos.

« Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν, ἐκάκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν, τοῦ ποιεῖν ἔχοντα τὰ βρέφη αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζῶοντες εἶναι. »

Κατασοφισάμενος, τούτεστι πανούργους ἐπινοίας, αὐτῶν περιγενέσθαι βουλευσάμενος. Σοφισμὸς γάρ ἐστι βεβηλασμένη ἐξηγήσις. Δι' ὃ ὥδε ἡ ἔμφρασις λέγεται, τὸ βιαίως αὐτοῖς ἐπιθέσθαι δηλονότι· ὅθεν καὶ σοφιστὰς τοὺς γόητας καλοῦσιν, ὡς τὸ ἀληθὲς δι' ἀπάτης καὶ σοφισμῶν κρύπτονται. Ἐφεξῆς τῶν περὶ Ἀβραάμ εἰρημέγων, ἐκ χρηματισμοῦ τὴν τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ὑπὸ Αἰγυπτίων δηλοῖ ταλαιπωρίαν. « Ἦς καὶ ἀντιστήκωσις ἐστὶν ἀναψύχουσα ὁ τῶν Αἰγυπτίων διαθροσ, ὃς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς κατὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐπηρτῆσθαι ὑπεσημαίνετο. Ὡς μὴ τῇ ἐπιφορᾷ τῶν ἀνικνῶντων, ἀπογνώσις τῶν σωτηρίων, πρὸς ἀπίστιαν ἐξολισθησάμενος παρὰ σῶσιν. καὶ τὸ ἐχέγγυσον τῆς πίστεως τῶν ἐπαγγελλομένων. Ποιὸν τοῦτο; τὴν περιτομὴν τῶν γεννητικῶν μορίων αὐτοῖς μόνους οὐκ ἄλλοις γνώριμον τοῖς μὴ πεπονθόσιν. Ἐξ ὧν δὴ πάντων τὸ πειθῆναι ὅρα τῶν χρηματιζομένων. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὃν χρόνον ἡ τῶν κακουχουμένων ἡγγίζεν ἔξοδος, ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἢ τῶν κακοῦντων ὄβρις προέβδρα, τὴν τῶν ἀρρένων ταῖς ματαῖς φθορὰν εἰσηγγήσατο. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν ταῖς ἄλλαις κακώσεσι, τὸ πλέον τοὺς κακουμένους πληθύνεσθαι ἀντεξήγατο, ἐνταῦθα δὲ πρὸς τῷ διαμαρτεῖν τῶν κακουρημάτων, καὶ αὐτὸν Μωσῆς τὸν ὀλοθρεύοντα αὐτοὺς παρὰ προσδοκίαν διασώζει, καὶ βασιλεῖου τροφῆς ἔξειο καὶ ἐπιμελείας. Πρὸς τὶ δὲ παρὲλθῶν καὶ τοῦτο; Πρὸς ὑποδήλωσιν τοῦ καὶ νῦν μὴ ἀπογινώσκειν, τοὺς κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἐκλιζομένων τῶν ὁμοίων τυχεῖν, ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν συλλαμβανόμενους. Τὸ δὲ τῆς περιτομῆς σημεῖον ἐπὶ τοῖς γεννητικαῖς μορίοις τοῦτο δηλοῦν βούλεται. Τὸ προκαλύμμα τὸ τοῖς γεννάρχαις ἐν τῷ παραδείσῳ, φθόνῳ τοῦ ἀρχεκάκου ὅπως ὑποφύειν, ἀφ' οὗ καὶ ἀξιοπιστότερος ἔδοξε τοῦ πεποιημένου Θεοῦ περὶ τὴν γεῦσιν τοῦ ξύλου. Τοῦτο

A rari petiit nepotum ab Ægyptio egressum : cum manifestata esset ei detentio, quæ ad quadringentos annos proroganda erat, idque cum multa afflictione et subactione in servitutem, subactione vero non qualibet, sed intolerabili, siquidem illis non ut servis, sed ut inimicis utebantur. 64 Et certe nulla profertur ab Abraham deprecatio de abbreviando tempore, sed paululum quiddam duntaxat ad refocillationem præstitum, nempe respondens adversus affligentes ultio, ab eo qui se judicaturum promisit illos, qui hostiliter eos interimerent, qui nihil injuriæ ipsi intulissent. Animari vero ad exspectandas a Perside in Palestinam promissiones, et neque propter longam moram ac rerum magnitudinem detorquere promissionem ad impossibilitatem, quia totum in promittentis potestate reponitur, quantæ est erga Deum qui id suadet confidentiæ? Præterea invidia fratrum adversus

cum posset, non ultus sit eos qui se afflixerant, quin potius beneficia rependit. Post hæc subiungitur eorum correptio, qui aperte ac furibundo movebantur adversus Christum ejusque discipulos.

V. 19. « Hic circumveniens genus nostrum afflixit patres nostros, ut exponerent infantes suos, ne in vita servarentur. »

Κατασοφισάμενος, id est circumveniens, hoc est decernens quo pacto versutis technis superior eis sufficeretur. Nam σοφισμὸς coacta interpretatio dicitur. Propter quod ita significanter dicit, violente videlicet illis imponere volens. Unde res σοφιστὰς vocant impostores, utpote veritatem fraude ac dolo occurrentes. Post ea quæ de Abraham dicta sunt ex divino responso, significat nepotum ipsius ærumnas ab Ægyptiis toleratas quarum etiam compensatio recreans, Ægyptiorum est interitus, qui ab ipso Deo illis circa mare Rubrum impendisse significatus est, ne discredulantium rerum impetu, desperatio salutarium causam præbeat collabendi in infidelitatem. Considera etiam quæ sit fidei securitas de his quæ promittuntur. Quænam illa est, inquires? Nempe quod circumcisio genitalium partium ipsis solis data, insigne fuerit, non iis quibus non contigerat. Ex quibus omnibus eorum intueri obedientiam, qui divina acceperant responsa. Sed et tempore, quo afflictorum instabat egressus, amplius progressa est affligentium injuria, quæ obstetrices admonuit ad masculorum perditionem. Verum in aliis quidem afflictionibus id oppositum est quod afflicti amplius multiplicabantur. 65 Hæc autem improbitas præterquam quod in malis dolis intento frustabatur, Moysen etiam, qui ipsos perditurus erat præter expectationem servavit, ac regia educatione curaque dignum effecit. Quo autem fine id assumptum est? Ad indicandum quod neque nunc negandum sit iis, qui adversus Christum ejusque discipulos armantur, similia contingere, qui in operibus manuum suarum comprehenduntur. Signum vero circumcisionis in partibus genitalibus id significare vult, nempe operimentum quo se primi parentes operuerunt in

paradiso, natum invidia serpentis, qui principium et caput est malorum: ex quo etiam fide dignior habitus est quam Deus circa ligni esum. Hoc abjicere circumcisio eum adhortabatur, qui vitam secundum Deum transmutabat, juxta Mosi quidem legislationem eorum præcipiens amputationem quæ a natura solent amputari. Præterea vero etiam tempus adventus Christi designat: quo universa umbratica ac figurativa ad evangelicam veritatem transferuntur. Unde eos qui ita corrigi non sustinent insequentibus duos cervice ac incircumcisos esse describit: duos quidem cervice, ad subjiendum se divino Spiritui: incircumcisos autem corde et auribus, utpote non tolerantes mutuo datis occasionibus expiari, aut attingi in rebus. Quod si admirandum erat in Joseph quod sit venditus a fratribus, ipsos tamen venditus servaverit: illud magis admiratione dignum quod rex eum nutrierit, qui ipsius principatum erat subversurus. Ostendit autem faciens infantes exponi quod non vellet eos manifeste occidi. Et vide quod diabolus per ea provexerit Dei promissionem, per quæ conabatur eam dissolvere. In exilium relegatur Moses, sed in exilio visionem illam adipiscitur, et populi ducatus illi committitur: ita venditum quoque servum ibi regnare facit ubi servus habebatur⁶⁶. Et ipse Christus in morte potentiam demonstravit ac robur, adeo sapiens est Deus, et incomprehensibilis providentia ejus.

VII, 20-24. « Quo tempore natus est Moses, et fuitque gratus Deo, qui nutritus **66** est tribus mensibus in domo patris, expositum autem ipsum tulit filia Pharaonis, et educavit eum sibi in filium. Et eruditus est Moses in omni sapientia Ægyptiorum, eratque potens in operibus et sermonibus. Ut autem expletum est illi quadraginta annorum tempus, subit in cor ejus, ut inviseret fratres suos filios Israel. Cumque vidisset quemdam injuria affici, defendit eum, et ultus est vicem ejus qui affligebatur. »

Illo igitur tempore natus est, inquit, Moses, fuitque doctus, id est gratus, sive dilectus Deo. Vel doctus propriè, hoc est, in puerili quoad corpus ætate irreprehensibilis. Expositum autem ipsum cum tulisset filia Pharaonis, edocuit omni sapientia Ægyptiorum. Ex hoc manifestum est non ejiciendam esse omnem externam scripturæ eruditionem. Siquidem encomii vice dictum est quod Moses eruditus est omni sapientia Ægyptiorum. De tribus quoque pueris ac Daniele dicitur quod super omnes eminebant Chaldæorum sapientia cæterisque scientiis⁶⁷. Oportet autem paululum illis adherere eos, qui Scripture divinitus inspiratæ immorantur. Neque enim Moses neque Ananias, aut Daniel peregrinam didicerunt eruditionem, nisi necessitate ac coactione dominorum: in nullo etenim ea usi sunt, nisi forte quis dicat quod bonum sit eam discere ad evertendas illorum fraudes.

Α ἀναιρεῖσθαι ἡ περιτομή εἰσηγήσατο τῷ πρὸς Θεὸν τὸ ζῆν μετατάττονται, κατὰ μὲν τὴν Μωυσείω νομοθεσίαν τῶν ἀπὸ γενεᾶς ἐθίμων ἐπιτάττουσα τὴν πατριαίρεσιν. Ἐπὶ δὲ καὶ καὶ τὸν τοῦτο τῆς κατὰ Χριστὸν ἐπιδημίας προβάλλεται. Καθ' ὃν τὰ σκιάθη πάντα καὶ τυπικὰ ἐπὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀλήθειαν μεταφέρονται. Ὅθεν τοὺς οὕτω μεταποιεῖσθαι μὴ ἀνεχομένους εἰς σκληροτραχήλους καὶ ἀπεριτμήτους προβαίνων ἀπεικάζει, σκληροτραχήλους μὲν, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ὁποταγὴν, ἀπεριτμήτους δὲ τὴν καρδίαν καὶ τὰ ὦτα, ὡς μὴ ἀνεχομένους καταλήλως τοῖς καιροῖς ἀφοσιοῦσθαι τὰ πράγματα. Εἰ δὲ τὸ τοῦ Ἰωσήφ θαυμαστὸν, ὅτι ὁπ' ἀδελφῶν ἐπράθη, καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἐκ πρᾶσις, τοῦτο θαυμασιώτερον, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐτρεφεν αὐτὸν τὸν μέλλοντα καθαρῆσιν αὐτοῦ τὴν ἀρχήν. Τὸ δὲ ποιεῖν ἐκθετα τὰ βρέφη, δείκνυσιν μὴ βουλόμενον φανερώς τὴν τούτων ἀναίρεσιν ποιεῖσθαι. Καὶ ὅρα ὅτι δι' ὧν ὁ διάβολος ἐπαχέρει καταλείπει τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τούτων ἠβέστο. Φυγαδεύεται Μωσῆς, ἀλλ' ἐν τῇ φυγαδεύῃ τῆς ὁψέως ἐκείνης ἀξιοῦται, καὶ τὴν δημαγωγίαν ἐγγειρίζεται. Οὕτω καὶ τὸν παραθέντα δοῦλον ποιεῖ βασιλεὺς ἐνθα ἐνομιζέτο δοῦλος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ θανάτῳ τὴν δύναμιν ἐπεδείξατο καὶ τὸ κράτος. Οὕτως εὐμήχανος ὁ Θεός, καὶ ἀκατάληπτος ἡ πρόνοια αὐτοῦ.

in morte potentiam demonstravit ac robur, adeo sapiens est Deus, et incomprehensibilis providentia ejus.

« Ἐν ᾧ καιρῷ ἐγεννήθη Μωσῆς. Καὶ ἦν ἀστέος ἐκ Θεοῦ, ὃς ἀνερᾶθη μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς. Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν ἀνέλατο ἡ θυγάτηρ Φαραὼ καὶ ἀνεθρέψατο αὐτὸν ἑαυτῇ εἰς υἱόν. Καὶ ἐπαίδευσεν Μωσῆς πάση σοφίᾳ Αἰγυπτίων, ἣν δὲ δυνατὸς ἐν ἔργοις καὶ ἐν λόγοις. Ὅς δὲ ἐπληροῦτο αὐτῷ τεσσαρακονταετής χρόνος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Καὶ ἰδὼν τινα ἀδικοῦμενον, ἡμύνατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν τῷ καταπόνου-μένῳ. »

Ἐν αὐτῷ τοίνυν τῷ καιρῷ ἐγεννήθη, φησὶ, Μωσῆς, καὶ ἦν ἀστέος τῷ Θεῷ, τοῦτ' ἐστὶν εὐάρεστος, ἥτοι θεοφιλής. Ἡ ἀστέος κυρίως ὁ ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ κατὰ σῶμα ἀμώμητος. Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν ἡ θυγάτηρ Φαραὼ ἀνελόμενὴ πᾶσαν σοφίαν Αἰγυπτίων ἐδίδασκεν. Ἐκ τούτου δὲ ὅλον, ὡς οὐκ ἀποδλητέα πάντῃ ἐστὶν ἡ τῶν ἐξωθεν τῆς Γραφῆς παιδεύσις. Τρόπῳ γὰρ ἐγκωμιῶν εἰρηται, ὡς ἐπαίδευσεν Μωσῆς πάση σοφίᾳ Αἰγυπτίων. Καὶ περὶ τῶν τριῶν παίδων καὶ Δανιὴλ, ὡς ὑπερέβαλλον πάντας ἐν τῇ Χαλδαίων φιλοσοφίᾳ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐπιστήμασι. Αἰεὶ δὲ ἐπ' ὀλίγον αὐταῖς προσέχειν, τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ ἐμμένοντα. Οὕτε γὰρ Μωσῆς, οὕτε οἱ περὶ Ἀνανίαν καὶ Δανιὴλ ἐμαδὸν ἂν τὴν ξένην παιδείαν, εἰ μὴ ἀνάγκη καὶ βίᾳ δεσποτῶν. Καὶ γὰρ ἐν οὐδενὶ αὐτῇ χρηγνται, εἰ μὴ που φαίη ἂν τις, ὅτι καλὴν αὐτὴν μαθεῖν πρὸς τὸ ἀνατρέφαι τὰς ἐκείνων ἀπάτας.

⁶⁶ Sap. x, 14. ⁶⁷ Dan. i, 17.

« Πατάξας τὸν Αἰγύπτιον. »

Ἀνέλε Μωϋσῆς τὸν Αἰγύπτιον, οὐ θυμῷ εἶξας, οὐδὲ ὀργῇ κινήσεις, ζήλῳ δέ. Πάν τε δὲ ἐκ γένηται εἰς λόγον Θεοῦ, εὐσεβεῖα ἴσται, κἀν φόνος ἢ διὰ Θεόν, οὐκ ἴσται φόνος. Ὁ γοῦν Φινεὺς δύο ἐν μιᾷ χειρὶ φονεύσας, ἤκουσεν. Ἐστὴ Φινεὺς καὶ ἐξελάσας, καὶ ἐκέπασεν ἡ θραῦσις, καὶ ἰλοίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Διάφορος γὰρ ἡ προαίρεσις φονεύας καὶ εὐσεβοῦντος, κἀν τὸ γινόμενον πρᾶγμα ἐν. Τὸ τοίνυν γινόμενον διὰ Μωϋσέως, σημεῖον ἦν ὅτι μέλλει ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσέως Αἰγυπτίους ἀποκτείνειν, τοὺς δὲ λεγομένους Ἰσραηλίτας σώζειν. Καὶ ὧδε μὲν τὰ Μωσέως. Θεωρίας δὲ τῆς ἀνωτάτω συνθήσει πάλιν ἡμῖν ὁ λόγος τὴν οἰκονομίαν, τὴν ἐπὶ Χριστῷ. Εἰδὼν γὰρ ὁ Σωτὴρ δεινὴν ὑπομένοντας τὴν πλεονεξίαν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ (ἐπεπῆδα γὰρ εἰς αὐτοὺς ὡσπερ συντρέχων ὁ Σατανᾶς), ἐλεήσας, ἐλευθεροῦν ἐκέκτετα. Ἀπεκτονὺς δὲ τρόπον τινὰ τὸν ἀδικεῖν ἡρημένον, κατέκρυψεν εἰς γῆν, τοῦτο ἴσται ἐν τοῖς ὑποχθονίοις κατέκλεισεν εἰς βῆλιν. Προκατακλείσας τοίνυν ὡσπερ εἰς βῆλιν τὸν Σατανᾶν ὁ Σωτὴρ, δικαιοσύνης ἐφαίνετο βραβεὺς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Οἱ δὲ ἐφ' οἷς ἐμελλον εὐχαριστεῖν ἱερασκόν, οὗτος οὐκ ἐκδόλλαι τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν Βελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων. Διὰ τοι τοῦτο καὶ μεταπεφοίτηεν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καθάπερ καὶ Μωσῆς μετετέθη εἰς γῆν Μαδιάμ, καὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκάλεε συναγωγὴν.

« Ἐνόμιζε δὲ συνείναι τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν. Οἱ δὲ οὐ συνήκαν. Τῇ τε ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὤφθη αὐτοῖς μαχομένοις, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην, εἰπὼν. Ἄνδρες, ἀδελφοί ἐστέ ὅμοιοι. Ἰνα τί ἀδικεῖτε ἀλλήλους; Ὁ δὲ ἀδικῶν τὸν πλησίον, ἀπώσατο αὐτόν, εἰπὼν. Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; μὴ ἀνέλθῃς με εὐ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνέλεας χθὲς τὸν Αἰγύπτιον; Ἐφυγε δὲ Μωσῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ ἐγένετο πάροικος ἐν γῇ Μαδιάμ, οὗ ἐγέννησεν υἱοὺς δύο. »

Ἐκόπει, φησὶν, καὶ ἐνταῦθεν τὸ ἀχάριστον, καὶ πρὸς τοὺς εὐεργέτας ἐπιβούλων τῶν Ἰουδαίων. Μωϋσῆς μὲν γὰρ ὁ μετὰ θυμοῦ ἀνελὼν τὸν ἀδικούντα τὸν ὁμοεθνή, ἐπεικτικῶς νῦν προσφέρεται τῷ ἀδικούντι. Ὁ δὲ τῇ πατρίᾳ χρώμενος κατὰ τῶν εὐεργετῶν ἀσπληγίᾳ, ἀνώσατο αὐτὸν μάλλον ἐνδιαβάλλον, καὶ ἐπὶ ἐλευθρον, τὸν σωτήριον τῷ ὁμοεθνεῖ φόνον τοῦ Αἰγυπτίου τὸν κατεργασάμενον Μωσέα περιτοχῶν. Ἡ δὲ πρόσω καὶ κατὰ Χριστοῦ διεγίνοντο ἐπὶ ταῖς εὐεργεσίαις αὐτοῦ τὸν ἐλευθρον τοῦ εὐεργέτου βουλεύοντες. Διὸ καὶ φασι. « Τί ποιοῦμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος; πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; »

« Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὤφθη αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ἔρους. Σινὰ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς βᾶτου. Ὁ δὲ Μωσῆς; ἰδὼν ἰθαύ-

A « Percusso Aegypto. »

Occidit Moses Aegyptium non animi furori obacundans, neque ira motus, sed zelo. Omne autem quodcumque factum fuerit juxta Dei verbum, pietas est, etiam si exdes fuerit Dei intuitu, jam non est exdes. Certe cum Phinees duos una manu interemisset, auditur: « Stetit Phinees, et placuit, et quiescit plaga, ac reputatum est ipsi ad justitiam. » Diversa namque est voluntas homicidæ et ejus qui pietatem exercet, etiam si peractum opus sit unum. Factum itaque per Moysen signum fuit quod Deus per Moysen Aegyptios occideret, dictos autem Israelitas servaret. Et ita quidem se habent quæ ad Moysen pertinent. Verum sermo hic rursus nobis supremæ contemplationis dispensationem concinnabit, quæ in Christo fuit. 67 Siquidem cum invenisset Deus Israelitas indignam sustinere violentiam (nam insilierat in eos Satanas veluti comminuens ac devorans), misertus consideravit ut liberaret. Cum autem modo quodam intoremisset qui injuriam intulerat, abscondit in terram, hoc est, in subterraneis locis conclusit in infernum. Prius enim in infernum velut ocluso Satana, visus est Israelitis justitiam præmium tribuisse. At illi cum gratias agere debuissent, dicebant: « Hic non ejicit demonia nisi per Beelzebub principem demoniorum? » Propterea etiam ex Judæa transmigravit in Galileam, sicut et Moses translatus est in terram Mediam, et vocavit transmigrationem gentium.

C VII, 25-29. « Existimabat autem intelligere fratres suos, quod Deus per manum ejus daret ipsis salutem: illi vero non intellexerant. Et sequenti die conspectus est illis litigantibus, et redegit eos in concordiam, dicens: Viri, vos fratres estis, ut quid vos invicem leditis? Is autem, qui primo irrogabat injuriam repulit eum, dicens: Quis te constituit principem ac judicem super nos? Num tu me vis interficere, quemadmodum interfecisti heri Aegyptium? Fugit autem Moses ad verbum hoc, factusque est advena in terra Mediam, et generavit filios duos. »

Hinc quoque ingratitudinem, inquit, considera et insidias Judæorum erga bene de se meritos. Moses siquidem qui animi exardescencia illum interemit, qui alterum sibi congenitilem afficiebat injuria, mansuete tunc cum eo agit qui injuriam irrogat. At ille patria utens adversus benefactores proacacitate, cum magis illata contumelia repulit: ac Moysen ad perditionem venatur, qui eandem suo contribuli salutiferam Aegypto intulerat. Quo sane modo etiam adversus Christum affecti fuerunt, ob ejus benefacta mortem bene de se merito meditantibus. Ideo etiam dicunt: « Quid facimus, quia hic homo multa signa edit? »

68 VII, 30-32. « Et expletis annis quadraginta, apparuit ei in deserto montis Sina angelus Domini in flamma ignis rubi. Intuitus autem

« Moses admiratus est visum : cumque accederet, ut attenderet, facta est vox Domini ad eum : « Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob. »

Filius Dei vocat nunc angelum, quemadmodum et alibi hominem. Ipse namque est magni consilii angelus. Ideo quoque paulo post ostendit eum beato Mosi dicentem : « Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, et Isaac, et Jacob ». In flamma autem ignis rubi manifestatur. Siquidem in specie quoque ignis et in monte Sina Deus demonstratur, dando legem. Quæ igitur ratio est? Sacra Scriptura divinam naturam igni assimilat propter omnipotentiam, et quod omnia consumat : hominem vero lignis et herbis. Dicit enim alibi : « Deus ignis consumens est », et rursum : « Homo, sicut fenum dies ejus ». Sed quemadmodum ignis est spinis intolerabilis, sic et divinitas humanitati. Attamen in Christo simul concurrunt factaque est tolerabilis, velut quidpiam operiens purum accessum propriæ naturæ ignis, ut in eo suscipi posset, quemadmodum et in spinis ignis. Quod autem carnem suo interitu reddat meliorem, ænigmātice manifestare potest ignis in rubo, qui lignum omnino servabat incorruptum. Capax enim effecta est divinitatis humanitas : et hoc mysterium in Christo factum est.

VII, 32-36. « Tremebundus vero Moses non audebat attendere. Dixit autem ei Dominus : « Solve calceamentum pedum tuorum : locus enim in quo stas, terra sancta est. Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, et gemitum eorum audivi, descendique ut liberarem eos. Et nunc veni ac mittam te in Ægyptum. « Hunc Mosem quem negaverunt, dicentes : Quis te constituit principem ac iudicem? hunc, inquam, Deus principem ac liberatorem misit per manum angeli, qui apparuerat ei in rubo. Hic eduxit eos edens prodigia et signa in Ægypto et in mari Rubro, ac in deserto annis quadraginta. »

Quamquam non hisdem dictionibus apparent posite in Exodo voces ⁷⁷, eodem tamen sensu posite sunt. Neque enim multum differunt *ἐντρομος* et *ἐκφοβός*, id est tremebundus et expavescens. Hæc autem dicunt de visu circa rubum tremendo et finiendo quod ipse maneret incorruptus. Similiter et in narratione circa montem Sina. Deo enim dixit Moses : « Expavescens sum et tremebundus », alternatis ac geminatis usus dictionibus. Stupefactus namque visu beatus Moses addebat consequenter illud, dicens alibi apud seipsum, « Aggressus video visionem hanc magnam, quid sit quod non exuratur rubus ». Sed prohibuit eum statim Dominus, dicens : Ne appropinques huic, pedisque calceamentum solvi jubet. Ecce

« μασι τὸ δῆμα. Προσερχομένου δὲ αὐτοῦ κατανοήσαι, ἐγένετο φωνὴ Κυρίου πρὸς αὐτόν. Ἐγὼ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. »

Τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀγγέλον νῦν καλεῖ, καθάπερ καὶ ἄνθρωπον ἀλλὰ καὶ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ μεγάλῃς βουλῆς ἀγγελός. Διὸ καὶ μετ' ὀλίγον δείκνυσιν αὐτὸν λέγοντα τῷ μακαρίῳ Μωϋσῇ. « Ἐγὼ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ. » Ἐν φλογὶ πυρὸς βάτου δὲ διαδείκνυται. Ἐν εἰδῇ γὰρ πυρὸς καὶ ἐν τῇ ὁρᾷ Σινᾶ ὁ Θεὸς διαφαίνεται τὸ νόμον διδούς. Τίς οὖν ὁ λόγος; Πυρὶ τὴν θείαν παρεικάζει φύσιν τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν, διὰ τὸ παναλίκα, ἐξόλοις τε καὶ πόαις τὸν ἄνθρωπον. Φησὶ γάρ πού. « Ὁ Θεὸς πῦρ καταναλίσκων ἐστὶ. » Καὶ πάλιν, « Ἀνθρώπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. » Ἄλλ' ὥστερ ἐστὶν οὗ φορητὸν ἀκάνθαις τὸ πῦρ, οὕτω καὶ θεότης ἀνθρωπότητι. Πλὴν ἐν Χριστῷ συνέθετο καὶ γέγονεν οἰσθή, οἷονα περιστέλλον τι τὴν ἀκατον τοῦ τῆς ἰδίας φύσεως πυρὸς προσβολῇ, ἵνα γένηται χωρητὸς, καθάπερ καὶ ἀκάνθαις τὸ πῦρ. Ὅτι δὲ τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ φθορὰς ἀπετίλει κρείττονα, διαδείκνυσιν ἂν αἰνιγματωδῶς τὸ ἐπὶ τῇ βάτῃ πῦρ, ἀδιδωδὸν πανταλῶς τηρήσαν τὸ ἐξόλον. Κεχώρηκε γὰρ θεότης ἐν ἀνθρωπότητι. Καὶ τοῦτο γέγονεν ἐν Χριστῷ τὸ μυστήριον.

« Ἐντρομος οὐ γενόμενος Μωϋσῆς, οὐκ ἐτόλμα κατανοῆσαι. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος. Ἀῦσον τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου. ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἵστηται, γῆ ἁγία ἐστίν. Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου, τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα, καὶ κατέβην ἐξελεῖσθαι αὐτούς. Καὶ νῦν δεῦρο, καὶ ἀποστελῶ σε εἰς Αἰγύπτον. Τοῦτον τὸν Μωϋσῆν, ὃν ἠρνήσαντο εἰπόντες, Τίς κατεστήσειν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν; τοῦτον ὁ Θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγγέλου, τοῦ ἐφθλότος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῃ. Οὗτος ἐξήγαγεν αὐτούς, ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν ἐρυθρῇ θαλάσσῃ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔτη τεσσαράκοντα. »

Εἰ καὶ μὴ αὐταὶ λέξεις φαίνεται ἐν τῇ Ἐξόδῳ κειμένη ἡ φωνή, ἀλλ' οὖν ἰσοδύναμος κείται. Οὐ πολὺ γὰρ διαφέρει τὸ *ἐντρομος* τοῦ *ἐκφοβός* γενόμενος. Λέγεται δὲ ταῦτα περὶ τοῦ κατὰ τὴν βάτον ὁράματος, μενοῦσης τῆς αὐτῆς διαφορᾶς τοῦ φοβεροῦ καὶ ἐκφοβίου, καὶ ἐν τῇ διηγήσει τῇ περὶ τοῦ Σινᾶ ὁρους. Ἐν αὐτοῦ γὰρ εἶπε Μωϋσῆς. « Ἐκφοβός εἰμι καὶ ἐντρομος, » ἐκ παραλλήλου ταῖς λέξεσι χρησάμενος. Κατατεθηκὼς τοίνυν τὴν ὅψιν ὁ μακάριος Μωϋσῆς προσέτιθει λοιπὸν, ἐκινῶ πού λέγων ἐν ἑαυτῷ. « Παρελθὼν ὅμοιαι τὸ δῆμα τοῦτο τὸ μέγα, τί οὐκ οὐ κατακαίεται ἡ βάτος, ὁ ἀλλ' εἰργαί λήγων εὐθὺς ὁ Κύριος, Μὴ ἐγγίγῃς ὧδε. Καὶ τοῦ ποδὸς ἀπολύειν προστάσσεται τὸ ὑπόδημα. Ἰδοὺ ἐν πρὸ μικροῦ ἀγγέλον εἶπεν, νῦν δείκνυσιν αὐτὸν Κύριον ὄντα καὶ θεόν.

⁷⁷ Isa. ix, 6. ⁷⁸ Deut. iv, 24; Hebr. xii, 29. ⁷⁹ Psal. cii, 15. ⁸⁰ Exod. iii, 1 seqq. ⁸¹ Exod. xix, 1; Hebr. xii, 21. ⁸² Exod. iii, 5.

Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἀγγελος καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός. Τί οὖν ἐστὶ τὸ δηλούμενον διὰ τοῦ ὑποδήματος αἰνίγμα; Ἀναγκαῖον εἶπαι, νακρόσητος καὶ φθορᾶς τὸ ὑπόδημα εἶναι σημεῖον. Εἴπερ ἐστὶ πᾶν ὑπόδημα ζῶον λείψανον τεθνεώτος ἦδη. Δεῖ τοίνυν πάσης νεκρᾶς καὶ σαρκικῆς φαντασίας ὡσεὶ ὑποδημάτων τινῶν λύσαι τὸν ἐπὶ τῶν θείων θεωρημάτων ἀναβῆναι πειρώμενον νοῦν, καὶ τὸ κατὰ Χριστὸν νοῆσαι μυστήριον. Ἀπρόσιτος τοίνυν ἐν τῷ νόμῳ καὶ τῇ παιδαγωγικῇ λατρείᾳ ὁ Χριστὸς (νόμου γὰρ πρόσωπον ὁ Μωϋσῆς), εἰ μὴ πού τὸν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας προαποτρίβοντο μολυσμῶν, καὶ τὴν ἐν τύποις ἔτι καὶ σκιαῖς προαπώλιντο λατρείαν. Εἰ δὲ βουληθεῖεν ἀπολύσασθαι τὸ προδηλωθὲν ὑπόδημα, ἐγγιούσι τότε Χριστῷ, τὴν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείαν προστίμενοι.

« Οὗτός ἐστιν ὁ Μωϋσῆς ὁ εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός ὁμοῦν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. »

Τοῦτο ἐπῆγαγεν ὁ μακάριος Στέφανος, αἰνιττομενός αὐτοῖς τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον, καὶ δεικνύς ὅτι καὶ ὁ Μωϋσῆς περὶ αὐτοῦ ὁμῖν λελάληκε. Προαναφώνει γὰρ πάλιν τὴν τοῦ ἰδίου γεννημάτων ἐνανθρωπήσιν ὁ Θεός καὶ Πατὴρ διὰ τοῦ πανσόφου Μωϋσέως, καὶ ὅτι δευτέρως ἐφ' ἡμᾶς νομοθέτης ἀναδειχθήσεται, λαλήσας μὲν πάλιν τοῖς ἀρχαιότεροις αὐτὸς δι' ἀγγέλων τὸν νόμον, ἐν δὲ τοῖς τελευταίοις καιροῖς αὐτοῦργος εἰς ἡμᾶς ἀναδεξιγμένος, καὶ καινῆς διαθήκης χρηματίσας ἀγγελος, ὁ μεγάλης βουλῆς τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγγελός. Καὶ τοῦτο ἐστὶ δηλοῦν τὸ, « Ὡς ἐμέ, » τούτῳ νομοθέτην. Προφήτην δὲ καλεῖ τὸν τῶν προφητῶν Κύριον διὰ τὸ ἀνθρώπινον. « Ὡς ἐμέ, » ἐξουθενημένον ὑπ' ὧν ἔδει τιμηθῆναι. Ἐκότερος νόμον ἔδωκε, σημεῖα πρότερον ποιήσας· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτῶν εὐδατέρου ἠθέλησαν ὑπακοῦσαι.

« Αὐτοῦ ἀκούσαθε. Οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾷ, καὶ τῶν πατέρων ἡμῶν. Ὡς εἰδέατο λόγον ζῶντα δοῦναι ἡμῖν. Ὁ οὐκ ἠθέλησαν ὑπᾶκουσι γενέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλ' ἀπόσωσαν καὶ ἐστράψαν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον, εἰπόντες τῷ Ἀαρὼν· Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύσονται ἡμῶν. Ὁ γὰρ Μωϋσῆς οὗτος, ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, οὐκ οἶδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ. Καὶ μοσχοποιήσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἀκαταίαις, καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, καὶ εὐφραίνοντο ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν. Ἐστρεψε δὲ ὁ Θεός, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν βιβλίῳ τῶν προφητῶν. Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηγάμεν μοι ἐπὶ τῷ τραπεζῶντι ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραὴλ; »

Σκοπεῖ ὅτι πρῶτον αὐτοὺς εἰσάγει θυσίας ἀνεγκύνας, καὶ τότε τοῖς εἰδώλοις. Ἐπὶ πρὸ τούτου οὐδαμῶς θυσίας ὄνομα, ἀλλὰ προστάγματα ζῶντα, καὶ

A quem paulo ante dixit angelum, nunc cum Dominum esse ostendit ac Deum. Ipse enim est magni consilii Angelus ac Dei Filius. Quod ergo aenigma per calceamentum significatur? Necesso est, ut dicatur calceamentum esse mortificationis signum ac corruptionis. Certe omne calceamentum mortui jam animalis reliquum est. Oportet igitur mentem eam, quae conatur ad divinas ascendere contemplationes, Christique intelligere mysterium, omni mortua ac carnali solvi imaginatione. Non ergo per legem cultumque ministerialem ad Christum possunt accedere (Moses namque legis personam gerebat), nisi iniquationem, quae a peccato contracta est, cultumque, qui adhuc in figuris et umbris est, antea repulerint. Si autem praedicto calceamento absolvi velint, tunc appropinquant Christo, cultum qui in Spiritu et veritate est comprobantes.

VII, 37. « Hic est Moses, qui dixit filijs Israel: Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, similem mei. »

Hoc subjunxit beatus Stephanus indicans eis quod in Christo peractum erat mysterium, ac ostendens quod Moses quoque de ipso locutus esset illis. Rursum enim 70 Deus ac Pater per sapientissimum Moysen proprii Filij incarnationem praedixit, ut qui alter legislator ad nos designandus esset: qui quidem veteribus quoque per angelos legem locutus esset: novissimis autem temporibus auctor ipse ad nos designatus, qui novum testamentum tanquam angelus ipse sanciret, magni consilii Patris angelus sive nuntius: et hoc per id significatum est quod dicitur, « Similem mei, » hoc est legislatorem. Vocat autem prophetam Dominum prophetarum propter humilitatem: « similem mei, » edoctum ab his a quibus debuit honorari. Uterque legem dedit, signis primum editis: sed ne sic quidem alicui ipsorum obtemperare voluerunt.

VII, 37-42. « Ipsum audistis. Hic est, qui fuit in congregatione in deserto in monte Sina, cum angelo ei loquente in monte Sina, et cum patribus nostris, qui accepit verbum vivens dare nobis, cui noluerunt obedientes esse patres nostri: sed repulerunt et conversi sunt corde suo in Aegyptum, dicentes ad Aaron: Fac nobis deos, qui praecedant nos: Moses enim hic, qui eduxit nos de terra Aegypti, nescimus quid acciderit ei. Et fecerunt vitulum in diebus illis, et obtulerunt hostiam idolo, ac laetabantur super operibus manuum suarum. Convertit eo autem Deus et tradidit eos, ut colerent militiam caeli, sicut scriptum est in libro Prophetarum: Nunc quid victimas et hostias obtulistis mihi quadraginta annis in deserto, domus Israel? »

Considera quod primum inducit eos offerentes hostias, et tunc quod eas idolis obtulerunt. Nam antea nusquam invenitur hostias nomen, sed pra-

cepta erant de vivis et rationalibus animalibus. Testimonium autem inducit non utcumque, sed quod ostendat nullam esse hostiarum necessitatem, in eo quod ait: Nunquid victimas et hostias, etc., ac si dicat: Dicere non potestis quod cum Deo sacrificaretis, etiam illis offereratis, sed illis primum immolastis. Et hæc quidem in deserto ubi longissima fuit mora vestra. Vide autem integram concionem, quam fortiter et absque odio in tota illorum accusatione perseveret, tantum non dicens: Et si templum dixerim dissolvendum, et 71 instituta hostiasque immutanda, nihil novi dixi. Moses siquidem, in quo plurimum gloriari videmini, annis quadraginta neque hostias obtulit, neque templum erexit, sed neque David, neque quispiam aliorum in medio positorum, idque cum jam sorte data ac divisa vobis esset terra. Sed et prophetae tanquam de rebus non necessariis, ita de his pronuntiant. Quo autem pacto Moysen nunc vos ulcisci fingitis, quem repulerunt et patres vestri et vos? Utque uno verbo dicam, tota concione acute illorum accusatio dissolvatur.

VII, 43. « Et suscepistis tabernaculum Moloch, et sidus Dei vestri Rephpham, figuras quas fecistis, ut adoraretis eas. Et transferam vos trans Babylonem. »

Moloch, sive Molchom dicitur. Erat autem hoc simulacrum Moabitarum, habens lapidem transparentem ac pretiosum in modum luciferi extrema frontis parte. Rephpham vero species est tenebrarum. Nam cum ascendisset Moyses in montem, conflaverunt vitulum et provoluti sunt ad cultus astrorum, factoque tabernaculo statuerunt simulacrum, quod appellarunt Moloch. Est autem Moloch, si quis interpretetur, rex eorum, Rephpha vero tenebræ, aut execratio. Suscepistis itaque tabernaculum Moloch, hoc est regis vestri; quis autem ille est? Astrum Dei vestri Rephpham, quod etiam fuit vobis ad execrationem. Obtenebrata sunt enim corda vestra. Quoniam autem Moabitarum insaniam explevistis, quæ Damasci vicina regio est, propterea profisciscimini trans Damascum, hoc est, in Babylonem. Et licet propheta dixerit, « Trans Damascum » (nam ita habet translatio Septuaginta), beatus tamen Stephanus ait, « Trans Babylonem, » sequens editionem Hebræorum, vel quod terminus Damascenorum Syrorumque regionis sit Babylon.

VII, 44-46. « Tabernaculum testimonii fuit pa-
tribus nostris in deserto, sicut ordinaverat illis loquens ad Moysen, ut faceret illud secundum formam quam viderat. Quod etiam induxerunt patres nostri, qui successerunt cum Jesu in possessionem gentium, quas expulit Deus a facie patrum nostrorum, usque ad 72 dies David, qui nactus est gratiam coram Deo, et petit ut inveniret tabernaculum Deo Jacob. »

Tabernaculum testimonii, hoc est jussorum Dei, quod tabernaculum Moysi in monte Sina a

λόγια ζώντα. Παράγει δὲ τὴν μαρτυρίαν οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ εἶναι χρῆσαν τῶν θυσιῶν δεικνύς· ἐν τῷ λέγειν, Μὴ σφάγια, καὶ ἔξῃς, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἔχετε εἰπεῖν ὅτι· ἀπὸ τοῦ θύειν τῷ Θεῷ κτείνουσιν εὐδοτε. ἀλλ' ἐκείνοις πρότερον εὐδοτε, καὶ ταῦτα, ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐνθα ὁμῶν προεστῆκειν μάλιστα. Ὅρα δὲ πᾶσαν τὴν δημηγορίαν, πῶς ἰσχυρῶς καὶ ἀνεπαχθῶς ἱσταται πρὸς ὅλην αὐτῶν τὴν κατηγορίαν, μονοουχὶ λέγων, ὅτι· Καὶ εἶπον τὸν τε ναὸν λυθήσεσθαι, καὶ τὰ ἔθνη καὶ τὰς θυσίας ἀλλαγῆσεσθαι, οὐδὲν εἰμι ξένον εἰρηκώς. Μωσῆς γάρ, ἐφ' ᾧ μέγα φρονεῖν δοκεῖτε, ἔτι τεσσαράκοντα οὕτε θυσίας προσήνεγκεν, οὕτε ναὸν ἀνέστησεν. Ἀλλ' οὐδὲ Δαυὶδ, οὐδὲ τις ἄλλων ἐν τῷ μέσῳ, καίτοι κατακληροδοτούμενης ὁμῶν τῆς γῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ προφῆται ὥς μὴ ὄντα ἀναγκαῖα ταῦτα οὕτω περὶ αὐτῶν ἀποφαίνονται. Μωσῆν δὲ νῦν πῶς σχηματίζετε διεκδικεῖν, ὃν ἀπώσαντο καὶ οἱ πατέρες ὁμῶν καὶ ὑμεῖς; καὶ ἀπλῶς διὰ πάσης ἔστιν ἰδεῖν τῇ δημηγορίᾳ, σοφῶς τε ἅμα καὶ ἐπεικῶς καὶ ἐριμῶς τὴν κατηγορίαν αὐτῶν διαλυομένην.

videre est quam sapienter simul et modeste et

« Καὶ ἀναλάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὺχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὁμῶν Ῥεφφάν, τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε, προσκυνεῖν αὐτοῖς. Καὶ μετακίω ὁμᾶς ἐπὶ κεῖνα Βαβυλῶνος. »

Μολὺχ, ἦτοι Μολχόμ. Εἰδὼλον δὲ τοῦτο Μωαβιτῶν, λίθον ἔχον διαφανή καὶ ἐξάρετον εἰς ἐκαστοῦ τύπον ἐπὶ μετώπῳ ἄκρου. Ῥεφφάν δὲ ἐστὶν εἶδος σκοτασμοῦ. Ἀνελθόντος γὰρ εἰς τὸ ὄρος Μωαβίως, μεμοσχοποιήκασι τε καὶ ταῖς τῶν ἄστρον προσκυλισθῆσαν λατρίαις, καὶ σκηνοποιησάμενοι ἐστησαν εἰδῶλον, ὃ κτελῆκασι Μολὺχ. Ἐρμηνεύεται δὲ τὸ μὲν Μολὺχ, βασιλεὺς αὐτῶν, Ῥεφφάν δὲ σκοτασμὸς, ἢ τύφλωσις. Ἀναλάβετε τοίνυν τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὺχ, τούτεστι τοῦ βασιλέως ὁμῶν. Τίς δὲ οὗτος; Τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὁμῶν Ῥεφφάν, δὲ καὶ γέγονεν ὁμῶν εἰς τύφλωσιν. Ἐσκοτίσθησαν γὰρ αἱ καρδίαι ὁμῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν τὴν Μωαβιτῶν μάχην πεπληρώκατε, ἦτις ἐστὶ γέφυρα Δαμασκού, διὰ τοῦτο πορεύεσθε Δαμασκού ἐπὶ κεῖνα, τούτεστιν, εἰς Βαβυλῶνα. Εἰ δὲ καὶ ὁ προφήτης ἐπὶ κεῖνα Δαμασκού εἰρήκει (οὕτω γὰρ ἡ τῶν Ἐβδόμηκοντα ἔκδοσις ἔχει), ἀλλ' ὁ μακάριος Στέφανος ἐπὶ κεῖνα Βαβυλῶνος φησὶν, ἀκολουθήσας τῇ Ἑβραίων ἔκδοσι. Ἡ ἐστὶν τέρμα τῆς Δαμασκηνῶν καὶ Σύρων χώρας ἡ Βαβυλὼν τυγχάνει.

« Ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν τοῖς πατέρεσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετάξατο ὁ λαλῶν τῷ Μωσῇ, ποιῆσαι αὐτὴν κατὰ τὸν τύπον, ὃν ἑώρακεν. Ἦν καὶ εἰς τὴν γαλῶν διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ Ἰησοῦ ἐν τῇ κατασχέσει τῶν ἐθνῶν, ὃν ἔξωσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν, ἕως τῶν ἡμερῶν Δαυὶδ· ὃς εὖρε χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡτήσατο εὐρεῖν σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. »

Σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, τούτεστι τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐν τῷ ὄρει Σινῇ τῷ Μωσῇ παρα-

δειχθεῖσα ὑπὸ Θεοῦ, ἐλέγετο διὰ τὸ ὑπὸ Θεοῦ διατε-
τάχθαι αὐτήν, ἵνα μάρτυρα τὸν Θεὸν ἔχωσιν, ὅτι ἐν
τῷ ὄρει ἡ ὑπογραφή ταύτης γέγονε, καὶ αὐτὴς αὐτὴν
ἐστάδατο τῷ Μωσεί.

« Σολομὼν δὲ ἠκοδόμησεν αὐτῷ οἶκον. Ἄλλ' οὐχ
« ὁ Ὑψίστος ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, καθὼς
« ὁ προφήτης λέγει· Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ
« ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομή-
« σετέ μοι; λέγει· Κύριος, ἡ τίς τόπος τῆς καταπαύ-
« σώς μου; οὐχὶ ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα; »

Τῷ τετρακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου
τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, ἤρξατο ὁ Σολομὼν
οἰκοδομεῖν ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸν ναὸν, ὡς ἡ τρίτη τῶν
Βασιλειῶν διδάσκει βίβλος. Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τοσοῦ-
τον χρόνον τῆς ἐπανόδου τῆς ἀπ' Αἰγύπτου τοῦ Ἰσραὴλ
ὁ ναὸς ἠκοδομήθη, ἵνα τῇ εἰς τὰ ὄρη περιπλανήσῃ
ἀποκαμόντες, τὸν ἕνα τόπον τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ
ἀγαπήσωσιν, ὃν ὁ Θεὸς ἐποίησε τίμιον. Οὗτοι δὲ βρα-
δεῖς ὄντες εἰς σύνεσιν, καὶ τῶν περὶ Θεοῦ λόγων
ἀνεπιστήμονες, καὶ Θεοῦ πόλιν οἰθύνοντας εἶναι τὴν
Ἱερουσαλὴμ, ἐν αὐτῇ δὴ καὶ μόνῃ κατοικεῖν αὐτὸν
ἔλεγον. Σμικρὰ τοιαυτοῦν δοξάζοντας ἐλέγχει ὁ Θεὸς
καὶ φησὶ· Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσατέ μοι θρόνον ἔχοντι
τὸν οὐρανόν, καὶ ὑποπόδιον τὴν γῆν; Ἐκεῖ γὰρ τοῖς
συνεστάλαχαι καὶ περιωρίσθαι τόποις τὴν αὐτοῦ φύ-
σιν ὑπειληφότες καταδείξει σαφῶς, ὅτι τε εἰς παν-
ταχοῦ, καὶ χωρεῖ μὲν αὐτὸν οὐδὲν, ἥκει δὲ μᾶλλον
διὰ πάντων αὐτοῦ, καὶ πλήρης μὲν ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ,
μεστὴ δὲ ἡ γῆ.

« Σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ
« τοῖς ὠσίν. »

Τίνος ἕνεκεν μέχρι τούτου πρῶτος δημηγορήσας,
ἐνταῦθα τραχέως τῷ λόγῳ κέχρηται; Ὅτι ἰδὼρα αὐ-
τοῖς μὴ προσέχοντας τοῖς λεγομένοις.

« Ὑμεῖς δὲ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπνέετε. »
Οὐκ εἶπε, τῷ Θεῷ ἀντιπνέετε, ἀλλὰ, τῷ Πνεύ-
ματι τῷ ἁγίῳ. Οὕτως οὐδεμίαν οἶδε διαφορὰν, ἀπὸ
καὶ τὸ Πνεῦμα Θεός, καὶ μὴ δοκῇ τοῖς ἀδελφoῖς. Ὑμεῖς
τοῖνον δὲ, φησὶν, ἀντιπνέετε τῷ Θεῷ. Ὅτε γὰρ
ἐβούλετο θυσίας εἶναι, οὐκ ἰθύετε αὐτῷ, ὅτε δὲ οὐ
βούλεται, βύετε. Ὅτε εἰστέχει ὁ ναὸς, εἰδὼλα ἰδε-
ραπύετε. Ὅτε βούλεται χωρὶς ναοῦ θεραπεύε-
σθαι, τὸ ἐναντίον ποιεῖτε, ὅμοια τοῖς πατράσιν ὑμῶν
διαπραττόμενοι.

« Ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὁμεῖς. »
Δείκνυσσι τὸ κακὸν ἄνωθεν εἰς αὐτοὺς κατιόν.
Ὅτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. Ἐπειδὴ μεγάλα δὲ
ἐπὶ τοῖς πατράσιν ἤρχοντο.

« Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἰδούσαν οἱ πατέρες
« ὑμῶν; »

Ταῦτα λέγοντα τὸν μακάριον Στέφανον ἀληθεύειν
αὐτὸν οἶδμεν, Πνεύματι ἁγίῳ φεγγόμενον. Ἀπο-
δείξει δὲ ἀπὸ τῆς παλαιᾶς διαθήκης, πῶς μέμφε-
ται τοῖς πατράσιν ὑμῶν.

« Illi Reg. vi, seqq. » Joan. iv.

Deo demonstratum est. Propterea autem dictum
est ipsum a Deo constitutum esse, ut Deum testem
haberent, quod ejus delineatio in monte fuerit, et
ipse illud Moisi descriperat.

VII, 47-50. « Solomon autem edificavit ei do-
« mum. Sed Excelsissimus ille non in manufactis
« templis habitat, quemadmodum ait Propheta :
« Caelum mihi sedes est, terra autem scabellum
« pedum meorum. Quam domum edificabitis mihi,
« dicit Dominus, aut quis locus requietionis meae
« erit? nonne manus mea fecit haec omnia? »

Quadringentesimo octogesimo anno aggressionis
filiorum Israel ex Aegypto cepit Solomon edificare
in Jerusalem templum, veluti docet tertius liber
Regum⁶⁶. Propterea autem tanto post tempore ab
ascensu Israel ex Aegypto edificatum est templum,
ut postquam in montibus circumerrando laboras-
sent, unum locum, qui esset in Jerusalem, dilige-
rent, quem Deus in honore habuisset. Hi vero
cum intellectu tardi essent, Deique sermonum
imperiti, existimantes Jerusalem Dei civitatem
esse, in ipsa sola Deum habitare dicebant. Eos
itaque convincit Deus quod perparce glorificarent
eum, et ait : Qualem domum mihi edificabitis,
qui caelum habeam in thronum, terram vero in
scabellum pedum? Ipsi enim qui naturam ejus
auspicabantur contrariam esse, lucisque conclu-
sam aperte demonstrare oportuit quod ubique
esset nihilque ejus capax esset, quin potius ipse
per omnes transit, eoque plenum est caelum,
plena est et terra.

VII, 51. « Duri cervice et incircumcisi corde
« auribus. »

Quam ob causam, cum hactenus mansuete con-
cionatus esset, aspero nunc utitur sermone? Quia
videbat illos animo non advertere his quae dice-
bantur.

« Vos semper Spiritui sancto resistitis. »

73 Non dixit, Deo resistitis, sed, Spiritui sancto,
adeo nullam inter haec novit differentiam : quandoquid-
em etiam Spiritus est Deus⁶⁷, quanquam ille non
videatur qui Deum non colunt. Vos itaque semper,
inquit, Deo resistitis. Nam quando hostias offerri
volebat, vos illi non sacrificabatis : quando autem
non vult, sacrificatis. Quando consistebat templum,
simulacra venerabamini : quando vult sine templo
coli, contrarium facitis, similia patribus vestris
operantes.

« Sicut patres vestri, ita et vos. »

Ostendit malum superne ad eos descendere. Ita
et Christus ostendebat : quoniam plurimum semper
de patribus gloriabantur.

VII, 53. « Quem prophetarum non occiderunt
« patres vestri? »

Novimus beatum Stephanum cum hac assereret
vera dicere, ut qui per Spiritum sanctum loqueretur.
Demonstrat autem a vestri instrumento, qua

jure patres accuset illorum, qui in Jesum non credebant, quod persecuti sint prophetas et occiderint: neque enim posset facere ab his qui feruntur Novi Testamenti libris. Si ergo, inquit, illos occidistis, qui de ejus adventu prænuntiabant, quid mirum si et ego qui prænuntiatus prædico, a vobis interimar? Non ignorabat autem quod ab eis esset occidendus, cum plenus esset Spiritu sancto, ideoque absque metu usus est loquendi libertate.

VII, 52, 53. « Et occiderunt eos, qui prænuntiabant de adventu justi illius, cujus vos nunc proditores et occisores fuistis, qui accepistis legem ad dispositiones angelorum, et non servastis. »

Justi inquit, ostendens quod si ille justus erat, valde iniqui erant qui illum occiderunt. Justum autem illum vocat, quod neque illi negare poterant. Quanquam enim admodum præfracti ac contumaces erant, in nullo tamen eum injustitiæ accusabant: quomodo enim hoc facerent, cum ne domum quidem haberet? Justum autem vocat Jesum, volens eos attrahere. Ipsius vero proditores et occisores dicit, quod eorum essent participes, qui ipsum crucifixerant, idque cum legem, inquit, accepissent ordinationes habentem, quæ facerent eos qui ipsam opere completerent angelis similem servare politiam. Hoc namque quod ait: 74 « Qui accepistis legem ad dispositiones angelorum. » Quidam vero etiam hoc alunt illum dicere, quod per angelos statuta esset, et Mosi tradita per angelum, qui ipsi in rubo apparuit. Elc διατάγας, id est, in vel ad dispositiones, hæc est, rant, Mosi apparentes in rubo et in monte.

VII, 54, 55. « Audientes autem hæc dissectabantur cordibus suis, et stridebant dentibus suis in eum. Cum autem esset plenus Spiritu sancto, intentis in cælum oculis, vidit gloriam Dei. »

Si eum occidere volebant, quomodo non statim occidebant? Quia verisimilem sceleri occasionem prætexere volebant. Nam injuria adversus ipsos non erat rationabilis prætextus ad interemptionem, sed ad ejectionem aut ad flagellationem fortassis, ad ecclisionem vero causa sufficiens non erat. Alloqui etiam neque ipsius contumelia erat, sed prophætæ adversus illos accusatio, nec videri volebant interimere illum ob proprias injurias, quemadmodum neque Christum. Etenim contenti non erant homicidium perpetrare, sed et gloriæ ejus nocere conabantur. Siquidem metuebant, ne celebris magis redderetur, si ob injuriam ipsius illatam interimeretur.

« Et Jesum stantem a dextris Dei, et ait: Ecce video cælos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei. »

Stantem et non sedentem vidit Jesum beatus Stephanus, ut suam exhibeat Christus protectionem: et magnam suo athlete tribuat alacritatem,

Α ται τοις πατράσι τῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀπιστούντων ὡς διώξωσι τοὺς προφῆτας καὶ ἀποκτείνωσιν, οὐ δυνατόν ἀπὸ τῶν φερομένων βιβλίων τῆς καινῆς διαθήκης. Εἰ τοίνυν, φησί, τοὺς προκαταγγελλαντας περὶ τῆς ἀλευσεως αὐτοῦ ἀνελαιτε, οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ ἐμὲ κηρύττοντα τὸν προκαταγγελλέντα, ὅφ' ὁμῶν ἀναιρεθῆναι. Οὐκ ἤγνοει δὲ τεθνηξόμενος ὅπ' αὐτῶν, πλήρης ὢν Πνεύματος ἁγίου. Αὐδ καὶ ἀνυποστάτως κέχρηται παρήρσι.

« Καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγελλαντας περὶ τῆς ἐλευσεως τοῦ δικαίου, οὗ νῦν ὁμεις προδοταί καὶ φονεῖς γαγέννησθε. Οἵτινες ἐλάδετε τὸν νόμον εἰς διατάγας ἀγγέλων καὶ οὐκ ἐφυλάξατε. »

Β Τοῦ δικαίου φησί, δεικνύς ὅτι εἰ ἐκεῖνος δικαίος, λίαν ἀδικοὶ οἱ ἐκεῖνον ἀνηρηκότες. Δίκαιον δὲ αὐτὸν καλεῖ, ὃ οὐδὲ ἐκεῖνοι ἠδύναντο ἀρνήσασθαι. Οὐδαμοῦ γάρ καὶ τοὶ λίαν ὄντες αὐθάδεις, ἐν οὐδενὶ αὐτῶν ἀδικίας ἠετίσαντο. Πῶς γάρ τὸν μὴ δὲ σέλιγν ἔχοντα; Δίκαιον δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐκάλει, ἐπισπάσασθαι αὐτοὺς βουλόμενος. Προδοτας δὲ αὐτοῦ καὶ φονεῖς τούτους καλεῖ, ὡς κοινωνοὺς ὄντας τοῖς σταυρωσάσιν αὐτὸν, καὶ τοὶ, φησί, νόμον λαβόντας διατάζειν ἔχοντα, αἱ τινες ἐσαγγελλον ἱποῦσαν πολιτείαν ἔχειν τοὺς τελούντας αὐτὸν. Τοῦτο γάρ ἐστιν, « οἱ τινες ἐλάδετε τὸν νόμον εἰς διατάγας ἀγγέλων. » Τινὲς δὲ καὶ τοῦτο λέγειν φασί, τὸν ὅπ' ἀγγέλων διαταχθέντα καὶ ἄγγελοισθέντα δι' ἀγγέλου τῷ Μωϋσεῖ, τοῦ ὁρθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῃ. Εἰς διατάγας, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τὰς διατάγας, καθὼς ἐκεῖνοι διατάξαντο τῷ Μωϋσεῖ, ὁρθέντας ἐν τῇ βάτῃ καὶ ἐν τῷ ὄρει.

Γ secundum dispositiones, quemadmodum illi statuerant.

« Ἀκούοντες δὲ ταῦτα διεπρίνοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἐβρυχόν τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐπ' αὐτόν. Ὑπάρχον δὲ πλήρης Πνεύματος ἁγίου, ἀνένισας εἰς τὸν οὐρανόν, εἶδε δόξαν Θεοῦ. »

Εἰ ἐβούλοντο ἀνελεῖν, πῶς οὐκ ἀνέκλινον τότε εὐθέως; Ὅτι πρόφασιν εὐλόγον ἠθέλον περιθεῖναι τῷ τολμήματι. Ἡ γὰρ εἰς αὐτοὺς ὕβρις οὐκ ἦν εὐλογος πρόφασις πρὸς ἀναίρεσιν, ἀλλ' ἀπελάσαι μὲν ἡ μαρτυρίας ἴσως, ἀνελεῖν δὲ οὐκ εὐλογος αἰτία. Ἄλλως δὲ οὐδὲ ἦν ἡ ὕβρις αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ προφήτου καὶ αὐτῶν κατηγορία. Καὶ οὐκ ἠθέλον δοκεῖν διὰ τὰς αὐτοὺς αὐτὸν ἀνελεῖν, ὥσπερ οὐδὲ τὸν Χριστόν. Οὐ γὰρ ἤρουντο εἰς τὴν μαιφονίαν, ἀλλ' ἔστανθον κατὰ τὴν δόξαν αὐτοῦ βλάψαι. Ἐβεδίεσαν γὰρ μὴ ἀναιρούμενος διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ὕβρις, ἀδυσχεπέστερος γίνεσθαι.

« Καὶ Ἰησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεργμένους, καὶ Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ Θεοῦ. »

Ἐστῶτα καὶ οὐκ καθήμενον ὁ μακάριος Στέφανος ὁρᾷ τὸν Ἰησοῦν, ἵνα δείξῃ τὴν ἀντιλήψιν τὴν εἰς αὐτόν, καὶ πολλὴν τῇ ἀθλητῇ τὴν προθυμίαν παρὰ

σχῆ, τὸ τοῦ βοηθοῦντος ἐπιδείκνυται σχῆμα. Ἄλλως τε δὲ, ἐπειδὴ τὸ καθίσαι φορτικὸν ἦν αὐτοῖς, ἵστασθαι αὐτὸν εἰπε τῶς, τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ αἰνιζάμενος· ὅτι δὲ οὐχ ἵσταται, ἀλλὰ κἀθεται, καὶ ὁ Παῦλος ἔδειξεν, εἰπὼν, ὅτι συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ.

«Κράζαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ ὤρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως ἐλιθοβόλουν.»

Συνέσχον, οἱ κατὰ τοῦ ἀγίου ψευδομαρτυρήσαντες.

«Καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοῦς πόδας νεανίου, καλουμένου Σαῦλου. Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον, ἐπικαλούμενον καὶ λέγοντα.»

Μάρτυρας λέγει, οὗς ὑπέβαλον καταψευδομαρτυρῆσαι αὐτοῦ. Καὶ δείκνυσιν τοὺς δοκοῦντας μάρτυρας, ὅτι πλεόν ἦσαν παρασκευασμένοι πρὸς τὸν φόνον, εἴγε καὶ τὰ ἱμάτια ἀπέθεντο πρὸς τὸ εἶναι εὐσταλεῖς καὶ κοῦφοι εἰς τὸ βάλλειν τοὺς λίθοις. Φησὶ δὲ ὅτι καὶ ὁ μέλλων ὑστέρον κήρυξ εἶναι τῆς οἰκουμένης, καὶ αὐτὸς συνέπραττε τότε τῷ φόνῳ, δείκνυς ὅτι θεὰ τις καὶ παράδοξος καὶ οὐ κατὰ ἀνθρώπου γέγονεν αὐτοῦ ἢ μετὰ ταῦτα μεταβολή. Τὸ δὲ, Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου, δείκνυντες ἦν καὶ διδασκάντες ὅτι οὐκ ἀπώλλυται.

«Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου.»

Ἐντεῦθεν δείκνυται μηκέτι εἰς ἔθου τὰς τῶν δικαίων ἀπέναι ψυχὰς τῶν σωμάτων ἀπαλλαττομένας, καθὰ καὶ πρόην, πέμπεσθαι δὲ μέλλον εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος· διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ.

«Θεὸς δὲ τὰ γόνυα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη. Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναίρεσίᾳ αὐτοῦ.»

Ὅτι δὲ προσευξαμένου αὐτοῦ μὴ στήσῃ αὐτοῖς εἰς ἁμαρτίαν τὸν αὐτοῦ θάνατον, εἰ ἀπέθῃ αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία, ζητῆσαι δεῖον. Καὶ φαιεν, εἰ μετανόησαν, ἀφεῖσθαι. Καὶ γὰρ ὁ μυρίαὶ αὐτὸν βάλλον χειροῖ, καὶ διώξας τὴν Ἐκκλησίαν Παῦλος, τῆς Ἐκκλησίας προστάτης ἐγένετο.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ταφῆς Στεφάνου, ἐν ᾧ φησὶ Φίλιππον τοῦ ἀποστόλου, πολλοὺς ἱσαμένον ἐπὶ τῆς Σαμαρείας.

Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱερουσολύμοις. Πάντες τε δισπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλην τῶν ἀποστόλων. Συνεκρίναντο δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποίησαντο κοινὰ τὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ. Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σὺν τῷ ἄνδρῳ καὶ γυναίκα, παραδίδου εἰς φυλακὴν. Οἱ μὲν δὲ οὐκ διασπάραντες διηλθον εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον.

Auxiliantis enim habitus ostenditur. Præterea vero quoniam grave eis fuisset audire quod sederet, stare interim dixit, designans ipsius resurrectionem. Quod autem non stet, sed sedeat, etiam Paulus ostendit, dicens, quod simul resuscitavit et mulque sedere fecit inter cælestes ad dextram suam.

VII, 56, 57. «Exclamantes autem voce magna, continuerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimiter in eum. Et ejectionem eum extra civitatem lapidabant.»

Continuerunt, qui adversus sanctum tulerunt falsum testimonium.

VII, 57, 58. «Et testes deposuerunt vestimenta 75 ad pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus. Et lapidabant Stephanum, invocantem ac dicentem.»

Testes dicit quos subornaverant ut adversus illum ferrent falsum testimonium, ostendique eos, qui testes videbantur, promptiores ad eandem fuisse, quandoquidem etiam vestes deposuerant quo expeditiores essent ac leviores ad faciendos lapides. Id autem ait, quoniam is etiam, qui universi orbis prædicator futurus erat, ipse quoque ad eandem cooperabatur: ostendens quod divina quædam et admiranda supraque hominem fuerit ejus conversio. Quod vero ait, «Domine Jesu, accipe spiritum meum;» demonstrantis erat ac docentis quod non periret.

«Domine Jesu, accipe spiritum meum.»

Hinc ostenditur: iustorum animas a corporibus liberatas nequaquam in infernum descendere quemadmodum et antea, sed transmitti potius in manus Dei viventis per omnium nostrum Salvatorem Christum.

VII, 59. «Positis autem genibus clamavit voce magna: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Cumque hoc dixisset, obdormivit. Saulus autem consentiebat in necem ejus.»

Cum autem ipse precatus sit, ne sua mora illis in peccatum statueretur, dignum est ut inquiramus utrum peccatum fuerit illis remissum. Et dicimus quod his, qui resipuerunt, remissum est. Siquidem Paulus, qui illum innumeris petiit manibus et persecutus est Ecclesiam, factus est defensor Ecclesie.

CAPUT IX.

De persecutione Ecclesie, et sepultura Stephani: in quo etiam agitur de Philippo apostolo, qui multos in Samaria curabat.

VIII, 1-4. «Facta est autem in illo die persecutio magna adversus Ecclesiam, quæ erat Hierosolymis, omnesque dispersi 76 sunt per regiones Judææ et Samariæ, præter apostolos. Curaverunt autem Stephanum una viri religiosi, ac fecerunt plañctum magnum super eum. Saulus vero doctus vastabat Ecclesiam, per singulas domos intrans, trahensque viros ac mulieres, tradebat in custodiam. Illi itaque dispersi peragrabant annuntiantes verbum Dei.»

Vide quomodo Deus inimicorum adversus Christum insidias ad bonum finem deducat. Dispersi namque multo plures irreliebant evangelica sarena quam ante persecutionem. Apostoli vero non sunt dispersi, sed Hierosolymis erant. Ubi enim potissima erat oppugnatio, ibi primos ac præcipuos milites in acie stare oportebat, cæterisque proponi in exemplum fortitudinis et audacia. Verum si religiosi erant, qui Stephanum sepelierunt, quomodo planetum fecerunt? Aut quia nondum perfecti erant, aut quod planxerint tanto præfecto, tanto patrocinio, tanta doctrina, tantisque signis privati, et quod mitem illum ac benignum conspiciebant mortuum, lapidibusque oppressum.

VIII, 4-9. Philippus autem digressus in civitatem Samariæ predicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ his, quæ a Philippo dicebantur, unanimiter audientes ac videntes signa quæ edebat. Spiritus enim immundi ex multis, qui ab ipsis tenebantur, clamantes magna voce exibant. Multi autem paralytici et claudi curati sunt. Factumque est gaudium magnum in illa civitate.

Non est hic Philippus apostolus, qui inter duodecim numeratus est, sed unus ex septem, qui cum Stephano delectus fuerat ad gubernationem viduarum. Id autem verum esse hinc manifestum est. Solis enim apostolis Hierosolymæ derelictis, cæterorum vero discipulorum aliis alibi dispersis, prout jam dictum est, omnes circa Judææ ac Samariæ regiones dispersi sunt, præter apostolos. Inter hos ergo dispersos erat iste Philippus, qui et Simonem instruxit in Samaria. Et cum eunuchum juxta divinum baptizasset oraculum, 77 a Domini Spiritu repositus est Azotus, venitque Caesaream, quæ ipsi patria erat. Cum enim in persecutione, quæ fuerat tempore Stephani, tentatus fuisset, ac timuisset ne et ipse similium particeps fieret periculum, domum rursum petiit. Præterea si unus erat apostolorum, cum in Samaria baptizaret, habebat utique auctoritatem domini Spiritus: et nequaquam Petrus ac Joannes ab Hierosolymis ad eos descendentes, Spiritus gratiam illis tribuissent. Ille itaque tantum baptizat utpote discipulus, gratiam vero perficiunt apostoli, quibus talis domini auctoritas concessa erat.

CAPUT X.

De Simone Mago, qui cum pluribus aliis credidit, et baptizatus est: in quo etiam agitur de Petri et Joannis ad eos legatione, et invocatione sancti Spiritus super eos, qui baptizati erant.

VIII, 9-15. Vir autem quidam nomine Simon, qui antea in ea civitate exercebat artem magicam ac dementaverat gentem Samariæ, dicens se esse quempiam magnum, cui auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes: Iste est virtus Dei, quæ vocatur magna. Auscultabant autem et propterea quod multo tempore magicis artibus dementasset eos. Verum cum credidissent

A "Ορα πῶς ὁ Θεὸς τὰς ἐπιβουλὰς τῶν ἐχθρῶν εἰς χρηστὸν ἀγείρει τέλος. Διασπαρέντες γὰρ πολὺ πλεῖστους ἐσαγγέλευσαν, ἢ πρὶν διωχθῆναι. Οἱ δὲ ἀπόστολοι οὐ διεσπάρησαν, ἀλλ' ἦσαν ἐν Ἱερουσαλὺμοις. Ἐνθα γὰρ πλεῖστον ὁ πόλεμος, ἐκεῖ παρατάττεσθαι τοῖς πρωταγωνιστάς ἔδει, καὶ προκείμεναι τοῖς ἄλλοις ἀνδρείας καὶ θάρρους ὑπόδειγμα. Εἰ δὲ εὐλαβεῖς οἱ θάψαντες τὸν Στέφανον, πῶς ἐποίησαντο κοπετόν; Ἡ ὅτι οὕτω ἦσαν τέλειοι, ἢ ὅτι ἐκέλευσαν, προστασίας τοσαύτης, διδασκαλίας τοιαύτης, σημειῶν τοιούτων ἀποστερούμενοι, καὶ ὁρῶντες πρῶτον ἐκείνον καὶ ἡμερον νεκρὸν, λιθολευστον καίμενον.

B Φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας ἐκήρυσσε αὐτοῖς τὸν Χριστόν. Προσερχόν τε οἱ ὄχλοι τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοῦς, καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει. Πολλῶν γὰρ τῶν ἔχοντων πνεύματα ἀκάθαρτα, ἐβόωντα μεγάλῃ φωνῇ, ἐξήρχετο. Πολλοὶ δὲ παραλελυμένοι καὶ χωλοὶ ἰθεραπεύθησαν. Καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ.

C Οὗτος ὁ ἀπόστολος Φίλιππος, ὃς ἐν τοῖς δώδεκα καταλεγόμενος, οὗτός ἐστιν, ἀλλ' εἰς τῶν ἐπτά, ὃ μετὰ Στεφάνου ἐπιλεγείας πρὸς τὴν τῶν χηρῶν οἰκονομίαν. Ὅτι δὲ ἀληθὲς ἐστίν, ἐντεῦθεν ὁρῶν. Τῶν γὰρ ἀποστόλων μόνων ἐν Ἱερουσαλὺμοις παραλειφθέντων, τῶν δὲ λοιπῶν μαθητῶν ἄλλων ἀλλαχόσε διασπαρέντων, κατὰ τὸ εἰρημένον ἦρξεν, πάντες δὲ διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων. Ἐν τοῖς διασπαρένταις ἦν καὶ οὗτος ὁ Φίλιππος, ὃς καὶ τὸν Σίμωνα κατήχησεν ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ κατὰ θεῖον χρησμὸν τὸν Εὐνοῦχον βαπτίσας, ὑπὸ Πνεύματος Κυρίου εἰς Ἀζωτὸν εὐρέθη, πρὸς δὲ Καισάρειαν ὤρμησεν τὴν αὐτὴν ἐνεγκοῦσαν. Τῆς γὰρ ἐπὶ Στεφάνου λύτης πειρασθεὶς, καὶ θείας μὴ τῶν ὁμοίων μετὰσχῇ, ἐπαλινώστησεν οἶκαδε. Ἄλλως τε, εἰ ὁ βαπτίσας ἐν Σαμαρείᾳ εἰς τῶν ἀποστόλων ἦν, εἴην ἂν τὴν αὐθεντίαν τῆς τοῦ Πνεύματος δόσεως, καὶ οὐκ ἂν Πέτρος καὶ Ἰωάννης καταθέντες ἀπὸ Ἱερουσαλὺμων πρὸς αὐτοὺς τὴν τοῦ Πνεύματος παρέσχοντο χάριν. Οὗτος οὖν βαπτίζει μόνον, ὡς μαθητὴς, τελειοῦσι δὲ τὴν χάριν οἱ ἀπόστολοι, οἷς ἡ τῆς τοιαύτης δόσεως αὐθεντία ἐδόθη.

ΚΕΦΑΛ. Ι.

Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάγου, αὐτεπαύσαντος καὶ βαπτισθέντος σὺν ἑτέροις πλίσιοις· ἐν ᾧ περὶ τῆς Πέτρου καὶ Ἰωάννου πρὸς αὐτοῦ ἀποστολῆς, καὶ ἐπικλησίης τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας.

Ἄνθρωπος δὲ τις ὀνόματι Σίμων προσηγορεύετο ἐν τῇ πόλει, μαγέων καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας, λέγων εἶναι τινὰ αὐτὸν μέγαν, ᾧ προσείχοντο ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἡ μεγάλη. Προσείχον δὲ αὐτῷ, ἐὰν τὸ ἱκανὸν χρόνον ταῖς μαγείαις ἐξασηκύνει αὐτοὺς. Ὅτε δὲ ἐπίσταυσαν τῷ Φιλίππῳ εὐαγγελίζεσθαι αὐτὸν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου

baptizati erant non accepisse Spiritum sanctum, eo quod donum huiusmodi non haberet : quandoquidem, ut diximus, hic unus ex septem erat. Nam hi virtutem quidem ad edenda signa acceperant, non autem ut cæteris quoque darent huiusmodi Spiritum : hoc enim apostolis servatum erat. Præterea Philippus in eos, qui a se baptizati erant Spiritum illabi non fecit, honorans videlicet apostolos. Neque enim tanquam abjectus et indignus (quando etiam de ipso proditum est quod signa ediderit in sanitatibus morborum, ejectionibusque dæmonum), sed quod non oraverit, ut hoc illis contingeret, nondum videlicet aptis ad Spiritus susceptionem : quando et Simon qui ab eo baptizatus erat, quæ carnis sunt adhuc sapiens, petebat ab apostolis dono pecuniarum accipere potestatem, ut cuicumque vellet, manuum impositione daret Spiritum sanctum.

VIII, 18, 19. « Intuitus autem Simon quod per impositionem manuum apostolorum daretur eis Spiritus sanctus, obtulit eis pecunias, dicens : « Date et mihi potestatem istam, ut cuicumque im-
« posuero manus, accipiat Spiritum sanctum. »

Scelestus hic Simon non fidei gratia, pecunias offerens, hoc sibi contingere cupiebat : sed quo sibi questus ac occasio pecuniarum hoc fieret. Accessit enim, ut accepta huiusmodi gratia diceret per signa : quemadmodum antea imaginaria solum operans dæmonum auxilio, sive tentans apostolos hoc faciebat, volens accusationem capessere. Ideo etiam audit : « Non est tibi pars in sermone isto, cor enim tuum non est rectum coram Deo. Respice igitur si forte remittatur tibi peccatum ». Præviderat namque Petrus eum ad penitentiam non convertendum, propterea dicit, « Si forte remittatur. » Illud siquidem quod addit, « Orate vos, » non penitentia est aut conversionis, sed defunctoria tantum purgationis prætextu dicebat : ubi enim lacrymæ sunt et confessio ? Hoc autem demonstrat rem esse correctæ difficilē, multaque penitentia opus habere, si qui in eandem rem divinam offendant, in quam offendit et Simon, qui existimabat Spiritum sanctum pecunie obsecundare ad efficaciam operationis habendam.

CAPUT IV.

Quod non argento neque simulatoribus, sed sanctis per fidem Spiritus sancti communicatio datur : in quo etiam ponuntur quæ sunt de simulatione ac obfurgatione Simonis.

VIII, 19-25. « Petrus autem dixit ad eum : Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecuniis parari. Non est tibi pars neque sors in sermone isto : cor enim tuum non est rectum coram Deo. Respice igitur ab hoc vitio, et roga Deum si forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. Nam in felle amaritudinis et collatione iniquitatis video te esse. Re-

σθέντας οὐκ ἦσαν λαβόντας Πνεῦμα ἅγιον, διὰ τὸ μὴ ἔχειν χάρισμα τοιούτων· ἐπειδὴ οὗτος, ὡς ἐφημεν, εἰς τῶν ἐπὶ τῇ ἡν. Οὗτοι γὰρ δυνάμεις μὲν ἔλαβον ποιεῖν σημεῖα, οὐχὶ δὲ καὶ Πνεῦμα δίδοναι ἐτέροις· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ τῶν ἀποστόλων ἐξαίρετον. Ἄλλως τε δὲ οὐ κατήγαγε τὸ Πνεῦμα ὁ Φίλιππος ἐπὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθέντας, ἥτοι τιμῶν τοὺς ἀποστόλους. Οὐ γὰρ ὡς εὐτελὲς καὶ ἀνάξιος, (ὅπως καὶ αὐτὸς ἀνεγράφη σημεῖα πεποιηκὼς ἐν ἱάσεσι νόσων, καὶ ἐκβολαῖς δαιμόνων), ἀλλ' ὅτι οὐκ ἠθέλατο τοῦτο αὐτοῖς ὑπάρχειν, ὡς ἀκμήν μὴ οὖσιν ἐπιτηδεύοις πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ὑποδοχὴν, ὅπως καὶ ὁ Σίμων βαπτισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, ἀκμήν τὰ τῆς σαρκὸς ὑπὸνών ἦται τοῖς ἀποστόλοις διὰ χρημάτων δόσεως λαβεῖν ἱερωσίαν, ᾧ ἂν ἐθελῇ διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως δοῦναι Πνεῦμα ἅγιον.

« Θεασάμενος δὲ ὁ Σίμων, ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα, λέγων· Δότε καὶ μοι τὴν ἱερωσίαν ταύτην, ἵνα ᾧ ἂν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ Πνεῦμα ἅγιον. »

Ὁ μικρὸς οὗτος Σίμων, οὐ πιστεύς ἐνεκεν προσφύρων τὰ χρήματα, ἦται τοῦτο γενέσθαι αὐτῷ, ἀλλ' ὥστε πορισθῇ αὐτῷ χρημάτων καὶ ἀφορμὴν γενέσθαι τοῦτο. Προσῆλθε γὰρ ὥστε, δεξάμενος τοιαύτην χάριν, πλουτῆσαι διὰ τῶν σημείων, κατὰ πρῶτον φαντασίαν ἐνεργῶν διὰ τῶν δαιμόνων, ἥτοι πειράζων τοὺς ἀποστόλους τοῦτο ἵπτοι, βουλόμενος κατηγορίαν περιβαλεῖν. Αἰδ καὶ ἀκούει· « Οὐκ ἔστι σοι μέρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἐστὶν εὐθεία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μετανόησον οὖν, εἰ ἄρα ἀφεθῇσθαί σοι τὸ ἁμάρτημα. » Προῆλθε γὰρ αὐτὸν ὁ Πέτρος μὴ πρὸς μετάνοιαν ἐπιστρέφοντα. Διὰ τοῦτο φησιν, « Εἰ ἀφεθῇσθαί σοι. » Τὸ γὰρ, « Διέθην ὑμεῖς, » οὐ μετανόας καὶ ἐπιστροφῆς, ἀλλὰ μόνον ἀποσιώσεως ἐνεκα ἐφη· ἐπεὶ, ποῦ τὰ δάκρυα καὶ ἡ ἐξομολόγησις; Τοῦτο δὲ δεικνύοντος ἐστὶν ὡς δυσκατόρθωτον τὸ πρᾶγμα, καὶ πολλῆς δεόμενον μετανόας, τοῖς εἰς αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξαμαρτάνουσιν, εἰς ὃ καὶ Σίμων ἐξήμαρτεν, ἀργυρίου ὀπακοῦειν εἰς τὰς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡγησάμενος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

« Ὅτι οὐκ ἀργυρίου οὐδὲ ὀπακριταῖς, ἀλλὰ ἁγίως διὰ πίστεως ἡ μετοχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δίδεται· ἐν ᾧ τὰ περιὸν ἀποκρίσεως καὶ ἐκτελέσεως Σίμωνος. »

Ὁ Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τὸ ἀργυρίον σου οὐ σοὶ εἴη εἰς ἀπόλειαν, ὅτι τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ ἐνέμισας διὰ χρημάτων κτεσθαι. Οὐκ ἔστι σοι μέρος οὐδὲ κληρὸς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἐστὶν εὐθεία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης· καὶ δεήθητι τοῦ Θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφεθῇσθαί σοι ἡ ἱπνοία τῆς καρδίας σου. Εἰς γὰρ γολὴν πικρίας, καὶ σύνδεσμον ἀδικίας

« ὁρῶ σε ὄντα. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων, εἶπε· Δεή-
« θητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἑμοῦ πρὸς τὸν Κύριον, ὅπως μη-
« δὲν ἐπιβῇ ἐπ' ἐμὲ, ὡς εἰρήκατε. Οἱ μὲν οὖν δια-
« μαρτυρούμενοι καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ Κυ-
« ρίου, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ, πολλὰς τε
« χάμας τῶν Σαμαρειτῶν εὐηγγελίσαντο. »

« Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοί. » Οὐκ ἔστι ταῦτα ἀρω-
« μένου, ἀλλὰ παιδεύοντος, ὡς ἂν τις ἐκποι· Τὸ ἀργύ-
« ριον σου συναπολοῖτό σοι μετὰ τῆς προαιρέσεως. Οὐ
« κολάζει δὲ νῦν τὸν Σίμωνα ὁ Πέτρος καθὰ καὶ πρῶην
« τὸν Ἀνανίαν, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἀνάγκης ἡ πίστις,
« ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τῆς μετανοίας εἰσαγάγῃ. Ἀρχαὶ γάρ
« πρὸς διόρθωσιν τὸ ἐλέγξει, καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ εἰ-
« πῶν, καὶ τὸ, ἐκείνων ὁμολογῆσαι, ὅτι ἔδωκε. Τὸ γὰρ
« εἰπεῖν, Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἑμοῦ, τοῦτο ἔστιν ὁμο-
« λογούντος, εἰ καὶ μὴ ἀπὸ ὁρθῆς καὶ σφοδρᾶς διαθέ-
« σεως ἐλέγετο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

« Οἱ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐοδοῖ τὴν σωτη-
« ρίαν ὁ Θεός, ὁ δὲ κατὰ τὸν εὐνοῦχον
« ὑποβάπτει. »

« Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐλάλησε πρὸς Φίλιππον,
« λέγων· Ἀνάστηθι, καὶ πορεύου κατὰ μεσημβρίαν
« ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ
« εἰς Γάζαν, αὕτη ἐστὶν ἔρημος. Καὶ ἀναστὰς ἵπο-
« νεύθη. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Αἰθίοψ, εὐνοῦχος, δυνάστης
« Κανδάκης τῆς βασιλείας Αἰθιοπίας, ὃς ἦν ἐπὶ
« πάσης τῆς Γάζης αὐτῆς, ἐληλύθει προσκυνήσων
« εἰς Ἱερουσαλὴμ· ἦν τε ὑποστρέφων καὶ καθήμενος
« ἐπὶ τοῦ ἅρματος αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προ-
« φῆτην Ἡσαΐαν. Εἶπε δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Φίλιππῳ·
« Πρόσελθε καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ. Προ-
« δραμὼν δὲ ὁ Φίλιππος ἤκουσεν αὐτοῦ ἀναγινώσκον-
« τος τὸν προφῆτην Ἡσαΐαν, καὶ εἶπεν· Ἀρά γε γι-
« νώσκεις ὁ ἀναγινώσκεις; Ὁ δὲ εἶπε, Πῶς γὰρ ἂν
« δυναίμην, ἂν μὴ τις ὁδηγήσῃ με; Παρακάλειτέ με
« τὸν Φίλιππον ἀναβάντα καθίσαι σὺν αὐτῷ. Ἦ δὲ
« περιοχὴ τῆς Γραφῆς ἣν ἀνεγίνωσκεν, ἦν αὕτη· »

Διὰ τί μὴ τῷ εὐνοῦχῳ φαίνεται ὁ ἄγγελος καὶ
« ἄγει αὐτὸν πρὸς Φίλιππον; Ὅτι ἴσως οὐκ ἂν ἐπιεί-
« σθη, ἀλλ' ἐξεπλάγη μᾶλλον. Οὐ γὰρ ἦν ὡς ὁ Κορ-
« νήλιος οὗτος. « Κατὰ μεσημβρίαν. » Οὐκ ἂν ἀπὸ
« Ἱερουσαλὴμ πρὸς μεσημβρίαν ἀπῆκε, ἀλλὰ πρὸς
« ἄρκτον· ἀπὸ δὲ Σαμαρείας, ἔνθα Φίλιππος ὁ τῶν
« ἐπὶ διέτριβε καὶ ἐδίδασκε τότε, πρὸς μεσημβρίαν
« ἐστὶν ἡ ὁδός. Τὸ δὲ, « Αὕτη ἐστὶν ἔρημος, » εἶπεν,
« ὥστε μὴ φοβηθῆναι τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιτοκίαν.
« Γυναῖκες δὲ ἤρχον ἐκείνης τῆς Αἰθιοπίας, ὧν καὶ ἡ
« Κανδάκη κατὰ διαδοχὴν μία, ἥς ὁ εὐνοῦχος ὡπῆρχε
« ταμίης τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν. Ἰστέον δὲ ὅτι
« Κανδάκην Αἰθίοπας πᾶσαν τὴν τοῦ βασιλέως μητέρα
« καλοῦσιν, ἐπειδὴ πατέρα Αἰθίοπας οὐκ ἀναφέρουσιν,
« ἀλλ' ὡς ὄντας υἱοὺς ἡλίου παραδιδῶσιν· ἐκαστοῦ δὲ
« τὴν μητέρα καλοῦσι Κανδάκην.

« Ἦς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνός
« ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφρονος, οὕτως· οὐκ
« ἠνολοῖ τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ

« spondens autem Simon dixit : Orate vos pro me
« apud Dominum, ne quid veniat in me horum,
« quæ dixistis. Et illi quidem testificati ac locuti
« verbum Dei, reversi sunt Jerosolymam, multis-
« que vicis Samaritanorum prædicabant Evange-
« lium. »

« Pecunia tua tecum. » Non sunt hæc exsecran-
« tis, sed corripientis, veluti si quis dicat : Pecunia
« tua simul tibi pereat cum hujusmodi voluntate.
« Non punit autem nunc Simonem Petrus quemad-
« modum prius Ananiam, ut ostendat fidem non esse
« necessitatis sive coactionis : sed ut ad ea potius
« inducat quæ poenitentiae sunt. Ad correctionem
« enim sufficit arguisse, et ea quæ in corde erant
« dixisse ac illum confessum esse quod deprehensus
« esset. **81** Siquidem dicere, Orate vos pro me, con-
« sistentis est : quanquam hoc non a recto vehementi-
« que affectu diceretur.

CAPUT XII.

Quod sanctorum ac fidelium communi salutis Deus
« prosperum tribuit successum, sumpto argumento
« ex his, quæ circa eunuchum contigerunt.

« VIII, 26-32. Angelus autem Domini locutus est
« ad Philippum, dicens : Surge et vade meridiem
« versus, ad viam quæ descendit ab Jerusalem ad
« Gazam, hæc est desertia. Surgensque profectus est.
« Et ecce vir Æthiops, eunuchus, præfectus Candæ-
« ces reginæ Æthiopum, qui præerat universæ Gæzzæ
« ipsius, venerat adoraturus Jerosolyma : et rever-
« tebatur sedens super currum suum legebatque
« Isaiam prophetam. Dixit autem Spiritus Philippo :
« Accede et adungere huic currui. Cumque accur-
« risset Philippus, audivit eum legentem Isaiam
« prophetam, et dixit : Intelligisne quæ legis ? At
« ille ait : Quinam enim possim nisi quispiam me
« manuduxerit ? Rogavitque Philippum, ut ascen-
« deret ac sederet secum. Argumentum vero Seri-
« pturæ, quam legebat erat hoc. »

Quam ob causam eunuchō non apparet angelus
« ipsumque ducit ad Philippum ? Quoniam fortassis
« non credidisset, sed magis perterritus fuisset.
« Neque enim erat qualis Cornelius. « Meridiem
« versus. » Non a Jerosolymis ad meridiem tende-
« bat, sed ad septentrionem : a Samaria vero, in qua
« Philippus unus ex septem versabatur tunc et doce-
« bat, via erat meridiem versus. Dixit autem, « Hæc
« est desertia, » ut non metueret Judæorum princi-
« patum. Mulieres autem **82** imperabant illi Æthiopiæ,
« quarum una per successionem erat Candacæ :
« ejus eunuchus præerat conclavi thesaurorum
« regiorum. Sciendum autem quod Æthiopes omnem
« regis matrem Candacen appellant : siquidem
« Æthiopes regum patrem non referunt, sed illos
« tanquam veros solis filios tradunt : uplusenjuæque
« autem matrem Candacen appellant.

« VIII, 32-36. Tanquam ovis ad occisionem ductus
« est, et sicut agnus coram tondente se mutus, sic
« non aperuit os suum. In humilitate ipsius iudicium

ejus sublatum est. Generationem autem ejus quis enarrabit? Quoniam elevatur a terra vita ejus. Respondens autem eunuchus Philippo dixit: Obsecro de quo dicit hoc propheta, de seipso, an de alio quopiam? Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens ab hac Scriptura, annuntiavit illi Jesum. Cumque irent per viam, venerunt ad quasidam aquam, et ait eunuchus.

Hinc significatur spontanea Christi voluntas in aggrediendis his quæ ordinata erant. Sicut enim ovīs, quæ ad victimam ducitur, vel agnus coram tendente se (qui autem nulla necessitate cogitur, neque balandi habet occasionem), ita cum sponte pateretur, tacebat. Quod autem sequitur, « In humilitate ipsius judicium ejus sublatum est, » significat iniquum judicium in ipsum inductum occultata veritate. Rursum inferens, « Generationem ejus quis enarrabit? » ostendit ipsum agnoscendum esse, nempe quod origo generis ipsius dari non possit. Siquidem ipse et agnoscibilis erat tanquam Deus, et descriptus ac recensum relatus tanquam juxta carnem generatus. Sive: gloriam, quæ post resurrectionem ipsi accesserat, ac generosam ipsius dignitatem, quam experientia rerum ordinalarum manifestavit, quis idoneus erit, ut sermone edisserat? cum ipse quidem morti subjectus fuerit, universi vero ad incorruptionem gratia ejus vivificati sint fideque redempti. Deinde ait, « Quoniam elevatur de terra vita ejus. » Hoc est attollitur ac sublimior est his, quæ in terra sunt vita ejus, id est conversatio. Elevatur autem et alio modo, ac super omnes est vita ejus, hoc est substantia Unigeniti, cum separatim a carne intelligitur **83** nondumque ad nos accedens. Cum enim ad mortem spontanee descenderit, elevata est a terra vita, sublimis effecta est, ac supergressa est coelos **, quia rex gloriæ erat, et vita ejus naturalis, Dominusque virtutum: quanquam propter dispensationem circa nos ac spontaneam exinanitionem, in passione contumeliam et ignominiam sustinuerit, dante hoc ei merito carne, quæ personaliter ac inseparabiliter ei unita erat, circa quam afflictio et exinde contumelia contigit: audens quidem adversus Deum incarnatum, non tamen potens impassibilem attingere, id enim impossibile erat. Hunc igitur esse Jesum, et hanc in eo completam esse Scripturam Philippus eunuchus denuntiat: cui etiam obediens, statimque baptizatus, missus est ad regionem Æthiopiæ, prædicaturus hoc quod ipse crederat: Deum quidem unum esse per prophetas prædicatum, hujus autem Filium jam secundum humanitatem advenisse ac factum esse, et ut ovem ad occisionem ductum esse, et cætera quæcumque dicunt de ipso prophetæ. Et hic completa est manus ejus Deo **.

* VIII, 36-40. Ecce aqua, quid prohibet quo

A « ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη. τὴν δὲ γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Ὅτι αἰρεταὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εὐνοῦχος· τῷ Φιλίππῳ, εἶπε· Δέομαι σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει τοῦτο; καὶ περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τίνος; Ἀνοίξας δὲ ὁ Φίλιππος τὸ στόμα αὐτοῦ, καθ' ἀρχαίαν ἀπὸ τῆς Γραφῆς ταύτης, εὐηγγελίσσατο αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν. Ὡς δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἦλθον ἐπὶ πηδῶν, καὶ φησιν ὁ εὐνοῦχος. »

Ἐντεῦθεν τὸ ἐκούσιον τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ παύσει τῶν οἰκονομικῶν σημαίνεται. Ὡς γὰρ πρόδοτον ἀγόμενον εἰς θυσίαν, ἢ ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὴν (ἀνάγκη δὲ θαυμαζόμενος οὐδὲ βληγῆσθαι τὸ ἐνδοξαίον ἔχει), οὕτως ἔκδον ἐν τῷ πάσχειν ἐσιώπα. Τὸ δὲ, « Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη, » δηλοῖ τὴν παράνομον κρίσιν ἐπ' αὐτῷ γενομένην, τῆς ἀληθείας κρυψίσης. Τὸ δὲ, « τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; » ἐπενεγκῶν, δείκνυσιν αὐτὸν ἀγενεαλόγητον. Ἦν μὲν γὰρ αὐτὸς καὶ ἀγενεαλόγητος ὡς θεός, καὶ κατὰ σάρκα γεννώμενος ὡς ἀπογραφόμενος. Ἦτοι τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν γενομένην δ' ἔαν, καὶ τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ ὄψιν, ἣν ἡ τῶν οἰκονομικῶν ὑπέδειξε πείρα, τίς ἔσται ἱκανὸς λόγῳ φράσαι; αὐτοῦ μὲν θανάτῳ ὑποβαλλομένου, πάντων δὲ εἰς ἀφθαρσίαν χάριτι αὐτοῦ ζωοποιουμένου, καὶ πλείοι λυτρούμενων. Εἰτά φησιν, « Ὅτι αἰρεταὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, » τοῦτέστιν ἐπαίρεται, καὶ ὀψιλοτέρα τῶν ἐπὶ γῆς ἔστιν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τοῦτέστιν ἡ πολιτεία. Αἰρεταὶ δὲ καὶ ἑτέρως, καὶ ὅπερ πάντας ἔστιν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τοῦτέστιν ἡ ὑπαρξίς τοῦ Μονογενοῦς, ὅταν ἐξω νοεῖται σαρκὸς, καὶ οὕτω καθ' ἡμᾶς γενόμενος. Αὐτοῦ γὰρ εἰς θάνατον ἐκούσιος καταβέβηκτος, ἦρθη ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ καὶ μεταωρίσθη, καὶ ὑπερανέβη τοὺς οὐρανοὺς, ὅτι βασιλεὺς ὑπῆρχε τῆς δόξης, καὶ ἡ αὐτοῦ ζωὴ κατὰ φύσιν, καὶ Κύριος τῶν δυνάμεων· εἰ καὶ διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐκούσιον κίνησιν, τῆς κατὰ τὸ πάθος ἐπὶ γῆς ἀτιμίας καὶ ἀδοξίας ἠνέσχετο, τοῦ διδοῦς εὐλόγως αὐτῷ τῆς καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ καὶ ἀδιαιρέτως ἡνωμένης σαρκὸς, περὶ ἣν τὸ πάθος, καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀτιμία συνέβαινε· κατὰ θεοῦ μὴ τελευτήσας τοῦ σεσαρκωμένου, ψαῦσαι δὲ μὴ δυναμένη τοῦ ἀπαθούς, ὅπερ ἀμύχανον. Τοῦτον τοίνυν εἶναι τὸν Ἰησοῦν, καὶ πεπληρωθῆαι ἐν αὐτῷ τὴν Γραφὴν ὁ Φίλιππος ταύτην τῷ εὐνοῦχῳ εὐαγγελίζεσθαι· ὅ καὶ πισθεὶς, καὶ παραυτίκα βαπτισθεὶς ἐπέμψθη εἰς τὰ κλίματα τῆς Αἰθιοπίας, κηρύσσων τοῦθ' ὅπερ αὐτὸς ἐπίστευσε, θεὸν μὲν ἓνα διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυγμένον, τοῦτου δὲ τὸν Υἱὸν τὴν κατὰ ἄνθρωπον ἥδη πεποιθῆσθαι παρουσίαν, καὶ ὡς πρόδοτον ἐπὶ σφαγῇ ἔχθαι, καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα ὁ προφήτης λέγουσι περὶ αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα πεπληρωταὶ ἡ λέγουσα προφητεία, « Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ θεῷ. »

prophetia, quæ ait: « Æthiopia præveniet

* Ἰδοὺ ὕδωρ, εἰ κωλύει με βαπτισθῆναι; Εἰπε δὲ

** Psal. viii, 3. ** Psal. lxxvii, 31.

ὁ Φίλιππος· Ἐπιστάσεις ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἐξ ὧν
 ἐστιν. Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε· Πιστεύω τὸν Υἱὸν τοῦ
 Θεοῦ εἶναι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· καὶ ἐκέλευσε στήναι
 τὸ ὄρυμα. Καὶ κατέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδωρ,
 ὃ τε Φίλιππος καὶ ὁ εὐνοῦχος, καὶ ἐβάπτισεν
 αὐτόν. »

Ἐπισταστέον ὡς πολλὴ ἡ σπουδὴ ὑπῆρχε τελείως
 Χριστιανίζουσι περὶ τὸ αἰσθητὸν βάπτισμα. Αὐτοῦ
 γὰρ ὄντος τοῦ διδομένου, ἐπὶ μὲν δι' ὕδατος, ἐπὶ δὲ
 ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, οὐ διὰ τὴν ὑπεροχὴν
 τοῦ ἐν Πνεύματι βαπτίσματος, καταφρόνουν τοῦ
 σωματικωτέρου. Συμβάλλεται γὰρ καὶ τοῦτο εἰς
 σωτηρίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος.

« Ὅτε δὲ ἀνέβησαν ἐκ τοῦ ὕδατος, Πνεῦμα Κυρίου
 ἤρπασε τὸν Φίλιππον, καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν οὐκ
 ἔτι ὁ εὐνοῦχος. Ἐπορεύετο γὰρ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ
 χαίρων. Φίλιππος δὲ εὐρέθη εἰς Ἀζότον. Καὶ
 διερχόμενος εὐαγγελίζετο τὰς πόλεις πάσας ἕως
 τοῦ ἔλθειν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν. »

Συμφερόντως τὸν Φίλιππον ἤρπασε τὸ Πνεῦμα,
 ἐπεὶ ἤβησεν ἂν καὶ συμπαρελθεῖν αὐτῷ ὁ εὐνοῦχος.
 Καὶ ἐλύπησεν ἂν ἐκεῖνος ἀνανεύσας καὶ ἀρνῆσά-
 μενος, ὅπως καιροῦ ὄντος. Καὶ αὐτὸς ὁ Φίλιππος
 μέγα ἐκέρθανεν, ὅπερ ἤκουε περὶ Ἰεζεκιὴλ καὶ
 Ἀβδακούμ καὶ ἐπ' αὐτῷ γεγόμενον ἰδὼν. Δείκνυται
 δὲ πολλὴν ὁδὸν ἀπελθὼν, εἰς τὴν Ἀζότον εὐρέθη.
 Ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν ἔστησεν, ἔνθα λοιπὸν καὶ εὐαγγελί-
 σασθαι αὐτὸν εἶδε, καὶ εἰς Καισάρειαν ἐντεύθεν τὴν
 ἐννεγκούσαν ἀπελθεῖν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΙΙ.

Περὶ τῆς οὐρανόθεν θέσεως κλήσεως Παύλου εἰς
 ἀποστολὴν Χριστοῦ· ἐν ᾗ περὶ ἰδέσεως καὶ
 βαπτίσματος Παύλου διὰ Ἀναρίου κατὰ ἀπο-
 κάλυψιν Θεοῦ, παρήστας τε αὐτοῦ καὶ συν-
 τυχίας τῆς διὰ Βαρνάβαν ἀρὸς τοὺς ἀποστό-
 λους.

« Ὁ δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου
 εἰς τοὺς μαθητάς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν τῷ
 ἀρχιερεὶ ἡγήσατο παρ' αὐτοῦ ἐπιστολάς εἰς Ἀ-
 μασκὸν πρὸς τὰς συναγωγάς, ὅπως ἴαν τινας εὗρῃ
 τῆς ὁδοῦ ὄντας ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους
 ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλὴμ. Ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι,
 ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίξειν τῇ Δαμασκῷ. Καὶ ἐξαίφνης
 περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ
 πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ·
 Σαῦλ, Σαῦλ, τί με διώκεις; Εἶπε δὲ, Τίς εἰ, Κύ-
 ριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν
 σὺ διώκεις. Σκληρὸν σοι πρὸς κένερα λαλῶντι.
 Τρέμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε· Κύριε, τί με θέλεις
 ποιῆσαι; Καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν· Ἀνάστηθι καὶ
 εἰσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεται σοι, τί σε
 δεῖ ποιεῖν. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδευόντες αὐτῷ,
 εἰστήκεισαν ἔννεοι, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς,
 μηδὲνα δὲ θεωροῦντες. Ἠγέρθη δὲ ὁ Σαῦλος ἀπὸ
 τῆς γῆς, ἀναπαυόμενος τε τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ,
 οὐδὲνα ἐβλεπε. Χειραγωγοῦντες δὲ αὐτόν, εἰς-
 ἤγαγον εἰς Δαμασκόν, καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ
 βλέπων. »

« Τῆς ὁδοῦ ὄντας. » Ὁδὸν ἐκδίου, τὴν εἰς Χρι-

minus baptizer? Dixit autem Philippus: Si credis
 ex toto corde, licet. Respondens autem, ait:
 Credo Filium Dei esse Jesum Christum: jussitque
 sisti currum. Ac descenderunt ambo in aquam,
 Philippus simul et eunuchus, et baptizavit
 eum. »

Aninadvertendum est multum fuisse studium his
 qui perfecte Christiani fiebant, circa sensibilo
 baptismum. Cum enim dupliciter daretur, nempe
 per aquam, et in Spiritu sancto ac igni: propter
 excellentiam baptismatis quod erat in Spiritu, non
 despiciebant illud quod magis corporale erat.
 Confort enim et hoc ad salutem ac resurrectionem
 corporis.

VIII, 39, 40. Cum autem ascendissent ex aqua,
 Spiritus Domini rapuit Philippum: nec amplius
 vidit eum eunuchus. Ibat enim per viam suam
 gaudens. Philippus vero repertus est Azot: et
 pertransiens evangelizabat civitatibus cunctis,
 donec veniret Caesaream. »

84 Utiliter Spiritus rapuit Philippum, quoniam
 voluisset sane et eunuchus congredi, et ille ab-
 nuens ac denegans, eum nondum tempus esset,
 ipsum utique contristasset. Ipse quoque Philippus
 plurimum lucri fecit, videns in ipso completum
 quod apud Ezechiel et Habacuc audierat. Osten-
 ditur quoque longum iter digressus, si Azoti reper-
 tus est. Ibi enim eum statuit ubi deinceps praedicare
 ipsum oportebat, et hinc in Caesaream patriam
 suam discedere.

CAPUT XIII.

De divina Pauli ad Christi apostolatam vocatione
 caelitus facta: in quo etiam agitur de salute et
 baptismo Pauli per Ananiam juxta Dei revelati-
 onem, et laquendi libertate, ac conversatione
 erga apostolos per Barnabam contracta.

IX, 1-9. Saulus autem adhuc spirans minas ac
 caedem adversus discipulos Domini, accessit ad
 principem sacerdotum, petitque ab eo epistolas,
 quas Damascus perferret ad synagogas, ut si quos
 invenisset, qui ejus viae essent, viros ac mulieres,
 vinctos duceret Jerusalem. Et cum iter faceret
 contigit ut appropinquaret Damasco. Et repente
 circumfulsit eum lux de caelo, delapsusque in
 terram audit vocem dicentem sibi: Saul Saul,
 quid me persequeris? Ait autem: Quis es, Do-
 mine? Et dixit Dominus: Ego sum Jesus, quem
 tu persequeris. Durum est tibi contra stimulos
 calcitrare. Isque tremens ac stupens, dixit:
 Domine, quid me vis facere? Et Dominus ad-
 eum: Surge et ingredere civitatem, ac dicitur
 tibi quid te oporteat facere. 85 Viri autem qui co-
 mites erant itineris, stabant attoniti, audientes
 quidem vocem, neminem tamen videntes. Sur-
 rexit autem Saulus de terra, apertisque oculis,
 neminem videbat. Ipsum vero manu ducentes in-
 troduxerunt Damascum. Et erat triduo non vi-
 dens. »

« Quae ejus viae essent. » Viam appellabant eam

in Christum verum Deum nostrum, quam prædicabant apostoli : et merito sane. Siquidem in regnum cælorum per illam et non per aliam ullam ingredimur. Veriori autem sermone via intelligenda est conversatio, veluti apud Isaiam : « Ut quid errare nos fecerunt a via tua ? » Hoc est a conversatione, quæ tuis convenit placitis. Ita ergo et hic viam appellavit conversationem secundum Christum. Sic et aliis locis ubi viæ meminit, prædicationem secundum Christum significavit, aut conversationem juxta placita Christi. Forte etiam quasi attenuantes aut detrahentes ita eos vocabant. Siquidem obscurum sive ignobilem solent appellare hominem e via seu e trivio. Non petivit autem potestatem eos ibi puniendi, sed adducendi Jerosolyma : quod hæc majori auctoritate fieri vellet. In civitate vero non accidit visio, sed in via per quietem, ne aliis liceret alio modo narrare quod circa ipsum contigisset, sed ipse fide dignus esset ad referendum, qui visionem vidisset, et casum perpessus fuisset. Non omnes autem excæcat, sed solum duntaxat Paulum, ne communis afflictio existimaretur, et quæ casu contigisset, sed a divina providentia. Quare autem non crediderunt illi qui cum eo erant ? Ut fide digni testes essent ejus quod circa Paulum contigerat. Nam si credidissent, viderentur ad gratiam testificari. « Audientes quidem vocem. » Non eam quæ desuper delapsa erat vocem audierunt illi qui cum Paulo erant, sed Pauli vocem. Ipsum etenim Paulum in sequentibus inducit dicentem : « Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt et exterriti sunt, vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum ». Si enim vocem illam audissent, nequaquam increduli permansissent. Paulum vero respondentem videntes, mirabantur. Ideo autem hoc ab initio actum non est, **86** ut ostenderetur quod vere surrexerit Christus. Nam is qui illum rejiciebat nec ejus credendo resurrectioni etiam ipsius discipulos vis resurrectionis ejus?

« Et non comedit neque bibit. »

Quam ob causam ? Quoniam seipsum mirum in modum poena dignum judicabat ob Ecclesiæ persecutionem, tristisque Deum deprecabatur ut sibi remitteret.

IX, 10-12. Erat autem quidam discipulus Davidæ masce nomine Ananias : et dixit ad illum per visum Dominus : Anania. At ille ait : Ecce ego, Domine. Et Dominus ad eum : Surge et vade in vicum qui vocatur Rectus, ac quære in domo Judæ Saulum nomine Tarsensem : ecce enim orat. Viditque per visum virum nomine Ananiam introeuntem, et imponentem sibi manum et ut visum reciperet.

Ut quid, obsecro, nullum magnorum qui fide dignus esset traxit, aut ad Pauli instructionem transmisit, sed Ananiam qui unus erat ex Septua-

A στὸν τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἡμῶν, ἣν ἐκήρυττον οἱ ἀπόστολοι, πιστῶν· καὶ μάλα εὐκρίτως. Αἱ αὐτῆς γὰρ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, καὶ οὐ δι' ἄλλης τινὸς εἰσερχόμεθα. Ἀληθεστέρῳ δὲ λόγῳ, ὁδὸν τὴν πολιτείαν ἀκουστέον, ὥς παρὰ τῷ Ἠσαΐα· « Ἵνα τί ἐπλάνησαν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; » τούτοις τῆς κατὰ δὲ πολιτείας. Ὅπως οὖν ἐνταῦθα ὁδὸν, τὴν κατὰ Χριστὸν εἶπε πολιτείαν. Καὶ ἐν οἷς ἄλλοις ὁδοῦ μνημονεύει, τὸ κατὰ Χριστὸν κήρυγμα καὶ τὴν κατ' αὐτὸν σημαίνει πολιτείαν. Ἰσως καὶ ὥς εὐτελίζοντες καὶ διασύροντες οὕτως αὐτοὺς ἐκάλουν. Καὶ γὰρ τὸν ἄτιμον εἰκόσας καλεῖν ἄνθρωπον ἐξ ὁδοῦ. Ὅσα ἐζήτησε δὲ ἱερούσιαν ἐκεῖ τιμωρήσασθαι αὐτοὺς, ἀλλ' ἀγαγεῖν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ὅτι μετὰ πλείονος τῆς ἐξουσίας ταῦτα ἤθελε πράττειν. Ἐν πόλει δὲ ἡ ὀπτασία οὐ γίνεται, ἀλλ' ἐν τῇ ὁδῷ ἐφ' ἣς οὐκ ἐξέρχεται τὸ περὶ αὐτὸν γεγονός· ἀλλ' ὡς καὶ τὴν ὁδὸν ἰδὼν, καὶ τὸ πάθος ὑποστάς. Οὐ πάντας δὲ τυφλοὶ εἰ μὴ Παῦλον μόνον, ἵνα μὴ κοινὸν καὶ ὡς ἀπὸ τύχης τὸ πάθος νομισθῇ, ἀλλὰ θείας προνοίας. Διὰ τί δὲ μὴ ἐπίστευσαν οἱ σὺν αὐτῷ; Ἵνα ὥσιν ἀξιόπιστοι μαρτυροῦντες τὸ περὶ Παῦλον. Εἰ γὰρ ἐπίστευσαν, ἔδοξαν ἂν πρὸς χάριν μαρτυρεῖν. « Ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς. » Ὅδὲ τῆς ἀνωθεν ἤκουσαν φωνῆς οἱ συνόντες τῷ Παύλῳ, ἀλλὰ τῆς τοῦ Παύλου. Οὐδένα δὲ ἐθεώρουν πρὸς τὸ ἀπεκρίνατο· ὁ δὲ Παῦλος μόνος τῆς ἀνωθεν. Καὶ γὰρ προῦν αὐτὸν εἰσαγεῖ λέγοντα τὸν Παῦλον· « Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἐμφοδοὶ ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. » Εἰ γὰρ τῆς φωνῆς ἤκουσαν ἐκείνη, οὐκ ἂν ἠπίστησαν. Τὸν δὲ Παῦλον ὁρῶντες ἀποκρινόμενον, ἐθαύμαζον. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο γέγονεν, ἵνα δειχθῇ ὅτι ἀνέστη Χριστός. Ὁ γὰρ ἐλαύνων αὐτὸν καὶ ἀπιστῶν αὐτοῦ τῇ ἀναστάσει, καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ διώκων, πῶθεν ἂν ἐπίστευσεν, εἰ μὴ πολλὴ ἦν τῆς ἀναστάσεως ἡ ἰσχύς;

persequeretur, unde credidisset, nisi magna esset

« Καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲ ἔπιεν. »

Διὰ τί; Ὅτι λίαν αὐτοῦ κατέγνω ἐπὶ τῷ διωγμῷ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λυπούμενος παρεκάλει τὸν Θεὸν ἀφεθῆναι αὐτῷ.

D « Ἦν δὲ τις μαθητὴς ἐν Δαμασκῷ, ὀνόματι Ἀνανίας· καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐν ὁράματι· « Ἀνανία. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγώ, Κύριε. Ὁ δὲ ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν· Ἀναστάς πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥόμην τὴν καλουμένην Εὐθείαν, καὶ ζήτησον ἐν οἰκίᾳ Ἰούδα Σαῦλον ὀνόματι Ταρσεύ· Ἰδοὺ γὰρ προσεύχεται. Καὶ εἶδεν ἐν ὁράματι ἄνδρα ὀνόματι Ἀνανίαν εἰσελθόντα, καὶ ἐπιτίθεντα αὐτῷ χεῖρα, ὅπως ἀναστήλῃ. »

Τί δὲ ποτε οὐδένα τῶν ἀξιολύτων καὶ μεγάλων ἐλάκυσεν, οὐδὲ μετέστησε πρὸς τὴν τοῦ Παύλου κατήχησιν, ἀλλ' Ἀνανίαν ὄντα τῶν ἐξομῶντα;

⁸⁷ Isa. lxiii, 17. ⁸⁸ Infra, xxii.

Ἐπειδὴ οὐκ ἔμελλε δι' ἀνθρώπων ἐνάγεσθαι, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ καὶ οὗτος εἰδὼς μὲν αὐτὸν οὐδὲν, ἐβάπτισε δι' ὄνον. Ἄρα γὰρ φωτισθεὶς ἔμελλε πολλὴν ἐπισπάσασθαι τοῦ Πνεύματος χάριν ἀπὸ τοῦ ζήλου καὶ τῆς προθυμίας. Ἐντεῦθεν δὲ σημειωτέον ὅτι ἐκείνα τὰ ὁνειράτα δεῖ λέγεσθαι, ἅπερ κοινωφελῆ ἐστί, καὶ συμβάλλεται εἰς θεοσεβείαν, ὅσα ἔχει τοῦ Κυρίου τὴν παράστασιν ἢ ἀγγέλων. Ἔστι δὲ καὶ κατ' ὄναρ ἰδική, ἃ οὐκ ὀφείλει λαλεῖσθαι. Πλὴν, εἰ καὶ ἰδική τοῦ Σαούλ τοῦ ὀφείλει, ἀλλ' οὐκ ἴσας παράδοξος συμβάσα, πάλιν εἰς θεοσεβείαν τὴν ἀνθρώπων προσκαλεῖται· καὶ διὰ τοῦτο ὡς κοινωφελῆ ἐκλαλεῖσθαι ἰδεῖ. Ἄναστας πορεύθητι. Καὶ οὗτος ὁ Ἀνανίας διάκονος ἦν, ὡς αὐτὸς Παῦλος μαρτυρεῖ ἐν τοῖς κανόσι. Τοῦτο δὲ γέγονε διὰ τὸ μὴ παρῆναι πρεσβύτερον ἐν Δαμασκῷ ἔνεκεν τοῦ γεγονότος διωγμοῦ. Καὶ εἶδεν ἐν ὁράματι. Οὐκ ἰδύνατο γὰρ ἰδεῖν καθ' ὅπου ἔπαυε, ἐπειδὴ κερδὸς ἦν.

Ἀπεκρίθη δὲ Ἀνανίας· Κύριε, ἀκήκοα ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλὴμ. Καὶ ὡς ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων δεῖναι πάντας τοὺς ἐπικαλούμενους τὸ ὄνομά σου. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Πορεύου, ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἰθύνων καὶ βασιλέων, υἱὸν τε Ἰσραὴλ. Ἐγὼ γὰρ ὁποῦ δαίξω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν. Ἀπῆλθε δὲ Ἀνανίας, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν· καὶ ἐπιθεὶς ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας εἶπε· Σαούλ ἀδελφε.

Ἀκήκοα ἀπὸ πολλῶν. Ταῦτά φησιν ὁ Ἀνανίας, οὐχ ὡς ἀπιστῶν τοῖς λεγομένοις, οὐδὲ ἡπατήσθαι νομίζων τὸν Χριστὸν μὴ γένοιτο! ἀλλὰ φοβούμενος καὶ τρέμων. Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτοῖς ἐν φόβῳ ὄντας περιεργάζεσθαι, ὥστε μανθάνειν τὰ κατ' αὐτῶν ὀριζόμενα (ἐπεὶ πόθεν ἦν ὁπλὸν αὐτοῖς, ὅτι καὶ ὡς ἐξουσίαν ἔχει παρὰ τῶν ἀρχιερέων;) καὶ λέγειν, ὅτι Τούτων θυτίων πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι; Τί οὖν ὁ Κύριος ὁ τοῖς καρδίαις ἐμβατεύων κατὰ Παύλου ἐμαρτύρησε; Δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἐστὶ φυσικὴ ἡ κακία αὐτῷ. Σκευὸς γάρ, φησιν, ἐκλογῆς ἐστὶ. Διὰ τοῦτο, φησιν, εἰδείξεν ὅτι δοκιμὸς ἐστὶ· τὸ δοκιμον γὰρ τις ἐκλέγεται σκευὸς. Καὶ οὐ μόνον πιστὸς ἐσται, φησιν, ἀλλὰ καὶ διδασκαλὸς καὶ κηρυξ τῆς οἰκουμένης· ἀλλὰ καὶ πείσεται πολλὰ ὑπὲρ ἐμοῦ. Διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι Σκευὸς ἐκλογῆς μοί ἐστι, καὶ ὅτι βαστάσει τὸ ὄνομά μου. Ἐπεὶ δὲ ἀκούσας ὁ Ἀνανίας· ὅτι τυφλὸς ἐστιν ὁ Παῦλος, ἐχάρη, καὶ μονοουχὶ τοῦτο λέγει διὰ τῶν αὐτοῦ βημάτων· Καλῶς ἔχει, ἅφες αὐτὸν πεπηρωσθαι· εἰ με κελεύεις ἀνοίγει τοὺς ὀφθαλμούς; Ἰνὰ πάλιν κολάσῃ; Ὁ μόνον, φησιν, οὐδὲν ἐργάζεται δεινόν, ἀλλὰ καὶ πείσεται πολλὰ ὑπὲρ ἐμοῦ.

Ὁ Κύριος ἀπέσταλκέ με ὁ ὁφθαλμοί σοι ἐν τῇ ὁδῷ ἢ ἤρχου, ὅπως ἀναβλέψῃς καὶ πληρώσῃς Πνεύματος ἁγίου. Καὶ εἰδὼς· ἀπέπεσον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν

ginta? Quoniam per homines induiturus eum non erat, sed per ipsum Christum. Siquidem nihil eum docuit, sed tantum baptizavit. Simul enim ubi illuminatus esset, magnam Spiritus gratiam a zelo animique promptitudine attracturus erat. Nunc autem intelligendum est illas narrari debere visiones aut somnia quae in communem sunt utilitatem, conferuntque ad Dei cultum, quae Domini assistantiam habent aut angelorum. Contingit autem et privata per somnum videri, quae non debent referri. Attamen quamquam hic privata erat Sauli utilitas, at certe admiranda quae accidit salus, rursum ad divinum cultum asciscit hominem: et ob id tanquam de communi utilitate loqui de ea oportuit. Surge et vade. Et hic Ananias diaconus erat, prout ipse Paulus in canonibus testatur. Id autem factum est, quod Damasci propter moiam persecutionem non adesset presbyter. Et vidit per visum. Neque enim revera videre potuit, quoniam caecus erat.

IX, 13-17. Respondit autem Ananias: Domine, audiavi ex multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis Jerosolymis. Et hoc loco potestatem habet a principibus sacerdotum vincendi omnes qui invocant **87** nomen tuum. Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electum est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus, ac filiis Israel. Ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati. Et abiit Ananias, introivitque in domum, et impositis illi manibus dixit: Saul frater.

Audiavi ex multis. Haec dicit Ananias, non tanquam incredulus his quae dicebantur, neque errare Christum existimans: absit! sed timens ac tremens. Erat enim verisimile quod cum in timore essent, sciscitabantur, ut discerent quae contra se definita erant. (Alioqui enim quomodo illis manifestum esset quod etiam hic haberet potestatem a principibus sacerdotum?) Itaque dicebat: Cum haec ita sint, quomodo possunt ista fieri? Quid ergo Dominus, in eorum cordibus habitans, adversus Paulum testabatur? Ostendit non esse naturale illi vitium. Nam vas electum est, inquit. Propterea ostendit quod probatus sit: nam probatum vas quivis eligit. Nec solum, inquit, fidelis erit, sed et praeceptor ac predicator universi orbis, multa pro me patietur. Propterea ait, Vas electum mihi est, et nomen meum portabit. Quoniam autem Ananias audiens quod caecus esset Paulus, gavisus est, et propemodum verbis suis hoc dicit: Bene se habet, sine eum extectum esse: ut quid me jubes ejus oculos aperire? an ut rursum vinciat? ut rursum puniat? ideo ait: Non solum nihil mali operabitur, sed et multa pro me tolerabit.

IX, 17-19. Dominus misit me qui apparuit tibi in via qua veniebas, ut visum recipias, et implearis Spiritu sancto. Statimque deciderunt ab

« oculis ejus tanquam squamæ, et visum recepit, ac surgens baptizatus est. Cumque accepisset cibum confortatus est. Fuit autem Saulus cum discipulis qui erant Damasci dies aliquot. »

« Qui apparuit tibi. » Atqui non dixit ei Christus: Ego illi apparui, sed hoc a Spiritu sancto didicisti. Verum non fuit ab eo visus. Utique rebus ipsis et efficacia visus fuit et apparuit. Non dixit autem: **88** Qui te excecavit, improperium declinans, sed qui apparuit tibi. Decidunt autem squamæ, vehementiam cecitatis ostendentes, sanitatisque certitudinem.

IX, 20-25. « Et confestim in synagoga prædicabat Christum, quod hic esset Filius Dei. Stupabant autem omnes qui eum audiebant, ac dicebant: Nunc hic est qui expugnabat Jerosolymis eos qui invocabant nomen istud? Et huc ad hoc venit ut vinctos educeret illos ad principes sacerdotum? Saulus vero magis invalescebat, et confundebat Judæos qui habitant Damasci, confirmans hunc esse Christum. Expletis autem diebus compluribus, intererunt inter se Judæi consilium ut ipsum occiderent. Verum notæ factæ sunt Saulo insidiæ eorum. Et asservabant portas die ac nocte ut ipsum occiderent. Acceptum autem eum discipuli noctu per murum demiserunt submittentes in sporta. »

« Prædicabat Christum in synagoga. » Nempe eum legem didicisset, ora illis obturabat, nec timebat loqui, sed a Scripturis contrarium ostendebat. « Confirmans, » hoc est, cum mansuetudine docens Jesum esse Christum Dei Filium. At illi insidiabantur ut ipsum occiderent: verum a muro per discipulos demissus est in sporta, ac fuga servatus est. Considera quod jam discipulos quoque nactus erat, adeo totus ardebat ac prædicatione perficiebatur: atque eo ipso quod tardius accessisset, promptior efficiebatur. Et quanquam hinc migrare cuperet, attamen hominum quoque salutem amabat: propter quod etiam frequenter hujusmodi comminabatur, servans seipsum prædicationi: nec recusabat humanis uti inventis, ubi temporis occasio expeteret.

IX, 26-28. « Cum autem Saulus venisset Jerusalem, tentabat se adjungere discipulis: et omnes illum timebant, non credentes quod esset discipulus. Barnabas vero apprehensum illum duxit ad apostolos, narravitque ipsis quomodo in via vidisset Dominum, **89** et quod locutus esset ei: et quomodo Damasci strenue se gessisset in nomine Jesu. Eratque cum ipsis intrans et exiens Jerosolymis, ac cum fiducia loquens in nomine Domini Jesu. »

Digna hic suboritur dubitatio quomodo in Epistola ad Galatas dicat quod non abiit Jerosolymam, sed in Arabiam, et rursum Damascus, ac post tres annos Jerosolymam ut videret Petrum,

A « αὐτοῦ ὡσεὶ λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε καὶ ἀναστῆς ἐθαπείσθη, καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν. Ἐγένετο δὲ ὁ Σαῦλος μετὰ τῶν ἐν Δαμασκῷ μαθητῶν ἡμέρας τινάς. »

« Ὁ θρῆνεις σοι. » Καὶ μὴν οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Χριστὸς, ὅτι « Ὁρῶν αὐτῷ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἐμαθὲν. Καὶ μὴν οὐκ ὥρθη. Καὶ διὰ πραγμάτων καὶ τῆς ἐνεργείας ὥρθη. Οὐκ εἶπε δὲ, Ὁ πηρώσας σε, ἐκκλίνων τὸν θνῆνεις μὲν, ἀλλ', Ὁ θρῆνεις σοι. Ἐκπύπτουσι δὲ λεπίδες, τὸ σφοδρὸν δεικνύουσαι τῆς τυφλώσεως, καὶ τὸ ἀναμφέβολον τῆς ἰδέσεως. »

B « Καὶ εὐθὺς ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐκήρυσσε τὸν Χριστὸν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες, καὶ εἶπον· Οὐχὶ οὗτός ἐστιν ὁ πορθήσας ἐν Ἱερουσαλὴμ τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομα τοῦτο; Καὶ ὧδε εἰς τοῦτο ἐλήλυθεν, ἵνα δεδεμένους αὐτοὺς ἀγάγῃ ἐπὶ τοὺς ἀρχιερεῖς; Σαῦλος δὲ μάλλον ἐνεδυναμούτο, καὶ συνέχονα τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Δαμασκῷ, συμβιβάων δὲ οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς. « Ὡς δὲ ἐκλήρουντο ἡμέραι ἱκαναί, συνεβούλευσαντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν. Ἐγνώσθη δὲ τῷ Σαῦλ ἡ ἐπιβουλὴ αὐτῶν. Παρατήρουν τε τὰς πόλεις ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, ὅπως αὐτὸν ἀνέλωσι. Λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθέκταν διὰ τοῦ ταίχους, χαλᾶσαντες ἐν sportῇ. »

C « Ἐκήρυσσε τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς συναγωγαῖς. » Ἄτε νομομαθὲς ὢν ἐπιστατούμενος αὐτοὺς, καὶ οὐκ εἰς φθέγγεσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐδείκνυν. « Συμβιβάων, » τούτῃστι, μετ' ἐπιεικείας διδάσκων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Οἱ δὲ ἐπεβούλευον ὥστε ἀνελεῖν αὐτόν. ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ ταίχους ἐν sportῇ ἐχάλατο διὰ τῶν μαθητῶν, καὶ διεσώζετο φυγὰς. Σκόπει ὅτι ἦδη καὶ μαθητὰς ἦν κτησάμενος, οὕτως ὥστε ἐκαίετο καὶ ἐμπλήρωτο τοῦ κηρύγματος, καὶ τὸ βραδύτερον αὐτὸν προσελθεῖν προθυμότερον ἔποιε. Εἰ γὰρ καὶ ἐπιθύμει τῆς ἐντεῦθεν ἀποδημίας, ἀλλ' ὁμως καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἡμερωτηρίας· εἰ δὲ καὶ πολλάκις τοιαῦτα ἐμχανᾶτο, τηρῶν ταυτὸν τῷ κηρύγματι· καὶ οὐ παρητήετο καὶ ἀνθρωπίνους χρήσασθαι μηχανήμασιν, ἥνικα ἀπῆναι καίρος.

D « Παραγενόμενος δὲ ὁ Σαῦλος ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐπειράτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς· καὶ πάντες ἐφοβούντο αὐτόν, μὴ πιστεύοντας ὅτι ἐστὶ μαθητῆς. Βαρνάβας δὲ ἐπιλαβόμενος αὐτόν, ἤγαγε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, καὶ διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς ἐν τῇ ὁδῷ εἶδε τὸν Κύριον, καὶ ὅτι ἐλάλησαν αὐτῷ· καὶ πῶς ἐν Δαμασκῷ ἐπαρρησιασάμετο ἐν τῷ ὄνματι τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ παρρησιασάμενος ἐν τῷ ὄνματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. »

« Ἄξιον ἐνταῦθα διαπορῆσαι, πῶς ἐν μὲν τῇ πρὸς Γαλάτας φωνῇ, ὅτι οὐκ ἀπῆλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' εἰς Ἀραβίαν καὶ Δαμασκόν, καὶ μετὰ τρία ἔτη εἰς Ἱερουσόυμα, καὶ ἰσχυρῶς Πέτρον καὶ ἄλλους. »

οὐδὲν τῶν ἀποστόλων εἶδον. Ἐνταῦθα δὲ τοῦναντίον ἄφην, ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀποστόλους· ὁ Βαρνάβας. Ἦ τοῖνον τοῦτό φησιν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, ὅτι οὐκ ἀπῆλθεν, ὥστε ἀναθίσθαι. Φησὶ γὰρ, ὅτι Οὐ προσαναθέμην, οὐδὲ ἀπῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, ὅλῳν ὅτι ἡ ἐπιβουλὴ ἡ ἐν Δαμασκῷ οὐκ εὐθὺς μετὰ τὸ πιστεύσαι γέγονεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ εἰλεῖν αὐτὸν ἀπὸ Ἀραβίας μετὰ ἑτη τρία. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο· πάλιν, αὐτὸς μὲν οὐκ ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι, μετριάων, ἃ τε διδάσκαλος ὢν καὶ οὐ μαθητής. Βαρνάβας δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἄγει, καὶ διηγείται ὅτι εἶδεν ἃ τε ἐπαρρησιάζετο. Διὰ τοῦτο ἀπῆλθον, φησὶν, ἵνα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους ἀπέλθω· οὐδὲν γοῦν παρ' αὐτῶν ἔμαθον. Ἡ ταύτην τὴν ἀνοδὸν λαμβάνει ὥστε εἶναι οὕτως, ὅτι ἀπῆλθεν εἰς Ἀραβίαν, εἰτα ἦλθεν εἰς Δαμασκόν, εἰτα εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰτα εἰς Συρίαν. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο· πάλιν, ὅτι αὐθὺς ἀνῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰτα εἰς Δαμασκὸν ἐξέπεμψθη, εἰτα εἰς Ἀραβίαν, εἰτα εἰς Δαμασκὸν πάλιν, εἰτα εἰς Καισάρειαν. Καὶ τότε διὰ δεκαεπτάρον ἔτων ἀνέβη πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἵσως ὅτε τοὺς ἀδελφούς ἀνῆγαγε μετὰ Βαρνάβαν. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, ἕτερον λέγει καιρὸν. Καὶ γὰρ ὁ ἱστοριογράφος· πολλὰ ἐπιτίμναι, καὶ πολλοὺς συνάγει καιροὺς. Δοκεῖ δὲ μοι ὁ Βαρνάβας ἀνωθεν αὐτῷ εἶναι φίλος. Ἦν δὲ ἀνθρώπος ἐπισκεπτικὸς καὶ χρηστός σφόδρα· διὸ καὶ υἱὸς παρακλητήσεως· φερωνύμους ἐλέγετο· ὅθεν καὶ εὐπρόσitos· γέγονε τῷ ἀνδρὶ.

Ἐλάλει τε καὶ συναζήται πρὸς τοὺς Ἑλλήνιστάς· οἱ δὲ ἐπαίρουν αὐτὸν ἀναλεῖν. Ἐπιγινόντες· οἱ δὲ οἱ ἀδελφοί, κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν, καὶ ἐξαποστείλαν αὐτὸν εἰς Ταρσοῦ.

Ἑλληνιστάς· φησὶ τοὺς Ἑλληνιστὶ φεγεγομένους, καὶ σφόδρα σοφούς. Οἱ γὰρ ἅλλοι, τούτεστιν οἱ βαθεῖς Ἑβραῖοι, οὐδὲ ἴδεν αὐτὸν ἠθέλησαν.

Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας· καὶ Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας· εἶχον εἰρήνην, οἰκοδομοῦμεναι καὶ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου, καὶ τῇ παραλήσει τοῦ ἁγίου Ἡνεύματος· ἐπληθύνοντο.

Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι· Μέλλει λέγειν ὅτι κάτειον ἐκεῖθεν ὁ Πέτρος· ἵνα οὖν μὴ φόβον τοῦτο νομίσας, προεῖπεν ὅτι εἰρήνην εἶχον αἱ Ἐκκλησίαι. Ὅτι μὲν γὰρ ἡ ἀκμὴ τοῦ πολέμου ἦν, ἐν Ἱεροσολύμοις διέτριβον οἱ ἀπόστολοι· ὅτε δὲ εἰρήνην, καὶ τοὺς ἁλλοὺς ἐκήρυτον.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΔ'.

Περὶ Αἰνέαν παραλυτικῷ ἰαθέντος ἐν Λύδῃ διὰ Πέτρον. Ἐν ᾧ καὶ περὶ Ταβήθᾳ τῆς φιλοχρήστου, ἣν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Πέτρος, διὰ προσευχῆς ἐν Ἰώππῃ.

Ἐγένετο δὲ Πέτρον διαρχόμενον διὰ πάντων, κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Λύδῃ. Εὗρε δὲ ἐκεῖ ἀνθρώπον τινα Αἰνέαν ὀνόματι, ὃς ἦν ἐν τῷ ἀνὴρ κατακείμενον ἐπὶ κρεβάτι,

A quodque nullum ceterorum viderit apostolorum. Hic autem ait contrarium, quod duxerit eum Barnabas ad apostolos. Aut igitur hoc dicit in Epistola ad Galatas, quod non abiit ut ad eos referret. Ait enim ibidem: Non contuli me neque abii Ierosolymam; aut si hoc non placet, manifestum est quod insidiae quae Damasci parabantur, non continuo factae sunt ubi ille credidisset, sed cum ab Arabia post annos tres redisset. Rursumque si id non placet, ipse quidem non abiit ad apostolos, sed discipulis aliis tentabat se adungere, modesto de se sentiens, cum tamen praeceptor esset et non discipulus. Barnabas vero ipsum etiam ad apostolos ducit, narratque et quae viderit et quae palam locutus sit. Propter hoc, inquit, profectus sum, ut ad eos qui ante me fuerant apostoli venirem. Nihil igitur ab eis didici. Vel hunc reditum sic accipe ut ita sit quod abierit in Arabiam, deinde venerit Damascum, deinde Ierosolymam, deinde in Syriam. Aut si nec hoc quidem satisfacit, quod rursum Ierosolymam redierit, deinde Damascum emissus sit, postmodum in Arabiam, exinde rursum Damascum, postea Caesarem: et tunc post quatuordecim annos rursum ascendit Ierosolyma: fortassis quando fratres adduxit cum Barnaba. Quod si hoc non est, aliud dicit tempus. Historiographus enim multa abbreviat, multaque contrahit tempora. Videtur autem mihi Barnabas etiam antea fuisse illi amicus. Erat enim homo benignus et admodum suavis: ideo quoque filius consolationis ex nomine dicebatur: unde et accessu facilis fuit viro.

IX, 29, 30. « Loquebaturque et disputabat adversus Graecos: at illi nitabantur occidere illum. Quod ubi cognovissent fraires, deduxerunt eum Caesarem et emisit ipsum Tarsum. »

Graecos vocat Graece loquentes, idque sapienter admodum. Alii enim, nempe qui Intime Hebraei erant, ne videre quidem ipsum voluerunt.

IX, 31. « Igitur Ecclesiae per universam Judaeam et Galilaeam ac Samariam pace fruebantur; et edificabantur versantes in timore Domini, et consolatione Sancti spiritus multiplicabantur. »

« Igitur Ecclesiae. » Dicturus est quod descenderit inde Petrus: ne ergo timoris id esse arbitreris, praedixit quod Ecclesiae pace fruebantur. Siquidem quando belli vigor erat, Ierosolymis versabantur Apostoli: quando vero pax, etiam aliis praedicabant.

CAPUT XIV.

De Aenea paralytico Lydiae per Petrum curato: in quo agitur etiam de Tabitha dilecta vidua, quam Petrus Joppae per orationem a mortuis excitavit.

IX, 32-35. « Contigit autem ut Petrus, dum per omnes peragraret, deveniret etiam ad sanctos qui habitabant Lydiae. Repperit autem ibi hominem quemdam nomine Aeneam, ab annis octo decum-

« bentem in grabbato, qui erat paralyticus : et ait illi Petrus : Anea, sanet te Jesus Christus. Surge ac sterne tibi ipsi. Et protinus surrexit. Viderunt que eum omnes qui habitabant Lyddæ et Assaronæ, qui conversi sunt ad Dominum. »

Non exspectavit viri fidem, neque interrogavit an sanari vellet : nulli dum enim propriæ potentie indicia ibi experti erant : merito igitur non exigebatur a viro fides, siquidem neque a claudo exegerant. **91** Ad multorum enim maxime consolationem conduxit hoc miraculum, insignis quippe vir erat. Quemadmodum ergo Christus, cum signa facere inciperet, fidem non exigebat, ita neque hi, Jerosolymis namque merito fides erga eos præcessit : ut venientis Petri vel umbra quempiam illorum obumbraret. Multa enim facta erant ibi signa, hic autem hoc primum accidit : signa itaque partim fiebant ut alii ad fidem attraherentur, partim vero ut credentes consolarentur.

IX, 36-42. « Joppæ autem erat quædam discipula nomine Tabitha, quæ per interpretationem dicitur Dorcas. Hæc plena erat bonis operibus ac elemosynis quas præstabat. Accidit autem diebus illis ut infirmitate gravata moreretur. Quam ubi lavissent, posuerunt in cœnaculo. Cum vero esset Lydda vicina Joppæ, audissentque discipuli quod Petrus esset in ea, miserunt ad eum rogantes ne gravaretur venire usque ad se. Exsurgens autem Petrus venit cum illis. Cumque advenisset, duxerunt illum in cœnaculum, et circumsteterunt eum omnes viduæ flentes, et ostendentes tunicas ac vestes quas faciebat cum esset cum ipsis Dorcas. Petrus vero eiecit foras omnibus, positus genibus oravit, conversusque ad corpus dixit : « Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos, visoque Petro resedit. Data autem illi manu, erexit, et cum vocasset sanctos ac viduas, exhibuit eam vivam. Idque innotuit per totam Joppen, et crediderunt multi in Dominum. »

« Nomine Tabitha, » etc. Ostenditur ex nomine quod hæc vigilans erat ac sobria, quemadmodum *δορκας*, id est caprea. Multa namque nomina etiam dispensatione ponuntur, sua efficacia appellationem significantia quæ consequitur. « Contigit autem ut hæc infirmitate gravata moreretur. Quam ubi lavissent, » fecerunt cuncta quæ in mortuo fieri consueverunt : et tunc Petrum accersiverunt. Hoc autem non fecerunt priusquam moreretur : indignum **92** ducentes ob talia vexare discipulos et a prædicatione avellere. Nam et propterea dicit quod vicinus erat locus. Id enim per modum successivæ operæ petebant, siquidem discipula erat. « Cum esset cum ipsis Dorcas. » Quod dicitur fuisse una cum ipsis, animi illius modestiam significat, quod cum viduis convivebat ac versabatur ac si una fuisset e vulgo. Quid igitur Petrus ? Omnes foras eiecit, ne lacrymarum tumultu turbaretur : positisque genibus

« *δς* ἦν παραλελυμένος, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος. « Αἰνέα, ἴσταί σε ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ἀνάστηθι καὶ « στρώσον σεαυτῷ. Καὶ εὐθέως ἀνέστη. Καὶ εἶδον « αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδαν καὶ τὸν Ἀσα- « ρῶνα, οἵτινες ἐπίστρεψαν ἐπὶ τὸν Κύριον. »

Οὐκ ἀνέμενε τὴν πίστιν τοῦ ἀνδρός, οὐδὲ ἠρώτη- σεν, εἰ βούλοιο θεραπευθῆναι· οὐπω γὰρ ἦσαν τεκμήρια τῆς οἰκείας πάσχοντες δυνάμεως. Εἰκότως τοίνυν οὐκ ἀπητήτο τὴν πίστιν ὁ ἀνὴρ. Οὐδὲ γὰρ τὸν χωλὸν ἀπήτησαν. Μάλιστα μὲν οὖν καὶ πρὸς πολλῶν παράκλησιν γέγονε τὸ θαῦμα· ἐπίσημος γὰρ ἦν ὁ ἀνὴρ. Καθάπερ οὖν ὁ Χριστὸς ἀρχόμενος τῶν σημείων, οὐκ ἀπῆτει πίστιν, οὕτως οὐδὲ οὗτοι. Ἐν Ἱεροσολύμοις μὲν γὰρ εἰκότως ἡ πίστις αὐτῶν προεγίνετο, ἵνα ἐρχομένου Πέτρου καὶ ἡ σικὰ ἐπι- σκιάσῃ τινι αὐτῶν. Πολλὰ γὰρ ἐκεῖ ἐγένετο σημεῖα. Ἐνταῦθα δὲ τοῦτο πρῶτον ἐπιθαίνει. Τὰ μὲν γὰρ τῶν σημείων ὅπερ τοῦ τοῦς ἄλλους ἐπιστάσασθαι ἐγένετο, τὰ δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν πιστευόντων παρα- κλήσεως.

« Ἐν Ἰόππῃ δὲ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι Ταβῆθᾶ, « ἣ διερμηνευομένη λέγεται Δορκὰς. Αὕτη ἦν πλή- « ρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει. « Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀσθενήσασαν « αὐτὴν ἀποθάνειν. Αὐσάντες δὲ αὐτὴν, ἔθηκαν ἐν « ὑπερῷ. Ἐγγὺς δὲ οὖσης Λύδης τῇ Ἰόππῃ, οἱ « μαθηταὶ ἀκούσαντες, ὅτι Πέτρος ἐστὶν ἐν αὐτῇ, « ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν, παρακαλοῦντες, μὴ ἀκνή- « σαι διαλθεῖν ἕως αὐτῶν. Ἀναστὰς δὲ Πέτρος συν- « ἦλθεν αὐτοῖς, ὃν παραγόμενον ἀνέγαγον εἰς τὸ « ὑπερῷον, καὶ περιέστησαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι « κλαίειν, καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμά- « τια, ὅσα ἐποίει μετ' αὐτῶν οὖσα ἡ Δορκὰς. Ἐκ- « δαλὼν δὲ ἔξω πάντας ὁ Πέτρος, θείς τὰ γόνατα « προσκύβητο, καὶ ἐπιτρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε· « Ταβῆθᾶ, ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἠνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς « αὐτῆς, καὶ ἰδούσα τὸν Πέτρον, ἀνέκλισε. Δοὺς δὲ « αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτὴν φωνήσας δὲ τοῖς « ἀγίοις καὶ ταῖς χήραις, παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν. « Γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ' ὅλης τῆς Ἰόππης, καὶ « πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τὸν Κύριον. »

« Ὀνόματι Ταβῆθᾶ, καὶ τὰ ἑξῆς. » Δείκνυται ὅτι αὕτη φερωνύμως ἦν ἐργηγοῦσα καὶ νήφους ὥσπερ Δορκὰς. Πολλὰ γὰρ καὶ οἰκονομικῶς ὀνόματα τίθεται, δηλοῦντα τῇ ἐνεργείᾳ τὴν προσηγορίαν ἀκολουθοῦσαν. « Συνέβη τοίνυν ταύτην ἀρρώστῆσα- σαν ἀποθάνειν. Αὐσάντες δὲ αὐτὴν, » τὰ ἐπὶ νεκρῷ πάντα ἐποίησαν. Καὶ τότε ἀποστειλάντες μετακα- λοῦνται Πέτρον. Οὐκ ἐποίησαν δὲ τοῦτο πρὸ τοῦ ἀποθάνειν, ἀνάξιον ἡγούμενοι ὑπὲρ τῶν τοιούτων σκύλλειν τοὺς μαθητάς, καὶ τοῦ κηρύγματος παρα- σῆν. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦτο λέγει ὅτι ἐγγὺς ἦν. Ἐν τάξει γὰρ παρέργου τούτου ἦσαν μαθήτρια γὰρ ἡ. « Μετ' αὐτῶν οὖσα ἡ Δορκὰς. » Τὸ, « μετ' αὐτῶν, » τὴν ταπεινωφοροσύνην αὐτῆς δηλοῖ, ὅτι συνῆν αὐταῖς καὶ συνδιητήτο ὡς μία τῶν πολλῶν οὔσα. Τί οὖν ὁ Πέτρος; Πάντας ἐκβάλλει ἔξω, ὥστε μὴ συγχυθῆναι τοῖς δακρυοῖς μηδὲ παραχθῆναι. Καὶ θείς τὰ γόνατα προσκύβητο. Οὐ πάντα γὰρ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκο-

λίας τὰ σημεῖα ποιοῦν. Εἶτα φωνήσας, καὶ δοθεὶς αὐτῇ χεῖρα ἀνέστησεν αὐτήν, διὰ μὲν τοῦ ῥήματος τὴν αὐτῇ ζωὴν δωρούμενος, τὴν δὲ δύναμιν διὰ τῆς χειρὸς παρασχών. Σημειώσαντες οὖν οἱ ἀπίστοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁγίοις ἐγένετο σημεῖα οἰκονομικῶς, ἵνα καὶ ἄλλοι πιστεύσωσιν. Ἦθού γὰρ μετὰ τὸ σημεῖον τοῦτο πάλιν πολλοὶ ἐπίστευσαν, ὥς εἶναι πάλιν τὰ σημεῖα τοῖς ἀπίστοις. Οὐ γὰρ ἄλλως ἐπίστευσαν εἰ μὴ πάλιν εἶδον σημεῖα, τῶν ἁγίων καὶ διὰ τῶν σημεῖων πιστευόντων ὅτι δυνατός ἀναστήσαι αὐτήν, ἐπεὶ πῶς ἂν αὐτὸν μετεστελλαντο;

« Ἐγένετο δὲ ἡμέρας ἱκανὰς μένειν αὐτὸν ἐν Ἰόππῃ παρὰ τινι Σίμωνι βυρσεῖ. »

Οὐ παρὰ ἄλλῃ τινὶ τῶν ἐπιστημῶν μένει Πέτρος, ἀλλὰ παρὰ βυρσεῖ, διὰ πάντων εἰς ταπεινοφροσύνην ἡμᾶς ἐνάγων, ὅτε τοὺς ἐπτελεῖς αἰσχύνεσθαι ἀφίεις, ὅτε τοὺς μεγάλους ἐπαίρεσθαι. Ἐδίδοντο γὰρ αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας οἱ διὰ τὰ σημεῖα πιστεύσαντες εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ κηρυττόμενον Θεὸν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΕ'.

Περὶ Κορνήλιου, ὅσα τε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος εἶπε, καὶ ὅσα πάλιν Πέτρῳ οὐρανῶδες περὶ κλήσεως ἐθνῶν ἑρρέθη· ἐν ᾧ καὶ μετασταλεῖς ὁ Πέτρος ἦλθε πρὸς Κορνήλιον. Ἐκἀνάληψις παρὰ τοῦ Κορνήλιου, ὡς ὁ ἄγγελος ἐπεμαρτύρησε καὶ ὠρηγῆσθαι αὐτῷ Κορνήλιῳ. Πέτρον κατήχησις εἰς Χριστὸν τοῦ τε ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας δωρεὰ καὶ ὅπως ἐπακρίσθησαν οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες.

« Ἀνὴρ δὲ τις ἦν ἐν Καισαρείᾳ ὀνόματι Κορνήλιος, ἑκατοντάρχης ἐκ σπειρῆς τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς, εὐσεβὴς, καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ, καὶ δεόμενος τοῦ Θεοῦ διὰ παντός. Εἶδεν ἐνὸς ὁράματι φανερώς ὡσεὶ ὥραν ἐννάτην τῆς ἡμέρας ἄγγελον τοῦ Θεοῦ ἐκκληθῆναι πρὸς αὐτόν, καὶ εἰπόντα αὐτῷ· Κορνήλιε, Ὁ δὲ ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἐμφοβος γενόμενος εἶπε· Τί ἐστὶ, Κύριε; Εἶπε δὲ αὐτῷ· Αἱ προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ νῦν πέμψον εἰς Ἰόππην ἄνδρα, καὶ μετὰπεμψαὶ Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον. Οὗτος ξενίζεται παρὰ τινι Σίμωνι βυρσεῖ. »

Οὐ μνημονεύονται δὲ τε Αἰθίοψ καὶ ὁ Κορνήλιος, ὅτι ἐν ἀξιώματι, ἀλλ' ὅτι ὑπὸ τοῦ πλοῦτος καὶ τοῦ ὀγκοῦ τοῦ παρὶ αὐτοῦ οὐκ ἐκκαλύθησαν ἐν εὐλαβείᾳ πολιτεύεσθαι. Οὗτος μὲν οὖν οὐκ ἐστὶν Ἰουδαῖος, οὐδὲ τῶν ὑπὸ τῶν νόμων, ἀλλ' ἤδη προεβλήθη τὴν ἡμετέραν πολιτείαν. Τοῦτον ἰδὼν ὁ τῆς εὐθείας ὀφθαλμὸς, ὅτι καλὰ μὲν τὰ ἔργα, νεκρὰ δὲ, ἐπὶ τίσιν οὐκ ἔχοντα, ἀποστέλλει βραβεύοντα τοῖς ἔργοις ἄγγελον, ὡς καλῶς ἀδελφόντα στεφανῶσαι τῇ πίστει. Τοῦτο δὲ ποιεῖ καὶ εἰς πληροφορίαν Πέτρον, μᾶλλον δὲ τῶν ἀποθεμελιωμένων. Ἐννάτη δὲ ὥρα, ὅτε φροντιστὴν ἠφίστο, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ἦν καὶ κατανύζει. Διὰ τοῦτο δὲ τὸν ἄνδρα ποιεῖ γινώριμον καὶ ὄφελον ἐ συγγραφῆς, ἵνα μὴ τις εἴποι ὅτι ψεύδεται.

Aravit. Neque enim omnia signa eadem facilitate edebant: deinde vocavit, dataque manu erexit eam: verbo quidem donans illi vitam, manu vero praebens ipsi vires. Adnotandum est autem quod non solis incredulis, sed et sanctis dispensative signa fiebant; ut et alii crederent. Ecce enim rursus post hoc signum multi crediderunt, ut iterum signa sic edita sint infidelibus; siquidem alioqui non credidissent, nisi rursus signa vidissent; cum sancti etiam absque signo crederent quod potens esset illam excitare: quo modo enim alioqui ipsum accersivissent?

IX, 43. « Contigit autem ut diebus multis maneret Joppae apud Simonem quemdam coriarium. »

Non apud alium quempiam insignium manet Petrus, sed apud coriarium, per omnia nos ad animi modestiam inducens: neque abjectos sinens pudore suffundi, neque magnos extolli. Ejus namque doctrina indigebant hi qui propter signa in Deum Jesum Christum, qui ab ipso praedicabatur, crederent.

CAPUT XV.

93 De Cornelio, quaque angelus ad eum dixit, et quae rursus Petro caelitus de gentium vocatione dictum sunt: in quo narratur quod transmissus Petrus venerit ad Cornelium. Repetuntur a Cornelio quae angelus fuerat testatus ipsique Cornelio narraverat. Petri instructio de Christo, ac Spiritus sancti super eos qui audiebant donum: et quomodo baptizati fuerint qui ex gentibus crederant.

X, 1-6. « Vir autem quidam erat Caesaree nomine Cornelius, centurio ex cohorte quae dicitur Italica, religiosus ac timens Deum cum tota familia sua, praestans eleemosynas multas plebi, deprecansque Deum semper. Vidit per visum manifeste, ferme hora diei nona, angelum Dei ingressum ad se, ac dicentem sibi: Corneli. At ille defixis in eum oculis timoreque correptus dixit: Quid est, Domine? Dixit autem illi: Orationes tuae et eleemosynae tuae ascenderunt in memoriam coram Deo. Et nunc mitte viros Joppen, et accerse Simonem qui cognominatur Petrus. Hic hospitatur apud Simonem quemdam coriarium. »

Non memorantur Aethiops ac Cornelius, eo quod in dignitate constituti erant, sed quod ob divitias et fastum prohibiti non fuerant quin versarentur in pietate. Siquidem hic Judaeus non est neque eorum qui sub lege erant, sed jam nostrum vivendi modum assumpserat. Hunc intuitus pietatis oculus, quod bona quidem essent, attamen mortua, eum fidem adhuc non habentem, mittit qui opera dirigat, eisque praemium acquirat, nempe angelum, ut bene certantem per fidem coronaret, idque hora nona, quando curis solvebatur: et in quiete erat ac compunctione. Propter hoc autem virum reddit notum ac manifestum auctor, ne quis eum mentiri dicat, ideo quoque dignitatem significavit addens:

« Ex cohorte quæ dicitur Italica. » Σπαίρα autem, ἡ Δι' ὃ καὶ τὴν ἀξίαν ἰδέσθωσαν. « Ex σπαίρης εἰπὼν τῆς καλουμένης Ἱταλικῆς. » Σπαίρα δὲ ἐστὶν ὁ καλούμενος νῦν νοῦμερον.

X, 6, 7. « Cui domus est juxta mare. Hic dicit tibi quid te oporteat facere. Ut autem discessit angelus qui loquebatur Cornelio, vocavit duos famulos et militem religiosum ex his qui ei adharebant. »

Segregata ab urbibus loca sectabantur apostoli, utpote solitudinis ac quietis amici. Quid autem si et alium contigisset esse Simonem? Ecce signum dat quod habitet juxta mare. Verum causam non dixit, ne ipsum enervaret, sed in cupiditate ac desiderio audiendi esse dimisit.

X, 8-10. « Cumque narrasset illi omnia, misit eos in Joppen. Postridie vero facientibus illis iter, et jamque appropinquantibus civitati, ascendit Petrus in superiorem domus partem ut oraret circa horam sextam: et cum esuriret, voluit gustare cibum: cumque illi apparerent. »

Vide animi modestiam. Neque enim dixit: Vocate ad me Petrum: nolebat siquidem dignitatis nomine eum accersere. Propterea narravit omnia ut etiam persuaderet: adeo vir modestus erat. Atqui nihil magni concipi poterat de viro qui apud coriarium diversabatur.

X, 10-13. « Irruit super eum mentis excessus, et videtque cælum apertum, et descendens ad se vas quoddam velut linteum magnum quatuor in illis alligatum, submitti a cælo in terram: in quo erant omnia quadrupedia terræ, et bestie ac reptilia, volatiliaque cæli. Et facta est vox ad eum. »

Ἐκστασις significat et consternationem quæ in admiratione contingit, et cum extra sensibilia factus quispiam ad spiritualia deducitur. Ex hoc itaque manifestum 95 est quod spiritualis quædam veluti visio ipsi facta sit, et tanquam anima quodammodo a corpore excedente. « Videtque. » Linteum illud signum erat sublimis universalis orbis. Quatuor vero in illa quatuor sunt elementa. Vas autem apprens crassiores designat mundum. Porro varia animantia signa sunt status hominum. Aut, ut apertius dicam, sindon est Ecclesia. Bestiæ vero quæ in ea erant, gentes sunt. Ecclesiam itaque conspexit quatuor Evangeliiis alligatam, in qua erant omnes gentes.

X, 13-20. « Surge, Petre, macta et vescere. Ait autem Petrus: Nequaquam, Domine, quia nunquam edi quidquam commune et immundum. Et vox rursus ad eum: Quod Deus purificavit tu commune ne dixeris. Hoc autem tertio factum est. Et rursus receptum est vas in cælum. Dominus est qui apud Deum basillaret Petrus quendam esset visio quam vidisset, ecce viri qui missi erant a Cornelio percontati de domo Simonis, assisterunt ad januam, et evocato quopiam interrogabant an Simon qui cognominaretur Petrus, haberet illic hospitium. Petro vero cogitante de visione, dixit

Δι' ὃ καὶ τὴν ἀξίαν ἰδέσθωσαν. « Ex σπαίρης εἰπὼν τῆς καλουμένης Ἱταλικῆς. » Σπαίρα δὲ ἐστὶν ὁ καλούμενος νῦν νοῦμερον.

« Ὁ ἐστὶν οἰκία παρὰ θάλασσαν. Οὗτος λαλήσει σοι, τί σε δεῖ ποιεῖν. Ὁς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν τῷ Κορνηλίῳ, φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, καὶ στρατιωτὴν εὐσεβῆ τῶν προσκαρτερούντων αὐτῷ. »

Τὰ ἀναχωρημένα τῶν πόλεων ἰδιωκῶν οἱ ἀπὸστολοι, ἐρημίας ὄντες φίλοι καὶ ἡσυχίας. Τί δὲ εἰ συνέβη καὶ ἄλλον εἶναι Σίμωνα; Ἰδοὺ, ἐστὶ σημεῖον τὸ παρὰ θάλασσαν οἰκεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ διὰ τί, ἵνα μὴ ἐκλύσῃ αὐτὸν, ἀλλ' ἀπήκεν αὐτὸν ἐν ἀπισθιμῇ καὶ πόθῳ τῆς ἀκρόασιος γενέσθαι.

Καὶ ἐξηγητῆρας αὐτοῖς ἅπαντα, ἀπεστείλαν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰόππην. Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁδοποροῦντων ἐκείνων, ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προσεῖσθαι περὶ ὥραν ἑκτῇ. Ἐγένετο δὲ πρόσκαιρος, καὶ ἤθελε γεύεσθαι παρακαταζώντων δὲ ἐκείνων.

Ὅρα τὸ ἀτυγον. Οὐ γὰρ εἶπε, Καλέσατέ μοι Πέτρον· οὐ γὰρ ἤλθι ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος αὐτὸν μεταπέμψασθαι. Διὰ τοῦτο ἐξηγήσατο ἅπαντα, ὥστε καὶ πείσαι. Οὕτω μέτριος ἦν ὁ ἀνὴρ. Καὶ τοι οὐδὲν μέγα φαντάσθηναι ἦν περὶ ἀνδρός καταγομένου παρὰ βυρσῇ.

Ἐπέσειεν ἐπ' αὐτὸν ἑκστασις. Καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεργμένον, καὶ καταβαῖνον ἐκ αὐτοῦ σκεῦός τι ὡς ὀδὸν μεγάλην, τέσσαρα ἄρχεις δεδεμένον, καὶ καθέμανον ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ᾧ ὁπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἱερπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτόν.

Ἡ ἑκστασις δηλοῖ καὶ τὴν ἐπὶ θαύμασιν ἐκπληξιν, καὶ τὸ ἐξω τῶν αἰσθητῶν γενέσθαι ἐπὶ τὰ πνευματικά ὀδηγοῦμενον. Ἐκ τούτου ὁλον δι πνευματικῆς τις φωνῆς θεωρεῖ γίνοντα αὐτῷ, τοῦ σώματος, ὡς ἂν εἴποι τις, ἑξοστειλίας τῆς ψυχῆς. Καὶ θεωρεῖ. Σύμβολον τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἀκρότατον, τὴν ὀδὸν ἐκείνην. Αἱ δὲ τέσσαρες ἀρχαὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα δηλοῦσι. Τὸ δὲ φανὲν σκεῦος τὸν ταχύτερον κίνησιν σημαίνει. Τὰ δὲ διὰ φορα ζῶα, τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ καταστάσεως σύμβολα. Ἡ, ἵνα σαφέστερον εἴπω, σινδὼν ἡ Ἐκκλησία. Τὰ δὲ ἐν αὐτῇ θηρία, οἱ δὲ ἰδιῶν. Ἐθεάσατο τοίνυν τὴν Ἐκκλησίαν τέσσαρα ἑταγχαλούς δεδεμένην, ἐν ᾗ ὁπῆρχε πάντα τὰ θῶν.

Ἀναστὰς, Πέτρο, θύσον καὶ φάγε. Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε, Μηδαμῶς, Κύριε, ὅτι οὐδὲ ποτε ἐφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτόν· Ἀθεὸς ἐκαθάρισται, οὐ μὴ κοῖνου. Τούτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρις. Καὶ πάλιν ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν. Ὁς δὲ ἐν ταῦτ' ἐσηπάρι· ὁ Πέτρος· τί ἂν εἴη τὸ δράμα δεῖδει, καὶ ἰδοὺ οἱ ἄνδρες οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου, διαπραγματοῦντες τὴν οἰκίαν Σίμωνος, ἐπιστήσαντες ἐπὶ τὸν πυλῶνα, καὶ φωνήσαντες· ἰκονοθάνοντο εἰ Σίμων ὁ ἐπικαλούμενος Πέτρος ἐνθάδε ξενίζεται. Τοῦ δὲ Πέτρου ἰδοῦ μουμένου περὶ τοῦ ὁράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ πνεύ-

μα · Ἰδοὺ ἄνδρες ζητοῦσι σε· ἅλλ' ἀναστὰς κατὰ-
 ε βῆθι, καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μὴδὲν διακρινόμε-
 νος, διότι ἐγὼ ἀπέσταλα αὐτούς. Καταβὰς δὲ
 ε Πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀπεσταλμένους
 ε ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου πρὸς αὐτοὺς, εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγὼ
 ε εἰμι ὃν ζητεῖτε. Τίς ἡ αἰτία δι' ἣν πάρεστε; Οἱ
 ε δὲ εἶπον· Κορνήλιος ὁ ἐκατοντάρχης, ἀνὴρ δίκαιος
 ε καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν, μαρτυρούμενός τε καὶ
 ε ὑπὸ ὅλου τοῦ ἔθνους, τῶν Ἰουδαίων, ἐχρηματίσθη
 ε ὑπὸ ἀγγέλου ἁγίου, ματαπέμψασθαι σε εἰς τὸν οἶ-
 ε κόν αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ. Εἰσακα-
 ε λεσάμενος οὖν αὐτοὺς ἐξέβη. Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁ
 ε Πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καὶ τινες τῶν ἀδελφῶν
 ε τῶν ἀπὸ Ἰόππης συνῆλθον αὐτῷ. Καὶ τῇ ἐπαύριον
 ε εἰσῆλθον εἰς τὴν Καισάρειαν. Ὁ δὲ Κορνήλιος ἦν
 ε προσδοκῶν αὐτοὺς, συγκαλεσάμενος τοὺς συγγε-
 ε νεῖς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀναγκαίους φίλους. Ὡς δὲ
 ε ἐγένετο εἰσελθεῖν τὸν Πέτρον, συναντήσας αὐτῷ
 ε ὁ Κορνήλιος πρῶτον ἐπὶ τοὺς πόδας προσεκύνησεν.
 ε Ὁ δὲ Πέτρος αὐτὸν ἤγειρε, λέγων· Ἀνάστηθι,
 ε καὶ γὰρ αὐτὸς ἄνθρωπος εἰμι. Καὶ συνομιλῶν αὐτῷ,
 ε εἰσῆλθε, καὶ εὐρίσκει συναληθύντας πολλοὺς, ἔφη
 ε τε πρὸς αὐτούς· Ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὡς ἀδόμητόν
 ε ἐστὶν ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἢ προσέρχεσθαι
 ε ἄλλοφύλῳ. Καὶ ἐμοὶ ὁ Θεὸς ἐβείβη, μὴδὲν κοινὸν
 ε ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον· διὸ καὶ ἀναντιρ-
 ε ρήτως ἦλθον μεταπεμφθεῖς.

Τῇ μὲν ἡ συνάντησις ἐστὶν ἐν αὐτῇ θηρίᾳ, οἱ δὲ ἐξ ἑθνῶν.
 Τὸ δὲ, ε ὁ Θεὸς οὐ καὶ φάγε, ε ὅτι κακείνους δεῖ προσ-
 εἶναι. Τὸ δὲ τρίτον τοῦτο γενέσθαι, τὸ βάπτισμα.
 Ὡς δὲ διηπόρει ὁ Πέτρος, εὐκαιρῶς ἦλθεν οἱ ἄνδρες,
 ε τὴν ἀπορίαν λύοντες. Εὐκόλως γὰρ ἡ ψυχὴ δέχεται
 ε τὴν λύσιν. Πρῶτον δὲ ἐν ἀπορίᾳ ἐγένετο, ὥσπερ
 ε καὶ ὁ Ἰωσήφ πρῶτον συνεχωρήθη θορυβῆναι, καὶ
 ε τότε ἦλθεν ὁ ἀγγέλους. Καὶ φωνήσαντες ἐπυνθάνον-
 ε τόντο, ε Ἀγε εἰς εὐτελὴ οἰκίαν κάταθεν ἐπυνθάνοντο,
 ε καὶ οὐ γέγονεν ἡρώτων. Πολλὴ δὲ τοῦ Πνεύματος
 ε ἡ ἐξουσία εἰπόντος, ὅτι· Ἐγὼ ἀπέσταλα αὐτούς. Καταβὰς
 ε δὲ Πέτρος τὴν αἰτίαν πυνθάνεται διὰ τί, ἵνα
 ε ἂν μὲν εὐθὺς κατεπεῖρη, συνεξέλθῃ, ἂν δὲ μή,
 ε ἵνα ξενίσῃ αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον. Τὸ δὲ συναπελθεῖν
 ε τῷ Πέτρῳ τινὰς τῶν ἀπὸ Ἰόππης ἀδελφῶν, οἰκο-
 ε νομικῶς. Ὅστε εἶναι μάρτυρα μετὰ ταῦτα, ὅταν
 ε ἀπολογησάσθαι δεῖ Πέτρον πρὸς τοὺς μαθητάς, ὅτι
 ε καὶ διεκρίθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος μὴ διακρίνεσθαι.
 ε Τὸ θηριώδες τε καὶ ἀλογον εἶδος τῶν ἀνθρώπων
 ε θῆσαι ὁ Πέτρος διακελεύεται, ἵνα καθαρθέντων αὐ-
 ε τῶν τὸ λαιπόμενον ἐδώκεον γέννηται. Γομῶν δὲ τῆς
 ε εὐσεβείας παραβέβηται λόγος, οὐχ ἀπὸς αἰποῦσης τῆς
 ε θείας φωνῆς, ὅτι οὐκ ἔστι κοινὸν δεῖν ὁ Θεὸς ἐκα-
 ε θάρσειεν, ἀλλὰ τρίς· ἵνα μάθωμεν τῇ μετ' αὐτοῦ Θεὸν
 ε καθαρῶς τὸν Πατέρα, καὶ τῇ ἐν τῷ Θεῷ καθαρῶς
 ε τὸν Μονογενῆ, καὶ τῇ ἄλλῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
 ε Ἰσως ἐπὶ γόνατα καίμενος εἶδε τὴν ὀπτασίαν. Δι' ὃ
 ε καὶ ἡ φωνὴ πρὸς αὐτόν, ε Ἀναστὰς, Πέτρε, ψεῖ, θύ-
 ε σον καὶ φάγε. ε Δείκνυται δὲ ὅτι θεῖον ἦν τὸ γινώ-
 ε μενον, τὸ τε ἀνοθεῖν ἰδεῖν, καὶ ἐν ἐκστάσει γενέσθαι

ε ei Spiritus : Ecce viri quaerunt te : surge itaque,
 ε descende et proficiscere cum eis nihil hesitans,
 ε quoniam ego misi illos. Descendens igitur Petrus
 ε ad viros qui missi erant a Cornelio ad ipsum,
 ε dixit : Ecce ego sum ille quem quaeritis. Quae
 ε causa est propter quam venistis ? At illi dixerunt :
 ε Cornelius centurio, vir justus ac timens Deum,
 ε et testimonium habens ab universa gente Judaeo-
 ε rum, oraculum accepit ab angelo sancto ut ac-
 ε cerseret te in domum suam, et audiret verba abs
 ε te. Intro vocatos igitur eos recepit hospitio. Se-
 ε quenti vero die Petrus profectus est cum illis, et
 ε quidam ex fratribus qui ab Joppe erant, comitati
 ε sunt eum. Postridie vero ingressi sunt Caesa-
 ε ream. Porro Cornelius expectabat eos, convocatis
 ε cognatis suis ac necessariis amicis. ☉ Ut autem
 ε contigit introisse Petrum, obviam progressus est
 ε Cornelius adoravit, procidens ad pedes ejus. At
 ε Petrus erexit eum, dicens : Surge, et ego ipso
 ε homo sum. Et colloquens cum illo intravit, offen-
 ε ditque multos, qui convenerant, et ait ad illos :
 ε Vos scitis non esse fas viro Iudaeo conjungi aut
 ε accedere ad alienigenam : Deus tamen ostendit
 ε mihi nullum communem aut immundum dici
 ε hominem : quapropter etiam incunctanter veni
 ε accessitus.

Terra quidem sindon est, bestia vero quam in ea
 ε erant, gentes sunt. Dicitur autem, ε macta et vo-
 ε scere, ε quod etiam illos oporteat accedere. Tertio
 ε vero id fieri, baptismum denotat. Cum vero hesitaret
 ε Petrus, opportune venerunt viri, qui hesitantiam
 ε solverent. Anima enim solutionem facile suscipit.
 ε Primum tamen in ambiguitate fuit : quemadmodum
 ε et Joseph permissus est primum turbari, et tunc
 ε venit angelus ☉. ε Et evocato quoque iam interrogan-
 ε bant, ε non a vicinis inquirebant. Magna est autem
 ε Spiritus autoritas, qui ait : ε Ego misi illos. ε De-
 ε scendens autem interrogabat causam propter quam
 ε venerint, nisi quidem confestim necessitas ait, con-
 ε grediatur : sin autem, ut illos in domum suscipiat
 ε hospitio. Quod etiam nonnulli fratrum, qui a Joppe
 ε erant simul abierint cum Petro, dispensatorie fac-
 ε tum est, ne postmodum testimonia Petro decissent.
 ε Quando ipsum fratribus respondere oporteret, quod
 ε etiam prohibitis esset, ne quidquam adjudicaret.
 ε Ferinum ac irrationale hominum genus Petrus
 ε mactare jubetur, ut ipsis purificatis edibile fiat
 ε quod relinquitur. Nunc traditur plebis sermo,
 ε cum non semel divina voce dicitur non esse com-
 ε mune quod Deus purificavit, sed tertio : ut prima
 ε voce discamus Patrem esse Deum qui purificat, al-
 ε tera Unigenitum quoque esse Deum qui purificat,
 ε tertia praeterea sanctum illum Spiritum. Fortassis
 ε genibus inherens viderat visionem : propterea
 ε etiam vox ad illum ait : ε Surge, Petre, macta et
 ε vescere. ε Ostendit autem divinum esse quod sa-

porne viderit et in mentis excessu positus, **97** tum quod vox inde descenderit, et quod tertio illa esse impura testatus sit. Præterea quod e caelo venerint, eoque retracta sint, magnum est purificationis argumentum. Hoc autem propter illos actum est quibus postmodum rem narraturus est. Ipse siquidem audierat, « In viam gentium ne abieritis ⁹¹. » Quod item vox tertio facta est, ostendit ipsi visionis veritatem. Manifestum est autem quod non de omnibus cibis pronuntiandum esse sermonem voluerit, quod ait : « Nunquam edi quidquam commune aut immundum, » ut et boves et caprae avesque ac volucres communia apud eum dicerentur, cum a Judæis ortus esset Petrus. Nam Judæi carnes edunt, nec apud eos interdicitur carniū esus. Cum itaque ipse ab initio edisset, aut saltem donec ad Salvatorem accessisset, manifestum est certe quod non universaliter pronuntiaverit, dicens : « Commune et immundum, » sed de his quæ lex communia dicebat et immunda. Et tamen cum de his faceret Petrus sermonem, quæ in lege communia erant et immunda, Deus qui sanctæ Christi Ecclesie signum tradiderat, nihil ipsi commune existimandum ducebat, omnia namque ipsi munda sunt : quæ cum gratiarum actione sumuntur ⁹². » Sed quamquam de gentium vocatione subobscurus sermo fuerit, ne eos qui in præputio erant communes aut impuros esse dicerent, Petri tamen sermo homines non designabat, sed ea quæ in lege interdicta erant, prout demonstratum est.

C Interrogo ergo quam ob causam accersistis me. »

Jam Petrus rem omnem etiam a militibus audierat, sed vult primum eos confiteri, ac fidei subditos scilicet.

X, 30. « Et Cornelius dixit : A quarto usque ad hanc horam die jejunabam, et hora nona orabam in domo mea. »

Videtur hic sibi ipsi asperiores vivendi modum præfixisse, idque certis quibusdam diebus. Ideo enim dixit : « A quarto die. » Quando ergo apparet ipsi angelus, hic dies unus est, alter autem is quo abierunt, qui a Cornelio missi erant, tertius quo venerunt, et quarto comparuit circiter horam tertiam postquam oravit. **98** Vide ergo precationis magnitudinem : quando seipsum provexit ad pietatem, tunc apparet ipsi angelus.

X, 30-35. « Et ecce vir stetit coram me in veste splendida (vir dicit et non angelus, adeo modestus erat), et ait : Corneli, exaudita est deprecatio tua, et elemosynæ tuæ in memoria habitæ sunt coram Deo. Mitte ergo aliquos Joppen, et accerse Simonem, qui cognominatur Petrus : hic diversatur in domo Simonis coriarii juxta mare, qui ubi venerit loquetur tibi. Statim ergo misi ad te, et tu bene fecisti qui adveneris. Nunc ergo omnes nos, teste Deo, adsumus, ut audiamus quæcunque

A καὶ τὸ φωνὴν ἐκείθεν ἐνεχθῆναι, καὶ τὸ τρις ὁμολογῆσαι ὅτι ἀκάθαρτα ἦν ἐκεῖνα. Καὶ τὸ ἐκείθεν ἦκειν, καὶ τὸ ἐκεῖ ἀνασπασθῆναι, μέγα δειγμα καθαρότητος. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα οἷς μέλλει ἐξηγησθαι. Ἐπεὶ αὐτὸς ἤκουσε τὸ « Εἰς ὅδον ἰθὺν μὴ ἀπέλθῃς. » Τὸ δὲ ἐπὶ τρις τὴν φωνὴν γενέσθαι, δεῖκνυσίν αὐτῷ τὸ ἀληθὲς τῆς ὁπτασίας. Ἀπλὸν δὲ ἔστιν ὅτι μὴ κατὰ πάντων τῶν βρώμάτων διεξελθόνταί τὸν λόγον ἐβούλετο, τῷ λέγειν, ὅτι « Οὐδέποτε ἐφαγὼν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, » ὡς καὶ βόας, καὶ αἰγας καὶ πρόβατα καὶ ὄρνεις κοινὰ λέγεσθαι παρ' αὐτῷ, τῷ ἐξ Ἰουδαίων ὁρμᾶσθαι Πέτρον. Ἰουδαῖοι γὰρ σάρκας ἐσθίουσι, καὶ κρεωφαγία παρ' αὐτοῖς οὐκ ἀπηγορεύεται. Ἄρα οὖν αὐτοῦ βεδρωκότες ἀπ' ἀρχῆς, ἦ καὶ ἐως τοῦ συναντῆσαι τῷ Σωτῆρι, πῶς οὐκ ἔβη ὁπλὸν ὅτι οὐ κατὰ πάντων ἀπεφῆναιτο. « Τὸ κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, » ἀλλὰ περὶ ὧν εἶπεν ὁ νόμος κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον ; Ὅμως περὶ τούτων ποιοῦμενον τὸν λόγον τοῦ Πέτρον, τῶν ἐν νόμῳ δηλονότι κοινῶν τε καὶ ἀκαθάρτων, ὁ θεὸς τῆς ἀγάπης Χριστοῦ Ἐκκλησίας τὸν χαρακτηριστὰ παραδιδούς εἶπεν αὐτῷ μὴδὲν κοινὸν ἡγείσθαι : πάντα γὰρ αὐτῷ ἔστι καθαρά « μετ' εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας Θεοῦ λαμβανόμενα. » Ἄλλ' εἰ καὶ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἰθὺν τὸ αἰνίγμα, ἵνα μὴ ἡγήσεται τοὺς ἐν ἀκροβυστίᾳ, κοινούς ἢ ἀκαθάρτους, ὅμως ὁ λόγος τοῦ Πέτρον οὐ περὶ ἀνθρώπων εἶχε τὴν ἐμφασιν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων, ὡς δείκνυται.

C « Πυνθάνομαι οὖν τίνι λόγῳ μετεπέμψασθέ με. »

Ἦδη τὸ πᾶν ὁ Πέτρος ἤκουσε καὶ παρὰ τῶν στρατιωτῶν : ἀλλὰ βούλεται πρῶτον αὐτοὺς ὁμολογῆσαι, καὶ ὁπευθύνους ποιῆσαι τῇ πίστει.

« Καὶ ὁ Κορνήλιος εἶπεν : Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας ἐμέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἡμῶν νηστειῶν, καὶ τὴν ἐννάτην ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου. »

Ἔοικεν οὗτος καιροῦς ὀριζέσθαι ἐαυτῷ βίου ἀκριβοστέρου, καὶ ἐν τισιν ἡμέραις. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπεν, « Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας. » Ὅτε οὖν φαίνεται αὐτῷ ὁ ἀγγελος, αὕτη μία ἡμέρα καὶ ἦν ἀπῆλθον εἰ πεμφθέντες παρὰ Κορνήλιου μία καὶ ἦν ἦλθον, μία καὶ τετάρτη ἐφάνη ὡσεὶ τρίτην ὥραν, μεθ' ἣν προσηύδατο. Ὅρα οὖν τὸ μέγεθος τῆς εὐχῆς, ὅτε ἐπέδωκεν ἐαυτὸν εἰς εὐλάβειαν, τότε φαίνεται αὐτῷ ὁ ἀγγελος.

D « Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἑστὶ ἐνώπιόν μου ἐν ἱσθτίᾳ λαμπρᾷ (δὴρῆ λέγει καὶ οὐκ ἀγγελος, οὕτως ἦν ἄτυφος), καὶ φωνῇ Κορνήλιου, εἰσηκούσθη σου ἡ προσευχή, καὶ αἱ ἐλεημοσύναί σου ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Πέμψον οὖν εἰς Ἰόππην, καὶ μετακάλεσαι Σίμωνα, ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος. Οὗτος ἐσθίεται ἐν οἴκῳ Σίμωνος βυρσέως παρὰ θάλασσαν, ὃς παραγενομένος λαλῇ σοι. Ἐξ αὐτῆς οὖν ἐπέμψα πρὸς σέ : σὺ τε καλῶς ἐποίησας παραγενόμενος. Νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πάρεσμεν, ἀκούσαι

⁹¹ Matth. x, 5. ⁹² 1 Tim. iv, 4.

est Deum solum bonum esse quod virum bonum esse. A ille siquidem natura bonus est, cum principium ac fons sit bonorum: vir autem non natura bonus est, sed virtutis assumptione habet ut bonus sit. Non enim simpliciter bonus dicitur, sed vir bonus. In hunc ergo sensum etiam illud accipitur, « Bonus homo », et « Ego serve bone et fidelis », aliaque his similia.

103 « Et discipuli nominarentur primum Antiochie Christiani. »

Pauli hoc quoque facinus egregium in tantam efferrī meretur sublimitatem ut quodvis signum. Cum enim tam multi essent in Judæa qui credidissent, nihil tale factum est, sed ibi fides in Christum via dicebatur. Advertendum autem quod ob id potissimum digna habita est Antiochia sede pontificia, quoniam ibi primum statuerunt, ut discipuli nominarentur Christiani. Hoc autem nomen multitudini deorum ac variae in illis divinitati opponitur.

CAPUT XVII.

Prophetia Agabi de generali per orbem fame et elemosyna collecta apud fratres, qui erant Antiochie.

XI, 27-30. « His autem diebus supervenerunt a Jerosolymis propheta Antiochiam: surgensque unus nomine Agabus significabat per Spiritum famem magnam futuram in universo orbe, quæ accidit sub Claudio Cæsare. Discipuli autem, prout cuique suppetebat, decreverunt quisque in subsidium mittere habitantibus in Judæa fratribus: quod et fecerunt, mittentes ad presbyteros per manum Barnabæ ac Sauli. »

Non est huic contrarium quod a Domino dictum est: « Lex et prophetæ » usque ad Joannem. Nam hoc de illis dixerat prophetis qui ejus adventum prædixerant. Ne igitur ob id postmodum factam esse famem æstimarent, quod subintroisset Christianismus, prædicit illam Spiritus sanctus. Hæc autem et Christus prædixerat: non quod id ab initio fieri oportuerit, sed propter mala, quæ adversus apostolos fiebant. Longanimis quidem erat Deus, verum cum nimium urgerent, magna accidit fames, Judæis futura designans mala. Quod si propter istos fuissent, oportuisset potius et illam quæ erat cessare. Nam magis laudari debuissent, qui quod suum erat faciebant, nempe occidebant,

104 puniebant, cruciabant, undique persequabantur. Propterea ergo pestis facta est, quanquam miseri non intelligebant: et compatiabantur illis in hoc Christiani. Advertendum est quod etiam presbyterorum dignitatem habebant apostoli. Aliis quoque capitibus significatum est quod diaconorum et episcoporum gradum habebant.

ὅν εἶναι, καὶ ἀνδρὰ ἀγαθὸν ὑπάρχειν. Ὁ μὲν γὰρ κατ' οὐσίαν ἀγαθὸς ὑπάρχει, ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν· ὁ δὲ ἀνὴρ οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἐν ἀναλήξει ἀρετῆς ἔχει τὸ ἀγαθὸν εἶναι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀγαθός, ἀλλ' ἀνὴρ ἀγαθός. Εἰς τοῦτο οὖν λέγεται καὶ τὸ, « Ἀγαθὸς ἀνθρώπος, » καὶ τὸ, « Εὐγε, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστῇ, » καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια.

« Χρηματίζου τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς. »

Παύλου καὶ τοῦτο τὸ κατόρθωμα εἰς τοσοῦτον ἐπάραι ὕψος ὥσπερ τι σημεῖον τὸ ὄνομα. Ἐν γὰρ τῇ Ἰουδαίᾳ τοσοῦτων ὄντων τῶν πιστευσάντων, οὐδὲν τοιοῦτον γέγονεν, ἀλλ' οἱ τῆς οδοῦ ἤκουον. Σημειωτέον δὲ ὅτι διὰ τοῦτο μᾶλλον ἢ Ἀντιόχεια θρόνου ἡγεμῶν ἀρχοντικῷ, ἐπιθετὴ ἔχει πρῶτον ἐχρημάτισαν οἱ μαθηταὶ καλεῖσθαι Χριστιανοί. Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα πολυθετίας ἐστὶν ἀντίπαλον.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΖ'.

Προφητεία Ἀγάβου περὶ λιμοῦ οἰκουμηνικοῦ, καὶ καρποφορίας πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς.

« Ἐν ταῦταις δὲ ταῖς ἡμέραις καθέσθην ἀπὸ Ἱερουσολύμων προφηταὶ εἰς Ἀντιόχειαν. Ἀναστὰς δὲ εἰς ἐξ αὐτῶν ὄνόματι Ἀγάθος, ἰσχυμὰν διὰ τοῦ Πνεύματος, λιμὸν μέγαν μέλλειν εἶσθαι ἐν τῇ οἰκουμένῃ, ὅστις καὶ ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς ἕκαστος εἶπε, ὥρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοὺς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοίς: ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβᾳ καὶ Σαύλου. »

Οὐκ ἔστιν ἐναντίον τούτῳ τὸ ὅπρ τοῦ Κυρίου εἰρημένον· ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται· ἕως Ἰωάννου. Τοῦτο γὰρ περὶ ἐκείνων φησὶ τῶν προφητῶν τῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ προαναφανησάντων, ἵνα οὖν μὴ νομίσωσιν ὅτι διὰ τοῦτο ὁ λιμὸς γέγονεν, ὅτι Χριστιανισμὸς ἐισῆλθε, προλέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς προσέειπεν, οὐκ ἐπιθετὴ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς γενέσθαι ἔδει, ἀλλὰ διὰ τὰ κακὰ τὰ εἰς τοὺς ἀποστόλους γινόμενα. Καὶ ἐπακροθῆναι ὁ θεός· ὥς δὲ ἐνέκειντο, λιμὸς μέγας γίνεται, μὴνύων τοὺς Ἰουδαίους τὰ ἰσχυμὰν κακὰ. Εἰ δὲ δι' αὐτοὺς ἦν, ἔδει πάντως καὶ ὄντα παύσασθαι. Εὐδοκίμησαι γὰρ μᾶλλον ἐχρὴν αὐτοὺς ὅτι τὸ αὐτῶν ἐποιοῦν, ἀγῆρουν, ἐκόλαζον, ἐτιμώρουν, πανταχόθεν ἰδίωσκον. Διὰ τοῦτο τολῶν καὶ ὁ λιμὸς γέγονεν, εἰ καὶ οὐ συνῆκαν οἱ τάλανες, καὶ συνέπασχον αὐτοῖς εἰς τοῦτο οἱ Χριστιανοί. Σημειωτέον δὲ καὶ πρεσβυτέρων εἶχον ἀξίαν οἱ ἀπόστολοι. Καὶ ἐπὶ ἄλλων δὲ κεφαλῶν σεσημειώται ὅτι διακόνων καὶ ἐπισκόπων εἶχον βαθμὸν.

'' Math. xii, 35. '' Math. xxv, 21, 23. '' Math. ii, 12. '' Math. xxiv, 7.

ex circumcisione crediderant, quotquot comitati fuerant Petrum, quod et in gentes donum sancti Spiritus effusum esset. Audiebant enim illos loquentes linguis ac magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus: Nunquid probibere quispiam potest, ne aqua baptizentur hi qui Spiritum sanctum acceperunt sicut et nos? Et iussit eos baptizari in nomine Domini. Tunc rogaverunt eum, ut remaneret dies aliquot.

Ubi credidissent quod per baptismum omnino sit remissio peccatorum, tunc super eos descendit Spiritus. Hoc autem, Deo praeordinante, accidit **100** ad magnam Petri defensionem. Neque vulgari modo Spiritus supervenit, sed et linguis loquebantur, quod in stuporem induxit eos, qui comites fuerant: propter quod etiam Petrus confestim eos baptizari iussit in nomine Domini. Nec dixit: Quorsum aqua opus est, cum supervenerit in eos Spiritus sanctus? Noverat enim, quod in aqua completerentur divina signa, nempe sepultura ac mortificatio, resurrectio et vita. Quemadmodum enim nobis facile est baptizare ac emergere, ita Deo facile est sepelire veterem hominem novumque demonstrare. Hoc autem tertio fit, ut agnoscamus quod potentia Patris et Filii et Spiritus sancti hoc efficitur. Quidam autem demonstrari dicunt tertio die factam Christi resurrectionem, quae hoc in nobis efficiat.

CAPUT XVI.

Quomodo Petrus deinceps etiam singula eorum, quae acta sunt narrat apostolis adhaerens ipsum discipulis. Tunc autem Barnabam miserunt ad fratres, qui erant Antiochia.

XI, 1-20. Audierunt autem apostoli ac fratres, qui erant in Iudaea, quod et gentes receperunt verbum Dei. Cumque redisset Petrus Ierosolyma, disceptabant adversus illum, qui erant ex circumcisione, dicentes: Ad viros praepitulum habentes introisti et edisti cum illis. Re autem ab initio repetita Petrus exposuit illis ordinem, dicens: Ego in civitate Joppe orabam, vidique in mentis excessu visionem, descendere vas quoddam cum lintum magnum, quatuor initiis emissum ex caelo, et venit usque ad me. In quod cum intendissem oculos, animadverti et vidi quadrupedia terrae, ac bestias, et reptilia, volatiliaque caeli. Audivi autem et vocem dicentem mihi: Surge, Petre, macta et vescere. Dixi autem: **101** Nequaquam, Domine, quia nihil commune aut immundum unquam introivit in os meum. Responditque mihi rursum vox de caelo: Quae Deus mundavit tu ne communia dixeris. Hoc autem contigit tertio. Rursumque subducta sunt omnia in caelum. Et ecce repente tres viri aderant ad domum in qua eram, a Caesarea missi ad me. Dixitque mihi Spiritus, ut congregarer cum illis nihil haesitans. Comitati sunt autem me et sex fratres hi. Et ingressi sumus domum viri: isque retulit nobis quomodo vidisset angelum domi suae astantem ac dicentem sibi: Mitte viros Joppen et accerse

me mactol, εσοι συνήλθον τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἡ διακονία τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκκίχεται. Ἦκουον γὰρ αὐτῶν λαλοῦντων γλώσσαις καὶ μεγαλυνόντων τὸν Θεόν. Τότε ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος· Μὴ τι τὸ ὕδωρ κωλύσαι δύναται τις, τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους, οἵτινες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβον, καθὼς καὶ ἡμεῖς; Προσέταξι τε αὐτοὺς βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Τότε ἠρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς.

Ὅτε ἐπίστευσαν ὅτι πάντως τὸ βάπτισμα ἄρσος ἐστὶν ἁμαρτιῶν, τότε ἐπῆλθεν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα. Τοῦτο δὲ γίνεται προοικονομοῦντος ἀπολογίαν μεγάλην τῷ Πέτρῳ τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ ἀπλῶς τὸ Πνεῦμα ἐπῆλθεν, ἀλλὰ καὶ γλώσσαις ἐλάλουν, ὅπως ἐξέπληκτε τοὺς συνελθόντας. Δι' ὃ καὶ ὁ Πέτρος προσέταξεν εὐθὺς αὐτοὺς βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Καὶ οὐκ εἶπε, Τίς ἡ τοῦ ὕδατος χρεία, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιπεσόντος αὐτοῖς; Ἦδες γὰρ ὅτι δεῖτα τελεῖται ἐν αὐτῷ σύμβολῳ, τάρως καὶ νίχρωσις, καὶ ἀνάστασις, καὶ ζωὴ. Ὅσπερ γὰρ εὐκόλῳ ἡμῖν βαπτισασθαι καὶ ἀνανεῶσαι, οὕτως εὐκόλῳ τῷ Θεῷ θάψαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀναδείξαι πῶν νέον. Τρίτον δὲ τοῦτο γίνεται, ἵνα γινώσκωμεν ὅτι δύναμις Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος τοῦτο γίνεται. Τινὲς δὲ φασιν, ἵνα δείχῃ ἡ τριήμερος ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ τοῦτο κατεργαζομένου ἐν ἡμῖν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ὅς Πέτρος τὰ καθέξης καὶ τὰ ἑκαστα τῶν γεγονότων διηγεῖται τοῖς ἀποστόλοις διακρίθαι πρὸς αὐτόν. Τὸ τρίτον δὲ τὸν βαπτιστὴν ἐπεμφθῆναι πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς.

Ἦκουσαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοί, οἱ ὄντες κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ὅτι καὶ τὰ ἔθνη ἀδέξαντο τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς Ἱερουσόλυμα, διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν οἱ ἐκ περιτομῆς, λέγοντες, ὅτι πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίας ἔχοντας εἰσῆλθες, καὶ συνέφαγας αὐτοῖς. Ἀρξάμενος δὲ ὁ Πέτρος ἐξέτιθετο αὐτοῖς καθέξης, λέγων· Ἐγὼ ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ προσευχόμενος, καὶ εἶδον ἐν ἑκστάσει ὄραμα, καταβαῖνον σκαλὸς τι ὡς ὁδόν, μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιεμένην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἦλθεν ἄχρις ἐμοῦ. Εἰς ἣν ἀνένισας, κατενόουν καὶ εἶδον τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Ἦκουσα δὲ φωνῆς λεγούσης μοι· Ἀναστὰς, Πέτρε, θύσον καὶ φάγε. Εἶπον δέ· Μηδαμῶς, Κύριε, ὅτι πᾶν κοινὸν ἡ ἀκάθαρτον οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου. Ἀπεκρίθη δέ μοι φωνὴ ἐκ δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· Ἄ ὁ Θεὸς ἀκαθάρσια, σὺ μὴ κοῖνου. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρεῖς. Καὶ πάλιν ἀνεσπάρθη ἅπαντα εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ ἰδοὺ ἐξ αὐτῆς τρεῖς ἄνδρες ἐπέστησαν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐν ἣ ἤμην, ἀπεσταλμένοι ἀπὸ Καισαρείας πρὸς με. Εἶπε δέ μοι τὸ πνεῦμα, συνελθεῖν αὐτοῖς, μή ἐν διακρινόμενον. Ἦλθον δὲ σὺν ἡμοῖ καὶ οἱ ἑξ ἀδελφοί οὗτοι, καὶ εἰσῆλθομεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός. Ἀπήγγελλέ τι ἡμῖν, πῶς εἶδες τὸν ἄγγελον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ σταθέντα καὶ εἰπόντα αὐτῷ·

Ἐκπέμπει δὲ ἰσχυρὸν ἄνδρα, καὶ μετὰ μὲν
 Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον, ὃς λαλήσει ῥή-
 ματα πρὸς αὐτὸν ἐν ὧς σωθήσῃ οὗ καὶ πᾶς ὁ οἶκος
 σου. Ἐν δὲ τῷ ἀρξασθαι μετὰ λαλῆν ἑκπέμπει τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοὺς, ὥσπερ καὶ ἐπ' ἡμᾶς
 ἐν ἀρχῇ. Ἐμνήσθη δὲ τοῦ ῥήματος Κυρίου, ὡς
 εἶπεν· Ἰωάννης μὲν ἰδαντίσιν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ
 βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Εἰ οὖν τὴν ἰσχύ-
 ῃ δωρεάν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεός, ὡς καὶ ἡμῖν πιστεύ-
 σαι ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἐγὼ δὲ τίς
 ἡμῖν δυνατός καλῶσαι τὸν Θεόν; Ἀκούσαντες δὲ
 ταῦτα, ἠκούχασαν, καὶ ἰδοῦσαν τὸν Θεόν, ὕψον-
 τας. Ἀραγε καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὁ Θεός τὴν μετάνοιαν
 ἔδωκεν εἰς ζωὴν. Καὶ οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες
 ἀπὸ τῆς ὀλβίας τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ,
 διήλθον εἰς Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας,
 μηδὲν λαλοῦντες τὸν λόγον, εἰ μὴ μόνον Ἰου-
 δαίοις. Ἦσαν δὲ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριοι
 καὶ Κυρηναῖοι.

Δείκνυσιν ὁ Πέτρος διὰ τῆς ἀπολογίας, ταυτὸν
 μὲν ὁδοματῶν αἴτιον, πανταχοῦ δὲ τὸν Θεόν. Ἐν ἑκ-
 στάσει γὰρ αὐτοῦ ἐποίησε, φησί, τὸ σκεῦος αὐτοῦ
 ἔδειξεν· ἐγὼ καὶ ἀντίκριν· καὶ πάλιν αὐτοῦ εἶπε,
 καὶ οὐδὲ οὕτως ἤκουσα. Τὸ Πνεῦμα ἐκέλευσεν ἀπαλ-
 θεῖν, καὶ ἀπαλθὼν οὐδὲ οὕτως ἰδραμόν. Εἶπον οὖν
 ὁ Θεός ἐπέμφε, καὶ οὐδὲ οὕτως ἰδαντίσιν, ἀλλὰ πάλιν
 ὁ Θεός, τὸ πᾶν εἰργάσατο. Ὁ Θεός αὐτοῦ ἰδαντίσιν,
 οὐκ ἐγὼ. Ἐτι γὰρ μου λαλοῦντος αὐτοῖς, ἐπέπεσον
 ἐπ' αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐλάλουν γλώσ-
 σαις, καὶ ἐμαγάλυνον τὸν Θεόν καθὼς καὶ ἡμεῖς.

Ὅστινες εἰσελθόντες εἰς Ἀντιόχειαν ἐλάλουν
 πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύ-
 ριον Ἰησοῦν. Καὶ ἦν χειρ Κυρίου μετ' αὐτῶν.
 Πολὺς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν
 Κύριον. Ἦκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὅλα τῆς Ἑκ-
 κλησίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ αὐτῶν· καὶ
 ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν διελθεῖν εἰς Ἀντιόχειας.
 Ὅς παραγενόμενος, καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ,
 ἐχάρη, καὶ παρεκάλει πάντας, τῇ προθέσει τῆς
 καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ.

Πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς· Ἰσως διὰ τὸ μὴ εἰδέναι
 Ἑβραϊστὴν, Ἑλληνας αὐτοῖς ἐκάλουν. Ἐλάλουν τοῖ-
 νυν καὶ πρὸς αὐτοὺς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον
 Ἰησοῦν, καὶ ἐπίστευον ἅπαντες, ἐπειδὴ, φησί, χειρ
 Κυρίου ἦν μετ' αὐτῶν· τοῦτοστι, σημεῖα εἰργά-
 ζοντο. Διὰ τοῦτο γὰρ ἡ τῶν σημείων ἀνάγκη γέγονεν
 ἵνα πιστεύσωσιν.

Ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης Πνεύματος
 ἁγίου καὶ πίστεως. Καὶ προστεθὲν ὄχλος ἱκανὸς
 τῷ Κυρίῳ. Ἐξῆλθε δὲ εἰς Ταρόν δὲ Βαρνάβας
 ἀναστῆσαι Σαῦλον· καὶ εὐρών αὐτόν, ἡγάγεν
 αὐτόν εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐγένετο δὲ αὐτοῖς ἐναι-
 ῶν τὸν ὄλον συναχθῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάσκειν
 ὄχλον ἱκανόν.

Διὰ τί μὴ Παῦλον γράφουσιν, ἀλλὰ Βαρνάβαν πέμ-
 πουσιν; Ὅτι ὁμοίως τοῦ ἀνδρὸς ἤδεισαν τὴν ἀρετὴν.
 Οὐκ ἀντίκειται δὲ τοῦτο τὸ, ὅτι οὐδεὶς ἀγαθὸς ἢ
 μόνος ὁ Θεός. Ὁ δὲ γὰρ ταυτὸν ἐστὶ Θεὸν μόνον ἀγα-

¹¹ Luc. xviii, 19.

Simonem cognomento Petrum, qui tibi ea dicto-
 ras est per quae salveris, et tu, et universa domus
 tua. Cumque loqui coepissem, illapsus est Spiritus
 sanctus in illos, quemadmodum et in nos ab initio.
 Recordatus sum autem verbi Domini, quod dixe-
 rat: Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem
 baptizabimini Spiritu sancto. Si ergo donum
 aequale dedit illis Deus, sicut et nobis, cum credi-
 dissemus in Dominum Jesum Christum, ego sane
 quis eram qui possem obsistere Deo? Illi autem
 auditis obtulerunt, et glorificaverunt Deum, di-
 centes: Igitur et gentibus Deus poenitentiam
 concessit ad vitam. Et illi quidem qui dispersi
 fuerant ex afflictione, quae orta fuerat ob Stepha-
 num, perambulaverunt usque ad Phoenicem et
 Cyprum ac Antiochiam, nemini loquentes illum
 sermonem, nisi solis Judaeis. Erant autem ex eis
 quidam viri Cyprii et Cyrenenses.

Ostendit sua apologia Petrus se nequaquam
 fuisse causam, sed ubique Deum. Nam ipse me,
 inquit, in mentis excessum constituit, ipse eas do-
 monstravit, ego vero etiam contradixi: rursumque
 idem ipse dixit, et neque sic audivi. Spiritus jussit
 ut congregarer, **102** congressus ne ita quidem
 procurrere. Dixerunt Deum misisse, et nec sic bapti-
 zavi, sed rursum Deus rem omnem effecit. Deus bap-
 tizavit, non ego. Nam dum adhuc loquerer, illapsus
 est in illos Spiritus sanctus, et loquebantur linguis,
 et magnificabant Deum, sicut et nos.

XI, 20-25. Qui ingressi Antiochiam loqueban-
 tor ad Graecos annuntiantes Dominum Jesum:
 eratque manus Domini cum illis, et multus nu-
 merus credidit et ad Dominum conversus est.
 Pervenit autem rumor ad aures Ecclesiae, quae
 erat Jerosolymis super his: et miserunt Barna-
 bam, ut iret Antiochiam. Qui cum pervenisset
 ac vidisset gratiam Dei, gavisus est, et hortaba-
 tur omnes, ut proposito cordis perseverarent ad
 haerere Domino.

Ad Graecos. Fortassis eo quod Hebraice sonare
 non possent, Graecos ipsos appellant. Loquebantur
 ergo et ad eos, annuntiantes Dominum Jesum, et
 credebant omnes: quoniam, inquit, manus Domini
 erat cum illis: hoc est, signa operabantur. Propter
 hoc enim fuit signorum necessitas ut crederent.

XI, 24-26. Erat enim vir bonus ac plenus Spi-
 ritu sancto et fide. Et addita est multa turba Do-
 mino. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut
 quaereret Saulum, quo invento, duxit eum Antio-
 chiam. Accidit autem, ut annum totum cum ea
 congregatione versarentur, multamque docerent
 turbam.

Quam ob causam Paulo non scribunt, sed Barna-
 bam mittunt? Quia illius viri nondum virtutem
 noverant, illuc non repugnat quod dicitur: «Nemo
 bonus nisi a deo Deus». Neque enim hoc ipsum

« πάντα τὰ προσεταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἀνοίξας ἂν
« εἰ Πέτρος τὸ στόμα, εἶπεν· Ἐπὶ ἀληθείας κατα-
« λαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός·
« ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνην ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἔργα-
« ζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἔστι. »

« Δικαιοσύνην » ἀντὶ τοῦ πάσαν ἀρετὴν.

« Τὸν λόγον ὃν ἀπέσταυσε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ,
« εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτός
« ἔστι πάντων Κύριος. Ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον
« ῥήμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς
« Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης,
« Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρεθ.

Ταῦτα λέγει διὰ τοὺς παρόντας, ἵνα καὶ ἐκείνους
ἐπισπᾶσθαι εἰς πίστιν. Ὅμως διδῶσι τοῖς υἱοῖς
Ἰσραὴλ τὸ ἐξαίρετον, ἵνα μὴ νομίσωσιν ἐν τάξει
ἀπεβήμηνον εἶναι. Οὗτός ἐστι, φησὶ, πάντων Κύ-
ριος.

« Ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δο-
« νάμει, ὃς διήλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος πάντας
« τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, οἱ δ'
« Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς ἔσμεν μάρτυρες
« πάντων ὧν ἐποίησεν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἰουδαίων
« καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, ὃν ἀνέβλινον κρεμάσαντες ἐπὶ
« ξύλου. Τοῦτον ὁ Θεὸς ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ
« ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι οὐ παντὶ τῷ λαῷ,
« ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς, προκατειρονημένοις ὑπὸ τοῦ
« Θεοῦ ἡμῖν. »

Τὸ κεχρῆσθαι Ἰησοῦν Πνεύματι ἁγίῳ ὑπὸ Θεοῦ,
κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δεῖ νοεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκένω-
σεν ἑαυτὸν, καὶ παρατηρίσας ἡμῖν μετέσχεν αἵμα-
τος καὶ σαρκός, ταῦτα ἅπερ ἔχει κατὰ φύσιν, ὡς
Θεὸς λαμβάνειν λέγεται διὰ τὸ ἀνθρώπινον. Δέχεται
γὰρ οὐχ ἑαυτοῦ, καθ' ὃ Θεὸς Λόγος ἐστίν (Ἰδὲ γὰρ
ἦν αὐτοῦ), ἀλλ' ἡμῖν, ὡς ἐν ἀπαρχῇ δι' ἑαυτοῦ.

« Ὅστινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ,
« μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Καὶ παρήγγ-
« γειλεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ καὶ διαμαρτύρα-
« σθαι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὠρισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
« κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν. »

Ἐνταῦθεν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ διαβεβαιού-
ται, ἐκ τοῦ συφαγεῖν αὐτῷ μετὰ τὴν ἀνάστασιν.
Οὐδὲ γὰρ ἀναστὰς ἐποίησέ τι σημεῖον· αὕτη γὰρ ἡ
ἀνάστασις μέγα σημεῖον ἦν. Ταύτης δὲ οὐδὲν σημεῖον
ἦν ὡς τὸ φαγεῖν καὶ πινεῖν.

« Τοῦτῃ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν ἄρουν
« ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα
« τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν. »

« Ὅσοι, φησὶ, προφῆται ἐλάλησαν περὶ ἁμαρτιῶν
ἀφίστως, ἐν τούτῳ τῷ Ἰησοῦ εἶπον αὐτὰς ἀφίσθαι.
Οὕτω καὶ Ἡσαίας, τὸ αὐτοῦ εἰσφάρον πρόσωπον,
λέγει· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας σου,
καὶ τὰς ἀνομίας σου. »

« Ἐπὶ λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα,
« ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς
« ἀκούοντας τὸν λόγον· καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτο-

¹⁰⁰ Isa. XLIII, 25.

« tibi praecepta sunt a Deo. Aperiens autem Petrus
« os dixit : Vere comperio quod non sit persona-
« rum respectus coram Deo : sed in quavis gente
« qui timet ipsum et operatur iustitiam, is acceptus
« est illi. »

« Iustitiam, » hoc est omnem virtutem.

X, 36-38. « Hic est sermo, quem misit Deus filiis
« Israel annuntians pacem per Jesum Christum,
« hic est omnium Dominus. Ipsi scitis rem, quae
« accidit per totam Judaeam, cum incepisset a Ga-
« lilaea post baptismum, quod praedicavit Joannes,
« nempe de Jesu Nazareno. »

Haec propter eos dicit, qui praesentes erant, ut
etiam illos ad fidem attrahat : id tamen quod prae-
cipuum est dat filiis Israel, ne se in ordine rejecto-
rum esse arbitrentur. Hic est, inquit, omnium Do-
minus.

X, 38-41. « Quomodo unxit eum Dominus
« Spiritu sancto et virtute, qui ambulavit benefa-
« ciendo et sanando omnes oppressos a diabolo,
« quoniam Deus erat cum illo. Et nos testes sumus
« omnium, quae fecit in regione Iudaeorum et Jero-
« solymis : quem occiderunt suspensum in ligno.
« Hunc Deus suscitavit tertio die, et exhibuit eum, ut
« appareret non omni populo, sed testibus prius ad
« hoc a Deo delectis, nimirum nobis. »

Unctum esse Jesum a Spiritu sancto, secundum
humanitatem intelligere oportet. Quoniam enim
exinanivit semetipsum, et proxime ad nos accedens
participavit carne et sanguine : haec quae secundum
naturam habet, ut Deus accipere dicitur propter hu-
manitatem. Accipit namque, non sibi, secundum
quod Deus Verbum est (nam propria illius erant),
sed nobis, tanquam in primitiis per seipsum.

X, 41-42. « Qui comedimus ac bibimus una cum
« ipso, postquam resurrexit a mortuis. Et praecepit
« nobis, ut predicaremur populo ac testificaremur
« quod ipse sit ille, qui constitutus est a Deo iudex
« vivorum ac mortuorum. »

Hinc Christi resurrectionem confirmat, quod cum
eo post resurrectionem comederint. Neque enim a
resurrectione fecit aliquid signum : ipsa namque
resurrectio magnum erat signum, resurrectionis
autem nullum tale signum erat, quale est edisse ac
bibisse.

X, 43. « Huic omnes prophetae testimonium fo-
« cerunt quod remissionem peccatorum accepturus
« sit per omnem ejus quisquis credit in ipsum. »

Quotquot, inquit, prophetae locuti sunt de pecca-
torum remissione, per hunc Jesum dixerunt ea remitti.
Sic et Isaias, assumpta ejus persona, ait :
« Ego sum, qui deleo iniquitates tuas, et peccata tua ».

X, 44-48. « Cumque adhuc loqueretur Petrus
« verba haec, illapsus est Spiritus sanctus in omnes
« qui audiebant sermonem : et obstupuerunt hi qui

ΚΕΦΑΛ. ΙΙΙ΄.

A

CAPUT XVIII.

Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου κατασφαγῆ· ἐν ᾧ Πέτρον σύλληψις πρὸς Ἡρώδην· ὅπως τε αὐτὸν ὁ ἀρχηγὸς δεῖν καλεῖσθαι ἐβέλτετο τῶν δεσμών. Καὶ ὁ Πέτρος ἐμφανὲς γενόμενος τῷ πτωρ ἀδελφoίς, ὁπαρεχώρησεν. Ἐν ᾧ περὶ τῆς τῶν φυλάκων κολάσεως, καὶ μετέπειτα περὶ τῆς τοῦ δεσποῦς Ἡρώδου πικρᾶς τε καὶ δαδριῦ καταστροφῆς.

« Κατ' ἐκείνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαι τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας. »

Ἐκείνον καιρὸν φησι τὸν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Γάτος αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων Ἀγρίππαν καθίστησι βασιλεῖα τῆς Ἰουδαίας, τὸν Ἡρώδην ἐξωρίσας δι' αἰσχρότητα βίου ἐν Λουγδούνῃ τῆς Γαλλίας σὺν τῇ γυναικὶ Ἡρωδιάδῃ. Οὗτός ἐστιν ὁ κατὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου βασιλεύσας, ὡς ἱστορεῖ Ἰωάννης· ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ λόγῳ τῆς Ἀρχαιολογίας, καὶ Εὐσέβιος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἡ οὖν διαφωνία τοῦ ὀνόματος ἐνταῦθα τὸ λέγειν ἀντὶ Ἀγρίππα Ἡρώδην, ἢ κατὰσφαλμα, ὡς εἰκός, γραφικὴν γέγονεν, ἢ κατὰ διωνυμίαν εἰρηκεν, ἐπεὶ καὶ ὁ χρόνος καὶ αἱ πράξεις τὸν αὐτὸν δεικνύουσιν Ἀγρίππαν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος, ὃς μετὰ Γάτον γέγονεν αὐτοκράτωρ.

« Ἀναίτε δὲ Ἰακώβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρᾳ. Καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστὸν ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον. Ἦσαν δὲ ἡμέραι τῶν ἀζύμων. Ὅν καὶ πιάσας, ἔθετο εἰς φυλάκην. »

Ἦνα γὰρ μηδεὶς λέγῃ διὰ τοῦτο ἀκινδύνως καὶ ἀδεῶς κατατολμῶσι τοῦ θανάτου, ἅτε ἐξαρκάζοντος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο συγχωρεῖ καὶ ἀναιρεθῆναι καὶ τοὺς κορυφαίους, παθόντων αὐτοὺς τοὺς ἀναιρούοντας, ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἀπίστησιν αὐτοὺς καὶ καλῶσι.

« Παραβῶντες τέσσαρες τετραβίους στρατιωτῶν φύλασσειν αὐτὸν, βουλόμενος μετὰ τὸ Πάσχα ἀναγαγεῖν αὐτὸν ἐφ' λαφ. Ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ· προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὲς γινόμενη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ἤμελλεν αὐτὸν προγαγεῖν ὁ Ἡρώδης, τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν, δεδεμένος ἀλῦσαι δύοι· φύλακας τε πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλάκην. Καὶ ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη, καὶ φῶς λαμψὲν ἐν τῷ οἰκήματι· πατάξας δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ Πέτρου, ἤγειρεν αὐτὸν, λέγων· Ἀνάστα ἐν τάχει. Καὶ ἐπεσον αὐτοῦ αἱ ἀλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν. Ἐπεί τε ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτόν· Περιζώσαι, καὶ ὁπδήσαι πρὸς σανάβλιάν σου. Ἐποίησε δὲ οὕτως. Καὶ λέγει αὐτῷ· »

Τέσσαρες τετραβίους. Τούτῳσι τὸν ἀριθμὸν δέκα ἑξ· τετραβίς γὰρ τέσσαρες γίνεται δέκα ἑξ· ἰσως καὶ ἐκάστην φυλάκην, τούτῳσι τριωρίαν, εἶναι φύλακας τέσσαρας. Εἰοὶ δὲ φύλακας τέσσαρας κατὰ τριωρίαν φυλάκην λεγομένην, ὡς εἶναι τὸ δεδωκένον τῆς εἰς νυκτὸς, φύλακας τέσσαρας· ἐν αἷς ἀνὰ τεσσάρων στρατιωτῶν φυλασσόντων, οἱ πάντες τὸν ἀριθμὸν δέκα ἑξ. Οὐκ ἦν ἐν ἀγωνίᾳ οὐδὲ ἐν φόβῳ

Jacobi apostoli interemptio : in quo narratur Petri ab Herode comprehensio : et quomodo ipsum angelus divino jussu a vinculis liberavit : et Petrus ubi fratribus noctu apparuisset, clam discessit : in quo narratur et de ultione custodum et consequenter de impii Herodis misera acerbisque perditione.

XII, 1. « Eodem autem tempore iniecit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia. »

Tempus illud dicit quod erat sub Claudio Cesare. Caius imperator Romanorum Agrippam constituit Judææ regem, Herode ob vitæ turpitudinem Lugdunum Galliæ relegato cum uxore Herodiade. Hic est qui tempore passionis Domini regnabat, veluti scribit Josephus libro decimo octavo historiarum Antiquitatum, et Eusebius secundo libro Ecclesiasticæ historiarum. Vel ergo hoc loco nominis dissimilitudo est, quod pro Agrippa ponatur Herodes, et scriptoris lapsu contigit, ut verisimile sit : aut juxta nominis geminationem dixit, quoniam tempus et acta eundem ostendunt Agrippam sub Claudio Cesare, qui post Caium factus est imperator.

105 XII, 2-4. « Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gladio. Videns autem quod gratum esset Judæis, processit apprehendens et Petrum. Erat autem dies azymorum. Quem etiam apprehensum posuit in carcerem. »

Ne quis enim dicat quod propterea sine periculo ac sine timore mortis sese opponerent, nimirum Deo ipsos eripiente, ideo occidi quoque permittit et duces præcipuos : ipsos declarans homicidas, quod neque hæc illos avocent aut prohibeant.

XII, 4-8. « Tradens quatuor quaternionibus militum asservandum : volens post Pascha producere eum populo, Petrus itaque servabatur in carcere : ceterum precatio fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo. Cum autem produceretur esset eum Herodes, in ipsa nocte dormiebat Petrus inter duos milites vinctus catenis duabus : et custodes ante ostium custodiebant carcerem. Et ecce angelus Domini stetit, et lumen refulsit in habitaculo : percussitque latere Petri excitavit eum, dicens : Surge velociter. Et exiderunt ejus catene de manibus. Dixitque angelus ad eum : Præcingere et subligare soleas tuas. Et fecit sic. »

Quatuor quaternionibus, hoc est sedecim : siquidem quater quatuor constituunt sedecim. Fortassis ut singulis vigiliis, id est ternis quibusque horis essent quatuor custodes. Sunt autem quatuor custodes per ternas horas dispositi φυλάκῃ, id est custodia appellati : ut sint universa nocte, nempe duodecim horarum spatio quatuor custodie : in quibus, servantibus vicissim quatuor militibus,

omnes numerum sexdecim constituunt. Non erat Petrus in angustia aut timore, sed dormiebat omni negotio in Deum rejecto. Dicit autem lumen refulsisse, ut et videret et audiret Petrus, et phantasma esse existimaret. Quod vero ait: « Volens, » non iumoluantis est, sed adadentis cunctandum non esse. Vide autem qualia operentur

106 XII, 8-11. « Et ait illi: Circumda tibi pallium et sequere me. Et exiens sequebatur eum: et nesciebat quod verum esset id quod fiebat per angelum, sed putabat se visum videre. Cum autem praeterissent primam ac secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, quae ducit in civitatem, quae nullo aperta est eis. Cumque exissent, processerunt vicum unum, et continua discessit angelus ab eo. Et Petrus ad se reversus, dixit: « Nunc scio vere quod miserit Dominus angelum suum, et eripuerit me de manu Herodis omnique expectatione plebis Iudeorum. »

Cum Dominus discipulis dixerit, « Ne possideatis aurum neque argentum, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque zonam, neque baculum », quomodo Petrus contra Domini iussum faciebat, duas tunicas habens, zonamque et calceamenta? Praeterea Paulus quoque cum Timotheo scribens praecipere: « Pannulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens afferas, » ecce pannulam habebat, nec poterit quispiam dicere quod alteram non habuerit quam gestabat. An ergo Christo non paruit? Quid igitur dicendum est? Praecepta illa non semper, sed ad tempus servanda dabantur. Quod autem hoc verum sit, Lucas evangelista testatur. Ait enim Christum dixisse discipulis: Quando misi vos? sine loculis et pera zonae ac calceamentis, et num aliquid defuit vobis? Ajunt illi: Nihil. Dicit autem eis: Igitur deinceps possidete. Verum quam ob causam id tunc praeeperat? Volens potentiam suam ostendere. Caterum si Paulum unquam tunicam habere oportuit, si illam lavare conveniebat, an nudum domi sedere ipsum oportuisset, aut nudum circumire ac reserunde se gerere vocante necessitate? Non oportuit itaque Paulum, qui propter tot praecula scelus mundum circumibat, ob pallii indigentiam domi desiderare, se huiusmodi rebus impediri. Quid autem si vehementer algor urgeret? si etiam magna pluvia in eum descendisset, quomodo tunica quam gestaret exilescenti posset, an rursus oportere nudum acclerare? Quid praeterea si corpus prostravisset frigus, an tabescere oporteret et non loqui?

107 Et quid esse posset hac re miserius? neque enim adamantina corpora ipsis data erant. Quid ergo? perirene oporteret? Nequaquam. Hoc autem, sicut dictum est, tunc iussuratur, suam volens ostendere potentiam, quod nulla re ad vitam necessaria carereat.

XII, 42-45. « Et dum cognovisset, venit ad domum Mariae matris Joannis, qui cognominabatur Marcus, ubi erant multi congregati et orantes. Ubi

A Πέτρος, ἀλλ' ἐκάθευθε, τὸ πᾶν βίβας ἐπὶ τὸν Κύριον. Ἐλαμψε δὲ, φησὶν, ὥστε καὶ ἰδεῖν καὶ ἀκούσαι τὸν Πέτρον, καὶ μὴ νομίσαι φαντασίαν εἶναι. Τὸ δὲ ἐν τάχει ὁ οὐ θεωροῦντος, ἀλλὰ πείθοντος μὴ ἀναβάλλεσθαι. Ὅρα δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Ἀζύμων τοιαῦτα πράττοντας. **Judaei in diebus Azymorum.**

« Περιβαλὺν τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολουθεῖ μοι. Καὶ ἐξελθὼν ἠκολούθει αὐτῷ. Καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι ἄληθές ἐστι τὸ γινόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου. Ἰδοὺ δὲ ὅραμα βλέπειν. Διαλόντες δὲ πρῶτον φυλακὴν καὶ δευτέραν, ἦλθον ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν σιδηρὰν, τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν, ἥτις αὐτομάτῃ ἔκλειε γὰρ αὐτοῖς. Καὶ ἐξελθόντες προσῆλθον ῥύμην μίαν, καὶ εὐθέως ἀπέστη ὁ ἀγγέλως ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ὁ Πέτρος γινόμενος ἐν αὐτῷ, εἶπε: Νῦν οἶδα ἄληθές, ὅτι ἐξαπέσταλε Κύριος τὸν ἀγγέλου αὐτοῦ, καὶ ἐξέλτετό με ἐκ χειρὸς Ἡρώδου, καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων. »

Τοῦ Κυρίου εἰπόντος τοῖς μαθηταῖς, « Μὴ κτήσασθε χρυσὸν μηδὲ ἀργυρὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ζώνην, μηδὲ ῥάβδον, » πῶς ὁ Πέτρος παρὰ τὸ πρόσταγμα ἔποιε, ἔχων ἱμάτια καὶ ζώνην καὶ ὑποδήματα; Ἐπὶ δὲ καὶ ὁ Παῦλος ὅταν παραγγέλλῃ Τιμοθέῳ γράφων, τὴν φαλόνην ἐν ἀπίκτιον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάριον, ἐργάμενος φέρε, ἰδοὺ φαλόνην εἶχεν, καὶ οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἔτερον οὐκ εἶχεν ἐν ἐφόρῃ. Ἀρα παρήκουσε τοῦ Χριστοῦ; Τί οὖν ἔστιν; Δὲ ἐπιτάγματα ἔκλεινε πρὸς καιρὸν ἦν, καὶ οὐ διὰ πάντος. Ὅτι δὲ ἄληθές ἐστι, Λουκᾶς δὲ εὐαγγελιστὴς μαρτυρεῖ. Φησὶ γὰρ εἰρηκεῖναι τὸν Χριστὸν τοῖς μαθηταῖς. Ὅτι ἀπέσταλε ὁμᾶς ἄτερ βαλαντίου, καὶ πήρας, καὶ ζώνης, καὶ ὑποδημάτων, ὡς μὴ τι διατρέψεν ὑμῖν; Αἰτοῦσιν αὐτῷ. Ὁ δὲ ἀγὼν αὐτοῖς: Οὐκοῦν λοιπὸν κτήσασθε. Τίνος δὲ ἐνικεν τοῦτο τότε ἐπιτάξας; Τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος. Εἰ τοίνυν ἔδει ἕνα χιτῶνα ἔχειν Παῦλον, εἰ πλύνειν αὐτὸν ἔδει, γυμνὸν αὐτὸν ἔχρην οἶκοι καθῆσθαι, ἢ γυμνὸν περιβαίνειν καὶ ἀσχημονεῖν χάρις καλοῦστος; Οὐκ ἔδει τοιγαρὶν Παῦλον ἐπὶ τοσούτοις καταρρώμασι περιβαίνειν τὴν εὐνομήνῃν ἐπὶ ἱματίῳ ἵεναι οἶκοι καθῆσθαι, καὶ τηλικούτοις πράγμασι ἐμποδίζεσθαι. Τί δὲ, εἰ κρυμὸς ἐπιτέθη ἀποδοῦναι, καὶ κατέβρεξεν ἢ ἀπάγωσαν; ἐν ἐφόρῃ χιτῶνα πῶς ἂν ἐρηναίεσθαι ἦν; Ἡ πάλιν γυμνὸν ἔχρην καθῆσθαι; εἰ δὲ, εἰ ψυχὸς κατέκειτο ἐπὶ σῶμα, τῆκεσθαι ἔδει καὶ μὴ φθέγγεσθαι; καὶ εἰ ἂν εἴη τοῦτο χαλεπώτερον; οὐδὲ γὰρ ἀθεμελιώτα σώματα αὐτοῖς κατασκαύαστα. Τί οὖν; ἀπολύσθαι ἔχρην; Οὐδαμῶς. Τοῦτο δὲ, καθὼς εἴρηται, τότε ἐπὶ ταῖς τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος; αἱ οὐδαμῶς τὴν ἀπερησίου διατρέψουσιν.

quod nulla re ad vitam necessaria carereat. **XII, 42-45.** « Et dum cognovisset, venit ad domum Mariae matris Joannis, qui cognominabatur Marcus, ubi erant multi congregati et orantes. Ubi

Math. x, 10. ^a II Tim. iv, 13. ^b Luc. xxii, 55.

Κρούσαντος δὲ τοῦ Πέτρου τὴν θύραν τοῦ κυλῶ-
νος, προσήλθε παιδίσκε ὑπακούσαι, ὄνοματι Ρόδη,
καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, ἀπὸ τῆς χα-
ρᾶς οὐκ ἠνοιξε τὸν κυλῶνα, εἰσοραμοῦσα δὲ ἀπήγ-
γειλεν ἐστάναι τὸν Πέτρον πρὸ τοῦ κυλῶνος. Οἱ δὲ
πρὸς αὐτὴν εἶπον, Μαίρη· ἢ δὲ δυσχυρίζετο οὐ-
τως ἔχειν.

Τί ἐστι, ὡς ἀνιδῶν· ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἀπελθεῖν δεῖ,
ἀλλ' ἀμείψασθαι τὸν εὐεργέτην. Τοῦ ἐπικαλουμέ-
νου Μάρκου. ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ τοῦ δαί συνόντος
αὐτοῖς Ἰωάννου τὴν μητέρα φησί, καὶ τὸ παρὰ-
σημον αὐτοῦ εἰδέναι, φησί γάρ, τοῦ ἐπικα-
λουμένου Μάρκου. Οὗτος δὲ ἦν, ὁ καὶ τὰ κατὰ
Μάρκον Εὐαγγέλιον συγγραφέας, ὁ ἀνεψιὸς Βαρ-
νάβα, περὶ οὗ Παῦλος γράφει Τιμοθέῃ· Μάρκον
ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ. Ἔστι γάρ μοι εὐ-
χρηστος εἰς διακονίαν.

Οἱ δὲ εἰπον, ὅτι ἄγγελος αὐτοῦ ἐστίν. Ὁ δὲ
Πέτρος ἐπέμνε κρούων. Ἀνοήσαντες δὲ εἶδον αὐ-
τὸν, καὶ ἐξέστησαν. Κατασείσας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ
σιγῇ, διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς ὁ Κύριος αὐτὸν ἐξ-
ἤγαγεν ἐκ τῆς φυλακῆς, εἰπε δὲ· Ἀπαγγέilate
Ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Καὶ ἐξελθὼν
ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον. Γενομένης δὲ ἡμέρας
ἦν ταραχος οὐκ ὀλίγη ἐν τοῖς στρατιώταις, τί ὅρα
ὁ Πέτρος ἰγνέσθαι. Ἡρώδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν,
καὶ μὴ εὐρών, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευ-
σεν ἀπαχθῆναι, καὶ καταβῶν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας
εἰς τὴν Καισάρειαν, διέτριβεν. Ἦν δὲ Ἡρώδης
θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σιδωνίοις. Ὁμοθυμῶν δὲ
παρήσαν πρὸς αὐτὸν, καὶ παῖσιντες Πλάστον ἐν
ἐκτὸς τοῦ κοιτύνης τοῦ βασιλέως, ἤκουοντο εἰρήνην,
διὰ τὸ τρέφασθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασι-
λεῖας.

Ἄγγελος αὐτοῦ ἐστίν. Ἐκ τούτου ὅρλος, ἐπὶ
ἐκαστος ἡμῶν ἀγγέλιον ἔχει. Ἐκείνοι δὲ τοῦτο ἀπὸ
τοῦ καιροῦ προσεδόκησαν. Φησί γάρ· Ὅπου εἰσι
συνηγμένοι εἰς τὸ ἔμναι θυμῳ, ἐκεί τιμι ἐν μέσῳ
ὅπου δὲ ὁ Χριστὸς, ἀνάγκη εἶναι καὶ ἀγγέλους, καὶ
τὰς διακονίας. Ἐξελθὼν δὲ ὁ Πέτρος ἐπιτήδην
εἰς ἕτερον τόπον. Οὐ γὰρ ἀπεράζε τὸν Θεόν. Ἀνα-
παύειν δὲ ἦν τῇ Θεῷ καὶ τοῖς φύλακας ἀξέλεσθαι.
Ἄλλ' αἰ τοῦτο, ἀναρίστη ἂν φυγὴ εἶναι τὰ πράγματα.
Μᾶλλον γὰρ αὐτὸν ἐλύπει τὸ ἀπαχθῆναι, ὥστε
ὁπὸ τῶν μάγων, ἐν αὐτοῦ πάμπαν μᾶλλον ἐπὶ
διαπρέσθαι καὶ καταγέλαστον εἶναι. [Διὰ αἱ δὲ μὴ
καὶ οἱ κόλακες κολάζονται· ἀμφοτέροι μὲν ἦσαν
ἀξιοί τιμωρίας. Ἄλλ' ἐκεῖ κρίσεως οὐκ ἐστὶ καιρὸς,
ὁ μάλιστα ὑπὸ θυμῷ κολάζεται.]

Ταυτὴ δὲ ἡμέρα ὁ Ἡρώδης ἐνδεδυμένος τοσούτα
βασιλικῇ, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐδηγή-
τοί τε πρὸς αὐτούς. Ὁ δὲ θυμὸς ἐπαφῶν· Θεοῦ
ἢ φωνῇ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου. Παράχρημα δὲ ἐπάτα-
ξεν αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου, ἀνὲρ ὃν οὐκ ἴδωκε δέ-
ξεν τῷ Θεῷ· καὶ γενόμενος σικληκεδρωτὸς ἐξ-
ἴφωκεν. Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ᾗδεν καὶ ἐκλή-

αὐτὸν πύλασσε ὀστίον vestibuli, prodit puella
ut subsuscultaret, nomine Rhode, et agnita voce
Petri, prae gaudio non aperuit vestibulum, sed in-
trocurrens renuntiavit stare Petrum ante vesti-
bulum. At illi dixerunt ad eam: Jasanis? Illa vero af-
firmabat sic se habere.

Quid est, dum cognovisset? Nempe quod non ut-
enque abscedere oporteret, sed vices rependere be-
nefactori. Qui cognominabatur Marcus. Ut scias
quod matrem non dicat ejus Joannis, qui semper
cum eis versatus erat, illius signum addidit, ait
enim: Qui cognominabatur Marcus. Hic autem
erat qui Evangelium secundum Marcum conscrip-
sit, nepos Barnabe, de quo Paulus scribit Timo-
theo: Marcum assumptum adducito una tecum, cum
enim mihi peratilis ad ministerium.

XII, 15-20. Illi autem dicebant: Angelus ejus
est: Petrus vero perseverabat pulsans. Cum au-
tem aperuisset, viderunt eum et obstupuerunt.
Cum innuisset autem eis mox manū, ut tacerent,
narravit ipais quomodo eduxisset eum Dominus
ex carcere, et ait: Nuntiate Jacobo et fratribus huius.
Et egressus abiit in alium locum. Ubi vero dilu-
xisset, erat turbatio non parva inter milites, quid-
am nam accidisset de Petro. Herodes autem cum re-
quisisset eum nec invenisset, examinatos custo-
des jussit abduci: descendensque a Judaea Cesa-
ream, ibi commoratus est. Erat autem Herodes
infeusus Tyriis ac Sidoniis. At illi uno animo ve-
nerunt ad eum: et persuaso Blasto, qui praeerat
cubiculo regis, petebant pacem, eo quod ali-
quod alio.

Angelus ejus est. Ex hoc manifestum est quom-
odo nostrum habere angelum. Illi vero hoc a tem-
poris occasione existimabant. Ait enim: Ubi sunt
duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in
medio eorum. Ubi autem est Christus, necesse
est simul esse et angelos, universasque potestates.
Et egressus Petrus abiit in alium locum. Non enim
tentabat Deum. Possibile autem Deo erat simul et
custodes eripere: verum si id fecisset, res
judicata fuisset esse fuga. Magis autem contristabat
eum quod illusus esset, quemadmodum tempore
magorum avum ipsius id amplius discedere faciebat
quod ludibrio habitus esset.

XIX TITANI

XII, 21-25. Statuto autem die Herodes vestitus
veste regia sedit pro tribunali, et condecabatur ad
eos. Populus vero acclamabat: Vox Dei et non
hominis. Confestim autem percussit eum angelus
Domini, eo quod non dedisset gloriam Deo: et
erosus a vermibus exspiravit. Ceterum Dei sermo
crescebat ac multiplicabatur. Barnabas autem et

« Saulus reversi sunt Jerusalem expleto ministerio, A
« assumpto et Joanne, qui cognominabatur Marcus. »

« Populus vero acclamabat. » Et quid ad hunc si illi vociferabantur? Quia vocem suscepit, quod assipsum huiusmodi assentatione dignum arbitraretur. Quod si hic quia audivit, Vox Dei et non hominis, quanquam nihil dixit, talia passus est: quanto magis Christus si Deus non fuisset, cum ipse semper diceret, « Verba hæc non sunt mea » et: « Angeli mihi ministrant ». Hoc autem tempore tertio regni Agrippæ anno venit Casaream, quæ prius Turris Stratonis vocabatur. Hic autem celebrabat theatriæ, id est spectacula ad honorem Cesaris, sciens hæc festum quoddam esse. Secundo vero spectaculorum die vestem indutus totam ex argento contextam, 109 sic ut admiranda appareret textura, inchoante die ad theatrum accessit: ubi primis radiis solaribus sese objicientibus, argentum miro modo illustratum resplendebat, fulgorem quemdam præ se ferens ac horrorem, his qui intentos in ipsum desigerent oculos. Statimque assentatores alius aliunde voces emittebant tanquam Deum salutantes, benignum esse asserendo. Et si, inquit, hactenus quasi hominem veriti sumus, jam tamen posthac te majorem ea natura confitemur. Hos autem non increpavit rex neque impiam assentationem aversatus est. Suspiciens itaque paulo post, bubonem capiti suo imminentem vidit super quendam funiculum: hunc statim angulum malum intellexit esse, et nullo pacto bonorum nuntium. Sensit ergo dolorem circa præcordia, ac repentinus ventris dolor cum vehementia illum corripuit. Amicus igitur circumspectans: Ego, inquit, qui deus apud vos habeor, jam vitæ finem imponere cogor, cum factum arguat falsas esse voces, quæ modo de me ferebantur: et qui a vobis immortalis dictus sum, jam ad mortem rapior. Verum quare non etiam assentatores puniuntur? Ulrique sane supplicio digni erant: verum cum nonnullis tempus sit iudicii: is punitur qui maxime obnoxius est criminali.

XIII, 4. « Erant autem quidam in Ecclesia quæ erat Antiochie prophetæ ac doctores: nempe Barnabas et Simon qui vocabatur Niger, Luciusque Cyrenensis, et Manahen Herodis tetrarchæ collactaneus et Saulus. »

Eecce, cujusque conversatio, et non prima a puero educatio salvat. Vide enim Manahen cum quo fuerit educatus qui tamen prophetiæ donum adeptus est.

CAPUT XIX.

Legatio Barnabæ et Pauli a divino Spiritu in Cyprum, quæque in Elymam magum per Christi nomen operati sint.

XIII, 2-8. « Cum itaque ministrarent illi Domino ac jejunarent, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam et Saulum in opus ad quod advocavi eos. Cumque jejunassent et orassent, imposuissentque eis manus, dimiserunt.

« θύντο. Βαρνάβας δὲ καὶ Σαῦλος ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ, πληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες καὶ Ἰωάννην τὸν ἐπικληθέντα Μάρκον. »

« Ὁ δὲ ὄμιλος ἐπιφώνει. » Καὶ τί πρὸς τοῦτον, εἰ ἐκείνοι ἐδόξαν; « Ὅτι κατεδόξατο τὴν φωνὴν, ὅτι ἄξιον αὐτὸν ἐνόμισαν εἶναι τῆς κολακίας. Εἰ δὲ οὗτος ἀκούσας ὅτι φωνὴ Θεοῦ καὶ οὐκ ἀνθρώπου, καίτοι μηδὲν εἰπὼν, τοιαῦτα ἐπαθε, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστὸς, εἰ μὴ Θεὸς ἦν, αὐτὸς ἀεὶ λέγων, ὅτι τὰ ῥήματα ταῦτα οὐκ ἔστιν ἐμὰ, καὶ, Ἀγγελοὶ μοι ὑποῖηται τοῦτοι. Κατὰ δὲ τοῦτον ἐν καιρῷ, τρίτῳ ἔτος Ἀγρίππᾳ βασιλεύοντι παρῆν ἐν Καισαρείᾳ τῇ πρότερον Στράτωνος πόριος καλουμένη. Συνέβη δὲ ἐνταῦθα θεωρίας εἰς τὴν Καισάρως τιμὴν, ἑορτὴν τινα ταύτην ἐπιτελέμενος. Δευτέρᾳ δὲ τῶν θεωριῶν ἡμέρᾳ στολὴν ἐνδύς ἐξ ἀργύρου πεποιημένην πάσαν, ὡς θαυμάσιον ὄφην εἶναι, παρήλθεν εἰς θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας· ἐνθα ταῖς πρώταις τῶν ἡλικίων ἀκτίνων ἐπιβολαῖς ὁ ἀργυρὸς καταυγασθεὶς θαυμασίως ἀπέστειλε, μαρμαίροντι φέρον, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἀπένεισαι φρικώδεις. Εὐθὺς δὲ οἱ κόλακες ἄλλος ἄλλοθεν ἐδὼν φωνάς, ὡς Θεὸν προσαγορεύοντες εὐμενῇ εἶναι ἐπιλέγοντες. Εἰ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἀνθρώπων ἐφοδῆναι, ἀλλὰ τοῦτον αὐτὸν κρείττονά τι τῆς φύσεως ὁμολογοῦμεν. Οὐκ ἐπέληξε δὲ τοῦτους ὁ βασιλεὺς, οὐδὲ τὴν κολακίαν ἀσεβοῦσαν ἀπεστρέφατο. Ἀνακύβας γοῦν μετ' ὀλίγον τὸν βουδῶνα, τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ὑπερεκτετακμένου εἶδεν ἐπὶ σχοίνου τινὸς, ἀγγελοῦ τοῦτον εὐθὺς ἐνόησε κακὸν εἶναι, καὶ οὐποτε τῶν ἀγαθῶν γενόμενον. Διακέρδιον οὖν ἔρχεν ἐδόξην, ἀθροὺς δ' αὐτῷ τῆς κοιλίας προσήθησεν ἄλγος μετὰ σφοδρότητος ἀρξάμενον. Ἀναδορῶν οὖν πρὸς τοὺς φίλους, Ὁ Θεὸς παρ' ὁμῶν ἐγὼ, φησὶν, ἤδη καταστρέφειν ἐπιγίνομαι τὸν βίον, παράκλημα τῆς εἰμαρμένης τὰς ἀραι μου καταψευσαμένας φωνὰς ἀλαγχούσης, ὁ κληθεὶς ἀθάνατος ὅφ' ὁμῶν, ἤδη θανεῖν ἀπάγομαι. »

« Ἦσαν δὲ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οἰκίαν Ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι, ὅτε Βαρνάβας, καὶ Ἰμῶν ὁ καλούμενος Νίγερ, καὶ Λούκιος ὁ Κυρηνεὺς, Μανανὴ τε Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ Σαῦλος. »

« Ἰδοὺ ὁ τρόπος ἐκείνου, καὶ οὐχ ἡ ἐκ παιδὸς ἀνατροφή οἷός ἐστι. Ὅρα γὰρ τὸν Μανανὴ τίνος σύντροφος ὢν προφητείας ἤξωθη. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ.

Ἀποστολὴ Βαρνάβας καὶ Παύλου πρὸς τοῦ θεοῦ Πνεύματος εἰς Κύπρον, ὅσα τε εἰργάσαντο ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς Ἐλύμαν τὸν μάγον.

« Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ νηστευόντων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀφορίσате δὲ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον εἰς ὃ προσέκλημαι αὐτούς. Τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι, καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς,

* Joan. vii.

« ἀπέλυσαν. Οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὲρ τοῦ
« Πνεύματος τοῦ ἁγίου κατήλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν,
« καλεῖσθαι δὲ ἀπέπευσαν εἰς τὴν Κίπρον· καὶ γε-
« νόμενοι ἐν Σαλαμίνι, κατήγγελλον τὸν λόγον τοῦ
« Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων. ἔχον δὲ
« καὶ Ἰωάννην ὀπηρετήν. Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον
« ἄχρι Πάφου, εὗρον τινα μάγον φευδοπροφήτην
« Ἰουδαίου, ᾧ ὄνομα Βαρισησοῦν, ὃς ἦν σὺν τῷ ἀνθ-
« ὑπᾶτω Σεργίῳ Παύλῳ ἀνδρὶ συνετῷ. Οὗτος προσ-
« καλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον, ἐπαζήτησεν
« ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς
« Ἑλύμας ὁ μάγος (οὗτως γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ
« ὄνομα αὐτοῦ), ζητῶν διαστρέφαι τὸν ἀνθρώπου
« ἀπὸ τῆς πίστεως. »

Τί ἐστι· Λειτουργοῦντων; » τοῦτο ἐστὶ, κηρυτ-
τόντων. « Ἀφορισάτε μοι εἰς τὸ ἔργον. » Τοῦτο ἐστὶν
εἰς ἀποστολήν. Ὑπὸ τίνων δὲ χειροτονεῖται; Ὑπὸ
Λουκίου τε καὶ Μανᾶν, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύμα-
τος. Χειροτονεῖται δὲ ὥστε μετ' ἐξουσίας κηρύτ-
τειν. Ἐν Σελεύκειᾳ δὲ οὐδὲν ἐρίθουσιν, εἰδότες ὅτι
ἀπὸ τῆς γαλιλαίας πόλεως ἐκαρπώσαντο ἂν πολλὰν
τὴν ὥφελισιν.

« Σαῦλος δὲ ὁ καὶ Παῦλος, πλησθεὶς Πνεύματος
« ἁγίου, καὶ ἀνένιςτος εἰς αὐτὸν, εἶπεν· Ὁ πλήρης
« παντὸς δόλου, καὶ πάσης ῥαδιουργίας, οὐκ ἐκ δόλου,
« ἐκ θρῆς πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύσῃ διαστρέφειν
« τὰς ὁδοὺς Κυρίου; καὶ νῦν ἰδοὺ χεῖρ
« τοῦ Κυρίου ἐπὶ σοί, καὶ ἐὰν τρυλὸς μὴ βλέπων τὸν
« ἥλιον ἄρῃ καιροῦ. Παραχρῆμα δὲ ἐπέπεσεν ἐπ'
« αὐτὸν ἀγλὺς καὶ σκότος, καὶ περιάγων ἐζήτει χειρ-
« αγωγούς. Τότε ἰδὼν ὁ ἀνθρώπος τὸ γεγονός,
« ἐπίστασεν, ἐκκλησούμενος ἐπὶ τῇ διδασκίᾳ τοῦ Κυ-
« ρίου. Ἀναχθάντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν
« Μαῦλον, ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. »

« Σαῦλος δὲ ὁ καὶ Παῦλος. » Ἴνα μὴ ταῦτα καὶ
τῶν ἀποστόλων πλάττον ἐξη ὁ Παῦλος, μαθητῶν
αὐτοῦ ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα, καὶ Σαῦλον ὄντα Παῦλον
ἐκάλεσε, καὶ ὅπερ ἔσχεν ἐξαιρετὸν ὁ κορυφαῖος τῶν
μαθητῶν, τοῦτο καὶ αὐτὸς κτήσεται, καὶ πλείονος
οἰκειώσεως ὑπόθεσιν λάβη. Ἴνα οὖν δεῖξῃ, ὅτι οὐκ
ἦν θυμὸς τὰ ῥήματα Παύλου, ἀ πρὸς Ἑλύμαν ἔφη
τὸν μάγον, διὰ τοῦτο προλαβὼν εἶπε, « Πλησθεῖς
Πνεύματος ἁγίου. » Οὐ γὰρ κολάζοντος, ἀλλ' ἐπιστρέ-
φοντος ἦν ταῦτα τὰ ῥήματα. Εἰ γὰρ κολάζοντος ἦν,
διαπαντὸς ἂν ἐπείρησε τυφλὸν· νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλ'
ἄχρι καιροῦ, ἵνα πείσῃ τὸν ἀνθρώπου. Τὸ γὰρ,
« Ἀχρι καιροῦ, » ὅριον τῇ γνώμῃ διδοὺς ἔφη, ἐν ἐαυτῇ
ἔχειν τὸ φανερὸν τῇ ἀπολήψιν τὸν τρόπον μεταβα-
λοῦσαν πρὸς τὸ βέλτιον· ᾧ γὰρ αὐτὸς προσήχθη ση-
μεῖον, τοῦτο καὶ τοῦτον ἡδουλῆθαι προσαγαγεῖν. Οὐκ
ἀρα τιμωρία ἦν, ἀλλ' ἰατρικὴ.

« Ἰωάννης δὲ ἀπεχωρήσας ἀπ' αὐτῶν ἐπέστρεψεν
« εἰς Ἱερουσόλυμα. Αὗτοι δὲ διελθόντες ἀπὸ τῆς Πέρ-
« γης παραγέγοντο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Σιριίας, καὶ
« εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν
« Σαββάτων, ἐκάθισαν. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ
« νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀπέστειλαν οἱ ἄρχισυν-

A « Ipsi itaque emissi a Spiritu sancto Caesarem accipi-
« Seleuciam, et inde navigarunt in Cyprum, et cum
« essent Solamine, annuntiaverunt verbum Dei in
« synagogis Iudeorum. Habebant autem et Joan-
« nem ministrum, Et peragratâ insula usque ad
« Paphum invenerunt quemdam magum pseudo-
« prophetam Iudeum, cui nomen Barisaeus, qui erat
« cum praefecto Sergio Paulo viro prudente. Ille
« accersitis Barnaba et Saulo cupiebat audire ver-
« bum Dei. Resistebat autem illis Elymas magus:
« sic enim interpretatur nomen ejus: querens aver-
« tere praefectum a fide,

B Quidnam est « Ministrantibus? » hoc est predi-
cantibus. « Segregate mihi in opus, » id est, ad
apostolatam. A quibus autem creantur? A Lucio et
Manabe, imo magis a spiritu. Creantur autem ut
cum auctoritate praedicent. Seleucia vero nihil
enunciati sunt, scientes quod a proxima civitate
plurimam colligerent fructuum utilitatem.

XIII, 9-13. « Saulus autem qui et Paulus, reple-
« tus Spiritu sancto, injentis in eum oculis dixit:
« O plene omni dolo, omni que versutia, Mihi dia-
« boli, inimice omnis justitiae, non cessas subver-
« tere vias Domini rectas? Et nunc ecce manus
« Domini super te, erisque cecus, non videris so-
« lem usque ad tempus. Et protinus cecidit in eum
C caligo ac tenebrae, et circumiens querebat qui
« se manu duceret. Tunc praefectus cum vidisset
« quod acciderat, credidit, admirans super opo-
« rina Domini. Cum autem a Papho solvisset Pau-
« lus, venerunt Pergem Pamphyliae. »

« Saulus autem qui et Paulus, » Ne vel in hoc
minor esset apostolis Paulus, nomen ejus transmu-
tat Deus, cumque Saulus diceretur Paulum vocavit,
quodque praecipuum habuit III princeps apostolo-
rum, id ipse quoque adeptus est, ut magis fami-
liarioris argumentum acciperet. Praemisit quoque,
dicens, « Plenus Spiritu sancto: » quo ostenderet
Pauli verba non ex ira esse quae ad Elymam magnam
locutus est. Neque enim punientis verba haec erant,
sed convertere nitentis. Nam si punientis fuisset,
D fecisset eum semper esse caecum: nunc autem non
hoc facit, sed usque ad tempus, ut praefectum in
suam sententiam adduceret. Siquidem dixit, « us-
que ad tempus, » dans menti terminum ut in acipiam
lumen reciperet, quo mores in melius commutaret,
quippe signo quo ipse adductus est, etiam hunc
adducere nitebatur. Non itaque supplicium erat, sed
curatio.

XIV, 13-15. « Joannes autem segregatus ab eis
« reversus est Jerosolyma. Ipsi vero loca varia
« pertranseuntes, a Perga venerunt Antiochiam
« Pisidiae, ingressique synagogam die Sabbatorum
« sederunt. Post lectionem autem legis ac prophe-
« tarum miserunt principes synagoga ad eos, di-

• centes. Viri fratres, si quis est in vobis sermo
• exhortationis ad plebem, uicite, »

• Joannes autem segregatus, » Hic est Joannes
qui et Marcus dictus est, nepos Barnabæ: qui etiam
Evangelium secundum Marcum conscripsit, et Pe-
tri apostolorum principis discipulus, de quo ait in
Epistola: Salutat vos Marcus filius meus. Hic
igitur, tanquam Paulo cum suis in longiorem viam
missis, segregatur ab eis, quamquam minister
esset, eo quod labores et pericula ferre non pos-
set.

CAPUT XX.

*Florens Pauli doctrina ducens ad Christum tum ex
lege, tum postea ex prophetis, historica et euan-
gelica, quæ et collecta est et ratiocinativa. De
translatione predicationis ad gentes, eorumque
ibidem persecutione ac discessione in Iconium.*

XIII, 16-19. • Surgens autem Paulus indicto
• manu silentio ait: Viri Israelitæ, qui quæ
• timetis Deum, audite. Deus populi hujus elegit patres
• nostros, et populum in altum extulit, cum es-
• sent incolæ in terra Egypti: brachioque excelso
• eduxit eos ex illa: et circiter quadraginta anno-
• rum tempus mores eorum sustinuit in deserto.
• Et deletis septem gentibus in terra Chanaan. »

Antiochiæ Pisiadiæ prædicabat Paulus. In synago-
gas autem introierunt in habitu Judæorum ne ex-
pellerentur, sed ita rem omnem corrigerent.
• Septem gentibus; » nempe Chetæis, Gergesæis,
Amorrhæis, Chananæis, Pheræis, Evæis et Je-
busæis.

XIII, 19-24. • Sorte distribuit ipsis terram eo-
• ram. Et post hæc, scilicet annis quadringentis
• quinquaginta, dedit iudices usque ad Samuelem
• prophetam. Et exinde postulaverunt regem, de-
• ditque illis Deus Saul filium Cis, virum de
• tribu Benjamini annis quadraginta. Illoque amoto
• suscitavit eis David in regem, cui testimonium
• reddens, dixit: Inveni David filium Jesse virum
• secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates
• meas. Hujus ex semine Deus sicut promiserat
• adduxit Israeli Salvatorem Jesum, antea prædi-
• cante Joanne ante faciem introitus ejus baptismum
• poenitentiae Israeli. »

• Inveni David, » etc. Advertendum est hæc
verba nequaquam eadem dictionum serie haberi
in libro Regnorum: aut solum a Samuele dicta
esse ad Saul hoc modo: « Et nunc regnum tuum non
permanebit: et queret Dominus sibi hominem
• secundum cor suum, et præcipiet illi Dominus ut
imperet super populum suum: quia non servasti
quæcumque præcepit tibi Dominus ». Et hinc assu-
mens Paulus ita dixit: Inveni David filium Jesse
virum secundum cor meum, qui faciet omnes vo-
luntates meas. • Ante faciem introitus ejus. » In-
troitus vocat incarnationem.

* J Petr. v, 13. * 1 Reg. xiii, 13.

• ἀγωγοὶ πρὸς αὐτοὺς, λέγοντες: Ἄνδρες, ἀδελφοί
• εἰ ἐστὶ λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν,
• λέγετε. »

• Ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας. » Οὗτος ἐστὶν Ἰωάννης
ὁ καὶ Μάρκος κληθεὶς, ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβου, ὁ
καὶ τὸ κατὰ Μάρκον εὐαγγέλιον συγγραφάμενος
καὶ μαθητὴς Πέτρου τοῦ κορυφαίου, περὶ οὗ φησὶν
ἐν τῇ Ἐπιστολῇ. • Ἀσπάζεται ὁμᾶς Μάρκος ὁ υἱός
μου. » Οὗτος τοίνυν ἦν ἐπὶ μακροτέρῃν στελλομέ-
νῳ ὁδῷ τῶν περὶ Παῦλον ἀναχωρεῖ ἀπ' αὐτὸν,
καί τοι γε ὑπερήτης ὢν, διὰ τὸ μὴ φέρειν αὐτὸν τοὺς
κινύνους.

ΚΕΦΑΛΑ. Κ'

Παῦλον εὐδαλῆς διδασκαλία εἰς Χριστὸν ἐκ τῆς
τοῦ νόμου καὶ καθέξης τῶν προφητῶν, ιστο-
ρικῇ καὶ εὐαγγελικῇ, ἐν φιλοσοφικῇ καὶ συν-
λογιστικῇ. Περὶ μεταθέσεως τοῦ κηρύγματος
εἰς τὰ ἔθνη, διωγμῶν τε αὐτῶν ἐκεῖ καὶ ἀφίξεως
εἰς Ἰκόνιον.

• Ἀναστὰς δὲ Παῦλος καὶ κατασείσας τὴν χεῖρα,
• εἶπεν. Ἄνδρες, Ἰσραήλῃται, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν
• Θεόν, ἀκούσατε. Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἐξελέξατο
• τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τὸν λαόν ὕψωσεν ἐν τῇ
• παροιμίᾳ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ. Καὶ μετὰ βραβύλου
• ὡπλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς. Καὶ ὡς τρεῖς
• ῥάκοντα ἔτη χρόνον ἐτραποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ
• ἐρήμῳ. Καὶ καθελὼν ἔθνη ἐπὶ τὴν γῆν Χαναάν. »

Ἐναυθὰ πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Σικυθίας
κηρύττει Παῦλος. Εἰς τῆς συναγωγᾶς, δὲ εἰσέστηεν ἐν
σχῆματι Ἰουδαίου, ὥστε μὴ ἐλαυνέσθαι, καὶ οὕτως
τὸ πᾶν καθάρθουν. • Ἐθνη ἐπὶ τὴν Χαναάν, Ἰερ-
ρεσάιους, Ἀμορραῖους, Χαναανίους, Φερεζαίους,
Εὔβαιοι, καὶ Ἰεθουσαίους.

• Κατεκληρονόμησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν. Καὶ
• μετὰ ταῦτα ὡς ἔτασι τετρακονδία καὶ πεντήκοντα,
• ἔδωκε κριτὰς ἕως Σαμουὴλ τοῦ προφήτου. Κάκει-
•θεν ἡγήσαντο βασιλεῖς, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς
• τὸν Σαουλ υἱὸν Κίς, ἄνδρα ἐκ φυλῆς Βενιαμὴν, ἔτη
• τεσσαράκοντα. Καὶ μεταστῆσας αὐτὸν ἤγειρεν αὐ-
• τοῖς τὸν Δαυὶδ εἰς βασιλεῖα, ὃ καὶ εἶπε μαρτυρή-
•σαι. Ἐύρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν
• καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματα μου.
• Τοῦτου ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελί-
•αν ἠλκωθήγαγε τῷ Ἰσραὴλ Σωτῆρα Ἰησοῦ, προκη-
• ρύξαντος Ἰωάννου. »

• Εύρον Δαυὶδ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Σημαστίον ὡς
οὐδαμῷ αὐτοῖς ἐστὶ ταῦτα τὰ ῥήματα καί ται ἐν τῇ
βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν, ἥ μόνον προφητικῶς ἀπὸ τοῦ
Σαμουὴλ εἰρημνεία πρὸς τὸν Σαουλ, οὕτως. • Καὶ
νῦν ἡ βασιλεία σου οὐ στήσεται: καὶ ζητήσῃ Κύ-
ριος αὐτῷ ἄνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ
ἐντελεῖται Κύριος αὐτῷ εἰς ἄρχοντα ἐπὶ τὸν λαόν
αὐτόν, ὅτι οὐκ ἐβύλαξας ὅσα ἐνετείλατό σοι Κύριος. »
Καὶ ἐντεῦθεν ὁ Παῦλος οὕτως εἶρηκε, τὸ, Εύρον
Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου,
ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματα μου. • Πρὸ πρό-
σώπου τῆς εἰσεόδου αὐτοῦ • βάπτισμα μετανοίας τῷ
Ἰσραὴλ. Εἰσόδον τὴν σάρκασιν λέγει.

« Ὡς δὲ πλήρου Ἰωάννης τὸν δόξον, εὐαγε-
 « τίνα με ὑπονοεῖτε εἶναι; οὐκ εἰμὶ ἐγὼ, ἀλλ' ἰδοὺ
 « ἵσχυται μετ' ἐμὲ, οὐ οὐκ εἰμὶ θεός· τὸ ὑπόδημα
 « τῶν ποδῶν λύσαι. Ἄνδρες ἀδελφοί, υἱοὶ γένους
 « Ἀβραάμ, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεόν,
 « ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη. Οἱ
 « γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες,
 « αὐτῶν τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν
 « προφητῶν, τὰς κατὰ πᾶν Σάββατον ἀναγινώσκον-
 « τες, κρίναντες ἐπλήρωσαν· καὶ μηδεμίαν αἰτίαν
 « θανάτου εὐρόντες, ἤτεσαντο Πιλάτον ἀνακριθῆναι
 « αὐτόν. Ὡς δὲ ἐπέλεσαν ἅπαντα τὰ κατὰ αὐτοῦ
 « γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου ἔθηκαν εἰς
 « μνημεῖον. »

Ἰωάννης μαρτυρεῖ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάλιν
 ἐπ' αὐτὸν ἀγόντων τὴν δόξαν, αὐτὸς αὐτὴν ἀπο-
 κρούεται. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον μηδὲν δίδοντας καὶ
 πολλῶν παρεχόμενον τοῖς διωκτοῦσιν. Τὸ δὲ, « Ὑμῖν
 ὁ λόγος, » τὴν εὐαγγελίαν δεῖξαι τὴν Ἰουδαίᾳ
 Πιλάτου δὲ μνημονεύει, ἵνα μετρίως κατηγορησῶνται
 ὡς ἀνερὶ παραδόντες ἀλλοφύλους. Τὸ δὲ, « ἠτεσαντο, »
 γὰρ ἐλαβόν, φησὶν, ὡς ἐκείνου μὴ θύοντος· καὶ
 Πέτρος λέγει σαφέστερον· Ἐκείνου κρίναντος ἀνο-
 λύνει.

« Ὁ δὲ Θεὸς ἡγειραν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ὡς ὡφθῇ
 « ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναναβάνει αὐτῷ ἀπὸ
 « τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλὴμ. Οἵτινες εἰς μάρ-
 « τυρας αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν. Καὶ ἡμεῖς ὑμεῖς το-
 « ῖς ἀγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν
 « γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς
 « τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν. »

Οὐδὲν ἀποκρινόμενος τὸν Ἰησοῦν ἐγγυρῆσαι ὑπὸ τοῦ
 Θεοῦ λέγεσθαι. Εἰ γὰρ Ἰησοῦς οὐκ ἄλλος ἐστὶν ἢ ὁ
 Λόγος ὁ σαρκωθείς, οὗτος δὲ ἐστὶν ἡ δύναμις τοῦ
 Πατρὸς, δι' οὗ πάντα ἐνεργεῖ, κατὰ τὸ, Χριστὸς
 Θεοῦ δύναμις, αὐτὸς ταυτὴν ἀναστακέναι βοηθήσεται,
 καίτοι ἐγγυρῆσαι λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἐπ' οὗ
 ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἄχρονον ἅπαντα ἀναγίγνεται.
 Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς φησὶ· « Ἀύσατε τὸν ναβὺ τοῦτον,
 καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερθ' αὐτόν. »

« Ἀναστήσας Ἰησοῦς, ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ
 « πρώτῳ γέγραπται. Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον
 « γεγέννηκά σε. »

Ἐπειδὴ τὸ Ἰησοῦς ἄνομα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου κα-
 κῶς ἐκλαμβάνουσι τινες, καὶ προλαβὼν εἰπας, τεθε-
 σθαι τὸν Λόγον ἐν μνημείῳ, ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ
 σαρκῶν αὐτὸν εἰρηκέναι τὸν Λόγον, πάλιν αὐτὸν
 Ἰησοῦν καλεῖ, οὐδαμῶς διαίρεσιν διδοὺς τῷ σαρκω-
 θέντι Λόγῳ μετὰ τὴν ἐννοίαν, πανταχού τῶν ἀσεβῶν
 ἐμφορέτων τὰ στόματα. « Υἱός μου εἰ σὺ. » Ταῦτα
 ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ Χριστοῦ πρέ-
 πει τὰ ῥήματα, ἥτις χρονικὴν εἶχε τὴν ἐπιφοίτησιν.
 Τὸ γὰρ, Σήμερον καὶ ἄρτιον, ἡμερῶν ἐστὶν παρ-
 στατικόν. Οὗτος δὲ καθὼς Λόγος, ἀχρόνως παρὰ τοῦ
 Πατρὸς τίσσεται.

? Joann. II, 19,

XIII, 25-29. « At cum Joannes impleret curam,
 « dicebat: Quem me arbitramini esse? non sum
 « ego, sed ecce venit post me cuius non sum dignus
 « solcam pedum solvere. Viri fratres, filii generis
 « Abraham, et qui **113** inter vos timeant Deum, vobis
 « verbum salutis huius missum est. Qui enim ha-
 « bitant Jerusalem et principes eorum, cum igno-
 « rant eum, vocesque prophetarum quas per
 « omne sabbatum leguntur, condemnato eo coin-
 « plevunt, nullaque mortis causa inventa pelle-
 « runt a Pilato ut interimeretur. Cumque exple-
 « sent omnia quae de eo scripta erant, depositum de
 « ligno posuerunt in monumento. »

Joannes testimonium reddit, non vulgari modo,
 sed ipsam gloriam quam ad ipsum deferrebant re-
 pellens. Neque enim ignale est gloriam repellere
 cum illam nullus offert, et cum plerique tribuant.
 Cum autem dicit, « Vobis verbum, et cetera, »
 generositatem ostendit Judaeorum. Pilati vero me-
 mini, ut acrius eos argueret, ut qui viro trad-
 derint alienigenae. Et quod addit, « Petierunt, »
 Menus, inquit, acceperunt quasi illo nolente;
 quod apertius dicit Petrus: Cum ille abolvendum
 judicasset.

XIII, 30 53. « Deus autem excitavit ipsum a
 « mortuis, qui apparuit per dies multos his qui
 « una cum eo ascenderant a Galilea Ierosolymam:
 « qui testes ejus rei sunt coram populo. Et nos vo-
 « bis annuntiamus quod eam quae ad Patres nostrorum
 « facta est repromissionem, Deus adimpleverit
 « nobis illis illorum. »

Nihil absurdum est, quod Jesus dicitur a Deo
 excitatus. Siquidem Jesus non alius est quam
 Verbum incarnatum: hoc autem est potentia Pa-
 tris, per quod omnia facta sunt: secundum quod
 Christus qui Dei potentia est ipse seipsum excitare
 intelligitur. Et quidem si dicitur excitatus esse a
 Patre, ad quem ut ad principium causamque tem-
 poralem omnia referuntur: quoniam ipse quoque
 ait: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus
 excitabo illud. »

« Resuscitato Jesu sicut in Psalmi primo scri-
 « ptum est: Filius meus es tu, ego hodie ge-
 « nui te. »

Quoniam nomen *Jesus* nonnulli de homine magis
 accipiunt, et promiserat quod posuerint Verbum in
 monumento, rursus ne quis suspicetur **114** ipsum
 dixisse Verbum sine carne, vocat ipsum Jesum:
 nunquam Verbo incarnato admittens separationem
 post faciem semel unionem, ubique impiorum ob-
 turans ora. « Filius meus es tu, hodie genui te. »
 Haec psalmi verba Christi incarnationi aptantur,
 quae temporalem habuit accessionem. Siquidem
 hodie et Cras dierum demonstrativa sunt. Porro
 quatenus hic est Verbum, intemporaliter a Patre
 generatur.

XIII, 34-37. « Quod autem suscitavit eum a mortuis, jam non amplius reversurum in corruptionem, ita dixit: Dabo vobis sancta David et fidelia. Ideo quoque alio in loco dicit: Non concedes ut sanctus tuus videat corruptionem. David siquidem ubi sua aetate deservisset, consilio Dei dormivit et appositus est ad patres suos viditque corruptionem: is autem quem Deus excitavit non vidit corruptionem. »

Advertendum est igitur quod non oporteat confiteri corpus Salvatoris ac Dei nostri Jesu Christi fuisse mortale post resurrectionem aut passibile, neque ante resurrectionem impassibile, hoc est incorruptibile et immortale. Nam incorruptionem secundum id provenientem quod peccato non est obnoxium, manifestum est quod ab ipso incarnationis tempore habuerit.

XIII, 38, 39. « Notum igitur vobis sit, viri fratres, quod per hunc remissio peccatorum vobis annuntiatur, et ab omnibus a quibus non potuistis per legem Mosi justificari, per hunc quisquis credit justificatur. »

Quare testimonium non adjunxit quo persuaderetur per hunc fieri remissionem peccatorum? Quia hoc ei studio erat tandem ostendere quod resurrexisset: quo dato illud indubitatum erat. Hoc etenim magni stuporis erat, quomodo Israel qui filius primogenitus erat, propter quem periit Aegyptus, inimicis Babylonis traditus esset in gladio et captivitate ac servitute.

XIII, 40-42. « Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in prophetis. Videte contemptores et admiramini ac evanescite, quia opus operor ego in diebus vestris, quod non creditis si quis enarraverit 115 vobis. Cum autem egressi essent e synagoga Judaeorum, rogabant gentes ut sequenti sabbato loquerentur sibi verba. »

Ubi clamasset propheta Habacuc adversus injustum judicium et nimiam Dei tolerantiam, ac dixisset: Quare ostenderunt mihi labores ac molestias? quoniam factum est contra me judicium, et iudex accipit, et impius opprimit justum: nec perducitur in finem ac perfectionem judicium: respondet Deus, iniquis futuras calamitates praenuntians. Admiranda vero dicit quae futurum est ut eis contingant. Et haec tanta ac alia dicit sui magnitudine, ut non credantur si quis narraverit vobis, inquit. Porro μεταξὺ σάββατον vocavit futurum ac proximum sabbatum, sicut infra declarat.

XIII, 43-49. « Soluti autem caelo secuti sunt multi Judaei ac religiosi proselyti Paulum ac Barnabam, qui alloquentes suadebant eis ut permanerent in gratia Dei; ac sequenti sabbato universa propemodum civitas convenit ad audiendum verbum Dei. Visis autem turbis Judaei repleti sunt zelo, et contradicebant his quae

« Ὅτι δὲ ἀνέστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν, οὕτως εἰρηνεν, ὅτι δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαυὶδ τὰ πιστά. Διὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει· Οὐ δώσεις τὸν θάνατον σου ἰδεῖν διαφθοράν. Δαυὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπέρβησας, τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε διαφθοράν. Ὅν δὲ ὁ Θεὸς ἤγειρεν οὐκ εἶδε διαφθοράν. »

Σημειωτέον τοίνυν ὅτι τὸ δειτὸ σῶμα τοῦ Σωτήρος καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παθητὸν ὁμολογεῖν, ἥτοι παθῶν δεκτικὸν, οὐδὲ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἀπαθὲς, τοῦτέστιν ἀφθαρτον καὶ ἀθάνατον. Τὴν γὰρ κατὰ τὸ ἀναμάρτητον ἀφθαρσίαν, πρόδηλον ὡς εἶχεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ καιροῦ τῆς σαρκώσεως.

Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ἄνδρες ἀδελφοί, ὅτι διὰ τοῦτου ἡμῖν ἄφεσις ἁμαρτιῶν καταγγέλλεται, καὶ ἀπὸ πάντων ὧν οὐκ ἐδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως δικαιοῦσθαι, ἐν τούτῳ πᾶς ὁ πιστεύων δικαιούται. »

Διὰ τί οὐκ ἐπήγαγε μαρτυρίαν δι' ἧς ἐμῶν πείθεσθαι ὅτι ἄφεσις ἁμαρτιῶν δι' αὐτοῦ γίνεται; Ὅτι τὸ σπουδαζόμενον τοῦτο ἦν, τὸ δεῖξαι τέως ὅτι ἀνίστη. Τοῦτου δὲ ὁμολογημένου, ἐκείνο ἀναμφισβήτητον. Καὶ γὰρ ἦν πολλῆς ἐκπλήξεως πῶς ὁ Ἰσραὴλ, ὡς πρωτότοκος ἀνομασμένος, δι' ἐν ἡ Αἴγυπτος ἀπώλετο, παραδίδεται τοῖς ἐχθροῖς τοῖς Βαβυλωνίαις ἐν μαχαίρᾳ καὶ αἰχμαλωσίᾳ καὶ δουλείᾳ.

Βλέπτε οὖν μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις. Ἰδετε, οἱ καταφρονεῖται, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφανίσθητε, ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ᾧ οὐ μὴ ἀντεστήτε, ἵνα τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν. Ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον, λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα. »

Κατακεκραγὸς τοῦ προφήτου Ἀββακούμ τῆς ἀδίκου κρίσεως καὶ τῆς ἀγαν ἀνεξικανίας τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγοντος· Ἰνα τί μοι ἐδείξαν κόπους καὶ πόνοους; Ὅτι ἐξεναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει, καὶ ἀσεβὴς καταδυναστεύει τὸν δίκαιον, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρῖμα ἀποκρίνεται ὁ Θεός, τοῖς ἀδικοῦσι τὴν ἐσόμενάν συμφορὰν προαπαγγέλλων. Θαυμάσια δὲ λέγει τὰ αὐτοῖς συμβῆσθαι μέλλοντα. Ταῦτα δὲ, φησί, τὰς αὐτὰ καὶ τῶν κατὰ τὸ μέγεθος ἐστὶν ὡς καὶ ἀπιστεῖσθαι εἰ τις αὐτὰ ὑμῖν προαπαγγεῖλαιεν.

Καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ, οἵτινες προσκαλοῦντες ἐπειθον αὐτοὺς ἐπιμένειν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, τότε ἐρχομένων Σαββάτων σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη ἀκοῦσαι τὴν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐπλησθησαν ζήλου; Καὶ ἀντάγων τοῖς ὑπὲρ τοῦ Παύλου λεγομένοις, ἀντιλέγοντες καὶ

βλασφηημοῦντες. Παρήρταιζάμενοι δὲ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας, εἶπον· Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἀποθείσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξιούτε κρίναι αὐτοῦς τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στραφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Οὕτως γὰρ ἐντέταται ἡμῖν ὁ Κύριος. Τίθειναι σὺ εἰς φῶς ἰδοὺν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς. Ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη ἔχαψε, καὶ ἰδόντας τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, καὶ ἐπιστεύσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Διαφύετο δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἐν ὅλης τῆς χώρας.

Σεβομένους· ἐνταῦθα τε καὶ προῶν τοὺς περὶ τὸ οἰκεῖον σέβας θερμούς καὶ διαπύρους καὶ ζηλωτάς τῶν ἄλλων μάλλον καλεῖ. Καὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι καὶ θάτερον τῶν ἄλλων τὴν εἰς Χριστὸν παραδόντων πίστιν, ὅτε δὴ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς καὶ τὸ μαγαλιῶν δυνάμενοι συναρῶν, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνῳ πᾶσι, ἀλλ' ἀληθείας σκοπῇ καὶ εὐσεβείας ἔρωτι καὶ ὁ προκατεῖχον σέβας, τοῦτο ζηλωταὶ καθίστάμενοι. Καὶ αὐτοὶ πάλιν οἱ τοιοῦτοι κατὰ τῶν μαθητῶν μάλλον καὶ τοῦ κηρύγματος παρωζόνοντο καὶ ἡμαῖνοντο, ὡς περισσότερον τῶν ἄλλων ζῆλον ἔχον περὶ τὸ οἰκεῖον σέβας· ἐπιδεικνύμενοι. Ἡ σεβομένης ἰδίως τοὺς προσηλύτους καλεῖ. Καὶ δημηγορῶν ἐμπροσθεν καὶ λέγων· Ἄνδρες Ἰσραηλῖται καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεόν, φοβούμενους τὸν Θεὸν τοὺς προσηλύτους ἐκάλεσε, τοὺς μὲν ἀπὸ τοῦ γένους σεμνύνοντο, καὶ Ἰσραηλῖτας ἐξονομάζοντο, τοὺς δὲ οὗτοι μὴ τοῦτο εἶχον εἶπαι, ἀπὸ τῆς θρησκείας ἰσάζοντο. Ἰνα μὴ τις ἐβλαθείας εἶναι νομίσῃ τὸ, οὐκ ἀξιούτε κρίναι αὐτοὺς, διὰ τοῦτο πρῶτον εἶπεν. Ἀποθείσθε αὐτοὺς, καὶ τότε, Στραφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Οὐκ εἶπε δὲ, Καταλιμπάνομεν ὑμᾶς, ἀλλ', ὡς ἀνατὼν, φησί, καὶ ἐνταῦθα πάλιν στραφῆναι.

Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρώξυναν τὰς σεβομένας γυναῖκας καὶ τὰς εὐσεβήμας, καὶ τοὺς πρῶτους τῆς πόλεως, καὶ ἐπηγεῖραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν· καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. Οἱ δὲ ἐκτιναζάμενοι τὸν κοινορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἦλθον εἰς Ἰκόνιον. Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ πνεύματος ἁγίου.

Ἐνταῦθα πληροῦσιν ὁ προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Κύριος, λέγων· Ἐάν μὴ τις ὑμᾶς διζηται, ἐκτινάξατε τὸν κοινορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν. Οὗτοι δὲ οὐ μόνον οὐκ ἐδέξαντο, ἀλλὰ καὶ ἀππλάσαν αὐτοὺς τῶν ὁρίων αὐτῶν, ὅπερ ἐστὶ χεῖρον. Οὐδὲ γὰρ κοινορτὸν θέλει ἔχειν τοὺς μαθητὰς ὁ Κύριος ἐπὶ τῶν ποδῶν ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀνθρώπων γῆς, δεικνύντας διὰ τούτου ὅτι οὐδὲν ἐκομίσαντο ἀπὸ τῶν ἀπειθῶν. Δείγμα δὲ ἐστὶν ὁ κοινορτὸς τοῦ κόπου ὃν ὑπέμειναν δι' αὐτοὺς.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὅπως ἐν Ἰκόνῳ κηρύξαντες τὸν Χριστὸν πολλοὶν τε πιστευσάντων ἐδιδόχθησαν οἱ ἀποστόλοι.

Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκόνῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθόντων

Paulo dicebantur, contradicentes ac blasphemias loquentes. Tunc sumpta fiducia Paulus et Barnabas dixerunt : Vobis oportebat primum loqui verbum Dei : sed quoniam repellitis illud et indignos iudicatis vos ipsos aeterna vita : ecce convertimur ad gentes : sic enim praecepit nobis Dominus. Posui te in lucem gentium ut sis in salutem usque ad extremum terrae. Audientes autem gentes gavise sunt et glorificabant verbum Domini. Et crediderunt quotquot erant ordinati ad vitam aeternam. Divulgabatur autem verbum Domini per universam regionem.

Religiosos et in hoc loco et in progressu vocat eos qui circa proprium cultum ferventes et ardentiores erant, ac majores prae ceteris emulatores. Siquidem tales etiam Christi fidem ante alios susceperant, ut qui possent ejus excellentiam ac magnitudinem conspiciere, et non humano affectu, sed veritatis intuitu ac pietatis amore, ejusque cultus quem prius acceperant **116** emulatores constituti. Rursum e diverso qui tales erant, adversus discipulos et predicationem magis irritabantur ac insaniebant, ostendentes quod vehementiorem zelum circa proprium cultum prae ceteris haberent. Aut religiosos proprie vocat proselytos. Etenim cum in superioribus concionaretur ac diceret : Viri Israelitae et qui timetis Deum, illementes Deum vocabat proselytos : illos quidem a genere honorans et Israelitas appellans, hos vero quia id dicere non poterat, a religione adaequans. Nequis pudoris ac modestiae existimaret esse quod dicitur, indignos iudicatis vos ipsos, idcirco praemisit, Repellitis illud : et tunc addit : Convertimur ad gentes. Non dixit autem : Relinquimus vos, sed quod fieri possit ut rursum, inquit, hic conversemur.

XIII, 50-51. Judaei vero incitaverunt mulieres religiosas et honestas, primosque civilis, et excitaverunt persecutionem in Paulum ac Barnabam : et ejecerunt eos de finibus suis. At illi excusso pulvere pedum suorum in eos, venerunt Iconium. Porro discipuli replebantur gaudio et Spiritu sancto.

Hic complent quod illis praecepit Dominus, dicens : Si quis non susceperit vos, excutite pulverem pedum vestrorum. Hi vero non modo non susceperunt, verum etiam expulerunt eos a finibus suis, quod pejus est. Neque enim Dominus discipulos vult habere pulverem pedibus adherentem e terra impiorum hominum : ut per hoc ostenderent se nihil esse ab incredulis. Est autem pulvis indicium laboris quem propter ipsos passi sunt.

CAPUT XXI

Quomodo Iconii Christum praedicaverint : cumque multi credidissent persecutionem passi sunt apostoli.

XIV, 1-6. Accidit autem Iconii ut ipsi simul

intrent in synagogam, et loquerentur ut sic crederent Judaeorum **117** simul et Graecorum copiosa multitudo. Qui vero increduli erant Iudei concitaverunt ac corruerunt animos gentium adversus fratres. Multo igitur tempore demorati sunt fortiter agentes per Dominum, qui testimonium perhibebat sermoni gratiae suae, dabatque ut signa ac prodigia fierent per manus eorum. Divisa est autem multitudo civitatis: et hi quidem stabant a Judaeis, illi vero ab apostolis. Cumque factus esset impetus gentium pariter ac Iudeorum una cum principibus suis ut vim inferrent, eosque lapidarent, re cognita confugerunt ad civitates Lycaoniae Lystram et Derben ac finitimam regionem, ibique praedicabant Evangelium.

Confugerunt. Notandum hoc loco non oportere nos in pericula conjicere, sed si opus sit, vitam ad tempus fugere, cum Ecclesiae duces hoc fecerint; tanquam volentes praedicationem commode extendere, magisque persecutionibus augeri.

CAPUT XXII.

De claudio a nativitate qui Lystria per apostolos curatus est: propter quod diu esse, et furore divino agitari visi sunt incolis, ubi postea lapidatur Paulus a Judaeis urbi vicina.

XIV, 7-21. Et quidam vir Lystris debilis pedibus sedebat: qui cum ab utero matris claudus esset nunquam ambulaverat. Hic audivit Paulum loquentem: qui intulit eum, vidensque quod fidem haberet et ut salvus fieret, dixit magna voce: Surge in pedes tuos rectus. Et exsiliit, et ambulabat. Turbae vero cum vidissent quod fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam sermone Lycaonico, **118** dicentes: Dii hominibus assimilati descenderunt ad nos. Et vocabant Barnabam Jovem, Paulum vero Mercurium, quod is esset dux sermonis. Sacerdos autem Jovis, qui ante civitatem illorum erat, allatis tauris et coronis ad vestibula cum turbis volebat immolare. Quod ubi audierunt apostoli Barnabas et Paulus, concessis vestibus suis insilierunt in turbam, clamantes ac dicentes: Viri, ut quid ista facitis? nos quoque similiter affectibus et malis obnoxii sumus homines, annuntiantes ut ab istis vanis convertamini ad Deum vivum, qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt: qui in praeteritis generationibus sinebat omnes gentes ingredi visis suis. Quanquam non expertem testimonii seipsum esse sinebat, dum beneficia conferret, de caelo dans nobis pluvias ac tempora fructifera, implens cibo et laetitia corda nostra. Et haec dicentes vix compescuerant turbas ne ubi immolarent: supervenerunt autem quidam ab Antiochia et Iconio Iudei, qui cum persequerentur turbis ac Paulum lapidassent, extraxerunt eum ex civitate existimantes mortuum esse. Circumdantibus autem eum discipulis surrexit et intravit civitatem: ac postero die profectus est

αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ λαλῆσαι αὐτοῖς, ὥστε πιστεῦσαι Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων πολλὴ πλῆθος. Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι ἐπηγγείλαν καὶ ἐκδικῆσαι τὰς ψυχὰς τῶν ἰδόντων κατὰ τῶν ἀδελφῶν. Ἰκάνον μὲν οὖν χρόνον διέτριψαν παρήρσιον οἱ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, διδόντι σημεῖα καὶ τέρατα γενέσθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν. Ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως, καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ δὲ σὺν τοῖς ἀποστόλοις. Ὡς δὲ ἐγένετο ὁρμή τῶν ἰδόντων τε καὶ Ἰουδαίων σὺν τοῖς ἀρχουσὶν αὐτῶν, ὁρῆσαι καὶ λιθοβολῆσαι αὐτοὺς, συνιδόντες κατέφυγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας Λύστραν καὶ Δέρβην, καὶ τὴν περιχώρον, καὶ ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι.

Κατέφυγον. Ἡ σημασία ἐν ταῦτα ἐστὶν ὅτι οὐδεὶς ἐπιβρίπτειν ἡμᾶς τοῖς κινδύνοις, ἀλλ' εἰ δέοι, καὶ φεύγειν πρὸς καιρὸν, τὴν κορυφαίαν τοῦτα ποιοῦνται, ὥσπερ ἐπιτήδες ἐκτελεῖν βουλευμένους τὰ κήρυγμα, καὶ διὰ τῶν διωγμῶν μάλλον αὐξάνεσθαι.

ΚΕΦΑΛΑ, ΚΒ.

Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ γενετῆς κωλοῦ λαθέρος διὰ τῶν ἀποστόλων· δι' ὃν ἐπὶ αὐτῷ τε θεοὶ καὶ μνηστῆραι τοῖς ἐργασίαις ἐδόξαν· ἐνθα δὲ καὶ μετέπειτα λιθάσεται ὁ Παῦλος παρὰ τῶν ἀστυγαισίων Ἰουδαίων.

Καὶ τις ἀνὴρ ἐν Λύστροις ἀδύνατος τοῖς ποσὶν ἐκάθητο, κωλὴς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὄντων, ὃς οὐδέποτε περὶ πεπατήκει. Οὗτος ἦκουε τοῦ Παύλου λαλούντος. Ὃς ἀνέστης αὐτῷ καὶ ἰδὼν, ὅτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι, εἶπε μεγάλην τῇ φωνῇ· Ἀνάστηθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὀρθός. Καὶ ἤλλετο, καὶ περιπάτει. Οἱ δὲ ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησαν ὁ Παῦλος, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν Λυκαονιστῶν, λέγοντες· Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς. Ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν, Δία, τὸν δὲ Παῦλον, Ἐρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου. Ὃ δὲ ἰαρεῖα τοῦ Διὸς, τοῦ θεοῦ πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στήματα ἐπὶ τοῖς πυλῶνας ἐνέγκας, σὺν τοῖς ὄχλοις ἤθελε θύειν. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος, διαρρήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν, εἰσπετίδωσαν εἰς τὸν ὄχλον, κρίζοντες καὶ λέγοντες· Ἄνδρες, τί ταῦτα ποιεῖτε; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν θεὸν τὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· ὃς ἐν ταῖς παροψηγμέναις γενεαῖς εἰσέειπεν πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ἐδοῖς αὐτῶν. Καίτοι γε οὐκ ἀμάρτυρον εἰς τὸν ἀρχαῖον ἀγαθοποιῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν ὑμῖν τοὺς διδοῦς, καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπλήρων τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν. Καὶ ταῦτα λέγοντες μόλις κατέπαυσαν τοὺς ὄχλους τοῦ μὴ θύειν αὐτοὺς. Ἐπῆλθεν δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας καὶ Ἰκνίου Ἰουδαῖοι, καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους, καὶ λιθάσαντες τὸν Παῦλον, ἐκέρχον ἔξω τῆς πόλεως, νομίσαντες αὐτὸν τεθνάναι. Κυκλωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν μαθητῶν, ἀνστή; εἰσῆλθεν εἰς τὴν πό-

• λιν· καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξῆλθον σὺν τῷ Βαρνάβᾳ εἰς Ἀ-
• λάρδα·ν. Ἐδογγευσάμενοι τὰ τὴν πόλιν· ἐκείνην,
• καὶ μαθητεύσαντες ἱκανοὺς, ἀπέστρεψαν εἰς τὴν
• Λύστραν καὶ Ἰκόνιον καὶ Ἀντιόχειαν, ἐπιστηρίζον-
• τας τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ παρακαλοῦντες
• ἐμμένειν ἐν πίστει, καὶ οἱ διὰ πολλῶν θλίψεων
• δεῖ ἡμῶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. »

• Διοφύξαντες τὰ ἱμάτια. » Ἐθὺς ἴσιν Ἰουδαίους
• ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ δυσφημίαις περιβρῆγνύσαι τὰ
• ἱμάτια. Καὶ γοῦν ὁ Καλφάς, υἱὸν ἐαυτοῦ τοῦ Θεοῦ
• λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, περιβρῆξε τὴν ἐσθῆτα, δια-
• κεκραγώς τε καὶ λέγων, οἱ εὐσεφῆμισε. Τοῦτο πε-
• πράχθη καὶ οἱ θαπείσιοι μαθηταὶ Βαρνάβας καὶ
• Παῦλος, ἐνταῦθα θεοὶ νομισθέντες, ἀπὸ διαθέσεως
• ψυχῆς ἀποστερεόμενοι τὰ γινόμενα, καὶ πένθους
• παροῦντες σημεῖα. Πένθος γὰρ ἦν ὄντως εἴγε ἐμελλον
• θεοὶ νομίζεσθαι καὶ εἰδωλολατρίαν εἰσάγειν, ἣν ἤλθον
• καταλύσαι.

• Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοὺς πρεσβυτέρους κατ'
• Ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, παρ-
• γένοντο αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ εἰς ὃν πεπιστεύκεισαν.
• Καὶ διελθόντες τὴν Πισιδίαν, ἤλθον εἰς Πάμφυλιαν.
• Καὶ λαλήσαντες ἐν Πέργῃ τὸν λόγον, κατέβησαν εἰς
• Ἀττάλειαν· κακεῖθεν ἀπέπλευσαν εἰς Μίλητον, ὅθεν
• ἦσαν παραδομένοι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἔργον
• δι' ἐπλήρωσιν. Παραγενόμενοι δὲ καὶ συναγαγόντες
• τὴν Ἐκκλησίαν, ἀνήγγειλαν ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς
• μετ' αὐτῶν, καὶ οἱ ἤνοιξε τοῖς Ἰθναῖον ὄραν πί-
• στωρ. Διέτριβον δὲ ἐκεῖ χρόνον οὐκ ὀλίγον σὺν τοῖς
• μαθηταῖς. »

Διὰ τί οὐδὲ ἐν Κύπρῳ οὐδὲ ἐν Σαμαρίᾳ ἐποίησαν
• πρεσβυτέρους οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ ἐνταῦθα; Ὅτι
• ἐκεῖναι μὲν ἔγγυς ἦσαν τῇ Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν
• ἀποστόλων, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀντιοχείᾳ ὁ λόγος
• ἐκράτει· ἐνταῦθα δὲ πολλὰς ἔδοντο παραμυθίας,
• καὶ μάλιστα οἱ ἐξ ἰθνῶν ὀφείλοντες· πολλὰ διδάσκει-
• σθαι. Σημειώσιον δὲ οἱ περὶ Παῦλον καὶ Βαρνά-
• βαν ἐπισκόπων εἶχον ἀξίαν, ἐξ ὧν ἐχειροτόνουν οὐ
• μόνον διακόνους, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρους· καὶ οἱ
• μετὰ νηστειῶν καὶ εὐχῶν ἵπολον οἱ μαθηταὶ τὰς
• χειροτονίας. Σημειώσαι δὲ καὶ τοῦτο, οἱ εἰς Μίλη-
• τον ἐχειροτονήσαν οἱ περὶ Βαρνάβαν καὶ Παῦλον,
• ἄλλο δὲ ἀντίγραφον ἔειπον ἔχον ἀντὶ Μιλήτου, εἰς
• Ἀντιόχειαν· ὃ καὶ πιθανώτερον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Ὅτι οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τοὺς ἐξ ἔθνων πιστεύ-
• σانتας, δόγματι καὶ κρίσει τῶν ἀποστόλων·
• ἐν ᾧ ἀποσταλὴ τῶν ἀποστόλων, πρὸς τοὺς ἐξ
• ἔθνων περὶ ὧν συλακτόν. Ἀντίγραφος Παῦ-
• λου πρὸς Βαρνάβαν διὰ Μάρκον.

• Καὶ τινες καταλθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐδίδα-
• σκον τοὺς ἀδελφούς· οἱ ἔδινον μὴ περιτέμνησθαι τῷ
• Θεῷ Μωσεί, οὐ δύνασθε σωθῆναι. Γενόμενης οὖν
• ἀτάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ
• καὶ τῷ Βαρνάβᾳ πρὸς αὐτοὺς, ἔταξαν ἀναβαίνειν
• Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, καὶ τινες ἄλλους ἐξ αὐτῶν
• πρὸς τοὺς ἀποστόλους· καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερου-
• σάλην· ἵνα ἐκταθεῖται τὸ θέμα τοῦτο.

¹⁰ Matth. xxvi, 65.

• cum Barnaba Derbem. Et cum prædicassent:
• civitati illi multosque docuissent, reversi sunt
• Lystram et Iconium et Antiochiam, denuo con-
• firmantes animas discipulorum, et exhortantes
• ut perseverarent in fide, quodque per multas af-
• flictiones oporteat nos intrare in regnum Dei. »

• Conscissis vestibus. » Moris erat Judæis ob
• hujusmodi in Deum blasphemias vestes discindere.
• Itaque et Calphas, cum Christus se Dei Filium Ul-
• xisset, emissio clamore vestem discidit, dicens:
• Blasphemiam locutus est ». Hoc quoque fecerunt
• divini discipuli Barnabas et Paulus, cum hoc loco
• dii haberentur, animi affectu aversi ac rejicientes ea
• quæ fiebant, luctusque signa facientes: 119 Vere
• enim lucius fuisset si hoc secutum fuisset ut dii
• existimarentur, ac idololatriam inducerent, ad quam
• venerant dissolvendam.

XIV, 22-27. • Cumque creassent illis per singu-
• las Ecclesias presbyteros, præcalique essent cum
• jejunio, commendaverunt eos Domino in quem
• crediderant. Peragratque Pisidia venerunt in
• Pamphyliam. Et cum locuti essent verbum Pergæ,
• descenderunt Attaliam, et inde solverunt Mile-
• tum, unde erant traditi gratiæ Dei in opus quod
• compleverunt. Et ubi venissent ac congregassent
• Ecclesiam, retulerunt quæcunque fecisset Domi-
• nus secum, quodque aperuisset gentibus osium
• fidei. Commorati sunt autem ibi paulum temporis
• cum discipulis. »

Quam ob rem neque in Cypro, neque in Samaria
• creaverant apostoli presbyteros, sed hoc loco? Quia
• illæ regiones prope Jerusalem et prope apostolos
• erant; Antiochia vero jam sermo robur acceperat.
• Hic autem magna consolatione egebant, et maxime
• gentes quas multa doceri oportebat. Notandum vero
• quod Paulus et Barnabas episcoporum dignitatem
• habebant: neque enim solum diaconos creabant,
• verum etiam presbyteros. Præterea quod cum jeju-
• niis et obsecrationibus discipuli electiones perage-
• bant. Denique hoc quoque animadvertit quod ad
• urbem Miletum Barnabas et Paulus creati sint.
• Aliud tamen exemplar nectus sum in quo scriptum
• erat pro Mileto, Antiochia, idque verisimilius est.

D

120 CAPUT XXIII.

Quod non oporteat ex gentibus credentes circumcidi,
• juxta decretum ac sententiam apostolorum: in
• quo ponitur legatio apostolorum ad eos qui ex gen-
• tibus crediderant, de his quæ observanda erant. Al-
• tercatio Pauli adversus Barnabam propter Mar-
• cum.

XV, 1-5. • Et quidam qui descenderant a Ju-
• dæa docebant fratres: Nisi circumcidamini se-
• cundum morem Mosi, non poteritis salvi fieri.
• Cum ergo seditio ac disceptatio orta esset non
• parva Paulo ac Barnabæ adversus illos, statue-
• runt ut ascenderent Paulus ac Barnabas, et qui-
• dam alii ex illis ad apostolos ac presbyteros Je-
• rusalem.

Jerusalem super hac questione. Illi ergo deducti a congregatione pertransibant Phœnicem ac Samariam, narrantes conversionem gentium, et afferebant gaudium magnum omnibus fratribus. Cumque venissent Jerusalem, suscepti sunt a congregatione et ab apostolis ac presbyteris, et annuntiabant quaecunque Deus fecisset cum ipsis. Surrexerunt autem quidam de secta Phariseorum qui crediderant, dicentes, quod oporteret circumcidere eos ac præcipere ut servarent legem Mosi.

Quomodo in Epistola ad Galatas ait: Neque ascendi Jerusalem ad eos qui ante me erant apostoli, neque contuli Evangelium quod prædico in gentibus? Hic autem ait quod statuerunt, ut Paulus et Barnabas ascenderent Jerusalem ad apostolos ac presbyteros? Primo quidem dicimus quod non ipse ascendit, sed ab aliis missus est. Secundo quod non accesserit ut instrueretur, 121 sed ut aliis suaderet. Ipse siquidem ab initio hujus fuit sententiae, quam etiam apostoli postea confirmarunt, quod non esset necesse circumcidi. Verum cum interim illis non videretur fide dignus esse, sed his qui erant Jerusalem adhaerebant, ascendit, non ut quidpiam sibi amplius persuaderetur, sed ut contradicentibus persuaderet, quod hi etiam qui Jerusalem erant, istis suffragarentur. — Non qui ex gentibus crediderant, sed qui ex Judæis petebant ut credentes circumciderentur, cæteraque legis carnalia exerceerent: quos utpote volentes ad propriam glorificationem circumcidere credentes, non receperunt discipuli qui tamen ex circumcisione erant: neque enim scia quærebant, sed communem mundi utilitatem ac salutem.

XV, 6-9. «Conveneruntque apostoli ac presbyteri ut disceptarent de hoc sermone. Cum autem magna disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit ad eos: Viri fratres, vos scitis quod ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, ut per os meum audirent gentes verbum Evangelii ac crederent. Et qui novit corda Deus, testimonium præbuit illis, dato eis Spiritu sancto sicut et nobis, nihilque discrevit inter nos et illos, fide purificatis eorum cordibus.»

(1) Fortassis aderant qui olim accusaverant Petrum de Cornelio, et similiter qui profecti fuerant cum eo, propterea ipsos testes adducit. Quid est autem hoc quod sequitur, «In nobis elegit»? Hoc est in Palestina, vel presentibus nobis. «Nihilque discrevit inter nos et illos, dato eis Spiritu sancto sicut et nobis, fide purificatis eorum cordibus.» Hoc est facta purificatione peccato-

Galat. 1, 17.

(2) Sequentia præmittantur quæ in Græco non comparant: Etiam hinc conjici potest quod aliam quandam dignitatem habebant apostoli quæ pre-

æsalhµa µερί τοῦ ζητήματος τούτου. Οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας διήρχοντο τὴν Φοινίκην καὶ Σαμάρειαν, ἐκδηγούμενοι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἰθύνων, καὶ ἐποίουν χαρὰν μεγάλην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς. Παραγνόμενοι δὲ εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἀπεβίβησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀνγγεῖλάν τε ὅσα ὁ Θεὸς ἐποίησε μετ' αὐτῶν. Ἐξανεστήσαν δὲ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τῶν Φαρισαίων τῶν πεπιστευκότων, λέγοντες, ὅτι δεῖ περιτέμνειν αὐτοὺς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τὸν νόμον Μωσέως.)

Πῶς ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, οὐδὲ ἀνῆλθον, φησιν, εἰς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, οὐδὲ ἀνεθέμην τὸ Ἐγγέλιον ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι· ἐν ταῦτα δὲ φησιν, ὅτι ἔστασαν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους; Καὶ φημεν, ὅτι πρὸς τὸν μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἀπεστάλη παρ' ἐτέρων. Δεύτερον δὲ ὅτι οὐ μαθηθεύμενος παρεγένετο, ἀλλ' ἐτέρους πείσων. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς, ταύτης ἐρχετο τῆς γνώμης· ἦν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκύρωσαν, τὸ μὴ δεῖν περιτέμνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἰδοὺκαί τῷ; αὐτοῖς ἀξιοπιστὸς εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ προσέχον, ἀνῆλθεν, οὐκ αὐτὸς τι πείσόμενος· πείσων, ἀλλὰ πείσων τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἱερουσαλὴμ τοῖς τοῖς φησίζονται. — Οὐχ οἱ ἀπὸ ἰθύνων πιστοί, ἀλλ' οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων ἀπῆλθον τοὺς πιστοὺς περιτέμνεσθαι, καὶ ἄλλα τοῦ νόμου σαρκικὰ ποιεῖν· οὐς ὡς εἰς Ἰδαίαν καυχῆσθαι θέλοντας περιτέμνειν τοὺς πιστοὺς, οὐκ ἀπεδέξαντο οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ ἐκ περιτομῆς ὄντες· οὐ γὰρ τὸ ἑαυτῶν ἐξήτουν, ἀλλὰ τὸ κοινωφελὲς τοῦ κόσμου καὶ σωτηρίων.

Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι· ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου. Πολλῆς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτοὺς· Ἄνδρες ἀδελφοί, ὁμῆς ἐπίστασθε, ὅτι ἀπ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο, διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ Ἐυαγγελίου καὶ πιστεῦσαι. Καὶ ὁ καρδιογνώστης Θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς, δοὺς αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ἡμῖν, καὶ οὐδὲν διέκρινε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίας τὰς καρδίας αὐτῶν.)

Ἰσως παρήσαν οἱ ἐγκαλέσαντες αὐτῷ πάλαι ἐν Κορινθίῳ, καὶ εἰσελθόντες μετ' αὐτοῦ, διὰ τοῦτο παράγει αὐτοὺς μάρτυρας. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, «Ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο»; Τουτέστιν ἐν Παλαιστίνῃ παρόντων ἡμῶν. «Καὶ οὐ διέκρινε, φησὶ, μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, δοὺς αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθὼς καὶ ἡμῖν, τῇ πίστει καθαρίας τὰς καρδίας αὐτῶν,» τουτέστι καθαρισμὸν ποιήσας τῶν ἀπὸ τῆς καρδίας

shylerorum dignitatem excederet, propter quam non simul assumantur ipsi cum presbyteris.

αὐτῶν ἐξόντων ἀμαρτημάτων. Οὗτος δὲ ὁ καθαρι-
σμός· εἶκοι περιτομή, καὶ ἀντὶ τῆς ἐν σαρκὶ περιτο-
μῆς διδοται ἡ ἐν πνεύματι περιτομή καθαρίζουσα
τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν τὰ κρυπτά. Ὅτι δὲ
οὐ κοινωνεῖται τῇ σαρκικῇ περιτομῇ, ἐντεῦθεν δι-
κνυται, ὅτι μόνῳ τῷ ἄρρην ἐδόθη. Ἐν δὲ Χριστῷ
Ἰησοῦ τῇ ἀληθείᾳ πιστεῖται· οὐκ ἐν ἄρρην καὶ θῆλυ,
οὐκ ἐν δοῦλος ἢ ἐλεύθερος, οὐκ ἐν Ἑλλήν ἢ
Βάρβαρος, ἀλλὰ πάντες ἐν ἑσμεν. »

« Νῦν οὖν τί περιάχετε τὸν Θεόν, ἐπιθεῖ-
ται ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὐτε
οἱ πατέρες ἡμῶν, οὐτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βαστά-
σαι· Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ
Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι καθ' ὃν τρόπον κα-
κεῖνοι. Ἐσίγησε δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ ἤκουον
Βαρνάβαν καὶ Παύλου ἐξηγουμένων ὅσα ἐποίη-
σεν ὁ Θεός· σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς ἔθνεσι
δι' αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὸ σιγήσαι αὐτούς. »

« Τί περιάχετε τὸν Θεόν; » Τούτῃσι τί ἀπι-
σταίτε τῷ Θεῷ, ὥς οὐκ ἰσχύοντες φησι σῶσαι τῇ
πίστει τοὺς προσερχομένους αὐτῷ; Σημειώσιον
δὲ ὅτι τὰ δυσκατόρθωτα ἐπιτάγματα τῆς σαρκὸς
οὐ δεῖ ἐπικληῖν τισιν, ὅσον ἀκραν νηστείαν, ἢ γυ-
μνότητα, ἢ σιωπὴν, εἰ μὴ γέ τις ἑαυτῷ ταῦτα
ἐπιτάξῃ. Εἰ γὰρ καὶ δυσχερῆ, ἀλλὰ μὴν οὐ κα-
τορθώματα, καὶ γενόμενα ὑπὸ πολλῶν καὶ γινόμε-
να. « Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ
πιστεύομεν σωθῆναι. » Ὅτι γὰρ πάσαι μὲν ὁ
νόμος τοὺς διαφυλάττοντας τὰ ἐν αὐτῷ ἐρηγμένα
ἔσωζεν, οὕτω νῦν ἡ χάρις καὶ δόξα τῆς τοῦ νό-
μου παραφυλακῆς διὰ τῆς πίστεως σώζει.

« Ἀπεκρίθη Ἰάκωβος, λέγων, Ἄνδρες ἀδελφοί,
ἀκούσατέ μου. »

Οὗτος ὁ Ἰάκωβος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ Κυ-
ρίου προχειρισθείς ἐπίσκοπος οὐδὲς Ἰωσήφ ἦν τοῦ τέ-
κτονος, ἀδελφὸς δὲ κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ. Συνετῶς δὲ ἀπὸ τε νέων, ἀπὸ
τε παλαιῶν βεβαίονται τῶν προφητῶν τὸν λόγον.
Ὅθι γὰρ εἶχεν τι πρᾶγμα δεῖξαι, καθάπερ Πέτρος
δηλαδὴ καὶ Παῦλος. Καλῶς δὲ οἰκονομεῖται δι'
ἐκείνων ταῦτα γενέσθαι τῶν οὐ μελλόντων χρό-
νίζειν τοῖς Ἱεροσολύμοις. Τούτων δὲ τὸν διδά-
σκοντα αὐτοὺς μὴ εἶναι ὑπεύθυνον, μηδὲ μὴν
ἀπεσχέσθαι τῆς γνώμης.

« Συμῶν ἐξηγήσατο, καθὼς πρῶτον ὁ Θεός
ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν ἐπὶ τῷ ὀνό-
ματι αὐτοῦ. »

Τινὲς Συμῶν τὴν ἐν τῷ Λουκᾷ προφητεύσαντα,
« Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, » φασί.

« Καὶ τοῦτω συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προ-
φητῶν, καθὼς γέγραπται· Μετὰ ταῦτα ἀνα-
στρέψω, καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαυὶδ
τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοί-
ξω, καὶ ἀνορθώσω οὐτὴν, ὅπως ἂν
ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν

A rum, quæ a corde eorum egrediuntur. Hæc au-
tem purificatio similis circumcisioni, et loco
circumcisionis, quæ sit in carne, datur circum-
cisio in spiritu, purificans fidem quæ in Chri-
stum est occulta scelera. Quod autem in communem
non cedat utilitatem circumcisio carnis, ex eo liquet
quod solis data sit masculis. In Christo autem Jesu
per veram fidem non est masculus et femina,
non est servus **122** et liber, non est Græcus aut
Barbarus, sed omnes unum sumus ¹³. »

XV, 10-12. « Nunc ergo quid tentatis Deum, ut
« imponatur jugum super cervices discipulorum;
« quod neque patres nostri neque nos portare po-
« tuimus? sed per gratiam Domini Jesu credimus
« nos salvandos quemadmodum et illi. Tacuit au-
B tem tota multitudo; et audiebant Barnabam ac
« Paulum narrantes quæ signa ac prodigia fecisset
« Deus inter gentes per ipsos. »

« Quid tentatis Deum? » Hoc est quare increduli
estis Deo, quasi fide salvare non posset ad se ac-
cedentes? Notandum vero quod difficilia illa carnis
præcepta non oportet quibuscumque imponere et lon-
gum extremumque jejunium, nuditatem aut silen-
tium: nisi quis sibi ipsi hæc imponat. Quanquam
enim difficilia sunt, non sunt lamen egregia faci-
nora, licet a multis facta sint et adhuc fiant. « Sed
per gratiam Domini Jesu credimus nos salvandos. »
Quemadmodum enim lex olim observantes quæ in
ea dicebantur salvabat, ita nunc gratia etiam, sine
C legis observatione, per fidem salvat.

XV, 13. « Et postquam conticuisse, respondit
« Jacobus, dicens: Viri fratres, au lite me. »

Jacobus hic Jerosolymorum a Domino creatus
episcopus, filius erat Joseph fabri, frater autem
secundum carnem Domini nostri Jesu Christi. Do-
cte autem tum a recentioribus, tum a veteribus
prophetis confirmat sermonem. Neque enim potuit
factum aliquod demonstrare quemadmodum Petrus
et Paulus. Recte autem ordinatur ut per illos opera
fierent qui non multo tempore moram facerent
Jerosolymis. Illic autem qui eos doceret, nulli foret
culpæ obnoxius, neque animo corruptus esset.

D XV, 14. « Simeon narravit quemadmodum Deus
« primum visitaverit ut sumeret ex gentibus popu-
« lum in nomine suo. »

Quidam hunc esse Simeonem dicunt, qui apud
Lucam prophetavit: « Nunc dimittis servum tuum,
Domine ¹³. »

123 XV, 18-21. « Et huic consonant libri pro-
phetarum, sicut scriptum est: Post hæc revertar,
« rursumque ædificabo tabernaculum David quod
« collapsum est, et diruta ejus instaurabo, et eri-
« gam illud: ut requirant qui reliqui sunt homines
« Dominum. et omnes gentes super quas invocatum

est nomen meum, dicit Dominus qui facit hæc omnia. Nota sunt a sæculo Deo omnia opera sua. Quapropter ego censeo non obturbandum esse illis qui ex gentibus convertuntur ad Deum, sed scribendum esse illis ut abstineant se ab inquinamentis simulacrorum et scortatione et suffocato et sanguine. Moses enim ab ætatibus antiquis in singulis civitatibus habet qui ipsum prædicant in synagogis ubi per omne sabbatum legitur.

Judæi quidem hoc de ædificatione templi Jerosolymitani post captivitatem intellexerunt. Hoc autem non est rectum: nam post hoc quoque sæpius eversum est: prophetia vero sempiternam promittit ædificationem. Qui autem de Zorobabel dictum esse asserunt, ut qui genus (inquiunt) a David deduxerit: non bene intellexerunt neque hoc rectum est. Nam Zorobabel ubi parvo gubernasset tempore, mortis terminum accepit: prophetia vero sempiternorum bonorum promissionem continet, omniumque gentium erga Deum agnitionem: quorum nihil de his qui sub Zorobabel fuerunt, contigisse invenimus. Manifestum est igitur quod hanc de Domino nostro Jesu Christo dictam esse intelligemus: Dominus enim noster genus secundum carnem a David deducens, promissionem quæ ad David facta est complevit. Verbum enim caro factum est¹⁾, et habitavit sive tentorium posuit inter nos (nam est ἐσκήνωσεν), sumpto ex David tentorio sive tabernaculo. Merito ergo sermo propheticus ipsius David tabernaculum rursum ædificandum dicit, idque non ad parvum tempus dicit, sed ad omnes dies sæculi. Promittitur autem gentibus donum cognitionis divinæ, hoc est filii qui ex gentibus ad Christum conversi fuerint, et nomine Christi vocati. Alii vero de resurrectione ejus ex mortuis hoc esse dictum aiunt. **124** Cum enim Deus ac Pater tabernaculum ejus quod in mortem ceciderat, hoc est quod carneum erat, a terra excitasset, tunc omne genus humanum a veterem restituit formam: et omnia nostra quæ diruta erant, in novam faciem excitata sunt: simul enim cum Christo surreximus. Siquidem mors omnium diruit tabernacula, Deus vero et Pater per Christum restituit ac restituit. Neque enim alio modo poterat excitari natura nostra, nisi manu præheret qui illam ab initio formaverat, ac regeneratione quæ sit per aquam et spiritum supernæ, disponderet. Vere enim ceciderat casu immedicabili, et cui manu illa robusta opus esset, idque futurum dicit ut non ad modicum tempus nobis contingat, sed ad dies sæculi: erit enim inamissibile in nobis bonum immortalitatis: tunc autem et qui reliqui, inquit, fuerunt homines post eos qui ex Israel crediderunt, eum qui vere et natura Deus est cognoverunt, veteri errore relicto. Vocabuntur autem omnes quo-

Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτοὺς, λέγει Κύριος, ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα. Γνωστὰ ἀπ' αἰῶνός ἐστι τῷ Θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. Διὸ ἐγὼ κρίνω, μὴ παρενοχλεῖν τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνων ἐπιστρέφοντας ἐπὶ τὸν Θεόν, ἀλλὰ ἐπιστάλλαι αὐτοῖς τοῦ ἀγεσθαι τῶν ἀλισθημάτων τῶν εἰδῶλων, καὶ τῆς πορνείας, καὶ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος. Μᾶλλον γὰρ ἐκ γενεῶν ἀρχαίων κατὰ πόλιν τοὺς κηρύσσοντας· αὐτὸν ἔχει ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν Σάββατον ἀναγινωσκόμενος.

Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι εἰς τὴν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομὴν τοῦ ἐν Ἱερουσολύμοις ναοῦ τοῦτον εἰρῆσθαι νοήσασαι. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἀληθές· καὶ μετὰ τοῦτο γὰρ πολλάκις κατέστραπται ἡ δὲ προφητεία αἰώνιον τὴν ἀνοικοδομησὴν ἐπαγγέλλεται. Οἱ δὲ εἰς τὸν Ζοροβάβελ τοῦτον εἰρῆσθαι λέγοντες, οὐ καλῶς νοήσασιν, ὥς ἐν Δαυὶδ τὸ γένος κατὰγοντα· οὐκ ἐστὶ δὲ οὕτως τοῦτο ἀληθές. Ὁ γὰρ Ζοροβάβελ ὀλίγον ἡγεμενεύσας χρόνον, τοῦ θανάτου τὸν ὄρον εἰδέετο. Ἡ δὲ προφητεία αἰώνιον ἀγαθὸν ἐπαγγέλλαν περιέχει, καὶ τῶν ἔθνων ἀπάντων εἰς Θεὸν ἐπίγνωσιν· ὃν οὐδὲν τοῖς ὑπὸ Ζοροβάβελ γεγεννημένοις συμβαίνει εὐρίσκομεν· πρόβηλον τοίνυν ὅτι εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ταύτην εἰρῆσθαι νοήσομεν. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν ἐκ Δαυὶδ κατὰγον κατὰ σάρκα τὸ γένος, τὴν πρὸς τὸν Δαυὶδ γεγεννημένην ἐπαγγελίαν ἐπλήρωσεν. Ὁ γὰρ Λόγος· σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, τὴν ἐκ Δαυὶδ ἀναλαβὼν σκηνήν. Εἰκότως οὖν ὁ προφητικὸς λόγος τοῦ Δαυὶδ τὴν σκηνὴν ἀνοικοδομηθῆσεσθαι λέγει, καὶ οὐκ ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ἀλλὰ πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος· ἐπαγγέλλεται δὲ τοῖς ἔθνεσι τῆς διογνωσίας τὸ εὖρον, τούτῳ τοὺς ἐξ ἔθνων ἐπιστρέψοντας εἰς Χριστὸν, καὶ κληθέντας τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλοι δὲ εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ τοῦτο εἰρῆσθαι φασι. Τὴν γὰρ εἰς θάνατον αὐτοῦ πεσοῦσαν σκηνήν, τούτῳ τὸ ἀπὸ γῆς σαρκίον ἐγείραντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τότε πᾶν τὸ ἀνθρώπινον πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀνέστη σχῆμα, καὶ πάντα ἡμῶν τὰ κατεβριμμένα πρὸς νῆαν ἡμῖν ἐγγίγνεται· συνεγγεγμέμεθα γὰρ τῷ Χριστῷ. Κατέσκαψε μὲν γὰρ ὁ θάνατος τὰς ἀπάντων σκηνάς. Ἀνοικοδόμησε δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐν Χριστῷ. Οὐκ ἦν γὰρ ἐτέρως ἀναστῆναι τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, μὴ τοῦ τὴν ἀρχὴν διαπλάσαντος αὐτὴν, χεῖρα ὀρέξαντος, καὶ διατυπώσαντος ἀπὸ τῆς δι' ὕδατος ἀναγεννήσεως καὶ πνύματος. Ἐπιπύκναι γὰρ ὄντως πνῦμα ἀνατόν, καὶ τῆς κραταῖας ἐκείνης δεδωμένον χεῖρ. Καὶ τοῦτο ἡμῖν οὐκ εἰς χρόνον φησὶν ὑπαρῆσθαι μικρόν, ἀλλ' εἰς ἡμέρας αἰῶνος. Ἀναπόδητον γὰρ ἐν ἡμῖν τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἀγαθόν. Τότε δὲ, φησὶ, καὶ οἱ κατὰλοιπαι τῶν ἀνθρώπων μετὰ τοὺς πεπιστευκότας· ἐξ Ἰσραὴλ, τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ἐγνώκασιν ἐλθῶν, τῆς ἀρχαίας πλάνης ἀποποιήσαντες. Κλη-

¹⁾ Joan. 1, 14,

ὁφένται δὲ, ψαῖ, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐν αὐτοῖς ἔσται τὸ ἑμὸν ὄνομα, ὃ ἐφ' οὗ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκινεῖται, ὅς γάρ προέγνω, καὶ προώρισεν, ὁ ψαῖ.

Ἰδὲ ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀντιόχειαν σὺν Παύλῳ καὶ Βαρνάβᾳ, ἰουδαίων ἐπιμαλοῦμενον Βαρσαβάν, καὶ Σίλαν, ἀνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, γράψαντες διὰ χειρῶν αὐτῶν τάδε· Οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ ἀδελφοί, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἑθνῶν, χαίρειν. Ἐπειδὴ ἡκούσαμεν, ὅτι τινες ἐξ ἡμῶν ἐξελθόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγους, ἀναστυφάσαντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνεσθαι καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διατεταλάμεθα, ἔδοξεν ἡμῖν γυναιμένους ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένους ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς, σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, ἀνθρώποις παραδεδομένοις τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ἐνόματός τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπιστάλαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. Ἐδοξε γάρ τῳ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος, πλὴν τῶν ἐπ' ἀνάγκης τούτων, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας, ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς εὖ πράξετε. Ἐρρωσθε. Οἱ μὲν οὖν ἀπολυθέντες, ἦλθον εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ συναγαγόντες τὸ πλῆθος, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολὴν, ἀναγνόντες δὲ ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλήσει τοῦ Θεοῦ καὶ Σίλας· καὶ αὐτοὶ προφῆται ὄντες, διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφούς, καὶ ἐπιστήριξαν. Ποιήσαντες δὲ χρόνον ἀπελθόντες μετ' εἰρήνης ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ἔδοξε δὲ τῳ Σίλᾳ ἐπιμενεῖν αὐτοῦ. Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας διετρεῖον ἐν Ἀντιοχείᾳ διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι μετὰ καὶ ἐτέρων πολλῶν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Μενὶ δὲ τινας ἡμέρας εἶπε Παῦλος πρὸς Βαρνάβαν· Ἐπιστρέψαντες δὲ ἐπισκεψώμεθα τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν κατὰ πάσαν πόλιν, ἐν αἷς κατήγγελλαμεν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, πῶς ἔχουσιν.

Ἐκλεξαμένους ἄνδρας· ἐξ αὐτῶν πέμψαι. Ἐπεὶ μὴ τὴν ἐπιστολὴν παρῆναι μόνον, ἵνα μὴ λέγῳσιν ὅτι συνήρπασαν ἄλλο ἀντ' ἄλλου εἰπόντες, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀξιωματικότερον γενέσθαι τὸ πρᾶγμα, πέμπουσι τοὺς παρ' αὐτῶν, ἵνα ἀνυποκτοῖ ὥστε Βαρνάβαν καὶ Παῦλον. Ἰνα δὲ μὴ διῆξεν διαβολὴ εἶναι Παύλου καὶ Βαρνάβαν τὸ ἐκείνους ἀποσταλῆναι, ἰγκωμάζουσιν αὐτοὺς. Ἀνθρώποις, ψαῖ, παραδεδομένοις τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ἐνόματός τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐδοξε, ψαῖ, τῳ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν. Οὐδαμοῦ γὰρ περὶ τούτων διελέχθη ὁ Χριστός, ἀλλ' οἷτοι ἀπὸ τοῦ νόμου ταῦτα λέγουσιν. Ἰνα οὖν μὴ διῆξεν ἀνθρώπινον εἶναι, τῳ ἁγίῳ Πνεύματι· ψαῖ. Καὶ ἵνα διαχρῶσιν ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀποδίδονται καὶ οἱ ἐν περιστάσει ὄντες, ἐκ-

A que gentes, inquit, et super has erit nomen meum super quas ab initio quoque invocatum est : Quos enim prescivit, hos et predefiniuit.

XV, 22-36. Tunc visum est apostolis et presbyteris cum tota congregatione, ut delectos ex sese viros mitterent Antiochiam cum Paulo et Barnaba, Judam nempe cognomento Barsabam et Silam viros primarios inter fratres, missis per manus eorum litteris in hanc sententiam : Apostoli et presbyteri ac fratres his qui sunt Antiochie et in Syria ac Cilicia fratribus, qui sunt ex gentibus, salutem. Quoniam audivimus quod quidam et nobis egressi turbaverunt vos verbis, labefactantes animos vestros, jubentes vos circumcidi ac servare legem, quibus non preceperamus : visum est nobis unanimiter congregatis delectos viros mittere ad vos cum dilectis nostris Barnaba et Paulo, hominibus qui exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. Missimus ergo Judam et Silam, qui et ipsi vobis verbis referent eadem. Visum est enim Spiritui sancto ac nobis, ne quidem amplius imponeremus vobis oneris quam hæc necessaria : 125 videlicet ut abstinentis vos ab his quæ sunt immolata simulacris et sanguine et suffocato et scortatione, a quibus vos ipsos conservando benefacietis. Valete. Illi ergo dimissi venerunt Antiochiam, et congregata multitudo reddiderunt epistolam : quam cum legissent, gavisi sunt super consolatione. Judas autem et Silas cum essent et ipsi phetæ, sermone copioso cohortati sunt fratres ac confirmaverunt. Commorati autem illie aliquantum temporis dimissi sunt cum pace a fratribus ad apostolos. Visum est autem Silæ manere ibidem. Paulus autem et Barnabas demonstrabant Antiochie docentes et annuntiantes cum aliis etiam compluribus verbum Domini. Post aliquot autem dies dixit ad Barnabam Paulus : Revertentes jam visitemus fratres nostros per omnes civitates in quibus annuntiavimus verbum Domini, quomodo se habeant.

Ut dilectos ex sese viros mitterent. Oportebat non solum adesse epistolam, ne dicerent quod arripuissent aliud pro alio scribentes. Verum ut res quoque majorem haberet fidem, mittunt quosdam ex suis ut Paulus ac Barnabas suspecti non essent. Ne autem suspicio subesse putetur de Paulo et Barnaba, quod illi sint missi, laudant eos : Hominibus, inquit, qui exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. Visum est, aiunt, Spiritui sancto ac nobis. Nusquam enim de his disseruit Christus, sed hi a lege hæc dicunt. No ergo humanum esse videretur, aiunt Spiritui sancto visum esse. Utque demonstrarent quod et ipsi susciperent quanquam in circumcissione essent, addunt : Et nobis. Etenim potuissent etiam

absque litteris hæc manifestare, sed ut suspitione careat, et tanquam lege scripta hæc fieri volentes scribunt epistolam. Rursum ut lege persuaderent, et quatuor hæc fieri prohiberent, ceteros mores eis permiserunt. Quæ sunt autem hæc? « Ut abstineatis, inquit, ab his quæ sunt immolata simulacris et sanguine et suffocato ac scortatione. » Per suffocatum vero cædem prohibent

126 XV, 37, 38. « Barnabas autem consulebat ut assumerent et Joannem cognomento Marcum. « Paulus vero judicabat eum qui defecerat ab ipsis ex Pamphylia, nec ierat cum eis in opus, non esse assumendum. »

Joannes cognomento Marcus comes ipsis fuerat ad cursum evangelicum a Palestina usque ad Pamphylia: deinde apostolis constanter cursum prosequentibus, ac indefesso animo ad certamina obarmatis, Marcus homo signis nec sufficiens ad tantum cursum, et ad certamina ac pericula quæ in quaque civitate emergebant, cursui apostolorum renuntians reversus est in Palestinam, non Christum abnegans, sed longum gravemque cursum devitans. Paulus autem ac Barnabas pietatis fructibus pleni, etiam Jerosolymitane Ecclesiæ prædicantes Evangelium, labores nequaquam devitare decreverunt. Cum igitur gentes omnes Paulum ac Barnabam ob egregia facinora laudibus eveherent, Marcus contristatus est et animo compunctus, et forlassis ita cogitavit: Si nunc socius fuisset laborum, nunc quoque particeps essem et laudum, et ita decrevit una cum apostolis ad prædicationem exire. Barnabas igitur ipsum penitentie ductum suscepit: Paulus vero contendebat, dicens: Non expedit eum qui nobiscum non est profectus ad opus Domini, simul assumere. Dissensio itaque iustitiæ erat, et non iræ. Paulus siquidem quod iustum est querebat, Barnabas vero quod benignum est ac humanum. Marcus itaque simul cum Barnaba versabatur, studioso agens et circumcurrens: Paulus vero in cœtibus præcipiebat ne susciperetur Marcus, non quo illum contristaret, sed ut studiosius ageret. Ut autem cognovit Paulus Marcum diligentem factum esse ac secundo sese purgasse, jam incipit eum assumere, et ait: « Soluti vos Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos excipite eum¹⁴. »

XV, 39, 41. « Facta est autem exacerbatio ita ut alter ab altero sejungeretur, et Barnabas quidem assumpto Marco navigaret in Cyprum: Paulus vero allecto Sila **127** profectus est, traditus gratiæ Dei a fratribus. Et perambulabat Syriam ac Ciliciam confirmandus Ecclesias. »

Exacerbatio, inquit, facta est, non odium aut rixa. Tantum autem potuit exacerbatio ut separa-

B άγουσι, και ημιν. Ἡδύναντο μὲν γὰρ καὶ χωρὶς γραμμάτων ταῦτα δηλῶσαι, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνύποπτον, καὶ ὥστε νόμον ἔγγραφον βουλόμενοι ταῦτα γενέσθαι, γράφουσι τὴν ἐπιστολὴν. Πάλιν ὥστε πεισθῆναι τῷ νόμῳ, καὶ τὰ τέσσαρα ταῦτα ἀπαγορεύσαντες ποιεῖν, τὰ ἐθῆ τὰ λοιπὰ ἑαυτοῖς συνεχώρησαν. Τὶ δέ ἐστι ταῦτα; « Ἀπέχεσθαι, φασίν, εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πόρνειας. » Διὰ δὲ τοῦ ἀπέχεσθαι πνικτοῦ, τὸν φόνον ἀπαίρουσι.

« Βαρνάβας δὲ ἐβουλεύσατο συμπαραλαβεῖν τὸν Ἰωάννην τὸν καλούμενον Μάρκον. Παῦλος δὲ ἤξιεν ἐτὸν ἀποστάντα ἀπ' αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας, καὶ μὴ ἐκ συνελθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν ἐκ τούτων. »

Ἰωάννης ὁ καλούμενος Μάρκος ἦν συνοδοιπορῶν αὐτοῖς εἰς τὸν εὐαγγελικὸν δρόμον, ἀπὸ Παλαιστίνης μέχρι Παμφυλίας. Εἶτα τῶν ἀποστόλων εὐτόνῃ κεχρημένων δρόμῳ, καὶ ἀκαμπτεῖ τῇ ψυχῇ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ὀπλιζομένων, Μάρκος ὡς ἄνθρωπος νερικήσας, καὶ μὴ εὐτονῶν πρὸς τὸν δρόμον τὸν τοσοῦτον, καὶ πρὸς τοὺς ἐν ἐκάστῃ πόλει ἀνακύπτοντας ἀγῶνας καὶ κινδύνους, ἀποταξάμενος τῷ δρόμῳ τῶν ἀποστόλων, ἐπατήληεν εἰς τὴν Παλαιστίνην, ὡς Χριστὸν ἀρνησάμενος. ἀλλὰ τὸν δρόμον τὸν πολὺν καὶ βαρὺν παραιτησάμενος. Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας καρπῶν εὐσεβείας γέμοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι τὴν ἐν Ἱερουσολύμοις ἐπικλησίαν, τοὺς πόρους οὐχὶ ἀπαγορεύειν ἐβουλεύσαντο οὐδαμῶς. Τῶν ἰδῶν οὖν πάντων ἐκινουμένων τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν, ὁ Μάρκος λυπηθεὶς C ἐπλήγη τὴν ψυχὴν, καὶ ἰσως ἐνενόησε λέγων, ὅτι εἰ ἤμην κοινωνὸς τῶν πόνων, ἐγενόμην ἂν ἄρτι καὶ κοινωνὸς τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐβουλεύσατο τοῖς ἀποστόλοις συνελθεῖν εἰς τὸ κήρυγμα. Ὁ οὖν Βαρνάβας μετανοήσας αὐτὸν ἐδέξατο, ὁ δὲ Παῦλος ἐφιλονεῖται καὶ εἰλεγε, Τὸν μὴ συνελθόντα ἡμῖν εἰς τὸ ἔργον Κυρίου, οὐ δεῖ συμπαραλαμβάνειν. Ἡ οὖν στάσις δικαιοσύνης ἦν, οὐ θυμοῦ. Ὁ μὲν γὰρ Παῦλος ἐζητεῖ τὸ δίκαιον, ὁ δὲ Βαρνάβας τὸ φιλόφρονον. Συνῆν τοίνυν ὁ Μάρκος τῷ Βαρνάβᾳ σπουδάζων καὶ τρέχων, ὁ δὲ Παῦλος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παρήγγειλε μὴ δεχθῆναι τὸν Μάρκον, οὐκ ἵνα λυπηθῇ, ἀλλ' ἵνα σπουδαιότερον ποιήσῃ. Ὡς δὲ εἶδεν ὁ Παῦλος προλαβόντα τὴν σπουδὴν τὸν Μάρκον καὶ ἀπολογησάμενον διὰ τῶν δευτέρων, ἄρχεται αὐτὸν D παρατίθεσθαι, καὶ φασίν: « Ἀσπάσεται ὑμᾶς Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολὰς, ἐὰν εἴθῃ ἐδέξασθε αὐτόν. »

« Ἐγένετο οὖν παροξυσμὸς ὥστε ἀποχωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, τὸν τε Βαρνάβαν παραλαβόντα τὸν Μάρκον ἐκπέμψαι εἰς Κύπρον. Παῦλος δὲ ἐκπέμψαμενος Σίλαν, ἐξῆλθε, παραδοθεὶς τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν. Διήρχετο δὲ τὴν Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἐπιστηρίζων τὰς Ἐκκλησίας. »

Παροξυσμὸς, φασίν, ἐγένετο, οὐκ ἔχθρα, οὐδὲ φιλονεικία. Τοσοῦτον δὲ ἔχυσεν ὁ παροξυσμὸς, ὥστε

¹⁴ Coloss. iv, 10.

χωρίζαι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων· εἰκότως· ὅπερ ἕκαστος ὁπίσθεον εἶναι λυσitelēs, τοῦτο μετὰ ταῦτα προσήκατο διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον κοινωνίαν. Δοκεῖ δὲ κατὰ σύνεσιν γέγενῆσθαι ὁ χωρισμὸς, καὶ πρὸς ἀλλήλους εἰπεῖν, ὅτι Ἐπειδὴ ἐγὼ βούλομαι, σὺ δὲ οὐ βούλει, ἵνα μὴ μαχώμεθα, διανεμώμεθα τοὺς τόπους. Ὡστε πάνυ εἰκοντες ἀλλήλοις τοῦτο ἐποίουν. Ἐδοῦλετο γὰρ τεῖναι τὸ Παύλου ὁ Βαρνάβας, δι' ὃ καὶ ἀνεχώρησεν. Ὅμως δὲ καὶ ἐν τοῖς προφήταις τοῦτο εὐρίσκωμεν, καὶ γνώμας διαφόρους, καὶ διάφορα ἦθη· οἷος ὁ Ἠλίας αὐστηρὸς, ὁ Μωσῆς πρὸς· οὗτοι δὲ καὶ ἐν ταῦτα σφοδρότερός ἐστιν ὁ Παῦλος τοῦ Βαρνάβα. Πάνυ δὲ ὤφειλε τὸν Μάρκον ἡ μάχη αὐτῇ. Τὸ μὲν γὰρ Παύλου φοβερὸν ἐπέστρεφεν αὐτὸν, τὸ δὲ Βαρνάβα χρηστὸν ἐποίει μηκέτι ἀπολεισθῆναι. Ὡστε μάχονται μὲν, πρὸς ἐν δὲ τέλος ἀπαντὰ τὸ κέρδος. Καὶ γὰρ Παῦλον ὁρῶν αἰρούμενον ἀποστῆναι, πάνυ ἐφοβήθη καὶ κατέγνω αὐτοῦ, καὶ Βαρνάβαν ὁρῶν οὕτως αὐτοῦ ἀνεχόμενον, πάνυ ἂν αὐτὸν ἐβίλησε. Καὶ διωροῦντο ὁ μαθητὴς διὰ τῆς μάχης τῶν διδασκάλων, τοσούτον ἀπείχε τοῦ σκανδαλισθῆναι. Ὡς γὰρ εἶδεν αὐτὸν οὕτως ἐκδηθίντα διὰ τὴν ῥέθυμίαν ὑπὸ τοῦ Παύλου, ἔσπευδε τῇ προθυμίᾳ ἐν τῷ δευτέρῳ δρόμῳ καλύψαι τὴν προτίραν νοθείαν, πάνυ ὤφελῃθαις ἀπὸ τῆς ἀκριθείας τοῦ Παύλου. Τί οὖν; ἐχθροὶ ἀνεχώρησαν; Μὴ γένοιτο! Ὅτι ἢ οὐ γέγονεν ἐχθρα τοῖς ἀποστόλοις, δεξινοῦνται πανταχοῦ μετὰ τοῦτο Βαρνάβας πολλῶν ἐγκωμίων ἀπολαύων παρὰ Παύλου ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ.

Περὶ κατηχήσεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατὰ ἀποκάλυψιν ἀγγελίας Παύλου εἰς Μακεδονίαν· ἐν ᾧ περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας τινὸς γυναικὸς Λυδίας· περὶ ἰσχύος τῆς πνεύμα πύθωρος ἐχούσης παιδίσκης, δι' ἣν τὸν Παῦλον καθεῖραν ὁ δεσπότης. Περὶ τοῦ συμβάντος ἐκείνῃ σιτισμοῦ καὶ θυμῶτος, καὶ ὅπως πιστεύσας ὁ εἰρηκοφύλαξ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐβαπτίσθη παραχρῆμα παρ' αὐτοῦ. Ἐν παρακλήσει τας ἐξηλθόντες ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου τότε οἱ ἀπὸ στολῶν.

Κατήντησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν καὶ ἰδοὺ μαθητὴς τις ἦν ἐκεῖ ὀνόματι Τιμόθεος, υἱὸς γυναικὸς τινος Ἰουδαίας πιστῆς, πατὴρ δὲ Ἑλλήνων, ὃς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστραις καὶ Ἰκονίᾳ δόξαντων. Τοῦτον ἠθέλησεν ὁ Παῦλος σὺν αὐτῷ ἐξελθεῖν. Καὶ λαθὼν περιέτμεν αὐτὸν διὰ τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκεῖνοις· ἥδιστα γὰρ ἅπαντες τὸν πατέρα αὐτοῦ ὅτι Ἑλληνα ὀπῆρχεν. Ὡς δὲ διαπορεύοντο τὰς πόλεις, παρεδίδουν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ πρεσβυτέρων τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι ἐστειροῦντο, τῇ πίστει, καὶ ἐπερίσσευσεν τῷ ἀριθμῷ καὶ ἡμέραν.

Δόγματα· κέκληκε τὴν ἀποχὴν τῶν εἰδωλοθύτων, πορνείας τε καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ· ἀπερ εἰς κανονικῆς ζωῆς ὁρμὴ διατύπωσιν. Ταῦτα γὰρ

ret eos a se invicem; et jere optimo, quod quique utile esse ducebat, hoc postmodum communicatione erga illum comprobavit. Videntur autem duce quoque prudentia hanc fecisse separationem, et ad se invicem dixisse: Quoniam ego hoc volo, tu autem non vis, ne pugnemus, locis potius separemur. Idque faciebant tanquam plurimum invicem cedentes. Volebat enim Barnabas ut Pauli sententia staret, propter quod etiam separatus est. Attamen hoc in prophetis quoque reperimus quod diversas habuerint sententias moresque diversos: veluti Elias austerus fuit, Moses autem mansuetus: ita sane et hoc loco Paulus vehementior est Barnaba. Hæc vero contentio plurimum Marco profuit. Si quidem Pauli terror ipsum convertebat: Barnabæ autem benignitas efficiebat ne amplius relinqueretur, aut ille discederet. Itaque contendunt quidem: attamen in unum finem lucrum occurrit. Etiam videns Paulum eligentem potius separari quam ipsum assumere, admodum timuit seseque condemnari: videns autem Barnabam adeo se contententem, vehementer eum dilexit: et emendabatur discipulus contentione præceptorum, tantum abfuit ut offendiculum inde susciperet. Cum enim videret se ob segnitiam ita rejectum a Paulo, secundo cursu studuit per diligentiam tegere priorem inertiam, adjutus plurimum Pauli asperitate. Quid ergo? inimicini segregati sunt? Absit! Quod autem nec inimicitia inter apostolos contigerit, postmodum ostenditur, dum ubique Barnabas multis encomiis a Paulo in epistolis extollitur.

128 CAPUT XXIV.

De instructione Timothei, et Pauli in Macedoniam juxta revelationem emissionis: in quo narratur de fide ac salute cujusdam mulieris Lydia; de salute puellæ habentis spiritum divinatorem, propter quam domini incluserant Paulum in carcerem. De terramotu ac miraculo quod ibi contigit, et quomodo custos carceris cum credidisset in ipsa nocte, repente cum universa familia baptizatus est. Quod rogati exierint tunc de carcere apostoli.

XVI, 1-5. « Pervenit autem Derben ac Lystram: et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris cujusdam Judææ fidelis, cæterum patre Græco. Huic testimonium bonum reddebant qui Lystris erant et Iconii fratres. Hunc voluit Paulus secum proficisci: et assumptum circumcidit eum propter Judæos, qui erant in illis locis. Noverant enim omnes quod pater ejus esset Græcus. Cum autem pertransirent civitates, tradebant eis servanda decreta quæ ordinata erant ab apostolis ac presbyteris qui erant Jerosolymis. Itaque Ecclesiæ confirmabantur fide, et abundabant numero quotidie. »

« Tradebant eis servanda decreta. » Pnta abstinerere ab idolothytis, id est cibis qui fuissent simulacris immolati, a scortatione, sanguine et suffocato:

quæ regularis vite informationem respiciunt : hæc A βίον ρυθμίζει σώφρονα, καὶ λογικοὺς ἀνθρώπους ποιοῦντα.

XVI, 6-8. « Cumque, peragrassent Phrygiam et Galaticam **129** regionem, ac prohibiti essent a Spiritu sancto ne verbum in Asiam disseminarent, profecti in Mysiam tentabant ire in Bithyniam, et non permisit eos Spiritus. Ubi autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem. »

In Asia et Bithynia vetat Spiritus ne verbum disseminent apostoli, præscius hæresim eorum qui spiritum impugnarent dominaturam illis qui ibi degenerant.

XVI, 8. « Et visio per noctem ostensa est Paulo. Vir quidam Macedo stabat deprecans eum ac dicens : Profectus in Macedoniam esto nobis auxilio. »

Non jam per angelum, sicut Philippus et Cornelius, sed per visionem humanis instruitur. Nam ubi facilius erat persuasio, more magis humano : ubi vero multa vi opus erat, magis divino modo fiebat apparitio. Quoniam enim ascisciebatur solum ut prædicaret, ad hoc per somnium ei apparet ; ubi vero prædicare non perivittebatur, ad hoc revelatur Spiritus sanctus. Profecti, inquit, in Mysiam tentabant etiam ire in Bithyniam, et non permisi eos Spiritus. Jam enim non operabatur Spiritus quæ facilia erant, sed satis ad hoc erat vel somnium.

XVI, 9. « Ut autem visum vidit, statim quæsimus proficisci in Macedoniam, certi facti quod vocasset nos Dominus ad evangelizandum eis. Cum igitur a Troade solissemus, recto cursu venimus Samothracem, et postero die Neapolim, et inde Philippus quæ est prima partis Macedoniarum civitas colonia. In ea autem urbe diebus aliquot commorabimur. »

Sciendum in his civitatibus una cum Paulo fuisse et Lucam : ut ex his apparet quibus suam personam simul complectitur, dicens : Quæsimus, recto cursu venimus, aliæque similia.

XVI, 13-15. « Et die Sabbatorum egressi sumus ex civitate juxta flumen, ubi moris erat fieri præcationem : sedentesque loquebamur mulieribus quæ convenerant. Et quædam mulier nomine Lydia purpurarum venditrix civitatis Thyatirorum colens Deum audivit, cujus Dominus aperuit cor, **130** ut intenderet his quæ a Paulo dicebantur. Cumque baptizata esset una cum familia sua, deprecata est, dicens : Si judicastis me fidelem Domino esse, ingressi domum meam, in ea manete. Et adiecit nos. »

Non solum ubi synagoga erat, sed etiam foris precabantur, tanquam locum aliquem ad hoc separantes, nempe Judæi nimium corporalibus dediti. Ant potius quoniam ob Judæorum paucitatem non

« Αἰδελόντες δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν, καλοῦντες ἑκὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐλάττωσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἀλθόντες κατὰ τὴν Μυσίαν, ἐπιείραζον κατὰ τὴν Βιθυνίαν πορεύεσθαι, καὶ οὐκ εἴσαν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα. Παραλθόντες δὲ τὴν Μυσίαν κατέβησαν εἰς Τροάδα. »

Ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ κωλύει τὸ Πνεῦμα λαλῆσαι τὸν λόγον τοῦς ἀποστόλους, προγινώσκων τὴν τῶν πνευματομαχῶν αἵρεσιν χορηγεῖν.

Καὶ δράμα διὰ τῆς νυκτὸς ὤφθη τῷ Παύλῳ. Ἄνθρωπος ἦν Μακεδὼν ἐστὼς, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων, Διαβὰς εἰς Μακεδονίαν βοηθήσον ἡμῖν. »

Οὐκ ἔτι δι' ἀγγέλου καθάπερ Φίλιππος ἢ Κορνήλιος, ἀλλὰ δι' ὁράματος φαίνεται αὐτῷ ἀνθρωπινώτερον. Ἐνθα γὰρ εὐκολον τὸ πεισθῆναι, ἀνθρωπινώτερον ἔνθα δὲ πολλὴ βία, θεϊότερον. Ἐπειδὴ γὰρ κηρύττει μόνον ἐπὶ γῆτο, εἰς τοῦτο, ὄναρ φαίνεται αὐτῷ. Ὁ κηρύττει δὲ οὐκ ἡνείκετο, εἰς τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποκαλύπτει. Ἐλθόντες γὰρ, φησὶ, κατὰ τὴν Μυσίαν ἐπιείρασαν καὶ κατὰ τὴν Βιθυνίαν πορεύεσθαι, καὶ οὐκ εἴσαν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ δὴ καὶ τὰ εὐκόλα τὸ Πνεῦμα εἰργάζετο, ἀλλ' ἔρχει καὶ ὄναρ.

Ὡς δὲ τὸ δράμα εἶδεν, εὐθέως ἐζητήσαμεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν Μακεδονίαν, συμερίζοντες, ὅτι προσέκλῃται ἡμᾶς ὁ Κύριος εὐαγγελίσασθαι αὐτοὺς. Ἀναχθέντες οὖν ἀπὸ τῆς Τρωάδος εὐθεὶς ἐμήσαμεν εἰς Σαμοθράκην, τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς Νεάπολιν, ἐκείθεν τε εἰς Φιλίππους, ἥτις ἐστὶ πρώτη τῆς μεριδὸς τῆς Μακεδονίας πόλις Κοινωνία. Ἦσαν δὲ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει διατρίβοντες ἡμέρας τινάς. »

Σημειωτέον ὅτι σὺν τῷ Παύλῳ ἦν ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις καὶ ὁ Λουκᾶς, ὡς ἐξ ὧν καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ συμπαραλαμβάνει, λέγων, Ἐζητήσαμεν, ἐβουλομήσαμεν, καὶ τὰ ὁμοία.

Τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως, παρὰ πρταμὸν, οὐ ἐνομιζέτο προσεῖναι εἶναι καὶ καθίσαντες ἐλάλομεν ταῖς συνελθούσαις γυναῖξι. Καὶ τις γυνὴ ὀνόματι Λυδία πορροσκώδης πόλεως Θυστιφρών, σεβομένη τὸν θεὸν ἤκουσεν. Ἦς ὁ Κύριος διήκoiε τὴν καρδίαν, προσέχειν τοῖς λαλοῦμένοις ὅπὸ τοῦ Παύλου. Ὡς δὲ ἐδωκεῖσθαι καὶ ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκάλει λέγουσα, Εἰ κεκρίκατέ με πιστὴν τῷ Κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκόν μου μένατε. Καὶ παρέβιασεν ἡμᾶς. »

Ὁ δὲ μόνον ἔνθα συναγωγὴ ἦν, ἀλλὰ καὶ ἔξω τῷ χοντο, ὥστερ τιπὸν τινα ἀπορίζοντες, ὅτε σωματικώτεροι ὄντες οἱ Ἰουδαῖοι. Ἡ μᾶλλον μὴ ὁ σῆς ἐκτὸς συναγωγῆς διὰ τὸ σπάνιον, παρὰ τὸν πα-

ταμὸν ἔξω τῆς πόλεως λάβει συνήγοντο, οἱ δὲ θέν A erat ibi synagoga, juxta flumen extra civitatem

θεοσεβεῖς. Νεάπολιν δὲ τὴν νῦν Χριστόπολιν λέγει. clam congr gabantur, qui videlicet Deum colebant.

Neapolim autem dicit quæ nunc Christopolis appel-
latur.

• Ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχὴν,
• παιδείαν τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος, ἀπαντή-
• σαι ἡμῖν, ἥτις ἐργασίαν πολλὴν παρέιχε τοῖς κυ-
• ροῖς αὐτῆς μαντευομένη. Αὕτη κατακολουθήσασα
• τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν ἔκραξεν λέγουσα· Οἱ τοῖς οἱ
• ἄνθρωποι δούλοι τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν,
• οἵτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας.
• Τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διακονηθεῖς
• δὲ ὁ Παῦλος καὶ ἐπιστρέψας, τῷ πνεύματι εἶπε,
• Παραγγέλλω σοι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ
• ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς. Καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ.
• Ἰδόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἑλπίς
• τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενοι τὸν Παῦλον
• καὶ τὸν Σίλαν, ἔλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοῖς
• ἀρχόντας. Καὶ παραγαγόντες αὐτοὺς τοῖς στρα-
• τήγαις, εἶπον· Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν
• ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καὶ κατ-
• ἀγγέλλουσιν ἔθνη, ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραβέ-
• χεσθαι οὐδὲ ποιεῖν· Ῥωμαῖοι οὖτοι. Καὶ συνεκίστη
• ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν. Καὶ οἱ στρατηγοὶ περιβόη-
• σαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια ἐκέλευον ραβδίζειν. Πολ-
• λά· τε ἐπιθέντες αὐτοῖς κληγὰς, ἔβαλον εἰς φυλα-
• κήν, παραγγελλάντες τῷ δεσμοφύλακι ἀσφαλῶς
• τηρεῖν αὐτούς. Ὅς παραγγέλλαν τοιαύτην εὐθύως
• ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ τοὺς
• πόδας αὐτῶν ἡσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον. Κατὰ δὲ τὸ
• μισανύκτιον Παῦλος καὶ Σίλας προσευχόμενοι
• ὤρουν τὸν θεόν· ἐπηκράνουν δὲ αὐτῶν οἱ δαίμο-
• αι.

Λέγεται ἡ Πυθία αὕτη γυνὴ τις οὖσα ἐπιλαθῆσθαι
τῷ τρίποδι τοῦ Ἀπόλλωνος, διαίρουσά τὰ σκέλη,
ἐλθ' οὕτως πνεῦμα πονηρὸν κάτωθεν ἀναδεδόμενον
καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς διαδύμενον μυρίαν,
πληροῦν τὴν γυναῖκα τῆς μανίας, καὶ ταύτην τὰς
τρίκλας λύουσιν λοιπὸν βακχεύεσθαι τε καὶ ἄρρον
τοῦ στόματος ἀφίναί, καὶ οὕτω· ἐν παροϊνῇ γενο-
μένην τὰ τῆς· μανίας φθέγγεσθαι ῥήματα. Τί ὀηκοτε
καὶ ὁ δαίμων ταῦτα ἐφθέγγετο· Ἐδοῦστο λοιπὸν
ἀξιοπιστὸν ἑαυτὸν ποιεῖν. Εἰ γὰρ προσήκατο αὐτοῦ
τὴν μαρτυρίαν ὁ Παῦλος, πολλοὺς ἂν καὶ τῶν πι-
στῶν ἠπάτησεν, ἅτε ὅτ' ἐκείνου δεχθείς. Διὰ τοῦτο
ἀνίχεται καθ' ἑαυτοῦ εἰπεῖν ἵνα στήσῃ τὰ ὑπὲρ
αὐτοῦ. Καὶ αὐτὸς συγκαταβάσει κέχρηται πρὸς τὴν
ἀπόλειαν. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον οὐ προσήκατο Παῦ-
λος, ἀλλὰ διέπυσεν οὐ βουλόμενος· ἀπλῶς ἐπιβρί-
πτειν τοῖς σημεῖοις. Ὅς δὲ ἐπίμενε τοῦτο ποιῶν,
καὶ τὸ ἔργον ἰδεῖσθαι, τότε ἐκέλευσεν αὐτὸν ἐξελθεῖν.
Διακονηθεὶς γάρ, φησὶν ὁ Παῦλος, τούτῳσι κινήσεις
καὶ ἄνθησι, καὶ ἀληθῇ λέγουσαν ἐπιστομίαν, ἐκί-
λευσεν ἐξελθεῖν ἐξ αὐτῆς τὸ δαιμόνιον, διδάσκων
ἡμᾶς, μὴδὲ τῇ ἀληθείᾳ συνηγορεῖν προσποιουμένους
διγχεσθαι δαίμονας, ἀλλὰ πᾶσαν αὐτοῖς ἀποτειχίσεν
πλάνης ὁδὸν, καὶ ἀποφράττειν πρὸς τὰ παρ' αὐτῶν
πάντα, τὴν ἀκοήν.

• Ἀφνω δὲ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευ-
• θῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμοτηρίου· ἀνέψυχθον

XVI, 16-25. • Contigit autem cum iremus ad
• precationem ut puella quædam habens spiritum
• Pythonis occurreret nobis, quæ quæstuum ma-
• gnum præstabat dominis suis divinando. Hæc
• subsecuta Paulum ac nos, clamabat, dicens :
• Isti homines servi Dei summi sunt, qui annuntiant
• vobis viam salutis. Id autem faciebat ad multos
• dies. Paulus vero ægre ferens et conversus, dixit
• ad spiritum : Præcipio tibi per nomen Jesu Chri-
• sti ut ex eas ab ea. Et exiit eadem hora. Videntes
• autem domini ejus quod abisset spes quæstus
• sui, apprehensum Paulum et Silam traxerunt in
• forum ad principes, et offerentes magistrati-
• bus, dixerunt : Hi homines conturbant civitatem
• nostram cum sint Judæi, et annuntiant instituta
• quæ non licet nobis auscipere neque servare, cum
• simus Romani. Concurratque turba adversus eos :
• et magistratus scissis vestibus suis jusserunt eos
• virgis cædi. Cumque multas plagas eis imposui-
• sent, conjecerunt eos in carcerem, præcipientes
• custodi carceris ut diligenter servaret eos. Qui
• præcepto hujusmodi accepto conjecit eos in
• interiorum carcerem, pedesque eorum strinxit
• ligno. Media autem nocte Paulus ac Silas lauda-
• bant Deum : et auscultabant eos qui vincti
• erant.

Pythia dicitur mulier quæpiam quæ insidere solet
tripodi Apollinis divaricatis cruribus, deinde hoc
modo spiritus pravus 131 inferne as- cendens, et per
partes ejus genitales transiens, mulierem insaniam
replebat, et hanc solutis crinibus sub hæc bac-
chari, spumamque ore cogebat emittere, et ita in
debacchatione constitutam, insaniam verba proferre.
Verum quare et hæc demon loquebatur? Volebat
in posterum fide dignam facere suum testimonium.
Si enim Paulus illud admisisset, multos sane etiam
erudentium fefellisset, tanquam ab illo susceptus.
Propterea patitur ea dici quæ contra se faciunt quo
sua statuat : et illa sui demissione ad aliorum per-
ditionem utilis. Paulus itaque initio non quidem
admisit, sed contempsit nolens tenere ad signa
prosilire. Verum cum hoc faciendo perseveraret,
negotiumque ipsi faceretur, tunc cum jussit egredi,
dixit, inquit, Paulus, hoc est commotio
et molestia affectus, obserato ore etiam vera di-
centi, jussit demoniam ab ea egredi : docens nos
et neque prætextu ferendi patrociniū vestiti
dæmones suscipiamus, sed omnem fraudis viam
illis præcludamus, et ad omnia quæ illorum sunt,
aures obturemus.

XVI, 26. • Repente vero tremotus factus est
• magnus, adeo ut concuterentur fundamenta car-

« ceria, ac protinus aperta sunt omnia ostia, cun-
« tiorumque vincula soluta sunt. »

Terramotus factus est tantus ut carceris custo-
dem expergeret: ostia vero aperta sunt, ut so-
ctum admiraretur et crederet. Neque enim hæc ad
ostentationem facta sunt, sed ad salutem. Hæc au-
tem non viderunt qui vincti erant, nam ita certe
omnes fugissent.

XVI, 27-30. « Experrectus autem custos carce-
« ris cum videret januas carceris apertas, evaginato
« gladio seipsum interfectorus erat, existimans
« aufugisse vinctos. Clamavit autem Paulus voce
« magna, dicens: Ne quid feceris tibi ipsi mali,
« universi enim hic sumus. Postulato itaque lu-
« mine accurrit, et tremefactus accidit Paulo et
« Silæ ad pedes, illisque foras productis ait, Do-
« mini, quid me oportet facere quo salvus sim? At
« illi dixerunt: Crede in Dominum Jesum, et sal-
«vus eris tu ac domus tua. 132 Et locuti sunt ei
« verbum Domini, omnibusque, qui erant in domo
« ejus. Et assumptis ipsis ea noctis hora, abluit
« plagas: et baptizatus est ipse omnesque dome-
« stici ejus continuo. Et cum eos perduxisset in
« domum suam, apposuit eis mensam ac lætatus
« est, quod cum universa familia credidisset Deo.
« Cumque dies ortus est, miserunt magistratus li-
« ctiores qui dicerent: Dimitte homines illos. Nun-
« tiavit autem castos carceris verba hæc Paulo:
« Miserunt magistratus ut dimittamini. Nunc igitur
« egressi ite in pace. »

« Experrectus custos carceris. » Hic est Stephe-
nas 17 cujus meminit Paulus priore ad Corinthios
Epistola.

XVI, 37-40. « Paulus autem dixit ad eos: Cæsos
« nos publicem indicta causa, cum simus Romani,
« conjecerunt in carcerem, et nunc occulte nos
« ejiciunt? Non profecto, sed veniant ipsi ac nos
« educant. Nuntiaverunt autem lictores magistrati-
« bus verba hæc. Timueruntque audito quod Ro-
« mani essent. Et venientes deprecati sunt eos,
« eductosque rogabant ut egredierentur civitatem.
« Egressi autem e carcere introierunt ad Lydiam,
« visisque fratribus consolati sunt eos, et profecti
« sunt. »

« Cæsos nos publice. » Duplicem ostendit expo-
sitionem, cum ait: Cæsos ergo nos publice, etc.
quia et Romanos, et indicta causa et publice. Et-
enim dispensatorie humanas rationes frequenter
commisiscitur, ne tanquam judicio damnatus vi-
deretur esse dimissus, aut sicut is qui deliquisset,
et ne res attribueretur beneficio ipsorum. Sciens
etiam quod oporteat principibus ac potestatibus
esse subiectos, vocabat seipsum Romanum. For-
tassis enim omnem terram, etiam Judæam, Roma-
norum imperator obtinebat. Nam et ipsi pendebant
tributa Cæsari: non adjicientes principatum ac

« τε παραρχήμα αὶ θύραι παῖσαι, καὶ πάντων τῶν
« δεσμῶν ἀνέστη. »

Ὁ σεισμός γέγονεν ὥστε ἀφυπνισθῆναι τὸν δεσμο-
φύλακα· αἱ θύραι δὲ ἀνεψήθησαν ὥστε θαυμάσαι τὴν
γεγονός· καὶ πιστεῦσαι· οὐ γὰρ πρὸς ἐπίδειξιν ταῦτα
ἐγένετο, ἀλλὰ πρὸς σωτηρίαν. Ταῦτα δὲ οἱ δεσμῶται
οὐκ ἑώραν· ἥ γὰρ ἂν ἐφυγον ἅπαντες.

« Ἐξυπνός δὲ γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἰδὼν
« ἀνεψήγμεναι τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, σπασάμενος
« μάχαιραν ἐμάλLEN ἑαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίζων ἐκπι-
« φευγῆναι τοὺς δεσμίους. Ἐφώνησε δὲ φωνῇ μεγά-
« λῃ ὁ Παῦλος, λέγων· Μηδὲν πράξεις σεαυτῷ κα-
« κόν· ἅπαντες γὰρ ἴσμεν ἐνθάδε. Αἰτήσας δὲ φῶτα
« εἰσεπήδησε, καὶ ἐντρομος γενόμενος προσέειπε
« τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σιλᾷ· καὶ προαγαγὼν αὐτοὺς
« ἔξω, ἔφη· Κύριοι, τί με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ;
« Οἱ δὲ εἶπον· Πιστεύσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν,
« καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου. Καὶ ἐλάλησαν αὐ-
« τῷ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ
« οἰκίᾳ αὐτοῦ. Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ
« ὥρᾳ τῆς νυκτὸς, ἐλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν, καὶ
« ἐβαπτίσθη αὐτὸς, καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες παραρχή-
« μα. Ἀγαγὼν τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ,
« παρέθηκε τραπέζαν, καὶ ἠγαλλιάτο, πανοικί π-
« πιστευκῶς τῷ θεῷ. Ἡμέρας δὲ γενομένης, ἀ-
« ἐστείλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς βαδιστικούς, λέγοντες
« Ἀπολύσον τοὺς ἀνθρώπους· ἐκίλευ. Ἀπήγγειλε δὲ
« ὁ δεσμοφύλαξ τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν Παῦ-
« λον, ὅτι ἀπεστάλκασιν οἱ στρατηγοὶ ἵνα ἀπολυ-
« θῇτε. Νῦν οὖν ἐξελθόντες πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ. »

« Ἐξυπνός γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ. » Οὗτός ἐστιν
ὁ Στεφανᾶς, οὗ μνημονεύει Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κο-
ρινθίους πρώτῃ.

« Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς· Δείραντες ἡμᾶς
« δημοσίᾳ ἀκατακρίτους, ἀνθρώπους Ῥωμαίους
« ὑπάρχοντας, ἔλαβον εἰς φυλακὴν, καὶ νῦν λάθρα
« ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν; Οὐ γὰρ, ἀλλὰ ἐλθόντες αὐτοὶ
« ἐξαγαγέτωσαν. Ἀνήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ
« βαδιστικοὶ τὰ βήματα ταῦτα. Καὶ ἐπεσθῆσαν,
« ἀκούσαντες· ὅτι Ῥωμαῖοί εἰσι. Καὶ ἐλθόντες παρ-
« ἐκάλεσαν αὐτοὺς, καὶ ἐξαγαγόντες πρώτων ἐξή-
« θειν τῆς πόλεως. Ἐξελθόντες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς
« εἰσῆλθον εἰς τὴν Λυδίαν, καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελ-
« φούς παρεκάλεσαν αὐτοὺς καὶ ἐξῆλθον. »

« Δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ. » Δείκνυσσι διπλοῦν ἐν
ἐγκληματι, εἰπὼν· Δείραντες οὖν ἡμᾶς δημοσίᾳ, καὶ
τὰ εἴη, ὅτι καὶ Ῥωμαῖους, καὶ ἀκατακρίτους, καὶ
δημοσίᾳ. Καὶ ἀνθρώπινα γὰρ κατεσκευάσθη διὰ τὴν
οἰκονομίαν πολλάκις, ἵνα μὴ δόξῃ ὡς κατὰ δικαιο-
σύνην ἀπολύεσθαι καὶ ὡς ἡμαρτηκός, καὶ ἵνα μὴ τῆς χά-
ριτος αὐτῶν ᾖ τὸ πρᾶγμα. Καὶ εἰδὼς ὅτι δεῖ ἀρχαί
καὶ ἐξουσίαι ὑποτάσσεσθαι, ἐκάλει ἑαυτὸν Ῥω-
μαῖον. Σχεδὸν γὰρ πάσης τῆς γῆς καὶ αὐτῆς τῆς
Ἰουδαίας ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐκράτει. Ὡς οὖν
καὶ φόρον ἐτίλουν Καίσαρι, μὴ ἀποσιμῆμενοι τὴν
ἀρχὴν καὶ δεσποτείαν τὴν Ῥωμαϊκὴν, ὥσπερ οἱ λοι-

ποὶ Ἰουδαῖοι φρεναπατώντας ἑαυτοὺς, οἵτινες τὸν μὲν θεὸν μόνον εἰσὺν ἴδιον βασιλεῖα οὐ μὴν ἀνθρώπων, ἔργοις δὲ αὐτοῖς ὡς ὑποταγεῖς οἰκείται φόρον ἐτίθουν, τὸ μὲν ὄνομα ἀρνούμενοι, ἔργοις δὲ υποκαίμενοι· οὗς καὶ ἐπὶ ῥήσεν Οὐεσπασιανὸς ὡς μὴ ὑποτασσόμενους.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ΄.

Περὶ στάσεως γενομένης ἐν Θεσσαλονικῇ κηρύγματος ἐνεκεν, φυγῆς τε Παύλου εἰς Βέροιαν, καὶ αὖθις εἰς Ἀθήνας.

« Διοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Ἀπολλωνίαν, ἦλθον εἰς Θεσσαλονικίην, ὅπου ἦν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων, κατὰ δὲ τὸ εἰσὼδες τῷ Παύλῳ, εἰσῆλθε πρὸς αὐτοὺς. Καὶ ἐπὶ Σάββατα τρία διελέγετο αὐτοῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν, διανοίγων καὶ παρατιθέμενος, ὅτι τὸν Χριστὸν ἔδει παθεῖν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν· καὶ ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς Τησοῦς, ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. »

Ἐπειδὴ οὗτοι πρὸς τὰ σημεῖα ἐναντίως, εἶχον, ὡς κλάνους· καὶ γόντας διαβάλλοντες, ὤδε ἀπὸ τῶν Γραφῶν πείθεται, οὐκ ἔχων ταύτην τὴν ὑπόνοιαν.

« Καὶ τινες ἐξ αὐτῶν ἐπίσθησαν, καὶ προσεκληρώθησαν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ, τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων πολλὸν πλῆθος, γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγαι. Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων τινὰς ἀνδρας πονηροὺς, καὶ ὀχλοποιήσαντες, ἐθροῦσθον τὴν πόλιν· ἐπιστάντες τε τῇ οἰκίᾳ Ἰάσονος ἐξήλθον αὐτοὺς ἀγαγεῖν εἰς τὸν δῆμον. Μὴ εὐρόντες δὲ αὐτοὺς, ἔσυρον τὸν Ἰάσονα καὶ τινὰς ἀδελφούς· ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας βῶντες, ὅτι οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες, οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεσιιν, ἐως ὑποδίδεσθαι Ἰάσων. Καὶ οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογματῶν Καίσαρος πᾶσιν, βασιλέα λέγοντες ἕτερον εἶναι Ἰησοῦν. Ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα. Καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐτοὺς. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ τῆς νυκτὸς ἐξέπεμψαν τὸν τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βέρροϊαν. Οἵτινες παραγενόμενοι, εἰς τὴν συναγωγὴν ἀπήρσαν τῶν Ἰουδαίων. »

Σεβομένους Ἑλλήνας τοὺς ἐξ Ἰουδαίων μὲν ὄντας, Ἑλληνιστὰς δὲ φηγομένους καλεῖ, διὰ τὸ φυλάττειν τὸν νόμον· ἢ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων προσηλύτους, Ἰουδαίων ὑπάρχοντας.

« Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονικῇ, οἵτινες ἰδέξαντο τὴν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθήμεραν ἀνακρίνοντας τὰς Γραφάς, εἰ ἔχει ταῦτα οὕτως. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσημῶν, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι. Ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονικῆς Ἰουδαῖοι, ὅτι καὶ ἐν τῇ Βεβρόλῃ καταγγέλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἦλθον χίκαϊ σιλεύοντες τοὺς ὄχλους. »

« Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι. » Τὸ εὐγενέστεροι, ἀντὶ τοῦ, ἐπεικτεστεροι, φησὶν. Οὐκ ὡς ἄπιστοι δὲ

dominium Romanum, quemadmodum ceteri Judæi seipsos seducentes, qui Deum solum proprium Regem esse dicebant et non hominem: re tamen ipsa tanquam tributarii subditi pendebant tributa: nomen quidem abnegantes, re autem subiecti: quos etiam Vespasianus tanquam non subiectos expugnavit.

CAPUT XXV.

133 De seditione facta Thessalonica ob prædicationem, fugaque Pauli in Beroam, et inde in Athenas.

XVII, 1-3. « Cumque iter fecissent per Amphipolim et Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga Judæorum. Et juxta consuetudinem suam Paulus introivit ad eos: et per tria Sabbata disserebat eis ex Scripturis, aperiens, citatisque testimoniis comprobans oportuisse pati Christum et resurgere a mortuis, quodque hic esset Christus Jesus, quem ego, inquit, annuntio vobis. »

Quoniam hi signis adversabantur, calumniantes veluti seductores essent ac præstigiatores, hic a Scripturis persuadet, ut sic nulla haberi posset suspicio.

XVII, 4-10. « Et quidam ex eis crediderunt et adjuncti sunt Paulo et Silæ, ac religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariæ non paucæ. Zelo autem commoti Judæi increduli, assumptis etiam quibusdam circumforaneis viri malis, turbaque coacta concitaverunt civitatem, et urgentes domum Jasonis, quærabant eos producere ad populum. Cumque non invenissent eos, trahebant Jasonem et quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes: Illi qui terrarum orbem conturbaverunt, hoc quoque venerunt, quos clanculo excepit Jason, et hi omnes contra decreta Caesaris faciunt, regem alium dicentes esse Jesum. Concitaverunt autem turbam ac magistratos civitatis audientes eos. Et accepta satisfactione ab Jasono et a cæteris, dimiserunt eos. Fratres vero confestim per noctem emisunt **134** Paulum simul et Silam in Beroam. Qui cum advenissent, profecti sunt in synagogam Judæorum. »

Religiosos Græcos vocat eos, qui cum ex Judæis essent, Græce tamen loquebantur: religiosos autem eo quod legem servarent: aut proselytos Judæorum, qui ex Græcis erant.

XVII, 11-15. « Hi autem generosiores erant inter eos, qui debebant Thessalonica, qui sermonem susceperunt cum omni animi promptitudine, scrutantes quotidie Scripturas, an hæc ita se haberent. Et multi quidem crediderunt ex eis, et Græcæ mulieres honestæ virique non pauci. Ut autem cognoverunt Thessalonicenses Judæi, quod et Beroæ prædicationum esset a Paulo verbum Dei, venerunt etiam ibi commoventes turbas. »

Hi autem generosiores erant. Εὐγενέστεροι dicit volens significare æquiores. Hi vero non

tanquam increduli indagabant sive scrutabantur Scripturas (jam enim crediderant), sed tanquam expertes traditionis veterum prophetarum, et propterea fide robustiores effecti sunt, cum scrutarentur Scripturas ac invenirent veterum sermonibus consona esse opera dispensationis Domini in carne.

XVII, 14, 15. « Statimque tunc Paulum miserunt fratres, ut iret velut ad mare. Silas autem et Timotheus remanserunt ibi. Qui vero prosequerentur Paulum deduxerunt eum Athenas usque, et accepto mandato ad Silam ac Timotheum, ut quam celerrime venirent ad se, profecti sunt. »

Dispensatione quadam fugit hic Apostolus, non timore correptus, sed et prædicationem augere volens, et furorem eorum laborans extinguere.

135 CAPUT XXVI.

De scriptura, quæ super aram erat Athenis: et de docta Pauli prædicatione, ac ipsius pietate.

XVII, 16, 17. « Paulus autem cum Athenis eos expectaret, irritabatur spiritus ejus in ipso, cum videret idolorum cultui deditam civitatem. Dicebat itaque in synagoga cum Judæis et religiosis, et in foro quotidie cum his quos nactus fuisset. »

Παρωζύετο non hic iram dicit aut indignationem: longe enim ab ira et indignatione est gratia. Quid ergo est παρωζύετο? Hoc est, incitabatur, non ferebat, sed tabescebat: sicut etiam alibi ait: Facta est autem exacerbatio inter eos, etc.

XVII, 18. « Quidam autem Epicurei et Stoici philosophi conflictabantur cum eo, et quidam dicebant: Quid vult spermologus hic dicere? alii vero: Novorum dæmoniorum videtur annuntiator esse, quod Jesum et resurrectionem annuntiaret eis. »

Epicurei quidem casualiter et ex indivisibilibus omnia componi consueverant: Stoici vero corpus ac inflammationem. Quidam itaque de scientia superbientes, divinum Paulum stolidè irridebant, dicentes: Quidnam vult spermologus iste? Quoniam enim spermologus avicula parva est ac vilis, neque ad cibum neque ad ullam apta voluptatem, quæ abjecta in trivis semina solet colligere: idcirco viles homines sermoneque indignos spermologos vocabant. Item novorum dæmoniorum doctorem eum esse dicebant, quoniam Jesum ac resurrectionem annuntiabat. Siquidem resurrectionem deum quæpiam esse existimabant, ut qui etiam feminas colere solent: deos enim suos vocabant dæmonia.

136 XVII, 19-21. « Et apprehensum eum duxerunt ad Areopagum, dicentes: Possumusne scire, quæ sit ista nova, quæ a te refertur doctrina? nova siquidem ingeris auribus nostris. Volumus ergo scire quidnam velint hæc esse. Athenienses

οἱτοί ἀνέκρινον, ἥτοι ἐξηρεῖον τὰς Γραφάς (ἡ γὰρ ἦσαν πεπιστευκότες), ἀλλ' ὡς ἀμοιροί τῆς τῶν παλαιῶν προφητῶν παραδόσεως, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον πιστότεροι γινόμενοι, ἔρυσυνόντες τὰς Γραφάς, καὶ ἐύρυσκοντες τοῖς τῶν παλαιῶν λόγοις συνήκοντα τὰ περὶ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Κυρίου οἰκονομίας πράγματα.

« Εὐθὺς δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοί, παρεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Ὁ δὲ ἔμεινον ἐν τῇ Σίλᾳ καὶ ὁ Τιμόθεος ἐκεῖ. Οἱ δὲ καθιστῶντες τὸν Παῦλον ἤγαγον αὐτὸν εἰς Ἀθῆνας, καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ Τιμόθεον, ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσι πρὸς αὐτὸν, ἐξῆσαν. »

Οἰκονομικῶς ἐνταῦθα, οὐ δειλιῶν, ἔφυγεν ὁ Ἀπόστολος, ἀλλ' ὡς καὶ τὸ κήρυγμα ἀδείν βουλόμενος, καὶ τὸν θυμὸν αὐτῶν κατασβεῖναι πράγματι δυνάμενος.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ.

Περὶ τῆς ἐν Ἀθῆναις ἐπιθωμιῶν τραγῆς, φιλοσόφων τε κηρύγματος, καὶ εὐσεβείας Παύλου.

« Ἐν δὲ ταῖς Ἀθῆναις ἐκδεχομένον αὐτοὺς τοῦ Παύλου, παρωζύετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, θεωροῦντι κατεβωλὸν οὖσαν τὴν πόλιν. Διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σκευομένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. »

« Παρωζύετο. » Οὐκ ὀργὴν ἐνταῦθα φησιν, οὐδὲ ἀγανακτήσιν· ὀργῆς γὰρ καὶ ἀγανακτήσεως πόρρω τὸ χάρισμα. Τί οὖν ἐστὶ τὸ Παρωζύετο; ἀντὶ τοῦ διηγείρετο, οὐκ ἔφερεν, ἀλλ' ἐτήκετο, καθὰ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν, Ἐγένετο δὲ παροξισμὸς μεταβῆ αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς.

« Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικούρειων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ, καὶ τινες ἔλεγον· Τί ἂν θέλει ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; Οἱ δὲ Σέων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι, οἱ δὲ Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζετο. »

Οἱ μὲν Ἐπικούρειοι αὐτόματον καὶ ἐξ ἀτόμων δοξάζουσιν εἶναι τὸ πᾶν· οἱ δὲ Στωϊκοὶ σῶμα καὶ ἐκπύρωσιν. Τινὲς οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ γνώσει μέγα φρονούντες, ἀνοήτως ἐπιγελῶντες τὸν θεοπίσιον Παῦλον, Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος; ἔλεγον (ἐπεὶ δὴ γὰρ θρενὸν ἐστὶν ὁ σπερμολόγος βραχὺ καὶ εὐτελής, οὕτε πρὸς βρώσιν, οὕτε πρὸς τέρψιν ἐπιτήδειον, τὰ ἐν τοῖς τριόδοις ἐξριμμένα τῶν σπερμάτων εὐωδὸς συλλέγειν, τοὺς εὐτελεῖς καὶ οὐκ ἀξίους λόγου, σπερμολόγους ἐκάλουν)· καὶ ξένων δαιμονίων ἔφασκον αὐτὸν εἶναι διδασκαλόν, ἐπειδὴ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο. Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀνάστασιν θεὸν τινα εἶναι ἐνόμιζον, ὅτε εὐωδότες καὶ θηλειᾶς σέβειν· δαιμόνια γὰρ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἐκάλουν.

« Ἐπιλαβόμενοι τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἀρειαν πᾶγον ἤγαγον, λέγοντες· Δυνάμεθα γινῶναι τίς ἡ καὶνὴ αὐτῇ ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχὴ; ξενίζοντα γὰρ εἶς τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. Βουλόμεθα οὖν γινῶναι, τί ἂν ταῦτα εἶναι, Ἀθηναῖοι δὲ

πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ἔτιναι εἰς οὐδὲν ἕτερον ἢ ἡλικαίρουν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον.

Ἔγαγον αὐτὸν, φησὶν, ἐπὶ τὸν Ἀρείον πάγον, οὐχ ὥς τι μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε κολάσσεσθαι, ἔκθα αἱ φονικαὶ δίκαι. Ἀρείος δὲ πάγος ἐλέγετο ὁ τόπος, ἐπειδὴ ὁ Ἀρης, ὡς φασί, τῆς μοιχείας ἐκείσε δίκας ἔδωκε. Πάγος δὲ ὁ ὠχρὸς τόπος· ἐν γὰρ ὄχθῳ τιγὴν ἔκειντο τὰ δικαστήριον. Ὅθεν καὶ Πάγαρχοι καλοῦνται παρὰ τισιν οἱ τῶν τόπων ἡ κυμῶν ἀρχοντες.

Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου, ἔφη· Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεῖσθαι μουσετέρους. (2) ὁμῶς θεωρῶ. Διαρχόμενος γάρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὖρον καὶ βωμὸν, ἐν ᾧ ἐπιγέγραπτο, ΑΓΝΩΣΤΩ ΘΕῷ. Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν.

Δύο αἰτίας εἶναι λέγουσι τοῦ ἐπιγράφεσθαι Ἀθήνησιν τῷ βωμῷ, ΑΓΝΩΣΤΩ ΘΕῷ. Οἱ μὲν γὰρ φασιν, ὡς Φιλιππίδην ἔκπεψαν Ἀθηναῖοι πρὸς Ἀρχαϊδαμονίους· περὶ συμμαχίας, ἥνκα Πέρσαι ἐπιστράτευσαν τῇ Ἑλλάδι. Ἡ κατὰ τὸ Παρθένιον ὄρος Πανὸς φάσμα ἐντυχὼν ἥϊατο μὲν Ἀθηναίους ὡς ἀμειλύντας μὲν αὐτοῦ, ἄλλους δὲ θεοῦ θεραπεύοντας, καὶ βοηθεῖν ἐπιγγέλλετο. Νικησαντες οὖν, ἐκείνῳ τα ἀνέστησαν ναὸν, καὶ βωμὸν ἐκοδόμησαν. Καὶ ὡς φυλαττέμενοι μὴ τὸ αὐτὸ εἶ καὶ ἄλλοτε πειθεῖναι, παρέντες τινὰ θεὸν ἀγνωστον αὐτοῖς, ἀνέστησαν τὸν βωμὸν ἐκεῖνον ἐπιγράφαντες, ΑΓΝΩΣΤΩ ΘΕῷ, τοῦτο λέγοντες, ὅτι καὶ εἰ τις ἕτερος ἀγνοοῖται παρ' ἡμῶν, εἰς τιμὴν ἐκεῖνου οὗτος δὴ παρ' ἡμῶν ἐγγέρω, ὡς ἂν ἴσως ἡμῖν εἴη, εἴπερ ἀγνοούμενος μὴ θεραπεύοιτο. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὅτι λαίμυς κατέσχευε πάντα Ἀθήνησιν, καὶ εἰς τοσοῦτον αὐτοὺς ἐξέκωσεν, ὡς μὴδὲ τῶν λεπτοτάτων σινδόνων ἀνέχεσθαι. Τοῖς νομισομένοις οὖν αὐτῶν θεοὺς θεραπεύοντας οὐδὲν ἀπόναντο. Ἐννοήσαντες οὖν ὅτι ἴσως ἔστι θεὸς, ὃν οὗτοι κατέλιπον ἀγέλαστον, ὃ τὸν λαὸν καταπύμψας, νῖον δειράμενοι βωμὸν, καὶ ἐπιγράφαντες, ΑΓΝΩΣΤΩ ΘΕῷ, καὶ θύσαντες, εὐθείῳ· θεραπεύθησαν. Τοῦτον οὖν Χριστὸν Ἰησοῦν εἶναι φησὶ τῶν ἀπάντων θεὸν ὁ Παῦλος, ὃν καὶ καταγγέλλειν αὐτοῖς ἰσχυρεῖται. Ἔστι δὲ ἡ πᾶσι τῶν βωμῶν ἐπιγραφὴ τοιαύτη· Θεοῖς Ἀσίας καὶ Ἑυρώπης καὶ Αἰθίης, θεῷ ἀγνωστῷ καὶ ξένῳ.

Ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται προσεδόχμενός τις, οὐτὶς διδοῖς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν κατὰ πάντα· τοιοῦτος τε εἰς τοῦς αἰῶνας πᾶσι ἰδὼς ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ πάντων τῶν πρῶτων τῆς γῆς.

Τὴν μὴ νομίσαντων ἵνα τῶν πολλῶν εἶναι θεόν,

(2) Nomine δεῖσθαι μουσετέροις, i. superstitionibus usus est, pro religiosis. Est enim deisticus, sive superstitiosus, qui demonia veritas,

autem omnes, quique illic versabantur hospites, ad nihil aliud vacabant, nisi ut quidpiam vel dicerent vel audirent novi.

Duxerunt ipsam ad Areopagum. Non ut aliquid discerent, sed ut ibi puniretur ubi agebantur causae criminales. Areopagus autem erat locus quidam sic dictus, quoniam ibi Mars, qui ferunt, adulterit personas dedit. Páγος vero excelsus locus est: siquidem in colle quodam erat locus illi iudicii. Unde etiam apud nonnullos páγαρχοι appellantur locorum ac oppidorum praesides.

XVII, 22, 23. Stans autem Paulus in medio Martii pagi, ait: Viri Athenienses, per omnia fero et superstitiones vos videri. Prateriens enim ac contemplans delubra vestra, reperi et aram in qua inscriptum erat: IGNOTO DEO. Quem igitur ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis.

Duas vero causas referunt cur apud Athenienses inscriptum fuerit ara: Ignoto Deo. Siquidem aliqui dicunt, quod Athenienses Philippidem miserant ad Lacedaemonios de ferendo auxilio, cum Peris exercitum ducerent in Graeciam. Quorum multis iuxta Parthenium montem Panis spectrum obviam factum, Athenienses accusabat, quod, se neglecto, alios deos colerent: et auxilium promisit. Cum itaque victoria politi essent, templum illi exererunt aramque aedificarent et tanquam observantes ne vel idem sane vel aliud simile ipsis accideret, ad quempiam ignotum sibi deum praetermitterent, aram illam exererunt, inscribentes: Ignoto Deo, dicentes: Si quis adhuc alius a nobis ignoscitur, in eius honorem haec ara a nobis erecta esto, quae nobis propitius sit, licet, cum ignoretur, non colatur. Alii vero aiunt: postquam quendam Athenis grassatam fuisse, adeoque illos exuisse, ut neque sindones tenuissimas possent tolerare. Cum igitur colerent eos, qui apud ipsos dii habebantur, nihil adjuvamenti senserunt. Intelligentes itaque quendam fortassis esse deum, quem ipsi absque honore reliquissent, qui postquam immisisset, novam exuerunt aram ac inscripserunt, Ignoto Deo. Cumque ipsi sacrificassent, statim curati sunt. Hunc ergo Christum Jesum esse Deum omnium dicit Paulus, quem se illis annuntiare dicebat. Tota autem ara inscriptio haec est: *Dis Asiae et Europae ac Libyae, Deo ignoto et peregrino.*

XVII, 24-26. Deus qui condidit mundum, ac omnia quae in eo sunt, hic caeli et terrae cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur indigens aliquo, cum ipse deus vitam et salutem per omnia fecit, quo ex uno sanguine omne genus hominum, ut inhabitaret super universam faciem terrae.

Ne unum e vulgo deorum existimarent esse omnia pro numinibus colit, et lapidem et lignum et spiritum.

Deum, qui ab ipso predicaretur, corrigendo subiungit: « Non in manufactis templis habitat. Habitat siquidem in templis, verum non in his, sed in anima humana. Neque enim in templo Ierosolymorum habitare dicitur, sed operari. Neque manibus hominum apud Iudæos colebatur, sed mente: quoniam nec illa ita expetebat quasi egeret. Num, inquit, edam carnes taurorum? aut sanguinem hircorum potabo? etc.

XVII, 26-29. « Præficiens destinata tempora terminosque habitationis eorum, ut quærerent Deum, si forte palpent eum et inveniant, quamvis non longe absit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus et movemur ac sumus, sicut et quidam vestratum poetarum dixerunt: Nam hujus etiam progenies sumus. Cum ergo Dei genus simus, non debemus existimare auro vel argento, seu lapidi arte sculpto, et invento hominis Numen esse simile. »

« Præficiens destinata tempora. » Præfinit, inquit, ut Deum quærerent: at non semper hoc destinavit, sed constituit temporibus: 138 ostendens quod nunc eum repererint, ne quæsitum quidem. Quandoquidem enim non quæsitum invenerunt, demonstrat adeo manifestum eum fuisse, veluti si quid in medio situm contrectetur. Neque enim in hoc loco inveniebatur sic ut non alibi, neque in hoc tempore erat sic ut in alio non esset: Omnia itaque tempore omnique loco potuissent eum invenire: ita namque disposuerat ut neque loco ullo arceretur, neque tempore. Nam hoc ipsum sane illis maxime adjumento erat, quod ubique esset Deus omnique tempore perduraret. Et hoc est quod ait: « Atqui non longe abest ab unoquoque nostrum. » Nam prope omnes est, ubicunque terrarum sint: adeoque prope est ut absque eo nulli vita sit. « In ipso enim vivimus et movemur ac sumus. » Quemadmodum in corporali exemplo, sicut impossibile est ignorare aerem, qui ubique diffunditur, nec longe ab unoquoque nostrum abest, quin potius in nobis est, ita sane et omnium Conditorum Deum ignorare non possumus. Ab ipso enim habemus ut simus, ut operemur, ut non pereamus. Deinde etiam vaticinium illis inducit Arati poeta: cujusdam inter eos qui apud ipsos fuerat, ad sui sermonis confirmationem: « Nam hujus etiam progenies sumus, » inquit. Et hic quidem de ipso Creatore illud assumit, quanquam de Jove hoc dictum esse ferant: non dicens ipsum illi aptasse, sed quod proprie ad ipsum aptari possit. Etenim quædam dicta etiam ad ipsum recte aptantur, quanquam id nesciant Græci, sed ad alium illa retulerint: quemadmodum et illud est, Ignoto Deo, et quædam alia. Genus autem Dei nos esse dicit Paulus: non ut illi aiunt, sed alio sensu: hoc est familiares, proximos: ut si quis d. cat domesticos aut vicinos.

XVII, 30-34. « Tempora itaque ignorantie cum hacenus dissimularit Deus, nunc annuntiat om-

« τὸν ὄντ' αὐτοῦ κηρυττόμενον, διορθοῦται ἐπὶ τῶν »
« Οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ. » Οὐκ μὲν γὰρ ἐν ναοῖς, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτοις, ἀλλ' ἐν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων λέγεται οἰκεῖν, ἀλλ' ἐνεργεῖν. Οὐδὲ ἐν χειρῶν ἀνθρώπων παρὰ Ἰουδαίους ἰδεραιόμενα, ἀλλ' ὅπῃ διανοίας: ἐπεὶ καὶ κἀκεῖνά γε οὐκ ἐζητεῖ οὐτως ὥσπερ δεόμενος. Φησὶ γὰρ, Μὴ φάγωμαι κρέατα τειρων; ἢ αἷμα τεράτων πίωμαι; καὶ τὰ ἐξ ἧς.

« Ὅρισας προστεταγμένους καιροὺς καὶ τὰ ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸ θεόν, εἰ ἄρα γε φηλαφήσειεν αὐτὸν καὶ εὐρωσιν, καίτοιγε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνδὸς ἐκάστου ἡμῶν ἐστὶν ἀρχοντα. » Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὥς καὶ τινες τῶν καθ' ὁμὰς ποιητῶν εἰρή-
« κασι. » Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Γένος οὖν ὅτι ὄντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὁφείλομεν νομίζειν, χρεῖς ἢ ἀργύρου ἢ λίθου χαράματι τέχνης καὶ ἐνδομ-
« σεως ἀνθρώπου τὸ θεῖον εἶναι ὁμοίον. »

« Ὅρισας προστεταγμένους καιροὺς. » Ὅρις, φησὶ, ζητῆσαι τὸν θεόν. ἀλλ' οὐ διὰ παντὸς τοῖς ὤρισεν, ἀλλὰ προστεταγμένους καιροὺς, δείκνυς ὅτι νῦν οὐχ ἐζητήσαντες εὐρων. Ἐπειδὴ γὰρ ζητήσαντες οὐκ εὐρον, δείκνυσιν ὅτι οὕτως ἦν φανερόν, ὥσπερ ἂν εἰς μέσον τι φηλαφώμενον: οὐ γὰρ ἐν ταῦθα μὲν ἦν οὐρανός, ἀλλαχοῦ δὲ οὐ. Οὐδὲ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἦν, ἐν ἄλλῳ δὲ οὐ. ὥστε κατὰ πάντα καιρὸν καὶ κατὰ πᾶσαν ὁροθεσίαν δυνατόν αὐτὸν εὐρεῖν: οὕτως γὰρ φρονόμησεν, ὥστε μήτε τόπῳ καλεῖσθαι, μήτε χρόνῳ. Αὐτὸ γὰρ δὴ τοῦτο μάλιστα αὐτοῖς συνεβάλλετο, τὸ πανταχοῦ εἶναι τὸν οὐρανόν, τὸ ἐν παντὶ χρόνῳ ἐστάναι. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ φησὶ, « Καὶ γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνδὸς ἐκάστου ἡμῶν ἐστὶν. » Πᾶσι γὰρ ἐγγύς ἐστὶ τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης οὐσι: καὶ οὕτως ἐγγύς ἐστιν, ὥς χηρὶ: αὐτοῦ μὴ ζῆν. « Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. » Ὅσπερ ἐν σωματικῷ ὁμοεισμίᾳ, ὥς ἀδύνατον ἀγνοῆσαι τὸν ἀέρα πανταχοῦ κεχυμένον, καὶ οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνδὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν ἡμῖν ὄντα, οὕτως καὶ τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν θεόν. Παρ' αὐτῷ γὰρ ἐστὶν ἡμῖν τὸ εἶναι, τὸ ἐνεργεῖν, τὸ μὴ ἀπολέσθαι. Εἶτα καὶ χρῆσιν αὐτοῖς. Ἀπτόμενοι ἐπὶ ἐνός τινος τῶν παρ' αὐτοῖς ποιητῶν εἰς κατασκευὴν τοῦ ἑαυτοῦ λόγου. « Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν, » φησὶ. Καὶ οὗτος μὲν περὶ τοῦ δημιουργοῦ αὐτὸ λαμβάνει, εἰ καὶ περὶ τοῦ Διὸς τοῦτο εἰρησθαί φασιν, οὐ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον λέγων, ἀλλὰ τοῦτο κυρίως ἐπ' αὐτῷ ἀρμόζοντι λέγων. Εἰρηται μὲν γὰρ τινα καὶ πρῶτα εἰς αὐτὸν, ἀλλ' οὐκ ἴσασιν τοῦτο. Ἐλέησας, ἀλλ' εἰς ἕτερον αὐτὰ νενόηκασιν, ὥσπερ ἐστὶ καὶ τὸ, « Ἀγνώστῳ θεῷ, » καὶ ἕτερά τινα. Γένος δὲ θεοῦ ἡμᾶς εἶναι φησιν ὁ Παῦλος, οὐκ ὥς ἐκεῖνοι φασὶ, ἀλλ' ἐτέρῳ νῷ, τουτέστιν, οἰκειούς, ἐγγυτάτους, ὥς ἂν εἴποι τις, παροίκους ἢ γειτόνας.

« Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπερῶν »
« ὁ θεός, τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι »

πανταχοῦ μετανοεῖν. Διότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ ἅ
 μὲλλει κρίναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν
 ἀνδρὶ ᾧ ὥριος, πιστὸν παρὰ σκῶν πᾶσιν, ἀναστή-
 σας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν
 νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον· Ἀκουσόμεθα
 σου πάλιν περὶ τούτου. Καὶ οὕτως· ὁ Παῦλος ἐξη-
 ῥθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. Τινὲς δὲ ἄνδρες· κολληθέντες
 αὐτῷ, ἐπίστευσάν· ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεο-
 παγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἑτεροὶ
 σὺν αὐτοῖς.

Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας, καὶ τὰ
 ἔξης. Οὐ τοῦτο φησιν, ὅτι οὐδεὶς κολάζεται τούτων,
 ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς τῶν θελούντων μετανοεῖν. Οὐ περὶ
 τῶν ἀποθανόντων γὰρ τοῦτο φησιν, ἀλλὰ περὶ τού-
 των οἷς παραγγέλλει. Οὐκ ἀπαιτεῖ λόγον ὁμᾶς,
 φησὶ, περὶ τῶν προτέρων ἐτῶν τῆς ἀγνοίας ὁμῶν.
 Οὐκ εἶπε δὲ, παρεῖδεν, ἢ, εἴασεν, ἀλλ', ὡς παρεῖδε·
 τούτέστιν, οὐκ ἀπαιτεῖ κλάσιν ὥς ἀξιόους ὄντας
 κολάζειν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ΄.

Περὶ Ἀκύλα καὶ Πρίσκιλλης, τῆς Κορινθίων
 ἀπειθείας, τῆς τε κατὰ πρόγνωσιν ἐπ' αὐτοὺς
 εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσης Παύλῳ·
 ἐν ᾧ περὶ Κρίσπου ἀρχισυναγώγου πιστεύ-
 σαντος σὺν ἑτέροις τισὶ καὶ βαπτισθέντος,
 οὗτοι στάσεως κινήσεισιν ἐν Κορίνθῳ ὁ Παῦλος
 ὑπερεχώρησεν, ἐλθὼν τε εἰς Ἐφεσον καὶ
 διαλεχθεὶς ἐξηλθε· περὶ Ἀπολλῶ ἀνδρός
 λογινοῦ τε καὶ πιστοῦ.

Μετά δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ Παῦλος ἐκ τῶν
 Ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς Κόρινθον· καὶ εὗρον τινα
 Ἰουδαῖον ὀνόματι Ἀκύλαν, Ποντικὸν τῷ γένει,
 προσφάτως· ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ Πρί-
 σκίλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, διὰ τὸ διατεταχέναι Κλαύ-
 διον, χωρίζεσθαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῆς
 πόλεως, προσήλθεν αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ ὁμοτέχνον
 εἶναι, ἔμεινε παρ' αὐτοῖς ἐν ἐργάζεσθαι. Ἦσαν
 γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην. Διελέγετο δὲ ἐν τῇ
 συναγωγῇ κατὰ πᾶν Σάββατον, ἐπιθεὶς τε Ἰου-
 δαίους καὶ Ἑλληνας· ὧς δὲ κατήλθον ἀπὸ τῆς
 Μακεδονίας ὁ Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, συνελέγετο
 τῷ Πνεύματι ὁ Παῦλος διαμαρτυρούμενος τοῖς Ἰου-
 δαίοις τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀντιτασσόμενους δὲ
 αὐτῶν καὶ βλασφημούντων, ἐκτιναζόμενος τὰ
 ἱμάτια, εἶπε πρὸς αὐτούς· Τὸ αἷμα ὁμῶν ἐπὶ
 τὴν κεφαλὴν ὁμῶν. Καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν
 εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι. Καὶ μεταβάς ἐκείθεν
 εἰς οἶκον τινὲς ὀνόματι Ἰούστου, σεβασμῶν τῶν
 Θεῶν, οὗ ἡ οἶκος ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ.
 Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυναγωγὸς ἐπίστευσεν τῷ Κυρίῳ
 σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τῶν Κορινθίων
 ἀκούσαντες ἐπίστευσαν καὶ ἐβαπτίζοντο.

Τὸ αἷμα ὁμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὁμῶν. Τοῦτο
 λέγει ὁ Παῦλος· ἐκτιναζόμενος τὰ ἱμάτια, ὥστε μὴ
 ῥῆματι μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγματι φοβήσασθαι. Διὰ
 καὶ σφοδρότερον τοῦτο εἶπεν, Τὸ αἷμα ὁμῶν ἐπὶ
 τὴν κεφαλὴν ὁμῶν, ἀφίσταται αὐτῶν. Ὁ δὲ λέγει
 τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐκαστος τῶν ἀποστατούντων Χρι-
 στοῦ, ὅς ἐστι ζωὴ, δοκεῖ αὐτὸν φονεῦν, ἀπὸ τῆς
 ζωῆς μεταβαίνων εἰς θάνατον, τὸ αἷμα αὐτοῦ τρέπον

nibus hominibus, ut ubique respiciant eo quod
 statuit diem in quo iudicaturus est orbem terra-
 rum in iustitia, per eum virum quem decreverat,
 fide omnibus praestita cum excitavit illum a
 mortuis. Cum audissent autem resurrectionem
 mortuorum, alii quidem irridebant, alii vero
 dixerunt: Audiemus te de hoc iterum. Sic
 Paulus exivit e medio eorum. Quidam autem viri
 adherentes ei crediderunt, inter quos et Diony-
 sius 139 Areopagita, et mulier nomine Damaris,
 aliique cum eis.

Tempora itaque ignorantiae, etc. Non hoc
 dicit quod nemo de illis puniatur, sed quod nullus
 eorum qui respicere volunt. Non de mortuis hoc
 dicit, sed de his quibus nunc annuntiat. Non re-
 petit, inquit, a vobis rationem de praeteritis igno-
 rantiae vestrae annis. Non autem dixit, contempsit
 aut permisit, sed, dissimulavit, hoc est, supplicium
 non expetit, cum tamen digni sint supplicio.

CAPUT XXVII.

De Aquila et Priscilla, ac Corinthiorum increduli-
 tate, Deique placito quod Paulo revelatum est,
 secundum providentiam, quae erga illos erat: in
 quo etiam agitur de Crispo archisynagogo, qui
 cum aliis quibusdam credidit et baptizatus est:
 quod seditione Corinthi mota Paulus clam diaces-
 sit, cumque venisset Ephesum ac disputasset,
 egressus est: de Apolla viro eloquente ac fidei.

XVIII, 1-8. Post haec Paulus digressus Athenis
 venit Corinthum: et nactus quendam Judaeum
 nomine Aquilam Ponticum genere, qui nuper
 venerat ab Italia, et Priscillam uxorem ejus, eo
 quod praecepisset Claudius omnes Judaeos Roma
 decedere: accessit ad eos, et quia ejusdem erat
 artificii, manebat apud ipsos et operabatur. Erat
 autem ars illorum texere tabernacula. Disputabat
 vero per omne Sabbatum in synagoga, suadebat
 que Judaeis et Graecis. Cum autem 140 venissent
 e Macedonia Silas et Timotheus, coartabatur spi-
 ritu Paulus testificans Judaeis Jesum esse Chri-
 stum. Contradicientibus autem ipsis ac blasphema-
 loquentibus, excussis vestimentis, dixit ad eos:
 Sanguis vester super caput vestrum: mundus
 ego posthac ad gentes vadam. Et migrans inde
 intravit in domum cujusdam nomine Justicolentis
 Deum, ejus domus erat contigua synagogae. Cris-
 pus vero archisynagogus credidit Domino cum
 tota domo sua, multique Corinthiorum audientes
 credebant ac baptizabantur.

Sanguis vester super caput vestrum. Hoc dixit
 Paulus excussis vestibus, ut non verbo solum, sed et
 opere eos terreret, ideoque cum hoc vehementius
 protulisset, Sanguis vester super caput vestrum, ab
 eis discedit. Est autem ac si diceret: Unusquisque
 eorum, qui a Christo, qui vita est, discedunt, se-
 ipsum iudicatur occidere, transiens a vita ad mor-
 tem: sanguinem suum quodammodo fundens, per-

eodem quam sibi ipse infert. Hoc itaque dicit: A τινὰ ἐκείνων, διὰ τῆς σφαγῆς ἣν ἐπιφέρει ἑαυτῷ. Quoniam vos ipsos incredulitate jugulatis, huius facti vos ipsi causam subite, cum ego culpa caream. Hinc autem colligere licet quod qui seipsum jugulat, iudicium homicidæ subit ac supplicium apud Dominum.

XVIII, 9-16. Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo: Ne timeas, sed loquere et ne taceas, eo quod ego sum tecum, et nemo adariebit te, ut affligat te, multas enim mihi populus est in hac civitate. Sedit autem ibi annum et sex menses docens eos verbum Dei. Ceterum cum Gallio ageret proconsulem Achaïæ, insurrexerunt uno animo Iudei in Paulum, et adduxerunt eum ad tribunal, dicentes: Contra legem hic suadet hominibus colere Deum. Cum autem Paulus pararet aperire os, disit Gallio ad Iudeos: Si qua injuria esset aut facinus malum, ego Iudæi, merito vos sustinerem: si vero questio est de sermone et nominibus ac legē 141 quæ apud vos est, vos ipsi videritis: iudex enim ego horum nolo esse. Et abegit eos a tribunali.

« Nocte per visionem. » Notandum quod viderit Paulus Dominum Jesum per somnium. Propter quod etiam ipse dicebat: Nonne Jesum Christum Dominum nostrum vidi? Sive autem per somnium, sive vigilans Jesum viderit, nulla est discrepantia: attamen in die etiam ipsi apparuit.

XVIII, 17. Apprehensum autem omnes Græci Sosthenem principem synagogæ percutiebant ante tribunal, neque quidquam eorum Gallioni curæ erat.

Aut Sosthenem propterea percutiebant, quoniam ipse Paulo magis adhereret, quemadmodum etiam Crispus princeps synagogæ: aut in tantum insanit impellebantur, ut suo frustrati intento cum Paulum verberaturi fuissent, Sosthenem synagogæ principem verberarent: sive propterea ipsum verberabant, quoniam Paulum omnino decreverant occidere, et Sosthenes ipsos prohibuerat.

XVIII, 18. Paulus vero postea commoratus dies multos, cum vale dixisset fratribus, enavigavit in Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila, posteaquam raserat in Cenchreis caput; habebat enim votum.

Rursus descendit Paulus in Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila, cum rasisset, inquit, caput. Radere autem caput ex voto, Judaicum erat: oportebat autem ut sacrificium factum esset, quod factum adhuc non erat post verberatum Sosthenem: jam enim lex soluta erat, quandoquidem conscientia arcebantur.

XVIII, 19-21. « Devenitque Ephesum, et illos ibi reliquit: ipse vero ingressus synagogam disputabat cum Iudeis. Rogantibus autem eis, ut ampliori tempore maneret apud eos, non ausi, sed valedixit eis, dicens: Oportet omnino

τὴν ἐκείνων, διὰ τῆς σφαγῆς ἣν ἐπιφέρει ἑαυτῷ. Τοῦτο οὖν φησιν, Ἀπὸ τῶν σφάζετε ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀπιστίας, αὐτοῦ τούτου ὑμεῖς ὑπόσχηται δίκαν, ἑμοῦ ἀδελφὸν θύτος. Ἐντεῦθεν δὲ ἔστι συνιθεῖν, ὅτι ὁ σφάζων ἑαυτόν, τιμωρεῖται ὡς φονεὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ.

« Εἶπε δὲ ὁ Κύριος δι' ὁράματος ἐν νυκτὶ τῷ Παύλῳ: Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει καὶ μὴ σιωπήσῃς, διότι ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ· καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεται σοι τοῦ κακῶσαι σε, διότι λαὸς ἔστι μοι πολλὸς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἐκδήσει τὰ ἑναιαυτὸν καὶ μῆνας ἑξ, διδάσκων αὐτοὺς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Γαλλίωνος δὲ ἀνθυπατεύοντος τῆς Ἀχαΐας, κατέστησαν ὁμοθυμαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Παύλῳ, καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸ βῆμα, λέγοντες, ὅτι Παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναπείθει τοὺς ἀνθρώπους σέβειν τὸν Θεόν. Μέλλοντος δὲ τοῦ Παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα, εἶπεν ὁ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους: Εἰ μὴ οὖν ἦν ἀδικημάτις ἡ βεβαιοῦργημα ποιηρὸς, ἐγὼ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἠνυσχόμην ὑμῶν. Εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ ἐνομάτων καὶ νόμου τοῦ κατ' ὑμᾶς, ἔφεσθε αὐτοί: κριτὴς γὰρ ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι. Καὶ ἀπέλυσεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος. »

« Δι' ὁράματος ἐν νυκτὶ. » Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν ὁ Παῦλος δι' ὀνείρου. Δι' ὃ καὶ αὐτὸς εἶπεν· Οὐχὶ Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐώρακα; εἴτι δὲ δι' ὀνείρου, εἴτε ἀγορηγάρως ἰδεάσασθαι τὸν Ἰησοῦν, οὐδεμία διαφορά· πλὴν καὶ ἐν ἡμέρᾳ ὥσθι αὐτῷ.

« Ἐπιλαθόμενοι δὲ πάντες οἱ Ἕλληνες Σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον, ἐτυπτον ἐμπροσθεν τοῦ βήματος, καὶ οὐδὲν τούτων τῷ Γαλλίῳ ἐμελεν. »

Ἦτοι διὰ τοῦτο ἐτυπτον τὸν Σωσθένην, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦν μᾶλλον προστιθέμενος τῷ Παύλῳ, ὡς καὶ Κρίστος ὁ ἀρχισυνάγωγος· ἢ εἰς τοσοῦτον ἦσαν ἰληκαῖες μανίας, ὥς ἀποτυχόντας τοῦ σκοποῦ ἑαυτοῦ ἀντὶ τοῦ τύπτειν τὸν Παῦλον, Σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον ἐτυπτον. Ἡ δὲ διὰ τοῦτο ἐτυπτον αὐτὸν, ἐπειδὴ μᾶλλον ἠβουλήθησαν φονεῦσαι τὸν Παῦλον, καὶ Σωσθένης διακώλυεν αὐτούς.

« Ὁ δὲ Παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέρας ἑκαννὸς τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξήλθει εἰς τὴν Συρίαν, καὶ οὖν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας, καί ῥάμενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κενχρεαῖς· εἶχε γὰρ εὐχὴν. »

Πάλιν κάτεισι Παῦλος εἰς Συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας, καί ῥάμενος, φησὶ, τὴν κεφαλὴν. Τὸ δὲ καίρασθαι τὴν κεφαλὴν κατ' εὐχὴν, Ἰουδαϊκὸν ἦν. Ἐκεῖ δὲ καὶ θυσίαν γενέσθαι, ἥτις αὐτῷ ἐγένετο ἔτι μετὰ τὸ τυφθῆναι τὸν Σωσθένην· ἢ γὰρ ὁ νόμος καταλύετο, ἐπειδὴ τῷ συνεδόκει κατεῖναι.

« Κατήντησεν δὲ εἰς Ἔφεσον, καὶ ἐκαίνους κατὰ τὸν αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ ἐπιστὰς εἰς τὴν συναγωγὴν διελέχθη τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐρωτῶντων δὲ αὐτῶν, ἐπὶ πλείονα χρόνον μέναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπένευσεν, ἀλλὰ ἀπεντάξατο αὐτοῖς, εἰπὼν· Δι-

μα πάντως τὴν ἐορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς Ἀ
 Ἱερουσόλυμα· πάλιν δὲ ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς τοῦ
 Θεοῦ θέλοντος. Καὶ ἀνέχθη ἀπὸ τῆς Ἐφῆσου.

Τοὺς περὶ Ἀκύλαν, φησὶ, κατέλειπεν εἰς Ἐφεσον
 [τοῦτο δὲ ἐποίησεν εἰκότως:] ὥς διδάξαντας. Τοσοῦτον
 γὰρ αὐτῷ συγγενόμενοι χρόνον, πολλὰ ἔμαθον. Καὶ
 ὁμῶς τῆς συνθηλαίας αὐτοῦς οὐκ ἀπήγαγεν οὐδέπω
 τῆς Ἰουδαϊκῆς. Τί δὴ ποτε, προφήτης ὢν, ὁ Παῦλος,
 καὶ εἰδὼς ὅτι ἐμελλεν ἀναστρέφειν, οὐχ ἀπλῶς ἀνα-
 στρέφειν ἐπηγγέλματο, ἀλλὰ προστιθεὶς, τοῦ Θεοῦ
 θέλοντος; Ἡμᾶς διδάσκει μηδὲν περὶ τῶν μελλόντων
 ὁποιαῖοις ποιεῖν, εἰνα τοῦ εἰπεῖν, τοῦ Θεοῦ θέ-
 λοντος. Οὐ γὰρ τις οἶδε τί εἴσεται ἡ ἡμετέρα ἡμέρα.

Καὶ κατελθὼν εἰς Καισάρειαν, ἀναβάς καὶ ἀσπα-
 σάμενος τὴν ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀντιόχειαν.
 Καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ, ἐξῆλθε, διερχόμενος
 καθεξῆς τὴν Γαλιταὶκὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, ἐπι-
 στηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς. Ἰουδαίος δὲ τις
 Ἀπολλῶς ὀνόματι, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ
 λόγιος, κατήντησεν εἰς Ἐφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν
 ταῖς Γραφαῖς. Οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ἰδὴν
 τοῦ Κυρίου, καὶ ζῶν τῷ πνεύματι ἀλάλει, καὶ
 ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου, ἐπιστά-
 μενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οὗτος τε
 ἠρῆετο παρ' ῥησιδ' εἶναι ἐν τῇ συναγωγῇ. Ἀκού-
 σαντες δὲ αὐτοῦ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, προσελά-
 δοντο αὐτόν, καὶ ἀκριβεστέρον αὐτῷ ἐξίθιντο τὴν
 τοῦ Θεοῦ ὁδόν. Βουλομένου δὲ αὐτοῦ διαθεῖν εἰς
 τὴν Ἀχαίαν προτρεφόμενοι οἱ ἀδελφοὶ ἔγραφαν τοῖς
 μαθηταῖς, ἀποδέξασθαι αὐτόν. Ὅς παραγενόμενος
 συνεβάλετο πολλοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάρι-
 τος· εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγγετο,
 δημοσίᾳ ἐπιδεικνύς διὰ τῶν Γραφῶν εἶναι τὸν Χρι-
 στὸν Ἰησοῦν.

Τινὲς φασιν, ὡς ὁ Ἀπολλῶς οὗτος ὁ αὐτός ἐστιν
 Ἀπελλῆς; ὁ τῶν Κορινθίων ἐπισκοπός, περὶ οὗ φησιν
 ἀλλαχού· «Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν.»
 Ἡ τοίνυν διώνυμος ὁ ἀνὴρ, ἢ ἄλλως, μετεποιήθη
 ὕστερον τῶν ὀνομάτων, εἰς τὸ λοιπόν. Ἐπιστάμε-
 νος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Ἀξίον ζητῆσαι
 πῶς, εἰ τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἠπιστάτο, οὕτως
 τῷ πνεύματι ἔξει. Τὸ γὰρ πνεῦμα οὐχ οὕτως ἐδίδοτο.
 Καὶ εἰ οἱ μετὰ τοῦτον ἐδεήθησαν τοῦ βαπτίσματος
 τοῦ Χριστοῦ, πολλῷ μᾶλλον καὶ οὗτος ἐδεήθη αὐ. Τί
 οὖν ἐστιν εἰπεῖν; οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐρεξῆς ἔσθαι
 ἀμφότερα. Δοκεῖ τοίνυν οὕτως εἶναι τῶν ἐκτὸν ἐπι-
 κοσι, τῶν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων. Ἡ
 εἰ μὴ τούτο, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου γέγονε, γειγ-
 νηται καὶ ἐπὶ τούτῳ. Ἄλλ' οὐδὲ βαπτίζεται. Τούτου
 οὖν ἀκριβῶς ἐξετασθέντος, δοκεῖ τούτο μὴ εἶναι, ὅτι
 καὶ βαπτισθῆναι αὐτὸν ἔδει. Ἐπεὶ οἱ δώδεκα οἱ ἄλλοι,
 οὐδὲν ᾔδεισαν ἀκριβῶς, οὐδὲ τὰ περὶ Ἰησοῦ. Εἰδὼς
 δὲ αὐτόν καὶ βαπτισθῆναι. Εἰ δὲ οὕτοι οἱ Ἰωάννου,
 μετὰ τὸ βάπτισμα πάλιν ὁρατίζοντο ἔδει καὶ τοὺς
 μαθητάς τοῦτο ποιῆσαι.

Ναμ si hi qui Joannis discipuli erant, accedentes ad fidem etsi baptismum suscep-
 rant, rursum baptizabantur, oportebat discipulos quoque idipsum facere.

me festum quod instat agere Jerosolymis, sed
 iterum revertar ad vos, Deo volente. Et solvit
 Epheso.

Priscillam, inquit, et Aquilam reliquit Ephesi, hoc
 autem merito fecit, tanquam ibi docentes. Cum enim
 tanto tempore cum eo versati essent, plurima
 didicerant: nec tamen a Judaica consuetudine
 ipsos adhuc abducere potuerat. Quam ob causam,
 cum propheta esset Paulus, sciretque se reversu-
 rum, non simpliciter promisit se reversurum, sed
 addidit, Deo volente? Nempe docens nos ne quid
 de futuris polliceamur nisi addentes, Deo volente.
 Nemo enim novit quid pariturus insequens dies.

XVIII, 22-28. Cumque descendisset Cesaream
 et ascendisset ac salutasset ecclesiam, descendit
 Antiochiam. Et commoratus ibi aliquantum tem-
 poris, profectus est, perambulans ex ordine Ca-
 laticam regionem ac Phrygiam, confirmandus om-
 nes discipulos. Judeus autem quidam Apollos
 nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, de-
 venit Ephesum, potens in Scripturis. Hic erat
 institutus in via Domini, et servens spiritu lo-
 quebatur, ac docebat diligenter ea quae sunt
 Domini, sciens tantum baptismum Joannis. Et hic
 coepit libere loqui in synagoga. Quem cum audis-
 sent Priscilla et Aquila, assumpserunt eum, atque
 exactius exposuerunt ei viam Domini. Cum
 autem vellet ire in Achaiam exhortati fratres
 scripserant discipulis, ut susciperent eum. Qui
 cum venisset, contulit multum his qui crediderant
 per gratiam: vehementer enim Judaeos revince-
 bat, publice ostendens per Scripturas Jesum esse
 Christum.

Quidam dicunt quod hic Apollos fuerit Apelles
 Corinthiorum episcopus, de quo ait alibi: «Ego
 plantavi, Apollos rigavit.» binominis itaque
 vir erat. Aut aliter. Translatam est alterum vo-
 men in id quod posterius habuit. Sciens tantum
 baptismum Joannis. Dignum est ut inquiramus quo-
 modo, si baptismum tantum Joannis sciebat, adeo
 spiritu fervebat? non enim Spiritus eo modo da-
 batur. Præterea si quibusdam post susceptum Jo-
 annis baptismum opus fuit Christi baptismati, utique
 multo magis huic opus fuisset. Quid ergo dicendum
 est? neque enim temere unum post aliud posuit.
 Videtur ergo unus esse ex centum viginti, qui una
 cum apostolis Spiritu baptizati sunt. Aut si hoc
 non placet, id quod in Cornelio factum est, etiam
 in hoc accidit. Atqui non baptizatur. Si tamen hoc
 exacto disquiratur, apparet non ita esse, quia
 etiam baptizatum ipsum fuisse oportuit. Quando-
 quidem duodecim alii (de quibus statim sequitur)
 nihil exacte noverant, ne de his quidem quae Jesum
 concernerent. Verisimile tamen est et hunc bap-
 tizatum fuisse. Nam si hi qui Joannis discipuli erant, accedentes ad fidem etsi baptismum suscep-
 rant, rursum baptizabantur, oportebat discipulos quoque idipsum facere.

CAPUT XXVIII.

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ.

De baptismo et Spiritu sancti dono per Pauli adorationem dato his qui Ephesi crediderant, et de salute populi: in quo narratur etiam de filiis Scævæ: et quod non oporteat ad incredulos accedere, eosque qui se reddiderunt fide indignos: item de confessione credentium, de mota Ephesi seditione a Demetrio fabro argentario adversus apostolos.

XIX, 1-3. « Accidit autem cum Apollos esset Corinthi, ut Paulus peragratis, superioribus partibus veniret Ephesum, et repertis quibusdam discipulis dixit ad eos: Num Spiritum sanctum accepistis postquam credidistis? At illi dixerunt ad eum: Imo neque sine Spiritus sanctus audivimus. Et ait ad illos: Quo ergo baptizati estis? Illi vero dixerunt: Joannis baptismo. »

Unde hi, cum Ephesi habitarent (1), Joannis habebant baptismum? Fortassis antea profecti erant Jerusalem et Joannem accesserant ac baptizati erant, neque Jesum noverant, ideoque non dicit eis, Creditis in Jesum? sed, Num Spiritum accepistis? idque cum sciret eos non habere: sed vult ipsos hoc dicere, ut ulc cognoverint quibus careant, statim ea expellant.

144 XIX, 4-8. « Dixit autem Paulus: Joannes quidem baptizavit baptismum poenitentiae, populo loquens, ut in eum, qui post ipsum venturus erat crederent, hoc est in Christum Jesum. His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu. Cumque imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, et loquebantur linguis ac prophetabant. Erant autem omnes viri fere duodecim. Ingressus autem synagogam libere loquebatur, ad tres menses disputans et suadens de regno Dei. »

A Joannis baptismo vaticinatur, eosque inducit dicens quod hoc vellet Joannis baptismum. Deinde ostenditur parvi momenti fuisse baptismum Joannis. Neque enim dixit remissionis fuisse, sed poenitentiae. Postmodum baptizatos eos in nomine Domini, dicit sub manibus Pauli Spiritum statim accipere. Hunc autem non videbant, nam invisibilis est, sensibile tamen illius efficacie argumentum dabat gratia. Et unus quidem Persarum lingua protinus loquebatur, aliter autem Romanorum, tertius vero Indorum, et alius similiter alia quadam: idque externis propalabat Spiritum in eo esse, qui loquebatur: ostendente Deo quod Spiritus haberet hic intimam potestatem.

XIX, 9, 10. « Cum autem quidam indurarentur nec crederent, maledicentes viæ Domini coram multitudine, digressus ab illis segregavit discipulos, quotidie disputans in schola cujusdam tyranni. Idque factum est per biennium: ita ut omnes qui habitabant in Asia audirent sermonem de Domino Jesu, Judæi simul et Græci. »

« Maledicentes viæ. » Viam dicit Christum aut

Περὶ βαπτίσματος καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς δοθείσης διὰ προσευχῆς Παύλου τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύουσι, καὶ περὶ λόγου τοῦ λαοῦ. Ἐν ᾧ περὶ τῶν υἱῶν Σκευᾶ καὶ δι' οὗ διὰ προσχωρεῖν ἀπίστοις καὶ ἀναξίοις τῆς πίστεως γενομένοις· καὶ περὶ ἐξομολογήσεως τῶν πιστευόντων, περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ κινήσεως στάσεως ὑπὸ Δημητρίου τοῦ ἀργυροκόπου κατὰ τῶν ἀποστόλων.

« Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλῶ εἶναι ἐν Κορίνθῳ, Παῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη, ἐλθεῖν εἰς Ἐφεσον· καὶ εὗρὼν τινὰς μαθητὰς εἶπε πρὸς αὐτούς· Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; ἢ οὐκ εἶπον πρὸς αὐτόν· Ἀλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἔστιν ἠκούσαμεν. Εἰπὶ τε πρὸς αὐτούς· Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; Οἱ δὲ εἶπον· Εἰς τὸ Ἰωάννου· βάπτισμα. »

Ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου· ἄξιον ζητῆσαι πῶς, εἰ τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἡπίστατο, οὕτως τῷ πνεύματι ἔξει· τὸ γὰρ πνεῦμα οἷον οὕτως ἐδίδωτο. Καὶ εἰ οἱ μετὰ τοῦτον ἐδεήθησαν τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ, πολλῶ μᾶλλον καὶ οὕτως ἐδεήθη ἄν. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐξῆς ἐδεῖτο ἀμφότερα. Δοκεῖ τοίνυν οὗτος εἶναι τῶν ἐκατόν εἰκοσι, τῶν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων.

« Εἶπε δὲ Παῦλος· Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν βάπτισμα μετανοίας, τῷ λαῷ λέγων, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετὰ αὐτὸν ἵνα πιστεύσωσι, τοῦτέστιν εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ Πνεῦμα ἐπ' αὐτούς, ἐλάλουν τε γλώσσαις, καὶ προφητεύον. Ὅσων δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὥστε ἑκατοὶ δύο. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν, ἐπαρρησιάζετο, ἐπὶ μῆνας τρεῖς διαλεγόμενος καὶ πείθων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. »

Ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου προφητεύει, καὶ ἀναγὰρ αὐτοῖς οὗτο τοῦτο βούλεται τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Ἐνταῦθεν δὲ δείκνυται οὗτις ἀτελής ἦν τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οὐ γὰρ εἶπαν ἀφέσω, ἀλλὰ μετανοίας εἶναι. Εἰτα βαπτισθέντας· αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, φησὶν ὑπὸ τῶν χειρῶν Παύλου εὐδοκίαν τὸ Πνεῦμα λαμβάνειν. Τοῦτο δὲ οὐχ ἑωρῶν· ἀλλὰ γὰρ ἔστιν. Αἰσθητὸν δὲ ὅμως τινὰ διεγχεῖν ἐδίδου τῇ ἐνεργείᾳ ἐκείνῃς ἡ χάρις. Καὶ ὁ μὲν τῇ Περσῶν, ὁ δὲ τῇ Ῥωμαίων, ὁ δὲ τῇ Ἰνδῶν, ὁ δὲ ἐτέρῃ τινι αὐτῇ οὕτως· ἐφθίγγετο γλῶσση. Καὶ τοῦτο ἐφανέρωτο εἰς τὸν λαόν, οὗτις τὸ Πνεῦμα ἔστιν ἐν αὐτῷ τῷ φηγομένῳ, δεικνύς ὁ Θεὸς οὗτις τοῦτο ἐστὶ τῆς ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω.

« Ὅς δὲ τινες ἐσχληρύνοντο καὶ ἠπειθοῦν, κατελογούντες τὴν ὁδὸν ἀνώπιον τοῦ πλήθους, ἀποστήσαντες αὐτῶν, ἀφώρισεν τοὺς μαθητὰς, καθ' ἑμῆς διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἑτῇ δύο· ὥστε πάντας τοὺς κατεκούντας τὴν Ἀσίαν, ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήνας. »

« Κακολογούντες τὴν ὁδόν. » Ἡ ὁδὸν λέγει τὴν

(1) Unde hæc habuerit Heintzenius Interpres non videmus. Græca e regione posita non respondent et jam paginæ superiori leguntur. Eorr.

Χριστὸν, ἣ τὴν πίστιν τὴν ἀληθῆ. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ὁδὸς· ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἐντεῦθεν δὲ διδάσκει ἡμᾶς, ἀπὸ τῶν βλασφημιῶν τὸν τὸν Ἰδὼ τοῦ Θεοῦ χωρίζεσθαι τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας.

« Δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχοῦσας· ἐπολεῖ δὲ Θεὸς διὰ τῶν χειρῶν Παύλου· ὥστε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενούντας ἐπιφέρεισθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια, ἣ σιμικίνθια, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν τὰ νόσους,· τὰτε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπ' αὐτῶν. »
« Σουδάρια καὶ σιμικίνθια. » Ἀμφοτέρω νομίζω λιννοεῖν εἶναι· πλὴν τὰ μὲν σουδάρια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπιβάλλεται, τὰ δὲ σιμικίνθια ἐν ταῖς χερσὶ κατέχουσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ὥραρια φορεῖσαι, οἳ εἰσιν οἱ φοροῦντες ὕπατικὰς στολὰς· ἡ γοῦβια πρὸς τὸ ἀπομάττεσθαι τὰς ὑγρότητας τοῦ προσώπου, οἶον, ἰδρώτας, πύελον, δάκρυον, καὶ τὰ ὅμοια.

« Ἐπεχείρησαν δὲ τινες ἀπὸ τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν, ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ, τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, λέγοντες· Ὁρκίζομεν ὁμᾶς· τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει. Ἦσαν δὲ τινες υἱοὶ Σκευᾶ Ἰουδαίου ἀρχιερέως ἐπὶ τὰ, οἱ τοῦτο ποιοῦντες. Ἀποκριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, εἶπε· Τὸν Ἰησοῦν γινώσκω, καὶ τὸν Παῦλον ἐπίσταμαι, ὁμοῖς δὲ τίνες ἐστέ; Καὶ ἐπαλλόμενος ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος ἐν ᾧ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, καὶ κατακυριεύσας αὐτῶν, ἔσχυσεν ἐπ' αὐτῶν, ὥστε γυνούχας καὶ τετρακυματισμένους ἐκφυγεῖν ἐκ τοῦ ὄκου ἐκείνου. Τοῦτο δὲ ἐγένετο γνωστὸν πᾶσιν Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι τοῖς κατοικοῦσι τὴν Ἐφεσον. Καὶ ἐπίπεσε φόβος ἐπὶ πάντας αὐτοὺς, καὶ ἐμεγαλύνετο τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. »

« Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν. » Αὕτη ἡ λέξις δείκνυσιν ὅτι οὐχ ὡς πιστεύοντες τῷ Ἰησοῦ οἱ ἐξορκιστὰι ἐξώρκιζον τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ πειράζοντες. Δι' ὃ καὶ ὡς μὴ ὄντες πιστοί, ὡς τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα φησι, τῆς προσπάτειας δεδώκασιν πρὸς ὀλίγον δίκην. Διήλεγξε γάρ αὐτοὺς, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτῶν φανερὰν ἐποίησε σφόδρα θυμωθεὶς ὁ δαίμων, ὡς ἂν εἴ τις περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύων ὑπὸ τινος ἐχθροῦ διελέγγοιτο, καὶ πάντα εἰς ἐκεῖνον ἀφείναι βούλοιο τὸν θυμὸν.

« Πολλοὶ τε τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν. » Ἰκανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πράξαντων, συνενέγκαντες τὰς βίβλους κατέκαιον ἐνώπιον πάντων· καὶ συνεθήφισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πάντα. Οὕτως κατὰ κράτος ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἡβήσκει καὶ ἔσχευεν. Ὡς δὲ ἐπληρώθη ταῦτα, ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ πνεύματι διελθὼν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀσίαν, πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, εἰπὼν, ὅτι Μετὰ τὸ γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν. Ἀποστείλας δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν δύο τῶν διακονούντων αὐτῷ, Τιμόθεον καὶ Ἐραστον, αὐτὸς ἐπίσχε χρόνον εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐγένετο δὲ κατὰ τὴν καιρὸν ἐκεῖνον τάρταχος οὐκ ὀλίγος περὶ τῆς ὁδοῦ. Δημήτριος γάρ τις ὀνόματι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρ-

fidem veram : nam hæc via est, quæ deducit ad regnum celorum. Hinc autem docet nos, ut ab his, qui convicia jactant in Filium Dei, separentur qui in eum credunt.

XIX, 11, 12. « Virtutesque non vulgares edebat Deus per manus Pauli : ita ut etiam super infirmos deferrentur a corpore ejus sudaria et semicinctia, et cederent **145** ab eis morbi, spiritusque pravi egrederentur ab eis. »

« Sudaria et semicinctia. » Utraque existimo linei generis fuisse : altamen sudaria quidem super caput tenduntur, semicinctia vero in manibus tenent qui horaria gestare non possunt, veluti sunt qui consulares gestant stolas aut gubia ad abstergendos a facie humores, nempe sudores, salivam, lacrymas, ac similia.

XIX, 13-17. Tentaverunt autem quidam ex circumcumbentibus Judæis exorcistis, invocare super eos qui praves habebant spiritus, nomen Domini Jesu, dicentes : Adjuramus vos per Jesum, quem Paulus prædicat. Erant autem quidam filii Sceve Judæi principis sacerdotum septem, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus malus, dixit : Jesum novi, et Paulum scio, vos autem quinam estis? Et insiliens in eos homo in quo erat spiritus malus, eisque dominatus, invaluit contra eos, ita ut nudi et vulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem innouit omnibus Judæis simul et Græcis qui habitabant Ephesi : ceciditque timor super omnes illos, ac magnificabatur nomen Domini Jesu. »

« Judæis exorcistis. » Hæc dictio ostendit quod non tanquam exorcistæ in Jesum credentes, impuros spiritus adjurabant in nomine Domini, sed tentantes : propter quod etiam, cum fideles non essent, sicut impurus spiritus dicit, suæ temeritatis brevi pœnas dederunt. Confutavit enim illos, ac fraudem eorum apertam omnino fecit communis ira spiritus : veluti si quis positus in extremis periculis ab aliquo inimico arguatur, omnemque in illum effundere velit furem.

XIX, 18-24. Multique credentium veniebant confirmantes et annuntiantes facta sua. Multi quoque ex illis qui curiosas artes exercuerant, comportatos libros **146** exusserunt coram omnibus : et suppositis illorum pretiis, invenerunt argentum quinquaginta millia. Ita fortiter crescebat verbum Domini ac confirmabatur. His autem expletis proposuit Paulus in spiritu transita Macedonia et Achaia proficisci Jerosolyma, dicens : Postquam ibi fuero, oportet me et Romam videre. Missis autem duobus ex illis qui sibi ministrabant, videlicet Timotheo et Erasto, ipse mansit ad tempus in Asia. Ortus est autem illo tempore tumultus non exiguus de ipsa via. Quidam enim nomine Demetrius faber argentarius, qui faciebat delubra argentea Diana, præstabat artificibus non par-

vum quæstum : quibus convocatis et his qui simi-
 lium rerum erant opifices, dixit : Viri, sciitis quod
 ex hoc opificio quæstus nobis est : et videtis ac
 auditis, quod non solum Ephesi, sed per totam
 pene Asiam Paulus hic persuasit, avertitque
 multam turbam, dicens : Non sunt dii qui mani-
 bus sunt. Non solum autem hæc pars nobis in
 periculum venit ne reprobetur, verum etiam ne
 magnæ Dianæ templum in nihilum reputetur,
 futurumque sit ut etiam destruator majestas ejus,
 quam tota Asia et orbis colit. His auditis repleti
 sunt ira, et exclamaverunt, dicentes : Magna
 Diana Ephesiorum ! Impletæque est tota civitas
 confusione, et impetum fecerunt uno animo in
 theatrum, correpto Caio et Aristarcho Macedo-
 nibus comitibus Pauli. Cumque vellet Paulus
 intrare ad populum, non passi sunt discipuli.
 Quidam autem ex Asiæ primoribus qui erant
 amici ejus, misso ad eum nuntio, rogabant ne
 se daret in theatrum. Alii itaque aliud clamabant.
 Erat enim concio confusa, et plerique nescie-
 bant qua ex causa convenissent. De turba autem
 protrexerunt Alexandrum, propellentibus eum
 Judæis. Alexander vero postulato manu silentio,
 volebat rationem reddere populo. 147 Cumque
 cognovissent eum esse Judæum, vox orta est
 una ab omnibus ferme ad horas duas clamanti-
 bus, Magna Diana Ephesiorum !

« Confidentes et annuntiantes facta. » Oportet
 quemque fidelem dicere peccata sua ac demittere
 seipsum coarguendo, sic ut non amplius illa faciat,
 ut justificetur juxta id quod dictum est : « Dic tu
 primum iniquitates tuas, ut justificeris ». Notan-
 dum vero etiam in sequentibus quod hi, qui in
 Christum crediderunt, magicos libros non dis-
 traxerunt quanquam pretiosi essent, ut qui pul-
 cherrima quæque eorum quæ in vita gerebantur
 continebant, sed exusserunt : licet alii hujusmodi
 ibi adessent, qui eos libros sibi parare vellent.
 Primum quidem ne quis letiferæ corruptionis, quæ
 ab illis procedebat particeps fieret. Deinde vero
 ne quidpiam ex hujusmodi criminis pretio acqui-
 rerent. Quemadmodum enim interdictum erat, ne
 lucrum a fornicatione partum Deo offerretur : ita
 neque hujusmodi sceleris argentum poni ad pedes
 apostolorum justum judicabant, aut facile susci-
 pendum.

XIX, 35-40. « Et cum sedasset scriba turbam,
 dixit : Viri Ephesii, quis enim est hominum,
 qui nesciat Ephesiorum civitatem æditam esse
 magnæ Dianæ deæ et a Jove delapsæ? Cum igi-
 tur his nemo contradicat, oportet vos sedatos
 esse, nihilque præcipitanter agere. Adduxistis
 enim homines istos neque sacrilegos neque con-
 tumeliosos in deam vestram. Quodsi Demetrius

τίμιδος, παρέλκετο τοῖς τεχνίταις ἐργασίαν οὐκ
 ὀλίγην ὅς συναθροίσας, καὶ τοὺς παρὰ τὰ τοιαῦτα
 ἐργάτας, εἶπεν Ἀνδρες, ἐπίστασθε, ὅτι ἐκ ταύ-
 της τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστὶ καὶ θυ-
 ρεῖτε καὶ ἀκούετε, ὅτι οὐ μόνον Ἐφέσου, ἀλλὰ
 σχεδὸν πάσης τῆς Ἀσίας ὁ Παῦλος οὗτος πείσας
 μετέστησεν ἱκανὸν ὄχλον, λέγων, ὅτι οὐκ εἰσὶ
 θεοὶ οἱ διὰ χειρῶν γινόμενοι. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο
 κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἔλθειν,
 ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος ἱερὸν
 εἰς οὐδὲν λογισθῆναι, μέλλειν τε καὶ καθαιρεῖσθαι
 τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, ἣν ὅλη ἡ Ἀσία καὶ ἡ οἰ-
 κουμένη σέβεται. Ἀκούσαντες δὲ καὶ γενόμενοι
 πλήρεις θυμοῦ ἔκραζον λέγοντες Μεγάλη ἡ Ἀρ-
 τεμις Ἐφεσίων ! Καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλη τῆς
 συγχύσεως, ὥρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέα-
 τρον συναρπάσαντες Γάϊον καὶ Ἀρίσταρχον
 Μακεδόνας συνεκδήμους τοῦ Παύλου. Τοῦ δὲ Παύλου
 βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ ἔβην αὐτὸν
 οἱ μαθηταί. Τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἀσιαρχῶν, ὄντες
 αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν,
 μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. Ἄλλοι μὲν οὖν
 ἄλλο τι ἔκραζον. Ἦν γάρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυ-
 μένη. Καὶ οἱ πλείους οὐκ ᾔδεισαν, τίνας ἔνεκεν
 συνεληλύθεισαν. Ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προεβίβασαν
 Ἀλέξανδρον, προβαλόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ
 δὲ Ἀλέξανδρος καταστείσας τὴν χεῖρα, ἤθελεν ἀπο-
 λογεῖσθαι τῷ δῆμῳ. Ἐπὶ γινόντων δὲ ὅτι Ἰουδαῖος
 ἐστὶ, φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὥρας
 δύο κραζόντων Μεγάλη ἡ Ἀρτεμις Ἐφεσίων !

« Εὐφρολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πρά-
 ξεις. » Δεῖ πάντα πιστὸν λέγειν τὰς ἑαυτοῦ ἁμαρ-
 τίας, καὶ ἀποτάτεσθαι διὰ τοῦ ἑαυτοῦ ἐλέγχειν, τοῦ
 μηκέτι ποιεῖν τὰ αὐτὰ, ἵνα δικαιωθῇ κατὰ τὸ εἰρη-
 μένον. Λέγει δὲ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας, ἵνα δι-
 καιωθῇς. Σημειώτεον δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς ὅτι καί-
 τοι πολυτίμους οὐσας τὰς ποικίλας αὐτῶν βίβλους,
 ὡς τῶν ἐν βίῳ ἔχουσιν τὰ κάλλιστα, οἱ εἰς Χριστὸν
 πιστεύσαντες, οὐκ ἐπώλησαν, ἀλλ' ἔκαυσαν, καί-
 τοιγε ἄλλων ἕκαστε τοιοῦτων ὄντων τῶν θελόντων
 τὰς βίβλους κτήσασθαι, πρῶτον μὲν ἵνα μὴ τις με-
 τάσχη τῆς ἀπ' αὐτῶν ψυχοφθόρου λύμης, ἔπειτα δὲ
 ἵνα μὴ ἀπὸ ταιαύτης αἰτίας κτήσωνται τι. Ὡσπερ
 γὰρ τὸ ἀπὸ πορνείας κέρδος ἀπηγόρευται προσάγειν
 θεῷ, οὕτως οὐδὲ τὸ τῆς αἰτίας ταύτης ἀργύριον τι-
 θῆναι παρὰ τοὺς τῶν ἀποστόλων πόδας δίκαιον ἔκρι-
 ναν ἡ εὐαγγέλιον.

« Κατατείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, φη-
 σὶν Ἀνδρες Ἐφέσιοι, τίς γάρ ἐστιν ἄνθρωπος
 ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πόλιν νεωκόρον οὐ-
 σαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Διωπι-
 τοῦς ; Ἀναντιρρήτων οὖν ὄντων τούτων, ἴδον ἐστὶν
 ὅμας κατεσταμένους ὑπάρχειν, καὶ μηδὲν προσι-
 τίς πράσσον. Ἠγάγετε γὰρ τοὺς ἄνδρας τούτους,
 οὗτε ἱεροσούλους, οὗτε βλασφημοῦντας τὴν θεὸν

« ὁμῶν. Εἰ μὲν οὖν ἀμητήριος καὶ οἱ οὖν αὐτῶν ἄνθρωποι· « τεχνῆται· πρὸς τινὰ λόγον ἔχουσιν, ἀγοραῖοι ἀγού- « ται, καὶ ἀνθύπατοι εἰσιν· ἔγκαλειώσαν ἀλλήλους. « Εἰ δὲ τί περὶ ἑτέρων ἐπιζητεῖται, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ « ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθῆσεται. Καὶ γὰρ κινδυνεύομεν « ἔγκαλεισθαι στάσεις περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς « αἰτίου ὑπάρχοντος, περὶ οὗ δυνήσμεθα δοῦναι « λόγον τῆς συστρώσεως ταύτης. Καὶ ταῦτα εἰπόν « ἀπέλθοις τὴν ἐκκλησίαν. »

Δείκνυσιν πολλὴν εἶναι τὴν δεισιδαίμονιν τῶν Ἑρεσίων ὁ γραμματεὺς, ἐκ τε τοῦ κοσμεῖν τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ τοῦ εἰδῶλον αὐτῆς τιμᾶν, ὅπερ καὶ Διονετῆς ἔλεγον, ὡς ἐκ τοῦ Διὸς πεπτωκός. Ἦτοι γὰρ τὸ δοτράκον ἔλεγον ἐκεῖνο πάντες Διονετῆς ἐδὲ ἐξ οὐρανοῦ παρὰ τοῦ Διὸς πεμφθὲν, ἦτοι καταπτᾶν καὶ γενόμενον ἀπ' οὐρανοῦ ἀγαλμα, ἦτοι τὸ Παλλάδιον, καθὼς ἐμύθευον οἱ Ἕλληνες· πρὸς κατάκλησιν τῶν ἀκρασιωτέρων, ὅπερ ἤκουθεν ἐκ τοῦ Διὸς δια- πλοσθῆναι φόντον, καὶ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων. Ἡ Διονε- τοῦς, τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς, ἦτοι τοῦ στοργυλλοειδοῦς. Ἡ καὶ ἱερὸν ἕτερον οὕτως ἔκαλετο παρ' αὐτοῖς. Νευκρόν δὲ, ἀντὶ τοῦ ἱεροδουλὸν φησι. Κόρημα γὰρ ἐστὶ τὸ σάρμα, ἀφ' οὗ καὶ νευκρός, ὁ τὸν ναὸν κορῶν καὶ σαρῶν. Ἡ Ἀγοραῖοι ἄγονται, ὡς καὶ τὰ ἑξῆς. Εἶδος ἦν δικαστῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ εὐκαλῶν οἱ Ἀγοραῖοι, οἵτινες ἰδίᾳ καὶ πίνησι καὶ ἀγο- ραῖοις ἀνθρώποις· δι' ὃ καὶ ἀγοραῖοι ἔκαλευντο. Ὅσοι εἰσὶν ἔκδοτοι κατὰ πόλεις τινάς· οἱ δὲ ἀνθύπατοι τῆς τῶν πλοσίων ἢ τῶν ἐγκλημάτων δικῆς ὀφεικόμενοι. Λέγονται δὲ ἀγοραῖοι καὶ οἱ δικη- λόγοι, παρὰ τὸ ἀγορεύειν λεγθέντες, ὁ ἐστὶ δημη- γορεῖν.

Πολλοὶ εἰσὶν ἔκδοτοι κατὰ πόλεις τινάς· οἱ δὲ ἀνθύπατοι τῆς τῶν πλοσίων ἢ τῶν ἐγκλημάτων δικῆς ὀφεικόμενοι. Λέγονται δὲ ἀγοραῖοι καὶ οἱ δικη- λόγοι, παρὰ τὸ ἀγορεύειν λεγθέντες, ὁ ἐστὶ δημη- γορεῖν.

« quique cum eo sunt artifices habent adversus « aliquem causam, forenses iudices admittuntur, « et proconsules sunt: accussent invicem. Si quid « autem de rebus aliis queritis, legitima conten- « tione dirimatur. Nam periculum est ne seditionis « hodiernæ rei famus, cum nulla subsit causa, « unde poterimus reddere rationem hujus con- « cursus. Et his dictis concionem dimisit. »

Ostendit historiographus magnam Ephesium fuisse superstitionem, tum in ornando Dianæ tem- plo, tum in honorando ejus simulacro, quod e caelo quoque delapsam dicebant: **διονετῆς** 148 enim dicitur veluti quod a Jove decidit: sive enim δοτράκον illud, id est testam, vocarent omnes διονε- τῆς; quod e caelo missum esset a Jove, sive statuum, quæ devolasset, et a caelo formata esset: sive Παλλάδιū illud, quemadmodum Græci fabulabantur, ad aurorem his qui simpliciores erant immittendū: quod superne a Jove formatum esse puta- bant, et non ab hominibus: in idem redit. Aut διονετῆς, i. a Jove delapsi, nempe templi Jovis: sive templi, quod rotundam habebat formam, aut etiam aliud quoddam templum apud eos ita voca- batur. Dicit autem νευκρόν, i. æditiū sive tem- plum purgantem et ornantem. Nam κόρημα purga- tio dicitur, unde νευκρός, qui templum ornat ac verrit, nempe ædituus. Forenses iudices admit- tuntur, etc. Ἀγοραῖοι genus erat humilium in Asia iudicum, qui pauperibus ac forensibus homi- nibus iudicabant: propter quod etiam ἀγοραῖοι vocabantur: quemadmodum sunt ἔκδοτοι, i. de- fensores aut ultores quidam in nonnullis civitatibus: ἀνθύπατοι vero, id est proconsules erant divi- tum iudices, aut qui criminum causam audiebant. Dicantur autem et ἀγοραῖοι oratores ipsi aut advo- cati παρὰ τὸ ἀγορεύειν, hoc est a concionando sic dicti.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ.

Περὶ τοῦ Παύλου, ἐν ᾧ καὶ περὶ θανάτου καὶ ἀναλήψεως Εὐδίου διὰ προσευχῆς ἐν Τρωάδι. Παραίνεσις τε αὐτοῦ ποιμαντικῇ πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ προσκυρήκοντας· ἐν ᾧ παρακλῶνς Παύλου ἀπὸ Ἐφέσου ἄχρι Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης.

« Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον προσκαλεσά- « μενος ὁ Παῦλος τοὺς μαθητάς, καὶ ἀποσπόμενος, « ἐξῆλθε πορευθῆναι εἰς τὴν Μακεδονίαν. Διελθὼν « δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ παρακαλίσας αὐτοὺς λόγῳ « πολλῷ, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ποίησας τε μῆνας « τρεῖς, γανυμένῃς αὐτῷ ἐπιβουλῇς ὁπὸ τῶν Ἰου- « δαίων μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν, ἐγένετο « γνώμη τοῦ ὁποστέρεσθαι ἐκ Μακεδονίας. Συνελ- « πετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς Ἀσίας Σωσίπατρος Βερ- « ροῖος, Θεσσαλονικεῖος δὲ Ἀριστάρχος καὶ Σε- « κουνδος, καὶ Γάιος Δερβανός καὶ Τιμόθεος· Ἀσια- « νοὶ δὲ Τυχικός καὶ Τρόφιμος. Οὗτοι προελθόντες « ἐμύνον ἡμᾶς ἐν Τρωάδι· ἡμεῖς δὲ ἐξελευσάμεν « μετὰ ταῦτα ἡμέρας τῶν Ἀζύμων ἀπὸ Φιλίππων, καὶ « ἤλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν Τρωάδα ἄχρις ἡμε- « ρῶν πέντε· οὗ διετρίψαμεν ἡμέρας ἑπτὰ. Ἐν δὲ τῇ « μιᾷ τῶν Σαββάτων, συνηγμένων τῶν μαθητῶν τοῦ « κλῆρου ἅρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων

Circuitus Pauli, in quo etiam narratur mors Eutychi et a morte revocatio per orationem Pauli. Ad- hortatio ipsius qualem deceat habere pastorem, ad presbyteros qui erant Ephesi: in quo est Pauli præternavigatio ab Epheso usque Cæsaream et Palestinam.

CAPUT XXIX.

XX, 1-16. « Postquam autem cessavit tumultus, « vocatis ad se Paulus discipulis, et complexus il- « los profectus est, ut iret in Macedoniam. Cum- « que perambulasset partes illas et multo sermone « exhortatus eos fuisset, venit in Græciam, ibique « peractis mensibus tribus cum essent instructe illi « insidie a Judæis soluturo in Syriam, 149 habebat « in animo, ut reverteretur per Macedoniam. Ca- « mitatus est autem eum usque ad Asiam Sosipater « Berthæensis: Thessalonicensium vero Aristar- « chus et Secundus, et Caius Derbæus ac Timo- « theus: Asiani autem Tychicus ac Trophimus. « Hi cum præcessissent expectarunt nos Troadē: « nos autem abnavigavimus post dies Azymorum a « Philippis, venimusque ad eos Troadem intra dies « quinque, ubi demorati sumus diebus septem. « Uno autem die sabbatorum, cum venissent « discipuli ad frangendum panem, Paulus disse-

rebat eis profecturus postridie, protraxitque sermonem usque in mediam noctem. Erant autem lucernae multae in cenaculo, ubi erant congregati. Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, cum degravaretur somno profundiori, disserente diu Paulo, magis depressus decidit ex tertio cenaculo deorsum, et sublatus est mortuus. Cum descendisset autem Paulus incubuit super eum et complexus dixit: Nolite turbari, anima enim ejus in ipso est. Cumque ascendisset et fregisset panem ac degustasset, diu collocutus usque ad diluculum, ita demum profectus est. Adduxerunt autem puerum viventem, et consolationem non medicrem acceperunt. Nos autem conscensa navi solvimus versus Asson, inde excepturi Paulum: ita enim constituerat ipse, terra iter facturus. Cum autem convenisset ad nos Asson, recepto eo venimus Mitylenem: et inde navigantes sequenti die venimus contra Chium. Postridie vero appulimus Samum, et commorati Trogyllii, proximo die venimus Miletum. Proposuerat enim Paulus praeternavigare Ephesum, ne commorandum ei esset in Asia. Festinabat enim ut si possibile sibi esset, diem Pentecostes ageret Jerosolymis.

150 « Cains Derbæus ac Timotheus. » Cæterorum quidem patrias unde orti erant exprimit, notiores eos reddens: in Timotheo vero solo nomine contentus est, quod hic a suis moribus et virtute sufficiens haberet cognitionis indicium: et quod etiam antea patriæ illius fecisset mentionem, cum diceret: Pervenit autem Derben ac Lystram, et ecce discipulus erat ibi nomine Timotheus. Quod si Derbæus gentilicium nunc est et non proprium: tunc etiam hoc loco fortassis fecit patriæ mentionem.

XX, 17-21. « A Mileto autem missis Ephesum nuntiis, accersivit presbyteros Ecclesiæ. Cumque pervenissent ad ipsum, dixit eis: Vos scitis a primo die dum ingressus sum Asiam, quomodo vobiscum omni tempore fuerim serviens Domino cum omni animi modestia, multisque lacrymis ac tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidiis Judæorum: ut nihil suffugerim eorum quæ vobis utilia essent, quin annuntiarem vobis, et docerem vos publice ac per singulas domos, testificans Judæis simul et Græcis eam quæ erga Deum est poenitentiam ac fidem erga Dominum nostrum Jesum. »

Quoniam multi loquendi modum ignorant, maxime novi testamenti, quo episcopi nominantur presbyteri, ac presbyteri episcopi: hoc tum hinc animadverti potest, tum ex Epistola ad Titum, et ex ea, quæ est ad Philippenses, prioreque ad Timotheum. Ex hoc itaque Actorum loco de ea re potest haberi certa persuasio: ita enim scriptum est: A Mileto autem missis Ephesum nuntiis, accersivit presbyteros Ecclesiæ, et non dixit episcopos.

« ἐξίνα· τῇ ἐπαύριον· παρτίειν τε τὸν λόγον μέγαν· μεσουκταίου. Ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερήφῳ, οὗ ἦσαν συνηγμένοι. Καθήμενος δὲ τις· νειανίας ὀνόματι Εὐτυχὸς ἐπὶ τῆς θυρίδος, καταφερόμενος ὑπὸ βαθεῖ, διαλεγόμενον τοῦ Παύλου, ἐπὶ πλεῖον κατενεχθεὶς ὑπὸ τοῦ ὕπνου, ἐπεσεν ἀπὸ τοῦ τριστεγίου κάτω, καὶ ἤρθη νεκρός. Καταβάς δὲ ὁ Παῦλος ἐπέπεσεν αὐτῷ· καὶ συμπεριλαβὼν, εἶπε· Μὴ θορυβεῖσθε. Ἡ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἔστιν. Ἀναστὰς δὲ καὶ κλάσας ἄρτον καὶ γευσάμενος, ἐφ' ἱκανόν τε ἐμιλήσας ἄρτοι αὐτῆς, οὕτως ἐξῆλθεν. Ἦγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ παρεκλήθησαν οὐ μετρίως. Ἡμεῖς δὲ προσελθόντες· ἐπὶ τὸ πλοῖον, ἀνήχθημεν εἰς τὴν Ἀσσον, ἐκελθόντες· μέλλοντες ἀναλαβάνειν τὸν Παῦλον· οὕτως γὰρ ἦν διατεταγμένος, μέλλον αὐτὸς παθεῖν. Ὡς δὲ συνέβαλεν ἡμῖν εἰς τὴν Ἀσσον, ἀναλαβόντες αὐτὸν, ἤλθομεν εἰς Μιτυλήνην· ἀκαθεῖν ἀπεκλεισάντας, τῇ ἐπιούσῃ καθηγησάμεν ἀντικρυ Χριστοῦ. Τῇ δὲ ἐτέρᾳ παρεβόλομεν εἰς Σάμον· καὶ μετὰ ναντες ἐν Τρωγυλλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς Μίλητον. Ἐκρινε γὰρ ὁ Παῦλος παρακληθεῖν τῇ Ἐφεσον, ὅπως μὴ γένῃται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Ἐσπευδε, γὰρ εἰ δυνατόν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γενέσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα. »

« Γάτος Δερβαῖος καὶ Τιμόθεος. » Τῶν μὲν ὧλων καὶ τὰς πατρίδας λέγει, ὅθεν ἦσαν, γνωριμωτέρους ἐνεύθειν ποιῶν. Ἐπὶ δὲ Τιμόθεῳ ἠρέσθη μόνῳ τῷ ὀνόματι, ὅτι τε αὐτὸς ἐκ τῶν αὐτοῦ τρόπων καὶ τῆς ἀρετῆς ἐξαρκούν εἶχε τὸ γνῶρισμα, καὶ ὅτι καὶ πρὶν μνήμην αὐτοῦ τῆς πατρίδος ἐποιήσατο, ἐν οἷς ἐλάγε· Κατήντησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν, καὶ ἰδοὺ μαθητῆς τις ἦν ἐκεῖ ὀνόματι Τιμόθεος. Εἰ δὲ καὶ τὸ Δερβαῖος νῦν ἔθνικόν ἐστι καὶ μὴ χύριον, καὶ νῦν τάχα τῆς πατρίδος ἐμνημόνευσεν.

« Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ἐφεσον, μετεκαλεσάτο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν, εἶπεν αὐτοῖς· Ὑμεῖς ἐπίστασθε ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, ἀφ' ἧς ἐπέβην εἰς τὴν Ἀσίαν, πῶς μετ' ὧν τὸν πάντα χρόνον ἔγενον μὲν, δουλεύων τῷ Κυρίῳ μετὰ πάσης ταπεινότητος, καὶ πολλῶν δακρύων καὶ πειρασμῶν καὶ τῶν συμβάντων μοι ἐν ταῖς ἐπιβουλαῖς τῶν Ἰουδαίων, ὡς οὐδὲν ὀπισθελάμην τῶν συμφερόντων, τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους, διαμαρτυρούμενος Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι· τὴν εἰς τὸν θεὸν μετένοιαν, καὶ πίστιν ἐκ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν. »

Ἐπειδὴ λαμβάνει τοὺς πολλοὺς ἡ συνήθεια, μάλιστα τῆς Καινῆς Διαθήκης, τοὺς ἐπισκόπους πρεσβυτέρους ὀνομάζουσα, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἐπισκόπους, σημειωτὸν τοῦτο ἐντεῦθεν, καὶ ἐκ τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς, ἐπὶ δὲ καὶ πρὸς Φιλιπησίους, καὶ ἐκ τῆς πρὸς Τιμόθεον πρώτης. Ἀπὸ μὲν οὖν Πράξεων ἐντεῦθεν ἐστὶ παισθηθῆναι περὶ τούτου. Γέγραπται γὰρ οὕτως· Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ἐφεσον, μετεκαλεσάτο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκ-

κλησίας, καὶ οὐκ εἴρηκε τοὺς ἐπισκόπους. Εἶτα ἐπι-
 φέρει· « Ἐν ᾧ ὁμας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκό-
 πους, ποιμαίνου τὴν Ἐκκλησίαν. » Ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς
 Τίτον Ἐπιστολῆς, « Καταστήσεις κατὰ πόλιν πρε-
 σβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διατάξαμην. » Ἀπὸ δὲ τῆς
 πρὸς Φιλιππησίου· « Τοῖς ὄντιν ἐν Φιλιπείοις σὺν
 ἐπισκόποις καὶ διακονοῖς. » Οἶμαι δὲ ὅτι καὶ ἐκ τῆς
 προτείας πρὸς Τιμόθεον ἀναλογισμένον τοῦτο ἐκλα-
 βεῖν ἔστι. « Εἴ τις γὰρ, φησὶν, ἐπισκοπῆς ὁράγεται,
 καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. Δεῖ οὖν τὸν ἐπισκοπὸν ἀνεπί-
 ληπτον εἶναι. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Χήρα καταλεγέσθω
 μηδ' ἑλάντων ἑτῶν ἐξήκοντα. » Κανὼν γάρ ἐστιν Ἐκ-
 κλησίας, διαγράφων ὅποιον εἶναι δεῖ τὸν τοιοῦτον.
 « Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πολλῶν δα-
 κρύων. » Ἐνταῦθα χαρακτῆρα διδασκαλίας δείκνυσσι,
 τὸ ἀφθονον, τὸ δοκονον, καὶ τὸ συμπαθές. Ἐπαγε
 γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀπολλυμένων, ὑπὲρ τῶν ἀπολλύντων.
 Καὶ τὸ ταπεινόν, καὶ οὐχ' ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ πάσης,
 φησὶ, ταπεινοφροσύνης· πολλὰ γὰρ εἶδε τῆς ταπει-
 νοφροσύνης, ἐν λόγῳ, ἐν ἔργῳ, πρὸς ἄρχοντας, πρὸς
 ἀρχομένους. « Καὶ τὸ τὰ συμφορόντα λέγειν. » Ἦν
 γὰρ ἂ οὐκ ἔδει μαθεῖν. Ὅσπερ γὰρ τὸ τινα κρύπτε-
 σθαι φθόνου, οὕτω τὸ πᾶν λέγειν αὐτοῖς, ἀνολας.
 Καὶ διὰ τοῦτο προσέθηκε· Τῶν συμφορόντων, οὐκ
 εἰπεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάξαι.

« Καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι πορεύο-
 μαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσονται
 μοι μὴ εἰδώς, πλην ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ
 πόλιν διαμαρτύρεται λέγον, ὅτι δεσμὰ με καὶ ὀλί-
 φει· μένουσιν. Ἄλλ' οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι. Οὐδὲ
 ἔχω τὴν ψυχὴν μου τιμᾶν ἑμαυτῇ, ὡς τελεῶσαι
 τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς καὶ τὴν διακονίαν, ἣν
 ἔλαθον παρὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διαμαρτύρασθαι
 τὸ Εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Καὶ νῦν ἰδοὺ
 ἐγὼ οἶδα, ὅτι οὐκ ἔτι ἔσχατος τὸ πρόσωπόν μου
 ὁμαίς πάντες ἐν ὅς διήλθον, κηρύττων τὴν βασι-
 λεῖαν τοῦ Θεοῦ. Διαμαρτύρομαι ὁμῖν ἐν τῇ σήμε-
 ρον ἡμέρᾳ, ὅτι καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάν-
 των. Οὐ γὰρ ὑπεστυλάμην ὁμῖν τοῦ μὴ ἀναγγεῖ-
 λαι πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. »

Ἐνταῦθα εἰς τὸ, Δεδεμένος, δεῖ ὑποστίξαι, ἵνα ἡ
 διάνοια τοιαύτη· Πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, προ-
 γουὸς διὰ τοῦ πνεύματος τὰ ἐσόμενα, πορεύομαι δὲ
 δεσμιός ὢν. Εἶτα ἵνα μὴ δεσπὸν ἢ ἀνάγκην νομίσῃ
 τις, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι ἐκὼν ἀπέρχεται, φησὶν, ὅτι
 κατὰ πόλιν δεσμὰ με καὶ ὀλίφει μένουσιν. « Καθα-
 ρός εἰμι, φησὶν, ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων, » εἰ νυ-
 στάξαντες ἀποθάνοντες ἀπὸ τοῦ φονευτοῦ τῶν ψυχῶν
 τὸ γὰρ τοῦ διδασκάλου, φησὶ, πεποίηκα, τῷ ἀπαγγεῖλαι
 ὁμῖν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Ἄρα ὁ μὴ λέγων, ὑπεύ-
 θυνος τοῦ αἵματος ἔστι, τοῦτοίσι τῆς σφαγῆς αὐτῶν.
 Δείκνυσσι τοίνυν ὅτι κακεῖνοι ἂν μὴ ποίωσιν, ὑπεύθυ-
 νοί εἰσι τοῦ ἰδίου αἵματος· δι' ὃ καὶ φοβεῖ αὐτούς.

« Προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς· καὶ παντὶ τῷ ποιμνί, ἐν

Deinde subiungit : « In quo vos Spiritus sanctus
 posuit episcopos ad regendum Ecclesiam Dei. » Ex
 Epistola vero ad Titum : « Et constitues per sin-
 gulas civitates presbyteros sicut ego tibi ordina-
 ram ». Ex Epistola ad Philippenses : « Qui sunt
 Philippis una cum episcopis ac diaconis ». Opi-
 nor autem quod ex priore quoque ad Timotheum
 a conjectura idipsum intelligi potest. « Si quis, in-
 quit, episcopatum appetit, honestum opus deside-
 rat. Oportet igitur episcopum irreprehensibilem
 esse ». 151 Et post pauca : « Vidua eligatur non
 minor sexaginta annis. » Est enim Ecclesiae regula,
 describens qualem esse oportea teum, qui huiusmodi
 est. « Cum omni animi modestia multisque laery-
 mis. » Hoc loco signum doctrinae demonstrat, nempe
 invidia fastuque carere ac condescendere. Patiebatur
 namque, et pro pereantibus et pro his qui perde-
 bant. Et item humilitas nec qualiscunque, sed cum
 omni, inquit, animi modestia sive humilitate : mul-
 tie enim sunt humilitatis species, nempe in ser-
 mone, in opere, ad principes, ad eos qui gubernan-
 tur. « Eorum quae vobis utilia essent. » Nam erant
 quae non expediebat discere. Sicut quidam occul-
 tare datur invidiae, ita rursum rem omnem eis ape-
 riri, insipientiae. Et propterea addidit : Eorum quae
 vobis utilia essent, ea inquam non dicere tantum,
 verum etiam docere.

XX, 22-27. « Et nunc ecce ego alligatus Spiritu
 proficiscor Jerusalem, quae in ea mihi obventura
 sunt ignora, nisi quod Spiritus sanctus per
 singulares civitates testificatur, dicens quod vin-
 cula et afflictiones me maneat. Verum nihil me
 movet. Neque vitam meam habeo mihi in ullo
 pretio : ut consummem cursum meum cum gau-
 dio, et ministerium quod accepi a Domino Jesu,
 ad testificandum Evangelium gratiae Dei. Et nunc
 ecce ego scio quod posthac non videbitis faciem
 meam : vos omnes per quos transivi praedicans
 regnum Dei. Quapropter contestor vos hodierno
 die, quod mundus ego sum a sanguine omnium.
 Non enim subterfugi quo minus annuntiarem
 vobis omne consilium Dei. »

Subdistinctio hoc loco ponenda est post dictio-
 nem, Alligatus, ut sit haec sententia : Proficiscor Je-
 rusalem praescius per Spiritum quae mihi ventura
 sint, proficiscor autem alligatus. Deinde ne quis
 catena aut necessitate alligatum existimet, utque
 ostendat quod sponte proficiscatur : Per singulas,
 inquit, civitates vincula et afflictiones me manent.
 « Mundus a sanguine omnium, » si obdormientes
 occidamini ab homicida animarum : quod enim
 praecceptoris est peregrini, nempe ut annuntiarent vo-
 bis Dei consilium. Itaque qui non annuntiat, reus
 sanguinis est, 152 hoc est credis eorum. Ostendit
 igitur illos quoque, nisi ea compleverint, reos pro-
 prii fore sanguinis : propter quod etiam terret eos.

XX, 28-32. « Attendite igitur vobis cunctoque gre-

« gl: in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos ad regendum Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. Ego enim novi hoc, quod ingressuri sint post discessum meum lupi graves in vos, non parcentes gregi. Et ex vobis ipsis exorientur viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se. Idcirco vigilate, memores quod per triennium nocte ac die non cessaverim cum lacrymis monere unumquemque. Et nunc commendo vos fratres Deo et sermoni gratiae ipsius, qui potens est superstruere et dare hereditatem inter sanctificatos omnes. »

Duo praecipit ut faciant praecipitores. Neque enim lucrum offert alios tantum corrigere: neque suis ipsius curam tantum habere, huiusmodi enim suis ipsius tantum amor est. Advertendum autem quod eos appellet nunc episcopos, quos in superioribus dixit prebyteros: aut ideo quod necesse est super rationales Ecclesiae greges in specula esse: ne quis fide aegrotet, ne quis esuriat aut sitiāt, an quispiam reprehensione egeat vel coercionē. Aut episcopos vocat hic eos qui vere sunt episcopi.

XX, 35 38. « Argentum et aurum aut vestem nullo concupivi: sed ipsi scitis quod necessitatibus meis, et his qui mecum sunt suppeditaverint manus hae. Omnia commonstravi vobis, quod sic laborantes oporteat suscipere imbecilles, ac meminisse verborum Domini Jesu, quoniam ipse dixit: Beatum est dare potius quam accipere. Cumque haec dixisset, positus genibus suis oravit cum omnibus illis. Magnus autem fletus coortus est omnium, et ruentes in collum Pauli osculabantur eum dolentes, maxime ob sermonem quem dixerat, quod amplius faciem ejus non essent visuri. Et deducebant eum ad navem. »

153 « Argentum et aurum, » etc. Malorum radicem tollit, nempe avaritiam. Neque enim simpliciter dicit, Non accepi, sed, Neque concupivi. Deinde ostendit quod vera eleemosyna ex propria laboribus fieri debeat egentibus: ex alienis siquidem dare non est honestum. Postmodum ad hujus etiam confirmationem, vaticinium Domini voce dictum esse asserit, quod nunc in Scriptura non invenitur: et fortassis id absque scriptura tradiderunt apostoli. Aut ideo, quod ratiocinando quispiam habere potest dictum: esse aliis verbis idipsum significanti- bus. Non dixit autem malum esse accepisse et ita elargiri, sed quod melius sit non accepisse. Hoc enim compassionis est erga imbecilles. Nam dare ex alienis, ne honestum quidem est. Est itaque primus gradus suus abjicere: secundus necessaria sibi suppeditare, tertius etiam alia: quartus eum qui praedicat, et ita accipiendi potestatem habet, non accipere. Hic itaque multo melior est inopi- bus.

XXI, 1-3. « Cum autem contigisset nos ab eis avulsos solvisse, recto cursu venimus Coem, et

« ἡ ὁμάς: τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους πα- ρεῖναι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιποιήσασα ἐστὶν διὰ τοῦ ἰλλοῦ αἱματος. Ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι ἐισελθούσιν μετὰ τὴν ἀφίξιν μου λύκοι βαρεῖς εἰς ὁμάς, μὴ φοιτῶμενοι τοῦ ποιμανίου. Καὶ ἐξ ὁμίῳ αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες λαλοῦντες διαστρα- μένα, τοῦ ἀποσπῆν τοὺς μαθητὰς ὅπως αὐτῶν. Δι' ὃ γρηγορεῖτε, μνημονεύοντες, ὅτι τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ δακρύων νοθεύ- τῶν ἵνα ἕκαστον. Καὶ τὰ νῦν παρατίθμι ὁμάς: ἀδελφοί, τῷ Θεῷ, καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμῶν ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὁμῖν κλη- ρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν. »

Δύο προτάσσει ποιεῖν τοὺς διδασκάλους. Οὕτως γὰρ τὸ ἐτέρους κατορθοῦν μόνον ἔχει κέρδος, οὕτως τὸ λαο- τοῦ μόνον ἐπιμαλίσθαι: ὃ γὰρ τοιοῦτος φιλαυτός. Σημειωτέον δὲ ὅτι οὗς ὁπίσω ψησὶ πρεσβυτέρους, ὡς ἐπισκόπους καλεῖ, ἥτοι διὰ τὸ τοὺς πρεσβυτέρους ἀνάγκην ἔχειν ἐκποταύειν τὰ τῆς Ἐκκλησίας λογικά ποίμνια, μὴ τις ἀσθενῇ τῇ πίστει, μὴ τις πεινῇ ἢ διψῇ, εἰ ἀλόγῳ καὶ ἐπιστροφῇ δέχεται. Ἡ ἐπισκο- πους ὡς τοὺς ὄντως ἐπισκόπους καλεῖ.

« Ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ ἢ ἡματιῶν οὐδενὸς ἐκ- ἐθύμνησα. » αὐτοὶ δὲ γινώσκετε ὅτι ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ἀπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί. Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτως κοπιῶντας ἐδείκνυμαι ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων. Μνημονεύον- τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε: Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, θαλὲ τὰ γένατα αὐτοῦ, σὺν πᾶσιν αὐ- τοῖς προσκύματο. Ἰκανὸς δὲ ἐγένετο κλαυθμὸς πάν- των. Καὶ ἐκπιοσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύ- λου, κατακλίοντες αὐτὸν, δονώμενοι μέλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὃ εἰρήκει, ὅτι οὐκ ἔτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν. Προέπειπον δὲ αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν. »

« Ἀργυρίου ἢ χρυσοῦ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τὴν βίαν ἀναίρει τῶν κακῶν τὴν φιλαργυρίαν. Οὐ γὰρ ἐπιώς ψησιν, οὐκ ἔλαβον, ἀλλ', οὐδὲ ἐπεθύμησα. Εἰς δεικνυσιν ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐλεημοσύνη ἐκ τῶν ἰδίων κόπων ὀφείλει γίνεσθαι τοῖς ἐνδεέσι, ἐπεὶ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων διδόναι οὐ καλόν. Εἰτα καὶ χρῆσιν εἰς κα- τασκευὴν τούτου διὰ φωνῆς τοῦ Κυρίου εἰρησθῆαι ψησιν, ὅπως νῦν οὐχ εἰρησθῆαι ἐν Γραφῇ: καὶ ἰσχυ- ῶς ἀγράφως παρίδωκαν αἱ ἀπόστολοι. Ἡ ἐξ ὧν ἐν τῇ συλλογίσαστο δυνατὴν εἰρησθῆαι δι' ἐπὶ τῶν λέξων τούτου δεικνυσθῶν. Οὐ τοῦτο δὲ ψησιν ὅτι κακὸν εἰ λαβεῖν καὶ μεταβιβάζειν, ἀλλὰ βέλτιον τὸ μὴ λαβεῖν. Τοῦτο γὰρ συμπαθὲς τῆς πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς. Τὸ γὰρ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων διδόναι οὐ καλόν. Ἔστι τῶν εἰς βαθμὴς βίβαι τὰ αὐτοῦ, δεύτερος ταυτὸ ἐλαττωθῆναι, τρίτος καὶ ἐτέριος, τέταρτος, τὸ καὶ πρὸς τὸν καὶ ἐξουσίαν ἔχοντα λαμβάνειν, μὴ λα- βάνειν. Ὅτε πολλὸ τῶν ἀπτημένων οὕτως βέλτιον ἐστὶ.

« Ὃς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσταθόντας ἀπ' αὐτῶν, ἐκδρομῆσαντες ἤλαμιν εἰς τὴν Κῶ, »

« τῇ δὲ ἐξῆς εἰς τὴν Ῥόδον, καί τιναν εἰς Πάταρον. Καὶ
 « εὐρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην, ἐπιβάντες
 « ἀνήχθημεν. Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, καὶ
 « καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλόμεν εἰς Συ-
 « ρίαν, καὶ κατήχθημεν εἰς Τύρον· ἐκεῖσε γὰρ ἦν
 « τὸ πλοῖον ἀποφορτισζόμενον τὸν γόμον. Καὶ ἀνευ-
 « ρόντες δὲ τοὺς μαθητάς, ἐπισείναμεν αὐτοῦ ἡμέ-
 « ρας ἑπτὰ· οἵτινες τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ Πνεύ-
 « ματος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσαλὴμ. »

« Ὁ λέγει τοῦτο ἐστὶ· Μὴ εὐρίσκοντες πλοῖον ἀπερ-
 « ρόμενον εἰς Καισάρειαν, ἀλλ' εἰς Φοινίκην, ἀνήλθο-
 « μεν εἰς αὐτό· καὶ Κύπρον δὲ εἰσάγαμεν καὶ Συρίαν.
 « Τὸ γὰρ, Καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, οὐκ ἀπλῶς
 « εἰρηται, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι τῆς Συρίας
 « ἔσπευδον. Ἠλθον οὖν εἰς Λυκίαν, καὶ τὴν Κύπρον
 « ἀφέντες, εἰς Τύρον κατέπλευσαν· ἐκεῖσε γὰρ τὸ
 « πλοῖον ἀποφόρτισται τὸν γόμον. Οὐ τοῦτο φησιν ὅτι
 « τὴν παραίνασιν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐποίητο, ἀλλ'
 « ὅτι διὰ τοῦ Πνεύματος εἰδότες. Οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτῷ
 « τὰ θεῖα προέλεγον, ἀλλ' ὅτι ἀναθεῖναι οὐ χρὴ, φαι-
 « δόμενοι αὐτοῦ. »

« Ὅτι δὲ ἐγένετο ἡμεῖς· ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας,
 « ἐξελθόντες ἐπορευόμεθα, προπεμπόντων ἡμεῖς
 « πάντων οὖν γυναῖκα καὶ τέκνοις ἑω· ἐξὼ τῆς πό-
 « λεως· Καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν
 « προσευξάμεθα. Καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, ἐπ-
 « ἔστημεν εἰς τὸ πλοῖον· ἐκεῖνοι δὲ ὑπὸ στρεψάν εἰς
 « τὰ ἴδια. Ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῖον διανύσαντες ἀπὸ
 « Τύρου, κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαῖδα, καὶ ἀσπα-
 « σάμενοι τοὺς ἀδελφοὺς, ἐμεῖναμεν ἡμέραν μίαν
 « παρ' αὐτοῖς. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐξελθόντες οἱ περὶ
 « τὸν Παῦλον, ἦλθον εἰς Καισάρειαν. Καὶ εἰσελθόντες
 « εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὄντος·
 « ἀπ' αὐτῶν ἑπτὰ, ἐμεῖναμεν παρ' αὐτῷ. Τοῦτο δὲ
 « ἦσαν θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες· προφητεύου-
 «σαι. »

« Ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας. » Τὸ ἐξαρτίσαι ἀντὶ τοῦ,
 « πληρῶσαι, φησί. Μετὰ γὰρ τὸ πληρῶσαι τὰς τεταγ-
 « μένας ἡμέρας, τοιούτοις μετὰ τὰ δέξομα, εἰς Τρωάδα
 « ἦλθον δι' ἡμερῶν πέντε. Σημειώσαντες ὅτι τοῦ διακό-
 « νου Φιλίππου ἦσαν αἱ θυγατέρες, ὥστε οὖν καὶ τῷ
 « κοινωνήσαντι γάμων διακονεῖν ἔστι. Σημειώσαι
 « δὲ, ὅτι αἱ προφήτιδες αἱ θυγατέρες αὐτοῦ παρθένοι
 « ἦσαν, καὶ ὅτι ἦσαν δι' εὐλάβειαν μᾶλλον τοῦτο,
 « ὥστε καὶ προφητείας ἡξιώσθαι. Ὅστε δὴλον ὅτι
 « περισπούδαστον ἦν καὶ αὐταῖς ἡ παρθενία. Εἰ γὰρ
 « μὴ ἦν περισπούδαστον, οὐκ ἂν προσέβηκαν ὁ συγ-
 « γραφεὺς ὅτι καὶ παρθένοι ἦσαν. »

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ἀγδὸν προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων τῷ
 Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλὴμ.

« Ἐπιμνόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κα-
 « τήλθαι τις ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης ὀνόματι
 « Ἀγαθος. Καὶ ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἀρας τὴν
 « ζώνην τοῦ Παύλου, ἔθηκε· τε αὐτοῦ τὰς χεῖρας
 « καὶ τοὺς πόδας, εἶπε· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ
 « ἅγιον. Τὸν ἄνδρα οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὗτος

« sequenti die Rhodum, et inde Pataram. Et nacti
 « navem quæ trajiceret in Phœnicen, ea conscensa
 « solvimus. Cumque cœpisset nobis apparere Cy-
 « prus, relicta ea ad sinistram, navigavimus versus
 « Syriam, et delati sumus Tyrum : nam huc navis
 « exponebat onus. Repertisque discipulis mansimus
 « ibidem diebus septem : qui Paulo dicebant per
 « Spiritum, ne ascenderet Jerusalem. »

Tantum est ac si diceret : Cum navem non inve-
 niremus abeuntē Cassaream, sed in Phœnicen,
 illam conscendimus : Cyprum autem et Syriam
 præterlegimus. Quod enim ait, Relicta ea ad sini-
 stram, non temere dictum est, sed quod nequē
 Syriæ appropinquare studebant. Venerunt ergo in
 Lyciam, relictaque Cypro, descenderunt navigio
 Tyrum, nam eo exposuit navis onus. Qui dice-
 bant per Spiritum. Non intelligit quod per Spiritum
 adhortatio fieret, sed quod per Spiritum hoverent.
 Neque enim aperte pericula prædicebant, sed quod
 non expediret ascendere, idque compassione moti
 dicebant.

154 XX, 5-9. « Cumque dies explesemus, pro-
 « feci ibamus, deducētibz nos omnibz una cum
 « uxoribz et filiis, donec exissemus civitatem : πό-
 « litisqz genibz in littore precati sumus. Et
 « consalutatis invicem, nos navem conscendimus,
 « illi vero redierunt ad sua. Nos autem navigatione
 « explicita a Tyro descendimus Ptolemaidam, sa-
 « lutatisqz fratribz mansimus diem unum cum
 « illis. Postridie vero nos, qui eramus cum Paulo,
 « egressi venimus Cassaream. Et ingressi domum
 « Philippi evangelistæ, qui erat unus e septem,
 « mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor
 « filie virgines prophetantes. »

Ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας. Verbum ἐξαρτίσαι ponit
 pro complere. Nam postquam completi fuissent
 constitui dies, hoc est post dies axymorum, vene-
 runt Troadem diebus quinque. Advertendum filius
 fuisse Philippo diacono. Itaque diaconi esse pos-
 sunt et hi qui participes fuerant nuptiarum. Ani-
 madverte præterea quod prophetides ejus filie vir-
 gines erant, et quod propter pudorem magis hoc
 assequabantur ut et prophetia dignæ haberentur.
 Manifestum itaque est quod magno studio servaba-
 tur apud eos virginitas : nisi enim digna esset pro
 qua certaretur, nequaquam addidisset scriptor hi-
 storiz, quod etiam virgines erant.

CAPUT XXX.

Agubi prophetia de his quæ futura erant, ut Paulo
 Jerosolymis coningerent.

XXI, 10-14. « Cumque permaneremus dies com-
 « plures, advenit quidam a Judæa propheta no-
 « mine Agabus. Is cum ad nos pervenisset, tulit
 « cingulum Pauli, et alligans sibi manus et pedes,
 « dixit : Hæc dicit Spiritus sanctus : Virum cuius
 « est cingulum hoc, sic alligabunt Jerosolymis Je-

155 dei, tradentque in manus gentium. Cumque hæc audivissemus, rogabamus et nos et qui illius loci erant, ne ascenderet Jerusalem. Tunc respondit Paulus, ac dixit: Quid facitis stultos et affligentes cor meum? Ego non solum vinciri, sed et mori paratus sum Jerosolymis pro nomine Domini Jesu. Et cum ille non persuaderetur, acquievimus dicentes: Domini voluntas fiat.

CAPUT XXXI.

Adhortatio Jacobi ad Paulum, eo quod Paulus diceretur non judicare Hebræos circumcidendos.

XXI, 15-25. Post hos autem dies parati con-scendebamus Jerusalem. Venerunt autem una quidam ex discipulis a Caesarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quemdam Cyprium veterem discipulum. Cumque venissemus Jerosolyma, libenter exceperunt nos fratres. Postero vero die introibat Paulus nobiscum ad Jacobum, omnesque convenerunt presbyteri. Quos ubi salutasset, narrabat per singula, quæ Deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius. At illi cum audissent, glorificabant Deum, dixeruntque ei: Vides, frater, quot millia sint Judæorum qui crediderunt? omnesque studiosi sectatores sunt legis. Audierunt autem de te quod defectionem doceas a Mose omnes qui inter gentes sunt Judæos, dicens, non debere eos circumcidere filios, neque secundum instituta vivere. Quid est ergo? Omnino oportet convenire multitudinem: audient enim te venisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis quatuor viri votum habentes super se: his assumptis 156 purifica te cum illis, et impende super illis, ut radant capita, sciantque omnes quod quæ de te audierunt nihil sunt, sed ambulantes et ipse custodiens legem. De gentibus autem quæ crediderunt nos significavimus, decernentes, ne quid hujusmodi observent nisi ut caveant ab idolothytis et sanguine, et suffocato, et scortatione.

Ἐπισκευασάμενοι. Hoc est, cum ea quæ ad iter necessaria erant accepissemus. Vides, frater, quot millia. Suadent ei dant et non jubent Jacobus et qui cum eo erant, propter quod etiam suadent. Nam dispensationis erat illa condescensio, non legislationis. Itaque prædicationis offensio aut impedimentum non erat, sed dispensatio. Nam qui Jerosolymis ex Judæis crediderant, instituta legalia adhuc servare volebant. His assumptis purifica te cum illis. Suadent ei ut opere defensionem paret, non sermone. Hoc itaque dicunt: Tu porrige, quæ juxta legem offeruntur pro eis, hostias: ut suspicionem solvas, et ostendas quod non solum non doceas quæ legi contraria sunt, imò quod et ipse serves quæ in lege jubentur. Ne autem dicat, Si gentes hoc didicerint, offendiculum inde patien-

δῆσουσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἰουδαῖοι, καὶ παραδό- σοισιν εἰς χειρὰς ἔθνων. Ὡς δὲ ἠκούσαμεν ταῦτα, παρακαλοῦμεν ἡμῖς· τε καὶ οἱ ἐντόπιοι, τοῦ μὴ ἀγαθαίνειν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ. Ἀπεκρίθη τὸ Παῦλος, τί ποιεῖτε κλαίοντες καὶ συνθρύπτον- τές μου τὴν καρδίαν; Ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεῖναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐτοιμῶς ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Μὴ παιδε- μένου δὲ αὐτοῦ, ἡσυχάσαμεν, εἰπόντες· Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω.

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Παραίνεσις Ἰακώβου πρὸς Παῦλον, περὶ τοῦ μὴ δοκεῖν Ἑβραίους περιτέμνεσθαι.

Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπισκευασάμενοι, ἀνεβαίνοντες εἰς Ἱερουσαλὴμ. Συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἄγοντες παρ' ἡμῖν Μνάσωνα, Μνάσωνι τινι Κυπρίῳ ἀρχαίῳ μαθητῇ. Γενόμενων δὲ ἡμῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀσμένως ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί. Τῇ δὲ ἐπιούῃ εἰσήκει ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν πρὸς Ἰάκωβον, πάντες τε παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι. Καὶ ἀσπασάμενος αὐτοὺς, ἐξηγεῖται καθ' ἕνα καὶ ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ἐδόξαζον τὸν Κύριον, εἰπόντες αὐτῷ· Θεωρεῖς, ἀδελφε, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων; καὶ πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι. Κατήχησαν δὲ ἐπὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωσέως, τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους λέγων, μὴ περιτέμνεσθαι αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τὰς γυναῖκες. Τί οὖν ἐστὶ; Πάντως δεῖ πληθεῖν συνέλθεσθαι· ἀκούσονται γὰρ ὅτι ἀλλήλους τὸν οὖν ποιήσουσιν, ὃ σοὶ λέγομεν. Εἰσὶν ἡμῖν ἀνδρες τέσσαρες εὐχὴν ἔχοντες ἀπ' ἐαυτῶν· τοὺς παρακαλῶν, ἀγνισθῆναι σὺν αὐτοῖς, καὶ δαπάνησθαι ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ἐξηρῶσιν τὴν κεφαλὴν, καὶ γυναικας πάντας, ὅτι ὡς κατήχηται περὶ σοῦ οὐδὲν ἐστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτοὺς τὸν νόμον φυλάττειν. Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἔθνων ἡμεῖς ἐπιστελλόμεθα, κρινάντες, μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτοὺς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς τὸ σκεῦος τῆς εὐσυνείδητος, καὶ τὸ αἷμα, καὶ πνικτὸν, καὶ πορνείαν.

Ἐπισκευασάμενοι. Τοῦτέστι, τὰ πρὸς ὁδοπορίαν λαβόντες. Θεωρεῖς, ἀδελφε, πόσαι μυριάδες Συμβουλευουσιν, οὐκ ἐπιτάττουσι· τοῦτο οἱ περὶ τοῦ Ἰακώβου· ἔθεν καὶ περὶ τοῦ οἰκονομίας· γὰρ ἡ συγκατάβασις, ὁ νομοθεσίας. Οὐκ ἄρα ἐγκοπή τοῦ κηρύγματος· τοῦτο ἦν, ἀλλ' οἰκονομία. Οἱ γὰρ ἐν Ἱεροσολύμοις πιστεύσαντες ἀπὸ Ἰουδαίων, τὰ ἢ τὰ νομικὰ ἤθελον εἶ φυλάττειν. Τούτους παρακαλῶν ἀγνισθῆναι σὺν αὐτοῖς. Ἔργῳ τὴν ἀπολογία ποιῆσαι αὐτῷ συμβουλευουσιν, οὐ λόγῳ. Τοῦτο αὖ φασὶ· Τὰς προσφερομένας ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον θυσίας, οὐ πάρασχε, ἵνα λύσῃς τὴν ὑπόψιν, καὶ δείξῃς, ὅτι οὐ μόνον οὐ διδάσκεις ἔξω τοῦ νόμου, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτοὺς φυλάττετε τὰ ἐν τῷ νόμῳ. Ἴνα ἢ μὴ λέγῃ, ὅτι Ἄν τὰ ἔθνη τοῦτο μάθωσι, σκανδαλισθήσονται, ἐπάγει λοιπόν· Περὶ δὲ τῶν πεπιστευ-

κότων ἐθνῶν ἡμεῖς· ἐπισταλαμεν, φησί, μηδὲν τοιούτων τηρεῖν αὐτοῦς. Ὡςπερ οὖν ἡμεῖς ἐκείνους ἐπετάξαμεν, καί τοι Ἰουδαίοις κηρύττοντες, οὕτω καὶ σὺ τοῖς ἔθνεσι κηρύττων, σύμπραξον ἡμῖν. Συγκατάβασι· γὰρ τοῦτο ἐστὶ, μηδὲν ὑποπιεύσης. Καὶ τὸ ἐν Ἱερουσαλμοῖς δὲ τοῦτο ποιεῖν φορητόν. Ποίησον οὖν τοῦτο ἐνταῦθα, ἵνα ἐξῇ σοι ἔξω ποιεῖν ἐκεῖνο. Εἴτα ἐπισθῇ αὐτοῖς, καὶ ἐξυρᾶτο καὶ πάντα τὰ Ἰουδαϊκὰ ἐπέτελεσεν.

ΚΕΦΑΛ. ΑΒ.

Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ κατὰ τοῦ Παύλου κινήσεως διατάξας, ὡς τε αὐτὸν ὁ χιλιάρχος τοῦ κλήθους ἐξαιρεῖται. Ἐν ᾧ Παῦλον κατὰστασις περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς εἰς ἀποστολὴν αὐτοῦ κλήσεως. Περὶ δὲ ὁ Ἀνανίας εἶπε πρὸς τὸν Παῦλον ἐν Δαμασκῷ, διατάξας τε καὶ φορητῆς θεοῦ γενομένης ποτὲ πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ· οἱ μὲλλον ἐπὶ τοῦτοις ὁ Παῦλος εὐπεσθαι, εἰπὼν οἱ Ῥωμαῖός εἰμι, ἀνέστη.

Τότε ὁ Παῦλος, παραλαβὼν τοὺς ἀνδρας, τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἀγνισθεὶς εἰσῆλθαι εἰς τὸ ἱερὸν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀγνισμοῦ, ὥς· οὐ προσηνέχθη ὑπὲρ ἐνδὲς ἐκείνου αὐτῶν ἡ προσφορά. Ὡς δὲ ἐμελλόν αἱ ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ συντελεῖσθαι, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, θεασάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον, καὶ ἐπιβάλον τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὸν, κρᾶζοντες· Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, βοηθεῖτε. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀνὴρ ὁποῦ, ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦ νόμου, καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντας πανταχοῦ διδάσκων. Ἐτι τε καὶ Ἕλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον τούτον. Ὅσων γὰρ ἐωρακότες Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον, οἱ εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος. Ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συνδρομὴ τοῦ λαοῦ· καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύλου, εἰλκον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ, καὶ εὐθέως ἐκείσθησαν αἱ θύραι. Ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἀνέστη φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σπείρας, οἱ δὲ ὅλη συγκέντηται Ἱερουσαλὴμ. Ὁς ἐξαυτῆς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἑκατοντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. Οἱ δὲ ἰδόντες τὸν χιλιάρχον αἱ τοὺς στρατιώτας, ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον. Ἐγγίσας δὲ ὁ χιλιάρχος ἐπιλάβετο αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἀλύσει διπλῇ, καὶ ἐπυνθάνετο τίς ἂν εἴη, καὶ τί ἐστὶ πεποιηκώς. Ἄλλοι δὲ ἄλλο τι ἐβόων ἐν τῷ ὄχλῳ. Μὴ δυνάμενος δὲ γινῶναι τὴν ἀσφαλῆς διὰ τὸν θόρυβον, ἐκέλευσεν ἀγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν. Ὅ·ε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς, συνέθη βασιλεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὴν βίαν τοῦ ὄχλου. Ἐκολοῦθε γὰρ τὸν κλήθους τοῦ λαοῦ, κρᾶζον· Αἶρε αὐτόν. Μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν ὁ Παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρχῳ· Εἰ ἐστὶ μοι εἰσιπὶν πρὸς σέ· Ὁ δὲ ἔφη, Ἐλλήνιστί γινώσκεις· Οὐκ ἄρα σὺ εἰ δὲ Αἰγύπτιος, ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας, καὶ ἐξαγαγὼν εἰς Ῥώμην;

Αἶρε αὐτόν. Ἐθος τοῖς Ἰουδαίοις ταύτην λέγειν τὴν φωνὴν κατὰ τῶν δικαίων, ὥς καὶ κατὰ τοῦ

PATROL. GR. CXVIII.

tur, deinceps subiungit : De gentibus autem quam crediderunt nos significavimus ne quid huiusmodi observent. Quemadmodum ergo nos illis hæc iussimus, cum tamen Judeis prædicemus, ita et tu qui gentibus prædicas, opitulare nobis. Condenscens lo hæc est, ne quid vereris. Et hoc Jerosolymis facere tolerabile est. Hic ergo fac istud, ut tibi foris liceat illud facere. Tandem persuasus est ab eis et abrasus est; omniaque Judaica instituta perfecit.

157 CAPUT XXXII.

De commotione mota Jerosolymis adversus Paulum, et quomodo ipsum tribunus a multitudinis eripuerit : in quo etiam narrat ordine Paulus de seipso, quisque ad apostolatam vocatione. De his que ad Paulum dixit Ananias, ac visione vocisque Dei ad eum quondam in templo facta : et cum post hæc ab eis verberandus esset Paulus, ubi se Romanum esse dixisset liberatus est.

XXI, 26-38. Tunc Paulus, assumptis viris, in sequenti die cum eis purificatus intravit in templum; annuntians expietionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio. Dum autem jam septem dies pene expleti essent, Judæi qui ab Asia erant, cum vidissent eum in templo, conturbaverunt totum populum, et iniecerunt in eum manus clamantes : Viri Iudeæ, succurrite : Hic est homo qui adversus populum et legem, et locum hunc omnes ubique docet : insuper et Græcos induxit in templum, et profanavit sanctum locum hunc. Viderant namque Trophimum Ephesinum in civitate cum ipso, quem existimaverunt quod in templum induxisset Paulus. Commotæque est universa civitas, et factus est concursus populi, et apprehensus Paulum protraxebant e templo, statimque clausæ sunt fores. Querentibus autem illum occidere, nuntiatum est tribuno cohortis, quod tota conturbata esset Jerusalem. Qui statim assumptis militibus ac centurionibus, decurrit ad illos. Illi autem cum vidissent tribunum ac milites, cessaverunt percutere Paulum. Tunc accedens tribunus apprehendit eum, iussitque alligari catenis duabus, et interrogabat quisnam esset, et quid fecisset. Alii autem aliud clamabant in turba. Cumque nihil certi cognoscere posset præ tumultu, iussit duci eum in castra. Et cum venisset ad gradus, contigit ut portaretur a militibus propter violentiam turbæ. Sequebatur enim populi multitudo clamans : Tolle eum. Et dum cœpisset duci in castra Paulus, ait tribuno : Licetne mihi loqui ad te? Qui dixit : Græce nosti? Nonne tu es ille Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti et eduxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum?

τὴν ἔρημον τοὺς τετρακισχίλους ἀνδρας τῶν Συκα-

Tolle eum. Hanc vocem moris erat Judæis dicere adversus iustos : quemadmodum etiam con-

tra Dominum : Tolle, tolle, hoc est aufer eum e vivis. Alii vero dicunt hoc esse quod Romana consuetudine apud nos dicunt : Inter signa eum injice. Nonne tu es ille Ægyptius? Ille Ægyptius homo quidam erat rerum novarum studiosus et impostor ac præstigiator. Volens ergo diabolus Paulum facere participem criminum quæ sibi congruebant, quemadmodum etiam sub Christo tempore illo, incitavit ipsum ut portentosa operaretur inter Judæos. Quoniam autem dicit tribunus : Nonne tu es ille Ægyptius, hanc prolixis suspitionem a se rejectit declarato genere ac religione. Etenim alibi dicit sese legitimum Christi cultorem. Vocantur autem sicarii latrones, genere ensium utentes qui proxime ad eorum accedunt magnitudinem quos Persæ acinacæ dicunt : inflexione vero ac curvatura iis similes sunt quos Romani sicas appellant : a quibus etiam illi latrocinium exercentes appellationem acciperunt. Alii vero sectam quamdam apud Judæos esse dicebant. Tres siquidem apud Judæos sectæ erant in genere, nempe Pharisei, Sadducæi, et Esseni : hique vitam severiorem ducebant, invicem diligentes, ac temperate admodum viventes : ideo quoque Esseni dicebantur quasi sancti, i. sancti : alii vero Sicarios ipsos appellabant, sive zelotas.

159 XXI, 39, 40; XXII, 1-29. Dixit autem Paulus : Ego quidem homo sum Judæus Tarsensis, non obscuræ Cilicium-civitatis civis. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. Cumque ille permisisset, Paulus stans in gradibus, annuit quoniam ad plebem : et in magno silentio facto alloquebatur lingua Hebræa, dicens : Viri-fratres et patres, audite meam quam nunc ad vos loquor exhortationem. Cum autem audissent quod Hebræa lingua sibi loqueretur, magis præstiterant silentium, et dixit : Ego quidem sum vir Judæus, natus in Tarso Ciliciæ, ceterum educatus in hac civitate ad pedes Gamalielis, institutus accurate in patria lege, Dei zelo ductus, sicut et vos omnes estis hodie : qui hanc viam persecutus sum usque ad mortem, alligans tradensque in carceres viros pariter ac mulieres : sicut et princeps sacerdotum mihi testis est et universa seniorum congregatio : a quibus etiam epistolis ad fratres acceptis Damascum proficiscebam, adductus et illos qui ibi essent victos Jerusalem et punirentur. Accidit autem iter facienti et appropinquanti Damasco circiter meridiem, ut subito de cælo circumfulgeret me lux multa, cecidique in solium, et audiui vocem dicentem mihi : Saul, Saul, quid me persequeris? Ego vero respondi : Quis es, Domine? Dixitque ad me : Ego sum Jesus Nazarenus, quem tu persequeris. Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt et exterriti sunt, vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum. Dixi autem : Quid faciam, Domine? Dominus autem dixit mihi : Surge et vade Damascum, et ibi dicetur tibi de omnibus quæ ordinata sunt ut tu facias. Cumque non viderem præ-

A Κυρίου, ἔλπεσθαι αὐτὸν, ἀνέλθαι τοῦ, Ἐπαύειν αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων. Ἄλλοι δὲ οὕτω φασί, τοῦτοισιν ὁ παρ' ἡμῶν λέγουσι κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν συνήθειαν. Ἐν ταῖς σίγῃσι αὐτὸν ἐμβάλε. Οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος. Οὗτος ὁ Αἰγύπτιος, ἀνθρωπὸς τις ἦν νεωτερομανὴς καὶ στασιαστὴς καὶ ἀπατεῶν καὶ γόης. Καὶ θλινοὶ διὰ τοῦτο κοινωνῶν ποιεῖν Παῦλον τῶν ἐκείνων προσηκόντων ἐγκλημάτων, ὥστε καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνων, διήγειρεν αὐτὸν ταρατίζειν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐπειδὴ δὲ φησὶν ὁ χιλιάρχος, Σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος, εὐθὺς αὐτὸν ταύτης ἀνήγαγε τῆς ὑποψίας, καὶ τὸ ἔθνος εἰπὼν, καὶ τὴν θρησκείαν. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ ἐνομοῦν αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ καλεῖ. Σικαριοὶ δὲ λέγονται λεηστοὶ ἐκροδῆς χρομῆται, παρακλητοὶ μὲν τὸ μέγεθος τῶν Παρσῶν ἀκινάκας, ἐπικαμπῆσι δὲ καὶ ὁμοίαις ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίων καλούμεναι σίκαις, ἀπ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ ληπταίνοντες ἔλαβον. Ἄλλοι δὲ αἰρετοὶν τινα παρὰ Ἰουδαίους ἔρασαν εἶναι. Τρεῖς γὰρ εἰσιν αἰρέσεις γενικαὶ παρὰ Ἰουδαίους, Φαρισαῖοι, Σαδδουκαῖοι, καὶ Ἑσσηνοί. οὗτοι τὸν βίον σωματικῶν ἀσκησέων, φιλόκληροι ὄντες καὶ ἀγκραιστῆς· οὗτοι καὶ Ἑσσηνοὶ προσγοροῦνται, ἤγουν ὅτιοι· ἄλλοι δὲ αὐτοὺς Σικαριοὺς ἐκάλεσαν, ἤγουν ζηλωτάς.

Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐγὼ ἀνθρώπος μὲν εἰμι Ἰουδαῖος Ταρσεύς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσήμου πόλεως πολῖτης. Αἰσῶμαι δὲ σοῦ, ἐπιτρέψον μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν. Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Παῦλος ἑστὼς ἐπὶ τῶν ἀνακλινάμενων, κατέειπεν τῇ χερσὶ τοῦ δεξιῆ· Πολλοὶ δὲ σιγῆς γενόμενης, προσεφώνησαν τῇ Ἑβραϊᾷ διαλέκτῳ· Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ τέτιρες, ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας. Ἀκούσαντες δὲ οἱ Ἑβραῖοι διαλέκτῳ προσεφώνησαν αὐτοῖς, μᾶλλον παρέχον ἡσυχίαν, καὶ φησὶν· Ἐγὼ μὲν εἰμι ἄνθρωπος Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσὶ τῆς Κιλικίας, ἀνατετραμμένος ἐκ τῆς πόλεως ταύτης παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιέλης, κατεδιδασκόμενος κατὰ ἀκριβείαν τοῦ πατρῷου νόμου, ζηλωτὴς ὑπαρχών τοῦ Θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἴστε σήμερον· ὅς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, δεσμῶν καὶ παραδίδους εἰς φυλακὰς, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας· ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέριον. Παρ' ὧν καὶ ἐπιστάλης· δεξιόμενος πρὸς τοὺς ἀδελφούς, εἰς Δαμασκὸν ἐπορεύμην, ἄγων καὶ τοὺς ἐκείσε ὄντας δεδεμένους· εἰς Ἱερουσαλὴμ ἵνα τιμωρηθῶσιν. Ἐγένετο δὲ μοι πορευομένου καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημέριον, ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιπατρεῖσθαι φῶς ἐκάνον περὶ μέε· ἐκασθὼν τε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἡκούσα φωνῆς λεγούσης μοι· Σαῦλ, Σαῦλ, τί με διώκεις; Ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην, Τίς εἶ, Κύριε; Εἶπέν τε πρὸς με· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωρεὺς. Ὁ σὺ διώκεις. Οἱ δὲ σὺν ἡμῶν ὄντες τὸ μὲν φῶς ἰδεῖσθαι, καὶ ἔμβροδοὶ ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. Εἶπον δὲ, Τί ποιεῖς, Κύριε; Ὁ δὲ Κύριος πρὸς με· Ἀναστὰς πορεύου εἰς Δαμασκόν, κακεῖ σοι λαλήθησιν περὶ πάντων, ὧν τέτακται σοι ποιῆσαι. Ὡς δὲ

οὐκ ἐνέδλεπον ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτός ἐκείνου. Α
χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι, ἦλθον εἰς
Δαμασκόν. Ἀνανίας δὲ τις ἀνὴρ εὐσεβής, κατὰ τὸν
νόμον μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικοῦν-
των Ἰουδαίων, ἔλθων πρὸς με καὶ ἐπιστάς, εἶπε
μοι· Σαούλ ἀδελφε, ἀνάβλεψον. Κἀγὼ αὐτῇ τῇ
ᾧρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ εἶπεν· Ὁ θεὸς τῶν
πατέρων ἡμῶν προεχειρίσθη σε γινῶναι τὸ θέλημα
αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸ δίκαιον, καὶ ἀκοῦσαι φωνῆν ἐκ
τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἐστὶ μαρτυς αὐτῷ πρὸς πάν-
τας ἀνθρώπους, ὧν ἔωρακα· καὶ ἤκουσας. Καὶ νῦν
τί μέλλεις; Ἀναστὰς βάπτισαι καὶ ἀπολούσαι τὰς
ἁμαρτίας σου ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου.
Ἐγένετο δὲ μοι ὑποστρέφασι εἰς Ἱερουσαλὴμ,
καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με
ἐν ἰκστάσει, καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι· Σπῦσον
καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ Ἱερουσαλὴμ, διότι οὐ πα-
ραδίξονται σου τὴν μαρτυρίαν περὶ μου. Κἀγὼ
εἶπον· Κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται, ὅτι ἐγὼ ἤμην
φυλακίζων καὶ ἔδρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς
πιστεύοντας ἐπὶ σέ. Καὶ οὕτως ἐξαίχλιτο τὸ αἵμα Στε-
φάνου τοῦ μαρτυρῶντος σου, καὶ αὐτοὺς ἤμην ἐρεπτός
καὶ συνεδοκῶν τῇ ἀναίρεσει αὐτοῦ, φυλάσσω
τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν. Καὶ εἶπε πρὸς
με· Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς Ἰθὴν μακρὰν ἐξαποστελῶ
σε. Ἦκουον δὲ αὐτοῦ ἄγρι τοῦτου τοῦ λόγου, καὶ ἐπ-
ῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, λέγοντες· Αἴρε ἀπὸ τῆς γῆς
τὸν τοιοῦτον· οὐ γὰρ καθέκον αὐτὸν ζῆν. Κραζόν-
των δὲ αὐτῶν, καὶ ῥιπτόντων τὰ ἱμάτια, καὶ κο-
νιοῦν τὸν βαλλόντων εἰς τὴν ἀέρα, ἐπέλευσεν αὐτόν
ὁ χιλιάρχος ἀγισθαι εἰς τὴν παρεμβολήν, εἰπόν,
μάστιξιν ἀνατάξασθαι αὐτόν, ἵνα ἐπιγῇ δι' ἣν
αἰτίαν οὕτως ἐπεφώνουν αὐτῷ. Ὡς δὲ προέβαινεν
αὐτὸν τοὺς ἱμάσι, εἶπε πρὸς τὸν ἐστῶτα ἐκατόν-
τηρον ὁ Παῦλος· Εἰ ἀνθρώπον Ῥωμαῖον καὶ
ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίξαι; Ἀκούσας·
ὁ δὲ ἐκατόντηρος, προσελθὼν ἀπήγγειλε τῷ χι-
λιάρχῳ, λέγων· Ὅρα τί μέλλεις ποιεῖν· ὁ γὰρ
ἄνθρωπος οὗτος Ῥωμαῖός ἐστι. Προσελθὼν δὲ ὁ
χιλιάρχος, εἶπεν αὐτῷ· Λέγε μοι, εἰ σὺ Ῥωμαῖός
εἶ; Ὁ δὲ εἶπεν, Ναί. Ἀπεκρίθη τε ὁ χιλιάρχος· Ἐγὼ
πολλοὺ κεφαλαιοῦ τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησά-
μην. Ὁ δὲ Παῦλος εἶπεν· Ἐγὼ δὲ καὶ γαγίννημαι.
Εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοντες
αὐτὸν ἀνετάξαι. Καὶ ὁ χιλιάρχος δὲ ἐφοβήθη ἐπι-
γνοῦς, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ἢν αὐτὸν δεδε-
κώς.

Πῶς φησιν ὁ Παῦλος, « Ἐγὼ μὲν εἰμι ἀνὴρ Ἰου-
δαῖος Ταρσεῖς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσήμερον πολέως
καί τις, » καὶ μετὰ μικρόν· « Εἰ ἀνθρώπον Ῥω-
μαῖον καὶ ἀκατάκριτον, » καὶ τὰ εἰρη; Πῶς οὖν
ταῦτα εἰπόν, οὐδὲ ἐν ἐτέρῳ καιρῷ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ
τούτῳ ἐν ᾧ ταῦτα εἶπε, καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς
ἐκροτάς φησιν· Εἰ ἀνθρώπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκα-
τάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίξαι; Καὶ τοῦ χιλιάρχου
πυνθανομένου· Εἰ σὺ Ῥωμαῖός εἰ, δεδεδαιούτο ὅτι
Ῥωμαῖός ἦν, καὶ οὐκ ἀπλῶς τοῦτο λέγων, ἀλλὰ
φησιν, ὅτι « Ἐγὼ καὶ γαγίννημαι; » Ἐξ αὐτοῦ τού-
του μέλιστα ὁρῶν ὅτι ἠλθόντες. Εἰ γὰρ ἐν ἄλλῳ

claritate ac fulgore luminis illius, per manum
eductus a comitibus qui mecum erant, veni
Damascum. Ananias autem vir religiosus, secun-
dam legem testimonio probatus omnium habitan-
tium illic Judæarum, veniens ad me et astans,
dixit mihi : Saul frater, recipere visum. Et ego ea-
dem hora, visu recepto, vidi illum. At ille dixit :
Deus patrum nostrorum præparavit te ut cognos-
ceres **160** voluntatem suam, videreque id quod
justum est, et audires vocem ex ore ejus : eris
enim illi testis apud omnes homines eorum que
vidisti et audisti. Et nunc quid cunctaris? Exsurge
et baptizare, ac peccata tua ablue invocato no-
mine Domini. Accidit autem cum reversus essem
Jerusalem et orarem in templo, ut raperer extra
me, et viderem eum, dicentem mihi : Festina et
exi velociter Jerusalem, quoniam non recipient
testimonium tuum de me. Et ego dixi : Domine,
ipsi sciunt quod ego pertraherem in carcerem, et
credebam in singulis synagogis eos qui credebant
in te. Et cum funderetur sanguis Stephani testi-
tis, ego quoque assistebam, et assentiebam morti
illius, et custodiebam vestimenta interficientium
illum. Et dixit ad me : Vade quoniam ego ad
gentes procul mittam te. Audiebant autem eum
usque ad hoc verbum, et assisterunt voces suas,
dicentes : Tolle de terra hominem istiusmodi,
non enim fas est eum vivere. Cumque vocifera-
rentur et projicerent vestimenta ac pulverem
jactarent in aerem, jussit tribunus eum induci in
castra, et imperavit eum flagris examinari, ut
sciret propter quam causam ita clamarent adver-
sus eum. Et ubi loria eum astrinxisset, dixit
astanti sibi centurioni Paulus : Num hominem
Romanum ac indemnatum licet vobis flagellare?
Quo audito, centurio accessit ad tribunal, et in-
terrogavit eum, dicens : Vide quid facturus sis :
hic enim homo Romanus est. Accedens autem
tribunus dixit illi : Dic mihi : num tu Romanus
es? At ille dixit : Etiam. Et respondit tribunus :
Ego nulla summa jus civitatis hujus comparavi.
Paulus autem ait : Ego vero et natus sum. Proti-
nus ergo discesserunt ab illo qui cum fuerant
examinaturi. Tribunus quoque timuit ubi resci-
vit quod Romanus esset, et quod vixisset
eum.

Quoniam modo dixit Paulus, « Ego quidem **161**
eum Judæus Tarsensis, non obscura Cilicum civitatis
civis, » et paulo post : « Num hominem Romanum
ac indemnatum? » etc. Quomodo ergo cum hæc
dixisset non alio tempore, sed eo ipso quo hæc
dixerat et coram eisdem auditoribus ait : Num ho-
minem Romanum ac indemnatum licet vobis fla-
gellare? Et interrogans tribunus : Num tu Romanus
es? Romanum se esse confirmavit : nec id simpli-
citer dicens, sed etiam ait : « Ego vero et natus
sum? » Ex hoc ergo polissimum manifestum est quod
verum dicebat. Nam si alio quidem tempore Tar-

sensem sese dixisset, alio autem Romanum, aut ad alios quidem auditores hoc, ad alios vero illud : verosimile esset, ut quidam dicerent, quo! se fortassis Romanum sese fingeret, latere arbitrans eos qui præsentes erant ipsum esse Tarsensem. At ipse qui Tarsensem sese dixerat, nisi sibi maxime conscius esset quod verum diceret, nequaquam tam audaci animo ad eosdem diceret se Romanum esse : idque tunc cum verberandus esset. Planum est enim quod si mentitus fuisset, non solum a plagis se non liberasset, verum etiam truculentius sibi parasset supplicium. Fecisset quoque credibiles Judæorum adversum se calumnias, quod impostor esset, mendax et præstigiator : quas universa Paulus maxime nitebatur de medio tollere. Præterea nisi tribunus certior factus esset ipsum esse Romanum, nequaquam destitisset ab eo verberando : nequaquam tanto studio eum eripuisset, cum Judæorum appeteretur insidiis, nequaquam de eo scripsisset ad Felicem quod Romanus esset, et quod tanquam Romanum eripuisset eum ab insidiis Judæorum, nequaquam id de eo prætermisissent Judæi, qui falsas quoque adversus ipsum causas conlingebant : sed ab ipso, si mentitus fuisset, dicens se Romanum, cæpta calumnia, de cæteris quoque visi fuissent vera dicere. Verum quomodo potest et Tarsensis et Romanus esse? Audi igitur et Philippenses, quando Paulum et Silam ad præsidis traxerunt in forum, quoniam puella fuerat Pythone, hoc est, divinatore spiritu liberata, quid dicant : Hi homines turbant civitatem nostram cum sint Judæi, et annuntiant instituta quæ non licet nobis suscipere nec servare, cum simus Romani. Vides quod 162 Philippenses se Romanos appellant? Itaque nihil vetat Paulum et Tarsensem esse et Romanum. Etenim quoniam honorificum erat appellari Romanum, et amplius quiddam ad gloriæ rationem nactus esse existimabatur, qui tali appellatione vocaretur : multi e totis pariter civitatibus, et quidam viritum studebant sibi hanc appellationem acquirere. Et quisque sane a patria prout sibi contigerat nominabatur, generationis locum significans. Rursum autem Romanus vocabatur tanquam dignitati hanc ascribens denominationem. Ita ergo et Paulus, dum essent ipsum ignominia affecturi ac verberaturi, hanc protulit appellationem, territans eos et a facinore propulsans. Sed aiunt : Esto ut hæc ita se habeant, quo tamen pacto fieri potest, ut et in Tarso natus sit Paulus et Romæ? siquidem quod Tarsi natus sit et Romanus vocetur, eo quod hanc sibi appellationem ob quamdam honorem postmodum acquisierat, ostensum est nihil habere repugnantie. Verum et Tarsi natum esse et Romæ, quomodo hoc possibile est? Et ubi dicit Paulus quod Romæ natus sit? Dicit utique. Postquam enim dixit tribunus, « Ego multa summa hujus civitatis jus comparavi; » ait Paulus : « Ego vero et natus sum. » Et quid hoc est? Neque enim dixit, Ego Romæ natus sum, sed quid ait? Ex hoc manifestum est : cum enim dixisset tribunus jus

A μὲν καὶ τῷ Ελεγεῖν αὐτὸν Ταρσεῖα, ἐν ἄλλῳ δὲ Ῥωμαίων, ἢ πρὸς ἄλλους μὲν ἀκροατὰς ἔκτεινε, πρὸς ἄλλους δὲ τοῦτο, εἰκὸς ἦν λέγειν τινὰς, ὅτι τὸ Ῥωμαῖος, ἰσως ἐπιδέχεται, λαμβάνειν νομίζων τοὺς παρόντας, ὅτι ἐστὶ Ταρσεύς. Ὁ δὲ αὐτὸς αὐτὸν Ταρσεῖα εἰπὼν, εἰ μὴ τὰ μάλιστα αὐτῷ ἀληθεύοντι συνῆδει, οὐκ ἂν ἐθάρσυνεν εἰπὼν πρὸς τοὺς αὐτοὺς, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, καὶ τότε τύπτεσθαι μέλλων. Ἀλλὰ γὰρ ὡς τὸ ψεύδεσθαι αὐτὸν, οὐ μόνον οὐκ ἀπῆλλαττε τὸν πληγῶν, ἀλλὰ καὶ σφοδρότεραν τὴν τιμωρίαν ἐποίησι. Ἐποίησι δὲ πιστὰς καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ διαβολὰς τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἀπατεῶν ἐστὶ, καὶ ψεύστης, καὶ γῆρας, ἢ πάντων μάλιστα Παῦλος ἡγωνίζετο ἀποσκηλεύειν. Ἄλλως τε καὶ ὁ χιλιάρχος, εἰ μὴ ἐδεδαιώθη ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, οὐκ ἂν ἀπίστη τοῦ τύπτειν, οὐκ ἂν ἐξέλιε σπουδαίως ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλεύμενον. Οὐκ ἂν ἐγραφεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς Φήλικα, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ὡς Ῥωμαῖον τῆς τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλῆς ἐξήρπασεν. Οὐκ ἂν παρέδραμον αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ καὶ τὰς μὴ οὐσας αἰτίας κατ' αὐτοῦ ἀναπλάττοντες, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τούτου, εἴπερ ψευδέστε λέγων αὐτὸν Ῥωμαῖον, ἀρχαίμενοι τῆς διαβολῆς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἔδοξαν ἂν τ' ἀληθῆ λέγειν. Ἀλλὰ πῶς ἐνὶ καὶ Ταρσεῖα καὶ Ῥωμαῖον εἶναι; Ἀκούσων γοῦν τοὺς Φιλιππησίους, ὅτι Παῦλον καὶ Σίλαν ἐλκυσαν ἐπὶ τοῦ ἀρχόντος εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐκεῖ τοῦ Πύθωνος ἡ παιδεία ἐπῆλλατο, εἰ- φασιν; ὅτι οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καὶ καταγγέλλουσιν ἱσθ, ἢ οὐκ ἔχουσιν ἡμῖν παραδέχσθαι οὐδὲ ποιεῖν, Ῥωμαῖοις οὖσιν. Ὁρᾷ τοὺς Φιλιππησίους Ῥωμαῖους; αὐτοὺς ἀποκαλοῦντας; Οὕτως οὐκ οὐδὲν καλοῦσι καὶ Παῦλον Ταρσεῖα καὶ Ῥωμαῖον εἶναι. Καὶ γὰρ ἐκεῖ τίμιον ἔδωκε, τὸ καλεῖσθαι Ῥωμαῖον, καὶ περισσώτερόν τι τῶν ἄλλων εἰς λόγον δόξης ἐνομιζέτο κτᾶσθαι ὃ ταύτῃ καλούμενος τῇ ὀνομασίᾳ, πολλοὶ καὶ κατὰ πόλεις ἅμα, καὶ κατ' ἄνδρα ἔνιοι, ἐσπούδαζον ταύτην αὐτοῖς τὴν ὀνομασίαν περιποιήσασθαι. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς πατρίδος ἕκαστος ὀνομαζέτο, περὶ εὐχε, τὴν ἐνεγκραμένην ὀνομασίαν. Ῥωμαῖός δὲ πάλιν ἐκαλεῖτο, ὡς ἀξιώματι ταύτην ἐπιγραφόμενος τὴν ὀνομασίαν. Οὕτως γοῦν καὶ ὁ Παῦλος ἦλκε αὐτὸν ἐμείλλον ἀτιμάζειν καὶ τύπτειν, ταύτην προσηκούμενος τὴν προσήγορίαν, δεδιττόμενος καὶ ἀνακόπτειν αὐτοὺς τοῦ τολμήματος ἐπιχειρῶν. Ἀλλὰ φασιν. Ἔστω ταῦτα. Πῶς δὲ ἐγγύρει καὶ ἐν Τάρσῳ γεγενῆσθαι; Παῦλον καὶ ἐν Ῥώμῃ; ἐν Τάρσῳ μὲν γὰρ γεγενῆσθαι καὶ Ῥωμαῖον καλεῖσθαι, ταύτην αὐτῷ διὰ τιμὴν τινα τὴν ὀνομασίαν ἐπικτησάμενον, ἔδειχθη μὴδὲν ἀδύνατον εἶναι. Γεγενῆσθαι δὲ καὶ ἐν Τάρσῳ καὶ ἐν Ῥώμῃ, πῶς οὐκ ἐστὶ; καὶ ποῦ φησὶ Παῦλος ὅτι ἐν Ῥώμῃ γεγέννηται; Ναι, φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ χιλιάρχος εἶπεν, « Εγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην, » ὁ Παῦλος φησὶν, « Εγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. » Καὶ τί τοῦτο; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν τῇ Ῥώμῃ γεγέννημαι, ἀλλὰ τί φησιν, αὐτέθεν ὄντων. Εἰπόντος γὰρ πολιτείαν τοῦ χιλιάρχου, οὐχὶ δὲ Ῥώμην, ἀλλὰ Ῥωμαϊκὴν πολιτείαν, ἐπηγάγεν. Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννη-

μαί. ὅτι ἐν τῇ Ῥώμῃ (οὐ γὰρ τοῦτο εἶπεν ὁ χι-
λάρχος, ὅτι πολλοὺ κεφαλαιοὺ ἐκ τοῦ αἵματος), ἀλλ' ἐν
τῇ Ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ καὶ τιμῇ, ὥστε καὶ κηρύ-
σθαι ἔλεγε. Πῶς οὖν ἐγεννήθη ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ
πολιτείᾳ, εἰ μὴ ἐν Ῥώμῃ ἐγεννήθη; ὅτι κηρύ-
σμενος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὴν τιμὴν ταύτην, καὶ
ταύτῃ σεμνομένου καὶ περιδόξου ὄντος, αὐτὸς
ἐγεννήθη αὐτῷ. Τὸ οὖν, « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι, »
φησὶν, ὅτι αὐτὸς μὲν πρόσφατον ἔχεις τὴν τιμὴν,
αὐτὸς αὐτὴν κηρύττων, ἐγὼ δὲ πατρικὴν φέρω
τὴν ἔξω καὶ συναποτεχθεῖσάν μοι. Διὰ τοῦτο φη-
σιν· « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. »

Καὶ ἄλλως. Οὐκ ἐθέυσαντο Παῦλος, Ῥωμαῖον ἐπι-
τὸν καλίστας, καίτοι Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ὡς καὶ αὐ-
τὸς πρὸ ὀλίγου ἔφη. Ἀπὸ γὰρ Ἀδριανοῦ συνέβη
πάντας εἶναι Ῥωμαίους. Μεγάλην γὰρ εἶχον τότε
πρόνοιαν οἱ οὕτως ἀξιούμενοι καλεῖσθαι. Ταῦτα δὲ
φησὶν ἵνα μὴ μαστιχῇς εὐκαταφρόνητος γένῃται.
Εἰ γὰρ ἐμάστιξαν, καὶ παρέτρεψαν ἂν τὸ πρᾶγμα
καὶ ἀπέκτειναν ἂν αὐτόν. Νῦν δὲ εἰ καὶ μὴ δ' ἔτε-
ρον, ἀλλὰ γε δι' αὐτὸ οὐ μόνον οὐκ ἐμάστιξαν, ἀλλὰ
καὶ ἀπέλυσαν. Δόκουνσιν οὖν ὁ Παῦλος, ὅτι ὁ πατήρ
αὐτοῦ Ῥωμαῖος ἦν. Πρὸ γὰρ τοῦ γεννηθῆναι τὸν
Παῦλον, γεγεννημένης τῆς Κιλικίας ὑπὸ Ῥωμαίους,
ἀνάγκη καὶ αὐτὸν ὡς ὄντα ὅτι αὐτοῦ, Ῥωμαῖον εἶ-
ναι. Τίως δὲ κατὰ τὴν προφητείαν ἰδισμεύθη ἐν Ἰε-
ρουσαλὴμ. Τί οὖν ἀπὸ τοῦτου γίνεται; Λύσας κατ-
ήγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Οὐκ ἄρα ψεῦδος
ἦν. Ἐφωτίθη γὰρ, φησὶν, ὁ χιλάρχος ἐπιγινώσκων ὅτι
Ῥωμαῖός ἐστι, τοῦτέστιν ἀξιωματικοῦ γένους.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ΄.

Ὅσα δὲ Παῦλος καταβὰς εἰς τὸ συνέδριον ἐπα-
θὲ καὶ εἶπε, καὶ εὐθυδελῶς ἐκράβε.

Ἐπὶ δὲ ἐπαύριον βουλευόμενος γινώσκει τὸ ἀσφαλές,
τὸ, τί κατηγορεῖται παρὰ τὸν Ἰουδαῖον, ἔλυσεν αὐ-
τὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ ἐκέλευσεν ἄλθαι τοὺς ἀρ-
χιερεῖς, καὶ εἶπεν τὸ συνέδριον αὐτῶν. Καὶ καταγα-
γὼν τὸν Παῦλον, ἔστησεν εἰς αὐτούς. Ἀνένιστας
δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ, εἶπεν· Ἀδελφοί,
ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολιτευμαι τῷ θεῷ
ἄχρι ταύτης ἡμέρας. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας
ἐπέταξε τοῖς παρεστώσιν αὐτῷ, τύπτειν αὐτοῦ τὸ
στόμα. Τότε ὁ Πράξος πρὸς αὐτὸν εἶπε· Τύπτειν σε
μῆλλαι ὁ θεός, τοῖς χειρὶ κακονομεῖ. Καὶ σὺ κατὰ κρι-
νῶν με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρὰ νόμον καλεῖς
με τύπτεσθαι; Οἱ δὲ παρεστώτες εἶπον· Τὸν ἀρ-
χιερέα τοῦ θεοῦ λοιδορεῖς; Ἐφη τε ὁ Παῦλος· Οὐκ
ἔβην, ἀδελφοί, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς. Γέγραπται
γάρ· Ἀρχὸντα τοῦ λαοῦ σοὶ οὐκ ἔπρεξ κακῶς.

Τύπτειν σε μῆλλαι ὁ θεός, τοῖς χειρὶ κακονομεῖ.
Ἀξίον ζητῆσαι πῶς ὁ αὐτός· ἀλλαχοῦ εἰπὼν, « Λοιδο-
ρούμενοι εὐλογοῦμεν, βλασφημούμενοι παρακαλοῦ-
μεν, » ἐνταῦθα τοῦναντίον, οὐ μόνον λοιδορεῖ, ἀλλὰ

Exod. xxii. 28.

A civitatis, utique non Romam, sed Romanæ civitatis
jus subjunxit: Ego vero et natus sum: non Romæ
(neque enim tribunus hoc se multa summa com-
parasse dicit), sed Romanæ civitatis jus ac honorem
obtinens: quod etiam ille a se emptum esse dicebat.
Quomodo igitur Romanæ civitatis jus habens natus
est, si Romæ natus non est? Quia cum pater eius
honorem hunc comparasset, et per eum veneran-
dus ac gloriosus fuisset, ipse in eo natus est. Cum
itaque ait: Ego vero et natus sum, tantundem est
ac si dicat: Tu quidem recentem habes honorem,
qui ipse illum comparasti, ego vero paternam ha-
beo gloriam, et quæ mihi congenita est. Propierea
dicit: Ego vero et natus sum.

163 *Alio quoque modo.* Non mentitus est Paulus
Romanum se dicens, cum Judæus esset, prout idem
ipse ante pauca verba dixerat. Ab Adriano enim
contigit ut omnes Romani essent. Magna siquidem
ratio habebatur eorum qui digni haberentur ut ita
appellarentur. Hæc autem ait ne flagellatus facile
despectui haberetur. Nam si flagellasset, etiam
rem omnem pervertere potuissent, eumque occidere.
Nunc vero etiam non ob aliud, sed propter hoc
ipsum, non modo non flagellaverunt, verum
etiam dimiserunt. Ostendit ergo Paulus pa-
trem suum Romanum fuisse. Priusquam enim
nasceretur Paulus, subjecta Romanis Cilicia, ne-
cesse erat ipsum quoque, utpote illis subditum,
esse Romanum. Interim vero juxta prophetiam al-
ligatus est Jerosolymis. Quid igitur postmodum ac-
cidit? Solutum deduxit ad Judæos. Non igitur menda-
verat. Timult enim tribunus, inquit, ubi rescivit quod
Romanus esset, hoc est ex genere dignitate claro

CAPUT XXXIII.

De his quæ Paulus descendens in conciliium posu-
it, et recte sibi consulens fecit.

XXII, 30; XXIII, 1-5. « Postero autem die vo-
leus quidpiam certi cognoscere, ob quam causam
accusaretur a Judæis, solvit eum a vinculis, et ju-
sit principes sacerdotum convenire, totumque con-
cilium, ac deductum Paulum sistebat coram illis.
Intentis autem Paulus in concilium oculis, ait:
Viri fratres, ego omni conscientia bona conver-
salus sum coram Deo usque in hodiernum diem.
164 Princeps autem sacerdotum Ananias præ-
cepit assistantibus sibi, ut percuterent os ejus.
Tunc Paulus dixit ad eum: Futurum est ut per-
cutiat te Deus, paries dealbate. Et tu sedes judi-
cans me secundum legem, et contra legem jubes me
percuti? Qui autem astabant, dixerunt: Summo
sacerdoti Deo maledicis? Ait autem Paulus: Nescis-
bam, fratres, quod summus sacerdos esset. Scri-
ptum est enim: Principi populi tui non male-
dices. »

Futurum est ut percutiat te Deus, paries de-
albate. Dignum est ut inquiramus, quo-
modo cum alibi dixerit: Male audientes, beno-
dicimus: conviciis affecti, obsecramus: hic

diverso non solum convitium ingerit, sed etiam maledicti? Et dicimus quod hæc verba libere loquentis potius sunt, quam iræ aut animi commoti. Non enim volebat tribunum intelligere quod facile despiceretur. Nam cum ille pepercisset ne flagellaretur, si postquam ad Iudæos eductus est, conlingit ut a ministris verberetur, factum hoc erat redditurum illum audientiorum. Hoc autem non, ut quidam dicunt, ad ministrum dirigitur, sed ad eum qui præceperat, propter id quod protinus respondet. Sciens enim quod oporteat justam quoque iram comprimere, et justam indignationem occultare, tanquam penitentia ductus ait: Nesciebam quod summus sacerdos esset. Atqui sciebat: dicebat enim: Et tu sedes iudicans me secundum legem: sed ignorantiam simulat quæ nulli nocet, sed dispensatoria est. Contingit enim ut quis graviore dispensatione liberæ locutionis utatur. Frequenter enim intempestiva loquendi libertas veritati nocuit, tempestivas autem ejus usus, quod propositum erat, correxit. « Nesciebam, fratres, » et cætera. Quidam dicunt eum id non scivisse ob longum temporis intervallum, quod apud Iudæos non fuerat. Quod autem eum in medio cum multis aliis videret, non statim ex hoc manifestum erat summum esse sacerdotem, cum multi essent ac varii, respondet quasi crimen sit, ac subjungit: Principi

165 XXIII, 6, 7. « Sciens autem Paulus quod una pars esset Sadduceorum, et altera Phariseorum, exclamavit in concilio: Viri fratres, ego Phariseus sum, filius Pharisei: de spe et resurrectione mortuorum ego iudico. Cumque hoc dixisset, facta est dissensio inter Phariseos ac Sadduceos, et dissecata est multitudo. »

Rursum humano modo disserit, nec ubique gratie commode gaudet. Et hoc tempore ac post ista voluit dissidere multitudinem quæ adversus ipsum eorum erat. Et neque hoc loco mentitur: siquidem ex progenitoribus Phariseus erat.

XXIII, 8, 9. « Sadducei namque dicunt non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum. Pharisei autem utraque confitentur. Factus est autem clamor magnus, cumque surrexissent, scribæ de factione Phariseorum, depugnabant, dicentes: Nihil mali invenimus in homine isto. »

Sadducei cum crassi sint, fortassis ne Deum quidem cognoscunt, unde neque credere volunt resurrectionem esse. « Pharisei vero utraque confitentur. » Atqui tria sunt: quomodo ergo dicitur ἀμφοτέρω? Aut quod spiritum et angelum unum esse dicit, aut quod dicite ἀμφοτέρω, non solum circa duo ponitur, licet hoc proprio significet, sed etiam de tribus. Itaque non oportet ab externa exacte proprietatis perscrutatione iudicare scripturas simpliciter atque illiteratorum piscatorum.

XXIII, 9-11. « Si autem spiritus locutus est ei, aut angelus, ne repugnemus Deo. Et dum magna seditio coorta esset, veritus tribunus ne discer-

et παρῶνται. Καὶ φημὲν, ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα παρῶντας μὴ ἔστιν ἡ θυμῷ. Οὐ γὰρ ἐβούλετο εὐκαταφρόνητος φανῆναι τῷ χιλιάρχῳ. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἐπείσαστο μαστίξαι, ὡς ἦν τοῖς Ἰουδαίοις ἐκδιδασθαι μέλλοντα ὑπὸ τῶν οὐκ ἐστῶν τυπτεσθαι, μᾶλλον ἂν ἐκείνον θρασύτερον εἰργάσατο. Τοῦτο δὲ οὐκ, ὡς φασί τινες πρὸς τὸν παῖδα ἀποτείνεται, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπιτάξαντα, δι' ὃ ἀπολογεῖται εὐθέως. Εἰδὼς γὰρ ὅτι δεῖ καὶ θυμὸν δίκαιον περιστέλλειν, καὶ ἀγανάκτησιν δικαίαν καλύπτειν, ὥστε μεταμεληθεὶς λέγει. Οὐκ ᾔδειν ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς, καίτοι εἰδὼς. Ἔλεγε γὰρ, Καὶ σὺ καθὼς κρινὼν με κατὰ τὸν νόμον. Ἀλλὰ προτιπτεῖται ἀγνοίαν οὐ βλέπουσαν, ἀλλ' οἰκονομοῦσαν. Ἔστι γὰρ καὶ μεταχειρισμὸς χρῆσασθαι ἰσχυροτέρῳ παρῶντας. Πολλὰ γὰρ παρῶντας μὲν ἀκαιρὸς ἐβλάψεν τὴν ἀλήθειαν, μεταχειρισμὸς δὲ εὐκαιρὸς κατάρθωνται τὸ προκείμενον. « Οὐκ ᾔδειν, ἀδελφοί, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τινὲς φασὶ μὴ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς, διὰ μακροῦ μὲν ἐπανελθόντα χρόνου, μὴ συγγενόμενον δὲ Ἰουδαίοις, ὁρῶντα δὲ αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ μετὰ πολλῶν ἐτέρων. οὐκ ἐστὶ γὰρ ὁ ἄλλος ἢ ὁ ἀρχιερεὺς, πολλῶν ὄντων καὶ διαφόρων. Δι' ὃ ὡς μὴ εἰδὼς, εὐλόγως ἀπολογεῖται ὡς κατηγορίας οὐσης, καὶ ἐπάγει. Ἀρχόντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐπίς κακῶς.

Propterea rationabiliter, ut qui non sciverit, re-populi tui non maledices.

« Γινὼς δὲ ὁ Παῦλος ὅτι τὸ ἐν μέρος ἐστὶ Σαδδουκαίων, τὰ δὲ ἑτέρον Φαρισαίων, ἐκραζεν ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρισαῖός εἰμι, υἱὸς Φαρισαίου, περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι. Τοῦτο δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο ἐστάσις τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Σαδδουκαίων καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος. »

Πάλιν ἀνθρωπίνως διαλέγεται, καὶ οὐ πανταχοῦ τῆς χάριτος ἀπολαύει. Καὶ ἐν τούτῳ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐβουλόθη σχίσαι τὸ πλῆθος τὰ κακῶς ὁμιλοῦντας ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ οὐ φαίνεται οὐδὲ ἐνταῦθα. Φαρισαῖος γὰρ ἦν ἐκ προγόνων.

« Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶναι ἀνάστασιν, μὴτὲ ἀγγέλους, μὴτὲ πνεῦμα. Φαρισαῖοι δὲ ἑμολογοῦσι τὰ ἀμφοτέρω. Ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη, καὶ ἀναστάντες γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων, διεμάχοντο λέγοντες. Οὐδὲν κακὸν εὗρον ἀκούμεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ. »

Σαδδουκαῖοι κακίαις τινεσὶ δυτικῶς, τάχα οὐδὲ τὸν Θεὸν ἴασι. Ὅθεν οὐδὲ ἀνάστασιν βούλονται πιστεύειν εἶναι. « Φαρισαῖοι δὲ ἑμολογοῦσι τὰ ἀμφοτέρω. » Καὶ μὴν τρεῖς ἐστί. Πῶς οὖν λέγει, « Ἀμφοτέρω »; ἢ ἐπὶ πνεῦμα καὶ ἀγγέλους ἐν φησιν, ἢ ἐπὶ ἡ λέξις αὐτὸ μόνον περὶ δύο λέγει, ὅπερ κυρίως ἔδει τὸ, « Ἀμφοτέρω », ἀλλὰ καὶ περὶ τριῶν. Ὅσα οὖν οὐ δεῖ ἐκ τῆς ἱερῆς ἀκριβολέξεως κυριότητι κρίνειν τὰς τῶν ἀπλῶν καὶ ἀγραμμάτων ἀκρίτων συγγραφάς.

« Εἰ δὲ πνεῦμα ἐβλάψεν αὐτῷ, ἢ ἀγγέλους, ἢ θεωραζώμεν. Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, εὐλόγησεν ὁ χιλιάρχος μὴ διασπασθῇ ὁ Παῦλος ὑπ'

αὐτῶν, ἐκίλευσε τὸ στρατεύμα καταβῆναι καὶ Ἀ
ἀρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῶν, ἀγῶν τε εἰς τὴν
παρεμβολὴν. Τῇ δὲ ἐπομένῃ νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ
Κύριος, εἶπε· Θάρσει, Παῦλε. Ὅς γὰρ διαμαρτύρο
τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ, οὕτως ἐς δεῖ καὶ εἰς
Ῥώμην μαρτυρησάτω.

Ἐὰν δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ· Διχῶς ἐστὶ νοῆσαι
τὸ εἰρημίνον. Ἦ γὰρ λαίπαι· τί αὐτῷ πρὸς ἀναπλή
ρωσιν τοῦ νοήματος, ἢ αἱ οὕτως. Ἐὰν δὲ πνεῦμα ἡ
ἄγγελος ἐλάλησεν αὐτῷ, ἀθλόν, φησὶν· ἡ δὲ ἀπὸ
τῶν Φαρισαίων τὸ ῥῆμα λαλῶν. Ἐὰν δὲ πνεῦμα ἐλά
λησεν αὐτῷ ἡ ἄγγελος, ἀντὶ τοῦ, ἰδοὺ τὰ περὶ ἀνα
στάσεως λαλῶν, ὁ λόγος ἐστὶν ἡ διὰ Πνεύματος ἁγίου,
ἡ δὲ ἄγγελου κατηχηθεὶς τὸν τῆς ἀναστάσεως λό
γον.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης ἐπὶ Ἰουδαίων κατὰ
Παύλου, καὶ μηνύσεως αὐτῆς πρὸς Αὐσίαν·
ἐν ᾗ οὖν παρεπέμφθη ὁ Παῦλος τῷ ἡγεμόνι εἰς
Καισαρείαν μετὰ στρατιωτῶν καὶ γραμμα
τέων.

Ἐννομενης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντες τινες τῶν
Ἰουδαίων συστροφὴν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς, λέ
γοντες, μήτε φαγεῖν, μήτε πίνειν, ἕως οὗ ἀποκτεί
νῃσι τὸν Παῦλον. Ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα οἱ
ταύτην τὴν συνωμοσίαν ποιησάμενοι. Οἵτινες
προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέ
ροις εἶπον· Ἀνεθέματι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτοὺς
μηδενὸς γούσασθαι ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν Παῦ
λον. Νῦν οὖν ὅπως ἐμφανίσαιτε τῷ χιλιάρχῳ καὶ
τῷ συνεδρίῳ, ὅπως αὐρίον αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς
ἡμᾶς, ὥς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριδέστερον τὰ
περὶ αὐτοῦ. Ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ ἐγγίσει αὐτόν,
ἑτοιμοὶ ἐσμεν τοῦ ἀναλεῖν αὐτόν. Ἀκούσας δὲ ὁ
υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ ἐνεδρον, παραγενόμε
νος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν παρεμβολήν, ἀπήγγειλε
τῷ Παύλῳ. Προσεκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος ἔνα τῶν
ἐκατοντάρχων, εἶπεν· Τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε
πρὸς τὸν χιλιάρχον· ἔχει γάρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ.
Ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν ἤγαγε πρὸν τὸν χι
λιάρχον, καὶ φησὶν· Ὁ δέσμιος Παῦλος προσκα
λεσάμενός με, ἠρώτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγα
γεῖν πρὸς σὲ ἔχοντά τι λαλήσαι σοι. Ἐπιλαβόμενος
δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλιάρχος, καὶ ἀναχωρήσας
κατ' ἰδίαν, ἐπυνθάνετο, τί ἔστιν ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαι
μοι. Εἶπε δὲ, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτῆ
σαι σε, ὅπως αὐρίον εἰς τὸ συνέδριον καταγάγῃ·
τὸν Παῦλον, ὥς μέλλοντάς τι ἀκριδέστερον πυν
θάνεσθαι περὶ αὐτοῦ. Σὺ οὖν μὴ περὶ τῆς αὐτοῦ.
Ἐνεδραύουσι γὰρ αὐτὸν ἐξ αὐτῶν ἄνδρες πλείους
τεσσαράκοντα, οἵτινες ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς μήτε
φαγεῖν μήτε πίνειν ἕως οὗ ἀνέλθωσιν αὐτόν· καὶ
νῦν ἑτοιμοὶ εἰσι προσερχόμενοι τὴν ἀπὸ σοῦ ἐπαγ
γέλιαν. Ὁ μὲν οὖν χιλιάρχος ἀπέλυσε τὸν νεανίαν,
παράγγειλας μηδενὶ ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφά
νισας πρὸς με. Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς
τῶν ἐκατοντάρχων, εἶπεν· Ἐτοιμάσατε στρατιώτας
διακοσίους, ὅπως πορευθῶσιν ἕως Καισαρείας, καὶ
ἱππεῖς ἑξοχόμενοι, καὶ δεξιολάβους διακοσίους,

periret Paulus ab ipsis, iussit milites descendere
et rapere eum de medio eorum, ac deducere eum
in castra. Sequenti vero nocte assiciens ei Do
minus ait : Bono animo esto, Paula : ut enim
testificatus es de me Ierusalem, sic te oportet
et Roma testificari.

Si autem spiritus locutus est ei : aliter duplici
modo intelligi potest quod dictum est. Aut enim
deest quidpiam ad sententiam expletionem, ut ita
dicatur : 166 Si autem Spiritus aut angelus locu
tus est ei, incertum est, inquit. Aut tanquam a
Phariseis dicendum est esse verbum : Si autem
spiritus vel angelus, locutus est ei : hoc est, Ecce
quæ de resurrectione loquitur manifestum est,
quod aut per Spiritum sanctum, aut per angelum
eruditus sit resurrectionis sermonem.

CAPUT XXXIV.

De insidiis Paulo intentatis a Iudæis, et quod Lydia
indicata sint : in quo narratur quod transmissus
sit Paulus Caesarem ad præsidem cum militibus
et scribis.

XXIII, 32-35. Facto autem die, collegerunt se
quidam ex Iudæis, et devoverunt se, dicentes,
neque esuros se, neque bibituros, donec occide
rent Paulum. Erant autem plures quam quadra
ginta viri qui hanc conjunctionem fecerant : qui
accesserunt ad principes sacerdotum ac seniores,
et dixerunt : Devotionem devovimus nos nihil
gustaturos donec occidamus Paulum. Nunc ergo
vos significato tribuno et concilio, ut cras pro
ducatur illum ad nos, tanquam aliquid certius co
gnituros de eo. Nos vero priusquam appropin
quet, parati sumus interficere illum. Cumque au
disset filius sororis Pauli insidias, venit et in
travit castra, nuntiavitque Paulo. Accessit
autem Paulus ad se uno ex centurionibus alii :
Adolescens hunc abduce ad tribunal, habet
enim quod respondeat illi. Et ille quidem assumens
eum duxit ad tribunal, et alii : Vincius Paulus
accessitum me rogavit, ut hunc adolescentem per
ducerem ad te habentem aliquid quod loquatur
tibi. Apprehensa autem tribunus manu illius,
secessit cum eo seorsim et percontatus est illum :
Quid est quod habes significandum mihi ? At ille
dixit : 167 Iudæi constituerunt ut rogaress te,
ut crastino die educas Paulum in concilium,
quasi aliquid certius inquisituri sint de illo. Tu
vero ne persuadearis ab eis. Insidiantur enim
illi ex eis viri plures quadraginta, qui seipsos
devoverunt ne vel edant, vel bibant donec in
terficiant illum : et nunc parati sunt exspe
ctantes ut promittas. Tribunus igitur dimisit ado
lescentem, præcepitque ei : Ne cui effugas,
inquit, quod hæc indicaveris mihi. Et acce
ssit duobus quibusdam centurionibus, dixit :
Parate milites ducentos ut eant Caesarem, et
equites septuaginta, et lancearios ducentos a
tertia hora noctis : et iumenta præbete, ut im
positum Paulum salvum perducant ad Felicam

e diverso non solum convitium ingerit, sed etiam maledicere? Et dicimus quod hæc verba libere loquentis potius sunt, quam iræ aut animi commoti. Non enim volebat tribunal intelligere quod facile despiceretur. Nam cum ille pepercisset ne flagellaretur, si postquam ad Judæos eductus est, contingit ut a ministris verberetur, factum hoc erat redditurum illum audentiorum. Hoc autem non, ut quidam dicunt, ad ministrum dirigitur, sed ad eum qui præceperat, propter id quod protinus respondet. Sciens enim quod oporteat justam quoque iram comprimere, et justam indignationem occultare, tanquam penitentia ductus ait: Nesciebam quod summus sacerdos esset. Atqui sciebat: dixerat enim: Et tu sedes iudicans me secundum legem: sed ignorantiam simulat quæ nulli nocet, sed dispensatoria est. Contingit enim ut quis graviore dispensatione libere locutionis utatur. Frequenter enim intempestiva loquendi libertas veritati nocuit, tempestivas autem ejus usus, quod propositum erat, correxit. « Nesciebam, fratres, » et cætera. Quidam dicunt eum id non scivisse ob longum temporis intervallum, quo apud Judæos non fuerat. Quod autem eum in medio cum multis aliis videret, non statim ex hoc manifestum erat summum esse sacerdotem, cum multi essent ac varii, spondet quasi crimen sit, ac subjungit: Principi

165 XXIII, 6, 7. « Sciens autem Paulus quod una pars esset Sadduceorum, et altera Phariseorum, exclamavit in concilio: Viri fratres, ego Phariseus sum, filius Pharisei: de spe et resurrectione mortuorum ego judicor. Cumque hoc dixisset, facta est dissensio inter Phariseos ac Sadduceos, et dissecta est multitudo. »

Rursum humano modo disserit, nec ubique gratie commodo gaudet. Et hoc tempore ac post ista voluit dissidere multitudinem quæ adversus ipsum conorsus erat. Et neque hoc loco mentitur: siquidem ex progenitoribus Phariseus erat.

XXIII, 8, 9. « Sadducei namque dicunt non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum. Pharisei autem utraque consentiunt. Factus est autem clamor magnus. Cumque surrexissent. Scribæ de factione Phariseorum, depugnabant, dicentes: Nihil mali invenimus in homine isto. »

Sadducei cum crassi sint, fortassis ne Deum quidem cognoscunt, unde neque credere volunt resurrectionem esse. « Pharisei vero utraque consentiunt. » Atqui tria sunt: quomodo ergo dicitur ἀμφοτέρω? Aut quod spiritum et angelum unum esse dicit, aut quod dicitur ἀμφοτέρω, non solum circa duo ponitur, licet hoc proprie significet, sed etiam de tribus. Itaque non oportet ab externa exacte proprietatis perscrutatione judicare scripturas simplicium atque illitteratorum piscatorum.

XXIII, 9-11. « Si autem spiritus locutus est ei aut angelus, ne repugnemus Deo. Et dum magna seditio coorta esset, veritus tribunus ne discer-

et παρῶται. Καὶ φασιν, ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα παρρησίας μᾶλλον ἐστὶν ἢ θυμοῦ. Οὐ γὰρ ἐβούλετο εὐκαταφρόνητος φανῆναι τῷ χιλιάρχῳ. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἐπαίσατο μαρτυρεῖται, ὡς δὴ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκδικασθαι μέλλοντα ὑπὸ τῶν οἰκτιρῶν τύπτεσθαι, μᾶλλον ἢ ἐκεῖνον θρασύτερον εἰργάζετο. Τοῦτο δὲ οὐχ, ὡς παρὰ τινες πρὸς τὸν παῖδα ἀποτίθεται, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπιτάξαντα, δι' ὃ ἀπολογεῖται εὐθὺς. Εἰδὼς γὰρ ὅτι δει καὶ θυμὸν δίκαιον περιστέλλειν, καὶ ἀγανάκτησιν δικαίαν καλύπτειν, ὥστε μεταμεληθεὶς λέγει. Οὐκ ἤβδεν ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς, καίτοι εἰδὼς. Ἐλεγε γὰρ, Καὶ σὺ κἀγὼ κρίνων με κατὰ τὸν νόμον. Ἀλλὰ προσποιεῖται ἀγνοῖαν οὐ βλέπουσαν, ἀλλ' οἰκονομοῦσαν. Ἔστι γὰρ καὶ μεταχειρισμὸς χρῆσθαι ἰσχυροτέρῳ παρρησίας. Πολλὰ γὰρ παρρησία μὲν ἀκαιρὸς ἐβλάψεν τὴν ἀλήθειαν, μεταχειρισμὸς δὲ εὐκαιρὸς κατωρθώσατο τὸ προαίτιον. Οὐκ ἤβδεν, ἀδελφοί, καὶ τὰ ἐξῆς. Τινὲς φασὶ μὴ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς, διὰ μακροῦ μὲν ἐπανελθόντα χρόνον, μὴ συγγενόμενον δὲ Ἰουδαίοις, ὁρῶντα δὲ αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ μετὰ πολλῶν ἐτέρων· οὐκ ἔτι γὰρ ὁ ἄλλος ἦν ὁ ἀρχιερεὺς, πολλῶν ὄντων καὶ διαφόρων. Δι' ὃ ὡς μὴ εἰδὼς, εὐλόγως ἀπολογεῖται ὡς κατηγορίας οὐσίας, καὶ ἐπάγει Ἀρχонта τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρις; κακῶς. »

Propterea rationabiliter, ut qui non sciverit, re-populi tui non maledices.

Γινώσκει δὲ ὁ Παῦλος ὅτι τὸ ἐν μέρος ἐστὶ Σαδδουκαίων, τὰ δὲ ἕτερον Φαρισαίων, ἐκράβην ἐν τῷ συνέδριῳ. Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρισαῖός εἰμι, υἱὸς Φαρισαίου, περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι. Τοῦτο δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο στάσις τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Σαδδουκαίων καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος. »

Πάλιν ἀνθρωπίνως διαλέγεται, καὶ οὐ πανταχοῦ τῆς χάριτος ἀπολαύει. Καὶ ἐν τούτῳ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐβουλήθη στίχει τὰ πλῆθος τὰ κακῶς ὁμινοῦν κατ' αὐτοῦ. Καὶ οὐ φεῖσται οὐδὲ ἐνταῦθα Φαρισαίους γὰρ ἦν ἐκ προαίτιον.

« Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶναι ἀνάστασιν, μὴτὲ ἀγγέλων, μὴτὲ πνεύμα. Φαρισαῖοι δὲ ἑμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. Ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη, καὶ ἀναστάντες γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων, διεμάχοντο λέγοντες. Οὐδὲν κακὸν εὐρίσκον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ. »

Σαδδουκαῖοι παχέως τινες ὄντες, τάχα οὐδὲ τὸν Θεὸν ἴκασιν. Ὅθεν οὐδὲ ἀνάστασιν βούλονται πιστεύειν εἶναι. « Φαρισαῖοι δὲ ἑμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. » Καὶ μὴν τρεῖς ἐστί. Πῶς οὖν λέγει, « Ἀμφότερα; » ἢ ὅτι πνεῦμα καὶ ἀγγέλων ἐν φησιν, ἢ ὅτι ἡ λέξις οὐ μόνον περὶ δύο λέγει, ὅπερ κυρίως; ὁλοῦ τὸ, « Ἀμφότερα », ἀλλὰ καὶ περὶ τριῶν. Ὅστε οὖν οὐ δει ἐκ τῆς ἔξωθεν ἀκριβολέκτου κυριότητι κρίναι τὰς τῶν ἀπλῶν καὶ ἀγραμμάτων ἀλήθειαν συγγραφάς.

« Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἀγγέλως, ἢ θεωραχόμεν. Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, εὐλαβηθεὶς ὁ χιλιάρχος μὴ διασπασθῇ ὁ Πῦλος ὁπ-

αὐτῶν, ἐκείλους τὸ στράτευμα καταβῆναι καὶ ἀρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῶν, ἄγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστάς αὐτῷ ὁ Κύριος, εἶπε· Θάρσει, Παῦλε. Ὡς γὰρ διεμαρτύρω· τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ, οὕτως σε δεῖ καὶ εἰς Ῥώμην μαρτυρῆσαι.

Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἀγῶς ἐστὶ νοήσαι τὸ εἰρημένον. Ἦ γὰρ λείπει τι αὐτῷ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ νοήματος, ἵνα ἢ οὕτως. Εἰ δὲ πνεῦμα ἡ ἀγγελος ἐλάλησεν αὐτῷ, ἀδελφον, φησὶν ἡ ὥς ἀπὸ τῶν Φαρισαίων τὸ ῥῆμα λακτέον. Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ ἡ ἀγγελος, ἀντί τοῦ, Ἰδοὺ τὰ περὶ ἀναστάσεως λαλῶν, ὁ λόγος ἐστὶν ἡ διὰ Πνεύματος ἁγίου, ἡ δὲ ἀγγέλου κατηχηθεὶς τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον.

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΔ'.

Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης ὑπὸ Ἰουδαίων κατὰ Παῦλον, καὶ μηνύσεως αὐτῆς πρὸς Αὐγιάαν· ἐν ᾧ δὲ παρεπέμθη ὁ Παῦλος τῷ ἡγεμόνι εἰς Καισαρείαν μετὰ στρατιωτῶν καὶ τραπεζιτῶν.

Γένομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντες τινες τῶν Ἰουδαίων συστορήν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς λέγοντες, μήτε φαγεῖν, μήτε πινεῖν, ἕως οὗ ἀποκτείνωσι τὸν Παῦλον. Ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα οἱ ταύτην τὴν συννομολογίαν πεποιηκότες. Οἱτινες προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεσὶ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις εἶπον· Ἀνεθέματι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτοὺς μηδεὶς γούσασθαι ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν Παῦλον. Νῦν οὖν ὅπως ἐμφανίσαιτε τῷ χιλιάρχῳ καὶ τῷ συνέδριῳ, ὅπως αὐρίον αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ἡμᾶς, ὥς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριθέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ. Ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ ἀγγίλαι αὐτόν, ἑτοιμοὶ ἔσμεν τοῦ ἀνελθεῖν αὐτόν. Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ ἐνδρον, παραγνόμενος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν παρεμβολήν, ἀπήγγειλε τῷ Παύλῳ. Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος ἕνα τῶν ἐκατοντάρχων, ἔφη· Τὸν νεανίαν τούτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον· ἔχει γὰρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ. Ὁ μὲν οὖν παραλὼν αὐτὸν ἤγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον, καὶ φησὶν· Ὁ δέσμιος Παῦλος προσκαλεσάμενός με, ἠρώτησε τούτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρὸς σὲ ἔχοντά τι λαλῆσαι σοι. Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλιάρχος, καὶ ἀναχωρήσας κατ' ἰδίαν, ἐπυνθάνετο, τί ἐστὶν ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαι μοι. Εἶπε δὲ, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτῆσαι σε, ὅπως αὐρίον εἰς τὸ συνέδριον καταγάγῃς τὸν Παῦλον, ὥς μέλλοντάς τι ἀκριθέστερον πυνθάνεσθαι περὶ αὐτοῦ. Σὺ οὖν μὴ πεισθῆς αὐτοῖς. Ἐνεδρεύουσι γὰρ αὐτὸν ἐξ αὐτῶν ἄνδρες πλείους τεσσαράκοντα, οἵτινες ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς μήτε φαγεῖν μήτε πινεῖν ἕως οὗ ἀνέλθωσιν αὐτόν· καὶ νῦν ἑτοιμοὶ εἰσι προσερχόμενοι τὴν ἀπὸ σοῦ ἐπαγγελίαν. Ὁ μὲν οὖν χιλιάρχος ἀπέλυσεν τὸν νεανίαν, ἀπαγγεῖλας μὲν ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρὸς με. Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν ἐκατοντάρχων, εἶπεν· Ἐτοιμάσατε στρατιώτας διακοσίους, ὅπως περιβώσωσιν ἐγὼ Καισαρείας, καὶ ἱππεῖς ἑξομῆκοντα, καὶ δεξιολάβους διακοσίους,

peretur Paulus ab ipsis, jussit milites descendere et rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra. Sequenti vero nocte assistens ei Dominus ait : Bono animo esto, Paula : ut enim testificatus es de me Ierusalymis, sic te oportet et Romae testificari.

Si autem spiritus locutus est ei : Duplici modo intelligi potest quod dictum est. Aut enim deest quidpiam ad sententiae expletionem, ut ita dicatur : 166 Si autem Spiritus aut angelus locutus est ei, incertum est, inquit. Aut tanquam a Phariseis dicendum est esse verbum : Si autem spiritus vel angelus, locutus est ei : hoc est, Ecce quae de resurrectione loquitur manifestum est, quod aut per Spiritum sanctum, aut per angelum eruditus sit resurrectionis sermonem.

CAPUT XXXIV.

De insidiis Paulo intentatis a Judaeis, et quod Lycia indicata sint : in quo narratur quod transmissus sit Paulus Caesarem ad praesidem cum militibus et scribis.

XXIII, 19-33. Facto autem die, collegerunt se quidam ex Judaeis, et devoverunt se, dicentes, neque esuros se, neque bibituos, donec occiderent Paulum. Erant autem plures quam quadraginta viri qui hanc conjunctionem fecerant : qui accesserunt ad principes sacerdotum ac seniores, et dixerunt : Devotione devotimus nos nihil gustatuos donec occidamus Paulum. Nunc ergo vos significate tribuno et concilio, ut cras pro- ducat illum ad nos, tanquam aliquid certius cogituros de eo. Nos vero priusquam appropinquet, parati sumus interficere illum. Cumque audisset filius sororis Pauli insidias, venit et intravit castra, nuntiavitque Paulo. Accersito autem Paulus ad se uno ex centurionibus ait : Adolescentem hunc abduce ad tribunal, habet enim quod renuntiet illi. Et ille quidem assumens eum duxit ad tribunal, et ait : Vincit Paulus accersitum me rogavit, ut hunc adolescentem perducerem ad te habentem aliquid quod loquatur tibi. Apprehensa autem tribunus manu illius, accessit cum eo seorsim et percontatus est illum : Quid est quod habes significandum mihi ? At ille dixit : 167 Judaei constituerunt uti rogaress te, ut crastino die educas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisitari sint de illo. Tu vero ne persuadearis ab eis. Insidiantur enim illi ex eis viri plures quadraginta, qui seipsos devoverunt ne vel edant, vel bibant donec interficiant illum : et nunc parati sunt expectantes ut promittas. Tribunus igitur dimisit adolescentem, praecepitque ei : Ne cui effulgas, inquiens, quod haec indicaveris mihi. Et accersitis duobus quibusdam centurionibus, dixit : Parate milites ducentos ut eant Caesarem, et equites septuaginta, et lancearios ducentos a tertia hora noctis : et jumenta praebete, ut impositum Paulum saluum perducant ad Felicem

presidem, scriptis litteris in hac formā : Clau-
 • dius Lysias maxime strenuo presidī Felici salu-
 • tem. Virum hunc comprehensum a Judæis, cum
 • jam esset ab eis interficiendus, superveniens
 • cum exercitu eripui, cognito quod Romanus
 • esset : volens scire causam ob quam accusa-
 • rent illum, deduxi eum in concilium ipsorum.
 • Quem comperi accusari de questionibus legis
 • eorum, nullum autem dignum morte aut vinculis
 • crimen habentem. Cumque indicatum esset
 • mihi de insidiis quas illi paraverant Judæi, pro-
 • tinus misi illum ad te, præcepto dato etiam ac-
 • cusatoribus, ut quæ habent adversus eum dicant
 • apud te. Vale. Milites vero, juxta quod sibi in-
 • junctum erat, receptum Paulum duxerunt per
 • noctem Antipatridem. Postero autem die dimissis
 • equitibus ut cum eo irent, reversi sunt in castra.
 • Qui cum venissent Cæsaream ac tradidissent
 • presidī epistolam, statuerunt coram eo et Pau-
 • lum. Cumque legisset præses et interrogasset ex
 • qua provincia esset, ubi cognovisset quod ex
 • Cilicia : Audiam te, inquit, cum accusatores
 • quoque tui advenierint, jussitque in prætorio He-
 • rodias custodiri eum. »

καὶ πῶδ' ὁμοῦ δὲ ἀπὸ Κιλικίας, διακούσομαι σου, ἔφη, ὅταν καὶ οἱ κατηγοροὶ σοῦ παραγίνωνται·
 καὶ ἐκλευσέ τε αὐτὸν ἐν τῇ πραιτωρίᾳ Ἡρώδου φυλάσσεσθαι. »

168 • Ἀναθεμάτισαν αὐτούς, i. devoverunt
 seipsos, hoc est, extra Dei fidem sese esse dixerunt
 nisi facerent quæ judicaverant. Sive ergo pro-
 missione frustrarentur, sicut etiam frustrati sunt,
 anathema erant : sive etiam contigisset illis ut oc-
 ciderent, rursus aut ipsi tanquam homicide ana-
 thema sese efficiebant, aut Deus ipse, quanquam
 pontifices dissimularent. Itaque duplex est anathe-
 ma : unum quidem tanquam omnibus aut multis
 inaccessum solique Deo repositum; alterum quasi
 ab omni creatura sanctiusque potestatibus intactum,
 et a Deo alienum, tanquam diabolo repositum,
 propter alienationem bono impermistam : et hu-
 jusmodi nunc anathemati hi sese subjiciunt. Hoc
 autem sæpius per epistasim, id est, intensionem
 dici arbitramur κατάθεμα, hoc est rejectum : quod
 enim hujusmodi est non reponitur aut deponitur,
 sed rejicitur, diabolo subjectum simul, et cum eo
 condemnatum.

CAPUT XXXV.

*Tertulli accusatio adversus Paulum, et ipsius ad præ-
 sidem defensio.*

XXIV, 4-21. • Post quinque autem dies descen-
 • di principes sacerdotum Ananias cum senioribus
 • et Tertullo quodam oratore, qui comparuerunt
 • coram præside adversus Paulum, citatoque Paulo
 • cepit Tertullus accusare, dicens : Cum in multa
 • pace agamus per te, et multa recte gerantur
 • in populo hoc per tuam providentiam, et semper,
 • et ubique comprobamus, præstantissime Felix,
 • eum omni gratiarum actione. Sed ne diutius te
 • detineam, oro te ut audias nos. paucis pro tua
 • humanitate. Nacti enim sumus hunc virum pe-

• ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός, κτήνη τε παραστήσαι,
 • ἵνα ἐπιτιθέσσαντες τὸν Παῦλον διασώσωσι πρὸς Φη-
 • λικα τὸν ἡγεμόνα, γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν
 • τὸν τύπον τοῦτον· Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ
 • ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. Τὸν ἄνδρα τοῦτον συλλη-
 • φθέντα ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μὴ λόντα ἀναιρεῖ-
 • σθαι ὅπ' αὐτῶν, ἐπιστάς· οὐδ' ἐν τῷ στρατεύματι ἐξεί-
 • λειψεν, μαθὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι. Βουλόμενος δὲ
 • γινῶναι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, κα-
 • ἔγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν. Ὃν εἶδον
 • ἐγκαλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν,
 • μηδὲν δὲ ἔξιν θανάτου ἢ δεσμῶν ἔγκλημα ἔχοντα.
 • Μηνυθεὶς δέ μοι ἐπιστολῆς εἰς τὸν ἄνδρα μὴ
 • λεινέσθαι ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἑξαυτῆς ἐπεμψα
 • πρὸς σέ, παραγγεῖλιας καὶ τοῖς κατηγοροῖς λέγειν
 • τὰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ σοῦ. Ἐβρώσω. Οἱ μὲν οὖν στρα-
 • τῶνται κατὰ τὸ διαταγμένον αὐτοῖς, ἀναλαβόντες
 • τὸν Παῦλον, ἔγαγον διὰ τῆς νυκτός εἰς τὴν Ἀν-
 • τιπατρίδα. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἔστασαν τοῖς ἱππεί-
 • σι πορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ὅπως στραφέντες εἰς τὴν παρ-
 • εμβολὴν, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν Καισάρειαν,
 • καὶ ἀναβάντες τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἡγεμόνι, παρέστη-
 • σεν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ. Ἀναγνούς δὲ ὁ ἡγε-
 • μόν, καὶ ἐπερωτήσας ἐκ πάσης ἐπαρχίας ἐστὶ,
 • καὶ ἔφη, ὅταν καὶ οἱ κατηγοροὶ σοῦ παραγίνωνται·

• Ἀναθεμάτισαν αὐτούς, i. τουτέστιν ἔξω εἶναί
 • τῆς κατὰ θεὸν πίστεως· εἶπον αὐτούς, εἰ μὴ ποιή-
 • σιαν τὰ δέξαντα. Ἐπεὶ οὖν ἐφέουσάντο τὴν ὑπόσχεσιν
 • ὡς καὶ ἐφέουσάντο, ἀνάθεμά εἰσιν· εἴτε καὶ ἐξεγε-
 • γόνει αὐτοῖς φρονεῖναι, πάλιν ὡς φρονεῖς ἀνάθεμα
 • αὐτοῖς ἐπιφέρει, ἥτοι ὁ θεός, εἰ καὶ παρεσιώπων
 • οἱ ἀρχιερεῖς. Τοῦ ἀναθέματος οὖν διόστου νοσημένου,
 • τοῦ μὲν, ὡς τοῖς πᾶσι ἢ πολλοῖς ἀνερίκτου, θεῷ
 • δὲ μόνῳ ἀνατιθεμένου, τοῦ δὲ ὡς πάσῃ τῇ κτίσει
 • καὶ ταῖς ἀγαταῖς δυνάμεσιν ἀφ' αὐτοῦ, καὶ θεῷ
 • ἄλλοτρίῳ, ὡς τῷ διαβόλῳ ἀνακειμένου, διὰ τὴν
 • ἀμνητὴν τοῦ καλοῦ ἄλλοτρίῳσιν, τοιοῦτον νῦν καὶ οὗτοι
 • ὑποβάλλουσιν αὐτούς ἀναθέματι. Τοῦτ' οὖν πολλά-
 • κς κατ' ἐπίστασιν εἰρηθεῖαι νομιζόμενον κατὰ θεοῦ.
 • Τῷ γὰρ ὄντι τὸ τοιοῦτον οὐκ ἀνατίθεται, ἀλλὰ κα-
 • τατίθεται τῷ διαβόλῳ ὑποταττόμενον καὶ συγκατα-
 • δικαζόμενον.

ΚΕΦΑΛ. ΑΕ.

*Τερτύλλου περὶ Παύλου κατηγορία, καὶ αὐτοῦ
 ἀπαλογία ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.*

• Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς
 • Ἀνανίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ῥήτορος
 • Τερτύλλου τινός. Οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι
 • κατὰ τοῦ Παύλου. Κληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἤρξατο
 • κατηγορεῖν ὁ Τερτύλλος, λέγων· Πολλῆς εἰρήνης
 • εὐχαριστοῦμεν διὰ σοῦ, καὶ κατορθωμάτων γινόμε-
 • νων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας, πάντῃ
 • ἐν καὶ πανταχοῦ ἀποδοχόμεθα, κράτιστε Φήλι,
 • ἐμετὰ πάσης εὐχαριστίας. Ἴνα δὲ μὴ ἐπὶ πλείον
 • σε ἐγκόπω, παρακαλῶ ἀκούσαι σε ἡμῶν συντόμως
 • τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ. Ἐδρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον

λοιμὸν, καὶ κινεῖν τὰς στάσεις πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις· ἅς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἵρεσεως, ὅς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπιείρως βεβηλώσαι, ἐκρατήσαντες αὐτὸν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἡδελύσαντες κρίνειν. Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλιάρχος μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγεν, καλεῖται τοὺς κατηγοροὺς αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπὶ σέ· παρ' οὗ δύναιται αὐτὸς ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων ἐπιγινώσκειν, ὥν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ. Συνέθεντο δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν. Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, νύσσας αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν· Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογουμένῳ, δυναμένῳ σου γινώσκειν, ὅτι οὐ κλεινὸς εἶσιν μοι ἡμέραι· ἡ δεκάβου, ἀφ' ἧς ἀνέστην προσκυνήσαν ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οὐτε ἐν τῷ ἱερῷ εὐρόν με πρὸς τίνα διαλεγόμενον, ἢ ἐπιστάσειν ποιοῦντα ὄχλου, οὐτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὐτε κατὰ πόλιν· οὐτε παραστήναι με δύνανται, περὶ ὧν κατηγοροῦσιν μοι. Ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδόν, ἣν λέγουσιν αἱρεῖσιν, οὕτως λατρεύω τῷ πατρίῳ Θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐλπὶδα ἔχων εἰς τὸν Θεόν, ἦν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἔσσεσθαι νεκρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων. Ἐν τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσπῶ, ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν Θεόν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διαπαντός. Δι' ἐτῶν δὲ κλειόνων παρεγενόμην, ἐλεημοσύνας ποιήσας εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ προσφορὰς, ἐν οἷς εὐρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου. Τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, οἳ δὲ ἐπὶ σοῦ περικεῖναι καὶ κατηγορεῖν, εἰ τι ἔχουν πρὸς με, ἢ αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν, εἰ τι εὐρόν ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, σπάντος μοι ἐπὶ τοῦ συνεδρίου, ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς, ἧς ἐκέκραξα ὁσῶς ἐν αὐτοῖς, ὅτι περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνω· μαί σήμερον ὑφ' ὧμῶν.

Ὅτι κατὰ τὴν ὁδόν, ἣν λέγουσιν αἱρεῖσιν, οὕτω λατρεύω τῷ πατρίῳ Θεῷ. Μετὰ τὴν κλήσιν τοῦ εἶναι ἀπόστολος Χριστοῦ λέγων λατρεῖν Κυρίῳ πατρίῳ Θεῷ δείκνυσιν ἕνα ὄντα Θεὸν Παλαιᾶς τε καὶ Νέας, ὃν οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος κατήγγειλαν, ὃν ὁ Παῦλος ἐκήρυξεν εἰπὼν, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις. Κατὰ τὸ σιωπώμενον δὲ χάνταυθα τὸν Χριστὸν εἰσηγάγεν, ἀλλὰ τίως τῷ τῆς ἀναστάσεως ἐνδιατρίβει λόγῳ, ὃν οὗτοι ἐξ ἀρχῆς διακονοῦντο. Τούτου γὰρ διεγχθέντος εὐκλῶς καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπιστήγγετο, ὅτι ἀνέστη.

Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Φήλιξ ἀνέβη αὐτοῖς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπὼν· Ὅταν Λυσίας ὁ χιλιάρχος καταβῇ, διαγινώσκειν τὰ καθ' ὅμας διαταχόμενός τε τῷ ἑκατοντάρχῳ τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἀνεῖσιν, καὶ μηδένα καλοῦσιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρέταιν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ. Μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς παραγενόμενος ὁ Φήλιξ σὺν ἀρυστῇ τῇ γυναίκῃ αὐτοῦ ὤσθη Ἰουδαίᾳ, με-

stiferum et concitantem seditionem omnibus Judæis in universo orbe, et auctorem hæresis Nazarenorum, qui etiam templum profanare tentavit : quem et apprehensum volumus juxta legem nostram judicare. Sed superveniens tribunus Lysias cum magna vi **169** eripuit eum a manibus nostris, jubens accusatores ejus ad te venire, ex quo poteris ipse facta inquisitione de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum. Adjecerunt autem et Judæi, dicentes hæc ita se habere. Respondit autem Paulus, cum annuisset ipse præses ut diceret : Equiore animo pro meipso respondeo, cum sciam te multis jam annis judicem fuisse genti huic : qui potes cognoscere, quod non plures sunt mihi dies, quam duodecim, ex quo ascendi adoraturus Jerosolimam : et neque in templo compererant me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis, neque in civilitate, neque probare possunt ea de quibus me accusant. Confiteor autem hoc tibi quod juxta viam quam vocant hæresim sic colo patrium Deum, credens omnibus quæ in lege et prophetis scripta sunt : spem habens in Deum fore, quam et hi expectant, resurrectionem mortuorum justorum simul et injustorum. In hoc autem ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere erga Deum et homines semper. Post annos autem plures accessi elemosynas exhibiturus in gentem meam et oblationes, in quibus compererant me purificatum in templo, hand cum turba neque cum tumultu. Quidam autem ex Asia Judæi, quos oportebat apud te præsto esse et accusare, si quid haberent adversum me : aut hi ipsi dicant, si quid deprehenderunt in me iniquitatis, cum stem in concilio : nisi de una hac voce, qua clamavi inter eo stans. De resurrectione mortuorum ego judico hodie a vobis.

Juxta viam quam vocant hæresim sic colo patrium Deum. Dicens se Deum patrium colere post factam vocationem ut essent apostoli, ostendit eundem esse Deum Veteris ac Novi Testamenti, quem lex et propheta annuntiaverunt : quem Paulus prædicabat, dicens se universis credere quæ in lege ac prophetis scripta sunt. Latenter autem Christum etiam hie induxit, **170** sed interim in sermone de resurrectione versatur, quem hi ab exordio oppugnabant : hoc enim ostenso, facile etiam quæ de Christo sunt aspernaret, nempe quod resurrexerit.

XXIV, 22-27. Auditis autem his, Felix distulit illos, cum certo sciret quæ ad eam viam attinebant, dicens : Cum tribunus Lysias descenderit, pernosecam causam vestram : jussitque centurioni ut custodiret Paulum, sineretque eum relaxari, et ne quem ex illius familiaribus videret subministrare ei, aut adire eum. Post aliquot autem dies cum advenisset Felix cum Drus-

« silla uxore sua, quæ erat Judæa, accersivit
 « Paulum, et audivit ab eo fidem, quæ est in Chri-
 « stum. Disputante autem illo de justitia et tem-
 « perantia, et de judicio futuro, tremefactus Felix
 « respondit: In præsentia ahi, cæterum nactus op-
 « portunitatem accersam te: simul et illud spe-
 « rant fore ut pecunia sibi daretur a Paulo quo
 « solveret ipsum, propter quod etiam frequenter
 « accersens eum, loquebatur cum eo. »

« Auditis his Felix, » Advertendum quod Felix
 noverat fidem, diligenter instructus ex veteri Testa-
 mento in his quæ Christi sunt: et ad Judæorum
 gratiam non absolvit Paulum, aut etiam ut munera
 acciperet, quemadmodum subsequens sermo de-
 monstrat. Noverat quoque ista, eo quod uxorem
 haberet Judæam, a qua hæc continue audiebat.
 Hæc autem præter legem ipsi conjuncta erat,
 nempe Judæa Græco. Aut fortassis Judæa quidem
 erat, nupserat tamen illi tum cum Græca esset:
 propter quod etiam dicebat ipsi suam fidem, sva-
 dens ut vir quoque ad eam transiret relicta idolo-
 latria.

CAPUT XXXVI.

171 De Felicis defunctione, Festique successionē, et
 Pauli ab eo interrogatione et provocations.

XXIV, 27; XXV, 1-42. « Biennio autem expleto
 « accepit successorem Felix Portium Festum. Vo-
 « lens autem gratiam præstare Judæis Felix, reli-
 « quit Paulum vincitum. Festus ergo suscepta pro-
 « vincia, post triduum ascendit Jerosolyma ab urbe
 « Cæsarea. Significaveruntque illi principes sacer-
 « dotum ac primores Judæorum de Paulo: et ro-
 « gabant eum, postulantes favorem adversus ip-
 « sum, ut accerseret illum Jerusalem, insidias
 « tendentes, ut interficerent eum in via. Festus
 « autem respondit ut servaretur quidem Paulus
 « Cæsareæ: se vero brevi illo profecturum. Qui
 « ergo, inquit, inter vos potentes sunt, simul
 « descendentes, si quod est in viro crimen, accu-
 « sent eum. Demoratus autem inter eos diebus am-
 « plius quam decem, descendit Cæsaream, et po-
 « stero die sedit pro tribunali, jussitque Paulum
 « adduci. Qui cum perductus esset, circumsteterunt
 « eum qui ab Jerosolymis descenderant Judæi, multi
 « et gravia crimina intendentes adversus Paulum,
 « quæ non poterant probare, Paulo pro se respon-
 « dente, quod neque in legem Judæorum, neque
 « in templum, neque in Cæsarem quidquam pee-
 « casset. Festus autem volens gratificari Judæis,
 « respondens Paulo, dixit: Vis Jerosolymam
 « ascendere, et ibi de his judicari apud me? Dixit
 « autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto, ubi me
 « oportet judicari. Judæis nullam feci injuriam,
 « sicut et tu melius nosti. Si enim injuriam feci,
 « aut quidpiam dignum morte perpetravi, non re-
 « cuso mori. Si vero nihil est eorum de quibus
 « **172** hi accusant me, nemo potest me illis do-
 « nare. Cæsarem appello. Tunc Festus cum consilio

« πέμψατα τὸν Παῦλον. Καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ περὶ τῆς
 « εἰς Χριστὸν πίστεως. Διαλεγόμενον δὲ αὐτοῦ περὶ
 « δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας καὶ τοῦ κρίματος
 « τοῦ μέλλοντος ἔπειθαι, ἐμφοδὸς γενόμενος ὁ Φῆλιξ
 « ἀπεκρίθη· Τὸ νῦν ἔχον παρεῖναι, καὶ ἂν δὲ μετα-
 « λαθὼν μετακαλέσμαι σε, ἅμα δὲ καὶ ἑλπίων,
 « ὅτι χρήματα δοθήσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου,
 « ὅπως λύσῃ αὐτόν. Δι' ὃ καὶ πυκνότερον αὐτὸν με-
 « ταπεμπόμενος ὤμλει αὐτῷ. »

« Ἀκούσας ταῦτα ὁ Φῆλιξ, » Σημειωτέον ὅτι ἤδει
 ὁ Φῆλιξ τὴν πίστιν, ἀκριβῶς κατηχηθεὶς ἐκ τῆς
 Παλαιᾶς τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ πρὸς χάριν Ἰου-
 δαίων οὐκ ἀπέλυσε τὸν Παῦλον, ἥ καὶ διὰ θεωρη-
 ψίαν, ὡς παρακατιὸν ὁ λόγος εἰδείξεν. Ἔδει δὲ καὶ
 ὡς ἔχων γυναῖκα Ἰουδαίαν, παρ' ἧς συνεχῶς ἤκουε
 ταῦτα. Αὐτῇ δὲ παρὰ τὸν νόμον συνήφθη αὐτῷ,
 Ἰουδαία οὔσα. Ἑλληνι. Ἡ τάχα ἦν μὲν Ἰουδαία,
 γαμηθεῖσα δὲ αὐτῷ ἐγένετο Ἑλληνίς· δι' ὃ καὶ ἐλε-
 γεν αὐτῷ τὴν αὐτῆς πίστιν, πείθουσα καὶ τὸν ἄνδρα
 παραβάτην γενέσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Περὶ τῆς Φήλικος διαδοχῆς, καὶ τῆς Φήστον
 προαγωγῆς, τῆς τε ἐπ' αὐτοῦ ἀνακρίσεως Παύ-
 λου καὶ ἐφέσεως.

« Διετίας δὲ πληρωθείσης, ἔλαβε διάδοχον ὁ Φῆ-
 « λιξ Πόρχιον Φήστον. Θέλων τε χάριτας καταθέ-
 « σθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Φῆλιξ, κατέλυσε τὸν Παῦλον
 « δεδεμένον. Φήστος οὖν ἐπιβάς τῇ ἐπαρχίᾳ, μετὰ
 « τρεῖς ἡμέρας ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Καισα-
 « ρείας. Ἐνεφάνησαν τε αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ
 « πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, καὶ
 « παρεκάλουν αὐτόν, αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτοῦ,
 « ὅπως μεταπέμψηται αὐτόν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἐν-
 « θρῶν ποιούντες, ἀμείβειν αὐτόν κατὰ τὴν ὁδόν. Ὁ
 « μὲν οὖν Φήστος ἀπακρίθη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον
 « ἐν Καισαρείᾳ, αὐτὸν δὲ μέλειν ἐν τάχει ἐκπο-
 « ρεύεσθαι. Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὁμίᾳ, φησί, συγκατα-
 « θάντες, εἰ τι ἐστὶν ἐν τῷ ἄνδρὶ τοῦτω κατηγορεί-
 « τωσαν αὐτοῦ. Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας
 « πλείους ἢ δέκα, καταβὰς εἰς Καισάρειαν, τῇ ἐπαύ-
 « ρῳ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν Παῦ-
 « λον ἀχθῆναι. Παραγενομένου δὲ αὐτοῦ, περιέστη-
 « σαν οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβεβηκότες Ἰουδαῖοι,
 « πολλὰ καὶ βερέα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ
 « Παύλου, ἃ οὐκ ἴσχυον ἀποδείξαι, ἀπολογου-
 « μένου αὐτοῦ, ὅτι οὕτως εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων,
 « οὐτε εἰς τὸ ἱερὸν, οὐτε εἰς Καισάρᾳ τι ἥμαρτον.
 « Ὁ Φήστος δὲ τοῖς Ἰουδαίοις θέλων χάριν καταθέ-
 « σθαι, ἀποκριθεὶς τῷ Παύλῳ, εἶπε· Θέλεις εἰς Ἱερο-
 « σόλυμα ἀναβῆς, ἐκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ'
 « ἐμοῦ; Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρος
 « ἐστὼς εἰμι, οὐ με δεῖ κρίνεσθαι. Ἰουδαίους οὐδὲν
 « ἤδικησα, ὥς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις. Εἰ μὲν
 « γὰρ ἀδικῶ, καὶ ἄξιον θανάτου πάπραχά τι, οὐ
 « παραιτούμαι τὸ ἀποθάνειν. Εἰ δὲ οὐδὲν ἐστὶν ὧν
 « οὗτοι κατηγοροῦσί μου, οὐδεὶς με δύναται αὐτοῖς
 « χρῆσθαι. Καίσαρα ἐπικαλούμαι. Τότε ὁ Φῆ-

ε στας συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη·
« Καίσαρα ἐπικύλησάη ἐπὶ Καίσαρα πορεύσθαι. »

Τὸ, « Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρος ἐστὼς εἰμι, » ἔφη ὁ Παῦλος, βουλόμενος τὰς τῶν Ἰουδαίων χεῖρας ἐκφυγεῖν, τοιούστιν ἐν τῇ Ῥώμῃ ὅλιω ἀπαλεινὴ παρὰ τῷ βασιλεῖ, καὶ κεῖ δικάζασθαι. Ἐκκαλοῦμαι σε, φησί. Τὸ γὰρ, Καίσαρ, ὄνομα, Ῥωμαῖσι, βασιλέα σημαίνει, ὡς κοινῇ ὀνόματι πάντας βασιλεῖς· Ῥωμαίων Καίσαρα· μὲν καλεῖσθαι, καθὼς δὴ βασιλεῖς, οὐ μὴν καὶ ἰδικὰ αὐτῶν ὀνόματα εἶναι ταῦτα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ὁ τότε βασιλεύων Καίσαρ Αὔγουστος· ἐκαλεῖτο· ἔπαθε δὲ ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος. Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος ἐπὶ Νέρωνος Καίσαρος ἀναίρεται ἐν Ῥώμῃ.

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ.

Ἀγρίππα καὶ Βερνίκης παρουσία, καὶ πείσεις τῶν κατὰ Παῦλον. Ἐν ᾧ Παῦλος ἀπολογία ἐκ' αὐτῶν περὶ τῆς ἐννόμου θερησίας αὐτοῦ καὶ κλήσεως εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· ὡς οὐδὲν ἀδικεῖ Ἰουδαίους ὁ Παῦλος· Ἀγρίππας, ἔφη τῷ Φήστον.

« Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων τινῶν Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατήγγησαν εἰς Καίσαρειαν, ἀπαράσμενοι τὸν Φήστον. Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας διέτριβεν ἐκεῖ, ὁ Φήστος τῷ βασιλεῖ ἀνέβητο τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, λέγων· Ἀνὴρ τίς ἐστι καταλείμενος ὑπὸ Φήλικος δέσμιος, περὶ οὗ γενομένης μου εἰς Ἱερουσόλυμα, ἐνεφάνησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην. Πρὸς οὗς ἀπεκρίθην, ὅτι οὐκ ἔστιν ἴθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαι τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπόλειαν, πρὶν ᾧ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγορούς, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Συνελθόντων οὖν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ ἑξῆς καθίσα, ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκείλευσα ἀχθῆναι τὸν ἄνθρωπον. Περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατηγοροὶ, οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὧν ὀπνέουν ἐγώ. Ζήτηματα δὲ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον πρὸς αὐτὸν, καὶ περὶ τίνος Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔφασκεν ὁ Παῦλος ζῆν. Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ τὴν περὶ τούτου ζήτησιν, εἶπον, εἰ βούλοιο πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ κεῖ κρινέσθαι περὶ τούτων. Τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου, τηροῦσθαι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάκωσιν, ἐκείλευσα τηρεῖσθαι αὐτὸν ἕως οὗ πέμψω αὐτὸν πρὸς Καίσαρα. Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Φήστον ἔφη· Ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. Ὁ δὲ, Αὔριον, φησὶν, ἀκούσῃ αὐτοῦ. Τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας, καὶ εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον σὺν τε τοῖς χιλιάρχοις καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι τῆς πόλεως, καὶ καλεσάντων τοῦ Φήστου, ἦρχος ὁ Παῦλος. Καὶ φησὶν ὁ Φήστος· Ἀγρίππα βασιλεῦ, καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖν ἄνδρες, θεωρεῖτε τοῦτον· περὶ τοῦτον πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐντυχόν μοι, ἐν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐνθάδε, ἐπιβώντες· μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι. Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος, μὴδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πεπραχέναι, καὶ αὐτοῦ

A colloentus, respondit: Caesarem appellasti? ad Caesarem ibis. »

Ad tribunal Caesaris ito, » ait Paulus, volens Judaeorum manus effugere, hoc est, volo Romam proficisci ad imperatorem, et ibi judicari. Provoco te, inquit. Nomen Caesar Romana lingua regem seu imperatorem significat: adeo ut communi nomine omnes imperatores Romanorum Caesares vocentur, tanquam dicas reges vel imperatores. Aliqui haec non erant propria eorum nomina. Sub Christi enim nativitate, qui tunc imperabat Caesar Augustus vocabatur: passus est autem sub Tiberio Cesare. Paulus vero sub Nerone Cesare Romae interficitur.

CAPUT XXXVII.

B Agrippa et Bernice adventus, ac interrogationes de rebus quae Paulum concernebant: in quo etiam narratur Pauli ad ea responsio, de legitimo cultu suo et vocatione ad Evangelium: quod Agrippa dicitur Festo Paulum in nullo Judeos injuria affecisse.

XXV, 15-27. « Et cum dies aliquot transacti essent: Agrippa rex et Bernice descenderunt Caesarem, salutaturi Festum. Cumque pluribus diebus ibi commorarentur, Festus regi causam Pauli retulit, dicens: Vir quidam est relictus a Felice victus, de quo, cum venissem Jerusalem, significaverunt mihi principes sacerdotum ac seniores Judaeorum, postulantes adversus illum sententiam. Quibus respondi, non esse Romanis consuetudinem ob gratiam donare alicuius hominem. 173 ut pereat, prius quam is, qui accusatur, praesentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat de crimine. Cum ergo huc convenissent, sine ulla dilatione sequenti die sedens pro tribunali, jussi adduci virum. De quo cum stetit accusatores, nullum crimen intendebant super hisce rebus, de quibus ego suspicabar: sed quaestiones quasdam de sua superstitione habebant adversus eum, et de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere. Haesitans autem ego de hujusmodi quaestione, dicebam, num vellet ire Jerusalem, et ibi super his judicari. Cum autem Paulus appellasset ut servaretur Augusti cognitioni, jussi servari eum, donec mitterem ipsum ad Caesarem. Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam et ipse hominem audire. Cras, inquit, audies enim: Posiero vero die cum venisset Agrippa et Bernice cum multo apparatu, et introissent in auditorium cura tribunis et praecipuis viris civitatis, jubente Festo, adductus est Paulus. Et ait Festus: Agrippa rex omnesque qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc hominem, de quo omnis multitudo Judaeorum interpellavit me tum Jerusalemis tum hic, acclamantes, non oportere eum vivere amplius. Ego vero comperi nihil dignum morte eum admisisse. Ceterum cum is ipse appellasset Augustum, statui mittere eum: de quo quod certo scribam domino, non habeo. Qua-

propter produxi enim ad vos, et maxime ad te, A
rex Agrippa, ut, examinatione facta, habeam quod
scribam. Iniquum enim mihi videtur mittere
vinculum, et crimina de quibus accusatur non si-
gnificare.

Agrippa rex. Aut regis nomine descenderat

Agrippa in provincias, et propterea rex quoque
appellabatur: aut fortassis ipse quoque rex erat
partium orientalium, cum Nero occidentalibus
imperaret, ac Romanae resideret. Ut servaretur
Augusti cognitioni. 174. Σεβαστὸν improprie dicit
regem seu imperatorem, quemadmodum etiam Cae-
sarem: quem infra dominum quoque vocat, dicens:
De quo quod certo scribam domino non
habeo.

XXVI, 1-11. Agrippa vero ad Paulum ait:
Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Pau-
lus extenta manu pro se dicebat: Super omnibus
de quibus a Iudeis accusor, rex Agrippa, exi-
stimo me beatum, qui causas dicturus sim apud
te hodie, cum tu maxime sis gnarus earum quae
apud Iudeos sunt et consuetudinum et quaes-
tionum. Quapropter obsecro te ut patienter me
audias. Itaque vitam quidem meam quam egi ab
adolescencia, quae fuit ab initio in gente mea
Jerusalem, noverunt omnes Iudei, qui prius
noverant me ab initio, si velint testimonium ferre,
quod secundum exquisitissimam sectam nostrae
religionis vixerim Pharisaus. Et nunc ob spem
repromissionis, quae ab patres nostros facta est
a Deo, sitio iudicio subiectus, ad quam duodecim
tribus nostrae instantes die ac nocte colentes
Deum, sperant se perventuras: de qua spe ac-
cusor, rex Agrippa, a Iudeis. Quid? an incredibile
iudicatur a vobis quod Deus mortuos suscitet?
Et ego quidem existimabam adversum nomen
Jesu Nazareni oportere ut multa repugnando fa-
cerem, quod et feci Jerusalem: et multos san-
ctorum ego carceribus inclusi, a principibus
sacerdotum potestate accepta: eumque occideren-
tur, detuli sententiam. Et per omnes synagogas
frequenter puniens eos, compellebam blasphe-
mare: et amplius insaniens in eos, persequabar
etiam in externas usque civitates.

Quid, an incredibile iudicatur a vobis quod Deus
mortuos suscitet? Duas ponit circa resurre-
ctionem ratiocinationes: unam quidem a pro-
phetis: nec iamen adducit prophetam, sed ip-
sam Iudeorum communem opinionem: aliam vero
fortiorem, quae est ab ipsis rebus, quoniam proba-
tum est ab eo quod Christus resurrexerit a mortuis:
et hanc quoque rationibus confirmat. Prima ratio:
Quid, incredibile est 175 quod Deus mortuos
suscitet? Item alia: Anne huiusmodi doctrina erat,
eaque dogmata in quibus educalicerat? Quis autem
non suscepit sermonem quem in medium adduxit?
Saper hoc, inquit, decreto tanquam de haeresi ac-

de hoc totum επικαλεσάμενον τὸν Σεβαστὸν, ἐκρίνα
ἐπέμειν αὐτὸν περὶ οὗ ἀσφαλὲς τι γράφαι τῷ
κυρίῳ οὐκ ἔγω. Δι' ὃ προήγαγον αὐτὸν ἐν ὄμῳ,
καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὅπως τῆς
ἀνακρίσεως γενομένης, σὺν τι γράφαι. Ἀλλοῦ
γάρ μοι δοκεῖ ἐμπικνοντα δέσμιον, μὴ καὶ τὰς
κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημῶναι.

Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς. Ἦτοι εἰς τάξιν βασι-
λέως κατῆεν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὁ Ἀγρίππας, καὶ
διὰ τοῦτο καὶ βασιλεὺς ἐχρημάτιζεν· ἡ γὰρ βασι-
λεὺς ἦν καὶ αὐτὸς τῶν ἀνατολικῶν μερῶν, τοῦ Νί-
ρωνος τῶν δυτικῶν ἀρχοντας, καὶ ὄντος ἐν Ῥώμῃ.

Εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν. Σεβαστὸν κα-
ταχρηστικῶς τὸν βασιλέα καλεῖ, ὥσπερ καὶ Καίσα-
ρα· ὃν παρακατιῶν καὶ Κύριον καλεῖ, λέγων· Περὶ
οὗ ἀσφαλὲς τι γράφαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔγω.

Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Παῦλον ἐφη· Ἐκίτρί-
πται σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειν. Τότε ὁ Παῦλος ἀπι-
λογεῖτο ἐκτείνων τὴν χεῖρα· Περὶ πάντων ὧν ἐγ-
καλοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἡγήμαι·
ἐμαυτὸν μακάριον, μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σή-
μερον, μάλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ
Ἰουδαίους ἡθῶν τε καὶ ζητημάτων ἐπιστάμενος. Δι'
ὃ δέομαι σου, μακροθύμως ἀκοῦσαί μου. Τὴν μὲν
οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος, τὴν ἀπ' ἀρχῆς
γενομένην ἐν τῷ εἶναι μου ἐν Ἱερουσολύμοις, Ἰσασί
πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, προγινώσκοντές με ἀνωθεν, ἐάν
θέλῳσι μαρτυρεῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἰρε-
σιν τῆς ἡμετέρας· θρησκείας, ἔζησα Φαρισαῖος. Καὶ
νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας
γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἱστέχα κρινόμενος εἰς τὴν τὸ
δωδεκάφυλον ἡμῶν ἐν ἐκτενεῖν νύκτα καὶ ἡμέραν
λατρεῖον ἐλπίζω κατανέησαι· περὶ ἧς ἐλπίδος
ἐγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.
Τί; ἀπίστον κρίνεται παρ' ὁμῖν, εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς
ἐγείρει; Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὁνο-
μα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου δεῖν πολλὰ ἐναντία πρό-
ξαι, ὃ καὶ ἐποίησα ἐν Ἱερουσολύμοις. Καὶ πολλοὺς
τῶν ἁγίων ἐγὼ φυλακὰς κατέλειπα, τὴν παρὰ
τῶν ἀρχιερέων ἐξουσίαν λαβών. Ἀναρουμένων τε
αὐτῶν, κατήνεγκα ψῆφον. Καὶ κατὰ πάσας τὰς
συναγωγὰς πολλὰκις τιμωρῶν αὐτοὺς, ἠνάγκαζον
blasφημεῖν· περισσῶς τε ἐμμαινόμενος αὐτοῖς,
ἐδίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις.

Τί; ἀπίστον κρίνεται παρ' ὁμῖν, εἰ ὁ Θεὸς νε-
κροὺς ἐγείρει; Ἀλλο τίθησι περὶ ἀναστάσεως λογι-
σμούς, ἕνα μὲν τὸν ἀπὸ τῶν προφητῶν· καὶ οὐ παρ-
άγει προφήτην, ἀλλ' αὐτὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν δόξαν·
ἄλλον δὲ τὸν ἰσχυρότερον, τὸν ἀπὸ πραγμάτων, ὅτι
διελέχθη αὐτῷ ὁ Χριστὸς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Καὶ
κατασκευάζει καὶ τοῦτον ἀπὸ λογισμῶν, τὴν προτέ-
ραν αὐτοῦ μανίαν διηγούμενος. Πρῶτος λογισμὸς·
Τί, ἀπίστον εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει; καὶ ἄλλος·
Μὴ τοιαύτη δόξα ἦν, εἴγε μὴ ἀναθεραπεμμένοι ἦσαν
ἐν τούτοις τοῖς δόγμασι; Ὅν δὲ εἰσφέρειτο, εἰς οὐκ ἂν
ἔδεδετο τὸν λόγον; Ἰπάρ τῆς αἰρέσεως ταύτης,
φησὶν, ἐγκαλοῦμαι· καὶ αὕτη παρ' αὐτοῖς πρεσβεύ-
σασα.

ται. διὰ ταύτην εὐχονται, διὰ ταύτην λατρεύουσιν, ἵνα ταύτην τύχοσι. καὶ ταύτην ἰδὼν καταγγέλλω.

« Ἐν οἷς καὶ πορευόμενος εἰς τὴν δαμασκὸν μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων, ἡμέρας μέσης, βασιλεῦ, κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον ἄρα- νόθεν, ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμ- ψαν με φῶς, καὶ τοὺς σὺν ἐμοὶ πορευομένους. Πάντων δὲ καταπεσόντων ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκου- σα φωνὴν λαλοῦσαν πρὸς με, καὶ λέγουσαν τῇ « Ἐβραῖοι διαλέκτῳ· Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λατίζειν. Ἐγὼ δὲ εἶ- πον· Τίς εἰ, Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν· Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις. Ἀλλὰ ἀνάστηθι, καὶ στήθι ἐπὶ τοὺς πό-δας σου. Εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι προχειρίσασθαι, ὥστε ὑπηρετῆν καὶ μάρτυρα, ὧν τε εἶδες, ὧν τε ὁ- κήσῃ· σοὶ μοι, ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἰθύνων, εἰς οὓς νῦν σε ἀποστέλλω, ἀνοίξαι ὀφθαλμοὺς· αὐτῶν, τοῦ ὑποστρέψαι ἀπὸ σκοτοῦς εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν, τοῦ λαλεῖν αὐτοῖς ἀρεσιν ἀμαρτιῶν, καὶ κλήρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πιστεῖ τῇ εἰς ἐμέ. »

« Ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου. » Τῶν αἰσθη- τῶν τὸ φωτεινότετον παράγων, καὶ μὴ θυνάμενος ἀντιστῶσαι τῷ φωτὶ ἐκείνῳ τὸ τοῦ Ἰησοῦ φῶς, καθὼς δύναται παραδέξασθαι ἀκοή ἀνθρώπου λαλεῖν, ὑπερ- νικῶν τὸ ἥλιακὸν φῶς ἐκείνῳ φησι.

« Ὅθεν, βασιλεῦ Ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπει- θῆς τῇ οὐρανίῳ ὁπτασίᾳ. »

Ὅπτασία ἐστὶν ἡ καθαρὰ θεῶν ἡ ὑπερβαίνουσα ἀν- θρωπῶν. Ὅπερ τις ἐν σαρκὶ ὢν, διχα τοῦ ἀποκαλυ- φθῆναι αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐκ ἐστιν ἰδεῖν θυνα- τὴς.

« Ἀλλὰ τοῖς ἐν δαμασκῷ πρώτων καὶ Ἱεροσολύ- μοις, εἰς πᾶσαν τὴν γῆραν τῆς Ἰουδαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγέλλων μετανοεῖν, καὶ ἐπιστρέ- φειν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἔβη τῆς μετανοίας ἔργα πρᾶ- σοντας. Ἐνεκα τούτων με οἱ Ἰουδαῖοι συλλαβό- μενοι ἐν τῷ ἱερῷ, ἐπειρώοντο διαχειρίσασθαι. Ἐπι- κούριος οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἱστῆκα, μαρτυροῦμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ, οὐδὲν ἐκτὸς λέγων, ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι, καὶ Μωσῆς, εἰ πα- ῖθης ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν. Τὸ δὲ, εἰ, ἀντὶ τοῦ, οὐ, ἐστὶ. Μωσῆς, φησὶν, εἶπεν οὐ παθὴς ὁ Χριστὸς, πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως. Πρῶτος γὰρ οὗτος ἀνίστη, καὶ οὐκ ἐστὶ ἀποδύσκει. Οἱ γὰρ ἀγνωστὰς δὲ αὐτοῦ ἡ τῶν μαθητῶν, καὶ οἱ διὰ τῶν προφητῶν, πάλιν ἀπέθανον, ἰω; τῆς καθόλου ἀνα- στάσεως μένοντες.

« Ὡς τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν. » Ἵνα μὴ δόξη αὐτὸς δόδασκαλος εἶναι τούτου, ἐπάγει τοὺς προφη- τὰς καὶ τὸν Μωσέα λέγοντας· εἰ παθὴς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, καὶ τὰ ἔβη. Τὸ δὲ, εἰ, ἀντὶ τοῦ, οὐ, ἐστὶ. Μωσῆς, φησὶν, εἶπεν οὐ παθὴς ὁ Χριστὸς, πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως. Πρῶτος γὰρ οὗτος ἀνίστη, καὶ οὐκ ἐστὶ ἀποδύσκει. Οἱ γὰρ ἀγνωστὰς δὲ αὐτοῦ ἡ τῶν μαθητῶν, καὶ οἱ διὰ τῶν προφητῶν, πάλιν ἀπέθανον, ἰω; τῆς καθόλου ἀνα- στάσεως μένοντες.

A cursor: cum apud eos nihil hac opinione antiquius ha- beatur, propter hanc gloriantur, ob hanc Deum colunt ut eam consequantur. Et hanc ego annuntio.

XXVI, 19-18. « His rebus intentus, cum profici- eret Damascus cum auctoritate permissaque principum sacerdotum, die medio, rex, vidi e- um supra solis splendorem circumfuisse me- um lumen, et eos qui mecum faciebant iter. Cumque omnes nos decidissemus in terram, audiui vocem loquentem ad me, ac dicentem lingua Hebraica: Saul, Saul, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulos calcitrare. Ego autem dixi: Quis es, Domine? At ille dixit: Ego sum Jesus, quem tu persequeris. Sed exsurge et sta super pedes tuos. Ad hoc enim apparui tibi, ut con- stituam te ministrum ac testem, eorum quae vidisti, et eorum in quibus ego apparebo tibi, eripiens te a populo et gentibus, in quas nunc te mitto, ut aperias oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, et a potestate Satanae ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, et sortem inter eos qui sanctificati sunt, per fidem quae est erga me. »

« Supra solis splendorem. » Afferens in medium id quod inter sensibilia lucidissimum est, cum non posset illi Jesu lucem æquare, qui longe major est, ut eo modo loquatur, quo possit hominis auditus suscipere, ait lucem illam superare solis splendo- rem.

XXVI, 19. « Unde, rex Agrippa, non fui inobediens celesti visioni. »

Ὅπτασία pura visio est quae humanam supergreditur naturam illius rei quam non potest quisquam, dum in carne est, videre, nisi ipsius oculi divinitus revelentur.

XXVI, 20-23. « Sed his qui sunt Damasci primum et Hierosolymis, ac per omnem Judae regionem, 178 deinde quoque gentibus annuntiabam ut resipiscerent et converterentur ad Deum, opera facientes digna resipiscantiae. Hac ex causa juda- me in templo comprehensum tentaverunt inter- ficere. Dei itaque nactus auxilium, usque in ho- diernum diem sto, testificans tum parvo, tum magno, nihil aliud dicens quam ea quae prophetae dixerant futura esse, et Moses, an passurus fuerit Christus, an primus ex resurrectione mortuorum lumen annuntiaturus sit populo et gentibus. »

Nihil aliud dicens quam ea quae prophetae di- xerant. » Ne hujus rei doctor habeatur, prophetas adducit ac Mosem dicentem, an passurus fuerit Christus, an primus ex resurrectione mortuorum, etc.; et vero, id est an, capitur pro οὐ: id est quod. Moses, inquit, dixit quod passurus esset Christus, an primus ex resurrectione. Primus siquidem hic re- surrexit nec amplius moritur: cum enim aut per eum, aut per discipulos, similiter et per prophetas, alii quidam resurrexerant, rursus mortui sunt, expectantes universalem resurrectionem.

XXVI, 24-29. : Hæc autem cum pro se diceret, A
Festus magna voce ait : Insanis, Paule, multæ te
litteræ ad insaniam convertunt. Et Paulus : Non
insanio, inquit, præstantissime Feste, sed veri-
tatis et sobrietatis verba eloquor. Scit enim de
his rex, ad quem et libere loquor. Latere eum
nihil horum arbitror. Siquidem æque hoc in
angulo gestum est. Credis, rex Agrippa, pro-
phetis? Scio quod credas. Agrippa autem ad Pau-
lum ait : Paucis suades mihi ut Christianus effi-
ciar. Paulus vero dixit : Optatim sane a Deo et
paucis et multis, non te solum, sed etiam omnes
qui audiunt hodie, esse tales qualis ego sum,
exceptis vinculis his. Cumque hæc locutus esset,
surrexit rex ac præses et Bernice quique asside-
bant. Et cum secessissent, loquebantur inter se,
dicentes : Nihil morte aut vinculis dignum facit
homo iste. Agrippa vero Festo dixit : Dimitti po-
terat hic homo, si non appellasset Cæsarem. :
: δὲ Οὐδὲν θανάτου ἔστιν ἡ δασμὴν πράττει ὁ ἄνθρωπος οὗτος. Ἀγρίππας δὲ τῷ Θῆστυ ἐφη. Ἀπο-
λέσθαι ἰδόντο ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἐπιτελέητο Καίσαρα. :

177 Quoniam ad regem semper verba dirige-
bat, commotus est aliquantum Festus, et libertatem
intulit, ex animi perturbatione et ira : Insanis,
inquit. Paulus vero causam docet, cur ad regem
verbum convertat. Deinde ostendens quod toto
terrarum orbe hoc dogma sit dispersum, subiungit :
Siquidem æque hoc in angulo gestum est :
de cruce ac resurrectione Christi loquens. Ἐν ὀλίγῳ,
hoc est perpaucis verbis, brevibus sermonibus,
modica doctrina, absque magno labore continuæque
disputatione. Propter quod etiam Paulus vicis-
sim ac convenienter ait ad illum : Optatim sane a Deo
et paucis et multis ; ac si dicat : Hoc nempe mihi
studio est, ut omnes efficiantur Christiani, et hoc
mihi in votis est eaque precibus coram Deo : quando-
quidem paratus sum, et multis sermonibus, et paucis
Christi predicare fidem, multo etiam cum labore ac
molestia, idque protinus. Nequaquam enim laborem
aut molestiam in doctrina ac predicatione inesse
arbitrarer : sed perinde mihi esset defatigari, ac non
defatigari, multum tempus insumere sicut parum,
modo nonnullos videam qui ad Deum convertantur.
Hæc autem dicebat simul quidem suam promptitudi-
nem atque fervorem demonstrans, simul etiam illum
provocans, ut si vellet plura audire et ampliori sui
doctrina, non modo nihil cunctaretur, verum etiam
adeo promptus esset ad exhibendum se paratum
ac alacrem, ut etiam opus illud sibi in votis esset,
dummodo scopum assequeretur. Agrippa quidem
acceperat ἔν ὀλίγῳ, ut significaret paucis opus esse
aut parum abesse. Paulus vero tum in divinis, tum
in humanis, prudentissimus ac astutissimus, si
quispiam alius, aut oblata usus dictione, aut si-
gnificando ad id quod suis sermonibus erat expediens
adjunxit, ἔν ὀλίγῳ καὶ ἔν πολλῷ, ac si dixisset : Parvo
sermone agone, aut si opus esset etiam majori,
optatim te Christianum fieri. Omnino promptus
sum omnia facere pro salute, non tua solum, ve-

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, ὁ Θῆστος μεγά-
λῃ τῇ φωνῇ ἐφη. Μαίνῃ, Παῦλε, τὰ πολλὰ σε γράμ-
ματα εἰς μανίαν περιτρέπει. Ὁ δὲ, Οὐ μανίμαι,
φῆκε, κράτιστε Θῆστυ, ἀλλὰ ἀληθείας καὶ σωφρο-
σύνης ῥήματα ἀποφθέγγομαι. Ἐπίσταται γὰρ περὶ
τούτων ὁ βασιλεὺς, πρὸς δὲ καὶ παρρησιαζόμενος
καλῶ. Λαθόναι γὰρ αὐτὸν τι τούτων, οὐ παί-
θεμαι οὐδέν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν γωνίᾳ πεπραγ-
μένον τοῦτο. Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς
προφήταις ; Οὐδὲν ὅτι πιστεύεις. Ὁ δὲ Ἀγρίππας
πρὸς τὸν Παῦλον ἐφη. Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χρι-
στιανὸν γένεσθαι. Ὁ δὲ Παῦλος εἶπεν. Εὐχαί-
μην ἂν τῷ Θεῷ καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ
μόνον σὲ, ἀλλὰ καὶ πάντα τοὺς ἀκούοντας μου
σήμερον, γένεσθαι τοιούτους, ὅποιοι καὶ γὰρ εἰ-
μι, παρεκτός τῶν δασμῶν τούτων. Καὶ ταῦτα εἰ-
πόντος αὐτοῦ, ἀνέστη ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἡγεμὼν,
ἡ τε Βερνίκη καὶ οἱ συγκαθηήμενοι αὐτοῖς. Καὶ
ἀναχωρήσαντες, ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντας,
ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἐπιτελέητο Καίσαρα. :

Ἐπιθεὶ δὲ αὐτὸν πρὸς τὸν βασιλεῖα διαλέγετο. ὥσπερ
ἐπαθεῖ τι ὁ Θῆστος, καὶ ἰδὼν τὴν παρρησίαν, ἀπὸ
θυμοῦ καὶ ὀργῆς, Μαίνῃ, φησὶν. Ὁ δὲ Παῦλος τὴν
αἰτίαν διδάσκει, δι' ἣν πρὸς τὸν βασιλεῖα τὸν λόγον
ἀπέστρεψεν. Ἐἵτα δείκνυς ὅτι πανταχοῦ τῆς οἰκου-
μένης τοῦτο γέγονε τὸ δόγμα, ἐπιθαγεν. Ὁ γὰρ
ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο, εἰ δὲ περὶ σταυροῦ δι-
γυν, καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐν ὀλίγῳ
τούτεστι δι' ὀλίγων ῥημάτων, ἐν βραχείᾳ λόγῳ, ἐν
ὀλίγῃ διδασκαλίᾳ, χωρὶς πολλοῦ πόνου καὶ συνεχῶς
διαλέξεως. δι' ὃ καὶ πρὸς αὐτὸν καταλλήλως ὁ Παῦ-
λος φησὶν. Εὐχαίμην ἂν τῷ Θεῷ καὶ ἐν ὀλίγῳ,
καὶ τὰ ἐξῆς. Οἶον, εἰ. Ἐμοὶ τοῦτο σπουδὴ ἐστὶν γέ-
σθαι πάντα Χριστιανούς, καὶ τοῦτο μοι ἐστὶν εὐχὴ
πρὸς Θεόν. Ἐπεὶ ἐτοιμός εἰμι καὶ διὰ πολλῶν λό-
γων, καὶ δι' ὀλίγων τὴν ἐν Χριστῷ ἀληθείαν πείθω,
καὶ μετὰ κόπου καὶ πόνου, καὶ ἐκ τοῦ παρρησια-
κόπου γὰρ καὶ πόνος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῷ κη-
ρύγματι ἐδαμῶς λογίζεται μοι, ἀλλ' ἴσον ἐστὶ
κοπιᾶν καὶ μὴ, καὶ πολλὸν χρόνον τρίβειν σκηρῶ-
ντον καὶ ὀλίγον, μόνον εἰ τινας ὁρᾷ πρὸς τὸν Χρι-
στὸν ἐπιστρέφοντας. Ταῦτα δὲ ἐλεγὼν ἅμα μὲν τὸ
αὐτοῦ πρόθυμον καὶ διάπυρον ἐνδεικνύμενος, ἅμα δὲ
κακέινον ἐκκαλούμενος, ὥς εἰ βούλοιντο καὶ πλείους
ἀκούσαι, καὶ πλείους διδασκαλίας ἀπολαύσαι, οὐ
μόνον οὐδὲν ἀποκνήσει, ἀλλ' οὕτως ἐσθὶν πρόθυμος,
ἔτοιμος καὶ τὸ πρόθυμον παρέχων, ὥστε καὶ εὐχῇ
ἐργον αὐτὸ ποιηθῆναι, ἐν μόνον τυγχάνῃ τοῦ σκοποῦ.
Τῇ, ἔν ὀλίγῳ, Ἀγρίππα μὲν ἀπὸ τοῦ παρ' ὀλίγον, μι-
κροῦ βέροντος, ἐλέγηεν. Ὁ δὲ εἴπερ τις ἄλλος σο-
φὸς τὰ θεῖα Παῦλος καὶ τὰ ἀνθρώπινα, τῇ προσηρ-
μῶδι τῆς λέξεως ἡ τῷ ὁρμαινόμενῳ πρὸς τὸν
λόγον συμφέρον χρησάμενος, τὸ, ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολ-
λῷ, ἀπὸ τοῦ, Ἐν ὀλίγῳ λόγον ἀγῶνι, εἰ δέοι δὲ καὶ ἐν
πλείους, εὐχαίμην ἔν σοι Χριστιανὸν γένεσθαι, προ-
ήλεγεν. Ἐν ἐφῆ, καὶ δι' ὀλίγων λόγων, καὶ διὰ πολ-
λῶν εὐχαίμην ἂν σε Χριστιανὸν γένεσθαι. διὰ πάν-
των προθύμος εἰμι πάντα πράττειν ἐπὶ τῇ σῇ σωτη-

ρίζ, οὐ τῇ σῇ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν συνόντων. Ἀρκετὸς τῶν δεσμῶν τούτων. Ὁδὴ ἀπευχόμενος ἐαυτὸν τὰ δεσμά, οὐδὲ αἰσχυρόμενος, τοῦτο διεγεί. Τοῦτο γάρ ἦν αὐτῷ, εἰπερ ἄλλο τι, ἄξιον δόξης καὶ καύχημα, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑποθήκην ἀφορῶν, καὶ τῇ ἐκείνων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων. Γίνονται μοι, φησί, πάντας τούτους γενέσθαι, χωρὶς τῶν δεσμῶν.

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ'.

Παῦλος Παύλου ἐπὶ Ῥώμην, κινδύνων τε πλείστον καὶ μερίστων ἐμπλῆως. Ἐν ᾧ παραινέσει Παύλου πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ περὶ ἐλπίδος σωτηρίας. Ναυαγίον Παύλου, ὅπως τε εὐσώθησαν εἰς Μελίτην τὴν νῆσον καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ ὁ Παῦλος δδανυματώρησεν.

«Ὁ, δὲ ἐκρίθη, τοῦ ἀποκτείνει ἡμᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν, παρεδίδουν τὸν τε Παῦλον καὶ τινὰς ἐτέρους δεσμῶντας ἑκατόνταρχῳ, ῥονόματι Ἰουλίῳ, σπείρης Σεβαστῆς. Ἐπιθάντες δὲ πλοῖον Ἀδραμυττηνῶν μύλοντες πλεῖν τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν τόπου, ἀνῆλθον, ὄντος σὺν ἡμῖν Ἀριστάρχου Μακεδόνα Θεσσαλονικίως. Τῇ τε ἑτέρᾳ κατήχθημεν εἰς Σιδῶνα. Φιλανθρώπως τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρεψε πρὸς τοὺς φίλους πορευθῆναι ἐπιπελάειας τυχεῖν. Κάκειθεν ἀναχθέντες ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κύπρον διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντίους. Τὸ τε πλεῖλος τὸ κατὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν διαπλεύσαντες, κατήχθημεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας· κάκει εὐρὼν ὁ ἑκατόνταρχος πλοῖον Ἀλεξανδρινὸν πλεῖν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνεδίδασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό. Ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπολοῦντες, καὶ μόλις γινόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, μὴ προσέωντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ Σαλιμόνην. Μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτὴν, ἤλθομεν εἰς τόπον τινὰ καλοῦμενον Καλοῦς λιμένας, ὃ ἐγγὺς ἦν πόλει Λαοσαίᾳ. Ἰκανοὺ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοῦς διὰ τὸ καὶ τὴν νηστειάν ἤδη παρελθυθῆναι, παρήγει ὁ Παῦλος λέγων αὐτοῖς· Ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕδρους καὶ πολλῆς ζημίας ὁ μόνον τοῦ φόρτου καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλει ἐκπεσεῖν ἐν τῷ πλοίῳ. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ ναυκλήτῳ ἐπέβητο μύλλον, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις. Ἀνευθῆτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντες πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλείους ἔδυντο βουλὴν ἀναχθῆναι κάκειθεν, εἰπως δύναιτο, κατανησθέντες εἰς Φοίνικα παραχειμασαί, λιμένα τῆς Κρήτης βλέποντα κατὰ Λίβα καὶ κατὰ Κώρον. Ἐποπνεύσαντες δὲ Νότου, δόξαντες τῆς προθέσεως κακρτηκέναι, ἄραντες Ἄσπον παρελέγοντο τὴν Κρήτην. Μετ' οὗ πολὺ δὲ ἔβαλε κατ' αὐτῆς ἀνεμὸς Τυφωνικός, ὁ καλούμενος Εὐροκλύδων. Συναρπασθέντες δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυνάμενοι ἀντιοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες ἐπερόμεθα. Νησιὸν δὲ τι ὀμοφραμύοντες καλούμενον Κλαύδην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης. Ἦν ἄραντες βοηθείαι ἐχρῶντο, ὁποῦνόντες τὸ πλοῖον, φοβούμενοι τε μὴ εἰς τὴν Σύριν ἐκπίσωσι, χαλάσαντες τὸ σκαῦος οὕτως ἐφέροντο. Σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἑξῆς ἐκβολῇ

rum etiam eorum qui praesentes sunt. Exceptis vinculis his. Non sibi vincula execrans, aut ob ea pudore suffusus hoc dicebat: nam hoc, si quid aliud, gloria et exultatione dignum apud ipsum habebatur. 178 sed ad illorum existimationem respiciens, et ad eorum imbecillitatem sese demitters. Contingat mihi, inquit, ut omnes efficiantur mihi similes, praeterquam in his vinculis.

CAPUT XXXVIII.

Pauli Romam veras navigatio plurimis maximisque plena periculis: in quo narratur etiam Pauli exhortatio ad eos qui secum erant de spe salutis. Naufragium Pauli, et quo modo incolumes evaserunt in Meliten insulam, quae miracula Paulus in ea operatus sit.

XXVII, 1-20. Postquam autem decretum est ut nos navigaremus in Italiam, tradiderunt et Paulum et quosdam alios vinetos centurioni, nomine Julio, cohortis Augustae. Consensu autem nato Adramyttina, navigaturi juxta Asiae loca, solvimus, perseverante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi. Sequenti autem die appulimus Sidonem. Et Julius humaniter tractato Paulo, permisit ut ad amicos profectus, ab illis curaretur. Cumque inde solvissemus, subnavigavimus juxta Cyprum, propterea quod essent venti contrarii. Et evansi pelagus, quod est contra Ciliciam et Pamphyliam, pervenimus Myram quae est Lyciae: et ibi nactus centurio navem Alexandrinam navigantem in Italiam, imposuit nos in eam. Cumque multis diebus tarde navigaremus, et vix devenissemus versus Cnidum, prohibente nos vento adnavigavimus Cretam juxta Salmoneum. Vixque illam praeterlegentes, pervenimus in locum quemdam, qui vocatur Palechriportus, cui vicina erat civitas Lasea. Multa autem tempore peracto, 179 et cum jam esset periculosa navigatio, quod jam Jejunii quoque tempus praeterisset, admonuit eos Paulus, dicens: Viri, video quod cum injuria multoque damno, non solum oneris et navis, sed etiam animarum nostrarum futura sit navigatio. Centurio vero gubernatori et nautelero magis credebatur, quam his quae a Paulo dicebantur. Cumque aptus portus non esset ad hibernandum, complures comperunt consilium solvendi illinc, si quo modo possent pervecti Phoenicem illic hibernare. Is est portus Creta spectans ad Aphricum et ad Chorum. Aspirante autem austro, rati se propositi compotes, cum solvisset Aulon, praeteriegebant Cretam. Verum haud multo post coortus est contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo. Cumque correpta esset navis, nec posset obniti vento, data nave flatus, ferebamur. In insulam autem quamdam dececi, quae vocatur Claudia, vix potulmos obtinere scapham. Qua sublata adjutoris utebantur, succingentes navem, et timentes ne in Syrum inciderent, demisso vase sic ferebantur. Et cum vehementi tempestate jactaremur, sequenti die jactum fecerunt, ac tertio die nostris manibus

armamenta navis projecimus. Porro neque sole
neque sideribus apparentibus ad complures dies,
et tempestate non exigua imminente, jam ablata
erat omnis spes salutis nostrae. »

« Quod jam jejunii quoque tempus præterisset. »
Jejunium dicit hic Judæorum. Nam post Pentecosten longo tempore inde egressus est, adeo ut ferme fuerit hiems, cum ad partes Cretæ accederet. Ecce nunc quoque valicinatur Paulus, dicens eis quod naufragium facerent. Et licet non contingerit eis naufragium cum damno animarum juxta ipsius sermonem : hoc tamen naturæ cursu evenisset, nisi Deus præservasset : propter ipsum enim fecit ut illi quoque salvi essent. **180** A tempestate itaque factum est naufragium, quoniam vehemens erat procella. Majus autem fuit miraculum, quod tali tempore e mediis servati sint periculis, et ipse Apostolus et propter eum cæteri. Non ergo mentitus est. « Centurio vero gubernatori et nauclo magis credebat. » Non adhibet animum centurio his quæ a Paulo dicebantur, credens eis qui artis navigandi periti essent magis quam vectori inexperto rei nauticæ, et ex hoc docet quod mentis potius error esset quam fortune. Cum enim naturale cuique sit devitare pericula, docet ipsa experientia ne seipsum quispiam præcipitet, cum res apertum avertit periculum, et fortuna ac fatum ad id quod prævisum est obdormiat : quod si etiam vigilet, nihil tamen operari potest adversus hominum voluntatem et electionem : quæ opera, quæ se concernunt, quomodocunque voluerint ducunt ac rapiunt : quemadmodum etiam ille qui cum Paulo peregre agebant. Adeo enim illi ex voluntate operabantur, ut confestim ventum nacti prosperum, gaudentes prosecuti sint navigationem. Sciendum autem quod verbum ἀντοφθαλμῶν (quod metaphorice vertimus obniti, proprie autem significat ex adverso intueri), ex dictionis proprietate, non dicitur de navigio, sed homini tantum congruit. Itaque non oportet perpetuo Scripturam ex proprietate vocum examinare.

XXVII, 21-41. « Cum autem multa jam esset inodia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit : Oportebat quidem, o viri, auditu me non solvere a Creta, nec accersere vobis injuriam hanc et jacturam. Et nunc hortor ut bono animo sitis : jactura enim nullius animæ erit ex vobis, sed tantum navis. Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei, ejus sum ego et quem colo, dicens : Ne timeas, Paule, Cæsari te sisti oportet. Et ecce donavit tibi Deus omnes qui navigant tecum : propter quod bono animo estote, viri. Credo enim Deo quod sic erit, quemadmodum dictum est mihi. In quamdam autem insulam oportet nos ejici. Sed posteaquam quartadecima nox supervenit, navigantibus nobis in Adria circa medium noctis, suspicabantur nautæ **181** apparere sibi aliquam regionem : qui et demissa bolide reppererunt passus viginti : ac

ἐποιοῦντο. Καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκαυὴν τοῦ πλοίου ἐβρίβησαν. Μῆτε δὲ ἡλίου μῆτε ἀστέρων ἐπιφανομένων ἐπὶ πλείονας ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγου ἐπικειμένου, λοιπὸν περιηρησὶτο πᾶσα ἑλπίς τοῦ σωθῆσθαι ἡμᾶς. »

« Διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἦδη παραληλυθέναι, »
Νηστείαν ἐνταῦθα τὴν τῶν Ἰουδαίων λέγει. Μετὰ γὰρ τὴν Πεντηκοστὴν ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν μετὰ πολλὴν χρόνον, ὥς ἐν αὐτῷ σχεδὸν τῷ χειμῶνι παραγενέσθαι εἰς τὰ μέρη τῆς Κρήτης. Ἰδοὺ προφητεύει καὶ νῦν ὁ Παῦλος, ναυαγῆσαι λέγων αὐτοῖς. Εἰ καὶ οὐ γέγονεν αὐτοῖς μετὰ ζημίας ψυχῶν τὸ ναυάγιον κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. Τοῦτο μὲν γὰρ ὅσον κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἐγένετο ἂν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς διεσωσε. Δι' αὐτὸν γὰρ καὶ ἐκείνους διασωθῆναι ἐποίησεν. Τὸ μὲν οὖν γενόμενον ναυάγιον ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐγένετο, ἐπειδὴ μέγας ἦν ὁ χειμῶν. Τὸ δὲ θαῦμα μᾶλλον, ὅτι ἐν καιρῷ τοιοῦτῳ ἐκ μέσων ἐσώθησαν τῶν κινδύνων, αὐτὸς τε ὁ Ἀπόστολος, καὶ οἱ αὐτὸν οἱ λοιποί. Ὅτι οὐ διέφευσται. Ὅδὲ ἐκατοντάρχης τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ ναυκλήρῳ ἐπέθετο. Ὅδὲ προσέχει τοῖς ἀπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις ὁ ἐκατοντάρχης, παιδόμενος τοῖς ἑμπείροις ἔχουσι μᾶλλον πρὸς τὸ πλεῖν, ἢ ἐπιτάτῃ ἀπειρῶ ναυτικῆς. Καὶ ἐκ τούτου διδάσκει, ὅτι γνώμῃς ἐστὶ καὶ οὐ τυχῆς τὸ εὖ ἀρτυρῆμα. Ὅτι γὰρ ἐστὶ κατὰ φύσιν ἐκφυγεῖν κίνδυνον, αὐτὴ ἡ περὶ διδασκαλὴ μὴ κατακρημνίζειν ἑαυτὸν τίνα, ὥς ἀναμφιβόλως τοῦ πράγματος κίνδυνον φέροντος, τῆς τύχης καὶ εἰμαρμένης ἐπὶ τῶν προὔπιτον κοιμωμένης, ἢ ὀργῆς τοῦ κυβερνήτου, μὴδὲν δὲ δυναμένης ἀντιπράττειν κατὰ τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων, καθ' ἣν ὥς ἂν βούλωνται τὰ ἐν' ἑαυτοῖς πράγματα ἔχουσι, καὶ φέρουσιν, ὥς καὶ οἱ σὺν τῷ Παύλῳ ἐκδημούντες. Οὕτω γὰρ κατὰ προαίρεσιν ἐπραττον, ὅτι εὐθὺς ἐπιτηδεύου τυχόντες ἀνέμου χαίροντες διήκουον τὸν πλοῦν. Ἰστίον δὲ ἐστὶ τὸ ἀντοφθαλμῶν ἐπὶ πλοίου λέγειν οὐκ ἐστὶ κυριολεκτικῶς. Τοῦτο γὰρ ἐπὶ ἀνθρώπῳ μόνον ἀρμόζει. Ὅτι οὐδεὶς κυριολεκτικῶς ἀπατεῖν ἀπὸ τῆς Γραφῆς.

« Πολλῆς δὲ ἀστίας ὑπαρχούσης, τότε σταθείς ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἶπεν Ὅτι μὲν, ὦ ἄνδρες, πεπαιχθέντάς μοι μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερδῆσαι τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημίαν. Καὶ τὰ νῦν παραγνῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν. Ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδὲ μία ἐστὶ ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου. Πᾶρσεν γὰρ μοι τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, οὗ εἶμι, ὃ καὶ λατρεύω, λέγων Ὅτι φοβοῦ. Παῦλε, Κίσαρς σε δεῖ παραστήναι. Καὶ ἰδοὺ καὶ χάριστα σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλείοντάς μετὰ σοῦ. Διὸ εὐθυμεῖτε, ἄνδρες. Πιστεύω γὰρ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτως ἐστὶ, καθ' ὃν τρόπον λελάληται μοι. Εἰς νῆσον δὲ τίνα δεῖ ἡμᾶς ἐκπεσεῖν. Ὅς δὲ ταπεινὰ ῥεσκαίδεχθαι υἱὲς ἐγένετο, διαφορομένων ἡμῶν ἐν τῇ Ἀδρίᾳ κατὰ μέσον τῆς νυκτός, ὕπνουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐτοῖς χώραν. Καὶ πολλοὶ σάντες, εὖρον ἀργαῖας εἰκοσι. Βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν πολλοὺς εὖρον ἀργαῖας ἑκα-

« πάντες. Φοβούμενοι τε μή πως· εἰς τραχείς τόπους· ἡ
« ἐκπίσωσιν, ἐκ πρύμνης ῥίψαντες ἀγκύρας τίσ-
« σαρα, ἤρχοντο ἡμέραν γενέσθαι. Τῶν δὲ ναυτῶν
« ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων
« τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προφάσις ὡς ἐκ
« πύρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείναν, εἶπεν δὲ
« Παῦλος τῷ ἐκπονητάρῃ καὶ τοῖς ἀσπασίταις·
« Ἐάν μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὁμεῖς· σωθή-
« ναι οὐ δύνασθε. Τότε οἱ στρατιῶται ἀπέκοψαν τὰ
« σχοινία τῆς σκάφης, καὶ εἶσαν αὐτὴν ἐκπτεῖν.
« Ἀχρὶ δὲ οὐ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, παρεκάλε· ὁ
« Παῦλος ἅπαντας μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων· Τας-
« σαρρακαίδεκάτην σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες
« ἔσμεν διὰ τὴν ἡμέραν, ἡδὲν προσλαβόμενοι. Δι' ὃ παρα-
« καλῶ ὑμᾶς προσλαβεῖν τροφῆς. Τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς
« ὁμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει. Οὐδενὸς γὰρ ὁμῶν θρίξ
« ἐκ τῆς κεφαλῆς παύεται. Εἰπὼν δὲ ταῦτα καὶ λα-
« βὼν ἄρτον, εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ ἐνώπιον πάντων·
« καὶ κλάσας, ἤρξατο ἐσθίειν. Εὐθὺς αὖτε γινόμε-
« νοι πάντες, καὶ αὐτοὶ προσλάβοντο τροφῆς. Ἦσαν
« δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι ψυχαὶ διακομίαι· ἰδομένη-
« χοντα· ἑξ. Κορεσθέντες δὲ τροφῆς ἐκούσιν τὸ
« πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὴν θάλασσαν.
« Ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἀπεγίνωσκον·
« κόπον δὲ τινα κατενόουν· ἔχοντα· αἰγιαλὸν, εἰς ὃν
« ἐβουλεύσαντο, εἰ δυνατόν, ἐξίωσαι τὸ πλοῖον. Καὶ
« τὰς ἀγκύρας περιελόντες, εἰσιν εἰς τὴν θάλασσαν,
« ἅμα ἀνέντες· τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων, καὶ
« ἐπάραντες τὸν ἄντμονα τῇ πνεύσῃ, κατεῖχον αἱ·
« τὸν αἰγιαλόν. Περιπεσόντες δὲ εἰς τὸν πόντον διδάσκα-
« ρον, ἐπώκειλαν τὴν καὶν. Καὶ ἡ μὲν πύρα ἐρεί-
« σασα, ἔμεινεν ἀσάλευτος, ἡ δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ
« τῆς βίας τῶν κυμάτων. »

« Καὶ ἰδοὺ καυχάριαται σοὶ ὁ Θεός. » Ἐνταῦθεν
« δεικνύται· ψευδὴς ὁ περὶ τῆς αἰμαρμένης ἡ τύχης
« λόγος. Ἰδοὺ γὰρ εἰ μὴ διὰ Παύλου τοῦδεσσαν, πάντες
« ἂν εἶχον ἐν τῷ πλοίῳ ἀπολέσθαι, τοῦ Θεοῦ τοῦτο
« ὀρησασμένου τιμῆ· τοῦ δικαίου. Καὶ ὡς μὲν διὰ
« τὸν δίκαιον ζῶσιν οἱ ἀσεβεῖς, ἔστι δὲ οὗτος ὁ ἐναντίον,
« καὶ πρὸ ὥρας ὁ ἀσεβὴς ἀπόλλυται· διὰ τὴν αὐτοῦ
« κακίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον· Μὴ ἀσεβὴς ᾗς πολὺ,
« μὴδὲ γίνου σκληρὸς, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ κατὰ
« σοῦ. Τὸ δὲ, « Ἐάν μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ,
« ὁμεῖς· οὐ δύνασθε σωθῆναι, » οἰκονομικῶς ἐλεγεν ὁ
« Παῦλος, ἵνα κατὰσχῇ αὐτοὺς, καὶ μὴ διαπίσῃ ἡ
« προφητεία. Ὅτε οὖν εἶδον, ὅτι ἡ ἀβουλία αὐτῶν ἐ-
« ποίησεν αὐτοὺς κινδυνεύουσαι, τότε ἤρξαντο αὐτῶν
« παύεσθαι. Εἰ γὰρ ἐπικραμένη ἐπὶ τοῦτον, καίτοι ὄντες
« ἔθνη, παρὶδόντες ἂν τὴν τοῦ ἁγίου συμβουλίην,
« εἴων ἀπελθεῖν τοὺς ναυτας. « Δι' ὃ παρακαλῶ ὑμᾶς
« μεταλαβεῖν τροφῆς. » Παρακαλεῖ ὁ Παῦλος μεταλαβεῖν
« τροφῆς, καὶ αὐτοὺς πρῶτος μεταλαμβάνει, οὐ λόγῳ
« ἀλλ' ἔργῳ παύων. Τοῦτο γὰρ, φησὶ, πρὸς τῆς ὁμε-
« τέρας σωτηρίας ἐστὶ, « τοῦτοστι· τὸ φαγεῖν, μὴ ποτε
« τῷ λιμῷ διαφθαῖ. Οὐ γὰρ ἦν αὐτοῖς φρονεῖς τρο-
« φῆς, ὅτε οὐ περὶ τῶν τυγχάνων ὄντος τοῦ κινδύνου.
« Πόθεν δὲ γέγονεν αὐτοῖς ὁ ἄλλος τῶν συμπεπλεόντων ὁ

« post pusillum inde digressi, rursumque demissa
« bolide, repererunt passus quindecim : timen-
« tesque ne in aspera loca inciderent, de puppi
« jactis anchoris quatuor, optabant diem oriri.
« Nautis vero querentibus fugere ex navi, cum
« demisissent scapham in mare, sub pretextu velut
« e prora anchoras extensuri, dixit Paulus centu-
« rioni et militibus : Nisi hi in navi manserint,
« vos salvi fieri non potestis. Tunc absciderunt
« milites funes scaphæ, passique sunt eam exci-
« dere. Cumque dies inciperet apparere, hortaba-
« tur Paulus omnes sumere cibum, dicens : Dies
« hic decimus quartus est, quod expectantes je-
« juni permanetis nihil accipientes : propter
« quod hortor vos, ut sumatis cibum : hoc enim ad
« salutem vestram pertinet : quia nullus vestram
« capillus de capite cadet. Et dum hæc dixisset,
« suppleto pane gratias egit Deo in conspectu om-
« nium, cumque regisset, cepit edere. Porro
« animis jam omnium recreatis, sumperunt et ipsi
« cibum. Eramus vero universæ animæ in navi
« ducentæ septuaginta sex. Ciboque satiati allo-
« vabant navem, ejicientes triticum in mare. Cum
« autem dies esset, terram non agnoscebant : sinum
« vero quemdam conspiciebant, in quod decreverant,
« si fieri posset, impingere navem. Cumque an-
« choræ sustulissent, committebant se mari, simul
« laxatis juncturis gubernaculorum : et sublato
« artemone ad auræ flatum, tendebant ad litus.
« Et cum incidissent in locum bimarem, impege-
« runt navem. Ac prora quidem manebat immo-
« bilis, puppis vero solvebatur a vi undarum. »

« Et ecce donavit tibi Deus. » Hinc falsus esse
« ostenditur sermo qui de fato dici solet : ecce enim
« nisi per Paulum servati fuissent, omnes qui in
« navi erant perire oportuit, si donavit hoc Deus
« 182 honori just. Et hic quidem per justum servan-
« turet impij : quandoque vero e diverso contingit, et
« ante præfinitum tempus perit impius propter suam
« malitiam, juxta id quod dictum est : Ne sis impius
« multum neque durus esse avarus, ne moriaris in tem-
« pore non tuo ». Quod autem dixit : « Nisi hi
« in navi manserint, vos salvi fieri non potestis, »
« dispensatorie dixit Paulus, ut confunderet eos, et
« ne excideret prophetia. Cum ergo viderunt, quod
« ineptum consilium suum exposuit ipso periculo,
« tunc ei credere coeperunt. Si enim fato credidisse-
« sent, cum essent ethnici, sprevisset antiquæ Pauli
« consilium, ac nautas discedere permisissent.
« Propter quod hortor vos ut sumatis cibum, »
« ipseque primus sumit, non verbo tantum, sed et
« opere suadens. Nam illud est quod ait : « Hoc
« enim ad salutem vestram pertinet, » nampe edere,
« ne quando fame consumamini : neque animæ illius
« cibi cura erat, utpote non sine periculo occu-
« pari circa res vulgares. Unde autem manifesta
« factus est numerus eorum, qui simul navigabant ?

²² Eccle. iv, 16

Verisimile est eos causam interrogasse cur navi-
garent, et ita omnia didicisse.

XXVII, 42-44; XXXVIII, 1-19. « Militum autem con-
silium erat, ut vincetos occiderent, ne quis, cum
enatasset, effugeret. At centurio volens servare
Paulum, compescuit eos a consilio: jussitque ut qui
posent natere, abjicerent se primos, et in terram
evaderent, cæteri que partim in tabulis, partim in
quibusdam navis fragmentis. Et sic factum est,
ut omnes incolumes evaderent in terram. Cumque
evasissent, tunc cognoverunt quod Melite insula
vocaretur. Barbari vero præstabant non vulgarem
humanitatem nobis. Accensa namque pyra reci-
piebant nos omnes, propter imbrem qui impres-
serat nos, et propter frigus, Cumque congregasset
Paulus sarmentorum multitudinem, et imposu-
isset in ignem, vipera a calore prorepens in-
vasit manum ejus. Ut autem viderunt Barbari
pendentem bestiam de manu ejus, inter sese
dicebant: Omnino homicida est homo hic, quem
servatum e mari ultio non sinit vivere. 183 Et
ille quidem excussa in ignem vipera, nihil
mali passus est. At illi existimabant futurum,
ut incenderetur aut concideret repente mortuus.
Diu autem illis expectantibus ac intuentibus
nihil mali illi accidere, mutata mente dicebant
ipsum esse Deum. In locis autem illis erant præ-
dia primati insule nomine Publio, qui nos exce-
ptos triduo benigne tractavit hospitio. Contigit
autem patrem Publii febribus ac dysenteris
vexatum decumbere. Ad quem Paulus intravit,
cumque orasset, et manus ei imposuisset, sanavit
eum. Hoc igitur facto cæteri quoque qui habebant
infirmi- tates in insula, accedebant et sanabantur,
qui etiam multis honoribus nos honoraverunt
et solven- tibus imposuerunt quæ necessaria
erant. »

« Militum autem consilium erat, » etc. Rursum
ex hoc ostenditur quod Paulo donati sint, quoniam
etsi quosdam vellet interficere, ne Pauli vaticinium
excideret, non permisit eos occidi centurio, quo
Paulum servaret. « Vipera a calore prorepens. »
Vipera injectis manui apostoli dentibus, cum
peccati mollitiem non reperisset, protinus resiliit
ac in ignem salit, tanquam sibi ipsi pœnem in-
surgens, quod corpus sibi nullo modo conveniens
petisset ac oppugnasset. Nos autem feras metui-
mus, quoniam virtutum panopliam non habemus.
Hoc itaque intuitu Barbari, cum quoque qui certum
mortem evaserat, Deum esse dicebant, ut quibus
moris erat omnem, qui gloriosum aliquid opus
præstaret, Deum existimare: quemadmodum etiam
veteres deos nominabant, aut eos qui aliquid opê-
rarentur, quod virescensorum suorumque cœvo-
rum excederet, qualis erat Hercules: aut qui præ-
stigiatorum intuentis in admirationem raperent,
qualis fuit Simon in Samaria.

Α ἀριθμός; Εἰχθε τὴν αὐτοῦς ἐρωτᾶν τὴν αἰτίαν δι' ἣν
πλεύουσι, καὶ μαθεῖν πάντα.

« Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο, ἵνα τοὺς δε-
σμωτάς ἀποκτείνωσι, μὴ τις ἐκκολληθεὶς διαφύ-
γοι. Ὁ δὲ ἐκατόνταρχος βουλευόμενος διασῶσαι τὸν
Παῦλον, ἐκώλυεν αὐτοὺς τοῦ βουλήματος. Ἐκί-
λευσά τε τοὺς θυμαμένους κολληθεὶς ἀπορρίψαντας
πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξίεναι, καὶ τοὺς λοιποὺς,
οὓς μὲν ἐπὶ σανίσιν, οὓς δὲ ἐπὶ τινων τῶν ἀπὸ
τοῦ πλοίου. Καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι
ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν,
ὅτι Μελίτη ἡ νῆος καλεῖται. Οἱ δὲ Βάρβαροι πα-
ρεῖχον οὐ τὴν τυχαίαν φιλευθροσίαν ἡμῶν. Ἀν-
δράσιν γὰρ πυρὰν, προσελθόντο πάντας ἡμᾶς,
διὰ τὸν ἐκτον ἐρεσώμεν, καὶ διὰ τὸ φύγοι. Συ-
στρέφοντας δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πλήθος, καὶ
ἐπιθέντες ἐπὶ τὴν πυρὰν, ἐχέονα ἐκ τῆς θερμῆς
ἐξελθοῦσα, καθήκε τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Ὡς δὲ εἶδον
οἱ Βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς
αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους. Πάντως φονεὺς
ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θα-
λάσσης ἡ εἰκηζήν οὐκ εἴσεν. Ὁ μὲν οὖν ἀπο-
τινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, ἐπαθεν οὐδὲν κακόν.
Οἱ δὲ προσέδοκον αὐτὸν μέλλειν πτεροσθῆναι, ἢ
καταπίπτειν ἀπὸ τοῦ νεκροῦ. Ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν
προσδοκούντων, καὶ θεωρούντων μὴδὲν ἄτεκον εἰς
αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον θεὸν αὐ-
τὸν εἶναι. Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκείνῳ,
ὁππῇ χωρὶς τῆς πρώτης τῆς νήσου, ἐνόματι Πο-
πλίου, ὃς ἀναβεβήμενος ἡμᾶς τρεῖς ἡμέρας, φιλο-
φρόνως ἐξέτισεν. Ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Πο-
πλίου πορτοεῖς καὶ δυσεντερία συνεχόμενον κατα-
κτείναν. Πρὸς δὲ ὁ Παῦλος ἐπισκεθὼν καὶ προσευ-
χόμενος, ἐπέθηκε τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ἴασατο οὗτόν.
Τούτου οὖν γενομένου καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἔχοντες
ἀσθενείας ἐν τῇ νήσῳ, προσήρχοντο καὶ ἰθερά-
πεύοντο, οἱ καὶ πολλὰς τιμαὶς ἐτίμησεν ἡμᾶς.
Καὶ ἀναγομμένοι ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν. »

« Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο. » Πάλιν ἐκ
τούτου δείκνυται, ὅτι τῇ Παύλῳ ἐχαρίσθησαν, ὅτι
καίτοι βουλαμένον τιναῖς ἀναιρεῖν, ἵνα μὴ διαπίση
ἡ προφητεία Παύλου, οὐκ εἴσαν αὐτοῦς ἀναιρεθῆναι
ὁ ἐκατόνταρχος, ἵνα τὸν Παῦλον σώσῃ. « Ἐχέονα ἐκ
τῆς θερμῆς ἐξελθοῦσα. » Ἡ ἔχισ τῇ τοῦ ἀποστόλου
χειρὶ τοῦς δόδοντας ἐμβάλοῦσα, καὶ τὸ χαῖνον τῆς
ἀμαρτίας οὐχ εὐρούσα, ἀπεπήδησε παραντίκα, καὶ
κατὰ τῆς πυρὸς ἤλατο, ὥστερ δίκαια ἐαυτὴν εἰσπρα-
τομένη, ὅτι τῇ μηδμιθὲν προσήκουσι προσέβαλε
οὐμῶν. Ἡμεῖς δὲ τὰ θηρία δεδοίκαμεν, ἐκτεθὴ
τῆς ἀρετῆς τὴν παντοκλίαν οὐκ ἔχομεν. Ἰδόντες οὖν
τοῦτο οἱ Βάρβαροι, καὶ ἐκφυγόντα τὸν ἀναμάρτητον
θάνατον, θεὸν αὐτὸν ἐνόμισαν εἶναι, ὡς ἔχοντες ἴδω-
πάντα ποιούντά τι παρδόξον, θεὸν νομίζαν. ὥστερ
καὶ τοὺς παλαιούς θεούς ἀνόμαζον, ἢ δι' ἰσχυρὰ πα-
ρισσόν τι τῶν κατ' ἐαυτοὺς ποιούντας, ὅλος ἦν ὁ
Ἰσραὴλ. ἢ διὰ μαγείας ἐξιστάμεντας τοὺς θεοῦ-
τας, ὅλος ἦν ὁ ἐν Σαμαρίᾳ Σίμων.

ΚΕΦΑΛ. ΑΘ΄.

Ὅπως ἀπὸ Μελέτης εἰς Ῥώμην καθήνησαν ὁ Παῦλος.

« Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας, ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ, παρακαχαιμακίῃ ἐν τῇ νήσῳ, Ἀλεξανδρίῳ, παρασημειωμένοι. Καὶ καταθέτες εἰς Συρακούσας, ἐπιμενήμεν ἡμέρας τρεῖς. Ὅθεν παραλύοντες κατηγήσαμεν εἰς Ῥήγιον. Καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐπιγενομένου Νότου, δευτεροὶ ἤλθομεν εἰς Ποτιδούς, οὗ εὐρόντες ἀδελφοί, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοὺς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτὰ, καὶ οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην ἤλθομεν. Κάκεινοι οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἀξήλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν, ὅχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν Ταβερνῶν. Οὗ ἰδὼν ὁ Παῦλος, ἀδελφιστῆρας τῷ θεῷ, εἶπε ὁ λόγος. Ὅτε δὲ ἤλθομεν εἰς Ῥώμην, ὁ ἐκιστάς γος παρέδωκε τοὺς δεσμώτας τῷ στρατοπεδάρχῃ. Τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετρέπη μένειν κατ' αὐτοῦ σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. »

« Παρασημειωμένοι. » Ἐδοξεί τις ἐν ταῖς Ἀλεξανδρίῳ μέγιστα ναυὶ πρὸς γὰρ τὴν ἀπὸ τοῦ δεξιῆ τε καὶ εὐόνομα γραφὴς εἶναι τοιαύτας. Ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκὸς αἰδωλατρίας κρατοῦσης ἐκεῖνο καιροῦ γεγράφει τῇ νηὶ τοὺς Διοσκουρούς, καὶ ἐν ποταμῷ νεῖν ἀκολουθοῦν, ἀλλόφυλον εἶναι, ταυτίσιν αἰδωλάτρῃν. Περὶ τοῦτου καὶ Πλάτος ἐστὶν ἑστειρόμενος. Ἐπειδὴ οὖν ἐν πλοίῳ ἀλλοφύλῳ, θάλασσαν ἑμὰ προνομήσουσιν. « Ἀγχις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν Ταβερνῶν. » Τόπος τινὰς ἐπισημαίνεται πρὸς τῆς Ῥώμης, τὴν μὲν εἰκόνα τινὰ Ἀππίου ἔχοντα, ὡς εἰκὸς, καὶ φόρον ἐκεῖνον καλουμένην, ὡς μέχρι νῦν αἱ τῶν βασιλέων εἰκόνες παρὰ Ῥωμαίους φόροι προσηγορεύονται, τὰ δὲ τῶν ταβερνῶν, πανδοχείων τινῶν, ἃ κατηλείπον χρῆσιν αἰνίσσονται, τῇ Ῥωμαίων φωνῇ οὕτως ὀνομαζόμενα.

ΚΕΦΑΛ. Μ΄.

Περὶ διαλέξεως Παύλου τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίους.

« Ἐγένετο δὲ μετὰ ἡμέρας τρεῖς συγκαλεσσοῦναι τὸν Παῦλον τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων πρῶτους. συνελθόντων δὲ αὐτῶν, εἶπε πρὸς αὐτούς. Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας εἰς λαὸν ἢ τοῖς ἔθνεσι τοῖς πανθρώποις, θέμιος ἐξ Ἱεροσολύμων παρεδόθην εἰς ὑμῶν χεῖρας τῶν Ῥωμαίων. Οἷόντις ἀνακρίναντές με, ἰδοῦντο ἀπολῦσαι, καὶ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί. Ἀντιλεγόμενον δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἠναγκάσθην ἐπικαλεσσοῦναι Καίσαρα, οὗ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχον τι κατηγορεῖσθαι. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρακάλεσα ὑμᾶς, ἵνα καὶ προσέλθῃσι. Ἐγένετο γὰρ τῆς ἀλλοτρίας τοῦ Ὑραῆλ τὴν αἰσχρὴν ταύτην περίεργον. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον. Ἡμεῖς οὐτε γράμματα παρὰ σοῦ ἐδεδέμεθα ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, οὐτε παραγενόμενός τις τῶν ἀδελφῶν ἀπηγγεῖλεν ἢ ἑλλήκει τι περὶ σοῦ πονηρὸν. Ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι ἢ φρονεῖς. Περὶ μὲν γὰρ τῆς αἰρέσεως

A

184 CAPUT XXXIX.

Quomodo a Melite Romam pervenit Paulus.

XXVIII, 41-46. « Post menses autem tres navigavimus in navi Alexandrina, quæ in insula hi-bernaverat, cui erat insigne Castorum. Cumque venissemus Syracusas, mansimus ibi triduo. Inde circumlegentes devenimus Rhegium, et post unum diem afflante Austro, postidie venimus Putuolos, ubi reperiis fratribus, rogati sumus, ut maneremus apud eos diebus septem, et sic venissemus Romam. Et inde cum audissemus fratres de nobis, egressi sunt in occursum nobis usque ad Appii forum ac Tres Tabernas. Quos ubi vidisset Paulus, acis Deo gratis sumpsit fiduciam. Cum autem venissemus Romam, centurio tradidit viatos principi exercitus. Permissum est autem Paulo, ut solus maneret cum custodiens ipsum milite. »

« Insigne Castorum. » Perpetuo moris est navibus portuissimum Alexandrinis, ad proram dextra ac sinistra huiusmodi eas picturas. Quoniam autem, ut verisimile est, idololatria eo tempore dominium obtinens, depicti erant in navi Castor ac Pollux, consequens etiam est ut intelligamus alienigenarum fuisse autem, hoc est idololatriam, de qua dicit Isaias: Volabunt in navi alienigenarum, mare simul praeceperunt. « Usque ad Appii forum ac Tres Tabernas. » Loca quædam designat ante Romam ingressum: priorem quidem habentem Appii statum, ut verisimile est, et dictum illius forum: quemadmodum ad hoc usque tempus regum aut Imperatorum imagines apud Romanos φόροι appellantur. Loca vero tabernarum, autem insinuant quorundam diversorium aut cauponarum, quæ Romanorum lingua ita appellantur.

185 CAPUT XL.

De Pauli concione ad Judæos, qui Romæ degabant.

XXVIII, 47-54. « Contigit autem ut post tres dies convocaret Paulus Judæorum primores: cumque venissent, dixit ad eos: Ego, viri fratres, cum nihil fecerim adversus plebem aut iustitiam maiorem, victus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorum: qui cum examinassent me, voluerunt dimittere, eo quod nulla causa mortis esset in me. Sed contradicentibus Judæis coactus sum appellare Cæsarem, non quasi habeam de quo gentem meam accusam. Propter hanc igitur causam advocavi vos, ut viderem et colloquerer. Propter spem enim Israel catena hac circumdatus sum. At illi dixerunt ad eum: Nos neque litteras accepimus de te a Iudæa, neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit aut locutus est aliquid de te mali. Volumus autem ex te audire quæ sentias. Nam de rebus istis notum est nobis quod ubique ei contradicatur. Cumque

¹¹ Isa. xi, 14.

constituissent illi diem, venerunt ad eum in hospitium complures: quibus exponebat testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex lege Mosi et prophetis a mane usque ad vesperam. Et quidam credebant his quæ dicebantur, quidam vero non credebant.

Sciens Paulus omnino absurdum esse iudicio contendere, idque maxime apud infideles, de utroque defensionem parat, ne eorum aures preoccupentur. Propter hanc, inquit, causam volebam vos videre, ne cui liceret me accusare. Et ea dicit quæ sibi mutuo constant, nempe: Manus illorum volens effugere, coactus sum Cæsarem appellare. **186** non quo aliis mala afferrem, sed ut ipse mala devitarem. Nam de secta ista, etc. Priusquam Paulus Romam accederet, admoniti erant Iudei, ne prædicationem de Christo susciperent, nec ipsi soli, sed ubicunque terrarum dispersi erant. Unde autem id manifestum esse poterit? Nactissimus inter veterum commentaria, quoniam pacto sacerdotibus qui Hierosolimam inhabitant una cum scribis ac senioribus litteras exaraverint, quas in omnes gentes ad Iudeos transmissas, ubicunque dispersi essent, Christi doctrinam calumniantes, tanquam a Deo alienam: admonuerunt autem per epistolas, ne eam susciperent. Atque id ipsum sanè videtur Isaiæ prophetia indicare cum ait: «Vae terre, navium alia, trans flumina Ethiopia, (ἐκ τοῦ ὄψεως) qui mittit per mare obsides et epistolas papyraceas super aquam». Per quod significat quod ultra Ethiopum quoque regiones ac novissima terræ loca, sonus malitiæ eorum, qui Iudeam inhabitant per quædam velut volitantia navigia processerit: et eorum apostoli epistolas papyraceas deferentes, et super aquas navigantes, mareque ipsum implentes, ubique terrarum discurrebant, sermones de Salvatore nostro calumniantes. Iudeis vero nunc quoque moris est, eos qui a principibus quotidiana deferunt epistolia, apostolos appellare.

XXVIII, 25-31. Cumque inter se concordēs non essent, discedebant, unum verbum dicente Pambo. Bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros dicens: Vade ad populum istum, et dic: Auribus audietis et non intelligitis, et videntes videbitis et non percipietis. Incrassatum est enim cor populi huius, et auribus graviter audierunt, suasque oculos clausērunt, ne quando videant oculis et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur et sanem eos. Notum ergo ait vobis, quod gentibus missum est hoc salutare Dei, et ipsi audiant. Cumque hæc dixisset, egressi sunt ab eis Iudei, multam habentes inter se disceptationem. **187** Mansit autem Paulus biennio toto in suo conducto: et suscipiebat omnes qui ingredie-

ant: ταύτης, γνωστον ἐστὶν ἡμῶν, οἱ πανταχοῦ ἀντιλέγονται. Ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἦκον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν πλείους, οἱ ἐξετίθετο διαμαρτυρομένους τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, πείθων τε αὐτούς: τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τοῦ νόμου Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἀπὸ πρωῒ ἕως ἑσπέρης. Καὶ οἱ μὲν ἐπισθόνοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠκιστοῦν.

Εἰδὼς δὲ Παῦλος ὅτι ἀποκονίζων εἶναι διδάσκειν, καὶ μάλιστα παρὰ ἀπίστοις, περὶ ἀμφοτέρων ἀπολογεῖται, ὥστε μὴ προληφθῆναι αὐτῶν τὰς ἀκοάς. Διὰ ταύτην γὰρ, φησί, τὴν αἰτίαν ἐβούλησθον ὁμαξῶς ἰδεῖν, ὥστε μὴ ἐξεῖναι τὴν κατηγορίαν. Καὶ τὰ παρασταμένα λέγει: ὅτι οἱ τὰς χεῖρας αὐτῶν διαφυγεῖν βουλόμενος, ἠναγκάσθην ἐπικαλεῖσθαι Καίσαρα, οὐκ ὡς ἐπὶ τοῖς διδοῦς κακὰ, ἀλλὰ αὐτὸς ψεύγων κακὰ. Ἐπεὶ μὲν γὰρ τῆς αἰρέσεως ταύτης, καὶ τὰ ἐξ ἑ. Πρὶν ἐπιδηρῆσαι Παῦλον ἐν τῇ Τόρῃ, παρηγγελλόμενοι ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ παραδέξασθαι τὸ περὶ Χριστοῦ κήρυγμα, οὐκ αὐτοὶ δὲ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πανταχοῦ γῆς. Πόθεν δὲ ἔληκον; Ἐδοκίμουν ἐν τοῖς τῶν πλείων συγγραμμάσιν, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκδόντες ἐπιστολὰς καὶ γραμμάτας καὶ πρόσθετοι γράμματα διαχαράξαντες, εἰς πάντα διεπέμψαντο τὰ δόνη τοῖς ἀπανταχοῦ Ἰουδαίοις, διαβάλλοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς αἰσχροπρεπίαν τοῦ Θεοῦ, παρηγγαλλοῦν τε δὲ ἐπιστολῶν μὴ παραδέσθαι αὐτῶν. Τοῦτο δὲ αὐτὸ σημαίνει οἷσι καὶ ἡ λέγουσα προφητεία Ἠσαΐου: «Ὅσαί γῆς, πλείων πτέρυγες, ἐπέμψα πρὸς αὐτὴν Αἰθιοπίας, ἀποστείλαν ἐν θαλάσῃ θυμῶν, καὶ ἐπιστολὰς: βυθίνας ἐπέμψα τοῦ ὕδατος.» Αἱ οὖν σημαίνει ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπικῆς χώρας καὶ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς ὁ τῆς πονηρίας ἥχος τῶν τῶν Ἰουδαίων ἐκδόντων διὰ τῶν ὡς περὶ ἰπταμένων πλείων προήλθεν, οἱ τε ἀποστολοὶ αὐτῶν ἐπιστολὰς βυθίνας ἐπιχομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὕδατων ναυτιλλόμενοι, καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπλέοντες, πανταχοῦ γῆς διέτριχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰσὶ καὶ νῦν ἔδος ἐστὶν Ἰουδαίους ἀναμαρτυροῦν τοὺς ἐγκύκλιαι γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπιχομιζομένους.

Ἀσύμμετρον δὲ ὂντα, πρὸς ἀλλήλους, ἀπελθόντες, εἰπόντες τοῦ Παύλου ἄρμα ἐν. Ὅτι καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέληκας διὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγει. Παραδόχῃ: πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπὲ: Ἀκοῦσάτε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέπετε καὶ οὐ μὴ ὁρᾶτε. Ἐπαγινώθῃ γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὡς βαρύνει ἡ καρδία: τοῖς ὁφθαλμοῖς αὐτῶν ἰσχυρῶς, μὴ ποτε ἴδωσι τοὺς ὁφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡς ἐκφράσκει, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰσχυρῶς αὐτοῖς. Γνωστὸν γὰρ ἐστὶν ἡμῖν, ὅτι τοῖς ἰδέναι ἀπιστοῦν τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται. Καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἐπῆλθεν οἱ Ἰουδαῖοι πολλοὺς ἔχοντας ἐν αὐτοῖς συζήτησιν. Ἐμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετέλει ὅλην τὴν ἡμέραν μεθ' ὧν. Καὶ ἀπεδέχετο πάντας.

¹⁸⁶ Isa. xlvij, 1, 2.

« τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτὸν, κηρύσσων τὴν βα-
 « σίλειαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου
 « Ἰησοῦ μετὰ πάσης παρόλης ἀκωλύτης. »

« Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἠσαΐου τοῦ
 προφήτου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῖς ὀπουργὸν λέγουσι τοῦ
 Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Παῦλος ἐνεαυθὰ και-
 ρίαν δίδωσι πληγὴν. Τὸν γὰρ Κύριον τὴν καθήμενον
 ἐπὶ θρόνου ὤψηλόν καὶ ἐπημένου, ὃν εἶδεν Ἠσαΐας,
 ὥδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁμοούσιον γὰρ ἔστι
 τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῆς ἰσῆς ἐξουσίας μετέχει.
 Καὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν τὸν προφήτην ὡς θεὸν
 ἀποθεγγόμενον περὶ τῶν κατὰ τὸν Ἰησοῦν λέγειν
 παρασκευάζει, ἐπειπερ ἤκουσεν ὁ λαὸς τῶν Ἰησοῦ
 λόγων, καὶ οὐ συνῆκε, καὶ βλέπων τὰ ὅτι αὐτοῦ γι-
 νόμενα τεράστια, οὐκ ᾔσφα. Εἰς μέλλοντα γὰρ χρόνον
 ἐγκλίνων τὸ ῥητὸν, ἐμφαίνει τὴν εἰς ὑστέρους χρόνους
 τῶν προφητευομένων ἀναφοράν. Σκόπει δὲ τὴν τοῦ
 Πνεύματος ἀκριβείαν. Οὐκ εἶπε, Καὶ οὐ μὴ βλέπετε,
 ἀλλ', ὅτι *βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴσητε*. Οὐδὲ, ὅτι *οὐκ*
ἀκούσατε, ἀλλ' ὅτι *ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε*.
 Αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἀφείλουν πρῶτον, τὰ ὅσα βύσαντες, τοὺς
 ὀφθαλμοὺς καμύσαντες, τὴν καρδίαν βαρύναντες.
 Οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἤκουον, ἀλλὰ καὶ βαρέως ἤκουον.
 Ἐποίησαν δὲ τοῦτο, φησί, μὴ ποτὲ ἐπιστρέψουσιν καὶ
 ἰδῶμαι αὐτοὺς. ἐπιτεταμένῃν αὐτῶν λέγων τὴν πο-
 νηρίαν καὶ μετὰ σπουδῆς ἀποτροπὴν. Καὶ τοῦτο λέ-
 γει ἐφελκόμενος καὶ ἐρεθίζων, καὶ δεικνύς, ὅτι ἂν ἐπι-
 στρέψωσιν, ἰδῶται αὐτοὺς. Ἰστέον δὲ ὅτι μέχρι τούτου
 ἱστορεῖ Λουκᾶς τὰ περὶ τὴν μακάριον Παῦλον ἐν ταῖς
 Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, κατ' ἐκείνου καιροῦ τὸ βι-
 θλιόν συγγραφόμενος, καὶ τὰ καθεξῆς ἥκιστα γι-
 νώσκων. Οὐδὲ τὸ μαρτύριον τοῦτο ἐγκρίθητο τῇ
 βίᾳ. Καταλιπόντες γὰρ αὐτὸν ἐκείσε Λουκᾶς τε
 καὶ Ἀριστάρχου· ἐξῆλθον. Εὐσεβίου δὲ τοῦ μετέπειτα
 χρόνου ἱστορήσαν ἀκριβῶς, τότε μὲν ἐπὶ Νέρωνι·
 ἀπολογοῦσθαι τὸν Παῦλον αὖθις ἐπὶ τὴν τοῦ κη-
 ρύματος διακονίαν στείλασθαι, πρὸς Καίσαρος
 ἀπολυθέντα, καὶ ἐπαγγέλλασθαι ἐφ' ἑτέροις δέκα
 ἔτεσιν. Εἰς ἄκρον δὲ μανίας ὁ Νέρων ἀφικόμενος
 ἐπὶ τὰς τῶν ἀποστόλων ἥρση σφαγὰς. Μεταστελά-
 μενος γὰρ τὸν Παῦλον τριακιστὶ ἔκτω ἔτει τοῦ σω-
 τηρίου πάθους, τρισκαίδεκάτῃ δὲ αὐτοῦ, ἐποίησε
 μαρτυρησάι· ἔφηε τὴν κεφαλὴν ἀπορρηθέντα. Ἐστὶ
 τοίνυν ἀπὸ τοῦ ἐνεακαίδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καί-
 σαρος, δευτέρου δὲ ἔτους τοῦ σωτηρίου πάθους ἐξ οὗ
 κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον ἤρξατο, ἕως εἰκοστοῦ δευ-
 τέρου τοῦ αὐτοῦ Τιβερίου, ἔτη τέσσαρα. Καὶ τὰ ταῦτα
 δὲ ὡσαύτως ἔτη τέσσαρα. Αὖθις δὲ καὶ τὸ Κλαυδίου
 ἔτη τέσσαρα καὶ δέκα, ὃν διαδεξάμενος Νέρων τῷ
 τρισκαίδεκάτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ ἀρχῆς, τὸν Ἀπόστολον
 ἀνέλειν. Ἐστὶ τοίνυν ὁ πᾶς χρόνος τοῦ κηρύγματος
 Παύλου εἰκοσι καὶ ἑν ἔτος· καὶ ἑτερα δύο ἔτη, ἃ
 διετελεσεν ἐν τῷ κατὰ Καίσαρειαν δεσμοτηρίῳ. Πρὸς
 δὲ τοῦτοις πάλιν, τὰ ἐν Ῥώμῃ πρότερα δύο ἔτη, καὶ
 τὰ τελευταία δὲ ἔτη δέκα, ὥστε εἶναι πάντα ἔτη ἀπὸ
 τῆς κλήσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ,
 τριακοντα καὶ πέντε. Ἀπὸ δὲ τοῦ σωτηρίου
 πάθους, τριακοντα ἐξ. Μετὰ γὰρ τῇ τοῦ Κυ-
 ρίου ἀνάληψιν, μεθ' ἡμέρας τινὰς ὀλίγας, προ-

A « bantur ad ipsum : predicans regnum Dei, ac do-
 « cens de Domino Jesu cum omni fiducia, nemine
 « prohibente. »

« Spiritus sanctus locutus est per Isaiam pro-
 phetam, » etc. Eos qui Spiritum sanctum Patris
 dicunt esse ministrum Paulus vulnere ferit le(hali.
 Siquidem eum quem vidit Isaias Dominum seden-
 tem super thronum excelsum et elevatum, vocat
 hoc loco Spiritum sanctum. Ejusdem namque sub-
 stantia est cum Patre et Filio, et aequalem simul
 possidet potestatem. Et hoc dictum asserit pro-
 phetam divinitus locutum de Jesu dixisse : quando-
 quidem audivit populus sermones Jesu, et non in-
 tellexit : cumque videret prodigia, quæ ab eo ede-
 bantur, non perspiciebat. Nam dictum illud ad
 futurum tempus declinans, manifestat eorum quæ
 vaticinio dicuntur relationem ad tempus futu-
 rum. Considera vero exactam Spiritus curam. Non enim
 dixit, καὶ οὐ μὴ βλέπετε, id est, et non videbitis
 (quod verbum præposuerat), sed videbitis, et non
 ἴσητε, id est, perspicietis. Neque dixit : Non au-
 dietis : sed, Audietis et non intelligetis. Ipsi sibi
 ipsi impedimento fuerunt, obturatis primum auri-
 bus, oculis clausis, corde aggravato. Neque enim
 solum non audiebant, sed et graviter audiebant.
 Hoc autem fecerunt, inquit, nequando convertantur
 et sanem eos, exaggeratam et intensam dicens esse
 eorum malitiam et aversionem studio quasitam.
 Idque dicit attrahens et excitans, ac ostendens
 quod si converterentur, eos adhuc esset sanaturus.
 Sciendum autem quod hoc usque scribit Lucas in
 Actis apostolorum, quæ circa hestum Paulum con-
 tingerunt, cum eo tempore librum conscripsisset et
 quæ deinceps futura erant minime cognoscens,
 neque ipsius martyrium hoc libro reponens. Eo
 enim ibidem reflecto Lucas et Aristarchum egressi
 sunt. Eusebius vero in sequentia tempora exant
 conscripsit : tunc quidem ubi pro se dixisset Pau-
 lus, rursus ad prædicationis ministerium esse mis-
 sum, cum a Cæsare absolutus esset : aliusque de-
 cem annis Evangelium prædicasse. Tandem vero
 ubi Nero ad extremum insanite pervenisset, ad
 cedes apostolorum processit. **183** Siquidem ac-
 cersito Paulo anno a passo Christo tricesimo sexto,
 sui vero Imperii tertio decimo, ipsum ad martyrium
 adegit, capite gladio amputato. Sunt itaque a de-
 cimo nono Tiberii Cæsaris anno, secundo vero a
 Christo passo, cum Evangelium prædicare cepit
 usque ad vicesimum secundum ejusdem Tiberii
 anni quatuor : et anni Cæii similiter quatuor : rur-
 sum anni Claudii quatuordecim, quem hincenus
 Nero tertio decimo sui principatus anno, apostolum
 interemit. Est igitur omnis tempus prioris
 Pauli prædicationis unus et viginti anni : et alii
 duo anni, quos in carcere apud Cæsarem transe-
 git : ad hæc rursus duo priores anni Romæ tran-
 acti : et novissimi decem anni. Ita ut sint omnes
 anni ab ejus vocatione ad mortem usque ipsius tri-
 ginta quinque ; a passione autem salutari triginta

sex. Siquidem a Christi assumptione post paucos aliquot dies creant apostoli Stephanum et eos qui cum eo erant in ministerium. Deinde statim reperimus Stephanum lapidibus obrutum et Paulum cædi consentientem: qui postmodum proficiscitur Damascus, tanquam sanctos qui ibidem debebant interempturi. Medio autem itinere vocatio ejus a Deo facta est, ut vix fuerit annus ille expletus. Confestim autem predicare cepit superveniente decimo nono Tiberii Caesaris anno: ac tercio decimo Neronis anno interimitur, capite gladio amputato.

χειρίζονται οἱ ἀπόστολοι εἰς διακονίαν Στέφανον καὶ τοὺς ἀμφὶ αὐτόν. Ἐπειτα τὸν Στέφανον εὐθέως ἐδρίσκουσιν λιθαζόμενον, καὶ τὸν Παῦλον συνευδοκοῦντα τῷ φόνῳ. Ὅς μικρὸν ὕστερον εἰς Δαμασκὸν ὁρμᾷ, ὡς τοὺς ἑκείσε ὄντας ἀγίους ἀναρῶσιν. Κατὰ μέσσην δὲ τὴν ὁδὸν ἡ κλήσις αὐτῷ γαγίνεται παρὰ Θεοῦ, ὡς μικρῷ προσαναλωθῆναι τὸ ἔτος ἑαίνο. Εὐθέως δὲ ἤρξατο κηρύσσειν ἐπιλαβομένου Ἰννακαδικαίου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, καὶ τῷ τρισκαδικαίῳ ἔτει Νέρωνος τελειοῦται, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς.

ΔΙΗΓΗΣΙΣ

ΠΕΡΙ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ.

NARRATIO

DE DIVO PAULO APOSTOLO.

189 EUTHALII DIACONI PROLOGUS (1).

Paulus apostolus Hebræus quidem erat genere, ex tribu Benjamin, professione Phariseus, sub præceptore fidei Gamaliel Moysi legem edoctus. Ad hæc Tarsum quæ Cilicia oculus est (quod ajunt) inhabitans. Pernequebatur autem et impugnabat Dei Ecclesiam: ideoque Stephani apostoli et martyris cædi intererat, ac homicidii tunc participes erat, susceptis in custodiam cunctis illum lapidantium indumentis, ut omnium manibus ad eandem uteretur: primusque cum his qui seditiones movebant conspiciebatur, perdere ubique nitens delectos pietatis cultores. Multa itaque sunt ac magna quæ adversus Ecclesiam ab eo perpetrata sunt: nihilque ad incredibilem usque insaniam prætermisit. Nam in hoc se Deum colere ac rectissime agere arbitrabatur, sicut ipse in epistolis confitetur, et Lucas secundo suo libro scribit. Neque enim solum hic, ut plurimi Judæorum, veritatis prædicationem jamdudum oderat et aversabatur, verum etiam majorem ferebat iram quam quævis gens ethnicorum. Ut ergo vidit splendidem prædicationem, ac floridum veritatis sermonem majores suscipere vires, 190 quam doctrina Judaica: commotus in hoc, ac injuriam arbitratus fieri maximam, quod illorum doctrina veniret in contemptum, omni promptitudine ac studio adversus

B

ΕΥΘΑΛΙΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παῦλος ὁ ἀπόστολος, Ἑβραῖος μὲν ἦν τὸ γένος, ἐκ φυλῆς Βενιαμιν, Φαρισαῖος δὲ τὴν αἵρσιν, ὑπὸ διδασκάλῳ τε πιστῷ τῷ Γαμαλιῇ, τὸν Μωυσεῖος νόμον ἐκπαιδευμένος. Πρὸς δὲ τοῦτοις, τὸν τῆς Κιλικίας ὀφθαλμὸν οἰκῶν, τὴν Ταρσὸν, διώκων δὲ καὶ πορθῶν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Διὸ δὴ καὶ συμπάρῃν τῇ ἀναιρίσει Στεφάνου τοῦ ἀποστόλου καὶ μάρτυρος, κοινωνῶς τε ἦν τότε τοῦ φόνου, τὰ πάντα ἱμάτια τῶν λιθοβολούντων αὐτὸν καταδεξάμενος φυλάττειν, ἵνα ταῖς πάντων χεῖρες χρησθῇται πρὸς τὸν φόνον. Καὶ πρῶτος δὲ μετὰ τῶν στασιαζόντων ἐωρᾶτο, πανταχοῦ σπουδάζων καθαιρεῖν τοὺς τῆς εὐσεβείας λογάδας. Πολλὰ τε ἦν καὶ μεγάλα τὰ παρ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γινόμενα, καὶ οὐδὲν εἰς ὑπερβολὴν μανίας ἐνέλειπεν. Ἐν τούτῳ γὰρ εὐσεβεῖν καὶ τὰ μέγιστα κατορθοῦν ἐνόμιζε, καθὼς αὐτὸς τε ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ὁμολογεῖ, καὶ Λευκάς ἱστορεῖ ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ αὐτοῦ. Οὐ μόνον γὰρ αὐτὸς πάλαι κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων ἐμίσει τε καὶ ἀπεστρέφετο τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα, ἀλλὰ δὴ καὶ μείζονα παντὸς τοῦ ἔθνους ὀργὴν ἐποιεῖτο. Ὡς γὰρ εἶδε τὸ κήρυγμα διαλάμψαν, καὶ τὸν τῆς ἀληθείας εὐβαλῆ λόγον ἐμπραττέστερον τῆς Ἰουδαϊκῆς διδασκαλίας γινόμενον, παθὼν πρὸς τοῦτο, καὶ νομίσας ἀδικεῖσθαι τὰ μέγιστα, τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἀνατρεπόμενης, πᾶσαν προθυμίαν καὶ σπουδὴν κατὰ

C

(1) Exstat apud Euthalium Diaconum, in ejus recensione Epistolarum S. Pauli, hujusce *Patrologia* tom. LXXXV, col. 693, sed cum magna varietate.

τῶν τῆς Ἐκκλησίας θεαμάτων ἵκοντο, ὅπως ἂν αὐ-
τοὺς ἢ τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας ἀποστήσειεν, ἢ δι-
κην ἐξίαν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως εἰσπράξειεν.
Κομισάμενος δὲ ὁ Παῦλος παρὰ τῶν ἱερῶν καὶ
διδασκάλων ἐπιστολάς κατ' ἐκεῖνο πρὸς τοὺς ἐν Ἀ-
μασῶν Ἰουδαίους, ὥρμησε μορμύρων ὥσπερ τις χεῖ-
μαρὸς λάθρος, περιχλύσειν δοκῶν τοὺς ἐν Ἀμασῶν
μαθητάς, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας αὐτοῦς βάραν
ἐκπέμψαι. Γνοὺς δὲ ὁ Κύριος ὅτι ἄδικον μανίαν, ἐν
δικαίᾳ δὲ ἦθεν προαιρέσει, ἐκέκτετο, ἐν μέσῃ τῇ ὁδῷ
ἐπιφανείς, ἀπιστήρησε μὲν αὐτὸν τῆς θύρας τῷ με-
γίθει τοῦ φωτός. Καὶ τοσοῦτον δὲ μέτεισιν, ὥστε τὸν
πάλαι οὐδὲν ὁ τι τῶν θειῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐκ
ἐπινούνητα, καὶ πάντα τοῦ μαθητὰς ἀπολέσει ἄρ-
δην προσδοκούντα, ἀντίκα δὲ τούτων καὶ παραρρήμα,
ἀγαπήτων ἑαυτοῦ πιστότατον ἡγήσασθαι. Ἰκέτης
γὰρ εὐθὺς τοῦ Θεοῦ, ὁ πολέμιος γίνεται, παραντίκα
τὸ σύνταγμα τῆς μανίας ἀπορριψάμενος, εἰς πρε-
σβείαν ἔχωρει, καὶ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσεβείαν ὁμο-
λογεῖ, καὶ πέμπεται πρὸς Ἀνανίαν τινὰ μαθητὴν ἐν
Ἀμασῶν. Ἰδὼν δὲ ὁ τῆς ἀληθείας ἐξεταστὴς Θεὸς
σωφρονισθέντα τὸν ἄνδρα, καὶ βελτίω ἐκ τῶν κακῶν
γεγονότα, οὐχ ἐτέρως αὐτὸν ἢ οὕτως ἀπαλλαγέσθαι
τῆς τιμωρίας ἔφη. Βαπτίζεται γοῦν ἀπελθὼν,
καὶ τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων γίνεται κοινωνός,
καὶ σύμμαχος ἀειχρῆως τοῦ κηρύγματος. Καὶ και-
νὸν κήρυγμα ἐμπιστευθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ, καινοτέ-
ραν εἶχε τῆς σωτηρίας τὴν ἀφορμὴν. Τσαύτην οὖν
μεταβολὴν ὁ μακάριος Παῦλος ἐσχηκώς, εἰ δὲ καὶ
τοῦ νόμου μεταβαλὼν, καὶ οὕτως εἰς ἄκρον εὐσεβείας
ζῆλον μετατεθείς, ὥστε τοὺς ἀληθείας μαθητάς, εἴ-
ποτε συνέβη αὐτὸν ἀπολειφθῆναι, διὰ γραμμάτων
ἐξουδαιῶν, ἵνα μὴ μόνον τὴν διὰ τὸν ἔργον, ἀλλὰ καὶ
τὴν ἐκ τῶν λόγων εἰς τὸ μετέπειτα κτήσωνται διδα-
σκαλλαν, καὶ ἀμφοτέρωθεν οὐρυωθέντες, ἀειστον
τὸ τῆς εὐσεβείας ἔργον ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρειεν.
Μετά δὲ τινα χρόνους εἰς Ἱερουσαλὴμ πάλιν ὁ Παῦλος
ἐκτρίχεται, ἐφόρμενος τὸν Πέτρον, ἐνθα δὴ καὶ διαι-
ροῦνται πρὸς ἀλλήλους ἅπαντες τὴν οἰκουμένην. Καὶ
τὴν τῶν ἐθνῶν μερίδα Παῦλος λαβὼν, ὡς δὴ τοῦ
Πέτρου τὸ Ἰουδαϊκὸν λαχόντος διδάσκειν, πολλὰς μὲν
πόλεις, πολλὰς δὲ χώρας περιενύστησε. Μικροῦ δὲ
τὸ Ἰλλυρικὸν ἅπαν τῶν τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας
δογμάτων ἐνέπληξε. Μυρία γοῦν πάνδενα παθῶν
καὶ ὑποστάς ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, πολλοὺς
τε καὶ διαφόρους κινδύνους, ὅσους αὐτὸς ἀναγράφει-
ται, ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅλους αὐτοὺς νικήσας,
καὶ ἰσχυρισάμενος πίστιν (εἰς ὅτε γὰρ τότε ἤθελε
Παῦλος, ὁ Θεὸς καὶ ἡ προθεσμία αὐτοῦ τοῦτον κατ-
εἶχε διαγεῖν μετὰ ἀνθρώπων, εἰς ὅτε τὸ Εὐαγγέ-
λιον ἁπασί τοῖς ἔθνεσι κηρύξαι), ὅψι δὲ πού τῆς
ῥάρας, αὐθις ὁ Παῦλος ἐπάνεισιν εἰς Ἱερουσόλυμα,
τοὺς ἐκεῖσε ἁγίους ἐπισκεψάμενος, καὶ τοῖς τῆδε
πρωτοῖς ἐπισκουρήσων. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ, στάσις τις
κατελήφει τὴν πόλιν, καὶ ὁ ὄχλος ἦν ἐν θορύβῳ
πολλῷ, Ἰουδαίων ταραττόντων τὸ κοῖνον. Δεινὸν γὰρ
καὶ βαρὺ ἡγήσαντο κατήγορον ἔχειν τὸν πάλαι προ-
στάτην καὶ κοινωνὸν αὐτῶν τῆς μανίας, καὶ κτείνειν
αὐτὸν ἐσπούδαζον. Ἄλλ' εὐθὺς ὁ χιλιάρχος τοῦτον

A Ecclesiae alumnos concitabatur, quo vel illos a vera
doctrina revocaret, vel ab eis meritis ob fidem in
Christum poenas exigeret. Cum ergo acceperisset Pau-
lus eo tempore epistolas a sacerdotibus et magistris,
ad Iudeos qui habitabant Damasci, magno impetu
ac fervore ferebatur in modum pleni ejusdam tor-
rentis, qui habitantes Damasci discipulos demoran-
tes videbatur, atque in perditionis barathrum illos
dimissurus. Cum autem viderat Dominus quod in-
justam insaniam, in justa videlicet voluntate, ser-
varet, in medio viae apparens, prae lucis magnitu-
dine, oculorum aspectu privavit, et tanto hunc
aggreditur impetu, ut eum, qui prius adversus Ec-
clesiam grassando nullum adverteret aut detrecta-
ret periculum, omnesque Christi discipulos se
funditus perditurum speraret, jam statim ac repente
fidelissimum sui amatorem instrueret. Protinus
enim ex hoste factus est Dei minister, et illico ab-
jecta dementiae copia militari, ad legationem pro-
cedit, Christique proficitur cultum, ac mittitur ad
Ananiam quemdam Damascenum discipulum. In-
tuitus autem veritatis indagator Deus modestum
jam redditum virum, relictisque malis meliorem
effectum, non aliter illum quam hoc modo ut ipse
supplicium evaderet decrevit. Egressus itaque
baptizatur ac ineffabilium mysteriorum fit particeps
et idoneus commilitio, ac propugnator praedicationis:
cumque novum genus praedicationis a Deo
ipsi commissum esset, novum habebat salutis argu-
mentum. Quapropter tanta in Paulo facta immuta-
tione, circa legem quoque immutatus est, et atque
adeo in extremum pietatis zelum tractus, ut veri-
tatis discipulos, si quando eum abesse contingeret,
litteris confirmaret, ne ab operibus solum, sed ser-
monibus quoque in posterum doctrinam sibi ab eo
compararent: ac utrinque muniti inconcussam
pietatis propugnaculum in anima circumferrent.
Post aliquantum vero temporis rursus Paulus Je-
rusalem revertitur, visurus Petram, ubi etiam inter
se 191 partiantur universum orbem. Cumque
partem gentium Paulus accepisset, Petro sane Ju-
daicum populum sortito docendum, plurimas tum
civitates tum regiones peragravit: brevique totum
Illyricum dogmatis de Christi colli replevit. Innu-
mera igitur passus certamina, ac sustinens pro fide
Christi et pro Evangelio multa variaque pericula,
quae ipse describit: cum universa devicisset, fide-
que superasset (quandiu enim volebat Paulus,
Deus ad definitum ipsi tempus, ut inter homines
degeret, hunc retinebat, donec universis gentibus
Evangelium praedicaret), declinante nimirum tem-
pore, rursus Paulus Hierosolyma revertitur: ut
sanctos qui ibidem agebant inviseret, egenisque
auxilium ferret. Interim vero seditio quaedam oc-
cupavit civitatem, et populus in tumultum vehe-
mentem versus erat, Iudeis plebem concitantibus.
Indignum enim et grave ducebant accusatorem ha-
bere eum, qui olim dux ipsis erat ac particeps in-
saniae ipsorum, cumque occidere festinabant.

Verum tribunus statim cum eripuit, et cum militari auxilio ipsum Caesaream ad praesidem mittit. Acceperunt ergo ipsum et ad ducem gentium duxerunt qui Festus dicebatur. Cum autem sentiret Paulus preparatas adversus se insidias a Judaeis, statim ad tribunal stans Caesarem appellat : et redditur quidem interim foro judiciali, quievit tamen accusatio, quae adversus ipsum a Judaeis excogitata erat : ac postmodum Romam a magistratibus mittitur ad Caesarem : ubi cum eadem certamina suscepisset, ac pro eisdem praemiis laborasset, tandem e vita quoque pro veritatis dogmatibus excessit : meliorem esse judicans, quae cum Christo esset conversationem, mortali hac et fragili vita. Nam paulo post volens illum Caesar Nero ab hac vita educere, veram ipsi, quaeque sola vera vita est, donavit, ceterique haereditatem constituit, quem terra privavit. Sunt itaque civitates, quas sua praedicatione perstravit illustrissimus Christi apostolus Paulus, ut in compendium referamus quae sequuntur.

192 PEREGRINATIO PAULI APOSTOLI.

A Damasco coepit, ascenditque Hierosolyma, inde Tarsum, et ab eo loco Antiochiam, rursumque secundo Hierosolyma, ac denuo Antiochiam, et inde cum Barnaba separatus in apostolatam descendit Seleuciam, deinde Cyprum, ubi et Paulus dici coeptus est, postmodum Pergen, deinde Antiochiam Pisiidae, inde Iconium, hinc Lystram ac Derben Lyeconiae. Postmodum in Pamphiliam, deinde Pergen, hinc Attaliam, rursum tertio Antiochiam Syriae. Postmodum tertio rursum Hierosolyma circumcisionis causa : deinde iterum quarto Antiochiam. Tum pertransivit Syriam ac Ciliciam. Rursum secundo Derben ac Lystram, ubi Timotheum circumcidit. In Phrygiam, postmodum et Galaticam regionem, inde in Mysiam, postea Troadem, et inde Neapolim. Hinc Philippos, Macedoniae urbem, deinde Amphipolim Apolloniamque pertransiens venit Thessalonicam : unde Beream. Hinc secundo Antiochiam Pisiidae. Rursum in Galaticam regionem ac Phrygiam : deinde iterum secundo Ephesum : unde pertransiens Macedoniam venit in Graeciam : et inde praeterita Macedonia rursum Philippos, et a Philippis Troadem, ubi Eutychum, qui a coenaculo ceciderat, suscitavit. Hinc Asson, et postmodum Mytilenem, deinde in paries quae sitae sunt contra Chium, unde Samum : postea Miletum, unde advocatis bis qui Ephesi debebant, locutus est cum eis : hinc Coum, postmodum Rhodum : et inde Pataram, unde Tyrum. Deinde Ptolemaidem, indeque Caesaream. Et hinc quarto rursum ascendit Hierosolyma, unde missus est Caesaream : ac postmodum victus Romam. Ita a Caesarea venit Sidonem et inde Myra Lyciae, postea Cnidum : et hinc multa passus in insulam venit, ubi vipera manum ejus apprehendit, mansitque illesus.

Ἀἰκιστεῖται, καὶ μετὰ στρατιωτικῆς βοηθείας εἰς τὴν Καيسάρειαν πρὸς τὸν ἡγεμόνα πέμπει. Συνελθὼν οὖν αὐτὸν, καὶ πρὸς τὸν ἐθνάρχην ἦγον. Φησὶς ὄνομα αὐτοῦ. Αἰσθόμενος δὲ, συσχεῖν κατ' αὐτοῦ τινα γινομένην ὑπὸ Τουδαίων Παῦλος, εὐθὺς ἐπὶ τοῦ βήματος ἐπικαλεῖται τὸν Καίσαρα. Καὶ ἀνίσταται μὲν τέως τοῦ κριτηρίου, ἀργεῖ δὲ ἡ κατ' αὐτοῦ τοῖς Ιουδαίοις μελετωμένη ἐπιβουλὴ, καὶ λοιπὸν εἰς τὴν Ῥώμην ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐκπίμπεται πρὸς Καίσαρα. Κάκεισε τοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας ἐπιβεβήμενος, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἁλίων πονήσας, τέλος καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἐξέστη. Βέλτιον εἶναι κρίνας τὴν μετὰ Χριστοῦ διαγωγὴν, τῆς θνητῆς ταύτης καὶ ἐπικλήρου ζωῆς. Μικρὸν γάρ ὕστερον ὁ Καίσαρ Νέρων βουλευθεὶς αὐτὸν τῆς ζωῆς ταύτης ἐξαγαγεῖν, τὴν ἀληθινὴν αὐτῷ καὶ ὅπως ζῶνι χαρίσασθαι, καὶ καθιστὰ οὐρανοῦ κληρονόμον, ὃν τῆς γῆς ἀπεστήρησεν. Εἰδὼν οὖν αἱ πολιτεῖαι, ὅς τῷ κηρύγματι περιῆλθεν ὁ πανευφημος τοῦ Χριστοῦ ἀπόστολος Παῦλος, ὡς ἐν συντόμῳ εἰπείν, αὐταί.

ΑΠΟΔΗΜΙΑΙ ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ.

Ἀπὸ Δαμασκού ἤρξατο, καὶ ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἐκείθεν εἰς Ταρσόν. Κάκειθεν εἰς Ἀντιόχειαν. Καὶ πάλιν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ πάλιν δεῦτερον εἰς Ἀντιόχειαν. Κάκειθεν ἀφορισθεὶς μετὰ Βαρνάβαν εἰς τὴν ἀποστολὴν κατέλθεν εἰς Σαλεύκειαν. Εἶτα εἰς Κύπρον, ἐνθα καὶ Παῦλος ἤρξατο καλεῖσθαι. Εἶτα εἰς Πέργην, εἶτα εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας. Εἶτα εἰς Ἰκόνιον. Εἶτα εἰς Λύστραν, καὶ Δέρβην τῆς Λυκαονίας. Εἶτα εἰς Παμφυλίαν. Εἶτα εἰς Πέργην. Εἶτα εἰς Ἀττάλειαν. Εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Ἱερουσαλήμ, διὰ τὴν περιτομήν. Εἶτα πάλιν τέταρτον εἰς Ἀντιόχειαν. Εἶτα διήλθε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν. Εἶτα πάλιν δεῦτερον εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν, ἐνθα Τιμόθεον περιέτερον. Εἶτα εἰς Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν. Εἶτα εἰς Μυσίαν. Εἶτα εἰς Τρωάδα. Κάκειθεν εἰς Νεάπολιν. Εἶτα εἰς Φίλιππους τῆς Μακεδονίας. Εἶτα διελθὼν τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Ἀπολλωνίαν, ἦλθεν εἰς Θεσσαλονίκην. Εἶτα εἰς Βέροian. Εἶτα δεῦτερον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας. Εἶτα εἰς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν. Εἶτα πάλιν δεῦτερον εἰς Ἐφέσον. Εἶτα διελθὼν τὴν Μακεδονίαν, ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα. Κάκειθεν διελθὼν τὴν Μακεδονίαν, ἦλθε πάλιν δεῦτερον εἰς Φίλιππους. Καὶ ἀπὸ Φιλίππων εἰς Τρωάδα, ἐνθα τὸν Εὐτυχον ἤγειρε πικρότα. Εἶτα εἰς τὴν Ἀσσον. Εἶτα εἰς Μιτυλήνην. Εἶτα εἰς τὰ ἀντικρὺ Χίου. Εἶτα εἰς Σάμον. Κάκειθεν εἰς Μίλητον. Ἐκείθεν μεταπεμφόμενος τοὺς ἐν Ἐφέσῳ, ὤμνησεν αὐτοῖς. Εἶτα εἰς Κῶν. Εἶτα εἰς Ῥόδον. Κάκειθεν εἰς Πάταρον. Κάκειθεν εἰς Τύρον. Εἶτα εἰς Πτολεμαῖδα. Κάκειθεν εἰς Καيسάρειαν. Κάκειθεν ἀνῆλθε τέταρτον πάλιν εἰς Ἱερουσαλήμ. Κάκειθεν παρεπίμφοθι εἰς Καيسάρειαν. Καὶ λοιπὸν ἔξιμος ἐπὶ Ῥώμην, οὕτως ἀπὸ Καيسαρίας, ἦλθεν εἰς Σιδῶνα. Κάκειθεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας. Εἶτα εἰς Κνίδον. Κάκειθεν πολλὰ παθὼν, ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον, ἐνθα ἡ ἐχθρὰ καθήφατο τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔμεινεν ὀβλαδής.

Εἶτα εἰς Συρακοῦς. Εἶτα εἰς Ῥώμην. Κάκειθεν εἰς Ποτιόλους. Κάκειθεν περὶ ἀνέλθεν εἰς Ῥώμην, ἀπαντησάντων αὐτῷ τῶν ἀδελφῶν, εἰς Ἀππίου φόρον καὶ Τρεῖς Ταβέρνας, καὶ λοιπὸν εἰσελθὼν εἰς Ῥώμην, καὶ διδάξας χρόνον ἰκανόν, ὕστερον ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἐμαρτύρησεν, αὐτότε τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος. Ῥωμαῖοι δὲ περικαλλέειν αἰκοῖς καὶ βασιλείαις τὰ λείψανα τοῦτου καθειρῆντες, ἐπέτειον αὐτῷ μνήμης ἡμέραν παγηγυρίζουσαι, τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν Ἰουλίῳ αὐτοῦ τὸ μαρτύριον ἐορτάζοντες. Πολλὰ δὲ καὶ πρὸ τούτου ἦδη παραινέσεις ὑπὲρ τοῦ βίου καὶ ἀρετῆς, ὁ μακάριος ἐποίησато, καὶ πολλὰ περὶ τῶν πρακτέων τοῖς ἀνθρώποις εἰσηγήσατο. Ἐτι δὲ καὶ ὅλος διὰ τῆς ὕψους τῶν δεκατεσσάρων ἐπιστολῶν τούτων, τὴν ὅλην ἀνθρώπου διαγράφη πολιτείαν. Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμεν ἐν βραχεὶ καὶ τὸν χρόνον ἐπισημειώσασθαι τοῦ κηρύγματος Παύλου, ἐκ τῶν χρονικῶν κανόνων Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου τὴν ἀνακεφαλαιῶσιν ποιούμενος. Ἐνθα δὲ τὴν βίβλον μετὰ χεῖρας εἰληφώς, καὶ ταύτην ἀναπτύξας, εὐρίσκω ἐπὶ πάθος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὀκτωκαιδεκάτῃ ἔτει Τιβερίου Καίσαρος γεγεννημένον, καὶ τὴν τριήμερον δὲ εὐθὺς ἀνάστασιν, καὶ πάλιν τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς ὀλίγας, εἶδον ἐκεῖ τοὺς ἀποστόλους προχειριζομένους εἰς διακονίαν τὸν αὐτοφερόντων Σέβανον, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν. Καὶ μετέπειτα στάθην Ἰουδαίων πάλιν καταλαμβάνω, καθὼς ἦδη προείπομεν, καὶ τὸν Στέφανον ἀγωνιζόμενον ἐκεῖς, καὶ τὸν Παῦλον συνειδοκοῦντα πᾶν τῷ φόβῳ. Ὅς μικρὸν ὕστερον τοῖς ἀρχαῖς τῶν Ἰουδαίων παραστὰς, ἐπιστολὰς ἐκομίζετο πρὸς τοὺς ἐν Λαμσακῷ Ἰουδαίους κατὰ τῶν μαθητῶν. Κατὰ δὲ μέσσην τὴν ὁδὸν, ἣ κλήρις αὐτῷ γεγενῆται παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς μικρὴν προαναλωθῆναι τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Ἐπιλαβομένου δὲ τὰ τοῦ Ἰννεκαίσεχτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, κατάρχεσθαι τὸν Παῦλον τοῦ κηρύγματος, φησὶν ἡ ἱστορία· καὶ τὴν ἀπασαν αἰκουμένην διαδραμεῖν, εὐαγγελιζόμενον τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, μέχρι τρισκαιδεκάτου ἔτους Κλαυδίου Καίσαρος, ἡγεμονεύοντος τότε τῆς Ἰουδαίας Φήλικος· ἐν ᾧ κατηγορηθεὶς ὑπὸ Ἰουδαίων, τὴν ἀπολογίαν ἰποίησато Παῦλος. Ὅς δὲ τὸν ἀπὸστολον εἰς τὸ κατὰ Καισάρειαν δεσμοτήριον καθείρξεν ἐπὶ δυσιν ἔτεσι. Μεθ' οὗ διαβεβήμενος τὴν ἀρχὴν Πόρκιος Φῆτος, εὐθὺς ἀνακρίνειν ὥρμησε τὸν ἀπὸστολον, τοῖς Ἰουδαίοις μεγίστην χάριν ἐν τούτῳ κατατιθέμενος. Τότε οὖν ὁ μακάριος νομίσας οὐκ ἄλλως ἀπαλλαγῆσθαι τῆς ἐπιβολῆς, ἢ Καίσαρα ἐπικαλεσάμενος, ἔδωκεν ἐκεῖ τοῦ βῆματος ἐπικαλεῖτο Καίσαρα, καὶ εἰς Ῥώμην ἐκπέμπεται, πρὸς Καίσαρα Νέρωνα. Συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ Ἀρίσταρχος, ὃν καὶ εἰκότως συναιμαζόμενόν του τὸν ἀπὸστολὸν ἀποκαλεῖ, καὶ Λουκᾶς· ὁ δὲ Πρᾶξις τῶν ἀποστόλων γρηφῇ παραδούς. Κάκεις οὖν ὁ Παῦλος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων διατίαν ὅλην ἐφυλάττετο. Ταῦτα γὰρ καὶ μέχρι τούτων ἱστορεῖ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ βιβλίον συγγραφάμενος, καὶ τὰ καθέξῃς ἥιστα τότε γινώ-

193. Dehinc Syracusas, inde Rhegium : et hinc Puteolos, unde pedes ascendit Romam, occurrentibus illi fratribus ad Appii forum ac Tres Tabernas, et postea Romam ingressus multoque tempore docens, tandem in ipsa urbe Roma martyrio vitam finivit, cum ibidem bonum certamen certasset. Romani vero inclusis ejus reliquiis pulchris ac argenteis thecis, annum ei memorie diem colunt, III Kalendas Julii martyrium ejus celebrantes. Multis autem antea divus Paulus cum de vita tum de virtute adhortatus erat, multaque de his quæ agenda sunt, homines docuerat. Præterea autem et per harum quatuordecim epistolarum contextum omnino præscripsit hominibus universam conversationem. Necesse autem dixi, ut paucis verbis tempus prædicationis Pauli significarem ex canonibus temporum Eusebii Pamphili in compendium reductis, ubi certe libro in manus sumpto eoque aperto passionem invenio Salvatoris nostri et Domini Jesu Christi decimo octavo Tiberii Caesaris anno accidisse, statimque tercio postmodum die resurrectionem, ac rursum Christi in caelos assumptionem. Præterea inveni ibidem apostolos post paucos aliquot dies in mihisterium delegisse Stephanum, qui proprium sibi nomen ferebat : ac deinde Judæorum seditionem rursum deprehendo, sicut jam prædiximus, passumque in ea Stephanum, ac Paulum in mortem ejus consentientem. Qui paulo post ad Judæorum principes accedens, litteras accepit ad Judæos, qui Damasci degebant, adversum discipulos. Juxta mediam autem itineris facta est ipsius a Deo vocatio, paulo ante finem illius anni. Certe cum captus esset decimus nonus Tiberii Caesaris annus, Paulum inchoasse prædicationem scribit historia : ac universum percurrisse orbem disseminando Christi cultum, usque ad tertium decimum Claudii Caesaris annum, perside Judææ Felice : sub quo a Judæis accusatus pro se respondit Paulus, qui sane apostolum in carcere **194** duobus annis inclusit Caesarem. Post quem suscepto Portius Festus principatu statim apostolum judicare aggressus est, ut maximam hoc facta gratiam apud Judæos iniret. Tunc ergo arbitratus beatus Paulus quod alio modo insidiam declinare non posset nisi Caesarem appellaret, stans ad tribunal Caesarem appellavit, et Romam ad Caesarem Neronem dimittitur. Erat autem simul cum eo et Aristarchus (quem etiam merito conceptivum quodam epistolarum loco appellat), et similiter Lucas, qui Acta apostolorum scriptura tradidit. Ibi ergo Paulus sub Romanorum custodis totum biennium asservatus est. Nam hæc et usque ad ista scribit Lucas in Actis apostolorum, qui circa illud tempus librum conscripsit, cumque tunc ea quæ futura essent minime cognosceret, nequaquam martyrium ejus ascripsit. Illo enim ibidem relicto Lucas et Aristarchus redierunt. Eusebius autem sequentia tempora diligenter perquirens, scripsit nobis secundo ecclesiasticæ Historiæ libro hujus

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ. Α

ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD ROMANOS.

Ἡ δὲ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴ περιέχει τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν παρασκευὴν, μάλιστα τοῖς ἐκ φύσεως λογισμοῖς ἐλεγχθείσαν, καὶ διὰ τοῦτο προτάσσεται ἅλλαι· ἀπάνταις, ὡς δὴ πρὸς αὐτοὺς γεγραμμένη τοὺς ἦδη τὰ θεῖα προμνησθέντας. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Κορίνθου, μήπω μὲν ἰσραυῶς Ῥωμαίους, ἀκούων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ ἐπιποδῶν αὐτοὺς ἰδεῖν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδείχεται φησὶ τὴν πίστιν αὐτῶν, καταγγελλομένην ὁρῶν πανταχού. Ἐπειτα σημαίνει πολλὰς αὐτὸν προδεδεικνυμένον ἰδεῖν, διὰ τὸν εἰς αὐτοὺς πόθον, ὅπως μὴ δεδυνήσθαι. Καὶ λοιπὸν διδασκαλικὴν τὴν ἐπιστολὴν ποιῆται, περὶ κλήσεως ἰθῶν. Καὶ ἐστὶ ἡ περιτομὴ ἰσραυῶς ἦν, καὶ νῦν πέπνυται. Καὶ ἐστὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ λέγεται τὸ παράπτωμα τοῦ Ἀδάμ, καὶ ἡ οὐκία τοῦ νόμου παρήλας. Τὴν μὲν οὖν κλήσιν τῶν ἰθῶν ἀπολούσας κατασκευάζει οὕτως, ἀποδείκνυς πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτον εἶναι τὸν νόμον, καὶ πάντας ἐδιδάκναι τὴν φύσιν, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως εὐνοεσθαι γινώσκειν τὸν Θεόν. Ἀλλ' καὶ εἰκότως αἰτιᾶται πρῶτον Ἕλληνας, ὡς μὲν τοῦ Θεοῦ φανερώσαντος αὐτοὺς ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ κόσμου τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν καὶ τῆς δίδου δυνάμεως αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα πεποιήκειν, αὐτοὺς εἶ, μὴ ἄγνοεσθαι μὲν ἐκ τῶν κτισμάτων εἶναι Θεὸν τὸν τούτων δημιουργόν, τὰ δὲ ποιήματα θεοποιήσαντας, καὶ τῇ κτίσει μᾶλλον ἢ αὐτῷ λατρεύσαντας. Αἰτιᾶται δὲ καὶ Ἰουδαίους, ὡς μὴ φυλάξαντας τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου, τὸν Θεὸν ἀτιμάσαντας. Καὶ οὕτως ἀμφότερα τὰ μέγιστα Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας συγκρίσει καὶ ἐλέγχει ἐπὶ παρανομίᾳ. ἵνα δείξῃ ὅτι ὅσοι γενόμενοι οἱ πάντες, ἐπίσης ὡς ὑπεύθυνοι, τοῦ λυτρομένου δέονται. Τῆς δὲ χάριτος καὶ λυτρώσεως ἐπίσης τοῖς Ἰουδαίοις γενομένης καὶ ἐπὶ τῇ ἰθῶν, εἰκότως καὶ ἡ κλήσις ἦγοιτο τῶν ἰθῶν. Τῆς δὲ κλήσεως τῶν ἰθῶν γενομένης, ἐξ ἀνάγκης πέπνυται ἡ περιτομή, καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ οὐκία. Ὁ γὰρ Ἀβραμ, φησὶν, οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς περιτομῆς δικαιοσύνης, μετωνομάσθη μὲν Ἀβραάμ, ἐπὶ πατὴρ πολλῶν ἰθῶν ἱμελλόντων εἶναι, κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστιν. Ἐλαβε δὲ μετὰ τὸ δικαιοδοῦναι καὶ τὴν περιτομὴν ἐν σαρκὶ, ἵνα σημείον ᾦ τοῖς κατὰ σάρκα γεννωμένοις ἐξ αὐτοῦ, παύσεσθαι ποτε τὴν περιτομὴν, ὅταν τὰ ἰθῶν γένηται τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἀρξάμενα πολιτεύεσθαι κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραάμ, ἐν ᾗ ἐδικαιώθη ὅτε ἦν ἐν ἀκροβυστίᾳ. Τούτων γὰρ χάριν μετωνομάσθη Ἀβραάμ.

Ἀνάγκη δὲ, ἐλθόντων τῶν σημαινομένων, παύσεσθαι τὸ σημαίνειν. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἰθῶν ἀναγκάζουσι περιτέμνεσθαι, παύτωσαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ καλεῖσθαι Ἀβραμ. Εἰ δὲ Ἀβραάμ παρὰ Θεοῦ μετωνομάσθη, οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τὰ ἰθῶν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτοὺς εἶ τοὺς κατὰ σάρκα Ἰουδαίους, ἵνα ᾗ τὸ ὄνομα βέβαιον, καὶ πατὴρ ἰθῶν πολλῶν καλεῖται. Καὶ γὰρ οὐ χρεῖαν ἔχει λοιπὸν τις περιτέμνεσθαι, ἀρκούμενος τῇ πίστει τοῦ Ἀβραάμ, οὐδὲ τῆς ἀλλῆς δὲ τῆς ἐν νόμῳ οὐκίας. Οὐ γὰρ ἐκ

Epistola ad Romanos complectitur instructionem ad Christum, et maxime per naturalium rationum demonstrationem: 196 Ideoque ceteris preposita est, tanquam certe ad eos scripta qui ad divinam cultum jam habebant principium. Hanc autem a Corintho mittit, cum necdum Romanos vidisset, sed de ipsis audisset, eosque videndi cupidus esset: Et primum quidem ait sibi gratam esse illorum fidem quam ubique locorum divulgari videt. Deinde significat quod frequenter proposuerit ad ipsos venire, accensus eorum desiderio, adhuc tamen non potuerit. Et deinceps eruditionis plenam conscribit epistolam, de vocatione gentium, quodque circumcisio solum ad tempus posita erat, tunc autem cessaverat, et quod per Christum erat deletum Adæ peccatum, umbræque legis transierat. Vocationem itaque gentium consequenter ita confirmat, ostendens cunctis hominibus consitam esse legem, omnesque et natura rudes esse, et tamen ab ipsis creaturis posse Deum cognoscere. Propterea merito arguit, primum quidem Græcos, quod cum illis Deus ex creaturis mundi, sui ipsius cognitionem manifestasset, suamque virtutem æternam, quæ est Verbum ejus, in quo et per quem omnia creavit, illi tamen a creaturis non cognoverant Deum, qui ista formaverat, sed ipsas creaturas deos fecerant, ac coluerant creaturam potius quam Creatorem. Arguit autem et Judæos ut qui legem non servassent, sed per legis transgressionem Deum inhonorassent: et ita utrosque tum Judæos tum Græcos maxime convincit ac transgressionis accusat: ut ostendat quod quicunque nati sunt, omnes ex æquo egeant Redemptore, utpote obnoxii: gratia vero et redemptione Judæis ac gentibus ex æquo facta, merito etiam gentium facta sit vocatio: facta autem gentium vocatione, necessario cessavit circumcisio ac umbra quæ in lege erat. Abram enim non in circumcissione, inquit, sed ante circumcissionem justificatus, nominis transmutatione dictus est Abraham, quod pater multarum gentium futurus esset, secundum fidem quam in præputio habuerat. Sumpsit autem postquam justificatus est circumcissionem in carne, ut signum esset his qui secundum carnem ab eo propagarentur. Cessaturum autem tunc dicit circumcissionem, cum gentes illi fuerint Abrahæ, quorum jam cœperat conversatio in fide 197 Abraham, in qua justificatus est cum esset in præputio: ideo enim transmutato nomine dictus est Abraham.

Necesse est autem succedentibus significatis cessare signum. Si ergo gentes necesse est circumcidi, cesset et nomen Abraham, voceturque Abram: si vero Abraham a Deo nominis mutatione dictus est, non opus est gentes circumcidi: imo neque deinceps eos qui Judæi sunt secundum carnem: ut sit nomen firmum et pater multarum gentium nuncpetur. Etenim non necesse est, ut quis deinceps circumcidatur, cum illi sufficiat fides Abrahæ: nec ut observet aliam legis umbram. Non enim ex hi-

sed ex fide justificatur quispiam, quemadmodum et Abraham. His ita confirmatis, ostendit rursum quod aliter fieri nequeat redemptio aut gratia Israeli vel gentibus, nisi solvatur vetus Adæ peccatum, quod ad omnes dimanavit. Per alium autem non posse deleri dicit nisi per Christum Deum, per quem etiam a principio facta est maledictio: neque enim posset alius solvere peccatum. Deinde scribit quod hoc aliter non fiat nisi Filius Dei corpus induat, ac fiat homō: ut cum illud pro omnibus obtulerit, omnes a morte liberet: et sicut per eum hominem peccatum in mundum introiit, ita et per unum hominem gratia succedat. Tandem more probi economi Judæos quidem consolatur, dicens: «Non estis legis transgressores si in Christum credideritis;» eos vero qui a gentibus crediderunt, admonet ne extollantur adversus Israel, sed agnoscant quod ut rami super radicem, ita et ipsi super illos inserti sint. Post hæc autem ubi monitoriis verbis eos de moribus edocuit, epistolam concludit.

198 EPISTOLÆ AD ROMANOS CAPITULA

1. Evangelica doctrina de his qui extra Christi gratiam vivunt, et de his qui in gratia: ac de spe spirituali quæ conversatione.
2. De judicio, quod fertur adversus gentes, non servantes ea quæ a natura sunt.
3. De judicio, quod fertur adversus Israelitas legalla non servantes.
4. De Israelitarum prerogativa, qui promissionem consecuti sunt.
5. De gratia, qua sola homines justificantur, nulum discernendo genus, sed Dei dono juxta Abraham typum æqualiter honorantur.
6. De reposita spe.
7. Quomodo nos introduzerit ad salutem Jesus Christus factus homo pro terrigena Adam, qui ab initio ceciderat.
8. De bonorum operum actione, quæ fidem debent comitari.
9. Repetitio de vita, quæ est in charitate.
10. De condemnatione, quæ propter peccatum erat sub lege.
11. De affectibus humanæ naturæ, quæ impossibilem reddunt conformitatem ad legem.

199 12. De permutatione naturalium affectuum per conformationem ad spiritum.

13. Repetitio de gloria, quæ sanctis reposita est.

14. De amore qui Christo debetur.

15. De casu adjectorum Israelitarum, ac verorum revocatione, qui cum gentibus introducti sunt.

τοῦτον, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιοῦται τε, καθάπερ καὶ ὁ Ἀβραάμ. Ταῦτα οὕτως κατασκευάσας, ἀποδεικνύει πάλιν ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν γένοιτο λύτρωσις καὶ χάρις τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰ μὴ λύσῃ ἡ ἀρχαία ἀμαρτία τοῦ Ἀδὰμ, ἡ εἰς πάντας γενόμενη. Δι' ἄλλου δὲ ταύτην μὴ δύνασθαι ἐξαλειφθῆναι φησὶν, ἀλλ' ἡ διὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ καὶ ἐξ ἀρχῆς κατὰρα γέγονεν. Οὐ γὰρ δυνατόν ἦν, ἄλλον λῦσαι τὸ παράπτωμα. Εἰτα γράφει ὅτι ἄλλως τοῦτο οὐ μὴ γένηται, εἰ μὴ σῶμα φέρσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ γένηται ἄνθρωπος, ἵνα τοῦτο προσενέγκας ὅπῃ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου. Καὶ ὥστε δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως καὶ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ χάρις γένηται. Καὶ λοιπὸν ὡς καλὸς οἰκονόμος, τοὺς μὲν Ἰουδαίους παραμυθεῖται, ὅτι: «Οὐ παραβάται γίνεσθε τοῦ νόμου, ἐὰν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύσητε.» Τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἔθνων παρεγγυᾷ, μὴ ἐπαίρεσθαι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γινώσκειν ὅτι ὡς κλάδος ἐπὶ τὴν ῥίζαν, οὕτως ἐπ' ἐκείνους ἐνεκένετρισθαι. Μετὰ δὲ ταῦτα παραινετικὸς λόγους εἰς τὰ ἥδη διδάξας, τελειοτὴν τὴν ἐπιστολὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

- α'. Εὐαγγελικὴ διδασκαλία περὶ τοῦ ἐξ ἡμετέρας χάριτος Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐν χάριτι, καὶ περὶ ἐλπίδος καὶ πολιτείας ἀνευμάτινης.
- β'. Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ ἔθνων, τῶν οὐ φυλασσόντων τὰ φυσικά.
- γ'. Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, τοῦ μὴ φυλασσόντος τὰ νόμιμα.
- δ'. Περὶ ὑπεροχῆς Ἰσραὴλ, τοῦ ευχαρίστου τῆς ἐπαγγελίας.
- ε'. Περὶ χάριτος, δι' ἧς ἄνθρωποι μόνον δικαιούνται, οὐ κατὰ γένος διακεκριμένως, ἀλλὰ κατὰ Θεοῦ δόξιν ἰσοτιμίας κατὰ τὸν Ἀβραάμ τύπον.
- ς'. Περὶ τῆς ἀποκειμένης ἐλπίδος.
- ζ'. Περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ ἀπὸς σωτηρίας ἡμῶν ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τοῦ πεισθέντος ἐξ ἀρχῆς γηγενοῦς Ἀδὰμ.
- η'. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ πίστει πράξεως ἀγαθῆς.
- θ'. Ἐκπαράληψις περὶ τῆς ἐν χάριτι ζωῆς.
- ι'. Περὶ τῆς ὑπὸ νόμον κατακρίσεως διὰ τὴν ἀμαρτίαν.
- ια'. Περὶ τῶν ἐν ἀνθρώπῳ φύσει παθῶν, ἀδύνατον ποιούντων τὴν ἀπὸς νόμον συμφωνίαν.
- ιβ'. Περὶ ἀποδόσεως τῶν φυσικῶν παθημάτων, διὰ τῆς ἀπὸς τὸ πνεῦμα συμφωνίας.
- ιγ'. Ἐκπαράληψις περὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς ἀγίοις δόξης.
- ιδ'. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἀγάπης Χριστοῦ.
- ιε'. Περὶ ἐκπτώσεως Ἰσραὴλ τοῦ ἀποβληθέντος, καὶ κλήσεως τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ εἰσαχθέντος μετὰ ἔθνων.

15. Ὅτε κατὰ ἀπιστίαν ἢ ἐκπτώσις διὰ τῆς εἰς Α 16. ἀγνοίας καταλήψεως καὶ τοῦ μὴ ἀρμόζοντος αὐτοῖς κηρύγματος.

16. Περὶ τοῦ σκοποῦ καθ' ὃν ἐξεβλήθησαν, ὥστε δευτέρον ἐκπελθεῖν ἐξ ἡλίου τῶν τιμηθέντων ἐθνῶν συναχθέντων πιστῶν.

17. Παραίνεσις πρὸς ἀρετῆς τῆς πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους.

18. Περὶ μιμήσεως τῆς Χριστοῦ ἀρετικῆς.

19. Περὶ λειτουργίας αὐτοῦ, τῆς ἐν ἀνατολῇ καὶ δόσει.

17. Quando juxta incredulitatem fuit casus Judaeorum per acientiam erroneam, et praedicationem quae illis non conveniebat.

18. De scopo secundum quem ejecti sunt, ut postmodum reverterentur imitatione gentium honoratarum, hoc est fidelium, quae in fide conveniunt.

19. Adhortatio ad virtutem, quae erga Deum est et homines.

20. De imitatione clementiae Christi.

21. De ministerio ipsius Pauli in partibus Orientis et Occidentis.

EXPLAN.

200 SCHOLIUM.

Πρὶν ἐπιδημῆσαι Παῦλον ἐν τῇ Ῥώμῃ, παρηγγαλινῶν ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ παραδέχασθαι τὸ πρὸς τοῦ σκοποῦ κήρυγμα. Οὐκ αὐτοὶ ἐξ ἰσχυροῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ πανταχοῦ γῆς. Πόθεν ὁ λόγος τοῦτο; Εὐρομέν ἐν τοῖς τῶν παλίων συγγραμμάτων, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐκόντες ἱερεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ πρεσβύτεροι, γράμματα διαγράφαντες, εἰς πάντα διαπέμψαντο τὰ ἱερά, τοῖς ἀπανταχοῦ Ἰουδαίοις, διαβάλλοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς ἄλλοτριαν τοῦ Θεοῦ. Παρηγγελλόν τε δὲ ἐπιστολῶν, μὴ παραδέχασθαι αὐτήν. Ταῦτα δὲ αὐτῷ σημεῖα ἔσονται καὶ ἡ λέγουσα προφητεία Ἠσαίου· ὁ Θεὸς γῆς, πλοῦν παύσας, ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας, ἐ ἀποστείλων ἐν θαλάσῃ ἔμψυκα, καὶ ἐπιστολάς βυβλῖνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. ὁ δὲ ὢν σημαίνει, ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπικῆς χώρας, καὶ τῶν ἐγκατιῶν τῆς γῆς, ὁ τῆς πονηρίας ἥχος τῶν τὴν Ἰουδαίαν οἰκούντων, διὰ τινων ὡς περὶ ἰσχυροῦ πλοῦν προήλθεν. Οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολάς βυβλῖνας ἐπιχομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὕδατων ναυτιλλόμενοι καὶ τὴν θάλασσαν πλέοντες, πανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰς εἰς καὶ νῦν λέγουσιν Ἰουδαῖοις ὀνομάζειν, τοὺς ἐκκλησιαστικὰ γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπιχομιζομένους. Τὸ δὲ ἐξῆς τῆς προφητείας, πρὸς τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰρηθεῖν ὁδὸς διὰ τὸ πᾶσι ἀνθρώποις· ἀγαθὸν, ἀντιγελιστὸς εἶναι, ἀγαγίλους, κούρους ἀνθρώπους, πρὸς ἀντιγελιστὸν ἐν ἰσχυροῖς Ἰουδαίων ἀποστόλων.

Præquam Paulus Romam accederet, admoniti erant Judæi, ne prædicationem de Christo suscipiant : nec soli ipsi, sed et omnes qui ubique locorum agebant. Verum unde id manifestum est ? Invenimus in veterum commentariis quod sacerdotes et scribæ ac scribes qui Hierosolyma inhabitabant, exaratas litteras ad omnes nationes transmissas Judæis, ubiqueque terrarum dispersas essent, Christi doctrinam calumniantes, tanquam a Deo alienam, atque epistolis admonebant, ne illam suscipiant. Hoc ipsum certe videtur latine prophetia significare quæ sic habebat : Vae terræ, navium alæ, trans flumina Æthiopiarum, qui mittit per mare obsides ac litteras papyraceas super aquam. His significat quod ultra Æthiopum quoque regiones et novissimas terras fines, solus malitia eorum qui Judæam inhabitabant, per quendam veluti alata navigia processerit : et illorum apostoli litteras papyraceas deferentes, super aquas navigantes, mareque transcentes ubique terrarum discurrebant, sermonem qui de Salvatore nostro erat calumniantes. Porro ad hoc quoque tempus moris est Judæis apostolos appellare illos, qui quotidiana epistolis ab ipsorum magistratibus deferunt. Quod autem in prophetia sequitur, de discipulis Domini ac Salvatoris nostri Jesu Christi dicitur, quod eo quod omnibus hominibus bonorum evangelizatores sive nuntii sint, angelos leves appellavit, ad eorum distinctionem quæ Judæis apostolos significaverat.

Isa. XVIII, 2. ὁ Θεὸς γῆς, πλοῦν παύσας, ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας, ἐ ἀποστείλων ἐν θαλάσῃ ἔμψυκα, καὶ ἐπιστολάς βυβλῖνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. ὁ δὲ ὢν σημαίνει, ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπικῆς χώρας, καὶ τῶν ἐγκατιῶν τῆς γῆς, ὁ τῆς πονηρίας ἥχος τῶν τὴν Ἰουδαίαν οἰκούντων, διὰ τινων ὡς περὶ ἰσχυροῦ πλοῦν προήλθεν. Οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολάς βυβλῖνας ἐπιχομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὕδατων ναυτιλλόμενοι καὶ τὴν θάλασσαν πλέοντες, πανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰς εἰς καὶ νῦν λέγουσιν Ἰουδαῖοις ὀνομάζειν, τοὺς ἐκκλησιαστικὰ γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπιχομιζομένους. Τὸ δὲ ἐξῆς τῆς προφητείας, πρὸς τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰρηθεῖν ὁδὸς διὰ τὸ πᾶσι ἀνθρώποις· ἀγαθὸν, ἀντιγελιστὸς εἶναι, ἀγαγίλους, κούρους ἀνθρώπους, πρὸς ἀντιγελιστὸν ἐν ἰσχυροῖς Ἰουδαίων ἀποστόλων.

Isa. XVIII, 2. ὁ Θεὸς γῆς, πλοῦν παύσας, ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας, ἐ ἀποστείλων ἐν θαλάσῃ ἔμψυκα, καὶ ἐπιστολάς βυβλῖνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. ὁ δὲ ὢν σημαίνει, ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπικῆς χώρας, καὶ τῶν ἐγκατιῶν τῆς γῆς, ὁ τῆς πονηρίας ἥχος τῶν τὴν Ἰουδαίαν οἰκούντων, διὰ τινων ὡς περὶ ἰσχυροῦ πλοῦν προήλθεν. Οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολάς βυβλῖνας ἐπιχομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὕδατων ναυτιλλόμενοι καὶ τὴν θάλασσαν πλέοντες, πανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰς εἰς καὶ νῦν λέγουσιν Ἰουδαῖοις ὀνομάζειν, τοὺς ἐκκλησιαστικὰ γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπιχομιζομένους. Τὸ δὲ ἐξῆς τῆς προφητείας, πρὸς τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰρηθεῖν ὁδὸς διὰ τὸ πᾶσι ἀνθρώποις· ἀγαθὸν, ἀντιγελιστὸς εἶναι, ἀγαγίλους, κούρους ἀνθρώπους, πρὸς ἀντιγελιστὸν ἐν ἰσχυροῖς Ἰουδαίων ἀποστόλων.

ΠΑΥΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

PAULI EPISTOLA AD ROMANOS.

201 CAPUT PRIMUM.

Evangelica doctrina de his qui extra Christi gratiam vivunt, et de his qui in gratia : et de spe spirituale conversatione

1. 1. Paulus servus Jesu Christi.

Simul cum eo quod sequitur : « Paulus apostolus omnibus qui estis Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis et pax, » tantumdem est ac si dicatur : Quidam cuidam salutem. Interim autem conspicuum facit et evangelicum sermonem et suum Evangelium quidem non quoad tempus novum esse, sed per prophetas præmonstratum, nunc autem manifestatum astringens. Meminit autem Davidis ad quem facta est promissio, seipsum vero dicit hujus præconem designatum esse, ne temere post Petri doctrinam ad præcipiendum venisse videatur, sed divinum potius explere præceptum. Proprium autem nomen veteri more præponit veluti cum dicitur, « Claudius Lysias maximo strenno præsidi Felici salutem », aut nomen Paulus præposuit, ne os quidem aperire volens, quin beneficii Domini meminisset : ac si dicat : Paulus, qui et ipsam vocationem a Domini beneficentia et liberalitate 202 habet : Paulus, qui omnia sumit a Christo, vocationem, gratiam, conversationem. Aut absentibus scribens suum nomen merito præposuit. Propterea autem mutato nomine : Saulo dictus est Paulus, ne vel in hoc apostolis aut ipso etiam coryphæo Petre inferior esse videretur, aut minus aliquid habere. « Servus. » Multi sunt servitutis modi : unius creationis, alius fidei, tertius apostolatus, quartus conversationis. Omnes autem habuit Paulus. Porro solitus est proprio nomini adjungere « Apostolus, » nunc autem præposuit « Servus, » Romanos ad pietatem ac modestiam inducens. Nam adeo magnifice de se sentiebant, ut quos videretur, suo decreto deos crearent. Unde (sicut fertur) cum ipsis indicasset qui in Judææ partibus præsidem agebat de Christo : quod Jesum quemdam ibidem natum, admirandorum patratorem operum a mortuis surrexisse dicerent, Deumque prædicarent : decreto repulisse aiunt, quod id præter ipsorum voluntatem ausus fuisset. Fuit autem divine dispen-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Εὐαγγελικὴ διδασκαλία περὶ γε τῶν ἔξω χάριτος Χριστοῦ καὶ τῶν ἐν χάριτι, καὶ περὶ ἐλπίδος καὶ πολιτείας πνευματικῆς.

Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὸ ἔξης, « Παῦλος ἀπόστολος, πᾶσι τοῖς ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ ἀληθεῖς ἁγίοις, χάρις ὡς καὶ εἰρήνη, » οἷον Ὁ θεὸς τῷ θεῖνι χαίρειν. Συμφαίνει δὲ μεταξὺ τῶν περὶ τοῦ Εὐαγγελίου λόγων, καὶ αὐτοῦ τοῦ μὲν Εὐαγγελίου, μηδὲ κατὰ χρόνον εἶναι νεώτερον, ἀλλὰ προκαταγγέλλει μὲν διὰ προφητῶν, νῦν δὲ περὶ αὐτοῦ φάσκων. Ὑπερνήθη δὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ πρὸς ἐν ἡ ὁδοῦσιν, καὶ αὐτοῦ εἰς τοῦτο κήρυκα προεβλήθη, ὥς ἂν μὴ προσητῶς μετὰ τὴν τοῦ Πέτρου διδασκαλίαν, πρὸς τὸ ἐπιστάλιν ἀληθεύειν δοκοῖη, θεῖον δὲ μᾶλλον ἐπίταγμα ἐκτελεῖν. [ΦΩΤ.] Προτάται δὲ τὸ οἰκεῖον ὄνομα, ἢ κατὰ συνθήκην ἀρχαίαν, οἷον, « Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φηλίῳ χαίρειν » ἢ προτάξει τὸ, Παῦλος, μηδὲ διαφέρει ὄνομα ἀνευ τοῦ μνησθῆαι τῆς δεσποτικῆς εὐεργεσίας βουλόμενος, οἷον, Παῦλος, φησὶν, ὃ καὶ αὐτὴν τὴν κλήσιν ἐξ εὐεργεσίας καὶ φιλοτιμίας ἔχων δεσποτικῆς. Παῦλος δὲ πάντα φέρων ἀπὸ Χριστοῦ, τὴν κλήσιν, τὴν χάριν, τὴν πολιτείαν. Ἡ ἀποδοὶ γράφων, εἰκότως αὐτοῦ τὸ ὄνομα προτάξει. Διὰ τοῦτο δὲ ἀπὸ Παύλου εἰς Παῦλον μετετέθη, ἵνα μὴ ἐν τούτῳ φανῇ εἰστικὸν ἔχων τῶν ἀποστόλων, μηδ' αὐτοῦ τοῦ κορυφαίου Πέτρου. « Δούλος. » Πολλοὶ δουλείας τρέποι, εἰς τὴν δὲ δημογραφίαν, εἰς τὴν δὲ πολιτείαν, εἰς τὴν δὲ ἀποστολὴν, ἵκερος ὁ ἀπὸ τῆς πολιτείας. Καὶ πάντας ἔσχεν ὁ Παῦλος. Εἰλωθὺς δὲ συνάπτειν τῇ οἰκίῳ ὀνόματι τὸ, « Ἀπόστολος, » νῦν τὸ, « Δούλος, » προτάχειν, εἰς εὐλάβειαν Ῥωμαίους ἐνάγων. Οὕτως γὰρ ἦσαν πεφρονηματισμένοι, ὥς ψηφισματὶ θεοὺς ἀναγορεύειν οὐδὲ βουληθείεν. Ὅθεν, ὡς λόγος, γνωρίσαντος αὐτοῖς τοῦ κατὰ Ἰουδαίαν ἀρχοντος περὶ Χριστοῦ, ὅτι Ἰησοῦν τινα γενόμενον ἐνταῦθα θαυματοποιῶν, μετὰ θανάτου ἐγγιγῆναι λέγουσι καὶ θεὸν κηρύττουσιν, ἀποφρίσασθαι τοῦτο, διὰ τὸ παρὰ γνώμην αὐτῶν τετολησθῆαι. Ἦν δὲ θείας οικονομίας, ὥς ἂν μὴ δόξη κατ' ἀνθρωπίνην καὶ τοῦτο κεκατηκίναί σπουδῇ. « Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τὸ Ἰη-

² Act. xxiii, 26.

σοῦς, τὸ ἀνθρώπινον δηλοῖ, τὴν δὲ τοῦ Πνεύματος A
χρίσιν τὸ Χριστός.

Κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέ-
λιον Θεοῦ, δ' ἀποκηρυχθέντος διὰ τῶν προφητῶν
αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ
τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα·
τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ
Πνεῦμα ἀφωσθέντος, δι' ἀναστάσεως νεκρῶν Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Εὐγνωμόνως ὁμολογεῖ, οὐκ οὐκ ἰκανὸν προσέλθαι,
ἀλλὰ κληθεῖς. Κληθεῖς δὲ, οὐκ εἰς πίστιν μόνον,
ἀλλὰ καὶ εἰς ἀποστολήν. Ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέ-
λιον Θεοῦ. Ἄλλος μὲν, φησὶν, ἐν ἄλλοις, ἐγὼ δὲ εἰς
Εὐαγγέλιον ἀφώρισμαι, ὅπερ Θεὸν ὄντα τὴν Χρι-
στον, εὐηγγελίζετο. Τὴν γὰρ Πατέρα προέβλεψεν ἐκ
τῆς Παλαιᾶς. Οὐδὲν δὲ, φησὶν, ἐπὶ σκυθρωπῶν, ὡς εἰ
προφηταί, ἀλλ' εὐαγγελίζεμαι Θεὸν ἐξηκολογούμενον.
Ὁ προκηρυχθέντος. Μηδεὶς, φησὶ, καὶνοσημῶν
με νομίσῃ, πάλαι ἐκηγγελία τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον.
Τὸ δὲ, ἐν Γραφαῖς, ὅτι οὐ μόνον λατρεῖν οἱ
προφηταί, ἀλλὰ καὶ ἔγραφον. Οὐκ εἴπα, περὶ Υἱοῦ
αὐτοῦ, ἀλλὰ, τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τὴν φύσιν καὶ ἴνα
καὶ κυρίως Υἱὸν καὶ Μονογενῆ ἐκλήν. Κατὰ σάρ-
κα. Κατὰ γὰρ πνεῦμα, Υἱὸς Θεοῦ ἦν, τοῦ ὁρι-
σθέντος. Τοῦ ἀποδείχθέντος καὶ ἀποθανόντος διὰ
τε τῶν προφητῶν, διὰ τε τῶν ποσούτων θεοσηματιῶν,
διὰ τε τῆς ἀναστάσεως. Τούτων γὰρ ἡ συνδρομή, δι-
ορίζει αὐτὸν ἐκ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν κατὰ χάριν
κληθέντων υἱῶν. Διὸ καὶ τις, τοῦ ὁρισθέντος, τοῦ
ἐπιγινωσκέντος, φησὶ, καὶ εἰς γυναικὶν ἀνθρώποις ἐλ-
θόντος. Εἰσθάμεν γὰρ δι' ὁρισμῶν τινῶν ἐπιγι-
νώσκαι, ὁ βεβαίως καὶ οὐκ ἐν διαγρυμῶ ἐπιστά-
μεθα. Ἐν δυνάμει. Τούτῳστιν, οὐ χάριτι, ὡς οἱ
πολλοί, ἀλλὰ δυνάμει οὐκείᾳ, ἣν ἐνέργει ἐν ταῖς θεο-
σημασίαις. Κατὰ Πνεῦμα ἀφωσθέντος. Καὶ ἐκ τοῦ
ἁγίου Πνεύματος, φησὶν, ὁ παρέχει τοῖς εἰς αὐτὸν
πιστεύουσιν. Ἐξ ἀναστάσεως. Καὶ ἐκ τῆς ἀναστά-
σεως, φησὶ, καὶ τῆς τοῦ θανάτου καταλύσεως. Ἀνα-
στάσεως δὲ, ἥς πρὸς ἀνάστασιν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
Χριστός.

Αἰ' οὐκ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολήν εἰς ἐκ-
κλήσιν πιστεύουσιν ἐν παντί τοῖς ἔθνεσιν, ὡς καὶ τοῦ
ὁράματος αὐτοῦ. Ἐν οἷς ἔσται καὶ ὁμοῖς κλητοὶ
Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πάνσι τοῖς ὄντι ἐν Ρώμῃ ἀγα-
πητοῖς Θεοῦ κλητοῖς ἁγίοις· χάρις ὡμῶν καὶ
εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ.

Οὐκ ἐξ οὐκείων, φησὶ, κατεργασμένη ἐλάβομεν τὴν
ἀποστολήν, ἀλλὰ τὸ πᾶν χάριτος καὶ δωρεᾶς ἐστὶ.
Χάριν καὶ ἀποστολήν, ὅτι τοῦ, χάριν εἰς ἀπο-
στολήν. Καί τοις τοῦ Πνεύματος ὁ ἀποστολὴ αὐτοῦ,
ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι κεῖται. Ἀλλὰ πάντα κοινὰ εἶναι
τῆς ἁγίας Τριάδος. Εἰς ὁπακοὴν πιστεύουσιν. Καὶ
γὰρ οὐδεὶς πολυπραγμασίῃ γέννηται καὶ οὐδεὶς Θεοῦ,
ἀλλὰ μόνον ὁπακοῦν. Ἐν παντί τοῖς ἔθνεσιν. Εἰ

salutis ut ita fieret, ne videretur et hoc obtinuisse
humana diligentia. « Jeau Christi. » Jesus humani-
tatem significat : Christus vero Spiritus unctio-
nem.

1, 1-4. Vocatus Apostolus, segregatus in Evan-
gelium Dei, quod ante promiserat per prophetas in
Scripturis sanctis de ipso Filio suo : qui factus est ei
ex semine David, secundum carnem. Qui declaratus
est Filius Dei per virtutem, secundum Spiritum
sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Jeau
Christi Domini nostri.

Modeste constituitur quod non nitroreus acceperit,
sed vocatus. Vocatus autem non tantum ad fidem,
sed etiam ad apostolatam. « Segregatus in Evan-
gelium Dei. » Alius quidem ad alia, ego vero ad
Evangelium, inquit, segregatus sum, ut Christum,
qui Deus est, annuntiares. Patrem namque a vo-
tari lege praeognoveram. Nihil autem tristes dico
more prophetarum, sed Deum factum esse homi-
nem annuntio. « Quod ante promiserat. » Nullus,
inquit, ego res novas moliri arbitror. Olim an-
nuntiatum est Evangelium. Quod autem addit, « In
Scripturis, » significat quod non solum dicebant
prophetas, sed et scribebant. Nec simpliciter dicit,
De Filio, sed per τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, addito articulo ;
id est, de ipso Filio suo, cum videlicet significans,
qui natura et 2000 unus, proprieque Filius esset ac
Unigenitus. « Secundum carnem. » Nam secundum

C spiritum Filius Dei erat. « Qui declaratus est. » Qui
demonstratus est per prophetas, et per tot divina
signa, et per resurrectionem. Horum enim con-
cursus segregat ipsum ab aliis omnibus, qui per
gratiam vocati sunt. Ideo etiam quidam ὁρισθί-
τος cogniti interpretatur, et in hominum notitiam
veniens. Solem enim δι' ὁρισμῶν τινῶν, hoc est
per definitiones quasdam, cognoscere quae firmiter
et non ambigendo cognovimus. « Per virtutem. »
Hoc est, non gratia, ut multi, sed virtute propria
quam in divinis signis exercebat. « Secundum Spi-
ritum sanctificationis. » Et ex Spiritu, ut quem dat
in se credentibus. « Et resurrectione. » Et ex re-
surrectione, inquit, mortisque destructione : resur-
rectione autem qua surrexit ipse Dominus noster
Jesus Christus.

1, 5-7. Per quem accepimus gratiam et apostola-
tum ad obediendum fidei per omnes gentes, super no-
mine ejus, inter quas etiam et vos vocati Jeau Christi.
Omnibus qui ecclesia Romana, dilectis Dei, vocatis sanctis,
gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino
Jeau Christo.

Non ex propriis, inquit, bonis operibus apostola-
tum accepimus, sed quicquid id est, gratia est et
donum. « Gratiam et apostolatam, » hoc est gra-
tiam ad apostolatam. Atque apostolatam ejus Spi-
ritus sancti est, sicut in Actis habetur : sed omnia
sanctae Trinitatis opera novit esse communia. « Ad
obediendum fidei. » Neque enim oportet Dei genera-
tionem vel substantiam curiose scrutari, sed tan-

tum obedire. Per omnes gentes. Nam eisi ipse non omnis circumierit, nihilominus omnibus annuntiatum est Evangelium, per ceteros videlicet apostolos. Super nomine ejus. Fides enim in nomine ejus fuit. Nam ipsum gentes non viderunt, sed solo ejus nomine divulgato crediderunt. Et vere gratia plena erat apostolica functio discipulorum, quia persuaserunt gentibus, ut obedirent ac crederent in Christum, idque cum piseniores essent ac litterarum ignari. Inter quas estis et vos. Hoc est, cum quibus gentibus et vos vocati estis. Neque enim a vobis ipsis venistis. Comprimit 204 autem festum illorum, ac ei diceret: Ne putetis regiam ac dominantem civitatem amplius quidpiam hac in re habere præ cæteris, sed cum reliquis gentibus vocati estis. Omnibus qui estis Romæ, dilectis Dei. Siquidem non est apud Deum discretio divitis a paupere. Deinde postquam dixit, Omnibus, ne dicant: Quid ergo? omnes æquali habet in honore, bonos ac malos, fideles ac infideles? subjungit, Vocatis sanctis. Nam omnes sancti æquali sunt in honore apud illum, nec inter ipsos est distinctio. Primum autem Dilectis Dei posuit, deinde Vocatis sanctis. Unde, inquit, vocati estis? ex quibus laboribus? per quas egregia facinora? unde sancti estis? Nempe ex sola Dei dilectione: cum enim gratia dilexisset nos, eumque sanguinem pro nobis fudisset, ad sanctificationem nos vocavit, sui que regni hereditariam possessionem. Ideoque ubique locorum Vocatis dicit, beneficii Dei reddens nos memores. Gratia vobis. Nemo enim ex operibus salvus fieri potest, inquit. A Deo Patre. Nam gratia et pax quæ a Deo est, stabilitatem habet. monstrat.

I, 8-10. Primum quidem gratias ago Deo meo, per Jesum Christum pro vobis omnibus, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo. Testis enim mihi est Deus, quem colo in spiritu meo, in Evangelio Filii ejus, quod diligenter mentionem vestri faciam: semper in precibus meis orans si quo modo jam tandem prosperum mihi contingat iter per voluntatem Dei veniendi ad vos.

Oportuit enim a gratiarum actione præcæmum assumere, et gratias agere, non pro suis tantum virtutibus, verum etiam pro his quæ proximorum sunt: nam id charitatis est. Deo meo. Dilectionis et amoris indicium est: nam cum qui custodiam Deus est sibi proprium facit. Per Jesum. Ipse quidem nobis causa est gratiarum actionis erga Patrem: qui et nos assumpsit et suo sanguine nos illi reconciliavit. Quia fides vestra. Verisimile enim erat apud omnes passim divulgari fidem Romanorum. Testis enim. Merito Deum in iestem adducit, cum persuadere vellet hominibus quibus difficile esset 205 persuadere. Quem colo. Hoc est, cui servo. Multæ sunt autem coltus species. Siquidem et qui precat, et qui jeju-

A γὰρ καὶ μὴ αὐτὸς πάντα περιῆλθεν, ἀλλὰ καὶ οὕτω πάντες εὐηγγελισθήσαν διὰ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Ἐπεὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἡ γὰρ πίστις εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ γέγονεν. Αὐτὸν γὰρ τὰ ἔθνη οὐκ ᾔδεισαν, ἀλλὰ μόνου κηρυττομένου τοῦ ὀνόματος, ἐκείνοι ἐπίστευσαν. Ὅπως πλήρης ἦν χάριτος ἡ ἀποστολὴ τῶν μαθητῶν, οἱ ἐπεισαν ὁπακοῦσαι καὶ πιστεῦσαι τὰ ἔθνη τῷ Χριστῷ, καὶ ταῦτα ἄνθρωποι ἀλλοτρίοι καὶ ἀγράμματοι, Ἐν οἷς ἐστὶ καὶ ὑμεῖς. Τούτοις μεθ' ὧν ἐδυνῶν καὶ ὑμεῖς ἐκλήθητε. Οὐ γὰρ ἄρ' αὐτῶν ἤκατε. Καταστellaὶ δὲ αὐτῶν τὸ φρόνημα, ὥστε λέγειν· Μὴ νομίζετε, ὅτι βασιλεύουσα πόλις, πλεονεξοῦν τε τῶν ἄλλων ἔχειν, ἀλλὰ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ἐκλήθητε. Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἐστὶ παρ' αὐτῷ διαστολὴ πλεονεξοῦ καὶ πένιτος. Εἴτα ἐπειθεῖς εἶπε, Πᾶσιν, ἵνα μὴ ἐλπίσιν. Τί οὖν; πάντας ὁμοτίμους ἡγῆται, καὶ ἀγαθοῦ καὶ φαύλου, καὶ πιστοῦ καὶ ἀπίστου; ἐπισυνῆψε. Ἐκκλησίᾳς ἁγίαις. Ἀπαντες γὰρ αὐτῷ οἱ ἅγιοι ὁμοτίμοι, καὶ διαστολὴ οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς. Πρῶτον δὲ τὸ, Ἀγαπητοῖς Θεοῦ, ἐπέθηκεν, εἴτα τὸ, Ἐκκλησίᾳς ἁγίαις. Πᾶσιν ἐκλήθητε, φησὶν, ἐκ πλεονεξοῦ; ἐκ πλεονεξίας καταρδωμάτων; πᾶσιν ἐστὶ ἅγιοι, ἀλλ' ἡ δὲ μόνος τῆς ἀγάπης Θεοῦ; Αὐτὸς γὰρ δωρεὰν ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχύας, ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς ἀγαπῶν καὶ ἀληθομανίαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Αὐτὸ καὶ κανοναχού, Ἐκκλησίᾳς, λέγων, τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμᾶς ἐδεργείας ἀναμνησκόμεναι. Ἐκκλησίᾳς γὰρ, φησὶν, εἰ ἔργων δύναται σωθῆναι. Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς. Ἡ γὰρ ἀπὸ Θεοῦ χάρις καὶ εὐεργεσίαι τὸ βέβαιον ἔχει. Τὸ δὲ, Ἀπὸ Πατρὸς, τὴν υἱοθεσίαν ἐνδείκνυται.

Quod autem addit, Patre, auctoritatem demonstrat, quod a Deo est, stabilitatem habet.

Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, οἱ ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Μάρτυς γὰρ μοῦ ἐστὶν ὁ Θεός, ὃς λατρεύω ἐν τῷ πνεύματι μου, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὥς ἀδιαλείπτως μνησθῆναι ὑμῶν ποιούμαι· πάντοτε ἐκ τῶν προσευχῶν μου δέόμενος εἰπως ἤδη ποτὲ εὐδοκῶθῃσμαι ἐν τῷ θαλήματι τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

Ἐδὲν γὰρ εἰς εὐχαριστίας προοιμιασθῆναι, εὐχαριστῶν δὲ, ὃ μόνον ὑπὲρ τῶν ἰδίων καταρδωμάτων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν τοῦ πληστοῦ. Τούτῳ γὰρ ἀγάπης. Τῷ Θεῷ μου. Ἀγάπης σημεῖον. Τὸν γὰρ ἀπάντων Θεὸν ἰσοποιεῖται. Διὰ Ἰησοῦ. Ἀδελφὸς γὰρ ἡμῶν αἷτιος τῆς εἰς πᾶν Πατέρα εὐχαριστίας, ὃ καὶ προσλαβόμενος ἡμᾶς, καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι πρὸς ἐμῶν καταλλάττει. Ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν. Τὴν γὰρ τῶν Ῥωμαίων πίστιν οὐκ ἀπεικός ἢ λαλεῖσθαι παρὰ πάντων. Μάρτυς γὰρ. Εἰς τὸν τὸν Θεὸν ἄγει μάρτυρα, ἀγνώστους ἀνθρώπους, καθὲρ βουλομένους. Ὁ λατρεύω. Ὁλον, δουλεύω. Πολλὰ γὰρ εἰδὼ λατρεῖαι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ προσευρόμενος, καὶ ὁ νηστειὰ χροῦμενος, καὶ ὁ τοῖς θεταῖς λόγοις προσέχων, καὶ μένει καὶ ὁ τῆς τῶν ξένων θεραπείας ἐπιμ-

λούμενος, Θεῷ λατρεύει. Ὁ δὲ γε θεὸς Ἀπόστολος λατρεῦσιν ἔφησε Θεῷ, τὸ τοῦ Υἱοῦ προσφέρων τοῖς ἔθνεσιν Εὐαγγέλιον. Καὶ λατρεῦσιν ἐν τῷ πνεύματι, τοῦτέστιν ἐν τῷ δεδομένῳ χάρισματι. Ἡ, ὅτι Οὐ τῇ ἐμῇ σπουδῇ ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ λατρεῦσιν Θεῷ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Πνεύματος· χάριτι. Ἡ, ὅτι Οὐ σαρκικῇ μοῖ ἐστιν ἡ λατρεία, ἀλλὰ πνευματικῇ. Ἐκ τούτου δεῖν νοεῖται κατὰ τὸ ἀναγκαῖον μεριμνῶν ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς τὸν λόγον διεκρινέντων, καὶ διέχεσθαι μελλόντων. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁρᾷς ὅτι ἀνω εἰπόν, εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ ἔλεγον· Ὁ· ἀδιαλείπτως, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀγάπης ἐλλειπόντος· τὸ καὶ μεμνησθαι, καὶ ἀδιαλείπτως τοῦτο ποιῆν, καὶ μάλιστα ἐν προσευχαῖς. Ἀξιόμηνος εἰ πως. Καὶ γὰρ ἐλθεῖν ἡπίετο, καὶ παρὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τοῦτο πράξει οὐκ ἐβούλετο. Τὸ δὲ, ἥδη ποτὶ, ἀντὶ τοῦ, ὁπότε. Ὅπερ ἐστὶ σφόδρα ἱππευόμενον. Ἐκωδωθήσομαι. Ἐνκολληαν, φησὶ, ὁλοήν, καὶ ἐπὶ καλῇ τῇν πρός ὑμᾶς ἐδδόν. οὔραντος ἐστὶ. Prosperum mihi contingat iter. iter ad vos.

Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικόν, εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς· τοῦτο δὲ ἐστὶ, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὡμῶν τε καὶ ἐμοῦ.

Οὐχ ἀπλῶς δὲ, φησὶ, καὶ ἀνονήτως ἰδεῖν ὑμᾶς· σπουδάζω, ἀλλ' ὥστε χάρισμα μεταδύναμι. Λέγει δὲ τὴν διδαχὴν καὶ τὴν κατήχησιν. Τοῦτο γὰρ τὸ στηριχθῆναι, ὡς εἶπες, ἀκμήν σαλευομένων αὐτῶν. Τὸ δὲ ἵνα τι, ὁ μετριάζοντος ἐστίν, ὡς εἶπες, ἵνα μικρόν τι. Τὸ δὲ ὁ μεταδῶν ὁ δόλος, ὅτι Οὐκ ἐμὸν τι δώσω, ἀλλ' ὅπερ καὶ ἐγὼ ἔλαβον. Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς. Οὐ γὰρ μικρόν χάρισμα, τὸ μὴ σαλευσθαι τῇ πίστει. Συμπαρακληθῆναι. Ἐπειδὴ στηριγμοῦ ἐμνήσθη, ἵνα μὴ λυπηθῇ αὐτοῦ· ὡς εἶπες σαλεύονται, ἐπάγει τὸ· Συμπαρακληθῆναι· τοῦτέστιν ἵνα καὶ ἐγὼ ὑμᾶς, καὶ ὑμεῖς ἐμὲ παρακαλέσητε. Τῆς γὰρ ἀλλήλων, φησὶ, δεδομένα παρακλησίως, διὰ τῆς ἐνοῦσης· ἡμῖν πίστεως. Σφόδρα δὲ μετριάζει. Ἐνὶ δὲ καὶ οὕτως νοῦσαι τὴν παρίκλησιν, ἵνα, φησὶν, ὑμεῖς μὲν παρ' ἐμοῦ εἰς τὴν πίστιν παρακληθῆτε, ἐγὼ δὲ εἰς εὐφροσύνην, ὁρῶν ὑμᾶς πεπιστευμένους. Ἦ οὕτως· Τὸ μεταδύναμι ὑμῖν χάρισμα, οὐκ ἐστὶν ἐμὴν μόνον τῆς ἐμῆς προαιρέσεως καὶ διακονίας, ἀλλὰ κοινὸν ἐμοῦ τε καὶ ὑμῶν. Τῆς διακονίας μὲν τῆς ἐμῆς, τῆς δὲ ὑποურიᾶς τῆς ὑμετέρας. Καὶ οὐδὲ τότε ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ἐν αὐτοῖς ἔχητε, φησὶ, πίστιν τοῦ λαβεῖν τὸ χάρισμα, ἐγὼ τε πάλιν πίστιν τοῦ δοῦναι ὑμῖν. Ἐάν γὰρ ἐγὼ μὲν πίστιν ἔχω τοῦ δοῦναι, καὶ πολλὴν ἀγῶνα καὶ σπουδὴν, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἔχητε πίστιν τοῦ λαβεῖν, οὐδ' ἐπιθυμίαν καὶ ἐπιμέλειαν περὶ τοῦ λαβεῖν, οὐ παραγίνεται ὑμῖν, καὶ ἐγὼ βούλωμαι, τὸ χάρισμα τὸ πνευματικόν, δεῖ οὖν ἀμφοτέρω συνδραμεῖν, καὶ τὸ ἐξ ἐμοῦ, καὶ τὸ ἐξ ὑμῶν. Τότε γὰρ αὐτοῖς πίστιν ἔχετε τοῦ λαβεῖν καὶ ἐπιθυμίαν, ὅτι ἀξίον· ταυτοῦ παρασκευάζετε τῆς δωρεᾶς· δι' ἔργων ἀγαθῶν. Λαμβανόντων δὲ ὑμῶν τὸ χάρισμα, δῆλον ὅτι παρακαλούμεθα καὶ εὐφραίνόμεθα ἐν ἀλλήλοις· κοινὸν γὰρ τὸ

quo corpus affligit, et qui divinis mentem adhibet sermonibus, praeterea et qui ministerii peregrinorum curam gerit, hic Deum colit. Divus autem Apostolus Deum se colere dixit, quod Evangelium Filii ipsius gentibus praedicaret: et colere in spiritu, hoc est in dato sibi dono. Vel, Non meo, inquit, conatu contigit mihi Deum colere, sed per gratiam Spiritus. Aut hoc dicit: Non mihi carnalis cultus est, sed spiritualis. Et ex hoc ostendit quod necessario curam illorum habeat, ut qui verbum suscepissent suscepturi quoque essent. In Evangelio Filii ejus. Vides quod in praecedentibus cum diceret: In Evangelium Dei, dixerit Christum? Quod indesinenter, etc. Siacerne charitatis est, et mentionem facere, et semper hoc facere, idque maxime in preceationibus. Orans si quo modo. Etiam proficisci properabat, et praeter Dei voluntatem id facere volebat. Illud vero, Jam tandem, hoc est sero tandem, vehementer properantis et Facilitatem, inquit, habeam, et ad finem honestum

1. 11, 12. Desidero enim videre vos, ut aliquid tradam vobis gratiae spiritualis, ad confirmandum vos: hoc est, ut simul consolationem accipiam in vobis per mutuam fidem vestram simul et meam.

Non vulgari, inquit, modo et sine fructu videre vos cupio, sed ut gratiam tradam. Dicit autem doctrinam et institutionem. Nam hoc est confirmari, ut verisimile fuerit ipsos vehementer fluctuare. Illud vero, et ut aliquid, modesti animi est, ac si dicat: Ut modicum quippiam. Quod autem addit μεταδῶν, Tradam, significat. Nihil quod meum sit dabo, sed quod et ego accepi. Ad confirmandum vos. Neque enim parvum donum est non fluctuare in fide. Ut simul consolationem accipiam. Postquam confirmationis meminit, ne contristet eos quasi fluctuare dicantur, subdit: Ut simul consolationem accipiam, hoc est, ut et ego vos, et vos me consolemini: mutua enim ego-mus consolatione, quae fiat per inexistenter iam vobis fidem. Magnam autem ostendit modestiam. Potest hoc quoque modo consolatio hae intelligi: Ut vos quidem a me ad fidem consolatione ducamini, 206 ego vero ad oblectationem alliciar, cum vos

credentes videam. Vel ita: Tradere vobis gratiam non meum solum est aut mea voluntatis ac ministerii, sed mihi vobisque commune est: mei quidem ministerii, vestri autem subsidii, et ne tunc quidem utcumque, sed per mutuam fidem. Quo modo ergo id fiet? Si ipsi, inquit, fidem habeatis ad accipiendam gratiam, ego vero fidem rursus habeam ad illam vobis tradendam. Nam si ego quidem fidem habeam ad dandum, magnumque laborem ac studium, vos autem non habueritis fidem ad accipiendum: non contingeret vobis gratia spiritualis, etiam si ego velim. Utrumque ergo concurrere oportet, et quod a me praebeatur et quod a vobis. Tunc enim fidem ac desiderium accipere poteritis, quando bonis operibus dignos hoc dono

vos praeberitis. Cum autem vos donum acceperitis, manifestum est, quod consolabimur, mutuoque gratulabimur, cum sit commune lucrum. Diversorum enim fidelium concursus maximam operatur consolationem. Vel, ubi vos quidem me susceperitis pro fide dignum, qui praedicem aut doceam, ego vero rursum dignos vos habeam, quibus Dei concedantur oracula, solidiorque doctrina. Vel, ubi ego quidem vos prompto animo verbum Dei suscipientes videro, vos autem e diverso videritis meam curam ac diligentiam circa vos. Nam id ad maiorem fidei certitudinem utrisque prodest, quando is qui verbum disseminat, videt hominum animos supra quam credi potest ad obedientiam attrahi; robustior enim ad praedicandum redditur. Rursum cum viderint discipuli concionatorem spe firma tradentem fidem, magis hanc suscipiunt: et ita per fidem mutuam utrique consolationem accipiunt.

1, 15-16. Nolo autem vos ignorare, fratres, quod saepius proposuerim venire ad vos, et prohibitus sum hactenus, ut aliquem fructum habeam et in vobis, sicut et in ceteris gentibus. Et Graecis et Barbaris, et sapientibus et insipientibus debitor sum. Sic quantum in me est, promptus sum etiam vobis, qui Romae estis, Evangelium praedicare. Non enim pudet me Evangelii Christi, siquidem potentia Dei est ad solutem omni credenti: Iudaeo primum et Graeco.

207 Si ergo venire optas, et utilitatis nostrae gratia iter instituis, cur non advenis? Sum, inquit, prohibitus; nec tamen prohibitionis causam scrutatur; neque enim nostrum est eorum quae jubet Deus causas expetere, sed tantum obedire. « Ut aliquem fructum. » Omnino diceret quispiam: Idcirco prohibitus es, quia non secundum Deum venire decreveras. Nequaquam, ait. Fructum enim etiam in vobis habere cupiebam, fructum vocans, fidem in eorum corda introducere. Vel ut per hyperbaton illud dictum sit: « Ut aliquem fructum habeam; » ita vero consequens erit: Saepius proposui venire ad vos, ut aliquem fructum habeam et in vobis, sed hactenus prohibitus sum. Verum dixerit aliquis: Si fides eorum annuntiabatur in universo mundo, quoniam fructum ipse adveniens praebere cupiebat? Sed magnum adhuc aliquid inveniemus. Nam etsi crediderant, adhuc tamen multis egebant. Idque et tota manifestatur epistola, et paulo ante cum diceret: Ad confirmandum vos: et cum admonet, ne de se mutuo iudicium ferant, aliisque locis innumeris. Ut aliquem, inquit, fructum habeam, hoc sane ostendens quod fructum illorum suum esse fructum duceret Paulus. Adeo enim in proximis virtutibus gaudebat, ut fructum inde redire ad se arbitraretur; quod hinc colligere licet. Nam utilitatis illorum gratia iter ad illos assumere festinabat. Alioqui vere etiam fructus illorum Pauli fructus erat. Nam quia opus ac studium illius erat ut gentes fructum producerent, recte in earum fructificatione Pauli fructi-

A κέρδος. Πολλῶν γὰρ πιστῶν σύνοδος, μεγίστην ἐργάζεται παράκλησιν. Ἡ ὑμῶν μὲν ἀξιώσις τοῦ εἰς τὸ κηρύξαι καὶ διδάξαι ὑπολαμβάνοντων ἐμὲ, ἐμοὶ δὲ πάλιν, ἀξιώσις τοῦ εἰς τὸ ἐμπαινεῖσθαι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τελειοτέραν κρίναντος διδασκαλίαν. Ἡ ἐμοὶ μὲν ὁρῶντος προθύμως ὑποδεχομένου ὑμᾶς τὸ κήρυγμα, ὑμῶν δὲ πάλιν ὁρῶντων τὴν ἐμὴν περὶ αὐτὸ ἐπιμέλειαν καὶ σπουδὴν. Συντελεῖ δὲ τοῦτο εἰς μέγιστον πληροφάνειαν τῆς πίστεως ἑκατέρωθεν, ὅταν ὁ μὲν κηρύσσων ὁρᾷ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς παραδόξως εἰς ὑπακοὴν ἑλκομένας. Μᾶλλον γὰρ ῥώννυται εἰς τὸ κηρύσσειν. Καὶ ὅταν πάλιν ὁρῶσιν οἱ μαθηταί, σὺν ἐλπίδι βεβαίᾳ τὸν κήρυκα τὴν πίστιν παραδιδόντα, μᾶλλον ὑποδέχονται ταύτην, καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ἑκότεροι παρακαλοῦνται.

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι πολλάκις προσέβην ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα καρπὸν τινὰ σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. Ἐλήσθι τε καὶ βαρβάρους, σοφοὺς τε καὶ ἀσοφούς, ὁφειλόμενος ἐμῇ. Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελισθῆναι. Θὺ γὰρ ἐκαιοχύνουμαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἔστιν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλλήνι.

Εἰ οὖν εὐχῇ ἔλθεῖν, καὶ ἐπὶ ὠφελείᾳ ἔρχῃ, τί μὴ παραγίνῃ; Ἐκωλύθη, φησὶν. Οὐκ ἐστὶ δὲ περιεργάζεται τὴν αἰτίαν τῆς κωλύσεως· οὐ γὰρ ἡμῶν τὸ ἀπατεῖν εὐθύναι; Θεὸν, ὃν κτελεῖ, ἀλλὰ μόνον ὑπακούειν. « Ἴνα τινὰ καρπὸν. » Πάντως εἰποὶ τις ἂν· Διὰ τοῦτο ἐκωλύθη, ὅτι οὐ κατὰ Θεὸν ἐβόλου. Οὐ μὲν οὖν, φησὶ. Καρπὸν γὰρ σχεῖν καὶ ἐν ὑμῖν ἤθελον, καρπὸν λέγων, τὸ εἰς πίστιν αὐτοῦ ἐναγαγεῖν. Ἡ οὕτως· Τὸ, « Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ, » καθ' ὑπερβατὸν εἰρηται. Τὸ γὰρ ἐκόλουθον εἰη ἂν· Πολλάκις προσέβην ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα καρπὸν τινὰ σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο. Ἄλλ' εἰποὶ τις, ὅτι Εἰ ἡ πίστις αὐτῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κατηγγέλλετο, τίνα καρπὸν αὐτῷς ἤθελε παραγενόμενος παρασχεῖν; Ἀλλὰ πολὺ μὲν οὖν, ἐροῦμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπιστεύουσιν, παμπόλων ὅμως ἔδεικτο. Καὶ τοῦτο δηλοῦται, καὶ δι' ὅλης τῆς ἐπιστολῆς, καὶ πρὸ ὅλγιου λέγοντος· Εἰς τὸ στήριχθαι ὑμᾶς, καὶ ἡνίκα μὴ κρίναι ἀλλήλους παραινέ, καὶ ἄλλα μυστήρια. Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ, φησὶ, τοῦτο μὲν δεκνὺς, ὅτι ὁ ἐκείνων καρπὸς οὐ καλὸς ἐλογίζετο καρπὸς τῷ Παύλῳ. Οὕτως γὰρ ἔχει· ἔστιν ἐν τοῖς τοῦ πλησίου κατορθώμασιν, ὥστε αὐτὸς ἔχειν ἡγεῖται τὸν καρπὸν. Τοῦτο δὲ, ὅτι ἔνεκεν τῆς αὐτῶν ὠφελείας τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐκπεδοστέον εἶναι ποιεῖται. Ἄλλως τε καὶ Παῦλος καρπὸς ἦν ἀληθῶς ὁ ἐκείνων καρπός. Ἐπεὶ γὰρ ἔργον ἦν αὐτῷ καὶ σπουδὴ τὸ καρποφορεῖν τὰ ἔθνη, καλῶς ἐν τῇ ἐκείνων καρποφορίᾳ ἡ τοῦ Παύλου ἐδείκνυτο καρποφορία. Ἄλλ' οὕτως μὲν ταῦτα. Ἔστι δὲ καὶ μὴ καθ' ὑπερβατὸν τὸ χωρίον ἐκλαβομένους, ἀλλ' ὧ· ἔχει τάδε

209 ¹. *Justitia enim Dei in ipso revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Justus autem ex fide vivet.*

No cum salutem ac justitiam audis, eam hic solum contingere existimes, subdit: «Revelatur,» quod eam significat quæ est in futuro sæculo, tanquam nunc non tota manifestata sit. «In ipso revelatur.» Puta Evangelio. Nam Dei, inquit, justitia in Evangelio revelatur: hoc est, omnis virtus per Evangelium perficitur. Nam justitia sæpius omnem virtutem significare solet. Quomodo autem et quousque revelatur? Illis qui ex fide ad Evangelium accedunt. Evangelium enim virtutem omnibus prædicat, omnesque adhortatur virtutem amplecti. Illis autem virtutis pulchritudinem revelat, ejusque facit amatores, qui per fidem accedunt. Quid ergo? Cessat virtus ubi quis egregie virtutem assecutus est? Nequaquam: quin potius in perfectius ac sublimius tendit. Etenim prima fides compunctio quædam erat animæque promptitudo. Quæ vero cum operatione virtutum coacta et perfecta fides est, confirmatio immutabilis est, mentisque certitudo. Et illa quidem seminis decisioni similis est, virtutum autem operatio, fructificationi: et illa quæ per eas perficitur fides, fructioni ac beatitudini. Ita ergo justitia Dei revelatur in Evangelio ex fide in fidem. Vocat autem Dei justitiam virtutem, quod divinum quiddam sit virtus, quodque omnia bona ex Deo sint. «Ex fide in fidem.» A fide incipit, et in fidem seu credentem desinit. Vel quia et in fide incipit et in fidem terminari debet: quod nos non oporteat cuncta quæ in eo habentur curiose scrutari. Aut hoc modo: Prophetis credere oportet, et per illos ad Evangelium fidem duci. Præterea et aliter. Qui Christo Domino credit et baptismi gratiam suscepit, per hæc deducitur ad credendum futura bona, puta resurrectionem ex mortuis, vitam æternam, regnumque cælorum. Credere enim oportet quod Christus suscepta carne in terra apparuit, quod principium est: et rursus quod regnum cælorum credentibus in hereditatem succedet, quod finis est fidei. **210** Vel hoc modo: Judæo quidem ex fide legis in fidem, quæ per Christum est: Græco vero ex fide naturali in eandem Jesu Christi fidem. «Sicut scriptum est.» Ne enim incredibile videatur, quod fides salutem datura sit ac justitiam, eorum quæ dicta sunt testimonium producit ac probationem evidentem, nempe propheticum Habacuc dictum: ac si diceret: Bene dixi probum virum ex fide in fidem per virtutem procedere. Siquidem Habacuc, inquit, hoc cœlitus per spiritum clamat, quod homo probus ex fide vivit, hoc est, omnem suam vitam fide productam habet. Vel magis proprie: Justo vera vita est germinare ac reviviscere in possessione virtutum. Justus, inquit, sive probus homo ex fide vivit vita quæ secundum virtutes est. Rursus quod ait, «Justus ex fide vivet,» appositum esse potest ad id quod dictum est: «Revelatur justitia ex fide.»

Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, καθὼς γέγραπται: Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

Ἰνα γὰρ μὴ σωτηρίαν καὶ δικαιοσύνην ἀκούων, ἐνταῦθα μόνον αὐτὴν συμβαίνει νομίζειν, ἐπάγει τὸ, «ἀποκαλύπτεται,» ὅπερ τὴν ἐκείνην, ὡς νῦν αὐτῆς μὴ πάσης πεφανερωμένην. «Ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται.» Τῷ Εὐαγγελίῳ δηλονότι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ, φησὶν, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀποκαλύπτεται. Τοῦτέστιν, ἅπανα ἡ ἀρετὴ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου τελειοῦται. Δικαιοσύνη γὰρ πολλὰς εἰσὶν αἰτίας λαβεῖν τὴν ἀρετὴν. Πῶς δὲ ἀποκαλύπτεται, καὶ τίς; Τοῖς ἐκ πίστεως τῷ Εὐαγγελίῳ προσήκουσιν. Πᾶσι μὲν γὰρ κηρύττει τὴν ἀρετὴν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ πᾶσι παρακαλεῖ ἀντιεστῆαι τῆς ἀρετῆς. Ἐκείνοις δὲ ἀποκαλύπτει τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐκείνους ποιεῖ ἐραστάς αὐτῆς, τοὺς μετὰ πίστεως προσήκοντας. Τί οὖν; παύεται ἡ πίστις τῆς ἀρετῆς κατορθουμένης; Οὐ μὲν οὖν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ τελειότερον καὶ ὀφειλότερον πρόεισι. Ἡ μὲν γὰρ πρώτη πίστις κατὰ φύσιν τις ἦν καὶ προθυμία ψυχῆς. Ἡ δὲ τῇ τῶν ἀρετῶν ἐργασία συναυξηθεῖσα καὶ τελειωθείσα πίστις, βεβαίως ἐστιν ἀμετάπειτος καὶ πληροπορία. Καὶ ἡ μὲν εἰκοι καταβολὴ σπέρματος, ἡ δὲ καρποφορία, ἡ τῶν ἀρετῶν ἐργασία, ἡ δὲ δι' αὐτῶν τελειωθείσα πίστις, ἀπολαύσει καὶ εὐδαιμονία. Οὕτως οὖν δικαιοσύνη Θεοῦ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. Καλεῖ δὲ Θεοῦ δικαιοσύνην τὴν ἀρετὴν, ὅτι θελόν τι ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, καὶ οἱ πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐκ Θεοῦ. «Ἐκ πίστεως εἰς πίστιν.» Ἀπὸ πίστεως ἀρχεται, καὶ εἰς τὸν πιστεύσαντα ἄγει. Ἡ οὖν ἐκ πίστεως τε ἀρχεται, καὶ εἰς πίστιν ἀφαιεῖται. Ὡς οὐκ ὀρελόντων ἡμῶν ἅπαντα τὰ ἐν αὐτῷ περιεργάζεσθαι. Ἡ οὕτως. Δεῖ πιστεύσαι τοῖς προφηταῖς, καὶ δι' ἐκείνων εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου πίστιν ποδηγεθῆναι. Ἄλλως. Ὁ γὰρ τῷ Ἀποστόλῃ πιστεύων Χριστῷ, καὶ τοῦ βαπτίσματος τὴν χάριν δεξιόμενος, ποδηγείται διὰ τούτων εἰς τὸ πιστεύσαι τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς, τῇ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει, τῇ αἰωνίῳ ζωῇ, καὶ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Πιστεύειν γὰρ δεῖ ὅτι θεὸς ἐφάνη ἐπὶ γῆς μετὰ σαρκὸς, ὅπερ ἐστὶν ἀρχὴ, καὶ πάλιν ὅτι ἐστὶ τοῖς πιστεύουσιν εἰς κληρὸν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅπερ ἐστὶ πίστις τέλος. Ἡ οὕτως. [ΑΚΑΚΙΟΥ] Τῷ μὲν Ἰουδαίῳ ἐκ τῆς τοῦ νόμου πίστεως, εἰς τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ δὲ Ἑλλήνι, ἐκ τῆς τοῦ φυσικοῦ εἰς τὴν αὐτὴν Ἰησοῦ Χριστοῦ πίστιν. «Καθὼς γέγραπται.» Ἰνα γὰρ μὴ δόξη ἀπίθανον εἶναι τὸ ῥῆμα, ὅτι πίστις σωτηρίαν δαρεῖται καὶ δικαιοσύνην, μαρτυρίαν παράγει τῶν εἰρημῶν καὶ ἀποδείξει, τὴν προφητικὴν ῥῆσιν τὴν τῷ Ἀβραάμ εἰρημίνην. Τοιοῦτον δὲ τί φησιν: Καλῶς εἶπον τὸν σπουδαῖον ἐκ πίστεως εἰς πίστιν προτείνειν δι' ἀρετῆς. Καὶ γὰρ ὁ Ἀβραάμ, φησὶν, ἀνῶθεν τοῦτο διὰ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος βοᾷ, ὅτι ὁ σπουδαῖος ἄνθρωπος ἐκ πίστεως τῇ, τοῦτέστι πᾶσαν τὴν ζωὴν αὐτοῦ πίστις παρατεινομένην ἔχει. Ἡ οἰκίσταρον. Ἐπεὶ ζωὴ ἀληθινὴ τῷ δικαίῳ τὸ βάλλειν καὶ ἀναστῆναι ἐν τῇ κτῆσει τῶν ἀρετῶν, ὁ δίκαιος, φησὶν, ἦτοι ὁ σπου-

δατος, ἐκ πίστεως, ζήσεται τὴν κατὰ τῆς ἀρετῆς
ζωὴν. Καὶ εἴη ἂν τό· «Ὁ δὲ δικαίος ἐκ πίστεως
ζήσεται,» κατασκευαστικὸν τοῦ, «Ἀποκαλύπτεται
δικαιοσύνη ἐκ πίστεως.» «Ἀλλ' οὐτὼ μὲν ταῦτα. Εἰ
δὲ τὸ δικαιοσύνη Θεοῦ, οὐκ ἔστιν ἐν ἀνθρώπῳ παρὰ
Θεοῦ δεδομένην ἐκλῆθαι τις, ἀλλ' ἐγγύτερον τῆς δι-
ξείας τὴν ἐνοῦσαν τῷ Θεῷ, καὶ ἐνεργουμένην ὑπ' αὐ-
τοῦ, τοιοῦτόν τινά μοι δοκεῖ ἀνακαλύπτειν οὖν, ὅτι
ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, ἣν περὶ ἡμᾶς ἐπιδεικνύται,
φιλανθρωπίας ὄρεα καὶ νόμοι, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ
δείκνυται. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; «Οἱ ἐκ μόνης πί-
στεως ἡμᾶς σώζει, καὶ νεκρωθέντας ἤδη ζωοποιεῖ,
μη προεπιδείξαντες ἔργα. Καὶ τοῦτο προὖν καὶ
ὁ Παῦλος ἐμφανέστερον παριστᾷ ἐν οἷς φησίν, «Καὶ
δικαιοῦνται τὸν ἐκ πίστεως.» Καὶ πάλιν· «δικαιο-
θέντας οὖν ἐκ πίστεως.» Καὶ πάλιν· «Ἐάν ὁμολο-
γήσῃς ἐν τῷ στόματι σου Κύριον Ἰησοῦν, εἴτα καὶ
πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, σωθήσῃ. Τοῦτο οὖν
δικαιοσύνης Θεοῦ, νίκης, φιλανθρωπίας ἀνθρωπι-
νῆς, ἐκ ἐκ μόνης πίστεως, νεκρωθέντας ἡμᾶς ταῖς
ἀμαρτίαις ἤδη ἀναγεῖραι καὶ ζωοποιῆσαι. «Ὡς τε
καλῶς προείπεν ὅτι δύναμις ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς
σωτηρίαν τῷ πιστεύοντι. Καὶ γὰρ δύναμις ἐστὶ ὁ πι-
στεύσας, διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἀποκαλυπτομένης δικαιο-
σύνης. Διὰ δὲ τῶν πιστεύοντων, ἀποκαλύπτεται καὶ
φανερύεται. Εἰς τὴν τελειοτάτην καὶ κατὰ ἀρετάς ἐστὶν
ζωοποίησις.

Δυνατὴν δὲ καὶ ἄλλως νοῆσαι. Ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιο-
σύνη διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἀποκαλύπτεται, ὅτι λαμ-
βάνων παρ' ἡμῶν ἀρχὴν μόνον καὶ σπέρμα πίστεως,
αὐτὸς αὐξάνει καὶ ἐδράζει καὶ τελειοποιεῖ ἡμᾶς εἰς
αὐτὴν ταύτην. Τοῦτο δικαιοσύνη ὡς ἀληθῶς Θεοῦ,
τὸ μόνον ἀφορμὴν προαιρέσεως λαβόντα, αὐτὸν
ἀπαρτίσαι· τὸ πᾶν. Ἀνωτέρω γὰρ λέγοντος τοῦ Παύ-
λου, ὅτι «Δύναμις ἐστὶ τῷ πιστεύοντι εἰς σωτηρίαν
τὸ Εὐαγγέλιον,» ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Καὶ πῶς ἐνι-
πιστεῖσθαι ἀκούοντα σταυρὸν, ἀκούοντα θάνατον,
ἀκούοντα πᾶν; ἐπάγει τὸ, «δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν
αὐτῷ ἀποκαλύπτεται.» Μὴ οὖν, φησί, ταῦτα προ-
φασίζου. Ἐάν γὰρ μόνον προαιρεθῇς, τότε μάλλον
ἔχεις θαυμάσαι τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ δὲ κηδεμονίαν καὶ
πρόνοιαν, ὅτι τὴν ἀπὸ γνῶμης πιστὴν λαβὼν, αὐτὸς
οἱ χορηγεῖ τὴν ἐκ πληροφορίας πιστὴν καὶ βεβαιώ-
σεως. Εἴτα ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι καίνων τι λέγει καὶ
πρόσφατον, τὸν προφήτην παράγει μάρτυρα. Τὸ
αὐτὸ μοι φησὶ καὶ ὁ προφήτης· Ἀβδακούμ ἔκπαλαι,
ὅτι ἡ τοῦ δικαίου ζωὴ πιστὴ περιλαμβανέται καὶ
περιτετεταμένη, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ τῆς κατὰ προαιρέ-
σιν πίστεως, τελειουμένη δὲ καὶ προπορεύουσα εἰς τὴν
κατὰ θέαν συνέργειαν καὶ ἀποκαλύψιν πίστεως. «Δι-
περ αὖτὸς ὁ δικαίος ἐκ πίστεως ζήσεται.» Τὸ δὲ· Ζήσε-
ται, ἡ καλῶς εἰρηται. Τοῦτο ἐστίν, «Ὁ δικαίος οὐ ζή-
σεται ἐκ πίστεως, παύεται δὲ, ἀλλὰ διαπαντός ζήσε-
ται ἐν αὐτῇ προκόπτων καὶ στηριζόμενος. Ζήσεται
δὲ, εἴπα, καὶ οὐκ ἄλλο τι, ὅσον προκόπτει ἡ στηρι-
ζέται ἢ ἄλλο τι, τὴν ἐπιτεταγμένην διδασκὸν δηλῶν,
ὅτι οὐδὲ ζῆν αἰρήσεται, οὐδ' ἀναπνεῖν χωρὶς πί-
στεως.

A Sed hæc quidem ita sint. Verum si iustitiam Dei
sumat quispiam, non pro ea quæ homini datur a
Deo, sed, quod ad vocem propius accellit, pro ea
quæ in Deo est, quamque ipse operatur: talem
quemdam sensum manifestare mihi videtur, quod
Dei iustitia quam circa nos exhibet, termino lege-
que benignitatis in ejus Evangelio demonstratur.
Qualiter autem et quomodo id efficitur? Quia ex
sola fide nos salvos facit, jamque mortuos vivificat,
cum prius non exhibuerimus opera. Idque manife-
stius in progressu demonstrat Paulus cum ait: «Et
iustificans eum, qui est ex fide.» Rursumque:
«Iustificati igitur ex fide.» Et iterum: «Si con-
fessus fueris ore tuo Dominum Jesum, deinde ei
credideris in corde tuo, salvus eris.» Hoc ergo
Dei iustitiæ est humanam benignitatem excedentis,
ex sola videlicet fide nos peccatis jam mortuos
vivificare ac suscitare. Bene itaque prædixit quod
Evangelium potentia sit ad salutem credentis. Con-
firmatur namque is qui credidit per iustitiam, quæ in
eo revelatur. Per credentes autem revelatur et mani-
festatur. Verum ad quid vivificatur, inquit, qui credi-
dit? Ad perfectissimam fidem et immutabilem habitus
fortitudinem. Nam ex fide in fidem est vivificatio.

B φανερούται. Ἀλλ' εἰς τί ζωοποιεῖται, φησὶν, ὁ πιστεύ-
ων; Ἐξέως ἰσχυρὸν πιστῶν. Ἐκ γὰρ πίστεως εἰς πίστιν ἡ
ζωοποίησις. C
211 Possumus autem et alio modo intelligere. Ju-
stitia Dei per Evangelium revelatur. Deus enim qui
solum initium sumit a nobis semenque fidei, ipse
auget et roborat ac perficit nos ad ipsam eandem.
Id vere iustitia Dei est, quod sola voluntatis oc-
casione a nobis sumpta, ipse totum opus absolvat.
Siquidem cum superius dixisset Paulus: «Evan-
gelium potentia Dei est credentis ad salutem,» ne
quis dicat: Et quomodo potest credere qui cru-
cem audit, qui mortem audit, qui afflictiones au-
dit? subdit: «Iustitia Dei in eo revelatur.» Ne
ergo prætexas, inquit, excusationem. Nam si den-
taxat propoſueris, tunc admirari magis poteris
Dei erga te gubernationem ac providentiam: quod
sumpta ab animo fide, ipse tibi suppediat certita-
dinis ac confirmationis fidem. Deinde re existimes
quod novum aliquid dicat aut inauditiū, prophe-
tam in testem producat. Hoc ipsum jam olim ante
me prædixit et propheta Habacuc, quod iustus vitam
fide amplectitur ac terminat, inceptam quidem per
fidem quæ a voluntate est, terminatam vero ac proce-
dentem in fidem, quæ producitur a divina coopera-
tione ac revelatione. «Ideo semper iustus ex fide
vivit.» Bene autem dictum est: «Vivet,» hoc est:
Non ita iustus ex fide vivit ut desinat aut cesset,
sed semper vivet in ea proficiens ac confirmatur.
Dixit autem: «Vivet,» et non aliud quidpiam, puta,
proficit aut confirmatur: seu aliud quidvis sub-
ditum significans affectum quasi neque vivere ce-
gat, aut possit vel respirare sine fide.

CAPUT II.

A

ΚΕΦΑΛ. Β.

De judicio quod fertur adversus gentes non servantes ea quæ a natura sunt.

I, 18, 19. Revelatur enim ira Dei de cælo adversus omnem impietatem et injustitiam hominum, qui veritatem in injustitia detinent. Nam id quod **212** de Deo cognoscibile est, manifestum est in ipsis, Deus enim ipsis manifestavit.

« Revelatur. » In die judicii. « Omnem impietatem et injustitiam. » Justitia namque uniformis est, porro circa dogmata est varia impietas, circa conversationem vero malitia. « Veritatem in injustitia detinent. » Veritas quidem Dei cognitio est, injustitia vero idolorum deceptio. Illi itaque veritatem in injustitia detinent, qui Dei cultum idolis tribuunt. Detinent autem, hoc est, custodiunt vel occultant seu animi pravitate obtenebrant. Facile enim esset, si vellent, ab his quæ videntur, et se et alios ad Dei cognitionem juvare. At illi hæc ipsa magis contexerunt ac detinuerunt, ne Dei cognitio splenderet : hæc ipsa pro diis colentes : ac injuria afficientes, quod in ipsis erat et Dei cognitionem quæ in illis erat et seipsos, et ea certe quæ honorare videbantur. Manifestum est autem quod Græcorum sapientes perstringit, eorumque similes. « Nam id quod de Deo cognoscibile est. » Dei enim cognitio manifesta est in illis et in universo. Siquidem per visibilem creaturam invisibilis Deus cognoscitur. Tales itaque voluntarie aberrant. Tò γνωστὸν autem, hoc est, id quod cognosci potest, puta quod creator sit, quod gubernator, et similia. « Manifestum est in ipsis. » Per creaturæ pulchritudinem ac magnitudinem. « Deus enim ipsis manifestavit. » Creaturam omnibus proponendo quæ suam doceret magnitudinem. Nam « Cæli, inquit, enarrant gloriam Dei ». »

I, 20. Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi, operibus intellecta conspiciuntur : ipsa nimirum sempiterna ejus potentia ac divinitas, ut sint ipsi inexcussibiles.

Quia dixit quod sui cognitionem Deus illis manifestavit, ipsi autem sua sponte eum reliquerunt, id nunc demonstrat, et dicit quod per ea quæ creavit Deus, puta et per invisibilia et per visibilia, sui magnitudinem ostendit : nam creatura etiam absque voce, per aspectum Creatorem promulgat. Invisibilia autem vocat angelos omnemque cælestem exercitum ; facta vero, ea quæ visibilia sunt, puta cælum, terram, mare. Vide ergo quid dicat. Invisibilia, inquit, ipsius **213** per visibilia sunt manifesta. Nam qui cælum intuetur, animadvertet omnino quod in eo quidam sint ministratorii spiritus. Quod ergo latet, per id quod manifestum est declaratur. Ne enim Deo coeternos arbitris angelos, sub creatione illos comprehendit.

Siquidem invisibilia, ait, puta angeli, ceteræque substantiæ incorporæ : quoniam sunt hæc incor-

Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ δόξαν, τῶν οὐ φυλάσσόντων τὰ νόμιμα.

Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὁργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσεβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. Δίδει τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἅσιν ἐν αὐτοῖς ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφάνηκεν.

« Ἀποκαλύπτεται. » Ἐν τῇ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ. « Πᾶσαν ἀσεβειαν καὶ ἀδικίαν. » Ἡ μὲν γὰρ διακρίσις μονοθεΐας, ποικίλη δὲ ἡ περὶ τὰ δόγματα ἀσεβεία, καὶ ἡ περὶ τὴν πολιτείαν κακία. « Ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. » Ἀλήθεια μὲν, ἡ τοῦ Θεοῦ γνώσις, ἀδικία δὲ, ἡ τῶν εἰδῶλων ἀπάτη. Ἐκείνοι οὖν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατέχουσιν, ὅσοι τὸ σῆμα τοῦ Θεοῦ περιέπουσιν εἰδῶλοις. Τὸ δὲ, Κατεχόντων, οἷον φυλάττοντων, ἢ καλυπτόντων, γνώμης πονηρίᾳ ἐπισκοπεύοντων. Τῶν γὰρ, εἰπερ εἰδούλων, ἀπὸ τῶν ὁραμένων, καὶ αὐτοὺς καὶ ἐτέρους ὥφελῃται εἰς θεογνωσίαν. Οἱ δὲ πολλοὶ δι' αὐτῶν τοῦτων συνεκάλυψαν καὶ κατέσχον, μὴ διαλάμψαι τὴν θεογνωσίαν αὐτὰ ταῦτα θεοποιήσαντες, καὶ ἀδικήσαντες, ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, τὴν τε τῆς θεογνωσίας ἀλήθειαν καὶ αὐτοὺς, καὶ αὐτὰ γε δὴ, ἀπαρτιμῆν ἔδοξαν. Ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφῶς ἐπιπληρῆται, καὶ τοὺς ἁμολογῶντας. « Δίδει τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ. » Ἡ γὰρ γνώσις τοῦ Θεοῦ φανερά, φησὶ, ἐν αὐτοῖς καὶ πᾶσι. Διὰ γὰρ τῆς ὁραμένης κτίσεως, ὁ ἀόρατος Θεὸς γνωσκίται. Τοιγαρὸν οἱ τοιοῦτοι ἐκόντες ἀποπλανῶνται. « Τὸ γνωστὸν, » ὅπερ δυνατόν ἐστι γνωσθῆναι. « Ὅτι ποιητὴς, » ὅτι προνοητὴς, καὶ τὰ ὁμοία. « Φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. » Διὰ τοῦ κάλλους καὶ μεγέθους τῆς κτίσεως. « Ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφάνηκεν. » Τῷ τὴν κτίσιν προθεῖναι πᾶσι διδασκαλὸν τῆς οὐκ αἰσθητοῦς. « Οἱ οὐρανοὶ γὰρ, φησὶ, διηγούνται ἔδξαν Θεοῦ. » Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήματι νοούμενα καθ' ὁμοῦ, ἥτε διδὼς αὐτοῦ δόξαμις καὶ θεότης ἐκ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολόγητους.

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι τὴν ἰδίαν γνώσιν ὁ Θεὸς αὐτοῖς ἐφάνηκεν, αὐτοὶ δὲ αὐτὸν ἐκόντες παρέδραμον, νῦν ταῦτο ἀποδείκνυσιν καὶ φησὶν, ὅτι δι' ὧν ἐποίησεν ὁ Θεός, οἷον διὰ τὰ τῶν ἀοράτων, διὰ τὰ τῶν ἐρατῶν, ἔδειξεν αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον. Ἡ κτίσις γὰρ φωνὴν ἀφαιεῖ, διὰ τῆς ὁφείας τὸν Δημιουργὸν ἀνακηρύσσει. Ἀόρατα δὲ φησὶν ἀγγέλους καὶ πᾶσαν τὴν ἐν οὐρανοῖς δύναμιν. Ποιήματα δὲ τὰ ὁρώμενα, οἷον οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν. Ὅρα οὖν τί φησὶ. Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ, φησὶ, διὰ τῶν ὁρατῶν γίνεταί ὅλα. Ὁ γὰρ οὐρανὸν, φησὶν, ὁρῶν, ἐνθυμηθήσεται πάντως ὅτι καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ ἐστὶ τινα λειτουργικὰ πνεύματα. Ὅσοι τὸ ἀφανὲς ἐκ τοῦ φανεροῦ σαφηνίζεται. Ἰνα γὰρ μὴ συναιδέως Θεῷ νομίσῃ τοὺς ἀγγέλους, ὑπὸ κτίσιν αὐτοὺς ἄρει.

Τὰ ἀόρατα γὰρ, φησὶν, οἷον ἀγγελοὶ καὶ αἱ εἰλη ἀσώμυτοι οὐρανοί. Ποῖα ταῦτα ; Τὰ ἀπὸ κτίσεως κτ-

^a Psal. xlviii, 1.

σμον εἰς γένεσιν παραχθέντα. Ἡ ἀπὸ τῆς τοῦ κό-
σμου κτίσεως καταλαμβάνεται καὶ καθορᾶται. Πῶς;
καὶ αὐτὰ ἐν τοῖς τοῖς νοούμενα καὶ συναρι-
θμούμενα. Καθ' ὁπερθεὶν τῶν ἡ συνταξίς. Ἡ τοῖς
ποιήμασι νοούμενα, ἀντὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς τοῖς ποιήμα-
σιν ἐκείναι, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ οὐκ ὑπηρετεῖν, καὶ
πληροῦν τὰ κελεύσματα. Ἡ ἀόρατα αὐτοῦ λέγει αὐτὸ
τὸ ἀόρατον αὐτοῦ τῆς οὐσίας. Καὶ πῶς ἐν, ψῆσι, τὸ
θεῖον ἀόρατον οὐκ κατεῖδεν καὶ κατανοῆσαι; Ναὶ ἐστὶ,
ψῆσι, καὶ ἀπὸ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ κατεῖδεν αὐτοῦ
τὴν θεότητα καὶ τὴν δύναμιν. « Ἦτε αἰδώς αὐτοῦ
δύναμις καὶ θεότης. » — [ΚΥΡ.] Ἀπὸ κοινοῦ νοου-
μένου τοῦ καθορᾶται. Πῶς δὲ γινώσκειται διὰ τῆς
δημιουργίας ἡ αἰδώς αὐτοῦ δύναμις; Ὅτι φερεθῆναι
ἐχόντων τὴν φύσιν τῶν παραγγεμένων εἰς γένεσιν, καὶ
κεκλήμενων ἐν χρόνῳ πρὸς ὑπαρξιν, ἔσται πῶς πάν-
τως ὁ τούτων δημιουργὸς ἀφ' αὐτοῦ καὶ αἰδώς. —
[ΦΩΤ.] Ἡ οὐτως Ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως ἡ θεο-
τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ αἰδώς δύναμις γινώσκειται. Εἰδὼς τις
τὴν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, ἀσείρων καὶ ἀλλήλων καὶ μέγε-
θος, ὅριμον σελήνης καὶ ἡλίου, τάξιν καὶ εἰρμὸν
ἀπαράδατον. Οὐχ ἡμέραν σελήνη ποιεῖ, οὐδὲ τὴν
νύκτα ἡλῖος. Ὁ αἰθέρ τὸν οἰκεῖον τόπον φυλάττει,
καὶ ὁ αἰὲρ ὁμοίως. Ἐστῆκεν ἡ γῆ, οὐκ ἔχουσα τὸν
ὑπερεῖδοντα βάρος ἀπειρον, ἐγκέχεται αὐτῇ τὸ ὕδωρ
καὶ περιέχεται, βάρους προσθήκη, ἀλλ' ὅμως ἔστη-
κεν ἀκίνητος, τὴν κατέχουσαν ἀνακηρύττουσα δύνα-
μιν. Φέρει καρποὺς μυρίους, καὶ ἰδίαις καὶ δυνά-
μεσι διαφέροντας. Μία οὐρα, γῆ οὐρα, τρέφει ζώων
γένη ἀπειρα. Ἀλλὰ καὶ καρπῶν αὐτάκευτος μεταβο-
λῆς, καὶ ἀετοὺς ἐρητύους, καὶ τὰ δοκούντα πάθη,
σεισμοὺς, κεραυνούς, καὶ εἰς ταῦτα ἐκτακτοὺς
εἰς τὸν δημιουργὸν παραπέμπει τὸν προσέγοντα. Τί
τὸ συνέχον, τί ἐκ κρατοῦν; Ἐστὶν ἀρα γινώσκει σα-
φῶς ἀπὸ τῆς κτίσεως, οὐ ἐστὶν δημιουργός, οὐ προ-
νοητής, οὐ παντοδύναμος, οὐ ἀγαθός (ἀγαθὸν
γὰρ ἡ δημιουργία καὶ ἡ πρόνοια), οὐ αἰδώς. Τῷ γὰρ
παντοδύναμῳ τίς ἐπιβουλεύσει; Οὕτως οὖν ἡ θεότης
αὐτοῦ καὶ αἰδώς δύναμις ἐν τοῖς ποιήμασι καθορᾶ-
ται, οὕτως ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως, ἡ τοῦ Θεοῦ
γνώσις τοῖς ἀνθρώποις ἐγγίνεται. Οὕτως τὸ γνωστὸν
αὐτοῦ ἐν πᾶσιν ἐφανέρωσεν. Τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ
Θεοῦ, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἔστιν. Οὐσία δὲ καὶ
φύσις παντελὴς πᾶσιν ἀληπτα. Ταῦτα καὶ Ἕλληνες
ἐγνώσαν. Ἀλλὰ γινώσκεις, οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν. « Εἰς
τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. » Τοσούτων γὰρ ὄντων
τῶν δεικνύντων τὸ τοῦ Θεοῦ μεγαλεῖον, τί ἀπολογη-
σονται εἰ ἐκόντες ἀποτυφλώσαντες; Οὐχ αὕτη δὲ
σπουδὴ τῷ Θεῷ γέγονεν, ἀναγὰρ, εἰ καὶ οὕτως ἐξέβη.
sint ipsi inexcusabiles. » Nam cum tanta sint quæ Dei magnitudinem demonstrent, quid respon-
debunt qui sua sponte excecati sunt? Non tamen
αἰδοῖ γινώσκεις τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεόν ἐδόξα-
σαν. ἡ εὐχαρίστησαν. ἀλλ' ἐπαταύθησαν ἐν
τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ συνέ-
ννοια αὐτῶν κορδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοί,
ἐμωρᾶνθησαν.

[ΦΩΤ.] Ἐγνώσαν γὰρ διὰ τῆς κτίσεως. « Γινώσκεις
τὸν Θεόν. » Τουτέστι τί ποτὲ ἐστὶ Θεός, εἰ ὅραται
ὁποιαῖς δυνάμεσι Θεός. Τοῦτο γινώσκεις, ἐκόντες ἐπα-
ταύθησαν.

A porea? Quæ ex mundi creatione ad esse perducta
sunt, aut ex creatione mundi comprehenduntur
et conspiciuntur. Quonam modo? Etiam ipsa in-
ter ea quæ facta sunt intellecta et connumerata.
Est ergo per hyperbaton litteræ ordinatio. Vel ope-
ribus intellecta, hoc est in ipsis operibus inexist-
entia, utque Dei voluntati subserviant, et quæ
jubeat compleant. Aut invisibilia ejus dicit ipsam
invisibilem ejus substantiam. Et quomodo dicit
contingere ut invisibilis divinitas perspiciatur ac
intelligatur? Utiq; inquit, licet etiam a creaturis
ejus perspicere ipsius divinitatem ac potentiam.

« Sempiterna ejus potentia ac divinitas. » — Repete:
Conspicitur. Quomodo ergo per creationem sempi-
terna ejus virtus cognoscitur? Quia cum ea quæ
ad esse producta sunt, corruptibilem sortiantur
naturam, ac in tempore ad vitam vocata sint, uti-
que horum Creator incorruptibilis erit ac sempi-
ternus. — Aut hoc modo: Ex creatione mundi di-
vinitas Dei sempiternaque potentia cognoscitur.
Novit quis mundum et ea quæ in eo sunt, astrorum
pulchritudinem ac magnitudinem, lunæ solisque
cursum, ordinem ac seriem incommutabilem; quod
diem luna non efficiat, neque sol noctem: æther pro-
prium servat locum et aer similiter: stat in medio
terra nihil habens quod suam immensam fulciat
gravitatem: infusa est per illam aqua, immo in cir-
cuito diffusa quæ gravitatem adiciat, attamen im-
mobilis perseverat, eam quæ continet promulgans
potentiam: fert fructus innumeros suis differentes
virtutibus, cum una sit, cum terra sit, plurima au-
trit animalium genera: sed et temporum probe
constituas mutationes, pluvias annuas, quæque
percipiuntur passionibus, puta terre motus, fulmina:
et quidquid horum consideraveris, in Creatorem tra-
ducit eum qui animadvertit. Quid illud ergo est quod
ista continet, quid quod gubernat? Utiq; licet ma-
nifeste ex creatione cognoscere quod sit Creator,
quod gubernator, quod omnipotens, quod bonus (nam
boni est creare ac gubernare), quod sempiternus.

214. Omnipotenti enim quis struet insidias? Ita
ergo divinitas ejus sempiternaque potentia in ope-
ribus conspicitur, ita ex mundi creatione Dei cog-
nitio contingit hominibus. Hoc modo illud quod de
ipso cognoscibile est, in omnibus sese prodidit: hæc
enim sunt quæ de Deo cognoscibilia sunt: substantia
namque et natura omnibus omnino sunt incompre-
hensibiles. Hæc et Græci cognoverant, verum cum
cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt. « Ut

I, 21, 22. Nam cum Deum cognovissent, non sicut
Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed van-
facti sunt in cogitationibus suis, et obtenebratum est
insipiens cor eorum. Putantes se esse sapientes, stulti
facti sunt.

I, 21, 22. Nam cum Deum cognovissent, non sicut
Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed van-
facti sunt in cogitationibus suis, et obtenebratum est
insipiens cor eorum. Putantes se esse sapientes, stulti
facti sunt.

μετήλλαξαν τὴν ἀληθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύ-
δει, καὶ ἐσεβάσθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει
παρὰ τὸν Κτίσαντα, ὃς ἐστὶν εὐλογητὸς εἰς τοὺς
αἰῶνας. Ἀμήν.

« Δὲ καὶ παρέδωκεν, » Οὐκ αὐτὸς παραδούς,
ἀπαγε, ἀλλ' αὐτὸς μὲν αὐτῶν ἠμέλησεν, ὡς ἀναξί-
ων κηδεμονίας. Λοιπὸν δὲ λαβὼν αὐτοὺς ὁ Σατα-
νᾶς, παρέδωκεν εἰς ἃ παρέδωκεν. Τὴν συγχώρησιν
οὖν τοῦ Θεοῦ παράδοσιν λέγει. — [ΘΕΩΤ.] Τὸ δὲ, πα-
ρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός, τοῦτέστιν ἡ εἰς Θεὸν πλημμέ-
λεια καὶ παροινία, ἡ οἰκεία αὐτῶν πράξις, ἡ ἐκούσιος
πάρωσις, αὐτὴ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὴν εἰς αἰῶ-
νάς πάθη. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου γὰρ εἰσθαμὴν λέγειν,
ὅτι ἀπώλεσαν αὐτὸν τὸ ἀργύριον. Καίτοι οὐ τὸ ἀρ-
γύριον ἀπώλυσιν, ἀλλ' ἡ ἄσωτος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ κακῷ
χρήσις. Καὶ, διέφθεiren αὐτὸν τῶν κολλῶν τὸ πλῆ-
θος. Καίτοι οὐκ ἐκείνοις διαφθεירוσιν, ἀλλὰ τὸ προσ-
έχειν καὶ πείθεσθαι τοῦτοις, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῇ γνώ-
μῃ τῇ ἐμῇ, τὸ πείθεσθαι ἢ μὴ. Ἡ τάχα αὐτοὺς
παρέδωκεν, ἐπειδὴ τοῦτο ἐπέθυμον. Ἐν γὰρ ταῖς
ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν, φησὶν. « Οἵτινες
μετήλλαξαν. » — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΟΥ.] Ὁρᾷ πάλιν τὴν
Μετήλλαξάν, σημαίνειν ὅτι κατ' εἰδῆσιν μετήλλαξαν.
« Ἀληθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει. » Τοῦτέστι, τὰ
ἀληθῶς ἐπὶ Θεοῦ λέγεσθαι καὶ νοεῖσθαι δυνάμενα
πείθεσθαι τῷ ψεύδει. Τοῦτέστι, τοῖς εἰδώλοις. —
[ΘΕΟΔΩΡΙΟΥ.] Ἡ ἀληθειαν Θεοῦ καλεῖ, τὸ Θεός,
δυνάμει. Ψεῦδος δὲ, τὸ χειροποίητον εἶδωλον. Διὸν αὐ-
τοὺς τὴν ἀληθὴν προσκυνῆσαι Θεόν, τῇ κτίσει τὸ θεῖον
σιδας προσήνεγκαν. — [ΣΕΥΗΡΙΑΝΟΥ.] Ἡ εἰς ὃ
μὲν Θεός ἀληθῶς ἐστὶ Θεός, τὰ δὲ εἰδῶλα οὐκ ἰσχυ-
ρύνθησαν, ψεῦδος προσκαρτεροῦνται θεοί. « Καὶ
ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν. » Σέβοντες δὲ, λα-
τρεύοντες, διέπλεσαν. « Τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαν-
τα, » Ἀεὶ τῇ συγχρίσει φοβερώτερον ποιεῖ τὸν λό-
γον. « Ὁς ἐστὶν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἀλλ'
ὁ παρὰ τοῦτο παρεβλάβη τὸ ὁ Θεός, φησὶν, εἰς τὴν
οἰκείαν ἐξέαν. « Ὁ μὲν γὰρ ἱμεναὶ καὶ οὐτως εὐλογη-
τὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, » αὐτῶν δὲ αἱ προκληθεῖσαι ἐμ-
βολαὶ, καὶ αἱ λαχθρόμεναι, ἀτιμίαι τοῦ σώματος καὶ
ἀντιθέσεις.

« Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός, εἰς πάθη
ἀτιμίας, ὡς τὸ γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν
τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. » Ὁμοίως
τε καὶ οἱ ἄρσενες, ἀρσένες τὴν φυσικὴν χρῆσιν
τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὁρᾷ αὐτῶν
εἰς ἀλλήλους, ὁρσένες δ' ἄρσενες τὴν ἀσχημ-
οδὴν κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν
ἔδωκε τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ταῖς ἀπολαβ-
αῖς. — [ΘΕΟΔΩΡΙΟΥ.] Ὁ δὲ αὐτὸν εἰς ὁρᾷ αὐτῶν
ἐστὶν ἐπὶ τοῦτο. « Ποῖον; » Ἐπειδὴ ἐλάτρευσαν τῇ κτί-
σει παρὰ τὸν Κτίσαντα. « Μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν
χρῆσιν. » ἔχοντες γὰρ ἐκ φύσεως μῆζιν νό-
μιμον, μετήλλαξαν αὐτὴν εἰς τὴν παρὰ φύσιν.
Ἀσχημότητάς τι λέγει ἐπικεκαλυμμένους. Δοκίμουντες
οὐ μόνον τοῖς θεοῖς νόμοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς φύ-
σεως νόμοις ἀπολέμουν. Τὸ δὲ, « Ἐξεκαύθησαν, »
πολλὴν μανίαν καὶ οὐκ ἐλεον δὴλα καὶ οὐκ εἴπε, τὴν
ἐπιθυμίαν αὐτῶν κατεργαζόμενοι, ἀλλὰ, « τὴν ἀσχη-

A mendacio, et coluerunt ei servierunt creatura potius
quam Creatori, qui est benedictus in saecula. Amen.

Idecirco tradidit. Non ipse tradidit, abest, sed
ipse quidem eos neglexit tanquam sua gubernatione
indignos. Deinde vero Satanas acceptos illos tra-
didit in ea in quae traditi sunt: sique Dei permis-
sionem vocat traditionem. 216 Tradidit illos
Deus, hoc est delictum ac debacchatio in Deum,
propriisque illorum operatio, aut ultroque excitas
illa tradidit eos in affectus ignominiae. Etenim in
contrarium dicere solemus: Perdidit illum argen-
tum. Atqui argentum non perdit, sed ejus prodigus
malusque usus. Item: Corruptum cum adulantium
multitudo. Atqui non illi corrumpit, sed eis adhae-
rere atque obtemperare, quod in mea situm est volun-
tate, ut ipsis paream aut non. Vel fortassis seipsos
tradiderunt eo quod hoc desiderant: sit enim in
desideria cordium suorum. Qui commutaverunt.
Vides rursum, Commutaverunt, Nam significat quod
scientes commutaverunt. Veritatem Dei in menda-
cio. Hoc est, quoniam vere de Deo dici et credi pos-
sent ad mendacium traduxerunt, id est, ad idola.
Vel veritatem Dei vocat ut Deus verum nomen sit,
mendacium vero idolum manufactum: cum ergo
illos oporteret Deum adorare, diviniat cultum
creature obtulerunt. Vel quia Deus quidem vero
Deus est, idola vero quae adorantur, mendaciter dii
appelluntur. Et coluerunt et servierunt. Colue-
runt quidem, sed serviendo perseverarunt remque
expleverunt. Creaturae (inquit) potius quam Crea-
tori, et ita semper comparatione formidabiliorem
facit sermonem. Qui est benedictus in saecula.
Verum non ob id, inquit, Deus in propria gloria
damnum ullum suscepit: siquidem illa neque man-
sit benedictus in saecula: ipsorum autem praeter-
praeclixae, quaeque dicuntur, sunt corporis ignomi-
niae ac tribulationes. — [ΘΕΟΔΩΡΙΟΥ.] 216. Propterea tradidit illos Deus in af-
fectionem ignominiae. Nam semine eorum immutaverunt
naturalem usum in eum qui est praeter naturam.
Similiter et masculi, relicto naturali usu feminae,
exarserunt per appetentiam suam, inter se mutuo,
masculi in masculos facilitatem perpetrantes, et pro-
mimum (quod oportuit) erroris sui in aese recipientes.
Propterea. Quare? Quia servierunt creaturae
potius quam Creatori. Commutaverunt naturalem
usum. Cum enim ex natura habeant natura-
lem commissionem, commutaverunt illam in eum
qui est praeter naturam. Obiecte rem inquit turpis-
simam: et ostendit quod non solum in Dei leges,
sed in natura quoque leges, propugnabant. Quod
autem subdit, Exarserunt, magnam insaniam
ac oculum significat: nec dixit: Concupiscentiam

suam perpetrantes, sed : Turpitudinem, designans A quod ipsam quoque naturam pudescerint. : Perpetrantes. : Vides quod non ignorantiae fuerint hæ affectiones, sed quod studium adhibuerint ut in opus deducerent? Siquidem præpositio κατὰ (in dictione καταπραΰναι) intentionem quamdam ac pertinaciam significat, quasi nitatur quispiam quo magis Deo adversetur. : Et præmium (quod oportuit) erroris suit. : Quod conveniens erat, quod illis debebatur qui tales essent, debitum præmium errori eorum. Errorum autem vocat adorare creaturam, quem in seipsis recipiunt mulier a muliere, et vir a viro, cum turpiter operantur. Nam quia sermonibus de gehenna fidem non habebant, hoc ipsis præmium proferit Paulus, quo etiam rubore suffundebantur.

I, 28. Et sicut non reprobaverunt Deum habere in agnitione, tradidit eos in reprobam mentem, ut facerent quæ non expedirent.

Vides quod non ignorantiae error erat, sed cognitionis. Magis tamen quosdam illorum occulte taxat, quanquam sermonem suum ad alios transfigurat. : Tradidit in reprobam mentem. : Nam per aversionem a Deo, reproba mens a demonibus inducit : hoc autem Scripturæ usus est vocare traditionem.

I, 29-31. Repleti omni injustitia, fornicatione, pravitate, avaritia, malitia, pleni invidia, cæde, contentione, dolo, pravis moribus : insurrexerunt, obtrectatores, Dei osores, contumeliosi, elati, gloriosi, inventores malorum, parentibus inobedientes, insipientes, fudifragi, charitatis affectu alieni, irreconciliabiles, immiseriordes.

Nihil mediocre dicit, sed plenos ait omni injustitia. Ubi enim aversio a Deo facta fuerit, merito ex contrario omnia mala subintran. Deinde postquam generali nomine injustitiam dixit, consequenter etiam ea quæ ipsius sunt specialiora recenset. 218 Et hæc una generali injustitiæ appellatione cuncta complexus scelera quæ inter sese mutuo admiserunt, in consequentibus singularim dinumerat. Et pravitatem quidem dicit quæ sit ex molitione adversus aliquem adhibito labore : avaritiam autem abundantioris desiderii nocuentum : malitiam vero studium ad affligendum proximum. Item invidiam eum, qui de proximi bonis sumitur, cruciatum : cædem quoque commotionem ad interemptionem usque tendentem : contentionem dicit vituperandam pervicacia : dolum vero insidias ac machinationes ad fratrum perditionem : pravorum mores conversationis improbitatem, insurrexerunt autem tacitam, vel sub dente (quod aiunt) in præsentem maledicentiam : obtreccationem vero quorundam de absentibus convicium. Θεωτογὰς item Dei osores. Siquidem non eos dicit qui a Deo odio habentur, neque enim hoc ipsi in animo fuit isto loco commonstrare, sed eos qui Deum oderunt. Contumeliosos præterea dicit tomerarios ac conviciatores : elatos item eos qui

μισούν, : δηλώνει καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν καταργῶν. : Καταπραΰναι. : Ὅπως οὐκ ἀγνοίας ἦν τὰ πάθη, ἀλλ' ὅτι σπουδὴν εἶχον ἐργάζεσθαι αὐτά; Ἡ γὰρ, κατὰ, ἐπίστασιν τινα καὶ φιλονεικίαν δηλοῖ. Ὡς εἰ τι; φιλονεικίᾳ ὅπως μᾶλλον προσκρούει Θεῷ. : Καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἦν εἶναι τῆς πλάνης αὐτῶν. : Ἦν προσήκον ἦν, ἥτις αὐτοῖς ὀφειλῆτο τοιοῦτοι οὔσαι, τὸν ὀφειλόμενον μισθὸν τῇ πλάνῃ αὐτῶν. Πλάνην δὲ φησι τὸ προσκυνῆσαι τῇ κτίσει, ἣν ἀπολαμβάνουσιν ἐν αὐτοῖς, γυνὴ ἀπὸ γυναϊκὸς, καὶ ἀνὴρ ἀπὸ ἀνδρὸς ἐνασχημονοῦντας. : Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς περὶ γενένης λόγοις οὐκ ἐπίστατον, ταύτην αὐτοῖς ἀντιμισθίαν δὲ Παύλος προσφέρει, ἣν καὶ ἡραυρίαν.

B Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

Ὅπως οὐκ ἀγνοίας ἦν ἡ πλάνη, ἀλλ' εἰδήσεως. Μᾶλλον δὲ καὶ τούτων τινὰς αἰνίσσεται, εἰ καὶ ὡς ἐπὶ ἐτέρους ἐσχηματίζεται ὁ λόγος. : Παρέδωκεν εἰς ἀδόκιμον νοῦν. : Τῇ γὰρ ἀποστραφῆ τοῦ Θεοῦ, εἰσάγεται τοὺς ἀδόκιμους παρὰ τῶν δαιμόνων. Τοῦτο δὲ παράδοσιν Ἰδοὺ καλεῖν τῇ Γραφῇ.

Πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πόρνῃ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ : μιστοῖς φόβον, φόβον, ἔριδος, δόλου, κακοηθείας : ψευδοεισέτας, καταλάλους, θεοσυνοίς, ὀδιστάς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόντας, ἐπειρητάς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀσυνέτους, ἀσυνόλητους, ἀσέβητους, ἀνιδότους, ἀνελεήμονας.

Ὅδὲν φησι σύμμετρον, ἀλλὰ πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ. Ὅταν γὰρ ἀποστραφῇ Θεοῦ γίνηται, εἰκότως πάντα ἀντιστρέφεται τὰ κακά. Εἰτα γενικῶς εἰπὼν τὴν ἀδικίαν, λοιπὸν καὶ τοὺς εἰδικωτέροις αὐτῆς ἐπιτίθεται. [ΓΕΝΝΑΙΟΥ.] Καὶ ἐν τούτῳ τῇ τῆς ἀδικίας προτρέματι, κοινῇ τὰ εἰς ἀλλήλους πᾶν τῶν πάντα περιλαβὼν ἀμαρτήματα, ἐν τοῖς ἐξῆς ἀπαριθμεῖται κατ' ἑκαστον. Καὶ πορνείαν μὲν λέγει, τὸν ἐκ κατὰκτενῆς εἰς τινὰ παρὰ τοῦ νόμου γινόμενον. Πλεονεξίαν δὲ, τὴν ὑπὲρ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ πληθύνος βλάβην. Κακίαν δὲ, τὴν τοῦ κακώσαι τὸν πᾶσαν σπουδὴν. Φόβον δὲ, τὴν ἐπὶ τοῖς τοῦ πληθύνος καλοῖς βασκανίαν : φόβον δὲ, τὴν μέγας ἀναιρέτως κίνησιν. Ἐριν δὲ, τὴν ἐπιφογὸν φιλονεικίαν. Δόλον δὲ, τὰς ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀδελφῶν ἐπιβουλάς τε καὶ μηχανάς : κακοηθείαν δὲ, τὴν κακοτροπίαν : ψευδοεισέτας δὲ, τὴν ὅτι ὀδόντα τῶν παρόντων κακολογίαν : καταλάλους δὲ, τὴν εἰς ἀπάντας ὀπί τινων βλασφημίαν. Θεοσυνοίς δὲ, οὗ τοὺς ὑπὸ Θεοῦ μισουμένους (οὗ γὰρ αὐτῷ τοῦτο εἰπεῖν πρόκειται νῦν), ἀλλὰ τοὺς μισοῦντας Θεόν : ὀδιστάς δὲ, τοὺς ὁρασίς καὶ λοιδορίας : ὑπερηφάνους δὲ, τοὺς κατὰ τῶν οὐκ ἔχοντων ἐφ' οἷς ἔχουσι φουσιμένους : ἀλαζόνες δὲ, τοὺς ἐφ' οἷς οὐκ ἔχουσιν ἀρχοῦντας ὡς ἔχοντες : ἐπειρητάς κακῶν, τοὺς ἐπὶ τοῖς παλαῖσις κακοῖς, ἐπειρητὰς νομοῦντας κακά. Γονεῦσι δὲ ἀπειθεῖς,

τοὺς καὶ μέχρι τῶν γονέων ἀγνώμονας. Ἀσυνέτους δὲ, τοὺς ἀσυνετιέτους, ὧν οὐδὲν ἀρρονηστερον. Ἀσυνθι-
τους δὲ, τοὺς κατὰ συνθήκας μὴ ἐμμένοντας, ἀν-
τιθέτως συνθιναί· ἀσπόμενοι δὲ, τοὺς ἀπηνέις καὶ
ἀπρότους· ἀσπόμενοι δὲ, τοὺς ἀδιαλλάκτους καὶ μη-
τικαίους· ἀνελετήμονας δὲ, τοὺς ἀκαμπτεῖς καὶ ἀνε-
κίτους πρὸς ἑαυτοὺς. Ἀλαζόνες, ἢ γὰρ ὁ κατορθῶν,
τῇ ἀλαζονείᾳ χρησάμενος ἐκείνους τὰ κατορθωθέντα,
ποίας ἀνέστη τιμωρίας ἀξίους ὅν ἀμαρτίας ἀλαζονεύ-
μενος; ἢ Ἐφρευτὴς κακῶν, ὅτι μελετώντων καὶ
σπουδαζόντων ἴδιον, οὐ μὴν ἀγνοούντων. Ἀσυν-
θέτους, ἀνελετήμονας. Ἀποσχονίζοντας ἀπὸ πάντων,
τοῦτέστι, πάντας μισούντας καὶ ἀποστρέφοντες;
nerant. Domum immisericordes dicit inflexibiles,

Οἱ τὴν δὲ δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ ἐκινδύνους (ὅτι
οἱ δὲ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσιν),
οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι
τοῖς πράσσουσιν.

Πάλιν δέκνυσιν αὐτοὺς ἐν γνώσει ἀμαρτάνοντας.
Δικαιοσύνη δὲ τὰς ἐντολὰς λέγει. Ὁ γὰρ νόμος ὁ
Μωσαϊκὸς τράνω καὶ ἀποτέμει δεικνύεται, ἀξίους
θανάτου κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας. Τοῦτο
γὰρ ἐστὶ τὸ δικαίωμα καὶ ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ. Δύο
τίθησιν ἐγκλήματα, τὸ ποιεῖν τε καὶ συμπεράττειν
τοῖς ποιοῦσι, καὶ εἰς τὸ κακὸν παρακαλεῖν τὸν πλη-
σίον. [ΙΣΙΔΩΡΟΥ.] Τινὲς δὲ μὴ νοήσαντες τὸ εἰρη-
μένον, ἀλλὰ διαπορήσαντες, καὶ παρατηρηθεὶς τὰς
ἀποστολικὰς λέξεις νομίσαντες, οὕτως αὐτὰς ἡμῶν
ἔχουσιν. Οὐ μόνον οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ οἱ
συνευδοκούντες τοῖς πράττουσιν. Οὕτως γὰρ ἔχον
ἔρασαν τὸ παλαιὸν ἀντίγραφον, ἵνα μείζον ἢ τὸ
ποιεῖν, καὶ ἑλάττω τὸ συνευδοκεῖν. Ἐγὼ δὲ οὕ-
τως ἡμαρτῆσθαι ἐν τούτῳ φήσας τὰ ἀποστολικὰ βιβλία,
οὕτως καταδραμεῖν τὴν μὴ νουθεσίαν φράσας, τοῖς
ἐντεταγμένοις ἐπιτρέψω τὴν ψῆφον. Φησὶ τοίνυν εἶ-
πεῖν τοῦ πλημμελεῖν τὸ ἐπαινεῖν τοὺς πλημμε-
λοῦντας πολλῷ ὑπερβαίνειν ἐστὶ καὶ μείζον εἰς
κολάσεως λόγον, εἰκότως εἶπται. Οὐ μόνον αὐτὰ
ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσιν.
Ὁ μὲν γὰρ μετὰ τοῦ πλημμελεῖν καταγινώσκων τῆς
ἀμαρτίας δύνηται χρόνῳ ποτὲ ἐαυτὸν ἀναστήσα-
σθαι, μαγιστὴν βοήθειαν ἔχων εἰς τὸ μετανοῆσαι,
τὴν κατὰ γνώσιν τῆς ἀμαρτίας. Ὁ δὲ ἐπαινῶν τὴν
πονηρίαν, τῆς ἐκ τοῦ μετανοῆσαι βοηθείας ἐαυτὸν
ἀποστρέφει. Ἐπὶ τοίνυν διεφθαρμένης ἐστὶ γνώμης,
καὶ ψυχῆς ἀνίστα νοσοῦσης αὕτη ἡ ψῆφος, εἰκότως
τοῦ πλημμελοῦντος ὁ τὴν ἀμαρτίαν ἐπαινῶν, πολλῷ
παρανομώτερος κέχρηται.

Διὸ ἀνακολόγητος εἶ, ὡς ἀνθρώπος πᾶς ὁ κρινῶν.
Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἑτερον, σεαυτὸν κατακρί-
νεις· τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρινῶν. Οἶδαμεν
δὲ ὅτι τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν
ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. Ἀσπίλῃ δὲ
τοῦτο, ὡς ἀνθρώπος ὁ κρινῶν τοὺς τὰ τοιαῦτα
πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτὰ, οἱ δὲ ἐκπεύξῃ τὸ
κρίμα τοῦ Θεοῦ;

A in his quæ habent offeruntur adversus illos qui
non habent: gloriosos vero qui de his quæ non
habent gloriantur ac si ea possiderent. Præterea
inventores malorum eos qui præter vetera mala,
alia insuper mala designant. Ad hæc parentibus
inobedientes qui eo usque malorum pervenis-
sent, ut etiam erga parentes perfidi essent. Insuper
autem intelligentes expertes, quibus nihil est
stultius. Fœdistragos vero qui pactis non manent
quæ cum nonnullis pepigerint. Charitatis affectu
alienos vocat ævros qui nullos habent ad quos
afflectantur amicos. Irreconciliabiles qui mutari ne-
queunt et malorum ac injuriarum semper memi-
nerant. Domum immisericordes dicit inflexibiles,
durosque ad misericordiam. «Gloriosi.» Nam si
etiam is qui recte agit, per arrogantiam sese jactando ad nihilum redigit ea quæ a se recte acta
erant, quoniam supplicio dignus erit, qui in peccatis gloriatur? «Inventores malorum.» Quod eorum
proprium est qui cura ac studio utuntur, non eorum qui ignorant. «Charitatis affectu alienos.»
Hoc est ab omnibus dissidentes, omnes odio prosequentes et aversantes.

B 1, 32. Qui cognita Dei justitia, quod qui talia
agunt digni sunt morte, non solum ea faciunt, ve-
rum etiam assentiuntur perpetrantibus.

219 Rursum ostendit eos cognitione peccare: ju-
stitiam autem vocat Dei præcepta: lex enim Mosæica
perspicua ac dure de his admonet, dignos morte
judicans qui talia perpetrant. Id enim est justitia
Deique præceptum. Duo ponit crimina, et facere
et cooperari facientibus, ac proximum ad malum
adhortari. Quidam autem id quod dictum est non
assecuti, et Apostoli verba suspicantes fuisse adul-
terata, hoc modo illa interpretantur: Non solum
qui faciunt ea, verum etiam qui assentiuntur perpe-
trantibus: nam ita habuisse dicunt veteris exemplar:
ut majus sit facere, minus vero assentiri. Ego autem
neque in hoc depravatos fuisse apostolicos codices
asserens, neque cum his qui non intellexerunt con-
tendere volens, lectoribus isthuc judicandum per-
mittam. Dico ergo quod cum eos qui peccant col-
laudare longe operosius sit, ac majus ad supplicii
rationem momentum habeat quam peccare, merito
dictum est: Non solum ea faciunt, verum etiam
assentiunt perpetrantibus. Nam is qui dum peccat,
simul etiam peccatum condemnat, is quandoque
temporis successu seipsam recuperare poterit, cum
maximum habeat ad resipiscendum auxilium, pec-
cati videlicet condemnationem et odium. Qui vero
pravitatem collaudat, is sese ad resipiscendum
auxilio privat. Cum ergo judicium hoc corrupte
mentis sit, animæque immedicabiliter egrotantis,
non immerito qui peccatum collaudat longe ini-
quior judicatus est eo qui delinquit.

II, 1-3. Quapropter inexcusabilis es, o homo omnium
qui judicas. Nam hoc ipso quod alterum judicas, te-
ipsum condemnas: eandem enim perpetras tu qui judi-
cas. Scimus enim quod judicium Dei est secundum
veritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc,
o homo qui judicas eos qui talia perpetravit, et jaci-
as, quod tu effugies judicium Dei?

Noverat urbi commissum esse orbis principatum : A posthac igitur sermonem ad principes dirigit, potest tamen idem privatis quoque convenire. Dicit autem transgressionis magnitudinem. Et ipsi, inquit, perpetrabant iniqua et simul cum perpetrantibus currebant. Ubi enim quispiam ab alio correptus ad iudicium duceretur, ipsi sedebant, illumque condemnabant ; cum ipsi aequalia perpetrassent, et cum eo ad perpetrandum concurrissent : **220** et tamen eundemabant. Ita noverant quod peccarent, seseque multo magis condemnarent. Nam hoc ipso quod alterum iudicas. Qui enim male agit, et tamen similia perpetrantes condemnat, adversus seipsum fert condemnationem. Scimus enim quod iudicium Dei est secundum veritatem. Siquidem hic non secundum veritatem est iudicium, nam et multi reus absolventur et insontes condemnantur ; in futuro autem secundum veritatem erit, imo et hic Dei iudicium neque iniustitiam absolvit, neque justum condemnat, cum hic ad iudicium in quosdam descenderit. Existimas autem hoc, o homo. Multi namque arbitrantur. Etsi ego, inquit, pecco, cum alios peccare prohibeam, mercedem ex hoc habeo, Verum illud audiet : Medice, cura te ipsum. Primum enim condemnationem in te ipsum induxisti.

II, 4-6. Aut divitiis benignitatis illius et tolerantiae ac longanimitatis contemnis? Ignorans quod lenitas Dei ad penitentiam te invitet? Secundum tuam autem duritiam, et cor poenitere nesciens, reconcilia tibi ipsi iram in die irae et revelationis et iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique juxta opera sua.

Longanimis quidem est, attamen nisi convertamur, enssem suum vibrabit. Ignorans quod lenitas Dei. Propterea lenis est, non ut lenitate ad majoris dementiae occasionem paratis, sed ut spatium poenitentiae accipias ; itaque perseverans in pravitate deprehenderis. Secundum tuam autem duritiam. Cum enim quispiam neque benignitate emolliiri potest, neque iram timet, quid eo durius esse potest? Recondis. Significat quod certissimo servabitur, et quod tu tibi causa sis ; nam tu tibi reponis ac recondis. Et revelationis. Ne Dei iram audiens affectum arbitraris, subdidit : Et revelationis iusti iudicii ; ubi enim justum est iudicium, tibi non est affectus. Nam tunc maxime iustum iudicium revelatur, quando reddit unicuique juxta opera sua. Et iusti iudicii Dei. Tanquam ad declarationem interponitur, et.

II, 7-11. His quidem qui secundum tolerantiam operis boni gloriam et honorem ac incorruptionem quaerunt, vitam aeternam. His vero qui sunt contentiosi, et veritati quidem non obtemperant, parent autem iniustitiae, indignatio et ira, tribulatio et angustia, super omnem animam. **221** hominis operantis

Hic : tñ πόλει ἐγχειροθετοῦν τοῦ κόσμου τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ λοιπὸν πρὸς τοὺς ἀρχοντας ἀποτί- νεται. Ὁ δὲ αὐτοὺς καὶ πρὸς ἰδιώτας ἀρμόζει λόγος. [ΦΩΤ.] Ὑπερβολὴν δὲ παρανομίας λέγει. Καὶ ἐπαρ- τον, φησὶν, αὐτοὶ τὰ παράνομα, καὶ συνέτρεχον τοὺς πράττουσι. Καὶ ἐπειδὴ ἂν τις ἀλόως ὑπὸ τινος ἐπὶ κρίσει ἦγετο, αὐτοὶ ἐκαθέζοντο καὶ κατέκρινον ἐκεί- νον, οὗ τὰ ἴσα αὐτοὶ ἐπαρτον. Καὶ ὅς τις τὸ πρῶ- ταιν συνέτρεχον, καὶ ὁμοῦ κατέκρινον. Οὕτως ἤδει- σαν ὅτι ἀμαρτάνουσιν, ὥστε πολλὴν μᾶλλον ἑαυτοὺς προκατέκρινον. Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἑταρον. Ὁ γὰρ τὰ κακὰ πράσσων, κατακρίνων δὲ τοὺς τὰ ὁμοία πράσσοντας, καθ' ἑαυτοῦ πρῶτον τὴν κατὰ κρίσιν φέρει. Ὁ δὲ ἰσχυρὸς ἐστὶν τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ, ἵνα κατὰ ἀλήθειαν ἐκρίνῃ. Ὁ δὲ μὲν γὰρ οὐ κατὰ ἀλή- θειαν ἐκρίνῃ, πολλοὶ γὰρ καὶ ἄνομοι ἀμαρ- τάνουσιν, καὶ ἄδικοι κατακρίνονται. Ἐκεί δὲ κατὰ ἀλήθειαν ἐκρίνῃ. Καὶ ὅδε τὸ τοῦ Θεοῦ κρίμα ὡς ἰσχυρὸν ἔσθαι, οὕτως δίκαιον κατακρίνας. ἵνα εἰς κρί- σιν καὶ ἐνταῦθα καταστῇ τινος. Ἀποκρί- νῃ, ὡς ἐνθρόνῃ. Πολλοὶ γὰρ ἠγοῦνται, ὅτι. Κἂν ἴδῃ, φησὶν, ἀμαρτάνω, ἄλλους δὲ καλῶς ἀμαρτάνειν, μισθὸν ἐκ τούτου ἔχω. Ἀλλ' ἀποκρίνεται τὸ, Ἰατρὶ, θεράπευσον σεαυτὸν. Τὴν γὰρ καταδικήν, φησὶ, οὐ σεαυτὸν ἐπιγυγας πρῶτον.

II τοῦ ἡλίου τοῦ ἡλίου χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταπραΰνει ; ἀγροῦν δὲ τὴν χρηστότην τοῦ Θεοῦ εἰς μετάδοσιν σε ἄγει ; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμεταμέλητον καρδίαν, θεοσυρίζεις σεαυτὸν ὁρ- γήν ἐν ἡμέρᾳ ὁργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρι- σίας τοῦ Θεοῦ, δεξιόδοξαι ἐκάστη κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Μακροθυμεῖ μὲν, πλὴν ἔνν μὴ ἐπιστραφεύμεν, τὴν βομφαλίαν αὐτοῦ σιλιώδουσι. Ἄγνων δὲ τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ μακροθυμεῖ, οὐχ ἵνα τῇ μακροθυμίᾳ χρῆσιν εἰς ἀφορμὴν μείζονος καταπρήνῃ, ἀλλ' ἵνα διάστημα μετανοίας λάβῃ. Ἐπιμένων οὖν ἀπολύψῃ. Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου. Ὅταν γὰρ τις μῆτε χρηστότητι μελάσσηται, μῆτε ὁργὴν διελίξῃ, εἰ τοῦτο σκληρότερον ; Θεοσυ- ρίζεις. Τὸ πάντως φυλαχθέντων ὁλοῦ. Καὶ οὐ σεαυτὸν αἵτιος. Σὺ γὰρ ἀποτίθης καὶ θεοσυρίζεις.

Καὶ ἀποκαλύψεις. ἵνα μὴ ὁργὴν Θεοῦ ἀκούῃς πάθος νομίσας, ἐπιγυγῇ. Ἀποκαλύψεις δικαιο- κρίας. Ἐνθα γὰρ δικαιοκρισία, οὐκ ἐστὶ πάθος. Τὸ τε γὰρ μάλιστα ἡ δικαιοκρισία ἀποκαλύπτεται, ὅταν ἀποδιδῶσιν ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. Ὁς πρὸς τὴν ἐρηνησίαν τὴν κατὰ ἀλήθειαν.

Τοῖς μὲν καὶ ὁμοιοῦσιν, ἔργον ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀνταποδοσίαν ἑταῖροι, ζωὴν αἰώνιον. Τοῖς δὲ δὲ ἡριδίας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀλη- θείᾳ, ἀπειθοῦσι δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὁργή. Θλίψις καὶ στεροχωρία ἐπὶ πάντων. Ἐνθυμὸν τοῦ καταπραϋνόμενου τὸ χαλκόν, Ἰουδαίον

* Luc. iv, 25. τὸν ἑαυτοῦ ἀνταποδοσὶν ἢ ὁμοῦ.

Ostendere vult quod cum duo peccaverint, neipse A
Judæus ac præputiatus, gravius punitur Judæus,
eo quod, etiam legem habens vitæ ducem, pecca-
verit : præputiatum vero inducit sine lege peccan-
tem, qui sine lege, inquit, peribit : hoc est, non
juxta legis exactiōnem, quod moderatam significat
perditionem : Judæum vero ex præscripto legis
dicit prævaricatorem, qui per legem, inquit, quam
transgressus est judicabitur : hoc autem significat
acriorem perditionem. Ipsum vero appellat judicium
non perditionem, eo quod tanquam forum judiciale
existimetur. Verum si gravius punitur Judæus juxta
præscriptionem, quomodo de Græco quidem dixit
« Peribant, » de Judæo autem, « Judicabuntur ? »
Quorum illud indubitato malum esse videtur, istud
vero in dubium referri potest ? Sed adverte quod
« Judicium » vocat hic condemnationem, hoc est
indubitatam perditionem : est autem punitio supra
punitiōnem, et utrumque indubie perditionis,
Aliter. Hoc loco non æqualem ostendi dignitatem
Judæi et Græci, sed Judæum a legis datione admo-
dum esse etiam gravatum. 223 Græcus namque
sine lege judicatur. Quod autem habet hic, sine
lege, non gravius dicit, sed mitius : hoc est, non
habet accusantem legem. Nam sine lege, id est abs-
que illius condemnatione, a naturæ solum ratioci-
nationibus condemnatur : Judæus vero conformiter
ad legem : hoc est lege simul cum natura conden-
nante : etenim quo major de eo cura habebatur,
tanto majores dabit pœnas. « Non enim auditores
legis. » Si quidem hominibus fortassis imponunt,
verum Deus non eos, qui legem audiunt justos
habet, sed illos qui facis exprimunt.

II, 14-16. Nam cum gentes legem non habentes,
natura duce qua legis sunt, fecerint, hi legem non
habentes sibi ipsis sunt lex : qui ostendunt opus legis
scriptum in cordibus suis, simul attestante illorum
conscientia, et cogitationibus inter se accusantibus
aut etiam excusantibus, in die quando judicabit Deus
occulta hominum secundum Evangelium meum, per
Jesum Christum.

« Quæ legis sunt fecerint. » Naturæ ratiocinatio-
nibus ad boni operationem utentes. Admirandi pa-
tem sunt hi qui lege pedagogo non egent, sed
sibi ipsis legem ferunt, ac latam complent legem.
« Scriptum in cordibus. » Neque enim illis
opus est, inquit, litteris legis quorum cor in-
scriptum est considerata lege. « Attestante illo-
rum conscientia. » Nam satis est illis pro lege
propriam habere attestantem conscientiam. « Et
cogitationibus inter se. » In eo enim judicio
non est nobis opus extrinsecis vel accusato-
ribus vel utilia nobis testimonia ferentibus : sed
cujusque cogitationes ac conscientia vel accusabit
vel excusabit. — Quod autem ait, « Cogitationibus
inter se, » per hyperbaton dictum est : consequitur
namque ad id quod præcessit : « Non enim auditores
legis justi sunt apud Deum, sed qui legem facis

Διζῆαι θέλει ἐν δύο ἀμαρτήσασιν, Ἰουδαίῳ τε καὶ
ἀκροβύστῳ, χειρὸν τὸν Ἰουδαῖον τιμωρεῖσθαι, ὅτι
καὶ νόμου ἐδηγοῦ εὐπορήσας ἡμαρτεν· ἀνόμως δὲ
ἀμαρτάνοντα εἰσάγει τὸν ἀκροβύστον, ὃς, φησὶν,
ἀνόμως ἀπολείπεται· τοῦτέστιν, οὐ μετὰ ἀκριβοῦς
νόμου, ὃ δηλοῖ τὴν σύμμετρον ἀπόλειπαν. Ἐννόμος
δὲ ἀμαρτάνοντα λέγει τὸν Ἰουδαῖον, ὃς, φησὶ, διὰ τοῦ
νόμου ὃν παραβίβηκε κριθήσεται, τοῦτέστι κατακρι-
θήσεται. Δηλοῖ δὲ τοῦτο τὴν χειρὸν ἀπόλειπαν. Κρί-
σιν δὲ αὐτὴν καλεῖ, καὶ οὐκ ἀπόλειπαν, διὰ τὸ ἡγεῖσθαι
τὸ δικαστήριον. Εἰ χειρὸν οὖν ὁ Ἰουδαῖος τιμωρεῖται
κατὰ τὴν παραγραφὴν, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ Ἑλλήνος,
« Ἀπολοῦνται, » εἰπών, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰουδαίου, « Κρι-
θήσονται ; » Ὡς τὸ μὲν ἀναμφίβολον κατὰ εἶναι
δοκεῖ, τὸ δὲ ἀμφίβολον ; Ἀλλὰ πρότερος· « Κρίμα »
ἐνταῦθα τὸ κατάκριμα λέγει, τοῦτέστι τὴν ἀναμ-
φίβολον ἀπόλειπαν δηλοῖ· ἀλλὰ ἐν τιμωρίᾳ παρὰ
τιμωρίαν, καὶ τὰ δύο οὐκ ἀμφίβολον ἀπόλειπας. —
Ἄλλως. Ἐνταῦθα οὐ ἄλλον ἰσοτιμίαν δείκνυσιν
Ἰουδαῖον τε καὶ Ἑλλήνος, ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸν Ἰου-
δαῖον βαρούμενον ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως. Ὁ μὲν
γὰρ Ἑλλήν ἀνόμως κρίνεται. Τὸ δὲ, ἀνόμως, ἐν-
ταῦθα οὐ τὸ χαλεπώτερον, ἀλλὰ τὸ ἡμερώτερον
λέγει, τοῦτέστιν, οὐκ ἔχει κατηγοροῦντα τὸν νόμον.
Τὸ γὰρ, ἀνόμως, τοῦτέστι, χωρὶς τῆς ἐκείνου κατα-
κρίσεως, ἀπὸ τῶν τῆς φύσεως λογισμῶν καταδικά-
ζεται μόνον, ὃ δὲ Ἰουδαῖος ἰννόμως, τοῦτέστι, μετὰ
τῆς φύσεως, καὶ τοῦ νόμου κατηγοροῦντος. Ὅσοι
γὰρ πλείονος ἀπήλυσεν ἐπιμελείας, τοσούτω μεί-
ζονα δώσει δίκην. « Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου. »
Ἰσως γὰρ ἀνθρώπους πλανῶσιν, ἀλλ' οὐ τοὺς
ἀκροατὰς τοῦ νόμου δικαιοὶ ὁ θεός, ἀλλὰ τοὺς ποιη-
τάς.

Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ
τοῦ νόμου ποιῇ, οἱ τοὶ νόμον μὴ ἔχοντες, αὐτοὶ ὡς
εἰσι νόμος. Οἵτινες ἀνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ
νόμου πραττόν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμο-
τυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ
ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγοροῦντων, ἢ καὶ
ἀπολογουμένων, ἐν ἡμέρᾳ δὲ κριτοῦ ὁ θεός
τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν
μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

« Τὰ τοῦ νόμου ποιῇ. » Τοῖς τῆς φύσεως λογι-
σμοῖς χρώμεθα πρὸς δικαιοπραγίαν. Θαυμάσει οὖν
οἱ τοὶ παιδαγωγοῦ μὴ δεηθέντες, αὐτοὶ νομοθεταί τε
εἰς αὐτῶν, καὶ πληρωταί τῆς νομοθεσίας. « Γρα-
πτὸν ἐν ταῖς καρδίαις. » Οὐ γὰρ δίδονται τοῖς ἐν
γράμμασι νόμου, φησὶν, ἀλλὰ τοῖς ἢ καρδία, ἐγ-
γραφτοῖς ἔχει κατανοούμενον τὸν νόμον. « Συμμο-
τυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως. » Ἀρεαὶ γὰρ ἀντὶ
τοῦ νόμου τὴν οὐσίαν συνειδήσιν ἔχουσιν μαρτυροῦ-
σαν. « Καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν. » Ἐν
ἐκείνῳ γὰρ τῷ κριτηρίῳ, οὐ δέμεθα τῶν ἔξωθεν,
ἢ κατηγοροῦντων, ἢ μαρτυρούντων ἡμῖν τὰ χρηστὰ,
ἀλλ' οἱ ἐκάστου λογισμοὶ καὶ τὴ συνειδὴς, ἢ κατὰ
γορεῖ ἢ ἀπολογεῖται. [ΦΩΤ.] Τὸ δὲ, μεταξὺ ἀλλήλων
τῶν λογισμῶν, κατ' ὑπερβατὴν εἴρηται. Ἐφ' ἑξῆς
γὰρ ἐστὶ τοῦ, « Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δικαιοὶ
παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοῦν-
ται. »

σονται. Ἐρμηνεία γάρ ἐστι πῶς οἱ μὲν δικαιού-
νται, οἱ δὲ οὐ δικαιούνται. Καὶ φησὶν, ὅτι οὐ δομέ-
νου τοῦ κριτηρίου μαρτύρων, οὐ τινῶν ἔξωθεν ἀπο-
δείξεων, ἀλλ' ὅσῳ ἐξ αὐτῶν τῶν λογισμῶν καὶ
ἡ ἀμαρτία παρίσταται, καὶ ἡ ἀρετὴ ἐπιδηλοῦς γίνε-
ται. Διὸ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐνταῦθα ἀθώωσιν, οὐ δεῖ
τούτους θαρραλεῖν· οὐδὲν γὰρ ἐκείθεν ὀφείλῃσσι.
Κἔν πάλιν κατακρινώσιν, καὶ οὐ χρὴ φροντίζειν. Οὐδὲν
γὰρ ἐκεῖ βλάψουσιν, ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ εἰς κατάκρισιν
καὶ εἰς ἀθώωσιν, ἡ τῶν οἰκείων λογισμῶν συναί-
σθησις καὶ μαρτυρία. Διατί δὲ εἰπὼν· Κατηγοροῦν-
των τῶν λογισμῶν, οὐκ εἶπε, «δικαιοῦντων»;
οὕτως γὰρ ἂν ἐδηλοῦντο, οἱ κολαζόμενοι τε διὰ τοῦ,
«Κατηγοροῦντων», καὶ οἱ σωζόμενοι διὰ τοῦ, «δικαιοῦν-
των». Νῦν δὲ ὡς ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προτρέπεται
νοεῖν ἡ ἀκολουθία, καὶ τὸ, «Κατηγοροῦντων», καὶ τὸ,
«Ἀπολογουμένων». Φαμέν οὖν, ὅτι οὐ δεῖ ἐπὶ τοῦ ἐνὸς
καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀμφότερα λαβεῖν, ἀλλὰ κατηγοροῦντων
μὲν τῶν λογισμῶν ἐφ' ἑτέρων, ἥτοι τῶν κολασθη-
σομένων, ἀπολογουμένων δὲ ἐφ' ἑτέρων, ἥτοι τῶν
σωθησομένων. Διατί δὲ οὐκ εἶπε· Καὶ δικαιούντων
καὶ κατακρινόντων; Ὅτι οὐ δικαιοῦσιν οὗτοι οὐδὲ
τιμωροῦνται, ἀλλὰ κατηγοροῦσι μὲν ἢ ἀπολογού-
νται. Τὴν δὲ κρίσιν τῆς τιμωρίας ἢ τῆς δικαιώσεως
ὁ κριτὴς ἐπάγει. Καλῶς οὖν φησι, τῶν λογισμῶν
κατηγοροῦντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων. Πάλιν ἔστιν
εἰπεῖν· Τί οὖν; πῶς ἀπολογούνται, μηδεὶς κατηγο-
ροῦντος; Τὸ γὰρ, κατηγοροῦντων, εἰρηται, ὅτι ἐπὶ
τῶν κολασθησομένων δεῖ λαβεῖν, τὸ δὲ ἀπολογουμέ-
νων, ἐπὶ τῶν δικαιωθησομένων, καὶ καλῶς εἰρηται,
πῶς ἀπολογούνται μηδεὶς κατηγοροῦντος; Κατη-
γοροῦσι καὶ ἐνταῦθα. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἄν-
θρωπον ἀνευ ἀμαρτίας ἐκείθεν ὀφείναι. Ἀλλ' ἡ
κατηγορία, ἐπὶ οὐκ ἔστι βάρος ἔχοντα καὶ ὄγκον
τὰ ἀμαρτήματα, οὐκ ἔστι σφοδρὰ οὐδὲ ἀπαράγραπτος,
ἀλλὰ ἀπολογία προάγουσι πρὸς αὐτὴν οἱ λογισμοί,
τὸ εὐδαιμονεῖν τῆς φύσεως, τὸ ἀσθενεῖν, τὴν τοῦ Θεοῦ
φιλανθρωπίαν, τὸν ἔλεον. Καὶ παύεται μὲν ἐκείνη,
νικᾷ δὲ ἡ ἀπολογία. Ἀπὸ τῆς ἀπολογίας οὖν εἰσι,
καὶ ἡ κατηγορία προηγέσθαι, ἄλλοι οὗτοι σημαί-
νεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἀπονα μὲν
καὶ χαλεπὰ τὰ ἀμαρτήματα, σφοδρὰ δὲ καὶ ἀπαρά-
κτητος ἡ κατηγορία; οὐδαμῶς δὲ ἡ ἀπολογία, πῶς οὖν
ἐπ' αὐτῶν πάλιν μόνον τὸ, κατηγοροῦντων. Εἰσι
δὲ συγγνωστά μὲν, ἀ κατὰ λογισμοῦ· ἡμάρτομεν,
ἀ συγγνωστά δὲ, ἃ μέχρι πρᾶξεων παρεκλύσαμεν.
Καὶ πάλιν συγγνωστά μὲν, ἃ διὰ μετανοίας καθ-
ηράμεθα, ἀ συγγνωστά δὲ, οἷς μὴδὲ τὸ διὰ ταύτης
ἐλαττωρὴν καὶ τὴν θεραπεύσαν προσηνύχαμεν.

Δύναται δὲ καὶ ὡς ἔχει τάδεως ἡ λέξις, τοῦ ῥητοῦ
ἢ διάνοια παραληφθῆναι. Οἷον οἱ μὲν τὸν νόμον
λαβόντες, καὶ τὸν νόμον καὶ τὴν συνείδησιν ἐφ' οἷς
ἀμαρτάνουσι κατηγοροῦσαν. Οἱ δὲ μὴ παρεληφότες,
φησὶ, τὸν νόμον, πράττοντες δὲ ἀπὸ συνείδησεως τὰ
τοῦ νόμου, οὗτοι τὴν συνείδησιν προβάλλονται μαρ-
τορα τῇ· ἀγαθοεργίας. Ἰνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ· Οὐ-
λοῦν κατὰ τύχην πράττουσι τὰ ἀγαθὰ, οἱ μὴ νόμῳ
πράττουσιν· Οὐ μόνον, φησὶν, ἀλλὰ μετὰ συνείδη-

A exprimunt, justi habebuntur. «Siquidem declaratio
est quomodo hi justificantur, illi vero non. Et ait
quod foro non egente testibus, non extrinsecis qui-
busvis demonstrationibus, sed intus ab ipsis cogi-
tationibus, testimonium adducitur, virtusque lau-
datur. Idecirco quanquam 224 hic homines absol-
verint, non oportet hos esse securos : nihil enim
inde juvabuntur. Rursum eis condemnaverint,
non admodum angere oportet : si quidem nihil ibi
nocebunt, sed satis est et ad condemnationem et
ad absolutionem propriam cogitationum conscien-
tia vel testimonium. Verum cum dixisset : «Cogi-
tationibus accusantibus, » quare non addidit,
«Justificantibus?» Ita enim manifesti fierent et
qui puniuntur per hoc quod dicitur, «Accusanti-
bus, » et qui salvi sunt per hoc quod adderetur,
Justificantibus. Nunc autem quasi de uno et eodem,
consecutio sermonis intelligere nos admonet et
«Accusantibus » et «Excusantibus. » Dicimus
autem quod non oportet de uno et eodem utram-
que accipere : sed accusantibus quidem de alteris,
puta puniendis; excusantibus vero de alteris, puta
salvandis. Sed cur non dixit, Et justificantibus et
condemnantibus? Quia hæc neque justificant neque
puniunt, sed accusant cogitationes vel excusant;
judicium vero punitionis vel justificationis fert
iudex. Bene ergo ait : Cogitationibus accusantibus
vel etiam excusantibus. Rursum posset quispiam
dicere : Quid igitur? quomodo excusant nemine
accusante? Dictum enim est, accusantibus, decon-
demnandis sumi oportere; excusantibus, vero de
salvandis, et bene dictum est, quomodo excusant
nemine accusante? Accusant etiam hic. Non enim
potest, inquam, hic homo carere peccato, verum
accusatio, cum peccata gravia non sint aut magni
ponderis, non est vehemens aut legitima, sed excu-
sationem ad eam præferunt cogitationes, puta na-
turæ lubricitatem ac infirmitatem, Dei erga homines
amorem ac misericordiam : et illa quidem cessat,
excusatio autem vincit. Sunt igitur hæc cogitati-
ones merito designatæ ab excusatione, licet accusatio
præcesserit. In his vero qui pereunt, quia absurda
sunt et gravia peccata, vehemensque et inevitabilis
accusatio, excusatio autem nequaquam, in eis so-
lam ponit, «Accusantibus. » Priores illic sunt
condemnatione, quæ cogitationibus deliquimus :
verum non merentur veniam quæ ad opera usque
protraximus. Et rursus ignoscibilia sunt quæ peni-
tentia delevimus, ea autem condemnari requunt
quibus curam ac salutem per hanc non attulimus.

225 Potest quoque dici sensus accipi, verum
habet ordo dictionum, puta qui legem acceperunt,
et legem habent, et conscientiam, de his quæ deli-
querunt, accusantem : qui vero legem non acce-
perunt, sed ex conscientia quæ legis sunt faciunt,
hi conscientiam bonæ operationis testem produ-
cunt. Ne quis enim dicat : Casu ergo quod bonum
est agunt, si non lege agunt : Nequaquam, inquit,
sed duce conscientia, hanc præceptorem ac testem

habentes, adeoque majore digni sunt remuneratione, majoremque inducunt consultationem adversus eos qui habita lege deliquerunt. Deinde quia non omnes qui lege carent, bene operantur, imo sunt qui etiam delinquant: ostendit neque hos futuros impunitos. Quanquam enim legem, inquit, non habeant accusantem, nihilominus tamen penas dabunt, cogitationibus inter se accusantibus. Quod autem additur, vel etiam excusantibus, ex contrario fidem facit, ut si diceret: Quemadmodum excusantibus cogitationibus absque lege consequitur absolutio, penamque immunitas; ita rursus sine lege accusantibus, sequitur condemnatio. Verum quando hæc erunt? In secundo adventu, inquit. Quando judicabit Deus occulta hominum. Si quidem homines manifesta vident, Deus vero occultorum scrutator est. Per Jesum Christum. — Nami Pater, ait, non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio.

II, 17-20. Ecce tu Judæus cognominaris et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et cognoscis voluntatem, ac probas eximia instituta per legem, confidisque teipsum ducem esse cæcorum, lumen in tenebris versantium, eruditorem insipientium, doctorem imperitorum, habentem formam cognitionis ac veritatis quæ in lege est.

Cum dixisset nihil Dei cultori, licet præputius sit, deesse, quo minus salvus fieri possit, modo legem factis exprimat: ponit deinceps ea in quibus extollebantur Judæi, ostendens quod nulla sit horum utilitas non recte viventi, primumque ipsum ponit nomen. Ecce, inquit, tu Judæus cognominaris. Ipsum siquidem nomen **226** magnum quiddam esse videbatur, veluti nunc est nomen Christianorum. Cognominaris. Neque enim re vera es, nisi legem compleas. Et requiescis in lege. Non enim laboras, inquit, sicut illi qui sunt extra legem, inquirendo quid sit agendum, sed legem habes omnia te manifeste docentem. Vel hoc modo. Multum in lege extolleris, illaque te effers, quod supra cæteros divinam acceperis legem. Dicens autem, Requiescis, significat quod non labore illorum egregiisque facinoribus data sit, sed divina gratia. Et gloriaris in Deo. Ac si solus supra cæteros homines dilectus sis. Videtur autem illos objecta quoque vecordia irridere. Et cognoscis voluntatem. Atqui cognoscere nec facere gravius advehit supplicium: attamen in hoc quoque extollebantur. Unde non dicit, facis, sed, Cognoscis Dei voluntatem. — Ac probas eximia instituta per legem. Legis enim eruditio novit exacte docere explorationem eorum quæ conferunt. Hi vero cum non præstarent, in hoc etiam efferebantur, quod utilium nossent explorationem. Confidisque. Non es, inquit, dux cæcorum, sed ita de teipso arbitraris. Cæcos autem vocat eos, qui in tenebris

ascias, didascalos tantum et mæturas habentes, et agadesygas. Ad hæc et melioris ætatis apostolus, et meliora tamen eligens, etiam postea νόμου ἀμαρτανώντων ἐπαγόνοια. Εἴτα ἐπεὶ οὐ πάντες οἱ χωρὶς νόμου ἀγαθοεργούσιν, ἀλλ' εἰσὶν οἱ καὶ πλημμελοῦσι, δείκνυσιν οὐδ' αὐτοὺς ἐσομένους ἀτιμωρήτους. Εἰ γὰρ καὶ μὴ νόμον ἔχουσιν, φησί, τὸν κατηγοροῦντα, ἀλλὰ καὶ οὕτως δικὰς ὑφίσταται, μεταβῶν ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγοροῦντων. Τὸ δὲ, ἡ καὶ ἀπολογουμένων, πίστεισιν ἐστὶν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπιγομένη. Ὁσὰντι λέγειν, ὅτι ὡσπερ ἀπολογουμένων τῶν λογισμῶν, ἀδίκως ἀκολουθεῖ τοῦ νόμου χωρὶς, οὕτως κατηγοροῦντων, πάλιν χωρὶς τοῦ νόμου, ἡ κατάκρισις ἔπεται. Πότε δὲ ταῦτα? Ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. — Ὅτι κρίνῃ ὁ θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ μὲν γὰρ ἄνθρωποι τὰ φανερά, ὁ δὲ θεὸς τῶν κρυπτῶν ἐστιν ἐξεταστής. Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. — Ὁ γὰρ Πάτερ, φησί, κρίναι οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ.

Ἰδὲ σὺ Ἰουδαῖος ἐκνομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηγορούμενος ἐκ τοῦ νόμου. ἀπειποῦσθε τε σπαντὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, ὥς τὸν ἐν σκότει, παιδεύτη ἀφρόνων, διδασκαλὸν τυφλῶν, ἔχοντα τὴν μάστιγιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ.

Εἰπὼν δὲ οὕτως ἐπὶ θεοσεβείᾳ μὲν, ἀρεθούσῃ δὲ, λέγει πρὸς τὸ σωθῆναι, ἐὰν ἡ μόνον τοῦ νόμου ποιητὴς, τίθῃσι λοιπὸν καὶ ἐπ' οἷς μέγα ἔφρόνουν Ἰουδαῖοι, δείκνυς ὅτι οὐδὲν τοῦτων ὠφελεῖ τὸν μὴ ὀρθῶς βιούντα. Καὶ πρῶτον αὐτὸ τὸ ὄνομα τέθεικεν. Ἰδὲ σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ἐκνομάζῃ. Ἐδόκει γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα μέγα εἶναι, ὥς νῦν τὸ τῶν Χριστιανῶν. Ἐκνομάζῃ. Οὐ γὰρ εἰ κατὰ ἀλήθειαν, εἰ μὴ πληρὸς τὸν νόμον. Καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ. Οὐ γὰρ κἀμύνεις, φησὶν, ὥς ἐξω νόμου πολυτεύμενος, τὸ πρακτικὸν ἐπιζητῶν, ἀλλ' ἔχεις τὸν νόμον, σαφῶς ἅπαντά σε διδάσκοντα. Ἡ οὕτως μέγα, φησὶν, ἐπὶ τῷ νόμῳ φρονεῖς, καὶ ἐντυφλεῖς αὐτῷ, ὥς ἡγεωμένος νόμου θεοῦ παρὰ τοῖς λοιποῖς. Τὸ δὲ, Ἐπαναπαύῃ, δηλοῖ, ὅτι οὐ καμύνει αὐτῶν ἡ κατορθώματι δόδῃ, ἀλλὰ χάριτι βεῖ. Καὶ καυχᾶσαι ἐν θεῷ. Ὃς μόνος ἀγαπηθεὶς παρὰ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις. Δοκεῖ δὲ αὐτοῦς καὶ εἰς ἀπνοίαν σκώπτειν. Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα. Καὶ τοι τὸ γινώσκαι μὲν, μὴ ποιεῖν δὲ, κλεῖον παρασκευάζει τὴν κόλασιν. Ἀλλ' ὅμως καὶ ἐπὶ τούτῳ μέγα ἔφρόνουν. Ὅθεν οὐ λέγει, ποιεῖς, ἀλλὰ, Γινώσκεις τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα. Καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηγορούμενος ἐκ τοῦ νόμου. Ἡ γὰρ τοῦ νόμου κατήχησις οἷδε τῶν συμφερόντων ἀκριβῆ δοκιμασίαν ἐκδιδάξει. Οἱ τοι δὲ μὴ ποιοῦντες, καὶ ἐπὶ τῷ εἰδέναι τὴν τῶν συμφερόντων δοκιμασίαν μέγα ἔφρόνουν. Πέποιθας τε. Οὐκ εἰ, φησὶν, ὁδηγὸς τυφλῶν, ἀλλ' οὕτω περὶ σεαυτοῦ λογίζῃ. Τυφλοὺς δὲ λέγει: καὶ ἐν σκότει, καὶ ἀφρονεῖς, καὶ

νηπίους, τοὺς προσκολλημένους αὐτοῖς προσηλύτους, οἱ οὕτω εἰδῶσιν εἶχον τοῦ νόμου. Τούτους γὰρ τοῖς ὁνόμασιν ἀπὸ κενοδοξίας αὐτοὶ τοὺς προσηλύτους ἐκάλουν. Διὸ καὶ αὐτοὶς ἡρέμα ἱπποειδίμων, αὐτοῖς· τούτοις τοῖς τοιαύτοις ὁνόμασιν ἐχρήσατο. « Ἐχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας. » Εὐφυνὸς εἶπε· « Μόρφωσιν γνώσεως καὶ εὐσεβείας, » δηλῶν ὅτι οὐκ αὐτὴν ἔχουσι τὴν ἀληθῆ γνῶσιν καὶ εὐσεβείαν, ἀλλ' ἐπίπλαστον εἰκόνα τινὰ, σχῆμα μὲν ἔχουσαν ἀληθείας, οὐκ οὖσαν δέ. Καλῶς δὲ κεῖται τὸ, « Ἐν τῷ νόμῳ. » Ἐδεῖ γὰρ τὴν εἰκόνα τὴν ἀληθῆ, ἐν τῷ συνεῶδον καὶ ἐν ταῖς πράξεσι κεκτῆσθαι· οὐ δέ, φησί, μέγα φρονεῖς, ὥς ὅτι ὁ νόμος ἔχει τὴν εἰκόνα ταύτην, ἀλλ' οὐδὲν τοῦτο πρὸς σέ, ἵνα μὴ ποιητῆς εἰ τοῦ νόμου. — Ἀλλως. [ΦΩΤ.] Μορφοῦται τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀληθείας, ὁ εἰδὼς αὐτὸν καὶ πολιτευόμενος κατ' αὐτόν. Τέθεικε γὰρ, τὸ μὲν « μόρφωσιν γνώσεως, » ἐπὶ τοῦ εἰδέναι, τὸ δὲ « μόρφωσιν ἀληθείας, » ἐπὶ τοῦ πράττειν. Ἐκεῖνος γὰρ ἀληθῆ τὴν ἐν τῷ νόμῳ γνῶσιν δεικνύει, ὁ διὰ τῶν ἔργων πληρὸν αὐτὴν, ἔχεινος πιστὴν. Εὐ δέ, φησί, πεποιθας σεαυτὸν εἶναι παιδευτὴν καὶ ὁδηγὸν καὶ διδάσκαλον, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς ἐν τῷ νόμῳ γνώσεως, καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀληθείας· οὕτως δὲ πολιτεύῃ, ὥς μὴ δὲ διδασκαλίας νομικῆς πω ἀκούσας. Ὁ οὖν τὴν μόρφωσιν πεποιθὼς ἔχειν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας, ὁ τῶν ἀφρόνων παιδευτὴς, ὁ ὁδηγός, ὁ διδάσκαλος εἶναι πεποιθὼς, πρῶτον σεαυτὸν διδάσκον. Διδάξεις δέ, ὅτε ἐπὶ τοῖς ἔργοις δεῖξαι ἀληθεύουσιν τὴν διδασκαλίαν.

Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις· ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις· Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις· ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἰδῶλα, ἱεροσυλεῖς· Ὁς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάεις· Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται.

Εἰτα ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα παρὰ Θεοῦ λαβόντες, καὶ μὴ φυλάττοντες αὐτά, μαζίνοντες ἔσονται τιμωρίας ἔνοχοι, ὅση καὶ ἐν γνῶσει ἡ ἀμαρτία. Ἀλλὰ τίως οὐ σφόδρα αὐτῶν καθεύπεται, ἀλλὰ κατ' ἐρώτησιν προάγων τὸν λόγον, τοῦτο αὐτὸ ἐνδείκνυται. Τινὲς δὲ μᾶλλον ἀποραντικῶς ἀναγνωστέον φασίν· Ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἰδῶλα, ἱεροσυλεῖς· Ὁ μὲν νόμος καὶ τὰ ἐν τοῖς εἰδωλαῖσι χρήματα βδελυκτὰ εἶχε, διὰ τὸ δαίμοσιν ἀνατεθῆναι. Ὑμεῖς δέ, φησί, τὰ μὲν εἰδῶλα βδελύσσεσθαι φατε, τὰ δὲ ἐπ' αὐτοῖς χρήματα ἀρπάττετε. Ἀρα οὖν, οὐδὲ τὰ εἰδῶλα κατὰ ἀλήθειαν βδελύσσεσθε. [ΦΩΤ.] Εἰ γὰρ τις βδελύσσεται τὰ εἰδῶλα, ὥς τῶν οἰκείων ἰδῶν καὶ νομιμῶν καὶ ἱερῶν ἀκριβοῦς φύλαξ, ἔπειτα τὰ οἰκεία ἱερὰ ἀποσυλᾷ, πόσῃς οὕτος οὐκ ἐστὶν ἄγιος τιμωρίας· δι' ὧν μὲν προσποιεῖται ἀποστρέφασθαι τὰ εἰδῶλα, τιμᾷ καὶ περιπτύσσασθαι· δοκῶν τὴν οἰκείαν λατρείαν, καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἱερὰ, δι' ὧν δὲ τοιμηρὰν καὶ κλέπτουσαν χεῖρα ἐπαφίησιν αὐτοῖς, μᾶλλον τῶν εἰδῶλων ἐξυβρίζων καὶ εἰς τὸ μὴδὲν ἡγούμενος αὐτὰ, παραπλησίως ἐστὶν οὗτος ὡς ἀλη-

A versantur : et insipientes ac imperitos dicit Judæis adherentes proselytos qui legis cognitionem nondum habebant. His namque nominibus præ inani gloria proselytos appellabant, ideoque Apostolus tacite his ipsis exprobrans, hujusmodi usus est nominibus : « Habentem formam cognitionis ac veritatis. » Scite dixit, Formam cognitionis divini cultus, significans quod ipsam veram cognitionem divinamque cultum non haberent, sed effectam imaginem quamdam, formam quidem habentem veritatis, quæ tamen non esset. Bene autem addit : « Quæ in lege est. » Siquidem oportuit veram imaginem in conscientia bonisque operibus sitam esse : tu vero extolleris, inquit : utpote quod imaginem hanc lex habeat, verum id nihil ad te qui legis factor non sis. *Alio modo.* Formam cognitionis ac veritatis quæ in lege est efficiat is, qui legem novit et juxta eam conversatur. Formam enim posuit cognitionis ad intelligendum, formam autem veritatis ad operandum. Ille namque veram quæ in lege est cognitionem ostendit, qui ipsam operibus complet, 227 ille eam fidelem ostendit. Tu vero, inquit, confidis te esse ducem et eruditorem ac doctorem : nec id vulgari modo, sed habentem formam cognitionis, quæ in lege est, et veritatis quæ in lege est : ita tamen conversaris quasi legis doctrinam nondum audieris. Qui ergo formam te habere confidis cognitionis ac veritatis : qui te insipientium eruditorem et ducem ac doctorem esse confidis, teipsum doceas primum : docebis autem quando doctrinam, operibus ea quæ dicis præstantem, ostenderis.

II, 21-24. Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris? qui dicis non adulterandum, committis adulterium? qui simulacra exsecraris, sacrilegium committis? qui in lege gloriaris, per legis transgressionem Deum inhonoras? Nomen enim Dei propter vos blasphemias afficitur inter gentes, sicut scriptum est.

Consequens deinde erat ut diceret, quod qui talia a Deo accepissent nec ea servarent, tanto majori condemnationi obnoxii futuri essent, quanto majus esset peccatum, quod a scientia procederet : interim tamen eos non acriter objurgat, sed sermonem per interrogationem producens, hoc ipsum ostendit. Quidam vero enuntiative potius legendum esse dicunt. « Qui simulacra exsecraris? » Lex certo omnes etiam res quæ in idolorum templis erant, exsecrandas dicebat, eo quod dæmonibus essent dicatæ. Vos autem, inquit, simulacra et idola exsecrari quidem vos docitis, et tamen repositas ipsis facultates rapitis. Itaque neque vero simulacra exsecramini. Nam si quispiam simulacra exsecratur, tanquam propriarum consuetudinum legitimarumque et sacrarum exactus observator, interim autem propria templa depredatur, quo hic digna non est supplicio? Qui hinc se fingit abominari idola, proprium cultum honorare visus et amplecti ac sacra, quæ circa illum habentur : illinc vero temerariam furacineque manum ad ea extenlit,

ipsa majori afficiens injuria quam idola eaque nihil
 aucens. Vere enim hic illi assimilis est qui caeteris
 non furandum dicit, ipse interim quæ furum sunt
 perpetrans. Nam sicut ille contraria sermonibus
 facere ostenditur per opera : **228** ita et hic qui
 sacrilegium perpetratur, contraria agit ei, quod est
 idola abominari, per furtum injuriamque in sacra,
 demones colens, quorum idola erant habitacula.
 « Qui in lege gloriaris. » Gloriaris, quasi a Deo in
 honore habitus propter legem, cur ergo transgres-
 sione legem inhonoras, simulque et Deum? « Nomen
 enim Dei. » Cum enim grave esset quod dixerat,
 « Deum inhonoras, » prophetam in testem produ-
 cit, ac si diceret : Non meus sermo est, sed
 Isaie. Nam qui ex gentibus erant, videntes eos
 prave conversari, in blasphemias efferebantur,
 dicentes : Num oportuit, ut hos Deus diligeret, aut
 quidpiam eis donaret? an ne hos et esse et futuros
 malos præcognoverat? « Inter gentes. » Non solum
 vos, inquit, Deum inhonoratis, sed et illi quoque id
 agendi occasionem præbetis.

II, 25. *Circumcisio siquidem prodest, si legem factis
 exprimas : quod si legis transgressor fueris, circum-
 cisio tua præputium facta est.*

Quia magnum quiddam videbatur circumcisio,
 ad eam tandem venit, et ait : Verum circumcisio-
 nem dicetis magnam utilemque rem quamdam esse.
 Utique, inquit, fateor : sed tunc quando legem
 factis exprimis. « Quod si transgressor. » Vult
 ostendere circumcisionem esse intellectualem, cujus
 typus est ea quæ sensu percipitur, nempe purifi-
 catum esse resecatis superfluis. Est autem super-
 fluum, quidquid displicet Deo. Hujusmodi itaque
 circumcisionem habere potest aliquis etiam corpore
 circumcisis : rursusque corpore circumcisis esse,
 animo vero incircumcisis. Præputium autem et cir-
 cumcisionem, nempe veram, bonæ præque actiones
 designant. Cum ergo circumcisio signum sit excisionis
 affectuum : qui non habuerit excisos affectus, hic sane
 præputiatus est, quanquam signum corpore ferat. A-
 lioqui enim non solum iste nihil inde adjumenti ac-
 cipere, sed et majus nocumentum, vera privatus cir-
 cumcisione, cujus signum erat carnis circumcisio, et-
 iam hanc ipsam injuria afficiens, atque inutilem red-
 dens, nihilque significantem eorum ad quæ data est
 ut signum esset. **229** Si quis autem habet affectus
 excisos, quanquam carne non sit circumcisis, ni-
 hilominus tamen vera resectus est circumcisione,
 eoque magis, quo minus eget sensibili, quæ me-
 moria signique gratia assumebatur. « Præputium
 facta est. » Hoc est abominanda res juxta mentem
 eorum. Etenim ipsi præputiatum ducebant abomi-
 nandum. Si ergo non servaveris neque operatus
 fueris quæ legis sunt, circumcisio tua, quæ Deo
 grata erat, abominanda facta est et rejecta. Quod
 si præputiatus egregia legis opera præstiterit, hujus
 præputium quod res abominanda erat, Deo gratum

A θῶς, τῷ λέγοντι μὲν ἑτέροις μὴ δεῖν κλέπτειν, πρῶ-
 τόντι δὲ τὰ τῶν κλεπτόντων. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐν-
 ἀντία τοῖς λόγοις διὰ τῶν ἔργων πράττειν ἐπιδει-
 κνύται, οὕτως καὶ οὗτος ἐναντία τοῦ βδελύσσεσθαι τὰ
 εἰδῶλα δι' ὧν ἱεροσυλαὶ διαπράττεται, διὰ τῆς εἰς
 τὰ ἱερὰ κλοπῆς καὶ ὑβρείως θεοπασιῶν τοῖς δαιμόνας,
 ὧν ἦσαν τὰ εἰδῶλα οἰκητήρια. « Ὅς ἐν νόμῳ καυχῶ-
 σαι. » Καυχῶσαι ὡς τιμηθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ
 τὸν νόμον. Τί τοίνυν τῇ παραβάσει ἀτιμάζεις τὸν
 νόμον, καὶ συνἀτιμάζεις τὸν Θεόν; « Τὸ γὰρ ὄνομα
 τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ βαρὺ εἶπεν, ὅτι « Τὸν Θεὸν
 ἀτιμάζεις, » τὸν προφήτην παράγει μάρτυρα, ὡς εἰ
 εἶπεν, Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Οἱ γὰρ
 ἐξ ἰθὺν ὁρῶντες αὐτοῦς κακῶς πολιτευομένους, εἰς
 βλασφημίας ἐξεφύροντο, τοὺς λέγοντας, ἴδει ἀγα-
 πῆσαι τὸν Θεὸν ἢ δοῦναι τι αὐτοῖς; οὐκ ἦδει κακοῦ;
 δυνατὰ καὶ ἱσχυμένους; « Ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Ὅς μόνον,
 φησὶν ὁ μὲν ἀτιμάζετε τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις
 πρόφασιν παρέχετε.

*Περιτομή μὲν γὰρ ὡφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσης·
 ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖ, ἡ περιτομή σου
 ἀκροβυστία γέγονεν.*

Ἐπειδὴ μέγα τι ἰδοὺ ἡ περιτομή, τελευταῖον ἐπ'
 αὐτὴν ἦλθε, καὶ φησιν· Ἄλλ', ἔριτε, μέγα καὶ ὠφε-
 λιμὸν τι χρῆμα ἡ περιτομή. Εἰσπρίνει γὰρ τῷ λαῷ
 τοῦ Θεοῦ. Ναί, φησὶν, ὁμολογῶ, ἀλλὰ τότε, ὅταν νό-
 μον πράσσης. « Ἐὰν δὲ παραβάτης. » Βούλεται δι-
 ξαί ὅτι ἔστι περιτομή νοητή, ἥς τύπος ἡ αἰσθητή.
 C κακαθάρθῃ καὶ τὰ περιττὰ περιτεμεῖσθαι. Περιτείν
 δὲ πᾶν ὅσον οὐ φθὶν Θεῷ. Ἐκ δὲ τούτου, ἔστι τις
 ἀκροβυστος; μὲν τὸ σῶμα, τὴν δὲ τοιαύτην ἔχον περι-
 τομήν. Καὶ πάλιν ἐμπεριτομος μὲν τὸ σῶμα, ἀκρόβυ-
 στο; δὲ τὴν ψυχὴν. Ἀκροβυστία δὲ καὶ περιτομήν τὴν
 ἀληθῆς δηλονότι αἰ ἀγαθαὶ καὶ πονηραὶ πράξεις χαρα-
 κτηρίζουσιν. — [ΦΩΤ.] Ἐκεῖ οὖν σημεῖον ἐστὶν ἡ περι-
 τομή παθῶν ἐκκοπῆς, εἰ τις οὐκ ἐκκίκοιται τὰ πά-
 θη, δηλονότι ἀκρόβυστός ἐστι, κἀντὶ σημεῖον ἐπὶ τοῦ
 σώματος φέρη. Τούναντίον γὰρ οὐ μόνον οὐδὲν ὡφε-
 λεῖται οὗτος, ἀλλὰ καὶ πλεον βλάπτεται. Φευδόμενος τε
 κατὰ τῆς ἀληθοῦς περιτομῆς, ἥς ἦν σύμβολον ἡ κατὰ
 σάρκα, καὶ αὐτὴν ταύτην ἐνυβρίζων, καὶ ἀχρηστον
 ποιῶν, καὶ μηδὲν σημαίνουσιν, ὧν ἰδὲ σημεῖον εἶ-
 ναι. Εἰ δὲ τις ἐκκίκοιται τὰ πάθη, κἀντὶ σημεῖον οὐκ
 ἐντετύπνεται τῇ σαρκί, οὐδὲν ἦν περιτεμεῖται
 τὴν ἀληθινὴν περιτομήν, εἰ μὴ καὶ μάλλον, ὅσην
 μὴδὲ δεηθεὶς τῆς αἰσθητῆς, ἥτις χάριν παραλαμβί-
 νητο μνήμης καὶ συμβόλου. « Ἀκροβυστία γέγονε. »
 — [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ] Τούτῳσι βδελυκτὸν, κατὰ τὴν
 ἐκείνων νοῦν. Βδελυκτὸν γὰρ ἐκεῖνοι τὸν ἀκρόβυστον
 ἡγοῦντο. Ἐὰν οὖν, φησὶν, οὐ φυλάττης οὐδὲ πράττης
 τὰ τοῦ νόμου, ἡ περιτομή σου, ὅπερ ἦν θεάρεστον,
 γέγονε βδελυκτὸν καὶ ἀπόβλητον. Ἐὰν δὲ ὁ ἀκρόβυ-
 στος τὰ δικαιοῦματα φυλάτῃ τοῦ νόμου, ἡ ἀκροβυ-
 στία αὐτοῦ, ὅπερ ἦν βδελυκτὸν, θεάρεστον καὶ θεο-
 φίλῃς λογισθῆσεται αὐτῷ τῷ νομοθέτῃ καὶ δημιουργῷ.

Καὶ τοσοῦτον θεάρεστον καὶ ἀποδεκτὸν, ὅσον καὶ αὐτοῦ ἐλέγχεσθαι καὶ κατακρίνεσθαι. Σκόπει δὲ πῶς σοφῶς καὶ ἐριμῶς φησίν, « Ἐάν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσῃ, » καὶ οὐκ εἴπῃ· « Ἐάν τὸν νόμον φυλάσῃ. » Ἰνα γὰρ μὴ εἴπῃ ὁ Ἰουδαῖος· Καὶ πῶς ἐν τὸν ἀκροβύστον φυλάττειν τὸν νόμον, αὐτῷ τούτῳ παραβαίνοντα τὸν νόμον, τῷ ἀκροβύστον εἶναι ; ἵνα οὖν μὴ ἐν τούτῳ δῶ αὐτοῖς λαθεῖν, οὐχ οὕτως φησίν, ἀλλὰ, « Τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου. » Καὶ ἐπὶ μὲν αὐτῶν ἐκείνων, τὸν νόμον φησίν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀκροβύστον, « τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου. » Οὐ πάντα, φησὶ, τὸν νόμον εἶπον, ἀλλὰ τὰ δικαιούντα μόνον, ἅμα σοφῶς ὑπεμπαίνων, ὅτι οὐ πάντα τὰ ἐν τῷ νόμῳ ἦσαν δικαιούντα. Ἀλλὰ τὰ μὲν δικαιώματα ἦσαν καὶ ἰδιουκαλέον, ὅσα συνεισφέρει τῇ χάριτι, τὰ δὲ, ἕνεκα μόνης τῆς ἐκείνων ἀσθενείας ἦσαν δεδομένα. — Ἀλλως· Εἰς νοτὴν ἀκροβυστίαν, φησὶ, μεταπεφοίτηξέ σου ἡ περιτομή, διὰ δὲ τὸν κακῶς χρώμενον. Τίως γὰρ οὐ βούλεται φανερώς ἀτιμάσαι τὴν περιτομήν.

Ἐάν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται ; Καὶ κρίνει ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὸν νόμον τελούσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου ;

« Ἐάν οὖν ἡ ἀκροβυστία. » Τουτέστι οἱ τὴν ἀκροβυστίαν ἔχοντες ἔθνηκοι. « Λογισθήσεται ; » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Νικᾷ τὴν περιτομὴν (τίως γὰρ ἐπαχθὲς ἦν), ἀλλ' εἰς εἰς περιτομὴν λογισθήσεται, παρὰ τῷ Θεῷ δηλονότι. « Καὶ κρίνει. » Τουτέστι κατακρίνει· ὡς καὶ εἴρηται· « Ἀνδρες Νινευίται ἀναστήσονται, καὶ κρίνοῦσι τὴν γενεάν ταύτην. » Ἡ ἐλέγξει σε, φησίν, ὁ τὸ σημεῖον μὲν μὴ ἔχων, τὰ δὲ τοῦ σημείου κατορθώσας, ὡς μὴ κατορθώσονται. Καί τοι δέον, ἐπεὶ καὶ ὑπέσχου διὰ τοῦ σημείου, μᾶλλον ἐκείνου τὸ κατάρθωμα ἐπιδεικνύναι. « Ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία. » Ἐκ φύσεως ἀκροβυστίαν λέγει τὸν ἐν σαρκὶ ἀκροβύστον. Οὗτος τοιγαροῦν πληρὺν τὰ ἀπὸ τοῦ νόμου, κατακρίνει σε τὸν περιτομὴν ἔχοντα, καὶ ὅσον ἦκεν εἰς τὸ γράμμα, τὸν νόμον, ταῖς δὲ πράξεσι παραβαίνοντα αὐτόν. « Τὸν νόμον τελούσα. » Κατ' ἐκεῖνο δηλονότι, καθ' ὃ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ φυλάττει. Σκόπει δὲ· Πρῶτον μὲν δικαιώματα νόμου εἰπὼν, καὶ οὐκ αὐτὸν τὸν νόμον, νῦν αὐτὸν τὸν νόμον τελεῖν φησιν, ὑποδηλώνοντι ταῦτά ἐστι κυρίως νόμος. Ἡ δὲ περιτομή καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐδὲ κυρίως νόμος. « Σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς. » Διὰ γὰρ νόμου γραπτῷ καὶ περιτομῆς προαχθεὶς, ἔγενεν πάντων παραβάτης.

Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖός ἐστιν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκὶ, περιτομή· ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομή καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι· οὐ δὲ ἔκαιοτος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ.

* Luc. xi, 32.

A et dilectum ipsi Creatori ac legislatori reputabitur, adeoque Deo gratum et acceptum, ut etiam te per ipsum accuset ac condemnet. Considera ergo quam sapienter acriterque dicat : « Si igitur præputium justificationes legis servaverit ; » non autem dixit : Si legem servaverit. Siquidem ne dicat Judæus : Et quomodo fieri potest, ut præputiatus sciret legem, qui hoc ipso legis transgressor est quod præputiatus est ? Ne ergo in hoc vel ansam eis præbeat, non ita dicit, sed « Justificationes legis. » Et de ipsis quidem Judæis legem dicit, de præputiatis vero : « Justificationes legis. » Non omnem, inquit, legem dixi, sed ea tantum quæ justificant. Sapienter itidem subindicans, quod non omnia quæ in lege erant justificabant : sed quædam sane justificationes erant, justosque reddebant, quæcunque videlicet gratiæ conformia erant ; alia vero ob solius illorum imbecillitatis causam data erant. *Aliter.* Ad intellectualem, ait, præputium transmutata est tua circumcisio, eo quod tu male utaris : nolens interim circumcisionem manifeste vituperare.

II, 26, 27. Si igitur præputium legis justificationes servaverit, an non hujus præputium in circumcisionem reputabitur ? Et judicabit id quod ex natura est præputium legem perficiens te legis transgressorem, qui ex littera es et circumcisione.

« Si igitur præputium, » hoc est ethnici præputium habentes sive gentiles. « Reputabitur ? » Non dixit : Superat circumcisionem (adhuc enim hoc grave fuisset), sed quod in circumcisionem reputabitur, nempe apud Deum. « Et judicabit. » Hoc est condemnabit : 230 sicut etiam dictum est : « Viri Ninivite surgent in judicio et condemnabunt generationem hanc. » Vel arguet, inquit, is qui signum illud non habens, ea quæ notæ illius sunt, egregie præstiterit, eum videlicet, qui non præstitit. Atqui oportuit, cum per signi acceptionem promissas, præstantiora quam illud exhibere opera. « Id quod ex natura est præputium. » Ex natura præputium vocat eum, qui in carne præputiatus est. Hic ergo complens ea quæ legis sunt, condemnabit te qui circumcisionem habes, imo et legem quod litteram spectat, altamen legem operibus transgredieris. « Legem perficiens. » Quoad hoc videlicet quod legis servat justificationes. Considera vero quod cum prius legis justificationes dixisset et non legem ipsam ait eum perficere : subindicans, quod hæc proprie sint lex, circumcisio vero aliæque hujusmodi, improprie. « Qui ex littera es et circumcisione. » Nam per scriptam legem ac circumcisionem erectus, omnium transgressor factus es.

II, 28, 29. Non enim is vere Judæus est, qui in manifesto Judæus est : nec ea vere est circumcisio, quæ in manifesto in carne est circumcisio : sed qui in occulto Judæus est, is vere Judæus est : et circumcisio cordis in spiritu, non littera, ea vera circumcisio est, cujus laus non ex hominibus est, sed ex Deo.

Deinceps definit quis vere Judæus sit et quis vere præputiatus. Et videtur non abicere Judæum, sed transgressorem: plurimum tamen illos deprimit, significans eos facere omnia ad ostentationem. « Quæ in manifesto in carne est circumcisio. » Cum hoc dixit, omnia corporalia abiecit. « In occulto Judæus. » Puta intellectualis. « Circumcisio cordis. » Nulla enim necessitas est, inquit, carnis rescare præputium, sed cor ipsum a pravis operationibus. Dicens autem: In spiritu, viam præparat fidei. Nam fideles per Spiritum sanctum circumcisionem habent peccatorum: qui corde, ait, rescatus est omni impuritate. Hic enim verus est Judæus, qui legem complet ac servat. « Cujus laus non ex hominibus est, sed ex Deo. » **231** Occultæ namque circumcisionis et quæ in corde est, non homo laudator est, sed qui corda scrutatur et renes Deus.

CAPUT V.

De Israelitarum prærogativa, qui promissionem consecuti sunt.

III, 1, 2. Quæ igitur excellentia est Judæi? aut quæ utilitas circumcisionis? Multa per omnem modum.

Obijcit sibi ipsi. Si ergo, inquit, juxta tuum sermonem, nihil prodest vel Judæum esse vel circumcidī, quin potius nocet, cum transgressores majore sint digni supplicio. Ad quid igitur nos elegit Deus, aut cur nos circumcidī præcepit? Poterat itaque ad objectionem dicere quod circumcisio typus erat hujus quæ per fidem est circumcisio in spiritu: itemque Judæus, spiritualis Judæi qui Deum confitetur. Judas siquidem interpretatione confessionem significat. Verum hac interim relicta solutione, quæ nondum recipi poterat, ad aliam venit. Prodest enim Judæismus: ex hoc enim viam salutis didicerunt, legem ducem ad ea quæ agenda erant acceperunt. Quod si non servarunt, sibi ipsis indigentur. Nam mihi, inquit, ad eos qui non sunt transgressi interrim sermo est. — *Alio modo.* Ubi Judaicum depressisset supercilium, ostendissetque eos vane de circumcissione ac lege, Judæique appellatione gloriari: ne quis eum suspicetur odio ac invidentia id agere, subdit: « Quæ excellentia est Judæi, aut quæ utilitas circumcisionis? Si quidam, inquit, gentium alienigenarum divino cultu virtuteque ornatī, divina fruuntur electione, ad quid igitur tandem a gentibus segregavit Deus Israelē, aut cur circumcisionem illi dedit? nam τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου dicit circumcisionem. Deinde addit: Multa per omnem modum. Elegit enim illorum progenitores: ab Ægyptiorum violentia ac potentatu liberavit: inclytos per multiplicia signa demonstravit, legem in auxilium dedit, prophetas ad eos misit: **232** siquidem hoc significat, Multa per omnem modum. His tamen omnibus silentio præteritis solam posuit legislationem. Primum quidem

A Λοιπὸν ὀρίζεται τίς ὁ ὄντως Ἰουδαῖος, καὶ τίς ὁ ὄντως ἀκροθυστός. Καὶ δοκεῖ μὲν μὴ ἐκβάλλειν τὸν Ἰουδαῖον, ἀλλὰ τὸν παραβάτην· πολὺ δὲ καταβάλλει αὐτοῦ, σημαίνων πάντα πρὸς ἐπιδειξιν αὐτοῖς ποιοῦντας. Ὁδὲ ἢ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομῇ. » Τοῦτο εἰπὼν ἐξέβαλε τὰ σωματικὰ πάντα. « Ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος. » Ὅλον ὁ νοητός. « Καὶ περιτομῇ. » Οὐ γὰρ χρεῖα, φησί, τὴν σαρκικὴν περιτέμνειν ἀκροθυστίαν, ἀλλὰ τὴν καρδίαν ἐκ τῶν κακῶν πράξεων. Εἰπὼν δὲ, « Ἐν πνεύματι, » προσδοκᾷ τῇ πίστει. Οἱ γὰρ πιστοὶ διὰ Πνεύματος ἁγίου τὴν περιτομὴν ἔχουσι τῶν ἁμαρτιῶν. Ὁ τὴν καρδίαν, φησί, ταμιευμένος ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας. Οὗτος γὰρ ὁ ἀληθὺς Ἰουδαῖος. ὁ τὸν νόμον πληρῶν. Ὁ δὲ ἐπαίνος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Τῆς γὰρ κρυπτῆς καὶ ἐν καρδίᾳ περιτομῆς, οὐκ ἔσται ἐπαινήτης ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦ Θεός.

ΚΕΦΑΛΑ Δ'.

Περὶ ὑπεροχῆς Ἰσραὴλ τοῦ ευχάριστος τῆς ἐπαγγελίας.

Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; πολὺ κατὰ πάντα τρόπον.

Ἀντιτίθειν αὐτῷ. Εἰ οὖν, φησί, κατὰ τὸν οὖν λόγον οὐδὲν ὠφελεῖ, οὔτε τὸ εἶναι Ἰουδαῖον, οὔτε περιτέμνεσθαι, ἀλλὰ καὶ βιάσθαι, ὥς τοὺς παραβαίνοντας μείζονος εἶναι τιμωρίας ἀξίους, τί δὴ ποτε ἡμεῖς καὶ ἐξελέξατο ὁ Θεός; διατί δὲ καὶ περιτέμνεσθαι προσέταξεν; Ἦν μὲν οὖν πρὸς τὴν ἀντίθεσιν εἰπεῖν, ὅτι τύπος ἦν ἡ περιτομῇ, ταύτης τῆς διὰ πίστεως ἐν πνεύματι περιτομῆς, καὶ Ἰουδαῖος τοῦ νοητοῦ Ἰουδαίου τοῦ ἐξομολογουμένου Θεῷ. Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται. Ἀλλὰ ταύτην τίως ἀφῆκε τὴν λύσιν ἀπαρδεδεκτον εἶ οὖσαν, εἰς ἐτίραν ἦλθεν, ὅτι ὠφελεῖ ὁ Ἰουδαϊσμός. Κατὰ τοῦτο, φησὶν, ἔμαθον ὁδὸν σωτηρίας, ἔμαθον νόμον ὁδηγὸν τῶν πρακτέων. Εἰ δὲ μὴ ἐφύλαξαν, αὐτοῖς μεμψέσθωσαν. Ἐμοὶ γὰρ τίως, φησὶ, πρὸς τοὺς μὴ παραβαίνοντας ὁ λόγος. — Ἀλλῶς. [ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.] Τὴν Ἰουδαϊκὴν καταστείλας ὀφρὺν, καὶ δείξα; μάτην αὐτοὺς ἐπὶ τῇ περιτομῇ καὶ τῷ νόμῳ. καὶ τῇ Ἰουδαίου προσηγορίᾳ μεγαλαυχούμενους, ἵνα μὴ τις ὀπολέθῃ δυσμενείᾳ τοῦτο καὶ ἀπυχθείᾳ ποιεῖν, ἐπάγει. « Τί τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; » Εἰ τῶν ἀλλοφύλων, φησὶν, ἔθνων τινες θεοσεβεῖα καὶ ἀρετῇ κοσμοῦμενοι, τῶν θείων ἀναβήσεων ἀπολαύουσι, τί δὴ ποτε τῶν ἔθνων ἐχώρισεν τὸν Ἰσραὴλ ὁ Θεός, καὶ τὴν περιτομὴν αὐτοῖς ἔδωκεν; τὸ γὰρ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, τὴν περιτομὴν λέγει. Εἰτα ἐπάγει. Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Ἐξελέξατο γὰρ αὐτῶν τοὺς προγόνους. Τῆς Αἰγυπτίων ἐλευθέρωσις δυναστείας. Πολυβρυλλήτους διὰ τὰς παντοδαπὰς θαυματουργίας ἀπέφηνε. Νόμον ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, προφῆτας ἀπέστειλε. Τοῦτο γὰρ λέγει, « Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. » Ταῦτα μέντοι πάντα γιγνσας, τοῦ νόμου τὴν θέσιν τίθει μόνον. Πρῶτον μὲν, ὅτι ἐπιστεῦ-

θησαν τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ, πολλὰ κατὰ πάντα συντίθε-
ται εἶναι τὸ περισσὸν καὶ ὠφέλιμον.

*Πρῶτον μὲν γὰρ δεῖ ἐπιστευθῆσαν τὰ Λόγια
τοῦ Θεοῦ. Τί γάρ, εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ
ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει;
Μὴ γένοιτο!*

Ὅτι ὡς, φησὶν, ἐνεχειρίσθησαν τὸν νόμον. Οὗτος
γὰρ τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ. «Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τι-
νες;» Εἰτα ἵνα μὴ λέγωσι, Ναί, φησὶν, ἐνεχειρίσθη-
ν ἡμῖν ὁ Θεὸς τὸν νόμον, καὶ τίς ὠφέλεια τοῦ νόμου
ἐγγχειρισθῆναι, ὅποτε πολλοὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ;
Καὶ τί, φησὶ, πρὸς τὸν Θεόν, εἰ ὅμας ἠπίστησατε;
μὴ γὰρ ἀνάγκη εἶναι ὅμας εἶχειν ὁ Θεὸς ἀκόντας;
μὴ γὰρ ἐπειδὴ, φησὶ, τινες ἠπίστησαν, παρὰ τοῦτο
τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ, τοῦτέστι τὴν εὐεργεσίαν κα-
τήρησαν καὶ ἡμᾶς ἀποκρίναν; Οὐ μὲν οὖν. Εἰ γὰρ
καὶ αὐτοὶ οὐκ ἠδούληθον, ὁ μὲντοι Θεὸς τὸ αὐ-
τοῦ πεποίηκεν. — Ἀ.Ι.Ι.Ι. [ΦΩΤ.] Ἀντιπίπτειν λύσι.
Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες; ἀπορήσατε γὰρ ἂν τις,
δεῖ ἐνεπιστευθῆσαν μὲν τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ τὰ δὲ
Λόγια τοῦ Θεοῦ, μεγάλας μὲν δωρεὰς καὶ εὐεργεσίας
ὁπασκεῖται, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν παραδειγμαζομένων πίστει καὶ
παραφυλακῇ αὐταὶ τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐκβασιν
εἶχον. Πολλῶν δὲ ἀπιστησάντων καὶ παραδεσθῆ-
των, ἀκόλουθον κακωλύσθαι μὲν τὰς ὑποσχέσεις
εἰς πέρας ἐξελθεῖν, μάτην δὲ τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ κα-
ταπιστευθῆναι τοῦτοις εἰς μηδὲν χρῆσιμον, καὶ τὴν
περιτομὴν ἐξαλεχθῆναι, εἴγε ἡ μὲν περιτομὴ, διὰ
τὰ Λόγια, τὰ δὲ Λόγια, διὰ τὰς δωρεὰς, αἱ δὲ δωρεαί,
διὰ τῆς πίστεως ἐλάμβανον πέρας, τὴν πίστιν δὲ
ἡθέλησαν οἱ παραδεσθῆκότες. Ὅστε οὐδεμίαν, φησὶν,
ὠφέλειαν τῆς περιτομῆς. Ταύτην οὖν ἐπιλυόμενος
τὴν ἀπορίαν φησὶν. «Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες;
μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργή-
σαι;» τοῦτέστι τὸ πιστὸν τῶν ὑποσχέσεων αὐτοῦ,
τὸ ἀληθές, τὸ ἀμετάθετον; Μὴ γένοιτο, φησὶ, διὰ
τὴν ἐκείνων ἀπιστίαν, ἣ τὸ ἐν ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ
πιστὸν καὶ ἀληθές, μάταιον ἀπαλεχθῆναι, ἣ τῆς
περιτομῆς τὴν νομοθεσίαν εἰς μηδὲν ὠφέλιμον χρῆ-
μαίσι. Τὴν γὰρ αἰτίαν ἔχειν οὐκ ἄλλας, ἀλλ' οἱ
παραδεσθῆκότες, εἰσι δίκαιοι. Μᾶλλον οὕτως. Μὴ
γένοιτο ὑπερισχύσαι τὴν ἀπιστίαν ἐκείνων, ὥστε
δεῖ ἐκείνων καταργηθῆναι, καὶ ἀτελεῖς καὶ ἀνέκδοτον
ὑπεῖναι, τὸ ἐν ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ πιστὸν καὶ
πανάληθες. Κἂν γὰρ ἐκείνοι ἠπίστησαν, αὐτοὺς
οὐδὲν ἔλαττον τὸ αὐτοῦ ἐποίησε καὶ τὰς ἐπαγγελ-
σίας ἐξενήλκωσε. Δυνατὸν δὲ πίστιν Θεοῦ ἐκλαθεῖν
καὶ τὴν ἐν τοῖς μὴ παραδεσθῆκῶσι διαμείνουσαν πί-
στιν. Αὕτη γὰρ Θεοῦ πίστις, ὡς εἰς Θεὸν οὐσα, καὶ
ἐκ Θεοῦ αὐτοῖς διαφυλαχθεῖσα. Ἡ μὲν γὰρ ἀπιστία
τῆς μόχθηρας τῶν ἀπιστησάντων, ἣ δὲ πίστις ἐκ
Θεοῦ ἐδράζεται τοῖς ἀέθλοις. Ἡ οὖν ἐκείνων ἀπιστία,
μὴ γένοιτο, φησὶν, δεῖ ἐκινεῖσθαι τὴν εἰς Θεὸν καὶ διὰ
Θεοῦ μεμενηκυῖαν πίστιν. Ὅστε τέλος ἐξουσίαν αἱ
ἐπαγγέλαι, ὥστε ἔστιν ὠφέλεια καὶ τῆς περιτο-
μῆς.

Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πῶς δὲ ἄνθρω-

A quia concredita sunt illis eloquia Dei, multum
per omnem modum constituitur esse τὸ περισ-
σόν, hoc est excellentia et res utilis.

III, 2, 3. *Primum quidem quia concredita sunt
illis eloquia Dei. Quid enim? si quidam increduli fue-
runt? Num illorum incredulitas fidem Dei irritam
faciet? Absit!*

Quoniam omnino, inquit, tradita est illis lex.
Nam hoc loco dicitur lex eloquia Dei. «Quid enim
si quidam increduli fuerunt?» Deinde ne dicant,
Utique tradidit nobis Deus legem, sed quæ est inde
utilitas, cum multi non crediderint illi? Et quid
hoc ad Deum inquit, si vos increduli fuistis? num
enim salvos facere potuit vos Deus invitos? num
enim quia aliqui fuerunt increduli, fidem Dei, hoc
est beneficentiam promissam, ob id irritam aut vanam
effecerunt? Nequaquam. Nam etsi hi noluis-
sent, Deus tamen quod suum est effecisset. — *Alia
modo.* Incidentem solvit objectionem. Quid enim
si fuerunt quidam increduli? nam posset aliquis
dubitare ac dicere, quod concredita quidem sunt
eloquia Dei: eloquia autem Dei magna dona ac
beneficia promittunt: verum hæc in eorum quæ
suscepta erant fide ac observatione vim ac eventum
habebant. Cum autem multi fuissent increduli ac
transgressores: consequens ergo est prohibitum
fuisse promissiones, ne ad finem perducerentur:
Deique eloquia vane illis et nulla utilitate fuisse
concredita, ac reprehendi circumcisionem, si ipsa
quidem circumcisio propter eloquia, eloquia vero
propter dona, porro dona per finem erant ter-
minum sortitura: sed fidem aspernati sunt trans-
gressores: itaque nulla est circumcisionis utilitas.
Hanc ergo dubitationem dissolvens, ait: Quid enim
si quidam fuerunt increduli? Num illorum incredu-
litas fidem Dei irritam faciet? hoc est fidelitatem
promissionum ejus, veritatem et immutabilitatem.
Absit, inquit, ut per illorum incredulitatem, fide-
litas ac veritas quæ est in promissionibus ipsius vana
esse convinceretur, vel circumcisionis legislatio, ad
nullam utilitatem sancita, aliqui enim nullus crimen
haberet, 233 sed transgressores justī essent. Vel
potius hoc modo. Absit ut illorum incredulitas
prævaluerit: et credulitas ac omnimoda veritas
quæ est in ejus promissionibus, visa sit per illos
irrita fuisse et imperfecta, nec suum sortita even-
tum: nam etsi illi fuerint increduli, ipse nihilo-
minus quod suum est fecit, ac promissiones com-
plevit. Potest quoque Dei fides accipi pro fide quæ
in illis permansit qui non fuerunt transgressores.
Hæc enim Dei fides est, ut qui in Deum erat et quæ
a Deo illis servata erat. Siquidem incredulitas ne-
quitiæ est incredulorum, fides autem a Deo firma-
tur in his qui digni sunt. Absit ergo, inquit, ut
illorum incredulitas vinceret manentem in Deum
et per Deum fidem. Itaque finem ac perfectionem
habebunt promissiones, itaque utilitas est etiam
circumcisionis.

III, 4. *Sit autem Deus verax, omnis autem homo*

mendax, sicut scriptum est : Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris.

Licet, inquit, increduli fuerint Judæi, non propterea donum Dei accepit ullum impedimentum aut diminutum est : sed omnia facta sunt ut comprobaretur etiam Dei veritas in his quæ ipsi Abraham promisit, hominumque mendacium. Sua enim incredulitate, in Deum mentiti sunt, colentes deos ac demones. — *Aliter.* Sit vobis, inquit, Deus verax reputetur, intelligatur, concipiatur quod Deus verax est, et omnis homo men-lax : quod si ita sit, quanquam nonnulli fuerunt increduli, nihilominus quæ Deus ipsi Abraham promisit, ad perfectionem deducet : quomodo ergo increduli sunt et legis transgressores ? Næ, inquit, suas ipsius promissiones adducendo, licet illi transgressores fuerint et peccatores, perfidiam magis illorum coarguit ac ingratitude. Verumenimvero excellentia quoque beneficentiæ ac veritatis divinæ justitiæ amplius manifestatur ac demonstratur, et splendida ei accedit ex hoc victoria, veluti etiam testatur David, dicens : Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. Itaque si ex promissione oritur veritas promissionis, hanc autem sibi traditam acceperunt Judæi : multum per omnem modum est tū περισσόν, hoc est excellentia et circumcisio Judæi, licet quidam ipsorum fuerint transgressores. **234** Deinde, quid ergo, inquit, si ex nostra injustitia Deo accrescit victoria, etc. : Sicut scriptum est. : Adducit et David idipsum dicentem. Propter hoc, inquit, etiam indignis præstat Deus beneficia, ut bonitas ejus ostendatur, utque vincat ubi cum hominibus in judicium congredditur.

III, 5, 6. Si autem injustitia nostra Dei justitiam constituit, quid dicemus ? Num injustus Deus qui inducit iram ? Humano more loquor. Absit !

Objectio. Deus, inquit, bona nobis præstitit, nos autem ei mentiti sumus : nostraque pravitate tanto magis misericors apparuit, quanto etiam indignis bona præstitit : ob hoc ergo etiam vincit in judicio. Nos igitur qui erga eam perfidi fuimus, victoriæ occasionem tribuimus : quare ergo punit nos per quos vincere visus est ? *Solutio objectionis.* Si tu illi causa es victoriæ et tamen punit te, injuste agit : quod si injustus non est et punit, utique tu illi non es causa victoriæ, nam alloquoque modo ei dabatur vincere quanquam tu non apparuisses malus : neque enim qui malus non est, continuo etiam dignus est qui Dei contrahat amorem. Magnam autem ex his movet dubitationem atque sapienter admodum ac prudenter diluit. Quidam, inquit, dicunt : Si nulli peccassent, nequaquam Deus verax apparuisset, nequaquam justus, nequaquam vicisset. Quibus nos dicamus : Si tu ipsi causa es victoriæ et veritatis ac justitiæ,

Α προς ψεύστης, καθὼς γέγραπται· Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

Οὐκ ἀπειθῇ, φησὶν, ἡπειθήσαν Ἰουδαῖοι, διὰ τοῦτο παρεβλάθη τι ἡ ὁρατὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ ἡλαττώθη· ἀλλὰ πάντα γέγονεν ἵνα διαλεγγῇ καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀληθές, ἐφ' οἷς ἐπηγγελάτο τοῖς ἀμφοῖν τὸν Ἀβραάμ, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὸ ψεύδες. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ἐψεύσαντο γὰρ τῇ ἀπιστίᾳ τὸν Θεόν, θεοῖς καταρεύσαντες καὶ δαίμοσιν. — ἈΔΔΩΣ. [ΦΩΤ.] Γινέσθω ὑμῖν, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀληθής, λογισέσθω, νοεῖσθω, φρονεῖσθω, εἰ ὁ Θεὸς ἀληθής, καὶ εἴ τι πᾶς ἀνθρώπος ψεύστης. Εἰ οὖν τοῦτο, εἰ καὶ τινες ἡπειθήσαν, οὐδὲν ἦν τὸν ὁ Θεὸς ἀ ἐπηγγελάτο τῷ Ἀβραάμ εἰς τέλος ἄξει. Πῶς οὖν, φησὶ, καὶ ἀπιστοῦσι καὶ παρανομοῦσι ; Ναί, φησὶ· τὰς γὰρ οἰκείας ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐπάγων, ἐκείνων παραβεβηκότων, καὶ τὸ ἐκείνων ἀγνωμον καὶ ἀχάριστον μᾶλλον ἐλέγχεται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπερβᾶλλον τῆς εὐεργεσίας καὶ ἀληθείας τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης, ἐπὶ πλέον ἀπογομνοῦται καὶ ἐπιδείκνυται, καὶ νίκη αὐτῷ λαμπρὰ ἐκ τούτου περιγίνεται, ὥς καὶ ὁ Δαυὶδ μαρτυρεῖ λέγων· « Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. » Ὅστε εἰ ἐκ τῆς ἐπαγγελίας τὸ πέρας ἐπαγγελίας, ταύτην δὲ κατεπιστάμεθα οἱ Ἰουδαῖοι, πολλὴ κατὰ πάντα τὸ τρόπον περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, εἰ καὶ τινες αὐτῶν γεγονῶσι παραδῶται. Εἴτα, Τί οὖν, φησὶν, εἰ ἐκ τῆς ἀδικίας ἡμῶν νίκη γίνεται τῷ Θεῷ ; καὶ ἐξῆς. « Καθὼς γέγραπται. » Παράγει καὶ τὸν Δαυὶδ τὸ αὐτὸ λέγοντα. Ὅτι διὰ τοῦτο, φησὶ, καὶ ἀναξίου εὐεργετᾷ ὁ Θεός, ἵνα δείξη αὐτῷ τὸ ἀγαθόν, καὶ ἵνα νικήσῃ, εἰς κρίσιν τοῖς ἀνθρώποις καταστάς.

Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν ; μὴ ἀδικος ὁ Θεός ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν ; (κατ' ἀνθρώπον λέγω.) Μὴ γένοιτο.

Ἀντίθεσις. Ὁ Θεός, φησὶν, εὐεργετήσαν, ἡμεῖς δὲ αὐτὸν ἐψεύσαμεθα. Καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν κακίαν ὥρθη μᾶλλον ἐλεήμων, ὅσω καὶ ἀναξίου εὐεργετᾷ. Διὰ τοῦτο τοιγαροῦν καὶ νικᾷ ἐν τῇ κρίσει. Ἡμεῖς οὖν αὐτῷ ἀγνωμονήσαντες, τὴν πρόφασιν τῆς νίκης παρέσχομεν. Διὰ τὸ οὖν κολάζει ἡμᾶς, δι' οὗς ὥρθη νικῶν ; Ἀύσις. Εἰ αἴτιος αὐτῷ τῆς νίκης, κολάζει δὲ σε, ἀδικεῖ. Εἰ δὲ ἀδικος οὐκ ἔστι, κολάζει δὲ, ἀρα οὐ σὺ αὐτῷ τῆς νίκης αἴτιος. Ἐνῆν γὰρ αὐτῷ καὶ ἄλλως νικᾷν, κἂν σὺ μὴ ὥρθης κακός. Οὐ γὰρ ὁ μὴ κακός, ἦδη καὶ ἄξιος ἀγάπης Θεοῦ ἐπισπάσασθαι. Ἀπορίαν δὲ διὰ τούτων μεγάλην ἀνακινεῖ, καὶ ἐπιλύεται λίαν σοφῶς καὶ ἐμφορῶς. Εἰ μὴ ἡμαρτον, φησὶν, ἐροῦσι τινες, οὐκ ἂν ὁ Θεός ἐφάνη ἀληθής, οὐκ ἂν δίκαιος, οὐκ ἂν ἐνίκησε. Πρὸς οὗς λέγωμεν· Εἰ σὺ τῆς νίκης αὐτῷ καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης αἴτιος, πῶς σε κολάζει ἁμαρτάνωντα ; πῶς σε τιμωρεῖται ; Μὴ ἀδικον αὐτὸν ἐραῖς ; καὶ πῶς δικαιοσύνης αὐτοῦ σαυτὸν ἔλεγες αἴτιον ;

* Psal. L. 6.

τοῦτο γὰρ οἶμαι θελοῦν αὐτὸν, διὰ τοῦ εἰπεῖν. Ἀ ποῦ καὶ πῶς κρίνεις ὁ θεὸς τὸν κόσμον; ὁ ἄνθρωπος τοῦ, πῶς αὐτὸν δίκαιον εἶπες καὶ χρητὴν; Δι' ὧν γὰρ αὐτὸν αἰτίουν εἶπες τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, χρητὴν ἂν ὁμολόγησιν καὶ δίκαιον. Δικαιοσύνη γὰρ, τέλος κρίσεως· εἰ οὖν ἐπάγει ὁργὴν τοῖς ἀμαρτάνουσιν, πῶς αἰτίαι τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ; ἀλλὰ δίκαιον ἔρεις, φησὶν; Ἄλλ' οὐκ ἔχεις εἰπεῖν. Δίκαιον γὰρ δι' ὧν ἡπόρεις ἀνωμολόγησας, ὥστε οὐκ εἰσὶν οἱ ἀμαρτάνοντες οὔτε νίκης, οὔτε τῆς ἀληθείας, οὔτε τῆς δικαιοσύνης αἰτίαι. Εἴτα προάγει καὶ ἐτέρως τὸ ἐπιχειρήμα. Εἰ διὰ τοῦ ἐμοῦ ψεύδους, ὡς λέγεις, δοξάζεται ὁ θεὸς ἀληθής, οὐ κατακρίσεως, ἀλλὰ τιμῆς ἀπολαβεῖν μᾶλλον ὀφείλου. Καὶ πλεον ψεύδεσθαι καὶ ἀμαρτάνειν ἔδει με, ἵνα πλεον δοξάζεται ὁ θεός, καὶ πλεον ἀπῆλθον ἐγὼ τῶν αγαθῶν. **235** et me amplius mentiri ac peccare oportuit, quo amplius glorificaretur Deus, et ego bonis amplius fruerer.

Ἄλλὰ μὴν οὐδεὶς ἂν τοῦτο τολμήσειε λέγειν· ὁῦλον γὰρ τὸ ἀποπον. Διὸ καὶ εἰ τινες λέγουσι περὶ ἡμῶν, ὅτι φρονούμεν ὡς ἐν τῇ πράξει τῶν κακῶν ἔρχεται ἡμῖν τὰ αγαθὰ, ἀπαραιτήτων κρίμα ἐξουσιν, ὅτι εἰς τηλικαύτην συκοφαντίαν ἡμᾶς διασύρουσι. Καὶ ὅρα σοφίαν. Δύξῃσαι γὰρ θέλω τὸ ἀποπον, οὐδὲ τοὺς ἀπορῶντας ταῦτα τοῦτο λέγοντας εἰσάγει, ἀλλ' ἐτέρως τινὰς, καὶ βλασφημίαν αὐτὸ καλεῖ. Καθὼς γὰρ, φησὶ, βλασφημοῦμεθα. Εἰ οὖν οἱ λέγοντες τοῦτο καθ' ἡμῶν ἀπαραιτήτων ἐξουσιν τὴν δίκην, πολλῶ μᾶλλον οὐκ ἂν τολμήσαιμεν ἡμεῖς οὐδ' εἰ νοῦν παραδέξασθαι, ὅτι ἐν τῇ πράξει τῶν κακῶν παραγίνεται τὰ αγαθὰ. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, οὐδ' ὅτι ἐπὶ πλεον ἀμαρτάνειν δεῖ, ἵνα πλεον δοξασθῇ ὁ θεός. Εἰ δὲ μὴδὲ τοῦτο, ὁῦλον ὡς οὐδὲ τὸ λέγειν, ὅτι διὰ τοῦ ἐμοῦ ψεύσματος δοξάζεται ὁ θεός ἀληθής. Οὐκ ἄρα αἰτίος θεῷ οὔτε τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, οὔτε τῆς δικαιοσύνης, οὔτε τῆς νίκης αὐτοῦ. Ὁ μὴ δίκαιος ὁ θεός; Ὁ μὴ δὲ, φησὶν, ἐκ τῆς ἡμῶν ἀδικίας μᾶλλον δεῖσυνται ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ θεοῦ, ὅτι ὅτι οὐτὴ ἡμῶν ἀδικία ἐκώλυσεν αὐτὸν τὰ δίκαια ποιῆσαι, τούτεστιν εἰς τέλος ἀγαγεῖν τὰ ὑποσχεθέντα τῷ Ἀβραάμ, καὶ οὐκ ἂν ἄλλως ἔσθῃ ὁ θεός δίκαιος καὶ ἀληθής, εἰ μὴ ἡμεῖς γεγόναιμεν ἀδικοί. Εἰ τοῦτο ἔστιν, ἄρα ἀδίκως κολάζει τοὺς αἰτίους αὐτῷ ἀληθείας γονόμενους. Εἰ δὲ μὴ ἀδίκως κολάζει, ἄρα οὐκ ἡμεῖς αὐτοῦ τῆς ἀληθείας αἰτίαι. Κατὰ ἄνθρωπον λέγω. Ὁ ἐπεὶ γὰρ ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἐχρήσατο οὐκ ὅντα ἀδικον δεῖσυναι τὸν θεόν, ἐπάγει· Κατὰ ἄνθρωπον λέγω, φησὶ, τοὺς λογισμοὺς τούτους, ἐπεὶ καὶ ἄλλοι, φησὶν, εἰσὶ λογισμοὶ θεϊότεροι. Ὅς εἰ εἶπεν, Κατὰ ἀνθρωπίνον λογισμὸν λαλήσωμεν· Ἀδίκος ἔστιν ὁ θεός; Μὴ γένοιτο! Πῶς οὖν ὁργὴν ἐπάγει; Ἡ ὁῦλον ἐστὶ οὐκ ἡμεῖς αὐτῷ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης αἰτίαι, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ.

Ἐπεὶ πῶς κρίνεις ὁ θεός τὸν κόσμον; εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἐτι ἀγῶ ὡς ὁμαρτωλὸς κρίνομαι; καὶ μὴ (καθὼς βλασφημοῦμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς λέγειν) ὅτι

A quomodo te punit peccantem? quomodo te poenis addicit? num illum dices injustum? Et cujus justitiae ipsius te causam fuisse dicebas? Nam hoc Apostolum significare opinor, cum ait: «Nam quomodo judicabit Deus mundum? hoc est, quomodo eum injustum diceret et judicem? hoc ipso enim quod te ipsum causam diceret justitiae ipsius, judicem fatereris ac justum: nam justitia finis est judicii; quod si iram inducit in peccantes, quomodo illi causa sunt justitiae ipsius? An ergo justum dices, inquit? Verum id non potes dicere: nam per ea in quibus haerebas, justum esse confessus es. Non sunt itaque peccatores victoriae aut veritatis aut justitiae causa. Deinde producit et alio modo argumentum. Si per meum mendacium, ut ais, glorificatur verax Deus, non condemnationem, sed gloriam accipere debueram, **235** et me amplius mentiri ac peccare oportuit, quo amplius glorificaretur Deus, et ego bonis amplius fruerer.

Atqui id nemo dicere audebit: manifeste enim absurdum est. Ideo licet quidam de nobis dicant, quod sentimus per actionem malorum ventura nobis esse bona, inevitabile habebunt iudicium, quia ad tantam nos pertrahunt sycophantiam. Et vide consilii prudentiam; nam rei absurditatem augere volens, non ipsos qui haesitarent inducit haec dicentes, sed alios quosdam, et blasphemiam illud appellat. Sicut, inquit, blasphemiam iactatur de nobis. Quod si dicentes hoc de nobis habebunt inevitabile iudicium: neque nos auderemus ne in mentem quidem suscipere, quod per malorum actionem adveniant bona: quod si non audemus, neque id, nempe quod amplius peccare oporteat ut magis glorificetur Deus; si autem neque hoc, manifestum est quod nec dicere quod meo mendacio glorificetur Deus verax. Itaque Deo causa non sum vel veritatis ipsius vel justitiae vel victoriae ejus. «Num injustus Deus?» Quod si ex nostra, inquit, injustitia Dei veritas atque justitia magis ostenditur, quia neque nostra certe injustitia eum prohibuit, ne ea quae justa sunt ageret, hoc est ad perfectionem et finem deduceret quae Abraham promissa erant; nec alio modo apparuisset Deus justus et verax, nisi nos facii fuissetus injusti: si hoc ita est, ergo injuste eos punit qui fuerunt illi causa veritatis: quod si non injuste punit, igitur nos illi non sumus causa veritatis. «Humano more loquor.» Quia enim humanis ratiocinationibus usus erat ad ostendendum Deum non esse injustum, subjungit, Humano more loquor, inquit, has ratiocinationes: nam aliae quoque sunt magis divinae. Ac si dixisset: Humana ratione loquamur; injustus est Deus? Absit! Quomodo ergo iram inducit? Aut, manifestum est quod nos illi causa non sumus veritatis ac justitiae, sed ipse sibi ipsi.

III, 6-8. Nam quomodo judicabit Deus mundum? Etenim si veritas Dei per meum mendacium excelluit in gloriam ipsius, cur et ego adhuc tanquam peccator judicor? Et non, sicut blasphemiam fertur de nobis, et sicut aiunt quidam nos **236** dicere, quod faciamus

mula, ut veniant bona? quorum iudicium justum A Ποῖσωμεν τὰ κατὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ; ὧν ἐδ
est. κρίμα ἐνδικόν ἐστι.

Si Deus, inquit, esset injustus, nequaquam judicaret mundum: ipsam enim judicare manifestat quod justus sit, natura enim ad judicandum exigit ut justus judicet injustos. « Etenim si veritas Dei, » etc. Idem rursum dicit. Si enim per hoc, inquit, excelluit veritas, justitiaque ac victoria Dei, quia ego inique egi, ego illi mentitus sum, sine ratione judicor: me siquidem retributione potius dignum haberi oportuit, ut qui illi victoriae ac veritatis potius causa fuisset. Atqui nunc ego causa non sum, idcirco et ego judicor. « In gloriam ipsius. » Ut glorificetur per victoriam et justitiam ac veritatem. « Car et ego tanquam peccator judicor? » Cur, inquit, tanquam peccatores judicamur, qui Deo causa victoriae facti sumus? et non sit, quemadmodum aliqui nos arbitrantur dicere? Itaque suggillando aiunt, quod faciamus mala, ut ubi ex hoc Deus victoriam nactus fuerit, rependat nobis bona, ut qui victoriae causa illi fuerimus per mala quae perpetravimus. *Alio modo.* Et ne illud, inquit, fiat quod dicere existimamur, quod ex nostra iniustitia Deus nos beneficio afficiat, ut qui victoriae causa illi fuerimus. Ne hoc autem fiat. Quidnam? Venire bona, nosque a Deo affici beneficio, tanquam illi fuerimus victoriae auctores. Nunc enim contrarium, inquit, accidit, nam etiam judicamur. « Quorum iudicium justum est. » Audierant Graeci Christianos dicentes: « Ubi abundat delictum, ibi magis exuberavit gratia¹⁶. » Et ipsi quidem hoc dicebant, quod plenus delictis mundus Filium Dei ad salutem pertraxisset, et ex hoc abundavit in nos gratia. Ipsi autem quod dictum est detorquentes, aiebant Christianos dicere quod peccare oporteat, ut abundet gratia. Quorum, inquit, puta hoc pacto blasphemias nos impetentium. Iudicium justum est: eo quod bene dicta male interpretantes detorqueant. — Quid ergo? per legem, inquit, ac circumcisionem nihil percipimus, supra reliqua quae habemus. Quid enim percipimus amplius? Nam antea redditis causis ostendimus Judaeos ac Graecos, etc., per defectum dictum est. Ei enim quod dixerat, Quid ergo percipimus amplius? consecutivum erat ut adderetur: Justitiam quae ex fide, quod in sequentium progressu dicit: **237** « Justitiam Dei per fidem Jesu Christi. » Quid nos ergo, inquit, amplius percipimus? Justitiam quae est ex fide. Nam antea redditis causis ostendimus. Quomodo autem antea redditis causis ostendit? Graecos quidem redarguendo quod cognitionem naturalem corruptissimam, cum ait: « Deus enim ipsis manifestavit, » et: « Cum Deum cognovissent, » non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt. Judaeos vero legis transgressores, cum dicit: « Qui in lege gloriari, » et ostendens quod apud illos quidem

Ei ἦν, φησὶν, ἀδίκος, οὐκ ἂν ἔκρινε τὸν κόσμον. Αὐτὸ γὰρ τὸ κρίνειν δηλοῖ, ὅτι δίκαιός ἐστι· φύσις γὰρ αὕτη τοῦ κρίνειν, τὸ τὸν δίκαιον κρίνειν τοὺς ἀδίκους. « Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐπερίσσευσεν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ νίκη τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ἐγὼ ἠδίκησα, καὶ ἐφευσάμην αὐτὸν, ἀλόγως κρίνομαι. Ἔδει γὰρ με καὶ ἀμειδῶν ἀξιοθῆναι, ὡς αἴτιον αὐτῷ τῆς νίκης καὶ ἀληθείας. Ἄλλὰ νῦν οὐκ ἐγὼ αἴτιος, τοιγαροῦν καὶ κρίνομαι. « Εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ. » Ἵνα δοξάζηται ἐπὶ νίκῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ. « Τί ἐτι καὶ ὡς ἀμαρτωλὸς κρίνομαι; » Τί κρίνομαι, φησὶν, ὡς ἀμαρτωλὸς, οἱ αἴτιοι νίκης Θεῷ γενομένοι; καὶ μὴ γίνεται καθὼς τινες ἡμᾶς νομίζουσι λέγειν; Τοιγαροῦν καὶ κοιμώδουσιν, ὅτι Ποῖσωμεν τὸ κατὰ, ἵνα ἐκ τούτου νικήσας ὁ Θεὸς, ἀμείψῃται ἡμᾶς εὐεργεσίαις, ὡς αἰτίους νίκης αὐτῷ γενομένους, ἐξ ὧν κακῶς ἐπράξαμεν. — Ἀλλῶς. Καὶ μὴ γένηται ἐκεῖνο, φησὶν, ὅπερ λέγειν νομίζομεθα, ὅτι ἐκ τῆς ἀδικίας ἡμῶν εὐεργετῇ ἡμᾶς ὁ Θεός, ὡς αἰτίους αὐτῷ νίκης. Μὴ γένηται δὲ ἐκεῖνο. Ποῖον; Τὸ εἰθεῖν τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὸ εὐεργετῆσθαι παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς αἰτίους αὐτῷ νίκης. Νῦν γὰρ, φησὶ, τὸ ἐναντίον, καὶ τιμωρούμεθα. « Ὅν τὸ κρίμα ἐνδικόν ἐστι. » Ἦκουσαν Ἑλλήνας τῶν Χριστιανῶν λεγόντων, « Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὅπερ ἐπερίσσευσεν ἡ χάρις. » C Καὶ αὐτοὶ μὲν ταῦτα ἔλεγον, ὅτι πλεονάσας ὁ κόσμος ἀμαρτημάτων, αὐτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐπεσπάσατο εἰς σωτηρίαν. Καὶ ἐκ τούτου ἐπλεόνασεν εἰς ἡμᾶς ἡ χάρις. Αὐτοὶ δὲ διασύροντες τὸ εἰρημένον, ἔφασκον τοὺς Χριστιανοὺς λέγειν, δεῖν ἀμαρτάνειν, ἵνα πλεονάσῃ ἡ χάρις. Ὅν, φησὶ, δηλονότι τῶν οὕτως βλασφημοῦντων ἡμᾶς, τὸ κρίμα ἐνδικόν ἐστιν, ὅτι τὰ καλῶς εἰρημένα κακῶς μεθερμηνεύοντες; διασύρουσιν. — [ΣΕΥΗΡ.] Τί οὖν; διὰ τοῦ νόμου, φησὶ, καὶ τῆς περιτομῆς οὐδὲν προκατέχομεν πλέον ὧν ἔχομεν. Τί οὖν κατέχομεν περισσόν; προητιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήνας, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐλλιπὲς εἴρηται. Τῷ γὰρ, τί οὖν κατέχομεν περισσόν; ἀκόλουθον ἦν ἐπαγαγεῖν, τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην, ὅπερ ἐν τοῖς ἑξῆς προτὶν λέγει. D « Δικαιοσύνην Θεοῦ, διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τί οὖν κατέχομεν, φησὶ, περισσόν ἡμεῖς; Τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην. Προητιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήνας. Πῶς δὲ προητιάσατο; ἐν τῷ Ἑλλήνας μὲν ἀπαιλέγει, διαφθείραντας τὴν φυσικὴν γνῶσιν, ἐν οἷς ἔφη· « Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφάνησε. » Καί, « Ὅτι γινόντες τὸν Θεόν, οὐκ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ἡ εὐχαρίστησαν. » Ἰουδαίους δὲ, παραβεβηκότας τὸν νόμον, δι' ὧν φησιν· « Ὅς ἐν νόμῳ καυχῶσιν. » Καὶ δεῖξας ὅτι παρ' οἷς μὲν ἡ φύσις ἡσθλήνησε, παρ' οἷς δὲ καὶ ἡ φύσις καὶ ὁ νόμος, ἀκολούθως τὴν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου χάριν εἰσάγει, καὶ φησὶ·

¹⁶ Rom. v, 20.

Τί ἔχομεν ἡμεῖς ἐκ τῆς χάριτος; περισσὸν καὶ ἔξαρ-
ρετον; τὴν πίστιν τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δικαιο-
σύνης οὕσαν ἀπεργαστικὴν.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Περὶ χάριτος δι' ἧς ἄνθρωποι μόνον δικαιούνται,
οὐ κατὰ γένος διακεκριμένως, ἀλλὰ κατὰ Θεοῦ
δόξαν ἰσοτιμῶς κατὰ τὸν Ἀβραάμ τύπον.

Τί οὖν; προσχόμεθα; Οὐ πάντως· προητιασά-
μεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήνας πάντας ὡς
ἡμαρτίαν εἶναι, καθὼς γέγραπται, ὅτι οὐκ ἔστι
δικαίος οὐδὲ εἷς· οὐκ ἔστιν δ' ὁ σὺνιώων, οὐκ
ἔστιν δ' ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες δέχονται, ἀ-
μα ἡγρεσιώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα,
οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Τόπος ἀνεφθιμένος ὁ Λάρυξ
αὐτῶν· ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδοκίμουσαν ἰδὲ
ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν. Ὡς τὸ στόμα
ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει· δέσῃς οἱ πόδες αὐτῶν
ἐκχέαι αἷμα. Σύντριμμα καὶ καλαμπόρια ἐν ταῖς
δόξαις αὐτῶν. Καὶ οὐδὲν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν, οὐκ
ἔστι γόδος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Τί οὖν προσχόμεθα; Τὸ χωρίον τοῦτο διττῶς
δύναται ἀναγνωσθῆναι, καὶ δύο καὶ τὰς ἐννοίας
ἔχειν. Μίαν μὲν, ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων προτεινόμε-
νον, ἐτέραν δὲ, ὡς ἀπὸ τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ πιστῶν
προβαλλόμενον. Εἰ μὲν γὰρ ἀναγνώμεν, « Τί οὖν
προσχόμεθα; » ἀμα συνείροντες τῇ ἐρωτηματικῇ μο-
ρίῃ τὸ; « Προσχόμεθα, » ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων δη-
λοῦνται προτεινόμενον, καὶ ἐννοίαν ἔχει ἀν ταύτῃ. Τί
οὖν, φησὶ, προσέχοντες, καὶ τί ἐκερδήσαμεν, προ-
κρινέντες τῶν ἀκροβύστων; Πρὸς οὗς τὸ, Οὐ πάν-
τως, ἀπόκρισις ἀποδίδεται· τοιούτων, οὐκ ἐκ παν-
τὸς τρόπου κέρδος ἡμῖν τοῦτο. Μὴ φυλάξαι γὰρ τὰ
ἐμπιστευθέντα, οὐδὲ μία διαφορά, οὐδὲ κέρδος,
ἀλλὰ καὶ ἡ τιμωρία μέλει. Οὕτως μὲν εἰ ἐν συν-
εσίᾳ τὸ, Τί οὖν, μετὰ τοῦ προσχόμεθα τις ἀναγνώ-
σις. Εἰ δὲ κατὰ διαστολὴν ἄμφω ποιῶν ἐρωτηματικά,
καὶ τὸ, τί οὖν, καὶ τὸ προσχόμεθα· καὶ ἀπὸ τῶν
ἀκροβύστων πιστῶν εἴη ἀν διαπορούμενον. Ἐπειδὴ
γὰρ προσέειπεν ὅτι πολλὸν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου,
ἐπάγει ὁ ἀκρόβυστος διαπορῶν καὶ λέγων Τί οὖν;
Προεκρίθησαν ἑαίνοντες, προέλαβον, ἡμεῖς προελήφθη-
μεν, προσχόμεθα; ποῦ ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη; πρὸς
οὗς ὁ θεὸς Παῦλος φησὶ, Μὴ γένοιτο! Οὐ πάντως
γὰρ, φησὶ. Μὴ κατορθώσαντες μὲν, ὑπαίτιοί εἰσιν,
ὥσπερ καὶ ἡμεῖς μὴ κατορθώσαντες, κατορθώσαν-
των δὲ ἑκατέρων, ἰσὴν ἡ σωτηρία, ὥστε οὐ προσέ-
χει. — Ἀλλ' ὡς. Μάχεσθαι δοκεῖ τὸ « Τί οὖν προ-
σχόμεθα, » καὶ ἐξῆς, πρὸς τὸ εἰρημένον, ὅτι Πολλὸν
κατὰ πάντα τρόπον τὸ περισσὸν τῶν Ἰουδαίων, καὶ
ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς. Λέγει γὰρ ἐκεῖ μὲν προ-
κρίσθαι, καὶ πλέον τοὺς περιτετμημένους τῶν
ἀκροβύστων ἔχειν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν προσέχειν. Ἡ
οὐκ ἔστι μάχόμενον; Ἐκεῖ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν
φησὶν, ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἀληθείας τοῦ
Θεοῦ, ὅτι τὰ Λόγια κατεπίστευσεν, ὅτι τὰς ὑποσχέ-
σεις ἐπλήρωσε, μὴ κωλυθεὶς ὑπὸ τῶν ἀπιστησάν-
των. Ἐνταῦθα δὲ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ πρόσωπα

A infirmior fuit natura, apud hos autem et lex et
natura. Consecutive gratiam quam est ex Evangelio
inducit, et ait: Quid nos ex gratia habemus am-
plius et excellens? Fidem quam per Jesum ju-
stitiae operatrix est.

CAPUT V.

De gratia qua sola homines justificantur, nullum
discernendo genus, sed Dei dona justa Abrahæ
typum æqualiter honorantur.

Quid igitur? præcellimus? Nullo modo. Nam an-
tea redditis causis ostendimus et Judæos et Græcos
omnino sub peccato esse, sicut scriptum est: Non est
justus, ne unus quidem, non est qui intelligat, non est
qui exquirat Deum; omnes declinaverunt, simul in-
utiles facti sunt, non est qui faciat bonitatem, non est
usque ad unum. Sepulcrum apertum gustur eorum,
linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub
labiis eorum. Quorum os execratione et amaritudine
plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum san-
guinem. Contritio et miseria in vis eorum. Viam pa-
cis non cognoverunt, non est timor Dei coram oculis
eorum.

238 Τί οὖν προσχόμεθα; Dupliciter legi potest
hæc particula ac duplicem habere sententiam. Unam
quidem ut a Judæis prolata sit, alteram vero ut a
præputiatis fidelibus in medium afferatur. Etenim
si legamus, Quid ergo præcellimus, simul con-
nectentes ante interrogativam particulam verbum Præ-
cellimus, tunc quasi a Judæis prolatum significa-
tur: et hanc potest habere intelligentiam: Quid
ergo, ait, præcellimus et quid lucrificemus, quod
præputiatis sumus præpositi? quibus datur illa
responsio: Nullo modo, hoc est, id nullo modo
nobis cedet lucro, qui non servavimus quæ nobis
commissa erant: neque ulla excellentia aut lu-
crum, quin potius acrior poena. Ita quidem decla-
ratur si quis in consequentia legat, Quid ergo, si-
mul eum προσχόμεθα (ut significat præcellimus).
Si vero per distinctionem, utramque faciat interro-
gativum, et τὸ οὖν et προσχόμεθα; et a præputiatis
fidelibus in questionem afferatur. Quia enim præ-
dixit multam esse Judæi excellentiam, subjungit
dubitando præputiatus et ait: Quid ergo? Ante-
positi sunt illi ac præverterunt, nos vero præoc-
cupati sumus et superati? (Nam ita passive capi-
tur προσχόμεθα), ubi est Dei justitia? Quibus divi-
nus Paulus, Absit! inquit, nullo modo. Illi si vir-
tutes quidem bonæque opera negligant, poenis sunt
obnoxii, sicut et vos cum bona negligeretis opera,
utrisque autem bene operantibus æqualis est salus:
non igitur excedimini. — *Aliter.* Pugnare videtur
« Quid igitur? præcellimus, » idque quod sequitur,
cum eo quod dictum est: Multa per omnem modum
est excellentia Judæi, ac circumcisionis utilitas.
Nam ibi dicit eos antepositos esse et aliquid ha-
bere excellentiæ circumcisis supra præputiatis:
hic autem nihil præcellere. Aut fortassis nulla est
repugnantia. Nam ibi aliquid excellentiæ dicit eos
habere ob Dei videlicet benignitatem ac veritatem,

qui illis eloquia concedidit, qui promissiones com-
plevit, nullo accepto impedimento per incredulos:
hic autem ipsas confert per se personas circumci-
sorum ac præputiatorum: et dicit ipsis nihil altero
alteris præcellere. Siquidem qui virtutem col-
unt cujuscunque sint ordinis, beneficio similiter
fruuntur: rursumque transgressores, sive ex cir-
cumcisis sint, sive præputiatis, consimilem sibi
ipsis pœnam conciliabunt.

239 Non itaque pugnant, Nihil præcellimus; et,
Multa est excellentia Judæi, ac circumcisionis utili-
tas: juxta alium enim modum ibi dictum est, juxta
aliud hic comparatio tradita est. Cum ergo in superio-
ribus dixisset, Excellentia Judæi, ac docuisset Judæum
habere excellentiam, ob conceditam legem, nunc
ostendit ipsos nullam habere excellentiam, quod il-
lam non servaverint: quin potius tanto inferiores esse
quanto pejus est ex scientia peccare. Quid ergo?
habemus, inquit, nos Judæi aliquid excellentiæ?
Nihil, inquit. Cur id tandem? Quia omnes sub pec-
cato eramus tam Judæi quam Græci. Et Judæos
et Græcos omnino sub peccato esse. Nihil ergo
Judæo est excellentiæ, inquit, ex lege, quam
non servavit: neque præputiatio, quippe qui pec-
cavit. Nullus ergo excelsus quidquam habet præ
altero. Siquidem redditis causis ostendimus, hoc
est convicimus, omnes esse peccato obnoxios. Deinde
ne id novum esse videatur, David ac Isaiam testes
adducit. Simul. Cum eo videlicet qui est in
præputio. Inutiles facti sunt. Protinus ut a Deo
declinaverunt, inutiles et abjecti facti sunt. Sepul-
crum, etc. Hæc obtreccatoribus conveniunt. Con-
tritio et miseria in visceribus eorum. Nam vias conversa-
tionem dicit et vitam: contritionem autem et miseriam
peccata. Nihil enim adeo mentem corpusque conterit
et exhaurit ac peccatum. Viam pacis non cognove-
runt. Viam pacis dicit utilem vivendi modum.

III, 19, 20. Scimus autem quod quæcunque lex
dicit, his qui in lege sunt loquitur: ut omne os ob-
turetur, et obnoxius fiat totus mundus Deo, eo quod
ex operibus legis non justificabitur omnis caro in
conspectu ejus.

Ne dicant Judæi: Et quid hæc ad nos? Omnino
enim de nobis dicta non sunt. Utique, inquit, vos
tangunt. Omnes namque hoc scimus quod quæcun-
que dicit lex (vocat autem legem, omne Vetus In-
strumentum) his qui in lege sunt loquitur. Quæ
erat enim necessitas, inquit, ut David exterius ar-
gueretur et non suos? aut ut Isaias, qui ad Judæorum
correctionem emissus erat, alios carperet? His qui
in lege sunt loquitur. Cautè admodum hoc
240 posuit. Neque enim dixit: De his qui sunt
in lege, sed, His qui sunt in lege. Multa siqui-
dem et de Babyloniis dicit, Persisque et Medis ac
Ægyptiis, aliisque plurimis nationibus. Attamen
etiam quæ de his erant vaticinia, Judæis afferebat
qui in lege erant, hoc est sub lege. Ut omne os
obturetur. Ostendit magnifice loquentes de se
Judæos. Ob hoc ergo arguebantur a prophetis, quo

Α συγκρίνει τῶν ἀκροβύτων καὶ τῶν περιτετμημέ-
νων, καὶ λέγει αὐτοῖς μὴδὲν ἐτέρους ἐτέρων προ-
έχειν. Οἱ τε γὰρ κατορθοῦντες τὴν ἀρετὴν ὅποιος ἂν
εἴη συντάξεως, ὁμοίως τῆς εὐεργεσίας ἀπολαύου-
σιν. Οἱ τε πάλιν παραβαίνοντες, καὶ τε τῶν ἀκρο-
βύτων εἶεν, καὶ τε τῶν ἐμπεριτόμων, τὴν ὁμοίαν
τιμωρίαν ἑαυτοῖς ἐπισπάσονται.

Ὅστε οὐ μάχεται τὸ, οὐδὲν προεχόμεθα, καὶ τὸ,
πολὺ τὸ περισθὲν τοῦ Ἰουδαίου καὶ ἡ ὠφέλεια τῆς
περιτομῆς. Κατ' ἄλλον γὰρ τρόπον ἐκεῖ εἴρηται, καὶ
κατ' ἄλλον νῦν ἡ σύγκρισις παρελίσθηται. Ἄνω εἰπόν-
τὸ περισθὲν τοῦ Ἰουδαίου, καὶ διδάξας ἔχειν τι πε-
ρισθὲν τὸν Ἰουδαῖον διὰ τὸ ἐγγειρισθῆναι τὸν νόμον,
νῦν δείκνυσαι μὴδὲν ἔχειν περισθὲν, ὥς μὴ ψυλά-
ξαντα αὐτόν. Μὴ οὐ καὶ ἑλαττον, ἔσον τὸ ἐν γνώσει
ἀμαρτάνειν χεῖρον. Τί οὖν; ἔχομεν, φησὶν, ἡμεῖς οἱ
Ἰουδαῖοι πλεον τι; Οὐδὲν, φησὶ. Τί δὲ ποτε; Ὅτι
πάντες ὑπὸ ἀμαρτίαν ἐσμέν, Ἰουδαῖοι τε καὶ Ἕλλη-
νες. Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας, πάντως ὅψ' ἀμαρ-
τίαν εἶναι. Οὐδὲν οὖν, φησὶ, τῷ Ἰουδαίῳ πλεον ἐκ
τοῦ νόμου· οὐκ ἐψύλαξε γὰρ· οὐδὲ τῷ ἀκροβύτῳ·
ἡμαρτε γάρ. Οὐδέ τις οὖν ἔχει πλεον τοῦ ἄλλου. Καὶ
γὰρ πάντας ἡγιασάμεθα, τοῦτέστιν ἡλεγάμεν, ὥστε
ὅψ' ἀμαρτίαν. Εἰτα ἵνα μὴ δόξῃ ἐπαχθεῖς εἶναι, τὸν
Δαβὶδ καὶ Ἠσαΐαν φέροι μάρτυρας. Ἄμα. Τῷ ἐν
ἀκροβυστίᾳ δηλονότι. Ἐχρηώθησαν. Ἄμα τῷ
ἐκκλίνει ἀπὸ Θεοῦ, ἀγρεῖται καὶ ἀπερριμμένοι γεγέ-
νηνται. Ἐτάφος, καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα τοῖς καταλα-
λοῦσι πρέπει. Σύντριμμα καὶ τάλαιπωρία ἐν ταῖς
δόξαις αὐτῶν. Ὅδοις τὴν πολιτείαν φησὶ καὶ τὴν
ζωὴν· σύντριμμα δὲ καὶ τάλαιπωρία, τὰς ἀμαρτίας.
Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπιτελεῖται καὶ ἐξέτηλον ποιεῖ ψυχὴν
καὶ σῶμα, ὥς ἀμαρτία. Ὅθεν εἰρήνης οὐκ ἔγνω-
σαν. Τὴν χρηστὴν λέγει πολιτείαν.

Οἱ δὲ πάντες δὲ οὗτοι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ
νόμῳ λαλεῖ. Ἰνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὅσος δίκης
γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ. Αἰδοῖται δὲ ἔργων
νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ
τοῦ.

Ἰνα μὴ λέγωσιν Ἰουδαῖοι, Καί τι πρὸς ἡμᾶς ταῦτα;
Οὐ πάντως γὰρ περὶ ἡμῶν εἴρηται. Ναί, φησὶ, πρὸς
ὅμους. Πάντες γὰρ τοῦτο ἴσμεν, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέ-
γει (νόμον δὲ λέγει πᾶσαν τὴν Παλαιάν), τοῖς ἐν τῷ
νόμῳ λαλεῖ. Ποῖα γὰρ ἦν, φησὶν, ἀνάγκη τῷ Δαυὶδ
ἐτέρων κατηγορεῖν καὶ οὐχὶ τῶν οικείων, καὶ ἄλλους
ἐλέγχειν, τὸν εἰς διόρθωσιν Ἰουδαίων ἀποσταλέντα
Ἠσαΐαν; Τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ. Ἐν πολλῇ καὶ
τοῦτο τίθειν ἀκριβεῖς. Οὐ γὰρ εἶπε, Περὶ τῶν ἐν
νόμῳ, ἀλλὰ, Τοῖς ἐν νόμῳ. Πολλὰ γὰρ καὶ περὶ
Βαβυλωνίων λέγει, Περσῶν τε καὶ Μήδων καὶ Αἰ-
γυπτίων, καὶ ἐτέρων πλειστών ἐθνῶν. Ἀλλ' ὅμως
Ἰουδαίους καὶ τὰς περὶ τούτων προρρήσεις προ-
έφηεν τοῖς ἐν τῷ νόμῳ, τοῦτέστι τοῖς ὑπὸ νόμον.
Ἰνα πᾶν στόμα φραγῇ. Δείκνυσαι μεγαλορρήμο-
νας τοὺς Ἰουδαίους. Διὰ τοῦτο τοιγαροῦν ἡλέγοντο
ὑπὸ τῶν προφητῶν, ἵνα τῶν μεγαλορρήμων ἀπο-

φραγῇ τὰ στόματα. « Καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ. » Τοιοῦτόν τι αἰνέσσεται· διὰ τοῦτο, φησὶν, οἱ προφῆται διήλεγξαν, καὶ ἔδειξαν τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὴν μεγαλοφρόνησιν αὐτῶν, μᾶλλον δὲ ἐκ τῶν κόσμων ὑπεύθυνον ἁμαρτίαις, ἵνα προοδοποιήσωσι τῇ πίστει, καὶ γινώσκοντες οἱ ἄνθρωποι ὅτι οὐτε ἀπὸ νόμου καὶ περιτομῆς, οὐτε ἀπὸ ἀκροβυστίας ἐν σωθῆναι, εὐχερῶς τῷ Χριστῷ προσέλθωσι, τῷ χάριτι σώζοντι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὑπόδικος, ὑπόχρεος· εἰς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ τοῖς ὅπῃ νόμον εἰρηται ὅπῃ αὐτῶν τῶν προφητῶν, οἱ οὐκ ὀρθοποδοῦσιν, ἀλλὰ πόρρω τῆς ὁρθῆς βαδίζουσι πολιτείας, τὰ δὲ ἔθνη πολλῶν μᾶλλον ὑπάρχει· ἐν ἀπωλείᾳ καὶ πλάνῃ, δηλονότι πᾶς ὁ κόσμος ὑπόχρεός ἐστι πιστεῦσαι Χριστῷ τῷ Θεῷ τῷ μόνῳ δυναμένῳ σώσασθαι καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας καὶ πάντα τὸν κόσμον διὰ τῆς οἰκείας χάριτος ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν καὶ τῆς μακρᾶς πλάνης καὶ ἀπωλείας αὐτῶν. Εἴτα πάλιν ὡς περ ἀντιπίπτει λύει. « Ἰνα γὰρ μή τις εἴπῃ, τί οὖν; ὁ νόμος οὐδὲν ὠφείλησεν; ἐπάγει τὸ, « Διότι ἐξ ἔργων νόμος οὐ δικαιοῦσθεται πᾶσα σὰρξ. » Ὡς εἰ ἐλεγεν, οἱ « Ὁφείλει ἂν ἰσως ὁ νόμος, εἰ ἐφύλαξαν οἱ παρατηρήσαντες τὰ προστάγματα αὐτοῦ, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐφύλαξαν, ἐκ περιστάσεως καὶ ἔδωκεν, οὐ τῇ αὐτοῦ φύσει, ἀλλὰ τῇ τῶν μὴ φυλάξαντων γνώμῃ. « Διότι ἐξ ἔργων. » Εἴτα ἵνα μὴ πάλιν ἀναξιοπαθήσωσιν Ἰουδαῖοι συγκαταριθμούμενοι παντὶ τῷ κόσμῳ εἰς τὸ ὑπόδικοι εἶναι, πάλιν τὰ κατ' αὐτοὺς ἐξετάζει. « Πᾶσα σὰρξ. » Οὐδὲ γὰρ ἐπλήρωσε τὰ ἐν τῷ νόμῳ.

Διὰ γὰρ νόμον ἐπὶ γνῶσιν ἁμαρτίας. Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ ἀφανέσκειται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν.

Καὶ τί λέγω ὅτι οὐδὲν ὠφείλεσθε Ἰουδαῖοι ἐκ τοῦ νόμου, εἰς τὸ μὴ γενέσθαι ἅμα τῷ παντὶ κόσμῳ ὑπόδικοι; Μενοῦνγε ἐξετάζων τις, εὐρήσει καὶ βλαβέντας ὅμους ὑπὸ τοῦ νόμου, οὐ παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμῶν κακίαν. Πῶς; « Οἱ τὸ γινώσκειν τὴν ἁμαρτίαν, διὰ τοῦ νόμου ἔχετε· τὸ δὲ ἐν γνῶσει καὶ ἀμαρτάνειν, χαλεπώτερον τοῦ ἐν ἀγνοίᾳ. — Ἀλλο. [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Εἰ τοῦτο, φησὶν, ὁ νόμος ἐλυσιτέλησεν, ἐγνώρισεν ἡμῖν τὴν ἁμαρτίαν οὐ τῷ ἀπαγορεύσαι μόνον τὴν πρᾶξιν τῶν ἀτόπων, ἀλλὰ καὶ τῷ παρακούοντάς αὐτοῦ, τιμωρεῖσθαι. Μὴ ἐπιπερομένης γὰρ κολάσεως τοῖς ἀμαρτάνουσιν, οὐκ ἂν ἐγνωρίσαμεν αὐτήν. Διὰ τοῦτον τοίνυν πάντων ἀκριβῶς συστήσας ὅψ' ἁμαρτίαν πάντας ὄντας, ἐπάγει λοιπὸν δεῖκνυς τοῦ οἰκείου λόγου τὸ περιττόν. « Νυνὶ δέ. » Ἐπιδείξας αὐτοὺς μηδὲν ὠφελήσαντας ἐκ τοῦ νόμου, καὶ εἰς ἐπιθυμίαν ἀγαγὼν μεθόδου σωθῆναι δυναμένης, εὐχαίρως εἰς τὴν πίστιν εισβάλλει Χριστοῦ. « Δικαιοσύνη Θεοῦ. » Εἰ μετὰ νόμου, φησὶν, ἡμάρτομεν, πῶς ἂν σωθῆμεν, εἰ ποῦν, χωρὶς νόμου; Διὰ τῆς ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνης, φησὶ, τῆς παρὰ Θεοῦ ζιδομένης. « Ὅπου δὲ Θεὸς δίδωσι, μὴ ἀμφίβαλλε, ἄνθρωπε. » Ἡ δικαιοσύνη Θεοῦ, ἡ ἀπὸ Θεοῦ δικαιοσύνη

A inaniter sese jactantium obturarentur ora. « Et obnoxius fiat totus mundus Deo. » Tale quidpiam subindicat: Propterea prophetae, inquit, Judaeos redarguerunt, illosque ostenderunt inaniter sese jactare, imo totum mundum reum esse peccato: quo fidei viam praestruerent, et cognoscentes homines quod neque circumcisionis lege, neque a praepotio salvari daretur, ad Christum facile accederent, qui per gratiam facit saluum genus humanum. Et obnoxius, id est debitor ad credendum Christo Deo. Si enim his qui sub lege erant, a prophetis dictum est¹¹, quod non recto pede incederent, sed longe a recta conversatione graderentur: gentes autem multo magis in perditione sunt ac errore: omnis plane mundus obnoxius est, ut in Christum Deum credat, qui solus et Judaeos et Graecos liberare potest, totumque mundum sua gratia a peccatis longoque errore ac perditione illorum. Deinde rursum quasi objectionem solvit. Ne quis enim dicat: Quid ergo? nihil profuit lex? subjungit: « Eo quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro. » Ac si diceret: Profuisset fortassis lex, si eam servassent, qui ejus praecepta susceperant: verum cum non servaverint, ex assistentia etiam nocuit, non sui natura, sed eorum animo qui non servaverunt. « Eo quod ex operibus. » Deinde ne rursum indigne ferant Judaei, quod toti mundo connumerentur in eo quod sint obnoxii: iterum ea quae adversus illos sunt exquirat. « Omnis caro. » Neque enim implevit quae in lege sunt.

III, 20, 21. Nam per legem cognito peccati. Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est, dum comprobatur testimonio legis ac prophetarum.

241 Et quid dico quod vos Judaei nihil adjutis sitis ex lege quo minus essetis simul cum universo mundo obnoxii? Quinimo si quis diligentius scrutetur, inveniet etiam detrimentum vos ex lege accepisse: non propter ejus naturam, sed ob vestram malitiam. Quoniam pacto? Nam peccati cognitionem per legem habetis: peccare autem ex scientia gravius est quam ignorantia. — *Afliter.* Ad hoc, inquit, lex profuit quod peccatum nobis notum fecit: non ex eo tantum quod illicitum opus prohibeat, sed etiam quod sibi inobedientes ulciscatur. Etenim nisi supplicium indixisset, nequaquam ipsum cognovissemus. Postquam ergo ex his omnibus constituit universos sub peccato, subdit deinceps ostendens suae praedicationis excellentiam. « Nunc autem. » Ubi eos ostendisset nihil ex lege adjutos esse et ad concupiscentiam duxisset methodum quae salvare poterat: opportune Christi fidem aggreditur. « Justitia Dei. » Si habita, inquit, lege peccavimus, quo ergo modo, dicat quispiam, absque lege salvari possemus? Per justitiam Dei, inquit, quae videlicet datur a Deo. Ubi autem Deus illam tribuat, ne ambigas, o homo. Aut justitia Dei est justitia

ficatio et absolutio, seu liberatio a peccatis, a quibus non potuit lex liberare. « Manifestata est. » Quod manifestatur, planum est quod antea fuerit, quamquam occultaretur. Fugiens itaque innovationem et ne recens videretur ejus prædicatio, dixit : « Manifestata est ; » nec id modo vulgari, verum etiam prius nacta est, testimonium a lege et prophetis.

III, 22-24. *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes qui credunt. Non enim est distinctio, nam omnes peccaverunt, et posteriores sunt gloria Dei : gratisque justificantur per gratiam ipsius.*

« Justitia Dei per fidem. » Quenam justitia, dixerit quispiam, aut quomodo a Deo data? Deinde novum aliquid audire sibi videantur, si omnino salvari possint nihil contribuentes, ostendit quod etiam credere sit contribuere, ipsum enim credere indiget animi fortitudine. Ideo ait : « Per fidem, » ostendens ex hoc nos quoque aliquid conferre. « In omnes, et super omnes. » In omnes, inquit, Judæos, qui credunt, 242 ut qui apud se et ex ipsis haberent salutis causam, ipsum nempe Christum. Super omnes autem ethnicos dicit, qui a Judæis crediderint, et extenta sit super eos gratia. Verum et hos, inquit, et illos fecit gratiæ participes, non quoscunque, sed credentes. Et iterum, quia merito communis est gratia, quæ est erga omnes. « Non enim est distinctio. » Rursum Judæos ostendit nihil excellentiæ habere præ gentibus. « Nam omnes peccaverunt. » Ne mihi, inquit, dicas : Ego Judæus sum, qui superne Deum cognovi, hic autem extraneus est et barbarus. Profecto si omnes peccaverunt, habent quoque id omnes, ut simili æquitate salvi fiant. Non enim est differentia, sive discrimen Judæi ac gentilis, utrique similiter peccaverunt. « Et posteriores sunt gloria Dei, » etc. Siquidem ne tu, inquit, mihi dicas : Græci gravius peccaverunt. Nonne tu gloria ac beneficentia Dei posterior es? gratisque, hoc est, absque tuis rectis operibus, salvaris? ac rursum ita ut nihil conferas aliud præter fidem? Cumque justificaris, gratis justificaris : ac post Dei gloriam ac beneficentiam accedis? « Posteriores sunt gloria Dei, » postmodum fuerunt, non prævenierunt ad glorificandum Deum. Exciderant omnes ab honorando Deum : Judæi quidem præceptorum legis transgressores facti; ethnici vero idola colentes. Ideo omnes qui in Deum crediderunt gratis justificantur, ipsum credere tantum conferentes. Quomodo vero justificamur? Redempti a peccatis nostris. Per quem autem justificamur? Per Jesum Christum. Quomodo ille redemit? Proprio sanguine. Vel hoc modo. Deus illos justificat credentes : nam adoptione dignos ducit, suique regni demonstrat hæredes, a quo manifestum est quod aberraveramus, omnes similiter posteriores sumus, ideo gratis ista nobis tribuit.

III, 24-26. *Per redemptionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiorem per*

καὶ ἀθώωσις καὶ ἀπαλλαγὴ τῶν ἁμαρτιῶν, ὧν ὁ νόμος οὐκ ἴσχυεν ἀπαλλάξαι. « Περφανέριωται. » Τὸ φανερούμενον ὁλῶς ὡς ἦν μὲν, ἐκρύπτετο δὲ. Τὴν οὖν καινοτομίαν φεύγων, καὶ τὸ δοκεῖν πρόσφατον εἶναι τὸ κήρυγμα, εἶπε, « Περφανέριωται. » Οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ προμαρτυρηθεῖσαν ὑπὸ Μωσέως (οὗτος γὰρ ὁ νόμος), καὶ τῶν προφητῶν.

Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας. Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολή· πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ· δικαιοῦμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι.

« Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως. » Ποία δικαιοσύνη, εἴποι τις, ἢ πῶς διδομένη ὑπὸ Θεοῦ; Διὰ πίστεως, φησὶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ ξένον τι ἀκούειν, εἰ ὅλως ἐνὶ σώζεσθαι μὴδὲν αὐτοῖς συνεισενεγκόντας, δείκνυσιν ὅτι καὶ τὸ πιστεῦσαι συνεισενεγκὴν ἐστίν. Ἀνδρείας γὰρ δεῖται ψυχῆς τὸ πιστεῦσαι. Διὸ φησι· « Διὰ πίστεως, » δεικνύς καὶ ἡμᾶς ἐκ τούτου συνεισφέροντας. « Εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας. » — [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Εἰς πάντας μὲν τοὺς Ἰουδαίους, φησὶν, ὡς οἰκοθεν καὶ ἐξ αὐτῶν ἐσχηκότας τῆς σωτηρίας τὴν αἰτίαν, ἤγουν τὸν Χριστόν. Ἐπὶ πάντας δὲ, τοὺς ἐθνικοὺς λέγει, ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων πιστευσάντων καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκταθείσης τῆς χάριτος. Ὅμως μένει καὶ τούτων καθεῖνων μετασχῆσαι τῆς χάριτος ἔφησεν, οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ τοὺς πιστεύοντας. Καὶ πάλιν ὅτι κοινὴ δικαιοσύνη χάρις κατὰ πάντων. « Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολή. » Πάλιν δείκνυσιν μὴδὲν Ἰουδαίους ἔχοντας πλεόν τῶν ἐξ ἐθνῶν. « Πάντες γὰρ ἡμαρτον, » Μὴ γάρ μοι εἴπῃς, φησὶν, Ἐγὼ μὲν Ἰουδαῖός εἰμι ἀνωθεν εἰδὼς Θεόν, οὗτος δὲ ξένος καὶ βάρβαρος. Ὅλως εἰ πάντες ἡμαρτον, ἔχουσι καὶ τὸ πάντες ὁμοτίμως σωθῆναι. Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολή, ἤγουν χωρισμὸς Ἰουδαίου καὶ ἐθνικοῦ, ὁμοίως ἀμφοτέρω ἡμαρτον. « Καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Μὴ γάρ μοι εἴπῃς, φησὶν, ὅτι Ἕλληνας πλεόν ἡμαρτον. Μὴ οὐ κατόπιν οὐκ εἰ τῆς δόξης καὶ τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ; καὶ δωρεὰν, τούτέστιν, ἀνευ ὧν κατορθωμάτων, σώζῃ; καὶ πάλιν ὡς μὴδὲν ἕτερον συνεισενεγκαι, πλὴν πίστεως; Δικαιοῦμενος δὲ, δωρεὰν δικαιοῦσαι, καὶ κατόπιν ἐργεσαι τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ εὐεργεσίας. « Ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. » Κατόπιν ἐγένοντο, οὐκ ἐφθασαν τοῦ δοξάζειν τὸν Θεόν. Ἐκπεπώκατιν ἅπαντες τοῦ τιμᾶν αὐτόν. Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι, παραβάται γενόμενοι τῶν διὰ τοῦ νόμου ἐντολῶν, οἱ δὲ ἐθνικοὶ, εἰδὼσις λατρεύσαντες. Διὸ πάντες πιστεύσαντες εἰς Χριστόν, δωρεὰν δικαιοῦνται, τὸ πιστεῦειν μόνον συνεισάγοντες. Πῶς δὲ δικαιοῦμεθα; Ἀπολυτροῦμενοι τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Διὰ τίνας δὲ ἀπολυτροῦμεθα; Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πῶς λυτροῦντος ἐκείνου; Τῷ ἰδίῳ αἵματι. Ἡ οὕτως Θεὸς αὐτοῦς δοξάζει πιστεύοντας. Υποθεσας γὰρ ἀξιοί, καὶ κληρονόμους τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀποκατανεῖ. Ἡς δὴλον, ὅτι ἐξημάρτομεν, πάντες ὁμοίως ὑστεροῦμεθα. Διὸ δωρεὰν ἡμᾶς τούτων ἀξιοί.

Διὰ τῆς ἀπολυτρόσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ τῆς πίστεως

ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀρεσκίαν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων· ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ· εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιῶντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ.

Πῶς δὲ δικαιῶνται; διὰ τῆς ἀφέσεως τῶν παραπτωμάτων, ἧς τυγχάνομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τούτεστι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. «Ὁν προέθετο ὁ Θεὸς Ἰαστήριον. » Εὐδοκία γὰρ τοῦ Πατρὸς, ἐξ Ἰασμα γέγεννηται τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν. Ἰαστήριον δὲ παλαιὸν ἠλέγετο τὸ πῦμα τῆς κιβωτοῦ. Οὕτως καὶ ἡ τοῦ Κυρίου σὰρξ ἡ περικαλύπτουσα τὴν ἑαυτοῦ θεότητα Ἰαστήριον γέγονε τῶν ἡμετέρων ἀνομιῶν. Τὸ δὲ, Προέθετο, ὁλοὶ παλαιὰν τὴν περὶ τούτου βουλὴν. «Ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι. » Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ προέθετο, ὁ δὲ Υἱὸς τὸ αἷμα ἐξέγενε ὑπὲρ ἡμῶν· κοινὴ οὖν ἡ χάρις τῆς ἁγίας Τριάδος· συνήργησε γὰρ καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα. «Εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. » Ὅσπερ ἔνδειξις, τούτεστιν ἀποδείξις, πλουσίως, τὸ καὶ ἐτέρως πλουτεῖν, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐνδείχασθαι βουλόμενος τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐδικαίωσεν. «Διὰ τὴν ἀρεσκίαν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ. » Ἀποδείξις δὲ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ μάλιστα γέγονεν, ὅτε παρειμένους, τούτεστιν νεκρωμένους ταῖς ἁμαρτίαις τοὺς ἀνθρώπους ἐδικαίωσεν. Ἐταῖ ἐπιτείνει τῶν ἀνθρώπων τὸ ἐγκλημα, τῷ τὰς ἁμαρτίας γενέσθαι ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ. Ὅτε γὰρ, φησὶν, ἔδει μετανοῆσαι, δοθείσης ἀνοχῆς, τότε μᾶλλον ἡμάρτομεν. Τοὺς οὖν ἀσύγνωστα πταίσαντας, νῦν διὰ πίστεως σώζει. Καὶ οὕτως παρείσθμεν τοῖς ἁμαρτίαις καὶ παραλελύμεθα. [ΦΩΤ.] Ἐτα δέον τῆς παρέσεως ἀπαιτηθῆναι δίκας, ἀνοχῆς καὶ φιланθρωπίας ἐτύχομεν. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνοχῆς τυχόντες, δέον μετανοεῖν καὶ τὰ φθάσαντα ἐξιλεῖσθαι, ἐτι τοῖς αὐτοῖς ἐγκαλινδοῦμεθα. Τί οὖν ἔδει τότε καὶ τὸν λίαν φιάνθρωπον κριτὴν πράξει; Πάντως κολάσαι καὶ τιμωρῆσθαι, ὑπὲρ ὧν τε ἐξ ἀρχῆς ἡμάρτομεν, καὶ ὑπὲρ ὧν ἀνοχῆς τυχόντες οὐ μετεμελήθημεν, καὶ ὑπὲρ ὧν οὐ μόνον οὐ μετεμελήθημεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κακίαν ἐπετείνουμεν. Ὁ δὲ τί ποιεῖ; Τότε λῦτρον ἑαυτὸν δίδωσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ μόνον ἐξερπάξει τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ δικαιοῖ καὶ σώζει, καὶ κληρονομοῦς αὐτοῦ ποιεῖται τῆς βασιλείας. Ὅντως χάρις μέτρον οὐκ ἔχουσα, ὅντως τοῦτο δωρεὰ, δωρεὰς ἀπάσης νικῶσα τὴν δύναμιν. Τοῦτο ἔνδειξις ὡς ἀληθῶς ἀφάρτου δικαιοσύνης, καὶ δικαιοσύνης οὐκ ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ θείας καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων. Διὸ καὶ αὐτὸς εἰπὼν, «Εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης, » οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ, «Αὐτοῦ, » φησὶ, τούτεστιν, αὐτοῦ μόνον ἡ τοιαύτη καὶ τοσαύτη δικαιοσύνη. Ἐν ᾧ γὰρ ἔδει καιρῷ κολασθῆναι, τότε ἤλπισε τῆς εὐεργεσίας. «Πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. » [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ] -- Τὸν γὰρ νεκρωθέντα ταῖς ἁμαρτίαις νῦν σώζεσθαι, ὅτε καιρὸς τιμωρίας ὑπάρχει, ἀλλ' οὐ δικαιοσύνης, τοῦτο ἀποδείξις τῆς εὐεργεσίας καὶ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Ἐδει γὰρ τὰς πρὸς τὸν Ἀβραάμ πληρωθῆναι ὑποσχέσεις, τὸ, «Καὶ εὐλο-

A fidem, per sanguinem ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ: per remissionem præteritorum peccatorum, cum Deus toleraret: ad ostendendam justitiam suam, in præsentī 243 tempore hoc ut ipse sit justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu.

Quomodo autem justificatur? Per remissionem peccatorum quam assequimur in Christo Jesu, hoc est, per Christum Jesum. « Quem proposuit Deus propitiatorem. » Patris enim propitiatio facta est nostrorum propitiatio peccatorum. Propitiatorium vero dicebatur olim arce operculum: ita quoque Domini caro quæ illius divinitatem velabat, propitiatorium fuit nostrarum iniquitatum. Quod autem dicit: Proposuit, antiquum de ea re consilium significat. « Per sanguinem ipsius. » Pater siquidem proposuit, Filius vero sanguinem pro nobis effudit: itaque communis est sanctæ Trinitatis gratia: nam sanctissimus quoque cooperabatur Spiritus. « Per ostensionem justitiæ suæ. » Quomodo divitis ostensio sive demonstratio est alios quoque dilare, ita et Christus suam ostendere volens justitiam, homines quoque justificavit. « Per remissionem præteritorum peccatorum, cum Deus toleraret. » Justitiæ illius demonstratio in hoc maxime facta est, quod dissolutos, hoc est peccatis suis immortuos jam homines justificavit. Deinde hominum angel crimen, quod peccata fuerint, cum Deus toleraret. Nam quando respicere oportuit data toleratione, tunc magis peccabamus. Eos ergo nunc salvos facit, qui lapsi erant in iis, quæ veniam non merebantur, et ita remissa sunt nobis ac soluta peccata. Præterea cum negligentia pœnas oportuisset expetere, tolerantiam ac benignitatem assecuti sumus: cum vero nos tolerantiam adeptos oportuisset pœnitere, ac de præcedentibus Deum placare, eisdem amplius involvebamur. Quid ergo tunc judicem quanquam benignum, et humanum agere oportuit? Utique punire ac pœnas sumere: et propterea quod ab initio deliqueramus, et quia tolerantiam nacti non resipimus, et quod non solum non desipimus, sed et malitiam longius proterdimus. Ille vero quid? Tunc seipsum redemptionis pretium pro nobis tradit: nec solum a pœnis eripit, sed et justificat et salvat, suique regni facit hæredes. Vere gratia quæ mensuram non habet: vere hoc donum est quod omnis doni vim superat: hoc vere demonstratio est ineffabilis justitiæ, et justitiæ non humanæ, sed divinæ et super hominem. 244 I. eo etiam cum dixisset Apostolus: « Ad ostensionem justitiæ, » non simpliciter ibi substituit, sed « Suæ, » inquit, hoc est, ipsius solum est talis tantaque justitia, tunc enim cum ulcisci tempus erat, etiam beneficio affectit. « Ad ostendendam justitiam suam. » Nam eum qui peccatis mortuus erat, nunc salvari, cum tempus esset supplicii, et non justificationis, hoc beneficiæ demonstratio est ac justitiæ ipsius. Oportebat enim compleri eas quæ ad Abraham factæ erant promissio-

nes : puta illud : « Et in semine tuo benedicentur omnes gentes ¹⁰. » Id ergo iustitia est, de salvandis etiam indignis veritatem præstare. « In præsentī tempore. » Cum dixisset : « Ad ostendendam iustitiam suam » subjunxit, « In præsentī tempore. » Siquidem Dei iustitia quæ in præsentī erat tempore, quo videlicet nostram redemptionem operatus est, plena benignitate, plena dono, plena erat et gratia ; ideoque dicebat : « Non veni ut condemnem mundum, sed ut salvum faciam mundum ¹¹. » Futura vero iustitia talis amplius non erit, sed retributio cuiusque erit de his quæ egit, veluti etiam hic rursum dicit : « Revelatur enim ira Dei, » etc. Aut ita accipiendum est, Ostensio in præsentī tempore facta est, ipsius videlicet toleratio, donum gratiæque futuræ iustitiæ. Quoniam autem modo ? Nam si, cum adeo longanimis fuerit, ac tantam contulerit gratiam, tantoque munere dignatus sit, non convertat eos, neque meliores effectos habeat, in futuro cum multa iustitia inducit supplicium. « Et justificans eum qui est ex fide Jesu. » Ecce ostensionem iustitiæ, puta quod non solum justus sit Deus, sed et justificans eum, qui est ex fide Jesu, nempe proprium Dei populum effectum.

III, 27-31. Ubi est igitur gloriatio ? Exclusa est. Per quam legem ? operum ? Non, sed per legem fidei. Arbitramur igitur justificari hominem per fidem absque operibus legis. An Judæorum Deus tantum ? an non et gentium ? Certe et gentium : quandoquidem unus est Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem. Legem igitur irritam facimus per fidem ? Absit ! sed legem stabilimus.

245 His igitur ita factis, Patreque proprium salvante populum, qui ex fide Jesu est : ubi ergo est Judæorum gloriatio ? Ostendit eos vane gloriari. Exclusa est, non dixit, Disparuit, sed, Exclusa est : ostendens quod etiam sortem suam quondam habuit, nunc vero fides illam exclusit. Porro legem operum, per periphrasim loquendo, dicit opera : eodemque modo legem fidei, id est fidem. Ait ergo : Non per opera quæ fecimus Judæorum gloriatio exclusa est, sed per fidem, tanquam diceret : Omnis illa gloriatio quæque videntur prærogativæ per fidem exclusæ sunt absque nostrorum necessitate operum. « Arbitramur igitur per fidem justificari hominem, » etc. Itaque dicimus, inquit, ex fide justificari hominem sine legis observatione. « An Judæorum Deus tantum ? » Nam si solos eos justificasset qui ex lege accedebant, aut qui sese legi adaptabant, et non omnem qui crederet hominem, alterius duntaxat partis Deus esset : sed nunc et Judæorum Deus est et gentium, quandoquidem ex utrisque credentes salvos facit. « Qui justificabit circumcisionem ex fide, » etc. Et his qui ex lege sunt, et his qui extra legem, fide opus est, ut salvi fiant. « Legem igitur irritam facimus ? » Turba-

Α γηθήσονται ἐν τῷ σπέρματι σου πάντα τὰ ἔθνη. » Τοῦτο οὖν δικαιοσύνη, τὸ ἀληθεύσαι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀναξίοις τοῦ σώζεσθαι. « Ἐν τῷ νῦν καιρῷ. » [ΦΩΤ.] — « Πρὸς ἐνδείξειν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, » εἰπὼν, ἐπήγαγεν, « Ἐν τῷ νῦν καιρῷ. » Ἡ γὰρ ἐν τῷ νῦν καιρῷ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, τοὔτεστιν ἐν ᾧ τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν εἰργάσατο, πλήρης ἦν φιλανθρωπίας, πλήρης δωρεᾶς, πλήρης χάριτος. Διὸ καὶ Παύλεν · « Οὐκ ἦλθον κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος. » Ἡ δὲ μέλλουσα δικαιοσύνη, οὐκ ἐστὶ ὁμοίως, ἀλλ' ἀνταποδοτικὴ ἐστὶν ἐκάστῳ τῶν βεβιωμένων, ὡς καὶ οὗτος πάλιν φησὶν, « Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ, » καὶ ἐξῆς. Ἡ οὕτως ἐκληπτέον. « Ενδείξεις γέγονεν ἐν τῷ νῦν καιρῷ, ἡ ἀνοχή αὐτοῦ καὶ ἡ δωρεὰ, καὶ ἡ χάρις τῆς μελλούσης δικαιοσύνης. Πῶς καὶ τίνα τρόπον ; Εἰ γὰρ τοσούτον μακροθυμήσας, τοσούτον χαρισάμενος, τοσαύτης δωρεᾶς ἀξιώσας οὐκ ἐπιστρέφεν οὐδ' ἔσχε βελτιωθέντας, μετὰ πολλῆς ἄρα δικαιοσύνης ἐκείθεν ἐπαγεῖ τὰς τιμωρίας. « Καὶ δικαιοῦνται τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦν. » Ἰδοὺ ἡ ἐνδείξις τῆς δικαιοσύνης, τὸ μὴ μόνον εἶναι δίκαιον τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ τὸ, δικαιοῦν τὸν διὰ πίστεως τοῦ Ἰησοῦ οἰκτείνον Θεοῦ λαὸν γινόμενον.

Ποῦ οὖν ἡ καύχησις ; Ἐξεκλείσθη. Διὰ πόλου νόμου ; τῶν ἔργων ; Οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως. Λογιζόμεθα οὖν, πῶς αἰστέαι δικαιοῦσθαι ἀνθρώπων, χωρὶς ἔργων νόμου. Ἡ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον ; οὐχί δὲ καὶ ἐθνῶν ; Ναὶ καὶ ἐθνῶν. Ἐκείπερ εἰς ὁ Θεός, ὃς δικαιοῦσιν περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. Νόμον οὖν καταργούμεν διὰ τῆς πίστεως ; Μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ νόμον ἰσχύμεν.

Τούτων τοίνυν οὕτω γεγενημένων, καὶ τοῦ Πατρὸς σώζοντος τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ οἰκισθέντα λαόν, ποῦ λοιπὸν τῶν Ἰουδαίων ἡ καύχησις ; Δείκνυσιν αὐτοὺς εἰσὶν καυχούμενους. Ἐξεκλείσθη · οὐκ εἶπεν, Ἠφανίσθη, ἀλλ', Ἐξεκλείσθη · δεικνύς ὅτι καὶ χώραν εἶχε ποτε. Νῦν μέντοι ἡ πᾶσις ἀπεκλείσθη αὐτῇ. Νόμου ἔργων, τῶν ἔργων περιφραστικῶς. Καὶ νόμου πίστεως, τῆς πίστεως περιφραστικῶς. Φησὶν οὖν · Οὐ δὲ ἔργων ὧν ἐπράξαμεν ἡ Ἰουδαίων καύχησις ἐξεκλείσθη, ἀλλὰ διὰ πίστεως, ὡς εἶπεν · Πᾶσα ἐκείνη ἡ καύχησις, καὶ τὰ δοκοῦντα προτερήματα, διὰ τῆς πίστεως ἀπεκλείσθη, οὐ δεικνύοντων ἡμῶν ἔργων. « Λογιζόμεθα οὖν πιστεῖ δικαιοῦσθαι ἀνθρώπων, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοιγαροῦν λέγομεν, φησὶν, ἐκ πίστεως δικαιοῦσθαι ἀνθρώπων, χωρὶς τῆς ἐκ νόμου παρατηρήσεως. « Ἡ Ἰουδαίων ὁ Θεός μόνον ; Εἰ γὰρ μόνους τοὺς ἐκ τοῦ νόμου ὀρμωμένους, ἡ τῷ νόμῳ στοιχοῦντας ἐδικαίου, καὶ οὐχί πάντα ἀνθρώπων τὸν πιστεύοντα, μονομερὲς ἂν ἦν ὁ Θεός. Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν ὁ Θεός, ἐπειδὴ σώζει ἀμφοτέρους πιστεύσαντας. « Ὅς δικαιοῦσιν περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ οἱ ἐκτὸς τοῦ νόμου, πίστεως δέονται πρὸς τὸ

¹⁰ Gen. xxi, 18. ¹¹ Joan. xii, 27.

σώθῃται. « Νόμον οὖν καταργούμεν διὰ τῆς πίστεως ; » Ἐθορύβουν Ἰουδαῖοι, ὡς ἐκβαλλομένου τοῦ νόμου διὰ τῆς πίστεως. Λέγει οὖν ὅτι οὐ μόνον οὐ καταργεῖ ἡ πίστις τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ ἱστέῃ πως, ὅτι ὁ νόμος σώσαι βουλόμενος, οὐκ ἱσχύει, ἡ δὲ πίστις σώζει. Τὸν οὖν σκοπὸν τοῦ νόμου πληροῦσα ἡ πίστις, ἱστέῃ αὐτόν. Εἰπὼν, Ἰστώμεν, ἔδειξε ἀλευρόμενον. — Ἀλλως. Ἔργον ἦν τοῦ νόμου, ὥστε δίκαιον ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐκ ἱσχυσε. Πάντες γάρ, φησὶν, ἡμαρτον, ἡ πίστις δὲ ἰλθοῦσα, τοῦτο κατέρωθωσεν. ὁμοῦ γάρ τις ἐπίστευσε καὶ ἐδικαιώθη. Οὐκοῦν ἱστέῃ τοῦ νόμου τὸ θέλημα. Ἄνωθεν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται περὶ τῆς πίστεως προεθέσπισαν. — [ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.] Δεχόμενοι τοίνυν τὴν πίστιν, βεβαιούμεν τὸν νόμον.

Τὶ οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν εὐρηκέναι κατὰ σάρκα;

Μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ Ἀβραὰμ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἀεὶ προέφερον ὅτι Ἀβραὰμ περιετμήθη. Σκαποῦς οὖν αὐτῷ δεῖξαι, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἀβραὰμ οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, καὶ φησὶ. « Τί οὖν λέγομεν Ἀβραὰμ τὸν κατὰ σάρκα πατέρα ἡμῶν εὐρηκέναι ; καὶ τίνας αὐτὸν ἐπιτετυχηκέναι δικαιοσύνης ; τῆς δι' ἔργων, ἢ τῆς διὰ πίστεως ; Καὶ δεῖκνυσιν, ὅτι τῆς διὰ πίστεως. Ὅθεν καὶ εὐρημα αὐτὴν καλεῖ. Ἐπεὶ μὴ ἐξ ἔργων αὐτὴν ἐκτέτατο, ἀλλ' ἐκ πίστεως, ἥτις χάριτι Θεοῦ παρέχεται. — [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Καθ' ὑπερβατὸν ἔστιν ἡ ῥῆσις, οὕτως ὡς κειμένη. Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν κατὰ σάρκα πατέρα ἡμῶν εὐρηκέναι ; Ἀνέλθωμεν, φησὶν, ἐπὶ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ κατὰ σάρκα γένους ἡμῶν, ὃν ἐκ πάντων ἐθνῶν ἐκλεξάμενος ὁ Θεός, εὐλόγησέ τε καὶ εἰς τοὺς ἐξ αὐτοῦ δι' αὐτοῦ τὰ τῆς εὐλογίας ὑπέσχετο παραπέμψειν. Ἀἴτιον γάρ ὅτι ὅπως ἂν ἔχοι τὰ κατ' αὐτόν, οὕτως σχῆσαι καὶ τὰ ἡμέτερα. — [ΦΩΤ.]

Τὸ, « Κατὰ σάρκα, » ἐν ὑπερβατῷ κεῖται. Ἡ δὲ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ μὴ κατὰ σχῆμα ἐρμηνεία τοῦ λόγου. Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ εὐρηκέναι τὸν κατὰ σάρκα ἡμῶν πατέρα ; πρὸς Ἰουδαίους δὲ ὁ λόγος. Οἷον, ἐπεὶ φησὶ, Τὸ πᾶν ὅμιν τῆς σεμνολογίας καὶ μεγαλουργίας ἐν τῷ κατὰ σάρκα πατρὶ ἡμῶν Ἀβραὰμ ἔστι, σκοπήσωμεν τί ἂν εἴποιμεν ἐκεῖνον εὐρηκέναι. Καὶ φησὶν αὐτὸς προΐδων, ὅτι καὶ δικαιοσύνην εὔρε. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, » τοῦτέστιν, ὅτι ἐδικαιώθη. Τὸ γὰρ εὔρεν δικαιοσύνην, δικαιοθῆναι ἔστιν. Εὔρεν οὖν δικαιοσύνην, ἀλλὰ πῶς εὔρεν ; Ἐξ ἔργων, ἢ ἐκ πίστεως ; Καὶ δεῖκνυσιν ὅτι ἐκ πίστεως, μάρτυρα τὴν Γραφὴν παριστάς. Ἐπίστευσε γάρ, φησὶν, Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τί οὖν, φησὶν, οὐκ εἶχεν ἔργα ὁ Ἀβραὰμ ; Οὐκ ἐδικαίου ταῦτα αὐτόν ; Μὴ γένοιτο ! Ἔργα μὲν γὰρ εἶχεν, ὥστε πρὸς τοὺς συμπολιτευομένους αὐτῷ ἄνθρώπους χρειόμενον, δικαιοθῆναι καὶ προκηρῖθαι ἐκεῖνων. Τὸ δὲ πρὸς τὸν Θεὸν δικαιοθῆναι ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥστε δεῖον καὶ ἱσοστάσιον αὐτὸν παραστήσαι τῆς ἐκεῖθεν παρεχομένης εὐεργεσίας καὶ δωρεᾶς, παντελῶς ἀπελείπετο. Οὐκοῦν οὐδὲν ὅλως ἔχει καύχημα, ἥτοι προτέρημα καὶ κατόρθωμα πρὸς

A bantur Judæi, quasi lex per fidem abjiceretur. Dicit ergo quod non solum irritam non facit legem fides : quin etiam quodammodo stabilis : quia lex cum salvare cupiat non potest, fides autem salvat : cum ergo legis scopum fides impleat, merito stabilire illam dicitur. Dicens autem, Stabilimus, ostendit illam vacillantem. *Alio modo.* Legis opus erat ut justum faceret hominem : verum hoc non potuit, nam Omnes, inquit, peccaverunt : cum autem venisset fides, id correxit : simul ac enim quispiam credidit, etiam justificatus est. Stabilivit itaque legis voluntatem. Superioribus temporibus lex ac prophetae de fide vaticinati sunt. — Fidem ergo suscipientes confirmamus legem.

IV, 1. Quid ergo dicimus Abraham patrem nostrum invenisse secundum carnem ?

246 Intumescebant Judæi Abrahæ nomine, semperque proferebant quod circumcisis esset Abraham. Hic ergo scopus est Apostolo ostendere, ipsum quoque Abraham non ex operibus, sed ex fide justificatum esse, et ait : « Quid ergo dicimus Abraham patrem nostrum secundum carnem invenisse ? » quamve assecutus est justitiam ? eamne quæ est per opera, an quæ per fidem ? et ostendit quod eam quæ est per fidem : unde et illam vocat rem inventam, quia non ex operibus eam nactus est, sed ex fide quæ Dei gratia confertur. — Per hyperbaton est locutio, ut ita ponatur : Quid ergo dicemus Abraham, qui secundum carnem est pater noster, invenisse ? Ascendamus, inquit, ad originem generis nostri secundum carnem, et eum quem ex omnibus gentibus electum benedixit Deus : et in eos qui ab eo descenderent, quæ benedictionis erant per eum se missurum esse promisit. Manifestum est enim quod, sicut cum illo actum est, ita et nobiscum agetur. — Particula illa, « Secundum carnem, » per hyperbaton ponitur. Ordinate vero et non juxta schema erit hæc interpretatio sermonis : Quid ergo dicemus Abraham invenisse, qui secundum carnem pater noster est ? Porro ad Judæos sermo est, ac si dicat : Cum nostri supercilii ac jactantiae summa sit in Abraham, quia pater noster est secundum carnem, consideremus quidnam dicere possimus illum invenisse. Et ait ipse in sequentibus quod etiam justitiam invenerit. Hoc enim est quod ait : « Et imputatum est ei ad justitiam, » hoc est, quod justificatus est. Siquidem invenisse sive nactus esse justitiam, est justificatum esse. Invenit ergo et nactus est justitiam. At quomodo nactus est ? ex operibus, an ex fide ? Et ostendit quod ex fide, cum Scripturam producit in testem. Nam ait : « Credidit Abraham Deo, et imputatum est ei ad justitiam. » Quid ergo, inquit, non habuit Abraham opera ? non hæc illum justificarunt ? Absit ! Opera siquidem habuit, ut si cum hominibus qui simul cum eo versabantur fuisset in judicio constitutus, facile justificatus fuisset, illisque antepositus, verum ut coram Deo ex suis ope-

ribus justificaretur, tanquam dignus et æqualis sese præbens dignitatis cum ea quæ inde præbatur beneficentia ac dono : nequaquam fuisset illa assecutus. Itaque nihil omnino habet gloriatio, **247** aut prærogativa rectumque opus coram Deo ad hoc ut dignum redderet beneficii collatione ac dono. Quid enim si quis illum demonstrare nitatur per opera dignum fuisse, ut post tantam naturæ mortificationem filii pater ostenderetur, ac ventris germen exoriretur : ut semen ejus tanquam arena maris multiplicaretur : præterea ut in semine ejus omnes gentes benedicerentur : ad hæc ut Christus ipse communis Salvator inde procederet ? Vides quod nihil omnino habeat, ne vestigium quidem operum ad hujusmodi beneficia quæ a Deo recepit. Unde ergo his dignus habitus est ? Ex sola fide. « Credidit enim Abraham Deo, ait Scriptura, et imputatum est ei ad justitiam. » Credidit, et a Deo justificatus est, ut tanta ac talia consequeretur. O fidem, quæ omne legis opus post se relinquit, eo-que prior est ! Cum illud operaretur Abraham, paulum quiddam habere potuit gloriationis, verum id apud eos qui una cum eo sub lege erant. Producta vero fide, repente pater omnium factus est, justusque habitus qui omnibus illis bonis frueretur. Quasi autem in corollarii particula sumpta est hesitatio : et solutio patet ex his quæ dicta sunt. Quomodo hic quidem ex fide ait justificatum fuisse Abraham, divus autem Jacobus ex operibus, dicens : Abraham pater noster nonne ex operibus justificatus est oblato Isaac filio suo ? etc. « Secundum carnem. » Bene Judæis dicitur, « Secundum carnem. » Nam secundum fidem ac promissionem nos credentes sumus filii Abraham, juxta id quod habet Scriptura : « Non qui filii carnis hi sunt filii Dei, sed filii promissionis reputabuntur in semen ». Qualem, inquit, priusquam Deo crederet Abraham, justitiam ejus per opera factam audivimus. Nam secundum carnem dicit eam quæ in operibus erat,

IV, 2-8. Nam si Abraham ex operibus justificatus est, habet quod gloriatur, ac non apud Deum. Quid enim dicit Scriptura ? Credidit Abraham Deo, et imputatum est illi ad justitiam. Ei vero qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Si autem qui non operatur, sed credit in eum qui justificat impium, fides ejus imputatur ad justitiam. **248** Quemadmodum et David beatificationem hominis dicit, cui Deus imputat justitiam absque operibus : Beati quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputaverit Dominus peccatum.

« Nam si Abraham. » Duo ostendit, et quod Abraham ex fide justificatus sit, et quod major sit justitia, quæ per fidem est. Ait ergo : Si ex operibus rectisque actionibus justificatus est, habet quidem quod gloriatur : ac non apud Deum, sed in seipso, ut qui bene operatus sit : qui vero ex fide justificatus est, quia non potest apud seipsum gloriari, nullum enim opus operatus est, apud Deum

¹¹ Rom. ix, viii.

τὸν Θεόν, εἰς τὸ ἀξιοῦσθαι τῆς εὐεργεσίας καὶ δωρεάς. Τί γὰρ ἂν τις καὶ δι' ἔργων ἐπιδείξειεν ἄξιον τοῦ μετὰ τηλικαύτην φύσεως νέκρωσιν, παιδὸς πατέρα δοῦσθαι ; καὶ βλαστὸν κοιλίας ἐκφῦναι, καὶ τοῦ πληθυνθῆναι τὸ σπέρμα αὐτοῦ ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης, καὶ τοῦ ἐνευλογηθῆναι τὰ ἔθνη ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ, καὶ τοῦ Χριστὸν ἐκείθεν τὸν κοινὸν Σωτῆρα προελθεῖν ; Ὅρα, ὅτι οὐδὲν ὅλως ἔχει οὐδ' ἔχνος ἔργων, πρὸς τὰς τηλικαύτας ἐκ Θεοῦ δωρεάς ; πόθεν οὖν ἡξιώθη τούτων ; Ἐκ μόνῃς πίστεως. « Ἐπίστευσε γάρ, φησὶν ἡ Γραφή, Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Ἐπίστευσε, καὶ ἐδικαιώθη παρὰ Θεοῦ, τοσούτων καὶ τηλικούτων τυχεῖν. Ὁ πίστεως, πᾶσαν πράξιν τὴν ἐν νόμῳ δευτέραν πειούσης ! Ἐκείνην πράττων Ἀβραὰμ, εἶχε τι μικρὸν καύχημα, ἀλλὰ πρὸς τοῖς ὑπὸ τὸν αὐτῷ τελούντας νόμον. Τὴν πίστιν δὲ προβαλλόμενος, ἀθρόον πατὴρ ἐγένετο πάντων, καὶ τῶν μυρίων ἐκείνων ἀγαθῶν ἐδικαιώθη ἀπολαύειν. Ὡς ἐν πορίσματος δὲ μοίρᾳ ἐληπτὰ καὶ λύσεις ἐκ τῶν εἰρημίων. Πῶς οὕτως μὲν ἐκ πίστεως λέγει δικαιοῦσθαι τὸν Ἀβραὰμ, ὃ δὲ θεὸς Ἰσάκως ἐξ ἔργων ; λέγων, Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἀνεγίγκας Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. « Κατὰ σάρκα. » Καλῶς πρὸς Ἰσραηλῆας τὸ, « Κατὰ σάρκα. » Κατὰ πίστιν γὰρ καὶ ἐπαγγελίαν ἡμεῖς οἱ πιστοὶ τέκνα δομῆν τοῦ Ἀβραὰμ, καθὼς ἡ Γραφή φησι : Ὅδ' τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, λογίζεται εἰς σπέρμα. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Ποῖαν, φησὶ, πρὸ τοῦ πιστεῦσαι Θεῷ τὸν Ἀβραὰμ δικαιοσύνην αὐτοῦ δι' ἔργων γεγεννημένην ἡκούσαμεν ; κατὰ σάρκα γάρ, τὴν ἐν ἔργοις λέγει, ἐπειδὴ διὰ τῆς σαρκὸς ἐκτελοῦμεν τὰ ἔργα.

filii promissionis reputabuntur in semen ¹¹. Qualem, inquit, priusquam Deo crederet Abraham, justitiam ejus per opera factam audivimus. Nam quandoquidem per carnem perficimus opera.

Ei γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν. Τί γὰρ ἡ Γραφή λέγει ; « Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὀφείλημα. Τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστευόντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην. Καθάπερ καὶ Δαυὶδ λέγει τὸν μακαρίων τῶν ἀνθρώπων, ὃ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων. Μακάριοι ὧν ἀφῆθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Μακάριος ἄνθρωπος ὃς οὐ μὴ λογισθῇαι Κύριος ἀμαρτίαν.

« Ei γὰρ Ἀβραὰμ. » Δύο δείκνυσιν, ὅτι τε ἐκ πίστεως Ἀβραὰμ ἐδικαιώθη, καὶ ὅτι μείζων ἡ διὰ πίστεως δικαιοσύνη. Καὶ φησὶν : « Ei ἐξ ἔργων καὶ κατορθωμάτων Ἀβραὰμ ἐδικαιώθη, ἔχει μὲν καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῷ ὡς κατορθωκότι. Ὁ δὲ ἐκ πίστεως σωθεὶς, ἐπεὶ μὴ ἔχει εἰς ἑαυτὸν καυχῆσθαι, οὐδὲν γὰρ ἔργον ἐπραΐν, εἰς τὸν Θεὸν καυχάται. Μετ' οὗτο δὲ τὸ εἰς Θεὸν

Α σὺ
ἀλλ
χά
κα
ἀρ
κα
ἀνο
διὰ
θῶν
χθ
αυ
τι
τι
δὲ
ἀμα
οἱ
αὐ
ἐξ
δικ
τοῦ
ἀρ
τῇ
ὁ
ἡ
ἐλο
ἡ
δου
Εἰ

καυχᾶσθαι, ἥπερ εἰς ἐαυτόν. Τὰ μὲν γὰρ κατορθώματα πολλάκις καὶ ἀφανίζεται ἐτίραις, πλημμελείαις. Ἦ δὲ εἰς Θεὸν καύχασις, ἀτρέπτου, διαμένει. « Τί γὰρ ἡ Γραφή λέγει; » Φέρει τὴν Γένεσιν μαρτυροῦσαν, ὅτι Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη. « Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Δείκνυσιν μελίζονα τὴν κατὰ χάριν δικαιοσύνην ἣν ἡ πίστις παρέχει, οὕτως. Τῷ μὲν γὰρ κατορθοῦντι, ψῆσι, κατὰ ὀφειλὴν ἡ ἀντιμισθία κεχρεώσεται. « Τί δέ; » Δύναται καὶ ὁ πάνυ ἐνάρετος, κατορθῶσαι, καὶ ὀφειλέτην ἔχειν Θεόν; ὁ δὲ γε ἐκ πίστεως δικαιοῦμενος, κατὰ χάριν δικαιοῦται. « Ἐνθα δὲ Θεός, χαρίζεται, πάντως μέγала χαρίζεται. Τί γὰρ χαρίζεται; » υἱοθεσίαν παρέχει, ἀδελφούς ποιεῖ Χριστοῦ, κληρονόμους Θεοῦ, συγκαληρονόμους Χριστοῦ. « Ἄτινα πότε ἂν ἡμῖν παρέσχε τὰ κατορθώματα; — [ΦΩΤ.] Καὶ οὕτως. Τῷ δὲ μὴ θαρροῦντι μὲν ἀπὸ τῶν ἔργων, προσόντι δὲ ἐκ πίστεως, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην, καὶ δικαιοῦται δι' αὐτοῦ. » Λογίζεται ἡ πίστις. « Μὴ δὲ τὴν πίστιν νομίζεις εὐχερώς παραγίνεσθαι τι; » Ἀνδρείας γὰρ δίδεται, καὶ διεγρηγμένης ψυχῆς. « Εἰς δικαιοσύνην. » Ὅρξ· ὅτι τῷ μὲν ἐργαζομένῳ μισθὸς κατὰ τὰ ἔργα λογίζεται, τῷ δὲ πιστῷ δικαιοσύνη; Μυρίων δὲ μισθῶν ἔστι περιεκτικὴ ἡ δικαιοσύνη. « Καθὰπερ καὶ Δαυὶδ. » Καὶ ὁ Δαυὶδ τῇ ἐκ πίστεως δικαιοσύνῃ φησὶται τὸν ἀγαθὸν χωρὶς ἔργων. « Μακάριοι. » Μακαρισμός, ἔστιν ἡ κορυφὴ τῶν ἀγαθῶν. Δοκεῖ μὲν τῷ ἀλλόκοτος εἶναι ἡ μαρτυρία.

Οὗ γὰρ ἔχει τὸ, Μακάριος ὃ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων λογίζεται, πλὴν σφόδρα ἐστὶ κατὰ ἀλλήλους. Εἰ γὰρ μακάριος, ὃ αἱ ἀμαρτίαι κατὰ χάριν ἀφίθησαν, τρισμακάριοςτος δηλονότι, ὃν ἐδικαίωσε κατὰ χάριν ὁ Θεός. Διὰ κατὰλληλος λέγει καὶ ἀρμόζουσα ἡ ψαλμικὴ χρῆσις. Καὶ γὰρ πάντα δικαίως ἀπὸ Θεοῦ, ἥ ἐκ τοῦ ἀφειθῆναι γίνεται τὰς ἀνομιὰς καὶ ἀμαρτίας, ἥ ἐκ τοῦ ἐπικαλυφθῆναι, ὅσον διὰ τινων κατορθωμάτων ἐκνικηθῆναι καὶ καταποθῆναι. Ἦ ἐκ τοῦ μὴ λογίσασθαι τὸν Θεὸν τὸ πράχθῃν εἰς ἀμαρτίαν. Καὶ διὰ τῶν τριῶν τούτων φιλοφρονῶν τρόπων, λογίζεται ὁ Θεός τῷ ἀνθρώπῳ τὴν δικαιοσύνην, ὡς συμπαθὼν, ὡς οἰκονομῶν, ὡς φιλοτιμούμενος. Ἦ μὲν γὰρ ἀρεαίς, συμπαθείας, ἡ δὲ ἐπικάλυψις, οἰκονομίας, τὸ δὲ μὴ λογίσασθαι εἰς ἀμαρτίαν, φιλοτιμίας. Τίνες οὖν ἀξιούνται τούτων; οἱ πιστοὶ, καὶ διὰ τῆς πίστεως. Διὰ καὶ μακαρίζει αὐτοὺς καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ. Τοί; δ' ἐν νόμῳ καὶ ἐξ ἔργων ζητοῦσι δικαιοθῆναι, οὐδεμία τῶν τριῶν δικαίως ἐπεται. Τοί; δὲ ἐκ πίστεως, διὰ τῶν τριῶν τούτων τρόπων ἡ δικαιοσύνη λογίζεται. Προσφύρωσ ἀρχὴ τὴν Δαυιδικὴν μαρτυρίαν ὁ θεσπίσιος Παῦλος τῇ ἰδίᾳ ἡρμοστὶ διδασκαλίᾳ.

Ὁ μακαρισμός οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομήν, ἡ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; λέγομεν γὰρ ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραάμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην. Ἦ ὡς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὅτι, ἡ ἐν ἀκροβυστίᾳ; οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ.

Εἰτά φησιν· Οὗτος ὁ τῷ Δαυὶδ εἰρημένος μακαρι-

A gloriatur. Majus est autem apud Deum gloriari, quam apud seipsum. Bona namque opera frequenter etiam aliis obscurantur delictis: gloriatio vero quæ apud Deum est, semper immutabilis permanet. « Quid enim dicit Scriptura? » Genesim asserti quæ testatur Abraham ex fide justificatum esse, « Ei vero qui operatur, » etc. Majorem ostendit justitiam quæ est secundum gratiam quamve fides præbet, hoc modo. Nam recte, inquit, operanti debetur mercedis retributio ex debito. « Quid autem? » An potest qui etiam admodum probus est, præclara facere opera, Deumque habere debitorem? Nam qui ex fide justificatur, secundum gratiam justificatur. Ubi autem Deus munera largitur, omnino magna largitur: ecquid enim largitur? Illorum præstat adoptionem, Christi fratres efficit, hæredes Dei, cohæredes Christi. Quenam talia præstiterunt unquam nobis bona opera? — Præterea et hoc modo: Ei qui ab operibus fiduciam non habet, sed ex fide accedit, imputatur fides sua ad justitiam, et per illam justificatur. « Fides imputatur. » Neque fidem putes cuiquam facile contingere. Nam fortitudine opus est erectoque animo. « Ad justitiam. » Vides quod operanti merces secundum opera imputetur, credenti vero justitia? At justitia innumeras continet mercedes: « Quemadmodum et David. » Etiam David justitiæ quæ ex fide est sanctificationem absque operibus decernit. « Beati. » Beatificatio apex est bonorum. Videtur quidem alienum quodammodo testimonium. —

C 249 Neque enim habet: Beatorum enim fides ad justitiam absque operibus imputatur, altamen est admodum conveniens. Nam si beatus est, cum peccata secundum gratiam remissa sunt: terque quaterque certe beatus est, quem Deus secundum gratiam justificavit: ideo apta admodum ac conveniens est psalmi accommodatio. Etenim omnis beatificatio a Deo est, vel eo quod remissæ sint iniquitates ac peccata, seu obiecta sint aciei per quedam bona opera devicta sint vel absorpta. Vel ex eo quod non imputat Deus actum ad peccatum: et per hos tres benignos modos imputat Deus homini justitiam, quasi compatiens, quasi dispensative agens, quasi munifico largiens. Siquidem remissio compassionis est, oblectio dispensationis, non imputare autem peccatum liberalitatis. Qui ergo his digni habentur? Fideles, idque per fidem. Ideo quoque beatos prædicat eos propheta David. Eos vero qui in lege, et ex operibus querunt justificari, ne una quidem trium justificationum sequitur: sed his qui ex fide justificari petunt, per hos tres modos imputatur justitia. Divus itaque Paulus Davidicum testimonium convenienter aptavit suæ doctrinæ.

IV, 9, 10. Hæc ergo beatificatio venit in circumcisionem an et in præputium? Dicimus enim quod Abraham imputata est fides ad justitiam: quomodo ergo imputata est? Cum esset in circumcisione an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio.

Deinde ait: Hæc beatificatio quæ a David dicitur

est, venit in circumcisionem an etiam in præputium? magisque ostendit quod in præputium venerit ac locum habuerit, eo quod Abraham cum in præputio esset, salvus factus sit et justificatus. « Quomodo ergo imputata est? » Deinde confirmat quod in præputium magis locum habuerit, et ait: « Abrahæ imputata est justitia per fidem. » Videamus itaque utrum Abrahæ cum jam circumciscus esset, hujusmodi justitia imputata sit, an adhuc præputiato. Et manifestum, inquit, quod præputiato. Vides ergo quod magis in præputium habeat locum? (Sed præputio.) Si ergo cum esset in præputio justificatus est, **250** certe beatificatio quæ a David dicta est, magis locum habet in præputium quam in circumcissionem. Circumcisio ob has tres causas data est, ut fidei signum esset, ut Abrahæ genus manifestaret, demumque ut esset nota ac involutum indicium puræ et temperatæ conversationis. Data etiam est non ut justitiam operaretur, sed ut sigillum esset ac signum justitiæ quæ est per fidem.

IV, 11, 12. *Et signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei quæ fuerat in præputio: ut esset ipse pater omnium credentium per præputium, ut imputetur et illis justitia: et pater circumcisionis, his qui non solum ex circumcissione sunt, sed etiam his qui incedunt per vestigia fidei quæ fuit in præputio patris nostri Abraham.*

Objectionem solvit quæ sese offerre videbatur. Tanta res est circumcisio, dicit quispiam, ut sine hæc non contingat justificari: nam et ipsi Abraham, qui, ut ais, in præputio fuit justificatus, opus erat circumcissione. Et dicit: Non ob aliud circumciscus est, quam ut circumcissionem deferret in signum ac demonstrationem justitiæ, quæ in præputio contigerat: quod si illam signorum aut signaculi causa accepit, hæc ad justitiam nihil contulit, sed hoc modo solum justificatus esse significabatur: hoc est quod, cum in præputio esset, justitiam accepisset. — Quare, inquit, primum imputatum est illi ad justitiam, et ita postmodum circumciscus est? Primum quidem ut ita virtutis signum censeretur, et non veluti ipsa virtus, aut rectum virtutis opus. Signum namque circumcissionis est signaculum, inquit, tanquam signum et comprobatio justitiæ, quæ per fidem in præputio facta est. Secundo autem, ut et præputiatorum et circumcisorum communis pater agnosceretur ac divulgaretur: præputiatorum quidem, ut qui in præputio credidisset ac justificatus fuisset: circumcisorum vero tanquam et ipse circumciscus postquam credidisset. Merito ergo cunctorum pater reputatus est, qui videlicet fidem suscepissent, sive incircumcisi essent, sive circumcisi. Quod si fidem non habeant, neque cognationem ad illum habent, quicunque sint, neque heredes sane erunt promissionis quæ ad illum facta est; **251** consanguineis enim

A σπός, ἐπὶ τὴν περιτομὴν ἔλθειν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; καὶ μᾶλλον δεῖκνυσιν, ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν αὐτὸν ἐληλυθότα καὶ χώραν ἔχοντα, τῷ τὸν Ἀβραάμ ἐν ἀκροβυστίᾳ ὄντα, σωθῆναι καὶ δικαιοῦσθαι. « Πῶς οὖν ἐλογίσθη; » Εἰτα κατασκευάζει τὸ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν μᾶλλον ἔχειν χώραν, καὶ φησι: « Τῷ Ἀβραάμ ἐλογίσθη δικαιοσύνη διὰ πίστεως. » Ἰδῶμεν τοιγαροῦν ἡμπεριτόμῳ ὄντι τῷ Ἀβραάμ ἢ τοιαύτῃ ἐλογίσθη δικαιοσύνη, ἢ ἀκροβύστῳ. Καὶ δῆλον, φησὶν, ὡς ἀκροβύστῳ. Ὅρᾳς οὖν ὅτι μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν χώραν ἔχει; « Ἄλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ. » Εἰ οὖν ἐν ἀκροβυστίᾳ ὢν ἐδικαιώθη, ἄρα μᾶλλον ὁ τῷ Δαυὶδ εἰρημέως μακαρισμός, ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν χώραν ἔχει, ἢ ἐπὶ τὴν περιτομὴν. Ἡ περιτομὴ ἐδόθη διὰ τρεῖς: ταύτας αἰτίας, ὥστε σημείον εἶναι πίστεως, καὶ τοῦ Ἀβρααμίου γένους δηλοτικὴν, καὶ σύμβολον καὶ ἀντίμα πολιτείας καθαράς καὶ σώφρονος. Ὅστες οὐχ ὡς δικαιοσύνης ποιητικὴ ἐδόθη, ἀλλὰ σφραγὶς καὶ σημεῖον τῆς ἐκ πίστεως δικαιοσύνης.

Καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς, σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην καὶ πατέρα περιτομῆς, τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἰχνεσι τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ.

C Δοκοῦσαν ἀντίθεσιν λύει. Τοσοῦτον, φησ', μεγάλη ἡ περιτομὴ, καὶ ταύτης χωρὶς οὐκ ἐνὶ δικαιοῦσθαι, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἀβραάμ ὁ ἐν ἀκροβυστίᾳ κατὰ τὸν οὖν λόγον δικαιοῦθείς, περιτομῆς ἐδεῖτο. Καὶ φησιν: Οὐ διὰ τὸ ἕτερον περιετμήθη, ἢ διὰ τὸ σημεῖον καὶ ἀπόδειξιν ἐπιφέρεισθαι τὴν περιτομὴν, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ ὑπαρξάσης αὐτῷ δικαιοσύνης. Εἰ δὲ σημείον ἔνεκεν καὶ σφραγίδος ἔλαβεν αὐτὴν, οὐδὲν αὐτῇ πρὸς τὴν δικαιοσύνην συνετίεσεν, ἀλλὰ μόνον τὸ τοιῷδε δεδικαιώσθαι ἐσημαίνει, τοῦτέστιν ὅτι ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ ὢν, ἡξιώθη τῆς δικαιοσύνης. — [ΦΩΤ.] Διὰ τί, φησὶ, πρῶτον ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, καὶ οὕτω περιετμήθη; Πρῶτον μὲν, ἵνα ὡς σημεῖον νομισθῇ ἀρετῆς ἡ περιτομὴ, καὶ οὐχ ὡς αὐταρετὴ καὶ κατάρωμα. Τὸ γὰρ σημεῖον τῆς περιτομῆς, φησὶ, σφραγὶς ἐστίν, ὅσον σημεῖόν τε καὶ παράστασις, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ διὰ πίστεως καὶ δικαιοσύνης. Αὐτερον δὲ, ἵνα καὶ τῶν ἀκροβύστων, καὶ τῶν ἡμπεριτόμων κοινὸς ἐπιγνωσθῇ καὶ ἀνακηρυχθῇ πατὴρ τῶν μὲν ἀκροβύστων, ὡς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ καὶ πιστεύσας καὶ δικαιοῦθείς: τῶν δ' ἡμπεριτόμων, ὡς καὶ αὐτὸς περιτετμήθης μετὰ τὸ πιστεῦσαι. Πάντων οὖν εἰκότως ἂν λογισθῇ πατὴρ, τῶν τὴν πίστιν δηλονότι παραδειξαμένων, εἴτε ἀπερίτμητοι, εἴτε περιτετμημένοι εἰεν. Ἄν δὲ τὴν πίστιν μὴ ἔχουσιν, οὐδὲ τὴν πρὸς ἐκείνων συγγένειαν ἔχουσιν, οἵτινες ἂν εἰεν, οὐδὲ κληρονόμοι ἄρα τῆς τρὶς ἐκείνων ἐπαγγελίας. Τοῖς γὰρ συγγένει (τῷ γὰρ σπέρματι αὐτοῦ), αἱ ὑποσχέσεις καὶ εὐλογίαι.

Ἐπαγγελία τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως, ἡ τῆς ἐκ πίστεως ὑπαρέξεως, ἡ εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα.

Διὰ τί δὲ ὅλως ἰδέσθῃ αὐτῆς, εἰ μὴδὲν συνετέλει ἐν τῇ δικαιοσύνῃ; Πρῶτον μὲν καθὼς ἄνω λέγει, εἰς τὸ εἶναι αὐτὴν σημεῖον· ἔπειτα ἵνα κοινὸς γένηται πατὴρ τῶν τε ἐν περιτομῇ, τῶν τε ἐν ἀκροβυστίᾳ· Πάντων τῶν πιστευόντων· Ὁὐκ ἁπλῶς τῶν οἰωνόηποτε πατέρα, ἀλλὰ τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Χριστόν. Ἐξ ἀκροβυστίας. Τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ ὄντων καὶ πιστευόντων. Εἰς τὸ, Ἐλογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην. Διὰ πίστεως· δηλονότι χωρὶς ἔργων. Καὶ πατέρα περιτομῆς. Ὁὐκ ἁπλῶς, φησὶ, πατὴρ τῶν ἐμπεριτεμμένων, (τοῦτο γὰρ ὁλοῖ τὸ περιτομῆς,) ἀλλὰ πατὴρ ἐκείνων τῶν ἐμπεριτεμμένων, τῶν μὴ μόνον περιτετεμμένων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ ἴχνη αὐτοῦ, τὴν πίστιν Χριστοῦ εἰσπομπόμενων. Ἐκείνοι δὲ κατὰ τὰ ἴχνη καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀβραάμ πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, οἱ ἀδιστάκτως καὶ χωρὶς φιλονεικίας καὶ ἐνδοιασμοῦ προσερχόμενοι τῷ Χριστῷ. Τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον. Ὡς περ γὰρ οἱ ἐν ἀκροβυστίᾳ, οὐ διὰ τοῦτο μόνον σχολίαν ἂν τὸν Ἀβραάμ πατέρα, διὰ τὸ ἐν ἀκροβυστίᾳ αὐτὸν πεπιστευκέναι, εἰ μὴ καὶ τὴν πίστιν μιμήσαιντο· οὕτω, οὐδὲ οἱ ἐν περιτομῇ σχήσουσι, οὐ διὰ τὸ μόνον περιτεμθῆναι τὸν Ἀβραάμ, ἰδὲν μὴ καὶ τὴν πίστιν αὐτοῦ μιμήσωνται. ἄλλον οὖν ὡς καὶ ἐκπαιδεύονται τῆς πρὸς Ἀβραάμ συγγενείας οἱ Ἰουδαῖοι, ἰδὲν μὴ πιστεύουσι. Ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι. Τοῖς παιδομένοις, τοῖς ἐμμένουσιν. Τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως. Τῇ μίμῃσιν, τῇ ὁμοιώσει. Ἰχνη λέγεται, τὰ τῶν προσδεδωμένων σύμβολα καὶ σημεῖα τῶν ποδῶν. Ἐπὶ οὖν οὗτοι μεταγενέστεροι, οἰκεῖοι· καὶ ἀρμοδίως φησὶ, τοῖς ἐμμένουσιν καὶ ἐπακολουθοῦσι τοῖς ἴχνεσιν, ἥτοι κορευομένοις κατὰ τὰ ἐκείνου ἴχνη, καὶ τὴν ἐκείνου ὁδόν, ἥτις χωρὶς περιτομῆς ὤπρουν. Τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ. Πάλιν υπομνήσκει ὅτι ἐν ἀκροβυστίᾳ ἐπίστευσε, καὶ ὑστερον περιτεμθῇ.

Ὁ δὲ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραάμ, ἡ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως. Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου, κληρονόμοι, κεκέρνεται ἡ πίστις, καὶ καθίρηται ἡ ἐπαγγελία. Ὁ γὰρ νόμος ὅρην κατεργάζεται· οὐ γὰρ οὐκ ἐστὶ νόμος, οὐδὲ παράδοσις.

Θαυμάσιον δὲ λέγει. Οὕτως, φησὶν, ἡ περιτομή χωρὶς πίστεως οὐκ ἰσχύει δικαιῶσαι, οὐδὲ προπάτορά σοι ποιῆσαι, ὧς Ἰουδαῖς, τὸν Ἀβραάμ, ὥστε οὐδὲ ὁ νόμος ἐπ' ᾧ μέγα ῥωνεῖ, συνετέλει εἰς τὰς ἐπαγγελίας τῷ Ἀβραάμ, ἀλλὰ μόνῃ ἡ πίστις. Ἀκροβύστια γὰρ ἐστὶ ὄντι, καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἐδόθησαν αὐτοῖς ἐπαγγελίαι πιστεύσαντι. Εἰ οὖν αὐτοῖς ὁ νόμος εἰς τὰς ἐπαγγελίας· οὐδὲν συνετέλεσαν, σχολῇ τοῦν ἡ περιτομῆς πρὸς δικαιοσύνην ἐφαρμόσει. — GENNAΔ. Τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου. Ὁ κληρονόμος τοῦ κόσμου τοὺς δικαίους ἐκτελεῖ φησὶν, ὅτι τῶν ἀσθεῶν ἐκ μέσου γενομένων, καὶ παραδοθέντων

A (nempe semini ejus) datae sunt promissiones ac benedictiones. Signaculum justitiae fidei, quae ex fide contigerat, ut esset ipse pater.

Ad quid omnino necessaria fuit illi circumcisio, si nihil conferebat ad justitiam? Primum quidem, veluti in superioribus dixit, ut illa signum esset: deinde ut communis pater fieret, tam his qui in circumcissione essent, quam illis qui in praepotio. Omnium credentium. Non omnium pater simpliciter, sed credentium in Christum. Per praepotium. Eorum qui cum sint in praepotio, nihilominus credunt. Ut imputetur et illis justitia. Per fidem videlicet sine operibus. Et pater circumcissionis. Non pater quomodocumque circumcisorum, (nam hoc significat dictio Circumcisionis:) sed pater illorum circumcisorum, qui non tantum circumcisi sunt, verum etiam juxta illius vestigia ac imitationem Abraham credunt in Christum, qui absque ulla vacillatione et contentione in nullo haesitantes accedunt ad Christum. His qui non solum ex circumcissione sunt. Sicut enim qui in praepotio sunt, non ex hoc solum possunt Abraham habere patrem, quod ille in praepotio credidisset, nisi etiam fidem imitentur: ita neque hi qui in circumcissione fuerint, patrem illum habebunt ob hoc solum quod circumcisi sit Abraham, nisi fidem quoque illius imitentur. Manifestum ergo est, quod etiam a cognatione Abraham excedunt Judaei nisi crediderint. Sed etiam iis qui incedunt. Hoc est obedientibus, perseverantibus. Per vestigia fidei. Id est, imitationem, similitudinem. Vestigia dicuntur eorum qui prius iter fecerunt indicia ac signa pedum. Quia ergo hi posterius sunt, proprio ac apte, his, inquit, qui immanent vestigiis eaque insequuntur, sive ambulant juxta illius vestigia, ac viam ipsius quae sine circumcissione erat. Quae fuit in praepotio. Rursum memoriae suggerit, quod in praepotio crediderit, et postmodum circumciscus sit.

IV, 23, 24. Non enim per legem facta est promissio Abraham, aut semini ejus, ipsum haeredem mundi fore, sed per justitiam fidei. Si enim ii qui ex lege sunt, haeredes sunt, inanis facta est fides, irrita facta est promissio. Nam lex iram operatur. 25 Si quidem ubi non est lex, ibi nec transgressio est.

Admirandum est quod dicit. Adeo, inquit, circumcisio sine fide justificare nequit, neque progenitorem tibi facit Abraham, o Judae, ut nec lex in qua extolleris quidquam Abraham ad promissiones contulerit, sed sola fides. Nam cum adhuc praepotius esset, et ante legem credenti datae sunt promissiones. Si ergo lex ipsa nihil ad promissiones contulit, longe ergo minus circumcisio ad justitiam sufficiet. Haeredem mundi fore. Haeredes mundi fore ait justos: quia impis de medio sublati, ac in die judicii supplicio traditi, universum deinceps mundum habebunt justii innovatum eo-

rumque erant caelestia terrestriaque bona. Sed per justitiam fidei. Si enim ii qui ex lege sunt, etc. Nam qui legi haeret tanquam saluum facienti, salutem quae per fidem est negligit. Haeredes autem, puta regni caelorum. *Alio modo.* Cum prius dixisset quod Abraham dum praeputatus esset credidit, ac justificatus est, ut fidelium pater haberetur qui in praeputatio essent : et ob id postea circumcisis est, ut eorum etiam pater reputaretur, qui in circumcisione crederent : cumque etiam adduxisset ac ostendisset quod magis reputetur pater eorum, qui in praeputatio crediderunt, eo quod et ante circumcisiensem, et ante legem ipsam quae circumcisionem quoque complectitur, ipse et credidit et fides ejus computata est ad justitiam : haec, inquam, cum dixisset, et ob oculos posuisset, nunc alio quoque modo idipsum ostendit ac dicit : Supponatur non ita se habere, ut diximus, sed solos eos qui ex lege sunt, haeredes esse promissionum, quae ad Abraham factae sunt : itaque vana fuit fides ipsi Abraham, ipse enim et ante legem, et sine lege credidit. Inanis itaque facta est fides, hoc est, nihil est, ac tota ejus vis obscurata est : sed et promissiones irritae factae sunt, tanquam inutiles ac imperfectae. Nam si fides propter quam erat promissio, inanis facta est, etiam promissiones, quae videlicet propter fidem factae erant, una defluerunt et vanae factae sunt. Quid ergo haereditario jure habebunt qui per legem accedunt, si fide inani reddita, simul cum fide effluit promissio? Vides quod eo ipso quo se dicunt per legem haeredes effici, per hoc ostenditur quod nullo modo haeredes fiant?

253 Ita ergo duplici modo probavit beatitudinem ad praeputium magis aptari per fidem, quam ad circumcisionem : primo modo recte procedendo, et ex his quae circa Abraham acta sunt. Secundo autem cum illis consentiens, idque quod ab adversariis dicebatur praesupponens, ac ostendens, quid absurdi sequatur ad suppositionem illorum. Ponit autem et tertiam probationem ex ipsa lege sumptam, et ait : Lex qua fulcimini non observata iram operatur : et hoc dicto id quod erat consequens tanquam manifestum reliquit : Si lex non observata iram operatur, vos autem praevericati estis, et ita non solum promissionum indignos vos reddidistis, sed et puniimini : id enim semper comminatur lex transgressoribus : quomodo ergo salvabimini? quomodo complebuntur vobis promissiones? Cum ergo et haec et alia dicta sint, ac demonstratum sit quod ex lege nequaquam possit haberi salus : reliquum est ad gratiam confugere, quae per fidem praestatur, siquidem per hanc promissiones perficiuntur, et Abraham omnium pater efficitur. Itaque ipsius David beatificatio cum sit communis ad omnes qui per fidem salvantur, non minus, quin magis potius ad fideles aptatur, qui in praeputio venerunt : quanto etiam prius in Abraham veritatem habuit, cum esset in praeputio. Irrita facta est promissio. Tanquam essent inutiles, irritae factae sunt

καλάσαι ἐν τῇ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ, τὸν σὺμπαντα λοιπὸν κόσμον ἔξουσιν οἱ δίκαιοι ἀνακαινοθέντα καὶ αὐτῶν ἔσται τὰ οὐράνια ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐπίγεια. Τῆς πίστεως, φησὶν. Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ γὰρ ἐχόμενος τοῦ νόμου ὡς οὐκ ὄντος, ἀτιμάζει τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν. «Κληρονόμοι» δὲ, οἷον τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας. — «Ἀλλως. [ΦΩΤ.] Εἰπὼν πρότερον ὅτι διὰ τοῦτο ἀκροβυστος ὢν Ἀβραὰμ ἐπίσταυσε καὶ ἐδικαιώθη, ἵνα πατὴρ λογισθῇ τῶν ἐκ ἀκροβυστίας πιστῶν, καὶ διὰ τοῦτο πάλιν περιετμήθη, ἵνα καὶ τῶν ἐν περιτομῇ πιστῶν πατὴρ νομισθῇ, καὶ ἐπαγαγὼν καὶ ἀποδείξας, ὅτι καὶ μᾶλλον λογίζεται πατὴρ τῶν ἐκ ἀκροβυστίας πιστῶν, ὅταν καὶ πρὸ τῆς περιτομῆς καὶ πρὸ αὐτοῦ τοῦ νόμου τοῦ καὶ τὴν περιτομὴν περιέχοντος, αὐτὸς καὶ ἐπίσταυσε καὶ ἡ πίστις αὐτοῦ ἐλογισθῇ εἰς δικαιοσύνην· ταῦτα εἰπὼν καὶ παραστήσας, νῦν καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ τὸ αὐτὸ δείκνυσσι καὶ φησιν· Ὑποκείμεθ' ἡμεῖς οὕτως ἔχειν, ὡς ἔφημεν, ἀλλὰ τοὺς ἐκ νόμου μόνους εἶναι κληρονόμους τῶν πρὸς Ἀβραὰμ ἐπαγγελιῶν οὐκοῦν εἰς μάτην γέγονεν ἡ πίστις τῶν Ἀβραάμ. Αὐτὸς γὰρ, πρὸ τοῦ νόμου καὶ χωρὶς τοῦ νόμου ἐπίσταυσε. Κενώσεται ἀρὰ ἡ πίστις, ταυτέστιν, οὐδὲν ἔστι, καὶ αὐτῆς τὸ ὄλον ἡφάνισται· ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι κατηργήθησαν, οἷον ἀχρηστοὶ καὶ ἀτίλικοι γεγίνυνται. Εἰ γὰρ ἡ πίστις, δι' ἣν ἡ ἐπαγγελία, κατηργεῖται, δηλονότι αἰτεῖται τῇ πίστει ἐργαζόμεναι συναπερβύησαν καὶ γεγονάσι φροῦδοι. Τί οὖν οἱ διὰ νόμου κληρονομήσουσι, τῆς μὲν πίστεως κενώσεως, συνεκρούσεως δι' τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας; Ὅπως ὡς δι' ὃν λέγουσι διὰ νόμου κληρονομεῖν, διὰ τούτων δείκνυνται μηδὲως κληρονομεῖν;

Οὕτως τοίνυν διχῶς τὰς ἀποδείξεις ἐποίησατο, ὅτι ὁ μακαρισμὸς ἐπὶ τὴν διὰ πίστιος ἀκροβυστίαν μᾶλλον ἀρμόζει, ἢ ἐπὶ τὴν περιτομὴν· τὴν πρώτην μὲν ἐπ' εὐθείας προαγαγὼν, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν κατὰ τὸν Ἀβραὰμ πραχθέντων, τὴν δευτέραν δὲ συνδραμῶν ἱκεσίνοις καὶ ὑποδείξας τὸ παρὰ τῶν ἐναντίων λεγόμενον, καὶ δεῖξας οἷον ἀποκρινέσθαι τῇ ὑποθέσει αὐτῶν. Τίθησι δὲ καὶ τρίτην ἀπόδειξιν λαμβανομένην ἐξ αὐτοῦ τοῦ νόμου, καὶ φησιν· Ὁ νόμος, ἐφ' ᾧ ἐπηρεῖσθε, παραβαθεῖς, ὀργὴν κατεργάζεται. Τοῦτο εἰπὼν, τὸ ἀκούσθων ὡς· δηλὸν κατέπειν· Εἰ οὖν ὁ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται, παραβαθεῖς, ὁμοίως δὲ παραβεθήκατε, οὐ μόνον ἐπαγγελίῶν οὐκ ἔσθ' ἐξιοι, ἀλλὰ καὶ τιμωρηθήσεσθε· τοῦτο γὰρ ἡμεῖς διαπαντὸς ὁ νόμος παραβεδικόσιν ἐπανατείνεται· πᾶσιν οὖν σωθήσεσθε; πᾶσιν ὑμῖν αἱ ἐπαγγελίαι; ἐπὶ οὖν τὰ τε ἀλλὰ εἴρηται, καὶ δίδασκεται ὅτι καὶ ἐκ τοῦ νόμου οὐκ ἔστιν ὁδὸς δικαιωθῆναι, λαίπεται· καταφυγεῖν ἐπὶ τὴν διὰ πίστιος χάριν. Διὰ τούτης γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι παρατούνται, καὶ ὁ Ἀβραὰμ πάντων γίνεται πατὴρ. Ὅτις ὁ τοῦ Δαυὶδ μακαρισμὸς κοινὸς· ὑπάρχων ἐπὶ πῶν διὰ πίστιος σωζομένων πάντων, οὐχ ἥττον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔστιν ἐπὶ τῶν ἐκ ἀκροβυστίας πιστῶν ἐπαρμόζων, ὅταν καὶ πρῶτον ἐπὶ τοῦ ἐκ ἀκροβυστίας Ἀβραάμ ἐφάνη ἀληθεύων. Κατήργηται ἡ ἐπαγγελία. Ὅς οὐ χρ' ἰώδετε οὕσαι, κατήργηται· αἱ ἐπαγγελίαι,

τούτῃσιν ἐπρακτο γέγοναι. Πῶς; εἰ γὰρ ἡ πίστις ἅπασι καταργεῖται δι' ἣν αἱ ἐπαγγελίαι, δηλονότι συγκαταργούνται αἱ ἐπαγγελίαι. Εἰ δὲ αὗται καταργηθῶσιν, οὐδὲ ὁ Ἀβραάμ πατὴρ τινός.

Διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαι τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι· οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, ὃς ἐστὶ πατὴρ πάντων ἡμῶν, καθὼς γέγραπται, *ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε· κατέναντι οὗ ἐπίστευσε, Θεοῦ, τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκρούς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα.*

Καὶ οὕτως, φησὶν, οὐ διὰ τοῦ νόμου βεβαιούνται αἱ ἐπαγγελίαι, ὅτι τρόπον τινὰ καὶ ἐμποδίζονται. Πῶς; ὅτι ὁ νόμος ὀργὴν καταργάζεται, παραβαθεὶς δηλονότι. Οὐδαὶς γὰρ αὐτὸν ἰσχυρὸς πληρῶσαι. Ἐνθα δὲ ὀργή, πῶς κληρονομία; πῶς κληρονομήσει ὁ ὀργισμένος; πῶς ἤξουσιν αἱ ἐπαγγελίαι; Ἡ δὲ πίστις, φησί, τὴν χάριν εἰσάγει τοῦ Θεοῦ. Χάριτος δὲ οὕσης, ἔρχονται καὶ πληροῦνται αἱ ἐπαγγελίαι. « Εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν. » Ἐνθα γὰρ χάρις Θεοῦ, οὐκ ἐστὶ ἀμφίβολοι αἱ ἐπαγγελίαι, ἀλλὰ βέβαιαι. Θεὸς γὰρ, φησὶν, ὁ δικαίων χάριτι, τίς ὁ κατακρίνων; « Πάντι τῷ σπέρματι. » Τὸ ὑπερβατόν, Παντὶ τῷ σπέρματι Ἀβραάμ. « Οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον. » Ἐκ τοῦ νόμου λέγει, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων εἰς τὴν πίστιν ἔλθοντας. « Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν. » Τοὺς χωρὶς νόμου πιστοὺς γενομένους. « Ὅρα δὲ πῶς λοιπὸν συνάπτει τοὺς δύο λαοὺς, καὶ πάντων ποιεῖ πατέρα τὸν Ἀβραάμ. » Κατέναντι οὗ ἐπίστευσε, Θεοῦ. « Τούτῃσιν, ὡς περ ὁ Θεός· οὐκ ἐστὶ μερικὸς, ἀλλὰ πάντων Θεός, οὕτως καὶ ὁ Ἀβραάμ πάντων πατὴρ. — [ΦΩΤ.] Κατέναντι. Ἐναντίον, ἐνώπιον, εἰς πρόσωπον Θεοῦ. Εἰ; πρόσωπον γὰρ Θεοῦ εἴρηται, οἷον ὡς ἐκ προσώπου Θεοῦ, τὸ, « Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. » Ἐπιθεὶ γὰρ εἶπεν, « Καθὼς γέγραπται, « μὴ προσθεῖς, ποῦ γέγραπται, ἢ πῶς, ἐπὶ γὰρ γεν (εἰ καὶ ὑπερβάς) τὸ, κατέναντι Θεοῦ, τὸ ἀξιόπιστον καὶ βέβαιον τοῦ, γέγραπται, παριστῶν. « Καθὼς γέγραπται, φησί, κατενώπιον Θεοῦ, « τούτῃσιν, εἰς πρόσωπον Θεοῦ, καὶ ἐκ προσώπου Θεοῦ. » Ἀξιόπιστός ἐστι, φησὶν, ἡ Γραφή, ἀμετάκλιτος, βεβαία, Θεός ἐστιν ἐν αὐτῇ εἰπών, « Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. » Τὸ γοῦν ἐπιθεὶς τῆς τοῦ λόγου συμφράσεως· Καθὼς γέγραπται κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅσπερ γὰρ, φησί, πάντων ἐστὶ ποιητὴς ὁ Θεός, καὶ πάντων Θεός τε καὶ κηδεμὼν, οὕτως καὶ τὸν Ἀβραάμ πάντων πατέρα χειροτονήσαν, οὐκ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν πιστευόντων. — Ἀλλως. Ἀντὶ τοῦ, ἐνώπιον καὶ πρὸ προσώπου οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ. « Τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκρούς, » Τὸν μὲν τῆς ἀναστάσεως καταβάλλεται λόγον, πλην προσφύρας καὶ εἰς τὸ προκείμενον. Ἐπίστευσε, φησὶν, Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, ὅτι καὶ τοὺς νεκροὺς ζωοποιεῖ, διὰ τοῦτο καὶ τὸ δοῦναι αὐτὸν σπέρμα γεγεννηκότι. Ὁ γὰρ τοὺς νεκροὺς ζωοποιῶν, καὶ τὰ μὴ ὄντα οὕτως, πολλῷ μᾶλλον δυνήσεται τῷ

promissiones : hoc est inefficaces fuerunt. Quonam modo? Nam si fides propter quam erant promissiones, irrita redditur, consequens est, ut una promissiones quoque irritae reddantur : quod si haec fiant irritae, neque Abraham cujusquam pater est.

IV, 16, 17. Idcirco ex fide est, ut secundum gratiam, ut firma sit promissio omni semini : non ei tantum quod ex lege est, verum etiam ei quod ex fide Abraham, qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est : Patrem multarum gentium posui te : coram Deo cui credidit, qui vivificat mortuos, ac vocat ea quae non sunt sicut ea quae sunt.

Et ita, inquit, non firmantur per legem promissiones, sed quodammodo etiam impediuntur. Quo pacto? Nam lex iram operatur, non servata videlicet : nullus enim potuit illam 254 complere. Ubi autem est ira, quomodo erit hereditaria possessio? quo pacto hereditatem accipiet qui sub ira continetur? quomodo venient promissiones? Fides autem Dei gratiam inducit : porro gratia praesente veniunt et complentur promissiones. « Ut firma sit promissio. » Ubi enim gratia Dei est, jam non sunt dubiae promissiones, sed firmæ. Deus est, inquit, qui per gratiam justificat, quis est ille qui condemnat? « Omni semini. » Hyperbaton est, et jungitur cum dictione Abraham : Omni semini Abraham. « Non ei tantum quod ex lege est. » Ex lege dicit eos qui ex Judæis ad fidem venerunt. « Patrem multarum gentium. » Quæ sine lege facta sunt fideles. Vide autem quo pacto deinceps duos conjungit populos, omniumque patrem facit Abraham. « Coram Deo cui credidit. » Hoc est : Quemadmodum Deus non est particularis, sed omnium Deus, ita et Abraham omnium pater. Κατέναντι ante, coram, in conspectu Dei. Nam in conspectu Dei, sive ex persona Dei dictum est : « Patrem multarum gentium posui te. » Siquidem cum dixerit : « Sicut scriptum est, » non addens, ubi scriptum est, aut quo modo, subjungit (quanquam per hyperbaton) κατέναντι Θεοῦ, id est, coram Deo, probationem et confirmationem ejus quod dictum est sine fide dignam adducens. « Sicut scriptum est, » inquit, « Coram Deo, » hoc est in conspectu Dei, et ex persona Dei : Fide digna, inquit, est Scriptura, immobilis, firma; Deus est qui in ea locutus est. « Patrem multarum gentium posui te. » Ordo itaque conclusionis sermonis est : Sicut scriptum est coram Deo, cui credidit, quod patrem multarum gentium, etc. Quemadmodum enim, inquit, Deus omnium factor est, omnium Deus omniumque gubernator : ita ipsum quoque Abraham patrem omnium constituit; non Judæorum tantum, verum etiam omnium credentium. — Alio modo. Hoc est, coram Deo, et ante conspectum Dei cui credidit. « Qui vivificat mortuos. » Sermonis de resurrectione fundamenta jacit : apte tamen et ad propositum. Credidit, inquit, Abraham Deo quod etiam mortuos vitæ reddat, ideoque daturus esset et ipsi

aemen cum jam senulisset. Nam qui vivere facit mortuos ac ea quæ non habent ut sint, multo magis poterit corpori senectute emortuo generativum dare semen. **255** « Ac vocat ea quæ non sunt. » Bene ait : « Vocat ea quæ non sunt, sicut ea quæ sunt. » Verbo enim ea quæ non sunt, simul cum vocatione adducit ut sint : ita ut possibile sit apud ipsum, et ea quæ non sunt ut ea quæ sunt, rursumque si voluerit ea quæ sunt, ut ea quæ non sunt vocare.

IV, 18-23. Qui præter spem sub spe credidit, ut ipse pater fieret multarum gentium, iuxta id quod dictum est : Sic erit semen tuum. Ac non infirmatus fide, haud consideravit corpus suum jam emortuum, cum centum fere natus esset annos, et emortuam matricem Saræ ; sed ad promissionem Dei non hæsitavit incredulitate : sed roboratus est fide, dans gloriam Deo ; et certior factus est, quod quæ promiserat potens sit et præstare. Ideo etiam imputatum est illi ad justitiam.

« Qui præter spem. » Hoc est promissionibus credidit, quæ complectebantur res admodum creditu difficiles, si humanam speciem cogitationem. Contra spem, inquit, humanam, sola spe in Deum roboratus. — Sub spe, ait, in Deum, præter spem propriæ naturæ sub spe potentiae ejus qui promiserat. « Multarum gentium. » Quæ videlicet secundum fidem essent ac promissionem. Quis est autem filius ejus per fidem ac promissionem datus ? Isaac certe. Nam Ismael secundum carnem filius ejus erat. « Ac non infirmatus fide. » Multa quidem infirma erant, et quæ fidem illius imbecillum efficerent : verum ad nihil horum infirmatus est generosus animus. Primum quod ad nullum hujusmodi exemplum poterat respicere, sed ipsi primo gignendi spes præter spem data est. Alterum quod corpus suum senectute erat emortuum. Tertium, quod simul etiam Saræ matrix esset emortua, nec ullo modo prolem ferre posset. « Cum centum fere. » Bene ait : « Natus annos fere centum ; » neque enim centum erat annorum, sed nonaginta novem. « Sed ad promissionem Dei. » Nam operum demonstratio non erat, sed nuda verba. « Non hæsitavit incredulitate. » Non ait : Non fuit incredulus, **256** sed « Non hæsitavit, » hoc est, non vacillavit, non dubitavit. « Sed roboratus est fide. » Dicens, Roboratus est, ostendit multo labore ac virtute animi fidem dirigi. « Dans gloriam Deo. » Quonam pacto roboratus est ? Dans, inquit, gloriam Deo, hoc est, non curiose scrutatus quomodo possibile esset hoc fieri, quonam pacto id fieri contingeret, quomodo id suscipi posset : sed statim credidit. Deumque collaudavit tanquam benefici auctorem, ac si jam dedisset quod erat pollicitus. « Et certior factus est. » Non dixit, Credidit, sed majori emphasi, Certior factus est. « Ideo etiam imputatum est illi ad justitiam. » Vides quod a fide justificatus est ?

Galat. iv, 22 seqq.

A νενεκρωμένῳ διὰ τὸ γῆρας σώματι δοῦναι σπέρμα ζωογόνον. « Καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα. » Καὶ ὡς φησι, « Καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Ἀδὲν γὰρ τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι καὶ ἅμα τῷ καλεῖσθαι παράγει, ὥστε εἶναι παρ' αὐτῷ δυνατόν καὶ βῆρον, καὶ τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, καὶ ἔμπροσθεν εἰ βουλευθείη, καὶ τὰ ὄντα ὡς μὴ ὄντα καλεῖν.

« Ὅς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον. » Ὁὕτως ἐστὶν τὸ σπέρμα σου. Καὶ μὴ ἀνθεστήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ταυτοῦ σώμα ἤδη νενεκρωμένον, ἑκατονταετῆς πού ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μητρὸς Σάρρας· εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοῦς δόξαν τῷ Θεῷ· καὶ πληροπορηθεὶς ὅτι δ' ἐπηγγελῆται, θνητὸς ἐστὶ καὶ ποιήσας. Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

[ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] « Ὁς παρ' ἐλπίδα. » Ἀντὶ τοῦ, ἐπαγγελίας ἐπίστευσε, πολλὸ τὸ ἀνέλπιστον ἔχουσαι, κατὰ ἀνθρώπινον λογισμόν. Παρ' ἐλπίδα γὰρ, φησί, τὴν ἀνθρωπίνην, μόνῃ ἰδρασθεὶς τῇ ἐπὶ θεὸν ἐλπίδι. — [ΕΞΕΠΗΛΑΝΟΥ.] « Ἐπ' ἐλπίδι γὰρ, φησί, τῇ τοῦ Θεοῦ, παρ' ἐλπίδα τῆς οἰκίας φύσεως, ἐπ' ἐλπίδι τῆς τοῦ ἐπαγγελαμένου δυνάμεως. » Πολλῶν ἐθνῶν. » Τῶν κατὰ πίστιν καὶ ἐπαγγελίαν. Τίς δὲ αὐτοῦ υἱός διὰ πίστεως καὶ ἐπαγγελίας δοθεὶς ; ὁρῶν, ὅτι Ἰσαὰκ. Ὁ γὰρ Ἰσμαὴλ, κατὰ σάρκα ἦν αὐτοῦ. « Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει. » Πολλὰ μὲν ἦν τὰ ἀσθενῆ, καὶ ἀδύναμον αὐτοῦ τὴν πίστιν παρασκευάζοντα γενέσθαι, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἐν ἡσθένεισιν ἡ γενναία ψυχὴ. Πρῶτον ὅτι πρὸς οὐδὲ ἐν τοιοῦτον παρόδειγμα ἰδεῖν ἠδύνατο, ἀλλὰ πρῶτον αὐτῷ ἡ τῆς παρ' ἐλπίδα παιδοποιΐα δίδεται ἐπαγγελία. Δεύτερον, τὸ νενεκρωθῆναι αὐτοῦ τῷ γῆρα τὸ σώμα. Τρίτον, τὸ συννεκρωθῆναι τὴν μητέρα Σάρραν, καὶ ἀδύνατον ἔχειν πρὸς παιδοποιΐαν. « Ἐκατονταετῆς πού. » Καλῶς, τὸ, « Ἐκατονταετῆς πού. » οὐ γὰρ ἦν ἑκατονταετῆς, ἀλλ' ἐννενηκονταεννέα. « Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ. » Οὐ γὰρ ἦν ἔργον ἀπόδειξις, ἀλλὰ ψιλὰ ῥήματα. « Οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ. » Οὐκ εἶπεν· Οὐκ ἠπίστησεν, ἀλλ', « Οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, » τουτέστιν, οὐδὲ ἐνεδοκίμασεν οὐδὲ ἀμφέβαλεν. « Ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει. » Εἰπόντων Ἐνεδυναμώθη, δείκνυσσι πολλῶν καμάτων καὶ δυνάμει ψυχῆς κατορθουμένην τὴν πίστιν. « Δοῦς δόξαν τῷ Θεῷ. » Πῶς ἐνεδυναμώθη ; Δοῦς δόξαν, φησί, τῷ Θεῷ, τουτέστιν, οὐ περιεργασάμενος πῶς ἔγχετο τοῦτο γενέσθαι, πῶς εἶναι δυνατόν, πῶς ἐνδέχεται, ἀλλ' εὐθύς πιστεύσας καὶ εὐλογήσας ὡς εὐεργέτην τὸν Θεόν, ὡς ἦδη δεδοκῶτα τὸ ἐπαγγελθέν. « Καὶ πληροπορηθεὶς. » Οὐκ εἶπε Πιστεύσας, ἀλλ' ἐμπατικώτερον, « πληροπορηθεὶς. » Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. « Ὅρξ· ὅτι ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη ;

ὅνα ἐγράφη διὰ δι' αὐτὸν μόνον διὲ ἐλογίσθη αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμῶς οἷς μέλλει λογιζέσθαι τοῖς πιστευουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, διὰ πορεύσθαι διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἡγέρθη διὰ τὴν δικαιοσύνην ἡμῶν.

Εἶτα ἵνα μὴ λέγουν οἱ ἀκροαταί, καὶ τί πρὸς ἡμᾶς; ἐκείνος γὰρ ἐδικαιώθη· ἐπάγει, διὰ ταῦτα οὐ χάριν μόνου τοῦ πατριάρχου γέγραπται, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, ἵνα παράδειγμα τὸν Ἀβραάμ ἔχοντες, πιστοὶ τε ὁμοίως γινώμεθα, καὶ ὁμοίως ἢ πιστὸς ἡμῶν εἰς δικαιοσύνην λογιζῆται. « Ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν. » Εὐφρῶς εἰσέβαλεν εἰς τὸν περὶ τοῦ Κυρίου λόγον, καὶ φησὶν· Οὐ διὰ τὰς οὐκείας ἀμαρτίας ἀπίθανον, ἐπεὶ οὐδὲ ἀνασταθῆναι αὐτὸν ἴδρι ὥσπερ οὐδὲ πρὸ τούτου τις, ἀλλὰ διὰ τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ. « Καὶ ἡγέρθη διὰ τὴν δικαιοσύνην ἡμῶν. » Ἰνα, φησὶ, δικαιοσύνη ἡμᾶς, καὶ ἀπαλλάξῃ ἀμαρτιῶν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο οὐκείως ἀμαρτίας; τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας, διὸν θανάτου δέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἡμᾶς· ὁπερὸν καὶ χρεώστας ἔχη θανάτου, ἀλλ' ἵνα δικαιοσύνη ἡμᾶς, ζωῶστας νεκροῦς ὄντας τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ τέλειον ἀνευθύνους ἀφῇ, ὥσπερ καὶ τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν τῆς Σάρρας μήτραν τῷ γήρεϊ καὶ τῇ στείρότητι νεκρωθέντας ἀνεζῶστας τῇ τεκνογονίᾳ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς ἀποκειμένης ἐλπίδος.

Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ καὶ τὴν προσωγήνην ἐσχήκαμεν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ᾗ ἐστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.

Πῶς δ' ἂν τις εἰρηνεύει πρὸς τὸν Θεόν; ἀκολουθῶν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, ὡς ὁ γὰρ ἀμαρτάνων, πολεμεῖ Θεῷ. Καὶ οὕτως· Δείκνυσιν τοὺς Ἰουδαίους στασιάζοντας πρὸς πίστιν, καὶ μὴ παραδεχομένους τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ πρὸς αὐτὸν στασιάζειν τὸν Πατέρα τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἰνα γὰρ, φησὶ, δικαιωθῶμεν ἡμεῖς, διὰ τοῦτο καὶ ἐν νεκροῖς ἐλογίσθη καὶ ἀνίστη ἐκ τῶν νεκρῶν. Ἰμεῖς δὲ οὐ προσδεχόμενοι αὐτὸν, καὶ τῷ Πατρὶ πολεμεῖτε τῷ ἀναστήσαντι αὐτόν. Ἀλλ' οἱ δικαιωθέντες, φησὶν, εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Πατέρα, καταλύσωμεν τελείως τὸν πρὸς αὐτὸν πόλεμον. Πῶς δὲ καταλύεται διὰ τελείας καὶ ἀδισταχτοῦ πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ προσάγων ἡμᾶς αὐτῷ τῷ Πατρὶ. « Διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Εἰ γὰρ δι' αὐτοῦ τῶν προγεγονότων ἐλυτρώθημεν ἀμαρτιῶν, δι' αὐτοῦ πάλιν καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως μενοῦμεν μὴ ἀμαρτάνοντες. Καὶ γὰρ εὐχερὲς μᾶλλον φυλάξαι, ἢ κτήσασθαι τὰ ἀγαθὰ τῇ αὐτοῦ συνεργίᾳ. « Δι' οὗ καὶ τὴν προσωγήνην ἐσχήκαμεν. » Δι' αὐτοῦ γὰρ προσήχθημεν τῷ Πατρὶ. « Εἰ οὖν μακρὰν ὄντες, ἐγγὺς γεγονάμεν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, πολλῶν μᾶλλον ἐγγὺς ὄντες, εἰρηνεύσωμεν πρὸς αὐτὸν χάριτι αὐτοῦ. » Τῇ πίστει. « Θέλεις τὰ

IV, 23-25, Non autem scriptum est propter illum solum quod imputatum sit ipsi, sed etiam propter nos quibus imputabitur credentibus in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis : qui traditus fuit propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.

Ne dicant auditores : Et quid ad nos? Ille enim justificatus est, non nos : subjungit quod hæc non solius patriarchæ gratia scripta sunt, sed etiam propter nos, ut, Abrahæ exemplum habentes, simili modo fideles efficiamur, et similiter fides nobis imputetur ad justitiam. « In eum qui suscitavit Jesum. » Sermonem de Domino apte aggressus est, et ait : Non propter sua peccata mortuus est ; nam hoc modo non debuisset resurgere, sicuti neque quispiam ante illum, sed propter nostra peccata, ut nos ab eis liberaret. 257 « Et resurrexit propter justificationem nostram. » Ut nos, inquit, justificaret, et a peccatis liberaret. Neque enim idcirco nostra peccata sibi propria fecit, ac mortis pœnam pro nobis luit, quo reos ac mortis debitores nos haberet : sed ut eos justificaret, donata vita his qui in peccatis mortui erant, et perfecte reatu liberos dimitteret : quemadmodum et Abraham ac Saræ matricem senectute ac sterilitate jam emortuos vitæ restituit, filiorumque procreationi.

CAPUT VI.

De reposita spe.

V, 1, 2. Justificati ergo ex fide, pacem habeamus erga Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et accessum habuimus per fidem in hanc gratiam, in qua stetimus, et gloriemur ob spem gloriæ Dei.

Quomodo autem habere poterit quispiam pacem erga Deum? si sequatur præcepta ejus : quemadmodum sane is qui peccat, Deo pugnare dicitur. Hoc præterea modo : Ostendit Judæos qui seditiosè movebantur adversus fidem, nec recipiebant Dominum nostrum Jesum Christum, erga ipsum quoque Patrem seditiosè agere qui illum a mortuis suscitavit. Nam ut nos, inquit, justificemur, idcirco inter mortuos reputatus est et surrexit a mortuis : vos autem si eum non suscipitis, adversus Patrem quoque bellum geritis, qui eum suscitavit. Verum justificati, inquit, pacem habeamus erga Patrem, bellum quod adversus illum est, perfecte dissolvamus. Quo autem modo dissolvitur? perfectæ indubitataque fide quæ est in Dominum nostrum Jesum Christum : ipse enim est qui nos ad Patrem adducit. « Per Dominum nostrum. » Nam si per eum a præteritis redimamur peccatis, rursus per illum in fide quæ in eum est sine peccato perseverabimus. Facilius namque est bona conservare, quam proprio Marte aut cooperatione nostra acquirere. « Per quem et accessum habuimus. » « Per ipsum enim ad Patrem educti sumus. » Si ergo cum elongati essemus, per mortem ipsius propinqui facti sumus,

longe amplius jam facti propinqui, pacem ad eum habebimus gratia ipsius". « Per fidem. » Ubi posuit ea quæ Christi sunt, ponit etiam ea quæ nostra sunt. Siquidem ad ineffabilia Christi dona nos præter fidem nihil contulimus. « In hanc gratiam. » Puta quod Dei cognitionem accepimus, quod ad ipsum adducti, quod peccatis liberati, et quæcunque largitur baptismus. **258** Quod autem sequitur, « Stetimus, » confirmationem significat. « In hanc gratiam. » Demonstrative locutus est eorum magnitudinem ac multitudinem significans quæ in gratia continentur. Ipse siquidem accessus res et magna ac admiranda, et ante hanc peccatorum remissio, ac post ipsa regni cælorum promissio. Ob quam actionem, ob quod rectum opus gratia hæc data est? ob solam fidem: tantum enim credimus, et omnia nobis per baptismum gratis donata sunt. Vel hoc modo: Quemadmodum in gratia hæc in qua stetimus gloriamur ob spem gloriæ Dei, ita rursum gloriemur in tribulationibus, scientes quod per illas et per patientiam ac probationem ad ipsam spem ascendimus quæ non pudefacit. « Ob spem gloriæ Dei. » Vel qua Deus glorificatur, vel qua nos Deus glorificat; nos autem glorificat inenarrabili ac immensa gloria, donans quæ pollicitus est: adoptione ac regno cælorum dignos ducens; et glorificatur etiam ipse, quamquam non juxta suam dignitatem, at quantum angelis et hominibus possibile est: qui tantam circa humanum genus exhibuerit liberalitatem; et hæc perficiens ac in opus deducens, quæ solius divinitatis illius et benignitatis erga homines sunt demonstrativa

V, 3-5. Non solum autem: sed gloriamur in afflictionibus: scientes quod afflictio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non pudefacit: quia charitas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

Non solum, inquit, ob data futuraque bona gloriamur: verum etiam in his quæ contraria videntur, puta afflictionibus. Quam demum ob causam? Quia ad patientiam nos exercent. Quod est autem ex patientia lucrum? Probatos, inquit, nos reddit. Et quæ nobis inde utilitas ut simus probati? Spem nobis futurorum bonorum conciliat. Qui autem hæc sperat nequaquam pudeferi poterit. Nam qui in hominem sperat, fortassis spe frustrari poterit: qui autem in Deum, nequaquam. Verumtamen, inquit, non in his solis bonis quibus stetimus, sed in his etiam quæ expectantur, tanquam in presentibus gloriamur; hoc enim exactæ fidei est. Pulchre autem dixerat gloriæ. Cum enim accidunt ea quæ promittantur, agunt ut is glorificetur qui ea promisit.

259 « Sed gloriamur in afflictionibus. » Unde sit ut in afflictionibus gloriamur? Quia vehementer Deum amamus. Quisque enim amator gaudet, ac gloriamur, cum pro eo quem amat, patitur. Verum unde

Α του Χριστου, και τα ημων τιθηται. Προς γαρ τας αφανους δωρεας του Χριστου, ημεις οδεν πλην πιστειως ηνεγκαμεν. « Εις την χαριν ταυτην. » Τουτ' εστι το καταξωθηναι της του Θεου γνωσεως, το, προσαχθηναι αυτω, το, αμαρτιων απαλλαγηναι, και οσα το βαπτισμα χαριζεται. Το δε, « Εστηκαμεν, » βεβαιωτητα δηλοει. — [ΦΩΤ.] « Εις την χαριν ταυτην. » Δεικτικως ειπει, το μεγαθος των εμπειρευομενων τη χαριτι και το πληθος δηλων. Και γαρ αυτη η προσαγωγή μεγα και θαυμασιον, και προ τουτου η των αμαρτιων αφαισις, και μετα ταυτα η των οδρανων επηγγελμενη βασιλεια. « Επι ποια πράξει, επι ποιω κατορθώματι αυτη η χαρις εδωθη; επι πιστει μόνη. » μόνον γαρ επιστευσαμεν, και δια του βαπτισματος πάντα ημιν η χαρις αγαρισατο. Η ουτως: Β. « Ωσπερ εις την χαριν ταυτην εν η εστηκαμεν, καυχώμεθα εν' ελπιδι της δόξης του Θεου, ουτως πάλιν καυχώμεθα και εν ταϊς θλίψεσιν, ειδότες οτι δι' αυτων και δια της υπομονης και δοκιμης, εις την αυτην ακατασχυοντον επανατρεχουμεν ελπιδα. » « Εν' ελπιδι της δόξης του Θεου. » « Η οτι δοξάζεται ο Θεος, η οτι δοξάζει ημας ο Θεος, και δοξάζει ημας άρρήτων και υπερφυσι δόξη, δωρούμενος ά επηγγελιστο, υιοθεσία; και βασιλειας ουρανών άειών. Και δοξάζεται και αυτος, ει και μη κατ' άξιαν, άλλ' οσον εστιν άγγελοις και ανθρώποις δυνατον, τοσαυτην φιλοτιμίαν περι το ανθρώπινον επιδεικνύμενος γένος, και ταυτα παραινων και εις έργον άγων, ά μόνος εστι της αυτου θειότητος και φιλανθρωπία; ενδεικτικα.

Οδ μόνον δε: αλλά καυχώμεθα εν ταϊς θλίψεσιν· ειδότες οτι η θλίψις υπομονην καταργάσεται, η δε υπομονη, δοκιμην· η δε δοκιμη, ελπιδα· η δε ελπις, εν κατασχυοντι, οτι η άγάπη του Θεου εκκέχεται εν ταϊς καρδιαϊς ημων, δια Πνεύματος αγίου του δοθέντος ημιν.

Οδ μόνον δε, φησιν, επι τοις δοθεσι και τοις μελλουσιν αγαθοις καυχώμεθα, αλλά και εν τοις εναντιοις: ειναι δοκουν, οσον ταϊς θλίψεσι. Τι δη ποτε; οτι προς υπομονην ημας άλειφουσι. Τι δε της υπομονης το κέρδος; δοκιμους, φησι, ποιει. Τι δε του γενεσθαι δοκιμους, το όφελος; « Ελπιδα ημιν προξενει των μελλόντων αγαθών. » Ο δι' γε ταυτα ελπιζων, ουκ αν κατασχυοιται. « Ο μιν γαρ εν' ανθρωπον ελπιζων, ίσως και ψευθειη της ελπιδος, ο δε επι Θεον, ουκ ετι. Πλην, οδ μόνον, φησιν, εν' οϊς εστηκαμεν αγαθοις, αλλά και εν τοις προσδοκουμενις, ως ηδη παρουσι καυχώμεθα. Τουτο γαρ πιστεως άκριβους. Καλως δε δόξης ειπεν. Έκδοκοντα γαρ τα επηγγελόμενα, δοξάζεσθαι τον επαγγελάμενον ποιει.

[ΦΩΤ.] « Αλλά καυχώμεθα εν ταϊς θλίψεσιν. » Πόθεν καυχώμεθα εν ταϊς θλίψεσιν; « Οτι έρωμεν σφόδρα του Θεου. Έρασθης γαρ άπας χαίρει και σεμνύνεται, ήντα πάχει ύπερ ού έρβ. Αλλά πόθεν

ὁ θεὸς ἔρωσ ἐκείνος ἐκκέχυται, καὶ ὅλην ἐμπεριέ-
 ληψε τὴν ἡμῶν καρδίαν· Ἐκ τοῦ παναγίου Πνεύμα-
 το· τοῦ δοθέντος ἡμῖν· ὥστε ὅλον τῆς ἀνωθεν χά-
 ριτος. Ἀλλὰ καὶ χρεώστουμεν ὑπερβαῖν αὐτοῦ, καὶ τι
 δεῖοι παθεῖν, μὴ ἀφίστασθαι τοῦ πρὸς αὐτὸν ἔρωτος.
 Διὰ τί; Ὅτι αὐτὸς ἡμῶν ἡράσθη πρῶτος· καὶ τότε
 ἡμῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ὑπαρχόντων. Εἶδες
 ὑπερβολὴν; εἶδες πόσον τὸ χρέος; Πρόσθε· καὶ
 τὸ ἐστὶ μείζον, οὐκ ἡράσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡτιμάσθη
 ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἐβράβεισθη, καὶ ἰσταυρώθη, καὶ ἐν
 νεκροῖς ἐλογίσθη, καὶ διὰ τούτων ἀπάντων, τὸν περὶ
 ἡμᾶς αὐτοῦ παρέστησεν ἔρωτα. Ὁ ἔρωτος ἀγγέλιος
 καταπέληντος, ἀνθρώπου εἰς οὐρανὸς ἀνυψώσαν-
 το· καὶ δαιμόνων τυραννίδα καταργήσαντος! Τίς
 ἐραστὴν τοιοῦτον οὐ φιλεῖ; μᾶλλον δὲ τί; τι πράξας
 ἔστιον τοῦ τηλικούτου ἔρωτος ἐπιτελέσει, ἢ καὶ
 βραχὺ γούν τοῦ χρέους ἀποτίσει; Κἂν γὰρ μυστικῶς
 ἀποθάνοι, οὐ μέγα εἰσήμεναι. Ὑπὲρ γὰρ εὐεργέτου,
 ὑπὲρ ἐραστοῦ, ἀλλ' οὐκ ὑπὲρ ἐχθρῶν καὶ πολεμίων
 ὡς ἐκεῖνος ἐπαθεν, καὶ ἡμῶν ἕκαστος πάσχει. Διὸ
 ἡμεῖς πάσχομεν, χαίρειν ὀφειλομεν καὶ σεμνύνεσθαι,
 ὅτι καὶ βραχὺ γούν, ὑπὲρ τηλικούτου ἐραστοῦ καὶ
 ἡμεῖς παθὲν τι κατηξιώθημεν, ἢ εἰδότες ὅτι ἡ θλι-
 ψις ὑπομονὴν κατεργάζεται. Πῶς καυχώμεθα ἐν
 ταῖς θλίψεσι; Καλῶς, φησὶν. Αἱ γὰρ θλίψεις γυμνά-
 ζουσι πρὸς ὑπομονήν. Ἀλλὰ τί τὸ κέρδος τῆς ὑπο-
 μονῆς; Μέγα, φησὶ. Δοκιματέρους γὰρ ἐργάζεται,
 ὥσπερ καὶ τὸν χρυσὸν ἡ χωνεία. Τί δὲ γίνεται ἐκ τοῦ
 δοκιματέρους ὀφθῆναι; Πολὺ ὄφελος· ἢ γὰρ ἑλπίς
 ἡμῶν ἐντεῦθεν βεβαιότερα καὶ ἀσφαλέστερα καθ-
 ἵσταται. Ἐκ δὲ ταύτης, τί; Τὸ πᾶν ἀνέται, φησὶ.
 Ποῖον; Τυχάνομεν ὧν ἐλπίζομεν. Ἡ γὰρ ἐλπίς ἡ
 βεβαία καὶ διὰ δοκιμῆς ἀγθείσα καὶ ὑπομονῆς καὶ
 θλίψεως, οὐδέποτε κατασχύνει. Καὶ ὅρα πῶς εἰπὼν
 ἀνωτέρω ὅτι καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι, πάλιν καὶ ἐν-
 ταῦθα εἰς ἐλπίδα κατέληξε. Καὶ γὰρ ἀπὸ ἐλπίδος
 δεῖ ἀρχεσθαι, καὶ ὁμοίως εἰς ἐλπίδα καταλήγειν.
 Ἀλλ' ἢ μὲν ἀρχομένων ἐλπίς, οὐπω δὴλον ὅπως ἔχει,
 μήπω θλίψεων καὶ πειρασμῶν προσβαλόντων. Ἡ δὲ
 διὰ τούτων ὁδεύσασα, καὶ δοκιμασθεῖσα, καὶ φανεῖσα
 ἀδίσταχτος, καὶ μὴ σαλευομένη, αὕτη καὶ τὸ τέλειον
 ἔχει, καὶ τῶν ἐλπίσθέντων ἐν ἀπολαύσει παρασκευά-
 ζει. Ἠλπίσεν ὁ Ἀβραάμ μετὰ γῆρας καὶ στείρω-
 σιν μήτρας, ὅτι ἔσται κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν πατήρ.
 Μέγα μὲν, ἀλλ' οὐκ οἶον μετὰ τὴν δοκιμὴν. Ἐπεί-
 ραζεν αὐτὸν ὁ θεὸς καὶ ἐχώνευσεν ὡς ἀληθῶς χω-
 νίαν φορικτὴν καὶ φοβεράν, πῦρ τοῖς ἐγκάτοις ὑφ-
 ἔρας, ὅτε σφάξει προσέταξε τὸν υἱὸν· ἰδαιξεν ἐκεῖνος
 καὶ διὰ τούτων, ἀσάλευτον καὶ σταθερὰν τὴν ἐλπίδα.
 Ἐδραμε γὰρ σφάξει τὸν υἱόν, καὶ οὐκ ἰδίωταξ· λογι-
 σάμενος, πῶς οὖν ἔσομαι πατήρ; Τοῦτο ὑπερμεγέ-
 θος· ὡς ἀληθῶς ἐλπίς, διὸ καὶ τυγχάνει ὧν ἠλπίσεν.
 Ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα. Ἀρα γε οἱ κακῶς συνειδότες
 πληττόμενοι, οὐδὲ ἐλπίζουσιν ἀντίδοσιν ἀγαθοῦ καὶ
 κακοῦ. Ὁ γὰρ βούλεται ἕκαστος, τοῦτο καὶ νομίζει.
 Ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Καὶ πόθεν δὴλον, φησὶν,
 ὅτι ἐκεῖ δώσει ἡμῖν ἀγαθὰ ὁ θεός; Πόθεν; ἐξ ὧν ἐν-
 ταῦθα δέδωκε. Τί δὲ ἔδωκε; Τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ὅπερ
 ἐκ μόνης ἀγάπης Θεοῦ ἢ ἡγάπησεν ἡμᾶς· ἐπεφοίτη-

A divinus hic amor effusus est, totumque in se cor
 nostrum circumassumpsit? Ex Spiritu sancto qui
 datus est nobis; totum itaque supernæ gratiæ est.
 Sed et debiliores sumus ut eum supra cetera ame-
 mus, et si quidquam pati oporteat, ab amore ejus
 nequaquam discedamus. Quamobrem? Quia ipse
 prior nos amore prosecutus est, idque tunc cum
 inimici ac hostes essemus. Viden' amoris magni-
 tudinem? Viden' quantum contraxerimus debi-
 tum? Adde quod etiam majus est. Non solum
 amore nostri captus est, verum etiam pro nobis
 ignominiam passus, alapis cæsus ac crucifixus est,
 interque mortuos reputatus: et his omnibus amo-
 rem, quem erga nos habebat, demonstravit. O
 amorem, qui et angelos in stuporem adduxerit,
 et hominem in cælos sublevaverit, dæmonum ty-
 rannidem irritam fecerit! Quis hujusmodi amato-
 rem non amabit? Imo potius quod erit opus, quod
 quispiam tali dignum amore perficiet, aut vel
 paululum etiam debiti rependet? Nam etsi millies
 moriatur, non magnum aliquid attulerit. Siquidem
 pro benefactore, pro amico, etiam nostrum quis-
 que interdum patitur: at non pro inimicis ac ho-
 stibus, sicut ille passus est. Cum ergo patimur,
 gaudere debemus ac gloriari: quod vel minimum
 quiddam pro tali amatore et nos pati mereamur.
 «Scientes quod afflictio patientiam operatur.»
 Quonam modo gloriamur in afflictionibus? Optime,
 inquit, afflictiones enim ad patientiam exercent.
 Verum æquid lucri ex patientia? Magnum, ait: si-
 quidem probatiores reddit, veluti fornax ipsum au-
 rum. Quid autem consequimur ex eo quod proba-
 tiores videamur? Magnum plane commodum; spes
 etenim nostra firmior ac stabilior redditur. Quid
 autem ex hac? Omne negotium perficitur. Quale
 tandem? Quæ speramus assequimur. Firma nam-
 que spes, ac per afflictionem, patientiam et proba-
 tionem adducta, nunquam pūdefacit. Et vide, cum
 superius dixisset, quod ob spem gloriamur, quo
 modo et hic rursum in spem terminaverit. Nam
 et a spe inchoare oportet, et similiter in
 260 spem desinere. Verum spes quidem incipientium
 nondum manifestum est quomodo se habeat, cum
 nondum occurrunt afflictiones aut tentationes
 quæ vero per has transivit, probataque est, ac
 manifestata quod nullam habeat ambiguitatem, nec
 fluctuat: hæc et perfectionem habet, et eam in
 fruitione eorum quæ sperantur reponit. Speravit
 Abraham post senectutem, ac matricis sterilitatem,
 quod juxta promissionem futurus esset pater. Ma-
 gnum quidem hoc, at non quale post probationem.
 Tentavit illum Deus et quodammodo conflavit, vero
 horrenda quadam ac terribilli fornace: igne inte-
 rius accenso, quando filium jussus est jugulare.
 Ostendit ille per hæc inconcussam stabilemque fi-
 dem. Cœcurrit enim ut filium jugularet: nec va-
 cillabat intra se cogitans: Quomodo ergo pater
 ero? Id sane maxime est fidei: ideo etiam quæ
 sperabat est assecutus. «Probatio vero spem, a

Certe qui prava stimulantur conscientia, ne sperant quidem boni ac mali retributionem. Nam quisque quod cupit, hoc etiam sibi persuadet. « Quia charitas Dei. » Et unde, inquit, manifestum est quod Deus ibi daturus sit nobis bona? Unde? Ex his quæ hic dedit. Quid autem dedit? Spiritum, ait, qui ex sola Dei dilectione qua nos dilexit, in nos supervenit; neque enim nos propriis bonis operibus Spiritus gratiam attraximus. « Effusa est. » Pulchre autem ait Dei dilectionem, quæ Spiritus donum est, effusam esse, hoc est largiter donatam. « In cordibus nostris. » Intellectus ualis enim est adorandi sanctissimique Spiritus inhabitatio, quæque sola mente ac corde comprehendi-

Y, 6, 7. *Christus enim, cum adhuc essemus infirmi secundum tempus, pro impiis mortuus est. Nam vix pro justo quis moritur; pro bono siquidem forsitan aliquis audet etiam mori.*

Cum sanctissimi Spiritus donum dixisset transferre nos in Deum, tria ponit quæ excellentiam ostendant amoris Dei erga nos, simulque probent ejus in posterum providentiam ac benignitatem erga homines. Hæc autem tria ex eo solo quod subjungitur assumit, videlicet ab illis circa quæ facta est amoris demonstratio. Nam sunt rursum et alia ex eo sumpta qui dilexit, quibus etiam dilectionis excellentia 261 profertur ac constituitur: puta virginalem inhabitasse uterum, et carnem ex ea sumpsisse, legislatorem etiam obsecutum fuisse legis præceptis.

Deinde contumelias quoque, injurias, et alapas sustinuisse: quodque omnium caput est, cruce mortem oppellisse. Ipse vero Apostolus his quæ ex eo sumi poterant qui dilexerat, in summam redactis, solaque interim morte relata, distinxit illa, quæ ab his sumpta erant qui amati sunt. Hic autem hujusmodi tractatio in hoc commoda est Apostolo, ut ostendat quod etiam posthac magis ac magis nobis providebit, nosque tuebitur, et ab omni ira liberabit: tum ab ea quæ præsens est, ubi id expedire viderit, tum a futura, quæ vere extrema ira est. Tria vero quæ ponit sunt hæc: *Infirmi*, inquit, eramus, infirmi vero non natura, sed propria mente ac operatione. Itaque infirmi eramus, multoque nobis opus erat auxilio. Sed et *impii* eramus: illum qui laturus erat auxilium repellebamus, aliis quidem adorationem attribuentes, ipsum vero injuriis afficientes, quibus inimici ac hostes appeti solent. Omnia igitur nostra plena erant inopia. Nam si, cum infirmi essemus et impotentes, ut ab ægritudine surgere-mus, multo egebamus auxilio: auxiliatorem vero illatis injuriis repuleramus, anne ad extremam indigentiam nostra redacta erant? Præterea *peccatores*, inquit, eramus, et vita magis ad lapsum traherat, nec revalescere permittebat. His ita se habentibus, cumque omnis desperatio adesset, tunc bonus ille hominum amator Dei Filius, et nos dilexit et animam pro nobis posuit. Quod si tunc innumeris malis obnoxios, quique in omnem turpitudinem ac sceditatem incideramus, etiam dilexit nos, et ab infirmitate erexit ac roboravit, suo san-

σιν ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἡμεῖς οἰκίλους κατορθώμασιν ἐπισπασάμεθα τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. « Ἐκκεχυταί. » Καλῶς δὲ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἣ ἐστὶν ἡ ὁδὸς τοῦ Πνεύματος, εἰπὼν ἐκχεῖσθαι, ὅλον θαυμάζω δεδόσθαι. « Ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. » Νοητὴ γὰρ ἡ ἐνοικήσις τοῦ προσκυνητοῦ καὶ τρισυγίου Πνεύματος, καὶ νῦν μόνῳ καὶ καρδίᾳ ληπτῇ.

Pulchre autem ait Dei dilectionem, quæ Spiritus donum est, effusam esse, hoc est largiter donatam. « In cordibus nostris. » Intellectus ualis enim est adorandi sanctissimique Spiritus inhabitatio, quæque sola mente ac corde comprehendi-

« Ἐτι γὰρ Χριστὸς, ὅτε ὡν ἡμῶν ἀσθενῶν κατὰ καιρὸν, ὑπὲρ ἀσθενῶν ἀπέθανε· ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθνήσκειται. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ, τάχα τις καὶ τοῖμα ἀποθνήσκει. »

[ΦΩΤ.] Εἰπὼν τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν ὁδὸν μεταβαίνειν εἰς τὴν Θεὸν, τρία τίθησι τὴν ὑπερβολὴν διακινῶντα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅλα συνιστῶντα καὶ τὴν εἰς τὸ ἐκπεῖτα αὐτοῦ πρόνοιαν καὶ φιλοφροσύνην. Ταῦτα δὲ τὰ τρία, ἀπὸ μόνου λαμβάνονται τοῦ ὑποκειμένου, ἥτοι ἐξ ἐκείνων, περὶ ἃ τῆς ἀγάπης ἀπέδειξε. Ἐπὶ ἐστὶ καὶ ἄλλα πάλιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπήσαντος, δι' ὧν πάλιν ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἀγαπήσεως συνίσταται καὶ παρίσταται· ὅσον αὐτὸ τὸ παρθενικὴν ἐνοικήσαι μητέρα, καὶ σαρκοθεῖναι ἐξ αὐτῆς· ὑπερηεῖσθαι τε ταῖς κατὰ νόμων ἐντολαῖς τὸν νομοθέτην.

Ἐἴτα ἀτιμασθῆναι, ὀδρισθῆναι, ραπισθῆναι, καὶ (τὸ καράλαιον) διὰ σταυροῦ θανατωθῆναι. Αὐτὸς δὲ τὰ μὲν ἐκ τοῦ ἀγαπήσαντος συγκαταλειψάμενος, καὶ τὸν θάνατον μόνον τῶς εἰπὼν, τὰ ἀπὸ τῶν ἀγαπηθέντων διαίτε, συντελοῦσης αὐτῷ ἀνταῦθα τῆς τοιαύτης μεταχειρίσεως, εἰς τὸ ὅτι ἐτι καὶ ἐτι προνοήσεται, καὶ ὑπερασπίει, καὶ ρύσεται ἐκ πάσης ὀργῆς, τῆς τε παρούσης ὅτε τοῦτο συμφέρον οἶδε, καὶ τῆς μελλούσης ἥτις ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ἐσχάτη ὀργή. Ἄ δὲ τίθησι τρία ταῦτά ἐστιν· Ἀσθενεῖς ἤμεν, φησὶν, ἀσθενεῖς; ὦ, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐξ οἰκείας γνώμης καὶ πράξεως. Ἀσθενεῖς οὖν ἤμεν, καὶ πολλῆς βοηθείας ἐχρήσσομεν. Ἀλλὰ καὶ ἀσθενεῖς ἤμεν, αὐτὸν τὸν μέλλοντα βοηθεῖν ἀποδοῦμεθα, ἑτέροις μὲν τὸ σῶμα προσάπτοντες, αὐτῷ δὲ, ἐχθροῖς ἴσα καὶ πολεμίοις, ἐνυβρίζοντες. Οὐκοῦν ἀπορα πάντα εἰχομεν τὰ ἡμέτερα. Εἰ γὰρ αὐτοὶ μὲν ἀσθενεῖς, καὶ ἀδύνατοι ἀναστῆναι τοῦ νοσήματος, πολλῆς δὲ βοηθείας δέδμενοι, τὸν βοηθὸν ἐνυβρίζοντες ἀπωσάμεθα, πῶς οὐκ εἰς ἔσχατον ἀπορίας τὰ ἡμέτερα; Εἴτα, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὶ, φησὶ, καὶ ὁ βίος, φησὶ, μέλλον καθέλκεν ἐπὶ τὸ πῶμα, καὶ ἀνενεγκεῖν οὐ συνεχώρει. Ὡς δὲ ἐχόντων, καὶ πίστες ὑπαρχούσης ἀπονώσεως, τότε αὐτὸς ὁ ἀγαθός, ὁ φιλόανθρωπος, ὁ τοῦ Θεοῦ Παῖς, καὶ ἡγάπητος, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν τέθεικεν. Εἰ δὲ τότε μυρίοις ἐνεχομένοις κακοῖς, καὶ εἰς παντελὴ ἀσχημοσύνην καὶ αἰσχρότητα κατηντηκότας, καὶ ἡγάπητος, καὶ τῆς ἀσθενείας ἀνέστητος. καὶ ἰδυνάμωτος· τὸ αὐτοῦ λῦτρον ὑπὲρ ἡμῶν δεδοκώς αἷμα, πολλῶν μέλλον οἰκιστάμενος καὶ δικαιοσύας, καὶ προσήσεται καὶ ἀντιλήφεται καὶ

ὑπερασπιστῇ, ὅτε μήτε χρεῖα θανεῖν αὐτὸν, μήτε οὐ-
τως ὥς πρότερον εἰς ἀβύσσον καὶ ἀσχημοσύνην
κατηγέσθην. ἀλλὰ μὴ δ' αὐτὸν ἀπωσάμεθα, τὸ
οἶδας ἐτέροις περιθέμενοι. Οὐ γὰρ τοιγαροῦν ἐν δι-
στασίᾳ τὴν ἐλπίδα τῶν ἐπηγγελμένων ἔχειν, ἀλλὰ
βίβαν, καὶ ὡς παρόντων τῶν ἀγαθῶν οὕτω χαίρειν,
καὶ δοξάζειν τὸν ἐπαγγελλόμενον καὶ παρέχοντα πάν-
τως, Κύριον ἡμῶν καὶ Θεόν. Οὐ γὰρ μόνον ἀπὸ τῆς
ὀργῆς σώσει ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς οὐρανίου δόξης
ἀξιώσει. « Ὅντων ἡμῶν ἀποθνήσκων, » καὶ τὰ ἐξ ἑ. Τὰ
μέλλοντα πιστωσάμενος ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύμα-
τος δωρεᾶς, νῦν καὶ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ πι-
στούται. Εἰ γάρ, φησὶν, ὑπὲρ ἀνδρὸς ἀνατέτοι οὐκ
ἂν τις ἔλοιτο ἀποθανεῖν, σκόπει μοι τοῦ ἀσπύτου τὴν
ἀγαθότητα, ὅτι τὸν Υἱὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἔδωκε τῇ ἀμαρ-
τίᾳ. « Κατὰ καιρὸν. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Τούτῳ κατὰ
καιρὸν εὐχαίρον, καὶ προσήκοντα καὶ προωρισμένον
καιρὸν καὶ χρόνον.

Συνίσταται δὲ τὴν αὐτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς δ
Θεός, ὅτι ἐκ ἀμαρτιῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς
ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. Πολλῶ οὖν μᾶλλον δικαιο-
θεύτης νῦν ἐν τῷ αἵματι, σωθισόμεθα δι' αὐτοῦ
ἀπὸ τῆς ὀργῆς. Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες καταλλάττη-
μεν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ,
πολλῶ μᾶλλον καταλλάττεσθαι σωθισόμεθα ἐν
τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμε-
νοι ἐν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἔλαβον.

Συνίσταται δὲ, ἀντὶ τοῦ, βεβαίως, δεῖκνυσθαι. « Πολλῶ
οὖν μᾶλλον δικαιοθεύτης. » Εἰ γὰρ τότε, φησὶν, οὐ
πιρριεῖσθαι, ὅτε καὶ ἀμαρτωλοὶ ἡμεῖς, καὶ χρεῖα ἦν
πρὸς τὸ σωθῆναι καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ,
τίσιν μᾶλλον νῦν οὐ περιδοί, ἀλλὰ σώσει, ὅτε ἀμαρ-
τωλοὶ ἔσμεν δικαιοθεύτης τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ,
οὕτως ἐκ χρεῖα θανατωθῆναι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ; « Ἀπὸ
τῆς ὀργῆς. » Τῆς μελλούσης κολάσεως. « Ἐν τῇ ζωῇ
αὐτοῦ. » Οὐκ ἐκ γάρ, φησὶ, χρεῖα, ὥς τὸ πρότερον,
δοῦναι τὸν Υἱὸν εἰς θάνατον, ἀλλὰ ζῶντος ἔσται ἡ
σωτηρία. Οὐδὲν οὖν, φησὶ, δυσχερές. « Οὐ μόνον δὲ,
ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ. » ἵνα μὴ ἐρυθριώ-
μεν καὶ ἀδημονώμεν, ὅτι τοσοῦτον γεγόναιμεν ἀσε-
βεῖς; ὥς χρεῖαν γενέσθαι καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ
πρὸς τὸ σωθῆναι ἡμᾶς, ἐπάγει. Οὐ μόνον δὲ ἐσώθη-
μεν, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχῶσθαι ὀφείλομεν. Τοιγα-
ροῦν καὶ καυχώμεθα, ὅτι ὥς ἀπέθανε Χριστὸς ὑπὲρ
ἡμῶν ὄντων ἀσεβῶν. Τοῦτο γὰρ τὴν ἀγὰν τοῦ Πατρὸς
ἀγάπην δηλοῖ, ὅτι καὶ ὑπὲρ ἀσεβῶν τὸν Υἱὸν ἔδωκε.
Τοὺς δὲ ἀγαπωμένους ὑπὸ Θεοῦ, οὐκ ἐγκαλύπτεισθαι
οὐδὲ ἀδημονεῖν, ἀλλὰ ἀγάλλεσθαι καὶ καυχῶσθαι ἐν
Θεῷ προσήκει. « Δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἔλαβο-
μεν. » Τὴν οἷον αἰχμασίαν καὶ τὸ διαλλαγῆναι ἡμῖν
δ' ἐξ ἡμεῶν πρὸς τοῦτο τὸν Θεόν.

A guine pro nobis in redemptionem tradita : multo
magis cum nos sibi asciverit, ac justificaverit, tue-
bitur, defendet ac proteget : cum neque sit necesse
ut ipse moriatur : neque adeo ut prius in infir-
mitatem ac impudentiam devenerimus : sed nec
illum repulerimus, exhibentes aliis adorationem.
Itaque non oportet in ambiguo spem habere de
promissis, sed firmam spem, et veluti de præsenti-
bus bonis ita gaudere, ac illum glorificare qui
promisit, quique omnino prestabit, Dominus nempe
ac Deus noster. 262 Non solum enim nos ab ira
servabit, sed et celesti gloria dignos habebit.
« Cum adhuc essemus infirmi, » etc. Postquam fi-
dem de futuris ex Spiritus sancti dono corrobora-
vit, nunc etiam ex Christi passione confirmat.
Nam si pro bono, inquit, viro nullus mori eligeret,
considera mihi Domini bonitatem : pro impiis enim
Filium peccato dedit. « Secundum tempus. » — Hoc
est opportuna ac convenienti temporis occasione
definitoque tempore.

V. 8-11. Illustrat autem suam erga nos charita-
tem Deus, quod cum adhuc peccatores essemus, Chri-
stus pro nobis mortuus est : multo magis ergo justi-
ficati per ejus sanguinem salvi erimus per eum ad
ira. Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus
Deo per mortem Filii ipsius, multo magis reconciliati
salvi erimus in vita ejus. Non solum autem hoc, sed
et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum
Christum, per quem nunc reconciliationem accipi-
mus.

Illustrat autem, hoc est, confirmat, ostendit.
« Multo magis ergo justificati. » Nam si tunc, in-
quit, non despexit cum et peccatores eramus, et
opus erat ut proprii etiam morte Filii salvos no-
faceret, quanto magis nunc nequaquam despiciet,
sed salvos faciet, quando neque peccatores sumus,
Christi sanguine justificati, neque jam necesse est
Filium suum morti tradi? « Ab ira. » A futuro
supplicio. « In vita ejus. » Neque enim jam ne-
cesse est, inquit, ut prius, Filium suum in mor-
tem tradere, sed eo vivente salus erit. Nihil ita-
que difficultatis, inquit, habet nunc nostra salus.
« Non solum autem hoc, sed et gloriamur in Deo. »
Ne rubore suffundamur, mœroreque conficiamur
quod adeo impii fuerimus, ut opus fuerit ad salvan-
dum nos etiam morte Filii Dei, subjungit : Non solum,
inquit, salvi facti sumus, sed et gloriari debe-
mus : itaque gloriamur etiam quod omnino mor-
tuus fuerit Christus pro nobis cum impii esse-
mus. Nam id Patris erga nos amorem aperte manife-
stat, quod etiam pro impiis Filium tradiderit. Porro
eos qui a Deo amantur non convenit pudore suffundi,
neque mœrore affici, 263 sed exaltare et in Deo
gloriari. « Per quem accepimus reconciliationem. »
Hoc est familiaritatem, et quod nobis reconciliatus
sit Deus qui ante hujus mortem nobis iratus erat.

CAPUT VII.

A

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Quomodo nos introduxerit ad salutem Jesus Christus factus homo pro terrigena Adam qui ab initio ceciderat.

Y, 12, 15. *Propterea sicut per unum hominem peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors, et sic in omnes homines mors pertransiit: in quo omnes peccaverunt. Nam usque ad legem peccatum erat in mundo.*

Cum in superioribus multipliciter probaverit, et Spiritus presentia et Filii morte nos esse justificatos, idem etiam nunc ex eo quod rationi consentaneum ac consequens est, confirmat. Nam rationale, inquit, erat, eos qui per unum hominem peccatores ac mortales facti erant, quandoquidem illius emulati fuimus inobedientiam, per unum hominem, Dominum videlicet, salvos fieri, justificatos ac immortales effectos. — Omnino, inquit, a Deo salvabimur, dummodo saltem ipsi velimus: cujus paulo antea datæ sunt evidentes probationes. Sed et propterea, inquit, salvabimur; propter quid? Quia hoc et possibile est, et rationi consentaneum est ac consequens. Sed unde hæc manifesta sent? A contrario, inquit. Siquidem per unum hominem et peccatum in mundum introiit, et mors ipsa: si ergo atrocior hæc facta sunt, possibile etiam est ac consequens, ut per unum hominem Dominum nostrum Jesum Christum pereant etiam quæ introducta erant sæva mala, ac dentur nobis meliora. Apostolus autem operibus Adam propositis reliquit ea quæ fecit Christus, dando id ex contrario intelligendum: simul et ista prædicendo, et illa intelligi hic esse possibilia relinquendo: 264 Idcirco præordinavit solum parabolam quæ intellectum illum pertraheret. Omnino enim id requirit, ut dicatur: Quemadmodum hoc, ita et consequens, id est, sic et illud: sed veluti diximus, eo quod consequitur per parabolam ostenso, manifeste illud non posuit, sed nos ipsos ad intelligendum direxit. « In quo omnes peccaverunt. » In quo Adam, vel per quem Adam: aut, quia propter ipsum etiam et alii. — « In quo. » In ipso, inquit Adam simul morimur, quia in ipso simul peccavimus. Et quidem ille originem dedit: nos autem sumpta inde occasione malum non prohibuimus, sed potius cooperati sumus, utque ad majus procederet apparavimus. — Ne quis enim injustitiam Deum accuset, quod, cum Adam deliquerit, omnes moriamur, subjungit: « In quo omnes peccaverunt; » ac si diceret, Ipse quidem principium dedit et causam, quod omnes ad ipsius similitudinem peccaverimus. « Nam usque ad legem peccatum erat in mundo. » Ostendere vult quod non tantum propter peccatum nostrum morimur, quantum per Adam, qui ex inobedientia mortis locum dedit, et ait: Erat quidem et ante legem in hominibus peccatum: verum non imputabatur eis cum non esset lex quæ peccatum prohiberet: non imputato autem peccato moriebantur homines. Quid ergo? an

Ἐὰν εἰσαγωγῆς τοῦ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τοῦ πᾶσιντος ἐξ ἀρχῆς γηγενοῦς Ἀδάμ.

Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσηλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διήλθεν· ὅτι ὅτι πάντες ἥμαρτον. Ἀχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ.

Κατασκευάσας ἄνω πολλὰ καὶ τὸ δεδικαιώσθαι ἡμᾶς τῇ τε μετουσίᾳ τοῦ Πνεύματος, καὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Υἱοῦ, νῦν καὶ ἐκ τοῦ εὐλόγου αὐτὸ κατασκευάζει. Ὅτι, φησὶ, καὶ εὐλογον ἦν, τοὺς δι' ἑνα ἄνθρωπον ἁμαρτωλοὺς καὶ θνητοὺς γινόμενους, ἐπὶ ἐξηλώσαμεν αὐτοῦ τὴν παρακοήν, διὰ τὸν ἑνα ἄνθρωπον, τὸν Κύριον θελάδῃ, σωθῆναι δικαιοθύντας καὶ ἀπαθανάτισθέντας. — [ΦΩΤ.] Σωθῆσόμεθα, φησὶν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πάντως, ἵνα περ αὐτοὶ μόνον θέλωμεν· καὶ εἰρηναίαι μὲν μικρὰ πρόσθεν αἱ ἀποδείξεις. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο, φησὶ, σωθῆσόμεθα. Διὰ ποῖον; Ὅτι καὶ δυνατόν τοῦτο καὶ εὐλογον καὶ ἀκλόουθον. Πόθεν ταῦτα ὀφείλον; ἐκ τοῦ ἐναντίου, φησὶ. Καὶ γὰρ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ ἡ ἁμαρτία εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος. Εἰ οὖν δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ταῦτα γέγονεν ἡμῖν τὰ χαλεπὰ, δυνατόν καὶ ἀκλόουθον δι' ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ παρειαχθέντα ἀναιρεθῆναι χαλεπὰ, καὶ τὰ ἀμείνω θεωρηθῆναι ἡμῖν. Αὐτὸς δὲ τὰ τοῦ Ἀδάμ παρειαχθέντα, κατέλιπεν ἅπας ἐκράθεν ὁ Χριστὸς, διδοὺς τοῦτο ἐκ τοῦ ἐναντίου ἑαυτοῦ, καὶ ἡμεῖς προσηργηκῶς αὐτὰ, καὶ δυνατόν κἀνταῦθα ἡμεῖς συνειπνοῦμεν διὰ μόνον τὴν παραβολὴν προτάξας ὡς ἐφαλκυστικὴν ἡμεῖς τοῦ νοήματος. Ἀποστὰς γὰρ πάντως τὸ εἰπεῖν, Ὅσπερ τότε, καὶ τὸ ἀκλόουθον, οἷον, οὕτως καὶ τότε. Ἀλλ' ὡς ἐφημεν διὰ τῆς παραβολῆς τὸ ἀκλόουθον ἰνδείξάμενος, ῥητέας οὐ παρίστανε, ἀλλ' αὐτοὺς ἡμεῖς συνειπνοῦμεν προτρέψατο. « Ἐφ' ὃ πάντες ἥμαρτον. » Ἐφ' ὃ ὁ Ἀδὰμ, ἡ δὲ ὁ Ἀδὰμ· ἡ δὲ ἐπ' αὐτῷ καὶ οἱ ἄλλοι. — [ΦΩΤ.] « Ἐφ' ὃ. » Ἐπὶ τούτῳ, φησὶ, συναποθνήσκουμεν τῷ Ἀδὰμ, ὅτι ὃ καὶ συναμαρτάνουμεν. Καὶ τὴν μὲν ἀρχὴν ἡμεῖς παρέσχεν, ἡμεῖς δ' ἐκείθεν τὴν ἀφορμὴν λαβόντες, οὐκ ἐκωλύσαμεν τὸ κακὸν, ἀλλὰ καὶ συνεργήσαμεν, καὶ ἐπὶ μέγα χωρῆσαι παρειαχάσμεν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἰνα γὰρ μὴ τις ἀδικίαν ἐγκαλέσῃ τῷ Θεῷ, οἱ τοῦ Ἀδάμ πταίσαντος, ἡμεῖς ἀποθνήσκουμεν, ἐπάγει· « Ἐφ' ὃ πάντες ἥμαρτον. » ὡσαύτως· Αὐτὸς μὲν τὴν ἀρχὴν παρέσχε καὶ τὴν αἰτίαν, ὅτι πάντες ἥμαρτομεν κατὰ τὴν ὁμοίωσιν αὐτοῦ. « Ἀχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ. » Ὁμοίως δὲ εἰς οὗτοῦτο διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀποθνήσκουμεν, ὅσον διὰ τὸν Ἀδὰμ, χωρὶς διδωκέντα τῷ θανάτῳ ἐκ τῆς παρακοῆς, καὶ φησὶν· Ἦν μὲν τοῖς ἀνθρώποις καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἡ ἁμαρτία, πλην οὐκ ἐλογίζετο αὐτοῖς διὰ τὸ μὴ εἶναι νόμον τὸν ἀπαγορεύοντα τὴν ἁμαρτίαν· μὴ λογιζόμενης· οὖν τῆς ἁμαρτίας, ἀποθνήσκοντες ἀνθρώποι. Τί δὲ ποτε; Ἀρα οὐ πρόσθεν οἱ διὰ τὴν τοῦ Ἀδάμ κατάκριτον; — Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἰπὼν « Ἐφ' ὃ πάντες ἥμαρτον, » ἵνα μὴ

τις εἴπη· Καὶ πῶς ἦν ἀμαρτεῖν νόμου μὴ ὄντος; Αὐ-
τὸς γὰρ οὐ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι οὐ οὐκ ἔστι νόμος,
οὐδὲ παράδοσις. Παράδοσις δὲ μὴ οὕτως, οὐδὲ
ἀμαρτία ὀφλουμένη. Πῶς; οὐκ διήλθεν ὁ θάνατος εἰς
πάντας, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον; Ἵνα οὖν μὴ ᾗ τις;
λέγων τοῦτο, προλαβὼν λύει τὴν ἀπορίαν, καὶ φησὶν,
ὅτι ἦν καὶ πρὸ τοῦ νόμου. Ἐπράττετο γάρ, καὶ τὸ
πραττόμενον, οὐκ ἔστι μὴ γενέσθαι. Ἦν οὖν ἡ
ἀμαρτία, ἀλλ' οὐχ οὕτως πᾶσιν ἐλογίζετο, οὐδ' εἰς
ὅσον χωρὶς τιμωρίας τῶν ἀμαρτανόμενων ἕκαστον
ἐγνωρίζετο. Τοῦ δὲ νόμου τάζαντος καὶ ὀρίσαντος
τὰς τιμωρίας, καὶ διὰ τῆς ποινηθασίας ἐκδηλότερον
αὐτὰς καταστήσαντος, καὶ τὰ μεγέθη τῶν ἀμαρτη-
μάτων ἐφανίσαντος, μᾶλλον καὶ πᾶσιν ἐγένοντο
γνώριμαί, καὶ συντεῶ καὶ ἀσυντεῶ, καὶ νέφ καὶ προ-
σοῦρη, καὶ ὕμναι καὶ ἀνδρί.
sistente, et magnitudines peccatorum declarante,
imprudenti, juveni ac seni, mulieri ac viro.

Διὰ τοῦτο οὖν πρὸ τοῦ νόμου οὐχ ὁμοίως ἐλογίζετο
ἡ ἀμαρτία, ὅτι τε οὐχ ὥριστο ἡ τιμωρία, καὶ ὅτι
οὐδὲ τὸ μέγεθος αὐτῶν ἀκριβῶς; ἐγνωσκατο, καὶ ὅτι
οὐδὲ κατὰ πόδας ἠκολούθει τοῖς πλημμελοῦσιν ἡ τι-
μωρία. Ἐπεὶ, ὅτι ἦν ἡ ἀμαρτία, καὶ ὅτι, εἰ καὶ
μετὰ πολλῆς ἀνοχῆς καὶ μακροθυμίας, ὅμως ἐπιμε-
νόντων αὐτῶν καὶ ἀνιδεύς ἔχοντων, αἱ τῶν δικῶν εἰς
πράξεις ἐγένοντο, μαρτυρεῖ σαφῶς; τὰ τε Σοδομιτῶν
πάθη, καὶ πρό' γε τούτου τὸ κοινὸν ναυάγιον ὁ κατα-
κλυσμός, καὶ τοιαῦθ' ἑτέρα. Ἦν οὖν ἡ ἀμαρτία πρὸ
τοῦ νόμου, καὶ ἐλογίζετο, ἀλλ' οὐχ οὕτως ὥς μετὰ
τὸν νόμον. Ὅστε ἀμφοὶ καλῶς ἔχουσιν, καὶ τὸ διελθεῖν
εἰς πάντα; ἀνθρώπους ὁ θάνατος, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρ-
τον, καὶ τὸ. Οὐ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράδοσις.
Ἀέλυσται γὰρ τὸ δοκοῦν ἀντιπίπτειν, διὰ τοῦ εἰπεῖν
τὸν θεοπύσιον Παῦλον, « Ἀχρὶ γὰρ νόμου ἀμαρτία
ἦν ἐν κόσμῳ, » καὶ ἐξῆς. Εἰτα· « Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ
θάνατος, » τούτεστιν εἰς ἔννομον ἐξουσίαν ἐλογίσθη
αὐτοῦ ἡ τυραννίς, τῇ τε χρόνῳ σεμνυνομένη, καὶ τοῖς
ἡμῶν ἀμαρτήμασι κρατυνομένη, ἀπὸ Ἀδὰμ, » φησὶ,
τοῦ κατὰ παράδοσιν ἐντολῆς νενομιστημένης ἀμαρ-
τήσαντος. Ἀπὸ Ἀδὰμ οὖν ὁ θάνατος ἐβασίλευσε,
τούτεστιν, κατ' ἐξουσίαν πολλὴν ἐκράτησε, καὶ ἐπὶ
τοὺς μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τοῦ Ἀδὰμ ἀμαρτήσαν-
τας. Μέχρι τίνος; « Μέχρι τοῦ Μωσέως. » Οἱ γὰρ μετα-
ξὺ Ἀδὰμ καὶ Μωσέως, ἥμαρτον μὲν, ἀλλ' οὐχ ἐπὶ
τῷ ὁμοιώματι τῆς τοῦ Ἀδὰμ παραδόσεως. Ὁ μὲν
γὰρ ὥρισμένον καὶ νομοθετηθεῖσαν ἐντολὴν Θεοῦ
παρέβη καὶ ἥμαρτεν. Οἱ δὲ ἡμάρτανον, τὸν αὐτοδίδα-
κτον τῆς φύσεως λόγον ἐνυβρίζοντας, οὐ μὴν καὶ τοῦ-
τον εἰσαχθέντα βητῶς παραβαίνοντας. Καὶ οἱ μὲν
μέχρι Μωσέως, ἥμαρτανον οὕτως. Ἀπὸ δὲ Μωσέως
μέχρι τῆς παρουσίας Χριστοῦ, κατὰ ὁμοίωσιν τῆς
τοῦ Ἀδὰμ παραδόσεως ἥμαρτανον. Νόμους γὰρ βη-
τοὺς, καὶ νόμους ἐκ Θεοῦ διὰ Μωσέως δοθέντας,
παραβαίνοντας ἥμαρτανον. Ἐβασίλευσε δὲ ὁ θάνατος,
εἰπὼν, ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ
τῷ ὁμοιώματι τῆς παραδόσεως Ἀδὰμ ἀμαρτήσαν-
τας, » οὐκ ἐξάγει τοὺς ἐξ ἐκείνου μέχρι Χριστοῦ ἥμαρ-

A non manifestum est quod id fiat propter Adæ con-
demnationem? Item et alio modo. Cum dixisset,
« In quo omnes peccaverunt, » ne quis diceret: Et
quo modo possibile erat peccare cum non esset lex?
Nam tu ipse in superioribus dixisti: Ubi non est lex,
ibi nec transgressio. Quod si non transgressio, planum
est quod nec peccatum erit. Quomodo ergo mors in
omnes pertransiit, ἐφ' ᾧ. (hoc est, in eo quod vel quia)
omnes peccaverunt? Ne quis ergo hoc dicat, præve-
niens solvit ambiguitatem, et ait quod etiam ante le-
gem erat peccatum: nam perpetrabatur, quod autem
perpetrabatur non potest non fuisse. Erat ergo
peccatum, sed non adeo omnibus imputabatur.
Nullus noverat quantum supplicii luit quisque pec-
cator. Porro lege ordinante, pœnasque definiente,
B ac per pœnarum frequentiam illas manifestius con-
omnibus magis nota fiebant, tam prudenti quam

265 Propterea ergo ante legem non eodem
modo imputabatur peccatum, eo quod non esset
definita pœna, et quod magnitudo eorum non ex-
acte cognosceretur, et quia peccantes non sequeba-
tur e vestigio pœna. Verum quod esset peccatum,
et quod, licet cum magna tolerantia et longanimitate,
si tamen manebant in peccatis erantque in-
curabiles, pœne fuerint secutæ pravas actiones,
aperte testatur calamitas Sodomitarum¹⁷, et ante
hanc universale naufragium sive diluvium¹⁸, alia-
que hujusmodi. Erat itaque peccatum ante legem
et imputabatur, sed non ita ut post legem. Utrum-
que ergo bene se habet, ac verum est: et quod
pertransiit in omnes homines mors, ἐφ' ᾧ (hoc est
in eo quod vel quia) omnes peccaverunt, et quod
ubi non est lex, ibi nec transgressio: et solutum
est quod adversari videbatur, per quod dixerit di-
vinus Paulus, « Nam usque ad legem peccatum erat
in mundo, » etc. Præterea: « Sed regnavit mors, »
hoc est, in æquam et justam potestatem imputata
est ejus tyrannis, et diuturnitate glorians et no-
stris peccatis robur concipiens, ab Adam, » inquit,
qui peccaverat transgressione præcepti per legem
sibi impositi. Ab Adam igitur mors regnavit, hoc est,
multa potestate principatum tenuit etiam super eos
qui non ad similitudinem Adam deliquerant. Quan-
diu? « Usque ad Moysen. » Nam qui inter Adam fuerunt
et Moysen, peccaverunt quidem, at non ad similitudi-
nem transgressionis Adam. Siquidem definitum ac
lege positum Dei præceptum transgressus est et de-
liquit: illi vero peccaverunt quod naturæ sermo-
nem, qui nullo præceptorum usu instillabatur, in-
juria affecerint: neque tamen vel hunc manifeste
inductum transgredientes. Et quidem ad Moysen
usque ita peccabant, a Nose vero usque ad Christi
adventum, ad similitudinem transgressionis Adam
peccabant. Nam leges ordinatas, et a Deo per Moysen
datas, transgrediendo delinquebant. Dicens autem:
« Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen etiam

¹⁷ Gen. x'x, 1 seqq. ¹⁸ Gen. v', 1 seqq.

In eos qui non ad similitudinem transgressionis Adam deliquerunt, » non eos exiit, qui ab eo tempore ad Christum usque peccaverant. Nam quomodo illos eximeret, cum suis transgressionibus similiore facti sint peccato ipsius Adam? Non ergo ipsos exiit a regno ac dominio mortis, **266** sed per hoc quod ait, » etiam in eos qui non ad similitudinem Adam deliquerunt, » adiectione conjunctionis καί, id est, etiam, illos potissimum significavit. Ac si dixisset: Non in solos eos regnavit mors, qui ad similitudinem Adam deliquerant, verum etiam in eos, qui non ad similitudinem ejus peccaverant. Aut hoc modo dicendum est, ut per hyperbaton intelligamus quod dictum est, » In similitudinem; » et juxta hunc tropum explanemus quod dictum est, » Regnavit mors ab Adam in similitudinem transgressionis Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt. » Ita ergo ordinando, sensum aperire oportet. — Vide autem quam » muniat Apostolus: ne in posterum injuria affici videamur, quod propter alium moriamur, dixit: » Peccatum erat in mundo etsi non imputabatur. » Itaque non propter solum Adam, sed et propter nostrum peccatum morimur.

V, 13, 14. Peccatum autem non imputatur ubi non est lex. Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen etiam super eos qui non deliquerunt ad similitudinem transgressionis Adam, qui est figura futuri.

Ego arbitror peccatum hic appellari quod sit ex transgressionem legis Moysi ac præceptorum quæ in ea sunt: puta quod oporteat circumcidi, quod sabbatum servare: quod hæc edere, ab illis vero abstinere. Cum enim universaliter et ubique peccatum esset, et ex hominum natura cognosceretur, et erat et imputabatur, veluti homicidium, furtum, puerorum corruptio, et similia: horumque testes sunt Cain, Lamech, hi qui erant tempore diluvii, Sodomitæ. Super his namque peccatis etiam naturalis lex posita erat. Creator namque hominem ad esse producens, tum eorum quæ facta sunt, tum illorum quæ sunt æterna, naturalem quamdam indidit cognitionem. Aiunt autem Patrum quidam inter quos est et Gregorius, in hominis creatione mandatum illud Adæ traditum, ne de ligno scientiæ boni et mali ederet, etiam legem fuisse, quæ in universum hæc peccata prohiberet: lignum enim quod scientiam boni et mali efficeret peccatum esse intellexerunt.

« Sed regnavit mors ab Adam. » **267** Debito ordine, sumpta transgressionem Adam, Moysen appellat omne vetus instrumentum: sicut ibi: « Si Moysen non audiunt. » Tempus itaque usque ad Christi adventum dicit Moysen. Ait ergo quod usque ad vetus testamentum habebat mors dominium; nunc enim in novo per Christi gratiam dissoluta est, ac Dei nostri sanguine eversa. Non peccantes autem dicit eos qui fuerunt ante legem. — Non quod hi qui legem præcesserant non pecca-

τηκότας. Πῶς γὰρ ἂν ἐξῆγε, τοὺς μᾶλλον τοιούτους, ταῖς παραβάσει τῇ τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτίᾳ; Οὐκ ἐξίγει τοίνυν τούτους τῆς τοῦ θανάτου βασιλείας καὶ ἐπικρατίας, ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ κατὰ ὁμοιότητα τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτήσαντας, τῇ προσήσει τοῦ, καὶ, ἐκείνου; μάλιστα παρεδήλωσεν. Οἶον, ὁ μόνον ἐπὶ τῶν κατὰ ὁμοιότητα τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτησάντων ἔδωκεν ὁ θάνατος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι αὐτοῦ ἁμαρτησάντων. Ἡ οὕτως ῥητέον, ἥ ἐν ὑπερβατῷ νοήσαντας, τὸ, « Ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι, » καὶ συμφράσαντας τὸ ῥητὸν τὸν τρόπον τοῦτον: « Ἀλλ' ἔδωκεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας. » Οὕτως οὖν συντάξαντας, δεῖ τὸν νοῦν ἀναπτύξαι. — [ΟΙΚΟΥΜ.]

B Ὅρα δὲ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Ἀποστόλου· ἵνα μὴ δέξωμεν λοιπὸν ἀδικεῖσθαι, δι' ἄλλον ἀποδυνάσκοντες, εἶπεν: « Ἀμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ, εἰ καὶ μὴ ἔλογίζετο. » Τοιγαροῦν οὐ μόνον διὰ τὸν Ἀδὰμ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀποδυνάσκουμεν.

Ἀμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογίζεται, μὴ ὅτιος νόμον Ἀλλ' ἔδωκεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος.

[ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Ἐγὼ νομίζω ἁμαρτίαν λέγειν αὐτὸν ἐνταῦθα τὴν ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Μωσέως νόμου καὶ τῶν ἐκείσε ἐπιταγμάτων συνισταμένην. Οἶον, τοῦ εἶναι περιτέμνεσθαι, τοῦ σαββατίζειν, καὶ τὰς μὲν ἐπιτελεῖν, τῶν δὲ ἀπέχεσθαι. Ἐπὶ ἡ καθ' ὅλου ἁμαρτία ἦν καὶ αὐτὴ τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει γνωσχομένη, καὶ ἦν καὶ ἐνέλογετο, οἷον ἀνδροφονία, κλοπή, παιδοφθορία καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ μάρτυρες τούτων Κάιν, Ἀδάμ, οἱ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, οἱ Σοδομίται. Ἐπὶ γὰρ τούτων τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ὁ φυσικὸς ἔκειτο νόμος. Ὁ γὰρ Δημιουργ' ἐς παράγων ἐς γένεσιν τὸν ἀνθρώπον, τῶν τε πρακτέων, τῶν τε οὐ πρακτέων, φυσικὴν τινα γνώσιν ἐπέθηκε. Φασὶ δὲ τινες τῶν Πατέρων, ὧν ἐστὶ καὶ Γρηγόριος, ἐν τῷ τοῦ ἀνθρώπου ποιήματι, καὶ τὴν ἐντολὴν τὴν τῷ Ἀδὰμ δοθεῖσαν, μὴ φαγεῖν ἐκ τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν ξύλου, νόμον εἶναι, ἁμαρτιῶν τούτων δὲ τῶν καθόλου ἀπεργόντα. Τὸ γὰρ ξύλον τὸ ποιητικὸν τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, ἁμαρτίαν εἶναι

D εἰδέναι. « Ἀλλ' ἔδωκεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ. » Εἰρήν, λαβὼν τὴν τοῦ Ἀδὰμ παράβασιν, Μωσὶς φησὶ, πᾶσαν τὴν παλαιάν, ὥς ἐκεῖ, « Εἰ Μωσέως οὐκ ἀκούομαι. » Τὸν οὖν ἄχρι τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ χρόνον, Μωσεία λέγει. Φησὶν οὖν, ὅτι ἄχρι τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἐπεκράτει ὁ θάνατος· νῦν γὰρ ἐν τῇ ν.ᾶ, χάριτι Χριστοῦ λήλυται τῷ αἵματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Μὴ ἁμαρτήσαντας δὲ φησὶ, τοὺς πρὸ τοῦ νόμου. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Οὐκ ἐπειδὴ οἱ πρὸ τοῦ νόμου οὐκ ἡμάρτανον, (μᾶλλον γὰρ ἐκείνοι τῶν

μετὰ τὴν νόμον,) ἀλλὰ διὰ τὴν αἰτίαν ἣν αὐτοὶ εἶ-
 παν, ὅτι ἀμαρτία μὲν ἦν καὶ ἐνηργεῖτο παρὰ τῶν
 ἀνθρώπων, οὐκ ἰλογίετο δὲ αὐτοὶς, διὰ τὸ μὴ εἶναι
 νόμον τὸν τὴν ἀμαρτίαν ἀπαγορεύοντα. Ὅσον οὖν
 πρὸς τὸ μὴ λογίζεσθαι πρὸ τοῦ νόμου τὴν ἀμαρτίαν,
 (ἀμαρτία γάρ, φησὶν, οὐκ ἰλογάζεται μὴ ὄντος
 νόμου,) ἀναμάρτητοι ἦσαν τὸ τνηκάδε οἱ ἄνθρωποι,
 καίτοι ἀμαρτάνοντες. «Ὁ; ἔστι τύπος τοῦ μέλλον-
 τος.» Ὡς, φησὶν, Ἀδάμ, τύπος ἦν τοῦ μέλλοντος
 ἐρχεσθαι, τουτέστι, τοῦ Χριστοῦ. Πῶς; ὥσπερ,
 τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀδάμ πάντες ἀπέθνησκον, οὕτως
 τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, πάντες ζήσονται καὶ
 ἀναστήσονται. Ὁ οὖν τύπος, ἐκ τοῦ ἐναντίου συμ-
 βόηκεν. — [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Ὅσπερ ἐκεῖνος; τοῖς ἐξ
 αὐτοῦ καίτοι γε μὴ φατοῦσιν ἀπὸ τοῦ βύλου γέγονεν
 αἴτιος θανάτου διὰ τὴν βρώσιν εἰσαχθέντος· οὕτω
 καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς ἐξ αὐτοῦ καίτοι γε μὴ δικαιο-
 πργήσας, γέγονε πρόξενος δικαιοσύνης. — [ΦΩΤ.]
 Τρία ἐστὶν ἐν τούτοις τοῖς παραβολικαῖς ἀλλήλοις
 παρατεθείαις, ὁμοιότης τις, ἐναντιότης, ὑπερβολὴ
 κατὰ τὴν ὁμοιότητα. Ἐναντιότης μὲν, ἀμαρτία, ἀνα-
 μάρτητον, ἔχθρα πρὸς Θεόν, καὶ καταλλαγὴ πρὸς
 Θεόν, κατάκριμα, δικαίωμα· ἀπώλεια καὶ πτώμα
 καὶ θάνατος, σωτηρία καὶ ζωὴ καὶ ἀνάστασις. Ἡ
 μὲν οὖν ἐναντιότης ἐν τούτοις. Ἡ δὲ ὁμοιότης,
 ὥσπερ δι' ἐνὸς τοῖς πᾶσι τὰ χεῖρα συνέπεσαν, οὕτως
 δι' ἐνὸς τὰ ἀμείνων τοῖς πᾶσιν ἐπαγγέλλον. Ἡ δὲ
 ὑπερβολή, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν χειρόνων συνέπραξαν τῷ
 ἐνὶ οἱ πολλοί, ἐπὶ τῷ μετασχεῖν αὐτοὺς τῶν κακῶν.
 Ἐπὶ δὲ τῶν ἀμείνων, οὐδεὶς συνέπραξεν, ἀλλὰ
 μόνου τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ τὸ χάρισμα γέγονεν, ὥστε
 οὐχ ὁμοίως καὶ ἐπίσης, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐκ
 περισσείας ἡ ὁμοιότης. Πάλιν διὰ τοῦ Ἀδάμ τῶν
 χειρόνων εἰσαχθέντων, οὐκ ἀνηρέθη μόνον ταῦτα
 (ὥστε ὡς ἐναντίοις ὅμοιον καὶ ἀνάλογον), ἀλλὰ καὶ
 ἐπεδόθη παρὰ Χριστοῦ τὰ ἀμείνω. Ὅπερ τὴν ὑπερ-
 βολὴν καὶ τὴν περισσείαν παρίστησιν. Διὸ φησιν·
 «Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα.» Καὶ ὅρα τί λέγει. Εἰ
 οὕτως ἰσχύει, φησὶ, τὸ παράπτωμα τοῦ Ἀδάμ, καί
 τοι ἀσθενὲς ὃ καὶ κατὰ πολλὸν ἡττώμενον τοῦ χαρί-
 σματος τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ τοὺς μὴ ἀμαρτήσαντας
 θανατώσαι, πόσῳ μᾶλλον ὑπερισχύει τὸ χάρισμα
 τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς μὴ κατορθώσαντας ζωοποιῆσαι
 τῇ ἀναστάσει.

Ἀλλ' εὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χά-
 ρισμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι οἱ
 πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ
 Θεοῦ, καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι, τῇ τοῦ ἐνὸς ἀν-
 θρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πολλοὺς ἐπερίσ-
 σεν.

Βούλεται δεῖξαι μέγιστα ἐνεργήσαντες τὴν τοῦ
 Χριστοῦ χάριν, ἥπερ ἐνήργησε τὸ τοῦ Ἀδάμ παρά-
 πτωμα. Καὶ γὰρ τοῦτο; καὶ γὰρ ὁρώμεν τὰ ἴσα
 ἐνεργήσαντα, εἰ καὶ ἐναντία τὰ ἐνεργηθέντα. Ὅσπερ
 γὰρ ἡ ὑπακοὴ τοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας ἀνθρώπους
 παρέπεμψε τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν, τὸν ἴσον
 τρόπον καὶ ἡ παρακοὴ τοῦ Ἀδάμ εἰς πάντας ἀνθρώ-
 πους παρέπεμψε τὸν θάνατον. Πῶς; οὖν φησιν, «Ὁχ
 ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα.» — [ΟΙ-

A bant, siquidem illi magis delinquebant, quam li
 qui legem seculi sunt : sed ob causam quam ipse
 praedixit, quod peccatum quidem erat, et ab homi-
 nibus perpetrabatur, sed illis non imputabatur, eo
 quod flex non esset quae peccatum velaret. Quoad
 hoc ergo quod non imputaretur peccatum ante legem
 (Nam peccatum, inquit, non imputatur ubi non est
 lex), sine peccato erant qui tunc vivebant homines
 etiamsi peccabant. « Qui est figura futuri. » Qui,
 inquit, Adam erat figura ejus qui venturus erat,
 hoc est Christi. Quonam modo? Sicut morte Adam
 omnes moriebantur, ita Christi morte omnes vive-
 mus et resurgemus. Figura ergo ex adverso con-
 gruit. — Quemadmodum ille iis qui a se descende-
 rent, etiamsi de ligno non edissent, fuit causa
 mortis quae per esum inducta erat : ita quoque
 Christus se sequentibus, etiam si justa non egis-
 sent opera, justitiam conciliavit. — Tria sunt in his
 quae parabolice sibi invicem respondent : puta si-
 militudo quaedam, contrarietas et excessus in simi-
 litudine. Contrarietas quidem peccatum et carens
 peccato, inimicitia adversus Deum, et reconcilia-
 tio erga Deum, condemnatio et justificatio; per-
 ditio, casus, mors, salus et resurrectio cum vita.
 Itaque in his est contrarietas. Porro similitudo :
 Sicut per unum, mala omnibus contigerunt, ita per
 unum bona omnibus evenerunt. Excessus vero,
 quia in malis multi sunt uni cooperati ut participes
 essent malorum, in bonis autem nullus cooperatus
 est, sed unius Jesu Christi donum fuit. Itaque non
 similiter et ex aequo, sed per excessum et abundan-
 tiam est similitudo. Rursus non solum mala haec
 quae inducta erant per Adam, perempta sunt, quod
 veluti in contrariis similitudo erat ac proportio-
 nabile, verum etiam addita sunt a Christo dona. 268
 quod excessum ac abundantiam profert. Ideo ait :
 « At non sicut peccatum. » Et vide quid dicat. Si adeo
 validum est, inquit, peccatum Adam (quanquam
 debile ac multo imbecillius Dei dono), ut etiam non
 peccantes occideret : quanto amplius majores ha-
 bebunt vires Dei donum, ut his etiam qui bona non
 egerunt opera, vitam conferat eosque suscitei.

D V, 15. At non sicut peccatum, ita et donum. Nam
 si unus delicto multi mortui sunt, multo magis gra-
 tia Dei, et donum in gratia, quae fuit unius hominis
 Jesu Christi in multos exuberavit.

Vult ostendere quod majora praestiterit Christi
 gratia quam peccatum Adam effecerat. Id autem
 quomodo? siquidem ea quae effecerunt videmus
 aequalia, quanquam contraria sint illa quae effecta
 sunt. Quemadmodum enim Christi obedientia vitam
 ac resurrectionem in omnes transmisit : simili
 modo et Adam inobedientia mortem in omnes trans-
 misit. Quomodo ergo ait : « Non sicut peccatum,
 ita et donum? » Quia etsi ita sese res habeat, quem-

admodum dixisti, majus est quod effecit gratia Dei. Nec secundum hoc majus dico quod posset quispiam existimare, quod vita major et excellentior sit morte: sed quod ipsa ac efficacia majus operata est Christi obedientia, quam transgressio Adam. Quonam modo? Quia mors sumptio quidem ex Adam principio, cooperans habuit nostram omnium peccatum, ut adversum omnes praevaleret: alioqui enim non praevaluit, et, si puri ab omni sorde mansissent homines, Christi vero gratia, etiam sine nostra cooperatione, ad omnes pervenit: idque manifestum facit gratia resurrectionis, quae non in solis sicuttaxat fidelibus effectum habebit, qui fidei videntur contolisse: verum in incredulis quoque, puta Judaeis ac Graecis. Majus ergo est quod a nobis non expetit auxilium illo quod nostra cooperatione ut habeat efficaciam. « Nam si unus delicto. » — Cum dixisset Adam figuram fuisse Christi, figuram videlicet ex contrario. (Nam sicut ille hominibus fuit causa mortis, 269 ita Christus hominibus fuit causa resurrectionis.) Ubi ergo dixit quod Adam erat figura Christi (ut diximus), quia hoc probaturus est, non similitudinem tantum demonstrat ac figuram, sed etiam eum, qui erat in figura ac similitudine, excessum et abundantiam. Ostendit enim hoc ex eo quod ait: « At non sicut peccatum; » rursusque: « Et non sicut per unum qui peccavit. » Quia ergo confecit Apostolus argumentum, d. similitudinem quodammodo in similitudine implicans, ut ostendat quomodo id factum sit, nunc quidem idem repetit, simpliciter tamen ostendit similitudinem, nec permiscet, quod ad verba attinet, aliquam dissimilitudinis pugnantiam. Deinde ubi manifeste hoc et pure demonstravit, addit quod si ut per unum regnavit mors, multo magis in vita regnabunt per unum Christum: tanquam concludens, et sermonem ad id quod adhuc manifestius est ac contractius reducens, et ait: « Itaque sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, » etc. Deinde quia et in primo compositoque argumento, et in secundo repurgatoque ac repetitorio, et in eo quod in modum conclusionis allatum erat, mentionem de peccato et gratia fecerat, condemnatione ac dono, justificationeque ac simili, quia correspondentia haec nondum indicata erat, hoc ipsum nunc aperit et manifestat, ac dicit, quod ea quae erant ex inobedientia effluxerunt, quae vero ex obedientia florerant. Sit itaque haec compositio argumenti quod figuram ac similitudinem confirmat, cum dicit: « Etenim si per unius delictum mors, » etc. Non ergo rursum in hisidem repetit divinus Apostolus, sed plane admodum et exacte complectitur ac componit vim capitulum. Illud igitur: « At non sicut delictum, » etc., ad eum usque locum. « Ex multis delictis ad justificationem, » argumentum est, ut diximus, figurae ac similitudinis demonstrativum, sed quodammodo implicatum et per dissimilitudinem compositum; indigebat ergo manifestatione ac repurgatione, idque facit sequens ar-

A KOYM.] « Oti kai owtos eχvntos tou πράγματος καθώς είπας, μείζον ενήργησεν η χάρις του Θεού. Καί ού κατά τούτο λέγω μείζον (ώς έν τις οίηθείη), καθό μείζων και διαστροφώτερα η ζωή του θανάτου, άλλ' ότι και αυτόν τή έργω και τη ενεργεία μείζον ειργάσατο η Χριστού υπακοή, της 'Αδάμ παραβάσεως. Πώς; 'Οτι ο μόν θάνατος ο την άρχήν εκ του 'Αδάμ λαβών, συνεργείαν έσχε και την ήμών πάντων άμαρτιών, ίνα κατά πάντων ισχύση, ού πάντως ισχύειν μέλλων, εί καθαροί παντός ρόπου έμειναν οι άνθρωποι. 'Η δέ γε Χριστού χάρις, και άνευ της ήμών συνεργείας, εί πάντας άφίκατο. Καί τούτο δηλοί το την χάριν της αναστάσεως, μη μόνον εις τους πιστους ενεργείσθαι, τους ούκον δόξαντας την πίστιν συνεσφέρειν, αλλά και εις τους άπιστους, ούκον 'Ιουδαίους και 'Ελληνας. Μείζον ούν το μη προσδεθέν της άρ' ήμών συμμαχίας του 'εαυτίου; και της ήμών αούτων εις το ισχύσαι συνεργείας. « Εί γάρ τή του ένός παραπτώματι. » — [ΦΩΤ.] Είπων ότι τύπος ήν ο 'Αδάμ του Χριστού, τύπος δέ δηλοεί εκ του αντίτιου, (ώς γάρ εκείνος αίτιος ανθρώπου θανάτου, ούτως ο Χριστός, αίτιος ανθρώπου αναστάσεως.) είπων ούν, ως έφημεν, ότι τύπος ήν ο 'Αδάμ του Χριστού, έπειδή μέλλων αυτό κατασκευάζειν, ού μόνον την όμοιότητα κατασκευάζει και τον τύπον, αλλά και την έν τή τύπω και όμοιότητι ύπαρχήν και περισσότητα. (Τούτο γάρ ένδεικνύται διό τοι λέγειν, « 'Αλλ' ούχ ως το παράπτωμα, » και πάλιν, « Καί ούχ ως δι' ένός άμαρτήσαντος. ») 'Επει ούν συνθετον αυτό πως γέγονε το επιχείρημα, άνομοιότητά πως έν όμοιότητι διακρίνεται, νύν επαναλαμβάνεται μόν το αυτό, καθαρώς δέ την όμοιότητα δείκνυσιν, και ούκ επιπλέκων έναν από της λέξεως: τίνα άνομοιότητος μάχην. Είτα σαφώς τούτο και καθαρώς ένδειξάμενος, ότι ώσπερ δι' ένός έκαστελευσέν ο θάνατος, πολλήν μέλλον έν ζωή βασίλευσαι δι' ένός Χριστού, επάγει, ώσπερ συμπαινώμενος, και εις το έπισταύσαν και συνεσταλμένον άνάγων την λόγον, και φησιν: « Άρα ούν ως δι' ένός παραπτώματος εις πάντας ανθρώπους εις κατάκριμα, » και έξής. Είτα έπειδή και έν τή πρώτῃ και συνθετῇ επιχείρηματι, και έν τή δευτέρῃ και διακριθαρμένῃ και επαναληπτικῇ, και έν τή ώσπερ συμπάσματι επινευθέντι, παραπτώματος μόν και χρίσματος, και κατακρίματος, και θωρήματος, και δικαίωματος, και τοιοούτων μνημονεύει, δθεν δέ την άρχήν ελθόν ένάκριμα των έναντιών η συστομία αυτή ούδέπω έπιστημήνατο, νύν αυτό τούτο διασαφεί και αποκαλύπτει, και φησιν, ότι τά μόν εκ παρακοής έρρύη, τά δέ εξ ύπακοής ήθησεν. 'Οστι κατασκευάζοντες τον τύπον και την όμοιότητα, ούκον του: « Εί γάρ τή του ένός παραπτώματι ο θάνατος, » και έξής. Ού ταυτολογεί τοίνυν, ως έν τις οίηθείη, ο θεός 'Απόστολος έν τούτοις, αλλά σαφώς λίαν και διακριθωμένος άλληλουργεί και έντάττει των καφαλαίων την ζώνην. 'Εστιν ούν το μόν, « 'Αλλ' ούχ ως το παράπτωμα, » και έξής, έως του, « Εκ πολλών παραπτωμάτων εις δικαίωμα, » επιχείρημα μόν, ως

ἔσμεν, δεικνύον τοῦ τύπου καὶ τῆς ομοιότητος, ἀλλὰ διαπλεγμένον πως καὶ συνθετιμένον δι' ἀνομοιότητα. Ἐδείκτο οὖν σαφηνείας καὶ διακαθάρισεως, καὶ τοῦτο ποιεῖ, τὸ ἐφεξῆς ἐπιχείρημα, ἐπαναλαμβάνον τὸ προειρημένον καὶ διακαθαίρων, καὶ εἰς τὸ σαφές ἀπ' ἀγαθόν. Ἄλλ' ἴδει καὶ τοῦτο λαβεῖν ἀξίωμα, καὶ μὴ ἐξ ὑποθέσεως προτείνεσθαι μόνον. Οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλ' ὥσπερ συμπεριλαμβανόμενος καὶ τῇ τοῦ λόγου θεορῶν ἀληθείᾳ, μετὰ βεβαιώσεως ἀποφαίνεται. « Ἀρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος, » καὶ ἐξῆς. Ἐἴτα ἐπεὶ οὐκ ἦν ἰσπὼν ἐν τοσοῦτοις ἐπιχειρήματιν οὐδαμοῦ, πόθεν ἴσμεν ἀρχὴν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ κατάκριμα, οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλὰ προσεῖθισι, λέγων. « Ὅσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς, » καὶ ἐξῆς. « Πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἡ χάρις τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ, ὅτι, φησὶ, Χάρις τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὅπου δὲ Πατὴρ καὶ Υἱός, εὐδὴλον ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα δύναται πάντας σώσει.

Καὶ οὐχ ὡς δι' ἐνὸς ἁμαρτήσαντος τὸ δώρημα. Τὸ μὲν γὰρ κρίμα ἐξ ἐνὸς εἰς κατάκριμα, τὸ δὲ χάρισμα, ἐκ πολλῶν καταπτωμάτων εἰς δικαίωμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐδασίλευσε διὰ τοῦ ἐνός, πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσεύαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες ἐν ζωῇ, βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἐνός Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕτως καὶ δι' ἐνός δικαιοματός εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαιοσύνην ζωῆς. Ὅσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνός ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ καταστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνός, δικαιοὶ κατασταθήσονται οἱ πολλοί.

Καὶ οὐχ ὥσπερ ἡ ἁμαρτία, φησὶ, τοῦ Ἀδάμ, οὕτως καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ δωρεὰ μεζών. Πῶς; Τὸ μὲν γὰρ κρίμα, τοῦτοστι τὸ κατάκριμα, ἐκ τοῦ ἐνός Ἀδάμ εἰς πάντας ἦλθεν ἀνθρώπους. Τὸ δὲ χάρισμα καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ τοσοῦτον ὑπερίσχυον, ὥστε καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτίαν ἐξαιεῖται, καὶ οὐ μόνον ἐκείνην, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων, ἀπερ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐκείνην ἤμαρτον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς δικαίωμα, τοῦτοστι εἰς δικαιοσύνην ἀπαντας ἡγάγε. Πάλιν δὲ τὸ μέσον ἀμνηστίας ἁμαρτιῶν καὶ δικαιοσύνης. Ἡ δὲ σύνταξις. Καὶ οὐχ οὕτως, φησὶ, τὸ δώρημα, ὡς ἡ διὰ τοῦ ἐνός ἁμαρτήσαντος παράβασις καὶ ἁμαρτία, ἀλλ' ἡ δωρεὰ, φησὶ, πολλῷ μᾶλλον. « Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνός παραπτώματι ὁ θάνατος ἐδασίλευσε. » Πάλιν τὸ αὐτὸ κατασκευάζεται, καὶ φησιν. Εἰ γὰρ τῷ παραπτώματι τοῦ Ἀδάμ διὰ τὸν ἕνα αὐτὸν ὁ θάνατος ἐδασίλευσε, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς; οἱ τὴν χάριν λαβόντες καὶ τὴν δωρεάν καὶ τὴν δικαιοσύνην, οὐχ ὑπαχθῆσόμεθα θανάτῳ, ἀλλὰ ζήσομεν. « Πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσεύαν τῆς χάριτος. » Περισσεύαν φησὶ τὴν δωρεάν. Τοῦτο δὲ κατασκευαστικόν ἐστὶ τοῦ πάντως ἐν ζωῇ βασιλεύσαι, ἰδού, ἀλλ' ἐκ περισσεύας.

Καὶ ἄλλως. Οὐ μόνον ἵνα ζήσωμεν ἰδού ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ ἁμαρτία ἀνηρέθη, καὶ ἡ κόλασις συνανηρέθη, ἀλλ' ἵνα καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ γενώμεθα, καὶ

A gumentum, quod dictum erat repelens ac repurgans, deferensque ad maiorem lucem. 270 Sed et hoc dignitatem sumere oportuit, et non tantum ex hypothesis procedere. Neque hoc negligit, sed quasi terminans et sermonis veritati confidens, per confirmationem enuntiat. « Itaque sicut per unius delictum, » etc. Deinde quia nusquam in his argumentis dixerat unde principium haberent justificatio et condemnatio: ne hoc quidem negligit, sed addit, dicens: « Sicut enim per inobedientiam, » etc. « Multo magis gratia Dei et donum in gratia, quæ fuit unius hominis Jesu Christi. » Non solum, inquit, gratia Patris, verum etiam Filii. Hoc autem confirmativum est potentie. Nam gratia, inquit, Patris ac Filii. Ubi autem Pater ac Filius, plane manifestum est quod B et Spiritus sanctus omnes salvare potest.

τοῦ Υἱοῦ. Τοῦτο δὲ κατασκευαστικόν ἐστὶ τοῦ δυνατοῦ, ὅτι, Πατὴρ καὶ Υἱός, εὐδὴλον ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα δύναται πάντας σώσει.

V, 16-19. Et non sicut per unum qui peccavit ita et donum. Judicium siquidem ex uno delicto ad condemnationem, donum autem ex multis delictis ad justificationem. Nam si unius delicto mors regnavit per unum, multo magis ii qui exuberantiam gratiæ et donum justitiæ accipiunt in vita, regnabunt per unum Jesum Christum. Itaque sicut per unius delictum in omnes homines, ad condemnationem, ita et per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per obedientiam unius, justi constituentur multi.

C Et non sicut peccatum Adam, inquit, ita fuit et donum Dei: sed majus fuit donum. Quomodo? Et enim judicium, hoc est condemnatio ex uno Adam ad omnes pervenit homines: gratia vero et donum tanto majores habuit vires, ut ipsum quoque peccatum Adam expurgaret: nec illud solum, sed et reliqua hominum peccata, quibus post illud peccatum deliquerant. Neque id tantum, verum etiam ad justificationem, id est, justitiam omnes adduxit: multum autem interest inter obliviones peccatorum et justitiam. Littera vero ordinatio est. Et non ita est donum sicut transgressio et peccatum per unum qui 271 peccavit, sed donum, inquit, multo majus. « Nam si unius delicto mors regnavit. » Rursum idem confirmat, et ait: Si enim peccato Adam mors regnavit per unum ipsum: multo magis nos accepta gratia, donoque ac justitia non subjiciemur morti, sed vivemus. « Multo magis ii, qui exuberantiam gratiæ. » Exuberantiam dicit abundantiam. Id autem confirmativum illius est quod omnino in vita regnabunt, cum etiam gratia non parce neque ad mensuram data sit, sed exuberant.

ἴσα καὶ ἡ χάρις οὐ φαυλωδῶς οὐδὲ μετρημένως ἐκλήθη: ἀλλὰ μετὰ μέτρον ἵνα ζήσωμεν. In Alio quoque modo. Non solum ut vivamus data est gratia Dei, peccatumque peremptum, simul et supplicium sublatum: verum etiam ut filii Dei

efficiamur et Christi coheredes, Patriaque heredes, ac ejusdem cum Filio corporis, aliaque innumera bona consequamur. Propterea dicit: « Qui exuberantiam gratiae accipiunt. » — Itaque sicut per unius delictum. » Rursus eodem decernat sermone. Quia enim admirandum videbatur, nempe quod vita et dono ac bono opere unius Jesu Christi omne genus hominum salvaretur, idcirco frequenter idem astringit. « Sicut enim per inobedientiam. » Hoc ipsum denuo repetit argumentum. « Peccatores constituti sunt multi. » Hoc est morti supplicioque obnoxii: eo quod serie ac ordine in omnes qui ejus essent generis transeat peccatum progenitoris: cum omnes imitatione quadam ac successionem idem perpetrarent. « Ita et per obedientiam unius. » Patri siquidem fuit obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

V, 20, 21. *Lex autem obiter intravit ut abundaret delictum. Ubi autem exuberavit peccatum, ibi magis exuberavit gratia. Ut quemadmodum regnavit peccatum per mortem, ita et gratia regnaret per justitiam ad vitam aeternam per Jesum Christum Dominum nostrum.*

« Lex autem obiter intravit. » Id dicit quod factum est: nec tamen legem ait causam fuisse peccati: ac si diceret: Lex autem obiter intravit, et abundavit delictum. Nam hoc in operibus apparuit et actionibus. Simul etiam per modum objurgandi ad Judaeos dictum est, ad illos enim sermo dirigitur: et illi de lege immodice efferebantur. 272 Objurgando ergo obscure indicat quod frustra de lege adeo extollerentur: Quod enim ad vestra, inquit, spectat opera, lex obiter intravit ut abundaret delictum. Hoc autem nunc dixit, quia calamitatum meminerat, quae ex Adam provenerant, et horum liberationem solum dixerat esse Salvatorem effectum. Ne ergo dicant: Quid igitur? nihil profuit lex ad horum liberationem? hoc itaque ponit quod Non solum nihil vobis contulit, sed quantum ad vos attinet, illud quoque delictum abundare fecit. Porro quod ait: « Obiter intravit, » temporalem significat ejus durationem. « Ut abundaret delictum. » Legis gloriam evertit: nam adversus Judaeos illi certamen erat, et dicit: Non solum vos nihil juvit lex, verum etiam ex transgressionem

Item alio modo. Hoc simile illi est quod in Epistola ad Galatas habetur: « Lex propter transgressionem addita fuit. » Siquidem conjunctionem *ita*, id est, *ut*, posuit etiam juxta idioma: significat enim aliud consecutum esse. Nam in omnibus qui post Adam fuerunt, imo et in ipso etiam Adam data lege abundavit delictum. Etenim quanto plura sunt

A συγκληρονόμοι Χριστοῦ, καὶ κληρονόμοι Πατρὸς, καὶ οὐσώμιοι τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλα μυρία ἀγαθὰ. Διὰ τοῦτο φησιν, « Οἱ τὴν περισσεύαν τῆς χάριτος λαμβάνοντες. » — Ἀρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος. » Πάλιν τῷ αὐτῷ ἐπαγωνίζεται λόγῳ. Ἐπειδὴ γὰρ παράδοξον ἰδοῦσι, τῇ τοῦ ἐνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ ζωῇ καὶ δωρεᾷ καὶ καταρθώματι ἅπαν σώζεσθαι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, πολλὰ καὶ αὐτὸ κατασκευάζει. « Ὅπως γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς. » Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει ἐπιχείρημα. « Ἀμαρτωλοὶ κατεστάνθησαν οἱ πολλοί. » Τοῦτέστιν ὑπεύθυνοι θανάτῳ καὶ κολάσει, διὰ τὸ τάξει καὶ εἰρημῇ εἰς πάντας τοὺς τοῦ γένους διαθῆναι τὴν τοῦ πρόπατος ἀμαρτίαν, πάντων κατὰ τινὰ μίμησιν καὶ διδαχὴν ἐπιταλούντων αὐτὴν. « Οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνὸς. » B Ὑπήκοος γὰρ γέγονε τῷ Πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.

Νόμος δὲ παρεισήλθεν ἵνα πληρώσῃ τὸ παράπτωμα. Οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερέπερισσεύσεν ἡ χάρις, ἵνα ὥστερ' ἐβαλλέσεν ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτως καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

« Νόμος δὲ παρεισήλθεν. » Τὸ γεγονός λέγει, καὶ οὐκ αἰτίον φησιν τὸν νόμον τῆς ἀμαρτίας, οἷον, Νόμος δὲ παρεισήλθε, καὶ ἐπλεόνασε τὸ παράπτωμα. Τοῦτο γὰρ ἐκ τῶν ὡφθῆ τῶν ἔργων καὶ πράξεων. Ἄμα δὲ, καὶ ἐπιπληκτικῶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἰρηται. Πρὸς γὰρ ἐκείνους ἀποκρίνεται, καὶ ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ ὑπέρβουλοι τῷ νόμῳ φρονούντες. « Ἐπιπληκτικῶς οὖν ὑπανίσταται, ὅτι Μάτην τῷ νόμῳ μέγα φρονεῖται ὅσην γὰρ ἐπὶ ταῖς ὑμετέραις ἐργασίαις, ὁ νόμος παρεισήλθεν ἵνα πληρώσῃ τὸ παράπτωμα. Τοῦτο δὲ νῦν ἔφη, ἐπειδὴ τῶν ἐκ τοῦ Ἀδάμ χαλεπῶν ἐπαμνήσθη, καὶ τούτων ἀπάλλαγὴν μόνον ἔφη γενέσθαι τὸν Σταυρὸν. ἵνα μὴ λήγῃσι. Τί οὖν; ὁ νόμος οὐδὲν συνέβαλετο εἰς τὴν ἐκείνων ἀπάλλαγην; τίθῃσι γοῦν τοῦτο, ὅτι Οὐ μόνον οὐδὲν συνήνεγκεν, ἀλλ' ὅσα ἐφ' ὧν, καὶ ἐπλεόνασε τὴν ἀμαρτίαν ἐκείνην. Τὸ δὲ, « παρεισήλθεν, » τὸ πρόσκαιρον αὐτοῦ δείκνυσιν. « ἵνα πληρώσῃ τὸ παράπτωμα. » Καθαίρει τοῦ νόμου τὴν ὁδὸν (πρὸς Ἰουδαίους γὰρ ἦν αὐτῷ ὁ λόγος), καὶ φησιν. Οὐ μόνον οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελεν ὁ νόμος, ἀλλὰ καὶ ἠρέσθη τὰς ἀμαρτίας ἐκ τοῦ παραβαίνεσθαι. Τὸ δὲ, ἵνα, οὐκ αἰτιολογικῶς καίεται, ἀλλὰ τὸ, ὅπως ἐξέδη, δηλοῖ. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἰδοῦν ἵνα πληρώσῃ τὴν ἀμαρτίαν, ἀπαγε, ἀλλ' ἵνα σώσῃ καὶ παιδεύσῃ. Μὴ φυλαχθεὶς δὲ ἠρέσθη τὴν ἀμαρτίαν, οὐ παρὰ τὴν οὐκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν υἱὸν φυλακτικῶν αὐτοῦ ράθυμῶν καὶ παράδοσιν.

Καὶ ἄλλως. [TENNAA.] Ἐοικε τοῦτο τῇ πρὸς Γαλάτας. « Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν προσέτιθη. » Τὸ γὰρ, ἵνα, καὶ ταῦτα κατὰ τὸ ἴδιωμα τίθειαι σημαίνει γὰρ τὸ ἀκόλουθον. Τοῖς γὰρ μετὰ τὸν Ἀδὰμ, φησιν, ἅπασιν, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Ἀδὰμ νόμου δοθέντος, ἐπλεόνασε τὸ παράπτωμα. Ὅσην γὰρ τὰ παραγγέλιμα πλείω, τοσοῦτον παρα-

δαινομένων αὐτῶν καὶ τὰ παραπτώματα. Πολλὰ γὰρ
δοὺς ἐντολὰς ὁ νόμος, παραβαθεὶς ἐπλεόνασεν. Ὁ δὲ
ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία. Μὴ φοβηθῆς, φησὶν, δεῖ ἐπλεό-
νασεν ἡ ἀμαρτία. Καὶ γὰρ τῇ τῶν ἀνθρώπων παραβά-
σει, εἰς θάνατον καὶ συμφύροντι χροῖσται, πέρον τοῖς ἀπώ-
ροις μηχανώμενος ὁ θεός. Ἐκ γὰρ τούτου ἡ χάρις
διὰ Χριστοῦ μέζων καὶ πολὺ ποθητέρα γέγνηται.
Ἦς οὕτως γενομένης, ἡ πίστις μᾶλλον ἐπέδωκεν.
Οὐκοῦν ἐκ τοῦ πλεονασμοῦ τῆς ἀμαρτίας οὐχ ἡ
κόλασις ἐπλεόνασθη, ἀλλ' ἡ σωτηρία γέγονεν ἐρα-
σμιωτέρα. Οὐ γὰρ μόνον τῶν ἀμαρτημάτων ἀπέλλα-
ξεν, ἀλλὰ καὶ μυστήρια ἀγαθὰ δίδωκεν. Ἐβασίλευσεν
ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ. Ἡ γὰρ ἀμαρτία ἐν
τάξει βασιλεύει, ὁ δὲ θάνατος, ἐν τάξει στρατιώτου
καὶ ὑποφύρου γέγνηται. Ἐν τῷ θανάτῳ, διὰ τοῦ θά-
νατου. Οὕτως καὶ ἡ χάρις βασιλεύσει. Χάρις μὲν
γὰρ καὶ χάρις Θεοῦ καὶ δικαιοσύνη μέζων κατορθοῖ
ἀμαρτίας καὶ θανάτου. Ὅμως αὐτὸς ἐκ περιουσίας
εἶπεν οὕτως τὸ, « βασιλεύσει. » — [ΦΩΤ.] Ἀπὸ δι-
καιοσύνης, εἰς ζωὴν αἰώνιον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν. Διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ δηλονότι δικαιο-
σύνης. Ἡ σύνταξις δὲ διὰ δικαιοσύνης, δὲ Ἰησοῦ
Χριστοῦ ἐπιτελεσθεῖσης καὶ καταπραγχεῖσης.

Τί οὖν ἀρνούμεν; ἐπιμενούμεν τῇ ἀμαρτίᾳ;
μὴ γένοιτο! οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἀμαρτίᾳ,
πῶς εἰς ζήσωμεν ἐν αὐτῇ;

Τί οὖν, φησὶ, διὰ τὴν τῶν εἰρημένων ἀκολοῦθίαν
ἐδώκαμεν εἰς τοιαύτα βήματα; καὶ λέγει ποῖα. Ἐπι-
μενούμεν τῇ ἀμαρτίᾳ; Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω, Ὁ δὲ
ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις,
ἵνα μὴ τοῖς ἀνοήτοις εἶναι δοξῇ τὰ εἰρημένα προ-
ποσθὴ ἀμαρτίας, ἀναίρει αὐτὰ. Μὴ γένοιτο. Ὅπερ
ἐπὶ τῶν ὁμολογημένων ὡς ἀτόπων εἰκόσαμεν
λέγειν. Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ
ἐξῆς. Ἡ δὲ τὸ αὐτῆς, φησὶ, μέρος ἐνερρώθημεν.
πῶς οὖν ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ νεκροῦσθαι καὶ
ζῆν; ἢ δὲ νεκροί, φησὶ, γεγόναμεν τῇ ἀμαρτίᾳ,
πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ καὶ βαπτισθέντες. Οὐ δὲ
οὖν, φησὶ, τοὺς τὴν σωτήριον νέκρωσιν ὑπομείναν-
τας, ζῆσαι τὴν κακὴν ζωὴν τῆς ἀμαρτίας. Ἐνεκρί-
θημεν δὲ τῇ ἀμαρτίᾳ. Πῶς; εἰς τὸ μὴ ὑπακούειν,
φησὶν, αὐτῇ.

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ πίστει πράξεως
ἀγαθῆς.

Ἡ ἀγνοοῖα δὲ δοοὶ ἐθαπτεῖσθαι εἰς Χρι-
στὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτί-
σθημεν; Ἐνετάξθημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτί-
σματος εἰς τὸν θάνατον. ἵνα ὡσπερ ἠγέρθη
Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς,
οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν καιρόν τι ζωῆς περιπατή-
σωμεν. Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώ-
ματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνα-
στάσεως ἐσόμεθα.

Εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτισθήμεν. Εἰς τὸ
παρὰ λησιν αὐτοῦ θάνατον ἀποθανεῖν, ἢ εἰς τὸ
τίλειον αὐτὸν καὶ λυσitelεστάτον ὀφῆναι γίνεσθαι

A praecepta, tanto etiam eorum qui illa transgredien-
tur plura sunt peccata. Lex ergo quae multa dedit
praecepta, transgressionibus abundavit. Ubi
autem exuberavit peccatum. Ne ideo, inquit,
terrearis quod abundaverit peccatum. Siquidem
hominum transgressionem ad id usque est Deus, quod
decens fuit et utile: his qui omni destituebantur
consilio remedium excogitans. Ex hoc enim gratia
per Christum major multoque desiderabilior facta
est, qua illa communicata, magis addita est fides.
Ex abundantia itaque peccati non abundavit sup-
plicium, sed potius salus facta est amabilior: non
solum enim a peccatis liberavit, sed et bona dedit
innumera. Regnavit peccatum per mortem. Etenim
peccatum regis munere fungebatur, mors vero mi-
litis ac ministerii. En τῷ θανάτῳ, hoc est, διὰ τοῦ
θανάτου, per mortem. Ita et gratia regnaret.

273 Siquidem gratia et Dei gratia ac iustitia ma-
joris est efficaciae quam peccatum et mors. Ex abun-
danti tamen dixit Apostolus, Ita regnaret. —
Per iustitiam ad vitam aeternam per Jesum Chri-
stum Dominum nostrum. Per Christi videlicet
iustitiam. Ordo autem est: Per iustitiam quae per
Jesum Christum perfecta est et transiit.

VI, 1, 2. Quid ergo dicemus? Manebimus in pec-
cato? absit! Qui mortui sumus peccato, quomodo
posthac vivemus in ipso?

Quid ergo, inquit, per ea quae dicta sunt conse-
quentiae nobis erit ad talia verba? et quallia sint
subjungit. Manebimus in peccato? Quandoquid-
em superius dixerat: Ubi autem exuberavit pec-
catum, ibi magis exuberavit gratia; ne insipien-
tibus exhortatio ad peccatum videantur ea quae
dicta sunt, aufert illa. Absit! inquit: quod in his
quae apud omnes absurda habentur dicere consue-
vimus. Qui mortui sumus peccato, etc. Vel quod
ex ejus parte mortificati sumus: quomodo ergo fieri
potest, ut ex eadem parte et vivamus et mortifi-
cati simus? Vel quia mortui sumus peccato, cum
Christo credidimus baptizatique sumus. Non ergo
oportet, inquit, eos qui salutarem mortificationem
passi sunt, male peccati vitam vivere; peccato autem
mortificati sumus. Quoniam modo? ut illi, inquit,
non obtemperemus.

CAPUT VIII.

De donorum operum actione quae fidem debent co-
mulari.

VI, 3-5. An ignorantis quod quicumque baptizati
sumus in Christum Jesum, in mortem ipsius baptizati
sumus? Consepulti enim sumus ei per baptismum in
mortem: ut quemadmodum surrexit Christus ex
mortuis per gloriam Patris, ita et nos per novitatem
vitae amplemur. Nam si complantati facti sumus
similitudine mortis ejus, nimirum et resurrectionis
erimus.

274 In mortem ipsius baptizati sumus. Ut
similiter ad mortem ipsius moremur, vel ut illa
perfecta ac utilissima appareat: haec autem in ba-

apismate contingunt. Nam baptizati peccata depomimus: quod Christi mors cepit efficere. Etenim pro nostris mortuus est peccatis, volens nos ab his reddere liberos. Mors itaque Christi operata est nostrorum depositionem ac mortificationem peccatorum, et quantum in ipsa erat omnino diremit et alligavit. Sola ergo nunc requiritur fides nostra, animus ac voluntas. Hæc autem per baptismum demonstrantur: quo peracto planum sit quantum Christi mors nostram promoverit salutem. Bene ergo ait: « In mortem Christi baptizati sumus, » puta ut similiter propemodum mortui ad mortem ipsius, peccata in baptismo sepeliamus. Utque manifestius fiat lucrum salutaris mortis ipsius per omnes demonstratum esse, dummodo nos ad hereditariam salutis possessionem animum, voluntatem ac fidem conferamus, increpatorio usus est sermone, interpretans quomodo peccato mortui simus, et dicit: « An ignoratis quod quicumque in Christum baptizati sumus, in hoc baptizati sumus ut ipsi quoque moriamur? » mortem enim baptisma imitatur. Nam hoc significat quod ait: « In mortem ipsius baptizati sumus. » Quamquam enim baptisma mors non sit corporalis, peccatorum tamen mors esse dicitur. « Per baptismum in mortem. » Quandoquidem ubi baptizamur, fatemur nos mortuos esse mundo ac renuntiassse peccato et diabolo. « Christus surrexit per gloriam Patris. » Persuasibilem facit resurrectionem per gloriam ejus qui excitavit. Bene ergo Patrem ait excitasse. Nam cum his qui adhuc parvuli erant sermo ipsi erat. — Gloriam autem Patris vocat Christi divinitatem, hoc est, per propriam divinitatem. Nam et alio loco dicit: « Ut Deus Domini nostri Jesu Christi Pater gloriæ. » Consequens autem erat ut diceret: Ita et nos resurgemus: sed ad conversationem vite descendit, aliam a nobis expetens resurrectionem, quæ est per bonam morum conversationem, in qua peccatum mortuum est, vita vero resurgit virtuti conformis. Nam dum adulter deinceps adulterium amplius non perpetrat, neque **275** raptor jam non rapit, hoc vite novitas est.

Item et aliter. Novam oportet esse vitam fidelium quæ nullum veteris peccati contrahat contagium. « Nam si complantati. » Similitudinem ostendere conatur inter nos ac Christum, et ait: « Si complantati sive participes facti sumus mortis. » Ob hoc autem complantatos dicit, quod quemadmodum corpus Dominicum in terra sepultum, salutem mundo produxit, ita et nostrum, inquit, in baptismo sepultum nobis ipsi salutem produxit. Metaphorica dictio est, Complantati, ab arboribus juxta similitudinem sumpta, quæ simpl ad se invicem plantate sunt. Itaque complantati, ait, facti sumus similitudine mortis ejus, hoc est commortui sumus ipsi. Proprie autem usus tropo. Nam sicut planta aliquo tempore, veluti

A δὲ ταῦτα διὰ τοῦ βαπτίσματος. Βαπτίζομενοι γάρ, ἀποτιθέμεθα τὰς ἁμαρτίας, ὅπως ἤρξαστο κατεργάζεσθαι ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ὅτι τῶν ἡμετέρων ἀπέθανεν ἁμαρτιῶν, ἐλευθερώσασθαι τοῦτον ἡμᾶς βουλόμενος. Ἐνῆργησεν οὖν ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀπόθεσιν καὶ νεκρώσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὸ θλῶν ἀπῆρτησε. Λέγει δὲ μόνῃ ἢ ἡμῶν πίστις καὶ γνώμη καὶ προαίρεσις. Ταῦτα δὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐπιδείκνυνται, ὅτι περ ἐπιτελουμένου, ὁ θάνατος μᾶλλον τοῦ Χριστοῦ εἰς ὅσον ὄντος σωτηρίας, ἐμφανίζεται. Καλῶς οὖν φησιν. « Εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, » ὅσον εἰς τὸ ἀποθανεῖν τὸν παραπλήσιον αὐτῷ θάνατον, τὰς ἁμαρτίας τῷ βαπτίσματι ἐνθάπτοντες, καὶ εἰς τὸ ἐμφανίσσασθαι τοῦ σωτηρίου θανάτου αὐτοῦ τὸ κέρδος διὰ πάντων ἐπιδειχθῆναι, καὶ ἡμῶν πρὸς τὴν θλοκληρίαν τῆς σωτηρίας τὴν γνώμην καὶ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν πίστιν συνεισφέροντιον διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐπιληκτικωτέρῳ δὲ λόγῳ κέχρηται, ἐρμηνεύων πῶς ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ φησιν. « Ἡ ἀγνοεῖτε ὅτι δοῦν εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν εἰς τοῦτο ἐβαπτίσθημεν, » εἰς τὸ καὶ αὐτοὶ ἀποθανεῖν; θάνατον γὰρ μιμεῖται τὸ βάπτισμα. τοῦτο γὰρ δηλεῖ, τὸ, « Εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ σωματικὸς ἐστὶ θάνατος τὸ βάπτισμα, ἁμαρτιῶν μέντοι. « Διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον. » Ἐπειδὴ βαπτίζομενοι ὁμολογοῦμεν ἀποτεθῆναι τῷ κόσμῳ καὶ ἀποτάσσεσθαι τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τῷ διαβόλῳ. Χριστὸς ἡγήσθη διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς. « Πιθάνη ποιεῖται τὴν ἀνάστασιν, διὰ τῆς τοῦ ἐγείραντος δόξης. Καλῶς οὖν τὸν Πατέρα φησὶν ἐγγυερκεῖναι. Νηπίος γὰρ ἐπὶ διαλέγεται. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Δέξαν δὲ τοῦ Πατρὸς, τὴν θεότητα καλεῖ τοῦ Χριστοῦ, τοῦτέστι, διὰ τῆς οὐκείας θεότητος. Καὶ γὰρ ἐν ἑτέρῳ φησὶν. « Ἰνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Ἦν δὲ ἀκόλουθον εἰπεῖν, Οὕτως καὶ ἡμεῖς ἀναστήσομεθα. ἄλλ' εἰς πολιτείαν ἦλθεν, ἑτέραν ἡμᾶς θπαιτῶν ἀνάστασιν, τὴν διὰ χρηστῆς πολιτείας, ἐν ᾗ νεκροῦται μὲν ἡ ἁμαρτία, ἀνίσταται δὲ βίος ἐνάρετος. « Ὁ πόρνος ἐν ᾧ μηκέτι πορνεύει, καὶ ὁ ἀρπαξὴ μὴ ἀρπάζει, τοῦτο καινότης ζωῆς. »

Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Νίαν δεῖ εἶναι τῶν πιστῶν τὴν ζωὴν, μηδὲν τῆς παλαιᾶς ἁμαρτίας ἐπισυρομένην ἐφόδιον. « Εἰ γὰρ σύμφυτοι. » Ὁμοιότητα δεῖξαι ἐπιχειρεῖ ἡμῶν τε καὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ φησιν. « Εἰ σύμφυτοι, ὅσον συμμέτοχοι, γεγονάμεν τοῦ θανάτου. » Συμφύτους δὲ λέγει διὰ τοῦτο, ὅτι περ τὸ σῶμα τὸ θεσποτικὸν ταρὴν ἐν τῇ γῇ ἔκρυψε σωτηρίαν τῷ κόσμῳ, οὕτως καὶ τὸ ἡμῶν, φησὶ, ταρὴν ἐν τῷ βαπτίσματι, ἔκρυψε ἡμῖν αὐτοῖς δικαιοσύνην. Κατὰ μεταφορὰν ἢ λέγει, ἀπὸ τῶν κατὰ συγγένειαν δένδρων ἅμα φυτευομένων καὶ σὺν ὅλλοις. Σύμφυτοι οὖν, φησὶ, γεγονάμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τοῦτέστι, συναπεθάνομεν αὐτῷ. Οὐκ αἰσῶς δὲ ἐχρήσατο τῇ τροπῇ. Ὅτι περ γὰρ τὸ φυτόν ἐν τῇ γῇ κατατεθὲν χρόνον τινα, ὅσον νεκρὸν εἶναι καὶ ἀκίνητον ὡς

μένει, ἔπειτα δὲ ἄθρον ἀναστῇ καὶ ἀναθάλλει, οὕτω ἂν καὶ τὸ Κυριακὸν σῶμα ἐπὶ χρόνον βραχὺν τεθὲν ἐν τῷ τάφῳ, ἄθρον ἡγησέν ἐκείθεν, καὶ ἐβλάστησε τῇ οἰκουμένῃ τὴν σωτηρίαν. Καὶ ἡμεῖς δὲ βαπτιζόμενοι καὶ ἀναπαύμενοι, καὶ τρόπον τινὰ ὥσπερ τὰ φυτὰ τῇ γῇ, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐνεκρούμενοι τῷ ὕδατι, ἄθρον θάλλοντες, καὶ ἀκμάζοντες τὴν σφῶν σωτηρίαν ἀνερχόμεθα. Καλῶς δὲ οὐκ εἶπε, ἡ Σύμφυτος τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ τῷ ὁμιώματι. ὁμοίωμα γὰρ θανάτου ἔχομεν ἐν τῷ βαπτίσματι, οὐ σωματικὸν θάνατον. Αἱ γὰρ ἐρεῖς καταδύσεις καὶ ἀναδύσεις τοῦ βαπτίσματος, θάνατον καὶ ἀνάστασιν σημαίνουν. —

[ΚΥΡΙΑΚ.] Ὁμοίωμα θανάτου, ὁ Χριστοῦ θάνατος, διὰ τὸ μὴ ἀπομνησκίναί αὐτὸν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ἀναδιδῶναι τριήμερον. Καὶ πάλιν Ὁμοίωμα θανάτου τὸ πάθος ἦν ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ μάλα εἰκότως. Ἀνέβλεψεν γὰρ καὶ οὐ μεμνημένος νεκρός. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. Ὁμοίως; Τῆς ὅταν ἀναστῶμεν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Καὶ ὅρα ἀγαθότητα Θεοῦ. Τὸν μὲν θάνατον τοῦ Κυρίου, ὡς ἐν εἰκόνι ἀπεθάνομεν, τῆς δὲ ἀναστάσεως ἀληθῶς κοινωνήσομεν.

Τούτο γινώσκοντες, δεῖ ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνσταυρώσθαι, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεικνύεται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Εἰ δὲ ἀπεθρόμεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν δεῖ καὶ συζήσομεν αὐτῷ.

Εἴτα λέγει πῶς ἡμῖν ἵσται ἐπιδοθεῖς ἡ ἀνάστασις, καὶ φησι. Ἔστι τούτο γινώσκοντες δεῖ ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος (τούτέστιν, ὁ κατεργασμένος βίος), συνσταυρώσθαι τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἵνα ἡμεῖς, καὶ λέγει σῶμα ἁμαρτίας. — [ΦΩΤ.] Ὁ παλαιός, τούτέστιν ὁ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις παλαιωθείς. Οὕτως οὖν, βαπτιζόμενοι ἡμῶν, συσταυροῦται Χριστῷ καὶ ἀποθνήσκει, καὶ ἀνερχόμεθα ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος καινοὶ καὶ πρόσφατοι, πάντα τὸν παλαιωθέντα ἄνθρωπον ἀποθέμενοι, καὶ καταργεῖται καὶ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, ἐν ᾗ ἐστηρίζετο, καὶ ὅρ' ἡ ἐμφοροποιεῖτο ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, τούτέστιν, ὁ καταγρησάς βίος ἡμῶν τοῖς παραπτώμασιν. Ἀνθρώπον δὲ καλεῖ τὸν τοιοῦτον, τὴν τῶν ἀνθρώπων πρὸς αὐτὸν δειλῶν δυσανόστοστον καὶ πολυχρόνιον σχέσιν. Οὕτως γὰρ ἐνετατήχρισαν αὐτῷ πρὸς τῆς δεσποτικῆς ἐπιδημίας καὶ οἰκονομίας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς μηδ' ἂν ἄνθρωποι αἰρεῖσθαι εἶναι, καὶ μηδὲως εἶναι χωρὶς φιληδόνου πολιτείας καὶ ἀκολάστον πράξειν. Τῷ οὖν συμπεπλεγμένῳ αὐτῷ τοῖς ἀνθρώποις καὶ συνανακράσθαι καὶ δυσανόστοστον ἔχειν, ἄνθρωπον ἐπιπληκτικῶς τὸν τοιοῦτον βίον ἐκάλεσαν, τούτέστιν, ἐν ᾧ αὐτοὺς ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ καὶ ἡμῶν πλέον, καὶ ἐστεργόμεν καὶ περιεχόμεθα. — Καὶ ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡ.] Παλαιὸν ἄνθρωπον, οὗ τὴν φύσιν ἐκάλεσαν, ἀλλὰ τὴν πονηρὰν γνώμην. Ταύτην δὲ φησὶ τῷ βαπτίσματι νεκρωθῆναι. Ἔστι τούτο, φησὶν, ἵνα καταργηθῇ καὶ νεκρωθῇ, εἰς τὸ μηκέτι ὑποπέσειν ἁμαρτίᾳ. Νέκρωσιν δὲ φησὶ, τὸ ὅσον εἰς τὸ ἀμαρτάνειν, ἵνα ἡ νεκρὸν.

mortificationem quandam patitur, deinde prolium reviviscit ac revirescit : ita et corpus Dominicum ad breve tempus in sepulcro positum, inde repente effloruit, orbique salutem germinavit. Nos quoque dum baptizamur, etiam sepelimur : et quodammodo veluti plantæ in terra, ita et nos in aqua morientes, repente virentes nostramque salutem pullulantes, ascendimus. Pulchre autem dicit : « Complantati similitudine mortis, » non, morte : mortis enim similitudinem habemus in baptismo, non corporis mortem. Nam tres baptismi immersiones et emersiones mortem ac resurrectionem significant. — Similitudo mortis est Christi mors, eo quod in morte non manserit, sed tertio die revixerit. Et rursum : Passio erat in Christo mortis similitudo, idque convenienti admodum jure : revixit enim nec mortuus permansit. « Nimirum et resurrectionis erimus. » Cujus resurrectionis? Ejus nimirum quæ nobis continget ubi resurrexerimus. Et vide Dei bonitatem. Mortui quidem Domini quasi per similitudinem mortui sumus, resurrectionem autem vere participabimus.

VI, 6-8. Hoc scientes quod vetus noster homo simul crucifixus est, ut dissolveretur corpus peccati, ut deinceps non serviremus peccato. Etenim qui mortuus est, justificatus est a peccato. Quod si mortui sumus 276 cum Christo, credimus quod etiam simul vivemus cum eo.

Dicit consequenter quomodo nobis continget gloriosa resurrectio, et ait : « Hoc scientes quod vetus noster homo (hoc est condemnata vita) simul cum Christo crucifixus est per baptismum : in eum, inquit, finem ut dissolvatur corpus peccati, id est, ut prave actiones mortificationem sustineant, quæ etiam corpus peccati appellat. — Vetus, hoc est in peccatis inveteratus. Hic ergo, cum baptizamur, simul cum Christo crucifigitur ac moritur : et a baptismo novi ac recentis nati ascendimus, omni inveterato homine deposito, et corpus aboletur peccati, in quo firmatus erat, et sub quo formam acquisierat vetus noster homo, hoc est, vita nostra peccatis inveterata. Hominem autem hunc appellat, significans hominum habitum ægre separabilem ac diuturnum. Huic enim ante Domini adventum ac dispensationem adeo conglutinati erant homines, ut ne homines quidem esse vellent, separata penitus voluptuosa conversatione intemperatisque actionibus. Hanc itaque vitam, cui homines adeo coheserant, simulque permisti erant, nec ab ea distrahi poterant, increpatorio modo hominem appellavit, hoc est quam ut nos ipsos, imo amplius quam nos ipsos et amabamus et amplectebamur. — Alio præterea modo. Veterem hominem non naturam vocavit, sed pravam mentem. Hanc autem dixit in baptismo morti traditam : « Ut dissolveretur corpus peccati. » Ad hoc, inquit, ut aboleretur ac mortificaretur, ut deinceps non incideret in peccatum. Mortificationem autem dicit quoad peccare, ut sit mortuum, mortuus siquidem non peccat. — Corpus peccati per periphrasim dicitur

ipsum peccatum : hoc est, totum ac penitus otiosum et inutile deinceps dicatur. Quo autem modo aboletur? dum eo non utimur. Deinde modum quoque ipsius usus asperere ostendit et per modum improprii : ut deinceps non serviamus peccato. Siquidem usus peccati facit nos servos peccati. — Abolitum est corpus peccati, id est, ingenua illi motuum ferocitas : **277** mentem semper ad turpia conciliens, ac voluptates plusquam terrenas quasi luto immittens. Et hoc inferius dicit : « Nam quod impossibile erat legi³¹, in quo imbecillis erat per carnem, Pater misso Filio suo in similitudine carnis peccati, de peccato condemnavit peccatum in carne. »

καὶ ἀμαρτίας, καὶ περὶ ἀμαρτίας κατέκρινε τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. »

Vides quomodo corpus peccati sit abolitum? B **con**demnatus est enim in carne peccati stimulus : et primum quidem in Christo morti datus est, verum ab illo et per illum etiam ad nos transivit gratia. « Etenim qui mortuus est, » et cætera. Vides quod quoad peccandi actum oportet nos esse mortuos. Etenim qui mortuus est, ait, justificatus est, hoc est, a peccato liberatus est, seseque in libertatem asseruit. Quidam autem de baptizante hoc acceperunt in quo conscripti sumus Christo, eo quod non sit aliud baptisma, sicut nec Christum iterum postea mortuus est, cui conscripti sumus, simulque resurreximus. — « Quod si mortui sumus cum Christo, » Si autem in novitate vite ambulaverimus, sane etiam resurgemus, sicut Christus ex mortuis surrexit. Nam hoc consequens est ad id quod dictum erat; ipse tamen cum ad prædictam adduxisset rationem, quam oportet resurrectionem præcedere : id quod necessario consequeretur intelligendum reliquit. Deinde in sequentibus manifeste resurrectionem prædicat, et ait : « Si mortui sumus cum Christo, » sicut certe mortui sumus per baptismum, « credimus quod simul etiam vivemus cum ipso, » videlicet beata illa ac immortalis vita quæ post resurrectionem erit. Debemus, ait, credere quod etiam simul vivemus cum eo. Quod ergo dicit, « Credimus, » adhortationis est et consilii.

VI, 9-41. *Scientes quod Christus qui resurrexit a mortuis, non amplius moritur : mors illi non amplius dominatur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel : quod autem vivit, vivit Deo. Ita et vos existimate vos ipsos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo per Christum Jesum Dominum nostrum.*

Et unde, inquit, manifestum est quod simul vivemus cum ipso? Etenim hoc etiam, an ipse Christus qui surrexit, rursus moriatur incertum est? Absit! ait. Nam hoc indubitatum esse oportet, quod Christus non amplius morietur : propterea enim mortuus est ut mortem cessaret. **278** Quomodo enim moreretur, propter quem cæteri quoque pariter vivemus? tota simul morte remissa in Christo,

A Νεκρὸς γὰρ οὐχ ἀμαρτάνει. — [ΦΩΤ.] Τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας, περιφραστικῶς· αὐτὴ ἡ ἀμαρτία· τοῦτο ἐστίν, ὅλη διόλου ἀργὴ καὶ ἀχρηστὸς τὸ λοιπὸν χρηματίζουσα. Πῶς δὲ καταργεῖται; Ἡμῶν μὴ χρωμένων αὐτῇ. Ἐτα δεικνύσι καὶ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως, δριμύτως καὶ ἀνειδιστικῶς, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἀμαρτίᾳ. Ἡ γὰρ χρῆσις τῆς ἀμαρτίας, δούλους ἡμᾶς ποιεῖ τῆς ἀμαρτίας. — [ΚΥΡΙΑΔ.] Κατήργηται δὲ τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας, τοῦτέστι, τῶν ἐν αὐτῇ κινήματων ἡ ἐμφυτοῦ ἀγριότητος, κατασιεύουσα μὲν ἀεὶ πρὸς τὰ αἰσχυρὰ τὸν νοῦν, ἐκείνη δὲ ὥσπερ πληρὴ τὰς γεωδεστέρας ἡδονάς. Καὶ τοῦτο φησὶ· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠοδήναι διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Πατὴρ τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς »

Ὁρᾷ πῶς τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας κατήργηται : κατα[σ]κεῖται γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ τῆς ἀμαρτίας τὸ κέντρον. Καὶ νεκρύνεται μὲν ἐν πρώτῳ Χριστῷ· εἰδὼς δὲ παρ' αὐτοῦ τε καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς ἡμᾶς ἡ χάρις. « Ὁ γὰρ ἀποθάνων, » καὶ ἐξῆς. Ὁρᾷ δὲ ὅσον εἰς τὸ ἀμαρτάνειν διὰ ἡμᾶς εἶναι νεκροῦς. Ὁ γὰρ ἀποθάνων, φησὶ, δεδικαιώται, τοῦτέστιν, ἀπῆλλαται καὶ ἡλευθέρωται ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Τινὲς δὲ τοῦτο περὶ τοῦ βαπτίσματος εἰδόντες, ἐν ᾧ συντάφημεν τῷ Χριστῷ· ὅτι οὐκ ἔστιν ἕτερον βάπτισμα, καθάπερ καὶ ὁ Χριστὸς οὐκ ἔτι δευτέρον ἀπέθανεν, εἰς δὲ συντάφημεν καὶ συνηγέρθημεν. — [ΦΩΤ.] « Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, » Εἰ δὲ περιπατήσομεν ἐν καινότητι ζωῆς, δηλονότι καὶ ἀναστυσόμεθα, ὥσπερ ὁ Χριστὸς ὑγέρθη ἐκ νεκρῶν. Τοῦτο γὰρ ἀκολουθοῦν τοῦ εἰρημένου, αὐτοῖς δὲ τὴν προηγουμένην τῆς ἀναστάσεως πολιτείαν ἐπαγαγὼν τοῖς εἰρημένοις, τὸ ἐξ ἀνάγκης ἐπόμενον κατέλειπον ἐννοεῖν, εἴτα λοιπὸν καθαρῶς τὴν ἀνάστασιν εὐαγγελίζεται, καὶ φησιν· « Εἰ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, » ὥσπερ καὶ ἀπεθάνομεν διὰ τοῦ βαπτίσματος, « πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ, » τὴν μακαρίαν ἐκείνην καὶ ἀγήρω ζῶην, δηλονότι, τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ὁφείλομεν, φησὶ, πιστεῦναι ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ. Παρακαλεστικῶς οὖν τὸ, « Πιστεύομεν, » καὶ συμβουλή.

D Εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύει· ὁ γὰρ ἀπέθανεν τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀπέθανεν ἐφ' ἧς· ὁ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ. Ὁδῶς καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἐαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἀμαρτίᾳ, ὡς τὰς δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Καὶ πόθεν, φησὶ, ὅλον, ὅτι συζήσομεν τῷ Χριστῷ; Καὶ γὰρ αὐτὸς τοῦτο ἔβηκεν, μήπως καὶ αὐτὸς ὁ ἐγερθεὶς Χριστὸς πάλιν ἀποθάνῃ; Ἀπαγε, φησὶ. Τοῦτο γὰρ χρὴ πεπληροπορηθῆναι, ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ ἔτι ἀποθάνειται. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀπέθανεν, ἵνα καταργήσῃ τὸν θάνατον. Πῶς γὰρ δι' ὃν καὶ οἱ λοιποὶ ζήσομεθα; Συναναπεμπομένου τοῦ ὅλου τῇ ἀπαρχῇ ἡμῶν. « Ὁ γὰρ ἀπέθανεν τῇ ἀμαρτίᾳ, » — [ΟΙΚΟΥΜ.]

³¹ Infra, viii.

Καὶ τοσοῦτον, φθίν, οὐκ ἔτι ἀποθνήσκειται, ἔτι
ἔχει τὸ ἀπαθεῖν ὁ ἀπέθανεν, οὐχ ὡς ὑπάρχοντος θανά-
του κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους ἀπέθανεν, ἀλλὰ
διὰ τὴν τοῦ κόσμου ἁμαρτίαν, ἵνα ταύτην ἀνέλῃ καὶ
θανατώσῃ. Ἡ γὰρ τῷ Θεῷ. Ὁ τούτεστιν, ὡς Θεὸς
ἀπαύστως καὶ ἀκατάλυτως. Ὁς γὰρ νοεῖται τῇ ἁμαρ-
τίᾳ, τούτεστι, διὰ τὴν ἁμαρτίαν, οὕτως νοεῖται τῷ
Θεῷ, τούτεστι διὰ τὸ εἶναι Θεός. Καὶ οὕτως νοήσεις·
ὡς περ λέγομεν ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπου· Ἀπ-
έθανε τῇ σαρκί, ἢ τῇ ψυχῇ, κατὰ δοτικὴν ἀποδι-
δόντες τὸν λόγον, οὕτω μοι νοεῖ. Τῷ Θεῷ ἢ, τούτεστι
τῷ εἶναι Θεός, οὐκ ἐπαίδη καὶ τῷ εἶναι ψυχῇ οὐκ
ἔζη, ἀλλὰ τὸ ἀμαχώταρον τίθειτο, τὸ εἶναι αὐτὸν
Θεόν. Ὁ ὅπως καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς. Ἐἴτα
ἵνα μὴ λέγωσι· Καὶ τί, φησί, πρὸς ἡμᾶς, εἰ ἀπαθεῖ
ἀνὴρ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐπὶ ἀποθνήσκει; ἢ φησιν, Οὕτω καὶ
ὑμεῖς, ἑαυτοὺς λογίζεσθε. Πῶς; Ὅτι ἀποθνήσκει μὲν
διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀπαθεῖ, ζήσκει δὲ τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ
ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, καθὼς καὶ
ἄλλοι φησιν. Ἡ οὕτως· Ὅς περ ὁ Χριστὸς, φησιν,
ἀπέθανε καὶ ἢ οὕτως καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτοὺς
χρᾶν εἶναι, νεκροὺς μὲν ὅσον πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν,
ζῶντας δὲ εἰς τὰ κατὰ Θεόν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ,
τούτεστι, συμμαχοῦντος Χριστοῦ. Ἐν Χριστῷ Ἰη-
σοῦ· διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. διὰ γὰρ τοῦ θανάτου
αὐτοῦ ἡ ζωὴ ἡμῶν.

per Jesum Christum, hoc est auxiliante Christo. In Christo Jesu. Per Jesum Christum. Nam per mortem ipsius est vita nostra.

Μὴ οὖν βασιλεύτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ
ὁμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς
ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη
ὁμῶν ὁμῶν ὁμῶν ὁμῶν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ παραστή-
σατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ
τὰ μέλη ὁμῶν ὁμῶν δικαιοσύνης τῷ Θεῷ. Ἀμαρ-
τία γὰρ ὁμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἔστε ὑπὸ
νόμῳ, ἀλλὰ ὑπὸ χάριτι.

Ἐπεὶ οὖν νεκροὺς ὑμεῖς εἶναι χρὴ ὅσον εἰς τὴν
ἁμαρτίαν, μὴ κρατεῖτω, φησιν, ὁμῶν ἡ ἁμαρτία.
Καλῶς δὲ ἐν τῷ θνητῷ σώματι· διὰ γὰρ τοῦ σώμα-
τος ἡ ἁμαρτία ὡς ἐπὶ τὸ πᾶν. Μὴ βασιλεύτω δὲ
εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ· τοῦτο γὰρ βασιλεύσθαι. —
[ΘΕΟΔΩΡ.] Βασιλεῖα δὲ τυραννίδος ταύτη δια-
φέρει, τῷ τὴν μὲν τυραννίδα, ἀκόντων γίνεσθαι
τῶν ὑπακούον, τὴν δὲ βασιλείαν βουλομένων τῶν ἀρ-
χομένων. Παραίει τοίνυν μηκέτι τῇ δυναστείᾳ τῆς
ἁμαρτίας συνεισεσθαι. Κατέλυσεν γὰρ αὐτῆς τὴν
βασιλείαν ὁ Ἀσπότης ἐκλυτρωθήσας. Καὶ ἄς δὲ
θνητοῖς ἔτι καὶ παθητῶν ἔχουσιν ὅμοια νομοθετῶν,
σύμμετρα τῇ ἀσθενείᾳ νομοθετεῖ. Καὶ οὐ λέγει, Μὴ
τυραννεύτω· ἀλλὰ, Μὴ βασιλεύτω. Τὸ μὲν γὰρ ἴδιον
ἐκείνης τὸ τυραννεῖν, τὸ δὲ τῆς ἡμετέρας γνώμης
τὸ βασιλεύσθαι. Ἡ μὲν γὰρ τῶν παθημάτων κίνησης
καὶ ὀχλήσεως, κατὰ φύσιν ἡμῖν γίνεσθαι, τῶν δὲ ἀπει-
ρημένων ἢ πράξεως, τῆς γνώμης ἐξήρηται.

[ΦΩΤ.] Ἐπεὶ γὰρ, φησιν, ἀπεθανόμεν, καὶ νεκρῶν
ὁμῶν γέγονε τὸ σῶμα τῇ ἁμαρτίᾳ, μὴ ποιῶμεν

qui est primitiæ nostræ. Quod enim mortuus est peccato. Et in tantum, inquit, non amplius morietur ut illud quoque quod semel mortuus est, non tanquam morti obnoxius id passus est, sicut ceteri homines, sed ob mundi peccatum, ut illud de medio auferret, mortique traderet. Vivit Deo. Hoc est veluti Deus sine cessatione, sine dissolutione. Sicut enim intelligitur peccato, id est, propter peccatum, ita quoque intelligitur Deo, hoc est propterea quod sit Deus. Et ita accipies: quemadmodum dicimus de homine nobis cognito ac familiari: Mortuus est carne, vivit autem spirita (sermonem auferendi casu reddentes, veluti Greci dandi casu); ita mihi intellige: Vivit Deo, id est, eo quod sit Deus: non quod per esse animæ non viveret, sed quod firmitus est posuit, puta quod ipse sit Deus. Ita et vos existimate. Ne dicerent: Et quid ad nos si mortuus semel Christus non amplius moritur? ait: Ita et vos existimate vos ipsos. Quomodo? Quod nemel quidem propter peccatum moriemini, vivetis autem Deo. Etenim per ipsum vivimus et movemur ac sumus, quemadmodum etiam alibi dicit. Vel hoc modo: Sicut Christus, inquit, mortuus est et vivit, ita et vos existimate vos ipsos oportere quidem mortuos esse quoad peccandum, viventes autem ad ea quæ Dei sunt in Christo Jesu. Per Jesum Christum. Nam per

VI, 12-13. Ne regnet ergo peccatum in vestro mortali corpore, at obediatis illi in concupiscentiis ejus. Neque exhibete membra vestra arma injustitiæ peccato. Sed exhibete vosmetipsos Deo tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiæ Deo. Nam peccatum vobis non dominabitur: non enim estis sub lege, sed sub gratia.

Itaque si mortuos esse vos oportet quoad peccatum, ne vincat, inquit, vos peccatum. Bene autem addit in mortali corpore, nam ut plurimum peccatum per corpus exercetur. Ne regnet, ut illi patetis: hoc enim est subesse imperio. Regnum autem in hoc differt a tyrannide: quod tyrannis geratur 279 nolentibus subditis, regnum vero volentibus his qui gubernantur. Admonet igitur ne unquam cum peccati dominatu paciscamur. Siquidem hujus regnum Dominus sumpta carne dissolvit: et tanquam mortalibus adhuc ei passibile corpus habentibus legem ferens, ea stabilit quæ nostræ imbecillitati commensurantur. Nec dicit: Non exerceat tyrannidem, sed, Non regnet. Tyrannidem namque exerceat, illius proprium est: regnum autem pati, nostræ mentis est. Motio enim ac turbatio affectuum juxta naturam nobis accidit, eorum vero quæ prohibita sunt operatio, a nostra mente dependet.

Quandoquidem, inquit, mortui sumus, ac nostrum corpus peccato mortuum est, ne rursus peccati

vita illud vivere faciamus : neque tales efficiamur, ut in ipso quod mortale sive mortuum factum est per baptismum, regnet peccatum. Quid est autem regnare in nobis peccatum? Explere desideria corporis. Ipsos autem in hoc consolatur, quod ait : « Mortali corpore ; » ostendens quod temporalis sit lucta adversus peccatum : siquidem corpus temporale est. « In concupiscentiis ejus. » Puta corporis. « Neque exhibete membra vestra. » Ac si diceret : Ne perficiatis. Corpus enim ducitur quocunque quis duxerit. Potest namque facere quispiam manum instrumentum ad eleemosynam, similiter et ad rapinam : linguam ad benedicendum et maledicendum, et ita de omnibus membris. « Arma injustitiæ. » Bene peccatum vocavit injustitiam. Siquidem per illud quisque vel sibi ipsi injurius est vel proximo. « Sed exhibete vosmetipsos Deo. » Ex vocibus interim sumitur sententiæ discrimen. Nam sicut dicitur, Ne quis seipsum exhibeat peccato sed Deo ; ita exhibete, inquit, vosipsos Deo, sicut dignum est : quia vos peccatis veteribus mortuos, sive mortis dominatu pressos vivificavit : vel, sicut æquum est illos exhibere seipsos, qui tanto beneficio affecti sunt, ut ex mortuis ac corruptis affectibus liberati, vitæ restituti sint. « Et membra vestra arma. » Qui enim ad arma justitiæ membra exhibet, Deo seipsum exhibet. « Nam peccatum vobis non dominabitur. » Siquidem ne sit vobis bellum peccati in excusationem, imbecille nunc est peccatum, nisi ultronei nosipsos illi subiciamus, sed oppugnat quidem, verum non dominatur. Quomodo itaque hactenus dominatum est? quia sub lege erant qui ipsius dominium sustinebant tempore legis : quæ denuntiabat quidem peccati actionem, non tamen addebat vires ut illud vince- rent ac superarent. Nos vero sub gratia sumus : quæ non solum illa suadet ac statuit quæ oportet, sed et vires addit et ad illorum actionem auxilio est : nec id tantum, sed et perpetrata a nobis antea peccata delet. Quod est autem peccatum quod non dominabitur? Illud videlicet quod præcessit baptisma, et a Christi gratia deletur. Hoc autem lex facere non potuit. Non ergo estis, inquit, sub lege quæ liberare non poterat, sed penas magis infe- rebat.

VI, 15-17. Quid ergo? peccabimus quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit! An nescitis quod cui exhibetis vosipsos servos ad obedientiam, ejus servi estis, cui obeditis : sive peccati ad mortem, sive obedientiæ ad justitiam? Gratia autem Deo quod eratis quidem servi peccati, sed obedistis ex corde in eam in quam traducti estis formam doctrinæ.

Ne signis fiat auditor cui non dominatur peccatum eo quod sit sub protegente gratia, firmat illum. Nisi nosipsos, inquit, peccato inclinaverimus, nequaquam ab illo capiemur. Quomodo? Quia non sumus amplius sub lege, quæ peccatum quidem prohibebat, sed ab eo liberare non poterat : sed sub Christi gratia, quæ remissis prioribus delictis,

A πάλιν αὐτὸ ἀναζητᾷ τὴν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ζωὴν. Μηδὲ παρασκευασώμεθα οὕτως, ὥστε πάλιν ἐν αὐτῇ θνητῷ γινόμενῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος, βασιλεύειν τὴν ἁμαρτίαν. Τί δὲ ἐστὶ βασιλεύειν ἐν ἡμῖν τὴν ἁμαρτίαν; Τὸ ἐπιτελεῖν τὰς ἐπιθυμίας τοῦ σώματος. Παραμυθίζεται δὲ αὐτοὺς ἐν τῷ εἰπεῖν, « Θνητῷ σώματι, » δεικνύς ὅτι πρόσκαιρος ἡ πάλῃ ἡ πρὸς ἁμαρτίαν : πρόσκαιρον γὰρ τὸ τῶμα. « Ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. » Τουτέστι, τοῦ σώματος. « Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν. » Οἶον, Μὴ ἀποτελεῖτε. Τὸ γὰρ σῶμα ἀγεται, καθὼς ἀνὰ ἄγῃ τις. Δύναται γὰρ τις τὴν χεῖρα, καὶ ὅπλον ἐλεημοσύνης, καὶ ἀρπαγῆς ποιῆσαι : τὴν γλῶσσαν καὶ εὐφημον καὶ δυσφημον, καὶ οὕτως πάντα τὰ μέλη. « Ὅπλα ἀδικίας. » Καλῶς τὴν ἁμαρτίαν, ἀδικίαν ἐκάλεσεν. Ἡ γὰρ ἑαυτὸν τις ἀδικεῖ δι' αὐτῆς, ἢ τὸν πλησίον. « Ἄλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ. » Τέως ἐκ τῶν ὀνομάτων τὸ διάφορον. Οἶον γὰρ ἐστὶ, μὴ παραστήσαι ἑαυτὸν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ὁὕτως ἑαυτοὺς, φησὶ, παραστήσατε τῷ Θεῷ, ὡς ἀξίον, ὅτι νεκρωμένους ὑμεῖς : ταῖς πάλαι ἁμαρτίαις, ἤγουν τῷ ὑπὸ θανάτου βασιλεύεσθαι, ἐξωποιοῦσεν. ἢ, ὡς ἔστιν ἀξίον τοὺς τηλικαύτης εὐεργεσίας ἀξιοῦντας, καὶ ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ φθοροποιῶν παθῶν ἐλευθερωθέντας, καὶ ζῶντας ἀπεδείχντας, ἑαυτοὺς παραστήσαι. « Καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα. » Ὅ γὰρ εἰς ὅπλα δικαιοσύνης τὰ μέλη παραστήσας, τῷ Θεῷ ἑαυτὸν παρίστησιν. « Ἅμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει. » Μὴ γὰρ ἔστω ὑμῖν ὁ τῆς ἁμαρτίας πόλεμος πρόφασις, ἀσθενὴς ἐστὶ νῦν ἡ ἁμαρτία, οὐ δύναται κυριεύειν, ἐὰν μὴ ἡμεῖς ἐκόντες ὑποκατακλιθῶμεν αὐτῇ, ἀλλὰ προσβάλλει μὲν, οὐ κυριεύει δέ. Πῶς δὲ οὖν ἐκυριεύειν ἕως τοῦ νῦν; « Ὅτι ὑπὸ νόμον ἦσαν οἱ ὑπ' αὐτῆς κυριεύοντες ὑπὸ νόμον, ὃς ἀπεθίσκει μὲν τὴν τῆς ἁμαρτίας πρᾶξιν, οὐκ ἐνίσχυει δὲ εἰς τὸ κρατεῖν αὐτῆς καὶ περιγίνεσθαι. Ἡμεῖς δὲ ὑπὸ χάριν ἐσμέν, ἥτις μετὰ τοῦ συμβουλευεῖν καὶ διατάττεσθαι ἃ χρὴ, καὶ ἐνίσχυει καὶ συνεργεῖ εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτῶν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς προγεννημένας ἡμῖν ἁμαρτίας ἐξαλείφει. Ποία ἁμαρτία οὐ κυριεύσει; Ἡ πρὸ τοῦ βαπτίσματος δηλονότι, ἣν ἀφῆσιν ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ ὁ νόμος ποιεῖν οὐκ ἠδύνατο. Οὐκ ἐπέτ' οὖν, φησὶν, ὑπὸ νόμον τὸν μὴ δυνάμενον ρύσασθαι, ἀλλὰ μᾶλλον τιμωρούμενον.

Τί οὖν; ἀμαρτήσομεν διὸ οὐκ ἐσμέν ἐπὶ νόμον, ἀλλὰ ἐπὶ χάριν; Μὴ γένοιτο. Οὐκ οἶδαμεν διὸ ᾧ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὀπακοὴν, δούλοι ἐστε ᾧ ὀπακούετε, ἥτοι ἁμαρτίας εἰς ὀπακοὴν, ἢ ὀπακοῆς εἰς δικαιοσύνην; Χάρις δὲ τῷ Θεῷ διὸ ἥτε δούλοι τῆς ἁμαρτίας, ὀπακούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς τὸν παρεδόθητε τύπον διδασχῆς.

Ἵνα μὴ βέβηλος ὁ ἀκροατὴς γένηται ὡς μὴ κυριευόμενος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας διὰ τὸ εἶναι ὑπὸ χάριν τὴν φρουρούσαν, ἀσφαλίζεταί αὐτόν. Ἐάν, φησὶν, ἑαυτοὺς μὴ ὑποκλίνωμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, οὐκ ἀδικώμεθα. Πῶς; « Ὅτι οὐκ ἐσμέν ὑπὸ τὸν νόμον ἐπὶ τὸν ἀπαγορεύοντα μὲν τὴν ἁμαρτίαν, ρύσασθαι δὲ μὴ δυνάμενον· ἀλλ' ὑπὸ τὴν χάριν Χριστοῦ, τὴν

καὶ τὰς προγενομένας ἀμαρτίας ἀφείλαν, καὶ εἰς τὸ ἄλλο φρουροῦσαν, ἵνα ἡμεῖς μὴ βραθυμώμεν. — [ΦΩΤ.]· Οὐκ οἴδατε ὅτι ὧς παριστάνετε ἑαυτοὺς, ὧς πράγματος διὰ τῆς ὑπακοῆς· δοῦλοι ἑαυτοὺς παραστήτε, τοῦτέστι, ποιεῖτε, ἀποδείκνυτε, παρασκευάζετε, τοῦτω· καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δοῦλοι χρηματίζετε, τῆς ἐκουσίας ὑμῶν ὑπακοῆς, τὴν δουλείαν παρασκευάζετε, ἥτοι τῆς ἐπὶ θάνατον ἀγούσης ἀμαρτίας, ἥ τῆς ὡς ἀληθῶς ὑπακοῆς, τῆς εἰς δικαιοσύνην χειραγωγούσης. Ἡ δὲ, ὧς ὑπακούετε, μᾶλλον ἀντιποῦ, ἢ ὧς καὶ κατ' ὃν τρόπον, ὅσον ἐστὶ ἐν τούτῳ καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δοῦλοι ὥστε ἡ τῆς ἀμαρτίας ἢ τῆς δικαιοσύνης, καθὼ καὶ ἐν ᾧ θάτερα αὐτῶν ὑπακούετε. ἵνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ· Πῶς ἐστὶ δοῦλον τοῦτων γενέσθαι· τὸν τρόπον τίθουσιν· ὧς παριστάνετε.

Οὐ λέγω, φησί, τὴν γέννηαν, οὐδὲ τὰ ἐκεῖ δεσμοτήρια. Αὐτὴ ἡ αἰσχύνῃ οὐκ ἱκανὴ ἀναγκάσκει ὑμᾶς, ὅτι καταδουλοῦτε ἑαυτοὺς τῇ ἀμαρτίᾳ, ὅπῃ Χριστοῦ ἐλευθερωθέντες· ὧς δοῦλοι ὥστε· Ἐκείνου, φησιν, ὥστε τοῦ πράγματος· δοῦλοι ὧς ὑπακούετε. ὧς ἡτοίμαται εἰς θάνατον. ὧς τῆς εἰς θάνατον ἀγούσης ἀμαρτίας, φησιν, ἡ τῆς ὑπακοῆς τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς δικαιοσύνην ἀγούσης· Ἀπὸ κοινοῦ, ὧς δοῦλοι ὥστε· — Χάρις δὲ τῷ Θεῷ· ὁδοῦσας αὐτοὺς τῇ δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῇ ἐκ ταύτης θανάτῳ, τῶν εὐεργεσιῶν ὑπομνήσκει τοῦ Θεοῦ, παραμυθούμενός τε αὐτοὺς, καὶ δεικνύς ἐυκολώτερον τὸ μᾶλλον πρὸς σωτηρίαν· ὧς ὑπακούετε δὲ ἐκ καρδίας· Μηδενὸς, φησί, βιασαμένῳ, μὴδὲ ἀναγκάσαντος. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγκωμιάζον ἐστὶν αὐτῶν· ὧς ὃν παρεδόθητε. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπεν αὐθαίρετον αὐτῶν εἶναι τὴν προθυμίαν, λοιπὸν λέγει καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησιν, ἐκόντες ὑπακούετε, ὃ δὲ Θεὸς ὑμᾶς εἰς τὸν τύπον τοῦτον τῆς διδασχῆς παρέδωκε. Ποῖον· Τὸ ὁρθὸς ζῆν ἐθέλειν καὶ ὑγιαίνειν περὶ τὰ θῆγματα. Τύπον δὲ φησὶ διδασχῆς, ὅσον ὅρον καὶ κανόνα.

Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ· ἀνθρώπων λέγω διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. Ὅσπερ γὰρ παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν, οὕτως νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἀγιασμόν. Ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἀμαρτίας, ἐλευθέροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε, ἐπ' ὅς νῦν ἐπαισχύνεσθε; Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος. Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, εἴχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἀγιασμόν, τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον. Τὰ γὰρ ὀφύγια τῆς ἀμαρτίας· θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Οὐ μόνον γὰρ, φησιν, ὁ Θεὸς ἡλευθέρωσεν ὑμᾶς τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ἐδούλωσεν τῇ δικαιοσύνῃ. — [ΦΩΤ.]· Ἀνθρώπων λέγω. ὧς Ἀνθρώπων λέγω, φησὶ, τὸ, Ἐδουλώθητε, οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν δουλεία τὸ κατὰ τὴν δικαιοσύνην πολιτεύεσθαι· ἀλλὰ τοῦτο ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία καὶ εὐδαιμονία. Τὶ οὖν καλεῖς αὐτὴν δουλείαν, εἰ μὴ ἐστὶ δουλεία; Διὰ

in futurum etiam custodit, nisi nos segnes efficiamus. An nescitis quod cui exhibetis vosipsos? Cui rei per obedientiam vosipsos servos exhibetis, hoc est facitis, demonstratis, redditis: hunc etiam in posterum vos servos statuetis, voluntaria nempe servitute ab obedientia prestita: sive sit peccatum quod ducit ad mortem, sive ea quæ vere obedientia est, et ad justitiam manuducit. Aut potius: Cui exhibetis, hoc est, in quo et secundum quem modum servi estis vel peccati vel justitiæ, secundum quem et in quo alteri illorum obeditis. Ne quis enim dicat: Quomodo potest quispiam horum fieri servus? modum 281 ponit dicens: Cui exhibetis.

Non dico, inquit, gehennam, neque existentes ibi carceres; an non pudor ipse sufficiens est qui vos refrenet, quod vosipsos in servitutem sub peccato redigitis, cum sub Christo libertati sitis restituti? Ejus servi estis. Illius, inquit, rei servi estis cui obeditis. Sive peccati ad mortem. Sive peccati quod ducit ad mortem, sive obedientiæ erga Deum quæ ducit ad justitiam. Repete, Servi estis. Gratia autem Deo. Incusso illis terrore per servitutem peccati ac mortem quæ ex hac procedit, Dei suggerit beneficia: et illos consolando, et facilitatem ostendendo ad salutem. Sed obedistis ex corde. Nullo, inquit, vim inferente aut cogente. Hoc vero illorum etiam encomium est. In quam traducti estis. Deinde ubi dixisset spontaneam fuisse illorum promptitudinem, consequenter Dei quoque ponit auxilium. Siquidem vos, inquit, voluntarii obedistis, Deus autem vos in hanc doctrinæ formam tradidit. Quam? ut recte ac sane circa Christi dogmata vivere cupiatis. Formam autem doctrinæ dicit terminum ac regulam.

VI, 18-23. Ceterum libri facti a peccato, servi facti estis ipsi justitiæ: humano more loquor propter infirmitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibetis membra vestra, servientia immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra servientia ipsi justitiæ ad sanctificationem. Cum enim servi essetis peccati, liberi eratis ipsi justitiæ. Quem igitur fructum habebatis tunc in his de quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mora. Nunc vero liberi a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam. Stipendia enim peccati mora: donum autem Dei, vita æterna, per Christum Jesum Dominum nostrum.

Non solum Deus, inquit, liberavit vos a peccato, sed et justitiæ subdidit. Humano more loquor. Humano, inquit, more loquor, dicens: Servi facti estis, neque enim id juxta rei veritatem servitus est, secundum justitiām videlicet conversari: sed hoc vera libertas est ac 282 felicitas. Cur ergo illam vocas servitutem, si non est servitus? pro-

ptor infirmitatem, ait, carnis vestrae, hoc est, quia adversari videtur sensus carnis, et circa initia gravari ac tristari ad praecepta iustitiae: propterea considerans infirmitatem ac tristitiam quae a carne vestra procedit, humano more illud appellavi servitutem. Siquidem cum dolentes ac inviti quidpiam facimus, solemus illi tyrannidis ac servitutis nomen affigere, ita ergo et Paulus dicit: Humano more loquor hoc: Servi facti estis ipsi iustitiae. Deinde illud quoque ex contrario confirmat. Sicut enim, inquit, ea quae immunditiae sunt operantes, servi eratis immunditiae, ita quae iustitiae sunt perficientes, non immerito servi vocari potestis iustitiae. Simul autem hoc etiam per modum exhortationis subjunxit: Si enim vos non puduit servos esse immunditiae, an non etiam gloriabimini quod digni sitis habitus qui iustitiae servi sitis? Deinde hoc alio quoque modo confirmat: et procedendo ostendit huiusmodi servitutis dignitatem: concludens quod haec servitus efficiat Dei servos, quia re quid potest esse liberius aut felicius? Etenim dicit: «Nunc vero liberi facti a peccato, servi autem facti Deo,» etc. Aut: Humano more loquor, si per hyperbaton intelligatur, ut ad id quod sequitur jungi debeat: ita nunc exhibete membra vestra servientia ipsi iustitiae ad sanctificationem. Quod si ita exponatur, significare potest: Medioere quiddam dixi ac humile cum haec dicerem. Nam absolute loquens dicere potuissem: Exhibete membra vestra servientia ipsi iustitiae, non veluti ipsi peccato, sed multo studiosius. Nunc autem propter vestram, inquit, imbecillitatem, ita depresso ac modeste dixi. Vel, Moderatum quiddam loquor ac pusillum, neque supergrediens naturae imbecillitatem, adhortationem naturae attempero: novi enim qui in mortali corpore moveantur affectus. «Carnis vestrae.» Non dixit, Voluntatis aut concupiscentiae, quod illorum iniquitatem ostendisset, sed «Carnis» ait, quod praeter mentem illorum fiebat. Hoc autem dicit efficiens ne sermo dure accipiat. «Sicut enim exhibuistis.» Multo maiorem oportebat exhibere servitutem Christo 783 ac iustitiae quam exhibueritis immunditiae et iniquitati ad iniquitatem: tamen propter carnis imbecillitatem solum aequalem repetit. (Quod autem dicit: «Ad iniquitatem,» hoc est, ad amplius peccandum. Quasi diceret: Etiam inflammabimini ut magis ac magis peccaretis.)

«Cum enim servi essetis peccati.» Cum in peccato vivebatis, soli peccato obtemperabatis, sic ut nihil omnino boni ageretis; hoc enim significat: Liberi eratis ipsi iustitiae, hoc est, in nullo eratis ipsi subjecti, et nunc itaque cum ad iustitiam transmigraveritis, liberi facti estis a peccato. Nam id subaudiendum expetit praecedentis particulae intellectus: «Quem igitur fructum habebatis?» Quae vobis, inquit, erat utilitas veteris malitiae? Nulla adeo ut vos etiam illius pudeat; peccatum enim res est adeo mala, ut ubi quis eo fuerit liberatus,

A την ἀσθένειαν, φησί, τῆς σαρκὸς ὁμῶν, τοῦτέστιν, ἐπειδὴ ἀντιπίπτειν δοκεῖ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, καὶ τραχύνεσθαι καὶ ἀλγύνεσθαι κατ' ἀρχὰς πρὸς τὰ ἐπιτάγματα τῆς δικαιοσύνης: διὰ τοῦτο τὸ ἀπὸ τῆς ὁμιότητος σαρκὸς ἀσθενὲς καὶ ἀλγυνόμενον λογίζομενος, κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν, δουλείαν αὐτὸ ἐκάλεσα. Καὶ γὰρ εἰώθαμεν ἐφ' ὧν ἀλγυνόμενοι καὶ ἀκοντές τι πράττομεν, τὸ τῆς τυραννίδος καὶ δουλείας ὄνομα τίθεσθαι. Οὕτω γοῦν καὶ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι, «Κατὰ ἄνθρωπον λέγω» ἐδ., «Ἐβουλόμην τῇ δικαιοσύνῃ.» Εἰτα κατασκευάζει αὐτὸ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου. Ὅσπερ γὰρ, φησί, τὰ τῆς ἀκαθαρσίας πράττοντες, δοῦλοι ἦτε τῆς ἀκαθαρσίας, οὕτω τὰ τῆς δικαιοσύνης ἐπιτελοῦντες, δοῦλοι οὐκ ἀπεικνῶς ἀν κληθεῖσθε τῆς δικαιοσύνης. Τοῦτο δὲ καὶ ἐντρέπων ἅμα ἐπηγάγεν· Εἰ γὰρ δοῦλοι εἶναι οὐκ ἠγάγνεσθε τῆς ἀκαθαρσίας, πῶς οὐκ ἀν καὶ μέγα φρονήσετε, δοῦλοι κατασκευάσαντες γενέσθαι τῆς δικαιοσύνης; Εἰτα κατασκευάζει τοῦτο καὶ ἐτέρως, καὶ προὖν δείκνυσσι τῆς τοιαύτης δουλείας τὸ ἀξίωμα, συμπερανάμενος ὅτι αὕτη ἡ δουλεία δούλους ποιεῖ τοῦ Θεοῦ, οὐ τί ἀν εἴη ἐλευθεριώτερον καὶ εὐδαιμονέστερον; Καὶ γὰρ φησιν: «Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ,» καὶ ἐξῆς. Ἡ δὲ, «Ἀνθρώπινον λέγω, εἰ νομίζεῖτε καθ' ὑπερβατὸν, ὡς ἐφεξῆς ὁραῖον τάττεσθαι, πρὸς τὸ, «Οὕτως νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὁμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν.» Εἰσὺν οὕτως ἐκλήφθη, σημαίνει ἀν, ὅτι μέτριόν τι εἶπον καὶ ταπεινόν, ταῦτα εἰπὼν. Ὁ γὰρ τὸ τελείον λέγων, εἶποι ἀν, ὅτι Παραστήσατε τὰ μέλη ὁμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ, μὴ ὡς τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον σπουδαίστερον. Νῦν δὲ διὰ τὸ ἀσθενὲς ὁμῶν, φησιν, οὕτως εἶπον ταπεινῶς καὶ μετρίως, ἢ, Σύμμετρόν τι, φησί, λέγω καὶ μικρόν, καὶ οὐχ ὑπερβαῖνον τὸ τῆς φύσεως ἀσθενὲς· τῇ φύσει μετρώ, φησί, τὴν παραίνεσιν· οἷα γὰρ τὰ ἐν τῷ θνητῷ σώματι κινούμενα πάθω. «Τῆς σαρκὸς ὁμῶν.» Οὐκ εἶπε, Τῆς προαιρέσεως ἢ τῆς ἐπιθυμίας, ὅπερ ἦν ἐκείνων ἀδίκημα, ἀλλὰ, «Τῆς σαρκὸς,» φησιν, ὃ παρὰ γνώμην αὐτῶν ἐγίνετο. Τοῦτο δὲ φησιν, ἀνεπαχθὴ τὸν λόγον ποιῶν. «Ὅσπερ γὰρ παραστήσατε.» Πολλῷ μὲν μείζονα ἰδεῖ τῷ Χριστῷ τὴν δουλείαν παρασχεῖν καὶ τῇ δικαιοσύνῃ, ἥπερ ὁσῶν παρέσχετε τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ, εἰς τὴν ἀνομίαν (τὸ δὲ, «Εἰς τὴν ἀνομίαν,» τοῦτέστι τὸ ἐπὶ πλὴν ἀνομιῶν. Ἀντὶ τοῦ, «Ἐξῆκαλεσθε καὶ εἰς ἐπὶ μᾶλλον ἀνομιῶν,» πλὴν διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς, τὴν ἰσὴν ἀπειτῶν.

«Ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας.» Ὅτι, φησιν, ἐν ἁμαρτίᾳ ἐζήτε, τοσοῦτον ὀνηκούετε τῇ ἁμαρτίᾳ, ὡς μηδοτιοῦν πράττειν καλόν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, «Ἐλευθεροί ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ, τοῦτέστιν, Ἐν οὐδενὶ ἦτε ὑποταγμένοι αὐτῇ, οὐκ οὖν καὶ νῦν ἐκεῖ μετέσχετε εἰς τὴν δικαιοσύνην, ἐλευθεροί γίνεσθε τῇ ἁμαρτίᾳ. Τοῦτο γὰρ συνυπακούειν ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνιστέρου κεφαλαίου, ἀπαιτεῖ. «Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε;» Τί οὖν τὸ ὁφέλος ὁμῶν, φησὶ, τῆς καλῆς πονηρίας; Οὐδέν, δηλονότι τὸ ἀπαιτῶν εἶναι ὁμῶς νῦν· οὕτως γὰρ κακὸν ἢ ἁμαρτία, ὅτι καὶ μετὰ

ἀπαλλαγῇ, αἰσχύνεται τις ἐπ' αὐτῇ. Ἐὰν γὰρ τέλος ἔκλειναι θάνατος. Ὁ μόνον ἀπὸ τῆς αἰσχύνῃς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων κατασκευάζεται τὸ μολυβδῆρον τῆς ἁμαρτίας. Τὸ τέλος ἔκλειναι, φησὶ, θάνατον ἔχει, τοῦτο δὲ τὸν νοητόν. Ἐχετε τὸν καρπὸν ὁμῶν εἰς ἁγιασμόν. Ἐκλείνουν μὲν, φησὶν, ὁ καρπὸς θάνατος καὶ αἰσχύνῃ τούτων δὲ ὁ καρπὸς, ἁγιασμὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος. Ἀλλ' ὅμως καὶ τούτων οὕτως ὄντων, φησὶ, καὶ οὕτως τῷ Θεῷ δουλεύετε, ὥσπερ ποτὲ καὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ. Τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον. Ἐκ τῶν δεδομένων τὰ προσδοκώμενα πιστοῦται, τούτῳ, ἀπὸ ἁγιασμοῦ, τὴν αἰώνιον ζωὴν. Ἐὰν γὰρ ὁφώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος. Ἐὰν ὁφώνια, ὅσον ὁ καρπὸς, ἡ ζωρὰ. Ὁφώριον λέγεται, ἡ βασιλικὴ ζωρὰ. Ὅρα δὲ ἐξ ὧν ἐπεξέρχεται τῷ λόγῳ, ἀσφαλεστέρους τε αὐτοὺς πρὸς τὸ μέλλον ποιεῖ, καὶ αὐτοὶ εὐχαριστοῦσιν ὧν ἐδόξασθησαν. —[ΦΩΤ.] Ὁφώνιον διὰ τῆς ἁμαρτίας ὀνομάζεθα, ἡ μὲν ἔκλειναι πραττομένη, ἀντιδίδωσι καὶ προξενεῖ. Ἐὰν δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ. Ὁὐκ εἶπεν Ὁ μισθὸς τῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ, Ἐχάρισμα, ὁ δεικνύς ὅτι οὐκ ἐκ καμάτων, ἀλλὰ κατὰ χάριν ἀπηλλάγησαν τῶν ἁμαρτιῶν.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Ἐπαρρηλικὴ περὶ τῆς ἐν χάριτι ζωῆς.

Ἡ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί, γινώσκονσι γὰρ νόμον λαῶ, ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ; Ἡ γὰρ ὑπανδρὸς γυνή, τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμος· ἔαν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, καθίρηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. Ἀρὰ οὗν ζῶντος τοῦ ἀνδρός μοιχαλὶς χρηματίζει, ἔαν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ. ἔαν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρᾳ ἐστίρ ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλὶδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ.

Μετ' ἐγκωμίου λέγει τὸ, Ἐγινώσκονσι. — Ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου; Ἐπεν ἄνω, ὅτι ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, τοιγαροῦν οὐ κυριεύει ἡμῶν, τῶν ὅσον ἐπ' αὐτῇ νεκρῶν ὄντων, νῦν δὲ θέλει εἰσῆαι, ὅτι οὐτε ὁ νόμος ἡμῶν κυριεύει. Ἀνθρώπων δὲ λέγει παράδειγμα. Εἰτα προτὶν δεικνυσὶν ὅτι οὐ μόνον ἡμεῖς ἀπεθάνομεν τῷ νόμῳ, ἀλλὰ καὶ ὁ νόμος ἀπίθανε τῇ ἐκφανείᾳ τοῦ Χριστοῦ. Ἐὰν γὰρ ὁ νόμος οὐκ εἶπεν ἀνδρὸς ἡ γυναικὸς, ἀλλὰ, Ἐανθρώπου, ἵνα ἀμφοτέρους δηλώσῃ. Ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ. Τίς; ἀπλοῦς ὁ ἀνθρώπου. Ἐλλειπτικῶς οὖν εἰρηται. Σαφὲς δὲ αὐτὸ ποιεῖ, τὸ ἐπαγόμενον. Ἡ γὰρ ὑπανδρὸς γυνή. Ἐν τάξει τοῦ ἀνδρός, τέθεικα τὸν νόμον, ἐν τάξει δὲ γυναικὸς, τοὺς πιστεύσαντας. Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ. Ἐν τῷ παραδείγματι τῆς χήρας, τὸν νόμον ὑποτίθεται ἀποθανόντα, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ συμπεράσματι, ἵνα μὴ ἐπαχθῇ ποιῆσῃ τὸν λόγον, μόνον ἀπλῶς διηγούμενος. Ἀπὸ τοῦ νόμου. Τοῦ νομοθετοῦντος περὶ τοῦ ἀνδρός, καὶ δισμοῦντος τὴν γυναῖκα πρὸς αὐτόν. Τὸ δὲ, Καθίρηται, ἀντὶ τοῦ, ἀπολέλυται, ἐλευθέρωται.

Ποτε, ἀδελφοί μου, καὶ ὑμεῖς θανατωθήτε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὁμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. Ὅρα γὰρ ἡμεῖς ἐν τῇ

ob ipsum rubore suffundatur. Nam finis illorum mors. Non solum a pudore, verum etiam ab effectibus peccati malitiam confirmat. Finit illorum, inquit, mortem habet, idque spiritualement. Habetis fructum vestrum in sanctificationem. Illorum, inquit, fructus mors est et confusio, horum autem fructus sanctificatio est et vita aeterna. Verum quanquam haec ita se habeant, saltem ita Deo servite, quemadmodum olim immunditia et iniquitati: Finem vero vitam aeternam. Ab his quae data sunt, eorum fidem facit quae expectantur, hoc est, a sanctificatione vitam aeternam inferat. Stipendia enim peccati mors. Stipendia, lucra veluti fructus vel donum. Ὁφώνιον, id est, stipendium, dicitur donum regis. Vide autem quibus verbis sermonem edisserat. Nam illos et firmiores reddit ad id quod futurum est, et ut de his gratias agant a quibus liberati sunt, efficit. Stipendium facinus per peccatum, quod nobis illud perpetratum conciliat ac rependit. Donum autem Dei. Non dixit: Merces honorum operum, sed donum, ostendens quod non per labores, sed per gratiam liberati sint a peccatis.

284 CAPUT IX.

Repetitio de vita quae est in charitate.

VII, 1-3. An ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor), quod lex dominetur homini quanto tempore vivit? Mulier enim viro subjecta, viventi viro alligata est per legem: quod si mortuus fuerit vir, absoluta est a lege viri. Itaque vivente viro, adultera judicabitur, si se junxerit alii viro: sin autem mortuus fuerit vir, libera est a lege, ut non sit adultera, si jungitur alii viro.

Cum encomio dicit: Scientibus legem. — Quod lex dominetur homini? Superius dixit quod mortui sumus peccato: nobis itaque non dominatur, ea ratione qua sumus illi mortui, nunc autem vult ostendere quod neque lex dominetur. Humanum autem profert exemplum. Deinde procedendo ostendit, quod non solum nos legi mortui sumus: sed et lex mortua est per adventum Christi. Homini. Non dixit viro, aut mulieri, sed homini, ut utrumque significaret. Quanto tempore vivit. Quis? homo videlicet. Per defectum ergo dictum est, sed id quod subjungitur efficit illud manifestum. Mulier enim viro subjecta. Ordine viri posuit legem, ordine autem mulieris credentes. Quod si mortuus fuerit vir. Per exemplum viduae legem supponit morientem: quod in conclusione non facit, ne sermonem suum odiosum reddat, sed tantum simpliciter narrans. A lege. Quae de viro statuit illique mulierem alligat. Καθίρηται, id est, absoluta est, liberata est.

VII, 4-6. Proinde, fratres mei, vos quoque mortificati estis legi per corpus Christi, ut essetis alteri: nimirum ei qui a mortuis resurrexit: ut fructificemus Deo. Cum enim essemus in carne, affectus peccato-

rum qui per legem erant operabantur in membris nostris, ad fructificandum morti. Nunc autem soluti sumus a lege, mortui ei per quod detinebamur.

285 In conclusione non inducit mortuam esse legem, ne sermo dure accipiat: siquidem Judaeis loquitur, sed credentes inducit Christi morte defunctos esse a lege, ideoque liberatos. Si ergo mortua lege non est transgressor qui eam relinquit ac Domino credit, multo magis si quis ipse etiam moriatur (sicuti dicit quod et nos mortui simus) solutus est a lege et non est transgressor. « Per corpus Christi. » Qui pro nobis mortuus est: commortui enim illi sumus in baptismo, et non sumus nostri: nam pretio nos emit. « Ut essetis alteri. » Veluti lege mortui; ideo neque transgressores inveniemur. « Ut fructificemus Deo. » Adhortatur deinde ad spem meliorem. Siquidem tunc, inquit, fructum ferebamur, omnia ad illam operantes: nunc autem Deo. — « Cum enim essemus in carne. » Id est, in conversatione secundum legem. Nam carnem vocavit datas carni sanctiones: puta de cibo, potu, lepra ac similibus. « In carne. » Id est, in carnali vita. Non autem dixit: In lege, ne despiceretur sermo: adhuc enim legem colebant. « Ea quae per legem sunt. » — « Nam concupiscentiam, inquit, non novissem nisi lex dixisset: Non concupisces. » Haec ergo per legem sunt cognita. Rursum non dixit: Membra operantur, ne accusaret carnem, sed operabantur in membris ad fructificandum morti, ostendens quod extrinsecus operatione Satanae acciderat, ut coopererentur ad mortem. Per peccata enim fructificamus morti. « Nunc autem soluti sumus a lege. » Rursum quod erat o'lio sum fugiens, non dixit: Soluta est lex; sed, « Nos a lege soluti sumus, » hoc est, absoluti ac liberati. Quamobrem? Quia mortui sumus peccato. Nam hoc detinebat: et surreximus, non per legem, sed per Christum. Manifestum ergo est quod a lege quidem absoluti sumus tanquam mortui: subditi autem sumus Christo qui nos a morte liberavit.

οτοῦ. Ἀλλ' οὖν ὅτι ἀπὸ μὲν τοῦ νόμου ἀποελύμεθα τοῦ θανάτου Χριστοῦ.

286 CAPUT X.

De condemnatione quae propter peccatum erat sub lege.

VII, 6, 7. Ut serviamus per novitatem spiritus, et non per vetustatem litterae. Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit! Sed peccatum non cognovi nisi per legem. Nam et concupiscentiam nesciebam nisi lex dixisset: Non concupisces.

Deinde ne existiment quod a lege absoluti, secare deinceps agere possint quae velint, aliam inducit servitutem exactiorem, puta spiritus. Pulchre autem dicit, « Per novitatem; » neque enim eadem sunt statuta in Novo Testamento quae olim erant

σὰρξ, τὰ καθήματα τῶν ἀμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου, ἐνεργέτω ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ. Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατεχόμεθα.

Ἐν τῷ συμπέρασματι οὐκ εἰσάγει ἀποθανόντα τὸν νόμον, διὰ τὸ μὴ δοῦναι εἶναι ἐπαχθῆ (Ἰουδαίους γὰρ λαλεῖ), ἀλλὰ τοὺς πιστεύσαντας εἰσάγει τῷ θανάτῳ Χριστοῦ ἀποθανόντας ἀπὸ τοῦ νόμου, διὰ καὶ ἐλευθερωθέντας. Εἰ οὖν τοῦ νόμου ἀποθανόντος οὐκ ἔστι παραβάτης ὁ καταλιμπάνων αὐτὸν καὶ πιστεύων τῷ Κυρίῳ, πολλῷ μᾶλλον ἂν καὶ αὐτός τις ἀποθάνῃ, ὥσπερ, φησί, καὶ ἡμεῖς ἀπεθάνομεν, ἁλλοῦται ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ οὐκ ἔστι παραβάτης. « Διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. » Τοῦ θανατωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, συναπεθάνομεν γὰρ αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ οὐκ ἔσμεν ἑαυτῶν ἡγοράσθημεν γὰρ τιμῆς. « Εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ. » Ὡς τοῦ νόμου ἀποθανόντος. Αἰδ' οὐτε παραδίεται εὐρεθισμέμεθα. « Ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. » Εἰτα προτρέπει ἐλπίσι κρείττοσι. Τότε μὲν γὰρ, φησί, τῷ θανάτῳ ἐκαρποφοροῦμεν, τὸ πᾶν ἐκείνῳ πράττοντες, νῦν δὲ τῷ Θεῷ. [ΘΕΟΔΩΡ.] « Ὅτι γὰρ ἡμεῖς ἐν τῇ σαρκί. » Τοῦτέστιν ἐν τῇ κατὰ νόμον πολιτείᾳ. Σάρκα γὰρ, τῇ σαρκὶ δεδομένης νομοθεσίας ὠνόμασεν, τὰς περὶ βρώσεως καὶ πόσεως καὶ λέπρας, καὶ τῶν τοιούτων. « Ἐν τῇ σαρκί, » τοῦτέστιν ἐν τῇ σαρκικῇ βίῳ. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν τῷ νόμῳ, ἵνα μὴ ἀπαράδεκτος γένηται. ἔτι γὰρ εἰσίδοντο τὸν νόμον. — « Τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνεργέτω. » Οὐ γὰρ ᾔδειν, φησί, τὴν ἐπιθυμίαν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Τὰ οὖν διὰ τοῦ νόμου γνωριζόμενα. Καὶ πάλιν, οὐκ εἶπεν, Ἐνεργεῖ τὰ μέλη, ἵνα μὴ κατηγορήσῃ τῆς σαρκός, ἀλλὰ, « Ἐνεργέτω, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ, » δεικνύς ἔξωθεν παραγενόμενα ἐνεργεία τοῦ Στανᾶ, εἰς τὸ συνεισενεγκεῖν τῷ θανάτῳ. Διὰ γὰρ τῶν ἀμαρτιῶν, τῷ θανάτῳ καρποφοροῦμεν. « Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου. » Πάλιν τὸ ἐπαχθὲς φεύγων, οὐκ εἶπε, Κατηργηται ὁ νόμος, ἀλλ', « Ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νόμου κατηργήθημεν, » τοῦτέστιν, ἀποελύμεθα καὶ λελυτρώμεθα. Διὰ τὴν ἀπεθάνομεν διὰ τῆς ἀμαρτίας· αὕτη γὰρ ἡ κατέχουσα καὶ ἡγέρθημεν οὐ διὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος, ὑπετάγημεν δὲ τῷ βουλαμένῳ ἡμᾶς

D

ΚΕΦΑΛ. I.

Περὶ τῆς ὑπὸ νόμου κατακρίσεως διὰ τὴν ἀμαρτίαν.

Ὅτε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ καλαιδέσθαι γραμμάτων. Τί οὖν ἔροῦμεν; Ὁ νόμος ἀμαρτία; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τὴν ἀμαρτίαν οὐκ ἔγνω, εἰ μὴ διὰ νόμον. Τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις.

Εἰτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι ἀπολυθέντες τοῦ νόμου, λοιπὸν ἃ βούλονται ἀκινδύνως πράττουσιν, ἐπαγγείλλεται ἀλλήν δουλείαν ἀκριβοσιέραν, τὴν τοῦ πνεύματος. Καλῶς δὲ τὸ, « Καινότητι; » ἐπειδὴ οὐ πᾶς αὐτὰ ἐν τῇ Νέᾳ ἐπιταττόμεθα, ἀπερ' οἱ πάλαι ἐν τῷ

νόμῳ, ἀλλὰ καινὰ καὶ νέα παραγγέλματα, καὶ φιλοσοφώτερα, ὥστε εἶπεν, Ἵνα δουλεύωμεν τοῖς νόμοις ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐπιταγῶσι· καὶ γὰρ τοῖς μὲν ἀρχαίοις τὸ μὴ φονεῦσιν, ἡμῖν δὲ τὸ μὴ ὀργίζεσθαι· ἐκείνοις μὴ μοιχεύειν, ἡμῖν δὲ τὸ μὴδὲ περιέργως ὁρᾶν ἐπιτέτακται. « Καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος; » Οὐκ ἔτι γὰρ ὁ νόμος ἐπιτάσσει, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα. Εἰπὼν δὲ, « Παλαιότητι, » ἔδειξε τὸ σαθρὸν τοῦ νόμου καὶ ἀρχαῖον. Πᾶν γὰρ τὸ, « παλαιούμενον, φθαί, καὶ γηράσκει, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ. » — « Τί οὖν ἐροῦμεν; » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἵνα δουλεύωμεν ἐν καινότητι πνεύματος, » ὡς τοῦ μὲν πνεύματος σώζοντος, τοῦ δὲ νόμου μὴ σώζοντος, φθαί. Τί οὖν, εἰποι τις, ὅτι ὁ νόμος ἀμαρτωλός ἐστιν, ἢ ἀμαρτία πρόσθεν; Οὐ τοῦτο, φθαί, λέγω, ἀλλ' ὅτι πρόσθενός μοι τοῦ γινῶναι τὴν ἀμαρτίαν· οὐκοῦν καὶ χειρόνως τιμωρηθῆναι, ὅτι ἐν γινώσκει λατὸν ἀμαρτάνω. Ὅμως κατὰ μικρὸν δείκνυσιν τὸν νόμον καὶ κατασκευαστικὸν τῆς ἀμαρτίας, οὐ μὴν παρὰ τὴν οὐσίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτῶν κακίαν. Οὐκ εἶπε, Τί οὖν; Ὁ νόμος ἀπέθανεν, ἢ κατήργηται (τοῦτο γὰρ ἐβούλετο); ἀλλ' ὅπερ οὐδὲ αὐτῷ ἰδοῦναι. — [ΦΩΤ.] « Τί οὖν; φθαί, ὁ νόμος ἀμαρτία; » Αἰδ' ἐπάγει, « Μὴ γένοιτο! » ἅμα κακίους λεγόντων, καὶ τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀναρῶν.

Οὐ γὰρ εἰ μὴ ἔστιν ἀμαρτία, ἥδη οὐκ ἀπέθανεν ἢ οὐ κατήργηται, ὅπερ ἐκεῖνος καὶ ἰδοῦνός καὶ ἰδοῦνός. « Ὁ νόμος ἀμαρτία; » Μετατρέπη, φθαί, ὁ νόμος τὴν φύσιν, καὶ γέγονεν εἰς ἀμαρτίαν ὥδων; Οὐχί, φθαί. Ἰδοῦνός πάντα τοῦ τῆς ἀμαρτίας ἔχεται, τὸν νόμον ἀπαλλάττων κατηγορίας ἀπάσης; Αἰδ' καὶ ἐπ' ἄγας, λέγων· « Ὅτις ὁ νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἅγια καὶ ἀγαθὴ. » Ἀλλ' εἰ βούλεσθε, καὶ τῶν παραπονούμενων τὰς ἐξηγήσεις ταύτας εἰς μέσον τὸν λόγον ἀγάγωμεν· οὕτω γὰρ σαφέστερα τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα. Τινὲς γὰρ ἐνταῦθα, οὐ περὶ τοῦ νόμου Μωυσέως αὐτὸν φασὶν λέγειν τὸ λεγόμενον, ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τοῦ φυσικοῦ, ἄλλοι δὲ περὶ τῆς ἐντολῆς τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ δοθείσης. Καὶ μὴν πανταχοῦ σκοπὸς τῷ Παύλῳ τοῦτον ἀναστῆσαι τὸν νόμον. Πρὸς δὲ ἐκεῖνους, οὐδὲνα λόγον ἔχει, καὶ μάλα εἰκότως. Τοῦτον γὰρ Ἰουδαῖοι δεδοικότες καὶ ἐρέμουντες, ἐφιλονεύουσιν τῇ χάριτι. Τὴν δὲ ἐντολὴν τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδὲ νόμον ποτὶ φαίνεται καλέσας. οὐδ' αὐτὸς, οὐδ' ἄλλος οὐδεὶς. Ἵνα δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἐρημέων τοῦτο σαφέστερον γένηται, ἐπεβλήθημεν τοῖς ῥήμασι, μικρὸν ἀναστρέψας τὸν λόγον ἀγαθόντες. Περὶ γὰρ πολιτείας ἀκριβοῦς πρὸς διαλεχθεὶς, ἐπ' ἄγας λέγων· « Ἡ ἀγνωστία, ἀδελφοί, ἔτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον χρόνον ἔχῃ; » Ὅτι καὶ ὁμοίως ἐθανενοῦνται τῷ νόμῳ. Οὐκοῦν εἰ περὶ τοῦ φυσικοῦ ταῦτα εἰρηται, εὐρηθησόμεθα μὴ ἔχοντες νόμον φυσικόν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, τῶν ἀλόγων ἔσμεν ἀνοήτατοι. Ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα. Περὶ γὰρ τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ οὐδὲ φιλονεύειν ἀναγκαῖον, ἵνα μὴ περιττὸν ἀναδιξόμεθα πόνον πρὸς τὰ ὁμολογημένα ἀποδύμενοι. Πῶς οὖν, « Τὴν ἀμαρτίαν οὐκ ἔγνω

in littera sive in lege : sed nova sunt praecepta, magisque plena sapientia; ac si dixisset : Ut serviamus novis praeceptis quae dantur a Spiritu. Si quidem antiquis praeceptum erat non occidere, nobis autem non irasci : illis non moechari, nobis vero neque curiose intueri. » Et non per vetustatem litterae. » Non enim lex amplius jubet, sed spiritus. Dicens autem, « Vetustatem, » ostendit legis antiquationem ac inutilitatem. Nam « quod antiquatur ac senescit, inquit, in propinquo est ut evanescat. » — « Quid ergo dicemus? Quoniam dixerat : « Ut serviamus per novitatem spiritus, » quasi salvante spiritu, lege vero non salvante, ait : Quid ergo, dixerit quispiam, num lex peccato obnoxia est aut peccati conciliatrix? Non hoc, inquit, dico : sed quod conciliaverit mihi notitiam peccati : proinde gravius etiam puniar, quod deinceps sciens, peccare convincor; aliquantulum tamen ostendit legem cooperari ad peccatum, nequaquam ex sua natura, sed propter ipsorum malitiam. Non dixit, Quid ergo? Lex mortua est, aut dissoluta est? Hoc enim et ipse sentiebat, sed id quod ne ipsi quidem videbatur. — « Quid ergo? Lex peccatum est? » Ideo subiungit : « Absit, » simul et illos mitigans, et quod suum erat non auferens.

287 Neque enim si lex peccatum non est, continuo sequitur mortuum non esse aut solutum, quod ipse demonstrabat et intendebat. « Lex peccatum est? » Mutavit, inquit, lex naturam, et facta est ad peccatum impellens? Non, inquit. Vides quo pacto ubique peccato occurrens, legem omni liberet accusatione? Ideo etiam adiunxit : « Itaque lex sancta est, et praeceptum sanctum, iustumque ac bonum. » Verum, si placet, illorum quoque sermonem in medium proferamus, qui has pervertunt enarrationes : ita enim manifestiora fient quae a nobis dicuntur. Nam quidam hic non de Mosis lege dicere eum asserunt quae dicuntur, sed hi quidem de lege naturali, alii vero de praecepto quod in Paradiso datum est. Atqui scopus ubique Paulo est hanc elevare legem; circa illas autem ne verbum quidem facit ullum : idque jure optimo. Nam hanc verifi Judaei ac tremantes, contendebant adversus gratiam. Praeceptum item quod in Paradiso datum est, nunquam aut hic Apostolus aut alius quispiam legem videtur appellasse. Ut autem hoc per ea etiam quae dicta sunt fiat manifestius, sermone paulo alius repetito, verbis prosequamur. Ubi enim de proba conversatione illis disseruisset, subiunxit dicens : « An ignoratis, fratres, quod lex dominetur homini quanto tempore vivit? Proinde vos quoque mortificati estis legi. » Itaque si de naturali lege haec dicta sunt, inveniemur naturalem non habere legem : quod si hoc verum est, irrationalibus insipientiores sumus : sed haec non ita sunt. De ea vero quae in Paradiso data est, ne necessarium quidem est contendere : ne superfluum susci-

²⁸ Matth. v, 21 seqq. ²⁹ Hebr. viii, 13.

piamus laborem, circa ea quæ in confesso sunt, illum aggredientes. Quomodo ergo ait: « Peccatum non cognovi nisi per legem? » Cum hoc dicit, non omnimodam intendit ignorantiam, sed exactiorem cognitionem. Nam si de naturali lege hoc dictum est, quomodo in sequentibus hunc habet sermonem: « Ego autem vivebam quondam sine lege? » Neque enim Adam neque alius quisquam homo videtur unquam sine naturali vixisse lege. Nam simul ut illum formavit Deus, etiam eam ipsam legem illi imposuit, domesticum munimentum omni naturæ constituens. Præterea quoque nusquam videtur legem naturalem vocasse præceptum, **288** hanc autem et præceptum dicit et justum sanctumque vocat, ac legem spirituales. « Sed peccatum non cognovi. » Non dixit: Sed peccatum non feci nisi per legem, sed, « Peccatum non cognovi; » itaque lex non faciendi sed cognoscendi peccati causa est, cum pædagogi vice fungatur, nec permittat ut per ignorantiam ad irrationalium naturam declinemus.

VII, 8-11. *Occasione autem accepta, peccatum per præceptum operatum est in me omnem concupiscentiam. Siquidem absque lege peccatum mortuum erat: ego autem vivebam sine lege quondam. Porro cum venisset præceptum, revixit peccatum: ego autem mortuus sum: et repertum est præceptum quod erat ad vitam ipsum mihi cedere ad mortem. Peccatum enim occasione accepta per præceptum decepit me, et per illud occidit.*

Non lex, ait, causa est peccati, sed peccatum per præceptum, quod est lex, seduxit me. Vide quomodo paulatim ostendit occasionem peccati esse legem; sed manifeste non dicit, ne ipsos offenderet. Peccatum autem videtur dicere diabolus. Quemadmodum enim Scriptura Salvatorem nostrum Vitam appellat ac Justitiam, quod vitæ et justitiæ causa sit: ita et contrarium potentiam ex proprio effectu, interdum quidem peccatum vocat, quandoque vero mendacium ac mortem. Itaque autem et in sequentibus dicens: « Peccatum revixit, » diabolus significat. Itaque diabolus occasionem per præceptum accepit, quia legis præcepta tanquam suæ technæ materiam struens, ad id quod præceptis erat contrarium, hominem impulit. Manifestum est autem quod Apostolus per seipsum communem designat hominem sive totam naturam humanam. « Omnem concupiscentiam. » Et bene omnem; siquidem etiam ante legem erat concupiscentia. Quare enim diluvium factum est Sodomaque perierunt? Sed nunc, inquit, et quas non videram didici, et cognitæ operatus sum. « Peccatum mortuum erat. » Hoc est sine effectu. Nam si ante legem quoque operabatur, at non in tantum. Dormire, ait, videbantur plura peccata ac mortua esse: multa enim non noveram: et in ignorantia faciens, non adeo peccabam. Itaque mortuum erat peccatum, **289** ego autem vivebam, ut qui non molestabar neque stimulabar, aut ab eo mortificatus eram.

Quomodo ergo illud revixit? Per legem. Quo-

ei µη διὰ νόμου; Ὁ δὲ τὴν καθόλου λέγων ἄγνοιαν τοῦτο λέγει, ἀλλὰ τὴν ἀκριβεστέραν γινώσκω. Εἰ γὰρ περὶ τοῦ φυσικοῦ τοῦτο εἴρηται, πῶς ἂν τὸ ἐξῆς ἔχει λόγον; « Ἐγὼ γὰρ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ. » Οὕτως γὰρ Ἀδὰμ, οὕτως ἄλλος ἄνθρωπος οὐδεὶς, οὐδέποτε χωρὶς νόμου φυσικοῦ φαίνεται ζήσας. Ὅμοῦ τε γὰρ αὐτὴν ἔπλασεν ὁ Θεός, καὶ ἐκείνον αὐτὸν εἶθει τὸν νόμον αὐτῷ, σύνοικον ἀσφαλῆ παρακαθιστὰς τῇ φύσει πάσῃ. Χωρὶς δὲ τούτου, οὐδαμοῦ φαίνεται ἐντολὴν τὸν φυσικὸν νόμον καλεῖσθαι. Τοῦτον δὲ καὶ ἐντολὴν καὶ δικαίαν καὶ ἁγίαν καλεῖ καὶ νόμον πνευματικόν. « Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων. » Οὐκ εἶπεν, Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησα, εἰ µη διὰ νόμου, ἀλλ', « Οὐκ ἔγνων. » Ὅτε οὐ τοῦ ποιεῖν, ἀλλὰ τοῦ διαγινώσκειν τὴν ἁμαρτίαν, ὁ νόμος αἴτιος, παιδευτικὸς ὢν, καὶ µη συγχωρῶν διὰ τῆς ἀγνοίας, εἰς τὴν τῶν ἀλόγων ἐκπίπτειν φύσιν.

Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς, καταργήσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν, χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά. Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον, καὶ ἐδρέθη μοι ἡ ἐντολή, ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς ὁδωτή. Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς ἐξηπάτησέ µε, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινε.

Ὁ γὰρ ὁ νόμος αἴτιος, φησὶ, τῆς ἁμαρτίας, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς ἡ ὅτιν ὁ νόμος, ἐξηπάτησέ µε. Ὅρα πῶς ἡρέμα δείκνυσθαι πρόφασις τῆς ἁμαρτίας τὸν νόμον. Θανατικὴ δὲ οὐ λέγει, ὅτι µη προστῇ αὐτοῖς. Ἀμαρτίαν δὲ εἰκαὶ λέγειν τὸν διάβολον. Ὅτι περὶ οὖν τὸν ἑωστέρα ζωὴν ἡ Γραφὴ καλεῖ καὶ δικαιοσύνην, τῷ ζωῆς καὶ δικαιοσύνης αἴτιον εἶναι, οὕτως καὶ τὴν ἐναντίαν δύναµιν ἐκ τῆς οικείας ἐνεργείας, ποτὲ µὲν ἁμαρτίαν, ποτὲ δὲ ψεύδος καὶ θάνατον καλεῖ. Οὕτως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς εἰπὼν, « Ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, » τὸν διάβολον δηλοῖ. Αἰσίων οὖν διὰ τῆς ἐντολῆς ἀφορμὴν ὁ διάβολος ἔλαβεν, ὅτι τὰ παραγγέλματα τοῦ νόμου ἄς ὅλην τινὰ τῆς ἐντολῆς ἐγχείνη; ποιησάµενος, εἰς τὸ ἐναντίον ταῖς ἐντολαῖς περιέτριψε τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ αὐτοῦ ὁ Ἀπόστολος, τὸν κοινὸν ἄνθρωπον δηλοῖ. « Πᾶσαν ἐπιθυμίαν. » Καλῶς τὸ, πᾶσαν ἦν γὰρ καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἐπιθυμία. Ἐπεὶ, διὰ τὸ κατακυρτῆς γέγονε, καὶ τὰ ἑδόξα ἀπέλατο; Ἀλλὰ νῦν, φησὶ, καὶ ἄς οὐκ ᾔδειν ἐπιθυμίας ἑμαυτὸν ἐκ τοῦ νόμου, καὶ μαθὼν ἐποίησα. « Ἀμαρτία νεκρά. » Τοῦτοστὶν ἀνεύρηγτος. Εἰ γὰρ ἐνέργει καὶ πρὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον. Καθεύδειν ἐδόκει, φησὶ, αὐτὸς πλείους ἁμαρτίας καὶ τοσούτων. Οὐ γὰρ ᾔδειν τὰς πλείους, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ πράττειν, οὐκ οὕτως ἁμαρτανόν. Ἡ µὲν οὖν ἁμαρτία νεκρά, ἐγὼ δὲ ἐν ζωῇ, ἵνα µη ἐνοχλούµενος, µηδὲ νεκρούµενος ὡς αὕτη.

Πῶς οὖν ἀνέζησεν ἐκείνη; διὰ τοῦ νόμου. Τίτι

τρόπον· Ὅτι τοῦ νόμου δοθέντος, μᾶλλον ἐκείνη πρὸς ἐπιθεσιν παρωξύνθη, καὶ οἷον ἐπιπράσσει ὥρμησεν, ἅτε δὴ καὶ σπεφανοῦσθαι μέλλοντα τὸν φυλάξαντα τὴν ἐντολὴν ὑπολογιζομένη. καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον διαβάσκαίνουσά. Καὶ ἐγὼ πάλιν γινώσκω διὰ τῆς ἐντολῆς τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ἐν γνώσει πράττων ἂν φυγεῖν ἴδαι, μᾶλλον κατὰ τοῦτο ἡμάρτανον, καὶ μᾶλλον αὐτὴν καθ' αὐτοῦ ἐπιπρόνυνον. Ἰσχυρὰ αὐτῇ διὰ τῆς κατὰ γνώσιν ἀτόπου πράξεως ἐπιχορηγῶν, καὶ οἷον ἀσθενῇ καὶ νενεκρωμένην ὄψαν ἐνισχύων καὶ ἀναζωπυρῶν. Ἡ δὲ ζήσασα, ἐμὲ ἐνέκρωσε. Πρὸ δὲ τοῦ ἀναζήσας ἐκείνην, ἐγὼ ἔζων μᾶλλον. Τοῦτο δὲ ἦν πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐντολῆς. Ὅτε εἰ καὶ μὴ ὁ νόμος ἁμαρτία, ἀλλ' οὐν ἐκείνου δοθέντος, κατὰ δύο τρόπους ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, αὐτῆς τε ἐκείνης μᾶλλον πρὸς ἐπιθεσιν ἀνακινήσει· καὶ διεγερθείσης, καὶ ἡμῶν τῇ κατὰ γνώσιν ἐκτόπῃ πράξει ἐνισχυσάντων αὐτήν, καὶ τὴν καθ' ἡμῶν ἐπιβουλὴν σὺν παρρησίᾳ παρασχομένων. Ἄλλ' ἐκείνη μὲν ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. Ἐζὼν χωρὶς νόμου ποτέ. Ποτέ ἔζων χωρὶς νόμου; Πρὸ τοῦ δοθῆναι τὴν ἐντολὴν τοῖς πρωτοπλάστοις, τὴν ἐν παραδείσῳ ζωὴν. Ἡ πρὸ Μωσέως δηλονότι ἔζων, φησὶν· οὐκ ἤμην νεκρὸς, τῷ κλέβει τῶν ἁμαρτιῶν. Τότε γὰρ μόνον εἶχον κατήγορον τὸν φυσικὸν νόμον, νυνὶ δὲ καὶ τὸν γραπτόν. Ὅρθε πῶς ἐκ περιστάσεως ἔδλαψεν ὁ νόμος; Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς. Ἐντολὴν φησι τὸν νόμον. Εἰπὼν δὲ, Ἐνέζησεν, ἔδειξεν ὅτι ἦν μὲν ἡ ἁμαρτία, ἀλλ' ἡσυχάζει, ὁ δὲ νόμος ὡς εὐεργετῶν, ἐναντίωσεν αὐτὴν ἵνα φύγωμεν αὐτήν, ἀλλ' ἡ περιστάσις τοὺς μὴ φυγόντας ἔδλαψεν. Ἡ οὖν εἰς ζωὴν μοι δοθείσα (οὕτως γὰρ εἶχε φύσει) εἰς θάνατόν μοι γέγονε διὰ τὴν ἡμετέραν βλάβειαν, οὐ διὰ τὴν αὐτῆς φύσιν. Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα. Πάλιν τὰ αὐτὰ ποικίλως κατασκευάζεται, καὶ εἰκότως. Μεγάλην γὰρ εἶχε δόξαν ὁ νόμος. Δείκνυσιν οὖν αὐτὸν μῆδὲν ὀφειλούντα, ἀλλὰ ἐκ περιστάσεως βλάψαντα. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα εὐπαράδεκτος γένηται κηρύσσειν τοῦ ἀφείναι μὲν τὸν νόμον, προδραμεῖν δὲ τῇ πίστει Χριστοῦ. Ἀντιπρὶν γὰρ εἰπὼν, ὅτι Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία κατεργάσατο ἐν ἡμῖν πᾶσαν ἐπιθυμίαν, ἐπάγει, ὅτι οὐ μόνον ἐπιθυμίαν πᾶσαν κατεργάσατο, ἀλλὰ καὶ θανάτωσέ με αὕτη μοι γενομένη εἰς θάνατον. Εἶτα, ὡς εἶδος αὐτῇ αἰτίας αἰτίας συνείρειν, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐνδείκνυσιν τῶν πραγμάτων καὶ ἐν τοῖς λόγοις, ἀνατρέπει· καὶ εἰσθῆσι πῶς κατεργάσατο πᾶσαν ἐπιθυμίαν καὶ φησι, ὅτι Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐξηπάτησέ με. Εἶτα ἀφίκει τὸ προῤῥηθὲν νοεῖν ἐνταῦθα, ὅτι ἐκ τοῦτου δὲ ἐργάσατο τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τοῦτο ἀπαίς, ἐπισυνάπτει τὸ τέλος, Καὶ ἀπέκτεινεν, ἐν ᾧ κατὰ συνέθειαν, εἰ τίς ἀναλάβοι, οὕτως αὐτῷ εἰρημένον. Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία, κατεργάσατο ἐν ἡμῖν πᾶσαν ἐπιθυμίαν. Τὴν δὲ ἐπιθυμίαν κατεργάσατο, ἀπατήσασα. Ἐργασαμένη δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀπέκτεινέ με. Ἐστὶν οὖν ἡ ἀπάτη, αἰτία τῆς ἐπιθυμίας· ἡ δὲ ἐπιθυμία, τοῦ θανάτου. Τὴν δὲ ἀπάτην ἐργάσατο διὰ τῆς ἐντολῆς ἡ ἁμαρτία, ἵνα πάντῃ τὸ ὑπερβάλλον τῆς κακίας

A nam pacto? quia illud data lege magis ad invasionem incitatum est, et veluti impetum fecit ad nocendum, tanquam reputans eum qui jam praeceptum servasset coronandam, ideoque magis invita motum est. Rursum ego quoque, agnito per praeceptum peccato, tanquam scienter faciens quae fugere oportuit, secundum hoc gravius peccabam, magisque illud adversus meipsum confirmabam; vim illi praebens per iniquam actionem ex cognitione perpetrabam: et veluti imbecille ac mortificatum fortificans ac suscitans. Porro ubi illud revixit, me morti dedit. Nam priusquam illud revivisceret, ego magis vivebam: hoc autem erat ante legem ac praeceptum. Itaque quamquam lex peccatum non sit, tamen ipsa data peccatum duplici modo revixit: tum ipsomet magis ad aggrediendum commoto et excitato, tum nobis illud confirmantibus indecenti actione quae ex scientia procedebat, liberaque adversus nosipsum insidiis praebentibus. At illud quidem revixit, ego vero mortuus sum. Vivebam sine lego quondam. Quando vivebam sine lego? Priusquam praeceptum daretur protoplastis, vita quae in Paraíso agebatur. Aut videlicet ante Mosem vivebam, hoc est, mortuus non eram multitudine peccatorum: tunc enim solum accusatorem habebam naturalem legem, nunc autem et scriptam. Vides quomodo lex ex incidenti nocuerit? Porro cum venisset praeceptum, Praeceptum dedit legem. Dicens autem Revixit, ostendit fuisse quidem antea peccatum, sed in quiete; lex autem tanquam beneficium praestans, illud manifestavit ut ipsum fugeremus, sed legis assistentia his qui non fugerunt nocumento fuit. Quod ergo mihi datum erat ad vitam (nam id ex natura habebat), cessit mihi ad mortem propter meam segnitiam, non propter illius naturam. Peccatum enim occasione accepta. Eadem rursus varie confirmat: et merito: nam lex magnam obtinebat gloriam: ostendit ergo quod nihil juverit, sed ex incidenti nocuerit; hoc autem facit ut facile recipiatur, dum praedicat dimissam esse legem, et accurrendum ad Christi fidem. Cum enim superius dixisset: Occasione autem accepta peccatum per praeceptum operatum est in me omnem concupiscentiam, adjungit 290 quod, Non solum omnem concupiscentiam operatum est, sed et occidit me; ipsum mihi cedens ad mortem. Deinde, quemadmodum illi moris est causas connectere, et rerum consequentiam etiam in sermonibus ostendere, recurrit, ac ponit quomodo operatum sit omnem concupiscentiam, et ait: Occasione accepta decepit me. Deinde quod predictum est hinc intelligendum reliquit, puta quod ex hoc operatum est omnem concupiscentiam: et hoc relicto finem conjungit, dicens, Et occidit; ut ex consecutione sit hoc modo ab eo dictum, si quis velit repetere: Occasione accepta peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Concupiscentiam autem operatum est cum decessisset: verum cum

operatum esset concupiscentiam, occidit me. Est A αὐτῆς, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακίστερον ἐργαζομένης. ergo deceptio concupiscentiæ causa, concupiscentia vero mortis. Deceptionem vero peccatum operatum est per præceptum, ut palam fiat magnitudo malitiæ illius, quod rem pessimam operatum est per id quod optimum est.

VII, 12, 13. Itaque lex sancta est et præceptum sanctum justumque ac bonum: quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit! sed peccatum. Ut apparet peccatum per id quod erat bonum mihi gignere mortem. Ut fieret mirum in modum peccatum peccatum per præceptum.

Sancta lex est, nam ab immunditia illos servabat qui ipsam custodiebant. Justa, quia recte operantes donis præmiabat, transgressoribus vero supplicia imponebat. Bona, quia neque suppliciis gaudebat neque utendo ira puniebat, sed ob illorum salutem et utilitatem ac correctionem; item, quia parva bona operantibus, magna præstabat beneficia: peccantesque sustinebat, nec ad meritum delictorum puniebat. Ipse autem his interim prætermissis, ex his concludit sanctam justamque ac bonam esse legem sive præceptum: uno quidem medio, quia docuit me peccatum cognoscere, jussitque illud fugere: altero vero, quod me adjuvans, meique curam habens hoc fecerit: nam ad vitam ac salutem hæc mihi fecit. Sancta ergo est, quia docuit ac fugere ab ipsa immunditia præcepit: justa vero, quia ubi docuit, 291 ab his qui non servarunt poenam repetit: rursus autem bona, quia vitam mihi providens, hæc jubebat.

Item et alio modo. « Lex quidem sancta est. » Neque enim natura legis erat ut mihi nocumentum inferretur, sed meæ malitiæ ac segnitiei, quod ea quæ jussa erant non observaverim. « Et præceptum sanctum. » Legem dicit Mosaicam, præceptum vero quod ipsi Adam datum erat. Sanctum quidem, tanquam id docens quod expediebat; justum autem, tanquam recte in transgressores sententiam ferens: bonum quoque, utpote vitam parans observantibus. « Sed peccatum. » Quia peccati magnitudinem ostendere decrevit, nihil autem eo majus in malitia poterat invenire, per idipsum ostendens ipsius magnitudinem, dicit: « Sed peccatum ut apparet peccatum, » id est, ut detegeretur omnis abundantia malitiæ ipsius ac illius vis in seipso. Ac si dicat: Ut quod est, totum in toto fiat manifestum. In aliis namque excessum quemdam proponere volentes, aliud quidpiam asserere possumus in id quod a nobis reprehenditur: veluti dicentes: Adeo scelestus erat Cain, ut fratris homicida fieret ac primus Deo mentiretur similique perpetraret. Et rursus: Neque post prodigiorum ostensionem adductus est Pharaon ut filios Israel dimitteret, quo apparetur ejus crudelitas, et indomita mens, quamque Deo-esset invisus. Et similiter in aliis. Nam potest in eis aliquid inveniri pejus his quæ proponuntur, cujus etiam participes maligni suscipiunt appellationem ad illius similitudinem. In peccato

« Ὅτε δὲ μὲν νόμος ἄγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἅγια καὶ δίκαια καὶ ἀγαθὴ. Τὸ οὖν ἀγαθόν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος; Μὴ γένοιτο! Ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία. Ἰνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατος. Ἰνα γίνηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς. »

« Ἅγιος ὁ νόμος, ὅτι ἐφύλαττεν ἀπὸ ἀκαθαρσίας τοὺς φυλάττοντας αὐτόν. Δίκαιος, ὅτι τοὺς μὲν καταρθοῦντας ἡμεῖς τοὺς ὁμοειδούς, τοὺς δὲ παραβαίνουσιν ἐπιτίθει τὰς τιμωρίας. Ἀγαθός, ὅτι οὐχ ἡδμενός τὰς τιμωρίας. Ἡ δὲ ἐντολὴ χρηστότης ἐκδιέειπεν, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν ἐνέκα σωτηρίας καὶ ὠφελείας καὶ βελτιώσεως· καὶ ἔτι ὅτι μικρὰ κατερθοῦσι, μεγάλα ἐχαρίζετο, καὶ ἁμαρτάνοντα περιεῖπε, καὶ οὐ κατ' ἀξίαν τῶν πλημμελημάτων ἐκδιέειπεν. Αὐτὸς δὲ τίς παραδραμὼν ταῦτα, ἐκ τούτων συμπεραίνει, ἅγιον καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν εἶναι τὸν νόμον, ἥτοι τὴν ἐντολὴν, ἐξ ἧς μὲν, ὅτι « Ἐδίδαξέ με γνωρίσαι τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἐπιτάξαι φυγεῖν αὐτήν· ἐξ ἑτέρου δὲ, ὅτι κηδόμενος καὶ φρονεῖν τούτο ἐποίησεν· εἰς γὰρ ζωὴν ἐμοὶ καὶ σωτηρίαν ταῦτα ἐποίησεν. Ἅγιος οὖν, ὅτι ἐδίδαξε, καὶ φυγεῖν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας αὐτῆς ἐπιτάξαι· δίκαιος δὲ, ὅτι διδάσας, οὕτως τὴν τιμωρίαν τοὺς μὴ φυλάξαντας ἀπαταῖ. Ἀγαθὸς δὲ πάλιν, ὅτι ζωὴν μοι προνοοῦμενος, ταῦτα ἐπέειπε. »

Καὶ ἄλλως. « Ὁ μὲν νόμος ἅγιος. » Οὐ γὰρ τῆς τοῦ νόμου φύσεως ἦν τὸ βελιδνεῖν με, ἀλλὰ τῆς ἡμῶν, φησί, κακίας καὶ βεβηρίας, ἀπὸ ὧν οὐκ ἐφυλάξαμεν τὰ ἐπιταχθέντα. — [ΘΕΟΔΩΡ.] « Καὶ ἡ ἐντολὴ ἅγια. » Νόμον τὸν Μωσαιοῦ λέγει, ἐντολὴν δὲ, τὴν τῷ Ἀδὰμ δεδομένην. Ἀγίαν μὲν ὡς τὸ ἅγιον διδάσασαν. Δίκαιαν δὲ, ὡς ὁρθῶς τὰς παραβάτας τὴν ψῆφον ἐπενειχούσαν· ἀγαθὴν δὲ, ὡς ζωὴν τοῖς φυλάσσουσιν εὐεργετοῦσαν. « Ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία. » — [ΘΩΤ.] Ἐπειδὴ τῆς ἁμαρτίας ἠθροίσθη τὸ μέγεθος· βέλξει, μείζον δὲ ταύτης εἰς κακίαν οὐκ ἦν εὐρεῖν, δι' αὐτῆς ταύτης τὸ μέγεθος αὐτῆς ἐνδεικνύμενος, φησιν, « Ἀλλ' ἡ ἁμαρτία, ἵνα φανῇ ἁμαρτία, » τούτοστιν ἵνα ἐκκαλυφθῇ αὐτῆς ὁ πᾶς τῆς κακίας πλοῦτος, καὶ ἡ τοχὺς αὐτῆς ἡ ἐν αὐτῇ. Οἷον, ἵνα, ὅπερ ἔστιν, ὅλη ὡς ὅλη γίνηται ἐκφανής. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὑπερβολὴν τινα θέλοντας παραστήσαι, δυνάμεθα ἄλλο τι ἐπιφέρειν τῷ διασυρομένῳ ὧς ἡμῶν, οἷον, Μιαιρὸς ἦν ἐπὶ τοσούτον ὁ Κάιν, ὅτι ἀδελφοκτόνος ἐγένετο, ὅτι καὶ θεὸν πρῶτος ἐβέβηκετο, καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ πάλιν· Οὐδὲ μετὰ τὴν τῶν τριτοσίων ἐπίδειξιν παρεκλήθη Φαραὼ ἀπολύσαι τοὺς Ἰσραηλίτας, ἵνα φανῇ αὐτοῦ τὸ ὧμῶν καὶ ἀτίθασον τῆς γνώμης καὶ θεομίσος. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Ἔστι γὰρ εὐρεῖν τι χεῖρον τῶν ὑποκειμένων, οὐ καὶ μετασχόντες οἱ πονηροῦμενοι, τὰς κατ' ἐκεῖνο προσηγορίας ἐπιδέχονται. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας, ἐπὶ ταύτης, ὡς ἔφημεν, οὐκ ἔστι χεῖρον εὐρεῖν, αὐτὴν

ἐν ἑαυτῆς κατηγορεῖται, πικρῶς ἅμα καὶ δριμύτως τὸν ὄγκον αὐτῆς καὶ τὸ τυραννικὸν καὶ ἀνυπερβλή-
τον ἐνδείκνυμενος. Ἐπειδὴ δὲ ἀσφάτερον πως
ἔδοξεν εἰρησθαι τῇ ταυτολογίᾳ τοῦ ὀνόματος, πάλιν
δὲ μεταλαμβάνοντες τοῦ ὀνόματος, ἡ τῆς ὑπερβο-
λῆς καὶ δριμύτητος ἐνδείξεις ἐξελύτο, παρονομάζει
μὲν, καὶ οὐ τελείως ἀφίσταται τοῦ ὀνόματος, ἐν ᾧ
δὲ ἐκτελούσθαι ἔδωκε, τόνον ἐπάγει τῇ προσθήκῃ
τοῦ καθ' ὑπερβολὴν. Καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ σφάτερον
ἅμα καὶ ὁμοίως ἔντονον καὶ τοῦ δριμύτος, ἐμφαντι-
κῶν μεταβαλὼν τὸν λόγον φησὶν. Ἰνα γένηται καθ'
ὑπερβολὴν ἀμαρτωλὸς ἡ ἀμαρτία. Ἰνα φανῇ ἀμαρ-
τία. Ἰνα, φησὶ, δεῖχθῃ πῶς μιὰ, πῶς ποιεῖται
καὶ ἰταμή καὶ ἰσχυρὰ ἡ ἀμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ,
τοῦτέστι τοῦ νόμου αὐτοῦ, τὴν θάνατον κατεργά-
σασθαι. Μεγίστην δὲ ὁλοφ' τῆς ἀμαρτίας τὴν ἰσχύν,
δείξει θελὼν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν
ῥωσιν δεῖν, ὅτι αὐτῆς ἡμᾶς τῆς ἰσχυρᾶς καὶ
ἀπύκτου ἀπήλλαξεν. Ἰνα γένηται. Ἰνα, φησὶ,
δείχθῃ αὐτῆς ὁ ὅσος ἴδιος, καὶ ἡ πᾶσα κακία. Τὸ γὰρ,
καθ' ὑπερβολὴν, ἐπιτάσσῳ ἐστίν. Οὐ μὲν οὖν
ᾤκησεν ὁ νόμος πᾶσαν αὐτῆς τὴν πικρὰν ἀποκα-
λύψας γενομένην. Τοῦτο δὲ ὁλοφ', τὸ, γίνηται. Ἰνα
ἀποκαλυφθῇ γενομένη, ἵνα διὰ τοῦν τοῦτο φύγωμεν
αὐτήν.

Illius amaritudinem quæ antea fuerat. Hoc autem
delegeretur, ut propterea certe illud fugiamus.

Οἰδαμεν γὰρ δεῖν ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστίν.
Ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, παραμμένος ὑπὸ τὴν
ἀμαρτίαν. Ὁ γὰρ κατεργάσθαι, οὐ πινάσκω, οὐ
γὰρ εἰ θέλω, τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὁ μισθὸς, τοῦτο
ποιῶ. Εἰ δὲ εἰ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι
τῷ νόμῳ δεῖν καλῶς. Nunti δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ κατε-
ργάσθαι αὐτὸν, ἀλλ' ἡ οἰκονομία ἐν ἐμοὶ ἀμαρ-
τία.

Ἐπειδὴ εἶπε τὸν νόμον αἰώνιον τῆς ἀμαρτίας, εἰ
καὶ μὴ παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἵνα μὴ νομίσωσιν
αὐτὸν κατὰ τοῦ νόμου λέγειν, οὐ μόνον αὐτὸν κατε-
γορεῖται ἀπαλλάσσει, ἀλλὰ καὶ ἐγκωμιάζει αὐτόν.
Κατηγορεῖ δὲ τὸν μὴ φυλάξαντων, Ὁ νόμος διδά-
σκαλος, φησὶν, ἀρετῆς, πολέμιος ἀμαρτιῶν. Ἦ πνευ-
ματικὸς ἐστίν. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Δύρον, φη-
σὶ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ὡς περὶ ὑπαγόρευσις.
Ἦ πνευματικὸς ὅτι τὰ τοῦ Πνεύματος βούλεται, καὶ
τὰ συμφέροντα ζητεῖ τῆς ψυχῆς. Ἐγὼ δὲ δεῖ τὰς
τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας διώκω, σαρκικός εἰμι. Οὐκ
εἶπε δὲ, Ὑμεῖς οἱ τῷ νόμῳ χρώμενοι καὶ παραβαί-
οντες, ἵνα μὴ τραχὺν καὶ ἐπαχθῇ τὸν λόγον ποιῆ-
σι, ἀλλ', Ἦ Ἐγὼ, φησὶ τὸ ἐκείνων ἐν ἑαυτοῦ σχη-
ματίσθαι, καὶ ἐπεξῆς δὲ οὕτως ποιεῖ, τὸ τραχὺ καὶ
σφοδρὸν ἐκλύων, καὶ λεγόντων τῇ περὶ αὐτὸν σχημα-
τολογία. Ἦ Σαρκικός εἰμι. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, οὐ
καθὸ ἐστὶν ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθὸ οὕτως ἑαυτοῦς ἔξα-
μεν, Ὡς τὴν ἐπιθυμίαν, φησὶ, καίμενο, τῆς σαρ-
κὸς, καὶ ἐπιτελὼν τὰ ἀρεσκοντα τοῦ σώματος. Ἦ Πα-
ραμμένος ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν. Μετὰ γὰρ τῷ θά-
νατο, φησὶ, καὶ ὁ τὸν παθὸν ὑπερβλήδην ἔτρεψεν.
Ὅλον ὄργην, λύπην, ἐπιθυμίαν κακῇ. Τοῦτοι, φησὶ,
καταβεβημένοι ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, Ἦ Παραμένος.

A vero quoniam, ut diximus, eo pejus nihil erat inve-
nire, ipsum in ipsomet demonstravit, asperre simul
et graviter factum illius tyrannicum ac incredibi-
lem demonstrans. Verum quia obsecutus quodam-
modo dictum esse videbatur per crebram ejusdem
nominis repetitionem, rursus autem mutato nomine
magnitudinis ac asperitatis ostensio enervabatur,
alludit quidem ad nomen, nec ab eo in totum
discedit, sed dum enervari videbatur, firmitatem
subjungit, ejus additione quod est secundum ma-
gnitudinem. Et ita simul ad id quod manifestus erat
pariter et acutum ac asperitatis significativum,
mutato sermone ait : Ut sit mirum in modum
peccans peccatum. Ut apparet, etc. Ut osten-
deretur, inquit, quam aculeatum, quam pravam,
improbum ac violentum sit peccatum : per id quod
bonum erat, **293** nempe ipsam legem, operatum
est mortem. Maximum autem peccati robur indi-
cat, ostendere volens Christi bonitatem et quan-
tum sit ejus donum, qui gravi hoc et inevitabili
malo nos liberavit : Ut fieret mirum in modum.
Ut ostenderetur omne ejus venenum, omnisque
malitia, Quod autem ait καθ' ὑπερβολὴν per exces-
sum (id est mirum in modum), exaggerationis est.
Non parum itaque juvit lex quæ omnem deleat
significat, Ut fieret, id est, ut quod factum est

VII, 14-17. Scimus enim quod lex spiritualis est,
at ego carnalis sum venundatus sub peccatum. Nam
quod operor, non cognasco. Non enim quod volo,
hoc facio, sed quod odi, hoc ago. Si autem quod non
volo hoc facio, consentio legi quod bona sit : nunc
autem jam non ego operor illud, sed quod habitat
in me peccatum.

Quandoquidem dixit legem eousam esse peccati,
quanquam non ab illius natura, neam arbitren-
tur loqui contra legem, non solum eam accusantem
liberat, sed et laudat illam. Accusat autem eos qui
non observaverunt. Lex, inquit, virtutis præceptum
est, huius peccatorum. Spiritualis est. Donum,
inquit, sancti Spiritus ac veluti contestatio. Aut
spiritualis est, quia vult ea quæ sunt spiritus, et
illa querit quæ animæ conducunt. Ego vero, quia
carnis concupiscentias persequor, carnalis sum.
Non dixit autem : Vos qui legem utendo transgre-
dimini, sed, Ego, inquit : quæ illorum orant in
seipso figurans. Ita autem et in sequentibus facit,
asperitatem et vehementiam diluens ac leniens,
transformato in seipsum sermone. Carnalis sum.
Non ipse homo secundum quod homo est, secun-
dum quod nos ipsos ita duximus : Sub concupi-
scentia, inquit, jacens carnis, quæque corpori pla-
centia sunt periciens. Venundatus sub pecca-
tum. Simul enim cum morte etiam affectuum
subintravit : puta ira, tristitia, concupiscentia mala
his, inquit, traditus fueram. Nam hoc significat,
Venundatus. Fui autem traditus affectibus

principatum sumentibus in transgressione quæ facta est per Adam. « Nam quod operor non cognosco. »

293 Deinde dicit quomodo venundati simus sub peccatum. Non cognosco, ait, quomodo decipior et corripior sub peccatum: furim enim rapior ut ignorem propemodum quid patiar. Nam postquam venditus est homo, factusque sub peccatum, non cognoscit quid operetur, sedæ consuetudinis dominio omnimode captus, quæ ne permittit quidem ut sciat malum esse quod agit: ideoque quod odio prosequeretur, et nequaquam eligeret si venditus non esset, sed liber, hoc et eligit jam venditus et operator: quod si liber et non venditus, sed naturæ restitutus, nequaquam eligerem quæ nunc ago, assentior legi quod bona sit: talis enim mihi fugienda decernit. Quæ et ego in naturali positus libertate judicarem esse fugienda ac odio digna: Nunc autem venundatus et sub peccatum lapsus, tanquam illius imperium patiens, et in ejus potestatem redactus, illique subserviens: ita malum operor, quod in libertate positus nequaquam egissem. Quodam itaque modo ego illud non operor, sed qui devictus est ac in peccati potestatem redactus. Ipso autem significantius dicit: « Sed quod habitat in me peccatum. » Nam sicut is qui domum habitat, quæcunque circa domum sunt operatur, quanquam usus sit in quibusdam auxiliatrice domo: ita et peccatum, inquit, postquam me dedititum accepit, ipsique venundatum inhabitavit, et quicquid ad se spectat operatum est: omne bonum a carne mea ablegavit, puta eorum cognitionem quæ ago, respiciendam illorum de quibus delinquo, et si quid aliud est hujusmodi. Deinde, velle, inquit, adjacet mihi non omnino a me abalienatus sum, ut neque penitus sciam quod bonum est, neque illius tangar desiderio, sed est quando ad ipsum excitior. Propterea enim dicebat: « Adjacet mihi: » id est, jacet apud me mortuo simile, illo tamen apud me jacente elevor, sed peccati dominio pressus electionem ad finem non deduco, accipienda quæ dicta sunt.

Alio quoque modo. Non cognosco venundatus videlicet, non enim quod liber volo, hoc nunc ago venundatus, sed quod odi cum liber sum, hoc ago cum venundatus sum. Liber existens assentior quod bona sit lex: tunc enim eadem volo quæ illa, et non quæ nunc ago. *Vel hoc modo.* **294** Non enim quod cupiebam et adeptum paulo ante amabam, hoc nunc ago venundatus, sed quod odio prosequerbar, eum itaque illud agam quod oderam: etsi ago, tamen propter ejus odium assentior legem bene dicere, bonamque esse. Unde vero manifestum est quod venundatus sim sub peccatum? ex eo quod ignorem quæ ago. Nam cum liber essem, nec illius pressus imperio, cognoscebam quid me operari oporteret, nempe et a naturali et a scripta lege edoctus: Sed cum filii voluntarie succubui, dominium suscepi ac venditus sum, et propterea neque

Παρεδόμην δὲ, τῶν παθῶν ἀρχὴν λαβόντων ἐν ἐν Ἀδᾷ παραδόντι. « Ὁ γὰρ καταργῶμαι, οὐ γινώσκω. »

Εἰτα λέγει πῶς πεπράμεθα ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Οὐ γινώσκω, φησί, πῶς ἀπατώμαι καὶ συναπαρτίζομαι εἰς τὴν ἁμαρτίαν· κλέπτομαι, φησὶν, ὡς μικροῦ μηδὲ εἰδέναι τί πάσχω. Μετὰ γὰρ τὸ πραθῆναι καὶ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, οὐ γινώσκει δὲ καταργᾶσθαι, τῆς συνήθειας τῆς αἰσχρᾶς· πανταλῶς αὐτοῦ κυριεύουσας, καὶ μηδὲ συγχωροῦσας εἰδέναι ὅτι δὲ πράττει κακὸν ἐστὶ. Διὸ καὶ δὲ ἐμὶ σὺ ἂν εἰ ἀπράτος καὶ ἐλεύθερος· ἦν, καὶ δὲ οὐκ ἂν εἴλετο, τοῦτο καὶ αἰσθάνεται πεπραμένος ἤδη ὢν καὶ πράττει. Εἰ δὲ ἐλεύθερος ὢν καὶ ἀπράτος καὶ κατὰ φύσιν οὐκ ἂν εἴλετο· ἀ νῦν ποῶν· συμπαρτηρῶ τῷ νόμῳ οὐ καλῶς. Ἐκείνη γὰρ μοι φησὶται φεύγειν, ἃ καὶ ἐγὼ ἐν ἡσυχίᾳ κατὰ φύσιν ἐλευθερία τυγχάνων, ἔκρινα φευκτέα εἶναι καὶ μισητά. Νῦν δὲ πραθεὶς, φησὶ, καὶ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν πασῶν ὡς ὁπ' ἐκείνης δεσποζόμενος καὶ κυριεύμενος, καὶ ἐκείνης ὑπαρτῶν, οὕτως· ἐργάζομαι τὸ κακόν, ὅπερ οὐκ ἂν ἔπραξα ἐγὼ ἐν ἐλευθερίᾳ ὢν. Διὸ τρέπον τινα οὐκ ἐργάζομαι αὐτὸ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ κρατηθεὶς καὶ κυριεύθεὶς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερον φησιν· « Ἀλλ' ἡ οἰκουσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. » Ὅτι γὰρ ὁ τὴν οἰκίαν οἰκῶν, ἐκεῖνος πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν πράττει, καὶ κέχρηται ἐν τοῖς τῇ οἰκίᾳ συνεργῶ· οὕτως, φησὶ, καὶ ἡ ἁμαρτία λαβοῦσα με ἐκδοτὸν καὶ πραθέντα αὐτῇ ἐνέφθορον, καὶ αὐτῇ· ὅλον ἐποίησατο, πᾶν ἀγαθὸν ἀπελάσασα τῆς ἐμῆς σαρκός, ὅλον ἐπύκνωσιν ὢν πράττω, μετόνοιαν ἐφ' οἷς ἁμαρτάνω, καὶ εἰ τι τοιούτων. Εἰτα· « Τὸ γὰρ θέλει παρακαλεῖται μοι. » Οὐ παντάπασι δὲ, φησὶν, ἐξέστην ἡμαυτοῦ, ὥστε μηδὲ εἰδέναι τὸ ἀγαθὸν ὅπως, μηδὲ ἔχειν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐσθ' ὅτι διανίσταμαι πρὸς αὐτό. Διὸ τοῦτο γὰρ ἔφη, « Παρακαλεῖται μοι, » ὅλον, καί· αἱ παρ' ἐμοὶ, ὅμοια νεκρῶ· ὅμως· διανίσταμαι, κειμένου αὐτοῦ παρ' ἐμοὶ· ἀλλὰ κυριεύμενος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, τὴν προαίρεσιν εἰς τέλος οὐκ ἄγω. Ἡ οὖν ὡς εἰρηται, ἥ καὶ οὕτως ἐκληπτὸν τὰ εἰρημένα. Itaque vel ut dictum est, vel ita quoque sunt ac-

Καὶ ἀλλῶς. Οὐ γινώσκω πραθεὶς δεχόμενος· οὐ γὰρ δὲ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράττω νῦν πεπράμενος ὢν, ἀλλ' ὁ μοῦ ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο ποῶ πεπραμένος ὢν. Εἰ δὲ δὲ οὐ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράττω πεπράμενος ὢν, συμπαρτηρῶ ἐλεύθερος ὢν ὅτι καλὸς ὁ νόμος· τὰ γὰρ αὐτὰ ἐκείνη βούλομαι τότε, καὶ οὐκ ἂν νῦν ποῶ. — Ἡ οὕτως· Οὐ γὰρ ὅπερ θέλον, φησὶ, καὶ ἔσπερον τυχεῖν πρὸ βραχίος, τοῦτο νῦν πράττω, ἀλλ' ὁ ἐμὸς οὐκ. ὥστε ἐξ ὧν δὲ ἐμὸς οὐκ οὐκ, καὶ ποῶ, ὅμως διὰ τοῦ μισεῖν, καλῶς τὸν νόμον λέγειν μαρτυρῶ, καὶ καλὸν εἶναι. Πόθεν δὲ ὅλον ὅτι πεπραμένος· εἰμὶ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν· Ἐκ τοῦ μὴ εἰδέναι με ἃ ποῶ. Ἐλεύθερος γὰρ καὶ ἀκυριεύτος ὢν ὁπ' αὐτῆς, ἐγίνωσκον ὅτι δὲ καταργᾶσθαι, καὶ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ γραπτοῦ διδασκόμενος νόμος· ἀλλ' ἐκὼν αὐτῇ ὑποκατακλιθεὶς, ἐκυριεύθην καὶ ἐπρόθην, καὶ διὸ

τοῦτο οὐδὲ οἶδα τί καταργῶμαι. « Οὐ γὰρ ὁ θέλω. »
 Οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι βιάζεται με καὶ ἀκοντὰ ἢ ἀμάρ-
 τια· ἀλλὰ τὸ ἀπατηλὸν αὐτῆς δαΐζει θέλει, καὶ ὅπως
 ἐκ τοῦ καταγλυκαίνειν τὴν αἰσθησιν συναρπάζει,
 ὅτι Πολλὰκις οὐ καταγινώσκω πράγματος καὶ ὁ μι-
 αῶ, εἰς τοῦτο συναρπάσσομαι. « Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω
 τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός. » Οὐ μὲν
 κρίνῃ ἐγκώμιον τοῦ νόμου λέγει. Αὐτὸ γὰρ τὸ μὴ
 θέλειν τὴν ἀμαρτίαν, παρὰ τῆς διδασχῆς ἔχω τοῦ
 νόμου. Πῶς οὖν αἴτιος ὁ διδάσκαλος, ἔχουν ὁ ἐπιδέξας
 τὸ καλόν; Αἴτιος δὲ ὁ οὕτως χαῖνος ὡς διὰ τὸ πρόσ-
 καιρον ἡδὴ τῆς ἀμαρτίας· ἐκείνα πράττων, ὧν καὶ
 αἰτέ; ἐστὶ κατήγορος, καὶ πρὶν πράξειν καὶ μετὰ
 τὸ πράξει. « Ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἀμαρτία. »
 Καὶ πῶς ἡ ἀμαρτία καταργάζεται αὐτό; Τὸ ἡδὴ
 μοι, φησί, τοῦ πράγματος προβάλλεται, καὶ οὕτως
 ἐξαπατᾷ με, μὴ ἐμμένειν οἷς κέραια καὶ βελού-
 λουρα.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ τῶν ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει παθῶν, ἀδύνατον
 ποιοῦντων τὴν πρὸς νόμον συμφωνίαν.

Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκίζῃ ἐν ἐμοὶ, τούτεστιν ἐν
 τῇ σαρκὶ μου, ἀγαθόν. Τὸ γὰρ θέλειν παρὰδύσεται
 μοι, τὸ δὲ καταργήσεσθαι τὸ καλόν, οὐχ ἐθέλω.
 Οὐ γὰρ ὁ θέλω, ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κα-
 κόν, τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω ἐγὼ τοῦτο
 ποιῶ, οὐκ ἐστὶ ἐγὼ καταργῶμαι αὐτό, ἀλλ' ἡ
 οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἀμαρτία.

Τὸ αὐτεξούσιον θέλει δαΐζει, καὶ ὅτι ὁ ἀνθρώπος
 κύριος τῆς ἐπ' αὐτῷ τοῦ τε ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ
 ῥοπῆς. Φησὶν οὖν. Οὐκ οἰκίζῃ ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθόν, οὐκ
 ἀποκαταληγόμενον καὶ ἀνάγκη τινὶ παραμένον μοι
 ἔχω τὸ πράττειν τὰ ἀγαθὰ, ὥστε καὶ πρὸς β' αὐ-
 ἀφίκεται με τῶν κακῶν. Τοῦτο γὰρ οἰκίσις, ἡ εἰς
 δεξιὰ διαμονή, καὶ οἷον ἐγκάθισις. « Ἐν τῇ σαρκὶ
 μου. » Τὴν ἀπὸ τῆς παραδόσεως, αἰσινισθεῖσαν λέ-
 γει. Οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Μεθόδιος· ἐν τῇ Περὶ ἀναστά-
 σεως λόγῳ. « Τὸ γὰρ θέλειν παρὰδύσεται μοι. » Τὸ
 θέλειν, φησὶν, ἐστὶ μοι, ὡς ποιεῖ δὲ, διὰ τὴν τῆς
 ἀμαρτίας συναρπάγην. Καὶ γὰρ με συναρπάζει,
 ἂν μὴ μὴ πράξαι τὰ παρ' ἐμοὶ ἐπαινούμενα, ἀλλὰ
 τὰ ψεγόμενα. « Οὐ γὰρ ὁ θέλω τοῖς ἀγαθοῖς, ἰδαιόμενοι
 τοσαύτην τὴν ἀπάτην τῆς ἀμαρτίας καὶ τὴν πειρὰ,
 ὅτι, φησὶ, Σπουδὴ μοι πράξει τὸ ἀγαθόν, καὶ σπουδὴ
 μοι μὴ πράξαι τὸ κακόν, καὶ ὅμως ἔπεισιν ἡ ἐπιθυρία
 αἰχμαλωτίζουσά με καὶ πείθουσα τῶν δεδογμένων
 ὑπεριδεῖν καὶ ἐσπουδασμένους καὶ τὰ αὐτῆς πρά-
 ξαι. « Ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακόν. » Σχεδὸν γὰρ καὶ ἀβου-
 λήτως τὸ κακὸν συναρπάσσομαι, ὡς εἶναι τὸ
 πᾶν τῶν τῆς ἀμαρτίας ὑποτιθεμένων ἐπιθυμῶν.
 Μικρὰς γὰρ χώρας ἐπιλαβόμενοι ἐκ τῆς ἡμῶν ὀρ-
 θυμίας, τὸ ὅλον ἀνατρέπουσιν. « Ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν
 ἐμοὶ ἀμαρτία. » Ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ αἴταν
 οἰκίσις, ἐπὶ δὲ τῆς ἀμαρτίας αἴτις. Αἰτεῖται γὰρ ἐκ
 τοῦ ἀλ' ἀμαρτάνειν, εἰς ἔξιν τινὰ τῆς ἀμαρτίας
 ἡλθομεν. Τὸ γὰρ ἄγαν ἔθος ἵτα φύσις γίνεσθαι.

Ἐθέλωμεν ὅρα τὸν νόμον ἐφ' ὁλόρτι ἐμοὶ ποιεῖν
 τὸ καλόν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακόν παρὰδύσεται. Στ' ἡ-

A novi quid operer. « Non enim quod volo, etc. »
 Non hoc dicit: Me etiam invitum cogit peccatum:
 sed ejus deceptionem vult ostendere, et quomodo
 sua dulcedine sensum corripit, nam frequenter
 quod et damno et odi, in hoc corripior: « Si au-
 tem quod non volo hoc facio, consentio legi quod
 bona sit. » Non parvum refert legis encomium.
 Nam ipsum non velle peccatum, inquit, » legis
 doctrina habeo: quomodo ergo causa esset præ-
 ceptor, qui videlicet quod bonum est docuit? Causa
 autem est is qui adeo mollis est, ut ob temporalem
 peccati delectationem hujusmodi faciat, quorum
 ipse etiam accusator est, et priusquam ageret et
 postquam peregit. « Sed quod habitat in me pec-
 catum. » Et quomodo peccatum operatur illud?
 B Rei dulcedinem mihi objicit, atque ita me decipit,
 ne in his perseverem, quæ judicavi ac optavi.

CAPUT XI.

De affectibus humanæ naturæ, quæ impossibilibus
 reddunt conformitatem ad legem.

VII, 18-20. Novi enim quod non habites in me,
 hoc est in carne mea, bonum. Nam velle adjacet mihi,
 at ut faciam bonum non invenio. Non enim quod
 volo facio bonum, sed quod non volo malum hoc ago.
 Si autem quod non volo hoc facio, jam non ego ope-
 ror illud, sed quod habitat in me peccatum.

295 Arbitrii libertatem vult ostendere, quodquo
 homo dominus sit potentia ad utrumque tam bo-
 num quam malum. At ergo: Non habitat in me
 bonum, non mihi sorte datum, aut necessitate
 quadam apud me permanens habeo, ut bonum ope-
 rer, ita ut etiam si quadam illud abstraheret me
 a malis. Nam ea dicitur habitatio, perpetua vide-
 licet permanentia ac veluti residentia. « In carne
 mea. » Eam dicit que a transgressionem inhabitata
 est. Ita habet divus Methodius in libello de resur-
 rectione. « Nam velle adjacet mihi. » Velle, inquit,
 est mihi, non tamen facio propter peccati corre-
 ptionem; me enim corripit ne ea faciam quæ a me
 collaudantur, sed quæ vituperantur. « Non enim
 quod volo facio bonum. » Ostendit tantam esse pec-
 cati deceptionem ac suadellam, ut studium mihi,
 inquit, sit, ut faciam bonum, et studium mihi sit,
 ne operer malum; et tamen invadit me concupi-
 scentia, meque ducit captivum, supdens ut ad man-
 data et res studiosas conniveam, ac ea quæ ipsius
 sunt operer. « Sed quod non volo malum. » Ferme
 vero invitæ ad malum corripior, ut sit omne nego-
 tium adhortantium ad malum dominum. Illi nam-
 que parva occasione ex nostra segnitie apprehensa,
 totum subvertunt. « Sed quod habitat in me pec-
 catum. » In bono quidem non dixit habitationem, in
 peccato vero dixit. Siquidem ex hoc quod continuo
 peccamus, in habitum quemdam peccati venimus;
 vehemens enim consuetudo æqualis naturæ efficitur.

VII, 21-25. Invenio igitur legem volenti mihi sa-
 cere bonum, quod mihi malum adjacet. Oblectat

enim lege Dei secundum internum hominem : sed video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae : et captivum me ducentem lege peccati, quae est in membris meis

Obscurum est quod in littera contextu dicit. Est autem huiusmodi. Laudo, inquit, legem secundum conscientiam, et illam invenio legem quae exhortationem mihi praebet ubi bonum agere elegerim. Quid igitur inde consequitur? Malum, inquit, oportet, quia mihi malum adjacet: id est, assidue urget. Itaque neque mihi bonum operari volenti sufficiens est lex ut auxilietur: nihil enim aliud potest lex quam adhortari. Igitur **296** dimittenda est (nam id est quod a Paulo instituitur), veniendumque ad Christum, qui non modo adhortatur, verum etiam tollit quod prius perpetratum erat peccatum per baptismum, et ad haec salvat et auxiliatur. — *Præterea et alio modo.* Ex his, inquit, quae dixi, et ex his quae consideravi, hoc mihi tandem concluditur: quidnam quod lex sit? lex quidem ad bonum volenti mihi facere bonum, idque solum tribuit. Nam malum reperio quod similiter mihi adjacet, ei nihil ex lege melior effectus sum, nisi etiam nocumentum magis susceperim: quia adjacere mihi et veluti vicinum esse mihi malum, præbuit ansam mali. Lex itaque solum fuit mihi ad bonum, aliudque nihil contulit. Unde illud manifestatur? Quia malum mihi eodem modo adjacet. — *Vel ita:* Invenio igitur legem bonam, ut addatur Bonam, et in hyperbato et a communi sensu positum. Invenio, inquit, legem bonam mihi volenti facere bonum. Cur ergo non facis illud? Quia malum mihi adjacet. Bonum itaque legis in sola legis latrone est: neque enim liberare etiam valet a malo et saluum facere, ideoque dimittenda est et ad Christum accedendum. — *Vel ita potius.* Invenio igitur legem, hoc est, intellexi et deprehendi vim et naturam legis, exacte de ea comperi quod nihil potuerit. Unde hoc manifestum est? Quia volenti mihi facere bonum, nihil fert auxilii, sed similiter malum adjacet, inefficax est mihi ad agendum quod cupio. In hoc ergo diligenter de lege comperi quantum possit, quæve sit ejus natura: quia in me volente bonum operari invenio adjacere malum, neque ab ea ejectum est a me. Et item quae a Paulo dicuntur in sequentibus, possent duarum, prædictarum explicationum esse confirmativa, utraque sententia locum habente, et littera consequentiam nullo impedimento servante. Possibile est autem et hoc modo propius ad verba intelligi. Invenio igitur quod volenti mihi facere bonum secundum legem adjacet malum. Etenim qui juxta Evangelium volunt facere bonum, non inveniunt adjacere sibi malum. Per baptismum enim ejectum et expulsum est. Itaque oportet per baptismum ad Christum accedere relicta lege. Poteris hoc quoque modo non immerito interpretari.

297 Comperio legem veluti auxiliarem, magis

δομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν ἑωσθῆσαν βίβλιν δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσι μου ἀντιστατηνόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ ἀλχηλωσέμεν με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὅτι ἐν τοῖς μέλεσι μου.

Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον ἐν τῇ τάξει. Ἔστι δὲ Ἑπαινῶ τὸν νόμον, φησί, κατὰ τὸ συναιδέσθαι, καὶ αὐτὸν δὲ εὐρίσκω τὸν νόμον ἔμῳ τὸ καλὸν ποιεῖν προηρημένῳ προτροπῇ παρέχοντα. Τί οὖν μετὰ τούτου; Τὸ κακὸν πράττειν, φησὶν, ὅτι ἐμὲ τὸ κακὸν παρέχεται. Τοῦτέστιν ὅτι ἐκμελῶς ἔγχεται. Ὅστε οὐδὲ βουλομένη μοι τὸ καλὸν πράττειν, ἵκανός ἐστιν ὁ νόμος βοηθῆσαι: πλὴν γὰρ τοῦ προτρέψασθαι οὐδὲν ἰσχύει. Τοιγαροῦν ἀφετὴν τὸν νόμον (τούτου γὰρ τὸ κατασκευάζεμεν αὐτόν), καὶ προσελυστέον τῷ Χριστῷ, ὃς οὐ προτρέπεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναιρεῖ τὴν προηγενημένην ἁμαρτίαν διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ μετὰ τούτου σώζει καὶ βοηθεῖ. — Ἀλλῶς. Ἐξ ὧν εἶπον, φησὶ, καὶ ἐξ ὧν ἐπακούσῃς, τούτῳ μοι συμπαραίνεται καὶ τούτῳ εὐρίσκω. Ποῶν; Τὸ εἶναι τὸν νόμον, νόμον μὲν εἰς τὸ καλὸν τῷ θέλοντι ἔμῳ ποιεῖν τὸ καλὸν, καὶ τούτῳ μόνον χαριζόμενον. Τὸ γὰρ κακὸν εὐρίσκω, ὅτι ὁμοίως: ἐμὲ παρέχεται, καὶ οὐδὲν ἀβελτιώδην ἐκ τοῦ νόμου, εἰ μὴ καὶ βλάβην μᾶλλον ἰδεξάμεν, ὅτι παρακίεσθαι μοι, καὶ οἶον ἐγγίζειν μοι, τὸ κακὸν παρέσχεν ἀφορμὴν. Ὁ νόμος οὖν μόνον, φησὶν, ἐγίνετό μοι εἰς τὸ καλὸν, ἄλλο δὲ οὐδέν. Ποῶν ἐξ ὧν; Ὅτι τὸ κακὸν μοι ὡσαύτως παρέχεται. Ἡ καὶ οὕτως. Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον καλὸν, ἢ ἢ τὸ, «Καλὸν,» καὶ ἐν ὑπερβάτῳ, καὶ ἀπὸ κοινοῦ κείμενον. Εὐρίσκω, φησὶ, τὸν νόμον καλὸν ἔμῳ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλὸν. Τί οὖν οὐ πράττεις αὐτό; Ὅτι τὸ κακὸν μοι παρέχεται. Ὅστε τὸ καλὸν τοῦ νόμου, ἐν τῷ μόνον νομοθετεῖν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ρύεσθαι τοῦ κακοῦ καὶ σώζειν ἰσχύει. Διὰ ἀφετέραν αὐτοῦ, καὶ προστέον Χριστῷ. Ἡ μᾶλλον οὕτως. Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον, τοῦτέστι, Κατανόησα καὶ καταλαβόμεν τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν φύσιν τοῦ νόμου. Ἐξῆρτον αὐτὸν ἀκριβῶς, ὅτι οὐδὲν μοι βοηθῆσαι ἰσχύει. Ποῶν ἐξ ὧν; Ὅτι θέλοντι μοι ποιεῖν τὸ καλὸν, οὐδὲν ἐπιχειροῦσι, ἀλλ' ὁμοίως: τὸ κακὸν παρέχεται, ἀπρακτόν μοι τὸ θέλειν ποιῶν. Ἐν τούτῳ οὖν εὐρον ἀκριβῶς τὸν νόμον ὅσον ἰσχύει, καὶ τίς ἐστὶν ἡ φύσις αὐτοῦ, ἐν τῷ ἐν ἔμῳ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλὸν εὐρίσκω, ὅτι τὸ κακὸν παρέχεται, καὶ οὐκ ἀπελθεται: ὅτι αὐτοῦ ἐξ ἑμοῦ. Καὶ εἴη ἂν καὶ τὰ ἐφεξῆς ῥηθησόμενα Παύλῳ, τῶν προηρημένων δύο διαλήψεων κατασκευαστικὰ, ἑκατέρα: ἑγχεσθῆς διανοίας, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἀπαρτιδύοντος διασφύσεως. Δυνατὸν δὲ καὶ οὕτως ἐγγύτερον τῆς λέξεως ἐκλαθεῖν. Εὐρίσκω ἄρα τῷ θέλοντι ἔμῳ ποιεῖν τὸ καλὸν κατὰ τὸν νόμον, ὅτι ἐμὲ τὸ κακὸν παρέχεται. Καὶ γὰρ οἱ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον διλογίαι ποιεῖν τὸ καλὸν, οὐχ εὐρίσκουσιν ὅτι παρέχεται αὐτοῖς τὸ κακὸν. Διὰ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ἐξώσθη καὶ ἀπελθεται. Ὅστε δαὶ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος προσελθεῖν, καταλιπόντας τὸν νόμον. Ἐκλάβοις δ' ἂν καὶ οὕτως οὐκ ἀπεικώτως.

Εὐρίσκω τὸν νόμον οἶον σύμμαχον, μᾶλλον δὲ

συμφωνούντα, τῷ θέλοντι ἐμοὶ τὸ καλόν. Καὶ τί; χρεῖα συμφωνίας ἢ συμφυγίας; Πολλή, φησί. « Δίδει ἐμοὶ τὸ καλὸν παράκειται, » καὶ ἀντιστρατεύεται, καὶ πολεμεῖ, καὶ ἐξῆς. Ἀπὸ οὖν τοῦτο πλατύνει καὶ διασπείρει, πῶς συμφωνεῖ ὁ νόμος, πῶς ἐπιτίθεται τὸ καλόν. « Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, » ὅστις κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ μοι, καὶ τρέπον τινὰ συμφυγεῖ, εἰ καὶ ἀσθενῶς· ἔχει βοηθήσει. Ἀντιστρατευομένου γὰρ τοῦ ἀνθρώπου νόμου, ἥτοι τοῦ τῆς ἁμαρτίας, οὐχ ὁρίσεται καὶ ἐπικουρεῖ, καίτοι θέλοντι αὐτὸν, καὶ ἰδομένῳ αὐτῷ, ἀλλὰ ἀφίσταται καταλιμπάνων, καὶ μὴ δυναμένου αὐτοῦ ἀρκεῖται, αἰχμαλωτὸς γίνομαι. Ἐξ ὧ δ' ἂν, εἰ συνταχθεὶς οὕτως, τῶν εἰρημίων σαρξισταρον· Εὐρίσκω ἄρα τῷ θέλοντι ἐμοὶ τὸ καλόν, ἥτοι τὸν νόμον (οὗ ἐμοὶ τὸ καλὸν παράκειται), τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν, εἶον προτροπὴν καὶ συμβουλὴν παρέχοντα. « Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον. » Τέταρτος εἶπεν ἐνταῦθα νόμος, περὶ οὗ διαλαμβάνει. Εἰς μὲν ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ φησι· « Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. » δευτέρος δὲ ὁ ἀντιστρατευόμενος· τρίτος, περὶ οὗ φησι· « Τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου. » Τέταρτος περὶ οὗ λέγει· « Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσσι μου. » Τούτων ὁ πρῶτος, τὸ εὐαγγελικὸν ἐστὶ παιδεύμα, ἔξωθεν διὰ τοῦ κηρύγματος εἰσὶν καὶ ρυθμίζον τὴν ψυχὴν. Ὁ δευτέρος ὁ ἀντιστρατευόμενος, καὶ οὗτος τῶν ἔξωθεν ἐστὶν ἐπαισύνων κατ' ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν λογισμῶν, καὶ τὴν ψυχὴν αἰχμαλωτίζων. Τρίτος, ὃν φησι νόμον νοῦς. Οὗτος ἐστὶν ὁ τῆ φύσεως ἡμῶν ἐγκατασπαρὶς παρὰ τοῦ δημιουργοῦ, ἐπὶ τῷ τῷ Θεῷ φίλα παροτρύνων. Ὁ τέταρτος, ὁ τῆς ἁμαρτίας νόμος. Οὗτος ἐστὶν ὁ φιλαμαρτήμων, ὃς διὰ τῆς πρὸς τὸ καλὸν συνήθειας, ἐνταπεινῶσιν ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας. Ὅρα οὖν πῶς διὰ διαμέτρου ἐναντίως περιετοιχισμένα νόμοις. Οἱ μὲν γὰρ δύο, ἔξωθεν ἡμῖν ἐπαισύνουσιν, ὁ μὲν πρὸς ἀγαθοεργίαν προσκαλομένους, τοῦτον δὲ εὐαγγελικὸς, ὁ δὲ πρὸς κακίαν παρακαλῶν, ὁ ἀντιστρατευόμενος τοῦ Πνεύματος νόμος. Οἱ δὲ λοιποὶ δύο, ἐνδὸν εἰσι καὶ τὴν ψυχὴν συνέχουσιν, ὁ μὲν τοῦ νοῦς, παρὰ τοῦ δημιουργοῦ ἡμῖν ἐγκατασπαρμένος καὶ ὁδηγὸν πρὸς τὰ κρεῖττονα. Ὁ δὲ τέταρτος, ὁ καὶ νόμος ἁμαρτίας, διὰ τὴν πρὸς τὸ καλὸν ἔξιν ἐνταπεινῶν· ἐν ἡμῖν. Διὸ πρόσχει τῆς ἀκριβοῦς εἶπε· « Βλέπω δὲ, φησὶν, ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, » τοῦτον δὲ τῷ ἐμῷ τῷ πρὸς τὰ καλὰ, « καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσσι μου. » Ὡς εἰ λέγειν· « ἔξωθεν εἰσπνέων συγκινεῖ, καὶ ἐπιδίδει πάντα. » ἐν ἡμῖν ἀποκείμενον κωπιδόν καὶ βόρβορον, ὃν ἡ πρὸς ἁμαρτίαν μοι ἐξῆς ἐνταπεινῶσε καὶ ἐνέκτισεν. — Καὶ ἀλλῶς. Τρεῖς εἰσι νόμοι. Ὁ γραπτὸς, ὃν νόμον λέγει Θεοῦ· δευτέρος ὁ ἔμπροσθεν, ὃν λέγει νόμον νοῦς· τρίτος, ὁ διὰ τῆς ἁμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἱσχύον· ὃν καὶ ἀντιστρατευόμενον λέγει, καὶ ἐν τοῖς μέλεσιν ἔχειν τὴν ἱσχύον τοῦ ἀντιστρατεύεσθαι. Νόμον δὲ τοῦτον, ὃς ἱσχύοντα, καὶ ἔχοντα τοὺς παιδομένους αὐτῷ φησιν. Εἰτα εὐτος ὁ νόμος, φησὶν, ὁ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἐπισπασθῶν, ὁ ἀντιστρατευόμενος, αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσσι μου. »

Audem mihi conformem volenti mihi facere bonum. Et quae utilitas conformitatis vel auxilii? Multa, inquit; « Nam malum mihi adjacet » et repugnat ac prellatur, etc. Hoc ipsam dilatat, et planum facit quomodo conformis sit lex, quomodo malum imminet. « Oblector enim lege Dei, » Itaque secundum hoc conformis est mihi, et quodammodo auxiliatur, quanquam imbecille ferat auxilium. Nam repugnante altera lege puta peccato, non sustinet nec auxiliatur, licet ipsam velim, eaque oblecter, sed me relicto abscedit: cumque ex incipio sufficienter resistere nequeam, captivus fio. Planus autem esset si his quae dicta sunt ita conjungeretur. Invenio igitur volenti mihi bonum sive legem, quod malum mihi adjacet volenti facere bonum, tanquam adhortationem ac consilium praebens. Sed video aliam legem, etc. Quatuor sunt hic leges de quibus asserit: una quidem lex Dei de qua ait: « Oblector enim lege Dei; » secunda vero repugnans, tertia de qua dicit: « Legi mentis meae; » quarta de qua ait: « Lex peccati quae est in membris meis. » Harum prima est doctrina evangelica, forinsecus per praedicationem ingrediens, animamque componens. Secunda est huius repugnans: et haec ab externis est, quae juxta maligni illius operationem per cogitationes subingreditur, animamque ducit captivam. Tertia quam dicit legem mentis: haec est quae per matrem in nobis a Creatore disseminata est, ad ea impellens quae Deo amica sunt. Quarta lex est peccati: haec est peccati amatrix, quae diuturna ad malum assuetudine, peccata in nobis obduravit. Vide ergo quomodo contrarii ex diametro cingamur legibus. Siquidem dum extrinsecus nobis subinfluit: haec quidem ad boni operationem nos provocans, puta evangelica; ista vero ad malum exhortans, nempe repugnans illius maligni lex. Reliquae duae intus sunt animamque continent: lex quidem mentis a Creatore in nobis disseminata, et ad meliora deducens. Quarta vero, quae et lex peccati propter habitum ad malum in nobis obdurata. Idcirco attende quanta cum diligentia dixerit: « Video 296 aliam legem repugnantem legi mentis meae. » Huius, inquam, ad honesta insit. « Et captivum me ducentem lege peccati, quae est in membris meis. » Ac si diceret: Extrinsecus inspirans commoveat, et irritat omnem repositum in me pulverem ac fatum quo habitus ad peccatum me contaminavit et inuasit. — Alio quoque modo. Tres sunt leges: scripta quam Dei legem dicit; secunda insita, quam vocat legem mentis; tertia quae per peccatum vires in membris nostris accepit, quam dicit repugnantem, et in membris nostris vim habere repugnandi: hanc autem dicit legem eo quod foris sit et habeat qui sibi pareant. Denique haec, inquit, lex a peccato in membra nostra ingressa, repugnando ducit me captivum. Sed quomodo? Siquidem quia repugnantiam dixit, ne existimes quod iuste captivum ducit et lege belli, subiungit et ait: « Lex

peccati; non jure, inquit; absit! Quomodo enim justum esset alienum servum et creaturam in suam jurisdictionem ducere? Quo ergo pacto? Legi peccati, id est; secundum peccati proprietatem captivum me ducit juxta propriam illius consuetudinem; ex impudentia, ex multa crudelitate, ex dolo, ex insidiis: non aperto Marte; sed fallendo ac corripiendo. Deinde ne quis dicat: Universum itaque negotium illius est quod captivus effectus sim, si et me captivum ducit; et suo more captivum me tenet insidiis appetens et etiam invadens, addit: In membris meis. Ac si diceret: Quia in his eam collocasse metum est, id quoque mihi imputabitur quod ex eo consequitur. Ita divus Methodius in libro *De resurrectione*. Etenim lex Dei evangelica movet et excitat ea quae a Creatore in nobis sunt insita ac disseminata ad boni operationem ecmina. Nam quaeque earum legum quae externae subingrediuntur, quoad summum est ac conforme his quae in nobis sunt legibus movendo ac excitando: aut ad pie agendum aut impie, nos adhortatur. Secundum internum hominem. Internum hominem vocat mentem sive animam. Alii ergo: Non vult mens operari quae lex illa dicit; ipso tamen peccati tempore per peccatum corripitur. Nam hoc dicit aliam legem, quod proprium quiddam et praeter legem jubeat.

299 Haec itaque lex sive peccatum decipit me per eam quae in membris nostris et in nobis ipsis reposita est concupiscentiam, et me captum ducit. Siquidem peccatum convertit ad ea quae non conveniunt inexistens in nobis utile desiderium, et nobis ipsis tanquam munitionibus utitur adversus nosmetipsos. Et captivum me ducentem. Pulchre dicit: captivum me ducentem: nam pugna mole inter peccatum legisque praecepta, videlicet cogitatione peccato contradicente, discedit cum victoria peccatum, misero homine in captivum assumpto. Lege peccati. Legem peccati periphrastice vocat peccatum. Quae est in membris meis. Quae per mea membra pugnat adversum me. Id autem non est corporis condemnatio. Non enim si regis domum occupet tyrannus, continuo domus in causa est.

VII, 24, 25. *Miser ego homo: quis me eripiet ex corpore mortis hujus? Gratias ago Deo meo, per Jesum Christum Dominum nostrum. Itaque idem ego mente quidem servo legi Dei, carne autem legi peccati.*

Quis me eripiet ex corporalibus meis actionibus spiritualem mortem inducentibus? Vel: Quis me eripiet ne corripiar a concupiscentiis quae in corpore sunt, quaeque mors nobis sunt? Quis nempe alius praeter Christum? Nam id tacite significat. Gratias ago Deo, qui me eripuit per Dominum nostrum Jesum Christum. Neque enim lex liberat, neque mea voluntas licet summe laborans. Gratias ago Deo. Quia ipse, inquit, me eripuit per mortem Filii sui. Mente quidem servo legi

A 71. *με. Ἀλλὰ πῶς; Ἐπειδὴ γὰρ ἀντιστρατεύων ἐστίν, ὥστε μὴ νομίζω, ὅτι δικαίως αἰχμαλωτίζεται καὶ νόμῳ πολλοῦ, ἐκείνῳ καὶ φησὶ: «Νόμῳ ἀμαρτίας,» οὐ δικαίως, φησὶ. Μὴ γίνωσκὼ ἵστω γὰρ δικαίον, ἐν ἄλλοτερον δούλον καὶ ποιῆμα ἐπ' αὐτῇ ποιῶν; Ἀλλὰ πῶς; Νόμῳ ἀμαρτίας. Τοῦτο δὲ. Κατὰ τὸ ἔθνος τῆς ἀμαρτίας με αἰχμαλωτίζει, κατὰ τὸ οὐκ εἶναι εὖδης αὐτῆς, ἐξ ἀναίσχυρίας, ἐκ πολλῆς ἱλαρότητος, ἐξ ἐπιβουλῆς, ἐξ ἐπιβουλῆς, οὐκ ἐκ τοῦ παντοῦ, ἀλλ' ἀπατάσκει καὶ συναρπάσκει. Εἴτα ὥστε μὴ τις εἴπῃ. Οὐ ποῦν τὸ εἶναι ἐκείνης ἐστὶ τὸ αἰχμαλωτισθῆναι με, εἴπερ καὶ αἰχμαλωτίζεται με, καὶ τῷ οὐκ εἶναι εὖδης με αἰχμαλωτίζει, ἀνεδροῦντα καὶ κρυφίως ἐπιτιθεμένη, προτίθησιν. Ἐν τοῖς μέλεσσι μου. Ὅλον, ἐπὶ τὸ, ἐγκαθιδρῶσαι αὐτὴν ἐν τοῖς, ἐμὸν ἐστὶ; καὶ εἴη. Οὕτως δ' ἐν ἀγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* λόγῳ. Καὶ γὰρ ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ὁ εὐαγγελικὸς, κινεῖ καὶ ἐκθίβει τὰ ἐν ἡμῖν ἐμπετα καὶ ἐκκαταπαράγει παρὰ τοῦ ἀθυμουργοῦ πρὸς ἀγαθοεργίαν ἐκτρέφει. Ἐκείνος γὰρ τὸν ἔξωθεν ἐκείνου τῶν οὐκ εἶναι καὶ κατὰ ἄλλων τῶν ἔξωθεν καὶ ἐν ἡμῖν ὄντων νόμων, κινεῖ καὶ ἐκκαταπαράγει. Ἡ εὐσεβεῖς ἡ ἀσεβεῖς ἡμῶς προτίθεται. Κατὰ τὸν ὅλον ἀνθρώπον, ἐν νόμῳ ἦτοι τὴν ψυχὴν καλεῖ. Φησὶν οὖν, ἐπὶ. Οὐ θέλει ὁ τοῦ πράττειν ἄπαιδός μοι λέγει, ἀλλ' ἐν αὐτῇ, φησὶ, τῇ καρδίᾳ τῆς ἀμαρτίας, διὰ τῆς ἀμαρτίας συναρπάσκει. Ταύτην γὰρ φησὶν ἱσχυρὸν νόμον, διὰ τὸ ἔξω τινος καὶ ἔξω τοῦ νόμου ἐκείνου.*

Οὕτως τοιγαροῦν ὁ νόμος, ἦτοι ἡ ἀμαρτία, ἀπατά με διὰ τῆς ἐν τοῖς μέλεσσι ἐμῶν καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἐγκατεμένης ἐπιθυμίας, κατὰ αἰχμαλωτίζει με. Τὴν γὰρ ἐν ἡμῖν πρὸς τὸ συμπέριον ἐκείνου ἐπιθυμίαν, ἐπὶ τὰ ἀσύμφορα τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας, ἡμῖν αὐτοῖς χρῆται κατὰ ἡμῶν ἐπιθυμίας. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ]. Καὶ αἰχμαλωτίζοντάς με. Καλὸς εἰπὴν, αἰχμαλωτίζοντάς με. Μάχη γὰρ κινουμένης μεταξὺ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῶν τοῦ νόμου ἐπιθυμίας, ἥρουν τοῦ ἀντικείμενου λογισμοῦ τῆς ἀμαρτίας, ἀπαιτῶν κινήσας ἡ ἀμαρτία, αἰχμαλωτὸν λαβοῦσα τὸν ταλαίπωρον ἀνθρώπον. Τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας. Νόμον ἀμαρτίας, περιφραστικῶς τὴν ἀμαρτίαν καλεῖ. Τῷ ὅντι ἐν τοῖς μέλεσσι μου. Τῷ διὰ τὸν μέλῳ μου, φησὶ, τοῖς μέλεσσι μου. Τοῦτο δὲ οὐ κατὰ γνώσιν τοῦ σώματος. Οὐ γὰρ εἰ βασιλεὺς οὐκ εἶναι εὐφραντο καταλάβει, ἥδη τῆς οὐκ εἶναι ἡ αἰτία.

Ταλαίπωρος ἐστὶν ἀνθρώπος. τίς με φύεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ἀρα οὐκ αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῦ δαυδαῶ νόμῳ Θεοῦ, τῷ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἀμαρτίας.

τίς με φύεται, φησὶν, ἐκ τῶν σωματικῶν μου πράξεων, τῶν ἐν νοητῶν ἐπαγούτων θάνατον; ἢ, τίς με φύεται ἀπὸ τοῦ μὴ συναρπάσκειν; ὅτι τῶν ἐν τῷ σώματι ἐπιθυμιῶν, αἱ θανάτος εἰσὶν ἡμῖν; τίς μὲν οὖν ἄλλος ἢ ὁ Χριστός; Τοῦτο γὰρ ἡρῆμα ἐμψάει. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὅτις με ἠρῆσατο διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅτι γὰρ ὁ νόμος φύεται, οὕτως ἡ ἐμὴ προαίρεσις σπουδαζομένη. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ. Ὅτι αὐτός με, φησὶν, ἠρῆσατο διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Τῷ μὲν καὶ

δουλεύω νόμῳ Θεοῦ. Ὅσον, φησίν, ἔκειν εἰς τὴν προαίρεσιν τὴν ἰσθὴν, ὃ λέγειν ἄνω, ὃ συνήδομαι γὰρ κατὰ τὸν ἴσον ἀνθρώπων τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. — « Τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. » Ἡ γὰρ ἁμαρτία διὰ τῆς σαρκὸς, καὶ τῶν αὐτῆς ἐπιθυμιῶν, τὰ ἑαυτῆς ἐνεργεῖ.

Οὐδὲν ἄρα νῦν κατακριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἡλευθέρωσε μὲ ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου.

Ὁ μὲν νόμος οὕτως, φησίν, ὃ δὲ γε Χριστὸς οὐ μόνον τῶν προγενομένων ἀπὸλλεσθαι ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀχειρώτους ἐποίησε. Τοῦτο γὰρ ὁλοῖ τὸ, « Οὐδὲν ἄρα νῦν κατακριμα, » οἷον. οὐδὲ μὲν διὰ ἁμαρτίαν καταδίκη, τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν. Τί οὖν; Οὐδὲ μὲν καταδίκη οὐδὲ ἁμαρτία νῦν; Ἀποκρίνεται αὐτό; « Οὐχί, » φησίν, ἀλλ' ἐκείνοις, ὅσοι μὴ ἐκόντες σαρκικὴν ζῶσι ζωὴν. Εἰ γὰρ μόνον προδιδόντο πνευματικῶς ζῶν, οὐκ ἁμαρτίζονται. Ἐπὶ δὲ γε τοῦ νόμου, οὐδὲ ὁ βουλόμενος ζῆν ὀρθῶς, ἰσχυρὴ, μηδενὸς βοηθοῦντος, μὴδὲ συνέπισχόντος. (Τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.) Οἷον, τοῖς οὕτοις ἐν τῇ Χριστοῦ πίστει, ἐλομένοις πνευματικὴν ζωὴν. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς. « Ὡς περ νόμον ἁμαρτίας τὴν ἁμαρτίαν φησίν, οὕτως καὶ νόμον πνεύματος τὸ πνεῦμα, ὅπερ, φησίν, ἔστι ζωῆς χορηγὸν καὶ δοτικόν. Τοῦτο τοιγαροῦν τὸ πνεῦμα διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. (αὐτὸς γὰρ ἡμῖν ἀκτίς τῆς δωρεᾶς τοῦ πνεύματος, ὁ λύσας τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἐπισπισάμενος καθὼς ἐστὶν ἀνθρώπος τὸ πνεῦμα, καὶ ἡμῖν μεταδούς.) τοῦτο τοιγαροῦν τὸ πνεῦμα ἡλευθέρωσε μὲ ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ ἐντεῦθεν θανάτου, ὡδηγούν πρὸς τὰ βελτίω. Νόμος πνεύματος τοῦ ζωοποιούντος, ἔχουν τοῦ ζωοποιοῦ πνεύματος, νόμου ἁμαρτίας τῆς θανατοῦσης, ἔχουν τῆς θανατοποιοῦ ἁμαρτίας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

Περὶ ἀποδόσεως τῶν φυσικῶν παθημάτων, διὰ τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα συμφωνίας.

Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἡσθάνει διὰ τῆς σαρκὸς, ὃ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. Ἰνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

Ὅρῃς, οἷον οὐ τοῦ νόμου καταψηφίζεσθαι; οὐ γὰρ εἶπε, Τὸ πονηρὸν τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἔλαττο, ἀλλὰ, « Τὸ ἀδύνατον, καὶ ἐν ᾧ ἡσθάνει, » ὡς [αἱ] εἶπεν, « Ἡμεῖς οἶσθα, ἀλλ' οὐκ ἴσχυεν. » Ἐν ᾧ, φησίν, ἡσθάνει. « Ἐπειδὴ ἡσθάνει διὰ τῆς σαρκὸς, τούτῳ, τοῦ φρονήματος αὐτῆς; » οὐ γὰρ τὴν σάρκα διαβάλλει. « Ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας. » Ἀνο εἰπὼν τὸ πνεῦμα ἡλευθερωθῆναι, νῦν τὸν Υἱὸν λέγει. Κοινῇ γὰρ εὐδοκίᾳ τῆς ἀγίας Τριάδος σεσωσμέθα. « Ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας. » Τὸ, « Ἐν ὁμοιώματι, » οὐ πρὸς τὸ, « σαρκὸς, » ἀλλὰ, ἀλλὰ πρὸς τὸ, « σαρκὸς ἁμαρτίας. » Οὐ γὰρ ἄλλην παρὰ τὴν ἡμῶν ἦν ἡσθάνει αὐτῶν; ἀπογε! ἀλλ' οὐκ ἁμαρτωλὴν, ἀλλ' ἀναμάρτητον,

A Dei. Quantum ad meam attinet voluntatem : quod in superioribus dicebat : « Oblector enim secundum internum hominem, lego Dei. » — « Carne autem legi peccati. » Nam peccatum per carnem et illius cupiditates quae sua sunt operator.

VIII, 1, 2. Nulla igitur nunc est condemnatio his qui sunt in Christo Jesu, qui non juxta carnem ambulant, sed juxta spiritum. Nam lex spiritus vitae quae est per Christum Jesum, liberum me reddidit a lege peccati et mortis.

300 Ita quidem lex, inquit : Christus vero non modo a prioribus liberavit peccatis, verum etiam in futurum reddidit inexpugnabiles. Nam hoc significat : « Nulla igitur nunc est condemnatio, » id est ne ulla quidem propter peccatum condemnatio his, qui sunt in Christo Jesu, qui non juxta carnem ambulant. Quid ergo? An nulla condemnatio nunc est neque peccatum? An securus de hoc reddit? « Non, » inquit; sed illis loquitur, quicumque non sponte carnali vita vivant. Nam si spiritualiter tantum vivere eligant, non peccabunt. Sub lege vero nec si voluisset quis, recte vivere poterat, nullo auxilium ferente neque conforante. « His qui sunt in Christo Jesu, » Ac si dicat : Qui sunt in Christi fide, qui vitam eligunt spiritualement. « Nam lex spiritus vitae. » Sicut legem peccati dicit peccatum, ita et legem Spiritus dicit Spiritum : qui vita dux est ac dator. Hic itaque Spiritus per Christum Jesum (nam nobis etiam hic est causa doni Spiritus qui peccatum solvit, et secundum quod homo est, Spiritum attraxit nobisque tradidit); hic, inquam, Spiritus liberum me reddidit tum a peccato tum a morte, quae inde sequebatur, ad meliora deducens, lex Spiritus vivificantis sive vivificus spiritus, a lege peccati mortificantis, sive a mortifero peccato.

CAPUT XII.

De permutatione naturalium affectionum per conformentem ad Spiritum.

VIII, 3, 4. Etiam quod impossibile erat legi ea parte qua imbecillis erat per carnem, Deus proprio Filio misso in similitudine carnis peccati praestitit, et pro peccato condemnavit peccatum per carnem. Ut justificatio legis impleteretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum Spiritum.

301 Vides quod legem non condemnet? Neque enim dixit : Quod malum erat legis ea parte qua malum inferebat; sed « Quod impossibile erat, » ea parte, qua imbecillis erat; ac si dixisset : Voluit salvare, sed non potuit. « Ea parte qua imbecillis erat. » Quandoquidem imbecillis erat per carnem, id est, factum sive sensum illius; neque enim carnem culpaminiatur. « Deus proprio Filio misso. » Cum dixisset superius Spiritum libertati restituisse : nunc Filium dicit. Nam communis sanctae Trinitatis beneficio salvati sumus. « In similitudine carnis peccati. » Quod dicitur : « In similitudine, » non ad dictionem carnis respicit, sed simul ad utrumque

carnis peccati. Non enim aliam sibi univit a nostra. Absit ! Verum non eam quæ peccato obnoxia esset, sed quæ impeccabilis, tanquam dixisset : In similitudine peccatricis, sive peccato obnoxia carnis, impeccabilis tamen carnis. Divus Cyrillus, decimo quinto libro *Adversus Julianum* : Corpus, inquit, Christi non erat peccati corpus, sed similitudo carnis peccati. Ostenditur Dominus naturales suscepisse affectiones ad confirmationem veræ et non phantasticæ incarnationis sive suscepiabilis humanitatis ; affectiones vero quæ a malitia offiuntur, quæcumque puram vitam nostram commatulant, tanquam immaculata divinitate indignas rejecisse. Propterea dictum est ipsum factum esse in similitudine carnis peccati. Carnem itaque nostram cum naturalibus suis affectionibus accepit, sed peccatum non fecit. Et pro peccato condemnavit peccatum. Non quocunque modo, inquit, aut nulla facta discussione juxta suam potentiam condemnavit peccatum, sed convictum primo maxime lapsum esse ac deliquisse. Nam hoc manifestat quod ait, et pro peccato, ostendens peccatum impudenter deliquisse. — *Alio modo.* Dupliciter contingit hunc locum interpretari. Vel hoc loco distinguendo, Pro peccato, ut sit sensus : Pro peccato, id est, causa peccati ut ipsum auferret, et nos ab eo liberos redderet. Quo ergo modo illud abstulit ? Condemnavit ipsum. Non enim simpliciter aut absoluta potentia, sed in iudicium adductum et captum esse declarans. Quomodo igitur captum est ac devictum ? Per carnem ipsius. Nam cum ad Christi carnem accedere voluisset nec potuisset, captum est ac devictum. Vel ergo ita intelligendum est hoc loco distinguendo, aut conjungendo istud sequentibus, ut sit sensus : Pro peccato condemnavit peccatum, hoc est, quod maxime deliquisset, 302 ac si dixisset : Quod per bonum perpetrasset malum ; quod in superioribus per hyperbolen dicebat peccans peccatum. Quod autem modo hoc factum est ? Quomodo condemnatum est ? Per carnem, inquit, ipsius. Nam hoc mirandum est quod per carnem quæ olim peccato obnoxia erat, ipsum condemnavit. Quomodo ? Servando videlicet immunem a peccato. Nam cum ita vicisset, illud etiam punivit : peccati vero punitio fuit ipsius interemptio ; et ita in Dei obsequium mancipando ad interemptionem peccati. Ut justificatio legis impleatur ; et ne quis dicat : Et quid hoc ad nos ? ait : Hæc fecit Christus ut finis legis, qui est justificatio, impleatur in nobis. Quis est autem finis legis ? Ut non essemus maledictioni obnoxii. Impleatur autem in nobis ; Quibus ? Qui volumus, inquit, carnaliter vivere, sed spiritaliter. Ne enim diceret : Victoriam obtinuit Christus, neque deinceps necesse est caute vivere, addidit : Qui non secundum carnem ambulamus. Ac si dixisset : Per Christum quidem in effectum deductus est in nobis legis scopus, verumtamen a nobis quoque nonnulli requiruntur. Siquidem illæ victoriæ dedicæ coronæ nostrum autem est ut data possimus oblinere per bonam conversationem ac fidem, hoc est, quod ait, Secundum Spiritum.

A ὡς εἰ εἴπαι· Ἐν ὁμοιώματι ἁμαρτωλῆς, σαρκός, ἀναμάρτητον ἐστίν. Ὁ ἐν ἀγίοις Κύριλλος ἐν βιβλίῳ α' τῆς Κατὰ Ἰουλιανοῦ. Ὁ τοῦ σώματος, φησὶ, τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἦν ἁμαρτίας σῶμα, ἀλλ' ὁμοίωμα σαρκὸς ἁμαρτίας. Φαίνεται δὲ Κύριος, τὰ μὲν φυσικὰ πάθη παραδεξιμένος πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀληθινῆς καὶ οὐ κλητὰ φαντασάντων ἐνανθρωπήσεως, τὰ δὲ ἀπὸ κακίας πάθη, ὅσα τὸ καθαρὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν καταρρύναι, ὡς ἀνάξια τῆς ἀγνότητος θεότητος ἀποσάμμενος. Διὰ τοῦτο εἰρηται, ἐν ὁμοιώματι γεγενῆσθαι αὐτὸν σαρκὸς ἁμαρτίας. Ὅτε σάρκα μὲν τὴν ἡμετέραν ἔλαβε μετὰ τῶν φυσικῶν αὐτῆς παθῶν, ἁμαρτίαν δὲ οὐκ ἐποίησεν. Καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν. Οὐκ ἀπλῶς, φησὶν, οὐδὲ ἀνεξίτητος, καθὼς δὲ δυνατός ἐστι, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, πρῶτον διελύχας τὰ μέγιστα πταίσαντα καὶ ἁμαρτανόσαντα. Τοῦτο δηλοῖ τὸ, καὶ περὶ ἁμαρτίας, διελύχας ἀναίδως ἁμαρτανόσαντα τὴν ἁμαρτίαν. — Ἀλλ' ὡς. Διχῶς ἐστὶν ἐκλαβεῖν, ἢ στίλβοντας ἐνταῦθα, ἢ ἢ. Ἀπίστευτον ἐστὶν τὸν Ἰῶν ἐν ὁμοιώματι τῆς ἁμαρτηρώσεως σαρκός. Καὶ, περὶ ἁμαρτίας, δὲ, τοῦτο ἐστὶν ἵνα καὶ τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἔλθαι αὐτὴν, καὶ ἐλευθερώσαι ἡμᾶς ἀπὸ ταύτης. Πῶς οὖν ἔλθῃ ; Κατακρίνας αὐτὴν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς καὶ ἰδρυματικῶς, ἀλλ' ὅπως δίκην ἀγαγὼν αὐτὴν, καὶ διελύχας ἀλούσαν. Πῶς οὖν ἔλθῃ καὶ ἡττηται ; Ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. Προσέειναι γὰρ βουληθεῖς, καὶ μὴ ἰσχυράσας, ἔλθῃ καὶ ἡττηται. Ὅσον οὕτως ἐκλήπτειν ἐνταῦθα στίλβοντας, ἢ συνάπτοντας ; αὐτὸ τοῖς ἐπεφθῆς, ἢ ἢ. Καὶ περὶ ἁμαρτίας ; κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, τοῦτο ἐστὶν, ὡς ὑπερβαλλόντως ἁμαρτηρώσαν, ὅσον ὡς διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν ἐκτελέσας, ὅπως ἀντιπαραστήσῃ, καὶ ὑπερβολῇ, ἁμαρτωλὸς ἢ ἁμαρτία. Πῶς δὲ τοῦτο γένοιτο ; καὶ πῶς κατέκρινε ; Διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, φησὶν. Ἐν τῇ σαρκὶ. Τοῦτο ἐστὶν, διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, φησὶν. Τοῦτο γὰρ τὸ θαυμαστόν, ὅτι διὰ τῆς σαρκὸς τῆς πάσαις ἐνόντος τῇ ἁμαρτίᾳ, κατέκρινεν αὐτὴν. Πῶς ; Τῷ φυλάξαι δηλαδὴ ἀναμάρτητον. Ταύτῃ γὰρ νίκησας, αὐτὴν καὶ ἐκόλασε. Κόλασις δὲ ἁμαρτίας, ἢ ἀναίρεσις αὐτῆς. Καὶ οὕτως παραδόναι εἰς τὸν θεὸν ἐπὶ ἀναίρεσιν τῆς ἁμαρτίας. Ἐποῦ τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ. Καὶ ἢ καὶ μὴ τίς λέγῃ, Καὶ εἰ πρὸς ἡμᾶς ; τοῦτο ; φησὶν, ταῦτα ἐποίησεν ὁ Χριστός, ἵνα ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου (τοῦτο γὰρ τὸ δικαίωμα) πληρωθῇ ἐν ἡμῖν. Τίς δὲ ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου ; Τὸ μὴ γίνεσθαι ἡμᾶς ὁπαυδόνους ; τῇ ἀρετῇ. Πληρωθῇ δὲ ἐν ἡμῖν. Τίσι ; Τοῖς μὴ ὀλοῦσι, φησὶν, σαρκικῶς ζῆν, ἀλλὰ πνευματικῶς. Ἐν ἡμῖν δὲ Χριστός, καὶ οὐκ ἔτι χρῆμα ζῆν ἀσφαλῶς, προσέθηκε. Τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ὡς εἰ εἴπαι. Κατὰ νόμον μὲν ἐν ἡμῖν ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου διὰ Χριστοῦ, πληρὸν ἀλλὰ καὶ ἡμῶν χρῆμα. Βαλὼν μὲν γὰρ ἔδωκε τὴν νίκην καὶ τὸν στίβανον, ἡμῶν δὲ τὸ βοηθῆσαι καταργεῖν τὰ δοθέντα, διὰ πολιτείας χρηστῆς καὶ πίστεως. Τοῦτο ἐστὶν τὸ, κατὰ νόμον.

Οἱ γὰρ κατὰ σὰρκα ὄντες, τὰ τῆς σαρκὸς προ-
νοῦσι, οἱ δὲ κατὰ Πνεῦμα, τὰ τοῦ Πνεύματος.
τὸ γὰρ πρόφημα τῆς σαρκὸς, θάνατος· τὸ δὲ πρό-
φημα τοῦ Πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη. Διότι τὸ πρό-
φημα τῆς σαρκὸς, ἐχθρὰ εἰς θεόν. τῷ γὰρ νόμῳ
τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύναται.
Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, θεῷ ἀρέσται οὐ δύναται.

Οἱ ταῖς σαρκικαῖς, ψοῖν, ἐπιθυμίαι· ταυτοὺς ἐκδε-
δοκότες, ταυτὰς δὴ καὶ ἐν σπουδῇ ἐχθουσιν. Ἀπὸ
κοινοῦ τὸ, « φρονοῦσιν. » — Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρ-
κὸς, θάνατος. « φρόνημα τῆς σαρκὸς καλεῖ, τὴν γινώ-
σκει τῆς διανοίας ὁρμήν, καὶ τὴν εἰς τὰς ἀτόκους πρά-
ξεις ροπὴν. Τοῦτο δὲ οὐ διαβολὴ τῆς σαρκὸς. Οὐ
γὰρ εἶπεν, ἢ φύσις, ἀλλὰ, « τὸ φρόνημα, » τὸ δυνά-
μιον καὶ ὀρθωθῆναι. τὸ δὲ φρόνημα τοῦ Πνεύματος,
ἢ Πνεύματι κινούμενη ἐν ἡμῖν διάνοια. « ζωὴ καὶ εἰ-
ρήνη. » τὸ μὲν ζωὴ, ὡς πρὸς τὸ εἰρημένον, ὅτι
« τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος. » τὸ δὲ, εἰρήνη,
ὡς πρὸς τὸ ἐξῆς· « Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἐχθρὰ
εἰς θεόν. » [Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἐχθρὰ εἰς
θεόν.] φρόνημα τῆς σαρκὸς οὐχ ἡ σὰρξ, ἀλλὰ τὸ
πρὸς ἀκρασίαν αὐτῆς ὄρεγμα. Οὕτως· καὶ δὲ ἐν
ἀγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως. τῷ γὰρ
νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Εἴπει τὴν αἰτίαν
τῆς ἐχθρᾶς, διὰ τὸ μὴ εἶπαι τῷ θεῷ νόμῳ. Καλῶς
ψοῖν, ὅτι τὸ φρόνημα τὸ σαρκικόν, τῷ νόμῳ τοῦ
θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Ἐν δομῇ μὲν γὰρ ἐστὶ, ὁ-
λοῦν ὅτι οὐχ ὑποτάσσεται, ἐν δομῇ καὶ παρέλθῃ καὶ
ἀπογένηται τοῦ ἀνθρώπου, οὐδ' ὅπως ἐστὶν. « Ποτε οὐδ'
οὕτως ὑποτάσσεται. Πᾶς γὰρ ἂν τὸ μὴ ἐν, ἢ ἀντι-
σταίῃ ἢ ὑποταγῇ τινί· οὐδ' ὅπως ἀρα δύναται ὑποτα-
γεῖναι τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ. Τίς οὖν ὑποτάσσεται; Ὁ
ἄνθρωπος, ἐν ᾧ τὸ σαρκικόν φρόνημα. Ἀλλ' εἰ μὲν
τοῦ σαρκικοῦ παρόντος φρονήματος, οὐδ' ἐκείνος.
Καταβληθέντος δὲ διὰ μεταβολὰς καὶ ὑποχωρήσαν-
τος, τότε ἐκείνος ἀγαθοεργεῖ καὶ ὑποτάσσεται τῷ
νόμῳ τοῦ θεοῦ. « Οὐ γὰρ δύναται. » Μὴ ὁμοιωθῆς
ἀκούων. Οὐδὲ γὰρ δύναται. Οὐ γὰρ τοῦτο λέγει, ὅτι
ὁ σαρκικόν φρόνημα ἔχων, οὐδέποτε δύναται θεῷ
ἀρέσαι, ἀλλ' ἐν ᾧ ἐπιμένει ἐν αὐτῷ, οὐκ ἂν ὑποταγῇ
θεῷ. Ἐπει πῶς μετανοήσαντες πολλοὶ ἐσαύτησαν·
Οὐ γὰρ εἶπεν ὅτι ὁ ἔχων αὐτὸν ἄνθρωπος, οὐ δύνα-
ται θεῷ ὑποταγεῖναι, ἀλλ' αὐτὸ τὸ φρόνημα, ὃ εἶστιν
αἱ πονηραὶ πράξεις, ἃς καὶ καταλείπειν ἔστιν. « Οἱ
δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες. » Τίνας δὲ οἶσιν σαρκὶ ὄντες; Ἀγ-
λαδὴ οἱ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχοντες. Ἐκ παρα-
λλήλου γὰρ τὸ αὐτὸ εἶπεν.

Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐστὶ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν Πνεύματι,
ἐκαστὸν Πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦ-
μα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ
δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρ-
τίας· τὸ δὲ Πνεῦμα, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην· αἱ δὲ
τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐμπεριεχομένου Ἰησοῦ ἐκ νεκρῶν
οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. ὃ ἐλπίσας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν,
ζωοποιήσεται καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ
ἐνοικούντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.

Διὰ τὴν δοθείσαν, ψοῖν, τοῦ θεοῦ χάριν, οὐκ ἐστὶ
ἐν σαρκὶ, τοῦτο ἐστὶν ἐν σαρκικαῖς καὶ ἀμαρτανεαῖς

VIII, 5-8. Nam qui carnales sunt, qui carnis sunt
curant : qui vero spirituales, ea quae sunt Spiritus.
Affectus enim carnis mors ; affectus autem Spiritus,
vita et pax. Propterea quod affectus carnis inimicitia
est ad Deum : nam legi Dei non subditur, neque enim
potest. Qui vero in carne sunt, Deo placere non pos-
sunt.

Qui carnalibus, inquit, desideriis seipsos tradide-
runt, haec nunc illis studio sunt. Repete, « Sapient. »
« Affectus enim carnis mors. » Affectus vocat car-
nis, terrenum mentis impulsus et inclinationem
ad absurdas actiones, hoc est, non est carnis calu-
mnia ; neque enim dixit natura, sed « Affectus, »
qui etiam corrigi potest. Affectus vero spiritus mens
est, quae in nobis spiritu movetur. « Vita et pax. »
Vita quidem, nempe ad id relatum quod dictum est.
« Affectus carnis mors ; » pax autem ad id 303
quod sequitur : « Propterea quod affectus carnis
inimicitia est ad Deum. » Et hic affectus carnis
dicitur, non caro, sed impulsus ejus ad intempe-
rantiam. Ita et divus Methodius in libello De resur-
rectione. — « Nam legi Dei non subditur. » Causam
dixit inimicitiae : quod non obtemperet legi Dei.
Bene dicit, quod carnalis affectus legi Dei non
subditur : quoniam idem est, manifestum est quod
non subditur. Cum autem transierit ac perditus fue-
rit ab homine, tunc omnino non est. Itaque ne hoc
qui em modo subditur. Quo enim pacto quod non
est, aut resistere aut subdi posset alicui ? Neque
C igitur potest omnino subdi legi Dei. Quis ergo sub-
ditur ? Homo in quo carnalis est affectus. At ne ille
quidem, donec praesens adhuc fuerit carnalis affe-
ctus ; ubi vero ejectus fuerit per poenitentiam et
discessionem ab ipso, tunc ille bene operatur, Dei-
que legi subicitur. « Neque enim potest. » Ne tur-
beris cum audis : « Neque enim potest. » Siquidem
non hoc dicit, qui carnalem habens affectum nun-
quam Deo placere possit : sed, dum in eo perseve-
rat, nequaquam Deo subdi potest : alioquin, quomodo
plerique resipientes salvati sunt ? Etiam non
dixit quod homo illi adductus Deo subdi nequeat,
sed ipse affectus, qui pravae sunt actiones, quae
etiam licet deserere. « Qui vero in carne sunt. » Qui
autem dicantur in carne esse ? Il videlicet qui
D carnis habent affectum : ex mutuo enim respectu
idem dixit.

VIII, 9-11. Vos autem non estis in carne, sed in
Spiritu : Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Quod
si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.
Ceterum si Christus in vobis est, corpus quidem mor-
tuum est secundum peccatum : Spiritus autem vita est
secundum justitiam. Quod si Spiritus ejus, qui exci-
tat Christum ex mortuis, habitat in vobis : qui excita-
vit Christum ex mortuis, vivificabit et mortalia cor-
pora vestra, propter Spiritum ejus inhabitantem in
vobis.

Per datam Dei gratiam non estis in carne. hoc
est, in carnalibus et iniquis actionibus, sed in affe-

etū spirituali. « Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. » **304** Non est hoc loco dictio εἰς dubitantis, sed ejus qui certus est ac credit, pro eo quod est : Quandoquidem Spiritus Dei habitat in vobis ; sicut et eo loco ubi dicitur : « Siquidem justum est reddere his qui vos affligunt afflictionem ». Nam ibi quoque εἰς ponitur pro ἐπειδήπερ. — Alio modo. Vide quomodo dicat : « Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis, » et rursum : « Si Christus est in vobis. » Ubi enim una sanctæ Trinitatis persona habitaverit, ibi tota adest Trinitas. Deinde ait : Quandoquidem Christus in vobis est, mortuo videlicet corpore secundum peccatum, nam hoc significat δι' ἀμαρτίαν : neque enim inhabitaret Christus nisi secundum peccatum esset mortificatum corpus. Mortuum esset ergo corpus secundum peccatum. « Quod si quis Spiritum Christi non habet. » Ne illos mœrore afficeret, non dixit : Quod si non habetis, sed, Si quis non habet : tanquam de aliis loquens. Spiritum autem Christi dixit dona Novi Testamenti. Nani communis est Patris ac Filii Spiritus : ut est illud : « Spiritus autem Patris qui excitavit Jesum ex mortuis : » et rursum : « Spiritus Filii ejus. » — « Cæterum si Christus in vobis est. » Id quod triste erat ad alium et ad unicum retulit, dicens : « Si quis Spiritum Dei non habet : quod autem optabile, ad ipsos et numero multitudinis. Cæterum « si Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est. » Corpus, inquit, mortuum erit quoad peccati operationem, nam hoc significat δι' ἀμαρτίαν. Ostendit quod carnem non accuset. Nam peccato fuisse corpus mortificari, hoc est, ne peccatum operaretur. Spiritum vero animam hic appellavit tanquam jam spirituale effectum. Per hunc iustitiam prosequi jubet, ejus fructus vita est maxime optabilis : « Spiritus autem vita est. » Ne timeas, inquit, cum mortuum audis : habes namque et vitam nempe Spiritum ad iustitiæ operationem. Quemadmodum autem dixit : « Corpus quidem mortuum est. » ita et consequens erat ut diceret, « Spiritus autem vivit. » Al dixit : « Vita est, » ostendens non tantum vivere Spiritum, sed et vivificare. « Qui excitavit Christum ex mortuis. » Excitatus est Dominus noster Jesus Christus a Patre, restituta vita quoad carnem ejus, per Spiritum sanctum qui ipse est. Itaque dici potest et a Patre excitatus esse. Sed et ipse erat qui per Spiritum sanctum excitabat, **305** omnia namque divina a Patre efficiuntur per Filium in Spiritu. Excitabit ergo et Christus nostra corpora ex mortuis. « Vivificabit et mortalia corpora vestra. » Ad resurrectionis sermonem venit. Quia vero in hac omnes quidem resurgunt : sed alii quidem ad vitam, alii vero ad penam, non dixit : Resuscitabit, sed « Vivificabit, » hoc est, ad vitam et gloriam resuscitabit. « Propter Spiritum ejus inhabitantem. » Causam dixit vivificationis. Nec dixit : Qui inhabitavit ; sed, « Inhabitantem, » significans continuam habitationem.

πράξιν, ἀλλ' ἐν πνευματικῷ φρονήματι. « Εἰπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Οὐκ ἔστι τὸ, εἰπερ, ἐγκαυθα ἀμφιβάλλοντος, ἀλλὰ πεπεισμένου, ἀντὶ τοῦ, 'Επειδήπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὡς καὶ οἰκεῖ. « Εἰπερ δὲ καὶ οὐκ ἀποδοῦναι τοῖς θιλοῦσιν ὁμα; θλίψιν. » Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ εἰπερ, ἀντὶ τοῦ ἐπειδήπερ καίται. — Ἀλλως. Ὅρα πῶς φησιν, « Εἰπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Καὶ πάλιν. « Εἰ καὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Ἐνθα γὰρ ἐν τῶν τῆς ἀγίας Τριᾶδος οἰκῆσαι, οἰκεῖ πᾶρεστιν ἡ Τριάς. Ἐτά φησιν, « Εἰπερ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, » δηλονότι τὸ μὴ σῶμα νεκρὸν κατὰ τὴν ἀμαρτίαν. « Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ δι' ἀμαρτίαν. Οὐ γὰρ ἀν' ἐνὸς Χριστοῦ, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἀμαρτίαν τὸ σῶμα νεκρωμένο. Νεκρὸν οὖν τὸ σῶμα κατὰ τὴν ἀμαρτίαν. « Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει. » Ἰνα μὴ λυπήσῃ, οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ οὐκ ἔχετε, ἀλλὰ, Εἰ τις, ὡς ἐπὶ ἄλλων. Πνεῦμα δὲ Χριστοῦ εἶπε, τὰ χαρίσματα τῆς κατ' ἐκείνης Διαθήκης. Κονὸν γὰρ Πατρός καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. [ΣΕΥΗΡ.] Τὸ Πνεῦμα δὲ τοῦ ὑπεράνωτος ἡγουν Πατρός ἡγούσιν ἐκ νεκρῶν. Καὶ πάλιν. Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Τὸ λυπηρὸν ἐπὶ ἄλλου θελς καὶ ἐνός. « Εἰ δέ τις γὰρ, φησὶ, Πνεῦμα Θεοῦ, τὸ ποθητὸν εἶπεν ἐπὶ αὐτῶν, καὶ κληθοντικῶς. » Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὴ σῶμα νεκρὸν. « Τὸ σῶμα, φησιν, ἔσται νεκρὸν, ὡς πρὸς τὴν τῆς ἀμαρτίας ἐνέργειαν. Τοῦτο γὰρ τὸ, δι' ἀμαρτίαν. Ἐδείξεν ὡς οὐ τῆς σαρκὸς κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῆς ἀμαρτίας. Τῇ γὰρ ἀμαρτίᾳ προέταξε τοῦτο γενέσθαι νεκρὸν, ἀντὶ τοῦ, τὴν ἀμαρτίαν μὴ ἐνεργεῖν. Πνεῦμα δὲ ἐνταῦθα, τὴν ψυχὴν προσήχευσε, ὡς πνευματικὴν ἤδη γεγεννημένην. Ταύτη μετῆναι τὴν δικαιοσύνην κληθεῖται, ἥς χαρὸς ἀξίωτος ἡ ζωὴ. « Τὸ δὲ Πνεῦμα ζωὴ. » Μὴ φοβηθῆς, φησὶν, ἀκούων νεκρῶν. Ἐχέτε γὰρ καὶ ζωὴν τὸ Πνεῦμα, εἰς δικαιοσύνης ἐνέργειαν. Πατέρ δὲ εἶπε, « Τὸ μὴ σῶμα νεκρὸν, » οὕτως ἦν ἀκούουθεν εἶπεν, « τὸ δὲ Πνεῦμα ζῶν, » ἀλλ' εἶπε, « ζωὴ, » δεικνύς οὐ μόνον ζῶν τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ζωοποιόν. « Ὁ ὑπεράνωτος Χριστὸς ἐκ νεκρῶν. » [ΚΥΡΙΑΛ.] Ἐγγύρεται ὁ Κύριος ἡμῶν ἡγούσιν Χριστὸς παρὰ τοῦ Πατρός, ἐνεργουμένης περὶ τὴν σάρκα αὐτοῦ τῆς ζωῆς, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὃ ἐστὶν αὐτοῦ. Οὐκοῦν καὶ ἐγγυρεῖται ἡγούσιν παρὰ τοῦ Πατρός, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ ἀναστὰς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. πάντα γὰρ ἐνεργεῖται τὰ θεοκρετῆ παρὰ τοῦ Πατρός δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι. Ἐγερεῖ τοίνυν καὶ τὰ ἡμῶν σῶματα ἐκ νεκρῶν ὁ Χριστὸς. « Ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σῶματα ὑμῶν. » Εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως ἤθελε λόγον. Ἐπὶ οὖν ἐν ταύτῃ πάντες μὴ ἀνίστανται. ἀλλ' οἱ μὴ ἐκ ζωῆς, οἱ δὲ ἐκ τιμωρίας, οὐκ εἶπεν, Ἀναστήσει, ἀλλὰ, Ζωοποιήσει, « τοῦτέστιν, εἰς ζωὴν καὶ δόξαν ἀναστήσει. » Διὰ τὸ ἐνοικεῖν αὐτοῦ Πνεῦμα. « Τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς ζωοποιήσεως. Οὐ γὰρ τὸ, Ἐνοικήσαν, ἀλλὰ τὸ Ἐνοικεῖν, τὴν δι' αὐτοῦ μόνον δηλῶν.

"Αρα οὖν, ἀδελφοί, δευλεύεται ἡμεῖς οὐ ἐν τῇ σαρκί, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν. Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν. Εἰ δὲ Πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ.

Μετὰ γὰρ τὴν τοσαύτην χάριν, χρεωστούμεν κατὰ τὸ ὄμιλμα τοῦ Θεοῦ ζῆν, καὶ οὐκ εἶ κατὰ σάρκα. Εἴτα ἵνα μὴ νομισθῇ τὰς ἀναγκαῖας ἀναιρεῖν τοῦ σώματος ὑπερβολάς, ὅσον τροφήν, ἐνδύμα, ἐπέγει, ἡ τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν. Ὁ τούτοισιν, ἐν ἀμαρτίαις, καὶ εἰς τὸ ἐπιτρέψαι τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας. — Ἀλλ' ὡς. Ὁφείλεται ἡμεῖς, ζῆν κατὰ τὸ ὄμιλμα τοῦ Θεοῦ, οὐ κατὰ σάρκα ζῆν, ἡγουν σαρκικῶς καὶ γένως. Ζῆν δὲ ἐν τῇ σαρκί, ἡγουν τρέφειν καὶ περιβάλλειν, οὐκ ἀναιρεῖν. Μέλlete ἀποθνήσκειν. Ὁν ἀθάνατον θάνατον ἐν τῇ γένει. Εἰ δὲ Πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος. Εἰ δὲ διὰ Πνεύματος ἁγίου τὰς πράξεις τοῦ σώματος, τούτοισι τὰς πονηρὰς, ἀναιρεῖτε, ζήσεσθε τὴν μακαρίαν ἐκείνην ζωὴν. Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται. Οὐκ εἰπεν, Ὅσοι Πνεῦμα Θεοῦ λάβωσιν, ἀλλ', Ὅσοι Πνεύματι ἄγονται, τούτοισι πάντες τοῦ βίου ἡγίον καὶ ἡγεμόνα προστήσονται. Πάντες μὲν γὰρ οἱ βαπτίζονται Πνεῦμα λαμβάνουσιν, ἀλλ' οὐ πάντες αὐτῶ τὴν ἡγεμονίαν διδόνται. Οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ. Ἰδοὺ καὶ τὴν υιοθεσίαν εὐαγγελίζεται.

Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υιοθεσίας, ἐν ᾧ κρᾶζομεν, Ἀββὰ ὁ Πατήρ. Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἡμεῖς τέκνα Θεοῦ. εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι. κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ.

Ἐπειδὴ υιοθεσίας ἐμνήσθη (ἦσαν δὲ καὶ Ἰουδαῖοι τούτου ἡξυμνῶντες τοῦ ὀνόματος, ὡς τὸ, Ἰδὸς μου πρωτότοκος Ἰσραὴλ. Καὶ, Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστέ καὶ υἱοὶ Υψίστου πάντες.), δεῖται δεῖξαι πολλὴν τὴν τῶν υιοθεσιῶν διαφορὰν. Οὐ γὰρ ἐλάβομεν, φησὶ, πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον. Οὐχ ὥσπερ, φησὶν, Ἰουδαῖοι πνευματικῶν λαβόν νόμον, ὡς δούλοι εἰς φόβον. Τούτο γὰρ ὁλοῖ τὸ, πνεῦμα δουλείας. Αὗτοι γὰρ διὰ τοῦ ἐν χερσὶ τοῦ παρακλιμένου φόβου, ὡς δούλοι ἠναγκάζοντο τὰ θέοντα ποιεῖν. ἡμεῖς δὲ, φησὶν, ὡς υἱοὶ διὰ τὴν ἐν οὐρανῷ ἐκπέδω, τὰ θέοντα ποιοῦμεν. Οὐκοῦν ἐκείνους μὲν τοὺς ἐν τάξει δούλων ἐν φόβῳ ζῶσιν, ἄγχις ὀνόματος καὶ τιμῆς ἡ υιοθεσίας, ἡμῖν δὲ κατὰ ἀλήθειαν. Ὅσπερ γὰρ πάντα τὰ παρ' αὐτοῖς τύπος ἦν τῶν ἡμετέρων, οὕτως ἡγούμεναι καὶ τὴν υιοθεσίαν. Πνεῦμα δουλείας, τὸν πνευματικὸν φησὶ νόμον. Οὐ γὰρ λαβόν καθολικῶς πνεῦμα Ἰουδαῖοι. Ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υιοθεσίας. — Ἐλάβετε, φησὶ, πνεῦμα υιοθεσίας. Πόθεν ὄρλον; Πατέρα καλοῦμεν τὸν Θεόν, φησὶν, ἐν ᾧ κρᾶζομεν, Ἀββὰ ὁ Πατήρ. Ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ τῆς υιοθεσίας πνεύματι, τὴν φωνὴν ταύτην ἡξώμεθα προσάπτειν ἐφ' Θεόν, καὶ Πατέρα καλεῖν αὐτόν. Καὶ πόθεν ὄρλον; Ὅτι καλῶς καὶ ἀρεσκόντως τῷ Θεῷ, ταύτην αὐτῷ

VIII, 12-14. Proinde, fratres, debitores sumus non carni ut secundum carnem vivamus. Nam si secundum carnem vixeritis, moriemini. Si vero Spiritu facta corporis mortificaveritis, vivetis. Etenim quicunque Spiritu Deo ducuntur, hi sunt filii Dei.

Post tantam gratiam debemus secundum Dei voluntatem vivere, et non amplius secundum carnem. Deinde ne existimetur necessaria corporis ministeria tollere, puta cibum ac vestitum, subjungit: Ut secundum carnem vivamus; hoc est, in peccatis, et ut permittamus vitam carnalibus concupiscentiis. — Alio modo. Debitores sumus, ut secundum Dei voluntatem vivamus, non vivamus secundum carnem sive carnaliter ac terreno more. Non autem tollit carnē vivere, aut illam alere ac fovere. Moriemini. Immortali morte gehennae. Si vero Spiritu facta corpora. Si vero per Spiritum sanctum corporis actiones, hoc est, prava abstuleritis, vivetis illa beata vita. Etenim quicunque Spiritu Dei ducuntur. Non dixit: Quicunque Spiritum Dei acceperunt; sed, Quicunque Spiritu Dei ducuntur; hoc est totius vitae gubernatorem ac perfectum perficiunt. Omnes enim qui baptizantur Spiritum accipiunt, sed non omnes illi praesidentiam sui tradunt. Hi sunt filii Dei. Ecco letam adoptionem annuntiat.

VIII, 15-17. Non enim accepistis spiritum servitutis rursus ad timorem: sed accepistis spiritum adoptionis per quem clamamus, Abba Pater. Idem Spiritus una testatur cum spiritu nostro quia sumus filii Dei: quod si filii, et heredes, heredes quidem Dei, coheredes vero Christi.

306 Quandoquidem adoptionis meminuit (erant autem et Judaei hoc nomine honorati: ut cum dicitur: Filius meus primogenitus Israel. Et illud: Ego dixi: Dilecti et filii Excelsi omnes), vult ostendere magnam adoptionum differentiam. Non enim accepimus, inquit, spiritum servitutis: nec quemadmodum Judaei spirituales accepere legem tanquam servi ad timorem. Nam hoc significat spiritum servitutis. Ipsi enim per timorem quem veluti in manibus aderat, cogebantur quasi servi ut facerent quae deceret. Nos vero tanquam filii ob spem in caelis repositam facimus quae conveniunt. Itaque illis more servorum in timore viventibus solo nomine conveniebat adoptio, ut ex eo nomine honorarentur: nobis autem secundum veritatem. Quemadmodum enim apud illos omnia typus erat nostrorum, ita existimo et de adoptione. Spiritum servitutis dicit spirituales legem: neque enim in universum acceperunt Judaei spiritum: Sed accepistis spiritum adoptionis. Unde hoc manifestum est? Patrem, ait, vocamus Deum, per quem clamamus Abba Pater. Per ipsam enim adoptionis spiritum digni habemur qui hanc vocem Deo tribuamus, ipsumque Patrem

vocemus. Et unde declaratur hoc bene fieri, Deoque gratum esse, ut hanc vocem ad ipsum referamus? Filius nos ita dicere docuit: «Pater noster qui es in caelis», etc. Apostolus vero quia communia esse novit dispensationis erga nos Christi opera, Spiritus, inquit, attestatur. Nam cum Christus tunc tradiderit precationem, etiam Spiritus tradit, et dono per ipsum dato in nobis attestatur. Quid autem attestatur? Quod bene et modo Deo grato ipsum Patrem nostrum dicamus: quod filii ipsius simus adoptati ab eo per baptismum. Quod si filii, et heredes. Judei vero licet filii Dei vocabantur, multa tamen utriusque et vocationis et adoptionis differentia. Siquidem illi in figura nominabantur, quemadmodum et alia in figura gratiae illis contingebant: nos vero non figurative, sed perfecte: et illi quamquam filii vocabantur, non tamen ipsis datum erat, ut Deum vocarent Patrem: nobis autem et hoc donatum est, multaque alia est excellentia.

307. Adoptionis. Atque consequens erat, ut diceret: Libertatis; sed tamen quod majus est, dicit: Per quem clamamus. Dicimus enim, «Pater noster, qui es in caelis». Posuit autem et Hebraicam dictionem, ut genitum ac per omnia Patrem significaret. Ipse Spiritus una testatur. Quia Judei Deum Patrem vocabant, ostendere vult quod illis quidem hoc permissum non erat, nobis autem indubie. Quod ex eo manifestum est, quod Spiritus testatur, et ait: Ipse Spiritus, hoc est, ipse Paracletus una testatur cum spiritu nostro, id est, dono nobis ab ipso dato. Non enim haec vox solius doni est, sed ejus quoque qui largitus est, ubi ergo Spiritus testatur, quae ambiguitas est? Et heredes. Consequenter auget dignitatem. Nam possunt et filii esse, nec hereditatem suscipere. Cohæredes autem Christi. Vides ergo quod alia sit nostra adoptio ab adoptione Judæorum. Siquidem nos etiam heredes sumus, illi autem non. De eis enim dicit: «Malos male perdet et vineam locabit aliis». Et rursum: «Multi, inquit, venient et accumbent cum Abraham, filii autem regni ejicientur», videlicet Judæi. In id quod dicitur: «Spiritum servitutis». Quia Judei adoptionem sibi vindicabant: «Filios, inquit, genui et exaltavi», ostendit quanta sit differentia adoptionis nostrae ac illorum; et ait, quod illi spiritum servitutis acceperant, puta legem, tanquam a spiritu datam, magis aptam servituti. Etenim poenae paratæ erant etiam corporales, lapidationes, ac minæ: «Gladius devorabit vos», et ob id multus timor erat præ oculis. Rursumque præmia terrena erant: «Si audieritis me, bona terræ comedetis». Nostra vero præmia sunt bona cælestia, et mystice mensæ communicatio tanquam filiis data. Cohæredes vero Christi. Auget dignitatem rursum, nosque Domini propinquos statuere contendit.

Matth. vi, 9. Matth. xxi, 41. Matth. vii, 12. Isa. i, 2. ibid. 29. ibid. 49.

ἀναπερσμεν τὴν ψωνήν. Ὁ Υἱὸς ἡμᾶς ἐδίδασκεν ὅτως λέγειν. Πάτερ ἡμῶν ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ἐξῆς. Αὐτοὺς δὲ ἐπειδὴ κοινὰ εἶδε τὰ τῆς εἰς ἡμᾶς οἰκονομίας ἔργα τοῦ Χριστοῦ, τὸ Πνεῦμα, φησὶ, συμμαρτυρεῖ. Χριστοῦ γὰρ παραδεδωκότος ταύτην τὴν εὐχὴν, καὶ τὸ Πνεῦμα παραδίδωσι, καὶ συμμαρτυρεῖ τῷ ἐν ἡμῖν δοθέντι χάρισματι δι' αὐτοῦ. Τί δὲ συμμαρτυρεῖ; Ὅτι καλῶς καὶ ἀρισκόντως θεῷ λέγομεν αὐτὸν Πάτέρα ἡμῶν, ὅτι τέκνα αὐτοῦ ἴσμεν, υἱοθετηθέντες αὐτῷ τῷ βαπτίσματι. Εἰ δὲ τέκνα, φησὶ, καὶ κληρονόμοι. Οἱ δὲ γὰρ Ἰουδαῖοι, εἰ καὶ ἐκαλοῦντο τέκνα θεοῦ, ἀλλὰ πολλὴ κλήσις ἐκατέρωθεν καὶ υἱοθεσίας ἡ διαφορά. Οἱ μὲν γὰρ τυπικῶς ὡνομάζοντα, ὥσπερ καὶ ἑτέρα αὐτοῖς εἰς τύπον ἐτελείτο τῆς χάριτος. Ἡμεῖς δὲ οὐ τυπικῶς, ἀλλ' αὐτοτελῶς. Καὶ οἱ μὲν εἰ καὶ ἐκαλοῦντο υἱοὶ, ἀλλ' οὐκ ἦν αὐτοῖς δεδομένος, καὶ αὐτοὺς τὸν θεὸν καλεῖν Πάτερα. Ἡμῖν δὲ καὶ τοῦτο κεχάρισται, καὶ πολλὴ ἄλλη διαφορά.

Υἱοθεσίας. Καὶ τοὶ ἀρχιερεῖς ἦν εἰσὶν, Ἐλεοθερία; ἀλλ' ὅμως τὸ μείζον λέγει. Ἐν ᾧ κρείσσομεν. Λέγομεν γάρ. Πάτερ ἡμῶν ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τίθειται δὲ καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν λέξιν, ἵνα τὸ γνήσιον δείξῃ διὰ πάντων. Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ. Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι Πάτερα ἐκάλουν τὸν θεόν, θέλει δείξαι ὅτι αὐτοῖς μὲν οὐκ ἐπετίτραπτο τοῦτο, ἡμῖν δὲ οὐκ. Καὶ ὅλον ἐκ τοῦ μαρτυροῦντο: Πνεύματος, καὶ φησιν. Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, τοῦτέστιν αὐτοὶ ὁ Πατριάρχης, συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὃ ἐστὶ τῷ δοθέντι ἡμῖν παρ' αὐτοῦ χάρισματι. Οὐ γὰρ μόνον τοῦ χαρίσματος ἡ τοιαύτη ψωνή, ἀλλὰ καὶ τοῦ διορθομένου. Ἐνθα οὖν τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ, πόλα ἴσμεν ἀποδοχῆς; Καὶ κληρονόμοι. Λοιπὸν αὖτις τὴν ἀξίαν. Ἐνὶ γὰρ τέκνα μὴ κληρονομοῦντα. Συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Ὅρα; ὅτι ἄλλη ἐστὶν ἡ υἱοθεσία ἡμῶν παρὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων; ἡμεῖς μὲν γὰρ καὶ κληρονόμοι, οἱ δὲ οὐκ. Φησὶ γὰρ περὶ αὐτῶν. Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει, καὶ τὸν ἀμπέλων ἐκδώσει ἄλλοις. Καὶ πάλιν, Ἄλλοι, φησὶν, ἤξουσιν καὶ ἀνακληθήσονται μετὰ Ἀβραάμ, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκκληθήσονται, ἤξουσιν οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰς τὸ, Πνεῦμα δουλείας. Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι τῆς υἱοθεσίας μετέποιοντο (Ὁ υἱὸς γὰρ ἐγέννησα καὶ ὤφισα), δείκνυσιν πόσον τῆς ἡμετέρας υἱοθεσίας καὶ αὐτῶν τὸ διάφορον. Καὶ φησιν, ὅτι ἐκείνοι πνεῦμα δουλείας ἔλαβον τὸν νόμον, ὡς παρὰ τοῦ Πνεύματος δοθέν, δοῦλοι δὲ ἀρμόζον πολλόν. Καὶ γὰρ αἱ τιμωρίαι παρὰ πόδας καὶ σωματικαὶ, λιθάσμοι, καὶ καῖσις, καὶ ἀπειλαί. Μάχαيرا ὑμᾶς κατέδειται. Καὶ διὰ ταῦτα πολλὸς ὁ φόβος, πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ αὐτοὶ οἱ μισοὶ ἐπὶ γῆς. Ἡμεῖς δὲ οἱ μισοὶ τὰ οὐράνια ἀγαθὰ, καὶ ἡ τῆς μυστικῆς τραπέζης ὡς υἱοὶ κοινωνία. Συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Πάλιν αὖτις τὸ ἀξίωμα, καὶ φαίνεται ἔγγυς ἡμᾶς στήσαι τοῦ ἀσπένδου.

ΚΕΦΑΛ. II^ο.

A

308 CAPUT XIII.

Εκπαινήθης περὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς ἁγίοις δόξης.

Εἰπερ συμπάσχοντες, ἵνα καὶ συνδοξασθώμεν. Λογίζονται γὰρ οἱ οὐκ ἔσθαι τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ ὅπως τὴν μέλλουσιν δοῖαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Ἡ γὰρ ἀποκαρδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκούσῃ, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα· ἕκ' ἐλπίδι, οἷτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

ἵνα μὴ ῥαθυμότεροι τὸ πᾶν χάριτος εἶναι λογίζμενοι γινώμεθα, ἀπαύται καὶ τὰ παρ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς λυπηροῖς, ψαῖ, κοινωνήσομεν, καὶ ἐν τοῖς χρηστοῖς. Ἡ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ ὅπως τὴν μέλλουσιν δοῖαν. Ὅτι πρόκαιρον τῶν παθημάτων, ἡ δὲ διὰ τοῦ νῦν καιροῦ. Εἴτα δεικνύει τὸ ὅλον σχεδὸν τῆς χάριτος· ὅν, διὰ τὸ νῦν καὶ ταῖς ἀντιθέται τὸν Θεόν, καὶ οἷτι οὐκ ἰσχύοντες ἄξιόν τι τῆς ἐκείνῃ ἀντιδόσεως· παθεῖν ἡ συνειστέλλεται. Ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Καλῶς τὸ ἀποκαλυφθῆναι. Ὅτι γὰρ καὶ νῦν, ἀλλὰ κίρυνται. Ἡ γὰρ ἀποκαρδοκία τῆς κτίσεως. Ὅσον ἡ ἐπιταταμένη καὶ ἀφ' ὁρᾶ προδοκία. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. Καὶ αὐτὴ, ψαῖν, ἡ κτίσις ὑπετάγη προδοκίᾳ τὴν μέλλουσιν ἡμῶν δοῖαν. διὰ τί; Ἀφάρτος, ψαῖ, πλασθεῖσα, διὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίας, φθορὰ γέγονεν, ἰκαὶ καὶ ἡμᾶς, ἡ ἀφάρτων φθορὰ γέγονεν. Ὁδολαταὶ οὖν ἡ κτίσις, ψαῖ, τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀφάρτων ἀπολαβεῖν (ἐστὶν δὲ τοῦτο ἐν τῇ ἀναστάσει), ἵνα καὶ αὐτὴ τὴν οἰκίαν ἀφάρτων ἀπολάβῃ. Τοῦ γὰρ ἀνθρώπου δι' ὃν γέγονε φθορὰ τὴν ἀφάρτων ἀποκαρδοκίας, καὶ αὐτὴ τὴν οἰκίαν ἀφάρτων συνανταρῶνται. Προσωποποιεῖται δὲ ἐστὶ τὸ πᾶν, ἵνα τε τῶν ἀγαθῶν τὴν ὑπερβολὴν δηλώσῃ, καὶ ἵνα δείξῃ οἷτι ἡμᾶς· μέλλον ὀφειλομένη σπουδάζειν τῆς τοιαύτης δόξης καὶ ἀφάρτων· ἀπειχύνει ἡμᾶς ἡ κτίσις. Ἐπὶ μὴ νόμιζε τὴν ἀφάρτων καὶ ἀναίσθητον κτίσιν τὰ τοιαῦτα προδοκίαν ἢ αἰσθάνεσθαι.

«Τὴν ἀποκάλυψιν.» Τὸ τέλος, ὅταν μέλλωσι δεικνύσθαι, τίνες υἱοὶ Θεοῦ, καὶ τίνες υἱοὶ διαβόλου. «Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη.» Ὅσον, τῇ φθορᾷ. Τοῦτο γὰρ κατεργασθῇ, διὰ τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας. «Ὁχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐλπίδι.» Τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως, ψαῖ, τοῦτο τὸ ἔργον, τὸ καὶ ἀκούσαν ὑποτάξαι ἕκ' ἐλπίδι. Καὶ αὐτὴ γὰρ, ψαῖ, τὴν ἀπαλλαγὴν ἐλπίδι ἕκ' ἐλπίδι οὖν ἀπαλλαγῆς ὑπετάγη. Λοιπὸν αὐτὸν ἐπερμενεύει πᾶς ἐλπίδι, οἷτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται. «Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης.» Εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ὅσον, διὰ ἐλευθερίαν τῆς δόξης, τοιοῦτόν ἐστι ἡμᾶς ἐστὶ καὶ ἡ κτίσις ἀφάρτος, ὥστε καὶ δι' ἡμᾶς γέγονε φθορὰ. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ] Ἡ δὲ, εἰς τὴν ἐλευθερίαν· δηλοῖ, τοιοῦτόν ἐστι

Repetitio de gratia Dei, quae sanctis reposita est.

VIII, 17-21. Siquidem compatimur ei et conglorificemur. Existimo enim non esse condignas afflictiones praesentis temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur erga nos. Etenim anxia expectatio creaturae revelationem filiorum Dei expectat. Quippe vanitati subjecta est creatura, non volens, sed propter eum qui subiecit ipsam in spe. Quoniam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in ipsam libertatem filiorum Dei.

Ne segiores reddamur arbitantes omne negotium esse gratiae, exigit etiam quae a nobis sunt. B Nam si in tristibus, inquit, communicaverimus, pariter et in commodis participes erimus. Afflictiones praesentis temporis ad futuram gratiam. Temporalitatem ac brevem durationem afflictionum significat per hoc quod ait: τοῦ νῦν καιροῦ, id e. i. praesentis temporis. Deinde ostendit totum pene gratiae esse ex eo quod Deus abundantior sit in retributionibus: nec possumus quidquam futura retributione condignum aut pati aut ad illam conferre. Quae revelabitur erga nos. Bene revelabitur sive detegatur. Etenim nunc quoque est, sed occulta. Anxia expectatio creaturae. Expectatione expectat, ait, tanquam intenso vehementi quae desiderio. Est autem quod illic huiusmodi. Ipsa quoque creatura nostram gloriam vehementer expectat. Quare? Incorruptibilis, inquit, formata, propter peccata hominum facta est corruptibilis: quandoquidem et nos ex incorruptibilibus facti sumus corruptibiles. Caput itaque creatura homines suscipere immortalitatem (quod in resurrectione erit) ut et ipsa suam accipiat immortalitatem. Nam homine propter quem facta est corruptibilis immortalitatem suscipiente, ipsa quoque una suam accipiet immortalitatem. Totum autem protopopoeia est, id est, personae affectio, quo honorum demonstrat magnitudinem 309 utque ostendat nos potius admitti debere, ut huiusmodi gloriam ac immortalitatem assequamur, quam ipsa creatura. Nec enim opiteris inaninem ac insensibilem creaturam talia expectare vel sentire.

Regulationem. hoc est, perfectionem finalem, cum demonstrantur sunt quidam esse filii Dei, quidam autem filii diaboli. Vanitati subjecta est. Hoc est, corruptioni, ad hoc enim condemnata est propter nostra peccata. Non volens, sed propter eum qui subiecit ipsam in spe. Christi, inquit, virtutis hoc est opus, etiam inviam subicere in spe: nam et ipsa liberationem sperat; in spe ergo liberationis subjecta est. Deinde seipsum interpretatur quomodo in spe. Nam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in ipsam libertatem gloriae. Ac si dicat: Propter libertatem ipsam gloriae, hoc est, propter nos erit creatura immortalis, sicut et propter nos facta est mortalis. — Quod dicitur eis: τὴν ἐλευθερίαν, in ipsam libertatem, nempe cum articulo, significat quod in eandem li-

bertatem a corruptione veniet, in quam et nos : A

VIII, 22-25. Scimus autem quod omnis creatura congemiscit una cum filiis, simulque parturit ad hoc usque tempus. Non solum autem illa, sed ipsi quoque primitias Spiritus habentes, et nos ipsi in nobis ipsis gemimus, adoptionem exspectantes, redemptionem corporis nostri. Siquidem spe salvi facti sumus. Porro spe quæ videtur non est spes : quod enim quis cernit, cur etiam sperat? Si vero quod non videmus speramus, id per patientiam exspectamus.

Gemit, inquit, creatura cupiens corruptionem in posterum abjicere. Quod si id ipsa creatura, multo magis non hoc petere debemus, utpote et Dei verbo honorati et adoptionem exspectantes. Congemiscit. Nam et ipsi primitias Spiritus habentes, et nos ipsi gemimus, propterea congemiscit. — Hæc dixit non presentia condemnans, sed futura desiderans. Gustavi, inquit, gratiam, **310** nec sero dilationem : primitias habeo Spiritus, et ad id quod integrum est propero. Ascendi in tertium cælum, vidi gloriam illam ineffabilem, vidi splendida palatia, cognovi quibus hic conversans privatus sim, et propterea gemo. Sed et ipsi primitias Spiritus habentes. Non solum, inquit, creatura gemit, sed ipsi qui parvum aliquod principium gustumque Spiritus acceperant, festinant ut ad ea quæ ibi sunt transeant. Quod si Spiritus primitiæ tales sunt, ut admiranda faciant opera ex sola umbra, quid faciet quod perfectum est? Redemptionis corporis nostri. Ne quis dicat : Tu dixisti quod filii sumus, quam ergo aliam exspectamus adoptionem? ait : Redemptionem corporis : hoc est, incorruptionem : tunc enim firma erit adoptio, tunc etiam apparebunt effectus. Nunc enim neque gloria manifesta est, nec metus excidendi, propter vitam condemnationi obnoxiam. Adoptionem exspectantes. Quam? quid enim? nonne hæc per baptismum accepimus? nonne et ipse paulo ante dicebas : Spiritum adoptionis accepistis? Utique, inquit. Quam ergo exspectamus? Eam quæ manifestabitur, ait, per corporis redemptionem. Aliamne ab ea quæ dicta est? Absit! Sed eam ipsam perfectius manifestandam, et ipsa experientia cognoscendam. Post corporis enim redemptionem, tunc bonorum erit fruitio : tunc ipsius corporis resurrectio et incorruptio : tunc regni cælorum hæreditaria possessio : tunc omnia adoptionis figura et effectus. Et nunc propter horum spem accepimus adoptionem. Ipse vero significantiis dixit : Salvi facti sumus : ostendens quod a tempestate magnaque turbatione quæ ex peccato procedit, facta nostri adoptione liberati sumus. Quomodo igitur hæc jam speravimus, cum ista nondum facta sint, neque in conspectum nostrum inciderint, aut in experientiam? Bene, inquit, ac rationabiliter. Nam si ea quæ sperantur, in conspectum nostrum venissent, aut in experientiam, nequaquam sperarentur. Quod enim

τὴν αὐτὴν εἰς τὴν καὶ ἡμεῖς, ἀλευθερίαν τῆς φθορᾶς ἐλεύσεται, ὅλον, ἐκ φθορῆς ἀφωρτος ἔσται.

Οἰδαμεν γάρ, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστραφείτωρ τέρων καὶ συνωδίνει ἀπὸ τοῦ νῦν. Ὁ μόρον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ταῖς στενάζουσιν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. Τῇ γὰρ ἐλπὶδι ἐσώθημεν. Ἐλπὶς δὲ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς : ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; εἰ δὲ ὁ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομνήτης ἀπεκδεχόμεθα.

Στενάζει, φησὶν, ἡ κτίσις βουλομένη τὴν φθορὰν ἀποθέσθαι λοιπὴν. Εἰ δὲ ἡ κτίσις, πολλὰ μᾶλλον ἡμεῖς τοῦτα αἰτεῖν ὀφείλομεν, καὶ μὴ τοῖς ὡς καχεῖναι. οἱ καὶ λόγῳ ἐπιτημημένοι, καὶ υἱοθεσίαν προσδοκῶντες. Στενάζει. Ἐπειδὴ καὶ οἱ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ στενάζομεν, διὰ τοῦτο συστραφείτω. — [ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ.] Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχὶ τῶν παρόντων κατανύσσων, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα ποθεῖν. Ἐγυστάμεν, φησὶ, τῆς χάριτος, καὶ οὐ σέγω τὴν ἀναβολὴν τὴν ἀπαρχὴν ἔχω τοῦ Πνεύματος, καὶ πρὸς τὸ πᾶν ἐπιτίθεται. Ἀνέβην εἰς τρίτον οὐρανόν, εἶδον τὴν δόξαν ἐκείνην τὴν ἀόρατον, εἶδον τὰ βασίλεια τὰ λαμπρὰ, ἑμαθὼν τίνα ἀπεστέργματι διατρέβων ἐν ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο στενάζω. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, οὐ μόνον, φησὶν, ἡ κτίσις στενάζει, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχὴν τινα μικρὰν καὶ γαῖαν τοῦ Πνεύματος λαβόντες, σπεύδουσι πρὸς τὰ ἐκεῖ μεταβῆναι. Εἰ γὰρ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ Πνεύματος τοιαύτη, ὥστε πικρὴν δουλοπαροχίαν ἐκ τῆς σκιδῆς μόνης, τί τὸ εἶλεον; Ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. Ἵνα μὴ τις ἐπ' αὐτῆς εἰπῇ, θεοὶ ἔσμεν, καὶ ποῶν ἄλλην προσδοκῶμεν υἱοθεσίαν; φησὶ, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος; τοῦτέστι, τὴν ἀφωρτίαν. τότε γὰρ βεβαία ἡ υἱοθεσία, καὶ τότε ἔξει τὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα. Νῦν γὰρ οὐτὶ ἐδῶκα δέλη, ἀλλὰ προσδοκῶ ἐκ πτώσεως, διὰ βίου κατεγνωσμένου. Υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι. — [ΦΩΤ.] Ποῶν; τί γὰρ, οὐκ ἐλάδομεν τούτην διὰ τοῦ βαπτίσματος; οὐχὶ καὶ αὐτὸς πρὸ μικροῦ ἔφη, ὅτι Πνεῦμα υἱοθεσίας ἐλάδετε; Ναί, φησὶ. Ποῶν οὖν ἐκδεχόμεθα; Τὴν φανερωμένην, φησὶ, κατὰ ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος. Ἄλλην πρὸς τὴν εἰρημένην; Μὴ γένοιτο! Ἀλλ' αὐτὴν ἐκείνην, τελειότερον φανερωμένην, καὶ διὰ πείρας αὐτῆς ἐπιγνωσμένην. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος, τότε ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀνδραυγία, τότε αὐτοῦ τοῦ σώματος ἡ ἀνάστασις καὶ ἀφωρτία, τότε ἡ τῆς οὐρανῶν βασιλείας κληρονομία, τότε πάντα τὰ τῆς υἱοθεσίας γυνώσκειν καὶ ἀποτελέσματα. Καὶ νῦν γὰρ, ἐπ' ἐλπίδι τούτων ἐλάδομεν τὴν υἱοθεσίαν. Αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερον εἶπεν, Ἐσώθημεν, ὁ δὲ ὡς ἀπὸ χυδαιονος καὶ παραχρῆς μεγάλης τῆς κατὰ τὴν ἀμαρτίαν, υἱοθετηθέντες ἐσώθημεν. Ἦδὲ οὖν ἡλπίσαμεν ταῦτα, μὴ τούτων παραγνωσμένων ἤδη, μὴ δ' ὅτι ἔβην ἡμῶν πεσόντων, μὴ δ' ὅτι πείραν; Καλῶς, φησὶ, καὶ

εὐλόγως. Εἰ γὰρ ὅπ' ὄψιν ἡμῶν καὶ ὑπὸ πείραν ἦδη τὰ ἐλπίζόμενα ἐγγίνοι· οὐκ ἂν ἦν ἐλπίζόμενα. Ὁ γὰρ τις κατέχει, πῶς οὖν εἰ ἴσιν ἐλπίζειν; Οὐκοῦν κατὰ φύσιν τῆς ἐλπίδος ἴδιον τοῦτο, τὸ περὶ τῶν μελλόντων αὐτὴν καὶ μὴπω παρόντων, εἶναι. Ὅστι καὶ ἡμεῖς, ἃ οὐ βλέπομεν, ἐκείνα δεῖ ἐλπίζειν. Εἰ δὲ ἃ οὐ βλέπομεν, ὥσπερ δεῖ, ἐκείνα καὶ ἐλπίζομεν, ὑπομένειν χρὴ καὶ ἀπεκδέχεσθαι τὰ προσδοκῆντα, καὶ μὴ ἀθρόον ἐπιζητεῖν αὐτὰ παραγενέσθαι, μάλιστα τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν ἐνταῦθα χαρισμάτων καὶ εὐεργεσιῶν πιστουμένου τὰ ἐκείθεν, καὶ τὴν ἀσθενεῖαν τῶν λογισμῶν ἡμῶν συναντιλαμβάνομένου καὶ θεραπεύοντος. Πόσα γὰρ εὐεργεταὶ ἐν αὐταῖς ἡμῶν ταῖς εὐχαῖς, ἵνα νῦν τὰ ἄλλα εἰσω, διδόντων ὅπου· χρὴ εὐχεσθαι, ἔρουν τὰς καρδίας, καὶ ἀπλῶς πάντα εἰς ἀγαθὸν συνεργεῖν;

Τοῦ αὐτοῦ ἁλλως εἰ· τὸ, «Υποθεσίαν ἀπεκδέχεσθαι, ἢ ἀπὸ ἀπεκδόχῃ· Ὅτι τῇ ἀπεκδόχῃ καὶ ἐλπίδι ἐσώθημεν. Πῶς οὖν; χρὴ ἀπεκδέχεσθαι καὶ ἐλπίζειν ἐπὶ; Εἰ δὲ δεῖ ἐλπίζειν, δεῖ πάντως ὑπομένειν, καὶ οἱ ὑπομονῇ τὰ ἐλπίζόμενα ἀπεκδέχεσθαι. Ἐχομεν δὲ πρὸς τοῦτοι, καὶ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα συναντιλαμβάνοντα ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, καὶ μὴ ἐόντα ἡμῶς πρὸς τὰς ἐλπίδας· οὐκ ἔστιν. Ὅτι δὲ τὸ πνευματικὸν χάρισμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, αὐτίκα ὅλως καὶ ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ χαρίσματος τοῦ περὶ τὰς εὐχὰς χορηγηθέντος ἡμῖν. Τὸ Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τρις ὀνομάσκει, τὸ πνευματικὸν ἰδιόμοτον χάρισμα. Ἐρουν τὰς καρδίας, αὐτὸ τὸ πανάγειον Πνεῦμα τὸ ἐκ Πατρὸς προερχόμενον. — Ἄλλως. Υποθεσίαν ἀπεκδέχεσθαι. Ἢνα ἵνα μὴ νομισθῇ τὰ παρόντα διαβάλλειν, καὶ ὧν λαθὼν τοῖς αἰρετικοῖς, φησὶν οὐδὲ τὰ παρόντα εἶναι κακὰ, ἀλλὰ τὰ προσδοκώμενα βελτίω, ἃ ἴσιν υποθεσία. Τότε γὰρ τὰ τῆς υποθεσίας ἀποτελέσματα. «Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν.» Ὡς εἰ ἔλεγε· Πάντα λαβόντες παρὰ Θεοῦ, ἡμεῖς πιστὴν αὐτῷ προσήγομεν, ἥς μέγα μέρος, ἢ τῶν ἐκείθεν ἐλπίς. Μὴ τοιγαροῦν εἴται πάντα ἐνταῦθα παρῆναι τὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ τινα καὶ τῇ ἐλπίδι ταμεῖσθαι. Εἰ δὲ πάντα παρῆναι θέλεις, οὐκ εἰ ἐλπίζεις. Ἐλπίς γὰρ βλέπομένη, οὐκ ἐστὶν ἐλπίς. Εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν. Εἰ δὲ, φησὶ, τὰ μὴ ὁρώμενα ἐλπίζομεν, ἐν ὑπομονῇ ἔχομεν τὴν τούτων προσδοκίαν· ἢ δὲ ὑπομονὴ εἶναι μέρος μέγιστον ἀρετῆς, παντὶ που ὅλως. Ὅστε ἡ ἐλπίς, καὶ πιστεῶς ἴσιν καὶ ὑπομονῆς ποιητικῇ.

Ὅσαυτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν· τὸ γὰρ εἰ προσευξόμεθα καθὼς δεῖ, οὐκ οὐδαμῶς· ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. Ὁ δὲ ἐρουν τὰς καρδίας, οἷός τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, εἶτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων.

Καὶ μὴ νόμιζε, φησὶν, ὑπὲρ ὑπομονῆς χαίρειν· οὐ γὰρ ἔδει σε τὸ Πνεῦμα χαίρειν, ἀλλ' ἀντιλήφεται σου πρὸς τοῦτο· ἀσθενεῖς γὰρ ἐσμεν, καὶ οὐδὲ ὑπομονὴν κατορθῶσαι ἰσχύομεν διὰ τῆς Πνεύματος

A obtinet quispiam, quam modo sperare potest? Juxta spei igitur naturam id proprium est, quod de futuris sit, et quæ nondum in seipsis sunt. Et nos ea sperare oportet quæ non videmus. 311 Si autem quæ non videmus, illa tamen ut æquum est speramus, longanimes esse oportet, et exspectare quæ sperantur, nec subito requirere ut illa contingant: maxime cum spiritus per ea quæ hic præstantur dona ac beneficia, eorum fidem facit quæ in futurum servantur, et nostrarum cogitationum imbecillitatem adjuvet ac curet. Quot enim in nostris precibus præstat beneficia, ut nunc alia taceam, docendo nos quomodo precari oporteat, scrutando corda, utique unico verbo dicam, omnia simul ad bonum operando.

B Ejusdem alio modo in hoc quod dicitur: «Adoptionem expectantes.» Quare expectas? Quia expectatione ac spe salvi facti sumus. Quomodo ergo? Anne expectare ac sperare jam oportebit? Quod si sperare oportet, utique tolerare oportet et per longanimitatem quæ sperantur expectare. Et ad hæc etiam habemus spiritualia dona quæ nostras simul adjuvet imbecillitates, neque circa spem vacillare sinant. Quod autem spirituale donum nostras simul adjuvet imbecillitates, protinus manifestum est etiam ex dono spirituali, quod ad precum nostrarum auxilium datum est nobis. Siquidem Spiritu ter hoc loco nominato, spirituale significavit donum: qui autem scrutatur corda, ipse Spiritus sanctus est, qui a Patre procedit. — Alio modo. «Adoptionem expectamus.» Deinde ne ea quæ præsentia sunt calumniari videatur, detque occasionem hæreticis, ait, non quæ præsentia sunt esse mala, sed quæ expectantur esse meliora, quæ sunt adoptio. Tunc enim adoptionis effectus manifesti fiunt. «Nam spe salvi facti sumus.» Tanquam dixisset: Cum omnia a Deo acceperimus, nos solam fidem ipsi adduximus, cujus magna pars spes est futurorum. Ne igitur quæras ut omnia quævis alia bona tibi hic adsint, sed spe in futurum differas. Quod si omnia adæso cupis, jam non speras. Nam spes quæ videtur non est spes: «Si vero quod non videmus speramus.» Quod si ea speramus quæ non prospicimus, in tolerantia feramus horum expectationem: porro tolerantiam esse potissimam virtutis partem omnino manifestum est. Quæque spes et fidem et tolerantiam producere nata est.

312 VIII, 26, 27. Similiter et Spiritus una auxiliatur infirmis nostris. Siquidem hoc ipsum, quod oraturus simus ut oportet, non novimus: sed ipse Spiritus vehementer intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, novit quis sit sensus Spiritus: quoniam secundum Deum intercedit pro sanctis.

Neque arbitris super tolerantia nimium esse laborandum: non enim te sinet Spiritus defatigari, sed ad hoc tibi erit auxilio; infirmi enim sumus, et neque tolerantiam prestare possumus absque Spiritu

ritus auxilio. Similiter autem et Spiritus uni-
tam habebit, spirituali videlicet dono. « Hoc ipsum
quod oraturi simus. » Et quid dico, inquit, quod ad
tolerantiae operationem sancti Spiritus auxilio no-
bis opus sit? Etiam in his quae facilitatem habere
videntur, veluti in oratione, idem nobis contingit:
Interdum enim accidit ut inutilia postulamus. « Non
novimus. » Etiam seipsum immiscuit ne sermo odio-
sus videatur. « Sed ipse Spiritus intercedit. » Olim
varia dona varii accipiebant, prophetiae, interpre-
tationis, linguarum: quae omnia spiritum appella-
bant, tanquam a Spiritu donata. Similiter autem et
precandi donum quidam accipiebant. Cum enim
ignoraret vulgus quid utile esset, ideoque non raro
inutilia postularet, accipiebant nonnulli donum
precationis, et pro universo populo precabantur:
quod donum etiam spiritum appellabant. Hoc est
ergo quod dicit: Ipsa quoque precandi gratia
pro nobis apud Deum intercedit gemitibus inenar-
rabilibus. Id autem dixit, confirmare volens quod
ignoremus quonam modo orare oporteat. Nisi enim
hoc esset, inquit, quid necesse foret quosdam ac-
cipere donum precandi pro populo? Hoc nunc dia-
conus supplicando complet. Non dixi autem quo-
cunque modo ἐντυχάνει, id est, intercedit, sed
ἐπερὶ ἐντυχάνει per compositum, significans vehe-
mentem magnoque studio factam supplicationem.
« Qui autem scrutatur corda. » Ipse Paracletus, qui
spiritualium hominum corda investigat, eorum vi-
delicet, qui precandi gratiam ac spiritum accepe-
runt. « Novit quis sit sensus spiritus. » Id est, spi-
ritualium hominum, qui dictum precandi spiritum
acceperunt. Novit sensum sive supplicationem.
313 « Quoniam secundum Deum intercedit. » Non
docent, inquit, qui spirituales sunt Deum quasi
ignorantem, novit enim Paracletus. « Secundum
Deum intercedit. » Non secundum aliquam noci-
vam concupiscentiam, sed secundum Deum, hoc
est, Dei voluntatem. « Pro sanctis. » Hoc est, iis
qui per precationem sanctificantur, vel quia pro
puris Deoque placentibus operibus petitiones facit:
vel pro hominibus sanctitatem desiderantibus.

VIII, 28-30. Scimus autem quia diligentibus Deum
omnia cooperantur ad bonum his qui secundum pro-
positum vocati sunt. Quoniam quos praescipit, etiam
praedefinit conformes imaginis Filii sui: ut sit ipse
primogenitus inter multos fratres. Quos autem pra-
definit, eosdem et vocavit: et quos vocavit, hos
et justificavit: quos vero justificavit, et eos glori-
ficavit.

Ita, inquit, ob ignorantiam quam in precando
patimur, a Spiritu adjuvamus, ut etiam mala nobis
convertat in bona. « Omnia cooperantur. » Omnia,
inquit, etiam mala: siquidem haec quoque Deus
convertit in bona. Nam ad eorum qui patiuntur
gloriam convertuntur. Majus est autem in bona
converti quam omnino non supervenisse. « Qui
secundum propositum. » Quia incredibile videba-
tur mala converti in bona, proposita Dei vocatione,

A βοηθείας. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ὁσούτως δὲ καὶ τὸ
Πνεῦμα φρονεῖσσι σου, ἥτοι τὸ πνευματικὸν χάρισμα,
« Τὸ γὰρ τί προσευξόμεθα καθὼς δεῖ. » Καὶ τί λέγω,
φησὶν, ὅτι πρὸς καθάρωσιν ὑπομονῆς, δεδομένη
ἀντιλήψεως παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Καὶ ἐν
τοῖς δοκούμεσι, φησὶν, εὐχερίσιν, οἷον ἐν τῇ εὐχῇ,
τοῦτο πάσχουμεν. Ἐστὶ γὰρ ὅτι ἀσύμφορα αἰτούμεν,
« Οὐκ οἶδμεν. » Καὶ ἐὰν τὸν ἐμείζον, ἵνα μὴ εὐρεθῇ
ἐπυχθῆς. « Ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα. » Τὸ παλαιὸν
χάρισμα διάφορα πολλοὶ ἐλάβανον, προφητείων,
ἐρμηνειῶν, γλωσσῶν. Ὅτι πάντα πνεύματα ἐκ-
λουν, ὡς ἀπὸ Πνεύματος δεδομένα. Καὶ εὐχῆς δὲ
χάρισμα ἐλάβανον τινες. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγνοοῦν τὸ
πλήθος τὸ συμφέρον, ἥτοι πολλάκις ἀσύμφορα,
ἐλάβανον τινες χάρισμα εὐχῆς, καὶ ὑπὲρ πάντος
τοῦ λαοῦ ἤρχοντο, ὅπερ καὶ αὐτὸ Πνεῦμα ἐλέγετο.
Τοῦτο οὖν λέγει, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ χάρις τῆς εὐχῆς,
ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Θεῷ ἐντυχάνει μεγίστοις σινα-
γμασι. Τοῦτο δὲ εἶπεν, συστήσει βουλόμενος ὅτι
ἀγνοοῦμεν καθὼς δεῖ προσεύξασθαι. Εἰ γὰρ μὴ
τοῦτο, φησὶν, ἦν, τίς χρεῖα λαβεῖν τινος χάρισμα
εἰς τὸ εὐχεσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ; Τοῦτο δὲ νῦν ὁ δι-
άκονος πληροῖ λιτανεύων. Οὐκ εἶπα δὲ ἐντυχάνει,
ἀλλ' ἐπερὶ ἐντυχάνει, τὴν σύντονον καὶ κατισπου-
δαμένην δαλῶν. Ἐγχεῖται. « Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς
καρδίας. » Αὐτοῦ ὁ Παράκλητος, ὁ τὰς καρδίας τῶν
πνευματικῶν ἀνθρώπων ἀνερυνῶν, τὴν τὴν χά-
ριν δαλῶν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ εὐχεσθαι λαβόντων.
« Τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος. » Τῶν πνευματικῶν
ἀνθρώπων, τῶν τὸ εἰρημέων τῆς εὐχῆς λαβόντων
πνεῦμα καὶ χάρισμα, οἷδε τὸ φρόνημα ἔχουν τὴν
ἐντυχάνει. « Ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυχάνει. » Οὐκ
ἀγνοοῦντα, φησὶ, διδάσκουσιν οἱ πνευματικοὶ τὸν
Θεόν, ἀλλ' οἷδεν ὁ Παράκλητος. « Ὅτι κατὰ Θεόν
ἐντυχάνει. » Οὐ κατὰ τινὰ βλαβεράν ἐπιθυμίαν,
ἀλλὰ κατὰ Θεόν, ὁ ἵσoti, κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ
Θεοῦ. « Ὑπὲρ ἁγίων. » Τῶν διὰ τῆς εὐχῆς ἁγια-
ζομένων. Ἡ δὲ ὑπὲρ καθάρων καὶ θαρσύνων
ἐργῶν τὰς αἰτήσεις ποιεῖται, ἢ ὑπὲρ ἀνθρώπων τὴν
ἁγίασιν ἐπιποδοῦντων.

Οἶδμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν, πάντα
συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλη-
τοῖς οὖσι· ὅτι οὗτος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ συμ-
μόρφους τῆς εὐδοκίας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι
αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Οὗτος
δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, τοὺς καὶ ἐκλέγει· καὶ οὗτος ἐκ-
λέγει, τοὺς καὶ ἐδικαίωσε· οὗτος δὲ ἐδικαίωσε,
τοὺς καὶ ἐδόξασε.

Ὅτι, φησὶ, διὰ τὴν ἐν τῷ εὐχεσθαι ἀγωνίαν,
βοηθούμεθα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτι καὶ τὰ κακὰ εἰς
ἀγαθὰ ἡμῖν περιτρέπει. « Πάντα συνεργεῖ. »
Πάντα, φησὶ, καὶ τὰ κακὰ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ κακὰ πε-
ριτρέπει ὁ Θεός εἰς ἀγαθόν. Εἰς γὰρ εὐδοκίαν τῶν
πασχόντων, περιτρέπεται. Μελὶον δὲ τὸ εἰς ἀγαθὸν
περιτρέπεσθαι, τοῦ μὴ πανταλῶς ἐπιβλεῖν. « Τοῖς
κατὰ πρόθεσιν. » Ἐπειδὴ ἀπίθανον εἶναι εἶδέναι τὸ
περιτρέπεσθαι τὰ κακὰ εἰς ἀγαθὰ, προσθεῖς τὴν

τοῦ Θεοῦ κληθεῖν, ἐπιστάσαντο τὸ εἰρημένον. Οὐ γάρ Α τοῖς τυχοῦσι, φησί, τοῦτο συμβαίνει, ἀλλὰ τοῖς ὑπὸ Θεοῦ κληθεῖσιν. Εἴτα ἵνα μὴ νομισθῇ μονομερῶς ὁ Θεὸς ἐνίοις καλέσας, φησί. «Τοῖς κατὰ πρόθεσιν,» τοῖς κατὰ γνώμην ἔτοι προλείπειν ἀξιοθεῖται τῆς κλήσεως, δείκνυς ὅτι πάντας μὲν ἐκλήθημεν, ἑκαῖνοι δὲ ὑπήκουσαν· διὸ καὶ βοηθοῦνται αὐτοῖς κατὰ οἰκείαν πρόθεσιν γενόμενοι κλητοί. «Ὅτι οὗς προέγνω.» — «Ὅτι οὗς,» τούτεστι τούτους τοὺς κατὰ οἰκείαν πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας, προέγνω. Ἀπὸ κοινῶν, «κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας.» — «Συμμόρφους.» Ὅπως ἐστὶ, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει (δῆλον δὲ ὡς ἅγιος καὶ ἀναμάρτητος), τοῦτο καὶ αὐτοὶ γηγόνاسι κατὰ χάριν· «Συμμόρφους» γάρ τοὺς ἱσομόρφους. Εἰκόνα δὲ τοῦ Υἱοῦ, τὴν οἰκονομίαν καλεῖ, καὶ τὸ ἐντεῦθεν αὐτοῦ σῶμα. Κατὰ γὰρ τὴν οἰκονομίαν, σύμμορφοι καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ οἱ ἄνθρωποι. Κατὰ δὲ τὴν θεότητα Μονογενὴς ἐστὶ.

[ΚΥΡΙΑΛ.] «Τῇ εἰκόνι.» Εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τίς ἂν νοοίτο, σαφηνεῖ λέγων αὐτὸς· «Ὅπως γὰρ ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ οὐρανοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ,» τούτεστι, τὴν ἐν ἀγιασμῷ ζωὴν, τὴν πρὸς παντοῦν ἀμώμητον πολιτείαν. Ὅπως γὰρ εἰκόνα τοῦ οὐρανοῦ, τούτεστιν, Ἀδὰμ, τὴν ἐν παρακοῇ τε καὶ ἀμαρτίαις ζωὴν εἶναι φάμεν, οὕτως καὶ εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ, τούτεστι Χριστοῦ, τὸν ἀγιασμὸν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ὑπακοήν. «Εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον.» Διὰ πάντων τὴν συγγένειαν ἡμῶν τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν σημαίνει ὅτι. Συγγένειαν δὲ, τὴν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Ὅδ; δὲ προώρισε, «καὶ τὰ ἐξῆς. Πανταχοῦ τὸ, «κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας,» συνυπάκουε, ὅτι οὗς προέγνω, ἀπὲρ τοῦ, τούτους τοὺς κατὰ πρόθεσιν. Ὅδ; δὲ προώρισε, τούτους; καὶ ἐκάλεσεν, τοὺς κατὰ πρόθεσιν. Καὶ οὗς ἐκάλεσεν, τούτους καὶ ἰδικαίωσε, τοὺς κατὰ πρόθεσιν. Ὅδ; δὲ ἰδικαίωσε, τούτους καὶ ἰδούσε, πάλιν τὸ, κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας. Ἰνα μὴ ἀποπονέσθωμεν, εἰ ὁ Θεὸς τινὰς μὲν αὐτοποίησε, τινὰς δὲ οὐ. Τὸ δὲ κατὰ πρόθεσιν, συνυπακουόμενον, αὐτῶν ποιεῖ τὸ κατόρθωμα τῶν κατὰ οἰκείαν πρόθεσιν πιστευσάντων, καὶ προσωποληψίας ἀπαλλάττει τὸν Θεόν. «Τούτους καὶ ἰδικαίωσε.» Διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ καλιγγνεσίας. «Τούτους καὶ ἰδούσε.» Διὰ τῶν χαρισμάτων τῆς υἰοθεσίας.

Τι οὐκ ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; Εἰ ὁ Θεὸς ὡς ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; Ὅς γὰρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐπέσκατο, ἀλλ' ὡς ἡμῶν πάντων, παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐκ καὶ πᾶσι αὐτῶν τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαίων, τίς δὲ κατακαίρειν; Χριστὸς δὲ

quod dictum est confirmavit. Neque enim hoc quibuslibet contingit, inquit, sed his duntaxat qui a Deo vocati sunt. Deinde ne putaretur tantum ex parte quosdam vocasse, dicit: «His qui secundum propositum,» id est, qui secundum decretum, secundum electionem nati sunt vocationem: ostendens quod omnes quidem vocati sinus, sed illi obedierunt, ideo etiam adjuvantur, qui secundum proprium propositum vocati fuerunt. «Quoniam quos præsavit.» Quoniam quos, id est, hos qui secundum proprium propositum vocati fuerunt, præsavit: ex communi sensu repetendum est: «Qui secundum propositum vocati sunt.» — «Conformes.» Quod Filius Dei secundum naturam est in humanitatis assumptione, puta, sanctus et sine peccato, hoc et ipsi secundum gratiam facti sunt: «Conformes» enim, hoc est, similis formæ. Imaginem autem Filii vocat dispensationem, et corpus quod inde sumptum est. Nam secundum dispensationem conformes et fratres ipsius sunt homines. Secundum divinitatem vero Unigenitus est unicus.

314 «Imaginis.» Quænam Dei imago intelligatur, idem ipse explanat ubi dicit: «Quemadmodum enim gestavimus imaginem terreni, gestemus et imaginem supercælestis», id est vitam quæ in sanctificatione degitur, conversationem erga unumquemque reprehensione carentem. «Sicut enim imaginem terreni,» id est, Adam, dicimus esse vitam, quæ inobedientia et peccatis agitur; «Ita et imaginem supercælestis,» id est, Christi, sanctificationem, iustitiam, obedientiam. «Ut ait ipse primogenitus.» In omnibus cognationem significare cupit quæ nobis est erga Christum. Cognationem, inquam, quæ est in dispensatione carnis suæ. «Quos autem prædestinavit,» etc. Subaudito ubique, «Qui secundum propositum vocati sunt.» Quoniam quos præsavit, hos etiam prædestinavit, qui secundum propositum sunt; quos autem prædestinavit, eosdem et vocavit, qui secundum propositum sunt; et quos vocavit, eosdem et iustificavit, qui secundum propositum sunt; quos vero iustificavit, hos et glorificavit, rursus qui secundum propositum vocati sunt; ut nihil absurdi occurrat, si quibusdam Deus benefecit, quibusdam vero non. Cum autem subauditur, «Secundum propositum,» statuitur illorum virtus qui secundum proprium propositum crediderunt, et a personarum respectu Deus liberatur. «Hos et iustificavit.» Per lavacri regenerationem. «Eos et glorificavit.» Per dona seu effectus adoptionis.

VIII, 31-34. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quo pacto non etiam cum illo omnia nobis donabit? Quis accusabit adversus electos Dei? Deus est qui iustificat, quis ille qui condemnet? Christus qui mortuus

³³ I Cor. xv, 49.

est, magis autem et suscitatus est: qui et est ad dexteram Dei, qui etiam intercedit pro nobis.

« Quid ergo dicemus ad hæc? » Tanquam dixisset: Cum hæc ita sint, nemo deinceps ob afflictiones aut pericula quæ hic contingunt verba faciat. Quid enim dici potest ad tantam Dei bonitatem? « Quid ergo dicemus ad hæc? » Quenam? Quod prædefiniuit, quod vocavit, quod justificavit, quod glorificavit: ad tantam Beneficiorum ubertatem quid dicemus? Neque gratiarum **315** actionis sermonibus, inquit, neque operum retributione abundamus aut sufficientes sumus: tanta est ineffabilis ipsius apud nos gratia. Deinde tanquam sumpto hinc additamento, ait: « Si Deus pro nobis, quis contra nos? » Nullus, nam licet quidam nocere tentaverint, non nocebunt, sed proderunt. Verum unde manifestum est, quod Deus pro nobis sit? Et ex his quæ dicta sunt, et quod maximum est, omnemque mentem in stuporem redigit, quod pro nobis Filio proprio non pepercit. Si igitur Deus pro nobis est, manifestum quod omnia ad id quod utile est transferre, et quæ tristia videntur, ut gaudium concilient, efficiet: quemadmodum et in ipsis apostolis ac martyribus, tribulationes, persecutiones ac mortes fecit occasiones esse coronarum ac breviorum, et conciliatorum regni cælorum. Sic igitur et nos, modo non deficiamus, nullus adversum nos quidquam poterit. Posuit autem, « Qui proprio Filio non pepercit, » etc., simul et ineffabilem Dei providentiam circa nos, ut diximus, ostendens, et si quid molestiæ ab aliquibus patitur sustinere ac viriliter tolerare hoc exemplo adhortans: nec id solum, verum etiam refocillans ac mitigans. Nam si tanta Filius pro te passus est, quid te pro ipso pati oportet? Item si ille cum tanta passus sit, nihil tamen paternæ gloriæ aut divinitatis ipsi detractum est: neque tu cum hæc pateris, teipsum parvipendas: omnino enim etiam post afflictionem ac mortem ipsam, promissiones accipies. In eo autem quod sequitur: « Quo pacto non etiam cum illo omnia donabit? » confirmare vult quod nulla occasione aut prætextu, dono frustrari possimus. « Cum ipso, ait, omnia nobis donabit. » Dices fortassis, inquit: Nequando nostri obliviscatur. Auiqu ita et Filii oblivisceretur: nam cum ipso cuncta nobis elargitur. Omnino itaque et absque ulla tergiversatione assequemur quæ nobis promissa sunt. Cum autem de temptationibus locutus sit quæ per afflictiones sunt et tormenta, dicens: « Quis contra nos? » aliud nunc temptationum genus ponit, nempe improperia, accusationes: vituperia, calumnias, quæ infideles effundebant adversum fideles. Et hoc ex eo manifestat quod ait: « Quis accusabit adversus electos Dei? » **316** et in his etiam ostendit quemadmodum et in prædictis qui Deo iustificante in vanum nugantur qui accusant vel condemnant. « Si Deus pro nobis, quis contra nos? » Ne etiam dicant: Reges nobis adversantur,

Α ἀποθάρσυν, πολλοὶ δὲ καὶ ἐπερθεῖς, ὅς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὅς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν.

« Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; » Ὡς εἰ λέγει, τούτων οὕτως ὄντων, μηδεὶς λοιπὸν περὶ τῶν ἐδε πειρασμῶν ἢ κινδύνων λογοποιεῖσθω. Τί γὰρ ἐπὶ εἰπεῖν πρὸς τὴν τοσαύτην ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ; — [ΦΩΤ.] « Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; » Πάλιν: « Ὅτι προώρισεν, ὅτι ἐκάλεσεν, ὅτι ἐδικαίωσεν, ὅτι ἐδόξασεν, πρὸς τοσαύτην ἀφθονίαν εὐεργεσιῶν, τί ἐροῦμεν; Οὐδὲ εὐχαριστῶν, φησί, λόγων εὐποροῦμεν, μὴ τι γε ἔργων ἀμοιβῆς, τοσαύτη ἐστὶν ἀρετὴ αὐτοῦ ἢ περὶ ἡμᾶς χάρις. Εἰτα ὥσπερ πόρισμα λαβὼν ἐντεθῆναι, φησὶν: « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καὶ ἡμῶν; » Οὐδεὶς. Κἀν γὰρ τινες βλάπτειν ἐπιχειρήσωσιν, οὐ βλάβουσιν, ἀλλ' ἐφέλησθουσι. Πῶς ὅβριον ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Θεός; Ἐκ τῶν προειρημένων, καὶ τὸ μέγιστον καὶ πᾶσαν ἐκπλήττον διανοίαν, ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐπέριστο. Εἰ οὖν ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, ὅβριον ὅτι πάντα εἰς συμφέρον μεταστήσῃ, καὶ τὰ δοκούντα λυπηρὰ, χαρὰς πρόξενον παρασκευάσῃ, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτῶν καὶ τῶν μαρτύρων τὰς θλίψεις καὶ τοὺς διωγμούς καὶ τοὺς θανάτους ὑπόθεσιν στεφάνων καὶ βραδίων ἐποίησεν, καὶ πρόξενον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Οὕτως οὖν, ἂν ἡμεῖς μόνον μὴ ἐκλυθῶμεν, οὐδεὶς ἰσχύει κατ' ἡμῶν. Τέθεικε δὲ τὸ, « Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐπέριστο, » καὶ ἐξῆς, τὴν τε κηδεμονίαν τὴν ἀρετῶν, ὡς ἔφημεν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἐνδείκνυμενος, καὶ ἅμα εἰ τι δυσχερὲς ὑπὸ τινων πάσχομεν, ὑπομένειν καὶ καρτερεῖν διὰ τοῦ παραδείγματος παλαιῶν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ἀνακινούμενος καὶ παρηγορούμενος. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς ὑπὲρ σοῦ τοσαῦτα ἔπαυε, τί σε χρὴ παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ; καὶ εἰ ἐκεῖνος τοσαῦτα παθὼν τῆς Πατρικῆς δόξης καὶ θεότητος οὐδέν τι καθυπερμένον ἐδίξεντο, μηδὲ σὺ διωροῦσθαι πάσχων ταῦτα. Πάντως γὰρ τῶν ἐπηγγελμένων, καὶ μετὰ τὰ πᾶσι καὶ τὸν θάνατον ἀξιώσθησθαι. Τὸ δὲ, « Πῶς οὐχὶ καὶ σὺ αὐτῷ χαρίζεται; » τὸ ἀπορροασιστόν καὶ ἀπαραίτητον θέλων παραστῆσαι τῆς δωρεᾶς. « Σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται, φησὶν. » Ἐπεὶ, φησὶν, ὅτι μὴ ποτε ἡμῶν ἐπιλήσεται; Οὐκοῦν καὶ τοῦ Υἱοῦ. Σὺν αὐτῷ γὰρ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται. Ὅτε πάντως καὶ ἀπορροασιστός, ταυζόμεθα ἐν ἐπηγγέλμαθα. Εἰπὼν δὲ τοὺς πειρασμούς τοὺς διὰ θλίψεων καὶ βασάνων, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Τίς κατ' ἡμῶν; » οὖν ἑταρον εἰδὸς πειρασμῶν λέγει τοὺς διωγισμούς, τὰς μέμφεις, τὰς λοιδορίας, τὰς διαβολὰς, ἃς κατέχουσιν οἱ ἀπίστοι τῶν πιστῶν. Καὶ τοῦτο ὁλοῖ διὰ τοῦ λέγειν, « Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; » καὶ ἀποδείκνυσθαι πάνταυθα ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν προειρημένων, ὅτι Θεοῦ δικαιοῦντος, εἰς μάτην γλωσσαλοῦσιν οἱ αἰτιώμενοι καὶ κατακρίνοντες. « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς κατ' ἡμῶν; » ἵνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι βασιλεὺς κατ' ἡμῶν καὶ δῆμοι καὶ ἡγεμόνες (πάντες γὰρ ἐπεβούλευον τοῖς πιστοῖς), φησὶν ὅτι ἰσχύει ὁ Θεὸς τὰς κατ' ἡμῶν ἐπιβουλὰς, ἀγορμὴν στεφάνων ποιήσασθαι. Οὐδεὶς οὖν ὁ κατ' ἡμῶν. « Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐπέριστο. » Πῶς οὖν,

Φησιν, ἡμᾶς προήσεται ὁ Θεός, ὅς οὐ μόνον τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ συμμόρφους ἐποίησεν ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσε καὶ ἐδόξασε, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν πάντων, φησὶ, καὶ ἀμαρτωλῶν, καὶ τελωνῶν, καὶ πόρων; Εἰ τὸν Υἱὸν, φησὶν, ἔδωκεν εἰς θάνατον ὁ Πατήρ, τί δεῖ περὶ τῶν ἄλλων ἀμφιβάλλειν; Ὁ γὰρ τὸ μέγα δόξας, καὶ τὸ ἐλάττω δώσας. «Τίς ἐγκαλέσει; πολλοὶ ἀσεβεῖς ἐμέμφοιτο τοῖς πιστεύουσιν. Φησὶν οὖν· Τίς ἱκανὸς ἐγκαλέσει ἢ μέμψασθαι τοῖς ὑπὸ Θεοῦ ἐκλεχθεῖσι; Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπεν Δουλοῖς Θεοῦ, ἢ Πιστοῖς, ἀλλὰ· Ἐκλεκτοῖς, ἐπαίρων τὸ ἄξιωμα. Θεὸς ὁ δικαίων. Οὐκ εἶπεν, Ὁ ὀφείας ἀμαρτίας, ἀλλὰ τὸ μεῖζον. Ὁ δικαίων. — «Τίς ὁ κατακρίνων; Ὅταν γὰρ ὁ Θεός ψήφῃ τινὰ οἰκεῖα δικαίωσιν, τίς ὁ κατακρίνων; Τί δὲ καὶ κατακρίνων ὀφείλει; τὸ δὲ κατακρίνων ὡς ἐπὶ ἀμαρτήματι. Χριστὸς ἀποθανών. Καὶ ἐρωτήσιν αὐτὸ προάγει, ὡς ἀναντιρρήτων ὄντων. Ὁ ἀποθανών. Τίς, φησὶν, ὁ κατακρίνων, τοῦ μὲν Πνεύματος συναντιλαμβάνοντος ταῖς ἀσθενείαις ἡρῶν, τοῦ δὲ Πατρὸς δικαιοῦντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος; Οὐς γὰρ ἡ Τριάς ἀπεδικαίωσε, τίς ὁ κατακρίνων; — [ΟΙΚΟΥΜΕΝ.] Καὶ οὕτω δύνῃ νοῆσαι, ὡς πρὸς τὸ κατὰ πόδα τοῦ ῥήτου. Εἰ τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ἀντιλαμβάνεται, εἰ ὁ Πατήρ ἐδικαίωσε, τίς ὁ κατακρίνων; Ὁ δυνάμενος; Ὑπολείπεται, φησὶν, ὁ Υἱός. Ὁ Υἱὸς οὖν, φησὶν, ἔχει κατακρίναι, καίτοι τοσοῦτον ἀγαπᾷ, ὡς καὶ θάνατον ἀφῆσθαι ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ὢν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἐπανελθὼν δόξαν, οὐκ ἐπαύσατο τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ παρακαλεῖ τὸν Πατέρα ὑπὲρ ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ ἐντυγχάνουσι. Τὴν δὲ παρακλήσιν οὕτως νοεῖ· αὐτῷ τῷ ἐνθυνηρωπῆσθαι, παρακαλεῖ τὸν Πατέρα ὑπὲρ ἡμῶν.

tantum dilexit ut pro nobis mortem elegerit: cumque modo sit in dextera Patris et ad propriam redire it gloriam, nostri dilectionem nequaquam reliquit, sed et apud Patrem pro nobis intercedit. Nam hoc est quod sequitur ἐντυγχάνει. **317** Sic ut per hoc quod humanitatem suscepit, Patrem «Ὁς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. Ἰνα γὰρ μὴ ἐλάττωσιν τὴν ἐντυχὶν νομίσῃς, θεὸς πρῶτον τὴν ἰσοτιμίαν, τὸ εἶναι ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, οὕτως εἶπε τὸ ἐντυγχάνει, δεῖξαι θέλων τὴν διάκρυον ἀγάπην. Οὐ γὰρ ὡς αὐτὸς ἀσθενᾷ, σωσάι, δεῖται τοῦ Πατρὸς, ἀπαγε. Ὁς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. — [ΚΥΡΙΑ.] Ὁς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον εἰρηγεται, ὅτι ἀρχιερεὺς ἦν. Ἐγὼ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. — [ΦΩΤ.] Τῆς δὲ Κυριακῆς ἐκείνης φωνῆς τὸν νοῦν ἐνταῦθα δηλοῖ καὶ ὑπανίσταται, τῆς ἐν τῷ τῷ Πατρὶ προσαγομένης. Ὁ Πατήρ τήρησον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, καὶ Ἰνα φυλάξῃς αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, καὶ τὰ θύματα. Εἰ οὖν οὕτως κηδεταὶ ὁ Υἱός, ὥστε καὶ ἐντυγχάνειν (ἢ γὰρ τότε ῥηθεῖσα εὐχὴ τοσαύτην ἔχει ἰσχύ, ὥστε διαπαντὸς ἐνεργεῖ, εἶναι, καὶ τὰ τῆς ἐντυχίας ἀπαρτεῖν)· εἰ οὖν οὕτως κηδεταὶ, τίς ὁ κατακρίνων τοὺς ἐν αὐτῷ πεπιστευκότας; Ὁ Πατήρ ἐδικαίωσε καὶ ἐδόξασε, τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται, ὁ Χριστὸς καὶ ἀπέθανεν

A populi ac praefecti, omnes siquidem insidiabantur fidelibus: dicit quod potens est Deus insidias quae sunt adversum nos efficere occasiones praemiorum: nullus ergo contra nos erit. Qui proprio Filio non pepercit. Quomodo ergo, inquit, abjiciet nos Deus, qui non modo conformes Filio suo reddidit, verum etiam justificavit et glorificavit: nec id solum, sed et Filium pro nobis omnibus dedit et publicanis et peccatoribus ac fornicariis? Quod si Filium, inquit, dedit ad mortem Pater, quid de reliquis ambigere oportet? Qui enim dedit quod magnum est, dabit utique et quod minus est. Quis accusabit? Multi impii accusabant credentes. Dicit ergo: Quis idoneus est ut accuset aut redarguat eos qui a Deo sunt electi? Et vide quod non dixerit: Servos Dei, aut credentes, sed Electos, dignitatem extollens. Deus est qui justificat. Rursus non ait: Qui peccata dimisit, sed quod majus est, Qui justificat. — Quis ille qui condemnet? Cum enim Deus propria sententia quempiam justificaverit, quis illum condemnabit? Quod si etiam condemnaverit, quid proderit? Qui condemnat autem, tanquam pro peccatis. Christus qui mortuus est. Secundum interrogationem idem producit, tanquam in his quae sunt irrefragabilia. Qui mortuus est. Quis, inquit, ille, qui condemnet cum Spiritus auxiliatur infirmitatibus nostris, Pater autem justificet, Filius vero pro nobis mortuus sit? Nam quos Trinitas justificavit, quisnam condemnabit? Potes et hoc modo intelligere, ut ad id quod modo dictum est respondeat: Si Spiritus auxiliatur, si Pater justificavit, quis potens est condemnare? Relinquitur, inquit, Filius, Filius igitur condemnare potest. Atqui in

autem intercessionem sive advocacionem intellige interpellare dicatur pro nobis.

Qui est ad dexteram Dei. Ne enim intercessionem arbitraris minoracionem posita primum honoris aequalitate, dicendo quod sit in dextera Patris, ita subjungit. Intercedit, volens ardentem ostendere dilectionem: non enim tanquam imbecillis ad salvandum eget Patris auxilio. Absit. Qui etiam intercedit. — Tanquam ad humanitatem respiciendo dictum est, eo quod pontifex erat: Tu es Sacerdos in aeternum³¹. Dominica illius vocis intellectum manifestat ac designat, quae in forma precationis Patri offertur: Pater, serva eos per veritatem tuam³², et: Ut serves eos a malo³³, ac similia. Si ergo ita nostri curam habet Filius, ut etiam intercedat: nam tantam vim habet facta tunc precatio ut semper sit efficax, et quae in ea continentur adimpleat: si tantam itaque nostri curam habet, quis eos condemnet qui in ipsum crediderunt? Pater justificavit et glorificavit, Spiritus auxiliatur, Filius etiam

³¹ Psal. cxiv, 4. ³² Joan. xvii, 17. ³³ ibid. 15.

moriturus est pro nobis ac resurrexit et intercedit; A ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀνέστη καὶ ἐντυγχάνει· τίς λοιπὸν ὁ ἐγκαλῶν ἢ κατακρίνων, τῆς ἁγίας Τριάδος οὐτως προστατεύουσης ἡμῶν;

CAPUT XIV.

De amore qui Christo debetur.

VIII. 35-37. Quis nos separabit a dilectione Dei? afflictione, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius, sicut scriptum est: Propter te morti tradimur toto die; reputati sumus sicut oves mactationi destinatae. Sed in his omnibus supervincimus per eum qui dilexit nos.

« Quis nos separabit? Nullus, inquit, quos tanto amore ac providentia dignatus est Deus. » Quod nunc dicit. « Quis nos separabit? » repetitio est illius dicti: « Quid ergo dicemus? » Quemadmodum et hoc: **318** Deus est qui iustificat, quis ille qui condemnet? illius repetitio est: « Si Deus pro nobis quis contra nos? » Frequenter enim huiusmodi usus est schemate, propter consequentiae circuitum et amplitudinem. Nullus enim quod ego sciam aut nostrorum aut exterorum quemadmodum magnus hic Paulus forma ista usus est. Ne ergo in obscuritatem sermo nimis ipsi excidat, adhibitis etiam usus est repetitionibus. Possunt autem et a proprio principio desumi hae particulae, ut non sint veluti repetitiones eorum quae dicta erant. « Afflictione, an angustia, etc. Non dixi divitias, gloriam, et quaecunque apud homines bona videntur, sed ista potius quae etiam vim inferre nata sunt humanae naturae. Nomen autem afflictionis in multis manifestatur: qualia sunt carceres, vincula, exsilia et quaecunque sunt huiusmodi. » Sicut scriptum est. « Confusione volens eos adhortari, testimonium adduxit. Nam si in veteri testamento viam despiciebant, quibus terrena erant praemia et quae in terra possidebantur: quanto magis nos qui regnum caelorum in laborum retributionem habemus? » Propter te. « Testimonio confirmat sermonem. » Toto die. « Contingit enim ut voluntate frequenter in die moriantur. Aut toto die, id est, per totum diem, sive per totam vitam. Unicus namque dies est universa hominum vita. » Reputati sumus sicut oves. « Omnibus, inquit, ad injuriam exponimur. Manifestum est quod apostoli tanquam oves erant quae mactantur nihil contradicentes. » Sed in his omnibus supervincimus. « Auditorem erigit ne concidat audiens afflictiones, persecutiones et quaecunque dixit, et ait: « Omnia per Christi gratiam superamus. » Nec dixit: Vincimus, sed Supervincimus; hoc est, per eos a quibus appetimur insidiis coronamur: bello lacerati non solum non succumbimus, sed etiam coronamur. Nam insidiatores coronas nobis conciliant si modo grato animo so-

VIII. 38. 39. Nam persuasum habeo quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque Potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque ulla alia crea-

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΔ'.

Περὶ τῆς δευτερομένης ἀγάπης Χριστοῦ.

Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, θλίψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχη; καθὼς γέγραπται, ὅτι Ἐνεκά σου θανατοῦμεθα διὰ τὴν ἡμέραν· ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς· ἀλλ' ἐν τούτοις πάνιν ὑπερνικώμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.

[ΦΩΤ.] « Τίς; » οὐδεὶς, φησί, τοὺς τοσαύτης ἀγάπης καὶ προνοίας ἡξωμένους παρὰ Θεοῦ. Τὸ, « Τίς ἡμᾶς χωρίσει; » τοῦ, « Τί οὖν ἐροῦμεν; » ἐστὶ ἐπαναληπτικόν, ὡς περ καὶ τὸ, « Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; » τοῦ, « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; » κέχρηται γὰρ τῷ τοιούτῳ σχήματι πολλάκις, διὰ τὴν συνέχειαν τῆς περιβολῆς. Οὐδεὶς γὰρ σχεδὸν ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι, οὕτε τῶν καθ' ἡμᾶς, οὕτε τῶν θύραθεν, τῇ ἰδίᾳ ταύτῃ ὡς ὁ μέγας Παῦλος ἐχρήσατο. Ἴνα οὖν μὴ εἰς τὸ ἀσαφὲς αὐτῷ ἐκπίπτει λίαν ὁ λόγος, καὶ ταῖς ἐπαναλήψεσι προσεχρήσατο. Δύναται δὲ καὶ ὡς ἀπὸ ἰδία ἀρχῆς τὰ χωρία ταῦτα εἰληφθῆαι, καὶ μὴ ὡς ἐπαναληπτικὰ τῶν εἰρημένων. « Θλίψις, ἢ στενοχωρία, » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐκ εἶπε χρήματα, δόξαν, καὶ ὅσα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις δοκεῖ καλά, ἀλλ' ἐκεῖνα ἅτινα καὶ βιάζεσθαι πέφυκε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Τὸ δὲ τῆς οὐσίας ὄνομα, εἰ; πολλά δηλοῦται, φυλάκα, ἀλύσεις, ἐξορίαι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. « Καθὼς γέγραπται, » Ἐντρέψαι αὐτοὺς βουλόμενος, ἤγαγε τὴν μαρτυρίαν. Εἰ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ, φησί, ζωῆς κατεφρόνουν, οἷς τὰ ἐπαθλία γήινα καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ αγαθὰ, πόσω μᾶλλον ἡμεῖς οφειλομεν εἰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔχοντες τῶν πόνων ἀμοιβήν; « Ἐνεκά σου. » Τῇ μαρτυρίᾳ τὸν λόγον πιστοῦται. « Ὅλην τὴν ἡμέραν. » Ἔστι γὰρ τῇ προαιρέσει πολλάκις τῆς ἡμέρας ἀποθάνειν. Ἡ τὸ, « Ὅλην τὴν ἡμέραν, » ἀντὶ τοῦ, δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἤτοι δι' ὅλου τοῦ βίου. Ἡμέρα γὰρ μία ἐστὶ πᾶς ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος. « Ελογίσθημεν ὡς πρόβατα. » Πᾶσι, φησὶν, εἰς τὸ ἀδικεῖν προκειμένα, οἱ ἀπόστολοι, ὅλην ὡς πρόβατα σφαζόμενα, μὴ ἀντιλέγοντες. « Ἀλλ' ἐν τούτοις πάνιν ὑπερνικώμεν. » Ἐπαίρει τὸν ἀκροατὴν, ἵνα μὴ καταπέσῃ θλίψιν ἀκούσας καὶ διωγμὸν καὶ ὅσα εἶπε, καὶ φησὶ· « Πάντων κρατοῦμεν χάριτι Χριστοῦ. » Καὶ οὐκ εἶπε, Νικώμεν, ἀλλ', « Ὑπερνικώμεν, » τούτῳ, δι' ὃν ἐπιβουλεύμεθα, στεφανοῦμεθα. Μὴ μόνον οὐ καταπίπτομεν πολεμούμενοι, ἀλλὰ καὶ στεφανοῦμεθα. Οἱ γὰρ ἐπίβουλοι, πρέζονοι στεφάνων ἡμῖν γίνονται, ἂν εὐχαριστῶς φέρωμεν.

Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὕτε θάνατος, οὕτε ζωὴ, οὕτε ἄγγελοι, οὕτε ἀρχαί, οὕτε δυνάμεις, οὕτε ἐκρεστώτα, οὕτε μέλλοντα, οὕτε ὕψωμα, οὕτε βύθος, οὕτε τίς κτίσις ἑτέρα θυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς

ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυ-
ρίῳ ἡμῶν.

Ἐπειδὴ ἄνω τὰ παρόντα εἶπε, οὖν τὰ μέλλοντα
λέγει, καὶ φησιν· Ὅτε ὁ μέλλων θάνατος, οὐτε ἡ
μέλλουσα ζωὴ, οὐτὲ ἄγγελοι, οὐτὲ δυνάμεις, δύνα-
ται με χωρῆσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς διὰ
Χριστοῦ μοι προξενηθείσης. Πάντα μοι, φησὶ, μικρὰ,
πρὸς ἐκείνην τὴν ἀγάπην. Εἴτα ἐπειδὴ πᾶσαν εἶπε
τὴν κτίσιν τὴν ὁρατὴν καὶ νοητὴν, ἃ εἰσιν ἐνεστώτα
καὶ μέλλοντα, προστίθισιν· Ὅτε τις κτίσις ἐτέρα·
Τουτέστιν, Εἰ καὶ ἄλλη τις παρὰ τὴν οὖσαν ὑποστασίς,
οὐδὲ αὐτῇ μοι εἶναι τι δοκεῖ πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ
Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἄγγελοι καὶ δυνάμεις ἐμνή-
σθη, μὴ νόμιζε τοὺς ἄγγελους ἢ τὰς δυνάμεις ἀπο-
στῆσαι τινὰς ἰσθλῆναι ἀπὸ Χριστοῦ, ἀπαγε! Ἄλλὰ τὸν
περὶ Θεοῦ θερμὸν πόθον σημᾶναι ζητῶν, εἰς τοὺτους
ἦλθε τοὺς λόγους. Ὅτε ὑψώμα, οὐτε βάθος·
— [ΘΕΟΔΩΡ.] Βάθος, ὡς εἶμαι, οὐτε βάθος·
— Ὅτε, ὡς δὲ τὴν βασιλείαν, καὶ πρὸς τοῦτοις τὴν
αἰώνιον ζωὴν, καὶ τὸν αἰώνιον θάνατον. — Καὶ ἄλ-
λως. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Καὶ συλλήθεον εἰπεῖν, οὐτε
τὰ ἄγαν ἐπίδοξα, οὐτε τὰ ἄγαν ἄδοξα, οὐτε τὰ
ἀγαθὰ, οὐτε τὰ λυπηρὰ, οὐτε τὰ καλὰ, οὐτε τὰ
κακά. Ἐτὴς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὁ ἄνω πρῶτον εἶπε
τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ψεύδεσθαι δόξῃ περὶ
τῆς ἰσθῆς λέγων ἀγάπης (ὁ γὰρ ἀγαπηθεὶς, οὐ θαυ-
μαστὸν εἰ ἀνταπαρῆ), προσέθηκε, Ἐτὴς ἐν Χριστῷ
Ἰησοῦ. Ἠγάπων μὲν καὶ Ἰουδαῖοι τὸν Θεόν,
ἀλλ' οὐκ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅθεν καὶ ἀπώλοντο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ.

Περὶ ἐκπτώσεως Ἰσραὴλ τοῦ ἀποβληθέντος, καὶ
κληρώσεως τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ εἰσαχθέντος μετὰ
ἐθνῶν.

Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, συμ-
μαρτυροῦντός μοι τῆς συνειδήσεώς μου ἐν Πνεύ-
ματι ἁγίῳ, ὅτι λύπη μοι ἔστι μεγάλη, καὶ ἀδιά-
λειπτος ὁδὸν τῇ καρδίᾳ μου· ἡσχόμην γὰρ αὐ-
τὸς ἐγὼ ἀντάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν
ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα·
οἵτινες εἰσιν Ἰσραηλῖται, ὧς ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ
ἐξέτα καὶ αἱ διαθήκαι καὶ ἡ γένοθεσία καὶ ἡ λα-
τρεία καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ὧς οἱ Πατέρες, καὶ δε-
ῶς ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ δὲν ἐπὶ πνεύματι
θεοῦ ἐδολογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Μέγα θέλει εἰπεῖν, διὰ προδοποιᾶς τῷ πιστευθῆ-
ναι, πρὶν· ἐπιφερόμενος μάρτυρας, τὸν Χριστόν, τὸ
ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τὴν ταυτοῦ συνείδησιν. Ὅρα δὲ·
Ἀλήθειαν, φησὶ, λέγω ἐν Χριστῷ. Καὶ οὐ ψεύ-
δομαι, καὶ ἡ συνείδησίς μοι εἰς τοῦτο μάρτυς· σὺν
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἠσχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνά-
θεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ὅρα τὴν ἐπίστασιν·
οὐκ εἶπεν, Ἠσυχόμην, ἀλλ', Ἠσχόμην. — [ΦΩΤ.]
Ὅν οὐδὲν δύναται χωρῆσαι τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ,
οὐ θάνατος ἀπειλούμενος, οὐ ζωὴ προτεινομένη, οὐ
τὰ ἐκείθεν ἀπλῶς, οὐ τὰ ἐνταῦθα, οὐκ ὅπερ ἂν τις
ἐπινοήσῃ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἄγγελοι ἐμνήσθη καὶ
δυνάμεις, καὶ βάθος καὶ ὕψος. Ὅν τοίνυν οὐδὲν
χωρῆσαι δύναται, πῶς αὐτὸς ἐκτεσνῶς ἀφίσταται;

A tunc poterit nos separare a dilectione Dei, quæ est
per Christum Jesum Dominum nostrum.

319 Quoniam superius presentia dixit, nunc
futura enumerat, et ait : Neque futura mors, neque
futura vita, neque Angeli, neque Potestates possunt
me separare a dilectione Dei, quæ per Christum
mihi conciliata est. Omnia mihi exigua sunt si ad
illum amorem conferantur. Deinde ubi omnem
creaturam dixit visibilem ac intelligibilem, quæ
sunt instantia ac futura, adjungit : Neque ulla alia
creatura, hoc est, si alia quævis ab ea quæ est
subsisteret, neque ipsa mihi quidpiam esse videre-
tur ad Dei amorem. Verum quia et Angelorum mem-
init ac Potestatum : ne arbitreris Angelos aut
Potestates velle aliquos separare a Christo : minime
gentium ; sed ardentem erga Deum amorem signifi-
ficare volens, ad hos descendit sermones. Neque
altitudo, neque profunditas. Profunditatem, ut
opinor, gehennam nominat, altitudinem vero reg-
num. Ad hæc æternam dicit vitam et æternam
mortem. — Alio quoque modo. Utque summam
dicam : neque admodum gloriosa, neque valde
humilia, neque bona, neque tristia, neque hore-
sta, neque mala. Quæ est per Christum Jesum.
Cum præmisserit Dei dilectionem, ne ludificare vi-
deatur de privata loquens dilectione (nam qui
amatus est, non mirum si redamet), adjunxit :
Quæ est per Christum Jesum. Amabant enim et
Judæi Deum, sed non per Christum Jesum, unde
et perierunt.

CAPUT XV.

De causa abjectorum Israelitarum, ac verorum voca-
tionis qui cum gentibus introducti sunt.

Veritatem dico per Christum, non mentior : at-
tante una mecum conscientia mea in Spiritu sancto,
quod tristitia mihi sit magna et continuus dolor
cordi meo. Optarim enim ego ipse anathema esse a
Christo pro fratribus meis qui mihi cognati sunt se-
cundum carnem : qui sunt Israelitæ, quorum est
adoptio et gloria et testamentum ac legislatio cultus-
que et promissiones : quorum sunt patres, iique ex
quibus est Christus quod ad carnem attinet, qui est
super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen.

Magnum est quod dicere parat : ideo viam præ-
struit ut fidem faciat, tres producens testes, Chri-
stum, Spiritum sanctum ac propriam conscientiam.
Vide autem. Veritatem, inquit, dico per Chri-
stum, nec mentior, et in hoc mihi testis est con-
scientia simul cum Spiritu sancto. — Optarim
anathema esse a Christo. Vide exaggerationem.
Siquidem non dixit, Velim, sed Optarim. Quem
nihil potest a dilectione Dei separare, non mors
comminata, non vita prolongata, non, ut uno verbo
dicam, vel quæ a futuro sunt sæculo, vel quæ a
presenti, non quidquid potest quispian commi-
nisci : ob hoc enim et Angelorum meminit, et po-
testatum et profunditatis et altitudinis : quem ergo

nihil separare potest, quomodo ipse ultro discedit, A
idque propter cognatos secundum carnem? Nec
solum ultro separatur, sed et concupiscit ac requi-
rit et optat separari a Dei dilectione: « Optarim,
inquit, ego ipse anathema esse a Christo. » Quid
igitur est hoc? Quomodo contingent ea quæ sunt
impossibilia? Primum quidem dicimus hæc non
esse contraria. Neque enim contrarium est ita Chri-
stum diligere, ut neque per supplicium, neque per
ullam promissionem separari possis ab ejus dile-
ctione, et ita diligere proximum, ut ipsius
salutem æqualem ducas proprie saluti imo et majorem.
Non sunt ergo hæc contraria, quin potius
sibi invicem etiam conformia. Nam qui fratrem
suum diligit, Dominum quoque diligit, et e diverso.
« In hoc, inquit, cognoscent omnes quod mei disci-
puli sitis si dilexeritis invicem ». Ipse etiam
Paulus dicit: « Plenitudo legis est dilectio ». Rursumque
Dominus de dilectione in Deum et proximum: « In his,
inquit, duobus præceptis universa lex et prophetæ pendent », 321 ut quæ caput
sunt omnium aliorum, dilectionis et in Deum et in
proximum.

Utique dicit aliquis: Atqui hoc loco videtur
præponere dilectionem proximorum dilectioni erga
Deum: et hunc optat negare, ut illos lucrifaciat:
Christus vero dicit: « Qui amat patrem aut matrem
supra me, non est dignus ». At non est hoc supra
Christum amare. Nam quid erat illos amare? nempe
familiares illos efficere Christo. Quomodo ergo
posset illos amare supra Christum, cum illos ad
Christi amorem ac obedientiam trahere studebat?
Magis enim est verbum ejus, qui eximium ostendit
amorem quem habebat erga Christum, quoniam si-
mul et alios ad ipsum impellebat. Recte, inquit, nisi
seipsum a Christo separaret, dicens: « Optarim
ego ipse, » etc. Quid ergo dicemus? Vel quod nullo
modo seipsum separabat, neque enim dixit: Opto
hoc fieri, sed ardorem ostendebat desiderii quem
erga Christum habebat, ac studium quo se despi-
ciebat, ut omnes ad ipsum adduceret, maximeque
Judæos. Nam et hi cognati erant et plurimum res-
sistebant. Hæc igitur volens demonstrare, dicit: Si
possibile esset, ut per meam perditionem glorifica-
retur Christus et Judæi salvi fierent, neque hoc
detrectarem. Signidem optarim, inquit, si possibile
esset, si liceret, si mihi hæc optio daretur: Utrum
cupis dirimi a Christo, ut omnis natio Judæorum
uniatur, Christusque glorificetur, et promissiones
Patris compleantur? an in hac unione esse, ut sic
tota natio Judæorum, seditiose agat ac separetur?
si ergo hæc proponerentur, præferrem, inquit,
Christi gloriam multorumque salutem quam pro-
priam. Vides eximium Christi amorem? Postquam
ab omnibus quæ sunt, Christi amorem ostendit,
eundem nunc demonstrat ab his quæ non sunt,
sex juxta hypothesim per intellectum supponuntur.

καὶ ταῦτα ὑπὲρ τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν; καὶ οὐ μόνον ἔκουσίως χωρίζεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμᾷ καὶ ἐπιζητεῖ, καὶ εὐχεται χωρισθῆναι τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. « Ἠχόμην γάρ, φησὶν, αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. » Τί οὐν ἐστὶ τοῦτο; Πῶς συμβῆσθαι τὰ ἀσύμβα[ν]τα; Ἡρώτων μὲν φάμεν οὐκ ἔστι ταῦτα ἐναντία. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐναντίον τὸ ἀγαπᾶν τὸν Χριστὸν οὕτως, ὥστε μὴτε διὰ κολάσεως, μὴτε δι' ὑποσχέσεως πάσης ἀφίστασθαι τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, καὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον οὕτως, ὥστε τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἴσῃ καὶ μείζονα τῆς ἰδίας ἡγεῖσθαι σωτηρίας. Οὐκοῦν ταῦτα ἐναντία, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συνάδοντα. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀγαπᾷ καὶ τὸν Λεσπότην, καὶ ἑμπαλιν. « Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Καὶ αὐτὸς δὲ Παῦλός φησι: « Πλήρωμα τοῦ νόμου, ἡ ἀγάπη. » Καὶ δὲ Κύριος πάλιν περὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης καὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον, « Ἐν ταύταις, φησὶ, ταῖς δυοῖν ἐντολαῖς, ὁλος ὁ νόμος καὶ οἱ πρόφῃται, ὡς κεφάλαιον οὖσαις τῶν ἄλλων πάντων, τῆς τε εἰς Θεὸν καὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον ἀγάπης.

Nā, φησὶν, ἀλλ' ἐν ταύτῃ προκρίνει τὴν τῶν πλη-
σίον ἀγάπην, τῆς πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εὐχεται ἐκείνον
ἀπαρνήσασθαι, τοῦ ἐκείνους κερδῆσαι. Ὁ δὲ Χρι-
στὸς φησὶν, « Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ,
οὐκ ἔστι μου ἀξιος. » Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο φιλεῖν
ὑπὲρ τὸν Χριστόν. Τί γὰρ ἦν τὸ φιλεῖν ἐκείνους;
C Τὸ ὅσον οἰκειώσαι αὐτοὺς τῷ Χριστῷ. Πῶς οὖν ἐστὶ
φιλεῖν ἐκείνους ὑπὲρ τὸν Χριστόν, ὅπου κίχαινοι;
εἰς τὴν φιλίαν καὶ ὑπακοήν ἀκούσαι ἑσπαιδε τοῦ
Χριστοῦ; Μᾶλλον γὰρ ἐκιδεικνύντος τὴν ὑπερβάλ-
λουσαν ἀγάπην ἣν εἶχεν εἰς Χριστόν, ὅτι καὶ ἑτέρους
συνήλαυεν εἰς αὐτόν. Ναι, φησὶν, εἰ μὴ ἐχώριζεν
ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ, λέγων: « Ἠχόμην αὐτὸς ἐγὼ, »
καὶ ἐξῆς. Τί οὖν φάμεν; Ἥ δὲ μὴ γένοιτο, οὐκ
ἐχώριζεν: οὐ γὰρ εἶπεν, Εὐχομαι τοῦτο γενέσθαι,
ἀλλὰ τὸ διάκρυον τοῦ πόθου ὑπὲρ πρὸς τὸν Χριστόν
εἶχεν, καὶ τὴν σπουδὴν ἣν κατεβάλλετο εἰς τὸ προσ-
αγαγεῖν πάντας αὐτῷ, καὶ μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους:
οὗτοι γὰρ καὶ συγγενεῖς, καὶ μάλιστα ἀντιπίπτοντες
ἐτύγχανον. Ταῦτα οὖν παραστήσαι βουλόμενος, φη-
σὶν, ὅτι Εἰ ἦν δυνατόν διὰ τῆς ἐμῆς ἀπαιτίας δοξα-
D σθῆναι τὸν Χριστόν καὶ σωθῆναι τοὺς Ἰουδαίους,
οὐδὲ τοῦτο ἂν παρητησάμην. Ἠχόμην γὰρ, φησὶν,
εἰ ἐνεχώρει, εἰ ἐνεδέχετο, εἰ τις μοι ταύτην ἐδίδου
τὴν αἵρεσιν. Πότερον βούλει διαστήναι Χριστοῦ, ἢ
πᾶν τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος ἐνωθῇ, καὶ δοξασθῇ ὁ Χρι-
στὸς, καὶ πληρωθῶσιν αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Πατρὸς; ἢ
ἐν ταύτῃ τῇ ἐνώσει εἶναι, ἢ τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος στα-
σιάζῃ καὶ διίσταται, καὶ βλασφημῇται ὁ Χριστός;
Εἰ οὖν ταῦτα προτίθεται, προτίμῃσα ἂν, φησὶ, τὴν
δόξαν Χριστοῦ καὶ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν, τῆς
ἰδίας. Εἰδὲς ὑπερβολὴν ἀγαπήσεως Χριστοῦ; Ἐκείνη
ἐκ τῶν ὄντων πάντων τὴν ἀγάπην ἐπεδείκνυτο τοῦ
Χριστοῦ, νῦν καὶ ἐκ τῶν μὴ ὄντων μὲν, καθ' ὑπό-

³¹ Joan. xiii, 34. ³² Rom. xiii, 10. ³³ Matth. xxii, 40. ³⁴ Matth. x, 37.

Θεοῖν δὲ λαμβανόμενον, διὰ τοῦ νοήματος τούτου ταύτην παρίστην, ὅτι καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν ἐν ὑποθέσει, ὑπὲρ τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων ἐπιστροφῆς, κατεβάλον μὲν. Καὶ γὰρ διστάμενος Παῦλος ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ τῶν Ἰουδαίων ἐνώσεως, ἔβλεπε πάλιν ἡγοῦτο καὶ συνήπτετο, ὥσπερ τι πῶλος μικρὸν τῆς μητρὸς ἀποσπασθεὶς· καὶ οὕτως πάλιν αὐτὸς τε ἐσώζετο, καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ πλέον ἐδοξάζετο, καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐσώζετο, καὶ αἱ διαθήκαι καὶ ἐπαγγελίαι εἰς πέρας ἤρχοντο. Μᾶλλον δὲ, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῖς διστάμενοις, οὐ διστάτο, ἀλλὰ πλέον ἡγοῦτο. Ἡ οὐ δοκεῖ σοι ὅτι Τιμόθεον περιέτεμεν, ὅτε αὐτὸς ἠγγίστατο, ὅτε τὰ τοῦ νόμου ἐτέλει τὴν χάριν κηρύσσων, ὅτι τρόπον τινὰ πρὸς τὴν χάριν ἐδόκει διστασθαι, καὶ αὐτῷ ἐναντιοῦσθαι· Ἀλλ' οὕτε διστάτο, οὕτε αὐτῷ ἠναντιοῦτο. Ὑπὲρ γὰρ τῆς χάριτος, καὶ τοῦ προσαγαγεῖν πάντας τῷ Χριστῷ, καὶ ταῦτα καὶ τὰ ἅλλα σύμπαντα ἐπραττε. Τοῦτο ἐστὶν ἀγάπης ἀξίας Χριστοῦ, τοῦτο ἐστὶ ψυχῆς ὅλης δόλου εἰς τὸν πόθον ἀναρλεγομένης τοῦ Χριστοῦ.

Ἄλλως τε δὲ, οὐδὲ λέγει ἀνάθεμα γενέσθαι, τοῦτο ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νῦν αὐτοῦ χωρισθῆναι (τοῦτο γὰρ ἀπευκτότατον), ἀλλὰ ἀνάθεμα εἶναι, τοῦτο ἐστὶ καχωρισμένος εἶναι, καὶ μήπω τῷ Χριστῷ προσελθεῖν. Τοῦτο, φησὶν, ἡγόμην ἂν, ἐὰν αὐτὸν μήπω προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' ἐπὶ καχωρισμένον αὐτοῦ εἶναι, εἰ τοῦτο εἰς τὴν ὁμετέραν εἰσοδὸν καὶ πίστιν τὴν εἰς αὐτὸν συνετέλει. Μὴ γὰρ ὅτι προσῆλθον Χριστῷ, διὰ τοῦτο καὶ ὁμᾶς με προσκαλεῖσθαι νομίσητε, φησὶ, καὶ πρὸ ἐμοῦ ὁμᾶς ἐβουλόμην προσδραμεῖν αὐτῷ. Εἶτα ἐξῆ; λέγει καὶ τὰς αἰτίας. « Αὐτὸς ἐγώ. » Οὐχ ἑτέρους, φησὶ, πρότιμῳμαι ὑπὲρ ὁμᾶς εἰς τὸ προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' οὐδὲ ἐμὲ αὐτόν. Εἰλόμην γὰρ ἂν μήπω προσελθεῖν αὐτῷ, ἂν διὰ τοῦτο ὑμεῖς προσήρχεσθε. « Ἀνάθεμα εἶναι, » Δοκεῖ μὲν ἐθέλειν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν συγγενῶν ἀλλοτριωθῆναι Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ ἡ τοῦ ἀναθέματος δύναμις. Ὅμως ἀκριδὸς θεωροῦντι, φανήσεται ὑπὲρ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ταῦτα εἰρηκῶς. Πῶς; Ἐπειδὴ ἑώρα τὸν Χριστὸν βλασφημούμενον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι, φησὶν, Ἡμεῖς οἱ τὸν νόμον καὶ τὰς ἐπαγγελίας διδάμενοι, καὶ προπάτορες αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, εἰς οὓς ἦν ἡ υἱοθεσία, ἐκδεσθῆμεθα, ἀντεισηλθόν δὲ ἄνθρωποι ἀπὸ τῶν βιωμῶν καὶ τῆς κνίσσης ἐξελθόντες. Ἐπεὶ οὖν ταῦτα λέγοντας ἦδει, ὑπὲρ τοῦ μὴ εἶναι πρόφασιν βλασφημίας κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἡβούλετο ἐπιστρέφειν καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ὡς καὶ ἀνάθεμα ὑπὲρ τοῦτου ἐθέλειν γενέσθαι, ὅπερ δεικνύειν ἐστὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. « Οὐ γὰρ οὐδεμία κρίσις χωρίσαι ἴσχυσε, πῶς ἂν ἐχώρισεν ἀγάπῃ συγγενῶν καὶ ἀδελφῶν; » Αὐτὸς ἐγώ. « Ὁ διδάσκαλος, φησὶ, πάντων, ὁ μὲν πρὸς προσδοκῶν στεφάνους, ὁ πάντων αὐτοῦ τὴν ἀγάπην προτιμῶν. » Ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. « Διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ τοῦτο εἶπεν. Ἡβούλετο γὰρ αὐτὸν παρὰ πάντων δοξάζεσθαι, ἀλλὰ μὴ βουλόμενος δημοσιεύσαι τὸ χάρισμα (χάρισμα γὰρ, τὸ οὕτως ἀγαπᾶν τὸν Χριστόν), τοὺς συγγενεῖς ἀγαπᾶν αὐτὸν πλέον

A Meam etiam salutem, inquit in hypothesi ob ipsius gloriam et Judæorum ad ipsum conversionem omnino negligerem. Etenim separatus Paulus pro Christi gloria et Judæorum in ipso unione, facile rursus uniretur ac conjungeretur. 322 quemadmodum pullus aliquis paululum a matre distractus : et ita rursus ipse salvus fieret, ac Christus magis gloriaretur, genusque Judæorum salveretur : et testamentum ac promissiones ad finem deducerentur. Quin potius ita et propter hæc divius, non divideretur, sed magis uniretur. Annon tibi videtur quando Timotheum circumcidit, quando expiatus est, quando ea quæ legis sunt perficibat cum gratiam prædicaret, quodammodo adversus gratiam divinus esse videbatur, sibi que repugnare ! At neque divinus erat, neque sibi ipsi adversabatur. Ob gratiam enim, utque omnes Christo adduceret, hæc et alia omnia faciebat. Hoc est dilectionis Christo dignæ : hoc est animæ universæ in Christi desiderium abunde inflammatæ.

Alioqui, neque dicit, anathema fieri, hoc est, nunc ab ipso separari, id enim nequaquam optabile videtur : sed anathema esse, id est, separatus adhuc esse et nondum ad Christum venisse. Hoc, inquit, optarim, meipsum nondum ad Christum venisse, sed adhuc ab eo separatum esse, si hoc ad vestrum ingressum ac fidem in ipsum conferret. Ne me, inquit, arbitremini ob id vocare vos ad Christum, quod ego ad eum venerim : imo etiam ante me cuperem vos ad ipsum accurrere. Deinde consequenter ponit et causas. « Ego ipse. » Non alios vobis antepono quod ad Christum accesserim, sed neque me ipsum. Eligere enim nondum ad eum venisse, si per hoc vos accessissetis. « Anathema esse. » Videtur quidem pro fratribus ac cognatis abalienari a Christo, nam id designat « Anathema. » Attamen exacte intuenti apparebit ob Christi dilectionem hæc dixisse. Quonam modo ? Cum Christum blasphemiam appeti videret a Judæis, utpote dicentibus : Nos qui legem ac prophetas accepimus, qui Christo progenitores fuimus, quorum erat adoptio, ejecit sumus, et loco nostri introierunt homines modo ab aris ac nidore sacrificiorum idolorum degressi. Quia igitur hæc dicentes noverat, ne esset ulla blasphemie adversus Christum occasio, 323 cupiebat, et Judæos conversos esse, adeo ut etiam anathema ob hoc fieri vellet, quod demonstrativum est dilectionis Christi. Quem enim nulla potuit separare creatura, quomodo separasset dilectio cognatorum ac fratrum ? Ego ipse. » Præceptor, inquit, omnium, qui mille exspecto coronas, qui illius dilectionem cunctis rebus antepono. « A Christo. » Propter Christi amorem hoc dixit : cupiebat enim ipsum ab omnibus glorificari, sed nolens manifestum fieri hoc donum (siquidem donum est ita Christum diligere), cognatos se amplius diligere simulat. « Pro fratribus meis. » Ostendere volens immensum suum amorem ac studium erga Judæos,

illico ubi dixisset : « Nihil me potest a Dei amore separare, » subjungit : « At pro fratribus meis, » si illis utile esset ad eorum auxilium, optarim separari : hoc enim significat « anathema. » — « Quorum est adopilo, » etc. Ostendit Deum nihil pratermisisse ad Judaeorum beneficentiam : ipsi vero propria ingratitude ac improbitate ab omnibus exciderunt. Ideo etiam Dei dona enumerat, adoptionem, gloriam, legislationem, ac reliqua. « Qui est super omnia Deus. » Hic apertissime nominat Apostolus Christum Deum. Erubescere, miserrime Arie, audiens a Paulo glorificari Christum Deum verum. « Benedictus in saecula. » Ipse pro omnibus gratiarum actionem retulit. Ac si diceret : Quamquam Judaei erga ipsum sint blasphemii : at ego, inquit, qui arcana novi, ejusque providentiam cognosco, novi quod dignus sit glorificari, utpote Deus Christus super omnia in saecula.

ἐγώ, φησὶν, ὁ τὰ ἀπόρρητα εἰδώς, καὶ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ ἐπιστάμενος, οἶδα ὅτι δοξολογισθεὶς ὑπάρχει ἄξιος, ὡς θεός, ὁ Χριστός ἐπὶ πάντων εἰς τοὺς αἰῶνας.

IX, 6-9. Non autem haec dico quod velut exciderit sermo Dei. Non enim omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israel, neque quicumque sunt semen Abraham, omnes sunt filii : sed, Per Isaac vocabitur tibi semen, hoc est, non qui filii carnis, hi sunt filii Dei, sed filii promissionis reputantur in semen. Promissionis enim sermo hic est : In tempore hoc veniam, et erit Sarae filius.

324 Ecce, inquit, etiam anathema fieri cupio ut Judaei credant, et ne videatur mendax fuisse Deus in his quae promissit : attamen si exacte considerimus, neque nunc excidit sermo : nec irrita fuit Dei promissio. Nam haec dixi, non quod velut exciderit sermo Dei : hoc est, non quia excidit sermo Dei, sed quo dilectionem erga illos ostendam. Ac deinceps ostendit quo pacto Dei sermo ac promissio Dei ad Abraham non exciderit. Quenam ? vel quod semen ejus juxta promissionem aequali cum astris numero futurum esset. Semen autem ejus secundum promissionem est fidelium, qui a divina Providentia non exciderunt. « Non veluti. » Non solum, inquit, non excidit sermo Dei, sed neque veluti exciderit : hoc est, sed neque prope fuit ut excideret, vel ut excidisse videretur. « Non enim omnes qui sunt ex Israel, » etc. Et quomodo, inquit, non excidit verbum Dei ? quomodo ? Quia non omnes qui sunt ex Israel, Israelitae sunt. » hoc est, semen Abraham. Deinde hoc explanat. Non enim eo quod sint aliqui filii carnis Abraham, continuo jam etiam filii sunt secundum promissionem, et quibus promissio facta est : sed qui sint filii Abraham audi, inquit, Scripturam. Vide autem quod non dixerit : Ex Jacob, sed « Ex Israel, » pro signo virtutis ponens dictionem « Israel, » ac donum supernum ostendens. Si non omnes qui ex semine sunt Abraham, hi etiam filii sunt Abraham, manifestum certe est alium esse modum qui eos reddat filios Abraham praeter nativitatem quae ab ipso est.

ὑποκρίνεται. Ἐπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, ὅθλων δεῖξαι τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ στοργὴν καὶ σπουδὴν τὴν ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, αὐτίκα μετὰ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ὁὐδὲν με δύναται χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἐπάγει, « Ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, » εἰ ἦν τοῦτο συντελοῦν εἰς ὄνησιν αὐτῶν, ἡδέαμην ἀνχωρισθῆναι. Τοῦτο γὰρ τὸ « Ἀνθέμα » σημαίνει. « Ὡς ἡ υἱοθεσία, » καὶ τὰ ἐξῆς. Δείξαι θέλει, ὅτι ὁ Θεός οὐδὲν παρήκεν εἰς τὴν τῶν Ἰουδαίων εὐεργεσίαν. Αὐτοὶ δὲ, οἰκτιρὰ ἀγνωμοσύνης πάντων ἐξέπεσον. Δὶδ καὶ καταλείπει τὰς ἐσπεράς τοῦ Θεοῦ, υἱοθεσίαν, δόξαν, νομοθεσίαν, καὶ τὰς λοιπάς. « Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός. » Ἐνταῦθα λαμπρότατα Θεὸν τὸν Χριστὸν ὀνομάζει ὁ Ἀπόστολος. Αἰσχύνῃται, τρισάθλις Ἀρειε, ἀκούων παρὰ Παύλου δοξολογούμενον τὸν Χριστὸν Θεὸν ἀληθινόν. « Εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας. » Αὐτὸς τὴν ὑπὲρ πάντων ἀνήγαγεν εὐχαριστίαν, εἰπὼν. « Εἰ γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι, φησὶ, βλασφημοῦσιν εἰς αὐτόν, ἀλλ' αὐτοῦ ἐπιστάμενος, οἶδα ὅτι δοξολογισθεὶς ὑπάρχει

Ὅχι οἷον δὲ ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. οὐδ' ὅσοι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα. ἀ.λ.λ', Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ σπέρμα, τοῦτο ἐστίν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ. ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, λογίζεται εἰς σπέρμα. Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος. Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλευσόμεαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός.

Ἰδοὺ, φησὶ, καὶ ἀνθέμα ζητῶ γενέσθαι ὑπὲρ τοῦ πιστεύσαι Ἰουδαίους, καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ἐψεύσθαι ὁ Θεός ἐφ' οἷς ἐπηγγέλται. Καὶ ὅμως ἂν ἴδωμεν ἀκριβῶς, οὐτε νῦν ἐξέπεσον ὁ λόγος, καὶ ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐψεύσατο. Ταῦτα γὰρ, φησὶν, εἰπὼν, οὐχ οἷον ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, τοῦτέστιν, οὐκ ἐπειδὴ ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἵνα τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην ἐνδείξωμαι. Καὶ λοιπὸν δείκνυσσι πῶς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ πρὸς Ἀβραάμ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐκπέπτωκε. Ποία ὄντα ; Ἡ τὸ κατ' ἐπαγγελίαν αὐτοῦ σπέρμα λέγουσα Ἰσραὴλ μὴν ἔσεσθαι τοῖς ἀστροῖς. Κατ' ἐπαγγελίαν δὲ αὐτοῦ σπέρμα, τὸ τῶν πιστῶν, καὶ οὐκ ἐκπεπτωκότων τῆς θείας προνοίας. « Οὐχ οἷον. » — [ΦΩΤ.] Οὐ μόνον, φησὶν, οὐκ ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ οἷον ἐκπέπτωκεν. οἷον, ἀλλ' οὐδὲ ἐγγὺς γέγονε τοῦ ἐκπεσεῖν, ἢ δοκεῖν ἐκπεπτωκέναι. Ὁ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πῶς, φησὶν, οὐκ ἐξέπεσον ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ; Πῶς ; « Ὅτι οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, Ἰσραηλίται εἰσι, τοῦτέστι, σπέρμα Ἀβραάμ. Εἴτα σαφηνίζει αὐτό. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ τινες, φησὶ, τέκνα σαρκικά τοῦ Ἀβραάμ, ἦδη καὶ τέκνα εἰσὶ κατ' ἐπαγγελίαν, καὶ οἷς ἡ ἐπαγγελία ἐδόθη. Ἀλλὰ ποιά ἐστὶ τέκνα Ἀβραάμ, ἀκουε, φησὶ, τῆς Γραφῆς. Ὅρα δὲ. Οὐκ εἶπεν Ἐξ Ἰακώβ, ἀλλ', Ἐξ Ἰσραὴλ, ὁ τὸ τῆς ἀρετῆς γνώρισμα τοῦ θεοῦ τὸ Ἰσραὴλ, καὶ δείκνυς τὴν ἀνοθεὶν ἐσπεράν. Εἰ οὐχὶ πάντες, φησὶν, οἱ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, οὗτοι καὶ τέκνα Ἀβραάμ, δηλονότι ἄλλος ἐστὶ τρόπος ὁ ποιῶν αὐτοὺς τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ οὐχὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ γέν-

νησις. Τίς δὲ οὗτος; Ὁ τῆς ἐπαγγελίας· τουτέστιν, ἡκαίνοι τέκνα εἰσιν, οἱ καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀξιοθάν-
τες, καὶ πληθυνθέντες ὡς τὰ ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ, οἷον
εἰσιν οἱ πιστοὶ, τουτέστιν, οὐ τὰ τέκνα. « Τουτέστιν
οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, » καὶ τὰ ἐξ ἧς. Εἰτα ἐρμη-
νεύει τὴν ἀναγνωσθεῖσαν Γραφήν, τί ἐστὶ τὸ. « Ἐν
Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα. » Ὅτι, φησὶν, οἱ
ἐκ τῆς ἐπαγγελίας εἰσὶ τέκνα. Οὐκ εἶπε δὲ, τοῦ
Ἀβραάμ, ἀλλὰ, « τοῦ Θεοῦ, » δεικνύς οὐδὲ τὸν
Ἰσαὰκ ἀπλῶς εἶναι τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι οὐ δυνάμει
σπέρματος ἐγεννήθη, ἀλλὰ δυνάμει τοῦ ἐπαγγελια-
μένου, ἵνα δείξῃ ὅτι οἱ τὴν υιοθεσίαν ἔχοντες, αὐτοὶ
εἰσι κατ' ἐπαγγελίαν τέκνα τοῦ Ἀβραάμ.

« Ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ. » Ἐπὶ τοῦτω τῷ λόγῳ
καὶ οἱ Ἰδουμαῖοι ἐπαθὴ ἀπόγονοι ἦσαν Ἀβραάμ ὅσον τὸ
κατὰ σάρκα, ὥρπιλον εἶναι τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ
εἰσὶ. Κατὰ σάρκα γὰρ αὐτοὶ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ'
ἡμεῖς ἔσμεν τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, οἱ τῆς αὐτῆς αὐτῇ
πίστεως κοινωνοῦντες, καὶ τέκνα τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς κο-
λυμβήθρας τοῦ Θεοῦ βαπτίσματος. « Ἀλλὰ τὰ τέκνα
τῆς ἐπαγγελίας. » Ὅσοι, φησὶ, κατὰ τὸν Ἰσαὰκ γεν-
νηθῶσιν, οὗτοι εἰσι καὶ σπέρμα Ἀβραάμ καὶ υἱοὶ Θεοῦ.
Ὁ γὰρ Ἰσαὰκ, οὐ κατὰ νόμον ἐγεννήθη φύσεως, ἀλλὰ
κατὰ δύναμιν ἐπαγγελίας. Οὐκοῦν οἱ γεννώμενοι
οὕτως, υἱοὶ Ἀβραάμ εἰσιν. Οὕτως δὲ ἡμεῖς γεννώ-
μεθα διὰ τῆς κολυμβήθρας. Ῥήμασι γὰρ καὶ ἡμεῖς
ἐπαγγελίας γεννώμεθα· ῥήμασι μὲν, διὰ τὸ εἰς
δογμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος γίνε-
σθαι τὰς ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ καταδύσεις· ἐπαγγελίᾳ
δὲ, καθὼς οἱ προφῆται πρὸ πολλῶν χρόνων τὸ βάπτισ-
μα εὐαγγελίσαντο. Ὡς τὸ, « Λούσαθε καὶ καθαροὶ
γενέσθε. »

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἑνὸς κοι-
την ἔχουσα, Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Μήπω γὰρ
γεννηθέντων, μηδὲ προεξάντων τι ἀγαθὸν ἢ κα-
κόν, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ πρόθεσις μὲν,
οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος, ἐρρήθη
αὐτῇ, ὅτι Ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἡλιθιωτέρῳ.
Καθὼς γέγραπται· Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ
Ἠσαὺ ἐμίσησα.

Καὶ τί, φησὶ, θαυμαστὸν, ὅτι τῶν Ἰουδαίων οἱ μὲν
πιστεύσαντες εἰς σπέρμα Ἀβραάμ λογίζονται, οἱ δὲ
ἄπιστοι οὐκ εἰσι; Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν παλαιῶν
εὐρησις. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσαὰκ λογίζεται μόνος εἰς σπέρ-
μα, καίτοι ὄντων καὶ τῶν ἀπὸ Χεττούρας. Οὐ μόνον
δὲ τοῦτο, φησὶν, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα ἐξ ἑνὸς τοῦ
Ἰσαὰκ σπέρμα ἔχουσα, καὶ δύο γεννήσασα, οὐκ ἔσχε
τοὺς δύο ἀρεσάντας Θεῷ, οὐδὲ λογιζομένους εἰς
σπέρμα Ἀβραάμ. Καίτοι μήπω γεννηθέντες οὗτε
αὐτὸν ἔπαρξαν οὗτε κακόν. Οὕτω, φησὶ, καὶ Ἰου-
δαῖοι, οἱ μὲν πιστοὶ, καὶ σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι, καὶ
σώζονται, οἱ δὲ ἄπιστοι οὐκ εἰσι. « Ἐξ ἑνὸς κοιτην
ἔχουσα. » Ἐξ ὧν οὐκ ἔσχε, φησὶ, τοὺς δύο ἀρε-
σκόντας. « Μήπω γὰρ γεννηθέντων. » Τοῦ Ἠσαὺ
καὶ τοῦ Ἰακώβ.

« Ἴνα ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ Θεοῦ μὲν.
Τουτέστιν, ἡ κατὰ πρόγνωσιν ἐκλογὴ. Εἰπόν· Ἡ πρό-

A Quis autem ille est? Promissionis: hoc est, illi filii
sunt qui etiam promissione digni habiti sunt: et
multiplicati tanquam astra cæli, veluti sunt fideles;
id est, non filii carnales. « Hoc est non qui filii
carnis, » etc. Deinde recitatam interpretatur Scri-
pturam, quid sit: « Per Isaac vocabitur tibi semen; »
nempe qui ex promissione sunt filii. Non dixit
autem: Ipsius Abraham, sed « Dei; » ostenders
neque Isaac simpliciter ipsius Abraham fuisse,
quia non virtute seminis natus est, sed ejus virtute
qui promiserat: ut ostenderet quod adoptionem
habentes, hi sunt secundum promissionem filii
Abraham.

« Hi sunt filii Dei. » 325 Quia hoc sermone etiam
Idumæi, qui ex Abraham trahabant originem, quod ad
carnem attinet, deberent esse filii Dei, sed non sunt.
Nam hi semen Abraham sunt secundum carnem: ve-
rum nos sumus filii Abraham, qui in ipsius fide com-
municamus cum ipso, per lavacrum divini bap-
tismatis. « Sed filii promissionis. » Quicunque, inquit,
ad modum Isaac nati fuerint, hi semen Abraham
sunt et filii Dei. Isaac enim non secundum nature
legem natus est, sed secundum virtutem promissi-
onis. Itaque qui ita nascuntur, filii sunt Abraham.
Itaque et nos per lavacrum nascimur, aliquidem nos
etiam verbis promissionis nascimur: verbis qui-
dem, quod in nomine Patris et Filii et sancti Spi-
ritus sicut in lavacro demersiones; promissione
vero, quod prophete multis ante temporibus bap-
tisma annuntiaverint, veluti cum dicitur, « Lavamini,
mundi estote. »

IX, 10-13. Non solum autem hoc, sed et Rebecca
ex uno concipiens Isaac patre nostro. Cum enim non-
dum nati essent, neque boni quidquam egissent aut
mali: ut secundum electionem propositum Dei ma-
neret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est illi:
Major serviet minori. Quemadmodum scriptum est:
Jacob dilexi, Esau vero odio habui.

Et quid mirum, inquit, quod Judæorum hi soli
in semen Abraham reputentur qui crediderant, in-
creduli vero non ita? Nam et hoc in veteribus in-
venies. Siquidem Isaac reputatur solus in semen,
cum tamen alii essent a Chettura filii. Nec id solum,
sed et Rebecca ex uno Isaac accepto semine, cum
duos peperisset, non habuit duos qui Deo place-
rent, aut in semen Abraham reputarentur: idque
cum nondum essent nati, neque bonum egissent aut
malum. Sic et Judæis: fideles quidem et semen
Abraham sunt et salvi sunt, infideles vero non ita.
« Ex uno concipiens. » Nec tamen ob id duos
habuit qui Deo placerent. « Cum nondum nati es-
sent. » Esau videlicet et Jacob.

326 « Ut secundum electionem propositum Dei
maneret. » Id est, electio quæ secundum scientiam

est. Dicendo : « Propositum Dei, » consilium ejus A significavit ; dicens vero : « Secundum electionem, » ostendit quod a se invicem differrent. Nullus enim alterum præ altero eligit, nisi hoc ab alio in aliquo dissideat. Dicens autem : « Non ex operibus, » vocationis ac gratiæ ipsius magnitudinem demonstravit ; nam etiam cum nihil operati sint, eligit et asciscit. Verum si, cum nihil operati sint, eligit, quo pacto eligit ? nobis etenim electio sit in his quæ in aliquo differunt ; qui autem nihil operati sint, in quo differunt ? Maxime. Humanis namque oculis, cum nihil egerint, in nullo differunt : divina autem futuri præcognitione, plurimum differunt. Nam ille quidem gratus fuit Deo, hic autem non. Electio itaque non ex operibus facta est, et a vocatione et gratia facta est. Et juste facta est : sed justitia homines latebat. Quemadmodum sane et nunc adhuc justitia latet quæ fuit in illorum occisione qui vitulum fecerant ⁴². Cum enim omnes vitulum fecissent, non omnes interempti sunt. Verum quamquam in horum interfectione justitia latuerit, tamen universorum Judici exacte et absque ullo errore cognita est. Sic et in aliis innumeris : veluti in his etiam quæ quotidie accidunt. Siquidem multa ignotas nobis habentia causas, et quæ insipientibus sine ratione fieri videntur, juxta hoc oculo causæ, imo omnium Inspectori omniumque judici, juste et facta esse censentur et revera peraguntur. Divus autem Paulus ait : Quod si etiam nulla occulta ratio his quæ sunt inesset : ne ita quidem oporteret quosdam graviter ferre ac divinam Providentiam accusare, cur hic isto modo, ille vero illo modo vitam transigat. Habet enim potestatem sigulus prout voluerit effingere. Hoc tamen ex abundantia, inquit, est : quandoquidem prædicto quoque responsionis modo utitur, cum ait Scripturam dicere Pharaoni : « In hoc ipsum excitavi te ⁴³, » etc. Hic enim, quemadmodum dicit, irrationabile multis visum est Pharaonem excitatum esse ac regnasse, cum adeo scelestus, crudelis ac inhumanus esset : verum Scriptura, ubi causam docuit, quod irrationabile videbatur ad rationabile transtulit.

327 Atqui hoc ipsum quod rationabile est et difficultatis solutio, rursum hesitantiam contentiosis ac perfidis parere potest. Dicentibus enim quod propterea Pharaonem in regem excitaverit, ut nomen suum glorificaretur, ubi illum inaudito miroque supplicio punisset, illico dicetur : Quid ergo adhuc conqueritur, imo potius cur etiam ipsum punivit ? Nam cum peccavit, ad ipsius gloriam peccavit ; nisi enim peccasset, nequaquam punitus fuisset ; quod si punitus non fuisset, nequaquam glorificatus fuisset. Porro hoc intendebat : « Ut ostendam, inquit, in te virtutem meam ; » quod si volebat, quis ejus resistere potest voluntati ? Vides quod dubitationis solutio, causæque redditio his qui perfidi sunt hesitantiam non

θεσιν τοῦ Θεοῦ, » τὴν βουλὴν αὐτοῦ ἰδεῖν. Εἰπὼν, « Κατ' ἐκλογὴν, » ἔδειξεν ὅτι καὶ διέφερον ἀλλήλων. Οὐδεὶς γὰρ ἐκλέγεται ἑτέρον ἀπ' ἑτέρου, εἰ μὴ τι αὐτοῦ διαλλάσσει. Εἰπὼν δὲ, « Οὐκ ἐξ ἔργων, » παρῆσται τὸ μέγεθος τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ὅτι καὶ μηδὲν πράξαντων, ἐκλέγεται καὶ προσκαλεῖται. Ἄλλ' εἰ μηδὲν πράξαντων ἐκλέγεται, πῶς ἐκλέγεται ; ἢ μὲν γὰρ ἐκλογὴ ἐπὶ τῶν κατὰ τι γίνεσθαι διαφερόντων· οἱ δὲ μηδὲν πράξαντες, τί διαφέρουσι ; Ναι πάντοτε. Ἀνθρωπίνους μὲν γὰρ ὀφθαλμοῖς ἐπεὶ οὐδὲν ἔπραξαν, οὐδὲν διαφέρουσι, θεῶν δὲ προγνώσει τοῦ μέλλοντος, πολλὰ διαφέρει. Καὶ γὰρ ὁ μὲν εὐηρέστησε τῷ Θεῷ, ὁ δὲ οὐκ ἔτι. Ὅστις ἡ ἐκλογὴ καὶ οὐκ ἐξ ἔργων γέγονε, καὶ ἀπὸ τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος γέγονε. Καὶ δικαία γίνεται, ἀλλὰ τὸ δικαίον τοὺς ἀνθρώπους ἐλάνθανεν. Ὅπως πλέον καὶ ἐστὶ νῦν λανθάνει τὸ δικαίον τὸ ἐπὶ τῆς ἀναίρεσως τῶν μωσχοποιησάντων. Πάντων γὰρ μωσχοποιησάντων, οὐ πάντες ἀνῆρέθησαν. Ἄλλ' εἰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους τὸ ἐν τῇ τούτων ἀναίρεσι ἐκπέφυγε δικαίον. τῷ Κριτῇ τὸν ὅλον ἀκριβὺς καὶ ἀδιαπτότως ἔγνωσται, καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων, ὥς καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἑκάστην συμβαινόντων. Πολλὰ γὰρ ἀγνώστους ἡμῖν ἔχοντα τοὺς λόγους, καὶ τοῖς ἀσυνέτοις ἄλογα δοκοῦντα, διὰ τοῦτο τῷ παντεπώτῃ καὶ παντεφάρῳ τῆς δικῆς ὀφθαλμῷ, δικαίως καὶ κρίνεται γαγενῆσθαι καὶ διαπράττεται. Ὁ δὲ θεὸς Παῦλος φησιν, ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς λόγος ἀπόρρητος ἐστὶν τοῖς πραττομένοις, οὐδ' οὕτως ἐχρῆν τινὰς ἀδημονεῖν, καὶ ἐπικαλεῖν, διὰ τὸ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως τὸν βίον διαπορεύεσθαι. Ἐξουσίαν γὰρ ἔχει ὁ πλάστης δημιουργεῖν ὥς βούλεται. Τοῦτο δὲ, ἐκ περιουσίας, φησιν, ἐπεὶ καὶ τὸν προεξηρημένον τρέπον τῆς ἀπολογίας, ἐν οἷς λέγει ὅτι ἡ Γραφὴ λέγει· τῷ Φαραὼ, ὅτι « Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, » καὶ ἐξῆς. Ἐνταῦθα γὰρ, οἰοῦνται φησιν, ὅτι Ἄλογον ἂν ἔδοξε τοῖς πολλοῖς τὸ ὑφωθῆναι τὸν Φαραὼ καὶ βασιλεῦσαι, μισρὸν οὕτως καὶ ὥρην καὶ ἀπάνθρωπον εἶναι, ἀλλ' ἡ Γραφὴ διδάσκει τὴν αἰτίαν, εἰς εὐλογον μετενήνοχε τὸ ἄλογον.

Καίτοι, φησὶ, καὶ αὐτὸ τὸ εὐλογον, καὶ ἡ λύσις ἀπορία πάλιν τοῖς φιλονεικοῦσι καὶ ἀγνώμοσι δύναται τεκεῖν. Προῦσι γὰρ, ὅτι διὰ τοῦτο ἐξήγειρε τὸν Φαραὼ εἰς βασιλείαν, ἵνα τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ τιμωρησαμένου αὐτὸν τιμωρία παραδόξῃ καὶ θαυμαστῇ, ἐνδοξασθῇ. Τί οὖν ἐστὶ μέμψεται αὐτόν ; μέλλον δὲ, τί ἐστὶ ἐτιμωρήσατο αὐτόν ; Ἄ γὰρ ἡμαρτεν, εἰς δόξαν αὐτοῦ ἡμαρτεν. Εἰ μὴ γὰρ ἡμαρτεν, οὐκ ἂν ἐτιμωρήσατο ; εἰ μὴ ἐτιμωρήσατο, οὐκ ἂν ἔδοξασθῃ. Ἄλλὰ τοῦτο ἔβουλετο. « Ὅπως γὰρ, φησιν, ἐνδείξωμαι, » καὶ ἐξῆς. Εἰ δὲ ἔβουλετο, τίς ἀντιστῆναι δύναται αὐτοῦ τῷ βουλήματι ; Ὅπως πῶς ἡ τῆς ἀπορίας λύσις καὶ τῆς αἰτίας ἀπόδοσις, οὐκ ἔλυσεν τὸ ἀπορούμενον τοῖς ἀγνώμοσι, ἀλλὰ καὶ ἐτέρας ἀπορίας ἀπορμὴ γέγονε. Διὸ ἄμεινον μὴ ζητεῖν τὰς

⁴² Exod. xxxii, 1 seqq. ⁴³ Exod. ix, 16.

τοιαύτα· αἰτίας, ἡ ζητοῦντας, μειζόνων ἀποριῶν αἰτίας τὰς λύσεις ποιεῖσθαι. Τοῦτο γὰρ εὐγνωμόνων πλασμαίων καὶ δοῦλων, μὴ τὰς αἰτίας ἀπαιτεῖν τὴν δημιουργὸν καὶ ἀσπότην, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς γινομένοις εὐχαριστεῖν αὐτῷ, καὶ οὐ κατελιπεῖν τοὺς λόγους δι' οὓς γίνεται, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπὶ τούτων πλέον ὀφειλομένον εὐχαριστεῖν. Ἀπλὸν γὰρ ὡς ὢν μὴ κατελιφάμεν, ἐπὶ τούτων μείζους εἶναι οἱ λόγοι καὶ θαυμασιώτεροι, καὶ τῆς ἡμῶν ὑπερκαίμενοι καταλήψεως. Ὡστε μείζους δεῖ καὶ τὰς εὐεργεσίας προσάγεσθαι. Αὐτὸς δὲ προῖόν, καὶ τῆς δευτέρας ἀπορίας τίθησι τὴν λύσιν, « Τὸν Ἰακώβ ἡγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαὺ ἐμισήσα. » Μὴ πῶ γὰρ τὴν πράξαντα τὸν Ἰακώβ, ἐκάλουν ἀγαπητόν· « Τὸν γὰρ Ἰακώβ, ἤσπιν, ἡγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαὺ ἐμισήσα. » — « Ἐρρήθη αὐτῇ, » ἡγουν τῇ « Ρεβέκκᾳ, » ὅτι Ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. « Οἱ μὲν γὰρ ἀνθρώποι ἴσως μετὰ τὸ γενέσθαι, ὁ δὲ Θεὸς πρὸ γενέσεως ἐπίσταται τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. »

mines fortassis post natiuitatem, Deus vero etiam

inmine. *Τί οὖν ἐροῦμεν; Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο. Τῷ γὰρ Μωσῇ λέγει· Ἐλεῆσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτερήσω ὃν ἂν οἰκτείρω. Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεούντος Θεοῦ. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή τῷ Φαραὼ· ὅτι Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγέλη τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει.*

« Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο. » Ὁ μὲν Ἡσαὺ, φησὶν, ὡς κακὸς ἐμισήθη, ὁ δὲ Ἰακώβ ὡς καλὸς ἡγαπήθη. « Τί οὖν; » Ἀντὶ τοῦ, Τί ἐροῦμεν περὶ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ Ἰουδαίων; οὐ πάντες ἐμοσχοποίησαν; Πῶς οὖν εἴρηται, « Ἐλεῆσω ὃν ἂν ἐλεῶ; » Εἰ γὰρ ἀδικία οὐκ ἐστὶ παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ ὅπως πάντων μοσχοποιούντων, « Ἐλεῆσω, εἰπεν, ὃν ἂν ἐλεῶ, ἄρα χρυσοῖς ὀφθαλμοῖς ὁ Θεὸς ἐμβλετέει εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας, καὶ οὐχ ὥστερ οἱ ἀνθρώποι. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐπὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων ἀδικεῖ ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ νῦν ὅσοι μὲν ἄξιοι, σώζονται· πιστεύουσι γάρ· ὅσοι δὲ ἀνάξιοι, ἀπώλυνται· οὐ πιστεύουσι γάρ. » Ἐλεῆσω ὃν ἂν ἐλεῶ. « Ὡς εἰ εἰπεν· Ἐγὼ οἶδα τίνες ἄξιοι σωτηρίας, καὶ ὅσοι οὐκ ἄξιοι. Εἰ οὖν Μωσῆς, φησὶν, ἡγνέει τίνες ἄξιοι, καὶ τίνες οὐκ ἄξιοι, σχολῇ γούν ἡμεῖς γνώμην τὰς αἰτίας τῶν γινομένων. Θεοῦ γὰρ κρίματα τίς ἐξηγίδασει; ἀντὶ τοῦ, Οὐδεὶς. » Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, καὶ τὰ ἐξῆς. Δεῖ μὲν οὖν θέλειν καὶ τρέχειν, καὶ τὴν αὐτοῦ ἑκαστον δύναμιν πληροῦν. Πλὴν ὅτι δίχα βουλῆς Θεοῦ οὔτε ὁ θέλων, οὔτε ὁ τρέχων ἀνύει τι πλέον, ἄτερ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας. Λοιπὸν τὸν βουλόμενον σώζεσθαι, ὅτι καὶ θέλει ὁ Θεός, καὶ ἐλεῖ. Ταῦτα δὲ πάντα εἰπεν ὁ ἅγιος πρὸς τοὺς ἀντιπίπτοντας καὶ λέγοντας, Τί δὴ ποτε ἐκδέδληται ὁ Ἰουδαϊσμός παρὰ τῷ Θεῷ, ἀντεστήσῃ δὲ ὁ Χριστιανισμός καὶ ἡ πίστις; Θέλων οὖν ἡμεῖς παιδεύσαι μὴ ἀπαιτεῖν εὐθύνας τὸν Θεὸν ὢν πρᾶντος, ἀλλὰ πάντα ἡγεῖσθαι καλὰ, καὶ ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν, πολλὰ

A absoluit, quin potius alterius ambiguitatis occasio facta est. Propterea prestat huiusmodi causas non requirere: alioqui inquirentes efficiant ipsas solutiones causas esse majorum difficultatum. Nam hoc gratiarum creaturarum ac servorum est, a Creatore ac Domino causas non expetere, sed in omnibus quæ sunt gratias illi agere, quauquam rationes non comprehendant propter quas sunt: magis autem etiam super his debemus amplius gratias agere. Nam manifestum est quod eorum quæ non deprehendimus, majorum sunt causæ magisque admirandæ, et quæ nostras excedant apprehensiones. Itaque majores etiam gratiarum actiones oportet offerre. Apostolus tamen in sequentibus etiam secundæ difficultatis ponit solutionem. « Jacob dilexi, Esau vero odio habui. » Nam Jacob qui nihilum egerat, appellavit dilectum. « Jacob, inquit, dilexi, Esau vero odio habui. » — « Dictum est illi, » puta Rebecca. « Major seruiet minori. » Siquidem ante natiuitatem novit quæ futura sunt in ho-

IX. 14-18. Quid ergo dicemus? Nam injustitia est apud Deum? Absit. Moysi enim dicit: Miserebor cuiuscunque misereor, et commiserabor quemcunque commiseror. Igitur non volentis est, nec currentis, sed miserentis Dei. Dicit enim Scriptura Pharaoni: In hoc ipsum suscitavi te, ut ostenderem in te virtutem meam, et ut annuntiaretur nomen meum in omni terra. Itaque cuius vult miseretur, quem autem vult obdurat.

C 328 « Num injustitia est apud Deum? Absit. » Esau enim tanquam malus odio habitus est, Jacob vero tanquam bonus dilectus est. « Quid ergo? » Hoc est, Quid de Judæis dicemus qui fuerunt in deserto? Nonne omnes vitulum fecerunt? quomodo dictum est: « Miserebor cuiuscunque misereor? » Nam si injustitia non est apud Deum, et tamen um omnes vitulum fecissent, « Miserebor, dixit, cuiuscunque misereor: » certe latentibus oculis Deus in hominum corda ingreditur, et non quemadmodum homines. Igitur neque cum Judæis qui nunc sunt injuste agit Deus; sed et nunc quicunque digni sunt salvantur, quia credunt; quicunque vero indigni, pereunt, quia non credunt. « Miserebor cuiuscunque misereor. » Ac si dixisset: Ego novi qui sint digni salute et quinam indigni. Si igitur Moses ignorabat quinam digni essent et qui indigni, multo minus nos eorum quæ sunt causas cognoscere possemus; Dei enim iudicia quis scrutabitur? profecto nullus. « Igitur non volentis est, » etc. Oportet siquidem velle et currere, et unumquemque facere quod in se est: attamen quia absque Dei consilio neque volens neque currens quidquam amplius sine Dei auxilio perficit, reliquum est ut Deus eum qui salvus fieri cupit, etiam velit, et ejus misereatur. Hæc omnia dixit divus Paulus adversus illos qui resistunt, ac dicunt: Quare abjectus est Judaismus apud Deum, et loco ipsius inductus est Christianismus ac fides? Volens

itaque nos instruere ne causas a Deo repetamus eorum quae operatur, sed cuncta bona arbitremur, etsi causas ignoremus, multa profert ad propositum: hoc est, a multis exemplis et signis difficultatem in divinis iudiciis conjectandis demonstrat. — *Item et alio modo.* Non volentis solum, neque currentis solum: sed opus etiam est miseratione quae divinitus adveniat, auxilioque quod inde administratur. Aut etiam hoc modo intelligi potest quod dicitur: « Igitur non volentis est, » etc. Non ut in confesso sit apud Paulum, sed magis veluti ab haesitantibus prolatum est. Nam si cuius vult miseretur, etc., si hoc, inquit, ita est, in vanum a difficultatis erit confirmationem, non autem ad

329 Deinde rursum sequitur difficultatis repetitio: « Itaque cuius vult miseretur, quem autem vult obdurat. » Postmodum quasi non sufficiat difficultatis, rei quae absurdæ magnitudinem demonstrasse, ejus commutatio ponitur in id quod absurdum est ac majorem habens perplexitatem. Nam, « Quid adhuc queritur? » ait: cur jam sumit supplicium? voluntati enim ipsius quis resistere potest? Ita aucta et exasperata difficultate solutionem per increpationem subjungit, terribiliter admodum, et consequenter ita dicens: « Tu quis es qui ex adverso respondes Deo? » quasi dicat: Quid facis ex adverso respondens Deo? Resistis ac oppugnans voluntatem factumque ipsius an non? Quod si non, cur contradicis? cur ex adverso respondes Deo? Si vero resistis et contradicis ac ex adverso respondes, quomodo ais: « Voluntati ejus quis resistit? » Itaque si certe contradicis, frustra et adversus teipsum dicis, « Quid adhuc queritur? » Si vero non resistis, amplius, omnino non dices: « Quid adhuc queritur: » neque illud: « Cuius vult miseretur, quem autem vult obdurat: » neque omnino in hujusmodi cogitationes abduces, ut adversus Creatorem verbis contendas in his quae agit, mundumque gubernat, utque contradicas illi ac resistas. Ita ergo ubi diffuse haesitationem evertit, alteram inducit solutionem ab eorum natura ac proprietate quae apud nos effinguntur: partim quidem quae admonitorium contineat consultationem sive doctrinam, partim vero increpatorium contradictionem. Et admonitoria quidem consultatio sive doctrina talis est: Quid contradicis? cur ex adverso respondes Artifici ac Creatori? Imitare alia signa, tu rationalis irrationalia, animatus inanimata, qui amplius factorem laudare debes quam suos illa figulos. Illa non contradicunt, neque opifici resistunt: atqui natura serva sunt, attamen juxta ipsius voluntatem transmutantur, omnia artifice credentia: at tu neque naturae necessitates servas, sed sermone honestatus, arbitriique libertate, non cedis artificis voluntati, neque gubernationem amas: sed verbis contendis ac resistis, et eorum quae sunt ac providentur causas expetis.

330 « Num dicit figmentum ei qui se finxit: (cur hoc pacto finxisti me? »

A θεματοφωραί, τούτ' ἐστιν, ἀπὸ πολλῶν παραδειγμάτων καὶ σημείων, τὸ δυστέκμαρτον τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων παρίτεσθαι. — Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Οὐ τοῦ θέλοντος μόνον, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεόντος ἔλθου, καὶ τῆς ἐκείθεν συμμαχίας. Ἦ καὶ οὕτως ἐκκληπητέον τὸ, « Ἀρα οὐκ οὐ θέλοντος, » καὶ ἔξης. Ὁκ ἴστιν ὡς Παῦλος ὁμολογούμενον, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς παρὰ τῶν ἀπορῶντων προτεινόμενον. Εἰ γὰρ ὅν θέλει, ἔλπει, καὶ ἔξης. Εἰ οὖν οὕτως, φησὶ, μάτην θέλομεν καὶ μάτην τρέχομεν. Καὶ ἡ ῥῆσις δὲ εἰς βεβαιώσιν τῆς ἀπορίας, ἀλλ' οὐκ εἰς ἐπιλύσιν τινὸς ἐτάραξ.

volumus et in vanum currimus. Ergo dictum hoc cuiusvis alterius explanationem.

B Εἴτα πάλιν ἐπανέληψις τῆς ἀπορίας: « Ἀρα οὐκ ὅν θέλει ἔλπει, ὅν δὲ θέλει σκληρύνει. » Εἴτα ὡς μὴ ἐξαρκούσης τῆς ἀπορίας, τοῦ αὐτοῦ τοῦ μέγιστος παραστήσας, μετάληψις αὐτῆς ἐπὶ τὸ ἐκ τούτης ἀνακύπτει ἀπορώτερον καὶ ἀπορώτερον. « Τί γὰρ ἐστὶ μέμφεται: » φησὶ « τὶ λοιπὸν κολάζει: τίς γὰρ ἀντιδίδωμι δύνανται τῇ βουλῇ αὐτοῦ; Ὁδὴ τὴν ἀπορίαν αὐξήσας καὶ τραχύνας, ἐπάγει δι' ἐπιτιμῆσεως τὴν λύσιν σφόδρα δριμύτως καὶ προσφωδὸς αὐτῷ λέγων: « Σὺ τίς εἰ δ' ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; » ὅσον· Σὺ τίνων ποιεῖς ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Ἀνθίστασαι καὶ πολεμεῖς τῇ βουλῇ αὐτοῦ καὶ τῇ πράξει αὐτοῦ, ἡ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ οὐχί, τί ἀντιλέγεις; τί ἀνταποκρίνη τῷ Θεῷ; τί δὲ ἀνθίστασαι καὶ ἀντιλέγεις καὶ ἀνταποκρίνη, πῶς λέγεις ὅτι, « Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθίσταται; » ὡςτε εἰ μὲν ἀνθίστασαι, μάτην καὶ κατὰ σαυτοῦ εἶπες: « Τί ἐστὶ μέμφεται. » Εἰ δὲ μὴ ἀνθίστασαι οὐκ εἶπες ὅτι, « Τί ἐστὶ μέμφεται, τοῦ δὲ τὸ, « Ἀρα ὅν θέλει ἔλπει, ὅν δὲ θέλει σκληρύνει, » οὐδ' εἰς λογισμοὺς ἄρα ὅλως ἐξαχθήσῃ τοιοῦτους, λογοθετεῖν τὸν δημιουργὸν ἐφ' οἷς πράττει καὶ οἰκονομεῖ τὸν κόσμον, οὐδ' ἀντιλέγειν αὐτῷ καὶ ἀνθίστασθαι. Οὕτως οὖν σπερματικῶς εἰπὼν τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἀπορίας, καὶ ἐτέραν λύσιν ἀπὸ τῆς τῶν παρ' ἡμῶν δημιουργημάτων φύσεως καὶ ιδιότητος ἐπάγει, τοῦτο μὲν, παραινεντικὴν περιέχουσαν συμβουλὴν καὶ διδασκαλίαν, τοῦτο δὲ, καὶ ἀντιῤῥητικὴν εἰσγὼν. Καὶ ἡ μὲν παραινεντικὴ συμβουλὴ καὶ διδασκαλία τοιαύτη· Τί ἀντιλέγεις; Τί ἀνταποκρίνη τῷ Πλάστῃ καὶ δημιουργῷ; Μίμησαι τὰ ἄλλα πλάσματα, ὁ λογικὸς τὰ ἄλογα, ὁ ἐμφυχὸς τὰ ἀφυχα, ὁ πλεον χρηστέων ἐξυμνεῖν τὸν Πλάστην, ἡ ἐκείνα τοὺς πλάστουργούς τοὺς ἰδίους. Ἐκεῖνα οὐκ ἀντιλέγει οὐδὲ ἀνθίσταται τῷ δημιουργῷ, καίτοι φύσει δουλεύοντα. Ἄλλ' ὅμως πρὸς τὸ ἐκείνου μετασχηματίζεται βούλημα, πάντα παραχωροῦντα τῷ τεχνίτῃ. Καὶ οὐ μὴτ' ἐξ οὗ φύσεως ἀνάγκῃ δουλεύον, ἀλλὰ λόγῳ τιμῇται: καὶ αὐτεξουσιάζονται, οὐχ ὑπεκίκει τῷ τοῦ πλάσαντος βουλήματι καὶ ἀτάγῃ τὴν κυβέρνησιν, ἀλλὰ λογοθετεῖ καὶ ἀντιπικτεῖ, καὶ εὐθὺς ἀπαρτεῖ τὸν πρᾶτομένων καὶ προνοουμένων.

C ἀνθίσταται; » ὡςτε εἰ μὲν ἀνθίστασαι, μάτην καὶ κατὰ σαυτοῦ εἶπες: « Τί ἐστὶ μέμφεται. » Εἰ δὲ μὴ ἀνθίστασαι οὐκ εἶπες ὅτι, « Τί ἐστὶ μέμφεται, τοῦ δὲ τὸ, « Ἀρα ὅν θέλει ἔλπει, ὅν δὲ θέλει σκληρύνει, » οὐδ' εἰς λογισμοὺς ἄρα ὅλως ἐξαχθήσῃ τοιοῦτους, λογοθετεῖν τὸν δημιουργὸν ἐφ' οἷς πράττει καὶ οἰκονομεῖ τὸν κόσμον, οὐδ' ἀντιλέγειν αὐτῷ καὶ ἀνθίστασθαι. Οὕτως οὖν σπερματικῶς εἰπὼν τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἀπορίας, καὶ ἐτέραν λύσιν ἀπὸ τῆς τῶν παρ' ἡμῶν δημιουργημάτων φύσεως καὶ ιδιότητος ἐπάγει, τοῦτο μὲν, παραινεντικὴν περιέχουσαν συμβουλὴν καὶ διδασκαλίαν, τοῦτο δὲ, καὶ ἀντιῤῥητικὴν εἰσγὼν. Καὶ ἡ μὲν παραινεντικὴ συμβουλὴ καὶ διδασκαλία τοιαύτη· Τί ἀντιλέγεις; Τί ἀνταποκρίνη τῷ Πλάστῃ καὶ δημιουργῷ; Μίμησαι τὰ ἄλλα πλάσματα, ὁ λογικὸς τὰ ἄλογα, ὁ ἐμφυχὸς τὰ ἀφυχα, ὁ πλεον χρηστέων ἐξυμνεῖν τὸν Πλάστην, ἡ ἐκείνα τοὺς πλάστουργούς τοὺς ἰδίους. Ἐκεῖνα οὐκ ἀντιλέγει οὐδὲ ἀνθίσταται τῷ δημιουργῷ, καίτοι φύσει δουλεύοντα. Ἄλλ' ὅμως πρὸς τὸ ἐκείνου μετασχηματίζεται βούλημα, πάντα παραχωροῦντα τῷ τεχνίτῃ. Καὶ οὐ μὴτ' ἐξ οὗ φύσεως ἀνάγκῃ δουλεύον, ἀλλὰ λόγῳ τιμῇται: καὶ αὐτεξουσιάζονται, οὐχ ὑπεκίκει τῷ τοῦ πλάσαντος βουλήματι καὶ ἀτάγῃ τὴν κυβέρνησιν, ἀλλὰ λογοθετεῖ καὶ ἀντιπικτεῖ, καὶ εὐθὺς ἀπαρτεῖ τὸν πρᾶτομένων καὶ προνοουμένων.

D « Μὴ ἔπει τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, Τί με ἐπικύπτει; »

Ἡ δὲ γὰρ κατ' ἐλεγχον ἀντιβρῆσις, τοιαύτη· Ἀναποκρίνην τῷ Θεῷ, φησὶν, ὡς· ἄνωγ' ἀμαρτάνεις, ὅτι νικῶντος αὐτοῦ τὴν σὴν γνώμην τοῦ βουλήματος; καὶ τὸ αὐτεξουσίον ταύτῃ περιηρημένον. Καὶ μὴ οὐκ ὄρωμεν ἐπὶ τῶν μὴ αὐτεξουσίων πλάσματων ἃ οὐ ποιεῖς. Ἐκεῖνα οὐκ ἀντιλέγει τοῖς πλάττουσι, τί με οὕτως, ἀλλὰ μὴ οὕτως, ἐποίησας; ἢ τότε, τί οὕτως, ἀλλὰ μὴ οὕτως; ἢ ὅπως, τί με ἐποίησας; Εὐ δὲ καὶ ἀντιλέγεις, καὶ εὐθύνας τὸν Πλάστην ἀπειτεῖς. Οὐκ ἄρα τοῦ αὐτεξουσίου ἐστέρησαι. Οὐκ ἄρα ἄνωγ' ἀμαρτάνεις. Δικαίως ἄρα καὶ κολάζῃ σὺ καὶ ὁπὸ μέμψιν πίπτεις, οὐτεξουσίως ὧν καὶ μὴ πρῶτων τὰ δέοντα. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. Τὸ δὲ, ἢ οὐκ ἔχει ὁ καραμὸς ἐξουσίαν; καὶ ἐξῆς, ἄλλο ἐστὶν ἐπιχείρημα κατὰ ἀντιπερίστασιν προσηγμένον. Διδοῦναι, φησὶ, κατὰ τὸν ὅν λόγον, καίτοι ἐλεγχθέντα, ὅτι οὐκ εἰ αὐτεξουσίως, ὅτι ὁ Θεὸς οὕτως ἐπλάσεν σε· οὐδ' οὕτως ἐστὶ δικαίον ἀντιλέγειν καὶ μέμπεσθαι τῷ Θεῷ. Εἰ καὶ μὴδὲν γὰρ ἄλλο προνόμιον αὐτῷ ἀποδοῦναι βούλει τῷ ὑπὲρ πάντα ὄντι καὶ λόγον καὶ ἔνδοξον, ἀλλὰ τέως τὸ πᾶσι κοινὸν ὑπάρχον τοῖς ὅπως δὴ ποιεῖ δημιουργοῦς, ἵνα ἐστὶν ἄτοπον καὶ ἀσχετὸς ἀφαιρεῖν ἀπ' αὐτοῦ. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Οὐδὲν τῶν δημιουργημάτων, τὸν οὐκ εἶναι δημιουργὸν ἐπιμέμπεται καὶ εὐθύνει, ἀλλ' ἐξουσίαν ἔχει ἕκαστος δημιουργὸς, δημιουργεῖν ὡς βούλεται καὶ πλάττειν, καὶ ἀνεξουσίος ἐστὶν, καὶ ἡμίσητα ὁπὸ τῶν πλάσματων. Ὅστε καὶ σὺ, εἰ καὶ ὡς λέγεις οὕτως ἐπλάσθης, οὐκ ὀφείλεις μέμπεσθαι ἢ ἀντιλέγειν, κατὰ τὸν κοινὸν τῶν πλάσματων νόμον καὶ ὅρον. Ἐλεγε γὰρ ἡ Γραφή τῷ Φαραὶ, καὶ τὰ ἐξῆς. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Τοῦτου τὴν λύσιν, κάτω λέγει, ὅτι, φησὶν, ὁ Φαραὶ, διὰ τὴν οὐκ εἶναι κακίαν ἐπαθεῖν ἀπὸρ ἐπαθεῖν, ὡς ὅτι Θεὸς σῶσαι αὐτὸν ἤθελε τοιγαροῦν καὶ μακροθυμεῖ, χώραν αὐτῷ μετανοίας δοῦς. Ἐν δυνάμει μου. Ἀδυναμίας Θεοῦ, ἢ μακροθυμίας, καὶ δυνάμεις μεγίστη. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐκπλαγίστη, τοσοῦτον μακροθυμήσαντος τοῦ Θεοῦ; Φησὶν οὖν, ὅτι εἰς τοῦτο σε συγκαχώρηκα βασιλεῦσαι, ὅπως φανῶ μακροθυμῶς.

Ἐὰρ οὖν ὃν θέλεις ἵλασι, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸν δέξιν ἵλασθαι, ἵλασι, τὸν δὲ σκληρὸν καὶ ἀπειθῆ, σκληρὸν εἶναι συγχωρεῖ. Οὐ γὰρ κρίττω; ὁ παρὼν καιρὸς, ἀλλὰ πολιτείας καὶ αὐτεξουσιότητος. Τὸ γὰρ σκληρύνει, ἀνελ τοῦ, ἵνα αὐτὸν σκληρὸν εἶναι, συγχωρῶν εἰς τὸ αὐτεξουσίον. Ὅν δὲ θέλεις σκληρύνει. — [ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΕΩΣ.] Τὸ σκληρύνει παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν Αἰγύπτιον τύραννον, οὐχ ὡς τὴν ἀντετυπῆσαν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τῆς θείας βουλῆς; ἐντιθέσης νοητέον, ἀλλ' ὡς τῆς προαίρεσως, διὰ τῆς πρὸς τὴν κακίαν προσκλίσεως, τὸν ἐκμαλίσσοντα τὴν ἀντετυπῆσαν λόγον οὐ δεχομένης. — [ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.] Ἐσκληρύνειν ὁ Θεὸς τὸν Φαραὶ, τῇ μακροθυμίᾳ καὶ τῇ τῆς τιμωρίας ἀναβολῇ, ἐπιτείνων αὐτοῦ τὴν κακίαν, ἵνα εἰς τὸν ἔσχατον ὅρον ἀφελείας αὐτοῦ τῆς πονηρίας, τὸ δίκαιον ἐπ' αὐτῷ τῆς θείας κρίσεως διαφανῇ.

Ἐπεὶ οὖν μοι· τί καὶ μέμπεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ εἰς ἀνθέστητες; Μετῶν γε, ὃ ἀν-

Contradictio vero per increpationem, talis est: Ex adverso respondes, inquit, quasi coactus peccares, tanquam ille vinceret tuam sententiam voluntatis, et hac in parte tuo privereris arbitrio. Atqui in signentis quæ libera non sunt, non videmus quæ tu facis. Illi in suos figulos non obmurmurant: Quid me hoc vel illo modo fecisti? aut cur ita et non ita? alve omnino, Cur me formasti? Tu vero et contra dicis, et causas ab Opifice expetis. Certe libero arbitrio non privaris, certe non coactus peccas. Juste itaque et puniris et in reprehensionem cadis, cum liber sis nec facias quæ oportet. Et hæc quidem de his. Porro quod dicitur: «Annon habet potestatem, figulus,» etc., aliud est argumentum ad cohibitionem adductum. Dato, inquit, juxta tuum sermonem licet jam confortatum, quod liber non sis, quod Deus ita te formaverit: neque ita justum est Deo contradicere, illumque accusare. Nam etsi nihil aliud prerogative illi retribuere velis, qui supra omnem est et mentem et sermonem: at saltem quod omnibus commune est singulis quomodocunque rem intelligentibus, admodum absurdum est et impium ab eo tollere. Quid igitur illud est? Quod nullum signementum suum platen incusat aut redarguit, sed liberam habet voluntatem quisque opifex operari prout voluerit ac fingere, et accusatione vacat, potissimum autem apud ea quæ fluxit. Itaque et tu etiam si ut dicis formatus sis, non debes indignari aut contradicere juxta communem signementorum legem ac modum. Dicit Scriptura Pharaoni, etc. Hujus dilutionem inferius habet, dicens quod ob propriam malignitatem passus est Pharaon quæ passus est, tanquam Deus sane illum salvum facere voluerit: idcirco etiam longanimitate tolerabat dato respicientis loco. Virtutem meam, Dei virtus longanimitas est, et virtus maxima. Quis enim non obtupescat ubi adeo longanimum Deus sese præbuerit? Dicit ergo: in hunc finem permisit te regnare ut appaream longanimis.

331 illaque cuius vult miseretur, etc. Illius miseretur qui miseratione dignus est: durum autem et contumacem, durum esse permittit. Neque enim iudicii præsens tempus est, sed civilis politie ac libertatis arbitrii. Obdurat autem, hoc est, durum esse sinit, permittens ad arbitrii libertatem, «Quem autem vult obdurat.» — Tyrannum Egyptium adeo fuisse obduratum, non est intelligendum quod divino consilio in ejus animam posita sit durities: sed quod voluntas ob inclinationem ad malum, non susceperit sermonem qui duritatem emolliret. — Obduravit Deus Pharaonem, longanimitate ac supplicii deiectione sugens illius malignitatem, ut adaucta in extremum usque terminum illius pravitatis, justitia divini iudicii in ipsum appareat.

IX, 19-21. Dices ergo mihi: Quid adhuc queritur? voluntati enim ejus quis restitit? Atqui, o homo,

tu quis es qui ex adverso respondeas Deo? Num dicitur figmentum ei qui se finxit: Quid me ita fecisti? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero in ignominiam?

Tanquam ex consequenti fortassis dices: Quid ergo reliquum est apud nos? Ut quid jam conqueritur et punit? Nam quis resistit ejus consilio ac voluntati? Deinde os illis obturat qui cuncta Dei opera volunt inquirere, et eorum certe rationes quæ ipse facit cognoscere. Ob ea, inquit, quæ discis, gratias habere, propter illa vero quæ ignoras ne discieris, neque exquiras aut curiose scruteris, certissime cognoscens quod juste rectaque ratione procedat, quanquam tu causam ignores. Et quandoquidem veritas ita se habet, tu quis es, o homo, qui ex adverso Deo respondes? hoc est, repugas ac discutis. Et bene ait: «Tu quis es?» utrum ipsi socius es in principatu? an iudex quispiam es? «Num dicit figmentum.» Non hæc dicit tollens arbitrii libertatem, minime gentium, sed ostendens quod omnibus modis Deo obtemperare oporteat, quanquam eorum quæ sunt rationes ignoremus: quod in petendis aut non petendis a Deo rationibus eorumque contingunt, **332** obedientem esse convenit quemadmodum lutum est figulo. «An non habet potestatem figulus luti.» Habet, inquit, potestatem Deus, qui excitat mortuos, ut hos quidem ad gloriam excitet, illos vero ad confusionem, juxta congruentiam eorum quæ ab unoquoque homine acta sunt in vita. Ita habet divus Methodius, libro *De resurrectione*. «Aliud quidem vas in honorem, aliud vero in ignominiam.» Non quod hos eundem bonos, alios vero malos faciat Deus. Nequaquam, sed cuncta Dei opera bona sunt, et quod ad se attinet, hoc est, juxta suum ipsius consilium ac voluntatem, omnes velle probos esse, studiosos ac fideles: sed veluti ex potestate quam habet Deus ut faciat quæ voluerit, hoc ab ipso dictum est. Pulchre autem ac decenter omnia facit, quanquam nos causas ignoremus, et ait: Quemadmodum figulus quod vult facit, lutumque nihil contradicit aut sciscitatur: ita n. que tu curiose scruteris aut discutieris quod illa ignores tibi omnino utilis est: alioqui edoctus esses in his

IX, 22-24. Quod si Deus volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, tulit multa longanimitate vasa iræ appaata in interitum; et ut notas faceret divitiis gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparavit in gloriam: quos et vocavit, nimirum nos: non solum ex Judæis, verum etiam ex gentibus.

Longanimitatem voluit ostendere, sed quia Dei longanimitate ad vitam flagitiosam abusus est, deinceps etiam iram ostendit. «Vide judicia Dei.» *Alter*. Per hoc quod ait: «Quod si Deus volens ostendere,» aut prius argumentum declarat, pluribus illud dilatans ac manifestans, aut proprie ad ea quæ dicta sunt aliter inducit, quod eidem ser-

Α θρωπε, σὺ τίς εἰ δ' ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι· τί μὲ ἐποίησας οὕτως; Ἡ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ πυρῶματος κοίησαι, τὸ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, τὸ δὲ εἰς ἀτιμίαν;

Ὡς ἐξ ἀκολουθίας ἴσως ἐρεῖς· τί οὖν λοιπὸν παρ' ἡμᾶς; τί ἐτι μέμεται καὶ κολάζει; τίς γὰρ αὐτοῦ ἀνθίσταται τῇ βουλῇ καὶ τῷ θελήματι; Εἴτα ἐπιστομίζει τοὺς πάντας θέλοντας μαθεῖν ἃ ποιεῖ ὁ Θεός, καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν ἤγουν τῶν πραγμάτων εἰδέναι. Ὑπερ γὰρ ὧν μαθήαντες, φησὶν, χάριν ἔχει ὑπὲρ ὧν ἀγνοεῖς, μὴ δυσχεραίνε, μὴ ἐξέταζε, μὴ πολυπραγμονεῖ, γινώσκων, πληροφορούμενος, ὅτι δικαίως καὶ κατὰ ὁρθὴν λόγον προβαίνει, κἂν σὺ τοὺς λόγους ἀγνοῇς. Καὶ ἐπειδὴ οὕτως ἔχει τὸ ἀληθές, «Σὺ τίς εἰ, ὡ ἀνθρώπε, ἀνταποκρινόμενος, τοιούτεστιν, ὁ ἀντιτασσόμενος καὶ ἐρευνῶν; Καλὸν δὲ τὸ, «Σὺ τίς εἰ;» Κοινωνός, φησὶν, εἰ τῆς ἀρχῆς αὐτῷ; ἀλλὰ κριτὴς τίς εἰ; «Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα;» Οὐ τὸ αὐτεξουσίᾳ ἀναίρων λέγει ταῦτα, ἀπαγε! ἀλλὰ δεικνύς ὡς πᾶσι· τρόποις χρῆ πεθεσθαι τῷ Θεῷ κἂν ἀγνοῶμεν τοὺς λόγους τῶν γινομένων, ὡς ἐν τῷ γε ἀπαιτεῖν τῶν γινομένων εὐθύνας τὸν Θεὸν ἢ μὴ ἀπαιτεῖν, πεπεισθαι προσήκει, καθάπερ ὁ πηλὸς τῷ κεραμῇ. «Ἡ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν;» Ἐχει, φησὶν, ἐξουσίαν ὁ Θεός ὁ ἐγείρων τοὺς νεκρούς, τοὺς μὲν εἰς δόξαν, τοὺς δὲ εἰς αἰσχύνην ἐγείρει, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἐκαστῶ ἀνθρώπων βεβαιωμένων. Οὕτως ὁ ἐν ἀγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* λόγῳ.

«Ὁ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὁ δὲ εἰς ἀτιμίαν.» Οὐκ ἐπειδὴ τοὺς μὲν ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ οὐ τοιούτους ποιεῖ ὁ Θεός, ἀπαγε! ἀλλὰ πάντα μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ χρηστὰ, πρὸς πάντας κοινὰ, καὶ τὸ γε ἦκον εἰς αὐτὸν, τοιούτεστι κατὰ τὴν αὐτοῦ βουλήν καὶ θέλησιν, ἐβούλετο πάντας εὐδοκίμεῖν, καὶ ἐναρέτους εἶναι καὶ πιστούς. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔχει ὁ Θεός ποιεῖν ἃ βούλεται, τοῦτο αὐτῷ εἴρηται. Πάντως· δὲ καλῶς καὶ προπόντως ποιεῖ, κἂν ἡμεῖς τοὺς λόγους ἀγνοῶμεν, καὶ φησὶν· Ὅπερ ὁ κεραμεὺς ὁ θέλει ποιεῖ, καὶ ὁ πηλὸς οὐδὲν ἀντιλέγει ἢ περιεργάζεται· οὕτως· μὴ δὲ σὺ, φησὶ, περιεργάζου, ἢ ἀγνοῶν δυσχεραίνε, ἢ ἂν ὁ Θεός σε ἀγνοεῖν βούληται. Καὶ ἀγνοεῖ σοι πάντως συμπερεῖ· ἢ γὰρ ἀνεδιδάχθης εἰς ἃ οὐκ ἐμαθές, quæ Deus te voluerit ignorare. Etenim ignorantia quæ non intelligeres.

D Εἰ δὲ θέλω ὁ Θεός ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γρυπτοῖσαι τὸ δυνατόν αὐτοῦ, ἡνεγκεν ἐν πολὺν μακροθυμίᾳ σκευὴ ὀργῆς κατασκευασμένα εἰς ἀπόλειαν· καὶ ἵνα γρυπτοῖσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶ σκευῇ ἐλέους ἢ προσητολμασεν εἰς δόξαν· οὐκ καὶ ἐκάλισεν, ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν.

Μακροθυμίαν ἠθέλησιν ἐνδείξασθαι, ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς ἀπόνοιαν τῇ μακροθυμίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐχρήσατο, καὶ λοιπὸν ὀργὴν ἐνδείξατο. «Ὅρα τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ.» — Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ, «Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεός ἐνδείξασθαι,» ἢ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐπιχειρηματὸς ἐστὶν ἐξαγγελτικὸν, διὰ πλείονων ἐκείνο πλατύνον καὶ ἀπαγγέλλον, ἢ ἰδίως πρὸς τοὺς ἐρημί-

νοις ἑτερον εἰσάγει, εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν συντε-
λῶν. Ἐδεῖ, φησί, γνωρισθῆναι τὴν τιμωρικτὴν
δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ἴδει τὴν μακροθυμίαν, ἴδει τὴν
φιλανθρωπίαν καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ
δέξαν καὶ πολλὴν. Ταῦτα δὲ πόθεν δεικνύνται; ἐκ
τῶν δοκούντων τοῖς πολλοῖς παραλόγων. Ἐκ τοῦ
Φαραῶ, ἐκ τοῦ καλέσαι τὸν οὐ λαὸν, λαὸν, ἐκ τοῦ τὸ
κατάλειμμα σωθῆναι, καὶ ἐκ τῶν παραπλησίων.
Ἄστε ἐξ ὧν οἱ ἀγνώμονες ἀδικίαν καταφθερίζονται
τοῦ Θεοῦ, οἱ εὐγνώμονες μεγάλα κερδαίνουσιν. Οὐκ
ἄρα ἡ τῶν πραγμάτων φύσις ἔχει τὸ ἀπορον, ἀλλ' ἡ
τῶν ἀγνωμονούντων τὸ βλάσφημον.

Ἄλλως. Τῷ. « Εἰ δὲ θέλων, » καὶ ἐξῆς, τῶν πρὸ αὐ-
τοῦ ἤρτηται. Εἰ θέλων, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι,
καὶ ἵνα γνωρίσῃ, καὶ ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ
ζῶντος, καὶ τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ σωθήσεται,
εἰ ταῦτα ποιεῖ, οὐ τίς εἰ δ' ἀνταποκρινόμενος τῷ
Θεῷ; « Ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν. » [ΟΙΚΟΥΜ.] —
Οὐκ ἄρα ὀργῆς πάθει ἦλθε Θεός, ἀπαγε! ἀλλ' ἐπειδὴ
ταῦτα ἐποίησεν ἡμεῖς ὀργιζόμενοι ποιοῦμεν, ὀργὴν
τὸ πρᾶγμα ἐκ τοῦ ἡμῖν γνωρίμου ἐκάλεσεν. « Ἦνε-
γκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκευὴ ὀργῆς. » Τούτῃστι,
πάνυ ἐμακροθύμησεν, εἰς μετανοίαν ἄγων τὸν Φα-
ραῶ. Ὡς δὲ οὐκ ἦλθε πρὸς σωφρονισμόν, ἐτιμωρή-
σατο αὐτόν. « Σκευὴ ὀργῆς. » Ὁ μὲν Θεὸς ἐμακρο-
θύμησεν ἐπ' αὐτόν, ὁ δὲ Φαραῶ γέγονε σκευὴς ὀργῆς,
τούτῃστι, ἀνθρώπος τὴν τοῦ Θεοῦ ἀνάπτων ὀργὴν,
ἢ τὴν τοῦ Θεοῦ ὀργὴν ἐπισπώμενος. Καὶ οὐ τοῦτο
μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπόλειαν καταρτισμένος, τού-
τέστιν, ἀπηρεσιμένος καὶ τεταλειωμένος πρὸς τὸ δεῖν
ἀπολέσθαι. δηλὼν ὅτι αὐτός ἐστιν αἴτιος τῆς τοῦ
Θεοῦ ὀργῆς καὶ τῆς αὐτοῦ ἀπώλειας. Οὐ γὰρ αἴτιος
ὁ Θεὸς τῶν κακῶν, ἀλλ' ἕκαστος αὐτὸν κατασκευά-
ζει σκευὴς ὀργῆς, καθάπερ καὶ σκευὴς φιλανθρω-
πίας, τούτῃστιν, ἔλεους. Οὕτως καὶ ὁ Φαραῶ, οὐ
παρὰ τὸν Θεόν, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκτείαν κακίαν πέ-
πονθεν ἢ πέπονθεν. « Καταρτισμένα εἰς ἀπώλειαν, »
Τί, φησὶν, ἀλογίαν καταγινώσκεις τοῦ Θεοῦ; κατὰ
ὑποστιγμὴν ἀναγινώσκεις. Καὶ ἐπειδὴ οὕτως συμ-
βαίνει, τί, φησὶν, ἀλογίαν καταγινώσκεις; « Ἦνε-
γκεν εἰς ἀπώλειαν. » Ἀπώλειαν δὲ νῦν, τὴν διαφθο-
ράν φησιν. Ἦνεγκε δὲ, φησὶν, ὁ Θεὸς εἰς ἀπώλειαν,
οὐχ ὥς ἐτυχεν, ἀλλ' ἐκείνου; τοὺς καταρτισάντας αὐ-
τοὺς εἰς σκευὴ ὀργῆς. Ἄλλ' ὅμως ὧν καὶ ἐπὶ τού-
των καίτοι τοιούτων αὐτοὺς παρασκευάζαντων,
πολλὰ πρότερον μακροθύμησας, οὕτως ἐχρήσατο τῇ
κατὰ τὸ δίκαιον τιμωρίᾳ. Ἦ μᾶλλον οὕτως νοήσεις;
« Ἦνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκευὴ ὀργῆς κα-
ταρτισμένα εἰς ἀπώλειαν. » Τῇνεγκε, φησὶν, ὑπ-
έμεινε, καὶ ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ.

Πῶς δὲ ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ; Ὅτι ἔτοιμα καὶ
ἀπηρεσιμένα ὄντα εἰς ἀπώλειαν, καὶ μονοῦ διὰ
τὴν υπερβολὴν τῆς κακίας πεπληρωμένα ὄντα δι-
καίας ὀργῆς, ὅμως ἐτι ἠνεύχετο καὶ διεβάσταζεν ἐπι-
στροφὴν ἐκδεχόμενος. Ὅτι οὖν οὐκ ἀπόλλυται ταῦτα
σκευὴ, παντί που ὄφλον· κατήρτισε γὰρ αὐτὰ εἰς
ἀπώλειαν. Ἀπόλλυται δὲ μετὰ τὸ ἀπαρτίσαι αὐτὰ,
μετὰ τὸ εἰς τέλος κακίας ἀναδραμεῖν, μετὰ τὸ μηδὲν
ἀπὸ τῆς μακροθυμίας ἀπώλεσθαι. Καὶ δεικνύται διὰ

Αἰνὰ προposito. Oportuit, inquit, notiam fieri pu-
nitivam Dei potentiam, oportuit longanimitatem,
oportuit benignitatem et misericordiam ac ineffa-
bilem maximamque ipsius gloriam. Unde autem
haec ostenduntur? Ex his quae vulgo videntur in-
credibilia. 333 ex Pharaone; ex hoc quodcumque
non erat populus, vocaverit populum; ex eo quod
reliquias Israel salvaverit, atque ex similibus. Ita-
que per id quod perfidi Deum condemnaverint in-
justitiae, hi qui aequi sunt, plurimum lucrī fece-
runt. Rerum igitur natura perplexitatem non habet,
sed perfidorum blasphemia.

Alio modo. Id quod ait: « Quod et Deus
volens, » etc., praecedentibus connectitur. Si
volens, inquit, Deus ostendere, atque notum faciat,
ei, quod ibi vocabuntur filii Dei viventis, « et
quod reliquiae Israel salvae fiant: si haec facit, tu
quis es qui ex adverso respondeas Deo? « Osten-
dere iram. » Non sane irae affectu captus est
Deus, absit! sed quoniam haec fecit quae nos irati
facimus, factum ejus vocavit iram, ab eo quod
nobis cognitum est. « Tulit multa longanimitate
vasa irae: Hoc est, fuit admodum longanimis,
Pharaonem ducens ad penitentiam: verum cum
non rediret ad modestiam, ultionem de illo
sumpsit. « Vasa irae. » Deus quidem longanimis
fuit quod in se erat. Porro Pharaeo vas fuit irae, hoc
est, homo exasperans iram Dei, vel Dei attrahens
iram. Nec id solum, verum etiam apparatus ad
interitum, id est, ad hoc addictus et preparatus ut
perire oporteret: manifestans quod ipse irae Dei
causa esset suaeque ipsius perditionis. Neque enim
Deus causa aetmalorum, sed quisque seipsum vas
efficit irae, quemadmodum et vas benignitatis sive
misericordiae. Ita Pharaoni non Deus, sed ipsius
malitia fuit causa ut pateretur ea quae passus est.
« Apparata in interitum. » Cur Deum, inquit,
irrationabilitatis condemnas? per subdistingtionem
legendum est. Et quoniam ita contingit, cur irra-
tionabilitatis condemnas? « Tulit ad interitum: »
Interitum vero dicit hoc loco perditionem. Tulit
autem Deus ad perditionem, non quoscunque,
sed eos qui sese in vasa irae apparaverant. Verum-
tamen etiam in his, quanquam se tales compo-

D suerant, cum antea plurimum longanimis fuisset,
ita demum juxta id quod aequum erat ultione
usus es. Aut ita potius intelligas: « Tulit multa
longanimitate vasa irae apparata ad interitum. »
Toleravit, inquit, sustinuit, idque 334 multa longani-
mitate? Quomodo autem multa longanimitate? Quia
enim jam apta et preparata essent ad perditionem,
ac propter nimiam malitiam propemodum justa
ira impleta essent: adhuc tamen perforebat et
tolerabat ad conversionem eos expectans. Quod
ergo ipse non perdat illa vasa, omnino manifestum
est, seipsa enim ad interitum apparaverant.
Perdit tamen illa postquam seipsa prepara-
rant, postquam ad extremum malitiae procur-

rerunt; postquam ab ejus longanimitate nihil auxilii acceperunt. Et ostenditur per justam Dei in illos animadversionem etiam ipsius potentia, hoc est, punitiva potestas, et irae demonstratio, quam, qui tales sunt, digni sunt ut consequantur. Et ut notas faceret divitias. Quobus modis componitur quod hic dicitur, vel a communi sensu subintelligendo, vel per defectum. A communi quidem sensu oportet subintelligere tulit. Tulit vasa irae, et tulit vasa misericordiae. Per defectum vero: quia non dixit ad quid tulit vasa misericordiae, sicut dixit ibi quod vasa irae tulit ad interitum. Hic ergo subaudiendum est: Ad salutem; Dei siquidem potentiam despicientibus ac negligentibus necessarium utileque erat, ut per supplicium faceret illis notum quam potens esset, quod robustissimus, omniaque considerans. In vasa misericordiae. Quemadmodum, inquit, in vasa irae, hoc est, in Pharaonem tulit iram, multa primum usus longanimitate: ita et, in vasa misericordiae, nempe in nos qui digni sumus misericordia, tulit benignitatem. Nam hoc subaudiendum. Quae preparavit. Preparavit autem quia misericordia cognovit dignos per fidem. Porro id in illius vergit gloriam. Preparavit, utpote praescius, et cognoscens quod virtutem essent amplexaturi. Preparavit itaque digna vasa misericordiae suae ad gloriam, hoc est, ut ipsa glorificarentur. Etenim divitiae gloriae ipsius notae sunt in nobis, quia cum idolis adhaeremus, ferrique essemus affectuum et peccati: non solum his liberavit, verum etiam per adoptionem glorificavit. Non solum ex Judaeis. Vides, quod Deus non ex una tantum parte, sed tam ex Judaeis quam ex gentilibus salvos facit per fidem eos qui salute digni sunt.

IX, 25-27. 335 Quemadmodum et in Osee dicit: *Vocabo populum qui meus non erat, populum meum: et eam quam dilectam non erat, dilectam. Et erit in loco ubi dictum fuerat eis, Non populus meus vos, ibi vocabuntur filii Dei viventis. Isaias autem clamat super Israel: Si fuerit numerus Israel ut arena maris, reliquiae salvae erunt.*

Quod autem non temere, inquit, neque, sicut diceret quispiam, ex una tantum parte, salvos fecit Deus ex gentibus fideles, sed quoniam salute digni erant, producit et prophetam qui tantis ante temporibus hoc erat vaticinatus. Ecce enim Deus populum et Ecclesiam dilectam ac filios vocat eos qui crediderunt ex gentibus. Quamobrem tandem? Utique propter illorum benevolentiam ac fidem. Est enim quae dilecta non erat. Ecclesiam quae ex gentibus congregata est: quae antea non diligebatur. Neque enim Deum cognoscebat. Non populus meus vos. Nam gentes olim negabat Deus propter superstitionem. Isaias autem clamat super Israel. Nihil, inquit, veretur, sed manifeste clamat: Ad haec omnia inscrutabilia ipsius iudicia: Tu quis es qui ex adverso respondeas Deo. A communi sensu hoc subaudiendum est, vel per de-

Α τῆς εἰς αὐτοὺς δικαίας τιμωρίας τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, τούτεστιν, ἡ τιμωρητικὴ δύναμις, καὶ ἡ ἐνδείξις τῆς ὀργῆς, ἥς εἰσιν ἄξιοι τυγχάνειν οἱ τοιοῦτοι. Καὶ ἵνα γνωρίσῃ. Ἀυτοὶ τῶ ποτε σχηματίζεσθαι τὸδε τὸ ῥητὸν, ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ἑλλειπτικῶς. Ἀπὸ κοινοῦ μὲν γὰρ δεῖ λαβεῖν τὸ, «ἤνεγκεν». ἤνεγκε σκευὴ ὀργῆς, καὶ ἤνεγκε σκευὴ ἔλεους. Ἑλλειπτικῶς δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν εἰς τί ἤνεγκε τὰ σκευὴ τοῦ ἔλεους, ὥσπερ ἐκαὶ εἶπε τὰ σκευὴ τῆς ὀργῆς, ὅτι εἰς ἀπώλειαν. Ἐξακουστὸν οὖν ἐνταῦθα, τὸ, Εἰς σωτηρίαν. Τοῖς γὰρ καταφρονουσι καὶ ὑπερορῶσι τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαῖον καὶ συμφέρον ἦν γνωρίσαι αὐτοῖς διὰ τιμωρίας τὸ δυνατόν καὶ πανοθενὲς καὶ πανεπίσκοπον αὐτοῦ. Ἐπὶ σκευὴ ἔλεους. Ὅσπερ, φησὶν, εἰς τὰ σκευὴ τῆς ὀργῆς, τούτεστι, τὸν Φαραὼ ἤνεγκεν ὀργὴν, πολλὰ πρότερον μακροθυμήσας· ὅτιως καὶ εἰς σκευὴ ἔλεους, τούτεστιν, εἰς ἄξιους τοῦ ἐλεεῖσθαι ἡμᾶς, ἤνεγκε φιανθρωπῶν. Τοῦτο γὰρ συνυπακουστὸν. Ἄ προητοιμάσεν. Προητοίμασε δὲ, ἐπεὶ ἔγνω ἄξιους ἔλεους διὰ τὴν πίστιν. Τοῦτο δὲ, εἰς δόξαν αὐτοῦ συντίθει. Προητοίμασεν. — [ΘΩΤ.] Ὡς προγνώστης καὶ εἰδὼς ὅτι σπουδαῖοι ἔσονται. Προητοίμασεν οὖν αὐτοῦ τὰ ἄξια ἔλεους σκευὴ, εἰς δόξαν, τούτεστιν, εἰς τὸ δοξασθῆναι αὐτά. Καὶ γὰρ ὁ πλοῦτος τῆς δόξης αὐτοῦ ἐγνωρίσθη ἐν ἡμῖν, ὅτι τοῖς εἰδώλοις προσανακειμένους, καὶ δούλους ὑπάρχοντας παθῶν καὶ ἀμαρτίας, οὐ μόνον τούτων ἡλευθέρωσεν, ἀλλὰ καὶ διὰ υἱοθεσίας ἐδόξασεν. Οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων. Ὅρᾳς ὅτι οὐ μονομερῶς ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ ἔθνων σώζει διὰ τῆς πίστεως τοὺς ἄξιους σωτηρίας.

Οὗτος δὲ, φησὶν, οὐκ ἀπλῶς, οὐδ', ὥς ἂν εἶποι τις, μονομερῶς ἔσωσεν ὁ Θεός τοὺς ἐξ ἔθνων πιστοὺς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἄξιοι ἦσαν σωτηρίας, παράγει τὸν προφήτην πρὸ τοσούτων χρόνων τοῦτο προαναφωνοῦντα. Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεός, καὶ λαὸν, καὶ ἡγαπημένην Ἐκκλησίαν, καὶ υἱοὺς καλεῖ τοὺς ἐξ ἔθνων. Τί δὴ ποτε; πάντως διὰ τὴν αὐτῶν εὐγνωμοσύνην καὶ πίστιν. Ἐθνὴ οὐκ ἡγαπημένην. Τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν, ἥτις οὐκ ἡγάπητο πρότερον. Οὐ γὰρ ἐγίνωσκε Θεός. Οὐ λαός μου ὑμεῖς. Τὰ γὰρ ἔθνη ἀπεκρίντο ὁ Θεός πάσαι, διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν. Ἡσαΐας δὲ κρᾶζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁρᾷ, φησὶν, ὑποσταλλόμενος, ἀλλὰ διαρρήδην βοᾷ. Πρὸς ταῦτα πάντα τὰ ἀνεξίτηλα κρίματα αὐτοῦ, Ἐὖ τις εἰ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Κατὰ κοινοῦ τοῦτο ἀκουστὸν, ἡ κατὰ ἑλλειπὴν ἐκληπτὸν. Οὖν, ἢ Εἰ θέλων ὁ Θεός ἐνδείξασθαι. Εἴτα τὰδε

Οὗτος δὲ, φησὶν, οὐκ ἀπλῶς, οὐδ', ὥς ἂν εἶποι τις, μονομερῶς ἔσωσεν ὁ Θεός τοὺς ἐξ ἔθνων πιστοὺς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἄξιοι ἦσαν σωτηρίας, παράγει τὸν προφήτην πρὸ τοσούτων χρόνων τοῦτο προαναφωνοῦντα. Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεός, καὶ λαὸν, καὶ ἡγαπημένην Ἐκκλησίαν, καὶ υἱοὺς καλεῖ τοὺς ἐξ ἔθνων. Τί δὴ ποτε; πάντως διὰ τὴν αὐτῶν εὐγνωμοσύνην καὶ πίστιν. Ἐθνὴ οὐκ ἡγαπημένην. Τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν, ἥτις οὐκ ἡγάπητο πρότερον. Οὐ γὰρ ἐγίνωσκε Θεός. Οὐ λαός μου ὑμεῖς. Τὰ γὰρ ἔθνη ἀπεκρίντο ὁ Θεός πάσαι, διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν. Ἡσαΐας δὲ κρᾶζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁρᾷ, φησὶν, ὑποσταλλόμενος, ἀλλὰ διαρρήδην βοᾷ. Πρὸς ταῦτα πάντα τὰ ἀνεξίτηλα κρίματα αὐτοῦ, Ἐὖ τις εἰ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Κατὰ κοινοῦ τοῦτο ἀκουστὸν, ἡ κατὰ ἑλλειπὴν ἐκληπτὸν. Οὖν, ἢ Εἰ θέλων ὁ Θεός ἐνδείξασθαι. Εἴτα τὰδε

καὶ τάδε ποιήσας, καὶ πάντα ἐπὶ συμφέροντι καὶ σωφῶς; πῶς οὐ τοιαῦτα; εὐθύναι; ἀπαιτεῖν τῶν τοιούτων παντοφάνων καὶ ἀκαταλήπτων ἔργων; ἡ τὸ κατὰ-λειμμα σωθήσεται. ἡ οὐ πάντες, φησὶν, ἀλλὰ μέρος ἐξ αὐτῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, «Κατὰλειμμα, ἡ Ἰδοὺ ὁ Θεὸς διὰ τῆς αὐτοῦ ἀφάντου φιλάνθρωπίας, καὶ ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ ἔθνων, ποιεῖ λαὸν αὐτοῦ καινόν.»

Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἂν δικαιοσύνη, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ καθὼς προσέφηκεν Ἡσαίας. Ἐἰ μὴ Κύριος Σαβα὿θ ἐγκατέλειπε ἡμῶν σπέρμα, ὥς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὥς Γόμορρα ἂν ὁμοιωθήμεν.

[ΟΙΚΟΓΜ.] Τὸ, «συντελῶν,» ὁλοῖ ὅτι πέρας ἔχουσι πάντες λόγοι πίστεως καὶ γνώσεως Θεοῦ, καὶ οὐκ ἔσται ἕτερος μετὰ τούτου τὸν νῦν χρησομένον, καθὼς περ ἦν τὰ Ἰουδαίων, καὶ μετέπειτα εἰς τὰ νῦν. Ἀλλ' ἐπὶ συντελείας πάσης πίστεως καὶ παντὸς λόγου δέδοται νῦν τῆς πίστεως λόγος. — [ΦΩΤ.] Ὁ μὲν Μωσαϊκὸς νόμος ἐδόθη, προδιατυπώσας Θεοῦ, καὶ προδιαγράφοντας τὸν τῆς χάριτος λόγον, τὸν δὲ εὐαγγελικὸν δίδωσι, συντελῶν καὶ συντέμνων, ποιῶντιν, ἀπαρτίζων ἅπαντα, καὶ εἰς τέλος ἄριστον ἄγων, μηδεμίαν ἑτέραν δυναμένην ἵκανόθωσιν ἢ τελεωσθαι δεῖξασθαι. Τοῦ δὲ, «Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων,» τίς; Ἐνεκα ἐμνήσθη; ἡ «Ὅσπερ αἰτίαν τινὰ τῶν προσηρημένων ἀποδίδως, τοῦτο συνήψε. Καὶ λέγομεν οὐκ ἴαν αὐτὸ ἀρμοζόντως καὶ προσφῶς; διὰ πολλὰς αἰτίας ἐπισυνήψε. Πρῶτον μὲν γὰρ, ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι «Καλέσω τὸν οὐ λαὸν μου,» καὶ ἐξῆς, ἵνα μὴ τις εἴπῃ. Καὶ τί τοῦτο; Ὅσπερ γὰρ ἐγένοντο ἐκ λαοῦ τινος οὐ λαός, οὕτως καὶ ἐξ οὐ λαοῦ λαός γίνονται, οὐδὲν καλεῖται καὶ τούτους πάλιν γενέσθαι οὐ λαόν. Οὐχ οὕτως, φησὶ. ἡ Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων. ἡ Ἐκεῖνα μὲν γὰρ, μετέπειτα καὶ μετετίθετο, ἐπὶ τὸ χρεῖστον πάντων ὀφειδόντων μεταρρυθμίσασθαι. νῦν δὲ οὐκ ἔτι. Ὅτι τετελειωμένη ἐστὶν ἡ νῦν κλήσις καὶ ἡ πνευματικὴ νομοθεσία, καὶ ἡ ὑπόσχεσις. Διὰ τοῦτο μὲν ἐμνήσθη τοῦ, «Λόγον γὰρ συντελῶν.» Δεύτερον δὲ, ἐπειδὴ εἶπεν, «Ἐάν ἢ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὅς ἢ ὁ ἀριθμὸς τῆς θαλάσσης,» καὶ ἐξῆς, ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι Πολλὰς ἐπαγγελίας πολλῶν ἀκούσαντες, ἡ οὐδ' ὅλως ἐτύχημεν, ἢ μετὰ μακρὸν καὶ πολλὸν χρόνον. Καὶ γὰρ καὶ πολλῶν ἐξέπικτον, διὰ τὴν ἀχαριστίαν καὶ ἀγνωμοσύνην αὐτῶν. ἵνα μὴ οὖν οὕτως λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι. Οὐχ οὕτως δὲ καὶ νῦν, φησὶν, ἀλλ' ἂν μόνον βούλησθε, τετελειωμένη καὶ σύντομος ἐπὶ χειρὸς ἡμῶν ἡ σωτηρία. Καὶ ταῦτα μὲν, ὅτι ἴαν ἡρμοσμένως ἐπισυνήψεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἴδιαν διδασκαλίαν (τοιούτου γὰρ τὸ ἴδιωμα τοῦ θεοπαιδίου), καὶ συνάπτει καὶ ἀλληλουχεῖ τὰ ἐφεξῆς λεγόμενα τοῖς προσηρημένοις, καὶ ἴδιαν πάλιν ἐννοῖαν καὶ διδασκαλίαν δι' αὐτῶν πηγάζει. Γονιμώτατος γὰρ ὢν τοῖς νόμοις, βραχυτάτοις ῥήμασι πολλὰς καὶ ποι-

A sectum accipiendum : puta, « Si volens Deus ostendere », etc. Deinde hæc et illa fecit, omniaque utiliter ac sapienter : quoniam modo audeas tu causas expetere huiusmodi sapientissimorum ac incomprehensibilium operum? « Reliquia salvæ erunt. » Non omnes, inquit, sed pars illorum ; nam hoc significat « Reliquia. » Ecce Deus ineffabili sua benignitate et ex Judæis et ex gentibus populum sibi communem facit.

IX, 28-29. Sermone[m] enim consummans et abbrevians in iustitia : quoniam sermonem abbreviatum faciet Dominus in terra, et sicut prædixit Isaias : Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, ut Sodoma facti fuissetis, et tanquam Gomorra assimilati fuissetis.

B Τὸ συντελῶν consummans ; significat quod terminum obtinebunt omnes, qui de fide Deique cognitione sunt sermones. Nec alius erit qui post hunc prædicabitur, quemadmodum illa quæ Judæorum 336 erant, ad ea quæ nunc sunt, transierunt. Sed ad omnis fidei omnisque sermonis consummationem datus est hunc fidei sermo. — Moisaica quidem lex data est, Deo prædisponente, primumque delineante gratiæ sermonem : evangelicum vero dat consummans et abbrevians, hoc est, perficiens omnia et ad optimum finem deducens qui nullam aliam possit correctionem ad perfectionem suscipere. Cur autem illius fecit mentionem, « Sermone[m] enim consummans et abbrevians : » Tanquam causam aliquam reddens eorum quæ dicta sunt, hoc conjunxit. Et dicimus quod apte admodum et convenienter propter multas causas hoc adunxit. Primum etenim quia dixerat : « Vocabo populum qui meus non erat, populum meum », etc. ; ne quis dicat : Et quid hoc magnum est? Quemadmodum enim nonnulli qui populi erant facti sunt non populus, ita etiam si quidam qui populi non erant fiant populi, nihil vetat quin hi rursus fieri possint non populus. Non ita, inquit : « Sermone[m] enim consummans et abbrevians. » Siquidem illa transierunt et transposita sunt, cum omnes deberent ad id quod melius erat adaptari ; nunc vero non amplius hoc contingit : quia jam consummata est vocatio, spiritualisque legislatio ac promissio. Propter hoc D ergo fecit huius mentionem : « Sermone[m] enim consummans. » Secundo vero, quia dixerat : « Si fuerit numerus filiorum Israel ut arena maris, etc., ne dicerent : Cum sæpius multas audierimus promissiones, aut nihil omnino assecuti sumus, aut post longum ac multum tempus : siquidem etiam a multis exciderant propter suam ingrati tudinem ac perfidiam ; ne ergo ita dicerent Judæi : Verum non nunc quoque est ita, inquit, sed si modo volueritis, consummata est ac contracta salus in manu nostra. Et hæc quidem dicta sint ad ostendendum quod hoc admodum apte conjunxerit. Ha-

⁴⁴ Osce II, 23.

Let autem et propriam doctrinam. Talis namque proprietas est divini eloquii, et adaptat et coherere facit sequentia præteritis, rursumque per eandem propriam stabili intelligentiam ac doctrinam. Nam cum sit sensibus fertilissimum, brevissimis verbis multas ac varias complectitur intelligentias. Et nunc ergo dicit: Ne putetis, o Judæi, quod evangelica legislatio sicut et Mosaica cessatura sit, **337** illi erat figura et ad aliam respiciebat perfectionem. Recte ergo cessavit. Dominica vero legislatio perfecta est: ad hanc respexit Mosaica, et hujus typus erat. In ipsa enim est vere perfectaque justificatio nostra ac salus, et post ipsam non est alia. Ideo merito illa quidem cessavit, et adhuc

hæc dicit adhortans ad fidem in Christum, dignamque **«** Quia sermonem abbreviatum. **»** Sermonem consummatum et abbreviatum dedit, inquit, contractum. Abbreviatus autem et consummatus sermo fidelis est qui justificabit credentes. — *Alio modo.* Fidem dicit. **«** Nam si confessus fueris, inquit, ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus illum excitavit ex mortuis, salvus eris **»**. Faciet autem, id est, dabit. Vides brevitatē ac consummationem seu perfectionem? Nisi Dominus Sabaoth, id est, exercituum, copiarum. **«** reliquisset nobis. **»** Per hæc territat illos et increpat, ac si diceret: Nisi quidam vestrum certe credituri essent in Christum, a Sodomis et Gomorpha in nullo differretis, quanquam de cognatione Adam gloriemini. Vel potius, dictum propheticum ad id intelligendum est quod dicitur: **«** Faciet abbreviatum sermonem **»**; tanquam dixisset: Nisi fecisset Dominus et dedisset perfectam Evangelii legem per Filium suum ad justitiam et salutem nostram, omnes ut Sodoma facti fuissetis, etc. Nam semen evangelicam legem significat, sicut etiam dicit Dominus: **«** Exiit qui seminabat ad seminandum **»**. — **«** Reliquisset. **»** Non tantum seminasset, inquit, verum etiam præservasset, ne a volucris raperetur, aut ab aliis quibusvis ferocibus et inmundis spiritibus vel cogitationibus corrumpere-
« tur; sed et seminasset et præservasset, ut et relictum esset nobis, et ad culturam ac fructum provenisset. Possemus autem et seminis loco apostolos intelligere: qui ex omnibus Judæis in morem seminis electi, orbi relictī sunt, omnesque gentes ut Christi Ecclesia fierent, coluerunt. Etenim sermoni parabola quæ est in Evangelio, a pluribus nostris patribus dicta est ipsis aptari **»**. **338** Quod ergo pertinebat ad Judæorum incredulitatem, inquit, ut Sodoma et Gomorpha facti fuissetis, sed a Domino Sabaoth relictum nobis semen, nempe apostoli, adductis in fructum gentibus, variaque agricolatione ostensa, promissiones quæ ad Abraham factæ sunt, in illis germinatas et consummatas rebus demonstrat. **«** Reliquisset nobis. **»** Et per suam gratiam, et propter relictorum benevolen-

κίας διανοίας περιλαμβάνει. Καὶ νῦν οὖν φησι· Μὴ νομίζετε, ὡ Ἰουδαῖοι, ὅτι ἡ εὐαγγελικὴ νομοθεσία, ὡς περ ἡ Μωσαϊκὴ, παύθησεται. Ἐκείνη τύπος ἦν, πρὸς ἄλλην ἰδέσθαι τελειότητα. Καλῶς οὖν ἐπαύθη. Ἡ δὲ Δεσποτικὴ νομοθεσία, τετελειωμένη ἐστὶ πρὸς ταύτην ἰδέσθαι ἡ Μωσαϊκὴ, καὶ ταύτης ἦν τύπος. Ἐν αὐτῇ γάρ ἐστιν ἡ ἀληθινὴ καὶ τελεία δικαιοσύνη ἡμῶν καὶ σωτηρία, καὶ μετ' αὐτὴν οὐκ ἐστὶν ἑτέρα. Διὸ εὐχόμενος ἐκείνη μὲν πέπαυται, καὶ ἐστὶ τελείως παύθησεται· αὐτὴ δὲ, διαπαντός ἐσται. Ταῦτα δὲ δηλονότι φησι, προτρέπων εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, καὶ τὴν πολιτείαν τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον.

perfecte cessabit: hæc autem semper erit. Porro Evangelio conversationem.

« Ὅτι λόγον συντεταγμένον. **»** Λόγον συντεταγμένον καὶ συντεταγμένον ἔδωκε, φησί, σύντομον. Ὁ δὲ συντεταγμένος καὶ συντεταγμένος λόγος, ὁ τῆς πίστεως ἐστὶ δοτικὸς δικαιοσύνης τοῖς πιστεύουσιν. — Ἀλλως. Τὴν πίστιν λέγει. **«** Ἐάν γάρ, φησὶν, εἴπῃς ἐν τῷ στόματι σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν, σωθήσῃς. **»** Τὸ δὲ, Ποίησαι, ἀντὶ τοῦ, Δώσε. Ὅρᾳ τὴν συντομίαν καὶ τὴν τελειότητα; **«** Εἰ μὴ Κύριος; Σαβα὿θ, ὁ θυνάμενος, στρατιῶν, ἔγκατέλειπεν ἡμῖν. **»** — **[ΦΩΤ.]** Διὰ τούτων δεδιτίτται καὶ ἐπιτιμᾷ αὐτοῖς, ὡς Εἰ μὴ πάντως τινὲς ὁμῶν πιστεύουσιν τῷ Χριστῷ, Σόδομων καὶ Γομόρρας οὐδὲν ἂν διανοησάμενοι εἴπῃ, εἰ καὶ ἐπὶ τῇ συγγενείᾳ τοῦ Ἀβραάμ ἐναθρούνεσθαι. Ἡ μᾶλλον πρὸς τὸ, **«** Ποίησαι τὸν συντεταγμένον λόγον, **»** ἐκληπτέον τὴν προφητικὴν ῥῆσιν οἶον, Εἰ μὴ ἐποίησας τοῦτο ὁ Κύριος, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν τὸν τέλειον τοῦ Εὐαγγελίου νόμον διὰ τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην καὶ σωτηρίαν ἡμῶν, πάντες ἂν ὡς Σόδομα ἐγενήθημεν, καὶ ἔξῃς. Τὸ γὰρ σπέρμα τὸν εὐαγγελικὸν νόμον σημαίνει, ὡς καὶ ὁ Κύριος φησιν, **«** Ἐξήλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. **»** Τὸ δὲ, **«** Ἐγκατέλειπεν, **»** Ὅτι οὐ μόνον, φησὶν, ἔσπευρεν, ἀλλ' οὐδὲ εἰσεν αὐτὰ ἀναρπασθῆναι ὑπὸ τῶν πετεινῶν, ἢ διαφθερῆναι ὑπὸ ἐτέρων τινῶν ἀγρίων καὶ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἢ λογισμῶν, ἀλλὰ καὶ ἔσπευρε, καὶ διετήρησεν, ὥστε ἔγκαταλειφθῆναι ἡμῖν, καὶ εἰς γεώργιον καὶ καρπὸν προελθεῖν. Δύνατο δ' ἂν καὶ σπέρμα τοῖς ἀποστόλοις; ἐκλαβεῖν, οἱ ἐκ πάντων τῶν Ἰουδαίων δίκην σπέρματος ἀφαιρεθέντες, τῇ οἰκουμένῃ ἔγκαταλείψουσιν, καὶ τὰ ἔθνη πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ ἐγεώργησαν. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἡ τῆς ζύμης παραβολὴ καὶ αὐτοῖς ἐπαρμόζουσα τοῖς πατέρας ἡμῶν οὐκ ὀλίγοι παρελήφθη. Ὅσον οὖν, φησὶν, εἰς τὴν Ἰουδαίων ἡκανόπιστιαν, ὡς Γομόρρα καὶ Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ Κυρίου Σαβα὿θ ἔγκαταλειφθῆναι ἡμῖν σπέρμα, οἱ ἀπόστολοι, καὶ τὰ ἔθνη καρποφορήσαντες, καὶ πολέουσι τὸ γεώργιον δείξαντες, τὰς εἰς τὸν Ἀβραάμ γεγεννημένους ἀπαγγελίας, ἐκ αὐτῶν ἀνθούσας καὶ τελειοφύοντας τῶν πραγμάτων δεικνύουσιν. **«** Ἐγκατέλειπεν ἡμῖν. **»** Διὰ τὴν αὐτοῦ χάριν, καὶ διὰ τὴν τῶν καταλειφθέντων εὐγνω-

⁴⁴ Rom. 1, 9. ⁴⁵ Matth. xiii, 3. ⁴⁶ ibid. 24.

μοσύνην. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝ.] Δύνη δὲ τοῦτο καὶ περὶ
Χριστοῦ νοῆσαι, ὡς φησιν ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος.
Τούτῃστι βίβαν, φύραμα. Οὕτως δὲ νοήσεις τὸ σπέρ-
μα ἐπὶ Χριστοῦ, τούτῃστι, ἔχοντα σῶμα ἀναμάρτη-
τον (ἀσπορος γὰρ ὁ τόκος. Πάντες γὰρ οἱ ἄνθρω-
ποι ἡμαρτον), καὶ ὅλον σπέρμα ἀναμαρτησίας, ἁ-
θροπον ἀναμάρτητον καὶ θεὸν ἀληθινόν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ΄.

Ὅτε κατὰ ἀπιστίας ἡ ἐκπτώσις διὰ τῆς εἰς
ἀγνοίας καταλήψεως καὶ τοῦ μὴ ἀρμόζοντος
αὐτοῖς κηρύγματος.

Τί οὖν ᾠροῦμεν; Ἦ ἐθνη τὰ μὴ διώκοντα,
δικαιοσύνην, κατέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην
δὲ τὴν ἐκ πίστεως. Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δι-
καιουσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασε.
Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νό-
μου. Προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος
καθὼς γέγραπται· Ἰδοὺ, τίδημι ἐν Σιών λίθον
προσκόμματος, καὶ πέτραν σκαρδάλου καὶ πᾶς
ὁ πιστευὼν ἐπ' αὐτῇ, οὐ κατασχυρῶνται.

Ἰδοὺ ἡ πᾶσα λύσις, τίνας ἐνεκεν οἱ πιστοὶ ἐσώθη-
σαν, οἱ δὲ ἐναπομένοντες τῇ Ἰουδαίᾳ, οὐκ ἔτι.
Ἀπαιτεῖς λόγους διὰ τί εἰς σπέρμα Ἀβραάμ οἱ οὐκ
ἐκ περιτομῆς λογίζονται, φησί· διὰ τί ὁ οὐ λαὸς
ἐγένετο λαὸς, καὶ οἱ ἐκ περιτομῆς ἐκβάλλονται.

Εἶπον μὲν πολλὰ, ὅτι οὐδ' ὥλες σε χρὴ ταῦτα λογο-
θετεῖν, ὅτι καὶ παρὰ σοὶ τῇ Ἰουδαίᾳ πολλὰ γέγονεν,
ὧν ἄγνοεῖς τοὺς λόγους. Ὁ Ἰακώβ πρὸ τοῦ τι δια-
πράξασθαι, προτιμηθεὶς τοῦ Ἠσαὺ. Οἱ τὼν μωχο-
ποιουσάντων καταδικασθέντες θανάτῳ, καίτοι πᾶ-
ντων εἰς τὴν δυσπίδειαν κατενεχθέντων. Ὁ Φαραὼ
καὶ μυρία ἄλλα. Νῦν δὲ σοὶ καὶ τοῦτο προστίθεται, ὅτι
διὰ τοῦτο οἱ ἐξ ἐθνῶν εἰς σπέρμα Ἀβραάμ ἐλογί-
σθησαν, οὐ δὲ οὐκ ἔτι. Καὶ ὅτι οἱ μὲν ἐδικαιώθησαν,
οὐ δὲ οὐκ ἔτι, διότι ἐκείνοι ἐκ πίστεως κατέλαβον
τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἐκ πίστεως, οὐ
δὲ φυσιοῦμενος δικαιωθῆναι διὰ τῶν τοῦ νόμου ἔρ-
γων, καὶ τὴν διὰ πίστεως δικαιοσύνην ὑπεροχῶν, ἐι-
κότως καὶ τοῦ διὰ πίστεως δικαιωθέντος Ἀβραάμ
ἀλλότριος ὥφθη τοῦ σπέρματος, καὶ ἀντὶ λαοῦ,
γένονας οὐ λαὸς, καὶ τῆς τῶν πιστῶν σωτηρίας
ἐξέπασας. Ἐὰ μὴ διώκοντα. Ἐὰ γὰρ ξίνον, ὅτι
τὰ ἔθνη μὴ διώκοντα κατέλαβον, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, διώ-
κοντες οὐ κατέλαβον. Δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πί-
στεως. Αὕτη γὰρ ἡ ἀληθὺς δικαιοσύνη, ὡς ἡγε-
τοῦ νόμου, ψευδής. Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δι-
καιουσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασεν. Ὅ-
τι οὕτως τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην οὐκ ἔφθασεν.
Ἐρωτᾷς διὰ τί; Διότι τὰ ἐν νόμῳ οὐκ ἐφύλαξεν, ὅτι
οὐκ ἐκ πίστεως ἠθέλησε, φησί, δικαιωθῆναι. Τί
οὖν αἴτιον τοῦ μὴ φθάσαι τὴν δικαιοσύνην; Ὅτι ἐξ
ἔργων ἐζήτησε δικαιωθῆναι· τίς δὲ ἐξ ἔργων δικαιο-
ύται ἄνθρωπος ὧν; Καὶ μὴ θελήσαντες οἱ Ἰουδαῖοι
ἐκ πίστεως δικαιωθῆναι, ἀλλ' ἐξ ἔργων τοῦ νόμου,
ἀπέτυχον. Προσέκοψαν γὰρ. Προσέκοψαν, ἀντὶ
τοῦ, ἠπίστησαν. Πῶς δὲ τις προσκόπτει; Ἐὰν ἐξω
προσέχη, ὥσπερ οὗτοι τῷ νόμῳ προσέχοντες, προσ-
κόψαντες συνεκλάσθησαν. Ἐπὶ λίθῳ τοῦ προσκόμ-

atiam. Potes autem et de Christo intelligere, quem
admodum divus ait Cyrillus : hoc est, radicem,
fermentum. Hoc autem modo semen intelliges de
Christo, id est, corpus sine peccato habentem (se-
tus enim erat non seminatus, aliquid enim omnes ho-
mines peccaverunt) et plane semen impeccabili-
tatis, hominem impeccabilem, verumque Deum.

CAPUT XVI.

Quando juxta incredulitatem fuit casus Judaeorum
per scientiam erroneam, et predicationem, quae
illis non conveniebat.

IX, 30-33. Quid ergo dicemus? Quod gentes quae
non sectabantur justitiam apprehenderunt justitiam :
justitiam autem eam quae est ex fide. At Israel qui
sectabatur legem justitiae, ad legem justitiae non per-
venit. Quare? Quia non ex fide, sed tanquam ex ope-
ribus legis. Offenderunt enim in lapidem offendiculi :
quemadmodum scriptum est? Ecce pono in Sion, lapi-
dem offendiculi et petram offensionis : et omnis qui
credit in istum, non pudebit.

Ecce solutionem omnem et ejus gratia fideles
salvi facti sint : qui vero in Judaismo remanserunt,
non ita. Causas, inquit, inquis cur 339 in semen
Abraham reputantur qui non sunt ex circumci-
sione : quare is qui non erat populus, factus sit
populus, et qui ex circumcisione sunt, ejiciantur.

Multa quidem dixi et quod neque omnino te opor-
teat de his verba facere : quod etiam apud te
Judaeum multa facta sunt quorum rationes ignoras.
Jacob tuus progenitor quid operatus fuerat quod
Esau sit praepositus : inter eos qui vitulum forma-
verant, quidam solum morte condemnati sunt, cum
tamen omnes fuissent in impietate deprehensi :
rursum Pharaon, aliaque exempla innumera. Nunc
vero tibi etiam hoc addo quod propterea qui sunt
ex gentibus in semen Abraham reputati sint, tu vero
non ita : et quod illi justificati sint, tu vero
non ita : quia illi ex fide apprehenderunt justitiam et
salutem quae est ex fide : tu vero inflatus quasi ju-
stificatus esses per opera legis, et justitiam quae ex
fide est contemnens, merito quoque alienus appa-
ruisti a semine Abraham, qui per fidem justificatus
fuit : et de populo factus es non populus, et a fi-
delium salute excidisti. Quae non sectabantur
justitiam. Admirandum enim est quod gentes quae
non sectabantur apprehenderint, Judaei vero qui
sectabantur non apprehenderint. Justitiam autem
eam quae est ex fide. Nam haec vere justitia est.
Itaque legis justitia falsa habetur. At Israel ad
legem justitiae non pervenit. Hoc est ad justitiam
quae ex lege est. Interrogas quare? quia ea quae in
lege sunt non servasti, quia non ex fide voluit ju-
stificari : quis autem hominum ex operibus justifica-
tur? et cum Judaei ex fide noluerint justificari, sed
ex operibus legis, frustrati sint. Offenderunt
enim. Hoc est, increduli fuerunt. Quomodo au-
tem offendit quispiam? si externis attendat, veluti
hi legi animum attendentes, attendendo comminatus
sunt. In lapidem offendiculi. Offendiculi lapi-

dem et petram offensionis vocat Dominum, propter illos qui in ipsum offenserunt seu offensionem passi sunt, hoc ipsi nomine imposito. Impingere namque soliti sunt, qui ad alia mentem habentes, viam prospicere nolunt. Hoc autem passi sunt Iudæi.

340 Siquidem ad superflua legis inbiantes, lapidem a prophetis prænuntiatum intueri noluerunt. « Et omnis qui credit in illum non pudellet. » Vides quod non unus tantum partis Deus sit, sed omnis qui in illum credit, salvandus sit. Etenim infidelibus aliud efficitur quam sit ex sua natura: fidelibus autem juxta naturam suam armamentum est, fulmentum ac securitas.

X, 1-4. *Fratres, propensa quidem voluntas cordis mei et deprecatio quæ fit ad Deum, pro Israel est ad salutem. Testimonium enim illis perhibeo quod æmulationem Dei habeant, at non secundum cognitionem. Nam ignorantes Dei justitiam, et propriam justitiam volentes constituere, justitiæ Dei non fuerunt subditi. Finis namque legis Christus, ad justitiam omni credenti.*

Quandoquidem reprehenderat Iudæos, magisque id facturus erat: per hoc quod ait, « Fratres, » et similia, lenit illos, et ad exhortationem latenter eos componit: ne irati fiant omnino inobedientes. Eudoxia dicitur vehemens desiderium, « Cordis mei. » Objurgaturus Iudæos, sermonis benevolentiam præmittit: ne ab odio, sed a cura et studio procedere videantur objurgationis verba. Dicit autem: Desidero admodum et precor ut ipsi salvi fiant. « Pro Israel est. » Non utcumque pro eis postulo, sed ad salutem, ut in Christum credentes salvi fiant. « Testimonium enim illis perhibeo. » Videtur gratiam inire cum illis. Testimonium, inquit, illis perhibeo quod non propter hominem sint a Christo separati, sed propter æmulationem, nempe Dei: hoc autem secundum ignorantiam faciunt, arbitantes enim legem esse bonam, non credunt quod per Christum salvi fieri possunt. « At non secundum cognitionem. » Æmulationem, inquit, habent, sed non ut id cognoscant quod vere est honestum, nam hoc est ipse Christus. Etenim si hujusmodi habuissent æmulationem, utique cognovissent. « Nam ignorantes. » Verbum hoc ignoscentis seu condonantis est, « Dei justitiam. » Dei justitiam vocat fidem in Christum: eo quod Dei gratia indiget quam reliquerunt. « Et propriam justitiam. » Propriam justitiam quæ ex lege erat, vel quod deinceps vires non haberet, vel quod laboribus ipsi opus esset ac sudoribus. Querentes constituere. Contententes propriam stabilire justitiam. **341** « Justitiæ Dei. » Sane, neque illam quæ in lege erat compleverunt, nam constituere eam quærebant, at non constituerunt. « Finis namque legis Christus. » Nono Adversus Julianum libro ita habetur. Finis tanquam abrogatio ac adimpletio legis Christus est. Quo autem pacto finis legis est

A ματος. » Προσκόµματος λήθον καὶ πέτραν σκανδαλου τὸν Κύριον καλεῖ, ἐκ τῶν εἰς αὐτὸν προσκοµάντων καὶ σκανδαλισθέντων, ἐδ ὄνομα ἐπιθεῖς. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Προσπαταῖν γὰρ εἰσέθασιν, οἱ ἐτέρως τὴν διάνοιαν ἔχοντες, καὶ τὴν ὁδὸν προσδύλπειν οὐκ ἐθέλοντες. Τοῦτο πατόνθασιν Ἰουδαῖοι. Περὶ γὰρ διὰ τὰ περιττὰ τοῦ νόμου κατηνέχοντες, τὸν ὑπὸ τῶν προφητῶν προαγορευθέντα λήθον ἰδεῖν οὐκ ἠθέλησαν. « Καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐν αὐτῷ οὐ κατασυνθῆσεται. » Ὅρξ· ὅτι οὐ μονομερὴς ὁ Θεός, ἀλλὰ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν σωθήσεται; Τοῖς μὲν γὰρ ἀπίστοις, ἐναντίας ἥπερ ἔχει φθάνως γίνονται τοῖς ἐπιστοῖς κατὰ φύσιν, ἔρεισμα καὶ στήρογµα καὶ ἀσφάλεια.

Ἀδελφοί, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, B καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν Θεόν, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἔστιν εἰς σωτηρίαν. Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀπετάγησαν. Τέλος γὰρ νόμου Χριστός, εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι.

Ἐπειδὴ καθήκον τῶν Ἰουδαίων, μέλλει δὲ καὶ C εἶ διὰ τοῦ, « Ἀδελφοί, » καὶ τῶν ἄλλων, καταλαβέναι αὐτοὺς, καὶ εἰς νοθεσίαν λεληθότως προκαταρτίξει, ἵνα μὴ ὀργισθέντες, ὅπως ἀνήκον γίνωνται. Ἡ μὲν εὐδοκία, ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία. « Τῆς ἐμῆς καρδίας. » Μέλλων τῶν Ἰουδαίων καθάπτεισθαι, προσφέρει εὐνοίαν τοῦ λόγου, ἵνα μὴ ὁδὴν μισούντος εἶναι, ἀλλὰ ἀηδομένου τὰ δῆματα τῆς ἐπιθυμίας. Φησὶ δὲ, ὅτι καὶ σφοδρὰ ἐπιθυμῶ, καὶ θέλω αὐτοὺς σωθῆναι. « Ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἔστιν. » Οὐχ ἀπλῶς ὑπὲρ αὐτῶν αἰτούμαι, ἀλλ' εἰς σωτηρίαν, ἵνα πιστεύσαντες Χριστῷ, σωθῶσι, φησὶν. « Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς. » Δοκεῖ χαρίζεσθαι αὐτοῖς. Μαρτυρῶ, φησὶν, αὐτοῖς, ὅτι οὐ διὰ ἀνθρωπίνων εἰσὶν ἀπεχομένων Χριστοῦ, ἀλλὰ διὰ ζῆλον εἶδαν Θεοῦ. Τοῦτο δὲ κατὰ ἄνοιαν πράττουσι. Νομίζοντες γὰρ τὸν νόμον εἶναι καλὸν, ἀπιστοῦσι τῷ σωθεῖν δυναμένῳ Χριστῷ. « Ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. » Ζῆλον, φησὶν, ἔχουσιν, ἀλλ' οὐχ ἵνα ἐπιγνώσι τὸ ὄντως καλὸν, ὅ ἐστιν ὁ Χριστός· ἐῖ γὰρ τοιοῦτον λόγον ζῆλον, ἐπεγνώσαν ἂν. « Ἀγνοοῦντες γάρ. » Τοῦτο ῥῆμα συγγνώμη· « Τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην. » Δικαιοσύνην Θεοῦ καλεῖ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν διὰ τὸ χάριτος δεῖσθαι Θεοῦ, ἣν καταλιπόντες. « Καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην. » (ἰδίαν δικαιοσύνην, τὴν ἐκ τοῦ νόμου λέγει ἡ διὰ τὸ μαρτυρεῖν, ἡ διὰ τὸ δεῖσθαι πόνων καὶ ἰδρώτων), ζητοῦντες στήσαι, φιλονεικούντες κινῶσαι τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην. « Τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ. » Ἀληθέως, οὐδὲ τὴν ἐν νόμῳ ἐπλήρωσάν ζητοῦσι γὰρ στήσαι, οὐκ οὖν οὐκ ἔστησαν. Οὐχ ἀπατήσαν. Οἷον πατήσαντες οὐκ ἐπέθεσαν ἀγκύρα. « Τέλος γὰρ νόμου Χριστός. » — [ΘΕΩΔ.] Ἐν τῇ ἐννάτῃ βίβλῳ Κατὰ Ἰουλιανῷ, οὕτως κεῖται, ὅτι τὸ τέλος καὶ οἷον ἀναίρεσις τοῦ νόμου καὶ πληρωσις ὁ Χριστός. Πῶς δὲ τέλος νόμου Χριστός; Ὅτι ἐδικαίωσε. Καὶ ἄπερ ἐκεῖνος ἠθέλησε μὲν ποιῆσαι, οὐκ

Ἰσχυσε δὲ, ταῦτα ὁ Χριστὸς ἰδὼν ἀπὸ τῆς κατὰ
λαίωσεν εἰς τοὺς αὐτῷ πιστεύσαντας. Ἐπειδὴ δὲ
ὅπως καὶ τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην ἐκάλεσεν, ἵνα
μὴ νομισθῇ ὅτι δύναται δικαιῶσαι ὁ νόμος, φησὶ
τέλος εἶναι καὶ πληρωμα τοῦ νόμου τὸν Χριστόν. Τὸ
γὰρ τέλος ὁ νόμος ἐν τῇ εἰς Χριστόν ἔχει πίστει.
Ὁ οὖν πιστεύσας, φησὶ, Χριστῷ, πληροῖ τὸν νόμον.
« Εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Εἰς τὸ
δικαιῶν τὸν ὄντως τελειωτὴν τοῦ νόμου, τοῦτέστι
τὸν πιστόν.

Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ
τοῦ νόμου· « ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται
ἐν αὐτοῖς. » Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω
λέγει· Μὴ εἰπὴς ἐν καρδίᾳ σου· Τίς ἀναβήσεται
εἰς τὸν οὐρανόν; Τοῦτ' ἐστι, Χριστὸν ἐκ νεκρῶν
ἀναγαγεῖν. Ἀλλὰ τί λέγει; Ἐγγὺς σου τὸ ῥῆμα
ἐστίν· ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου.
Τοῦτ' ἐστι, τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὁ κερύσσο-
μεν.

« Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ
νόμου. » Ὅρος τῆς ἐν νόμῳ δικαιοσύνης, ὅτι ὁ ποιή-
σας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Οὐκοῦν οὐκ
ἐν σωθῆναι τὸν μὴ πληροῦντα τὰ ἐν αὐτῷ. Ἐπεὶ
οὖν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐπλήρωσεν, ἐξέπεσεν ἢ διὰ
νόμου δικαιοσύνη καὶ ἀπραξίαι. « Ἡ δὲ ἐκ πίστεως
δικαιοσύνη οὕτως λέγει. » Εἰρηκώς τὴν ἐκ νόμου δι-
καιοσύνην, λέγει καὶ τὴν ἐκ πίστεως, καὶ δεικνύσιν
οὐκ οὕτως οὖσαν ἐπίπονον. Τοιγαροῦν ταύτην μὲν
τινες ἐφθασαν, ἐκείνην δὲ οὐδεὶς. « Μὴ εἰπὴς ἐν τῇ
καρδίᾳ σου. » Ἴνα μὴ νομισθῇ ἡ πίστις εὐκατόρ-
θωτος καὶ εὐκαταφρόνητος, διὰ τοῦτο δεικνύσι καὶ
αὐτὴν πόνου δεομένην, καὶ πρὸς τοὺς ἀφανεῖς λογι-
σμοὺς ἔχουσαν τὴν πάλιν. Μὴ εἰπὴς γὰρ μὴδὲ ἐν
καρδίᾳ· τοῦτέστι, μὴδὲ ἐνθυμηθῇς, ἀλλὰ πάντα
λογισμὸν ἐκβαλε ἔξω. — Ἀλλως. Ἐπειδὴ ἡκούσας τὰ
τοῦ νόμου ἔργα μὴ δύνασθαι δικαιῶσαι τὸν ἄνθρω-
πον, μάνθανε πῶς ἐν Χριστῷ δικαιούμεθα, ἀπώως
καὶ ῥέθως. Πίστις γὰρ ζητεῖ ἐκ καρδίας, καὶ ὁμολο-
γίαν ἐκ στόματος. Ἀναγκαῖον δὲ σαφηνίσαι τὸ ῥητὸν
πλεονέκτερον, τὸ, « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν,
καὶ τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἀβύσσον; » Ἐνὶ δὲ τούτῳ
ἐκ τοῦ Μωσέως οὕτως εἰληφθῆαι τῷ Ἀποστόλῳ,
νοηθῆναι κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν. Ὁ μὲν γὰρ
Μωσῆς, ὅσον κατὰ τὸ γράμμα, οὕτως φησὶν, ὅτι
« Ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς ὀφθαλμοὺς σου κεῖται, ὃ
Ἰουδαῖ· καὶ ὃ δὲ σε οὕτως εἰς τὸν οὐρανόν ἀνελ-
θεῖν, ἵνα ταύτην εὕρῃς, οὕτως εἰς τὴν ἀβύσσον κατε-
λθεῖν, ἵνα ταύτην λάβῃς, οὕτως εἰς τὰ πέρατα τῆς
θαλάσσης· διαβῆναι. Ἀλλ' ἐγγὺς σοῦ ἐστίν, ἐν τῷ
στόματί σου καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ σου. » Πάντα γὰρ
ὁπέδειξέ σοι ὁ Θεὸς διὰ τοῦ νόμου. Ὁ μὲν οὖν Μω-
σῆς κατὰ τὸ γράμμα οὕτως δοκεῖ ταῦτα λέγειν. Ὁ
δὲ Ἀπόστολος, εἰς Χριστόν ταῦτα ἐξαλάβετο. Τοῦ-
τέστι, μὴ διατάξῃς, μὴδὲ εἰπὴς ἐν τῇ διανοίᾳ σου,
Ὡς ὁ Χριστὸς κατέβη ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ ἐσαρ-
κώθη; ἢ πῶς ἀποθανὼν ἀνέστη ἐκ τῆς ἀβύσσου;

Christus; Quia justificavit, et ea quae lex voluit
quidem facere, sed non potuit, haec veniens Chri-
stus perfecit et complevit in eos qui in se crede-
rent. Quoniam autem eam quae ex lege erat, iusti-
tiam omnino vocavit: ne existimarent legem posse
justificare, dicit Christum finem esse legis et com-
pletionem. Siquidem lex per fidem quae in Christum
est perfectionem habet. Qui ergo in Christum cre-
didit, complet legem. « Ad iustitiam omni creden-
tenti. » Ad iustificandum eum qui vere legem
perficeret, hoc est, fidelem et credentem.

X, 5-8. Moses enim scribit de iustitia quae est ex
lege, quod qui fecerit eam homo, vivet per illam. Cae-
terum iustitia quae est ex fide ita dicit: Ne dixeris in
corde tuo: Quis ascendet in caelum? Hoc est, Chri-
stum educere: aut quia descendet in abyssum? hoc
est, Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit?
Prope te est verbum: nemo in ore tuo et in corde
tuo. Hoc est, verbum fidei quod predicamus.

« Moses scribit de iustitia quae est ex lege. » Hic
terminus est iustitiae quae per legem est, quod homo
qui ea fecerit, vivet per illam. Non ergo salvus
fieri potest qui ea non compleverit quae in lege
habentur: quia quae per legem erat ac iustitia
facta est. « Ceterum iustitia quae est ex fide. » Ubi
illam dixit iustitiam quae est ex lege, eam quoque
dicit quae ex fide est, et ostendit non adeo laborio-
sam esse: quapropter nonnulli hanc assecuti sunt,
illam vero nullus. « Ne dicas in corde tuo. »
Ne putaretur fides facilis ad assequendum, ac
facile despiceretur, propterea ostendit ad eam
quoque labore opus esse, et adversus latentes cogi-
tationes ipsam habere luctam. Siquidem ne di-
cas, inquit, vel in corde tuo, hoc est, ne cogites
quidem, vel, omnem cogitationem foras effice.

342 — Alio modo. Quandoquidem audisti legis
opera non posse hominem iustificare, discite quo-
modo per Christum sine labore ac facile iustifica-
mur. Fidem siquidem requirit e corde et confes-
sionem ab ore. Necesse est autem ut planius expli-
celur quod dictum est: « Quis ascendet in caelum,
et quis descendit in abyssum. » Potest autem hoc
a Mose accepisse Apostolus, intellectum iuxta suam
magnam sapientiam. Moses namque quantum ad
litteram ita dicit: « Dei praeceptum coram oculis
tuis situm est, o Iudae: nec oportet aut in caelum
ascendere ut illud invenias, aut in abyssum de-
scendere ut ipsum accipias, neque ad extrema maris
transire. Sed prope te est in ore tuo et in mente
tua. » Siquidem omnia ostendit tibi Deus per
legem. Moses itaque iuxta litteram haec dicere vi-
detur; Apostolus vero ad Christum ista retulit:
hoc est, Ne vacilles, neque in mente tua dicas:
Quomodo Christus descendit de caelis, carnemque
assumpsit; aut quo pacto mortuus surrexit ex
abyssu? id est, ab infimis locis, sed amantem cogi-

tulionem foras ejice. « Prope te est verbum. » Contracta est in brevi salus, nec externis egens laboribus: in corde enim et in lingua sita est: solido tamen ac prudenti opus habet animo.

X, 9 13. Quippe si confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus illum suscitavit a mortuis, saluus eris. Nam corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim Scriptura: Omnis qui credit in eum non pudebit. Non enim est distinctio Judæi et Græci. Siquidem idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, saluus erit.

Ostendit quomodo in corde, id est, in cogitatione et in lingua sita sit salus. « Quod Deus illum suscitavit. » Modum dicit quo possit quispiam ad fidem adduci. Nam concipe, inquit, potentiam ejus qui suscitavit, et non hæsitabis circa fidem. « Nam corde creditur. »

343 Siquidem cum corde credit quispiam in Christum, ab eo justificatur: cum autem ore confitetur, salvatur. « Dicit enim Scriptura. » Testimonium produxit ut ostendat non esse in fide differentiam inter Judæum et ethnicum: Omnis enim, inquit, qui credit, Isaiam in testem adducens. « Non enim est distinctio. » Omnibus communem gratiam prædicat: et quod in superioribus fecit multis sermonibus, fastum detrabere volens Judæorum, id nunc brevibus facit: quia non est discriminem, inquit (nam id sibi vult diastolē) Judæi et Græci. « Nam idem Dominus omnium. » Superius de Patre dixit: « An Judæorum Deus tantum? an non et gentium? » nunc autem idem dicit de Filio: Ita differentiam non novit in sancta Trinitate. « Dives in omnibus. » Ostendit Christum vehementer nostram salutem appetere, cum proprias ducit divitias multos credere ac salvos fieri. Hoc autem facit instruens eos ne de seipsis desperent. Nam qui suas ducit divitias alios salvos facere, nunquam cunctabitur aut procrastinabit ad salvandum. « Omnis enim quicumque invocaverit. » Si omnis, nihil excellentiæ habent Judæi supra gentiles. Testis autem est Joel, qui hæc dicit.

X, 14-18. Quomodo igitur invocabunt eum in quem non crediderunt? Quomodo autem credent ei quem non audierunt? Quomodo vero audient absque prædicante? Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint? sicut scriptum est: Quam speciosi pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bona! At non omnes obedierunt Evangelio. Isaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? Itaque fides ex auditu est, auditus autem per verbum Dei. Sed dico: Nunquid non audierunt? Atqui in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.

Α τούτοις, τῶν καταπάνω τόπων, ἀλλ' ἡ πάντα λογισμὸν ἐκβάλε ἔγω. « Ἐγγὺς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν. » Σύντομος ἡ σωτηρία, καὶ οὐ διομένη τῶν ἰσθῶν κόπων. Ἐν γὰρ τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ γλώσσῃ καίται. Πλὴν στερόδ' αἰτᾶται καὶ νοουχοῦς φυγῇ.

Ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματι σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ κατασχυνθήσεται. Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολὴ Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων. Ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντα τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν. Πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται.

Ἐδειξε πῶς ἐν καρδίᾳ, οἷον ἐν λογισμῷ καὶ γλώσσῃ καίται ἡ σωτηρία. « Ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν. Τρόπον λέγει, δι' οὗ τις ἀναχθείη πρὸς τὴν πίστιν. Ἐννόησον γὰρ, φησί, τὸ δυνατὸν τοῦ ἡγίραντος, καὶ οὐ δυσχεραίνεις πρὸς τὴν πίστιν. » Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται.

Καρδίᾳ μὲν γὰρ, φησί, πιστευόμενος ὁ Χριστὸς δικαιοῖ, στόματι δὲ ὁμολογούμενος σώζει. « Λέγει γὰρ ἡ Γραφή. » Τὴν μαρτυρίαν ἤγαγεν, ἵνα δείξῃ μὴ οὖσαν ἐν τῇ πίστει διαφορὰν Ἰουδαίου καὶ ἐθνικοῦ. Πᾶς γὰρ, φησὶν, ὁ πιστεύων, τὸν Ἰωάννην ἐπιφερόμενος μάρτυρα. « Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολή. » Τὸ πᾶσι κοινὸν τῆς χάριτος ἀνακηρύττει· καὶ ὅπερ ἐποίησεν ἄνω πολλοῖς λόγοις, θέλων καταγαγεῖν τὸ φύσημα τῶν Ἰουδαίων, νῦν διὰ βραχείων ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἐνὶ μέσῳ. Τοῦτο γὰρ ἡ διαστολή Ἰουδαίου καὶ ἐθνικοῦ. « Ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων. » Ἄνω περὶ τοῦ Πατρὸς ἔλεγεν· « Ἡ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον· οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; » Νῦν δὲ τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ Υἱοῦ λέγει. Οὕτως οὐκ οἶδε διαφορὰν τῆς ἀγίας Τριάδος. « Πλουτῶν εἰς πάντας. » Δεικνύει τὸν Χριστὸν σφόδρα ἐπόμενον τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ὅπου γε πλουτὸν ἴδιον ἤγειται τὸ πολλοῦ πιστεύσαι καὶ σωθῆναι. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, παιδεύων αὐτοὺς μὴ ἀπογνῶναι ἑαυτῶν. Ὁ γὰρ πλουτὸν, φησὶν, οἰκεῖον ἡγοῦμενος τὸ σώζειν, οὐκ ἂν ποτε ἐκνήσῃ, ἢ ἀναβάλῃται σώσαι. « Πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται. » Εἰ πᾶς, οὐδὲν πλέον ἔχουσιν Ἰουδαῖοι τῶν ἐθνῶν· μάρτυς δὲ ὁ ἰωὴλ, ὁ ταῦτα λέγων.

Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; Πῶς δὲ πιστεύσουσιν, οὐ οὐκ ἤκουσαν; Πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς τοῦ κηρύσσοντος; Πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καθὼς γέγραπται, Ὡς ὡγαῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιστομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιστομένων τὰ ἀγαθὰ! Ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγελίῳ. Ἰωάννης γὰρ λέγει· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἢ δὲ ἀκοῇ διὰ ῥήματος Θεοῦ. Ἀλλὰ λέγω· Μὴ οὐκ ἤκουσαν; μενοῦν γε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ τέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

Εἶπε, « Πᾶς ὃς ἀν ἐπικαλέσεται τὸ ὄνομα Κυρίου, Α σωθήσεται. » Πῶς τοιγαροῦν ἔσται αὐτοῖς ἐπιτυχεῖν τῶν τοῦ προφήτου ῥημάτων ἀνθρώποις πιστεῦσαι μὴ θελήσασιν; Ἐαυτοῖς τοιγαροῦν μεμψέσθωσαν. Ἀποκλείουσι γὰρ τὴν σωτηρίαν ἀπ' ἑαυτῶν. — Ἀλλως. [ΘΩΤ.] Αἶψα ἐνταῦθα συμπλεγεμένας ἐννοίας συνεγείρει, καὶ θαυμασιῶς προάγει. Πλούτον ἡγεῖται, φησὶν, ὁ Χριστὸς, τὸ πιστεῦσαι καὶ σωθῆναι σε, ὥστε τὸ ἀπὸ γε τοῦ Χριστοῦ, ἅπαν γέγονεν. Θέλεις οὖν σωθῆναι; ἐπικάλεσαι τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ θέλεις ἐπικαλέσασθαι; πιστεῦσαι δεῖ πρότερον. Θέλεις δὲ πιστεῦσαι; ἀκοῦσαι δεῖ πρότερον τοῦ κηρύγματος. Ἀλλὰ τὸν κηρύσσοντα ζητεῖς; ἰδοὺ ἐγὼ βῶ. Ἀλλ' ἀγνοεῖς εἰ ἀπέσταλμαι κηρύσσασιν; προφητεία ἐστὶν ἔκδοθεν τοῦτο κηρύσσουσα, ὅτι οὐ μόνον κηρύξουσιν καὶ εὐαγγελισσονται τὴν σωτηρίαν καὶ εἰρήνην, ἀλλ' ὅτι καὶ μεγάλα καὶ ὑπερφυῖ ἐξανύσσουσιν. Ὡς ὠραῖοι γὰρ οἱ πόδες τῶν ἐπὶ τὸ κήρυγμα τρεχόντων, φησὶ, τῶν τὸ εὐαγγέλιον καταγγελλόντων! ὥστε οὐδεμία πρόφασις ὑμῖν τοῦ σωθῆναι. « Πῶς δὲ πιστεύουσιν; » Κατὰ τὸ ἀκούουθεν γὰρ καὶ τοῦτο συμβαίνει. « Ἐπειδὴ γὰρ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκοῦσαι οὐκ ἠδουλήθησαν, εἰκότως οὐδὲ ἐπίστευσαν. » Χωρὶς κηρύσσοντος. »

Τοιγαροῦν ἰδοὺ, φησὶ, κηρύσω, καὶ προεῖχον ὑμᾶς ἀνασχέσθαι τῶν λόγων καὶ τῶν ἐλέγχων. « Ἐν μὴ ἀποσταλῶσι. » Δεικνυσὶν ὅτι οὐκ ἐξ οἰκείας αὐθεντίας ἦλθεν εἰς τὸ κηρύξει αὐτοῖς, ἀλλ' ἀποσταλὲς παρὰ Χριστοῦ, τοῦτω ἑαυτὸν ἀξιόπιστον ποιῶν. « Καθὼς γέγραπται. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἀπέσταλμαι, ἀλλὰ καὶ πάλαι τὸ δεῖν ἀποστόλῃν γενέσθαι προεῖρητο. Ἀξιόπιστος οὖν κατ' ἀμφω, ἕκ τε τῆς ἀποστολῆς, ἕκ τε τοῦ προωρίσθαι τὴν ἀποστολὴν. « Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες! » Οἱ πόδες αὐτῶν ἐνεκωρύχθησαν, διὰ τὸν τοῦ κηρύγματος τρόπον, εὐαγγελιζομένων τῶν ἀποστόλων εἰρήνην, ἡγούν καταλλαγὴν τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἀγαθὰ. Εἰ τοίνυν ἄλλως; οὐκ ἦν πιστεῦσαι διχα τοῦ κηρύξαι, καὶ κηρύττειν δὲ καὶ ἡκούσαν, εὐδελον ὥς ὁ Θεὸς μὲν οὐδὲν ἐκλείπειν, οἱ δὲ μὴ πιστεύσαντες, ἑαυτοῖς μεμψέσθωσαν. « Ἀλλ' οὐ πάντες ὠπήκουσαν. » Ἐπειδὴ τοῦτο αὐτῶν ἀντέκλειτο, ὅτι Εἰ ἀπὸ Θεοῦ ἀπεστάλητα, διὰ τί μὴ πάντες ὠπήκουσαν τῷ εὐαγγελίῳ; φησὶν, ὅτι καὶ τοῦτο πρὸ πολλοῦ ἐλέχθη. Τὸ δὲ, « Κύριε, τίς ἐπίστευσεν, » ἀντὶ τοῦ, σκανδαλίας, ὀλέγοι. Διὰ γὰρ τὸ εἶναι ἡμᾶς αὐτεξουσίους, οὐδένα πρὸς βίαν ἀγεῖ ὁ Θεός. Ὅσας γὰρ λέγει « Κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » Εἰ τοῦτό σε, φησὶ, σκανδαλίζει τὸ μὴ πάντας ὠπακοῦσαι, αὐτό σε τοῦτο πιστεῦσαι πεισάτω, ἐπειδὴ προελέχθη, ὥς οὐ πάντες πιστεύουσιν.

credendum, quoniam praedictum fuit quod non essent omnes credituri.

« Ἀρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς. » Ἐπειδὴ δὲ τῶν ὁδοῦν σημεία ἐπικηρύττου, πρόφασιν λαβόν τὸ προφητικόν, ἐντρέπει αὐτοὺς ὥς οὐ χρὴ σημεία ἐπικηρύττειν. Ἡ γὰρ πίστις, ὥς ὁρᾶται, ἐξ ἀκοῆς, οὐκ ἐκ σημείων γίνεσθαι. « Ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Ἐπειδὴ ἀκοὴν εἶπεν, ἐπάγει, « Διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Μὴ νομίσῃς, φησὶν, εὐτελὲς τι τὴν

Dixit, « Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Quo itaque pacto fieri poterit ut prophetarum verba sortiantur effectum hominibus credere nolentibus? Seipsos igitur accusent: nam salutem a semetipsis excludunt. — Alio modo. Hoc loco mentes consternatas admodum erigit, 344 et miro modo procedit. Divitias, inquit, ducit esse Christus ut credas et salvus fias. Omne itaque negotium a Christo perfectum est. Vis ergo salvus effici? Invoca Christum. Verum invocare vis? credere prius oportet. Vis autem credere? opus est primum audire praedicationem. At praedicationem quaeris? Ecce ego clamo. Verum ignoras utrum ad praedicandum missus sim? prophetia est et super his hoc annuntians, quod non tantum praedicaturi et annuntiatori essent salutem et pacem, verum etiam magna ac eximia peracturi. Quam speciosi, inquit, pedes eorum qui ad praedicandum currunt, qui Evangelium annuntiant. Nullus itaque vobis praetextus est quin salvi efficiamini. « Quomodo autem credent. » Nam juxta consequentiam et hoc accidit. Quando ergo sermones ejus audire noluerint, merito etiam non crediderunt. « Absque praedicante. »

Itaque ecce, inquit, ego praedico: vos quoque aequum est ferre sermones ac oburgationes. « Nisi missi fuerint. » Ostendit quod non propria venerit auctoritate ut illis praedicaret, sed missus a Christo: per hoc seipsum fide dignum efficiens. « Sicut scriptum est. » Non solum, inquit, missus sum, quin etiam jam olim praedictum erat missionem fieri oportere. Ex utroque igitur fide dignus est tum quod missus sit, tum quod jam olim missio praedefinita fuerit. « Quam speciosi pedes! » Illorum pedes laudati sunt, propter modum praedicationis apostolorum, qui annuntiabant pacem sive reconciliationem Dei erga homines, et bona quae in ea sunt. Itaque si aliter credere non poterant nisi audirent et nisi eis praedicaretur: est autem illis praedicatum et audierunt: plane manifestum est quod Deus nihil praetermisit: si vero qui non crediderunt, de seipsis conquerantur. « At non omnes obediunt. » Quoniam hoc ipsi adversabatur: dicerent enim: Si a Deo missi estis, quare non omnes obediunt Evangelio? dicit quod hoc etiam multo ante dictum sit. « Domine, quis credidit? » Ac si dicat raro vel pauci. Nam cum nos liberum habeamus arbitrium, neminem coacte docet Deus. Isaias enim dicit: « Domine, quis credidit? » 345 Si te, inquit, hoc offendit quod non omnes crediderunt: id ipsum tibi persuadeat ad omnes credituri.

« Itaque fides ex auditu est. » Quandoquidem semper Judaei signa requirebant, sumpta occasione ex dicto prophetico admonet eos quod non oporteat signa requirere: Fides namque ex auditu non ex signis generatur. « Auditus autem per verbum Dei. » Quoniam auditum dixerat, adjungit: « Per verbum Dei. » Ne existimes, inquit, vile quid-

piam esse auditum. Non sunt humana verba quæ dicuntur, sed Dei. Si igitur miracula quæris quod a Deo sint, crede etiam verbis tanquam a Deo dictis. « Atqui in omnem terram. » Quoniam dixit: « Fides ex auditu est, » dicit fortassis aliquis: Numquid non audierunt Judæi? et ait: « Universa terra audivit, » sicut testatur Propheta; et Judæi apud quos maxime prædicatum est, noluerunt audire. — *Aliter.* Ut dicat aliquis: Quid ad Judæos si missi sunt ut evangelizarent, isti autem omnino non crediderunt? ait quod universus orbis audit, et hi apud quos tanto tempore versati sunt apostoli non audierunt? Atqui propheta hoc testatur: quomodo ergo posset illud habere veritatem?

X, 19-21. Sed dico: Numquid non cognovit Israel? *Primus Moses dicit: Ego ad æmulationem provocabo vos in non gente: in gente insipiente ad iram commovebo vos. Isaias autem audei et dicit: Inventus fui his qui me non quærebant, manifestus factus sum his qui me non interrogabant. Porro adversus Israel dicit: Totum diem expandi manus meas ad populum non obtemperantem et contradicentem.*

At enim dicit quispiam: Multi quidem prædicaverunt, attamen verisimile est Israelitis non cognovisse virtutem prædicationis. Et quo pacto id fieri posset, ut gentes quibus nihil prædictum erat cognovissent, Israel autem non cognovisset qui prius audiverat? Ecce enim legislator ipse ait: « Ego in æmulationem provocabo vos in non gente, » cum ergo gentes ad fidem accessisse videretis et adhuc venire, **346** vos ipsos autem abjici: oportuit sane etiam causas cognoscere. Magis autem ultronei adeo manifesta ignoratis vaticinia. « Primus Moses dicit, » Nam secundus dixit Isaias: « Ad æmulationem provocabo. » Ac si diceret: Irritabo et tristitia afficiam, et maxima est hujus rei potentia: nam frequenter qui adhortatione persuasus non est, hujusmodi irritatione persuasus est. « In gente insipiente, » Quid enim abjectius aut insipientius idololatriæ? « Isaias autem audei, » Maluit, inquit, etiam periclitari propheta, quam obiectam dicere veritatem ac dispensationem. « His qui me non quærebant, » Qui autem erant qui nec quærebant nec interrogabant? Hi videlicet qui e gentibus erant. Vides quantas habebant ad cognoscendum occasiones? videntes enim gentes per fidem magnifici et placere, debuissent respicere: sed voluntarie excæcati sunt. « His qui me non interrogabant, » Gentium detrahit fastum: quia universa res gratie erat. Attamen est quoque nonnihil et gentium. Nam quod inventum jam et manifestatum deinceps non deseruerint, virtutis illorum fuit. « Porro adversus Israel dicit, » O quanta est Judæorum accusatio! Siquidem ne dicant: Quare nobis non est manifestatus, sed gentibus, adhuc quid circa illos factum sit ostendit. Nam eos etiam deprecabatur, nec est seditus Dominus. Totum vero diem, hoc est tempus incarnationis. Vel potius omne præteritum tempus ex quo egressi erant

ἀρχόν. Οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινα ῥήματα λαλοῦμενα, ἀλλὰ Θεοῦ. Ὅτι εἰ θαύματα ζητεῖς ὡς ἐκ Θεοῦ ὄντα, πιστεύουσιν καὶ τοὶ ῥήματιν ὡς ἐκ Θεοῦ λεγομένοις. « Μενούγγε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, » Ἄλλ' ἔρει τις, φησὶ. Μὴ οὐκ ἤκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι; καὶ φησὶν, « Ὅλη ἡ γῆ ἤκουσεν, » ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ προφήτης, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι παρ' οἷς μάλιστα καυχῆσθαι οὐκ εἶχον ἀκούσαι; — Ἀλλῶς. Ὅτι παρ' τινὲς εἰπόντος. Καὶ τὶ πρὸς Ἰουδαίους εἰ ἀπιστάλησαν οἱ εὐαγγελιζόμενοι, οὗτοι δὲ οὐκ ἤκουσαν ὅπως; φησὶν, ὅτι ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἤκουσε, καὶ οὗτοι οὐκ ἤκουσαν, παρ' οἷς τοσούτον χρόνον διέτριψαν οἱ ἀπόστολοι; Καὶ μὴν ὁ προφήτης μαρτυρεῖ τοῦτο· καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον; **B** Ἀλλὰ λέγω. Μὴ οὐκ ἔγνω Ἰσραὴλ; Πρῶτος Μωσὴς λέγει. Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' ὅτι ἐθνῶν, ἐπὶ ἐθνῶν ἀσυνέτῳ παροργισθῶ ὑμᾶς. Ἡσαίας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει. Ἐδρεύθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὲς ἐφανέρωθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐκπεριώσιν. Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖρας μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα.

Ναί, φησὶν, ἐκήρυξαν μὲν πολλοὶ, εἰκὸς δὲ τοῦ; ἐξ Ἰσραὴλ μὴ γινῶναι τοῦ κηρύγματος τὴν δύναμιν. Καὶ πῶς ἐνι τοῦτο, φησὶν, ὅτι τὰ μὲν ἔθνη οἷς οὐδὲν προσέφητο ἔγνωσαν, ὁ δὲ Ἰσραὴλ οὐκ ἔγνω, καίτοι προακούσας; Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸς δὲ νομοθέτης φησὶν. « Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνεσιν. » Ὅτι οὖν τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἑωρᾶτε προσερχομένους τῇ πίστει, καὶ ἐπὶ μὲν ἐρχομένους, ταυτοῖς δὲ ἀποβρίπτομένους, ἴδει ὑμᾶς καὶ τὴν αἰτίαν εἰδέναι. Μᾶλλον δὲ ἐκόντες ἐπὶ λάθεσθε τῶν ὁσίων σαφῶν προβόησιν. « Πρῶτος; Μωσὴς λέγει. » Δεύτερος; γὰρ εἶπεν Ἡσαίας. « Παραζηλώσω. » οἷον, Παρακινῶ. Μεγίστη δὲ ἡ τοῦ πράγματος ἰσχὺς. Πολλὰ γὰρ ὁ παρακλήσει μὴ πείσθαις, ἐπεισθῇ τῷ παρακινῶντι. « Ἐπὶ ἔθνεσιν ἀσυνέτῳ. » Τί γὰρ εὐτελέστερον ἢ ἀσυνέτῳτερον εἰδωλολατρῶν; « Ἡσαίας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει. » Ἠρώτατο, φησὶ, καὶ κινδυνεύει μᾶλλον, ἢ συνεσκιασμένην εἰσέλθαι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν οἰκονομίαν. « Τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. » Τίνες δὲ οἱ μὴ ζητοῦντες, μὴδὲ ἐκπεριώντες; Οἱ ἐξ ἐθνῶν δηλαδὴ. Ὅπως πόσας εἶχον τοῦ γινῶναι ἀφορμὰς; ἀρῶντες γὰρ διὰ τῆς πίστεως εὐδοκίμοι οὖντα τὰ ἔθνη, [τὰ ἔθνη.] ὤφειλον ἀνανήψαι. Ἀλλ' ἐκόντες ἐτυφλώθησαν. « Τοῖς ἐμὲ μὴ ἐκπεριώσιν. » Τῶν ἔθνῶν καθάπερ τὸ φρόνημα. Ὅτι, φησὶ, τὸ πᾶν τῆς χάριτος ἦν ὁμοῦς ἐστὶ καὶ τῶν ἐθνῶν. Τὸ γὰρ τὸν εὐρεθέντα καὶ φανέντα μὴκενὶ ἰδῆσαι, τῆς αὐτῶν ἦν ἀρετῆς. « Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει. » Ὁ κατηγορίας Ἰουδαίων! Ἰνα γὰρ μὴ λέγωσι, διὰ τί ἡμῖν μὴ γέγονεν ἐμφανὲς, ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσιν; τὸ πᾶν ἐπ' αὐτῶν γινόμενον εἰδείξεν, ὅτι καὶ παρεκάλετο, καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ Κύριος. Ὅλην δὲ, φησὶ, τὴν ἡμέραν, οἷον τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν. Ἡ μᾶλλον πάντα τὸν ἐμπροσθεν; ἐξ ἧς ἐξηλθον ἐξ Αἰγύπτου. « Πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα. » Ὁ μὲν Θεὸς ἐκάλετο καὶ οἷον ἐναγκαλισσάσθαι ἡθοῦς τοῦ ἐξ αὐτοῦ; Ἠπειθοῦν καὶ ἀντιλέγον.

« Ad populum non obtemperantem. »

Deus quidem vocabatur et quasi amplexari cupiebat, quid autem illi? Non parebant, imo contradicebant.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ.

Α

CAPUT XVII.

Περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ ὃν ἐξελέθησαν, ὥστε δεύτεροι ἐπαγελάσθαι τῶν τιμηθέντων ἰσχυροῦ συναχθέντων πιστῶν.

Λέγω οὖν, μὴ ἀπόσωτο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Μὴ γένοιτο. Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμι, ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, φυλῆς Βενιαμίν. Οὐκ ἀπόσωτο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω. Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι Ἡλίας τί λέγει ἡ Γραφή, ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, λέγων· Κύριε, τοὺς προφῆτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήρια σου κατέσκαψαν, καὶ ἐπέλεψον τὸν μόνον, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου· Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός· Κατέλιπον ἑμαυτῷ ἱπποκιστῆρας ἀνδρας, οἵτινες οὐκ ἐκαμύσαν γόνυ ἐπὶ Βαβυλῶν.

Ἀρ' οὖν ἐπειδὴ ἠπειθήσαν καὶ ἀντίσπον, μὴ ἐν ἀποβολῇ γαγνήσκειται ὡς μηδὲ πιστοποιεῖται δύνασθαι, καὶ διὰ τοῦτο κατηργῆσθαι τὰς πρὸς Ἀβραάμ ἐπαγγελίας; Οὐ μὲν οὖν. Καὶ γὰρ καὶ λαός ἐστιν αὐτοῦ, φησί, καὶ προέγνω αὐτόν, τουτέστι, πρὸ τῶν ἰδνῶν. Καὶ γὰρ ἐγγὺς ὁ βασιλεὺς τοῦ λόγου. Αὐτὸς ἐγὼ, φησί, Παῦλος, ὁ κήρυξ καὶ διδάσκαλος τῶν ἰδνῶν, Ἰσραηλίτης εἰμι. Οὐκ οὖν οὐκ ἀπόσθητε ἀπὸ Θεοῦ, ἀλλ' αὐτοὺς ἀποδοῦτε. Ὁ μὴ ἀπόσωτο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπαγόρευσιν προάγει τὸν λόγον. Ὁ μὴ ἀπόσωτο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω· Εἰ γὰρ ἀπόσωτο, οὐκ ἂν ἐξ Ἰουδαίων ἀποστόλους καὶ κήρυκας ἐξελέξατο. Καὶ γὰρ ἐγὼ Παῦλος, Ἰουδαῖός εἰμι. Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι Ἡλίας; Ὡς ἵνα μὴ λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι· Εἰς σὲ εἰ, φησὶν, ὁ πᾶς λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σὲ μέλλουσιν αἱ πρὸς Ἀβραάμ ἐπαγγελίαι πέρας λαμβάνειν; φησὶ πρὸς τοῦτο, ὅτι πολλοὶ εἰσιν οἱ σέσωσμένοι, ἀλλὰ ὅμως ἀγνοοῦντες. Καὶ γὰρ καὶ Ἡλίας, μόνος ᾔθετο ὑποκαταλεῖσθαι, ἀλλ' ἠκούσαν εἶναι καὶ ἄλλους. Οὕτω καὶ νῦν, φησὶ, πολλοὶ εἰσιν οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοί, ἀλλ' ὅμως ἀγνοοῦντες, ἐπὶ μόνον οἴεσθε. Καὶ ἐγὼ ἐπέλεψον μόνος. Εἰ δὲ ὁ Ἡλίας ἠγνόει, ὅτι μόνος οὐκ ἦν, σχολῇ γ' ἂν ὅμως εἰδείν. Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός; Τουτέστιν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ τοῦτο γὰρ λέγει, ὅτι χρηματισμός· Ἀπλοῖ ἐστέ, κατέλιπον, ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἦν τὸ πολὺ μέρος.

Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ κληῖμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν. Εἰ δὲ χάρις, οὐκ ἐστὶ ἐξ ἔργων. Ἐκεῖ ἡ χάρις οὐκ εἶναι γίνεσθαι χάρις. Εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἐστὶ δὲ χάρις, ἐκεῖ τὸ ἔργον, οὐκ ἐστὶ δὲ εἶναι ἔργον.

Ὅσπερ οὖν τότε, φησὶν, ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ ἱπποκιστῆται εὐχρέστον, οὕτω καὶ νῦν ὅλγοι εὐαρεστοῦσι, καὶ αὐτοὶ λογίζονται εἰς σπέρμα τῷ Ἀβραάμ, καὶ οὐκ ἐξέπεσαν ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ. Ὁδοῦν ἐπὶ τοῦ Ἡλίας χάρις ἐδόθησαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ, καὶ, δηλοῖ σύνθεσις. Καὶ πάλιν· Ὅσπερ ἐν Ἡλίας, φησὶν, ὑπόλειμμα ἐστὶν

347 De scopo secundum quem effecti sunt ut postmodum reverterentur imitatione gentium honoraturum, hoc est, fidelium, quoniam in fide conveniunt.

XI, 1-4. Dico igitur: Num repulit Deus populum suum? Absit. Nam et ego Israelita sum ex semine Abraham, tribus Benjamin. Non repulit Deus populum suum, quem antea cognoverat. An nescitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo interpellat apud Deum adversus Israel, dicens: Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua subverterunt, et ego relictus fui solus, et quaerunt animam meam. Sed quid dicit ipsi oraculum? Reliqui mihi septem millia, qui non curvaverunt genus ipsi Baal.

Quandoquidem ergo non obtemperarent, imo contradixerunt, dum ita abjecti sunt ut converti nequeant, et ita irritae factae sunt ad Abraham promissiones? Minime. Etenim populus ipseus est, inquit, et antea cognoverat ipsum, hoc est, antiquas gentes. Siquidem in proximo est probatio ac confirmatio sermonis. Ego ipse autem Paulus, qui gentium praedicator sum ac praeceptor, Israelita namque. Igitur non esitis a Deo repulsi, sed vos ipsos pollitis: Num repulit Deus populum suum? Per interrogationem ac negationem productus sermo. Non repulit Deus populum suum, quem antea cognoverat. Nam si repulisset, nequaquam ex Judaeis apostolos ac praedicatores elegeret. Etenim ego Paulus Judaeus sum. An nescitis de Elia? Ne dicant Judaei: Denique tu es omnis populus Israel? et in te acceptae sunt terminationes quae factae sunt ad Abraham promissiones? Ad hoc 348 Multi, inquit, sunt qui servati sunt, sed vos ignoratis. Etenim Elias quoque solus putabatur esse relictus; verum audivit et alios esse. Ita et nunc multi sunt ex Judaeis fideles, sed vos id ignorantes, me solum esse putatis. Et ego relictus fui solus. Quos si Elias ignorabat quod solus non esset, multominus vos scire potestis. Sed quid dicit ipsi oraculum? Hoc est, sermo Dei. Porro vos Reliqui, designat quod potissima pars gratiae erat.

XI, 5, 6. Sic igitur et in hoc tempore reliquiae secundum electionem gratiae factae sunt. Quod si gratia, jam non ex operibus: quandoquidem gratia jam non est gratia. Si autem ex operibus, jam non est gratia. Nam opus jam non est opus.

Quemadmodum ergo tunc ex omni populo septem millia placuerunt, ita et nunc pauci placent: et illi reputantur in semen Abraham, nec excidit promissio Dei. Et in hoc tempore. Ita tempore Eliae gratia servati sunt. Nam hoc significat conjunctio καὶ, id est, et. Ac rursum. Sicut in Elia, inquit, ita et nunc reliquiae sunt eorum qui placent,

qui secundum gratiam electi sunt. Dicendo autem
 « Electionem, » ostendit etiam electorum probatio-
 nem. Non probati enim, nequaquam electi essent.
 Dicendo vero « Gratia, » ostendit Dei donum.
 « Quod si gratia. » — Si gratia eligimur, facile est
 accedere, et in Christum credere. Neque enim
 opera nobis necessaria sunt ut ad ipsum curramus
 et credamus, sed sola mens et voluntas sufficit:
 secundum gratiam enim et non propter opera nos
 suscipit. Itaque si per gratiam vocat et suscipit,
 nulla nobis ad hoc operum necessitas. Nam si no-
 bis necesse esset habere opera, jam gratia non
 maneret gratia, nempe per opus in mercedis
 retributionem commutata. « Quandoquidem gratia
 jam non est gratia. » Non solum autem id absurdi
 consequetur, si arbitremur quod operibus nobis
 opus sit ad accedendum et credendum in Chri-
 stum, verum etiam aliud simile. Nam si ex ope-
 ribus accedere oportere nos arbitrabimur, mani-
 festum est quod excisa sit gratia. Si enim excisa non
 est, jam neque opus manet opus, cum gratia non
 permittat opus subsistere, **349** sed gratis electio-
 nem fieri ostendat. Gratia siquidem et opus, na-
 tura a se mutuo distincta sunt: et quidem ad opus
 merces sequitur, sed non gratia: porro gratia da-
 tur non ut retributio, sed ut donum ac munificentia.
 Manifestum itaque est quod cum gratia beneficen-
 tiam præstat, si quis hac frui arbitretur per opera,
 gratiam quantum in se est tollit, et gratia jam non
 manet gratia: rursumque opera jam non manent
 opera: propriam enim non servant naturam, quo-
 niam opera consequitur merces et non gratia. Gra-
 tia igitur beneficentiam disponente, si quis etiam
 per opera hanc assequi nitatur, in vanum erit ni-
 sus, neque operum erit ut opera adhuc permanere
 possint: neque his erit merces, priores partes su-
 mende gratia: frustra que laborabit ut per opera
 accipiat, quod gratis præbuit gratia. — *Allo modo.* « Si
 gratia, inquit, jam non ex operibus. » Si enim con-
 cedatur quod sit ex operibus, ablata est gratia ne
 sit gratia. Rursumque si ex operibus, jam gratia
 non est, quia si concedatur gratia, jam opus non
 manet opus. « Jam non ex operibus. » Ne dicant
 quod licet propheta exhortabantur, et Deus advo-
 cabat, ipsaque ad emulationem provocatio suffi-
 ciens erat ut nobis persuaderet: tamen gravia quæ-
 dam a nobis petebantur, et ita non obtemperavi-
 mus: propterea dicit: Gratia est tota res, nec ulla
 operum necessitas est ad credendum. Neque enim
 il qui accesserunt, propter præacta opera idonei ad
 vocationem visunt, sed Dei gratia est tota res. Nam
 opus jam non est opus, priores sumende gratia, quæ
 jam facta est opus, et velut repellit opus ne sit opus.

Quid igitur? Quod inquit Israel, hoc non est
 consecutus? electio vero est consecuta, ceteri autem
 excusati sunt. Quemadmodum scriptum est: Dedit
 eis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non vi-
 deant, et aures ut non audiant, usque ad hodiernum
 diem. Et David dicit: Fiat mensa eorum in laqueum

A εὐαρίστων, κατὰ χάριν ἐπιλαγόντων. Τῷ δὲ εἰπεῖν;
 « Ἐκλογὴν, » ἔδειξε καὶ τῶν ἐπιλαγόντων τὴν δοκι-
 μὴν. Οὐ γὰρ ἂν ἀδόκιμοι ἐπαλέγησαν. Τῷ δὲ εἰπεῖν,
 « Χάριτι, » ἔδειξε τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεάν. « Εἰ δὲ χά-
 ριτι. » — [ΦΩΤ.] Εἰ χάριτι ἐκλεγόμεθα, ῥάδιον τὸ
 προσελθεῖν καὶ πιστεῦσαι Χριστῷ. Οὐδὲ γὰρ ἔργων
 δεόμεθα, εἰς τὸ προσδραμεῖν αὐτῷ καὶ πιστεῦσαι,
 ἀλλὰ μόνῃ γνώμῃ καὶ προαίρεσι ἀρκεί. Κατὰ χάριν
 γὰρ, καὶ οὐ δι' ἔργα προσδέχεται. Ὡστε εἰ χάριτι
 καλεῖ καὶ προσδέχεται, οὐκ ἔχομεν εἰς τοῦτο χρεῖαν
 ἔργων. Ἐπεὶ εἰ χρεῖαν σχοίημεν ἔργων, οὐκ ἐτι μέ-
 νει χάρις ἢ χάρις, διὰ τοῦ ἔργου εἰς ἀντιμισθίαν
 περισταμένη. « Ὡστε οὐκ ἐστὶ χάρις ἢ χάρις. » Οὐ
 μόνον δὲ τοῦτο ἀκολουθεῖ τὸ ἀποποιεῖν, ἰδὼν νομίσω-
 μεν ὅτι διὰ ἡμῶν ἔργων εἰς τὸ προσελθεῖν καὶ πιστεῦ-
 σαι Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ὁμοιον. Εἰ γὰρ ἐξ ἔρ-
 γων προσίεται δεῖν ἡμᾶς νομίσωμεν, ὁμολογῶν ἡ ἀνθρώ-
 πῳ τὴν χάρις. Ἐπεὶ εἰ μὴ ἀνθρώπῳ, οὐκ ἐτι οὐδὲ τὸ
 ἔργον μένει ἔργον, τῆς χάριτος οὐκ ἐώσης ὥστε ἔρ-
 γον ὑποστῆναι, ἀλλὰ προῖκα τὴν ἐκλογὴν ἐπιδεικνυ-
 μένης. Κεχώρισται μὲν γὰρ ἀπ' ἀλλήλων τῇ φύσει,
 χάρις καὶ ἔργον. Καὶ τῷ μὲν ἔργῳ ἵπεται μισθός,
 ἀλλ' οὐ χάρις: ἡ δὲ χάρις δίδεται, οὐκ ὡς ἀντιμι-
 σθία, ἀλλὰ ὡς δωρὸν καὶ φιλοτιμίᾳ. Ἀλλ' οὐκ ἐτι τῆς
 χάριτος τὴν εὐεργεσίαν παρεχομένης, εἰς οὐκ οἶται
 διὰ τῶν ἔργων ταύτης ἀπολαύειν, ἀναίρει τὴν χάριν
 τὸ δοῦν γὰρ ἑαυτῷ. Ἐαυτῷ καὶ οὐ μένει χάρις ἐπὶ τῇ χά-
 ρι. Πάλιν δὲ οὐδὲ τὰ ἔργα μένει ἔργα. Τὴν γὰρ
 οἰκτείαν οὐ σώζει φύσιν, ἐπὶ τοῖς ἔργοις μισθός,
 ἀλλ' οὐ χάρις ἀκολουθεῖ. Τῆς χάριτος οὐκ χορηγούσης
 τὴν εὐεργεσίαν, καὶ τις δι' ἔργων ταύτης τυχεῖν παι-
 ραθείη, εἰς μάτην ἔσται ἡ παῖρα, μήτε τῶν ἔργων,
 ἔργων ἐτι δυναμένων διαμεῖναι. Οὐ γὰρ ἔσται τοῦ-
 τοις μισθός, τῆς χάριτος προλαβούσης, καὶ ματαίω-
 πονούντος λαβεῖν δι' ἔργων, ὃ προῖκα παρέσχεν ἡ
 χάρις. — Ἀλλ' ὡς. Εἰ χάριτι, φησὶν, οὐκ ἐτι ἐξ ἔργων,
 ἐπὶ εἰ συγχωρηθῇ τὸ ἐξ ἔργων, ἀνθρώπῳ ἡ χάρις
 χάρις εἶναι. Πάλιν εἰ ἐξ ἔργων, οὐκ ἐτι ἐστὶ χάρις.
 Ἐπεὶ εἰ συγχωρηθῇ ἡ χάρις, οὐκ ἐτι μένει τὸ ἔργον
 ἔργον. « Οὐκ ἐτι ἐξ ἔργων. » ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι
 Εἰ καὶ προῖκα προσέτρεπον, καὶ ὁ Θεὸς παρεκάλει,
 καὶ ἡ παρασῆλωσις ἱκανὴ ἦν ἡμᾶς πείσαι, ἀπειτού-
 μεθα δὲ ὁμοῦ φορτικὰ τινα, καὶ οὐκ ὑπεκούσαμεν,
 διὰ τοῦτο, φησὶ, χάρις ἐστὶ τὸ πᾶν, καὶ οὐ χρεῖα
 ἔργων εἰς τὸ πιστεῦσαι. Οὐδὲ γὰρ οἱ προσελθόντες,
 διὰ ἔργα προγενόμενα ἐξώχρεοι πρὸς τὴν κλῆσιν
 ἔδοξαν, ἀλλὰ χάρις Θεοῦ ἐστὶ τὸ πᾶν. Ἐπεὶ τὸ ἔργον
 [οὐκ ἐτι ἔργον]. Εἰ γὰρ ἡ χάρις ἔργον ἀπαιτεῖται, ἀρα
 τὸ ἔργον οὐκ ἐτι ἐστὶν ἔργον, τῆς χάριτος προλαβοῦ-
 σης, καὶ γενομένης ἔργον, καὶ οἶον ἐξωθητάς τὸ
 ἔργον ἐκ τοῦ εἶναι ἔργον.

Τί οὖν; ὃ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ, τοῦτον οὐκ ἐπέτυ-
 χεν; ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐπαρώ-
 θησαν, καθὼς γέγραπται· Ἐδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς
 πνεῦμα κατανόησεως, φθάλμιος τοῦ μὴ βλέπειν,
 καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκοῦειν ὥς τῆς σήμερον ἡμέρας.
 Καὶ Δαυὶδ λέγει· Γενηθήτω ἡ τραπέζα αὐτῶν

εις παρίδα, καὶ εἰς θήραν καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς. Ἐκποιοῦνται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν ὄψον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον.

«Τούτου οὐκ ἐπέτυχεν.» Τούτου οὐκ ἐρωτῶντός ἐστιν, ἀλλὰ ἐγκαλοῦντος. Ἐαυτῷ γάρ, φησί, μάχεται ὁ Ἰουδαῖος, ζητῶν δικαιοσύνην ἣν οὐ βούλεται λαβεῖν. Τούτο γάρ, φησὶν, ὁ Ἰουδαῖος ἐπιζητεῖ, οὐ οὐ βούλεται τυχεῖν. Τὸ γάρ, «Τούτου οὐκ ἐπέτυχε,» κατὰ οἰκίαν νόσον βούλησιν. «Οὐκ ἐπέτυχε γινώσκων, μὴ αὐτῶν κατὰ τὸ ἀδόνατον. Τίς γάρ ἐξ ἔργων ἀδικιωθή;» «Ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν.» Οἶον, οἱ εἰς Ἰουδαίων καὶ ἐξ ἐθνῶν πιστοί. Ἐκλογὴν δὲ εἰπὼν, βαλκυσσε καὶ τὴν ἐκείνων δοκιμὴν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν. Τὸ δὲ, «Ἐπέτυχε,» δηλοῖ τῶν ἀγαθῶν τὸ μέγεθος, ὃ οὐκ ἤλπιζε. «Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν.» Τίνες; «Ὅσοι ἐναπέμειναν τῷ Ἰουδαϊσμῷ. Λοιπὸν μετὰ τὸν Παύλον, θαρρῶς πῶρῶσιν αὐτοῖς ἐγκαλεῖν. «Ἐδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεός.» Τὸ δὲ, «Ἐδωκεν,» μὴ ἐνέργειαν, ἀλλὰ συγχώρησιν νόμι, οἶον, λαβεῖν ἀφ᾽ ἧς, συνεχώρησε. «Πνεῦμα κατανύξας.» Κατανύξας. Τὴν περὶ τὸ χεῖρον νῦν ἔξει καὶ προσοχὴν τῆς ψυχῆς, κατανύξιν καλεῖ. Κατανυγῆναι γάρ ἐστι τὸ ἐμπαγῆναι πού καὶ προσηλωθῆναι, καὶ ἐκ καλῶ καὶ ἐν κακῷ. Νῦν μέντοι τὸ ἀματάθετον αὐτῶν πρὸς τὸ κακὸν, κατανύξιν ἐκάλεσεν. «Ὁφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν.» Εἰπὼν, «Ἐπωρώθησαν,» φέρει τοῦ Ἰησοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἵνα μὴ δόξη ἐπαχθῆς εἶναι. Αἰτίαν δὲ τῆς πωρώσεως λέγει τὴν αὐτῶν γενηθῆναι φιλονεικίαν. «Ὁφθαλμοὺς γάρ ἔχοντες εἰς τὸ ἰδεῖν τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅσα εἰς τὸ ἀκοῦσαι τὴν διδασκαλίαν, οὐδενὶ τούτων εἰς διόν ἐχρήσαντο. Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐκάμυσαν, τὰ δὲ ἀπέφραξαν, ὥς τοῦτο σπουδάζοντες, τὸ μὴ σωθῆναι. «Καὶ Δαυὶδ λέγει.» Λοιπὸν τὴν ὑπὲρ τῆς ἀπιστίας ταύτης τιμωρίαν, τὸν Δαυὶδ φέρει λέγοντα, ἥτις τέλος Παθε καὶ ἐξῆλθεν. «Ἡ τράπεζα αὐτῶν.» Τὰ ἀγαθὰ αὐτῶν, καὶ ἡ τρυφή, εἰς τὸ ἐναντίον περιέστη. Τούτο δηλοῖ τὸ, «τράπεζα καὶ παρίδα.»—[ΟΙΚΟΥΜ.] «Καὶ εἰς θήραν καὶ εἰς σκάνδαλον.» Εὐδωλοῖτο, φησί, τοῖς ἐκπρεπέσσιν γένωνται. «Καὶ εἰς ἀνταπόδομα.» Ἀνταπόδομα εἶπεν, δηλῶν ὅτι ταῦτα πάσχοντες, ἀμαρτιῶν τίνουσι δίκας. «Ἐκποιοῦνται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν.» Τὸ ἀδοκίμως μέλλον παρ' αὐτῶν γίνεσθαι, ὥς ἐν κατάρας λέγει μέρι. Ἐπειδὴ γάρ, φησὶν, οὐκ ἠβουλήθησαν τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης εἰδεῖν, μηδὲ ἰδεῖν. «Καὶ τὸν ὄψον αὐτῶν.» Τὸ μέλλειν αὐτοὺς ὑπὸ Παύλου γίνεσθαι δηλοῖ. Τὸ δὲ, «διὰ παντός,» ὥς οὐδὲ ἐλευθερωθεῖν ποτε, σημαίνει, ἐπιμένοντες τῇ ἀπιστίᾳ. ipsos subjiciendos esse significat. «Semper.»

Ἀγνοοῦν. Μὴ ἐπαύσαν ἵνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς δοῖται, εἰς τὸ παραζηλώσαι αὐτοὺς. Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν κλυτὸς κόσμος, καὶ τὸ ἥτημα αὐτῶν κλυτὸς ὄντων, πόσω μάλλον τὸ κληροῦμα αὐτῶν;

Καταφάμενος αὐτῶν σφοδρῶς, νῦν παρῆται τίνα

et in captionem et in offendiculum, et in retributionem ipsis. Obtenebrentur oculi eorum ne videant, et tergum eorum semper incursum.

350 «Hoc non est consecutus.» Non est hoc interrogantis, sed conquerentis. Adversus seipsum, inquit, pugnat Judaeus, qui justitiam querit quam non vult accipere: hoc enim inquit Judaeus quod consequi non vult. Nam quod dicitur, «Hoc non est consecutus,» ex propria intellige voluntate, nempe quod sciens non est consecutus, non quod per impossibilitatem sit frustratus. Quis enim ex operibus justificatus est? Electio vero est consecuta: puta fideles tam ex Judeis quam ex gentibus. Dicens autem electionem, ostendit etiam illorum probationem, Deique gratiam. Dicitio, «Consecuta est,» manifestat bonorum magnitudinem quam non sperabat. Caeteri autem excaecati sunt. Quinam? Quotquot in Judaismo permanserunt. Deinceps post argumentationem audet eos caecitatis accusare. «Dedit eis Deus.» Verbum «Dedit,» non operationem indicat, sed permissionem, id est, sumere permisit, concessit. «Spiritus compunctionis.» Κατανύξιν dicit animae habitudinem et attentionem ad id quod pejus est. Siquidem κατανυγῆναι est quodammodo infixum et captum eas sive bono sive malo. Nunc autem immutabilitatem eorum ad malum, vocavit κατανύξιν, id est, compunctionem sive deflexionem. «Oculos ut non videant.» Ubi dixit «Excaecati sunt,» Isaiam profert testimonium ne molestus eas videretur. Causam vero caecitatis dicit fuisse contentionem ipsorum. Oculos namque habentes ut viderent Christi miracula, et aures ut doctrinam audirent: nullo horum ad id quod opus erat usi sunt: sed illos quidem clausurunt, has autem obturarunt: tanquam studio in hoc nitentes ne salvi fierent. «Et David dicit.» Deinde profert David qui narrat ultionem hujus incredulitatis quae nullo jam terminum accepit et in effectum deducta est. «Mensa eorum.» Bona ac deliciae ipsorum in contrarium immutantur: hoc autem significat mensa et laqueus. «Et in captionem et in offendiculum.» Facile, inquit, ab impetentibus capiantur. «Et in retributionem.» Retributionem dixit, ostendens quod haec patientes peccatorum poenas pendunt. «Obtenebrentur oculi eorum.» Quod spontaneo facturi erant tanquam in execrationis parte ponit. Nam quia Solem, inquit, justitiam videre noluerunt, ne videant. **351** «Et tergum eorum.» Romanis

X, 11, 12. Dico igitur: Num impeerunt ut caderent? Absit, sed per lapsum ipsorum salus contigit gentibus, ut ad emulationem eos provocaret. Quid si lapsus ipsorum divitia sunt mundi, et diminutio eorum divitiarum gentium: quanto magis plenitudo ipsorum?

Ubi acriter eos objurgasset, nititur nunc aliquam

ipsis consolationem invenire. Etenim peccata, ait, maxima sunt; nam ergo taliter impeerunt, ut cum ceciderint, amplius non resurgant etiam si velint? Absit, inquit; quanquam enim impeerunt, recipi possunt a Deo, si modo velint. Vide tamen quod in ipsa quoque consolatione obnoxios facit eos maximorum peccatorum. — *Alio modo.* Quoniam inter eos qui impingunt, quidam crure tantum offendunt, alii vero etiam decidunt, volens simul Judaeos ad magnum animi maerorem deducere, ut qui prius contumeliosi fuissent, simul etiam ad finem adhortari: dicit quod impactio eorum facta est, non ut omnino deciderent, sed ut crure tantum offenderent: neque hoc temere, sed dispensatione quadam hoc factum est, ut per illorum offensionem salus fiat gentibus: fiat autem et ipsorum erectio, illos qui sunt ex gentibus æmulando acimitando. Ipsos itaque offendisse, confert quodammodo ad ipsorum erectionem, si ipsorum lapsus salus est gentibus: in salute autem æmulatione: in æmulatione vero, eorum qui ceciderant erectio. Talis namque est Dei ineffabilis et incomprehensibilis providentia ac dispensatio, quod ex his quæ maxime videntur implicata explicet, et ex adversis ea prius quæ utiliora sunt. Siquidem Judæi ita impeerant, ut et caderent et iacerent, et nec sibi nec aliis alicujus commodi causa fierent: Deus autem lapsu illorum, et ad gentium salutem usus est, et ad eorum ipsorum erectionem a lapsu. Itaque non sic impeerunt, Deo hæc disponente, ut caderent; sed impeerunt ut corrigerentur. **352** Magis autem, sicut dicit Apostolus, ut divitiæ mundi fierent ac divitiæ gentium, et inde peracta est mundi reconciliatio, omniumque perfecta resuscitatio, non eorum tantum qui impeerant, verum etiam eorum qui usque ad mortem ac mortificationem deciderant. Et vide. Initio quidem, Judæorum incredulitatem vocavit impactionem, deinde lapsum. Postquam autem ostendit eis bonorum magnitudinem, si modo obtemperare velint, ipsos etiam erexit, divitiis gentium appellans et mundi reconciliationem, suamque carnem. Tunc etiam quanta sit incredulitatis absurditas ostendit, indicans ipsos per hanc factos esse mortuos. Verum hoc quoque miro modo facit, admodumque sapienter. Etenim quia simpliciter mortuos ipsos appellare valde amarum erat ac pene intolerabile, magisque ad injuriam conferebat quam ad exhortationem: id non ita aride ponit, sed miscet illud ac laudis ordine producit, dicens. « Quæ erit assumptio ipsorum nisi vita ex mortuis? » per vitam quidem ponens quod delectet; addens autem, « Ex mortuis, » subindicat quod illorum incredulitas mortificatio fuerit. Deinde ubi dixisset quod lapsus illorum facta sit salus gentium, ex hoc consequenter magis astruit quod ipsorum quoque futura sit salus. Deducendo autem argumentum, ubi more suo ante periodi expletionem circuitibus usus esset, dicens: « Vobis quidem dico gentibus. » Rursus

A παραμυθίαν αὐτοῖς εὐρεῖν. Τὰ μὲν γὰρ ἁμαρτήματα, φησὶ, μέγιστα· ἄρα δὲ μὴ τοιαῦτα ἔπαισαν, ἵνα πεισθέντες μὴ ἀναστῶσιν ἐκ τῆς βουληθῶσι; Μὴ γένοιτο, φησὶν. Οἷα γὰρ ἂν ἔπαισαν, δεκτοὶ εἰς Θεῷ, βουληθέντες μόνον. Πλὴν ὅρα ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παραμυθίᾳ ὁπισθόνους αὐτοὺς ποιεῖ μεγίστων ἁμαρτημάτων. — [ΦΩΤ.] Ἀλλως. Ἐπειδὴ τῶν προσπαιδόντων, οἱ μὲν πταίνοντες ὑποσχελίζονται μόνον, οἱ δὲ καὶ καταπίπτουσι, θέλων τοὺς Ἰουδαίους ἅμα μὲν τῆς πολλῆς ἀθυμίας ὡς προῦδρισμένους ἀπαγαγεῖν, ἅμα δὲ καὶ ἐπὶ τὴν πίστιν προτρέψασθαι, φησὶν, ὅτι τὸ πταίσμα αὐτῶν, οὐχὶ εἰς κατάπτωσιν τελείαν γέγονεν, ἀλλὰ μόνον ὁλον ὑποσχελίσθησαν. Καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ τινὰ οἰκονομίαν συνεχωρήθη, ἵνα ἐν τῷ ἐκείνων παραπτώματι, γίνηται μὴ ἡ σωτηρία τοῖς Ἰουδαίοις, γίνηται δὲ καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἡ ἀνθρώποις, παραζηλούντων καὶ μισοῦμένων τοὺς ἑβραίων. Ὡστε τὸ προσπαιδεῖν αὐτοὺς, τρόπον τινὰ εἰς ἀνθρώποις αὐτῶν συνετελεῖ, εἴπερ ἐν τῷ παραπτώματι αὐτῶν ἡ σωτηρία τοῖς Ἰουδαίοις, ἐν δὲ τῇ σωτηρίᾳ ἡ παραζήλωσις, διὰ δὲ τῆς παραζήλωσεως, ἡ τῶν πεπτωκότων ἀνθρώποις. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀρόγητος καὶ ἀκατάληπτος πρόνοια καὶ οἰκονομία, ἐξ ἀπόρων πόρους παρέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων τὰ χρηστότερα. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἔπαισαν, ὥστε καὶ πσεῖν καὶ κτεῖσθαι, καὶ ὥς ταυτοῖς, μήτε ἑτέροις χρηστοῦ τινος γενήσεσθαι αἰτίαι. Ὁ δὲ Θεὸς τῷ ἐκείνων παραπτώματι, καὶ πρὸς τὴν τῶν ἑβραίων σωτηρίαν ἀπεχρήσατο, καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἐκείνων ἀπὸ τοῦ παραπτώματος ἐπανόρθωσιν. Ὡστε οὐχ ἔπαισαν (ταῦτα τοῦ Θεοῦ οἰκονομούντος) ἵνα πείσωσιν, ἀλλ' ἔπαισαν, ἵνα διαρθρωσύνωνται μᾶλλον δὲ, ὡς αὐτὸς φησιν, ἵνα πλοῦτος κόσμος γένηται, καὶ πλοῦτος ἰδὼν. Καὶ ἐκ τούτων πάλιν τελεία καταλλαγὴ κόσμου, καὶ τελεία πάντων ἀναβίωσις, οὐ μόνον τῶν προσπαιδούντων, ἀλλὰ καὶ τῶν μέχρι θανάτου καὶ νεκρώσεως καταπτέοντων. Καὶ ὅρα· Ἀρχόμενος μὲν, πταίσμα τὴν ἀπειθεῖαν ἐκάλει τῶν Ἰουδαίων, εἰς, παράπτωμα. Ἐπειδὴ δὲ εἶδειεν αὐτοῖς (ἐὰν βούλεται μόνον πεισθῆναι) τὸ μέγεθος τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ἐπῆρεν αὐτοὺς, πλοῦτον ἰδὼν καλῶν καὶ καταλλαγὴν κόσμου, καὶ σάρκα οὐκ εἶναι· τότε καὶ τῆς ἀπειθείας τὸ ἄποστον ἡλικὸν ἐστὶ δεικνύει, νεκροὺς αὐτοὺς διὰ ταύτης ἀπαραινούμενος γενέσθαι. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο **D** λίαν θαυμαστός ποιεῖ καὶ σοφῶς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ νεκροὺς αὐτοὺς ἀπλῶς ὀνομασθῆναι, λίαν ἦν πικρὸν καὶ καταφορικόν, καὶ εἰς ὄβριον μᾶλλον ἢ παραίνεσιν συντελοῦν, οὐχ οὕτως αὐτὰ τίθεισι ἑστῶς, ἀλλὰ μίγνυσιν αὐτὰ, καὶ ἐν τάξει ἐπείνου πρέμειν, λέγων· Ἦ τίς ἡ πρόβληψις αὐτῶν, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; Ἡ μὲν τοῦ, « ζωῆς », τὸ εὐφραίνον τέλος, διὰ δὲ τοῦ, « Ἐκ νεκρῶν », ὁποσημαίνει ὅτι ἡ ἀπειθεῖα αὐτῶν, νεκρώσεως ἦν. Εἰτα εἰπὼν ὅτι τὸ παράπτωμα αὐτῶν σωτηρία γέγονε τῶν ἰδῶν, ἐπεὶς ἐκ τοῦ μᾶλλον ἐπιχειρεῖ, ὅτι πάντως καὶ αὐτῶν ἔσται σωτηρία. Προαγαγὼν δὲ τὸ ἐπιχείρημα (ἐπειδὴ ὡς ἴδους αὐτῶν πρὸ τοῦ ἀπαρτῆσαι τὴν περίοδοις περιβολαῖς ἐχρήσατο διὰ τοῦ, « Ὑμῖν γὰρ λέγω, » καὶ ἑξῆς), πάλιν ἐπ' ἀναλαμβάνει τὸ ἐπιχείρημα, καὶ φησιν· Ἐἰ γὰρ ἡ

ἀποβολὴ αὐτῶν, καὶ ἐξῆς. Καὶ σημειώσαι: οὗ κατὰ τὸ πλείστον ἐν ταῖς ἐπανάληψιν, οὐχ οὕτως τυμῶς καὶ ὡς ἐπεχείρησε πάλιν ἐπανάληψαι, ἀλλ' ἢ μετὰ ἀδείκτους, ἢ μετὰ τελειοτέρας διακαθάσεις, ἢ ἱφαντικώτερον, καὶ ἀπλῶς ἀνεῖν τινὸς σχηματισμοῦ καὶ διαμορφώσεως σπανιάκις εὖροις ἂν αὐτὸν καίτοι συνεχὸς σχεδὸν τι χρώμενον, τῇ ἐπανάληψι κεχρημένον. Ἐπὶ αὐτῶν παραπτώματι. Ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο εἰρηται, ὅπως καὶ αὐτοὺς παραμυθίστηται καὶ πίστις μὴ ἀπογινῆαι, καὶ ἵνα τῶν ἐθνῶν κατενέγκῃ τὸ ψόγμα, καὶ πίστις μὴ ἀπονοεῖσθαι. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐκώθη τὰ ἔθνη, οὗτοι αὐτοὶ σωθῆναι οὐκ ἠνέσχοτο. Ὡς εἴγε ἄξιον ἦν, τοῦτο εἶδε: πρῶτον σωθῆναι, εἴτα τὰ ἔθνη. Ἐπεὶ οὖν οὗτοι, φησὶν, οὐκ ἠθέλησαν, πρωτότυποι γέγονατε ὁμοίαι.

Ὅθεν καὶ αὐτοὶ φησὶν. Ἰουδαῖοι τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. Καὶ ὁ Κύριος. Πορεύεσθε μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλῶτα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ πάλιν, καὶ τῶν. Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον. Ὅρα, οὐδ' ἐπὶ τῇ ἀπειθείᾳ τῶν Ἰουδαίων χώραν ἔδωκε τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ γενέσθαι πρωτότυποις, εἰς τὴν πίστιν. Ἐκ τὸ παραζηλώσαι αὐτούς. Ἰνα ἐπειδὴ ἀπ' αὐτῶν πιστεύουσιν οὐκ ἠθουλήθησαν, κἂν κατὰ ἔθλον πιστεύουσιν. Ἐπεὶ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν. Πρὸς παραμυθίαν αὐτοῖς καλεῖ καὶ προτροπῇ. Εἰ γὰρ, φησὶ, τὸ παράπτωμα αὐτῶν καὶ τὸ ἥτιμα ἀφορμὴ γέγονεν ἀγαθῶν τοσοῦτοις, πόσῳ μᾶλλον ἂν πάντες σωθῶσι; τοῦτο γὰρ ὅλοι τὸ, πληρωμα. Πόσοις ἄρα, φησὶ, γίνονται πρῶτοι σωτηρίας, πάντες σωζόμενοι; Ἐν ταῦτ' οὖν καὶ τὸ μὴ ἀπογινῆαι αὐτοὺς παύσεσθαι. Πόσοις ἔθνεσιν, οὗτοι εἰσι γέγονε. Πόσῳ μᾶλλον τὸ πληρωμα αὐτῶν; Ὅθεν, τὸ συναπαρτιθῆναι καὶ αὐτοὺς τοῖς σωζομένοις. Εἰ οὖν καὶ τοῦτων ἡλλοπύκνωσιν, πλοῦτος κόσμος, φησὶ, γέγονε καὶ πλοῦτος ἔθνων, πόσῳ μᾶλλον τὸ συναπαρτιθῆναι καὶ αὐτοὺς, ἔσται πλοῦτος κόσμος καὶ πλοῦτος ἔθνων;

Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν, ἐπ' ὅσων μὲν εἰμι ἐν τῷ ἔθνει ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάσω, εἰ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν. Εἰ γὰρ ἡ ἀπεβολὴ αὐτῶν καταλλαγή κόσμου, τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φάρμακον, καὶ ἡ ρίζα ἁγία καὶ ὁ κλάδος.

Ἐπεὶ Ἰουδαῖον λέγει, ἐπ' τε μὴ δοῦναι διὰ μίσους ἐκείνα ἃ εἶπεν ἀρκεῖναι, καὶ ἵνα κατασταλῇ τῶν ἔθνων τὸ φρόνημα. Ὑμῖς, φησὶ, τὰ ἔθνη, διὰ δύο αἰτίας ἐπαινοῦ καὶ δοξάζω. Πρῶτον οὗτι τὴν διακονίαν ὁμῶν, οὗτοι εἰσι τὸ κήρυγμα, ἐγκρατεῖσθαι, καὶ ἀνάγκην ἔχω ἐπαινεῖν καὶ δοξάζειν ὑμᾶς ὡς ἐμοὺς μαθητάς. Ἐπειτα, ἵνα καὶ τῶν Ἰουδαίων τινὰς, οὓς καὶ σῶμα ἴδιον καλεῖ, παρακινεῖσθαι ἐκ τῶν περὶ ὁμῶν ἐπαίνων, σώσω. Αἰμπρύνει δὲ κατὰ τοῦτο τὰ ἔθνη, ὡς αἴτια γινόμενα σωτηρίας Ἰουδαίοις. Οἱ μὲν γὰρ ἐξ ἀπωλείας ὄντι εἰσι, φησὶν, ἀφορμὴ σωτηρίας.

A argumentum repetit et ait: « Nam si rejectio eorum, et cetera. Et nota quod, ut plurimum in repetitionibus, non ita nude iterum repetit, quasi ad hoc conaretur: sed vel cum augmento, vel cum majori elucidatione vel expressione, et omnino absque aliquo cultu ac permutatione raro eum invenimus repetitione utentem, qua tamen continue fere utitur. Sed per lapsum ipsorum. Totus hic locus dictus est, ut et eos consolaretur, et persuaderet ne desperarent: utque gentium fastum detraheret, ac suaderet ne oblivioni ista traderent. Propterea, inquit, gentes salvæ factæ sunt, quia hi non sunt adducti ut salvi fierent. Siquidem, veluti dignum erat, hos primum oportuit salvos fieri, deinde gentes: verum quia hi noluerunt, vos primitivi facti estis.

Unde et ipse dicit: Judæo primum et Græco. Et Dominus: « Ite potius ad oves perditas domus Israel ». Rursumque: « Vobis oportebat primum loqui verbum ». Vides igitur quod Judæorum incredulitas locum dederit gentibus, ut primitivi fierent ad fidem? Ut ad emulationem eos provocarent. Ut, quandoquidem ex seipsis credere voluerunt, saltem vel emulatione crederent. Quod si lapsus ipsorum. Ad consolationem eis loquitur et exhortationem. Nam si lapsus ipsorum et diminutio, facta est tot hominibus occasio honorum, quanto magis si omnes salvi fiant? Niquidem hoc significat: Plenitudo. Quam multis sane fuerint, inquit, salutis occasio, omnes cum salvi sunt! Ex hoc itaque etiam ipsos instruit ne desperent: « Divitiæ gentium, facta est videlicet. Quanto magis plenitudo ipsorum. Hoc est, ut ipsi etiam perficiantur cum his qui salvi sunt. Si ergo his etiam non presentibus divitiæ mundi factæ sunt ac divitiæ gentium: quanto magis ipsorum etiam perfectio divitiæ erunt mundi ac divitiæ gentium!

XI, 13-16. Vobis enim dico gentibus: Quatenus quidem cum apostolus gentium, ministerium meum glorificabo, si quo modo ad emulandum proceam carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis. Nam si rejectio ipsorum est reconciliatio mundi, quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis? Quod si primitivæ sanctæ, sancta est et conspersio: et si radix sancta est, sancti erunt et rami.

Pro Judæis loquitur: partim quidem ne odio dixisse videatur ea quæ dixit: partim vero ut gentium fastum comprimat. Vos, inquit, gentes duplici nomine laudo ac glorifico. Primum quod vestri ministerium, hoc est, prædicatio mihi tradita sit: et mihi necesse est ut vos tanquam meos discipulos laudem ac glorificem. Deinde ut quosdam etiam Judæorum, quos suam quoque carnem appellat, stimulatos ex vestri collaudatione, salvos faciam. Ex hoc autem gentes illustrat, tanquam Judæis causa fuerint salutis. Si quidem qui ex per-

ditione erant, vobis, inquit, sunt occasio salutis, nempe gentes, ex fide videlicet. **354** Si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam. O Judaicam perverciā! Non dixit, Persuadeam, sed, Ad æmulandum provocem, tanquam non alio modo sint credituri, nisi vehementia quadam illata. In superioribus quidem cognatos vocat eos ac fratres: nunc vero Carnem, familiariores eos efficiens. Aliquos ex illis. Ne hoc quidem modo omnes, sed aliquos, adeo ipsorum noverat perverciā. — Porro quod ait: Nam si rejectio ipsorum, etc., ejus repetitio est quod dixit. Quod si lapsus ipsorum, ut etiam prædiximus: aut causa est studii Pauli, ut ipsi salvarentur. Veluti si quis diceret: Cur, Paule, laboras pro Judæis? cur ais: Si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam et salvos faciam aliquos ex illis? Et cur tantum assumis laborem? Certe, inquit, convenit mihi sollicitum esse ac laborare. Nam si rejectio ipsorum, etc., hoc est, si etiam ipsis non præsentibus Deus mundo reconciliatus est, et medius paries, veteris inimicitie de medio sublatus est, quid, an non contingere poterit commodum maximeque admirandum, si et hi salvi fiant et adjungantur? Reconciliatio etiam. Quoniam ipsos rursum objurgavit, rursum eos laudat, eadem dicens quæ antea dicta sunt. Nam si quod ipsi impeerint, mundo fuit occasio salutis, quid poterit quispiam dicere futurum esse si assumantur a Deo? Quid, inquam, aliud nisi resurrectionem mortuorum? sed quemadmodum resurrectio non propter assumptionem ipsorum erit, ita neque salus gentium facta est propter ipsos. Sed his sermonibus gratum se illis præbet ut exhortetur. — *Alio modo.* Si Deus, inquit, illis iratus, talia donavit aliis, ut inimicos etiam faceret amicos, cum eos assumpserit, quid non præstabit? Vita ex mortuis tunc erit, id est, innumera bona, nam hoc significat per Vitam. Simul etiam innuit quiddam profundius: quod sicut resurrectio ex mortuis non propter Judæos erit: ita nec aliorum salus propter ipsos facta esset nisi fidem haberent. Nam omnia quæ pro illis dicit, frigida (ut aiunt) gratia tribuere videtur: quemadmodum ægrotantibus frequenter faciunt medici. Licet enim maxima parte, inquit, damno affectis iis qui salvi sunt, nihilominus salus ipsorum reconciliatio mudi efficitur, **355** hominumque inimicitia quæ adversus Deum erat, dissolvitur, quid existimare oportet, ubi illa quoque pars, nempe Judæi, assumpta fuerit, et iis qui salvi sunt addita? — Quid igitur est assumptio ipsorum sive additamentum nisi magnæ divitiæ? nisi perfectum integrumque gaudium, quale erit in perfecta communione vita ac resurrectione ex mortuis. Nisi vita ex mortuis? Si hoc, inquit, quæ erit assumptio ipsorum, nisi ut dicamus quod ipsos peccatis mortuos, vivificat qui assumit, nempe Deus? Quod si primitiæ sanctæ. Hoc ad astruendum est quod omnino salvabuntur Judæi: idque confirmat dupli-

Tὰ μέντοι ἰθὺν ἐκείνοις ἐκ πίστεως. Εἰ πως παραζηλώσω μου. Ὁ φιλονεικίας Ἰουδαϊκῆς! οὐκ εἶπε, Πείσω, ἀλλὰ, Παράζηλώσω, ὡς οὐκ ἄλλως πεισθεσμένον, εἰ μὴ ἐξ ἐπιτάσεώς τινος. Τὴν σάρκα. Ἄνω μὲν συγγενεῖς αὐτοὺς καὶ ἀδελφοὺς καλεῖ, νῦν δὲ, σάρκα, πλεον αὐτοὺς οἰκονομῶντος. Τινὰς ἐξ αὐτῶν. Οὐδὲ οὕτως πάντας, ἀλλὰ τινὰς, οὕτως αὐτῶν ἦδαι τὸ μονότονον. — [ΘΩΤ.] Τὸ, Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, καὶ ἐξῆς, ἡ ἐνανδληφίς ἐστι τοῦ, Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν, ὡς καὶ προσέτιμον ἡ αἰτία τῆς σπουδῆς Παύλου, τῆς περὶ τὸ σωθῆναι αὐτοὺς. Ὡς ἂν εἰ τις εἴπαι: Τί σπεύδεις, Παῦλε, ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων; τί λέγων, Εἰ πως παραζηλώσω τὴν σάρκα μου, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν; Τί ἐστὶν ὁ τοσοῦτος ἀγών; Ναί, φησί, προσήκει μοι σπεύδειν, καὶ ἀγωνίζεσθαι. Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, καὶ ἐξῆς: τοῦτέστιν, Εἰ καὶ τούτων ἐλλειπόντων, ὅμως κατηλλάγη ὁ Θεὸς τῷ κόσμῳ, καὶ τὸ μεστόιχον ἦρθη τῆς καλαιδίας ἐχθρας, τί οὐκ ἂν γένοιτο χρῆσθαι καὶ ὑπερβαύμαστον, καὶ τούτων σωθέντων καὶ προστεθέντων; Καταλλαγὴ κόσμου. Ἐπειδὴ πάλιν αὐτῶν καθήφατο, πάλιν αὐτοὺς ἐκινεῖ, τὰ αὐτὰ τοῖς ἄνω λέγων. Εἰ γὰρ, φησὶν, ἡ πρόσκρουσις αὐτῶν πρόφασις γέγονε σωτηρίας τῷ κόσμῳ, τί ἂν εἴποι τις; ὅτι ἐσται, ἔάν προσληφθῶσι παρὰ Θεοῦ; Τί μὲν οὖν ἕτερον, φησὶν, εἰ μὴ ἀνάστασις νεκρῶν; Ἄλλ' ὥσπερ ἡ ἀνάστασις οὐ διὰ τὴν πρόσληψιν αὐτῶν ἐσται, οὕτως οὐδὲ ἡ σωτηρία τῶν ἰθὺν γέγονε δι' αὐτοὺς. Ἀλλὰ λόγοις αὐτοῖς χαρίζεται εἰς τὸ προτρέψασθαι. — Ἀλλως. Εἰ ὀργιζόμενος αὐτοῖς, φησὶν, ὁ Θεὸς τοιαῦτα ἐχαρίσατο ἑτέροις, καὶ τοὺς ἐχθροὺς, φίλους ἐποίησεν, ὅταν αὐτοὺς προσλάβηται, τί οὐκ ἂν χαρίζται; Ζωὴ γὰρ ἐκ νεκρῶν τότε ἐσται, τοῦτέστιν ἅπαντα ἀγαθὰ. Τοῦτο γὰρ ὁλοῖ διὰ τῆς ζωῆς. Ἀμα δὲ ἀντίκειται τι βαθυτερον, ὅτι ὥσπερ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις: οὐ διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἐσται, οὕτως οὐδὲ ἄλλων σωτηρία δι' αὐτοὺς, εἰ μὴ ἐκείνοι πίστιν ἔχουσιν. Ἀ γὰρ ἅπαντα δοκεῖ λέγειν ὑπὲρ αὐτῶν, ψυχρὰν χάριν χαρίζόμενος λέγει, ὡς καὶ ἱατρὸς πολλάκις ποιοῦσι τοῖς κἀμνοισι. — [ΘΩΤ.] Εἰ γὰρ καὶ μεγίστη μέρει, φησὶ, ζημιουμένων τῶν σωζομένων, ὅμως ἡ σωτηρία αὐτῶν καταλλαγὴ γίνεται κόσμου, καὶ ἡ ἐχθρὰ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν διαλύεται τῶν ἀνθρώπων, τί χρὴ λογιζέσθαι, ἐπειδὴ ἂν καὶ αὐτὸ τὸ μέρος, ὅπερ ἐστὶν οἱ Ἰουδαῖοι, προσληφθῇ καὶ προστεθῇ τοῖς σωζομένοις; — [ΟΙΚΟΥΜ.] Τί; οὖν ἐστὶν ἡ πρόσληψις αὐτῶν καὶ ἡ προσθήκη, εἰ μὴ μέγας πλοῦτος, εἰ μὴ τελεία καὶ δόξα καὶ ἀναδιδῶσι ἐκ νεκρῶν; Εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν. Εἰ τοῦτο, φησὶ, εἰ ἐσται ἡ πρόσληψις αὐτῶν; εἰ μὴ ἴνα εἰσπομὲν ὅτι ἀποθανόντας αὐτοὺς ταῖς ἀμαρτίαις, ζωοποιεῖ ὁ προσλαμβάνων Θεός; Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία. — [ΘΩΤ.] Τοῦτο ἐπικατασκευαστικόν, ὅτι πάντως ἔάνπερ θέλωσι, σωθήσονται οἱ Ἰουδαῖοι. Καὶ κατασκευάζει αὐτὸ διχῶς. Πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἀκολουθίας, δεύτερον δὲ ἀπορίαν πρὸς τοῦτο φερομένην, πολλὰ χῶς, ἐπιλυόμενος. Ἀπαρχὴν δὲ καὶ ῥίζαν καλεῖ τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ· φῶραμα δὲ καὶ κλάδους, τοὺς ἐκ

τοῦ γένους αὐτοῦ πιστεύσαντας. « Καὶ τὸ φύραμα. » A
 Εἰ οὖν σὺν τῇ ἀπαρχῇ καὶ τῇ ρίζῃ, ἀνάγκη εἶναι
 ἅγιον τὸ φύραμα καὶ τοὺς κλάδους, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι
 οὐκ ἅγιοι, ἄρα καὶ τῆς συγγενείας ἐξέπασον τοῦ
 Ἀβραάμ. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἦ ὅτι αὐτοὺς ἁγίους καλεῖ,
 προτρέπει εἰς τὴν πίστιν, ὥς εἰ εἰπὼν· Ἐπιθήσει
 ἔστε καὶ πρέποντες, τὸ θέλειν ὑμῖν λείπει μόνον.
 α ramos, Judæi vero non sunt sancti, utique etiam a
 sanctos vocat, hortatur ad fidem, ac si diceret : Apti estis ac convenientes, solum velle vobis
 desset.

Εἰ δὲ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ
 ἀγριελαῖος ὡς ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συγ-
 κοινωὺς τῆς ρίζης καὶ τῆς πίστεως τῆς ἐλάλας
 ἐτέρου, μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων. Εἰ δὲ κατα-
 καυχᾶσαι, οὐ σὺ τὴν ρίζαν βαστάσεις, ἀλλ' ἡ
 ρίζα σέ. Ἐρεῖς οὖν, Ἐξεκλάσθησαν κλάδοι ἵνα
 ἐγὼ ἐνεκεντρίσθω; Καλῶς· τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλά-
 σθησαν, σὺ δὲ τῇ πίστει ἐστηκας. Μὴ ὑψηλο-
 φρόνῃ, ἀλλὰ φοβοῦ. Εἰ γὰρ ὁ θεὸς τῶν κατὰ
 φύσιν κλάδων οὐκ ἐπέσκατο, μὴ πως οὐδὲ σὺ
 φείσῃται.

« Εἰ δὲ τινες τῶν κλάδων. » Ὀλιγότῃτος σημαν-
 τικὴν τέθεικε λέξιν παραμυθούμενος αὐτοὺς, ἐπεὶ
 ἀπὸ θελοῦ, ὅτι ὀλίγοι ἐσώθησαν· ὥς θαν λέγει· « Τὸ
 κατάλειμμα σωθήσεται. » — « Ἐξεκλάσθησαν τῇ
 ἀπιστίᾳ. » Σὺ δὲ ἀγριελαῖος ὢν. « Ὅσον δεικνυσὶν
 εὐτελεῖ; τοῦ; ἐξ ἰθὺν, τοσοῦτον πλέον παρακλίζει
 αὐτοὺς. Εἰπὼν δὲ, « Ἐνεκεντρίσθης, » δεικνυσὶν
 ἐν τῇ διαφερούσῃ αὐτοῖς ρίζῃ ἀπεστηκότας τοὺς ἐξ
 ἰθὺν. Ἄρα οὐ παρακλίζοντες τὰ ῥήματα; « Συγ-
 κοινωὺς τῆς ρίζης. » Τοῦτο ταλαιπωρία Ἰουδαίων,
 τὸ τοὺς κατὰ μὴδὲν διαφέροντας, κοινωνοὺς τῆς
 διαφερούσης αὐτοῖς γενέσθαι ρίζης, αὐτοὺς δὲ ἐξ-
 ωσθῆναι. « Μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων. » Δεικνυσὶ
 τὴν ἄγαν εὐτίλειαν τῶν Ἰουδαίων. Οὐ γὰρ εἴπε,
 Καυχῶ, ἀλλὰ, Κατακαυχῶ, ὅπερ ἐπὶ τῶν χαλκῶν
 κειμένων γίνεσθαι. Εἰτα καὶ παραδάνκει αὐτοὺς, δεικνύς
 καυχῆσεως ἄξιον συμβεβηκέναι τοῖς; ἐδοκεῖν ἐκ τῆς
 πίστεως, εἰ καὶ μὴ προσήκει καυχᾶσθαι, φησὶν.
 « Οὐ σὺ τὴν ρίζαν βαστάσεις, ἀλλ' ἡ ρίζα σέ. »
 Καὶ τί τοῦτο πρὸς τοὺς ἐκκλασθέντας κλάδους;
 Οὐδέν. Εἰ μὲν γὰρ τῆς ρίζης κατακαυχώμην, εἴχε
 λόγον τοῦτο· εἰ δὲ τὴν ρίζαν ὡς ἁγίαν προσκυνῶ, τί
 πρὸς τοὺς ἐκπεσόντας κλάδους, ἐβαστάζομαι ὑπὸ
 τῆς ρίζης; ἀλλὰ βούλεται σιάν αὐτοῖς ἐξυρεῖν
 παραμυθίας, ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταπο-
 θῶσιν, ἀλλ' ἀνανήψωσιν ὡς ὑπολείμμενης σωτη-
 ρίας. Ἐρεῖς οὖν, « Ἐξεκλάσθησαν κλάδοι. » Ἐσχ-
 μάτισται ὁ λόγος ὡς τῶν ἰθὺν λεγόντων· Καὶ διατί
 μὴ καυχῆσσομαι, τοιοῦτων μοι, φησὶν, ὑπαρξάντων
 χρηστῶν; Οὗτοι ἐξεκλάσθησαν, καὶ ἐγὼ ἐνεκεντρί-
 σθην, καὶ κληρονόμος γέγονα τῆς τῶν πατέρων αὐ-
 τῶν δόξης, καὶ τῶν ἐκείνοις δοθεισῶν ἐπαγγελιῶν ὁ
 ξένος; ἐγὼ καὶ κατ' οὐδὲν προσήκων ἀπολαύω. Ἐκ
 δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Καλῶς, » συναίνει τοὺς ἰθὺς, ὡς
 ἀληθῆς εἰρηκότις. « Τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν. »
 Ὅρα τὸ σῶφρον τοῦ Ἀποστόλου, ἐν τῷ δοκεῖν τὸν
 ὑπερ' Ἰουδαίων ποιῆσθαι λόγον, πλέον αὐτοὺς ἐπιτρί-
 βει καὶ κατακύνει. « Σὺ δὲ τῇ ἀπιστίᾳ ἐστήκας. »

A citer : primum quidem ex consequentia : secundo
 vero eam quæ ad hoc affertur difficultatem fre-
 quenter dissolvens. Primitias autem et radicem
 vocati ipsum Abraham : conspersionem vero et
 ramos, eos qui ex ejus genere crediderunt. « Et
 conspersio. » Si ergo cum primitiis et radice si-
 mul necesse est et conspersionem sanctam esse ac
 cognatione Abraham exciderunt. — Vel quia eos
 sanctos vocat, hortatur ad fidem, ac si diceret : Apti estis ac convenientes, solum velle vobis
 desset.

XI, 17-21. Quod si nonnulli rami defracti sunt, tu
 autem cum oleaster esses, insitus fuisti illis, et con-
 sors radicis ac pinguedinis oleæ factus es, ne glori-
 ris adversus ramos. Quod si contra gloriaris, non tu
 radicem portas, sed radix te. Dices itaque : Defracti
 sunt rami ut ego insererer. Bene, propter increduli-
 tatem defracti sunt, tu vero fide stetitisti. Ne offeraris
 animo, sed time. Nam [Si Deus naturalibus ramis
 non pepercit, ne quomodo fiat ut nec tibi parcat.

« Quod si nonnulli rami. » Consolando eos posuit
 vocem quæ paucitatem significaret : cum superius
 indicaverit paucos salvos fieri, ut quando dicit :
 « Reliquiæ salvæ sient. » — « Defracti sunt ex in-
 credulitate. Tu autem cum oleaster esses. » Quanto
 abjectiores ostendit illos qui ex gentibus erant,
 tanto acrius eos punit. Dum vero dicit : « Insit-
 tus es, » ostendit in radicem ab ipsis differentem
 magisque præcellentem insitus fuisse eos qui ex
 gentibus erant : itaque mordentia ac perstringentia
 verba sunt. « Et consors radicis. » Hoc ad mise-
 riam pertinet Judæorum, 356 illos qui in nullo
 ipsos præcellerent, consortes factos esse radicis se
 præcellentioris, ipsos vero repulsos esse. « Ne glori-
 eris adversus ramos. » Magnam ostendit dejectionem
 Judæorum. Neque enim dixit καυχῶ gloriæ,
 sed per compositum κατακαυχῶ contra gloriæ,
 qualiter adversus eos fieri solet qui humi jacent.
 Deinde etiam latenter eos mordet ostendens quæ
 gloriatione digna sunt contigisse gentibus ex fide :
 quanquam non convenit, inquit, gloriari. « Non tu
 radicem portas, sed radix te. » Et quid hoc ad de-
 fractos ramos? Nihil. Nam si adversus radicem
 gloriare, id locum haberet : si vero radicem tan-
 quam sanctam adoro, quid ad ramos qui excide-
 runt si portor a radice? sed vult Apostolus vel um-
 bram ipsis invenire consolationis, ne nimia tristitia
 absorbentur, sed respiciat tanquam relicta ipsis
 salutem. Dices itaque : « Defracti sunt rami. » Effi-
 citus est sermo ac si gentes dicerent : Et quare non
 gloriabor cum tanta mihi accesserint bona? Illi de-
 fracti sunt, ego insitus sum heresque gloriæ pa-
 trum factus sum : ac promissionibus quæ illis datæ
 erant, ego peregrinus et in nullo cognatus fruor.
 Ex eo autem quod ait, « Bene, » gentes collaudat,
 eisque assentitur tanquam vera dicentibus. « pro-
 pter incredulitatem defracti sunt. » Vide Apostoli
 sapientiam. Cum pro Judæis sermonem facere vi-

detur, amplius eos conterit ac contundit. « Tu vero fide stetitisti. » Causam abjectionis illorum nostræque assumptionis refert ad fidem in Christum. « Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit. » Vult illorum calamitatem commiserando augere, per modum objugationis gentium. « Ne quomodo fiat ut nec tibi pareat. » Sermonis asperitatem ac duritiam hæsitantia tollit.

XI, 22-24. Vide igitur bonitatem ac severitatem Dei : in eos quidem qui ceciderunt, severitatem : in te vero bonitatem, si permanseris. Alioqui et tu excideris. Et illi rursum si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens enim est Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus fuisti oleastro et præter naturam insitus fuisti in bonam oleam : quanto magis hi qui secundum naturam sunt, inserentur propriæ oleæ.

357 Ad Deum ejusque gratiam totum refert negotium. Neque enim ait : Vide quantum laboris habuisti bonorumque operum. « Si permanseris in bonitate. » Si digna Dei benignitate operatus fueris : neque enim sola tibi fide opus est. « Severitatem autem Dei. » Quod eis non pepercerit, eo quod patrum virtute indignos ipsos invenerit. « Alioqui et tu excideris. » Neque enim tibi bona, neque illis mala sunt immutabilia. « Et illi si non permanserint. » Siquidem Deus ipsos non amputavit, sed ipsi seipsos. « Potens enim est Deus. » Probabilitatem addit sermoni ex divina potentia : Potens, inquit, est Deus. « Nam si tu ex naturali excisus fuisti oleastro. » Causam reddit quod si modo voluerit inseri possint. Nam si fides, inquit, ea quæ præter naturam erant effecit, quanto magis ea quæ sunt secundum naturam ? « Inserentur propriæ oleæ ? » Ne quis Judæum majus quiddam habere existimaret, de ethnicis audiens dici præter naturam, et : Insitus fuisti, ponit etiam simile de Judæis, dicens, « Inserentur, » ut dignitatis equalitatem ostendat, quodque nihil illis excellentiæ sit ab eo quod ex bona sint olea, quandoquidem et illis semel opus sit inseri. Cum autem audieris dicentem Paulum secundum naturam, considera quid verisimile sit ac consequens : puta verisimile erat ut filius sancti patris Abraham sanctus esset. Quemadmodum rursum cum ait : « Præter naturam hoc est, » cum non sit consentaneum, sed in consequens ut filius scelesti Græci sanctus sit.

XI, 25-27. Non enim volo vos ignorare, fratres, mysterium hoc : ut ne sitis apud vos ipsos elati animo, quod cæcitas ex parte accidit Israel, donec plenitudo gentium intraverit, et sic omnis Israel salvus erit, sicut scriptum est : Veniet ex Sion qui liberat et avertat impietatem a Jacob. Et hoc illis a me testamentum, cum abastulero peccata eorum.

« Nolo vos ignorare mysterium. » Quod a vobis, inquit, ignoratur. « Apud vos ipsos elati animo. » Siquidem ob ignorantiam firmum habebant proprium consilium : « Quod cæcitas. » Ne autem

A Την αἰτίαν τῆς τε ἐκείνων ἀποβολῆς καὶ τῆς ἡμῶν προσλήψεως, τὴν εἰς Χριστὸν λέγει πίστιν. « Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐπέσπετο. » Θέλει αὐτῶν ἐκτραγεῖσθαι τὴν συμφορὰν, ἐν τάξει ἐπιτιμήσεως τῶν ἰθύνων. « Μήπως οὐδὲ σοὺ φείσεται. » Παριαίρει τοῦ λόγου τὸ φορτικὸν τῇ ἀμφιβολίᾳ.

Ἰδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ. Ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμένῃς τῇ χρηστότητι. Ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃς. Καὶ ἐκείνοι δὲ ἐὰν μὴ ἐπιμένωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκατετρισθήσονται. Δυνάτω γὰρ ὁ Θεὸς ἔστι πάλιν ἐγκατερίσσει αὐτοὺς. Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκλάσης ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύσιν B ἐγκατετρισθῇς εἰς καλλιέλαιον, πόσω μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν ἐγκατετρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ !

Ἐπὶ τὸν Θεὸν ἄγει τὸ πρᾶγμα, καὶ τὴν αὐτοῦ χάριν. οὐδὲ γὰρ λέγει, Ἰδε πόσον ἔσχατος πόνον καὶ κατωρθώματα. « Ἐὰν ἐπιμένῃς τῇ χρηστότητι. » Ἐὰν ἄξια πράττης τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας. οὐ γὰρ πιστεύς σοι δεῖ μόνως, φησὶν. « Ἀποτομίαν δὲ Θεοῦ. » Τὸ μὴ φείσασθαι αὐτῶν, διὰ τὸ ἀναξίους αὐτοὺς εὐρηκῆναι τῆς τῶν πατέρων ἀρετῆς. « Ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃς. » Οὕτε γὰρ σοὶ τὰ ἀγαθὰ, οὕτε ἐκείνοις τὰ κακὰ ἀμετάβλητα. « Καὶ ἐκείνοι δὲ ἐὰν μὴ ἐπιμένωσι. » Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἐξέκοψεν, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτούς. « Δυνάτω γὰρ ὁ Θεός, ἔστι. » Τὸ πιθανὸν τῷ λόγῳ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως περιποιεῖ, Δύναται ὁ Θεός. « Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκλάσης ἀγριελαίου. » Καὶ λογισμὸν ἀποδείξωσι τοῦ δύνασθαι αὐτοὺς θελήσαντας ἐγκατετρισθῆναι. Εἰ γὰρ, φησὶ, τὰ παρὰ φύσιν ἢ πίστις ἐποίησε, πόσω μᾶλλον τὰ κατὰ φύσιν ! « Ἐγκατετρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ. » Ἵνα μὴ τις πλεόν τι τὸν Ἰουδαῖον ἔχειν νομίσῃ ἐν τῷ ἀκούειν περὶ τῶν ἰθύνων παρὰ φύσιν, καὶ, Ἐγκατετρισθῇς, τίθῃσι καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων τὸ, « Ἐγκατετρισθῶσι. » Ἵνα ἰσοτιμίαν δείξῃ καὶ ὅτι οὐδὲν αὐτοὺς πλεόν ἐκ τοῦ εἶναι ἐκ τῆς καλλιελαίου, ἀπαξ θεωρούμενος καὶ αὐτοῖς τοῦ ἐγκατετρισθῆναι. Ὅταν δὲ ἀκούῃς τοῦ Παύλου τὸ κατὰ φύσιν λέγοντος, τὸ εἰκὸς νοεῖ καὶ τὸ ἀκόλουθον. Οἷον εἰκὸς ἦν τὸ τέκνον τοῦ ἁγίου Ἀβραάμ, ἅγιον εἶναι. Ὅπερ αὖ, « παρὰ φύσιν, » ἀντὶ τοῦ, ἀπαικὲς καὶ ἀνακόλουθον, τὸ τέκνον τοῦ μιαινοῦ Ἑλλήνος, ἁγίου γενέσθαι.

Ὁ δὲ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, τὸ μυστήριον τοῦτο, ἵνα μὴ ᾔτε παρ' ἑαυτοῖς φρόνιμοι, δεῖ πόρωσις ἀπὸ μέρους τοῦ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἀχρὶς οὗ τὸ πλῆρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσελθῇ. Καὶ οὕτως πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, καθὼς γέγραπται. Ἦξει ἐκ Σιών ὁ ρυόμενος καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφελώμαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν.

« Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν τὸ μυστήριον. » Τὸ παρ' ὑμῶν, φησὶν, ἀγνοούμενον. « Παρ' ἑαυτοῖς φρόνιμοι. » Τῷ γὰρ ἀγνοεῖν, τὴν ἰδίαν ἐκύρουν βουλὴν. « Ὅτι πόρωσις. — [ΓΕΝΝΑΑ.] Ὡς ἂν δὲ, φησὶ, μὴ μέγα

τι καὶ θαυμαστὸν ὀνομαζέτε περὶ ἑαυτῶν, ἀπατώμενοι ὡς θύρας ὑπὲρ τοῦ· ἄλλους ὅμως συνειπότες, μάθετε συντόμως μυστηρίον φρικωδέστατον, ἄρarton τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ πάντας πρόνοιαν ὑποφαίνον τῶν Ἰσραηλιτῶν, πληρὴ τῆς ἐκλήσεως (τὸ γὰρ, « Ἀπὸ μέρους, » τοῦτο φησι), παρωθέντων καὶ τὴν σωτηρίαν ἀπωδομένων ἐκείνων, ἐφ' ὧμας μετένεγκε ταύτην ὁ Θεός. Εἰσποιηθέντων μέντοι πάντων ὁμῶν, κακῆς αὐτῆς ἢ χάρις ἀπαντας περιλήφεται. Μαρτυρεῖ γὰρ αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸ τοῦ Ἡσαίου λόγιον Γραφικόν. « Ἀπὸ μέρους, » Οὐκ ἐξ ἐλακλήρου, φησὶ. Καὶ γὰρ ἦσαν καὶ ἐξ Ἰουδαίων ἀμύθητοι πιστεύσαντες, καὶ πιστεύειν μέλλοντες. « Τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν, » Πλήρωμα τῶν ἐθνῶν φησι πάντας τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύειν μέλλοντας. « Ὅταν τοιγαροῦν πάντες εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πίστιν, τότε καὶ ὁ Ἰσραὴλ πιστεύσας σωθήσεται. Ἰσραὴλ δὲ φησι, τοὺς ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ἀποπεμνηχότας. » « Ὅτι θήσεις γὰρ αὐτοῖς, φησὶ, νῶτον καὶ ἐν ταῖς περιτομαῖς, τοιούτοις, καταλοιποῖς, ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπον αὐτῶν. » Καὶ οὕτως πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται ἀντὶ τοῦ, οἱ πλεονεῖς, τοιούτοις, ἀποστρέψει μὲν ἐξ ἁμαρτιῶν, ἐπιστρέψει δὲ πρὸς αὐτόν. » Ἦξει ἐκ Σιών, » Τὸν Ἡσαίαν πάλιν εἰσάγει βούλητα, οἱ ἦξει ἐκ Σιών ἐθναμένους αἰῶσαι, καὶ καθαρῶσι τὰς ἁμαρτίας τῶν Ἰσραηλιτῶν. Καὶ πότε ταῦτα ἔσται; « Ὅταν ἀφελῶμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Τοῦτο ἐστὶν ἡ διαθήκη, οἷον σημεῖον, ὅταν τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀφέσεως καταξιώσῃ. Ὅστε ἐπεὶ οὕτω ταύτης ἔτυχον (πεπώρωται γὰρ), ὕστερον μέλλει γενέσθαι τοῦτο. » Καὶ αὕτη αὐτοῦ. « Ἰνα μὴ τις εἰς τοὺς ἡδὴ πεπιστευκότας ἐξ Ἰουδαίων νομίσῃ τὴν Γραφὴν ἀρμόζειν, λέγει σημεῖον δι' οὗ δείκνυται, ὅτι μέλλει ἡ προφητεία. Ποῖον τοῦτο; » « Ὅταν ἀφελῶμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. » Εἰ οὐ, μήπω ἀφελίτο, ἀρα μέλλει ἡ Γραφή. « Ὅθεν ἐπάγει: (Ἀμειψόμεθα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ). » « Ὅταν ἀφελῶμαι. » Τότε, φησὶν, ἐκδοῦνται ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὧμας, κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν, ἀγαπῶντες διὰ τοὺς πατέρας. Ἀμειψόμεθα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλησίς τοῦ Θεοῦ. Ὅσοι γὰρ καὶ ὅμοις ποτε ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, νῦν δὲ ἡλεθῆκατε τῇ τοῦτον ἀπειθείᾳ· οὕτως καὶ οὗτοι νῦν, ἡλεθίσαντες τῷ ὑμετέρῳ ἔλεει, ἴνα καὶ αὐτοὶ ἡλεθῶσιν.

Ὅσον μὲν, φησὶν, ἦεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον δι' ὧμας, τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ἐχθροὶ εἰσιν οἱ Ἰουδαῖοι. Πῶς; Ὑμῶν γὰρ τὴν πίστιν ἐπαγγελισθέντων, φιλονεικῶντες γινόμενοι, ἀπεισίστησαν τῇ πίστει. « Ἐχθροὶ δι' ὧμας. » — [ΦΩΤ.] Ἐχθροὶ γινόμενοι Ἰουδαῖοι διὰ τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας, ὡς ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἐφ' ὅσον μὲν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀποστόλος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω. » Διατί, φησὶν, « Εἰ πᾶς παραζηλώσω μου τὴν σάρκα. » Εἰ γὰρ διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν, παραζηλώσει καὶ μισούνταί οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πιστὰ γίνονται, πᾶς δι' αὐτοὺς ἐχθροὶ γίνονται πάλιν τῇ πίστει καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλὰ πρῶτον εἰπὲν ὅτι

A decepti, quasi ceteris sapientiores essetis: discite breviter horrendum omnino mysterium quod ineffabilem ostendit circa omnes Dei providentiam: 358 nempe quod Israelitis, praeter electionem (nam hoc est, quod ait, « Ex parte ») excecatis, ipsisque salutem repellentibus, ad vos eam transtulit Deus. Ubi autem vos adoptati fueritis, rursum omnes quoque illos gratia assumet. Nam hoc ipsum quoque attestatur manifestum Israel oraculum. « Ex parte. » Non ex toto, inquit. Si quidem nonnulli ex Iudaeis venerandi erant qui crediderant et qui in posterum credituri erant: « Plenitudo gentium. » Plenitudinem gentium dicit omnes qui ex gentibus erant credituri. Ubi igitur omnes ingressi fueritis ad fidem, tunc etiam Israel credendo salvus erit. Israel autem vocat eos qui in Iudaismo permanserant. « Nam pones, inquit, eos tergum, et inter reliquos (ponitur enim περιτομαί; pro καταλοιποῖς) parabis faciem illorum ». — Et sic omnis Israel salvus erit: id est, plures convertentur quidem a peccatis et convertentur ad ipsum. « Venit ex Sion. » Isaiam rursum inducit claustrum, quod veniet ex Sion qui salvare possit: et purgabit peccata Israelitarum. Et quando haec erunt? Cum abutulero peccata eorum. Hoc est testamentum, veluti signum, cum dignos duxero remissione quae sit per baptismum. Itaque quia hoc nondum sunt assecuti, siquidem adhuc excecatis sunt, in posterum hoc futurum est. « Et hoc illis. » Ne quis existimet Scripturam Iudaeis qui jam crediderant, aptari, signum ponit quo ostenditur de futuro esse prophetia. Quodnam est illud? « Cum abutulero peccata eorum. » Si ergo nondum abstulit, utique complenda est adhuc Scriptura. Unde subiungit (Nam plenitudine vacanti dona Dei): « Cum abutulero. » Tunc, inquit, continget promissio Dei.

XI, 28-31. Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos: secundum electionem autem, dilecti, propter patres. Nam plenitudine vacanti dona et vocatio Dei. Quemadmodum enim et vos aliquando increduli fuistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis per illorum incredulitatem: sic et isti nunc increduli facti sunt in vestri misericordiam, quo etiam ipsi misericordiam consequantur.

359 Quantum, inquit, ad Evangelium attinet, propter vos qui estis ex gentibus, inimici sunt Iudaei. Quo nam modo? Cum enim vobis annuntiatur sit Evangelium, facti magis protervi, a fide resillerunt. « Inimici propter vos. » Inimici facti sunt Iudaei propter eos qui ex gentibus crediderant, sicut antea dixit: « Quatenus quidem sum gentium Apostolus, ministerium meum glorificabo. » Quare? « Si quomodo, inquit, ad emulandum provocem carnem meam. » Nam si per fidem gentium, ad emulandum provocantur et imitantur. Iudaei suntque fideles: quomodo propter eos inimici et di-

¹⁹ Psal. xx, 13.

verso sunt fidei ac Evangelii? Verum dicimus primum quod non dixerit, per fidem eorum qui ex gentibus erant Judæos ad æmulandum provocari vel imitari, sed per hoc quod gentes glorificarentur et laudarentur. Gloria enim et laus gentium instigatora erat illos et ad æmulationem ac imitationem provocatura. Non sunt itaque contraria ad se invicem quæ dicta sunt. Secundo autem: Neque enuntiative dixit quod ad æmulandum provocabantur Judæi, sed ambigue vacillans, ait enim: « Si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam: » ac si dicat: « Forsitan » vel Fortassis fiet. Quamvis etiam dixisset per illorum fidem, et non per gloriam et laudes ad æmulandum provocari Judæos, neque ita sermo sibi pugnaret. Etenim per hoc quod ait: « Inimici propter vos, » incredulitatem dicit Judæorum et causam propter quam vehementius odio habent fidem. Per illud autem, « Si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam, » suum studium ostendit animique promptitudinem quam habebat ut salvos faceret qui ex gentibus erant. Et præter ea quæ dicta sunt, neque ita pugnarent dicti sermones, etiamsi utrumque affirmando dixisset. Nihil enim vetaret quosdam eorum qui credidissent instigatos fuisse gentium fide, ut æmularentur et crederent: rursumque multos qui non crediderant, indignatione et odio adversus eos qui e gentibus erant, duriores factos esse minusque credentes evangelicæ prædicationi: veluti ipsis quoque rebus est videre. Siquidem hi qui gentes imitantur, accedunt ad fidem et salvi sunt: qui vero his indignantur, vehementiores inimici fidei nempe quia patres eorum electi sunt a Deo, dilecti sunt.

« Propter Patres. » 360 Deinde quoniam in incredulitate permanserunt, et ob hoc dilecti non sunt, secure loquens dicit: « Propter patres. » Ac si diceret: Quoniam ipsi propter incredulitatem dilecti non sint, autamen propter patres adhuc diliguntur; unde et salutem recipiunt. « Et vocatio Dei. » Facta videlicet circa genus Judæorum. « Quemadmodum enim et vos aliquando increduli fuistis Deo. » Ostendit hic gentes primum vocatas fuisse, deinde quoniam non obdierunt, Judæos misericordiam consecutos, post hæc rursum idem e diverso contingere. Quando quidem enim noluerunt Judæi credere, denuo vocatæ sunt gentes, et secundo vocatæ crediderunt: id tamen non ad Judæorum vergit ejectionem, sed ut ipsi quoque misericordiam consequantur. « Aliquando increduli fuistis. » Per hæc Judæos ad fidem in Christum adhortatur: simulque bonam eis spem offert, ac omnem elevat pudorem. Ne pudore, inquit, suffundaris, etsi incredulus fuisti ut accederes: neque desperes quod tardius accedas, sero licet adveniens, misericordiam consequeris. Etenim gentes etiam cum vocatæ essent primum incredulæ fuerunt at nunc crediderunt, neque pudore affectæ sunt ob priorem incredulitatem, neque ex tarditate

οὐκ ἔφη διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐξ ἔθνων παραζηλοῦν καὶ μιμεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ διὰ τὸ δοξάζεσθαι αὐτοὺς, διὰ τὸ ἐπαινεῖσθαι. Ἡ γὰρ δόξα καὶ ὁ ἐπαινος ὁ εἰς τοὺς ἐξ ἔθνων, ἀνερεθίσαι αὐτοὺς καὶ εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν παρακαλεῖται, ὥστε οὐκ ἐναντία ἐστὶν ἀλλήλοις τὰ εἰρημένα. Δεύτερον δὲ, οὐδὲ κατὰ ἀποφάνσιν ἔφη, ὅτι παραζηλοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ἀμφιδόλως διατάζων. « Εἰ πως γὰρ, φησί, παραζηλώσω μου τὴν σάρκα. » Οἶον, Ἰσὺς, τάχα. Ὡστε εἰ καὶ διὰ τῆς αὐτῶν πίστεως, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς δόξης καὶ τῶν ἐπαινῶν ἔλεγε παραζηλοῦν τοὺς Ἰουδαίους, οὐδ' οὕτως ἐμάχετο. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰπεῖν, « Ἐχθροὶ δι' ὁμᾶς, » τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν λέγει, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν σφοδρότερον ἀπεχθάνονται τῇ πίστει. Διὰ δὲ τοῦ, « Εἰ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, » τὴν ἰδίαν ἐνδείκνυται σπουδὴν καὶ προθυμίαν, ἣν εἶχεν εἰς τὸ σῶσαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων. Καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, οὐδ' οὕτως ἐμάχετο τὰ λεχθέντα, κἂν ἀμφοῖν ἀποφαντικῶς εἰρητο. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐκόλυε, τινὲς μὲν τῶν πεπιστευκότων ἀνερεθισθέντας τῇ πίστει τῶν ἔθνων, παραζηλώσαι καὶ πιστεῦσαι, καὶ τῶν μὴ πεπιστευκότων πάλιν πολλοὺς, ἀπεχθεῖα καὶ μίσαι τῷ πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνων, σκληροτέρους καὶ ἀπειθεστέρους γενέσθαι τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι, ὡς ἔστιν καὶ ἐν αὐτῶν ἰδεῖν τῶν πραγμάτων. Οἱ μὲν γὰρ μιμούμενοι τοὺς ἐξ ἔθνων, προσέρχονται τῇ πίστει καὶ σώζονται: οἱ δὲ τοῖς ἀπεχθανόμενοι, σφοδρότεροι ἐχθροὶ καὶ τῆς πίστεως καθίστανται. « Κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν. » Κατὰ δὲ τὸ ἐκλελέχθαι τοὺς πατέρας αὐτῶν ὑπὸ Θεοῦ, ἀγαπητοὶ εἰσιν.

constituantur. « Secundum electionem autem, »

« Διὰ τοὺς Πατέρας. » [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἶτα ἐπειδὴ ἐναπομεινήμεναι τῇ ἀπιστίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εἰσιν ἀγαπητοί, ἀσφαλῶς λαλῶν, φησί, « Διὰ τοὺς πατέρας, » ὡς εἰ εἶπεν. Εἰ καὶ αὐτοὶ διὰ τὴν ἀπιστίαν οὐκ ἀγαπητοί, διὰ μέντοι τοὺς πατέρας; ἔτι ἀγαπῶνται, ὅθεν καὶ σωτηρίαν ἐκδέχονται. Καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ. Ἡ γενομένη, φησί, περὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων. Ὡστε γὰρ καὶ ὁμῶς ποτε ἡπειθήσατε τῷ Θεῷ. Δείκνυσιν ἐνταῦθα τοὺς ἐξ ἔθνων πρότερον κεκλημένους, εἶτα ἐπειδὴ οὐχ ὑπήκουσαν, τοὺς Ἰουδαίους ἐληθέντας. Καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν συμβᾶν μετὰ ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἡθέλησαν οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦσαι, πάλιν ἐκλήθη τὰ ἔθνη, καὶ κληθέντα, τὸ δεύτερον ἐπίστευσαν, ἀλλ' οὐκ εἰς τὴν ἐκβολὴν τῶν Ἰουδαίων τελευταίᾳ, ἀλλ' εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς ἐληθῆναι πάλιν. « Ποτὶ ἡπειθήσατε. » — [ΦΩΤ.] Προτρέπεται τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν διὰ τούτων, καὶ ἅμα χρηστάς αὐτοῖς ἐπιπιδας ὑποτίθει, καὶ πᾶσαν αἰσχύνην ἀναιρεῖ. Μὴ αἰσχυνοῦς, φησί, κἂν ἡπειθήσας προσελθεῖν, μὴδ' ἀπελπίσης ὡς βραδύτερον προσηχόμενος, τεύξῃ καὶ ὅτε προσῶν τοῦ ἔλεους. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἔθνη κληθέντα, ἡπειθήσαν πρότερον, ἀλλὰ νῦν ἐπίστευσαν, μέγα τὴν προτίραν, αἰσχυνθέντα ἀπειθεῖαν, μὴδ' ὑπὸ τῆς βραδυτήτος εἰς τὴν σωτηρίαν παρεμποδισθέντα. Μὴδ' αὐτὸς τοῖνον, ὧ Ἰουδαῖε,

μήτ' αἰσχυνῆς, μήτε ἀπειθήσεις. Ἀλλὰ πρόσδεσθε ἅπαντας τῇ πίστει, καὶ πάντως ἐλεηθῆση. Ἡ οὖν προτροπὴ καὶ παραίνεσις τόπον ἐπέχει τὰ εἰρημμένα, ἢ καὶ προφητείας, πιστεύμενα τὸ μᾶλλον, ἀπὸ τῆς τῶν ἐκδεχόμενων παραθέσεως καὶ μαρτυρίας. Τὸ δὲ, « Ἠλεῖθῃτε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ, » καὶ, « Ἠπειθήσαν τῷ ὑμετέρῳ ἔλεει, » φησὶν, οὐχ ὅτι ἡ ἀπειθεὶα τῶν Ἰουδαίων αἰτία γέγονε τοῦ ἐλεηθῆναι τὰ ἔθνη, οὐδ' ὅτι τὸ ἔλεος τῶν ἔθνων, αἴτιον γέγονε τῆς Ἰουδαίων ἀπειθείας, ἀλλὰ ταῦτα φησι, δεῖκνύς καὶ διδάσκων, ὅτι ὁ θεὸς οὐδέποτε διέλιπε τὸ αὐτοῦ ποιεῖν, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ πηγάζων. Κἂν γὰρ πάλαι μὲν ἠπειθεῖ τὰ ἔθνη, νῦν δὲ ἀπειθοῦσιν Ἰουδαῖοι, αὐτὸς ὁμοῦς εὐεργετῶν καὶ ἔλεων οὐ διαλαμβάνει. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ καὶ τότ' ἐλεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους ἀπειθοῦντων τῶν ἔθνων, καὶ νῦν ἐλεῖσθαι τὰ ἔθνη, τῶν Ἰουδαίων ἀπειθοῦντων. Καὶ τὸ ἐστὶ σαφέστερον, ὅτι καὶ ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους κἂν ἠπειθήσαν ἐλεῖται. Ἀρα δὲ καὶ ἐνδεῖξίς ἐστι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι Κἂν αὐτοί, φησὶν, ἐξέστητε τῆς πίστεως, μὴ νομίσητε ὅτι ἐλατύν τι ἔσται ἡ πίστις. Ὅπερ γὰρ πάλαι τῶν ἔθνων ἐξεστηκότων, οὐδὲν ἐλατύν ἔσχε τὰ τῆς εἰς θεὸν θεοσεβείας οὕτως καὶ νῦν, ὁμῶν ἀποσιζόμενων τῆς πίστεως, οὐδὲν ἐλατύν τὰ τῆς πίστεως ἔχει. Ἐσχμάτις δὲ πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνων τὰ εἰρημμένα ἀναπαχθέστερον τὸν πρὸς Ἰουδαίους ἐλεγχὸν βουλόμενος ποιεῖσθαι. Δυνατὸν δὲ, καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνων ἐκλαβεῖν εἰρησθαι ταῦτα, ὥστε μὴ μεγαλοφρονεῖν ὅτι ἐπίστευσαν. Ἐλεῖ γὰρ καὶ ὑμεῖς πεπιστεύκατε, καὶ οἱ ἀπειθήσαντες, φησὶν, ἐλεηθῆσονται καὶ πιστεύουσιν. nihil fidei detrahetur. Effluxit autem praedicta adversus gentes, graviolem reddere volens adversus Judaeos reprehensionem. Possunt tamen etiam haec adversus gentes intelligi esse dicta: ne ideo insolescant quod crediderint. Nam et vos, inquit, per miserationem Dei credidistis: et illi qui increduli facti sunt, misericordiam consequentur ac credent.

Συνέκλεισε γὰρ ὁ θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθεῖαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ. Ὁ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ! ὡς ἀνεξερῶν ῥητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἐγνώ τοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

« Συνέκλεισε τοὺς πάντας εἰς ἀπειθεῖαν. » Τούτῳ τινι ἡλεγξεν ἅπαντας ἀπειθοῦντας. — Καὶ ἄλλως. ΦΩΤ.] Τὸ, « Συνέκλεισε ὁ θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθεῖαν, » δύο δύνανται δηλοῦν· ἢ ὅτι ἀπειθεῖς ἐποίησεν, ὅπερ οὐκ ἔχει χώραν, ἢ ὅτι ἀπειθεῖς ἀπέδειξεν, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀληθές. Διὰ γὰρ τῆς πολλῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ εὐεργεσίας, ἣν διαπαντὸς εἰς ἀνθρώπους ἐπέδειξετο, μᾶλλον αὐτῶν τὴν ἀπειθεῖαν καὶ ἀγνωμοσύνην, ἐστῆ-
 λτεύσε τε καὶ ἐβρίμβευσεν. Δῆλον δὲ ὅτι τῶν μὴ πεπιστευκότων εἰς αὐτὸν, εἴτε ἐξ Ἰουδαίων, εἴτε ἐξ ἔθνων εἴεν. Αὐτὸ καὶ τὸ, « πάντας, » φησὶ, τοὺς ἐκ τῶν δύο λαῶν ἀπιστήσαντας περιλαμβάνων. Πῶς δὲ συνέκλεισεν ὁ θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθεῖαν; Εὐεργετῶν καὶ προνοοῦμενος καὶ οὐκ ἐκτρέφων. Τί οὖν; Ἀπειθεῖς γεγονότες οὐ δώσωσι δίκην; Καὶ τί τοῦτο

ullum passae sunt impedimentum ad salutem. Igitur neque tui, ipse Judae, erubescas, neque desperes, sed prompto animo ad fidem accede, et omnino misericordiam consequeris. Quae ergo dicta sunt aut exhortationis et admonitionis locum habebant, vel etiam prophetiae, astruendo id quod futurum est ex comparatione et testimonio ejus quod jam praecessit. Quod autem dicit: « Misericordiam consequenti estis per illorum incredulitatem, » et, « Increduli facti sunt in vestri misericordiam, » non vult quod incredulitas Judaeorum causa fuerit ut gentes misericordiam consequerentur, neque quod misericordia gentibus praestita, fuerit causa incredulitatis Judaeorum: sed haec dicit ostendens ac docens quod Deus nunquam praetermiserit facere quod suum est, suamque misericordiam scaturire. Quanquam enim olim gentes incredulae fuerunt, nunc autem Judaei non credunt: ipse tamen beneficiis afflicere ac misereri non cessat: idque manifestum est ex eo quod et tunc misericordiam praestitit Judaeis cum gentes essent incredulae, et nunc misericordiam tribuit gentibus, cum Judaei sunt increduli. Praeterea etiam manifestius ex eo fiet, quod etiam Judaeorum, 361 licet increduli facti sint, adhuc miseretur. Simul autem et accusatio est adversus Judaeos, ac si diceret: Quanquam ipsi a fide destiterint, ne existimetis quod fides minus habuerit virum. Quemadmodum enim olim cum gentes descivissent, nil detractum est cultui divino: ita et nunc vobis a fide rescissis, nihil

XI, 32, 26. Concluit enim Deus omnes in incredulitatem, ut omnium miseretur. O profunditas divitiarum et sapientiae et cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viae ipsius! Quis enim cognovit mentem Domini? Aut quis consiliarius illi fuit? Aut quis prior dedit ei, et reddetur ipsi? Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipsum sunt omnia. Ipsi gloria in saecula. Amen.

« Concluit omnes in incredulitatem. » Hoc est, convicit incredulitatis. Alio item modo. Particula haec « Concluit Deus omnes in incredulitatem, » duo significare potest: vel quod incredulos fecit, et hoc locum non habet; vel quod incredulos demonstravit, et hoc etiam verum est. Nam per multam providentiam ac beneficentiam, quam semper erga homines demonstravit, illorum incredulitatem ac perfidiam magis notavit ac divulgavit. Manifestum est autem quod multi non crediderunt in eum, sive Judaei sive gentiles essent: ideo quoque dicit. « Omnes, » eos qui ex duobus populis increduli fuerunt complectens. Quomodo autem concluit Deus omnes in incredulitatem? Beneficiis afficiens, providens ac miserescens. Quid ergo, cum increduli fue-

θητε, παρακαλοῦσιν ὑμᾶς (αὐτοὺς γὰρ εἰσφέρει τὴν ἡμετέραν ποιομένους), ὥπως ἀξίαν αὐτῶν μεταλάβετε πολιτείαν. — [ΦΩΤ.] « Παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν. » Εἰς τὰ δύο προτρέπεται, εἰς τὴν τοῦ βίου ἐπιμέλειαν, καὶ εἰς τὴν τῆς πίστεως σπουδὴν. Αἱ ὧν μὲν γὰρ φησι, « Παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν, » καὶ ἐξῆς, ἀρίστην πολιτεύεσθαι παραινεί. Αἱ ὧν δὲ, « Τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν, » φησι, τὴν ἐρῶδητα τῆς πίστεως διώκειν αὐτοὺς ἀπαιτεῖ. Προτρέπεται δὲ τὰ τῆς πολιτείας, ἐπειδὴ τῷ καθαρῷ βίῳ, καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀκολουθεῖν εὐδὲς λόγος. Ὅρα δὲ πῶς εἶπαν ἀμφω εὐφυῶς καὶ δριμύτως. « Παραστήσατε γὰρ, φησι, τὰ σώματα ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. » Εἶτα μὴ ἀρκεσθεὶς τοῦτοις, ἐπάγει καὶ ἕτερον. Ποῖον; « Κατὰ τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν, » φησι, τοῦτάστι. Κατὰ τοὺς ἐκείνης νόμους, συμφώνως ἐκείνῃ καὶ κατ' ἐκείνην, ἐν μηδενὶ διαφωνοῦντες αὐτῇ. Τοῦτο γὰρ ἔστιν, ἁγίαν καὶ ζῶσαν καὶ εὐάρεστον τῷ Θεῷ θυσίαν παραστήσαι τῷ σώματι ἡμῶν, ἐν μηδενὶ ἰσῶ τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἡμῶν νομοθετηθέντων πολιτεύεσθαι. Αἰ γὰρ ἀμφω, τὴν πίστιν τῷ βίῳ, καὶ τὸν βίον συνομολογεῖν τῇ πίστι. Ὅσπερ γὰρ ὁ πιστὸν ἐπαγγελάμενος ὀρθὴν, φαῦλος δὲ τὸν τριπλὸν, δι' ὧν πράττει, τὴν ὁμολογίαν ἐλέγχει τῆς πίστεως· οὕτως καὶ ὁ πρᾶξις ἐπιδικινοῦμενος ἀγαθός, πιστὸν δὲ πρεσβεῶν δυσσεβῆ, δι' ὧν δυσσεβεῖ, καὶ τὰς πράξεις φαυλίζει, καὶ θριαμβεύει, μηδὲνα καρπὸν αὐταῖς εἶναι πνευματικῶν. Αἰ γὰρ πολιτεύεσθαι, κατὰ τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν. « Ζῶσαν. » Ἐπειδὴ εἶπε, « Θυσίαν, » ἵνα μὴ τις νομίσῃ, ὅτι κατασφάξει αὐτοὺς κτελευμαθῆ, ἐπὶ γὰρ, « Ζῶσαν. » Πῶς δὲ ἔστιν θυσία τὸ σῶμα; « Ὁρᾶτωσαν ὁρᾶ οἱ ὀφθαλμοί. Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ χεὶρ, ἡ μὲν εἰς ὀμνυδρίαν Θεοῦ, ἡ δὲ εἰς ἐντολὰς ἀσχολεῖσθαι, καὶ γίνεται οὕτως ποιοῦντων, θυσία ζῶσα τὸ σῶμα. » Ἀγίαν. « Διακρίων ταύτην τὴν θυσίαν ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς, φησὶν, « Ἀγίαν, εὐάρεστον, καὶ λογικὴν. » Ἡ γὰρ Ἰουδαϊκὴ σωματικὴ ὄντα, ἐν ὁφθαλμοῖς ἦν ἁγία καὶ εὐάρεστος, ὡς ἄλογα θύοντα. Τὴν λογικὴν λατρείαν. « Τὴν πνευματικὴν, φησι, διακρίων, τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν, ὡς εἰ εἶπεν. Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν, διὰ λογικῆς λατρείας, τοῦτάστι, τῆς ἀναιμάκτου. Ἡ δὲ Προσενέγκετε θυσίαν ζῶσαν, καὶ τὴν λογικὴν λατρείαν, ἀπὸ κοινοῦ τὸ, Προσενέγκετε. » Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἵματι τοῦτο. « Καὶ πῶς ἂν τις αὐτὸν προσενέγκῃ θυσίαν ζῶσαν; Πῶς; « Μὴ συσχηματίζεσθε, » τοῦτάστι. Μὴ τυποῦτε αὐτοὺς κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τοῦτου· οὐδὲν γὰρ ὕψος ἔχει ἡ μόνιμον. Αἰδὲ καὶ σχῆμα αὐτὸ καλεῖ, δηλοῦν τὸ μὴ μόνον. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, δηλοῖ τὸ ἐπίσημον. Ἡ δὲ Μὴ συμμεταβάλλεσθε τοῖς καιροῖς. — Ἀλλως. [ΦΩΤ.] Εἰπὼν, « Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἵματι τοῦτου, » τοῦτάστι, Μὴ συμμεταβάλλεσθε καὶ συμμετατιθεσθε ταῖς διδασκαλίαις τῶν ἐκ τοῦ αἵματος τοῦτου τοῦ βίου καὶ οὐχ ἱσταμένου τὴν διδασκαλίαν προσαγόντων. Τοῦτο εἰπὼν ἵνα μὴ σινεῖς τῶν Ἰουδαίων εἰκασίαν, ὅθεν οὐδ' ὅπως εἰ ἡμᾶς μετατιθεσθαι καὶ μετασχηματίζεσθαι ἀπὸ τῆς παραδεδομένης ἡμῖν ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκαλίας; διὰ

« estis, obsecrant vos, (nam ipsos inducit quasi ad eos fiat supplicatio) ut ad dignum illis conversationem transeat. » Ut praebeatis corpora vestra. » Ad duo exhortatur : nempe ad vitam curam et ad fidei studium. His enim quae dicit : « Ut praebeatis, » sive exhibeatis corpora vestra, etc. » Optima vita admonet esse conversandum. Per id autem quod addit : « Rationalem cultum vestrum, » postulat ut fidei rectitudinem prosequantur. Praeparat autem quae conversationis sunt : quoniam vitam puram pietatis quoque sermo sequi solet. Vide autem quomodo utrumque scite et acute dixerit. « Præbete, inquit, corpora vestra hostiam viventem, sanctam. Deo beneplacentem. » Deinde his non contentus, nimirum hostiam viventem, sanctam, Deo beneplacentem, aliud etiam adjungit. Quidnam illud est? « Secundum rationalem, inquit, cultum vestrum, » hoc est, secundum illius legem, conformiter ad illam et secundum illam : in nullo ab ea dissidentes. Nam hoc est, Sanctam et viventem et Deo beneplacentem hostiam corpus nostrum exhibere, cultum nostrum in nullo versari extra ea quae sancta sunt. Utrumque enim oportet et fidem vitae, et vitam fidei esse conformem. Siquidem quemadmodum is qui rectam obtulerit fidem, si pravus sit moribus, operibus suis confessionem accusari fidei : ita etiam qui bonas exhibet operationes, si fidem impiam praeparat : 364 cum impius sit, etiam actiones depravat, ac divulgat nullum eis inesse fructum spiritusalem. Oportet ergo conversari secundum rationalem cultum nostrum. « Viventem, » Quia dixerat « Hostiam, » ne quis existimaret quod nos ipsos jubere iugulare et immolare; subjunxit « Viventem. » Quo autem modo eris corpus hostia? Videant quae recta sunt oculi : lingua et manus, illa quidem in Dei laudibus, haec autem in praeceptis exerceantur. Quae si ita sunt, corpus viva efficitur hostia. « Sanctam. » Haec hostiam a Judaica determinans dicit : Sanctam, beneplacentem et rationalem. » Judaica enim cum corporea esset, non admodum sancta erat aut beneplacens, utpote irrationalia sacras. « Rationalem cultum. » Spirituale, inquit, obsequium, conversationem secundum Christum : ac si dixisset : Exhibete corpora vestra hostiam per rationalem cultum, hoc est, sine sanguine : vel offerte hostiam viventem et rationalem cultum : « a communi enim sensu supplendum est offeris. » Et ne configuremini huic saeculo. » Et quomodo seipsum offeret, quispiam hostiam vivam? Quomodo? « Ne configuremini, hoc est, ne figuretis vos ipsos juxta figuram mundi hujus, nihil enim sanctum habet vel stabile : ideo quoque figuram vocat id, significans non manere; et hoc dicendo fragilitatem denotat. — Vel, No simul cum temporibus transmutemini. Alio modo. Dicendo : « Ne configuremini huic saeculo, » hoc significat : Ne commutemini aut aliunde transferamini cum doctrinis eorum qui doctrinam afferunt ex saeculo hoc fluente nec permanente. Hoc dicto,

ne quidam Judæorum dicerent : Igitur neque omnino nos oportet transferri aut transfigurari a tradita nobis in lege doctrina : propterea subdit : « Sed transformemini. » Hoc est, oportet vos secundum Dei voluntatem transferri. Magnum est autem discernimen doctrinæ quæ a mundo est et sapientiæ quæ est secundum Dei voluntatem. Et illa quidem ipsam quoque legalem figuram perdit, in aliam miseriæ aut corruptionis formam ducens : hæc autem solum non perdit legis figuram (si quidem legalia in figura et typo ac umbra erant), sed potius reddit ipsam meliorem : eam, quæ a lege reliqua erat, formam et pulchritudinem explens ac perficiens, ideo recte ait : « Ne configuremini, sed hoc autem salus ac perfectio.

« Sed transformemini. » Mundi vocans figuram, virtutis formam dicit, ostendens naturalem ejus pulchritudinem. « Per renovationem » Quandoquidem is qui humanus est ; non potest non peccare, ait : Renova semper temetipsum per respicientiam. Nihil enim adeo animam corpusque inveterat, atque peccatum. « Ut probetis. » Aut hoc dicit : Renovare ut discas quid utile sit, et quæ Dei voluntas. « Et beneplacens. » Ad Judæos sermonem dirigit qui legem habebant : dicens quod lex Dei sane quidem voluntas erat, at non beneplacens neque perfecta, sed ob vestram, inquit, imbecillitatem permissa, perfecta autem et beneplacens, novum est testamentum.

XII, 3. Dico enim per gratiam quæ data est mihi cuilibet versanti inter vos, ne quis efferatur sensu ultra quam oportet sensu offerri, sed sentiat de se ad modestiam, ut cuique Deus partitus est mensuram fidei.

Cum superius dixisset : « Per miserationes, nunc. — Per gratiam ait, ob modestiam, » seipsum nequaquam fide dignum existimans ad persuadendum. Propterea interdum quidem miserationes, quandoque vero gratiam producit. Dicens autem, « Per gratiam. » Dei beneficia memoriæ suggerit. « Cuilibet versanti inter vos. » Quod ait : « Cuilibet versanti inter vos, » variis modis intelligi potest. Vel, dico cuilibet versanti inter vos, id est, omnibus dico, omnes admoneo, et hanc potestatem ex gratia habeo. Vel, dico : Ne efferamini sensu per ullum donum sive gratiam supra quemlibet versantem inter vos. (Græca enim utrumque sensum admittunt λέγω παντί τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν μὴ ὑπερφρονεῖν.) Hunc namque intellectum indicant etiam quæ subduntur, quibus ait : « Ut cuique Deus partitus est, etc. Admodum autem sapienter ac prudenter, admonuit eos ne sensu efferretur, præposuit, « Per gratiam Dei. » Quoniam enim aliquibus accidit ut admoneant ac præcipiant ex fastu, hujusmodi cogitationes prævertendo curavit. Non est, inquit, ex meo affectu ut vos admoneam, per Dei gratiam hoc facio, ipse jubet, ejus præceptum impleo. Oportet itaque obtemperare et non repugnare. « Ne quis efferatur sensu. » De animi modestia exhortatur. Non ultra mensuram de nobis **366** sentiamus

A τοῦτο ἐπάγει, « Ἀλλὰ μεταμορφώσθε, » τοῦτέστιν, ὅτι δεῖ ὑμᾶς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μετατιθεσθαι. Πολλὸν δὲ τὸ μέσον τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου διδασκαλίας, καὶ τῆς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ σοφίας. Καὶ ἡ μὲν καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τὸ νομικὸν ἀπώλλυσιν, εἰς ἄλλο σχῆμα κακίας καὶ διαφθορᾶς ἀγούσα, ἡ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἀπώλλυσιν τὸ τοῦ νόμου σχῆμα (ἐν σχήματι γὰρ καὶ τύπῳ καὶ σκιά τὰ τοῦ νόμου ὑπῆρχον), ἀλλὰ καὶ βελτίον αὐτῷ, τὴν λειπομένην αὐτῷ μορφὴν καὶ τὸ κάλλος, ἀπαρτίσους καὶ ἀναπληροῦσα. Διὰ καλῶς, « Μὴ συσχηματίζεσθε, φησὶν, ἀλλὰ μεταμορφώσθε, » Τὸ μὲν γὰρ ἔστιν ἀπόλειψις, τὸ δὲ σωτηρία καὶ τελειότης.

transformemini ; **365** nam illud perditio, est,

B « Ἀλλὰ μεταμορφώσθε. » Τὸ τοῦ κόσμου σχῆμα καλῶν, τὴν τῆς ἀρετῆς μορφὴν καλεῖ, δεικνύς τὸ φυσικὸν αὐτῆς κάλλος. « Τῇ ἀνακαινώσει. » Ἐπειδὴ ἄνθρωπον ὄντα οὐκ ἔστι μὴ ἁμαρτεῖν, φησὶν, ἀνακαινοῦσαι αὐτοὺς διὰ μετανοίας δεῖ. Οὐδὲν γὰρ οὕτως παλαιολογίαν καὶ σῶμα, ὥς ἁμαρτία. « Εἰς τὸ δοκιμάζειν. » Ἡ τοῦτο φησὶν, ἀνακαινωθῆναι, Ἐν μάθῃς τί τὸ συμφέρον, καὶ τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. « Καὶ εὐάρεστον. » Πρὸς Ἰουδαίους ἀποτίθεται, οἵτινες εἰχοντο τοῦ νόμου, λέγων, ὅτι καὶ ὁ νόμος μὲν, θέλημα ἦν Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εὐάρεστον, οὕτε τελειον, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν, φησὶν, ὁμῶν συγχωρηθέν. Τελειον δὲ καὶ εὐάρεστον, ἡ Νέα Διαθήκη.

C Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι παντί τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἐκαστῷ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως.

Ἄνω, « διὰ τῶν οἰκτιρμῶν, » εἰρηκώς, νῦν, « διὰ τῆς χάριτος, » φησὶν, οὐδαμῶς ἐξ ἐπίστατον αὐτοῦ νομίζων διὰ ταπεινοφροσύνης πρὸς τὸ πέπεισθαι. Διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν τοὺς οἰκτιρμοὺς, ποτὲ δὲ τὴν χάριν προβάλλεται. Εἰπὼν δὲ, « διὰ τῆς χάριτος, » τῶν εὐεργεσιῶν ὁπομιμνήσκει τοῦ Θεοῦ. « Παντί τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν. » — [ΘΩΤ.] Τὸ, « Παντί τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, » διαφορῶς ἐγγραφεῖ νοηθῆναι. Ἡ ὅτι Λέγω παντί τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, τοῦτέστι Πᾶσι λέγω, πᾶσι παραινῶ, καὶ ταύτην τὴν ἐξουσίαν ἐκ τῆς χάριτος ἔχω. Ἡ, Λέγω μὴ ὑπερφρονεῖν ὑμᾶς ἐν παντί χαρίσματι τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν. Ταύτην γὰρ τὴν ἐννοίαν καὶ τὰ ἐπαγόμενα δηλοῖ, ἐν οἷς φησὶν Ἐκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε, καὶ ἐξῆς. Σοφῶς δὲ ἴδιαν καὶ συνετῶς προέταξε, μέλλων αὐτοὺς νοθεύειν εἰς τὸ μὴ ὑπερφρονεῖν, τὸ, « διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὸ νοθεύειν καὶ ἐπιτάττειν, ἄλλως ἐννοεῖται ἐξ ὑπερφροσύνης γίνεται, προλαβὼν ἴδαντο τοὺς τοιοῦτους λογισμοὺς. Οὐκ ἔστι, φησὶν, ἐξ ἐμῆς ὁρμῆς τὸ νοθεύειν ὑμᾶς. διὰ τῆς χάριτος τοῦτο ποιῶ τοῦ Θεοῦ. Αὐτοὺς κτελεῖται. Αὐτοῦ ἐπιταγὰς πληροῦ. Δεῖ οὖν πείθεσθαι καὶ μὴ ἀντιλέγειν. « Μὴ ὑπερφρονεῖν. » Παραίειν περὶ ταπεινοφροσύνης, μὴ παρὰ τὰ μέτρα, φησὶ, φρονώμεν.

Τοῦτο γὰρ ἀνόλος ἡ ἀπονοίας ἔστιν. « Ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν. » Φρόνησιν γὰρ ἰλάσθμεν, οὐχ ἴνα εἰς ἀπόνοιαν αὐτῇ χρησώμεθα, καὶ μωρανώμεν

αὐτὴν, ἀλλ' ἵνα εἰς σωφροσύνην, τοῦτο εἰς τὸ ὕψος
 νενίην τὴν διάνοιαν. Ταύτην γὰρ νῦν σωφροσύνην
 καλεῖται, οὐ τὴν πρὸς ἀσέλγειαν ἀντιδιαστελλομένην.
 « Ὁ δὲ θεὸς ἐμέριος. » Πῶς ἐμέριος; κατὰ φιλοτι-
 μίαν; μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ πῶς; κατὰ τὸ μέτρον τῆς πί-
 στεως. Πίστει δὲ, οὐ τῆς μετὰ τὴν λατρίαν, φησί.
 Πάντες γὰρ πιστοὶ καὶ εὐσεβεῖς καὶ τέλειοι ἐν αὐτῇ
 εἰσι, δηλονότι, οἱ χαρισμάτων ἀξιοθάντες, ἀλλὰ τῆς
 κατὰ τὰ χαρίσματα, νῦν φησι, πίστεως, καθὼς κατ'
 ἐν Εὐαγγελίοις εἰρηται. « Κύριε, δὲς ἡμῖν πίστιν. »
 Καὶ πάλιν. « Ἐάν τις πιστὸς ὡς κίχων σινάπις. »
 Ἄρλον γὰρ ὡς ἕτερον τοῦτο τὸ σημαίνον τῆς
 πίστεως, παρὰ τὸ ἐπὶ τῆς εὐσεβείας λαμβανόμενον.
 Ἡδὴν τινες παρ' αὐτοῖς χαρισμάτων ἡξιώμενοι καὶ
 οἱ μὲν ἐπρόνου μέγα ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἀπενοῦντο
 κατὰ τῶν ἄλλων, οἱ δὲ ἐξήλθον. Καὶ φησι. Τί
 ἀπονοῇ; ἢ τί παραζηλοῖς; εἰ δὲ θεὸς ἐμέριος, πάν-
 τως; καλῶς; καὶ συμφερόντως ἐμέριος. Στοιχεῖται
 τοιγαροῦν ἕκαστος ὥς ἔχει. Καὶ μήτε ὑπεραιρέσθω
 (θεοῦ γὰρ ὅσις ἐστίν, οὐδὲν τὸ κατόρθωμα), μήτε
 ζηλοῦτω. Ὁ θεὸς γὰρ ἐμέριος, καὶ οἷδε τί ἐκίστω
 πρέπον καὶ ἀρμόδιον. « Μέτρον πίστεως. » Ἐξα-
 στος εἰς αὐτὸ, φησὶν, ἐμμενέτω, καὶ μήτε ζη-
 λούτω, μήτε ὑπεραιρέσθω. Πίστει δὲ, φησὶν,
 ἡγουν χαρίσματος.

non tuum bonum opus : neque invidet, nam Deus partitus est, qui novit quid unicuique decens sit et
 aptum : « Mensuram fidei. » Quisque, inquit, in hoc permanet, et neque invidet neque extollatur. Fi-
 dei autem, id est, doni.

Καθάπερ γὰρ ἐν ἐνὶ σῶματι μέλη πολλὰ ἔχο-
 μεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶ-
 ξιν· οὕτως οἱ πολλοὶ ἐν σῶμα ἕσμεν ἐν Χριστῷ.
 Ὁ δὲ καθέ τις ἀλλήλων μέλη. Ἐχοντες δὲ χαρί-
 σματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διά-
 φορα, εἴτε προφητείας κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς
 πίστεως, εἴτε διακονίας, ἐν τῇ διακονίᾳ, εἴτε ὁ
 διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, εἴτε ὁ παρακαλῶν
 ἐν τῇ παρακλήσει.

Τί γὰρ σὺ, φησὶ, μέγα φρονεῖς; τί δὲ σὺ ζηλοῖς;
 Οὐ πάντες ἵσμεν σῶμα ἐν, μέλη δὲ ἀλλήλων; καὶ
 οὐκ εἶπεν. Ὁ αὐτοὺς δοκῶν ἔχει χάρισμα, μέλος ἐστὶ
 τοῦ τοῦ μείζονος ἔχοντος, ἀλλ' οἷδε καὶ τὸ μείζονος ἔχων,
 τοῦ τοῦ εὐτέλους, τῇ ἀνακρίσει, ὁδῶν, καὶ τούτους
 καταστῆλαι, καὶ κείνους παραμυθίσασθαι. Τὰ δὲ
 μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν, πρὸς τοῦτο
 αὐτὸ δὲ ἢ παραβολή. Ὅπως, φησὶ, τὰ μέλη διάφορον
 ἐγκατερίσται πρᾶξιν, οὕτως διάφορα ἰσθῶν παρὰ
 τοῦ Πνεύματος χαρίσματα.

Ἐχοντες κεφαλὴν τὸν Χριστὸν, ἡμεῖς δὲ ἀλλήλων
 μέλη. Ἐχοντες δὲ χαρίσματα. « Δυσὶ τρόποις ἐξη-
 γημάτων ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο, ἕως τοῦ, « Εἴτε ὁ
 παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει. » Πολὺς τούτοις; τῷ
 λεγομένῳ ἀπὸ κοινοῦ, καὶ τῷ ἀλλήλων. Καὶ γὰρ
 τὸ, ἔχοντες, ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἕκαστον κῶλον παρα-
 λαμβάνεται, ὅλον, εἴτε προφητείας ἔχει τις, εἴτε δια-
 κονίας ἔχει τις. Τοῦτο δὲ ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ζῆγμα καλεῖ-
 ται, ὅτι συζεύγνυσαι πληθυντικὸν ἐνικὸν, καὶ μετοχὴν

A Nam hoc est, amentiae ac vecordiae. « Sed sentiat
 de se ad modestiam. » Prudentiam enim aut sensum
 accepimus, non ut ad recordiam eo uteremur, il-
 lumque dementaremus, sed ad modestiam; hoc est,
 ad sanandam mentem. Nam id σωφροσύνην vocat,
 non temperantiam seu continentiam quae adversus
 impudicitiam distinguitur. « Ut cuique Deus parti-
 tus est. » Quomodo partitus est? ntrum secundum
 magnificentiam? Minime. At quomodo? Secundum
 mensuram fidei. Dicit autem fidem non quae divinum
 cultum consequitur, nam hanc omnes fideles ac Dei
 cultores habent et perfecti sunt in ipsa, qui ea do-
 na in baptismo acceperunt; sed fidem nunc dicit
 quae inter dona est. Quemadmodum et in Evangelis
 dictum est: « Domine, addo nobis fidem ». Et
 rursus: « Si habeatis fidem ut granum sinapis ». Manifestum enim est aliud hoc esse fidei signifi-
 catum ab eo quo sumitur in cultu divino. Erant non-
 nulli apud illos donis donati: et hi quidem super
 his multum sibi arrogabant, ac erigebantur adver-
 sus caeteros: alii vero invidia stimulantur. Iisq̃ue
 ait: Quid erigeris in fastum, aut quid invidet? Si
 Deus partitus est, bene omnino partitus est. Unus-
 quisque ergo in eo quod habet, ordine procedat, et
 neque super eo extollatur: Dei enim donum est,

XII, 4-8. Quemadmodum enim in uno corpore
 multa membra habemus: membra autem omnia non
 eundem actum habent. Sic multi unum corpus sumus
 in Christo: singuli autem alii aliorum membra. Ha-
 bentes tamen dona secundum datam nobis gratiam
 diversa: sive prophetiam, iuxta proportionem fidei:
 sive ministerium in administratione: sive qui docet
 in doctrina: sive qui exhortatur in exhortando.

Tu, inquit, quid extolleris? tu vero quid invidia
 stimularis? Nonne omnes sumus unum corpus, et
 membra alii aliorum? Nec divit: Qui vile donum
 habere videtur, ejus membrum est qui majus habet:
 sed quod etiam is qui majus habet, ejus 367
 membrum est qui minus accepit: hac discussione
 volens ei hos in officio continere, et illos consolari.
 Membra autem omnia non eundem actum habent.
 Ad hoc Apostoli tendit parabola quod sicut mem-
 bra diversum sortita sunt actum, ita varia data
 sunt a Spiritu dona.

Habemus caput Christum, nos autem alii aliorum
 membra sumus. « Habentes tamen dona. » Duobus
 modis effiguratus est totus hic locus ad eam usque
 partem qua dicitur: « Qui exhortatur in exhortan-
 do. » Quinam sunt illi? Nempe is qui ἀπὸ κοινοῦ
 dicitur, id est, repetitio a communi sensu sive ab
 his quae praecesserunt, et is qui ἀλλήλων, id est,
 defectivum appellatur. Primo namque modo ad sin-
 gula membra repetitur. Habentes a communi sensu,

puta : Sive prophetiam quis habeat, sive ministerium quis habeat. Id autem vocatur, a communi sensu repetitio et etiam zeugma, quia jungit plurale singulari, et participium verbo. Ita ergo a communi sensu accepta dictio. « Habentes » iuxta zeugma perficit tandem ea ratione sententiam, impletque loca. Modo autem defectivo rursus effigatur. Deficit enim quidpiam ad ipsam sententiae perfectionem ; puta : Maneat quisque in dono quod accepit : aut : Contentus sit ; aut : Eo ordine procedat, vel aliud huiusmodi ; veluti : Sive prophetiam quis habeat sive ministerium, maneat quisque : et qui prophetiam habet, et qui ministerium, et qui doctrinam, et qui exhortationem, denique in dono quisque quod accepit. Et frequens est talium usus apud divum Paulum. Nec mireris si cum hæc non didicerit, talibus sit usus. Si quidem gratia quæ majora tribuit, etiam humilium cognitionem frequenter præstat. Non quod hæc magnum aliquid sint. Quid enim est præterquam labor ac nomina hominum, qui circa dictiones et syllabas earumque compositionem curiosi sunt et anxii ? Non ergo his usus est tanquam hæc magna quedam sint : sed ut eos confunderet qui ob ista plurimum extolluntur, eosque ad animi modestiam revocando lucrifaceret, quo suæ parerent admonitioni. Omnia enim impigre aggrediebatur Paulus, dummodo salutem ferret hominibus. Ideo quoque citationes poeticorum carminum et Græcæ historie, innumeraque huiusmodi non cunctatim proferre, modo etiam per hæc aliquam speret hominum arripere salutem. Papæ, quantus animus ac studium ! **368** Bene autem et tali usus est sermonum genere, et rursus apostolico ac simplici et generoso ac illo laborato caractere non abstinuit. Et enim si nusquam his usus fuisset, qui nihil non audent, impossibilitatem ac imperitiam causarentur : quandoquidem etiam nunc quidem talia non intelligentes, ipsum ignorantiam huiusmodi rerum habuisse suspicantur, quas nec ipsi intelligunt. Rursus vero si perpetuo his fuisset usus, character apostolicus inter abjectos haberetur. Prudenter itaque ac sapientissime utrumque dijudicavit. Illis siquidem usus est, ut manifestum faceret, volenti facile esse usum similibus quodque ea non ignoraret. Permansit autem in apostolico caractere, generosum et inelaboratum ac purum sermonem, ejusque propriam naturam in honore habens. Cur ergo et reliqui suis sermonibus talia non intermiscuerunt ? Sufficit huic etiam solus, ad ostendendum quod illis quoque facile fuerit hoc efficere si voluissent : quanquam in illorum etiam epistolis talia, licet rarius, reperire est. Si vero cum dicitur : « Habentes dona, » nequaquam quiescendum sit usque ad eum locum, « Benedicite persequentibus vos, alia quidem sententia emerget, et unius duntaxat figure compositio erit sed ad spiritum nimis protensa periodus. « Secundum gratiam. » Si Deus donavit, quid tu extolleris ! neque enim tuum rectum opus sunt ipsa dono : « Dei, inquit, donum est. » — « Diversa. »

Α ῥήματι. Οὕτως οὖν ἀπὸ κοινοῦ τὸ, « Ἐχοντες, » κατὰ τὸ ζεύγμα λαμβανόμενον, ἀπρητισμένην κατὰ τοῦτο τῶς τὴν ἐννοίαν καὶ τὰ χωρία ποιεῖ. Ἐλλειπτικῶς δὲ πάλιν ἐσχηματίζεται, ὅτι λαίπει τι πρὸς αὐτοτέλειαν τοῦ νοήματος. Οὖν ἐν, μανίτω ἐν ᾧ ἔλαβεν ἕκαστος χάρισμα, ἢ, Ἀρχαίᾳ, ἢ, Στοιχείῳ, ἢ τὸ τοιοῦτον. Οὖν, ἔστι προφητεῖαν ἔχει τις, ἔστι δ' ἀκοῖαν, μανίτω ἕκαστος, καὶ δ' τὴν προφητεῖαν ἔχων, καὶ δ' τὴν διακονίαν, καὶ δ' τὴν διδασκαλίαν καὶ δ' τὴν παράκλησιν ἔχων, ἀπλῶς ἕκαστος, ἐν ᾧ ἔλαβε χάρισμα. Καὶ πολλὴ ἐστὶν ἡ τῶν τοιούτων χρησις παρὰ τῷ θαυμασίῳ Παύλῳ. Καὶ μὴ θαυμάσης εἰ ἀμαθὴς ὢν τούτων, ἐκίχρητο τοῖς. Ἡ γὰρ χάρις ἡ τὰ μείζων χορηγοῦσα, καὶ τῶν ἐπειλῶν πολλὰς κίπρεται τὴν γνώσιν, οὐχ ὡς μέγα τι τούτων ὑπαρχόντων. Τί γὰρ ἂν καὶ εἴη περὶ λέξεις καὶ συλλαβὰς καὶ τὴν τούτων συνθήκην μικρολογουμένων ἀνθρώπων πόνος καὶ θώματα ; Οὐκ οὖν, ὡς μεγάλων τινῶν τούτων ὄντων ἐκίχρητο τοῖς, ἀλλ' εἰς τὸ κατεργάζεσθαι τοὺς ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις μέγα φρονούντας, καὶ κερδῆσαι αὐτοὺς εἰς ταπεινοφροσύνην, καὶ ὑπακοὴν τῆς αὐτοῦ νοουθεσίας. Ἄκουα γὰρ ὑπῆρχεν ἅπαντα Παύλῳ, ὅσην σωτηρίαν ἔφερον ἀνθρώποις. Διὸ καὶ χρηταὶ ποιητικῶν στίχων, καὶ ιστορίας Ἑλληνικὰς, καὶ μυρία τοιαῦτα οὐκ ὀκνεῖ προκομίζειν, ἂν μόνον καὶ διὰ τούτων ἑλπίσει τινα σωτηρίαν ἀνθρώπων ἀρπάσαι. Βαβαί τῇ ; τῆλικαύτης ψυχῆς καὶ σπουδῆς ! Καλῶς δὲ καὶ τῷ τοιοῦτῳ κέχρηται τῶν λόγων εἶδει, καὶ πάλιν, τοῦ ἀποστολικοῦ καὶ ἀπλοῦ κατεργαστοῦ καὶ ἀπερίφροντος χαρακτήρος οὐκ ἀφίσταται. Εἰ μὲν γὰρ οὐδ' ὅπως ἐκίχρητο τοῖς, ἄδυναμιαν ἂν οἱ πάντα τολμῶντες καὶ ἰδιωτισμὸν ἠτιάσαντο, θροῦ καὶ νῦν τις μὴ συνιέντας τὰ τοιαῦτα, ἀπειρίαν αὐτὸν τῶν τοιούτων ἔχειν εἰς ὃν οὐδ' αὐτοὶ συνιδεῖν, ὁπολαμάνουσιν. Εἰ δ' αὖ πάλιν τοῖς διαπαντὸς ἐκίχρητο, δ' ἀποστολικὸς χαρακτήρ ἐν τοῖς περιωραμένοις ἐτίθετο. Διήγησεν οὖν συνειδῶς καὶ πανσόφως ἄμω. Ἐχρήσατο μὲν γὰρ ἑκαίνοις, ὥστε δεῖξαι ῥῆθρον εἶναι βουλομένων τὸ τοιοῦτον, καὶ οὐκ ἄγνοει. Ἐνέμεινε δὲ τῷ ἀποστολικῷ χαρακτήρι, τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ ἀπερίφρον καὶ καθαρὸν καὶ αὐτοφύει τοῦ λόγου τιμῶν. Τί οὖν μὴ καὶ οἱ λοιποὶ οὕτως τοὺς ἑαυτῶν κατήμειξαν λόγους ; Ἀρκεῖ καὶ οὗτος μόνος δεῖξαι, ὅτι καὶ οἱ καίνοις ῥῆθρον ἦν εἰς τὸ ἐβόλλοντο ποιεῖν. Καίτοι καὶ ἐν ταῖς ἑαίνων ἐπιστολαῖς ἔστιν, εἰ καὶ σπανιότερον, τὰ τοιαῦτα εὐρεῖν. Εἰ δὲ τὸ, « Ἐχοντες χάρισμα, » μεθαυτοῦ ἀναπαύσειν, μέχρι τοῦ, « Εὐλογεῖτε τοὺς διωκόντας ὑμᾶς, » ἄλλη μὲν διάνοια ἀνακύψει, μονοσχηματικός δ' ἡ σύνταξις ἔσται, εἰς πνεῦμα δὲ ἅλαν ἡ περίοδος ἀποτεταμένη. « Κατὰ τὴν χάριν. » Εἰ δ' ὁ θεὸς ἔχαριτά, οὐ τί μέγα φρονεῖ ; μὴ γὰρ ὅν κατόρθωμα τὰ χάρισμα ; « Θεοῦ, φησὶν, ἡ δόσις. » — « Διάφορα. » Καλῶς τὸ, « Διάφορα, » ἵνα δεῖξῃ ὅτ' οὐ μὲν μέγα, τὸ δὲ μικρόν. Μεγάλα γὰρ ἅπαντα, ἀλλὰ ποικίλα καὶ ἀρμόδια. Κατὰ ἀναλογίαν τῆς πίστεως. « Νῦν δείκνυσθαι ὅτι τῶν δοκούντων μειζόνων χαρισμάτων, οἱ λαμβάνοντες, εἰσι αἱ τοὶ πρὸς τὸ λαβεῖν. Εἰ γὰρ καὶ χάρις ἐστὶ, τοιοῦτον μέντοι

ἐπιφέρει, ὅσον ἂν εὐφροσύνης ἐπιτηδεύονταυτὸ κα-
ταστήται διὰ τῆς πίστεως. Ἐπεὶ προφητείας κατὰ
τὴν ἀναλογία τῆς πίστεως ἔχομεν. φησὶν, εἴτε
διακονίαν ἑαβὲ τις, φησὶν. Ἡ διακονία γα-
ρινόν τι ἐστὶ. Πάντα γὰρ εἰς διακονίαν εἰσὶται
τὰ χάρισμα. Λοιπὸν δὲ καὶ τοῖς εἰδικαῖς ἐπι-
εξεργεῖται. Ἐπεὶ διακονίαν ἑαβὲ τις, ἐν τῇ διακονίᾳ
μενέτω, φησὶν. Ἐπεὶ δὲ διδάσκων ἑαβὲ, φησὶ, χά-
ρισμα διδασκαλίας, ἀπὸ κοινοῦ τὸ, «Μενέτω». Ἐπεὶ
δὲ παρακαλῶν, χάρισμα, φησὶν, ἑαβὲ παρακλησας,
ἐν τῇ παρακλησει μενέτω.

edisserit. Sive ministerium quis acceperit, in ministerio maneat, inquit. Sive qui docet acceperit doctrinam donum: a communi sensu repete «Maneat.» Sive qui exhortatur acceperit donum exhortationis, in exhortatione maneat.

Ὁ μεταδίδους, ἐν ἀκρίτει, ὁ προστάμενος, B
ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν, ἐν ἡλαρότητι. Ἡ ἀγάπη
ἀνυπόκριτος ἀποστύγοντες τὸ πονηρὸν καὶ
κόλλωμενοι τῷ ἀγαθῷ. Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους
φιλόστοργοι τῇ τιμῇ ἀλλήλους προσηγομένον
τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροὶ τῷ ἀνεδυμῇ ἔσονται
τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες τῇ ἐλπίδι χαίροντες τῇ
θλίψει ὑπομένοντες τῇ προσευχῇ προσκαρτε-
ροῦντες.

[ΦΩΤ.] Λοιπὸν δείκνυσιν, οἱ οἱ κακῶς τοὺς χαρί-
σμασι χρώμενοι, ἀνόνητα αὐτὰ ποιοῦσιν. «Ἐν ἀπλό-
τητι.» Ἐπειδὴ τὰ χάρισμα, ἢ ἐν ὅσῳ τὴν εὐεργ-
γεῖαν αὐτῶν ἐκτελεῖν οὖν, ἢ ἐν προστάσει, ἢ ἐν ἐλπίδι,
φησὶν, οἱ οὐκ ἀπλῶς ταῦτα δεῖ ἐκτελεῖν, ἀλλὰ διδόν-
ται μὲν μετὰ ἀπλότητος καὶ χαρᾶς, οὐκ ὡς ζημιού-
μενόν τι, ἀλλὰ μᾶλλον καρδαίνοντα, καὶ προλάττειν
μὴ ἀμελῶς, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ αὐτοῦ σπουδάζοντα, καὶ
ἐλεῖν ἡλαρῶς καὶ εὐθύμως, ὡς αὐτὸν τι καρποῦμε-
νον. Ἔσται δὲ τοῦτο πῶς; «Ἄν ἀγάπην ἔχωμεν πρὸς
ἀλλήλους, ἀγάπην δὲ μὴ πεπλασμένην καὶ ἐν ὑπο-
κρίσει, ἀλλ' ἀπλάστον καὶ ἀνυπόκριτον καὶ τελείαν,
καὶ ἀληθῶς ἀγάπην.» Ἐν σπουδῇ. «Ὁ γὰρ ἀρκεῖ
τὸ προστεῖναι μόνον.» Ἐν ἡλαρότητι. «Μὴ ὡς ζη-
μιούμενος ἔλπει, ἀλλ' ὡς αὐτὸς μᾶλλον καρδαίνων.
Ἐνδὲν γὰρ συμβήσεται τὸ ἡλαρῶν. Ἡ ἀγάπη ἀνυ-
πόκριτος ἐστίν, φησὶ, μὴ πλάσμα ἀγάπης, ἀλλὰ
ἀγάπην εὐκρινῆς. Ἡ δὲ οὕτως, κατορθοῦται τὰ εἰρη-
μένα. «Ἀποστύγοντες τὸ πονηρὸν.» Μὴ μόνον ἀπ-
εχόμενοι τοῦ πονηροῦ, ἀλλὰ καὶ λίαν μισοῦντες αὐτό.
Τοῦτο γὰρ θελοῖ τὸ ἀπὸ. Ὁ γὰρ εἰς, στυγνοῦντες.
Ἐπεὶ φησὶ, Μὴ μόνον μισεῖτε τὸ πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ
ἐχέσθε τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ δὲ, κολλώμενοι, «τὴν πρὸς αὐτὸ
διάθεσιν ἐμπαίνει. «Κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ.» Ἐνι
γὰρ εἶναι ἀγάπην καὶ ἐπὶ αἰσχροῖς. Διὰ τοῦτο εἶπε,
Μισεῖτε τὸ πονηρὸν. Πῶς ἐστὶ κολλῶσθαι τῷ ἀγαθῷ;
Ἐν τῇ φιλαδελφίᾳ, φησὶ, τούτῳ, διὰ τῆς φιλαδελ-
φίας. «Ἐν τούτῳ γὰρ γινώσκονται, ἴαν ἀγαπᾷτε ἀλλή-
λους.» Ὁ δὲ μαθητὴς φυλάττων τὰ μαθήματα, κε-
κόλληται καὶ ἥνωται τῷ διδασκαλῷ, ὅπως ἐστὶ τὸ
κυρίως ἀγαθόν, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός.
Ἀλλὰ πῶθεν φέρεται ἡ φιλαδελφία; πῶθεν ἐστὶ θε-
ράπαι ταύτης; Ἐκ τοῦ προσηγοῦσθαι ἀλλήλους, φησὶ,
τῇ τιμῇ. Ὁ δὲ ἀληθῶς γὰρ ἀρχὴν λαμβάνει φίλ-
τις

A Bene ait divergen, ut ostendat non hoc quidem ma-
gnum, illud vero parvum; nam omnia magna sunt:
sed varia esse et congrua. Juxta proportionem fidei.
Nunc cum dona majora videntur, ostendit, eos qui
accipiunt in causa esse quod acceperint. Nam oia
gratia sit, tantum tamen insuit, quantum invenierit
vas sese aptum per fidem constituere. Sive prophe-
tiam juxta proportionem fidei habemus, inquit,
sive ministerium quis acceperit, ministerium gene-
rale quiddam est: omnia siquidem dona ad mini-
sterium data sunt. Ceterum per specialia quoque

369 XII, 8-12. Qui impartit, in simplicitate: qui
praest, in sedulitate: qui miseretur, in hilaritate. Dili-
ctio non sit simulata: sitis odio prosequentes malum:
adhaerentes bono. Fraterna charitate ad mutuo vob
diligendum propensi: honore alius alium praecedentes:
studio non segnes: spiritus ferventes: Domino
servientes: spe gaudentes: in afflictione patientes:
orationi instantes.

Ostendit deinceps quod male donis utentes, fa-
ciunt ea inutilia. «In simplicitate.» Quoniam dona
vel in impatiendo suam ostendunt efficaciam, vel in
praesidendo, vel in miserando, dicit quod non ut-
cunque haec exhibere oporteat: sed dare cum sim-
plicitate et gaudio: non ut aliquid quod damno
afficiat, sed quod lucrum potius afferat: et praesidio
non negligenter, sed quasi de seipso studium habe-
ret: praeterea misereri hilariter promptoque animo,
quasi id fructum nonnullum afferat. Quomodo
autem haec erunt? Si dilectionem habeamus inter
nos mutuum: dilectionem autem non fictam aut
simulatam, sed absque fictione et simulatione, per-
fectamque et vere dilectionem. «In sedulitate.»
Neque enim sufficit tantum praesidio. «In hilarita-
te.» Non quasi damnum recipiens ad miserandum
moveatur, sed quasi ipse potius lucrum faciat. Inde
enim continget hilaritas. «Dilectio non sit simu-
lata, aut ficta, non fictio dilectionis, sed sincera
dilectio: qua praesente, recte exhibentur illa quae
dicta sunt. «Sitis odio prosequentes malum.» Non
solum a malo abstinentes, sed illud plurimum odio
habentes, idque facit praesidio et in dilectione
apoστύγοντες. Deinde ait: Non modo prosequa-
mini malum odio, verum etiam adhaerere bono,
per hoc autem affectionem ad bonum significat.
«Adhaerentes bono.» Accidit enim et de turpibus
esse dilectionem: propterea dixit odio habere
quod malum est. Quomodo contingit adhaerere bono?
Fraterna charitate, inquit, sive per fraternam chari-
tatem. Per hoc enim cognoscet, inquit, quod mei
sitis discipuli si dilexeritis vos invicem. Porro
discipulus qui doctrinas servat, adhaeret ac unitus
est praecceptor, qui proprie bonus est et ipsam ha-

num, nempe Dominus noster Jesus Christus. Sed unde procedit fraterna charitas? unde contingit illam venari? **370** Ex eo, inquit, quod alius alium honore præcedat. Vere enim dilectio securum summi principatum, si quisque conetur prævenire ad honorandum proximum. « Fraterna charitate, » etc. Nam si fraternam habueritis charitatem, utique invicem diligetis, fratres enim estis. Deinde dicit quomodo fraterna charitas perficiatur: si quisque, inquit, præeat in honorando fratre: « Studio non segnes. » Nam et hoc amorem parit, si non honoraverimus tantum, sed in hoc etiam plurimum studii adhibuerimus. « Spiritu ferventes. » Quo autem pacto hoc erit? Si in bonis vixerimus operibus, habebimus fervidum in nobis ipsis et calore penetrantem omnia Spiritum sanctum, « Domino servientes: » His enim quæ dicta sunt continget nobis ut Domino serviamus. Ita vere videbimur Domino servientes per bona opera. Hæc vera servitus est. « Spe gaudentes. » Quonam modo contingere potest spiritu fervere? Si spe inquit, gaudeatis. Siquidem nihil adeo promptum ad omnia facit, atque bona spes. Si etiam afflictiones patienter sustinueritis: et si precationem indiesinentem parit probationem. « Orationi instantes. » Hæc enim

XII, 13-19. Necessitatibus sanctorum communicantes: hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos: Benedicite et ne maledicatis. Gaudete cum gaudentibus, et flete cum flentibus. Idem alii de aliis sentientes, non sublimia de vobis, sed humilibus vos accommodantes. Ne sitis prudentes apud vosmetipsos nulli malum pro malo reddentes, providentes domi coram omnibus hominibus, si possibile est, quantum ex vobis est cum omnibus hominibus in pace viventes non vos ipsos ulciscetes dilecti, sed date locum iræ. Scriptum est enim: Mihi ultio, ego rependam, dicit Dominus.

« Necessitatibus sanctorum. » Hoc est, in his in quibus necessitate constrikti fuerint. Eleemosynam erga sanctos inducit, ideo etiam servavit illam inter præcipua. In superioribus quidem de universali locutus fuerat eleemosyna. Communicantes **371** inquit.

Nam res ipsa communicatio quædam est: tu unim facultatem confers illis, vero ipsi tibi libertatem erga Deum aliaque bona innumera. « Hospitalitatem sectantes. » Ne expectes dicit donec ille ad te veniat, erubescit enim, sed tu potius sectare ipsum. « Benedicite persequentibus vos. » Ubi docuit quonam modo versari oporteat erga fratres, docet quomodo etiam erga hostes. Vide autem quod non dixerit: Ne ulciscaris, neque maledicas, sed quod majus est, benedic et pro ea precare. « Gaudere cum gaudentibus. » Non solum, inquit, verbis benedicite, sed et operibus: gaudentibus quidem congaudentes, legentibus vero collugentes. Tantum autem majus est congaudere gaudentibus, quantum non raro felix prosperorum successus invidiæ occasio impiis efficitur. « Idem alii de aliis sentientes. »

A ἀσφαλῆ, ἔν ἑκαστος ἀγωνίζηται προλαβεῖν εἰς τὸ τιμῆσαι τὴν πλησίον. « Τῇ φιλαδελφίᾳ, » καὶ ἄλλῃς. Εἰ γὰρ σχοίηται, ψοῖ, φιλαδελφίαν, φιλήσεται πάντως ἀλλήλους· ἀδελφοὶ γὰρ ἵστα. Εἰτα λέγει πῶς ἂν ἡ φιλαδελφία κατορθωθῇ. Εἰ ἑκαστος, ψοῖν, ἡγέται τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν τιμῆς. « Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί. » Καὶ γὰρ τοῦτο ἀγάπηνηταί, ὅταν μὴ τιμῶμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπερσπουδάζωμεν. « Τῷ πνεύματι ζέοντες. » Ἔσται δὲ τοῦτο πῶς; Ἐάν ζῶμεν ἐν καλοῖς ἔργοις, ἔξομεν ζέον ἐν αὐτοῖς καὶ διατεθερμαμμένον, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. « Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες. » Διὰ γὰρ τῶν εἰρημμένων, ἐκγενήσεται ἡμῖν δουλεύειν τῷ Κυρίῳ. « Οὕτως φανώμεν ἀληθῶς δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων. Αὕτη ἀληθινή δουλεία ἐστίν. « Τῇ ἐλπίδι χαίροντες. » Πῶς δ' ἂν γένοιτο ζεῖν τῷ πνεύματι; Ἐάν τῇ ἐλπίδι χαίρηται, ψοῖν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως πρὸς πάντα ποιῇ πρόθυμον ὡς ἐλπίς καλῇ. Καὶ ἔάν, ψοῖν, ὑπομῆνται θλίψεις, καὶ ἔάν εὐχὴν ἀδίδακτον ἔχηται. « Τῇ θλίψει ὑπομένοντες. » Ἡ γὰρ ὑπομονὴ τίκεται δοκιμῇ. Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες. Ταύτης γὰρ βοηθείας, ἔσται ῥῆθια πάντα. **B**

Ταῖς χρεῖαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντες ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ κατήρῃσθε· Χαίρειν μετὰ χαίρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαύοντων. Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συνεπαγόμενοι. Μὴ ἡττοῦσθε φρόνοι παρ' αὐτοῖς. Μὴδὲ κακὸν ἀποδιόρτες. Προνοοῦμενοι καλὰ ἐνάντιον πάντων ἀνθρώπων. Εἰ δυνατόν, τὸ εἰς ὧν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες. Μὴ ἑαυτοὺς ἐδικοῦντες, ἀγαπήτω, ἀλλὰ δόξα τέκον τῇ ὀργῇ. Γέγραπται γάρ, Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.

« Ταῖς χρεῖαις τῶν ἁγίων. » Ἐν οἷς ἂν ἐν χρεῖαις γίνωνται. Τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους ἐλεημοσύνην εἰσάγει. Διὸ καὶ ἐφύλαξεν αὐτὴν ἐν ἐξαιρέσει. Ἄνω μὲν περὶ καθολικῆς εἶπεν ἐλεημοσύνης. Κοινωνοῦντες, ψοῖ.

Κοινωνία γὰρ τὸ πρῶτον. Εὐ μὲν γὰρ εἰσφέρει χρήματα αὐτοῖς, ἑαυτοὶ δὲ σοὶ τὴν πρὸς Θεὸν παρρησίαν καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ. « Τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. » Μὴ μέλῃς, ψοῖν, ἑαυτὸν ἰδεῖν πρὸς σέ. Ἐρυθρίᾳ γάρ. Ἄλλὰ σὺ διώκων αὐτόν. Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς. Διδάξας πῶς δεῖ διακρίσθαι πρὸς τοὺς ἀδελφούς, διδάσκει πῶς καὶ πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Μὴ ἀμύνου, μὴ δὲ καταρῖ, ἀλλ' δ' αὖτε, Εὐλόγετε καὶ ὑπεραχθοῖ. « Χαίρειν μετὰ χαίρόντων. » Μὴ μόνον, ψοῖ, ῥήμασιν εὐλογεῖτε, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις. Χαίρουσι μὲν, συγχαίροντες, ἀλγοῦσι δὲ, συναλγοῦντες. Μαρίζον δὲ τὸ, συγχαίρειν χαίρουσιν, ὅσον ἡ εὐμερία τῶν πλησίον, καὶ φθόνου πρόρρασις τοῖς ἀσεβέσι γίνεται. « Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες. » Οἷον, μέγαν σεαυτὸν νομίζεις; τοιοῦτον νόμιζε καὶ

τὸν ἀδελφὸν, καὶ πένης ἦ. Ἐπεὶ μὴ ἔστι πλούτου καὶ πενίας διάκρισις παρὰ Θεοῦ. Πῶς δ' ἂν γένοιτο σοὶ τοῦτο; Ἐὰν μὴ φρονῇς περὶ σεαυτοῦ ὀψιγὰ, ἀλλὰ συμφέρῃ καὶ συναπάγῃ τοὺς ταπεινούς, καὶ εἰς τὴν ἐκείνων συγκαταβάτης εὐέλπειαν. Ἐκ δὲ τούτων τὸ φύσημα καὶ τὴν κενοδοξίαν αὐτῶν καταστέλλει. Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτοὺς διὰ τὴν πόλιν, τούτω ἀλῶναι καὶ κατέχεσθαι τῷ πάθει. «Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' αὐτοῖς.» Τούτῃστι, Μὴ ἡγέσθε εἶναι σοφοί, καὶ μηδενὸς νοήματος; ἔνδεεις. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή. «Οὐαὶ οἱ συνετοὶ παρ' αὐτοῖς, καὶ ἐννοῶν αὐτῶν ἐπιστήμονες.» «Κακὸν ἀντὶ κακοῦ.» Εἰ γὰρ φεικτός καὶ ἀθλιός ὁ ποιῶν τὸ κακόν, ἵνα τί μὴ φεύγεις τὴν μέμνησιν τῶν κακῶν, ἀλλὰ τῷ ἀμύνεσθαι ἐνοχον σεαυτὸν καθιστᾷς καὶ κοίτωνόν τῆς ἀσέβειας; «Προνοοῦμενοι καλὰ.» Τούτῳ φησιν, ὅτι Πρόνοιαν ποιεῖσθε τοῦ καλοῦ φαίνεσθαι, ἂν τῷ μηδενὶ δίδοναι ψόγου πρόφασιν. — Ἡ ἐπειδὴ ἀνω εἶπε, «Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες,» προσέθηκε καὶ τὸ, «Προνοοῦμενοι καλὰ.» Ὡς αἱ εἰσγεν, ὅχι ἀρκεῖ, μόνον τὸ μὴ ἀποδιδόναι κακὰ, ἀλλὰ δεῖ καὶ προνοεῖν τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς κακῶς. Καὶ γὰρ καὶ ἀνω, οὐκ ἠρκέσθη τῷ μὴ καταρῶσθαι τοὺς διώκοντας, ἀλλὰ καὶ εὐλογεῖν προστάξαν. «Εἰ δυνατόν τὸ ἐξ ὑμῶν.» Ἔστι γὰρ ὅτε οὐ δυνατόν ἔνθα περὶ εὐσεβείας ὁ λόγος. Διατοῦτο εἶπεν, «Εἰ δυνατόν.» Τὸ δὲ, «Ἐξ ὑμῶν,» τούτῃστι, Ἐν τῷ σὸν ποιήσον, καὶ μὴ παράσχης ἔχθρας ἀφορμὴν μὴ Ἑλληνι, μὴ Ἰουδαίῳ. Τοῦτο γὰρ τὸ μετὰ πάντων, τούτῃστι, πιστῶν καὶ ἀπίστων. «Μὴ αὐτοὺς ἐκδικοῦντες.» Ἐπειδὴ τοῦτο ἀκούσθων, τὸν ἡδικημένον ἐκδικίας τυχεῖν, τοῦτο αὐτὸ ἐπαγγέλλεται σοι, φησὶ, μὴ ἐκδικήσης σεαυτὸν, καὶ ὁ Θεὸς σε ἐκδικεῖ. Δότε γὰρ, φησὶ, τόπον καὶ χώραν τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ ἵνα εἴδῃ. Ἄν γὰρ οὐ ἐκδικήσης σεαυτὸν, ἵνα οὕτως ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἔξῃ χώραν τοῦ ἐκδικῆσαι, ὅτι προσδίκησας σεαυτὸν. Εἰ γὰρ οὐ μὴ ἀμύνῃ, ἦξει ἡ ὀργή. — [IOANNOY.] Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μάλιστα ὁ ἀδικηθεὶς ἐπιθυμεῖ ἵδεν ἐκδικίας αὐτοῦ ἀπολαύοντα, τοῦτο αὐτῷ μετὰ πολλῆς διδωσι περιουσίας. Ἄν γὰρ αὐτὸς μὴ ἀμύνῃ, Θεὸς ἔσται ὁ τιμωρός. Συγχώρησον οὖν αὐτῷ ἐπελθεῖν. Τοῦτο γὰρ τὸ, «Δότε τόπον τῇ ὀργῇ.» — «Γέγραπται γάρ.» Παραμυθούμενος πλέον τὸν ἡδικημένον, ἡγάγε τὴν μαρτυρίαν. «Ἐμοὶ ἐκδικήσεις,» τούτῃστι, Παρ' ἐμοὶ ἡ ἐκδικήσεις. **D** est enim. » Eum qui injuria affectus est magis consolando, produxit Scripturæ testimonium. «Mihī ultio, » id est, apud me est ultio.

Ἐὰν οὖν περὶ αὐτοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου, φάμις αὐτὸν ἐὰν διψᾷ, πότις αὐτόν. Τοῦτο γὰρ ποῖω, ἀνθρώπου πυρός σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Μὴ νικῶ ὀπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.

Μὴ μόνον, φησὶ, εἰρηνεύετε καὶ μὴ ἀμύνετε, ἀλλὰ καὶ εὐσεβείτε, τρέφοντες, ποτίζοντες. Εἴτα ἐπειδὴ βαρὺ ἦν τὸ προσταττέμενον, ἐπάγει παραμυθούμενος τὸν ἡδικημένον, λέγων, Τοῦτο ποῖω, πῶρ αὐτῷ σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν. Καὶ ἅμα

A Veluti : Si magnum ducis teipsum : talem ducas et fratrem tuum, etiamsi pauper sit, quoniam non est divitiarum ac paupertatis discrimen apud Deum. Quo autem modo fieri hoc potest ? Si non sentias de te ipso sublimia, sed confertaris et accommoderis humilibus, et in illorum condescendas abjectionem. His sane timorem ac vanam gloriam illorum reprimi. Verisimile enim erat illos propter suam civitatem, captos esse ac detineri hoc affectu. « Ne sitis prudentes apud vosmetipsos. » Hoc est ne ducatis vos ipsos esse sapientes et nullius consilio egentes. « Vae sapientibus apud seipsos et coram facie sua prudentibus. » — « Malum pro malo. » Nam si vituperandus ac miser est qui malum facit, quaro non fugis malorum imitationem ? Sed ut te ulciscaris, obnoxium constituis temetipsum ac socium impietatis. Providentes bona. » Hoc dicit : Provide ut boni appareatis : ut in nullo occasionem detis vituperandi vos. — Vel, postquam superius dixit. « Nulli malum pro malo reddentes, » addidit etiam : « Providentes bona ; » tanquam dixisset : Non satis est tantum non reddere mala, sed oportet quoque illi providere qui malefacti nobis. » Nam et in superioribus non satis illi fuit, ne maledicerent persequentibus, sed etiam benedicere jussit. « Si possibile est quantum ex vobis est. » Accidit enim interdum ut possibile non sit, ubi de pietate sermo est : propterea dixit : « Si possibile est. » — « Quantum ex vobis est. » Hoc est, tu quod tuum est facito : neque inimicitie ansam præbeas. **372** aut Græco aut Judæo. Id enim est quod ait : « Cum omnibus nempe fidelibus et infidelibus. » — « Non vos ipsos ulciscentes. » Quandoquidem hoc consequens erat, eum qui injuria affectus esset ultionem assequi, hoc ipsum, inquit, tibi præcipitur, ne teipsum ulciscaris, et Deus te ulciscetur. Nam date, ait, locum ac spatium ut ira Dei veniat. Si enim teipsum ultus fueris, ubi venerit ira Dei, locum non habebit ultionem sumendi, quia primum ultus es temetipsum quod si tu non vindices, ira veniet. Quoniam autem is qui injuria affectus est, hoc maxime videre desiderat, nempe seipsum ultione frui : hoc ipsi cum magna tribuit largitate. Nam si ipse non vindicet, Deus ultor erit. Permite igitur illi ut vindicet, hoc **D** est enim quod ait : « Date locum iræ. » — « Scri-

XII, 20, 21. Si igitur esurit inimicus tuus, ciba illum : si sitit, da illi potum. Hoc enim faciens, vires ignis cumulabis in caput ipsius. Ne vincaris a malo, sed vince bono malo.

Non solum, inquit, in pace vivite, ne vos ulciscamini, sed et benefacite, alentes ac potum tribuentes. Deinde quia grave erat quod præcipiebatur, subjungit consolando eum qui affectus est injuria. Hoc faciens ignem illi cumulabis in caput : Simulque

³³ Isa. v, 21,

terrens eum qui affectu injuria. « Ne vincaris a malo. » Cum prius demulisset eum qui injuria affectus erat, et suasset ei benefacere dicendo, « Carbones cumulabis : » sublimius nunc ipsum admonet. Nam si hoc affectu, inquit, alis ut ignem illi cumules, non vicisti malum, sed ab ipso victus es : ego autem cupio ut tu malum vincas. Igitur ne affectu nocendi benefacias, tux namque consolationis gratia dicta sunt prædicta, quod cibans potumque tribuens, carbones ignis cumulatulus esses, non sane ut ita facias. — Licet enim, cum tu beneficium inimico præstas, Deus illi irascatur, et ignem tentationum ac afflictionum quas ipse struxit adversus proximum, in caput ipsius convertat : attamen tu ne hoc sine velis ei benefacere, ut hunc in hujusmodi malis videas, ita enim victus es a malo : et ille quidem nihilominus quæ pati eum oportebat patitur : **373** tu vero mercedem perdidisti victus a malo. Magis autem si tali mente Deus te videat, neque te vindicat. Si quidem bonum ac mitem qui injuria affectus est vindicat : at non illum qui animo ac voluntate seipsum ultus est, et per boni operationem beneficii maligne est operatus, ut illius calamitatem videret qui se contristaverat. « Tu ergo benefacio ut vincas malum » ; et ut Filius efficiaris, sicut ait Dominus, Patris qui in cælis est.

XIII. 1, 2. *Omnis anima potestatibus præminenti-
bus subdatur. Non enim est potestas nisi a Deo ; quæ
vero sunt potestates, a Deo ordinatæ sunt. Itaque
quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit :
qui autem resistunt, sibi ipsis judicium accipiunt.*

Postquam auditorum mentes sufficienter composuit, eosque docuit inimicis quoque esse benevolos, hanc etiam subjungit admonitionem : omnem animam instruens, sive sacerdos sit quispiam, sive monachus, sive Apostolus, ut magistratibus subdantur. Nam hæc subjectio non evertit pietatem. Admonet autem hoc Apostolus, ostendens quod Evangelium non doceat defectionem neque inobedientiam aut contumaciam, sed benevolentiam magis ac obedientiam. — *Alio modo.* Magnam ubique capitis hujus rationem habet, ostendens non ad subversionem communis discipline Christi leges esse : cunque sufficientes sunt qui veritatis causa bellum in nos gerant, quid, inquit, necesse est nobis ipsa superfluos procurare adversarios ? « Non enim est potestas. » Non hæc de quocunque dicit principe, sed de ipso principatu. Quoniam enim honoris ac conditionis æqualitas in omnibus, seditiosa res erat, Deus potestates adjunxit. — *Aliter.* Quid ais ? Est princeps omnis a Deo traditus ? Non hoc, inquit, dico, neque mihi nunc de singulis principibus sermo, sed de re ipsa. Principatus enim esse, et hunc quidem gubernare, aliam vero gubernari, nec omnia sursum ac deorsum ferri, divinæ sapien-

α φροῶν καὶ τὸν ἡδικηθέντα. « Ἄλλ' οὐκ ὁπλίζου καὶ τὸν ἀδικηθέντα καὶ πάλιν αὐτὸν εὐεργετῶν διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἀνδραγαθὰ σπουδάζετε, νῦν ὀφειλόμενον αὐτῷ παρατεῖν. Εἰ γὰρ τοιαύτη, φησί, διαθείσεται τῶν τοιούτων ἵνα πῦρ αὐτῷ σπαραχθῇ, οὐκ ἐνίκησας τὸ κακόν, ἀλλ' ἡττήθης αὐτῷ. Ἐγὼ δὲ σὺ, φησί, νικῶν τὸ κακὸν βούλομαι. Τοιγαροῦν, μὴ διαθείσῃ κακοποιῶν εὐεργετῶν. Ὑπερ γὰρ παραμυθίας σου εἰρηται τὰ εἰρημένα, ὅτι φωρίζων καὶ ποτιζὼν, ἀνδραγαθὰ πυρὸς σπαραχθεῖς, οὐκ ἵνα μέντοι οὕτως ποιῇς — [407.] Εἰ γὰρ καὶ σὺ εὐεργετοῦντος τὸν ἐχθρὸν, ὁ Θεὸς ἐκδικῶν σε ὀργίζεται αὐτῷ, καὶ πῦρ πειρασμῶν καὶ κακώσεων, ὃ κατὰ τοῦ πληθύνον ἐκείνου ἐκτεταμένον, ἐπὶ κεφαλὴν στρέφεται. Ἄλλ' οὐκ οὐ μὴ διὰ τοῦτο θελήσῃς αὐτὸν εὐεργετῶν, ἵνα ἐν τοιούτοις αὐτὸν κακῶς ἴδῃς, ἐπὶ ἐνίκησας ὅπερ τοῦ κακοῦ, κακώτερος μὲν οὐδὲν ἦτοεν ὃ ἔδει παθεῖν αὐτὸν, πάσχει, οὐ δὲ ἀπολέσας τὸν μισθόν, νικηθεὶς ὅπερ τοῦ κακοῦ. Μᾶλλον δὲ εἰ τοιαύτην σου τὴν γνώμην ὁ Θεὸς ἴδῃ, οὐδὲ ἐκδικεῖ. Τὸν ἀγαθόν γὰρ, τὸν πρὸς τὸν ἀδικηθέντα ἐκδικεῖ, ἀλλ' οὐχὶ τὸν διὰ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς προαιρέσεως αὐτὸν ἐκδικήσαντα, καὶ διὰ πράξεως ἀγαθῆς : τῆς εὐεργεσίας ποιητοῦσάμενον, τὴν διαφθορὰν ἰδεῖν τοῦ λυπήσαντος. Εὐεργετῶν οὖν σὺ, ἵνα νικήσῃ τὸ κακόν, καὶ καὶ ἵνα γένη ὕψος, ὡς ὁ Κύριος, φησί, τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς.

Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίᾳς ὑποτασσέσθαι δεῖται. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ. Αἱ δὲ οὗσαι ἐξουσίαι, ἀπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν. Ὅτε ὁ ἀνταποστέλλων τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. Οἱ δὲ ἀνθέστηκότες, αὐτοῖς κρίμα ἀνέχονται.

Ἐπειδὴ ἱκανῶς κατήρτισε τὰ ἡθῆ τῶν ἀκουόντων, καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς καὶ ἐχθροὶ εἶναι εὐμνεῖς, εἰσάγει καὶ τούτην τὴν παραίνεσιν, καλεῖσθαι πᾶσαν ψυχὴν, καὶ ἑαυτοὺς ἡ τοῖς, καὶ μοναχῶς, καὶ ἀποστόλους, ὑποτάσσασθαι τοῖς ἀρχουσιν. Ἀπὸ τῆς γὰρ ἡ ὑποταγῆς οὐκ ἀνατρέπει τὴν ἐκδοξίαν. Παρεῖναι δὲ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος, δεκνύων ὅτι οὐκ ἀποστασίας διδάσκει : τὰ εὐαγγελίον οὐδὲ ἀπειθεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐγγνωμοσύνην καὶ ἐδουλοῦσθαι. — Ἄλλως. Πολὺν τοῦ κεφαλικοῦ τούτου πανταχοῦ ποιεῖται πρόνοιαν, δεκνύς, οὐκ ἐπὶ κατατροπῇ τῆς κοινῆς ἐκταξίας τοῦ Χριστοῦ νόμου εἶναι, καὶ ὅτι ἀποκρίναι καὶ οἱ διὰ τὴν ἀλήθειαν πολεμοῦντες, φησί, ἡμῖν, καὶ τί ἐστὶ καὶ ἡμᾶς περὶ τοῦ ἐκείνου ἡμῖν αὐτοῖς πολεμοῦς ; Ὁ γὰρ ἔστιν ἐξουσία. Ὁ δὲ περὶ τοῦ κατὰ ἐκαστον ἀρχόντος ταῦτα λέγει, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἀπρότιμον στασιώδες ἦν, εἰσάγαγεν ὁ Θεὸς τὰς ἐξουσίας. — Ἄλλως. Τί λέγει ; πᾶς ἀρχὴν ὅπερ Θεοῦ καχεροτόνηται ; Ὁ τοῦτο λέγω, φησί, οὐδὲ περὶ τῶν κατὰ ἐκαστον ἀρχόντων ὁ λόγος μοι νῦν, ἀλλὰ περὶ τοῦ πράγματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἀρχὴς εἶναι, καὶ τοῖς μὲν ἀρχεῖν, τοῖς δ' ἀρχεσθαι, καὶ μὴ ἀνω καὶ κάτω τὰ πάντα φέρεσθαι, τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον φη-

μή εἶναι. Οὐκ εἶπεν γάρ ὅτι οὐκ ἔστιν ἄρχων, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐξουσία· εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ. « Αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι. » Κατὰ τοῦ αὐτοῦ εἶπεν. Εἰπόντες γάρ, « Οὐκ ἔστιν ἐξουσία εἰμὴ ἀπὸ Θεοῦ, πάλιν τὸ αὐτὸ λέγει. « Αἱ δὲ οὖσαι, φησὶν, ἐξουσίαι, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰναι, » οἷον γεγνησθαι. Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἔταξε, καὶ διατάξας αὐτάς. — Ἀλλὰ. Πάντες οὖν ἐξουσίαι ὑπὸ Θεοῦ διατεταγμέναι εἰναι, οἷον γεγνησθαι, εἴαν ἂν σκοπήσῃς, καὶ τὴν τοῦ πατρὸς πρὸς υἱόν, καὶ τὴν ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα, καὶ τὰς ἄλλας ἀπάσας. Καὶ τὰς ἐν τοῖς ζώοις δέ, ὡς τῶν μαλίσσων, ὡς τῶν γερράνων, ὡς τῶν ἰχθύων. « Ὥστε δ' ἀντασσεύμενος. » Ἰνα μὴ εὐταλίζοιτο νομίζουσιν οἱ τοῦ Χριστοῦ δοῦλοι ὑποτασσόμενοι ἄρχουσιν, δεικνυσθαι ὅτι χρὴ παῖθεσθαι καὶ μὴ ἀντιτάσσεσθαι, μὴδὲ ἀπειθεῖν τοῖς ἄρχουσιν. Ὡς οὖν τοῦτο ποιῶν, φησὶ, Θεὸς ἀντιλέγει τῷ παποικηκότες τὰς ἀρχάς. « Τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθεστήμεν. » — [ΘΩΤ.] Κερδανίς κἀναθεῖν, φησὶν, ὑποτασσόμενος, οὐ μόνον ἐπὶ ἐντολῇν πληροῦς, ἀλλ' ἐπὶ καὶ τὸν Θεὸν τιμᾷς, τιμῶν τὴν ὄψιν αὐτοῦ τεταγμένην ἐξουσίαν, καὶ τὸν ταύτην χαίροντα. Μακάριος ὁ οὕτως καὶ διὰ ταῦτα τὴν ἐξουσίαν τιμῶν καὶ ὑποτασσόμενος, ὥσπερ ἄλλος, ὁ διὰ ταῦτα μὴ ὑποκείμενος. Καὶ γὰρ διπλοῦν ἀποφέρεται κρίμα, πρῶτον ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὴν ὄψιν αὐτοῦ τεταγμένην καὶ ἀρισθεῖσαν ἀρχὴν ἐξουθενεῖ. Δεύτερον, καὶ ἐκ τῶν ἡμιμασμένων ἀρχόντων. Ὅρα δὲ καὶ τὸ χάρος τῶν ἀρχόντων. Κωλύουσι τοὺς φαύλους, προτρέπονται τοὺς σπουδαίους, δι' ὧν αὐτοὺς τιμᾷς καὶ ἐπαινοῦσιν εἰς ἀρετὴν. Χρὴ οὖν αὐτοὺς ἐποδέχεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο, καὶ οἱ Θεοῦ διάκονοι εἶναι, τῷ θελήματι αὐτοῦ ὑπακούοντες. Καὶ τρίτον, ὅτι τὰ ἴδια λιπόντες, ὑπὲρ τῶν κοινῶν φροντίζουσι, τῇ τῶν πλησίον ὠφελείᾳ προσηκοντοῦντες, καὶ πρὸς τῆς ἰδίας ἀνάγκης, τὸν ὑπὲρ τῶν ἑαυτῶν πόνον ἀναδεχόμενοι. Τίς τοῦτος, εἰ καὶ μήτις φόβος ἐπέκειτο, ἐξ αὐτῆς τοῦ συναισθήσεως τῆς κρίσεως οὐκ ἂν ἀγάζαντο, καὶ ἐν πατήρων θέσει καὶ παραστατῶν λόγῳ· μακάριοι εἰσιν οἱ τοιοῦτοι ἄρχοντες. « Κρίμα λήθονται. » Κατήχρισιν, φησὶ, τὴν παρὰ Θεοῦ ἐκπομπήν.

Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβῆσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποιεῖς, καὶ βεβαίως ἐκπομπὴν ἐξ αὐτῆς. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστι σοὶ εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἐάν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ. Οὐ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φορεῖ. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν. Ἐυδικὸς εἰς ὁρτὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι· διὰ ἀνάγκην ὑποτάσσασθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὁρτὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν.

Τί, ἀλλοί, φησὶν, ὑποταγείς τῇ ἐξουσίᾳ; εἰ δὲ φοβῇ αὐτὴν καὶ ἐρέμεις; Μὴ γὰρ ἐπιτιμᾷ τοῖς καλῶς ζώοις; μὴ γὰρ ἐστὶ φοβερός τῷ τῆς ἀρετῆς ἐπιμολογμένῳ; « Τῶν ἀγαθῶν ἔργων. » Τοῦτίστι, τοῖς ἀγαθὰ πράττουσιν. « Ἀλλὰ τῶν κακῶν. » Τοῦτίστι, τῶν τὰ κακὰ πράτοντων. « Θέλεις δὲ μὴ φοβῆσθαι τὴν ἐξουσίαν; » Εἰ δὲ θέλεις, φησὶ, μὴ μόνον εἶναι σοὶ τὸν ἄρχοντα ἥμιον, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐκπαινοῦντα, τὸ ἀγαθὸν ποιεῖν. « Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστι σοι. » Τοιοῦ-

τα ἔστιν ὅπερ εἰπὼς λέγο. Siquidem non dixit. Non est princeps, sed « Non est potestas nisi a Deo. » — « Quae vero sunt potestates. » De eodem loquitur. Cum enim dixerit, « Non est potestas nisi a Deo, » rursum idem dicit: Quae vero sunt potestates. 374 a Deo sunt ordinate sive factae, « Deus, inquit, illas ordinavit ac disposuit. » — Aliter. Omnes ergo potestates a Deo ordinate sive factae sunt, quaecumque consideraveris: sive patria erga filium sive viri erga uxorem, sive alias omnes, etiam quae in animalibus sunt, puta apibus, gruibz ac piscibus. « Itaque quisquis resistit. » Ne abjecti videantur Christi servi si principibus subficerentur: ostendit quod parere oporteat et non resistere aut inobedientes esse principibus. Nam qui hoc facit, Deo, inquit, resistit qui principatus constituit. « Dei ordinationi resistit. » Hinc etiam lucrum facis ait, quod subderis: non solum quia praeceptum complex, verum etiam quia Deum honoras, potestatem ab ipso ordinatam ac traditam honorans. Beatus qui hoc modo et propter ista potestatem honorat eique subditur: quemadmodum miser est qui propter haec non subditur. Siquidem duplex reportat iudicium. Primum a Deo, quod ordinatam ac definitam ab eo potestatem contemnit: secundo a despectis principibus. Vido autem et lucrum a principibus acceptum, prohibent malos, exhortantur probos, cum ipsos honorent et admoneant ad virtutem. Oportet igitur ipsos suscipere etiam ob id quia Dei ministri sunt, voluntati Dei obsequentes; et terrore quod propriis relictis, communium curam habeant, proximorum utilitate incumbentes: et propria requie postposita, laborem pro illis suscipiant. Quis hos, si nullus etiam subesset timor, ex ipsa iudicii conscientia non veneraretur, et patrum ac praepitum loco haberet? Felices sunt huiusmodi principes. « Iudicium accipiant. » Condemnationem, inquit, a Deo sibi contrahunt.

Κατήχρισιν, φησὶ, τὴν παρὰ Θεοῦ ἐκπομπήν.

XIII, 3-5. Nam principes non sunt timori bonis operibus sed malis. Vis autem non timere potestatem? Quod bonum est facito: et habebis laudem ex illa: Dei enim minister est tibi ad bonum. Si autem quod malum est feceris, time. Non enim frustra gladium gestat: Nam Dei minister est, ultor ad iram facienti quod malum est. 375 Idcirco necesse est subdi: non solum propter iram, verum etiam propter conscientiam.

Quid doles, inquit, quod subditus sis potestati? quid vero times illam ac tremis? Non enim increpate recte viventes, neque formidabilis est curam habenti virtutis. « Bonis operibus. » Hoc est illis qui bona operantur. « Sed malis. » Hoc est illis qui mala operantur. « Vis autem non timere potestatem? » Quod si vis, inquit, non modo clementiam esse tibi principem, sed et iudicatorem, quod bonum est facito. « Dei enim minister est tibi. » Adeo

namque laudabit te quod bonum est facientem, ut tibi etiam cooperaturus sit et auxilium præstaturus. Siquidem timor occasio tibi efficitur bene vivendi. Ob id autem dixit eum Dei ministrum esse ad bonum : quia subservit Dei consilio laudans bonos et malos puniens : sicut et Deus consimiliter facit. Ex hoc autem te ad bonum impellit et exhortatur. Nam hoc significat. « Est tibi ad bonum. » Et tibi, inquit, minister est ad bonum, cum videlicet Dei sit minister. Quo autem modo tibi minister est ? Malos prohibens, et nocumentum quod tibi ab illis impendebat auferens, præbensque securitatem ut facias bonum. Inservit autem tibi ad bonum etiam ubi te propter mala terruerit, arcens te ab illis et exhortans ad virtutem. Præterea vero et honorans ac suscipiens, ad hoc ipsum exhortatur. « Si autem quod malum est feceris, time. » Itaque princeps non est causa timoris, sed malum opus aut ipsum male operari. « Non enim frustra gladium gestat. » Vides quomodo et subditi terruerit et principem armaverit ? Nam Dei minister est. Qui enim male viventes punit, Deo ministrat ad iram. Sicut ministrat Deo laudans bonos, ita et puniens malos, Deum imitatur, iratus malis eosque puniens. Si enim Dei minister est, si laudem habebis ex illa : non solum oportet propter iram quæ ex ea adversus delinquentem consequitur, subdi illi, sed multo magis convenit tanquam Dei ministrum, et tanquam collaudantem et ad virtutem exercentem honore dignum ducere. **376** Etenim si etiam nullus esset ejus timor, provocat tamen conscientia ut obediamus ac subjiciamur. Quare necesse subjici. Necesse est igitur, inquit, principibus subjici, non solum propter iram Dei, quæ adversus illos provocatur qui non subduntur potestati. « Sed etiam propter conscientiam. » Hoc est, ne videaris conscientia carere, et ingratus ac perditus esse, qui bene de te merito ac Dei ministro non subdaris. Plurimis siquidem beneficiis afficiunt nos principes : nam per eos vita nostra consistit : eo quod nisi ipsi essent, omnia perirent : iis qui potentiores sunt, piscium in modum, minores devorantibus. « Etiam propter conscientiam. » Propter iram quidem, pravi etiam nolentes subduntur : propter conscientiam vero, qui probi sunt sponte subdi debent et cum animi alacritate.

XIII. 5-8. Siquidem etiam propter hoc tributa solvitis. Nam ministri Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. Reddite ergo omnibus debita : cui tributum, tributum ; cui vectigal, vectigal ; cui timor, timorem : cui honor, honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi hoc ut vos mutuo diligatis.

Et adeo, inquit, verum est quod beneficium præstent potestates, quod ideo etiam tributa penditis : tanquam gubernationis ac providentis mercedem præbentes. « Nam ministri Dei sunt. » Hoc est, Dei subditi et in hoc Deo ministrantes : ut vestri cu-

τον γάρ, φησιν, ἐπαινῶσι σε τὸ ἀγαθὸν πράττοντα, ὅτι δὴ καὶ συμπράξει σοι πρὸς τοῦτο. Ὁ γὰρ φόβος πρόφασίς σοι γίνεται τοῦ καλῶς βιοῦν. Διὰ τοῦτο δὲ εἶπεν, Θεοῦ αὐτὸν εἶναι διάκονον εἰς τὸ ἀγαθόν, ὅτι διακονεῖ τῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἀγαθοὺς ἐπαινῶν, καὶ τοὺς κακοὺς καλῶν, ὡς ὁ Θεὸς ὁμοίως ποιεῖ. Ἐκ δὲ τούτου εἰς ἀγαθὸν σε συνωθεῖ καὶ προτρέπεται. Τοῦτο γὰρ λέγει. « Ἔστι σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. » — [ΦΩΤ.] Καὶ σοι, φησιν, ἐστὶ διάκονος εἰς τὸ ἀγαθόν, τοῦ Θεοῦ δηλονότι διάκονος ὑπάρχων. Πῶς δὲ ἐστὶ σοι διάκονος ; καλῶν τοὺς κακοὺς, καὶ τὴν ἀπ' αὐτῶν βλάβην σοι ἀφαιρούμενος, καὶ ἄξιαν παρέχων εἰς τὸ ποιεῖν σε τὸ ἀγαθόν. Διακονεῖ δὲ σοι εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ ὅταν σε ἐπὶ τοῖς κακοῖς φοβῇ, ἀνακόπτων σε ἐκείθεν, καὶ προτρέπόμενος ἐπ' ἀρετὴν. Ἐτι δὲ καὶ τιμὴν καὶ ἀποδεχόμενος, προτρέπεται εἰς αὐτὸ τοῦτο. « Ἐάν δὲ τὸ κακὸν ποιεῖς, φοβού. » Οὐκ ἄρα ὁ ἄρχων αἰτίας τοῦ φόβου, ἀλλὰ τὸ πράττειν κακῶς. « Ὁ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φορεῖ. » Ὅρῳς πῶς ἐφόβησε μὲν τὸν ὑπήκοον, καθ' ὧπλισε δὲ τὸν ἄρχοντα ; Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν. Ὁ γὰρ τοὺς κακοὺς βιοῦντας τιμωρούμενος, Θεῷ διακονεῖ εἰς ὀργήν. Καθὼς διακονεῖ τῷ Θεῷ ἐπαινῶν τοὺς ἀγαθοὺς, οὕτως τοὺς κακοὺς καλῶν, μιμεῖται Θεὸν, ὀργιζόμενος τοῖς πονηροῖς καὶ καλῶν αὐτοῦ. Εἰ γὰρ διάκονός ἐστι Θεοῦ, εἰ ἐπαινοῦν ἕξει ἐξ αὐτοῦ, οὐ μόνον δεῖ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ ὀργὴν ἐγγινομένην τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ὑποτάσσεσθαι αὐτῇ, ἀλλὰ γε πολὺ μᾶλλον προσέχει, καὶ ὡς διάκονον Θεοῦ, καὶ ὡς ἐπαινοῦσαν καὶ ἐπαινεύουσαν ἐπ' ἀρετὴν, τιμῇ αὐτὴν ἄξιον. Καὶ γὰρ κἀν μηδεὶς ἡ φόβος αὐτῇ, ἡ συνειδήσεις εἰς ὑπακοὴν αὐτῆς καὶ ὑποταγὴν προτρέπεται. Διὰ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι. Ἀνάγκη οὖν, φησὶ, τοῖς ἄρχουσιν ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ τὴν κατὰ τῶν μὴ ὑποτασσόμενων τῇ ἀρχῇ γινομένην, « Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνειδήσιν. » Τούτῳστιν, ἵνα μὴ δέξῃς ἀσυνείδητός τις εἶναι καὶ ἀγνώμων, τῷ αὐεργετῇ καὶ τῷ διακόνῳ τοῦ Θεοῦ μὴ ὑποτασσόμενος. Μεγάλως γὰρ εὐεργετοῦσιν ἡμᾶς οἱ ἄρχοντες. Δι' αὐτῶν γὰρ ὁ βίος ἡμῶν συνίσταται. Ὡς εἰ γε μὴ ἦσαν, πάντα ἂν ὥχθετο, τῶν δυνατωτέρων τοὺς ἀσθενεστέρους καταπιπνόντων, δίκην ἰχθύων. « Καὶ διὰ τὴν συνειδήσιν. » Διὰ μὲν τὴν ὀργὴν, οἱ φαῦλοι καὶ μὴ θέλοντες ὑποτάσσονται, διὰ δὲ τὴν συνειδήσιν, ὁρῶουσιν οἱ σπουδαῖοι ἔχοντες καὶ σὺν προθυμίᾳ ὑποτάσσεσθαι.

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε. Λειτουργεῖτε γὰρ Θεοῦ εἰσιν, εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες. Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφείλας, τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον, τῷ τὰς φόβον, τὸν φόβον, τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος, τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν. Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους.

Καὶ τοσοῦτον, φησιν, εὐεργετοῦσιν εἰ ἔχουσιν, ὅτι καὶ φόρους τελεῖτε, μισθὸν ὡσπερ τῆς κηδεμονίας καὶ τῆς προνοίας παρέχοντες. Λειτουργεῖτε γὰρ Θεοῦ εἰσιν. Τούτῳστιν, ὅπου γὰρ Θεοῦ καὶ λειτουργοῦντες Θεῷ εἰς τὸ φρονεῖν ἡμῶν ὡς ὁ Θεός,

Θεοῦ γὰρ πληροῦσι θέλημα. « Εἰς αὐτὸ τοῦτο, » Τὸ ἡμῶν κηδεσθαι. « Προσκαρτεροῦντες, » Τῶν οικείων, φησὶν, ἀμελοῦντες, εἰς τὰς ὑπὲρ ἡμῶν φροντίδας ἀπηγορεύεται. « Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφείλας, τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον. » Ἐδειξε χρεὸς ὃν τὸ πρᾶγμα. Διὰ τοῦτο γὰρ « Ὀφείλας » εἶπε, καὶ τὸ « Ἀπόδοτε, » ὡς χρεὸς τοῖς διαφόροις ἀρχὰς ἐμπιστευμένοι, τῷ τὸν φόρον χρεωστούμενῳ, ἤγουν τὴν λεγομένην κεφαλαιώδη, ἀπόδος τὸν φόρον. Τῷ τὸ τέλος δέ, ἤγουν τὴν ὑπὲρ τῆς γῆς συνεισφοράν, τὸ τέλος. Καὶ οὐ μόνον χρήματα, ἀλλὰ καὶ φόρον, τούστιν αἰδῶ καὶ εὐλάβειαν, καὶ ἐπισταμένην τιμὴν. Ἐπάγει γοῦν, « Τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν. » Ὁ φόρος γὰρ διττός. Ὁ μὲν, ὃν φοβοῦνται οἱ παλόντες, ὁ ἐκ τοῦ πονηροῦ συνειδότης, ὃν ἀνωτέρω ἀπηγόρευαν ὁ Ἀπόστολος. Ὁ δὲ ὃν ἔχουσιν οἱ ἀγαπῶντες, πρὸς τοὺς ἀγαπώμενους, τούστιν ἡ ὑπερβάλλουσα τιμή. Καθὼ εἴρηται, « Οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. » Τὴν γὰρ εὐλάβειαν ἐνταῦθα ὑποθαλάσσει. « Εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. » Ἐπὶ τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν ἦλθε τὴν ἀγάπην, δεκνὺς αὐτὴν χρεὸς οὖσαν καὶ ὀφλημα.

Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἑτερον, νόμον πεπληρώκεται. Τὸ γὰρ, ὃδ' μοιχεύσεις, ὃδ' πορεύσεις, ὃδ' κλέψεις, ὃδ' ψευδομαρτυρήσεις, ὃν ἐπιθυμήσεις, καὶ εἰ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν.

Εἰτα δεικνύσι τί τὸ κέρως τῆς ἀγάπης. Ὅτι, φησὶν, ὃ ταύτην πληρῶν, τὸν νόμον ὅλον πληροῖ. Καὶ λέγει πῶς. — [ΘΑΤ.] Πῶς ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, τὸν νόμον πεπληρώκεν, αὐτὸθεν δῆλον. Ἀγαπῶν γὰρ, οὐκ ἂν τοῦ ἀγαπωμένου τὸν γάμον διαρύξει, εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τοῦ βίου ἐπιβουλεύει, καὶ ζημιῶν τὸν φιλούμενον. Ἀλλ' οὐδὲ μαιφένους χεῖρας ἐκτίθει κατ' αὐτοῦ, οὐ μὴν οὐδὲ κλέπτειν ἐπιχειρήσει, οὐδ' ἄλλως πῶς εἰς ἐπιθυμίαν τινὸς τῶν αὐτοῦ καταστάς, ἀφαιρήσεται, βία λαβών. Ὁδὲν γὰρ τούτων ἐστὶ φιλοῦντος. Οὐ μὲν οὐδὲ μαρτυρίαν ψευδῆ κατὰ τοῦ πλησίον μαρτυρήσει, οὐδ' ἐπὶ ὁρκῶν ὁμοίει. Πατέρα δὲ καὶ μητέρα, πῶς ὁ τὸν πλησίον φιλῶν οὐ διαφερόντως φιλεῖ καὶ τιμᾷ; Πῶς ὃ οὐχὶ τὸ θεῖον οὕτως ὡς ἀληθῶς ἐξ ἑλκὸς αὐτοῦ τῆς καρδίας καὶ ἐξ ἑλκὸς τῆς ἰσχυρῆς αὐτοῦ ἀγαπήσει καὶ δοξολογήσει; ὁ δὲ τούτοις ἑαυτὸν περιφράξας, ποῖαν ἄλλην ἀρετὴν ταῖς προτειρμέναις οὐ συναυξήσει καὶ συναπαρτίσει; Ὅτι ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, ὅλον τὸν νόμον πεπληρώκεται ἂν εἴη. Εἰτα ἐπειδὴ τὸ τῆς ἀγάπης ὄνομα εἰσάβασιν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐπὶ τῶν ἀναξίων διαθέσεων τῆς κλήσεως ταύτης τιθέναι, ὑπογραφὴν αὐτῆς αὐτὸς ἀποδίδωσι, ποῖαν ἔργον ἀγάπην παρίσχει ἐν ἑαυτῷ περιέχειν τὸν νόμον, καὶ συγκεφαλαιοῦσθαι τῶν ἀρετῶν τὸ πλῆθος. Ἡ ἀγάπη γὰρ, φησὶν, ἣν ἔργον συνάπτουσα τοὺς πλησίον ἀλλήλους, οὕτως ἰσοποιεῖ, ὡς ἑκάτερον οὐχ ἑτερον ἡγεῖσθαι τὸν συναφέντα, ἀλλὰ νομίζειν, ἄλλον αὐτὸν εἶναι ἑαυτὸν. Ἐξ οὗ δῆλον ὅτι οὐδὲν ἐκά-

ram habeant sicuti Deus: Dei enim complens voluntatem. In hoc ipsum. Ut vestri curam habeant. Incumbentes. Sua inquit, negligentes, vacanti curis pro nobis susceptis. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum. Ostendit debili seu crediti esse negotium, propterea dixit « Debita, » et « Reddite, » tanquam videlicet creditum his quibus varii principatus concediti sunt. Ei cui tributum debetur, quod videlicet κεφαλαιῶν dicitur (nempe pro singulis capitibus exsolutum) redde tributum, cui vero vectigal, sive collatio aut contributio, nempe pro terra coempta, redde vectigal. Nec solum pecunias debemus sed et timorem, hoc est, pudorem et reverentiam ac subjectum honorem. Subjungit ergo: « Cui honor honorem. » Timor siquidem duplex est: unus quidem quo timent delinquentes qui ex mali conscientia procedit. quem in superioribus interdixit 377 Apostolus: aliter vero quem habent diligentes erga eos quos diligunt: hoc est, excellentes honor, de quo dictum est. Non est inopia timentibus eum, reverentiam enim hic indicat. Nisi hoc ut vos mutuo diligatis. Ad matrem bonorum pervenit, nempe mutuum charitatem, ostendens hanc creditum esse ac debitum.

XIII, 9. Nam qui diligit alterum, legem complet. Siquidem illud: Non adulterium committes: non furaberis: non falsum testimonium dices: non concupisces, et si quod aliud est præceptum, in hoc verbo recapitulatur nempe: Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Ostendit deinde quod lucram proveniat ex dilectione: Nam qui hanc complet, inquit, totam legem complet. Et quo id modo fiat dicit. Quomodo is qui proximum diligit, legem compleverit, hic manifestum est. Nam qui diligit, dilecti conjugem nequaquam violabit, in ipsum vitæ caput insidias parans, et dilectum damno afficiens: sed neque cruentas manus adversus eum armabit, neque furari conabitur, nec ullo alio modo obfirmatus in concupiscentiam alicujus eorum quæ ipsius sunt, facta violentia auferet. Horum enim nihil est diligenti. Neque falsum testimonium adversus proximum feret, neque iurandum pejerans iurabit. Patrem autem et matrem annos eximie diligit et honorabit qui proximum diligit? Quomodo vero is qui ejusmodi est, divinitatem ipsam non vere ex toto corde suo et ex tota fortitudine sua amabit ac glorificabit? Qui autem hisseipsum munivit, quam aliam virtutem cum prædictis non augebit ac perficiet? Itaque qui proximum diligit, totam legem complecti dici poterit. Deinde quia solent homines nomen dilectionis etiam apponere affectibus, hac vocatione indignis, ipse tradit ejus descriptionem quam dixerit dilectionem, asserens totam complecti legem, ac summam colligere virtutum multitudinem. Nam dilectio, inquit, quam dicebam, proximos mutuo conjungens ita unit ut quisque non alium esse ducat eum qui conjunctus est, imo ipsum existimet esse seipsum. 378 Unde manifestum

est quod nullus adversus proximum quidquam operabitur mali. Deinde concludendo repetit: « Consummatio itaque legis est dilectio. » Hoc est, vere et juste dixi quod is qui diligit, legem compleverit. Cum autem dixerit quod qui diligit, totam legem complet, ostendit quonam modo hoc fiat; nam omnia, inquit, præcepta per dilectionem complentur. Non tamen « simpliciter dixit, » Complentur, sed, « Recapitulatur » : hoc est, succinctim brevique ratione universa efficiuntur, et omne præceptorum opus brevibus impletur. « Proximum tuum sicut teipsum. » Quod ait, sicut

XIII, 10, 11. *Dilectio proximo malum non operatur. Consummatio itaque legis est dilectio. Et hoc cum sciamus tempus quod hora sit nos jam a somno expergisci. Nunc enim propior est nostra salus, quam tum cum credebamus.*

Vidisti quomodo virtutes omnes contineat dilectio: abstinere nempe a malis et facere bona? Ecce ab continentiam a malis: « Proximo malum non operatur. » Ecce bonorum operationem: « Consummatio legis est dilectio. » Nam proximo bene facit. Omne autem legis studium huc tendit ut recedatur a malis et fiant bona. « Dilectio proximo malum non operatur. » Principium finisque bonorum est diligere proximum sicut teipsum. « Et hoc cum sciamus. » Complete, inquit, dilectionis opus, cum sciamus tempus urgere virtutemque exigere. « Nunc propior est nostra salus. » Hoc est nunc cum novimus quæ sint opera commodiora, facilius certe datum est ut salvi simus quam tum cum adhuc instituebamur in fidei ratione. Non enim ut in Christum credidimus, continuo etiam exactam agendorum apprehensionem accepimus. « Cum sciamus, » inquit. Quidnam illud? « Tempus, » ait; « et hoc, cum sciamus. » Hoc prædictis appensum est, et ad illa redditur, cum sit magis intensio, et exhortationem manifestet prædictorum. Quorum autem prædictorum? « Omnis anima potestatibus præminentibus subdatur. » Et: « Reddite omnibus debita. » Et: « Nemini quidquam debeatis nisi hoc ut vos mutuo diligatis. » Hæc ergo facite ait, propter prædicta, 379 et ob id maxime, quodnam? Quod sciamus tempus, quo abbreviatum sit tempus vite nostre: et oportet nos qui tanquam nihil agentes dormimus, veluti ex somno quantocius excitari. Manifestum enim est quod nunc multo magis finis vite nostre accedimus quam tum cum credidimus. Salutem autem vocat finem vite; quia tunc his qui digni sunt salus ac fructus magis delegitur: ideo quoque diem illum appellat, quod delectationem præbeat et illuminet, eaque manifestet quæ prius quoad experientiam ac fructum igno-
bantur, sola vero spe conspiciebantur. Merito autem præsentem vitam noctem appellat, conferendo ad futuram diem. Nam multa quæ hoc tempore tanquam in nocte occultantur, sicut ibi manifesta veluti in claro die. Item multa quæ hic tanquam in tenebris ignorantur, ibi sicut in luce cognoscuntur soluto omni umbraculo omnique facie ab-

A τερος τῇ πλησίον ἐργάζεται κακόν. Εἷτα ἐπανάλη-
πτικὸν συμπέρασμα. Ἡ πληρώμα ὁ νόμος ἡ ἀγάπη,
ἀντὶ τοῦ, Ἀληθὲς ἄρα καὶ δικαίως ἔργον, ὅτι ὁ ἀγα-
πῶν, τὸν νόμον πεπλήρωκεν. Εἰπὼν δὲ ὅτι ὁ ἀγα-
πῶν, τὸν νόμον ὅλον πληροῖ, δείκνυσιν πῶς. Ὅτι, φησί,
πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ διὰ τῆς ἀγάπης πληροῦνται. Ἀλλ'
οὐκ εἶπε πληροῦνται ἀπλῶς, ἀλλ', « Ἀνακεφα-
λαιοῦνται. » Τοῦτοστι συντάμνω καὶ ἐν βραχείᾳ λόγῳ
τὸ πᾶν γίνεται, καὶ ὅλον πληροῦται τῶν ἐντολῶν τὸ
ἔργον διὰ βραχείων. « Τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. »
Τὸ, « ὡς σεαυτὸν, » τὴν ἐπισταταμένην ἀγάπην δηλοῖ.
te ipsum, intensam dilectionem significat.

Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται.
Πληρώμα ὁ νόμος ἡ ἀγάπη, καὶ τοῦτο, εἰδότες
τὸν καιρὸν, ὅτι ὅρα ἡμῶς ἡδὴ δὲ ὑπνοῦ ἀπερ-
οῦμαι. Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε
ἐπιστεῦσαμεν.

Εἰδὼς πῶς τὰς ὁρσὰς ἐκατέρως ἔχει ἡ ἀγάπη,
τὴν τῶν κακῶν ἀποχὴν λίγω, καὶ τὴν ποιήσιν τῶν
ἀγαθῶν. Ἰδοὺ ἡ ἀποχὴ τῶν κακῶν. « Τῷ πλησίον,
φησί, κακὸν οὐκ ἐργάζεται. » Ἰδοὺ ἡ ποιήσις τῶν
ἀγαθῶν. Ἡ πληρώμα, φησί, νόμος ἡ ἀγάπη. « Τὸν
γὰρ πλησίον εὖ ποιεῖ. Ἀπασα δὲ ἡ σπουδὴ τοῦ νό-
μου, τοῦτο βούλεται, ἀποχὴν τῶν κακῶν, καὶ ἀρ-
χὴν τῶν ἀγαθῶν. » Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ
ἐργάζεται. « Ἀρχὴ τῶν καλῶν καὶ τέλος, ἀγαπήν
τὸν πλησίον ὡς σεαυτὸν. » Καὶ τοῦτο, εἰδότες. —
[ΣΕΥΗΡ.] Πληροῦτε, φησί, τὸ τῆς ἀγάπης ἔργον,
εἰδότες τὸν καιρὸν καταπαύοντα καὶ ἀρετὴν ἀπαι-
τοῦντα. « Νῦν ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε
ἐπιστεῦσαμεν. » τοῦτοστι, Νῦν ὅτε ἔγνωμεν τῶν ἔρ-
γων τὰ ὠφελιμώτερα, κοῦρον ὅπως γίγνεται τὸ σω-
θῆναι, ἥπερ ὅτε κατηχοῦμεθα ἐν τῶν τῆς πίστεως
λόγον. Οὐ γὰρ ἄρα τῷ πιστεῦσαι εἰς Χριστὸν, καὶ
τὴν ἀκριθεῖ τῶν πρακτικῶν κατάληψιν εἰχομεν.
« Εἰδότες, » φησί, ποῖον τοῦτο; « Τὸ καιρὸν, »
φησί. — [ΦΩΤ.] Καὶ τοῦτο εἰδότες. « Τοῖς ἄνω τοῦτο
συνήραται, καὶ πρὸς ἑαυτὰ ἀποδίδεται, ἐπίτασι
μᾶλλον ὅτι καὶ προσηκόντως ἐμπαίον τῶν εἰρημίων.
Ποίους δὲ ἄνω; Ἡ πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχού-
σαις ὑποτασσέσθω. » Καὶ, « Ἀποδοτε πᾶσι τὰς
ὀφειλάς. » Καὶ, « μὴδὲν μὴδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ
ἀγαπᾶν ἀλλήλους. » Ταῦτα οὖν, φησί, ποιεῖτε, διὰ τὸ
τὰ προσηκόμενα, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα. Διὰ ποῖον;
εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι συντέμνεται ὁ τῆς ζωῆς
ἡμῶν χρόνος, καὶ δεῖ ἡμᾶς, εἰ καὶ ἐκαστεύομεν μὴ-
δὲν πράττοντες, ὡς ἐξ ὑπνοῦ καὶ τοῦ ἐγερθῆναι.
Φανερόν γὰρ ὅτι νῦν μάλιστα πρὸς τὸ τέλος ἔσμεν
τῆς ζωῆς ἡμῶν ἢ ὅτε ἐπιστεῦσαμεν. Σωτηρίαν δὲ
καλεῖ τὸ τέλος τῆς ζωῆς, ὅτι τότε τοῖς ἀξίοις ἡ σω-
τηρία καὶ ἡ ἀπάλαυσις ἀποκαλύπτεται μᾶλλον. Διὸ
καὶ ἡμέραν αὐτὴ καλεῖ, καὶ ἡδονὴν παρέχουσαν, καὶ
φωτίζουσαν, καὶ φανεροποιούσαν τὰ πρὶν ἐν ἀγνοίᾳ
τῇ κατὰ πᾶσαν καὶ ἀπολαύσιν κείμενα, μόνῃ δὲ τῇ
ἐλπίδι θεωρούμενα. Εἰκότως δὲ τὸν παρὸντα βίον
νόκτα καλεῖ, πρὸς τὴν μέλλουσαν ἡμέραν. Πολλὰ
γὰρ τῶν ἐν τούτῳ νῦν ὡς ἐν νύκτι κρυπτομένων,
ἐκεῖ φανερά ὡς ἐν λαμπρῇ ἡμέρᾳ γινήσεται, καὶ
πολλὰ τῶν ἀγνωστομένων ἐνταῦθα ὡς ἐν ὁρατῇ, ἐκεῖ
ὡς ἐν φωτὶ ἐγνωσθήσεται, πάσης σκηνῆς λύσει-

νης, καὶ παντὸς προσώπου περιαιρουμένου, καὶ τῆς ἀπιπροσδοκῆς ἀγλῆος τοῖς λογισμοῖς ἐκκαθαρουμένης. Συνετήθη οὖν, φησὶν, ἡ νύξ, τουτέστιν, ὁ βίος ἡμῶν, καὶ ἐγγίζει τὸ τέλος, ἥτοι ἡ ἡμέρα ἥδη πλησιάζει τῆς τελευτῆς καὶ τῆς ἀναποδόσεως. Χρὴ οὖν καὶ διὰ ταῦτα πᾶσαν ἐντολὴν προθύμως ἐπιτελεῖν, ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ἀποδιδόναι πᾶσι τὰς ὀφείλας, ὑποτάσσεται ταῖς ἀρχαῖς. Καὶ γὰρ καὶ ὁλίγος ὁ πόνος ἥδη, οὐκ εἰς μῆκος οἱ ἀγῶνες, εἰ τι καὶ δεῖ ἀγωνίσασθαι, ἐκτείνονται. Βραχὺ γὰρ ἰαν γέγονε τὸ στάδιον τῆς ζωῆς ἡμῶν. Μηδεὶς ὀκνεῖτω, πάντες σπουδάζωμεν. « Ὡρα ἡμᾶς ἥδη. » Ἐγγύς, φησὶ, τὸ τέλος, καὶ δεῖ ἡμᾶς ἐπιτελεῖσθαι εἰς τὴν τῶν αγαθῶν ἔργων ἐργασίαν. « Ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. » Τῆς ῥαθυμίας ἀναστῆναι. « Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία. » Τοῦ γὰρ παρόντος βίου ὑποσυρομένου κατὰ μικρὸν, ἐγγύτερος ὁ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν γίνεται καιρὸς, παρ' ὅτε τὴν ἀρχὴν ἤλθομεν εἰς τὴν πίστιν. « Ἡ σωτηρία. » Ἐάν ὦμεν ὡς δεῖ παρεσκευασμένοι, σωτηρίας ἡμῖν ἵσταται ἡ τῆς κρίσεως ἡμέρα· εἰδὲ μὴ, ὁλιθριος. Πλὴν αὐτοὺς ἐκ τῶν χρησιωτέρων ὁλοῖ τὴν ἡμέραν ἀεὶν. « Ἡ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. » Εἰδὲ, ἢν τούτους ἐν ἀρχῇ μὲν ὡς νεαροὺς ζῶειν, νῦν δὲ ἀπομεμαρῖναι. Τοῦτο οὖν αἰνίσσεται, ὅτι Ὅσον, φησὶν, ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, τουτέστιν, ὁ τῆς κρίσεως καιρὸς καὶ σωτηρίας, σπουδάζειν μᾶλλον προσήκει ἢ ῥαθυμεῖν.

Ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός, ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν. Μὴ κόμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἡριδί καὶ ζήλῳ.

« Αἱ ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ τῆς σαρκὸς ἀρνοιαν μὴ ποιήσθε εἰς ἐπιθυμίας. »

« Ἡ νύξ προέκοψεν. » Νύκτα τὸν παρόντα καλεῖ βίον. Οὐδὲν γὰρ ὁσιωμάτων διαφέρει τὰ ἐν αὐτῇ. Ἡμέραν δὲ τὸν μέλλοντα χρόνον, διὰ τὸ τὰ κρυπτὰ ἐν αὐτῇ φανεροῦσθαι. « Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους. » Ἔργα σκότους φησὶ, τὰς πονηρὰς πράξεις, ὅπλα δὲ φωτός τὴν ἀρετὴν. Ὡς μὲν οὖν ὅπλα, ἀσφαλίζεται· ὡς δὲ φωτός, λαμπρύνει. « Ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως. » — [ΘΩΤ.] Ὡς ἥδη παρούσης, ὡς ἐνιστηκυίας τῆς ἐξουσίας παρεστημένης ἡμέρας, οὕτω πολιτευσώμεθα εὐσχημόνως. Τι δὲ ἐστὶ τὸ, « Εὐσχημόνως, » ἐρμηνεύει αὐτὸς ἐπάγων, « Μὴ κόμοις, » καὶ ἐξῆς. « Εὐσχημόνως » δὲ φησὶ, ἰαν ἐντρέπων, ὅτι εἰ καὶ μὴ κόλασις ἦν ἀποκειμένη τοῖς ἁμαρτανούσι, καὶ ἀπόλαυσις τοῖς κατορθούσι, εἶδει τὸ αἰσχρὸν καὶ ἀπρεπὲς καὶ ἀσημνοῦν φεύγοντας, ἔχειν τῆς ἀρετῆς. « Ὅτε δὲ καὶ τὸ ρηθὲν ἐκείνῳ βίῳ ἀκολουθεῖ, τί χρὴ ποιεῖν; » Περιπατήσωμεν. « Ἀνὰ εἰρηκῶς ὁμιλεῖν τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν, νῦν αὐτὴν ἐφίστησι πτωὶν τὸν ἀκροατὴν. Τὸ δὲ, « Περιπατήσωμεν, » ἀναπαύσῃ ποιεῖ τὸν λόγον. Καὶ γὰρ αὐτὸν ἐμύξεν. « Μὴ κόμοις καὶ μέθαις. » Οὐ τὸ πίνειν, ἀλλὰ τὸ μεθύειν κυλεῖ. Κῶμος δὲ ἐστὶ, τὰ μετὰ μέθης καὶ ὕβρεως ἄσπρα, ὁ καὶ κυρτοῖα λέγεται. « Καὶ ἀσελγείαις. »

A stersa; et caligine quæ cogitationibus obtebatur expurgata. Itaque abbreviata, inquit, est nox, id est, vita nostra ac finis prope est: hoc est, dies jam appropinquat mortis ac retributionis. Oportet igitur hanc etiam ob causam prompto animo præceptum omne perficere, diligere invicem, reddere omnibus debita, subdi potestatibus. Siquidem parvus quoque nunc labor est: non in longum protenduntur certamina, licet paululum certare oporteat. Nam admodum breve factum est stadium vitæ nostræ: nemo cunctetur, omnes studium adhibeamus. « Quod hora sit nos jam. » In proximo, inquit, est finis, et ita nos properare oportet ad operationem bonorum operum. « A somno exergisci. » A segnitie exurgere. « Nunc enim propior est nostra salus. » Præsertim quod vita paululum retracta, propius efficitur tempus resurrectionis ac salutis nostræ, quam tum cum initio venimus ad fidem. « Salus. » Si fuerimus, ut oportet, preparati, salutaris nobis erit iudicii dies: sin autem, perniciosus. A commodioribus tamen diem illium denominat. « Quam tum cum credebamus; » Verisimile est, quod hi initio quidem tanquam recentes in fide serverent, postmodum vero languescerent, hoc ergo nunc latenter innuit, ac si dicat: Quanto propinquior est nunc nostra salus, hoc est, iudicii dies salutaris, magis diligentes esse oportet et non segnes effici.

XIII, 12-14. Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus igitur opera tenebrarum, et induamur arma lucis: tanquam in die honeste ambulemus. Non comensationibus et ebrietatibus, non cubilibus et libidinibus, non contentione et emulatione; sed induimini Dominum Jesum Christum; et carnis curam ne feceritis ad concupiscentias.

« Nox præcessit. » Noctem vocat præsentem vitam, quod nihil a somnis differant quæ in ea sunt; diem vero tempus futurum, quod in eo manifestanda sint occulta. « Abjiciamus igitur opera tenebrarum. » Opera tenebrarum dicit pravas actiones; arma vero lucis, virtutem. Etenim in modum armorum, protegit hominem: ad modum autem lucis, illustrat. « Tanquam in die honeste. » Quasi jam præsentem, tanquam instantem, quantum hactenus nunquam, futuro die, ita honeste convertemur. Quid sit autem « Honestè, » interpretatur ipse subdendo: Non comensationibus, et cætera. Porro recte admodum dicit, « Honestè. » Nam licet supplicium non esset repositum delinquentibus, nec fructus recte operantibus: oporteret turpitudinem et impudicitiam ac invecundiam fugere, et virtuti adherere. Cum autem ea quæ dicit sunt utramque sequantur vitam, quidnam facere oportet? « Ambulemus. » Ubi superius dixisset futurum iudicii diem, ipsum nunc ponit ob oculos, auditiorem territans. Dicens autem, « Ambulemus, » sermonem invidia carere facit, seipsum etiam immiscens. « Non comensationibus et ebrietatibus. » Non prohibet bibere, sed inebriari; κῶμος autem cantilena

dicuntur quæ inter violentiam et petulantiam referuntur. Id autem etiam παροινία appellatur. Et libidinibus. Non omnem tollit concubitum, sed stuprum. Non contentione et emulatione. Contentione dicit de ira, emulatione vero de invidia. Sed induimini Dominum Jesum Christum. Nam qui illum induit, undique virtutem habet. Quomodo autem ipse induendus est? Si nobis omnia sit, interius et exterius apparens in nobis. Vocat autem indumentum, nunquam ab eo deficere. Et carnis curam.

381 Dicens non oportere carnem curare vel ei providere, adjunxit: Ad concupiscentias; ne arbitraris quod nec in necessariis oporteat nos carni providere, puta in cibo ac indumento. Providendum

XIV. 1-4. Eum autem qui infirmus est fide assumite, non ad diffinitiones disceptationum. Alius quidem credit quævis edenda: alius autem, qui infirmus est, olera edat. Qui edat, non edentem ne despiciat; et qui non edat, edentem non judicet; Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui judicas alienum famulum? Proprio Domino stat aus cadit. Statuatur autem; nam potens est Deus statuere illum.

Nonnulli qui ex Judæis crediderant, legi adhuc adherentes, multas escas abominabantur, veluti carnes porcinas: et, ne manifesti fierent, sola edebant olera, ut temperantiam videretur esse observatio et non quod abominarentur. Erant autem et alii fideles ex Judæis, qui cum firmiter credidissent, cibos non observabant. Ad hos igitur sinceros fideles sermonem dirigens, perstringit eos qui cibos abominabantur, infirmos fide appellans. Vide autem mihi prudentiam et efficaciam ne providentiam Pauli, benigne corripit eum qui discernebat inter cibos: hinc quidem, ne si solum intendat oburgationem, resiliat: illinc vero ne bene agere videatur, si maneant non correptus. Ideo ait: Assumite eum, quia infirmus est. Ne judicetis eum: quare? Non quod male, non agat: sed quod alium habeat Dominum, qui ipsum judicet. Per hoc etiam cum consolando, ut diximus, de non condemnando proximo: rursumque dans intelligere quod etsi hic illum non judicet, iudicio tamen obnoxius est is qui cibos observat. Propemodum dicens: Quanquam etiam hic te non judicet, Dominum tamen habes qui te judicet: ideo te ab huiusmodi parcimoniis ac sorde oportet abstinere. Prohibet autem ne de cibis alius alium judicet: ne circa fidei initia de his contententes ac rixantes, in periculum ex hoc veniant, ne etiam circa levitatem dissiderent: **382** et in eo quod summa erat, nempe fide in Christum, damnum paterentur. Quid igitur? Si nunc videamus circa cibos Judaicas observationes servantem, annon condemnabimus? Maxime. Quomodo ergo ait: Ne judicetis ut non judicemini? Non de fide aut de his quæ ad fidem conferunt oportet hoc accipere. Absit! Neque de his

A Οὐ τὴν μὲν ἀναίρει, ἀλλὰ τὴν πορνείαν. ἢ ἔτι: — Ἐπιδί: ἐπὶ θυμοῦ λέγει: ἢ ἔτι: ἐπὶ, ἐπὶ βασκανίας. ἢ ἄλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Ὁ γὰρ αὐτὸν ἐνδεδυμένος, ἔχει καθ' οὗτος τὴν ἀρετὴν. Πῶς δὲ αὐτὸν ἐνδύσθω; Εἰ πάντα ἡμῖν αὐτὸς ἐστίν. Ἰσθῶν καὶ ἔσθων ἐν ἡμῖν φανόμενος. Τὸ δὲ μὴδὲ ποτε αὐτοῦ ἀπολείπεσθαι. Ἐνδυμα καλὰ. Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν. Εἰπὼν μὴ δεῖν τρῶσιν τῆς σαρκὸς, ἐπαγγέλλει. Εἰς ἐπιθυμίας, ἵνα μὴ νομίσῃ: οὐδὲ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις δεῖ ἡμᾶς προνοεῖσθαι τῇ σαρκὶ, οἷον ἐν βρώσει ἢ ἐνδύματι. Προνοητέον τοιγαροῦν αὐτῆς πρὸς διαμονὴν, οὐ πρὸς ἀσφαλῆας.

est igitur illi ad permanentiam, non ad libidines.

B Τὸν δὲ ἀσθενούντα τῇ πίστει προσλαμβάνετε, μὴ εἰς διακρίσεις λογισμῶν. Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὁ δὲ ἀσθενὴς λάχανα ἐσθίει. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξευθελεῖτω, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσεδέξατο. Σὺ τίς εἰ ὁ κρινὼν ἀλλότριον οὐκ ἐστίν; τῷ ἰδίῳ Κυρίῳ στήκει ἢ ἀλάττει. Σταθήσεται δὲ. Ἀνατὰς γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς στήσας αὐτόν.

Ἦσαν δὲ τινες ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, οἵτινες ἔτι τοῦ νόμου ἐχόμενοι, πολλὰ τῶν βρωμάτων ἐδεδύσσοντο, οἷον χοίρια κρέα. Καὶ διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι ἔθλοι, λάχανα ἡσθίων μόνα, ἵνα ἐδέξῃ ἐγκρατείας, ἀλλὰ μὴ βέλυνγμοῦ εἶναι ἢ παρατήρησις. Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι ἀπὸ Ἰουδαίων πιστοὶ, οἱ ἰδραῖοι; πεπιστευκότες, οὐ παρατηροῦντο τὰ βρώματα. Πρὸς τοῦτους τοιγαροῦν ἐλλειπρῆς πιστοὺς ἀποκρίνων τὸν λόγον, τῶν τὰ βρώματα βέλυνγτομένων καθάπτεται, ἀσθενούντας καλῶν τῇ πίστει. — [ΦΩΤ.] Ὅρα δὲ μοι τὸ συνετὸν καὶ δραστήριον, καὶ προνοητικὸν τοῦ Παύλου. Δεξιούμενος, ἐπιπλήττει τὸν τοῖς βρώμασι διακρινόμενον, τὸ μὲν, ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσῃ ἀκράτου τοῦ ἐλλέγχου προτεινομένου, τὸ δὲ, ἵνα μὴ ἐδὲ καλὸν ποιεῖν ἀνεπιτήμητος μένω. Αἰδ. Προλαμβάνετε αὐτόν, φησὶν, οἱ ἀσθενεῖς ἐστίν. Μὴ κρινεῖς αὐτόν, φησὶ. Διὰ τί; Οὐχ ὅτι οὐ ποιεῖ κακὸν, ἀλλ' ὅτι Κύριον ἔχει ἄλλον, τὸν κρινόντα αὐτόν, τοῦτο καὶ ἐκείνον παραμυθεύμενος, ὡς ἐφημεν, ἐπὶ τῷ μὴ κατακρίνεσθαι ὑπὸ τοῦ πλησίον, καὶ διδοὺς πάλιν ἐννοεῖν, ὅτι καὶ οὗτος αὐτὸν οὐ κρινεῖ, ἀλλ' οὐκ ὑπὸ κρίμα ἐστὶ, παρατηρούμενος τὰ βρώματα. Εἰ γὰρ καὶ οὗτος οὐ κρινεῖ σε, μονονουχί λέγων, ἀλλ' ἔχεις Κύριον τὸν κρινόντά σε. Αἰδ. Δεῖ σε τῆς τοιαύτης ἀποσχέσθαι συμπερολογίας. Κωλύει δὲ περὶ βρωμάτων κρινεῖν ἀλλήλους, ἵνα μὴ κατ' ἀρχὰς τῆς πίστεως περὶ ταῦτα ἐρίζοντες καὶ φιλονεικούντες, ἐκ τούτου καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καίρια διαστήναι κινηθέντες, καὶ τὸ κεφάλαιον, αὐτὴν τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ζημιωθῶσι. Τί οὖν; ἂν ἴδωμεν νῦν περὶ τὰ βρώματα Ἰουδαϊκῶς παρατηρούμενον, οὐ μὴ κατακρινόμενον; Καὶ μάλιστα γε. Πῶς οὖν φησὶ, ἢ κρινεῖται, καὶ οὐ μὴ κρινεῖται; Οὐ περὶ τῆς πίστεως ἢ τῶν εἰς πίστιν συντελούντων, τοῦτο δεῖ ἐκλαμβάνειν,

(μὴ γένοιτο !), οὐδὲ περὶ τῶν ἀναίθην πραττομένων ἀτόπων, ἀλλὰ περὶ τῶν κατὰ τὴν βίον ἔργων, περὶ τῶν ὁπονουμένων, περὶ τῶν, ὡς αὐτὸς ὁ ἀσπότης ἔφη, κάρφους λόγον ἔχοντων. Περὶ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων, οὐδὲ στόμα διδραὶ δεῖ, καὶ μάλιστα οἷς συμπαρεβῆται τῷ προσηρμένῳ κεφαλῇ καὶ ἕτερον. Καὶ φησιν, ὅτι οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ προσηρμένου οὐ δεῖ κατακρίνειν καὶ ἐξουθενεῖν τὴν πλησίον, ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ τοῦ ῥηθῆναι μὴλλοντος. Ἔστι δὲ τοῦτο τοιοῦτον. Οἱ μὲν ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἔσθιον, οἱ δὲ καθ' ἡμέραν. Φησὶν οὖν, ὅτι οὐ δεῖ οὐδὲ ἀπὸ τούτων κρίνειν καὶ κατακρίνειν ἀλλήλους· οὕτως τὴν ἔσθιοντα· νηστεύει γὰρ ὁ πλησίον καὶ ἀγαθοποιεῖ, ποιῶν αὐτὸ διὰ τὸν Θεόν· οὕτως πάλιν τὸν νηστεύοντα δεῖ κατακρίνειν τὸν μὴ νηστεύοντα παρ' ἡμέραν· οὐ γὰρ νομοθεσίας ἐστὶν, ἵνα ἡ παράδοσις προσηρῇ κρίμα, ἀλλὰ μόνος προσηρῆσθαι. « Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. » Μία μὲν κατ' αὐτῶν πληγὴ, τὸ εἰπεῖν, ἀσθενούσας τῇ πίστει. Δευτέρα δὲ, τὴν « Προσλαμβάνεσθε. » Δείκνυσι γὰρ αὐτοὺς πολλῆς δεομένου· ἐπιμαλίας. Τρίτη, τὸ « Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. » Ἀπλοῖ γὰρ τοσοῦτον αὐτοὺς πταίνοντα, ὡς καὶ τοὺς κοινωνούντας αὐτοῖς τῆς φιλίας διακρίνεσθαι, καὶ χωρῖζεσθαι. « Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, » Ὁ μὲν εὐακρινῶς φησὶ, πιστεύων καὶ μηδεμίαν ἔχων Ἰουδαϊκὴν παρατήρησιν, πάντα ἀδεελύτως ἔσθιει. Ἀνακηρύττει δὲ αὐτὸν ἀπὸ τῆς πίστεως. « Ὁ δὲ » γὰρ, φησὶ, περὶ τὴν πίστιν « ἀσθενῶν, λάχανα ἔσθιει. » Ἐν ταυτῇ καὶ διελέγχει αὐτὸν, ὅτι δι' οὐκ ἐπαινουμένην ἐγκρατεῖαν ἔσθιει τὰ λάχανα, καὶ τοῦτο ὑπακρίνηται, ἀλλὰ κατὰ ἀσθενεῖαν πίστεως. « Ὁ ἔσθων, τὸν μὴ ἔσθιοντα μὴ ἐξουθενεῖτω. » Οὐκ εἶπε, Διερθεύσω, ἀλλὰ, « Μὴ ἐξουθενεῖτω, » δεικνύς ὅτι καταγέλαστα πράττει. « Δεῖ γὰρ αὐτὸν ἀδελφικῶς διερθεύσθαι, καὶ οὐκ ὡς βέλυνκτὸν ἐξουθενεῖν. » Μὴ ἐξουθενεῖτω. « Ὅσπερ γὰρ οἱ διὰ πίστιν ἀδιακρίτως πάντα ἔσθιοντας, ἐξουθενῶν τοὺς παρατηρουμένους, οὕτως ἐκείνοι τοὺς ὡς γαστριμαργούς ἔκρινον.

Ὅρα δὲ· Ἐπὶ τῶν ἔσθιοντων εἰπὼν, « Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο, » ἀπὸ τῶν παρατηρουμένων οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν. « Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. » Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν, φησὶ, πρὸς αὐτὸν ἐφελκύσατο, καὶ ἀπέλλαξε πάσης Ἰουδαϊκῆς παρατηρήσεως. — [ΣΕΥΗΡ.] Ὁ δὲ οἰκίτης Χριστοῦ, διὰ προσελάβετο ὁ Χριστὸς, ἀλλότριός ἐστι τοῦ νόμου. Τίς οὖν εἶ ὁ κρίνων ἀπὸ τοῦ νόμου τὸν τοῦ νόμου ἀλλότριον; « Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων; » Πρὸς τὸν εὐακρινῇ πιστὸν ὁ λόγος αὐτῷ. Ἐκ δὲ τούτου ὅρῳ, ὅτι οὐ μόνον ἐξουθενῶν, ἀλλὰ καὶ ἔκρινον τοὺς τὰ λάχανα ἔσθιοντας. « Ἀλλότριον οἰκίτην. » Τοῦ Θεοῦ, φησὶν, ἐστὶ, καὶ τῷ Θεῷ διαφέρει καὶ ἡ πῶσις αὐτοῦ καὶ ἡ ἔγερσις. Οὐκ ἐπειδὴ οὐκ οὐκ ἄξια ποιεῖ κατακρίσεως, μὴ κρίνα αὐτὸν, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ἀλλότριός ἐστιν οἰκίτης. « Σταθῆσεται δὲ. » Πάλιν κλήττει τοὺς ἀσθενεῖς καὶ παρατηρουμένους τὰ βρώματα. Εἰπὼν γὰρ, « Σταθῆσεται, » ὅλοι ὅτι σαλεύονται, καὶ τοσοῦτον, ὡς Θεοῦ δεῖσθαι σταθροποιούντος.

A qui nullo pudore absurda perpetranti : sed de operibus circa vitam, de his quæ in suspitione habentur : de his quæ in modum festuca sunt, prout ipse Dominus dicebat, de his enim ac similibus neque os aperire oportet : et maxime quod prædicto capiti alterum quoque addit dicens, non in eo tantum quod prædictum est non oportere proximum contemnere aut condemnare : sed neque in eo quod sequitur. Est autem illud tale. Alii quidem distinctis seu discriminatis diebus edebant, alii vero singulis. Dicit ergo quod ne in his quidem oportet mutuo judicare aut condemnare invicem, neque is qui edit, alterum condemnet. Jejunat enim proximus et benefacit, cum hoc agit propter Deum. Neque rursus is qui jejunat condemnare debet illum qui non jejunat discriminatis diebus (hoc est, qui singulis diebus edit) : non enim præcepti legis est, ut transgressio iudicium afferat, sed solius voluntatis. « Non ad dijudicationes disceptationum. » Semel quidem ferit illos cum diceret, « Infirmos fide; » secundo vero, dicens, « Assumite. » Nam ostendit eos multa cura egere. Tertio cum ait : « Non ad dijudicationes disceptationum. » Siquidem in tantum eos labi significat, ut illi etiam qui cum eis in amicitia communicabant dijudicarent, ac separarentur. « Alius quidem credit quævis edenda. » Qui sincere, inquit, credit, nullamque habet Judaicam observationem, omnia sine abominatione edit. Commendat autem ipsum a fide. « Alius autem qui infirmus est (circa fidem), olera edit. » In hoc etiam reprehendit eum, quod non laudata abstinencia olera ederet, quanquam hoc fingeret, sed fidei infirmitate. « Qui edit, non edentem non despiciat. » Non dixit : Corrigit, sed : Ne despiciat, ostendens quod ridicule faciat. Oportet enim fratrem emendare, et non tanquam abominandum despiciere. « Ne despiciat. » Siquidem velut hi qui per fidem edebant omnia sine iudicio, despiciebant observantes cibos, ita illi hos tanquam edaces ventisque deditos judicabant.

383 Vide autem quod de edentibus dixit : « Deus enim illum assumpsit : » de observantibus autem cibos nihil tale dixit. « Deus enim illum assumpsit. » Nam Deus, inquit, illum ad se attraxit, et omni Judaica observatione liberavit. Famulus Christi, quem Christus assumpsit, alienus est a lege. Quis ergo es tu qui ex lege judicas eum qui a lege alienus est? Tu quis es qui judicas? Ad eum qui sincere credit ipsi sermo est. Porro ex hoc manifestum est quod non solum despiciebant, verum etiam judicabant eos qui olera edebant. « Alienus famulus. » Del, inquit, est, et ad Deum pertinet casus ipsius aut excitatio. Non ergo quod condemnatione digna non agat, ne ipsum judices, sed quod alienus sit famulus. « Statuatur autem. » Rursus infirmos ferit, nempe qui cibos observant. Dicens enim, « Statuatur, » ostendit illos vacillare, idque adeo ut Deo sit ipsis opus qui eos confirmet.

XIV, 3, 6. *Alius quidem judicat diem a die : A* alius vero judicat omnem diem. Unusquisque propriæ menti satisfaciat. Qui curat diem, Domino curat : et qui non curat diem, Domino non curat. Qui edit, Domino edit, gratias enim agit Deo : et qui non edit, Domino non edit, et gratias agit Deo.

Verisimile est quod nonnulli qui in dies jejunabant seu abstinebant, eo tempore condemnabant eos qui non continue abstinebant : quibus interdicit ne condemnent aut vehementer accusent. Nuper enim ad fidem venerant, et verebatur ne multa accusatio eos omnino a fide separaret, accusationibus ad iram provocatos. « Unusquisque propriæ menti. » Non de omnibus accipias, « Unusquisque propriæ menti satisfaciat, » sed de solo jejuniis, idque condescendendo ait, quia Romani nuper fidei adhererant. Quod si etiam de fide prædictum verbum acceperis, toto cælo aberras. Juxta propriam autem mentem quisque sibi satisfaciat : vel quod benefaciat si semper jejundet, sive abstinat : vel quod non benefaciat si non semper jejundet. « Qui curat diem, Domino curat. » Non est hoc verbum de fidei dogmate accipiendum : id quod et ipse prædixit. Siquidem et hic et ille uni innituntur scopo, nempe divino honori. Nam qui diem curat arbitratur se Dei legem observare : **384** qui vero dies nullo in hoc habet discrimine, omnem diem tanquam a Deo conditum simili habet in honore. — *Aliud.* Quod ait : « Qui curat diem, Domino curat, et qui non curat diem, Domino non curat, » manifestum est quod hoc nobis significet. Qui judicat et existimat bonum esse omni die edere, Domino curat : hoc est, in Domino hoc existimat, et propter Dominum hoc facit. Et qui non judicat hoc, neque bonum arbitratur omni die edere, propter Dominum ita judicat et arbitratur. Hæc enim prædicta sunt ipsi causa ut hoc judicet : puta ut unusquisque propriæ menti satisfaciat. Quomodo hoc dicis, Paule? Bene, inquit, dixi : quoniam et qui super diem jejunit sive abstinet, et qui edit omni die, ambo in Domini placitum hoc faciunt : nec oportet ut ob hoc alius alium nullo modo judicet. Deinde etiam causam addit dicens : Etenim is qui edit, gratias agit Deo, in eo quod edit, quod hominibus tribueris facultates, quibus vitam continuarent : et qui jejunit aut abstinet, gratias agit, quod hominibus abstinentiam dederit ac tolerantiam, his insuper traditis quibus potest quispiam carnis devincere affectus. Qui vero alio quovis modo edit aut abstinet, iudicio obnoxius est : quomodo fuerunt quedam hæreses. Hæc ergo de edentibus et jejunantibus sive abstinentibus propriæ intelligenda sunt : at non de quibusvis aliis. Non enim ad omnia canon hic pertinet, sed, ut diximus, specialis est, et solum hoc aliæque hujusmodi complectitur. Siquidem neque in argumento paulo ante dicto quadrat, puta

« Ὅς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, δε δε κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοί πληροφροσέσθω. Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. Καὶ ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει· εὐχαριστοῦ γὰρ τῷ Θεῷ· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστοῦ τῷ Θεῷ. »

Εἰκόσ ἦν, τινὰς τῶν συνεχῶς νηστεύοντων, κατακρίνειν τοὺς μὴ συνεχῶς νηστεύοντας, οἷς τὸ κατακρίνειν καὶ σφόδρα ἐγκλημα ἀπαγορεύει. Ἦσαν γὰρ νεηλυδοὶ ἐν τῇ πίστει, καὶ δίδωσκει μὴ ἡ πολλὴ ἐγκλησις, τίλειν αὐτοὺς ἀποσχίση τῆς πίστεως, ὀργισθίντα· ταῖς ἐγκλησίαις. « Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοί. » Μὴ περὶ πάντων δέξῃ τὸ, « Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοί πληροφροσέσθω. » Ἄλλ' ἐπὶ νηστείας μόνον, καὶ τοῦτο συγκαταβαίνων, ἐπειδὴ ἀρτιπαγεῖς ἦσαν ἐν τῇ πίστει οἱ Ῥωμαῖοι. Ὅς εἶπε καὶ περὶ πίστεως δέξῃ τὸ εἰρημένον, τοῦ παντός ἐξέπαις. Κατὰ δὲ τὴν ἰδίαν νοῦν ἕκαστος πληροφροσέσθω, ἥ ὅτι καλῶς ποιεῖ νηστεύων ἀεὶ, ἥ ὅτι οὐ καλῶς ποιεῖ, οὐ νηστεύων ἀεὶ. « Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ. » Οὐ δεκτικόν τὸ ῥητὸν ἐπὶ δόγματος πίστεως. Ὅμως καὶ αὐτὸς προείπε. Ἀμφότεροι γὰρ, οὗτός τε καὶ ἐκεῖνος, ἐνὶ χρώνται σκοπῷ, τιμῇ τῇ περὶ τὸν Θεόν. Ὅ τε γὰρ παραφλαττόμενος τὴν ἡμέραν, οἰεταὶ Θεοῦ νόμον πληροῦν· ὅ τε ἀδιαφορῶν περὶ τοῦτο, πᾶσαν ὥς ὑπὸ Θεοῦ γενομένην ἡμέραν, δι' ὁμοίας ἔχει τιμῆς. — Ἀλλῶς. [ΘΗΤ.] Τὸ, « Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ, » φανερὸν ἐκ τοῦ προειρημένου ἡμῖν ὅτι τοῦτο λέγει, ὅτι Ὁ κρίνων καὶ λογιζόμενος καλὸν εἶναι καθ' ἡμέραν φαγεῖν, τῷ Κυρίῳ φρονεῖ, τοῦτέστιν, ἐν Κυρίῳ τοῦτο λογίζεται, τοῦτέστιν διὰ τὸν Κύριον αὐτὸ ποιεῖ. Καὶ ὁ μὴ κρίνων τοῦτο, μηδὲ λογιζόμενος ὅτι καλὸν ἐστὶ καθ' ἡμέραν φαγεῖν, διὰ τὸν Κύριον τοῦτο κρίνει καλὸν εἶναι καὶ λογίζεται. Ἀπὸ τῶν γὰρ ἐστιν αὐτῷ ταῦτα εἰρημένα τοῦ, « Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοί πληροφροσέσθω. » Πῶς λέγεις τοῦτο, Παῦλε; Καλῶς εἶπον, φησί, ἐπειδὴ καὶ ὁ νηστεύων ὑπὲρ ἡμέραν, καὶ ὁ ἐσθίων καθ' ἡμέραν, εἰς ἀρέσκειαν Κυρίου τοῦτο ποιοῦσι, καὶ οὐ δι' ἁπλῶς ὡς ἀλλήλους ἐπὶ τοῦτο. Εἶτα καὶ ἐπιτείνει τὴν αἰτίαν, καὶ φησι· Καὶ γὰρ ὁ ἐσθίων, εὐχαριστοῦ τῷ Θεῷ ἐν τῷ ἐσθίειν, ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις πόρον, καὶ συνέχαιαν ζωῆς. Καὶ ὁ νηστεύων εὐχαριστοῦ, ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις καρτερίαν καὶ ὁπομονήν, καὶ μεθόδους, δι' ὧν τις δύναται περιγενέσθαι τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν. Ὁ δὲ ἄλλος πῶς ἐσθίων ἢ νηστεύων, κατακριτοί, ὡς περ τῶν αἰρέσεων τινες. Ταῦτα οὖν περὶ τῶν νηστεύοντων, καὶ ἐσθιόντων ἰδικῶς ἐκλήπτειν, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ ἄλλων τινῶν. Οὐ γὰρ ἐπὶ πάντα ὁ κανὼν οὗτος διήκει, ἀλλ', ὡς ἐφημην, ἰδικῶς ἐστίν, ἐπὶ τοῦτο μόνον καὶ τῶν ὁμοίων περιλαμβανόμενος. Αἰὶ οὐδ' ἐπὶ τοῦ πρὸ μικροῦ εἰρημένου κεφαλαίου ἀρμύζει, οἷον ἐπὶ τοῦ ἐν τοῖς βρώμασι διακρινόμενου. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μὴ ἐσθίων, οὐχ' εἰς δόξαν οὐκ ἐσθίει τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς ἀσθενὴς καὶ ἀσθηρικός ἐν τῇ πίστει. Ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν οὐ δεῖ κατακρίνειν διὰ τὸν

καρὸν, ἐπὶ ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος ἦν. Τὸν δὲ ἐσθλόντα A καὶ ἡμέραν καὶ νηστεύοντα ὑπὲρ ἡμέραν, οὐ διὰ
 ὧρας οὐδ' ἡμερῶν οὐδ' ἡμερῶν μέμνην ἐπάγειν, ἐπὶ
 ἀμφοτέρωθεν ὁδῶν Κυρίου ποιοῦσιν ὁ ποιοῦσι. Καὶ τὰ
 ἐπιτελεῖς ὅσα περὶ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν ἀνέφερον, ἐπὶ
 τὴν νηστεύοντα ὑπὲρ ἡμέραν, καὶ ἐσθλόντα καὶ
 ἡμέραν, ἐκληπτέον μόνον ὅσον, « Σὺ δὲ τί κρίνεις
 τὸν ἀδελφόν σου; » καὶ, « Ἄρα οὖν ἕκαστος ἑμῶν
 περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ. »

quæcumque ad illam torquentur intelligentiam, de jejunantibus vel abstinētibz super diem et eden-
 tibus quotidie, accipiēda tantum sunt, quale est illud : « Tu autem quid judicas fratrem tuum? » et
 illud : « Igitur unusquisque nostrum de seipso rationem dabit Deo. »

Ἔστα λαβὼν ἐνταῦθεν ἀφορμὴν, καὶ ἀναμνήσας
 ἐπὶ Κύριον ἔχομεν καὶ κριτὴν ἐπὶ τοῦ βήματος, εἰς
 παραίνεσιν ἀνάγει τὸν λόγον καθολικὴν. Τί, φησί, B
 τοῦτο ἢ ἐκεῖνο λέγω; Οὕτω δὲ πρὸς ἀλλήλους δια-
 καίεσθαι, ὥστε ἐν μηδενί, τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῶν, ἐπάγειν
 ἀλλήλοις πρόσκομμα ἢ σκάνδαλον. « Τῷ ἀδελφῷ »
 δὲ εἰρηκεῖν, καὶ εἰ τοῦ ὀνόματος δυσωπήσαι θέλων·
 « Τί, φησί, σκανδαλίζεις; » Ἀδελφός σου ἐστίν,
 μέλος σου ἐστίν, ἕνα Πατέρα ἔχετε, ἕνα Δημιουργόν.
 Ἄν οὖν ἀναιρεθῇ ἀπ' ὁμῶν τὰ σκάνδαλα καὶ τὰ
 προσκόμματα, πολλῷ μᾶλλον ἀναιρεθήσεται τὸ κρί-
 νειν καὶ κατακρίνειν. Οὐχὶ μόνον τὸ ἐπὶ τούτῳ
 κρίνειν καὶ κατακρίνειν, ἢ ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἀπλῶς
 καὶ καθόλου ἀναιρεθήσεται τὸ κρίναι ὧς ἀλλήλους
 καὶ κατακρίναι. Καὶ τότε ἔσται ὡς ἀληθῶς ὅτε μὴ
 κρινόμενος τρισμακάριτος, καὶ ὁ μὴ κρίνων παρα-
 πλῆσιος, ἐν ἀρετῇ καὶ ἀγίότητι ζώντων ἡμῶν, καὶ
 τοῦ κρίναι καὶ κρίνεσθαι, πᾶσαν ἐκ πολλῶν ποιη- C
 σαμένων πρόφασιν, Ὁ Παῦλος φωνεῖ· Ὁ οἰκονόμος
 θεμελίου! Τοῦτο κρίνατε, φησί, τὸ μὴ εἰδέναι πρό-
 κομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον· ταύτην κρητῆρα
 πρώτην καταβάλεσθε. Ἄν αὕτη ἀρραβὼν ἐν ὅλῳ ἢ
 κρητῆρι, ῥῆον τὰ ἅλλα οἰκονομεῖν ἐστιν. « Καὶ ὁ
 μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν. » Ὁ οὕτως, φησί, φρονῶν
 ὥστε καὶ ἡμέραν νηστεύειν, διὰ τὸν Κύριον οὕτως
 φρονεῖ. Καὶ ὁ φρονῶν ὥστε καὶ ἡμέραν μὴ νη-
 στεύειν, διὰ τὸν Κύριον οὕτως φρονεῖ. Πάν δὲ ὁ διὰ
 τὸν Κύριον γίνεται, καλὸν ἐστίν, φησίν. « Εὐχαριστεῖ
 γὰρ τῷ Θεῷ. » Εἰ οὖν, φησί, τὸ καίριον γίνεται,
 τὸ διὰ πάντων εὐχαριστεῖσθαι τὸν Θεόν, τί διαφέ-
 ρεσθε περὶ τῆς νηστείας οὕτω σφοδρῶς; Ὅλγον
 γὰρ τὸ μέτρον. Εὐκαταβατικῶς μὲν οὕτως λέγει.
 Πλὴν πῶς δύναται Χριστῷ εὐχαριστεῖν ὁ μὴ ἐσθλὸς;
 Ὃς γὰρ τοῦ νόμου ἐχόμενος, οὐκ ἐσθλός. Καὶ λοιπὸν
 εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ, ὁ ἐσθλός.

Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ
 ἀποθνήσκει. Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ
 ζῶμεν· ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀπο-
 θνήσκωμεν. Ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνή-
 σκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν. Εἰς τοῦτο γὰρ Χρι-
 στὸς καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, καὶ ἐξήγεν, ἵνα
 καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ.

Ἐχομεν, φησί, Κύριον ὃ καὶ ζῶμεν ἐάν ζῶμεν,
 ὃ καὶ ἀποθνήσκωμεν ἐάν ἀποθνήσκωμεν. Εἰ οὖν τῷ
 Κυρίῳ διαφέρει ἡμῶν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, αὐτὸς
 οἰκονομεῖται τὰ καὶ ἡμεῖς, καὶ οὐ χρεῖα κρίναι τὸν

A de eo qui inter cibos discernit : ille enim non
 edens, nequaquam ad Christi gloriam non edit,
 sed tanquam imbecillis et infirmus in fide. Sed il-
 lum quidem non oportet condemnare propter iem-
 poris occasionem, quia prædicationis initium erat :
 illum vero qui quotidie edit, aut eum qui super
 diem jejunit, neque hunc neque alterum oportet
 omnino accusatione persequi : ambo enim ad glo-
 riam Dei faciunt quod faciunt. Et sequentia omnia

385 Deinde sumpta hinc occasione ac men-
 tione facta quod Dominum habemus et judicem in
 tribunali sedentem, ad generalem admonitionem
 convertit sermonem. Quid hoc aut illud dico? in-
 quit. Ita oportet ad eos invicem mutuos affectos
 esse ut in nullo quantum in nobis est inducamus
 alius alii offensionem aut offendiculum. Dixit autem
 « Fratri, » volens et nomine flectere. « Quare, in-
 quit, offendis? » Frater tuus est, membrum tuum
 est, unum habetis Patrem, unum Creatorem. Si
 ergo sublata fuerint a vobis offensiones et scan-
 dala, multo magis auferetur iudicium et condem-
 natio : non solum ne ob hoc aut illud iudicetis et
 condemnatis : sed simpliciter et in totum auferetur,
 ne omnino alius alium iudicetis et condemnatis.
 Et tunc vere erit et qui non iudicatur maximo
 beatus, et proximus illius qui non iudicat, cum
 nos in virtute et sanctitate vixerimus, et omnem
 iudicandi aut condemnandi occasionem ex multis
 abstulerimus. O Pauli vocem, o architecti funda-
 mentum! Hoc alii, iudicate ne ponatur offendicu-
 lum fratri aut offensio : hanc primam basim facite :
 si hoc principium in vobis fuerit perfectum, cætera
 facile fuerit superaddiscere. « Et qui non curat
 diem. » Vel ita dicit : Cui curæ est ut quotidie je-
 junet aut abstineat, propter Dominum ita affectus
 est; imo cui curæ est ut quotidie non jejuset, juxta
 Dominum sapit. Quidquid autem propter Dominum
 sit, bonum est. « Gratias enim agit Deo. » Si igitur
 oportunum efficitur opus, ut Deo per omnia
 gratias agantur, quare circa jejunium adeo diside-
 tis? Parvum enim est discrimen. Condescendendo
 quidem ita dicit : Attamen quomodo potest Christo
 gratias agere is qui non edit? Nam quasi legi
 adhærens non edit. Cæterum is qui edit, gratias
 agit Deo.

XV, 7-9. Nullus enim nostrum sibi ipsi vivit, et
 nullus nostrum sibi ipsi moritur. Nam sive vivamus,
 Domino vivimus; sive moriamur, Domino morimur.
 Sive ergo vivamus sive moriamur, Domini sumus. In
 hoc enim Christus et mortuus est et resurrexit ac
 revisit, ut et mortuis et vivis dominetur.

Habemus, inquit, Dominum eum et vivimus si
 vivimus, eum etiam morimur si morimur. 386 Si
 ergo ad Dominum vita morisque pertinet, ipse dis-
 ponet quæ nos contingunt, neque oportet iudicare

proximum aut despicere. « Nam sive vivamus. » Ipse siquidem solus vitæ ac mortis habet potestatem. « In hoc enim Christus et mortuus est. » Rationem subiungit cur nos et viventes et mortui Christi simus. Ad hæc autem etiam illud ostendit, quod si tanta circa nos usus est providentia, ut etiam crucifigeretur, nequaquam nos despiciet. Nam si nostri etiam dum mortui sumus curam habet, multo magis dum vivimus. Hoc autem dicit adversus eos qui condemnant quod infirmorum in fide curam habeat Deus, ob immensam circa nos providentiam, et eum qui fide pusillus est adhortatur, facta beneficiorum Dei mentione. « Et mortuus est et resurrexit. » Quod nobis, inquit, dominaretur, prius ipse justas causas deposuit. « Ut et vivis et mortuis dominetur. » Hoc est, animis et corporibus: illi enim sunt immortales, ista vero mortalia. Ita habet divus Methodius libro *De resurrectione*.

XIV, 10-13. Tu vero cur judicas fratrem tuum? Aut etiam tu cur despicias fratrem tuum? Omnes enim statuemur ante tribunal Christi. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus. Mihi sese flectet omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo. Unusquisque igitur nostrum de seipso rationem dabit Deo. Ne posthac igitur alius alium judicemus, verum illud iudicare magis ne ponatur offensio fratri aut offendiculum.

Rursum sermo illi est ad eum qui fide pusillus est. « Etiam tu cur despicias fratrem tuum? » Ille sermo ad eum qui fide firmus est dirigitur. Fratris autem nomine solvit illis contentionem. Scriptum est enim: « Vivo ego, » etc. Videtur quidem per prophetiæ deductionem ad modestiam revocare fidelem, ne iudaizantem despiceret: totam tamen particulam dixit, ejus qui adhuc iudaizaret animum concutiens: hic quidem iudicii mentione, ibi vero Christi beneficiis exhortans. Etenim si omnes, inquit, ante Christum statuemur: et ipse, non lex, rationem a nobis exigit: cur tu legi adhaeres, et non Christum semel apprehendis? « Mihi sese flectet omne genu. » **387** Omnium dominium huic subesse attestatur. « Et omnis lingua confitebitur. » Propria videlicet peccata, ex ipsa conscientia, tanquam proprio iudici. — *Aliud.* Dictum est de Deo Patre quod hic nullum iudicat, sed iudicium dedit Filio²². Manifestum ergo quod de iudice dictum fuerit a Paulo, « Confitebitur Deo, » et « Rationem dabit Deo. » Itaque Christus Deus est, etiam si nolint impli. « Ne posthac igitur alius alium judicemus. » Rursum primo hæret sermoni, ne timore videatur fecisse iudicii mentionem, sed quadam sermonis consequentia. « Ne ponatur offensio. » Hoc et ad eum qui sincere fidelis est et ad illum qui adhuc iudaizat aptatur. Nam et is qui perfectus erat, offendeatur observatione ciborum

A πλησίον ἢ ἔξουθενεῖν. « Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν. » Ζῶντες γὰρ αὐτὸς καὶ θανάτου μόνος ἔχει τὴν ἐξουσίαν. « Εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς καὶ ἀπέθανε. » Τὸν λόγον ἀπήγγαγε, τοῦ καὶ ζῶντος ἡμᾶς καὶ ἀποθνήσκοντος εἶναι τοῦ Χριστοῦ. Πρὸς δὲ τοῦτοις καλεῖτο δείκνυσθαι, ὅτι, φησὶν, Εἰ τοσαύτη περὶ ἡμᾶς ἐχρησάτο πρόνοια ὥς καὶ σταυρωθῆναι, οὐκ ἂν ἡμῶν καταφρονήσῃ. Εἰ γὰρ καὶ ἀποθανόντων ἡμῶν πρόνοια, πολλὰ μᾶλλον ζώντων. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς κατακρίνοντας λέγει, ὅτι φροντισθεὶς παρὰ Θεοῦ οἱ ἀσθενεῖς τῇ πίστει, διὰ τὴν τοσαύτην αὐτοῦ περὶ πάντας πρόνοιαν καὶ τὸν οὐλόγηστον δὲ ἐντρέψει, τῶν εὐεργεσιῶν ὑπομνήσκων τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη. » Δικαιώματα, φησὶ, προσηύδατο τῆς ἡμετέρας δεσποτίας. « Ἰνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. » Τοῦτοστι, ψυχῶν καὶ σωμάτων. Αἱ μὲν γὰρ εἰσιν ἀθάνατοι, τὰ δὲ θνητά. Οὕτως καὶ ὁ ἅγιος Μεθόδιος ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* λέγει.

« Ἐν δὲ τί κρινεῖς τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γὰρ, Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. Ἀρα οὖν ἔκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ. Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρινώμεν, ἀλλὰ τοῦτο κρινάτω μᾶλλον, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον. »

C Πρὸς τὸν οὐλόγηστον πάλιν αὐτῷ ὁ λόγος. « Καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; » Πρὸς τὸν ἔδραστον τῇ πίστει ὁ λόγος οὗτος. Τῷ δὲ ὀνόματι τοῦ ἀδελφοῦ, λέγει αὐτοῖς τὴν ἑρὶν. « Ζῶ ἐγώ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Δοκεῖ μὲν διὰ τῆς παραγωγῆς τῆς προσηύτας, καὶ καταστellaiv τὸν πιστὸν, εἰς τὸ μὴ ἐξουθενεῖν τὸν ἰουδαίζοντα, πλὴν ὅλον τὸ χωρίον εἶπε, καταστellaiv τὴν ψυχὴν τοῦ ἰουδαίζοντος ἔτι, ὥς μὲν τῇ μνήμῃ τῆς κρίσεως, ἀνω δὲ ταῖς εὐεργεσίαις αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐντρέπων. Εἰ γὰρ τῷ Χριστῷ, φησὶ, πάντες παραστησόμεθα, καὶ αὐτὸς ἡμᾶς, καὶ οὐχ ὁ νόμος, εὐθύνας ἀπαιτήσει: τί σὺ ἐχῇ τοῦ νόμου, καὶ σὺ καθάπαξ ἐπιλαμβάνῃ τοῦ Χριστοῦ; « Ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. » Τῶν ἀνάντων αὐτῷ δεσποτεῖαν μαρτυρεῖ. « Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται. » Τὰς οὐκείας ἀμαρτίας ἐξ αὐτοῦ τοῦ συνεβδότος, αὐτὸς κρινεῖ. — *Ἄλλως.* [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἴρηται περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι αὐτὸς κρινεῖ οὐδέν, τὴν δὲ κρίσιν δίδωκε τῷ Υἱῷ. Ἀἴτιον οὖν ὡς περὶ τοῦ κριτοῦ εἴρηται τῷ Παύλῳ τὸ, « Ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. » Καὶ τὸ, « Λόγον δώσει τῷ Θεῷ. » Ἀρα Θεὸς ὁ Χριστὸς, καὶ οἱ ἀσθενεῖς μὴ βούλονται. « Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρινώμεν. » Πάλιν τοῦ πρώτου ἔχεται λόγος, ἵνα μὴ δόξῃ διὰ φόβον τῆς κρίσεως μνησθῆναι, ἀλλὰ διὰ τινὰ λόγου ἀκολουθίαν. « Τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα. » Τοῦτο καὶ πρὸς τὸν εἰλικρινῆ πιστὸν, καὶ τὸν ἐκ ἰουδαίζοντα ἀρμαζει. Καὶ γὰρ ὁ τέλειος ἐσκανδαλίζετο τῇ τῶν βρωμάτων

²² Joan. v, 22.

παρατηρήσει τὸ πλῆθός, καὶ ὁ τὰ βρώματα παραπονούμενος, τῇ σφοδρᾷ ἐπιπλήξει τοῦ εὐλαβιστοῦ πιστοῦ. Ὡς μὴ συμβουλή τοῦ θεοῦ διορθοῦται ἀπείχεσθαι τούτων, ἡ σκανδαλοῦ πρόφασις τῷ πληθύνειν γίνεται.

Οὐδα καὶ πέπαισμαι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' αὐτοῦ, εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ εἶναι κοινὸν εἶναι, ἐκεῖνῳ κοινόν. Εἰ δὲ διὰ βρώμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκ εἶμι κατὰ ἀγάπην περιπατῶν. Μὴ τῷ βρώματι σου ἐκείνον ἀπόλλυε, ὅπερ ὁ Χριστὸς ἀπέθωκε. Μὴ βλασημεισθῶ οὖν ὑμῶν ἐν ἀγαθῷ. Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ὁ γὰρ ἐν τοῦτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ, εὐάρεστος τῷ θεῷ, καὶ δόξαμος τοῖς ἀνθρώποις.

Ἐστὶ περὶ τῆς τῶν βρωμάτων παρατηρήσεως ὁ λόγος αὐτῷ. Ἐστὶ οὖν εἰπέν, « Οὐδα καὶ πέπαισμαι ὅτι οὐδὲν κοινόν », ἵνα μὴ εἴπῃ ὁ ἐν Ἰουδαϊζῶν. Καὶ τί, εἰ σὺ παπαισμένος-εἰ, τοῦ νόμου τὸ ἐναντίον εἰσπορεύμενος; προστίθῃσι τὸ, « Ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, » δεικνύς ὅτι παρ' αὐτοῦ ταῦτα μεμάρθηκα καὶ πληροφόρηται, καὶ οὐκ ἀπ' ἐαυτοῦ λέγει. « Ὅτι οὐδὲν κοινόν. » — [ΘΩΤ.] Ἐντεῦθεν πάλιν εἰς τὰ περὶ βρωμάτων ἐκτάσεις, καὶ παραινέει τοὺς θυνάτορας κατὰ τὴν πίστιν, ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενῶν, καὶ δεῖνυσιν ἐξ ὧν λέγει, καλὸν μὲν καὶ τὸ ἐκεῖνον ἐν βρώμασι διακρινόμενον, περιπατῆσαι διορθῶν, ἀμεινὸν δὲ τὸ ἀδυνατοῦντα ἐν τούτῳ, ὅπερ ὁρᾶν τὸ ἑλάντωμα, καὶ χειραγωγεῖν παντὶ τρόπῳ ἐπὶ τὸ κερθεῖν καὶ σωθῆναι αὐτόν. — [ΘΕΟΔΩΡ.] « Οὐδὲν, φησί, κοινόν δι' αὐτοῦ. » ἵνα γὰρ μὴ λέγῃσι, ὅτι τίς ὧν ἀντινομοθετεῖ; Μωσὴ; τὸν Μωσέως Δεσπότην εἰς μέτρον παρᾶγι, διδάσκων ὡς αὐτὸς τὰς νομικάς παρατηρήσεις ἐπάσσε, καὶ οὐδὲν εἴασσε νομίζειν ἀκάρτατον ἔδοξα. — [ΣΕΥΗΡ.] Τὸ γάρ, « δι' αὐτοῦ, » τούτεστι, διὰ τὴν εὐαγγελικὴν αὐτοῦ νομοθεσίαν. « Οὐδὲν κοινόν δι' αὐτοῦ, » τούτεστιν ἀκάρτατον τῇ φύσει. « δι' αὐτοῦ, » τούτεστι, τοῦ θεοῦ. διὰ τὴν νύν, φησί, δοθεῖσαν χάριν παρ' αὐτοῦ, οὐδὲν φύσει κοινόν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς προαιρέσεως τοῦ μετιόντος γίνεται κοινόν. Ὅθεν καὶ ἐκεῖνῳ μόνῳ γίνεται κοινόν, οὐχὶ δὲ καὶ πάντιν. « Ἐκεῖνῳ γάρ, φησί, κοινόν. » — « Εἰ δὲ διὰ βρώμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, » Ἰουδαῖον γὰρ αὐτοὺς οἱ πιστοὶ ὡς Ἰουδαίζοντας εἶμι, καὶ διὰ τοῦτο παρατηροῦμένους τὰ βρώματα. Οὐ βούλεται οὖν αὐτοὺς, ἐν τοῖς μὴ πάντιν μεγάλους πληττεσθαι σφοδρῶς, φοβούμενος μὴ πως διγγοθυμήσαντες, τέλει ἀποστῶσι τῆς πίστεως. Εἰ οὖν καὶ μὴδὲν ἐν βρώμασι κοινόν, φησί, πλην ἀποσχοῦ τῆς σφοδρᾶς ἐγκλήσεως τοῦ ἀδελφοῦ σου « οἰκονομικῶς οἰκονομῶν διὰ τὴν εἰρημνίαν αἰτίας. » Ὅρα δὲ τὴν τοῦ ἁγίου σοφίαν. Τὸν τέλει πληροπορῶν ὅτι οὐκ ἐστὶ κοινόν, καὶ τὸν ὀλιγόπιστον ὡς αὐτῶς δεικνύων ἀσθενοῦντα ἐκ τῆς παρατηρήσεως, « Οὐκ εἶμι, φησί, κατὰ ἀγάπην περιπατῶν. » Βούλεται γὰρ εἶναι ἀγάπην, εἰδὼς πάντα δι' αὐτῆς κατὰ μέτρος κατορθοῦσθαι. Μὴ τῷ βρώματι σου ἐκείνον ἀπό-

A proximi, et is qui cibis observabat, vehementi increpatione illius qui sincere credebat. Uno itaque consilio duos corrigit, ut ab his abstineant quae proximo sunt occasio scandali.

XIV, 14-18. Scio quidem et persuasum habeo per Dominum Jesum, nihil esse commune per ipsum : nisi quod ei qui existimat aliquid esse commune, illi commune est. Verum si propter cibum frater tuus contristatur, jam non secundum charitatem ambulas. Ne cibo tuo illum perdas pro quo Christus mortuus est. Ne igitur concitatus afficiatur bonum vestrum. Non est enim regnum Dei cibum et potus : sed iustitia et pax et gaudium in Spiritu sancto. Nam qui in his aervit Christo, acceptus est Deo et probatus hominibus.

Adhuc ipsi de ciborum observatione sermo est. Quia ergo dixit : « Scio et persuasum habeo nihil esse commune; » ne dicat is qui adhuc haeret in Iudaismo : Et quid si tu persuasus sis. cum lex contrarium doceat, addit : « Per Dominum Jesum; » ostendens quod ab ipso hoc didicerit et certior factus sit, et non a seipso dicat. « Nihil commune esse. » Hinc rursus ad ea redit quae de cibis dicta sunt : et potentes in fide admonet ut infirmis succurrant. Ex his etiam quae dicit, ostendit bonum quidem esse nili illum corrigere qui inter cibos dijudicat : quod si hic corrigi nequeat, 386 melius tunc esse defectum hunc contemnere, omnique modo illum manuducere quo lucrifaciat ac salvetur. « Nihil, inquit, esse commune per ipsum. » Ne enim dicant : Tu quis es qui legem foras Moisi contrariam? Moisi Dominum in medium producit, docens quod ipse legales observationes cessare fecerit, nullamque edulium duci impurum permiserit. Nam hoc significat « Per ipsum, » id est, iuxta legem evangelicam. Aut, Nihil commune δι' αὐτοῦ, hoc est, per se, ex natura. Sive δι' αὐτοῦ per ipsum, nempe Deum. Per datam, inquit, nunc ab ipso gratiam nihil natura commune est, sed ab accedentis voluntate sit commune. Unde etiam soli illi sit commune, non autem omnibus. Nam ait : « Illi commune est. » — « Verum si propter cibum frater tuus contristatur. » Siquidem fideles sincere credentes exprobrabant illis qui Iudaismum adhuc sequebantur, et ita cibis observabant. Non vult ergo illos in his quae non adeo magna sunt, graviter corripi, veritus ne forte pusillo facti animo, tandem a fide desciscant. Quanquam, inquit, nihil in cibis commune sit, abstinere tamen a vehementi reprehensione fratris tui, dispensatorio modo ordinans propter dictam causam. Vide autem Pauli sapientiam. Omnino certior factus quod nihil commune sit, et ita fide pusillum esse ostendens eum qui ex ciborum observatione infirmaretur. « Jam, inquit, non secundum charitatem ambulas. » Vult enim charitatem esse, sciens omnia per illam pau-

latim corrigi. « Ne cibo tuo illum perdas. » Licet tu, cum sis fidelis, omnia edas ne illum vehementer increpando, penitus a fide ejicias. Etenim etiam pro illo Christus mortuus est. Propterea dispensatorio modo debes illi condescendere. — Hic suadet fideles quoque a cibis abstinere ut condescendantur fide pusillis, quod etiam in processu dicit. « Ne igitur conviciis afficiatur bonum vestrum. » Accusando enim et semper contendendo ob ciborum observationem adversus illum, non solum reddis eum perversicacem: sed etiam alienis a fide tribuis occasionem, ut fidem nostram conviciis afficiant propter hujusmodi pugnas. Nam bonum vocat fidem. Bene quidem doces, sed contentio conviciorum causa efficitur. « Ne conviciis afficiatur bonum vestrum. » Bonum quidem, **389** nam fide confirmatum est non dijudicandum esse cibos: sed contententes et vehementer rixantes adversus eos qui dijudicant, facitis bonum vestrum affici conviciis.

Illi namque redarguti compelluntur adversum vos dicere, quod hoc non ex fide faciatis, sed ventris curandi gratia. Itaque etiam si aliud nihil in causa esset, oportuit ab hujusmodi contentione abstinere: quin potius hoc ipsum ne conviciis afficiatur bonum vestrum, satis esse debuit ut persuaderet vobis contentionem dissolvere in concordiam et amorem. Neque enim hoc est contemnere quæ fidei sunt, sed honorare, prohibendo convicia quibus afficeretur. Verisimile quoque est quod nonnulli a fide alieni audientes contentiones, Christianorum dogmata irrident ac subsannant, conviciisque afficiunt. Ob quæ omnia melius esset loco intempestivæ contentionis concordies circa opportuna et conformia charitati, omnem calumnie ac blasphemie prætextum amputare. Hæc enim sunt quæ ad regnum cælorum introducunt, nempe pax in fide, gaudium in Spiritu sancto, et justitia. « Non est enim regnum Dei cibus et potus. » Cohibere vult illos ab accusationibus. Siquidem per cibum et potum, inquit, regnum Dei non possumus ingredi. — *Alio modo.* Dicens: « Non est enim regnum Dei cibus et potus, » ostendit contentionem illorum circa cibos vehementissimam esse ac ultra limites, et tale quippiam insinuat: Si regnum Dei cibus ac potus esset, non decertaretis vehementius. Simul etiam adhortando. Si pro his ita contenditis, quid facere oportet pro justitia et pace et gaudio in Spiritu sancto? « Sed justitia. » Quæ sunt ergo quæ in regnum Dei introducunt? Justitia, hoc est, vita studiosa: pax erga fratrem, et gaudium ex concordia. Quoniam autem contingit pacem et gaudium esse etiam in turpibus, addit, « In Spiritu sancto, » tanquam diceret: Hanc dico pacem et hoc gaudium quæ in Spiritu sancto efficiuntur, hoc est, per Spiritum sanctum introducuntur: « Nam qui in his servit Christo. » Hæc ita faciens tanquam debitor et qui ad id obligatur, cum timore ac tremore, sicut fidelis Dei servus. Qui enim in his tu-

lus, « Μη ἐπιδῇ σὺ πάντα ἐσθίεις πιστὸς ὢν, ἐγκυλῶν σφοδρῶς ἐκείνῳ, ἐκδύλης αὐτὸν τέλει τῆς πίστεως. Καὶ γὰρ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν. Ὅθεν ὁρεῖταις οἰκονομικῶς συγκαταβαίνειν αὐτῷ. — [ΦΩΤ.] Ὡς δὲ συμβουλεύει καὶ τοὺς πιστοὺς ἀπέχεσθαι βρωμάτων, διὰ τὴν τῶν ὀλιγοπιστῶν συγκατάβασιν, ὅπου καὶ προῶν λέγει: « Μη βλασφημῆσθω ὁὖν ὁμῶν τὸν ἀγαθόν. » Ἐγκυλῶν γὰρ καὶ ἀεὶ φιλονεικῶν πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν τήρησιν τῶν βρωμάτων, οὐ μόνον αὐτὸν φιλονεικώτερον ποιεῖς, ἀλλὰ καὶ πρόφασιν δίδως τοῖς ἐξωθεν βλασφημεῖν ἡμῶν τὴν πίστιν διὰ τὰς τοιαύτας μάχας. Τὸ ἀγαθὸν γὰρ, ὅσον ἡ πίστις, ψηλα. Καλῶς μὲν διδάσκεις, ἀλλ' ἡ μάχη αἰτία βλασφημίας γίνεται. — « Μη βλασφημῆσθω ὁὖν ὁμῶν τὸ ἀγαθόν. » Ἀγαθὸν μὲν γὰρ, τὸ διὰ τὸ ἐστηρικμένον εἶναι τῇ πίστει μὴ διακρίνεσθαι ἐν τοῖς βρώμασιν. Ἐρίζοντες δὲ καὶ διαφιλονεικοῦντες σφόδρα πρὸς τοὺς διακρινόμενους, ποιεῖτε τὸ ἀγαθὸν ὁμῶν βλασφημῆσθαι.

Ἐλεγχόμενοι γὰρ ἐκεῖνοι, συναλαμβάνονται λέγειν πρὸς ὁμᾶς, ὡς οὐ διὰ πίστιν τοῦτο ποιεῖτε, ἀλλὰ τὴν γαστέρα θεραπεύοντες. Εἰ ὁὖν καὶ μὴ δι' ἄλλο τι ἐχορῇ τῆς περὶ τοῦτο ἱριδος ἀποσχέσθαι, ἀλλ' ὁὖν καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ μὴ βλασφημῆσθαι τὸ ἀγαθὸν ὁμῶν, ἐκάνον ἐστιν εἰς τὸ παῖσαι ὁμᾶς, τὴν ἱρίν εἰς ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην διαλύσαι. Οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο ὑπερορῆν τὰ τῆς πίστεως, ἀλλὰ τιμᾶν, ἐν τῷ τὰς κατ' αὐτῆς κυλούσιν βλασφημίας. Εἰκὸς δὲ καὶ τῶν ἐξω τινὰς, τὰς ἱριδας διακρούοντας, ἐπιγαλῶν καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν χλευάζειν καὶ βλασφημεῖν. δι' ἃ πάντα ὁμῶν ἦν, ἀντὶ τοῦ ἐρίζειν περὶ τὰ μὴ καίρια, ὁμονοοῦντας περὶ τὰ καίρια καὶ συνήρμοσμένους τῇ ἀγάπῃ, πᾶσαν διαβολῆς καὶ βλασφημίας πρόφασιν ἐκχέπτειν. Ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ εἰσάγοντα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἢ ἐν πίστει εἰρήνῃ, ἢ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι χαρᾶ, καὶ ἡ δικαιοσύνη. « Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις. » Παῦσαι βούλεται ἐκείνους τῶν ἐγκλημάτων. Οὐ γὰρ διὰ βρώσεως ἢ πόσεως, ψησιν, ἔχομεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. — Ἀλλως. [ΦΩΤ.] Εἰπὼν, « Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, » δείκνυσιν τὴν περὶ τὰ βρώματα αὐτῶν ἱρίν, σφοδρότατην οὖσαν καὶ πέρα τοῦ μέτρου. Καὶ αἰνύεται, ὡς Εἰ ἦν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, οὐκ ἂν πλέον διεγωνίσασθε. ἅμα δὲ καὶ ἐντροπικῶς, ὅτι Εἰ ὑπὲρ τούτων οὕτως ποιεῖτε, τί χρὴ πράττειν ὑπὲρ δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης, καὶ τῆς πνευματικῆς χαρᾶς; « Ἀλλὰ δικαιοσύνη. » Ποία ὁὖν ἐστὶ τὰ εἰσάγοντα εἰς τὴν βασιλείαν; Δικαιοσύνη, τούτστιν, ὁ ἐνάρετος βίος, ἡ πρὸς τὸν ἀδελφὸν εἰρήνη, καὶ ἡ ἐκ τῆς ὁμονοίας χαρὰ. Ἐπειδὴ δὲ ἐν εἰρήνῃ καὶ χαρᾷ ἐπιεισχυροῖς, προστιθεῖται τὸ, « Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, » ὡς εἰ εἶπε. Ταύτην λέγω τὴν εἰρήνην καὶ χαρὰν, τὴν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ γινομένην, τούτστιν, διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος εἰσχομένην. « Ὁ γὰρ ἐν τοῦτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ. » Οὕτως; πράττειν αὐτὰ ὡς χρεωστῶν, ὡς ὁρεϊλέτης, μετὰ φόβου καὶ μετὰ συντριμμοῦ, ὡς πιστὸς δοῦλος Θεοῦ. « Ὁ γὰρ ψευσιμένους

καὶ ἀλαζονευόμενος ἐν τοῦτοις, οὐτε δουλεύει θεῷ. οὐτε εὐάρεστος αὐτοῦ ἐστιν. Ἐνὶ δὲ καὶ ἀπὸ κενοδοξίας ἐγκυλίειν, καὶ οὐ διὰ φόβον ἢ ἀγάπην θεοῦ. Αὐτὸ ἐπάγει· Ὁ γὰρ ἐν τοῦτοις δουλεύει ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ ἐστιν, ἐν δικαιοσύνῃ καὶ χαρᾷ καὶ εἰρήνῃ πνευματικῇ. Καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις. Ὁ μὴ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀνθρώποι, οὗτοι θαυμάσουσιν ὄντως· εἰρήνῃν ἔχοντα καὶ χαρὰν καὶ δικαιοσύνην, παρὰ διὰ τὰ χολία ἐσθίειν ἀδιαφόρως.

Ἄρα οὖν τὰ τῆς εἰρήνης διώκομεν, καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους. Μὴ ἐνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ. Πάντα μὲν καθαρὰ, ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ διὰ προσκόμιματος ἐσθίοντι. Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πικρὸν οἶνον, μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκάνεται, ἢ σκανδαλίζεται, ἢ ἀσθενεῖ.

Ἐπὶ οὖν ταῦτα ἀνωμολόγηται, ψηοί, καὶ δίδεται· ἔτι καλὸν ἢ εἰρήνην, ταύτην, ψηοί, μετερχόμεθα, δι' ἧς ἔσται καὶ ἡ πάντων οἰκοδομή. Μὴ ἐνεκεν βρώματος. Ὁ μόνον, ψηοῖν, οὐκ οἰκοδομεῖς ἐγκυλίειν ἀλλὰ διὰ τὰ βρώματα, ἀλλὰ καὶ ἣν ἔχει πίστιν καταλύεις, φιλονεικώτερος αὐτοῦ ποιῶν, καὶ ἀποστήναι τέλει τῆς πίστεως παρεξήκων. Ὁ δὲ ἔργον τοῦ θεοῦ. [ΟΙΚΟΥΜ.] Ὁ θεός, ψηοί, διὰ τοῦ σταυροῦ ἐκδόκησας, σὺ δὲ τὴν οἰκοδομήν αὐτοῦ καταλύεις διὰ βρώμα. Ἐργον δὲ τοῦ θεοῦ λέγει, τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Πάντα μὲν καθαρὰ, ψηοῖν, ἀλλὰ κακὸν τῷ μετὰ συνεδέετο· πονηροῦ ἐσθίοντι. Τῷ διὰ προσκόμιματος ἐσθίοντι. Καὶ γὰρ εἰ ἀναγκασθεὶς φάγῃ, ψηοῖν, οὐδὲν ὠφείλεις· μετὰ γὰρ διακρίσεως βέβρωκας. Οὐ γὰρ τὸ φαγεῖν ποιεῖ σε καθαρὸν, ἀλλ' ἡ καθαρὰ γνώμη μεθ' ἧς ἐσθίεις. Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα. Ἐνταῦθα οὐ μόνον τῷ πιστῷ παραίνει μὴ σφέρα καθάπτειν τοῦ ἀσθενούντος, ἀλλὰ καὶ συγκαταθεῖν αὐτῷ, καὶ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πικρὸν οἶνον· κἀν ἄλλο τι δεῖ, παραίτησαι διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ σου. Μεγίστην γὰρ ἔχει συγκαταδόσεως ἀφορμὴν ἡ ἀσθένεια. Μὴ δὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκάνεται. Ὅρα πῶς ἐν τῷ περὶ τὸν πιστὸν λόγῳ, τῶν ὀλιγοπίστων καθάπτεται, ἐν ᾧ τινι πράγματι προσκάνεται, ὅπερ τῶν τυρλομένων ἴσιν. Σκανδαλίζεται δὲ, ὅπερ ἀσκανδαλίστην. Ἀσθενεῖ, ὅπερ ὀλιγοπίστων.

Ἐδ πιστὸν ἔχεις, κατὰ συνῆκον ἔχεις. Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει. Ὁ δὲ διακρίνομενος, ἐὰν φάγῃ, κατακρίνεται, οὗτοι οὐκ ἐκ πίστεως. Πᾶν δὲ ὁ οὐκ ἐκ πίστεως, ἀμαρτία ἐστὶ.

Πίστιν ἐνταῦθα, τὴν περὶ τῶν προκειμένων λέγει, ὅσον βρωμάτων· ὡς ἦγε περὶ δογμάτων, ἐν τῷ φανερῷ ὁμολογεῖσθαι πᾶσιν ὀφείλει. Πᾶς μὲν γὰρ, ψηοῖν, ὅστις ὁμολογήσῃ ἐν ἑμοῖς ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐξῆς. Ἐνταῦθα δὲ, καὶ κενόδοξον.

Matth. x, 32.

midus est et arrogans, non servit Deo, neque illi acceptus est. Contingit et ex inani gloria corrumpere, et non ex timore aut dilectione Dei: ideo subdit. Nam qui in his servit Christo, nempe in iustitia et gaudio pacisque spirituali. Et probatus hominibus. Non solum autem hoc, verum admirabuntur te homines: videntes quod pacem habeas et gaudium ac iustitiam: praeterea et porcinas carnes nullo discrimine edas.

XIV, 19-21. Itaque quae pacis sunt sectemur: et quae mutua inter nos aedificationis. Ne cibi causa destruas opus Dei. Omnia quidem pura, sed malum est homini qui per offendiculum vescitur. Bonum est non edere carnes, neque bibere vinum, neque quidpiam facere in quo frater tuus impingit aut offenditur aut infirmatur.

Cum ergo haec in confesso sint, inquit, sitque ostensum bonam esse pacem, in hac nos exerceamus, per quam contingit etiam omnium aedificatio. Ne cibi causa. Non solum, inquit, non aedificas dum propter cibos semper accusas: sed et fidem quam habet dissolvis, porvicaciores ipsos efficiens ac irritans, donec penitus a fide descendant. Opus Dei. Deus, inquit, per passionem aedificavit: tu vero ipsius aedificium propter cibum dissolvis. Opus autem Dei vocat hominum salutem. Omnia quidem pura. Ne multa correptione facta adversus eos qui sanum habebant iudicium, confirmet infirmum ad ciborum observationem, deinceps etiam ad illum vertit sermonem. Omnia quidem pura, inquit, sed malum est homini qui cum conscientia mali vescitur. Qui per offendiculum vescitur. Etenim si coactus edas, nihil hoc tibi profuerit: quia cum dijudicatione edisti. Neque enim ipsum edere efficit te purum, sed pura mens qua edis. Bonum est non edere carnes. Hic non solum admonet fidelem ne graviter lacessat infirmum, verum etiam ut ad ipsum sese demittat: et carnes non edat, nec vinum bibat, et si quid aliud observare oporteat ob fratris salutem. Nam maximam habet condescensionis occasionem infirmitas. Neque quippiam facere in quo frater tuus impingit. Vide quomodo in sermone fidei eos mordeat qui fide pusilli sunt. In quavis re talis impingit quod eorum proprium est: 391 offenditur autem, quod eorum proprium est qui facile offensionem patiuntur. Infirmatur vero: quod imbecillium est et fide pusillorum.

XIV, 22-23. Tu fidem habes: apud teipsum habes coram Deo. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui vero dijudicat, si ederit, condemnatus est, quia non ex fide edit. Porro quidquid non ex fide est, peccatum est.

Fidem hic dicit de his quae praemissa sunt, nempe de cibis: quandoquidem eam quae de dogmatis est, debet quisque coram omnibus profiteri. Nam Omnis, inquit, qui confessus fuerit in me coram hominibus, et cetera. Hic autem insinuat eum

quoque inaniter gloriari qui perfectus erat. Perfectus, inquit, es et numeris omnibus expletus? quid virtutem ostentas? noverit Deus rem. « Beatus est qui non judicat seipsum in eo quod probat. » Hoc est, in eo quod probaverit utrum hoc modo an illo sit agendum: puta utrum hoc sit edendum annon sit edendum. Quomodo autem hoc erit? Ex conscientia pura. Ubi enim dixisset: « Apud temetipsum habe fidem, » ait: Etiam si omnes te accusent dispensatorio quidpiam agentem, aut propter salutem fratris tui, modo tua conscientia non accuset te, beatus es. Ex his sane infirmum clam percudit. Nam si ex conscientia est fidelium corona et felicitas, utique et condemnatio. Ne ergo ex dijudicatione ob necessitatem vestisaris, inquit. « Qui non judicat seipsum. » — Objectionem solvit. Quid ergo dicet aliquis, an propter infirmum neque ego edam? num ad ipsum accedam? Num ipsi similis efficiar? Ad hoc ergo propemodum dicit, Absit. Nam fides tua coram Deo pura est et incorrupta manet. Deinde, quid dico, ihquit, quod nihil ex hoc nocumenti recipias, et quod fides tua maneat coram Deo? etiam puritatem tibi ipsi concilias, si propter fratris utilitatem ac salutem non vescaris. Beatus, inquit, qui non condemnat seipsum in eo quod probat, hoc est, qui conscientiam suam habet sibi attestantem: non in hoc solum quod propter fratris salutem a cibis abstinet: verumetiam in omni simpliciter re, quamcumque exacta probatione perpenderit bonam esse: deinde illam fecerit conscientiam habens attestantem: talis beatus est; **392** tantum abest ut nocumentum aliquid hujus gratia recipiat. « Qui vero dijudicat. » Hoc rursum ad sanum in fide. Cur enim illum cogis edere qui nondum confirmatus est? an nescis quod is qui dijudicat, si ederit condemnatus est; quia non ex fide edit, sed ex necessitate aut pudore? neque enim credidit illud purum esse, et ita edit. Cur ipsi ergo condemnationis causa efficeris, cogens ipsum ad edendum, cum patiatur offendiculum. Deinde postmodum affirmando dicit quod quidquid fecerit quispiam non ex fide, in eo peccat.

XVI, 25-27. Et autem qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum et predicationem Jesu Christi: secundum revelationem mysterii, temporibus æternis taciti, nunc vero manifestati: et per Scripturas propheticas secundum præceptum æterni Dei, ad obedientiam fidei, per omnes agentes agniti, soli sapienti Deo per Jesum Christum, cui gloria in sæcula. Amen.

Hyperbaton est: « Et autem qui potens est vos confirmare in sæcula. Amen. » — « Vos confirmare. » Precatur deinceps pro imbecilibus. Nam precatione illis opus erat vel consilio. Dicens autem: confirmare, significat eos vacillare. Deinde modum etiam confirmationis inducit. « Juxta Evangelium meum. » Ut ita, inquit, vivant sicut jubet Evangelium. — Item alio modo. Post admonitio-

A αὐτίκῃ τὴν τέλειον. Τέλειος εἰ, φησί, καὶ ἀπὸ τῆς ἀντιθέσεως; τὴν ἀρετὴν; Ἰστω ὁ Θεὸς τὸ πρᾶγμα. « Μακάριος ἐστὶ, φησί, ὁ μὴ κατακρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει. » Τοῦτέστιν, ἐν ᾧ ἀν δοκιμάσῃ πρᾶγμα· τοῦτέστι ἢ τοῦτέστι, οὐκ φαγεῖν τόδε ἢ μὴ φαγεῖν. Πῶς δὲ ἴσταται τοῦτο; « Ἀπὸ καθαροῦ συνειδότες. » Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, « Κατὰ σκευὴν ἔχει πίστιν, » φησὶν, ὅτι Κἀν πάντας αὐτὸν μέμμενται οἰκονομικῶς; τι ποιοῦντα, ἢ διὰ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὸ δὲ σὺν συνειδῶς οὐ κατακρίνῃ σε, μακάριος; εἰ. Ἐκ δὲ τούτων τὴν ἀσθενὴν πληττει. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ συνειδότες ὁ στέφανος καὶ ὁ μακαρισμὸς τῶν πιστῶν, δηλονότι καὶ ἡ κατάκρισις. Μὴ οὖν κατὰ διακρίσιν ἔστις, διὰ τὴν ἀνάγκην, φησὶν. « Ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν. » — [ΦΩΤ.] Ἀντιπίπτον λύει. Τί οὖν, φησὶν, ἀν διὰ τὴν ἀσθενὴν μὴδὲ ἰσθὶ φαγεῖν; Οὐ παραβάλλομαι αὐτῷ; οὐ γίνονται ἀδελφοὶ ὅμοιοι; Πρὸς οὖν τοῦτο μονοσυγὴ λέγει, ὅτι Μὴ γίνωτο! Ἡ γὰρ πίστις σου ἐκώπιον τοῦ Θεοῦ καθαρὰ καὶ ἀκρίβητος μένει. Εἰτα, Τί δὲ λέγω ὅτι οὐδὲν παραβάτην ἐκ τούτου, καὶ ὅτι ἡ πίστις σου μένει ἐκώπιον τοῦ Θεοῦ; Καὶ μακαρισμὸν προξενεῖς σκευῇ, ἐὰν διὰ τὴν ὀφέλειαν καὶ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ οὐ τρώγῃς. Μακάριος, φησὶν, ὁ μὴ κατακρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει, τοῦτέστιν, ὁ ἔχων τὸ συνειδῶς αὐτοῦ μαρτυροῦν αὐτῷ. Οὐκ ἐν τούτῳ μόνον, ἐν ᾧ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ ἀπέχεται βρωμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐν παντί πράγματι ὁ ἀν διὰ δοκιμῆς ἀκριβοῦς κατανοήσῃ ὅτι ἀγαθὸν ἐστίν, ἔπειτα πρᾶττει αὐτὸ, τὴν συνειδήσιν ἔχων μαρτυροῦσαν. Μακάριος ἐστὶν ὁ τοιοῦτος, τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ βλάβην τινὰ ἔνεκεν τούτου δεῖσθαι. « Ὁ δὲ διακρινόμενος. » Τοῦτο πάλιν πρὸς τὴν ὀφαινοντά. Τί γὰρ αὐτὸν ἐκείδε φάγεῖν, οὐκ ἔσθῃς; οὐκ οἶδας ὅτι ὁ διακρινόμενος ἐὰν φάγῃ κατακρίνεται; ὅτι μὴ ἰσθίει ἐκ πίστεως; ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἢ αἰδέου; οὐδὲ γὰρ ἐπιστευσεν αὐτὸ καθαρὸν εἶναι, καὶ οὕτως ἔφαγεν. Τί οὖν αὐτῷ πρόφασις γίνῃ κατακρίσεως; ἀναγκάζει αὐτὸν ἰσθίειν ἀκατέλιχτόν; Εἰτα λοιπὸν κατὰ ἀπόφασιν λέγει, ὅτι πᾶν ὁ ἀν τὴν πίστιν οὐκ ἐκ πίστεως, ἀμαρτάνει.

Τῷ δὲ δυναμένῳ ὁμᾶς στηριξαὶ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν ἡγουμένων, χρόνοις αἰώνιους ἑσθι-
D γημέρου, φανερωθέντος δὲ τοῦ διὰ τῶν Γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπάκουσιν αἰστέως, εἰς πάντα τὰ ἔσθῃ γινώσκοντες, μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τὸ ὑπαράδειγμα. « Τῷ δὲ δυναμένῳ ὁμᾶς στηριξαὶ, δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » — « Ὁμᾶς στηριξαὶ. » Λοιπὸν ἐπιτρέχεται τοῖς ἀσθενέσιν. Εὐχῆς γὰρ εἶχον χρεῖαν μέλλον, ἢ συμβουλῆς. Εἰπὼν δὲ « στηριξαὶ, » δηλοῖ ὅτι σθεάζονται. Εἰτα ἐπαίγει καὶ τὸν τρόπον τοῦ στηριγμοῦ, « Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου. » ἵνα οὕτως ζῶσι, φησὶ, ὥς τὸ Εὐαγγέλιον διαγορεύει. — Καὶ ἄλλως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Μετὰ τὴν παραίνεσιν αἰώνου

εὐχεσθαι, ὃ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, ὑπὲρ τῶν ἀτελειστῶν εὐχόμενος, καὶ οὐ μόνον λόγῳ παιδεύων, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ συμμαχίαν εἰσάγων. Ἡ δὲ ἀκολουθία τῆς συντάξεως τοιαύτη· «Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.» Τὸ γὰρ, ᾧ, ἀρδρον, ἐκ περιστοῦ, καίται, διὰ τὸ δεῖσθαι τὸν λόγον ἱκανολήφους, παραληφθέν. Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς τοὺς ἀτελεῖς, τοὺς ἀτελομένους στηρίξαι. Πῶς; «Κατὰ τὸ, Εὐαγγέλιόν μου;» τοῦτέστιν, «Ἰνα κατέχητε ὃ διδάσκω. Τὸ δὲ, Εὐαγγέλιόν μου,» καί, «τοῦ Χριστοῦ τὸ κήρυγμα,» ἐνελεῖν. Οὐχ ἡμέτερα γὰρ τὰ δόγματα, ἀλλ' ἐκείνου οἱ νόμοι. «Κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου.» Μεγίστης τιμῆς σημεῖον, τὸ μυστηρίων ἡμᾶς γενέσθαι κοινωνοὺς, πράγματα παλαιὰ μὲν προωρισμένου, φανέντος· διὰ νῦν διὰ Γραφῶν προφητικῶν.

«Ποτε εἰ φοβῇ οὐ ὃ ἀσθενῆς, μὴ ἀποστής τοῦ νόμου, ἐσθίον τὰ χοίρια;» Ἰδοὺ γὰρ αἱ Γραφαὶ πᾶσαι τοῦτο τὸ μυστήριον κηρύττουσι, τὸ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν βρωμάτων εἰσάγον. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ ἐστίν. Οὐκοῦν, οὐ δεῖ Θεῷ ἀντιτάττεσθαι, ἀλλὰ πιστεύειν καὶ ὑπακούειν. Ὑπακούῃς γὰρ ἢ πιστεῖς δεῖται, οὐ φιλοπραγμοσύνης. Ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἔθνη οὕτω πιστεύει. Πᾶσι γὰρ ἐγνωρίσθη. Πῶς οὖν αὐτοῖς ἐκ τῶ νόμου δουλεύεις; «Μόνω δὲ σοφῷ Θεῷ,» εἶπε, πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀγγέλων καὶ ἡμῶν, ἡ τῶν ψευδωνύμων Θεῶν, οὐ τοῦ Ἰησοῦ ἢ τοῦ Πνεύματος. Ἀπαγε! Ὁ Ἰησοῦς γὰρ ἐστίν ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς. Αὐτῷ οὖν ἡ δόξα τῷ φανερώσαντι τὸ μυστήριον, οὐ τῷ νόμῳ ᾧ προσεδρεύεις ἐκ οὗ, παρατηρούμενος τὰ βρώματα. Τὸ δὲ, «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ,» δύνανται μὲν, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται, συνταχθῆναι τῷ, «δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.» Αὐτοῦ γὰρ ἐγνωρίσας τὸ μυστήριον τοῖς ἔθνεσιν, ὃ τοὺς μαθητὰς ἀποστείλας εἰς τὸ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη. Τὸ δὲ, ᾧ, περισσόν. «Καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ.» — [ΦΩΤ.] Τί δὲ ἐστὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ; «Ἰνα γινώσκωσι σε, φησὶ, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν.» — «Ὁ ἰσραηλὶτὴς ἐμεῖ, ἐώρακε τὸν Πατέρα.» — «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν.» Καὶ ὡς ὁ Πάτερς φησὶν, ἐκὶ αὐτοῦ ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Καὶ ἐκὶ τὴν χρίσιν πᾶσαν ὁ Ἰησοῦς ἔχει. Καί, «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,» καὶ τὰ ὅμοια. «Καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ,» τίς δὲ ἐστὶν οὗτος ὁ Ἰησοῦς Χριστός; Ὁ ἐξ ἀρχῆς μὲν συνὼν τῷ Πατρὶ, φανερωθείς [δὲ] νῦν. Πῶς δὲ φανερωθείς; Τοῦ μυστηρίου, φησὶν, ἀποκαλυφθέντος. Ἐν χρόνις γὰρ αἰωνίοις τοῦτο σσιγημένον ὑπῆρχε, μόνῳ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἰησοῦ καὶ τῷ Πνεύματι γνωσκόμενον· νῦν δὲ, τοῦ μυστηρίου ἀποκαλυφθέντος, εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἐφανερώθη ὁ Χριστός, Ἰησοῦς ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ὁμοούσιος. Ἀλλὰ πῶς ἐφανερώθη; διὰ τῶν προφητῶν, διὰ τῶν Γραφῶν αὐτῶν. Καὶ πόθεν οὗτοι ἐλέλησαν καὶ ἔγραψαν; Ἐπετάττοντος καὶ ἐμπνεόντος αὐτοῖς τοῦ παναγίου Πνεύματος· τοῦτο γὰρ αἰώνιον

A nem semper precari solet, quod etiam id facit, orans pro imperfectioribus: non solum verbo instruens, sed etiam auxilium a Deo afferens. Consequentia autem coordinationis talis est. «Ei autem qui potens est vos confirmare per Jesum Christum gloria in saecula. Amen.» Articulus vero ᾧ, id est, cui, superflue ponit, ideo assumptus, quod opus esset repetitione. Ei qui potens est vos imperfectos et vacillantes confirmare. Quomodo? «Juxta Evangelium meum.» Hoc est, ut his quae doceo adhaereatis. Porro, «Meum Evangelium,» et, «Christi praedicatio,» unum sunt. Non enim nostra sunt dogmata, sed ipsius leges. «Secundum revelationem mysterii.» Magni signum honoris quod mysterii sitis facti participes: rei olim quidem praedestinatae, nunc vero per Scripturas propheticas apparentis.

393 Quid itaque times tu, imbecillis, ne, porcinas carnes edens, a lege discedas? Ecce enim Scripturae omnes praedicant hoc mysterium quod ciborum indifferentiam inducit, et secundum praeceptum aeterni Dei. Non ergo Deo repugnare oportet, sed credere ac obedire: nam fides non curiositate, sed obedientia indiget. Quin et gentes omnes ita credunt: omnibus enim innotuit: quomodo ergo tu ipse adhuc legi servis? Porro, «Soli sapienti Deo,» dixit, ad distinctionem angelorum et nostri, aut falso nominatorum deorum, non Filii aut Spiritus sancti. Abiit! Nam Filius sapientiae Patris est. Ipsi ergo gloria quae mysterium manifestavit, non legi cui adhuc adhaeres, cibos observans. Quod autem addit: «Per Jesum Christum,» potest, velut antea dictum est, conjungi praecedenti, «Ei qui potens est vos confirmare per Jesum Christum.» Ipse enim mysterium gentibus manifestavit, qui discipulos emisit ad docendum omnes gentes. Articulus vero ᾧ, id est, «cui,» superfluous est. — «Et κήρυγμα, id est praedicationem seu praedicationem Jesu Christi.» Quid est autem praedicationem Jesu? «Ut cognoscant, inquit, te et quem misisti Jesum Christum.» — «Qui vidit me, vidit et Patrem.» — «Ego et Pater unum sumus.» — Et sicut ait Petrus, quod ipse sit Filius ille Dei viventis. Et quod judicium omne Filius habeat. Et, «Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti,» et similia. «Et praedicationem Jesu Christi.» Quis autem est hic Jesus Christus? Is qui ab initio erat quidem cum Patre, nunc autem manifestatus est. Et quomodo manifestatus est? Mysterio, inquit, revelato; nam aeternis temporibus tacitum erat: soli Patri et Filio et Spiritui sancto cognitum erat: nunc autem revelato mysterio, in omnes gentes manifestatus est Christus, quod Filius Dei sit ac Deus ejusdem substantiae. Sed quomodo manifestatus est? Per prophetas, per Scripturas illorum. Et nunc hi locuti sunt ac scripserunt? Jubente ac inspirante sanctissimo Spiritu: hunc enim aeternum Deum

Joan. xvii, 3. Joan. xiv, 9. Joan. i, 30. xxviii, 19, 20.

Matth. xvi, 16. Joan. v, 22. Matth.

vocat, hoc est, non temporalem. Quod ergo est opus prophetarum Scripturarum, quas per Spiritum locuti sunt? ut manifestaretur Christus omnibus gentibus. Quomodo? Dum illi obedirent fidei; **394** per eos qui ipsam illis annuntiaverunt: quorum plurimam partem Pauli cursus et Evangelium perfecit. Habes igitur et hic conjunctam Trinitatem. In eo quidem quod dicitur: « Sapienti Deo, » Patrem; per illud autem quod ait: « Jesum Christum, » planum est quod Filium; ceterum ex eo quod secundum praeceptum aeterni Dei prophetas ait vaticinatos fuisse, Spiritum sanctum. Et vide acutam aciem sublimis ac vere coelestis discursus mentis Pauli. Siquidem quoniam sapientem omnino Spiritum esse, nullorum patet calumniae: fuisse vero ab aeterno, multorum patitur objectiones, haec permotavit: et hoc quidem quod nonnullos habebat contradictores nisi Paulus clamasset, ponit de Spiritu, aeternum Deum vocans: illud autem quod facile captu erat, ut etiamsi de ipso non testificetur, tamen de Spiritu conciperent, nihil ex hoc timens, ponit de Patre, vocans eum sapientem. Neque enim vorebatur ne quis a multorum cordibus auferret vel sapientiam a Spiritu, vel aeternitatem a Patre. Id ipsum autem et de Filio. Nam et quod ait, « Temporibus aeternis, » et, « Manifestati, » aeternitatem praedicat Filii: id curans ad quod futurum erat ut nonnulli impingerent. Quem admodum ergo dum Filius ac Spiritus dicti sunt aeterni, etiam Pater ex consequenti datur intelligi aeternus: ita dum Pater dictus est sapiens, etiam Filius ac Spiritus merito ineffabili ac divina sapientia pollere intelligi possunt: et neque aeternitas a Patre potest auferri: neque Filius aut Spiritus queunt sapientia privari. Et quod de Patre dicit hic divus Paulus, dictioni « Sapienti » contingens « Soli, » vere erat sapientie Spiritus, et mentis quae Paulo concessa erat a Spiritu. Nam in hoc posuit « Soli », in quo omnibus est indubitatum, etiam his qui sunt maxime pervercae, quod Filius ac Spiritus hoc privati non sint. Cur hoc fecit? Ut etiam in quibuscunque aliis divinis sensibus ac nominibus dictionem « Solum » adjunctam audieris, non ad distinctionem Filii ac Spiritus vocem intelligas, sed ad omnium quidem aliorum distinctionem, monarchiae vero Trinitatis unionem ac conjunctionem. Nam hic exprimens ubi facile intellectus concipitur, jubet etiam in similibus eandem habere opinionem. Audisti sapientem Patrem? et Filium ac Spiritum una concipe sapientem. **395** Aeternum dixi Filium ac Spiritum? eodem etiam modo Patrem mihi intellige. Regem dixi Patrem, potentem, magnaeque auctoritatis? ita quoque et Filium ac Spiritum glorificare oportet. Bene dixi « Solum, » ut singulariter Trinitati id quod excellens erat reservarem, non ut ipsam dignitatem discindendo auferrem. Cum « Solum » addo, omnia alia separo, ipsam vero per dictionem « Solum » magis unio: non eam in partes dividens quae naturali forma indivi-

theden καλεῖ, τούτέστιν, ἄχρονον. Τί οὖν τὸ ἔργον τῶν προφητικῶν Γραφῶν, ἃς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐλάλησαν; Γνωρισθῆναι τὸν Χριστὸν πᾶσιν ἔθνεσι. Πῶς; Ὑπακούσαντων αὐτῶν τῇ πίστει, διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων αὐτοὺς ταύτην. Ὅν τὸ πλεῖστον μέρος, ὁ τοῦ Παύλου δρόμος καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἤνυσεν.

Ἐχεις οὖν κἀναυθὰ τὴν Τριάδα συναναπομένην. Διὰ μὲν τοῦ, « Σοφῷ Θεῷ, » τὸν Πατέρα· διὰ δὲ τοῦ, « Ἰησοῦ Χριστοῦ, » δηλονότι τὸν Υἱόν· διὰ δὲ τοῦ, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, τοὺς προφῆτας προφητεῦσαι, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ ὅρα τῆς ὀψιλῆς καὶ ὡς ἀληθῶς ὁρανοερόμου διανοίας Παύλου τὸ ἐξυπαγεῖν. Ἐπὶ γὰρ ὡς ἐπίπαν τὸ μὲν σοφὸν εἶναι Πνεῦμα, τὸ προστίταται τῷ, τὸ δὲ ἄχρονον εἶναι, προστίταται τοῖς πολλοῖς, ἡμεῖς ταῦτα· καὶ τὸ μὲν, ὁ προστῆθαι ἄν τιςιν, εἰ μὴ Παῦλος ἔδωκε, τίθησιν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, αἰώνιον Θεὸν καλῶν. Τὸ δὲ, ὁ καὶ μὴ μαρτυροῦντος ἀληπτον νομίζειν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, τοῦτο τίθησι μὴδὲν δεδιώς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, σοφὸν ἀποκαλῶν. Οὐ γὰρ ἐδεῖται μὴ τις ἀφαιρήσῃ τῶν πολλῶν, ἣ τὸ σοφὸν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ἣ τὸ αἰώνιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ, « Χρόνους αἰωνίοις, » καὶ τὸ, « Θανερωθέντος, » τὸ ἄχρονον κηρύσσει τοῦ Υἱοῦ, περὶ ὃ προσκρίπτειν ἑμελλόν τινες, τοῦτο προθεραπεύων. Ὅσπερ οὖν ρηθέντος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος αἰωνίου, καὶ τὸν Πατέρα αἰώνιον ἢ ἀκολουθία δίδωσιν ἑνωσιν, οὕτω σοφοῦ ρηθέντος τοῦ Πατρὸς, καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εὐκρίτως ἐν ἀρρήτῃ καὶ θεοπρεπεῖ σοφίᾳ νοηθεῖαν ἄν, καὶ οὕτε τὸ αἰώνιον τοῦ Πατρὸς ἀφαιρέσειν, οὕτε τὸ σοφὸν τοῦ Πνεύματος ἢ τοῦ Υἱοῦ ἀποστερηθεῖν. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ τὸν θεῖον Παῦλον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐναυθὰ, τῷ, Σοφῷ, συνάψαντα τὸ, Μόνῳ, τῆς, ὡς ἀληθῶς ἦν, τοῦ Πνεύματος σοφίας, καὶ τῆς ἐκείθεν χορηγουμένης Παύλῳ διανοίας. Ἐν τούτῳ γὰρ τάθεικε· τὸ, « Μόνῳ, » ἐν ᾧ πᾶσιν ἔστιν ἀναμφίβολον, καὶ τοῖς λίαν φιλονέικοις, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἀπεστέρηται τούτου. Τί τοῦτο ποιήσας; ἵνα καὶ ἐν οἷς ἄν ἑτέροις θεοπροπέσι νοήμασι καὶ ὀνόμασι τὸ, « Μόνον, » ἐπισυναπτόμενον ἀκούσης, μὴ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν φωνὴν ἐκλάδεις, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν μὲν τῶν ἄλλων ἀπάντων, ἑνωσιν δὲ καὶ συνάφειαν τῆς μοναρχικῆς Τριάδος. Ὅ γὰρ ἐναυθὰ τοῦτο νοεῖν φανερώς ὑποτιθεῖς, καὶ ἐπὶ τῶν παρακλήσεων τὴν αὐτὴν ὁπολήψιν ἔχειν διακαλύπτει. Ἦκουσας σοφὸν τὸν Πατέρα; καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸ Πνεῦμα συνεξάκουσον σοφόν. Αἰώνιον εἶπον τὸν Υἱόν ἢ τὸ Πνεῦμα; καὶ τὸν Πατέρα οὕτω μοι νόησον. Βασιλεῖα εἶπον τὸν Πατέρα, δυνατόν, ἐξουσιαστήν; καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸ Πνεῦμα οὕτω δοξάζειν χρῆ. « Μόνον, » εἶπον καλῶς, ἵνα τῇ μοναδικῇ Τριάδι συντηρήσῃ τὸ ἐξαιρετόν, οὐχ ἵνα σχίσας αὐτὴν, ἀφαιρήσῃ τὸ ἀξίωμα. « Μόνον, » ὅταν συνάψῃ, τ' ἄλλα πάντα διαστήλλῃ, ἐκείνην δὲ μέλλον διὰ τοῦ, « Μόνον, » ἐνοποιῶ, τῆς φυσικῆς σχέσεως οὐ μερίζων τὸ ἀδιάστατον, ἀλλὰ συμφύγων τὰς τῶν ἀκρατῶν διανοίας τὴν ἐνόητα. « Καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ Χριστὸς αὐτὰ ἐκίρυξε, φησὶν· οὐκ οὖν οὐκ ἀνθρώπων οἱ νόμοι

τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Τὸ δεῖξαι αὐτὸν δεικνύσιν, ἀπὸ τῆς τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ ὀνόματος. Εὐαγγέλιον γὰρ λέγεται. Ποῖον δὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ; Αὐτὸς ὁ Χριστός. «Κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου.» Τοῦ δεθέντος, φησί, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου. Ποῖου; τοῦ σεισηγμένου μὲν ἐν τοῖς προλαβοῦσιν αἰωνοῖς χρόνοις, ὁ ὅστις πολλοῖς, φανερωθέντος δὲ νῦν. Σημειώσαι δὲ τὸ εἶναι αὐτὸ πολλῆς τιμῆς δώρον, ὃ μόνον ἐκ τοῦ κηρύξαντος Χριστοῦ, καὶ ἐκ τοῦ λέγεσθαι Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ νῦν ἡμῖν κατὰ θεωρεῖν φανερωθῆναι, εἰ καὶ ἦν προαιώνιον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἦν ὁ Υἱός, ἀλλὰ νῦν ἔγνωσθη, ἀγνωσμένος τὸ πρὶν. «Διὰ τὰ Γραφῶν προφητικῶν.» Πῶς δὲ, φησὶν, ἐφανερώθη; «Διὰ Γραφῶν προφητικῶν,» ὅπως; τοῦ Πατρὸς ἐπιτάξαντος γενέσθαι. Ταύτῃ δὲ τὸν πιστοῦν εἰς πίστιν προτρέπεται. Τί γὰρ φοβῆ ἑλικρινῶς αὐτῷ πιστεῦσαι; Οἱ προφηταὶ εἶπον, ὁ Θεὸς ἐνταλατο. «Εἰς ὑπακοὴν πιστεως.» Ὑπακοῆς γὰρ χρεῖαν ἔχει ἡ πίστις, ἵνα μὴ τις περιεργάζεται, διὰ τὸ νῦν ἐφανερώθη, καὶ διὰ τὸ πάσαι ἐσιγᾶτο. «Εἰς πάντα τὰ ἔθνη,» φησὶν, ὃς οὐ μόνον πιστεύεις, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη. «Μόνον σοφῷ Θεῷ.» Πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, ὃς τοῦ Χριστοῦ, ἢ τοῦ Πνεύματος, μὴ γένοιτο! «Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.» Γνωρισθέντος ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ κηρύξαντος. Λοιπὸν διὰ μέσου τῶ, «Μόνον σοφῷ Θεῷ ὁ δόξα,» — Ὁ ὁὗτος. [OIKOYM.] «Τῷ δὲ δυναμένῳ ὅμας στηρίξαι μόνον σοφῷ Θεῷ.» Στηρίξαι δὲ πῶς; «Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ δόξα,» φησὶν, εἰς τοῦ αἰῶνα. Ἀμήν. — «Ὁ ὁ δόξα,» τὸ, ᾧ, παρίσταται. — [ΘΩΤ.] Τὸ, «Ὁ ὁ δόξα,» πρὸς τὰ τρία ἀκουστέον, ὡς τὸ, «Τῷ δὲ δυναμένῳ ὅμας στηρίξαι μόνον Θεῷ,» καὶ ὡς τὸ, «Κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ,» καὶ ὡς τὸ, «Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.» Τῆς Τριάδος γὰρ διὰ τούτων δηλουμένης, καὶ τῇ Τριάδι τὴν δόξαν ἀνήγαγεν. — Quod dicitur: «Cui gloria,» ad tria; adjungendum est, puta, «Ei qui potens est vos confirmare soli sapienti Deo;» et «Per Jesum Christum.» Per hoc enim manifestata Trinitate gloriam; quoque retulit; ad Trinitatem.

ΚΕΦΑΛ. 18.

Περὶ μνησέως τῆς Χριστοῦ ἀνεξικακίας.

Ὁμολογούμεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατόι τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βασιλεύειν, καὶ μὴ αὐτοῖς ἀρῶσθαι. Ἐκαστος ἡμῶν τῷ πλησὶν ἀρρωστῶ εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ αὐτῷ ἥρπασεν, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, «Οἱ δρειδισμοὶ τῶν δρειδιζόντων αὐτὸν ἐπέλασαν ἐπ' ἐμέ.» Ὅσα γὰρ προσγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προσγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν.

Πρὸς τοὺς ὑγιαίνοντας τρέπει τὸν λόγον, διδάσκων δεῖν συγκαταβαίνειν τοῖς ἀσθενέσι. Χρεώστοι γὰρ τοῦτο, φησὶν. Ὅρα δὲ πῶς εὐτελεῖ τοῖς ἀσθενέσι. Περὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων φησὶν, «Οἱ δυνατόι.» περὶ τούτων δὲ, «Τὰ ἀσθενήματα.» καὶ, «Τῶν ἀδυνάτων.» καὶ τὸ, «Βασιλεύειν, καὶ

Asibilis est, sed unitatem in auditorum mentibus magis constringens. «Et prædicationem Jesu Christi.» Christus, inquit, hæc prædicavit: leges itaque Evangelii non hominum sunt, sed ipsius Christi. Quod autem fide dignum sint, ostendit et a prædicatione et a nomine: nam Evangelium dicitur. Quæ est autem Christi prædication? Ipse Christus. «Secundum revelationem mysterii.» Quod Evangelium, inquit, datum est secundum revelationem mysterii. Qualis? Taciti quidem prioribus æternis temporibus, hoc est multis, nunc vero manifestati. Significare vult magni honoris esse donum, non ex hoc solum quod illud prædicaverit Christus, et quod Evangelium dicatur, verum etiam ex eo quod nunc gratis manifestatum sit, quanquam ante sæcula fuerit. Nam ab initio erat Filius, sed nunc cognitus est cum prius ignoraretur. «Et per Scripturas propheticas.» Quomodo autem manifestatum est? inquit. «Per Scripturas propheticas,» cum Pater ita fieri jussisset. Per hoc autem incredulum ad fidem exhortatur. Nam quid trepidas illi sincero credere? Prophetæ dixerant, Deus præcepit. «Ad obedientiam fidei.» Nam fides obedientia opus habet, ne quis curioso scrutetur quam ob causam nunc manifestatum sit, et quare olim tacebatur. «Per omnes gentes.» Ne timeas, inquit, non tu solus credas, sed et universus orbis. «Soli sapienti Deo.» Ad distinctionem ex adverso falso dictorum deorum, non Christi vel Spiritus: Absit! «Per Jesum Christum.» Agniti inter omnes gentes per Jesum Christum, ut qui etiam prædicavit. Cæterum per interpositionem dicit: «Soli sapienti Deo gloria.» Vel hoc modo: «Ei autem qui potens est vos confirmare soli sapienti Deo.» Quo autem modo confirmare? «Per Jesum Christum: cui gloria in sæcula. Amen.» — «Cui gloria.» 396 Cui parecon est, hoc est, per

CAPUT XIX.

De imitatione elementis Christi.

XV, 1-3. Debemus autem nos, qui potentes sumus, infirmitates impotentium bajulare, et non nobis ipsis placere. Unusquisque nostrum proximo placeat in bonum ad edificationem. Etenim Christus sibi ipsi placuit, sed, quemadmodum scriptum est, «Opprobria opprobrantium tibi ceciderunt super me.» Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam olim scripta sunt, ut per patientiam et exhortationem Scripturarum spem habeamus.

Ad eos qui sani erant in fide convertit sermonem, docens oportere illos condescendere imbecilibus. Debitores enim hujus sumus. Vide autem quam attenuet ac deiciat imbecilles. Nam de aliis quidem ait: «Potentes,» de his vero, «Infirmitates,» et «Impotentium,» ac «Bajulare,» — «Et non nobis ipsis

placere, sed proximo placere per condescensionem et nostri demissionem. Potens es et fidelis? Capiat tui experientiam infirmus per condescensionem. Oportet enim unumquemque nostrum proximo placere. Sed quoniam etiam in malo placere contingit, addidit: « In bonum ad edificationem. » Nam hoc faciens ipsum edificabis ac corriges. « Etenim Christus non sibi ipsi placuit. » Si voluisset, inquit, quod suum erat spectare, nequaquam passus fuisset: licebat enim ipsi ab injuriis immunem esse: et non sibi ipsi placuit, neque sui curam habuit, sed ejus quod nobis utile erat. — Aliud. Licebat ipsi non exponi opprobriis, non pati quæ passus est, et quod suum erat spectasset. **397** Sed dum quod nostrum erat spectavit, quod proprium erat neglexit, et injuria affectus est, et malam gratiam apud multos retulit. « Sed quemadmodum scriptum est. » Nihil, inquit, novum factum est; sed, qui in veteri lege tibi opprobrarunt et te contumelia affecerunt, o Deus Pater, hi etiam adversus me Filium tuum venerunt. « Quæcunque enim scripta sunt, » etc. Hæc ad nostram, inquit, doctrinam scripta sunt ut imitetur et toleremus. « Ut per patientiam. » Ut admoniti a Scriptoris, et per scriptam tibi patientiam nervis additis, in spe Dei permanemus. Nam patientia spem exstruit, rursumque spes patientiam seu tolerantiam.

XV, 5-8. *Deus autem patientiæ et exhortationis dei vobis idem sentire inter vos mutuo secundum Jesum Christum: ut unanimiter uno ore glorificetis Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi. Quapropter assumite vos invicem sicut et Christus assumpsit nos ad gloriam Dei. Dico autem Christum Jesum ministrum factum fuisse circumcisionis, ad confirmandas promissiones patribus factas.*

Ostendit quod cum Scripturis et illarum doctrina ac exhortatione opus sit etiam precibus, ut Dei utraque auxilium. « Dei vobis idem sentire. » Dilectionem mutuum ipsi precatur. Sed quoniam contingit dilectionem habere etiam in malo, hanc ab illa distinguens subjungit: « Secundum Jesum Christum. Ut unanimiter, » Quæ est autem utilitas habendæ mutue dilectionis, et idem sentiendi inter se mutuo? Id, inquit, causa efficitur, ut unanimiter unoque animo glorificent Deum. « Quapropter assumite vos invicem. » Quandoquidem hæc ita se habent, inquit, « Assumite vos invicem, » hoc est, Recedite invicem inter vos. Rursumque Christum affert in exemplum. Hoc autem facientes Deum per mutuam dilectionem glorificabitis. « Ad gloriam Dei. » Hyperbaton est: « Assumite vos invicem ad gloriam Dei. » — « Dico autem Christum Jesum, » etc. Eos qui in Judaismo adhuc hærebant reprehendit, et ait: Christus veniens Patri cooperatus est, ut promissiones Abraham datæ ad terminum deducerentur.

Cooperatus est autem omnem complenda legem, etiam circumcissus. **398** Nam hoc vocat mini-

α μη ταυτοίς ἀρέσκειν, ἀλλὰ ἐν τῇ πλησίον. » διὰ τῆς συγκαταβάσεως. Δυνατός ἐστι καὶ πιστός; λαβείν σου πείραν ὁ θεοῦ διὰ τῆς συγκαταβάσεως. Δεῖ γὰρ ἕκαστον ἡμῶν τῇ πλησίον ἀρέσκειν. ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνὶ ἀρέσκειν καὶ ἐπὶ κακῷ, προσέθηκεν, « Εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν. » Τοῦτο γὰρ ποιῶν, οἰκοδομήσεις αὐτὸν καὶ διορθώσεις. « Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρκεσεν. » Εἰ ἠθέλησεν, φησὶν, ὁ Χριστὸς τὸ ἑαυτοῦ σκοπεῖν, οὐκ ἂν ἔπαθεν. Ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μὴ δὲ ὀφείσθηναι, ἀλλ' οὐχ ἑαυτῷ ἤρκεσεν, οὐδὲ τοῦ ἰδίου ἐφρόντισεν, ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου συμφέροντος. — Ἀ.Ι.Ι.Ι.Ι. [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Ἐξῆν αὐτῷ μὴ ἐνεδιδόσθηναι, μὴ παθεῖν ἕνεκεν ἑαυτοῦ, εἴγε τὸ ἑαυτοῦ ἐσκόπησεν. Ἀλλὰ τὸ ἡμῶν σκοπήσας, τὸ ἑαυτοῦ παραίτε, καὶ ὀφείσθη, καὶ πονηρὰν παρὰ πολλοί; ἔλαβε δόξαν. « Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. » Οὐδὲν, φησὶ, ξένον γέγονεν, ἀλλ' οἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐνεδίδοντες καὶ ὀφείσαντες ἐσ, θεοὶ Πατέρι, οὗτοι καὶ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ σου ἰμοῦ ἦλθον. « Ὅσα γὰρ προεγράφη, » καὶ τὰ ἐξῆς, ταῦτα, φησὶ, πρὸς ἡμετέραν διδασκαλίαν γέγραπται, ἵνα μνησθῶμεθα, καὶ ὑπομείνωμεν. « Ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς. » Ἵνα, φησὶ, παρακαλούμενοι ὑπὸ τῶν Γραφῶν, καὶ διὰ τῆς ἐκεί γεγραμμένης ὑπομονῆς νευρούμενοι, μένωμεν εἰς τὴν ἐλπίδα τοῦ Θεοῦ. Ἢ γὰρ ὑπομονὴ, τῆς ἐλπίδος ἐστὶ κατασκευαστική· καὶ ἡ ἐλπίς πάλιν, τῆς ὑπομονῆς.

Ὁ δὲ θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλησεως, δὴν ὅμιν ἐν αὐτῷ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζετε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. διὰ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς, εἰς δόξαν Θεοῦ. Ἀγνοῶ δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διδάσκον τελεῖσθαι περιτομῆς, ὅπερ ἀληθείας Θεοῦ εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὴν ἐπαγγελίαν τῶν πατέρων.

Δείκνυσιν ὅτι μετὰ τῶν Γραφῶν καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν διδασκαλίας καὶ παρακλησεως, καὶ εὐχῶν χρεια πρὸς τὸ ἐπιστάσασθαι τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. « Δὴν ὅμιν ἐν αὐτῷ φρονεῖν. » Ἀγάπην αὐτοῖς ἐπιούρειται, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνὶ καὶ ἐπὶ κακῷ ἀγάπη, διαίρων ἐκείνης ταύτην, ἐπαίει. « Κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν. » Τί δὲ τὸ ὅμοιον τοῦ ἀγάπην ἔχειν, καὶ τὸ αὐτῷ φρονεῖν μετ' ἀλλήλων; Ἀίτιον, φησὶ, γίνεται, τοῦ πάντας ὁμοθυμαδὸν μετὰ ψυχῇ δοξάζειν τὸν Θεόν. « διὰ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους. » Ἐπειδὴ ταῦτα οὕτως ἔχει, φησὶ, « Προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, » συνείπτε, καταλλάσσεσθε ἑαυτοῖς. Καὶ πάλιν ἐν ὑποδείγματι τὸν Χριστὸν φέρει. Τοῦτο δὲ ποιούντες, τὸν Θεὸν δοξάζετε διὰ τῆς ἀγάπης. « Εἰς δόξαν Θεοῦ. » Τὸ ὑπερβατόν. « Προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους εἰς δόξαν Θεοῦ. » — « Ἀγνοῶ δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῖς Ἰουδαίοις ἐγκαλεῖ, καὶ φησὶν. « Ὁ Χριστὸς ἰθὺς συνέπραξε τῷ Πατρὶ, εἰς τὸ τὰς παρ' αὐτοῦ δοξάσας τοὺς ἡμῶν τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίας εἰς πάρος ἔλθειν.

Συνείπραξε δὲ τὸν νόμον ἅπαντα πληρώσας, καὶ περιμνηθεῖς. Τοῦτο γὰρ λίγει τὸ δίδωκεν γεγε-

νῆσθαι περιτομῆς, ἵνα καὶ ταύτῃ βεβαιώσῃ καὶ τῇ πρώτῃ τὸν νόμον. Ἐγὼ γὰρ Χριστὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐγὼ. — [ΦΩΤ.] Ὅσον· Πῶς προσλάβετε ὑμεῖς; ὁ Χριστὸς; Οὕτως λέγω, φησί· Ἐγὼ μὲν Ἰουδαίους, περιτεμθεὶς καὶ χρηματίσας κατὰ σάρκα ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν, ἐξ οὗ ἀληθεύσαι τε συνήργησε τὸν Πατέρα, καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρώσαι.

Ἰνα γὰρ μή τις εἴπῃ, καὶ τίς χρεῖα τοῦ προσληφθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, πάλαι τῷ Πατρὶ προσχωρησάντων ὄντων, καὶ ἐπαγγελίας ἐκδοχομένων; ἃς οὐχ ὅσον τε ἦν μὴ ἐκδοῦναι, ἐπεὶ παναληθὲς ὁ ὑποσχόμενος; ταῦτα φησὶν, ὅτι· Ἐάν προσληφθῶσαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐπαγγελίας ἐδέξαντο, εἰ μὴ προσλάβετε αὐτοὺς ὁ Υἱὸς σαρκωθεὶς καὶ περιτεμθεὶς, οὕτως τῶν ἐπαγγελιῶν ἠξιώθησαν ἂν, ταυτοῦς τῶν ἐντολῶν παραβάτας ἀπεργασάμενος, οὐ· ἂν τὸ περὶ τὴν ἀληθειᾶν ἀρεσκον καὶ ἀμεταμέλητον τοῦ Πατρὸς εἰς συμφέρον αὐτοῖς; ἐχρημάτιζε, διὰ τῆς παραδόσεως παρεμποδίζουσι ταύτην ἀποδοῦναι. διὰ προσλαβόμενος αὐτοὺς καὶ περιτεμθεὶς, καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἀληθείᾳ συνέπραξε, καὶ τὰς ἐπαγγελίας τελεσθῆναι καὶ βεβαιωθῆναι συνήργησεν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν Ἰουδαίους, οὕτως τε καὶ διὰ ταῦτα· τὰ δὲ Ἰθνη, φησὶ, διὰ τί προσλάβετε; δι' ἁπλὸν ἔλεος, καὶ τοῦ δοξασθῆναι μᾶλλον τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ τὸ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρώσαι, καὶ μὴ δοῦναι τίσι ψεύσασθαι τὸν Πατέρα, εἰς δέξαν αὐτοῦ συντελεῖ· τὸ μὴ ὑποσχέσθαι, μὴ ἐπαγγελίσασθαι, ἀλλ' οὕτως ἀδρόν χάριτας θὰ ὑπερφυῇ καὶ ἀνελπίστα, πῶς οὐκ εἰς ἁπλὸν δόξαν τοῦ Πατρὸς συντελεῖται; — Ἀλλως [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Ὁ Χριστὸς μόνος ἐκπλήρωσε τὸν νόμον, πάσας τὰς ἐντολὰς κατέργωσας. Ἀλλὰ καὶ Ἰουδαῖος ἦν κατὰ σάρκα. Τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῆς περιτομῆς δηλοῦται. Ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτῷ υἱοθετηθέντες, ὡς τὰ ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ ἐκλήθινθησαν, καὶ ὡς ἡ ἀίμας ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. Ὅσα αὐτοὺς καὶ τῷ Πατρὶ συνήργησεν εἰς τὸ ἀληθεύσαι, καὶ εἰς τὸ τὰς πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίας ἀποπληρωθῆναι, κατέργωσας μὲν πᾶσαν ἐντολήν, εἰς Ἀβραάμ δὲ σπέρμα λογισθεὶς, πᾶσαν δὲ τὴν οἰκουμένην πληρώσας διὰ τὴν πίστιν. Ἐδίδκονον γινεσθαι περιτομῆς, ὅτι· Ἐνὶ καὶ αὐτῶς νῆσαι· διὰ τοῦτο γίνοντο ὁ Χριστὸς τῶν Ἰουδαίων, τούτῳ, ὡς πατρὸς τοῦ τοῖς Ἰουδαίοις ἐνδοξοῦ γενέσθαι τῶν ἐπαγγελιῶν, ἵνα καὶ ὁ ταύτας ἐπαγγελλόμενος Πατὴρ ἀληθεύσῃ. Εἰς τὸ βεβαιώσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν Πατέρων. Ὑπὲρ τοῦ ἀληθεύσαι, φησὶ, τὸν ἐπαγγελλόμενον Πατέρα. Ὁ δὲ γε νόμος οὐκ ἔχουσιν αὐτὰς βεβαιώσαι. Πῶς οὖν, φησὶν, οὐκ ἀποκον, τὴν βεβαιώσαντα ἡμῶν τὰς ἐπαγγελίας ἃς ἔλαβον οἱ πατέρες; Χριστὸν παρορῶν, καὶ τοῦ νόμου ἔχουσαι τοῦ μὴ ἔχουσιν; τὰς ἐπαγγελίας ἡμῖν φυλάξαι; Quam igitur absurdum esset, nos ipsum qui nostras confirmavit promissiones quas patres acceperant, Christum contemnere, legique hærere quæ promissiones nobis ærvare nequiverit!

Τὰ δὲ Ἰθνη ὑπὲρ ἑλλόνες δοξάζουσι τὸν Θεόν, καθὼς γέγραπται· διὰ τοῦτο ἐξομολογήσονται σοὶ ἰν Ἰθροσι, καὶ τῷ ἐνδομαί σου ψαλῶ. Καὶ πάλιν λέγει, ἐδωρυνθήσεσθε Ἰθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐ-

strum factum fuisse circumcisionis: ut hac quoque confirmaret, ac legem etiam compleret. Dico enim Christum Jesum. — Tanquam diebret: Quomodo vos assumpsit Christus? Ita dico, inquit: Judæos quidem, circumcisos, et juxta oracula descendens secundum carnem ex semine ipsorum, ex quo etiam Patri cooperatus est ut veras ostenderet et compleret promissiones.

Siquidem ne quis diceret: Et quæ erat necessitas ut assumerentur Judæi, qui jam olim ad Patris familiaritatem assumpti erant, ac promissiones susceperant, quas impossibile erat non evenire, cum fallere non posset is qui promiserat? Hoc, inquit, ideo fuit necesse, quia, etiam prius assumpti erant Judæi, quanquam promissiones susceperant, nisi assumpsisset eos Filius, incarnatus ac circumciscus, nequaquam promissionibus digni habiti fuissent, cum seipsos præceptorum transgressores fecissent, neque Patris oraculum circa veritatem, immutabile ac ponitæ nescium, utilitati eis fuisset, quippe qui sua transgressionem impedimentum præstulissent, ne ea veritas contingeret. Propterea cum ipsos assumpsisset ac circumciscus esset: et Patris veritati cooperatus est, et ut promissiones perficerentur ac confirmarentur simul effecti. Sed ipsos quidem Judæos hoc modo et propter ista assumpsit: verum quare gentes assumpsit? Propter ineffabilem misericordiam, atque magis glorificaretur Pater. Nam si promissiones compleri, et non videri quibusdam Patrem fuisse mendacem, confert ad ipsius gloriam; quomodo ad immensam Patris gloriam non confert, prius non spopondisse nec promississe, et tamen ita repente donatos fuisse incredulibus ac insperatis bonis? — *Allo modo.* Christus solus legem complevit, omnia exsequens præcepta. Sed et Judæus secundum carnem erat; nam et hoc per circumcisionem significatur: et qui ab eo adoptati sunt, sicut astra cæli multiplicati sunt, et sicut arena quæ est ad litus maris, Ipse itaque et Patri cooperatus est ut verax appareret: et ut promissiones ad Abraham factæ complerentur, omne quidem exsequens præceptum, sed in semen Abraham reputatus, universum orbem fidelibus implevit. 333 « Minister factum fuisse circumcisionis. » Potes hoc etiam modo intelligere. Minister factus est Christus Judæorum: in hoc videlicet ut Judæi intra promissiones continerentur, ut ipse etiam qui eas promiserat Pater, verax appareret. Ad confirmandas promissiones patribus factas. Ut veracem, inquit, ostenderet Patrem, qui eas promiserat: lex autem non potuit ipsas confirmare. Christus confirmavit promissiones quas patres acceperant.

XV. 9-12. Caterum, ut gentes pro misericordia glorificent Deum, quemadmodum scriptum est: Propter hoc confitebor tibi in gentibus, et nomini tuo psallam. Et rursum dicit: Caudete, gentes, cum po-

pulo ejus. » Et rursum : « Laudate Deum, omnes gentes, et collaudate eum, omnes populi. » Rursumque dicit Isaias : « Erit radix Jesse : et qui exsurgat ad imperandum gentibus, in eo gentes sperabunt. »

Judæi quidem promissiones saltem acceperant, quanquam nihil inde utilitatis acceperant, nisi Christus eas confirmasset. Vos autem, gentes, inquit, de sola benignitate ac humanitate Deum laudare debetis : quandoquidem neque promissiones habebatis, sed misericordiam consecuti estis, totam rem exsequente gratia : quanto magis ergo ex Christi gratia misericordiam consecuti estis, tanto magis Dei debitores estis, ut portetis eos qui ex Judæis pusilla fide sunt. Ea enim Dei gloria est concordia et pax vestra : cum his namque disserit qui ex gentibus fideles erant, qui maxime urgebant observantes cibos. — [JOANNIS, in totum eum locum ab ea parte : « Dico autem Christum Jesum. »] Promissio facta erat ad Abraham quæ diceret : « Tibi dabo terram », etc. « Per semen tuum benedicentur omnes gentes », sed post hæc, omnes qui de semine Abraham erant, obnoxii facti sunt supplicio : lex enim non servata iram eis operabatur, et iussuper promissione illa ad patres facta privabat.

400 Accedens igitur Filius cooperatus est Patri, ut promissiones illas veras redderet. Complens enim totam legem in qua etiam erat circumcisio, et hac via et per crucem libertatis his qui in transgressionem erant, non permisit excidere promissionem. Quando ergo dicit ministrum circumcisionis, hoc dicit, quod cum venisset totamque legem impleset, etiam circumciscus et semen Abraham factus, solvit legalem maledictionem, iram Dei sedavit, aptos denique fecit ut in posterum promissionem susciperent. Ne ergo dicant hi qui accusantur : Quomodo ergo Christus circumciscus est, totamque legem servavit, si e diverso ipsam evertit ? ait : Neque enim ut lex maneret hoc fecerat, sed ut ipsam solveret, et ab illius maledictione liberaret. Deinde ne id verteret in tumorem eos qui ex gentibus erant, dicit : « Ut gentes pro misericordia glorificent Deum. » Hoc est autem quod dicit : Judæi quidem promissiones saltem acceperant ; in vero ne id quidem, sed sola benignitate salvus factus est : quanquam nec illi a promissione quidquam eminentius habuissent, nisi advenisset Christus. Gloria autem Dei est quod conjuncti sint, quod ipsum unanimiter benedicant, quod imbecilliores ferant. « Propter hoc confitebor tibi in gentibus. » Testimonium profert, ostendens quod conjunctos oporteat esse Judæos gentibus. — *Alio modo.* Illud autem « Confitebor tibi in gentibus, Domine, » ex persona Christi dictum est : hoc est, prædicabo te, Pater mi. Inter gentes. « Et qui exsurgat ad im-

Α τοῦ. » Καὶ πάλιν, « Ἀντίστα τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐκπαύσονται αὐτὸν, πάντες οἱ λαοί. » Καὶ πάλιν Ἡσαίας λέγει : « Ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν, ἐκ αὐτοῦ ἔθνη ἐλπίουσιν. »

Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι καὶ ἐπαγγελίας ἦσαν δεξάμενοι, εἰ καὶ μὴδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφεληθήσαν, εἰ μὴ Χριστὸς αὐτὰς ἐδεδαίωσεν. Ὑμεῖς δὲ, φησί, τὰ ἔθνη, ὅπερ μόνως φιланθρωπίας ὀφείλετε δοξάζειν τὸν Θεόν, ἐπεὶδὴ μήτε ἐπαγγελίας εἶχετε, ἀλλ' ἡλεήθητε, τῆς χάριτος, τὸ πᾶν ποιήσας. Ὅσον οὖν, φησὶν, ἡλεήθητε χάριτι Χριστοῦ, τοσοῦτον ὀφείλεται ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ βασιτάζειν τοὺς ὀλιγοπίστους ἐξ Ἰουδαίων. Τοῦτο γὰρ δόξα Θεοῦ, ἡ ὁμόνοια ὁμῶν καὶ ἡ εἰρήνη. Διαλέγεται γὰρ τοῖς ἐξ ἔθνῶν πιστοῖς, οἱ μάλιστα ἐπείκειντο, τοῖς παρατηρουμένοις τὰ βρώματα. — [ΙΩΑΝΝΟΥ, εἰς τὸ ἔλεον χωρίον, ἀπὸ τοῦ, « Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν. »] Ἐπαγγελία πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἦν γεγεννημένη λέγουσα : « Σὺ δώσω τὴν γῆν, » καὶ, « Ἐν τῷ σπέρματι σου εὐλογηθήσεται πάντα τὰ ἔθνη. » ἀλλ' ἐγένοντο κολάσεις ὑπεύθυνοι μετὰ ταῦτα οἱ τοῦ σπέρματος Ἀβραάμ ἅπαντες. Ὁ γὰρ νόμος ὄργην αὐτοῖς εἰργάζετο παραδαινόμενος, καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀπεστέρει λοιπὸν ἑκαίνης τῆς τῶν Πατέρων.

Παραγενόμενος τοίνυν ὁ Υἱὸς, συνέπραξε τῷ Πατρί, εἰς τὸ τὰς ἐπαγγελίας ἀληθεύσαι ἑκαίνης. Πάντα γὰρ τὸν νόμον πληρώσας ἐν ᾧ καὶ περιτομὴ ἦν, καὶ ταύτη καὶ διὰ τοῦ σταυροῦ ἀπαλλάξας τοὺς ἐπὶ τῇ παραβάσει, οὐκ ἄφηκε διαπασσὶν τὴν ἐπαγγελίαν. Ὅταν οὖν λέγει διάκονον περιτομῆς, τοῦτο λέγει, ὅτι ἔλθων καὶ πάντα τὸν νόμον πληρώσας, καὶ περιτμηθεὶς, καὶ γενόμενος σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ἔλυσε τὴν κατάραν τὴν νομικὴν, ἔπαυσε τὴν ὄργην τοῦ Θεοῦ, ἐπιτηδέλους λοιπὸν ἐποίησε τοὺς μέλλοντας δεχέσθαι τὴν ἐπαγγελίαν. Ἵνα οὖν μὴ λέγωσιν οὗτοι οἱ ἐγκαλούμενοι : Πῶς οὖν ὁ Χριστὸς περιεστρέμετο, καὶ πάντα τὸν νόμον ἐφύλαξεν, εἰ τοὐναντίον, αὐτὸν περιτρέψει ; φησὶν : Οὐ γὰρ ἵνα μείνῃ ὁ νόμος τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν λύσῃ, καὶ ἀπαλλάξῃ τῆς ἐκείνου κατάρας. Ἔπειτα ἵνα μὴ τοῦτο φουρήσῃ τοὺς ἐξ ἔθνῶν, φησὶ. Τὰ δὲ ἔθνη ὅπερ ἔλεος δοξάσαι τὸν Θεόν. « Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. Οἱ μὲν ἐξ Ἰουδαίων, καὶ ἐπαγγελίας εἶχον, οὐδὲ οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ἀπὸ φιλανθρωπίας τοῦ ὁδοῦ μόνως, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδ' ἐκαίνης τι πλέον ἐγένετο ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας ; εἰ μὴ παρεγένετο ὁ Χριστὸς. Δόξα δὲ Θεοῦ, τὸ συνῆσθαι, τὸ ὁμοθυμαδὸν εὐφημεῖν, τὸ βασιτάζειν τὸν ἀσθενέστατον. « Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἔθνεσι. » Τὴν μαρτυρίαν φέρει, δεικνύς ὅτι συνῆσθαι δεῖ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων τοῖς ἔθνεσιν. — Ἀλλως. Τὸ δὲ, « Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἔθνεσι, Κύριε, » ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἰρηται, ἀντὶ τοῦ, Κηρύξω σε, ὦ Πάτερ, ἐν τοῖς ἔθνεσι. « Καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν. » Τὸ, καὶ, παρέλκεται, ἵνα ἦ, « Ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰε-

σαι, » Ποία αὕτη; Ὁ ἀνιστάμενος, φησὶν, ὁ ὄντων, τοῦτίστιν ὁ Χριστός.

Ὁ δὲ θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρῶσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης, ἐν τῷ πιστεύειν εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. Πέπεισμαι δὲ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοὶ ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοθεύειν.

Πάλιν εἰς εὐχὴν ἦλθε, λέγει δέ· Ὁ θεός, φησὶν, ἀπαλλάξει ὑμᾶς τῆς πρὸς ἀλλήλους μάχης, καὶ τῆς ἐνθεν ἀθυρίας. « Ὁ θεός τῆς ἐλπίδος. » Ἐλπίδος ἐστὶ, φησὶ, θεός, ὁ θεός ἡμῶν.

Ὅστε καλῶς ἐπεύχομαι ὑμῖν. Ἐλπίζω γὰρ ἐνεργῆσαι τὴν εὐχὴν, ἂν αὐτοὶ μόνον βούλοισθε. Ἐν δὲ τῷ πιστεύειν, χαρὰς καὶ εἰρήνης τῆς κατὰ τοὺς λογισμοὺς πληροῦσθε, ὅπερ ὑμῶν ὑπερέυχομαι, ἐστὶ καὶ ἐν τῇ ἐλπίδι περισσεύοντες, ὡς πλουτοῦντες, καὶ θαυσιλῶς διακεκρυμένοι. Ταῦτα δὲ διὰ τῆς χάριτος καὶ δυνάμεως τοῦ παναγίου παραγίνεται Πνεύματος. — Ἀλλῶς. Εὐχεται αὐτοῖς; ἵνα πληρωθῶσι πάσης χαρᾶς οἱ ἐξ Ἰουδαίων (οὗτοι γὰρ ἡθὺμον ἐκπλητόμενοι), καὶ εἰρήνης, οἱ ἐξ ἰθύνων. Οὗτοι γὰρ ἰδοῦντες ἀπεχθὺς ἔχουσιν πρὸς τοὺς ἑνὶ τῷ νόμῳ ἐξαγομένους, μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρω ἀμφοτέρων. « Ἐν τῷ πιστεύειν. » Τοῦτο γὰρ παρ' ἡμῶν εἰσενεχθέν, τὴν πίστιν. Ἐκ τῆς τοῦτου ἐστὶ ἡμῖν τὸ πάντων αἰτίον τῶν ἀγαθῶν. Ἡ εἰς θεὸν ἐλπίς. Ἦν μεθ' ὑπερβολῆς ἐπεύχεται. Εἰς τὸ περισσεύειν γὰρ φησὶν, ὅπερ οὐκ ἄλλως ἐστὶν, εἰ μὴ τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Ὁ τοίνυν τὸ Πνεῦμα ἔχων, τὰ πάντα ἔχει. « Πέπεισμαι δέ. » Οὐδέομαι, φησὶ, μαθεῖν παρ' ἑτέρων, ἀλλὰ πεπληροφόρημαι. « Μεστοὶ ἐστε ἀγαθωσύνης. » Ἀγαθωσύνην καλεῖ, τὴν ἀπρητισμένην ἀρετὴν. Τὸ δέ, « μεστοί, » ἐπιτάσσῳς ἐστὶ ῥῆμα. « Πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως. » Τί γὰρ ἐν φιλάδελφός ἐστὶ τις, οὐ δυνάμενος δὲ εἰς θεόν « ἢ ἀγάπῃ χρῆσασθαι; » Διὰ τοῦτο φησὶ· « Πάσης γνώσεως. » Δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοθεύειν. — « Οὐ μόνον οὐ δεῖσθε, φησὶ, παραινέσεις, ἀλλὰ καὶ ἄλλους διδάσκετε.

ΚΕΦΑΛ. Κ.

Περὶ λειτουργίας αὐτοῦ, τῆς ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύσει.

Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαυσιμῆσκαρ ὑμῶς διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ, εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη λειτουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν θνῶν εὐπρόσδεκτος, ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

« Τολμηρότερον ἀπὸ μέρους. » Ἀντὶ τοῦ, τρόπον τινὰ, καὶ εἰ τις μὴ τὴν διάνοιαν ὅλην βλέπει, ἀλλ' αὐτὰς τὰς λέξεις ἐκ μέρους πολυπραγμονεῖ, γυμνώσας τῆς διανοίας. Εἰ τις οὖν ἐκ μέρους σκοπεῖ, δοῖται ἂν αὐτῷ σκληρότερον με καὶ τραχύτερον ὑμῖν προσεγεσθῆναι διὰ τῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἐγὼ, ὡς ἐπ-

A perandum gentibus. » Conjunctio καί, id est, et, superflue interponitur ut sit hic sensus: « Erit radix Jessæ. » Quænam illa? « Qui exurgit, inquit, ad imperandum gentibus, id est, Christus.

XV, 13, 14. Deus autem spei impleat vos omni gaudio et pace in credendo, in hoc, ut exuberetis in spe per potentiam Spiritus sancti. Persuasus sum autem, fratres mei, et ego ipse de vobis, quod et ipsi pleni estis bonitate, impleti omni scientia, potentes etiam invicem alius alium admonere.

Rursum ad orationem venit, et ait: Deus liberabit vos a mutua inter vos pugna, 401 et ab omni angustia quæ inde provenit. « Deus spei. » Spei, inquit, Deus est Deus noster.

B Itaque bene precor vobis. Spero enim efficacem fore orationem, si modo ipsi velitis. In credendo autem impleti sitis gaudio et pace, quæ secundum cogitationes est (quod pro vobis exopto) sitis etiam in spe exuberantes sive dilatati et abunde affecti. Hæc autem per gratiam ac potentiam sanctissimi Spiritus contingunt. — Alio modo. Orat ut impleantur omni gaudio fideles qui ex Judæis erant (nam hi animo ongebantur ab aliis objurgati): et impleantur pace qui erant ex gentibus, hi aliquidem inimico animo videbantur se habere erga eos qui legi adhuc adhærebant: magis autem utrique utroque repleantur. « In credendo. » Hoc enim a nobis inferendum est, nempe fides. Ex hoc sane spes in C Deum nobis accedet, omnium causa bonorum: quam maximopere precatur. Ut exuberetis, inquit, quod non alio modo contingit, nisi per potentiam Spiritus. Qui ergo Spiritum habet, omnia habet. « Persuasus sum autem. » Non opus est mihi, inquit, ut ab aliis discam, sed certior factus sum. « Pleni estis bonitate. » Bonitatem vocat perfectam virtutem. Pleni, vero dictio intensiva est. « Impleti omni scientia. » Quid autem proderit si quisquam fratres diligat, nisi ad id quod opus est possit uni dilectione? Propter hoc dicit, « Omni scientia. » — « Potentes etiam invicem alius alium admonere. » Non solum non egetis admonitione, sed et alios docetis.

CAPUT XX.

D De ministerio ipsius Pauli in partibus Orientis et Occidentis.

XV, 15, 16. Audacius autem scripsi vobis, fratres, ex parte: tanquam commonefaciens vos propter gratiam, quæ data est mihi a Deo, ut sim minister Jesu Christi in gentes sanctæ administrans Evangelium Dei, 402 ut fiat oblatio gentium acceptabilis, sanctificata per Spiritum sanctum.

« Audacius ex parte. » Hoc est, quodammodo, et si quis non videat totam sententiam, sed verba ipsa ex parte curiosius scrutetur sine intellecta. Si ergo ex parte consideret, apparebit sane illi, quod duriorum ac asperiorum me vobis exhibuerim per litteras, sed ego tanquam commonefaciens scripsi.

Et rursum necesse fuit mihi scribere, quod gratia mihi a Deo data sit in hoc ut prædicarem ac docerem gentes : Minister enim sum Christi, tanquam famulus et obsecundans ipsius voluntati. Et quid operaris? Sancto administro, inquit, sive sacrificio Evangelium ejus : hoc est, hostiam istam ei immolo, nempe Evangelium ipsius. Et quomodo contingit immolare ac sacrificare Evangelium? Offerendo, inquit, illi gentes quæ per illud credunt, et ut ipse fiant acceptabiles et sanctificatæ per Spiritum sanctum. Adducendo itaque ad fidem, Evangelium Dei sacrificat. Vel dictio 'Ιερουργούντα' simplicius intelligenda est, ut significet sancte ac diligenter operantem, non temere ac negligenter; aut hoc ergo modo, aut potius isto accipiendum est : Audacius scripsi ex parte vobis, etiam tanquam commonefaciendo scribens. Siquidem incumbens mihi necessitas et vehementius et diligentius scribere postulat. Ego vero ausus sum et exactam diligentiam omittre, et non tanquam præceptor scribere : sed multum parcendo et tanquam commonefaciens, sive potius ad memoriam reducens : quamquam deberem et exactius et vehementius hoc facere : ad hoc enim primum a gratia traditus sum, et in hoc ut manifestem ac serviam ordinatus sum. Itaque si quis dicat fortassis quod in his quæ scripsi objurgavi vos, et quibusdam vestrum visis sum præstitisse me vobis duriorē : tantum abest ut ego hoc fecerim, ut etiam verear ne quomodo penas luam quod adeo parcens ac timide scripserim, tanquam ausus sim minus facere quam opus exigit præceptoris. Etenim majora ac plura scribere deberem, ut qui ad docendum adhibitus sim : nunc vero quasi audacius quidpiam faciens, tantum parcendo ac adeo meipsum demittendo scripsi.

— **Alio modo.** 403 Romani in dignitate consilii erant, ac mirum in modum cristas erigebant, ideo conciliat eos, dicens se ausum fuisse : multam enim ipse hoc verbo frangit. Nec id satis est, sed addidit : « Ex parte, » hoc est, leniter et brevius : et non quasi docens, sed ad memoriam reducens. « Fratres : Oportuit enim eos qui acriter objurgati essent affatim lenire. » Tanquam commonefaciens. « Leniter, inquit, quomodo? veluti ad memoriam revocando admonens, hoc est, paululum

Α αναμνήσκων ἔγραψα. Καὶ πάλιν ἀνάγκη εἶχον τοῦ γράφειν, ὅτι χάρισμα μοι ἀπὸ Θεοῦ ἐδόθη, εἰς τὸ κηρύσσειν καὶ διδάσκειν τὰ ἔθνη. Λειτουργὸς γάρ εἰμι Χριστοῦ, ὅλον ὀπουργῶ; καὶ ὑπηρέτης. Καὶ τί ἐργάζη; Ἱερουργῶ, φησί, τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ, τοῦτο ἐστὶ θυσίαν αὐτῷ ταύτην θύω, τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ. Καὶ πῶς ἐστὶ θύειν καὶ ἱερουργεῖν τὸ Εὐαγγέλιον; Ἐκ τοῦ προσφέρειν αὐτῷ, φησί, τὰ δὲ αὐτοῦ πιστεύοντα ἔθνη, καὶ γίνεσθαι αὐτὰ εὐπρόσδεκτα καὶ ἡγιασμένα ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ὅστις δὲ προσάγειν τῇ πίστει, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἱερουργεῖ. Ἡ ἱερουργούντα ἀκούσας ἀπλοῦστερον, ὅλον, ἱερῶς ἐργαζόμενον καὶ σπουδαίως, ἀλλὰ μὴ ὡς ἔτυχε καὶ ἡμελημένως. Ἡ οὖν οὕτως, ἢ μᾶλλον οὕτω; ἐκλήπτειν. Τολμηρότερον ἔγραψα ἐκ μέρους ὑμῖν, καὶ ὡς ἐπαναμνήσκων γράψας. Ἡ γὰρ ἐπακραιμένη μοι ἀνάγκη, καὶ σφοδρότερον καὶ ἀκριβέστερον γράφειν ἀπαιτεῖ. Ἐγὼ δὲ ἐτόλμησα καὶ τῆς ἀκριβείας καθυφεῖναι, καὶ οὐχ ὡς διδάσκαλος γράφειν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς φειδοῦς, καὶ ὡς ἐπαναμνήσκων, καίτοι χρεωστῶν καὶ ἀκριβέστερον καὶ σφοδρότερον. Εἰς τοῦτο γὰρ ὑπὸ τῆς χάριτος προκχεῖρισμαι, καὶ ἐν τούτῳ ὀπουργεῖν καὶ δουλεύειν τέταγμα· ὡς ἂν εἰς ἐλεγεν· Ἰσως ἐν οἷς ἔγραψα καθηψάμην ὑμῶν, καὶ ἐδοξά τισιν ὑμῶν σκληρότερον ὑμῖν προσενεχθῆναι. Ἐγὼ δὲ τοσούτῳ δέω τοῦτο ποιῆσαι, ὅτι καὶ φοδοῦμαι μὴ πῶς οὕτω μετὰ πολλῆς φειδοῦς καὶ ὑποστολῆς γράψας, καὶ εὐθύνως ὑπέξω, ὡς τολμήσας ἐλαττον ἔργον διδασκάλου ποιῆσαι. Καὶ γὰρ μέλιονα γράφειν καὶ πλείον, ὡς τὸ διδάσκειν ἐμπεισιτεμένῳ, χρεωστῶ, νῦν δὲ ὡς φειδόμενος, καὶ ὡς τολμηρόν τι πράττων, οὕτως ὕφει μένως ἔγραψα. — Ἀλλως. Ἐν ἀξιώματι ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ πολλὴν εἶχον φλεγμονήν. Αὐτὸ θεράπευε αὐτοὺς ἐκ τοῦ λόγου τοῦ, Ἐτόλμησα. Πάντο γὰρ κατακλῆ τούτους διὰ τοῦτο τοῦ ῥήματος. Καὶ οὐδὲ τοῦτω ἀρκεῖται, ἀλλὰ προσέθηκεν· Ἀπὸ μέρους. Τούτέστιν, Ἡρέμα καὶ διὰ βραχέων, καὶ οὐχ ὡς διδάσκων, ἀλλ' ἀναμνήσκων. Ἀδελφοί. Ἐδοί γὰρ αὐτοῦς κατασκευασθέντας, ἱκανῶς καὶ λίσθαι. Ὡς ἐπαναμνήσκων. Ἡρέμα, φησί. Πῶς; Ὅταν εἰ ἀναμνήσας, τοῦτέστι, μικρὸν ἀναμνήσας. Ἡ δὲ τοιαύτη σημασία τῶν λίσθων, κολάζει τὸ μὴ καθόλου αὐτοὺς ἀναμνήσθαι. Ὅθεν οὐ φησι, διδάσκων, ἀλλ', Ἀναμνήσκων. — Διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι. Οὐκ ἐμὸς ὁ πόνος, φησὶν, ἀλλὰ χάρις ἐστὶ Θεοῦ. Δείκνυσσι δὲ ὅτι οὐδὲ ἀναμνήσαι ἂν ἐτόλμησεν, εἰ μὴ τὰ ἔθνη ἐπαπιστεύου. Πολλὰ δὲ μετριάζει. Εἰ; τὰ ἔθνη ἱερουργοῦντα. Ὁδοῦν καὶ παρ' ὑμῶν δικαίως ἂν ἀκούσθαι. Εὐπρόσδεκτος. Τοιγαροῦν ἐμπειστευθεὶς ταύτην τὴν λειτουργίαν καὶ ἱερουργίαν, σπουδὴν ἔχω εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ ἐστίν, εὐπρόσδεκτον ὑμῶν γενέσθαι τὴν προσφορὰν. — Καὶ ἄλλως. Οὐχ ἵνα ἐγὼ δοξασθῶ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμῖν ἔγραψα, ἀλλ' ἵνα καὶ ὑμεῖς μετὰ τῶν ἄλλων ἔθνων σωθῆτε, καὶ οὕτως γίνηται ἡ προσφορὰ τῶν ἔθνων, ολοκληρῶς εὐπρόσδεκτος. Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Πῶς δ' ἂν ἐπίστατο εὐπρόσδεκτοι καὶ ἡγιασμένοι; Εἰ ἔχετε, φησί, τὸ Πνεῦμα. Πῶς δὲ τοῦτο

παράγινεται; διὰ βίου ἀλήπτου. Ὅς οὐκ ἔστι μὴ ὁρθῶς A
βιοῦντες, δώκοις τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀπ' ἐαυτῶν.

gentium oblatio fiat perfecte acceptabilis. Per Spiritum sanctum. Quomodo vero acceptabiles et sanctificati eritis? Si habueritis, inquit, Spiritum. Porro ille quomodo accedet? Per vitam inculpatam. Qui ergo non recte vivunt, Spiritum sanctum a se repellunt.

Ἐγὼ οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧρ οὐ κατεργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὀπακοὴν ἔθνων, λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ, ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πεπληρωμένοι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

Καυχῶμαι τοιγαροῦν οὐκ ἐν ἑαυτῷ, οὐδὲ ἐν σπουδῇ ἐμῇ, ἀλλ' ἐν Χριστῷ, ἐν τοῖς πράγμασι τοῖς ἀνέγκουσι καὶ διαφέρουσι τῷ Πατρὶ. Ἀρα ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, τῷ Πατρὶ διαφέρει. Πρῶτα μὲν γὰρ μετρίσας εἰς τὸ λέγειν, «Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα, ὡς νῦν ἐπαίρει ἐαυτὸν, πλὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. — Ἀλλῶς. [ΦΩΤ.] Τί οὖν; οὐ ἐνισπασμένης τὴν τῶν ἰδῶν προσορμάν; Ναί, φησί. Καὶ καυχῆσθαι δύναμαι, ἐν οἷς ἐργασάμην ἐν αὐτοῖς. Ἡ δὲ καύχησις μου, οὐκ ἐν ἐμοί, τουτέστιν, οὐκ ἐν τῇ δυνάμει ἢ τῇ ἰσχύϊ τῇ ἐμῇ, ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ γὰρ εἴτι ἀνείπω καὶ καυχῆσθαι, οὐδὲν ἄλλο τολμήσω λέγειν, ἀλλ' ἡ ἅπασα ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοί κατεργάσατο εἰς τὸ ὀπακοῦσαι καὶ πιστεῦσαι τὰ ἔθνη. Τί οὖν κατεργάσατο; Λόγον εἰς τὸ κηρύττειν ἔδωκε, σημεῖα καὶ τέρατα εἰς τὸ εὐεργετῆν καὶ πείθειν ἐκδηρήσας. Τέλος, οὕτως ἠδύνησε καὶ ἐπλάτυνε καὶ ἐστήριξε τὴν δι' ἐμοῦ κηρυττομένην πίστιν, ὥστε ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐξ ἧς τὴν πρῶτην ἤνεγκε βλάστην καὶ πέριξ, μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ διαρριζωθῆναι καὶ διαφυῆναι καὶ πληρῶσαι τὸ κήρυγμα τὴν τῶσαυτην οἰκουμένην. Οὐκοῦν καλῶς καὶ ὑμῖν ἔγραψα καὶ ὑπέμνησα τῶν ἐν ἐκείνοις κατορθωθέντων, θαρρῆν καὶ περὶ ὑμᾶς ὑποτιθεμένων, καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἀδειαν τοῦ νοουθετεῖν μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐγγυωμένω. (Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι. «Ἐπειδὴ εἶπεν, «Ἐγὼ καύχημα, ὡς προσηγορεύουν, ὅτι οὐ κόμπος, φησί, ῥημάτων τὰ εἰρημένα. Οὐδὲ γὰρ εἰπεῖν τολμῶ τῶν μὴ παρὰ Χριστοῦ μοι παρασχεθέντων εἰς τὴν τῶν ἰδῶν ἱερωρίαν, καὶ ἵνα μου τὰ ἔθνη ὀπακούσῃ, ἀλλὰ καὶ σημείων ποιήσεις, καὶ τεράτων ἐπιδείξεις μοι παρεσχέθησαν. Ἀνάγει γὰρ λοιπὸν ἐαυτὸν, ἐπειδὴ σφόδρα ἐν τοῖς ἀνω ἐταπεινώσεν ἐαυτὸν, εἰπὼν, «Τολμηρότερον ἔγραψα ὑμῖν, ὡς ἵνα μὴ ὡς εὐτελοῦς, ἀπόβλητος; ὁ λόγος γένηται. «Ὁν οὐ κατεργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ. «Δεικνυσιν ὅτι οὐδὲν ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ πᾶν Χριστοῦ. «Ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ. «Τὸ ἀέλωμα λέγει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι ταῦτα παροίηται, φησὶν, ἡγοῦν τέρατα καὶ σημεῖα, τῇ δυνάμει αὐτοῦ. «Ὡς με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ. «Λοιπὸν ἡ ἀπόδειξις τῶν εἰρημένων, τῶν μαθητῶν τὸ πλῆθος. διὰ τοῦτο δὲ εἶπε, «Κύκλῳ, ὡς ἵνα μὴ τὴν κατ' εὐθείαν ὁδὸν ἐνδομηθῇς, ἀλλὰ πάντα τὰ πέριξ. «Οὐκ εἶπε, Κεκηρύχθαι, ἀλλ' ὁ μείζων ἦν, «Παλαρῶναι, «Ἰλλυρικὸν δὲ ἐστὶ, τὰ ἔσχατα τῆς νῦν ὀνομαζομένης Βουλγαρίας.

XV, 17-19. Habeo igitur gloriationem in Christo Jesu in his quæ sunt ad Deum. Non enim ausim loqui quidquam eorum quæ non effecit Christus per me ad obedientiam gentium verbo et opere, per potentiam signorum ac prodigiorum, in potentia Spiritus Dei : ut ab Jerusalem et circumjacentibus locis usque ad Illyricum impleverim Evangelium Christi.

Glorior igitur non in meipso, neque in studio meo, sed in Christo, in rebus quæ pertinent ac redeunt ad Patrem. Fides itaque in Christum ad Patrem pertinet. Primum siquidem modestia usus est, dicens : 404 Audacius autem scripsi, nunc seipsum attollit, attamen in Christo Jesu. — Alio modo. Quid ergo? Tibine concedita est gentium oblatio? Utiq; inquit, et gloriari possum de his quæ in illis operatus sum. Gloriatio vero mea non est in me, hoc est, in viribus et potentia mea, sed in Christo Jesu. Etenim si quid dixerō aut gloriatus fuero, nihil aliud audebo dicere quam ea quæ per me Christus effecit in hoc ut gentes obedirent ac crederent. Quid igitur effecit? Sermonem dedit ad prædicandum : signa et prodigia ad benefaciendum ac persuadendum tribuit. Tandem adeo auxit et dilatavit ac confirmavit fidem per me prædicatam, ut a Jerusalem, ex qua primum germen tulit, et circumjacentibus regionibus usque ad Illyricum, radices fixerit ac inhaeserit et impleverit prædicatio tantas hominum terras. Itaque bene etiam vobis scripsi ac suggessi de his quæ apud illos acta sunt, audens etiam vos admonere una cum spiritu, de his quæ vobis proposita sunt ac promissa juxta potentiam ac libertatem. « Non enim ausim loqui quidquam. » Postquam dixit : « Habeo gloriationem, » addit non verborum arrogantia esse prædicta, neque enim, inquit, audeo quidquam dicere eorum quæ non sunt mihi a Christo tradita ad sacram gentium administrationem, utque gentes mihi obediant. Imo et signorum operationes ac prodigiorum demonstrationes mihi datæ sunt. Jam enim seipsum attollit, quia in præcedentibus vehementer se depresserat, dicens : Audacius scripsi vobis, ne tanquam villis hominis sermo fieret abjectus. « Eorum quæ non effecit Christus per me. » Ostendit quod nihil erat ipsius, sed totum Christi. « In potentia Spiritus Dei. » Dignitatem dicit Spiritus Dei. Hæc, inquit, feci, sive prodigia sive signa potestate ipsius. « Ut ab Jerusalem et circumjacentibus locis. » Porro eorum quæ dicta sunt demonstratio, discipulorum est multitudo. Propterea dixit : « Circumjacentibus locis, ne rectam viam consideres, sed omnes positas in circuitu regiones. » Non dixit, Prædicaverim, sed quod majus erat « Impleverim. » Illyricum autem novissima pars est ejus quæ nunc Bulgaria dicitur.

405 XV, 20-24. Ita vero adnitiens Evangelium A
annuntiare, non ubi nominatus erat Christus, ne
super alienum fundamentum ædificarem: sed sicut
scriptum est: Quibus non est annuntiatum de eo, vi-
debunt, et qui non audierunt, intelligent. Quapropter
etiam impediēbar frequenter quominus venirem ad
vos, nunc vero cum non amplius habeam locum in
his regionibus, desiderium autem habeam veniendi ad
vos multis jam annis, ut si proficiscar in Hispaniam
veniam ad vos. Spero enim me transeundo visurum
vos, et a vobis deducendum illuc, si tamen vestra
consuetudine prius ex parte fuero expletus.

Conatus, inquit, et gloria mihi erat ibi Evange-
lium annuntiare ubi nondum nominatus fuerat
Christus. Quare? Ne super alienum fundamentum
ædificarem: « Non ubi nominatus erat Christus. »
Non quod cæterorum apostolorum societatem
despicere: sed quod contentiosum ac injustum
iudicaret, gloriam alienis debitis operibus subri-
pere. « Ne super alienum fundamentum ædifica-
rem. » Alienum fundamentum dicit prædicatorum
doctrinam. Alienum vero non diversitate prædica-
tionis, sed ratione mercedis ac laboris. « Sed sicut
scriptum est. » Ostendit quod hoc agens prophe-
tiam impleat. « Quapropter etiam impediēbar fre-
quenter. » Ejus quod in initio dixerat: « Sæpius
proposui venire ad vos, » rationem nunc reddit.
Nam doctrina, inquit, circa gentes me prohibuit.
Πολλά multum, hoc est, sæpe. « Cum non amplius
locum habeam. » Vides, inquit, quod non cupiditate
sua gloriæ scripserit eis? neque ut dicitur
assentandi illorum gratia, ut qui primates essent?
Siquidem propemodum hoc scribit. Quoniam opus
complevi et nihil est quod agam, volo venire ad
vos. « Desiderium autem habeam. » Ne illos deji-
cere videatur, scribens: Quia si nihil est quod
agam, veniam ad vos, subjungit: « Desiderium ha-
beam multis jam annis, » hoc est desiderium com-
plere nitor. « Ut si proficiscar in Hispaniam. »
Ne rursus adulationis ergo dixisse existimetur,
« Desiderium habeam multis jam annis, » quod
dictum est corrigit, dicens: **406** Ob hoc potissimum
venire cupio, ut in Hispaniam proficiscar.
« Spero enim me transeundo visurum vos, et a
vobis deducendum. » Ne dicant, Facis nos vix
accessionem præter propositum, subjungit: « Et a
vobis deducendum, » ut rursus dilectionem osten-
dat. Sed quoniam id non satis erat, addit, « Exple-
tus fuero: » quod patris potius erat quam præ-
ceptoris. « Ex parte expletus fuero. » Hoc est, in
parte. Nullum enim tempus perfecte explere me
posset vestra dilectione, nec conversationis vestræ
satiētiā inducere: sed gratum est mihi ut saltem
ex parte implear.

XV, 25-29. Nunc autem proficiscor Jerusalem mi-
nistans sanctis. Placuit enim Macedoniæ et Achaiæ
communione aliquam facere in pauperes sanctos,
qui sunt Hierosolymis. Placuit namque ipsis, et debi-
tores sunt illorum. Nam si spiritualibus eorum com-

οὕτως δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ
ἔπον ὠρομάσθη Χριστός, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον
θεμέλιον οἰκοδομῶ, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται.
Οἱς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, θεωρεῖται· καὶ οἱ
οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι. Διὸ καὶ ἐνεκοπήμην
τὰ πολλὰ τοῦ ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Νυνὶ δὲ μηκέτι
τόπον ἔχω ἐν τοῖς κλήμασι τούτοις, ἐπιποθῶν
δὲ ἔχω τοῦ ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν·
ὥς ἂν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπανίαν, ἐλθύσσομαι
πρὸς ὑμᾶς. Ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος θαλάσ-
σθαι ὑμᾶς, καὶ ἐφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ, ἕν
ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ.

Φιλοτιμία δέ μοι ἦγον δόξα ἦν, φησὶν, ἐκεῖ εὐα-
γγελίζεσθαι, ἐνθα οὐπω ἦν ὀνομασθεὶς ὁ Χριστός. Τί
δὴ ποτε; Ἴνα μὴ, φησὶν, ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον
οἰκοδομῶ. « Οὐχ ἔπον ὠρομάσθη Χριστός. » Οὐχ ὥς
ἀπειχόμενος τῶν λοιπῶν ἀποστόλων τὴν κοινωνίαν,
ἀλλ' ὥς πλεονεχτικὸν καὶ ἀδικον κρίνων, τὴν τῶν
ἀλλοτρίων ἐμῶν δόξαν ὑραπάειν. « Ἴνα μὴ ἐπ'
ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ. » Ἀλλότριον θεμέλιον
φησὶ τὴν τῶν ἄλλων κηρύκων διδασκίαν. Ἀλλότριον
δὲ, οὐ διὰ τὸ ἄλλοτεν τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ κατὰ
τὸν τοῦ μισθοῦ λόγον καὶ τοῦ καμῆτου. « Ἀλλὰ κα-
θὼς γέγραπται. » Δείκνυσιν ὅτι τοῦτο ποιῶν, καὶ
προφητεῖαν ἐπλήρου. « Διὸ καὶ ἐνεκοπήμην τὰ πολ-
λά. » Τοῦ ἐν ἀρχῇ αὐτῷ εἰρημένον, ὅτι « Πολλάκις
προσθέμην ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, » νῦν τὴν αἰτίαν ἀποδί-
δωσιν. « Οἱ, φησὶ, ἡ πρὸς τὰ ἔθνη διδασκαλία ἐκώ-
λυσέ με. » Τὰ πολλά. « Οἷον πολλάκις. » Μηκέτι τόπον
ἔχω. « Ὅρας ὅτι οὐ τῆς αὐτῆς δόξης ἐπίεμενος ἔγρα-
ψεν; οὐ δὲ, ὡς ἂν εἰποι τις, κολακεύων αὐτοὺς ὥς δυνά-
σται. Καὶ γὰρ μονονοῦλι τοῦτο γράφει. » Ἐπειδὴ τὸ ἔρ-
γον πεπλήρωκα, οὐδὲν ἔχω ποιῆσαι, θέλω ἔλθεῖν πρὸς
ὑμᾶς. « Ἐπιποθῶν δὲ ἔχω. » Ἴνα μὴ δόξη ἐξευτελίζειν
αὐτοὺς γράφων, ὅτι, Μηδὲν ἔχω ποιῆσαι, ἔρχομαι
πρὸς ὑμᾶς, ἐπάγει. « Ἐπιποθῶν ἔχω πρὸ πολλῶν
ἐτῶν, » τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην σπεύδω πληρῶσαι.
« Ὡς ἂν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπανίαν. » Ἴνα μὴ
πάλιν νομισθῇ κατὰ κολακίαν εἰρηκέναι τὸ, « Ἐπι-
ποθῶν ἔχω ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, » κολάζει τὸ εἰρη-
μένον, λέγων, ὅτι διὰ τοῦτο μάλιστα ἔλθεῖν θέλω,
ἵνα εἰς τὴν Σπανίαν ἀπέλθω. « Ἐλπίζω γὰρ διαπο-
ρευόμενος θαλάσσειαν ὑμᾶς, καὶ ἐφ' ὑμῶν προπεμ-
φθῆναι. » Εἰτα ἵνα μὴ λέγωσιν, Ὅθεν πάρεργον ἡμᾶς
ποιῇ, ἐπάγει τὸ « Ἀφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι, » ἵνα
πάλιν τὴν ἀγάπην ἐνδείξηται. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἦν
ἀξιοχρεῶν τοῦτο, προστίθεται τὸ, « Ἐμπλησθῶ, » ἐπὶ
πατρὸς ἦν μέλλον, ἢ διδασκάλου. « Ἀπὸ μέρους
ἐμπλησθῶ. » Οἷον ἐν μέρει. Οὐδεὶς γὰρ χρόνος τε-
λείως, φησὶν, ἐμπλησάμ με δύναται τῆς ὑμῶν ἀγά-
πης, οὐδὲ ἐμπλησάμ μοι κόρον τῆς ὑμῶν ὁμιλίας,
ἀλλ' ἀγαπητὸν ἐστὶ μοι, ἵνα καὶ μερικῶς ἐμπλη-
σθῶ.

Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, διακονῶν
τοῖς ἁγίοις. Εὐδόκησάν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα
κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς
τῶν ἁγίων, τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. Εὐδόκησάν
γὰρ, καὶ ὀφείλεται αὐτῶν εἶναι. Εἰ γὰρ τοῖς πνευ-

ματικοῖς αὐτῶν ἐκοινωνήσαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. Τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τούτου, ἀπαλεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς τὴν Ἑσπρίαν. Οἶδα δὲ ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσομαι.

Ἐπειδὴ εἶπε, Μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλήμασι τοῦτοις, ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, ἐμελλε δὲ εἶτι βραδύνειν, ἵνα μὴ χλευᾶσθαι νομίσωσι, λέγει τὴν αἰτίαν τῆς εἶτι μελλήσεως. « Διακονῶν τοῖς ἁγίοις. » Εἰ Παῦλος διάκονος, ἐννόησον τὸ μέγιστον τοῦ πρῶματος. « Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα. » Οὐ μόνον τὴν αἰτίαν θέλει εἰπεῖν τῆς εἶτι μελλήσεως, ἀλλὰ προτρέψασθαι αὐτοὺς ὁμοίως τοῖς ἄλλοις πέμψαι τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ. Τοῦτο γὰρ βούλεται αὐτῷ τὸ εἰπεῖν καὶ τοὺς πέμποντας. Εὐδόκησαν, ἀντὶ τοῦ, ἐβουλεύθησαν. Οἱ ἐν Μακεδονίᾳ ὁμοίως καὶ οἱ ἐν Ἀχαΐᾳ ἠθέλησαν ποιῆσαι ἐλεημοσύνην. « Κοινωνίαν τινὰ. » Κοινωνίαν δὲ καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, καθὼ αὐτοὶ μὲν χρήματα πέμπουσιν, οἱ δὲ ἅγιοι τὴν πρὸς Θεὸν παρρησίαν συνεσφέρουσιν. « Εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων. » Διπλὴ ἡ τῆς ἐπιδόσεως ἀνάγκη, διὰ τε τὴν πενίαν, καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν. « Καὶ ὀφείλεται αὐτῶν εἶναι. » Διὰ τί δὲ τοῦτο ποιεῖν ἐβουλεύσαντο; Ἰσασί, φησί, χρεωστούμενους τοῦτο.

Οὐκ ἄρα κατὰ ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ κατὰ χρέος πέμπουσιν. « Εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινωνήσαν. » Λοιπὸν λέγει πῶς εἰσιν αὐτῶν ὀφειλέται. Δι' αὐτοὺς, φησί, μάλιστα ἦλθεν ὁ Χριστός. Περὶ γὰρ τῶν ἐκ περιτομῆς πιστῶν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ αὐτῶν ἦν τὰ ἀγαθὰ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι. Ὅσπερ οὖν τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινωνῆσα τὰ ἔθνη, οὕτως καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. Οὐκ εἶτι δὲ λέγει κοινωνῆσαι, ἀλλὰ λειτουργῆσαι, ἐν τῷ διακονῶν αὐτοὺς εἶδε, τοῖς ἁγίοις φόρους τελούντων ὡς βασιλεῦσιν. « Καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς. » Ὡς ἐν ἀσὺλῳ τόπῳ καὶ ἀσφαλεῖ μέλλων ἀποτίθεσθαι, (καὶ γὰρ ἐν οὐρανῷ ἐμελλεν ἀποτίθεσθαι, φησί), καὶ σφραγισάμενος. « Τὸν καρπὸν τούτου. » Καρπὸν καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, δεικνύς καρδαίνοντα μέλλον τὸν παρέχοντα. « Εἰς τὴν Ἑσπρίαν. » Πάλιν τῆς Ἑσπρίαν μέμνηται, δεικνύς τὸ πρὸς τοὺς Ἑσπρίους φιλτρον. « Ἐν πληρώματι, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τούτστιν, Οἶδα ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς κομῶντας ὑμᾶς τοῖς ἀγαθοῖς εὐρίσκω. Τὸ γὰρ, « Ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου, » τὸ πάντων ἐνδεῶς εἶναι τῶν ἀγαθῶν αὐτοῖς σημαίνει. — Ἡ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΟΥ.] Οἶδα ὅτι ἐρχόμενος πρὸς τὸ πληρῶσαι ὑμᾶς τῆς ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου εὐλογίας ἐλεύσομαι, ὅτι πρὸς ἀρετὴν καὶ πίστιν ἀλείψω.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος, συναγαγίσασθαι μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ἵνα ἡ διακονία μου, ἥ ἐἰς Ἱερουσαλὴμ, εὐπρόσδεκτος γέ-

munificaverunt gentes, debent etiam in carnalibus ministrare ipsis. Hoc igitur ubi perfecero et obsignavero ipsis fructum hunc, revertar per vos in Hispaniam. Scio autem quod ubi venero ad vos, in plenitudine benedictionis Evangelii Christi veniam.

Quia dixerat : Cum non amplius locum habeam in his regionibus, veniam ad vos, adhuc autem moram facturum erat, ne se illusos esse arbitrentur, causam dicit cunctationis adhuc detinentis. « Ministrans sanctis. » Si Paulus minister erat, concipe rei magnitudinem. « Placuit enim Macedoniae et Achaiae. » Non solum causam referre vult detinentis adhuc cunctationis : sed hortari quoque eos ut similiter aliis mittant qui sunt in Jerusalem. Nam hoc vult cum etiam illos nominat qui miserunt. Εὐδόκησαν, id est, placuit eis, sive consultatione facta statuerunt, id est, qui in Macedonia sunt et Achaia voluerunt eleemosynam facere. « Communionem aliquam. » Vocat autem eleemosynam communionem : tanquam ipsi quidem pecunias mittant, sancti vero libertatem erga Deum in unum conferant. « In pauperes sanctos. » Duplex erat communicationis necessitas, et propter pauperem et propter virtutem. « Et debitores sunt illorum. » Quare autem hoc statuerunt facere? Quoniam huius se cognoscunt esse debitores.

407 Non itaque ex eleemosyna, sed ex debito mittunt. « Nam si spiritualibus eorum communicaverunt. » Consequenter dicit quomodo sint eorum debitores : propter ipsos, inquit, maxime venit Christus : de fidelibus enim sermo ipsi erat qui ex circumcisione venerant : et si illorum erant bona ac promissiones. Quemadmodum ergo spiritualibus illorum communicaverunt gentes, ita oportet quoque ipsas in carnalibus ministrare illis. Jam autem non dicit, Communicare, sed « Ministrare, » in ordine ministrorum eos ponens, qui sanctis tributa penderent tanquam regibus. « Et obsignavero eis. » Velui in asylo tutoque loco repositus sit (siquidem in caelo repositurus erat) dicit : Et obsignavero eis, sive sigillo munivero. « Fructum hunc. » Fructum vocat eleemosynam, ostendens quod lucrum magis faciat is qui tribuit. « In Hispaniam. » Rursus Hispaniae meminit, vehementem ostendens amorem quem habeat erga Hispanos. « In plenitudine, » etc. Hoc est, scio quod ubi ad vos venero, inveniam vos bonis fetos ac ornatos. Quod enim ait : « In plenitudine benedictionis Evangelii, » significat ipsos omnia in se habere bona. — Vel hoc modo. Scio quod ubi venero, ad implendum vos benedictione Evangelii veniam.

XV. 30-53. Oro autem vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, et per dilectionem Spiritus : ut simul mecum certetis in precationibus pro me ad Deum fuis : ut liberer ab incredulis in Iudaea : ut ministerium hoc meum versus Jerusalem, acceptum fiat sanctis : ut in gaudio veniam ad vos per volum-

statem Dei, unaque vobiscum refociller. Deus autem A
pacis sit cum omnibus vobis. Amen.

Quasi ipse idoneus non sit ad persuadendum, Per Christum, inquit, et per Spiritum sanctum vos oro. Vide autem quod Filii et Spiritus meminerit, jam vero non meminuit Patris. Quod dictum est, ut, ubi Patris ac Filii tantum meminerit, ne turberis quod non etiam Spiritus meminerit. Multifariam enim de sancta loquitur Trinitate. « Ut simul mecum certetis. » Maxima utitur animi modestia, quod dicat sibi opus esse illorum oratione. 408 « Ut liberer. » Non dixit, Ut confingam et vincam illos, sed « Liberer, » divinam complens legem quæ dicit : « Vigilate ut non intretis in tentationem »⁴¹. — « Ab incredulis. » Significat malos quosdam, et lupos magis quam homines qui ipsi paraturi erant insidias. « Accepiam fiat. » Ut et hostia mea, inquit, accepta sit apud Deum, et ut ipsi cum prompto animo et gratiarum actione ea suscipiant quæ per me tradentur. « Ut in gaudio veniam. » Nam si ab incredulis, inquit, liberatus fiero, et ministerium meum acceptum fiat, in gaudio et non in tristitia veniam. « Per voluntatem Dei. » Quod ab initio dixit, etiam nunc dicit : Si quomodo jam tandem prosperum mihi contingit iter per voluntatem Dei veniendi ad vos. « Unaque vobiscum refociller. » Vides quam a fastu alienus sit? Non enim dixit, Doceam vos, aut, Instruam, sed « Refociller, » hoc est, vos in me per doctrinam, et ego in vobis per fidei traditionem : quod etiam circa initia dixerat, hoc autem est simul consolationem accipere per mutuam fidem. « Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. » Hoc ubique Paulo moris est precationem admonitioni subjicere.

XVI, 1-5. Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchreensis : ut illam suscipiatis in Domino, ita ut decet sanctos, et adsitis ei in quocunque negotio vobis egerit. Hæc enim et multis astitit et mihi ipsi : Salutate Priscillam et Aquilam adjutores meos in Christo, qui pro anima mea suam ipsorum cervicem supposuerunt : quibus non solus ego gratias ago, sed et omnes Ecclesiæ gentium : ac domesticam illorum Ecclesiam.

Vide quot titulis Phœben ornet. Siquidem quia hæc erat quæ epistolam deferrebat, ipsis eam commendat. Honestat autem tum quod ejus primum meminerit, tum quod sororem vocet : quid autem si Pauli fortassis soror erat? « Suscipiatis in Domino. » Vel propter Dominum, vel secundum Dominum. « Ita ut decet sanctos. » Eo, inquit, modo quo decet sanctos suscipere. Duplam dedit curæ ipsius occasionem : et ut propter Dominum ipsam susciperent, et quod ipsa sancta esset.

⁴¹ Matth. xvi, 41.

ρηται τοῖς ἀγίοις, ἵνα ἐν χάριτι ἔλθω πρὸς ὑμᾶς διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Ὡς μὴ αὐτὸς ὢν ἀξιοχρεῶς πρὸς τὸ πείσαι, διὰ τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ὁμᾶς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρακαλῶ. Ὅρα δὲ ἐπὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἐμνήσθη, οὐκ ἐπὶ δὲ καὶ τοῦ Πατρὸς. Τοῦτο δὲ εἰρηται, ἵνα, ὅτε Πατὴρ καὶ Υἱὸς μόνου μνησθῇ, μὴ δορυθεθῇς διὰ τὴν καὶ τοῦ Πνεύματος ἐμνήσθη. Διαφύρως γὰρ τὴν ἁγίαν τριῖνα Τριάδα. « Συναναπαύσασθαι μοι. » Μεγίστη ταπεινοφροσύνη, ὅτι λέγει τῆς τούτων θελήσει ἀρχῆς. « Ἵνα ρυθῶ. » Οὐκ εἶπεν, Ἵνα συμπλαθῶ καὶ νικήσω αὐτοὺς, ἀλλὰ, « Ρυθῶ, » θεῖον νόμον πληρῶν, ὃς φησὶν « Εὐχεσθε μὴ ἐμπεισθῆναι εἰς πειρασμόν. » — « Ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων. » Σημαίνει πονηροὺς τινάς, καὶ λύκους μέλλον ἢ ἀνθρώπους, ἐπιθοσμένους αὐτῷ. « Εὐπρόσδεκτος γένηται. » Καὶ ἵνα, φησὶν, ἡ θυσία μου εὐπρόσδεκτος γένηται παρὰ Θεοῦ, καὶ ἵνα καὶ αὐτοὶ μετὰ προθυμίας καὶ εὐχαριστίας ἔδωκται τὰ ἀπ' ἐμοῦ. « Ἵνα ἐν χάριτι ἔλθω. » Εἰ γὰρ ρυθῶ, φησὶν, ἐκ τῶν ἀπειθούντων, καὶ ἡ διακονία μου εὐπρόσδεκτος γένηται, ἐν χάριτι καὶ οὐκ ἐν ἀθυμῇ ἐλεύσομαι. « Διὰ θελήματος Θεοῦ. » Ὁ ἐξ ἀρχῆς εἶπε, καὶ νῦν λέγει. « Εἰ πως ἦδη ποτὶ εὐδοκωθήσεται ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἔλθειν πρὸς ὁμᾶς. » Καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν. « Ὅρα δὲ αὐτοῦ τὸ ἄτυπον; Οὐ γὰρ εἶπε, Διδάξω ὁμᾶς, ἢ, Κατηχήσω, ἀλλὰ, « Συναναπαύσωμαι, » τοῦτέστιν, Ὑμεῖς ἐμοὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν, καὶ ὁμῖν διὰ τὴν τῆς πίστεως ἐπίδοσιν, ὅπερ καὶ κατ' ἀρχὰς εἶπε, τοῦτο δὲ ἐστὶ συμπαρακληθῆναι διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως. « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν. » Τοῦτο πανταχοῦ ἔθος αὐτοῦ, εὐχὴν τιθεῖν μετὰ τὴν παραίνεσιν.

Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, ὅσων διὰκονοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κερκεραῖς, ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ, ἀξίως τῶν ἁγίων, καὶ παραστήτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὁμῶν χρήσῃ πράγματι. Καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ. Ἀσάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργοὺς μου ἐν Χριστῷ, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου, τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέσθησαν, εἰς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πάντες αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἱερῶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν.

Ὅρα διὰ πόσων αὐτὴν σεμνύνει. Ἐπειδὴ αὕτη ἦν διακομιζοῦσα τὴν ἐπιστάλην, συνιστᾷ αὐτὴν αὐτοῖς. Σεμνύνει δὲ, τῷ πρώτῃ μνησθῆναι, καὶ τῷ ἀδελφὴν καλεῖσθαι. Τί δὲ ἴσον τοῦ εἶναι τοῦ Παύλου ἀδελφὴν; « Προδέξασθε ἐν Κυρίῳ. » Ἡ δὲ τὸν Κύριον, ἢ κατὰ Κύριον. « Καὶ ἀξίως τῶν ἁγίων. » Ὅν τρόπον, φησὶ, πρέπει ἀγίους δεχέσθαι. Διπλὴν δίδωκεν αὐτῇ ὑπερβολὴν ἀφορμὴν, καὶ τὴν, αἰὰ τὸν Κύριον αὐτὴν δεχθῆναι, καὶ τὸ εἶναι αὐτὴν ἁγίαν.

« Καὶ παραστήτε αὐτῇ. » Ὁρᾷς τὸ ἀνεπαχθές; Οὐκ εἶπεν, ὅτι, Ἐπαλλάξατε αὐτὴν ἐκ τῶν ἐπιχειμένων, ἀλλὰ, « Παράστητε, » τούτῃσι, τὰ παρ' ὁμῶν εἰσενέγκατε, καὶ χεῖρα ὀρέξατε. « Προστάτις πολλῶν. » Μέγας ὁ ἔπαινος, καὶ ἱκανὸς αὐτοὺς προτρέψασθαι. « Καὶ αὐτοῦ ἑμοῦ. » Τὸ μέγιστον ἐγκώμιον, τελευταῖον τέθεικε. Μακαρία γὰρ ὄντως ἡ δουλεύσασα προσεῖναι καὶ ἀναπαῦσαι τὴν ἁγίαν ψυχὴν Παύλου. « Αὐτοῦ ἑμοῦ. » Τούτῃσι τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ κήρυκος, τοῦ διδασκάλου τῆς οἰκουμένης. « Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργούς μου. » Συνήργησαν, φησὶν, ἐν διδαχῇ, ἐν πειρασμοῖς, ἐν κινδύνοις. Μέγας δὲ ὁ ἔπαινος. Τινὲς δὲ συνεργοὺς τούτους ὡς σκηνοποιούς καὶ αὐτοὺς ὄντας ἐνόησαν. « Ἀλλὰ καὶ πάσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἰθύνων. » Ἡ δὲ τὴν διδασκαλίαν, ἡ δὲ τὴν ἐκ τῶν χρημάτων εἰς αὐτοὺς συνεισφορὰν. « Καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν. » Οὕτως δὲ ἦσαν εὐδόκιμοι, ὅτι καὶ τὸν οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν ἐποίησαν. Ἡ ὅτι πανοικί ἦσαν πιστοί, ὡς τὸν οἶκον λοιπὸν Ἐκκλησίαν εἶναι.

Ἀσπάσασθε Ἐπαῖνον τὸν ἀγαπητὸν μου, ὃς ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας εἰς Χριστόν. Ἀσπάσασθε Μαρίαν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς. Ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν, τοὺς συνεργαίς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου; οἵτινες εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἳ καὶ πρὸ ἑμοῦ γεγόνασιν ἐν Χριστῷ. Ἀσπάσασθε Ἀγκλίαν τὸν ἀγαπητὸν μου ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσασθε Οὐρβανὸν τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ, καὶ Στάχυν τὸν ἀγαπητὸν μου. Ἀσπάσασθε Ἀπελλίην, τὸν δοκιμὸν ἐν Χριστῷ. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου. Ἀσπάσασθε Ἡρῳδῶνα τὸν συνεργῆ μου. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσασθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶσαν τὰς κοκυῖδας ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσασθε Περσιδα τὴν ἀγαπητὴν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσασθε Ρούφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἑμοῦ. Ἀσπάσασθε Ἀσούκριον, Φλέγορτα, Ἐρμῆν, Πατροβαν, Ἐρμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς. Ἀσπάσασθε Φιλόλογον καὶ Ἰουλίαν, Νηψία καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ὀλυμπῶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἀγίους. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ. Ἀσπάζονται ἡμῶς αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ.

Μεγα τὸ εἶναι Παύλου ἀγαπητὸν, τοῦ κρίσει καὶ οὐ πρὸς χάριν φιλεῖν ἐλδοτός. Ἀπαρχὴν δὲ αὐτὸν λέγει, ἡ ὅτι πρῶτος ἐπίστευσεν, ἡ ὅτι πλείονα πάντων εὐλάθειαν ἐπεδείκνυτο. Ἰνα δὲ μὴ νομίσῃς ὅτι ἐν κοσμικοῖς ἦν πράγμασιν ἀπαρχὴ, προστίθεισιν Εἰς Χριστόν. — « Πολλὰ ἐκοπίασεν. » Δεικνύουσιν ὅτι μετὰ τῆς διδασκαλίας, καὶ ἕτερα κέκμηκεν εἰς αὐτούς. « Εἰς ἡμᾶς. » Οὐ μόνον, φησὶν, εἰς αὐτὴν ἐκοπίασεν, ἵνα σωθῇ, ἀλλὰ καὶ εἰς ἡμᾶς, ἀπὸστόλου τάξιν πληροῦσα καὶ εὐαγγελιστοῦ. Πῶς οὖν εἶπε, « Γυναὶκὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω; » Τῆς ἐν τῷ μέσῳ καὶ κοινῷ προεδρίας αὐτὴν καλύπων, καὶ τῆς ἐν βήματι καθέδρας, οὗ τῆς τοῦ λόγου διδασκαλίας. « Καὶ συναιχμαλώτους μου. » Μείζον τὸ ἐγκώμιον

409 « Et adsitis ei. » Vides quantum fugiat, na molestus sit. Non dixit: Eximite eam ab impendentibus sibi malis, sed « Adsitis, » hoc est, quoad in vobis est benigni sitis, manumque porrigite. « Astil- tit multis. » Magna laus et quae sufficiat ad eos exhortandum. « Et mihi ipsi. » Quod maximum erat ultimo loco posuit, vere enim beata est, quae potuit san- ctam Pauli animam refocillare. « Mihi ipsi. » Hoc est, Apostolo, concionatori, communi orbis praeceptorī. « Salutate Priscillam et Aquilam adjutores meos. » Auxiliati sunt, inquit, in doctrina, in tentationibus, in periculis. Est autem hoc magnae laudis. Quidam vero hos adjutores intellexerunt, quod ipsi quoque tabernaculorum textores essent. « Sed et omnes Ecclesiae gentium. » Vel propter doctrinam, vel propter facultatem in illos collationem. « Ac domesticam illorum Ecclesiam. » Adeo probi et vir- tuti addicti erant, ut suam etiam domum ecclesiam fecerint. Vel dicitur hoc, quia omnes domestici fideles erant, ut jam domus esset Ecclesia.

XVI, 5-16. Salutate Epānetum dilectum meum, qui est primus Achaiae in Christum. Salutate Mariam, quae multum laboravit erga nos. Salutate Andronicum et Juniam cognatos meos et concupivos meos, qui sunt insignes inter apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliam dilectum meum in Domino. Salutate Urbanum adjutorem nostrum in Christo: et Stachyn dilectum meum. Salutate Apel- lem probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi familiaribus, qui sunt in Domino. Salutate Tryphānam et Thy- phosam, quae laborant in Domino. Salutate Persidem dilectam, quae multum laboravit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino, et matrem ipsius ac meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam Hermen, quique cum illis sunt fratres. Salutate Philolo- gum et Juliam, Nereum et sororem ipsius ac Olympam, et omnes qui cum ipsis sunt sanctos. Salutate vos 410 invicem osculo sancto. Salutant vos Ecclesiae Christi.

D Magnum erat Pauli dilectum esse, utpote qui judicio et non ad gratiam solet diligere. Primitias autem illum dicit: vel quod primus credidisset, vel quod pietatem caeteris omnibus majorem osten- disset. Ne autem putes quod in temporalibus rebus essent primitiae, addit: « in Christum. » — Multum laboravit. « Ostendit quod praeter doctrinam in aliis quoque erga ipsos laboraverit. » Erga nos. « Non solum, inquit, circa seipsam laboravit, ut salva esset, verum etiam circa nos, apostoli vice suagens ac evangeliste. Quomodo ergo dixit: « Mulieri docere non permitto? » a publica nempe ac com- muni praesentia eam arcens, atque concionatorio suggesto, non verbi doctrina. « Et concupivos

meos. » Majus encomium est dicere, » Concaptivos meos; » Indigniora namque patiebantur, quam alli captivi, nempe persecutionem sustinentes, et contumelia ac injuria affecti. » Insignes. » Magnum quidem est esse apostolos, maximum vero, inter hos esse insignes. » Qui etiam ante me. » Considera sanctam Pauli animam. Non pudore affectus, dicens : » Hi ante me Christo crediderunt. » — « Adjutorem nostrum in Christo. » Magna laus Urbanum fuisse adjutorem, id tamen majus quod adjutor fuerit in doctrina. » Apellem probatum. » Utpote irreprehensibilem. » Eos qui sunt ex Aristobulli domo. » Non erant fortassis quales primi : idcirco neque nominatim meminit illorum. » Qui sunt in Domino. » Aequalis omnibus laus, quod in Domino essent, hoc est, fideles. » Quae laborant in Domino. » De Maria superius dixit : » Quae multum laboravit : » de his vero nunc dicit quod adhuc laborent : major itaque laus est. » Persidem dilectam. » Haec major erat Tryphena et Tryphosa, tum quod dilecta, tum quod multum laboraverit. » Et matrem ipsius ac meam. » Duplex bonum, et quod illius fuerit reprehensione carens, et quod mater virtutem colens. — Porro hoc significat quod addit : » Et meam. » — « Et qui cum eis sunt fratres. » Magnum quoque erat hoc esse Pauli fratres. » Philologum et Juliam. » Philologum, quem primum Sinopes episcopum fuisse aiunt sub Andrea. » Et omnes qui cum ipsis sunt sanctos. » Quod si sancti, non parva laus illorum est. **411** C « Salutate vos invicem. » Omnes nunc permistim ponit, ne quae suboriatu tristitia his quorum non est nominatim facta mentio. » Osculo sancto. » Nam etiam non sancto contingit. » Salutant vos. » Jam non hunc vel illum, sed ipsos in communi univit, dicens « Vos. »

XVI, 17-20. Obsecro autem vos, fratres, considerate eos qui dissidia et offendicula praeter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, et declinate ab illis. Nam tales Domino Jesu Christo non serviunt, sed suo ventri; et per blandiloquentiam et assentationem decipiunt corda simplicium. Nam vestra obedientia ad omnes permanavit. Gaudeo igitur propter vos. Sed volo vos quidam sapientes esse ad bonum, sinceros vero ad malum. Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris brevi. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum.

Novum genus consilii. Supplicis personam induit, ac fratres vocat multo cum honore. » Considerate eos qui dissidia. » Scrutamini, inquit, ac perdiscite. Ostendit autem fallaciam illorum, et quod non potiam ostendantur esse acclerati. Et ad maximam Ecclesiae subversionem est quod discriminantur a se invicem. » Et offendicula. » Post dissidia namque patet introitus offendiculis. Quid autem sint offendicula interpretatur : Sectae, inquit, praeter doctrinam nostram introductae. » Sed suo ventri. » Omnes etenim sectae ac offendicula inde proveniunt, quod homines affectibus obsequantur ac ventri.

A τὸ, » Συναιχμαλώτους μου. » Χαλεπώτερα γὰρ αἰχμαλώτων ἔπαχον, διωκόμενοι, ὀβριζόμενοι, ἀδικούμενοι. » Ἐπίσημοι. » Μέγα μὲν καὶ τὸ εἶναι ἀποστόλους, τὸ δὲ καὶ ἐπιστήμους ἐν αὐτοῖς, μέγιστον. » Οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ. » Ὅρα τὴν ἀγίαν ψυχὴν, οὐκ ἐπαισχύνεται λέγων, ὅτι « Πρὸ ἐμοῦ ἐπίστευσαν οὗτοι τῷ Χριστῷ. » — « Τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ. » Μέγα δὲ ἔπαινος, Οὐδρανὸν τὸν συνεργόν. Τοῦτο μείζον, ὅτι συνήργει ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. » Ἀπελλήν τὸν δόκιμον, » ὅσον ἀνεπιληπτον. » Τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου. » Ἰσως οὐκ ἦσαν ὡς οἱ πρῶτοι, διὸ οὐδὲ ὀνομαστὶ αὐτῶν ἐμνήσθη. » Τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ. » Ἰσως πᾶσιν δὲ ἔπαινος, ὅτι ἐν Κυρίῳ ἦσαν, ὅ ἐστι πιστοί. » Τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ. » Περὶ Μαρίας ἀνω ἔλεγεν, » Ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν. Ταῦτα; δὲ, ἐτι κοπιώσας λέγει. Διὸ μείζον ἐ ἔπαινος. » Περσιδὴ τὴν ἀγαπητὴν. » Αὕτη μείζων Τρυφᾶνης καὶ Τρυφώσης, ὅτι τε ἀγαπητὴ, καὶ ἐτι πολλὰ ἐκοπίασεν. » Καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ. » Διπλοῦν ἀγαθόν, τὸ, καὶ τὸν υἱὸν εἶναι ἀνεπιληπτον, καὶ τὴν μητέρα ἀνάρετον. Τοῦτο γὰρ ὁλοῖ τὸ, « Καὶ ἐμοῦ. » — « Καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφοὺς. » Μέγα καὶ τοῦτοι; τὸ εἶναι Παύλου ἀδελφοὺς. » Φιλόλογον καὶ Ἰουλίαν. » Τὸν Φιλόλογον, ὃν λέγουσι πρῶτον ἐπισκοπον γενέσθαι Σινώπης ὑπὸ Ἀνδρέου. » Καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἀγίους. » Εἰ δὲ ἴσῃσι, οὐ μικρόν αὐτοῖς τὸ ἐγκώμιον. » Ἀσπάσασθε ἀλλήλους. » Νῦν πάντας ἀναμῆλ τιθῆσιν, ἵνα μὴ τις λύπη γίνηται τοῖς μὴ ὀνομαστὶ μνημονευθεῖσιν. » Ἐν φιλήματι ἀγίῳ. » Ἐνὶ γὰρ καὶ μὴ ἀγίῳ. » Ἀσπάζονται ὁμᾶς. » Οὐκ ἐτι τὸν δεῖνα ἢ τὸν δεῖνα, ἀλλ' ἐκoinοποίησεν αὐτοὺς, τὸ, « Ὑμᾶς, » εἰπὼν.

Nam etiam non sancto contingit. » Salutant vos. »

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παρὰ τὴν διδασχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιοῦντας, καὶ ἐκκληρύετε ἀπ' αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἐαυτῶν κοιλίᾳ· καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀδίκων. Ἡ γὰρ ὑμῶν ὁπακοὴ εἰς πάντας ἀφίστατο. Καίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν· θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκαρπῶνς δὲ εἰς τὸ κακόν. Ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν Σατανᾶν ἐπὶ τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετ' ὑμῶν.

Ἔσθον εἶδος συμβουλῆς. Ἰκέτου γὰρ ὑπὲρ πρόσωπων, καὶ ἀδελφῶς καλεῖ μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς. » Ἐκπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας. » Ἐρευνᾶν, ψηλ, καὶ καταμανθάνειν. Δείχνουσι δὲ τὸ δουλεῖν αὐτῶν, καὶ ὅτι οὐ γίνονται κατὰ δόλῳ πονηροὶ ὄντες. Αὕτη γὰρ μάλιστα Ἐκκλησίας ἀνατροπὴ, τὸ διηρηθεῖαι ἀπ' ἀλλήλων. » Καὶ τὰ σκάνδαλα. » Μετὰ γὰρ τὴν διχοστασίαν, εἰσόδον εὐρίσκει τὰ σκάνδαλα. Τί δὲ ἐστὶ τὰ σκάνδαλα, ἐρμηνεύει. Αἰρέσεις, ψηλ, παρὰ τὴν διδασχὴν ἡμῶν ἐπισιόουσαι. » Ἀλλὰ τῇ ἐαυτῶν κοιλίᾳ. » Αἱ γὰρ αἰρέσεις πᾶσαι καὶ τὰ σκάνδαλά, ἀπὸ τοῦ δουλεύειν πάθει καὶ γαστρὶ. Διὸ ψηλ, ὅτι

οὐ δουλεύουσι τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ τῇ κοιλίᾳ. Δοκεῖ δὲ ὅτι οὗτοι ἐξ Ἰουδαίων αἰνίττεσθαι. Καὶ γὰρ Ἰουδαίων πάντες ὡς γαστριμαργῶν κατηγοροῦσι. « Διὰ τῆς χρηστολογίας. » Ἀχρεὶ ρημάτων ἡ θεραπεία, φησὶν, ἡ ἐκ διάνοια, δολερὰ πρὸς ὑμᾶς. Κοινὸν δὲ τοῦτον λέγει τρόπον ἀπάτης, τὸ πρῶτον αὐτοὺς κολακεύειν. « Τὰς καρδίας τῶν ἀκάμων. » Οὐκ εἶπεν, Ὑμῶν, ἀλλὰ, « Τῶν ἀπλουστέρων. » Καὶ ὅτι οὐχ ὑμᾶς, ἀλλὰ τοὺς ἀκάμους ἐξαπατῶσι, ὅθλον ἔχοντες, ὅτι ἡ ὑμῶν ὑπακοὴ καὶ πειθὼ, εἰς πάντας ἦλθε. Πολλοὺς δὲ αὐτοῖς ἐπίστησεν μάστιγας, ἵνα μὴ ἀναισχυνηθῶσι πρὸς τὴν κακὴν διδασχὴν. « Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν. » Τοῖς μὴ ἐξαπατωμένοις φησὶν. « Σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν. » Ὑπαινίττεται ὅτι καὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν τινες ἀπατῶμενοι. Θέλω γάρ, φησὶν, εἰς μὲν τὸ ἀγαθὸν εἶναι ὑμᾶς φρονίμους, εἰς δὲ τὰ φαῦλα, ἀπειροῦς λαοῦ. — [ΣΕΥΗΡ.] Τοῦτέστι φρονήσει μὲν κεχρησθαι εἰς τὸ μὴ ὑφ' ἐτέρων ἀδικεῖσθαι, ἀπειραϊσθαι δὲ εἰς τὸ μὴ ἐτέροις ἐπιδουλεύειν. « Ὅ ἐστι θεὸς τῆς εἰρήνης. » Ἐπειδὴ ἦσαν διχοστασίαι, τὸν τῆς εἰρήνης δοτήρα ἐπικαλεῖται, ἵνα παύσῃ τὰ σκάνδαλα. « Συντρίψαι. » Ὅ πολλῶν μεζών ἦν τοῦ ὑποτάξαι. « Τὸν Σατανᾶν. » Οὐ μόνον, φησὶ, τὰ σκάνδαλα παρεμβάλλοντας συντρίψαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Σατανᾶν. « Ἐν τάχει, » φησὶν. Ἐκ τοῦ χρόνου τὴν παραμυθίαν κατασκευάζων. « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. » Ἀνέμνησεν αὐτοὺς τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, τῆς αἰεὶ σωσάσης. Εἰ δὲ ἐχθροὺς ὄντας ἔσωσε, φησὶ, πολλῶν μᾶλλον νῦν. Ὅρας ὅτι μετὰ τῶν ἔργων, καὶ χάριτος εἰς τὸ σωθῆναι διόρθωται; Μετὰ γὰρ τὸ μαρτυρῆσαι αὐτοῖς ὑπακοήν, τότε τὴν χάριν ἐπέδωκετο.

Ἀσπαζονται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργὸς μου, καὶ Λούκιος, καὶ Ἰδωρ, καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου. Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος, ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάιος ὁ ξένος μου, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀδελφῆς. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἐραστός ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Εἶδες ἐγκώμιον τοῦ Τιμοθέου; συνήργει δὲ αὐτῷ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. « Καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου. » Συγγενεῖς φησὶ, τοὺς ὁμοκότας κατὰ τὴν εὐσέβειαν. « Τέρτιος, ὁ γράψας. » Ἀντὶ μεγάλου τέθεικεν ἐπαίνου, τὸ εἶναι ὑπογραφεὰ Παύλου. « Γάιος ὁ ξένος μου. » Τοῦτέστιν ὁ ξενόδοχος μου. Καὶ πολλὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι πᾶσαν αὐτὸς ξενόδοχεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὸν Παῦλον, ὃς οὐκ ἂν ἀπλῶς παρ' αὐτῷ ἐξένοσθη, εἰ μὴ ἦν ὁ Γάιος ἀξίος. « Ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως. » Τὴν ἀξίαν αὐτοῦ τέθεικεν, ἵνα γινώσκῃς ὅτι οὐ πλοῦτος, οὐκ ἀξίωμα, κώλυμα γίνεταί τινι πρὸς τὸ ὀρθῶς βιοῦν ἢ πιστεῦειν.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τῆς χάριτος μέμνηται, τῶν εὐεργεσιῶν ὑπομνησάμενος τοῦ Χριστοῦ. « Μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. » Οὕτως ἡρξάτο ἀπὸ εὐχῆς. « Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, » καὶ οὕτως κα-

A Ideo dicit quod tales Christo non serviunt, sed suo ventri. Videtur autem Judæos designare. Omnes siquidem accusant Judæos tanquam ventri deditos. « Per blandiloquentiam. » Verbo tenuis, inquit, obsequuntur, mens autem dolosa est erga vos. Hunc vero dicit communem modum deceptionis quod primum ipsis assentantur. « Corda simplicium. » Non dixit, Vestra, sed « Simpliciorum. » — « Nam vestra obedientia. » Et quod non vos, sed simpliciores decipiant, hinc manifestum est, quod vera obedientia ac persuasibilitas ad omnes pervenit. Multos autem testes ipsis statuit, ne ad malam doctrinam erubescerent. 412 « Gaudio igitur propter vos, » quod non sitis decepti. « Sapientes quidem esse ad bonum. » Subindicat quod etiam illorum decepti erant. Siquidem ait : Ad bonum quidem volo vos prudentes esse, ad prava vero imperitos malis; hoc est, prudentia quidem uti, ne ab aliis quidquam injustum vobis fiat : sinceritatem autem, ne aliis insidiemini. « Deus autem pacis. » Quoniam erant dissidia, pacis datorem invocat, ut cohibeat offendicula. « Conteret. » Quod multo magis quam subicere. « Satanam. » Non solum, inquit, immittentes offendicula conteret, sed et ipsum illorum ducem Satanam. « Brevi. » A tempore consolationem confirmat. « Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum. » Suggestit ipsis Dei gratiam, quæ semper salvos facit. Quod si cum inimici essent salvos fecit, multo magis nunc. Vides quod cum operibus etiam gratia nobis opus sit ut salvi simus? Nam postquam obedientiam ipsis adesse testatus est, tunc etiam gratiam optat.

XVI, 21-24. Salutant vos Timotheus adjutor meus, et Lucius, et Jason, ac Sosipater cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino. Salutat vos Gaius hospes meus totiusque Ecclesie. Salutat vos Erastus, œconomus civitatis, et Quartus frater. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis. Amen.

Vides encomium Timothei? adjubabat enim ipsum in Evangelio. « Et Sosipater, cognati mei. » Cognati, inquit, similes in pietate. « Tertius, qui scripsi. » Id magnæ laudis loco posuit, quod Pauli amanuensis fuerit. « Gaius hospes meus. » Hoc est, hospitio me suscipiens : et magna laus erat quod omnem Ecclesiam hospitio exciperet una cum Paulo, qui non temere apud eum fuisset hospitatus, nisi Gaius omnino dignus fuisset. « (Economo civitatis. » Ejus posuit dignitatem, ut noveris quod non divitæ, non dignitas, alicui sint impedimento ad recte vivendum, aut credendum.

413 « Gratia Domini nostri Jesu Christi. » Gratia meminit, Christi beneficia illis suggerens. « Sit cum omnibus vobis. Amen. » Ita a precatione cœpit : « Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo : » et ita convenienti modo ser-

monem concludit in precationem, « Gratia, inquit, Domini Jesu Christi. » Amat enim semper hoc ponere fundamentum, parique modo hunc ponere terminum.

Finis, divino favente auxilio, Epistolæ ad Romanos.

Scripta est a Corintho per Phæben ministræ Ecclesiæ Cenchreensis.

ταπαύει τὸν λόγον προσκικῶ; εἰς εὐχὴν. « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ταύτην γὰρ θεμέλιον, ταύτην ἔρον ἀεὶ ποιεῖν αὐτῷ φίλον.

Τέλος σὺν Θεῷ τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Κορίνθου διὰ Φοβῆς τῆς διακόνου τῆς ἐν Κεγχραις Ἐκκλησίας.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM

PRIORIS AD CORINTHIOS EPISTOLÆ.

414 Hanc ab Epheso civitate Asiæ scribit, cum jam eos et vidisset et docuisset; hac itaque Epistola memores eos reddit. Est autem hoc Epistolæ Argumentum. Corinthii contentiose congregati sententiis dividebantur, et jam erant inter eos dissidia. Cumque divisiones essent, connivebant cum eo qui novercam uxoris loco acceperat. Alii vero continentie prætextu proprias deserebant uxores: quidam autem in templis idolorum edebant, habentes ea quæ idolis immolabantur indifferentia. Alii præterea eos qui linguis loquerentur in admiratione habentes, cæteros despiciebant. Denique errabant etiam circa resurrectionis mysterium, dicentes carnem hanc non resuscitari. His omnibus apud Corinthiolum commotis, populi vicini scribunt Apostolo: et nunc ad singula rescribit. Et primum quidem fert testimonium de prudentia atque cognitione ipsorum: nec eos recipit qui dissidia excitabant. Præterea suadet non in sermone, sed in opere et virtute existimari sitam esse virtutem. Deinde ubi illum increpasset qui novercam acceperat: fuissetque adhortatus, ne lites ac judicia inter se haberent, consequenter ad ea respondet quæ scripserant, de nuptiis quidem, indivisibile esse conjugium: ad tempus autem **415** tantum, ut abstinerent, quo orationi vacarent. Verum cum illi continentiam amarent, de virginitate scribit. Hoc non ad necessitatem, inquit, sed consilio fiat. Postmodum de his quæ idolis immolantur, ne scientia abutantur, sed in mutua dilectione conversentur. Prohibet itaque fieri convivia in templis idolorum, ne pusilli offendantur. Exinde scribit de spiritualibus donis, ne ob dona dissideant: neque istum qui hoc habet donum ei præponant qui illud habet. Nam omnia ejusdem dicit esse Spiritus. Et tandem de resurrectione docet carnem redurgere, quia moritur quidem corruptibilis caro, surgit au-

B Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἐφῆσου τῆς Ἀσίας, ὡρακῶς αὐτοὺς ἦδη καὶ διδάξας, ὁπομιμνήσκων δι' ὧμας διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῇ Κορίνθιοι ἐκ φιλονεικίας συναγόμενοι, ἐσχίζοντο ταῖς γνώμαις, καὶ λοιπὸν ἦν ἐν αὐτοῖς σχίσματα. Καὶ ὄντων τῶν σχισμάτων, παρεβλέποντο τὸν λαβόντα τὴν μητρειάν. Ἄλλοι δὲ ἤθελον καταλιμπάνειν τὰς ἰδίας γυναῖκας, προοράσει τῆς ἐγκρατείας. Τινὲς δὲ ἐν εἰδωλείοις ἥσθιον, ὡς ἀδιαφύκων ὄντων τῶν εἰδωλοθύτων. Ἄλλοι δὲ, τοὺς μὲν ἄλλους ἐξουθενούν, τοὺς δὲ λαλοῦντας γλώσσαις ἐθαύμαζον. Καὶ τέλος, ἠπάτηντο καὶ εἰς τὸ περὶ ἀναστάσεως μυστήριον, λέγοντες μὴ ἐγείρεσθαι τὴν σάρκα ταύτην. Τούτων πάντων ἐν Κορίνθῳ κινουμένων, γράφουσιν οἱ λαοὶ τῷ Ἀποστόλῳ. Καὶ λοιπὸν πρὸς πάντα ἀντιγράφει. Καὶ πρῶτον μὲν, μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐν φρονήσει καὶ γνώσει· οὐκ ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς ποιοῦντας σχίσματα, ἀλλὰ καὶ συμβουλεύει, μὴ ἐν λόγῳ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ δυνάμει ἡγείσθαι. Ἐπειτα ἐπιτιμῆσας τῷ τὴν μητρειάν λαβόντι, καὶ παραινίσας μὴ ἔχειν κρίματα πρὸς ἑαυτοὺς, λοιπὸν περὶ τῶν ἐγγραφῶν ἀποκρίνεται, περὶ μὲν τοῦ γάμου διδάσκων ἀρρηκτον εἶναι τὴν συζύγιαν, καὶ ἐν καιρῷ μόνῳ σχολάζειν, διὰ τὴν εὐχὴν. Διὰ δὲ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς τὴν ἐγκρατείαν, γράφει περὶ παρθενίας, εἰ οὐ κατὰ ἀνάγκην, ἀλλὰ πειθεῖ τοῦτο γινέσθω. Εἴτα περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ἵνα μὴ καταχρῶνται τῇ γνώσει, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ πολιτεύονται. Κωλύει οὖν τὰ ἐν εἰδωλείῳ συμπόσια, ἵνα μὴ σκανδαλίζονται οἱ μικροί. Εἴτα περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων γράφει, ἵνα μὴ διαφέρωνται ἐν τοῖς χαρίσμασι, μηδὲ προκρίνωσι τὸν ἔχοντα χάρισμα τῷδε, τοῦ ἔχοντος τῷδε. Πάντα γὰρ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος εἶναι λέγει. Καὶ λοιπὸν περὶ ἀναστάσεως διδάσκει, εἰ ἡ σὰρξ ἐγείρεται, ἀποθνήσκουσα μὲν σαρκί, ἐγχειρομένη δὲ ἀφάρτος κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν. Τὴν δὲ ἀνάστασιν, ἀπὸ τοῦ ἐγγιγῆσθαι τὸν Χριστὸν συνίστησι.

Καὶ τέλος παραινετικούς λόγους εἰς τὰ ἥδη γράφει, καὶ περὶ λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους παραγγέλλει, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Item incorruptibilis per Christi gratiam. Resurrectionem vero ex eo quod Christus resurrexerit, confirmat. Demum acmiones exhortatorias ad mores scribit, et de eleemosynæ in sanctos collectione præcipit, sicque concludit Epistolam.

COMMENTARIUS IN EPISTOLAM I AD CORINTHIOS.

ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.

B

THEODORETI.

Ὁρῶν ὁ δαίμων οὕτω πολυάνθρωπον τὴν Κόρινθον, καὶ εἰδωλολάτρην, πεπιστευκυῖαν θεῷ, παρασκευάζει τινὰς ἐκ τῶν παρὰ σοφίαις πλουσίων καὶ φιλοσόφων αὐτοχειροτονήτους προστὰς τοῦ δήμου ἐν τοῖς πνευματικοῖς πράγμασιν, ὥς λοιπὸν τοῦ λαοῦ πολλοὺς, τοὺς μὲν τοῖς πλουσίοις ὡς δυνατοῖς προσχωρήσαι, τοὺς δὲ τοῖς φιλοσόφοις ὡς πλεόν διδασκαίῃ δυναμένοις παρὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου διδασχὴν, ὥς ἐκ τούτου σχίσματα καὶ ἔριδας γίνεσθαι παρ' αὐτοῖς. Ἐγραψάν οὖν τῷ Παύλῳ διὰ Φουρτουνάτου, καὶ Στεφάνου, καὶ Ἀγαϊκοῦ, περὶ γάμου καὶ παρθενίας, δι' ὧν καὶ ἀντιγράφει αὐτοῖς, καὶ περὶ τούτων καὶ περὶ ἄλλων, συναποσταλίας καὶ τὸν Τιμόθεον. Ἐπεὶ οὖν ἐξ ἀπονοίας ἦσαν τὸν λαὸν διανοιγόμενοι οἱ πλούσιοι καὶ φιλόσοφοι, τῆς ἀπονοίας διαρροῦται τὸ πάθος ἐν πρώτοις.

Indigne ferens dæmon Corinthum tanta hominum frequentia civitatem, ac idololatriæ primum deditam, in Deum credidisse, subornat nonnullos divites ac philosophos qui inter eos erant, et seipsos constituerant, ut in spiritualibus rebus populo præsiderent: quo deinceps plurimi e vulgo divitibus tanquam potentibus jungerentur: ad philosophos vero accederent, tanquam ad eos qui præstantius aliquid docere possent supra doctrinam Apostoli: ut ex hoc dissidia ac contentiones inter ipsos excitarentur. Scripserunt itaque Paulo per Fortunatum, Stephanum et Achaicum de nuptiis et virginitate: per quos rescripsit ipsis, tum de his, tum de aliis, misso simul etiam Timotheo. Quoniam igitur divites ac philosophi ex arrogantibus populum dividerant, arrogantem affectionem inter nitiia corrigit.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΡΩΤΗΣ

- α'. Περὶ τοῦ μὴ διχονοεῖν πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ.
- β'. Κατὰ πορῶν καὶ πορνείας, καὶ τῶν τούτοις κοινωρούντων.
- γ'. Περὶ τοῦ μὴ δεῖσθαι δικῶν, καὶ ταῦτα ἐπὶ ἀπίστων.
- δ'. Περὶ γάμου καὶ χηρείας καὶ ἀγαμίας.
- ε'. Περὶ διαφορᾶς ἔδεσμάτων, καὶ ἀποχῆς δαιμονικοῦ σκεδασµατος.
- ς'. Περὶ σχήματος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἐν συχρίαι καὶ προφηταίς.
- ζ'. Περὶ κοινωρίας θεοπροποῦς, οὐ πλεονομικῆς.
- η'. Περὶ διαφορᾶς χαρισμάτων, καὶ οἰκονομίας αὐτῶν.
- θ'. Περὶ ἀναστάσεως σωμάτων καθολικῆς.

416 PRIMÆ AD CORINTHIOS EPISTOLÆ CAPITA.

1. Quod non oporteat a se invicem dissidere ad amorem gloriæ, quæ de humana est sapientia.
2. Adversus stupram et acortationes ut eos qui cum his participant.
3. Quod non oporteat habere lites ac judicia.
4. De nuptiis et viduitate ac calibatu.
5. De diversitate ciborum et abstinencia a cultu dæmonum.
6. De dissidio virorum ac mulierum in precationibus et prophetiis.
7. De communicatione quæ Dei cultores debeat et non sit ad ingurgitationem.
8. De varietate donorum eorumque dispensatione.
9. De universali corporum resurrectione.

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΤΩΝ

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΠΡΩΤΗ.

PAULI APOSTOLI

DUARUM

AD CORINTHIOS EPISTOLARUM PRIMA.

417 PROŒMIUM.

I, 1-3. Paulus vocatus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Sosthenes frater, Ecclesie Dei, quæ est Corinthi sanctificatis per Christum Jesum vocatis sanctis, una cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi, in quovis loco, et suo, et nostro: gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.

Ex eo quod seipsum dicit vocatum, corrigit illos. Ego ipse, inquit, non constitui meipsum apostolum, et quomodo vos ipsos constituitis præceptores? « Apostolus Jesu Christi, » Præceptor vester Christus est, inquit, cur homines fecistis vobis præceptores? « Per voluntatem Dei. » Et hoc ut voluntas Dei per nos apostolos prædicaretur. « Et Sosthenes. » Siquidem ne arbitremini 418 quod vindicata mihi ipsi docendi dignitate, vos purgaturus veniam a tumore qui inde provenire solet: ecce et Sosthenem mihi ipsi conjungo ac fratrem appello, et una cum ipso scribo, quæ mea sunt communicans. Cur igitur vobis obaisto? Quia novus est vobis tumor ob doctrinam exortus. Et enim cum nihil vobis prosit, eos etiam qui obtemperant a doctrina sana aberrare facit, et commune dividit Ecclesie corpus. « Frater. » Ex modestia sese Sostheni conjungit. « Ecclesie Dei. » Quod si Dei Ecclesia estis, quo pacto vos ipsos hominibus addixistis: « Sanctificatis per Christum. » Hoc est, lavacro et fide Christi, non per eos qui nunc sunt vobis præceptores. « Vocatis sanctis. » Nam et hoc ipsum quod vos credideritis non vestrum est, sed a Deo vocati estis ad fidem. « Una cum omnibus qui invocant. » Non solum vobis Corinthiis, inquit, gratia et pax, sed una cum omnibus qui invocant Christum in quocunque loco aut illi sunt aut vos estis. — Aliud. Quantum illi etiam inter se dissidebant, tantum ipse contendebat eos illis quoque conjungere qui procul distabant: ideo optaturus eis gratiam et pacem a Deo, cum

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ὄσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κλητοῖς ἁγίοις σὺν πάνσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντί τόπῳ, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ex τοῦ κλητὸν ἑαυτὸν καλεῖσθαι, διορθοῦται αὐτοῦ. Ἐγὼ αὐτός, φησὶν, οὐκ αὐτοχειροτόνητός εἰμι ἀπόστολος; καὶ πῶς ὁμῆς αὐτοχειροτόνητος διδάσκαλος; « Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ διδάσκαλος ὡμῶν, Χριστός ἐστι, φησὶ, τί ἀνθρώπους ἐποιήσατε ὁμῶν διδασκάλους; « Καὶ τοῦτο θέλημα Θεοῦ. » Δι' ἡμῶν κηρύσσεισθαι τῶν ἀποστόλων. « Καὶ Σωσθένης. » Μὴ γὰρ νομίζετε ὅτι ἑμαυτῶ περιποιούμενος τὸ τῆς διδασκαλίας ἀξίωμα, ὁμῆς μέλλω καθαιρεῖν τῆς ἐπὶ τοῦτω φρενίσματος. Ἰδοὺ γὰρ καὶ Σωσθένην ἑμαυτῶ συντάττω, καὶ ἀδελφὸν καλῶ, καὶ σὺν αὐτῷ ἐπιστέλλω, κοινοποιούμενος τὰ ἑμὰ. Διὰ τί οὖν ὁμῆς ἐγκόπτω; Ὅτι ἐπιθλαδὲς ὁμῶν τὸ ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ ψόγημα. Ὑμᾶς τε γὰρ οὐδὲν ὀνίνησι, τοὺς τε παιθομένους ἐξίστησι τῆς ὀργαινοῦσης διδασκαλίας, καὶ τὸ κοινὸν μερίζει τῆς Ἐκκλησίας σῶμα. « Ὁ ἀδελφός. » Κατὰ μετριότητα συνάπτει ἑαυτὸν Σωσθένει. « Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. » Εἰ δὲ Θεοῦ ἐστι Ἐκκλησία, πῶς ἀνθρώποις ἑαυτοὺς προσενέματε; « Ἠγιασμένοις ἐν Χριστῷ. » Τῷ λουτρῷ καὶ τῇ πίστει Χριστοῦ, οὐ διὰ τῶν νῦν ὡμῶν διδασκάλων. « Κλητοῖς ἁγίοις. » Καὶ αὐτὸ γὰρ τὸ πιστεῖσθαι ὁμῆς, οὐχ ὑμέτερον, ἀλλ' ἀπὸ Θεοῦ πρὸς τὴν πίστιν ἐκλήθητε. « Σὺν πάνσι τοῖς ἐπικαλουμένοις. » Οὐ μόνον ὅμιν τοῖς Κορινθίοις, φησὶ, χάρις καὶ εἰρήνη, ἀλλὰ σὺν πάνσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸν Χριστὸν ἐν οἰκῇ ποτε τόπῳ, ἐν ᾧ εἰσιν ἑαυτοὶ τε καὶ ὁμῆς. — Ἀ. 1. ο. Ὅσον ἑαυτοὺς κατ' ἀλλήλων διασχίζοντο, τοσούτον αὐτοὺς ἐφιλονεικᾷ καὶ τοὺς πόρρω συνάπτειν αὐτούς. Διὰ μέλλων αὐτοῖς προσφωνεῖν τὴν χάριν καὶ τὴν εἰρήνην τὴν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ εἰπόν, « Κλητοῖς

ἀγίοις, ὡς αὐτίκα συνῆψε· « Ἐν παντί τοῖς ἐπικαλου-
μένοις, » καὶ ἐξῆς. Καὶ ὑμῖν, φησί, καὶ σύμπασιν
εἴη ἡ ἀπὸ Θεοῦ καὶ Πατρὸς χάρις· καὶ εἰρήνη. « Αὐ-
τῶν τε καὶ ἡμῶν. » Ἐπιθεὶς εἰπὼν, « Ἐν παντί τοῖς
ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, » ἐπήγαγε μόνον
τὸ, « Ἡμῶν, » ἐπιδιορθούμενος καὶ δεικνύς κοινὸν
αὐτῶν Κύριον καὶ Δεσπότην πάντων ὄντα, προστί-
θισιν, « Αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. » Εἰ δὲ κοινὸς πάν-
των Κύριος, καὶ οὐ μόνον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν
ἀπανταχοῦ, τί σιγῶμεθα ἀλλήλων, καὶ τὴν κοινὴν ἐξ
ᾧ τέμνεσθε καθυδρίζοντες κυριότητα, ἐτέροις καὶ
ἑτέροις, αὐτοὺς διανέματε; « Καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ
Πατρὸς. » Τί δὲ, φησὶν, ἡ πρὸς τόνδε εἰρηνεύετε, ἡ
ἀπὸ τοῦδε χάριν ἔχετε; Ἐγὼ, φησί, ταῦτα ἀπὸ Θεοῦ
ὑμῖν εὐχόμαι γίνεσθαι. Αἰνίττεται δὲ, τοὺς διδασκά-
λους αὐτῶν καθαρτούμενος.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν,
ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χρι-
στῷ Ἰησοῦ, οὗ ἐν παντί ἐκπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ,
ἐν παντί λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει, καθὼς τὸ μαρ-
τύριον τοῦ Χριστοῦ ἐδεδαιώθη ἐν ὑμῖν.

[« Εὐχαριστῶ. »] Εὐχαρίστους εἶναι ἡμᾶς παιδεύων,
ἐν πάσῃ Ἐπιστολῇ τοῦτο τίθησιν. « Τῷ Θεῷ μου. » Ἐκ
πολλῆς ἀγάπης, τὸ κοινὸν ἴδιον ποιεῖται. « Ἐπὶ τῇ χά-
ριτι τοῦ Θεοῦ. » Μέγα ὑπερόκειν ἐπὶ τοῖς χαρίσμασιν.
Αἰνίττεται οὖν· Εἰ οὐκ ἐξ οικειῶν κατορθωμάτων,
ἀλλὰ τῇ τοῦ Χριστοῦ δωρεᾷ τὸ χάρισμα ἐλήφατε, τί
μέγα φρονεῖτε; « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τῇ διὰ Χρι-
στοῦ. Διὰ Χριστοῦ γὰρ ὁ Πατὴρ δέδωκεν. « Ἐν αὐ-
τῷ. » Πάλιν τὸ, ἐν αὐτῷ, τούτεστι, δι' αὐτοῦ. Εἰ δὲ
δι' αὐτοῦ ἐκπλουτίσθητε ἐν παντί πράγματι, καὶ ὁ
πλοῦτος παρὰ Θεοῦ· πῶς ἀνθρώποις ταυτοῖς, φησί,
προσενεμίματε; « Καὶ πάσῃ γνώσει. » Ἐν γὰρ λόγος
χωρὶς γνώσεως, ὡς ἡ φιλοσοφία. Ἐνὶ καὶ γνώσεως χω-
ρὶς λόγου, ὡς ἡ τῶν ἰδιωτῶν, νοούντων μὲν, ἐξαιπὶν
δὲ τὸ νοηθῆναι μὴ δυναμένων. Ἄλλ' ὑμεῖς, φησί, κατ'
ἄμωρον ἐκπλουτίσθητε, καὶ λόγῳ καὶ γνώσει. « Καθὼς
τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ. » Καθὼς, τούτεστι, δι'
ᾧ. Διὰ λόγου γὰρ, φησί, καὶ τῆς Θεοδότου γνώσεως,
τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ, τούτεστι, τὸ κήρυγμα,
εἰς ὅμῃς πιστευθὲν ἐδεδαιώθη· ὅπερ ὑμῖν ἐγένετο,
οὐ δι' εὐφυῆς οικίας ἢ τῆς ἐξωθεν σοφίας, ἀλλὰ
διὰ χάριτος Θεοῦ. — Ἀλλ' οἱ [ΦΩΤ.] Πόθεν ὁ ἅγιος ἐπὶ
ἐκπλουτίσθητε λόγῳ καὶ γνώσει; ἐκ τοῦ τὸ κήρυγμα
τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, βεβαιωθῆναι ἐν ὑμῖν. Ἡ
γὰρ τοῦτο βεβαιώσεως ἐν ὑμῖν, καὶ λόγου καὶ γνώσεως
γίνεσθαι μαρτύριον ὑμῖν. « Μαρτύριον Χριστοῦ. » Ἡ
τὸ ἐκούσιον καὶ σωτήριον πάθος, καὶ ἀπλῶς ἡ ὑπερ
ἡμῶν τοῦ Λόγου κένωσις καὶ ἀνανθρώπησις· ἡ μαρ-
τύριον Χριστοῦ ἡ τῶν σημείων χάρις καὶ δωρεά.
Καὶ γὰρ εἰσι ταῦτα μαρτύριον τῆς εἰς Χριστὸν πί-
στεως, καὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ μεγαλειότητος.
Ἦσαν γὰρ, ἦσαν οἱ Κορινθιοὶ πλουτοῦντες ἐν τούτοις.
Ἐπεὶ οὖν, φησί, ταῦτα ἔραται ἐν ὑμῖν ἐν ἀφθονίᾳ
καὶ βεβαιώσει, καλῶς, φησί, προσέπομεν ὅτι ἐν παντί
λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει ἐκπλουτίσθητε. Μῆρος γὰρ τῶν
χρισμάτων, ὅ τε λόγος καὶ ἡ γνώσις, ὁ μὲν λόγος

A dixisset « Vocatis sanctis, » protinus conjungendo
subjunxit: « Cum omnibus qui invocant, » etc.
Et vobis, inquit, et universis sit a Deo Patre
gratia et pax. « Et suo, et nostro. » Quoniam
ubi dixisset, « Cum omnibus qui invocant nomen
Domini, » adjunxerat tantum « Nostri, » tanquam id
corrigenz et ostendens communem ipsum et
cunctorum esse Dominum et magistrum, addit:
« Et suo, et nostro. » Quod si communis omnium
Dominus est, et non solum noster, sed etiam eo-
rum qui ubivis locorum degunt, utquid inter vos
mutuo dissidetis, et communem dominationem,
vos ipsos separando, injuria afficientes, aliis atque
aliis vos attribuitis? « Et pax a Deo Patre. » Quid
autem, aut erga quem, inquit, pacem habetis, aut
a quo gratiam accipitis? Ego, ait, hæc et a Deo
vobis contingere cupio. His autem doctores eorum
occulte reprehendit.

I, 4-6. Gratias ago Deo meo semper pro vobis super
gratia Dei, quæ data est vobis per Christum Jesum,
quoniam in omni re ditati estis per ipsum in omni
sermone et in omni 419 scientia, quibus testimonium
Christi confirmatum est in vobis.

« Gratias ago. » Instruens nos, ut grati simus,
hoc in omni addit Epistola. « Deo meo. » Et multo
amore vindicat sibi id quod commune est. « Super
gratia Dei. » Donis plurimum intumescebant. Hunc
ergo innuit sensum: Si non vestris bonis operibus,
sed Christi munere donum accepistis, quid intu-
mescitis. « Per Christum Jesum. » Capitur enim
ἐν Χριστῷ pro διὰ Χριστοῦ. Nam per Christum
dedit Pater. « Per ipsum. » Siquidem rursus ἐν
αὐτῷ capitur pro δι' αὐτοῦ. Quod si per ipsum in
omni re ditati estis, idque divitiis quæ a Deo sunt,
quo pacto vos ipsos hominibus addixistis? « Et in
omni scientia. » Contingit enim sermonem esse
absque scientia, veluti sunt nugæ. Rursus scien-
tiam esse contingit absque sermone, quemadmo-
dum in idiotis: qui rem quidem intelligunt, verum
quod animo conceperunt, exprimere nequeunt.
Sed vos, inquit, utroque ditati estis: tam sermone
quam scientia. « Quibus testimonium Dei. » Καθὼς
capitur pro δι' ᾧ. Siquidem per sermonem, inquit,
et traditam a Deo scientiam, testimonium Christi,
hoc est, prædicatio, fide confirmatum est in vos,
quod vobis non propria datum est industria, aut
externa sapientia, sed Dei gratia. — Aliud. Unde
manifestum est quod sermone ditati sitis ac
scientia? ex eo quod prædicatio fidei in Christum,
confirmatum est in vobis: hujus namque con-
firmatio in vobis, et sermonis et scientiæ vobis
testimonium est. « Testimonium Christi. » Aut
voluntaria et salutaris passio, utque uno verbo
dicam, facta pro nobis Verbi exinanitio et incar-
natio: aut testimonium Christi gratia est donum-
que signorum. Siquidem hæc sunt testimonium
fidei in Christum ac divinitatis et magnitudinis
ejus. In his enim ditati erant Corinthii. Nam cum
hæc, inquit, in vobis conspiciantur, bene prædici-

mus quod in omni sermone omnique scientia ditati sitis. Pars enim sunt donorum sermo atque scientia : sermo quidem conferens ad docendum, scientia vero ad intelligendum. Quod autem sequitur : interpretationi.

420 1, 7, 8. Sic ut non destituamini in ullo dono, expectantes revelationem Domini nostri Jesu Christi, qui etiam confirmabit vos usque ad finem inculpatos in die Domini nostri Jesu Christi.

Quæritur in hoc loco, cum prius dixisset : « Ditati estis in omni sermone et in omni scientia, » rursumque nunc : « Sic ut non destituamini in ullo dono, » quam ob causam in sequentibus dicit ipsos carnales? Adhuc enim carnales estis, » ait, quia et hæc et illa multis conveniebant. In tanta enim congregatione, neque omnes poterant esse perfecti, neque rursum omnes imperfecti aut imprudentes. « Expectantes revelationem. » Sic ut non destituamini in uno dono ad expectandum revelationem Christi. Necessaria est enim tolerantia ad expectandum. Porro revelationem vocat secundum adventum, ostendens quod etiam nunc sit, quamquam oculis non videatur carnalibus. « Qui etiam confirmabit vos. » Indicat eos fluctuare. Dicens autem « inculpatos, » significat eos culpæ esse obnoxios. « In die Domini. » Ab humanis abducens terret eos, facta iudicii mentione.

1, 9. *Fidels Deus, per quem vocati estis in consortium Filii ejus Jesu Christi Domini nostri.*

Hoc est verax : quod si verax, complebit omnino quæ promisit. « Per quem vocati estis. » Nemo quippe venit ad Filium, nisi Pater traxerit eum⁷⁷. Quemadmodum neque ad Patrem quisquam venit, nisi cui revelaverit Filius⁷⁸, « Per quem vocati estis, » hoc est, a quo vocati estis, qui vocavit vos. Et intellige quomodo ponat divus Paulus δὲ οὗ, id est, per quem, etiam de Patre : et pro quo illud pono : ut cum id ipsum de Filio audieris non substantiæ mutationem, sed identitatem concipias. « Vocatis estis. » Neque enim a vobis ipsis venistis, sed gratia vocati estis. « In consortium. » Papæ! quid ait? In consortium vocati estis, inquit, Unigenit⁷⁹, ut et in regno et in gloria consortes efficiamini. Quod alibi dicit : « Si sufferimus et conregnabimus⁸⁰. » In consortium vocati estis Christi, ut quid alios atque alios constituendo vobis ipsis præceptores **421** ac doctores, a divino illo salutarique consortio vos ipsos distrahere ac amputare contenditis?

CAPUT I.

Quod non oporteat a se invicem dissidere ob amorem gloriæ quæ de humana est sapientia.

1, 10-13. *Obsecro vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idem dicatis omnes, et non sint inter vos sectæ. Sitis autem compositi eadem mento eademque sententia. Significatum est enim mihi de*

Α συντελῶν εἰς τὸ διδάσκειν, ἢ δὲ γνῶσις εἰς τὸ συνίστασθαι. Καὶ τὸ, « Ὅστε μὴ ὑστερεῖσθαι ὑμᾶς, » πρὸς τὴν δευτέραν ἐρμηνείαν μᾶλλον συνάδει.

Sic ut non destituamini, » secundæ magis quadrat

ἵνα ὅστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χάρισματι, ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ζητεῖται ἐν ταῦτα τί δὲ ποτε ἀνωτέρω μὲν εἰρηκῶς περὶ αὐτῶν, ὅτι « Ἐπιουσίῃσθαι ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνῶσει, » καὶ νῦν πάλιν, « Ὅστε μὴ ὑστερεῖσθαι ὑμᾶς ἐν μηδενὶ χάρισματι, » προτὶν σαρκικὸς αὐτοὺς λέγει. « Ἐτι γὰρ σαρκικοὶ ὄντες, » φησὶν. Ὅτι πρὸς πολλοὺς μὲν ταῦτα, πρὸς πολλοὺς δὲ ἐκείνα ἤρμωσεν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ εἶχον εἶναι ἢ πάντας τέλειοι, ἢ πάντας ἀτελεῖς καὶ νήπιοι. « Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν. » Ὅστε ὑμᾶς μὴ ὑστερηθῆναι ἐν μηδενὶ χάρισματι, ἐν τῷ ἀπεκδεχέσθαι τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Χριστοῦ. Χρεῖα γὰρ ὑπομονῆς εἰς τὸ ἐκδεῖσθαι. Ἀποκάλυψιν δὲ φησι, τὴν δευτέραν παρουσίαν, δείκνυς ὅτι καὶ νῦν ἔστιν, εἰ καὶ μὴ ὁράται σαρκικῶς ὀφθαλμοῖς. « Ὅς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς. » Δείκνυσι σαλευομένους. « Ἀνεγκλήτους » δὲ εἰπὼν, δηλοῖ ὄντας ὑπὲρ ἐγκλήμα. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου. » Ἀπάγων τῶν ἀνθρωπίνων, φοβεῖ αὐτοὺς, τῆς ἡμέρας ὑπομνήσεων τῆς χρίσεως.

Πιστὸς δὲ θεὸς δὲ οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Τούτῃσιν ἀληθῆς. Εἰ δὲ ἀληθῆς, πληρώσει πάντας ἢ ἀπηγγέλατο. « Δὲ οὐ ἐκλήθητε. » Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ἔκωσι αὐτὸν ὁ Πατήρ. ὥστε οὐδὲ πρὸς τὸν Πατέρα ἔρχεται τις, εἰ μὴ ὅς ἐν ἀποκαλύψει ὁ Υἱός. « Δὲ οὐ ἐκλήθητε. » Ἀντὶ τοῦ, ὅς οὐ ἐκλήθητε, ὅν, ὁ καλῶς ὑμᾶς. Καὶ ἐπίστευσον πῶς τὸ, δὲ οὐ, τίθησιν ὁ θεὸς Παῦλος καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀντὶ τίνος; τίθησιν αὐτὸ ἐν ὅταν καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτὸ ἀκούσῃ, μὴ παραλλαγῇ οὐσίας, ἀλλὰ ταυτότητα ἰννοῇ. « Ἐκλήθητε. » Οὐδὲ γὰρ ἀπ' αὐτῶν ἤκατε, ἀλλὰ χάριτι ἐκλήθητε. « Εἰς κοινωνίαν. » Βαβα! τί εἶπεν; Εἰς κοινωνίαν ἐκλήθητε, φησὶ, τοῦ Μονογενοῦς, ἵνα καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ καὶ ἐν τῇ δόξῃ κοινωνοὶ γένωμεθα αὐτοῦ. ὅπερ ἀλλὰ φησὶν, « Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » Εἰς κοινωνίαν ἐκλήθητε Χριστοῦ, τὶ ἄλλους καὶ ἄλλους ἐπιστῶντας αὐτοῖς προστάτας καὶ διδασκάλους, τῆς θαυμασίας ἐκείνης καὶ σωτηρίου κοινωνίας αὐτοῦς μελαινίζετε διασχίζον καὶ ἀποτρίμνεσθαι;

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τοῦ μὴ διζωρεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους ἐν φιλοδοξίᾳ τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ὅτε καὶ κατηρτισμένοι ᾖ ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ, καὶ ἐν τῇ

⁷⁷ Joan. vi, 44. ⁷⁸ Luc. x, 22. ⁷⁹ II Tim. ii, 12.

αὐτῇ ᾧ ὄμην. Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὅτι τῶν Χλόης, οἱ ἐριδῶντες ἐν ὑμῖν εἰσιν. Λέγω δὲ τοῦτο ὅτι· Ἐκαστὸς ὑμῶν λέγει· ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. Μειρίσται δὲ Χριστός;

Ἐγὼ, φησὶ, παρακαλῶν, οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς πείσαι. Διὰ τοῦ Χριστοῦ οὖν παρακαλῶ, τουτέστιν, αὐτοὺς ὁ Χριστὸς ὁ ὀδριζμένος ποιεῖται τὴν παράκλησιν. « Καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα. » Τὸ γὰρ εἰς πολλὰ ὁμᾶς, φησὶ, γενέσθαι, οὐκ ἐποίησε πολλὰ μέρη τέλει, ἀλλὰ τὸ τέλειον μέρος τὴν Ἐκκλησίαν ἔσχηκεν. « Κατηρτισμένοι. » Ἀπηρτισμένοι, τέλειοι. « Ἐν τῷ αὐτῷ νοί. » Ἐπειδὴ ἄνω εἶπεν, « ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε, » ἵνα μὴ νομισώσιν ἄχρι βημάτων εἶναι εἶναι τὴν ὁμόνοιαν, ἐπάγει, « Ἐν τῷ αὐτῷ νοί, » τουτέστι, καὶ λόγοις καὶ ἔργοις καὶ γνώμῃ καὶ διανοίᾳ γίνεσθε ὁμόφρονες. « Ἐδηλώθη γὰρ μοι. » ἵνα μὴ ἀρνῶσιν, καὶ μάρτυρας παράγει τοὺς Χλόης. « Ἀδελφοί μου. » Κἂν γὰρ ὤλον ἢ τὸ ἀμάρτημα, φησὶν, ἀδελφοί μου εἴτε. Τὸ δὲ, « Μοί, » διαβάτως ἐστίν. « Ὑπὸ τῶν Χλόης. » Οἰκία τις ἦν οὕτως ἐπονομαζομένη, Χλόης ἰσως τινός. Οὐκ εἶπε δὲ ὀνομαστὶ τοὺς δηλώσαντας, ἵνα μὴ πρὸς αὐτοὺς ἔκπολεμῇσιν. « Ὅτι ἐριδῶντες. » Τὰ παρὰ τῶν δηλωσάντων ἀπαγγέλλων, ἐριδῶντες εἶπεν, ἵνα μὴ ἐκθρησκῶσιν αὐτοὺς πρὸς τοῦ ἀπὸ τῆς Χλόης. Ὅταν δὲ ἀπὸ οἰκίου προσώπου λέγῃ τὸ γεγονός, σχίσματα αὐτὰ καλεῖ, ὅπερ πολλῶν χεῖρον τῆς ἐριδος. « Λέγω δὲ τοῦτο. » Σαφηνείας ἕνεκεν τὸ, « Λέγω δὲ τοῦτο, » ὥς εἰ εἶπεν· Ἀγνοοῦ χάριν, « τοιαῦτα ποιεῖτε καὶ λέγετε. Οὐκ ἔλαγον δὲ ἐκεῖνοι οὕτως, » Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ· ἀλλὰ λόγου χάριν οὕτως εἶπεν, αἰνιττόμενο· οἱ προσερρόθησαν πλουσίους καὶ σοφοὺς ἐν αὐτῷ δεκνόν, οἱ εἰ τὸ οὕτως λέγειν, Παύλου καὶ Ἀπολλῶ, οὐκ ἀναύθουνον, πολλῶν μᾶλλον τὸ λέγειν τοῦτων εἶναι ἢ πλουσίων, οὓς διδασκάλους αὐτοῖς ἐκάθισαν. « Ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. » Προτιμῶν τὸν Πέτρον, ὅτι τὸν τῶν ἐκκλησιῶν αὐτὸν, ἐπειδὴ κατηγορίας αὐτῶν ἔνεκεν ταῦτα λέγει. « Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. » Οὐκ ἔγκαλεῖ οἱ λέγοντι, « Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ, » ἀλλὰ διότι μὴ πάντες τοῦτο λέγουσι, μέμψεται. « Μειρίσται δὲ Χριστός; » Κατεπέριε, φησὶ, τὸν Χριστὸν, διεκτε αὐτοῦ τὸ σῶμα. Φέβου δὲ γίμει τὸ βῆμα. « Ὁ οὕτως. » Ἐμερίσται τὴν βασιλείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ ἀνθρώπων ὁ Χριστός; Μὴ συγκληρονόμος ἔχει, φησὶν, ὁ Χριστός, ἵνα μερίσται μετ' αὐτοῦ τοὺς σωζόμενους; Μὴ τινὰς ἔχει κοινωνοὺς; καὶ σὺν αὐτῷ τὴν οἰκουμένην πληρώσαντας; Χριστὸς δὲ ὅπερ τοῦ κόσμου ἀποθανόν, ὁμῶν δὲ οὐδαίς. Μειρίσται δὲ Χριστός. Τουτέστι κατὰ μερίδα τινὲς μὲν τὸν Χριστὸν ἔλαγον, ἄλλοι δὲ ἄλλους. Οἱ μὲν Κηφᾶν, οἱ δὲ Ἀπολλῶ, οἱ δὲ λέγεται πρῶτος ἐπισκόπος· γαγονέτω Κορινθίους.

quique cum eo terrarum orbem impleverunt? Christus is est qui pro mundo mortuus est, vestrum autem nullus. Divisus est Christus (ut affirmative legatur), id est, seorsim quidam vestrum sortiantur Christum, alii vero alios: nempe hi Cepham, illi vero Apollon, qui primus fuisse dicitur Corinthiorum episcopus.

Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐσταυρώθη; Ἐνχαριστῶ τῷ θεῷ,

A vobis, fratres mei, ab his qui sunt Chloae quod contentiones sint inter vos. Hoc autem dico quod unusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollos, ego vero Cepha, rursum ego Christi. Divisus est Christus?

Ego, inquit, qui obsecro non sufficiens sum ad persuadendum. Per Christum itaque obsecro; hoc est, ipse Christus injuria affectus obsecrationem facit et adhortationem. « Et non sint inter vos sectae. » Quod enim vos in multa divisi sitis, non effecit multas partes perfectas, sed perfectam partem puta Ecclesiam discedit. « Compositi. » Hoc est, completi, perfecti. « Eadem mente. » Quoniam prae miserat: « Idem dicatis, » ne existimarent in verbis duntaxat oportere esse consensum, subjungit: « Eadem mente », hoc est, et sermonibus et operibus, et sententiis, et sensu illis conformes. « Significatum est enim mihi. » Ne iusticias eant, testes quoque eos producit qui Chloae erant. « Fratres mei. » Nam etsi manifestum sit, inquit, peccatum, fratres mei estis. Quod autem ait « Mei, » affectus est. « Ab his qui sunt Chloae. » Familia quaedam erat ita appellata, cujusdam fortassis Chloae. Non autem nominatim eos dixit qui significaverant, ne adversus illos odia gererent. « Quod contentiones. » Cum ea demonstrat quam ab his accepit qui significaverant, contentiones dicit, ne transferret eos adversus familiam Chloae. 422 Cum autem illa dicit in propria persona, vocat illa schismata, hoc est, dissidia vel sectas, quod multo pejus est quam contentiones. « Hoc autem dico. »

Explanationis causa addidit: « Hoc autem dico: » ac si dixisset: Verbi gratia, huiusmodi sunt quae facitis ac dicitis. « Quod unusquisque vestrum dicit. » At non ita dicebant illi: « Ego sum Pauli, ego autem Apollos, » sed verbi causa ita dixit: divites ac sapientes occulte subindicans ad quos consuebant; ex hoc ostendens quod si ita dicendo se Pauli esse vel Apollos, culpa non caruissent: multo magis dicentes se sapientium esse aut divitum, quos sibi ipsis praecceptores constituerant. « Ego vero Cepha. » Praeferebat Petrum, postremo ipsum loco posuit: quandoquidem haec accusationis illorum gratia dicit. « Rursum ego Christi. » Non carpsit quod dicebant: « Ego Christi sum; sed quod non omnes hoc dicerent, indignatur. « Divisus est Christus? »

Rescinditis, inquit, Christum, dividitis corpus ejus. Est autem hoc verbum plenum terroris. Aut hoc modo (ut ἀμερίσται active significet): Num divisit inter homines Christus regnum et Ecclesiam? Num quosdam habet Christus, qui hereditatem cum eo dividant, ut cum eo partiatior quispiam eos qui salvi sunt? Num quosdam etiam habet consories, qui cum eo terrarum orbem impleverunt? Christus is est qui pro mundo mortuus est, vestrum autem nullus. Divisus est Christus (ut affirmative legatur), id est, seorsim quidam vestrum sortiantur Christum, alii vero alios: nempe hi Cepham, illi vero Apollon, qui primus fuisse dicitur Corinthiorum episcopus.

I, 13-17. Num Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati fuistis? Gratias ago

Deo quod neminem vestrum baptizaverim nisi Crispum et Gaium, ne quis dicat quod in nomine meo baptizaverim. Baptizavi autem et Stephanæ familiam: præterea haud scio num quem alium baptizaverim. Non enim misit me Christus, ut baptizarem, sed ut Evangelium prædicarem: non in sapientia sermonis, ne evacuaretur crux Christi.

Consequenter tollit quod absurdum est, omnem quærem in seipsum traducit: ne ex invidentia videatur mentionem facere nominum aliorum. Nec dixit: **423** Num Paulus vos fecit aut creavit, sed quod multo amplius illius benignitatem manifestabat, crucem in medium adduxit, ac baptismum quo purificantur peccata. Nam per hæc Dei regnum nacti sumus.

Ab exordio autem Epistolæ in finem usque continuo ferme ordine meminit nominis Christi, ut frequentia salutaris hujus appellationis fastum ac putredinem arrogantiae exhauriens expurgaret. « Gratias ago Deo. » Baptizavi quidem, sed in Christi nomine, inquit. Cur gratias agis, Paule, quod neminem eorum baptizaveris præter illos quos enumerasti? an baptismus inter illa ponendus est, quorum parva est habenda ratio? nequaquam, inquit, sed de hoc duplici nomine gratias ago. Uno quidem quod non baptizando non dederim quibusdam ansam dicendi, quod multos ob id baptizarem, quo cæcæ discipulorum mihi ipsi constituens, præceptoris ac ducis nomen mihi conquirerem. Altero autem quod neque ad eam rem apostolorum a Christo acceperim. Simul ostendens quod si ego, inquit, qui a Christo missus sum ut prædicarem et annuntiarem ipsius Evangelium, parce ac raro baptizavi, cum tamen cognatum sit ac consecutivum baptismum prædicationis: vos qui penitus missi non estis, quomodo vos ipsos præceptores exhibere audetis? quomodo vero etiam baptizatis; aut aliorum quidpiam omnino facitis, quorum donum aut apostolatium non accepistis?

« Quod neminem vestrum baptizaverim. » Quidam ob eos intumescabant quos baptizaverant. Itaque ait: Quid intumescitis, cum ego gratias agam quod non baptizaverim? Hoc autem dicit illorum expurgans arrogantiam, non baptismum vilipendens. Absit! « Ne quis dicat. » Quamobrem gratias agis quod neminem baptizaveris? « Ne quis dicat, inquit, quod meo nomine baptizaverim. » Nam si, cum abjecti illi et obscuri baptizarent, tantum exortum est dissidium, ut illorum nomine cognominarentur, quid, obsecro, factum fuisset, si Paulus universos baptizasset? « Præterea haud scio. » Ex hoc ostendit quod hoc illi magno studio non erat, ut baptizaret, cum ne meminisset quidem. Hoc autem dicit objurgans fastum illorum qui ex eo intumescabant quod baptizarent. « Non enim misit me Christus ut baptizarem. » Quare igitur baptizabat si ad hoc missus non erat? **424** Quia ad prædicandum quidem Evangelium missus erat, non tamen baptizare

A ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον, ἵνα μὴ τις εἴπῃ ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφάνου οἶκον. Λοιπὸν οὐκ οἶδα εἰ τινὰ ἄλλον ἐβάπτισα. Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ.

Λοιπὸν ἀναίρει τὸ ἄτοπον, καὶ τὸ πᾶν ἐφ' αὐτὸν φέρει, ἵνα μὴ δόξῃ κατὰ φθόνον ἀλλοτριῶν ὀνομάτων μεμνησθαι. Οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἐποίησε καὶ ἐκλάσεν ὑμᾶς; ἀλλ', ὁ πολλῶν πλέον τὴν αὐτοῦ φιανθρωπίαν ἐδήλου, τὸν σταυρὸν εἰς μέσον παρήξει, καὶ τὸ τῶν ἁμαρτιῶν καθάρσιον βάπτισμα, δι' ὃν ἠύραμεν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

B Ἐκ προοιμίων δὲ τῆς Ἐπιστολῆς ἄχρι τοῦ τέλους, κατὰ στίχον σχεδὸν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ μνησθῆναι, ἵνα τῇ πυκνότητι τῆς σωτηριώδους προσηγορίας ταύτης, τὴν ὑπεροφίαν καὶ τὴν τῆς ὑπονοίας σηπεδόναν ἐπανεῶν ἐκκαθάρῃ. « Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ. » Ἐβάπτισα μὲν, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα, φησί. Τί εὐχαριστεῖς, Παῦλε, ὅτι οὐδένα αὐτῶν ἐβάπτισας, πλὴν ὧν εἶπας; μὴ τὸ βάπτισμα ἐν βραχεὶ τιθέμενος λόγῳ; Μὴ γένοιτο, φησὶν, ἀλλὰ διὰ δύο ταύτας αἰτίας εὐχαριστῶ, μίαν μὲν, ὅτι μὴ βαπτίζων, φησὶν, οὐδὲ ἰδωκά τισιν ἀφορμὴν λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐβάπτισα πολλοὺς, ἵνα χορὴν ἑμαυτῷ μαθητῶν συστήσάμενος, ὄνομα ἑμαυτῷ περιποιήσωμαι διδασκάλου καὶ καθηγητοῦ. Δι' ἑτέραν δὲ, ὅτι οὐδ' εἶχον ἐπὶ τοῦτο παρὰ Χριστοῦ ἀποστολήν, ἅμα δεικνύς, ὅτι Εἰ ἐγὼ ὁ ἀποσταλὲς παρὰ Χριστοῦ κηρύσσειν καὶ καταγγέλλειν τὸ αὐτοῦ Εὐαγγέλιον, μετὰ φειδοῦς καὶ σπανίως ἐβάπτισα (καίτοι συγγενὲς ἐστὶ καὶ συνέχεται τὸ βάπτισμα τοῦ κηρύγματος,) ὑμεῖς οἱ μὲν ὅπως ἀποσταλέντες, πῶς τολμᾶτε διδοσκάλους ἑαυτοὺς ἀποφαίνειν; πῶς δὲ καὶ βαπτίζετε, ἢ ὅπως τί ποιεῖτε, ὧν οὐκ ἔλάβετε χάρισμα ἢ ἀποστολήν;

C Ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα. » Μέγα τινὲς ἐφρόνου, ἀνθ' ὧν ἐβάπτισον. καὶ φησὶ, Τί μέγα φρονούσιν; ἐγὼ εὐχαριστῶ μὴ βαπτίσας. Τοῦτο δὲ λέγει, τὴν ἐκείνων ἀπόνοιαν καθαιρῶν, οὐ τὸ βάπτισμα εὐτελίζων, μὴ γένοιτο! « Ἴνα μὴ τις εἴπῃ. » Διὰ τί εὐχαριστεῖς μὴ βαπτίσας; « Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, φησὶν, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. » Εἰ γὰρ τῶν εὐτελῶν ἐκείνων βαπτισάντων, τοσαύτῃ γέρονε διχονοία, ὥς τῷ ἐκείνων ὀνόματι ἐπικαλεσθαι, τί ἂν γέγονεν εἰ Παῦλος ἦν βαπτιστικῶς ἀπαντας; « Λοιπὸν οὐκ οἶδα. » Ἐκ τούτου δεικνυσὶν ὅτι οὐδὲ περιποιήσασθον ἦν αὐτῷ τὸ βαπτίζειν, ὅθεν οὐδὲ μνησθῆναι. Τοῦτο δὲ λέγει καταστῆλιν τὸ φρόνημα τῶν ἐπὶ τῷ βαπτίζειν μέγα φρονούντων. « Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν. » Τί νο; οὐν ἐνεκεν ἐβάπτισαν, εἰ μὴ ἐπὶ τοῦτο ἀπέσταλτο; Καὶ φαμεν, ὅτι ἐπὶ τῷ εὐαγγελίζεσθαι μὲν ἀπεστάλη, τὸ δὲ βαπτίζειν οὐκ ἐκωλύθη. Ἐκ φιλοτιμίας δὲ καὶ τοῦτο κάμειν ἐποίησε. « Ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι. » Τοῦτο γὰρ ἦν ἐπιπόνον, καὶ σιδηρᾶς ἐκόμενον ψυχῆς. Ὁ μὲν γὰρ ᾄδῃ πεπιστευκότας βαπτίζει, ὁ δὲ ἀπὶ

στοις εὐηγγελίζετο, παρ' οἷς καὶ ἐκινδύνευεν. « Οὐκ ἔστιν ἐν σοφίᾳ λόγος. » Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐν σοφίᾳ γνώσεως, ἀλλ' : « Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου. » Καλῶς. Καὶ γὰρ ἐν σοφίᾳ γνώσεως εὐηγγελίζετο. Διὸ καὶ ἀλαχού, ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. « Τί γὰρ ἐστὶ σωφώτερον ἢ εἰς γνώσιν ἄμεινον καὶ λαμπρότερον, τοῦ μαθεῖν καὶ διδάσκειν ὅτι σταυρῷ καὶ θανάτῳ καθήρηται θάνατος; καὶ τὸ ἡμέτερον τῶν ἀνθρώπων γένος, μακρὰς καὶ χαλεπωτάτης τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ῥηλευθέρωται; » « Ἴνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. » « Ἴνα μὴ βλάβῃ καὶ ἐλάττωσιν ὑπομεινῇ ὁ σταυρὸς. » Εἰ γὰρ ἐν σοφίᾳ λόγου ἐκήρυξαν οἱ ἀπόστολοι, εἰχόν τινες νομίζουσιν, διὰ τὴν τῶν λόγων πειθὴν, πεπεισθαι τοὺς ἀνθρώπους, οὐ διὰ τὴν δύναμιν τοῦ κηρυσσομένου Χριστοῦ, ὃ ἢ βλάβῃ τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ σταυροῦ. Νῦν δὲ τῷ ἀγραμμάτοις καὶ ἰδιώταις ἀνθρώποις τὸν κόσμον πεπιστευκέναι, τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν ἀνακηρύττει. Κενούται γὰρ καὶ κατενυλάσσεται ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ ἥτοι τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκούσιον πάθος αὐτοῦ, τοῖς λόγῳ σοφίας καὶ πιθανότητι πειρωμένοις αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν θεϊότητα παραστήσαι. Πῶς γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπὲρ λόγον καὶ φύσιν, λόγοις καὶ τέχνῃ τινὶ παραστήσαι; Τίς δὲ καὶ χρεια λόγων καὶ πειθούς, τῶν σημείων καὶ θαυμάτων μετίζον καὶ φωνῆς ἀπάσης κεκραγόντων, καὶ πάντα τὸν βουλόμενον ἐπὶ τὴν εὐσέδειαν καὶ τὸ κήρυγμα χειραγωγούντων;

nituntur demonstrare. Nam qui fieri potest, ut quod supra sermonem ac naturam est, sermone et arte quadam demonstraretur? Imo quæ etiam necessitas est sermonum virtutisque flexanimitæ, cum signa ac miracula fortius omni voce clament omnemque volentem ad pietatem et prædicationem deducant?

Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, μωρία ἐστὶ. Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῶν, δύναμις Θεοῦ ἐστὶ. Γέγραπται γάρ· « Απολὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀδοτήσω. Ποῦ σοφός; Ποῦ γραμματεὺς; Ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οὐχὶ ἐμώρπεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; »

Εἰκὸς εἶναι παρ' αὐτοῖς ἀπίστεως, οἱ δέσμευον τὸν σταυρόν. Φησὶν οὖν· Μηδὲν ἐνιστῆθε. Τοῖς γὰρ ἀπολλυμένοις, τὰ εἰς σωτηρίαν δοθέντα παρὰ Θεοῦ, μωρία εἶναι δοκεῖ.

[ΦΩΤ.] Δείκνυσιν λοιπόν, ὅτι οὐδὲ τῇ ἐν λόγῳ σοφίᾳ προσαγαγέσθαι τινὰς τῷ κηρύγματι. Ὁ γὰρ περὶ τοῦ σταυροῦ λόγος, οὐ μόνον οὐ προσάγει, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπολλυμένοις μωρία δοκεῖ. Εἰ δὲ τοῦτο, τί ἂν τις ἔχοι λέγειν περὶ τοῦ κηρύγματος; μὴ πάντα τῆς χάριτος αὐτῇ χορηγούσης; « Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῶν, δύναμις Θεοῦ ἐστὶ. » Οἱ γὰρ μὴ ἐξιστηκότα, ἀλλ' οἷς ἐστὶ σωτηρίας ἔλπίς, ἐκ τούτου μάλιστα γινώσκωμεν τὴν δύναμιν καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Δύναμιν μὲν, ὅτι θανάτῳ θάνατον ἔλωσε· σοφίαν δὲ, ὅτι τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀπολυλότης δίδωσται. « Ποῦ σοφός; » Λαβὼν παρῆρσιν ἀπὸ τῆς Γραφῆς, λοιπὸν καθάπτεται αὐτῶν· « Ποῦ σοφός; » περὶ Ἑλλήνων· λέγων· « Ποῦ γραμματεὺς; » περὶ Ἰουδαίων· « Ποῦ συζητητὴς; » Τουτέστιν, οἱ λογισμοὶς καὶ ἐρευνῶναι τὰ πάντα ἐπιτρέψαντας. Οὐτοὶ γὰρ πάντας, ὡς αὐτοὶ εἶπεν, ἐξαρπάσαι τινὰ τῆς πλάνης· οὐκ ἴσχυσαν. Οὐχὶ ἐμώρπεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου

A prohibebatur, sed id quoque ex liberalitate præstabat. « Sed ut Evangelium prædicarem. » Nam hoc magni erat laboris, quodque ferreum requiret animum. Siquidem ille jam credentes baptizat, hic vero incredulis Evangelium prædicabat, apud quos etiam periculis exponebatur. « Non in sapientia verbi. » Non dixit, Non in sapientia scientiæ, sed : « Non in sapientia verbi. » Pulchre. Nam in sapientia scientiæ Evangelium prædicabat. Ideo quoque alibi dicit : « Etsi imperitus sermone, non tamen scientia. » Quid enim sapientius est, aut ad scientiam melius ac vehementius quam scire ac docere quod cruce aliter devicta sit mors, et nostrum genus, nempe hominum longa maximeque miserabili diaboli tyrannide sit liberatum?

B « Ne evacuetur crux Christi. » Ne nocumentum et abjectionem crux sustineat. Etenim si in sapientia sermonis prædicassent apostoli, potuissent nonnulli existimare quod propter sermonum apparentiam persuasi fuissent homines, non propter virtutem Christi qui prædicabatur, quod nocumentum fuisset prædicationis et crucis. Nunc autem mundum illitteratis ac imperitis credidisse hominibus, Christi virtutem declarat. Evacuatur enim et abjecta redditur crux Christi, siye voluntaria ejus passio pro nobis, ab his qui magnitudinem ac divinitatem ejus, sapientia ac persuasibilitate

I, 18-20. Sermo enim crucis, his quidem qui pereunt stultitia est : nobis autem qui salutem consequimur, potentia Dei est. Siquidem scriptum est : Perdam sapientiam sapientium et intelligentiam intelligentium rejiciam. Ubi sapiens? Ubi scriba? Ubi disputator hujus sæculi? Annon insatnavit Deus sapientiam mundi hujus?

Verisimile est incredulos fuisse apud ipsos qui cruci detraherent. Ait ergo : Nihil mirum aut novum vobis videatur, siquidem his qui pereunt, ea quæ ad salutem a Deo data sunt, stultitia esse videntur.

425 Ostendit consequenter quod fieri non posset, ut sermone sapientiæ adducerentur quidam ad prædicationem : siquidem sermo de cruce non tantum non adducit, sed etiam stultitia videtur his qui pereunt. Quod si hoc ita est, quidnam dicere postet quispiam de prædicatione, cum gratia ipsi non omnia suppediet? « Nobis autem qui salutem consequimur, potentia Dei est. » Nam qui non resiliimus, sed spem habemus salutis, ex hoc potissimum Dei potentiam et sapientiam cognoscimus : potentiam quidem, quod morte solverit mortem; sapientiam vero, quod jam perditos, hoc modo salvos fecerit. « Ubi sapiens? » Sompta loquendi libertate a Scriptura, eos postmodum objurgat, dicens : Ubi « sapiens? » de Græcis : « Ubi scriba? » de Judæis : « Ubi disputator? » Hoc est, qui ratiocinationibus ac scrutationibus omnia committant. Ac si diceret : Hi enim omnes nullum ab errore potuerunt eri-

pere. « Annon infatuavit Deus sapientiam mundi hujos? » Omnes enim qui sapientes esse videbantur infatuati sunt, adeo ut illi invenire non possent quæ a piscatoribus et illitteratis hominibus predicata sunt et confirmata. Quomodo autem confirmavit? Hoc est, stultam esse coarguit, eo quod veritatem invenire non possent. — *Alind.* Sapientiam mundi vocat eloquentiam; etenim hujus largitor Deus est. Nam et ipse linguas divisit, et proprios cuique characteres distribuit. Itaque Græcæ quoque linguæ ipse dedit splendorem. At illi hoc usi non sunt ad id quod oportuit, efficientes ipsam seductionis illecebras, idque agentes ut sermonis persuasibilitas causa fieret introducendi erroris per fabulosas ratiocinationes. Redarguit igitur non eloquentiam, sed eam quæ in ipsa est fallendi promptitudinem.

I, 21 - 23. *Quandoquidem enim in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Quoniam et Judæi signa postulant, et Græci sapientiam quærunt. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæi quidem offendiculum, Græcis vero stultitiam.*

426. « In sapientia. » Quæ videlicet in creaturis relucebat, nempe in cælo et in terra. Quandoquidem, inquit, non cognovit mundus Deum per talem ipsius sapientiam quæ in creaturis conspiciebatur, placuit Deo per crucem salvos facere eos qui crederent, quæ stultitia esse videtur incredulis, et his qui pereunt. Sapientiam autem appellat humanam quoque intelligentiam et eloquentiam, sive ipsam doctrinæ suavitatem: ut ostendat Deum mentis esse creatorem et prudentiæ ac eloquentiæ largitorem: quamquam nonnulli his ad ea quæ non oportet usi sint. Stultitiam vero prædicationis dicit simplicitatem dictionum. Divini siquidem discipuli idiotæ erant, quod ad sermonem attinet, sed divites scientia. « Et Judæi signa postulant. » Si Judæo, inquit, dixerimus: Crede, protinus signa ac prodigia fieri postulat ad prædicationis confirmationem. Nos autem Christum prædicamus crucifixum, quod non modo non est signorum demonstratio, quin potius imbecillitatis est, quantum ad id quod apparet. Attamen cum hoc infirmum videatur, et his quæ requirunt contrarium, adducuntur nihilominus ad fidem, quod magnam Dei ostendat potentiam. Rursum Græci sapientiam a nobis requirunt, sed illis quoque nos crucem prædicamus, quod ad id quod in prospectu est stultitiæ esse videtur, Deum videlicet prædicare crucifixum: at hoc quoque modo persuadentur et obtemperant. Annon hæc maxime sunt admirationis ac miraculi, eos per hæc persuaderi quæ contraria sunt illis quæ requirunt? Aut hoc quoque modo intelligi potest: Quoniam, inquit, Judæi signa postulant et Græci sapientiam, inveniunt utrique in Christo ea quæ requirunt. Quomodo? Siquidem incredulis Judæis offendiculum est, Græcisque infidelibus fatuitas apparet. At hi qui ex ipsi vocati sunt et electi, inveniunt eum Patris

αὐτοῦ; ὅτι πάντες γὰρ οἱ δοκοῦντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράθησαν, τῷ μὴ δυνήσθῃν αὐτοὺς εὐρεῖν ἄπὸ τῶν ἀλυσίων καὶ ἀγαραμμάτων κακῆρυκται καὶ πεπιστευται. Πῶς δὲ ἐμώρανε; τοῦτέστι, μωρὰν εὖσαν ἤλαττε, τῷ μὴ ἰσχύσαι εὐρεῖν τὸ ἀληθές. — Ἀλλο. [ΘΕΟΔΩΡ.] Σοφίαν τοῦ κόσμου, τὴν εὐγλωττίαν καλεῖ. καὶ γὰρ ταύτης χορηγὸς ὁ Θεός. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὰς γλώσσας διέτρε, καὶ ἐκάστην χαρακτῆρας ἰδίους ἀνέκειμε. Καὶ τῇ Ἑλλάδι τοίνυν φωνῇ, αὐτὸς ἰδίως τὴν λαμπρότητα. Οἱ δὲ γε οὐκ εἰς θεόν ταύτην χρησάμενοι, δέλεαρ αὐτὴν τῆς ἀπάτης ἀπέφηναν, καὶ πιθανὴν τὴν μυθολογίαν τῆς πλάνης εἰργάσαντο. Κατηγορεῖ τοίνυν, οὐ τῆς εὐγλωττίας, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτῇ κρυπτομένης ψευδολογίας.

B Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος, σῶσαι τοὺς πιστευόντας. Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνας σοφίαν ζητοῦσιν, ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν.

« Ἐν τῇ σοφίᾳ. » Τῇ διὰ τῶν κτισμάτων φαινομένη, ὅσον οὐρανοῦ καὶ γῆς. Ἐπειδὴ, φησὶν, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος, τὸν Θεὸν διὰ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ σοφίας τῆς ἐνθεωρούμενης τοῖς κτισμασίν, εὐδόκησεν ὁ Θεός διὰ τοῦ σταυροῦ σῶσαι τοὺς πιστευόντας, ὅτι μωρία τοῖς ἀπίστοις καὶ ἀπολλυμένοις εἶναι δοκεῖ. Σοφίαν δὲ, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐνομάζει συνέσιν, καὶ τὴν εὐγλωττίαν, ἥτοι αὐτὸ τὸ τῆς λέξεως ἀνθρώπων, ἵνα διδάξῃ, ὅτι νοῦ ποιητῆς ὁ Θεός, καὶ φρονήσεως χορηγός καὶ εὐγλωττίας, εἰ καὶ τινες αὐτοῖς ἐπ' αὐτὴν μὴ δεῖ ἐχρησάσθαι. Μωρίαν δὲ τοῦ κηρύγματος, τὴν τῶν λέξεων ἀκλόγητά φησιν. Ἰδιώται μὲν γὰρ τῷ λόγῳ ἦσαν οἱ θεσπίσιοι μαθηταί, πλοῦστοι δὲ τῇ γνώσει. « Καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσιν. » Ἐάν, φησὶν, εἰσόμεν Ἰουδαίῳ, Πιστεύουσιν, εὐθὺς σημεῖα καὶ τέρατα ἐπιζητεῖ γενέσθαι, πρὸς σύστασιν τοῦ κηρύγματος. Ἡμεῖς δὲ Χριστὸν κηρύσσομεν ἐσταυρωμένον. Ὅπερ οὐ μόνον οὐκ ἐστὶ σημεῖον ἐπιδεικτικόν, ἀλλὰ καὶ ἀσθενείας, ὅσον κατὰ τὸ φαινόμενον. Καὶ ὁμοῦς τούτῳ τῷ δοκοῦντι ἀσθενεῖ καὶ ἐναντίῳ ὥς πρὸς ὁ ἀπαιτοῦσιν ἐνάγονται πρὸς τὴν πίστιν, ὅπερ μεγάλην δεικνύσι τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν. Πάλιν Ἕλληνας σοφίαν ζητοῦσι παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ κακῶνους ἡμεῖς τὸν σταυρὸν κηρύσσομεν, ὅπερ, κατὰ τὸ φαινόμενον, μωρίας εἶναι δοκεῖ. Θεὸν κηρύσσειν ἐσταυρωμένον, ἀλλὰ καὶ οὕτως πισθόντα. Ἀρα οὐ ταῦτα μεγίστου θαύματος ἐκ τῶν ἐναντίων ὥς πρὸς ὁ αὐτοὶ ἐπιζητοῦσι πισθεῖν αὐτοῖς; ἢ καὶ οὕτως νοητέον. Ἐπειδὴ, φησὶ, καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖα ἐπιζητοῦσι καὶ Ἕλληνας σοφίαν, εὐρίσκουσιν ἀμφοτέρω καὶ ζητοῦσιν εἰς τὸν Χριστόν. Πῶς; Τοῖς μὲν γὰρ ἀπίστοις Ἰουδαίοις σκάνδαλον ἐστὶ, καὶ τοῖς ἀπίστοις Ἕλλησι μωρία δοκεῖ. Οἱ δὲ γε, φησὶ, κλητοὶ καὶ ἐπισκετοὶ εἰς αὐτῶν, εὐρίσκουσιν αὐτὸν ὄντα δυνάμιν καὶ σοφίαν τοῦ Πατρὸς. Τί γὰρ λέγεις, ὦ Ἰουδαίε; Ἡμεῖς ἐπιζητεῖς; Ἰδοὺ ὁ Χριστός, Θεοῦ δυνάμις ἐστὶν ἡ τῶν σημεῖων ποιητικὴ. Καὶ σὺ τί λέγεις, ὦ Ἕλλην; σο-

φίαν ζητεῖς; Ἐχεις τὸν Χριστὸν, σοφίαν ὄντα τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ οὖν σημεῖα καὶ σοφίαν ἐπιζητούμεθα, κηρύσσομεν τὸν Χριστὸν ἀμφότερα ὄντα τοῖς κλητοῖς. Οἵτινες καὶ εὐρίσκοντες αὐτὸν ζητοῦσι, πιστεύουσιν· οἱ δὲ γὰρ ἄπιστοι, σκανδάλου καὶ μωρίας ἀξία τὰ ἀξιοθαύμαστα νομίζουσι. Καὶ τί θαυμαστόν; καὶ γὰρ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος σκοτεινὸς τοῖς ἀμυλῶντι τοῖς τῶν; ὅφει; ὁράται. « Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἰσκανδαλον εἶναι δοκοῦν κατὰ τὴν πρῶτην ὅφιν. Τίς γὰρ τῶν ἀπίστων οὐκ ἂν σκανδαλισθεῖ καὶ ἀπιστήσῃ; » Ἕλλησι δὲ μωρίαν. » Ὅσον εἶναι δοκοῦσι, θεὸν ἑσταυρωμένον κηρύσσειν.

« Qui primo aspectu videtur offendiculum. Quis enim incredulorum non offenderetur? aut quis infidelitatem relinqueret? » Græcis verò stultitiam. » Quomodo enim esse videtur prædicare eum esse Deum, qui crucifixus est.

Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι, Χριστὸν θεοῦ δύναμιν καὶ θεοῦ σοφίαν. Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ, σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν.

Εἶναι μὲν δοκεῖ, φησί, σκάνδαλον καὶ μωρία· πλὴν αὐτοῖς τοῖς, φησί, δοκεῖ ὁ Χριστὸς καὶ τὰ αὐτοῦ πάθη, εἶναι δύναμις θεοῦ καὶ σοφία. Ἄρα οὐ θαυμαστόν; Ἄντοις δὲ τοῖς κλητοῖς. Ἐκλήτους φησὶν, οὗς ὁ θεὸς ἐκάλεσε διὰ τὸ ἀξίους εἶναι. « Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ. » Ὁ σταυρὸς μὲν δοκεῖ μωρὸν, πλὴν σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ. Πῶς; οἱ μὲν γὰρ σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι περὶ ψυχρὰ καὶ ἀνόνητα ἠσυχάζοντες, ὁ δὲ σταυρὸς τὸν κόσμον ἐποίησεν. Ἡ καὶ οὕτως. Βούλει μαθεῖν ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ ὡς ἀσθενὲς ἰσχυρότερον; Ἀν' αὐτῆς καὶ μόνης τῆς κλήσεως, βλῆν ἐστὶ τοῦτο κατανοῆσαι. Βλέπε γὰρ μοι. Οὐχὶ πολλοὶ σοφοὶ ἦσαν τὴν ἐν κόσμῳ σοφίαν; Οὐχὶ πολλοὶ δυνατοὶ ταύτην τὴν δύναμιν; Οὐχὶ πολλοὶ εὐγενεῖς τὴν ἐπίκαιρον εὐγένειαν; Τί οὖν; Μὴ τοῦτους ἐποίησατο ὁ Χριστὸς ἑαυτοῦ μαθητάς, καὶ δι' αὐτῶν ἐκλήθητε ὑμεῖς; Οὐδαμῶς. Ἀλλὰ τουναντίον. Ἀλλὰ τὰ μωρὰ κατὰ κόσμον, καὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ ἀγενῆ, καὶ τὰ ἐξουθενήμενα ἐξελέξατο, ἀνθρώπους ἄλις, πένητας, ἀγραμμάτους. Καὶ δι' αὐτῶν ἐποίησατο τὴν κλήσιν ὑμῶν πάντων, καὶ σοφῶν καὶ ἰσχυρῶν, καὶ πνήτων καὶ πλουσίων, καὶ ἀσθενῶν καὶ ἰσχυρῶν, καὶ κατήσχυνε τοὺς εὐγενεῖς καὶ ἰσχυροὺς καὶ σοφοὺς. Ὅτι ὅπερ αὐτοὶ οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπιχειρήσαι ἐτόλμησαν, κόσμον ὅλον μεταστήσαι, τοῦτο τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ μωρὰ περιφανῶς κατεπράξαντο. Ἀρ' οὐ κατήσχυνθησαν οἱ δοκούντες εἶναι σοφοὶ καὶ δυνατοί; Ἀρ' οὐχὶ ἐναργῶς ἀποδείκνυται, ὅτι τὸ μωρὸν καὶ ἀσθενὲς τοῦ θεοῦ, σοφώτερον καὶ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ; Καὶ γὰρ μωρίαν ἐπιχειροῦντων σβῆσαι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, οὐ μόνον οὐκ ἐσβέβη, ἀλλὰ καὶ πλέον ἠνέβη, διὰ τοῦ ἀσθενοῦς εἶναι δοκούντος σταυροῦ, τοῦ ἰσχυροῦς προσημαίνοντος. — Ἀλλὰ οὐ μόνον ὅτι πᾶσα ἀνθρωπίνη διάνοια πλάνη τις, κρινόμενη πρὸς τὸ σταθερὸν καὶ μόνιμον τῶν θεῶν καὶ τελειοτάτων νοήσεων, ἀλλὰ ὅτι καὶ σύνθετός ἐστι τοῖς θεολόγοις ἀναμειβόμενος ἐπὶ θεοῦ τὰ τῆς

A esse potentiam et sapientiam. Quid enim ais, Judæe? Signa requiris? Ecce Christus potentia est quæ signa edit. Tu vero quid ais, Græce? Sapientiam postulas? Habes Christum, qui Patris sapientia est. Quoniam igitur signa ac sapientia a nobis requiruntur, prædicamus Christum, qui utrumque est his qui vocati sunt, qui cum ea inveniant quæ requirunt, credunt. Increduli vero offendiculo ac fatuitate digna existimant quæ vehementer mirerentur 427 admirationem. Et quid mirum? Cum hic quoque sensibilis sol obscurus videatur his qui aspectu cæcunt? » Judæis quidem offendiculum. Quis enim incredulorum non offenderetur? aut quis infidelitatem relinqueret? » Græcis verò stultitiam. » Quomodo enim esse videtur prædicare eum esse Deum, qui crucifixus est.

I, 24, 25. Sed iisdem vocatis Judæis pariter et Græcis, Christum Dei potentiam ac Dei sapientiam. Quoniam stultum Dei sapientius est hominibus: et imbecille Dei robustius est hominibus.

Esse quidem videtur offendiculum, inquit, ac fatuitas: attamen iisdem ipsis apparet Christus, et ea quæ passus est, esse Dei potentia ac sapientia. Annon hoc admirandum? » Sed iisdem vocatis. » Vocatos appellat eos quos Deus vocavit, eo quod digni essent. » Quoniam stultum Dei. » Crux enim stultum quiddam videtur, verum sapientius est hominibus. Quomodo? Siquidem sapientes ac philosophi circa frigida ac insensata occupati erant, crux autem mundum salvum fecit. Aut hoc etiam modo. Vis discere quod stultum Dei sapientius est hominibus, et imbecille robustius? Ab ipsa etiam sola vocatione facile est hoc intelligere. Intuere enim, obsecro, nonne multi sapientes erant mundi: a sapientia? Nonne multi potentes erant hac potentia? Nonne multi generosi erant temporali generositate? Quid ergo? Num hos fecit Christus suos discipulos, et per ipsos elegit vos? Nequaquam, sed e diverso. Imo quæ juxta mundum stulta erant et imbecillia ac ignobilia contemptaque elegit: nempe homines piscatores, pauperes ac illitteratos et per illos vocationem effecit omnium vestrum, et sapientium et insipientium, et pauperum, et divitum et imbecillum et robustorum, et pedefecit nobiles robustos ac sapientes. Quod enim illi tentare nequaquam ausi sunt, nempe mundum universum transmutare, hoc imbecillia et stulta manifeste peregerunt. Annon ex eo pedefacti sunt qui sapientes esse videbantur ac potentes? Annon aperte demonstratum est quod stultum ac imbecille Dei sapientius ac robustius sit hominibus? 428 Etenim cum innumeri tentassent Christi nomen extingui, non modo non extinctum est, sed et floret amplius per crucem, quæ cum imbecillitas esse videretur, robustos devicit. — Aliud. Non solum quia omnis humana intelligentia error quidam est, si ad firmitatem ac immobilitatem divinarum et perfectissimarum intelligentiarum conferatur; sed quod etiam familiare sit theologis ad obviandum huma-

nis affectibus, de Deo per privativa effari. Sic et oracula dicunt invisibile lumen, quod tamen omnia illustrat: et multimodis laudatum atque nominatum, ineffabilem dicunt, nomineque carere; et eum qui omnibus præsens est, et ex omnibus rebus invenitur, incomprehensibilem appellant, et qui investigari non possit.

I, 26-29. Videtis enim vocationem vestram, fratres, quod non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes: non multi nobiles, verum quæ stulta secundum mundum erant delegit Deus, ut pudesceret sapientes: et quæ secundum mundum imbecillia erant delegit Deus, ut ea pudesceret quæ robusta sunt: et quæ secundum mundum ignobilia erant et contempta delegit Deus, et ea quæ non erant, ut ea quæ sunt obscuraret, ne gloriaretur ulla caro coram ipso.

Considerate, inquit, et attendite quanta potest vocatio, quæ effecit ut idiotæ adeo sapientia discerent dogmata. « Quod non multi sapientes. » In hanc vocationem et finem non venerunt multi sapientes. Addit autem multi, quia nonnulli etiam sapientes crediderant, ut Areopagita, Anthypatus ac alii: et ob hanc causam ubique additur: « Multi, » quia erant et quidam potentes ac præclaro genere orti qui crediderant. « Secundum carnem. » Juxta id quod apparet, secundum præsentem vitam et externam eruditionem. Hi enim maxime stulti sunt, qui sibi ipsis persuaserunt quod essent sapientes: ideoque difficillimi sunt a suis avelli dogmatis. « Non multi potentes. » Siquidem potentes ac præclaro nati genere, fastu pleni: illi quidem propter divitias, hi autem propter genus, seipsos a Dei cognitione separant, nec volunt præsentia despiciere.

« Sed quæ stulta sunt secundum mundum. »

429 Ubique rejecta ac villa accepit, ut potentes incredulos pudesceret. Cum autem audis « Delegit, » ne suspiceris quod Deus opus habuerit pauperes assumere, potentes vero repellere, sed quod abjecti accurrerunt magis ad fidem. Qui enim in potentatibus erant et sapientia, seipsos abstraxerunt, indignum ducentes quod ab idiotis discerent: Deus namque omnes salvos fieri cupiebat. « Utsapientes pudesceret. » Cum autem ubique audis, « Pudesceret, » de illis intellige qui in propria fidebant sapientia ac divitiis, nec crediderant. Hæc enim maxima Christi victoria est per stultos sive idiotas devincere sapientes ac pudescere. Maximus sapientium pudor est quod idiotis inferiores inveniantur: et maxima quidem Christi victoria est per stultos superare sapientes. « Quæ robusta sunt. » Hoc est, intumescences ob potentiam et divitias. « Et ea quæ non erant. » Ea non esse dicit quæ esse quidem existimantur, propter multam abjectionem. « Ut ea quæ sunt obscuraret. » Omnia, inquit, fecit Deus, quo eos ab arrogantia cohiberet, et a sui reputatione, qua sese aliquid esse existimabant et vos adhuc arrogantes estis ac intumescitis. « Ea quæ non erant. » Videbantur apostoli non esse quidquam utpote abjecti: Græci vero esse vide-

sterήσεως ἀποφάσκειν. Οὕτω καὶ ἀόρατον, φησί, τὰ λόγια τὸ πνεῦμα φῶς, καὶ τὸν πολυύμνητον, καὶ πολυώνυμον, ἀρρήτον καὶ ἀνώνυμον, καὶ τὸν πᾶσι παρόντα καὶ ἐκ πάντων εὐρισκόμενον, ἀκατάληπτον καὶ ἀνεξιχνίαστον.

B Βλέπετε γὰρ τὴν κλήσιν ὁμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς, ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα κατασχῇ τοὺς σοφοὺς, καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός ἵνα κατασχῇ τὰ ἰσχυρά. Καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ θεός, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ, ὥπως μὴ κυχῇται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ.

Ἐπισκέψασθε, φησί, προσέχετε, πῶς μεγάλα δύναται ἡ κλήσις, ὅτι ἰδιώτας, οὕτως σοφὰ δόγματα μαθεῖν παρεσκεύασεν. « Ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοί. » Ἐν τῇ κλήσει ταύτῃ καὶ τῇ πίστει, φησὶν, οὐκ ἦλθον πολλοὶ σοφοί. Προσέθηκε δὲ τὸ πολλοί, ὅτι ἦσαν καὶ σοφοὶ τινες πιστεύσαντες, οἷον ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὁ Ἀνθύπατος, καὶ ἑτέροι. Καὶ πανταχοῦ τὸ, « Πολλοί, » διὰ τοῦτο πρόσκειται, ὅτι ἦσαν τινες δυνατοὶ καὶ εὐγενεῖς πιστεύσαντες. « Κατὰ σάρκα. » Κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν παρόντα βίον, καὶ τὴν ἐξωθεν παιδευσιν. Οὗτοι γὰρ μάλιστα μωροί, οἱ πεπιστευκότες ἑαυτοῖς ὅτι εἰσὶ σοφοί. Διὰ καὶ δυσ-αποσπάστως ἔχουσι πρὸς τὰ ἴδια δόγματα. « Οὐ πολλοὶ δυνατοί. » Καὶ γὰρ οἱ δυνατοὶ καὶ οἱ εὐγενεῖς, τύφου πληρωμένοι, οἱ μὲν διὰ τὸν πλοῦτον, οἱ δὲ διὰ τὸ γένος, ἐξέλκουσιν ἑαυτοὺς τῆς θεογνωσίας, καὶ οὐχ αἰροῦνται τῶν παρόντων καταφρονεῖν.

« Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου. » Καὶ πανταχοῦ τὰ ἀποδόλιμα καὶ τὰ εὐτελῆ προσελάβετο, ἵνα τοὺς δυνατοὺς ἀπίστους κατασχῇ. Ἀκούων δέ, « Ἐξελέξατο, » μὴ τοῦτο ὑποπτεύσῃς ὅτι ἔργον ἔσται ὁ θεός, τοὺς μὲν πτωχοὺς λαβεῖν, τοὺς δὲ δυνατοὺς ἀπώσασθαι, ἀλλ' ὅτι οἱ εὐτελεῖς προσέδραμον μάλλον τῇ πίστει. Οἱ δὲ ἐν δυναστείαις ὄντες καὶ σοφίᾳ, ἑαυτοὺς ἀπεσχοίνισαν, ἀπαξιώσαντες παρὰ ἰδιωτῶν μαθεῖν, ὥς ὅ γε θεός πάντας ἤθελε σῶσαι. « Ἴνα τοὺς σοφοὺς κατασχῇ. » — « κατασχῇ » δὲ πανταχοῦ ἀκούων, περὶ ἐκεῖνων νόμι τῶν εἰσεία σοφία καὶ πλούτῳ πεποιθότων, καὶ μὴ πιστευσάντων. Αὕτη γὰρ νίκη μεγίστη τοῦ Χριστοῦ, τὸ διὰ τῶν μωρῶν, ἦτοι ἰδιωτῶν, νικῆσαι τοὺς σοφοὺς καὶ κατασχῆναι. Μεγίστη γὰρ τῶν σοφῶν αἰσχύνῃ παρὰ ἰδιωτῶν ἡττάσθαι, καὶ μεγίστη νίκη Χριστοῦ, ἐν μωροῖς νικῆν τοὺς σοφοὺς. « Τὰ ἰσχυρά. » Τοὺς μέγα φρονούντας ἐπὶ δυνάμει καὶ πλούτῳ. « Καὶ τὰ μὴ ὄντα. » Μὴ ὄντα καλεῖ, τοὺς μὴ εἶναι νομιζομένους, διὰ τὴν πολλὴν εὐτέλειαν. « Ἴνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. » Πάντα, φησὶν, ἐποίησεν ὁ θεός, ἵνα παύσῃ αὐτοὺς τῆς ἀλαζονείας, καὶ τοῦ νομίζειν ἑαυτοὺς εἶναι τι, καὶ ὁμοίως ἐπὶ ἀλαζονεύεσθαι, καὶ φρονεῖν μέγα. « Μὴ ὄντα. » Μὴ εἶναι τι ἰδοὺ τοὺς ἀποστόλους ὥς εὐτελεῖς. Ὅντα δὲ ἰδοὺ τοὺς Ἕλληνας, ὥς οἰομένους εἶναι τι, μὴ ὄντας. Ἐξ-

• Ὅπως μὴ καυχῆσθαι πλῆσιν ἐνὸς αὐτοῦ. » Ὁμοῦν οὐδὲ ἡμεῖς, φησὶ, καυχώμεθα; Ναί, φησὶν, ὁμοῦν οἱ πιστοί, καυχᾶσθαι ὀφείλετε. Οὐ γὰρ ἔστε ὑμεῖς; σὰρξ, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ διὰ τῆς παλιγγενεσίας ἐγεννήθητε, καὶ σοφοὶ ἔστε, ἀλλ' αὐτὸν ἔχοντες σοφίαν, τὸν ἀπολυτρωσάμενον τῆς τυραννίδος, καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀγιάσαντα διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ δικαιοῦσαντα διὰ χαρισμάτων. Ἡμεῖς οὖν διὰ ταῦτα ὀφείλομεν καυχᾶσθαι, καυχᾶσθαι δὲ, οὐχ ὅτι κατορθώματι τινι ἡμετέρῳ τούτων ἡξιώθημεν, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, ὅτι πάντα τῆς αὐτοῦ δωρεᾶς καὶ φιλανθρωπίας τῆς εἰς ἡμᾶς, τὰ τηλικαῦτα ὑπάρχει πλεονεκτήματα.

Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις, ἵνα, καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω.

« Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἔστε, » Ἦτοι τοῦ Θεοῦ. Τούτῃστιν ἀφελόμενος ὑμᾶς τῆς ἀλαζονείας ὁ Θεός, τέκνα ἰδία πεποίηκε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ταιγαροῦν ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς ψεύγειν τὴν ἀλαζονείαν, ἐχθρὰν οὖσαν τοῦ Θεοῦ. « Ὅς, φησὶ, Χριστὸς ἐγενήθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις. » Τούτῃστιν, ὃς ἐποίησεν ἡμᾶς καὶ δικαίους καὶ ἁγίους, λυτρωσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ τῶν τοιοῦτων ἐναντιῶν. Ἐπειδὴ γὰρ μωρὰ ἐξέλθῃ, σοφὰ αὐτὰ ἐποίησε καὶ δίκαια καὶ ἅγια. « Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ. » Οὐκ εἶπεν, Ἐσώφισεν ἡμᾶς, ἀλλὰ, δεικνύς τὸ ἄφατον τῆς δωρεᾶς, φησὶν. « Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία, » τούτῃστιν, ταυτὸν ἡμῖν ἔδωκεν. Μεγάλα εἰπὼν περὶ τοῦ Υἱοῦ, οἷον σοφίαν, δικαιοσύνην, ἁγιασμὸν, ἀπολύτρωσιν, προστίθει τό, « Ἀπὸ Θεοῦ, » ἵνα μὴ ἀγέννητον αὐτὸν ὑπολάβῃς. « Καὶ ἀπολύτρωσις. » Ὅρα πῶς ὁδῶ προβαίνει. Πρῶτον γὰρ, σοφοὺς ποιήσας, ἀπῆλλαξε τῆς πλάνης, καὶ τότε δικαίους καὶ ἁγίους τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησι, καὶ οὕτως ἡλευθέρωσε πάντων τῶν κακῶν. « Τοῦτο γὰρ ἔστι, φησὶν, ἡ ἀπολύτρωσις. ἵνα, καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω. » Πάντα, φησὶ, γέγονε ταῦτα, ἵνα μηδεὶς ἐαυτὸν εἶναι τι νομίῃ, μηδὲ εἰς ἐαυτὸν καυχῶνται, ἀλλ' εἰς τὸν Θεόν. Αἰνίσσεται δὲ αὐτούς. Ἦσαν γὰρ τινὲς μεγάλα φρονούν-
τες.

Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἤλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ὁσταυρωμένον.

Εἰρηκὸς ὅτι ἡ σοφία ἐμωρῶνθη, καὶ οἱ δοκοῦντες μωροὶ ἐξελέγησαν, προστίθει. Καὶ ἐγὼ δὲ αὐτὸς ὁ κήρυξ, οὐκ ἤλθον συλλογισμῶς παρσκευασμένος, καὶ σοφία ἀνθρωπίνῃ, φησὶ. « Λόγου ἢ σοφίας. » Τί γὰρ, εἰ καὶ ἠθέλησεν, ἠδύνατο, εἰποι τις, τὸ εἶναι ἐν σοφίᾳ; Αὐτὸς μὲν οὐκ ἠδύνατο, ὃ δὲ Χριστὸς ἠδύνατο αὐτὸν ποιῆσαι σοφόν, εἰ ἠθέλησεν. « Τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. » Θάνατον γὰρ περιέχει κηρύσ-

hantur, quod sese aliquid esse arbitrantur, cum tamen non essent. • Ne gloriatur ulla caro coram ipso. » An igitur neque nos, inquit, gloriabimur? Utique vos qui fideles estis, gloriari debetis; non enim estis caro, sed ab eo per regenerationem nati estis, et sapientes estis: sed ipsum habentes qui sapientia est, qui a tyranni redemit: nec id solum, sed et sanctificavit per baptismum: nec tantum etiam hoc, verum etiam per dona justificavit. Nos ergo propter hæc gloriari debemus. Gloriari autem non quod nostro aliquo egregio facinore his digni facimus: sed in Domino, quod universa hujusmodi commoda gratie ipsius sint, ac benignitatis quam nobis exhibuit.

1, 30-31. Ex eo autem estis per Christum Jesum, qui factus est nobis sapientia a Deo, justitiaque et sanctificatio ac redemptio: ut, quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur in Domino gloriatur.

430 « Ex eo autem vos estis. » Nempè Deo. Hoc est, abduxit vos ab omni fastu Deus, illos suos per Jesum Christum effecit. Itaque debemus et nos arrogantiam fugere quæ inimica est Deo: « Qui, inquit, Christus factus est nobis a Deo sapientia, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. » Hoc est, qui fecit nos et justos et sanctos cum nos redemisset ab illis quæ sunt istis contraria. Cum enim stulta delegisset, effecit ea sapientia et justa. « Qui factus est nobis sapientia a Deo. » Non dixit: Sapientes nos effecit, sed ostendens ineffabile munus, ait: « Factus est nobis sapientia; » hoc est, seipsum nobis dedit. Cum magna de Filio dixisset, utpote quod sapientia esset, justificatio ac redemptio, addit: « A Deo, » ne ingentem eum suspiceris. « Ac redemptio. » Vide quo ordine procedat. Primum quidem sapientes efficiens ab errore liberavit, et tunc justos et sanctos superventione Spiritus sancti reddidit, et ita a cunctis malis liberavit; nam hoc est redemptio. « Ut, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur in Domino gloriatur. » Omnia, inquit, hæc facta sunt, ut nemo seipsum aliquid esse existimet, neque in seipso gloriatur, sed in Deo. Occulte autem ipse notat; nam erant nonnulli superbiebant et elati.

II, 1-2. Et ego cum venissem ad vos, fratres, veni non in excellentia sermonis aut sapientie annuntians vobis testimonium Dei. Non enim judicavi me scire quidquam inter vos nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum.

Cum dixisset quod sapientia infatuata est; et qui stulti videbantur delecti sunt, addit: Ex ego ipse, qui præco sum et prædicator, non veni syllogismis instructus aut humana sapientia. « Sermonis aut sapientie. » Quid enim, etiam si voluisset, dixerit quispiam, num in sapientia versari potuisset? Ipse quidem non potuisset, at Christus potuisset ipsum sapientem efficere si voluisset. « Testimonium

Dei. Mortem enim Christi predicando annuntiabat, ideo illam appellat testimonium. « Non enim judicavi. » Etenim ego hoc censi, inquit, **431** (quoniam et Christus statuit) ut sine eloquentia prædicarem. « Nisi Jesum Christum. » Externa, inquit, non fuit mihi opus sapientia, sed solum Christum prædicavi, et hunc crucifixum; et tamen omnium sapientium ora obturavi.

II, 3-5. Et ego in imbecillitate et timore ac tremore multo versatus sum apud vos. Et sermo meus ac prædicatio mea non fuit persuasoriis humane sapientie verbis, sed in ostensione Spiritus ac potentie: ut fides vestra non sit per sapientiam hominum, sed per potentiam Dei.

Nam quomodo non imbecillis, cum a tot magistratibus persecutiones sustineret? Tantum non dicit: Ut quid vos ipsos traditis quidam sapientibus, quidam vero potentibus; num hæc quidpiam ad prædicationem conferunt, nempe apparens sapientia, civitas et potentia? Considerate quomodo venerim vobis prædicans. Num in sapientia? Sed nequaquam hoc dicere posselis. An in potentatu? Atqui tremens ac timens, plenusque minis intentatis ita prædicabam inter vos. Cur ergo vos sumpta horum oblivione, sapientes et divites ac potentes requiritis, et hos vobis præceptores et doctores exhibetis? « Et timore. » Non solum, inquit, mihi opus non fuit sapientia ut prædicarem, verum etiam cum in multo essem timore ac tremore propter persecutiones, ita tamen prædicavi, quod opus multam ostendit potentiam crucis, quia in raditate ac timore prædicando prævaluerit. Eos deprimit qui apud ipsos sapientes erant: ostendens quanta fuerint obstacula impediencia ne crederetur prædicationi, et tamen creditum est. « Non persuasoriis. » Neque enim prædicatio adulterata erat per externam eloquentiam aut eruditionem. « Sed in ostensione Spiritus. » Nam per Spiritum sanctum et signa ac virtutes quæ ab eo sunt, demonstramus aperte quod vera dicamus, et per vim ac potentiam quæ exerit se in nobis. « Ut fides vestra non sit. » Etenim si per humanam fuisset sapientiam, suspicio fortassis haberi potuisset quod per eloquentiam superasset; nunc vero cum per signa sit et virtutes, certitudinem conciliat fidei. **432** Siquidem demonstratio

quæ per opera est et signa, firmitior est ea quæ ex verbis producit.

II, 6-8. Porro sapientiam loquimur inter perfectos: sapientiam autem non sæculi hujus neque principum sæculi hujus, qui abolentur: sed loquimur sapientiam Dei in mysterio, quæ recondita est, quam præfinit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nemo principum sæculi hujus cognovit.

Postquam semel demonstravit eam, quæ hominibus sapientia videtur, esse stultitiam: Dei vero sapientiam, quæ pereuntibus stultitia videtur, veram esse sapientiam, jam deinceps sumpta audacia vocat ipsam sapientiam. Dicit autem sapientiam, prædicationem de Christo, quodque per crucem salva facta sit creatura, quæ sub cælo est. « Inter per-

son Christi. Ad martýrion autem vocat. « Oð γὰρ ἔκρινα. » Καὶ γὰρ ἰγὼ τοῦτο ἰδοῦµενα (ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστός), τὸ ἀνευ, φησὶν, εὐγλωττίας κηρύξαι. « Εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν. » Τῆς ἑξωθεν, φησὶν, οὐκ ἰδεήθην σοφίας, ἀλλὰ µόνον Χριστὸν ἐκήρυξα, καὶ τοῦτον ἑσταυρωµένον, καὶ ὁµως πάντων, φησὶ, τῶν σοφῶν ἐνέκρυψα τὰ στόµατα.

Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόµῳ πολλῷ ἐκρόµην πρὸς ὑµᾶς. Καὶ ὁ λόγος µου καὶ τὸ κήρυγµός µου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύµατος καὶ δυνάµεως, ἵνα ἡ πίστις ὑµῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάµει Θεοῦ.

[Φ41.] Πῶς γὰρ οὐκ ἀσθενής, ὁ ὑπὸ τοσούτων βδυστῶν διωκόμενος; Μονονοῦχ λέγων, τί προσενείµατα ἑαυτοῦς, οἱ μὲν τοῖς σοφοῖς, οἱ δὲ τοῖς δυνατοῖς; Μὴ τι ταῦτα συμβάλλεται πρὸς τὸ κήρυγμα, ἡ δοκούσα σοφία καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δύναμις; ἐνθυμήθητε πῶς ἦλθεν κηρύσσων ὑμῖν. Ἐν σοφίᾳ; ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιτε τοῦτο εἰπεῖν. Ἄλλ' ἐν δυναστείᾳ; καὶ μὴν τρέμων καὶ φόβῳ καὶ ἀπειλῶν γέμων, οὕτως ἐκήρυσσεν ἐν ὑμῖν. Τί οὖν ὑμεῖς; τούτων λήθην λαβόντες, σοφοὶ καὶ πλουσίους καὶ δυνάστας ἐπιζητεῖτε, καὶ τούτους ὑμῖν διδασκάλους καὶ καθηγητὰς ἀποφαίνεσθε; Καὶ ἐν φόβῳ. Οὐ µόνον, φησὶν, οὐκ ἰδεήθην σοφίας εἰς τὸ κηρύξαι, ἀλλὰ καὶ ἐν φόβῳ καὶ τρόµῳ ὡς πολλῷ διὰ τοὺς διωγµοὺς, οὕτως ἐκήρυξα, ὅπερ πολλὴν δείκνυσιν τὴν δύναμιν τοῦ σταυροῦ, ὅτι ἐν ἰδυσίᾳ καὶ φόβῳ κηρυσσόμενος κατέσχε. Καταβάλλει δὲ τοὺς παρ' αὐτοῖς σοφοὺς, δείκνυς πόσα μὲν ἦν τὰ καλύµατα τοῦ πιστευθῆναι τὸ κήρυγμα, πῶς δὲ ἐπιστεύθη; Οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης. Οὐ γὰρ ἦν τὸ κήρυγμα σεσοφισµένον διὰ τῆς ἑξωθεν εὐγλωττίας καὶ παιδεύσεως. Ἄλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύµατος. Διὰ γὰρ τοῦ ἁγίου Πνεύµατος καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ σηµείων καὶ δυνάµεων τὰς ἀποδείξεις τοῦ ἀληθοῦς λέγειν παρεχόμεθα, καὶ διὰ τῆς εἰς ἡµᾶς ἐνεργούσης δυνάµεως. Ἰνα ἡ πίστις ὑµῶν. Εἰ γὰρ ἦν ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, ἴσως ἂν ὑπενοήθη τῇ εὐγλωττίᾳ περιγενέσθαι, οὐν δὲ τὸ διὰ σηµείων καὶ δυνάµεων εἶναι, τὸ ἀναμφίβολον προξενεῖ τῇ πίστει. Ἢ γὰρ διὰ τῶν ἔργων καὶ σηµείων ἀποδείξεις, τῆς ἐκ βηµάτων βεβαιότερα.

quæ per opera est et signa, firmitior est ea quæ ex verbis producit.

D. Σοφίαν δὲ λαλοῦµεν ἐν τοῖς τελείοις, σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουµένων, ἀλλὰ λαλοῦµεν σοφίαν Θεοῦ ἐν µυστηρίῳ τῇ ἀποκρυπτευµένῃ, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡµῶν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν.

Ἐπειδὴ ἀπαξ ἀπέδειξε τὴν τῶν ἀνθρώπων σοφίαν δοκούσαν, µωρίαν οὖσαν, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ δοκούσαν τοῖς ἀπολλυµένοις µωρίαν, ταύτην οὖσαν τὴν ἀληθῆ σοφίαν, τότε λοιπὸν θαρρεί καλεῖν αὐτὴν σοφίαν. Σοφίαν δὲ λέγει, τὸ περὶ Χριστοῦ κήρυγμα, καὶ τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι τὴν ὑπ' οὐρανόν. Ἐν τοῖς

τελειοίς. » Τούτέστιν ἐν τοῖς πιστοῖς· ἵκαινοι γὰρ ἄσσοφοι καὶ τέλειοι, οἱ τὰ ἀνθρώπινα ὑπεριδόντες ὡς ἀσθενῆ, καὶ Θεοῖ ἑαυτοῦς· ἐκδεδωκότες. » Οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου. » Αἰῶνος τούτου λέγει, διὰ τὸ ἐπὶ τῆς αἰῶνος αὐτῶν, καὶ μέχρι τοῦ αἰῶνος τούτου ἐστάναι, καὶ μὴ προτείνει εἰς τὸ μέλλον. » Τῶν καταργουμένων. » Καὶ γὰρ καταργοῦνται καὶ συμπαύονται τῇ παρόντι βίῳ, ἀλλ' οὐχ οἱ δίκαιοι, ἀλλὰ τότε μέλλον ἢ νῦν ἀνθρώπων. » Ἀρχοντας· δὲ καλεῖ, αἰνιτιζόμενος τοὺς παρ' αὐτοῖς φιλοσόφους, λογογράφους, ῥήτορας, οἱ καὶ ῥημαγωγοὶ ἔγινοντο. » Ἐν μυστηρίῳ, » Μυστήριον καλεῖ, τὸ κατὰ Χριστὸν κήρυγμα, ὅτι οὐδεμία δύναμις οὐράνια, ἥδαι αὐτὸ πρὸ τοῦ γενέσθαι, καὶ ὅτι, ἅλλα ὁρῶντες, ἅλλα πιστεύομεν. Χριστὸν ὁρῶν, ὡς φιλόανθρωπον σέβω· δοῦλον γεγονότα ἀκούων, τῆς κηδεμονίας αὐτὸν προκυνῶ. » Τὴν ἀποκεκρυμμένην. » Ἐτι γὰρ καὶ νῦν κέκρυπται, τοῖς μὲν ἀπίστοις καὶ σφόδρα, τοῖς δὲ πιστοῖς, οὐ σφόδρα. » Ἦν προῶρισεν ὁ Θεός. » Ἦν σοφίαν προῶρισεν ὁ Πατήρ, φησὶ, τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐνδεικνύμενος, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτῆς δοξάσῃ. Τὸ δὲ, » Πρὸ τῶν αἰώνων, » δηλοῖ, συναθροιστὸς τὴν Πατέρα. » Ἦν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων. » Ἐνὶ μὲν νοῆσαι τοῦτο, καὶ περὶ τοῦ Πιλάτου καὶ Ἡρώδου. ἡγνῶν γάρ. Ἐτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, οἵτινες ἡγνῶν τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ θανάτου γινόμενην οἰκονομίαν. Ἄνω δὲ εἰπὼν ἀρχοντας, τοῦ αἰῶνος τούτου τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφούς, νῦν λέγει τοὺς τῶν Ἰουδαίων. nem. **433** Cum autem prius appellasset principes

seclos. » Hoc est, inter fideles : nam illi sapientes ac perfecti sunt, qui humana tanquam imbecillia despexerunt, ac sese Deo tradiderunt. » Non sæculi huius. » Sæculi huius dicit propter temporalitatem ipsorum, quod una cum hoc sæculo persistent, at non procedant ad futurum. » Qui abolentur. » Siquidem cessant una cum præsentī vita. At non iusti : quin potius florent tunc magis quam nunc. Principes autem vocat : clam designans philosophos qui apud eos erant, historiographos ac rhetores, qui etiam reipublicæ administratores facili erant. » In mysterio. » Mysterium vocat prædicationem de Christo, quia neque ulla cœlestis virtus noverat illud priusquam fieret, et quia alia videmus et alia credimus. Christum videns, tanquam benignum et humanum colo : servum audiens effectum, ob dispensationem eum adoro. » Quæ recondita est. » Nam et hoc quoque tempore occulta est, incredulis quidem vehementer, eredentibus vero non adeo. » Quam præsternit Deus. » Quamquam, inquit, sapientiam præsternit Pater, ostendens gubernationem, quam circa nos habuit, ut per ipsam nos glorificaret. Quod autem ait : » Ante sæcula, » significat coeternitatem cum Patre. » Quam nemo principum. » Potest quidem hoc intelligi etiam de Pilato et Herode : nam ignorabant sapientiam. Potest et de pontificibus ac scribis qui ignorabant factam per Christi crucem et mortem dispensationem sæculi huius sapientes Græcorum, nunc dicit sapientes

Εἰ γὰρ ἐγνώσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἑσταυρωκάν· ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

Ἐπειδὴ τοῖς ἀνοήτοις ὁ σταυρὸς ἀδοξία εἶναι δοκεῖ, ὅρα πῶς, Χριστοῦ μνησθεὶς, Κύριον αὐτὸν δόξης καλεῖ, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν εἰς δόξαν παρεδόθη ἐκ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ μέλλον ἐπὶ φιλοanthropia ἐδοξάσθη. — Ἀλλο. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ] Εἰ μὲν τό, » Τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου δόξη, » ὡς πρὸς τὸν Ἡρώδην καὶ τὸν Πιλάτον, ἀπλουστέρως νοήσεις τὸ ἐπόμενον. » Εἰ γὰρ, φησὶν, ἐγνώσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἑσταυρωκάν. » Οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐμεμῆσαν, φθόνου μὴ ὑποκειμένου. Εἰ δὲ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς· ἐκλάβοις οἱ ἥδεν αὐτὸν ὄντα τὸν Χριστὸν (καὶ δῆλον ἐξ ὧν Πλεγον οἱ γεωργοὶ τοῦ ἀμπελῶνος· » Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε ἀποκεκρυμμένον αὐτόν, καὶ ὁ ἀμπελῶν ἡμῶν ἔσται, » ἀλλὰ τῷ φθόνῳ ἀπετυφλώθησαν), οὕτως νοήσεις τὸ κάτω, ὅτι, Εἰ ἐγνώσαν, φησὶν, ὅτι τοσαύτη ἔσται τοῖς ἔθνεσι σωτηρία ἐκ τοῦ σταυροῦ, οὐδ' ἂν ἤλθον εἰς τὸ σταυρῶσαι, ἐκτίχασθαι μέλλον ἐκ τοῦ φθόνου. αἰρούμενοι, ἢ ἵνα σωθῇ τὰ ἔθνη καὶ ἐκβάλῃ αὐτοὺς, καὶ ἀντικαταστήσῃ εἰς τὸν τόπον αὐτῶν. — Ἀλλο. [ΙΩΑΝ.] Εὐχαρίσας Κύριον δόξης ἐκλάσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ σταυρὸς ἀδο-

II, 8, 9. Nam si cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent ; sed, quemadmodum scriptum est : Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparavit Deus diligentibus se.

Quoniam insensatis crux ignominia esse videtur, vide quomodo, facta Christi mentione, Dominum gloriæ ipsum vocat : ostendens quod non solum nihil illi ad gloriæ crux aut mors obfuit, verum etiam ob humanitatem seu benignitatem magis glorificatus est. — *Aliud.* Si id quod ait : » Principum sæculi huius, » pro Herode et Pilato acceperis, simpliciter intelliges quod sequitur : » Nam si cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent ; » neque enim tanta capti erant insania, cum eos non occuparet invidia. Si vero pro pontificibus et pharisæis acceperis, qui noverant ipsum esse Christum (idque ex eo manifestum est quod dicebant cultores vineæ : » Hic est hæres, agite, occidamus eum, et vinea erit nostra » ; » Sed invidia excæcati sunt), tunc quod inferius additur sic intelliges : Si cognovissent quod a cruce tanta gentibus futura salus, nequaquam ad hoc pervenissent ut eum crucifigerent : eligentes potius invidia tabescere, quam ut gentes salvæ fierent, et ipsis eiectionis illæ eorum loco substituerentur. — *Aliud.* Opportune Dominum gloriæ appellavit. Nam quoniam crux

Ignominie esse videbatur, ostendit eam esse magnam gloriam : « Quæ præparavit Deus. » Quæ autem præparavit Deus diligentibus se ? Christum videlicet ac salutem, quæ per incarnationem facta est. Diligentes autem Scriptura vocat credentes. Sed quomodo, ait, auris non audivit, nec in cor hominis ascenderunt, cum sancti prophetae prius audiverint mysterium ? Et dicimus aliud esse audisse ut hominem, et aliud audisse ut prophetam. Isaias enim dicit : « Addidit mihi autem ad audiendum », non quod antea aure hominis destitutus fuisset, sed quod prophetae aurem acceperisset.

434 II, 10, 11. Nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum. Nam Spiritus cuncta scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo ? Sic et ea quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei.

Si igitur nullus novit, vos, inquit, quomodo didicistis ? Quia Deus, ait, nobis revelavit per Spiritum, non per humanam sapientiam. Hæc enim non est habita digna quæ videat mysteria. Nam Spiritus cuncta scrutatur. Deinde ostendit quod potissimum est in hac disciplina. Nisi enim Spiritus nos docuisset, inquit, qui Dei quoque profunda novit, nequaquam scire potuissemus ; nam hoc mysterium est inter inenarrabilia, ideo quoque Spiritu nobis opus erat præceptore. Quod autem ait : « Scrutatur, » non ignorantie ostensivum est, sed e diverso exacte potius cognitionis. Divus Gregorius ita intelligit : Non quod Spiritus curiose indagat, sed quod in contemplatione delectetur. « Etiam profunda Dei : » Profunda Dei appellat profundissimas ipsius, maximeque nos latentes dispositiones seu dispensationes. — *Alio modo.* Profunda Dei sunt sacrarum Litterarum occulta ac recondita cognitio, cum Spiritus qui novit, sanctorum revelat animabus, divinam quamdam intelligentiam in eis exhibens. « Nisi spiritus hominis qui est in eo. » Quemadmodum enim, inquit, quæ hominis sunt nullus hominum novit, nisi proprius ipsius spiritus : ita neque ea quæ Dei sunt quispiam novit nisi Spiritus Dei.

II, 12, 13. Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Christo donata sunt nobis : quæ et loquimur, non per sermones quos docet humana sapientia, sed per eos quos docet Spiritus sanctus, spiritualibus spiritualia comparentes.

Mundi spiritum vocat, ut opinor, humanam sapientiam, ac eruditionem, quam non accepimus, inquit, ut qui crucem obscuret, ne aboleatur crux sicuti prædixit. Sed Spiritum Dei accepimus, ut sciamus quæ donata sunt nobis a Deo : hoc est, quæ dispensata sive facta sunt a Christo.

435 « Non per sermones quos docet humana sapientia. » Tanto, inquit, nos hominibus sapientiores sumus, quando sapientiori utimur præce-

ptis. « *ἡ δὲ ἡτοίμασεν ὁ Θεός.* » Τί δὲ ἡτοίμασεν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν ; τὸν Χριστὸν δηλαδὴ, καὶ τὴν διὰ τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας. Ἀγαπῶντας δὲ, τοὺς πιστεύσαντας καλεῖ ἡ Γραφή. Καὶ πῶς οὐκ ἔχουσιν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνίστη, τὸν ἁγίων προφητῶν, φησί, προακουσάντων τὸ μυστήριον ; Καὶ φαμεν, ὅτι ἑτέρον τί ἐστὶ τὸ ὡς ἀνθρώπων ἀκούσαι, καὶ ἑτέρον τὸ ὡς προφήτην. Καὶ γὰρ Ἡσαΐας φησί : « Προσέθηκε μοι ὥτιον εἰς τὸ ἀκούσαι, » οὐκ ἐπειδὴ ἐνέλιπεν αὐτῷ οὐδὲ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅτι προσελάβετο τοῦ προφήτου.

Ἡμῖν δὲ ὁ Θεός ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ αὐτοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ ; Οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

Εἰ οὐκ οὐδεὶς ἔγνω, ὑμεῖς, φησί, πῶς μεμαθήκατε ; Ὅτι, φησὶν, ὁ Θεός ἡμῖν διὰ τοῦ Πνεύματος ἀπεκάλυψεν, οὐδ' ἀνθρωπίνης σοφίας. Αὕτη γὰρ τοῦ ἡρώδου ἡ βλαβὴ τὰ μυστήρια. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ. Ἐπεὶ δὲ δείκνυσιν τὸ μέγιστον τῆς τοιαύτης μαθήσεως. Εἰ μὴ γὰρ τὸ Πνεῦμα, φησί, τὸ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐπιστάμενον, ἰδίδασκεν ἡμᾶς, οὐκ ἂν ἔδυνάμεθα μαθεῖν. Ἐν τοῖς ἀποδόχῳ γὰρ ἦν τὸ μυστήριον τοῦτο. Διὸ καὶ τοῦ Πνεύματος ἰδεῖσθαι μὴ ἐδιδάσκοντο. Τὸ δὲ, « Ἐρευνᾷ, » οὐκ ἀγνοίας δεικτικόν ἐστιν, ἀλλὰ τουναντίον, ἀκριβοῦς γνώσεως. Ὁ δὲ ἐν ἀγίοις Γρηγόριος οὕτως : Οὐχ ὡς περιεργαζόμενον, ἀλλ' ὡς ἐντρυφῶν τῇ θεωρίᾳ. « Καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » — [ΣΕΥΗΡ.] Βάθη τοῦ Θεοῦ λέγει, τὰς βαθυτάτας αὐτοῦ καὶ διαλαμβάνουσας ἡμᾶς οἰκονομίας. — Ἀλλως. [ΚΥΡΙΑ.] Βάθη τοῦ Θεοῦ εἰσι τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἡ κεκρυμμένη καὶ ἀπόκρυτος γνώσις, ἣν εἶδος τὸ Πνεῦμα ταῖς τῶν ἁγίων ἀποκαλύπτει ψυχαῖς, θεῖον τινα νοῦν ἀποφαίνον ἐν αὐτοῖς. « Εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. » Ὅτι γὰρ, φησί, τὰ κατὰ ἀνθρώπων οὐδεὶς οἶδεν ἀνθρώπων, εἰ μὴ τὸ ῥεῖον αὐτοῦ πνεῦμα, οὕτως οὐδὲ τὰ τοῦ Θεοῦ τίς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλὰ ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικῶς συγκαθιρόντες.

[ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Πνεῦμα κόσμου καλεῖ, ὡς οἶμαι, τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν καὶ παιδείαν, ὅπως φησὶν, ὡς καταργούντων σταυρὸν, ὡς προσέειπεν, οὐκ ἐλάβομεν, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρός, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν, ἵνα εἰδῶμεν τὰ χαρισθέντα ἡμῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦτί ἐστι, τὰ κατ' οἰκονομίαν γεγρονότα τοῦ Χριστοῦ.

« Οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας. » Τοσοῦτον ἡμεῖς, φησί, τῶν παρ' ἀνθρώπους σοφῶν σοφώτεροι, ὅσον οἱ μὲν Πλάτωνα καὶ Πυθαγόραν ἔχουσι διδα-

⁷³ Isa. I, 5.

σκάλους, ἡμεῖς δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. « Ἀλλ' ἐν A
διδασκαλοῖς Πνεύματος ἁγίου, οὐλοῦν οὐδαμοῦ χρεῖα τῆς
ἀνθρωπίνης σοφίας. » Ὅλα γὰρ πνευματικά. « Πνευμα-
τικοῖς πνευματικά συγκρίνοντας. » Τοῦτο λέγει, ὅταν,
φθάν, ἀνακύψῃ ζήτημα πνευματικόν, ἀπὸ παρα-
δειγμάτων πνευματικῶν τὰς συγκρίσεις καὶ τὰς
ἐπιλύσεις ἐπάγομεν, ὅσον· εἰ ἀνίστη τρίτημος ὁ
Χριστὸς, ἐκ τοῦ Ἰωάν· τὰς ἀποδείξεις παράγω καὶ
τὴν μαρτυρίαν· εἰ ἐγέννησε παρθένος τὸν Κύριον,
ἐκ τῶν στείρων Ἀννης καὶ Ἐλισάβετ ἡ ἐπιλύσις.

Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος, οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύ-
ματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστὶ, καὶ οὐ
δύναται γινῶναι οἷον πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Ὁ
δὲ πνευματικὸς, ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ B
ὅπ' οὐθενὸς ἀνακρίνεται. Τίς γὰρ ἔγνω τοῦν Κυ-
ρίου ὅς συνεδέσσει αὐτόν; Ἡμεῖς δὲ τοῦν Χρι-
στοῦ ἔχομεν.

Ψυχικὸν ἄνθρωπον καλεῖ, τὸν πάντα τοῖς λογι-
σμοῖς τῆς ψυχῆς διδόντα, καὶ μηδὲν πίστει δεχόμε-
νον, μήτε νομίζοντά τινος ἀνωθεν δεῖσθαι βοηθείας.
Ὁς τοῖς τῆς ψυχῆς νοήμασιν οὐ δυνάμενος καταλα-
βεῖν τὰς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος, πιστεύσαι δὲ
λογισμῶν χωρὶς οὐκ ἐθέλων, πάντα μωρὰ νομίζει τὰ
τῆς οἰκονομίας τοῦ Κυρίου. — Ἀλλως. [ΙΩΑΝ]
Ψυχικὸς ἐστίν, ὁ κατὰ σάρκα ζῶν, καὶ μήπω τὸν
νοῦν φωτισθεὶς διὰ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μόνον
τὴν ἐμφυτον καὶ ἀνθρωπίνην σύνεσιν ἔχων, ἣν ταῖς
ἐπ' αὐτὸν ψυχαῖς ἐμβάλλει ὁ δημιουργός. — Ἀλλως. C
Ἀντὶ τοῦ, ὅταν τι πνευματικὸν καὶ ἀπρόρρητον ᾖ,
ἀπὸ τῶν πνευματικῶν τὰς μαρτυρίας ἀγομὲν, ὅσον
ἐστὶ ἀνίστη, παράγω τὴν τοῦ Ἰωάν μαρτυρίαν. Ὅτι
ἐκ παρθένου ἐγεννήθη, παράγω τὴν τῶν στείρων
γέννησιν. Ψυχικὸς δὲ ἐστίν ὁ τὸ πᾶν τοῖς λογισμοῖς
τῆς ψυχῆς διδοὺς, καὶ μὴ νομίζων ἀνωθεν τινος
βοηθείας. — Ἀλλως. [ΦΩΤ.] Ὁ ψυχικὸς, χρεῖαν
ἔχει ἀνακρίσεως καὶ ἐξετάσεως καὶ μαθήσεως πνευ-
ματικῆς, ἵνα παραδέξηται τὰ τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ
πρὸς ταύτην ἀπαυθαριζόμενος, καὶ δοκῶν ἀρκεῖσθαι
τοῖς ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς, οὐ μόνον οὐδὲν ὦν
ἀγνοεῖ καταλαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον εἰς
πλεῖον καταβαπτίζόμενος ἄγνοειν, τὸ ἐκείνου
πάθος καὶ νόσημα, τοῖς τοῦ πνεύματος νόμοις
περιπίπτει, καὶ ἡγείται αὐτὰ μωρίαν, δὲν αὐτῷ
μέμερεσθαι, ταπεινοῖς καὶ ἀνθρωπίνοις μέτροις, τὰ
ὑπερφυῆ καὶ κρείττονα λογισμῶν μετρεῖν καὶ κατα-
λαμβάνειν ἐγγειρήσαντι. Ὁ δὲ πνευματικὸς οὐ δεῖ-
ται ἀνακρίσεως, ἀλλ' αὐτὸς πνευματικῶς· καὶ θεο-
σέφως ἅπαντα δοκιμάζων καὶ κρίνων τελειοῦται ἐν
γνώσει τοῦ πνεύματος. Διὸ ὅπ' οὐθενὸς ἀνακρίνε-
ται. Ὑπὸ μὲν τῶν πιστῶν, ὅτι οὐ διαφωνεῖ ἡ διστα-
σιάζει πρὸς αὐτούς· ὑπὸ δὲ τῶν ἀπίστων, ὅτι πολλῶν
κρείττων ἐστὶ τῆς ἐκείνων ἀνακρίσεως, καὶ ὅτι οὐ
μόνον οὐ δεῖται ταύτης, ἀλλὰ καὶ σύνουθεν ἀκριβῶς
ἀνακρίνουν, ὅτι τοῖς ταύτῃ χρωμένους μέγιστον ἐμ-
πόδιον αὐτῇ καθίσταται, εἰς τὸ πνευματικῶς ἀνα-
κρίνεσθαι καὶ διέξασθαι τὰ τοῦ Πνεύματος. Διὸ καὶ
χρηθεύουσιν οὗτοι τοῦ Κυριακοῦ νοῦ, ἥτοι τῶν ἐντο-

ptore. Illi siquidem Platonem ac Pythagoram habent
præceptores, nos autem Spiritum sanctum. « Sed
per eos quos docet Spiritus sanctus. » Nullus itaque
usus est humanæ scientiæ : omnia namque spiri-
tualia sunt. « Spiritualibus spiritualia comparan-
tes. » Hoc est, quod dicit. Cum investigatur questio
aliquæ spiritualis, ac exemplis spiritualibus com-
parationes ac interpretationes adducimus, ut, verbi
causa : si surrexit tertio die Christus, ex Jona pro-
bationes ac testimonium adduco : si natus est Do-
minus ex virgine, ex sterilibus Anna et Elisabeth
sumitur interpretatio.

II, 14-16. Animalis autem homo non accipit ea quæ
sunt Spiritus Dei, stultitia siquidem ipsi sunt : nec
potest cognoscere, quia spiritaliter dijudicantur.
Spiritalis vero universa quidem dijudicat, ipse autem
a nemine dijudicatur. Quis enim cognovit mentem
Domini qui conciliabit eum ? Nos autem mentem Chri-
sti tenemus.

Animalē vocat hominem eum, qui omnia animæ
rationibus tribuit : nec quidquam fide suscipit, nec
superno opus esse auxilio arbitratur : qui eum
doctrinas Spiritus non possit mente comprehen-
dere, nec velit absque rationibus credere, omnia
arbitratur esse stulta quæ divinæ sunt dispensa-
tionis. — Alio modo. Animalis est, qui juxta carnem
vivit et nondum per spiritum mente illuminatus
est, sed innatam tantum et humanam habet intel-
ligentiam, quam cunctorum animalibus Creator
immittit. — Alio modo. Hoc est : Quando aliquid
spiritalē et ineffabile fuerit, a spiritalibus testi-
monia ducimus. Utpote ad id quod surrexit Chri-
stus, Jonæ testimonium adduco : quod ex virgine
natus est, adduco sterillum partum ac generatio-
nem. Animalis vero est, qui rem omnem animæ
considerationibus attribuit, nec arbitratur superno
aliquo opus esse auxilio. — Alio modo. Animalis
opus habet dijudicatione et perscrutatione, ac
disciplina spiritali, ut suscipiat ea, quæ sunt spi-
ritus, 436 sed cum arrogantior sit quam ut ad
hanc sese demittat, et sufficere iudicet humanas
considerationes, non modo nihil comprehendit eo-
rum quæ ignorat, sed e diverso quoque in maiorem
demersus ignorantiam, animæ affectum et agili-
tatem legibus spiritus adoptat, et existimat ea esse
stultitiam, cum seipsum accusare deberet, qui
humilibus ac humanis mensuris supernaturalia et
ratiocinationes excedentia mensurare tentaverit.
Spiritalis vero non opus habet dijudicationis, sed
cum omnia spiritaliter et divina sapientia probe-
at ac iudicat, spiritus cognitione perficitur. Ideo a
nullo dijudicatur : a fidelibus quidem, quia non
dissonat nec dissentit ab ipsis : ab incredulis vero,
quia longe superior est illorum dijudicatione, et
quia non solum hac non eget, sed et novit exacte
dijudicans quod hæc utentibus maximum ita præ-
stiterit impedimentum ad spiritaliter dijudican-
dum, et recipiendum ea quæ sunt Spiritus. Idcirco
quoque hi Dominico sensu carent, sive præce-

per is, et ea quæ inde sequitur, legis traditione, quæ eos castigaret, et ad spiritualium questionum apprehensionem excitaret. Ipsa enim Dominica præcepta confirmant nos et ad eum nos reducunt, utique efficiunt ad divinam doctrinam et intelligentiam, quæ dignis inde suppeditatur. Propterea cum nos ipsos ad hæc composuerimus, merito Christi mentem habemus. Nam quæ Christi sunt sentientes ac intelligentes, jam non humana et carnali cogitatione fluctuantes obruimur, adversus utrinque flatibus tempestatem ferentes: sed solidi ac firmi in cœlesti divinaque mente effecti, veritatis apprehensionem assequimur. «Nec potest cognoscere.» Ignorat, inquit, quod ipse stolidus sit. Non enim potest intelligere quod in talibus sola fide sit opus, deficientibus scilicet humanis cogitationibus. Nam hoc est, spiritualiter dijudicantur, quod per fidem ac Spiritum demonstrationes habent ea quæ divina sunt. «Universa quidem dijudicat.» Spiritualis, inquit, fideliter intuetur omnia ac intelligit universa, et quæ propria sunt et quæ infidelium: quæ autem ipsius sunt, increduli nequeunt intelligere. Nam hoc est, quod ait: «Ipse autem a nemine dijudicatur.» Quomodo igitur fidelis novit omnia? Quoniam præsentia quidem novit, **437** quod videlicet caduca sint et fragilia, futura vero novit, nempe quod stabilia sint et æterna. Incredulus autem neque præsentia novit (magnificat enim ipsa cum nihil sint) neque futura, nam ea ne esse quidem credit. «Quis enim cognovit mentem Domini.» Quare infidelis nihil novit? Nam hoc est quod ait: Quis, id est, nullus infidelis, novit? Quia,

ideo neque conciliabit eum sibi, hoc est, placabit aut in amicitiam reducet: inimico autem nequaquam revelabit Deus. Et quare fideles et spirituales cognoscunt? Quoniam, inquit, mentem Christi habemus, hoc est, spiritum Christi? et quæ novimus, a Spiritu sancto edocti sumus. Illi igitur merito ignorant, cum Deum habeant aversum: nos vero, inquit, cognoscimus, cum usi sumus doctore Spiritu.—Est autem hyperbaton quod ait: «Quis enim cognovit mentem Domini.» Consecutive enim debet illi particula conjungi, Nec potest cognoscere, quia spiritualiter dijudicant. Potest tamen et sine hyperbato declarari, prout posita est elocutionis particula. «Nos autem mentem Domini habemus.» Qui imitatione mentis illius quo ad humanitatem quam suscipit Christus Deus noster suam mentem purificarunt, hi mentem Christi habent.—Aliud. Aut mentem Christi vocat Patrem. Habemus, inquit, in vobis ipsis Christi Patrem, juxta illud: «Inhabitabo in eis et inambulabo²².» Mentem enim appellare Patrem, sanctis frequens est, ut cum habet Gregorius: Mente, Verbo, et Spiritu una connaturali divinitate. Et rursum: Per in unum quidem considerat angelicas potentias ac cœlestes et conceptus. Mentis opus fuit Verbo completum et Spiritu perfectum. «Mentem Christi

αὐτῶν καὶ τῆς ἐκείθεν νομοθεσίας, τῆς φρονήσεως αὐτοῦ; καὶ διεγερούσης εἰς τὴν τῶν πνευματικῶν ζητημάτων κατάληξιν. Αὗται γὰρ αἱ Κυριακαὶ ἐντολαί, συμβιβάζουσαι ἡμᾶς καὶ καταλλάσσουσαι πρὸς αὐτὸν, παρασκευάζουσιν ἐπιτηδείους εἰς τὴν ἐκείθεν τοῖς ἀέθροις χορηγούμενην ἑλλαμψίν τε καὶ κατανόησιν. Διὸ οἱ ταύταις ἑαυτοὺς καταρτίσαντες, εὐχόμενοι νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. Τὰ γὰρ τοῦ Χριστοῦ φρονούντες καὶ νοούντες, οὐκ εἰ ἀνθρωπίνῃ καὶ σαρκικῇ λογισμῷ σαλεύοντες κυμαινόμεθα, ταῖς ἐκατέρωθεν ἀναιπνοίαις χειμαζόμενοι, ἀλλὰ πάγιν καὶ ἀμετάπειστον γεγονότες ἐν οὐρανῷ καὶ θεῷ νοῖ, τῆς ἀληθείας καρπούμεθα τὴν κατάληξιν. «Καὶ οὐ δύναται γινῶναι.» Ἀγνοεῖ, φησὶν, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀνόητος. Οὐ δύναται γὰρ γινῶναι ὅτι ἐπὶ τῶν τοιούτων, πίστει μόνῃς χρεῖα, ὡς ἀσθενούντων τῶν λογισμῶν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, πνευματικῶς ἀνακρίνεται, τούτῳ ἐστὶ διὰ πίστεως καὶ Πνεύματος τὰς ἀποδείξεις ἔχει τὰ θεῖα. «Ἀνακρίναι μὲν πάντα.» Ὁ πνευματικὸς, φησὶ, πιστῶς ὁρᾷ πάντα καὶ νοεῖ πάντα, καὶ τὰ ἴδια καὶ τὰ τῶν ἀπίστων. Τὰ δὲ γε αὐτοῦ, οἱ ἀπίστοι εἰδέναι οὐ δύνανται. «Τοῦτο γὰρ ἐστὶν, αὐτὸς δὲ ὅτι οὐδὲν ἀνακρίνεται.» Πῶς οὖν ὁ πιστὸς πάντα οἶδεν; ἐπειδὴ οἶδεν μὲν τὰ ἐνταῦθα, ὅτι σαφὲς καὶ ἐπίσημα, οἶδεν δὲ τὰ ἐκεῖ, ὅτι μόνιμα καὶ αἰώνια· ὁ δὲ γε ἀπίστος, οὐδὲ τὰ ἐνταῦθα οἶδεν. (Ἦγεῖναι γὰρ αὐτὰ μεγάλα, οὐδὲν ὄντα,) οἶδεν τὰ ἐκεῖ, ἀπιστοῖ γὰρ αὐτοῖς. «Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου.» Διὰ τὸ δὲ ἀπίστος οὐδὲν οἶδεν; τοῦτό ἐστι τό, Τίς, ἀνελ τοῦ, Οὐδαὶ τῶν ἀπίστων οἶδεν. «Οὔτι, φησὶν, οὐκ ἔγνω νοῦν Κυρίου.

inquit, non cognovit mentem Domini.

Διὸ οὐδὲ συμβιβάζει αὐτὸν ἑαυτῷ, τούτῳ καταλλάξει. Οὐκ ἂν δὲ τῷ ἐχθρῷ ἀποκαλύψει ὁ Θεός. Διὰ τὸ οἱ πιστοὶ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἴσασιν; ὅτι, φησὶ, νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν, τούτῳ πνεῦμα Χριστοῦ, καὶ ἄπειρ ἴσμεν, ὅπῃ τοῦ Πνεύματος θεοδιδόμεθα. Εὐχόμενοι οὖν οἱ μὲν ἀγνοοῦσιν, ἀπιστῶντες ἔχοντες τὸν Θεόν, ἡμεῖς δὲ, φησὶν, ἴσμεν τοῦ Πνεύματος εὐρηρήσαντες διδασκάλου. — [ΘΩΤ.] Καθ' ὑπερβατόν δὲ τὸ, «Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου;» Ἐφ' ἐξῆς γὰρ ὀφείλει συνάπτεσθαι, τοῦ, Οὐ δύναται γινῶναι ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Δυνατὸν δὲ καὶ χωρὶς ὑπερβατοῦ ὡς ἔχει φράσεως τὸ χωρίον ἐκλαβεῖν. «Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν.» — [ΓΡΗΓ., ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Οἱ μιμήται τοῦ νοῦ ἐκείνου τοῦ ἀνθρωπίνου, οὐ ἀνέλαβον Χριστὸς δὲ Θεός ἡμῶν, τὸν ἑαυτῶν νοῦν ἐκκαθάραντες, «Οὗτοι νοῦν Χριστοῦ ἔχουσιν.» Ἄλλο. Ἡ νοῦν Χριστοῦ τὸν Πατέρα καλεῖ. «Ἐχομεν, φησὶν, ἐν ἑαυτοῖς τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα, ὡς τὸ, Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς; καὶ ἐμπεριπατήσω.» Νοῦν γὰρ τὸν Πατέρα λέγειν ἴσος τοῖς ἀγίοις, ὡς Γρηγόριος. Καὶ Νῶ καὶ Ἀδὰμ καὶ Πνεύματι τῇ μὲν συμπεφυκτῇ θεότητι. Καὶ πάλιν. Πρῶτον μὲν ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ οὐρανίους, καὶ τὸ Ἐννόημα ἔργον ἦν, Ἀδὰμ συμπληρούμενον, καὶ Πνεύματι τελειούμενον. «Νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν.» Τούτῳ, τὰ ἐν τῷ νῷ τοῦ Χριστοῦ.

²² II Cor. vi, 16.

Καὶ ταῦτα ἴσμεν, ἅπερ αὐτοῖς βούλεται καὶ ἀπεκάλυψεν. — [ΙΩΑΝ., ΘΕΟΔΩΡ.] Καλῶς δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀξιοπιστίας ἐπιστάτωσαν τὸν μετέχοντα χαρίσματος πνευματικοῦ, μήτε δαΐσθαι τῆς ἐτέρου διδασκαλίας, καὶ ἱκανὸν εἶναι διδάσκειν ἐτέρους. Οὐ γάρ ἐστι, φησὶν, ὁ συνιέναι δυνάμενος τὰ βουλευόμενα τοῦ Θεοῦ, ὥστε τινὰ αὐτῷ καὶ προσεγγεῖν διόρθωσιν. Ἡμεῖς μὲν τοι παρὰ τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς ἐκ' αὐτὸν πίστεως τὴν σύνεσιν δεξάμενοι, καὶ διδάσκειν ἐτέρους ὑποσχοόμεθα.

Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καὶ οὐ βρώμα. Οὐδὲν γὰρ ἐδύνασθε. Ἀλλ' οὕτε ἐτι νῦν δύνασθε. Ἐτι γὰρ σαρκικοὶ ἐστέ. Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος, καὶ ἐρις, καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστέ, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε ;

« Οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς. » Καταβαλὼν αὐτῶν τὸν ἐπὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ τῦπον, νῦν θέλει καταβαλεῖν καὶ τὸν ἐν τοῖς πνευματικοῖς, δεικνύς ὅτι οὕτε ἀκούσαι τι τέλειον ἴσασιν. Καλῶς δὲ τὸ, « Οὐκ ἠδυνήθην, » ἀπὲρ τοῦ οὐκ ἠδυνήθην, ἵνα μὴ δόξῃ διὰ φθόνου εἰρηκέναι. « Ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς. » Καὶ πῶς ἦσαν σαρκικοί, οἱ καὶ σημεῖα ποιοῦντες ; Καὶ φαμεν, ὅτι ἦσαν καὶ τοιοῦτοι, καὶ οὐ τοιοῦτοι. Ἐστὶ γὰρ καὶ σημεῖα ποιεῖν, καὶ εἶναι σαρκικὸν, ὡς οἱ λέγοντες, « Κύριε, οὐ τῷ σπ. ὁνόματι τὸ καὶ τὸ πεποιήκαμεν, καὶ ἀκούσαντες. » Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. — « Ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. » Νηπίοις ὅσον ἦκεν εἰς τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα. » Γάλα, φησὶ, τὴν ἐτι ἀτελῆ διδασκαλίαν, βρώμα δὲ τὴν τέλειαν. » Οὐκ οὐ γὰρ ἐδύνασθε. » Ἐπειδὴ, φησὶ, μὴ ἐβούλεσθε. Τοῦτο γὰρ πρῶτον δείκνυσιν, ὅτι παρὰ τὴν αὐτῶν αἰτίαν τὸ μὴ δύνασθαι, ὅπερ καὶ συγγνώμης χρεῖται, ἥγουν ἀποστερεῖ. « Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἐρις. » Ὅρᾳ τὴν αὐτῶν εἶναι μοχθηρίαν ; Καὶ πῶς ἴσμεν, φησὶ, σαρκικοί ; λέγει τὴν τοῦτο ποιοῦσαν αἰτίαν, καὶ δυνάμενος ἐγκαλῆσαι καὶ ἄλλα, πρὸς τὸ κατεκρίθαι ἰσχυρὰ περὶ τῶν διχοστασιῶν, καὶ τοῦ ἐνθεν ζήλου, καὶ τῆς ἐριδος. « Καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε. » Οὐ κατὰ Θεὸν ζῆτε, φησὶν, ἀλλὰ κατὰ ἄνθρωπον πολιτεύεσθε, ἥγουν σαρκικῶς.

Quæ inde oriebatur, simulque contentione. « Et Deum vivitis, sed secundum hominem conversamini,

— Ὅταν γὰρ λέγῃ τις Ἐγὼ μὲν εἰμι Παῦλον, ἕτερος δὲ, Ἐγὼ Ἀπολλῶν, οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστέ ; τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς, ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε, καὶ ἐκδότω ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν ; Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἠξέσεν. Ὅτε οὕτε ὁ φυτεύων ἐστι τι, οὕτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός. Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, ἐν εἰσιν. Ἐκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον.

Πάλιν αἰνίσσεται τοὺς προστώτας αὐτῶν σοφοὺς καὶ πλουσίους, καὶ αἰρέσεως ὄντας ἀφορμήν. « Τίς

A habemus. » Hoc est, quæ in mentem Christi sunt : et ita cognoscimus quæ ipse vult et revelavit. — Pulchre autem a Dei auctoritate corroboravit eum qui particeps esset spiritualis doni : ut illi non esset opus alterius doctrina, sed aptus quoque esset et alios instruere. Non enim potest, inquit, Dei consilia intelligere, ut aliquod ipsi afferat auxilium. Nos sane qui intelligentiam a Christo, per fidem quæ in ipsum est accepimus, alios quoque docere pollicemur.

438 III, 1-3. Et ego, fratres, non potui loqui vobis ut spiritualibus, sed loquendum fuit ut carnalibus, ut infantibus in Christo. Lactis potu vos alui non cibo : nondum enim poteratis, imo ne nunc quidem adhuc poteratis. Nam adhuc carnales estis. Siquidem cum inter vos sint æmulatio et contentio ac factiones, annon carnales estis, et secundum hominem ambulatis ?

« Non potui loqui vobis ut spiritualibus. » Ubi ipsorum fastum qui de humana erat sapientia depressisset, vult nunc eum quoque deprimere qui et in spiritualibus erat, ostendens quod neque audire possent quidpiam perfectum. Bene autem dicit, « Non potui, » pro eo quod est, Non volui, ne hoc invidia dixisse videatur. « Sed loquendum fuit de carnalibus. » Et quomodo carnales erant qui etiam signa edebant ? Et dicimus quod et tales quodammodo erant et non tales. Contingit enim et signa cedere et esse carnales ; quales erant illi qui dicebant : « Domine, nonne per nomen tuum hoc et illud fecimus ; et audierunt : Non novi vos ». — « Ut infantibus in Christo. » Infantibus quod ad Christi leges pertinet. « Lactis potu vos alui. » Lac dicit, imperfectam adhuc doctrinam, cibum vero perfectam. « Nondum enim poteratis. » Quoniam, inquit, nolueratis ; nam hoc in sequentibus ostendit quod ipsorum causa erat quod non possent, quod etiam ipsos a venia separat sive ea privat. « Siquidem cum inter vos sint æmulatio et contemptio. » Vides quod ipsorum pravitas fuerit ? Et quomodo sumus, inquirunt, carnales ? causam dicit quæ hoc efficiat, cumque etiam de aliis vitiis accusare posset, instat ad id quod urget, nempe de factionibus et æmulatione secundum hominem ambulatis. » Non secundum

hoc est carnaliter.

D III, 4-8. Etenim cum dicat aliquis : Ego quidem sum Pauli ; alius vero : Ego Apollo : nonne carnales estis ? Quis igitur est Paulus ? Quis vero Apollo, nisi ministri per quos credidistis, et cuique Dominus dedit ? Ego plantavi, Apollo rigavit, 439 sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, nempe Deus. Cæterum qui plantat et qui rigat unum sunt. Unusquisque tamen propriam mercedem accipiet juxta suum laborem.

Rursum illorum taxat sapientes ac divites qui eis præerant et factionis ansam dabant. « Quis

igitur est Paulus? O admirandam sapientiam! Seipsum et Apollo extenuat ut hoc statuat. Si nos, inquit, nihil sumus, quid poterit quispiam dicere de præceptoribus qui apud vos sunt? Nisi ministri. Magnum quidem est esse etiam ministros fidei; verum si ad exemplum conferas, radicemque honorum Christum, pars quedam sermonis est. Nam qui bona tribuit, is demum bene de nobis meretur, non qui ministrat. Minister tamen major est eo qui Evangelium prædicat, quatenus hic quidem sermones annuntiat, ille vero etiam opera exhibet. Et ut cuique Dominus dedit. Neque eam, inquit, ministerii partem a nobis ipsis habemus sed hoc ipsum quoque a Christo accepimus. Hoc enim vult cum ait: Et ut cuique Dominus dedit. Ego plantavi. Ego quidem primus prædicationem in vobis disseminavi, Apollos vero sua exhortatione non permisit semē ardore tentationum exarescere. Perfectum vero opus, Dei est qui dedit incrementum. Neque qui plantat est aliquid. Vide quomodo depressionem divitum ac sapientum qui eis præerant, invidia carere facit, deprimendo ac ipsum et Apollo quantum ad apparentiam, et ostendendo quod ad solum Deum attendere oporteat, et in ipsum referre universa quæ contingunt bona. Qui plantat et qui rigat unum sunt. In hoc quod nihil amplius possint absque Deo augmentante. — *Alio modo.* Quandoquidem multa sane percurrit de præceptoribus, dicens: Quis est Paulus, quis vero Apollos? et rursum: Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat. Hoc autem faciebat, eorum mitigare volens ardorem, qui ob doctrinam superbiebant et ad contentiones ac factiones Christi populi pertrahebant. Quoniam igitur satis visus est illorum fastum purgasse; eo quod seipsum quoque una cum Apollo depresserit, ne quidam dicant: **440** Vane igitur prædicas, frustra sustinens pro prædicatione labores. Huiusmodi refellens objectiones subiungit: Unusquisque suam mercedem accipiet, juxta suum laborem. Dicens propemodum: nequaquam animo angatur qui bene docet, quanquam enim prohibetur, ne Christi populum dividat, sibi que vindicet, et inter vos tanquam præceptor sese jactet: attamen mercedem accipiet, neque id temere, sed juxta suum laborem. Deinde rem amplius attollens, et confirmans quod omnino erit merces. Nam Dei, inquit, cooperatores sumus, simul quidem ut dixi doctrinæ opus illustrans, simul etiam rursum subindicans quod opus Dei sit. Itaque non oportet aut sibi vindicare aut illud discindere, quin potius conjungere et unire: nam hoc est cooperari. Sibi autem vindicare ac dividere, inimicorum est et hostium. Deinde in hoc insistit eadem utens demonstrationis regula: quod omnino non oporteat populum personis distribuere. Dei, inquit, agricolatio estis, Dei ædificatio. Ut qui vos ipsos deprimitis, id quod Dei est, attribuentes conservis? Juxta suum laborem. Quoniam verisi-

Αὐτὸν ἐστὶ Παῦλος; Βαβαὶ τῆς σοφίας! εἰς αὐτὸν καὶ Ἀπολλὼ ἐκενώθη, τοῦτο κατασκευάζων. Εἰ ἡμεῖς, φησὶν, οὐδὲν ἴσμεν, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν παρ' ὑμῖν διδασκάλων; Ἄλλ' ἡ διάκονοι. Μῆγα μὲν, καὶ τὸ εἶναι διακόνους πίστει, πρὸς δὲ τὸ ἀρχέτυπον καὶ τὴν ῥίζαν τῶν ἀγαθῶν τὸν Χριστὸν, μέρος τι λόγου. Ὁ γὰρ παρίγων τὰ ἀγαθὰ, οὐχ ὁ διακονῶν εὐεργετᾷ. Τὸ γὰρ διάκονος, μείζον τοῦ εὐαγγελιζομένου, ὅσον ὁ μὲν λόγους ἀπαγγέλλει, ὁ δὲ καὶ ἔργα ποιεῖ. Καὶ ἐκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν. Οὐδὲ αὐτὸ τὸ μικρὸν τὸ τῆς διακονίας, φησὶ, παρ' αὐτῶν ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρὰ Κυρίου ἐλήφραμεν. Τοῦτο λέγει, ὁ καὶ ἐκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν. Ἐγὼ μὲν, φησὶ, πρῶτος τὸ κήρυγμα ἐγκατέσπειρα, ὁ δὲ Ἀπολλῶς τῇ παρ' αὐτοῦ παρακλήσει, οὐκ εἰσεν ἀποξηρανθῆναι τὸν σπὸρον τῷ καύσυνι τῶν πειρασμῶν, τὸ δὲ δὴ ὅλον, τοῦ αὐξάνοντος Θεοῦ. Οὕτε ὁ φυτεύων ἐστὶ τι. Ὅρα πῶς ἀνεπαχθῇ ποιεῖται τὴν ἐξουδένωσιν τῶν προσητώτων αὐτῶν σοφῶν καὶ πλουσίων, αὐτὸν καὶ Ἀπολλῶ εἰς τὸ φαινόμενον ἐξουδενώσας, καὶ δείξας ὡς χρή μόνῳ τῷ Θεῷ προσέχειν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνατιθεῖν πάντα τὰ συμβαίνοντα ἀγαθὰ; Ὁ φυτεύων, φησὶ, καὶ ὁ ποτίζων ἓν εἰσιν, ὅσον ἦκεν, Εἰς τὸ μὴ δύνασθαι πλέον ἀνευ τοῦ αὐξάνοντος Θεοῦ. — Ἀλλῶς. [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ πολλὰ κατέδραμε τῶν διδασκάλων, λέγων, Τίς ἐστὶ Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς; Καὶ πάλιν, Ὅστε οὕτε ὁ ποτίζων ἐστὶ τι, οὕτε ὁ φυτεύων. Τοῦτο δὲ ἵπποι, κραναὶ θέλων τὴν φλεγμονὴν τῶν ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ καταλαζονομένων, καὶ εἰς ἑρῆς καὶ στάσεις τὸν λαὸν τοῦ Χριστοῦ καταδιαιλόντων. Ἐπεὶ οὖν ἱκανῶς ἔδοξε καθαιρεῖν τὸν ἐκείνων τύπον, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν συνευτελεῖσαι καὶ τὸν Ἀπολλῶ, ἵνα μὴ τις εἴπωσιν· Οὐκοῦν μάτην διδάσκεις, μάτην τοὺς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος πόνους ἀναδεχόμενος. Ἐπήγαγε τὰς τοιαύτας ἀποκρούμενος λαβῆς, Ἐκαστος τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται, κατὰ τὸν ἴδιον κόπον, μονονοχὶ λέγων, μὴ δὲν ἀθυμεῖται ὁ καλῶς διδάσκων. Εἰ γὰρ καὶ κεκώλυται μερίζειν τὸν λαὸν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἰδιοποιεῖσθαι, καὶ σεμνολογεῖσθαι ἐν αὐτοῖς ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' οὖν γε μισθὸν λήψεται, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. Εἰτα ἐπαίρων ἐπὶ πλέον τὸ πρᾶγμα, καὶ πιστούμενος ὅτι πάντως ἐστὶ ὁ μισθός, Θεοῦ γὰρ, φησὶν, ἐσμέν συνεργοί, ἅμα μὲν, ὡς περὶ πον, καὶ λαμπρόνων τῶν διδασκαλίας, ἅμα δὲ καὶ πάλιν ὑποδεικνύς, ὅτι Θεοῦ ἐστὶ τὸ ἔργον, ὥστε οὐ δεῖ ἰδιοποιεῖσθαι καὶ κατατέμνειν αὐτὸ, μάλλον δὲ συνάπτειν καὶ ἐνοποιεῖν (τοῦτο γὰρ συνεργῶν), τὸ δὲ ἰδιοποιεῖσθαι καὶ μερίζειν, ἐχθρῶν καὶ πολεμίων. Εἰτα ἐπιμένει, τῷ αὐτῷ τῆς ἀποδείξεως χρώμενος κανόνι, ὅτι οὐ χρή κατανέμεσθαι τὸν λαὸν προσωποῖς ὅλως. Θεοῦ γεωργίον ἐστε, φησὶ, Θεοῦ οἰκοδομῇ. Τί κατευτελεῖτε αὐτοὺς, ἐνὸν Θεοῦ εἶναι τοῖς ὁμοδόλοις ἀνατιθέμενο; Κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. Ἐπειδὴ εἰχθῆς ἦν τοὺς πλείους κημόντας περὶ τὴν ἐκείνων πίστιν βαθυμοτέρους γενέσθαι, ἀκούσαντας ἓν εἶναι πάντας κἢ μικρὸν κἢ μέγας, ἐτυχε συνευτελεῖσθαι, εὐθέως αὐτὸ διορθοῦται.

Ἐν εἰσι, φησὶν, ὡς πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι ἀνευ τοῦ αὐξάνοντος Θεοῦ πλέον τι ποιῆσαι. Ἐπεὶ ἔσον πρὸς τὴν ἀνταπόδοσιν, ἕκαστος, φησὶ, κατὰ τὸν ἴδιον κόπον τὸν μισθὸν ἔξει.

hoc quod nihil amplius facere possint absque Deo, qui incrementum tribuit. Nam quod ad resurrectionem pertinet, unusquisque juxta suum laborem habebit mercedem.

Θεοῦ γὰρ ἐσμεν συνεργοί· Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομὴ ὅστε, κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. Ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ. Ἐκαστος δὲ βλέπῃ πως ἐποικοδομεῖ. Θεμέλιον γὰρ ἄλλος οὐδεὶς δύνатаιθεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός.

Ἡμεῖς δὲ οἱ τὰ πρὸς σωτηρίαν ὑμῶν δόγματα κηρύξαντες, ἑ Θεοῦ ἐσμεν συνεργοί. Τῷ σκοπῷ γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ τοῦ σώσαι θύλοντος, συνεπράξαμεν. Ἀλλ' οὐχὶ οἱ νῦν ὑμᾶς καταδιωκόμενοι, καὶ πρόσφασις ὑμῶν στάσεως γενόμενοι.

ἑ Θεοῦ γεώργιον. Ὑμεῖς δὲ Θεοῦ γεώργιον καὶ οἰκοδομὴ Θεοῦ ὑπάρχετε, καὶ εἰ γεώργιον ἐστε καὶ οἰκοδομὴ Θεοῦ, ἀπὸ τοῦ Δεσπότου καλεῖσθαι οφείλετε, οὐκ ἀπὸ τῶν νῦν προσοτώων ὑμῶν. Ἐλέγον γάρ· Ἐγὼ τοῦδε, καὶ ἐγὼ τοῦδε, τὰ ὀνόματα τῶν σοφῶν καὶ πλουσίων. Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων. Σοφὸν ἑαυτὸν καλεῖ ἀρχιτέκτονα, οὐκ ἐπαίνων ἑαυτὸν, ἀλλὰ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀρχιτέκτονος σοφοῦ, τὸ τοιοῦτον θεῖναι θεμέλιον, τοῦτο ἐστὶ Χριστόν. Καὶ ὅτι οὐκ ἐπαίροντος ἑαυτὸν τὸ ῥῆμα, φησὶ, Κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι. Οὐκ ἐμὸν κατόρθωμα λέγων τὸ γενέσθαι σοφόν, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ χαρισσαμένου. Ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ. Εἰς τὴν περὶ πολιτείας ἤλθε παραίνεσιν, ἐποικοδομὴν καλὴν, τὰς ἐκάστου πράξεις. Καὶ βλέπῃ ἕκαστος πῶς οἰκοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον, τοῦτέστιν, ἔχων τὴν πίστιν καὶ αὐτὸν τὸν Χριστόν, εἰς τὸ ποιεῖν ἀγαθὰς ἐργασίας. Θεμέλιον γὰρ ἄλλον. Μὴ τοῦτον προέχεται, φησὶ, τοῖς καταδιωκόμενοις ὑμᾶς, οὐκ ἐν ἄλλος θεμέλιος εἰ μὴ Χριστός, ὃν κατήγγειλα. Τοῦτου ἐχώμεθα, τοῦτ' προσκολληθῶμεν ὡς θεμελίῳ, τοῦτ' ἐποικοδομήσωμεν τὰς ἐκ πολιτείας χρηστῆς οἰκοδομὰς.

Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλὰ μὴν, ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσεται. Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει. Εἰ τιнос τὸ ἔργον μένει ὃ ἐφ' οὐδομῆς, μισθὸν λήψεται. Εἰ τιнос τὸ ἔργον κατακαίσεται, ζημιωθήσεται, αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως ὡς διὰ πῦρός.

Μετὰ γὰρ τὴν πίστιν καὶ ἐργασίας, καὶ οἰκοδομῆς χρεῖα. Ἀλλ' οἱ μὲν δίκαιοι, ἴσα χρυσίῳ καὶ ἄργυρῳ καὶ λίθοις διαυγάζει, τὰς οἰκείας πράξεις ἐποικοδομοῦσι τῇ πίστει, οἱ δὲ γε ἀμαρτωλοὶ, ὕλην βρώδως ἐξαπτομένην καὶ τοῦ ἐκείσε πυρὸς ἀξίαν. — Ἄλλο. [ΦΩΤ.] Οἱ διδάσκαλοι τὰ θεῖα παιδεύουσιν· οἱ δὲ ἀκούοντες, κατὰ τὸ τῆς γνώσεως αὐθαίρετον, τὸ πρακτέον αἰροῦνται. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς ἐπιφα-

A mile erat eos qui amplius laboraverant circa illorum fidem segiores reddendos, cum audirent omnes unum esse, sive parum sive multum quispiam contulisset, illud statim curat. Unam, inquit, auni, in hoc quod ad resurrectionem pertinet, unusquisque juxta suum laborem habebit mercedem.

III, 9-11. Nam Dei cooperatores sumus: Dei agricolatio, Dei ædificatio estis. Juxta gratiam Dei, quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui: alius autem superædificat. Porro quisque videat quomodo superædificet. Nam fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Jesus Christus.

Nos autem qui dogmata salutem concernentia prædicamus, Dei cooperatores sumus. Siquidem ad Dei scopum, qui vult omnes salvos esse cooperati sumus. At non ita qui vos nunc dividunt, ac dissensionis causa vobis efficiuntur.

Dei agricolatio. Vos autem Dei agricolatio Deique ædificatio estis, quod si agricolatio et ædificatio Dei estis, a Domino vos appellari oportet, non ab iis qui nunc vobis præsent. Dicebant enim: Ego quidem hujus sum, ego vero illius, nempe sapientium ac divitum nomina exprimentes. Ut sapiens architectus. Sapiensem architectum vocat ipsum non ut se laudet, sed ostendere volens quod hoc sapientis sit architecti ponere hujusmodi fundamentum, hoc est Christum. Et ut appareat quod non seipsum laudantis sit verbum, Juxta gratiam, ait, quæ est data mihi. Ac si dicat: Non meum est sapiens hoc facinus, sed Dei, qui gratuite donavit. Alius autem superædificat. Ad exhortationem quæ circa communem conversationem est descendit, super ædificationem vocans cujusque actiones. Videat igitur, inquit, unusquisque quomodo ædificet super fundamentum, id est, habens fidem ipsumque Christum, ut bonas faciat operationes. Nam fundamentum aliud. Ne igitur illis attendatis, ait, qui vos dividunt, cum aliud non sit fundamentum præter Christum, quem annuntiavi. Hoc habeamus, huic adhæreamus tanquam fundamento: super hoc ædificemus ædificia bonæ conversationis.

III, 12-15. Quod si quis superstruat super hoc fundamentum, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam, cujusque opus manifestum fiet. Dies enim declarabit, quia per ignem revelatur; et cujusque opus quale sit ignis probabit. Si cujus opus manserit quod superstruxit, mercedem accipiet. Si cujus opus exustum fuerit, dampnum patietur: ipse vero servabitur, sic tamen ut per ignem.

Post fidem enim operatione ac ædificatione opus est. At justī auro æquales et argento pellucensque gemmis, suas super fidem ædificant actiones: peccatores vero silvam, quæ facile accenditur futuroque igne digna est. — Alio modo. Præceptores divina docent, auditores vero juxta scientiæ electionem quod agendum est eligunt: sed die quo apparuerit Salvator probatio erit, exactaque dis-

quisitio : et eos quidem qui probe vixerunt, tanquam aurum et argentum, ignis reddet splendidiore : pravitatis autem operatores, more lignorum, feni ac stipulae consumet. A doctore vero qui ea docuit quae decent non exigentur poenae, imo salute dignus habebitur, et hoc est quod ait : « Ipse vero servabitur, » nempe qui docet, « Opus autem exuretur, » hoc est, si qui seipsos exstruxerunt pravum opus. Et ita diligenter legentes inveniemus Scripturarum sententiam : « Si cuius opus exustum fuerit, damnum patietur : ipse vero servabitur sic tamen ut per ignem ; » hoc est, exustum fuerit opus ejus per ignem. Ipse vero servabitur, nempe doctor ille : neque enim causa fuit mutilationis ad id quod pejus est. Nam convenienter ipse doctrinam attulit. Verum si quis nolit particulam illam, « Sic tamen ut per ignem, » operi aptare, sed doctori : tunc sic intelligito, quod pro illis non exigentur ab eo poenae ; servabitur autem, per ignem et ipse probatus, utrum vitam habeat doctrinae congruentum. « Aurum, » fidem in Christum. « Argentum, » Nam sunt et inferiores, multae siquidem sunt apud Patrem mansiones ⁷⁵. « Dies enim declarabit. » Diem dicit iudicii. « In igne » autem dicit revelari opera : hoc est, manifestum fieri cuius sint naturae, utrum aurum, utrum argentum, talium, inquit, ignis probativus erit. « Si cuius opus exustum fuerit. » Si cuius, inquit, opus vim ignis non tulerit, sed probatum ac convictum fuerit esse malum, damnum, ait, patietur. Itaque nihil prodest fides recta, absque bonis operibus. — Anne ita quoque intelligere possumus ? Illi quidem qui silvam seu materiam facile exurendam aedificaverunt, penitus ejiciuntur : damnum enim patiuntur omnium suorum laborum. « Ipse vero servabitur. » Quisnam ? Qui superaedificavit aurum et argentum lapidesque pretiosos. Cum enim de ipso dixerit quod mercedem accipiet, nunc dicit quam mercedem, nempe salutem. Servabitur autem, ipse quoque dolorem passus, sicut verisimile est de eo qui per ignem transierit sibi quae unitas modica sordes expurgavit. Solius namque Dei est perfecte peccato carere. **443** Homines vero etsi quam maxime iusti fuerint, non perfecte puri sunt. Si quidem dictum est, quod in multis labimur omnes ⁷⁶, et

« Nullus purus est a peccato, ne si unus quidem diei sit vita ejus ⁷⁷. » Nam Malachiae dictum est ⁷⁸ quod tanquam ignem in fornace, et tanquam herbam fullonum quosdam abluet Deus et purificabit. « Ipse vero servabitur. » Quod ait « Servabitur, » tantundem est ac si dicat : Non tolletur e medio, neque revertetur in nihilum, quemadmodum pravæ ejus actiones. Nam hæc usque ad id tempus existentiam habere videbantur et fiebant ; veniente autem eo die et igne, ipsæ quidem vane et casæ efficiuntur, neque amplius fieri possunt : attamen homo qui illas operatus est, non simul cum eis in

Α νείας τοῦ Σωτῆρος ἡμέραν, βάσανος ἔσται καὶ ἔξτασις ἀκριθῆς. Καὶ τοὺς μὲν εὖ βεβαιωκότας, καθάπερ χρυσὸν καὶ ἀργυρὸν τὸ πῦρ λαμπροτέρους ἀποφανεί-
τους δὲ τῆς κακίας ἐργάτας, δίχην ἐξέλων καὶ χόρ-
τῃ καὶ καλάρης κατακαλῶσει. Ὁ δὲ γε διδάσκαλος
τὰ προσήκοντα διδάξας, οὐκ εἰσπραχθήσεται δίκας,
ἀλλὰ σωτηρίας ἀξιώθησεται. Τοῦτο γάρ, φησὶν,
« Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, » τούτέστιν ὁ διδάσκων.
« Τὸ δὲ ἔργον κατακαήσεται, » ἀντὶ τοῦ ὅτι πονηρὸν
ἐαυτοὺς κατασκευάσαντες ἔργον. Οὕτως δὲ
ἀναγνόντες, ἀκριθῶς εὐρήσομεν τὴν τῶν γραμμά-
των διάνοιαν. « Εἰ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται,
ζημιωθήσεται » οὕτως δὲ, ὡς διὰ πυρὸς σωθήσεται, »
ἀντὶ τοῦ, κατακαυθήσεται αὐτοῦ τὸ ἔργον ὑπὸ
τοῦ πυρὸς. Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, τούτέστιν ὁ διδά-
σκαλος. Οὐ γὰρ αἴτιος τῆς τούτων ἐπὶ τὸ χεῖρον
τροπῆς. Αὐτὸς γὰρ τὴν προσήκουσαν διδασκαλίαν
προσῆνεγκεν. Εἰ δὲ τις οὐ βούλεται τὸ, « Ὡς διὰ
πυρὸς, » τῷ ἔργῳ προσαρμόσαι, ἀλλὰ τῷ διδασκῶνι,
οὕτως νοησάτω, ὅτι ὑπὲρ μὲν ἐκείνων οὐκ εἰσπρα-
χθήσεται δίκας, σωθήσεται δὲ διὰ πυρὸς καὶ αὐτὸς
δοκιμαζόμενος, εἴπερ ἄρα ἔχει τὸν βίον τῇ διδασκα-
λίᾳ κατὰλληλον. « Χρυσὸν. » Τὴν εἰς Χριστὸν πί-
στιν. « Ἀργυρὸν. » Εἰδὼ γὰρ καὶ καταβεβέτεροι.
Πολλοὶ γὰρ μόναι παρὰ τῷ Πατρὶ. « Ἡ γὰρ ἡμέρα
δηλώσει. » Ἡμέραν φησὶ τὴν τῆς κρίσεως. « Ἐν
πυρὶ δὲ λέγει τὰ ἔργα ἀποκαλύπτεσθαι, τούτέστι
φανερὰ γίνεσθαι, ὅποια τὴν φύσιν ἔσθιν, ἄρα χρυ-
σὸς, ἄρα ἀργυρὸς ; τὼν δὲ τοιούτων τὸ πῦρ, φησὶν,
C ἐλεγκτικόν. « Εἰ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, » Εἰ
τινος, φησὶ, τὸ ἔργον οὐκ οἶσται τὴν τοῦ πυρὸς προσ-
βολήν, ἀλλ' ἐλεγχθήσεται ὅτι πονηρὸν καὶ κατακαή-
σεται, ζημιωθήσεται ; φησὶν. Ἀρα οὖν οὐδὲν ὠφελεῖ
πίστις ὀρθή, χωρὶς ἔργων. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.]
Ἀρα μὴ καὶ οὕτως δυνάμεθα νοῆσαι ; Οἱ μὲν οἰκο-
δομήσαντες τὴν εὐκατάπρηστον ὁλὴν, τέλειον ἐκεί-
νηνται. Ἐξημιῶνται γὰρ πάντα αὐτῶν τὰ σπουδαί-
σματα. « Αὐτὸς δὲ σωθήσεται. » Τίς ; Ὁ οἰκοδο-
μήσας τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρὸν, καὶ τοὺς τιμίους
λίθους. Εἰπὼν γὰρ περὶ αὐτοῦ ὅτι μισθὸν λήψεται,
νῦν λέγει ποῶν μισθόν, τούτέστι τὴν σωτηρίαν.
Σωθήσεται δὲ γε ἐπωδύνως καὶ αὐτὸς, ὡς εἰκὸς τὸν
διὰ πυρὸς παριόντα, καὶ ἐκκαθαίρομενον τὸν
ἐνόντα αὐτῷ βραχὺν ῥύπον. Θεοῦ γὰρ μόνου,
τὸ τελῶς ἀναμάρτητον. Οἱ δὲ ἄνθρωποι καὶ ὅτι
μάλιστα ὥσι δίκαιοι, οὐ τέλειον εἰσι καθαροί.
Εἰρηται γὰρ ὅτι πολλὰ πταίομεν πάντες, καὶ οὐ-
δεὶς καθαρός ἀπὸ ἁμαρτίας, οὐδ' ἂν μίᾳ ἡμέρᾳ ὁ
βίος αὐτοῦ. Εἰρηται γὰρ καὶ τῷ Μαλαχίᾳ, ὅτι ὡς
πῦρ ἐν χωνευτηρίῳ καὶ πᾶσαν πλονόγτων, πλυνεῖ
καὶ καθαρίσει ὁ Θεὸς τινάς. « Αὐτὸς δὲ σωθήσεται. »
— [ΘΩΤ.] Τὸ « Σωθήσεται, » τούτέστιν οὐκ ἀφανισθή-
σεται, οὐδὲ εἰς τὸ μὴ ὂν χωρήσει, ὥσπερ αἱ πρά-
ξεις αὐτοῦ αἱ πονηραὶ. Αὐταὶ γὰρ, μέχρι μὲν τοῦ
καιροῦ ἐκείνου, τὴν ὑπαρξίν ἔχειν ἰδοῦναι καὶ
ἐπράττοντο. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ
τοῦ πυρὸς, αὗται μὲν φροῦδοι γεγόνασαι, μήτε εἶναι,

⁷⁵ Joan. xiv, 2. ⁷⁶ Jac. iiii, 2. ⁷⁷ Job xiv, 4, 5, sec. LXX. ⁷⁸ Malach. iiii, 2, 3.

μήτε πράττεσθαι δυνάμεναι. Ὁ μὲν τοι καταπρα-
 ξάμενος αὐτὰς ἄνθρωπος, οὐ συναναίρεται ταύταις
 καὶ ἀφανίζεται, ἀλλὰ μένει καὶ σώζεται, τὴν διὰ
 πυρὸς δίκην τινύς. Διὰ τοῦτο γὰρ εἰπὼν, « Σωθή-
 σεται, » ἐπηγάγεν ἐξημερεύον πως σωθήσεται, « Ὁ-
 τω; ὡς διὰ πυρὸς, » τούτεστιν, εἰς τοῦτο μένει καὶ
 σώζεται, εἰς τὸ διὰ πυρὸς τὸν αἰῶνα κολάζεσθαι.
 Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ Ἡσαίου, ὁ ἐν ἁγίοις Βασιλεὺς,
 δευτέρον ἐπιμνησθεὶς τοῦ ῥήτου, ἐπὶ καθάρσει αὐτὸ
 ἐδέξατο. « Ὡς διὰ πυρὸς, » Ὅλα μεταφορικῶς εἴ-
 πεν, ἀλλ' ὅρα· Ὅχι ὥσπερ τὸ φορτίον καυθὲν εἰς τὸ
 μὴδὲν χωρήσει καὶ αὐτὸς, ἀλλὰ τί; Ἀυτὸς δὲ σω-
 θήσεται, « Σωτηρίαν καλὴν, τὴν αἰὲν ἐν τῷ πυρὶ
 ζῶν, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ διασώζεσθαι. Ὅρα γὰρ τί
 προσέθηκεν· Ὅτις δὲ, φησὶν, ὡς διὰ πυρὸς, τού-
 τεστιν, οὕτως σωθήσεται, ὡς ἐν πυρὶ σωζόμενος.

τούτεστι κατακαύμενος, καὶ μὴ ἀναλισκόμενος.
 ἵνα γὰρ μὴ σωτηρίαν ἀκούων, τῷ εὐφύμῳ τοῦ
 ὀνόματος νομίσης ἄκρι τοῦ τὰ ἔργα κατακαῖναι τὴν
 αὐτὸς σωθήσεται διὰ πυρὸς καίόμενος αἰὲ, τοῦτο γὰρ
 δηλοῖ τὸ, ὡς.
 Οὐκ οἰδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦ-
 μα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ
 Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός. Ὁ γὰρ ναὸς
 τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἱ τινὲς ἐστε ὑμεῖς. Μη-
 δεὶς ἐαυτὸν ἐξαπατάτω. Εἰ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι
 ἐν ὑμῖν, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω ἵνα
 γένηται σοφός. Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου
 μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν.

Εἰς τὸν πεπορευκότα εἰς τὴν μητροπὴν εἰσβαλεῖν
 θέλει λοιπὸν, καὶ ὅρα πῶς ἀρμολῶν χέρεται προ-
 οίμῳ, ἐντροπικῶς αὐτοῖς λαλῶν. « Καὶ τὸ Πνεῦ-
 μα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Ἐπαίρει τὸ ἔγκλημα
 ἀπὸ τῆς ὁμιλίας, τούτεστι, τῆς ἐνοικήσεως τοῦ
 Πνεύματος. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Εἰ δὲ ναὸς Θεοῦ
 ἐσμεν, ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν, ἄρα
 Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα. Φθερεῖ τούτον ὁ Θεός. Οἷον ἀπο-
 λεί. Τοῦτο δὲ, οὐ καταρωμένου, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενον
 προλέγοντος. « Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστι. »
 Τοιγαροῦν ἐπειδὴ ἅγιός ἐστιν ὁ ναὸς, ἅγιον ἔχων
 τὸν ἐνοικούντα, οὐ δύναται εἶναι ὁ πόρνος ναὸς
 Θεοῦ. Τίς δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ ναός; Ὑμεῖς δηλαδή, εἰ κα-
 θαροὶ μένητε. « Μηδεὶς ἐαυτὸν ἐξαπατάτω. » Νο-
 μίζον ἄλλο τι εἶναι παρὰ τὰ εἰρημένα, φησὶν. « Εἰ
 τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι. » Σοφὸς ἐνταῦθα καλεῖ τοὺς
 τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ἔχοντας. « Μωρὸς γενέσθω. »
 Μωρὸς γίνεται ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ὁ τὴν ἀνθρωπί-
 νην ἀτιμώσας σοφίαν, καὶ εἰδὼς μὴδὲν ἐξ αὐτῆς
 ὠφελησθαι. Τοῦτο γὰρ τὴν ἀνωθεν αὐτῷ προέβει
 σοφίαν. Ὅσπερ γὰρ ἡ κατὰ Θεὸν πενία πλουτός
 ἐστι, καὶ ἡ ἀδοξία δόξα, οὕτως ἡ κατὰ Θεὸν μωρία
 σοφία ἐστίν. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἀποθέσθω τὴν
 σοφίαν, ἀλλὰ δηλῶν ὡς μεγίστως αὐτῆς καταφρονῆ-
 σαι χρεῖα εἶπε, « Μωρὸς γενέσθω καὶ ἰδιώτης, »
 παιδεύων τὴν παρ' ἡμῖν μὴ αἰσχύνεσθαι ἰδιωτείαν.
 Προέβει γὰρ ἡμῖν πίστιν, οὐ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους
 ἐπιτρέπουσαν τὸ μυστήριον τοῦ κατὰ Χριστὸν κη-
 ρύγματος, οἷον πόθεν λέγουσαν δῆλον, ὅτι ὁ Χριστὸς
 Υἱός ἐστι Θεοῦ, ἡ δὲ ἐν ἀνθρώπῳ γενέσθωσαν.
 Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ

terimilitur, sed manet ac servatur, poenas luens per
 ignem. Ob hoc enim cum dixisset, « Servabitur, »
 subiungit declarans quomodo servabitur: « Sic ta-
 men ut per ignem, » hoc est, ad hoc manet et ser-
 vatur ut per ignem puniatur in saeculum. In inter-
 pretatione Isaiae divus Basilus facta huius verbi
 mentione, pro purificatione ipsum accipit. « Ut per
 ignem. » Omnia metaphorice dixit: sed vide: Non
 quasi facis exustus ad nihilum redigetur, sed quid?
 « Ipse vero servabitur. » Conservationem vocans
 vitam quae semper in igne agitur et ipsum conser-
 vari in illo. Nam vide quid addiderit: Sic tamen ut
 per ignem: hoc est, ita servabitur ut qui in igne
 servatur, id est, exurit nec consumitur. Ne enim
 conservationem audiens, ob bonum nominis omen,
 existimes supplicium opera duntaxat respicere, opus
 fuit hac additione: Ipse servabitur per ignem sem-
 per ardens. Nam hoc significat dictio ὡς, id est, ut.
 τιμωρίαν εἶναι, ἐξήθη ταύτης τῆς προειρηκῆς, τὸ
 δηλοῖ τὸ, ὡς.

III, 16-19. An nescitis quod templum Dei sitis, et
 Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei
 profanat, hunc perdet Deus. Nam templum Dei
 sanctum est, quod estis vos. Nemo seipsum fallat. Si
 quis videtur inter vos sapiens esse in hoc saeculo,
 stultus fiat ut sit sapiens. Sapientia enim mundi
 huius stultitia est coram Deo.

444 Volens consequenter adversus illum de-
 flectere sermonem, qui cum noverca scortabatur,
 vide quam apto sit usus proemio, cum sollicitudine
 quam de ipsis habet eos alloquens. « Et spiritus Dei
 habitat in vobis. » Peccatum auget ex dono, nempe
 inhabitatione Spiritus. — Si vero templum Dei su-
 mus ex eo quod Spiritus in nobis habitat, utique
 Spiritus est Deus. « Φθερεῖ hunc Deus, » hoc est
 ἀπολεῖ, id est, perdet (prius autem φθείρει, profa-
 nat, vertimus). Hoc autem non exsecrans est, sed
 quod futurum est praedicantis. « Nam templum Dei
 sanctum est. » Quoniam igitur sanctum est tem-
 plum quod sanctum habet inhabitatorem, non po-
 test scortator templum esse Dei. Quis autem est
 templum Dei? vos, inquit, si puri manseritis.
 « Nemo seipsum fallat, » existimans videlicet aliud
 esse praeter ea quae dicta sunt. « Si quis videtur
 sapiens esse. » Sapientes appellat humana praeditos
 sapientia. « Stultus fiat. » Stultus sit in hoc saeculo
 qui humanum aspernat sapientiam novitque ex
 ea nihil veræ utilitatis accedere. Hoc enim super-
 nam ipsi conciliat sapientiam. Quemadmodum enim
 paupertas secundum Deum divitiae sunt, et igno-
 minia gloria: ita stultitia secundum Deum sapien-
 tia est. Vide autem quod non dixerit: Abjiciat
 sapientiam, sed significans oportere illam maxime
 despiciere, dixit: « Stultus fiat et idiota, » instruens
 ne nos pudeat apud nos ipsos ignorantiae. Nam si-
 dem nobis conciliat, quae mysterium prædicationis
 de Christo humanis non permittit rationibus.
 Verbi causa, unde sibi manifestum esse dicit quod

Christus sit Filius Dei, aut unde scrutatur quod carnem acceperit. « Sapientia enim mundi hujus stultitia est coram Deo. » Siquidem non solum ad veram nihil confert sapientiam, verum etiam impedimento est quod se scire putent, respuantque addiscere, nam hoc facit sapientiae humanae inflatio.

III, 19-21. Scriptum est enim : Qui comprehendit sapientes per astutiam ipsorum. Et rursum : Dominus novit cogitationes sapientium quod vanae sint. Nemo itaque hominum gloriatur.

Per propria ipsorum arma, nempe astutiam, comprehendit eos Deus. Quoniam modo? **445** Quia enim per calliditatem suam, sive versutiam ac astutiam circa res humanas, existimant se omnia scire, nec sibi opus esse doctoribus, per hanc ipsam eos accepit, rebus ostendens quod nihil sciant eorum quae necessaria sunt.

Quomodo autem comprehendit sapientes per astutiam ipsorum? Arbitrabantur per humanam, quae illis inerat sapientiam, sese comprehensuros virtutem mysterii Christi : ipsi vero non solum non sunt assecuti quae sibi humanis rationibus concessa existimabant : verum etiam astutia ipsis in contrarium cessit eorum ad quae tendebant, in maiorem ignorantiam atque perplexitatem conjiciente ipsos cogitationum ac rationum imbecillitate. « Dominus novit cogitationes. » Si ergo Dominus novit, quis jam contradicit? Quod si cogitationes hominum vanae sunt, et si sapientes per suam astutiam magis capiuntur, quodnam lucrum magis ex ipsa habeant manifestum est : quia neque humana sapientia, neque cogitationum calliditas potest quidquam aut prodest ad doctrinam, aut cognitionem rerum spiritualium. Quod si horum nihil ad ista confert, quomodo poterit quispiam docens gloriari (cum demonstrata sint ea quae inter homines aliquid esse videntur nihil posse) quasi conferrent illa ad utilitatem? Manifestum enim est quod etiam si quispiam aliquid doceat, gratiae Dei est donique superni, et non propriae opus sapientiae aut acuminis ingenii : dona vero non ut his extolleremur accipimus, sed ad communem hominum utilitatem. « Quod vanae sint. » Annon ita est? arbitrantur se nullo egere, sed sibi sufficere ad veritatis apprehensionem. « Nemo itaque hominum gloriatur. » In doctores ipsorum rursum invehitur, qui plurimum efferebantur quod dona quaedam doctrinae et aliorum quorumdam accepissent. Quare autem doctores non debent gloriari, sed dicis : « Nemo hominum gloriatur? » Quia, inquit, quaecunque dona habent, illa propter vos nempe plebem acceperunt, quo vobis prodesse. Quid ergo in his gloriantur quae non suis laboribus, sed propter vos acceperunt vestramque salutem? « Nemo gloriatur. » Vel propter doctores : neque enim quidquam a se habent; vel propter humanas cogitationes. **446** Neque enim per illas potest veritas comprehendi, saepe autem interpretatio magis aptatur et particulae dictionibus, et his quae sequuntur.

Θεῷ ἔστιν. » Οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν συντελεῖ πρὸς τὴν ἀληθινὴν καὶ ὄντως σοφίαν, ἀλλὰ καὶ ἐμποδίζει, τῷ οἰεσθαι εἰδέναι, καὶ ἀπαρῶν μαθεῖν. Τοῦτο γὰρ ποιεῖ ἡ φυσικὴ αὐτῆς.

Γέγραπται γάρ, Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Καὶ πάλιν Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσι μάταιοι. Ὅστε μὴδεὶ καυχᾶσθω ἐν ἀνθρώποις.

Διὰ τῶν οἰκείων αὐτῶν δόλων, τοῦτο ἐστὶ τῆς πανουργίας, ἀλίσκει αὐτοὺς ὁ Θεός. Πῶς; ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς πανουργίας αὐτῶν, ὅ ἐστι τῆς περὶ τὰ πράγματα δεινότητος, οἰοῦνται πάντα εἰδέναι καὶ μὴ δεῖσθαι διδασκάλων, δι' αὐτῆς ταύτης αὐτοὺς εἴλε, διὰ τῶν πραγμάτων δείξας, ὅτι οὐδὲν ἴσασι τῶν ἀναγκαίων.

[ΦΩΤ.] Πῶς δὲ ἐδείξαι τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν; Ἐνόμισαν διὰ τῆς προσοῦσης αὐτοῖς γνώσεως ἀνθρωπίνης, τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν καταλῆψεσθαι· οἱ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔτυχον ὥνπερ ἡλπίσαν ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἑαυτοῖς ἐπιτρέψαντες, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦναντίον ἡ ἐσπυδον, τὰ τῆς πανουργίας αὐτοῖς ἐχώρησεν, ἀγνοίᾳ καὶ ἀπορίᾳ πλεῖον, τῆς τῶν λογισμῶν ἀσθενείας ἑαυτοῖς περιλαβούσης. « Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς. » Εἰ οὖν ὁ Κύριος γινώσκει, τίς ἀνταρῇ λοιπὸν; Εἰ οὖν οἱ διαλογισμοὶ τῶν ἀνθρώπων μάταιοι εἰσι, καὶ οἱ σοφοὶ ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν μᾶλλον ἀλίσκονται, ἥπερ τι κέρδος ἐξ αὐτῆς ἔχουσι, ὅλῳν δὲ οὐτε σοφία ἀνθρωπίνη, οὐτε λογισμῶν δεινότης ἰσχύει τι ἡ συντελεῖ πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν διδασκαλίαν καὶ μάθησιν. Εἰ δὲ μὴδὲν τούτων πρὸς ταῦτα συντελεῖ, πῶς ἂν τις διδάσκων καυχῆσαιτο, μὴδὲν τῶν ἐν ἀνθρώποις δοκούντων ἰσχύειν, ἀποδεδειγμένων, ὥς συντελοῦσι πρὸς ὁνήσιν; Ἀπλὸν γὰρ ὡς ἐλ τις τι καὶ διδάσκει, χάριτός ἐστι καὶ δωρεὰς τῆς ἀνοίας, ἀλλ' οὐχὶ σοφίας οἰκείας; ἔργον, ἡ τῆς κατὰ διάνοιαν οὐσιότητος. Τὰ δὲ χάρισματά, οὐχ ἵνα τοῖς ἐπαρῶμεθα λαμβάνομεν, ἀλλ' ἐπὶ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων ὠφελεῖται. « Ὅτι εἰσι μάταιοι. » Πῶς γὰρ οὐ; νομίζουσι μὴ δεῖσθαι μηδενός, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἀρκεῖσθαι, πρὸς τὴν τοῦ ἀληθοῦς κατάληψιν. « Ὅστε μὴδεὶ καυχᾶσθω ἐν ἀνθρώποις. » Πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτῶν πάλιν ἀποτεινέται, οἵτινες μάλιστα ἐφρόνουν, ἐφ' οἷς χάρισματά εἰληφασιν διδασκαλίας καὶ ἐτέρων τινῶν. Διατί δὲ οἱ διδάσκαλοι, φησὶν, οὐκ ὀφείλουσι καυχᾶσθαι, ἀλλὰ λέγεις, « Μὴδεὶ καυχᾶσθω ἐν ἀνθρώποις; » ὅτι ὅσα ἔχουσι, φησὶ, χάρισματά, δι' ὅμας τὸν λαὸν ἔλαβον αὐτὰ ἵνα ὅμας ὀφειλῶσι. Τί οὖν δι' ἐκεῖνους καυχῶνται, ἃ ἔλαβον οὐ δι' οἰκείους πόρους, ἀλλὰ δι' ὁμάς, καὶ τὴν ὁμῶν σωτηρίαν; « Μὴδεὶ καυχᾶσθω, » ἢ ἐπὶ τοῖς διδασκαλοῖς (οὐ γὰρ τι ἔχουσιν αὐτοὶ οἰκοῦν), ἢ ἐπὶ τοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοῖς. Οὐ γὰρ ἐστὶ δι' αὐτῶν καταλαβεῖν τὴν ἀλήθειαν, μᾶλλον δὲ ἡ ἀνωτέρω ἐκδοχὴ καὶ τῇ λέξει τοῦ χωρίου καὶ τοῖς ἐφεξῆς ἐστὶν ἐπαρμύζουσα.

Πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστίν, εἴτε Παῦλος, εἴτε Ἀπολλῶς, εἴτε Κηφᾶς, εἴτε κόσμος, εἴτε ζωὴ, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστώτα, εἴτε μέλλοντα, πάντα ὑμῶν ἐστίν, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστοῦ δὲ Θεοῦ.

Πάλιν αὐτὸν καὶ Πέτρον καὶ Ἀπολλῶ τίθει, τοὺς διδασκάλους αὐτῶν αἰνιττόμενος, δεικνύς ὅτι καὶ χαρίσματα δι' αὐτοὺς εἰλήφεισαν, καὶ διδασκαλοὶ προέβλεποντο. Τοῦτο δὲ σφόδρα τὸν τῶν διδασκάλων τύπον καθαιρεῖ. Ἐπειτα κάλεινο παρασημαίνει, Εἰ ἐγὼ, φησί, καὶ Κηφᾶς καὶ Ἀπολλῶς ὑμῶν ἐσμεν, σχολή γ' ἂν οἱ διδασκαλοὶ ὑμῶν ὤφειλον μέγα εὐφρονεῖν. Εἴτε κόσμος. Καὶ αὐτὸς, φησὶν, ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωὴ, δι' ὑμᾶς ἐστὶ καὶ γέγονε, καὶ ὁ θάνατος αὐτὸς πρὸς σωφρονισμὸν γέγονεν ὑμέτερον. Εἴτε ἐνεστώτα. Δείκνυσσι πάντα δι' αὐτοὺς γενόμενα καὶ τὰ ἐνεστώτα καὶ τὰ μέλλοντα. Πάντα ὑμῶν. Ὡς εὐεργεσίαι καὶ δωρεαί. Ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ. Ὡς κτήματα καὶ ποιήματα. Χριστοῦ δὲ Θεοῦ. Ὡς γέννημα καὶ ὕλος. Καλῶς δὲ τοῦτο προσέθηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε. Πάντα ὑμῶν, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, ἵνα μὴ σπάντος αὐτοῦ ἐνταῦθα, ἀγέννητον καὶ ἀνάιτον νομίωσι τὸν ὕλον, ἐπήγαγε. Χριστοῦ δὲ Θεοῦ. Ὅχι ὡς ἡμεῖς Χριστοῦ, οὕτως ὁ Χριστὸς Θεοῦ, ἀπαγε. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν Χριστοῦ, ὡς ἔργον ὄντες αὐτοῦ καὶ ποιήματα. Ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς προαῖνιον γέννημα καὶ ὕλος, καὶ ὡς αἰτίαν ἔχων τὸν Πατέρα.

Ὅπως ἡμᾶς λογιζέσθω ἀνθρώπος, ὡς ὑπηρετῆς Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμος μυστηρίων Θεοῦ. Ὁ δὲ λοιπὸν ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις ἵνα πιστὸς τις εὐρεθῇ. Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλπίστον ἐστίν, ἐν ᾧ ὑμῶν ἀνακρίσω, ἢ ἐκ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω. Οὐδὲν γὰρ ἡμῶν σινοῖδα. Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῦτω δικάζωμαι. Ὁ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστιν.

Ἡμεῖς λέγων, τοὺς παρ' αὐτοῖς διδασκάλους αἰνιττεῖται. Ὡς ὑπηρετῆς Χριστοῦ. Ἐπειδὴ σφόδρα κατεβεβλήκει τοὺς διδασκάλους, νῦν ἡρέμα ὁλοῖ αὐτοὺς, ὑπηρετῆς Χριστοῦ καλῶν καὶ οἰκονόμους. Πλὴν, φησὶν, εἰ καὶ οὕτως ἐστίν, οὐδὲν τὸν δεσπότην ἀφείλ, ἀπὸ τῶν ὑπηρετῶν ὀνομάζεται. Καὶ οἰκονόμους. Οἰκονόμους μυστηρίων καλεῖ, δεικνύς ὅτι οὐ παντὶ ἀπλῶς δεῖ παρέχειν τὰ μυστήρια, ἀλλὰ τοῖς ἀξίοις. Ἵνα πιστὸς τις εὐρεθῇ. Πιστὸς, φησὶν, ὀφείλει εἶναι ὁ οἰκονόμος, καὶ μὴ τὰ τοῦ δεσπότητος ἴδια λέγειν εἶναι, ἀλλ' ὡς οἰκονόμος διακονεῖν. Καὶ ταύτῃ δὲ τὸν τύπον αὐτῶν καταβάλλει.

[ΦΩΤ.] Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, φησὶ, τὸ ζητούμενον καὶ ὀφείλον παντὶ πρόσω φυλάττεσθαι παρὰ τῶν οἰκονόμων, τὰ πιστὸς εἶναι, καὶ ὑπηρετῆς ἡγεῖσθαι αὐτοῦ, καὶ μὴ ἰδιοποιεῖσθαι καὶ σφετερίζεσθαι τὰ τοῦ δεσπότητος. — Ἡ οὕτως λογιζέσθω ἡμεῖς ἀνθρώπος τὰ τε ἄλλα ἀπερ' εἶπον, φησὶ, καὶ ὁ λοιπὸν καλεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, κάλεινο ἡμεῖς λογιζέσθω, ἵνα ἂν ποιοῦ τὸ, λογιζέσθω. Τί δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ ἐν τοῖς οἰκονόμοις ζητούμενον; Ἵνα πιστὸς, φησὶν, εὐρεθῇ. Εἴτα πρὸς τοὺς ἀναίσχυνην μέλλοντας καὶ λέγειν ἐπιχειροῦντας, Τί οὖν; οὐ τοιοῦτος εἰ; προαπαντῶν,

PATRUL. GR. CXVIII.

III, 22, 23. Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollus, sive Cephas sive mundus, sive vita, sive mora, sive praesentia, sive futura. Omnia, inquam, vestra sunt, vos autem Christi, Christus vero Dei.

Rursum seipsum et Petrum ac Apollo posuit, doctores eorum designans: ostendens quod etiam dona propter ipsos accepissent et doctores creati essent. Hoc autem fastum eorum vehementer deprimat. Deinde illud quoque significat: Si ego, inquit, et Cephas et Apollus vestri sumus, multo minus sane deberent doctores vestri cristas erigere. Sive mundus. Ipse quoque mundus et vita propter vos sunt, ac condita sunt: ita mors ipsa ad vestram facta est castigationem. Sive praesentia. Ostendit cuncta propter ipsos facta esse, et praesentia et futura. Omnia vestra sunt, tanquam beneficia et dona. Vos autem Christi, tanquam creaturae et opera. Christus vero Dei, tanquam germen ac Filius. Pulchre autem hoc addidit: quoniam enim dixerat: Omnia vestra sunt, vos autem Christi; ne si ibi pedem fississet, Filium ingentum ac sine principio existimarent, subiunxit: Christus vero Dei. Non autem Christus ita Dei est ut nos Christi. Absit! sed non quidem Christi sumus, tanquam opus et factura ipsius. Christus vero Dei est, tanquam germen ante saecula et Filius, et tanquam Patrem habens principium.

IV, 1-4. Sic nos existimet homo tanquam ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. Quod superest autem, illud requiritur in dispensatoribus, ut fides aliquis inveniat. Mihi vero indignissimum videtur, ut a vobis dijudicer, aut ab humano dia, imo nec meipsum dijudico. Nullius enim mihi conacius sum, sed non ob id justificatus sum. Ceterum qui dijudicat me Dominus est.

Dicendo Nos, designat doctores, qui apud illos erant. Tanquam ministros Christi. Quoniam vehementer doctores eorum deiecerat, nunc sensim ipsos exaltat, Christi ministros appellans et dispensatores. Attamen licet ita sit, inquit, nullus relicto Domino a ministris nomen accipit. Et dispensatores: mysteriorum vocat dispensatores, ostendens quod non cuivis simpliciter oportet tradere mysteria, sed dignis. Ut fidelis quispiam inveniat. Fidelis, inquit, deberet esse dispensator, nec dicere sua esse quae Domini sunt, sed tanquam minister dispensare. Et hoc modo deprimat ipsorum fastum.

Hoc enim est, inquit, quod queritur, et omnino servari deberet a dispensatoribus, ut fideles essent, ac seipsos famulos dicerent, et non sibi vindicarent aut appropriarent quae Domini sunt. Aut hoc modo. Existimet, inquit, nos homo et cetera habere quae dixi: et quod potissimum dispensatores contingit, etiam nos habere existimet, ut a communi sensu repetatur. Existimet. Quid est autem hoc quod inter dispensatores requiritur? Ut fidelis, inquit, inveniat. Deinde his qui impudentes futuri erant cumque aggressuri, ac dicturi:

καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἀπὸ Θεοῦ.

Εἰ οὖν καὶ τὸν μηδὲν ἑαυτῷ συνειδὸτα ὁ Κύριος κρίνει, καθὼς αὐτὸς ἔστιν ὁ ὄντως καὶ ἀληθὺς κριτὴς, εἰ δὲ ποτε ὑμεῖς κρίνετε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν; Ἦν γὰρ καὶ τοῦτο παρ' αὐτοῖς τὸ νόημα, ὃ καὶ περιεπαύεται διορθῶσαι.

Ἄλλο. Παραινέει μὴ σπουδαῖον ἡγεῖσθαι τὸ ἑαυτοῦς ἐκδικεῖν, μηδὲ τὸ κρίνειν τοὺς ἡμαρτηκέναι δοκοῦντας, μηδὲ ταράσσεσθαι τοὺς ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰς τῶν θνητῶν ὁφείας διαλανθάνουσιν, ἐπεὶ περ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐπιστάς, τῶν μετάνεσθων, φωτίζει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, τῶν δὲ κοσμίων καὶ θεοσεβῶν δι' ἐπιείκειαν καὶ ἰδιοπραγμοσύνην καὶ λανθανόντων τοὺς πολλοὺς, φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. Οἱ καὶ τὸν ἑαυτῶν, φησί, γενήσεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. «Ὅς καὶ φωτίζει.» Ὅς, φησί, φανερώσει τὰ ἐν ἡμῖν κρυπτά. Τοῦ σκότους δὲ λέγει τὰς λανθανούσας πονηρὰς πράξεις. Πολλὰς γὰρ τις κατὰ τὸ φαινόμενον ἀγαθὸν τι πράττει, ἡ δὲ γε προαίρεσις λανθάνουσα σφάλλεται. «Καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν.» Πάντα γὰρ παρ' αὐτῷ γυμνά καὶ τετραχηλισμένα, καὶ οὐδὲν προσωπίδου εὐλαβείας ὥφειλε τὸν ἔχοντα. «Καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἀπὸ Θεοῦ.» Ἐπὶ τὸ εὐφημότερον ἦλθεν. Καὶ γὰρ ἦν ἀκόλουθον εἰπεῖν, τότε ἡ τιμωρία ἡ ὁ ἔπαινος, ἀλλ' εἰς τὸ χρηστὸν ἀπέθετο τὸν λόγον.

Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετασχημάτισα εἰς ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλῶν δι' ὧν, ἵνα ἦν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἔνός φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου.

[ΦΩΤ.] Διατὶ ὑμεῖς μετασχημάτισα εἰς ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλῶν; Δι' ὧν, ὡς φησὶν, ἵνα μὴ ἀνίσω ὑμᾶς, ὀνομαστὶ καθαπτόμενος. Διορθοῦσθαι μὲν γὰρ ἔσπευδεν, ἀνίσιν δὲ ἐφυλάττετο. Διὰ δὲ τοῦ μετασχηματισμοῦ, φησὶν, ἀμφοτέρω ὁμῖν βουλευμένοις ἔσται, καὶ τὸ διορθῶσθαι, καὶ τὸ ἀλυπότερον ἀκούσαι τῶν ἐπὶ τῇ διορθώσει ἐλέγχων. Ἐπολεῖ δὲ τοῦτο, καὶ ἵνα μὴ ὥρισμένα πρόσωπα τῷ ἐλέγχῳ καθυποβάλλων, δέξῃ ἀνθρωπίνῃ τινι προσπάθειᾳ ἢ ἀντιπαθείᾳ, τοὺς μὲν ἑᾶν, τῶν δὲ κατατρέχειν. Ἄλλως τε δὲ, καὶ ἵνα μὴ ἐν τῇ τοιαύτῃ διακρίσει, ὧν μὲν καθήψατο, τοὺς εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλλῃ, ἡ εἰς ὀργὴν καὶ φιλονεικίαν μείλινα ἀνάψῃ, ὧν δ' ἐπὶ τοῖς ἐλέγχοις οὐκ ἐμνήσθη, τοὺς τῷ τύφῳ καὶ ἀπονοίας μᾶλλον ἐμπλήσῃ. Διὸ εἰκότως ἐξ ὀνόματος οὐ καθήψατο, ἀλλ' εἰς ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλῶν τὸν ἐλέγχον μετασχημάτισας, καθαρὰν καὶ εὐπρόσδοκον τὴν νουθέτησιν κοινήν ἄπασιν ἐποίησται. «Δι' ὧν.» Τουτέστιν ἵνα μὴ τὰ πρόσωπα ἰδικῶς ἀκούοντες τῶν διδασκάλων ὧν, μὴ δέξῃσθε τὸν λόγον. «Ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε.» Πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀποτίθεται. «Ἵνα, φησὶ, διὰ τοῦ ἡμετέρου προσώπου μάθητε φρονεῖν, καθὼς γέγραπται. Γέγραπται δέ· «Ὁ θεὸς εἶναι πρῶτος, ἰσὺ πάντων ἰσχυατός.» — «Ἵνα μὴ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἑνός.» Ὅσον

Illustrabit tenebrarum et propalabit consilia cordium : ac tunc laus erit a Deo.

Quod si eum quoque judicat Dominus qui nullus sibi conscius est, eo quod ipse rectus sit ac verus iudex, cur vos, quæso, fratres vestros judicatis? Nam et hic morbus apud ipsos erat, quem etiam corrigere nititur.

449 Aliud. Admonet ne honestum esse ducant se ipsos ulcisci, neque eos judicent qui peccare videntur : neque turbeantur ob ea quæ hoc tempore mortalium aspectibus occulta sunt : quandoquidem Dominus ipse qui omnibus præsidet, impiorum quidem occulta tenebrarum illustrabit : justorum vero qui in mundo sunt, qui Deum sua modestia ac industria colunt, et vulgo occulti sunt, propalabit consilia cordium : quibus etiam laudem futuram esse dicit a Deo. « Qui occulta quoque illustrabit tenebrarum. » Qui manifestabit, inquit, quæ in nobis abscondita sunt. Tenebras vero dicit latentes pravæ actiones. Frequentior enim quispiam bonum aliquod quantum ad apparentiam operatur, ut voluntas quæ latet, errare convincitur. « Et propalabit consilia cordium. » Omnia enim coram ipso nuda sunt et aperta²², nullumque religionis velamentum juvare potest habentem. « Ac tunc laus erit a Deo. » Ad id quod magis faustum est descendit. Siquidem consequens magis erat ut diceret : Tunc supplicium erit, quam laus; verum ad id quod commodum est deflexit sermonem.

IV, 6. Hæc autem, fratres, per figuram transtuli in meipsum et Apollo propter vos, ut in nobis discatis, non supra id quod scriptum est de vobis sentire; nec hic iustus, ille huius nomine inflemi, alius advergus alium.

Quare vos per figuram transtuli in me et Apollo? « Propter vos, » inquit, ne vos contristarem si nominatim objurgarem. Etenim corrigere studebat, at ne contristaret, observabat. Per figuralem vero translationem utrumque continget, inquit, modo volueritis, ut et corrigamini, et absque mœrore audialis quæ ego ad correccionem reprehendo. Hoc autem faciebat ne si definitas personas reprehensione designaret, videretur humano quodam affectu aut odio, hos quidam sinere, illos vero perstringere. Præterea quoque, ne huiusmodi dijudicatione hos quidem corripere, illos vero ad desperationem injiceret, aut ad iram, maioremque contentionem excitaret : quorum vero in reprehensionibus non meminisset, hos timore potius et arrogantia impleret. Ideo justam ob causam nominatim non objurgavit : sed translata figuratim in seipsum, et Apollo accusatione, 450 communem admonitionem nudam ac facilem omnibus reddit. « Propter vos. » Hoc est, speciatim præceptorum vestrorum personas audientes, despiceretis sermonem. « Ut in nobis discatis. » Ad præceptores dirigitur : ut per nostras, inquit, personas discatis de vobis sentire juxta id quod scriptum est. Est autem scri-

ptum : « Qui vult esse primus, sit omnium postremus ⁷⁷. » « Ne hic istius, ille hujus nomine inflemini. » Nempe discipuli praeceptorum nomine. « Inflemini. » Relictis autem doctoribus ad populum dirigitur sermo : populus namque ob praeceptores efferebatur : ut, qui hunc habeat praeceptorem, adversus discipulum qui alium habeat intumescebat ac gloriabatur. Bene autem illud appellavit inflationem et gignit humores, aut pravum accepit spiritum.

IV, 7-8. Quis enim te discernit? quid autem habes quod non accepisti? quod si etiam accepisti, quid gloriaris quasi non accepisses? Jam saturati estis? Jam ditati estis? ⁷⁸ Sine nobis regnum adepti estis? atque utinam sane adepti sitis, ut et nos una vobiscum regnemus.

Ac si diceret : Quis te judicavit et approbavit tanquam laude dignum, o praeceptor ac doctor? num homines? at non rectum est illorum iudicium. « Quid autem habes quod non accepisti? » Verum dices rectum esse hominum de te iudicium : et vere fortassis laude dignus es ob doctrinam : at ne ita quidem extollaris. Non enim tuum opus est factum hoc, sed Dei donum : qui autem gloriatur, ac sese jactat nequaquam ut qui illud dono accepit gloriatur, sed tanquam suis id nactus sit laboribus.

« Quod si etiam accepisti, quid gloriaris quasi non accepisses? » Interrogative hoc dicit ut sit iste sensus. Quid gloriaris? num quasi non acceperis, sed domi habueris? Atqui accepisti. « Jam saturati estis? » A tempore ipsos confundit, dicens : Adeo velociter saturari estis, nulloque indigetis? « Jam ditati estis? Ut nullo vobis opus sit? Siquidem gloriatio manifestat quod ad ipsam pervenerant scientiae saturitatem, nec ulla re egerent. « Sine nobis regnum adepti estis? » Moraliter processit hic sermo.

451 Et primum quidem illorum stultitia demonstratur ac sapientia : quia tantis, inquit, acceptis donis non vultis nos socios ac participes efficere eorum quae vobis data sunt. Dolens, inquit, haec dico. Est autem sermo hic ironicus quo dicit : « Regnum adepti estis, utinam adepti essetis, » ait : at non ita est. Deinde ne ironice dixisse videatur : « Atque utinam sane adepti sitis, » ostendit quod vehementer optaret. Id autem quomodo? Quia vestrum, inquit, regnum esset meum. Siquidem praeceptor gloria est, cum discipuli in fide ditati sunt. Si saturari estis, si ditati estis, si regnum adepti estis, gloria nostra est, cum una vobiscum regnum adepti simus. Vos jam in Christo ironice loquentis verba sunt.

« IV, 9-11. Videre videor enim quod Deus nos apostolos postremos designavit, tanquam morti destinati : quoniam spectaculum facti sumus mundo et angelis ac hominibus. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo : nos imbecilles, vos autem validi : vos praeclari, nos autem inglorii ad hoc usque tempus.

Merentis, imo potius in ruborem convertentis

⁷⁷ Marc. ix, 34.

A μαθητῆς ὑπὲρ διδασκάλου. « Φυσιοῦσθε. » Τοὺς διδασκάλους ἀφίετε, πρὸς τὴν λαὸν ἀποστίνεσθαι. Καὶ γὰρ ὁ λαὸς ὑπὲρ τῶν διδασκάλων μέγα ἐφρόνουν. Οἷον ὁ τόνθε ἔχων διδασκαλὸν κατὰ τοῦ τόνθε ἔγοντος μαθητοῦ, φυσιοῦτο καὶ μέγα ἐφρόνει. Καλῶς δὲ αὐτὸ φυσίωσιν ἐκάλεσεν, οἷον ἐπὶ τῶν ἀπὸ μεταφορᾶς σώματος κακοχόμου, ἢ κακὸν πνεῦμα δεξαμένου.

veluti tumorem, a metaphora corporis quod pravos

Τίς γὰρ σε διακρίνει; Τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβὼν; ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ; ἤδη ἐπλουτήσατε; χωρὶς ἡμῶν ἐβασίλευσατε; καὶ ὅτε λὼν γε ἐβασίλευσατε, ἴνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασίλευσωμεν.

Οἷον, τίς κέρκει σε καὶ δεδοκίμακεν, ὃ διδάσκαλε, ἄξιον ἐπαίνου; οἱ ἄνθρωποι; ἀλλ' οὐκ ὀρθή τούτων ἡ κρίσις. « Τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; » Ἀλλ' ἐρεῖς ὅτι ὀρθή ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ σοὶ κρίσις, καὶ ὅπως ἀξιέπαινος εἰ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Μηδὲ οὕτως φρόνει μέγα. Οὐ γὰρ σὺν κατόρθωμα τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ ὁ σὺς Θεοῦ. Ὅ δὲ καυχώμενος, πάντως οὐχ ὡς λαβὼν τὸ χάρισμα καυχᾶται, ἀλλ' ὡς ἐξ οἰκείων αὐτοῦ πόνων κτησάμενος. « Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι, ὡς μὴ λαβὼν; » Τοῦτο λέγων κατὰ ἐρώτησιν. Ἵνα οὕτως νοηθῇ. Τί καυχᾶσαι; ἄρα ὡς μὴ λαβὼν, ἀλλ' οἰκόμενος ἔχων; καίτοι ἐπληρώσας. « Ἦδη κεκορεσμένοι ἐστέ; » Ἀπὸ τοῦ χρόνου αὐτοῦς ἐντρέπεις, λέγων. Οὕτως ταχὺ, φησὶν, ἐκορεσθῆτε καὶ οὐδενὸς διδοῖτε; « Ἦδη ἐπλουτήσατε; » καὶ ἐν οὐδενὸς ἐστε χρεῖα; ἢ γὰρ καύχῃσιν ἐπὶ τοῖς, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐφάσασθε τὴν κορυφὴν τῆς γνώσεως, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε τίνος. « Χωρὶς ἡμῶν ἐβασίλευσατε; Κατὰ ἥθος ὁ λόγος προήχεται. Καὶ πρῶτον μὲν, τὸ ἀσυνεῖδητον αὐτῶν ἐνδείκνυται καὶ τὸ ἀνόητον. Ὅτι, φησὶ, τηλικούτων ἀξιοθέτων δωρεῶν, οὐ βούλεσθε ἡμᾶς κοινωνοὺς καὶ μετόχους τῶν δοθέντων ὑμῖν ποιῆσαι. Ἀλλῶν, φησὶ, ταῦτα λέγω. Εἰρωνικῶς δὲ οὕτως ὁ λόγος, ὅτι « Ἐβασίλευσατε, » Ἐφθε γὰρ, φησὶν, ἦτε βασιλεύσαντες, ἀλλ' οὐκ ἐστέ. Εἴτα ἵνα μὴ δόξῃ κατὰ εἰρωνειαν εἰρηκῶς τὸ, « Καὶ ὅτε λὼν γε ἐβασίλευσατε, » δείκνυσθαι, ὅτι σφόδρα τοῦτο ἠθέλει. Πῶς; ὅτι, φησὶν ἡ ὑμῶν βασιλεία, ἐμὴ ἦν. Δόξα γὰρ διδασκάλῳ, τῶν μαθητῶν ἐν πίστει πλουτησάντων. Εἰ ἐκορεσθῆτε, εἰ ἐπλουτήσατε, εἰ ἐβασίλευσατε, δόξα ἡμῶν ἐστὶ συμβασίλευσάντων ὑμῖν. Ὑμεῖς ἦδη ἐν Χριστῷ καὶ φρόνιμοι, καὶ ἰσχυροί, καὶ ἐνδοξοί. Ταῦτα γὰρ λέγοντος εἰρωνείας ἐστὶ ῥήματα.

et prudentes estis et fortes ac praeclari. Nam haec

Δοκῶ γὰρ, ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους. Ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί, Ὑμεῖς ἐνδοξοί, ἡμεῖς δὲ ἀτιμοί, ἀχρηεῖς ἀπὸ ὥρας.

Λυπούμενου, μάλλον δὲ ἐντρέποντος καὶ κατασχού-

νοντος ῥήματα λέγει. Ὡς γὰρ ὁρῶ, φησί, καὶ ἐξ ὧν ὑμεῖς ποιεῖτε, ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι, ἔσχατοι πάντων παρὰ Θεοῦ ἀπειδείσθημεν, ὡς κατὰ δικαιοσύνην καὶ ἐπιθανάτιοι, τοῦτέστιν, εἰς τὸ φονεῦσθαι· πᾶσιν εὐχερέστε. Ἡμεῖς μὲν οὖν εἰς τὸ πάσχειν κακῶς προκαίμεθα, ὑμεῖς δὲ ἥδη ἐδασκεύεσθε. Ἐξ ὧν γὰρ, φησὶν, ὑμεῖς ἐδασκεύεσθε οὕτω ταχέως, ὡς νομίζω (τοῦτο λέγει τὸ Δοκῶ), ἡμεῖς γινώσκουμεν ὅτι ἔσχατοι τὸ κακῶς πάσχειν κατακακούμεθα. Δυνατὸν δὲ καὶ κατὰ ἀπόφασιν καὶ ἐξ εὐθείας λαβεῖν τὸ ῥητόν. Δοκῶ γὰρ, φησὶν, ὅτι ἡμεῖς τοὺς ἀποστόλους, ἔσχατους κήρυκας καὶ διδασκάλους ὑμῶν προσηύδατο, μεθ' οὓς οὐκ ἂν τις ἄλλος, ἀλλὰ ὅθεν ποθὲν ἀναρπίντας ὀφείλει προσδέχεσθαι. Οὐ γὰρ ἂν εἴποιεν, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀπὸ Χριστοῦ ἀπεστάλησαν. Ἡμεῖς γὰρ ἔσμεν οἱ ἐπιθανάτιοι ἀποσταλάντες. Τὸ δὲ, οἱ ἐπιθανάτιοι, διχῶς ἂν νοηθῇ, ἢ ὅτι καὶ οἱ κατ' αὐτὸν τὸν θάνατον κυρωθέντες εἶναι μαθηταί, συντάττων καὶ αὐτοὶ τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς, καὶ ἀπὸ τῶν πλείονων οὕτω πάντας ὀνομάζων· ἢ μεταφορικῶς τὸ, ἐπιθανάτιοι, ὅσον οἱ βίβαιοι, οἱ ἀληθινοί, μεθ' οὓς οὐκ εἰσὶν ἄλλοι, ἀπὸ τῶν ἐπιθανάτιων διασηκῶν. Αὗται γὰρ εἰσι βίβαιοι καὶ ἀμετακίνητοι. Αἱ τὲ γὰρ πρὸ αὐτῶν, κινουμέναι, καὶ αἱ μετ' αὐτάς δὲ, πλάσται καὶ ἀκρίβητοι καὶ ἀπόβλητοι νόμῳ τυγχάνουσι. Καὶ τὸ Δοκῶ δὲ, οὐ διαταγῆς, ἀλλ' ἡθους ἐστὶν ἐμφαντικόν. Εἴτα καὶ ποθὲν ὄντων, φησὶν, ὅτι ἔσχατοι καὶ τελευταῖοι, καὶ μεθ' οὓς οὐκ ἔστιν ἄλλους ἄλλα κηρύσσοντας ἀποδείχθηναι; ὁ ἕατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, φησὶν. Ὁ κόσμος αὐτὸς, φησὶ, καὶ ἡ οἰκουμένη τοῦτο μαρτυρεῖ, καὶ οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄνθρωπων τῶν ἀγγέλων τάξεις. Πῶς οὖν ὑμεῖς; ὡς ἀρχηγὸι καινῆς διδασκαλίας καὶ καθηγῆται ψευδοῦσθε καὶ ἐπαίρεσθε; Εἰ μὲν γὰρ ἀπαρ' ἡμῶν παρελήφατε, διδάσκετε, μαθηταὶ ἔστε, καὶ μάτην ἐφυσώθητε. Εἰ δὲ ἐτέρῳ παρ' ἡμῶν παρελήφατε, γινώσκετε ὅτι ἡμεῖς ἔσμεν οὓς ἔσχατους καὶ τελευταίους καὶ ἐπιθανάτιους· ὁ Θεὸς ἀπέδειξε. Ποθὲν οὖν ὑμεῖς παρεληφότες διδάσκετε; Εἰ γὰρ ἡμεῖς ἔσμεν οὓς ὁ Θεὸς τελευταίους καὶ ἐπιθανάτιους ἀποστόλους ἀπέδειξε, ὅλον ὅτι αἱ τὴν χρηστὴν παρελήφατε μάθημα καὶ κατόρθωμα, ἐκ τῶν ἡμετέρων πόνων καὶ τῆς διδασκαλίας, ὁμῶν κεραιόγονοι. Εἴθε οὖν ἐν τοῦτοις ἐπλουτῆσατε, εἴθε ἐδασκεύεσθε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὡς οἱ τὰ σπέρματα τῆς θεογνωσίας καὶ τῶν ἀρετῶν καταβαλόντες, συμβασιλεύσωμεν. Ἀλλὰ δέδοικα, μὴ εὖ οὕτως ἔχη τὰ ὀμύερα. «Τοὺς ἀποστόλους.» Ἐμψασιν ἔχει πολλὴν, τὸ, «Ἡμεῖς τοὺς ἀποστόλους.» τοῦτέστι τοὺς τοσαῦτα ὑπὲρ Χριστοῦ πεπονθότας; «Ὅτι ἕατρον ἐγενήθημεν.» Πῶς δὲ, φησὶ, νομίζω ὅτι ἔσχατοι ἔσμεν; «Ὅτι ἕατρον τῷ κόσμῳ ἐγενήθημεν, τοῦτέστιν, οὐκ ἂν μετ' ὧν πᾶσιν κακῶς, ἀλλὰ πανταχοῦ γῆς· καὶ ὑμεῖς ἥδη βασιλείαν ὀνειροπολεῖτε;» Ἐξ ὧν δὲ περὶ τῶν ἀποστόλων ταῦτα λέγει, δείκνυσσι τὴν ἐκείνων οὐκ ἐν μάταιν καὶ ψευδῇ. «Καὶ ἀγγέλους.» Τοιαῦτα, φησὶν, ἡμῶν τὰ πηλαίσματα, ὡς καὶ ἀγγελικῆς εἶναι θεωρίας ἄξια.

dicat de apostolis, ostendit illorum existimationem vanam esse, ac fallacem. «Et angelis.» Talia, Inquit, sunt nostra certamina, ut angelico etiam digna sint aspectu.

ac pudefacientis verba loquitur. Nam ut video, inquit, ex his etiam quæ vos agitis, nos apostoli novissimi omnium a Deo designati sumus, tanquam nescio qui, condemnati ac mori destinati. Hoc est, ut facile ab omnibus occidamur. Siquidem nos ut malis afflictiur exponimur, vos autem regnum jam adepti estis. Ex eo enim quod vos adeo brevi regnum adepti estis, nos, ut arbitror (nam hoc est quod præmisit «Videre videor») cognoscimus quod novissimi condemnemur ut mala patiamur. Potest quoque affirmative rectaque sententia accipi quod dictum est. Videre videor, inquit, quod Deus nos apostolos, postremos prædicatores ac doctores vestros constituit, post quos nemo unquam alios aliunde apparentes deberet suscipere. Nequaquam enim dicere possent quod ipsi quoque a Deo missi sunt. Nos enim missi sumus a Deo destinati. Quod autem ait οἱ ἐπιθανάτιοι dupliciter intelligi potest: aut quia 452 ceteri discipuli qui suo tempore fuerant, morti addicti erant, seipsum quoque cæteris annumerat discipulis, et omnes a pluribus denominat. Aut ut metaphorice sumatur ἐπιθανάτιοι idem significans quod certi, veri, post quos non sunt alii: quemadmodum etiam dicuntur ἐπιθανάτιοι διαβῆκαι, id est, firma, postremaque testamenta: nempe eo quod sint immutabilia; nam quæ ante illa sunt, mutantur, quæ vero post illa, ficta ac irrita sunt, et lege rejiciuntur. Rursus quod dicit: «Videre videor,» non hæsitationis est, sed moris significativum. Ad hæc, unde, inquit, manifestum est quod postremi ac novissimi designati simus, et post quos non sit alios dari prædicatores? «Quia spectaculum facti sumus mundo,» ait; mundus ipse orbisque terrarum hoc testatur, nec soli homines, sed et superni angelorum ordines. Quomodo vos tanquam auctores ac magistri novæ doctrinæ inflamini ac eriguntur? Etenim si ea docetis quæ a nobis accepistis, discipuli estis frustra inflammini. Si vero alia ab his quæ accepistis, scitote quod nos ii sumus quos Deus postremos ac finales certosque apostolos designavit, sive ἐπιθανάτιους. Unde igitur accepistis ea quæ docetis? Nam si nos sumus quos Deus novissimos ac postremos designavit, manifestum est quod si quam utilem doctrinam, facinusve egregium acceperitis, a nostris laboribus ac disciplinis vobis provenit. Utinam ergo per hæc ditati sitis, utinam regnum adepti, ut et nos qui vobis divinæ semina cognitionis ac virtutum jecimus, una vobiscum regnemus. Verum timeo, ne vestra non ita se habeant. «Apostolos.» Multam habet emphasim quod ait: «Nos apostolos,» hoc est, qui tanta pro Christo passi sumus. «Quoniam spectaculum facti sumus.» Unde, inquit, adducor ut existitem quod postremi facti simus? Quoniam spectaculum mundi sumus: hoc est, non in uno angulo mala tolerantes, sed ubique terrarum: et vos jam regnum somnialis? Quoniam autem hæc

453 « Nos stulti propter Christum. » Etiam hoc a pud pudofacientis est. Nos ut video stulti sumus, qui talia pati sustinemus. « Vos autem prudentes estis, » qui ita vestra disposueritis, ut jam regnetis in Christo, id est, in rebus quæ Christum concernunt. Deinde subjungit quod imbecilles quoque et inglorii ac necessariis rebus egentes. Vos autem omnino e diverso, tanquam hoc ostendere volens; nos potius oportere bonis frui, qui modestias tulimus, ac laboravimus, quam vos, qui in nullo fatigati estis: quod si nos nondum fruimur, sed adhuc mala patimur, quomodo vos tanquam premiis per dona fruantes, et quasi jam regnum coelorum in manibus habentes (quod superius designat, dicens: « Jam regnum adepti estis ») magnifice de vobis sentitis, et vos ipsos jactatis? « Nos stulti propter Christum: » hoc est, stulti apparemus sufferendo. Vos autem, cum nihil patiamini, opinionione vestra habere videmini Christi regnum. Porro ad finem usque sententiæ sermo per ironiam ipsi processit. « Ad hoc usque tempus. » Omitto, inquit, vetera, præsentia tantum refero in quibus constituti sumus.

IV, 11, 15. *Et esurimus et sitimus ac nudi sumus, colaphisque cedimur, et incertis vagamur sedibus, et fatigamur propriis laborantes manibus: male audientes, benedicimus: persecutionem patientes, sustinemus: convicii affecti, obsecramus: veluti excrementa mundi facti sumus, omnium peripsema ad hoc usque tempus.*

Ad eos qui deliciis affluere dicitur: « Colaphis cedimur; » ad eos qui intumescere, « Incertis vagamur sedibus; » id est, ob persecutionem certum non habemus consistendi locum. « Laborantes. » Hæc ad illos referuntur qui lucri ac questus causa ad prædicationem accedebant. Nos, inquit, fatigamur propriis operantes manibus, male audientes, persecutionem sustinentes, conviciis affecti non indignamur, sed gaudemus; ideo etiam benedicimus. « Persecutionem patientes sustinemus. » Hoc est stultum fieri propter Christum. Qui enim hæc patiuntur nec repugnant, quin potius verbis commodioribus respondent, stulti apud homines existimantur. « Veluti excrementa, » hoc est, tanquam immunditia, sic inglorii et contempti facti sumus. Deinde ne **454** existimarent quod ipsos designaret (nam Corinthi multa passus erat): « Mundi, » inquit, non vestra. « Excrementa. » Hoc est, putamina et purgamenta facti sumus, sive rudera, quæ communiter αποβόλακα λέγεται dicuntur. Ab omnibus vilipendimur, omniumque excrementa sumus nos ipsos omnibus subiectes hominibus propter Christum. « Omnium peripsema. » Ac si diceret: Gratiam omnibus habeo. Sunt autem veluti graviter ferentis verba, ut ipsis persuadeat ne magnifice de se sentiant. Nam si nos, inquit, apostoli inter hæc versamur, ut quid vos efferimini propter ea quæ accepistis dona, ac si jam magni aliquid essetis? Περιήγημα vero

« Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν. » Καὶ τοῦτο ἐντροπικῶς. Ἡμεῖς, φησὶν, ὡς ὁρῶ, μωροὶ ἴσμεν, τοιαῦτα πάσχειν ἀνεχόμενοι. Ἡμεῖς δὲ φρόνιμοι ἔσμεν. Οὕτως τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομήσαντες, ὡς ἤδη καὶ βασιλεύειν ἐν Χριστῷ, ὁ ἄστιν, ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πράγμασιν. Ἐλτα ἐπάγει, ὅτι καὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄτιμοι, καὶ τῶν ἀναγκαιῶν ἐνδεεῖς: ὁμοίως δὲ πᾶν τούναντίον· τοῦτο κατασκευάζων, ὅτι ἡμεῖς μᾶλλον ἔδει τοὺς κοπιῶσάντας καὶ κακῆς ἀπολαύειν τῶν ἀγαθῶν, παρ' ὁμοίως τοὺς μὴ κοπιῶσάντας. Εἰ δὲ ἡμεῖς οὕτω ἀπολαύομεν, ἀλλ' ἐν ἑσμὲν ἐν τῷ πάσχειν κακῶς, πῶς ὁμοίως ἤδη ἀμοιβῶν ἀπολαύοντες διὰ τῶν χαρισμάτων, καὶ ὡς ἤδη τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔχοντες ἐν χερσίν (ἥνπερ ἄνω λέγει ὅτι: « Ἐδουλεύσατε »), μέγα φρονεῖτε, καὶ ἀλαζονεύεσθε; Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν. Τούτέστι, δι' αὐτὸν μωροὶ φαινόμεθα καὶ πάσχοντες, ὁμοίως δὲ ἐξ οἰσσεύς, καὶ μὴ πάσχοντες, φαίνεσθε ἔχοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν. Ἔως δὲ κάτω, κατὰ εἰρωνείαν, ὁ λόγος αὐτῷ προήχεται. « Ἀχρι τῆς ἄρτι ὥρας. » Ἐγώ, φησὶ, τὰ παλαιὰ, τὰ νῦν λέγω, ἐν οἷς ἔσμεν.

Καὶ παίνωμεν, καὶ δευῶμεν, καὶ τυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν. Λοιδορούμενοι, ἐδολογούμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν, ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περιήγημα ἕως ἄρτι.

Πρὸς τοὺς τρυφῶντας, καὶ: Κολαφιζόμεθα. Πρὸς τοὺς πεφυστωμένους, « Ἀστατοῦμεν, » τούτέστι διωκόμεθα στάσιν μὴ ἔχοντες. « Ἐργαζόμενοι. » Ταῦτα ὡς πρὸς τοὺς κέρδους ἕνεκεν καὶ πορισμοῦ ἐπιχειροῦντας τὸ κηρύσσειν. Ἡμεῖς, φησὶ, κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι. Λοιδορούμενοι, διωκόμενοι, βλασφημούμενοι, οὐ δυσχεραίνουμεν, ἀλλὰ χαίρομεν διὰ καὶ εὐλογοῦμεν. Διωκόμενοι ἀνεχόμεθα. Τοῦτό ἐστι μωρὸν γενέσθαι διὰ Χριστόν. Οἱ γὰρ ταῦτα πάσχοντες καὶ μὴ ἀντιδρῶντες, ἀλλὰ καὶ τοῖς χρηστοτέροις ἀμειδόμενοι, μωροὶ τοῖς ἀνθρώποις νομίζονται. « Ὡς περικαθάρματα. » Τούτέστιν ὡς ἀκαθαρσία, ὡς ἄτιμοι καὶ φευκτοὶ ἐγενήθημεν. Ἐλτα ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι αὐτοὺς αἰνίσσεται (πολλὰ γὰρ ἡν ὑπομείνας ἐν Κορίνθῳ), τοῦ κόσμου, φησὶν, οὐχ ὁμῶν. « Περικαθάρματα, » ἀντὶ τοῦ ἀποθήγματα, καὶ ὡς περ ἀποσάρματα γεγόναμεν, ἔχουν σκύβαλα, ἅπερ κοινῶς ἀποβόλακα λέγεται. Ὡς πάντων εὐτελιζόμενοι, καὶ πάντων ἀποκαθάρματά ἴσμεν, ὁποτιθέμεντες ἑαυτοὺς πᾶσιν ἀνθρώποις διὰ Χριστόν. « Πάντων περιήγημα. » Ὡς εἰσέπειν, Χάριν ἔχω πᾶσιν. Βαρυθυμούντος δὲ λέγει ῥήματα, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς μὴ φρονεῖν μέγα. Εἰ γὰρ ἡμεῖς, φησὶν, οἱ ἀπόστολοι ἐν τούτοις, τί ὁμοίως μέγα φρονεῖτε ἅψ' οἷς ἐλάβετε χαρίσματα ὡς ἡδὴ μεγάλοι τινεῖς; Περιήγημα δὲ λέγεται τὸ σάβανον, ὃ τοὺς ἱερῶτας τοῦ κάμνοντος ἀποθήχει. « Ἔως ἄρτι. » Ἀντὶ τοῦ, ὅτε γὰρ νῦν, φησὶν, ἐπαύσαντο οἱ ἐπηρεάζοντες. Δicitur σάβανον quod laborantis sudores abstergit.

« Ad hoc usque tempus. » Hoc est, ne nunc quidem quieverunt calumniatores et qui nos molestis afficiunt.

Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νοθεύω. Ἐὰν γὰρ μωρούς παιδαγωγῶς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς κατέρας. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε.

Οὐχ ἵνα, φησί, κατασχύνω ὑμᾶς, ταῦτα ἔγραψα, ἀλλ' ἵνα νοθεύσω. Εἰ γὰρ ὡς τέκνα ἀγαπῶ, δηλονότι πάντα πρὸς ὠφέλειαν ὑμῶν ποίω. Οὐ γὰρ ὡς μαθηταίς, ἀλλ' ὡς τέκνοις προσέχω. Ἐν μωρούς. Ἐπὶ τοῖς διδασκαλοῦς αὐτῶν ἀπονεύεται, δεικνύς, ὅτι πολλοὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἀγαπᾷ, παρ' οἱ νῦν ἐπισηθασάντες καὶ καταβαλέμενοι αὐτοὺς διδάσκαλοι. Δῆλον δέ, φησί, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ὀνομάτων. Οἱ μὲν γὰρ παιδαγωγοί, ἐγὼ δὲ πατήρ. Ἐχέτε ἐν Χριστῷ. Οὐδὲ ἐκείνου; ἐπληθεύει προσεῖς τῷ παιδαγωγῷ ἐν Χριστῷ. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὐκ ἑμαυτῷ, φησί, τοῦτο λογίζομαι, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. Ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Τοιγαρὺν καὶ οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν, παρ' ἐμοῦ ἔμαθον ἅπερ ὑμῖν λέγουσι. Τὸ δέ, Ἐγέννησα, ἢ τοῖς τῆς φύσεως ὀνόματι χρῆται, τὴν ἀγάπην ἐνδεικνύμενος, ἢ ὅτι διὰ τοῦ κηρύγματος, φησί, ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα ἐν τῷ βαπτίσματι. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε. Αἰκαίοι τοίνυν ἐστὶ μιμησθαι μὲ ἅτε πατέρα. Οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν λέγει, ἀλλὰ δεικνύς εὐχερῆ αὐτοῖς εἶναι τὴν αὐτοῦ μίμησιν. Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησί, Χριστὸν μιμοῦμαι, πῶς οὐχ ὑμεῖς ἐμέ;

Διὰ τοῦτο ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὃς ἐστὶ τέκνον μου ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν ἀσφ' Ἐκκλησίᾳ διδάσκω. Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἀρυσώδησάν τινας. Ἐλεύσομαι δὲ ταχὺς πρὸς ὑμᾶς ἅν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ γίνωσκαι οὖν τὸν λόγον τῶν περυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.

Διὰ τοῦτο ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὅτι ἐπειδὴ ὡς τέκνον κηδεύω. Ὅς ἐστὶ τέκνον μου. Τὴν τε πρὸς Τιμόθεον ἀγάπην ἐμφανίει, κἀκεῖνους παρασκευάζει αἰδεσίμους αὐτὸν ἰδεῖν. Οὐχ ἁπλῶς, φησί, πιστὸν εἰς σαρκικά πράγματα, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, τοῦτο ἐστὶν ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πράγμασιν. Ὅς ὑμᾶς ἀναμνήσει. Οὐκ εἶπε· διδάξει, ἵνα μὴ δυσανασχετήσωσιν, ὡς παρὰ Τιμόθεον νέου ὄντος μαθησόμενοι ὄθεν φησί, Ὅτις ὁδοὺς μου, τοῦτο ἐστὶν, οὐδὲν ἕτιον εἶπη, ἀλλὰ τὰ ἐκ. Ὅδοις, φησί, τὰς οἰκονομίας, τὸ κήρυγμα, τοὺς κινδύνους, τὰ ἔδη τὰ ὀποσολικά, τοὺς νόμους τοὺς θελοῦς ἐν οἷς περιπατῶ, φησί, Ὅτις ἐν Χριστῷ. Εἶτα ἀνάγων τὸν λόγον, φησί, τὰς ἐν Χριστῷ ὁδοὺς, τὰς μὴδὲν ἐχούσας ἀνθρώπων. Οὐδὲν, φησί, καινὸν ὑμῖν εἶπη, ἀλλὰ τὰς ἐν ἐκείνῃ Ἐκκλησίᾳ διδασκαλίας μου. Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου. Ἐπειδὴ εἶπε, Ἐμψα Τιμόθεον, ἵνα μὴ βραδυμότεροι γένωνται ὡς αὐτοῦ μὴ μὲλλοντος ἀπέναι, διορθοῦνται αὐτὸν, ἐπάγων τὸ, Ἐλεύ-

IV, 14, 16. Non ut pudor! vos suffundam hæc dico, sed tanquam filios meos dilectos admonco. Nam etiam innumeros pedagogos habeatis in Christo, non multos tamen patres. Siquidem in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui. Adhortor itaque vos, ut imitatores mei sitis.

Non hæc, inquit, scripsi, ut pudescerem vos, sed ut admonerem. Nam si ut filios diligo, consentaneum quoque est, ut quæcunque in vestram sunt utilitatem faciam. Neque enim tanquam discipulorum, sed tanquam filiorum curam habeo. Nam etiam innumeros pedagogos. Ad suos discipulos hæc dirigit, ostendens quod multo magis eos diligeret quam magistri qui tunc insillierant, ipsosque diviserant. Id autem et ex ipsis, inquit, manifestum est nominibus, siquidem illi pedagogi sunt, ego vero pater. Habeatis in Christo. Ne illos quidem ferire voluit cum addat in Christo. In Christo Jesu. Non ad me hæc refero, sed ad Christum. Ego vos genui. Itaque ipsi quoque præceptores vestri a me didicerunt ea quæ vobis proponunt. Genui. Nature utitur nominibus, aut ostendens suum amorem, aut quod per prædicationem genuisset eos in baptismo. Adhortor itaque vos, ut, etc. Equum est igitur, ut me sicut patrem imitemini. Neque hoc dicit seipsum jactando, sed ostendens facile eis esse, ut ipsum imitarentur. Nam si ego, inquit, Christum imitor, quomodo vos me non imitami?

IV, 17, 20. Propterea misi ad vos Timotheum, qui est filius meus dilectus et fidelis in Domino, qui in memoriam vobis reducet vias meas, quæ sunt in Christo; sicut ubique in omni Ecclesia doceo. Perinde quasi non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam. Sed veniam brevi ad vos si Dominus voluerit, et cognoscam non sermonem istorum, qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim per sermonem est regnum Dei, sed per virtutem.

Propterea misi ad vos Timotheum. Quandoquidem vestri curam habeo, tanquam filiorum. Qui est filius meus. Amorē ostendit, quem erga Timotheum habebat, ipsosque præparat quo reverenter eum conspiciant. Non vulgari, inquit, modo fidelem ad opera corporea, sed in Domino, hoc est, in rebus quæ ad Christum pertinent. Qui in memoriam vobis reducet. Non ait: Docebit, ne graviter ferrent si a Timotheo, qui recens advenisset docendi essent: propter quod etiam dicit: Vias meas. Hoc est, nihil proprium dicit, sed quæ meæ sunt. Vias vocat dispositiones, prædicationem, pericula, mores apostolicos, ac divinas leges in quibus ambulo. Quæ sunt in Christo. Deinde sermonem proferens, vias, inquit, quæ sunt in Christo, nihil humanum habentes; nihil novum vobis dicit, sed doctrinas meas, quas in singulis Ecclesiis doceo. Perinde quasi non sim venturus. Quoniam dixit: Mitto Timotheum, ne se-

giores redderentur tanquam ipse ad eos venturus non esset, corrigit hoc, dicens : « Sed veniam. » « Inflat sunt quidam. » Erant nonnulli, ut verisimile est qui seipsos provexerant, arroganter sese gerentes, aut ob scientiam, aut ob vitam, aut ob aliud quidvis rerum spiritualium. Deinde hinc inanis gloria ac inflatio subintrarat. Per absentiam siquidem magistri cum nullus esset qui argueret ac corrigeret, inflabantur. « Sed veniam. » Quod ait : « Veniam brevi ad vos, » terrentis est et pavorem incutientis. **456** idque apparantis ut ipsi vigilarent et in officio continerentur. « Et cognoscam. » Fortassis etiam sese jactabant tanquam perfecti ac spirituales : sed veniens, inquit, potero cognoscere num de vobisipsis gloriemini. Nihil enim meriti habet, absque operibus gloriari, sed si digna sermonibus sint opera. Siquidem non sunt necessarii sermones, sed ut opera spiritualia quis operetur. Sermones namque sine operibus in regnum celorum nequaquam introducent. Et hoc est quod ait : « Non enim per sermonem est regnum Dei, sed per virtutem, » id est, per operum demonstrationem.

CAPUT II.

Adversus supra et scortationes ac eos qui cum his participant.

IV, 21. — V, 1, 2. Quid vultis ? num ut cum virga veniam ad vos an cum charitate et spiritu lenitatis ? Omnino auditur inter vos stuprum, quale nec inter gentes nominatur : ut etiam patris uxorem quis habeat. Et vos inflati estis ac non magis luxistis, ut tolleretur de medio vestrum qui facinus hoc perpetravit.

Nam in vestra, inquit, situm est potestate ut hæc faciatis : aut ut segnes effecti me ad iram et ultionem provocetis, quemadmodum Petrum Ananias, et meipsum Elimas : aut ut studiose agentes et vigilantes ad charitatem ac lenitatem me exciteitis. « Cum spiritu lenitatis. » Potest enim et spiritus esse austeritatis ac ultionis. « Auditur inter vos. » Communem facit omnibus accusationem : ne segnes reddantur tanquam alieni a delicto. « Inter vos. » qui fideles estis, tantaque accepistis beneficia. Nec dicit : Peragitur, sed ex abundanti cautione, « Auditur. » — « Nec inter gentes. » A gentilibus, hoc est, incredulis, exprobrat fidelibus. Quod si apud illos nec nominatur, quid dicet quis quando hic etiam perpetratur ? « Ut etiam patris uxorem quis habeat. » Fortassis novercam. — Si quæ inter gentes sunt, ea vel audiri inter vos magnum affert opprobrium : **457** turpia quæ inter gentes peraguntur, hæc etiam inter vos fieri magnam reddet accusationem. Quod si hoc ita est, fieri inter vos quæ nec inter illos perpetrantur, quam non superabit pravitate ? Quod vero ait : « Omnino auditur, » veluti ex fama obstupescens est et excandescens. O facinus indignum ! « Omnino, inquit, auditur. » Hæc in aliquorum lingua omnino de vobis grassantur. « Et vos inflati estis. » Illius namque delictum communem debuit afferre vobis pudorem, nunc autem inflati estis, eo quod videtur sibi quisque recte

ἄσμαι δὲ. — « Ἐφυσίωθ' ὅσον τινας. » Ἦσαν κατὰ τὸ εἶδος ἑαυτοῦ ἐπιθεωροῦντες, ἢ ἐπὶ γνώσει, ἢ ἐπὶ βίῃ, ἢ ἐπὶ τινὶ τῶν πνευματικῶν ἀλαζονεύοντες. Εἴτα ἐνθεν κενόδοξα καὶ φουδιώεις παρῆνται. Τῇ οὖν ἀπουσίᾳ τοῦ διδασκάλου, μηδενὸς ὄντος, τοῦ ἐλέγχοντος καὶ διορθοῦντος, ἦσαν περυσιωμένοι. « Ἐλεύσομαι δὲ. » Τὸ, « Ἐλεύσομαι ταχέως πρὸς ὑμᾶς, » πτοῦντός ἐστι καὶ φοβούμενος, τοῦτο δὲ νῆφειν καὶ κατεστάλθαι παρασκευάζοντος. « Καὶ γνώσωμαι. » Ἰσως καὶ ἐκόμπαζον ὡς τέλειοι τινας καὶ πνευματικοί· ἀλλὰ, φησὶν, ἐρχόμενος, ἔχω γινῶναι εἰ περὶ ἑαυτῶν κομπάζετε. Τοῦτο γὰρ οὐδεὶς ἀξίον, τὸ κομπάζειν μόνον διχα ἔργων, ἀλλ' εἰ ἀξία τῶν λόγων τὰ ἔργα. Οὐ γὰρ λόγων χρεία, ἀλλὰ τοῦ ἔργου ποιεῖν πνευματικόν. Οὐ γὰρ λόγοι χωρὶς ἔργων εἰς ἀνέγκοιεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅπερ λέγει εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει, τοῦτέστιν ἐν τῇ ἐπιδείξει τῶν ἔργων.

ΚΕΦΑΛ. Β.

Κατὰ κορῶν καὶ κορσέας, καὶ τῶν τοῦτοισιν κοινωνούντων.

Τι θέλετε : ἐν βάθει εἶδω πρὸς ὑμᾶς ἢ ἐν ἀγάπῃ ἀγαθὰ καὶ ἀγαθήτος ; « Ὅπως ἀκούεται ἐν ὑμῖν κορσία, καὶ τοιαύτη κορσία ἦτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναικὰ τινὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν. Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐκπεσέσθε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας.

Ἦμεῖς γάρ, φησὶ, τοῦτων κύριοι ἐστέ, ἢ ῥαθυμοῦντες εἰς ὀργὴν με καὶ τιμωρίαν ἐγείρει, ὡς τὸν πέτρον ὁ Ἀνανίας, καὶ ἐμὲ αὐτὸν ὁ Ἐλῖμας, ἢ σπουδάζοντες καὶ νήφοντες, εἰς ἀγάπην. « Ἐν πνεύματι πραδότητος. » Ἐν γὰρ καὶ πνεῦμα ἀσθηρίας καὶ τιμωρίας. « Ἀκούεται ἐν ὑμῖν. » Κοινὸν πάντων ποιεῖ τὸ ἔγκλημα ἵνα μὴ ῥαθυμῶσιν ὡς ἄλλοι τοῦ πλημμελήματος. « Ἐν ὑμῖν, » φησὶ. Τοῦτέστι τοῖς πιστοῖς, τοῖς τοσοῦτων ἀεργεσιῶν ἀπολαύσας. Καὶ οὐκ εἴπα, Πράττεται, ἀλλ' ἐκ περιουσίας, « Ἀκούεται, » φησὶ. Οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν. « Ἀπὸ τῶν ἔθνικῶν, τοῦτέστι, τῶν ἀπίστων δοκίμει τοῖς πιστοῖς. Εἰ δὲ παρ' αὐτοῖς οὐκ ὀνομάζεται, τί εἴποι τις ἔνθα καὶ πρᾶσσεται ; — « Ὅτε γυναικὰ τινὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν. » Ἰσως μητροειδύν. [ΦΩΤ.] Εἰ δὲ ἀπράττεται ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ταῦτα ἐν ὑμῖν καὶ μόνον ἀκούμενα μέγα δουεὸς φέροι, τὸ καὶ ὁμοίως ἐν τοῖς ἔθνεσιν καὶ ἐν ὑμῖν τοῖς πιστοῖς τοιαῦτα αἰσχρὰ πρᾶττεσθαι, πόσῃ τὴν κατηγορίαν αὔξει ; Εἰ δὲ τοῦτο, τὸ πρᾶττεσθαι ἐν ὑμῖν ἀμὴν ἐν ἐκείνοις, τίνα κακίαν οὐχ ὑπερβαίνει ; — Τὸ δὲ, « Ὅπως ἀκούεται, » ὡς ἐκπεληγμένου ἐπὶ τῇ φήμῃ καὶ δοχᾷλλοντος. Φεῖ τῆς ἀπορίας ! « Ὅπως, φησὶν, ἀκούεται ; » Ὅπως ἐπὶ γλώσσης τινος ταῦτα λέγειν περὶ ὑμῶν ἐγκατέσκηψεν ; « Πεφυσιωμένοι ἐστέ. » Ἢ γὰρ ἐκείνου πλημμελία, κοινήν ὥρπειν ὑμῖν αἰσχύνην γενῆσαι, νῦν δὲ φουδιώθ' ἐφ' οἷς ἕκαστος κατορθοῦνδοχαί. Ἐὰν δὲ ἦτε οἰκιστοὶ καὶ ἐκείνου πλημ.

est quam supplicium infligentis. « Non est bona gloriatio vestra. » Subindicat quod illum non permisissent respicere eo quod gloriarentur in ipso. Nam erat hic fortassis unus sapientum apud ipsos.

V. 6, 8. An nescitis quod paululum fermenti totam conspersionem fermentat? Expurgate vetus fermentum ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi, (id est, fermento carentes). Nam et pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. Itaque festum celebremus non in fermento veteri, neque in fermento malitiae et pravitatis; sed in azymis sinceritatis et veritatis.

Ipsis quoque cavet. Etenim malum, inquit, quod negligitur, reliquum Ecclesiae corpus inficit, eo quod alii quoque illud imitentur. Quemadmodum enim fermentum, cum sit modicum, totam fermentat conspersionem et in totum diffunditur: ita et hujus peccatum, inquit, multos ad se attrahit: « Expurgate vetus fermentum. » Hoc est, eos qui hujusmodi operantur. 459 Vetus autem fermentum ipsos appellat, aut quod peccato putrefacti sint, aut quod omnes in Christo nova sint creatura, solum autem peccatum sit vetus.

Dicens autem « Expurgate, » exactam significat purgationem. « Ut sitis nova conspersio. » Novum enim hominem novit Scriptura qui probus est, veterem vero illum qui impius. Significat autem quod non multi erant apud eos peccatores. « Ut sitis nova conspersio. » Hoc est, extra vetus illud fermentum, de quo praedixi quod debeatis azymi esse, id est, fermento carentes. Et unde manifestum est quod fermento carere debeamus? Ex eodem manifestum est. « Nam Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. » Sicut ergo hi qui sub lege vivebant, immolato ab ipsis temporario ac irrationali agno, septem diebus erant azymi, id est, fermento carentes. Neque enim licebat fermentatum panem aut domi habere aut edere. Ita quoque et nos aeterno ac rationali agno qui tollit peccatum mundi pro nobis immolato (hoc enim est nostrum Pascha) debemus semper fermento carere et esse nova conspersio, ut nihil veteris fermenti sive peccati nobis ipsis conferamus. Videtur autem quomodo consequenter ac familiariter permiserit in metaphora. Quoniam enim peccatum ejus qui aeternum commiserat, appellat fermentum: ostendens quod ex hoc, nisi purificetur, facile et alia paratur massa sive conspersio: aptavit consequenter et ea quae sequuntur, nempe vetus fermentum et novam conspersionem ac azymos sive panes fermento carentes: virtutes ac vitia hic designans nominibus. « Nam et Pascha nostrum. » Conjectio quod causalis est et ita causaliter ponitur. « Nam Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. » Quoniam enim jubet lex post primogeniti victimam in Paschate septem diebus panes fermento carentes edere, dicit quod panes illi fermento carentes figura erant ne nos quidquam vitiorum in nobis ipsis haberemus, de quo, ait, « Christus immolatus, » in figuram agni

A μένου μᾶλλον, ἢ τιμωρουμένου ἔστιν. « Οὐ καὶ τὸ καύχημα ὁμῶν. » Διγίγεται ὅτι αὐτοὶ αὐτὸν οὐκ ἔλασαν μετανοῆσαι, καυχώμενοι εἰς αὐτόν. Ἰσως γὰρ τῶν παρὰ σφίσι σφῶν εἰς τὴν οὐτόν.

Οὐκ οἰδατε ὅτι μικρὰ ζύμη δλον τὸ φάσμα ἐμοί; Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φάσμα, καθὼς ἐστε δέζυμοι. Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη Χριστός. Ὡστε ἐπετάξω, μὴ ἐν ζύμῃ καλαῖ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πορνείας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκρινείας καὶ ἀληθείας.

Καὶ αὐτῶν φέρεται. Καὶ γὰρ ἀμελούμενον, φησί, τὸ κακὸν, καὶ τῷ λοιπῷ λυμνιέται τῆς Ἐκκλησίας σώματι, διὰ τὸ καὶ ἐτέρους αὐτὸ μιμεῖσθαι. Ὅσπερ γὰρ ζύμη μικρὰ οὖσα τὸ ἅπαν ζυμοί, καὶ εἰς ἅπαν ἀναχέεται, οὕτως καὶ ἡ τοῦτου ἀμαρτία, φησί, πρὸς ἑαυτὴν ἐπισπάται πολλούς. « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην. » Τοῦτέστι, τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. Παλαιὰν δὲ αὐτοὺς ζύμην καλεῖ, ἡ διὰ τὸ σέση- πέναι τῇ ἀμαρτίᾳ, ἡ ὅτι ἐν Χριστῷ πάντες καινὴ κτίσις, μόνῃ δὲ ἡ ἀμαρτία παλαιά.

Τὸ δὲ, « Ἐκκαθάρατε, » τὴν ἀκριβῆ ὁλοὶ καθαρί- σιν. « Ἰνα ἦτε νέον φάσμα. » Ἰνα, φησί, πάντες ἦτε τοῦ νέου φαρμάκου. Νέον γὰρ οἶδεν ἀνδρα- πον ἡ Γραφὴ τὸν ἐνάρτεον, παλαιὸν δὲ, τὸν ἀσθε- θῆ. Ἀλλοὶ δὲ εἰσι οὐ πολλοὶ ἦσαν παρ' αὐτοῖς ἀμαρ- τωλοὶ. « Ἰνα, φησὶν, ἦτε, » τοῦτέστιν, ἐκτός τῆς πα- λαιᾶς ζύμης ἐκείνης περὶ ἧς εἶπα, καθὼς ἐστε δέζυμοι. Καθὼς, φησί, χρέος ὁμῶν ἐστὶν ἀζύμοις εἶναι. Πόθεν δὲ ὅληον ἐστὶ δέζυμοι ὀφειλόμεν εἶναι; Αὐτόθεν φανερόν. Τὸ γὰρ « Πάσχα ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη Χριστός. » Ὅσπερ οὖν οἱ ἐν τῷ νόμῳ βιούν- τες, θεωμένου αὐτοῖς τοῦ προσκλήρου καὶ ἀλόγου ἀμνοῦ, ἐν ἑπτὰ ἡμέραις δέζυμοι ἦσαν (οὐ γὰρ ἐξῆν αὐτοῖς, ἐξυμμένον οὕτω εἶναι οἴκοι οὕτω φαγεῖν)· οὕτως καὶ ἡμεῖς, τοῦ αἰωνίου καὶ λογικοῦ ἀμνοῦ τοῦ ἀφροντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου ὑπὲρ ἡμῶν τυθέντος (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἡμέτερον Πάσχα)· ὀφειλόμεν δέζυμοι εἶναι καὶ καινὸν φάσμα εἶναι, μηδὲν τῆς παλαιᾶς ζύμης, ἥτοι τῆς ἀμαρτίας, ἑαυτοῖς συν- επιφερόμενοι. Ὅρα δὲ πῶς καταλλήλως καὶ προσ- φούς ἐπέμεινε τῇ τροπῇ. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ πεπορ- νευκότος τὴν ἀμαρτίαν ζύμην ἐκάλουν, ἀμφαίνων ὅτι μὴ ἐκκαθαρομένης ταύτης, ταχὺ καὶ τὸ ἄλλο συναναζυμοῦται φάσμα, ἀκολουθίως ἡρμοστὶ καὶ τὰ ἐφεξῆς. Ζύμην παλαιὰν, καὶ νέον φάσμα, καὶ δέζυμους, τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας, τοῦτοισι τοῖς ὀνό- μασις ὀποηδῶν. « Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα, » Ὁ γὰρ, σύνδεσμος αἰτιολογικός. Ἐπὶ αἰτία οὖν καίται. Τὸ γὰρ, « Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη Χριστός. » Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νόμος διαγορεύει μετὰ τὴν τοῦ πρω- τοτόκου θυσίαν, ἐν τῷ Πάσχα ἑπτὰ ἡμέρας δέζυμα, ἐσθίειν, φησὶν, ἐν τύποις ἢν ἐκείνη τὰ δέζυμα, τοῦ ἡμῶς μὴ εἶναι ἐν αὐτοῖς τι τῆς κακίας, περὶ ἧς φησιν. Ὁ γὰρ Χριστὸς τυθεὶς, φησὶν, εἰς τύπον τοῦ πρωτοτόκου ἀμνοῦ τίθεται. Ἐπάναγκες οὖν καὶ ἡμεῖς τὸν τύπον τῶν δέζυμων πληροῦν, ἐν τῷ ἐκκα-

θαίρειν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ζύμης τῆς πονηρίας, ἵνα τελείως ἐπιτελεσθῇ τὸ νοητὸν Πάσχα. « Ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. » Πάλιν εὐεργεσιῶν μνησθῆναι. Ὅστες ἔορτάζωμεν. Ἐορτάζειν γὰρ χρὴ ἐπὶ ταῖς μεγάλας δωρεαῖς. « Μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ. » Τῇ τροπῇ ἐνέμενιν, ὥσπερ λέγουν. Μὴ ἐν πονηρίᾳ καὶ κακῷ βίῳ, ἀλλ' ἐν βίῳ μὴ ἔχοντι ἐπιμιξίαν τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ζύμης τῆς ἐξώδους καὶ σπηλυίας, τουτέστιν, ἐν καθαρῷ καὶ ἀκιδόῃ βίῳ. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, « Ἀζύμοις εὐχριστίας καὶ ἀληθείας. »

Illius fermenti acidi gravis odoris, hoc est in azymis sinceritatis et veritatis (id est, in panibus

Ἐγγραφα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμιγρυσθαι πόρνοις, καὶ οὐκ ἀπάρτῃ τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἁρπαξί, ἢ εἰδωλολάτραις. Ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐν τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν. Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμιγρυσθαι.

[ΦΩΤ.] Πού ἔγραψεν; Ἐν οἷς λέγει· « Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τοιοῦτος, ὁ οὐχὶ ὁ δεινός, ἢ ὁ δεινός ἀλλ' ὅστις ἐν ᾧ τοιοῦτος. Καὶ πάλιν· « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, » οὐχὶ τῆςδε ἢ τῆςδε, ἀλλ' ὅλην τὴν παλαιὰν ζύμην. Ἀσθύν γὰρ ἀφορμὴν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς τοῦ πεπορευμένου, ἐπὶ τὸ κοινὸν ἀναβίθασε τὸν λόγον, τουτέστιν, ἐπὶ πάντα πόρνον. Κάκειθεν πάλιν κοινώταρον ἐστὶ τὸν λόγον ἀποφαίνων, ἐπάγων ἐν αὐτῇ παράγγελμα καὶ ἐπὶ τῶν τῶ ὁμοίᾳ πλημμελοῦντων, ὅσον πλεονεκτούντων, εἰδωλολατροῦντων, καὶ εἰ τὶ ἐποιον. « Τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου. » Ἴνα μὴ νομισάσιν ὀφείλειν καὶ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πόρνοις μὴ συναναμιγρυσθαι, ὅπερ ἦν ἀδύνατον τοῖς πόλιν οἰκοῦσι, διορθοῦται αὐτὰ. Τὸ δὲ, « πάντως, » ἐνεαῖθα, ἐπὶ ὁμολογουμένου καίεται. « Ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα. » Μετὰ τοῦ δυνατοῦ, καὶ τὸ εὐχολον ἔχειν σπουδαίει τὴν νομοθεσίαν. Μὴ κρίνετε τοὺς πόρνους τοῦ κόσμου τούτου, ἦγουν τοὺς εἰδωλολάτραις, ἐπὶ καὶ χρεὸς εἶχατε ἐξ αὐτῶν ἐξελθεῖν, ἀλλὰ κρίνετε καὶ ἀνακρίνετε πιστὸν πόρνον.

Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοιδορὸς, ἢ μέθυσορ, ἢ ἁρπαξ, τῷ ποιοῦντι μὴδὲ συνεσθῆναι. Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἐξω κρίνατε; οὐχὶ τοὺς ἑσω ὑμῖν κρίνετε; Τοὺς δὲ ἐξω ὁ θεὸς κρίνει, καὶ ἐξεραῖτε τὸν πορνὸν ὅτι ὑμῶν οὐκ ἐστίν.

[ΦΩΤ.] Τὸ, ὀνομαζόμενος, τινὲς μὲν, τῇ προηγούμενῃ λέξει συνάπτουσι, καὶ δηλοῦσθαι βούλονται δι' αὐτοῦ, ὅτι ἀδελφὸς μὲν ὀνομαζόμενος καὶ μέχρι κλήσεως ἔχει τὴν κοινωνίαν, τῷ ὅντι δὲ διὰ τῶν ἔργων ἐχθρὸς ὑπάρχων καὶ διωκόμενος. Ἐμοὶ δὲ εὖ ἔχειν δοκεῖ, καὶ εἰ τις αὐτὸ τοῖς ἐπομένους συνάφας ἐνλαβοί, οὐκ ἐστὶ τοῦ, ὀνομαζόμενος, τὴν αὐτὴν σημαίνοντος ἔννοιαν, ἀλλὰ τοῦναντίον, τὸν ἐπὶ προηγουμένοις τοῖς ἔργοις ἦδη, καὶ παρὰ πᾶσι κατὰ τὰ οἰκία ἔργα ὀνομαζόμενον. Καὶ γὰρ ἡ τῆς λέξεως αὕτη σημασία, ὥσπερ καὶ ἄλλαι πολλαὶ λέξεις, διχῶς ὀρίζεται. Ἐνίοτε μὲν, ὡς ἔφημεν, τὸν μόνον κοι-

A primogeniti immolatus est. Oportet ergo et nos figuram complere panum fermento carentium, expurgando nos ipsos a fermento pravitatis, ut perfecte celebretur in nobis intellectuale Pascha. Pro nobis immolatus est Christus. Rursus benedictiorum meminit. Itaque festum celebremus. Nam ob magna dona celebrare festa oportet. 480 Non in fermento veteri. In metaphora perseverat, ac si diceret: Non in vitiosa pravaque vita, sed in vita quae commisionem non habeat veteris pura incorruptaque vita: nam hoc est quod ait, In

V 9-11. Scripsi vobis in epistola ne commiscamini cum scortatoribus et non omnino cum scortatoribus mundi hujus, aut avaris, aut rapacibus, aut idololatriis. Alioqui deberetis sane de mundo exire. Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini.

Ubi scripsit? Quando dixit: « Ac non magis iuxistis ut tolleretur de medio vestrum huiusmodi; » non hic aut ille, sed quicumque fuerit ejusmodi. Rursumque: « Expurgate vetus fermentum, » non hoc aut illud, sed totum vetus fermentum. Sumpta enim occasione ab uno qui scortatus fuerat, ad communem transcendit sermonem, hoc est ad omnem scortatorem. Et inde communiorē adhuc ostendens sermonem, rursus idem subjungit praeceptum de his quoque qui in similibus delinquerent, utpote avaris, idololatriis, aut aliud quippiam simile perpetrantibus. Scortatoribus mundi hujus. Ne existimarent oportere se non commisceri scortatoribus Graecis, quod impossibile esset illis qui civitatem inhabitarent: corrigit illud. Quod autem hic ait, « omnino, » significat quod in confesso est. Alioqui deberetis sane. Studet ostendere datum praeceptum tum possibile esse, tum etiam facile. Ne judicetis, inquit, scortatores hujus mundi, nempe idololatrias: alioqui necesse vobis esset ab illis quoque exire: sed judicate ac dijudicate credentem qui scortator est.

V, 11-13. Si quis frater dictus fuerit scortator, aut avarus aut idololatra, aut conviciator, aut ebrius, aut rapax: cum ejusmodi ne cibum quidem capiat. Quid enim ad me attinet etiam eos qui foris sunt judicare? nonne eos qui intus sunt vos judicatis? Eos vero qui foris sunt Deus judicet. Etiam auferet eum qui malus est ex vobis ipsis.

481 Vocem « Dictus, » quidam praecedenti conjungunt dictioni, et per eam significari volunt quod frater quidem dictus sit, et solius appellationis habens consortium, revera autem inimicus ac dissidens: mihi vero non male quadrare videtur, si quis etiam illud sequentibus junctum acceperit, ut dictio ὀνομαζόμενος, dictus sive nominatus, jam non ipsam designet benevolentiam, sed potius contrarium nempe eum qui propter manifestissimā jam opera, etiam apud omnes a propriis nominatur operibus. Siquidem dictio haec significatione bifariam dissecatur, quemadmodum et aliae multae

ditiones : quandoque videlicet ut eum significet, prout diximus, qui solo nomine consortium habet : interdum vero eum qui ad extremum progressus est operis, ut inde communem quoque appellationem ad seipsum derivaverit, ut ab hac magis quam a proprio nomine et cognoscatur et appelletur. Hujusmodi itaque scortatorem et avarum et conviciatorem et ebriosum, hoc est, qui adeo publicus ac manifestus est, ut hinc etiam ab hominibus cognoscatur ac nominetur, hunc evitare jubet et cum eo nec cibum capere, nec colloqui aut conversari : non autem eum qui quorundam exponitur susurro aut detractiōni : ideo sapienter admodum ac non sine magna efficacia inter alios absurdos operadores adjunxit quoque conviciatorem : ut sciens eandem poenam se habiturum quam scortator aut idololatra, quantum ad hoc attinet ut ab omnibus devitetur, linguam frenet ac contineat, nec eam solvat ad rodendum proximorum vitas. Idololatram vero propterea mihi connumerasse videtur in hoc loco, ut doceret certos redderet, quod licet magnum esset scelus unumque ex absurdissimis de quo nonnulli accusant hominem, si in lucem non prodiit, nec ita oportere ex sola suspitione devitari. Siquidem hoc modo mutuis inter se suspitionibus ac calumniis irritati homines, conversationem suam transmutarent ad vitam hostium, imo potius ferarum. Sed illum oportet a se ipsis abigere ac separare qui manifestus effectus est tam operibus quam appellatione qua apud omnes nominatur. « Aut idololatra. » Et quomodo potest qui frater est, hoc est fidelis, esse simul idololatra ? Hoc eum significat qui frater solum dicitur. Quidam enim crediderant et simulacris adhærebant : 462 ideo quoque dicit : « Frater dictus ; » talis siquidem revera non est frater. « Quid enim ad me attinet etiam eos qui foris sunt judicare ? » Consequenter causam reddit cur non prohibeat conversari cum Græcis scortatoribus aut avaris ac ceteris : Quia judicium, inquit, de illis Deo permittendum est : nos autem fratres corrigimus, dum vitam eorum in correctione judicamus et condemnamus : ab illis enim discessimus. « Eos vero qui foris sunt Deus judicat. » Deinde ne delinquentes Græcos existimes immunes futuros a supplicio, terribilius magisque metuendum illis assignavit tribunal, nempe Dei. « Etiam auferre eum, qui malus est. » Testimonium adduxit ostendens quod superne illud sancitum est, nec est novum præceptum aut nunc recens promulgatum, ut auferretur is qui malus est de medio. Quod autem addit, « Ex vobis ipsis, » ostendit ipsos hos judicaturus est, separamini ab eis.

CAPUT III.

Quod non oporteat habere lites ac judicia.

VI, 4-5. Audet aliquis vestrum negotium habens cum altero judicari sub injuria, et non magis sub sanctis ? An nescitis quod sancti mundum judicabunt ? Et si per vos judicatur mundus, indigni estis abjec-

κωνοῦντα τῷ ὀνόματι παρακληοῦσα, ἐνίοτε δὲ, τὸν εἰς ἄκρον ἐλθόντα τῆς πράξεως, ὥστε καὶ τὴν κοινὴν προσήγοράν εἰς αὐτὸν ἐπισπάσαντα, ἐκ ταύτης μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ Κυρίου, ἐπιγινώσκεσθαι τε καὶ ὀνομάζεσθαι. Τὸν οὖν τοιοῦτον πόρνον καὶ πλεονέκτην καὶ λοιδορὸν καὶ μεθύσον, τοῦτέστι, τὸν πρόδηλον καὶ φανερόν οὕτως, ὥστε παρὰ πάντας καὶ γινώσκεσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι, τοῦτον ἐκτρέπεσθαι παρακαλεῖται, καὶ μὴδὲ συνεσθίειν αὐτῷ, μῆτε κοινολογεῖσθαι, μῆτε συναναστρέφεσθαι, οὐχὶ δὲ τὸν ὅτι ἐνίων ὑποφειθυριζόμενον ἢ λοιδορούμενον. Διὰ σοφῶς ἄγαν καὶ δραστηρίως τοῖς ἑλλοῖς ἀτόποις ἐργαταῖς συνήψε καὶ τὸν λοιδορὸν, ἵνα τὸ αὐτὸ εἶδος ἔχῃ ἐπιτίμιον, ὅπερ ὁ πόρνος καὶ ὁ εἰδωλολάτρης, ὅσον εἰς τὸ ὅτι πάντων ἀποτρόπαιος εἶναι, χαλινὸν τῇ γλῶσσαν καὶ κατέχη, καὶ μὴ ἐπαφίησιν αὐτὴν, καταθῆσθαι τοῖς τῶν πλησίων βίους. Καὶ τὸ, εἰδωλολάτρης δὲ, διὰ τοῦτο μοι δοκεῖ ἐναυθῶς συναριθμῆσαι, διδάσκων καὶ ἀσφαλιζόμενος, ὥς εἰ καὶ μέγα εἴη καὶ τῶν ἀτοπωτάτων, ἐν ᾧ τινες αἰτιῶνται τὸν ἄνθρωπον, μὴ ἢ δὲ φῶς ἡγμένον τὸ τάλμημα, οὐδ' οὕτω χρὴ τὸν τοιοῦτον ἐξ ὑποφίας μόνης ἐκτρέπεσθαι. Ἐπὶ οὕτω γὰρ ἂν ταῖς εἰς ἀλλήλους ὑποφίαις καὶ διαβολαῖς ἐξερεθιζόμενοι ἄνθρωποι εἰς πολέμιον, μᾶλλον δὲ εἰς θηρίον βίον, τὴν πολιτείαν αὐτοῖς μεταστήθουνται. Ἀλλ' ἐκεῖνον δεῖ αὐτοὺς ἐξαίρειν καὶ ἀποχωρίζειν, ὅς ἐπιθῇ καὶ τοῖς ἔργοις καὶ τῇ παρὰ πάντων ὀνομασίᾳ καθίστηται. « Ἡ εἰδωλολάτρης. » Καὶ πᾶς ἐνὶ ἀδελφὸν ὄντα, τοῦτέστι πιστὸν, εἶναι εἰδωλολάτρην ; Τοῦτο δηλοῖ ἀδελφὸν ὀνομαζόμενον, ὅτι τινὲς καὶ ἐπίστευσαν καὶ τῶν εἰδωλῶν ἐχόντων. Διὰ καὶ φησιν, « Ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος. » Καὶ γὰρ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ὁ τοιοῦτος οὐδὲ πιστός ἐστιν. « Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν ; » Λοιπὸν τὴν αἰτίαν λέγει τοῦ μὴ καλύειν τοῖς Ἕλλησιν πόρνοις ἢ πλεονέκταις ἢ λοιποῖς συναμιγνύσθαι. « Ὅτι, φησὶ, τὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν, θεῷ ἐάτω. » Ἡμεῖς δὲ τοὺς ἀδελφούς διορθώμεθα, ἐν τῷ κρίνῃ καὶ ἀνακρίνῃ αὐτῶν τὸν βίον ἐπὶ διορθώσει. Ἐξ ἐκεῖνων γὰρ χωρίσθημεν. « Τοὺς δὲ ἔξω ὁ θεὸς κρίνει. » Εἴτα ἵνα μὴ νομίσης ἀτιμωρήτους ἵστασθαι τοὺς Ἕλληνας πταλόντας, φοβερότερον αὐτοῖς ἐπιστήσῃ δικαστήριον, τὸ τοῦ θεοῦ. « Καὶ ἐξαίρετε τὸν πονηρόν. » Ἥγαγε τὴν μαρτυρίαν, δείκνυς ἄνωθεν τοῦτο νενομιστῆσθαι, καὶ οὐκ εἶναι καινοτομίαν, ἢ νῦν γεγενῆσθαι, τὸ ἐξαίρειν τὸν πονηρὸν ἐκ μέσου. Τὸ δὲ, « Ἐξ ὁμῶν αὐτῶν, » δείκνυσιν καὶ αὐτοὺς ἐκ τούτου ὀφειλουμένους εἰ χωρισθῶσιν οἱ πονηροί. Εἰ μέλλει ὁ θεὸς τοὺς τοιοῦτους κρίνειν, χωρίσθητε ἀπ' αὐτῶν.

Quod non oporteat habere lites ac judicia.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ.

Περὶ τοῦ μὴ δεῖσθαι δικῶν, καὶ ταῦτα ἐπὶ ἀκρίτων.

Τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔχωρ πρὸς τὸν ἑταρον κριτέσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων ; Ὅδε οἰδᾶται ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινούσιν ; Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρινέται ὁ κόσμος, ἀνά-

ἔτι οὐκ ἐστὶ κριτηρίων ἐλαχίστων. οὐκ οἶδατε ὅτι ἄγγελοι κρίνομεν, μήτε γε βιωτικά;

«Ὅρα ὅτι ὡς ἐπὶ ὁμολογημένων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν, καὶ εὐθὺς ἐκ προσημίων θυμὸν ἐνδείκνυται, καὶ τόλμαν καλεῖ, καὶ παρανομίαν τὸ πρᾶγμα. — [ΦΩΤ.] Τούτων οὕτως, φησί, κατὰ τὸ προσήκον ἐχόντων, καὶ τοὺς μὲν ἐν ὁμίν ἀδελφούς κρίνειν ἐχόντων τὴν ἐξουσίαν, ἐπὶ δὲ τοὺς ἔξω τοῦτο πράττειν οὐ συγχωρουμένων, τοιμὲν τοὺς ἔξω καλεῖν κριτάς ἑαυτοῖς γενέσθαι ὅμιν, καὶ οὐ καταδύεται κἄν εἰ; λογισμοὺς τοῦτο λαβεῖν; οἱ πιστοὶ τοὺς ἀπίστους ἑαυτοῖς καθίστουσι κριτάς; ἐκλέγονται δὲ ἀντὶ τῶν ἁγίων τοὺς ἀδίκους; σφοδρῶς δὲ τοῦτο, φησί, πανταχόθεν ἀσφαλιζόμενος περιτέλλειν ἑαυτοὺς, καὶ μὴ διδόναι τοῖς ἀπίστοις λαθεῖν ἐν μηδενί, μήτε δικαζομένους, μήτε ἄλλο τι τῶν οὐκ ἐσμῶν καὶ εἰρηνικῶν διαπραττομένους.

Τούτο γάρ, οὐτὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημεῖσθαι δι' αὐτοὺς παρεκκλῆσεν, κἀκεῖνους ἵπτοι πρὸς τὸν ἔρωτα διανίστασθαι, καὶ τὸν θειασμὸν τῆς θρησκείας. «Κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων. » Οὐ πρῶτον ὁ δικαζόμενος τυχεῖν βούλεται, τοιούστ' τῶν δικαίων, τοῦτο δεῖν κινεῖν αὐτὸν οὐ τυγχάνοντα; ἀδικοὶ γάρ, φησὶν, εἰσὶν. Πλὴν σημειοῦσιν ὅτι περὶ Ἑλλήνων εἰρηται; δικαστῶν. «Καὶ οὐχ ἐπὶ τῶν ἁγίων; » Τοιμὲν οὐκ ὁμῶν ποιεῖν τοιοῦτον πρᾶγμα; ἔχων κρίνεσθαι μετὰ ἀδελφοῦ, οὐ κρίνεται ἐπὶ τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων; ἐδήλωσεν μὲν οὖν αὐτῶν τὸ ἀξίω-πιστὸν ἁγίους καλέσας. «Ἐπὶ δὲ μερίζοντες αὐτοὺς ἐξαίρει. » Τὸν κόσμον γάρ, φησί, κρίνομεν, οὐκ αὐτοὶ καθήμενοι καὶ κρίνοντες, ἀπαγε (ὁ γὰρ Κύριος κρίνει), ἀλλὰ κατακρίνοντες τὸν κόσμον. Πῶς; «Ὅταν αὐτοὶ ἄνθρωποι ὄντες ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν καὶ ἐπίσταυσαν, καὶ χρηστὴν ἐπιδείξαντο πολιτείαν. Τῶν μὴ τοιούτων γενομένων ἄρα οὐκ ἔσονται κατηγοροί; διελέγχοντες γὰρ ἡμᾶς, ὅτι οὐ κατὰ ἀσθένειαν ψύσους, ἀλλὰ κατὰ βῆρυκα ἡμαρτήσαμεν. «Ὅπερ ἐμφαίνων ἐπάγει. » Καὶ εἰ ἐν ὁμίν κρίνεται ὁ κόσμος; οὐκ εἴπω, ὅτι ὁμῶν, ἀλλ', «Ἐν ὁμίν, » τοιούστ', δι' ὁμῶν. «Ὅτι οἱ ἅγιοι. » Ἐξ αὐτῶν γυνυῶν τῶν ὀνομάτων ποιεῖται τῆς κρίσεως τὸ διάφορον, τοὺς μὲν ἀδίκους, τοὺς δὲ ἁγίους καλεῖν. «Ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων. » Ἀλογύνῃ, φησὶν, ὅμιν ἔστι τοῖς κρίνειν τὸν κόσμον μέλλουσι, τὸ κρίνεσθαι ἐν τοῖς ἐπὶ τῇ ἐκείνῃ καὶ ἀδίκους κριτηρίοις τῶν ἀπίστων. «Ὅτι ἄγγελοι κρίνομεν. » Ἀγγέλους τοὺς δαίμονας φησὶ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς Παγὰ. «Τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἄγγελοις αὐτοῦ. » Πῶς δὲ αὐτοὺς κρίνομεν; «Ὅταν σώματα; Πάττον ἡμῶν τῶν σαρκωφόρωντων ἔχοντες εὐρεθῶσι, πλεον κατακρίνονται. «Ὅταν δὲ ἄγγελοι κρίνομεν, πόσω γε βιωτικά πρᾶγματα; — Α.Λ.Ι.Ω. [ΦΩΤ.] Εἰ ἄγγελοι τοὺς ἐκτεπεικώτας τῆς εὐθείας τάξεως, γνώμης ἰδίας μοχθηρίᾳ, εἰς τοῦτο κρίνομεν; ἔτι ἰλεῖσθαι, αὐτοὶ μετὰ σώματος ὄντες, ὅτι ἐκείνῳ χωρὶς σώματος ὄντες, τὸν οὐρανὸν δεσποῦν οὐκ ἐτήρη-

Assimilis iudiciis. An nescitis quod angelos iudicabimus, nedum mundana?

Vide quod de rebus que jam in confesso sunt faciat accusationem, statimque ab initio iram demonstret, et rem ipsam vocat ausum ac legis transgressionem. — His, inquit, ita decenti modo compositis, ut habeatis potestatem iudicandi aliquos e fratribus qui inter vos sunt, non permittamini autem idem facere erga eos qui foris sunt, audeat aliquis extraneos vocare ac illos vobis ipsis predicere iudices et non confunditur id vel animo concipere ut fideles sibi ipsis iudices constituent infideles? et pro sanctis injustos constituant? 463 Hoc autem vehementer undequaque communis ut seipsos comprimant; nec incredulis in quavis re dent occasionem, neque dum iudicantur, neque dum aliud quippiam eorum que non salis honesta sunt aut pacifica perperant.

Nam hoc modo efficiebat ut propter ipsos nomen Dei conviciis non incesceretur: et agebat ut illi ad religionis amorem et afflatum incitarentur. «Iudicari sub injustis. » Quod primum assequi cupit is qui iudicatur, nempe iudices justos, hoc ostendit illum non assequi: nam injusti sunt, inquit. Attamen advertendum est quod de Græcis dictum est iudicibus. «Et non magis sub sanctis? » Audeat, inquit, quispiam huiusmodi rem operari, ut cum habeat iudicari cum fratre, non iudicetur sub sanctis, sed sub Græcis? Significavit itaque id quod in eis fide dignum erat, cum sanctos vocavit: adhuc autem magis eos extollit dicens: «Mundum iudicabunt, » non ipsi quidem sedentes aut iudicantes, absit: Dominus enim est qui iudicat: sed mundum condemnantes. Quomodo? Dum ipsi qui homines erant, et similiter ut nos affectionibus obnoxii, et crediderunt, et probam præstiterunt conversationem: annon accusatores nostri erunt qui tales effecti non sumus? Convincunt enim nos quod non naturæ imbecillitate, sed socordia peccaverimus. Quod ostendens subiungit: «Et si per vos iudicatur mundus. » Non dicit, a vobis, sed: Per vos. Nam ἐν ὁμίν capitur pro δι' ὁμῶν. «Quod sancti. » Ex ipsis nudis nominibus iudicii facit diversitatem, illos quidem vocans injustos, hos autem sanctos. «Indigni estis minimis iudiciis. » Putori, inquit, vobis est, ut, qui mundum iudicaturi estis, in abjectis ac injustis incredulorum iudiciis iudicemini. «Quod angelos iudicabimus? » Angelos vocat daemones, quemadmodum et Christus dicebat: «Diabolo et angelis ejus. » Quomodo autem ipsos iudicabimus? Cum ipsi qui sunt incorporei, inferiores nobis inventi fuerint qui carnem circumferimus, amplius condemnantur. Cum autem angelos iudicaturi simus, quanto magis res mundanas? — Aliud. Si angelos qui propriæ mentis pravitate ab ordine suo exciderunt, si hos iudicabimus aut arguemus qui corpora habemus: quia illi corporibus carentes

suam non servarunt legem, nos autem secundum
 datas nobis a Domino leges, **464** (etiam illis nos
 impotentibus) conversati sumus: si ergo illos ar-
 guemus, et inexcusabile constituemus illorum pec-
 catum, quanto magis idonei sumus qui humanas
 contentiones dissolvamus mutuasque inter nos cau-
 sas ac lites? Quod si nondum his quae dicta sunt per-
 suademini, sed adhuc existimatis infirmum esse
 credentium iudicium ac invalidum ad causas et
 contentiones, quae inter vos sunt, dissolvendas
 Attamen etiamsi inter vos fuerint infirmi et con-
 tempti fideles, quique non possunt iustum intelli-
 gere iudicium, melius tamen est hos sedere iudices,
 quando vobis necesse fuerit mundana habere iudi-
 cia, quam vos ipsos incredulis tradere in iudicium.
 Abiectos autem seu contemptos dixi, inquit, con-
 fundens vos ac pudefaciens: quoniam multi sunt
 qui possunt causas et contentiones, quae sunt inter
 vos, dissolvere. Id enim maximae verecundiae et vi-
 tuperationis est, si ne unus quidem inter eos sa-
 piens sit qui iuste possit inter dissentientes fratres
 iudicare. Varias autem ponit probationes quod non
 oporteat relictis fidelibus ad tribunal accedere in-
 credulorum. Primum quidem quia nunc cum fide-
 les sumus non iudicamus illos, cum sint increduli.
 « Quid enim, inquit, ad me attinet etiam eos qui
 foris sunt iudicare. » Quam magnum ergo oppro-
 brium est ab incredulis iudicari fideles! Secundo:
 Si illi quidem iniusti sunt, isti vero sancti: quanta do-
 ementia est relictis sanctis currere ad iniustos, idque
 cum assequi cupiant quod iustum est? Tertio: Si
 sancti mundum arguent ac inevitabilem eorum cau-
 sam efficient, eo quod cum ejusdem essent naturae,
 et virtutes operarentur, non habuerunt eos imitatores
 quos arguebant: quanto magis potentes sunt qui
 inter duos arbitri sint ac iudicant? Quarto: Si
 potentes sumus qui et angelos, id est, demones
 incorporeos arguamus, quanto magis illos qui ejus-
 dem nobiscum naturae sunt, ejusdemque rationis
 vivendi? Quinto: Etiam si non possent credentes
 litem dissolvere, hoc tamen modo melius esset sub
 eis iudicari quam sub infidelibus. Ad haec, si mun-
 dum, inquit, iudicamus, annon indignum est ut ab
 incredulis iudicemini? Nam hoc significat cum ait:
 « Et si per vos iudicatur mundus, indigni estis ab-
 iectissimis iudiciis. » Ubi autem tot rationes addi-
 dit probantes non oportere ab incredulis iudicari,
 ad id quod perfectius est sermonem reducit, **465**
 et ait: Quid dico non oportere vos ab incredulis
 iudicari? melius esset ne a credentibus quidem,
 sed multo melius nullas inter vos habere lites. Nam
 idipsum mutuo accusare ac querelas habere, dejec-
 tio vestri est. Optimum itaque esset ut nemo inju-
 riam irrogaret, aut etiam injuria afficeretur: ita
 enim communia esset omnium virtus ac salus. Si
 vero necesse est ut alterum accedat, eligibilis est
 injuriam pati quam illam irrogare. Siquidem hoc e
 regno ejicit, illud autem ipsum conciliat. Quod si
 non modo non eligitis injuriam accipere, sed et illam irrogatis, idque adversus fratres et qui ejusdem
 sunt fidei, quantum vobis id ad poenas cedet supplicii!

σαν, ἡμεῖς δὲ κατὰ τοὺς δοθέντας ἡμῖν ὅππότε τοῦ
 Κυρίου νόμους, καίτοι κακίων ἀπειρασθέντων,
 ἐπολιτευσάμεθα. Εἰ οὖν ἐκείνους ἐλέγχομεν, καὶ
 ἀναπολόγητον αὐτοὺς καταστησόμεθα τὸ ἀμάρ-
 τημα, πόσω μᾶλλον ἔσμεν ἱκανοὶ τὰ βιωτικὰ δια-
 λύσαι φιλονεικημάτων, καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους δίκας
 καὶ ἐρίδας; Εἰ δ' οὕτω τοῖς κτηνμένοις δοξασι-
 σθε, ἀλλ' ἐτι νομίζετε ὅτι τῶν πιστῶν τὸ δικα-
 στήριον ἀσθενές ἐστι καὶ ἀδύνατον εἰς τὸ δια-
 λύειν τὰς δίκας ὁμῶν καὶ τὰς φιλονεικίας· ἀλλ' οὐ
 αἰ καὶ ἀσθενές καὶ ὁμᾶς καὶ ἰσχυροὶ ἐσμεν οἱ
 πιστοί, καὶ ἀδύνατοι συνιδεῖν δικαιοκρασίαν,
 ἀμεινόν ἐστι τοὺς καθίστειν δικαστὰς, ἐπὶ ἔχτη
 χρεῖαν βιωτικῶν κριτηρίων, ἣ τοῖς ἀπίστοις αὐτοῖς
 εἰς κρίσιν ἐκδιδόναι. Ἐξουθενημένοις δὲ εἶπον, φη-
 σίν, ἐντρέπων ὁμᾶς καὶ ἰσχυρόντων, ἐπὶ πολλοὶ εἰσι
 διαλύειν ἐν ὁμῖν δίκας ἰσχύοντες καὶ φιλονεικίας.
 Πόσης γὰρ οὐκ ἔστιν αἰχμῆς καὶ καταγνώσεως τοῦτο,
 εἰ οὐκ ἐνι σοφῆς ἐν ὁμῖν, φησὶν, οὐδὲ αἰς, ὅς δυνή-
 σεται δικαιῶσαι ἀνὰ μέσον ἀδελφῶν δικασομένων;
 Διὰ τούτου δὲ ἀποδείξει· τίθησι τοῦ μὴ δεῖν κατα-
 λιπόντας τοὺς πιστοὺς, ἐπὶ τὸ τῶν ἀπίστων βαδίζειν
 κριτήριον. Πρῶτον μὲν, ὅτι ἡμεῖς νῦν οὐ κρίνομεν
 ἐκείνους οἱ πιστοὶ τοὺς ἀπίστους. « Τί γάρ μοι, φησὶ,
 καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; » Πῶς οὐ μάλα θνητὸς ὁπ-
 τῶν ἀπίστων κρίνεσθαι τοὺς πιστοὺς; αὐτερον· Εἰ
 οἱ μὲν δίκαι, οἱ δὲ ἄγιοι, πῶς οὐκ ἔστιν ἡλίθιος,
 καταλιπὼν τὰς ἀγίας, ἐπὶ τοὺς ἀδίκους τρέχειν,
 καὶ ταῦτα, τυχεῖν ἐλπίζοντα τοῦ δικαίου; Τρίτον· Εἰ
 οἱ ἄγιοι τὸν κόσμον ἐλέγξουσιν καὶ ἀναπόδραστον αὐ-
 τοῖς τὴν δίκαν παρασκευάσουσιν, ἐφ' οἷς τῆς αὐτῆς
 φύσεως ὄντες, καὶ τὰς ἀρετὰς πράττοντες, οὐκ ἔχον
 μισοῦμεν τοὺς ἐλεγχομένους, πόσω μᾶλλον εἰς
 δυνατότερον ἀναμεταβῆ ὁδοὺ δικάζειν καὶ κρίνειν;
 Τέταρτον· Εἰ ἀγγέλους τοὺς ἀσωμάτους δαίμονας
 ἐλέγχειν ἔσμεν δυνατοί, πόσω μᾶλλον τοὺς ὁμοφυεῖς
 καὶ ὁμοδαίτους; Πέμπτον· Εἰ καὶ μὴ ἰσχυροὶ οἱ πι-
 στοὶ δικάζειν, ἀμεινόν ἦν καὶ οὕτως, ἐπὶ αὐτῶν ἢ
 ἐπὶ τῶν ἀπίστων κρίνεσθαι. Καὶ πρὸς τοῦτοις, εἰ
 τὸν κόσμον κρίνομεν, φησὶ, πῶς οὐκ ἔστιν ἀνάξιον
 ὁμῶν κρίνεσθαι ὅππότε τῶν ἀπίστων; τοῦτο γὰρ ὁμολο-
 γεῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Καὶ εἰ ἐν ὁμῖν κρίνεται ὁ κόσμος,
 ἀνάξιοι ἔσμεν κριτηρίων ἐλαχίστων. » Παραθείς δὲ τὰς
 τοσαύτας ἀποδείξεις, ὅτι οὐ δεῖ κρίνεσθαι ἐπὶ ἀπί-
 στων, ἐπὶ τὸ τελευταῖον ἀνάγει τὸν λόγον, καὶ φησὶ,
 Τί λέγω ὅτι οὐ δεῖ κρίνεσθαι ὁμᾶς ἐπὶ ἀπίστων; ἀμει-
 νόν ἦν, μὴδὲ ἐπὶ πιστῶν, ἀλλὰ πολλῶ ἀμεινόν, μὴδὲ
 δίκας ἔχειν πρὸς ἀλλήλους. Αὐτὸ γὰρ τὸ αἰτιῶσθαι
 δίκας ἀλλήλους, ἕτημα ὁμῶν ἐστιν. Ἄριστον μὲν οὖν
 μὴδὲνα μὴτε ἀδικεῖν μὴτε ἀδικισθῆναι. Οὕτως γὰρ
 κοινὴ πάντων ἦν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ σωτηρία. Εἰ δὲ δεῖν
 ἀνάγκη ὅτερον αἰρεῖσθαι τοῦ ἀδικεῖν τῷ ἀδικισ-
 θῆναι. Τὸ μὲν γὰρ ἐκβάλλει τὴν βασιλείαν, τὸ δὲ προ-
 ξεῖναι αὐτήν. Εἰ δὲ οὐ μόνον οὐκ αἰρεῖσθε ἀδικισθῆναι,
 ἀλλὰ καὶ ἀδικεῖν, καὶ τότε ἀδελφοὶ καὶ ὁμοπί-
 στοὺς, εἰς οἷον ὁμῶν τὰ τῆς τιμωρίας χωρήσι;

Βιωτικά μὲν οὖν κριτήρια ἔαν ἔχητε, τοὺς δὲ- A
ουθενημένους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺτους καθ-
ίσετε. Πρὸς ἐντροπήν ὁμῶν λέγω. Οὕτως οὐκ ἐν
ἐν ὁμῶν σοφὸς οὐδὲ εἰς, ὃς δύνησεται διακρίναι
ἀναμέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; ἀλλὰ ἀδελφὸς
μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστον.

[ΤΟΙΣ ΑΥΤΟΙΣ] Τοῦτοστιν ἔαν αὐτὸν χρεῖαν ἔχητε,
ἔαν ἀνάγκη εἶναι αὐτὰ ἐν ὁμῶν, ἔαν δὲ συστήναι
αὐτὰ. Καὶ ἡ μὲν πρόχειρος ἐννοία τε καὶ σύνταξις
αὕτη, ἐνὶ δὲ καὶ βαθύτερον τὴν τε λέξιν διελόντα
συνιδεῖν, καὶ τὸ νόημα ἀναπτύξαι. «Τοὺς ἐξουθεν-
μένους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.» Ἐκ παρουσίας ἡμῶς τῶν
ἐξωθεν δικαστηρίων ἀποστήσαι βούλεται, καὶ φησιν,
Ἔχει τις πάντως εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ τις ἐν
τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ διακρίναι δυνάμενος; εἰ γὰρ καὶ
κατὰ τὸν ὁμῶν λόγον οὐκ ἐν σοφίᾳ, τοὺς ἐξουθενου-
μένους μᾶλλον τῆς Ἐκκλησίας ἦτοι τοὺς εὐτελεστέ-
ρους, δικαστὰς καθίσετε, ἔχουν κριτὰς, ἡ τοὺς ἀπί-
στους. «Πρὸς ἐντροπήν ὁμῶν λέγω.» Πρὸς τὸ ἐντρέ-
ψαι, φησιν, ὁμᾶς, καὶ ἐκ παρουσίας ἀναλεῖν ὁμῶν τὰς
προφάσεις, εἰπον δεῖν τοὺς ἐξουθενημένους καθίσειν,
ἐπεὶ ἄρα τοσαύτη, ψῆσι, ὁπᾶν σοφῶν παρ' ὁμῶν,
ὡς τοὺς ἐξουθενημένους ἀναγκασθῆναι καθίσειν κρι-
τὰς. «Ἀναμέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ.» Τοῦ ἀδελφοῦ
προσέθηκε, τοῦτο σημαίνων, ὅτι, φησιν, ἐν ᾧ πρὸς
ἀδελφόν ἐστιν ἡ δίχη, οὐδὲ πολλῆς χρεῖα τῷ μισ-
τεῖν ποικιλίας καὶ εἰδήσεως, τῆς ἀδελφικῆς δια-
θέσεως πολλὰ συμπατρύσεως πρὸς τὴν λύσιν τῆς
φιλονεικίας. «Ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ.» Διπλοῦν τὸ
κακόν. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸ δὲ κρίνεσθαι ἀδελφὸν πρὸς
ἀδελφὸν κακόν, πόσω μᾶλλον εἰ καὶ ἐπὶ ἀπίστον
κρίνεσθε;

Ἦδη μὲν οὖν ὅπως ἤτημα ὁμῶν ἐστίν, δεῖ κρι-
ματα ἔχετε μετ' αὐτῶν. Διὰ τοῦτο οὐχὶ μᾶλλον ἀδι-
καιεῖσθε; Διὰ τοῦτο οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; ἀλλὰ
ὁμῶς ἀδικεῖτε, καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελ-
φοῦ.

Μετὰ τοὺς δικαστὰς ὑμῶν, λοιπὸν καὶ αὐτὸ τὸ
ὅπως κρίνεσθαι διαβάλλει; ἤτημα καλῶν τὸ πρό-
γμα, καὶ δικαίως. Ἦττάται γὰρ τῇ ὀργῇ, ὃ ἐπεξιών
τῷ ἡδονηκότῳ. Ἐν τῷ ἔχειν τὰς κρίσεις, φησιν,
ἤττασθε τῷ πάθει τῆς ὀργῆς καὶ τῆς φιλονεικίας,
ἔχοντες τὰς κρίσεις ἐπ' ἀμφοτέρων. «Διὰ τοῦτο οὐχὶ
μᾶλλον ἀδικεῖσθε;» Πολλὰ πλοῦν τὸ ἔγκλημα. Πρῶ-
τον τὸ μὴ φέρειν ἀδικούμενον. Δεύτερον τὸ αὐτὸν ἀδι-
κεῖν· τρίτον τὸ, καὶ ἀδελφὸν ἀδικεῖν. — [ΟΙΚΟΥΜ.]
Ἦ; εἰ εἶπεν, Καλὸν μὲν, τὸ μὴτε ἀδικεῖν, μὴτε
ἰδικεῖσθαι, ἐν αἰρέσει δὲ, βέλτιον τὸ ἀδικεῖσθαι.

Ac si dixisset: Bonum quidem esset neque injuriam facere neque injuria affici. In electione autem
melius est injuria affici.

Ἦ οὐκ οἴδατε δεῖ ἀδικοὶ βασιλεῖας Θεοῦ οὐ
κληρονομήσουσι; Μὴ ἁπανᾶσθε. Οὐτε πόρνοι,
οὐτε εἰδωλολάτραι, οὐτε μοιχοί, οὐτε μαλακοί,
οὐτε ἀρσενοκοῖται, οὐτε κλέπται, οὐτε πλεονέ-
κται, οὐτε μέθυροι, οὐ λοιδοροί, οὐχ ἄρπαγες,
βασιλεῖας Θεοῦ κληρονομήσουσι. Καὶ ταῦτά
τινες ἦτε. Ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε,
ἢ δὲ ἀδικαῖωθε ἐν τῷ ὄντοσι τοῦ Κυρίου
Ἰησοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ὡμῶν.

VI, 4-6. Mundana igitur si habueritis iudicia, qui
contempti sunt in Ecclesia eos constituite. Ad erubes-
centiam vestram dico. Adeo non est inter vos ne unus
quidem sapiens qui possit dijudicare inter fratres
suos? sed frater cum fratre iudicio contendit, idque
sub infidelibus.

Hoc si ipsorum necessitatem habueritis, si ne-
cesse sit ut ea sint inter vos, si opus fuerit ea
constituere. Et hæc quidem intelligentia ac ordina-
tio facilis est. Potest autem et profundius distine-
tis dictionibus intelligi sensusque aperiri. «Qui
contempti sunt in Ecclesia.» Ex abundant! vult
nos ab externis diacedere iudiciis, et ait: Potest
quispiam omnino dicere quod non sit quispiam
sapiens in Ecclesia sive congregatione qui possit
dijudicare? Etiam! juxta vestrum sermonem non
sit sapiens, eos potius qui contempti sint in Eccle-
sia, id est, abjectiores constituite litum diremp-
tores sive iudices quam infideles. «Ad erubes-
centiam vestram dico,» ut confundam, inquit, vos, et
ex abundanti tollam vestros pretextus, dixi oportere
abjectos constituere. Quandoquidem tanta est
apud vos sapientium raritas, ut eos qui contempti
sunt necesse sit constituere iudices. «Inter fratres
suos.» Addidit inter fratres, hoc significans quod
cum erga fratrem sit causa, non erit arbitro
necessaria varia rerum cognitio, affectu fraterno
multum adjuvante ad contentioneis diremptionem.
«Frater cum fratre.» Duplex est malum. 668 Nam
si etiam hoc malum est ut frater adversus fratrem
judicetur, quanto magis si etiam sub infidelibus
judicemini?

VI, 7, 8. Itaque hos jam omnino dejecto vobis
est, quod iudicia inter vos habeatis. Cur non potius
injuriam patimini? Cur non potius damnum acci-
pitis? Imo vos injuriam facitis, et damno afficitis,
idque fratres.

Postquam ad iudices retulit quod eos concerne-
bat; deinceps quo ipsum omnino iudicari vitape-
rat, rem ipsam vocans defectionem, et merito
per iram enim deiecit ac vincitur, qui cum inas-
quitur a quo affectus est injuria. In eo, inquit, quod
iudicia habetis, ab ira contentioneisque affectu vin-
cimini, sive sub his sive sub illis iudiciis habeatis.
«Cur non potius injuriam patimini.» Multiplex
est delictum. Primum, quod cum non seratis qui
infert injuriam. Secundum, quod injuriam facitis.
Tertium quod etiam fratrem injuria afficiatis.

VI, 9-11. An nascitis quod injuriam inferentes
regni Dei hereditatem non accipietis? Ne scortatis.
Neque scortatores, neque idololatra, neque adulteri,
neque molles, neque qui concumbunt cum masculis,
neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque con-
vitiatores, neque rapaces, regni Dei hereditatem acci-
pient. Atque hæc eratis quidam, sed abluti estis, sed
sanctificati estis, sed justificati estis per nomen
Domini Jesu et per Spiritum Dei nostri.

Sermonem minis clausit in eo quod dixit: **A** Injuriam inferentes regni Dei hereditatem non accipient. — Ne erretis. Innuit hic fuisse quosdam apud eos qui dicerent: Benignus est Deus et omnibus ignoscit, ac in regnum celorum introducit etiam peccatores ex benignitatis abundantia; ait ergo: Ne hæc dicentes ac sperantes erretis. Si quidem id revera error est, bona sperare et non assequi. Neque scortatores. Illum designat scortatorem de quo prius, ideo etiam Neque scortatores primo loco posuit.

467 Neque ebriosi neque conviviatores. Quam ob causam ebriosos ac conviviatores posuit post adulteros et idololatrias ac concumbentes cum masculis? Quoniam et Christus eum qui Fatue diceret, obnoxium gehennæ asseruit²², et Judæi ex comessatione ac ebrietate in idololatriam venerunt²³. Deinde ait quod hi omnes regno interim celorum excidunt: cæterum suppliciorum diversitatem in futurum cognoscemus. Atque hæc eratis quidam. Hæc, inquit, multi habebatis: et eratis quidam hæc habentes. Sed abluti estis. Postmodum Christi beneficia recenset. Eratis, inquit, quæ prædicta sunt, sed puros vos reddidit Christus: nec id solum, verum etiam sanctificavit, neque hoc tantum, sed et justificavit. Per nomen Domini Jesu. Et hæc, inquit, omnia vobis contigerunt per nomen Christi et per Spiritum sanctum. Per Christum, inquam, et per Spiritum: non per hunc aut per illum: ipsorum prepositos rursus designans, sapientes ac divites.

VI, 12-14. Omnia mihi licent, at non omnia conducunt. Omnia mihi licent, at ego non redigar sub ullius potestatem. Escæ alvo, et alvus escis. Deus autem et hanc et illas abolebit. Corpus vero non stupro, sed Domino, et Dominus corpori. Deus autem et Dominum suscitavit, et nos suscitabit per potentiam suam.

Ad alium affectum transfert sermonem, et invenit in eos qui gula dediti sunt. Licetum mihi est edere ac bibere, verum hoc non conducit nisi cum mediocritate facere. At ego non redigar sub ullius potestatem. Dominus, inquit, sum ut edam ac bibam: verum si his non servata mediocritate meipsum tradidero, horum servus inveniar, cum Domini servum esse oporteret, et his inserviam sicut alibi dicit²⁴: Quorum Deus venter est. Itaque non redigar sub horum potestatem. Escæ alvo. Escas hoc loco appellat edacitatem, seu inexplibilem edendi aviditatem; alvum vero sive ventriculum gastrimargiam sive gulositatem non ipsum ventrem. — Attend. Si escas oporteat simpliciter alimentum intelligere, et alvum receptaculum ciborum: melius est ut id quod subiungitur ad vaticinium futuri sæculi accipiatur: ac si diceret: Deus autem et hanc et illas abolebit; hoc est:

Eis ἀπειλὴν συνέκλεισε τὸν λόγον, ἐν τῷ εἰπεῖν. Οἱ ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. — Μη πλανᾶσθε. Ἐνταῦθα αἰνίσσεται, ὅτι ἤσαν παρ' αὐτοῖς τινες λέγοντες: Φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ Θεός καὶ συγχωρεῖ πάντα, καὶ εἰς τὴν βασιλείαν εἰσφέρει τοὺς ἁμαρτωλοὺς διὰ πλῆθος χρηστότητος, καὶ φησὶ: Μη πλανᾶσθε ταῦτα λέγοντες καὶ ἐλπίζοντες. Καὶ γὰρ ὁντως πλάνη ἐστὶ τὸ, χρηστὰ ἐλπίζοντας, ἀλλὰ εὐρεῖν. Οὕτε πόρνοι. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Τὸν πεπορευκότεν ἐκεῖνον αἰνίσσεται. Διὸ καὶ πρῶτον τίθειται τὸ, οὕτε πόρνοι.

Οὕτε μέθυσοι, οὐ λοιδοροί. Τί δὲ ποτε τοὺς μεθύσους καὶ λοιδοροὺς, μετὰ τῶν μοιχῶν καὶ ἡταιρηκότων καὶ εἰδωλολατρῶν τίθειται; Πρῶτον μὲν ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς τὸν εἰπόντα, Ἐμῶν, ἐνεχὼν εἶπε γέννης. Καὶ Ἰουδαῖοι δὲ, ἐκ τῆς μέθης εἰς εἰδωλολατρίαν ἦλθον. Ἐπειτα, φησὶν, ὅτι οὗτοι πάντες, τῶς τῆς βασιλείας ἐκπίπτουσι τῶν οὐρανῶν. Λοιπὸν δὲ τὸ τῶν τιμωρίων διάφορον ἐκεῖ εἰσδέμεθα. Καὶ ταῦτά τινες ἤτε. Ταῦτα, φησὶν, εἴχετε πολλοί, καὶ ἤτε τινες ταῦτα ἔχοντες. Ἀλλὰ ἀπελούσασθε. Λοιπὸν τὰς εὐεργασίας καταλέγει τοῦ Χριστοῦ. Ἦτε γὰρ, φησὶ, τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ καθαροὺς ἐποίησεν ὁ Χριστὸς. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡγίασεν. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἰδικαίωσεν. Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ταῦτα, φησὶ, πάντα ὑπέρβην ὑμῖν, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οἶον, διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Οὐ διὰ τοῦδε ἢ τοῦδε, τοὺς προσετώτας αὐτῶν πάλιν αἰνιτιζόμενος, τοὺς σοφοὺς καὶ πλουσίους.

Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθῆσθαι ὑπὸ τίνος. Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν, ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ κορείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἡγεῖται, καὶ ἡμῶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

Μεταβαίνει δὲ πρὸς ἕτερον πάθος, καὶ ἀπατεῖνεται κατὰ τῶν γαστριμαργῶν. Ἐξέστι μοι φαγεῖν καὶ πίνειν, ἀλλ' οὐ συμφέρει μετὰ ἀμετρίας τοῦτο ποιεῖν. Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθῆσθαι ὑπὸ τίνος. Κύριός εἰμι, φησὶ, τοῦ φαγεῖν καὶ πίνειν· ἀλλ' ἐὰν ἐκδῶ ἑμαυτὸν τοῦτοις ἀμέτρως, δοῦλος αὐτῶν ἀντὶ Κυρίου εὐρεθῆσθαι, καὶ δουλεύειν αὐτοῖς. Ὅν γὰρ, φησὶ, Θεὸς ἡ κοιλία. Τοιγαρὸν οὐκ ἐξουσιασθῆσθαι ὑπὸ τίνος τούτων. Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ. Βρώματα ἐνταῦθα, τὴν ἀδελφάγειαν φησὶ. Κοιλίαν δὲ, τὴν γαστριμαργίαν, οὐ τὴν γαστέρα. — Ἀλλως. [ΦΩΤ.] Εἰ μὲν ἀπλῶς βρώματα τὴν τροφήν δεῖ ἐκλαθεῖν, καὶ κοιλίαν τὴν ὑπόδοχὴν τῶν σιτίων, ἀμεινον εἰς προαγόρευσιν τοῦ μέλλοντος ἐκδέχεσθαι τὸ ἐπαγόμενον, οἶον: Ὅδε Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. τοιούστιν, Ἀλλὰ ταῦτα ἐν τῇ ἀναστάσει ἀργὰ καὶ ἀχρηστὰ ἔσται, εἰς ἀφάρσιν ἡμῶς τοῦ Θεοῦ μεταστοιχείουτος, ὥς μὴτε τροφῆς δεῖσθαι,

²² Matth. v, 22. ²³ Exod. xxiii, 1 seq. ²⁴ Philipp. iii, 19.

μητι πρὸς ὑποδοχὴν σιτίων γαστρός παρασκευάζον-
τος. Καὶ εἴη ἂν καὶ ὁ νοῦς τοῦ, « Τὰ βρώματα
τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι. » τοιοῦτος.
Ἀλλήλων, φησὶν, ἐστὶν ἐρεθιστικά καὶ ἐπιζητητικά.
Ἦ τε γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ ὁρεῖς ἐπιζητεῖ τὰ σιτία, τὰ
τε σιτία τὴν ἐν ἡμῖν πάλιν ὁρεῖν ἐρεθίζει καὶ δι-
εγείρει. Ὁ δὲ Θεὸς, φησὶν, ἀμφὺ ἐν τῇ ἀναστάσει
ἀργὰ καὶ ἀχρηστα ἀποδείξει. Οὐ χρὴ οὖν περὶ τῶν
μελλόντων ἐσθαι ἀχρηστων λίαν σπουδάζειν. Εἰ δὲ
βρώματα μὲν τὸ ἀκρίστοτον τῶν βρωμάτων, κοιλίαν
δὲ τὴν ἀπλησίαν τῆς κοιλίας ἐκληψόμεθα (οὐδὲν
γὰρ κωλύει ταῦτα δηλοῦσθαι ὅπῃ τῶν λέξεων), οὐ
προαγορεύσεις ἔννοιαν δίδωσι τὸ ἐπαγόμενον, ἀλλὰ
μᾶλλον ἀρὰς καὶ δίκης. Καταργήσει αὐτὰ, φησὶν, ὁ
Θεός, ἀπελάσει ταῦτα ἀπ' ἡμῶν, ἐκδιώξει τὴν ἀδελ-
φάριαν καὶ γαστριμαργίαν, ἐλευθέρους τούτων ἀπο-
δείξει τῶν κακῶν. Εἰ δὲ ἀρὰς αὐτοῖς ἐπάγομεν, καὶ
ἐαυτοὺς τούτων ἐλευθερωθῆναι ἐσόμεθα, πῶς οὐχὶ
βδελυξόμεθα; « Καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι. » Ὡς
εἰ εἶπεν, Ἡ ἀδελφάρια φιλίαν ἔχει πρὸς τὴν γαστρι-
μαργίαν, κἀκεῖνη πρὸς ἐκείνην, καὶ οὐ δύναται
ταῦτα, πρὸς τὸν Χριστὸν ἡμᾶς ἀπαγαγεῖν, ἀλλ' ἐσ-
ταῖς παραπέμπουσι τοῖς πειθομένους αὐταῖς, αὕτη
πρὸς ἐκείνην, κἀκεῖνη πρὸς ταύτην. Καὶ ταύτην καὶ
ταῦτα καταργήσει. Οὐ τὴν γαστέρα λέγει, ἀλλὰ τὴν
ἀμετρίαν· οὐδὲ τὴν τροφήν, ἀλλὰ τὴν τρυφήν. Τί
δὲ ἐστὶ τὸ, « Καταργήσει; » Τινὲς μὲν φασὶ προαγά-
ρευσιν εἶναι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ
φαγεῖν καὶ πίνειν. Εἰ δὲ τὸ σύμμετρον ἔχει τέλος,
πολλῷ μᾶλλον τὸ ἀμετρον. Τινὲς δὲ φασὶν ὅτι τὴν
παραίνεσιν εὐχῇ ἐπισφράγισεν, ἀπὸ τοῦ, ἂν ποτε
καὶ ταύτην, ἔγουν τὴν ἀμετρίαν, καὶ ταῦτα, ἔγουν
τὴν τρυφήν ὁ Θεὸς καταργήσει. « Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ
πορνείᾳ. » Ἰνα μὴ νομίσης ὅτι τὸ σῶμα ἡτιέσατο
κοιλίαν εἰπὼν, δεικνυσὶν ὅτι οὐ τὸ σῶμα ἐν αἰτιά-
σει, ἀλλ' ἡ γαστριμαργία. Τὸ γὰρ σῶμα, φησὶν, οὐ
διὰ τοῦτο ἀπέπλασται, ἵνα τρυφῇ καὶ ἐκ τούτου εἰς
πορνείαν ἐκπίπῃ, ἀλλ' ἵνα τῷ Χριστῷ ἵκηται ὡς
ὄντι αὐτοῦ κεφαλῇ, καὶ ἵνα ὁ Χριστὸς αὐτῷ ἐπίκει-
ται. Ἀκόλουθον δὲ ἦν εἰπεῖν, Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ
τρυφῇ καὶ τῇ γαστριμαργίᾳ ἀπικακλήρωται, ἀλλὰ
τοῦτο σιωπήσας, τὴν τιχτομένην ἐκ τούτων πορνείαν
εἶπεν, δεικνὺς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γαστριμαργίας,
ὅτι, φησὶ, πορνεία ἐστίν. « Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύ-
ριον ἡγείρεν. » Ἐτι νηπίους οὖσιν, ἔδει συγκата-
βαίνειν, καὶ πρὸς τὴν νηπιότητα αὐτῶν λαλεῖν. Μὴ
θορυβηθῆς ἀκούσας ὅτι ὁ Θεὸς τὸν Χριστὸν ἡγείρεν.
Οὐ γὰρ ἐπειδὴ οὐκ ἴσχυον αὐτὸν ἡγείραι, τοῦτο
φησὶν. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ λέγων, « Αὔσατε τὸν ναὸν
τούτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν. » καὶ τὸ,
« Ἐξουσίαν ἔχω θάνατον καὶ ψυχὴν μου καὶ λαβεῖν
αὐτήν. » Καὶ εἰς τὰς πράξεις λέγει, « Οἱς καὶ παρ-
έστησεν αὐτὸν ζῶντα. » Ἀλλ' ὁ Ἀπόστολος καὶ τὰ
τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ λογίζεται, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς
τῷ Υἱῷ. Ἄ γὰρ ὁ Πατὴρ ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς
ποιεῖ. Καὶ ἡμᾶς ἐξεγείρει. Εἰ οὖν ἔσμεν Χριστοῦ
μέλη, ὥσπερ καὶ ἔσμεν, τῆς κεφαλῆς ἡγερέσεως,

Sed hæc 468 in resurrectione otiosa erunt et inutilia:
Deo nos ad incorruptionem transferente, ut neque
cibo opus sit, neque ad ciborum receptionem venter
præparetur. Potest quoque ejus quod dicitur:
« Escæ alvo et alvus escis, » talis esse intellectus
(ut κοιλία pro ventre sumatur). Hæc, inquit, so-
mutuo irritant et expetunt. Ipse enim cibi appe-
titus qui in ventriculo est alimenta requirit, rur-
sumque ipsa alimenta appetitum qui in nobis est
irritant et excitant. Deus autem utraque in resurre-
ctione otiosa ac inutilia efficiet. Non oportet itaque
de his quæ futura sunt inutilia, nimis esse sollici-
tos. Si vero per escas insatiabilitatem ciborum
intellexerimus, per alvum autem ventris inexpli-
cabilitatem (nihil enim prohibet quin hæc dictis
significentur dictionibus) jam id quod sequitur per
vaticinium non accipitur, sed potius per execra-
tionem et prænam. Hæc, inquit, Deus abolebit,
auferet hæc a nobis: propellet edacitatem et gas-
trimargiam: his malis nos efficiet liberos. Quod
si illis execrationes asserimus, et ab ipsis nos
liberari precamur, quomodo non abominabimur?
« Et alvus escis. » Tanquam dixisset: Edacitas
amorem habet ad gastrimargiam, et hæc ad illam:
nec possunt hæc ad Christum nos transmittere: sed
ad se invicem mittunt eos qui ipsis credunt, nempe
illa ad hanc et hæc ad illam. Et hanc et illas
abolebit. Non ventrem dicit, sed immodicitatem:
neque cibum, sed delicias. Quid est autem « Abo-
lebit? » Quidam dicunt vaticinium esse futuri sæ-
culi, quod ibi non contingat edere aut bibere. Si
autem id quod modum servat finem habet, multo
magis quod modo caret. Quidam autem dicunt quod
admonitionem precatone concludat: ac si diceret:
Utinam et hanc, videlicet immodicitatem, et has,
nempe delicias, Deus aboleat! « Corpus vero non
stupro. » Ne existimares quod corpus accusaret
quo alvum diceret, ostendit quod corpus in accusa-
tione non fuerit, sed gastrimargia. Nam corpus, inquit,
non ob id formatum est ut deliciis serviat, et ex hoc
in stuprum excidat, sed ut Christum tanquam verum
caput suum sequatur: utque Christus ipsi imminet,
semperque adsit. Consequens autem erat ut diceret:
Corpus vero non gastrimargia aut deliciis desti-
natum est, 469 sed hoc relicto, stuprum dicit quod
ex his generatur, effectum ostendens gastrimargiæ
qui est stuprum. « Deus autem et Dominum susci-
tavit. » Cum adhuc insipientes essent, condescen-
dendum fuit et ad eorum insipientiam ac infantiam
loquendum. Ne turberis audiens quod Deus Christum
excitaverit. Neque enim hoc dicit quod seipsum
excitare non potnerit. Siquidem ipse erat qui
dicebat: « Solvite templum hoc et in tribus diebus
erigam ipsum »²²; et rursum: « Potestatem habeo po-
nendi animam meam et resumendi ipsam »²³, et in Actis
dicit: « Quibus exhibuit seipsum viventem »²⁴. Sed
Apostolus quæ Filii sunt Patri attribuit, et quæ

²² Joan. n, 19. ²³ Joan. x, 18. ²⁴ Act. i, 3.

Patris sunt Filio. Nam quæ Pater facit, hæc et Filius facit, et nos resuscitabit. Si ergo sumus Christi membra, sicuticerte sumus, manifestum est quod excitato capite, reliquum unum corpus excitabitur. Per potentiam suam. Eius quod in sermone creditu difficile erat, per Dei potentiam fidem facit, quod ad Christi resurrectionem non posuit, jam enim facta erat, sed propter nostram resurrectionem: ne increduli simus, et ut contradicentibus obstruat ora.

VI, 15-18. An nescitis quod corpora vestra membra sint Christi? Num igitur tollens membra Christi faciam scorti membra? Absit. An nescitis quod qui agglutinatur scorto unum corpus est? Erunt enim duo, inquit, in carnem unam. At qui agglutinatur Domino unus spiritus est. Fugite scortationem, Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat.

Ad præmissam redit adhortationem quæ adversus scortationem erat. Vide autem quod non dixerit: Membra Christi jungam meretrici, sed quod horribilius erat, nempe tollere a Christo eadem ipsius membra, et efficere ut sint scorti: « Erunt enim duo, inquit, in carnem unam. » Ad testimonium adducit vetus Testamentum. Quomodo autem erunt sive redigentur in carnem unam? Quoniam commistio non permittit duos esse duos, sed unum efficit; et quoniam membra Christi sunt homo qui scorto unitur, illi seipsum unit, Christique membra conspurcat. Et quamquam in vero quoque conjugio uniantur 470 duo in carnem unam, paritamen modo etiam accidit in infami scortatione. « At qui agglutinatur Domino. » Vide quomodo apertis nominibus scorti et Christi, producat accusationem, reddens ipsam graviorem. « Unus spiritus est. » Talis, inquit, etsi corpore circumdetur, spiritus tamen efficitur, ex hoc solum quod nihil carnale operatur. — *Alio modo.* Aut quia per medium Spiritum sanctum Deo conjungitur, qui per spiritualia opera ipsi agglutinatur. — *Alio modo.* Unius est speciei, omnino spiritualis efficitur unione ad Dominum, non attrahitur carnalibus affectibus, neque scinditur in duplum quiddam, Deo serviens et mammonæ, sed unitus omnino est, totusque spiritualis, in spiritus unitatem adductus. « Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est. » In scortatione, inquit, lotum corpus conspurcatur: propter quod etiam moris est ut qui scortati sunt ad balnea currant. Homicida vero et raptor manus duntaxat commaculant. Quod autem dicit, « Fugite scortationem, » studiosam designat evitacionem. — Aut quia cætera vitia ex animi uniuscujusque procedunt affectibus, utpote iræ in homicida, inanis gloriæ in his qui ditescere cupiunt: scortatio vero ex ipso corpore fontes sui habet ardoris. Rem autem augere noluit, quoniam de eodem premissa est ab ipso exhortatio. Neque enim omnia omnino excedit in pravitate scortatio. Plures hæc de re dedit interpretationes beatus Severianus quinquagesimo septimo volumine, sermone tertio, capite decimo nono hanc

ἄλλην ὡς συναναστήσεται τὸ λοιπὸν σῶμα. « Διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Τὸ τοῦ λόγου ἀπὸθανόν, διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ πιστοποιεῖται, ὅπου εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασιν οὐ τέθεικεν (ἐγγράφει γάρ), ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως, ἵνα μὴ ἀπιστώμεν, καὶ ἵνα τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπιστομίσῃ.

Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστί; ἅρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο. Ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρῃ ἐν σῶμά ἐστι; Ἐσονται γάρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμᾳ ἐστι. Φεύγετε τὴν πορνείαν. Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν, ὃ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει.

Πάλιν ἐπὶ τὴν προκειμένην ἤλθε παραίνεσιν, τὴν κατὰ πορνείας. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε Τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ τοῦ ζῶοντος πόρνη, ἀλλ' ὅπου ἦν φρικτωδὲς, τὸ ἄραι τὰ ἑαυτοῦ μέλη τῷ εἶναι Χριστοῦ καὶ ποιῆσαι εἶναι πόρνης. « Ἐσονται γάρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Εἰς μαρτυρίαν φέρει τὴν Παλαιάν. Πῶς δὲ ἔσονται εἰς σάρκα μίαν; Ὅτι ἡ σύνοδος οὐκ ἀφήσει τοὺς δύο εἶναι δύο, ἀλλ' ἕνα ποιῇ. Ἐπειδὴ μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος ἐνούμενος τῇ πόρῃ, ἐνοὶ ἑαυτὸν αὐτῇ καὶ μιᾶναι τὰ μέλη Χριστοῦ. Εἰ γὰρ καὶ εἰς τὸν ἀληθινὸν γάμον ἐνοῦνται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, ἀλλ' ὁμοίως καὶ εἰς τὴν διαβεβλημένην πορνείαν. « Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ. » Ὅρα πῶς διὰ γυμνῶν τῶν ὀνομάτων τῆς πόρνης καὶ τοῦ Χριστοῦ, προάγει τὴν κατηγορίαν, δεινοποιῶν αὐτὴν. « Ἐν πνεύμᾳ ἐστίν. » Ὁ τοιοῦτος, φησὶ, καὶ σῶμα περικρίεται, πνεῦμα γίνεται, μόνον τῷ μηδὲν ποιεῖν σαρκικόν. — Ἀλλως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἡ ὅτι διὰ μέσου τοῦ ἁγίου Πνεύματος συνάπτεται τῷ Χριστῷ, προσκολλώμενος αὐτῷ διὰ τῶν πνευματικῶν ἔργων. — Ἀλλως. [ΦΩΤ.] Μονοειδὴς ἐστίν, ὅπως γίνεται πνευματικὸς, τῇ πρὸς τὸν Κύριον ἐνώσει. Οὐκ ἐπισύρεται τὰ σαρκικά πάθη, οὐδὲ σφίγγεται εἰς διπλὴν τινὰ, Θεῷ δουλεύων καὶ μαμμωνῇ, ἀλλ' ὅπως ἐνιαλὸς ἐστὶ καὶ ὅλος πνευματικὸς, εἰς ἐνότητα συναγόμενος πνεύματος. « Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν. » Ἐπὶ τῆς πορνείας, φησὶν, ὅλον μολύνεται τὸ σῶμα. Ὅθεν καὶ ἐπὶ βαλανεῖα τρέχειν ἔθος τοῖς πορνεύουσιν. Ὁ δὲ γε ἀνδροφόνος καὶ ἄρπαξ, χεῖρα μολύνουσι μόνον. Τὸ δὲ, « Φεύγετε τὴν πορνείαν, » τὴν μετὰ σπουδῆς ἀποδοχὴν δηλοῖ. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἡ ὅτι τὰ λοιπὰ ἁμαρτήματα καὶ ἐκ ψυχικοῦ πάθους γίνεται, οἷον ὀργῆς ἐπὶ ἀνδροφόνου, κενοδοξίας ἐπὶ τῶν πλουτεῖν ἰδελόντων. Ἡ δὲ γε πορνεία ἐξ αὐτοῦ τοῦ σώματος τὰς πηγὰς ἔχει τῆς ἐπιθυμίας. Ἐξέραι δὲ ἡδουλήθη τὸ πρᾶγμα, ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ πρόκειται αὐτῷ ἡ παραίνεσις. Ὅδ γὰρ πάντως πάντων χεῖρον ἡ πορνεία. Εἶπεν εἰς τοῦτο πάλους ἐρμηνείας, ὃ ἐν ἁγίοις Συνηριανὸς, τεύχει γ', λόγῳ γ', κεφαλῇ ἰδ', ταύτην τε αὐτὴν εἰπὼν τοῦ Χρυσόστομου, καὶ ἄλλην. « Ὅτι, φησὶν, ὁ πορνεύων, εἰς τὴν ἰδίαν σύστασιν, καὶ

εἰς αὐτὴν τὴν τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν πλημμελεῖ, ἐνυβρίζων εἰς τὸ τοῦ σώματος ἡμῶν ἐργαστήριον. Καὶ ἄλλην· Ὅτι σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη Χριστοῦ ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος. Ὁ οὖν εἰς τὸ ἴδιον σῶμα πλημμελῶν, εἰς Χριστὸν πλημμελεῖ, τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, οὗ καὶ ναὸς ἐστὶ τὸ σῶμα. Μετὰ πάντων καὶ ταῦτα δεῖται εἰ βούλει· Ἐξάραι βουλόμενος τὸ τῆς πορνείας ἁμαρτήμα, τοιοῦτόν τινα λέγει σκοπὸν, ὅτι μυρίων δεῖται τιμωριῶν ὁ πόρνος. Ὁ γὰρ τοῦ μολυσμοῦ τοῦ σωματικῶς μὴ φειδόμενος, πῶς ἄλλου φείσεται; Ὁ γὰρ ἑαυτῷ κακός, τίτι ἀγαθός;

Καὶ ἄλλως. Γέγραπται περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναίκος, « Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Ὁ οὖν μὴ νόμῳ ἐπιτετραμμένος καὶ θεῷ γάμῳ, ἀλλὰ πορνείῳ, δεόν ἔχειν τίμιον γάμον καὶ κοίτην ἀμίαντον, ἐκ τῆς πορνείας καὶ τῆς ἐνθεν ἀκαθαρσίας, ἐνυβρίζει τὸν γάμον καὶ τὴν γυναῖκα. Ὁ δὲ τοῦτο ποιών, εἰς ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει, εἰς τὴν γυναῖκα ἁμαρτάνων, ἥτις ἐν σῶμά ἐστι μετὰ τοῦ ἀνδρός. Καὶ σῶμά ἐστι τοῦ ἀνδρός, καθὼς πληρὸς αὐτοῦ ἐστὶν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐλήφθη. Τὴν τελευταίαν νομίζω καλλίστην εἶναι· ἀνελλιπὴ γὰρ τὴν τοῦ ῥήτου διάνοταν σώζει. Εὐρίσκεται γὰρ οὕτως· Πᾶν ἁμαρτήμα ὃ ἂν πράξῃ ἀνθρώπος, ἐκτός ἐστι τῆς πρὸς τὴν γυναῖκα ἐπιμίξεως παροινίας, καὶ ἀκαθαρσίας. Ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὴν γυναῖκα ἁμαρτάνει, ἀκαθαρσίας αὐτὴν ἀναμιμνῆσκει καὶ αἰσχρότητος. Καὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐστὶ πρὸς τοῦτους ἀπασιν ἐρμηνεία, ἐν τῷ Περὶ σεμινοῦ γάμου, καὶ πρὸς τοῦτοις ὁμοῖς ἑρμηνεύσεν οὕτως· Πρὸς ἀβροδιατίους καὶ φιλοσάρκους γράφων ὁ Παῦλος, τῇ αὐτῶν φιλοσαρκίᾳ συνεργῶν ἐκρήγατο πρὸς τὴν τῆς πορνείας παραίτησιν, τοῦτο λέγων, ὅτι τὰ λοιπὰ ἁμαρτήματα ψυχὴν ἀδικεῖ, καὶ εἰς αὐτὴν μόνην τὴν βλάβην παραπίπτει· ὁ δὲ γε πορνεύων, σὺν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ σῶμα ἀδικεῖ, φθειρὼν αὐτὸ καὶ ἐκδυναμῶν, καὶ τὸν ψυχικὸν καὶ ζωτικὸν καθαιρῶν τόνον, ὥς εἰ εἶπεν· Φείσασθε καὶ τοῦ σώματος ὁμῶν ὃ περιέπετε καὶ θάλλετε, καὶ οὐ πρόνοιαν πλείστην ποιεῖσθε. — [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Τί οὖν; ὁ φθόνος, φησὶν, οὐ τῇχει τὸ σῶμα; εἰ οὖν μόνην τὴν πορνείαν τοῦτο φθὸς ποιεῖν; Ἀνὰ ἀσφαλῶς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Φησὶ γὰρ, « Πᾶν ἁμαρτήμα ὃ ἂν ποιῇται ἀνθρώπος, ἐκτός τοῦ σώματος ἐστὶν »· ὁ δὲ φθόνος οὐ γίνεται παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐνεργεῖται εἰς ἡμᾶς· πάσχομεν γὰρ, ἀλλ' οὐ ποιοῦμεν τὸν φθόνον, καὶ πάθος ἐστὶν, ἀλλ' οὐκ ἐνεργεία, περὶ ἐνεργείας δὲ νῦν ὁ λόγος τῷ Ἀποστόλῳ· φησὶ γὰρ, « Πᾶν ἁμαρτήμα ὃ ἂν ποιῇται ἀνθρώπος, οὐ μὴν παρὶ πάθος. — Ἀλλως [ΦΩΤ.] Αὐτὸ μερίζει τὸ ἴδιον σῶμα, καὶ εἰς ἑαυτὸν, ἀλλ' οὐκ εἰς ἄλλον τὴν ἀδικίαν ἐπιδεδίχνεται, ὅπερ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἐστὶν εὐρεῖν ἁμαρτημάτων. Πάντες γὰρ ἄλλους βλάπτοντες ἁμαρτάνουσιν, ὁ δὲ πορνεύων, ἐπὶ τὴν βλάβην καὶ κακοποιῶν. — Ἀλλως. Ἡ ἐπαγωγὴ δείκνυσσι τὴν ἐννοίαν τοῦ προτεταγμένου αὐτῆς ῥήτου·

²² Hebr. xiii, 4.

A ipsam dicens, esse Chrysostomi; et aliam, Quia is, inquit, qui scortatur, in propriam peccat substantiam et in ipsam humani corporis formationem, injuriam exercens in corporis nostri officinam. Et tertiam: Quia corpus Christi et membra homo est, qui in proprium peccat corpus, in Christum caput nostrum peccat, ejus etiam templum est corpus. Inter omnia vero et hæc accipe si placet: Volens scortationis augere peccatum, talem quempiam scopum habet, nempe quod innumeris dignus est scortator suppliciis: qui enim non abstinet a fornicando proprio corpore, quomodo ab alio abstinabit? Nam qui sibi nequam est, cui bonus erit?

Alio quoque modo. Scriptum est de viro et muliere: 471 « Erunt duo in carnem unam. » Qui ergo non lege divinise conjunctus est nuptiis, sed scortatur, ubi opus esset honorandum habere connubium torumque immaculatum²², ex scortatione et immunditia quæ inde provenit injuria afficit nuptias et uxorem. Qui autem hoc facit, in proprium corpus delinquit, dum in uxorem delinquit, quæ unum corpus est cum viro; imo corpus viri est earatione qua ipsius latus est et ab eo sumpta. Harum interpretationum postremam arbitror esse pulcherrimam. Servat enim verbi sententiam, sic ut nihil illi desit, nihilque abundet. Nam hoc modo deducitur: Omne peccatum quodcumque fecerit homo, illud operabitur absque contumelia ac immunditia quæ sit in uxorem: qui autem scortatur, in uxorem peccat, immunditia ac turpitudine ipsam replens. Præter hæc omnia divi quoque Athanasii datur interpretatio, qui in libro De venerandis nuptiis, ultra ista omnia ita interpretatus est: Ad delicatos ac voluptuarios scribens Paulus auxilio voluptuariæ eorum vitæ usus est ad scortationis depulsionem, hoc dicens, quod cætera peccata animam injuria afficiunt, et in solam ipsam nocumentum transmittunt; qui vero scortatur, corpus una cum anima afficit injuria, corrumpens illud ac debilitans, et animalem ac vitalem auferens vigorem. Ac si dixisset: Parce vel corpori vestro quod excolitis ac fovetis, et ejus summam habetis rationem. — Quid ergo? annon et invidia corpus macerat? cur ergo solam scortationem dicis hoc facera? Caute admodum locutus est Apostolus. At enim « Omne peccatum quodcumque fecerit homo extra corpus est; » invidia vero non sit a nobis, sed in nos efficitur. Patimur enim et non agimus invidiam, passioque est et non actio: nunc autem de actione sermonem facit Apostolus, et nequaquam de passione. At enim: « Omne peccatum quodcumque fecerit homo. » — Alio modo. Ipsum suum corpus dividit, et in seipsum non in aliam exercet injustitiam, quod de nullo aliorum invenitur peccatorum. Omnes enim aliis nocumentum inferendo peccant: qui vero scortatur sibi ipsi nocet, maloque afficit. — Alio modo. Deductio præmissi verbi

talem ostendit esse intellectum : in proprium corpus peccat, **472** hoc est, in ipsum proprium Domini corpus. Etenim subjungit : « An nescitis quod corpora vestra templum sunt Spiritus sancti ; » et rursum : « Et non estis vestri juris ; et paulo ante : « An nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi ? » rursumque : « Num igitur tollens membra Christi... ? » Itaque is qui scortatur, in propria Christi membra et in ipsius corpus delinquit. Quid ergo ? inquit : qui in cæteris delinquant vitulis, annon et ipsi juxta eundem sermonem in Christi corpus delinquant ? Et dicimus quod non eo modo. Quanquam enim is qui furatur, aut qui homicidium committit, per aliquod membrum peccatum faciat, at non ipsum membrum, sed extra et in quempiam alium operator malum : qui vero scortatur, per ipsa quoque membra sicut et illi, et in sua membra totumque corpus nocumentum et injuriam committit. — *Alio modo.* Non dixit, Per corpus peccat, quod multi existimantes, negotium facessunt interpretibus, sed : In proprium corpus peccat, in ipsum labitur, ipsum inquinat, ipsum reddit detestandum. Veluti si quis dicat : Quidam seipsum injuria afficit dum alterum putat injuria afficere. Nunc enim respicit Apostoli sermo non supplicium quod postea sequitur peccatum, sed injuriam quæ in ipso opere sit corpori ex coitu venereo : hoc est, fædationem. Siquidem qui homicidium perpetrat, alium interimit : qui vero scortatur seipsum injuria afficit. Et qui cætera operator peccata, in alia operatur, scortator autem seipsum pūdefacit, seipsum inquinat. Unde etiam abluuntur, eo quod fæditatem intelligant, et absurditatem abominentur. Etenim cætera delicta in eum etiam respiciant qui injuria afficitur ; hoc autem in eum qui afficit injuria. Cætera extra corpus sunt facientis, hoc inquinat ipsum facientem. In cæteris alios injuria afficit, in scortatione vero seipsum.

Quod si secundum aperiri tibi velis ostium, considera quod, cum frequenter homini laboranti defectu aut delicto quod venia dignum est, adhortantes dicamus : — Frater, discede ab hoc morbo qui cæteris omnibus pejor est, — non quod omnes excedat, sed quod ab illo quoque velimus ipsum separari : forte etiam Apostolus de stupro hoc dixerit, **D** et cupiens eum qui apud Corinthios scortatus fuerat castum esse, in hanc erupit vocem.

Si vero et tertium, **473** intellige quod sicut is qui triticum aut aliud semen in mare projicit, in aemem peccat, prohibens ipsum ne ad generationem procedat : ita et qui suum semen in scortum projicit, in proprium corpus peccat : scortum enim non solum interimit quod peperit, sed impedimentum etiam ponit ne pariat.

Quod si etiam quartum, intelligere oportet quod ea parte qua agit, etiam patitur. Siquidem nisi passus esset, non defluxisset ; quod si defluxit, corruptus est ; si autem corruptus est, injuriam accepit. Denique in nulla alia operatione quam in

A τοιαύτην εἶναι· Εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει, οἷον εἰς αὐτὸ, ψηφί, τὸ ἴδιον τοῦ Δεσπότου σῶμα. Καὶ γὰρ ἐπάγει, « Ἡ οὐκ οἴσασθε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστί ; » καὶ πάλιν· « Καὶ οὐκ ἐστὶ ἑαυτῶν· » καὶ πρὸ βραχέος· « Οὐκ οἴσασθε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστί ; » καὶ πάλιν· « Ἄρα οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ... ; » Ὅστις ὁ πορνεύων, εἰς τὰ ἴδια μέλη τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ πλημμελεῖ. Τί οὖν ; φησὶν. Οἱ λοιπὰς πλημμελοῦντες ἁμαρτίας, οὐχὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα πλημμελοῦσι ; Καὶ φαμεν, ὅτι οὐχ οὕτως. Εἰ γὰρ καὶ διὰ τινος μέλους ὁ κλέπτων ἢ φονεὺς τὴν ἁμαρτίαν ποιεῖ, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὸ αὐτοῦ μέλος, ἀλλ' ἐκτός, καὶ εἰς ἄλλον τινὰ κακουργεῖ. Ὁ δὲ πορνεύων, καὶ διὰ τῶν μελῶν, ὥσπερ ἐκεῖνοι, καὶ εἰς αὐτοῦ τὰ μέλη καὶ ὅλον τὸ σῶμα τὴν βλάβην καὶ τὴν ἀδικίαν ἐπιτελῶντι.

C Ἄλλως. Οὐκ εἶπε, διὰ τοῦ σώματος ἁμαρτάνει, ὅπερ οἱ πολλοὶ νομίζοντες, πράγματα παρέχουσι τοῖς ἐρμηνεύουσιν, ἀλλ', Εἰς αὐτὸ ἁμαρτάνει, εἰς αὐτὸ σφάλλει, αὐτὸ μολύνει, αὐτὸ ἐναγὰς ἀποφαίνει· ὡς ἂν τις εἴποι, Ὁ δαίνα ἑαυτὸν ὑβρίζει, ἄλλον δοκῶν ὑβρίζειν. Νῦν γὰρ βλέπει τῷ Ἀποστόλῳ ὁ λόγος, οὐ πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα ἐφομένην τῷ ἁμαρτήματι τιμωρίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐν τῇ πράξει γινομένην τῷ σώματι ἐκ τῆς συμπλοκῆς ὕβριν, τοῦτέστι τὸν μολυσμὸν. Ὁ μὲν γὰρ φονεύων, ἄλλον φονεύει, ὁ δὲ πορνεύων, ἑαυτὸν καθυβρίζει. Καὶ ὁ τὰ ἄλλα πταίσματα δρῶν, εἰς ἄλλα δρῶν, ὁ δὲ λαγνέων, ἑαυτὸν καταισχύει, ἑαυτὸν μιάνει. Ὅθεν καὶ ἀπολοῦνται, τὸν μολυσμὸν ἐνοοῦντες, καὶ τὴν ἀτοπίαν βδελυττόμενοι. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πλημμελήματα, καὶ εἰς τὸν ἀδικούμενον βλέπει, τοῦτο δὲ, εἰς τὸν ἀδικούντα. Τὰ ἄλλα ἐκτός τοῦ σώματος ἐστὶ τοῦ δρῶντος, τοῦτο δὲ τὸν δρῶντα μολύνει. Καὶ ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις, ἄλλους ἀδικεῖ, ἐν δὲ τῇ πορνείᾳ, ἑαυτὸν.

Εἰ δὲ δευτέραν βούλει σοὶ ἀνοιγῆναι θύραν, ἐννοεῖ ὅτι ἐπειδὴ πολλάκις ἀνθρώπων οὐ συγγνώμης μεζόν ἔχοντι ἐλάττωμα, παραινούντες λέγομεν· Ἀδελφε, ἀπόστηθι τοῦτο τοῦ νοσήματος, τοῦτο πάντων ἐστὶ κακίων (οὐκ ἐπειδὴ πάντα ὑπερβαίνει, ἀλλ' ὅτι κακίον αὐτὸν ἀπαλλάττει βουλόμεθα)· μὴ ποτε καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐπὶ τῆς πορνείας τοῦτο εἴη. Τὸν γὰρ πορνεύσαντα παρὰ Κορινθίους σιωπῶντα βουλόμενος, ταύτην ἐρήρησε τὴν φωνήν.

Εἰ δὲ καὶ τρίτην, ἐννοεῖ ὅτι ὥσπερ ὁ εἰς θάλασσαν οἶτον ἢ ἑταρον ρίπτων σπέρμα, εἰς τὸν σπόρον ἁμαρτάνει, κωλύων αὐτὸν εἰς γέννησιν ἐλθεῖν, οὕτως καὶ ὁ εἰς ἑταῖραν ρίπτων τὸ ἑαυτοῦ σπέρμα, εἰς τὸ οἰκεῖον σῶμα ἁμαρτάνει, ἐκείνης οὐ τεχθὲν ἀναρροῦσης μόνον, ἀλλὰ καὶ τεχθῆναι κωλυούσης.

Εἰ δὲ καὶ τετάρτην, ἐννοεῖν χρὴ, ὅτι ἡ δρῶν, καὶ πάσχει. Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐκῆθεν, οὐκ ἂν ἐββένον. Εἰ δὲ ἐββένον, ἐφθάρη. Εἰ δὲ ἐφθάρη, ὑβρίσθη. Ἀμφότερα ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ πράξει ἢ ἐπὶ μόνῃ τῇ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα συνῶν λέγεται, ἐφθάρθαι

τὴν παρθένον καὶ τὸν νεανίσκον πειραθίντας. A viri cum muliere commissione, dicitur eos esse corruptos qui virginem aut adolescentulum aggressi sunt.

Εἰ δὲ καὶ πόρνην, ἐννοεῖ ὅτι τῷ πόρῳ συνερχομένην, εἰ τεχθεῖν παιδίον, εἰς πόρνεϊαν ἀνατρέφεται, καὶ ὁ ἄρῳ μετὰ ταῦτα λήξει. Ὅντοις ἑαυτὸν ἐκείνος ἔδεικται. Ἰδοὺ γὰρ τὸ σπέρμα, μᾶλλον δὲ τὸ σῶμα αὐτοῦ πόρνευει.

Εἰ δὲ καὶ ἑκτὴν, ἐπίστησον ὅτι εἰ δοῦλη τις κοινωνήσῃ, δοῦλον ἔσται τὸ τιτλούμενον. Πῶς οὖν οὐκ εἰς ἑαυτὸν ἁμαρτάνει, ὁ δοῦλον σπουδάζων τελεῖν;

Εἰ δὲ καὶ ἑβδόμην, ὅρα ὅτι καὶ τὸ τιτλούμενον ἀδικεῖται, νόθον καλούμενον, καὶ ἀτιμον πανταχοῦ γινόμενον. Ἐὰν ἐν βουλευτηρίῳ, ἢ ἐν δικαστηρίῳ δόξαι εἰσελθεῖν, ἐκβάλλεται. Δι' οὐ καὶ ὁ φυτευσάμενος συναπολαύει τῆς αἰσχύνῃς. Ὑπόμνημα γὰρ τῆς οἰκείας λαγνείας κατέλειπεν.

Εἰ δὲ καὶ ὀγδόην, δοκίμασον τὸ βηθησόμενον. Ἐπειδὴ ὁ πορνεύων ἐν πρὸς τὴν πορνεύουσαν γίνεται, ὁ τὰ οἰκεία μέλη ποιῶν μέλη πόρνης, εἰς ἑαυτὸν τῷ ὄντι ἁμαρτάνει. Θῶμα μὲν γὰρ εὖ τινὲς ἐχρήσαντο, ὡς Μωσὴς καὶ Φινεὴς, καὶ ὀργῇ, ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος, πορνεῖα δὲ οὐδαὶς πώποτε ἐχρήσατο εἰς.

Εἰ δὲ καὶ ἐνάτην, ἐννοεῖ. Ἐπειδὴ σῶμα ἐν ἑστίν ἡ Ἐκκλησία, ὁ δὲ καθ' εἰς ἀλλήλων μέλη. ὁ πορνεύων, εἰς πάντα ἁμαρτάνει. Ἀνατρέχει γὰρ αὐτοῦ τὸ σφάλμα ἐπὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα, οὐ καὶ ἐκκοπῆναι αὐτὸν προσέταξεν, ἵνα ἂν μετανοήσῃ.

Εἰ δὲ καὶ δεκάτην βούλει, λεχθεὶς ἂν, ὅτι ἐπειδὴ οἱ νόμοι τοῦ τιμίου γάμου συνιόντες, ἐν σῶμα γίνονται (« Ἔσονται γὰρ, φησὶ, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Διὸ καὶ, « Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζεται, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ, ὡσαύτως καὶ ὁ ἀνὴρ »)· ἐκείντος ὁ πορνεύων μὲν ἀνὴρ, εἰς τὴν γαμετὴν, τούτῳστιν εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. Ὡσαύτως καὶ ἡ γυνή. Ἐπὶ μόνη γὰρ ταύτῃ τῇ ἁμαρτίᾳ νόμον ἔθετο ὁ Χριστὸς, χωρῖς εἶναι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων. « Εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. » Τούτῳστι, τὸ ἴδιον σῶμα ἀνάθαρτον ποιεῖ.

Ἡ οὐκ οἴδατε ἵδε τὸ σῶμα ὑμῶν, τοῦτο τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν, ὃ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶ ἑαυτῶν. ἡγοράσθητε γὰρ τιμῇς; Δοξάσατε δὴ τὸν Θεόν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ὅτιν' ἔστι τοῦ Θεοῦ.

Καὶ τῷ μεγέθει τῆς δωρεᾶς, καὶ τῇ ἀξίᾳ τοῦ δωκότος, καταπτοεῖ. Πνεῦμα γὰρ ἡ δωρεά. Ἔχετε δὲ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ. Ὁ γὰρ δωκότως αὐτὸν Θεός, καὶ οἰκῶν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ, τούτῳστιν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. « Καὶ οὐκ ἐστὶ ἑαυτῶν. » Οὐ τὸ αὐτεξουσίον ἀναρεῖ, ἀλλὰ τῶν κακῶν πράξεων ἀπαίρει. Ὅτι ἀσποτήν, φησὶν, ἔχετε, καὶ οὐδὲν ἔχετε ἴδιον, οὐδὲ αὐτὸ τὸ σῶμα. « ἡγοράσθητε γὰρ τιμῇς, » τῷ αἵματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὅντες ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πατρὸς. « Δοξά-

Si vero et quintum, intellige quod is qui scorto congregatur, si infantem generet, ad scortationem crescit, et qui postea viderit, dicit: Vera ille seipsum injuria affecit. Ecce ergo semen, imo potius suum ipsius corpus constuprat.

Quod si sextam quoque interpretationem desideras, animadvertite quod si quis ancillam commisceatur, is quem illa pariet servus erit: annon ergo in seipsum peccat qui servum studet generare?

Si vero optas et septimam, vide quod is etiam qui generatur injuria afficitur, cum nothus appellatur et ubique locorum sit abjectus: et sive in consilium sive in judicium ingredi oporteat, abjicitur: quod is etiam qui generavit particeps est pudoris: nam recordationem propriae accipit ibi dinis.

Quod si octavam quoque cupis, considera quod dicturi sumus, nempe quod is qui scortatur unum cum scorto efficitur, propria membra faciens scorti membra; et ita vere in seipsum peccat. Siquidem nonnulli exde sunt bene usi, ut Moses ac Phinees²²; et ira, ut Petrus et Paulus²³: stupro vero nullus unquam bene usus est.

Si vero et nonam, considera quod quia unum corpus est Ecclesia, singuli autem alii aliorum membra²⁴: qui scortatur, in omnes peccat: percurrit enim ejus lapsus ad Ecclesiam plenitudinem, a qua etiam separare se destinavit donec resipisceret.

Quod si et decimam desideres, dici poterit quod, cum hi qui lege honorandi connubii conveniunt, unum fiant corpus (nam Erunt, inquit, duo in carnem unam. Ideo etiam uxor proprii corporis potestatem non habet, sed vir: similiter etiam vir²⁵), merito vir qui scortatur, in uxorem, hoc est, in proprium corpus peccat: similiter et uxor: **474** nam in solo hoc peccato legem posuit Christus²⁶, si a se invicem separarentur. « In proprium corpus peccat. » Hoc est, proprium corpus reddit impurum.

VI, 19, 20. An nescitis quod corpus vestrum templum est habitantis in vobis Spiritus sancti, quem habetis a Deo, et non estis vestri juris? Empti enim estis pretio. Glorificate jam Deum in corpore vestro et in spiritu vestro, quae sunt Dei.

Ex doni magnitudine et ejus qui dedit dignitatem deterret. Nam spiritus donum est: habetis autem hunc a Deo. Deus enim est qui dedit, et qui habitat in templo Dei, hoc est, in corpore vestro. « Et non estis vestri juris. » Non tollit ipsam libertatem, sed a malis arceat operibus. Dominum, inquit, habetis tanquam servi, et nihil habetis proprium, ne ipsum quidem corpus. « Empti enim estis pretio, » nempe sanguine Filii ipsius, cum redacti essetis

²² Num. xxv, 1 seqq. ²³ Act. v, 5 seqq; xiii, 11, 27, 28

²⁴ Rom. xii, 5. ²⁵ I Cor. vii, 4. ²⁶ Matth. 5,

sub potestatem Satanæ. « Glorificate jam Deum. » Quandoquidem empti estis a Deo, glorificate ipsum per bona opera. Ait enim : « Ut videntes bona opera vestra glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est²¹. » — « Et in spiritu vestro. » Hoc dicens ostendit quod non solo corpore fugere oporteat stuprum, sed et spirito, id est, anima : ut neque mente fiat pollutio. Ait enim : « Quicumque aspexerit mulierem ad concupiscendum, jam cum ea adulterium commisit in corde suo²². » : « Quæ sunt Dei. » Frequenter ad memoriam reducit quod non simus nostri juris, sed sub Domino simus. Hoc indicat : « Quæ sunt Dei, » et non vobis propria.

CAPUT IV.

475 De nuptiis et viduitate ac cœlibatu.

VII, 1, 4. Ceterum de quibus scripsistis mihi, pulchrum est homini mulierem non attingere. Attamen propter stupra vitanda, suam quisque uxorem habeat, et suum quæque virum habeat. Uxori vir debitum reddit benevolentiam : similiter autem et uxor viro. Uxor proprii corporis jus non habet, sed vir. Similiter autem et vir proprii corporis jus non habet, sed uxor.

Scripserant Paulo, utrum oporteret ab uxore abstinere, annon. « Pulchrum est homini. » Pulchrum, inquit, est et eximium ut mulierem omnino non attingat : quod autem securum est et in auxilium imbecillitati nostræ datum est, ut vir legitima utatur uxore, et uxor legitimo utatur viro. « Attamen propter stupra vitanda. » Hæc ipsa permissionis causa ad continentiam adhortatur. « Debitam benevolentiam. » Ostendit benevolentiam debitum esse, puta fidelitatem ac mutuum amorem, et non gratis exhiberi. « Similiter autem et vir sui corporis jus non habet. » Quandoquidem dixerat : « Debitam benevolentiam, » interpretatus est quænam illa sit : Hæc, inquit, est quod neque vir neque uxor sui corporis jus habent, sed hujus jus alter habet. Videtur autem benevolentia esse amicitia, et maxime benevolus fidelis amicus. Verum quam ob causam in aliis plus tribuit viro, ubi de subjectione et potestate ipsi sermo est, nunc autem æqualitatem dedit? Et dicimus quod ibi de primario ipsi sermo est, nunc vero de continentia, in qua neuter plus aut minus habere debet.

VII, 5, 7. Ne fraudetis vos invicem, nisi si quid ex consensu ad tempus, ut vacetis jejuniis et orationi : rursumque in unum conveniatis, ne tentet vos Satanæ propter intemperantiam vestram. Hoc autem dico ex permissione, non ex præcepto. 476 Nam caperem omnes homines esse ut ego ipse sum. Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo : unus quidem sic, alius vero sic.

Vide quod et hic quoque debitum significaverit verbo « Fraudare. » — « Nisi si quid ex consensu. »

²¹ Matth. v, 16. ²² ibid. 28.

Α σατε δὴ τὸν Θεόν. » Ἐπεὶ οὖν ἡγοράσθητε ὑπὸ Θεοῦ, δοξάσατε αὐτὸν διὰ χρηστῶν πράξεων. « Ὅπως γὰρ, φησὶν, ὁρῶντες τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὁμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » — « Καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν. » Τοῦτο εἰπὼν δείκνυσιν ὅτι οὐ μόνον σώματι χρὴ φεῦγειν τὴν πορνείαν, ἀλλὰ καὶ πνεύματι, ἡγουν ἐν τῇ ψυχῇ, τῷ μὴ κατὰ διάνοιαν μολύνεσθαι. « Ὅς γὰρ ἂν, φησὶν, ἐμβλέψῃ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἡμολύευσεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » « Ἀτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ. » Συγχῶς ἀναμινῆσθαι ὅτι οὐκ ἐσμὲν ταυτῶν, ἀλλ' ὑπὸ Δεσπότῃν τελούμεν. Τοῦτο δηλοῖ, « Ἀτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ, » καὶ οὐκ ἐαυτῶν.

ΚΕΦΑΛΑ Δ'.

B Περὶ γάμου καὶ χηρείας καὶ ἀγαρίας.

Περὶ δὲ ὧν ἐγγράξατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἀπτεσθαι. διὰ δὲ τὰς πορνείας, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχτω, καὶ ἐκείνη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχτω. Τῇ γυναικὶ δὲ ἄνθρωπος τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν ἀποδιδότω, ὅμοιος δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή.

Ἐγράψαν τῷ Παύλῳ εἰ δεῖ ἀπέχεσθαι γυναικὸς ἡ οὐ. « Καλὸν ἀνθρώπῳ. » Τὸ μὲν καλὸν καὶ ὑπερέχον, φησὶν, ἐστὶ τὸ, ὅπως μὴ ἀπτεσθαι γυναικός. Τὸ δὲ ἀσφαλές καὶ βοηθοῦν τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν, τὸ, νομίμῳ κεχρησθαι γυναικὶ, καὶ τὸ, νομίμῳ κεχρησθαι ἀνδρὶ. « διὰ δὲ τὰς πορνείας. » Αὕτη ἡ τῆς συγχωρήσεως αἰτία, εἰς ἐγκράτειαν παρακαλεῖ. « Τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν. » Ἐδείξε χρέος οὕσαν τὴν εὐνοίαν, ἡγεύον τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, καὶ οὐ δωρεάν παρεχομένην. « Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει. » Ἐπειδὴ εἶπε, « Τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν, » ἡρμήνευσεν ποία ἐστίν. Αὕτη, φησὶν, οὕτως ἄνθρωπος, οὕτως γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος ἐξουσιάζουσιν, ἀλλὰ τὴν τοῦτου ἐξουσίαν ὁ ἑτερός ἔχει. Καὶ φαίνεται εὐνοία ἡ φιλία, εὐνοῦστάτος ὁ πιστὸς φίλος. Τί δὲ ποτε δὲ ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις τὸ πλεον διδῶσι τῷ ἀνδρὶ εὐδοκίαν περὶ ὁποιασδήποτε καὶ ἐξουσίας ὁ λόγος αὐτῷ, νῦν δὲ τὴν ἐστὶν ἐξουσίαν; Καὶ φαίνεται, ὅτι ἐκεῖ μὲν, περὶ τοῦ ἀρχικοῦ ὁ λόγος αὐτῷ, νῦν δὲ, περὶ σωφροσύνης, ἐν ᾗ οὐδεὶς τὸ πλεον ἢ τὸ ἐλάττω ἔχειν ὀφείλει.

Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἄρ' ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάσῃτε τῇ ἡσυχίᾳ, καὶ τῇ προσευχῇ, καὶ ἅδιον ἐπιταυτὸ συνέρχεσθε, ἵνα μὴ κερძῇ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς, διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγκρίσιν, οὐ κατ' ἐπιταγήν. Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἑαυτὸν, ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως.

Ὅρα καὶ ὧδε, ὅδ' ἡμεῖς σημεῖον ἐν τῷ ῥήματι τῆς ἀποστήσεως. « Εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου. »

Μὴ ἐγκρατεύσθω, φησί, θάταρος, θατέρου μὴ βου-
λομένου, μὴ πως πορνείας γίνηται· πρόξενος τῷ ἐτέρῳ
μείρει ἡ ἐγκράτεια. « Πρὸς καιρὸν. » Τουτέστι, κατὰ
καιρὸν τὸν προσήκοντα. Εὐκαιρία δὲ ἔστιν ἀποχῆς, ἡ
νηστεία καὶ ἡ προσευχή. Τοῦτο δὲ, φησὶν, οὐ τοὺς
συνόντας γυναῖκα, εὐχεσθαι ἢ νηστεύειν καλῶν, ἀλλ'
ὅπως ἡ εὐχή καὶ ἡ νηστεία σπουδαιότερα γίνηται.
Ἀπέχεσθε γάρ, φησὶν, ἵνα σχολάσῃτε τῇ νηστείᾳ καὶ
τῇ προσευχῇ, ὥς τῆς μίξεως ἀσχολίαν οὐκ ἀκαθαρ-
σίας ποιούσης, μίξεως δὲ τῆς πρὸς τὴν νομίμην
γυναῖκα. « Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Ἵνα μάθῃς
ὅτι οὐχ ὁ διάβολος μόνος· αἴτιος τῆς πορνείας, ἀλλὰ
καὶ ἡ ἡμῶν ἀκρασία, ἐπάγει, ἡ διὰ τὴν ἀκρασίαν
ὑμῶν, ὁ δαιμόνιος ἐνθεν μέλλων, ἡ ἐκ τοῦ διαβόλου γί-
νεσθαι πειρασμούς. « Οὐ κατ' ἐπιταγὴν. » — [ΟΙ-
ΚΟΥΜ.] Οὐ γὰρ ὥσπερ τὸ, « Οὐ μοιχεύετε, Οὐ φονεύ-
ετε, » ἥδη καὶ τὸ μὴ ἀποστερεῖν ἀλλήλους ἐπιτα-
γὴ τίς ἐστι, καὶ ἐπαινετός· ὁ τοῦτο ποιεῖν ὡς νόμον
πληρῶν. Κατὰ συγγνώμην, φησὶ, τοῦτο εἰπον,
συγκαταβάς τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν, οὐκ ἐπιτάσσω. Μὴ
ἀποστερεῖτε, ἀλλὰ μακάριος ὁ ἐγκρατεύμενος. Ἐκ
δὲ τοῦ εἰπεῖν, συγγνώμην, ἔδειξεν ὅτι καὶ κατεγνω-
σμένον πράττει πρᾶγμα, ὁ μόνον ἐν τῇ νηστείᾳ καὶ
τῇ προσευχῇ ἀπεχόμενος. « Εἶναι ὡς ἐμαυτὸν. »
Ἐνθα δυσχερὲς ἐπιτάσσει πρᾶγμα, ταυτὸν ἐν μέσῳ
φέρει. « Ἀλλ' ἑκάστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ. »
Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν κατηγορήσεν εἰπὼν, « Μὴ
πως πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν
ὑμῶν, » νῦν σπουδάζει παραμυθῆσθαι αὐτούς.
Παρθένος ἦν ὁ Παῦλος, καὶ ἐπειδὴ εἶπε, « Θέλω πάν-
τας εἶναι ὡς ἐγὼ, » φησὶ, τὸ μέναι παρθένον, χά-
ρισμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐπειδὴ τῆς ἡμετέρας
οὐ δεῖται σπουδῆς τὸ πρᾶγμα· αὐτὸ γὰρ τὸ ἀβιωθῆ-
ναι χαρίσματος, πολλὰ κοινὰ τίς· ἀλλ' ὡς εἴρηται
παραμυθίζεται αὐτούς ὡς τῆς ὑδρεύσεως. « Ὅς μὲν
οὕτως, ὅς δὲ οὕτως. » Ὅς μὲν καὶ παντελῶς ἀπ-
έχεται μίξεως, ὅς δὲ ἄχρι τῆς γαμετῆς ἱσταται.

Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις, καὶ ταῖς χήραις, καλὸν
αὐτοῖς ἔστιν ἐὰν μείνωσιν ὡς ἀγῶ. Εἰ δὲ οὐκ
ἐγκρατεύονται, γαμήσωσιν. Κρεῖσσον γάρ ἐστι
γαμῆσαι, ἢ κυροῦσθαι.

[ΘΕΟΔΩΡ.] Ἐδείξε πάλιν ταυτὸν τῆς τῶν ἀγάμων
ἐντα συμφορᾶς. Οὐ γὰρ ἂν τις αὐτὸν εἰκότως ταῖς
χρησεύσεσιν ἐντέτοι· νεανίας γὰρ ὢν ἐτι τῆς κλη-
σίως ἡξιώθη. Μηδεὶς δὲ αὐτὸν οἰσθῶ τὴν μὲν ἀγα-
μίαν τοῖς ἀνδράσι, τὴν δὲ μετὰ τὸν γάμον ἐγκράτειαν
ταῖς γυναῖξι· μόναις νομοθετεῖν, διὰ τὸ εἰπεῖν, τοῖς
ἀγάμοις, ἦτοι, τοῖς ἀνδράσι, καὶ ταῖς χήραις, ἡγουν,
ταῖς γυναῖξιν. Ἀμφοτέρω γὰρ ἑκάτερον ἐκπαίδευει
γένος, καὶ τὴν ἀγαμίαν, καὶ τὴν μετὰ τὸν γάμον ἐγ-
κράτειαν τῆς χηρείας. « Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται,
γαμήσωσιν. » Ὅρα σοφίαν· καὶ βελτίονα δείκνυσιν
τὴν ἐγκράτειαν, καὶ οὐκ ἀναγκάζει τὸν μὴ φθάνοντα,
δεδοκῶς μὴ τι μείζον παράπτωμα γίνηται. « Ἡ
κυροῦσθαι. » Ἐνέφηγεν δὴ τῆς ἐπιθυμίας ἡ κυραν-
νίς. Εἰ πολλὴν, φησὶν, ὑπομένης βίαν καὶ πύρω-

A Ne continent, inquit, alter nolente altero, ne quo
modo temperantia sit alteri parti causa stupri. « Ad
tempus. » Hoc est, convenienti tempore. Occasio
autem abstinenti est jejunium et oratio. Hoc au-
tem dicit, non prohibens eos qui commiscentur
cum uxore jejunare aut precari : sed ut jejunium
ac oratio studiosius fiat. Nam abstinete, inquit, ut
vacetis jejunio et orationi : ne videlicet occupatio-
nem causet impuritas commistionis cum legitima
uxore. « Propter intemperantiam vestram. » Ut
discas quod non solus diabolus stupri causa sit, sed
etiam nostra intemperantia, subjungit, « Propter
intemperantiam vestram : » ostendens hinc magis
quam ex diabolo oriri tentationes. « Non ex prae-
cepto. » Neque enim sicut, « Non occides ; Non
adulterium committes, » ita nunc quoque ne se
fraudent invicem, praeceptum aliquod est, ut laude
dignus sit qui hoc agit, tanquam legem complens.
Ex permissione, inquit, hoc dixi, demittens me ad
imbecillitatem vestram. Non jubeo ne fraudellis,
sed beatus est qui continet. Ex hoc autem quod
dicit συγγνώμην, id est, permissionem aut potius
veniam, ostendit eum facere damnum opus, qui
solum abstinet cum jejunandum est aut orandum.
« Ut ego ipse sum. » Ubi rem imponit difficilem,
seipsum in exemplum proponit. « Sed unusquisque
proprium habet donum. » Quoniam vehementer eos
accusaverat dicens : « Ne tentet vos Satanas prop-
ter intemperantiam vestram, » studet nunc ipsos
consolari. Virgo erat Paulus : et quia dixerat,
« Cuperem omnes esse ut ego sum ; » dicit nunc
quod manere virginem donum Dei est ; non quod
res nostro non egeat studio : multam enim laborat
quispiam in hoc ut dignus habeatur dono : sed quia,
ut dictum est, consolature eos de improprio. « Unus
quidem sic, alius vero sic. » Ille quidem penitus a
commistione abstinet, ille vero sic, ut ad aliam
non accedat quam uxorem.

477 VII, 8, 9. Dico autem in conjugatis et vi-
duis : bonum eis est si permanserint sicut et ego.
Quod si non continent, contrahant matrimonium,
nam melius est Matrimonium contrahere quam nri.

D Rursum seipsum ostendit esse de multitudine
eorum qui conjugati non sunt : neque enim merito
quisquam ipsum inter viduas producet, cum ado-
lescens adhuc fuerit cum vocatione dignus habitus
est. Porro nemo existimet ipsum viris statuere ne
contrahant matrimonium, mulieribus vero ut post
contractas nuptias effectae viduae abstineant, ex eo
quod ait τοῖς ἀγάμοις, id est, non conjugatis genere
masculino, nempe viris : et ταῖς χήραις, id est, vi-
duis feminino, puta feminis. In utroque enim utrum-
que instruit genus, et de abstinentia a conjugio,
et de continentia in viduitate post contractas nup-
tias. « Quod si non continent, contrahant matri-
monium. » Vide prudentiam. Meliorem ostendit
continentiam, nec tamen cogit eum qui ad eam

non pertingit; veritus ne major aliquis contingat lapsus. « Quam uri. » Ostendit quanta sit concupiscentiæ tyrannus. Si multam, inquit, sustines violentiam, magnumque ardorem, liberare ac matrimonium contrabe, nequando evertaris.

VII, 10, 11. *At conjugatis præcipio, non ego sed Dominus: uxor a viro non separetur. Quod si etiam separata fuerit, maneat innupta, aut viro reconcilietur. Et vir uxorem non dimittat.*

Quoniam legem manifeste a Domino positam dicitur esse, propterea ait: « Non ego sed Dominus. » Quæ est autem lex? Ne fiat divisio, nisi in causa stupri. Et quidem ea quæ prædicta sunt quanquam Dominus expresse non dixerit, attamen ipsi Domino convenire videntur, aut per se, aut per os Pauli loquenti. Verum quoniam verbum de separatione palam tradidit Dominus, ideo dicit, « Non ego, sed Dominus. » Hanc itaque differentiam habent: « Ego, » et « Non ego, » ut ei quod Dominus dixit serviat: « Non ego, » de alio vero dicit: « Ego. » Et ne quæ ipsius sunt humana esse existimes, subjungit inferius: « Opinor autem quod et ego Spiritum Dei habeam. » — « Quod si etiam separata fuerit, » Melius, inquit, est ut non separetur: quod si etiam separata fuerit, maneat habens virum, 478 etsi non commistione, tamen affectu, sic ut non adducat sive adjungat sibi virum alium. « Uxorem non dimittat. » Nisi quippiam accesserit in causa stupri. Nam hæc Christi lex est.

VII, 12, 14. *Reliquis autem ego dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habeat infidelem, et hæc assentitur ut habitet cum illo, ne dimittat eam. Et uxor quæ habet virum infidelem, et is assentitur ut habitet cum ea, ne dimittat illum. Sanctificatus est enim vir infidelis per uxorem: et sanctificata est uxor infidelis per virum.*

Ne divellantur conjugia: et ita confusionis ac turbationis, domorumque eversionis causa a vulgo judicetur Dei cultus, propterea prohibet eas qui nacti sunt infideles, ne a cohabitatione dividantur. Neque enim de his legem statuit qui nondum contraxerunt matrimonium, sed de his qui ad conjugia jam pervenerunt. Siquidem non dixit: Si quis vult accipere infidelem, sed « Si quis habet. » Contingebat enim in conjugio ut unus crederet, alter vero in incredulitate permaneret. « Habet infidelem. » Quid ergo? si in stupro capiatur uxor, permissum est ipsam dimittere, si vero sit infidelis, non licet? Atqui pejor est infidelitas. Pejor quidem est, sed in adultera aperta est malitia, in infideli vero ignorantia potius subest quam malitia. Erat quoque verisimile eam cessaturam, et quod infidelitatem relinqueret (nam et hoc dicit ipse Paulus: « Quid enim nosti, uxor, an virum servabis? » si saltem assentitur ad cohabitandum. « Et hæc assentitur. » Si vult, inquit. Quod enim dispendium est si fide unius partis sincera manente, spes bona sit quod infidelis tempore mutabitur ut credat?

σιν, ἀπαλλάγηθι καὶ γάμῳ, μὴ ποτε παρῖτρα πῆς.

Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναικα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενεῖτω ἀγαμὸς, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλάγητω. Καὶ ἀνδρα γυναικα μὴ ἀφίεναι.

Ἐπειδὴ ῥητῶς νόμος ὑπὸ τοῦ Κυρίου τεθέντος, λέγειν μέλλει, διὰ τοῦτο φησιν, « Οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. » Τίς δὲ ὁ νόμος; Τοῦ μὴ γίνεσθαι διαίρεσιν παρὲκτὸς λόγου πορνείας. Καὶ τὰ μὲν ἔμπροσθεν εἰρημένα, εἰ μὴ καὶ ὀνομαστὶ ὁ Κύριος εἴπῃ, ὅμως καὶ αὐτῷ τῷ Κυρίῳ καλῶς ἔχειν δοκεῖ τῷ λαλοῦντι, ἡγουν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ τῷ διὰ τοῦ ὁσμήματος Παύλου λαλοῦντι. Πλὴν ἐπειδὴ τὸ τοῦ χωρισμοῦ ῥητῶς, ὡς εἰρηται, ὁ Κύριος παρέδωκε, τούτου χάριν φησιν, « Οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. » Ὅστε τὸ, « Ἐγὼ, » καὶ, « Οὐκ ἐγὼ, » ταύτην ἔχει τὴν διαφορὰν· τὸ, εἴπῃ ὁ Κύριος, λέγει, « Οὐκ ἔγω. » τὸ δὲ ἕτερον, φησιν, « Ἐγὼ. » ἵνα γὰρ μὴ τὰ αὐτοῦ ἀνθρώπινα εἶναι νομίσῃς, ἐπάγει κατωτέρω, « Δοκῶ δὲ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. » — « Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ. » Κάλιον μὲν, φησὶ, τὸ μὴ χωρισθῆναι. Εἰ δὲ καὶ χωρισθῇ, μενεῖτω ἔχουσα τὸν ἀνδρα, εἰ καὶ μὴ τῇ μίξει, τῇ μέντοι διαθέσει, καὶ τῷ μὴ ἐπισαγαγεῖν ἀνδρα ἕτερον. « Γυναικα μὴ ἀφίεναι. » Εἰ μὴ τι ἐπὶ λόγῳ πορνείας. Οὗτος γὰρ ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος.

Τοῖς δὲ λοιποῖς, ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος· Εἰ τις ἀδελφὸς γυναικα ἔχει ἀπίστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφίεντω αὐτήν. Καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἀνδρα ἀπίστον, καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφίεντω αὐτόν. Ἠγίασται γὰρ ὁ ἀρὴρ ὁ ἀπίστος ἐκ τῆς γυναικὸς καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἡ ἀπίστη ἐκ τοῦ ἀνδρὸς.

ἵνα μὴ διασπασθῶσιν οἱ γάμοι, καὶ λοιπὸν συγχύσεως καὶ παραχῆς καὶ οἰκῶν ἀνατροπῆς αἰτία ἡ εὐσέβεια τοῖς πολλοῖς νομισθῇ, διὰ τοῦτο τοὺς φθασάντας ἀπίστοις συνοικεῖν, καλοῦσι διατρεῖσθαι. Οὐ γὰρ περὶ τῶν μήπω γεγαμηκότων ταῦτα νομοθετεῖ, ἀλλὰ περὶ τῶν φθασάντων γῆμαι. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ τις βούλεται λαβεῖν ἀπίστον, ἀλλ', « Εἰ τις ἔχει. » Καὶ γὰρ συνέβαιεν ἀνδρογύνου ὄντος, ἵνα πιστεῦσαι, θάτερον δὲ ἐν ἀπιστίᾳ μέναι. « ἔχει ἀπίστον. » Τί οὖν; εἰ ἐν πορνείᾳ ἄλλῃ ἢ γυνῇ, ἀφίεναι αὐτήν ἐπιτρέπεται· εἰ δὲ ἀπίστος, οὐκ ἔτι; καίτοι χεῖρον ἢ ἀπιστία. Χεῖρον μὲν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πόρνης ὁμολογούμενης εἶναι ἡ πονηρία, ἐπὶ δὲ τῆς ἀπιστεῦσιν ἀγνοία μᾶλλον ἐστίν, ἢ πονηρία, ἣν καὶ παυθῆναι εἰκός· τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς φησὶ· « Τί γὰρ αἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἀνδρα σώσεις; » μόνον ἔαν συνευδοκῇ οἰκεῖν. « Καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ. » Εἰ βούλεται, φησὶ. Τί γὰρ ἐστὶ βλάβος, εἰ τῆς πίστεως τοῦ ἑνὸς μέρους ἀπεραίου μενοσῆς; ἑλπίς εἴη χρηστῆ, καὶ τὸν ἀπίστον τῷ χρόνῳ μεταβαλόντα πιστεῦσαι; « Μὴ ἀφίεντω αὐτήν. » Εἰ ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἐν σῶμα γίνεται, καὶ ὁ κολλώμενος τῇ ἀπιστίᾳ δηλονότι ἐν σῶμα γί-

νεται, πῶς ἀκίνο μὲν καλοῖται, τοῦτο δὲ οὐ; Καὶ φα-
νεν, ἐν μὲν σῶμα καὶ ἐπὶ τῆς ἀπίστου γίνεταί, ἀλλὰ
μικρὴ ἡ καθαρότης τοῦ πιστοῦ μέρους, τὴν ἀκαθαρ-
σίαν τοῦ ἀπίστου. Πῶς; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς πόρνῃς
ἀμφότεροι ἀκάθαρτοι, καὶ ἡ πόρνη καὶ ὁ ἐπὶ τῇ
πορνείᾳ προσκύν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀπίστου, αὕτη μὲν
καθὸ ἐστὶν ἀπίστος, ἀκάθαρτος, ὁ δὲ προσκύν οὐκ ἔτι.
Οὐ γὰρ ἵνα τῶν ἀπηγορευμένων τι πράξῃ πρόσχε-
ται, ἀλλὰ τὴν ἐπιστραμμένην τοῦ γάμου μίξιν. Im-
munda est: qui autem accedit jam non talis est.

Καὶ πάλιν, κατ' ἄλλο μὲν ἡ ἀπίστος ἐστὶν ἀκά-
θαρτος κατὰ τὴν ἀσέβειαν, κατ' ἄλλο δὲ κοινωνεῖ
τῷ πιστῷ μέρει, κατὰ τὴν τῶν σωμάτων μίξιν.
Ἐπὶ δὲ τῆς πόρνῃς κατ' αὐτὸ καθὸ ἐστὶν ἀκάθα-
ρος ἡ κοινωνία γίνεται, οἷον κατὰ τὸ σῶμα.
« Ἦγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἀπίστος, » ἵνα μὴ φοβῇται
τὸ πιστὸν μέρος συνοικοῦν τῷ ἀπίστῳ ὡς γενόμενον
τῇ συνοικήσει ἀκάθαρτον, ὅρα πῶς ἐκβάλλει τὸν
φόβον. Ἦγίασται, φησί, τῇ παρουσίᾳ τῆς καθαρῆ-
ς τοῦ, λέγων νικᾶσθαι τὴν ἀκαθαρσίαν, οὐκ ἐπειδὴ
ἀγιος ὁ ἀπίστος γίνεται: οὐ γὰρ οὕτως εἶπεν, ἀλλ',
« Ἦγίασται, » παραμυθοῦμενός τὸ πιστὸν μέρος,
καὶ τὸ ἀπίστον εἰς ἐπιθυμίαν πίστεως ἐνάγων.
— [ΦΩΤ.] Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἀνέχεσθαι τὸν ἀπι-
στον, καὶ μὴ ἀποκηδῆν τοῦ συνοικεῖν τῷ πιστῷ, ἔγ-
γός ἐστι τοῦ πρὸς τὴν εὐσεβείαν συνορῆν. Ἄλλ'
εἰποι τις ἂν ἴσως: Οὐκοῦν τὸ αὐτὸ νοοῦντες καὶ περὶ
τοῦ πιστοῦ, ἔγγός αὐτὸν εἶναι φάσμεν ἂν τοῦ πρὸς
ἀσέβειαν ὁρῶν. Πρὸς δὲ φάμεν, ἐπὶ οὐκ ἐστὶν ἴσον,
οὐδὲ πολλοῦ δεῖ. Ὁ μὲν γὰρ πιστὸς συνοικῶν τῷ
ἀπίστῳ, τῆς πίστεως ἐντελὴν καὶ νόμον πληροῖ, ὡ-
τε καὶ αὕτη πάλιν φησιν αὐτῷ τῇ πίστει, καὶ διδρα-
ται τῆς ἀπιστίας. Ὁ δὲ ἀπίστος μόνῃ τῇ πρὸς τὸν
συνοικοῦντα στοργῇ δεδεμένος, τὴν συνάφειαν οὐ
λύει, οὐχὶ νόμον τὸν ἀπὸ τῆς οἰκίας ἀπιστίας αὐτοῦ
ἐκτελῶν, στέργων δὲ τὸν συνοικοῦντα χειραγωγηθῆ-
σεται ποτε καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ πίστιν δὲ αὐτοῦ.
Καὶ τὸ στέργειν δὲ αὐτὸ, τῆς εὐσεβοῦς ἐστὶ νομοθε-
σίας, ἀλλ' οὐχὶ τῆς ἀσεβείας. Ὅσα καὶ αὕτη ἔγγός
ἐστὶ τοῦ εὐσεβεῖν αὐτὸν, καὶ ἡγιασθαι διὰ τῆς συ-
νοικησίας τοῦ πιστοῦ.

Ἐπεὶ ὅρα τὰ τέκνα ὁμῶν ἀκάθαρτά ἐστι. Nūc
δὲ ἀγιά ἐστιν. Εἰ δὲ ὁ ἀπίστος χωρίζεται, χωρι-
ζέσθω. Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἡ ἡ ἀδελφὴ ἐν
τοῖς τοιοῦτοις. Ἐν δὲ εἰρήνῃ κατέληκον ἡμᾶς ὁ

Εἰ γὰρ μὴ νικάται, φησί, τῇ καθαρότητι τοῦ πι-
στοῦ μέρους, οὐδὲν λείπει ἀκάθαρτα τὰ
γενόμενα γίνεσθαι, ἢ ἐξ ἡμισείας καθαρὰ. Ὅπερ,
φησὶν, οὐκ ἐστὶν (ἀγία γὰρ ἐστὶ), τῇ παρουσίᾳ τῆς
τοῦ ἀγίου λέξεως ἐκβάλλον τὸ δόξ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν
ὁ λέγει: Ἐπεὶ ὅρα τὰ τέκνα ὁμῶν ἀκάθαρτά ἐστιν, »
εἰ οὐκ οὕτως ἔχει. Ἀλλὰ νῦν ἀγιά ἐστὶ τῇ παρουσίᾳ
τῆς ἀγιοσύνης.

« Εἰ δὲ ὁ ἀπίστος χωρίζεται, χωρίζεσθω. » Οἷον
εἰ καλεῖται συγκοινωνῆσαι τῆς ἀπιστίας αὐτοῦ, ἢ μὴ
τοῦτο ποιοῦντος, ἀναχωρεῖν, ἀναχωρεῖται, φησί.
Βέλτιον γὰρ τὸν γάμον, ἢ τὴν εὐσεβείαν λυθῆναι.

A. « Ne dimittat eam. » Si is qui agglatinatur scorto,
unum corpus efficitur: et qui agglatinatur infideli,
itidem unum corpus efficitur: quomodo illud pro-
hibet, istud vero non? Et dicimus quod unum qui-
dem corpus etiam in infideli efficitur, sed puritas
partis fidelis vincit impuritatem infidelis. Quomodo?
Etenim in stupro uterque immundus est, et scortum
et qui accedit ut scortetur. In infideli vero
uxore, ipsa quidem ea ratione qua infidelis, im-
mundus est: qui autem accedit jam non talis est.

479 Et rursus: Juxta aliud impura est infi-
delis, nempe secundum impietatem; juxta aliud
vero communicat eum parte fidei, puta secundum
corporum communionem. In scorto autem in hoc
ipso quo immunda est sit communicatio, nempe
secundum corpus. « Sanctificatus est enim vir fide-
lis. » Ne metuat pars fidelis cohabitare infideli, quasi
cohabitatione impurus redderetur, vide quomodo
repellit timorem. Sanctificatus est, inquit, asserens
vinci impuritatem adveniente puritate: non quod
infidelis sanctus fiat: neque enim ita dixit, sed
« sanctificatus est: » consolando partem fidelem,
ac inducens infidelem ad fidei amorem et deside-
rium. — Etiam hoc ipsum nempe quod infidelis
toleret, nec resiliat ab habitatione cum fidei,
vicinum quidpiam agit ut animum applicet ad
pietatem. Sed dicet forlasse aliquis: Igitur id ipsum
considerantes, de fidei poterimus dicere quod ten-
dat ad impietatem. Ad quod dicimus non esse
simile, neque omnino id oportere. Nam fidelis qui-
dem infideli cohabitans, fidei præceptum legemque
complet, ut hoc modo et fidei magis concilietur,
et ab infidelitate magis dissidet: infidelis autem
amore saltem erga cohabitantem devinctus, con-
junctionem non solvit, sine infidelitatis legem non
perficiens, sed amore prosequens cohabitantem,
per eum manuducetur quandoque ad ipsius fidem.
Ipsam namque amare, religiosæ legislationis est et
non impietatis: itaque hoc quoque amore vicinus
est ut religiosus efficiatur, et sanctificetur per co-
habitationem fidelis.

VII, 14, 15. Alioqui filii vestri immundi essent,
nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit,
discedat. Non est servituti subiectus frater aut soror
in hujusmodi. Nam in pace vocavit nos Deus.

Nam si pars, inquit, infidelis non vincitur puritate
fidelis, nihil restat nisi ut qui nascuntur immundi
sint, aut dissidia tantum parte mundi: quod ita in-
quit, non est, nam sancti sunt: per dictionem san-
ctitatis abundanter repellens timorem. Hoc enim
est quod ait: « Alioqui filii vestri immundi essent, »
nisi videlicet ita esset: at nunc sancti sunt, ex
abundantia sanctitatis.

480 « Quod si infidelis discedit, discedat. » Hoc
est, si jubet ut cum eo communies in infidelitate, aut
nisi hoc facias, quod separabitur, separetur, inquit:
melius est enim conjugium dissolvere quam pietatem.

«Non est servituti subjectus frater. » Quod si etiam in dies pugnat aut contendit, volens te ad suam infidelitatem pertrahere : hoc quoque modo separare. Non enim ad hujuscemodi res subjectus es servituti, ut etiam pugnante feras. Et manifestum est quod de pugna quæ accedit loquitur, cum subjungit : « In pace vocavit nos Deus, » hoc est, ut in pace degamus, et non sit inter nos dissidium aut pugna. Quoniam igitur pugnat et rixatur, propterea bonum est liberari. « Non est servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi. » Non habet, inquit, fidelis maritus aut uxor cum fidelibus eam necessitatem quæ imminet ei cum fidelibus. Ibi enim nullo modo absque causa fornicationis licet a se mutuo eos qui conjuncti sunt separari. Hic vero si assenserit quidem pars infidelis ut habitet cum fidelibus, oportet non solvere conjugium, si vero dissidium moverit ac solutionem illa fecerit, non est servituti subjectus fidelis ut non separetur : sed liber est ut illa matrimonium solvente etiam ipse separetur. Attamen, quamquam liber sit, ut propter incredulæ dissidium solvat conjugium : multo tamen melius facturus est, si soluta contentione per pacem bonaque opera, non solverit matrimonium. « Nam in pace vocavit nos Deus. » Hoc, inquit, signum est vocationem nostram esse a Deo, si erga omnes quantum in nobis est pacifici simus. Et huc interpretationi conforme est id quod sequitur : « Quid enim nosti, uxor, an virum salvum facies ? » propter maximam ad ipsam conformitatem.

VII, 16, 17. Quid enim nosti, uxor, an virum salvum facies ? aut qui nosti, vir, an uxorem salvam facies annon ? Unusquisque ut ipsi divisit Deus : unusquisque ut ipsum vocavit Dominus, ita ambulet : et sic in ecclesiis omnibus doceo.

Ad id rursum accedit, utrum dimittendus sit infidelis qui vult manere, nec dissidium movet, et ait : Si dissidium non moveat adversum te, maneto cum ipso. Verisimile enim est quod temporis progressu ipsum quoque salvum facies, facium ejusdem tecum animi, faciesque fidelem. Vide autem quod non exigit ut id necessario fiat, ne grave onus imponat, sed futuri incertitudine et necessitate ademit, et id curavit ne hæc necessitas ad desperationem suaderet aut torpere faceret. « Annon, » Usque ad id verbum « Annon, » perfectam productio distinctionem, ut sit hic sensus : Aut qui nosti, vir, utrum uxorem salvam facies annon ? Hoc est, Unde nosti utrum salvam facies, annon salvam facies ? Incertum est enim quid futurum conjugium.

Etenim si salvam non feceris, nullum accipies detrimentum : si vero salvam feceris, et juvabis et ipse juvaberis. « Unicusque ut ipsi divisit Deus, » Siquidem solus ipse novit quid utile sit, et utrum magis conferebat ut ab initio fidelis conjunctus esset infideli an fideli. Etenim in quibusdam conducebat ut fidelis fideli cohabitaret ac conjunctus esset, in quibusdam vero ut fidelis infideli : et ita

A « Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφός. » Εἰ δὲ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πικτεῖται καὶ μάχεται, βουλόμενός τε πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἀπιστίαν ἔλκεσθαι, καὶ οὕτως χωρίσθῃ. Οὐ γὰρ δεδούλωται, φησὶν, εἰς τὰ τοιαῦτα, ὥστε καὶ μαχόμενον βαστάζειν. Καὶ ὅθλον δὲ περὶ μάχης γενομένης λέγει, ἐξ ὧν ἐπάγει : « Ἐν δὲ εἰρήνῃ κίχληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός· » τοῦτέστιν, ἵνα εἰρηνεύωμεν, καὶ μὴ ἐν ὧν ἡ στάσις ἡ μάχη. Ἐπαι οὖν μάχεται, διὰ τοῦτο ἀπαλλαγῇ καλόν. « Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφός ἡ ἡ ἀδελφή ἐν τοῖς τοιοῦτοις. » Οὐκ ἔχει ἀνάγκην, φησὶν, ὁ πιστὸς ἡ ἡ πιστὴ ἐν τοῖς ἀπίστοις τοιαύτην, οἷα αὐτῷ ἐπικρατεῖται ἐπὶ τῶν πιστῶν. Ἐπαι μὲν γὰρ παντὶ ἐρότω, χωρὶς λόγου πορνείας, οὐκ ἔξεστιν ἐπ' ἀλλήλων τοὺς συναφθέντας χωρισθῆναι· ἐνταῦθα δὲ, ἂν μὲν συνευδοκῇ τὸ ἀπιστοῦν μέρος τῷ πιστῷ συνοικεῖν, δεῖ μὴ λύειν τὸ συνοικίστον· ἂν δὲ στασιάζῃ, καὶ τὴν λύειν ἐκείνος ποιῇ, οὐ δεδούλωται ὁ πιστὸς εἰς τὸ μὴ χωρισθῆναι, ἀλλ' ἐλευθέρως ἐστίν, ἐκείνου λύοντος τὸν γάμον, καὶ αὐτὰς διαναστῆναι. Πλὴν, φησὶν, εἰ καὶ ἐλευθέρως ἐστὶ τὸ συνοικίστον διὰ τὴν τοῦ ἀπίστου στάσιν λύειν, ἀλλ' ἀμεινον πολλὴ ποιῆσαι, εἰ τὴν ἑρὶν εἰρήνῃ καὶ καλοκαγαθίᾳ λύσας, μὴ λύσει τὸν γάμον. « Ἐν γὰρ εἰρήνῃ, φησὶ, κίχληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός. » Τοῦτο γὰρ, φησὶ, καὶ τῆς κίχσεως τῆς ἀπὸ Θεοῦ σημείον, τὸ εἰρηνεύειν· ὅσον τὸ ἐξ ἡμῶν πρὸς πάντας εἶναι. Καὶ τὸ ἐρεξῆς δὲ, « Τί γὰρ οἶδας, γύναι, » καὶ ἐξῆς, ταύτῃ συνάδει τῇ ἐρμηνείᾳ διὰ τῆς πρὸς αὐτὴν μάλιστα ἀκολουθείας.

C « Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις ; ἡ εἰ οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις ἡ μὴ ; ἐκαστὸν ὡς ἐμέριον ὁ Θεός, ἐκαστὸν ὡς κίχληκεν ὁ Κύριος, οὕτως περιπατεῖτω. Καὶ οὕτως ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις πᾶσαις διατάσσομαι. »

Πάλιν πρὸς τὸν ἀρεῖται μένειν θέλοντα τὸν ἀπιστοῦν μὴδὲ στασιάζοντα μεταβιβάσαι, καὶ φησὶν· Εἰ μὴ διαστασιάζοι πρὸς σέ, μένε μετ' αὐτοῦ. Εἰκό· γὰρ τῷ χρόνῳ καὶ σώσεις αὐτὸν συμβουλευόμενα, καὶ πιστὸν ποιήσεις. « Ὅρα δὲ πῶς οὐκ ἐν ἀνάγκῃ τοῦτο γενέσθαι ἀπήγγειλεν, ἵνα μὴ βάρος ἐπιθῇ, ἀλλὰ τῇ τοῦ μέλλοντος ἀδελφίᾳ καὶ τὴν ἀνάγκην ἐξείλε, καὶ ταύτην μὴ ἀπορνῶναι καὶ ἐνναρχῆσαι συμβουλευούσαν, περισχεύσαν. » Ἡ μὲν. « Ἐως τοῦ, » Ἡ μὲν. « στίξον τειλεῖαν στυγμὴν, ἵνα ἡ οὕτως. » Ἡ μὲν. « εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις ἡ μὴ ; τοῦτέστι, Πόθεν οἶδας εἰ σώσεις ἡ μὴ σώσεις ; ἀδελφον γὰρ τὸ μέλλον· ἀδελφον δὲ οὗτος, οὐ δεῖ λύειν τὸν γάμον.

sit : cumque incertum sit, non oportet solvere

Μὴ σώζων μὲν γὰρ οὐκ ἐβλάδην, σώζων δὲ ὥρτ' ἤθῃς. « Ἐκαστὸν ὡς ἐμέριον ὁ Θεός. » Τὸ γὰρ συμφέρον αὐτοῖς μόνος οἶδε, καὶ πότερον μᾶλλον συνετελεῖται, τὸν πιστὸν ἐξ ἀρχῆς ἀπίστῳ συναφθῆναι ἢ πιστῷ. Ἐν' ἐνίων μὲν γὰρ συνέφερε πιστὸν πιστῷ συνοικεῖν, καὶ συνήθη ἐπ' ἐνίων δὲ πιστὸν ἀπίστῳ, καὶ γέγονεν οὕτως. Καὶ τούτων οὐδεὶς ἐστὶν ἱκανός, συνιδεῖν τὰς αἰτίας, πλὴν τοῦ οὗ οὕτω διαταξαμένου καὶ

παρίσαντος Θεοῦ, καὶ καλέσαντος Κυρίου. Εἰ δὲ θεὸς καὶ ὁ Κύριος τὰς τοιαύτας συναφείας ἔταξε καὶ ἐμέρισε κατὰ τὸ ἑκάστου συμφέρον, οὐκ ὀφείλει ὁ πιστὸς ἀπίστῳ συναφθεὶς δυσφορεῖν, ἢ ἀγωνίαν καὶ λύσιν ἐπιζητεῖν, ἀλλὰ καθὼς ἐκλήθη ἑκάστος, τοῦτω ἐμμένειν καὶ συμπεριπατεῖν. Ὁ γὰρ Σευηριανὸς ἔστιν οὕτως. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως στίξης, ἀσυνάρετον ἔλεγεν εἶναι τὴν σύνταξιν. Οὕτως αὖ, φησὶν, ἐμέρισεν ὁ θεὸς καὶ οὕτως ἐκλήκεν, μετὰ γυναικὸς ἢ ἀνδρὸς ἀπίστου· σιέργε τοιγαροῦν τὸν γάμον, καὶ μὴ διαλύσης τὴν πίστιν. Οὕτως ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις πάσαις διατάσσομαι. Τοῦτο ἐπάγει, ἵνα τῷ σέμει καὶ ἄλλους κοινωνοὺς καὶ ἄλλας Ἐκκλησίας, προθυμότεροι παρὰ τὴν ὁπακοὴν γένωνται.

Περιτετμημένος τις ἐκλήθη, μὴ ἐπισπάσθω. Ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη, μὴ περιτεμνέσθω. Ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει ἢ ἐκλήθη, ἢ ταύτην μενέτω.

Πάλιν, φησὶ, περιτετμημένος ἐκλήθη, μὴ ἐπισπῶ. — [ΦΩΤ.] Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος τοῦτο φησὶν, ὅτι διὰ τινος θεραπείας φαρμακευτικῆς θάνατοι τις ποιῆσαι τὸν ἐμπερίτομον ἀκρόβυστον, καὶ δτι ταύτης τῆς ἐπινοίας πρῶτος εὐρέτης γέγονεν Ἡσαΐ. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ θεός· «Τὸν Ἡσαΐ ἐμίσησα.» — Ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη, μὴ περιτεμνέσθω. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἰκὸς γὰρ ἀπὸ τινος θεραπείας δύνασθαι εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανελθεῖν τὴν περιτομήν, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀνατρέχειν καὶ καυχᾶσθαι. Ἐν ἀκροβυστίᾳ, φησὶν, ἐκλήθη, μένε δ' εἰ. Οὕτε γὰρ ἡ περιτομὴ πρὸς σωτηρίαν συμβάλλεται, οὕτε ἡ ἀκροβυστία λυμάνεται. Ἐνδὲ γὰρ καὶ μόνον τοῦ πληροῦν τὰς ἐντολάς. — [ΦΩΤ.] Καὶ ἡ ὀφείλεια διὰ τὴν τήρησιν τῆς ἐντολῆς περιγίνεται ὁμοίως καὶ τῇ περιτομῇ καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ. Τῶν γὰρ ἐν ἀνθρώποις πράξεων, αἱ μὲν καθ' αὐτὰς ἔχουσι τὸ χρησίμον, καὶ εἰ μὴ ὧσιν ἐντολῆς ἡρηγμένας θέλας, ὅσον ἡ δικαιοσύνη καὶ τὰ δόμια· αἱ δὲ διὰ μόνην τὴν ἐντολήν, ὥς τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ νόμῳ.

Δούλος ἐκλήθη, μὴ σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλευθερὸς γενέσθαι, μᾶλλον χρησάι. Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος, ἀπαλεύθερος Κυρίου ἐστίν. Ὁμοίως καὶ ὁ ἐλευθερὸς κληθεὶς, δούλος ἐστὶ Χριστοῦ. Τιμὴς ἡγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων. Ἐκαστος ἐν τῇ ἐκλήθῃ, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω κατὰ τὸ θεῖον.

Πάλιν ἡ αὐτὴ συμβουλὴ, τὸ ἐν τοῖς αὐτοῖς εἶναι, ἐν οἷς ἐκλήθη τις. Εἰ δούλος ὢν ἐκλήθη, μὴ δορυβοῦ, οὐ λυμάνεται πρὸς τὴν πίστιν ἡ δουλεία. Καὶ τοσοῦτον οὐ λυμάνεται, ὅτι εἰ καὶ δύνασαι ἐλευθερωθῆναι, μᾶλλον χρὴ σε δουλεύειν. Οὕτως οὐδὲ εἰς ἐστὶ σοι ἐκ τῆς δουλείας ἐμποδισμός. — Ἀλλως. [ΦΩΤ.] Ἵνα μὴ τοῖς δούλοις ἐμπεδῶν πρὸς τὴν εὐσεβείαν ἡ δουλεία νομισθῇ, διαβόησιν φησὶν, ὅτι τοῦτο τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ ἐμπεδῶν εἶναι, ὥστε οὐδὲ ἐνθρονισθῆναι εἰς δὲ παρὰ αὐτῆς. «Μὴ γὰρ μελέτω σοι,» φησὶν, ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι διὰ τινος σπουδῆς καὶ

facium est. Et horum causas nemo idoneus est qui cognoscat nisi ipse Deus qui ita disposuit ac divisit, et Dominus qui vocavit. Quod si Deus ac Dominus hujusmodi conjunctiones disposuit, ac divisit juxta cujusque utilitatem, non debet fidelis conjunctus infideli graviter ferre aut anxari et solutionem requirere: sed sicut unusquisque vocatus est, in hoc permanent ac procedat. Severianus enim ita distinxit: nam si ita non distinguas, incompositam dixit esse ordinationem. Ita, inquit, te divisit Deus et ita vocavit cum uxore aut viro infideli: ama igitur conjugium nec fidem dissolvas. Ita in Ecclesiis omnibus ordino. Hoc autem subjungit, ut ex hoc quod alios quoque habeant socios et alias ecclesias, promptiores fiant ad obedientiam.

VII, 18-20. Circumciscus quispiam vocatus est, non accersat præputium: in præputio alius vocatus est, non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio præceptorum Dei. Unusquisque in ea vocatione maneat in qua vocatus est.

Præterea, inquit, circumciscus vocatus es, ne accersas præputium. — Divus Epiphanius ait, quod per aliquam medicinalem curam potest quispiam eum qui circumciscus est facere præputiatum: 482 et quod hujus consilii primus inventor fuit Esau: et propterea dixit Deus: «Esau odio habui». — In præputio alius vocatus est, non circumcidatur. — Verisimile est aliqua cura fieri posse ut revertatur circumcisio in id quod olim erat, et ad ipsam quis recurat ac gloriatur. In præputio, inquit, vocatus es, mane in eo quod es. Neque enim confert ad salutem circumcisio, neque obest præputium. Siquidem hoc uno opus est ut compleantur præcepta. — Et per observationem præceptorum eadem accedit utilitas circumcisioni et præputio. Inter opera namque humana, quedam ex seipsis bona sunt, etiamsi præcepto non aptentur divino, veluti est justitia ac similia: alia vero propter solum præceptum, qualia sunt multa in lege.

VII, 21-24. Servus vocatus es, ne sit tibi cura: quin etiam si potes fieri liber, potius utere. Nam qui in Domino vocatus est servus libertus Domini est: similiter et qui liber vocatus est, servus est Christi. Presto empil catia, ne efficiamini servi hominum. Unusquisque in eo in quo vocatus est, fratres, in hoc maneat apud Deum.

Idem rursus consilium est, nempe ut in iis quisque permaneat in quibus vocatus est. Si cum servus esses vocatus es, ne turberis: non offit ad fidem servitus, adeoque non offit ut etiam si posses fieri liber, magis expediat tibi servire. Ita nullum tibi proveniet e servitute impedimentum. — Aliud. Ne servis existimetur ad pietatem obstaculum esse servitus, palam, inquit, est quod hoc adeo non præstat impedimentum, ut neque hujus curam habere oporteat, alii enim: «Ne sit tibi cura;» quin etiam si potes aliquo studio ac

cura fieri liber : sine hoc, et potius utero servitute : et neque ita in ullo eris minor domino : communis enim domini libertus es sicut et ille. Siquidem communis Domini servus es sicut et ille rursumque libertus sicut ille. Quid ergo curam geris de corporali servitute, quæ neque te diminuit, neque ei cui servitur majus quidpiam addit : sed utrumque ad æqualis consequenda præmia nihil officit. « Nam qui in Domino vocatus est servus. » **483** In iis, inquit, quæ Christum concernunt æquales estis tu tuusque dominus.

Nam et ille Christi servus est : quin potius tu fortasse plus habes, Christi enim libertus es, siquidem ipse te omni spiritali servitute liberavit. Tamen ex vobum abundantia vult æqualitatem ostendere servi et domini : quoniam omnes liberti sumus Christi, secundum quod nos liberavit a tyrannide Satanae ; et servi Christi : nam cum nos reddidisset inde liberos, sub proprium adduxit regnum. « Pretio empti estis, » nempe sanguine Unigeniti ipsius ; emit enim nos Deus et Pater. « Ne efficiamini servi hominum. » Superius dixit : « Quoniam, si potes fieri liber, potius utere ; » hic autem dicit : « Ne efficiamini servi hominum. » Nam hoc et liberis aptatur et servis. Qui enim domino impia et absurda jubenti non pareat, non efficitur servus hominum, etiamsi sub jugo sit servitutis : talis fuit Joseph. Qui vero propter munera aut ventris expletionem, hominibus se subicit ad absurda ministeria, servus est hominum, quamquam liber esse videatur : hanc prohibet servitutem, non eam quæ consueta est et juxta leges humanas. Nam hac servitute subjectum esse et obtemperare ubique admonet.

VII, 25-28. De virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium tamen do tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut essem fidelis. Arbitror igitur hoc bonum esse ob præsentem necessitatem. Nam bonum est hominibus esse. Alligatus es uxori, ne quæras solutionem ; solutus es ad uxorem, ne quæras uxorem. Attamen, si duxeris uxorem, non peccasti ; et si nupseris virgo, non peccavit : afflictionem tamen in carne habebunt hujusmodi. Ego autem vobis parco.

Quoniam ad majorem venit doctrinam, timet illam pure nudisque verbis jubere, casum veritus eorum qui aggredierentur, idcirco non tanquam præceptum, sed quasi consilium tradit illud. — Hæc autem quæ de virginibus sunt, diligentius interpretatus est, ut qui integro volumine exactius hac de re diserneret, et ibi animadvertet. Ego vero quæ gratia Dei assecutus sum conscripsi. **484** « Tanquam misericordiam consecutus a Domino, » Misericordiam, inquit, consecutus ut essem fidelis, puta præco seu concionator, datorque consilii. « Arbitror igitur hoc bonum esse. » Vide ergo quomodo temperet præceptum ex necessitate exortum. « Arbitror, » inquit, quidnam ? quod bonum sit sine conjugio esse, propter difficultates quæ in eo sunt, malaque nuptiarum. « Ob præsentem necessita-

Α επιμελείας ελευθερος γενέσθαι, ἕα τοῦτο καὶ χρῆσο μᾶλλον τῇ δουλείᾳ. Οὐδ' οὕτως οὐδὲν ἑλαττούσαι τοῦ δεσπότου. Ἀπελευθερος γὰρ, ὥσπερ κακεῖνος, τοῦ κοινού δεσπότου. Δούλος μὲν γὰρ εἰ τοῦ κοινού δεσπότου, ὥσπερ κακεῖνος, καὶ ἀπελευθερος πάλιν, ὥσπερ ἐκεῖνος. Τί οὖν σοι τῆς σωματικῆς μάλι δουλείας, τῆς μήτε σὲ ἑλαττούσης, μήτε τῷ δουλευμένῳ μείζον τι προστιθείσης, ἀλλ' ἐκτάρα μὴδὲν εἰς τὸ τυχεῖν τῶν ἰσῶν παραδελαιτούσης ; « Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος. » Ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν, φησί, πράγμασιν, ἴσοι ἵστέ, σὺ καὶ ὁ δεσπότης ὁ σὸς.

Κακεῖνος γὰρ δούλος Χριστοῦ ἐστί. Εὐ δὲ τάχα, φησί, καὶ πλεον ἔχεις. Ἀπελευθερος γὰρ εἰ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ σε πάσης νοητῆς δουλείας ἡλευθέρωσεν. Ὅμως ἐκ τῆς παρουσίας τῶν λέξεων θλαί δειξάι τὸ ἴσον δούλου καὶ δεσπότου, ἐπεὶ πάντες ἀπελευθεροὶ τὲ ἴσμεν Χριστοῦ, καθὼ ἡλευθέρωσεν ἡμᾶς τῆς τυραννίδος τοῦ Σατανᾶ, καὶ δούλοι Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἐκείθεν ἡλευθέρωσας, ὑπὸ τὴν οἰκίαν ἡγάγε βασιλείαν. « Τιμὴς ἡγοράσθητε. » Τῷ γὰρ αἵματι τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, ἡγόρασεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ. « Μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων. » Ἄνω εἰπεν, « Ἐάν καὶ δύναιται ἐλευθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι. » Ἐνταῦθα δὲ λέγει, « Μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων. » Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ἡλευθέρους καὶ πρὸς δούλους ἀρμόζει. Ὁ γὰρ τῷ δεσπότη ἀποκα καὶ ἀσεβῇ ἐπιτάττονται μὴ εἶκων, οὐ γίνεται δούλος ἀνθρώπων, κἂν ὑπὸ ζυγὸν ᾗ δουλείας. Τοιοῦτος ἦν ὁ Ἰωσήφ. Ὁ δὲ διὰ δῶρα, ἢ γαστριμαργίαν ὑπουργῶν ἀνθρώποις πρὸς ἀτόπους ὑπηρεσίας, δούλος ἐστὶν ἀνθρώπων, κἂν ἡλευθερος εἶναι δοκῇ. Ταύτην ἀπαγορεύει τὴν δουλείαν, οὐ τὴν συνήθη καὶ νομιμισμένην. Ἐκείνη γὰρ τῇ δουλείᾳ ὁποία σσεσθαι καὶ εἶκων πανταχοῦ παραινεί.

Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γράμην δὲ δίδωμι ὡς ἡλεημέτρος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ἐπ' ἀρχεῖν, διὰ τὴν ἐνεστώσαν ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπων τὸ οὕτως εἶναι. Δέδωκεν γυναῖκα, μὴ ζῆται ἀνδρὶ μέλυσαι ἀπὸ γυναικὸς, μὴ ζῆται γυναῖκα. Ἐάν δὲ καὶ γήμης, οὐχ ἡμαρτες, καὶ ἐάν γήμῃ ἢ παρθένος, οὐχ ἡμαρτε. Θλίψιν δὲ ἐν τῇ σαρκὶ ἐξοῦσιν οἱ τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ ὁμῶς φελοδομῶ.

Ἐπειδὴ εἰς μέγιστον φιλοσοφίαν ἔρχεται, φοβεῖται αὐτὸ καθαρῶς ἐπιτάζει, τὴν ἀποτυχίαν τῶν μετιόντων δεδοικώς. Διὰ τοῦτο οὐχ ὡς ἐπιταγὴν, ἀλλ' ὡς συμβουλὴν δίδωσι — [ΟΙΚΟΥΜ.] Τὰ δὲ περὶ τῶν παρθένων τάδε ἐμμελέστερον ἡρμηνεύουσιν, ὡς ἐν μονοβίβλῳ ἀκριβέστερον περὶ τοῦτου διαλεχθὼν, καὶ ἐκεῖ πρόσχει. « Ἐγὼ δὲ τὰ χάριτι Θεοῦ ἐκείθοντα μοι ἔγραψα. » « Ὁς ἡλεημένος ὑπὸ Κυρίου. » Ἠλεημένος, φησὶν, εἰς τὸ εἶναι πιστός, ὅσον κήρυξ καὶ γνωμοδότης. « Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ἐπ' ἀρχεῖν. » Ὅρα πάλιν πῶς τὴν ἐξ ἀνάγκης ἐπιταγὴν κολάζει. « Νομίζω, » φησί, τί ; « Ὅτι καλὸν τὸ ἀνευ γάμου εἶναι, διὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυσκολίας, καὶ τὰ τοῦ γάμου κακά. » Διὰ τὴν ἐνεστώσαν ἀνάγκην. — Αἰ. λω. [ΦΩΤ.] Τὸν διωγμὸν οἶμαι λέγειν αὐτὸν ἐνταῦθα, τὸν ἀπὸ τῶν ἀπίστων τοῖς πιστοῖς ἐπανατι-

νόμενον, καὶ τὰς ἄλλας ἐπιπηλίας καὶ κακώσεις, ὡς ὑπέμενον. Τοῦτο γὰρ ἀκούσθαι ἐνιστάσαν ἀνάγκην αὐτὸν καλεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ παραίνεσιν ὑψηλὴν καὶ μεγάλην ἠθέλησε ποιήσασθαι, μετὰ περιστάσεως ἔδοξεν αὐτὴν εἰσάγειν. Καλὸν, φησὶν, ἡ παρθενία, καὶ διὰ τὴν ἐνιστάσαν τῶν πειρασμῶν φορὸν. Ἐφ' οὗ γὰρ καὶ ἀκοῦνταρον ταύτην ὁλοομεν, ἡ γυναικῆς καὶ τέκνα ἐν διωγμοῖς καὶ μυσταῖς τλαιπωρίαις συνεπαγόμενοι. Καταμεριζομένης γὰρ εἰς πολλὰ πᾶσιν τῆς ψυχῆς, ἐν ἀπορήτῳ κακῷ ἀνάγκη καταβαπτισθῆναι τὸν ἀνθρώπον· μόνον δὲ ὄντα, καὶ τοῖς ἐνέροις πάθει μὴ κατατεμνόμενον, εὐχερὲς τῆς τῶν κακῶν ὑπερανάσσειν τρικυμίας. Εἴτα ἴνα μὴ τις εἰπῇ· Οὐκ οὖν καὶ ὁ φθάσας γάμῳ κοινωνῆσαι, ἄμεινον ποιῆσαι λύων τὸν γάμον, ἐπιγάγε, Μὴ γένοιτο. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἡ Δέδοται γυναῖκα, μὴ ζῆται λύσιν. Ἄλλ' ὥσπερ, φησὶν, ὁ δεδεμένος οὐκ ὀφείλει λύσιν ζητεῖν, οὕτως οὐδὲ ὁ λελυμένος δεσμὸν ἐαυτοῦ ὀφείλει περινοεῖν. Τὸ δὲ, ἡ Αἰλῶσαι, ἡ διχῶς ἐστὶν ἐκλαθεῖν, ἡ ἐπὶ Οἴπω δῶλος ἐδέσθαι, ἡ ἐπὶ Αὐθεῖς ἀφ' οὗ ἐδέσθαι δεσμοῦ, οὐκ ὀφείλει ἄλλω γυναικὶ δεσμῷ πάλιν συνδεθῆναι. ἡ Μὴ ζῆται λύσιν. Ἐπειδὴ εἶπε παρθενίας, δεδοικὸς αὐτοῦς ὡς ἀστηρίκτους μὴ τι θορυβηθῶσι, συντρέχει τὸν γάμον. Συνάδει δὲ τοῖς ἀνω εἰρημένοις. Λύσιν γὰρ ἐνταῦθα, οὗ τὴν ἐκ συμφωνίας ἀποχὴν τῆς μίσεως λέγει, ἀλλὰ τὴν παρὰ γνώμην καὶ ἀνευ λόγου πορνείας, διδάσκει τοῦ συναλλάγματος· τὸ δὲ, μένοντος τοῦ ἀνδρογύνου παρθενοῦναι, καλόν. ἡ Ἐάν δὲ καὶ γήμης, ἡ Ἐπιδορθοῦται αὐτὸ, τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀκροατῶν δεδοικὸς, ὡς οὐ χωροῦντων τὴν παρθενίαν.

ἡ Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ, ἡ Ἐάν δὲ καὶ γήμης, οὐχ ἡμαρτε, καὶ ἐπεξῆς, τοῖς ἀνω καθ' ὑπερβαθὺν συντακτέον, ὁλον· Καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι. ἡ Ἐάν δὲ καὶ γήμης οὐχ ἡμαρτε, καὶ ἐξῆς. Οὐ γὰρ δεῖ συνάπτειν αὐτὸ τῷ, ἡ Αἰλῶσαι ἀπὸ γυναικὸς, μὴ ζῆται γυναῖκα. ἡ Ἐάν δὲ καὶ γήμης οὐχ ἡμαρτε. Πρῶτον μὲν γὰρ, ἀνακλινούσης οὕτως λαμβανομένη ἡ ἐννοία. Τί γὰρ τῷ γεγαμηκότι ἦδη καὶ διαλυθέντι προσήκει λέγειν, ἡ Ἐάν δὲ καὶ γήμης; ἡ Τοῦτο γὰρ τοῖς μήπω γεγαμηκόσιν ἀρμόδιον. Ἐπειτα δὲ, καὶ μέγα ἐστὶν ἀμάρτημα, λυσάμενον ἀπὸ τῆς γυναικὸς, ἄλλην γήμηςθαι· ὥστε οὐκ ἔχγουσι οὕτως συνάψαι τὸ χωρίον. ἄλλ' ὡς πρότερον εἰρήται. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ ὁλίγου φησὶν, ἡ Ἐάν δὲ καὶ χωρισθῇ, μὲνέτω ἄγαμος. ἡ διὰ τὸ ὅτι τὰ προτερημένα καὶ τὸ νῦν εἰρημένον, ἴνα μὴ ἐναντία ἐαυτῷ λέγειν δόξῃ, καθ' ὑπερβαθὺν συντακτέον. Εἰ δὲ τὸ, ἡ Αἰλῶσαι, οὐχὶ πρὸς τοῖς συντακτέοις, εἴτα διαλυθέντας ἀκούσεις, ἄλλ' ἀπλῶς πρὸς τοῖς μὴ συντακτέοις ὥς εἰς γάμου κοινωνίαν, ἀλλὰ λελυμένους ὄντας τοῦ τοιοῦτου δεσμοῦ, ἔχγουσι καὶ κατὰ πᾶσα ἡ συντάξις. ἡ Καὶ ἐάν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἡμαρτε. ἡ Παρθένον ἐνταῦθα φησὶν οὗ τὴν ἀπερωμένην θεῷ,

A tem. ἡ Ἄλλως. Opinor cum hoc loco persecutionem dicere, quæ ab incredulis intendebatur fidelibus, cæterasque persecutiones et afflictiones quas sustinebant. Nam consequens erat ut hoc vocaret præsentem necessitatem. Cum enim sublimem ac magnam voluisset tradere admonitionem, visus est illam ex temporis circumstantia deducere. Bona res inquit, est virginitas ob præsentem quoque afflictionum impetum. Nam facillius et sine defatigatione hunc feremus, quam si uxores ac filios in persecutionibus, innumerisque miseriis adjunctos haberemus. Siquidem, divisa in varios affectus anima, necesse est ut homo in malo intolerabili demergatur: cum tamen si solus esset, nec aliorum quoque perturbationibus contunderetur, facile esset malorum tolerare procellam. Deinde ne quis dicat: Igitur etiam is qui eo pervenit ut participes jam sit conjugii, melius faciet si solvat conjugium, subjungit: Nequaquam; hoc enim significat cum dicit: Alligatus es uxori, ne quæras solutionem. Sed quemadmodum, inquit, qui alligatus est non debet quærere solutionem, ita is qui solutus est non debet sibi ipsi vinculum adducere aut comminisci. Quod autem ait: Solutus es, dupliciter potest intelligi: vel quia nondum ligatus unquam fuisti, vel quia solutus es a vinculo quo ligatus eras: non debes ergo iterato uxoris vinculo colligari. Ne quæras solutionem. Quoniam de virginitate locutus erat, veritus ne illi tanquam non firmi in aliquo turbarentur, simul etiam conjugium inducit, et conformiter loquitur his quæ supra dicta sunt. Nam solutionem hoc loco non vocat separationem a commitione mutuo consensu faciam: sed præter consortis voluntatem, et non subexistente causa stupri conjugii dissolutionem; at durante cœlibatu servare virginitatem honestum est. Attamen si duxeris uxorem, non peccasti. Corrigit et explanat quod dictum est, veritus auditorum imbecillitatem, ut qui non capiebant virginitatem.

485 Ἄλλως. Quod dicitur, Attamen si duxeris uxorem, non peccasti, et cætera, superioribus per hyperbaton conjungenda sunt, puta: Bonum est homini sic esse: attamen si duxeris uxorem, non peccasti; etc. neque enim conjungi debet cum eo quod dicitur: Solutus es ab uxore, ne quæras uxorem. Attamen si duxeris uxorem, non peccasti. Primum quidem, non recte consequitur sumptus hoc modo intellectus. Quid enim convenit ei qui jam duxerat et solutus est dicere: Attamen si duxeris uxorem? Nam hoc lis aptatur qui nondum uxorem duxerunt. Deinde verò magnum est peccatum, si is qui solutus est ab uxore aliam ducat. Itaque non potest eo modo conjungi particula, sed sicut prius dictum est. Nam et paulo ante ait: Quod si etiam separata fuerit, maneat inopua. Propter illa igitur quæ dicta sunt, etiam præsens verbum, ne sibi contraria dicere videatur, per hyperbaton conjungendum est. Quod si dictionem Solutus es, non ad eos qui conjuncti fuerunt, et deinde soluti sunt, retuleris, sed simpliciter ad eos qui omnino non convenerunt ad participationem conjugii, sed ab hujusmodi vinculo liberi et soluti

sunt, locum habet quæ statim sese offert ordinatione: « Et si nupserit virgo, non peccavit. » Virginem hoc loco appellat non eam quæ Deo consecrata est, sed innuptam puellam. Nam quæ Deo consecrata est si nupserit, Christo reddit adulterum eam cui nubit. « Afflictionem tamen in carne habebunt huiusmodi. » Qui matrimonium, inquit, contrahunt, afflictionem habebunt ob mœrores qui in conjugio sunt. « Ego autem vobis parco, » tanquam filiis, et cupio vos liberos esse ac sine mœrore. Interim

VII, 29-31. *Ceterum illud dico, fratres, tempus contractum est: superest ut qui habent uxores, sint tanquam non habeant: et qui plorant, tanquam non plorent: et qui gaudent, tanquam non gaudeant: et qui emunt, tanquam non possideant: et qui utuntur mundo hoc, tanquam non abutantur. Præterit enim habitus mundi huius.*

Quoniam dixit: « Afflictionem tamen in carne habebunt, » ne quis dicat: Atqui etiam voluptatem habebunt, ex contracto tempore conatur præscindere **486** voluptatem. Propterea ait: Dico quod afflictionem habebunt, quoniam neque voluptatem habere possunt ob id quod tempus adeo contractum sit et ad dissolutionem urgeat. Jam enim appropinquavit regnum Christi, et deinceps ad eum migrare iubemur. « Sint tanquam non habeant. » Quo pacto fieri potest ut sint tanquam non habeant? In hoc quod ipsis non obsequantur ad stultas mundi concupiscentias: aut quod etiam cupit ut circa commisionem abstinentes sint. « Et qui plorant, tanquam non plorent. » Ob temporis brevitatem, inquit, omnia quæ nonnullis in magna sunt cura, debemus ducere tanquam non essent: et ita habere uxorem et gaudere ac lugere. Cum enim in propinquo sit mors, quid opus est presentibus cum amore immorari? vel existimare esse conjugium aut omnino mundo uti? « Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non abutantur. » Abusum dicit nimium uti mundana voluptate puta deliciis, divitiis ac voluptate seu imperio: significans hoc esse non tñ eo sicut decet. Neque enim ob id in mundum adducti sumus ut hæc faciamus. Nam in bonis operibus creati sumus. Qui ergo his in quibus formatus est relictis, etiam alio modoutilur mundo, abutilur ipso. « Præterit enim habitus mundi huius. » Transit et finem habet, inquit, mundus qui nunc videtur. Quid ergo illi adherere opus est quod dissolvitur? Habitum autem dixit, ostendens in prospectu tantum esse quæ huius mundi sunt,

VII, 32-34. *Cupio autem vos absque sollicitudine esse. Qui carlebi est curat eo quæ sunt Domini, quomodo placiturus sit Domino. Qui autem duxit uxorem, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placiturus sit uxori. Divisa est conjugata a virgine. Quæ carlebi est curat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu: quæ vero nupell viro, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitura sit viro.*

Δ ἀλλὰ τὴν ἀγαμὸν κέρην. Ὡς ἦγε ἀπειροθεῖαν θυγῆ, εἰ γῆμη, μοιχὸν ἐπιφέρει τῷ Χριστῷ, ὃ νενύμφεται. « Θλίβην δὲ ἔξουσιν τῇ σαρκί. » Οἱ γαμοῦντες, φησί, θλίβην ἔξουσιν, διὰ τὰς ἐν τῷ γάμῳ λύπας, « Ἐγὼ δὲ, φησί, φθίβομαι ὑμῶν, » ὡς τέκνων, καὶ βούλομαι ἑλευθέρους εἶναι καὶ ἀλύπτους. Τίως γὰρ ἐν δεσμοῖς τυγχάνετε. « Δίδεσθαι γὰρ, φησί, γυναῖκα. » Εἶτα καὶ ταυτὴν οὐκ ἔξουσιν ἄρτους, ὡς ἀνὰ φησὶν.

namque in vinculis estis. Ait enim: « Alligatus es uxori. » Deinde etiam non sunt sui juris, ut superius dixit.

Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι ὁ καιρὸς συν-εσταλμένος τὸ λοιπὸν ἔστιν, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσιν, καὶ οἱ κλιοντες ὡς μὴ κλιοντες, καὶ οἱ χαίροντες ὡς μὴ χαίροντες, καὶ οἱ ἀγοράζοντες ὡς μὴ κατέχοντες, καὶ οἱ χρώμετοι τῷ κόσμῳ τούτῳ ὡς μὴ καταχρώμενοι. Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου.

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι θλίβην τῇ σαρκὶ ἔξουσιν, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Ἄλλὰ καὶ ἡδονὴν, ἐκ τοῦ συνεσταλμένου καιροῦ παρῆται τὰ τῆς ἡδονῆς ὑποταμίειν. Διὰ τοῦτο φησί· Ἀέγω, ὅτι θλίβην ἔξουσιν, ἐπειδὴ μήτε ἡδονὴν δύνανται ἔχειν, τῷ τὸν καιρὸν οὕτω συνεσταλμένῳ, καὶ πρὸς λύσιν ἐπιτρέψεται. Ἡδὴ γὰρ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, καὶ λοιπὸν ἀποδημεῖν πρὸς αὐτὸν καλεῖσθαι. « Ὡς μὴ ἔχοντες ὦσιν. » Πῶς δ' ἂν ὦσιν ὡς μὴ ἔχοντες; « Ἐν τῷ μὴ ὑπακούειν αὐταῖς εἰς τὰς μωρὰς τοῦ κόσμου ἐπιθυμίας. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἡ δὲ καὶ παρὶ τὴν μίσην ἐγκρατεῖς εἶναι βούλονται. » Καὶ οἱ κλιοντες. « Διὰ τὴν τοῦ καιροῦ βραχύτητα, πάντα ἐν σπουδῇ νῦν ὑπάρχοντά τισιν, ὡς οὐκ ὄντα, φησὶν, ἀπειροθεῖαν ἡγέσθαι, καὶ τὸ ἔχειν γυναῖκα, καὶ τὸ χαίρειν, καὶ τὸ λυτῆσθαι. » Ὅταν γὰρ ἄγγος ὁ θάνατος, εἰ δὲ τοῖς ὡς ἐμφολεχωρεῖν, καὶ νομίζειν εἶναι γάμον καὶ ἀγορασίας, ἢ τὸ ὅλως χρῆσθαι τῷ κόσμῳ; « Καὶ οἱ χρώμετοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρώμενοι. » Τὸ πᾶν τῇ κοσμικῇ ἀπολαύσει, ὅλον τρυφῇ καὶ πλοῦτι καὶ δυναστείᾳ κичρῆσθαι, παράχρησιν καλεῖ, τοῦτο δὲ μὴ κεχρῆσθαι ἀδύτῳ καθὼς πρέπει σημαίνων. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο παρήχθημεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ταῦτα πράττωμεν. Ἐξ ἰσχυρῶς γὰρ ἀγαθοῖς ἐκτίμεθα. Ὁ οὖν τὰ ἐν οἷς ἐκλάσθη ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐτέρως τῷ κόσμῳ χρώμενος, παραχρῆται αὐτῷ. « Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. » Παρέργεται καὶ τέλος ἔχει, φησὶν, ὁ κόσμος ὁ νῦν ὀρώμενος. Τί οὖν; ἔχεται δὲ τοῦ λυομένου; Σχῆμα δὲ εἶπεν, ἐμφαίνειν ἀκριβέως εἶναι τὰ τοῦ παρόντος κόσμου, καὶ οὐκ ἔχειν τι μόνιμον ἢ βέβαιον.

nec quidquam habere durabile aut firmum.

Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμεριμῶνους εἶναι. Ὁ ἀγαμὸς μεριμνῇ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρῶται τῷ Κυρίῳ· ὁ δὲ γαμήσας, μεριμνῇ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρῶται τῇ γυναίκα. Μερίσται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. Ἡ ἀγαμὸς μεριμνῇ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα, μεριμνῇ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρῶται τῷ ἀνδρὶ.

Πῶς δ' ἂν εἴμεν ἀμεριμνοί, εἰ ἀγαμοὶ ὦμεν; Α Τὰς γὰρ κοσμικὰς φροντίδας, τίς ἀγνοεῖ; « Ὁ ἀγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου. » Ὅρα πῶς τῇ τῆς μεριμνῆς διαφορᾷ ἐπὶ παρθένοιαν παρακαλεῖ. Τὸ γὰρ τὰ τοῦ Κυρίου μεριμνᾷ, οὐκ ἐστὶ μεριμνᾶν, ἀλλὰ σωτηρίαν. Ὅθεν ἄνω λέγει, « Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμεριμνούς εἶναι. » — « Μεμερίσται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. » [ΟΙΚΟΥΜ.] — Μεμερίσται, τούτεστιν, οὐ τὴν αὐτὴν ἔχουσι φροντίδα, ἀλλὰ μεμερίσμεναι εἰσι ταῖς σπουδαῖς. Ἡ μὲν γὰρ παρθένος, φησί, τὰ τοῦ Κυρίου μεριμνᾷ, ἵνα ἡ σῶμα καὶ πνεύματι ἁγία, σῶματι μὲν διὰ τὴν ἀγγελίαν, πνεύματι δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οικειότητα, καὶ τὴν ἀνοικτησίν τοῦ παρακλητοῦ Πνεύματος. « Ἡ δὲ τὰ τοῦ κόσμου μεριμνᾷ. » Ἀνδρὶ γὰρ ἀρῆσαι βούλεται. Τῶς γὰρ καὶ εὐδοπος εἶναι βούλεται, καὶ οἰκουρῆς, καὶ μὴδὲ τῶν δεομένων ἀπολοῦσα χεῖρα φιλόανθρωπον. Γυναῖκα δὲ φησί, τὴν γεγαμηκυῖαν.

Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὅμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρῶχος ὑμῖν ἐπιβάλλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπρόσδερον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἔαν ἢ ὑπεράκρος, καὶ οὕτως φασίλει γίνεσθαι, ὃ θέλει, ποιεῖτω, οὐχ ἀμαρτάνει, γαμίζουσιν.

Τούτῳ δὲ περὶ παρθένας λόγους, φησὶν, ἐκίνησα, τοῦτο ὑμῖν συμφέρειν εἰδώς, οὐχ ἵνα δὲ ἀναγκάσω ὑμᾶς καὶ θέλοντας καὶ μὴ θέλοντας παρθενοῦσιν. Τὴν γὰρ ἀνάγκην βρῶχος καλεῖ. Ὅρῃς πῶς δέδοικε ἐλεῖν τι ἐπιτάξαι; « Ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσχημον. » Τί γὰρ παρθένο καὶ τῆς τοιαύτης πολιτείας καὶ ζωῆς εὐσχημονέστερον; « Καὶ εὐπρόσδερον τῷ Κυρίῳ. » Οὐ γὰρ λέγω, φησί, ταῦτα, ἵνα βρῶχος ὑμῖν καὶ ἀνάγκην ἐπιβάλλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ ἀπερισπάστως εὐπρόσδερον τῷ Κυρίῳ ἀγαγεῖν ὑμᾶς βουλόμενος. Ἐστὶ δὲ εὐπρόσδερον, τὸ εὐχερῶς παραμένον ἢ διηγεῖς, ἀμετεπιστώτως, ἀφροντίστως. « Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖν. » Ἀσθένεια φύσις ἀνθρώπου τὸ νομίζειν ἀσχημονεῖν, εἴη τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα φιλάττει παρθένο, καὶ Θεῷ ἀφιερῶν. — [ΘΩΤ.] Εἰ δὲ τις, φησὶν, ἀσχημοσύνην νομίζει φέρειν αὐτῷ, ἀνέκδοτον γάμῳ φυλάττειν οἶκον τὴν θυγατέρα παρθενοῦσαν, καὶ οἶκται οὕτω μᾶλλον φασίλει γίνεσθαι, ὅσον ἐκδοῦναι; « Ποιεῖτω ὃ θέλει. » Οὐ γὰρ κεκώλυται ὁ γάμος (μὴ γένοιτο!), εἰ καὶ ὑψηλότερον ἢ παρθένα. Ὅστε εἰ βούλονται, ἐγαμίζουσιν αὐτὰς, φησί. Εἰ δὲ τις ἐσχηκεν ἐν ταύτῃ τῇ γνώμῃ ἔδραλος, ἥτοι εἰς τὸ μὴ ἐγαμίζειν αὐτὴν, μὴ ποιῶν τοῦτο ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀπὸ νόμου κωλυόμενος (ὃ γὰρ οὕτω τοῦτο ποιῶν, λαν ἀμαρτάνει)· ἔαν οὖν τις τοῦτο ὡς μὴ ἔχων ἀνάγκην ποιῇ, ἀλλ' ὡς κύριος μὲν ὢν ἑκατέρου θελήματος ἀπὸ τοῦ νόμου, αὐτὸς δὲ αἰρετώτερον κρίνων τὸ μὴ ἐγαμίζειν, καὶ οὕτως καλῶς ποιεῖ φυλάττων παρθένο καὶ ἀμεριμνον τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα. Δύναται δὲ τὸ, « Μὴ ἔχων ἀνάγκην, » καὶ ἄλλως οὐδὲν ἥττον οἰκίαν ἐκληφθῆναι, ὅσον μὴ ἀναγκαζόμενος τὸ ἐναντίον ποιεῖν ὑπὲρ τῆς

Quomodo autem absque sollicitudine esse poterimus, si non simus conjugati? Quis enim curas ignorat mundanas? Qui caelebs est curat ea quae sunt Domini. Vide quomodo per curam differentiam **487** ad virginitatem adhortetur. Nam curare ea quae Domini sunt, non est sollicitum esse, sed est salus. Unde superius dicit: « Cupio autem vos absque sollicitudine esse. » — Divisa est conjugata a virgine. « Divisa est, » hoc est, non eandem habent curam, sed studiis divisa sunt. Siquidem virgo, inquit, curat ea quae sunt Domini, ut corpore et spiritu sancta sit: corpore quidem propter castitatem, spiritu vero propter familiaritatem ad Deum, et Spiritus paraletti inhabitationem. « Quae vero nupsit viro, curat ea quae mundi sunt. » Nam viro placere cupit. Fortassis enim pulchra aspectu esse vult, et domus curam habens, nec indigenti benignam porrigit manum. Vocat autem γυναῖκα eam quae viro nupta est, nempe uxorem sive conjugatam.

VII, 35, 36 Hoc autem ad id vobis conductibile est dico, non uti laqueum vobis injiciam, sed ad id quod decorum est et indivulsa Domino adherens absque ulla distractione. Quod si quis indecorum virgini suae putat, si praetereat nubendi tempus, et sic oportet fieri: quod vult faciat, non peccat, elo-cent.

Sermones, inquit, de virginitate movi, sciens hoc vobis utile esse: non autem ut cogam vos et volentes et nolentes in virginitate degere. Necessitatem enim vocat laqueum. Viden' quam timeat aliquid perfectum praecipere? Sed ad id quod decorum est: Quid enim virgine et tali vita ac conversatione magis decorum? Et indivulsa Domino adherens. Non, inquit, haec dico ut laqueum et necessitatem vobis injiciam, sed volens adducere ut decore et indistracte ac indivulsa Domino adheretis. Est autem εὐπρόσδερον, prompto vel continue permanens sine elatione et cura. « Quod si quis indecorum. » Ex naturae humanae imbecillitate provenit, ut quis indecorum arbitretur si filiam suam servet virginem ac Deo dedicet. Si quis, inquit, arbitratur fieri sibi in dedecus, quod illocatam servet domi filiam in virginitate degentem, et ita potius fieri debere putat ut elocet, « Faciat quod vult. » Neque enim prohibita sunt nuptiae, minime gentium, quanquam sublimior sit virginitas. Itaque si volunt, elocent ipsas, inquit. **488** Si vero quis stat in hac sententia firmus, ut non elocet ipsam, non id agens tanquam ex necessitate, et a lege prohibitus (nam qui ita hoc facit, vehementer errat); si quis ergo tanquam non necessitate coactus hoc faciat, sed quasi utriusque consilii dominus a lege constitutus: ipse vero judicans eligibilius esse non elocare: et hic bene facit, suam filiam servans virginem et sine cura. Potest autem quod dicitur: « Non habens necessitatem, » alio quoque modo nec minus proprie accipi, hoc est: Qui non cogitur a filia ut contrarium

faciat. Si namque videt mores aut opera filiae cogere ipsum ad elocandum, non debet ipsam servare virginem, cogens eam adversus id quod est voluntatis ac sententiae ipsius. Virginitas enim voluntaria esse debet et non coacta. Nam coactioni juncta posset in pejus declinare: sibi quidem veniam tribuens, ad eum vero qui ipsam coegisset virginitatem servare, absurdi sceleris causam referens. Aut id, « Non habens necessitatem, » hoc significare poterit, non habens id faciendi necessitatem, aut quod prius Deo consecraverit ac dedicaverit, aut quod filia ad hoc cogat. Ei enim qui ab aliquo praedictorum necessitatem habet non elocandi ad nuptias, nec aliud suadere licet, nec aliam sententiam in corde meditari: imo neque peragenti tantum laus tribuitur, quantum non peragenti condemnatio, eaque multiplex. Qui autem absque necessitate decrevit in corde hoc facere: si virginem servat, egregium praestitit facinus: si vero elocet ad nuptias, omnino non peccavit. « Quod vult faciat. » Sive tradat, inquit, conjugio, sive servet virginem, bene facit, neutrum enim peccatum est. Placet autem magis si servet virginem, ut in progressu dicit: « Cupio vos sine sollicitudine esse, » sive virgines.

VII, 37, 38. Qui vero stat firmus in corde, non habens necessitatem, sed potestatem habens circa propriam voluntatem: et hoc decrevit in corde suo ut servet suam virginem, bene facit. Itaque et qui elocat ad nuptias, bene facit, qui vero non elocat, melius facit.

489 Vides quomodo statim ab initio eum admiratur qui servat suam virginem? « Qui stat firmus, inquit, in corde suo. » Nam is qui propter indecorum, ut videbatur, omisit ac nuptum elocavit, non stetit in opere Dei firmus. « Non habens necessitatem. » Qui non habet, inquit, necessitatem non elocandi illam. Alioqui enim nequaquam adeo admirandum esset si non elocaret: necessitati namque opus ejus attribueretur et non ipsi: nunc autem tota res est ad ejus gloriam, et piam Deique culticem electionem. Siquidem qui invitus et ex necessitate suam servat virginem, quam est illi gratia? Qui vero Christi desiderio, non habens necessitatem, sed potens quod vult facere, servaverit, ille admirandus est. « Et hoc decrevit in corde suo. » Firmum aliquem profert in medium hominem, quem non potuit id commovere quod apud homines existimatur indecorum in his esse qui filias servant virgines. « Bene facit. » Laudat ipsum ob mentis firmitatem. « Et qui elocat bene facit. » Siquidem et illud bonum est: neque enim peccatum est nuptum elocare: omne autem quod non est peccatum, honestum est. Qui vero non elocat, praeclarum quoddam opus facit quod melius est. Considera autem quod ex horum dijudicatione suadeat non elocare nuptum.

VII, 39, 40. Uxor lege ligata est quandiu vixit vir ejus; quod si dormierit vir ejus, libera est ut cui vult

A θυγατρός. Ἐάν ἐρῇ γάρ τὰ τῆς θυγατρὸς εἰς τὸ ἐγκαμίζειν αὐτὴν ἀναγκάζοντα, οὐκ ὀφείλει παρθένον αὐτὴν τηρεῖν, εἰς τὸ ἐναντίον αὐτῆς καὶ τῆς ὁρμῆς καὶ τῆς γνώμης ἐκδιαζόμενος: ἀκούσιον γάρ, ἀλλ' οὐκ ἀκούσιον, τὸ τῆς παρθενίας. Ἐπεὶ μετὰ τοῦ ἀκουσίου, καὶ εἰς χεῖρον ἂν ἀποκλίνεται, ταυτὴ μὲν συγγνώμην φέρουσα, εἰς δὲ τὸν βιάσάμενον παρθευέειν, τῆς ἀτοπίας τὴν αἰτίαν ἀναφέρουσα. Ἡ τὸ, « Μὴ ἔχων ἀνάγκην, » καὶ τοῦτο ἂν ὁποδωλώσκειν. Μὴ ἔχων, φησὶν, ἀνάγκην τοῦτο ποιεῖν, ἢ ὡς προαγερύσας τῷ Θεῷ. καὶ ἀναθεὶς παρθευέειν, ἢ ὡς τῆς θυγατρὸς ἐπὶ τοῦτο καταναγκάζουσας. Τὸ γὰρ ὅπο τίνας τῶν εἰρημένων ἀνάγκην ἔχοντι μὴ ἐγκαμίζειν, οὐδὲ βουλευσασθαι ἄλλως ἐνι, οὐδὲ κρίσιν ἄλλην ἐν τῇ καρδίᾳ μελετῆσαι.

B « Ἀλλ' οὐδὲ ἐπιταλοῦντι τηλικούτος ὁ ἐπαινος, ὅσον μὴ ἐπιταλοῦντι τὸ κατὰκριμα, ἀλλὰ πολλαπλάσιον. » Οἱ δὲ χωρὶς ἀνάγκης τοῦτο κέκρικε ποιεῖν ἐν τῇ καρδίᾳ, παρθένον μὲν ἔχων, μέγα κατώρθωσεν, ἐγκαμίσας δὲ, οὐδὲν ὧως ἡμαρτεν. « Ὁ θέλει ποιεῖν. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἴτε ἐγκαμίσας, φησὶν, εἴτε τηρεῖται παρθένον. Οὐδέτερον γὰρ ἁμαρτία. Εὐδοκεῖ δὲ μᾶλλον ὁ φυλάττων παρθένον ὡς προτιῶν, φησὶ, « Θέλω ὅμως ἁμαρτύνουσιν εἶναι, » ἵησιν παρθένοισιν.

« Οἱ δὲ ἐστῆκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τοῦ τηρεῖν τὴν αὐτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. » Ὅστε καὶ ὁ ἐγκαμίζων καλῶς ποιεῖ ὁ δὲ μὴ ἐγκαμίζων, κρείσσον ποιεῖ.

C Ὅρξ πῶς ἐκ προοιμίων θαυμάζει τὸν τηροῦντα αὐτὴν παρθένον; « Οἱ ἐστῆκε, φησὶν, ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ: » ἀηλονότι ἐκεῖνος ὁ διὰ τὴν δοκοῦσαν ἀσχημοσύνην καθυφέας καὶ ἐγγαμίσας, οὐκ ἐστῆκεν ἑδραῖος ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Θεοῦ. « Μὴ ἔχων ἀνάγκην, » οὐκ ἔχει, φησὶν, ἀνάγκην μὴ ἐγγαμίσαι αὐτὴν. Ἡ γὰρ ἂν οὔτε οὕτως θαυμάσιος ἦν μὴ ἐγγαμίζων. Τῇ γὰρ ἀνάγκῃ καὶ οὐκ αὐτῷ τὸ ἔργον ἰλογίζετο. Νῦν δὲ αὐτοῦ φιλοτιμία ἐστὶ τὸ πᾶν, καὶ θεοφιλες προαίρεσις. « Ὁ γὰρ ἄκων καὶ ἐξ ἀνάγκης φυλάττων τὴν αὐτοῦ παρθένον, ὀφείλει. » Ὁ δὲ διὰ τὸν τοῦ Κυρίου πόθον μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἀλλ' ὁ θέλει τοῦτο ποιεῖν δυνάμενος, φυλάξει, ἐκεῖνος θαυμάσιος. « Καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » Ἐδραῖόν τινα ὁποθίεται ἀνθρώπων, ὃν οὐκ ἴσχυος σάλευσαι ἢ δοκοῦσα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀσχημοσύνη, ἐπὶ τῶν φυλαττόντων παρθένοισιν τὰς θυγατέρας. « Καλῶς ποιεῖ. » Ἐπαινᾷ αὐτὸν τῆς ἑδραίας γνώμης. Καὶ ὁ ἐγκαμίζων καλῶς ποιεῖ. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Καὶ ἐκεῖνο μὲν, φησὶ, καλόν. Οὐ γὰρ ἁμαρτία τὸ ἐγκαμίζειν. Πᾶν δὲ ὁ οὐκ ἁμαρτία, καλόν. Ὁ δὲ γὰρ μὴ ἐγγαμίζων, καὶ κατώρθωμά τι πράττει, ὃ κρείσσον ἐστίν. Ὅρα δὲ πῶς ἐκ τῆς συγκρίσεως, τὸ μὴ ἐγκαμίζειν συμβουλευεῖ.

Γυνὴ δέσεται νόμῳ, ἐν ὅσῳ χρόνον ἔχῃ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. Ἐὰν δὲ καὶ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ, ἐλεύθε-

θέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, *μόνον ἐν Κυρίῳ*. Μακαριωτέρα δὲ ἐστὶν ἢν οὕτως μείγῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. Δοκῶ δὲ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν.

Νόμῳ λέγει τῷ περὶ τῶν μοιχῶν, ᾧ κατέχεται εἰς τὸ μὴ συμπλακῆναι ἑτέρῳ. διὰ τοῦτο εἶπε, « Δέδε-
ται. » Καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, « Δέδεταί, » δεικνύσιν ὅτι ὁ μὴ ἐγγαμίζων, κρείσσον ποιεῖ, δεσμοῦ αὐτὴν ἐλευ-
θερῶν. « Ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι. » Πλευ-
θέρωται γὰρ τοῦ πρώτου δεσμοῦ καὶ νόμου καὶ λελύται.
Εἰπὼν δὲ ὅτι ἐλύθη, προτρέπεται μὴ πάλιν γῆμαι καὶ
δεθῆναι. « Μόνον ἐν Κυρίῳ. » Πλὴν μετὰ σωφρο-
σύνης, φησί, καὶ κοσμιότητος νομίμῳ γάμῳ, ἐπὶ
παιδοποιίᾳ καὶ προστασί, μὴ διὰ πάθος ἐπιθυ-
μίας. « Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. » Ἰνα μὴ ἀνάγκη
τὸ πρᾶγμα νομίμῳ, φησί. « Κατὰ τὴν ἐμὴν
γνώμην. » Ὅσον ἐγὼ γινώσκω, φησί, κατὰ τὴν
ἐμὴν παραίνεσιν καὶ συμβουλὴν, οὐ κατὰ τινα νο-
μοθεσίαν ἀνάγκην. Εἰτα ἰνα μὴ τις εἴπῃ, Οὐκοῦν
εἰ μὴ ἐστὶ νομοθεσία, τί χρὴ ὅλως τινα κατὰ τὴν
παραίνεσιν ποιεῖν; ἐπιθήγειν, ὅτι καὶ ταῦτα ἐκ
τοῦ παναγίου Πνεύματος παραίνουμέν, εἰ καὶ μὴ
εἰς νόμου ἀνάγκην, διὰ τὴν ἀσθένειαν ὁμῶν, τὴν συμ-
βουλὴν κατακλιόμεν. « Δοκῶ δὲ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ
ἔχειν. » Ἰνα μὴ τις νομίμῳ τὰς τοιαύτας συμβου-
λίας Παύλου εἶναι καὶ διὰ τοῦτο ἀνθρωπίνως, ἐπι-
τάγῃ, ὅτι « Πνεῦμα Θεοῦ ἔχω, » δεικνύς, ὅτι Νομοθε-
σίαι εἰσὶ τοῦ Παρακλήτου. οὐκ ἔμα. Πολλὴν δὲ
ταπεινοφροσύνην ἐνδείκνυται, τὸ, « Δοκῶ, » λέγων
τούτῃστιν, Ἥγούμαι, ὁποῦδ.

ΚΕΦΑΛ. Ε.

Περὶ διαφορᾶς ἰδεσμάτων, καὶ ἀποχῆς δαιμονι-
κοῦ σεβάσματος.

Περὶ δὲ τῶν ἰδωλοθύτων οἰδαμεν ὅτι πάντες
γινώσκον ἔχοντες. Ἡ γινώσις φυσιοί, ἡ δὲ ἀγάπη
οἰκοδομεῖ. Εἰ δὲ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδὲ πω
οὐδὲν ἔγνωκεν, καθὼς δεῖ γινῶναι. Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ
τὸν Θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ.

Ἡ αἰτία τῆς τῶν ἰδωλοθύτων ἐπιπλήξεως αὕτη·
Τινὲς ὄντες, περὶ τὴν εἰσὶν τέλειοι, καὶ εἰδότες ὅτι
οὐ τὰ εἰσπορευόμενα κοῖνοι τὸν ἀνθρώπον, καὶ ὅτι
τὰ ἰδῶλα ξύλα καὶ λίθοι ὄντα οὐδὲν εἰσιν, ἀδιαφό-
ρως ἐν τοῖς μισοῖς τῶν ἰδῶλων οἰκοῖ· εἰσιόντες,
μετέχον τῶν ἐκείσε τραπεζῶν, καὶ ἰδωλοθύτων
ἐγεύοντο. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς τελείους ἐβλαπτε.
Δαιμόνιον γὰρ ἐκοινώνουν τραπέζαις, καὶ τοὺς
ἀτελεστερόους ἐβλαπτον. Οὐδὲ γὰρ ἐζητάζον μεθ' ἧς
ταῦτα ποιοῦσι γνώμης, ἀλλὰ τὸ γινόμενον μόνον
ὀρώντες, πρόφασιν ἐλάβανον ἰδωλοθυτείν, ὡς καὶ
τῶν τελείων κατὰ τιμὴν τῶν ἰδῶλων κοινωνούντων
τῶν ἐκείσε τραπεζῶν. « Οἰδαμεν ὅτι πάντες γινώ-
σκον ἔχοντες. » Μέγα ἐφρόνουν, ὡς γινώσκον ἔχοντες
Θεοῦ. διὰ δόκουν μὴδὲ παραφύλαττεσθαι τὰ ἰδω-
λόθυτα. Ταύτην οὖν τὴν γινώσκιν κοινήν πάντων λέγει·
« Πάντες γὰρ ἔχοντες ταύτην τὴν γινώσκιν. » Τοῦτο λέ-
γων κ.θαίρει αὐτὸν τὸ φρόνημα. « Ἡ γινώσις φυσιοί. »

⁹⁷⁻⁹⁸ Matth. xv, 11.

nubat, modo in Domino : beatior tamen est si sic
permanerit, juxta meam sententiam. Opinor autem
quod et ipse Spiritum Dei habeam.

Legem dicit quæ de adulteris lata est, qua reti-
netur hoc, ne alteri commisceatur. Propterea dixit :
« Ligata est. » Et per hoc quod dixit : « Ligata
est, » ostendit quod qui non elocat nuptum melius
facit, vinculis ipsam liberans. « Libera est ut cui
vult nubat. » Liberata est primo vinculo ac lege,
et soluta est. Dicens autem quod soluta est, adhor-
tatur ne rursus nubat ac ligetur. « Modo in Do-
mino. » Attamen cum modestia, inquit, ac decencia
legitimis jungatur nuptiis ob prolis susceptionem
et educationem, non ex affectu concupiscentiæ.
B « Juxta meam sententiam. » Ne rem existimes esse
necessitatem, ait. « Juxta meam sententiam : »
490 quantum ego valeo concipere, quantum ego
intelligere possum; juxta meam admonitionem et
consilium, non ex necessitate legislationis. Deinde
ne quis dicat : Si ergo non est ea de re legislatio,
cur oportet quemquam omnino juxta tuam admo-
nitionem agere? subjunxit : Etiam hæc, inquit,
juxta sanctissimum Spiritum admonemus : quan-
tum ob vestram imbecillitatem consilium ad legis
necessitatem non declinemus. « Opinor autem quod
et ipse Spiritum Dei habeam. » Ne quis hujusmodi
consilia esse Pauli existimet, et ita humana, subjun-
git : « Spiritum Dei habeo, » ac si diceret : Legis-
lationes sunt Paracleti, non meæ. Multam autem
C demonstrat modestiam dicens « Opinor, » hoc est,
existimo, arbitror.

CAPUT V.

De diversitate ciborum, et abstinence a cultu dæmo-
nium.

VIII, 1, 3. Cæterum de his quæ idolis immolantur
novimus quod omnes scientiam habeamus. Scientia
inflat, dilectio vero ædificat. Quod si quis sibi videtur
aliquid nosse, nondum quidquam novit sicut oportet
nosse. At si quis diligit Deum, hic cognitus est ab illo.

Causa increpationis de his quæ idolis fuerant
immolata, erat hæc : Nonnulli in fide perfecti, cum
scirent ea quæ ingrediuntur, non communem red-
dere aut coinquinare hominem ⁹⁷⁻⁹⁸ : et simulacra,
cum ligna sint et lapides, nihil esse, sive nullius
esse momenti : indifferenter in impuras idolorum
domos ingredientes, participes mensarum erant
quæ ibi apponebantur, et simulacris immolata
gustabant. Hoc autem ipsis quoque perfectis noce-
bat, nam mensarum dæmonum participes erant ; et
imperfectis nocebant, neque enim illi requirebant
quo hæc facerent animo : sed factum tantum in-
tuentes, occasionem sumebant idolis immolandi,
ac si perfecti in honorem idolorum participes fie-
rent mensarum quæ ibi apponebantur : « Novimus
quod omnes scientiam habeamus. » 491 Super-
biebant tanquam Dei scientiam habentes; ideo opi-
nabantur non esse devitanda quæ idolis erant

immolata. Hanc ergo communem dicit esse omnium scientiam. « Omnes enim scientiam hanc habemus. » Hoc dicens tollit illorum elationem. « Scientia inflat. » Alio quoque modo tollit illorum elationem, ostendens scientiam absque dilectione non solum nihil juvare, verum etiam nocere: nam inflat, inquit; dilectio vero e diverso edificat membra quæ occasione inflationis ex scientia subexistentis abjecta et dissecta erant. « Sicut oportet nosse. » Rursum alio modo ipsos corripit. Non solum, inquit, communis scientia inflat eum est sine dilectione: sed neque perfecta est, quemadmodum esse oportet. Ac si diceret: Nondum quidquam perfecte nostis, quamquam nosse videamini; quare ergo tantum extollimini? Non tantum de his quæ proposita sunt, sed neque de ulla re nunc perfecta est notitia. Dicens autem: « At si quis diligit Deum, » ostendit à dilectione perfectam oriri scientiam. ait enim: « Si quis diligit Deum, » Et vide quod ne ita quidem dicat quod cognoscit Deum, sed: « Cognitus est a Deo; » per hoc impossibilem ostendens perfectissimam notitiam, et ipsorum tollens supercilium. Aut quia is qui a Deo cognitus est, dignus habetur revelatione; sicut ipse ait, de seipso loquens: « Et audivit arcana verba quæ fas non est homini loqui; » hoc significans quod habent dilectionem perfectior revelatur scientia.

VIII, 4, 7. De esu igitur eorum quæ idolis immolantur, novimus quod nihil sit idolum in mundo: et quod nullus sit Deus alius nisi unus. Nam licet sint qui dicantur dii, sive in celo sive in terra: quomodo sunt dii multi et domini multi: nobis tamen unus est Deus, ipse Pater ex quo omnia et nos in illum, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per illum: sed non in omnibus est scientia.

Ut quid cristas erigitis? non vestra est huiusmodi cognitio quod ne sint quidem idola, hoc est, nihil sint, nullius sint momenti, quid enim essent ligna et lapides? omnes hoc novimus et non vos soli. In mundo idolum **492** nihil est; hoc est, nihil eorum quæ sunt in mundo est idolum, sed vani inventi effictio est et insinatio: ideo in solis horum mentibus idolorum substantia sedem habet, cum in nullo alio possint habere existentiam. « Et quod nullus sit Deus alius. » Hoc ad illos dicitur qui existimabant ligna ipsa et lapides idolorum, aliquam habere potentiam. « Nisi unus. » Ad illos hoc dirigitur qui opinabantur divinas aliquas virtutes assequi statuas idolorum. « Nam licet sint qui dicantur dii, » Quoniam dixit: « Nullus alius est Deus, » existimabantur autem apud Græcos alii esse dii, ne manifeste Græcorum opinionem (quæ etsi erronea erat, attamen prævaluerat) aperte contrarius esse videatur, vide quid dicat: « Qui dicantur. » Et bene: « Qui dicantur; » neque enim sunt absolute. Nam aut sunt in celo, puta sol et luna: aut in terra, quales apud eos sunt heroes. Quanquam igitur in celo et in terra Græci

Και ἑτέρως αὐτῶν καταβάλλει τὸ πύσθημα, δεικνύς τὴν γνῶσιν χωρὶς ἀγάπης, ὃ μόνον οὐκ ὠφελοῦσαν, ἀλλὰ καὶ βλάπτουσιν. Φυσιοὶ γὰρ, φησὶν, ἡ δὲ ἀγάπη τοῦναντίον οἰκοδομεῖ τὰ καταβληθέντα καὶ σχισθέντα προβάτει τῆς ἐπὶ τῇ γνώσει φυσιώσεως μίλη. « Καθὼς δὲ γινώσκει. » Πάλιν ἑτέρως αὐτοὺς συστήλλει. Οὐ μόνον, φησὶν, ἡ γνῶσις κοινὴ ἐστὶ καὶ φυσιοὶ ἀγάπης οὐκ χωρὶς, ἀλλ' οὐδὲ τελεία ἐστὶ καθὼς εἶναι δεῖ· ὥστε εἰλεγει· Οὕτω οὐδὲν ἔγνωτε τέλειον, εἰ καὶ δοκαίτε, καὶ διὰ τὴν τοσοῦτον ἐπαίρεσθε; Οὐ περὶ τῶν προκειμένων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ παντός, πράγματος, οὐκ ἐνιστοὶ νῦν γνώσεις τέλει. Εἰπὼν δὲ, « Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, » δεικνύσιν ἀπὸ ἀγάπης ἐγγινώσκον τὴν τέλειαν γνῶσιν. « Εἰ τις γὰρ, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν Θεόν. » Καὶ δρᾷ· οὐκ εἴπεν οὐδὲ οὕτως, ὅτι

Γινώσκει Θεόν, ἀλλ', « Ἐγνωσται ὑπὸ Θεοῦ » (ταύτη ἀδύνατον κατασκευάζων τὴν τελειοτάτην γνῶσιν καὶ καθαρῶν αὐτῶν τὸ σῆμα)· ἡ δὲ ἐγγνωσμένη παρὰ Θεοῦ ἀξιοῦται ἀποκαλύψεως, ὥς αὐτὸς φησὶ· « Καὶ ἤκουσεν ἀρρήτα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὲν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, » τοῦτο δηλῶν· « Οὗσις ἔχει τὴν ἀγάπην ἐκείνη; ἀποκαλύπτεται τὴν τελειοτέραν γνῶσιν, dignus habetur revelatione; sicut ipse ait, de seipso loquens: « Et audivit arcana verba quæ fas non est homini loqui; » hoc significans quod habent

Περὶ τῆς βρώσεως οὐ τῶν εἰδωλοθύτων, οἷμα μὲν δὲ οὐδὲν εἰδωλὸν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐτι οὐδεὶς Θεὸς ἑτερός, εἰ μὴ εἷς. Καὶ γὰρ εἴηκε εἰσι λεγόμενοι θεοί, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐκ τῆς γῆς, ὥς περ εἰσι θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοὶ, ἀλλ' ἡμεῖς ἐκ Θεοῦ ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐν πάσιν ἡ γνῶσις.

Τί μέγα φρονεῖτε; Οὐχ ὁμῶν, φησὶν, ἡ εἰδήσις ἡ τοιαύτη μόνον τὸ εἰδέναι· οὐδὲ ἐστὶ τὰ εἰδωλά, ἀντὶ τοῦ, οὐδὲν ἐστὶν, οὐδενὸς εἶναι ἄξια. Τί γὰρ ἐν εἴησαν ξύλα καὶ λίθοι; Πάντες τοῦτο γινώσκουμεν, καὶ οὐχ ὁμῆς μόνον. — [ΦΩΤ.] Ἐν κόσμῳ εἰδωλὸν οὐδὲν ἐστὶν. Τοῦτέστιν, οὐδὲν ἐστὶν τῶν ἐν κόσμῳ ὄντων τὸ εἰδωλὸν, ἐπινοίας δὲ ματαίας ἀναπλάσματος καὶ ἀνατύποις. Αὐτὸ ἐν μόναις ταῖς τοῦτων διανοίαις; ἡ τῶν εἰδωλῶν ὑπαρχὴς ἔρρουται, ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ δυναμένων ἔχειν τὴν ὑπόστασιν. « Καὶ οὐτι οὐδεὶς Θεὸς ἑτερός. » Τοῦτο πρὸς τοὺς νομίζοντας αὐτὰ τὰ ξύλα καὶ τοὺς λίθους τῶν εἰδωλῶν ἔχειν τινὰ ἰσχύν. « Εἰ μὴ εἷς. » Τοῦτο πρὸς τοὺς νομίζοντας· δυνάμεις τινὰς θείας παρέπεσθαι τοῖς τῶν εἰδωλῶν ἰσάνοις. « Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσι λεγόμενοι θεοί. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Οὐδεὶς Θεός, » ἐνομίζοντο δὲ παρ' Ἑλλήνων εἶναι, ἢ μὴ τῇ φανερᾷ δόξῃ τῶν Ἑλλήνων τῇ πεπλανημένῃ, κρατούσῃ δὲ ὁμῶς, ἐναντιοῦσθαι δόξῃ, δρᾷ τί φησι· « Λεγόμενοι. » Καλῶς τὸ, « Λεγόμενοι. » Οὐκ εἰσι γὰρ. Εἰσι γὰρ ἐν οὐρανῷ, οἷον ἡλιος καὶ σελήνη· ἐπὶ γῆς δὲ οἱ παρ' αὐτοῖς ἥρωες. Εἰ γὰρ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἔχουσιν οἱ Ἕλληνες πολλοὺς θεοὺς καὶ κυριοὺς, ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεός. « Θεοί. » Φησὶ γὰρ, τοὺς ἀγγέ-

λους θεούς κατὰ χάριν καυχῆσθαι. Ὅσπερ γὰρ εἴρηγ-
ται Ἀρχαὶ καὶ Ἐξουσίαι, Κυριότητες, Θρόνοι, οὕτως
καὶ θεοί. Ὅσπερ εἰσι θεοὶ πολλοί. Ὁ ἅπλοισι κοινού
τῷ, Ἀλεγόμενοι, δέξαι. Εἰσι γὰρ, φησί, παρ' Ἑλλήσι
θεοὶ καὶ κύριοι λεγόμενοι, ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεός, καὶ
εἰς Κύριος. Ἄλλ' ἡμῖν εἰς Θεός ὁ Πατήρ. Ἐπειδὴ
εἶπεν, Ἐἰς Θεός ὁ Πατήρ, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς
Χριστός, μὴ νομίσης ἀποκεκληρωθῆναι μὲν τῷ Πατρὶ
τὸ Θεός, τῷ δὲ Υἱῷ, τὸ Κύριος. Πολλαχοῦ γὰρ αἱ Γρα-
φαί, καὶ τὸν Πατέρα Κύριον καλοῦσιν, ὡς τὸ, Εἶπεν
ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· καὶ τὸν Υἱὸν Θεόν, ὡς τὸ,
Διὰ τοῦτο ἔγχεστέ με ὁ Θεός ὁ Θεός σου· καὶ, Ἐξ
ὧν ὁ Χριστός, τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων
Θεός εὐλογητός. Ἐἰ δὲ τις λέγει ἐπὶ Πατρός μόνου
τὸ Θεός, ἀρμόζειν, διὰ τοῦτο εἶπεν, Ἐἰς Θεός. Ἀρὰ γε
καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἀρμόζει τὸ, Κύριος, διὰ τὸ εἶ-
πεν, Ἐἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· Ἄλλ' οὐκ ἔστι.
Πρὸς ἀντιδικαστολήν γὰρ τῶν ψευδωνύμων θεῶν καὶ κυ-
ρίων τῶν, Ἐἰς, εἴρηται. Πολλοὶ δὲ ζητοῦσι, τίνας ἐνε-
κεν οὐκ ἐμνήσθη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ φάμεν,
ὅτι πρὸς Ἑλλήνας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, τοὺς πολλοὺς
θεοὺς καὶ κυρίους λέγοντας. Ἐφοβήθη οὖν καὶ τοῦ
Πνεύματος μνησθῆναι, μὴ πως καὶ παρ' ἡμῖν πολυ-
θεῖαν εἶναι νομίσει. Διὸ καὶ οὕτως ἀσφαλῶς τοῦ
Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐμνήσθη· τὸν μὲν Πατέρα εἰπὼν
ἓνα Θεόν, ἵνα μὴ δύο θεοὺς νομίσει, τὸν δὲ Υἱὸν ἓνα
Κύριον, ἵνα μὴ δύο Κυρίους νομίσει. Εἰ γὰρ εἶπε,
Θεόν καὶ Θεόν, πολυθεῖαν ἂν ἐξ ἀπειρίας ἐνόμισαν
Ἑλλήνες, ἢ Κύριον καὶ Κύριον, πολυκυριότητα ἂν
ἐνόμισαν. Ὅστε καὶ τοῦ νῦν εἶπεν Θεὸν Πατέρα καὶ
Κύριον τὸν Υἱόν, αὕτη ἡ αἰτία. Ἦν γὰρ ὑποσχόμενος
παρ' ἡμῖν ἓνα Θεόν εἶναι. Εἰ οὖν εἶπεν καὶ τὸν Πα-
τέρα καὶ τὸν Υἱόν, Θεόν ἢ Κύριον, πάλιν εὐρίσκειτο τῇ
οἰκείᾳ ὑποσχέσει ὅσον πρὸς Ἑλλήνας ἐναντιούμενος,
καὶ πολυθεῖαν ἢ πολυκυριότητα κατὰ τὸ φαινόμενον
εἰσάγων. Διὸ Θεὸν εἰπὼν τὸν Πατέρα, Κύριον εἶπε
τὸν Υἱόν, τῇ νηπιότητι συγκαταβαίνων τῶν Ἑλλήνων.
Ἀποδέδεικται γὰρ ἀδιαφύκτως τοῖς τοιοῦτοις ὀνόμασι
κεχρημένη ἡ Γραφή. Ἐξ οὗ τὰ πάντα. Αὐτὸς γὰρ
αἰεὶ πᾶσι τοῖς οὖσι. Τὸ γὰρ, Ἐξ οὗ τὰ πάντα, ὡς
τὴν δημιουργίαν σημαίνει, καὶ τὴν ἐκ τοῦ μη ὄντος
εἰς τὸ εἶναι παραγωγήν. Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν. Τὸν
τῆς πίστεως ἡμῶν καὶ οἰκειώσεως λέγει τρόπον, ὅσον,
Εἰς αὐτόν ἐσμεν ἡρτημένοι. Καὶ εἰς Κύριος. Ἄλ-
λος ὁ Πατήρ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τὸ, Ἐἰς. — Καὶ
ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Διπλῶ λόγῳ, τῷ τε ἐκ τοῦ μη ὄν-
τος εἰς τὸ εἶναι ἐλθεῖν, καὶ τῷ ἐκ τῆς πλάνης, εἰς
τὴν ἀληθείαν ἐπιστρέφειν δι' αὐτοῦ. Ἄλλ' οὐκ ἐν πᾶ-
σιν ἡ γνώσις. Οὐ πάντες, φησὶν, ἴσασιν ὅτι εἰς Θεός
ἐστὶ, καὶ εἰς Κύριος, καὶ οὐ πολλοί. Οὐδὲ πάντες ἴσ-
ασι ὅτι τὰ εἰδωλα οὐδὲν εἰσι.

Fidei nostrae ac familiaritatis modum dicit: hoc est, nos ad ipsum pendemus et ei addicti sumus.
Ἐἰ unus Dominus. Alius est ipse Pater, propterea etiam additur Unus. — Et nos per illum.
Duplici ratione: tum procedendo ex non esse ad esse, tum ab errore ad veritatem conversi per
ipsum. Sed non in omnibus est scientia. Non omnes, inquit, norunt quod unus est Deus et unus
Dominus et non multi: neque omnes norunt quod idola nihil sint.

Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδῶλου ὥς ἄρτι,

ἢ Psal. cix, 4. ἢ Psal. xlv, 8.

A multos habeant deos ac dominos, nobis tamen
unus est Deus. Dei. Dicit enim angelos secun-
dum gratiam deos vocatos esse. Quemadmodum
namque dicti sunt Principatus et Potestates, Do-
minationes ac Throni, ita et dii. Quomodo sunt
dii multi. A communi sensu repetē, Qui dicun-
tur. Nam sunt, inquit, apud Græcos qui dicun-
tur dii ac domini; nobis tamen unus est Deus et
unus Dominus. Nobis tamen unus est Deus ipse
Pater. Ex eo quod dixit: Unus Deus ipse Pa-
ter, et unus Dominus Jesus Christus, ne opineris
ita appropriata esse nomina, ut Pater quidem Deus
dicatur, Filius vero Dominus. Nam Scripturæ fre-
quenter Patrem quoque Dominum vocant, ut cum
dicitur: Dixit Dominus Domino meo. Et Fi-
lium appellant Deum, ut cum dicitur: Propterea
unxit te Deus, Deus tuus, et: Ex quibus est
Christus, quod ad carnem attinet, Qui est super
omnia Deus benedictus. Quod si quis dicat ad
solum aptari Patrem quod ait, Deus, quia dicit,
Unus Deus, num etiam ad solum aptabitur Fi-
lium quod ait, Dominus, eo quod dicat:
Unus Dominus Jesus Christus? At non ita est.
Nam ad differentiam falso nominatorum deorum ac
dominorum dictum est Unus. Multi autem querunt
quam ob causam Spiritus sancti non meminert.
Et dicimus quod ad Græcos ipsi sermo erat qui
multos dicebant deos ac dominos. Timuit ergo
Spiritus quoque facere mentionem, ne forte multi-
plicem etiam apud nos existimarent esse divinita-
tem. Ideo quoque adeo caute Patris ac Filii memi-
nit: 493 Patrem quidem unum dicens Deum,
ne duos esse deos existimarent, Filium vero unum
Dominum, ne duos dominos opinarentur. Si enim
dixisset Deum et Deum, variam certe existimassent
Græci divinitatem ob suam imperitiam, apt si Do-
minum et Dominum dixisset, variam dominationem
opinati fuissent. Hæc itaque causa erat cur nunc
Deum Patrem diceret et Dominum Filium, erat
enim professus unum apud nos esse Deum. Si ergo
dixisset et Patrem et Filium Deum esse vel Domi-
num, rursus inveniretur ex sua quidem profes-
sione Græcis contrarius, et tamen variam divini-
tatem ac dominationem apparenter inducere. Id-
circo cum Deum dixisset Patrem, Dominum dixit
Filium, ad infantiam sese dimittens Græcorum. Si-
quidem demonstratum est Scripturam huiusmodi
nominibus indifferenter usam esse. Ex quo om-
nia. Omnibus enim quæ sunt, ipse causa est.
Nam, Ex quo omnia, creationem designat, et
deductionem a non esse ad esse. Et nos in illum.

VIII, 7, 8. Nonnulli vero cum conscientia idoli

καὶque ad hoc tempus, tanquam idolis immolatum est: et conscientia illorum cum sit infirma polluitur. Atqui esca nos non commendat Deo: neque si comedamus, aliquid nobis magni accedit: neque si non comedamus, quidquam nobis deest.

Dicens: « Nonnulli, » non manifestat ipsos, ne amplius eos pudefaciat. « Usque ad hoc tempus. » Vides non omnes nosse quod nihil sint idola? Denique quidam ad hoc usque tempus, id est, etiam postquam crediderunt, idolis immolata edunt tanquam idolis immolata, hoc est, ea mente qua et Græci, tanquam existimantes idola aliquid esse. Quia ergo infirmam ac debilem habent conscientiam, polluuntur edentes, quanquam aliqui non polluerentur. **494** Quare autem ii qui infirmam non habent conscientiam, non polluuntur? Quia omnino non sunt quidquam idola, nihil sunt, nullo digna sunt, inutilia sunt. « Atqui esca nos non commendat Deo. » Ne quod verisimile est dicant: Ego pura edo conscientia, et quid mihi curæ est, si quis ex imbecillitate patiatur offendiculum? ostendit quod ipsum quoque edere tanquam in contemptum idolorum nihil præstat egregium. Nam etsi injuriam non accipiat, inquit, frater qui infirmus est, ne ita quidem aliquid eorum quæ laude digna sunt effeceris: aut quæ in regnum cælorum inducere vel commendare possint. Quid enim est edere aut non edere? « Siquidem neque si comedamus, aliquid nobis magni accedit. » Hoc est, non grati sumus apud Deum tanquam magni aliquid præstiterimus, et crescimus in laude. Illi enim ex hoc extollebantur: et ostendit eos nihil ex ea re facere. « Neque si non comedamus, quidquam nobis deest. » Hoc est, non inferiores in laude sumus.

VIII, 9-12. Sed videte ne quo modo potestas hæc vestra offendiculo fiat iis qui infirmi sunt. Etenim si quis conspexerit te qui habes scientiam, in epulo idolorum accumbentem, nonne conscientia ejus cum infirmus sit, edificabitur ad edendum quæ idolis immolata sunt? Et peribit qui infirmus est frater ob tuam scientiam, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam illorum infirmam, in Christum peccatis.

Terrentis sermo est. « Ne quo modo potestas hæc. » Non dixit, Scientia; aut Perfectio; sed, « Potestas, » quod immodestie est et arrogantie. « Offendiculo fiat, » hoc est, offensioni et eversioni. Dicens autem: « Iis qui infirmi sunt, » carpit ipsos quod ne infirmis quidem parcerent fratribus, quibus oportebat etiam manum porrigere. « Te qui habes scientiam. » Te qui, ut dicis, perfectus es. « Nonne conscientia ejus. » Annon occasionem sumet ut edat quæ idolis sunt immolata, cum tamen putet idola aliquid esse? Dicens autem, « Edificabitur, » ostendit quod imbecillitas illius magis augebitur. « Et peribit qui infirmus est frater. » Fietque tua perfectio alteri occasio perditionis. **495** « Propter quem Christus mortuus est. » Christus, inquit, neque mori pro ipso recusavit, tu vero neque ad ciborum quorundam absti-

ως ειδωλόθυτον ἐσθίουσιν, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενὴς οὕσα μολύνεται. Βρῶμα δὲ ἡμῶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ. Οὕτως γὰρ ἔαν φάγωμεν περισσεύομεν, οὕτως ἔαν μὴ φάγωμεν ὑστερούμεθα.

αἰγων, ἢ Τινὲς, » οὐκ ἀποκαλύπτει αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἀναίσχυντοτέρου ποιήσῃ. « Ἐως ἄρτι. » Ὅρα: ὅτι οὐ πάντες ἴσασιν ὅτι οὐδὲν ἐστὶ τὰ ειδῶλα; ἀλλ' αἱ ἔως ἄρτι τινὲς, τοῦτέστι, καὶ μετὰ τὸ πιστεῦσαι, τὰ ειδωλόθута αἱ: ειδωλόθута ἐσθίουσι, τοῦτέστι μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης μεθ' ἧς καὶ οἱ Ἕλληνες, αἱ: ἡγοούμενοι εἶναι τὰ ειδῶλα. Ἐπεὶ οὖν ἀσθενὴ καὶ σαφὲρὰν ἔχουσι τὴν συνείδησιν, μολύνονται ἐσθιόντες, εἰ καὶ μὴ ἐμολύνοντο. Διὰ τί δὲ μὴ ἔχοντες ἀσθενὴ τὴν συνείδησιν, οὐκ ἐμολύνοντο; Ὅτι οὐκ εἰσι τιθῶν τὰ ειδῶλα, οὐδὲν εἰσιν, οὐδὲνδὲ ἀξία, ἀνωφελῆ. « Βρῶμα δὲ ἡμῶς: οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ. » Ἰνα μὴ, οἱ αἰκδοῦντες, εἴπωσιν· Ἐγὼ καθαρὰ ἐσθίω συνειδήσει, καὶ τί μοι μέλει εἰ τις δι' ἀσθενείαν σκανδαλίζεται; δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ φαγεῖν αἱ: ἐπὶ καταφρονήσας τῶν ειδῶλων, οὐδὲν γενναῖόν ἐστι. Κἂν γὰρ μὴ ἡδικεῖτο, φησὶν, ὁ ἀδελφὸς ἀσθενὴς ὢν, οὐδὲ οὕτως τι τῶν ἐπινοουμένων ἐποίεις, ἢ τῶν εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσαγαγεῖν καὶ παραστήσαι δυναμένων. Τί γὰρ ἐστὶ φαγεῖν καὶ μὴ φαγεῖν; « Οὕτως γὰρ ἔαν φάγωμεν περισσεύομεν. » Τοῦτέστιν, εὐδοκιμοῦμεν παρὰ Θεῷ αἱ: μέγα τι πεποιηκότες, καὶ περισσεύομεν ἐν ἐπαύῳ. Ἐνῆρδοντο γὰρ ἐκείνοι ἐπὶ τούτῳ, καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς οὐδὲν ποιοῦντας. « Οὕτως ἔαν μὴ φάγωμεν ὑστερούμεθα. » Τοῦτέστιν, ἔλαττοῦμεθα ἐν ἐπαύῳ.

Βλέπετε δὲ μὴ πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὐτὴ προσκομμα γίνεται τοῖς ἀσθενοῦσιν. Ἐὰν γὰρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνώσιν ἐν ειδωλῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενεὶς ὄντος οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ ειδωλόθута ἐσθίειν; καὶ ἀπολείται ὁ ἀσθενὴς ἀδελφός ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. Οὕτως δὲ διαμαρτυρούμεθα εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ ὑποκρίτες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενούσαν, εἰς Χριστὸν διαμαρτυρούμεθα.

Φοβούντος ὁ λόγος. « Μὴ πως ἡ ἐξουσία αὐτῆ. » Οὐκ εἶπεν, Ἡ γνώσις, ἢ, Ἡ τελειότης; ἀλλ', « Ἡ ἐξουσία, » ὅπερ προπαιτείας ἐστὶ καὶ ἀλαζονείας μέλλον. « Πρόσκομμα γίνεται, » Τοῦτέστι σκάνδαλον, καταστροφή. Εἰπὼν δὲ, « Τοῖς ἀσθενοῦσιν, » αἰτιάται αὐτοὺς, ὅτι οὐδὲ τῶν ἀσθενούντων φειδόνται ἀδελφῶν, οἷς ἔδει καὶ χεῖρα ὀρίγειν. « Σε τὸν ἔχοντα γνώσιν. » Τὸν, ὡς λέγεις, τέλειον ὄντα. « Οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ. » Οὐκ ἄρα, φησὶν, ἀφορμὴν λάβῃ ἐσθίειν τὰ ειδωλόθута, καὶ οἰεσθαι εἶναι τὰ ειδῶλα; Εἰπὼν δὲ, « Οἰκοδομηθήσεται, » δείκνυσιν ὅτι ἐπὶ πλείον αὐτοῦ ἡ ἀσθενεία αὐξηθήσεται. « Καὶ ἀπολείται ὁ ἀσθενὴς ἀδελφός. » Καὶ γενήσεται πρόφασις: ἢ σὴ τελειότης ἑτέρῳ ἀπωλείας. « Δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. » Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς, φησὶν, οὐδὲ ἀποθανεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ παρητήσατο, οὐ δὲ οὐδὲ ἄχρι βρωμάτων ἀποχῆς συγκαταβαίνει, ἵνα μὴ

σκανδαλίζησαι. « Καὶ τύποντες αὐτῶν τὴν συνείδη-
σιν. » Ὅσον εἶπε, σκανδαλίζοντες, ἀλλὰ τὸ ὁμότερον,
« Τύποντες. » Τί γὰρ ὁμότερον τοῦ τύποντος τὸν
ἀσθενῆ; « Εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνετε. » Πῶς εἰς Χρι-
στὸν πταίωμεν, ἀμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς;
Πῶς; ὅτι τὰ τῶν οἰκετῶν, ὡς ἀσιότης, οἰκαιοποιεῖ-
ται· καὶ ὅτι εἰς σῶμα αὐτοῦ τελοῦσιν οἱ πληττόμε-
νοι, καὶ ὁ ἐκείνος διὰ τῆς οικείας κατάρθωσις σφα-
γῆς, οὐ διὰ βρώματος καταλύεις. Καὶ τί γίνονται ἂν
τούτου ἀλογώτερον;

Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν
μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ
τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω. Ὅσα εἰμι ἀπό-
στολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χρι-
στὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου
ὁμεις ἐστε ἐν Κυρίῳ; Εἰ ἅλλοις οὐκ εἰμι ἀπό-
στολος, ἀλλὰ ἵνα ὁμῖν εἰμι. Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς
ἐμῆς ἀποστολῆς ὁμεις ἐστε ἐν Κυρίῳ.

Τούτου μάλιστα ἀρίστου διδασκάλου, τὸ ἐξ αὐτοῦ
παίδειν. Ἰμεῖς, φησὶν, οὐδὲ εἰδωλοθύτων τῶν καὶ
ἄλλως ἀπηγορευμένων φαίσεσθε, ὑπὲρ τοῦ μὴ σκαν-
δαλίσαι ἀδελφόν. Ἐγὼ δὲ τί λέγω εἰδωλοθύτων;
οὐδὲ ἄλλου ἂν ἀφαιμῆν κρέως, εἰ ἐκ τούτου σκανδα-
λίζεται τις. Ἡ δὲ παραίτησίς μου, ἔσται αἰωνία·
« Οὐ μὴ φάγω κρέα, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα. » Ἐπειδὴ
γὰρ εἶπεν, « Εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου,
οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, » ἵνα μὴ τις νομίῃ
ὅτι φιλοτιμία βημάτων αὐτῆ (οὐκ ἂν γὰρ καὶ ἔργῳ
ταῦτα ἐπληρώσει), ἀναγκάζεται λοιπὸν δεῖξαι πῶς
καὶ τῶν συγχωρημένων ἀπέχετο ὑπὲρ τοῦ μὴ
σκανδαλίσαι τινά. Τί γὰρ λέγω, φησὶ, περὶ τῶν
εἰδωλοθύτων; Αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐπιτάξαντος, τὸν
κηρύσσοντα ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἐσθίσιν, τούτέστι
παρὰ τῶν μαθητευομένων, εἰλόμην, εἰ δέοι, καὶ λιμῶ
φθαρῆναι, καὶ μηδὲν παρ' ὁμῶν λαβεῖν· οὐκ ἐπειδὴ
παρέχοντάς μοι, φησὶ, σκανδαλίζεσθε, ἀλλ' ἵνα πλέον
οἰκοδομήσθε, ὁρῶντές με ἀδύπανον ὄντα ὑμῖν. Ὅσ-
τε, φησὶ, καὶ νόμου θεοῦ ἐπιτρέποντός μοι λαμβά-
νειν, διὰ τὴν ὁμῶν οἰκοδομήν οὐδὲν εἰλόμην λαβεῖν
παρ' ὁμῶν, ἀλλὰ ταῖς χερσὶ μου ἐκοπίων ἐργαζό-
μενος καὶ ἀπντρεφόμενος. Ἰδοὺ τέως ἀπέδειξεν ἀλη-
θεύων· λοιπὸν δὲ καὶ ἄλλο κατασκευάζει. Εἰ ἐγὼ,
φησὶν, οὕτως, ὁμεις· οὐδὲ εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε,
πρὸς τὸ μὴ τοὺς ἀσθενεῖς τῶν ἀδελφῶν σκανδαλί-
ζειν, μᾶλλον δὲ ἀπολλύειν. Πολλὸν δὲ στίχων πε-
ριεκτικὴ ἐστὶν ἡ ἐννοία τῆς παραγραφῆς, καὶ ἐκ-
τείνεται ἕως τοῦ, « Ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων. » — « Οὐκ
εἰμι ἀπόστολος; » Εἶτα ἵνα μὴ λέγῳσιν, ὅτι Εἰ καὶ
ἐβούλου λαβεῖν, οὐκ ἔξην σοι, διὰ τοῦτο οὐδ' ἐλ-
ληφας, ἵνα τί, φησὶν, οὐκ ἔξην μοι; οἱ ἄλλοι ἀπό-
στολοι οὐ τρέφονται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου; Ναί, φησὶ.
Τί οὖν; ἐγὼ οὐκ εἰμι ἀπόστολος ὡς ἔκεινοι; οὐκ
εἰμι ἐλεύθερος; τούτέστι, Μὴ ὑπὸ τινά εἰμι τὸν κα-
λύοντά με λαβεῖν; Εἶτα ἵνα μὴ λέγῳσιν, ὅτι οἱ ἄλλοι
ἀπόστολοι πλέον ἔχουσι, τὸ τὸν Χριστὸν ἑώρακεναι
καὶ συναναστραφῆναι αὐτῷ, ἐπάγει· « Οὐχὶ Ἰησοῦν
Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; » Ὅσα μὲν ἐν
τούτῳ ἐλαττόν τι ἔχει τῶν λοιπῶν ἀποστόλων.

« Et percutientes conscientiam illorum. » Non dixit :
Offendiculum ponentes; sed, quod crudelius est,
« Percutientes. » Quid enim eo crudelius est, qui
infirmum verberat? « In Christum precatis. » Quo-
modo in Christum labimur cum in fratres peccamus?
Quomodo? quia tanquam Dominus sua ducit quæ
servorum sunt, sibi que vindicat, et quia ad corpus
eius censentur qui percutiuntur: et quod ille sua
morte provexit, hoc tu per escam dissolvīs: quid
autem fieri potest hac re absurdius?

VIII, 13; IX, 1, 2. Quapropter si esca offendiculo
est fratri meo, nequaquam vescar carnibus in æter-
num, ne fratri meo sim offendiculum. Annon sum
apostolus? Annon sum liber?annon Jesum Chri-
stum Dominum nostrum vidi?annon opus meum
vos estis in Domino? Si cæteris non sum apostolus, at
sane vobis sum, siquidem sigillum apostolatus mei vos
estis per Dominum.

Id longe optimi præceptoris est a propriis operi-
bus instruere. Vos, inquit, ne ab his quidem tem-
peratis quæ idolis immolata sunt, ne fratri sitis
offendiculo, quæ etiam aliqui vestita sunt: ego
vero, quid dico idolis immolata? Neque aliam ullo
modo carnem attingam, si quispiam ex hoc sumit
offendiculum, et hæc mea observatio erit sempiterna:
« Nequaquam, inquit, vescar carnibus in æternum. »
Et quoniam dixerat: Si esca offendiculo est fratri
meo nequaquam vescar carnibus in æternum: ne
quis existimaret hanc gloriam tantum esse verbo-
rum, et quod hæc nullo modo opere completet: ad
hoc consequenter adigitur, ut ostendat quomodo
ab his quoque abstineret quæ permissa erant, ne
aliquibus esset offendiculo. Quid dico, inquit, de
his quæ idolis sunt immolata? Cum Christus juss-
erit ut qui prædicaret, de Evangelio ederet, hoc
est, ab his qui docentur alimentum acciperet,
elegi, si opus esset, fame perire, et nihil a vobis
accipere: non quod vos mihi præbentes offenda-
mini, inquit, sed ut amplius ædificemini, conspi-
cientes quod sine sumptu vobis prædicem. Itaque
cum lex quoque divina 496 mihi permisit acci-
pere, propter vestri ædificationem decrevi nihil a vo-
bis accipere sed laborabam manibus meis operans et
me alens. Ecce interim ostendit se vera dicere et præ-
stare quæ dicebat. Deinceps vero etiam aliud pa-
rat. Cum ego, inquit, ita egerim, vos neque ab his
quæ idolis sunt immolata abstinete, ne infirmis
fratribus sitis offendiculo, imo perdatiis. Mul-
tos autem versus comprehendit intelligentia hujus
sententiæ, et ad eum usque locum protenditur quo
ait: « Cum liber essem ex omnibus, » — « Annon
sum apostolus. » Deinde ne dicant: Etiam si velles
accipere, non tibi liceret, propter hoc non acce-
pisti: Ut quid, inquit, non mihi liceret? noque alii
apostoli aluntur ex Evangelio? Utique. Quid ergo?
annon sum ego apostolus sicut illi? Annon sum
liber? Hoc est, num alicui subijciatur qui me prohi-
beat accipere? Postmodum ne dicant quod cæteri

apostoli sublimius aliquid habeant, nempe quod Christum viderint, et cum eo conversati sint, subiungit: « Annon Jesum Christum Dominum nostrum vidi? » Ita ne in hoc quidem inferior est cæteris apostolis? Ait enim: « Postremo omnium velut abortivo visus est et mihi. — Annon opus meum vos estis in Domino? » Deinde ne dicant: Etiam si sis apostolus, nullum tamen opus demonstrasti: Quomodo? inquit: « annon opus meum vos estis? » hoc est, annon operationem apostolo dignam exhibui dum vos converterem? quod in Domino per Christum operatus sum. « Si cæteris non sum apostolus. » Atqui possem, inquit, dicere quod ab Jerusalem et circumadacentibus locis usque ad Illyricum impleverim Evangelium Christi², sed hoc interim non dico: nonne vester factus sum apostolus? » Nam si aliorum non sum, at vester interrim sum; sed tamen nihil a vobis accepi. Hoc enim spectat sermonis ejus conclusio; unde ait: « Sigillum apostolatus mei vos estis. » Hoc est, si vult quispiam cognoscere sinne apostolus, vos ad evidentem probationem propono. Nam quæcunque ad apostolatium spectant, in vobis exhibui: et signa faciens, et fidem docens, et pericula sustinens, et vitam demonstrans inculpata. Hæc enim allaque hujusmodi insinuant, et effligant ac demonstrant apostolum.

497 IX, 5-6. *Mea responsio apud eos qui me interrogant hæc est. Annon habemus potestatem edendi ac bibendi? Annon habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, quemadmodum et cæteri apostoli et fratres Domini et Cephæ? Aut solus ego et Barnabas non habemus potestatem non operandi?*

Apud eos videlicet qui querunt scire in quo ostenderim signa apostoli, aut quod sine sumptu Evangelium prædicaverim, vos in testimonium et ostensionem propono: nam hoc est, quod ait: « Mea responsio apud eos qui me interrogant hæc est, » nempe apostolatus ad vos sive legatio erga vos. Annon habebam, inquit, potestatem edendi ac bibendi ab his qui docebantur? nam hoc Christus jussit. Sed tamen ea re abstinui, ne vobis ullum præberetur offendiculum. « Annon habemus potestatem sororem mulierem...? » Divites mulieres quæ crediderant, quosdam sequebantur apostolorum, in necessariis eorum usus suppediantes: ut illi deinceps abjecta de hoc sollicitudine, soli vacarent prædicationi. Vide autem quod apostolorum coryphæum novissimum posuit, hoc designans. Et quid, inquit, cæteros dico? Annon ipse Petrus hoc faciebat? « Et fratres Domini. » Fratres Domini dicit eos qui fratres ejus existimabantur; nam quoniam ita appellabantur, etiam ipse juxta communem opinionem locutus est. Qui filii erant Joseph, eo quod hic desponsaverat sibi Dei Matrem: nempe Jacobus Hierosolymorum episcopus, Joseph eodem cum patre appellatus nomine, et Simon ac Judas. « Ego et Barnabas. » Sciens Barnabam sibi socium esse in hoc studio ac diligenti observantia, puta quod sine sumptu præ-

A « Έρχατον γάρ, φησί, πάντων, ὡς περὶ τῷ ἐκτερώματι, ὡς φησὶ καὶ μοι. — « Οὐδὲ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἴστε ἐν Κυρίῳ; » Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, Εἰ καὶ ἀπόστολος εἶ, οὐδὲν μὲντοι ἔργον ἐπεδείξῃ, πῶς; φησὶν. « οὐδὲ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἴστε; » τοῦτέστιν, οὐκ ἐργασίας ἀποστόλοις πρότερον ἐπεδείξαμεν εἰς ὑμᾶς, ἐπιστρέψας ὑμᾶς; ὅτι ἐν Κυρίῳ διὰ Χριστοῦ πᾶν πράξα. « Εἰ ἄλλοις οὐκ εἶπὲ ἀπόστολος. » Καίτοι, φησὶν, ἐξεστὶ μοι λέγειν ὅτι ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπλήρωκα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τῶς οὐ λέγω. μὴ καὶ ὑμῶν οὐ γέγονα ἀπόστολος; Εἰ γὰρ ἄλλων οὐκ εἶπα, ὑμῶν τέως εἶπα. « Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν παρ' ὑμῶν ἐλάβον. Εἰς τοῦτο γὰρ ὅρα τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν. » Ὅθεν φησὶν, « Ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἴστε. » Τοῦτέστιν, Εἰ βούλει τις μαθεῖν εἰ εἶπα ἀπόστολος, ὑμᾶς εἰς ἀπόδειξιν προβάλλομαι. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ ἀποστόλου ἐν ὑμῖν ἐπεδείξαμεν, καὶ σημεῖα ποιήσας, καὶ διδάξας τὴν πίστιν, καὶ κινδύνους ὑπομείνας, καὶ βίον ἀνειληπτον ἐπέδειξας. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα σφραγίζει καὶ ἐκτεπλεῖ καὶ ἀποδεικνύει ἀπόστολος.

B « Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὕτη ἐστὶ. Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πίνειν; μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καὶ Κηρᾶς? Ἡ μόνος ὁ γὰρ καὶ Βαρνάβας; οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; Τοῖς ζητοῦσι μαθεῖν πόθεν ἔχοντες τὰ τοῦ ἀποστόλου σημεῖα ἐπεδείξαμεν, ἥ ὅτι ἀδάπανον ἐκέρυξα τὸ εὐαγγέλιον, ὑμᾶς εἰς μαρτυρίαν καὶ ἀπόδειξιν προβάλλομαι. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, « Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὕτη ἐστὶ » τοῦτέστιν, Ἡ εἰς ὑμᾶς ἀποστολή. Οὐκ εἶχον, φησὶν, ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πίνειν ἐκ τῶν μαθητευομένων; Τοῦτο γὰρ ὁ Χριστὸς ἐκέλευσεν. Ἄλλ' ὅμως τοῦτο ἀπεσχόμεν, διὰ τὸ μὴ σκανδαλισθῆναι ὑμᾶς. « Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα; » Αἱ εὐποροὶ γυναῖκας πιστεύουσαι, ἡκολούθουν ἐνίοις τῶν ἀποστόλων, εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτῶν χρεῖας χορηγοῦσαι: ὡς αὐτοὺς λοιπὸν ὄντας περὶ τοῦτο ἀμαρτάνουσιν, μόνῳ τῷ κηρύγματι ἀπασχολεῖσθαι. Ὅρα δὲ ὅτι τὸν κορυφαῖον ἔχοντον τίθειαις τοῦτο αἰνιγμένως. Καὶ τί, φησὶ, τοὺς ἄλλους λέγω; αὐτὸς ὁ Πέτρος οὐ τοῦτο ἐποίησεν; « Καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου. » Ἀδελφούς τοῦ Κυρίου, τοὺς νομισθέντας; ἀδελφούς αὐτοῦ λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ οὕτως ἐχρημάτιζον, καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν κοινὴν δόξαν εἶπεν. Οἱ τινὲς εἰσὶν υἱοὶ Ἰωσὴφ, διὰ τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον μνηστείαν, Ἰάκωβος ἐπίσκοπος Ἱερουσαλὴμ, Ἰωσὴφ ὁμώνυμος τῷ πατρὶ, καὶ Σίμων καὶ Ἰούδας. « Ἐγὼ καὶ Βαρνάβας. » Εἰδὼς τὸν Βαρνάβαν κοινωνοῦντα αὐτῷ τῆς ἀκριβείας ταύτης, ἤγουν τὸ ἀνεπαρκές κηρύττειν, καὶ γὰρ ἐξουσίαν ἔχων ποιεῖν οὕτως, οὐκ ἀπέκρυψεν. Οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ

² Rom. xv, 19.

μη ἐργάζεσθαι; Ὁ τοῦ τὰ πρὸς τροφήν καὶ αὐτάρκειαν ἀπὸ τοῦ κηρύγματος πορίζεσθαι; ἀλλ' ὅμως ἔχοντες; ἔχουσαν, οὐ χρώμεθα τῇ ἔξουσιν, ἵνα μᾶλλον ὑμᾶς ὠφελίσωμεν, ἀδάπανον κηρύσσοντας τὸ εὐαγγέλιον. Εἰ δὲ τοῦτο ὄλην, οὐ καὶ συνήθειαν σκανδαλίζομεν; ὅμως; ἔνεκεν κραιφαγίας, καίτοι ἀκόλουτον ὄν, οὐκ ἂν ἔπαγον εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ σκανδάλου πρόξενος γενώμεν τῷ ἀδελφῷ· πῶς μᾶλλον δεῖ φυλάττεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν εἰδωλοθύτων; εἰ ὢν οὐ μόνον οἱ ἀδελφοὶ σκανδαλίζονται, ἀλλὰ καὶ τὰς συνειδήσεις μολύνουσι. Τὸ δὲ, « Ἦ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἔχουσαν τοῦ μη ἐργάζεσθαι; » οἰκειότερόν ἐστι τῆς λέξεως οὕτως ἐκλαθεῖν. Οἱ μὲν ὢν ἄλλοι, φησὶν, ἀπάστολοι, ἔχουσαν ἔχουσι μὴ ἐργάζεσθαι, μὴ δὲ κοπιᾶν ταῖς χερσίν, ἀλλ' ἐκ τῶν διακονούντων αὐτοῖς τρέφεσθαι. ἐγὼ δὲ καὶ Βαρνάβας, ὡς φαίνεται, φησὶν, οὐκ ἔχομεν ἔχουσαν μὴ ἐργάζεσθαι, ἀλλ' ἀνάγκη ταῖς χερσὶ κοπιῶντας, οὕτως ἑαυτοῖς τὰ πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν ἐπαρκεῖν;

Τίς στρατεύεται ἰδίῳς ὄφωσις ποτὲ; τίς φυτεύει ἀμπέλωνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει;

Τίς, φησὶ, στρατευόμενος, οἰκοθεὺν τρέφεται, καὶ οὐκ ἐκ τῆς στρατείας; καὶ τοῦτο λέγει, « Ἰδίῳς ὄφωσις. » Καλῶς δὲ τὸ τοῦ στρατιώτου πρότερον τίθεικε. Τοῦτο γὰρ ἀρμόδιον τῇ ἀποστολῇ διὰ τοῦς ἐν αὐτῇ κινδύνους, καὶ τὸν πόλεμον τῶν νοσητῶν ἐχθρῶν. « Τίς φυτεύει ἀμπέλωνα; » Ταῦτα πάντα τὰ παραδείγματα, δείκνυσιν χρῆναι τὸν διδάσκαλον ἐκ τῶν μαθητευομένων ἐσθίειν, ὥσπερ τὸν στρατιώτην ἐκ τῆς στρατείας, καὶ τὸν φυτεύσαντα ἀμπέλωνα ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, καὶ τὸν ποιμένα ἐκ τοῦ τῆς ποίμνης γάλακτος. Ἀλλ' ὅμως, φησὶ, καὶ τοῦ δικαίου τοῦτο βουλομένου, καὶ τοῦ Κυρίου κελεύσαντος, ἐγὼ ἀδάπανω; ὅμιν ἐκλήρυξα, ἵνα μὴ τίνα σκανδαλίσω. ἐγὼ τοιγαροῦν καὶ τῶν ἐπιτετραμμένων ἀπεσχόμην, διὰ τὴν ὑμετέραν οἰκοδομήν. Ὑμεῖς δὲ οὐδὲ εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε διὰ τὸ μὴ βλάπτειν τοὺς ἀδελφούς. Οὕτως; γὰρ ὁ σκοπὸς ἐστὶν αὐτῷ εἰς ὅλον τοῦτο τὸ χωρίον. « Τίς φυτεύει ἀμπέλωνα; » Ἐκ τοῦ ἀμπάλωνος, τὸν ἐν τῇ ἀποστολῇ πῶνον δηλοῖ. « Ἦ τίς ποιμαίνει ποίμνην; » Διὰ τῆς ποίμνης δηλοῖ τὴν διδασχὴν καὶ τὴν κηδεμονίαν τὴν ἐν τῇ ἀποστολῇ.

Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα; Ἐν γὰρ τῷ Μωσέως νόμῳ γέγραπται, Ὁ φιμώσεις βοῦν ἀλώοντα. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ; Ἦ δὲ ἡμᾶς πάντως λέγει; Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγρήφη οὐ ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀποκριὼν ἀποκριθῆναι, καὶ ὁ ἀλῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μεταχεῖν ἐπ' ἐλπίδι.

Ἐπειδὴ τὸ τρέφεσθαι ἐκ τῶν μαθητευομένων ἔδειξε, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων εἶναι τὴν κοινὴν συνήθειαν τοῦτο βούλεσθαι, λοιπὴν καὶ ἀπὸ Γραφικῆς μαρτυρίας θέλει τοῦτο πιστώσασθαι, καὶ φησὶ

A dicaret, cum potestatem haberet ita faciendi, non occultavit. « Non habemus potestatem non operandi? » Hoc est, ut a predicatione suppeditarentur nobis quæ ad victum sufficerent? sed tamen cum talem haberemus potestatem, non sumus usi potestate ut magis vos juvaremus, Evangelium sine sumptu predicantes. Quod si hoc ita est, manifestum est quod si vos intelligerem sumere offendiculum ob esum carniū, qui tamen non est prohibitus, nequaquam eis vester in æternum ne fratri causa fierem offendienti: quanto magis abstinere vos oportet ab his quæ sunt idolia immolata, 498 per quæ non solum fratres offendiculum patiuntur, sed et conscientias polluant? Quod tamen ait: « Aut solus ego et Barnabas non habemus potestatem non operandi, » propius ad verbum ita accipitur: Itaque, inquit, ceteri apostoli potestatem habent non operandi neque laboranti manibus, sed ut alantur ex his quæ sibi ministrantur; ego vero et Barnabas, ut apparet, non habemus potestatem non operandi, sed necessarium est ut manibus laborantes, ita nobis suppeditemus quæ ad usum sunt necessaria?

IX, 7. *Quis militat suis obsoniis unquam? Quis plantat vineam et de fructu ejus non edit? Aut quis pascit gregem, et de lacte gregis non edit?*

Quis, inquit, miles a domo sua alitur et non ex militia? Et hoc est quod ait: « Suis obsoniis. » Bene autem militis exemplum prius posuit: nam id aptum est apostolatu propter ea quæ in ipso sunt pericula et bellum intellectualium inimicorum. « Quis plantat vineam? » Hæc omnia exempla ostendunt oportere præceptorem ali ab his qui docentur, quemadmodum militem ex militia, et illum qui plantavit vineam ex illius fructu, pastoremque e lacte gregis. Et tamen quanquam et aequitas, inquit, hoc requirat, et Dominus ita jusserit, ego sine sumptu vobis prædicavi, ne essem vobis offendiculo. Ego igitur etiam ab his abstini quæ concessa erant, propter vestram ædificationem: vos autem neque ab his quæ idolis immolata sunt abstinete, ne fratribus nocumentum inferatis. Nam tota hac parte hic ejus scopus est, « Quis plantat vineam? » Per vineam significat laborem qui est in apostolatu. « Aut quis pascit gregem? » Per gregem significat doctrinam et providam gubernationem quæ est in apostolatu.

IX, 8 10. *Num secundum hominem hæc loquor? annon et lex eadem dicit? Etenim in Moysi lege scriptum est: Non obturabis os bovi trituranti. Num bores curæ sunt Deo? An hoc propter nos omnino dicit? Propter nos enim scriptum est quod debeat is qui arat sub spe arare, et qui triturat, spei sue particeps esse sub spe.*

499 Quoniam alendos esse ostendi ab his qui docentur, quodque hoc ita illi, suadet ceterorum apostolorum communis consuetudo, consequenter etiam hæc a Scripturæ testimonio vult confirmare.

et ait : « Num secundum hominem hæc loquor ? » Aut humaner tantum explorum possum confirmare ratione ? Annon et lex eadem dicit ? « Num boves curæ sunt Deo ? » Ne quis dicat : Et quorsum adductum est quod de bobus dictum est ? ait : « Num boves curæ sunt Deo ? » Curam utique gerit ipse etiam de brutis, at non ita ut propter ipsa legem quoque posuisset : sed per hoc vult nos instruere, quod laborantes non frustra laboremus, sed ex laboribus alendi sumus. Itaque et ego qui laboravi, dignus sum qui a vobis alar. « An hoc propter nos omnino dicit ? » Omnino, id est, ut in confesso est, omnibus modis. « Quia sub spe debet. » Insistit tropo qui de bobus est. Quia præceptor, inquit, debet repensionem habere laborum, non quod nulla alteri fruiturus sit retributione, sed quod spem habeat post hanc temporalem parvamque repensionem etiam æterna ac supernaturalia nancisci bona. Nam et hoc significat quod subiungit : « Et qui triturat, spei suæ particeps esse sub spe. » Siquidem apostoli spem habebant quod ab his qui docebantur consequerentur obsequium quo alimentum subministraretur, et consequerentur. Atqui non id erat ipsis spes finalis ; sed hac spe fruentes maiorem adhuc expectabant ac sperabant. Hoc autem ait, quod nihil impediabat futurorum spem ac retributionem bonorum, acceptio ministerii quo ab his qui docebantur alimenta subministrabantur : hinc significans quod Licet nihil impediat futuram retributionem, a discipulis hic accipere alimenta, non tamen accepi, inquit. Plurimis autem modis nititur astruere quod vetitum non fuerit, tum propter id quod dictum est, tum ne ipse hac re abstinens, calumniari eos videretur qui utebantur. « Et qui triturat, spei suæ. » Idem rursus tropus est. « Et qui triturat, inquit, spei suæ particeps esse sub spe. » Quoniam enim is qui arat in spe arat, hac etiam spe frui debet qui postmodum triturat, qua sperabat dum araret. Quæ est autem spes ?

500 nempe quod particeps erit fructuum. Deinde addit, « Sub spe. » Ne quis enim dicat : Tantorum ergo laborum quos sustinent apostoli, hæc est retributio, puta edere ? Adhuc « Sub spe, » hoc est, spe quidem futurorum bonorum laborant apostoli, attamen oportet quoque hinc in refrigerium habere sumptum, ab his qui docentur. Hoc autem ostendit quod sub futura spe participem esse oporteat alterius quoque spei, hoc est, alimenti ac cæterorum.

IX, 11, 12. Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra messuerimus ? Si alii potestatis erga vos participes sunt, cur non potius nos ? Atqui non nisi sumus potestate ista : sed omnia sufferimus ne quod offendiculum demus Evangelio Christi.

Deinde aliud quoque dicit, ut ostendat oportere præceptorem ali. Non ut similia, inquit, præbeatis his quæ accepistis. Nam si nos spiritualia in vos seminavimus, hoc est, præbuimus, an magnum est si

« Μὴ κατὰ ἀνθρώπων ταῦτα λαλῶ ; » τούτῳ, Μὴ τοῖς ἀνθρώποις μόνον τοῦτο δοκεῖ, ἡ ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων τοῦτο ἔχω συστήσαι τῷ λόγῳ ; οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει ; « Μὴ τὸν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ ; » Ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Καὶ εἰ ἀνῆκε πρὸς τὸ προκείμενον τὸ περὶ τῶν βοῶν ; φησί, « Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ ; » Μέλει μὲν γὰρ αὐτῷ καὶ περὶ τῶν ζώων, οὐχ οὕτως δὲ ὡς καὶ νόμον δι' αὐτοῦ τιθεῖναι. Ἀλλ' ἐκ τούτου παιδεῦσαι ἡμᾶς βούλεται, τοῦ κοπιῶντος μὴ ἀνοήτως κοπιᾶν, ἀλλὰ τρέφεσθαι ἐκ τῶν πόνων. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἐγὼ ὡς ἐκοπίσα, εἰκαίς ἤμην τρέφεσθαι. « Ἡ δὲ ἡμᾶς πάντως λέγει ; » Τὸ πάντως, ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένου φησί, τούτῳ, πᾶσι τρόποις. « Οὐκ ἐπ' ἐλπίδι ὀρεῖται. » Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ τῶν βοῶν. « Οὐκ ἐκ διδάσκαλος, φησὶν, ὀρεῖται τῶν πόνων ἔχειν ἀμοιβὰς, οὐχὶ ἐφ' ὅτῳ μὴδὲν περαιτέρω ἀπολαύσειν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ ἐλπίδα ἔχειν μετὰ ταύτην τὴν πρόσκαιρον καὶ βραχείαν ἀπολαυσιν, καὶ τῶν αἰωνίων καὶ ὑπερῶν τυχεῖν ἀγαθῶν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Καὶ ὁ ἀλῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι. » Τῆς γὰρ διακονίας οἱ ἀπόστολοι τῆς ἐπὶ τῇ διατροφῇ ἐλπίδα εἶχον παρὰ τῶν μαθητευομένων τυγχάνειν, καὶ ἐτύχωνον. Οὐ μέντοι γε τοῦτο ἦν αὐτοῖς ἡ τελευταία ἐλπίς, ἀλλὰ ταύτης ἀπολαύοντες τῆς ἐλπίδος, ἔτι τὰ μεῖζονα ἐκαρποδύον καὶ ἡλιζον. Τοῦτο δὲ φησὶν, οὐ οὐδὲν ἐνέκοπτε τὴν τῶν μελλόντων ἐλπίδα καὶ ἀπολαυσιν ἡ τῆς παρὰ τῶν μαθητευομένων ἐπὶ τῇ τροφῇ ὀνηρεσίας ἀπολαύσις ; ἐντεῦθεν δηλῶν, ὡς καὶ τοὶ μὴδὲν ἐμποδὼν ὄντες πρὸς τὴν ἐκτεῖν ἀπολαυσιν τοῦ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητῶν, ὅμως οὐχ εἰλόμην. Πλείστοι δὲ αὐτὸ ἐπιχειρήμασιν ἀκόλυτον ὃν κατασκευάζει, διὰ τε τὸ εἰρημένον, καὶ ἵνα μὴ ἀπεχόμενος αὐτὸς, τοὺς ἀλλοὺς δόξῃ χρωμένους ἐν διαβολῇ τινι καθιστάν. « Καὶ ὁ ἀλῶν τῆς ἐλπίδος. » Ἡ αὐτὴ πάλιν τροπή. « Καὶ ὁ ἀλῶν, φησὶ, τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι. » Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἀροτριῶν, ἐπ' ἐλπίδι ἀροτριᾷ, ταύτης τῆς ἐλπίδος λοιπὸν καὶ ὁ ἀλῶν ὀρεῖται ἀπολαύσαι, ἢν ἡλπισεν ἐν τῷ ἀροτριᾷ. Τίς δὲ ἡ ἐλπίς ; τὸ μεταλαθεῖν δηλονότι τῶν καρπῶν. Ἐτα προστίθῃσιν, « Ἐπ' ἐλπίδι. » Ἵνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ, Τῶν τοσούτων οὖν πόνων ὧν ὑπομένουσιν οἱ ἀπόστολοι, αὕτη ἐστὶν ἡ ἀμοιβή, τὸ ἐσθίσιν ; προσέθηκεν, « Ἐπ' ἐλπίδι. » Τούτῳ, ἐπ' ἐλπίδι μὲν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν οἱ ἀπόστολοι μοχθοῦσι, πλην δεῖ καὶ ἐντεῦθεν ἔχειν παραψυχὴν τὴν παρὰ τῶν μαθητευομένων χορηγίαν. Τοῦτο δὲ δηλοῖ, οὐ ἐπὶ τῇ μελλούσῃ ἐλπίδι δεῖ μετέχειν καὶ ἑτέρας ἐλπίδος, τούτῳ τροφῆς καὶ τῶν λοιπῶν.

Εἰ ἡμεῖς ὅμῳ τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὅμῳ τὰ σαρκικὰ θερίσμεν ; Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὅμῳ μετέχουσιν, οὐ μᾶλλον ἡμεῖς ; Ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ πάντα στέγουμεν, ἵνα μὴ ἐτακῇν τινα δώμεν τῷ Ἐυαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.

Ἐτα καὶ ἄλλο λέγει, δεῖν τὴν διδασκαλίαν τρέφεσθαι. Οὐ γὰρ ὁμοία, φησὶν, ὧν λαμβάνετε παραίτητα. Εἰ γὰρ ἡμεῖς τὰ πνευματικὰ εἰς ὁμᾶς ἐσπείραμεν, τούτῳ, παρέσχομεν, μέγα ἐστὶν ἰδὼν τὰ

σαρκικά λάβωμεν; πνευματικά τὴν πίστιν λέγον, αὐτοὶ δὲ τὴν τροφήν. « Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας. » ἀλλοὶ τινες ἀπατεῖνας, κρατοῦντες αὐτῶν, καὶ οὐ μόνον παρ' αὐτοῖς ἐσθιόντας, ἀλλὰ καὶ ἐξουσιάζον-
τας αὐτῶν. Εἰ οὖν ἔχεινοι, φησί, τῆς ἐξουσίας με-
τέχουσιν ἐν τῷ ἀρχειν ὑμῶν, οὐκ ἄρα ἡμεῖς ἐσμεν
δικαίον μᾶλλον τοῦτο ποιεῖν; « Ἀλλ' οὐκ ἐχρησά-
μεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. » Ὅρῳ τοῦ ἀποδίδοται τὸ
συμπέρασμα τοῦ νόηματος; Εἰ γὰρ καὶ ἦν μοι,
φησὶν, ἐξουσία τοῦ λαμβάνειν παρ' ὑμῶν, ὡς ἀποδέ-
δεικται ἐκ τε τοῦ ταῦτα ποιεῖν τοὺς λοιποὺς ἀπο-
στόλους, καὶ ἐξ ὧν παρεθέμην παραδειγμάτων, καὶ
τοῦ νόμου Μωσέως; ὅμως οὐδὲν εἴληφα, θεοδικῶς μὴ
τοῦτό τινας ἐγκόφῃ πρὸς τὴν πίστιν. Εἰ οὖν ἐγὼ,
φησὶ (τοῦτο γὰρ βούλεται τὸ νόημα), καὶ τῶν ἐπιτε-
ραμένων ἀπέχομαι διὰ τὸ μὴ σκανδαλίσαι τινὰς,
πῶς ὑμεῖς οὐδὲ τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε καὶ ὅλως
ἀπηγορευμένων, ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι τοὺς
ἀσθενεστεροὺς τῶν ἀδελφῶν; « Τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. »
Τουτέστιν, οὐδὲν παρὰ τινος ἔλαβον. « Ἀλλὰ πάντα
στέγομεν. » Ἵνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ, « Ὅτι οὐκ ἐχρηζες,
διὰ τοῦτο οὐκ ἔλαβες, ἐπάγει, » Ἀλλὰ πάντα στέγο-
μεν, οἷον πίνειν, καὶ διψᾶν, καὶ γυμνότητα, ἵνα
μόνον μὴ τις ἐγκοπῇ γέννηται, τουτέστιν ἡ τοχρῶσα
ἀναβολὴ πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κήρυγμα.

Οὐκ οἰδάτε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τοῦ
ιεροῦ ἐσθίουσιν; οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσ-
εδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται; ὁ-
τως καὶ ὁ Κύριος διέταξε, τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον
καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν. Ἐγὼ δὲ
οὐδὲν ἐχρησάμην τούτων.

Μὴ ἀρκεσθεῖς τοῖς πρώτοις, καὶ ἑτεραῖς ἐπάγει, δει-
κνὺς ὡς ἐξῆν αὐτῷ παρὰ τῶν μαθητῶν λαβεῖν, καὶ
φῆσιν. « Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, » Τουτέστιν, οἱ πα-
ραμένοντες; τῷ ἱερῷ καὶ τὰς ἐν αὐτῷ λειτουργίας ἐκτε-
λοῦντες; ἱερεῖς τε καὶ Λευῖται. « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίου-
σιν. » Οὐκ εἶπεν, Ἐκ τῶν προσφερόντων, ἵνα μήτε τοὺς
λαμβάνοντας εὐτελίσῃ, μήτε τοὺς διδόντας ἐπάρῃ,
ἀλλ', « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ, » φησὶν. « Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ
προσεδρεύοντες. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἱερὰ μὲν ἐργαζόμε-
νους τοὺς Λευῖτας φησὶν, οἱ τὰ ἐπιδέκτα ἐλάμβανον.
Θυσιαστηρίῳ δὲ προσεδρεύοντας τοὺς ἱερεῖς, οἱ ἐκ τῶν
θυμάτων ἐχονάς αἱρήματα. « Τῷ θυσιαστηρίῳ συμμε-
ρίζονται. » Πάλιν καὶ ὡς τὸν αὐτὸν εἶπε τρόπον. Οὐ γὰρ
εἶπεν, Ἐκ τῶν θυόντων λαμβάνουσιν, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ
θυσιαστηρίου. » μετὰ γὰρ τὸ προσενεχθῆναι, οὐκ
ἔτι τοῦ προσενεγκαντός ἐστιν, ἀλλὰ τὸ ἱερὸν καὶ τοῦ
θυσιαστηρίου. Καλῶς τὸ, Συμερίζονται. » Τὰ μὲν
γὰρ ὀλοκαυτώματα ἴγνιτο, καὶ ἦν μόνου τοῦ θυσια-
στηρίου. Καὶ ἐκ τῶν θυομένων δὲ, τὸ μὲν αἷμα προσ-
εχέτο τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ τὸ στέαρ ἰθυμίζετο. Τῶν δὲ
κρεῶν ἀφαίρημά τι ἐλάμβανεν ὁ ἱερεὺς, ὅσον τὸν δε-
ξιὸν βραχίονα καὶ τὸ στήθιον, καὶ τὸ θυστόρον. « Ὁ-
τως καὶ ὁ Κύριος. » Ὁδῶς; οὐδὲν, φησὶ, ξένον, ἀλλὰ
τῇ Παλαιᾷ ἐπόμνος, βουδὲν καινοτομῶν ἐποίησα.
Ὅρα δὲ, τὸ μέγιστον ἔρχεται εἰσθεῖν. « Ἐκ τοῦ
Εὐαγγελίου ζῆν. » Καθὼς περ ἔκει οὐκ εἶπεν, Ἐκ τῶν
προσενεγκάντων, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσια-
στηρίου. » οὕτως καὶ ὡς οὐκ εἶπεν, Ἐκ τῶν μαθητῶν,

A carnalia accipiamus? spiritalia dicens fidem, car-
nalia vero alimentum. « Si alii potestatis. » Indicat
quosdam impositores qui ipsos veluti possidebant :
nec solum apud eos edebant : sed et potestatem
erga ipsos habebant. Si igitur illi, inquit, potestatis
erga vos participes sunt, ita ut vobis dominantur :
anne sumus nos idonei qui magis hoc faciamus ?
« Atqui non usi sumus potestate ista. » Vides ubi
reddat sui intenti conclusionem ? Etenim quan-
quam concessum, inquit, mihi erat ut a vobis ac-
ciperem, veluti demonstratum est, tum ex eo quod
ita faciant ceteri apostoli, tum ex exemplis quae
proposui, tum ex lege Moisi ; nihil tamen accepi,
timens ne hoc aliquos offenderet circa fidem ; si
ergo ego (nam hoc ipsius intentum est) etiam his
quae permissa sunt abstinere, ne aliquos offendam,
quomodo vos ne ab idolothytis quidem abstinētis
quae omnino vetita sunt, ne imbecillioribus fratri-
bus offendiculo sitis. « Potestate ista. » Hoc est,
nihil a quoquam accepi. « Sed omnia offerimus. »
Ne enim quis dicat : Non egebas, propterea non
accepisti, subjungit : « Sed omnia sufferimus, » puta
famem, 501 sitim, nuditatem : solum ne qua fiat
offensio, hoc est, ne quid remoretur Evangelium
ac predicationem.

IX, 13, 14. An nescitis quod ii qui sacra operan-
tur, ex templo edunt ? Qui altari assistant, una cum
altari partem accipiunt ? Ita et Dominus ordinavit,
ut qui Evangelium annuntiant, ex Evangelio vivant.
Ego tamen nullo horum usus sum.

Prioribus non contentus, alia quoque subjungit :
ostendens quod sibi licitum erat a discipulis acci-
pere, et ait : « Qui sacra operantur. » Hoc est, qui
in templo permanent, et munera quae in eo sunt
exsequuntur, nempe sacerdotes et Levitae. « Ex
templo edunt. » Non dixit : De his qui offerunt, ne
vel accipientes deprimeret, vel offerentibus cristas
erigeret, sed, « Ex templo, » ait. « Qui altari assi-
stunt. » Sacra quidem operantes diei Levitae, qui
decimas accipiebant : altari vero assistentes sacer-
dotes, qui ea habebant quae tollebantur a sacrificiis.
« Una cum altari partem accipiant. » Rursum et hic
eodem tropo locutus est. Siquidem non dixit : Ex
his qui immolant accipiunt, sed, « Ex altari. »
Postquam enim facta erat oblatio, jam non ejus erat
qui obtulerat, sed templi et altaris. Et bene dixit :
« Una partem accipiunt. » Siquidem holocaustata
fiebant et ea solius erant altaris : porro ex victimis
sanguis quidem altari cedebat, et adeps immolaba-
tur : quendam vero carnium oblationem accipie-
bat sacerdos, utpote dextrum brachium, pectuscu-
lum sive medium pectoris et armum dextrum. « Ita
et Dominus. » Ita, nihil, inquit, novum, sed vetera
secutus, nihil novi molitus sum. Considera verò
quod postremo posuerit quod maximum erat : « Ex
Evangelio vivant. » Sicut ibi non dixerat, « Ex his
qui obtulerant, » sed « Ex templo et ex altari : »
ita et hic non dixit : Ex discipulis, sed, « Ex Evan-
gelio. »

gelio. » Et bene ait, vivere, ostendens quod nihil aliud liceat accipere præter alimentum et vestitum. « Nullo horum usus sum. » Horum, quorum? exemplorum quæ dixi, legis et ordinationum Christi: quod oporteat accipere præceptores, et vivere ex his qui docentur.

502 IX, 15-18. *Quoniam non hæc scripsi ut ita fiat in me. Melius enim est mihi mori, quam ut gloriationem meam aliquis inanem reddat. Etenim si Evangelium prædicem, non est quod glorier: necessitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi est nisi Evangelium prædicem. Nam si ultroneus hoc faciam, præmium habeo, si autem non ultroneus, dispensatio mihi commissa est. Quod igitur mihi præmium est? Ut cum evangelizem, sine sumptu ponam Christi Evangelium, non abutendo potestate mea in Evangelium.*

Ne opinentur hæc cum propterea scripsisse quasi jam vellet in posterum accipere, corrigit hoc. Non scripsi, inquit, hæc, ut ita fiat in me, puta sicut exempla requirunt, sicut Domini jussa disponunt, nempe ut accipiam. « Melius enim est mihi mori. » Vide cum quanta vehementia refugiat accipere. Melius, inquit, est mihi mori, nempe fame, quam ut inanis et vana fiat gloriatio quæ de hac re est. Ne quis enim dicat quod cum non accipiat, tristatur sane et graviter fert quod non accipiat, rem ipsam vocat gloriatiōnem, ostendens gaudium et animi alacritatem super eo quod fiebat. Quis enim inanem redditurus esset Pauli gloriatiōnem? Qui aliquid ipsi contribueret ad Evangelium. « Etenim si Evangelium prædicem, inquit, non est quod glorier. » Quid est ergo in quo glorieris? posset quispiam ipsi dicere. Subjungit: Ut id efficiam quo Evangelium sine sumptu sit. Quid ergo? an hoc majus est quam Evangelium prædicare? nequaquam: sed definitum est ut ex Evangelii prædicatione aleretur: quod autem sine sumptu hoc faciam opus est meæ liberalitatis. « Non est quod glorier. » Gloriatiōnem enim dicit ut ipse ex propria liberalitate id præstet: nam quo Domini præceptum tanquam fidelis servus exsequatur, non existimat ad suum præclarum facinus pertinere. Audivit enim Dominum dicentem, « Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. » Quæ ergo gloriatio si factum est quod fieri oportuit? « Necessitas enim mihi incumbit. » Quoniam Christus præcepit. « Væ autem mihi est nisi Evangelium prædicem. » **503** Transgredior enim Domini præcepta. « Nam si ultroneus hoc faciam, » quidnam? ut gratis ponam sive prædicem Evangelium, « Præmium habeo: » quia cum etiam permiserit Dominus sumptum accipere, non accepit. — Aut hoc modo. Nam si Evangelium prædicare melius esset omnino liberalis animi, et nulla mihi incumberet Domini præcepti ad hoc necessitas,

« ἀλλ', » « Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου. » Καλῶς δὲ τὸ ζῆν, δεικνύς ὅτι οὐδὲν ἔστιν ἄλλο λαμβάνειν, πλὴν τροφῶν καὶ ἐνδύματος. « Οὐδὲν ἐχρησάμην τούτων. » Τούτων, ποίων; Τῶν παραδειγμάτων ὧν εἶπον, τοῦ νόμου, τῶν ἐπιταγμάτων τοῦ Χριστοῦ, ὅτι χρὴ λαμβάνειν τοὺς διδασκάλους, καὶ ζῆν ἐκ τῶν μαθητευομένων.

Ὁὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα ἵνα οὕτως γένηται ἐν ἐμοί. Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθάνειν, ἢ τὸ καύχημα μοι ἵνα τις κενώσῃ. Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα. Ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. Ὅσα δὲ μοι ἔστιν, ἔάν μὴ εὐαγγελίζωμαι. Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἀκῶν, οὐκ οὐροῦμαι πεπαιστωμένη. Τίς οὖν μοι ἔστι μισθός; Ἴνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον ῥήσω τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μοι ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ.

Ἴνα μὴ νομίσωσι διὰ τοῦτο αὐτὸν ταῦτα γεγραφήκεν ὡς βουλόμενον ἀπάρτι τοῦ λοιποῦ λαμβάνειν, διορθοῦται αὐτό. « Ὁὐκ ἔγραψα ταῦτα ἵνα οὕτως, φησί, γένηται ἐν ἐμοί, » τοῦτέστιν ὡς τὰ παραδείγματα βούλεται, « ὡς αἱ τοῦ Κυρίου διατάξεις, οἷον ἵνα λαμβάνω. » Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθάνειν. « Ὅσα μετὰ πόσης τῆς λαθεῖν διακρούεται σφοδρότητος. » Καλὸν μοι, φησί, μᾶλλον ἀποθάνειν, « οἷον λιμῶ, ἢ ἵνα κενωθῇ καὶ μάταιόν μοι τὸ ὑπὲρ τούτου γένηται καύχημα. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, ὅτι Εἰ καὶ μὴ λαμβάνει, ἀθύρει μέντοι καὶ ἀδύναται ἐφ' οἷς ἐὼν λαμβάνει, καύχημα τὸ πρᾶγμα καλεῖ, δεικνύς τὴν ὑπὲρ τοῦ γινομένου χαρὰν καὶ προθυμίαν. Τίς γὰρ ἡμεῖς κενώσαι τὸ καύχημα Παύλου; Ὁ παρέχων τι αὐτῷ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, φησὶν, οὐκ ἔστι μοι καύχημα. » Τί οὖν ἐστὶ σοι καύχημα; εἰποι τις αὐτῷ ἐπάγει, Τὸ ἀδάπανον ποιῆσαι τὸ Εὐαγγέλιον. Τί οὖν; τοῦτο τοῦ εὐαγγελιζέσθαι μετίζον; Ὀμνέον, ἀλλὰ τὸ εὐαγγελιζέσθαι ὥρισθην, ἐπιτετραμμαι· τὸ δὲ ἀδάπανως, ἐμῆς φιλοτιμίας ἔργον. « Οὐκ ἔστι μοι καύχημα. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Καύχημα γὰρ, φησὶν, δ αὐτὸς ἐξ οἰκίας φιλοτιμίας ἐπιτείνυται, τὴν δὲ ἀσποτικὴν ἐπιταγὴν ὡς δοῦλος πιστός, οὗ λογιζόμενος εἰς οἰκίαν κατόρθωμα. Ἦκουσα γὰρ τοῦ ἀσποτικοῦ λέγοντος· « Ὅταν πάντα ποιήσῃτε, λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοι ἔσμεν, δ ὠφελομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν. » Ποῶν οὖν καύχημα, τὸ κατὰ χρέος γινόμενον; « Ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται, » ἐπειδὴ Χριστὸς ἐνετείλατο. « Ὅσα δὲ μοι ἔστιν, ἔάν μὴ εὐαγγελίζωμαι. » Παραβαίτω γὰρ τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου. « Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, » (ποίων; τὸ ἀδάπανον τιθέναι τὸ Εὐαγγέλιον), « μισθὸν ἔχω, » ὅτι καὶ τοῦ Κυρίου λαμβάνειν ὑπερέβαντος, οὐκ εἰληφα. — Ἡ οὕτως· Εἰ γὰρ τὸ κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, τῆς ἐμῆς ἦν ὁλῶς φιλοτιμίας, καὶ οὐδεμία μοι ἀνάγκη ἐκ τῆς ἀσποτικῆς ἐντολῆς ἐπείκειτο, εἰκότως ἐπὶ τούτῳ μισθὸν μέγαν ἡλπίζον, καὶ εἴην μοι ὡς ἐπὶ ἰδίῳ κατ-

ορδωμάτι καυχῶσθαι. Εἰ δὲ ὡς διακονίαν κατα-
πιστευθεὶς καὶ ἀνάγκην ἔχων ὑπηρετεῖν, τοῦτο
πράσσω, οὐκ ἔτι ὁμιλος ὁ μισθὸς ἔπεται, οὐδ' ἔστιν
ἐπὶ τούτῳ καυχῶσθαι. Ἐπὶ τίνι οὖν ἔστι λαμπρὸς ὁ
μισθὸς καὶ τὸ καύχημα; Ἐγ' ὃ κηρύσσειν μὲν ὡς
προσετάγην τὸ Εὐαγγέλιον, μηδὲν δὲ ἐκ τοῦ κηρύ-
γματος, μηδ' ὅσον ἀποζην λαμβάνειν, ἀλλὰ ἀδαπά-
νωσ καὶ δωρεὰν ὑπηρετεῖν τῇ διακονίᾳ. « Εἰ δὲ ἄκων
εὐαγγελίζομαι. » Ἄκων δὲ λέγει, ὅτι οὐκ αὐτοῦ ἔργον
ἡ φιλοτιμία τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ
ἐπιταγή. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἔχω μισθόν, ὡς ἄνω, ἀλλ'
« Οἰκονομίαν πεπιστευμαι. » δεικνύς ὅτι καὶ τοῦτο
μισθός, ἀλλ' οὐχ οἷος ἐκεῖνος, τὸ ἀδαπάνιος κηρύ-
ξαι. — Ἡ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἰ μὲν ἐκὼν τοῦτο
πράσσω, τὸ ἀδαπάνιον τιθέναι τὸ Εὐαγγέλιον, μισθὸν
ἔχω. Εἰ δὲ ἄκων, οὐδὲ οὕτως σφάλλωμαι. Τί δὲ ποτε;
οἰκονομίαν γὰρ πεπιστευμαι. Τοὺς δὲ τοιαύτην οἰ-
κονομίαν πεπιστευμένους, ἔξεστι λαμβάνειν. Ὁ γὰρ
Κύριος προσέταξε τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον κηρύσσουσιν,
ἐξ αὐτοῦ ἔσθαι. Τοῦ δὲ, ἐκὼν καὶ ἄκων, αὕτη δια-
φορά· ἐκὼν μὲν, ἔνθα καὶ λογισμὸς συνευδοκεῖ,
ἀδαρῶς φέρων καὶ χαίρων ἐπὶ τῷ γινόμενῳ· ἄκων δὲ,
ἔνθα μετὰ βίας καὶ ἀνάγκης τοῦ λογισμοῦ τοῦτο
πράσσει. « Τίς οὖν μοι ἔστιν ὁ μισθός; » Ἐπειδὴ
ἀσπαρῶς εἰρήκει, ἐαυτὸν ἔρμηνευει, ποῖον αὐτοῦ τὸ
καύχημα. « Εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι τῇ ἐξουσίᾳ
μου. » Ἐξουσίαν λέγει πανταχοῦ, δεικνύς ὅτι οὐδὲ
εἰ λαμβάνοντες σφάλλονται. Ἐξουσίαν γὰρ ἔχουσι
τοῦ λαβεῖν. Ὅρα δὲ τὴν ἀκριβείαν αὐτοῦ, ὅτι κατὰ-
χρησιν λαλεῖ, τὴν ὅλως χρῆσιν, οἷον τὸ ὅλως λαβεῖν,
τὸ ἄλλοις ἀληθῶς ἀναμάρτητον, ἡγείσθαι αὐτὸς ἐαυ-
τῷ ἐπιβλαβές, οὐχ ὡς βλαβερόν, ἀλλ' ἐαυτὸν ἀκρι-
βάζων. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, προσέθηκε, δεικνύς τὴν
διδάσκοντα ὀφείλειν λαμβάνειν, τὸν καὶ ποιοῦντα, οὐ
μὴν καὶ τὸν ἀργοῦντα.

cunq̄ue usum, nempe utcunq̄ue accipere, et quod
nocivum esse: non quod nocivum sit, sed seipsum
ostendens eum qui docet debere accipere, nempe

Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν
ἐδοῦλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω. Καὶ ἐγε-
νόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους
κερδήσω, τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς
ὑπὸ νόμον κερδήσω, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνόμοι, μὴ
ὢν ἀνόμιος Θεῷ, ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ, ἵνα κερ-
δήσω ἀνόμους. Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς
ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω. Τοῖς πᾶσι
γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινας σώσω. Τοῦτο
δὲ ποιῶ διὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνῶς
αὐτοῦ γένημαι.

Τὸ πλέον λέγει, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔλαβον, καίτοι
ἐξουσίαν ἔχων, ἀλλὰ καὶ ἐλεύθερος ὢν, καὶ μηδενὶ
ὀποκειμένος, ἐκὼν ἐμαυτὸν ἐδοῦλωσα, ἵνα σώσω
πολλοὺς. Τοῦτο δηλοῖ, τοὺς πλείονας. « Ἴνα τοὺς
πλείονας κερδήσω. » Ἐἵλεος ἀγάπην; κέρδος ἰσθιον
ἡγείσθαι τὴν ἐτέρην σωτηρίαν. « Καὶ ἐγενόμην τοῖς
Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος. » Αὐτοὺς λέγει τοὺς ἐρότους
τῆς δουλείας. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἰουδαῖος ἐγενόμην, ἀλλ'
« Ὡς Ἰουδαῖος, » ἵνα δείξῃ ὅτι οἰκονομία ἦν τὸ γι-
νόμενον. Πότε δὲ γέγονεν ὡς Ἰουδαῖος; Ὅταν περι-

A merito propter hoc magnum sperarem primum,
et liceret mihi tanquam in proprio opere egregio
gloriarī. Si vero veluti concedito mihi ministerio,
et necessitate ministrandi subexistente hoc faciam,
jam non simile sequitur primum, neque licet in
hoc gloriarī. In quo ergo est praelara merces et
gloriatio? In eo quod cum Evangelium ut jussus
sum predicaverim, nihil tamen ex predicatione
acceperim, ne tantum quidem ut inde vivere pos-
sem: sed sine sumptu et gratis meum exhibuerim
ministerium. « Si autem non ultroneus. » Non ul-
troneus dicit, quia non suum opus est oblata exhibi-
tio predicationis, sed Christi praeceptum. Non
dixit: Non habeo primum, sicut superius; sed
« Dispensatio mihi commissa est; » ostendens
quod etiam hoc primum habeat: sed non quale
ibi, nempe in predicando sine sumptu. — Aut hoc
modo. — Siquidem ultroneus hoc faciam, ut sine
sumptu ponam Evangelium, primum habeo: si
vero non ultroneus, neque ita delinquo. Quamobrem?
Dispensatio enim mihi commissa est. His autem
quibus hujusmodi dispensatio commissa est licet
accipere. Nam Dominus jussit ut qui Evangelium
predicarent ex eo ederent. Inter ultroneum autem
et non ultroneum haec est differentia, quod ul-
troneus quidem ubi mentis assentit consideratio, non
fert graviter, sed gaudet in eo quod agitur: non
ultroneus vero dicitur, ubi cum violentia et neces-
sitate rationis hoc facit. « Quod igitur mihi primum?
» Quoniam obscure dixerat, seipsum inter-
pretatur, quoniam sibi gloriatio sit, « Non abutendo
mea potestate. » Potestatem oblique dicit, ostendens
quod neque hi delinquant qui accipiant, nam acci-
piendi potestatem habent. Considera vero ipseus
exactam diligentiam. Nam abusum vocat qualem-
revera aliis peccatum non inducit, existimat sibi
diligenter explorans. Addidit autem in Evangelio,
qui laborat, non enim qui otiosus est.

504 IX, 19-25. Nam cum ab omnibus liber essem,
omnibus meipsum servum feci, ut plures lucrificarem:
et factus sum Judaeis quasi Judaeus, ut Judaeos lucrifi-
cerem: iis qui sub lege erant quasi sub lege, ut eos
qui sub lege erant lucrificerem: iis qui sine lege erant
quasi sine lege, cum Deo non essem sine lege, sed
sub lege Christi, ut eos qui sine lege erant lucrifi-
cerem. Factus sum infirmis quasi infirmus, ut infirmos
lucrificerem. Omnibus omnia factus sum, ut omnino
aliquos salvos facerem. Hoc autem facio propter
Evangelium, ut simul particeps illius fam.

Plus est quod dicit. Non solum, inquit, non accepi,
cum potestatem haberem: verum etiam cum liber
essem, nullique subjectus, volens ac ultroneus
meipsum servum feci, ut multos salvos facerem.
Nam hoc significat Plures, cum ait, « Ut plures
lucrificerem. » Vides dilectionem? proprium docet
lucrari aliorum aliorum salutem. « Et factus sum
Judaeis quasi Judaeus. » Consequenter modos dicit
servitutis. Non dicit: Judaeus factus sum, sed, « Quasi
Judaeus, » ut ostendat quod dispensationis opus-

erat. Quando autem factus est quasi Judæus? **A** έτερε Τιμώδεον, όταν άγνισάμενος εισήει εν τῷ Ιερῷ. Quando Timotheum circumcidit? quando purificatus templum ingressus est cum his qui habebant votum. Ut enim eos qui vere Judæi erant ac fidem transferret, factus est quasi Judæus. Quomodo? nisi enim circumcidisset, et purificatus fuisset, ac Judæis persuasisset legi se adherere, nequaquam ad eum accessissent: imo cum eo tanquam cum apostata qui suam legem reliquisset, ne sermonibus quidem communicassent: quo autem modo salvos facere ipsos potuisset, qui neque accessissent, neque ejus doctrinam audissent, sed tanquam rem abominandam eum duxissent? — *Alio modo.* Factus est Judæis quasi Judæus, quando in templo purificatus est, et hostias obtulit, ac Timotheum circumcisisum Judæis in præceptorem misit, circumcisione tollens circumcisionem. Ideo non dixit, Judæus, sed « Quasi Judæus. » — « Iis qui sine lege erant quasi sine lege. » Quando apud Athenienses concionem habens, non ex lege neque ex contextu: a propriis dogmatis eos manuducens, quando etiam in ara invenit quisnam esset ignotus Deus.

505 Ideo non dixit simpliciter: Sine lege, sed, « Quasi sine lege. » Cum autem ait: « Cum Deo non essem sine lege, sed sub lege Christi, » aut quasi de re indifferenti dixit: nam cum una sit essentia, nulla est differentia; aut si id coactum existimas, hoc opinor eum indicare, quod non solum conversetur juxta legem, quæ a quibusdam Patri ascribitur, et secundum eorum qui discabant habitudinem, non secundum ejus qui tradidit dignitatem, infantibus magis aptabatur: verum etiam juxta celestem ac perfectam Christi legem. Non sine lege, quoad veterem legem; sed et sub lege, quoad Evangelium. Non extra legem, sed etiam in gratia. Non commisi stuprum propter legem: sed neque lascivie intuius sum, propter Evangelium. Non occidi, propter timorem; sed et iram expugnavi, propter amorem. Siquidem is qui veterem servavit, non erat sine lege; qui autem novam, erat etiam sub lege Christi. Hæc autem dicit, non attribuens Patri legem, Filio vero Evangelium; sed ad vulgi suspicionem et opinionem respiciens. Omnia enim quæ Patris sunt, etiam Filii sunt; et quæ Filii sunt, etiam Patris sunt. — *Alio modo.* Judæos, ut arbitror, eos appellat qui nondum crediderant; sub lege autem illos dicit qui Evangelium quidem susceperant, adhuc tamen legis observatione alligati erant. Nam et propter hos et propter illos, legalem purificationem Hierosolymis sustinuit, et in Lycæonia Timotheum circumcidit, sed et alia innumera, dispensatione quadam operatus est. — *Alio modo.* « Iis qui sub lege erant. » Sub lege dicit eos qui ex Judæis crediderant, adhuc tamen legi adhererant. Quando autem factus est quasi sub lege? quando dixit ei Jacobus: « Vides, frater, quot milia sint qui crediderunt; et omnes sunt studiosi

μετά των έχόντων την εύχην. Ίνα γάρ τους έντες άληθείς Ιουδαίους μεταστήσῃ, έγένετο ως Ιουδαίος; « Οτι εἰ μή περιέταμε μηδ' ήγνίσθῃ, καί εν τῷ τῷ Ιερῷ εισελθόντες Ιουδαίους οτι έχεται τοῦ νόμου, οὐκ ἐπ' προσήλθον αὐτῷ, καί ως άποστάτῃ, οὐδὲ λόγων έννοήσαν. Πῶς δὲ ήν σωσαι τους μηδὲ προσείδοντας, μηδὲ άκούοντας τῆς αὐτοῦ διδασχῆς, άλλ' ως βέλγυμα αὐτῶν ήγουμένους; — Α.Ι.Ι.ω. [ΙΣΙΔΩΡΟΥ.] « Έγένετο τοῖς Ιουδαίοις ως Ιουδαίος, οτε εν τῷ Ιερῷ ήγνίσατο καί έθυσε, καί περιτεμὼν τὸν Τιμῶδεον, Ιουδαίους πέμπομε διδάσκαλον, διὰ περιτομῆς την περιτομὴν άναίρων. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ιουδαίος, άλλ', « Ὡς Ιουδαίος. » — « Τοῖς άνόμοις ως άνομος. » « Οτε Ἀθηναίοις δημηγορῶν, οὐκ άπὸ προφητῶν, οὐδὲ άπὸ τοῦ νόμου διελέχθῃ, άλλ' άπὸ βωμοῦ την παραίνεσιν έποίησατο, άπὸ των οικειων αὐτοῦς δογματων χειρουμένων, οτε εὐρὴν εν τῷ βωμῷ, καί οτε εἰς άγνωστος Θεός.

prophetis disputavit, sed ab ara exhortationem

Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἄνομος, άλλ', « Ὡς άνομος. » Πι δὲ, « Μὴ ἐν άνομος Θεῷ, άλλ' έννομος Χριστῷ, » ἡ ως διδασκαρὸν εἶπεν (ἐπὶ γάρ μιᾷ οὐσίᾳ οὐκ ἐστι διαφορῇ), ἡ εἰ τοῦτο βεβαιωμένον ήγγ', οἱ μὲν τοῦτο μηνύειν, τὸ μὴ μόνον κατὰ νόμον πεπολιτεῦσθαι τὸν τῷ Πατρὶ παρὰ τινων έπιγραφόμενον, καί διὰ την εξιν των μανθανόντων, οὐ διὰ την άξίαν τῷ δειδωκότος, νηπίοις μάλλον άρμύζοντα, άλλὰ καί κατὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ οὐράνιον καί τελειον νόμον. Οὐκ άνομος κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον, άλλὰ καί έννομος κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Οὐκ έξω τοῦ νόμου, άλλ' καί εἰσω τῆς χάριτος, οὐκ έποίχουσα διὰ τὸν νόμον, άλλ' οὐδὲ εἶδον άποκλάστω; διὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Οὐκ έφόνουσα διὰ τὸν φόβον, άλλὰ καί όργῆς έκράτη διὰ τὸν πόθον. Ὁ μὲν γάρ τὸν παλαιὸν φυλάττει, οὐκ ήν άνομος Θεοῦ. Ὁ δὲ τὸν νέον, ἐστι καί έννομος Χριστοῦ. Ταῦτα δὲ φησιν, οὐκ άποκληρῶν μὲν τῷ Πατρὶ τὸν νόμον, τῷ Υἱῷ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, άλλ' πρὸς την των πολλῶν οὐπόνοιαν καί δόξαν άπορίων. Πάντα γάρ τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καί τὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρὸς. — Α.Ι.Ι.ω. [ΘΕΟΔΩΡ.] Ιουδαίους, ως οἱ μαι, τους μηδέπω πισπιστευχίας καλεῖ: οὐκ νόμον δὲ, τους τὸ Εὐαγγέλιον μὲν δεξαμένους, ἐν δὲ τῇ τοῦ νόμου φυλακῇ προσδεδεμένους. Καί δι' τοῦτους; γάρτοι καί δι' έκείνους, καί τῆς νομικῆς καθάρσεως έν Ιεροσολύμοις ήνίσχετο, καί έν τῇ Λυκαονίᾳ τὸν Τιμῶδεον περιέταμε, καί άλλα μωρία παρακληθῆς φρονόμησεν. — Α.Ι.Ι.ω. « Τοῖς άνόμοις. » Ὑπὸ νόμον λέγει, τους ἐξ Ιουδαίων πισπισσαντας, ἐν δὲ τοῦ νόμου έχομένους. Πότε δὲ γέγονεν ως άπὸ νόμου; οτε εἶπον αὐτῷ οἱ άμφι. Ἰάκωβον: « Ὁρᾷς, άδελφε, πόσαι μυριάδες εἰσιν οἱ πισπισσαντες, καί πάντες εἰσι ζήλωται τοῦ νόμου; » Τότε γάρ ήγνίσθῃ δι' αὐτοῦ; « Ὅρα δὲ πανταχοῦ τὸ, ως, προσκαίμενον, Ίνα δείξῃ οτι οἰκονομικῶς ταῦτα

corpus meum et in servitatem redigo, ne quo modo fiat, ut cum aliis prædicaverim ipse reprobus efficiar.

Postquam ostendit oportere demittere se ad infirmos, dicendo : « Factus sum quasi Judeus, quasi sine lege, quasi infirmus, » ut eos qui vere tales erant salvos facerem : deinceps acrius cum eis disserit. Hoc autem exemplum posuit, non volens ostendere se solum ex omnibus futurum salvum : alsit : sed ostendens quod satis non sit credere tantum, sicut nec illis satis est currere, sed oportet diligentem ac sedulam esse, usque ad prælii sive coronæ perceptionem. Quanquam enim fidei, inquit, notitiam habetis, nisi eam fratrum dilectioni junxeritis, nihil proderit vobis. Nam in superioribus quoque hunc sermonem explicuit.

« Sic currite ut comprehendatis. » Itaque nondum comprehenderant. « Quisquis autem certat, » Docet etiam modum quo possit quispiam comprehendere. « Omnino temperans est. » Hoc est, Non aliquousque temperat et aliquousque non. Nam hoc vere certare est, cunctarum virtutum et præceptorum observantem esse, et ab omnibus malis et contrariis abstinere : hic enim verus est pugil. « Ut corruptibilem coronam accipiant. » Ex comparatione ad id quod minus est rem auget. Si hi, inquit, qui in stadio certant, omnino temperantes sunt ne fortitudinem corrumpant, corruptibilem optantes coronam, quomodo nos qui incorruptibilem expectamus non multo magis ab omnibus nocivis abstinemus. « Ego itaque. » Seipsum postea in exemplum profert, et optimus hic docendi modus est a seipso exempla invenire. Ego itaque prudentia duce curro, non in incertum, hoc est, non frustra et in vanum, et ad nullum scopum, sicut vos qui in vanum curritis. Quæ enim vobis utilitas ex eo quod tanquam perfectionem ostentantes idolothyla edatis, cum hæc vestra, inquit, perfectio fratri noceat ? At non ego ita, sed exigenti opportunitate etiam mei demissione usus sum, ut omnino aliquos salvos faciam. « Non velut aerem feriens. » Ita pugilem ago et certo, non ut aerem feriam : habeo enim quem feriam diabolum : vos autem fide currentes, et verberibus pugiles agentes, ad nihil eorum quæ oporteret, utimini. 508

« Sed subijcio corpus meum. » Non permitto, inquit, ventri aut corpori meo habenas, sed coerceo illud et subijcio : nam hoc sibi vult : Subijcio et in servitatem redigo, hoc est, domo ac in modum servi redigo. Neque enim prodesset solum prædicare, nisi etiam quæ a me fieri possunt prædicarem. Hæc autem dicens, innuit eos ventri deditos, quodque non satis eis sit credidisse tantum, sicut nec ipsi prædicasse : nisi et ego, inquit, et vos, corpus ejusque concupiscentias in servitatem redigamus.

X, 1-4. Nolim autem vos ignorare fratres quod patres nostri omnes sub nube fuerunt : et omnes per mare transierunt : et omnes sub Moysen baptizati sunt in nube et in mari : et omnes eundem cibum spiritalem comederunt : et omnes eundem potum

Α μου τὸ σῶμα καὶ δουλιγωῶ, μή πως ἀλλοτρίωσας, αὐτοὺς ἀδόκιμος γένημαι.

Μετὰ τὸ δεῖξαι δεῖν συγκαταβαίνειν τοῖς ἀσθενέσι δι' ὧν εἶπεν, « Ἐγενόμην ὡς Ἰουδαῖος, ὡς ἄνομος, ὡς ἀσθενής, » ἵνα τοὺς ἐν ἀληθείᾳ ὄντας οὕτως σῶσαι, λοιπὸν πληκτικώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. Τὸ ἡ παράδειγμα τοῦτο εἶπε, οὐ δεῖξαι θέλων ὅτι ἐκ πάντων εἰς σωθῆσεται, ἀπαγε ! ἀλλὰ δεικνύς ὅτι εἰς ἀρκεῖ πιστεῦσαι μόνον, ὥσπερ οὐδὲ ἐναντίους τὸ ἐραμεῖν, ἀλλὰ χρῆ σπουδάζειν μέχρις αὐτοῦ τοῦ βραβείου, ἥγουν τὸ πιστεῖναι. Εἰ γὰρ καὶ τῶν ἔχετε, φησί, τῆς σίτης, εἰ μὴ μετὰ τῆς τοῦ ἀδελφῶν ἀγάπης ἔχετε, οὐδὲν ὠφελήθησθε. Τοῦτο γὰρ καὶ ἄνω τὸν λόγον ἐγύμνασεν. « Οὕτως τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. » Οὐκ ἄρα κατειληφότες ἦσαν.

Β « Πᾶς δὲ ὁ αγωνιζόμενος, » Διδάσκει καὶ τὸν τρόπον, πῶς ἂν τις καταλάβῃ. Πάντα, φησί, ἐγκρατεῦναι, τούτεστιν οὐχὶ τοῦδε μὲν ἀντέχεται, τοῦδε δὲ οὐ τοῦτο γὰρ, τὸ δυνάμει αγωνίσασθαι, τὸ πάντων τῶν ἀρετῶν καὶ ἐντολῶν φύλαξ γενέσθαι, καὶ ἀπέχεσθαι πάντων τῶν πονηρῶν καὶ ἐναντίων. Οὗτος γὰρ ἀληθὴς αγωνιστής. « Ἵνα φθαρτὸν στεφάνον λάβωμαι. » Ἐκ τῆς εἰς τὸ ἕλκτον συγκρίσεως αὖτις τὸ πρόημα. Εἰ οἱ αγωνιζόμενοι, φησὶν, ἐν τῷ σταδίῳ πάντα ἐγκρατεῦναι, ἵνα μὴ τὴν ἰσχυρὴν ἐκλύσωσι φθορὰν ἐπιέμενοι στεφάνου, πῶς ἡμεῖς οἱ φθαρτὸν προσδοκῶντες, οὐκ ἂν μᾶλλον ἐγκρατευσώμεθα ἐκ πάντων τῶν βλαπτόντων ; « Ἐγὼ τοίνυν. » Λοιπὸν ἵπτον εἰς μέσον φέρει· οὗτος ἀριστος τρόπος διδασκαλίας, εἰς αὐτοῦ εὐρεῖν τὰ παραδείγματα. Ἐν τοιγαροῦν, μετὰ γνώσεως τρέχω, οὐχὶ ἀδῆλας

Γ τούτεστιν, οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην καὶ πρὸς οὐδὲν σκοπὸν, ὥς ὑμεῖς, φησὶν, οἱ μάτην τρέχοντες. Ἦ γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ὄφελος ἐκ τοῦ τελειώτητος ὅτι ἐπιδολεῖνυσθαι ἐν τῷ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν, ἥ σου τελειότης βλάπτει τὸν ἀδελφόν ; « Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ οὕτως, φησὶν, ἀλλ' ἐν καιρῷ καὶ συγκαταβαίνω κέρημαι, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. » Ὡς οὐκ αἶμα δέρων. « Οὕτως πυκτεύω καὶ αγωνίζομαι, οὐχ ἵνα δέρω αἶρα. Ἔχω γὰρ τίνα δέρω, τὸν διάβολον. Ὑμεῖς δὲ τῇ πίστει τρέχοντες, καὶ ταῖς πληγαῖς πυκτεύοντες, εἰς οὐδὲν δῖον κέρησθε. » Ἀλλ' ὁμιλῶ μου τὸ σῶμα. » Οὐκ ἀφήμι, φησί, τῇ γαστρί καὶ τῷ σώματι τὰς ἡβίας, ἀλλὰ περισφίγγω αὐτὸ καὶ ὑποτάσσω. Τοῦτο γὰρ λέγει τὸ, ὑπαπεινώσω καὶ δουλιγωῶ τούτεστι, δαμάζω καὶ ὡς δοῦλον ἄγω. Οὐ γὰρ συμβάλλεται, φησί, μοι τὸ κηρύξαι μόνον, ἂν μὴ καὶ τὰ παρ' ἐμαυτοῦ παράσχωμαι. Ταῦτα ἂν λέγων, αἰνύτταται αὐτοῦς καὶ γαστριμαργούς, καὶ ὅτι Οὐκ ἀρκεῖ ὑμῖν τὸ πιστεῦσαι μόνον, ὥσπερ οὐδὲ ἐμοὶ τὸ κηρύξαι, εἰ μὴ ἐγὼ καὶ ὑμεῖς καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ δουλώσητε.

Δ

Ὁδὲ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ

ἄνθρωποι πνευματικῶν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικῶν ἔπιον. Ἐκείνους γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας. Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός.

Καταλέγει λοιπὸν, πότων ἡξιώθησαν Ἰουδαῖοι ἀπὸ Θεοῦ δωρεῶν, καὶ δεικνύσι μετὰ τὰς δωρεὰς ταύτας, τοὺς πολλοὺς μὴ ἀρέσαντας Θεῷ. Ταῦτα δὲ φησι, παίθων, ὅτι ὡς περ ἐκείνους οὐκ ἔγνωσαν τὸ τοσοῦτον ἀπολαύσαι δωρεῶν, ἐπειδὴ τὰ παρ' αὐτοῖς μὴ ἔσχοντο, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς ὡφελήσεται ἡ πίστις καὶ τὸ μυστηρίων ἀπολαύσαι πνευματικῶν, εἰ μὴ καὶ ἀξίους αὐτοὺς παράσχῃτε τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. «Ὅτι οἱ πατέρες, ἡμῶν πάντες.» Ἐν τούτοις, ἀπὸ τῆς παραθέσεως τῶν παλαιῶν, παιδεύσαι αὐτοὺς βούλεται τὰ προσήκοντα, δεικνύς κεινῶν καὶ ὡς περ ἐν τινὶ τύπῳ τῶν ἰσῶν ἀξιοθέντας. Οὕτως γὰρ καταλλήλου φαινομένου τοῦ παραδείγματος, εὐρίσκειτο δικαίως αὐτοῖς παραινῶν μὴ τὰ ὅμοια πλημμελεῖν, ἵνα μὴ τὰ ὅμοια παίσωνται. Τὸ μὲν οὖν ὅπῃ τὴν νεφέλην αὐτοὺς γενέσθαι, δὴλωσις ἦν τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος. Ἐκείνους τε γὰρ ἡ νεφέλη σκιάζουσα, τῆς τῶν Αἰγυπτίων βλάβης ἀπέλλαντε, καὶ ἡμεῖς ἡ χάρις τοῦ ἀγίου Πνεύματος, τῆς δαιμονικῆς ἐξάγει κακίας. Τὸ δὲ διὰ τῆς θαλάσσης αὐτοὺς διαλθεῖν, εἰς κατὰ τούτῳ τοῖς ἡμετέροις. Ὅπως γὰρ ἐκείνους ἡ διὰ τῆς θαλάσσης περίσχευε διάδοσις, τῶν μὲν πολέμων αὐτοὺς παντελῶς ἀπαλλάξασα, βεβαίαν δὲ τοῦ λοιποῦ τὴν ἐλευθερίαν δωρησαμένη, τοῦτο ἡμῖν πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἔχθρους τοὺς δαίμονας, τὸ βάπτισμα γέγονε. Τὸ δὲ, «Εἰς τὸν Μωσῆν ἔβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ,» σημαίνει ὅτι καθάπερ ἐκείνοι· τούτων τυγχόντες ὁπίσταντο τοῖς Μωσαϊκοῖς νόμοις βιωῦν, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτισματι τὸ τῆς υἱοθεσίας κομιζόμενοι πνεῦμα, συνθήκας καὶ ὁμολογίας τιθέμεθα τοῦ κατὰ τὰς ἐντολὰς Χριστοῦ ζῆν, ὥς περ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἶπον πρὸς Μωσῆν, «ὅτι εἰ τι ἡμῖν ὁ Θεὸς εἴπῃ, ποιήσομεν, μετὰ τὴν διδασκίαν τῆς Ἐρυθρᾶς.» Ἐπὶ τὴν νεφέλην. Ἀλεγει γὰρ ὁ Αὐτοῦ· ἀπεπείτασε νεφέλην εἰς σκέπην αὐτοῖς, καὶ πῦρ τοῦ φωτίσαι αὐτοὺς τὴν νύκτα. — «Εἰς τὸν Μωσῆν ἔβαπτίσαντο.» Τούτῳ τῷ Μωσῇ ἐκκονώθησαν τῷ βαπτισμῷ. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ βάπτισμα κοινωνεῖν ἡμεῖς ποιεῖ τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, τὸ τῶν αὐτῶν ὧν εἶπον θαυμάτων κοινωνῆσαι Ἰουδαίους, βάπτισμα καλεῖ. Βούλεται γὰρ τὸν τύπον ἑγγύς ἀγαγεῖν τῆς ἀληθείας. Αἰδὲ καὶ τῷ αὐτῷ ῥήματι ἐχρήσατο, τὴν κοινωνίαν τῆς ἐν τῇ θαλάσσῃ διδόου βαπτισμα προσειπὼν. — [ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.] Ἐβάπτισσε Μωσῆς καὶ πρὸ τούτου ἐν νεφέλῃ καὶ θαλάσσῃ. Τύπος δὲ ἦν, ὡς καὶ Παῦλος δοκεῖ, ἡ θάλασσα τοῦ ὕδατος, ἡ νεφέλη τοῦ Πνεύματος, τὸ μάννα τοῦ τῆς ζωῆς ἄρτου, τὸ πόμα τοῦ θεοῦ πόματος. — [ΦΩΤ.] Εἰς ἐκεῖνον, φησὶν, ἀφορῶντες καὶ θαρρήσαντες, ἀφῆκαν αὐτοὺς τῷ θαλάσσῃ περὶ βαπτίζεσθαι. Εἶτα καὶ ὅπῃ τῆς νεφέλης ὡσαύτως ἐκείνῳ κατακολουθοῦντες ἐσκιάζοντο. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τῷ ὕδατι ἐκαλύφθησαν, ἀλλ' οὖν ἐν ἐκείνῳ τῷ χώρῳ τοῦ

A spir'alem biberant. Biberant enim de spiritali quae eos comitabatur petra: petra autem erat Christus.

Enumerat deinceps quot donis Judaei a Deo affecti sint: et ostendit multos eorum etiam post haec dona non placuisse Deo. Haec autem dicit docens quod, Sicut illis non profuit tot illos fuisse gavisos donis, quoniam ea quae in se erant non praestabant, ita neque vobis proderit fides, aut spiritalibus donatis esse mysteriis, nisi vos divina gratia dignos praeberitis. Quod patres nostri omnes. Per haec a veterum comparatione vult eos instruere in his quae conveniunt, ostendens illos quoque tanquam in typo quodam aequalia accepisse. Ita enim convenienti exemplo proposito, inveniebat quo pacto merito ipsos adhortaretur ne in similibus delinquerent, ut non similia quoque paterentur. Eos itaque sub nube fuisse, manifestatio erat gratiae spiritus. Siquidem nubes illos obumbrans ab Aegyptiorum nocumento liberabat, et nos Spiritus sancti gratia a daemoniaca liberat malitia. Per mare vero ipsos transiisse, nostris rebus in hoc congruit: nam quod illis praebuit per mare transitus, ab inimicis omnino liberans, et firmam deinceps tradens libertatem. Hoc nobis erga nostros inimicos nempe daemones, factum est baptismum.

509 Quod autem sub Mosen baptizati sunt in nube et in mari, significat quod sicut illi haec assecuti, polliciti sunt se Moisaicis legibus parituros: ita et nos in baptismate, spiritus adoptionem accipientes, pacta et assensum praebemus juxta Christi praecepta nos victuros: sicut et Judaei post transitum maris Rubri dixerunt ad Mosen. «Si quid dixerit nobis Deus, faciemus post transitum maris Rubri». — «Sub nube. Ait enim David: «Expandit nubem in protectionem eis, et ignem ut illuminaret eos nocte». — «Sub Mosen baptizati sunt,» eis τὸν Μωσῆν hoc est, quod Mosi communicaverunt in baptismo. Quoniam enim baptismum participare nos facit ipse morte Christi, baptismum dicit quod Judaei horum quae diximus miraculorum participes facti sint. Vult namque typum veritati proximum reddere: idcirco etiam eodem verbo usus est, transitum per mare appellans baptismum. Baptizavit et ante hoc Moses in nube et mari: typus enim erat, sicuti Paulo quoque videtur: mare, aquae: nubes, spiritus: manna, panis vitae: potus, divini poculi. In illum, inquit, intuentes et confidentes permiserunt seipsos marinis fluctibus baptizari. Deinde sub nube quoque similiter illum subsequentes tanquam umbra tegebantur. Quanquam enim aqua non sint operti, attamen eo aquae spatio gradiebantur, in quo necesse est eos qui pertranseant totis aquis baptizari sive demergi, aqua suam servante naturam. «Sub Mosen baptizati sunt,» inquit. Siquidem intuiti illum in maris divisiones ingressum, imi-

tati sunt : hujus itaque rei tanquam primarius
eis dux factus est Moses. « In nube et in mari. »
Simul enim cum Mose tanquam umbra tegebantur
et simul cum Mose diviso mari gradebantur.
« Eundem cibum spiritalem. » Spiritalem vocat et
cibum et potum, eo quod utrumque Spiritus arcana
sua potentia per Mosen dederit. dicit autem de
manna et carnibus et de aqua, « Comederunt, »
nempe manna, sicut nos corpus Christi. « Potum
spiritalem. » Hoc est, aquam e rupe sive petra
scaturientem, quemadmodum nos sanguinem Chri-
sti. Quoniam enim sensibilia quoque erant quæ
illis præbebantur, **510** tamen spiritualiter tra-
debantur : neque enim naturæ conformis erat tra-
ditio, sed gratiæ spiritali. « De spiritali quæ illos
comitabatur petra. » Sensibilis quidem erat,
nempe petra quæ Israelitis aquam scaturivit ¹¹, hanc
tamen non propria natura scaturiebat, sed petrae
spiritalis virtute, quæ ei per efficaciam aderat, et
ad usum sitientium comitabatur : hoc est, ad illo-
rum salutem et utilitatem omnia commutabat ac
transformabat, et ad ipsorum voluntatem sequeba-
tur : et nunc quidem aquam eis ad transitum in
petrarum modum firmabat : nunc vero cælum ad
cibum et edulium abunde eis excolebat, alio autem
tempore petram ad aquarum scaturigines aperie-
bat. Idcirco merito dici poterant de spiritali petra
bibere : hæc enim erat quæ sensibilem illam in
aquarum fontes solverat. Quænam autem erat spiri-
talis illa petra, quæ ipsos omnes subse-
quebatur, et ad cujusque temporis necessitatem
naturas rerum in ordinem transfundebat, simulque
transmutabat? Quæ? Jam subsequenter dicit :
nempe Christus qui nunc erga nos quoque similia
ac majora demonstrat. Licet quoque id quod dicitur,
« Comitabatur, » aliter intelligere. Intellectualis
namque petra, nempe Christus, non solum his
quæ dicta sunt beneficiis mirabiliter eos donavit :
verum etiam insequentibus comitabatur ac seque-
batur, proxime ad hæc imo etiam majoribus Israe-
litem efficiens beneficiis. Sed et nos modo fideles
comitatur, ita ut consequens sit et quæ in Veteri
et quæ in Novo Testamento admiranda præstita
sunt opera vel beneficia, ejusdem esse providentiæ,
ejusdem Dei ac Domini. « De spiritali. » Quoniam
diverat Potum spiritalem, qui tamen nihil diversum
habuit, sicut manna habebat, sed erat communis
aqua. ideo nunc ex modo scaturiendi confirmat suis-
se spiritalem : neque enim illum petra ex propria
natura producebat. Nam si ita fuisset, oportuisset
eam et ante illud tempus producere : sed alia quæ-
dam petra spiritalis rem omnem efficiebat, quæ
erat, inquit, Christus. « Quæ illos comitabatur, »
Quod autem ait : « Comitabatur, » innuit quod sem-
per una præsens erat Christi spiritus omniaque si-
gna operabatur.

ἦν, φησὶν, ὁ Χριστός. « Ἀκολουθοῦντες. » Τὸ ἀκολουθεῖν ὁμοί, τὸ εἶναι συμπάρων τοῦ Χριστοῦ Πνεύρα, καὶ πάντα θαυματουργοῦ.

¹¹ Num. xx, 8.

Ἰδοὺ τοὺς γενομένους ἰσχυροῦντο, ἐν ᾧ ἀνάγκη τοῦ
διαπορευομένου ὧν καταβαπτίζεσθαι τῷ ὕδατι,
κατὰ φύσιν ἔχοντος τοῦ ὕδατος. « Εἰς τὸν Μωϋσῆν
ἐβαπτίσαντο. » φησὶν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἐπειδὴ αὐτὸν
ἰδόντες εἰσεβάλλοντο κατὰ τῆς διαίρεσως τῆς θα-
λάσσης ἐμμήσαντο. Ὅσπερ οὖν πρωτοστάτης αὐτοῖς
τοῦτου γέγονε Μωϋσῆς. « Ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ
θαλάσσῃ. » Καὶ γὰρ συνεστιάζοντο τῷ Μωϋσεὶ ὡς
τῆς νεφέλης, καὶ συνεπέζοντο Μωϋσεὶ, διαίρεσιν
τῆς θαλάσσης. « Τὸ αὐτὸ βρώμα πνευματικόν. » —
[ΘΕΟΔΩΡ.] Πνευματικὸν καλεῖ καὶ τὸ βρώμα καὶ τὸ
πόμα, ὡς ἀν τοῦ Πνεύματος ἄμφω διὰ τοῦ Μωϋσεως
κατὰ τὴν ἀπόρρητον αὐτοῦ πρᾶσχόντος δύναμιν.
Λέγει δὲ περὶ τοῦ μάννα καὶ τῶν κρειῶν, καὶ περὶ
τοῦ ὕδατος. « Ἐράγον. » Ὅλον τὸ μάννα, ὥσπερ
ἡμεῖς τὸ σῶμα Χριστοῦ. Πόμα πνευματικόν, ὅλον
τὸ ἐκ τῆς ἀκροτόμου πέτρας ἀναβλύσαν ὕδωρ, ὥ-
σπερ ἡμεῖς τὸ αἷμα Χριστοῦ. Εἰ γὰρ καὶ αἰσθητὰ
ἔκεινοι· ἦν τὰ παρεχόμενα, ἀλλὰ πνευματικῶς
παρείχοντο. Οὐ γὰρ φύσις ἦν ἀκολουθεῖν ἢ ὁμοί, ἀλλὰ
 χάριτος πνευματικῆς. « Ἐκ πνευματικῆς ἀκολου-
θοῦντες πέτρας. » Αἰσθητὴ μὲν ἦν ἡ πέτρα θελοντί, ἢ
τὸ ὕδωρ τοῖς Ἰσραηλῖταις ἀναβλύσασα, ἀλλ' οὐκ
τῇ οἰκείᾳ φύσει τοῦτο ἔβλυεν, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς
κατ' ἐνέργειαν παρουσίας αὐτῆς πνευματικῆς πέτρας,
καὶ ἀκολουθοῦντες τῇ χρείᾳ τῶν θυμένων· τουτέστι,
πρὸς τὴν ἐκείνων σωτηρίαν καὶ ὠφελίαν πάντα
μεταποιούσης καὶ μεταπλατοῦσης, καὶ συνεπο-
μένης αὐτῶν τῷ βουλήματι. καὶ ποτὲ μὲν τὸ ὕδωρ
C εἰς διδάξαν αὐτοὺς ἰσα πέτρας στερεούσης, ποτὲ
δὲ τὸν οὐρανὸν εἰς βρώσιν καὶ τροφήν αὐτοῖς ἀφθο-
νον γεωργούσης, ἄλλοτε δὲ τὴν πέτραν εἰς ὕδατων
γονὰς ἀναστορεύσης. Διὸ εἰκότως λέγουσι· ἂν ἐκ
πνευματικῆς πέτρας πινῶν. Αὕτη γὰρ ἦν ἡ τὴν αἰ-
σθητὴν εἰς ὕδατων λύσασα πηγὰς. Τίς δὲ ἦν ἡ πνευ-
ματικὴ, φησὶν, ἐκείνη πέτρα, ἢ πᾶσι τοῖς
παρακολουθοῦσα, καὶ πρὸς τὴν ἐκάστου καιροῦ
χρεῖαν τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων μεταστοιχειοῦσα
καὶ συμμεταβάλλουσα; Τίς; φησὶ· θελοντί· ὁ Χρι-
στός, ὁ καὶ νῦν εἰς ἡμᾶς τὰ ὅμοια καὶ μέγιστον ἐπιει-
κνόμενος. Ἔστι δὲ τὸ, « Ἀκολουθοῦντες, » καὶ ἑτέρας
ἐκλαβεῖν. Ἡ γὰρ νοητὴ πέτρα, ἦτοι ὁ Χριστός, οὐ
μόνον τὰ εἰρημένα αὐτοῖς παραδόξως ἐδράβευσεν,
ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἠκολούθει· καὶ εἰπετο, παρα-
D κλήσια τοῖς καὶ μέγιστον, τὸν Ἰσραηλῆτην εὐε-
ργετῶν, ἀλλὰ καὶ νῦν ἡμῖν τοῖς πιστοῖς ἀκολουθοῦ-
σας. Ὅστε εἶναι κατὰ συνέχειαν τῆς αὐτῆς προνοίας,
καὶ τοῦ αὐτοῦ δεσποτίου καὶ Θεοῦ, τὰ τε ἐν τῇ Πα-
λαιᾷ θαυματουργήματα καὶ τὰς εὐεργεσίας, καὶ τὰ
ἐν τῇ Καινῇ. « Ἐκ πνευματικῆς. » Ἐπειδὴ εἶπα,
πνευματικὸν τὸ πόμα, οὐδὲν εἶχε παραλλαγήμενον
ὥσπερ τὸ μάννα, ἀλλ' ὕδωρ ἦν κοινόν· καὶ οὕτως ἐκ
τοῦ τρόπου τῆς ἀναβλύσεως, κατασκευάζει αὐτὸ πνευ-
ματικόν. Οὐ γὰρ οἰκεία φύσις ἡ πέτρα αὐτὸ ἀνέβλυεν.
Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, εἴη καὶ πρὸς τοῦτο ἀναβλύοντα, ἀλλ'
ἐξ ἄρα τις πέτρα πνευματικὴ τὸ πᾶν ἐνέργει, ἦτοι

Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλεοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός. Κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ταῦτα δὲ τοιοῦτο ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς ἐκείνοι ἐπεθύμησαν. Μὴδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθὼς τινες αὐτῶν, ὡς γέγραπται, Ἐκδίωκεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πνεῖν, καὶ ἀνέστησαν καλεῖν. Μὴδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἐπείσαν ἐν μὲν ἡμέρᾳ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες. Μὴδὲ ἐκπειράσωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐπειράσαν καὶ ὑπὸ τῶν ὄρων ἀπώλοντο. Μὴδὲ τοιγύνατε, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐτηγόνησαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ἀποθρευτοῦ.

Πάντες ὡν εἶπον θαυμάτων καὶ δυνάμεων ἡξιώθησαν, ἀλλ' οὐκ ἐν παντί, φησὶν, εὐδουλεύσατο ὁ Θεός. Τοῦτο γὰρ τὸ εὐδόκησεν. Καὶ τοῖς μεγάλων ἦσαν ἀξιώθεντες; ὁρατε οὖν, φησὶ, μὴ πως οὐδὲ ἐγὼ ὑμῶν εὐδουλεύεται ὁ Θεός, εἰ καὶ ἡξιώσθε πολλῶν δυνάμεων, τὰν μὴ ἄξιον βίον παράσχετε. Πάντες οἱ Ἰουδαῖοι ἀπώλοντο. Πῶς οὖν, φησὶν, οὐκ ἐν τοῖς πλεοσιν εὐδόκησεν; ἵνα μὴ δόξη αὐτοὺς πανολεθρίαν προφητεύειν, ἣ διὰ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν Καλλέδ καὶ τοὺς νέους τῶν Ἰουδαίων υἱοὺς, καὶ εἰς τὴν μοσχαλατρίαν (πλὴν τῶν διαμαρτίων καὶ τρισχιλίων) μεσιτεύσαντος τοῦ Μωσίου. Κατεστρώθησαν. Τὸ κατεστρώθησαν, τὴν αἰφνιδίαν αὐτῶν καὶ πλείστην ἀπώλειαν δηλοῖ. Τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν. Ὁσπερ γὰρ ὁ βαπτισμὸς καὶ τὸ βρώμα καὶ τὸ πόμα τύποι ἦσαν ἡμῶν, οὕτως καὶ ὁ ἐλεθρος τύπος ἦν ἡμῶν, εἰς τὸ, Μὴ τοὺς ἴσοι; παράξαντας τὰ ἴσα παθεῖν. Καθὼς ἐκείνοι ἐπεθύμησαν. Καὶ ὁ Δαυὶδ φησὶ Καὶ ἐπεθύμησαν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καθίσταντες γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι Ἐκλαῖον καὶ εἶπον· Τίς φημὶ ἡμᾶς κρέα; ἐμνήσθημεν τοὺς ἰχθύας οὓς ἔσθιον ἐν Αἰγύπτῳ ὡρεῖν, καὶ τοὺς σικύους, καὶ τοὺς πέπωνας, καὶ τὰ πράσσα, καὶ τὰ κρόμμυα, καὶ τὰ σκόροδα. Νυνὶ δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατὰξενος οὐκ ἐν πλὴν εἰς τὸ μάννα οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. — Μὴδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε. Τοῦτο ἡρέμα πως τοὺς τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθιοντας ἀντίτεταται, διακνύς· οἱ καὶ ἐκείνοι ἀπὸ γαστριμαργίας ἦλθον εἰς εἰδωλολατρίαν. Καὶ ὑμεῖς, φησὶν, ἀπὸ γαστριμαργίας αὐτὰ μέλλον, ἣ ἀπὸ τελειότητος ἐσθίετε, ὥσπερ ἐκείνοι χοροὺς στήσαντες περὶ τὸν μέσον ἐπαῖον χορεύοντες ἐμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον. Οὗτοι οἱ θεοῦ σοῦ, Ἰσραὴλ, οἶντες; ἀντιβασάν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Τινὲς δὲ τὸ καλεῖν, ἀντὶ τοῦ εἰδωλολατρεῖν, ἐνόησαν. Μὴδὲ πορνεύωμεν. Πᾶσιν εἶπεν ἀμαρτίαν ἔλθην, ἀπὸ γαστριμαργίας κτετομένην. Γέγραπται ἐν βιβλίῳ Ἀριθμῶν· Καὶ κατέκτανεν Ἰσραὴλ ἐν Σατταρ, καὶ ἐδεσθὴν ὁ λαὸς ἐκπορνέουσι εἰς τὰς θυγατέρας Μωὰβ· καὶ ἐκάλεισαν αὐτοὺς ἐπὶ ταῖς θυγατέρας τῶν εἰδωλῶν αὐτῶν· καὶ ἔφαγον ὁ λαὸς τῶν θυσιῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ ἐτελέθη Ἰσραὴλ τῷ Βεαλφεγὼρ καὶ ἀργισθὴ θυμῷ Κύριος τῷ Ἰσραὴλ. Καὶ εἶπε Κύριος τῷ Μωσῇ· Λάβε πάντας τοὺς ἀρχηγούς τοῦ λαοῦ καὶ παραδειγμάτισον αὐτούς

X, 5-10. Sed plures ipsorum non placuerunt Deo: nam prostrati sunt in deserto. 511 Hæc autem figuræ nostri fuerunt, ne nos simus concupiscentes rerum malarum, quemadmodum et illi concupierunt. Neque idololatras sitis, sicuti quidam illorum, quemadmodum scriptum est: Sedit populus ut comederet ac biberet, et surrexerunt ut luderent. Neque scortemur sicut quidam ipsorum scortati sunt; et conciderunt uno die viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut et quidam illorum tentaverunt, et a serpentibus extincti sunt. Neque murmuratis sicut et quidam illorum murmuraverunt, et interempti sunt ab exterminatore.

Omnes quæcunque admiranda dixi acceperunt: at non in omnibus beneplacitum habuit Deus, unde de illis prospera statuit: Nam hoc est, εὐδόκησεν, id est, oblectationem habuit. Atqui magnis affecti fuerant donis, videte igitur ne quo modo Deus de vobis quoque statuatur non prospera, licet magnis donis affecti sitis, nisi dignam vitam prastiteritis. Universi Judæi perierunt: quomodo ergo dicit, In pluribus non placuerunt Deo? Ne videatur illis internectionem vaticinari. Aut propter Jesum et Chaleb, recensque genitos Judæorum filios, et quia in vituli adoratione factus est Moyses mediator, ut perirent sola viginti tria millia¹⁵. Prostrati sunt. Verbum Prostrati sunt, repentinam et maximam ipsorum stragem significat. Figuræ nostri fuerunt. Quemadmodum enim baptismus et cibis ac potus figuræ nostri erant, ita et perditio figuræ nostri erat, ne æqualia perpetrantes similia patiamur. Ne nos simus concupiscentes rerum malarum, quemadmodum et illi concupierunt. David quoque dicit. Et concupierunt concupiscentiam in deserto¹⁶. Sedentes namque Judæi severunt atque dixerunt. Quis indulgendo pascet nos carnibus? Meminimus piscium quos edebamus in Ægypto gratis, et cucumerum ac peporum, ceparum et alliorum; nunc vero anima nostra arida est: nihil præter manna influentur oculi nostri¹⁷. — Neque idololatras sitis. Hoc oculo quodam modo edentes idolothyta taxat: ostendens illos quoque a gula vitio devenisse ad idololatriam: Et vos, inquit, a gula vitio potius quam a perfectione adducimini ut illa edatis: 512 quemadmodum illi, constitutis coram vitulo choris, ludabant, choreas coram eo ducentes, ac dicebant: Illi sunt filii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti¹⁸. Quidam autem intellexerunt hic ludere pro eo quod est idolis cultum exhibere. Neque scortemur. Aliud rursum dixit peccatum quod a gastrimargia gignitur. Scriptum est in libro Numerorum: Et demolitus est Israel in Saitim, et confirmatus est populus ut scortaretur cum filiabus Moab: et vocaverunt eos ad sacrificia idolorum suorum, et comedit populus de victimis ipsarum, et adoraverunt idola ipsarum. Et initiatus est Israel Beelphe-

¹⁵ Exod. xxxii, 28. ¹⁶ Psal. cv, 14. ¹⁷ Num. xi, 45. ¹⁸ Exod. xxxii, 8.

gor : et iratus est furore Dominus adversus Israel, et ait Dominus ad Moſen : Accipe omnes principes populi, et in exemplum pone eos Domino contra solem, et avertetur ira furoris Domini ab Israel. Et dixit Moſes ad tribus Israel : Occidat unusquisque proximum suum qui initiatus est Beelphegor. Tunc Phinees filius Eleazar simul transfixit Zambren et mulierem Chasben. Fueruntque interfecti in plaga viginti tria millia ¹⁰. » Quidam autem veterum scriptorum posuerunt viginti quatuor millia. « Neque tentemus Christum. » Indicat quod ipsi signa petebant tentantes Christum, sicut et Judaei in monte Hor, cum circumissent terram Edom, obloenti sunt contra Dominum et contra Moſen dicentes : « Ut quid eduxisti nos ex Aegypto ut occideres in deserto, ubi non est panis neque aqua ? Anima nostra nauseat in pane inani. Et emisit Dominus in populum serpentes mortiferos, mordebantque populum : et mortuus est populus multus filiorum Israel ¹¹. » — « Neque murmuretis. » Innuit quod in tentationibus non se viriliter habent, sed cum murmure. Non enim magnum est pati solum pro Christo, sed pati etiam cum gratiarum actione sicut Job. Murmuraverunt etiam Judaei ad Merrihan propter aquam : amara enim erat ¹². Rursum murmuraverunt cum non esset aqua quando Moſes et Aaron jussi sunt educere aquam de petra : et illa percussa dixit Moſes : « Num ex petra hac educemus aquas ¹³ ? » Rursum murmuraverunt quando missi sunt quidam de populo, ut explorarent terram Chanaan ¹⁴. **513** Iterum murmuraverunt quando jussit Moſes populo ut facerent tubas argenteas, ut per eas signum darent ¹⁵. Ad haec cum elevaretur arca, murmuravit populus, et statim exusta est pars castrorum : et vocatus est locus Tentatio sive Incensio : oravitque Moſes, et cessavit supplicium ¹⁶. Vocat autem magnus Paulus interemptionem potentiam quamdam punitivam.

X, 11-13. Haec autem omnia in figuris contigerunt illis. Scripta sunt autem ad nostri admonitionem ad quos fines saeculorum occurrerunt. Proinde qui sibi videtur stare, videat ne cadat. Tentatio vos non apprehendit, nisi humana. Fidelis est autem Deus qui non sinet vos tentari supra id quod potestis, sed faciet simul cum tentatione etiam eventum, ut possitis sufferre.

Figuras vocat illa, ostendens hos magis esse puniendos. Quemadmodum enim in donis veritas major est figura, ita omnino et in suppliciis. « Ad quos fines saeculorum. » Et ex imminente ipsis fine, et ex futuris suppliciis aeternis, magis eos terret. Nam ait : Jam fines saeculorum occurrerunt ei dies certe supplicii. Non solum enim illi simul ac semel supplicio affliciebatur, sed ecce vobis quoque appropinquavit dies finalis. Occurrerunt au-

A τῷ Κυρίῳ ἀπέναντι τοῦ ἡλίου, καὶ ἀποστραφίσεται ἡ ὀργὴ θυμοῦ Κυρίου ἀπὸ Ἰσραὴλ. Καὶ εἶπε Μωϋσῆς ταῖς φυλαῖς Ἰσραὴλ· Ἀποκτείνετε ἕκαστος τὸν οὐκ αἰσθόμενον τὸν τεταλασμένον τῷ Βελιφεγὼρ. Τότε καὶ ὁ Φινεὺς υἱὸς Ἐλεάζαρ συνεκέντησε τὴν Ζαμβρὴ καὶ τὴν γυναῖκα Χάσβην, καὶ ἐγένοντο οἱ τεθνηκότες ἐν τῇ πληγῇ εἰκοσιτερεῖς χιλιάδας. » Τινὲς δὲ τῶν ἀντιγραφάντων τὸ παλαιὸν, εἰκοσιτέσσαρας ἔθεσαν. « Μηδὲ ἐκπειρόσωμεν τὸν Χριστὸν. » « Αἰνίσσεται αὐτοῖς ὅτι σημεῖα ἐπιζητούν περράζοντες τὸν Χριστὸν, καθὼς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὸν τὸν ὅρος· καυχώμενοι γὰρ τὴν γῆν Ἐδὼμ, καταλέλυσαν κατὰ Θεοῦ καὶ κατὰ Μωϋσῆ λέγοντες· Ἰδοὺ εἰ ἐξήγαγες ἡμᾶς ἐξ Αἰγύπτου ἀποκτεῖναι ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἵνα οὐκ ἔσται ἄρτος οὐδὲ ὕδωρ· ἡ δὲ ψυχὴ ἡμῶν προσώχθισεν ἐν τῷ ἄρτῳ τῷ διακίνω. Καὶ ἀπέστειλε Κύριος εἰς τὸν λαὸν τοὺς ὄφεις τοὺς θανατοῦντας, καὶ ἔδωκεν τὸν λαὸν, καὶ ἀπὸθανε λαὸς πολὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. » — « Μηδὲ γογγύζετε. » Αἰνίσσεται αὐτοῖς, ὅτι ἐν τοῖς πειρασμοῖς οὐ γινώσκουσιν, ἀλλὰ μετὰ γογγυσμοῦ. Οὐ γὰρ τὸ παθεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ μόνον μέγα, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐχαρίστων παθεῖν, ὡς ὁ Ἰάκωβ. Ἐγόγγυσαν καὶ Ἰουδαῖοι εἰς Μερριαν, διὰ ὕδωρ. Πικρὸν γὰρ ἦν. Πάλιν ἐγόγγυσαν οὐκ ὄντως ὕδατος, ὅτι Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐκελεύσθησαν ἐξαγαγεῖν ὕδωρ ἐκ πέτρας· καὶ πατάξας αὐτὴν ὁ Μωϋσῆς εἶπε· « Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξαγάγεται ὕδωρ; » Πάλιν ἐγόγγυσαν ὅτι ἐπέμνησαν τινες ἐκ τοῦ λαοῦ κατασχέσθαι τὴν γῆν Χαναάν. Πάλιν ἐγόγγυσαν ὅτι ἐκέλευσε Μωϋσῆς τῷ λαῷ ποιῆσαι ἀλμπηγγας ἀργυρᾶς ὥστε δι' αὐτῶν σημαίνειν. Καὶ ἐν τῷ ἐξαίρῳ τὴν κίχιδον, ἐγόγγυσεν ὁ λαὸς, καὶ εὐθὺς κατακτῆ μέρος τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἐκλήθη ὁ τόπος· Ἐμπυρισμός, καὶ ᾄδετο Μωϋσῆς, καὶ ἐπαύσατο ἡ τιμωρία, ἣν καὶ λέγει ὁ μέγας Παῦλος ἐλεθρον, τοῦτέστι, δυνάμιν τινα τιμωρῶν.

Ταῦτα δὲ πάντα τύποις συνθέσαντες ἐκείνοι, ἐπὶ τῇ δὲ πρὸς ρουθεσίαν ἡμῶν εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώνων καθήντησαν. Ὅτις ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πείσῃ. Πειρασμός ὁμῶς οὐκ ἐλπίστω, εἰ μὴ ἀνθρώπιτος. Πιστεύς δὲ ὁ Θεὸς ὅς οὐ δώσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ τὸ δύνασθαι, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐξουσίαν, τοῦ δύνασθαι ὁμᾶς ὑπερβαίνειν.

Τύποις ἐκεῖνα καλεῖ, δεικνύς μετρίους αὐτοῖς κολασθῆσθαι. Ὅσοι γὰρ ἐπὶ τῶν ἐσπερῶν ἡ ἀλήθεια τοῦ τύπου μείζων, οὕτως πάντως καὶ ἐπὶ τῶν τιμωριῶν. « Εἰ, οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώνων. » Καὶ ἐκ τοῦ ἐπιστῆναι αὐτοῖς τὸ τέλος, καὶ τὰς ἐκ αἰωνίας τιμωρίας, πλεον αὐτοῖς πικρᾷ. Ἦδη γὰρ φησι· Τὰ τέλη τῶν αἰώνων καθήντησαν, καὶ ἡ ἡμέρα δεικνύσκει τῆς τιμωρίας. Εἰ γὰρ ἐκεῖνοι ἦσαν καὶ ἡμεῖς ἐτιμωροῦντο, ἀλλ' ἡμεῖς καὶ ὅτι ἐπὶ ἐπὶ τῇ ἐπὶ

¹⁰ Num. xiv, 1-9. ¹¹ Num. xxi, 4-6. ¹² Exod. xv, 25. ¹³ Exod. xvii, 5; xx, 1. ¹⁴ Num. xiv, 2. ¹⁵ Num. xii, 1 seq.

τοῦ τιλοῦ. Τὸ δὲ κατήνευσαν, οὐκ ἐφάσατο. Ὅσα
 ὁ δοκῶν ἐστάναι. Ὁ Πάλιν τοὺς ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα
 φρονοῦντας ἀνίσταται. Εἰ γὰρ καὶ ἐστάναι, φησί,
 νομίζεις, εὐλαβοῦ μὴ πέσῃς. Αὐτὸ γὰρ τὸ θαρραλεῖν
 ὡς ἰσχυράς, οὐδὲ ἐστάναι ἐστίν. Εἰ δὲ καὶ ἰσχυράς,
 εὐεργετὴ; ἐξ ἀπονοίας ἢ πτώσεως. Πειρασμοὶ ὑμῶς
 οὐκ ἐληφάν. Ἐπειδὴ ἐφρόδουν αὐτοὺς εἰπόν·
 «Βλέπετω μὴ πέσῃ» πολλοὺς δὲ ἦσαν ὑπενεγκόντες
 ἤδη πειρασμοὺς, ἵνα μὴ λέγωσι· Τί ἡμᾶς
 φοβεῖς; πολλὸν ἡμῖν γενομένων πειρασμῶν καὶ κινδύνων
 οὐ πεπτώκαμεν, καὶ νῦν ἔχομεν πειρᾶν; φησὶν· Οὐκ
 ἐληφάν ὑμᾶς πειρασμοὺς μέγας, εἰ μὴ μικροί.
 Ἀνθρώπων γὰρ τὸν μικρὸν καλεῖ. Πιστὸς δὲ ὁ θεός.
 Ταῦτίστιν ἀληθές. Ἐπηγγελλάτο γὰρ· Ὁ δεῦτε,
 οἱ κοπιῶντες, καὶ ἀναπαύσω ὑμᾶς, ἤγουν τοὺς
 πειραζομένους. Ἐπεὶ δὲ δόνασθε. Ἀναλόγως, φησί,
 τῇ ὁμῶν δυνάμει, συγχωρεῖ τὸν πειρασμὸν ἔρχεσθαι,
 μᾶλλον δὲ πᾶς πειρασμός· μέγιστον ἡμῶν, εἰ μὴ
 Χριστὸς βοηθεῖ. Ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ.
 — [ΦΩΤ.] Ταῦτο διχῶς ἐστὶν ἐκλαθεῖν· ἢ ὅτι τὸν
 πειρασμὸν συγχωρῶν ἐπιλάθῃς, αὐτίκα καὶ διασκεδάζει
 καὶ παύει αὐτόν, ὥστε καὶ ὑμᾶς δόνασθαι διὰ τὸ
 ὀλίγον χρόνον ἐνοχλεῖν ὑμῖν, ὑπενεγκεῖν αὐτόν.
 ἢ ὅτι σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσει καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ὑπομονῇ
 καὶ καρτερίᾳ ἔκβασιν, ταῦτίστιν ποιήσει ἡμᾶς·
 αὐτίκα καρτερικοὺς καὶ ὑπομένειν ἱκανοὺς, ὥστε
 μηδὲν ὑμᾶς ἐκ τοῦ πειρασμοῦ βλάπτεσθαι, ἀλλὰ
 μᾶλλον καὶ μεγάλα καρδάνειν. Καὶ τὴν ἔκβασιν.
 Ἐκβασιν λέγει τὴν πλήρωσιν καὶ παύσιν, διὰ τὸ
 διηνεθῆναι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν, ὡς εἰ λέγειν. Ὅς
 ποιήσει συντόμως τοὺς πειρασμοὺς πέρας λαβεῖν,
 διὰ τὸ διηνεθῆναι ὑμᾶς, ὑπενεγκεῖν.

Διδάσκω, ἀγαπητοὶ μου, φυγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας.
 Ὡς φρονίμοις λέγω, κρίνατε ὅπως εἰσέλθῃτε εἰς τὴν
 πόλιν. Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐδολοῦμεν, οὐχὶ
 κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; τὸν ἄρτον
 ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ
 ἐστίν; οἱ εἰς ἄρτον, ὃν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμεν.
 Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.
 Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα. Οὐχὶ οἱ
 εὐδολοῦντες, τὰς θυσιάς κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου
 εἰσι;

Θεραπεύει λοιπὸν αὐτοὺς, πολλὰ αὐτῶν καταβάλλων.
 Ὅρα δὲ, οὐκ ἐστὶ διὰ μόνην τὴν βλάβην τῶν ἀσθενεστέρων
 ἀδελφῶν καλοῦσι αὐτοὺς ἐσθλὴν τὰ εἰδωλόθυτα,
 ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ ἐσθλὴν διαβάλλει,
 εἰδωλολατρίαν τὸ πρᾶγμα καλῶν. Ὡς φρονίμοις
 λέγω. Ἐπειδὴ ἔζηρε τὸ ἐσθλὴν εἰδωλόθυτα,
 εἰδωλολατρίαν τὸ πρᾶγμα προσεῖπὸν, καὶ διὰ τοῦτο
 καθήφατο αὐτῶν, λοιπὸν πειράται θεραπεύοντι τὸ
 τραγὸν τοῦ λόγου, καὶ φησὶν· Ὑμεῖς, φρονίμοι
 ὄντες, κρίνατε τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔχετε εὐρεῖν αὐτὸ
 εἰδωλολατρίαν. Τοῦτο δὲ ποῶν καὶ αὐτοὺς τοὺς
 ὑπευθύνους καθίσταται δικαστὰς, δεικνύς ὅτι σφόδρα

ten, hoc est, appropinquarunt: Proinde qui sibi
 videtur stare. Illos rursus clam objurgat qui de
 scientia gloriabantur. Quamquam enim te stare
 existimas, inquit, time ne cadas. Nam ipsum con-
 sidere quod firmus sis, ne stare quidem est: quod
 si etiam sis, facilis est ex arrogantia lapsus.
 Tentatio vos non apprehendit. Quoniam terruit
 eos dicens: Videat ne cadat; jam autem multas
 passi fuerant tentationes: ne dicant, Quid nos
 terretis? Cum jam multae supervenerint tentationes
 ac pericula, non cecidimus, et nunc casuri sumus?
 Dicit: Non apprehendit vos magna tentatio, sed
 tantum parva: vocat enim humanum quod parvum
 est. Fidei autem est Deus. Hoc est verum.
 Siquidem promisit dicens: Venite, qui laboratis
 et refocillabo vos, nemp̄ eos qui tentantur. Supra
 id quod potestis. Pariformiter, inquit, ad vestram
 potentiam permittit fieri tentationem. Aut potius:
 Quaevis tentatio vos everteret, nisi Christus
 auxiliaretur. Sed faciet simul cum tentatione.
 — Duplicit̄ hoc potest intelligi. Aut quod tentationem
 permittens advenire, statim quoque ipsam dissipat
 ac cohibet, ut etiam vos possitis ipsam ferre,
 eo quod parvo tempore molesta sit vobis. Aut
 quod simul cum tentatione faciet etiam eventum
 post longanimitatem et tolerantiam: hoc est,
 faciet vos protinus tolerantes ac idoneos ad
 sustinendum, ut ex tentatione nihil vobis acce-
 dat nocuenti, sed magis lueri plurimum accre-
 scat. Etiam eventum. Eventum dicit completionem
 ac cessationem seu cohibitionem, ut vos
 potentes sitis ad sufferendum, ac si diceret: Qui
 faciet tentationes accipere brevi terminum, ut
 possitis sustinere.

X, 14-18. Quapropter, dilecti mei, fugite cultum
 idolorum. Ut prudentibus loquor: judicate vos quod
 dico. Poculum benedictionis quod benedicimus,
 nonne communicatio sanguinis Christi est? Panis
 quem frangimus, nonne communicatio corporis Chri-
 sti est? Quoniam unus panis, unum corpus multi
 sumus. Nam omnes ex uno pane participamus. Vi-
 dete Israel juxta carnem. Num qui edunt victimas,
 participes sunt altaris?

Ipsos postmodum honorat, postquam in multis
 eos objurgavit. Vide autem, jam non propter so-
 lum damnum fratrum imbecilliorum prohibet eos
 edere idolothyta, verum etiam ipsum in se edere
 vituperat, rem ipsam vocans idololatricam. Ut pru-
 dentibus loquor. Quoniam idolothytorum esum
 abstulit, idololatricam appellans rem ipsam, et pro-
 pterea ipsos objurgavit: nititur deinceps curare
 sermonis asperitatem; et ait: Vos prudentes estis,
 judicate rem ipsam, et invenire poteritis ipsam
 esse idololatricam. Hoc autem faciens, eos etiam
 qui rei sunt, iudices constituit: ostendens quod

vehementer de suis sermonibus confidat tanquam veris: et postmodum probat idololatrias esse ac idolorum participes, eos qui edunt idolothyla. « Poculum benedictionis. » Poculum vocat benedictionis, poculum sanguinis Christi. « Quod benedicimus, » Quod præ manibus habentes, benedicimus eum, qui gratiose sanguinem suum nobis largitus est, hoc est, gratias agimus. **515** Vel quod benedicentes præparamus.

Scis quid dicam. « Nonne communicatio sanguinis Christi est? » Nos enim Christo conjungit sanguis ipsius, ut membra capiti, per participationem. « Panis quem frangimus. » Quod in cruce non est passus Dominus (siquidem os ejus, inquit, non confringetur) hoc propter nos sustinet fractus, ut nos sibi conjungat. — *Alio modo.* Ejus quod præcessit demonstratio est id quod subjungitur. Unde enim manifestum est, inquit, quod panis quem frangimus communicatio corporis Christi est, hoc est quod nos ad communicationem corporis Christi adducit? Unde manifestum est? Quia unum corpus sumus ac vocamur omnes, qui Christo conjuncti sumus tanquam unius corporis capiti. Quod si non per corpus et sanguinem ipsius in communicationem congregaremur, per quid aliud essemus ac vocaremur unum corpus? « Quoniam unus panis. » Quia dixit: « Communicatio corporis Domini est. » Videtur autem id quod communicat aliud esse ab eo cui communicat: vult nunc ostendere quod non communicamus, sed ipsum Christi corpus omnes: unus: Quemadmodum sane in corpore, reliquum a capite dicitur corpus. Sicut enim in pane, inquit, ex multis granis fit unus panis, ita et nos cum multi simus, unum Christi corpus efficiamur. « Nam omnes ex uno pane participamus. » Deinde rationem quoque addit quomodo corpus Christi efficiamur: Quid enim est, inquit, panis? Corpus nempe Christi. Quid autem efficiuntur hi qui participant? Corpus sane Christi. Nam participantibus corpus Christi, nos quoque illud efficiamur: quoniam unus panis est Christus. Ex multis namque granis (ut exempli gratia loquamur) unus panis factus est. Et nos multi ex ipso uno participantibus efficiamur unum corpus Christi. Quoniam enim vetus nostra caro corrupta est sub peccato, opus fuit nobis nova carne. « Vide Israel juxta carnem. » Vos enim, inquit, estis Israel juxta spiritum. « Num qui edunt victimas? » Per interrogationem legito oðχί, id est, num. Quoniam autem pars quædam victimæ, nempe adeps, cremabatur in altari: eos qui e victimis edebant participes appellavit non victimæ, sed altaris.

516 X, 19, 20. Quid ergo dico? quod idolum sit aliquid? aut quod idolothytum sit aliquid? Non, sed quod ea quæ immolant gentes, demoniis immolant et non Deo.

Num hoc, inquit, dico quasi idola aut quæ eis immolantur, aliquam habeant potentiam, et ita possint aut prodesse aut nocere? Non, inquit, nullo digna sunt, nihil sunt. Nam quia sedulo de idolis tractaverat, veritus est ne existimarent illa vim

A βαρβαῖ τοῖς οἰκείοις λόγοις ὡς ἀληθεῖσι. Καὶ λοιπὸν, κατασκευάζει εἰδωλόθρατα ὄντας καὶ κοινωνοὺς εἰδώλων τοῖς ἐσθιοντάς τὰ εἰδωλόθρατα. « Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας. » Ποτήριον εὐλογίας φησὶ, τὸ ποτήριον τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. « Ὁ εὐλογοῦμεν. » Ὁ μετὰ χεῖρας ἔχοντες; εὐλογοῦμεν τὸν χαρισάμενον ἡμῖν τὸ αἷμα αὐτοῦ, τοῦτέστιν εὐχαριστοῦμεν. « Ἡ δὲ εὐλογοῦντες κατασκευάζομεν.

[ΟΙΚΟΥΜ.] Οἶδας δὲ λέγω. « Οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; » Συνάπτει γὰρ ἡμεῖς τὸν Χριστὸν, τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὡς μέλη τῇ κεφαλῇ, διὰ τῆς μεταλήψεως. « Τὸν ἄρτον οὖν κλῶμεν. » Ὅπως ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οὐ πέπονθεν ὁ Κύριος (δοτοῦν γὰρ αὐτόν, φησὶν, οὐ συντριβήσεται), τοῦτο δι' ἡμᾶς ὁπομέναι κατακλῶμενος, ἵνα συνάψῃ ἡμεῖς αὐτῷ. — Ἀλλ' ὡς. [ΦΩΤ.] Ἀπόδειξις ἐστὶ τοῦ εἰρημένου τὸ ἐπαγομένον. Πόθεν γὰρ ὅλον, φησὶν, ἐστὶ τὸν ἄρτον οὖν κλῶμεν κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; τοῦτέστιν, ἐστὶ εἰς κοινωνίαν ἡμεῶν; τοῦ σώματος συνάγει τοῦ Χριστοῦ, πόθεν ὅλον; « Ὅτι ἐν σῶμα ἔσμεν καὶ καλούμεθα οἱ πάντες Χριστῷ συναπτόμενοι, ὡς τοῦ κοινοῦ σώματος κεφαλῇ. Εἰ οὖν μὴ τῷ σῶματι αὐτοῦ καὶ τῷ αἵματι εἰς κοινωνίαν συνηγόμεθα, τίτιν ἂν ἑτέρῳ ἐν σῶμα ἦμεν καὶ ἐκαλούμεθα; » « Ὅτι εἰς ἄρτος. » Ἐπειδὴ εἶπε. « Κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου. » Δοκεῖ δὲ, τὸ κοινωνοῦν ἑτέρον εἶναι παρ' ἐκείνου δὲ κοινωνῶν. Νῦν δὲ αὖτε δείξει ἐστὶ οὐ κοινωνοῦμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα ἔσμεν Χριστῷ οἱ πάντες, ὥσπερ ἀμέλει σῶμα ἐστὶ τῆς κεφαλῆς τὸ λοιπὸν σῶμα. Καθάπερ γὰρ, φησὶν, ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν κόκκων εἰς ἄρτος γίνεται, οὕτως καὶ ἡμεῖς, φησὶ, πολλοὶ ὄντες, ἐν γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ. « Καὶ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν. » Ἐπεὶ ἐπάγει καὶ λογισμὸν πῶς γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ. Τί γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ ἄρτος; Ἀπλόνετι σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες; Ἀπλόνετι σῶμα Χριστοῦ μετέχοντες γὰρ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς ἐκεῖνο γινόμεθα, ἔπειδὴ εἰς ἄρτος ὁ Χριστός. Ἐκ πολλῶν γὰρ κόκκων, ἐπὶ παραδείγματός, ὁ ἄρτος γινόμενος, καὶ ἡμεῖς οἱ πολλοὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐνὸς μεταλαμβάνοντες, γινόμεθα ἓν σῶμα Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ παλαιὰ ἡμῶν ἐσθὶ ἐφθάρη ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἰδέσθαι ἡμῖν σαρκὸς νέας. D « Βλέπει τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα. » Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, κατὰ πνεῦμα ἐστὲ Ἰσραὴλ. « Οὐχὶ οἱ ἐσθιοντες τὰ θυσίας; » Κατὰ ἐρώτησιν ἀνάγνωθι. Ἐπειδὴ δὲ μέροσι τοῦ θύματος οἶον τὸ στέαρ κατακαίετο ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, τοῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ θύματος ἐσθλοντας, κοινωνοὺς ἐκάλεσεν οὐ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ θυσιαστηρίου.

Τί οὖν σημῶν; ἐστὶ εἰδωλόθρ τι ἐστίν· ἢ ἐστὶ εἰδωλόθρον ἐστίν; Ἀλλ' ἐστὶ δὲ οὐδὲ τὰ ἔθνη, δαιμονίοις δοῦναι καὶ οὐ θεῷ.

Μὴ γὰρ τοῦτο, φησὶ, λέγω, ὡς ἐχόντων τινὰ λατρίαν τῶν εἰδώλων ἢ τῶν θυομένων αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο δυναμένων ἢ ὑπερῆσαι ἢ βλάψαι; Οὐχί, φησὶν, οὐδενὸς εἰσὶν ἀξία, οὐδέν εἰσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐσπουδαίολογῆσαν περὶ τῶν εἰδώλων, ἐπεβόηθ' ἡ νόμι-

σωσιν ἔχειν τινὰ ἰσχύον αὐτά. « Ὅτι εἰδωλὸν τί ἐστίν. » — [ΦΩΤ.] Ὅχι ἐστὶ τι τὰ εἰδωλά, διὰ τοῦτο κοιλῶ τῶν εἰδωλοθύτων γεύεσθαι. Προσέφηται γάρ ἐτι τῶν μὴ θνῶν ἐστὶ καὶ ἀνυπάρκτων κατ' οὐσίαν, καὶ οὕτε βλάβην οὕτε ὠφέλειαν ἔχουσιν ἰσχύον προσενησθαι τῶν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο κοιλῶ, ὅτι διὰ τῶν εἰδωλῶν τοῖς δαίμοσι προσάγεται ἡ θυσία. Πῶς οὖν οὐκ οὐτόθεν βέλυνκτον καὶ φευκτὸν τὸ μεταλαμβάνειν δαιμονικῆς θυσίας· καὶ δι' αὐτῆς αὐτοῖς ἐκείνοις ἔρχεσθαι εἰς κοινωνίαν; Ἔστα καὶ διὰ τῆς παραθέσεως τῆς Κυριακῆς τραπέζης καὶ τοῦ Κυριακοῦ ποτηρίου, μάλλον ἐλέγχει τὸ ἀποπον τῶν γενομένων ἃ ἐστὶν εἰδωλοθύτα. Καὶ ὅρα τὸ σοφόν· κατ' ἀρχὰς μὲν ἡρέμα πως ἤπιτο τῶν ἐλέγχων, προῖον δέ, ὡς ἐνταῦθα, λίαν πικρῶς ἐπεμβαίνει. « Ἄ θύει τὰ ἔθνη. » Οὐ λέγω ἐτι ἔχουσι τινὰ ἰσχύον τὰ εἰδωλά, ἀλλ' ὅτι, φησί, τὰ θύματα οὐ Θεῷ, ἀλλὰ δαίμοσι θύονται. Μὴ τοίνυν τρέψε ἐπὶ τὰ μιστὰ Θεῷ. Καὶ γὰρ εἰ καὶ βασιλικῆς μετέχεις τραπέζης, καὶ ταύτην ἀφεί; ἐπὶ τὰς τῶν καταδικῶν ἑτραχες, εὐ ἰποίεις; οὐχ ἐτι ἐβλαπτεν ἡ ὠφέλει ἐκείνη, ἀλλ' ὅτι ἐνυδρίζεις τὴν βασιλικὴν τράπεζαν.

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμόνων γίνεσθαι. Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων. Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων. Ἡ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν;

Εἰ γὰρ οἱ τῆς μυστικῆς μετέχοντες τραπέζης κοινωνοὺσι Χριστῷ, οἱ δαιμόνων μετέχοντες τραπέζης ὁμιλοῦσι δαίμοσι κοινωνοῦσιν. « Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν. » Ἐπεὶ δὲ ἐν τάξει παραινέσεως εἰρήμει, οὐ θέλω ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμόνων γίνεσθαι, ἵνα μὴ ἡ παραινέσις καταφρονήσῃ, νῦν ὡς ἐντάξει ἀποφάσεως αὐτὸ τέθεικεν εἰπὼν. « Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων. Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων. » Ἐκ μόνων τῶν ὀνομάτων Κυρίου καὶ δαιμόνων, κατασκευάσε τὴν κοιλῶσιν. « Ἡ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; » Ἐντροπικῶς αὐτὸ τέθεικεν. Ἡ περρίζομεν καὶ παρακνίζομεν τὸν Θεόν, εἰ δύναται κολάσαι ἡμᾶς; Ἔστα εἰς τὸν εἰς ἀποπον ἀπαγωγὴν ἐξέρχεται. Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν, καὶ περρίζομεν, καὶ παρακνίζομεν;

Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα ἐκδοδοῦμαι. Μηδεὶς τὸ αὐτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος. Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλοῦμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς.

Ἴνα μὴ τις εἰπῇ αὐτῷ, ὅτι μετὰ καθαρὰς ὁδοῦ συνειδήσεως, ἔξουσίαν ἔχω τοῦτο ποιεῖν, ἐπάγει. Ναί, φησί, πάντα μὲν σοι ἔξεστιν, ἐπεὶ αὐτεξούσιος; παρὰ Θεοῦ γέγονας, ἀλλ' οὐ πάντως ἐτι καὶ συμφέρει σοι τὸ ἐσθίειν. Ὅψιν γὰρ προβαλὼν, δέ-

A) aliquam habere. « Quod idolum sit aliquid. » — Non quod aliquid sint idola, propterea idolothyta gustare prohibeo. Dictum est enim quod cum non sint, nec habent esse secundum substantiam: neque vim habent ut alicui damnum aut utilitatem afferant: sed idcirco prohibeo, quia per idola demonibus offeruntur sacrificia. Quomodo ergo ex eo abominandum non erit ac fugiendum participare mensa demoniaca, et per eam ad illos ipsos venire in communionem? Deinde per comparisonem et appositionem Dominicae mensae et poculi Domini magis arguit absurdum eorum factum qui idolothyta degustant. Et considera ejus sapientiam. Circa initia quidem sensim quodammodo argumenta attigit: in progressu vero, nempe hoc loco, acriter invehitur. « Ea quae immolant gentes. » Non dico vim aliquam habere idola, sed quod ea quae immolantur, non Deo, sed demoniis immolantur. Ne ergo ad ea curras quae Deo abominanda sunt. Et enim numquid benefaceres si, postquam regiae mensae particeps effectus fuisses, ac relicta ad inimicorum mensas curreres? non quod haec nocerent aut juvarent, sed quod injuria afficeret mensam regiam.

X, 21, 22. Nolim autem vos consortes fieri demonum. Non potestis poculum Domini bibere, et poculum demoniorum. Non potestis mensae Domini participes esse, et mensae demoniorum. An Dominum ad emulationem provocamus? Num fortiores illo sumus?

C) Si enim qui mysticae mensae participes sunt, Christo communicant, etiam qui demonum mensae participes sunt demonibus certe communicant. « Non potestis poculum Domini bibere. » Quoniam per modum adhortationis dixerat. « Nolim vos consortes fieri demonum, » 517 ne despiciatur adhortatio, nunc idem per modum sententiae posuit, dicens: « Non potestis poculum Domini bibere et poculum demoniorum. Non potestis mensae Domini participes esse et mensae demoniorum. » Ex solis nominibus Domini et demonum confirmavit prohibitionem. « An Dominum ad emulationem provocamus? Terrentis more hoc posuit. An tentamus aut irritamus Deum, utrum possit nos punire? Deinde transcendendo ostendit quod hoc ad id quod absurdum est inducat: Num fortiores illo sumus, ut tentemus et irritemus?

X, 22-26. Omnia mihi licent, et non omnia conducunt. Omnia mihi licent, sed non omnia edificant. Nemo quod suum est quarat, sed quisque quod est alterius. Omne quod in macello venditur edite, nihil discutientes propter conscientiam. Domini siquidem est terra et plenitudo ejus.

Ne quis ipsi dicat: Quia cum pura edo conscientia, licitum est mihi ut hoc faciam, subjungit: Utique omnia quidem tibi licent, quoniam a Deo creatus es liberum habens arbitrium, et non temere faciendum est, quasi tibi conducere edere. Nam

hac via progrediens, affectum habere posses ad idola, communicando mensis ipsorum. « Sed non omnia edificam. » Hoc propter illos fratres dicit quibus nocumentum affertur. Nam etsi licitum ibi est, inquit, at non edificas fratrem tuum hoc faciens, quin potius perdis. « Nemo quod suum est querat. » Neque enim hoc solum querit [Deus], utrum tu pura edas conscientia, sed etiam ut in utilitatem sit fratris tui quod agitur. « Omne quod in macello. » Quia longum de idolothytis protendit sermonem, adeo ut princeps etiam illa quæ in foro venalia erant, ut verisimile est, futurum erat ut territi devitarent, tanquam idolis fortasse immolata, abneit eos ab huiusmodi timore. — *Alio modo.* Id solvit quod obsistere videtur. Quia enim de idolothytis cum vehementia fecit mentionem, et edentes redarguit, ne quis dicat: Quid ergo? an abstinere quoque nos oportet a carnibus quæ in foro venales, exponuntur? aut necesse nobis erit circuire fora et interrogare ac discutere ne quando idolothyrum sit? an in huiusmodi vitam nostram concludemus ac propellimus? Ne qui ergo talia possint obijcere, præveniens dissolvit ea, et ait, **518** nec esse necesse quæ in foro sunt rejicere, nec discutere aut interrogare utrum idolothyrum sit an non, sed ab illis solum oportet abstinere, de quibus aliquis prius suggestit esse idolothyta. Omne, inquit, quod in macello venditur, edite, nihil vacillantes ex conscientia, neque vacillantes aut interrogantes propter ipsam, ut hanc, cum dubia sit, curetis: neque enim morosam volebat eis reddere cibi participationem: ne ex hoc effecti negligentiores, tanquam impossibile sit præceptum ad exactam diligentiam observare, penitus se eximant ab observatione. « Nihil discutientes. » Non dijudicantes eos qui vendunt, num fortassis idolothyrum sit, tanquam conscientia stimulat, et purificare ipsam volentes: sed absque discussione, inquit, quæ in foro sunt edite. « Nihil discutientes propter conscientiam. » Hoc est, nihil ipsius causa interrogantes aut scrutantes. Oportet enim eos qui edunt habere illam puram et non vacillantem, nec opus habere aliam mentis certitudine quæ a discussione proveniat. « Domini siquidem est terra. » Nam si terra Domini est, planum est quod et ea quæ in ipsa sunt, puta carnes ac fructus. Si ergo Domini sunt, quid dijudicas.

X, 27, 28. Quod si quis infidelium vos invitat, et vultis ire: omne quod apponitur vobis edite, nihil discutientes propter conscientiam. Si quis autem vobis dixerit: Hoc idolothyrum est, ne edotis, propter illum qui suggestit et propter conscientiam: Domini siquidem est terra et plenitudo ejus.

Bene dicit: « Et vultis ire. » Neque enim precipere voluit neque prohibere. « Nihil discutientes. » Quare? Ne anxia acutatione existimemini formulare idola. « Propter conscientiam. » Tanquam volentes puram servare vestram conscientiam. « Si

A θείον σχολήης πρὸς τὰ εἰδωλα τῶ κοινωνοῦν τῶ τραπιζῶν αὐτῶν. « Ἄλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. » Τοῦτο ὡς πρὸς τοὺς βλαπτομένους ἀδελφούς. Εἰ γὰρ καὶ ἔξεστί σοι, φησὶν, ἀλλ' οὐκ οἰκοδομεῖς τὸν ἀδελφόν σου τοῦτο ποιών, ἀλλὰ καὶ καταλύεις. « Μηδὲς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω. » Μὴ γὰρ τοῦτο, φησὶ, μόνον ζητεῖ, εἰ καθαρῶς τὸ ἑσθίειν συνειδῶται, ἀλλ' εἰ τὸν ἀδελφόν σου ὠφελεῖ τὸ γινώμενον. « Πάν τὸ ἐν μακellῳ. » Ἐπειδὴ πολλὸν κατεταίνα λόγον περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ὡς λοιπὸν αὐτοῖς, ὡς εἰκός, καὶ τὰ ἐκ' ἀγορᾶς ὄνια παραιτεῖσθαι φοβούμενους ὡς ὅτι εἰδωλόθυτα, ἀπάγει αὐτοῖς τοῦ τοιοῦτου φόβου. — *Ἀλλ' ὡς.* [ΦΩΤ.] Τὸ ἀντιτίπειν δεχοῦν λύει. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ σφοδρότητος τῶν εἰδωλοθύτων κατέδραμε, καὶ τοὺς ἑσθιόντας ἐπιτιμήσιν, ἵνα μὴ τις εἴπῃ. Τί οὖν; ἀποχρεῖσθαι ἅρα δεῖ ἡμᾶς καὶ τῶν ἐν ἀγορᾷ κρεῶν προκειμένων; Ἡ ἀνάγκη σχολήμεν ἂν περιμέναι τὰς ἀγορὰς, καὶ ἐπερωτῆν καὶ ἀνακρίνειν μὴ ποτε εἰδωλόθυτον εἴη; εἰ τοιαῦτα ἡμῶν συγχλίσσομεν καὶ συνελάσσομεν τὸν βίον; Ἴν' οὖν μὴ τοιαῦτα τινες ἀντιτείναν ἔχουσιν, προσθάτας αὐτοῖς διδοῦσι τὰς λύσεις, καὶ φησι, μήτε τὰ ἐν ἀγορᾷ ἀνάγκη εἶναι παραιτεῖσθαι, μήτε τὸ ἀνακρίνειν καὶ ἐπερωτῆν, ἅρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν ἢ οὐ; ἀλλ' ἐκείνων ἀπέχεσθαι μόνον, περιῶν τις φθόσος; ἐμήνυσεν εἰδωλόθυτα εἶναι. Πάν τὸ ἐν μακellῳ, φησὶν, ἑσθίετε, μηδὲν διατάζοντες κατὰ συνείδησιν, μηδὲ ἀνακρίνοντας καὶ ἐπερωτῶντας δι' αὐτὴν, ἵνα ταύτην ἀμφίβολον οὖσαν θεραπεύσῃτε. Οὐ γὰρ ἐδόουλετο δύσκολον αὐτοῖς τὴν μετάληψιν παρασκευάσαι τῆς τροφῆς, ἵνα μὴ ἡμεῖς οὕτως ἐκλογισάμεντες, τὸ πᾶν τῆς ἀκριβείας ὡς [redacted] τῆς ἐντολῆς ὁσῆς, εἰς τὸ φυλαχθῆναι παραλύσωσιν. « Μηδὲν ἀνακρίνοντας. » Μὴ ἀνακρίνοντας τοὺς πωλοῦντας, μὴ ἅρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν, ὡς πληττόμενοι τὴν συνείδησιν, καὶ καθαρῶς αὐτὴν ἐθλόντας. Ἀλλὰ, φησὶν, ἀζητήτως τὰ ἐκ' ἀγορᾶς ἑσθίετε. « Μηδὲν διὰ τὴν συνείδησιν ἀνακρίνοντας. » Τοῦτοί τε, μὴδὲν ἐνεκεν αὐτῆς ἐπερωτῶντας καὶ ἀνακρίνοντας. Δι' γὰρ αὐτὴν καθαρὰν καὶ ἀδίστακτον ἑσθιόντας ἔχουσιν, καὶ μὴ δεῖσθαι πληροφορίας; Ἄλλος τῆς ἀπὸ τῆς ἀνακρίσεως. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ. » Εἰ γὰρ ἡ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστίν, δηλονότι καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅτι τὰ τε κρέα καὶ οἱ καρποὶ. Εἰ οὖν τοῦ Κυρίου ἐστίν, εἰ ἀνακρίνεις;

Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων καὶ θέλει πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἑσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντας διὰ τὴν συνείδησιν. Ἐν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ. Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἑσθίετε, δι' ἐκείνον τὸν μηρόσαντα καὶ τὴν συνείδησιν. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ ἀπὸ αὐτῆς.

Καλῶς τὸ, « ἑσθίετε. » Οὕτε γὰρ προτρέψατο, οὕτε ἀποτρέψατο αὐτοὺς ἡβούλετο. « Μηδὲν ἀνακρίνοντας. » Διὰ τί; ἵνα μὴ τῇ πολλῇ, φησὶ, περιστάσει, νομοθετῇ διελίξιν τὰ εἰδωλα, διὰ τὴν συνείδησιν. Ὡς ὁρίοντες, φησὶ, καθαρὰν φυλάττω

ὁμῶν τὴν συνεβησιν. « Ἐὰν δέ τις ὁμῶν εἴπῃ, » Ἰνα τί μηχανή ἐσθλοῖμαι; καὶ φησιν· Ἀληθῶς μὲν πάντα τοῦ Κυρίου ἔστιν, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ γῆ ἐξ ἧς ἐκβαίνει ταῦτα· ἀλλ' ἔὰν φάγητε, τὴν συνεβησιν τοῦ μηνύσαντος βιάπτετε. Ἐκκαταλιθίσεται γάρ, τί θέπετε ἀκούσαντες, οὐκ ἀπέχουθε — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τοῦτο δὲ λέγει, φοβούμενος μή πως νομίσωσιν ὡς ἰσχυρὸν τῶν εἰδώλων ἰχόντων γίνεσθαι τὴν κάλυψιν. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ, » Ἐν μὲν γὰρ οὐδὲς οὐ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀσθενείας καταπρονεῖς. Ἐκείνος δὲ τῇ πλάτῃ δεδουλωμένος, βλάβην ἐντεθεὶν καρποῦται, εἰδωλοθύτων σε κρεῶν μεταλαμβάνειν ἡγοούμενος. Τοῦτο γὰρ διδάσκει τὰ ἐξῆς. Ἰνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλῃ; συνειδήσεως; ἐλευθερίαν καὶ τὴν χάριν τῆς πίστεως. Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Οὐχ ὅσον, φησιν, ἄλλον λωδοῦσθαι διὰ τὴν ἐμὴν ταλαιότητα.

« Ἀλλῶς. [ΘΩΤ.] Ἐπειδὴ ἀνωτέρω οὗτε τὰ ἐν μακρῷ πολυόμενα οὐκ ἐκώλυον ἐσθίειν, ἐπήγαγε· « Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » τούτοις, τὰ ἐν αὐτῇ πάντα. Ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ πληροῦντα αὐτὴν, καρποὶ καὶ ζῶα, καὶ τὰ ὅμοια. Ἐπεὶ προτὶν λέγει, « Ἐὰν δέ τις ὁμῶν εἴπῃ οὗτε εἰδωλοθύτῳ ἐσθίῃ, μὴ ἐσθίετε, » Ἰνα μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν; νῦν οὐκ ἔστιν ἡ γῆ τοῦ Κυρίου καὶ τὰ ἐν αὐτῇ; Ἀλλ' ὅτε μὲν οὐκ ἐκώλυες ἐσθίειν τοῦ Κυρίου ἦν, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν; Ἰνα μὴ οὖν μὴ ἐξῆς τοῦτο λέγειν τιנῶ, πάλιν εἰρησι τὸ αὐτὸ καὶ φησιν· Τοῦ Κυρίου μὲν ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅπερ ἐμπροσθεν εἶπον, ἀλλὰ διὰ τὴν μηνύσαντα καὶ τὴν συνεβησιν αὐτοῦ, οὐ δεῖ γεύεσθαι ἐκείνων τῶν εἰδωλοθύτων. Εἰ γὰρ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, αὐτὸς οὐδενὸς ποιήσει ὁμᾶς ἔχειν ἰνδεδῶς, καὶ ταύτης δι' αὐτὸν ἀποσχηθεὶς τῆς εἰδωλοθύτου θοίνης. Ἡ ἐπεὶ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, πολλὰ μᾶλλον καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν αὐτῇ. Διὰ γούν τοῦτον τὴν μηνύσαντα εἰ ἔστι τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς ἄλλους ἰσως τοὺς μηνύοντας ἀκούσαντας ἵνα μὴ βλαβῶσι, μὴ ἐσθίετε. Τοῦ Κυρίου γὰρ ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ δεῖ ὡς ὁμοδουλῶν φρονεῖν τῶν ἐν αὐτῇ. Οὐ γὰρ ὅτε μὲν ἔδει φαγεῖν, τοῦτο ἔδει ἐννοεῖν, ὅτε δὲ μὴ ἐσθίειν, τοῦτο παρερῆν, ἀλλ' ἀπὸ ὁσαύτως ἔχοντες, καὶ τότε εὐχαρίστως ἐσθίειν, ὡς τοῦ Κυρίου παρασχόντος ἡμῖν εἰς βρωσιν ταῦτα, καὶ νῦν ἐκείνους μὴ ἐσθίειν, ὡς φυλαττομένους ἐκκαταλιθεῖν τοὺς τοῦ Κυρίου δοῦλους καὶ ὁμοδουλοῦς ἡμῶν.

Συνειδήσει δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. Ἰνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλῃς συνειδήσεως; εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασημοῦμαι, ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Ἐπεὶ οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνατε, εἴτε τί ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.

« Συνειδήσει. » Τὴν τοῦ Ἑλλήνος τοῦ καταμηνύσαντος, ἵνα μὴ βλαβῇ. « Ἰνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται; » Ἰνα μὴ τις εἴπῃ· Διὰ μὲν τὴν τῶν ἀδελφῶν συνεβησιν τῶν βλαπτομένων, καλῶς φαγεῖν

A quis autem vobis dixerit. » Quare jam non edemus? et ait: Vere quidem omnia Domini sunt, sicut et ipsa terra ex qua hæc prodeunt: verum si ederitis, conscientie ejus qui suggessit nocumento estis: offendiculum enim patietur, cogitans quam tandem ob causam, cum hoc audieritis, non abstinere. — Hoc autem dicit, veritus ne quo modo existimarent idcirco fieri prohibitionem quasi idola vim aliquam haberent. « Domini siquidem est terra. » Etenim tu nosti quod Domini sit terra 519 et plenitudo ejus, et idoiorum contemnis imbecillitatem: at ille errore deceptus, nocumentum inde colligit, putans te fieri participem carniū idolis immolatarum. Nam hoc docent ea quæ sequuntur: Quare enim libertas mea judicatur ab alia conscientia? libertatem vocans fidei gratiam. Si ego cum gratia participo, ut quid calumniam sustineo de eo pro quo gratias ago? Non est, inquit, sanctum, alium depravare propter meam perfectionem.

Alio modo. Quoniam superius cum ea quæ in macello venderentur edere permittibat, subiunxit: « Domini est terra et plenitudo ejus, » hoc est, universa quæ in ea sunt: nam hæc sunt quæ ipsam implent, fructus nempe et animalia, ac similia. Deinde in progressu dicit: « Si quis autem vobis dixerit idolothytium esse, ne edatis, » ut non dicat aliquis: Quid ergo? nunc Domini non est terra et quæ in ea sunt? At quando permittebas edere, Domini erat, nunc autem non est? Ne id ergo liceat cuiquam dicere, idem rursum ponit, et ait: Domini quidem est terra et quæ in ea sunt, quod antea dixi: sed propter illum qui suggessit et ipsius conscientiam, non oportet illorum gustare idolothyta. Nam si Domini est terra et plenitudo ejus, ipse faciet vos nullo egere, etiam si propter ipsam, hoc idolothytorum cibo abstinere. Aut si Domini est terra, et quæ in ea sunt, multo magis homo qui in ea est: propter hunc ergo qui suggessit qui Domini est, aliosque fortassis qui audierunt suggerentem, ne damnum recipiant: non edatis. Domini siquidem est terra, et quæ in ea sunt, et conservorum curam habere oportet qui in ea sunt. Neque enim cum edere oportuit, conveniebat solum hoc intelligere, et quando non est edendum tum negligere, sed tempor eodem modo se habere: et tunc edentes gratias agere quod Dominus hæc vobis in alimentum præbuerit, et nunc merito non edere, tanquam observantes ne offendiculo sitis servis Domini, vestrisque conservis.

X, 29-31. Porro conscientiam dico, non tuam, sed alterius. Cur enim libertas mea judicatur ab alia conscientia? Quod si ego gratia participo, cur ob id mihi maledicatur, pro quo ego gratias ago? 520 Sive igitur editis sive bibitis, sive quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

« Conscientiam. » Græci videlicet, sive gentilis, qui suggessit, ne damnum patiat. « Cur enim libertas mea judicatur? Ne quis dicat: Bene quidem edere prohibemur propter fratrum conscientiam

qui damnum paterentur, at de Græcis eorumque conscientia curare non oportet, ait: Quid enim necesse est, ut libertas mea qua nihil observo, sed liber sum a ciborum observatione, iudicetur ab alia conscientia? hoc est, condemnetur a Græci conscientia? Dicit enim ut verisimile est: Fabulae sunt res Christianorum: idola videntur abominari, et sacrificia quæ inter ea sunt, prompto animo comedunt: « Quod si ego gratia participo. » Propter gratiam Dei, quæ adeo sublimem mihi præstitit animum, qui posset persuaderi nullo talium se coinquinari; confidens ergo Dei gratiæ edo. Si tu, inquit, Dei gratia factus es perfectus, ut scias nihil esse idola, et perfectum, ut ais, habes animum, qui nihil nocuenti suscipias, etiam si participare vells in idolothytis: cur ergo te ipsum reddis maledictis obnoxium, et per te fidem ipsam ac Deum? Idque tunc et in eo, pro quo magis debebas gratias agere, cum mente perfectus sis. Ipse vero de seipso sermonem effiguravit, quo modestiorem redderet accusationem. Deinde subjungit, « Sive editis, » etc. Qui enim arguendo cohibuisset, jam soluta transfiguratione quam adversus seipsum assumpserat, ex directo ipsos admonet, dicens: « Sive editis, » etc. « Pro quo ego gratias ago. » Ego, inquit, edens gratias ago pro Dei gratia, quæ mihi animum tribuit sublimem et impollutum. Propterea dicit: « Participans gratias ago. » Cur ergo ob id pro quo ego gratias ago, hoc est, pro gratia Dei, a Græcis mihi maledicitur. Dicent enim quosdam impostores nos esse et mendaces, qui idola quidem aversemur, ut mensis quælibet exponuntur communicemus. « Sive ergo editis, » Ita, inquit, omnia facile, ut occasionem glorificandi Deum præbeatis, ut ea quæ nunc sunt una cum ignominia et infidelitate per fidem conferantur, sicut dictum est.

521 X, 32, 33; XI, 1. *Sitis nullum præbentes offendiculum, neque Judæis, neque Græcis, neque Ecclesie Dei, quemadmodum ego per omnia omnibus placeo non querens meam ipsius utilitatem, sed multorum, ut salvi fiant. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.*

« Nullum præbentes offendiculum, » Hoc est, nullam cuiquam præbentes vituperandi occasionem. Fiet autem hoc si neque Judæo, neque Græco sinus offendiculo, neque omnino fratribus, nam si sunt Ecclesia Dei. Considera vero quod postremo loco posuerit id quod majus est. Siquidem alios etiam convenit ad fidem attrahere, et non eos qui jam fratres sunt impellere. His autem verbis omnes designat qui ex eo offendebantur quod idolothyta ederent. « Quemadmodum ego, » Deinde quia rem præceperat difficilem, reos enim fecerat damni Judæorum ac Græcorum, seipsum posuit in exemplum, efficiens per hoc ut sermo facile suscipiatur. « Per omnia omnibus placeo. » Ac si dixisset: Omnibus ad omnia placeo: quod etiam dixit in superioribus: Omnibus omnia factus sum ut omnino aliquos salvos faciam. « Non querens meam

αὐλούμεθα, περὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς συνειδήσεως αὐτῶν οὐ δαί φροντίζω, φησί. Τίς γὰρ χρεῖα ἴνα τὸ ἐλευθέριον μου, τοῦτέστι, τὸ ἀπαραιτήτων μου καὶ ἐλευθέριον βρωμάτων παρατηρήσεως, κρίνηται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; τοῦτέστι, κατακρίνηται ὑπὸ τῆς τοῦ Ἑλλήνος συνειδήσεως; Ἐπεὶ γὰρ, ὡς εἰκόσ· Μῦθοι τὰ Χριστιανῶν, τὰ εἰδῶλα δοκοῦσι βδελύττεσθαι, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς θύομενα προθύμως ἐσθίουσιν. « Εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω. » Διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, τὴν οὕτως μου τὴν ψυχὴν ὑψηλὴν ποιήσαν, ὥς πεπεισθαι μηδενὶ τοιοῦτον μολύνεσθαι. Θεοφρόνων οὖν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἐσθίω. Εἰ σὺ, φησὶν, ἐκ χάριτος Θεοῦ γέγονας τέλειος, ὥστε εἰδῶναι μηδὲν εἶναι τὰ εἰδῶλα, καὶ κατηρητισμένην, ὡς λέγεις, ἔχεις τὴν ψυχὴν, εἰς δὲ μηδὲν παραδίδασθαι, καὶ μετασχεῖν βουληθῆς τῶν εἰδωλοθύτων, τι βλασφημεῖσθαι σαυτὸν παρασκευάζεις, καὶ διὰ αὐτὴν τὴν πίστιν καὶ τὸν Θεόν; Καὶ τότε ἐπ' ἐκείνῳ, ὑπὲρ οὗ μᾶλλον ὤφειλες εὐχαριστεῖν, τελειωθεὶς τὴν διανοίαν; Αὐτὸς δὲ ἐπ' αὐτοῦ τὸν λόγον ἐσχημάτισε, μετριώτερον τὸν ἡλεγγον ποῶν. Εἰτα ἑπάγει· « Εἰτε ἐσθίετε, » καὶ ἐξῆς. Καὶ οἱ τῶν ἐλέγχων ἔπαινοι, τότε τὸν εἰς αὐτὸν λύσας μετασχηματισμὸν, ἐξ εὐθείας αὐτοῖς παραινέει, λέγων· « Εἰτε ἐσθίετε, » καὶ ἐξῆς. « Ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ. » Ἐγὼ, φησὶν, ὑπὲρ τοῦ χάριτι Θεοῦ μοι τὴν ψυχὴν ὑψηλὴν καὶ ἀμύνητον ὑπάρχειν, εὐχαριστῶ ἐσθίων. Διὰ τοῦτο λέγει· « Μετέχων εὐχαριστῶ. » Διὰ τοῦτο οὖν ἐγὼ εὐχαριστῶ, τοῦτέστιν ὑπὲρ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων βλασφημοῦμαι; Ἐροῦσι γὰρ εἰρωνὰς τινας καὶ ψευδολόγους, τὰ μὲν εἰδῶλα δὴθεν ἀποστρεφόμενους, κοινωνοῦντας δὲ τῶν ἐκείνῃ τραπεζῶν. « Εἰτε οὖν ἐσθίετε. » Οὕτως, φησὶ, πάντα πράττετε, ἵνα τοῦ δοξάζεσθαι τὸν Θεὸν ἀφορμὰ παρέχητε, ὥς τὰ γε νῦν γινόμενα, καὶ ἀδοξία τῇ πίστει προστρίβεται, καθὼς εἰρηται.

Ἀπόστολοι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις, καὶ Ἑλλησιν, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἑμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς.

« Ἀπόστολοι, » τοῦτέστι, μηδεμίαν μηδενὶ φέγου παρέχοντες ἀφορμὴν. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἴαν μὴτε Ἑλλῆνα, μὴτε Ἰουδαῖον σκανδαλίσσωμεν, μὴτε μὴν τοὺς ἀδελφοὺς. Οὗτοι γὰρ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ὅρα δὲ τὸ μέζον, ἔσχατον εἶπα. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους ἐφίλεισθαι προσέχει πρὸς τὴν πίστιν, εὐμὴν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς διώκειν. Σημαίνει δὲ ἐκ τούτων τῶν ρημάτων πάντας σκανδαλιζομένους ἐκ τοῦ ἐσθίειν αὐτοὺς εἰδωλόθута. « Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς. » Εἰτα ἐπιτελὴ δυσχερὲς ἐπιτάξιν (ἀπειθῶντες γὰρ αὐτοὺς ἐποίησε καὶ τῆς Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων βλάβης), αὐτὸν εἰς παράδειγμα τέθεικεν, εὐπαράδεικτον ταύτῃ κατασκευάζων τὸν λόγον. « Πάντα πᾶσιν ἀρέσκω. » Ὡς εἰ εἶπεν· Εἰς πάντα πᾶσιν ἀρέσκω· ὅπου καὶ ἀνὼ λέγει· Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰ· σώσω. « Μὴ ζητῶν τὸ ἑμαυτοῦ. » Ὡς ὅταν λέγην· Ἠρόδεμην ἀνάρημα εἰ-

ναί ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου καὶ τῶν συγγενῶν μου. Τοῦτο γὰρ μίμησις Χριστοῦ, τὸ μὴ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τῶν πλησίον κηδεσθαι. Ἄλλὰ τὸ τῶν πολλῶν. — [ΘΩΤ.] Τὸ τῶν πολλῶν, φησί, συμφέρον, ἥπερ τὸ ἑαυτοῦ. Ἐπειδὴ ἐνίοι ζητοῦσι μὲν τὸ τῶν πολλῶν, ἄλλοι μὲν ἵνα κερδήσωσιν αὐτῶν τὴν εὐνοίαν ἐπὶ τὸ σφίσι λυσιτελοῦν, οἱ δὲ ἵνα παρ' αὐτῶν ἐπαινεθῶσιν, οἱ δὲ ἵνα ἄλλου τιδὸς ἐπιτύχῃσι τοιοῦτου, αὐτὰς δεῖκνυσιν ἐφ' ὧν αὐτοῖς ἐσπούδασεν ἀρῆσκειν, καὶ φησιν, ὅτι ἐπὶ τὸ ἐκείνοις συμφέρον καὶ οὐχ ἀπλῶς συμφέρον, ἀλλ' ἐτι σαφέστερον, ἵνα σωθῶσι, φησί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ σχίσματος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐν εὐχαίᾳ καὶ προφητείαις.

Ἐπειδὴ δὲ ὑμεῖς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις κατέχετε. Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστι. Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ. Κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ θεός. Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλὴν ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακάλυπτος τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς. Ἐν γὰρ ὅτι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξουσιᾷ.

Μέμφεται αὐτοῖς ὅτι αἱ μὲν γυναῖκες, ἀκατακάλυπτοι τῇ κεφαλῇ καὶ ἡδοντο καὶ ἐπροφήτευον. Οἱ δὲ ἄνδρες καὶ ἐκόμωον, καὶ κατακαλυμμένοι ἦσαν τὴν κεφαλὴν, ἐν τῇ εὐχῇ καὶ προφητείᾳ, ἀτινα Ἑλληνικῶν ἦν ἔθω. Αἰνίσσεται δὲ ὅτι καὶ παρῶν, περὶ τούτων αὐτοῖς διελεῖτο, ὧν οἱ μὲν ἐπαίσθησαν, οὐ καὶ ἐπαινεῖ, οἱ δὲ οὐ, πρὸς οὐς προτὶν φησίν. Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνηκος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν. Ὅτι πάντοτε μου μέμνησθε. Καὶ τότε περὶ τοῦ μὴ κομᾶν ὁ λόγος αὐτῷ, μὴ δὲ κακαλύφθαι ἐν εὐχῇ καὶ προφητείᾳ τὴν κεφαλὴν. Πᾶς οὖν φησιν ὅτι, Πάντοτε μου μέμνησθε, ἢ πρόφασις εὐλογοῦν λαθῶν, ἐπαιρεῖ τοὺς ἐπαινοὺς αὐτοῦ. Πρὸς γὰρ τοὺς ὑπακούσαντας ὁ λόγος αὐτῷ, οὐχὶ περὶ τῶν μὴ ὑπακούσαντων. Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι. Πρὸς τοὺς πεισθέντας τῷ λόγῳ τοῦτω διαλεγόμενος, τοὺς ἀπειθήσαντας διορθοῦται μὴ δεῖν κακαλυμμένη εὐχεσθαι κεφαλῇ. Ἐπιφέρει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν. Παντὸς ἀνδρὸς. Πιστοῦ δηλονότι. Αὐτοὶ γὰρ εἰσι μέλη Χριστοῦ. Καὶ αὐτῶν κεφαλὴ ὁ Χριστός, οὐ μὴ τῶν ἀπίστων. Κεφαλὴ μὲν ἡμῶν τῶν πιστῶν ἐστὶν ὁ Χριστός, ὡς συσώμων καὶ συμμετέμων αὐτῷ γεγεννημένων, διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος αὐτοῦ. Αἱ αὐτῶν γὰρ ἀπαντες ἐν σώμα χρηματίσαντες, κεφαλὴν ἔχομεν αὐτόν.

Κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ θεός καὶ Πατὴρ, ὡς γεννήτωρ καὶ προβολεὺς καὶ ὁμοούσιος αὐτοῦ. Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ. Ὅτι καὶ αὐτὸς γεννήτωρ αὐ-

A ipsius utilitatem. » Veluti enim dicebat : « Optatum anathema esse a Christo pro fratribus meis et cognatis meis ». » Hoc autem Christi imitatio est, non querere meum commodum, sed proximis providere. » Sed multorum. » Multorum, inquit, commodum magis quero, quam meum. Quandoquidem nonnulli multorum querunt commodum : alii sane ut illorum lucrifaciant benevolentiam, in hoc ut sibi prosint : quidam vero ut ab eis laudentur, alii ut aliud quidpiam simile ab eis assequantur : ostendit ipse ad quid illis placere studuerit, et ait quod ob commodum ipsorum ; nec qualecunque commodum, sed manifestius adhuc ut salvi fiant. Inquit.

522 CAPUT VI.

B De dissidio virorum ac mulierum in precationibus et prophetiis.

XI, 2-3. Collaudo autem vos, fratres, quod omnium quæ mea sunt memores sitis, et, quemadmodum tradidi vobis, instituta servetis. Sed volo vos scire quod omnis viri caput Christus est, caput autem mulieris vir, caput vero Christi Deus. Omnis vir orans aut prophetans habens quidpiam in capite, probro afficit caput suum. Omnis vero mulier orans aut prophetans non operio capite, pudore afficit caput suum : nam unum est et idem ac si rasa esset.

C Accusat eos quod mulieres quidem capite non operio orabant ac prophetabant : viri autem comati erant, et capite erant operio in precatione ac prophetia. Quæ sane Græcorum mores erant. Insinuat etiam quod præsens apud ipsos de his dissenserat. Eorum vero quidam persuasi fuerant, quos etiam collaudat : alii vero non quibus in progressu loquitur, cum ait : Cæterum si quis videtur contentiosus esse, nos hujusmodi consuetudinem non habemus. » Quod omnium quæ mea sunt memores sitis. » Atqui de hoc ne comatiessent, et de non operiendo capite in precatione et prophetia sermo ipse erat, quomodo ergo ait : « Omnium quæ mea sunt memores sitis ? » Accepta rationabili causa laudibus eos effert. Nam ad illos sermo ipse dirigitur qui obtemperaverant, non de his qui non obediunt. » Sed volo vos scire. » Cum iis disserendo qui huic sermoni obtemperaverant, eos corrigit qui non crediderant non oportere orare toto capite. Afferit autem et causam. « Omnis vir, » fidelis videlicet. Ipsi enim sunt membra Christi, et eorum caput Christus est, non autem infidelium. Caput quidem nostrum qui fideles sumus Christus est, tanquam eorum qui ejusdem facti sunt corporis, ejusdemque consortes naturæ, per communicationem corporis et sanguinis ipsius. Per hanc enim omnes unum corpus appellati, ipsum habemus caput.

D 523 Christi vero caput Deus ac Pater est tanquam parens et productior, ac ejusdem cum ipso substantiæ. » Caput autem mulieris vir. » Quia et ipsi

mulieri patens est et productior ac ejusdem substantiæ cum ipsa. Consequens ergo aptaque proportio est. Quod si dictum illud: « Omnis vir, » de infidelibus quoque intelligas, rectus erit intellectus de modo creationis loquendo. Qui enim hominem in cætera dominari permisit, ipsum solum sub sua potentia ac dominatu manere concessit, non proponens ipsi alium dominum, aut habentem super eum potestatem. « Caput autem mulieris vir. » Eo quod prior dignitate sit et potestatem in illam habeat. « Caput vero Christi Deus. » Hoc ideo solum quod ejus sit principium: neque enim oportet quæ de capite dicta sunt, similiter quoque de Christo intelligere: sed hominum quidem caput Christus est secundum creationem, Christi vero caput Pater est propter principationem. Nisi ita quoque caput Christi dicatur Deus, sicut et nostrum dicitur Deus, quatenus est et consideratur homo, juxta illud. « Pater meus major me est »; et: « Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum ac Deum vestrum ». — « Omnis vir orans. » Non prohibet semper virum tecto esse capite; sed tantum operationis ac prophetie tempore. « Habens quidpiam in capite. » Non dixit aperte: Qui capite est operto, sed: « Habens quidpiam in capite, » tollens hoc modo non pilei tantum tegumentum, sed et comæ. Etenim qui comam nutrit, aliquid etiam in capite habet, nempe comam: « Probro afficit caput suum. » Nos enim viros Deus fecit liberos, hoc est, nulli eorum qui sunt in terra subditos, sed omnibus dominantes. Non ergo oportet eos habere potestatem super caput qui nullius subduntur potestati eorum qui in terra sunt. Caput enim tectum esse, potestatem quandam est capiti superponere. Nam pro potestate est capitis tegumentum, quod solet mulieri superponi, significans viri potestatem, utpote cui ipsa subjecta est. Qui igitur libero capiti potestatem superponit, merito caput suum Christum probro afficit. « Pudore afficit caput suum. » Quomodo? Tum quia idem est ac si rasa esset: tum quia capite fugitivam quamdam sese exhibet et profugam a data sibi a Deo potestate, nempe viro. Quomodo unum est et idem ac si rasa esset, cum ea quæ rasa est ne naturale quidem tegmen habeat, nempe capillos, hæc autem habeat. Et dicemus quod illa quæ non est operto capite, quantum in se est, naturale quoque excussit tegumentum puta,

XI, 6, 7. — Etenim si non velatur mulier, etiam tondeatur. Quod si sædum est mulieri tonderi aut radi, veietur. Vir siquidem non debet connecto esse capite, cum sit imago et gloria Dei, mulier autem gloria viri est.

Hoc adjungens significavit quod non in precectione tantum et prophetia oporteat insani esse velatam, sed semper. Quemadmodum enim rasam esse non in precectione tantum et prophetia indecorum esse, sed et semper: ita quoque intellectam

etiam et proboletis: et oportet uti. A
 « Αὐτοῦτος οὖν καὶ ἀρμύδιος ἡ ἀναλογία. Εἰ δὲ τὸ
 « Παντὸς ἀνδρὸς, » καὶ ἐπὶ τῶν ἀπίστων ἐκλάσει,
 κατὰ τὴν τῆς δημιουργίας λόγον ἔγχοιτο. Τῶν γὰρ
 ἄλλων ἀρχῶν τὸν ἀνθρώπον ἐπιτελείας, αὐτὸν ὑπὸ
 τὴν ἰδίαν μόνον εἶδαι μένειν ἐξουσίαν καὶ ἀρχὴν,
 μὴ ἐπιστήσας αὐτῷ ἑτέρον θεσπότην ἢ ἐξουσιαστήν.
 « Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ. » Διὰ τὸ κατάρχειν
 καὶ ἐξουσιάζειν αὐτῆς. « Κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. »
 Τοῦτο διὰ τὸ αἰτίαν μόνον. Οὐδεὶς γὰρ τὰ περὶ κε-
 φαλῆς εἰρημένα, ὁμοίως καὶ ἐπὶ Χριστοῦ ἐκλαμβάνειν.
 Ἀλλὰ τῶν μὲν ἀνθρώπων κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, κατὰ τὸ
 δημιουργικὸν, Χριστοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Πατὴρ διὰ τὸ αἰ-
 τιον. Πῶν εἰ μὴ καὶ Χριστοῦ οὕτως κεφαλὴ ὁ Θεός,
 καθάπερ ἡμῶν ὁ Χριστός, καθὼς ἐστὶ καὶ νοεῖται ἀν-
 θρώπων, κατὰ τὸ, « Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν. »
 Καί: « Ἀναβαῖνον πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑ-
 μῶν καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὁμῶν. » — Πᾶς ἀνὴρ προσ-
 ευχόμενος. » Οὐκ ἀεὶ καλεῖται τὸν ἄνδρα κατακαλύπτει-
 σθαι, ἀλλὰ μόνον ἐν εὐχῇ καὶ προφητείᾳ. « Κατὰ κε-
 φαλῆς ἔχων. » Οὐκ εἴπειτα καλυμμένος τὴν κεφαλὴν,
 ἀλλὰ « Κατὰ κεφαλῆς ἔχων, » ἀναιρῶν οὕτως οὐ μόνον
 τῷ ἱερᾷ καλύπτεσθαι, ἀλλὰ καὶ κόμην. Καὶ
 γὰρ καὶ ὁ κόμην κατὰ κεφαλῆς ἔχει τὴν κόμην δη-
 λαθῇ. « Καταίχθοναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. » Ἡμεῖς
 γὰρ ὁ Θεός τοὺς ἄνδρας αὐτεξουσίους ποιεῖται, τού-
 τῳ ἐστὶν ὅτι οὐδὲνα τῶν ἐν τῇ γῇ, ἀλλὰ πάντων ἀρχον-
 τας. Αὐτὸ οὐδεὶς ἔχει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐξουσίαν τοῖς
 οὐκ ὄντας ὑπὸ ἐξουσίαν τινὸς τῶν ἐν τῇ γῇ. Τὸ γὰρ
 κακαλῦσθαι τὴν κεφαλὴν, ἐξουσίαν τινα ἐπιτελεῖν
 τῇ κεφαλῇ. Ἀντὶ γὰρ ἐξουσίας ἐστὶ τὸ ἐπὶ τῆς κε-
 φαλῆς κάλυμμα, ὅπερ εἰσθελεῖν ἐπὶ τῆς γυναικὸς,
 δηλοῦν τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίαν, ὡς ὁποκαίμενη αὐ-
 τῆς. Ὁ οὖν τῇ αἰσθητῇ κεφαλῇ ἐπιτελεῖς ἐξουσίαν,
 εἰκότως καταίχθοναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὸν Χρι-
 στούν. « Καταίχθοναι τὴν κεφαλὴν αὐτῆς. » Πῶς,
 ὅτι τὰ αὐτὸ ἐστὶ τῇ ἐξουρημένῃ, καὶ ὅτι δραπέ-
 τριάν τινα τὴν κεφαλὴν ἀποδείκνυσιν καὶ φυγάδα τῆς
 δοθεῖσης αὐτῇ παρὰ Θεοῦ ἐξουσίας, ἡγουν τοῦ ἀν-
 δρὸς. Ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ αὐτό. Πῶς ἐστὶν ἐν καὶ
 τὸ αὐτὸ τῇ ἐξουρημένῃ, ὅπως ἡ μὲν ἐξουρημένη, οὐδὲ
 τὴν φυσικὴν σκέπην ἔχει οἷον τὰς τρίχας, αὐτὴ δὲ
 ἔχει. Καὶ ἀρῶμεν, ὅτι ἡ ἀκατακάλυπτος ἴσων τὸ εἰς
 αὐτὴν ἦκον, καὶ τὸ ἐκ φύσεως ἀπιστοῦσαν κάλυμμα,
 ἡ γυνὴ τὰς τρίχας.

quod illa quæ non est operto capite, quantum in

El γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνή, καὶ κειράσθω. Εἰ δὲ αἰσχροὶ γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ἐκείρασθαι, κατακαλύπτεσθω. Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. Γυνὴ δὲ δόξαν ἀνδρὸς ἐστίν.

Τοῦτο προσθεὶς ἐδήλωσεν ὅτι οὐκ ἐν εὐχῇ ἢ προφητείᾳ μόνον αὐτὴν δεῖ κατακαλύπτεσθαι, ἀλλὰ πάντοτε. Ὅπερ γὰρ τὸ κείρασθαι, οὐκ ἐν εὐχῇ μόνον καὶ προφητείᾳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ καὶ πάντοτε, οὕτως καὶ ἀκατακάλυπτον εἶναι. Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει

κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν. » Κατασκευαστικῶς ἂν προάγει τὸν λόγον, εἰτα αἰτίαν λέγει τοῦ μὴ δεῖν ἄνδρα κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, οὗ τὴν πρώτην, διότι κεφαλὴν ἔχει τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ ἄλλην. » Εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχουν. » Εἰκὼν Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, οὕτε κατὰ τὸ σῶμα, οὕτε κατὰ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀρχικὸν μόνον. » Ὡς ἀπάντων τοῖνυν τῶν ἐπὶ γῆς τὴν ἀρχὴν πεπιστευμένους, εἰκὼν προσαγορεύεται Θεοῦ. » Ἡ δὲ γυνὴ ὡς ὑπὸ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίαν τελοῦσα, τοῦ ἀνδρὸς ἔστι δόξα, καὶ ὅσον εἰκόνας εἰκὼν. » Ἀρχεῖ μὲν γὰρ καὶ αὕτη τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὑποτετάχθαι τῷ ἀνδρὶ προσετάγη. » Δόξα Θεοῦ ὑπάρχουν. » Τοῦτέστιν ἀρχὴ ὢν Θεοῦ, καὶ ὑπὸ ἀρχὴν ὢν Θεοῦ μόνου. Δεῖ οὖν τὸν ὄντα μὲν ὑπ' οὐδὲνα τῶν ἐν τῇ γῇ, αὐτὸν δὲ ἀρχοντα ἀπάντων τῶν ἐν τῇ γῇ καὶ αὐτῆς τῆς γυναικὸς, μετὰ τῶν συμβόλων τῆς ἐλευθερίας, τοῦτέστι τῆς ἀκατακαλύπτου κεφαλῆς, προσεῖναι Θεῷ. Εἰς γὰρ δόξαν Θεοῦ ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος υποτετάχθαι τῷ Θεῷ, καὶ εἰς δόξαν ἀνδρὸς, ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Τί δὲ ἔστιν εἰς δόξαν; Εὐπαίδως καὶ ἔκουσινως μετὰ χαρᾶς πράττειν τὰ ἀρεσκοντα Θεῷ. Ὁ αὐτοῦ καὶ ἡ γυνὴ πράττειν τὰ ἀρεσκοντα τῷ ἀνδρὶ. Ὡς ὅτε κατὰ βίαν καὶ ἄκων ποιῶν καὶ δυσφορῶν, οὐχ ὑποτάσσεται εἰς δόξαν Θεοῦ· ὡσαύτως οὕδ' ἡ γυνὴ, εἰς δόξαν ἀνδρὸς. » Ὅστε δὲ προθύμως ἀκατακαλύπτως προσεῖναι Θεῷ, καὶ τὴν γυναῖκα ὡσαύτως κατακαλύπτεσθαι. » Δόξαν Θεοῦ. » Τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ ἐξουσίας τὸ τιμιώτατον. Δὲ αὐτὸν γὰρ μᾶλλον, ἢ δὲ ἄλλο τι τῶν ἐν κόσμῳ δεδοξασται, καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ φιλάνθρωπιος πεφανέρωται. Ὁσαύτως δόξα ἀνδρὸς ἡ γυνὴ. Τῆς γὰρ ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ ἐξουσίας, αὕτη ἔστι τὸ τιμιώτατον, δὲ ἡ μᾶλλον ἢ δὲ ἑτέρου τινος ὢν ἀρχεῖ, ἔστιν αὐτῷ ἐγκαλλωπίζεσθαι καὶ δοξάζεσθαι. » Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρὸς ἔστιν. » Τοῦτέστιν, ἀρχὴ ἀνδρὸς, καὶ ὑπὸ ἀρχὴν ἀνδρὸς. Δεῖ οὖν αὕτη μετὰ τῶν συμβόλων τῆς υποταγῆς εἶναι δεῖ. » Hoc est, principatus viri et sub dominio viri. Oportet igitur eam semper esse cum aliquo subjectionis indicio.

Οὐ γὰρ ἔστιν ἄνθρωπος ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐκ ἀνδρὸς. Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἄνθρωπος διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους. Πλὴν ὅτε ἄνθρωπος χωρὶς γυναικὸς, οὕτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς ἐν Κυρίῳ. Ὁσαυτὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς, οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς γυναικὸς. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐν ὅμειν αὐτοῖς κρίνατε, πρέπον ἔστι γυναῖκα ἀκατακαλύπτου τῷ Θεῷ προσεῖναι;

Τὰς ὑπεροχὰς καταλέγει τοῦ ἀνδρὸς, δὲ δὲ αὐτῷ τὸ ἀρχεῖν δίδοται. » Διὰ τοῦτο ὀφείλει. » Διὰ τὰς εἰρημνάδας, φθίν, αἰτίας ὀφείλει ἐξουσίαν ἔχειν, τοῦτέστιν κάλυμμα, ἵνα φαίνεται ὅτι ὑπὸ ἐξουσίαν τυγχάνει. Τὸ γὰρ κάλυμμα κάτω νεύειν καὶ πεκυφέναι ποιεῖ, ὅπου σύμβολόν ἐστι καὶ δεκτικὸν τοῦ ἀρχεσθαι αὐτὴν. » Ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν. » Τοῦτέστι τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίαν καὶ κυριότητα ἥπερ ὑπάρκειται, ὀφείλει ἔχειν, καὶ ἐπιδείκνυσθαι ἐν αὐτῆς τῆς κεφαλῆς. Τοῦτο δὲ πῶς κατορθοῦται; Διὰ

esse. » Vir siquidem non debet contecto esse capite. » Instructe producit sermonem. Deinde causam reddit cur non oporteat virum contecto esse capite: non primam, nempe quod caput habeat Christum, sed aliam: » Cum sit imago et gloria Dei. » Imago Dei est homo, non secundum corpus, nec secundum animam, sed tantum secundum dominium. Imago igitur Dei appellatur ut cui conceditur sit dominium quæ super terram sunt. Mulier vero ut quæ sub viri potestatem redacta sit, viri imago est, et tanquam imaginis imago. Dominatur siquidem et ipsa in alia. At jussum ei est viro subditam esse. » Cum gloria Dei sit. » Hoc est, cum Dei principatus sit et sub solius Dei principatu. Oportet ergo eum qui sub nullo est eorum quæ in terra sunt, ipse vero princeps est omnium quæ sunt in terra, et ipsius quoque mulieris, cum insigniis libertatis, puta detecto capite, ad Deum accedere. Ad Dei enim gloriam debet vir subditus esse Deo, et ad viri gloriam mulier viro. Quid est autem ad gloriam? Hoc est, prompta obedientia et voluntarie cum gaudio facere quæ Deo placent. Similiter et mulier facere debet quæ viro placent: ita ut qui coactus et invitatus facit et graviter ferens, non subditur ad gloriam Dei, et similiter, nec mulier ad viri gloriam. Oportet ergo prompto animo virum sine operimento ad Deum accedere, et mulierem similiter velatam esse. » Gloriam Dei. » 525 Puta quod in ipsius principatu ac potentia honorabilissimum est. Propter eum enim magis quam propter aliud quidpiam in mundo glorificatur: et sublimitas mansuetudinis ac benignitatis manifestatur. Simili modo gloria viri est mulier. Nam hæc honorabilissimum est in illius principatu ac potestate, per quam magis quam per aliud eorum quibus dominatur, licet ipsi ut ipsi placeat ac glorietur. » Mulier autem gloria viro. Oportet igitur eam semper esse cum aliquo

XI, 8-13. Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro. Neque enim est vir creatus propter mulierem, sed mulier propter virum. Propter hoc debet mulier potestatem habere in capite propter angelos. Alioqui neque vir absque muliere, neque mulier absque viro in Domino. Quemadmodum mulier ex viro est, ita et vir per mulierem: omnia vero ex Deo. Inter vos ipsos judicate: num decorum est mulierem non velatam orare?

Viri prerogativas ostendit, propter quas ipsi datum est dominari. » Propter hoc debet. » Propter dictas, inquit, causas debet potestatem habere, id est operimentum: ut manifestum fiat quod sub alterius potestate sit. Operimentum enim deorsum respicere ac inclinare facit, quod signum est et ostensivum quod sub dominio sit. » Debet mulier potestatem habere. » Hoc est viri potestatem ac dominium cui subjacet debet habere et in ipso capite ostendere. Hoc autem quomodo continget?

Per hoc quod tegatur. Ideo ipsum quoque tegumentum merito potestas vocari potest, quod potestatis ac dominii viri demonstrativum sit et presentativum. Quod autem addit: « Propter angelos, » id mihi indicare videtur. Quoniam enim causam cur mulier subjecta esse debeat, assignat: quia non est vir creatus propter mulierem: rursumque dicit ob id oportere eam tegumentum habere, quod viri potestatem super ipsam attestetur, subjungens: « Propter angelos, » significat quod licet id facere nolit, eo quod homines vereatur, at vel propter angelos pudeat, 526 qui testes ac conspectores facti sunt subjectionis ipsius. Nam etsi homines, tamen ipsi conspexerunt quod non vir a muliere, sed mulier a viro generationis principium acceperit. « Propter angelos, » Clemens tertio Ὑποτυπώσεων, id est, Informationum libro, angelos dicit justos ac probos viros. Operiatur ergo ne ad stuprum sit eis offendiculo: nam et qui vere in cœlis sunt angeli, ipsam licet tectam intuentur. Si viri, inquit, potestatem despicias, vel angelos verere, ne eis veluti rasa appareas, et tanquam renitens potestati, quæ a Deo tibi superimposita est. « Alioqui neque vir absque muliere, » Quoniam multum depressit mulierem dicens quod de viro est, et propter ipsum facta, et sub illius potestatem redacta: nunc moderatur illud: Ne mihi, inquit, ea quæ in prima creatione facta sunt, referas, sed ad ea quæ nunc sunt accede. Nam si presentia requiras, quisque altero eget, ut in esse permaneat. Deinde subjungit: « In Domino. » Hoc est, propter Dominum, quia ipse eos creavit, ut sibi mutuo causæ essent. Primum namque principium fuit ipse Dominus. « Et vir per mulierem, » Considera Pauli sapientiam. Non dixit: Ex muliere, sed: « Per mulierem, » nempe quod etiam ejus rei, ut vir sit per mulierem, causa sit ipse vir, tanquam originale principium. Primum enim mulier ex viro facta est, non vir ex muliere: quantum vero ad ea quæ nunc sunt, quantum vir ex muliere sit, rursus tamen per mulierem vir principium est. Idcirco non dixit: Ex muliere, sed, « Per mulierem, » ut rursus faciat virum principium. Postquam ergo dixit ipsos esse sui effectores, consolatus paululum mulierem subjungit: « Omnia vero ex Deo. » Nam Deus archetypum primumque principium est.

X, 14-16. Anne natura quidem hoc docet vos, quod si vir comatus sit, probro ipsi est? Si vero mulier cometur, gloria sibi est? eo quod coma ei pro velamine data sit. Cæterum, si quis videtur contentiosus esse, nos hujusmodi consuetudinem non habemus, neque Ecclesie Dei.

527 Itaque ipsi quoque naturæ, inquit, repugnat qui non obtemperat. « Eo quod coma pro velamine. » Quoniam ergo ex natura habet velamen capillorum, debet et ipsa velari, ne naturalia pervertat jura. « Data sit. » Hoc est, a natura habeatur. Vide: cum virum dixisset caput habere intec-

A τοῦ κατακαλύπτεσθαι. διὰ καὶ αὐτὸ τὸ κατακάλυμμα, εἰκότως ἀν' ἐξουσία κληθεῖται, ὡς τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίας καὶ κυριότητος ἐνδεικτικὸν ὑπάρχον καὶ παραστατικόν. Τὸ δὲ: « διὰ τοὺς ἀγγέλους, » τοῦτο μοι δοκεῖ ὑποδηλοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ αἰτίαν τοῦ ὀφείλειν ὑποτετάχθαι τῇ ἀνδρὶ τὴν γυναῖκα φησὶν, ὅτι οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀνὰ πάλιν δὲ, καὶ διὰ τοῦτο δεῖ ἔχειν αὐτὴν τὸ κατακάλυμμα τὴν ὑπ' αὐτῆς ἐξουσίαν τοῦ ἀνδρὸς ὁμολογοῦσαν, ἐπαγαγὼν: « διὰ τοὺς ἀγγέλους, » δηλοῖ ὅτι εἰ καὶ μὴ τοὺς ἀνθρώπους, αἰσχυρομένη οὐκ ἐθέλει τοῦτο ποιεῖν, ἀλλ' οὖν ἀπ' αἰσχυνθῆναι τοὺς ἀγγέλους, οἱ μάρτυρες καὶ ἐπόπται γεγενῆνται τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς. Αὐτοὶ γάρ, εἰ καὶ μὴ ἀνθρώποι, ἐφορῶντες ἦσαν αὐτὴν ἀνδρα οὐκ ἀπὸ τῆς γυναίκος, ἀλλ' αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως λαβοῦσαν. « διὰ τοὺς ἀγγέλους, » Ὁ Κλήμης ἐν τρίτῳ τῶν ὑποτυπώσεων, ἀγγέλους φησὶ τοὺς δικαίους καὶ ἡσυχάζοντες. Κατακαλύπτεσθαι οὖν, ἵνα μὴ εἰς πορνείαν αὐτοὺς σκανδαλίσῃ. Οἱ γὰρ ὄντως καὶ ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλοι, καὶ κατακαλυμμένην αὐτὴν βλέπουσιν. Εἰ τῆς τοῦ ἀνδρὸς, φησὶν, ἐξουσίαν καταφρονεῖς, καὶ τοὺς ἀγγέλους αἰσθησῇ, ἵνα μὴ αὐτοὶ ἐν ἰσῷ φαίνη τῇ ἐξηρημένη, καὶ ὅσον ἀνταίρουσα κατὰ τῆς ὑπὲρ Θεοῦ σοὶ ἐπιθείσης ἐξουσίας. « Πλὴν οὐτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός. » Ἐπειδὴ πολλὰ κατήγαγε τὴν γυναῖκα, εἰπὼν ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς ἐστὶ καὶ δι' αὐτὸν γέγονε, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν πελεῖ, νῦν διορθοῦται αὐτό. Μὴ γάρ μοι, φησὶ, τὴν πρώτην λέγα δημιουργίαν, ἀλλ' ἐλθέ εἰς τὰ νῦν. C Ἄν γὰρ τὸ νῦν ζητῇς, εἰς ἐκατέρου πρὸς τὴν ὑπαρξὶν δίδονται. ἔπειτα ἀπάγει: « Ἐν Κυρίῳ, » τοῦτέστι διὰ τὸν Κύριον, ἐπειδὴ αὐτὸς δημιουργήσας εἶναι αὐτοὺς ἀλλήλων αἰτίους. Τὸ γὰρ πρῶτον αἶτιον, αὐτὸς ὁ Κύριος. « Καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός. » Ὅρα σοφίαν Παύλου: οὐκ εἶπεν: « Ἐκ τῆς γυναικός, » ἀλλὰ, « διὰ τῆς γυναικός, » δηλονότι καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι διὰ γυναικὸς τὸν ἀνδρα αἰτίος ὁ ἀνὴρ, ὡς προκαταρκτικὸν αἶτιον. Τὸ γὰρ πρῶτον ἡ γυνὴ ἐξ ἀνδρὸς, οὐχ ὁ ἀνὴρ ἐκ γυναικός. Τὰ νῦν δὲ, εἰ καὶ ὁ ἀνὴρ ἐκ γυναικός, ἀλλὰ πάλιν διὰ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ κατάρχει. διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἐκ γυναικός, ἀλλὰ, « διὰ γυναικός, » ἵνα ποιῇ πάλιν ἀρχὴν τὸν ἀνδρα. Ἐπεὶ οὖν εἶπεν αὐτοὺς ἑαυτῶν ποιητικούς, καὶ μικρὸν D παραμυθησάμενος τὴν γυναῖκα ἀπάγει: « Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Τὸ γὰρ ἀρχέτυπον αἶτιον ὁ Θεός.

Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὁμῶς, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομῇ, αἰτίμῃ αὐτῷ ἐστὶ: Ἡ γυνὴ δὲ ἐὰν κομῇ, δόξα αὐτῇ ἐστίν: ὅτι ἡ κόμη αὐτῇ περιβολαίου δίδεται. Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόδοξος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ.

Ἄγε, φησὶ, καὶ αὐτῇ τῇ φύσει πολεμεῖ, ὃ μὴ περὶ ὁμῶς. « Ὅτι ἡ κόμη αὐτῇ περιβολαίου. » Ἐπεὶ οὖν ἔχει ἐκ τῆς φύσεως τὸ τῶν τριχῶν περιβολαίου, ὀφείλει καὶ αὐτὴ περιβάλλεσθαι, ἵνα μὴ τοὺς φύσις ἀνατρέψῃ θεσμούς. « Δίδεται. » Τοῦτέστιν ἀπὸ τῆς φύσεως. Ὅρα: ἐπειδὴ εἶπε τὸ ἀκατακάλυπτον

ἔχον τὸν ἀνδρα τὴν κεφαλὴν, ὁραῖσιν μὴ κομᾶν, ἀλλ' ἔχειν τὸ ἐλεύθερον, πῶς τὴν γυναῖκα κατακαλυμμένην ἀφίησι κομᾶν εἰς σύμβολον τῆς ὑποταγῆς. « Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλονεικος εἶναι. » Ἐπειδὴ πρὸς ἐθελούσους ἔγραψεν, οἱ διὰ συλλογισμῶν τὰ πάντα κατασκευάζον καὶ ἀνεσκευάζον, φησὶν. Ὁ καιρὸς νῦν τοῦ φιλονεικεῖν. Εἰ γὰρ ἀναισχυνταὶ τις πρὸς τὰ εἰρημένα, ἡμεῖς, φησὶ, καὶ ἡ Ἐκκλησία, οὐκ ἔχομεν ἔθος τοιούτων. Ποῖον; Τὸ φιλονεικεῖν. Ἀλλὰ τὸ πεθεσθαι τοῖς ἐπιτάγμασι τῶν διδασκάλων μηδὲν ἀντιτείνοντες. — Ἡ. "Ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος παρ' ἡμῖν, ἵνα ὁ μὲν ἀνὴρ κομᾷ καὶ καλύπτεται τὴν κεφαλὴν, ἡ δὲ γυνὴ τὸν ἄντριν.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ κοινωρίας θεοσκεπούς, οὐ πλησμονικῆς. B

Τοῦτο δὲ παραγγέλλω οὐκ ἐπαίνῳ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε. Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὁμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὁμίᾳ ὑπάρχειν, καὶ μέρος τι πιστεύω. Δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις ἐν ὁμίᾳ εἶναι, ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένηνται ἐν ὁμίᾳ. Συνερχομένων οὖν ὁμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν.

Παραγγέλλων, φησὶν, οὐκ ἐπαίνῳ ὑμᾶς, ὅτι μετ' ἄλλους εἰς ἀνάγκην παραγγελίας τοιαύτης. Ἐδεῖ γὰρ ὑμᾶς, μήτε δεηθῆναι εἰς τοῦτο παραίνεσιν. Οὐκ ἐπαίνῳ, φησὶ, τὸ συνέρχεσθαι ὑμᾶς, καίτοι ἐπαίνου ἄξιον ἦν, ἀλλ' αὐτοὶ αὐτὸ φόβου καὶ κατηγορίας αἰτίον ἐποίησαν, ἅμα καὶ ἐντρέπον, ὅτι ἐφ' οἷς ἐπαίνεσθαι αὐτοῖς ἔλην, ἀντὶ τούτου παραγγέλλω καὶ τὸ μὴ ἐπαίνεσθαι ἑαυτοῖς ἐπιστάσαντο. Διατί δὲ οὐκ ἐπαίνει τὸ συνέρχεσθαι; "Ὅτι οὐκ ἐπὶ τῷ κρεῖττονι, ὥσπερ εἶδει, ἀλλ' ἐπὶ τῷ χείρονι συνέρχεσθε, ἥτοι ἐπὶ τῷ ἀτιμᾶσαι τοὺς ἀδελφούς καὶ κατασχύνειν, καὶ τὴν ἀλαζονίαν ὁμῶν καὶ γαστριμαργίαν ἐπιδείκνυσθαι. « Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον. » Ἴνα τί οὐκ ἐπαίνεῖς; "Ὅτι, φησὶν, οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε. Δέον γὰρ ὑμᾶς καὶ ἐπιδοῦναι πρὸς ἀρετὴν, αὐτοὶ καὶ ἦν εἴχετε διεφθείρατε. « Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὁμῶν. » Ἡ αἰτία τοῦ νῦν κεφαλῆαιον αὐτῇ ἦν. Παρ' αὐτοῖς δεῖπνον Κυριακὸν ἐγένετο, ἐγένετο δὲ οὕτως. Κατὰ φανεράς ἡμέρας ἤγουν ἑορτασίμους μετὰ τὴν τῶν ἁγίων μυστηρίων μετέληψιν, ἐγένετο δεῖπνον κοινόν, τῶν πλουτούντων παρασκευαζόντων, καὶ τοὺς πένητας συγκαλυμένους. Τοῦτο δὲ ἦν πρόφασις ἀγάπης καὶ ταπεινοφροσύνης. Ἐπεὶ οὖν τὸ τοῦτον ἀγαθὸν αἰτίον παρεφθείρετο, ἐδεήθη τοῦ γράψαι: « Ἀκούω σχίσματα ἐν ὁμίᾳ. » Οὐκ εὐθὺς δὲ εἰς τὸν περὶ τοῦ Κυριακοῦ δεῖπνου λόγον εἰσῆλθεν, ἀλλ' ἀνωθεν ἐκσκόπει τὸ κακόν. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἡ συνίναί καὶ συνδαινεῖν μετὰ τῶν πενήτων, σχίσμα ἦν. « Καὶ μέρος τι πιστεύω. » Τούτῃστι, Μικρόν τι πιστεύω. Τοῦτο λέγων, ἵνα μὴ ἀναισχυντετέρους αὐτοὺς ποιήσῃ. Οὐτε εἶπεν ἀπιστῶ, ἵνα μὴ δόξῃ μάτην ἐπιτιμᾶν. Ἀλλὰ Μικρόν τι, φησὶ, πιστεύω. « Δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις. » Αἰρέσεις ἐνταῦθα, οὐ τὰς δογματικάς; φησὶ, τὰς περὶ πίστεως, ἀλλὰ τὰς περὶ

A tum, et ita non debere comam gestare, sed liberum illud habere, quomodo mulierem intectam permittat comam gestare in signum subjectionis. « Cæterum, si quis videtur contentiosus esse. » Quoniam ad eos scribebat qui volebant videri sapientes, qui rationibus omnia astruebant ac labefactabant, ideo ait non esse nunc tempus contendendi. Si quis, inquit, ad ea quæ dicta sunt non pudeat, nos et Ecclesia non habemus huiusmodi morem. Qualem? nempe contendendi, sed magistrorum præceptis obtemperandi non renitendo. — Vel. Non est moris apud nos, ut vir comatus sit et lecto capite, mulier vero e diverso incedat.

CAPUT VII.

De communicatione, quæ Dei cultores deceat, et non sit ad ingurgitationem.

XI, 17-20. Hoc autem præcipiens non laudo quod non in melius, sed in deterius convenitis. Nam primum quidem cum in ecclesiam convenitis, audio dissidia in vobis esse, et aliqua ex parte credo. Oportet enim et sectas in vobis esse, ut qui probati sunt manifesti fiant inter vos. Cum igitur in eundem locum convenitis, non contingit Dominicam edere cenam.

Præcipiens, inquit, non laudo vos, quod me omnino in huiusmodi præcepti necessitatem duxeritis. Oportuit enim vobis in hoc, ne admonitione quidem opus esse. Non laudo, inquit, quod convenitis. Atqui laude dignum erat, sed ipsi C 528 illud vituperii et accusationis causam reddiderant. Simul etiam eos confundens quod in his ob quæ eos laudari conveniebat, sibi ipsis præcepta pro laudibus advexerant. Quare autem non laudat quod conveniant? Quia non propter melius, inquit, sicut oportuit, sed ad id quod deterius est convenitis: sive ad despiciendum et pudefaciendum fratres, et ad demonstrandum vestrum fastum et gastrimargiam. « Quia non in melius. » Quam ob causam non laudas? Quia non in melius, sed in deterius convenitis. Cum enim oporteret vos addere ad virtutem, ipsi etiam illam quam habebatis perdidistis. « Nam primum quidem cum in Ecclesiam convenitis. » D Causa præsentis capituli hæc erat. Apud ipsos Dominicæ cænæ fiebant, et hoc modo fiebant. Præcipuis diebus sive festis post sacrorum mysteriorum participationem agebantur communes cænæ, præparantibus illas divitibus ac pauperes invitantibus. Id autem erat occasio charitatis et modestiæ animi. Cum igitur horum causam bonorum corripissent, necesse fuit Apostolo scribere: « Audio dissidia in vobis esse. » Non recta ad sermonem de cænâ Dominicæ accessit, sed superne malum amputat. Etenim ipsum quoque cum pauperibus non convenire, aut una non cænare dissidium erat. « Et aliqua ex parte credo. » Hoc est: Aliquo modo credo, vel: Paululum credo, ne nimium eos pudefaciat. Nec dixit, non credo, ne frustra increpare videatur, sed ait: Paululum ali-

quid credo. « Nam oportet et sectas esse » Ἀλφόνσις dicit hoc loco non eas sectas sive nova circa fidem dogmata introducunt, sed circa mensas. Divites enim preferentes divites, relinquebant pauperes. « Ut qui probati sunt. » Dictio *ita*, id est, ut non est causae redditiva, sed eventus rerum declarativa. Nam per hoc quod ait : « Oportet et sectas esse ut qui probati sunt manifesti fiant inter vos, » hoc significat : Quoniam vos divites dividimini contemnentes pauperes, accidit ut pauperes per tolerantiam inveniantur probati. « Manifesti fiant inter vos. » Qui enim solidi ac firmi erant, in huiusmodi occasionibus magis elari reddebantur. Significat autem pauperes fastum divitum ingenuè ferre et morem adhuc observare. « Cum igitur in eundem locum convenitis. » Conventio, inquit, ac

cœtus dilectionem **529** ostendit, et tamen ad opus non pertingit. « Non contingit Dominicam edere cœnam. » Dominicam vocat ipsam juxta imitationem illius pavenda ac mystica, quando Dominus una cum discipulis edebat; ac si diceret : Quæ a Domino disposita est et ordinata. Convenitis quidem ad edendum Dominicam cœnam, sed non facitis. — Et hoc significat, dicens : « Non contingit. » Dominicam autem cœnam vocat Dominicum mysterium : nam illius omnes similiter sunt participes : et qui in paupertate degunt, et qui divitiis extolluntur, et famuli ac domini, et qui dominantur et qui dominium susinent. Oportuit ergo et mensas communes esse communes, ac Dominicam imitari, quæ omnibus ex æquo proponitur. Nunc autem non ita facitis. Quisque enim propriam præoccupat cœnam in edendo. Cœnam vero juxta illius temporis consuetudinem vocat prandium ipsum.

XI, 21, 22. Quisque enim propriam præoccupat cœnam : et hic quidem esurit, ille autem ebrius est. Num sane domos non habetis ad edendum ac bibendum ? An Ecclesiam Dei contemnitis et pudefacitis eos qui non habent ? Quid dicam vobis ? laudabo vos in hoc ? Non laudo

Quod Dominicum est, inquit, reddidistis proprium, auferentes ab eo pulcherrimum et salutare nomen. Deinde etiam belluones ipsos appellat. Præoccupat, inquit, in edendo : nec pauperes imitat, veritus ne non saturetur. « Et hic quidem esurit, ille autem ebrius est. » Duo ipsorum vitia enumerat, et quod pauperes despicerent, et quod ipsi inebriarentur. Omnino enim si edentes, inquit, mensas non habeatis communes, cur non in propriis vestris domibus editis ? « An Ecclesiam Dei contemnitis ? » Nam qui propriam cœnam in Ecclesia facit, et sanctorum locum injuria afficit, et Dominicam cœnam non facit : quinetiam pauperes pudefacit. « Et pudefacitis eos qui non habent, » Neque enim adeo eis curæ est quod esuriant, quantum quod despecti contemnuntur, nec invitantur. Vel quia pudefacit convicti quod non habeant. « Quid dicam vobis ? » Delinde post lapsus ostensionem, mon-
suetius cum eis disserit. Cum enim consequens

A τὴν τραπέζην. Προκρίνοντας γὰρ οἱ πλούσιοι τοὺς πτωχοὺς, τοὺς πίνοντας ἀρίστη. « *Ἴνα οἱ δόκιμοι.* » Τὸ, *ἵνα*, οὐκ ἔστιν αἰτιολογικόν, ἀλλὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως δηλωτικόν. Τὸ γὰρ, « *δοκίμοι* » εἶναι ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γίνωνται ἐν ὑμῖν, » τοῦτο φησὶν. Ἐπειδὴ ὑμεῖς οἱ πλούσιοι σιγῇ περὶ τοὺς πτωχοὺς, τοὺς πίνοντας, ἐκβαλεῖτε ἐκ τῆς πίνοντος δι' ὑπομονῆς, εὐρίσκονται δόκιμοι. « *Φανεροὶ γίνωνται ἐν ὑμῖν.* » Οἱ γὰρ περὶ τοὺς πτωχοὺς τοιοῦτοι ἐκλάμπουσι καιροί. Ἀλλ' οἱ τοὺς πίνοντας, τοὺς τὴν ὑπερφανίαν τῶν πλουσίων γενναίως φέροντας, καὶ τοὺς ἐπὶ τῷ ἔθους διαφυλάττοντας. « *Συνερχομένων οὖν ὑμῶν.* » Ἢ μὲν σύνθετος, φησὶν, ἀγάντην ἐκβάλλετε, πλην οὐ παρασύνθετος.

B « *Οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν.* » Κυριακὸν δὲ αὐτὸ καλεῖ, κατὰ μίμησιν ἱερέως τοῦ φρικτοῦ, ὅτι ὁ Κύριος συνήθετο τοῖς μαθηταῖς, ὡς εἰ λέγει τὸ, τῷ Κυρίῳ ἀνακείμενον. Συνέρχεται μὲν ἐπὶ τῷ φαγεῖν Κυριακὸν δεῖπνον, ἀλλ' οὐ ποιεῖ. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τοῦτο δηλοῖ τὸ, « *Οὐκ ἔστι.* » Κυριακὸν δὲ δεῖπνον, τὸ δεσποτικὸν καλεῖ μυστήριον. Ἐκείνου γὰρ πάντες ὁμοίως μεταλαμβάνουσιν, καὶ οἱ πτωχοὶ συζῶντες, καὶ οἱ πλούσιοι κομῶντες, κατεβάλλεται καὶ δεσπότης, καὶ ἀρχοντας καὶ ἀρχαίμενοι. Ἐπὶ τοίνυν καὶ τὰς κοινὰς τραπέζας εἶναι κοινὰς, καὶ τὴν δεσποτικὴν μιμεῖσθαι. ἢ πᾶσι προβάλλεται ὁμοίως. Νῦν δὲ οὕτως ὁρᾷς. Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον παραλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν. Δείπνον δὲ, κατὰ τὴν τότε συνήθειαν λέγει τὸ ἀριστον.

C Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον παραλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ ὅς μὲρ πινῶν, ὅς δὲ μεθύει. Μὴ γὰρ οὐκ οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθλαῖν καὶ πίνειν; ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ αὐτοσχυνάτε τοὺς μὴ ἔχοντας; εἰ ὑμῖν εἴπω; ἔπεισέν ὑμᾶς ἐν τούτῳ; Οὐκ ἐπεισῶ.

D Τὸ Κυριακὸν, φησὶν, ἱερωτικὸν πιποτήκατε, ἀφαιρούμενοι αὐτοῦ τὸ κάλλιστον τοῦτο καὶ σωτήριον ὄνομα. Εἴτα καὶ λαίμαργους αὐτοὺς ἀποκαλεῖ. Παραλαμβάνει, φησὶν, ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ οὐ καλεῖ τὸς πίνοντας, ἀπὸ τοῦ δεδοκῆς μὴ οὐ χορτασθῆ. « *Καὶ ὅς μὲν πινῶν, ὅς δὲ μεθύει.* » Δύο ἐγκλήματα αὐτῶν ἐξαγγέλλει, καὶ τὸ περιόρεσθαι τοὺς πίνοντας, καὶ τὸ, αὐτοὺς μεθύειν. Ὅπως γὰρ, φησὶν, ἴδω μὴ κινῶς ἔχητε τὰς τραπέζας ἐσθλόντας, διατὶ μὴ εἰς τοὺς οἴκους ὑμῶν ἐσθλάτε; « *Ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε;* » Ὁ γὰρ ἱερωτικὸν δεῖπνον Ἐκκλησίᾳ κοινόν, καὶ τὸν ἅγιον τόπον ὑβρίζει, καὶ Κυριακὸν δεῖπνον οὐ ποιεῖ. Ἀλλ' ἐμὴ καὶ τοὺς πίνοντας κατασχύνει. « *Καὶ κατασχυνάτε τοὺς μὴ ἔχοντας;* » Ὅ γὰρ τοσοῦτον αὐτοῖς μέλει, φησὶν, ὅτι λιπρότουσιν, ὅσον ὅτι καταφρονεῖνται περιωρῶμενοι καὶ μὴ συγκαλούμενοι, ἢ εἰ κατασχύνονται, ἐλγόμενοι ἐπὶ τῷ μὴ ἔχειν. « *Τί ὑμῖν εἴπω;* » Εἴτα μετὰ τὴν ἀποδείξιν τοῦ πταίσματος, ἡμερώτερον αὐτοὺς

διαλέγεται. Δὸν γὰρ εἰπεῖν, ταῦτα οὐ μωρίων θα-
νάτων ἄξια; φησὶν. Ἐπαινέτω ὁμᾶς ἐπὶ τούτοις;
Θυκῶς ἔπαινω. Τί ὅμην δοκεῖ; Ἄρα παραλόγως εἶπον
ὅμην καὶ ἀρχόμενος τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὅτι
οὐκ ἔπαινω; οὐχὶ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων
ἀκολουθίας ἐμάθετε, ὅτι ἐν ἑκατονταμύῳ πράγματι
τῷ Κυριακῷ δείπνῳ, φάγοντες ὅμεις ἀλλ' οὐκ ἑαυτοῦ
ἄξια διακράτεσθε; Ὅσα ἔγω δικαίως οὐκ ἔπαινω,
καί πορ καὶ αὐτὸ ἑκατονταμύου τοῦ ἔργου τυγ-
χάνοντος.

Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου ὃ καὶ
παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ
ἣ παρεδίδото, ἑλάσας ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας,
ἑλάσας καὶ εἶπε· Ἀδέσθε, φάγετε, τοῦτό ἐστί μοι
τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλάμενον. Τοῦτο ποιεῖτε
εἰς τὴν ἐμήν ἀνάμνησιν. Ὅσαύτως καὶ τὸ πο-
τήριον μετὰ τὸ δείπνησαι, ἄγω· Τοῦτο τὸ
ποτήριον ἡ καιρὴ διαθήκη ἐστίν, ἐν τῷ ἐμῷ αἵ-
ματι. Τοῦτο ποιεῖτε, ὅσαςκις ἀνέλιντες εἰς τὴν
ἐμήν ἀνάμνησιν.

Καίτοι οὐ παρὴν τότε ὁ Παῦλος. Πῶς λέγει·
Ἐγὼ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου; Ἀλλὰ νῦν πα-
ρῶ. Καὶ γὰρ νῦν, ὁμοίαν ἐκείνης ἡμῖν ὁ Κύριος
παρετίθησι τραπέζαν. — *H.* Ὅτι, Ἐδιδάχθην ταῦτα
ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἦ τὸ ἐπὶ παρέλαβον, ὡς αὐτὸ τοῦ,
Ἐδιδάχθην. — *C.* Ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς. Ταῦτα
παρήγγειλεν ὁ λέγει παρέδωκα, ἵνα ἐνδείξηται ὅτι,
Ὁ Κύριος ἡμῶν κοινῆς τραπέζης οὐ μόνον τοὺς
ἁγίους μαθητάς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν προδότην αὐ-
τῆς ἤβλωσε, τὸν ἐχθρὸν, τὸν παμπόνηρον, καὶ ὅμεις
ἀπαξιοῦτε συνδειπνεῖν πίνεσθαι; καὶ ὅτι σταυρωθῆναι
μῆλλον, ταύτην ἡμῖν τὴν μυσταγωγίαν ἔχαστην
παρέδωκεν, ἀλλ' ὅμεις αὐτὴν διεφθείρετε. — *A.* Ἰ-
δω. Εἰ ὁ Κύριος, φησὶ, κοινωνεῖν οὐ μόνον τοῖς οἰκείου
σώματος καὶ τῆς κοινῆς τραπέζης οὐκ ἀπηξίωσε,
οὐ τοῖς σοῖς ἀπαξιοῖς τὸν ἐμὲ βούλον; — *H.* καὶ οὐ-
τως. Εἰ ὁ Κύριος ἐπίσης σοὶ καὶ τῷ πίνοντι τοῦ εἰ-
κείου σώματος καὶ αἵματος τὴν τραπέζαν καὶ τὴν
κρατῆρα παρετίθῃς, οὐ τολμᾷς τοῦτον τῆς οἱ;
ἀποσχίζεῖν τραπέζης καὶ ὑπερβῆναι; Εἰ ἐκείνος
εὐχαρίσται τὸ οἰκεῖον σῶμα μερίζων καὶ διδοὺς, οὐ
οὐ πολλὰ μῆλλον εὐχαρίστως καὶ μετὰ κλειστής
χαρᾶς τῶν ἐκείθεν σοὶ δωρηθέντων κοινωνοῖς καὶ
συνεστιάτορας λαμβάνεις τοὺς πίνοντας; Καὶ εὐ-
χαριστήσας. Ὁ Κύριος εὐχαριστήσας, ἑλάσας καὶ
ἑλάσας τοὺς μαθητάς. Εἰ τοίνυν ἐπ' εὐχαριστίαν καὶ
οὐ ἐργῇ, μὴδὲν ἀνάξιον ποιεῖ τῆς εὐχαριστίας,
μεθύνων, καὶ λιμῶ καὶ ὀφθαλμοῖς διαφθέρων τὸν πίνοντα;
Ἀδέσθε, φάγετε. Αὐτοὺς μὲν, φησὶ, κοινῇ δέδωκε
πίνειν, οὐ δὲ αὐτοὺς ἀποσχίζας τῶν πίνοντων καὶ τοῦ
τῆς ἑκείθεν σῶματος. Ὅσαύτως καὶ τὸ πο-
τήριον. Ἡ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς ποτήριας,
ἐν οἷς ἐσπενδον, καὶ μετὰ τὸ θῆσαι δέ, τὸ εἶμα
τῶν ἀλόγων ἐν τοῖς ποτηρίοις διχόμενοι, ἐσπενδον.
Ἀντὶ οὖν τοῦ αἵματος τῶν ἀλόγων, τὸ βιον αἶμα
ὁ Κύριος δίδωσι. Καλῶς δέ, ἐν ποτηρίῳ, ἵνα δείξῃ
τὴν παλαιὰν τοῦτο προσκαρφαλοῦσαν. διὰ τοῦτο
εἶπεν· Ἡ καιρὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι.

fuisse ut diceret: Annon hæc mille mortibus digna
sunt? 530 ait: «Laudabo vos in hoc? Non laudo.»
Quid vobis videtur? An præter rationem dixi, vobis
etiam in initio hujus argumenti quod non lauda-
rem? annon ex ipsa quoque rerum consequentia
didicistis, quod in re laudanda, nempe Dominica
cæna, vos vituperio et non laude digna peregristis?
Juste itaque ego, inquit, non laudabo, etiamsi
opus in se sit maxime laudabile.

XI, 23-25. Ego enim accepi a Domino quod et
tradidi vobis, quod Dominus Jesus ea nocte qua
tradebatur accepit panem, cumque gratias egisset,
fregit ac dixit: Accipite, edite, hoc est corpus meum,
quod pro vobis frangitur, hoc facite in mei com-
memorationem. Ad eundem modum et poculum peracta
cæna, dicens: Hoc poculum est novum testamentum
per meum sanguinem. Hoc facite quotiescunque bibe-
ritis in mei commemorationem.

Atqui Paulus tunc non aderat. Quomodo ergo
dicit: «Ego accepi a Domino?» Sed nunc adest.
Etenim nunc illi similem apponit nobis Dominus
mensam. — *Aut.* Edoctus sum, inquit, in his a Do-
mino, ut: Accepi: sumatur pro: Edoctus sum, —
— Quod Dominus Jesus ea nocte qua tradebatur.
Hæc præcepit quæ ego, inquit, vobis tradidi. ac
si dicat: Dominus noster communi mensa non
sanctos modo discipulos, sed et ipsum proditorem
ea dignatus est, inimicum sceleratissimum, et vos
dedignamini una cum pauperibus cenare? eumque
crucifigendus esset, hanc nobis sacram traditio-
nem reliquit novissimam, at vos ipsam corruptistis.
— *Alio modo.* Si Dominus, inquit, te non dedigna-
tus est quia proprio ipsius corpori ac mense mys-
ticae communicares, quomodo tu conservum tuum
dedignaris ne tuis rebus communices? — *Aut hoc
etiam modo.* Si Dominus ex æquo tibi ac pauperi
mensam proprii corporis et sanguinis ac poculum
tradidit, tu hunc audes a tua mensa dividere ac de-
spicere? Si ille gratias agit qui proprium dividit
traditque corpus, tu non multo magis gratias agendo
et maximo cum gaudio in his quæ a Deo tibi
donata sunt, socios ac convivas accipies pauperes?

531 «Cumque gratias egisset.» Cum Dominus
gratias egisset, fregit ac dedit discipulis. Si ergo
et tu cum gratiarum actione venis, an nihil gratia-
rum actione facis indignum, qui cum inebriaris,
pauperem fame ac injuria perdis? «Accipite, edite.»
Ipse quidem omnibus dedit, tu vero teipsum ac-
paras a pauperibus et ab ipsis Ecclesie corpore.
«Ad eundem modum et poculum.» Erant enim in
veteri quoque testamento pocula in quibus liba-
bant, ubi etiam postquam victimas immolassent,
sanguinem irrationalium exipientes poculis, liba-
bant, Pro sanguine igitur irrationalium, Dominus
proprium dat sanguinem. Et bene, in poculo, ut
ostendat vetus testamentum antea hoc delineasse.

Propterea dixit: « Novum testamentum est per meum sanguinem, & non irrationalium animalium. Per meum, inquam, sanguinem, non per irrationalium sanguinem, ut veteri testamento.

XI, 26-28. Quotiescunque enim comederitis panem hunc, et ex poculo hoc biberitis, mortem Domini annuntiatis interim dum veniat. Itaque quisquis edurit panem hunc, aut biberit de poculo Domini indigne Domino, reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem seipsum homo, et sic de pane edat et de poculo bibat.

Qui mortem Domini annuntiat, omne donum, omnem benignitatem ac humanitatem, et omnem salutem nostram una annuntiat. « Interim dum veniat: » nempe in secundo adventu. — Quod dicitur: « Interim dum veniat, » per hyperbaton accipiendum est, ut sit iste sensus: Quotiescunque enim comederitis panem hunc et ex poculo hoc biberitis interim dum ipse veniat in secundo suo adventu, quousque mortem ipsius annuntiatis. Post id enim tempus neque sacra hæc mysteria participabimus, ad perfectiorem ac reconditiorem politiam ac fructualem introductionem. « Itaque quisquis edurit indigne, » ipsos taxat, ostendens indignos esse, ut qui pauperes despicerent. Quoniam indigne, inquit, ad Domini corporis participationem acceditis, propterea multis obveniunt morbi, afflictiones, clades, ac interitus. Unde autem provenit ut indigne accedatis? Ex aliis peccatis, quæ patris **532** et quia ad Dominicam cœnam accedentes contemnitis pauperes, propter quos ordinatum erat ut conveniretis. Etenim ob hoc ipsum, et eam quæ Dominica est, facientes propriam, injuria afficitis: et ecclesiam in quam convenitis ad faciendam cœnam Dominicam dehonestatis, gastrimargiamensam in ea vobis apponentes, et non Dominicam cœnam: et pauperes pudefacitis. Propter hæc vos ipsos corpore et sanguine Domini indignos redditis. « Reus erit. » Quod ait: « Reus erit corporis et sanguinis Domini, » hoc indicat quod quemadmodum Judas eum tradidit, Judæi vero in ipsum debacchati sunt: ita ipsum ignominia afficiunt qui sanctissimum ipsius corpus manibus impiorum suscipiunt, veluti tunc Judæi eum tenuerunt: et execrando admoveant ori. Per hoc autem quod frequenter ait: « Corpora et sanguinis Domini, » manifestat quod non sit nudus homo qui immolatur, sed ipse Dominus et Factor omnium: ut videlicet per hæc ipsos exterreat. « Et sanguinis Domini. » Ac ipse illud effudisset. Siquidem ipsi eum occiderunt. Ille vero per indignitatem nunc eum videtur interimere. « Probet autem, » De Dominica quidem cœna erat ipsi sermo: sed quoniam in aliquem mysteriorum sermonem incidit, quidam verborum consequentia, quæ proposita sunt recto ordine disponit. Nam is mos erat Paulo,

ὅτι τῶν ἀλόγων. Ἐν τῷ ἱμῶ σῆματι, οὐκ ἐν τῷ τῶν ἀλόγων ὡς ἐν τῇ παλαιᾷ.

Ὅσαυτε γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. Ὅστις δὲ ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως τοῦ Κυρίου, ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθίτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πίντω.

Ὅ δὲ τὸν θάνατον καταγγέλλων τοῦ Κυρίου, πᾶσαν τὴν ζωὴν, καὶ πᾶσαν τὴν φιλευσθεσίαν, καὶ πᾶσαν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν συγκαταγγέλλει. « Ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. » Τουτίστιν ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. — [ΦΩΤ.] Τὸ, « Ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ, » ἐν ὑπερβατῇ ληπτέον. Θέον, ὁσαυτε γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, ἄχρις οὗ ἂν ἐλθῇ ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἕως τότε τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε. Ἀπὸ τότε γὰρ, ὅτε τὸν ἅγιον τούτων μυστηρίων μεταληψόμεθα, εἰς τελειωτέραν καὶ μυστικωτέραν πολιτείαν καὶ ἀπολαυσιν ἀναγόμενοι. « Ὅστις δὲ ἂν ἐσθίῃ ἀναξίως, » Αὐτοὺς αἰνίσσεται, δεικνύς ἀναξίους εἶναι, περιεργώντας τοὺς πίνοντας. Ἐπειδὴ ἀναξίως, ἢ τῇ μεταλήψει τοῦ ἁγιαστικοῦ προσέρχομε σώματος, διὰ τοῦτο πολλοὶ συμβαίνει νόσοι τε καὶ πᾶσι καὶ θάνατοι. Πόθεν δὲ ἴσθι τὸ ἀναξίως προσέχουσαι; Ἐκ τε τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων ὧν πρᾶττε, καὶ ἐκ τοῦ συνεργουμένου ὁμοῦ εἰς τὸ Κυριακὸν δείπνον, ὑπερβαίνοντες πτωχεύς, δι' οὗ ἐργάζεσθαι τὸ συνέχεσθαι. Διὰ γὰρ τοῦτο αὐτὸς τε τὸ Κυριακὸν ἰδωτικὸν ποιοῦντες ἐξυβρίζετε, καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐν ᾗ πίνετε τὸ Κυριακὸν δείπνον συνέχεσθαι, ἀρμάζετε, γαστριμαργεῖτε ἑαυτοὺς τράπεζαν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' οὐ Κυριακὸν δείπνον παρατιθέμενοι. Καὶ τὴς πίνοντας δὲ κατασχύνετε. Διὰ τοῦν ταῦτα ἀναξίως τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, ἑαυτοὺς παρασχυνάτε. « Ἐνεχὺς ἴσται. » Τὸ, « Ἐνεχὺς τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι καθάπερ παράδειγμα μὲν αὐτὸν δ' Ἰούδας, περιεργουσαν δὲ εἰς αὐτὸν Ἰουδαίον, οὕτως ἀτιμάζουσιν αὐτὸν οἱ τὴν πανάγιον αὐτοῦ σῶμα χειρὶν ἀκαθάρτων διεργόμενοι ὡς Ἰουδαῖοι χρεοῦντες αὐτὸν τότε, καὶ ἐνεργεῖ προσφέροντας στόματι. Διὰ δὲ τὸ εἶπέν τοι λέξεις: « Τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, » δηλοῖ ὅτι οὐκ ἄνθρωπος φιλικὸς ὁ θεομακάς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ὁ Ποιητὴς πάντων, ὡς δὲ θιν δὲ τούτων ἐκπεθεῖν αὐτοὺς. « Καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. » Ὅς ὁ αὐτὸς ἐκχύς αὐτό. Οἱ μὲν γὰρ ἐφόνευσαν, αὐτὸς δὲ τῇ ἀναξιώτητι νῦν φονεῖται δοκεῖ. Δοκιμαζέτω δὲ, Ἐπειδὴ τοῦ Κυριακοῦ μὲν δείπνου ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὸν πᾶν τῶν μυστηρίων ἐνέπαιε λόγον κατὰ τινα λόγον ἀκολουθίαν, τὰ προκειμένα διαρροῦνται. Τοῦτο γὰρ ἔθος τῷ Παύλῳ, πάντα τὰ παρεμπιπτόντα διαρροῦν.

« Ἀνθρώπου; ταυτὸν. » Οὐκ ἔτερος τὸν ἑτερον (τοῦτο ἄνθρωπος, κρίναι ἑαυτὸν), ἀλλ' αὐτὸς ταυτὸν.

Ὁ γὰρ δοθὲν καὶ αἶμα ἀναξίως, κρίμα ταυτὸν δοθῆναι καὶ αἶμα, μὴ διακρίνω τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ὀφθαλμοὶ καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ γὰρ ταυτοὺς διακρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ, ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Ὡστε, ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Εἰ δέ τις πενήτῃ ἐν οἴκῳ δοθῇτω, ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε. Τὰ δὲ λοιπὰ ὡς ἂν εἰδῶ διατάξομαι.

Ὁδὲ παρὰ τὴν τῶν μυστηρίων φύσιν λέγει, ἀλλὰ παρὰ τῶν προσιδόντων ἀναξιώτητα. « Μὴ διακρίνω τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. » Τούτῳ, μὴ ἐξετάζων μὴδὲ ἐνωθὼν τῶν προκειμένων τὸ μέγεθος. Εἰ γὰρ μάθοιμεν, τίς ποτὶ ἔστιν ὁ προκειμένος, οὐδὲ ἀναξίως μεθ' ἑτέρου, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἡμᾶς νῆφειν παρασκευάσει. « διὰ τοῦτο πολλοὶ ἀσθενεῖς, καὶ πολλοὶ κοιμῶνται. » διὰ τοῦτο, ποῶν; διὰ τὸ ἀναξίως προσιδέναι. Τί οὖν, εἴποι τις, οἱ γνησκοντες οὐχ ἁμαρτάνουσιν, ἵνα μὴ κοιμῶνται πρόωροι; Ναι, φησὶν, ἀλλ' οὐχ αὕτη μόνη ἀνταπόδοσις τοῖς ἀναξίως προσιδέουσιν, τὸ ἀποθνήσκειν πρὸ καιροῦ, ἀλλ' εἰς καὶ ἐκεῖ χαλεπώταται τιμωρία. Τὸ δὲ, ἱκανοί, τινὲς ἀντὶ τοῦ, πολλοὶ, ἐνέστησαν, τούτῳ, « Ἀρκετοὶ εἰς τοῦτο ἀπθανόντινες. » Εἰ γὰρ ταυτοὺς ἐκρίνομεν. » Οὐκ εἶπαν, « ταυτοὺς ἐκρινόμεν, ἀλλὰ μόνον, » ἐκρίνομεν, » τούτῳ, Εἰ καταγινώσκωμεν ταυτὸν μόνον ἁμαρτανόντων, καὶ τὸν ὅδε καὶ τὸν ἐκεῖ ἀπελλόμεν ἂν τιμωρίων. Ὁ γὰρ ταυτὸν καταγινώσκων ὡς δεῖ, οὐκ ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἁμαρτίαν πολλὰκις ἁμάρτοι. « Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου. » Ἐπεὶ οὖν τὸ οὕτως κοῦρον οὐ ποιοῦμεν, τούτῳ τὸ καταγινώσκειν ταυτὸν, οὐδὲ οὕτως ἀπειδῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς κέχρηται, ἀλλὰ ὅδε παιδεύει, ἵνα ἐκεῖ ἴδωμεν. « Παιδευόμεθα. » Ὡς, Νουθετούμεθα. Ὁ γὰρ εἶπε, Τιμωρούμεθα, ἀλλὰ, « Παιδευόμεθα, » ὡς νουθεσίᾳ καὶ διορθώσεως γινόμενης. « ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Κόσμον φησὶ τοῦς ἐν ἀπειρίᾳ καὶ ἀμερίᾳ ἀνθρώπους. Φησὶ δὲ οἱ οἱ πιστοὶ καὶ Θεῷ περισπούδαστοι ὡς ἀπολαμβάνουσι τὰς ἁμαρτίας, ἵνα μὴ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐκεῖ δώσουσι δίκην. « Εἰς τὸν πρότερον ἦλθε λόγος. » Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε, τοῖς πένθεσι μετασβεστέ, ἀλλὰ τὸ συμνότερον, « Ἀλλήλους ἐκδέχεσθε, » ὡς κοινῶν ὄντων τῶν ἐκείσε εἰσπεριμένων ἰδωμάτων. « Ὡς, ὅτε τοῦτο, φησὶ, μὴ ποῶν, ἀνάξιος ὅτι τῆς μυστικῆς μεταλήψεως. » Ὡστε, ἀδελφοί μου, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. — [ΦΩΤ.] Διατί; ἵνα μὴ ἀναξίως δευθῇτε τοῦ Διαιτοῦ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος μετέχοντες, ἵνα οἱ τοῦ σώματος αὐτοῦ τῆς ἀναίρεσης, καὶ τοῦ αἵματος τῆς ἐκλύσεως, γινόμενοι, ἀπαρτήτων τὸ κρίμα ἔχοντες, ἵνα μὴ κρίματι τηλικούτου περιπεπρωμένους, νόστους καὶ πᾶσι καὶ θανάτῳ ἐκδωκῇται, ἵνα μὴ ἂν μὴ τοῖς ἀποδῶν τὴν ἐκείσε, εἰς ἀπείραντον κλίσιν σὺν τοῖς ἀπίστοις

quæcumque interim inciderent aut intersererentur, disponere. « Seipsum homo. » Non alius alium, nam hoc est judicare, sed ipse seipsum.

XI, 29-34. Nam qui edit aut bibit indigne, judicium sibi edit ac bibit, non dijudicans corpus Domini. Propter hoc multi inter vos infirmi sunt ac imbecilles, et dormiunt multi. Etenim si nos ipsos dijudicemus, nequaquam judicemur. Cum autem judicamur, a Domino corripimur, ne cum mundo condemnemur. Itaque, fratres mei, cum ad edendum convenitis, invicem vos expectate. Quod si quis esurit, domi edat, ne ad condemnationem conveniat. Cetera vero cum venero disponam.

Non propter mysteriorum naturam hæc dicit, sed propter accedentium infirmitatem. 533 « Non dijudicans corpus Domini. » Hoc est, Non examinans aut considerans eorum quæ proposita sunt magnitudinem. Si enim cognosceremus quisnam sit qui proponitur, nullo alio nobis opus esset stimulo, sed hoc ipsum vigilantes nos redderet ac modestos. « Propter hoc multi sunt infirmi et dormiunt multi. » Propter hoc, quidam? quia indigni accedunt. Quid ergo (dicit aliquis) an qui senescunt non peccant, cum non moriantur ante diem? Uti- que, inquit: sed non hæc sola sit repensio his qui indigne accedunt, ut ante tempus moriantur, sed in futuro quoque sunt miserrima supplicia. Quod ergo dixit ἱκανοί, quidam intellexerunt, « Multi, » aut, « Sufficientes » ad hujus criminis correctionem interierunt. « Etenim si nos ipsos dijudicemus. » Non dicit, Si nosipsos puniremus, sed tantum, « Dijudicemus, hoc est, si duntaxat nos ipsos ut peccatores condemnaremus, utique et a præsentibus et futuris liberaremur suppliciis. Nam qui seipsum condemnat ut oportet, nequaquam in idem peccatum frequenter incidere poterit. « Cum autem judicamur a Domino. » Quoniam ergo rem adeo levem non facimus ut nosipsos condemnemus: ne ita quidem temere Deus interimit, sed castigat hic, ut ibi misereatur. « Corripimur. » Hoc est, admonemur. Non enim dixit: « Punimur, » sed « Corripimur, » tanquam facta sit admonitio ac correctio. « Ne cum mundo condemnemur. » Mundum dixit homines qui in incredulitate et peccato degunt. Dicit autem quod fideles ac Dei cultores ob peccata hic puniuntur, ne in futuro cum cæteris penas luant. « Itaque cum ad edendum convenitis. » Ad priorem rediit sermonem. Considera vero quod non dixerit: Pauperibus tradite, sed honestius, invicem alius alium expectate, tanquam communia fuerint quæ ibi inferebantur cibaria: ut qui hoc, inquit, non facit, mystica indignus sit participatione. « Itaque, fratres mei, invicem vos expectate. » — Quamobrem? Ne indigne Dominicum corpus et sanguinem participare probemini: ne indigne participando, rei effecti credis corporis ipsius ac effusionis sanguinis, inevitabile judicium excipiat: ne in tale judicium incidentes, morbis, afflictionibus,

cladibus ac morte consummami: **534** ne si tali pœna non fueritis puniti, in æternum supplicium cum infidelibus tradamini. « Quod si quis esurit. » Gastrimargiam ipsorum condemnat: et habet se tanquam cum puerulis qui indignantur nec moram ferunt, ab ecclesia remittens eos ad proprias domos. « Ne ad condemnationem conveniatis. » Id est, ne ad supplicium conveniatis vestram propriam ecclesiam injuria afficientes, et pauperes despicientes. Nam propter charitatem ad cœnas convenitis: quod si hæc adsit, præstat vos domi resciri. Hoc autem ipsos attrahens dicit: « Cætera vero cum venero. » Aut de hac re dicit hoc, tanquam Dominica cœna in aliis quoque capitibus correctione egeat: aut de alia re in qua non opus sit verbis, sed ipsius præsentia.

CAPUT VIII.

De varietate donorum eorumque dispensatione.

XII, 1-5. Porro de spiritualibus; fratres, nolo vos ignorare. Scitis quod, cum gentes essetis, ad idola muta, utrunque abducti, ducebamini. Quapropter notum vobis facio quod nullus per Spiritum Dei loquens dicit anathema Jesum; et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi per Spiritum sanctum.

Hoc est de divinis donis. Id autem argumentum est hujus particule. Apud Corinthios, qui crediderant, donis spiritualibus dotabantur; et hi quidem linguis loquebantur, alii vero prophetabant, quidam autem alia assequebantur: quæ dona ipsis facta sunt duplicis occasio dissensionis, eo quod insipientes essent. Nam qui majus donum acceperat, efferebatur adversus eos qui minora habebant; qui vero minus acceperat, invidia accendebatur adversus eum qui majori donatus erat. Deinde etiam vates apud ipsos erant ac pseudoprophete: nec manifestum eis erat quis per Spiritum sanctum prophetaret, quis vero per demonem vaticinaretur. Quoniam igitur hoc quoque illos turbabat, signa ponit vatis seu divini ac prophetæ; **535** et quæcunque apud ipsos fiebant disponit. « Scitis quod cum gentes essetis. » De Spiritu sancti donis loquitur, ostendere volens quoniam eorum qui spiritu aguntur sit diversitas a vaticibus et unde dignoscantur, et alii: « Scitis quod vobis opus est ut a me discatis. » Cum gentes essetis. » Hoc est, incredulis et gentibus annumeramini. Cum ergo gentes essetis, sive gentibus connumerati: ad idola ducebamini vaticinantes. Bene autem dicit: « Uicunque ducebamini, » hoc est, quomodocunque contingeret, neque prudenti intus ratione, aut modo permoti: neque ultro abeuntes, sed cum violentia iuvili furore percelli ac insanientes. Abducebantur autem a demone, qui in ipsis erat: modestum nihil habentes, sed omnia insanie plena. « Quod nullus per Spiritum Dei loquens. » Una quidem differen-

Α ἐκδοθείητε. « Εἰ δὲ τις πεινᾷ. » Γαστριμαργίας αὐτῶν καταγινώσκεται, καὶ ὡς παιδείας δυσαναχατοῦσι κίχρηται, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς τοὺς ἰδίους οἴκους παραπέμπων. « Ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε. » Ἵνα μὴ εἰς κόλασιν συνέρχησθε, ἐαυτῶν τὴν ἐκκλησίαν ὑβρίζοντες, καὶ τοὺς πίνητας περιὼντες. Διὰ γὰρ ἀγάπην συνέρχεσθε εἰς τὰ δέιπνα. Ταύτης δὲ φημι, οὕσης, βέλτιον ὑμᾶς οἰκοδομῆσαι. Τοῦτο δὲ φησιν, ἐφαλκόμενος αὐτούς. « Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἴδω. » Ἡ περὶ αὐτοῦ τοῦ πράγματός φησι τοῦτο, οἶον τοῦ Κυριακοῦ δείπνου, καὶ ἐν ἄλλοις κεφαλαίοις διορθώσεως διομένου, ἥ περὶ ἐτέρου πράγματος διομένου οὐ βημάτων, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ παρουσίας.

B

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ διαφορᾶς χαρισμάτων, καὶ οἰκονομίας αὐτῶν.

Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν. Οἴδατε ὅτι ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ θρώνα, ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαγόμενοι. Διὸ γνωρίζω ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν, καὶ οὐδεὶς δόγμαται εἰπεῖν Κόριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ.

Οἶον χαρισμάτων. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ χωρίου αὐτῆ Παρὰ Κορινθίοις οἱ πιστεύσαντες, πνευματικῶν ἡξιοῦντο χαρισμάτων. Καὶ οἱ μὲν γλώσσαις ἡλλάσκον, οἱ δὲ προσφθέσκον, οἱ δὲ ἐτέρων ἐπετύγγανον, ὅτινα χαρίσματα διχοστασίας πρόφασιν αὐτοῖς ἔχοντες, νηπίοις οὖσιν. « Οὐ γὰρ τὸ μέζον χάρισμα λαβὼν, ἐπῆρτο κατὰ τῶν τὰ ἐλάττωνα ἔχόντων. » ὁ γὰρ τὸ ἐλάττω λαβὼν, διεφθονεῖτο τῷ μέζον λαβόντι. Ἐπειτα καὶ μάντις ἦσαν παρ' αὐτοῖς καὶ ψευδοπροφῆται. Ἄλλ' οὐκ ἦν αὐτοῖς δῆλον, τίς μὲν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ προφητεύων, τίς δὲ ἐν δαίμονι μαντευόμενος. Ἐκεῖ οὖν καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἐτάρατται, λέγει σημεῖα μάντις καὶ προφήτου, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτοῖς διορθοῦνται. « Οἴδατε ὅτι ἔθνη ἦτε. » Περὶ τῶν ἐκ Πνεύματος ἀγίου χαρισμάτων λέγει, δείξαι θέλων, τίς μὲν τῶν πνευματοφόρων, τίς δὲ τῶν μάντιων ἡ διαφορά καὶ ἐπίγνωσις, καὶ φησιν Οἴδατε, ὅτι οὐ δαίμονι μαθεῖν παρ' ἡμῶν. « Ὅτι ἔθνη ἦτε, » τούτεστι, τοῖς ἀπίστοις καὶ ἔθνεσιν ἐγκατελέγεσθε. Ὅταν τοίνυν ἔθνη ἦτε, ἤγουν συναριθμούμενοι τοῖς ἔθνεσι, πρὸς τὰ εἰδωλα ἀπήγεσθε μαντευόμενοι. Καλῶς δὲ τὸ, « Ὡς ἂν ἤγεσθε, » τούτεστιν, ὅπως ἔτυχε, μὴτε σόφρονος ἐνδὲς ὄντας λογισμοῦ ἡ στήματος, μὴτε ἐκόντες ἀπόντες, ἀλλὰ μετὰ βίας ἀκοντες ἐνδουσιῶντες καὶ μαινόμενοι. Ἀπήγοντο δὲ παρὰ τοῦ ἐν αὐτοῖς δαίμονος, οὐδὲν ἐπισκεῖς ἔχοντες, ἀλλὰ πάντα μανιώδη. « Ὅτι οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν. » Μία μὲν διαφορά προφητῶν καὶ ψευδοπροφητῶν, ὅτι οἱ μὲν καθεστηκότες, καὶ μάλιστα συμφρονούντες, προλέγουσι τὰ ἐσόμενα. Οἱ δὲ ψευδοπροφῆται, ἔξεστηκότες καὶ μαινόμενοι, καὶ ὡς περ βίᾳ ὑπὸ τῶν κινούντων δαιμόνων ἀγόμενοι. Αὐτοῖσι

δὲ, ὅτι οἱ μὲν οὐδὲν βλάσφημον οὐδὲ ἀπαίσιον φθόγονται, ἀλλὰ καὶ θεολογοῦσιν ὡς ἄριστα, καὶ πάντα σεμνῶς λέγουσιν. Οἱ δὲ βλασφήμους τε καὶ ἀπηχεῖς φωνὰς ἀπαρעוῦνται. « Καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Εἶπε σημεῖον μάντιως, τὸ ἐξεστηκότας αὐτοὺς βίᾳ ἐλκεσθαι πρὸς τὰ εἰδωλα, καὶ προλέγειν ὁδὸν τὰ ἐσόμενα. Λέγει καὶ προφήτου σημεῖον. Ποῖον τούτου; « Ὅτι οὐδεὶς ἔχων Πνεῦμα Θεοῦ, ἀναθεματίζει καὶ ὀδριάζει τὸν Κύριον. Καὶ πάλιν οὐδεὶς αὐτὸν δύναται Κύριον εἰπεῖν, μὴ ἔχων Πνεῦμα ἁγίον.

ad idola vi trahantur ac futura prædicant scilicet. Nunc prophetæ quoque signum ponit. Quodnam illud est? quod nullus Spiritum Dei habens execratur, aut injuria afficit Dominum. Rursumque nullus potest ipsum dicere Dominum qui non habeat Spiritum sanctum.

Διαίρεσεις δὲ χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. Καὶ διαίρεσεις διακονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος. Καὶ διαίρεσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτός ἐστι Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάνσιν.

Λοιπὸν εἰς τὸν περὶ χαρισμάτων ἥλθε λόγον, καὶ φησὶ· « Διαίρεσεις δὲ » καὶ ὅλον μεριδies, « χαρισμάτων εἰσι. » Τῷ δὲ, « χαρισμάτων » εἰπεῖν, ἐπαίθευσε τὸν δοκοῦντα τὸ ἑαυτοῦ ἔχειν χάρισμα, μὴ ἀλγεῖν. Εἰ γὰρ ἰδωρῆθη σοι, φησὶ, χάριν ἔχει ὕπερ ὧν ὅλως εἰληφας, καὶ μὴ ἀλγεῖ ὕπερ ὧν ἑαυτοῦ εἰληφας. Πάλιν δὲ τῷ προσθεῖναι, « Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα, » πλὴτον παραμυθίζεται. Εἰ γὰρ καὶ ἑαυτοῦ σου, φησὶ, τὸ χάρισμα, ἀλλὰ τοῦ ἐνός ἐστὶ Πνεύματος· ὁμοῦ καὶ τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα. — Α.Λ.Ι.Ω. [ΦΩΤ.] Χαρίσματα μὲν αὐτὰ καλεῖ, τὴν φιλοτιμίαν δεικνύς τοῦ δωρηματος· διακονίας δὲ, διδασκῶν μὴ ἐπαίρεσθαι τοὺς τοὺς ἀξιοῦντας, ἀλλὰ μετὰ συστολῆς καὶ μετριοφροσύνης, ὡς εἰς ὑπερηφανίαν καὶ διακονίαν τῶν πλησιόν κληθέντας, οὕτως ἐντυγχάνειν τοῖς προσιοῦσιν· ἐνεργήματα δὲ πάλιν, αὐτὴν ὁλῶν τὴν πράξιν. « Ὅρα ἀκριδῶς πῶς τὸ πανάγιον Πνεῦμα, τρανῶς καὶ Κύριον καὶ Θεὸν ἀνεκήρυξεν. Εἰπὼν γάρ, « Διαίρεσεις δὲ χαρισμάτων εἰσιν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα » καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ πράγματος ἐπαγαγὼν, « Καὶ διαίρεσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτός Κύριος; » εἰτα ἔτι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μέλους νοήματος, καὶ εἰπὼν, « Καὶ διαίρεσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτός ἐστι Θεός » ἐπισυνάπτει λέγων· « Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον, » δεικνύς ὅτι καὶ τὸ Θεὸς καὶ τὸ Κύριος, ἐπὶ τοῦ ἁγίου ἔταξε Πνεύματος. Πάντα γὰρ ὅσα προείπεν, εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος συνῆξιν ὑπόστασιν, οὐ μόνον διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἐκάστῳ δίδεται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος, » ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐφεξῆς τῶν χαρισμάτων ἀπαριθμήσεως. Πάντα γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος διδόνται διατείνονται. Καὶ συγκαταλειόμενος πάλιν λέγει· « Πάντα δὲ ταῦτα τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ. » Ὅστε φανερόν ἐστι, τὸ πανάγιον Πνεῦμα, καὶ Κύριον καὶ Θεὸν λαμπρῶς καὶ διαβόρῃδην ἐνταῦθα ὁ θεὸς Παῦλος θεολογεῖ. Εἰ δὲ τις τὸ μὲν Πνεῦμα ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκλάβει, τὸ δὲ Κύριος καὶ Θεός, τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὕτως οὐδὲν ἤττον ἢ τε κυριότης καὶ ἡ θεότης

illa prophetarum ac pseudoprophetarum est quod illi sui mentis compotes, et maxime prudentes futura prædicunt: pseudoprophetae autem mente alienati ac dementes, tanquam a moventibus demonibus violentia ducti. Altera vero quod illi quidem nihil execrabile aut blasphemum loquuntur, quin potius de Deo optime disserunt, et omnia cum gravitate efferunt: hi autem blasphemias et absurdas eructant voces. « Et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi per Spiritum sanctum. »

Signum dixit vatis seu divini, quod mente alienati ad idola vi trahantur ac futura prædicant scilicet. Nunc prophetæ quoque signum ponit. Quodnam illud est? quod nullus Spiritum Dei habens execratur, aut injuria afficit Dominum. Rursumque nullus potest ipsum dicere Dominum qui non habeat Spiritum sanctum.

XII, 4-6. Divisiones autem donorum sunt, sed idem Spiritus; et divisiones ministeriorum sunt, idemque Dominus; et divisiones operationum sunt, sed idem est Deus qui operatur omnia in omnibus.

Consequenter ad sermonem de donis pervenit, et ait: « Divisiones autem, » et tanquam partes « Donorum sunt. » Dicendo autem « Donorum, » instituit eum qui minus donum habere videbatur ne doleret. Si, inquit, donum accepisti, habes gratiam quod omnino acceperis, et non doleas quod minus acceperis. Rursum autem per hoc quod addit: « Sed idem Spiritus, plus avertit consolationis.

536 Quamquam enim minus sit tum donum, attamen unius Spiritus dona et parva et magna sunt. — Alio modo. Dona quidem ipsa vocat, magnificentiam ostendens largitionis: ministeria vero, docens his non debere extolli eos qui acceperunt, sed cum moderatione, animique modestia esse, ut qui ad obsequium ac ministerium proximorum vocati assequantur bona presentia. Rursum autem operationes dicit, ipsam significans actionem. Et considera diligenter quo modo sanctissimum Spiritum aperte Deum ac Dominum prædicaverit. Dicens enim: « Divisiones autem donorum sunt, sed idem Spiritus, » et rursum de opere subjungens: « Et divisiones ministeriorum sunt, idem vero Dominus; » dehinc in eadem adhuc manens sententia, ubi dixit: « Et divisiones operationum sunt, sed idem est Deus; simul in unum conjungit dicens: « Unicusque vero datur manifestatio Spiritus, ad id quod expedit; » ostendens quod et Deus et Dominus Spiritui sancto aptaverit. Quæcunque enim prædixit, in Spiritu personam clausit, non ex eo solum quod dixit: « Unicusque datur manifestatio Spiritus, » verum etiam per sequentem donorum enumerationem. Nam omnia per Spiritum dari asseverat: rursumque in summam redigens, ait: « Hæc autem omnia operatur unus idemque Spiritus. » Manifestum itaque est quod sanctissimum Spiritum, Deum ac Dominum esse, clare et aperte hoc loco divus Paulus divinitus asseruerit. Quod si quis Spiritum quidem ad Spiritum sanctum referat: Dominum vero ac Deum, illud sane ad

Filius, hoc autem ad Patrem : hoc quoque modo nihilominus dominatio ac deitas ex horum ipsorum testimonio Spiritui sancto attribuentur. Qui autem et quomodo id fiet ? Primum quidem quia dividendo dona, ubi dixit sanctissimum Spiritum, ait idipsum operari Dominum ac Deum. Itaque ea quae operatur Spiritus, haec et Dominus dominatione, et Deus deitate operantur. Merito ergo eadem operanti Spiritui et dominatio adest Filii et deitas Patris : Spiritus igitur et Deus est et Dominus. Et videtur mihi divus Paulus propterea de Spiritu quidem personali usus esse nomine, **537** de Filio autem et Patre, communibus : ut perspicentibus liceret ab identitate operationis identitatem colligere substantiae : et ipsa nomina Dominus ac Deus, propter identitatem substantiae de Spiritu intelligere. Non solum autem ex his quae dicta sunt demonstratur dominatio ac deitas Spiritus, verum etiam ex ea quae colligitur summaria collectione. Rursum enim ibi dicit apertius : « Haec omnia operatur unus idemque Spiritus, dividens peculiariter unicuique. » Quomodo ? Propria potestate ac dominio. Ait enim, « Sicut vuli. » Itaque si quaecunque Pater ac Filius operantur, haec et Spiritus facit, idque sicut Deus ac Dominus facit : nam sicut vult ita facit, vult autem videlicet ut tanquam Deus ac Dominus. Absit enim ut contraria sit in eis voluntas. Manifestum quod Spiritus et Deus sit et Dominus : propria enim auctoritate et Patris et Filii opera facit, et tanquam Dominus ac Deus facit, et omnia facit. Animadvertendum est autem et hoc tanquam vice corollaril' declaratum, quod ostendens eundem Spiritum omnia operari, alibi quidem usus sit praepositione κατὰ, id est, secundum, alibi vero διὰ, id est, per, interdum quoque ἐν, id est, in, ostendens quod apud ipsum praepositionum usus sit sine discrimine. Ait enim : « Secundum ipsum, et per ipsum, et in ipso, » de eodem disserens Spiritu sancto. Et his utitur ad confutationem eorum qui calumnias struunt de eo quod dicitur : « Per ipsum, et ex ipso, et in ipso » : et ob dictiuncularum diversitatem in blasphemias cogitationes efferuntur. « Sed idem Spiritus. » Nequaquam possibile est eum qui a divino Spiritu motus operatur, Christum a divina natura alienum definire : sed neque rursum e diverso perfecte ac sincere potest ipsum consistere potentem esse Deum, nisi ab illius gratia illuminetur. « Et divisiones ministeriorum sunt. » Ne auditis tantum donis, is qui minus accepisset eorum ageretur tanquam in dono inferior, subjungit, ministeriorum, ostendens etiam laboriosum quoddam eis datum esse mysterium. Si ergo amplius habet, in re laboriosa aliquid amplius habet. « Et divisiones operationum sunt. » Operationum, hoc est, donorum. Nam eandem vim habent donum, ministerium et operatio : quia aequalia quoque sunt quae a Patre

A ἐξ αὐτῶν τούτων μαρτυρηθήσεται τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Πῶς καὶ τίνα τρόπον ; Πρῶτον μὲν ὅτι διαιρεῖν τὰ χαρίσματα εἰπὼν τὸ πανάγιον Πνεῦμα, τὸ αὐτὸ τοῦτο πράττειν καὶ τὸν Κύριον καὶ τὸν Θεόν φησιν. Ὅστε ἄνω ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, ταῦτα καὶ ὁ Κύριος τῇ κυριότητι, καὶ ὁ Θεὸς τῇ θεότητι ἐνεργεῖ. Εἰκότως ἄρα τὰ αὐτὰ ἐνεργοῦντι τῷ Πνεύματι, καὶ ἡ κυριότης ὑπάρχει τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἡ θεότης τοῦ Πατρὸς. Ὅστε τὸ Πνεῦμα, καὶ Κύριος καὶ Θεός. Καί μοι δοκεῖ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν τοῦ Πνεύματος, τῷ ὑποστατικῷ δυνάμει χρῆσασθαι, ἐπὶ δὲ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, τοῖς κοινοῖς, ἵνα ἐξῇ τοῖς συνορῶσιν, ἀπὸ τῆς ταυτότητος τῆς ἐνεργείας, τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, καὶ τὰ αὐτὰ δυνάμει τὸν Κύριον καὶ Θεόν, κατὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἐκλαμβάνειν. Οὐ μόνον δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων ἡ κυριότης καὶ θεότης ἀποδεικνύται τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀπαγομένης συγκαταλαύσεως. Φησὶ γάρ καὶ ἐνταῦθα πάλιν σαφέστερον, ὅτι « πάντα ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ. » Πῶς ; Αὐτοκρατορικῶς καὶ κυρίως. « Καθὼς γὰρ βούλεται, » φησὶν. Ὅστε εἰ πάντα ὁ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐνεργεῖ, ταῦτα καὶ τὸ Πνεῦμα ποιεῖ, καὶ θεϊκῶς καὶ κυρίως ποιεῖ (ὥς γὰρ βούλεται οὕτως ποιεῖ. Βούλεται δὲ δηλονότι, ὥσπερ ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεός. Οὐ γὰρ ἔστιν ἀντίφρων, ἀπαγε, βούλημα) · φανερόν ὡς καὶ Κύριος ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα καὶ Θεός. Αὐτοκρατορικῶς γὰρ τὰ Πατὴρ καὶ Υἱὸς ἔργα ποιεῖ, καὶ ὡς Κύριος καὶ Θεός ποιεῖ, καὶ πάντα ποιεῖ. Ἐπισημειώσαι δὲ δεῖ καὶ τοῦτο ὡς ἐν πορίσματι μόρῳ ἀναφανέν, πῶς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖν ἀποφανόμενος ἅπαντα, ἄλλοτε μὲν τῇ, κατὰ, προθέσει, κίχρηται, ἄλλοτε δὲ τῇ, διὰ, καὶ πάλιν ἐνίοτε τῇ, ἐν, δεικνύς ὅτι παρ' αὐτῷ ἡ τῶν προθέσεων χρῆσις ἀδιάφορος. « Κατ' αὐτὸ » γὰρ, φησὶ, καὶ, « δι' αὐτοῦ, » καὶ, « ἐν αὐτῷ, » περὶ τοῦ αὐτοῦ διαλαμβάνων ἁγίου Πνεύματος. Καὶ τοῦτοις εἰς ἐλεγχὸν χρῆσις τῶν λεσχυνεόντων περὶ τοῦ, « δι' αὐτοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ, » καὶ διὰ τῆς ἐτερότητας τῶν λεξιῶν, εἰς βλασφήμους ἐννοίας ἐξαγομένων. « Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. » Οὐχ οἷόν τε τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐνεργοῦμενον, ἄλλοτριον τῆς θαλάς φύσεως τὴν Χριστὸν ἀποφῆναι, ἀλλ' οὐδ' αὖ πάλιν δυνατόν αὐτὸν εἰλικρινῶς ὁμολογεῖν Θεόν, μὴ ὅπ' ἐκείνης τῆς χάριτος φωτισζόμενον. « Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν. » Ἵνα μὴ χαρισμάτων μόνον ἀκούσας, ὁ τὸ ἐλαττον λαβὼν χάρισμα ἀλλήλ' ὡς ἐλαττωθεὶς περὶ τὴν δωρεάν, ἐπάγῃ, « Διακονιῶν, » δεικνύς καὶ ἐκπινόν τι αὐτοῖς δεδωκεῖν λαϊτούργημα. Εἰ τοίνυν τὸ πλεόν ἔχει, κατὰ τὸ ἐκπινόν ἔχει τὸ πλεόν. « Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων. » Ἐνεργημάτων, ταῦτάστι, χαρισμάτων. Ἰαδυναμεῖ γὰρ τὸ χάρισμα καὶ ἡ διακονία καὶ ἡ ἐνέργεια, ὅτι καὶ ἰσὺ ἔστι τὸ παρὰ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἁγίου Πνεύματος δωροῦμενα. « Ὁ δὲ αὐτός ἐστι Θεός. » Πάνυ δογματικῶς τὸ χωρίον ἐξέδοτο. Ἀπαριθμησάμενο γὰρ τὴν ἁγίαν Τριάδα διαιρετῶς, συνάπτει ἀσυγχύτως. Ἡ γὰρ αὐ-

τῇ καὶ διαίρεται ταῖς ὑποτάξεσι, καὶ συνάπτεται **A** et Filio ac Spiritu sancto tribuntur. 538 « Sed idem est Deus. » Pulchre hanc particulam ad docendum aplavit. Ubi enim sanctæ Triadis personas divisim enumerasset, absque ulla confusione conjungit. Hæc enim et personis distinguitur et essentia conjungitur, sicut ait Gregorius Theologus, nempe tres in personis, unum vero in divinitate, ita ut exacta sit inductio. « Sed idem Deus qui operatur omnia. » Nam quæ operator Pater et Filius ac Spiritus sanctus, hæc et Deus operatur. In his enim personis est deitas, sive ipsæ sunt deitas.

Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἡ φανερώσεις [τοῦ Πνεύματος] πρὸς τὸ συμφέρον. Ὁ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλῳ δὲ χαρίσματα λαμβάνων ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα **B** δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη-ῳ γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν.

Φανέρωσιν Πνεύματος, τὰ σημεῖα καλεῖ· διὰ γὰρ τῶν σημείων, ἡ πίστασία τοῦ Παρακλητοῦ διεδικνυτο. « Πρὸς τὸ συμφέρον. » Ἰνα μὴ, χαρισμάτων, μόνον ἀκούσας ὁ τὸ ἐλάττον χάρισμα ἔχων ἀδμονῇ καὶ λέγῃ, Τί γὰρ εἰ καὶ εἰς ἐστὶ θεός, πῶν ἔγω εὐ ἐλάττον ἔχω; ἐπάγει, « Πρὸς τὸ συμφέρον, » δεικνύς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ λαβεῖν ἐλάττον, συμφέρει. « Ὁ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος » Ἀπαριθμεῖται τὰ χαρίσματα, δεικνύς πάντα τῆς αὐτῆς ὄντα πηγῆς τοῦ Πνεύματος, ἵνα καὶ ὁ τὸ ἐλάττον ἔχων μὴ ἀλγῇ, καὶ ὁ τὸ μέζον μὴ ἐπαίρηται, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος κἀκείνα καὶ ταῦτα. « Λόγος σοφίας. » Λόγος σοφίας, ὅσον εἶχεν ὁ Παῦλος, ὁ Πέτρος, ὁ Ἰωάννης, καὶ οἱ κατ' αὐτούς. Αὐτὸ καὶ πρῶτον αὐτὸ τέλειται. Λόγος δὲ γνώσεως ἐστὶν ὃν ἔχουσιν οἱ ἰδιῶται πιστοί, εἰδότες μὲν, ἄλλους δὲ διδάξαι οὐκ ἰσχύοντες. « Ἑτέρῳ δὲ πίστις. » Πίστιν δὲ φησιν, οὐ τὴν τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων, περὶ ἧς ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, « Πρώτους; ἡμῖν, λέγοντες, πίστιν. » Οὐ γὰρ ἂν οὐκ εἶχον πίστιν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἤκουσαν, « Ἐάν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπης, » ἦτησαν ταύτην τὴν πίστιν εἰς τὸ ἐνεργεῖν θαύματα.

Καὶ ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡ.] Πίστιν ὠνόμασεν οὐ τὴν κοινὴν, ἀλλὰ τὸ ἰδικὸν χάρισμα (ἐστὶ γὰρ καὶ χάρισμα πίστις καλούμενον), πίστιν δὲ καὶ τὴν τῶν δογμάτων. « Χαρίσματα λαμβάνων. » Καλεῖ μὲν χαρίσματα λαμβάνων, τῶν χαλῶν τὸν δρόμον, τῶν ἀρρώστων τὴν ὕγιαν, τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἐνεργήματα δὲ δυνάμεων, τὴν τοῦ Ἑλύμα τυφλότητα, τὸν Ἀνανίου καὶ Σαπφίρας θάνατον, τοὺς τῷ Σατανᾷ παραδοθέντας, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. « Ἐνεργήματα δυνάμεων. » Ὁ τὸ χάρισμα τῶν λαμπάτων ἔχων, ἴδω τοὺς ἀσθελοῦντας· ὁ δὲ τὰ ἐνεργήματα τῶν δυνάμεων, καὶ ἴδωσι τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἀπιστοῦντας καὶ διαστρέφοντας ἰσχύει. « Διακρίσεις πνευμάτων. » Τὸ εἰδέναι τίς ὁ προφήτης, καὶ τίς ὁ

et Filio ac Spiritu sancto tribuntur. 538 « Sed idem est Deus. » Pulchre hanc particulam ad docendum aplavit. Ubi enim sanctæ Triadis personas divisim enumerasset, absque ulla confusione conjungit. Hæc enim et personis distinguitur et essentia conjungitur, sicut ait Gregorius Theologus, nempe tres in personis, unum vero in divinitate, ita ut exacta sit inductio. « Sed idem Deus qui operatur omnia. » Nam quæ operator Pater et Filius ac Spiritus sanctus, hæc et Deus operatur. In his enim personis est deitas, sive ipsæ sunt deitas.

XII, 7-10. Unicuique vero datur manifestatio spiritus ad id quod expedit. Nam huic quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ; alii vero sermo cognitionis secundum eundem Spiritum; alii autem fides per eundem Spiritum; alii vero dona sanationum in eodem Spiritu; alii autem operationes virtutum, alii vero prophetia; alii autem discretionones spirituum, alii vero genera linguarum; alii autem interpretatio linguarum.

Manifestationem Spiritus vocat signa; per signa enim, Paracleti assistentia demonstrabatur. « Ad id quod expedit. » Ne auditis statim donis, is qui minus habeat donum graviter ferret, ac diceret: Quid ad me attinet etiam si unus et idem sit Deus, attamen ego minus habeo? subjungit: Ad id quod expedit: Ostendens quod hoc etiam expediebat ut minus acciperet. « Nam huic quidem per Spiritum. » Enumerat dona, ostendens omnia ab eodem procedere fonte Spiritus: ut neque contristetur qui minus accepit, neque is extollatur qui majus: quandoquidem et hæc et illa ab eodem sunt Spiritu. « Sermo sapientiæ. » Sermo, inquit, sapientiæ qualem habuit Paulus, Petrus et Joannes, quique illorum tempore erant: ideo etiam hoc primo loco posuit. Sermo vero cognitionis est quem habent idiotæ fideles, qui sane norunt, ac cæteros docere nequeunt. « Alii autem fides. » Fidem vero dicit non quæ circa dogmata versatur, sed quæ circa signa quam petebant apostoli, dicentes: « Appone nobis fidem ». Neque enim apostoli fide carebant; sed quoniam audierant. « Si haberetis fidem sicut granum sinapis, diceretis monti huic », etc.; petiverunt hanc fidem ad operandum miracula.

539 Alio modo. Fidem nominavit non eam quæ est communis, sed eam quæ proprium est donum (siquidem etiam quoddam donum est quod fidei donum appellatur), fidem vero etiam quæ dogmatum est. « Alii vero dona sanationum. » Vocat sanationum quidem dona, claudorum cursum, infirmorum sanitatem, mortuorum resurrectionem, et quæcumque sunt hujusmodi; operationes autem virtutum Elymæ execrationem, Ananiam et Sapphiræ mortem, et eos qui Satanæ traditi sunt, ut discerent non blasphemare. « Operationes virtutum. » Qui donum habebat sanationum, infirmos sanabat: qui vero operationes virtutum, et sanare infirmos et pusillæ incredulos quique cæteros depravarent, poterat. « Discretionones spirituum. » Hoc

est, cognoscere quis sit propheta, et quisnam falsus propheta, quis spiritualis et quis talis non sit: quandoquidem eo tempore vales quoque erant seu divinatores qui hominibus imponebant. « Genera linguarum. » Hoc opinabantur Corinthi ceteris esse præstantius, eo quod illud ante omnia accepissent apostoli. « Interpretatio linguarum. » Vel quod dum alii linguis loquerentur isti interpretarentur, vel quod una quoque loquerentur et interpretarentur, quod facere non poterant qui linguis tantum loquebantur.

XII, 11, 12. Omnia autem hæc operatur unus idemque Spiritus, dividens peculiariter unicuique sicut vult. Quemadmodum enim corpus unum est et membra habet multa, omnia autem unius corporis membra, cum multa sint, unum sunt corpus: sic et Christus.

Propter eos qui Spiritus divinitatem impugnant animadvertite. Nam illi impie asserunt Spiritum sanctum a Patre factum esse. At hinc perspicito Spiritum sanctum non esse aliquid eorum quæ sunt, sed quæ faciunt: idque tanquam Deus ac Dominus et propria potentia, Simile quoque est quod alio loco dicit: « Spiritus ubi vult spirat. » — « Quemadmodum enim corpus unum est. » Ab eo quod circa corpus accidit, per exemplum vult ostendere quod omnes unum simus, quanquam varia habeamus dona. Si ergo unum sumus, quomodo jam rationi conforme erit, ut quispiam de donorum diversitate erret aut verba faciat? **540** C
« Cum multa sint, unum sunt corpus. » Cuncta etenim membra aliquid conferunt ad hoc, ut unum ac integrum sit corpus. « Sic et Christus. » Ita, inquit, et Christus multa quidem habet membra, nempe singulos fideles, unum vero corpus, puta Ecclesie communionem. Ex multis enim composita, unum est corpus habens caput Christum, ut corpus.

XII, 13-20. Etenim per unum Spiritum nos omnes in unum corpus baptizati sumus: sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi, et omnes uno poculo rigati sumus in unum spiritum. Siquidem corpus non est unum membrum, sed multa. Si dicat pes: Cum non sim manus, non sum de corpore: num idcirco non est de corpore? Et si dicat auris: Cum non sim oculus, non sum de corpore: num idcirco non est de corpore? Si totum corpus oculus, ubi auditus? si totum auditus, ubi olfactus? Nunc autem posuit, Deus membra, unumquodque eorum in corpore quemadmodum voluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra, unum vero corpus.

« Ev. evl, id est, de' evds, hoc est, per unum. » Omnes in unum corpus. » Deinde subjungit etiam quid effecerit omnes esse unum corpus, nempe esse unum Spiritum, et omnes ab uno baptizatos Spiritu esse in unum corpus: hoc est, ad hoc ut

A ψευδοπροφήτης, τις δ πνευματικός, καὶ τις δ μὴ τοιοῦτος. Ἐπειδὴ καὶ μάντις ἦσαν κατ' ἐκείνον τὴν καιρὸν τοὺς ἀνθρώπους ἐξαπατῶντες. Ἡ γένη γλωσσῶν. » Τοῦτο ἐνόμιζον οἱ Κορίνθιοι μάλιστα εἶναι πάντων, διὰ τὸ ἐν πρώτοις τοῦτο λαβεῖν τοὺς ἀποστόλους: « Ἐρμηνεύειν γλωσσῶν. » Ἡ ὅτι ἐτέρων γλωσσῶν λαλοῦντων, οὗτοι ἠρμήνευσον, ἢ ὅτι καὶ μετὰ τοῦ λαλεῖν, καὶ ἠρμήνευσον, ὅπως οὐκ ἴσχυον ποιῆσαι οἱ γλώσσας μόνον λαλοῦντες.

Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαίρουρ ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐν ἑστὶ, καὶ μέλη ἔχει πολλὰ, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἐνὸς πολλὰ ἑντα ἐν ἑστὶ σῶμα, οὕτως καὶ ὁ Χριστός.

Διὰ τοὺς πνευματομάχους σημειῶσαι τὸ ῥητόν. Ἐκείνοι γὰρ ἀνοσιῶς φασί, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνεργεῖσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ἀλλὰ ἐνθεν δεῖ, ὅτι οὐ τῶν ἐνεργουμένων, ἀλλὰ τῶν ἐνεργούντων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δεσποτικῶς καὶ θεϊκῶς, καὶ αὐτονομίᾳ. Ὅμοιον καὶ ἀλλὰγοῦ φησι, « Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ. » — Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐν ἑστὶ. » Ἀπὸ τοῦ περὶ τὸ σῶμα παραδείγματος βούλεται δεῖξαι, ὅτι πάντες ἐν ἑσμεν, εἰ καὶ διάφορα ἔχομεν χαρίσματα. Εἰ οὖν ἐν ἑσμεν, ποῦ λοιπὸν ἔχει λόγον τὸ περὶ διαφορὰς χαρισμάτων περιφέρεισθαι καὶ λογοπραγεῖν; « Πολλὰ ἑντα, ἐν ἑστὶ σῶμα. » Πάντα γὰρ τὰ μέλη συντάσσῃ εἰς τὸ εἶναι ἐν καὶ ὁλόκληρον τὸ σῶμα. Ὅθεν καὶ ὁ Χριστός. — [407.] Οὕτως, φησὶν, ὁ Χριστός, πολλὰ μὲν ἔχει μέλη τοὺς καθ' ἑκάστον, ἐν δὲ σῶμα τὴν κοινότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκ γὰρ πολλῶν συγκαίμεν, ἐν ἑστὶ σῶμα, κεφαλὴν ἔχουσα τὸν Χριστόν, ὥς εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστόν ἐν αὐτοτάλῃ σῶμα.

sit Ecclesia et Christus unum et idem perfectum

Kal γὰρ ἐν ἐνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντας εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι, καὶ πάντες ἐν πόρᾳ ἐποτίσθημεν, εἰς ἐν πνεῦμα. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἐστὶν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλὰ. Ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς, ὅτι οὐκ εἰμὶ χεὶρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ σώματος; Καὶ εἰπὼν τὸ οὗς, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ σώματος; Εἰ ὅλος τὸ σῶμα ὀφθαλμός, ποῦ ἡ ἀκοή; εἰ ὅλος ἡ ἀκοή, ποῦ ἡ ὀσφρητις; Νυνὶ δὲ ὁ θεὸς ἔθετο τὰ μέλη ἐν ἑκαστῶν αὐτῶν ἐν τῷ σώματι καθὼς ἠθέλησεν. Εἰ δὲ ἦν τὰ μὲν μέλη ἐν, ποῦ τὸ σῶμα; Νυνὶ δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα.

Ὅλον δὲ ἐνὸς, « Πάντες εἰς ἐν σῶμα. » Εἴτα ἐπάγει καὶ τὸ κατακαίμεν πάντας ἐν σῶμα, τὸ εἶναι ἐν τὸ Πνεῦμα, καὶ πάντας ὁπὸ τοῦ ἐνὸς βαπτισθῆναι Πνεύματος εἰς ἐν σῶμα, τοῦτο ἐστὶν, εἰς τὸ ποιῆσαι πάντας σῶμα ἐν. Τίως δὲ διὰ δύο τούτων παραμυ-

θεῖται τὸν τὸ ἑαυτὸν ἔχοντα χάρισμα, τῷ τὸ εἶπεν ὅτι ἐν σῶμα πάντες ἴσμεν, καὶ τῷ εἶπεν διὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος καὶ τῆς αὐτῆς κοινωμένης, ἐν ἡμῶς γέγονεν. « Ἐν πομπῇ ἐποτίσθημεν εἰς ἓν Πνεῦμα. » Δι' ἐνός, φησί, Πνεύματος ἐσχηκαμεν τῶν χαρισμάτων τὴν δωρεάν. « Ἐποτίσθημεν » διὰ τοῦ μεταφορᾶς τῶν δένδρων, τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρομέων πηγῆς. « Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλά. » Καὶ μὴ θαυμάσης, φησὶν, εἰ τοσοῦτοι ὄντες ἐν σῶμα ἴσμεν, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀπὸ πολλῶν μελῶν, ἐν ἑστὶν εὐρεῖν τὸ σῶμα. Τὰ δὲ πρὸς ἐκείνους ἀρμόδια ῥήματα ὡς ἐκ προσώπου τῶν μελῶν τίθει, δείξει ὅτι εἰ καὶ ἑαυτὸν τις ἔχει χάρισμα, οὐ παρὰ τοῦτο ἐκβέβηται τοῦ εἶναι μέλος τοῦ σώματος. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος, καὶ τὸ ἑαυτὸν καὶ τὸ τιμιώτερον, εἰς ἓν συντελεῖ σῶμα.

A omnes efficerent unum corpus. Interim autem per hæc duo consolatur eum qui minus habet donum : tum dicendo quod omnes unum corpus sumus, tum dicendo quod per unum Spiritum idemque laverum unum effecti sumus. « Uno poculo rigati sumus in unum Spiritum. » Per unum, inquit, Spiritum accepimus gratiam donorum. Dicit autem rigati sumus ab arborum metaphora quæ ex eodem fonte irrigantur. « Siquidem corpus non est unum membrum, sed multa. » Ne mireris, inquit, si tam multi unum simus corpus, quando etiam in humano corpore ex multis membris unum invenitur constitui corpus. Posuit autem ex persona membrorum verba, quæ apprimè Corinthiis essent accommodata, 541 ostendere volens quod licet quispiam minus habeat donum, non ob hoc rejectus est, ne sit corporis membrum. Siquidem in quod honorabilius, ad unius corporis consummationem conferunt.

« Ἐάν εἴπῃ ὁ ποῦς. » Ἐάν τοῦτο εἴπῃ, ὅτι « Οὐκ εἶμι ἐκ σώματος, » οὐ παρὰ τὸ εἶπεν, « Οὐκ εἶμι, » ἥδη ἀπώστη ἐκ τοῦ σώματος. Οὕτως οὐδὲ οὐ ἐπειδὴ τότε ἔχει χάρισμα καὶ οὐχὶ τότε, ἥδη ἀπώστη τοῦ εἶναι σῶμα ἐν σὺν τοῖς ἄλλοις. « Εἰ δὲ τὸ σῶμα ὀφθαλμός. » Ἐπειδὴ ὀφθαλμοῦ καὶ ποδὸς ἐμνήσθη, ἐκ δὲ τοῦτο ἐλύπησεν ἀνιξάμενος καὶ αὐτοὺς ἐλάττωσιν τινα ἔχειν, ὥστε καὶ ἐπὶ τῶν μελῶν, οὐν δεῖν οὕτως εἶναι συμφέρον, τὸ διάφορα εἶναι χαρίσματα. Ὅπως γὰρ τὸ σῶμα διὰ τοῦτο ἐστὶ σῶμα, ἐπειδὴ ἐκ διαφόρων συνίσταται μελῶν, οὕτως καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο ἐστὶ τὴν « Ἐκκλησίαν, τοῦτο εἶναι πᾶσι σῶμα, ἡ διαφορά τῶν χαρισμάτων καὶ διακονιῶν. » Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔλετο. « Ὅρα κἀνταῦθα πῶς τρανότερον καὶ χωρὶς τινος ἀμφιβολίας, τὸ Πνεῦμα Θεὸν ἀνεκέρυξεν. Εἰπὼν γὰρ πρὸ βραχέος ὅτι πάντα ταῦτα τὸ πνεῦμα ἐνεργεῖ, οὐν πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν λέγων φησὶν. » Ὁ Θεὸς ἔλετο τὸ μέλη ἐν ἑαυτῶν αὐτῶν καθὼς ἠθέλησεν. « Μὴ γὰρ, τοὺς τὰ χαρίσματα τὰ διάφορα παρὰ τοῦ πνεύματος ἐλλοφίας ἀνόμεσε καὶ μὲν φλεγν, » Ἐνεργεῖ διατροπὴν ἐκαστῶ καθὼς βούλεται. » Ὡς δὲ, « Ἐλετο ἑαυτῶν αὐτῶν ἐν τῷ σῶματι καθὼς ἠθέλησεν. » Εἰ οὖν ὁ Θεὸς οὕτως ἠθέλησεν, ἔσπον τὸ ἀδύνατον ἐπ' οἷς ὁ Θεὸς ἠθέλησε. Τὸ δὲ, « Καθὼς ἠθέλησεν, » ἀνο περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπεν, « Ἐν ἑνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες. » Καὶ, « Πάντες ἐν πόρᾳ ἐποτίσθημεν εἰς ἓν Πνεῦμα. » Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἓν Πνεῦμα πάντες, καὶ τοῦ Πνεύματος τὸ θελήμα, καὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα. » Ἡ καὶ περὶ τῆς τῆς ἁγίας Τριάδος νοήσεις. Οὐ γὰρ ἐστὶ διαφορά τῆς ὁμοουσιότητος καὶ πανομνήτου Τριάδος. Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; Ἀλλὰ τὸ ποιοῦν ἐκείνους πρόφασιν μικροφύλας, τὸ εἶναι διάφορα τὰ χαρίσματα, αὐτὸς εἰς πρόφασιν ἐνός τῶς λαμβάνει. Εἰ γὰρ μὴ εἴχατε, φησὶ, διάφορα χαρίσματα, οὐδὲ σῶμα ἦτε. Σῶμα

« Si dicat pes. » Si hoc dicat : « Non sum de corpore, » non propter illud dicere, « Non sum, » jam abest a corpore : sic neque tu eo quod hoc habeas donum et non illud, jam desinis cum ceteris unum efficere corpus. « Si totum corpus oculus. » Quandoquidem oculi ac pedis meminit, et ex hoc merore eos affectit, immens ipsos quodammodo inferiores esse, quemadmodum et in membris ostendit nunc ita expedire, ut varia sint dona. Sicut enim corpus ideo est corpus, quia ex variis constituitur membris : ita et corpus Christi, id est, Ecclesiam, hoc facit esse corpus, nempe diversitas donorum ac mysteriorum. « Nunc autem posuit Deus. » Considera et hic quomodo aperte et sine ulla ambiguitate Spiritum prædicaverit esse Deum. Cum enim paulo ante dixisset quod omnia hæc Spiritus operetur, nunc rursum de eisdem loquens, ait : « Posuit Deus membra, unum quodque eorum sicut voluit ; » membra namque appellavit eos qui varia dona a Spiritu acceperant. Et ibi quidem dicebat : Operatur dividens unicuique sicut vult ; » hic autem : « Posuit unumquodque eorum in corpore quemadmodum voluit. » Si ergo ita Deus voluit, absurdum est graviter anxari, ob ea quæ Deus ita fieri voluit. Quod autem ait : « Quemadmodum voluit, » superius de Spiritu dixit : « Per unum Spiritum nos omnes. » Et : « Omnes uno poculo rigati sumus in unum Spiritum. » Et quoniam in unum Spiritum omnes, et ipsius Spiritus est voluntas, atque Spiritus est Deus. Aut etiam de tota sancta Triade intelliges. Neque enim est diversitas in semper laudanda ejusdem essentialis Triade. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus ? Hoc ipsum quod illis occasio erat pusillanimitatis, nempe varia esse dona, ipse ad occasionem assumit unitatis. Nam si non haberetis, inquit, varia dona, ne corpus quidem

essetis : quod si corpus non essetis, neque honore æquales essetis. Nam honoris æqualitas ac unio ex unitate corporis procedunt.

542 XII, 21-23. *Non potest autem oculus dicere manui, Non est mihi opus te : aut rursus caput pedibus : Non est mihi opus vobis. Imo multo potius quæ videntur membra corporis imbecilliora esse, necessaria sunt : et quæ opinamur minus honesta esse corporis, his honorem uberiores apponimus : et indecora nostri copiosorem decorem habent. Quæ autem decora sunt nostri, non indigent.*

Quod si etiam velit dicere : Non est mihi opus te, non ita se habet rei natura. Ubi autem superius anasisset, ne graviter ferrent qui minora haberent dona, ad modestiam nunc revocat fastum eorum qui majora habebant. Quemadmodum enim oculus dicere non potest cæteris membris : « Non est mihi opus vobis : » nam si unum desit, totum claudicat corpus. Ita neque qui majora acceperunt dona, possunt extolli adversus eos qui minora habent, quasi eis non utantur. Unius enim abjectio claudicare facit corpus Ecclesie, cum non soli illi sufficient ad eam ædificandam qui majora habent dona. « Imo multo potius. » Nunc ostendere vult quod fortassis magis necessarii sint qui ea acceperunt dona quæ minora videntur. Bene autem dixit : « Quæ videntur, » ostendens in sola opinione esse inferioritatem, et nequaquam in veritate. « Quæ videntur membra corporis imbecilliora esse. » Quidam aiunt hoc dixisse eum de oculis, qui imbecilles quidem sunt si ad cætera conferas membra, magnum tamen aliquid conferunt corpori, et si imbecilles esse videantur. Itaque si imbecilles vos judicatis, ne ægre feratis, necessarii estis. Quod autem neque vos imbecilles sitis, sed illis potius qui magnam habent sui existimationem, hinc manifestum est, inquit. Quæ arbitramur minus honesta esse corporis, majori dignamur providentia et auxilio, etc. « Et quæ opinamur minus honesta esse. » Ubique adjungit : « Opinamur, » ostendens humanam hanc esse opinionem. Quod autem ait ἀτιμότερα, id est, minus honesta sive indigniora, quidam ipsum de pedibus dixisse aiunt, qui locum quidem inferiorem sumpserunt, foveunt tamen, illisque plus interdum a nobis providetur quam cæteris membris. In his enim firmatur totum corpus. Aut hoc de genitalibus membris accipito, quæ videntur quidem indecora esse et inbonesta : **543** altamen malit quis totum corpus nudum habere quam hæc. Ideo subjungit : His honorem uberiores apponimus, et copiosorem decorem habent.

— Licebit autem id proprius hoc etiam modo intelligere. Non contingit vobis, inquit, ex hoc inferiores esse quod minus donum sortiti sitis : neque enim omnino si quis majus sortitus sit donum, jam etiam major est, quoniam multi quoque eorum qui acceperunt, inferiores his sunt qui nihil om-

A δὲ μὴ ὄντες, οὐδὲ ἰσότητοι ἂν ἦτε. Ἡ γὰρ ἰσότης καὶ ἰσότης, ἐκ τοῦ εἶναι ἐν σώμα ἰσόν.

Ὅδὲ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρῆσται σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρῆσται ὑμῶν οὐκ ἔχω. Ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖα ἐστί, καὶ ὁ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, τοῦτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθενται. Καὶ τὰ ἀσχημώτα ὁμῶν, ἀσχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει. Τὰ δὲ εὐσχημώτα ἡμῶν οὐ χρῆσται ἔχει.

B Κἂν γὰρ θῆλῃ εἰπεῖν, « Χρῆσται σου οὐκ ἔχω, » οὐχ οὕτως ἔχει φύσις τὸ πρᾶγμα. Πίστας δὲ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν μὴ ἀθυμεῖν τοῖς τὸ ἐλάττωον ἔχοντας χαρίσματα, νῦν καταστρίλλει τὸ φρόνημα τῶν τὰ μέλιστα ἔχόντων. Ὅσπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς οὐ δύναται λέγειν τοῖς λοιποῖς μέλεσι, Χρῆσται ὑμῶν οὐκ ἔχω· (ἐνδὸς γὰρ ἐνδόντος, ἅπαν χωλεῦσι τὸ σῶμα)· οὕτως οὐδὲ οἱ τὰ μέλιστα εὐληφότες χαρίσματα, δύνανται ἱπταῖσθαι κατὰ τῶν τὰ ἐλάττωον ἔχόντων, ὥς οὐ χρεῖζοντες αὐτῶν. Ἐνδὸς γὰρ ἀποβολῇ, χωλεῦσιν ποιεῖ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, οὐκ αὐτάρκων ὄντων τῶν τὰ μέλιστα ἔχόντων χαρίσματα μόνων, οἰκοδομεῖν αὐτήν. « Ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον. » Νῦν δείξει θελεῖ οὐ καὶ χρεωδέστεροι εἶχα εἶσιν οἱ τὰ δοκοῦντα ἐλάττωον τῶν χαρισμάτων εὐληφότες. Καλῶς δὲ εἶπε, « Τὰ δοκοῦντα, » δεικνύς ἐν δοκίμῃ μόνῃ τὴν ἐλάττωσιν εἶναι, οὐ μὴ ἐν ἀληθείᾳ. « Τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, » Θεοὶ τινος περὶ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τοῦτο εἰρηκέναι, εἰ ἀσθενεῖς μὲν εἰσιν ὥς πρὸς τὰ λοιπὰ μέλη, μέγα δὲ τι συντελοῦσι τῷ σώματι, εἰ καὶ δοκοῦσιν ἀσθενεῖς εἶναι. Ὅτε εἰ ἀσθενεῖς ὄφασθε ἑαυτοῖς, μὴ ἀθυμεῖτε. Ἀναγκαῖοι ἐστέ. Ὅτι δὲ οὐδὲ ἀσθενεῖς ὑμεῖς, ἀλλ' ἐκτείνει μᾶλλον οἷς ἡ κλῆσις, ὅλῳ ἐντεῦθεν, φησὶν. « Ἀδοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, πλέον ἀδοκοῦμεν προνοίας καὶ βοηθείας, καὶ ἐξῆς. » Καὶ ὁ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι. « Πανταχοῦ τὸ, » δεικνύς ἐν πλείεσσιν, δεικνύς ἀνθρωπίνων ταύτην τὴν κλῆσιν. Τὸ δὲ, ἀτιμότερα, τινος φασιν αὐτὸν περὶ τῶν ποδῶν εἰρηκέναι, οἱ τὴν μὴ κάτω χώραν εὐληφασί, θάλλονται δὲ καὶ προνοοῦνται παρ' ἡμῶν, πλέον σχεδὸν τῶν λοιπῶν μελῶν. D Ἐπ' αὐτῶν γὰρ ἐστῆριχται ἅπαν τὸ σῶμα, ἡ γοῦν τοῦτο λάβε, περὶ τῶν γεννητικῶν μερῶν, ὁ δοκεῖ μὲν ἀσχημῶτα εἶναι· καὶ ἄτιμα, πλὴν ἔλοιτ' ἂν τις ὅλον ἔχειν τὸ σῶμα γυμνόν, ἢ ταῦτα· Διὸ ἐπάγει, « Τοῦτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθενται, » καὶ ἀσχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει.

— [ΦΩΤ.] Ἐστὶ δὲ τοῦτο οἰκειότερον καὶ οὕτως ἐκλαβεῖν. Οὐ συμβαίνει ὑμῖν ἐλάττωος εἶναι, φησὶν, ἐκ τοῦ δοκεῖν ἐλάττωος χαρίσματος τυχεῖν. Οὐ πάντως γὰρ εἰ τις τυχεῖ μέλιστα χαρίσματος, ἥδη καὶ μέλιστα. Ἐπεὶ καὶ πολλοὶ τῶν εὐληφόντων, τῶν μὴ ὅλῳ εὐληφόντων ἐλάττωος εἰσιν. Καὶ τὶ λέγω ἐλάττωος ;

ἀλλὰ καὶ ὅλλοιοι πανταλῶς, ὡς ἐκείνοι οἱ λέγοντες, Ἄ κὺρις, οὐ τῷ σπ̄ δυνάμιτι τάδε καὶ τάδε ἐποίησα-
μεν; Ὡς ἀπεῖπεν ὁ Δεσπότης, μήτε εἰδέναι
οὐτοὺς ποτε. Οὐ γὰρ καλῶς ἐγρήσαντο τῷ χαρί-
σματι, ἀλλὰ καὶ ἀποχωρεῖν κατὰ κεφαλὴν ἐπέτα-
τεν, ὅς τις ἦν καὶ ὁ μὴ ἀκολουθῶν τῷ Χριστῷ καὶ
σημεῖα ποιῶν, ὅς τις αὐτῆς ὁ Ἰούδας. Αὐτὸς δὲ ταῦτα
μὲν τῶς οὐ καταλέγει, ἀπὸ τῶν σωματικῶς δ' εἰρη-
μένων αὐτῷ, κατασκευάζει καὶ τοῦτο, ὅτι ἀνάγκη
μεῖζος νομίζειν τοὺς λογιζομένους μεῖζον εἰληφε-
ναι χάρισμα, τοῦναντίον δ' ἐστ' ὅτι καὶ ἑλάττους.
Θεοὶ γὰρ ὅτι τοῖς ἀσχημοσύνῃς ἡμῶν εὐσχημοσύνην
περισσότεραν περιτιθέμεν. καὶ τοῖς ἀτιμοτέροις,
τιμὴν περισσότεραν. Μὴ ἄρα διὰ τοῦτο καὶ τιμώτε-
ρα καὶ εὐσχημονέστερα τῶν τιμωτέρων καὶ εὐσχημο-
νέστερων εἶσιν; Οὐτω, φησὶ, καὶ ὁ Θεὸς ἐνίοτε ὁστε-
ροῦντι πλέον δίδωσι χάρισμα, τῷ δὲ αὐτάρκως καὶ
ἐκείνῳ ἔχοντι ρυθμίσαι ἑαυτὸν, ἑλάττων. Μὴ οὖν
ὁμῶν ἀθυμῆσιν, ἑλάττων δοκοῦσιν ἔχειν χάρισμα,
ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὰ εὐσχημονέστερα καὶ τι-
μώτερα ἡμῶν μελῇ, ἅτε οὐ πολλὰς ἔχοντα χρεῖαν
εὐσχημοσύνης, ἐπ' ἧς εἰσι κοσμιότητος καὶ σεμνό-
τητος μένειν ἰδόντες, τοῖς ἀτιμοτέροις καὶ ἀσχημο-
νέστεροις τιμὴν καὶ εὐσχημοσύνην περιτιθέμεν.
Ὅστις ἐκ τοῦ ἑλαττὸν λαβεῖν μᾶλλον ἔστιν εὐθυ-
μεῖν καὶ εὐχαριστεῖν, ὅτι οὕτως κατ' ἀρχὰς ἔπλασεν
ὁ πάντα σοφῶς καὶ ἀκαταλήπτως Θεὸς ἡμῶν ποιῶν,
ὥστε ἑλαττόνων δεῖσθαι εἰς αὐτάρκειαν καὶ τελείω-
σιν. Ταῦτα δὲ φησὶ, τοὺς τε ἑλάττων δοκοῦντας
ἔχειν ἐπὶ τῇ ἀθυμίᾳ παρακαλῶν, καὶ τοὺς πλέον
λαβεῖν οὐρόμενους, τῆς οἰήσεως κατασπῶν. Τί φησὶς
ἐαυτὸν, πλέον ἔχειν δοκῶν; ἀσθενείας σου τοῦτο
μαρτύριον ἔστιν, ὅτι πλέονων ἰδεθήσῃ. Τὰ καταπι-
πτεις, ἑλάττων ἔχειν δοκῶν; ἰσχύος σου τοῦτο τε-
κμήριον, ὅτι ἑλαττόνων σε δεσθέντα παρδείξεν ὁ
Θεός. Καὶ σκόπει πῶς ἤρξατο μὲν καταπραγῶς πρὸς
τὴν χρεῖαν εἰσάγειν αὐτοὺς, καὶ ἀνίστασιν ἰδοῦσιν τῶν
χαρισμάτων τυχεῖν. Ἐπειτα δὲ καὶ πλέον ἐπῆρε
τοὺς ἑλαττοῦσθαι δοκοῦντας. Μᾶλλον γὰρ οἱ ἀθυ-
μοῦντες δέονται παραψυχῆς, ἢ οἱ ἀλαζμονεύοντες
φειδοῦς καὶ ἐπαικοῦς ἐπιτιμῆσεως. Εἰπα ταῦτα
εἰπὼν, συμβιβάζει αὐτοὺς εἰς τὴν ὁμοτιμίαν καὶ
ὁμόνοιαν, « ἵνα μὴ ἦ, φησὶ, σχίσμα ἐν τῷ σώματι,
ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὅπερ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μελῇ, »
καὶ ἐξῆς. « Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν. » ἵνα μὴ τις
εἴπῃ, καὶ ποῶς οὗτος λόγος προνοῶν τῶν ἀσχη-
μόνων καὶ ἀτίμων, καταπρονοεῖν δὲ τῶν εὐσχημόνων;
Ὁ καταπρονοεῖν, φησὶν, ἀλλ' οὐδενός. τῶν ἐξ
ἡμῶν δέονται, ὡς φάσι τὸ εὐσχημον ἔχοντα, παρα-
νοθεύμενος πάλιν διὰ τοῦτο, τοὺς ἔχοντας τὰ μεῖζον
χαρίσματα.

quæ indecora sunt minusque honesta, ea vero contemnat quæ decora sunt? Non contemnimus, in-
quit, sed illa non egent ulla re nostra, utpote naturalem habentia decorem: per hoc rursum eos
consolando qui minora habebant dona.

Ἄλλ' ὁ Θεὸς συνεξέτασε τὸ σῶμα, τῷ ὁστε-
ροῦντι περισσότεραν δόξιν τιμῇ, ἐπὶ μὴ ἦ
σχίσμα ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὅπερ ἄλλῃ.

“Matth. vii, 22 “Marc. ix, 37.

nino acceperunt. Et quid dico inferiores? Imo
etiam penitus miseri: sicut illi qui dicebant: « Do-
mine, nonne per nomen tuum hæc et illa fecimus? »
quibus respondit Dominus quod ne novisset qui-
dem illos unquam²². Neque enim bene usi fuerant
dono; ideo etiam eodem capite discedere ipsos a
se jussit. Qualis et ille erat qui Christum non se-
quebatur et signa edebat²³, qualis erat et ipse Ju-
das. Ipse tamen hæc interim non recenset, sed ab
his quæ corporalium more ab ipso dicta sunt, hoc
etiam confirmat, quod non oporteat illos ducere
maiores qui majus accepisse donum existimantur:
nec similiter e diverso, minores. Ait enim, his
qui indecora sunt nostri copiosorem addimus de-
corem, et his quæ minus honesta sunt, uberiores
honorem. Nunquid ob id honestiora sunt magisque
decora, his quæ a natura sunt honestiora et magis
decora? Ita, inquit, et Deus interdum ei qui egenus
est majus tribuit donum, ei vero qui sibi sufficiens
est, et abunde habet quo seipsum dirigat, minus.
Non ergo vobis negre ferendum est si minus donum
habere videmini: quoniam nos ipsi quoque ea quæ
magis decora nostri membra videntur, tanquam
non multo decore egentia, in ornatu et decore
quem habent manere sinentes, minus honestis mi-
nusque decoris addimus honorem ac decorem. Ex-
co itaque quod minus accepit quispiam, magis
forti potest esse animo ac gratias agere, quod hoc
modo Deus noster ab initio eum creavit (qui cun-
cta sapienter et absque ullo defectu facit) quo pau-
cioribus egeret ad sui sufficientiam et perfectionem.
Hæc autem dicit, et eos qui minus habere vide-
bantur, a merore consolando, et eos qui amplius
accepisse videbantur, a fastu retrahendo. Ut quid
seipsum infias qui amplius accepisse videris? Im-
becillitatis tuæ testimonium, nempe quod pluribus
egebas. Ut quid animo dejiceris qui minus habere
videris? **544** atqui fortitudinis tuæ hoc argumen-
tum est, nempe quod paucioribus te egere osten-
dit Deus. Et considera quomodo sensim cepit eos
ob necessitatem æquales ostendere, quanquam in-
æqualia videbantur assecuti boni. Deinde vero illos
adhuc amplius extulit qui videbantur inferiores
esse. Afflictis enim ac merentibus magis opus est
consolatione, quam arrogantibus tenui ac moderata
incredatione. Deinde his dictis rursus eos confir-
mat ad honoris paritatem et concordiam: Ne sit,
inquit, dissidium in corpore, sed eandem sollici-
tudinem pro se invicem gerant membra, etc. « Quæ
autem decora sunt nostri. » Ne quis dicat: Et
quisnam hic sermo est, ut quis curam gerat eorum

XII, 24-26. Sed Deus simul temperavit corpus: ei
cui deerat copiosorem dans honorem: ne sit dissi-
dium in corpore, sed eandem sollicitudinem pro se

invicem gerant membra: et sic patitur unum membrum, simul patiuntur omnia membra: sive glorificatur unum membrum, simul gaudent omnia membra.

Si simul temperavit, ergo et unum fecit: quod enim temperatur ac commiscetur, unum efficitur. « Cui deerat. » Vide quod jam non dixerit: Minus honesto, aut, Indecoro, sed, « Ei cui deerat, » ostendens quod non natura sint decora aut indecora, sive honesta aut inhonesta. « Copiosiore dans honorem, » De corpore poterit quis hoc intelligere, at de hominibus quomodo hoc inveniri poterit, ut de minus honestis ac imbecillis major habeatur cura ac providentia? Et dicimus quod imbecilliorum curam magis suscipere videtur Deus. Idque videas in latrone qui ante apostolos paradisi ingressus est²¹, et ove ex numero centenarii perditam, quæ etiam inventa super humeros reportata est²², et operarios qui hora undecima venerant, primique mercedem referunt²³: eo quod Deus imbecilles magis ferat eisque condescendat. Ideo etiam dicit: « Copiosiore dans honorem, » ut per hoc illos consoletur qui minus habent donum.

« Ne sit dissidium in corpore. » 545 Siquidem non dissidere aut dividi est omnino corpus esse, quod si dividatur, jam totum perit. Hoc autem dicit terrens eos qui magna habebant dona, et ad modestiam revocans, quod discussio ac separatio ab his qui inferiores erant in donis, illos quoque perdat, sitque periculum, ne deinceps desinant esse corpus Christi. Itaque providendum est, inquit, habendaque sollicitudo uni de alio: Per unionem enim habemus esse. « Et sive patitur unum membrum. » Si enim membra exacte unita esse oportet, mutuamque suscipere curam, perspicuum est quod ea quæ contingunt etiam communia esse debent, sive afflictiones sint sive laudes. Abruptio enim, sive detractio minorum, tibi etiam qui majoris perditionem affert, quemadmodum et oculis amputatus pes, aut inferior pars corporis quæ præstantior videtur. « Sive glorificatur unum membrum. » Coronatur caput, et universis membris gloria et gaudium accedit.

XII, 27-30. Vos autem estis corpus Christi et membra ex parte. Et hos quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde potestates, deinde dona sanationum, subsidia, gubernationes, genera linguarum. Num omnes apostoli? Num omnes doctores? Num omnes potestates? Num omnes dona habent sanationum? Num omnes lingua loquuntur? Num omnes interpretantur?

Deinde ne dicant: Et quid ad nos pertinet exemplum de corpore, ostendit etiam ipsos esse corpus Christi. Quod si humanum corpus non oportet fovere dissidium, nam dissidium solutionis causa

Α λων περιηρώς τὰ μέλη. Καί εἴτε πᾶσαι ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγχάσκει πάντα τὰ μέλη.

Εἰ συνεκράσαν, οὐκοῦν καὶ ἐν ἐκείνῃ. Τὸ γὰρ κινεῖται. ἐν γίνεται, « τῷ ὑστεροῦντι. » Ὅρα, οὐκ εἶτι εἶπα, τῷ ἀτίμῳ, ἢ, τῷ ἀσχημονί, ἀλλὰ, « τῷ ὑστεροῦντι, » δεικνύς οὐκ ὄντα φύσει ἀσχημα εὐσχημα, ἤγουν ἐντίμα ἢ ἀτίμα. « Περισσότερον δὸς τιμὴν. » Ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος τοῦτο ὅτι τις ἐν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων, πῶς ἐστὶν εὐρεῖν τοὺς ἀτιμότερους καὶ ἀσθενεῖς πλείονος κηδεμονίας ἀπολαύοντας; Καὶ φάμεν, ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ἀσθενεστέρων μᾶλλον προνοεῖ. Καὶ ὅρα τὸν ληστήν, πρὸ τῶν ἀποστόλων εἰς τὸν παράδεισον εἰσελθόντα, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐκ τῆς ἑκατοντάδος πρόσβατον, ὃ καὶ εὐρεθὲν ἐπὶ τῶν ὁμῶν ἑταστάθῃ, καὶ τοὺς τῆς ἐνδοκίας ἐργάτας, οἱ πρῶτοι τὸν μισθὸν κομίζονται, βασιτάζοντος καὶ συγκαταβαίνοντος τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀσθενεῖσι μᾶλλον. Διὰ καὶ φησι, περισσότεραν δὸς τιμὴν, ἵνα ἐκ τούτου παραμυθῇται τοὺς τὸ ἐλάττονον ἔχοντας χάρισμα.

« ἵνα μὴ ἡ σχίσμα ἐν τῷ σώματι. » Τὸ γὰρ εἶναι ὅλως σῶμα, ποιεῖ τὸ μὴ ἀποσχίζεσθαι, ὥς εἰ γε ἀποσχισθεῖν, τὸ πᾶν ἀπώλεια. Τοῦτο δὲ φησι, φοβῶν τοὺς τὰ μέγιστα ἔχοντας χαρίσματα καὶ καταστῆλιν. Ὡς ἤγε τῶν ἐλαττόνων ἐν χαρίσματι ἀποφοιτήσις καὶ σχίσσις, καὶ αὐτοὺς ἐκείνους λυμνίζονται κινδυνεύοντας μηχανεῖ εἶναι σῶμα Χριστοῦ. Ὡστε, φησὶ, προνοητέον καὶ μεριμνητέον ἀλλήλων. Ἐν γὰρ τῇ ἐνώσει τὸ εἶναι ἔχοντες. « Καὶ εἴτε πάσχει ἐν μέλος. » Εἰ γὰρ ἡνώσθαι δεῖ ἀκρεῖς καὶ προνοεῖν ἀλλήλων τὰ μέλη, εὐθελὸν ὥς καὶ τὰ ἀποβαλλόμενα, εἴτε πάθῃ, εἴτε εὐδοκίμησις, κοινὰ εἶναι ὀφείλουσιν. Ἡ γὰρ ἀπορραγὴ τῶν ἐλαττόνων, καὶ σοί, φησὶ, τῷ μείζονι λυμνίζεται, ὥστε καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁ ποὺς ἀποκοτεῖς, ἤγουν τὸ ἐλάττον μέρος τοῦ σώματος τοῦ δοκοῦντος κρείττονος. « Εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος. » Κεφαλὴ στεφανοῦται, καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι δόξα καὶ χαρὰ γίνεται.

Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους. Καὶ οὐκ μὲν ἴσθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, εἴτε χαρίσματα λαμπρῶν, ἀντιλήψεις, κληρονομίας, γίνῃ γλώσσων. Μὴ πάντες ἀπόστολοι; Μὴ πάντες προφῆται; Μὴ πάντες διδασκαλοί; Μὴ πάντες δυνάμεις; Μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν λαμπρῶν; Μὴ πάντες γλώσσας λαλοῦσι; Μὴ πάντες διαμνησκόμενοι;

Εἴτα ἵνα μὴ λέγωσι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ἔχον τὸ τοῦ σώματος παράδειγμα, δεικνύσι καὶ αὐτοὺς ὄντας σῶμα Χριστοῦ. Εἰ δὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα οὐ δεῖ στασιάζειν (λύσις γὰρ ἡ στάσις αἰτίας).

²¹ Luc. xxii, 39. ²² Luc. xv, 4 seqq. ²³ Matth. xx, 8.

πολλὴ μᾶλλον τὸ Χριστοῦ. «Καὶ μέλη ἐκ μέρους.» Ἀπαντες μὲν οἱ ἀπανταχοῦ πιστοί, σῶμα εἰσι Χριστοῦ. Ὑμεῖς δὲ οἱ Κορίνθιοι, μέλη ἐκ μέρους. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστέ μόνοι τὸ δόλον σῶμα, ἀλλὰ μέλη ἐστέ, καὶ οὐδὲ πολλὰ, ἀλλὰ ἐκ μέρους. Δείκνυσσι δὲ διὰ τούτου ἤδη κατεσπαρμένον ἐν τῷ πλεονί κόσμῳ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν πίστιν. «Καὶ οὗς μὲν ἔθετο ὁ Θεός.» Καὶ οὗς μὲν ἀποστόλους, φησὶν, ἔθετο καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καλῶς δὲ τὸ, πρῶτον, ἐπὶ τῶν ἀποστόλων τῆσιν. Οὗτοι γὰρ οἱ τῆς πίστεως ἀρχηγοί. Τοὺς δὲ προφήτας δευτέρους λέγει, οὗ τοὺς παλαιούς λέγων, ἀλλὰ τοὺς ἐν ἐκαστῇ Ἐκκλησίᾳ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ προφητεύοντας, ὅσον ὁ Ἀγαθὸς καὶ ἄλλοι πολλοί. Εἰ οὖν ἦσαν προφηταί, πῶς ὁ Κύριός φησιν, «Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, ἕως Ἰωάννου;» Καὶ φαμεν, ὅτι τοὺς παλαιούς φησὶν ὁ Κύριος, τοὺς τὴν παροῦσαν αὐτοῦ προφητεύσαντας. «Δευτέρων προφῆτας.» — Προφῆτας λέγει ὁ μέγας Ἀπόστολος, οὗ τοὺς πρὸ τῆς χάριτος, ἀλλὰ τοὺς μετὰ τὴν χάριν, ἐξ ὧν ἦν ὁ Ἀγαθός, καὶ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ προφητεύσαντες, καὶ αὐτὸς ὁ Θεός Ἀπόστολος. «Τρίτον διδασκάλους.» Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τὰ μέγιστα ὠφελοῦσι, καὶ εὐδότης εἰσὶν εὐθύς μετὰ τοὺς προφῆτας. «Εἰτα δυνάμεις.» — [ΓΕΝΝΑΣΙΟΥ.] Τὰ ἐνεργήματα δηλονότι τῶν δυνάμεων. Αἱ μὲν δυνάμεις, καὶ ἰάοντο τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ ἐκδιέζοντο τοὺς ἀντιλέγοντας, ὡς Παῦλος τὸν Εὐύμαν, καὶ ὁ Πέτρος τὸν Ἀνανίαν. Οἱ δὲ τὰ χαρίσματα τῶν λαμάτων ἔχοντες, μόνον ἰώντο. Διὰ τοῦτο καὶ προτιμᾷ τὰς δυνάμεις. «Ἀντιλήψεις.» Τὸ ἀντέχεσθαι τῶν ἀσθενούντων, καὶ προστατεῖν αὐτῶν, ὅπερ καὶ αὐτὸ χάρισμα λέγει, εἰ καὶ ἡμετέρων δεῖται πόνον. Τὸ δὲ αὐτὸ τῇ ἀντιλήψει ἡ κυβέρνησις, ἡγουν ὅμοιον. «Γέννη γλωσσῶν.» Τούτου τοῦ χαρίσματος ἦσαν ἡξιωμένοι οἱ Κορίνθιοι, καὶ μέγα ἐπ' αὐτῷ ἐφρόνον. Διὰ καὶ κατατέλλων αὐτῶν τὴν οἴσιν, ἔσχατον τίθειεν. «Μὴ πάντες ἀπόστολοι;» Εἰτα ἵνα μὴ τῇ τάξει ταύτῃ, καὶ τῷ φανερωσάι τὰ μείζονα καὶ τὰ μικρότερα χαρίσματα, πᾶσι λύπην ἐμβάλῃ τοῖς τὰ ἐλάττωνα ἔχουσιν, ἀκουσον τί φησι. Μὴ πάντες ἀπόστολοι, ἢ προφῆται; Εἰ γὰρ πάντες ἐν ἡτῇ, οὐκ ἦτε διάφορα μέλη. Εἰ πάντες, φησὶν, ἦτε προφῆται, ποῦ οἱ ἀπόστολοι; εἰ πάντες ἀπόστολοι, ποῦ οἱ διδασκαλοί; ὥστε ἡ τάξις αὕτη καὶ συμφέρουσα καὶ ὠφελιμώτερα, ἵνα ἐκίστος τοῦ πλησίον δέηται.

Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττω, καὶ ἐπὶ καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῶν δείκνυμι. Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἢ ἡχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ ᾄδων τὴν γῆνυσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὅρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. Καὶ ἐὰν ψυμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καθύψωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.

A est, multominus Christi corpus. «Et membra ex parte.» Omnes quidem ubicunque locorum sint fideles, sunt corpus Christi, vos autem Corinthii membra ex parte: neque enim soli estis totum corpus, sed membra estis: et neque omnia, sed ex parte. Per hoc autem ostendit jam dispersum esse in majori parte universi Evangelium ac fidem. «Et hos quidem posuit Deus.» Et hos quidem apostolos, inquit, posuit et fecit Deus in Ecclesia. Bene autem 546 addit primum de apostolis: nam hi primi ac duces sunt fidei. Prophetas vero secundo loco posuit, non veteres illos dicens, sed eos qui in unaquaque Ecclesia eo tempore prophetabant, qualis erat Agabus aliique multi²⁷. Verum si erant prophetæ, quomodo ait Dominus: «Lex et prophetæ usque ad Joannem²⁸?» Et dicimus quod de veteribus illis loquitur Dominus, qui de ipsius adventu prophetaverant. «Secundo prophetas.» — Prophetas dicit magnus Apostolus non qui ante tempus gratiæ, sed qui post gratiam fuerunt, inter quos erat Agabus et qui Antiochiæ prophetaverant, ipseque divinus Apostolus. «Tertio doctores.» Nam et hi plurimum prosunt, ac merito statim post prophetas ponuntur. «Deinde potestates.» — Effectus videlicet ac efficaciæ potestatum. Potestates quidem et infirmos sanabant, et contradicentes puniebant, sicut Palus Elymam²⁹ et Petrus Ananiam³⁰: qui vero dona sanationum habebant, solum sanabant: propterea etiam potestates in honore præponit. «Subsidia.» Opem ferre ægrotis, illisque præesse: quod ipsum etiam donum dicit, licet nostris quoque opus sit laboribus. Quod autem sequitur gubernationes, idem est quod subsidia aut quidpiam simile. «Genera linguarum.» Hoc donum acceperant Corinthii, et ob hoc plurimum efferebantur: ideoque ad modestiam revocans fastum ipsorum, postremo loco posuit. «Num omnes apostoli?» Deinde ne hoc ordine et ex eo quod majora ac minora dona manifestaverit omnibus mærorem injiciat qui minora habent, audi quid dicat. Num omnes apostoli aut prophetæ? Nam si omnes unum essent, nequaquam diversa essent membra. Si omnes, inquit, essent prophetæ, ubi apostoli? si omnes apostoli, ubi doctores? Hic itaque ordo plurimum confert, ostendens quod quisque proximo opus habeat.

XII, 31; XIII, 1-3. Emulamini autem dona potentiora: et jam excellenter viam vobis ostendo. Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans, aut cymbalum tinniens. Et si habeam prophetiam et noverim mysteria omnia 547 omnemque scientiam: et si habeam omnem fidem, adeo ut montes transmutem, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si pauperes alendo insumam omnes facultates meas: et si tradam corpus meum, ut comburam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.

²⁷ Act. xi, 28; xxi, 10. ²⁸ Luc. xxi, 16. ²⁹ Act. xiii, 3. ³⁰ Act. v, 1 seqq.

Leniter ipsos etiam designat. Vos, inquit, in causa A
estis quod magna non accipiat dona, propter ve-
stram socordiam. Nam hoc indicat quod ait *Æmu-*
lamini. Non tamen dixit Magna, sed potiora : hoc
est utiliora et quae magis Ecclesiam juvare pos-
sint. — *Alio modo.* « *Æmulamini autem dona.* »
Apparet mihi non id eum dixisse exhortando et
enuntiando. Quomodo enim hoc fecisset, qui to-
ties dixit unumquemque donum accepisse ad id
quod expediebat, totiesque demonstravit eum qui
majus donum habere videbatur in nullo prae-
cellere super eum qui minus ? sed dictum esse a divino
Paulo mihi videtur per interrogationem. « *Æmu-*
lamini, inquit, dona potiora ? » necdum vobis persua-
simus, ne graviter feraris quod acceperitis minora ?
sed adhuc amatores ac æmulatores majorum estis ?
ego quoque jam ad ea quae dicta sunt compendium
vobis ac viam demonstro, per quam nullo horum
majorum donorum vobis opus sit, sed cæteris ex-
cellenter ac vere majores ac perfectiores appareat-
is. Quenam igitur est illa res ? Simplex est ei la-
bore carens, quique facillime paretur. Quid igitur
illud est ? Quid, inquit, aliud nisi charitas seu di-
lectio ? qui enim hanc purus accepit, omnes prae-
cellit, omnes excedit : qui vero hanc non habet,
omnibus excidit, omnibus destituitur. Quod si
charitatem habeamus, neque de mutuis donis con-
tendentes anxie verba faciemus, neque aliud quid-
quam eorum quæ non conveniunt nos attinget.
« *Ei jam excellenter.* » Si omnino, inquit, æmu-
latores estis potiorum donorum, ostendo vobis
excellenter melius donum, nempe ostensurus cha-
ritatem. Et vide quod non dixerit : Excellenter
vobis donum ostendo, sed « *Viam,* » significans
charitatem esse viam quæ ad omnia dona deducat,
et hanc assecutus, per ipsam ad cætera gradi-
tur.

548 *Alio modo.* Quidam hoc per interroga-
tionem legerunt : hoc est, omnino majora desideratis
dona ? si omnino id cupitis, ego vos prompte ad
hæc deducam. Nam id subjungit : « *Ei jam excel-*
lenter viam vobis ostendo ; » hoc est, ad ea quæ
excellenter majora sunt dona viam ostendo. « *Si*
linguis hominum loquar et angelorum ? » Linguas
dicens angelorum, non addit angelis corpora : sed
a vocis organo nobis cognito, locutionem angelo-
rum inter se significat : habent enim et illi quan-
dam significationem qua vicissim colloquuntur sive
conceptus significant : quemadmodum etiam alibi di-
cit quod coram Christo se flectet omne genu celestium
et terrestrium⁴¹. « *Charitatem autem non habeam.* »
Quæ est ergo hæc via ? Charitas, inquit, sine qua nul-
lum donum quicquam affert utilitatis. Et primum a
linguarum dono quod apud ipsos in pretio habebatur,
incipit, et ait : Si linguis hominum, imo etiam angelo-
rum loquar sine charitate, temere et vane nullaque
utilitate loquar, veluti sonum reddunt inanimatae aut

ἡρέμα καὶ ἠνέκατο αὐτοῦ. « *Οἱ ὑμεῖς, φησὶ,*
αἱ τοῦ μεγάλα μὴ λαβεῖν χάρισμα, διὰ τὴν
βραθυμίαν ὑμῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Ζηλοῦτε, » ἐμπαῖον.
Ἄλλ' οὐκ εἶπα, Μεγάλα, ἀλλὰ, « Τὰ κρείττονα. » τοῦ-
ἐστι τὰ ὑπερβόλεια, καὶ δυνατόμενα πολλῶν ἐν
Ἐκκλησίᾳ ὠφελεῖν. — *Ἀλλως. [ΦΩΤ.]* Τὸ, « Ζη-
λοῦτε δὲ τὰ χάρισμα, » δοκῶ μοι μὴ κατὰ παρὰ-
νεσιν καὶ ἀπόρρυσιν εἰρηκέναι. Πῶς γὰρ ὅγε πολ-
λάκις πρὸς τε τὸ συμφέρον εἰπὼν λαβεῖν ἕκαστον
τὸ χάρισμα, καὶ μηδὲν διαφέρειν πολλάκις ἐνδείκ-
μενος τὸν δοκούντα ἔχειν τὸ μείζων χάρισμα, πρὸς
τὸν ἔχοντα τὸ ἥλαττον ; Ἄλλ' εἰρησθαί μοι δοκῶ τῇ
θεσπασίᾳ Παύλου κατ' ἐρώτησιν. « Ζηλοῦτε, φησὶ,
τὰ χάρισμα τὰ κρείττονα, » καὶ οὕτως ὁμοῦ ἐπι-
σαμὲν μὴ ἀδυναμεῖν ἐπὶ τοῖς ἐλάττοσιν, ἀλλ' ἐν
ἐρασταὶ καὶ ζηλωταὶ τῶν μειζόνων ἐστέ ; ἐγὼ καὶ
ἐπὶ πρὸς τοῖς εἰρημίοσιν μέθοδον ὁμῶν καὶ ἑὸν
δείκνυμι, δι' ἧς οὐδὲν τούτων τῶν χαρισμάτων τῶν
μεγίστων δεσθέντες, καθ' ὑπερβολὴν ἂν τῶν ἑλλείν
μειζόνους καὶ ἀληθῶς, καὶ τελειότεροι φανίσκῃ. Π
οὗν ἐστὶ τοῦτο ; Ἀπλοῦν καὶ ἄσκοπον, καὶ ἐκ τοῦ
βέλτερον παραγινώμενον. Τί οὖν ἐστὶ ; Τί δὲ ἕλ-
λειν ; ἢ ἀγάπη ; Ταύτην γὰρ ὁ καθαρὸς ἀναλίσκῃ,
πάντων προίχει, πάντων ὑπερναδίδεσθαι. Ὁ δὲ
ταύτην μὴ ἔχων, πάντων ἐκπέπτωκε, πάντων ἐστὶν
ἐρημος. Ἄν δὲ τὴν ἀγάπην ἔχωμεν, οὕτως πρὸς
χαρισμάτων ἀλλήλοις ἐρίσαντες μικρολογησόμεθα,
οὕτως ἄλλο τι τῶν οὐ προσηκόντων, ἡμῶν ἀφίστα-
ται. « *Καὶ ἐπὶ καθ' ὑπερβολήν.* » Ἐάν ὅλος, φησὶ, ζηλωτὴς
ἐστέ κρείττονον χάρισμα, δείκνυμι ὁμῶν καθ' ὑπερ-
βολὴν κρείττον χάρισμα. Τὴν ἀγάπην δὲ μέλλω
δείκνυειν. Καὶ ὅρα. Οὐκ εἶπα, καθ' ὑπερβολὴν
χάρισμα ὁμῶν δείκνυμι, ἀλλ', « *Ὅδῶν,* » σημαίνων
ὁδὸν εἶναι τὴν ἀγάπην, εἰς πάντα ἀπάγουσαν εἰς
χάρισμα. Καὶ ὁ ταύτην κτησάμενος, δι' αὐτῆς
δοῦναι καὶ εἰς τὰ λοιπὰ.

Ἀλλως. Τοῦτο τινες κατ' ἐρώτησιν ἀνέγνωσαν,
ἀντὶ τοῦ, « *Ὅλος γὰρ ἐφέσθε τῶν μειζόνων χαρισμά-
των ;* » Εἰ ὅλος ἐφέσθε, ἐγὼ ὁμοῦ ἐπὶ ταῦτα πώ-
γησθαι προθύμως. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε, « *Καὶ ἐν*
καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὁμῶν δείκνυμι. » Τοῦτέστι, τῶν
καθ' ὑπερβολὴν μειζόνων χαρισμάτων δείκνυμι τὴν
ὁδὸν. « *Ἐάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ*
τῶν ἀγγέλων. » — « *Γλώσσαις τῶν ἀγγέλων,* » εἰπὼν,
οὐ σῶμα τοῖς ἀγγέλοις περιτέθειν, ἀλλ' ἐκ τῆς
φωνῆς τοῦ ἡμῶν ἐγνωσμένου, τὴν πρὸς ἑαυτοῦς τῶν
ἀγγέλων ὁμιλίαν δηλοῖ. Ἐγούσι γὰρ καὶ αὐτοὶ τῶν
σημασίαν δι' ἣν ἀμφοτέρω ὁμιλοῦσιν, ὥς καὶ ἀλλο-
χοῦ φησιν, ὅτι. « *Αὐτῷ κάμψαι πᾶν γόνυ ἀπουρανίου*
καὶ ἐπὶ γαίαν. » — « *Ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω.* » Ποῦ οὖν
αὕτη ἡ ὁδὸς ; Ἡ ἀγάπη, φησιν, ἧς χωρὶς, οὐδὲν
ἐστὶ χάρισμα ἐμπορεῖς. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ
παρ' αὐτοῖς τιμίου χαρίσματος τῶν γλωσσῶν, ἀρ-
χεται καὶ φησιν. Ἐάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων,
οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγγέλων λαλῶ ἄνευ ἀγάπης,
εἰκὴ καὶ μάτην καὶ εἰς οὐδὲν ὅσον ἐθόγγωμαι, ὥστε

⁴¹ Philipp. viii, 2.

τὰ δρυχα, ὁ χαλκός· καὶ τὸ κύμβαλον. Ἐκ δὲν ἔχω προφητείαν, ὁ θεὸς δεικνύει μέγα τι τὴν ἀγάπην, αὐξάνει πρῶτον τὰ χαρίσματα, καὶ τότε φησὶν αὐτὰ ἐκτὸς ἀγάπης οὐδὲν εἶναι. Ἄνω γὰρ εἰπὼν, Ἐάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων λαλῶ, ὅπως ἦν παρ' αὐτοῖς μέγιστον, νῦν πάλιν ἐπὶ τῆς προφητείας τὸ αὐτὸ ποιεῖ. Προφητεῖαν γὰρ ἔδωκεν ἔχω, οὐ τὴν τυχεύσαν, φησὶν, ἀλλὰ τὴν ἀκροτάτην, τὴν καὶ τὰ μυστήρια καὶ τὴν γνῶσιν ἔχουσαν, ἀνευ ἀγάπης. οὐδὲν εἰμι. Τοῦτο γὰρ κάτω ἀποδίδωσι, Ἐπᾶσαν τὴν πίστιν. Πίστιν νῦν, οὐ τὴν τῶν πιστῶν τὴν κοινὴν καὶ καθολικὴν λέγει, ἀλλὰ τὸ χάρισμα τῆς πίστεως. Ἦν γάρ τι χαρίσματος εἶδος, ὁμωνύμως οὕτω τῇ πίστει λεγόμενον. Ὅθεν ἐπὶ φανερώσει πνευματικῆς μετουσίαις ἐχορηγεῖτο πολλοῖς τῶν εὐσεβῶν ἐν τῷ τότε καιρῷ. Παρὶ τούτου καὶ ὁ Κύριος τοῦ χαρίσματος, ἐν Ἑβραϊσμοῖς φησὶν, Ἐάν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σιναπῆς, ἔρειτε τὴν θύραν τούτου. Ἀρθεὶ καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ γενήσεται οὕτως. Οὐ δέπου γὰρ ὡς πρὸς ἀπίστους τὴν κοινὴν πίστιν, ταῦτα πρὸς αὐτοὺς διελέγετο ὁ Κύριος, ἀλλὰ πρὸς τοὺς οἰκίους μαθητάς· τοῦτέστιν, Ἐάν ἔχητε τὸ τῆς πίστεως χάρισμα. Ὁ δὲ εἶπεν ὁ Κύριος ἐν Ἑβραϊσμοῖς μέγιστον εἶναι, τὸ διὰ πίστεως ὅρη μαθεῖσθαι, τοῦτό φησι μηδὲν εἶναι ἀγάπης χωρὶς. Οὐδὲν εἰμι. Ὁὐκ εἶπε, Μικρότατός εἰμι καὶ εὐτελής, ἀλλ', Οὐδὲν εἰμι. Καλῶς τὸ, ὦ μωρὸς, μετὰ τῆς δόσεως καὶ τὴν οἰκίαν σημαίων διακονίαν. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, Ἐάντα τὰ ὑπάρχοντα, ὁ μέρος αὐτῶν. Ἐνα καυθήσωμαι. Τὸν χαλεπώτατον λέγει θάνατον, τὸν ὑπὲρ θεοῦ δηλονότι γινόμενον.

Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται. Ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογιζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχωρεῖ δὲ τῇ ἀληθείᾳ. Πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει.

Εἴτα λοιπὸν διεξέρχεται τῆς ἀγάπης τὰ γνωρίσματα, δεικνύς· οὐ μόνον βλαστήσαντα τὰ πάθη ἐκρίζοι, ἀλλ' οὐδὲ φύει συγχωρεῖ. Ὅρα δὲ, εὐθὺς τὴν μακροθυμίαν τίθειαι, τὴν βίαν πάσης φιλοσοφίας. Χρηστεύεται. Ἐπισθὲ τινὲς εἰσιν οἱ τῇ μακροθυμίᾳ οὐκ εἰς φιλοσοφίαν χέρηνται, ἀλλὰ πρὸς τὸ διαβῆναι τοὺς ἐνοχλοῦντας, καὶ πειρᾶσαι ἐπὶ πλέον, ἡθικώτερον αὐτοῖς διαλεγόμενος, φησὶ, Χρηστεύεται, τοῦτέστιν, οὐκ ἐπὶ τῷ ἀνάγειν τὴν ὀργὴν τῶν ἐνοχλοῦντων, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καταπραῖναι, τῇ μακροθυμίᾳ χέρηνται, καὶ ἡμερότητι χρήται. Ὁ δὲ ζηλοῖ. Βαβαὶ οὐδὲν ἐστὶ τὸ μὴ ζηλοῦν, ἤγουν φθονεῖν τοὺς εὐ πράττοντας. Ὁ δὲ περπερεύεται. Ὁὐκ ἀλαζονεύεται, οὐ φυσιοῦται καὶ φρονεῖ μέγα ἐπὶ οἰκίοις κατορθώμασιν. Ἡ οὐδὲν προπετὲς ποιεῖ. Πέρπερος γὰρ, προπετής. Ὁὐκ ἀσχημονεῖ. Ὁὐ μόνον, φησὶν, οὐ φρονεῖ μέγα, ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσχίστα

cymbalum. Et si habeam prophetiam. Volens ostendere magnum quiddam esse charitatem, dona primum exaggerat, et tunc ait illa nihil esse absque charitate. Nam cum superius dixisset: Si linguis hominum et angelorum loquar, quod apud ipsos erat maximum: rursus nunc idem in prophetia facit. Nam si habuero prophetiam, inquit, non qualemunque, sed maxime sublimem quæ et mysteria et scientiam habeat absque charitate nihil sum: hoc enim inferius explicat. Omnem fidem. Non eam dicit nunc credentium fidem quæ communis est et generalis, sed donum fidei. Nam erat quoddam donorum genus quod eadem voce cum fide dicebatur, quod ad manifestationem presentium spiritus multis eo tempore tribuebatur. De hoc etiam dono ait Dominus in Evangeliiis: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Auseraris et projiciaris in mare, et fiet vobis. Neque enim hæc de communi fide loquebatur Dominus ad eos tanquam ad incredulos, sed ad suos discipulos sermo erat: hoc est, si habueritis fidei donum. 549 Quod autem Dominus in Evangeliiis maximum esse dixit, nempe moles transmutare hoc ait sine charitate nihil esse. Nihil sum. Non dixit Minimus sum et vilis, sed, Nihil sum. Et si alendo insumam. Bene dixit Alendo insumam, significans una cum dono proprium quoque ministerium. Considera vero quod etiam dicit: Omnes facultates meas, non partem ipsarum. Ut comburam. Miserrimum dicit mortis genus quæ videlicet pro Deo toleratur.

XIII, 4-8. Charitas longanimis est, benigna est, charitas non emulatur, charitas non est procax, non inflatur, non pudent, non querit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet in injustitia, sed congaudet veritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas nunquam excidit.

Deinde consequenter enarrat charitatis insigni quibus dignosci valeat, ostendens quod non solum eas quæ germinarunt affectiones extirpat, sed neque produci permittit. Vide autem quod statim patientiam sive longanimitatem posuerit, nempe totius philosophiæ Christianæ radicem. Benigna est. Quoniam nonnulli longanimitate non ad philosophiam sanam utuntur, sed ad confringendum eos qui molesti sunt, et amplius tentandum, moralis cum eis disserens, ait: Benigna est, hoc est, non ad eorum accendendam iram qui molesti sunt, sed ad placandum utitur patientia et utitur benignitate. Non emulatur. Papæ quidam est non emulari? nempe his non invidere qui bene operantur. Non est procax, id est, arrogans. Non inflatur. Non insolens ob propria bona. Aut nihil temere seu petulantier facit. Nam τὸ πρῶτος, est

temerarius aut protervus. « Non pudefit. » Non solum, inquit, non insolescit: verum etiam licet indignissima patiatur, non opinatur eam rem dedecus etiam esse propter eum quem diligit. Aut hoc modo: οὐκ ἀσχημονεῖ, id est, non acerbe reum agit illum qui sibi injurius est. Aut quod nihil quantumvis abjectarum aut humilium rerum causa utilitatis fratrum facere detractat, quasi indecoram sibi actionem fortasse suspicaretur. « Non querit quae sua sunt. » Modum dicit quomodo non pudeat: quia non querit propriam utilitatem, sed proximi: et hoc ducit esse dedecus, si proximum qui pudefit non liberaverit. **550** « Non irritatur. » Cum omnia patiatur, non exasperatur ad iram. Nec solum non operatur malum, sed ne cogitat quidem. « Non gaudet de injustitia. » Non insultat sive non gaudet de his qui afflictiones patiuntur, sed his potius congaudet qui celebrantur et in pretio sunt. « Omnia suffert. » Hoc enim ei donat longanimitas, nempe ut sufferat, de qua longanimitate prius dixit: « Omnia credit. » Quicumque dixerit is qui amatur: et nihil dolosum aut ipse loquitur aut alterum loqui opinatur. « Omnia sperat. » Non desperat, inquit, de illo quem amat, sed sperat, quod illum ad id quod melius est provehet. Quod si ubi speravit etiam spe frustretur, illo in vitio permanente, forti animo fert illius defectus. Nam omnia, inquit, sustinet. « Nunquam excidit. » Non dissolvitur, neque interrumpitur. Sive nunquam excidit, neque celebritate frustratur: sed semper bonas ac honestas invenit sibi occasiones, per quas illos qui ipsa utuntur retineat in amore ac connexione ad proximos, ut permaneat et non interrumpatur: etiam Facit enim ferre et separare ac sustinere eum qui

XIII, 8-10. Sive prophetiae abolebuntur, sive linguae cessabunt, sive scientia abolebitur. Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus: quando autem venerit quod perfectum est, tunc abolebitur id quod ex parte est.

Ubi charitatis germina recensuit, rursum alio quoque modo ipsam extollit, dicens et prophetiam et linguas et scientiam finem habituras, charitatem vero esse permanentem, stabilem ac perpetuam. Si enim et prophetiae et linguae sunt propter fidei cognitionem, explicata ubique fide, tanquam superflua cessabunt, hoc autem et hoc tempore erit, et multo magis in futuro. « Sive scientia. » Scientiam dicit fortassis eam quae accommodata est ad docendum. Dilatato enim divino cultu ac pietate, oilosa erit doctrina. « Abolebitur. » Quid ergo tunc erit? Nam de futuro die tempore abolendam esse scientiam. An igitur tunc in ignorantia degemus? Absit! sed de praesenti cognitione, **551** quae ex parte est dixit quod abolebitur. Cum enim praesens cognitio ex parte sit, ubi perfecta scientia advenerit, haec quae ex parte est finem habebit, per cognitionem perfectam abolita. Idem autem et de prop'etia mihi intellige. — Ex parte autem

πάσχουσα, οὐκ οἰεῖται ἀσχημονῆν τὸ πρᾶγμα διὰ τὸν ἀγαπώμενον. ἢ καὶ οὕτως· Τὸ, οὐκ ἀσχημονεῖ, ἔχουν οὐκ ἐπεξέρχεται τοῖς ἀδικοῦσι σφοδρῶς. ἢ ὅτι οὐδὲν τῶν εὐτελῶν τε καὶ ταπεινῶν τῆς τῶν ἀδελφῶν ὠφελείας ἔκκεν παραιτεῖται δράσαι, ὡς τάχα ἀσχημονεῖν εἶναι τὴν πρᾶξιν ὑπολαμβάνουσα. « Οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς. » Λέγει τὸν τρόπον τῶς οὐκ ἀσχημονεῖ, ὅτι οὐ ζητεῖ τὸ οἰκεῖον συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον, καὶ ἀσχημονῆν τοῦτο ἡγείται, ὅταν ἀσχημονοῦντα τὸν πλησίον μὴ ἀπαλλάξῃ. « Οὐ παροξύνεται. » Πάντα πάσχουσα, οὐ παροξύνεται εἰς ὀργήν. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐργάζεται τὸ κακόν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται. « Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ. » Οὐκ ἐφθάρει ἡγουν, οὐ χαίρει τοῖς κακῶς πάσχοντι, φησὶ, συγχαίρει δὲ τοῖς εὐδοκίμοις. « Πάντα στέγει. » Τοῦτο γὰρ αὐτῇ ἡ μακροθυμία χαρίζεται, ἡγουν τὸ στέγειν, περὶ ἧς μακροθυμίας εἰρη- « Πάντα πιστεύει. » Ἄ ἂν εἴπῃ ὁ ἀγαπώμενος, καὶ οὐδὲν ὑποῦλον οὐτε αὐτὸς λαλεῖ, οὐτε τὸν λαλοῦντα οἰεῖται. « Πάντα ἐλπίζει. » Οὐκ ἀπογινώσκει, φησὶ, τοῦ ἀγαπώμενου, ἀλλ' ἐλπίζει αὐτὸν εἰς τὸ βέλτερον ἐπιδοῦναι. Εἰ δὲ καὶ ἐλπίσας, φησὶν, ἀποτύχῃ, ἐκείνου τῇ κακίᾳ ἐναπομένοντος, φέρει γενναίως αὐτοῦ τὰ ἐλαττωμάτα. « Πάντα γὰρ, φησὶν, ὑπομένει. » « Οὐδέποτε ἐκπίπτει. » — [ΦΩΤ.] Οὐ διαλύεται, φησὶν, οὐτε διακόπτεται, ἡγουν οὐδέποτε ἐκπίπτει, οὐδὲ ἀποτυγχάνει τῆς εὐδοκίμησης, ἀλλ' ἀεὶ προοίσις· ἀγαθὸς καὶ καλὰς ἑαυτῇ εὐρίσκει, δι' ὧν τῆς πρὸς τοὺς πλησίον στοργῆς καὶ συναφείας κατέχει τοὺς χρωμένους αὐτῇ, παραμένειν, καὶ μὴ διαρρήγνυσθαι, καὶ ἐκείνοι ἀφηνιώσι, καὶ ἀποσκίρτην αἰτίας περ- ἔχουσι. Στέγειν γὰρ ποιεῖ καὶ ἐλπίζειν καὶ ὑπομένει τὸν ἁμαρτάνοντα εἰς αὐτόν.

si illi dissident ac resiliendi causas praebent, in ipsum peccavit.

Εἰτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἰτε γλώσσαι παύσονται, εἰτε γνώσεις καταργηθήσονται. Ἐκ μέρους δὲ γινώσκουμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεούμεεν. Ὅταν δὲ ἴδῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

Καταλέξας τῆς ἀγάπης τὰ βλαστήματα, πάλιν αὐτὴν καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ ὠφεῖ, ἐν τῷ λέγειν, καὶ τὴν προφητείαν, καὶ τὰς γλώσσας, καὶ τὴν γνώσιν τέλει· λέγειν, τὴν δὲ ἀγάπην μόνιμον εἶναι, στάσιμον, καὶ ἀτελεστήτην. Εἰ γὰρ καὶ αἱ προφητεῖαι καὶ αἱ γλώσσαι διὰ τὴν τῆς πίστεως γνώσιν εἰσι, τῆς πίστεως πανταχοῦ ἀπλωθείσης, εὐκότως ὡς περιττὰ ἀργήσουσι. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν ἔσται, καὶ πολλῶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ μέλλοντος. « Εἰτε γνώσεις. » Γνώσιν ἴσως τὴν τοῦ διδάσκειν φησὶ. Πλατουμενῆς γὰρ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς πίστεως, ἀργήσῃ ἡ διδασκαλία. « Καταργηθήσεται. » Τί οὖν τότε; περὶ τοῦ μέλλοντος γὰρ εἰπε χρόνον καταργεῖσθαι τὴν γνώσιν. Τότε τοίνυν ἐν ἀγνώστῳ μέλλομεν διδγαίν; Μὴ γίνονται! Ἀλλὰ περὶ τῆς νῦν γνώσεως, τῆς ἐκ μέρους εἰρηται αὐτῇ, ὅτι καταργηθήσεται. Τῆς γὰρ νῦν γνώσεως ἐκ μέρους ὅσως ἐπὶ τὴν ἰδέαν ἡ τελείαν γνώσιν, αὐτὴ ἢ ἐκ μέρους τέλος ἔχει, τῇ τελείᾳ γνώσει καταργουμένη. Τὸ αὐτὸ δὲ μοι καὶ περὶ προφητείας

νόει. « Εξ μέρους δὲ γινώσκωμεν. » — [ΦΩΤ.] Ἀντί τοῦ, « Εξ μέρους γάρ. Αἰτία γάρ ἐστι τοῦ διατείνει μάλ-
λουσι καταργηθῆναι καὶ παύσασθαι.

« Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐδάιδουν, ὡς νή-
πιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογίζομην. Ὅτε δὲ γέ-
γονα ἄνθρωπος, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. Βλέπομεν
γάρ ὅτι δι' ἐσόπτρου ἐν ἀνιγμάτι, τότε δὲ πρόσω-
πον πρὸς πρόσωπον. Ἀρτί γινώσκω ἐκ μέρους,
τότε δὲ ἐπιγνώσσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην.

Ἐπειδὴ εἶπε τῆς τελείας γνώσεως ἐρχομένης τὴν
μερικὴν τέλος εἶεν, καὶ παραδείγματι κυροῖ τὸν
λόγον. Ὅτε, φησὶν, ἤμην νήπιος παις τὴν ἡλικίαν,
πάντα νήπια εἶχον, καὶ τὸ λαλεῖν, καὶ τὸ φρονεῖν,
καὶ τὸ λογίζεσθαι. Ὅτε δὲ ἄνθρωπος γέγονα, ἀπέβρυξα
τὰ τῆς νηπιότητος. Οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν πνευματι-
κῶν, φησὶ. Νῦν νηπία ἐστὶν ἡμῖν ἡ γνώσις, ἐπεὶ καὶ
ἡμεῖς νήπιοι ἐσμεν. Ὅταν τοίνυν τέλειτοι γενόμεθα,
ὃ ἐστὶν ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ, πάντα τὰ νηπιώδη
ἀπορρίψομεν. Νηπιότητι γὰρ εἶχον ἢ παρούσα
γνώσις καὶ προφητεία καὶ πολιτεία, πρὸς τὴν μέλ-
λουσαν. « Ὡς νήπιος ἐδάιδουν. » Ὡς πρὸς τὰς γλώσ-
σας τὸ, « Ἐδάιδουν, » ὡς πρὸς τὰς προφητείας τὸ,
« Ἐφρόνουν, » ὡς πρὸς τὴν γνώσιν τὸ, « Ἐλογίζο-
μην. » — « Βλέπομεν γάρ ὅτι δι' ἐσοπτρου. » Σαφην-
οῖται τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ νηπίου, καὶ θέλει δεῖξαι
ὅτι ἀμυδρὰ τίς ἐστὶν ἡμῖν ἀρτί ἡ γνώσις, τότε δὲ
τρανυτέρα ἔσται. « Βλέπομεν γάρ ὅτι, φησὶ, δι' ἐσό-
πτρου. » Εἶτα ἐπειδὴ τὸ ἐσοπτρον ἐκτυπώτερον
δεικνύσι τοῦ ἐμφαινομένου τὴν μίμησιν, προστέ-
θεικε τὸ, « Ἐν ἀνιγμάτι, » δεικνύς ἀμυδροτέραν
εἶναι τὴν νῦν δοκοῦσαν τελειοτάτην γνώσιν καὶ τοῦ
ἐν ἐσοπτρῷ προφαινόμενου πράγματος. Ὁ πρόσωπον
πρὸς πρόσωπον. « Οὐχ ὡς σωματικόν τι ἢ αἰσθητὸν
πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἔχοντος, ἀλλὰ τὴν τρανυτέραν
καὶ σαφετέραν γνώσιν, ἣ ἡλίκαι τοῦ προσώπου παρ-
ίσταται τροπικῶς. Ἡ τοῦτο νόει μοι περὶ τοῦ Υἱοῦ
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτὸν λέγειν.
« Τότε δὲ ἐπιγνώσσομαι. » Νῦν, φησὶν, ἐκ μέρους
αὐτὸν γινώσκω, τότε δὲ οὕτως αὐτὸν ἐπιγνώσσομαι
καὶ ποθήσω, ὥσπερ νῦν αὐτὸς με ἐπέγνω. Νῦν γὰρ
ἡμεῖς μὲν αὐτὸν οὐκ ἐγινώσκομεν, αὐτὸς δὲ καὶ
ἐπέγνω, καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἰλικύσε. Τότε γὰρ ἡμεῖς
αὐτὸν καὶ ἐπιγνώσσομεθα, καὶ ἐπιδαμνούμεθα αὐτῷ,
τῆς γλυκύτητος αὐτοῦ τρανυτέραν πείραν λαμβά-
νοντες. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, καθαιρεῖ αὐτῶν τὸ ἐπὶ τῇ
γνώσει φρόνημα, δεικνύς καὶ μερικὴν εἶναι τὴν νῦν
γνώσιν, καὶ ταύτην αὐτὴν οὐκ εἶναι ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ
Θεοῦ ἡμῖν γενέσθαι δωρεάν, καὶ διχα πόνων ἡμετέ-
ρων. Αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ἡμεῖς καὶ ἐπέγνω, καὶ πρὸς
ἑαυτὸν εἰλικύσε. « Καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. » Ἀντί
τοῦ, ἀκριδῶς καὶ τελείως. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ, φησὶ, καὶ
τὴν ἀρχὴν ἐγὼ ἐπεγνώσθην, ἵνα καὶ αὐτὸς γινώσκωμαι,
καθὼς ἐστὶν ἀνθρώπῳ δυνατόν, τελείως καὶ ἀκριδῶς
τὸν ἐπιγνόντα με δεσπότην.

Νῦν δὲ μένει, ἀλλοίς, ἐλλείλει, ἀγάπη, τὰ τρία
ταῦτα. Μεῖζον δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. Διότι καὶ τὴν
ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μᾶλλον δὲ
ἵνα προσητεύετε. Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσση, οὐκ ἀν-

A cognoscimus. Et pro γὰρ sumitur, ut ait sensus.
Causa enim cur abolendae sint et cessaturae est,
quia imperfectae sunt.

XIII, 11, 12. Cum infans essem, ut infans loque-
bar, ut infans sentiebam, ut infans cogitabam : at
ubi factus sum vir, abolevi infantilia. Cernimus
enim nunc per speculum in enigmate, tunc autem
facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem
cognoscam sicut et cognitus sum.

Quoniam dixit superveniente perfecta cognitione
finem habituram eam quae est ex parte, exemplo
quoque sermonem confirmat. Cum essem, inquit,
infans aut puer aetate, omnia habebam infantilia,
et loquelam et sensum et cogitationem : at ubi fa-
ctus sum vir, abjeci infantilia. Ita et in spiritali-
bus, inquit : nunc infantilis est nobis cognitio,
quoniam et nos infantes sumus. At ubi perfecti
fuerimus, quod erit in futuro saeculo, omnia infan-
tilia abiciemus. Nam infantiae similis est praesens
cognitio et prophetia et conversatio, si conlatur
ad futuram. « Ut infans loquebar. » Ut ad linguas
referatur « Loquebar, » ad prophetias « Sentie-
bam » ac scientiam « Cogitabam, » sive « Consi-
derabam. » — « Cernimus enim nunc per specu-
lum. » Explanat quod de infante dictum est,
vulgate ostendere quod nunc obscura quaedam no-
bis est cognitio, tunc autem magis perspicua erit.
« Cernimus enim nunc, ait, per speculum. » Deinde
quia speculum bene effigiatum ostendit rei quae
apparet imitationem, addit : « In enigmate, » in-
sinuans magis tenuem ac obscuriorem esse eam,
quae nunc perfectissima videtur cognitionem, etiam
illa re quae apparet in speculo. « Facie ad faciem. »
Non quod Deus corporealem aliquam aut sensibilem
habeat fidem, sed clariorem ac manifestiorem co-
gnitionem per dictionem Facies figurative demon-
strat. Aut hoc mihi intellige de Filio Domino no-
stro Jesu Christo ipsum loqui. « Tunc autem
cognoscam. » Nunc, inquit, ex parte ipsum co-
gnosco, tunc vero ita eum 552 cognoscam ac
concupiscam, quemadmodum ipse nunc me cogno-
scit. Nunc enim nos eum non cognoscebamus, at
ipse cognovit nos et ad se attrahit : tunc vero nos
eum cognosceamus et accurremus ad eum, sumen-
tes clariorem dulcedinis ipsius experientiam. Hoc
autem dicens tollit fastum eorum quem de scientia
habebant, ostendens et ex parte esse scientiam
quam nunc habemus, et quod hanc ipsam non ex
nobis habeamus, sed a Deo gratis contingat nobis,
ac sine nostris laboribus. Nam ipse et cognovit
nos et ad se attraxit. « Sicut et cognitus sum. »
Hoc est, exacte ac perfecte. Ad hoc enim ego ab
initio cognitus sum, ut et ipse cognoscerem, sicut
homini possibile est, perfecte et exacte Dominum
qui me cognovit, sicut homini possibile est.

XIII, 13; XIV, 1-3. Nunc autem manet fides,
spes, charitas, tria haec, sed maxima in his est cha-
ritas. Sectemini charitatem, amulamini autem spi-
ritualia, magis tamen ut prophetetis. Nam qui lo-

quiritur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo : Α θράκοις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ εἰς οἰκοδομὴν, παρακλήσιν, καὶ παραμυθίαν. Ὁ λαλῶν γλώσση, ἐαυτὸν οἰκοδομεῖ. Ὁ δὲ προφητεύων, Ἑκκλησίαν οἰκοδομεῖ.

Sunt quidem nunc et linguæ et prophetiæ et scientiæ, quanquam tenues et obscuræ; at quod dictum est : « Nunc autem manet, » intelliges quod cæteris permanentiores sint tres hæ virtutes sive dona, nempe fides, spes et charitas : et rursum inter has ipsas charitas est major, quoniam ad futurum quoque tempus extenditur. « Fides, spes, charitas. » Fides et charitas non solum in præsentī sæculo, aliis donis cessantibus, permanent, verum etiam « multo magis in futuro. » Tunc enim sanctis vere pacificis et se mutuo amantibus omnia pura erunt et a seditione aliena. Similiter autem erit et fides. Nam tunc clarius ac perfectius delectari licebit in contemplatione ejus quem desiderabant. Spem vero fortassis diceret quispiam tunc adhuc abesse, utpote præsentibus tunc rebus quæ sperabantur, nec fraudatis his qui speraverant : **553** sempiterna est enim possessio veritatis.

Alio modo. « Nunc autem manet fides. » Sed non ita, inquit; nam dictio « Nunc, » non est hoc loco temporis significativa. Non ergo, ait, ita videre est de fide et spe ac charitate, quemadmodum de aliis donis : siquidem alia quæ etiam enumerata sunt et in futuro abolebuntur, nobis tunc succedentibus his quæ perfectiora sunt, et etiam in præsentī deficient ac cessabunt, divino cultu ad omnes explanato ac dilatato. « Cognoscent enim me, inquit, a pusillo usque ad magnum¹¹. » Plurima namque aliorum donorum data sunt, ut ad fidem manuducerentur et adducerentur homines, ubi vero adducti fuerint ac crediderint, cæte cessabunt. Tunc enim magis dominaluntur, magisque erit eorum usus, cum omnes pietatem coluerint ac crediderint : nam tunc et spei major erit usus ac sperabunt, et dilectionis ac diligent. Cessantibus itaque cæteris donis, hæ magis fulgebunt. « Tria hæc. » Propterea hæc tria cæteris permanentiora sunt, utpote quam linguæ et prophetia ac scientia, quoniam diffusa fide ubique otiosæ sunt prophetiæ et linguæ. Quin et scientia quæ apud Corinthios erat, finem acceptura erat, facta obscurior quam cognitio, quæ per Christi gratiam jam in mundo est. « Sectemini charitatem. » Cum ergo adeo pretiosæ possessio ostensa sit esse charitas, sectemini eam. Vide autem quod non simpliciter dixerit : « Sequamini aut acquiritte ipsam, » sed διώκετε, id est, sectemini, aut magno studio sequamini, ostendens ipsam fugisse

Εἰς τὴν καὶ γλώσσαι καὶ προφητεῖαι καὶ γνώσεις νῦν, εἰ καὶ ἀμυδραὶ ἀλλὰ τὸ εἰρημένον, « Νὺν δὲ μένει, » νοήσεις τὸ ὅλον μονιμώτερά τισιν τῶν λοιπῶν αἱ τρεῖς αὐταῖ ἀρεταὶ, ἡγουν τὰ χαρίσματα, ἡ πίστις, καὶ ἡ ἐλπίς, καὶ ἡ ἀγάπη. Καὶ τούτων δὲ αὐτῶν πάλιν, ἡ ἀγάπη μέγιστον, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον παρεκτείνεσθαι. « Πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη. » Ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη, οὐ μόνον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι τῶν ἄλλων χαρισμάτων παυομένων διαμνεσθῆσιν, ἀλλὰ πολλῶν πλέον, καὶ, « Ἐν τῷ μέλλοντι. » Τότε γὰρ ὡς ἀληθῶς τοῖς ἁγίοις τὸ εἰρηνικὸν καὶ φιλάλληλον, καθαρὸν καὶ ἀστασιαστον. Καὶ ἡ πίστις δὲ ὁμοίως. Τότε γὰρ λαμπρότερον καὶ τελειώτερον ἔσται ἐντροφεῖν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ποθομένου. Τὴν δὲ ἐλπίδα εἰποὶ τι; Ἰσως ἐτι τότε παρῆναι, ὡς τῶν ἐλπιθεύοντων ἦεν παρόντων, καὶ μηδὲν διαφεύσαντων τοῖς ἡλικιότας ἀτίθον γὰρ τὸ χροῖμα τῆς ἀληθείας.

Ἄλλως. [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] « Νὺν δὲ μένει πίστις. » Ἄλλ' οὐχ οὕτως, φησὶ. Τὸ γὰρ, « Νῦν, » ἐνταῦθα οὐκ ἔστι χρόνος δηλωτικόν. Οὐχ οὕτως οὖν, φησὶν, ἐπὶ τῆς πίστεως ἔστιν ἵδεν καὶ τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων χαρισμάτων. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα, ὥσπερ καὶ ἀπηριθμήσαντο, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀργήσεται, τῶν τελειότερων ἡμῶν ἐπιγινωσκόμενων τότε, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ παρόντι ἐπιλείψεται καὶ ἀργήσεται, τῆς εὐσεβείας εἰς πάντας ἐξακολουθήσας. « Εἰδήσουσι γὰρ με, φησὶν, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. » Καὶ γὰρ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων χαρισμάτων ἰδέσθαι, ἕνεκα τοῦ χειραγωγείσθαι καὶ προσάγεσθαι τῇ πίστει τοῦ ἀνθρώπου. Προσαχθέντων δὲ καὶ πιστευσάντων, δηλωσὶ παύσεται, ἀλλ' οὐκ ἐτι θαυμάσιος καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη. Αὗται γὰρ δι' εἰον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου παραταθήσονται καὶ παραμνηνοῦσι, καὶ τότε μᾶλλον ἐκλήμψουσιν, ὥς τὰ ἄλλα ἀργήσεται. Τότε γὰρ μᾶλλον ἐπικρατήσεται, καὶ μᾶλλον δι' αὐτῶν ἡ χρεῖα, ὥς πάντας εὐσεβήσουσι καὶ πιστεύσουσι. Τότε γὰρ μᾶλλον καὶ ἐλπίδος ἔσται χρεῖα, καὶ ἐλπίσουσι καὶ ἀγάπης, καὶ ἀγαπήσουσιν. Ὡς παυομένων τῶν ἄλλων χαρισμάτων, αὗται μᾶλλον ἐκλήμψουσιν. « Τὰ τρία αὗται. » Διὰ τοῦτο δὲ τὰ τρία ταῦτα τῶν λοιπῶν μονιμώτερα, ὅσον τῆς προφητείας καὶ τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς γνώσεως, ἐπειδὴ τῆς πίστεως χυδαίσης, ἀργεῖν ἑμᾶλλον λοιπῶν αἱ κατὰ πλάτος προφητεῖαι καὶ γλώσσαι. Καὶ ἡ παρὰ Κορινθίους δὲ γνώσις, τέλος ἑμᾶλλον ἔστιν, ἀμυδρότερα ὑπάρχουσα τῆς νῦν ὁδοῦ χάριτι Χριστοῦ ἐν τῷ κόσμῳ γνώσεως. « Διώκετε τὴν ἀγάπην. » Ἐπεὶ οὖν οὕτως μέγα χροῖμα ἀπεδείχθη ἡ ἀγάπη, διώκετε αὐτήν. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἀκολουθεῖτε αὐτῇ, ἢ, Κτήσασθε αὐτήν, ἀλλὰ, Διώκετε, διὰ τοῦτο παρρησιάζεται

¹¹ Jerem. xxxi. 34.

ἡμᾶς αὐτὴν καὶ ἔτι ψεύγειν, καὶ πολλοὺ δὲν ἡμῶν ἄνθρωποι ἵνα φθάσωμεν, τοσοῦτον ἀποστηκύναν. Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά. ἵνα μὴ νομισώσι διὰ τοῦτο αὐτὸν τοὺς περὶ ἀγάπης λόγους εἰρηκεῖναι ὡς ἔξω βιάλλοντα τὰ χαρίσματα, ἐπάγει· Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, ἡ τούτῃ, τὰ χαρίσματα μετὰ τῆς ἀγάπης. — [ΘΩΤ.] Ἀντὶ τοῦ, Μηδὲ ἐκείνων ἀμελεῖτε. Μείζων μὲν γὰρ ἡ ἀγάπη, καὶ ταύτην χρὴ διώκειν. Οὐ δὲ δὲ, οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀμελεῖν χαρισμάτων, καὶ μάλιστα τοῦ περὶ τὴν προφητείαν χαρίσματος. Ἐμῶν δὲ ἵνα προφητεύητε. Ὁ ὅτι οὐκ ἐστὶν ποιεῖται λοιπὴν προφητείας καὶ γλώσσων, καὶ δεικνυσὶν ὡς ἐπιμαρτυρεῖ τὴν προφητείαν καταβάλλων τὰς γλώσσας. Καὶ γὰρ σφόδρα ἥσαν ἐπιτηρμένοι δι' αὐτάς, διὰ τὸ, πρῶτον αὐτοῦ χαρίσματος ἡρώσθαι τοὺς ἀποστόλους. Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ. Ἐν τούτῳ δεικνυσὶ, μὴ ὅν σφόδρα τὸ τῶν γλωσσῶν ὠφελίμον. Οὐδένα γὰρ, φησὶ, τῶν ἀκούοντων οἰκοδομεῖ. Τῷ γὰρ θεῷ λαλεῖ, οὐκ ἀνθρώποις· ἐπεὶ μηδεὶς νοεῖ τὰ λεγόμενα, γὰρ λέγει· Ὁδὲ γὰρ ἀκούει. Ἐἴτα ἵνα μὴ παντελὺς ἀχρηστὸς αὐτοὺς δείξῃ, ἐπάγει· Πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. Τούτῃ, ἡ τῷ ἴδιῳ Πνεύματι, ὅσον τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ προσδιιλέγεται· ἡ δὲ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, ὅσον διὰ Πνεύματος ἀγίου λαλεῖ. Ἀλλ' εἰ καὶ ἐν Πνεύματι λαλεῖ, ἑταῖρόν ἐστι τῆς προφητείας, ὅτι καὶ ἡ ὠφέλεια ἔργων. Ὁ δὲ προφητεύων. Ἀπὸ τοῦ κοινῇ συμφέροντος δεικνυσὶ τὴν προφητείαν κρείττονα. Τοὺς γὰρ ἀνθρώπους, φησὶν, οἰκοδομεῖ, καὶ παρακαλεῖ ἐπὶ τὴν πίστιν, καὶ παραμυθεῖται ἐπὶ τοῖς ἐσθιμένοις πειρασμοῖς. Ὁ λαλῶν γλώσσῃ ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ. Περὶ τῶν εἰδόντων μὲν αὐτῶν ἡ λαλοῦσιν, οὐκ εἰδόντων δὲ ἑτέρους ἐρμηνεύει διαλέγεται. Ὁ δὲ προφητεύων, φησὶν, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Ὅσον ὅν τὸ μέσον τοῦ ἵνα ὠφελείσθαι, καὶ τοῦ, Ἐκκλησίαν, τοσοῦτον τὸ μέσον γλωσσῶν καὶ προφητείας.

Θέλω δὲ πάντα ὑμᾶς ὁμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. Μείζων γὰρ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτός ἐστι μὴ διερμηνεύῃ, ἵνα ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομηῇ ἁδελφ. Νυνὶ δὲ, ἄδελφοι, ἔαν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, εἰ ὑμᾶς ὠφελήσω, ἔαν μὴ ὑμῖν λαλήσω, ἡ ἐν ἀποκαλύψει, ἡ ἐν γνώσει, ἡ ἐν προφητείᾳ, ἡ ἐν διδασκῇ· ὅμως τὰ ἀψυχα φωνῶν διδόντα, εἴτε αὐλός, εἴτε κιθάρα, ἔαν διαστολῇ τοῖς φθόγοις μὴ ὅς πῶς γνωσθήσεται τὸ ἀυλούμενον, ἡ τὸ κιθαριζόμενον·

Ἐἴτα ἐπειδὴ πολλοὶ παρ' αὐτοῖς γλώσσαις ἐλάλουν, ἵνα μὴ νομισθῇ κατὰ φθόνον ἀποσμικρύνειν τὰς γλώσσας, φησὶ· Θέλω δὲ πάντα· γλώσσαις λαλεῖν, ὅτι ἕνα ἡ δύο, ἢ πλεον μᾶλλον ὁμᾶς προφητεύειν βούλομαι. Ἐπειδὴ μείζων ὁ προφητεύων, διὰ τὸ τοὺς πλείονας ὠφελεῖν. Ἐκτός ἐστι μὴ διερμηνεύῃ. Ἐπειδὴ ἀπεφάνετο μείζονα τὴν προφητείαν, ἐπάγει· Ἐκτός ἐστι μὴ διερμηνεύῃ. Τούτῃ, μείζων ὁ προφητεύων, ἐκτός ἐκείνου τοῦ καὶ γλώσσαις λαλοῦντος· καὶ διερμηνεύοντος· ἡ λέγει. Ὁ γὰρ τοιοῦτος, ὅς ἐστι τῷ προφήτῃ. Ὁμοίως γὰρ τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας ὠφελεῖ. Νυνὶ δὲ, ἄδελφοι, ἔαν ἔλθω

A nos, et adhuc fugere, multoque opus esse cursu ut apprehendamus eam quæ adeo distat. *Amulemini autem spiritualia.* Ne existiment eum propterea de charitate fecisse sermonem, ut dona foras projiceret, subjungit : *Amulemini autem spiritualia, hoc est, dona cum ipsa charitate.* — Hoc est, neque illa negligite. Siquidem major est charitas, et hanc oportet omnino sectari, non tamen vel alia dona negligere oportet, et maximo prophetiæ donum. 554 *Magis tamen ut prophetetis.* Collationem deinceps facit prophetiæ et linguarum, et ostendit utiliore esse prophetiam, deprimens linguas, nam propter illas vehementer elati erant, eo quod primum illud donum accepissent apostoli. *Nam qui loquitur lingua.* Per hoc ostendit quod. non sit magna linguarum utilitas : siquidem nullum audientium ædificat : Deo enim loquitur non hominibus : quoniam nullas intelligit quæ dicuntur, et hoc est quod subdit : *Nullus enim audit.* Deinde ne omnino inutiles eos ostendat, subjungit : *Spiritu vero loquitur mysteria.* Hoc est, vel suo spiritu tanquam apud proprium animum sermocinatur, vel Spiritu sancto, hoc est, per Spiritum sanctum loquitur. Sed quanquam per Spiritum loquatur, tanto minus donum est quam prophetia, quanto minor est utilitas. *Qui autem prophetat.* At communi utilitate ostendit meliorem esse prophetiam. Nam homines, inquit, ædificat, et ad fidem adhortatur, et propter futuras afflictiones consolatur. *Qui loquitur lingua seipsum ædificat.* De his loquitur qui noverunt quidem ea quæ loquuntur, sed aliis interpretari non norunt. *Qui vero prophetat, Ecclesiam ædificat.* Quantum ergo discrimen est ejus quod est uni afferre utilitatem, ab eo quod est Ecclesiæ illam afferre, tantum discrimen est linguarum a prophetia.

XIV, 5-7. *Volo autem omnes vos loqui linguis, magis tamen ut prophetetis.* Nam major est qui prophetat quam qui loquitur linguis, nisi interpretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero : nisi vobis loquar aut per revelationem, aut per scientiam, aut per prophetiam, aut per doctrinam? Quin et inanima sonum reddentia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara?

Deinde quia multi apud ipsos linguis loquebantur, ne existimetur invidia parvifacere linguas, ait : *Volo autem omnes loqui linguis ; non unum aut duos, sed magis vos prophetare volo.* 555 quoniam major est is qui prophetat, eo quod afferat utilitatem multis. *Nisi interpretetur.* Quoniam ostendit majorem esse prophetam, subjungit : *Nisi interpretetur ; hoc est, major est propheta, nisi ille et linguis loquatur et interpretetur quæ dicit : nam talis æqualis est propheta.* Similiter enim communem affert Ecclesiæ utilitatem. *Nunc autem, fratres, si venero ad vos.*

—Nunc autem volo, inquit, in mea persona, ne vo-
bis grave sit hæc effigurare, et ostendere quantum
desit ad perfectionem si quis tantum linguatur.
« Nam si venero, inquit, ad vos linguis loquens, »
etc. Cumque prius in se effiguraverit, deinceps
procedendo, etiam hæc in illis ipsis ostendit. Sed
et ibi cum asperius aliquid dicturus est, in seipsum
hoc recipit; ut dum ait: « Ero ei qui loquitur bar-
barus, et si quid est simile. » Si veniam ad vos
linguis loquens. » Volens in propria persona osten-
dere indigentiam et abjectionem linguarum, ait:
« Etiam si detur me loqui linguis, nihil tamen ex
hoc vobis prodero. » Nisi enim loquar vobis per
revelationem sive manifestationem, hoc est aliqua
manifesta clara et intellecta. Aut per scientiam
sive cognitionem, hoc est, ut cognoscatis quæ
dico: « Aut per prophetiam. » Nam hanc intelli-
gebant, cum modo communi loquendi exprimeretur:
Aut per doctrinam. Qui enim docet, studium
adhibet ut qui discunt intelligent quæ dicuntur:
non ero, inquit, aliter vobis utilis. « Aut per re-
velationem. » Genèra ponit donorum quæ in ser-
mone sunt: Hæc autem sunt, linguas interpretari,
et quæ ab illis dicuntur revelare sive manifestare:
aut simul utrumque, et linguis loqui et explanare,
quod etiam vocat scientiam, quia loquitur, et tan-
quam sciens interpretatur quod dicit: « Aut pro-
phetare; » hoc autem manifestum est quid signifi-
cet: « Aut docere. » Aliud est hoc donum ab his
quæ dicta sunt. Ait ergo: « Si venero habens qui-
dem donum loquendi linguis, non habens tamen
aliquid predictorum quatuor donorum, quæ vobis
erit utilis? » Quin et inanimam sonum reddentia. »
Et quid, inquit, dico in vobis, puta utile esse
illud quod intelligitur, inutile vero quod non intel-
ligitur? Etenim in inanibus quoque instrumentis
hoc libebit invenire. Siquidem nec in cythara aut
tibiis confuse efferre oportet quæ dicuntur: alio-
qui nullo modo quemquam delectarent. **556** Si
ergo in his potissimum magnum est ipsa claritas et ma-
nifestatio, quanto magis in spiritualibus? Oportet
enim ordinatim et articulatim pulsare organa, quod
ferentiam et cantus immutationem.

XIV, 8-11. Etenim si incertum sonum tuba do-
derit, quis apparabitur ad bellum? Sic et vos nisi
per linguam manifestum sermonem dederitis, quo-
modo intelligetur quod dicitur? Eritis enim in æra
loquentes. Tam multa, si res ferat, genera sonorum
sunt in mundo, et nullum horum ophorum. Si igitur
nesciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus: et
qui loquitur, etc.

Ab exemplis ostendit quæ potentia sit et utilitas
manifestationis, et ait: Non solum tibi et cythara,
sed et tuba si incertum dent sonum, nemo erit qui
ad bellum præparetur (nam ponitur, « Quis, » pro,
« Nullus, ») cum videlicet ignoretur quid tuba ca-
natur. Deinde, ne dicant, Et quid ad nos hæc
exempla? subjungit: Sic et vos nisi manifestum et

A πρὸς ὑμᾶς. — [¶QT.] Νυνὶ δὲ, φησὶ, βούλομαι
ἐπὶ τοῦ ἑμοῦ προσώπου, διὰ τὸ μὴ γινώσθαι ὑμῖν
φορικὸν, ταῦτα σχηματίζει, καὶ δείξει ὅσον λείπει
εἰς τελείωσιν, τῇ γλώσσῃ μόνον λαλεῖν. « Ἐάν
γάρ, φησὶν, εἶθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσῃ λαλῶν, » καὶ
ἐξῆς. Πρῶτον δὲ ἐπὶ οικείου σχηματίζει, λοιπὸν
προσὸν καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐκείνων ταῦτα γυνάσκει.
'Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τραχύτερόν τι μέλλει λέγειν, εἰς
ἐαυτὸν τοῦτο ἀναδέχεται, ὡς τὸ, « Ἔσομαι τῷ λαλοῦντι
βάρβαρος, » καὶ εἰ τι ὅμοιον. « Ἐάν εἶθω πρὸς ὑμᾶς
γλώσσῃ λαλῶν, » Ἐπὶ τοῦ οικείου προσώπου δείξει
ὅτι ὡς τὸ τῶν γλωσσῶν ὑποδείξ, φησὶν. « Ὑποβί-
μεθα ἑμὲ αὐτὸν εἶναι τὸν γλώσσῃ λαλοῦντα, ἀλλ'
οὐδὲν ὑμᾶς ἐκ τούτου ὠφελήσεται. » Ἐάν γάρ μὴ λα-
λήσω ὑμῖν, φησὶν, ἐν ἀποκαλύψει, τούτῃστιν εἰσὶν
ὀκτὰ τίνα καὶ σαφεῖ καὶ νοούμενα, « Ἡ ἐν γνώσει,
τούτῃστιν, ἵνα γινώσκῃς ἃ λέγω, » ἡ ἐν προφη-
τείᾳ (ταύτην γάρ ἐνδύον κατὰ τὴν κοινὴν ὁμιλίαν
λαλοῦμεν), « ἡ ἐν διδαχῇ » (καὶ γὰρ ὁ διδάσκων
σπουδάζει νοεῖν τοὺς διδασκομένους τὰ λεγόμενα), « ὅτι
ἔσομαι, φησὶν, ὑμῖν ἐπωφελής. » Ἡ ἐν ἀποκαλύ-
ψει. « Τὰ εἰδὼ λέγει τῶν ἐν λόγῳ χαρισμάτων.
Ταῦτα δὲ ἐστὶν γλώσσας ἐρμηνεύειν, καὶ τὰ λαλοῦ-
μενα παρ' αὐτῶν ἀποκαλύπτειν, ἡ συνάμειψ, καὶ
γλώσσῃ λαλεῖν καὶ ἀποκαλύπτειν, ὃ καὶ γινώσκω
καλεῖ, ὅτι λαλεῖ καὶ ἐρμηνεύει ὡς εἶδω; ὃ λέγει.
« Ἡ προφητεύειν » (τούτο δὲ ὅλον τι ἐστὶν). « Ἡ
διδάσκειν. » Ἐτερον τοῦτο χάρισμα παρὰ τὰ εἰρη-
μείνα. Φησὶν οὖν. Ἐάν εἶθω ἔχων μὲν τὸ χάρισμα τῷ
γλώσσῃ λαλεῖν, μὴ ἔχων δὲ τι ἄλλο χάρισμα τῷ
εἰρημένῳ τασσάρων, τί ἔσται ὑμῖν ὄφελος; « Ὅπως
τὰ ἀφύχα ζωνῶν διδόντα. » Καὶ τί, φησὶ, λέγω ἐπὶ
ἐπ' ἡμῶν, τὸ μὲν νοούμενον ὠφελίμων, τὸ δὲ μὴ
νοούμενον ἀκερδές; Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀφύχῃς
ὄργανοις τοῦτο τι; εὖροι. Καὶ ἐπὶ καθάρας γὰρ καὶ
αὐλοῦ, μὴ συγχέσθαι χρὴ τὰ λεγόμενα. Ἐπὶ οὖν
ἀν ποτὲ τίνα ψυχαγωγῆσαι. Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν μι-
κρῶν μέγα ἡ σαφήνεια, πόσω μᾶλλον ἐπὶ τῶν μεγα-
λειῶν; Κατὰ τάξιν γὰρ χρὴ προτεῖσθαι τὰ ἔρ-
γανα, καὶ ἐνάρθως, ὅπως λέγει διαστολὴν, ἢ γινώ-
σκουσα καὶ ἐναλλαγὴν μέλους.

significat διαστολὴν, id est, distinctionem sive di-

Kal γὰρ ἐάν ὁδηλον φωνὴν σάλαγξ δῶ, ἢ
παρὰσκηνῶται εἰς πόλεμον; οὕτως καὶ ὑμεῖς
διὰ τῆς γλώσσῃς ἐάν μὴ εὐσημον λόγον δέη
πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλοῦμεν; Ἔστωθε γὰρ
εἰς ἀέρα λαλοῦντες. Τῶσαῦτα, εἰ τῶχοι, γένησιν
τῶν ἐστὶν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἔρωσιν.
Ἐάν οὖν μὴ εἶδω τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσ-
μαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν ἐν ἑμὶ
βάρβαρος, οὕτως καὶ ὑμεῖς.

Ἐκ τῶν παραδειγμάτων δείκνυσθαι τίς ἡ δύναμις
καὶ ἡ ὠφέλεια τῆς σαφήνειας, καὶ φησὶν. Ὅς μόνον
αὐλὸς καὶ κιθάρα, ἀλλὰ καὶ σάλαγξ ἐάν δῶ φωνὴ
ὁδηλον, οὐδεὶς ἔσται ὁ εἰς πόλεμον παρασκευαζόμε-
νος (τὸ γὰρ, « Τίς, » ἀντὶ τοῦ, « οὐδεὶς, » καίτοι,
ἀγνωστῆς ἡ γλῶσσά τοῦ σαλπασθέντος. Εἴτα, ἵνα μὴ
λέγωσι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα τὰ παραδείγματα;

ἐπάγει· Οὕτως καὶ ὑμεῖς, εἰ μὴ σαφὴ καὶ νοοῦμενον A
εἴπητε λόγον, ἑστῆθε, φησὶν, εἰς ἀέρα λαλοῦντες.
τοῦτέστιν, εἰς τὴν μάτην καὶ ἀνωφελῶς. Καὶ εἰ
ἀνωφελές ἐστι τὸ τῶν γλωσσῶν, διατὶ ἐν εἰδῇ χαρί-
σματος ταύτας ἐλάμβανον; ἵνα ὁ ἔχων καὶ λαλῶν,
ὠφεληται μόνος. Εἰ δὲ μέλλοι καὶ ἑτέροις εἶναι χρή-
σιμος, ἐρμηνεύας χρεια, ἣν ἐλάμβανον οἱ μᾶλλον
κακαθαμένοι. Κατὰ τὴν ἀναλογία γὰρ τῆς πίστεως
καὶ τῆς καθάρσεως, ἐδίδοντο καὶ τὰ χαρίσματα.
«Τοσαῦτα, εἰ τόχοι, γένη φωνῶν.» Τοσαῦτα, τοῦτέστι,
πολλὰ, φησὶ, καθὼς ἔτυχεν ὅντα γένη φωνῶν ἐστὶν
ἐμφύχων τε καὶ ἀφύχων, ὁσὺν ἀνθρώπων, ζώων
πτηνῶν. Καὶ [ἀφύχων ὀργάνων, ὁσὺν λύρας μουσι-
κῆς, ναύλης, καὶ ἑτέρων. Ἄλλ' οὐδὲ ἐξ ὧνδς τούτων,
φησὶν, ὠφεληθεῖ τις, εἰ μὴ εἰδῇ τὴν δύναμιν τῆς
φωνῆς. Τοιγαροῦν οὐδὲ ἐκ τῶν ὑμετέρων γλωσσῶν B
ὠφελεῖται τις εἰς ἄλλους διαθήσεται, εἰ μὴ εἰδῇ τὴν
δύναμιν τοῦ λαλοῦμένου. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐν ἐρ-
μηνεύσει λαλῶν γλώσσαις. Διερμηνεύσῃ δὲ, εἰ κλείον
ἀληπτον βίον καὶ πίστιν θερμὴν πεπυρωμένην κτήσῃ.
— [ΦΩΤ.] Τὸ, «Τοσαῦτα γένη φωνῶν, ὁ καὶ ἐξῆς,
διχῶς ἐστι. Καὶ τούτων τῶν γενῶν οὐδὲν ἐστὶν ἀφω-
νον, ἐκλαβεῖν· ἢ ὅτι πολλὰ ἐστὶ γένη φωνῶν,
ἀλλ' οὐδεμία τοῖς ὁμογενέσιν αὐτῶν ἐστὶν ἀσημος καὶ
ἀνεπίγνωτος.

Τὸ γὰρ ἄφωνον, τὰ δύο ἐστὶ σημαίνειν εἶναι, καὶ
τὸ πάντεως ἀφωνον, καὶ τὸ ἀσημον μόνον καὶ ἀπί-
γνωτον. Εἰ μὲν οὖν, ὡς προέφηται, ἐκληφόμεθα, C
εἴη ἂν τοιοῦτος ὁ ἀπαιτοῦχος νοῦς. Πολλὰ ἐστὶ γένη
φωνῶν, καὶ τούτων τῶν γενῶν, οὐδὲν ἐστὶν ἀφωνον.
Ἄλλὰ τί κερθαίνομεν ἡμεῖς ἐκ τῶν φωνῶν ἐκείνων,
μηδὲν αὐτῶν συνιέντες; Ἐὰν γὰρ μὴ εἰδῶ τί σημαί-
ναι ἡ φωνή, ἔσομαι ἐγὼ τε ἐκεῖνος, καὶ ἐκεῖνος ἐμοὶ
βάρβαρος. Εἰ δὲ, ὡς ὑπερὸν ἐρήρηθι, ἐκληφόμεθα,
καὶ ὁ νοῦς τοιοῦτος. Πολλὰ γένη ἐστὶ φωνῶν ἐν κόσμῳ,
καὶ οὐδὲν τούτων ἐστὶ τοῖς ὁμογενέσιν ἀσημον καὶ
ἀνεπίγνωτον. Πῶς οὖν ὑμεῖς εἰς ἀέρα λαλοῦντες,
καὶ ἀσημα τοῖς ὁμογενέσι φθαγγόμενοι, ὡς μέγα τι
κατωρθώκοις ἐπαίρεσθε; ἀλλ' οὐχὶ σπουδάζετε
μᾶλλον καὶ ἐπιμαλεῖσθε, ἵνα καὶ τὸ διερμηνεύειν τὰς
γλώσσας προσλαβόντες, εἰς κοινὴν ὠφέλειαν χρῆση-
σθε τῷ χαρίσματι; Ὁ γὰρ δὴ μόνον γλώσσαις λα-
λῶν, ἀσίμου καὶ ἀνεπίγνωτου τῆς φωνῆς ὑπαρ-
χοῦσης τῷ ἀκροατῇ, ἀντὶ τοῦ ὠφελεῖν, ἐστὶ αὐτῷ
βάρβαρος, καὶ ὁ ἀκροατὴς ὁμοίως τῷ λαλοῦντι βάρ-
βαρος λογιθήσεται. Καὶ εἰ τὸ ἐντεῦθεν κέρδος;
«Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς.» Εἰσὶν
οὖν μυρία φωναὶ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ
τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, τοῦτέστιν, ἐὰν μὴ εἰδῶ τί λα-
λεῖ, ἐσόμεθα ἀλλήλοις βάρβαροι, οὐ παρὰ τὴν τῆς
φωνῆς κακίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμῶν ἀγνοίαν. Οὕτως
καὶ ὑμεῖς. Οὕτως, πῶς; Ὅπως οἱ λαλοῦντες καὶ
μὴ νοοῦμενοι, καὶ διὰ τοῦτο ὄντες ἑαυτοῖς βάρβαροι,
οὕτως καὶ ὑμεῖς· ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς. Διὰ
τοιοῦν; ἵνα μὴ ἦτε ἀλλήλοις βάρβαροι. Διὰ τοῦτο οὖν
καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ἐπιθυμίαν ἔχετε χαρισμάτων, ἐκεῖ-
νων τυχεῖν ἀγωνίσασθε δι' ὧν ὁμῶν ἡ ὠφέλεια τῆς

intellectum loquamini sermonem, eritis, inquit,
in aera loquentes, hoc est, frustra et vane
ac sine utilitate. Atqui si nulla erat lingua-
rum utilitas, quare has in forma doni accipiebant.
Ut qui eas habebat iisque loquebatur, solus utilita-
tem acciperet. Quod si et aliis futurus erat utilis,
opus erat interpretatione quam accipiebant qui
magis purificati erant. Nam juxta fidei ac purifica-
tionis proportionem, dabantur et dona. Tam multa,
si res ferat, genera sonorum. τοσαῦτα, id est, plu-
rima, sicut accidit, sunt genera sonorum, anima-
torum et inanimatorum: puta hominum, bellua-
rum, voluerum: et inanimorum instrumentorum,
nempe lyrae musicalis, naulae ac ceterorum. Sed a
nullo, inquit, horum refert quispiam utilitatem,
nisi vim soni cognoscat. Itaque neque ex linguis
vestris ulla transibit ad alios utilitas, nisi vim
cognoscat ejus quod dicitur. Erit autem hoc si
interpreteris: interpretaberis autem si amplius
nanciscaris vitam inculpam, si demque ferventem
et ignitam. — Quod ait: «Tam multa genera vo-
cum» sive «sonorum», etc., dupliciter accipi
potest. Aut quod multa sunt genera vocum, et
nullum horum generum est aphonum aut sine
voce; vel quod multa 557 sunt genera vocum, et
nulla horum obscura est aut ignota his qui ejus-
dem inter se sunt generis.

Nam ἄφωνον duo haec significare invenitur, et
quod obscurum tantum est et incognitum. Itaque
si ut prius dictum est, intellexerimus, talis esse
poterit sensus Apostoli: multa sunt genera vo-
cum, et nullum horum generum aphonum est: sed
quodnam nobis lucrum a vocibus illis proveniet,
si nihil horum intelligamus? Nam si non cogno-
vero quid vox significet, ero et ego illi et ille mihi
barbarus. Si vero ut posterius dictum est, accepe-
rimus, talis etiam erit intellectus. Multa genera
vorum sunt in mundo, et nullum horum obscurum
est aut incognitum his qui ejusdem inter se sunt
generis, quomodo ergo vos in aera loquentes, et
ignota his qui vestri sunt generis sonantes, cristas
erigitis, ac si magnum aliquid peregissetis? et non
magis studetis aut curatis, ut, accepta linguarum
interpretatione, ad communem utilitatem dono
utamini? Nam qui tantum linguis loquitur, si ob-
scura et incognita sit vox auditori, cum prodesse
deberet, erit ei barbarus, et auditor similiter ei
qui loquitur reputabitur barbarus: et quod inde
lucrum erit? «Si igitur nescio vim vocis.» Sunt
ergo innumerae voces in mundo. Itaque si non
sciam vim vocis, hoc est, si nesciam quid loqui-
tur, erimus nobis mutuo barbari: non ob vocis
vitium, sed ob ignorantiam nostram. «Ita et vos.»
Ita. Quonam modo? Sicut qui loquuntur nec intel-
liguntur, et ideo sibi mutuo sunt barbari: ita et
vos, id est, propterea et vos. Propter quid? no-
scitis vobis invicem barbari. Propterea igitur et
vos: quoniam dona concupiscitis, illa assequi
contendite per quae Ecclesiae utilitas et edificatio a

vobis attingatur. Ipse vero ait : « Ut excellatis. » A Hoc est, ut plus quam nunc habeatis : linguis tantum nunc loquentes et non interpretantes. — Vel. Ut excellatis magis quam linguis loquendo. Nam alta dona linguis excellentiora sunt, utpote uberiorē afferentia utilitatem.

558 XIV, 12-14. Quandoquidem æmulatores estis spirituum ad ædificationem Ecclesiæ, querite ut excellatis. Quapropter qui loquitur lingua, ore ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, at mens mea sine fructu est.

Ubi cessavit ab adducendis exemplis, apertius eos adhortatur. Quandoquidem omnino æmulamini et exoptatis dona (illa enim dicuntur hic Spiritus) concupiscite et ea quæ possint Ecclesiam ædificare et ei prodesse. « Querite ut excellatis. » Non dixit : Ut acquiratis dona, sed, « Ut excellatis, » hoc est, ut cum magna exuberantia habeatis. « Quapropter qui loquitur lingua. » Deinde et modum ponit, quo pacto possint habere dona quæ Ecclesiæ prosint. Ait enim : « Qui loquitur linguis, ore ut et posse interpretari accipiat. » Itaque ipsi in causa sunt quod majus non accipiant, ut qui non petunt quod majus est. « Nam si orem lingua. » Nam si loquar, inquit, lingua et non etiam interpreter : Spiritus quidem meus, id est, animus ipse quoad seipsum utilitatem percipit, at mens mea sine fructu invenietur, ex hoc quod aliis non offert utilitatem : mentis enim fructus est per varias ac omnigenas cogitationes utilitatem proximis excogitare. « Spiritus meus orat, » hoc est, donum spirituale, nempe ipsum loqui linguis. — Verba orem et orat accepit pro eo quod est linguis loqui aliquid quod honestum sit et studiosum. Nam et præcatio genus quoddam est sermonis. Ait ergo : Si quid loquar eorum quæ necessaria sunt et honesta, sed id non interpreter etiam auditoribus, meipsum quidem juvo : nam hoc est quod ait : « Spiritus meus orat, » id est, ego solus fruor re illa necessaria et honesta. Sed alius non accipit utilitatem, ut mens mea etiam inde lucrifaciat fructum utilitatis istorum. Itaque tali fructu mentem privari rursumque frui supponit, eo quod illa inter nostras potentias maxime amet proximi utilitatem, quomodo neque vis irascibilis movetur neque concupiscibilis : quæ facile affectus excitat, aut a propria naturalique virtute facile transmutat. Et hæc magis fructu vacat, quando una consensit : rursumque ubi fructum nacta fuerit, **559** abunde letatur.

Deinde ait : « Quid ergo est ? » hoc est, quid oportet fieri ? Quomodo nobis continget ne sine fructu simus ? quomodo ? si per virtutem nobis cura sit ut qui linguis loquitur, et spiritu loquatur et mente : hoc est, et causa propriæ utilitatis loquatur, et ut mens mutuo fructu fruatur : hic autem proximorum est utilitas. Id autem erit si

ἡ Εκκλησία; καὶ ἡ οἰκοδομὴ κατορθωθήσεται. Αὐτῶς δὲ, « Ἵνα περισσεύητε, » φησί, τοῦτέστιν ἵνα πλεονῇ νῦν ἔχητε, γλώσσαις νῦν μόνον λαλοῦντες, καὶ οὐκ ἐρμηνεύοντες. — Ἡ. Ἵνα περισσεύητε μᾶλλον, ἀντὶ τοῦ, γλώσσαις λαλεῖν. Τὰ γὰρ ἄλλα χάρισματά περισσεύει τῶν γλωσσῶν, ὥς πλείονα ὠφέλειαν παραγίμενα.

Ἐπει ὁμιλοῦμαι ὅτι πνευμάτων πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας, ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε. Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσση, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσση, τί πνεῦμά μου προσεύχεται, ὃ δὲ τοῦς μου ἀκαρπῆς ἐστίν.

Παυλάμενος τῶν παραδειγμάτων, γυνώσκοντες αὐτοῖς παραινέει. Ἐπειδὴ ὅπως ζηλοῦσι καὶ ποθεῖτε τὰ χάρισματά, φησί (τοῦτο γὰρ τὰ πνεύματα), τοιαῦτα ἐπιθυμεῖτε καὶ ζητεῖτε τὰ δυνάμενα τὴν Ἐκκλησίαν οἰκοδομῆσαι, καὶ ὠφελεῖσαι. Ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε. » Οὐκ εἶπεν, Ἵνα κτήσῃτε τὰ χάρισματά, ἀλλ', « Ἵνα περισσεύητε. » Τοῦτέστι, Μετὰ πολλῆς θαυμάσιας ἔχῃτε. « Αἱ ὁπρὶς ὁ λαλῶν γλώσση. » Εἴτα λέγει καὶ τρόπον, πῶς ἂν σχοίσῃ χάρισματά, τὰ τὴν ἐκκλησίαν ὠφελοῦντα. « Ὁ γὰρ λαλῶν, φησί, γλώσσαις προσευχέσθω, ἵνα καὶ τὸ διερμηνεύειν λάβῃ. » Ἄρα οὖν αὐτοὶ αἵτιος τοῦ μὴ τοῦ μείζον λαβεῖν, ὥς οὐκ εἰ-
C τούνητες τὸ μείζον. Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσση, Ἐὰν γὰρ, φησί, λαλῶ γλώσση οὐ μὴν καὶ διερμηνεύω, τὸ μὲν πνεῦμά μου, ὅσον ἡ ψυχὴ αὐτῆ καὶ ἑαυτὴν ὠφελεῖται, ἀκαρπὸς δὲ μου ὁ νοῦς εὐραβήσεται, τῷ μὴ καὶ ἄλλους ὠφελεῖν. Νοῦ γὰρ καρπὸς, τί διὰ ποικίλων καὶ παντοδαπῶν νοημάτων ὠφελεῖται τοῖς πλησίον ἐπινοεῖν. « Τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται. » Ἀντὶ τοῦ, Τὸ χάρισμα μου τὸ πνευματικόν, αὐτὸ τὸ λαλεῖν γλώσσαις. — [ΦΩΤ.] Τὸ Προσεύχεται καὶ Προσεύχομαι, ἀντὶ τοῦ λαλεῖν τι ταῖς γλώσσαις καλὸν καὶ σπουδαῖον εἰλημῆ. Καὶ γὰρ καὶ ἡ προσευχὴ, εἰδὸς ἐστὶ τοῦ λόγου. Φησὶν οὖν, ἵνα Ἐὰν τι λαλῶ τῶν ἀναγκαίων καὶ καλῶν, μὴ διερμηνεύω δὲ αὐτὸ καὶ τοῖς ἀκροαταῖς, ἑμαυτὸν μὲν ὠφελῶ (τοῦτο γὰρ ἐστὶ, « Τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, » τοῦτέστιν, Ἐγὼ μόνος ἀπολαύω τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου καὶ τοῦ καλοῦ), ἄλλος δὲ οὐκ ὠφελεῖται, ἵνα ἐκέρχῃ μὲν ἐνταῦθεν ὁ νοῦς καὶ τὸν καρπὸν τῆς ἐκείνων ὠφελείας. Τὸν νοῦν δὲ ἐσταθῆκε τοῦ τοιοῦτου καρποῦ καὶ πάλιν ἀπολαύειν ὑποτίθεται, ὅτι ἐκεῖνος μᾶλλον τῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεων ἐραστὴς ἐστὶ τῆς τοῦ πλησίον ὠφελείας, ὅτε μῆτε ὡς τὸ θυμικόν, μῆτε ὡς τὸ ἐπιθυμητικόν, βλάβος οὕτως ἐκβαίνοντες, καὶ τῆς ἰδίας καὶ κατὰ φύσιν ἀρετῆς εὐχερῶς μεθιστάμενος. Καὶ ἐκεῖνός ἐστι μᾶλλον ὁ καὶ ἀκαρπὸς, ὅτε ἐστὶ συναισθανόμενος, καὶ πάλιν ἐπειδὴ ἂν ἐπιτόχη τοῦ καρποῦ, ἐνεσφραγισμένος. Εἰτά φησὶ : « Τί οὖν ἐστίν ; » ὅσον τί δὲ γινώσκῃ, πῶς ἐστὶν ἡμῖν, μὴ ἀκάριοι εἶναι ; Πῶς ; ἐπιμαρτυροῦντες δὲ ἀρετῆς, ὥστε γλώσσαις λαλοῦντα, καὶ τὸ πνεύματι λαλεῖν καὶ τῷ νοῦ. τοῦτέστι, καὶ ἔνεκα τῆς ἰδίας ὠφελείας λαλεῖν, καὶ ἔνεκα τοῦ ἀπολαύειν τοῦ νοῦ τοῦ καταλλήλου καρποῦ. Τοῦτο δὲ ἐστίν, ἡ οὐκ ἀλλοτρίως ὠφελεία. Ἐστὶ δὲ τοῦτο, ἔαν τοῖς γλῶ-

σαι λαλοῦντες, λαβόμεν χάρισμα καὶ ἵνα διερμηνεύωμεν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ λαλεῖν τῶν καιῶν καὶ σπουδαίων τῶ τῆς προσευχῆς ὄνομα λαβόν, ἐπέμεινε χρώμενος αὐτῶν, ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι προηγουμένως περὶ προσευχῆς ἔστιν ὁ λόγος, ἀλλ' οὐχὶ περὶ παντὸς ἀναγκαίου καὶ ἐπιτηδείου λόγου γλώτταις λαλουμένου, μετέπειθεν εἰς τὸ ψάλλειν. Ὡσαύτῃ λέγων, ὅτι ἔπειτα ἐπὶ προσευχῆς, ἔπειτα ἐπὶ ψαλμωδίας, ἔπειτα ἐπὶ ἄλλου τινὸς λόγου τῶν ἀναγκαίων καὶ καλῶν, ἐπὶ πάντων ὁμοίως· οὗ καὶ αὐτὸν ὠφελεῖν καὶ τὸν πλησίον. Ἐπειτα φέρει καὶ παράδειγμα, δεικνύς ὅτι κατὰ πολλὰ ἐλλείπει καὶ ὑστερεῖ τὸ γλώτταις μόνον λαλεῖν, ἀνευ γὰρ τοῦ διερμηνεύειν. Ἐάν γάρ, φησὶ, τῷ πνεύματι εὐλογῇς, τούτεστι σὺ μόνος συνιείς καὶ αὐτὸν οἷς εὐλογεῖς ὠφελεῖν, ὁ δὲ ἀκροατὴς οὐ συνιείς ὁ λέγει, τί ἀποκριθῆσεται πρὸς σέ; πῶς ἔρει τὸ, « Ἀμήν, ἀν' αὐτοῦ ἡ χρεῖα τυχόν αὐτὸν ἀποκρίνασθαι, μηδὲν ὅλας εἰδώς ὧν λέγεις σὺ; » Σὺ μὲν γὰρ καλῶς καὶ ἐπὶ αὐτοῦ συμφέροντι εὐλογεῖς ἢ εὐχαριστεῖς, εἰ τύχοι, ἢ ἄλλο τι τῶν θεόντων ποιεῖς. Καθόλου γάρ τὸν λόγον βούλεται ἐξακούεσθαι, καὶ οὐκ ἐπὶ τινος· εἰδούς ὠριμένους. Αἰδ' ποτὶ μὲν τὸ, « Ὡλλοι, » ἄλλοις δὲ τὸ, « Εὐλογεῖν, » καὶ μετ' αὐτὸ καὶ ἀν' αὐτοῦ τίθῃσι τὸ, « Εὐχαριστεῖν, » δεικνύς ὅτι καθόλου περὶ παντὸς ἀναγκαίου καὶ ἐπιτηδείου γλώτταις λαλουμένου ἔστιν αὐτῷ ἡ παραίνεσις καὶ ἡ σπουδή. Ἄλλ', ὅπερ ἔλεγον, σὺ μὲν, φησὶν, ἐπὶ τῷ σεαυτοῦ συμφέροντι γλώτταις λαλῶν, εὐλογεῖς ἢ εὐχαριστεῖς, ἢ ἄλλο τι λαλεῖς, ὁ δὲ ἀκροατὴς οὐδὲν κερδαίνει, οὐδὲν ὠφελεῖται ἀπὸ σοῦ. « Ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἔστι· » τούτεστιν, οὐκ ἔσχε τὸν ἀπὸ τῶν ἀκροατῶν συναγόμενον αὐτῷ καὶ τρυγώμενον καρπὸν, ὁ τοῦ λαλοῦντος νοῦς οὐκ ἐκέρδησεν αὐτὸν, οὐκ ἀπέρλουσε τοῦ τοιοῦτου καρποῦ, ἐρημος ὥρη τοῦ καρποῦ, ἀκαρπὸς ἔστιν.

Τί οὖν ἔστι; Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῖ. Ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῖ. Ἐκεῖ δὲ εὐλογῆσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀνακλητῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἔρει τὸ Ἀμήν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; Ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε. Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώτταις λαλῶν, ἀλλ' ἐν ἑκκλησίᾳ θέλω πάντας λόγους διὰ τοῦ τοῦ μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυσίους λόγους ἐν γλώσσῃ.

Τί οὖν ἔστιν ὁ χρὸς, φησὶν, αἰτεῖν τὸν θεόν; Τί; τὸ προσεύχεσθαι τῷ πνεύματι, ὅσον τῇ ψυχῇ, ὅπερ εἰς τὴν αὐτοῦ μόνον συντείνει ὠφελίαν, προσεύχεσθαι δὲ καὶ τῷ νοῖ, ὅπερ καὶ εἰς τὴν τῶν πλησίων φθάσει οἰκοδομήν, κατὰ τὴν ἐπάνω παραγραφὴν, καὶ ψάλλειν δὲ ὁμοίως. « Ψαλῶ τῷ πνεύματι. » — [ΕΘΟΔΩΡ.] Πνεῦμα, τὸ πνευματικὸν χάρισμα καλεῖ, νοῦν δὲ, τὴν σαφηνείαν καὶ ἐρμηνείαν τῶν λεγομένων. Λέγει δὲ ὅτι προσήκει τὸν ἑτέρω γλώσσῃ διαλεγόμενον, ἔπειτα ἐπὶ ψαλμωδίας, ἔπειτα ἐπὶ προσευχῇ, ἔπειτα ἐπὶ διδασκαλίᾳ, ἢ αὐτὸν ἐρμηνεύειν καὶ νοεῖν τί λέγει εἰς

A linguis loquentes, donum accipiamus, ut etiam interpretemur. Quoniam autem loquendo d. re quamquam honesta et studiosa, sumpto orationis nomine permansit utens illo: ne in progressu existimes sermonem esse de oratione, et non de omni necessario et convenienti sermone qui linguis exprimitur, transivit ad ipsum psallere, ac si diceret: Sive in precatione, sive in psalmodia, sive in alio quovis necessario sermone vel decenti: in omnibus oportet pari modo et seipsum juvare et proximum. Deinde affert et exemplum, ostendens quod multis egeat ac privetur, qui solum linguis loquitur absque interpretatione. Quoniam si benedixeris, inquit, spiritum, hoc est, tu solus intelligens, et tibi ipsi verbis quibus benedictio utilitatem afferens: auditor autem non intelligens quæ dicis, quomodo tibi respondebit? quomodo dicet: « Amen, » si fortassis hoc eum respondere oporteat, cum nihil omnino intelligat quæ tu dicis! Siquidem tu bene et ad tui ipsius commodum, si res ferat, benedicis et agis, aut aliud quippiam eorum quæ fieri oportet agis (ubique enim hoc verbum vult subaudiri, et non in aliquo genere definito insistere: ideo nunc quidem dicit, « Psallere, » alibi vero « Benedicere, » et post ipsum etiam pro eodem ponit, « Gratias agere; » ostendens quod ubique sit ejus auctoritatio ac studium de omni re necessaria ac convenienti, quæ linguis exprimitur). Itaque, ut dixi, tu quidem linguis loquens, ad tui ipsius commodum benedicis vel gratias agis, aut aliud quippiam loqueris; auditor vero nullum reportat lucrum, nihil a te juvatur. « At mens mea sine fructu est, » hoc est, non accepit fructum ab auditoribus collectum, vel tanquam ex vindemia congregatum: hunc non sibi lucrificet mens ejus qui loquitur, non fructa est tali fructu, desolata apparuit fructu, sine fructu est.

560 XIV, 15-19. Quid ergo est? Orabo spiritu, sed orabo et mente: psallam spiritu, sed psallam et mente. Alioquin si benedixeris spiritu, is qui complet locum idiotæ, quomodo dicturus est Amen ad tuam benedictionem? quandoquidem quid dicas nescis. Nam tu quidem bene gratias agis, verum alius non ædificatur. Gratias ago Deo meo, qui magis quam omnes vos linguis loquor. Sed in Ecclesia malò quinque verba mente mea loqui, ut et alios instruiam, quam decem millia verborum lingua.

Quid igitur est, inquit, quod a Deo petere oportet? quid? orare spiritu sive anima, quod ad ipsius tantum utilitatem protenditur: sed orare et mente, quod etiam ad proximorum pertingit utilitatem juxta superiorem præscriptionem. Similiter autem et psallere, « Psallam spiritu. » Spiritum vocat spirituale donum, mentem vero manifestationem ac interpretationem eorum quæ dicuntur. Dicit autem quod expediat eum qui alta lingua loquitur, sive in psalmodia, sive in oratione, sive in doctrina, aut ipsum interpretari et intelligere quid dicat ad utili-

talem auditorum, aut alium hoc facere convenit qui possit cooperationem doctrinae suscipere. « Alioqui si benedixeris spiritu. » Nam si tu solus, inquit, scis quid benedicias, aut quid precaris, et anima tua hoc dicit spiritu, reliqui vero ignorant, eo quod tu non noveris interpretari, sive non noveris vim eorum quae dicuntur: qui agit idiotam non poterit dicere Amen ad tuam orationem: non enim novit quid dicas: neque scit quando oporteat te audire Amen. « Locum idiotae. » Idiotam dicit eum qui in ordine laico, sive plebeo constitutus est: nam eos quoque ita vocare solent qui sunt extra militiam. Hoc autem est quod dicit: Tu qui psallis, aut oras, interpretare ea quae dicuntur, et tibi ipsi et similiter his qui te audiunt, ut dicant: Fiat: quoniam alioqui quid dicas nesciunt. Hoc dicit: « Psallam spiritu, psallam et mente, » hoc est, intelligam et interpretabor etiam audientibus. « Nam tu quidem bene gratias agis. »

561 Deinde etiam dignam laudem servans dono linguarum, ait: Nam tu quidem bene gratias agis, sed proximus nullam refert utilitatem. « Magis quam omnes vos linguis loquor. » Postmodum ne ob id videatur vilipendere ac deicere, sive minus reddere donum linguarum, quod ipse illud non possideat, ait: « Magis quam omnes vos linguis loquor; » hoc tamen dicturus primum gratias egit Deo, significans quod ab ipso donum habeat. « Quinque verba mente mea loqui. » Hoc est, intelligere ut ipse interpreter, et auditoribus explanationem ut capiant utilitatem. « Quam decem millia verborum linguis. » Non potens illa interpretari. Nam hoc modo in me solo permanebit utilitas. — διὰ τοῦ νοῦ μου, id est, mente mea vel propter mentem meam, hoc est, causa mentis meae, ne sit ipsis sine fructu eorum, sed fruatur fructu utilitatis ipsorum.

XIV, 20-22. *Frates, ne sitis pueri sensibus: sed malitia pueri estote, sensibus vero perfecti sitis. In lege scriptum est: Variis linguis et labiis variis loquar populo huic, et ne sic quidem audient me, dicit Dominus. Itaque linguae in signum sunt, non credentibus, sed incredulis: contra prophetia, non incredulis, sed credentibus.*

Postquam ostendit majorem esse prophetiam, deinceps pungitivo ulitur sermone. « Ne pueri, inquit, sitis. » Puerorum enim est parva admirari, veluti sunt linguae, magna vero despiciere, qualis est prophetia. « Sed malitia pueri estote. » Ubi injustitia aliqua proponitur aut peccatum, tunc pueri sitis. Est autem puerum esse nescire malefacere vel peccare. Sensuum vero perfectio, et vitium fugit et virtutem prosequitur: et majora ac villiora dona dijudicare novit. « In lege scriptum est. » Atqui Isaias hoc dicit, sed divus Paulus omne votum instrumentum vocat legem. Testimonium vero adducit, latenter ostendens non esse admodum utile donum linguarum, eo quod etiam incredulis

ἀφελειαν τῶν ἀκούοντων, ἢ ἑτερον τοῦτο ποιῶν, δυνάμενον συναγεῖν τῆς διδασκαλίας παραλαμβάνεσθαι. « Ἐπεὶ δὲ ἐυλόγησῃς τῷ πνεύματι. » Ἐκ γὰρ μόνον οὐ ἐπίστασαι, φησί, τί εὐλογαίς, ἤγουν τί εὐχασαί, καὶ ἡ σὴ ψυχὴ τοῦτο λέγει τῷ πνεύματι, οἱ δὲ λαοὶ ἀγνοοῦσι τῷ σὲ μὴ εἰδέναι ἐρμηνεύσαι, ἤγουν μὴ εἰδέναι τὴν δύναμιν τῶν λεγομένων, οὐ εἰς ἰδιώτην τεινόν, οὐκ ἂν εἴπῃ τὸ, « Ἀμήν, ἐπὶ τῇ σὴ εὐχῇ. Μὴ εἰδὼς γὰρ τί λαλεῖς, » οὐδὲ γινώσκει πῶς δεῖ σοι τὸ, « Ἀμήν, ὑπακοῦσαι. » Τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου. « Ἰδιώτην λέγει, τὸν ἐν τῷ λαῷ τάγματι ταταγμένον, ὅτι καὶ τοὺς ἔξω τῆς στρατίας οὕτως καλεῖν εἰώθεαι. Τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι Ὑλλων καὶ προερχομένων ἐρμηνεύει καὶ σπουδὴν τὰ λεγόμενα, καὶ τοὺς ἀκούοντάς, ὡς ὁμοίως, ἵνα εἴπωσι τὸ, « Ἐνδοξαί. » Ἐπεὶ οὐκ οἶδας τί λέγεις. Τοῦτο λέγει, « Φαλὸ τῇ ψυχῇ, φαλὸ καὶ τῷ νοῖ, » ἀνὰ τοῦ, Νοήσω, καὶ ἐρμηνεύσω καὶ τοῖς ἀκούουσιν. « Ἐδὲ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστοῦμαι. »

Εἶτα καὶ τὸ ἀξίμπτων φυλάττων τῷ χαρίσματι τῶν γλωσσῶν, φησί. « Ἐδὲ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστοῦμαι, ἀλλ' ὁ πληθεὶς οὐκ ὠφελεῖται. » Πάντων ὁμῶν πλεον γλώσσαις λαλῶ. « Εἶτα ἵνα μὴ ὁξὴ διὰ τὸν εὐταλίζειν καὶ ὑποτιθεῖναι, ἤγουν μικρότερον ποιῶν τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα, ὡς αὐτὸς αὐτὸ μὴ μακρύνει; φησί, « Πάντων ὁμῶν πλεον γλώσσαις λαλῶ. Πλὴν τοῦτο εἰπὼν, πρῶτον ὑπεραριστῆται τῷ θεῷ, δηλῶν ὡς ἐκ τούτου ἔχει τὸ χάρισμα. « Πέντε λόγους διὰ τοῦ νοῦ μου λαλήσω. » Τούτῃ, νοῦν αὐτὸς ἐρμηνεύει, καὶ τοῖς ἀκούουσιν σαφηνίζειν ὅπως ὠφελοῦνται, « Ἡ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ, » μὴ ἰσχύων αὐτοὺς ἐρμηνεύσαι. Τότε γὰρ εἰς ἐπὶ μόνῃ ἡ ὠφέλεια περιστήσεται. — [ΦΩΤ.] Διὰ τοῦ νοῦ μου, τούτῃ « Ὑνεκα τοῦ νοῦ μου, τοῦ μὴ εἶναι ἀκαρπὸν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἀπολαύειν καρποῦ τῆς ὠφελείας αὐτῶν.

« Ἀδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ ῥησιμίζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλει τοι γίνεσθε. Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὅτι ἐν ἑταρογλώσσῳ, καὶ ἐν χαλῶν ἐτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονται μου, λέγει Κύριος, ὥστε αἱ γλώσσαις εἰς σημεῖον εἰσιν, οὐ τοῖς σκεπτεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις. Ἡ δὲ προφητὴ λέγει οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν.

Μετά τὸ δεῖξαι μέζονα τὴν προφητείαν, λαλῶν πληκτικωτέρῳ χρήται λόγῳ. « Μὴ παιδία γίνεσθε, » φησί. Νηπίων γὰρ ἐστὶ, τὸ τὰ μικρὰ θαυμάζειν, οἷον τὰς γλώσσας, τῶν δὲ μεγάλων καταφρονεῖν, τινός τινος τῆς προφητείας. « Ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιζετε. » Ὅταν πρόκειται ἀδικία τις, ἡ ἀμαρτία, τὴν νηπιζετε. Νηπιζεῖν δὲ ἐστὶ, τὸ μὴ εἰδέναι κακοποιῖν, ἡ ἀμαρτάνειν. Ἡ δὲ τῶν φρενῶν τελείωσις καὶ κακίαν φεύγει, καὶ ἀρετὴν διώκει, καὶ τὰ μέγα καὶ ὠφελιμώτερα τῶν χαρισμάτων διακρίνειν εἴδει. « Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται. » Καὶ τοῖς ἑσπέραις τοῖς φρεσίν, ἀλλ' ὁ ἄγιος πλεον τὴν Πάλαμ, νόμον καλεῖ. Τὴν δὲ μαρτυρίαν παρίγει, ἡρῆμα θαυμάς μὴ σφίδρα χρηστὸν τὸ τῶν γλωσσῶν σημεῖον, διὰ τὸ

ἀπίστοις γίνεσθαι. « Καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσεται A μου. » Τί οὖν ἐλάλει, εἰ ᾄδει μὴ ἀκουσθήσεμνος ; « Ἰνα τὰ αὐτοῦ ποιήσῃ ὁ Θεός, καὶ διὰ πάντων δαίτη τὴν παρ' ἡμᾶς πρόνοιαν, καὶ νικήσῃ ἐν τῇ κρινέσθαι αὐτὸν, καὶ ἀπαλλάξῃ πάσης ἀπολογίας. — [ΟΙΚΟΥ- ΜΕΝΙΟΥ.] Ἦ καὶ τὸ, « Οὐδ' οὕτως εἰσακούσονται μου, » ὡς πρὸς τὸ κοινὸν εἰρηται, καὶ τὸ μὴ πάντας εἰσακούσαι, ἀλλὰ ἐνι μὲν ἕνα εἰσακούσαι. « Ὅσα αἱ γλώσσαι εἰς σημεῖον εἰσιν. » Ὁρᾷ; πῶς; ὑπερί- θρσι τῇ προφητείᾳ τὰς γλώσσας; « Εἰς σημεῖον γὰρ εἰσι, » φησί. Τὸ δὲ σημεῖον, οὐ πάντως διδύκει καὶ ὤφελει, ὅποτε καὶ βλάπτει πολλάκις, ὡς προὖν φη- σιν, ἔνθα λέγει, « Οὐκ ἔροῦσιν οὐκ μαίνεσθε; » — « Οὐ τοὺς πιστεύουσιν. » Οἱ γὰρ πιστοὶ οὐ δέονται σημεῖων, πιστοὶ ὄντες. « Ἦ δὲ προφητεῖα αὐ τοῖς ἀπίστοις. » Ἦ δὲ προφητεῖα, φησιν, ὤφελει τοὺς πιστοὺς. Κα- τ' ἡγεῖ γὰρ αὐτοὺς, οὐκ εἴτι δὲ καὶ τοὺς ἀπίστους, οἷον τοὺς ἀνέτα νοσοῦντας, εἰ μὴ οὐκ προὖν λέγει, οὐ καὶ αὐτοὺς ὤφελει. Ἐλεγχομένους γὰρ, φησί, καὶ ἀνα- κρινόμενος ὑπὸ πάντων, ἔπει οὐκ ὄντως ὁ Θεός ἐν ὅμῳ ἐστιν. « Ὅρα πόση διαφορά τῆς προφητείας. Αἱ μὲν γὰρ γλώσσαι, γελῶν τοὺς ἀπίστους ποιοῦσιν. Ἐροῦσι γὰρ, φησιν, οὐκ μαίνεσθε. Ἦ δὲ προφητεῖα, τοὺς πιστοὺς μὲν, πᾶσι τρόποις ὤφελει. Ἐπει δ' ὅτι καὶ τοὺς ἀπίστους ὤφελει, τῷ ἐλέγχειν αὐτοὺς, καὶ παρακινεῖν ἐπὶ πρόσωπον πίστεως, καὶ προσκυ- νεῖν τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ προὖν λέγει. Ἀλλὰ τοὺς πιστεύουσιν, εἰς ὠφελίαν, ὃ ἐστὶ διδάχην.

Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία ὅλη ἀπικοινοῦν, C καὶ πάντες γλώσσαις λαλοῦσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιώται ἢ ἀπίστοι, οὐκ ἔροῦσιν οὐκ μαίνεσθε; Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύουσιν, εἰσέλθῃ δὲ τις ἀπίστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, καὶ ὅπως τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ, φανερά γίνονται, καὶ οὕτως παῖον ἐπὶ πρόσωπον προσ- κυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεός ἐν- τως ἐν ὅμῳ ἐστιν.

Ἡμεῖς δεῖται θελεῖν οὐ καὶ ἀφορμὴ βλάβος ἐπὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις. Εἴτα ἔνα μὴ ὁλῆ τοῦ χαρίσμα- το; κατηγορεῖν, ἀπάγει. Ἐὰν εἰσέλθῃ πάντες γλώσ- σαις λαλοῦντες, εἰσέλθωσι δὲ καὶ ἰδιώται ἢ ἀπίστοι, ὡς εἶναι τῆς ἐκείνων ἰδιωτείας καὶ ἀπιστίας; τὸ ἐκκλησία, οὐ τῆς χάριτος, ὅμως ἀφορμὴ καὶ οὕτως βλάβος ἐστὶν ἰδιώταις καὶ ἀπίστοις, ὅπερ οὐκ εὐφρ- ναις ἐπὶ τῆς προφητείας, « Οὐκ ἔροῦσιν οὐκ μαίνε- σθε; » Ἐπειδὴ μέγα ἔρρόνουν γλώσσαις λαλοῦντες, δείκνυσιν αὐτοὺς εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόληψιν ἐκ τῶν γλωσσῶν βλαπτομένους. Ἐπολύφαι; γὰρ, φησί, μα- νομένων λαμβάνετε, ὃ ἐστὶ τῆς ἀποδοῆς ὁμῶν ἐναν- τίων καὶ τῆς ποιήσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς προφητείας; τὸ ἐναντίον φησί. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀναίσχυντους τῶν ἀπίστων, ἐφάπτεται τῷ ἐλέγχειν αὐτοὺς καὶ ἀνα- κρίνειν, καὶ τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτῶν φανε- ροῦν. « Καὶ οὕτως τὰ κρυπτά. » Τούτῃ, δὲ ἐπὶ φη- χην ἔχει, καὶ κατ' αὐτὰ ἀναγέσθαι ἐν μέσῳ, καὶ φανερωθῆσθαι, καὶ οὕτως διὰ τοῦ ἀνακρίνεσθαι

contingat. « Et ne sic quidem audient me. » Quare ergo loquebatur si sciebat quod non esset audien- dus? Ut faceret Deus quod in se erat, et per om- nia ostenderet quam de nobis habebat providen- tiam: utque vinceret dum judicatur, 562 om- nemque tolleretur excusationem. Aut etiam, ut quod ait: « Ne sic quidem audient me, » ad id quod commune est dictum sit, et quod non omnes au- dierint, quandoquidem contingit ut ne unus quidem audiat. « Inque lingua in signum sunt. » Vides quod linguas inferiores prophetia dicat? Nam in signum sunt, inquit: signum autem non sem- per docet aut utile est; imo interdum, et fre- quenter etiam nocet, ut in progressu dicit, ubi ait: Nonne dicent vos insanire? « Non creden- tibus. » Credentes enim non egent signis, cum jam fideles sint. « Contra prophetia non in- credulis. » Prophetia vero fidelibus, inquit, utilis est; nam instruit ipsos: non autem etiam incredulos utpote immedicabiliter agrotan- tes: nisi quod in progressu dicit quod etiam ipsos juvet, Coargutus, inquit, et dijudicatus ab omnibus dicit quod vere Deus in vobis sit. Vide quanta sit prophetie excellentia. Siquidem linguæ incredulos faciunt irridere: nam dicent, inquit, vos insanire: prophetia vero fideles quidem omnibus modis juvat. Contingit autem quandoque ut et incredulis sit utilis, coarguendo illos, et efficiendo ut in faciem eadant Deumque adorent: hoc enim in sequentibus dicit: sed credentibus ad utilitatem est, nempo doctrinam.

XIV, 23-25. Si ergo convenerit universa simul Ecclesia, et omnes linguis loquantur, ingrediantur autem idiotæ aut increduli, nonne dicent vos insa- nire? Quod si omnes prophetent: ingrediantur autem increduli aut idiotæ, coarguitur ab omnibus, et sic occulta cordis ejus manifesta fiunt, atque ita proci- dens in faciem suam adorabit Deum, renuntians quod revera Deus in vobis sit.

Sensim vult ostendere quod damni occasio sit loqui linguis. Deinde ne donum reprehendere vi- deatur, subjungit: Si conveniatis omnes linguis loquentes: ingrediantur autem idiotæ ac incre- duli: quanquam reprehensio sit ignorantie ac incredulitatis illorum et non gratie, tamen hoc etiam modo occasio damni est idiotis et incredulis, quod in prophetia non invenies. « Nonne dicent vos insanire? » Quoniam arrogantes erant in eo quod linguis loquerentur, ostendit ipsos ex linguis inci- dere in damnum suspicionis. 563 Inciditis, inquit, in suspicionem insanire: quod studio vestro et actio- ni contrarium est. In prophetia vero e diverso ac- cidit. Siquidem ipsos quoque impudenter incre- dulos attrahit, coarguendo eos ac dijudicando, et occulta cordis ipsorum manifestando. « Et sic occulta. » Hoc est quæ in animo habet, quæque ex his sequuntur, proferuntur in medium et propala- bantur, ac ita, per hoc videlicet quod dijudicatur,

occulta ipsius manifestantur, et procidens adorat Deum. « Procidens in faciem. » Res enim quae accidit, eos etiam qui vehementer impudentes sunt pudefaciet.

XIV, 26-28. Quid igitur est, fratres? Cum veneritis, quisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, linguam habet, revelationem habet, interpretationem habet: omnia ad aedificationem fiant. Sive lingua quis loquitur, fiat per binos, aut ad summum ternos, idque vicissim, et unus interpretetur: quod si non sit interpres, taceat in Ecclesia: ceterum sibi ipsi loquatur et Deo.

Quid igitur, inquit, faciendum est vobis? Ecce enim audistis donorum differentias. Et consequenter dicit: Quisque vestrum sive psalmum habeat (nam ex dono quodam etiam psalmos seu cantica consuebant, sive doctrinam habeat, hoc est, sive possit docere et utilitatem afferre: sive prophetiam (nam hoc significat ἀποκάλυψις, id est, revelatio) sive linguam habeat (bene autem linguarum quoque meminit. Nam quia in praecedentibus illos vehementer depressit, nunc etiam earum meminit: quoniam visus est sentire neque doni genus esse gratiam linguarum) sive interpretationem habeat, et possit linguas interpretari: eundem finem omnia respiciant, nempe ut aedificet Ecclesiam, tanquam diceret: Quaecumque dixi dona, puta psalmus, doctrina, revelatio sive prophetia, lingua, interpretatio, ad utilitatem sint populi et aedificationem. « Fiat per binos aut ad summum ternos. » Non multi loquamini lingua neque confuse, ne seditio fiat: sed duo, aut ut plurimum tres. Idque ἀνὰ μέρος, id est, per partes sive vicissim, hoc est unus post alium loquatur, et alius interpretetur. « Ceterum sibi ipsi loquatur et Deo. » Quod ait: « Sibi ipsi loquatur, » neque permittentis est, neque prohibentis, 564 ac si diceret: Si non habet interpretationem, taceat; quod si non potis est tacere (hoc autem vili est) sibi ipsi loquatur, hoc est, apud se leniter et sine strepitu, ut solus Deus audiat et non homines. Considera vero quomodo dum permittere videtur, prohibeat.

XIV, 29-33. Prophetarum vero duo aut tres loquantur, et ceteri dijudicent. Quod si aliter revelatum fuerit assidenti, prior taceat. Potestis enim singulatum omnes prophetare: ut omnes discant, et omnes consolationem accipiant: et spiritus prophetarum prophetis subiciantur. Non enimurbationis auctor est Deus, sed pacis, ut in omnibus Ecclesiis sanctorum.

Erant inter prophetas etiam vates seu divini qui latebant, ideo ait: « Duo aut tres loquantur, et ceteri dijudicent. » Hoc est, dijudicent; ne quomodo vates quispiam esse propheta existimetur. Ideo ergo duo aut tres, ne propter multitudinem lateant falsi vates. « Quod si alteri revelatum fuerit assidenti. » Si te, inquit, prophetante alterum moverit Spiritus sanctus, tu tace, ne duobus simul prophetantibus fiat confusio, nam ob id, inquit, te prophetante alteri inspiratum est, quod

A δηλονότι, τὰ κρυπτά αὐτοῦ φανεροῦνται. Καὶ πᾶσιν προσκυνεῖ τῷ Θεῷ. « Πᾶσιν ἐπὶ πρόσωπον. » Τὸ γὰρ, γινόμενον, καὶ τοὺς σφόδρα ἀναίσχυντους κατατρεῖται.

Τὶ οὖν ἔστιν, ἀδελφοί; ὅταν συνέρχησθε ἕκαστος ὁμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδασχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει. Πάρτα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω. Ἐπεὶ γλῶσση τις λαλεῖ κατὰ δύο ἢ τὸ ἀλίστητον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἰς διαρμηνεύτω. Ἐὰν δὲ μὴ ἢ διαρμηνεύτης, σιγήτω ἐν Ἐκκλησίᾳ, αὐτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ.

Τί οὖν, φησί, ποιητέον ὑμῖν; Ἰδοὺ γὰρ ἀκηκόατε τὰς τῶν χαρισμάτων διαφορὰς. Καὶ λοιπὸν λέγει, B Ἐκαστος ὁμῶν ἔστι ψαλμὸν ἔχει (ἀπὸ γὰρ χαρίσματος καὶ ψαλμοὺς ἔποιον), ἔστι διδασχὴν ἔχει· οἶον, εἰ δύναται διδάσκειν καὶ ὠφελεῖσαι, ἔστι προφητείαν. (Τοῦτο γὰρ ἢ ἀποκάλυψις), ἔστι γλῶσσαν ἔχει (καλῶς δὲ καὶ τῶν γλωσσῶν ἐμνήσθη. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὰς ἐν τοῖς προλαβοῦσι σφόδρα καθέσθη, νῦν καὶ αὐτῶν ἐμνήσθη, ἐπὶ ἰδοῦν ἂν μὴδὲ εἶδος εἶναι χαρίσματος τὸ τῶν γλωσσῶν), ἔστι ἑρμηνείαν ἔχει, καὶ δύναται τὰς γλώσσας ἑρμηνεύειν, πρὸς ἐν τέλος πάντα ὁράτω, τὸ οἰκοδομεῖν τὴν Ἐκκλησίαν. « Ἄ; ἂν εἰ λέγει· Πάντα ὅσα ἂν εἴπω χαρίσματα, ψαλμὸν, διδασχὴν, ἥγουν ἀποκάλυψιν, γλῶσσαν, ἑρμηνείαν, εἰς ὠφέλειαν ἔτιωσαν τοῦ λαοῦ, καὶ οἰκοδομήν. » Κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς. « Μὴ πολλοὶ λαλεῖτε γλῶσση μὴδὲ συγκεχυμένως, ἵνα μὴ ἀκαταστασία γίνηται, ἀλλὰ δύο ἢ τρεῖς τὸ πλεῖστον, καὶ ἀνὰ μέρος, τούτεστιν εἰς ἀπ' ἑνὸς λαλεῖτω, καὶ διαρμηνεύτω ἑταίρος. » Ἐαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ. « Τὸ, » Ἐαυτῷ λαλεῖτω, οὐκ ἔστιν ἐπιτρέποντος, ἀλλ' οὐδὲ κωλύοντος. Ὡσαύτως· Εἰ μὴ ἔχει ἑρμηνείαν, σιγέτω. Εἰ δὲ μὴ καρτερὰ σιγῇ (τοῦτο δὲ κατηγορίας ἐστίν), αὐτῷ λαλεῖτω, τούτεστιν, ὀφωρητὶ καὶ ἡρέμα, ὡς θεὸς μόνον ἀκούειν, οὐ μὴν ἀνθρώπους. Ὅρα πῶς ἐν τῷ δοκεῖν ἐπιτρέπειν, ἀποτρέπει.

Προφηταὶ δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. Ἐὰν δὲ ἄλλῃ ἀποκαλυφθῇ καθήμενη, ὁ πρῶτος σιγήτω. Ἀνάσθη γὰρ καὶ ἐν πάντας προφητεύειν, ἵνα πάντες μαρτύρωται, καὶ πάντες παρακαλῶνται. Καὶ πνεύματα προφητῶν προφηταῖς ὑποτάσσεται. Οὐ γὰρ ὁ κύριος ἀκαταστασίας ὁ θεός, ἀλλ' εἰρήνης, ὡς ἐν πάσι ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων.

Ἦσαν ἐν τοῖς προφήταις καὶ μάντις· λαμβάνοντες. Διό φησι, « Δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν, » τούτεστι, διακρινέτωσαν μὴ ποῦ τις μάντις προφητὴς εἶναι ὑποκρίνηται. Διὰ τοῦτο δὲ δύο ἢ τρεῖς, ἵνα μὴ διὰ τὸ πλεῖστον οἱ μάντις. « Ἐὰν δὲ ἄλλῃ ἀποκαλυφθῇ καθήμενη. » Εἰ σοῦ, φησί, προφητεύοντος, ἄλλον ἐκίνησεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ σιγῶ, ἵνα μὴ τῶν δύο ἅμα προφητεύοντων, σύγχυσις γένηται. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησί, σοῦ προφητεύοντος, ἄλλος ἐνεπνεύσθη, βουλευμένων

τοῦ Πνεύματος καὶ δι' ἐκείνου λαχθῆναι τι. « Δύ-
νασθε γὰρ καθ' ἑνα πάντες προφητεύειν. Ἐπειδὴ δὲ
τὸν πρῶτον σιγᾶν ἐκέλευσε, παραμυθίζεται αὐτόν.
Μὴ δυσχεράνης, φησί, σιγᾶν καλεσόμενος. Δύνη γὰρ
καὶ σὺ καὶ ἄλλος προφητεύειν, ἤγουν πάντες. Εἰ εἰς,
εἰς προφητεύῃ, τοῦτέστιν οὐκ ἐκλείψει ὁ καιρὸς, ἵνα
πάντες οἱ τὴν Ἐκκλησίαν πληροῦντες, καὶ μαυθάνωσι
καὶ εἰς πίστιν παρακαλῶνται καὶ ὁδηγῶνται. « Καὶ
πνεύματα προφητῶν προφηταῖς ὑποτάσσονται. »
Πνεύματα προφητῶν φησιν, αὐτὸ τὸ πνευματικὸν
χάρισμα. Εἴτα ἵνα μὴ λέγῃ τις. Καὶ πῶς σιγᾶν δύνα-
μαι; αὐτὸ γὰρ τὸ ἐπιπλέον ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκόν-
τα ἀναγκάζει λαλεῖν. Οὐχί, φησὶν, ὕποτάσσεται
γὰρ τῷ προφήτῃ τὸ χάρισμα, τοῦτέστιν, ἐν αὐτῷ ἔστι
καὶ λαλεῖν καὶ σιωπᾶν. Ἀντικρυς, ἡ ἐπὶ τῶν μάν-
τειων. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ἐκεῖνοι γὰρ μετὰ τὴν
παρ' αὐτοῖς ἐνθουσίασιν, καὶ ἄκοντες οἷα δαιμονιών-
τες λαλοῦσιν ἃ οὐ βούλονται. Εἰ τοίνυν τὸ χάρισμα
τοῖς προφήταις ὑποτάσσεται, πῶς οὐκ ἄποπον ὑμᾶς
μὴ ὑποτάσσασθαι τῷ κοινῇ συμφέροντι. ἵνα ὅταν ἡ
καιρὸς σιωπῆς, σιωπᾶτε; « Οὐ γὰρ ἔστιν ἀκαταστα-
σία ὁ Θεός. » Εἴτα δείκνυσιν ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο
δοκεῖ, τὸ, τὸν πρῶτον σιγᾶν. Ἐπεὶ μὴ ἔστιν ὁ Θεὸς
ἀκαταστασίας, ἀλλ' εἰρήνης. Ἐκ γὰρ τούτου, φησὶν,
ἀκαταστασία καὶ σύγχυσις γίνεσθαι. Οὕτως δὲ ὁ τῆς
εἰρήνης νόμος ἐν πάσαις ἐστὶ ταῖς ἐκκλησίαις τῶν
ἁγίων. Καλῶς δὲ φησι. « Τῶν ἁγίων, » ἐπειδὴ καὶ
Ἑλλήνων ἦσαν ἐκκλησίαι, καὶ λοιπῶν ἀπίστων.

Αἱ γυναῖκες ὡμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτω-
σαρ. Οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ'
ἐπατάσσασθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. Εἰ δὲ τι
μαθεῖν θέλουσιν, ἐν εἰκῇ τοὺς ἰδίους ἄνδρας
ἐκπεριπατήσωσιν. Αἰσχροὶ γὰρ ἐσὶν γυναῖξιν ἐν
ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. Ἡ ἀφ' ὧμῶν ὁ λόγος τοῦ
Θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήχη-
σεν;

Πάντοθεν τὴν ἡσυχίαν νομοθετήσας, ἐκ τοῦ, μὴ
πλείους τῶν τριῶν γλώσσας λαλεῖν, καὶ ταῦτα ἀνὰ
μέρος, τοῦτέστιν, εἰς ἀφ' ἑνὸς, ἐκ τοῦ, τὸν πρῶτον
προφητεύοντα, τῷ δευτέρῳ παραχωρεῖν, ἥλθε λοιπὸν
καὶ ἐπὶ τὴν τῶν γυναικῶν ἀκαίρον φλυαρίαν. « Αἱ
γυναῖκες σιγάτωσαν. » οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται, ὡς ἤγουν
ἀπονεύμῃται. « αὐταῖς λαλεῖν. » Καὶ οὐκ εἴπας μόνον
σιγᾶν, ἀλλὰ καὶ ὑποτάσσασθαι, ὃ πλέον ἐστὶ τῆς σιω-
πῆς. Ἡ γὰρ ὑποταγὴ δηλοῖ τὴν μετὰ φόβου σιγὴν,
ὡς ἀπὸ δουλείων τινῶν γινόμενῃ. « Καθὼς καὶ ὁ
νόμος λέγει. » Τί δὲ ὁ νόμος λέγει (νόμον γὰρ
φησὶ πᾶσαν τὴν Παλαιάν); « Ἐπὶ τὸν ἄνδρα σου,
φησὶν, ἡ ἀποστορφή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριαύσει. »
Εἰ οὖν τῷ ἀνδρὶ ὑπόκειται, πολλῷ μᾶλλον τοῖς πνευ-
ματικοῖς διδασκάλοις, καὶ τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας
πληρώματι. « Εἰ δὲ τι μαθεῖν θέλουσιν. » Εἰ οὖν μὴ
λαλοῦσιν, εἴποι τις, πῶς μάθοιεν τὰ ἀγνοούμενα;
Ἐν εἰκῇ, φησὶ, παρ' ἄνδρῳ μαυθάνουσιν. Ση-
μαῖωσαι δὲ, ὅτι οὐ παρὶ τῶν χρησίμων αὐταῖς ἐν
ἐκκλησίᾳ λαλεῖν ἐπέτρεψε. Τοῦτο δὲ καὶ τοὺς ἄν-
δρας προσεχέστερους ποιῇ, τὸ εἰδέναι ὅτι παρὰ
τῶν γυναικῶν ἐρωτηθήσονται περὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκ-

A per illud quoque vult Spiritus aliquid exprimi :
« Potestis enim singulatim omnes prophetare. »
Quoniam autem priorem tacere jussit, consolatur
eum : Ne, inquit, tegre seras quod jubearis tacere ;
potes enim et tu prophetare, et alius, imo omnes,
si singulatim quisque prophetet : hoc est, non deerit
tempus, ut omnes qui Ecclesiam implent, discant
et ad fidem advocentur ac deducantur. « Et spiri-
tus prophetarum prophetis subjiciuntur. » Spiritum
prophetarum dicit ipsum spirituale donum. Deinde
ne quis dicat : Et quomodo tacere possum? Ipse
enim Spiritus sanctus qui inspirat, et volentem et
nolentem loqui cogit. Non est, inquit, ita. Nam
donum subjectum est prophetae, hoc est, in ejus
potestate est et loqui et tacere. Manifeste ita est,
aut contra vates sen divinos loquitur. Nam illi post
furorem sibi immissum, etiam nolentes tanquam
dæmonio agitati loquuntur quæ nolunt. Si ergo do-
num prophetis subjectum est, 565 quanta erit
absurditas quod vos communi utilitati non subjici-
amini, ut cum silentii tempus fuerit, aileatis?
« Non enimurbationis auctor est Deus. » Deinde
ostendit quod hoc etiam Deo videatur, ut prior
taceat, quia non est Deus auctorurbationis, sed
pæcis; nam alioquiurbatio et confusio fieret.
Hæc autem lex pacis in omnibus est sanctorum
Ecclesiis. Bene autem dicit, sanctorum, quoniam
et Græcorum et reliquorum infidelium erant Ecclesie
sive congregationes.

XIV. 54 56. Mulieres vestrae in ecclesiis aileant,
nec enim permixtum est illis ut loquantur sed ut
subditi sint, quemadmodum et lex dicit. Quod si
quid discere volunt, domi viros suos interrogent. Nam
turpe est mulieribus in ecclesia loqui. Num a vobis
sermo Dei profectus est? aut in vos solos incidit?

Statuto ex omni parte silentio, ex eo quod non
plures quam tres linguis loquerentur, idque ἀνὰ
μέρος, id est, per partes, hoc est, unus post alium
sive vicissim, ex eo quod primo prophetans cele-
ret secundo : venit consequenter et ad importunas
mulierum nugas. « Mulieres taceant; nec enim
permixtum est, » sive datum illis ut loquantur.
Nec solum dixit ut tacerent, sed et subjectæ essent,
quod plus est quam silentium servare. Subjectio
enim designat silentium cum timore, tanquam ab
ancillis quibusdæ præstitum. « Quemadmodum
et lex dicit. » Quid autem dicit lex? Nam legem
appellat vetus instrumentum : « Ad virum, in-
quit, tuum aversio tua, et ipse dominabitur tibi. »
Si ergo viro subjicitur, multo magis spiritualibus
præceptoribus, et communi Ecclesie plenitudini
ac perfectioni. « Quod si quid discere volunt. » Si
igitur non loquantur, dixerit quispiam, quomodo
discant ea quæ ignorant? Domi, ait, a viris discant.
Animadvertite autem quod de his etiam quæ ipsis
expediunt, non permisit eas loqui in ecclesia. Hoc
autem et viros reddit attentiores, cum sciant quod

ab uxoribus interrogabuntur de Scripturis et dog-
matis quæ tractantur in ecclesia. « Nam turpe est
mulieribus in ecclesia loqui. » Deinde quoniam, ut
verisimile est, arrogantes erant, sibi que placebant
mulieres ob spiritualis quasi colloquia, per asser-
tionem hoc tollit, dicens : « Nam turpe est. » — « An
a vobis sermo Dei? » **566** Tanquam ad quosdam
sibi contradicentes sermo ipsi formatus est. Cur,
inquit, contradicitis? nec bonum esse ducitis ut
mulieres taceant in congregatione? An soli estis
credentes in mundo? Neque soli estis credentes,
neque primi. Hoc ergo dicit. Aut, quia a vobis
sermo Dei processit, igitur quæ totus habet orbis,
oportet etiam apud vos servari.

XIV, 37-40. Si quis videtur propheta esse aut spi-
ritualis, cognoscat quod ea quæ scribo vobis, Domini
sint præcepta, cæterum si quis ignorat, ignoret.
Proinde, fratres, enitami ad hoc ut prophetis, et
loqui linguis ne prohibueritis. Omnia decenter et se-
cundum ordinem fiant.

Ubi frequenter docuit oportere mulieres tacere,
hoc etiam nunc addit, quod id quoque et Deo vi-
deatur. Ait enim : Si quis aut propheta est, aut
alio modo habet spirituale donum, ut intelligat quæ
a me scribuntur, sciat Dei esse præcepta quæ
scribo, nec a meipso ad hæc scribenda me moveri.
Si quis autem ignorat esse Dei præcepta, ignoret :
hoc est, ego dixi quod expellit. Qui ergo vult,
obtemperet : qui autem non vult, agat quod libet.
Hæc autem [dicere, viri est qui sua non omnibus
modis cupiat firma haberi, sed ad commune com-
modum spectat. Huiusmodi autem sermonis for-
mam habere solet, ubi non grande delictum est
quod accidit. Quid enim magnum est si ignorent
Dei esse præcepta ut mulieres taceant? » Enita-
mini ad hoc ut prophetetis. » Rursum unde disgres-
sus est rediit, et maiorem ostendit prophetiam ex
eo quod ait. Enitami ad hoc ut prophetetis, mi-
norem autem linguarum gratiam : ait enim, Loqui
linguis ne prohibueritis. Deinde prima in summam
colligit : « Omnia, inquit, decenter et secundum
ordinem fiant. » Erit autem si il qui linguis loquun-
tur binii aut terni loquantur et vicissim : et pro-
phetae sibi mutuo cedant, ac mulieres in Ecclesiis
taceant.

567 CAPUT IX.

De universali corporum resurrectione.

XV, 1, 2. Notum autem vobis facio, fratres,
Evangelium, quod annuntiavi vobis, quod et acce-
pistis, in quo et statis, per quod et salutem conse-
quimini, quo sermone annuntiarim vobis, si tenetis,
nisi frustra credidistis.

Ad sermonem de resurrectione accedit. Ait au-
tem : Nihil novum vobis dicam, sed quod jam
notum vobis factum est, verum in oblivionem venit.
Nam notum facio, id est, ad memoriam reduco.
Vocans autem fratres, simul quidem ipsos mili-
gat, simul etiam Christi donorum meminit. Nam
per ipsius adventum in incarnatione omnes facti

A κλησὶα γραφῶν καὶ δογμάτων. « Αἰσχρὸν γὰρ ἐστὶ
γυναῖκιν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. » Εἰτα ἐπειθεῖ, ὡς εἰπὼς,
καὶ ἐνακαλλωπίζοντο αἱ γυναῖκες ἐπὶ ταῖς θύραις
πνευματικαῖς ὁμιλίαις, δι' ἀποφάνσεως αὐτὸ ἀναι-
ρεῖ, λέγων : « Αἰσχρὸν γὰρ ἐστίν. — « Ἡ ἀφ' ὧν ὁ
λόγος τοῦ Θεοῦ : » Ὡς πρὸς τινὰς ἀντιτίγοντας ὁ λό-
γος αὐτῷ ἐσχημάτισται. Τί, φησὶν, ἐναντιοῦσθαι,
καὶ οὐχ ἡγείσθαι καλῶς ἔχειν τὸ σιγᾶν ἐν ἐκκλησίᾳ
τὰς γυναῖκας ; Μόνοι ἐστὲ πιστοὶ ἐν κόσμῳ ; Οὕτω
μόνοι ἐστὲ, φησὶ, πιστοὶ, οὕτω πρῶτοι. Τοῦτο λέγει,
ἡ ὅτι Ἀφ' ὧν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθε. Δεῖ εἶναι
τὰ τῇ οἰκουμένῃ δοκοῦντα, καὶ παρ' ὧν κρα-
τεῖν.

Εἰ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικὸς,
ἐπιγινώσκτω ὅτι γράφω ὑμῖν, οἱ Κυρίου εἰσὶν
ἐντολαί. Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖτω. Ὅστε,
ἀδελφοί, ζηλοῦτε τὸ προφητεῖν, καὶ τὸ λαλεῖν
γλώσσαις μὴ κωλύετε. Πάντα ἐσχηματίζοντες κατὰ
τάξιν γινέσθω.

Πολύκις διδάσκει τὸ, εἶναι τὰς γυναῖκας σιγᾶν,
νῦν καὶ τοῦτο προστίθεται, ὅτι, φησὶ, καὶ τῷ Θεῷ
τοῦτο δοκεῖ. Εἰ τις γάρ, φησὶν, ἢ προφήτης ἐστίν,
ἢ ὅλλως πνευματικὸν ἔχει χάρισμα εἰς τὸ εἰδέναι τὰ
γραφόμενα παρ' ἐμοῦ, ἴστω ὅτι Θεοῦ εἰσὶν ἐντολαί
ἡ γράφω, καὶ οὐκ ἀφ' ἐαυτοῦ πρὸς ταῦτα κινουμαι.
Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ τὸ Θεοῦ εἰσὶν ἐντολαί, ἀγνοεῖτω.
Τούτῃσιν, Ἐγὼ εἶπον, καὶ ὁ θεὸς αὐτοῖς, πειθίσθω, ὅτι
μὴ θέλων, ὁ θέλει ποιεῖτω. Τὸ δὲ ταῦτα λέγειν, ση-
μαίνει ἐστὶν ἀνδρὸς οὐ τὰ ἐαυτοῦ πάντως βουλευμέ-
νου στήναι, ἀλλὰ τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦντος. Τὸ
δὲ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ λόγου ποιεῖν εἰσθε, ἔνθα οὐ
μέγα ἐστὶ τὸ γινόμενον πλημμελημα. Τί γάρ μέγα
τὸ ἀγνοεῖν αὐτοὺς, ὅτι Θεοῦ εἰσὶν ἐντολαί τὸ σιγᾶν
τὰς γυναῖκας ; « Ζηλοῦτε τὸ προφητεῖν. » Πάλιν
ἐπανηλθὼν ὅθεν ἐξῆλθε, καὶ μετίζονα δείκνυσιν τὴν
προφητεῖαν ἐν τῷ σιγᾶν. « Ζηλοῦτε, » ἥτινα δὲ τὴν
τῶν γλωσσῶν χάριν. « Τὸ γὰρ λαλεῖν, φησὶ, μὴ κωλύ-
τε. » Εἰτα ἐπανακεφαλαιοῦται τὰ πρῶτα. « Πάντα,
φησὶν, ἐσχηματίζοντες καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω. »
Ἔσται δὲ τοῦτο, ἔάν οἱ γλώσσαις λαλοῦντες δύο ἢ
τρεῖς καλῶς καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ οἱ προφῆται ἀλλή-
λοις παραχωρῶσι, καὶ αἱ γυναῖκες ἐν ἐκκλησίᾳ
σιωπῶσιν.

D

ΚΕΦΑΛΑ. Θ.

Περὶ ἀναστάσεως σώμάτων καθολικῆς.

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ
ἐδηγγησάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ
καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σώσασθε, εἴναι λόγον
ἐδηγγησάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε, ἐκτός ἐστι μὴ
εἰκὴ ἐπιστεῖναι.

Εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως ἔρχεται λόγος. Λέγει δὲ
ὅτι Οὐδὲν ἔινον ὑμῖν ἔρω, ἀλλὰ τὸ ᾧ ἡ γνωρισθὲν
ὑμῖν, εἰς λήθην δὲ ἔλθον. Τὸ γάρ, « Γνωρίζω, ὅσον
ὑπομνήσκω, φησὶν. Ἀδελφοὺς καλέσας, ὁμοῦ μὴ
αὐτοὺς καταπραῖνει, ὁμοῦ δὲ τῶν θεωρῶν ἀναμι-
νήσκει τοῦ Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τὴν αὐτοῦ ἐνσαρκίαν
παρουσίαν, πάντες ἀδελφοὶ γινόμεσιν. » Ὁ καὶ

παρελάβετε. ὡς περ τινὰ παρακαταθήκην. ὁ δὲ λόγος γὰρ μόνον παρελήφθησαν, ἀλλὰ καὶ διὰ σημείων καὶ ποικίλων δυνάμεων. Ὅρα δὲ τὴν σοφίαν Παύλου. Ἐσαλεύοντο οὗτοι, καὶ ὁμῶς ἐστάναι αὐτοὺς λέγει, ἐκὼν ἀγνοῶν, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιῇ. Εἶτα τοῦ ἐστάναι τὸ χέρος, δι' οὗ Ἐξαγγελίου ἐστηκότας, φησί, καὶ σώζεσθε. Ἐν τίνι λόγῳ εὐηγγελισμένη ὑμῖν εἰ κατέχετε. Ὁσάνει αὐτῶν σαφέναι μόνον ζητούντων, οὐ μὴ ἀμφιβαλλόντων περὶ τὴν ἀνάστασιν, οὕτω λέγει, Ἐν τίνι λόγῳ εὐηγγελισμένη ὑμῖν. Ὁ τούτῳ, ποῖον τρόπον ἢ ἀνάστασις ἐλήχθη γενέσθαι. Ὁ δὲ εἰ λέγει. Περὶ μὲν τοῦ δόγματος, οὐκ ἂν ψάλην ὑμᾶς ἀμφιβάλλειν, τὸν δὲ τοῦτο ζητεῖν λόγον. Ὅθεν, φησί, τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον ὑμᾶς ὑπομνήσκω, ποῖον τρόπον ἐλήχθη γενέσθαι. Εἶτα ἵνα μὴ βραθύμους ἐργάσθαι μαρτυρῶν αὐτοῖς τὸ ἐστάναι, φησί, Ἐάν κατέχετε. Ἐκτὸς γὰρ τοῦ κατέχειν τὸ περὶ ἀναστάσεως δόγμα, εἰκὴ ἐπιστεύσατε, ἔγουν ματαίως. — Καὶ ἄλλως. Ἀναμνήσκω ὑμῖν ποῖον τρόπον ἐδήλωθη ὑμῖν ὁ λόγος τῆς ἀναστάσεως, εἰ κατέχετε τοῦτον τὸν λόγον τῆς ἀναστάσεως. Ἐκτὸς γὰρ τούτου τοῦ δόγματος εἰ κατέχετε, εἰκὴ ἐπιστεύσατε. Εἰ δὲ ἐκτὸς τούτου ἐστὶ, εἰς μάτην ὁ κόπος ὑμῶν, ὥς τοῦ κεφαλαίου τῆς πίστεως ἐν τούτῳ ὑπάρχοντος.

Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις ὁ καὶ παρέλαβον, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς. Καὶ ὅτι ὥσθ Κηρᾶ, εἶτα τοῖς δώδεκα. Ἐπειτα ὥσθ ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. Ἐπειτα ὥσθ Ἰακώβ, εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πάνσιν.

Μεγα γὰρ ὃν τὸ τῆς ἀναστάσεως δόγμα, ἐν πρώτοις ὑμῖν αὐτὸ παρέδωκα, φησί. Καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ περὶ Χριστοῦ αὐτὸ παρελήφα. Οὐδὲν οὖν ἔτιον εἶπον ἐν πρώτοις. Τοιγαροῦν αὐτὸ παρεληφότες, νῦν ἀμφιβάλλειν οὐκ ὀφείτετε διὰ τὸν χρόνον. Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν. Οὐκ εὐθέως εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως ἦλθε λόγος, ἀλλ' ἀνοθεν αὐτὸν κατασκευάζει. Χριστὸς, φησί, ἀπέθανε διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἵνα ἡμᾶς τεθανατωμένους ταῖς ἁμαρτίαις, ζωοποιήσῃ. — Κατὰ τὰς Γραφάς. Οὐδὲν ἔτιον γέγονεν, ἀνοθεν τοῦτο προεῖρητο καὶ προετύπωτο. Καὶ ὅτι ἐτάφη. Ἀπὸ κοινοῦ, Κατὰ τὰς Γραφάς. Ἀληθὲς δὲ τὸν θάνατον δεῖξαι θέλων καὶ οὐ φαντασίᾳ, ὥς τισι δοκεῖ τῶν αἰρετικῶν, τὸ, Ἐτάφη, προσέθηκε. Βεβαίως γὰρ ἡ ταφή τοῦ θανάτου. Καὶ Μανιχαῖοι δὲ καταισχύονται οἱ λέγοντες τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν, θάνατον εἶναι Χριστοῦ, οὐ μὴν, φασί, κατ' ἀλήθειαν ἀπέθανεν. Ἐτὶ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς. Πάλιν, Κατὰ τὰς Γραφάς, προσέθηκε, διὰ τὸ, πολλοὺς ἀθέως ἀμφιβάλλειν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Καὶ ὅτι ὥσθ Κηρᾶ. Καίτοι τὸ

A sumus fratres. Quod et acceperistis, tanquam depositum quoddam. Neque enim verbo tantum acceperant, sed etiam per signa, varisque miracula. Et vide Pauli sapientiam. Agitabantur hi, et tamen stare ipsos dicit: ignorare se simulans ne magis eos pudefaciat. Deinde standi lucrum ponens, per quod, inquit, Evangelium, stantes salutem consequimini. Quo sermone annuntiarim vobis si tenetis. Hoc dicit, tanquam intendens quod si manifestationem tantum quærerent, nequaquam circa resurrectionem hæsitarent. Quo sermone annuntiarim vobis. Hoc est, quomodo dicta sit fieri resurrectio, ac si diceret: De dogmate quidem nequaquam dicere possum vos ambigere, sed tantum huius modum quærerere. Ait ergo: Resurrectionis modum ad memoriam vobis educo, quonam modo fieri dicat, attestans ipsis quod starent, ait: Si tenetis. Nam si dogma de resurrectione non tenetis, frustra erecta est. Deinde argues eos reddidistis sive temere. — Item alio modo. Ad memoriam vobis reduco quonam modo manifestatus sit vobis sermo de resurrectione, si tenetis hunc sermonem resurrectionis. Nisi enim hoc dogma teneatis, frustra credidistis. 568 Si autem extra hoc estis, vanus est labor vester, cum in hoc sit fidei summa.

XV, 3-7. Tradidi enim vobis in primis quod et acceperam, quod Christus mortuus fuerit pro peccatis nostris secundum Scripturas: et quod sepultus sit: quodque resurrexerit tertio die secundum Scripturas: et quod visus sit Cepha, deinde illis duodecim: postea visus est plus quam quingentis fratribus simul, quorum plures manent ad hunc usque diem, quidam vero etiam dormierunt. Deinde visus est Iacobo, post apostolis omnibus.

Nam cum magnum sit resurrectionis dogma, illud, inquit, in primis vobis tradidi. Siquidem ego quoque ipsum a Christo accepi. Cum igitur illud acceperitis, nunc ob temporis diuturnitatem ambigere non debetis. Quod Christus mortuus fuerit. Non statim ad sermonem de resurrectione venit, sed ipsum ex superioribus commendat. Christus, inquit, mortuus est propter peccata nostra, ut nos peccatis mortuos vivificaret. — Secundum Scripturas. Nihil novi actum est, prius hoc prædictum erat et præfiguratum. Et quod sepultus sit. A communi sensu repetendum est Secundum Scripturas. Veram autem voleus ostendere mortem et non phantasticam, ut quibusdam videtur hæreticis, addidit, Sepultus sit. Nam sepultura mortis confirmatio est. Manichæi quoque confunduntur dicentes liberationem ac solutionem peccatorum nostrorum mortem esse Christi: Nequaquam, aiunt, vere mortuus est. Tertio die secundum Scripturas. Rursum addidit, Secundum Scripturas, propter multos sine Deo homines, qui de resurrectione hæsitant. Et quod visus sit

Cephæ. » Atqui Evangelium dicit ⁴² quod Mariæ A primum apparuerit Christus: sed inter viros primum apparuit Petro, tanquam primario duci venerandi discipulorum chori. « Deinde illis duodecim. » Atqui Matthias post assumptionem Domini pro Juda introductus est, quomodo ergo dicit: « Deinde illis duodecim. » Dicimus, vel scriptoris fuisse lapsum: Vel quod præscientiæ oculo sciens Dominus, quod Matthias connumerandus esset cum undecim. **569** apparuit et ipsi, ut neque in hoc cæteris apostolis esset inferior.

Tale quippiam subindicat et Joannes ⁴⁴, nusquam dicens quod apparuit undecim, sed et de Thoma loquens, ait: Thomas autem unus ex duodecim: Magis enim dicere possumus quod gratia Matthias cæteris connumeraverit secundum præscientiam. Aut Judam adhuc post proditionem ac au-pendium connumeravit. « Plus quam quingentis fratribus. » Adverbium ἐπὶ πλεονάζον (quod cum cæteris interpretibus per *Plus quam* reddidimus), quidam alunt dictum esse pro *cælitus*, ut ipsis suam quoque assumptionem ostenderet. Alii vero pro *pluribus* interpretati sunt, hoc est, « pluribus quam quingentis. » — « Quorum plures manent ad hunc usque diem. » Habeo, inquit, vivos adhuc testes. « Quidam vero etiam dormierunt. » Per dictionem « dormierunt », primum resurrectionis fundamentum jecit. Nam qui dormit, etiam resurgit. « Visus est Jacobo. » Episcopo Hierosolymitano, qui cognominabatur frater Domini. Post, apostolis omnibus. Erant enim et alii ex discipulis apostoli ad imitationem illorum duodecim, qualis erat Paulus et Barnabas ac Thaddæus.

XV, 8 11. Postremo vero omnium velut abortivus visus est et mihi. Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum idoneus ut dicar apostolus, propterea quod persecutus sum Ecclesiam Dei: sed gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus quæ ad me venit, non fuit inanis, sed copiosius illis omnibus laboravi: non autem ego, sed gratia Dei, quæ mecum est. Sive igitur ego, sive illi, sic prædicamus, et sic credidistis.

Modesti animi verbum. Nec tamen ob id aliquo inferior est Paulus, quod ipsi postremo visus sit. Neque enim Jacobus quingentis illis inferior erat, quod post illos ipsi visus fuerit. Quadam tamen etiam dispensatione seipsum dejecit, ut cum dixerit magnum illud verbum, « Copiosius illis omnibus laboravi, » fides ipsi habeatur. Abortivus autem dicitur sive ἐξ ἀμβλωμα ac ἐμβρυοειδὲς, sive imperfectus embryo ac fetus in utero nondum formatus. Hic etiam perfectus in omnibus Paulus, cum tantus ac talis esset, eo quod ab initio non fuerit in Christi fide formatus, **570** seipsum dicit abortivum, propter excellentem animi modestiam. « Ego enim sum minimus apostolorum. » Conse-

Εὐαγγελίον φησι, πρώτῃ αὐτὸν τὸν Χριστὸν ὤφθαι τῇ Μαρίᾳ. Ἄλλ' ἐν ἀνδράτι, πρώτῳ ὤφθη τῷ Πέτρῳ, ὅτε προὔχοντι τοῦ θεσπεσίου χοροῦ τῶν μαθητῶν. « Εἶτα τοῖς δώδεκα. » Καίτοι ὁ Ματθαῖος, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἀντείσχθη ἀντὶ τοῦ Ἰούδα. Πῶς οὖν λέγει, « Εἶτα τοῖς δώδεκα; » Λέγομεν, ἡ γραφικὸν ἐστὶ σφάλμα, ἡ ὅτι τῷ προγνωτικῷ ὀφθαλμῷ ὁ Κύριος εἶδῳ, ὅτι συναριθμηθήσεται τοῖς ἑνδεκά, ὥφθη καὶ αὐτῷ; ἵνα μὴδὲ ἐν τούτῳ ἑλάττω ἔχη τῶν λοιπῶν ἀποστόλων.

Τοιοῦτόν τι παραηλοῖ καὶ ὁ Ἰωάννης, μηδαμῶς μὲν λέγων ὅτι ὤφθη τοῖς ἑνδεκά. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Θωμᾶ διαλεγόμενος, εἶπε· « Θωμᾶς δὲ εἰς ἐκ τῶν δώδεκα. » Μᾶλλον γὰρ εἴποιμεν ἂν ὅτι τὸν Ματθαῖον συντάξεν ἡ χάρις κατὰ πρόγνωσιν τοῖς λοιποῖς. Ἡ τὸν Ἰούδαν πάλιν συντάξας μετὰ τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ἀγχόνην. « Ἐπάνω πεντακοσίους ἀδελφοί. » Τὸ, ἐπάνω, οἱ μὲν φασὶν εἰρηκεῖναι τὸ, ὡς τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα αὐτοῖς καὶ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ δεῖξῃ. Ἄλλοι δὲ, τὸ, πλεονάζον, ἡρμήνευσαν. τούτῳ, « Πλείοσι τῶν πεντακοσίων. » — « Ἐξ ὧν οἱ πλείους μίνουσιν ἕως ἄρτι. » Ἐχῶ, φησὶν, ἐτι ζῶντας μάρτυρας. « Τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. » Διὰ τῆς τοῦ, ἐκοιμήθησαν, λέξεως ἀρχὴν τῆς ἀναστάσεως προκατεβάλετο. Ὁ γὰρ κοιμώμενος, καὶ ἀνίσταται. « Ὁφθῇ Ἰακώβῳ. » Τῷ ἐπισκόπῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ, τῷ χρηματίζοντι ἀδελφῷ τοῦ Κυρίου. « Εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. » Ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλοι ἀποστολοὶ ἐκ τῶν μαθητῶν κατὰ μίμησιν τῶν δώδεκα, οἷος ἦν ὁ Παῦλος καὶ Βαρνάβας καὶ Θαδδαῖος.

Ἐσχάτον δὲ πάντων ὡς περὶ τῷ ἐκτράμῳ ὤφθη καὶ μοί. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωκα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὁ εἰμι. Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κατ' ἐγρενήθη, ἀλλὰ περισσώτερον αὐτῶν πάντων ἐκοκίσσα. Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ σὺν ἐμοί. Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτως κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε.

Ταπεινοφροσύνης μὲν τὸ ῥῆμα, πλὴν οὐ διὰ τοῦτο ἐλάττω τινὲς ὁ Παῦλος, ὅτι ἐσχάτῳ αὐτῷ ὤφθη. Οὕτε γὰρ Ἰάκωβος ἐλάττω ἦν τῶν πεντακοσίων, ἐπειδὴ ὕστερον ἐκείνων ὤφθη αὐτῷ. Πλὴν καὶ οἰκονομικῶς αὐτὸν ἐξαυτελλεῖ, ἵνα ὅταν εἴπῃ τὸ μέγα ῥῆμα ἐκεῖνο, τὸ, « Περισσώτερον αὐτῶν πάντων ἐκοκίσσα, » μὴ ἀπιστηθῇ. Ἔστι δὲ ἐκτράμμα, ἢ ἐξ ἀμβλωμα καὶ ἐμβρυοειδὲς, ἢ ἄτελές ἐμβρυον, τὸ ἀμορφὸς, ἐνταῦθα καὶ ὁ ἐν πᾶσι τέλειος Παῦλος, ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος, ὡς μὴ μορφωθείς ἐξ ἀρχῆς τῇ κατὰ Χριστὸν πίστει, ἐκτράμμα φησὶν αὐτὸν διὰ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολῆς. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων. Δοκίμην ἀποφαίνεται καὶ περὶ αὐτοῦ. Ὅρα δὲ οὐκ εἶπε

⁴² Marc. xvi, 1 seqq. ⁴⁴ Joan. xx, 26.

μόνον, τῶν δώδεκα ἀλλὰ, πάντων τῶν ἀποστόλων. Ἐπεὶ λέγει καὶ τὴν αἰτίαν. « Διότι, φησὶν, ἰδίῳσα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. » — « Χάρτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὁ εἰμι. » Ὅρα εὐγνωμοσύνην· τὰ μὲν ἀμαρτήματα, αὐτῷ καταλογίζεται, τὰ δὲ κατωρθώματα, τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἀνατίθῃσι. « Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγενήθη. » Καὶ τοῦτο μετ' ὑποστολῆς εἶπεν. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἀξία τῆς χάριτος ἐπραξα, ἀλλ'. Οὐ ματαία, φησὶν, ἡ χάρις εὐρέθη ἐν ἐμοί. Πῶς; Ὅτι πάντων, φησὶ, τῶν ἀποστόλων περισσώτερον ἰκοίμην. Ὅρα δὲ καὶ ὧδε πῶς ὑπερμένως αὐτὸ τέθεικεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἦγωνισάμην, ἢ, Ἐκέρυξα, ἢ, Ἐκινδύνευσα, ἀλλ', « Ἐκοίμην, » ταύτῃ τὴ περὶ αὐτοῦ ἐγκώμιον ὑποτενόμενος. Ὅμως ἐπὶ ταῦτα τὰ ῥήματα ἐξ ἀνάγκης ἤλθε. Δεῖ γὰρ τὸν διδάσκαλον ἀξιόπιστον εἶναι. Οὐκ ἐγὼ δὲ, ὅλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. Ἐπεὶ ὅτι περ δειλιάσας μὴ αὐτῷ τὸ κατ' ὅρωμα λογισθῇ, ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν αὐτὸ ἀνατίθῃσι. Ἐπεὶ οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκείνοι. Ὁμοφρονούμεν, φησὶν, ἅπαντες περὶ τὸ κήρυγμα. Καὶ οὐκ εἶπεν· Εἰ μὴ ἐμοὶ πιστεύετε, ἐκείνοις πείσθητε. Ἐξουτέλιζε γὰρ αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ἀληθείας αὐτὸν ἀπέφαινε. Ἀλλὰ τί λέγει; Συμφωνούμεν ἅπαντες. Καὶ τῷ εἰπεῖν, « Κηρύσσομεν, » τὸ ἀληθές τῶν λεγομένων παρίστην. Οὐ γὰρ ἐν παραδύσει καὶ ἐν γωνίᾳ λαλοῦμεν περὶ τούτων, ἀλλὰ φανερώς ἕως ἄρτι. Τοῦτο γὰρ τὸ κηρυσσόμενον. Καὶ οὕτως, φησὶν, ἐπιστεύσατε μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ αὐτὴν τὴν ἐκείνων πίστιν καλεῖ μάρτυρα τῆς ἀληθείας. Οὐ γὰρ ἂν, φησὶν, ἀπλῶς ἐπιστεύσατε λόγοις ἐφευρισμένοις καὶ ὁπατιλοῖς, εἰ μὴ ἐπισθῆτε ἀληθῆ εἶναι τὰ κηρυσσόμενα.

Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν οἱ ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα καὶ τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. Εὐδυσκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται.

Ἀριστὶ συλλογίζεται αὐτοὺς. Ἀποδείξας γὰρ πρότερον ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, ἐκ τῆς αὐτοῦ ἐγέρσεως καὶ τὴν κοινήν ἀνάστασιν κατασκευάζει, ὥς ἐπομένον πάντοτε καὶ πάντως τοῦ ὅλου τῷ μέρει, καὶ τῇ κεφαλῇ τοῦ λοιποῦ σώματος. « Πῶς λέγουσιν οἱ ἐν ὑμῖν. » Ὅρα πῶς οὐ κατὰ πάντων ποιῶνται τὴν κατηγορίαν, ἵνα μὴ ἀνεμυντοτέρους ἐργάσῃται. « Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν. » ἵνα μὴ λέγωσιν ὅτι ἵμὲν Χριστὸς ἐγήγερται, οὐ μὲν ἔσται καὶ καθολικὴ ἀνάστασις, ἐκ τοῦ ἐναντίου κατασκευάζει αὐτό. Εἰ ἀνάστασις, φησὶν, οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Ἐκαστον γὰρ, φησὶ, τοῦ ἐτέρου κατασκευαστικὸν καὶ ἀποδεικτικὸν τυγχάνει. « Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται. » Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐπαρκῶς, ἀλλ', « Οὐκ ἐγήγερται »· δευτέρως καὶ τὴν σάρκωσιν τῇ ἀνάστασει συνήθαι, καὶ διὰ τοῦτο σε-

quenter enim sua manifestat: et vide quod non dixerit duodecim tantum, sed et omnium apostolorum. Deinde dicit et causam: « Propterea, inquit, quod persecutus sum Ecclesiam Dei, » — « Sed gratia Dei sum id quod sum. » Considera animi gratitudinem: peccata quidem inter sua connumerat, egregia vero facinora gratiae Dei attribuit. « Et gratia ejus quae ad me venit non fuit inanis. » Et hoc cum submissione dixit. Non enim ait: Quae gratia Dei digna sunt feci; sed Gratia Dei non vana in me inventa est. Quomodo? Quia omnitus apostolis copiosius laboravi. Vide autem quomodo hoc etiam loco parce id posuerit. Neque enim ait: Certavi; aut, Praedicavi; seu, Periclitatus sum; sed, « Laboravi; » hac dictione proprium sueridens encomium. Ad haec tamen verba ex necessitate venit. Nam oportet praereptorem fide dignum esse. « Non autem ego, sed gratia Dei quae mecum est. » Deinde veritus ne rectum opus sibi attribueretur, gratiae Dei ipsum fert acceptum. « Sive igitur ego sive illi. » Consentimus, inquit, omnes circa praedicationem. Nec dixit: Si mihi non creditis, vel illis credite; nam se ipsum vilem reddidisset, nec fide dignum veritatis testem sese ostendisset. Sed quid ait? Consoni sumus omnes. Et ex eo quod ait: « Praedicamus, » dictorum veritatem confirmat. Non enim in occulto aut in angulo de his rebus loquimur, sed manifeste ad hoc usque tempus. Nam hoc est quod praedicatur, et ita, inquit, vos cum aliis credidistis: et hanc illorum fidem vocat in testem veritatis. Nequaquam enim temere credidissetis sermonibus falsis ac deceptoris, nisi persuasi fuissetis vera esse quae praedicabantur.

XV, 12-15. Quod si Christus praedicatur a mortuis resurrexisse: quomodo dicunt quidam inter vos non esse resurrectionem mortuorum? Nam si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, inania sane est praedicatio nostra, inanis autem est et fides nostra. Reperimus **571** autem et falsi testes Dei: quoniam testificati sumus de Deo, quod excitaverit Christum, quem non excitavit, si certe mortui non resurgunt.

Optime adversus illos ratioclinatur. Primum enim ostendens quod Christus resurrexerit, ex ejus resurrectione communem etiam resurrectionem confirmat, tanquam ubique et in omnibus totum sequatur partem, et reliquum corpus sequatur caput. « Quomodo dicunt quidam inter vos. » Considera quod non adversus omnes formet accusationem, ne nimium eos pudefaciat. « Nam si resurrectio mortuorum non est. » Ne dicant, Christus quidem resurrexit, atqui non erit universalis omnium resurrectio: ex opposito illud confirmat. Si resurrectio, inquit, non est, neque Christus resurrexit: nam utrumvis alterius confirmativum est ac demonstrativum. « Quod si Christus non resurrexit. » Non dixit: Non est incarnatus; sed, « Non resurrexit, » ostendens etiam incarnationem resurrectioni

conjunctam esse, et ob id ipsum incarnatum esse ut resurrectionem confirmaret. « Inanis autem est et fides nostra. » Ac si dixisset : Omnia perierunt et vana facta sunt, tam prædicatio nostra, quam fides nostra. « Falsi testes Dei. » Nec solum vanum, sed præterea etiam impium est, inquit, nos Deum calumniari dicendo aliquid eum fecisse quod non fecit.

XV, 16-19. Etenim si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, supervacanea est fides vestra : adhuc estis in peccatis vestris. Igitur et qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac tantum vita spem in Christo fixam habemus, maxime miserabiles omnium hominum sumus.

Fidem innititur rationi. Propterea, inquit, resurrexit, ut universalem statueret resurrectionem : quod si resurrectio non est, certe neque ipse resurrexit. « Ad ne estis in peccatis vestris. » Nam si ipse quoque detentus est a morte, quomodo ceteros omnes liberavit a morte, quæ propter peccatum facta est ? Consequenter ergo neque peccatum Christi morte deletum est : nam si deletum esset, utique mors 572 etiam quæ per ipsum erat extincta esset : quod si hoc factum esset, oportuisset omnino eum qui alios a morte liberaret, primum resurrexisse, et aliis ducem fieri ad resurrectionem. « Igitur et qui dormierunt in Christo, perierunt. » Per nomen dormitionis resurrectionem insinuat. Qui propter Christum, inquit, mortui sunt, qui multos exantlaverunt labores, et innumera sustinuerunt pericula, perierunt : quod absurdum esset, nempe perijisse illos qui propter ipsum mortui sunt. Ubique enim rationem ad id quod absurdum est deducit. « Si in hac tantum vita. » Si hæc, inquit, vita duntaxat durant nostra, et in hanc so'am conclusa sunt nobis quæ speramus, miseri sumus. Siquidem totum perdidimus, dum futura perdidimus. Et quid dico, inquit, quod in hac vita sperare miserandos facit ? Nam si etiam in Christum speramus in hac tantum vita, hoc quoque modo miseri sumus. Si enim post tantos labores et pericula, hujus tantum vitæ habebimus bona, etiam hæc erunt laborum retributiones.

XV, 20-24. Nunc autem Christus surrexit ex mortuis : primitiæ eorum qui dormierunt factus est. Quoniam enim per hominem mors, etiam per hominem resurrectio mortuorum. Quemadmodum enim per Adam omnes moriuntur, ita et per Christum omnes vivificabuntur : unusquisque autem in proprio ordine : primitiæ Christus, deinde ii qui Christi fuerint in adventu ipsius : mox finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri : cum abolerit omnem principatum et omnem potestatem ac virtutem.

Postquam multis modis resurrectionem asseruit, consequenter enuntiativo loquitur : « Primitiæ eorum qui dormierunt factus est. » Quod si primitiæ

A σαρκῶσθαι αὐτὸν, ἵνα τὴν ἀνάστασιν κατορθώσῃ. « Κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. » Ὅσαί εἰπεν, "Ἀπαντα ἀπόλωλε καὶ μεματαιώσεται, τὸ κήρυγμα ἡμῶν καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. « Ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ. » Καὶ οὐ μόνον ματαιον, ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἀνόσιον, φησί, ἐδυσκοφαντεῖν ἡμᾶς τὸν Θεόν, ὅτι ἐπιποίησά τι ὅπερ οὐκ ἐποίησεν.

Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, μάταια ἡ πίστις ὑμῶν, ἐτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπώλυντο. Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλπιότες ἐσμέν, ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλπιονότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν.

B Πάλιν τῷ αὐτῷ ἐπαγωνίζεται λόγῳ. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀνέστη, ἵνα καθολικὴν ἀνάστασιν ποιήσῃ. Εἰ δὲ ἀνάστασις οὐκ ἐστίν, ἄρα οὐδὲ αὐτὸς ἀνέστη. « Ἐτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. » Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς κατεγέθη ὑπὸ τοῦ θανάτου, πῶς τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἀπὸ τῆς θανάτου, τοῦ διὰ τὴν ἀμαρτίαν γεγενημένου ; Ἀκολουθῶνς τοιγαροῦν, οὐδὲ ἡ ἀμαρτία τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ ἀνήρηται. Εἰ γὰρ ἀνήρηται, ἀνήρητο ἂν καὶ ὁ δι' αὐτῆς θάνατος. Εἰ δὲ τοῦτο ἐγένετο, ἔδει πάντως τὸν καὶ τοὺς ἄλλους θανάτου ἀπαλλάξαντα, αὐτὸν πρῶτον ἀναστῆναι, καὶ ὁδηγὸν τοῖς ἄλλοις γενέσθαι πρὸς τὴν ἀνάστασιν. « Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπώλυντο. » Τῷ ὄνματι τῆς κοιμῆσεως τὴν ἀνάστασιν προσηγεῖται. Οἱ διὰ τὸν Χριστὸν, φησὶν, ἀποθανόντες, οἱ τοὺς πολλοὺς διανύσαντες καμάτων, καὶ τοὺς μυρίους ὑπομεμενηκότας κινδύνους, ἀπώλυντο, ὅπερ ἀποποιῶν ἦν, ἀπολέσθαι τοὺς δι' αὐτὸν ἀποθανόντας. Πανταχοῦ γὰρ ἐπὶ τὴν εἰς ἀποποιῶν ἀπαγωγὴν πρόεισιν. « Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλπιότες. » Εἰ ἄχρι, φησὶ, τῆς ὡς ζωῆς ἐστὶ τὰ ἡμέτερα, καὶ εἰς ταύτην μόνην περιεκλείσται ἡμῖν τὰ τῶν ἐλπίδων, ὅθιοι ἐσμεν. Τὸ γὰρ πᾶν ἀπολέσαντες, τὰ μέλλοντα ἀπολέσαντες. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι ἐλπίζω ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐλπιονοὺς ποιεῖ ; Εἰ γὰρ καὶ ἐν Χριστῷ ἐλπίζομεν ἐν ταύτῃ μόνῃ τῇ ζωῇ, καὶ οὕτως ὅθιοι ἐσμεν. Εἰ γὰρ μετὰ καμάτων τοσούτους καὶ κινδύνους, ἄχρι ταύτης τῆς ζωῆς ἡμῖν ἐστὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ αἱ τῶν καμάτων ἀντιδόσεις.

D Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν ἀπαρχὴ τῶν κοιμημένων ἐγένετο. Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιήσονται. Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι, ἀπαρχὴ Χριστὸς, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Ἐκτα τὸ τέλος. Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.

Μετὰ τὸ πολλὰς ἀποδείξει τὴν ἀνάστασιν λοιπὸν ἀποφαντικῶς λέγει. « Ἀπαρχὴ τῶν κοιμημένων ἐγένετο. » Εἰ δὲ ἀπαρχὴ γεγέννηται Χρι-

στὸς τῆς ἀναστάσεως, ὁ δὲ ὡς καὶ οἱ λοιποὶ συν-
 εγερθήσονται. Ἀπαρχὴ γὰρ ἐστὶ, τὸ ἐκ πολλῶν
 ἵνα τινὰ τῶδε ἢ τῶδε ποιῇται ὁ μέλλων καὶ οἱ
 λοιποὶ ποιεῖν. « Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θά-
 νατος, » τῷ εἰρημένῳ καὶ αἰτίᾳ προστίθεται. Αὐ-
 τὴν γὰρ ἰδοὺ, φησὶ, τὴν ἡττηθεῖσαν ἀνθρωπίνην
 φύσιν νικῆσαι, καὶ τὸν καταβληθέντα ἀνθρώπον
 ἀναμαχῆσθαι καὶ ἐνικῆσαι, καὶ τὸ βραβεῖον
 λαβεῖν. « Ὡς περ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ. » Ἐπερμηνεύει
 τὸ εἰρημένον. Ὡς περ, φησὶν, ὁ θάνατος δι' ἀν-
 θρώπου εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως ἰδοὺ καὶ
 τὴν ἀνάστασιν δι' ἀνθρώπου εἰσαχθῆναι. « Ἐκαστος
 δι' ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. » Ἐπειδὴ εἴπῃ, « Ζωοποι-
 οῦνται, » ἵνα μὴ τις νομίῃ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς
 σώζεσθαι, ἐπάγῃ. Ὅσον μὲν, φησὶ, κατὰ τὸ ἀνα-
 στήναι, πάντας ζωοποιεῖσθαι, ἀλλ' ἕκαστος ἐν
 τῷ ἰδίῳ τάγματι ἐστὶ, καὶ ἐν οἷς ἐστὶν ἄξιός.
 « Ἀπαρχὴ Χριστός. » Ἀπαρχή, φησὶ, καὶ ὁδὸς τῆς
 ἀναστάσεως, ὁ Χριστὸς γεγέννηται. Μετ' αὐτὸν δὲ,
 οἱ αὐτοῦ, πρῶτοι ἀναστήσονται. Αὐτοῦ δὲ, ἔχουν τοῦ
 Χριστοῦ, λέγει τοὺς δικαίους, κατὰ τὸν λόγον τῆς
 οἰκονομίας. « Ἐδὲ γὰρ ἔχειν προτίρημα καὶ ἐν
 αὐτῷ τῷ ἐγείρεσθαι τοὺς δικαίους. » Ἐπειδὴ γὰρ μέλ-
 λουσιν ἀρπάζεσθαι εἰς ἀέρα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου,
 προσεγίρονται, ἵν' ἀπαντήσῃαι εὐθυσί. Τίς γὰρ ἦν
 χρεια προσεγίρεσθαι τοὺς ἁμαρτωλοὺς, τοὺς κάτω
 μέλλοντας μένειν τὸν κριτὴν; Εἰτα μετὰ τοῦτο, τὸ
 τέλος τῶν πάντων πραγμάτων καὶ αὐτῆς τῆς
 ἀναστάσεως, τῷ καὶ τοὺς λοιποὺς λοιπὸν ἐγεί-
 ρεσθαι. Οὐχ ὥς περ γὰρ νῦν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἀνα-
 στήντο; κατὰ χώραν μεμένηκε τὰ νῦν ἀνθρώπινα
 πράγματα, οὕτως καὶ τότε, ἐστὶ, ἀλλὰ πάντα τέλος
 λήψεται. « Ἀπαρχὴ Χριστός. » Εἰς ἀφάρσιν πρῶ-
 τος ὁ Χριστὸς ἐν νεκρῶν ἀνέστη. Ὅσοι γὰρ ταυ-
 χήκασιν ἀναστάσεως, εἴτε δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, εἴτε
 διὰ προφητῶν καὶ ἀποστόλων, αἰῶς ταυνήκασιν. «
 Ἐπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. »
 Τοῦτέστιν, ὅταν ἀπ' οὐρανοῦ φανῇ ἐν δόξῃ, πρῶτον
 οἱ πιστοὶ καὶ δίκαιοι, καὶ εἰς αὐτὸν προσηλυτιστές,
 καὶ τῇ ἐνσαρκῶν παρουσίᾳ δεξιόμενοι ἀναστήσου-
 νται. « Εἰτα τὸ τέλος. » Μετὰ τὴν τῶν δικαίων ἀνά-
 σταςιν καὶ ἐν νεφέλαις ἀρπάξῃ εἰς ἀπάντησιν
 τοῦ Κυρίου, τότε τὸ τέλος. Τοῦτέστιν, ἡ τῶν ἀπὸ
 καταβολῆς κόσμου τελευταίων ἐστὶ ἀνάστασις,
 καὶ τῇ κρίσει παραδοθήσονται. « Ὅταν παραδῶ
 τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. » Παραδίδωσι δὲ,
 οὐκ αὐτὸς στερούμενος. Ἀνάσκει γὰρ λίαν καὶ ὑπο-
 νοεῖν, ὡς στασιάζουσαν μὲν εἶχεν, ἀπαιλλὰξ δὲ
 πῶν οἱ ἰδίοις ταύτης ἐστέρηθη ἄλλα παραδίδωσιν,
 οἷον κοινωνῶν ποιεῖται τὸν Πατέρα τοῦ ἰδίου κατε-
 ορθώματος. Κοινὰ γὰρ ἅπαντα τὰ τῆς Τρι-
 ᾰδος. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐσοφάρκεται, ἀλλ' αὐτοκρά-
 τορ τοῦ Πατρὸς καὶ συνεργὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος.
 Οὐκοῦν κοινὰ καὶ ἁ σαρκωθείς ὁ Υἱὸς καὶ σταυρω-
 θείς καὶ ἀναστὰς, ἐργάσατο κατεορθώματα. Καλῶς
 οὖν φησὶ. Τὴν βασιλείαν παραδίδωσι, τοῦτέστι, κοι-
 νοποιοῖται, καὶ εὐφραίνει τῷ κατεορθώματι. Ὡς περ
 γὰρ ὁ Υἱὸς παραλαβὼν αὐτὴν στασιάζουσαν, οὐκ
 ἀφέλετο αὐτὴν τοῦ Πατρὸς, οὕτως νῦν παραδι-

A resurrectionis fuit Christus, manifestum est quod
 cum eo etiam ceteri resurgent. Primitiæ enim di-
 cuntur, cum unum quoddam e multis facit hoc aut
 illud, quod et reliqui facturi sunt. « Quoniam enim
 per hominem mors. » Et quod dictum est etiam
 causam addit. Nam oportebat, inquit, humanam
 naturam, quæ victa erat, hanc vincere : ac de-
 cimum hominem rursus pugnare ac vincere, bra-
 viumque accipere. « Quemadmodum enim per
 Adam. » 573 Interpretatur quod dictum est :
 Quemadmodum per hominem, inquit, mors in-
 gressa est, ita oportebat et resurrectionem per ho-
 minem introduci. « Unusquisque autem in proprio
 ordine. » Quia dixit, « Vivificabuntur, » ne quis
 etiam peccatores salvandos existimet, subiungit :
 B Sane, inquit, quantum ad resurrectionem omnes
 vivificabuntur, sed unusquisque in proprio erit or-
 dine, et inter eos cum quibus esse meretur. « Pri-
 mitiæ Christus. » Primitiæ, ait, et via ad resurre-
 ctionem Christus factus est : Post illum vero qui
 ipsius fuerint, primi resurgent. Ipsius autem nempe
 Chris i dicit iustos, secundum propriam sermonem.
 Oportebat enim ut in ipsa quoque resurrectione pri-
 vilegium haberent iusti. Quoniam enim rapiendi sunt
 in occursum Domini, prius suscitantur ut ar-
 teverant ad occurrendum. Quid enim necesse est ut
 prius suscitentur peccatores, cum deorsum specta-
 turisint iudicem? Mox finis omnium rerum et ipsius
 quoque resurrectionis, cum etiam ceteri fuerint ex-
 citati. Neque enim quemadmodum nunc Christo
 C resurgente, suo permanserunt loco res humane,
 ita et tunc erit, sed omnia finem accipient. « Pri-
 mitiæ Christus. » Ad immortalitatem primus ex
 mortuis Christus resurrexit. Quotquot enim nati
 sunt resurrectionem, sive per ipsum Christum,
 sive per prophetas aut apostolos, rursus mortui
 sunt. « Deinde ii qui Christi fuerint in adventu
 ipsius. » Hoc est, quando e celo apparuerit in
 gloria : primum fideles et iusti, quique prius in
 eum sperarunt, et adventum in carne susceperunt,
 resurgent. « Mox finis. » Post iustorum resurre-
 ctionem, raptumque in nubibus in occursum Do-
 mini, tunc finis erit, hoc est, resurrectio erit om-
 nium qui a mundi constitutione formati sunt, et
 D iudicio tradentur. « Cum tradiderit regnum Deo et
 Patri. » Tradit autem, non sic ut ipse privetur.
 Nimis enim dementir est vel suspicari id : quasi
 haberet quidem illud dum ipsum seditionibus ple-
 num esset : propriis autem defunctis laboribus, eo
 privaretur. Sed tradit, hoc est, veluti socium facit
 Patrem proprii operis : communis sunt enim omnia
 Trinitatis opera. Nam licet Filius incarnatus sit,
 id tamen voluntate Patris ac cooperatione Spiritus
 sancti. Itaque 574 communia etiam sunt quæ in-
 carnatus Filius et crucifixus et resurgens peregit
 opera. Bene ergo ait : Tradit regnum, hoc est,
 communicat, et illum oblectat preclaro suo faci-
 nore. Quemadmodum enim Filius acceptum re-
 gnum, dum illud seditionibus plenum esset, non

abstulit a Patre: ita neque nunc tradens, ipso privabitur. Tradit autem, posset quispiam dicere nec aberrans a scopo, non quod non habeat, sed quod jam circa illud non defatigetur: quodque neque contra illud pugnet neque ipsum vincat, aut quidvis aliorum faciat, quorum hæc quidem ante passio em'erant, alia vero post resurrectionem: veluti Filius Dei homo factus circa nos demonstravit. Tradit ergo non quod non habeat, sed quod jam nihil eorum quæ dicta sunt circa illud amplius perficiat: quia etiam accepit, non quod non haberet; habebat namque sicut et Pater: sed quod propriis laboribus, seditione ac tyrannide ipsum liberaturus esset. « Cum tradiderit regnum. » Quando hæc, o Paule? « Cum tradiderit, inquit, regnum Deo et Patri. » Tradiderit, hoc est, strenue confectum in medium protulerit. Id autem erit cum devicti fuerint dæmones, ac desierint sua opera facere. Tunc enim Christus perfecte in nos regnabit, non jam divisus Deo et rectori mundi: ut in his quidem Deo, in illis autem affectibus pareamus. Quid ergo? regnum Deo et Patri tradet? Utique. Vult enim ostendere unam sacrosanctæ Trinitatis esse mentem. Siquidem Christus, inquit, qui bellum transigit, non solus ipse ut quispiam tyrannus regnum retinebit, sed et Patri et Spiritui, id quod efficitur operatur. « Deo et Patri. » Eo quod ejus sit principium, ita dixit. Divus Cyrillus, quarto *Adversus Julianum* libro, circa ipsum finem ita ait: Cum tradiderit regnum, hoc est, liberam tantquam a tyranno disceptum eripuerit, et adduxerit proprio genitori. « Cum aboleverit omnem principatum. » Aboleverit, hoc est, devicerit, cohibuerit⁴¹. Etenim nunc operantur ac vim habent prave ac apostolicæ potestatis, tunc vero nequaquam vim exserent, in ultionem traditæ. Simile est quod ait David: « In umbra alarum tuarum sperabo quousque transeat iniquitas⁴². » Tunc enim transibit, quando principatus ac potestates abolitæ fuerint, et sine efficacia manserint.

575 Pater semper regnum habuit hominum, imo etiam angelorum, sed angelorum quidem sine seditione, hominum vero plenum seditionibus, et ab affectionibus captivum, ac dæmonum tentationibus tyrannice oppressum. At Filius propria passione quam carni unitus suscepit, omnem enervavit tyrannidem, ac maxime reddidit imbecilem, et captivantem humiliavit ac captivum cepit. Attamen hominibus in vita torpentibus, tanquam scintille quædam vitiorum nostra negligentia redaccenduntur ac inflammantur. Post finem, vero sedatis quidem affectionibus, dæmonibus vero supplicio traditis, et justis in paradiso absque ulla turbatione degentibus, tradit Filius Patri regnum, ut quod tyrannide omnique seditione purum reddidit.

XV, 25-28. Nam oportet eum regnare donec

⁴¹ Gregor. orat. II, De Filio. ⁴² Psal. LVI, 2.

A δούς ὁδὲ αὐτὸς ἀφαιρεθήσεται αὐτῆς. Παραδίδοι, δὲ εἴποι τις ἂν, οὐκ ἔξω σκοποῦ, καὶ οὐκ ἐφ' ᾧ μὴ ἔχειν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ μὴ ταλαιπωρεῖσθαι περὶ αὐτῆν, καὶ ἐφ' ᾧ μὴτε συμμαχεῖν, μὴτε τροποῦσθαι, μὴτε ἄλλο τι ποιεῖν, ὧν τὰ μὲν περὶ τοῦ πάθους, τὰ δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὡς Υἱὸς Θεοῦ ἀνθρωπος γεγονὼς, εἰς ἡμᾶς ἐπεδείχματο. Παραδίδοι, οὖν, ὡς ἐφημεν, οὐκ ἐφ' ᾧ μὴ ἔχειν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ μὴ κέτι τῶν εἰρημένων τι περὶ αὐτὴν ἐπιτελεῖν. Ἐπεὶ καὶ παρελήφεν, οὐκ ἐφ' ᾧ μὴ ἔχειν (εἶχεν γὰρ, ὡς περὶ ὁ Πατὴρ), ἀλλ' ἐφ' ᾧ πόνοις ἰδίοις, στάσις αὐτὴν καὶ τυραννίδος ἀπαλλάξει. « Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν. » Πότε ταῦτα, ὦ Παῦλε; « Ὅταν, φησὶ παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. » Παραδῶ, τούτέστι, κατορθωθείται εἰς μέσον ἀγάγῃ. Ἔσται δὲ τοῦτο, ὅταν ἡττηθῶσιν αἱ δαίμονες, καὶ παύσονται τοῦ τὰ ἴδια ἐνεργεῖν. Τότε γὰρ τελειῶς ἡμῶν ὁ Χριστὸς βασιλεύσει, μὴκτι μεριζομένων Θεῷ καὶ κοσμοκράτορι. Μηδὲ τὰ μὲν Θεῷ, τὰ δὲ τοῖς πάθεσι παιδομένων. Τί οὖν, τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ παραδῶσι; Ναί. Διότι γὰρ θέλει μίαν γνώμην τῆς ἁγίας Τριάδος. Οὗτι γὰρ, φησὶν, ὁ Χριστὸς κατορθώσας τὴν μάχην, αὐτὸς μόνος ὡς περὶ τις τύραννος καθίξει τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τὸ γινόμενον πράττεται. « Τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. » [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Διὰ τὸ αἴτιον οὕτως εἶπεν. Ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν βιβλίῳ τετάρτῳ τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ, πρὸς αὐτὸ τὸ πέρας οὕτω φησὶν. « Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν, » τούτέστιν, ἐλευθέραν ὡς ὅπν τυράννου διαρπασμένην, ἐξελὼν καὶ προσαγαγὼν τῷ ἰδίῳ γεννητορὶ. « Ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχήν. » Καταργήσῃ, τούτέστι, νικήσῃ, παύσῃ. Νῦν μὲν γὰρ ἐνεργοῦσιν αἱ πονηραὶ καὶ ἀποστατικαὶ δυνάμεις, τότε δὲ οὐκ ἂν ἐνεργήσωσιν, εἰς κόλασιν παραδιδόμεναι. Ὅμοιον φησὶν ὁ Δαυὶδ, « Ἐν τῇ σκῆπ' τῶν πτερόγων σου ἔλπω ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ἀνομία. » Τότε γὰρ παρέρχεται, ὅταν αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι καταργηθῶσι, καὶ ἀνενέργητοι μείνωσιν.

Εἶχεν ἂν ὁ Πατὴρ τὴν τῶν ἀνθρώπων βασιλείαν, καὶ μὴν καὶ τῶν ἀγγέλων. Ἀλλὰ τὴν μὲν τῶν ἀγγέλων, ἀσταςίαςτον, τὴν δὲ τῶν ἀνθρώπων, στασιαζούσαν, καὶ πάθειν αἰχμαλωτιζομένην, καὶ δαιμόνων ἐπηρεαίεσ τυραννομένην. Ἀλλ' ὁ Υἱὸς δὲ τοῦ οἰκείου πάθους, ὃ ἐν σαρκὶ γεγονὼς ἀνεδίεξατο, πᾶσαν ἐσθθρωσὶ τυραννίδα καὶ ἀσθενιστάτην εἰργάσατο, καὶ τὸ αἰχμαλωτίζον ἐταπεινώσε καὶ ἡγαλώτισεν. Ὅμως τῶν ἐν βίῳ καταρδουμένων ἀνθρώπων, ὡς περὶ σπινθὴρές τινες τῆς κακίας δὲ τῆς ἡμῶν ἀμαρτίας, ἀνάπτουσι καὶ ἀναφλέγονται. Μετὰ δὲ τὸ τέλος, τῶν μὲν παθῶν πεκαυμένων, τῶν δὲ δαιμόνων κολαζομένων, καὶ τῶν δικαίων ἀντιοχλήτων ἐν παραδείσῳ διατρεφέντων, παραδίδοι ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ τὴν βασιλείαν ὡς κατορθώσας, καθαρὰν τυραννίδος καὶ ἀσταςίαςτον.

Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν ὅλ' ἴδῃ.

τας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐσχάτος ὁ ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Πάντα γὰρ ὑπέτα-
ξαν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἰπῇ διὰ πάντα
ὑποτάσσεται, δηλοῖ ὅτι ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος
αὐτοῦ τὰ πάντα. Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα,
τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποτασσεται τῷ ὑποτάξαντι
αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἡ ὁ Θεὸς πάντα ἐν αἰῶνι.

Τὸ βασιλεῦειν ἐνταῦθα, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅλον, Δεῖ
αὐτὸν τὰ τοῦ βασιλεύοντος ποιεῖν, τοῦτέστι, πολε-
μεῖν τοὺς ἐχθροὺς, συμμαχεῖν τοῖς ἰσίοις, τοὺς μὲν
προποῦσθαι, τοὺς δὲ ῥύεσθαι. « Ἀχρις οὖν ἂν θῇ, »
καὶ ἐξῆς. Μετὰ γὰρ ταῦτα, οὐδενὸς τῶν εἰρημένων
χρεία. Ἀστασίαστος γὰρ λοιπὸν ἡ βασιλεία. « Ἀχρις
οὖν ἂν θῇ, » Ὁ δὲ τέλος ἐπιτίθεται τῇ βασιλείᾳ, εἶπα τὸ
« Ἀχρις οὖν ἂν θῇ, » ἀλλ' ἀξιώσις τοῦ ποιῶν τὸ εἰρημέ-
νον, καὶ θαρρεῖν παρασκευάζων, ὥσπερ εἶπεν. Μὴ
ἐπειδὴ ἤκουσας, ὡς οὗτος, ὅτι καταργῆσι πᾶσαν ἀρ-
χὴν καὶ ἐξουσίαν, καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον, φοβηθῇς
ὡς ἀπονοῦντος αὐτοῦ. Ἔως γὰρ ἂν πάντα ποιῇ
βασιλεύει, ὃ τοῦτο λέγων, ὅτι μετὰ τὸ ποιῆσαι οὐ
βασιλεύσει, ἀλλ' ἐκείνῳ δεικνύς, ὅτι καὶ νῦν νί-
κηται, πάντως ἔσται. Κρατεῖ γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, ἡ
βασιλεία καὶ οὐκ ἀπονεῖ, ἀχρις οὐ πάντα κατορθώσῃ.
Ἡ δὲ κρατοῦσα ἀχρις οὐ πάντα κατορθώσῃ, πολλῷ
μᾶλλον μετὰ τὸ κατορθωθῆναι κρατήσει. « Καὶ βασι-
λείας αὐτοῦ, φησὶν, οὐκ ἔσται τέλος. » Τὸ δὲ ἀχρις
καὶ τὸ ἕως, οὐ καίται χρόνου συντελεστοῦν, ἀλλ',
« Δεῖ. Ὅλον τὸ, » Ἐγὼ μετ' ὁμῶν εἰμι πάσας τὰς
ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας. « Καὶ τὸ, » Κάθου ἐκ
δεξιῶν μου ἕως, » καὶ τὸ, « Παρέλαβε τὴν γυναῖκα
αὐτοῦ καὶ οὐκ ἐγίνωσκειν αὐτὴν ἕως. » Δεῖ αὐτὸν
βασιλεῦειν δεῖ καὶ πρὸ τοῦ ὑποτάξαι τοὺς ἐχθροὺς
ὑπὸ τοὺς πόδας, καὶ μετὰ τὸ ὑποτάξαι. Πάντας δὲ
τοὺς ἐχθροὺς φησὶ, τοῦτέστι, τοὺς δαίμονας, τὸν
διάβολον, τὸν θάνατον, τοὺς ἀπίστους. Ἡ δὲ ἡττα τοῦ
θανάτου, τὸ ἀπαιρεθῆναι αὐτοῦ τοὺς νεκροὺς τῇ ἀνα-
στάσει. « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεῦειν δεῖ. » Τοῦτο
λέγει τὸ, « Ἀχρις. » Θήσις γὰρ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ
τοὺς αὐτοῦ πόδας. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ ταῦτα ἵστασθαι
αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὸ θῆναι. « Πάντα γὰρ
ὑπέταξαν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ πάντα
παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἔφη γίνεσθαι, τὴν βασιλείαν κατορ-
θῶσθαι, τῆς ἐξουσίας καταργεῖσθαι, πάντας ὑπὸ
τοὺς πόδας κείσθαι, ἐποβήθη μὴ μεῖζον νομισθῇ
ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, καὶ λοιπὸν ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀνάγει
τὰ πάντα, « Πάντα, λέγων, ὑπέταξαν ὑπὸ τοὺς πόδας
αὐτοῦ, » δεικνύς ἔκτεθεν εἶναι τῷ Υἱῷ τὸ δύνασθαι,
ἐκ τῆς ἀχρόνου αἰτίας. « Ὅταν δὲ εἴπῃ, » ὁ Δαυὶδ
φησὶ. Λέγει γὰρ ἐκεῖνος, « Πάντα ὑπέταξαν ὁ Πατὴρ
ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἀπίστας, »
ἐξ οὗ καὶ τὴν μαρτυρίαν λέγει. Ὅρα δὲ πῶς δηλῶς
ἐστὶν ἐκεῖνον φοβηθῆναι τὸν φέρον, τὸ μὴ νομισθῆναι
μεῖζον τὸν Υἱόν, ὅτι πάλιν ἠσφαλιστο αὐτῷ. Καὶ
δικαίως ὁ φέρον, « Πρὸς γὰρ ἄνδρας ἀπὸ Ἑλλήνων
πιστεύσαντας ἔγραψεν, ὅτι δοξάζουσι τὸν Δαὶδ ἐπὶ ἀνα-
στάσει τῷ οἰκίῳ Πατρὶ, ἐξῶσται αὐτὸν τῆς βασιλείας.
Δεὸς οὖν ἦν, μὴ τι τοιοῦτον παρ' ἡμῶν ὑπονοεῖσθαι.

A posuerit omnes inimicos sub pedes suos. Pos-
tremus hostis abolebitur mors. Nam omnia sub-
jecit sub pedes illius. Atqui cum dicat quod omnia
subiecta sint, palam est excipiendum cum qui subje-
cit ipsi omnia. Cum autem subiecta fuerint ipsi om-
nia, tunc et ipse Filius subicietur ei qui subiecit
ipsi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.

Regnare hoc loco non vulgari modo capitur, sed
ut sit regnantis opera exercere, puta inimicos de-
bellare, suis auxiliari, illos quidem evertere, hos
vero liberare. « Donec posuerit omnes inimicos
sub pedes suos. » Post hæc enim nullo eorum quæ
dicta sunt opus erit. Nam seditionibus regnum
deinceps carebit. Donec posuerit, non finem regni
dicit, sed ut credibile faciat quod dictum est, et
bonum addat animum, ac si dixisset : Quanquam
audisti, o tu quisquis es, quod abolebit omnem
principatum et omnem potestatem ac mortem
ipsam, ne timeas quasi futurum esset ut ipse la-
bore deficeret. Donec enim omnia fecerit, regnabit :
non hoc dicens quod postquam fecerit non regna-
bit : sed illud ostendens quod, licet modo hæc non
sint, omnino tamen erunt. Vincit enim regnum
ejus, nec deficiet quousque omnia perficiat : vin-
cens autem quousque omnia perficiat, multo magis
vincet postquam perfecta fuerint. 566 « Et
regni ejus, inquit, non erit finis. » Dictiones
igitur ἀχρις et ἕως donec et quousque, non temporis
designant terminum, sed idem significant quod
Semper. Veluti cum dicit : « Ego vobiscum
sum omnibus diebus usque ad consummationem ». » et : « Sede a dextris meis, donec po-
sueris inimicos tuos ». » et : « Accepit uxorem
suam, et non cognovit eam donec peperit ». »
Oportet enim eum semper regnare, et priusquam
subiciat inimicos sub pedes, et postquam subjece-
rit. Omnes autem inimicos dicit : hoc est, dæmo-
nes, diabolum, mortem, ac incredulos. Condi-
cium autem quo mors devincitur est ablatio mortuorum
ab ipsa per resurrectionem. « Oportet enim ipsum
semper regnare ; » et hoc significat, « Donec. »
Nam ponet inimicos sub pedes suos. Si ergo
priusquam poneret regnabat, multo magis postquam
posuerit. « Nam omnia subiecit sub pedes illius. »
D Quoniam dixit omnia fieri a Filio, et regnum dirigi
ac potestates aboleri, et omnia sub pedes poni,
timuit ne Filius Patre major reputaretur : ita
deinceps omnia ad Patrem reducit, dicens : « Om-
nia subiecit sub pedes illius, » ostendens inde po-
tentiam adesse Filio, nempe a sempiterno princi-
pio. « Atqui cum dicat, » puta David. Nam dicit
ille quod omnia subiecit Pater sub pedes ipsius,
ovēs et boves universas : a quo etiam sumit testi-
monium. Considera vero quomodo manifestum
sit ipsum id habuisse timoris, ne Filius Patre ma-
jor putaretur, quoniam rursum idem stabilit. Et
justus sane timor erat. Siquidem viris scribebat

Luc. i, 33. Math. xviii, 20. Psal. cix, 2. Math. i, 25.

αὐτὰ ποιήσουσιν ἄνερ εἶπον. Ὅρξ ποῦ ἀνήγαγε τὸ
 πράγμα; — [ΦΩΤ.] Ἐπὶ τί ποιήσουσι, φησὶν, οἱ
 βαπτιζόμενοι, ὥστε μὴ εἶναι διαπαντός νεκροί, καὶ
 ἐν τῷ ᾧ κατέχεσθαι; οἶον, τῆς ἀναστάσεως, φησὶ,
 μὴ οὐσης, οἱ ἐπὶ ταύταις ἐλπίσι βαπτιζόμενοι,
 ὥστε κατὰ θάνατον ἀναστῆναι, τί ποιήσουσι; «Εἰ
 ὅμως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, » Εἰ ὅμως νεκροὶ οὐκ
 ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζονται ἵνα ἀναστῶσιν; αὐ-
 τὸς δὲ ἐπιπληκτικώτερον, « Ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, »
 φησὶν, οἶον, ὅς ὑμεῖς διὰ τῆς ἰδίας δόξης, ἀδίστους
 νεκροὺς ἀπεφάντα, νεκροὺς δὲ, καὶ τοὺς ἄλλους καὶ
 ἑαυτοὺς, καὶ νεκροὺς αἰωνίους ἀποφηνάμενοι, τί
 βαπτίζεσθε ὑπὲρ ὧν, τῶν μήκατε καθ' ὅμας ἀνα-
 στησομένων, ἀλλ' ἅτι νεκρῶν ἐσόμενων; Ἐπὶ ἄλλων
 δὲ προσώπων προάγει τὸν λόγον, καὶ οὐχὶ ἐπ' αὐτῶν
 ἐκείνων, ἵνα μὴ πλεον καθαφάμενος, εἰς ἀπὸνοιαν ἐκ-
 καλέσῃται. « Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν; » Εἰ ὅμως,
 φησὶν, ἀνάστασις οὐκ ἐστὶ, διατί ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι
 ἀεὶ ἐν κινδύνῳ ἵσμεν; τοῦτο λέγει, καθ' ἡμέραν, τὸ
 δεῖ. Μεγίστη δὲ τῆς ἀναστάσεως ἀπόδειξις, τὸ καὶ
 τοὺς ἀποστόλους ὁρᾶσθαι, μέχρι θανάτου κινδυνεύον-
 τας. « Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω. » Τῇ προθυμίᾳ,
 καὶ τῷ πρὸς αὐτὸν ἑτοιμῷ ἔχειν. Ἡ ὅσον ταῖς ἐπι-
 φοραῖς τῶν ὀλέθρων καὶ πειρασμῶν, καὶ τῇ καθημε-
 ρινῇ ἐλπίδι τοῦ θανάτου. « Ἡ τὴν ὑμετέραν καύχη-
 σιν. » — [ΦΩΤ.] Ἡ ὁμνῶσι λέγων, Μὴ τὴν ὑμετέραν
 καύχησιν, ἡ, διὰ τὴν ὑμετέραν καύχησιν ἀποθνήσκω,
 λέγει δὲ τὴν αὐτῶν προκοπὴν καύχῃς γὰρ τῷ δι-
 δασκάλῳ ἢ τῶν μαθητῶν ἐπιδοσι; « Ἡνέχην ἐν Χρι-
 στῷ Ἰησοῦ. » Ἐπειδὴ μέγα εἶπε, τῷ Χριστῷ
 αὐτῷ ἀνατίθῃσι. διὰ τὴν προκοπὴν ὧν, φησὶν, ἦν
 ἔχω διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Εἰ κατὰ ἀνθρώπων ἐθρη-
 σμάχησα. » Ὅσον ἤκα, φησὶν, εἰς ἀνθρώπους, ἐγὼ ἐθρη-
 σμάχησα, ἀντὶ τοῦ. Ὅσον ἦν μοι δυνατόν. Ἀλλὰ τί
 τοῦτο μοι ὄφελος, ἀναστάσεως μὴ οὐσης; Ἡ οὕτως;
 Εἰ μὴ διὰ τὴν ἐσόμενὴν ἐλπίδα καὶ ἀντίδοσιν ἐθρη-
 σμάχησα, ἀλλὰ διὰ δόξαν ἀνθρωπίνην, τί ὄφελός μοι;
 Ἐθρησμάχῃσαι δὲ καλεῖ, τὸ πρὸς Ἰουδαίους ἔχειν,
 καὶ πρὸς Δημητρίον τὸν ἀργυροκόπον. Τί γὰρ οὗτοι
 θρητῶν διέφερον; « Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, » Εἰ
 νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ἀντίδοσις ἐστὶν ἀγαθῶν
 καὶ κακῶν. Τοῦτο δὲ μὴ ὄντος, φαγεῖν δεῖ καὶ πίνειν
 πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν, ὡς τούτων μόνων παρ' ἡμῶν
 κερδαινομένων. Τοῦτο δὲ ῥῆμα κομψοδύτης τὴν
 ἀνοιαν, τῶν μὴ λεγόντων τὴν ἀνάστασιν. « Μὴ πλε-
 νάζεσθε. » — [ΦΩΤ.] Ἀπαλλαγὴς τῶν εἰς ἀποπν
 ἀπαγωγῶν, εἰς παραίνεσιν ἦλθεν, ἡρέμα καὶ ὡς
 ἀνοήτων κατηγορών. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Μὴ πλε-
 νάζεσθε, » ὁρᾷ. « Φοβεῖσθαι ἦθη χρηστὰ ὁμιλεῖν
 κακά, » Λακωνικὴ καὶ ἀρχαία παροιμία. Μένοντα
 ταύτης καὶ Ἡσαίας. Φησὶ δὲ. « Οἱ καὶ τὰ χρηστὰ
 ἦθη, αἱ συνέχεις τῶν κακῶν ὁμιλεῖν διαφθείρουσι.
 Καὶ γὰρ βάνις ἐνδελχεύσα, κοιλίαισι πέτραι. Καὶ
 διὰ τοῦτο δὲ παραινέει αὐτοί, ἐκτρέψασθαι τῆς
 ὁμιλίας τῶν μοχθηρῶν, καὶ μὴ παρβούοντας ἑαυτοῖς
 δεῖ οὐ βλαβερῶν αὐτοῖς χρηστοὶ ὄντες, τῷ πρὸς
 αὐτοὺς ἐνδελχῶς ὁμιλεῖν, τῆς ἐκείθεν λύμης ἡρέμα

A hoc significat : Quid facient, » nempe hæc facient
 quæ dixi. Vides quò rem deduxerit. — Alioqui quid
 facient qui baptizantur, ne semper mortui sint et
 apud inferos detineantur? Hoc est, si non sit re-
 surrectio, quid facient illi qui ob huiusmodi spem bap-
 tizantur, quo post mortem resuscitentur, « Si omni-
 no mortui non resurgunt, » Si mortui omnino
 non excitantur, quare etiam baptizantur ut resu-
 scitentur? Ipse tamen majori cum increpatione di-
 cit : « Pro mortuis, » hoc est, quos vos propria
 opinione perpetuo mortuos asseritis : mortuos ve-
 ro et alios et vosipsos enuntiantes, perpetuo esse
 mortuos. Cur pro vobis baptizamini, cum iuxta
 vestram sententiam nunquam sitis resurrecturi,
 sed mortui semper futuri? Sub aliis autem perso-
 nis dedit sermonem, et non sub illis ipsis, ne
 nimis acriter eos oburgans provocet eos ad de-
 sperationem. « Quid et nos periclitamur omni ho-
 ra? » Si resurrectio omnino non erit, inquit, cur
 nos apostoli semper in periculis versamur? Nam
 καθ' ἡμέραν significat sæl, hoc est, semper. Maxi-
 ma vero resurrectionis erat assertio, conspiciere
 apostolos ad mortem usque in periculis versantes.
 « In dies morior, » promptitudine et parato ad
 mortem animo; vel quantum ad illatas afflictiones
 et tentationes, ac quotidiana moris expectatio-
 ne. « Per vestram gloriationem. » — Aut jurat, quasi
 diceret, præ, id est per vestram gloriationem : aut,
 propter vestram gloriationem sive quam de vobis
 habeo, morior. Dicit autem ipsorum felicitatem ac
 promotionem : gloriatio enim est præceptori disci-
 pulorum incrementum. « Quam habeo in Christo
 Jesu. » Quoniam rem magnam dixit, ipsi Christo
 eam attribuit, propter vestri, inquit, promotionem
 quam habeo per Jesum Christum. « Si secundum
 hominem cum feris depugnavi. » Quod ad homi-
 nes, inquit, attinet, ego cum feris depugnavi, id
 est, quantum mihi erat possibile, sed quæ mihi
 inde utilitas, si non sit resurrectio? Aut hoc mo-
 do : Si non propter futuram spem et retributionem
 cum feris depugnavi, sed ob humanam gloriam,
 quid mihi profuit? Vocat autem cum feris pugna-
 re, controversiam quam habuit cum Judæis et
 cum Demetrio fabro argentario. Quantum enim illi
 a feris differebant. 569 « Si mortui non resur-
 gunt, » Si mortui non suscitantur, nec erit retri-
 butio bonorum et malorum : oportet edere et bi-
 bere priusquam mors preoccupet, quando hæc
 sola iustificamus. Hoc verbum est insipientiam
 oburgantis eorum qui dicunt non esse resurre-
 ctionem. — Ne seducamini. Absolutis rationibus
 quæ ad absurdum deducebant, venit ad admoni-
 tionem : clam etiam tanquam insipientes redar-
 guens; nam hoc indicat; « Corrumunt mores
 bonos consortia mala. » Laconicum votusque
 proverbium est. Hujus meminit et Isaias. Aut
 enim et ipse quod bonos mores continuo pravorum

Act. xiv, 24 seqq. Isa. xxi, 13.

consortia, corrumpunt; siquidem continua gutta carat lapideum. Et propterea adhortatur ipsos ut devitent pravorum consortia, nec sibi fidant quod cum boni sint, nihil sibi possunt accersere damni, continue apud illos conversando, cum inde sensim ac paulatim perniciem impleantur. Aut χρηστὰ ᾗθη, id est, placidos mores collaudando appellat, qui facile seduci possunt, significans quod alii ipsos ad hæc retrahunt.

XV, 34-38. *Sobrii estote, et ne peccetis: nam ignorantem Dei nonnulli habent: ad pudorem vobis loquor. At dicet aliquis: Quomodo suscitantur mortui? Cui autem corpori veniunt? Stulte tu, quod seminas non vivificatur, nisi mortuum fuerit. Et hoc quod seminas, non corpus quod nascetur seminas, sed nudum granum, puta tritici aut alicujus e ceteris: sed Deus dat illi corpus ut voluit, et unicuique seminum suum corpus.*

« Sobrii estote. » Tanquam ad ebrios dicitur. « Juste, » vero, id est utiliter. Contingit enim et injuste sobrium esse, puta ad malum. « Et ne peccetis. » Nam hinc etiam provenit ut resurrectionem non credatis. Siquidem qui malorum sibi conscii sunt, non credunt esse resurrectionem, quod tales illos sequi oporteat retributiones qualia sunt ea in quibus deliquerunt. Propterea, inquit, ne peccetis, ut resurrectionem credatis. Ignorantiam, ait, Dei habent ii qui non credunt resurrectionem: non enim cognoscunt Dei potentiam. Non dixit autem, Habetis, sed, « Nonnulli habent, » hac dictione tollens accusationem. « Ad pudorem vobis loquor. » Quoniam in multis **570** eos objurgaverat, consolatur ipsos. Ad pudorem, inquit, vobis loquor: non quod vos despiciam, sed quod pudor facti incredulitatem de resurrectione abjiciatis. « At dicet aliquis. » Non ait: « Vos dicitis, » ut sermo invidia careat, tanquam alii essent qui non crederent. Deinde quæ eis dubia videbantur, quasi facta objectione solvit. Dubitabant enim quoniam modo suscitaretur corpus, quod semel dissolutum erat: et quali corpore suscitaretur, utrum hoc eodem, an alio quodam. Hæc itaque duo eis dissolvit per exemplum grani: « Stulte » A manifesto exemplo format solutionem: ideo quoque stultos vocat, ut qui adeo manifesta ignorent. Tu, inquit, quod seminas, qui corruptibilis es, non vivificatur nisi mortuum fuerit; quid ergo de Deo hæsitas? Non vivificatur, ait. Vide autem quod, dictionibus sit usus, non quæ seminibus, sed quæ corporibus aptæ sint. « Nisi mortuum fuerit. » Considera vero quo modo sermonem in contrarium convertit. Illis enim dubium videbatur quo pacto post mortem excitaremur. Ipse vero e diverso, Ob id, inquit, excitamur quoniam morimur: tanquam non detur aliqui vivificari nisi mors præcesserit. Nam hoc manifestat exemplum de tritico cæterisque seminibus. Et considera, una interim solutio est quod mortui excitantur. « Tu quod seminas non vivificatur nisi mortuum fuerit. » Si ergo id quod tu seminas et sepulcro quodammodo occultas ac mortificas, Deus resuscitat, et dat suum corpus, cum jam putrefactum esset ac dissolutum,

καὶ κατὰ μικρὸν ὑποκίπτεσθαι. Ἡ χρηστὰ εὐφημῶς καλεῖ, τὰ εὐεξαπλάγητα, δηλῶν ὅτι ἄλλοι αὐτοὺς εἰς ταῦτα ὑποσύρουσιν.

Ἐκνήψατε δικαίως καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. Ἀγνοῦσιν γὰρ θεοῦ τινες ἔχουσι. Πρὸς ἐντροπὴν ὁμῶς λέγω. Ἀλλ' ἐπεὶ τις, πῶς ἐγείρεται ὁ νεκρὸς; ποῖω δὲ σώματι ἐρχεται; Ἀπορρ., σὺ δ' σπείρεις οὐ ζῶσποιεῖται, ἔὰν μὴ ἀποθάνῃ. Καὶ δ' σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γερησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἢ τινος τῶν λογίων. Ὅ δὲ θεὸς δίδωσι σῶμα καθὼς ἡθέλησεν, καὶ ἐκαστῶ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα.

Τὸ, ἐκνήψαι, ὡς ἐπὶ μεθύοντων. Τὸ δὲ, ἀδικαίως, ὁλοκαίως συμπερόντως. Ἐνὶ γὰρ καὶ ἀδικῶς νήφειν, ὅλον ἐπὶ κακῷ. « Καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. » Ἐκ τούτου γὰρ, φησὶ, καὶ τῇ ἀναστάσει ἀπιστεῖτε. Οἱ γὰρ ἑαυτοὺς κακὰ συνειδότες, οὐ πισθονταί εἶναι ἀνάστασιν, τῷ δεῖν τῶν ἀμολῶν, ὡς οἱ ἀμαρτάνοντες. Διὰ τοῦτο, φησὶ, μὴ ἀμαρτάνετε, ἵνα πιστεῦσιν τὴν ἀνάστασιν. Ἀγνοῦσιν γὰρ θεοῦ, φησὶν, ἔχουσιν οἱ τῇ ἀναστάσει ἀπιστοῦντες. Οὐ γὰρ ἴσταντο θεοῦ τὴν δύναμιν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐχετε, ἀλλί, « Τινες ἔχουσι, » ταύτῃ τῇ λέξει τὸ ἔγκλημα ὑποκίπτεσθαι. « Πρὸς ἐντροπὴν ὁμῶς λέγω. » Ἐπειδὴ πολλὰ αὐτῶν καθήψατο, παραμυθεῖται αὐτοὺς. Πρὸς ἐντροπὴν ὁμῶς λέγω, φησὶν, οὐχ ὥστε ἀτιμᾶσαι ὑμᾶς, ἀλλ' ὥστε αἰσχυρθῆναι ἀποβλέψαι τὸ ἀπιστεῖν τῇ ἀναστάσει. « Ἀλλ' ἐπεὶ τις. » Οὐκ εἶπεν, Ὑμεῖς λέγετε, ἵνα οὕτως ἀνεπαχθῇ ὁ λόγος ἡ, ὡς ἄλλων ἀπιστοῦντων. Εἶτα δύο ἀπορρ. αὐτοὺς εἶναι δοκοῦντες, ὡς ἐξ ἀντιθέσεως; λέγει. Ἀμφιβάλλον γὰρ πῶς ἐγείρεται τὸ ἀπὲξ διαλυθὲν σῶμα, καὶ ποῖω σώματι ἀνίσταται, τούτῳ ἡ ἑτέρω τινί. Τὰ οὖν δύο αὐτοὺς ἐπιλοῖ διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ κόκκου. Ἀπορρ. Ἀπὸ δέλου παραδείγματος ποιεῖται τὴν ἐπιλοῦσιν, διὰ καὶ ἀπορρ. καλεῖ, ὡς τὰ οὕτω σαφῆ ἀγνοοῦντας. Εὐ, φησὶν, δ' σπείρεις, ὁ φαρτὸς, οὐ ζῶσποιεῖται ἔὰν μὴ ἀποθάνῃ. Τί οὖν περὶ θεοῦ ἀμφιβάλλεις; Οὐ ζῶσποιεῖται, φησὶν. Ὅρα δὲ, λέξεις κέχρηται, ὁ σπείρμας, ἀλλὰ σῶμας ἀρμολαίς. « Ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, » φησὶν. Ὅρα πῶς εἰς τὸ ἐναντίον περιστρέφει τὸν λόγον. Ἐκεῖνοις γὰρ ἑδόκει ἀπορρ., πῶς μετὰ τὸ ἀποθάνειν ἐγείρομεθα; αὐτοὶ δὲ, τὸ ἐναντίον φησὶν, δεῖ διὰ τοῦτο ἐγείρομεθα, ἐπειδὴ ἀποθνήσκουμεν, ὡς οὐκ ἐγχωροῦντες; ἄλλως; ζῶσποιεῖσθαι, εἰ μὴ ἦν βίωτος. Τούτῳ γὰρ τὸ παράδειγμα τοῦ σίτου δηλᾷ, καὶ τῶν λοιπῶν σπερμάτων. Καὶ θέασαι, τίως πάλιν λέγεις, ὅτι οἱ ἀποθάνοντες ἐγείρονται. « Εὐ δ' σπείρεις οὐ ζῶσποιεῖται, ἔὰν μὴ ἀποθάνῃ. » Εἰ οὖν οὐδ' σπείρεις καὶ τρόπον τινὰ τάφῳ καλύπτεις καὶ θανάτῳ, τούτῳ ὁ θεὸς ἀνίστησι, καὶ δίδωσι τὸ ἴδιον σῶμα τὸ σαπὴν καὶ διαλυθὲν, δίδωσι δὲ, καθὼς ἡθέλησεν, εὐκρεπέστερον καὶ φαιότερον, ὃ αὐτοὺς ἐκείνους διὰ τῆς οἰκείας ἀποφάνεω; εἰς γῆν καὶ τάφον ἐκείνους κατατίθεσθαι καὶ ἀποθνήσκειν, τούτῳ αὐτοὺς πάλιν οὐκ ἔχει βῆθον τὸ ζῶσποιεῖσθαι καὶ ἀναστῆσαι ὡς βο-

λαται καὶ θάλλουσι; « Καὶ ὁ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα. » Ἐν τοῖς ἄνω δύο εἰπομεν αὐτοὺς ἀμφότερα ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως, τὸ, εἰ ὅπως οἱ διαλυθέντες ἔγειρονται, καὶ τὸ, ἐν ποίῳ σώματι ἔγειρονται, ἔνθα ἤρμη- νεύετο, « Ἀλλ' ἔρει τις; Πῶς ἔγειρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; » Τὴν μὲν οὖν οἱ ἔγειρον- ται ἀπόδειξιν, ἐν τοῖς ἄνω εἶπεν, ἔνθα εἶπεν. « Σὺ δ' σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἀλλ' ἀποθάνη. » Ἰδοὺ καὶ ἡ δευτέρα ἀπόδειξις. Δείκνυσιν γὰρ, ὅτι τὸ μὲν αὐτὸ σῶμα, οἷον τῆς αὐτῆς οὐσίας; ὅν ἔγειρεται, τοῦτο λέ- γει, « Ὁ δὲ Θεὸς αὐτὸ δίδωσι σῶμα, » λαμπρότερον δὲ καὶ κοσμιώτερον, ὥσπερ ἀμείλι ἐμπρεπέστερος ὁ στάχυς τοῦ γυμνοῦ κόκκου. Οὐδὲ γὰρ σπείρει τὸν ἄσταχυν αὐτόν, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον. « Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα. » Εἰ οὖν ὁ Θεὸς δίδωσι σῶμα, τί ἐστι περιεργάζῃ ποίῳ σώματι ἔγειρόμεθα, καὶ διαπι- στεινὲς τῇ ἀναστάσει; Ὁ γὰρ Θεὸς τὸ λυθὲν μὲν ἔγει- ρει σῶμα, ἀλλὰ ἐμπρεπέστερον, ἀλλὰ πνευματικώ- τερον. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν σπερμάτων ἔστιν ἐο- ρεῖν, ὅτι ἐμπρεπέστερον τοῦ καταβληθέντος ἀνείσιν. « Καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. » Τοῦτο τῶν αἰρετικῶν ἐμφράττει τὰ στόματα, τῶν λεγόντων τὸ αὐτὸ σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει μὴ ἔγειρεσθαι, ἀλλ' ἔγειρον.

decentius, sed spiritualius. Siquidem in seminibus quoque idem est invenire, quod decentius surgit quam projectum erat. « Et unicuique seminum suum corpus. » Hoc hæreticorum obturat ora, dicentium non suscitari idem corpus in resurrectione, sed aliud.

Ὁὐ πᾶσα σὰρξ, ἡ αὐτὴ σὰρξ, ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν. Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια. Ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπου- ράνων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπίγειων. Ἀλλὴ δόξα ἡ ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων. Ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ.

Εἶτα ἵνα μὴ ἀκούσας περὶ τοῦ αἵτου, νομίσης, ὅτι ὁσπερ ἐπὶ αὐτοῦ πάντες οἱ ἀστάχυες ὁμοίτοιμοι ἀνίσταν, οὕτως; καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ὁμοίτοιμοι πάντες ἔσονται, δείξει θεῶι ὅτι διαφορὰ ἔστι τῶν ἀνισταμένων, καὶ φησιν. « Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτή, » ἀλλ' ἔστι διαφορὰ, καὶ τίως περὶ ἁμαρτωλῶν λέγει. Καὶ γὰρ καὶ ἐν αὐτῶν ἔστι διαφορὰ τιμωρίας. Ὅθεν φησιν, « Ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ κτηνῶν καὶ ἰχθύων, » τοῦτο γὰρ τῷ τρόπῳ, τὴν ἐκεῖ οὖσαν διαφορὰν δηλῶν. Καὶ ὡς ἐν παραδείγματι ἐπεξηλθε τῷ λόγῳ, ὡς εἰ εἶπεν, « Ὅσπερ ἔστιν ἐνταῦθα διαφορὰ ἀνθρώπων καὶ κτη- νῶν καὶ ἰχθύων, οὕτως ἔσται καὶ ἐκεῖ διαφορὰ καὶ αὐ- τῶν τῶν ἁμαρτωλῶν ἐν ταῖς τιμωρίαις. » Ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, » πᾶσα ἡ διαφορὰ αὕτη, περὶ ἁμαρτωλῶν αὐτῷ εἰρηται. Περί γὰρ τῶν δικαίων, ἐκεῖ ποιεῖται διαφορὰν, ὅταν τὰ οὐράνια καταλέγῃ σώματα. « Καὶ σώματα ἐπουράνια. » Εἶτα ἄχρι τῆς διαφορᾶς τῶν ἁμαρτωλῶν ἔσται ἡ ἀνάστασις; οὐ μεν- οῦν. ἔστι γὰρ καὶ σώματα ἐπουράνια, τοῦτέστι, τὰ τῶν δικαίων, τὰ πλουτοῦντα τὸ φῶς τοῦ Παρα- κλητοῦ. ἔστι δὲ θηλονεῖ καὶ ἐπίγεια, τοῦτέστι, τὰ τῶν ἁμαρτωλῶν, τὰ τοῖς γῆλοις φρονήματιν ἐνσε- σημασμένα, ἥγουν κτηνῶν, πτηνῶν. Ἀλλ' ἑτέρα, φησιν, ἔσται ἡ δόξα τῶν ἐπουρανίων, ἑτέρα δὲ τῶν

« A datque sicut voluit, nempe decentius ac pulchrius; nonne ergo illud quod ipsemet propria sententia in terram ac sepulcrum jussit reponi et mori, facilius ipsi erit rursum vivificare ac resuscitare, cum vo- luerit ac decreverit? » Et hoc quod seminas, non corpus. » Diximus antea in enarratione illius par- ticulæ: « At dicet aliquis: Quomodo suscitantur mortui, quali autem corpore veniunt: » quod illi in duobus hæsitabant circa resurrectionem: nempe utrum jam omnino dissoluti suscitentur, et quali corpore suscitentur. In superioribus itaque demon- strationem posuit quod suscitentur, cum diceret: Tu quod seminas non vivificator nisi mortuum fuerit. 571 Ecce nunc et altera demonstratio. Ostendit enim quod idem quidem corpus, hoc est, quod ejusdem est substantiæ, suscitatur; nam hoc significat, « Deus autem dat illi suum corpus: » verum splendidius ac ornatus: quemadmodum sane magis decora est spica nuda grano; neque enim seminat ipsam spicam, sed nudum granum. « Deus autem dat illi corpus. » Si ergo Deus det corpus, quid adhuc curiose scrutaris quali corpore suscitetur, ac de resurrectione diffidis? Nam Deus corpus quidem quod dissolutum est, suscitatur, sed

XV, 39-41. Non omnis caro, eadem caro, sed alia quidem caro hominum, alia autem pecorum, alia vero piscium, alia autem voluerum. Et sunt corpora cælestia, et sunt corpora terrestria. Verum alia quidem cælestium gloria, alia autem terre- strium: alia gloria solis, alia gloria lunæ, et alia gloria stellarum. Stella siquidem a stella differt in gloria.

Deinde ne auditō de frumento exemplo, opinor- ris quod sicut in eo omnes spicæ in eodem ascen- dunt honore, ita et in resurrectione omnes in eo- dem futuri sint honore, vult ostendere futuram inter eos qui resurgent diversitatem. « Non omnis caro eadem, » sed est diversitas, et interim de peccatoribus loquitur. Nam inter ipsos quoque est diversitas supplicii. Unde ait: « Alia quidem ho- minum caro, alia vero pecorum et piscium, » hoc modo differentiam quæ ibi est significans, et tan- quam exemplo usus est hoc sermone, ac si dixisset: Quemadmodum hic differentia est hominum et pe- corum ac piscium, ita erit et ibi differentia inter ipsos quoque peccatores in suppliciis. « Sed alia quidem hominum gloria: » Universa hæc differen- tia, de peccatoribus ab eo dicta est. Nam de justis ibi facit differentiam, ubi cælestia recenset cor- pora. « Et sunt corpora cælestia. » Denique nomi ad differentiam peccatorum duntaxat protenditur resurrectio? 572 Nequaquam. Sunt enim et cor- pora cælestia, id est, justorum, abundantia loco Paracleti. Sunt autem et terrestria sane, hoc est, peccatorum, insignita sensibus terrenis, nempe pecorum aut voluerum. Sed alia est, inquit, glo-

ria: cœlestium, alia vero terrestrium, peccatorum non erit gloria. Nam in eo quod dicitur alia esse gloria justorum et alia peccatorum, non subaudies gloria, sed vita, aut conversatio. Deinde dicit et justorum differentiam, sicut videlicet paulo ante dixit peccatorum. Quemadmodum enim universa corpora cœlestia, omnia quidem splendida sunt: ac perspicua, est tamen in ipsis etiam differentia inter solem, lunam ac stellas: ita et iusti habebunt inter se mutuo differentiam. Vile autem quam acite per modum exempli tota scientiæ intelligentia usus sit. De gloria vero justorum ac peccatorum non per comparisonem fecit, sed ostendens peccatorum non esse gloriam.

XV, 42-46. Ita et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, suscitatur in incorruptibilitate: seminatur in ignominia, suscitatur in gloria: seminatur in infirmitate, suscitatur in potentia: seminatur corpus animale, suscitatur corpus spirituale. Est corpus animale, est et corpus spirituale. Ita quoque scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viventem, extremus Adam in spiritum vivificantem. At non primum quod spirituale, sed quod animale, deinde quod spirituale.

« Ita et resurrectio. » Ita, quomodo? In magna varietate, quemadmodum etiam manifestarunt adducta exempla. « Seminatur in corruptione. » In superioribus loquens de seminibus, usus est dictionibus quæ corporibus aptantur: ut cum diceret: « Non vivificatur nisi mortuum fuerit: » nunc autem de corporibus loquens, utitur dictionibus quæ aptantur seminibus, dicens: « Seminatur in corruptione. » Hoc autem ubique facit, exemplis adaptans sermonem de resurrectione. Semen autem dicit nunc, non quod in utero est, sed depositionem corporum mortuorum in terra, ac si diceret: Alijcitur in terra corpus mortuum in corruptionem, hoc est, ut corrumpatur.

573 Bene autem dicit: « Suscitatur, » et non, Produçitur, ne terre operationem esse existimes, « Seminatur in ignominia. » Quid enim diffidente cadavere deformius? sed suscitatur in gloria incorruptionis. « Seminatur in infirmitate. » Si quidem non potest caro vel ad quinque dies resistere corruptioni: sed suscitatur in potentia incorruptionis et immortalitatis quæ deinceps a nulla corruptione possit superari, « Seminatur corpus animale. » Corpus dicit animale in quo anima dominium habet ac presidentiam: spirituale vero quod Spiritus sancti operatione locupletatur. Quid igitur? diceret aliquis; an non etiam nunc in quibusdam operatur spiritus? Utiq;ue, sed nunc quidem ob vitæ mutationem sæpius quoque avolat, tunc vero semper adest. Aut animale dicit terrenum ac grave, spirituale vero subtile ac leve. — Corpus animale si quis consequenter ad ea quæ predicta sunt hæc accipere velit, illud

A επιγελων ἀμαρτωλῶν, οὐκ ἔστι δόξα. Οὐ γὰρ τοῦτο συνοπαχοῦσι, ἐν τῷ εἶπεν δόξα τῶν δικαίων καὶ ἐτίμα τῶν ἀμαρτωλῶν, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔστι δόξα, ἀλλὰ διαγνωή. Εἴτα λέγει καὶ τῶν δικαίων διαφοράν, ὡς περ ἀμείλι μίκρον ἐμπροσθεν εἶπε τῶν ἀμαρτωλῶν. Ὅσπερ γὰρ λαμπρὰ μὲν πάντα καὶ περιφανῆ τὰ οὐράνια σώματα, ἔστι δ' ὁμοίαι καὶ ἐν αὐτοῖς διαφορά ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ ἀστρῶν· οὕτω καὶ ἐ δικαιοῖ ἐξουσιν ἐν αὐτοῖς διαφοράν. Ὅρα δὲ πῶς εὐφρῶς ἐν τάξει παραδείγματος διὰ τῷ νοήματι ἐπετίλλοι. Περὶ δὲ δόξης τῶν δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν, οὐκ ἐν συγκρίσει ἐποίησατο, ἀλλὰ δείξας μὴ εἶναι δόξαν τῶν ἀμαρτωλῶν.

B

Οὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Ἐγείρεται ἐν φόρῳ, ἔγείρεται ἐν ἀσθαρίᾳ. Ἐγείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἔγείρεται ἐν δόξῃ. Ἐγείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἔγείρεται ἐν δυνάμει. Ἐγείρεται σῶμα ψυχικόν, ἔγείρεται σῶμα πνευματικόν. Ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. Οὕτως καὶ γέγραπται: Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ, εἰς πνεῦμα ζωοποιόν. Ἀλλ' οὐ πρῶτος τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.

« Οὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις. » Οὕτως. Πῶς; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ, καθὼς καὶ τὰ παραχθέντα ἐδήλωσε παραδείγματα. « Ἐγείρεται ἐν φόρῳ. » Ἄνω παρ' σπαιμάτων λέγων, λέγειν ἐγρήτο σώμασι πεποιημέναις, ὥς ὅταν ἐλαγιν. « Οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, » νῦν δὲ παρ' σωματίων λέγων, λέγειν χρῆται σπαιματι πεποιημέναις. « Ἐγείρεται γὰρ ἐν φόρῳ. » Τοῦτο δὲ ποιεῖ πανταχοῦ, ἐγγὺς τῶν παραδειγμάτων ἔγων τὸν παρ' τῆς ἀναστάσεως λόγον. Ἐπορὴν δὲ, οὐ λέγει νῦν τὴν ἐν μήτρᾳ, ἀλλὰ τὴν ἐν γῇ τῶν νεκρῶν σωμάτων ἀπόθεσιν, ὥς αἱ ἐλαγὶ καταβάλλεται ἐν γῇ τὰ νεκρὰ σώμα ἐν φόρῳ, συνίστην, ἐπὶ τῷ φθαρήναι.

Καλῶς δὲ εἶπεν, « Ἐγείρεται, » καὶ οὐ, φέρεται, ἵνα μὴ νομίσης, τῆς γῆς εἶναι τὴν ἐργασίαν. « Ἐγείρεται ἐν ἀτιμίᾳ. » Τί γὰρ νεκροῦ διαφθέντος εὐχθέστερον; ἀλλ' ἔγείρεται ἐν δόξῃ τῆς ἀφθαρσίας. « Ἐγείρεται, φθῶν, ἐν ἀσθενείᾳ: » οὕτω γὰρ ἡγείραι πάντε καὶ οὐκ ἰσχύει ἡ σὰρξ ἀντιστεῖν πρὸς τὴν φόραν, ἀλλ' ἔγείρεται ἐν τῇ τῆς ἀφθαρσίας δυνάμει, ἀνάλωτος ὁσάλοι τὸν πᾶσαν φόρῳ. Ἐγείρεται σῶμα ψυχικόν. « Ψυχικόν φησι σῶμα, ἐν ᾧ ἡ φυγὴ τῆς πόρος καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχει πνευματικόν δὲ, τὸ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατακλυτοῦν ἐνέργειαν. Τί γὰρ νῦν, εἴποι τις ἄν, οὐκ ἐναργὲς ἐν τοῖς τῷ Πνεύματι; Ναί, ἀλλὰ νῦν μὲν πολλὰκις καὶ ἀγρίως μεταβληθέντος τοῦ βίου, τότε δὲ σύνεστιν αὐτῷ. Ἡ ψυχικὸν λέγει, τὸ γεῶδες καὶ βαρὺ, πνευματικόν δὲ, τὸ λεπτομερέστερον καὶ κοῦρον. — [ΦΩΤ.] Σῶμα ψυχικόν, εἰ τις ἀκολούθως τοῖς προεργημένοις ἐκλαλεῖν ἐθέλοι ταῦτα, εἰπὼν σῶμα εἰρηθεῖαι γῶν ἀπλῶς, τὸ θνητὸν ἀνθρώπου σῶμα. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ἀσθε

καὶ ἐν φόρῳ, καὶ ἐν ἀτιμίᾳ σπείρεται, καὶ θάπτεται ἐν τῇ γῇ. Τοῦτο οὖν τὸ θνητὸν σῶμα ψυχικὸν ἐστίν, ὅτι τοῖς ψυχικοῖς ὑπηρετῆσται πάθει· οὐδὲ γὰρ ἀπὸ βύπτου καθάρει, οὐδ' ἀν μὴ ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ ἐστὶ σωματικὰ πρῶται, τὴν πηγὴν καὶ γένεσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἔχουσιν, ὥστε τὸ τοῦ ἀνθρώπου θνητὸν σῶμα, εἰκότως ἀν ψυχικὸν καλεῖται. Σπείρεται οὖν ψυχικόν, ἔγερται δὲ ἀθάνατον, ὅπερ ἐστὶ πνευματικόν. Πνευματικὸν δὲ ἐστὶ οὐκ ἐστὶ τοῖς ψυχικοῖς ὑπηρετῆσαι παθήμασιν, οὐτε τὰ τῶν δικαίων, ἀλλ' οὐδὲ τὰ τῶν ἀμαρτωλῶν σώματα. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πολλὴν μεταμίλειαν, εἰ καὶ ἀνέστην ἐπ' οἷς ὑπηρετήσαντο, ἔχουσιν. Ἐπαθὲν δὲ τὸ, «Σπείρεται,» πολλὰκις εἶπε, καὶ τὸ, «Ἐγέρται,» ὁμοίως, εἰ δὲ ἐστὶ τὸ σπείρομενον, ἢ τὸ ἔγερτο, οὐκ εἶπε διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἐπηγάγε καὶ τοῦτο. «Σπείρεται, λέγων, σῶμα ψυχικόν,» ὃ εἶπον ἐν φόρῳ καὶ ἐν ἀτιμίᾳ καὶ ἐν ἀδυναμίᾳ σπείρεσθαι, ἀλλ' ἔγερται σῶμα πνευματικόν, ὃ ἐν δόξῃ καὶ δυνάμει καὶ ἐν ἀφθαρσίᾳ ἔγερθήσεται. Τὸ γὰρ ἀθάνατον κατὰ τὸν οἰκτιρὸν λόγον καὶ ἐνδοξον καὶ ἔντιμον καὶ ἀφθαρτον, εἰ καὶ τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἀσχυρὴς καὶ ἀδούλας, διὰ τὴν οἰκτίαν μοχθηρίαν ὑπόθεσις γίνεται. «Ἐστὶ σῶμα ψυχικόν.» «Ἰνα μὴ τις εἴπῃ· Πόθεν ἡμῖν εἰσάγεις σώματα διάφορα, καὶ λέγεις ψυχικὸν καὶ πνευματικόν, φησὶν.» «Ἐστὶ σῶμα πνευματικόν, καὶ ἐστὶ σῶμα ψυχικόν. Οὐκ ἔγω τοιγαροῦν κατ' ἰδίαν ἐξουσίαν καὶ ἐπίνοιαν ταῦτα λέγω, φησὶν, ἀλλ' ἐστὶ καὶ πρὸ ἡμῶν εἰσῆται. Πόθεν δὴλον; φησὶν. Οὕτως γέγραπται, «Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ, εἰς ψυχὴν ζῶσαν.» «Ὅστε ἐστὶ σῶμα ψυχικόν. Εἶτα ὁ ἔσχατος ἄνθρωπος, εἰς πνεῦμα ζωοποιούν, ὥστε ἐστὶ καὶ σῶμα πνευματικόν, τὸ ἀρμόζον τῷ ζωοποιούντι πνεύματι. Ἀλλὰ τοῦτο πόθεν δὴλον; ὅτι ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, εἰς πνεῦμα ζωοποιούν. Πόθεν δὴλον; ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἐνεργείας. Ἄλλως τε δὲ καὶ γέγραπται καὶ τοῦτο· «Τὰ ῥήματα γὰρ, φησὶν, ὃ ἐγὼ λαλῶ, πνεῦμα καὶ ζωὴ ἐστίν,» ὥστε καὶ εἰς πνεῦμα ζωοποιούν τοὺς ἀποδόντας καὶ παιδομαίνους αὐτοῖς. Εἰ δὲ τοῦτο, δὴλον ὡς καὶ πνευματικὸν οὗτοι ἔχουσιν ἐν τῇ ἀνεστάσει σῶμα, μηκέτι δυνάμενον εἰς ψυχικὸν τραπῆναι, ὥστε ἐνίοτε συμβαίνει· ἐστὶ τῷ βίῳ παρόντι. «Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ, εἰς ψυχὴν ζῶσαν,» καὶ μὴ ἀπέσται, φησὶν, ὅτι τὰ οὖν ψυχικὰ ἡμῶν σώματα ἐστὶν· τότε πνευματικά· ἔχομεν γὰρ ἡδὴ τοῦτο τὸς ἀποδείξει· «Ὁ γὰρ Ἀδὰμ ψυχικὸν εἶχε σῶμα, ὃ δὲ Χριστὸς πνευματικὸν ἔσχε σῶμα, ὃν ἐξέμαρτον τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν παρουσίαν. Καὶ ὅλοι, μάλιστα ἐπ' αὐτὸν ἢ παρ' ἑστέρας. Καθὼ γὰρ ἐστὶ καὶ νοεῖται ἄνθρωπος ὁ Κύριος, ἔσχε τὴν τοῦ Παρακλήτου ἐνέργειαν, καὶ τοὺς ἰδίους ὄντος αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, καθὼς ἐστὶ καὶ νοεῖται· Θεός. Σημειώσαι δὲ καὶ ζωοποιὸν τὸ πνεῦμα ὑπάρχον. Καὶ τοιῆς ἀκολουθίας ἀπαιτούσης εἰπὼν, «Εἰς πνεῦμα ζῶν,» καθὼς εἶπε ψυχικόν;

A nunc simpliciter dictum esse opinor mortale hominis corpus : nam hoc et in corruptione et in ignominia et in infirmitate seminatur ac sepelitur in terra ; hoc ergo mortale corpus animale est, qui animalibus subservit affectionibus. Nemo enim a sorde purus est, ne si quis quidem dies sit vita ejus. Siquidem quotquot etiam sunt actiones corporales, fontem ac originem habent ab anima, ut merito corpus hominis mortale dicatur animale. Seminatur ergo mortale, suscitatur autem immortale, quod est spirituale ; spirituale autem, quia jam non subservient animalibus affectibus, neque iustorum, imo neque peccatorum corpora. Magis itaque tunc magnus est insensata pœnitudo ducatur ob ea quibus obsecuti sunt. Quoniam vero dixi superius : « Seminatur, » et similiter « Suscitatur, » non dixit autem quid sit quod seminatur aut suscitatur ; idcirco post etiam id anjunctit, dicens : « Seminatur corpus animale, » quod dixi in corruptione et ignominia et infirmitate seminari : sed suscitatur corpus spirituale, quod in incorruptione et gloriæ ac potentia suscitabitur. Ex propria enim ratione quod immortale est, et gloriosum et honoratum ac incorruptibile est : quanquam peccatoribus propter suam nequitiam occasio sit turpitudinis et ignominie. 574 « Est corpus animale. » Ne dicat aliquis : Unde nobis varia inducis corpora, et dicis animale ac spirituale ? ait : « Est corpus animale et est corpus spirituale : itaque non ego, inquit, propria auctoritate et imaginatione hæc flecto, sed jam ante nos quoque dicta sunt. Et unde hoc manifestum est ? ait - Ita scriptum est : « Primus homo Adam factus est in animam viventem », itaque est corpus animale. Deinde extremus homo in spiritum vivificantem ; itaque est et corpus spirituale, quod quadret ac respondeat vivificantis spiritui. Sed unde hoc manifestum est ? quia secundus homo in spiritum vivificantem. Unde id constat ? Ex ipsa rerum operatione. Præterea autem et hoc quoque scriptum est : « Verba enim quæ ego loquor vobis, inquit, spiritus et vita sunt », in spiritum igitur vivificant audientes sibi quoque obtemperantes : quod si hoc est, manifestum quod etiam hi spirituale corpus habebunt in resurrectione, quod amplius verti non possit in animale, sicut contingit interdum his qui in vita sunt. « Factus est primus homo Adam in animam viventem. » Nec dissidas, inquit, quin nostra corpora vane animalia futura sint spiritualia : jam enim hujus nunc demonstrationes habemus. Nam Adam animale habebat corpus. Christus vero spiritale habuit corpus, quod totam spiritus sancti suscepit presentiam : idque manifestat monens super ipsum columba. Quatenus enim Dominus et est et intelligitur esse homo, habuit Paracleti operationem : atqui suus ac proprius erat spiritus, quatenus est

Job xiv, 4, 5 sec. LXX. Gen. ii, 7. Joan. vi, 64.

ac intelligitur esse Deus. Animadvertit autem et spiritum esse vivificantem : cumque expelleret sermonis consecutio ut diceret : « in spiritum viventem, » sicut de animali dixerat, « in animam viventem, » ipse dixit : « Vivificantem. » — Corpus dicitur spirituale, non subtile aut aereum, veluti dicunt quidam, nempe quod animæ tale corpus accipiant in resurrectione, quorum unus Origenes ; sed spirituale dicitur quod omnem percipit Spiritus sancti operationem ac participationem : quemadmodum vas appellatur vinarium aut olearium quod illa in se recipit. Pariformiter ergo et animale vocavit quod per animam et non per spiritum inhabitatur. — *Alio modo.* Corpus vocatur spirituale, quia deinceps corruptionis ponderibus subiectum non erit, sed incorruptione **575** et gloria ornatum. Eadem ergo caro cum eadem figura resurgit, sensum gerens non amplius subiectum affectionibus, sed spiritus operationibus, ut quæ ad gloriosorem ac sublimiorem transierit constitutionem, ut dictum est : consumpta villi corruptione a splendore incorruptionis. « Extremus Adam in spiritum vivificantem. » Hoc scriptum non est, sed quod consequitur dicit tanquam scriptum esset. « At non primum quod spirituale. » Sed non prius factum est spirituale, sed animale. Nam casus ac transgressio animalis occasio fuit incarnationis, dicit spirituale

XV, 47-50. *Primus homo de terra terrenus; secundus homo ipse Dominus de cælo. Qualis terrenus, tales et terreni : et qualis cælestis, tales et cælestes. Et quemadmodum gestavimus imaginem terreni, gestabimus et imaginem cælestis. Hoc autem dico, fratres, quod caro et sanguis regni Dei hereditatem consequi non possunt, neque corruptio incorruptibilitatis hereditatem accipit.*

Expleto de resurrectione sermone, ad exhortationem venit, ut studiose conversentur, et ait : Adam ex terra erat, ideo et terrenus erat, id est, gravis. Secundus vero Adam ipse Dominus de cælo : nam cælestis erat Deus Verbum. Quaquam enim corpus ipsius ejusdem erat nobiscum substantiæ, a præstantiori tamen, nempe divinitate dicit ipsum cæleste. — *Alio modo.* Primus homo terrenus erat, non qui e terra productus sit (ita enim omnes terreni sunt, et præterea nullus accusari posset qui e terra productus esset), sed de terra dicit, id est, terrenus ac carnalis, et terrena sapiens. Secundus vero sublimis totus ac cælestis, nullaque terrenorum nota gravatus. Qualis igitur erat is qui seipsum propter ea quæ agebat ac sentiebat, terrenum reddidit : tales erunt et qui ad ipsius imitationem vivunt, hoc est, terreni : et omnibus his obnoxii affectionibus, quibus verisimile est affectos esse illos qui terræ seipsos affixerunt. Et qualis erat is qui suam in terra conversationem, sublimem et cælestem puramque instituit, **576** tales erunt et qui ad imitationem cælestis illius instituti, quan-

αὐτὸς εἶπε ζωοποιόν. — [ΜΕΘΟΔ.] Σῶμα λέγεται πνευματικόν, οὐ τὸ λεπτομερές καὶ ἀερῶδες, καθὼς λέγουσιν οἱ τινες, ἀλλὰ τοιοῦτον αἱ ψυχὰς ἐν τῇ ἀναστάσει λήθονται σῶμα, ὡς ἐστὶν εἰς καὶ Ὀριγένης, ἀλλὰ πνευματικόν λέγεται τὸ χωρὺν πάσαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν καὶ κοινωνίαν, ὡς περ οἰνηρόν καὶ ἐλαιηρόν σκεῦος καλεῖται τὸ τοῦτον χωρητικόν. Ἀναλόγως οὖν καὶ ψυχικόν ἐκάλεσε, τὸ τῇ ψυχῇ καὶ οὐ Πνεύματι ἁγίῳ διοικούμενον. — Ἀλλως. Πνευματικόν καλεῖ σῶμα, τὸ μηχανῇ τοῖς βαρῆμασι τῆς φθορᾶς ὑποκείμενον, ἀλλὰ τῇ ἀφθαρσίᾳ καὶ δόξῃ περιχρυσωμένον. Σὰρξ οὖν ἡ αὐτὴ ἀνίσταται μετὰ τοῦ αὐτοῦ σχήματος, μηχανῇ τὸ φθὸν νημα φέρουσα τὰ ἐμπαιθεῖς, ἀλλὰ τὸ τοῦ Πνεύματος, οἰοῦναι πρὸς ἐνδοξότεραν μεταβάλλουσα κατάστασιν, καὶ ὑψηλότεραν, ὡς εἴρηται, τῆς ταπεινώσεως τῆς φθορᾶς ὑπὸ τῆς λαμπρότητος τῆς ἀφθαρσίας ἀναλωθείσης. Ὁ Ἰσχυαῖος Ἀδάμ εἰς πνεῦμα ζωοποιόν. Ὁ τοῦτο οὐ γέγραπται, ἀλλὰ τὸ κατὰ τὸ ἀκόλουθον γενόμενον, ὡς γεγραμμένον φησὶν. « Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν. » Ἀλλ' οὐ πρῶτον γέγονε τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν. Ἡ γὰρ τοῦ ψυχικοῦ ἐκπτώσις καὶ παράβασις, τῆς τε ἐνανθρωπήσεως πρόφασις γέγονε, καὶ τοῦ ἐνωθῆναι σώματι τὸν Θεὸν Λόγον, ὃν καὶ λέγει πνευματικόν.

utque corpori uniretur Deus Verbum, quod etiam

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοιρὸς, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Οἷος δ' χοιρὸς, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοιροί. Καὶ οἷος δ' ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοιρικοῦ, φορέσαμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου. Τοῦτο δὲ σημεῖον, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλεῖας Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται. Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ.

Πληρώσας τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, εἰς παραίνεσιν ἤλθε πολιτείας ἀρίστης, καὶ φησιν Ὁ Ἀδάμ ἐκ γῆς ἦν τοιγαροῦν καὶ χοιρὸς ἦν, τοῦτοστι, γῆινος καὶ βαρὺς. Ὁ δὲ γε δεύτερος Ἀδάμ ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Οὐράνιος γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος. Εἰ γὰρ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὁμοούσιον ἡμῖν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κρείττονος, τοῦτοστι, τῆς θεότητος, οὐράνιον αὐτὸν λέγει. — Ἀλλως. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος γῆινος ἦν, οὐ τὸ ἐκ γῆς παρῆχθαι (οὕτως γὰρ πάντες γῆινος, καὶ ἐκ οὐκ ἂν τις αἰτιάσατο τὸ ἐκ γῆς παρῆχθαι), ἀλλ' ἐκ γῆς φησι, τοῦτοστι, γῆινος καὶ σαρκικός, καὶ κάτω φρονῶν. Ὁ δὲ δεύτερος, μέγας οἷος καὶ οὐράνιος, καὶ μηχανῇ τῶν γῆινων κληθεῖ βαρυνόμενος. Οἷος τοιγαροῦν ἦν ὁ χοιρὸς αὐτὸν δι' ὃν ἐφρόνει καὶ ἐπραττε καταστήσας, τοιοῦτοι ἔσονται καὶ οἱ πρὸς μίμησιν αὐτοῦ βιούντες, τοῦτοστι, χοιροί, καὶ πάχοντες ὅσα εἰκὼς πάσχειν, τοὺς προσελώσαντας αὐτοὺς τῷ χοί. Καὶ οἷος ἦν ὁ μέγας οἷος καὶ οὐράνιος καὶ καθαρὸν τὴν ἐκ γῆς αὐτοῦ πολιτείαν ἐνστήσας, τοιοῦτοι ἔσονται καὶ οἱ πρὸς ὁμολώσιν, καθόσον ἐστὶν ἀνθρώποις δυνατόν, εἰκόνος τῆς οὐρανοῦ διαγωγῆς πολιτευόμενοι.

τούτοις, ἐπουράνιοι τε εἰσιν, καὶ τῶν ἀξίων αὐτοῖς γεῶν ἀπολαύσουσι. Ὁ δὲ οὗτος, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοῖκοι. Ὁ δὲ οὗτος, τοιοῦτοι εἰσιν. πάντες οἱ γῆνοι, τούτοις, οἱ δὲ οὗτοι εἰσιν. καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπιοχόμενοι ἀποθανοῦνται τὸν νοητὸν θάνατον τὸν διὰ τῆς ἁμαρτίας. Οἱ δὲ γε μιμηταὶ γινόμενοι Χριστοῦ κατὰ τὸν Παῦλον, εἰσιν, ὡς ὁ ἐπουράνιος, καθὼς καὶ ἀνθρώποις ἐφικτόν. «Ὁ δὲ γὰρ, φασὶν αἱ καθολικαὶ, οἱ εἰς τὴν φανή, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσμεθα.» — «Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν.» Τούτοις, καθὼς τὰ φαῦλα ἐπράξαμεν (ταῦτα γὰρ εἰκὼν τοῦ χοίκοι), φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου Χριστοῦ, τούτοις, ἀγαθοεργούντες, καὶ μιμηταὶ αὐτοῦ γινόμενοι κατὰ τὸ ἐγγυρῶν. Καθὼς καὶ αὐτὸς ἀλλοχού φησι, «Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ὁ Χριστός.» — «τὴν εἰκόνα τοῦ χοίκοι.» Ἡ εἰκὼν τοῦ χοίκοι Ἀδάμ, τὸ, «Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.» Ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπουρανίου Χριστοῦ, ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἀφθαρσία. Οὕτως ὁ ἐν ἀγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως λόγῳ*. «Φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου.» Τὸ, *Φορέσωμεν*, εἰ μὲν διὰ τοῦ, ο, βραχέος γραπτέου, προαγόμενος ἐστὶν ἐξ ἀκολουθίας λεγόμενα τοῦ μέλλοντος, καὶ ἀποφάνσεως ἅμα δύναμιν πληροῦσα, τούτοις. Πάντως φορέσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, ὡς περ ἐφορέσαμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ χοίκοι. Καὶ εἴη ἂν εἰκὼν μὲν τοῦ χοίκοι ὁ θάνατος, εἰκὼν δὲ τοῦ ἐπουρανίου ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἀφθαρσία. Ὁ τε γὰρ Ἀδάμ, διὰ τοῦ θανάτου εἰκονίζεται. Αὐτὸς γὰρ καὶ πρῶτος τῶν ἄλλων, αἴτιος τοῦ θανάτου γέγονε, καὶ ὁ ἀποστόλης Χριστὸς πάλιν, διὰ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀφθαρσίας εἰκονίζεται. Αὐτὸς τε γὰρ πρῶτος ἀνίστη σαρκί, νικήσας τὸν θάνατον, καὶ τῷ γένει παντὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀφθαρσίαν ἐκήρυξε. Εἰ δὲ τὸ, *φορέσωμεν*, διὰ μακροῦ γραπτέου ἐστὶ τοῦ, ω, παραίνεσις ἐστὶ καὶ συμβουλὴ ἐπ' ἀρετῇ, καὶ ἐνδοκίαν πολιτείας. Φορέσωμεν, φησὶν, ἐνδοκίαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, ἵνα κληρονομήσωμεν τὴν οὐράνιον βασιλείαν. Καὶ εἴη ἂν εἰκὼν μὲν ἐνεαυθὰ χοίκοι λαμβανόμενη, αἱ πράξεις αἱ πονηραὶ, καὶ βριθουσαὶ πρὸς τὰ γῆνα καὶ σαρκικὰ πάθη. Ταῦτα γὰρ μορφὴ καὶ χαρακτηρίζει τὸν ἁμαρτωλὸν, ὅς ἐστι χοῖκος. Εἰκὼν δὲ ἐπουρανίου, τὸ ὕψιν καὶ μετάρσιον τῆς πολιτείας, καὶ ἡ κτήσις τῶν οὐρανίων ἀρετῶν.

Φησὶν οὖν ἅμα καὶ ἐντρέπων. Φορέσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, κτησώμεθα πολιτείαν ὁλοῦσαν ἡμᾶς πρὸς οὐρανόν. Οὐ γὰρ αἰσχύνεσθε οὐδὲ ἐγκαλύπτεσθε, ὅτι τὴν μὲν εἰκόνα τοῦ χοίκοι προθύμως ἐφορέσαμεν, καὶ τοὶ κατασπῶσαν ἡμᾶς, καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀναξίους ἀποφάνουσιν, πρὸς δὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου ἐπὶ μέλλομεν καὶ ἀναβαλλόμεθα; Σπουδάζομεν ταύτην ἐνδοκίαν, ταύτην ζηλωσάν τὴν οὐράνιον πολιτείαν. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἐν τυχῇ τῆς οὐρανίου βασιλείας. «Τούτο

tum hominibus possibile est, conversati fuerint, hoc est, caelestes erunt, et fruuntur dignis se praemissis. «Qualis terrenus, tales et terreni.» Qualis, inquit, terrenus Adam, tales erunt omnes terreni: hoc est, qui toti sunt ipsius terrae et ei adherentes, morte intellectuali, quae propter peccatum est, morientur. Christi autem imitatores juxta Paulum erunt ut caelestis ille, quatenus hominibus concessum est. «Scimus enim, aiunt catholicae Epistolae, quod si apparuerit, similes ei erimus.» — «Et quemadmodum gestavimus.» Hoc est, sicut prava operati sumus, nam illa sunt imago terreni, gestabimus et imaginem caelestis Christi: hoc est, bona operantes, ejusque facili imitatores quantum conceditur: quemadmodum et ipse alibi dicit: «Imitatores mei estote sicut et ego Christi.» — «Imaginem terreni.» Imago terreni Adam est illud: «Terra es, et in terram reverteris.» Imago caelestis Christi est resurrectio ex mortuis et incorruptio. Ita habet divus Methodius libro *De resurrectione*. «Gestabimus et imaginem caelestis.» Si legatur φορέσωμεν, id est, gestabimus, ut per o breve scribendum sit, vaticinium est sumptum ex consequentia ejus quod futurum est, simulque vim explet et assertionis: hoc est, Gestabimus omnino imaginem caelestis, sicut gestavimus imaginem terreni. Et esse poterit, Imago quidem terreni, mors: imago vero caelestis, resurrectio ac incorruptio. Effigietur enim Adam per mortem; si quidem ipse quoque primus fuit aliis moriendi principium. Rursumque Dominus Christus per resurrectionem et incorruptionem effigietur. Nam et ipse primus in carne surrexit devicta morte, et universo hominum generi resurrectionem et incorruptionem stabilivit. Si vero φορέσωμεν, hoc est gestemus, per ω magnum scribendum sit, adhortatio est et consilium ad virtutem ac divinam conversationem. Gestemus, inquit, sive induamus imaginem caelestis, ut caelestis regni hereditatem accipiamus. Et nunc esse poterit, imago quidem terreni quae sumitur, pravae actiones (reprimentes ad terrenas et carnales affectiones). Hae 577 enim figurant ac designant peccatorem qui terrenus est: imago vero caelestis, excelsus ac sublimis quod in conversatione est, et acquisitio caelestium virtutum.

Dicit ergo simul etiam adhortans: Gestemus imaginem illius caelestis, acquiramus conversationem quae nos ad caelum sublevet. Utrum enim non erubescitis neque occultamini, qui terreni quidem illius imaginem prompto animo gestaverimus, quatenus nos deorsum trahet, et, atque regno Dei indignos exhiberet: ad imaginem autem illius caelestis adhuc cunctemur ac differamus? Studeamus ac festinemus hanc induere, hanc emulari caelestem conversationem; neque enim alio modo contingit

nancisci regnum cœleste. « Hoc autem dico, fratres. » Propterea, inquit, hæc dixi, ut discatis quod caro et sanguis, hoc est, pravæ actiones, non possunt regni Dei consequi hereditatem. Id etiam quod ait : Hoc autem dico, fratres, ad variam accipietur interpretationem ejus quod præcessit : « Quemadmodum gestavimus imaginem terreni, gestabimus, sive gestemus, imaginem cœlestis. » Aut enim exhortationis sive consilii causa erit, ut sit, sensus : Propterea vos admoneo ac suadeo ad hæc facienda, ut regni cœlestis hereditatem accipiatis : quoniam carnales et qui suos affectus sequuntur, regni Dei hereditatem non accipiunt. Neque enim naturale aut consentaneum est ut qui seipsum corruptit aut contaminavit immunditiis, eorum præmia hereditate possideant qui affectionibus carent aut ab eis corrupti non sunt. Si vero hoc acceperimus ut rationem interpretationis datæ per modum docendi, nempe quod omnino erit resurrectio, etiam hoc modo magnam habebit consequentiam. Rationabilis enim est ut, Hoc autem dico, resurrectionem astruat : Illud vero, « Hereditatem consequi non possunt ; » in laudem sermonem sumatur. Id quod moritur, hereditario jure possidetur : quod autem vivit, possidet : corpus itaque quod moritur, non possidet incorruptionem ac regnum cœlorum : sed ipsum ab his possidetur, ut fiat incorruptibile regnumque susceptivum. « Neque corruptio incorruptibilitatis hereditatem accipiet. » Corruptionem dicit vitium, tanquam corrumpens animæ generositatem. Nequaquam ergo corruptio hereditatem incorruptibilium accipiet ac **578** bonorum regni, quæ semper eodem modo conservantur.

XV. 51-53. Ecce mysterium vobis dico. Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur in puncto temporis, in momento oculi, in extrema tuba. Canet enim, et mortui suscitabuntur incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, et mortale hoc induere immortalitatem.

Quod arcanum est dicit, Ostendit autem quem erga ipsos gerat amorem, revelando eis quæ occulta sunt. « Non omnes quidem dormiemus. » Ne ob hoc, inquit, de resurrectione diffidas, quod moriendum sit, corpusque dissolvendum : nonnulli enim tunc reperientur qui ne moriantur quidem, attamen hoc non satis erit illis ad resurrectionem, nisi immutentur et ad immortalitatem transcant. Et quemadmodum nihil illis confert ad resurrectionem non mori, ita neque nobis nocebit mori. Alii vero aiunt illum dixisse : Non dormiemus, de longa morte, quasi corruptione ac dissolutione opus esset. Siquidem indivisibili sive puncto temporis, et in momento oculi sive nictu et motu subitane impetu et mori et resurgere, ne dormitionem quidem esse dicunt. « In puncto temporis, in momento oculi. » An ne etiam hoc modo intelligere licebit? sed pauca ante intellectum narranda sunt. Evange-

δέ φημι, ἀδελφοί. διὰ τοῦτο, φησί, ταῦτα εἶπον, ἵνα μάθητε ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα, τοῦτέστιν, αἱ πονηραὶ πράξεις, οὐ δύνανται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ κληρονομήσει. — [ΦΩΤ.] Καὶ τὸ, « Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, » πρὸς τὴν διάφορον ἐρμηνείαν τοῦ, « Καθὼς ἐφορῶσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοικοῦ, φορέσομεν ἢ φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἰπουρανίου, ἐκκληθήσεται. » Ἡ γὰρ τῆς προτροπῆς καὶ συμβουλῆς ἔστιν αἰτία, ὅτι διὰ τοῦτο παραινῶ ὑμῖν καὶ συμβουλεύω ταῦτα ποιεῖν, ἵνα τὴν τῶν οὐρανῶν κληρονομήσητε βασιλείαν, ὅτι οἱ σαρκικοὶ καὶ ἐμπαιδεῖς, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Οὐ γὰρ ἔστιν φύσιν ἢ ἀκολουθίαν ἔχον, ἵνα ὁ καταφθίρας καὶ καταβρωπώσας ἑαυτὸν ταῖς ἀκαθαρσίαις, τὰ τῶν ἀπαθῶν καὶ μὴ καταφθαρέντων ταῖς πάθεσι γένηται κληρονομήση. Εἰ δὲ τῆς δογματικῶς εἰρημένης ἐρμηνείας αἰτίαν αὐτὸ ἐκκληθέμεθα, τοῦτέστι τῆς, ὅτι ἔσται πάντως ἡ ἀνάστασις, καὶ οὕτως πολλὴν τὴν ἀκολουθίαν ἔξει. Συλλογιστικώτερον γὰρ τὸ, « Τοῦτο δὲ φημι, » ἐξηγῶν ἀνάστασιν εἰ ἂν κατασκευάζω. Τὸ δ' ὅμως, ἐν τοῖς πλατικωτέροις. « Κληρονομήσει οὐ δύνανται. » Τὸ ἀποθνήσκον κληρονομεῖται, τὸ δὲ ζῶν κληρονομεῖ. Αὐτὸ οὐ τὸ ἀποθνήσκον σῶμα κληρονομεῖ τὴν ἀφθαρσίαν καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' αὐτὸ ὑπὸ τούτων κληρονομεῖται, εἰς τὸ γενέσθαι ἀφθαρτον καὶ δεστικὸν τῆς βασιλείας. Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. « Φθορὰν φησί, τὴν κακίαν, ὡς καταφθείρουσαν τὸ τῆς φύξης εὐγενές. Οὐκ ἂν οὖν ἡ φθορὰ κληρονομήσει τὰ ἀφθάρτα, καὶ αὐτὸ ὡσαύτως ἔχοντα τῆς βασιλείας ἀγαθὰ.

Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω. Πάντες μὲν οὐ κοιμηθήσμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγήσμεθα ἐν ἀτόμῳ, ἐν βίβῃ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. Σαλπίζει γάρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἀφθάρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγήσμεθα. Αἰετὶ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθάνατον.

Ἀπόβρῃτόν φησι. Δείκνυσσι δὲ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην, ἐκ τοῦ ἀπόβρῃτα αὐτοῖς ἐκλέγειν. « Πάντες μὲν οὐ κοιμηθήσμεθα. » Μὴ διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀπίσται τῇ ἀνάστασι, διὰ τὸ μέλλειν ἀποθνήσκειν καὶ διαλύεσθαι. Εἰσὶ γὰρ τινες τότε εὐρισκόμενοι, οἱ οὐ μὴ ἀποθάνωσιν, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκεῖται αὐτοῖς τοῦτο εἰς τὴν ἀνάστασιν, ἐὰν μὴ ἀλλαγῶσι καὶ εἰς ἀθάνατον ἔλθωσι. Καὶ ὡς περ ἐκείνοις οὐ συμβάλλεται πρὸς τὴν ἀνάστασιν τὸ μὴ ἀποθάνειν, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς βλάψαι τὸ ἀποθάνειν. Ἄλλοι δὲ τὸ, « Οὐ κοιμηθήσμεθα, » φασί, περὶ τοῦ μακροῦ θανάτου αὐτὸν εἰρηκέναι ὥστε φθορὰς καὶ διαλύσεως δεηθῆναι. Τὸ γὰρ ἐν ἀτόμῳ, ἔχουν ἐν στιγμῇ, ἐν βίβῃ ὀφθαλμοῦ, ἔχουν φθορὰ καὶ κινήσει, καὶ ὅρμῃ ἀποθάνειν καὶ ἀναστῆναι, οὐδὲ κοιμησὶν εἶναι φασιν. « Ἐν ἀτόμῳ, ἐν βίβῃ ὀφθαλμοῦ. » Ἄρα μὴ ἐν καὶ οὕτως νοήσαι; μικρὰ δὲ προσηγγητέον τοῦ νοήματος. Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, φησὶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει,

τὸ τέλος τοῖς ἀνθρώποις, μὴ ὅψ' ἐν πᾶσιν ἐπάγε-
σθαι, ἀλλὰ κατὰ μέρος ἕκαστον Θεοῦ, ἵνα τῶν πρώτων
ἀπολλυμένων, οἱ ὑπολειπόμενοι τῷ φόβῳ τῶν
προαναλωθέντων εἰς μετάνοιαν ἔλθωσι. Λέγει δὲ τὸ
δόγμα τοῦτο ἐν τῇ λύσει τῆς ἐδόξας σφραγίδος τοῦ
βιβλίου. «Ὡς οὕτως ἔχοντων, νοήσεις τὸ ἔν ἑν ἁτόμῳ»
καί, «Ἐν ῥήτῃ ὀφθαλμοῦ, » κατὰ κοινοῦ εἰρησθαι,
καὶ πρὸς τὰ δύο ἀμύζειν, ἵνα ἡ οὕτως ἑκείνη· Πάντες
μὲν οὐ κοιμηθήσμεθα, ὅλον ἀποθανούμεθα ἐν
ἁτόμῳ, ἐν ῥήτῃ ὀφθαλμοῦ, διὰ τὸ κατὰ μέ-
ρος ἐπάγεσθαι τὸ τέλος, κατὰ τὸν λόγον τῆς Ἀπο-
καλύψεως· πάντες μὲντοι ἀλλαγήσμεθα ἐν ἁτό-
μῳ, ἐν ῥήτῃ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι.
Αἱ μὲν γὰρ πρώται σάλπιγγες ἐπέτα οὔσαι κατὰ
τὴν Ἀποκάλυψιν, οὐκ ἐγείρουσι τοὺς νεκροὺς, ἀλλὰ
συντελοῦσι τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ δὲ τελευταία σάλ-
πιγξ, ποιεῖ τὴν τε ἐγερσιν καὶ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν
ῥῆθ' ἀναστάντων ἐν ἁτόμῳ καὶ ἐν ῥήτῃ ὀφθαλμοῦ
σύν τῇ κτίσει. Καὶ γὰρ καὶ ἡ κτίσις ἀλλαγέσται
τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν εὐσεβίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων
τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους εἶπεν. «Ἐν
ἁτόμῳ, » Καὶ τὸ παραδόξον φησιν, ὅτι τοσαῦτα θαύ-
ματα ἐν ἀκαριαίῳ ἔσται χρόνῳ ὅσα τῇ τῆς σάλπιγ-
γος ἡχῇ.— Ἐρωτήσις. Ἐπειδὴ κατὰ τινὰ τῶν ἀντι-
γράφων περιέχεται τοῦ Ἀποστόλου, ἡ Πάντες μὲν κοι-
μηθήσμεθα, οὐ πάντες δὲ ἀλλαγήσμεθα. Κατὰ τινὰ
δὲ, «Ὅτι πάντες μὲν οὐ κοιμηθήσμεθα, πάντες δὲ
ἀλλαγήσμεθα, » παρακαλῶ μαθεῖν ποίαν διὰ τῶν ἐκ-
δόσεων ἐγκρίναι, καὶ τί τὰ ἐκ τούτων δηλούμενα.—
Ἀποκρίσις. Οἶμαι ὅτι καθ' ἑκάστην τῶν ἐκδόσεων,
ἐπειδὴ καὶ τὰ ἀρχαῖα τῶν ἀντιγράφων, τὰς δύο
περιέχουσιν· εὐσεβῶς δὲ τις ἐκλαμβάνων, τοῦ ἀπο-
στολικοῦ οὐκ ἀποπεισθεῖται σκοποῦ· κατὰ μὲν οὖν τὸ
«Πάντες κοιμηθήσμεθα, οὐ πάντες δὲ ἀλλαγήσ-
μεθα, » οὕτω χρὴ νοεῖν, ὅτι πάντες μὲν, τὴν διὰ
θανάτου κοιμῶσιν ὑπομενουμέν, οὐ πάντες δὲ τὴν
δόξαν καὶ τὴν παρρησίαν ἀναλλαξόμεθα, ὅπερ αὐ-
τὸς Ἀπόστολος ἐν ἄλλῃ τίθησι φάσκων σαφέστερον,
«Ἐπεὶ καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθήσμεθα. »
Κατὰ δὲ τὸ, «Ὅθ' πάντες μὲν κοιμηθήσμεθα, πάντες
δὲ ἀλλαγήσμεθα, » οὕτω χρὴ ἐκδέχεσθαι, ὅτι μὲν οὐ
κοιμηθήσμεθα τὴν χρονικὴν κοίμησιν, ὥστε δεηθῆ-
ναι ταφῆς καὶ λύσεως τῆς εἰς φθορὰν, ἀλλὰ σύντομον
τὸν θάνατον οἱ τότε εὐρισκόμενοι ὑπομενοῦσι, μὴ
δεόμενοι χρονικῆς κοιμήσεως, διὰ τὴν παραυτίκα
γινόμενὴν ἀνάστασιν, πάντες δὲ ἀλλαγήσονται, τού-
τεστι, ἀφαρσιζαν ἐνδύσονται. «Σαλπίζει γάρ, » Εἰτα
τὸ ἀκούστον βακχὺς τῶν γινόμενων, φησὶ· «Σαλ-
πίζει γάρ, ἡ σάλπιγξ ἐκείνη ἡ φοβερά, » καὶ οἱ νεκροὶ
ἀναστήσονται, » δηλονότι ἐνλλαγμένοι καὶ ἀφαρ-
στοί. Καὶ ἡμεῖς, τούτεστι, οἱ καταλαμβανόμενοι τότε
ζῶντες· περὶ ἐκείνων γάρ, οὐ περὶ αὐτοῦ φησὶ
καὶ ἡμεῖς· τοιγαροῦν ἀλλαγήσμεθα. Ἐπὶ τού-
των γὰρ οὐκ ἔστι ἐγερσις, τῶν μὴ δὲ κοιμηθέντων,
ἀλλὰ μόνον ἐναλλαγὴ. Οἱ μὲν νεκροὶ οἱ προαποθα-
νόντες, ἐγερθήσονται ἀφαρστοί, οἱ δὲ ζῶντες τότε
πῶς ἐγερθήσονται; Μόνον ὡς ἐν ῥήτῃ ἀλλαγήσονται

A lista Joannes ait in Apocalypsi ²¹ «nem hominibus
non simul omnibus induci, sed Dei misericordia
paulatim ac pedetentim: ut prioribus pereuntibus,
qui relinquantur, timore prius consumptorum ad
resipiscendum veniant. Loquitur autem ob dogma
de solutione septimi sigilli libri. Quæ cum ita, se
habeant, intelliges quod dicitur: » In puncto tem-
poris et in momento oculi, » communi modo di-
ctum esse, et ad duo aptari sive referri, ut sit hic
sensus: Non omnes quidem dormiemus sive mo-
riemur in puncto temporis, in puncto oculi, eo quod
sensim inducatur mox juxta verbum Apocalypsis:
Omnes tamen immutabimur in puncto temporis,
in momento oculi, in extrema tuba. 579 Primæ
siquidem tubæ, cum septem essent juxta Apoca-
lypsim, non suscitant mortuos, sed conficiunt ac
interimunt homines: extrema vero tuba suscitabit
ac immutabit eos qui jam resurrexerint in puncto
temporis et in momento oculi una cum creatura.
Nam et creatura immutabitur a corruptione in
libertatem gloriæ filiorum Dei, sicut in Epistola ad
Romanos dixit ²². «In puncto temporis, » Rem-
etiam admirandam dixit quod tanta miracula im-
perceptibili erant tempore simul cum sono tubæ:
— Interrogatio. Quoniam juxta quædam exempla-
ria, habentur hæc Apostoli verba: « Omnes qui-
dem dormiemus, at non omnes immutabimur. »
Secundum nonnulla vero: « Non omnes quidem
dormiemus, omnes tamen immutabimur; » precor
doceri utram editionem eligere oporteat, et quod
per hæc significetur.— Responsio. Opinor quod juxta
utramque editionem, quandoquidem vetera quoque
exemplaria utramque continent, si quis pie ac-
cipiat non excidet ab intentione Apostoli. Hæc juxta
illud quidem « Omnes dormiemus, at non omnes im-
mutabimur, » ita intelligere oportet, quod omnes
sane per mortem dormitionem ac somnum tolera-
bimus: at non omnes ad gloriam ac libertatem
immutabimur: quod ipse Apostolus alibi ponit, di-
cens apertius: « Si tamen vestiti, non nudi invo-
nemur ²³. » Juxta hoc vero: « Non omnes qui-
dem dormiemus, omnes tamen immutabimur, » hoc
modo oportet accipere, quod non dormiemus sane
diuturna dormitione, ut opus sit sepulcro ac solu-
tione ad corruptionem, sed brevem mortem susti-
nebunt quod tunc reperientur: quibus non erit opus
diuturna dormitione, propter factam subito resur-
rectionem: omnes tamen immutabuntur, hoc est,
induent incorruptionem. « Canet enim, » Deinde
fide dignum ostendens id quod de his quæ sicut
dictum est, ait: « Canet enim tuba illa tremenda,
et mortui resurgent, » immutati videlicet et incor-
rupti; et nos, hoc est, qui ad id tempus relinquitur
vivi: nam de illis et non de seipso dicit: « et
nos igitur immutabimur. » In his enim non erit
suscitatio: cum non dormierint, sed tantum im-
mutatio. 580 Mortui quidem qui antea mortui

²¹ Apoc. vi, viii, ix, x, xi. ²² Rom. viii, 21. ²³ II Cor. v, 3.

fueraut, suscitabuntur incorrupti, at illi qui tunc A
vivent, quomodo suscitabuntur? solum velut in
momento immutabuntur ad immortalitatem.
« Oportet enim corruptibile hoc. » Interpretatus
est quid sibi velit immutatio. Immutari, inquit, a
immortalitatem.

XV, 54-57. Cum autem corruptibile hoc induerit
incorruptibilitatem, et mortale hoc induerit immor-
talitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta
est mors ad victoriam. Ubi tuus, o mors, aculeus?
Ubi tuā, o inferne, victoria? Aculeus autem mortis
peccatum, potentia vero peccati lex. Deo autem sit
gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum, no-
strum Jesum Christum.

Cum igitur hæc facta fuerint, inquit, tunc Scri-
ptura Osee complebitur. Quoniam enim admiranda
vereque mysteria dixit, consequenter etiam Scri-
pturæ testimonio sermonem confirmat: « Absorpta
est mors ad victoriam, » id est finem, hoc est peri-
iit, disparuit; neque spes reversionis ipsi relicta
est. Quoniam mortem absorberi contingit ad mor-
tem eorum qui devorant, sicut et venenum devo-
rari contingit ad perniciem similiter eorum qui
utuntur: ideo subjungit, Ad victoriam, hoc est,
non ut perimat devorantem, sed ut ipsa aboleatur
ac fortissime devineatur, ut deinceps ne vestigium
quidem pugnae aut umbra turbationis relinquatur.
Præterea: Absorberi per compositionem præposi-
tionis dictum, vehementem significat ipsius perdi-
tionem. Tota, inquit, absorpta est ad victoriam,
ut nihil ejus amplius derelinquatur. « Ubi tuus, o
mors, aculeus? » Tanquam videns ea quæ sunt, et
tanquam adjacentem humi mortem accedit, ac ad-
versus eam gloriatur dicens, Ubi tuus aculeus? ubi,
o mors et inferne, vestra quæ adversus omnes erat
victoria? periit, disparuit, finem habet. « Aculeus
autem mortis peccatum. » Nam per hoc sortis est
mors, tanquam hac potentia et aculeo utens. Quem-
admodum enim scorpius, ipse quidem vile animal-
culum est, attamen vim habet in aculeo: ita et mors
absque peccato nullam habet energiam, nec posset
subsistere. 581 « Potentia vero peccati lex. »
Quomodo peccati robur est lex? Quia sine lege
imbecille esset peccatum, quod ex ignorantia fieret:
lex vero quæ ipsum manifestando, magis nos con-
demnavit, et efficaciam ac robur adversum nos ad-
didit, non ex sua natura, sed ex nostra pravitate.
Ne igitur dubites, o homo, de resurrectione, cum
videas mortis aculeum, nempe peccatum, esse sub-
latum, ac peccati robur, puta legem, esse solum.
Peccato enim sublato, videlicet mortis aculeo, per
crucem Christi, manifestum est quod et mors si-
mul sublata sit. « Deo autem sit gratia qui dedit
nobis victoriam. » Christus, inquit, tropæum ere-
xit, nos vero coronarum socii sumus. Gratia vero
sit Patri, quod Filium generaverit, qui tanta nobis
præstitit. — Alio modo. Quoniam legem dixit pec-
cati potentiam, ne putarent aliqui legem tanquam
gravam cessasse, et legislatorem calumniarentur,

eis ἀθανάτων. « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο. » Ἡρμι-
νεύει ἐπὶ βούλῃ τῇ ἐναλλάξ. Τὸ ἐκ φθαρτοῦ εἰς
ἀφθαρτον, καὶ ἐκ θνητοῦ εἰς ἀθανάτων ἀλλάγηται,
ἐπὶ οὖν.

corruptibili ad incorruptibilitatem, et a mortali ad

« Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθα-
ρίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανάτην,
τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ παραμύθεος, Κατεπόθη
ὁ θάνατος εἰς νίκος. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέν-
τρον; Ποῦ σου, ἄθνη, τὸ νίκος; Τὸ δὲ κέντρον τοῦ
θανάτου ἡ ἀμαρτία, ἡ δὲ δύναμις τῆς ἀμαρτίας
ὁ νόμος. Τῷ δὲ Θεῷ χάρις, ἐπὶ δόντι ἡμῖν τὸ
νίκος, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

« Ὅταν οὖν, φησί, ταῦτα γένηται, τότε ἡ Γραφή
πληροῦται ἡ τοῦ Ὁσεί. Ἐπειδὴ γὰρ παράδοξα καὶ
θνητῶς μυστήρια εἶπε, λοιπὸν καὶ τῇ Γραφικῇ μαρ-
τυρίᾳ πιστοῦται τὸν λόγον, « Κατεπόθη ὁ θάνατος
εἰς νίκος, » τοῦτ' ἐστιν εἰς τέλος. οἷον ἀπόλωλεν,
ἠφάνισται, οὐδὲ ἔτι οὐποστροφῆς αὐτῷ καταλεί-
πεται. Ἐπειδὴ ἐστὶ καταποθῆναι θάνατον, εἰς φθορὰν
τῶν καταπίνωντων, ὥσπερ καὶ φάρμακον ἐστὶ καταπο-
θῆναι ἐπὶ διαφθορᾷ ὁμοίως τῶν χρησαμένων, διὰ τοῦτο
ἐπήγαγε τὸ, « Εἰς νίκος, » ἀντὶ τοῦ, ὅχι ἵνα φθείρῃ
τὸν καταπίνοντα, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς ἀφανισθῇ, καὶ κατα-
κράτος ἐκνικηθῇ, ὥστε μηκέτι μὴ ἔχῃ μάχης, ἢ
σχιάν ἐνοχλήσεως ὑπολειφθῆναι. Καὶ τὸ, « Κατεπόθη, »
δὲ μετὰ τῆς προθέσεως ἤρθεν, τὴν σφοδρὰν αὐτοῦ
διαφθορὰν σημαίνει. « Ὅλος, φησί, κατεπόθη εἰς νί-
κος, ὥστε μηδὲν αὐτοῦ ἐτι ἀναπολειφθῆναι. » Ποῦ σου,
θάνατε τὸ κέντρον; » Ὡς ὁρῶν αὐτὰ γινόμενα, καὶ
οἷον χαμαὶ κειμένον ἐπεμβαίνει τῷ θανάτῳ, καὶ ἐγ-
καυχῆται αὐτῷ, « Ποῦ σου, λέγων, τὸ κέντρον; » Ποῦ
σου ἡ κατὰ πάντων ἀνθρώπων νίκη, θάνατε καὶ ἄθνη;
« Απόλωλεν, ἠφάνισται, τέλος ἔχει. » Τὸ δὲ κέντρον
τοῦ θανάτου ἡ ἀμαρτία. « Διὰ ταύτης γὰρ ἰσχυ-
σιν ὁ θάνατος, ὥσπερ δυνάμις αὐτῇ καὶ κέντρον
χρησάμενος. Ὅσπερ γὰρ ὁ σκορπίος, αὐτὸς μὲν
ζωοφθὸν ἐστὶν εὐτελής, ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τὴν ἰσ-
χὴν ἔχει· οὕτως καὶ ὁ θάνατος διχα τῆς ἀμαρ-
τίας ἀνενέργητός τις ἦν καὶ ἀνυπόστατος. « Ἡ
δὲ δύναμις τῆς ἀμαρτίας ὁ νόμος. » Πῶς ἐστὶ
δύναμις τῆς ἀμαρτίας ὁ νόμος; « Ὅτι ἐκτὸς νό-
μου ἀσθενής ἦν ἡ ἀμαρτία κατὰ ἀγνωσίαν γινο-
μένη. Ὁ δὲ νόμος αὐτὴν φανερώσας, κατέκρινε
μᾶλλον ἡμᾶς, καὶ ἐνεργὸν καὶ ἰσχυρὰν ἐποίησε κατ'
ἡμῶν, οὐ παρὰ τὴν οὐκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν
ἡμῶν κακίαν. Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε, ὡ ἀνθρώπε, περὶ
τῆς ἀναστάσεως, ὁρῶν τὸ κέντρον τοῦ θανάτου, τὴν
ἀμαρτίαν ἀναιρεθείσαν, καὶ τὴν ἰσχὴν πάλιν τῆς
ἀμαρτίας ἔχουσαν τὸν νόμον λυθέντα. Τῆς γὰρ ἀμαρ-
τίας ἀναιρεθείσης, ἔχουσαν τὸ κέντρον τῷ σταυρῷ τοῦ
Χριστοῦ, ὅλην ὡς καὶ ὁ θάνατος συναναιρεθήσεται.
« Τῷ δὲ Θεῷ χάρις ἐπὶ δόντι ἡμῖν τὸ νίκος. » Ὁ
Χριστὸς, φησί, τὸ πρόπασιον ἔστησεν, ἡμεῖς δὲ τῶν
στεφάνων κοινωνοῦμεν. Χάρις δὲ τῷ Πατρὶ τῷ γεν-
νήσαντι Υἱὸν, τὸν τοσαῦτα κατορθώσαντα ἡμῖν.
« Ἀλλῶς. [ΘΩΤ.] Ἐπειδὴ τὸν νόμον εἶπε δύναμιν
ἀμαρτίας, ἵνα μὴ τινες αὐτὸν τι τὸν νόμον, ὡς φαύ-

λον παύσθαι νομίσωσι, καὶ τὸν νομοθέτην βλα-
σφημήσωσιν, ἐπάγει· « Τῷ δὲ Θεῷ χάρις· » οἷον,
τῷ δὲ νομοθέτῃ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ χάρις. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὸν νόμον κατὰ καιροῦς
συμφέροντα ἔδωκε, καὶ τοῦτ' ἡμῶν εἰς ἰσχὺν ἀμαρ-
τίας, ἀποχρησαμένων καὶ κραταιωσάντων τὴν ἀμαρ-
τίαν, αὐτὸς πάλιν διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ κατ' αὐτῆς
ἀναμνηρίστον κράτος καὶ νίκος.

« Ὅστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἑδραῖοι γίνεσθε,
ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ
Κυρίου πάντοτε, εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν, οὐκ
ἐστὶ κενὸς ἐν Κυρίῳ.

Ἐπεὶ οὖν ἔγνωτε, φησὶ, ταῦτα οὕτως ἔχειν, εἶναι
τε ἀνάστασιν καὶ ἀμοιβὰς καλῶν καὶ φαύλων, στή-
κετε. Ἐσκαλεύοντο γὰρ περὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως
μυστήριον, καὶ τοῦ βίου ἡμῶν, ὡς οὐκ ὁδοῦς
ἀναστάσεως. Ἐκτα φησὶ· « Καὶ περισσεύοντες ἐν τῷ
ἔργῳ τοῦ Θεοῦ, » οὐ μόνον αὐτὸ ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ
καὶ περισσεύοντες ἐν χρησταῖς πράξεσιν. « Ὁ κόπος
ὑμῶν οὐκ ἐστὶ κενὸς ἐν Κυρίῳ, » ὅν νῦν κάμνετε,
φησὶ, ἀλλ' ἐστὶ αὐτοῦ ἀμοιβὴ παρὰ Θεοῦ. Τὸ δὲ,
« Ἐν Κυρίῳ, » νοήσεις, ἢ, ὅ ἐν Κυρίῳ κόπος, ἢ, παρὰ
Κυρίῳ οὐ ματαιωθήσεται ὁ κόπος.

Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, ὡς περ
διέταξε ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτως
καὶ ὑμῖς ποιήσατε, κατὰ μίαν Σαββάτιον, ἑκα-
στός ὑμῶν παρ' ἐαυτῷ τιθέτω θησαυρίων· ὅτι
ἂν εὐδοῦται, ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω τάδε λογίαι γί-
νωσκται. Ὅταν δὲ παραγένημαι, οὐδ' ἂν δοκιμά-
σητε δι' ἐπιστολῶν, τοὺτους πέμψω, ἀπεργαζέιν
τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλὴμ. Ἐάν δὲ ἡ ἀξιολο-
γία τοῦ καμῖ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται.

Ἀπαρτίσας τὸν περὶ δογμάτων λόγον, εἰς τὸ κε-
φάλαιον τῶν ἀρετῶν, τὴν ἐλεημοσύνην ἤλαβε. Λογίας
δὲ λέγει, τὴν συλλογὴν, κοῦφον ἐκ προοιμίων ποιῶν
τὸ πρᾶγμα. Τὸ γὰρ ἐκ πολλῶν συνεισφερόμενον,
κοῦφον ἐκάστω. Ἐκτα εἰς ζῆλον αὐτοῦς ἀγει, διηγῆ-
σι τὸν ἑτέροις καταρθεύοντων. Ὅσπερ γὰρ, φησὶν,
οἱ Γαλάται πεποιθήκασι. Ὅρα ἔτι πῶς ἐμφανίζει τὸ
ἀναγκαῖον τοῦ γινώσκοντος. « Ὅσπερ, φησὶ, διέταξα. »
Οὐ γὰρ εἶπε, Παρήντισα, ἢ, Συνεβουλεύσαμην, ἀλλὰ,
Διέταξα, τῷ μετὰ αὐθεντίας ἐπιτάξει θελῶν τὸ τοῦ
πράγματος ἀπαρτίσθαι τε καὶ ἀναγκαῖον. « Κατὰ
μίαν Σαββάτιον. » Μίαν Σαββάτιον τὴν Κυριακὴν
λέγει, καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς ἐπὶ ἐλεημοσύνην
προτροπώμενος, τῶν ἐν αὐτῇ μυστηρίων ὑπομνή-
σκων. « Παρ' ἐαυτῷ τιθέτω. » Προνοητικῶς λέαν.
Οὐ γὰρ εἶπεν, Εὐθύς φερέτω, ἵνα μὴ τις ἐλάχιστον
ἔχων αἰσχύνεται, ἀλλὰ πρῶτον παρὰ σαυτῷ συν-
άγει, καὶ ὅταν ἀξίον λόγου γένηται, τότε φέρε.
« Θησαυρίζετω ἑὶ δ' ἂν εὐδοῦται, » τοῦτέστιν, ὅ
ἂν ὁ Θεὸς πέμψῃ, καὶ εὐχέριαν σχῇ. « Ἴνα μὴ ὅταν
ἔλθω. » Ἴνα μὴ, φησὶν, ὅτε καιρὸς ἐστὶν ἐκφορᾶς,
τότε συνάγειν ἀρξήται. Τῷ δὲ εἰπεῖν, « Ὅταν ἔλθω, »
προθυμοτέρους εἰς τὴν συλλογὴν ποιεῖ, ὡς ἐπ' ὕψιστον
αὐτῷ μελλούσης γίνεσθαι τῆς εἰσφορᾶς. « Οὐδ' ἂν
δοκιμάσητε. » Καλῶς τὸ, « Οὐδ' ἂν δοκιμάσητε, »

A subiungit : « Deo autem sit gratia ; » hoc est, lo-
gislatori autem Deo et Patri Domini nostri Jesu
Christi sit gratia. Ipse enim et legem temporibus
suis utilem dedit : et cum nos hac ad peccati ro-
bur abusi essemus, ac peccatum confirmassemus,
rursus ipse per Filium suum Dominum nostrum
Jesum Christum dedit nobis adversus ipsum pecca-
tum certum robur ac indubitam victoriam.

XV, 1-4, Itaque, fratres mei dilecti, stabiles sitis,
immobiles, abundantes in opere Domini semper,
scientes quod labor vester non sit inanis in Do-
mino.

Quoniam ergo hæc, inquit, ita se habere nostis,
et esse resurrectionem, ac honorum et malorum
retributionem, state : nam fluctuabant circa resur-
rectionis mysterium, vitamque negligebant, tanquam
non esset resurrectio. Deinde ait etiam : « Abundan-
tes in opere Domini ; » non solum in eo operantes,
verum etiam abundantes bonis actionibus. « Labor
vester non sit inanis in Domino, » quo nunc, in-
quit, laboratis, sed ejus erit retributio a Deo. Quod
autem dicit, « In Domino, » intellige, vel labor qui
est in Domino, vel a Domino non habebitur labor
inanis.

XVI, 1-4. Caterum de collectione in sanctos, quam-
admodum præcepi Ecclesiis Galatiæ, 582 ita et vos
facite. In uno Sabbatorum unusquisque apud se po-
nat, recondens quidquid commodum fuerit : ne, cum
venero, tunc collectiones fiant. Ubi autem venero,
quocumque probaveritis per epistolas, hos mittam,
ut perferant gratiam vestram Hierosolyma. Quod si
dignum fuerit ut etiam ipse proficiscar, mecum pro-
ficiscentur.

Expleto de dogmatibus sermone ad virtutum sum-
mam venit, nempe eleemosynam. Λογίας autem
dicit : Collectionem, rem in exordiis levem faciens,
quod enim ab universis in unum conferebatur, sin-
gulis leve erat. Deinde ad emulationem eos ducit,
narratione eorum quæ ab aliis recte acta erant : ait
enim : Quemadmodum Galatæ fecerunt. Vide autem
quomodo ostendat rei necessitatem. « Quemadmo-
dum, inquit, præcepi. » Neque enim dicit, Admonui,
aut Suasi, sed, præcepi per jussam cum auctoritate
significans inevitabilem rei necessitatem. « In uno
Sabbatorum. » Unum Sabbatorum significat diem
Dominicum : ex ipso quoque die ad eleemosynam
adhortans, facta mysteriorum quæ in eo peracta
sunt mentione. « Apud se ponat. » Provide admo-
dum. Siquidem non dixit : Statim afferat, ne is
qui valde parum habet pudeat, sed prius apud se
ipsum congrega, eumque ratione dignum fuerit,
tunc affer. « Recondat quidquid commodum fuerit »
hoc est, quodcumque Deus miserit, aut ei facile
fuerit. « Ne cum venero. » Ne cum tempus, inquit,
efferendi fuerit, tunc congregare quisque incipiat.
Ex eo autem quod ait : « Cum venero, » ad collectio-
nem eam reddit promptiores, tanquam ad aspectus
suos venturum sit quod in unum colligitur. Quæ-

cunque probaveritis. » Bene ait : « Quoscunque probaveritis ; » ubique veritas ne qui offendantur, tanquam ipsae quoque nonnihil capere vellet ex his quae congregarentur. « Ut perferant gratiam vestram. » Gratiam dixit, nam miserum erat eleemosynae vocabulum, et indignum sanctis qui illud accepturi erant. Significat etiam quod ipsi vicissim gratiam recepturi essent, nempe preces illorum. « Quod si dignum fuerit. » Per haec ad liberalem collectionem eos exhortatur. Si tanta, inquit, fuerint ut res meo quoque egeat ministerio, veniam. **583** Ubique autem illos etiam vult habere testes, quod nihil ex his accepturus sit, ideo ait, « Mecum proficiascuntur. »

XVI, 5-9. Veniam autem ad vos cum Macedoniam transiero. Nam Macedoniam transiturus sum. Apud vos autem fortassis permanebo, aut etiam hibernabo : ut vos me deducatis quocunque proficiascar. Nolo enim vos nunc in transcurso videre, sed spero me aliquantum temporis permaniturum, si Dominus permiserit. Commoror autem Ephesi usque ad Pentecosten. Nam ostium mihi apertum est magnum et efficax, et adversarii multi.

« Cum Macedoniam transiero. » Non dixit : Cum Macedoniam profectus fuero, sed, « Transiero, » consolans eos quasi recta sit adventurus. Considera etiam quod ceteris praeponebantur. De illis dixit : « Transiturus sum ; » de his autem : « Permanebo. » Siquidem plures erant Corinthi fideles, ideo etiam ab eo praeponebantur. « Apud vos autem, » id est, id est, autem, hoc loco abundat, id vero divinae Scripturae familiare est ; quin et apud externos scriptores frequens est huiusmodi usus, et maxime apud Atticos. « Fortassis permanebo. » Bene addit tυχόν, id est, fortassis, vel forsitan. Neque enim omnino noverat utrum hoc a spiritu concederetur an non. Dilectionis autem indicium est, et apud ipsos permanere et ab ipsis deduci. « Ut vos me deducatis, » etc. Ad exhortationem et consolationem ipsorum dixit haec, nempe : « Ut vos me deducatis, » sive, « Praemitatis ; » et, « Nolo vos modo in transitu videre ; » et : « Spero me aliquantum tempus apud vos permaniturum. » Quod autem addit : « Si Dominus permiserit, » interpretatio est ejus quod supradictum est, cur videlicet in ea particula : « Apud vos autem fortassis permanebo ; » addiderit, « Fortassis, » quia nescio, inquit, utrum Dominus permittet. Itaque mea voluntas est ut apud vos permaneam. « Commoror autem Ephesi. » Vehementer amantis erat tum dicere, ubi degeret, tum etiam quandiu ibi commoraretur. Usque ad Pentecosten, inquit. Et quare ? « Nam ostium mihi apertum est. » Hoc est, nihil sunt praeparati ad suscipiendam fidem : ingressus ergo mihi ad illos est. Id autem confidentis est quod ubique terrarum deinceps fidem protenderet. « Nam ostium mihi apertum est et magnum et efficax. » **584** Viget, inquit, mens illorum qui ad fidem accessuri sunt, nihil laxum habens aut fraudulentum : propterea etiam adversarii multi. Quanto enim magis videt diabolus se spoliari, tanto amplius turbatur, et adversarios ex-

Α αποκριθόμενος πανταχού το σκαδάλισμα τινά, ως και αὐτοῦ τι βουλομένου λαβεῖν ἐκ τῶν συναγομένων. « Απενεγκτὴν τὴν χάριν ὑμῶν. » Χάριν εἶπεν. Οὐκ ἔστιν γὰρ ἡ τοῦ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ ἀνάγειν τῶν μελλόντων λαμβάνειν ἄγλων. Καὶ σημαίνει ἐν ἀντικρίσει καὶ αὐτοὶ χάρις, τὰς εὐχὰς αὐτῶν. « Ἐάν δε ἡ ἐξέσις. » Διὰ τούτων εἰς διακρίσιν αὐτοὺς προτρέπεται. Ἐάν ἡ, φησί, τοσαῦτα ὡς καὶ τῆς ἐμῆς δεῖσθαι διακρίσεως τὸ πρῶτον, ἀπεικονισμαί. Πανταχού δε καὶ τοὺς ἐκείνων ἔχειν μάστιγας βούλεται, ὡς αὐτοὶ οὐδὲν λήθεται ἐξ αὐτῶν. Διὰ φησί, « Ἐν ἑμοὶ πορεύουσιν. »

« Εἰσεύομαι δε πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διδῶ. Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι. Πρὸς ὑμᾶς δε τυχόν παραμηνῶ, ἢ καὶ παραμεινῶ, ἢν ὑμεῖς με προτρέψητε οὐ ἔτι πορεύομαι. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν. » Ἐπειὶ δε χρόνον τινὰ ἐκμενῆναι πρὸς ὑμᾶς, ἔτι δὲ Κύριος διατρέπη. Ἐπειὶ δε ἐν Ἐφέσῳ ὥς τῆς Πεντηkostῆς. Θύρα γὰρ μοι ἀνεῳγμένη μεγάλη καὶ ἐνεργητική, καὶ ἀντικρίσεις πολλοί.

« Ὅταν Μακεδονίαν διδῶ. » Οὐκ εἶπεν, « Ἀπὸ θύας, ἀλλὰ, « Διελθὼ, » παραμεινόμενος αὐτοῖς, ὡς εὐθὺς παραγινόμενος. Καὶ ὅρα προτίμησιν, ἐκείνο, « Διέρχομαι » ὑμῖν δε, « Παραμηνῶ, » καὶ γὰρ πλείους ἦσαν οἱ ἐν Κορίνθῳ πιστοί. Διὰ καὶ προτιμῶνται πρὸς αὐτοῦ. « Πρὸς ὑμᾶς δε. » Τὸ δε, παρέλκει ἐνταῦθα. « Πρὸς ὑμᾶς δε. » Συνήθως δε τοῦτο τῇ δεξίᾳ Γραφῇ, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἔξω συγγραφεύσι, πολλῇ ἡ τοιαύτη χρῆσις, καὶ μέλει τοῖς Ἀττικισταῖς. « Τυχόν παραμηνῶ. » Καλῶς δε, τυχόν, τοῦτο εἰσιν ἰσως. Οὐ γὰρ ἤδει πάντως ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦτο ἐπιτρέπόμενος, ἢ οὐ. Ἀγάντης δε δικτατικὸν τὸ τε παραμηνῶ αὐτοῖς, καὶ τὸ οὐ αὐτῶν προπαρθεῖναι. « Ἴνα ὑμεῖς με προτρέψητε, » καὶ τὴ ἐφεξῆς. Εἰς παράκλησιν αὐτῶν καὶ παραμεινῶν εἰσέρχων, οἶον, « Ἴνα ὑμεῖς με προτρέψητε, » καὶ, « Οὐ θέλω ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν. » Καὶ, « Ἐπειὶ χρόνον ἐκμενῆναι πρὸς ὑμᾶς. » Τὸ δε, « Ἐάν δε Κύριος ἐπιτρέπη, » ἐρμηνεία ἐστὶ τοῦ εἰρημένου ἀνοθεῖν, τοῦ, « Ἡρᾶς ὑμᾶς δε τυχόν καὶ παραμηνῶ, » διὰ τί εἶπε, « Τυχόν ; » « Ὅτι οὐκ οἰδαὶν ὁ Κύριος ἐπιτρέπη, ἀλλ' οὐκ τὸ ἐπὶν θέλημα, ἵνα προσμεινῶ ὑμῖν ἰσως. » Ἐπειὶ δε ἐν Ἐφέσῳ. Ἐφῆρα ἀγαπώντος ἡν, τὸ τε εἶπεν καὶ προμεινῶν, καὶ τὸ μέχρι τότε. « Ὅς τῆς Πεντηkostῆς, » φησί. Καὶ διὰ τί ; « Θύρα γὰρ μοι ἀνεῳγμένη, » τοῦτο εἶπεν, πολλοὶ εἰσι οἱ παροικισμένοι τὴν πόλιν δεκάσθαι. Εἰσοδοὶ οὐκ ἐστὶ μοι πρὸς αὐτοὺς. Τοῦτο δε καὶ παραβαρύνοντός ἐστιν, ἐν πανταχού τῆς λοιπῆς ἀπλοῦται τὸ κήρυγμα. « Θύρα γὰρ μοι ἀνεῳγμένη μεγάλη καὶ ἐνεργητική. » Ἀκριβῆς, φησί, τῶν προσέτιναι μελλόντων τῇ πόλει ἡ διάδοσις, οὐδὲν χαῖνον ἢ ἐλθοῦσαν ἔχουσα. Διὰ τοῦτο καὶ ἀντικρίσεις πολλοί. « Ὅσα γὰρ ὅρα ἐαυτὸν δεκάσθαι, γυμνούμενον, τοσούτῳ ταπείνεται καὶ τοῖς ἐναντιούμενοις ἐξερτίζει. »

ἔαρ οὐ ἐλθὼν Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἀφ' οὗτος ἄρτι γένηται πρὸς ὑμᾶς γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς καὶ ἐγώ. Μὴ τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. Προσέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ. ἵνα ἐλθὼν πρὸς μὲ. Ἐυδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ, πολλὰ παρακάλισα αὐτὸν, ἵνα ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς τῶν ἀδελφῶν, καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα ἵνα τὸν ἐλθῇ. Ἐλεύσεται δὲ ἄρα καὶ παρήσῃ.

Ὁ γὰρ ἵνα μὴ τις αὐτὸν ἐπιβουλεύῃ τῶν πλουτούντων, ἢ σοφῶν πεποιθῶτων, περιῶν ἐν ἀρχαῖς ἔλεγεν ὡς παρασπώντων τοὺς μαθητὰς, διὰ τοῦτο λέγει, « Ἀφ' οὗτος » (ὁ μὲν γὰρ Τιμόθεος πάντα ἦν ἱκανὸς ὑπομῆναι), ἀλλ' ἵνα μὴ οἱ ἐπιβουλοὶ βλαβῶσι. Καλῶς δὲ τὸ, « Πρὸς ὑμᾶς. » Μὴ γάρ μοι, φησὶν, « Ἑλλήνας ἐπὶ σῆς, τέλος τὰ παρ' ὑμῶν ζητῶ. » Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται. Ἔστα ἀπὸ τοῦ ἔργου τοῦ διδασκῶν καὶ κηρύσσων, καὶ ἀπὸ τοῦ ἰσάζειν ἑαυτὸν, ἐξαίρει τὸν ἄνδρα. « Μὴ τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. » Ἦν γὰρ καὶ νέος καὶ μόνος, καὶ τοσούτου δόξου φρονίδια ἐπιτέτραπτο, ἅτινα πάντα κατὰ φρονήσεως παρεῖχεν ἀφορμὰ. « Προσέμψατε αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ. » Μὴ μάχης αὐτὸν καὶ φλονεῖας παρόχητε, μηδὲ παρὰ τινος ἐπιβουλευθῆναι συγχωρήσητε. Τὸ δὲ, « Ἐυδέχομαι αὐτὸν, » φοβούντως ἔστιν, ἵνα εἰδότες ὅτι πάντα αὐτὸν ἀπαγγέλει, μηδὲν αὐτὸν θλίψωσιν. Ἄρα δὲ καὶ ἀξιοπιστὸν τοῦτο ποιῶν τὸν Τιμόθεον, οἷοι δὲ Παῦλος καίτοι ἔχων τί ποιῆν, δι' αὐτὸν περιμένειν φησὶν. « Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ. » Ὁ Ἀπολλῶς καὶ πρεσβύτερος ἦν τοῦ Τιμόθεου, καὶ λόγιος ἄνθρωπος. ἵνα οὖν μὴ λέγῃσι, Τί δὲ ποτε αὐτὸν οὐκ ἔπαυσε; καὶ ἵνα μὴ νομίσῃσι προτετιμῆσθαι τὸν Τιμόθεον, ἀμφοτέρωθεν θεραπεύει τῷ παρακάλεισθαι μὲν αὐτὸν ἀπελθεῖν, μὴ ποῖναι δὲ. Ἐπεὶ μὴ ἦν, φησὶ, θέλημα Θεοῦ. « Ἐλεύσεται δὲ. » ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι σκήψας ταῦτα καὶ πρόσκαιρος εἴπεν, οἷοι ἔλεύσεται.

Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίστεθε, κραταίωσεθε, πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γίνεσθαι. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, οἰδατα τὴν οἰκίαν Στεφάνου, ὅτι ἔστιν ἀρχὴ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἀγίοις ἔταξαν ἑαυτοὺς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσῃσθε τοῖς τοιοῦτοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργούντι καὶ κοινῶντι.

Ὡς περὶ καθευδόντων, καὶ καλυπνύμενων καὶ μαλακισμένων καὶ καθρῶν ὁ λόγος, τὸ, « Γρηγορεῖτε, » καὶ, « Στήκετε, » καὶ, « Ἀνδρίστεθε, » καὶ, « Κραταίωσεθε. » — « Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γίνεσθαι. » Ἔστα τις διδάσκει, εἴτε τις ἀρχεῖ, εἴτε τι ποιῇ, ἀγάπῃ προηγεῖσθαι, φησὶν. « Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς. » Τὸ παρεκτείν, παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσῃσθε τοῖς τοιοῦτοις. Ποίους; Τοῖς ἀφορίσασιν ἑαυτοὺς εἰς τὸ διακονεῖν τοῖς ἁγίοις, καὶ μὴ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ συνεργούντι καὶ κοινῶντι εἰς τὴν χρείαν τῶν ἁγίων. « Οἰδατα τὴν οἰκίαν Στεφάνου. » Καὶ ὑμεῖς, ὅτε, φησὶ, πῶς κάμνουσιν, καὶ οὐ θέτε παρ' ἐμοῦ μαθεῖν. Ἀπαρχὴν δὲ λέγει τὸν οἶκον, διὰ τὴν πρῶτον αὐτοὺς πιστεύσαι, ἢ τὰ πρῶτα ἔχειν

XVI, 10-12. Quod si venerit Timotheus, videte ut abique metu sit apud vos. Opus enim Domini operatur sicut et ego. Ne quis ergo ipsum spernat: sed deducite eum in pace, ut ad me veniat. Expecto enim illum cum fratribus. Porro de Apollo fratre: multum hortatus sum illum, ut iret ad vos cum fratribus, et omnino non erat voluntas ut nunc iret. Proficiscetur autem, cum nactus fuerit opportunitatem.

Non propterea dicit, sine timore, hoc est, ne quis ipsi insidiatur divitum aut sapientia confidentium, de quibus circa initia dixit quod abstraherent discipulos. Nam Timotheus omnis sustinere paratus erat: sed ne insidiatores nocerent. Bene autem dicit: « Apud vos. » Ne enim mihi Græcos dicās, interim quæ a vobis præstari possunt requiro. « Opus enim Domini operatur. » Deinde ab opere docendi et prædicandi, ac sibi ipsi æquando, virum extollit. « Ne quis ergo ipsum spernat. » Nam juvenis erat et solus, tantique populi curam susceperat: quæ omnia præbent occasiones despiciendi. « Deducite eum in pace. » Ne pugnas ipsi aut contentiones suscitetis, neque permittatis ut ab aliquo patiatur insidias. Quod autem subdit: « Expecto eum, » terrentis est, ut scientes quod omnia ipsi renuntiaturus sit, in nullo eum adigant. Simul etiam per hoc fide dignum reddens Timotheum quod Paulus licet habens quod ageret, propter ipsum expectare se dicat. « Porro de Apollo fratre. » Apollos et senior erat Timotheo et doctus ac prudens vir. Ne ergo dicant: Quamobrem illum non misisti; et ne existimarent præpositum esse Timotheum; utrumque curat, et ait quod exhortatus sit illum ut proficisceretur, non autem persuaserit. Quoniam non erat, inquit, voluntas Dei. « Proficiscetur autem. » Ne existimarent hæc fictionem ac pretextum esse, dicit quod proficiscetur.

585 XVI, 13-16. Vigilate: state fide: viriliter agite: fortes estote. Omnia vestra per charitatem fiant. Obsecro autem vos, fratres, vestris familiam Stephanæ esse primitias Achaïæ, et quod in ministerium sanctis ordinarunt seipsos: ut et vos subditi sitis talibus, omnique adjuvanti ac laboranti.

Tanquam de dormientibus ac fluctuantibus, mollescentibus ac segnibus sermo est cum dicitur: « Vigilate, » et « State, » et « Viriliter agite, » ac « Fortes estote. » — « Omnia vestra per charitatem fiant. » Sive quis doceat, sive quis principatum gerat, sive quid aliud faciat, charitas, inquit, et dilectio præcedat. « Obsecro autem vos. » Hylperbaton est. Obsecro vos, fratres, ut et vos subditi sitis talibus. Qualibus? Qui seipsos in ministerium sanctorum segregarunt, nec solum ipsis: verum etiam omni adjuvanti ac laboranti ad ministerium sanctorum. « Vestris familiam Stephanæ. » Et vos, inquit, scitis, quomodo laboretis, nec vobis opus est ut a me distatis. Primitias autem dicit

familiam, eo quod illi primi crediderint aut quod primas tulerint in pietate ac religione. Ἀπαρχή enim, id est, primitivae significat id quod praeceptum est et excellens. « Primitias Achaiae, » sive Graeciae: unde et Achaei dicuntur Graeci. « Et quod in ministerium sanctis. » Ad suscipiendum sanctos, eisque ministrandum. Ordinarunt autem, hoc est, diffinierunt, segregarunt, vitam hanc elegerunt. « Subditi altis talibus. » Adjuvetis et ad sumptum pecuniarum et ad ministerium corporale, et per omnia eis pareatis: id enim est subjectio. Et ne Stephanum gratificari videatur, subiungit: « Omniaque adjuvanti ac laboranti. »

XVI, 17, 18. *Gaudeo autem de adventu Stephani et Fortunati et Achaici: quoniam id quod mihi decrat vestri, ipsi suppleverunt: refocillaverunt enim spiritum meum ac vestrum. Agnoscite itaque huiusmodi.*

Illi sunt qui renuntiaverunt ipsi divisionem ac dissidium quoderat apud Corinthios: et per hos significati sunt qui erant ex familia Chloes. Quoniam ergo verisimile erat Corinthios commotos esse adversus illos, adducit eos in medium et ait: Quod mihi decrat vestri suppleverunt: hoc est, pro omnibus vobis venerunt, et propter vos tantam peregrinationem instituerunt. « Refocillaverunt enim meum spiritum ac vestrum. » Docuit quod ad illorum spectabat utilitatem ut spiritus Pauli refocillaretur. Nam qui meum, inquit, refocillaverunt spiritum, vestrum quoque refocillaverunt: hoc est, qui me praeceptorem recrearunt, etiam vos discipulos meos recrearunt. « Agnoscite itaque huiusmodi. » Ipsos in honore habete, quia propter vos laborarunt.

XVI, 19-24. *Salutant vos Ecclesiae Asiae. Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla cum ea quae in ipsorum domo est ecclesia. Salutant vos fratres omnes. Salutate invicem osculo sancto. Salutatio manu mea Pauli. Si quis non diligit Dominum Jesum Christum, sit anathema, maranatha. Gratia Domini Jesu Christi sit vobiscum. Dilectio mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen.*

Per salutationem membra in unum colligat. « Aquila et Priscilla. » Apud hos manens, eo quod ejusdem essent artificii, operabatur in arte texendi tabernacula. Et considera ipsorum virtutem, quia propriam domum ecclesiam fecerant. « Osculo sancto. » Mentio sancti osculi hic solum additur, eo quod multum inter se dissidebant, dicentes: Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego autem Cephae. Sanctum vero dicit non fictum, sed quod ex dilectione procedit. « Salutatio manu mea Pauli. » Propria manu salutationem in epistola scripsit. « Si quis non amat Dominum. » Uno verbo omnes terruit, qui vel ab hominibus cognominabantur, vel scortatores, vel offendiculi fratribus ponentes edendo idolothyta, vel resurrectionem

ἐπ' οὐλαίῃς. Ἡ γὰρ ἀπαρχή, τὸ ἀξίωτον θεῶν. Ἀπαρχή τῆς Ἀχαΐας, ἡ ἡγεὺς τῆς Ἑλλάδος, ὅθεν καὶ Ἀχαιοί. Καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἀγίοις. Εἰς τὸ ὑποδύξασθαι τοὺς ἀγίους, καὶ διακονεῖν αὐτοῖς. Τὸ δὲ ἑταῖον, οἷον, ἀφώρισαν, τοῦτον τὸν βίον εἰλοντο. Ὑποτάσσασθε τοῖς τοιοῦτοις. Συναντιλαμβάνεσθε, καὶ εἰς δαπάνην χρημάτων, καὶ εἰς διακονίαν σωματικὴν, καὶ εἰς πάντα παύσασθε αὐτοῖς: τοῦτο γὰρ ἡ ὑποταγή. Καὶ ἵνα μὴ ὀδῇ τῷ Στεφανῶ χαρίζεσθαι, ἐπάγει. Καὶ παντὶ τῷ κοπιῶντι καὶ συνεργῶντι. »

Χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανῶ καὶ Φορτουνοῦ καὶ Ἀχαιοῦ, οἱ τὸ ὁμῶν ὁστέρημα αὐτοῖς ἀνέπληρωσαν. Ἀρέσαντο γὰρ τὸ ἑμὲν πνεῦμα καὶ τὸ ὁμῶν. Ἐκπινώσατο οὖν τοὺς τοιοῦτους.

Οὗτοι εἰσιν οἱ ἀναγγελλάντες αὐτῷ τὴν παρὰ Κορινθίους διχόστασιαν, καὶ οἱ τῆς Χλόης διὰ τούτων ἰδρωδῶσαν. Ἐπὶ οὖν εἰπὸς ἦν τοῖς Κορινθίοις ἡγριώσθαι πρὸς αὐτοὺς, παρατίθεται αὐτοῖς, λέγων, οἱ τὸ ὁμῶν ὁστέρημα ἀνέπληρωσαν, τούτῳ, Ἄντι πάντων ὁμῶν ἦλθον, καὶ δι' ὅμᾶς: τοσαύτην ἀποδημίαν ἐστειλαντο. Ἀνέπασαν γὰρ τὸ ἑμὲν πνεῦμα καὶ τὸ ὁμῶν. Ἐδίδαξαν οὖν εἰς ἐκείνων ὅπως συνέβαινε τὸ ἀναπνεῦσθαι τὴν ψυχὴν τοῦ Παύλου, ἀναπνεύσαντες γὰρ τὸ ἑμὲν πνεῦμα, φησί, τὸ ὁμῶν ἀνέπασαν, τούτῳ, Ἐπὶ τὸν διδάσκαλον ἀναπνεύσαντες, ὅμᾶς τοὺς μαθητάς μου ἀνέπασαν. Ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιοῦτους. Ἐν τιμῇ αὐτοῖς ἔχετε, οἱ δι' ὅμᾶς κεκμήκασιν.

Ἀσπάζονται ὁμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας. Ἀσπάζονται ὁμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ἀνύλα καὶ Πρίσκιλλα σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ. Ἀσπάζονται ὁμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ἀσπάζομαι πάντας ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ. Ὁ ἀσπασμὸς ἐπὶ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἦτω ἀνάθεμα, μαρναθῆ. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετ' ὁμῶν. Ἢ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὁμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

Συνεῖτε τὰ μέλη τῷ ἀσπασμῷ. Ἀνύλα καὶ Πρίσκιλλα. Παρὰ τοῦτοις μένων διὰ τὸ ὁμιλεῖν, τὴν ἐκτελεῖν αἰργάζετο τέχνην. Ὅρα δὲ αὐτὸν ἀρετὴν, οἱ τὸν οἶκον ἐκκλησίαν ἐκποιήσαν. Ἐν φιλήματι ἀγίῳ. Τὸ τοῦ ἀγίου φιλήματος ὅδε μόνον πρόκειται, διὰ τὸ πολλοὺς αὐτοὺς διεσπᾶναι. Ἐγὼ γὰρ εἶμι, φησί, Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κεφᾶ. Ἄγιον δὲ λέγει, τὸ ἀνυπόκριτον καὶ ἐξ ἀγάπης. Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. Ἰδιόχειρον ἔγραψε τὸν ἀσπασμὸν ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον. Δι' ἑνὸς βήματος: πάντας ἐπέθηκε, τοὺς ἀπὸ ἀνθρώπων ὀνομαζομένους, τοὺς κέρνους, τοὺς σκανδαλίζοντας τοὺς ἀδελφούς τῇ τῶν εἰδωλοθύτων βρώσει, τοὺς τῇ ἀναστάσει ἀπιστοῦντας. Οἱ γὰρ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, οὐ φιλοῦσι τὸν Κύριον Μαριναθῆ.

Τούτῃσιν, ὁ Κύριος ἦλθε. Τοῦτο δὲ φησι, τὴν οἰκονομίαν θεσπῶν καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ ἐντρέπων ὅτι ὁ Διουπότης ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν, ὑμεῖς δὲ παροργίζετε αὐτὸν, πράττοντας ἀτοπία. Τῇ Ἑβραϊκῇ δὲ κέχρηται λέξει, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἀποστρέφεται τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ σεμνύνεται. Τὸ γὰρ Ἑβραϊστὶ λέλειν, ἰδιωτεία αὐτοῖς ἰδόμεν ὅτι σοφοίς. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, καθαιρῶν τὸν τύπον τῶν σοφῶν. — Α.Ι. Λως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Τοῦτο οὐ τῆς Ἑβραίων τινὸς ὀφθαλμοῦ, ἀλλὰ τῆς Σύρων εἶναι φωνῆς. Ἑρμηνεύεται δὲ, ὁ Κύριος ἦλθε. Τέθεικε δὲ τὴν λέξιν, τῶν ἐπὶ εὐλαστία σεμνυνομένων Κορινθίων τὴν ὁφρὸν καταστέλλων, καὶ διδάσκων ὡς οὐ παιδεύεται, ἀλλὰ πιστεύει αὐτοῖς χρειαί. « Ἐχάρης τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' ὑμῶν. » Τοῦτο διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον παραινέειν, ἀλλὰ καὶ ἐπεύχεσθαι. Εἶτα ἐπαίθῃ αὐτοῦν πολλὰ καθήκοντα, τὸν θεραπεύει αὐτοῦς καὶ ἐπεύχεται. Εἴη γὰρ, φησὶν, ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν. « Ἐστὶ δὲ τοῦτο πῶς ; » Ἐν ὁρῶς βαδίζετε. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσι καλαχρίας εἶναι τὸ βῆμα. ἐπάγει. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ὅθεν τῇσιν ἀνθρώπινον ἢ σαρκικὸν παρ' ἑμοῦ. ἔν γὰρ Χριστῷ ἔσται ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν.

A non credentes. Nam qui talia agunt, non amant Dominum. « Maranatha. » Id est, Dominus venit. Hoc autem dixit dispensationem ac resurrectionem confirmans, et admonens quod Dominus pro nobis mortuus est, vos autem, inquit, cum irritis indigna perpetrantes. Hebraica vero usus est dictione ostendens quod non solum non aversetur insectiam, sed et gloriatur de ea. Nam Hebraice loqui, ignorantia ipsis videbatur cum sapientes essent. Hoc autem facit, tollens fastum sapientum. — Alio modo Hoc quidam non Hebræorum **587** sed Syrorum esse vocem suspicati sunt. Sonat autem, si quis interpretetur, Dominus venit. Hanc autem dictionem posuit, supercilium comprimens Corinthiorum qui sese de eloquentia jactabant, et docens quod non eruditione, sed fide ipsi opus erat. « Gratia Domini Jesu Christi sit vobiscum. » Hoc præceptoris est non adhortari solum, sed et precari. Denique postquam in multis ipsos objurgavit, nunc obsequitur illis ac oralit dicens : Sit dilectio mea vobiscum. Id autem quo pacto fiet ? Si recte incedatis. Tandem ne id adulationis esse existiment, subiungit : « In Christo Jesu. » Nihil, inquit, humanum aut carnale apud me est ; nam per Christum erit dilectio mea vobiscum.

Τέλος, σὺν θεῷ, τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης Ἐπιστολῆς.

Finis, divino favente auxilio, prioris ad Corinthios Epistolæ.

Ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππου διὰ Στεφάνου καὶ Φουρτουανίου, καὶ Ἀγαίου καὶ Τιμοθέου.

Missa est a Philippis per Stephanum, et Fortunatum, et Achaicum ac Timotheum.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM

POSTERIORIS PAULI AD CORINTHIOS EPISTOLÆ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας. Ἡ δὲ πρὸς τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῇ. Δεξιόμενοι Κορινθιοὶ τὴν προτέραν Ἐπιστολήν, κατανύχσαν ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ τοῦ λαθόντος τὴν μητρίαν, καὶ ἐλυπήθησαν δὲ, ὡς παριόντες τὸ τοιοῦτον ἀμάρτημα. Εἶτα ὁρηπάζοντο παρὰ τινων καὶ τὰς προβάσεις τῶν σχισμάτων ποιοῦντων, ὥστε παρακαθεῖσθαι τῷ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ ἀδύφορον ἡγεῖσθαι τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ πολλὸν προσέχειν τοῖς ἐν προσώπῳ καυχώμενοις. Ἦσαν δὲ καὶ περὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους φροντίζοντες καλῶς. Πρὸς ταῦτα σὺν ἀντιγράφει ὁ Ἀπόστολος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τοὺς ἐκβαλόντας τὸν παρανομήσαντα, ἔπειτα ἀξιῶσιν αὐτοὺς καθικετεύει, καὶ μετανοήσαντα ἐκείνον καλεῖται δεχθῆναι. Ἐν αὐτῇ δὲ διδάσκει περὶ τοῦ νόμου, διαίρων τὸ γράμμα, καὶ δεικνύων ὅτι οὐ

588 Hanc a Macedonia mittit. Hæc autem occasio fuit Epistolæ. Cum priorem Epistolam accepissent Corinthii, compuncti sunt ob illius peccatum qui novercam acceperat ; monstique fuerunt ut qui hujusmodi peccatum dissimulassent. Deinde a nonnullis aurripiebantur qui etiam datis dissidiorum occasionibus id agebant ut legis litteræ adhererent, et superfluum ducerent datam a Christo gratiam ; hisque magis intenderent qui in personæ gravitate gloriabantur. Bene etiam de collectione in sacelos curam habebant. Ad hæc itaque rescribit Apostolus. Et primum quidem ipsos commendat quod transgressorem ejecissent. Deinde ipsos ita censentes orat, ac respicientem jubet recipi. In eadem autem docet de lege, litteram elevans, ac ostendit non oportere tantum legis sumera litteras,

sed sensum qui est in litteris scrutari. Neque enim lex solum verbum est, sed in verbis est et intellectus spiritus. Deinde quod veniente Christo nova sit facta creatura: nec oportet iuxta vetustatem vivere, sed in omnibus tanquam 589 in novam renovari creaturam: ac deinceps otiosam esse circumcisionem. Commendat etiam ipsos de ministerio, ac exhortatur ut illud magis abunde fiat. Accusans autem eos qui in personæ gravitate gloria-bantur, cuncta recenset quæ propter Dominum passus fuerat, ac visiones narrat quas viderat, tum in paradisu tum in tertium raptus cælum. Demum ubi præcepit ne peccent, sed peccatores potius resipiscant, in gratiarum actione concludit Epistolam. Totus itaque sermo Epistolæ de seipso est et de Corinthiis et de pseudopostolis, et ex hoc argumento procedit et ad ea quæ divinæ sunt gratiæ, et de bona conversatione circa bonam conscientiam ac certamen contemptumque divitiarum, et de eleemosynæ virtute et de pseudopostolorum jactantia ac pravitate.

THEODORETI.

Dignum est ut queramus quam ob causam addat secundam Epistolam. Quia cum in priore fuisset pollicitus se ad ipsos profecturum, nec fuisset profectus, Spiritu ipsum in aliis occupante, et quia in afflictiones inciderat: per hanc secundam Epistolam nunc se purgat quod non venerit, et ut venire etiam per Epistolam videatur. Præterea quoque ex priore Episto'a meliores effecti erant: æquum ergo fuit ut secundam accipere mererentur, quo magis ad virtutem proficerent.

590 SECUNDÆ AD CORINTHIOS EPISTOLÆ CAPITA.

1. Gratiarum actio de divino auxilio in quo ait se fuisse confisum.
2. De dilectione quam erga ipsos habebat: et quod pepercerit ne eos contristaret, quamquam dolore afficiens, utilitatem afferret: veluti in eo qui ob stuprum objurgatus fuerat, cui etiam ignoscit.
3. De utilitate per ipsum præstita his qui idonei essent, per quam etiam commendari se dicit.
4. De ministerio secundum spiritum et gloria magis divinæ quam ea quæ secundum legem erat.
5. De divina gloria et consequenti vita, quod a sanctis cognoscatur.
6. De infirmitate juxta corpus et corporis depositione plenæque resurrectionis.
7. De Pauli erga Deum amore ac fraterna secundum Deum dilectione.
8. De commendatione obedientia Corinthiorum et dilectione Paulum exultante.
9. Exhortatio ad uberiores pecuniarum contributionem in sanctos, et de eorum honore qui ad hoc proficiscerentur.

Δεῖ λαμβάνειν τὰ γράμματα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλὰ ἐν αὐτοῖς τῶν γράμματι τὴν διάνοιαν ἔρπυσθαι. (Ὁ γὰρ μόνον ρῆμά ἐστιν ὁ νόμος, ἀλλ' ἐν τοῖς ρήτοσι ἐστὶ καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος.) Ἐπειτα ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἰλθόντος καὶνὴ κρίσις γέγονε, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ' ὡς ἐν καινῇ κτίσει, ἐν πᾶσι ἀναγενοῦσθαι, καὶ ἀρχὴν εἶναι λοιπὴν τὴν περιτομήν. Ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς διακονίας, καὶ προτρέπεται μᾶλλον αὐτὴν πλεονάζειν. Αἰτιώμενος δὲ τοὺς ἐν προσώπῳ καυχουμένους, καταλέγει πάντα ἅπαν πίπτοντα διὰ τὸν Κύριον. Καὶ τὰς ὁπτασίας διηγείται ἅπαν ἐώρακας, εἰς τὴν τὸν παράδεισον καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἀρπάξας. Εἰτα παραγγέλλας μὴ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ μετανοεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἐν εὐχαριστίᾳ τὴν ζῶσαν τὴν ἐπιστολήν. Ὁ πᾶς τοίνυν λόγος ἐστὶν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, περὶ τοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ Κορινθίων, καὶ τῶν ψευδοποστόλων. Καὶ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως προδίδωκεν εἰς τὰ τῆς χάριτος Θεοῦ, καὶ περὶ ἀγαθῆς πολιτείας, κατὰ τὸ εὐσυνείητον καὶ τὸ ἐναγώνιον, καὶ τὸ ἀφιλοχρήματον, καὶ περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἀρετῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν ψευδοποστόλων ἀλαζονείας καὶ πονηρίας.

ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.

Τί δὲ ποτὲ δευτέραν τῆδε ἐπιστολήν, ζητεῖσθαι δεῖον. Ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἀπελθεῖν πρὸς αὐτοὺς ἑπαγγελλάμενος, καὶ μὴ ἀπελθὼν, τοῦ Πνεύματος εἰς ἑτέρα αὐτῶν ἀπασχολούστος, καὶ διὰ τὸ πειρασμοῖς ἱμῶσι, διὰ τῆς νῦν δευτέρας τὸ μὴ ἀπελθεῖν ἀπολογεῖται, καὶ ἵνα καὶ ἀπελθεῖν διὰ τῆς Ἐπιστολῆς δέξῃ. Ἐπειτα καὶ ἡσαν βελτίους ἐκ τῆς πρώτης Ἐπιστολῆς γινόμενοι. Εὐλογον οὖν ἦν δευτέρας αὐτοὺς ἀξιωθῆναι, ἵνα πλείον ἐπιδώσωσι πρὸς ἀρετὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

- α'. Εὐχαριστία περὶ Θεοῦ βοηθείας, ἐν ᾗ ἀποδόξασται ἡμεῖς.
- β'. Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτοὺς, καὶ παιδείας εἰς τὸ μὴ λυπεῖν, εἰ καὶ λυπῶν ὥρεται, ὡς ἐκ τοῦ διὰ πορνείαν ἐπιτιμηθέντος, ᾧ καὶ συγχωρεῖ.
- γ'. Περὶ τῆς δι' αὐτοῦ ὥρεται τοῖς ἐκτεθειμένοις, δι' ἧς καὶ συνίστασθαι φησιν.
- δ'. Περὶ τῆς κατὰ ἀνέμω λειτουργίας καὶ δόξης θεοτέρας τῆς κατὰ τὸν νόμον.
- ε'. Περὶ θείας δόξης καὶ τοῦ ἀπολούθου βίου, οὗ τοῖς ἀγίοις τυράσκειται.
- ς'. Περὶ αὐτῆς σώματος ἀποθέσεως, καὶ παραναλήψεως.
- ζ'. Περὶ τῆς αὐτοῦ φιλοδεκτητικῆς καὶ φιλαδελφικῆς τῆς κατὰ Χριστόν.
- η'. Περὶ ἀποδοχῆς τῆς Κορινθίων δακρύων, καὶ ἀγάπης εὐφραντοσύνης αὐτῶν.
- θ'. Προτροπὴ πρὸς ἐκδόσιν χρημάτων τοῖς ἀγίοις, καὶ τιμὴν τῶν διὰ τοῦτο ἐρχομένων.

1. Διήγησις τῶν ἰδίων πόρων καὶ προθέσεως καὶ τῆς ἐκ αὐτοῦ χάριτος πρὸς τὸ μὴ τοῖς ἐκπαιδευτοῖς προστεθεῖν Κορινθίοις.

A 10. Propriorum narratio laborum et propositi ac gratiae quae in ipso erant, ne assentiretur iuventus Corinthiis.

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Η ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

591 PAULI APOSTOLI

AD CORINTHIOS POSTERIOR EPISTOLA.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Εὐχαριστία περὶ Θεοῦ βοηθείας, ἐν ᾗ παροικεῖται ἡμεῖς.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ὄσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς ὄσῃ ἐν ἑλῇ τῇ Ἀχαΐᾳ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Εν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ, πέμφας ἐκεῖ τὸν Τιμόθεον, καὶ νῦν ἀπολαβὼν αὐτὸν, ταῦτ' συνάπτει. Ὅρα δέ· ποτὶ μὲν τίκνον αὐτὸν καλεῖ· «Ὡς πατρί γάρ, φησί, τέκνον ἀδούλευσέ μοι·» ποτὶ δὲ σὺν ἐργόν· Τὸ γάρ «ἔργον Κυρίου ἐργάζεται» ὡς καὶ ὁ νῦν δὲ ἀδελφὸν, διὰ πάντων ἀξιώσεων αὐτὸν ποιεῖν ἡμελωσάι δὲ τὴν, διὰ καὶ τοῦ Πατρὸς. «Σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσιν.» Ἄγιους αὐτοὺς καλεῖ, ὑμναίων διὰ αἱ τις γὰρ ὁδὸς, ἐκτός ἐστι ταύτης τῆς προσήγορας. Δοκοῦσι δὲ οὗτοι κοινῇ σιγαλέσθαι, διὰ τοῦτο καὶ κοινῇ ποιεῖται τὴν λατρίαν. Τοῦτο δὲ πρὸς Γαλάτας καὶ Ἐβραίους γράφων ποιεῖ. «Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη.» Τὴν συνήθη προσήγορίαν καὶ τοῖς ἐκείνοις ἐπιτίθει.

scribens et ad Hebræos. «Gratia vobis et pax.» Familiarē ac sibi consuetam salutationem etiam his exoptat.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οὐρανῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακλῶν ἡμᾶς ἐκ πάσης τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνανθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

«Εὐλογητὸς ὁ Θεός.» Ἐναυθὰ στικτεῖν. «Καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.» Ἡμῶν μὲν γὰρ Θεός, τοῦ δὲ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Πατὴρ. Ταύτην τὴν διαίρεσιν καὶ ὁ Δεσπότης ἡμῶν ἰσθάζει. Ἐν γὰρ τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγέλοις ἔφη, «Ἐξομολογούμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς,»

A

CAPUT 1.

Gratiarum actio de divino auxilio, in quo ait se fuisse confisum.

1, 1, 2. Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiam Dei quae est Corinthi una cum omnibus sanctis qui sunt in tota Achaia, gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo

Cum una cum priore Epistola misisset eo Timotheum, et nunc ipsum receperisset, sibi ipsi conjungit. Considera vero, quod ipsum quidem interdum filium vocat: «Nam ut patri, inquit, filius mihi ministravit»; interdum autem cooperatorem: «Opus enim Domini operatur, inquit, sicut et ego»; nunc vero fratrem per omnia fide dignum esse efficit. Animadvertite autem praepositionem διὰ, id est, per, etiam de patre dici. «Una cum omnibus sanctis.» Ἄγιους, id est, sanctos vocat ipsos (quasi sine terra), ostendens quod si quis terrenus sit, alienus est ab hac salutatione. Videntur autem hi simul fluctuasse: propterea etiam communem facit et 592 sanctorum. Hoc quoque facit ad Galatas

scribens et ad Hebræos. «Gratia vobis et pax.» Familiarē ac sibi consuetam salutationem etiam his exoptat.

1, 3, 4. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum et Deus omnis consolationis, qui consolatur nos in omni afflictione nostra, in hoc ut possimus eos consolari qui sunt in quavis afflictione, per consolationem qua nosipso consolatur Deus.

«Benedictus Deus.» Hoc loco ponendum est hypostigma sive subdistinctio. «Et Pater Domini nostri Jesu Christi.» Siquidem Deus noster est, sed Domini nostri Jesu Christi Pater. Hanc autem divisionem etiam Dominus nos docuit: ait enim in sacris Evangelis: «Confiteor tibi, Pater, Do-

mine cœli et terræ¹, » manifeste docens quod suus quidem sit Pater, creaturæ vero factor ac Dominus. Priore quidem Epistola promiserat se ad ipsos venturum, sed prohibitus est magnis afflictionibus ipsum corripientibus. Scite igitur incipit purificationis semina jacere. « Gratias ago, inquit, Deo quod nos consolatus sit in omni afflictione nostra. » — « Pater misericordiarum. » Sancti id habent pro more Deum ex acceptis beneficiis appellare. In belli quidem victoria : « Diligam te, Domine, fortitudo mea². » Quando autem a mentis caligine ac obtenebratione liberatus est : « Dominus illuminatio mea³. » Nunc vero Deum misericordiarum et consolationis nominat. Considera vero quā sese divinus hic Paulus demittat. Liberatus ab afflictionibus quæ propter prædicationem supervenerant, non dicit se liberatum quod dignus fuerit, sed per misericordias ac miserationem. « Qui consolatur nos. » Non dixit, Qui non permittit nos affligi (novit enim nullis esse afflictiones), sed, « Qui consolatur nos. » Dicens autem, « In omni afflictione, » significat et continuas afflictiones et continuas consolationes. « In hoc ut possimus eos consolari. » Vide excellentem animi modestiam : Non accepi, inquit, consolationem quod consolatione dignus essem, sed ut exemplo consolationis quæ erga me facta esset, possem et alios consolari qui sunt in afflictionibus. Itaque propter aliorum utilitatem, non propter me, fuit consolatio. Aut, Consolatio, inquit, quæ in me facta est, ad consolandum simul et alios fuit, eos nempe qui ob meas dolebant afflictiones.

593 I. 5-7. Quoniam sicut abundant afflictiones Christi in nos, ita per Christum abundat et consolatio nostra. Sive autem affligimur, id fit pro vestri exhortatione ac salute, qua efficitur in tolerantia eorumdem afflictionum, quas et nos patimur, et spes nostra firma est pro vobis. Sive consolationem accipimus, id fit pro vestri consolatione ac salute : cum sciamus quod sicut participes eris afflictionum, sic futuri sis et consolationis.

Ne qui existiment Deo non esse curæ apostolos, eo quod continuas sustineant afflictiones, vide quomodo rem extollat. Christi, inquit, sunt afflictiones ac calamitates quas nos sustinemus : hæc sane etiam abundant in nobis, ac si diceret : Non solum quæ passus est Christus patimur, sed et plura. Hoc etiam dicit alibi : « Et suppleo quæ deerant afflictionum Christi⁴. » Idipsum quoque per se absque divina alia consolatione, satis est ad consolationem, scire Christi esse afflictiones quas ipsi patiuntur etiam si non addatur quod consolatio Christi exuberet erga ipsos, quæ occasiones lætitiæ ipsis immitat, ac si dicat : Abundantes sunt afflictiones, sed multo magis consolatio. « Ita per Christum abundat et consolatio nostra. » Abundant quidem in nobis ait, tentationes et afflictiones, sed et plus

σαςως διδασκων, ως αυτοϋ μιν εστι Πατηρ, της δε κτισεως Ποιητης και Δεσποτης. Επαγγελόμενος μιν ην εν τη πρώτη Επιστολῃ ἀπείναι προς αυτοϋς, ἀλλ' ἐκωλύθη πειρασμῶν μεγάλων αυτοϋ καταλαβόντων. Ἀρχεται οὖν εὐφρως καταβάλλειν ἀπολογία· σπέρματα. « Εὐχαριστῶ γάρ, φησι, τῷ Θεῷ ὅτι παρακάλεσεν ἡμᾶς ἐν πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. » « Ὁ Πατήρ τῶν οὐκ ἐπιτιμῶν. » Ἐδοξ τοῖς ἁγίοις ἐκ τῶν εἰς αυτοϋς εὐεργεσιῶν ὀνομάζειν τὸν Θεόν. Ἐπὶ μὲν νίκῃς πολέμων· « Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου. » Ὅταν δὲ ζόφου και σκοτιώσεως τοϋ λυτρωθῇ· « Κύριος φωτισμός μου. » Νῦν δὲ Θεὸν οὐκ ἐπιτιμῶν και παρακλήσεως ὀνομάζει. Ὅρα δὲ τὸ ταπεινὸν τοϋ ἁγίου τοϋτου. Αὐτρωθεὶς τῶν διὰ τὸ κήρυγμα πειρασμῶν, οὐ λέγει ὅτι κατ' ἀξίαν ἔλυτρωθῆν, ἀλλὰ κατ' οὐκ ἐπιτιμῶν και ἔλεον. « Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς. » Οὐκ εἶπεν, Ὁ μὴ ἐὼν ἡμᾶς θλιβεῖν (οἶδε γάρ τὰς θλίψεις συμπερούσας), ἀλλ', « Ὁ παρακαλῶν. » Εἰπὼν δὲ, « Ἐν πάσῃ θλίψει, » δηλοῖ και συνεχεῖς θλίψεις, και συνεχεῖς παρακλήσεις. « Εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν. » Ὅρα ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν. Οὐ παρεκλήθη, φησι, διὰ τὸ εἶναι με ἄξιον παρακλήσεως, ἀλλ' ἵνα ἐκ τοϋ ὑποδείγματος της εἰς ἐμὲ παρακλήσεως, ἀλλοις ὄντας ἐν πειρασμοῖς δυνηθῶ παρακαλεῖν. Ὅστις διὰ τὴν τῶν ἄλλων φέλλειαν, οὐ δὲ ἐμὲ ἢ παρακλήσει. Ἡ δὲ, Ἡ εἰς ἐμὲ, φησι, παρακλήσις, και ἀλλοις συμπαρακαλεῖ, τοὺς εἰόν ἀλγεύοντας, ἐπὶ ταῖς ἐμαῖς θλίψεσιν.

«Οἱ καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοϋ Χριστοϋ εἰς ἡμᾶς, οὕτως διὰ τοϋ Χριστοϋ περισσεύει και ἡ παρακλήσις ἡμῶν. Εἰτε δὲ διὰ ἐλπίδα, ὑπὲρ της ὁμῶν παρακλήσεως και σωτηρίας της ἀναργουμένης ἐν ὑπομοτῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὥς και ἡμεῖς πάσχομεν, και ἡ ἐλπίς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὁμῶν. Εἰτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ της ὁμῶν παρακλήσεως και σωτηρίας, εἰδότες ὅτι ὡς περ κοινωροί εἰσιν τῶν παθημάτων, οὕτως και της παρακλήσεως.»

Ἴνα μὴ εἰδῶσι τινες ὡσανεὶ μὴ φροντισμένων τῶν ἀποστόλων, παρὰ Θεοϋ γίνεσθαι αυτοῖς τὰς συνεχεῖς θλίψεις, ὅρα πῶς ἐξαίρει τὸ πρᾶγμα, λέγων· Τοῦ Χριστοϋ εἰσιν αἱ θλίψεις και τὰ παθήματα, ἃ ἡμεῖς ὑπομένομεν. Αὐτὰς δὲ και περισσεύουσιν εἰς ἡμᾶς, ὡσεὶ ἔλεγεν· Οὐχ ὅσα πέπονθεν ὁ Χριστὸς, πάσχομεν, ἀλλὰ και πλεον. Τοῦτο και ἀλλαχού φησι· « Καὶ ἀνακληρῶ τὰ ὑστερήματα τοϋ Χριστοϋ. » Τοῦτο και αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀνευ της ἀπὸ Θεοϋ παρακλήσεως ἀρκεῖ εἰς παραμυθίαν, τὸ εἰδῆναι ὅτι τοϋ Χριστοϋ ὑπάρχει τὰ πάθη ἃ αὐτοὶ πάσχουσι, μὴ δὲ και παρακλήσις τοϋ Χριστοϋ περισσεύουσα ἦν εἰς αυτοϋς, εὐθυμίας αὐτοῖς ἀφορμὰς ἐμποιοῦσα, ὡσεὶ ἔλεγεν· Περισσαὶ μὲν αἱ θλίψεις, ἀλλὰ πολλὴ πλεον ἡ παρακλήσις. Οὕτως διὰ τοϋ Χριστοϋ περισσεύει και ἡ παρακλήσις ἡμῶν. » Περισσεύουσι

¹ Matth. xi, 25. ² Psal. xvii, 2. ³ Psal. xvi, 1.

μὲν, φησὶν, ἐν ἡμῖν οἱ πειρασμοὶ καὶ αἱ θλίψεις, ἀλλὰ καὶ τούτων ἐστὶ μέλλον· περισσεύουσιν αἱ παρακλήσεις· πῶς; ὅτι οὐ μόνον διασχεδάζουσι τὰς θλίψεις, ἀλλὰ καὶ χαίρειν παρασκευάζουσι, καὶ στεφάνους καὶ βραβεῖα προξενοῦσιν. Οὐ κατὰ ἀναλογίαν, φησὶ, τῶν θλίψεων ἡ παρακλήσις, ἀλλὰ πολλῶν μείζων. Περισεύει γὰρ, φησὶν, ἡ παρακλήσις. « Ἐστε θλιβόμεθα, φησὶν, ὑπὲρ τῆς ὁμῶν σωτηρίας καὶ παρακλήσεως θλιβόμεθα. » Πῶς; ὅτι ἐξῆν ἡμῖν ἀπαγορεύσαι τὸ κηρύσσειν, ἐν ἀδείᾳ καὶ ἀσφαλείᾳ εἶναι. Ἀλλὰ μέλλον αἰρούμεθα θλιβεσθαι καὶ κινδυνεύειν, ἵνα ὁμᾶς διὰ τοῦ κηρύγματος σώσωμεν καὶ παρακαλέσωμεν πρὸς τὴν πίστιν. Οὐκοῦν ὑπὲρ τῆς ὁμῶν σωτηρίας τὰς θλίψεις ὑπομένομεν, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑμῖν, τούτεστιν, ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμεως, τοῦ τὰ σημεῖα ἐνεργούντος. Τῆς ἐνεργουμένης, τούτεστιν ἐν ὑμῖν. « Ἐν ὑπομονῇ. » Ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν ἡ σωτηρία, φησὶν, ἐν ὑπομονῇ ὡς τῶν ἰσῶν ἡμῖν παθημάτων. Ὅσπερ γὰρ ἡμεῖς κηρύσσομεν πειραζόμεθα, οὕτως καὶ ὁμᾶς μαθητεύοντες. Πολλὴν δὲ ἀρετὴν αὐτοῖς μαρτυρεῖ, ὅτι μετὰ πειρασμῶν ἰδύχοντο τὸ κήρυγμα. « Καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν. » — [ΦΩΤ.] Ποῦ ἐλπίς; ὅτι ἐνεργουμένη ἐστὶ ἐν ὑμῖν ἡ σωτηρία, καὶ τὰ αὐτὰ ἡμῖν καὶ ὑμῖν συνεχεσθῆναι παθήματα. Πῶς; Παρακαλούμενοι, ὑπὲρ τῆς ὁμῶν σωτηρίας παρακαλούμεθα, ἀπέδειξεν, φησὶν, ἐντεῦθεν καὶ γινώσκον ἀναμφοσθέντων λαμβάνοντες, ὅτι καὶ ὁμᾶς παρακληθήσεσθε, ὥστε οὐδὲν ἥττον ἐν οἷς αὐτοὶ δοῦμεθα τῶν πειρασμῶν παρακαλούμεθα, ἀλλ' ἐμολως καὶ ἐν οἷς σαφῶς ἔμεν καὶ πεπαισμεθα ὅτι παρακληθήσεσθε καὶ ὁμᾶς. Πόθεν δὲ τοῦτο ὅλην; αὐτόθεν, φησὶν. Ὅσπερ γὰρ ἐστὶ κοινωνοὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν θλίψεων, οὕτως ἔσεσθε καὶ τῆς παρακλήσεως. « Βεβαία ὑπὲρ ὁμῶν, » τούτεστιν, ὅσα ἂν πάτχητε, θαρρῶμεν ὅτι οὐ παρατραπήσεσθε, οὐτε ἀπαγορεύετε, οὐτε ὑπὲρ ὧν ὁμᾶς πάσχετε, οὐτε ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς πάσχοντες ὁρᾶτε. « Ὑπὲρ τῆς ὁμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας. » Ἀνὰ εἰπὼν, ὅτι Ὑπὲρ τῆς ὁμετέρας σωτηρίας θλιβόμεθα, ἵνα μὴ δόξη ἐπαχθῆς τις εἶναι, νῦν λέγει ὅτι καὶ ὑπὲρ τῆς ὁμῶν σωτηρίας παρακαλούμεθα, ἵνα μὴ ἀπαγορεύσαντες, ἀμελήσωμεν τῆς σωτηρίας ὁμῶν, ἢ ἵνα παρακληθῆτε, ὁρῶντες ἡμεῖς ὑπὸ θεοῦ παρακαλούμενους. Ὅσπερ γὰρ, φησὶ, κοινωνοὶ ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτως ἴδετε κατὰ τὸ ἀκούσθον κοινωνοὺς εἶναι καὶ τῆς παρακλήσεως. « Εἰδότες ὅτι ὥσπερ κοινωνοὶ ἐστε τῶν παθημάτων. » Τοῦτο γὰρ εἰδότες ἔσμεν, ὅτι ὥσπερ ἐστὶ τῶν πειρασμῶν κοινωνοὶ, οὕτως ὁμᾶς ἐπὶ ἀνάγκης εἶναι δεῖ καὶ τῆς παρακλήσεως κοινωνοὺς. Ὅρῶντες γὰρ ἡμεῖς παρακαλούμενους, εὐέλπιδες ἔσεσθε καὶ ὁμᾶς, ὅτι ἐπειδ' ἂν πειρασμοῖς περιπίπτει, παρακληθήσεσθε καὶ ὁμᾶς ὥσπερ καὶ ἡμεῖς. Ὅσπερ γὰρ κοινωνοὶ ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτως καὶ τῆς παρακλήσεως κοινωνήσετε. Παράκλησις δὲ εἴη ἂν, ἡ τὸ περιαιρεθῆναι τοῦς πειρασμοῦς, καὶ

A quam hæc abundant consolationes. Quo pacto? Quia non solum dissipant afflictiones, sed et gaudium adducunt, et coronas ac bravia conciliant. Non ad proportionem, inquit, afflictionum est consolatio, sed multo major est. Nam abundat, inquit, consolatio. « Sive affligimur (ait) pro vestri exhortatione et salute affligimur. » Quomodo? Quia liceret nobis a prædicatione cessantibus, in securitate et absque timore degere: sed potius eligimus affligi ac periclitari, ut vos per prædicationem salvos faciamus, et ad fidem exhortemur. Afflictiones itaque sustinemus pro vestra salute, id est, quæ in vobis efficitur, hoc est, ex virtute Spiritus sancti qui signa efficit. « Quæ efficitur, » nempe in vobis. « In 594 tolerantia. » Efficitur, inquit, salus in vobis, qui in æqualibus nobiscum estis afflictionibus. Quemadmodum enim affligimur nos qui prædicamus, ita et vos qui discitis. Attestatur autem eis quod magnæ sint virtutis, quia inter afflictionem suscipiebant prædicationem. « Et spes nostra. » — Quenam spes? nempe quod perficienda sit in vobis salus, quamquam eisdem nobis ac vobis contingant afflictiones. Quomodo? Consolationem accipientes, pro vestra salute consolamur, probationem, inquit, notitiamque indubitatam accipientes, quod et vos consolationem indubitatam accipietis: ut non minus consolationem accipiamus in afflictionibus a quibus ipsi liberamur, sed similiter: in quibus etiam plane scimus ac confidimus quod et vos consolationem accipietis. Unde hoc manifestum est? Ex eodem, inquit; nam sicut participes estis temptationum et afflictionum, sic futuri estis et consolationis. « Firma pro vobis. » Hoc est, quantacunque patiamini, confidimus quod non pervertemini neque desperabitis, nec ob ea quæ patimini, nec ob illa quæ nos pati conspiciatis. « Pro vestri consolatione et salute. » Cum superius dixisset: « Pro vestri salute affligimur, » ne gravis quodammodo sermo esse videatur, nunc subdit: Pro vestra quoque salute consolationem accipimus: ne deficientes, vestram negligamus salutem; vel ut consolemini videntes nos a Deo consolationem accipere. Nam sicut estis, inquit, participes afflictionum, ita ex consequenti oportuit quoque esse et consolationis. « Cum sciamus quod sicut participes estis afflictionum. » Hoc enim novimus quod sicut participes estis temptationum, ita quoque necesse fuit ut vos participes essetis et consolationis. Videntes enim nos consolationem accipere, bono eritis et vos animo, quod quandoquidem in afflictionem incideritis, consolationem vos quoque accipietis sicut et nos. Sicut enim participes estis afflictionum, ita quoque et in consolatione participabitis. Consolatio autem dici potest, vel quod auferrentur afflictiones: vel quod ex insperato a presentibus liberarentur periculis; aut quod in mediis constituti periculis, viriliter magnoque animo ferrent quæ inciderant, futurorum spe roborati:

quod fieri non posset, nisi Christus verus Deus A

noster manum porrigeret. ἀποδοχῆς ἐκ τῶν περισσεύων δωρηῶν ἀπαλλαγῆναι, ἣ καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς μέτοι· ὄντας τοῖς θεοῖς, εὐφύως καὶ γενναίως φέρειν τὰ συμπίπτοντα, τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι ναυρου- μέτους, ὃ οὐκ ἂν γένοιτο, μὴ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν χεῖρα παρέχοντος.

595 I, 8-11. Non enim volumus vos ignorare, fratres, de afflictione nostra quæ nobis accidit in Asia, quoniam supra modum gravati fuimus ultra vires: adeo ut de vita quoque desperaremus. Quin ipsi in nobis ipsis responsum mortis habueramus ne confideremus in nobis ipsis, sed in Deo qui suscitavit mortuos, qui ex tanta morte eripuit nos et eripit: in quo apem fixam habemus, quod etiam posthac erepturus sit, simul adiutoribus et vobis per deprecationem pro nobis: ut ex multis personis pro dono in nos collato, per multos gratiæ agantur pro vobis.

Deinde postquam indefuite meminit afflictionis, dicit nunc cujus afflictionis: ut nihil eorum quæ circa me, inquit, geruntur ignoretis (quod signum est dilectionis); aut ne ignoretis quæ mihi acciderunt, indignemini eo quod iuxta promissa ad vos non venerim. « De afflictione nostra, » Hoc in priore quoque prædixerat Epistola: « Quoniam osium, inquit, mihi apertum est et adversarii multi ». — « Quoniam supra modum gravati fuimus. » Magna, inquit, erat afflictio et meas excedens vires: nam contingit magnam quoque viriliter ab aliquo ferri. « Adeo ut de vita quoque desperaremus. » Desperavimus, inquit, nec victuros nos esse sperabamus, sed apud nosippos existimavimus quod omnino moreremur: nam hoc significat: C
« Ipsi in nobis ipsis responsum mortis acceperamus: » id nobis pericula respondebant, quod omnino moreremur. Et quam ob causam permisit nos Deus ad tanta pervenire pericula? « Ne confideremus in nobis ipsis. » Quod autem dicit, tantundem est ac si diceret: Ne cristas erigamus, ne ob egregia facinora extollamur; quod etiam in processu manifestius dicit. « Et ne excellentia revelationum extolleret datus fuit mihi angelus Satanæ? » intelligens affligentes se ac vexantes, et unum quemque horum hominum Satanam appellans. Permissus sum, inquit, tentationes et afflictiones sustinere, ut mei desperatio in officio me contineret, ac modestus esse discerem. Ideo quoque cum Deum obsecrassem, non sum assecutus quod postulabam, sed permansi quotidie tolerans modestie pharmacum, nempe afflictionem. **596** Adeo magna erat afflictio, inquit, ut nos e vita expelleret. Huiusmodi afflictionem vocat David portas inferni ac mortis et dolores partus ac umbram mortis. « Quin ipsi in nobis ipsis responsum mortis habueramus. » Responsum, id est, decretum ac sententiam. Est autem tantundem ac si diceret: Quantum ad nos nostramque cogitationem, adfuit mortis expectatio, sed Deus non permisit ipsam in opus progredi, docens nos ne in propria consideremus virtute

ὅδ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ἐπεὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γεννημένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδαρσώμεθα ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμῶς καὶ τοῦ ζῆν. Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχέκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐλπίοντι τοὺς νεκρούς, ὃς ἐκ τῆς ἐκείνου θανάτου ἐκέρυσσεν ἡμᾶς καὶ ῥύσεται. Εἰς ὃν ἠλπίζαμεν, ὅτι καὶ ἐν ῥύσει, συν- νουρούμενται καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ θεήσει. ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ὑμῶν.

Εἰτα ἐπειδὴ ἀποδοχῆς θλίψεως ἐμνήσθητο, νῦν λέγει ποίας θλίψεως. ἵνα μὴ ἐν ἀγνοίᾳ τῶν κατ' ἐμὲ, φησί, ὑπὲρ ἀγάπης ἐστίν· ἣ ἵνα μὴ ἀγνοοῦντες τὰ συμβάντα ἡμῖν, μέμνησθε διὰ τί κατὰ τὰς ὑποσχέσεις οὐκ ἤλθομεν πρὸς ὑμᾶς. « Ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν. » Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ προέλεγεν Ἐπιστολῇ, ὅτι: « Θύρα μοι ἀνέμικται, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί. — « Ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδαρσώμεθα. » Μέγας, φησί, ἦν ὁ πειρασμός, καὶ τὴν ἐμὴν ὑπερβαίνον δύναμιν. Ἐνὶ γὰρ καὶ μέγαν ὄντα, φέρεσθαι γενναίως κατὰ τινος. « Ὅτι ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. » — [ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ] Ἀπεγνώσθημεν, φησί, οὐ προσδοχίσκαμεν ζῆσθαι, ἀλλ' ἐν ἑαυτοῖς ἐλογισάμεθα, ὅτι ἀποθανούμεθα πάντως. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, « Αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχέκαμεν. » Τοῦτο ἡμῖν τὰ πράγματα ἀπεκρίνατο, ὅτι ἀπολλύμεθα πάντως. Καὶ τίνος ἵνακεν συνεχώρησε μέχρι τέλους των κινδύνων ἰδοὺν ἡμᾶς ὁ Θεός; « ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς. » Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. ἵνα μὴ μέγα φρονούμεν, φησί, ἵνα μὴ ἐπαυρόμεθα τοῖς κατορθώμασιν, ὃ καὶ πρότερον, σαφέστερον λέγει: « Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπερ- αἰρώμεθα, ἐδόθη μοι ἄγγελος Σατάν, ὁ τοῦ θλίβοντος αὐτὸν λέγων καὶ ἐπηρώχοντάς, τοῦτων ἕκαστον ἄνθρωπον Σατάν καλῶν. Συνεχώρηθην, φησί, πειρασμοῦς ὑπομένειν, ἵνα ἡ ἀπόνοιά μου καταστῇληται καὶ μετριάξω μάλα. Διὸ καὶ παρακαλέσας τὸν Θεόν, οὐκ ἔτυχον τῆς αἰτήσεως, ἀλλ' ἔμεινα διηνεκός· φάρμακον ταπεινοφροσύνης, τὴν θλίψιν ἔχων. Καὶ οὕτως ἦν, φησί, μέγας ὁ πειρασμός, ὃς καὶ αὐτοῦ τοῦ ζῆν ἐκδιωχθῆναι ἡμᾶς. Τὸν δὲ τοιοῦτον πειρασμὸν ὁ ἀντὶ πάντας ἡδου καλεῖ καὶ ὀδύνας, καὶ σκληρὸν θάνατον. Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς: τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχέκαμεν. Ὁ δὲ ἀπόκριμα, τοῦ- ἐστὶ τὴν φῆρην, τὴν κρίσιν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἀγχι· ἡμῶν, φησί, καὶ τῆς ἡμῶν ἐννοίας, ἐστὶ ἡ τοῦ θανάτου προσδοκία. Ὁ γὰρ Θεός οὐκ εἰσεν αὐτὴν εἰς ἔργον ἰδοὺν, διδάσκων ἡμᾶς μὴ πεποιθῆναι ἐπὶ ἰδίᾳ δυνάμει ἢ βουλῇ, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ μόνῳ, ὅτι καὶ τὰ παρ' ἡμῖν ἀνελπίστα καὶ ἀδόνητα,

* I Cor. xvi, 9. * Infra, 12. * Ps. xvii, xxiii, xliii, xlvii, xlviii, vi.

αὐτῷ ῥῆσις καὶ δυνατός. Τοῦτο δὲ φησι τὸν Θεὸν
 παροικεῖν. οὐκ ὡς αὐτοῦ Παύλου δεομένου μαθεῖν,
 (τίς γὰρ αὐτοῦ μάλλον ᾔδει τὸ, ἐπὶ μόνῳ Θεῷ
 ἐλπίζειν;) ἀλλ' ἵνα δι' ἡμῶν οἱ ἄλλοι τοῦτο μάθω-
 σιν. — Ἡ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἐαυτῶν, φησὶν,
 ἀπὲρρωμεν παντελῶς, ἵνα τὴν ἐλπίδα ἐπὶ μόνῳ Θεῷ
 σχώμεν. Ὁ δὲ αὐτοῦ προσηγοριώσεων, πῶς ἂν
 οἰκεία βουλὴ ἢ δύναμις, ἢ ἀπολογία σώζεσθαι ἐλπί-
 σοι; Ὡς ἐξ ἀκολούθου τὸ ἅπαν αὐτοῦ ἐκδεῖναι Θεῷ.
 — Ἀλλ' οὕτως. [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Τὸ ἀπόκριμα, τὴν φή-
 ρον, τὴν προσδοκίαν, τὴν κρίσιν. Τοιαύτην ἤρειε τὰ
 πράγματα φανῆν· τοιαύτην ἀπόκρισιν ἐξίδου τὰ
 συμβάντα, ἐπὶ ἀποθανοῦμεθα πάντως. Οὐ μὴν μέχρι
 τῆς πείρας ἐξέβη τοῦτο, ἀλλὰ μέχρι τῆς ὑπονομίας
 ἐστὶ τῆς ἡμετέρας. Ἡ μὲν γὰρ τῶν πραγμάτων
 φάσις τοῦτο ἀπεφάνετο, ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ δύναμις
 οὐκ ἀφῆκε τὴν ἀπόφασιν εἰς ἔργον ἔλθειν, ἀλλ' ἐν
 τῇ διανοίᾳ ἡμῶν τοῦτο συμβῆναι συνεχώρησε. Διό
 καὶ ἐν αὐτοῖς, φησὶ, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου
 ἐσχάκαμεν. Ὡς περ λέγομεν, Ἀπεκρίθη ἡ νόσος
 εἰς ὕλην, ἢ ἀπεκρίθη εἰς θάνατον, τοῦτέστιν,
 ἐξέβη, ἐτελέσθη, ἀπετελέσθη. οὕτως καὶ νῦν.
 Ἐσχάκαμεν, ἢ τὸ τέλος αὐτοῦ χρὴ νοεῖν
 καὶ τὴν ἐκδοσιν. — [ΦΩΤ.] Ἡπορήθημεν γὰρ,
 φησὶ, τοῦ ζῆν, καὶ μετὰ τῶν νεκρῶν ἡτοιμασθῆναι,
 οὐκ ὅτι ἑτέρον, ἀλλ' αὐτοὶ ἐν αὐτοῖς τὸ ἔσχατον
 καὶ τὸ τέλος τοῦ θανάτου κατεβόντες καὶ λογι-
 σάμενοι. Ὁ δὲ οὕτως ἡτοιμασθαι, φησὶν, ἀλλ',
 Ἐσχάκαμεν, ἢ τὸ ἀναμφίβολον τοῦ θανάτου καὶ
 παραστηκὸς ἐνδεικνύμενος. Οὕτως ἦν ὁλίγος καθ'
 ὑπερβολὴν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ὁ Παῦλος ἤδη τεθυ-
 κώς ἦν, ὅσον τῇ δυνάμει αὐτοῦ. Γέγονε δὲ τοῦτο,
 φησὶ, καὶ παρ' ἐλπίδας ἐξήκαμεν, ἵνα ἐν μηδενὶ
 ὤμεν ταβάρηκτες αὐτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ
 ὑπερβόντι τοὺς νεκρούς.
 et præter spem visimus, ut in nullo spem poneremus
 mortuos.

Τῷ ὑπερβόντι, φησὶν, ὃς καὶ ἡμᾶς νεκροβόντας
 νῦν ἡγείρε. Καὶ γὰρ τὸ ἀπόκριμα, φησὶ, τοῦ θανά-
 του ἐν αὐτοῖς ἐσχάκαμεν, καὶ τοῦτο οὐχὶ ἄλλαν πε-
 ρὶ ἡμῶν ὑπολογισαμένων, ἀλλ' αὐτοὶ ἐν αὐτοῖς. Καὶ
 οὐκ ἡτοιμασθαι, ἀλλ', Ἐσχάκαμεν, ὅτι περ ἀδύνα-
 κτος καὶ βεβήκα κρῖσις, ὥστε ὅλον εἰ μὴ ὁ Θεὸς
 ἡγείρε, φησὶ, τεθυωτάς ἂν εἴημεν. Εἰ δὲ ταῦτα
 Παῦλος ὁ ἐν ταῖς ὁλίγαις πλατυνόμενος, ὁ καθάπερ
 στεφάνος καὶ ἀγαβήρῃσι ταῖς ὁλίγαις σεμνυνόμενος,
 εἰ ταῦτα ἐκείνος λέγει, καὶ τὸ πᾶν τῆς σωτηρίας εἰς
 τὸν Θεὸν ἀνατίθῃσιν, ἡμεῖς τί ὀρθῶν ὀφειλομένον ἔτε-
 ρον; ἢ πῶς αὐτοῖς θαρσύνειν ὑπαχθέντας, οὐκ ἔγκρα-
 ταιφθοσάμεθα δικαίως ὑπὸ τοῦ σώζοντος καὶ ὑπερ-
 σπίζοντος Θεοῦ; Τῷ ὑπερβόντι τοὺς νεκρούς. Ἀμα
 μὲν ὑμῶν ἐπὶ τοῦ κινδύνου μέγας, μονονοχὶ λέ-
 γων δὲ νεκροὺς γενομένους ἀνίστησιν, ἅμα δὲ καὶ τοῦ
 τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ὑπομνηστικῆς λόγου, ἐν πολὺν
 ἐποίησεν, ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ. Ὁς ἐκ τηλικούτου
 θανάτου. Οὐκ εἶπε, Ἐκινδύνου, ἀλλὰ, Ἐθανάτου,
 ὅτι καὶ τὸ ὑπερβόντων κινδύνων δηλοῦν, καὶ τὴν
 ἀνάστασιν πάλιν παρατίθεται, ὥς εἰ ἔλατο. Τί ἀνι-
 στοῦσιν τινες; τῇ ἀναστάσει; ἢ δὲ δίδωσι δειγματὰ ταύ-

A aut consilio, sed in ipso solo. Nam de quibus apud
 nos nulla habetur spes, sed impossibilia videntur,
 ea sunt ipsi possibili, imo et facilia. Hoc autem
 Deum fecisse dicit, non quod ipsi Paulo opus
 esset hoc discere (Quis enim magis quam ipse
 noverat in solo Deo sperandum esse?), sed ut per
 nos alii hoc discerent. — Aut hoc modo. De nobis
 ipsis omnino desperavimus ut spem in solo Deo
 haberemus. Nam qui prius de seipso desperat,
 quomodo proprio consilio aut virtute seu defension-
 ne saluum se fore sperabit? Ut consequens sit
 quicquid habet, id Deum dedisse. — Alio modo.
 Responsum, id est, decretum, expectationem ac
 iudicium sive sententiam: huiusmodi vocem peri-
 cula emittunt, huiusmodi condemnationem ac
 exitum dabant ea quæ contingebant, quod omnino
 moreremur. Nequaquam hoc in experientiam de-
 ductum est, sed in nostra desperatione subtiliter.
 Siquidem hoc periculorum natura demonstrabat,
 Dei vero potentia non permisit id quod ostende-
 batur in opus pervenire, sed in nostra disintelligenti-
 mente hoc fieri concessit. Ideo quoque nostra,
 inquit, mente responsum mortis habueramus. —
 Quemadmodum dicimus: Morbus respondit in sa-
 nitatem aut respondit in mortem, hoc est evasit,
 finitus est, desit: ita quoque et nunc. Respon-
 sum mortis, finem ac eventum intelligere oportet.
 — Desperavimus, inquit, de vita: et nos cum
 mortuis reputabamur: non ab aliis, sed in nobis
 ipsis extremum ac finem mortis intuentes ac co-
 gitantes. Quod autem non dicit, Cogitaveramus,
 sed. Habueramus, certitudinem ac presentiam
 mortis ostendit. Adeo fuit supra modum afflictio
 ultra vires, ut Paulus jam esset mortuus, quod ad
 suas vires spectabat. Hoc autem factum est, inquit,
 in nobis ipsis, 597 sed in Deo qui suscitavit

Qui suscitavit, inquit, qui nos quoque mortuos
 nunc excitavit. Etenim responsum mortis in nobis
 ipsis habueramus: nec id aliis de nobis respon-
 dentibus, sed nobis, inquit, in nobis ipsis. Nec
 dicit, Existimaveramus, sed, Habueramus, quod
 certum ac firmum ostendit iudicium ac decretum.
 Itaque manifestum est quod nisi Deus nos susci-
 tasset, utique mortui essemus. Quod si hæc dicit
 Paulus, qui in afflictionibus exultat et qui in adver-
 sitatibus inenarrabilibus tanquam in coronis ac
 braviis gloriatur, omnemque salutis ancoram in
 Deum reponit: quid nos aliud facere debemus?
 aut quomodo ad hoc adducti ut in nobis ipsis con-
 fidamus, non merito a Salvatore ac protectore Deo
 derelinquamus? Qui suscitavit mortuos. Simul
 quidem ostendit periculi magnitudinem, propemo-
 dum dicens: Nos jam mortuos suscitavit: simul
 quoque sermonem de resurrectione illis suggerit,
 quem in priore Epistola multum fecerat. Qui ex
 tanta morte. Non dixit, Periculo, sed. Morte,
 quod etiam periculorum magnitudinem significat,
 rursusque proponit resurrectionem. Ac si diceret:

Quare nonnulli resurrectionem non credunt? hujus jam indicia ac signa tribuit Deus: nos enim omni parte mortuos suscitavit. Quod etiam posthac erepturus sit. Hoc ostendit ipsius vitam in continua esse expectatione afflictionum. Dicere namque Eripiet, ejus sermo est, qui noverat se tentationes et afflictiones semper habiturum. Vide autem modestiam. Paulus Corinthiorum auxilium quod est ab oratione postulat: hoc autem est docentis etiam precandi necessitatem. Simul adjuvantibus et vobis. Eripiet autem nos Deus, vobis etiam precatione adjuvantibus: ut communem, inquit, mihi gratiam ac vobis tribuat: ut in multis personis. hoc est, per multas personas, nempe vestras gratiae Deo agantur pro dono mihi collato. — *Alio quoque modo.* Ut ex multis personis. Hoc est, vestrum omnium deprecationem suscipiens, posthac etiam nos eripiat simulque gratiae agantur pro dono in nos collato. Non dixit autem: Ut gratiae agantur pro gratia aut auxilio mihi collato, sed Pro dono. Nam χάρισμα dicere solemus de sublimibus et admirandis, quaeque humanam excedunt naturam. 598 Dixit autem: Pro dono in nos collato, per multos, sive multa, gratiae agantur, praemittens: Ex multis personis. Quamobrem? an non manifestum est quod per id quod dicit: Ex multis personis, significat eos debere gratias agere; per hoc autem quod addit διὰ πολλῶν, id est, per multa, modos indicat quibus oporteat gratias agere? Neque enim satis est ipsos uno modo gratias agere, sed pluribus: adeo gratias est adeoque novit grande factum esse in se beneficium, imo potius χάρισμα, ut ipse inquit, hoc est donum eximium. Quia neque seipsum sufficere existimat ad gratias agendum, sed neque multos secum, nisi multis quoque modis gratiae agantur, deinde subjungit: Pro vobis. *Alio quoque modo.* Hoc est: Quare deprecatione te ipsum adjuvabimus? Quare gratias agemus? Quia quod liberatus sim, inquit, et posthac etiam liberandus sim, non meum solius auxilium est aut consolatio, sed aequaliter etiam et vestrum. Adjuvate igitur deprecatione, gratias agite tanquam id pro vobis facientes. Mea enim consolatio ac salus etiam vestra est. Neque hoc nunc admonens dico, verum etiam semper in hoc glorior, quod ita affecti sitis erga me, ut meam salutem ac consolationem vestram ducatis. Nam gloriatio mea, inquit, haec est, quod vos ita affecti sitis erga me, et ita me pro vobis existimetis. Quisnam tibi rem ita se habere persuasit, ut ita gloriareris, o Paule? Testimonium, inquit, conscientiae meae, ex his quae in vos operatus sum, ex maximis beneficiis quae scio me in vos contulisse: ex eo quod abundantius in vobis quam in ceteris certamina sustinuerim: haec mihi persuadent quod vos quoque meam salutem ac consolationem, vestram ducatis propriam, et propterea illud etiam duco gloriationem, vestrum circa me amorem ardentemque dilectionem: ex hac enim oritur ut mea quoque salus ac consolatio, vestra

της ὁ Θεός. Ἡμᾶς γὰρ τῷ ὧν μέρι νεκρωθέντες ἡγείρεν. «Ὅτι καὶ ἐν ῥύσεται. » Τοῦτο δείκνυσιν τὸν αὐτοῦ βίον, διὰ ὅτι ἐν προσδοκίᾳ ἠλπίστων. Τὸ γὰρ, ῥύσεται, εἰδότες ἦν διὰ ἐξέτι περιστάσεως. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην. Παῦλος τῆς Κορινθίων εὐχῆς τὴν συνεργίαν αἰτεῖ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ, καὶ διδάσκοντος τῆς εὐχῆς τὸ ἀναγκάζειν. « Συνυπουργοῦντων καὶ ὁμῶν. » ῥύσεται δὲ ἡμᾶς ὁ Θεός, καὶ ὁμῶν εἰς τὴν εὐχὴν συνεργούντων. ἵνα, φησὶ, κοινήν τὴν χάριν ἐμοὶ τε καὶ ὑμῖν παράσχῃ. ἵνα ἐν πολλῷ προσώπῳ, τοῦτο ἐστὶ, διὰ πολλῶν προσώπων, τῶν ὑμετέρων δηλονότι, εὐχαριστηθῇ ὁ Θεός ὑπὲρ τῆς εἰς ἐμὲ χάριτος. — Καὶ διὰ τῶν. « ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων, » τοῦτο ἐστὶ, τῶν ὑμετέρων τὴν διέσιν προσδεχόμενος, καὶ ἐν ῥύσεται ἡμᾶς, καὶ ὅσα εὐχαριστηθῇ τὸ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ γενομένης χάρισμα. Οὐκ εἶπε δὲ. ἵνα ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ εὐχαριστηθῇ, ἢ ἡ βοήθεια, ἀλλὰ τὸ χάρισμα, ὅπερ εἰσέθεμεν λέγειν ἐπὶ τῶν ὀφελῶν καὶ παραδόξων, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερχειμένον. Εἶπε δὲ τὸ, « εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ, » πρότερον εἰπόν, « Ἐκ πολλῶν προσώπων. » Τί δὲ ποτε, ἢ δὲ λόγῳ, ἐν τῷ μὲν, « Ἐκ πολλῶν προσώπων, » τὴν εὐχαριστεῖν ὁφειλοντας δηλῶν· τῷ δὲ διὰ πολλῶν, τοὺς τρόπους καθ' οὓς διὰ εὐχαριστεῖται. Οὐ γὰρ ἀρκεῖται δι' ἐνὸς αὐτοὺς τρόπου εὐχαριστῆσαι. ἀλλὰ διὰ πλείονων, οὕτως ἐστὶν εὐγνώμων, καὶ οὕτως οἶδε μέγα εὐεργέτημα τὸ εἰς αὐτὸν γεγενημένον, μᾶλλον δὲ ὥς ἐκεῖνος φησὶ, χάρισμα. Ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἐξαρκεῖν εἰς εὐχαριστίαν νομίζει, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς πολλοὺς σὺν αὐτῷ, εἰ μὴ καὶ διὰ πολλῶν εὐχαριστῆσθαι τρώπων, εἶτα, « ὑπὲρ ὁμῶν, » φησὶν. — Καὶ διὰ τῶν. [ΦΩΤ.] Τοῦτο ἐστὶ, τί δὲ ποτε συνυπουργήσομέν σοι τῇ δέήσει; τί δὲ ποτε εὐχαριστῆσομεν; Ὅτι τὸ ῥυθῆναι με καὶ ἐν ῥύσεται με, φησὶν, οὐκ ἐστὶ μόνον ἐμὴ βοήθεια καὶ παράκλησις, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον καὶ ὑπετέρα. Συνυπουργήσατε τοίνυν τῇ δέήσει, εὐχαριστῆσατε, ὥς ὑπὲρ ὁμῶν ταῦτα ποιοῦντες. Ἡ γὰρ ἐμὴ παράκλησις καὶ σωτηρία, ὑμετέρα ἐστὶ. Καὶ τοῦτο οὐχὶ νῦν, φησὶ, λέγω παρανοῶν, ἀλλὰ καὶ καυχῶμαι διὰ ἐν τούτῳ, ἐν οὕτως διακείσθε ὑμεῖς πρὸς ἐμὲ, ὥς τὴν ἐμὴν σωτηρίαν καὶ παράκλησιν ὑμετέραν ἡγείσθεαι. Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν, φησὶν, ἐστὶ, τὸ οὕτως διακείσθαι ὑμᾶς πρὸς ἐμὲ, καὶ οὕτως ὑπολαμβάνειν ἐμὲ περὶ ὁμῶν. Τίς οὖν ἐπιστὶν οὕτως ἔχειν καὶ καυχῶσθαι, ὡς Παῦλε; Τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεώς μου, φησὶν· ἐξ ὧν ἔπραξα, φησὶν, εἰς ὑμᾶς, ἐξ ὧν σύνδοξα εὐεργετήσας τὰ μέγιστα, ἐξ ὧν περισσοτέρως τῶν ἄλλων ἐν ὑμῖν ἡγωνισάμην· ταῦτά με καλεῖται νοεῖν περὶ ὑμῶν, ἐν καὶ ὑμεῖς τὴν ἐμὴν παράκλησιν καὶ σωτηρίαν ἰδίαν ἡγείσθε. Καὶ διὰ τοῦτο κατὰ καύχῃσιν αὐτὸ ποιεῖσθαι, τὴν ὑμετέραν περὶ ἐμὲ στοργὴν διάπυρον ἀγάπην. Ἐκ τούτης γὰρ τίττεται καὶ τὴν ἐμὴν παράκλησιν καὶ σωτηρίαν οὐκ ἰδίαν αὐτῶν ἡγείσθαι. Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, κατὰ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεώς μου. Ὅτι δὲ ἡ συνειδήσις μαρτυρεῖ, ἀναρρήτορος ἢ ἀλήθειας.

propria esse ducatur, siquidem gloriatio mea hæc est juxta testimonium conscientie mee: quando autem conscientia testificatur, indubitata est veritas.

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶν, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀπλότητι καὶ εὐκρίνῃ Θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, περισσεύοντες δὲ πρὸς ὑμᾶς. Ὅδ' ἄρα ἅλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἀναγινώσκετε. Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους, ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ ἡλεῖσθαι, ἵνα μὴ ταύτῃ τὸν ἀκροατὴν βαθυώτερον ποιῇ, λέγει δὲν οὕθεν ἔχειν τῆς σωτηρίας τὰς ἀπορμὰς, ἀπὸ συνειδήσεως χρηστοῦ. Τὸ μαρτύριον γὰρ, φησὶ, τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὡς εἰ ἔλεγε· Τὸ συνειδὸς ἡμῶν μαρτυροῦν ἡμῖν ἀγαθὰ, καὶ ὅτι ἐν ἀπλότητι ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, μεγίστην παρακλήσεως πρόρασιν δίδωκεν ἡμῖν. μᾶλλον δὲ οὐ παρακλήσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ καυχώσεως. «Ὅτι ἐν ἀπλότητι. Ἄνευ δόλου, ἀνευ ὑποκριτικῆς τινος καὶ ἐκικαλύμματος. Ὅχι ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ. Ὅχι ἐν διανοῇ καὶ στεροφῇ λόγων συσκιαζούσῃ τὴν ἀλήθειαν ἀνεστράφημεν. Ὅρα δὲ, ἔρ' οἷς μέγα ἐφρόνουν οἱ ψευδοστόλοι, ταῦτα αὐτοῖς ἀποσιεῖται καὶ ρεύγει. Ἄλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ, τοῦτέστι, σημεῖοις τε καὶ τέρασιν, ἅτινα χάρισματά ἦν Θεοῦ. Περισεύοντες δὲ πρὸς ὑμᾶς. Ὡς; ὅτι μετὰ τῶν σημείων ἐτι καὶ ἀδάπανον παρ' αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον ἐκρύβε. Καὶ ὅρα ὅπως ἦν αὐτοῦ κατέρθημα, τοῦτο τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἀνατίθεισιν. Ὁ γὰρ ἅλλα γράφομεν ὑμῖν. Ἐπειδὴ μέγα ἐφειλόχετο περὶ αὐτοῦ τὸ ἀδάπανον κηρύξαι τὸ Εὐαγγέλιον, ἵνα μὴ τις νομίσῃ κόμπον αὐτὰ βημάτων εἶναι, χηρεύοντα τῶν ἔργων, οὕτως τοῦ ἀληθῆ λέγειν παράγει μαρτυράς. Ὁ γὰρ ἅλλα ἐγράφοντες ὑμῖν, τοῦτέστι, ἕνα καὶ ἀλλότρια ἡμῶν (ἐγγραφῆται γὰρ πρότερον, ὡς ἀδάπανον ἐκρύβε τὸ Εὐαγγέλιον παρ' αὐτοῖς)· ἀλλ' ἐκεῖνα ὑμῖν, φησὶν, ἐγράφοντες, ἀ ἀναγινώσκετε, τοῦτέστι, ἀ ὑπομνήσκεσθε, εἶναι παρ' ἡμῖν. Ἀνάγνωσις γὰρ ἐστὶν ἡ ὑπόμνησις, καὶ ἡ ἀνωθεν γνώσις. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ἅτινα ὑπομνήσκεσθε; ἅτινα μὲν οὖν ἐπιγινώσκετε εἶναι ἡμῶν ὅσα, μῆτε ὑπομνησθῆναι δεόμενοι διὰ τὸ πρόδηλον αὐτῶν, ἀλλὰ ἀκριβῶς εἰδότες καὶ πρὸ ὑπομνήσεως. Ἐλπίζω δὲ. Ὅρα; ὅτι οὐδὲν ἐπηρμένον λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ἀνατίθειται τὸ πᾶν; Ἐλπίζω γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν Θεόν, ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε ἡμᾶς τοιοῦτους ὄντας, οἷους αἱ ἐπιστολαὶ δηλοῦσι. Καθὼς, φησὶν, ἀπὸ μέρους, οἷον, Ἐκ μέρους ἔγνωτε, Μετριάξει δὲ τοῦτο λέγων. [ΦΑΤ.] Ἐλπίζω, φησὶν, ὅτι ἕως τέλους ἐπιγινώσεσθε. Τί; Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν. Ὅχι μόνον δὲ ἡμῖς, ἀλλὰ καὶ ὑμῖς ἐμοῦ καύχημά ἐστε. Ὡς γὰρ ἐκ μέρους νῦν αὐτὸ τοῦτο ἐπέγνωτε, οὕτως ἔλπίζω ὅτι καὶ τελείως ἐπιγνώσεσθε αὐτὸ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτε ἕκαστος ὡς ἐπαρεῖται τὴν ἐντιμιόθειαν εὐρήσει. Ἐξ

I. 12-14. Nam gloriatio nostra hæc est testimonium conscientie nostrae: quod cum simplicitate et sinceritate Dei, non per sapientiam carnalem, sed per gratiam Dei conversati 599 simus in mundo, abundantius autem erga vos. Non enim alia scribo vobis quam quæ legistis aut etiam cognovistis. Spero autem quod usque ad finem quoque cognoscitis quemadmodum et cognovistis nos ex parte: quod gloriatio vestra simus, quemadmodum et vos nostra in die Domini.

Quia superius dixerat per Dei misericordias se adeptum fuisse misericordiam, ne hoc dicto auditorem reddat signiorum, ait a seipso oportere habere salutis occasiones ex bona conscientia. Ac si diceret: Conscientia nostra quæ nobis bona testificatur, et quod in simplicitate conversati simus in mundo, maximam consolationis occasionem dedit nobis: magis autem non consolationis solum, sed et gloriationis. Quod cum simplicitate. Sine dolo, sine fictione aut operimento aliquo. Non per sapientiam carnalem. Non per calliditatem ac versutiam verborum, quæ obumbrat veritatem, conversati sumus. Considera vero quod ea reficiat ac fugiat, in quibus gloriabantur pseudapostoli. Sed per gratiam Dei. Hoc est signa et prodigia quæ Dei dona erant. Abundantius autem erga vos. Quomodo? Quia cum signis, præterea etiam sine sumptu Evangelium apud ipsos prædicaverat. Et vide: bonum opus quod ipsius erat, attribuit gratiæ Dei. Non enim alia scribimus vobis. Quoniam multum de seipso locutus erat quod sine sumptu Evangelium prædicasset, ne quis hæc fastidii verborum esse ducat, cum destitutus sit operibus, ipsos in testes adducit quod vera dicat. Non enim alia scripsimus vobis, hoc est, peregrina et aliena a nobis (scripserat enim prius quod sine sumptu prædicasset ipsis Evangelium), sed illa vobis scripsimus quæ legistis, hoc est, de quibus suggeritur vobis quod sint in nobis; lectio enim est suggestio, et tracta ex præcedentibus notitia. Et quid dico, inquit, de quibus argueretur vobis? siquidem quæ cognoscitis nobis esse propria, ne opus quidem habetis ut suggerantur vobis, cum manifesta sint, sed etiam ante suggestionem ex acie scitis. Spero autem. Vides quod nihil arrogantius loquatur, sed rem omnem Deo attribuat? 600 Nam spero, inquit, in Deum quod usque ad finem quoque cognoscetis nos tales esse quales significant epistolæ; et ab hoc etiam præterita ostenditur vita. Quemadmodum, inquit, ex parte; hoc est, ex parte cognovistis: hoc autem dicendo præ se fert modestiam. Spero, ait, quod usque ad finem cognoscetis. Quid? Quod gloriatio vestra simus. Non solum autem nos, sed et vos quoque mea gloriatio estis. Sicut enim hoc ipsum nunc ex parte cognovistis, ita spero quod etiam hoc perfecte cognoscetis in illo die, quando

unusquisque eorum quae fecit retributionem inveniet. Ex his enim quae nanciscimini, dum mihi ac praedicationi obtemperatis, tunc perfecte cognoscetis et non ex parte, quod gloriatio vestra simus: et ego sane vestram salutem et accessum gloriationem efficiam, et Quod gloriatio vestra simus. Deinde ne gravis esse videatur de seipso loquens bona sua opera reddit communia. Nam si talis, inquit, demonstratus fuero qualem dixi: et in die Domini, hoc est, in iudicio (neque enim praesentia intueri oportet, nempe opprobria et contumelias quas audimus nos apostoli); si tales ergo demonstrati fuerimus, et gloriatio vestra sumus. Quomodo? Quia huiusmodi maxime usi estis praeceptis, qui nihil humanum docuerunt. Et nos sane in vobis gloriamur quod tales nobis contigerint discipuli, non vacillantes aut offensi, licet malis afficerentur ipsorum praeceptores.

CAPUT II.

De dilectione quam erga ipsos habebat: et quod pepercerit ne eos contristaret, quoniam merore afficiens, utilitatem afferret: veluti in eo qui ob stuprum oburgatus fuerat, cui etiam ignoscit.

1. 15-17. Et hac fiducia statueram, ad vos venire prius, ut alteram **601** haberetis gratiam, et per vos transire in Macedoniam: rursumque a Macedonia venire ad vos, ac a vobis deduci in Iudaeam. Hoc igitur cum statuissem, nuncubi levitate usus sum? aut num ea quae statuo, secundum carnem statuo? ut sint apud me Etiam Etiam, et Non Non?

« Et hac fiducia. » Quanam? quod gloriarer in vobis, quod gloriatio vestra esset nostri dilectio, quod nullius mali nobis consilii essemus. — Ob hanc, inquit, fiduciam, ob hanc spem, quod mea gloriatio etiam vos essetis promissa in illo die, et ego vestra essem. Quod si ob hanc fiduciam statueram ad vos venire, manifestum est quod maturum ac magnum erat consilium: neque enim humanum erat, sed propter commune lucrum ac salutem animarum. Invitis itaque avulsus sum a consilio: etenim huiusmodi lucrum non neglexissem. Hoc autem posuit, firmam ac verissimam parans defensionem: adro illi curae erat nulli praebere ansam offendiculi. « Ut alteram haberetis gratiam. » Et per priorem videlicet epistolam et per meam praesentiam. Ut duplam haberetis gratiam, nempe et epistolarum et praesentiae. Gratiam autem dicit gaudium. « Et per vos transire in Macedoniam. » Atqui in prior Epistola dixerat: « Veniam autem ad vos cum Macedonia transiero », hic autem ait: Deceveram prius venire ad vos. Quid ergo? num sibi ipsi contrarius est? Minime; sed hoc dicit: Tantum absuit ut pigritarer venire ad vos, ut quantum ad meum attinet animum, etiam, priusquam Macedonia viderem, ad vos venire vellem, at non successerunt mihi

ἄν γὰρ εὐρήσετε πασιθέντες ἐμοὶ καὶ τῷ κηρύγματι, τότε ταλῶς ἀπηνώτατα, καὶ οὐκ ἐκ μέρους, διὰ καύχημα ὑμῶν ἔσμεν. Καὶ ἐγὼ δὲ ὑμῶν τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν, καύχημα ποιήσομαι. « Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἔσμεν. » Ἔπειτα ἵνα μὴ φορτικὸς εἶναι δόξῃ περὶ αὐτοῦ λέγων, κοινὰ τὰ αὐτοῦ ποιεῖται κατορθώματα, εἰ γὰρ τοιοῦτος, φησὶ, διευθύνει εἰρήνη. « ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου, » οἷον ἐν τῇ κρίσει: (οὐδὲ γὰρ δεῖ τὰ παρόντα σκοπεῖν, οἷον τὰ ἐνεσθῆ, τὰς ὑβρεῖς, ἀς ἀκούομεν ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι) εἰ τοιοῦτοι τοιγαροῦν διευθύνει, καύχημα ὑμῶν ἔσμεν. « Πῶς; » Ὅτι τοιοῦτων ὑποπόρθετα διδασκάλων, τῶν οὐδὲν ἀνθρώπινον διδασκάντων. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἐν ὑμῖν καυχούμεθα διὰ τοιοῦτων ὑποπόρθεσιν μαθητῶν, μὴ σαλευμένων, ἢ σκανδαλιζομένων ἐν τῷ πάσχειν κακῶς τοὺς αὐτῶν διδασκάλους.

ΚΕΦΑΛΑ. Β.

Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτοὺς καὶ φειδότης εἰς τὸ μὴ λύπειν, εἰ καὶ λύπων ὤφειλε, ὡς καὶ τοῦ διὰ πορνεῖαν ἐπιτιμηθέντος, ὃ καὶ συγχωρεῖ.

Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἰδοὺ λόμην πρὸς ὑμᾶς ἔλθειν τὸ πρότερον, ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε, καὶ δι' ὑμῶν ἔλθειν εἰς Μακεδονίαν, καὶ αὐτὴ ἀπὸ Μακεδονίας ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς. καὶ ὅτ' ὑμῶν προπεριφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν τοῦτο οὐκ βουλεύομαι, μὴ τι ὅρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην: ἢ ἂ βουλεύομαι κατὰ σάρκα βουλεύομαι; ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ, Ναί, ναι, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ.

Ποῖα ταύτῃ θαρρήσει, ποῖα; τῷ καυχᾶσθαι ἐφ' ὑμῖν, τῷ καύχημα ὑμῶν εἶναι τὸ ἀγαπᾶν ὑμᾶς, τῷ μὴδὲν αὐτοῖς συνειδέναι πονηρόν. [ΦΙΛΤ.] Ἐπὶ ταύτῃ, φησὶ, τῇ προσδοκίᾳ, ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐλπίδι, τῇ καὶ ὑμᾶς ἐμὸν εἶναι καύχημα ἐγγυωμένη ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἐμὲ εἶναι ὑμῶν. Εἰ δὲ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἔλθειν ἰδοὺ λόμην, δῆλον ὅτι σφοδρὰ καὶ πολλὴ ἦν ἡ βούλησις. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνῃ ἦν, ἀλλὰ διὰ κοινὸν κέρδος, καὶ σιωτηρίαν ψυχικὴν. Ὅστις ἀπὸν ἐνέκοπην τῆς βουλῆσεως. Οὐ γὰρ ἀν ἐκείνῳ τοιοῦτον κέρδος ἡμέλεισα. Τοῦτο δὲ βεβαίαν καὶ ἀληθεστάτην ἀπολογίαν κατασκευάζων τίθειεν: οὕτως ἐφρόντιζε, μὴδὲν σκανδάλου παρασχεῖν πρόφασιν. « Ἴνα δευτέραν χάριν ἔχητε. » Τὴν τε διὰ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς, καὶ διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας. Ἴνα διπλὴν χάριν ἔχητε, καὶ διὰ τῶν γραμμάτων καὶ διὰ τῆς παρουσίας. Χάριν δὲ, τὴν χάριν λέγει. « Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν. » Καὶ τοι ἐν τῇ προτέρᾳ εἰρήκει Ἐπιστολῇ, « Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, εἴαν Μακεδονίαν διέλθω, » ἐνταῦθα δὲ φησιν, διὰ ἡβουλόμεν πρότερον ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς. Τί οὖν; ταυτὶ ἐναντιοῦται; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τοῦτο λέγει: Τούτων, φησὶν, ἀπέσχον τοῦ βραδυμῆσαι ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, διὰ ὅσον ἤκεν εἰς τὴν ἐμὴν γνώμην, καὶ πρὶν Μακεδονίαν ἰδεῖν, ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς ἤθελον, ἀλλ' οὐκ ἀπέβη μοι, φησὶ, κατὰ γνώμην τὰ πράγματα. « Καὶ

* 1 Cor. vi, 5.

3ο ὁμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἶπεν· Ἵνα ὁμῶς με προπεμψήτε, ὅς ἐάν πορεύωμαι. Νῦν δὲ λέγει, τοῦ ἐμεῖς πορεύεσθαι, ὅτι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Καὶ γὰρ τότε ἤγνων, πῶς κίλειται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἀπαλθεῖν, νῦν δὲ ἤκη-
 χάει λοιπόν. Ὅρθε αὐτὸν Πνεύματι πανταχοῦ ἀγόμενον; Ἐτοῦτο οὖν βουλευόμενος. Ἐτοῦτο οὖν βουλευόμενος τὸ ἰθὺς πρὸς ὑμᾶς, τίνος ἕνεκεν οὐκ ἦλθον; Ἄρα ὡς ἱλαρὸς καὶ εὐρίπιστος καὶ τοῖς οὐ-
 αῖσις ἐναντιούμενος λόγοις; Μὴ γένοιτο· Ἀλλὰ τί τὸ αἶτιον; Ὅτι ἂν βουλευόμην, φησὶν, οὐ κατὰ σάρκα βουλευόμην, ἵνα ἡ παρ' ἐμοὶ τὸ Ναί, Ναί, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ. Ὅπερ αὐτὸς ἐρωτηματικῶς τίθει. Καὶ τί βούλεται, ὅρα. Ὁ σαρκικός, φησὶν, ἀνθρώπος καὶ κατὰ σάρκα βουλευόμενος, ὅσον ὁ μὴ ἀγόμενος πρὸς τὰ πρακτὰ τῇ ἰσχυρίᾳ τοῦ Πνεύματος, κύριός ἐστιν ἀπέναντι ὅπου βούλεται, ὁ δὲ ἐκ τοῦ Πνεύματος ἀγόμενος, οὐκ ἔχει ἐξουσίαν βαδίζειν ὅπου θέλει. Ἀσπότη γὰρ ὑποτίταται τῷ Παρακλήτῳ, καὶ τῷ αὐτοῦ πνεύματι εἶναι ἀναγκάζεται. Ὅτι τὸ ἰθὺς οὐκ ὡς εὐρίπιστος καὶ ἱλαρὸς καὶ ψευδολόγος ὑπερεδέμην, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος ᾧ ὀφείμι, ὅτι αἰτία, τοῦ ἀλλοχοῦ ἡπαρ ἐβουλόμην ἀξάντος. Ὅρα δὲ σοφίαν ὅπερ οἱ διαβόλλοντες πρόφασιν λοιδορίας ἐποιούουν, τὸ ὑποσχόμενον μὴ ἰθὺς, τοῦτο αὐτὸς πρόφασιν ἐγκωμίου ποιᾷται, τὸ μὴ ἐξουσιάζειν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀγεσθαι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὅπου αὐτῷ θέλει. Ἡ ἂν βουλευόμην κατὰ σάρκα βουλευόμην; — [ΦΩΤ.] Ἀπορούσι τι-
 νες λέγοντες· Πότερον ἂν βούλεται Παῦλος καὶ ἐπαγγέλλεται περὶ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων, κατὰ σάρκα βούλεται καὶ ἐπαγγέλλεται, ἢ κατὰ πνεῦμα. Εἰ γὰρ κατὰ πνεῦμα, οὐκ ἔστι αὐτοῦ τὸ, ἘΝΑΙ, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ. Εἰ δὲ κατὰ σάρκα, πῶς θέλει, πῶς πνευματικῶς; τί οὖν, φασὶν; ὅτι περὶ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων, οὐτε τὸ ἐπαγγέλλεται αὐτὸς, οὐτε τὸ βουλεύεται. Ἀσποτικαὶ γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῆς με-
 γάλους βουλῆς τὰ βουλευματα. Κῆρυξ δὲ μόνον ἐστὶν ὁ Παῦλος καὶ διάκονος, ὡς καὶ αὐτὸς φησι, ἡ μυστηρίων Χριστοῦ. Ἐκδότως οὖν αὐτὸς ἐξ ἑαυτοῦ περὶ τούτων οὐτε βουλεύεται οὐτε ἐπαγγέλλεται. Ἀλλ' εἰ περὶ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων οὐκ ἔστιν αὐτῷ, φασὶν, οὐτε βουλευσάσθαι οὐτε ἐπαγγεῖσθαι, κατὰ σάρκα δὲ οὐ δὲ πάλιν αὐτὸν βουλεύεσθαι (καὶ γὰρ κακίως ἀποπέμπεται τοῦτο ἐν τῷ λέγειν· Ἡ ἂν βουλευόμην κατὰ σάρκα βουλευόμην;) εἰ οὖν ἐν μη-
 ἐτέροις βουλεύεται ἢ ἐπαγγέλλεται, ἐν τίσιν ἀρα ὁμοῦ βουλεύεται ἢ ἐπαγγέλλεται ποιήσεται; Φαμέν οὖν, ὅτι ἐστὶ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα, ἢ, εἰ βούλει, πνευματικῶς, καὶ σαρκικῶς. Καὶ τῶν πνευματικῶν δὲ ἐστὶ διαπερὰ πολλῇ. Ἀλλὰ τίως πρὸς τὸ προειρημένον. Τὰ μὲν εἰσιν ἀρεταί, τὰ δὲ αὐτὸς ὁ τοῦ κηρύγματος λόγος, τὰ δὲ οὐκ αὐτὸς μὲν οὕτως, ἀλλ' ὁμοῦ ἐκείνοις ἀρμόζον οἱ καὶ τὸν τοῦ κηρύγματος λόγον παρεδί-
 ξαντο, ἃ καὶ Παῦλος ἔλεγε· καὶ βουλεύεσθαι καὶ διατάττεσθαι. Καὶ γὰρ φησὶν, Ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἡλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι.

habeo, consilium tamen do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ad hoc ut essem ti-

¹⁰ I Cor. iv. 1.

¹¹ I Cor.

res juxta voluntatem. At a vobis deducti in Ju-
 deam. In primæ Epistolæ dixerat: Ut vos me
 deducatis quocunque proficiscar, nunc vero dicit
 quo profecturus erat, nempe in Judæam. Siquidem
 tunc ignorabat quo ipsum juberet Spiritus profi-
 cisci: nunc autem jam audierat. Videat itaque
 ipsum ubique a Spiritu duci? Hoc igitur cum sta-
 tuissem. Cum igitur hoc statuissem, nempe ve-
 nire ad vos, quam ob rem non veni? An id
 omisi tanquam levis et instabilis, quique pro-
 priis contrarius sim sermonibus? Nequaquam. 602
 Quid igitur in causa fuit? Quia quæ statuo, in-
 quit, non secundum carnem statuo, ut sint
 apud me Etiam Etiam, et Non Non: quod ipse
 interrogative posuit. Et vide quid velit. Carnis,
 inquit, homo et secundum carnem statuens, ut qui
 ad ea quæ agenda sunt non ducitur operatione Spi-
 ritus, is cui dominus est, eique liberum est ire
 quo voluerit: qui vero a Spiritu ducitur, huic libe-
 rum non est ire quo velit: siquidem Domino Para-
 cleto subiectus est, ejusque nutui obedire cogitur.
 Itaque non tanquam instabilis, levis aut mendax
 venire distuli: sed Spiritus, a quo ducor, in causa
 fuit, qui alio quam statueram me duxit. Considera
 vero sapientiam: quod calumniatores causam fa-
 ciebant convitii, nempe quod cum promississet non
 venisset, hoc ipse occasionem reddit anconii: puta
 quod nisi ipsius potestatem non habeat, sed a Spiritu
 ducatur quocunque illi visum fuerit. Aut num
 quæ statuo, secundum carnem statuo? — Hesitant
 quidam dicentes: Utrom quæ statuit Paulus aut pro-
 mittit de fidei dogmatibus, secundum carnem statuit
 ac promittit, an secundum spiritum? nam si secun-
 dum spiritum, non erit ipsius: Etiam Etiam, et Non
 Non: si vero secundum carnem, quomodo spiritualia.
 Quid ergo, inquirunt, dicendum? Quod de fidei
 dogmatibus neque ipse quidquam promittit, neque quid-
 quam statuit, sunt enim Dominica promissa, et
 magni illius consilii decreta. Præco tantum est
 Paulus ac minister, sicut ipse ait, ἡ mysteriorum
 Christi¹⁰. Ipse itaque merito ex seipso de hi-
 rebus neque statuit neque promittit. Sed si de fidei
 dogmatibus, inquirunt, non licet ipsi statuere aut
 promittere, secundum carnem vero rursum non
 oportet eum statuere (siquidem ipse quoque hoc
 rejicit, dum ait: Aut num quæ statuo, secundum
 carnem statuo?); si ergo in neutris statuit aut pro-
 mittit, in quibus ergo omnino statuit aut promissio-
 nes faciet? Dicimus ergo quod sunt divini, et hu-
 mani, aut si mavis, spiritualia et carnalia: spiritualium
 quoque magna est varietas: sed interim ad
 propositum. Hic quidem considerantur virtutes,
 ibi vero ipse prædicationis sermo: alibi autem non
 quidem idem ipse, sed tamen quatenus 603 oppor-
 tuna adaptat iis qui prædicationis sermonem sus-
 ceperant, in quibus Paulo licet et statuere et præ-
 cipere. Etenim, Præceptum, inquit, Domini non

Carnalium quoque quædam sane contraria sunt A spiritui, quædam vero non sunt spiritui contraria: alia autem propemodum sunt eadem cum spiritualibus. Contraria quidem, veluti sunt impietas, infidelitas, furtum, adulterium, ac similia. Rursum alia tantum non sunt contraria, ejusmodi sunt cibus, somnus, vigilia ac similia. Exhibitis itaque differentiis tam spiritualium quam carnalium, quantum proposito deserviant: hoc etiam considerari oportet, quod quemadmodum certe ab his qui promittunt ac statuunt, multa existit differentia, ita quoque et ab his quæ promittuntur ac statuuntur consurgunt differentiæ. Nam hi de unoquoque dictorum promittentes ac statuantes, aut secundum carnem aut secundum spiritum, consilium ac promissionem facient. Verum de prædicatione quidem Paulus neque statuet, neque promissionem faciet, sed tantum prædicabit ac ministrabit eo modo, quo et segregatus et missus est: pseudopostoli vero, et statuent et promissiones dabunt. Siquidem canponantur et dolose tractant verbum Dei. Porro de his quæ opportuna sunt fidelibus, sed a Christo sancita non sunt, quæ et ipsa sunt spiritualia, et statuet et discernet, sicut etiam prædiximus. Et manifestum est quod ex hoc solo dubium solutum est. Nam inventa sunt de quibus et statuet et discernet et legem feret. Præterea quoque adhuc dicendum est. Siquidem de carnalibus etiam quæ adversantur spiritui discernet, ac spiritualiter, nempe ad deletionem ac fugam illorum: pseudopostoli vero decernent, at secundum carnem, sive opposito modo ad spiritum. Ad hæc de carnalibus quæ non sunt contraria spiritui, etiam Paulus de his statuet, sed seipsum desiciens, sed cum fame ac siti pugnans: et planum est quod spiritualiter: contrarium autem agent pseudopostoli. Breviter autem: Secundum carnem quidem ut sit modo spiritui contrario, nequaquam et in nullis Paulus statuet: at secundum carnem, ut sit alio modo 604 quam habeat decretum Spiritus, frequenter statuit ac voluit, at non in prædicatione. Absit! Nec in aliis spiritualibus, sed in carnalibus quæ non sunt spiritui contraria. Nolit verberari et verberatus est; voluit ad Corinthios proficisci, et prohibitus est, nolit Timotheum agrotare et agrotavit, aliaque sunt innumera. Nunc autem κατὰ σάρκα, id est, secundum carnem, accepit pro eo quod est libero arbitrio, propria auctoritate, proprio jussu. Verum illud etiam considera. Quid ergo? Paulus dum promitteret, non ex operatione Spiritus promittebat, sed ignorans num completurus esset ea quæ promittebat? Dicimus quod non omnia prævidebat Apostolus, ideo etiam pro his precatur quæ non expediunt, sicut de stimulo carnis sue¹¹: et rursum: Hoc enim quid oraturus sim sicut oportet non novi¹². Itemque in Actis¹³ osten-

Kai τῶν σαρκικῶν ἐστὶν, τὰ μὲν εἰσὶν ἐναντία τοῦ πνεύματος, τὰ δὲ οὐκ ἐναντία τοῦ πνεύματος, ἑτέρα δὲ μόνον καὶ οὐχὶ τὰ αὐτὰ τοῖς πνευματικαῖς. Ἐναντία μὲν, ὅσον δυσέβδεια, ἀπιστία, κλοπή, μοιχεία, καὶ τὰ ὅμοια. Ἑτέρα δὲ μόνον καὶ οὐκ ἐναντία, τροφή, ὕπνος, ἐγγήγορος, καὶ τὰ ὅμοια. Ἐπιδεικνύμενον τούτων τῶν διαφορῶν τῶν κατὰ τὴν προκείμενον τέως χρησιμευσουσῶν, τῶν τε πνευματικῶν καὶ τῶν σαρκικῶν, δεῖ καὶ τοῦτο προτεπιλογίσασθαι, ὅτι ἀπερὸν ἀπὸ τῶν ἐπαγγελτῶν καὶ βουλευτῶν πολλὴ ἀνακύπτει διαφορὰ, οὕτως καὶ ἀπὸ τῶν ἐπαγγελλομένων καὶ βουλευομένων ἀνακύψουσι διαφοραί. Οὕτω γὰρ περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν εἰρημίων βουλευόμενοι καὶ ἐπαγγελλόμενοι, ἢ κατὰ σάρκα ἢ κατὰ πνεῦμα τὴν βουλὴν καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ποιήσονται. Ἄλλῃ περὶ μὲν τοῦ κηρύγματος ὁ Παῦλος οὕτως βουλεύεται, οὕτως ἐπαγγέλλεται ποιήσεται· κηρύξει δὲ μόνον καὶ διακονήσει, καθὼς καὶ ἐφωρίσται καὶ ἀπίσταται. Οἱ δὲ ψευδαπόστολοι, καὶ βουλεύονται καὶ ὑποσχέονται βούουσι. Καὶ γὰρ βολοῦσι καὶ κατηλεύουσι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Περὶ μὲν τοῖς ἀρμοζόντων μὴ τοῖς πιστοῖς, μὴ νομοθετήντων δὲ ὑπὸ Χριστοῦ, ἢ καὶ αὐτὰ ἴσιν πνευματικὰ, καὶ βουλεύεται καὶ γωματεύουσι, καθὼς καὶ προέφημεν. Καὶ ὅγλον ἐστὶ καὶ ἐκ τούτου μόνον τὸ ἀπὸρον λήγεται· εὐρεται γὰρ ἢ καὶ βουλεύεται καὶ γωματεύουσι, καὶ νομοθετήσιν. Ὅμως δὲ, καὶ ἐπὶ ῥητόν· περὶ μὲν γὰρ τῶν σαρκικῶν, ἢ καὶ ἐναντία ἐστὶ τοῦ πνεύματος, βουλεύεται, ἀλλὰ πνευματικῶς, ἐπὶ ἀναιρέσει καὶ φυγῇ αὐτῶν. Οἱ δὲ ψευδαπόστολοι βουλεύονται, ἀλλὰ κατὰ σάρκα, ἥτοι ἀντικειμένως τῷ πνεύματι. Περὶ μὲν τοῖς μὴ ἐναντίων τῷ πνεύματι σαρκικῶν, καὶ περὶ τούτων Παῦλος βουλεύεται, ἀλλ' ὑποκρίνων ἑαυτὸν, ἀλλὰ λιμῶ καὶ δίψει μαχώμενος, καὶ ὅγλον ἐστὶ πνευματικῶς. Τούτωντιον δὲ οἱ ψευδαπόστολοι. Συνέλοντες δὲ κατὰ σάρκα μὲν, ὅσον ἐναντίως τοῦ πνεύματος, οὐδαμῶς Παῦλος βουλεύεται, οὐδὲ ἐν τισί. Κατὰ σάρκα δὲ, ὅσον ἐτέρως μόνον παρὰ τὴν τοῦ πνεύματος βούλησιν, πολλὰκις ἰδοὺς αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ κηρύγματι. Ἀπαγε! Οὐκ ἐν τοῖς ἄλλοις πνευματικαῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς μὴ ἐναντίως τοῦ πνεύματος σαρκικαῖς. Οὐκ ἤθελε εὐπειθεῖν, καὶ εὐπειθεῖτο. Ἀπὸθεῖν ἤθελε, καὶ ἐκώλυτο. Οὐκ ἤθελεν ἀσθενεῖν τιμῶν, καὶ ἡσθένει, καὶ μυρία ἄλλα. Αὐτὸς δὲ νῦν τὸ, κατὰ σάρκα, ἀντὶ τοῦ αὐταξουσίως, αὐτοδυσπότης, αὐτοκαλεύσας ἐξέλιπε. Ἰσχύει δὲ χάρις. Τί οὖν; ὁ Παῦλος ὑποχωρούμενος, οὐ μετὰ τῆς ἰσχυρίας τοῦ Πνεύματος ὑποχωρεῖτο, ἀλλ' ἀγαθῶν ἐκ πληρώσει τὰς ὑποσχέσεις; Φαμέν ἐστὶ οὐ πάντα προφηεῖ ὁ Ἀπόστολος. Τοιγαροῦν καὶ εὐχεται ἀσύμφωτος, ὡς ἐπὶ τοῦ σκεδίου τῆς αὐτοῦ σαρκός. Καὶ πάλιν· Τὸ γὰρ, τί προσεύχομαι τὸ καθὼς δεῖ, οὐκ οἶδα. Καὶ ἐν ταῖς πράξεσι δὲ δείκνυται ἀπὸθεῖν βουλόμενός ποῦ, καὶ κωλύόμενος ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Τοῦτο δὲ συμφερόντως ἐγίνετο, ἵνα μὴ τινες μείζους αὐτοῦ ὑπολάβωσι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Καὶ γὰρ καὶ

¹¹ II Cor. xii, 7. ¹² Rom. viii, 26. ¹³ Act. xvi, 7.

ἀποτυγχάνουσιν αὐτοῖς πολλάκις θύειν ἐβούλοντο ὡς θεοῖς ἐν Λυκαονίᾳ.

pro humanam naturam ipsos esse suspicarentur. Siquidem hoc etiam modo frequenter illis accidit ut ipsis tantumam diis sacrificare vellent, quemadmodum in Lycania.

Πιστὸς δὲ ὁ θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς, οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ. Ὁ γὰρ τοῦ θεοῦ υἱὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἐν ὑμῖν καὶ δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ, ἀλλὰ Ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονε. Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ Ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Ἀμήν, τῷ θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν.

Ἀνακύπτουσιν ἀντίθεσιν λύαι. Εἰ ἀγνοεῖς, φησὶν, εἰ ἴσται ἡ ἐπηγγελία, καὶ πολλάκις λέγεις ἐν πράγματι : Ναὶ, καὶ εὐρίσκειται : Οὐ, καὶ δοκίμαμεν μὴ πως καὶ ὁ λόγος σου, τούτεστιν ὁ κηρυχθεὶς ἡμῖν περὶ τῆς πίστεως, : Ναὶ καὶ : Οὐ : ἢ καὶ φησὶ : Τὸ μὲν ἐπαγγελιασθαι ἔλθειν, ἔμειν ἦν, οἷο καὶ ἀπένχευε : τὸ δὲ κήρυγμα τοῦ θεοῦ ἴσται, καὶ οὐκ ἀποστέλλεται : Πιστὸς γάρ, φησὶν, ὁ θεός, : τούτεστιν ἀληθής : Ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν, : Καὶ γὰρ, φησὶν, ὁ λόγος καὶ τὸ κήρυγμα ἡμῶν, οὐ γίγνετο Ναὶ καὶ Οὐ, ἀλλὰ Ναὶ ἴσται καὶ Ναὶ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀληθής, ἐπειδὴ οὐ γέγονε Ναὶ καὶ Οὐ. Καὶ λοιπὸν λέγει ποῖος λόγος οὐ γίγνετο Ναὶ καὶ Οὐ, ἀλλὰ ἀσάλευτος ἔμεινεν. Ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ θεοῦ, φησὶν, ὁ ἐν ὑμῖν κηρυχθεὶς, οὐ γέγονε Ναὶ καὶ Οὐ : τούτεστιν, οὐ νῦν μὲν τοῖσδε, ἄλλοτε δὲ τοῖσδε κηρύσσεται, : Ἀλλὰ Ναὶ ἐν αὐτῷ, : τούτεστιν ἀπαρσάλευτα τὰ εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν κυρηχθέντα γαγίνηται. Διὰ τοῦτο δὲ τὸ πλῆθος τῶν κυρηχθέντων καταλέγει : Δι' ἐμοῦ, φησὶ, καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, : καὶ πάλιν, : δι' ἡμῶν, : εἰς πλῆθος, ταύτῃ ποιῶν ἀξιώσιμον τὸ κήρυγμα, καὶ ταπεινωροσύνην ἐπιδεικνύμενος, ὅτε τοῖς ταυτοῦ μαθηταῖς, τὸν Τιμόθεον καὶ Σιλουανόν, κοινωνοὺς τοῦ κηρύγματος ἑνομάζει. Ἀλλὰ Ναὶ ἐν αὐτῷ. — [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Οὐκ ἀνέτρεψα, φησὶν, ἃ πρότερον εἶπον ἐν τῷ κηρύγματι. Οὐδὲ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἄλλο διελέχθην ὑμῖν. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἴσται πίστις, ἀλλὰ πεπλανημένης διανοίας. Ἀλλὰ Ναὶ καὶ ἐν αὐτῷ γέγονε, : τούτεστιν, ὅπερ εἶπον, ἀπαρσάλευτον καὶ βέβαιον μένει. Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ, : Ἐν τῷ κηρύγματι, πολλὰ ἴσται : τὰ ἐπαγγελιασθέντα ἀνάστασις νεκρῶν, υἰοθεσία, ἱλπίδες τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Φησὶν οὖν : Οὐ μόνον τὸ κήρυγμα αἰεὶ ὡσαύτως ἔχει τε καὶ κηρύσσεται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ἐπαγγελίαι θεοῦ γὰρ εἰσιν. Ἡ ἐπαγγελίας αὐτὸ τὸ κήρυγμα λέγει. Ὁ γὰρ σύνδεσμος : ὁ γὰρ, τοῦτο δηλοῖ. Πρόκειται γὰρ ἡ εἰς Χριστὸν πίστις ἐπηγγελία. Ἐν αὐτῷ τὸ Ναὶ. Ὅσαι γὰρ, φησὶν, ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ τῷ θεῷ, τούτεστι δι' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, τὸ : Ναὶ καὶ τὸ Ἀμήν ἔχουσι. Τὸ γὰρ πληροῦσθαι ἔχουσι, τὸ : Ναὶ καὶ τὸ Ἀμήν ἔχουσιν εἰς τὸ γενέσθαι δόξαν τῷ θεῷ δι' ἡμῶν. Ἡ οὕτως. Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ, ἐν αὐτῷ ἔχουσι, : τὸ Ναὶ καὶ τὸ Ἀμήν δι' ἡμῶν, : ὡσαύτως ἔχουσιν. Αὐτὸς μὲν τὸ

A dicit statuisse aliquo proficisci, et prohibitus fuisse a Spiritu. Id autem utiliter contingebat, ne qui supra humanam naturam ipsos esse suspicarentur. Siquidem hoc etiam modo frequenter illis accidit ut ipsi tantumam diis sacrificare vellent, quemadmodum in Lycania.

1. 18-20. Fidelis autem Deus quod sermo noster erga vos, non fuit Etiam et Non. Nam Dei Filius Jesus Christus qui inter vos per nos predicatus est, nempe per me et Silvanum ac Timotheum, non fuit Etiam et Non, sed Etiam per ipsum fuit. Quotquot enim sunt promissiones Dei, per ipsum sunt Etiam, et per ipsum Amen, Deo ad gloriam per nos.

Emergentem solvit objectionem. Si ignoras, diceret aliquis, an erunt quae promissa sunt, et frequenter in re aliqua dicis : Etiam, : et reperitur : Non, : veremur ne quo modo sermo etiam tuus, hoc est, qui de fide nobis predicatus est, sit : Etiam et Non ; : ideo ait : Sane quod me venturum fuerim pollicitus, meum erat. Ideo quoque irritum fuit : praedicatio vero Dei est, nec irrita erit. Nam : Fidelis, inquit, Deus, : id est, verax. : Quod sermo noster. : Siquidem sermo, sit, et praedicatio nostra non fuit, Etiam et Non, sed Etiam erit et Etiam. Nam propterea verax, quia non fuit, Etiam et Non. Deinde quoque dicit quis sermo non fuerit Etiam et Non, sed inconcussus permanet. Nam Dei Filius, inquit, qui inter vos predicatus est, non fuit Etiam et Non ; : hoc est, non nunc quidem taliter, alio vero tempore taliter predicatus est. : Sed Etiam per ipsum. : Hoc est, sita sunt et inconcussa quae praedicata fuerunt, ducentia ad ipsum Christum. Propterea autem eorum multitudinem recenset qui praedicaverunt, dicens : : Per me et Silvanum ac Timotheum ; : rursusque collectim, : Per nos, : hoc modo et fide dignam reddens praedicationem, et animi modestiam exhibens : cum suos discipulos Silvanum ac Timotheum socios dicit praedicationis. : Sed Etiam per ipsum. : — Non subverti, inquit, quae prius in praedicatione dixeram, neque nunc quidem hoc, nunc vero illud vobis disserui : hoc enim non fidei est, sed mentis erroneae : sed, : Etiam per ipsum fuit ; : hoc est, quod dixi, inconcussum et firmum manet. : Quotquot enim sunt promissiones Dei. : In praedicatione multa sunt promissa, resurrectio mortuorum, adoptio, spes futuri saeculi. Ait ergo : Non solum praedicatio semper eodem modo se habet ac praedicata est, sed etiam promissiones quae in ipsa sunt : Dei enim sunt. Aut promissiones dicit ipsam praedicationem, nam hoc significat conjunctio enim. Siquidem multo ante tempore fides in Christum promissa est. : Per ipsum Etiam. : Quaecunque promissiones Dei, Etiam et Amen habent per ipsum Deum. Nam ἐν αὐτῷ capitur pro δι' αὐτοῦ, id est, in ipso, pro Per ipsum. Cum enim complentur, habeant : Etiam et Amen, : in hoc ut

per nos Dei gloria angeatur. Aut hoc modo. Quot enim promissiones Dei sunt, per ipsum habent. Etiam, et Amen per nos, ac si diceret: Ipse quidem suis promissionibus dat Etiam: per nos autem hoc facit, ut glorificetur Deus, quod per homines tanta faciat.

I. 21-23. Porro qui confirmat nos una nobiscum in Christum, et qui unxit nos, Deus, qui etiam obsignavit nos, deditque arrham Spiritus in cordibus nostris. Ego vero testem invoco Deum in animam meam, quod parcens vobis nondum venerim Corinthum: non quod dominemur fidei vestrae, sed adiutores sumus gaudii vestri. Nam fide statis.

606 Quoniam dixit: Per nos complentur promissiones, interpretatur illud, et ait: Tanquam per nos quidem qui ministri sumus, facit, ipse tamen Pater, et Qui confirmat nos, et qui dedit, complet suas promissiones. — Quod ait: Qui confirmat nos, et cetera, aut per defectum dictum est, ut desit integra sententia, aut per defectum solius dictionis Est, puta: Qui confirmat nos aliaque facit, Deus est. Quod si sic per defectum sit dictionis, oportet distinctionem ponere ad dictiones, Qui unxit nos, ut consequenter perfecta distinctione subjungatur Deus, ut sit sensus: Deus est qui confirmat nos, et qui unxit nos, et qui obsignavit nos, et qui dedit arrham Spiritus in cordibus nostris. Et manifestum est quod etiam haec membra quae sequuntur ad dictionem, Deus, perfecta distinctione legentur. Si vero per defectum integræ orationis intelligatur, et eadem prima periodus usque ad dictionem, Deus, quæ in medio ponitur, legatur, et item quod ordine sequitur. Propterea autem erit difficultas, quia id quod deest subaudiendum est ad sensus perfectionem; aut tanquam deficiens ad hypostigma, id est, distinctionem terminabitur. Qui unxit nos Deus, et Qui in veteri testamento ungebantur, aut sacerdotes erant aut prophetae, aut reges: et nunc, inquit, unguimur, ut reges quidem efficiamur, principum super affectiones habentes: sacerdotes autem, propria sacrificantes corpora, iuxta illud: Ut exhibeatis membra vestra hostiam viventem. et Prophetae vero, tanquam magna edoculi mysteria. Ungit autem et obsignat Pater per Spiritum sanctum: nam hæc, inquit, unctio et obsignatio arrha est Paracleti. Siquidem ob id non dixit: Qui dedit Spiritum, sed, Arrham Spiritus, futurorum spem confirmans: etenim arrha omne pactum confirmat ac stabilit. Itaque et nunc arrha Spiritus confirmat nobis futura bona, quæ oculus non vidit et auris non audivit. Et qui dedit arrham Spiritus, Externæ subaudiendum est: qui confirmat nos in Christum, qui unxit et obsignavit, deditque arrham Spiritus in cordibus nostris, ipse, inquit, est qui suis complet promissiones. Considera quomodo manifestissime sanctam

A Nal τὰς οὐκείας δίδωσιν ἐπαγγελίας, δι' ἡμῶν ἐκ τοῦτο ποιεῖ, εἰς τὸ δοξασθῆναι τὸν Θεόν, ὅτι δι' ἀνθρώπων τοσαῦτα ποιεῖ.

Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ἡμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρράθωνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ἐγὼ δὲ μαρτυρῶ τὸν Θεόν ἐκκαλοῦμαι ἐπὶ τῇ ἐμῇ ψυχῇ, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκ ἔτι ἤλθοι εἰς Κόρινθον. Οὐχ ὅτι περιεδομην ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συναργῶ ἕως τῆς χειρὸς ὑμῶν. Τῇ γὰρ πίστει ἐστεῖται.

Ἐπειδὴ εἶπε· Δι' ἡμῶν πληροῦνται αἱ ἐπαγγελίαι, ἐπιδιορθοῦνται αὐτὸ, καὶ φησὶν· Ὡς δι' ἡμῶν μὲν ἡμῶν διακόνων, ποιεῖ αὐτὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς, καὶ ὁ δοὺς, πληροῖ τὰς ἰδίας ὑποσχέσεις. — [ΦΩΤ.] Τὸ, ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς, καὶ ἐξῆς, ἡ κατὰ ἡλικίαν ἐστὶν αἰρημένον βίου λαίπροντος ῥητοῦ, ἡ κατὰ ἡλικίαν μόνως λείψας τῆς τοῦ, δοῦναι, εἰναι. Ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς, καὶ τὰ ἄλλα ποιῶν, Θεός ἐστιν. Ἄλλ' εἰ μὲν κατ' ἡλικίαν λείψας, εἰς τὸ, ὁ Χρίσας ἡμᾶς, ὁποσὶς εἶναι δεῖ, ἢ ἐξῆς κατὰ τελείαν στήμην ἐπιφερόμενον τὸ, Θεός. Οἶον· Θεός ἐστιν ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς, καὶ χρίσας ἡμᾶς, καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρράθωνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Καὶ ὅλην οὕτω καὶ ταῦτα τὰ κῶλα τὴν ἐπεξῆς τοῦ, Θεός, κατὰ τελείαν στήμην ἀναγνωσθήσεται. Εἰ δ' ὥς κατ' ἡλικίαν βίου ῥητοῦ ἐκληφθῇ, καὶ αὐτὴ ἡ πρώτη περίοδος· ἰω· τοῦ, Θεός, κατὰ μίσην ἀναγνωσθήσεται, καὶ τὸ ἐπεξῆς. Τὸ δὲ ἐπὶ τῷ τῷ ἀπορίαν ἔχει, προσπονοομένου τοῦ λαίπροντος εἰς τελείαν, ἡ ὥς λαίπροντος εἰς ὁποσὶς μὴν ἀποτελευτήσεται. ὁ Καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός. ὁ ὅς χρίσας ἐν τῇ παλαιᾷ, ἡ ἱερεὺς ἡ προφῆται ἡ βασιλεὺς ἔγινοτο. Καὶ νῦν, φησὶ, χρίσας ἡμᾶς ἵνα γινώμεθα βασιλεῖς μὲν, καταρχόντες τῶν παθῶν, ἱερεῖς δὲ, τὰ οὐκ ἐργαζομένους σώματα, κατὰ τὸ, ὁ Παράκλητος ἐστὶν μὲν ὁμοῦ θυσιᾶν ζῶσαν· προφῆται δὲ, τὰ μεγάλα μυστήρια διδασκόμενοι. Χρῆται δὲ καὶ σφραγιστὴς ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ταῦτα γὰρ, φησὶν, ἡ χρίσις καὶ ἡ σφραγίς, ἀρράθων ἐστὶν τοῦ Παράκλητου. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ εἶπε, τὸ Πνεῦμα δοῦναι, ἀλλ', ὁ ἀρράθων τοῦ Πνεύματος, ὁ βεβαιῶν τὴν μελλούσαν ἐλπίδα. Ὁ γὰρ ἀρράθων βεβαιῶν τὸ πᾶν συνάλλαγμα. Τοιγαροῦν καὶ ὁ νῦν ἀρράθων τοῦ Πνεύματος, πιστοῦται ἡμῖν τὰ μελλόντα ἀσφαλῶς οὐκ εἶναι καὶ οὐκ οὐκ ἔχουσι. Καὶ δοὺς τὸν ἀρράθωνα τοῦ Πνεύματος, ὁ ἔξωθεν συνπαρηγορεῖν, ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς εἰς Χριστὸν ὁ χρίσας καὶ σφραγισάμενος καὶ δοὺς τὸν ἀρράθωνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ πληρὺν, φησὶ, τὰς ἰδίας ὑποσχέσεις. Ὅρα πῶς παραδῆλωσε σαφέστατα τὴν ἁγίαν Τριάδα· Ὁ Πατὴρ ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐτὸς πληρὺν καὶ τὰς ὑποσχέσεις. Τὸ δὲ, πληρὺν, ἀπὸ κοινῆς νόημα

τῶν τριῶν προσώπων τῆς μιᾶς θεότητος. Ὅτι φαί-
 νόμενος ὤμων. Ἄνω εἰπὼν διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοῦ
 ἐξουσίαν ἀλλὰ τοῦ ἀποσταλῆς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος,
 πῶς νῦν λέγει, ἡ Φειδόμενος ὤμων οὐκ ἦλθεν εἰς Κό-
 ρινθον; ἡ Καὶ φησὶν, ὅτι οὐκ ἀφείθη ὑπὸ τοῦ Πνεύ-
 ματος ἀπειθεῖν, διὰ τὸ φαῖσθαι οὐκ ἀπῆλθεν. Ἡ
 μετὰ τῆς καλύψεως τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦτο ἐκώ-
 λυσεν. Ἡ καὶ εἰς τοῦτο ὅτι αὐτοῦ ἐκώλυθη. Ἦσαν
 γὰρ τινες ἀμαρτήσαντες καὶ μὴ μετανοήσαντες, καὶ
 περιέμενε τὴν μετανοίαν αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο εἶπε,
 ἡ Φειδόμενος. ἡ Ἐπειτέτραπτο δὲ αὐτῷ, καὶ τιμωρεῖ-
 σθαι τοὺς ἀμαρτάνοντας. Καὶ μαρτυρεῖ Ἐλύμας ὁ
 μάγος. ἡ Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὤμων τῆς πίστεως. —
 [ΦΩΤ.] Τοῦτέστιν, ἕνεκα τῆς πίστεως οὐ κυριεύομεν
 ὤμων. Οἶον, οὐ διὰ τοῦτο ἐγένεσθε πιστοὶ, ἵνα κυ-
 ριεύσθῃ καὶ τιμωρῆσθαι ὑφ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο
 ἦν, αὐτοὶ, φησὶν, ἐν τῇ πίστει ἐστήκατε, καὶ οὐκ ἐστὶ
 χρεῖα φειδοῦς ἢ τιμωρίας, χάριν τῆς πίστεως. Τοῦτο
 δὲ λέγει, ἀντιθεῖσιν ὡς δοκοῦσαν ἀνακύπτειν. Ὡς
 γὰρ ἔτιον διαγανακτεῖν μελλόντων καὶ λεγόντων, Τί
 λέγεις, ὅτι ἐφείσω ἡμῶν; Ἀρὰ γὰρ διὰ τοῦτο ἐπι-
 στεύσαμεν, ἵνα ἀκούωμεν παρὰ σοῦ ὅτι ἐφείσω
 ἡμῶν; Εἰ γὰρ μὴ ἐφείσω, τί πάντως; ἐκλάδας ἄν;
 βασάνος ἐξέδοκας; ἵνα ὅν μὴ ταῦτα διαλογίζωνται,
 προαπαντῶν λέγει. Οὐκ εἰπον τὸ, ἡ Φειδόμενος
 ὤμων, ἡ ὡς ἕνεκα τῆς πίστεως λαθὼν ἐξουσίαν καὶ
 κυριότητα ἐφ' ὑμᾶς; καὶ τοῦ καλῶσαι καὶ τοῦ φείδε-
 σθαι, ἀλλὰ, ἡ Φειδόμενος ἡ εἶπον, μὴ ὅλων ὡμᾶς
 λυπηθῆναι. Εἰ γὰρ ἦλθον ἐγὼ λυπούμενος, οὐκ ὅτι
 καὶ αὐτοὶ βλέποντές με λυπούμενον, ἐλυπήθητε ἄν.
 Ἐγὼ δὲ τοῦναντίον, χαρὰς εἶμι συνεργὸς ὤμων πνευ-
 ματικῆς, ἡ τις ἐστίν, ἄν τοῦ λυπούντος με ἔργου ἐξ
 ὤμων ἀρθέντος, ἔλθω μετὰ χαρὰς πρὸς ὑμᾶς. Καρῆ-
 σθε γὰρ καὶ ὑμεῖς δι' ἐμὲ πνευματικῶς. Ἐστὶ
 ὡς περ ἐπαποροῦντό; τινος; Τί οὖν; φεύγετε καὶ μισεῖτε
 τὸ λυπεῖν ἡμᾶς; πάλιν ἐπάγει. Οὐκ ἀεὶ, φησὶν, ἀλλὰ
 τοῦναντίον ἐνίοτε καὶ διώκω καὶ στέργω αὐτὸ, ὅταν
 διὰ τοῦ λυπεῖσθαι ὑμᾶς, κέρδος εὐρίσκω τὴν σωτη-
 ρίαν ὤμων. Οὐκ ἀεὶ δὲ ὅλως λυπεῖσθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ
 διορθωθέντα πολλὸν ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιάσει εἶναι.
 ἡ Ἀλλὰ συνεργοὶ ἐσμεν. ἡ Ἐπειδὴ ἀπονοίας ἔδοκει
 εἶναι, τὸ εἰπεῖν, ἡ Φειδόμενος ὤμων. ἡ Ἐκεῖθεν γὰρ
 τις φαίνεται ὡς ἔχει τὴν ἐξουσίαν, θεραπεύει αὐτὸν,
 καὶ φησὶν, ἡ Οὐ διὰ τὸ ἐξουσίαν ἔχειν τῆς πίστεως
 ὤμων, ἡ εἰπον τὸ, ἡ Φειδόμενος. (Γνώμη γὰρ ἡ
 πίστις καὶ προαιρέσεις, καὶ οὐδεὶς ἀναγκάζει πι-
 στεῦσαι τὸν ἀκοντα.) ἀλλ' ἐπειδὴ, φησὶ, ἡ Συνεργοὶ
 ἐσμεν τῆς χαρὰς ὤμων, ἡ διὰ τοῦτο εἶπον, ἡ Φειδόμε-
 νος ὤμων. ἡ Τί δὲ ἐστὶ τοῦτο, ὅρα. Εὐφρανόμενος,
 φησὶν, εἰς ὑμᾶς ἐγὼ, συνεργῶ ὡμῶν εἰς τὸ καὶ ὑμᾶς
 χαίρειν ἐπὶ τῇ ἐμῇ δι' ὑμᾶς εὐφροσύνῃ. Εἰ ὅν ἦλθον
 διὰ τοῦς ἀμαρτήσαντας μὴκέτι μὲν εὐφρανόμενος,
 πυνθῶν δὲ, εἰς λόπην καὶ ὑμᾶς ἐβαλόν. Ἐπεισάμην
 ὅν ἐλθεῖν, ἵνα μὴ πρόφρασι; ὅρῳ ἀθυρίας γένωμαι.
 ἡ Τῇ γὰρ πίστει ἐστήκατε. ἡ Εἰπὼν δὲ ἡ τῇ πίστει
 ἐστήκατε, ἐμφανίζει ὅτι καὶ ἐν ἄλλοις ἐσφάλλοντο, δ
 καὶ ἀσφηνίζετο κατιῶν, ἐν τῷ εἶπει Ἐπιστολῆς.

propter vos est, oblectatione. Si ergo venissem, propter eos qui peccaverant, nequaquam gavius

¹⁷ Act. xiii, 8.

A designaverit Trinitatem: Pater qui confirmat nos
 in Christum, et qui unxit per Spiritum sanctum,
 ipse etiam complet promissa. 607 Dictionem au-
 tem complet, a communi sensu subaudito, propter
 unam trium personarum divinitatem. Quod par-
 cens vobis. Cum superius dixerit quod sum non
 fuerit potestatis, alio missus a Spiritu, quomodo
 nunc dicit: Parcens vobis non veni Corinthum? Et
 dicimus quod quando permissus fuit a Spiritu
 ut proficisceretur, eo quod parceret non est profe-
 ctus. Aut una cum Spiritu prohibitionem etiam id
 impedimento fuit. Aut etiam in hoc ab ipso pro-
 hibitus est. Erant enim quidam qui peccaverant
 nec resipuerant, horumque exspectavit resipiscen-
 tiam, et propterea dixit, Parcens. Permissum
 autem ei fuerat ut etiam delinquentes puniret, cu-
 jus rei testis quoque est Elymas magus. Non
 quod dominemur fidei vestrae. Hoc est, ob fidem
 non dominamur vobis: sive non propterea facili-
 entis fideles, ut subiceremini ac puniremini a no-
 bis. Nam si etiam id fuisset, ipsi, inquit, fidei
 stitisti, nec opus est parcere aut punire causam fidei.
 Hoc autem dicit emergentem solvens objectionem.
 Tanquam enim futuri essent qui indignarentur ac
 dicerent: Quid ais, quod nobis peperceris? An
 propterea credidimus ut a te audiremus quod pe-
 perclisses nobis? Quod si non peperclisses, quid
 ulique? an permisisses nos? an suppliciis tradidisses?
 Ne igitur hæc cogitent, præoccurrit, dicens: Non
 dixi: Parcens vobis, ac si occasione fidei po-
 testatem ac dominium in vos accepissem et puni-
 endi et parcendi, sed, Parcens, dixi, nolens
 vos contristari. Si enim iugens ad vos venissem,
 scio quod ipsi quoque videntes me iugentem, uli-
 que iuxissetis: ego autem e diverso adiutor sum
 spiritualis gaudii vestri quod erit, si opere, quod
 me contristat, sublato a vobis, venero ad vos cum
 gaudio. Siquidem vos quoque mecum spiritualiter
 gaudebitis. Deinde tanquam subdubitans quispiam
 diceret: Quid ergo? fugis ac detestaris quod nos
 mœreamus? rursum subiungit: Non semper, sed
 oppositis, inquit, modis idipsum interdum ei pro-
 sequor et amo, quando ex iudicio vestro lucram in-
 venio, nempe vestram salutem. Non semper au-
 tem vos contristari volo, sed emendatos polius, in
 gaudio et exultatione esse. Sed adiutores an-
 mus. Quoniam arrogantiae videbatur esse quod
 dixerat: Parcens vobis. 608 Illis enim par-
 cet quispiam super quos auctoritatem habet, curat
 hoc, et ait: Non quod potestatem habeam in fi-
 dem vestram, dixi, Parcens vobis: (Fides
 aliquidem mentis est ac electionis: nec quispiam
 nolentem cogit ad credendum); sed quia adju-
 tores, inquit, sumus gaudii vestri, propterea
 dixi, Parcens vobis. Et animadvertite quidnam
 hoc sit. Ego, inquit, circa vos oblectatus, in hoc
 vobis auxilio sum, ut vos gaudeatis in mea, quæ

fuissem : lugens autem, vos quoque in luctum coniecissem. Peperci ergo et abstinui a profectione, ne vobis occasio essem tristitiæ. « Nam fide statis. » Dicens : « Fide statis, » ostendit quod in aliis lapsi essent quod etiam in sequentibus manifestat, nempe in fine Epistolæ.

II, 1-3. Sed hoc decrevi apud memetipsum, non A *Ἐκρινε δὲ ἐμαυτῷ τοῦτο, τὸ μὴ πάλιν ἐλθῆναι πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν. Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστί; οὐδ' ἔσθωμαι με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ; Καὶ ἔγραψα ὑμῖν τοῦτο αὐτὸ, ἵνα μὴ ἐλθὼν, λύπη ἐξῶ ἀπ' ὧν ἔδει με χαλεπὴν, πεποιδῶς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν.*

Quod ait, « iterum, » ostendit jam se quoque mœrore propter eos fuisse affectum. « Nam si ego mœrore vos afficiam, » Illic dictio et capi potest pro scire, id est, scire aut licet, et nihil ex hoc obscurum aut absurdum invenio : est autem conciliativus sermo. Ait enim : Quamquam mœrore vos afficiam objurgando et aversando vos, in hoc ipso tamen exhilaror, quod tantum vobis curæ sim, ut compungamini ex mea aversione ac mœrore. Nam quid me, inquit, adeo delectat ut sensus eorum qui objurgantur ? hic enim conjectandam offert utilitatem quæ ex objurgatione successura est. « Et hoc ipsum scripsi vobis. » Quando aut. quid scripsit ? in fine præsentis Epistolæ. Scripsit autem inducens eos qui deliquerunt ad resipiscendum, et ait : « Ne cum venero, rursum deprimat me Deus, et lugeam multos eorum qui antea peccaverunt nec respuerunt. » Hoc ergo, inquit, antea scripsi ut corrigerentur, 609 et non haberem mœrorem a vobis, a quibus, dum vos ipsos corrigeretis, gaudium me habere oportebat. « Fiduciam hanc habens erga vos omnes. » Et hoc, inquit, statuens, non quod solum me gaudere velim, sed et vos. Confido enim quod fratrum correctio, et mihi pariet gaudium et vobis : nam meum gaudium occasio est et vestri gaudii, adeo me diligitis.

III, 4-7. Nam ex multa afflictione et anxietate cordis scripsi vobis per multas lacrymas : non ut mœrore afficeremini, sed ut cognosceretis charitatem quam habeo abundantius erga vos. Quod si quis contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ne aggravem omnes vos. Sufficit istiusmodi inceptatio hæc quæ facta est a pluribus : ut e diverso magis condonetis et consolemini, ne quomodo tristitia nimis absorbeat hujusmodi.

Quoniam ergo fratrum correctio commune gaudium conciliat, plurimum illam cupio : et cum non perficitur, doleo ac defatigor. Reprehensiones itaque et objurgationes quas scripsi, ex afflictione et anxietate cordis scripsi : non ad hoc nitens ut contristaremini (nam hoc etiam alias atollum esset), sed ut spiritualiter et ad correctionem contristaremini. Attamen hoc non dicit, sed volens ipsis obsequi ait : « Ut charitatem meam cognosceretis. » Me siquidem anxius ac mœrore eo quod

Tò, πάλιν, δείκνυσιν καὶ ἡδὴ λυπηθέντα αὐτὸν ἐπ' αὐτοῖς. « Εἰ γὰρ λυπῶ ὑμᾶς. » Ἐν τῷ. Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, τὸ, εἰ, ἀντὶ τοῦ σκῆς εἰ ληφθεῖτε, οὐδὲν ἀσφαλὲς οὐδ' ἀπορὸν ἀπαντῶ. Θεραπευτικὸς δὲ ὁ λόγος. Φησὶ γὰρ, Εἰ καὶ λυπῶ ὑμᾶς ἐν τῷ ἐπιτιμῇ καὶ ἀποστρέφειν ὑμᾶς, πλὴν εὐφραίνονται ἐπ' αὐτῷ τοῦτο, ὅτι τοσοῦτον ἔμην ἐμοῦ μέλει, ὥς δέκασθαι ἐκ τῆς ἐμῆς ἀποτροφῆς καὶ λύπης. Τί γὰρ με, φησὶν, εὐφραίνει οὕτως, ὥς τῶν ἐγκαλουμένων ἡ ἀλσθησι; τακμηριοὶ γὰρ αὕτη τὴν ἐκ τῶν ἐγκλημάτων γινόμενὴν ὥφελισιν. « Καὶ ἔγραψα ὑμῖν τοῦτο αὐτὸ. » Πότε ἔγραψε, καὶ τί; Ἐν τῷ τέλος τῆς νῦν Ἐπιστολῆς. Ἐγραψε δὲ τοῖς ἡμαρτηκότας ἐνάγων εἰς μετάνοιαν. « Μὴ ἐλθόντα γὰρ με, φησὶ πάλιν ταπεινώσει ὁ Θεὸς μου, καὶ πανθῆσω πολλοὺς τῶν ἡμαρτησάντων, καὶ μὴ μετανοήσαντων. » Τοῦτο οὖν, φησὶ, προέγραψα, ἵνα διορθώσωνται, καὶ μὴ λύπη σὺν ἀπ' ὧν. Ἀπ' ὧν κατορθοῦντων χαίρειν ἔδει. « Πεποιδῶς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς. » Καὶ τοῦτο βουλόμενος, φησὶν, οὐ γὰρ ἐν τοῦ ἐμὲ μόνον εὐφρανθῆναι βούλομαι, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς. Πέποιθα γὰρ ὅτι ἡ διορθώσις τῶν ἀδελφῶν, καὶ ἐμοὶ τίττει χαρὰν, καὶ ὑμῖν. Ἡ γὰρ ἐμὴ χαρὰ, πρόφασις γίνεται καὶ ὑμετέρας χαρᾶς, οὕτως με, φησὶν, ἀγαπᾷ.

Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας, ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων, οὐχ ἵνα λύπηθῃτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γινώτε ἣν ἔχει περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. Εἰ δέ τις ἀλύπηκεν, οὐκ ἐμὲ ἀλύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐκβαρῶ πάντας ὑμᾶς, λυγρὸν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐπιτιμία αἴτη, ἡ ὅπῃ τῶν αἰσίων. Ὅσα τοῦτο γὰρ πολλὸν ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλεῖσθαι, μὴ πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος.

Ἐπὶ οὖν ἡ διορθώσις τῶν ἀδελφῶν κοινῆς χαρᾶς πρόξενός ἐστιν, πάντῃ αὐτῆς ἐπὶ, καὶ μὴ γινόμενης ἀλγῶ καὶ τρύχου. Τοιγαροῦν τὰς ἐγκλήσεις καὶ ἐπιτιμήσεις δὲ ἔγραψα, ἀπὸ θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα. Οὐχ ἵνα λυπηθῇτε σκοτάδων, (τοῦτο γὰρ καὶ ἄλλως ἀνόητον), ἀλλ' ἵνα πνευματικῶς καὶ ἐπὶ διορθώσις λυπηθῇτε. Ἀλλὰ τοῦτο μὴ οὐ λέγει. Θεραπεύσαι δὲ αὐτοὺς θελῶν, φησὶν ἵνα τὴν ἀγάπην μου γινώτε. Τὸ γὰρ ἐμὲ ἀδμονεῖν καὶ κατατρέχειν ἀπ' οἷς ὑμᾶς ἡμαρτάνετε, δείγμα

μεγίστης ἀγάπης ἐστί. « Περισσότερος εἰς ὑμᾶς. » A vos peccetis, maximæ indicium est charitatis ac dilectionis. « Abundantius erga vos. » Plus, inquit, quam erga ceteros meos discipulos. Nam multi credentes ac probati erant Corinthi. « Sed ex parte, ne aggravem omnes vos. » Majus aliquid dicere voluit, et ostendere totum Ecclesiæ corpus particeps esse mæroris; at ceteris fidelibus prætermis- sis, solum meminit Corinthiorum: hoc enim signi- ficat, « Ex parte, » et, « Ne aggravem. » Deinde eximium ac paternum amorem delegit dicens. « Sufficit istiusmodi homini increpatio hæc. » Vult per hæc charitatem confirmari erga eum qui scor- tatus fuerat, de quo priore scripsit Epistola: om- nes aiquidem ex hujus præcepto fuerant eum aver- sati. Et vide quid agat. **610** Participes efficit ipsos tristitiæ, tanquam omnibus propter id quod factum fuerat ex æquo contristatis, ut etiam veni- æ quæ datur fiant quoque participes, et ait: Quod si quis contristavit, illum dicens qui scorta- tus fuerat, non me contristavit solum, sed et vos in parte: nam hoc significat, « In parte. » In parte autem dixi, inquit, ne aggravem, hoc est, adversus illum exacerbem omnes vos. Aut hoc modo cum hyperbato: Contristavit omnes vos in parte; hoc autem dixi, ne eum qui scortatus fuerat aggrava- rem, dicendo ipsum contristasse tantum populum. « Sufficit istiusmodi homini increpatio hæc. » Propterea neque superius neque nunc nomen ejus apponit, metuens ne quo modo ejus appellatione rursum efferveresceret adversus eum Corinthiorum animus. « Ut e diverso magis condonatis. » Non solum, inquit, increpationem solvite, verum etiam consolemini eum, et in priori ordine ac dignitate habetote. Nam opposita est consolatio increpationi. Considera vero, quod ne existimetis qui stuprum commiserat se sufficienter pœnitentiam egisse, ac ita deinceps segnior fieret, ait: « Condonatis. » Elsi, inquit, dignus non est qui tanquam debitum accipiat veniam, vos tamen condonate, ne quomodo nimia absorbeatur tristitia, quemadmodum Judas ab immodico mœrore. « Vel absorbeatur a Satana. » Significat autem abundantem illius dolorem ac luctum.

Διὰ παρακαλῶ ὑμᾶς, κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγά- πην. Εἰς τοῦτο γὰρ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκι- μὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὁπίκωοι ἐστέ. Ὡς δέ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγὼ. Καὶ γὰρ ἐγὼ, εἰ τι κεχάρισμαι, ὧς κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, ἵνα μὴ κλονεκηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Οὐ γὰρ αὐτοῦ νοήματα ἀγνοοῦμεν.

Οὐκ ἐστὶ ὧς διδάσκαλος καλεῖται, ἀλλ' ὧς συνήγο- ρος δικαστὴς παρακαλεῖ. Κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγά- πην. Μὴ ἀπλῶς, ἀλλὰ παγίως. Μεγίστην δὲ τοῦτο δείκνυσιν Κορινθίων ἀρετὴν, ὅτι οὕτως μετεδλήθη- σον, ὥς τε ἐφ' ᾧ πρότερον ἐφυσιοῦντο. « Καὶ ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, περυστωμένοι ἐστέ, » νῦν ἔχθραν ἀπον- δον ἔχιν. « ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν. » Τὴν ἐν τῇ ὑπακοῇ ἐθλονότι. « Εἰς τοῦτο γὰρ ἔγραψα, » τού-

¹ 1 Cor. v, 2.

II, 8-11. Quapropter obsecro vos confirmate in illum charitatem. In hoc enim scripsi ut cognoscam probationem vestri, an ad omnia obediētes sitis. Cui vero condonatis aliquid et ego condono. Nam et ego si quid condonavi, cui condonavi, propter vos condonavi in persona Christi, ne circumveniamur a Satana. Non enim illius cogitationes igno- ramus.

Jam non ut præceptor jubet, sed tanquam pa- tronus judices deprecatur. « Confirmate in illum charitatem. » Non utcumque, sed firmiter. Maxi- mam autem Corinthiorum ostendit virtutem, quod adeo immutati essent, ut de quo prius inflati erant ac sese jactabant (nam, « Et vos, inquit, inflati estis¹ »), nunc odium irreconciliabile conceperant. « Ut cognoscam probationem vestri. » Puta quæ

in obedientia consistit. « In hoc enim scripsi. » **611** Hoc est, propterea hæc scripsi vobis, ut cognoscam utrum sicut audistis me, et vos ipsos ab illo separastis, ita quoque in hoc me audituri sitis ut illum recipiatis. Hoc significat: « An ad omnia obedientes sitis. » Itaque non solum propter illius salutem ne nimia absorberetur tristitia, scripsit: verum etiam adhortari eos vult ad obediendum.

« Cui vero condonatis aliquid. » Vide autem quod ipsos primo loco collocaverit, se ipsum vero in subsequenti. Deinde autem, ne audientes: « Cui vero condonatis aliquid, » dominos se esse arbitrentur ad dimittendum et non dimittendum, seipsum quoque adjungit dicendo, « Et ego. » — « Propter vos autem condonavi, » inquit. Intellexeram enim me ex hoc fore vobis gratum. Deinde ne existiment prepter homines ipsum aliquid condonasse, subjungit: « In persona Christi. » Hoc est, secundum Christum hoc facies, et tanquam in conspectu Christi hoc agens. Aut, « In persona Christi, » hoc est, ad gloriam Christi ut ipsius nomen et persona de benignitate glorificaretur. Siquidem gloria Christi est suorum benignitas discipulorum. Si ergo quod sit, ad gloriam Christi sit: quomodo potestis non ignorare aut illum non recipere? « In persona Christi. » Hoc est, ad gloriam Christi, aut tanquam ipso Christo etiam hoc jubente, quod potissimum eis persuasit. « Ne circumveniamur a Satana. » Hoc, inquit, dico ne a Satana decipiamur. Nam, si ita relinqueretur et nimia tristitia absorberetur, futurum esset ut a diabolo circumveniremur: ille siquidem rapines quod suum non esset, Christi gregem diminueret, et corpus nostrum dissiparet: omnes namque invicem membra estis. « Non enim illius cogitationes ignoramus. » Quod varie ac dolose sint, malumque machinantes. Neque enim ex eo duntaxat quod in fornicationem concipiat, verum etiam ex pudore qui in resipiscencia sumitur, potest ad desperationem supplantare, si fuerit immodicus. Quandoquidem ergo et ex eo quod peccamus, et ex eo quod resipiscimus, facile ab eo capimur, an non plane circumvenimur?

612 CAPUT III.

De utilitate per ipsum prestita his qui idonei essent, per quam etiam commendari se dicit.

II, 12, 13. Ceterum cum venissem Troadem ad Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset per Dominum, non habui relaxationem spiritu meo quod non invenissem Titum fratrem meum, sed cum illis valedixissem, abii in Macedoniam.

Non vulgari modo peregrinatus sum, sed ad Evangelium, hoc est, ad illud prædicandum. « Et ostium mihi apertum esset. » Vult dicere quod præter afflictiones, etiam Titi absentia ipsum afflixit, ostendens quantum sit fratre privari. Nec tamen dixit: Non prædicaui, aut salutis eorum qui ad fidem accedebant curam non habui, sed, « Non habui relaxationem spiritu meo; » hoc est, mercedem et anxiam. Prædicatio itaque ob hoc non

« Αἰστέ, διὰ τοῦτο ἔγραφα ὑμῖν ταῦτα, ἵνα γινώ, εἰ ἄρα ὡς περ ἠκούσατέ μου καὶ ἀπακρίνατε ἑαυτοὺς; ἀπ' αὐτοῦ, οὗτω μου ἀκούσατε καὶ εἰς τὸ δέξασθαι αὐτόν. Τοῦτο λέγει, « Εἰ εἰς πάντα ὀπήκοοί ἐστέ. » Καὶ τοι οὐ μόνον διὰ τὴν ἐκείνου σωτηρίαν ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύτῃ καταποθῇ, ἔγραψεν, ἀλλὰ καὶ προτρέψασθαι αὐτοὺς πρὸς τὸ πεσιθῆναι βούλεται.

« Ὁ δὲ τι χαρίζεσθε. » Ὅρα, αὐτοὺς μὲν ἐν προτέρῳ ἐτάχεν, ἑαυτὸν δὲ ἐν παρεπομένῳ. Ἐστὶ ἵνα μὴ ἀκούσαντες, « ὅ δὲ τι χαρίζεσθε, » κύριοι νομίσωσιν εἶναι τοῦ ἀπολύειν καὶ μὴ, καὶ ἑαυτὸν προστίθῃσι, τῷ εἰπεῖν, « Καὶ ἐγὼ. » — « Δι' ὅμῳς δὲ, φησὶ, χαράξομαι. » Ἥδῃ γὰρ χαρίζόμενος καὶ ὅμῳ ἐκ τούτου. Ἐστὶ ἵνα μὴ νομισθῇ δι' ἀνθρώπους συγκαχωρημένος, ἐπάγει, « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, » τοῦτέστι, κατὰ Χριστὸν τοῦτο ποιήσας, ὡς καὶ ἐπ' ὀφείσι Χριστοῦ πράττειν ἐν τοιοῦτο. Ἡ, « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, » τοῦτέστι, εἰς δόξαν Χριστοῦ, ἵνα αὐτοῦ τὸ ὄνομα καὶ τὸ πρόσωπον ἐπὶ φιλοanthρώπιᾳ δοξασθῇ. Καὶ γὰρ δόξα Χριστοῦ, τὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ φιλοanthρώπων. Εἰ οὖν εἰς δόξαν Χριστοῦ γίνεται τὸ γινόμενον, πῶς δύνασθε μὴ συγγνώμῃ καὶ μὴ δέξασθαι αὐτόν; Τῇ, « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, » ἢ εἰς δόξαν Χριστοῦ, ἢ ὡς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦτο καλεώμενος, ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐκείδεν. « ἵνα μὴ πλεονεκτεθῶμεν. » Τοῦτο δὲ λέγει, ἵνα μὴ πλεονεκτεθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Εἰ γὰρ εἰδὼς οὕτως, καὶ ἐκ τῆς περισσοτέρας λύτῃ καταποθῇ, ἐμὲλλον πλεονεκτεσθαι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Τὸ μὴ αὐτοῦ γὰρ λαμβάνων, ἐμῶν τὴν ποιήνῃ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν ἀρρηστο. Πάντες γὰρ ἀλλήλων μὴν ἐστὲ, φησὶν. « Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν; » ἐπὶ ποικίλῃ καὶ δολερᾷ καὶ κακομήχανα. Οὐ γὰρ μόνον ἐκ τοῦ εἰς περιεῖν ἐκβαλεῖν ὁποσὲν θέλει, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ τῇ μεταμελείᾳ λύτῃ δύναται εἰς ἀπόγνωσιν σκεῖσθαι, ὅταν ἀμετρὸς ᾖ. « Ὅταν οὖν καὶ ἐξ ὧν μεταμελόμεθα καὶ ἐξ ὧν ἀμαρτάνομεν ἀλώσιμοι αὐτῷ ᾖσμεν, πῶς οὐχὶ πλεονεκτοῦμεθα; »

D ΚΕΦΑΛ. Γ'

Περὶ τῆς δι' αὐτοῦ ὡς πλεονεκτεῖ τοῖς ἐπιτηδεύουσιν, δι' ἧς καὶ συνίστασθαι ᾔσκειν.

Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα, εἰς τὸ Ἐδαιγγίον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεωγμένῃς ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἔσχγκα ἀνεῖν τῷ πνεύματι μου τῷ μὴ εἶρεῖν με τίτω τὸν ἀδελφόν μου. Ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν.

Οὐκ ἀπλῶς ἀποδημήσας, ἀλλ' εἰς τὸ Ἐδαιγγίον, τοῦτέστιν, ἐπὶ τὸ κηρύξαι ἀπαδήμησα. « Καὶ θύρας μοι ἀνεωγμένῃς, » θάλει εἰπεῖν ὅτι πρὸς τοὺς περασμοὺς, καὶ ἡ ἀπουσία Τίτου, αὐτὸν ἐβλίσκει, δεικνύς ὅσον ἐστὶν ἀδελφῷ σταρεῖσθαι. Πλὴν οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐκέρυξα, ἡγουμένης σωτηρίας τῶν προσόντων τῇ πέσει οὐκ ἐπρόντισα, ἀλλ', « Οὐκ ἔσχγκα ἀνεῖν τῷ πνεύματι μου, » τοῦτέστιν, ἐλυπούμην καὶ ἡδυνόμην. Τὸ μὲν τοι κήρυγμα, οὐ παρὰ τοῦτο ἐναμπεδί-

ζετο. Καὶ τοσαύτη ἦν, φησὶ, λύπη, ὅτι καὶ θύρας μοι ἀνεπηγμένης, τούτῃσιν, καὶ μαθητῶν εὐπορῶν καὶ τοῦ λόγου πρέχοντος, ὅμως ἤλθουν ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ Τίτου. Δείκνυσιν διὰ τούτων, τοῦ Τίτου τὸν χρησίμον, ὅτι χωρὶς ἐκείνου, καὶ τοὶ θύρας ἀνεπηγμένης, ὅμως οὐκ εἶχαν ἀνεστῆναι, διὰ τὸ μὴ παρῆναι αὐτόν. Τοῦτο δὲ λέγει, καὶ τὸν Τίτον τοῖς Κορινθίοις συνιστῶν (ἡμεῖς γὰρ πάλιν ἀποστέλλομεν αὐτὸν πρὸς αὐτοὺς), καὶ τὴν οἰκίαν σπουδῇ περὶ αὐτοὺς ἐνδείκνυς, ὅτι καὶ πᾶς οὗτος χρησίμευεν ἐν τῷ κηρύγματι καὶ ἐν πᾶσι τοῦ Τίτου, ὅμως αὐτὸς ἐκείνων τὸ συμφέρον προαφέρει. Ἀδ καὶ ἀπέστειλε καὶ ἀποσταλεῖ αὐτὸν πολλὰ χρεῖζον αὐτοῦ τῆς παρουσίας. « Ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς. » Τὸ ἀποταξάμενος, οὐκ ἐστὶ τὸ δέμας μὴ κηρύξαι. « Ἀπαγ. (Ὅσον γὰρ ἦν, εἰ διὰ τὴν ἀπουσίαν Τίτου ἐνεπεδίσθη τὸ κήρυγμα.) ἄλλ' ἀντὶ τοῦ, ὃ τοσοῦτον ἐπιμένει, πρὸς αὐτοὺς, ὅσον ἤθελον ἐκεῖνοι. Τοῦτο μὲν ἰσως καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπιτρέψαντος, πλὴν ἐποίει τι καὶ ἡ ἀπουσία Τίτου. Ἰσως δὲ καὶ χρεώδης ἦν αὐτῷ τῷ κηρύγματι ὁ Τίτος. »

Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεῖν ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ, ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ὁσμὴν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν. Καὶ πρὸς ταῦτα εἰς ἑκατέρωθεν· Ὅδ γὰρ ὁσμὴν ὡς οἱ πολλοὶ κατηλεθόντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐξ εὐκλειᾶς, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ κατενώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν.

Εἰτα ἐπειδὴ πολλὰς κατέλεξε λύπας, τὰς ἐν Ἀσίᾳ, τὰς ἐν Τρωάδι, αὐτὸ τὸ μὴ ἔλθειν πρὸς αὐτοὺς, ἵνα μὴ νομίσωσι ταῦτα ὀλοφυρομένους εἶναι τὰ ῥήματα, ἐπάγει· « Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ θριαμβεῖν ἡμᾶς, » τούτῃσιν, εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ τῷ φανεροῦντι ἡμᾶς καὶ καταλέλους ποιοῦντι διὰ τοῦ πάσχειν κακῶς, φανεροῦντι δὲ μετὰ τῶν κατὰ τοῦ διαβόλου νεκρῶν καὶ τροπαίων. Τοῦτο γὰρ ὁ θριαμβὸς βούλεται. Ἐν γὰρ τῷ πάσχειν κακῶς, αἱ κατὰ τοῦ διαβόλου νίκαι συνίστανται. Ὅσον γὰρ τις πλεῖον πάσχει, πλεῖον νικᾷ. « Ἡμεῖς ἐν τῷ Χριστῷ. » Ὅσον διὰ τὸν Χριστόν, διὰ τὸ κήρυγμα. « Καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ. » Ἡ ὁσμὴ τῆς γνώσεως δύο ὀρροί, ὅτι τα τὸ κήρυγμα οὐράνιον ἐστὶ μύρον, καὶ ὅτι οὐκ ἀνακατάλυται πᾶσι καὶ πρόδηλόν ἐστιν, ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ εἴπον. « Ἀρτε βλέπομεν δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι. » Ὅσπερ γὰρ ἡ ὁσμὴ ὀρροί μὲν εἶναι τοῦ μύρον, τὴν δὲ οὐσίαν αὐτὴν οὐ ὀρροί τοῦ πνέοντος, οὕτως καὶ ἡ διὰ τοῦ κηρύγματος γνώσις, ὀρροί μὲν καὶ διδάσκει εἶναι θεόν, ὅποιος δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκ ἐστὶ. « Φανεροῦντι δι' ἡμῶν. » Θυματήριον γὰρ, φησὶν, ἐσμέν τοῦ μύρου τούτου καὶ οὐραίου θυμιάματος, τὴν ὁσμὴν αὐτοῦ περιφέροντες πανταχοῦ. « Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν. » Ὁ μόνον, φησὶν, εὐωδία κηρύσσομεν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ ἀπὸστολοι εὐωδία ἐσμέν, Χριστῷ τῷ Θεῷ

A accepit impedimentum. Et tanta fuit, inquit, tristitia, quod cum etiam apertum esset mihi ostium, hoc est, et plures essent discipuli et sermo curreret, tamen angebar super absentia Titi. His Titi utilitatem ostendit, quia sine illo, licet apertum esset ostium, non tamen habuit relaxationem, eo quod ille non adesset. Hoc autem dicit et Titum commendans Corinthiis (rursum enim ipsum ad eos missurus erat), et proprium circa illos ostendens studium. Quamquam enim adeo utilis et in predicatione et in omnibus esset Titus, ipse tamen illorum praeponit utilitatem: ideo et eum misit ad eos et mittet, cum ipse multum egeret ejus presentia. « Sed cum illis valedixissem, » Cum valedixissem, non est ac si diceret: Cum elegissem non predicare. Minime. Quid enim hoc esset, si propter Titi absentiam impedimentum acciperet evangelium? **613** sed quasi diceret: Non tanto tempore apud illos permansi quantum illi voluissent: idque fortassis etiam permittente Spiritu, faciebat tamen aliquid Titi absentia. Fortassis autem utilis quoque erat ad predicationem Titus.

B II, 14-17. Deo autem gratia qui semper triumphare nos facit in Christo: et odorem nostrae aue manifestat per nos in omni loco. Quoniam Christi bona fragrantia sumus Deo in his qui salvi sunt, et in his qui pereunt: his quidem odor mortis ad mortem, illis vero odor vitae ad vitam. Et ad haec quis idoneus? Non enim sumus ut plerique cauponnantes verbum Dei, sed velut ex sinceritate, sed velut ex Deo, in conspectu Dei per Christum loquimur.

C Deinde postquam multos recensuit dolores quos in Asia et Troade acceperat, sic ut ad eos predicari non potuerit: ne verba haec existiment esse lugentis, subjungit: « Deo autem gratia qui triumphare nos facit. » Hoc est, gratias agimus Deo qui nos manifestat, ac conspicuus esse facit, per hoc quod malis afficimur: manifestat autem, per victorias ac tropaea quae adversus diabolum habemus. Nam hoc sibi vult triumphus. In hoc enim quod mala patimur, consurgunt adversus diabolum victoriae. Siquidem quo plus patitur quispiam, plus vincit. « In Christo. » Hoc est, per, sive propter Christum et predicationem. « Et odorem nostrae suae. » Odor nostrae duo significat, et quod celestis praedicatio unguentum sit, et quod non omnibus revelata sit et manifesta: quod etiam alibi dicit: « Cernimus nunc per speculum in aenigmate. » Quemadmodum enim odor indicat quidem alicubi esse unguentum, non tamen ipsam manifestat praesentiam ejus quod spirat: ita quoque utilis quae per predicationem habetur, ostendit quidem ac docet esse Deum, at qualis sit per essentiam non ita. « Manifestat per nos. » Nam veluti thuribulum, inquit, sumus hujus unguenti ac celestis incensi, ipsius odorem ubique circumferentes.

« Quoniam Christi bona fragrantia sumus. » Non solum, inquit, bonam fragrantiam predicamus, verum etiam nos apostoli bona fragrantia sumus, quæ a Christo Deo veluti emergit. Quomodo? Aut nos ipsos sacrificantes, aut externis afflictionibus quotidie morientes, **614** et in Christi vicimas reputati. « In his qui salvi sunt. » Bona igitur fragrantia sumus, et bonam fragrantiam predicamus: sive quis ex hoc salvus fiat per fidem, sive pereat per incredulitatem. Quemadmodum enim sol et mel ab his qui excutunt aut vitio affecti sunt, non juxta suam perspicuntur naturam: sed non ob id ille quidem tenebrosus est, hoc autem clarum, ita et nos et prædicatio, quanquam nonnulli ob incredulitatem pereant, non ob id non est spirituale unguentum: quin potius ex hoc admirandum est, quod prava arguat ac convineat: quia et unguentum porcos suffocare dicitur, et ignis spinas consumere. — Nam sive quispiam salvus fiat sive pereat, Evangelium in sua permanet virtute. Non enim ipsius opus est perditio, sed ingratitude illorum. « His quidem odor mortis ad mortem. » Non ex propria natura, sed ex ipsorum malitia. Quando vivificatus est aut quidem et Christus lapis erat offensionis et petra scandali his qui pereunt. — *Alind.* Juxta inditum cuique affectum, suavis odor aut mortifer: quemadmodum si idem unguentum scarabeo et columbæ proponatur, non idem in utroque efficit: sed columba quidem robustior per suavem unguenti odorem redditur, scarabeus vero interimitur. Ita et Paulus divinum illud incensum, si quis columba esset, sicut Titus, Silvanus et Timotheus, una cum eo participabat in bono vite odore, proficiens ad omne id quod honestum erat, sumptis ab ipso exemplis: si vero Demas quispiam esset aut Alexander aut Hermogenes, non ferens temperantiae suffimentum, scarabeorum more a suavi odore fugabatur. « Et ad hæc quis idoneus? » An ad tantam gratiam idoneos vos esse putatis, ut Christi bona fragrantia sitis? nequaquam, sed totum gratiæ est. « Non enim sumus ut plerique. » Pseudopostolos hic insinuat, qui Dei gratiam proprium opus esse dicebant, et alii: Propterea dixit, « Quis idoneus, » et Deo rem omnem attribui, quia non sum sicut ceteri, nempe pseudopostoli cauponans et alienum faciens donum Dei. Cum enim Deus donum dederit, dicit autem quispiam quod suis id laboribus nactus sit, gratiam Dei facit alienam. Aut hoc dicit: Propterea his qui pereunt odor mortis est, **615** his autem qui salvi sunt odor vite, quoniam non cauponamur verbum, veluti quidam qui illud commutant secundum occasiones et personas turpis lucri gratia: sed veritatem prædicamus, ut et qui digni sunt salvi fiant, et indigni ob suam incredulitatem pereant. Etenim ex sinceritate loquimur quæ vidimus et quæ audivimus a Christo. « Sed velut ex Deo. » Sed velut hi qui a Deo acceperunt et didicerunt, et qui in conspectu Dei loquantur: et tanquam per Christum, id est, a

Deo non anaferoménē. Πῶς; ἡ αὐτοῦ ἐργουγούνη, ἡ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν καθ' ἡμέραν ἀποδύσκοντες, καὶ εἰς ἱερεῖα λογιζόμενοι Χριστοῦ. « Ἐν τοῖς σωζομένοις. » Εὐδοκία τοιγαροῦν ἔσμεν, καὶ εὐδοκίαν κηρύσσομεν, καὶν τις ἐκ τούτου σώζεται διὰ τὴν πίστιν, καὶν τις ἀπόλλυται δι' ἀπιστίαν. Ὅπως γὰρ ὁ ἥλιος καὶ τὸ μέλι, τοῖς ἀμειψύττουσι καὶ τοῖς κακοῦμένοις, οὐ κατὰ τὴν οἰκίαν ὁρᾶται φύσιν, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ἡ σκοτεινὸς ἐκεῖνο; ἡ τὸ μέλι πικρὸν, οὕτως καὶ τὸ κήρυγμα καὶ ἡμεῖς, καὶν ἀπόλλυνται τινες τῇ ἀπιστίᾳ, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστι πνευματικὸν μῦρον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο ἔστι θαρμάσαι, ὅτι τοὺς κακοὺς ἐλέγχει. Ἐπεὶ καὶ τὸ μῦρον τοὺς χοίρους πνίγει λόγος, καὶ τὸ πῦρ τὰς ἀκάθαρτας ἀναλίσκειν. — [ΙΩΑΝ.] Ἄν τις γὰρ σῶζεται τις; ψῆσιν, ἄντε ἀπόλλυται, τὸ εὐαγγέλιον τὴν οἰκίαν ἀρετῇ ἔχον μένει. Οὐ γὰρ αὐτοῦ ἔργον ἡ ἀπόλειτα, ἀλλὰ τῆς ἐκεῖνον ἀγωνομοσύνης. « Οἱς μὲν ὁσμή θανάτου εἰς θάνατον. » Οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτῶν κακίαν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς, λίθος ἦν προσκύματός καὶ πέτρα σκανδάλου τοῖς ἀπολλυμένοις. — « Ἀ. Λ. Λ. Γ. [ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΕΗΣ.] Κατὰ τὴν προσοῦσαν ἐκίστη διάθεσιν, ἡ ζωοποιὸς ἐγίνετο, ἡ θανατηφόρος ἡ εὐπνοῦσα. Ὅπως τὸ αὐτὸ μῦρον εἰ καὶ καθάρῳ καὶ Περικλετῇ προτεθείη, οὐ ταῦτόν ἐκ' ἐκατέρων ἐργάζεται, ἀλλ' ἡ μὲν περισσότερᾳ, ῥωμαλεωτέρᾳ διὰ τῆς εὐπνοίας τοῦ μύρου γίνεται, ὁ δὲ κἀνθάρος φθείρεται. Οὕτως καὶ ὁ Παῦλος, τὸ θεῖον ἐκεῖνο θυμίαμα, εἰ μὲν τις ἦν περισσότερᾳ, κατὰ τίτον ἡ Σιλουανὸν ἡ Τιμόθεον, συμμετατέχην αὐτῷ τῆς εὐδοκίας τοῦ θείου, προκόπτον ἐν παντὶ καλῶ τοῖς κατ' αὐτὸν ὑποδείγμασιν· εἰ δὲ Δημᾶς τις ἦν ἡ Ἀλέξανδρος, ἡ Ἑρμογένης, οὐ φέροντες τὸ τῆς ἐγκρατείας θυμίαμα, καθάρων δίκην ὑπὸ τῆς εὐδοκίας ἀφυγαδύνοντο. « Καὶ πρὸς ταῦτα τις ἱκανός; » Ἀρὰ πρὸς τὴν τοσαύτην χάριν δοκίμῃς ἡμᾶς ἱκανοὺς εἶναι ὡς εἶναι εὐδοκίαν Χριστοῦ; « Οὐ μὲν οὖν, ἀλλὰ τὸ εἶλον τῆς χάριτος. » Τοὺς ψευδοποστόλους ἐνταῦθα αἰνιττεται, οἱ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οἰκίαν ἐφρακτον κατόρθωμα, καὶ φθοῖ διὰ τοῦτο εἰπον, « Τίς ἱκανός; » καὶ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνατέθεικα, ὅτι οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ, τούτέστι, οἱ ψευδοποστολῆς, κατηλεῦων καὶ νοθεύων τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς δῶ δωρεάν, λέγει δὲ τις ἀπὸ οἰκίων πόνων αὐτὴν κεκτησθαι, νοθεύει τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ἡ τοῦτο φθοῖ. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις ὁσμή ἐστὶ θανάτου, τοῖς δὲ σωζομένοις ὁσμή ζωῆς, ἐπειδὴ οὐ κατηλεῦομεν τὸν λόγον, ὡς καὶ τινες συμμεταβίλλοντες αὐτὸν τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς προσώποις, αἰσχρῶς κέρδους χάριν, ἀλλὰ τὴν ἀληθεῖαν κηρύσσομεν, ἵνα καὶ οἱ ἄγιοι σωθῶσι, καὶ οἱ ἀνάγιοι τῇ οἰκίᾳ ἀπιστίᾳ ἀπόλλυνται. Καὶ γὰρ ἐξ ἐλλεικτικῆς λαλοῦμεν ἡ ἴδομεν καὶ ἡ κηρύσσομεν παρὰ τοῦ Χριστοῦ. « Ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ. » Ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ λαβόντες καὶ μαθόντες, καὶ ὡς ἐνὸς πνιον τοῦ Θεοῦ λαλοῦντες, καὶ ὡς ἐν Χριστῷ, τούτέστι, διὰ Χριστοῦ κατηχούμενοι καὶ διδασκόμενοι, λαλοῦμεν. Βαβαῖ, πόσῃ ἀληθείᾳ τῷ κηρύγματι ἐμαρτύρησεν!

Dei loquantur: et tanquam per Christum, id est, a Christo instructi et edocti loquimur. Papæ, quantam veritatem prædicationi asseruit!

Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν ἢ μὴ ἂν
 γρηγορήσωμεν ὡς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς
 ὑμᾶς ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν. Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν,
 ὑμεῖς ἐστέ ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν,
 γνωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων
 ἀνθρώπων, φανερούμενοι οὕτως ἐστὶ ἐπιστολὴ
 Χριστοῦ, διακορηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη
 οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ
 ἐν πλατὶ λίθιναίς, ἀλλ' ἐν πλατὶ καρδαίς σαρ-
 κίναίς.

Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν. Ἰσως
 ἐραῖ τις, φησὶν, οὕτως ταῦτα διεξεργάμεθα, βουλόμενοι
 ὑμῖν ἑαυτοὺς συνιστᾶν καὶ παρατίθεσθαι. Ἡ μὴ
 χρῆσθαι ὡς τινες... Κατ' ἐρώτησιν ἀνάγνωθι. Ἀρα
 μὴ χρῆσθαι ἢ ἂν πρὸς ὑμῶν πρὸς ἑτέρους, ἢ ἂν πρὸς
 πρὸς ὑμᾶς συστατικῶν, τοῦτοστι παραθετικῶν ἐπι-
 στολῶν; Διὰ τοῦτου δὲ, τοὺς ψευδοποστολούς αἰνί-
 τεται. Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμᾶς ἐστέ. Ἀντὶ ἐπι-
 στολῆς, φησὶ, δυναμένης ἡμᾶς παρατίθεσθαι, ὑμᾶς
 ἔχομεν, καὶ τὴν ὑμῶν κατὰ Θεὸν εὐδοκίμησιν. Δεῖ-
 γμα γὰρ ἀρετῆς διδασκάλου, ἢ τῶν μαθητῶν εὐδο-
 κίμης. Οἱ οὖν πρὸς ἄλλους ὑμᾶς ἔχοντες εἰς λόγον
 συστάσεως, οὐκ ἂν πρὸς ὑμᾶς συστάσεως ἰδεσθῆμεν.
 Ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ἐν νῷ
 γὰρ ὑμᾶς ἔχοντες, φησὶν, ὡς καὶ ἐγγεγράφαι ἡμῖν
 δοκεῖν διὰ τὸ ἀνεξάλεπτον, πανταχοῦ περιφέρομεν
 ὑμᾶς, καὶ ἐκ τῆς ὑμῶν ἀρετῆς ἔχομεν παρ' ἑτέροις
 συστάσιν. Ὅπερ φησὶ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ.
 Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστέ
 ἐν Κυρίῳ. — Ἐγνωσκομένη καὶ ἀναγινωσκο-
 μένη. Τῷ πανταχοῦ ὑμᾶς περιφέρειν τῇ μνήμῃ.
 Διὰ οὖν τῆς ἀναγνώσεως γινώσκουσι. Ἀναγνώσιν
 δὲ καλεῖ, τὴν αὐτοῦ περὶ αὐτῶν θυμίσαν καὶ μνήμην.
 Ὅτι ἐστὶ ἐπιστολὴ Χριστοῦ. Πῶς; Τῷ τὸν νό-
 μον αὐτοῦ καὶ τὰς ἐντολάς παρ' ὑμῖν, γραμμάτων
 δίκην, μένειν καὶ φυλάττεσθαι. Διακορηθεῖσα ὑφ'
 ἡμῶν. Οἱ δὲ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ-
 του διάκονοι, ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς ἐγενόμεθα. Καὶ ὡς περ
 Μωϋσῆς διάκονος τοῦ νόμου γέγονεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς
 τοῦ κηρύγματος. καὶ ὡς περ ἔκρινεν τὰς πλάκας
 ἰδεύσειν, οὕτως ἡμεῖς τὰς ὑμῶν καρδίας. Ἐκτα ἐκ
 τοῦτου, εἰς σύγκρισιν ἤλθε τοῦ παλαιοῦ νόμου καὶ τῆς
 νέας, καὶ φησὶν. Ἐκεῖνος μὲν μέλανι, αὕτη δὲ πνεύ-
 ματι ἐγγεγράφαι. Ἐκεῖνος ἐν λίθοις, αὕτη δὲ ἐν
 σαρκίναίς πλατίν, οὗτοι ἐν καρδίαις. Ὅσῳ δὲ τὸ πνεύ-
 μα τοῦ μέλανος, καὶ λίθων ἢ καρδία διαφέρει, τοσού-
 τῳ, φησὶ, καὶ ἡ νέα, τοῦ νόμου καὶ τῆς πα-
 λαιᾶς.

Περιοδεύον δὲ ταυταῖς ἔχομεν διὰ τοῦ Χρι-
 στοῦ πρὸς τὸν Θεόν, οὐχ οὕτως ἡμεῖς ἔσμεν ἂν
 ἀντὶ τῶν λογισθῆναι τὸ ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἢ ἡ κα-
 ρότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὅς καὶ ἐκάνωσαν ἡμᾶς
 διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλ'
 πνεύματος. Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ
 δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ.

Ἐκτα ἐπειδὴ ἐδίδαξε τὴν Νέαν μετὰ τοῦ νόμου
 ἡμεῖς ἐκ τῆς καρπότητος ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ.

1 Cor. iv. 12.

III, 1-3. Incipimus rursus nos ipsos commendare?
 Num egemus ut nonnulli commendatitiis epistolis apud
 vos aut a vobis commendatitiis? Epistola nostra vos
 estis scripta in cordibus nostris, quae intelligitur et
 legitur ab omnibus hominibus, dum declaratis quod
 estis epistola Christi, subministrata a nobis, inscri-
 pta non atramento, sed spiritu Dei viventis: non in
 tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnis.

Incipimus rursus. Dicit fortassis quispiam,
 inquit, quod haec disseramus volentes nos ipsos
 vobis commendare et in medium afferre: Num
 egemus ut nonnulli... Interrogative haec legito:
 Utrum nobis opus est aut a vobis ad alios aut ab
 aliis ad vos commendatitiis epistolis, sive quae nos
 proponant et exhibeant? Per hoc autem pseudapo-
 stolos designat. Epistola nostra vos estis. Loco,
 inquit, epistolae quae nos possit in medium propo-
 nere, habemus vos ac vestram secundum Deum
 probitatem: cum nota virtutis magistri sit probi-
 tas discipulorum. Qui itaque habeamus vos in mo-
 dum commendationis erga alios, nequaquam egemus
 commendatione ad vos. Scripta in cordibus no-
 stris. In mente, inquit, vos habentes, ita ut pro-
 pter indelebilitatem inscripti esse videamini in vo-
 bis, ubique vos circumferimus, et ex vestra virtute
 habemus apud alios commendationem: quod in
 priore Epistola ait: Sigillum apostolatus mei vos
 estis in Domino. — Quae intelligitur et legi-
 tur. Ex eo quod vos ubique in memoria circum-
 feramus. Itaque per lectionem 616 cognoscimini:
 lectionem autem vocat suam de ipsis collocationem
 ac memoracionem. Quod estis epistola Christi.
 Quomodo? Quia lex ac praecepta ejus, litterarum
 loco manent ac servantur apud vos. Subministrata
 a nobis. Nos autem hujus salutis ac praedicationis
 ministri erga vos fuimus; et quemadmodum Moses
 legis fuit minister, ita et nos praedicationis, et sicut
 ille tabulas incidit, ita nos corda vestra. Deinde ex
 hoc ad collationem venit veteris legis ac novi Te-
 stamenti, et ait: Illa quidem atramento, hoc autem
 spiritu inscriptum est: illa in lapidibus, hoc in car-
 nis tabulis, hoc est, in cordibus: quanto autem spi-
 ritus praestantior est atramento, et cor lapidibus:
 tanto novum Testamentum lege praestantius est vo-
 torique instrumentum: sicut et in multis locis ostenditur.

III, 4-6. Fiduciam autem hujusmodi habemus per
 Christum erga Deum, non quod idonei sumus ex no-
 bis ipsis cogitare quidquam tanquam ex nobis ipsis:
 sed si aliquid idonei sumus, id ex Deo est, qui et
 idoneos fecit nos ministros Novi Testamenti, non
 litterae, sed spiritus. Nam littera occidit, spiritus
 autem vivificat.

Deinde postquam ostendit Novum Testamentum

maius esse lego veterique instrumento: una quæ ex consequenti subintelligebatur apostolos majores esse Mose veteris instrumenti ministro; ob id enim quod res sunt majores, propter hoc ipsum et ministri. Sed totum Deo attribuit et ait: «Fiduciam autem hujusmodi habemus.» Hyperbaton est: Quia idoneitas nostra ex Deo est, inquit, et cætera quæ in medio ponuntur, bono sumus animo ac confidimus per Christum habentes ut confidamus: quia nos quidem non sumus idonei ad ministrandum in tanto ministerio, imo ne ad concipiendum quidem mente rei magnitudinem, aut in ipsa quidquam omnino cogitandum: sed quia beneplacuit ipsi ut nos idonei essemus tanto negotio. «Non litteræ, sed Spiritus.» Lex enim litteras ferebat, Christi vero prædicatio Spiritus superventionem. Siquidem lex quoque spiritualis erat, at Spiritum non tribuebat, quod facit prædicatio. Ac si diceret: Nobis non litteras dare commissum est velut Mosi, sed Spiritum. Nam per impositionem manuum apostolorum superveniebat Spiritus sanctus. «Nam littera occidit.» Lex, inquit, occidit. Si enim peccantem deprehenderit, interficit eum. «Nam qui transgressus est, inquit, legem Mosi, sine misericordia sub duobus aut tribus testibus moritur.» Spiritus vero si deprehenderit peccatis mortuos, per baptismum vivificat.

CAPUT IV.

De ministro secundum Spiritum, et gloria magis divina quam ea quæ secundum legem erat.

III, 7-11. Quod si ministerium mortis in litteris insculptum lapidibus fuit in gloria, adeo ut non possent oculos intendere filii Israel in faciem Mosi, propter gloriam vultus ejus quæ aboletur, cur non potius ministerium Spiritus erit in gloria? Nam si ministerium condemnationis gloria, multo magis excelsit ministerium justitiæ in gloria. Quamdiu quidem ne glorificatum quidem fuit quod glorificatum est, in hac parte, propter eminentem gloriam. Etenim si id quod aboletur fuit per gloriam, multo magis id quod manet est in gloria.

Postquam in præcedentibus docuit Novi Testamenti excellentiam super Vetus: quod illud quidem in lapidibus datum erat et per atramentum, novum vero in cordibus et per spiritum: vult nunc ostendere quod etiam in gloria majus sit Novum. Et quoniam Vetus sensibilis habebat gloriam, nempe faciem Mosi, Novum vero intelligibilem, a ratione ostendit excellentiam: et vide quomodo. Protinus ipsum vocat mortis ministerium et litteris et in lapidibus insculptum: ac si diceret: Non erat ibi auxilium aliquod aut remissio, quemadmodum in baptismo, sed sola litteræ ac supplicium inevitabile: 618 ut quod lapidibus insculptum esset. Ministerium autem mortis dicit legem. Et vide quod non dixit esse mortis effectivam: neque enim ad peccatum aut mortem impellebat: sed ministerium. Nam legislatori erat ad ministerium, et morte di-

Hebr. x, 28.

Α καὶ τῆς παλαιᾶς, συννηκούστο κατὰ τὸ ἀκλόουτον, καὶ τοῦ διακόνου τῆς παλαιᾶς Μωσέως μεζῶους εἶναι τοὺς ἀποστόλους (ἐφ' ὧν γὰρ τὰ πράγματα μεζῶνα, ἐπὶ τούτων καὶ οἱ διάκονοι), ὅλον τῷ θεῷ ἀνατίθῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ φησι: «Παροίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν.» Ὑπερβατὸν, ὅτι ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ λοιπὰ διὰ μέσου. Θαρρύνμεν, φησί, καὶ παροίθαμεν εἰς τὸν Θεὸν, διὰ Χριστοῦ τὸ θαρρῆν ἔχοντες, ὅτι ἡμεῖς μὲν, οὐχ ἱκανοὶ ἐσμεν τοσαύτην διακονίᾳ ὑπηρετήσασθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐν νῷ λαβεῖν τοῦ πράγματος τὸ μέγεθος, ἢ ὅπως λογίσασθαι τι ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι ἡδόκησεν ἡμεῖς ἱκανοὺς γενέσθαι τῷ τηλικούτῳ πράγματι. «Ὁ γὰρ νόμος, γράμματα ἔφερε, τὸ δὲ Χριστοῦ κήρυγμα, Πνεύματος ἐπιφοίτησιν.» Ἦν μὲν γὰρ καὶ ὁ νόμος πνευματικὸς, ἀλλ' οὐ Πνεῦμα ἔχαριζετο, ὅπερ ποιεῖ τὸ κήρυγμα, ὡς εἰ λέγειν: Ἡμεῖς οὐ γράμματα ἐπιστεύθημεν, ὡς Μωσῆς, ἀλλὰ Πνεῦμα διδόναι. Διὰ γὰρ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων, ἐπιφοίτησις ἐγένετο Πνεύματος ἁγίου. «Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει.» Ὁ νόμος, φησὶν, ἀποκτείνει. «Ἐάν γὰρ λάβῃ πλημμελοῦντα, ἀναρπάζει αὐτόν.» Παραβδὺς γὰρ τις, φησί, νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ θούῃς ἢ τριῶν μάρτυσιν ἀποθνήσκει. «Τὸ δὲ Πνεῦμα νεκρωμένων ταῖς ἀμαρτίαις λαμβάνον, ἐν τῷ βαπτίσματι ζωοποιεῖ.

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Περὶ τῆς κατὰ Πνεῦμα λειτουργίας καὶ δόξης θεοτερίας τῆς κατὰ τὸν νόμον.

Εἰ δὲ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐνετυπωμένη ἐν λίθοις ἐγερθήσῃ ἐκ δόξης, ὥστε μὴ δύνασθαι ἐκτενέσθαι τοὺς οὐλοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταρτυμένην, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος ἔσται ἐκ δόξης; Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσέσκει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐκ δόξης. Καὶ γὰρ οὐ δεδοξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρῃ, ἔλαθεν τῆς ἐπερβαλλούσης δόξης. Εἰ γὰρ τὸ καταρτυμένον διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον ἐκ δόξης.

Διδοξὰς ἐν τοῖς ἀνὰ τὴν διαφορὰν τῆς νείας ὡς πρὸς τὴν παλαιάν, τὸ ἐκείνην μὲν ἐν λίθοις καὶ ἐν μέλαιν, ταύτην δὲ ἐν πνεύματι καὶ ἐν καρδίαις, νῦν θίλει δείξαι ὅτι καὶ ἐν δόξῃ μεζῶν ἡ νεία. Καὶ ἐπειδὴ ἡ παλαιὰ αἰσθητὴν εἶχε δόξαν, τὴν τοῦ προσώπου Μωσέως, ἡ δὲ νεία νοητὴν, ἀπὸ συλλογισμοῦ τὴν ὑπεροχὴν δείκνυσσι. Καὶ ὅρα. Εὐθὺς διακονίαν αὐτὴν λέγει θανάτου, καὶ ἐν γράμμασι καὶ ἐν λίθοις ἐνετυπωμένην, ὡς εἰ λέγειν. Οὐχ ἦν βοηθεῖα τις ἐκεῖ, ἢ ἀρετὴς ὥσπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἀλλὰ γράμματα μόνον καὶ τιμωρία ἀνεξάλεπτος, ἀπὸ λίθοις ἐγκεικλαμένη. Διακονίαν δὲ θανάτου, τὸν νόμον λέγει. Καὶ ὅρα, οὐχ εἴπει, ποιητικὴν θανάτου (οὐ γὰρ αὐτὸς ὤθει πρὸς ἀμαρτίαν ἢ θάνατον): ἀλλὰ διακονίαν. Διηκύνει γὰρ τῷ νομοθέτῃ, καὶ τοὺς ἀξιους θανάτου, ὁ νόμος θανάτου. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τὴν δὲ διακονίαν τοῦ νόμου, διακονίαν

θανάτου προσηγόρευσεν, ἐπειδὴ τοὺς παραβαίνοντας ὁ νόμος ἐκόλαζεν. Εἰ τοίνυν, φησὶν, ἔνθα τιμωρία καὶ θάνατος καὶ γράμματα λίθοις ἐγχειρολαμένα, τοσαύτην ὁ ταῦτα κομίζων ἐν τῷ προσώπῳ δόξαν εἰδέξαστο, πολλῶν μᾶλλον οἱ τῷ θεῷ διακονοῦντες Πνεύματι, πλείονος ἀπολαύουσι δόξης. « Ὅστε μὴ δύνασθαι ἐναντιοῦναι. » Ἐπαίρει τὴν τοῦ νόμου δόξαν, ἵνα πλείον αὐξήσῃ τὴν τῆς νέας. Ἡ οὖν τοῦτο κατηγορεῖα ἐστὶν Ἰουδαίων, ὅτι οὕτως, φησὶν, ἦσαν ταχεῖς, ὥς μηδὲ τὴν αἰσθητὴν δόξαν ἱκανοὺς εἶναι ὀρᾶν. διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ. « Ἄνω ἐπάρας τὴν τοῦ νόμου δόξαν, νῦν ἡρέμα καθαιρεῖ αὐτήν. Οὐ γὰρ ὁ νόμος εἶχε τὴν δόξαν, ἀλλ' ὁ Μωσῆς. Καὶ ὁ Μωσῆς δὲ, οὐ μένουσαν εἶχε δόξαν, ἀλλὰ καταργουμένην, τοῦτέστι παρορμήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω ἐπῆρε τὰ κατὰ τὸν νόμον, νῦν αὐτὰ καθαιρεῖ ἵνα συγκρατῇ τὰ Ἰουδαϊκά. » Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος; « Ὅσπερ διακονίαν θανάτου τὸν νόμον ἐκάλει, οὕτως κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν ὥρεϊτε τὴν νέαν καλεῖσθαι διακονίαν ζωῆς. Ἄλλὰ τοῦτο μὴ σιωπᾷ, τὸ μέλλειν δεῖ λέγει. Διακονίαν γὰρ αὐτὴν Πνεύματος καλεῖ, τοῦ καὶ τὴν ζωὴν ἐξουσίαν ἔχοντος παρέχειν. Διακονίαν δὲ Πνεύματος αὐτὴν καλεῖ, διὰ τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἷον τὴν παρασκευαστικὴν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησός. » Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως. « Ἀπὸ συλλογισμοῦ τὸ εὐλογον ἔχοντος τὴν σύγκρισιν ποιεῖται. Εἰ γὰρ δόξα, φησὶν, ἐστὶν ἐν τῷ νόμῳ, καὶ τοι οὖν διακονῶ θανάτου καὶ κατακρίσεως, πολλῶν μᾶλλον κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν, οὐ μόνον ἐστὶν ἐν τῇ νέᾳ δόξα, ἀλλὰ καὶ περισσεύει. Καὶ γὰρ, « Περισσεύει. » Τοῦ μὲν γὰρ νόμου ἁμαρτωλοὺς λαμβάνοντος καὶ τιμωρομένου, τὸ κτήρυγμα ἁμαρτωλοὺς λαμβάνον ἐν τῷ βαπτίσματι, οὐ μόνον ἀντιποθεῖται ἀφίησι, (καὶ τοι ἥρκει καὶ τοῦτο,) ἀλλὰ καὶ δικαιῶ, καὶ ἀγιάζει, καὶ εἰς υἱοθεσίαν καλεῖ, καὶ τὰς μελλούσας ἐλπίδας ἐπαγγέλλεται. Ὅθεν καὶ διακονίαν δικαιοσύνης αὐτὴν καλεῖ, ὥς δικαιώσαν τοὺς ἀσθεῖς.

« Καὶ γὰρ οὐ δεδοξασται. » Καὶ εἰ, φησὶν, ἀντιπαράθεσιν ποιῶ τῆς νέας καὶ τοῦ νόμου; Τοσαύτη γὰρ, φησὶ, τῆς νέας ἡ διαφορά καὶ ἡ δόξα, ὅτι, φησὶν, ἐν συγκρίσεως μέρει, (τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ λέγει ἐν τούτῳ τῷ μέρει, τοῦτέστι τῆς συγκρίσεως), οὐδὲ δόξαν ἔχειν δόξει ἡ παλαιά, καὶ τοι δεδοξασμένη οὖσα, ὥς πρὸς ἀντιπαράθεσιν τῆς νέας. « Ἐν τούτῳ τῷ μέρει. » [ΘΕΟΔΩΡ.] — Τοσαύτη γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἡ τοῖς διακόνους τῆς χάριτος προσεσομένη δόξα, ὅτι οὐδὲ δόξαν εἶποι τις ἀνείκτως τὴν Μωσεί προσγενομένην, ἀποδίδων εἰς τοὺτους. « Ἐν νυκτὶ μὲν γὰρ τὸ λυχνιαὶ φῶς, φανότατον εἶναι δοκεῖ, ἐν μεσημβρίᾳ δὲ μέση χρύπτεται, καὶ οὐδὲ φῶς εἶναι νομίζεται. Τὸν δὲ νόμον ἐκάλει καταργούμενον, ὥς παυσάμενον τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ, μόνον δὲ τὸ τῆς χάριτος ἔωρον, ὥς οὐ ληφόμενον τέλος. Εἰ τοίνυν ἐκάλει, φησὶ, τετύχηκε δόξης, δηλονότι καὶ τοῦτο πολλὰ κακῶς τεύχεται. » Ὅθεν δεδοξασμένον. « Οἷον ὁ νόμος ὁ δόξαν ἔχων διὰ τοῦ προσώπου Μωσέως.

Agnos lex interimiebat. — Legis ministerium appellavit mortis ministerium, quoniam transgressores lex puniebat. Si igitur ubi supplicium ac mors erat, litteraeque lapidibus insculptae, qui haec ferebat tantam in facie gloriam accepit, multo amplius qui divino ministrant Spiritui, majori fruuntur gloria. « Adeo ut non possent oculis intendere. » Extollit legis gloriam ut magis augeat gloriam Novi Testamenti. Vel quod hoc magis accusatio sit Judaeorum: nam adeo, inquit, crassi erant, ut non sensibilem quidem gloriam videre essent idonei. « Propter gloriam vultus ejus. » Cum superius legis gloriam extulisset, nunc eam paulatim extenuat ac tollit. Non enim lex gloriam habebat, sed Moses: et hic quidem non permanentem habuit gloriam sed quae aboletur ac cessat. Nam quia superius extulerat ea quae legis erant, tollit nunc ipsa, ut una auferat et Judaica. « Cur non potius ministerium Spiritus. » Sicut ministerium mortis legem appellavit, ita nunc ex consequenti debuisset Novum Testamentum vocare ministerium vitae: sed hoc quidem tacet, verum quod majus est dicit: ipsum enim vocat Spiritus ministerium, cum etiam habent potestatem dandi vitam. Vocat autem ministerium Spiritus, propter Spiritus sancti superventionem, tanquam praeparativum superventionis Spiritus sancti. « Nam si ministerium condemnationis. » Ex ratiocinatione comparationem facit rationi consonam. Si gloria, inquit, est in lege, quae tamen mortis ac condemnationis ministra erat, multo magis consequitur ut in Novo Testamento non solum gloria sit, sed etiam excellat. Nam, « Excellit, » inquit. Cum enim lex deprehendens peccatores, puniret, praedicatio peccatores deprehendens in baptisate, non modo sine poenā dimittit, cum tamen hoc satis esset: verum etiam justificat et sanctificat, ac in adoptionem vocat, futurorumque bonorum spem promittit. Unde etiam Novum Testamentum vocat ministerium iustitiae, tanquam impios justificans.

« Quandoquidem ne glorificatum quidem fuit. » Et quid collationem, inquit, facio Novi Testamenti ad legem? Tanta est Novi Testamenti excellentia ac gloria, ut in hac parte conferendo, Vetus non ullam quidem videatur habere gloriam, licet glorificatum sit, si ad Novum conferas. Et hoc est, quod ait: « In hac parte, » nempe comparationis. — Nam tanta est, inquit, ad ministros gratiae redditura gloria, ut merito neque gloriam esse dicat quispiam, eam quae Moysen secuta est, si ad hoc respiciatur. Siquidem lucernae lux in nocte videtur esse splendidissima at in meridie occultatur, et non lux quidem esse existimatur. Legem autem dixit aboleri: ut quae ad Christi praesentiam cessaverit: gratiae vero donum manere, ut quod finem non habeat. Si ergo illud, inquit, sortitum est gloriam, manifestum est quod istud multo majorem sortietur. « Quod glorificatum est. » Puta lex quae gloriam habuit per faciem Moysi. « In hac parte. » In parte comparationis.

tonis seu collationis nulla est Mosi gloria, quam glorificatus est. Nam si ad Novum conferas Testamentum non, fuit glorificatus. Propter eminentem gloriam. Quam habet videlicet Novum Testamentum. Etenim si quod aboletur fuit per gloriam. Deinde etiam ex permanentia ostendit excellentiam. Nam si lex, inquit, quæ abolenda erat ac cessatura, per gloriam data est, multo magis Novum Testamentum quod semper duraturum est, erit in intelligibili gloria.

III, 12-15. *Itaque cum habeamus huiusmodi spem, nulla libertate utimur; et non sicut Moses ponebat velamen ad faciem suam ne intenderent filii Israel in finem ejus quod aboletur. Sed obsecrati sunt sensus illorum. Nam usque ad diem hodiernum idem velamen in lectione Veteris Testamenti manet, non detectum, quod per Christum aboletur; sed ad hunc usque diem cum legitur Moses, velamen super cor illorum ponitur.*

Quoniam auditorum infirmitas non videbat Novi Testamenti gloriam (neque enim sensibilis erat), sed ad eam bene affecta erat, ad futurum tempus ipsos remittit: ideo quoque spei meminit. 620 Huiusmodi spem, inquit. Huiusmodi, qualem? Quod nos majora acceperimus quam vetus populus Israeliticus. Multa libertate utimur. Quandoquidem igitur nos Novi Testamenti ministri majora accepimus, prædicationem cum magna libertate prædicamus, nihil occultantes neque remissi, neque veriti ne vestram percutiamus conscientiam propter prædicationis absurditatem, quemadmodum Moses seriebat aspectus Judæorum. Vos enim pulchritudinem quæ est in prædicatione videre potestis: ut nequaquam feriamini Intuentes, neque mente, neque intelligibili aspectu. Et non sicut Moses. Ac si quispiam dixisset: Quare aperte prædicatis et non in modum velaminis obumbrando loquimini? Quare? Primum quidem confidentes in puritate prædicationis; deinde quia vos quoque videre potestis eam quæ in prædicatione est pulchritudinem. Neque enim veluti Judæi excutitis. Quanto enim Novum Testamentum majus est, tanto quoque major est excellentia eorum qui docentur. Ne intenderent filii Israel. Ut intentis inquit, oculis in faciem ejus non perspicerent id quod cessaturum erat ac abolendum ab ea gloria. Volens autem ostendere brevis esse temporis gloriam illam, quantum ad comparisonem gloriæ quæ semper maneret in Novo, ait: In finem ejus quod aboletur, ac si diceret: Cum non potuerint in gloriam intendere Israelitæ, consequens est ut finem habeat ac cesset illa gloria: quæ adeo brevis erat temporis, ut simul et inceperit et cessaverit: neque tamen in illam, inquit, aspicere potuerunt, adeo erant imbecilles. Sed obsecrati sunt sensus illorum. Hoc est, excæcata est mens illorum, idque adeo, ut non tunc solum Mosi gloriam videre non potuerint, sed ne nunc

A. *Ἐν τούτῳ τῷ μέρει. Ἐν τῷ μέρει τῆς συγκρίσεως καὶ παραβάσεως, οὐκ ἔστι δόξα τοῦ Μωϋσέως ἐπὶ καὶ ἰδοῦσθαι. Οὐ γὰρ δεδοξασται, εἰ συγκρίνης τῇ νεί. Ἐνεκεν τῆς υπερβαλλούσης δόξης, ἢ ἔχει, τούτστιν ἡ νέα. Ἐπὶ γὰρ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης. Ἐπὶ καὶ ἐκ τοῦ μόνιμου δείκνυσιν τὴν διαφοράν. Ἐπὶ γὰρ ὁ καταργεῖσθαι, φησί, καὶ παύεσθαι μέλλον νόμος, διὰ δόξης ἰδοῦσθαι, πόσον μᾶλλον ἢ αἰοῦσα καὶ ἰσομένη νέα ἔσται ἐν νοητῇ δόξῃ.*

Ἐχόντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλὴ παρρησία χρώμεθα, καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθη ἀντὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, ἀλλ' ἐπαρώδη τὰ νοήματα αὐτῶν. Ἀγχι γὰρ τῆς σήμερον ἐπὶ αὐτὸ ἀντὶ τοῦ μόνιμου καὶ τοῦ ἀποκρύνοντος, οὐδὲν ἀποκρύνοντες, οὐδὲ ἀποσταλλόμενοι, οὐδὲ δεδοικότες μὴ κλέψωμεν ὁμῶν τὴν συνέδωκεν διὰ τὴν ἀποκρίαν τοῦ κηρύγματος, ὡς περὶ Μωϋσῆς ἐκάλει τὰς τῶν Ἰουδαίων ὄψεις. Ὑμεῖς γὰρ ἰδεῖν τὸ ἔνδον τῷ κηρύγματι κάλλος δύνασθε, καὶ οὐκ ἀνὴρ κληγῆτε ὁρῶντες οὐδὲ τὸν νοῦν οὐδὲ τὰς νοητὰς ὁψεις. Καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς, ἀλλ' εἰ δὲ, ὡς εἰ ἐπὶ τις, ἀνακαλυμμένως κηρύσσετε, καὶ οὐ δόξαν καλύμματος ἐπὶ ἐκαστοῦ λαλοῦσιν; Διὰ τὸ: Πρῶτον μὲν θαρρόντες τῷ καθαρῷ τοῦ κηρύγματος, ἔπειτα δὲ ὅτι ὁμοῖα καὶ ἰδεῖν δύνασθε τὸ ἔνδον τῷ κηρύγματι κάλλος. Οὐ γὰρ Ἰσραὴλ τοῖς ἀποκρύνοντες, οὐδὲν ἀποκρύνοντες, οὐδὲ ἀποσταλλόμενοι, οὐδὲ δεδοικότες μὴ κλέψωμεν ὁμῶν τὴν συνέδωκεν διὰ τὴν ἀποκρίαν τοῦ κηρύγματος, ὡς περὶ Μωϋσῆς ἐκάλει τὰς τῶν Ἰουδαίων ὄψεις. Ὑμεῖς γὰρ ἰδεῖν τὸ ἔνδον τῷ κηρύγματι κάλλος. Οὐ γὰρ Ἰσραὴλ τοῖς ἀποκρύνοντες, οὐδὲν ἀποκρύνοντες, οὐδὲ ἀποσταλλόμενοι, οὐδὲ δεδοικότες μὴ κλέψωμεν ὁμῶν τὴν συνέδωκεν διὰ τὴν ἀποκρίαν τοῦ κηρύγματος, ὡς περὶ Μωϋσῆς ἐκάλει τὰς τῶν Ἰουδαίων ὄψεις.

Ἐπειδὴ τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀποστόλων οὐκ ἔδεικνεν τὴν δόξαν τῆς Νέας (οὐ γὰρ ἦν ἀσθενὴς), ἀλλ' ἐλπίδα, εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον αὐτοὺς παραπέμπει. Αὐτὸ καὶ ἐλπίδος μέμνηται. Τοιαύτην, φησὶν, ἐλπίδα. Τοιαύτην, ποίαν; ὅτι μεζόνων ἡμεῖς ἡξιώθημεν, ἢ ὁ παλαιὸς Ἰσραὴλ. Πολλὴ παρρησία χρώμεθα. Ἐπεὶ οὖν μεζόνων ἡμεῖς οἱ τῆς Νέας διακόνους ἡξιώθημεν, μετὰ παρρησίας τὸ κήρυγμα κηρύσσομεν, οὐδὲν ἀποκρύνοντες, οὐδὲ ἀποσταλλόμενοι, οὐδὲ δεδοικότες μὴ κλέψωμεν ὁμῶν τὴν συνέδωκεν διὰ τὴν ἀποκρίαν τοῦ κηρύγματος, ὡς περὶ Μωϋσῆς ἐκάλει τὰς τῶν Ἰουδαίων ὄψεις. Ὑμεῖς γὰρ ἰδεῖν τὸ ἔνδον τῷ κηρύγματι κάλλος δύνασθε, καὶ οὐκ ἀνὴρ κληγῆτε ὁρῶντες οὐδὲ τὸν νοῦν οὐδὲ τὰς νοητὰς ὁψεις. Καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς, ἀλλ' εἰ δὲ, ὡς εἰ ἐπὶ τις, ἀνακαλυμμένως κηρύσσετε, καὶ οὐ δόξαν καλύμματος ἐπὶ ἐκαστοῦ λαλοῦσιν; Διὰ τὸ: Πρῶτον μὲν θαρρόντες τῷ καθαρῷ τοῦ κηρύγματος, ἔπειτα δὲ ὅτι ὁμοῖα καὶ ἰδεῖν δύνασθε τὸ ἔνδον τῷ κηρύγματι κάλλος. Οὐ γὰρ Ἰσραὴλ τοῖς ἀποκρύνοντες, οὐδὲν ἀποκρύνοντες, οὐδὲ ἀποσταλλόμενοι, οὐδὲ δεδοικότες μὴ κλέψωμεν ὁμῶν τὴν συνέδωκεν διὰ τὴν ἀποκρίαν τοῦ κηρύγματος, ὡς περὶ Μωϋσῆς ἐκάλει τὰς τῶν Ἰουδαίων ὄψεις. Ὑμεῖς γὰρ ἰδεῖν τὸ ἔνδον τῷ κηρύγματι κάλλος. Οὐ γὰρ Ἰσραὴλ τοῖς ἀποκρύνοντες, οὐδὲν ἀποκρύνοντες, οὐδὲ ἀποσταλλόμενοι, οὐδὲ δεδοικότες μὴ κλέψωμεν ὁμῶν τὴν συνέδωκεν διὰ τὴν ἀποκρίαν τοῦ κηρύγματος, ὡς περὶ Μωϋσῆς ἐκάλει τὰς τῶν Ἰουδαίων ὄψεις.

οὐ δύνανται ἰδεῖν τὰ ἐν αὐτῇ, οὐδὲ γινῶναι ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται καὶ παύεται ὁ νόμος. Ποῦ γάρ, εἰποι τις, τοῦτο ἔχει ὁ νόμος, ὅτι ἐν Χριστῷ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργηθήσεται; Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ νόμος φησὶν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι, « Ἀναστήσει ὑμῖν προφήτην, ἐπηγάγεν, » αὐτοῦ ἀκούσαθε παντοιοῦν λόγοντος, ὁ φησὶ, καὶ ὑπαναντίον εἰπὴ τοῦ νόμου, περὶ Χριστοῦ λέγων. Αὐτὸς δὲ καὶ τὰ Σάββατα λύσει, θαυματοῦν ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἐπιδικάζουσέ τινα, ὡς τὸ, « Ἠκούσατε ὅτι ἐρρήθη τοῖς ἀρχαίοις τὸδε, ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. » Καὶ τὸ μὴ ἀπολθεῖν γυναῖκα διὰ μέσος μόνον, καὶ ἄλλα πολλά. Ἐπειτα δὲ ὅτι ἐνταλάμενος αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐν τῷ ναῷ μόνῳ θύειν, καὶ ἐν τούτῳ περιχλίσας τὰς θυσίας, εἶτα χαλᾶν αὐτὸν, οὐκ ἐδηλον ὅτι καταργήσεται τὰς θυσίας καὶ πάσας τὰς νομικὰς λειτουργίας; ὥστε καὶ αἰσθητῶς καὶ νοητῶς ὁ νόμος τὴν ταῦτο καταργήσιν περιέχειν. « ἢ ἡ ἀνακαλυπτομένη, » εἰς τὸ γινῶναι αὐτοῦς, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται ὁ νόμος. — (ΚΥΡΙΑΔ.) Ὁ γὰρ Χριστὸς καταργεῖ τὸ κάλυμμα. Αὐτὸς γὰρ ὃν ἡ ἀλήθεια, παύει τὴν σκίαν καὶ τὴν διπλὴν τοῦ νόμου, οὕτως ἐν βιβλῳ ρλ᾽, τῆς ἐρημνείας τοῦ Λουκᾶ.

— (ΦΩΤ.) Ἐδόθη τοῖς ἐν παραδείσῳ ἰντολὴ, ἀλλ' ἤργησε καὶ πέπαυται, καὶ οἷον ἐκατήργηται. Ἐδόθη τοῖς περὶ Νῶε, κακείνῃ ὥσπερ ἤργησεν καὶ κατέπαυσεν. Ἐδόθη τοῖς περὶ Ἀβραάμ, ἀλλὰ καὶ τὰ πλεῖστα ταύτης κατήργησεν ὁ νόμος κυριαίως προσθήκαι ἀλλοιῶσας καὶ τάξας ἑτέρας. Ἐδόθη διὰ Μωσέως ὁ νόμος, καταργεῖται καὶ παύεται καὶ οὗτος, οὐκ ἂν ἑτέρον εἰσαχθῆναι, καὶ πάλιν κακείνον καταργηθῆναι, ἀλλ' ἂν ἑτέρον εἰσαχθῆναι τὸν εὐαγγελικόν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα διαμένειν. Πάντες μὲν οὖν οἱ ἐμπροσθεν κατηργήθησαν, ἀλλὰ τέλος καταργουμένου ὁ νόμος, ἐπειδὴ μετ' αὐτὸν, οὐκ ἔτι ἑτέρος καταργεῖται. Εἰ δὲ ὁ νόμος τέλος καταργουμένου, καὶ τὸ εἰσάγον αὐτὸν πρόσωπον δηλονότι τέλος καταργουμένου, ὥσπερ καὶ ὁ τοῦ εὐαγγελίου δοθεὶς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος βασιλεύει καὶ κυριεύει. « Κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν καίται. » Εἶτα ἐπειδὴ εἶπε, κάλυμμα καίεται ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς, ἵνα μὴ τις νομίσῃ τῆς ἀσφαλείας τοῦ νόμου εἶναι τὸ αἴτιον ὡς μὴ νοουμένου, σαρφέτερον αὐτὸ λέγει, δεικνύς αὐτῶν καὶ ὅ τοῦ νόμου τὸ ἀμάρτημα. « Κάλυμμα γάρ, φησὶν, ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν καίται. » Αὐτὸ οὐ δύνανται γινῶναι τὴν διάνοιαν τοῦ νόμου. Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, ἀπέστησαν ἀν' αὐτοῦ, καὶ τῷ Χριστῷ ἐπίστευσαν. Τοῦτο γὰρ ὁ νόμος βούλεται. « Velamen, inquit, super eor illorum ponitur, » ideo non possunt legis sensum cognoscere. Nam si illum cognovissent, utique ab ipsa recessissent, et Christo credidissent: id enim vult lex ac jubet.

Ἦντα δ' ἂν ἐπιστρέφῃ πρὸς Κύριον, περιηρπείναι τὸ κάλυμμα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένοι προσώπῳ τῇ δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

Καὶ γὰρ καὶ ὁ Μωσῆς πρὸς μὲν Ἰουδαίους

A quidem ea quæ in lego sunt videre possunt ut oportet. Nam ad hunc usque diem, inquit, idem velamen habet apud ipsos lectio legis. Quasi enim velata esset lectio, non possunt intueri quæ in illa sunt, neque cognoscere quod per Christum aboletur et cessat lex. At ubi id habet lex, dixerit quicquam, quod per Christum et per Jesum abolenda esset? Eadem ipsa lex dicit. Nam cum dixisset: « Prophetam suscitabit vobis Deus, » subjunxit: « Ipsum audietis quicquid dixerit, » etiam videlicet si quod legi contrarium est dixerit, de Christo loquens. Ipse vero et Sabbata solvit, sanans in ipsis²⁴; et quædam addidit, ut cum diceret: « Audistis quod hoc dictum sit antiquis, ego autem dico vobis²⁵. » Et quod propter solum odium non esset uxor dimittenda²⁶; multaque alia: Deinde autem quia in solo templo præcepit eis Deus sacrificare, et in hoc victimas conclusit, deinde illud sustulit: an non manifestum est quod victimas omniaque legalia sacrificia irrita fecerit? ut et sensibili et intelligibili modo lex sui ipsius abolitionem complectatur. « Non detectum. » Ad hoc ut ipsi cognoscent quod per Christum lex aboletur. — Christus enim irritum facit velamen. Nam cum ipse sit veritas, cessare facit umbram, legisque ambiguitatem. Ita habet centesimo primo tricesimo interpretationis in Lucam. — Datum est his qui in paradiso erant præceptum, sed irritum factum est, et cessavit ac abolitum est. Datum est et tempore Noe, et illud similiter abolitum est ac cessavit. Datum est et tempore Abraham, sed et plurima hujus irrita fecit lex innumeris mutans additionibus aliisque jubens. Data est per Moysen²⁷ et hæc quoque aboletur ac cessat: non quod alia inducta sit quæ etiam aboletur, sed quod alia sit inducta lex evangelica quæ in æternum permaneat. Omnia itaque priora abolita sunt, at finis ejus quod aboletur est lex: quoniam post ipsam nulla alia aboletur. Quod si lex finis est ejus quod aboletur, ipsa quoque facies eam inducens certe finis est ejus quod aboletur: quemadmodum etiam Evangelii dator in sæculum sæculi regnat ac regnabit. « Velamen super eor illorum ponitur. » Deinde quoniam dixerat velamen poni in lectione Veteris Testamenti: ne quis existimaret legis obscuritatem in causa esse quod non intelligeretur, manifestius illud dicit, ostendens ipsorum et non legis esse vitium. « Nam

III, 16-18. At ubi conversus fuerit ad Dominum, tollitur velamen: Dominus autem Spiritus est; porro ubi Spiritus Domini, ibi libertas. Nos autem omnes detecta facie in speculo videntes, ad eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam tanquam a Domini Spiritu.

Siquidem et Moses ad Judæos loquens habebat

²⁴ Deut. xviii. 15. ²⁵ Joan. i, 6 seqq. ²⁶ Matth. v, 21. ²⁷ Matth. xiv, 5. ²⁸ Joan. i, 17.

velamen; ad Deum vero accedens, aufererat velamen. Moses enim ipsorum typus erat. Nam et ipsi dum volunt legi herere, velamen habent, quod eos legem ipsam non sinit intueri: cum autem conversi fuerint ad Dominum, auferetur eorum velamen. Tunc autem convertentur, cum relictā lege credent Christo, et gratiam quæ a Spiritu est in baptismo acciperint. Hoc enim loco Dominum dicit Spiritum: « Dominus autem Spiritus est. » Deinde ne quisquam infirmiorum auditorum audiens quod Moses ad Dominum conversus aufererat velamen, ipse vero cum a Paulo converti ad Spiritum admonetur, putet se non ad Dominum converti, subiungit: « Dominus autem Spiritus est. » Ne timueris, inquit, etiam ad Dominum converteris cum ad Spiritum converteris; nam Dominus Spiritus est, ejusdem majestatis, eodem modo adorandus, ejusdemque substantiæ cum Patre ac Filio. « Ibi libertas. » Id dicitur quasi comparatione ad legem: ibi enim jugum erat et servitus, in fide vero Christi libertas. « Nos autem omnes. » Adeo, inquit, in libertate ac generositate sumus, ut omnes nos detecta facie (neque enim apud credentes contingit esse velamen) gloriam Domini intuentes transformamur. Quemadmodum enim argentum soli oppositum, ipsum etiam quosdam emittit radios per incursum solis: ita et nos in baptismo per Spiritum repurgati, et illius radiis illustrati, splendorem quemdam intelligibilem emitimus. Volt autem et ipsos ad apostolorum ordinem adducere in eo quod ait: « Nos autem omnes gloriam Domini in speculo videntes, » hoc est, Spiritu illuminati. « A gloria in gloriam. » In ipsum, inquit, splendorem transmutamur, a gloria Spiritus ad nostram gloriam facta transmutatione; et ad talem ac tantam, inquit, gloriam pervenimus, ad quam verisimile est pervenire eum qui a Paraclete illuminatur, et obscura imagine gloriæ ejus insignitur. **623** Quid ad hæc dicere possunt qui Spiritum impugnant? A gloria, inquit, divini Spiritus in gloriam nostram. Ac si dicat: Inde accipimus.

CAPUT V.

De divina gloria et consequenti vita, quod a sanctis cognoscatur.

IV, 1, 2. Propterea cum ministerium hoc habeamus, sicut nostri miseris est Deus, haud defatigamur, sed rejecimus occultamenta dedecoris; non versantes verastutiam, neque dolo tractantes verbum Dei: sed manifestatione veritatis exhibentes nos ipsos apud omnem conscientiam hominum in conspectu Dei.

« Propterea. » Hyperbaton est. Propterea non defatigamur: propterea, propter quid? Quia talia accipimus. « Cum ministerium hoc habeamus. » Quoniam multa ac magna de apostolis dixerat, puta « Gloriam Domini in speculo videmus ac transfor-

A λαλῶν εἶχε τὸ κάλυμμα, πρὸς τὸν Θεὸν δὲ εἰσιὼν, περιηρείτο τὸ κάλυμμα. Τύπος οὖν ἦν αὐτῶν ὁ Μωσῆς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἦνίκα μὲν ἐμφιλογουροῦσι τῷ νόμῳ, ἔχουσι τὸ κάλυμμα, ὅπως αὐτοὺς μὴ τὸν νόμον ἰδεῖν οὐκ εἴ. Ὅταν δὲ ἐπιστρέψουσιν πρὸς Κύριον, περιαιρείται αὐτῶν τὸ κάλυμμα. Τότε δὲ ἐπιστρέφουσιν, εἰ ἀφ' ὧν τὸν νόμον πιστεύουσιν Χριστῷ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος λάβωσι χάριν ἐν τῷ βαπτίσματι: Κύριον γὰρ ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα, φησὶν. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Εἰτα ἵνα μὴ τις τῶν ἀσθενεστέρων ἀκροατῶν, ἀκούσας ὅτι ὁ Μωσῆς πρὸς Κύριον ἐπιστρέφων περιηρείτο τὸ κάλυμμα, ἐγὼ δὲ πρὸς τὸ Πνεῦμα ἐπιστρέφειν ὁπ' σοῦ προτρέπομένους, ὡς Παῦλε, οὐ πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστρέφω, ἐπάγει. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Μὴ φοβοῦ, φησὶ, καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα ἐπιστρέφων, πρὸς Κύριον ἐπιστρέφεις. Κύριος γὰρ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁμόθεον, καὶ ὁμοπροσκύνητον, καὶ ὁμοούσιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Ἐκεῖ ἐλευθερία. Ὁ πρὸς τὸν νόμον τοῦτο. Ἐκεῖ γὰρ ζυγὸς ἦν καὶ δουλεία, ἐν δὲ τῇ πίστει Χριστοῦ ἐλευθερία. Ἡμεῖς δὲ πάντες, τοσοῦτον ἔσμεν, φησὶν, ἐλευθερίας καὶ εὐγενείας ἔντες, ὅτι πάντες ἡμεῖς ἀνακαλυμμένων προσώπων, (οὐδὲ γὰρ ἐνὶ παρὰ τοῖς πιστοῖς κάλυμμα), τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπεριζόμενοι ἀναμορφούμεθα, φησὶ. Καθάπερ γὰρ ἄργυρος ἀντιχρὺς ἡλίου καίμενος, ἀντιπίπτει καὶ αὐτὸς ἀκτίνας τινὰς τῇ προβολῇ τοῦ ἡλίου, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι καθαιρόμενοι διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ταῖς ἐκείνου ἀκτίναις καταυγάζόμενοι, ἀγλῆν τινὰ νοσην ἀντιπίμπομεν. Βούλεται δὲ καὶ αὐτοὺς εἰς τάξιν ἀγαγεῖν τῶν ἀποστόλων. Διὰ τοῦτο εἶπεν, « Ἡμεῖς πάντες τὴν δόξαν Κυρίου κατοπεριζόμενοι, » ὡς ἄλλαμπόμενοι Πνεύματι. Ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν. Εἰς τὴν αὐτὴν, φησὶ, λαμπρότητα μεταβαλλόμεθα, ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ πνεύματος, εἰς ἡμετέραν δόξαν ἐρχομένης τῆς μεταμορφώσεως. Καὶ εἰς τοιαύτην, φησὶ, δόξαν φθάσωμεν, εἰς οὗαν εὐδὸς φθάσαι τὸν ἀπὸ τοῦ παρακλήτου καταυγάζομενόν, καὶ εἰκόνα ἀμυδρὰν τῆς αὐτοῦ δόξης ἐνσημαίνόμενον. Τί εἰποιεν πρὸς ταῦτα οἱ πνευματόμαχοι; ἀπὸ δόξης λέγει τοῦ Θεοῦ Πνεύματος, εἰς δόξαν τὴν ἡμετέραν. Ἀντὶ τοῦ, ἐκτεθὲν δεχόμεθα.

ΚΕΦΑΛΑ. Ε.

Περὶ θείας δόξης καὶ τοῦ ἀπολούθου εἶναι τοῖς ἁγίοις γινώσκεται.

Διὰ τοῦτο ἔχοντες τῆς διακονίας ταύτης, καθὼς ἡλεήθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλὰ ἀειπόμεθα ἐν κρατὶ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ παραφύσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πάντας συνελθόντων ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

« Διὰ τοῦτο. » Τὸ ὑπερβατὸν, διὰ τοῦτο οὐκ ἐκκακοῦμεν. Διὰ τοῦτο. Ποῖον; ὅτι τοιοῦτων, φησὶν, ἡξιώμεθα. « ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην. » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μέγιστα περὶ τῶν ἀποστόλων εἰρήχεται, λίγων, « τὴν δόξαν Κυρίου κατοπεριζόμε-

μεθα, (εἰ γὰρ καὶ ἱκοινοποίησε τὸν λόγον τῷ A
εἰπεῖν, « Ἡμεῖς δὲ πάντες, » πλὴν εἰς τοὺς ἀπο-
στόλους πρωτοτύπως εἴρητο τὰ εἰρημένα,) λοιπὸν
κατάγει τὸν περὶ αὐτῶν λόγον. « Ἐχόντες γὰρ, φησί,
τὴν διακονίαν, » τούτῳστιν, ἡμεῖς πλείον οὐδὲν ἄλλ'
ἢ διακονοῖ ἐσμεν τοῦ κηρύγματος. Εἶτα, « Καθὼς
ἡλεσθήμεν, » δεικνύς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ γενέσθαι
διακονοί, οὐκ ἤμεν ἄξιοι, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, κατ'
ἐλεον Θεοῦ ἐσχομεν. « Οὐκ ἐκκακοῦμεν. » Τούτῳστιν,
οὐκ ἀπαγορεύομεν πρὸς τὰς θλίψεις καὶ τοὺς πει-
ρασμοὺς καὶ τοὺς κινδύνους. « Ἀλλὰ ἀπειπάμεθα. »
Πρὸς μὲν τὰς θλίψεις οὐκ ἀπειπάμεθα, καὶ ἀπεκρου-
σάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, τούτῳστιν τὸ
τοιαῦτα ποιεῖν ἐν τρυφῇ, ἃ φανεροῦμενα αἰσχύνῃν
φέρει. Διγίνεσθαι δὲ τοὺς ψευδαποστόλους, οἱ ἐν
σχῆματι εὐλαβείας ἦσαν, καὶ ἐν κρυφῇ πονηροί. B
Πῶς δὲ ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης;
Ἀπανοῦργας, φησί, καὶ ἀπλάτους ζῶντες. Ὅ δὲ
οὕτως ἀναστρεφόμενος, ἀπέβη πρὸς τὸ πράττειν
τι τῶν κατεγνωσμένων. « Τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης. »
Καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, φησὶν, ἀπειπάμεθα,
ὅλον οὐδὲν οὐδ' ἐν κρυφῇ αἰσχύνῃ ἄξιον διαπραττό-
μεθα, ἀλλὰ μὴ ἐκκακοῦντες ἐν ταῖς θλίψεσιν ὥς καὶ
ὅμοις ὁρᾶτε, οὐδὲ κατὰ λογισμὸν ἄλλο τι διανοοῦ-
μεθα αἰσχύνῃ; ἄξιον, ὅλον οὐκ ἀλιγώριαν, οὐκ
ἀμφιβολίαν, οὐ δισταγμὸν, οὐκ ἀχαριστίαν, οὐκ
ἄλλο τι κατὰ διάνοιαν ἀναδεχόμεθα. Ἀλλ' ὥσπερ
ἐν τῷ φανερῷ οὐκ ἐκκακοῦμεν, οὕτως οὐδ' ἐν τῷ
κρυπτῷ αἰσχύνῃ ἄξιόν τι λογιζόμεθα, ἀλλὰ πάντα
τὰ τῆς αἰσχύνης κρυπτὰ ἀπειπάμεθα. Εἶτα, « Μὴ
C
περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, » καὶ ἄξις. Πανουρ-
γίας μὲν γὰρ καὶ δόλου, ἀλλὰ μὲν ἐπιδεικνυσθαι,
ἀλλὰ διεξιελονγίζεσθαι. « Μὴ δὲ δολοῦντες τὸν λόγον. »
Καὶ οὐ μόνον, φησί, βίον καὶ πολιτείαν ἀπανουργοῦ
ἐπιτηδεύομεν, ἀλλ' οὐδὲ δολοῦμεν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ
καὶ τὸ κήρυγμα, ἢ χρηματιζόμενοι ἐξ αὐτοῦ, ἢ τοῖς
καίροισι καὶ τοῖς προσώποις συμπετασάλλομενοι, καὶ
νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο διδάσκοντες, ὅπερ οἱ
ψευδαπόστολοι ἐποιοῦν. « Ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς
ἀληθείας. » Οὐδὲν, φησί, κρύφιον παρ' ἡμῶν, οὐδὲ
ἄλλο μὲν κρύπτομεν, ἄλλο δὲ λαλοῦμεν, ἀλλὰ διὰ τὴν
φανερώσιν τῆς ἀληθείας, συνιστῶμεν καὶ παρατίθε-
μεθα ἑαυτοὺς ὅλον ἐσμέν, πάσῃ συνειδήσει ἀνθρώ-
πων. — [ΦΩΤ.] Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι, οὐ τῇ φα-
νερώσει τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τῷ ὀφειδύναι πρόσωπον
ἀληθείας, συνιστῶν ἑαυτοὺς, οὐδ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ,
ἀλλ' εἰς ἀρέσκειαν μόνον τῶν ἀπατωμένων. « Πρὸς
πάναν συνειδήσιν ἀνθρώπων. » Πάσῃ συνειδήσει
ἀνθρώπων ἀπιστῶν τι καὶ πιστῶν ἑαυτοὺς συνιστῶ-
μεν, ἐξ ὧν, φησὶν, ἀναστρεφόμεθα. Ἐπειδὴ ἐνι
λαθεῖν τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀπατῆσαι, τὸν Θεὸν
ἐφόρον ἐπίσταται τῇ ἑαυτοῦ πολιτείᾳ.

namur; » (quanquam enim sermonem fecit com-
mune dicendo: « Nos autem omnes, » ad apostolos
tamen veluti prima exemplaria dicebantur prae dicta);
deinceps sermonem de his deducit: « Cum enim mi-
nisterium, inquit, habeamus, hoc est, » nihil amplius
quam ministri praedicationis simus. Deinde ait:
« Sicut nostri misertus est Deus, » ostendens quod
Ne ad hoc quidem digni sumus ut simus ministri,
sed et hoc a Dei misericordia habemus. « Haud
defatigamur. » Hoc est, non deficiamus ad afflictio-
nes, tentationes ac pericula. « Sed rejecimus. » Ad
afflictiones quidem non defatigamur, sed rejecimus
ac refutavimus occultamenta dedecoris: hoc est,
italia in occulto facere, quae manifestata pudorem
afferrent. Designat autem pseudopostolos qui habi-
tum quemdam pietatis habebant, sed in occulto
pravi erant. Quomodo autem rejecimus occultamenta
dedecoris? Sine versutia ac fallacia viventes. Nam
qui ita conversatur, recusat quidquam facere eorum
quae damnata sunt. 624 « Occultamenta dedecoris. »
Etiam occultamentis, inquit, dedecoris interdiximus.
Id est, nihil confusione dignum ne in occulto quidem
perpetramus: sed in afflictionibus non succumbi-
mus, ut et vos videtis: neque vel mente aliud quid-
quam cogitamus confusione dignum: hoc est, ne-
que negligentiam neque hæsitationem seu ambigui-
tatem, neque ingratitude, neque aliud quippiam
hujusmodi vel mente recipimus: sed quemadmodum
in manifesto non defatigamur, ita neque in occulto
quidquam erubescencia dignum cogitamus, sed
omnia ruboris occultamenta rejecimus. Deinde:
« Non versantes per astutiam, » etc. Siquidem ver-
sutiae ac doli est aliud exterius ostendere, aliud
autem cogitare. « Neque dolo tractantes verbum. »
Nec solum, inquit, vitam ac conversationem sine
versutia instituímus, sed neque dolo tractamus
verbum Dei sive praedicationem: aut quæstum ex
ipso sectantes, aut juxta temporum ac personarum
varietates nos ipsos commutantes, et nunc hoc,
nunc autem illud docentes, quod pseudopostoli
faciebant. « Sed in manifestatione veritatis. » Nihil,
inquit, occultum apud nos est, neque aliud occult-
amus, aliud autem loquimur: sed per manifesta-
tionem veritatis nos ipsos in medium proferimus ac
exhibemus quales sumus apud omnem conscientiam
hominum. — Nam pseudopostoli non per manife-
stationem veritatis, sed simulando veritatis perso-
nam, ostendebant seipsos, non coram Deo, sed tan-
tum ut his placerent qui fallabantur. « Apud omnem
conscientiam hominum. » Omni, inquit, conscien-
tiae hominum, sive credentium sive non credentium,
nos ipsos ex nostra conversatione commendamus.
Quoniam homines latere contingit, illosque decipere,
Deum suae conscientiae praefecit inspectorem.

IV, 3-5. Quod si adhuc velatum est Evangelium
nostrum, in his qui pereunt velatum est, in quibus
Deus hujus saeculi extraneis sensus incredulorum, ne
illucesceret illis lumen Evangelii gloriae Christi quod
est imago Dei. Non enim nos ipsos praedicamus, sed

Εἰ δὲ καὶ ἔστι κεκαλυμμένον τὸ Εὐαγγέλιον
ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ὅτι κεκαλυμμέ-
νον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐκτρέφωσιν
τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ ἀνδρᾶσαι αὐ-
τοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης

Christum Jesum Dominum, nos ipsos autem servos A
vestros propter Jesum.

Quoniam dixerat quod apud omnem hominum
conscientiam se ostendisset per veram manifestatio-
nem, hoc est, prædicationem, adversabatur autem
ipsi quod non omnibus esset manifesta prædicatione,
quod planum est ex his qui non crediderunt, ait:
625 Non illud nos accusat aut Evangelii obscuri-
tatem, sed illorum perditionem ac cæcietatem. « In
quibus Deus hujus sæculi. » Eorum qui extra gre-
gem sunt Christi, alii ab initio increduli fuerunt
sermoni prædicationis, alii crediderunt quidem, sed
quia non habebant terre altitudinem, rursum a fide
resilierunt, quos omnes Paulus dicit pereuntes; nunc
tamen ipsi sermo est de his qui ab initio ipsi
non crediderunt.

His enim omnino velatum est Evangelium, et
ait: In hominibus qui pereunt nec omnino credi-
derunt, excæcati sunt sensus, ne fidei splendorem
asciperent. Deum autem hujus sæculi Manichæi
quidem et Marciones aiunt malum dici deum:
siquidem duo sunt apud illos dii; nos vero eum
dicimus qui omnibus præsidet: sed quemadmodum
Deus cæli et terræ dictus est²², et Deus præ-
sentis dici, et Deus Abraham et Isaac et Jacob²³;
nec ob id cæterorum Deus non est: ita hoc quoque
intellige, Deus hujus sæculi. Aut cum hyperbato
hoc modo: incredulorum hujus sæculi. Nam hic in-
creduli sunt, tunc autem omne genu se flectet, et
omnis lingua constituitur Christo, cum venerit
in Paterna gloria. Cyrillus vero hujus sæculi dicit
deum eum qui incredulis existimatus est esse
deus, nempe Satanam (hunc enim colebant), primo
libro adversus Julianum. — *Alio modo.* Hoc est:
Incredulorum hujus sæculi excæcavit. Deus sensus,
nam futurum sæculum incredulitatem non habet.
« Excæcavit sensus incredulorum. » Non quod
ipse fecerit: absit! sed quod fieri permisit pro-
pter liberum arbitrium; ut etiam alibi ait:
« Tradidit illos Deus in affectus ignominie²⁴, »
ac si diceret: Tradi permisit. Quoniam enim
Christo recesserunt, reliquit eos: nam volentium
est salus, non coactorum: non quod etiam nocu-
mentum acceperint qui infideliter affecti erant et
illustrati sunt luce Christi, veluti debilis aspectus
radio solari. « Ne illucesceret illis. » Vide quod
non dixerit: Excæcavit eos ne crederent, sed,
« Ne illucesceret illis, » ostendens ipsos primum
non credidisse et ita postea indignos effectos lu-
mine. Nam et ipse quoque Dominus ait: non esse
projiciendas margaritas ante porcos²⁵. Et bene
ponitur, illucescere. **626** Nunc enim obscurum
habemus veræ cognitionis defluxum, et tanquam a
sole lucidissimo tenuem splendorem. Hoc alibi quo-
que significat dicens: « Videmus nunc per speculum

Α τοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔστιν ἐλεῶν τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ
θανοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν
Κύριον. Ἀυτοὺς δὲ δούλους ὁμῶν διὰ Ἰη-
σοῦν.

Ἐπειδὴ εἶπε, πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων
συνίστασθαι διὰ τῆς ἀληθείας φανερώσεως, τοῦτο
τὰ τοῦ κηρύγματος, ἀντίκειτο δὲ αὐτῷ τὸ μὴ πᾶσιν
εἶναι φανερὸν τὸ κήρυγμα, (καὶ ὅλην ἐξ ὧν οὐκ
ἐπίστασαν,) φησὶν· Ὁὐκ ἡμῶν τὸ ἐγκλημα, ἡ τῆς
ἀσφαλείας τοῦ εὐαγγελίου, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀπολείας
καὶ τυφλώσεως. « Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. »
Τῶν ἐξ ὧν τῆς ἀγάλης τοῦ Χριστοῦ, οἱ μὲν τὴν ἀρχὴν
ἠπίστησαν τῷ λόγῳ τοῦ κηρύγματος, οἱ δὲ ἐπί-
στασαν μὲν, διὰ δὲ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς, πάλιν
ἀπεφοίτησαν τῆς πίστεως, οὗς ἀπαντας ἀπο-
λυμένους ὁ Παῦλος καλεῖ. Νῦν δὲ τέως ὁ λόγος
αὐτῷ περὶ τῶν τὴν ἀρχὴν αὐτῷ ἀπιστησάντων.

τούτοις γὰρ παντελῶς κεκάλυπται τὸ εὐαγγέλιον,
καὶ φησιν, ἐν οἷς ἀπολυμένοις ἀνθρώποις τῶν παν-
τελῶς ἀπιστησάντων ἐτυφλώθη τὰ νοήματα, εἰς τὸ
μηδὲ τὴν αὐγὴν διέξασθαι τῆς πίστεως. Θεὸν δὲ αἰῶ-
νος τούτου, Μανιχαῖοι μὲν καὶ Μαρκιῶνες φασὶ τὴν
πονηρὴν λέγειν θεόν. Δύο γὰρ παρ' αὐτοῖς θεοί.
Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐπὶ πάντων φαμέν. Ἀλλ' ὥσπερ θεὸς
εἰρηταὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ θεὸς τῆς παρούσης·
ἡμέρας, καὶ θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ,
καὶ οὐ παρὰ τοῦτο τῶν λοιπῶν οὐκ ἔστι θεός, οὕτως
μοι νοεῖ καὶ τὸ, θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἡ οὕτως,
μετὰ ὑπερβατοῦ τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου.
Ὅτε γὰρ ἀπιστοῦσι, τότε δὲ πᾶν γόνυ κλίνει, καὶ
πᾶσα γλῶσσα ἰσχυρολογεῖται Χριστῷ, ὅταν ἔλθῃ ἐν
τῇ Πατρὶς δόξῃ. Κύριλλος δὲ λέγει θεὸν τοῦ αἰῶ-
νος τούτου τὸν νομισθέντα τοῖς ἀπίστοις θεόν,
ἔχον τὸν Σατανᾶν (τούτῳ γὰρ ἑλάτρευον), ἐν τῇ
κατὰ Ἰουλιανὸν πρώτῳ βιβλίῳ. — Ἀ. 11. 10. [ΙΩΑΝ.]
Τοῦτο ἐστὶ τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐτυφλω-
σεν ὁ θεὸς τὰ νοήματα. Ὁ γὰρ μέλλων αἰὼν ἀπι-
στῶν οὐκ ἔχει. « Ἐτυφλῶσεν τὰ νοήματα τῶν ἀπί-
στων. » Οὐ τοῦτο αὐτὸς ποιεῖν, Ἀπαγε! ἀλλὰ γε-
νέσθαι συγχωρήσας, διὰ τὸ αὐτεξούσιον, ὃς καὶ
ἀλλοχού φησι, « Παρέδωκεν αὐτοῖς εἰς πάθη ἀτι-
μίας, » τὸ, οἷον Συγχώρησας, λέγων. Ἐπειδὴ γὰρ
ἀπεφοίτησαν τοῦ Χριστοῦ, εἴασεν αὐτούς. Βουλομέ-
νων γὰρ οὐκ ἀναγκαζομένων ἢ σωτηρίᾳ, μὴ δὲ καὶ
προσεβάλλοντο ἀπίστως διακείμενοι καὶ κατανα-
ζόμενοι τῷ φωτὶ Χριστοῦ, ὥσπερ καὶ ὁφεί οὐδὲν
ἐξ ἡλιακῆς ἀκτίνος. « Εἰς τὸ μὴ αὐγάζαι αὐτοὺς. »
Ὅρα, οὐκ εἶπεν, ἐτυφλῶσεν εἰς τὸ μὴ πιστεῦσαι,
ἀλλ' εἰς τὸ, « Μὴ καταναζάσαι, » δεικνύς αὐτοὺς
πρώτον ἀπιστήσαντας, εἶτα ἀναξίτους γενομένους τοῦ
φωτισμοῦ. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριός φησι, « μὴ
ρίπτειν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων τοὺς μαργαρίτας. »
Καλῶς δὲ τὸ, Ἀυγάζαι, κεῖται. Ἀμυδρὰν γὰρ ἀπό-
ροιαν τῆς ἀληθινῆς γνώσεως ἔχομεν νῦν, καὶ ὥσπερ
ἀπὸ ἡλίου παμφοῦς, αὐγὴν ἀμυδρὰν. Τοῦτο καὶ
ἀλλοχού δηλοῖ, « Βλέπομεν γὰρ ἄρτι, λέγων, δι'

²² Judith. v, 9, Exod. iii, 26. ²³ Philipp. ii, 10.

²⁴ Rom. i, 24. ²⁵ Matth. vii, 6.

ἐσπερου ἐναλινίγματος· καί, « Ἀρραβῶνα Πνεύματος καὶ ὁσμὴν γνώσεως. » — Τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Ἀδόξα γὰρ Χριστοῦ τὸ εὐαγγέλιον. Δοξαστὸς μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς διὰ μύρια, ἐξ ὧν ἐδημιούργησεν, ἐξ ὧν συνέχει τὰ δημιουργηθέντα, ἐξ ὧν τὰ πάντα ζωογονεῖ, μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ σταυροῦ, οὗ κήρυξ τὸ εὐαγγέλιον. « Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. » Ὡς ἐν παραδρομῇ λέγει, τί ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον συν-εσκιασμένον τοῖς ἀπίστοις. Ὅτι, φησί, Θεὸς ἐστὶν ὁ σταυρωθεὶς. Εἰκὼν γὰρ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτος. Ὅτι γὰρ εἰκόνα οἶδεν ὁ Ἀπόστολος τὸ κατὰ πᾶν Ἰσὺν καὶ ὁμοιον, ὅρα τί φησιν ἀλλαχού· Ἰσὺν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτῇ τῇ εἰκόνι τῶν πραγμάτων. Εἰκόνα Θεοῦ τὸν Χριστὸν, ὡς Θεὸν ἐκ Θεοῦ προσηγόρευσεν. Ἐν αὐτῷ γὰρ δεῖκνυσι τὸν Πατέρα. Αὐτὸς φησιν, « Ὁ ἱερακὴς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » — Ὁ γὰρ ἑαυτοῦς κηρύσσουσαν. « Ἄνω εἶπα, » Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Πῶς; « Ἐπεὶ μὴ ἑαυτοῦς κηρύσσουσαν, φησιν, ἀλλὰ Χριστὸν Κύριον. ἑαυτοῦς δὲ δούλους ὁμῶν δι' αὐτόν. » Τοῦτο δὲ λέγων, τοὺς διδασκάλους αὐτῶν αἰνίττεται, περὶ ὧν ἔγραφε λέγειν αὐτοῖς, « Ἐγὼ μὲν εἰμι Παῦλος, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶν, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, » οἱ καὶ κατεκυρίεον αὐτῶν.

« Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰκὼν ἐκ σκότους φῶς λάμβανει, δεῖξαι ἡμῖν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. »

Διὰ τί λέγεις αὐτὸν δούλον ἡμῶν; φησί. Διὰ τί; Ὅτι πεφίλησθε παρὰ τοῦ Θεοῦ μου. Αὐτὸς γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως εἰκὼν, ἀπὸ σκότους λάμβανει φῶς, δεῖξαι ἡμῖν, τούτῳστιν, οὗτος ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ἐλαμψε δὲ, φησί, φωτίζων ἡμῖν καὶ ἀποκαλύπτων τὴν ἰδίαν γνώσιν καὶ δόξαν. « Ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τούτῳστιν, διὰ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ Υἱοῦ ἡμῖν ἡ ἀληθὴς γνώσις τοῦ Πατρὸς, καθὼς αὐτὸς λέγει ἐν Εὐαγγελίοις πρὸς τὸν Πατέρα, « Ἐφανερώσαί σου τὸ νομῆμα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἐδόξασά σε ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ. Ὅτι ἐστὶ Πατὴρ, καὶ οὗ διὰ κρίσεως καὶ αἱμάτων προσκυνοῦσθαι βούλεται, καὶ οὗ ἐν Τριάδι ὁμοουσίᾳ καὶ ἰσοδυνάμῳ θησκαύεται Θεός. Ὅθεν καὶ μεγάλης εἰρηται βουλῆς Ἀγγελος. « Πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως. » Ὅρα τῆς ἁγίας Τριάδος τὸ ἀπαράλλακτον καὶ ὁμοῦσιμον πῶς ὁ Παῦλος ἠελὼ, φῶς καὶ φῶς καὶ φῶς κατέλας τὴν ἁγίαν Τριάδα. Ἄνω περὶ Πνεύματος λέγων φησί, « Τὴν εἰκόνα, ὅσον τὸ φῶς Κυρίου κατοπεριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα. » Πάλιν περὶ τοῦ Υἱοῦ, « Εἰς τὸ μὴ αἰγάζαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » Νῦν περὶ τοῦ Πατρὸς φησί, « Πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. »

A in enigmate²¹, » et, « Arrham habemus Spiritus²² ac odorem cognitionis. » — « Evangelii gloriae Christi. » Gloria enim Christi est Evangelium. Christus siquidem glorificandus est ob innumera: quod creaverit, quod creata conservet, quod omnia gignat ac vivificet, maxime autem propter crucem, cuius pater est Evangelium. « Qui est imago Dei. » Tanquam in transcurso dicit, quid sit quod Evangelium contegat incredulis: Quod Deus sit, inquit, qui crucifixus est. Num imago Patris est per omnia ei similis. Quia enim novit Apostolus dei imaginem quod per omnia aequale est ac simile, vide quod alibi dicat: « Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam rerum imaginem²³. » Imaginem Dei appellando Christum, tanquam Deum de Deo, siquidem in se ipso ostendit Patrem, ideo ait: « Qui vidit me, vidit Patrem²⁴. » — « Non enim nosipsums predicamus. » Superius dixit: « Non versantes per astutiam, neque dolo tractantes verbum Dei. » Quomodo? « Quia nos ipsos non predicamus, sed Christum Dominum, nos ipsos autem servos vestros propter Jesum. » Hoc vero dicens, ipsorum designat praeceptores, de quibus scripsit Corinthios dicere: « Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollos, ego vero Cephas²⁵, » qui etiam dominabantur eis.

IV, 6. 3 Quoniam Deus qui jussit e tenebris lucem illucescere, est is, qui illuxit in cordibus nostris ad illuminationem cognitionis gloriae Dei in facie Jesu Christi.

Quare teipsum dicis servum nostrum? Quare? Quia amati estis, inquit, a Deo meo. Ipse enim qui ab initio jussit ut a tenebris lux illucesceret, est is qui illuxit, hoc est, hic illuxit in cordibus nostris. Illuxit autem illuminans nos, ac revelans sui notitiam et gloriam. « In facie Jesu Christi. » Hoc est, per faciem Christi. Nam per Filium accepimus veram Patris cognitionem, quemadmodum ipse dicit in Evangelii loquens ad Patrem: « Manifestavi nomen tuum hominibus, et glorificavi te super terram²⁶. » 627 Et manifestatum est nobis per Jesum quod sit Pater, et quod non velit adore ac sanguine adorari aut placari, quodque in Trinitate ejusdem essentiae ejusdemque potentiae colitur Deus. Unde etiam dictus est magni consilii Angelus²⁷. « Ad illuminationem cognitionis. » Vide quomodo Paulus sanctae Trinitatis omnimodam similitudinem eundemque honorem manifestet, vocans sanctam Trinitatem Lucem, Lucem, Lucem. Superius de Spiritu loquens: « Gloriam, inquit (hoc est, lucem Domini), in speculo videntes ad eandem imaginem transformamur²⁸. » Rursum de Filio: « Ne illucesceret illis lumen Evangelii gloriae Christi. » Nunc de Patre ait: « Ad illuminationem cognitionis gloriae Dei. »

²¹ I Cor. xiii, 12. ²² II Cor. i, 22. ²³ Hebr. x, 4. ²⁴ Joan. xiv, 9. ²⁵ I Cor. i, 42. ²⁶ Joan. xvii, 8. ²⁷ Isa. ix, 6. ²⁸ I Cor. xiii, 12.

CAPUT VI.

A

ΚΕΦΑΛ. Γ.

De infirmitate iuxta corpus et corporis depositione plenaeque resurrectione.

IV, 7-10. *Habemus autem thesaurum hunc in vasis testaceis, ut virtutis eminentia sit Dei et non ex nobis: dum in omnibus premimur, et non anxii reddimur: haeremus, et non deprimimur: persecutionem patimur, et non in ea desicimur: dejicimur, et non perimus: semper mortificationem Domini Jesu in corpore circumferentes, ut et vita Jesu in corpore nostro manifestetur.*

Etiā quæ nunc ponuntur consequentia sunt ad ea quæ superius dicebantur. Quoniam nos, inquit, apostoli sumus prædicationis ministri, cum indigni tanta ejus gloria simus, tanquam aurum in vasis testaceis ferentes. « Et non ex nobis. » Ut nullus, inquit, sibi ipsi tanquam digno tribuat quod acceperit, sed totum Dei sit potentiae, qui idonea habuit vasa testacea ad auri susceptionem. « Dum in omnibus premimur. » A'leo, inquit, totam est potentiae Dei, quod licet testacei simus. 628 in tantisque circumagimur tentationibus et afflictionibus, non frangimur, nec perdimus eum qui in nobis est thesaurum. In omnibus, inquit, et locis et negotiis. Eum vero qui premitur non anxii aut anxium reddi, est Dei gratiae. « Haeremus. » Incerti sumus quid facere oporteat ad bellum ac persecutionem undique insurgentem: et non in tantum ut etiam opprimamur, hoc est, ut cadamus ac vincamur. « Persecutionem patimur. » Persequuntur quidem homines, at Deus in ea non deserit. Neque enim permittit ut succumbamus, sed ut exerceamur. « Dejicimur. » Et quod ad magnitudinem, inquit, afflictionum attinet, jam dejecti sumus: et Dei gratia non perimus: hoc est, in ambiguis ac perplexis rebus portum salutis invenimus. « Semper mortificationem Domini. » Mortificationem, inquit, Domini nos quoque ubique circumferimus, ut in dies ubique moriamur. Nam, « In dies morior, inquit, per vestram glorificationem, ut etiam resurrectio Domini fiat nota per corpus nostrum. » Nam qui resurrectioni Domini non credit, cum videat nos in dies morientes, in dies tamen vivere, jam nequaquam rationabiliter incredulus permanebit.

IV, 11, 13. *Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in mortali carne nostra. Itaque mors quidem in nobis agit, vita vero in vobis. Caterum cum habemus eundem spiritum fidei juxta illud quod scriptum est: Credidi, idcirco locutus sum: et nos credimus, idcirco etiam loquimur.*

De eodem rursus dixit. Propterea, inquit, a Deo permittimur tradi in mortem, ut manifestetur quod surrexerit Christus. Qui enim in dies nos suscitavit, certe seipsum quoque excitavit. Aut hoc

Περὶ τῆς κατὰ σῶμα ἀσθενείας καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀποθέσεως, καὶ πανανθήσεως.

Ἐχομεν δὲ τὸν θάνατον τοῦτον ἐν ὁστρονίοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἡ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ δὲ ἡμῶν· ἐν παντί θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλείπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι· πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ.

Ἀκολουθε τῶν ἀνω καὶ τῶν νῦν. Ὅτι ἡμεῖς, φησὶν, οἱ ἀπόστολοι, διακονοῦμε τοῦ κηρύγματός ἡμεν, ἀνάξιοι τῆς τοσαύτης αὐτοῦ δόξης ὑπάρχοντες, καὶ ὡς περ χρυσὸν ἐν ὁστρονίοις φέροντες σκεύεσιν. « Καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. » Ἵνα μηδεὶς, φησὶν, ἐαυτὸν ἀποδῇ, ὡς ἀξίον δέξασθαι, ἀλλὰ τὸ πᾶν εἴη τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, τοῦ ἰκανώσαντος τὰ ὁστρονία σκεύη, εἰς χρυσοῦ ὑποδοχὴν. « Ἐν παντί θλιβόμενοι. » Καὶ τοσούτων, φησὶ, τῶν πᾶν δυνάμεως ἰσχύος Θεοῦ, εἰ καὶ τοὶ ὁστρονιοὶ ὄντες, καὶ ἐν τοσούτοις περιστρεφόμενοι πειρασμοῖς, οὐ θραυόμεθα, καὶ ἀπολλόμεν τὸν ἐν ἡμῖν θάνατον. Ἐν παντί, φησὶ, καὶ τότε καὶ πράγματι. Τὸ δὲ μὴ στενοχωρεῖσθαι τὸν θλιβόμενον Θεοῦ χάριτις ἔστιν. « Ἀπορούμενοι. » Ἀπορούμενοι, φησὶ, εἰ χρὴ ποιεῖν πρὸς τὸν ἐκ πάντων πάλαι καὶ διωγμὸν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοσούτων, ὥστε ἡμεῖς καὶ ἐξ ἀπορήσθαι, τοῦτέστι, ποιεῖν καὶ ἡγηθῆναι. « Διωκόμενοι. » Διωκόντες μὲν οἱ ἄνθρωποι, οὐκ ἐγκαταλείπόμενοι δὲ ὁ Θεός. Οὐ γὰρ πρὸς ἥτταν ἡμῶν, ἀλλὰ πρὸς πᾶν ἡ συγχώρησις. « Καταβαλλόμενοι. » Καὶ ὅσον μὲν, φησὶ, πρὸς τὸ μέγεθος τῶν πειρασμῶν, ἥδη καταβληθέντες, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι οὐκ ἀπολλύμενοι, ἀντὶ τοῦ, ἐν ἀπείροις πράγματι, πῶρους ἐδράσκοντες σωτηρίας. « Πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τὴν νέκρωσιν, φησὶ, τοῦ Κυρίου καὶ ἡμεῖς πανταχοῦ περιφορῶμεν, τῷ καθ' ἡμέραν ἀποθνῄσκειν πανταχοῦ. « Καθ' ἡμέραν γὰρ ἀποθνῄσκω, » ἢ τὴν ὁμιλίαν καύχησιν, ἵνα, φησὶ, καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου διδόητος γένηται διὰ τοῦ σώματος ἡμῶν. « Ὁ γὰρ τῇ ἀναστάσει τοῦ Κυρίου ἀπιστῶν, ἡμεῖς ὁρῶντες καθ' ἡμέραν ἀποθνῄσκοντες, καθ' ἡμέραν δὲ ζῶντες, οἱ καὶ ἐν εὐλόγῳ ἀπιστοῦμεν.

Δ' Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ὄντες, εἰς θάνατον παραδίδμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. Ὅτε οὐ μὴ θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργηταί, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὅμῳ. Ἐχομεν δὲ τὸν θάνατον πανταχοῦ διὰ τὴν ἀνάστασιν κατὰ τὴν γραμμὴν. Ἐπιστενοῦσα, δὲ ἐκλήθησα καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὰ καὶ λαλοῦμεν.

Πάντα περὶ τοῦ αὐτοῦ εἰπὲς. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, συγχωρούμεθα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παραδίδεσθαι εἰς θάνατον, ἵνα φανερωθῇ ὅτι ἀνίστη Χριστός. Ὁ γὰρ ἡμεῖς ἐγείρων καὶ ζῶσαν, καὶ ἐαυτὸν θηλονότι ἡγούμεν.

Cor. xv, 32.

Ἡ οὕτως· διὰ τοῦτο ἑαυτοὺς εἰς θάνατον παραδίδο-
μεν, ἵνα ἡ ζωὴ τοῦ Κυρίου φανερωθῇ καὶ ἐνεργήσῃ
ἐν ἡμῖν. Πότε; δηλονότι ἐν τῷ μέλλοντι κόσμῳ.
Ὡσαύτως· Ἡμεῖς τοίνυν διὰ τὸν Χριστὸν παραδί-
δομεν ἑαυτοὺς εἰς θάνατον, ἵνα ὁ Χριστὸς τότε ἀπὸ
τοῦ νοῦ τοῦ θανάτου τοῦ τῆς κατακρίσεως, ρύσῃται
ἡμᾶς καὶ εἰς ζωὴν ἀγάγῃ τὴν νοητὴν. « Ὅτε δὲ μὲν
θάνατος. » Ὡς ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ, φησί, τοῦτο γίνε-
σθαι, τὸν μὲν θάνατον ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖν καὶ ἐνερ-
γὸν ὑπάρχειν, τὴν δὲ ζωὴν ἐν ὑμῖν. Ὡς εἰς ἑαυτὸν·
Ἡμεῖς ἀποδυσκομεν διὰ τὸ κήρυγμα, ἵνα ὑμεῖς
ζήσητε δι' αὐτοῦ τὴν ἀγήρω ἐκείνην καὶ αἰώνιον
ζωὴν, πιστεύοντες εἰς Χριστόν. — [ΦΩΤ.] Τὰ πάθη
καὶ αἱ θλίψεις, καὶ αἱ θανατηφόροι συμφοραὶ, ταῦτα
νῦν ἐνεργεῖται ἐν ἡμῖν, φησὶν, ἡ δὲ πίστις καὶ ἡ
εὐσέβεια (ἥτις ἐστὶν ἡ ἀληθινὴ ζωὴ), ἐν ὑμῖν.
Ζωὴ δὲ ἐστὶν ἡ εὐσέβεια, οὗτις τὴν ἀγήρω καὶ αἰώνου
καὶ αἰδίου ἐν οὐρανοῖς προξενεῖ. « ἔχοντες δὲ τὸ
αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως. » Τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῷ
ἀποστόλῃ, φησὶν, ἔχοντες, τὰ αὐτὰ αὐτῷ καὶ φεγγό-
μεθα, τὸ, « ἐπίστευσα, διδὼ ἑλπίδα. » Ἄνω γὰρ
ἀπὸ λογισμῶν παραστήσας τὴν ἀνάστασιν, νῦν ἐκ
πίστεως αὐτὴν εἰσφέρει.

Εἰδοὺς δὲ ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ
ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγείρει, καὶ παραστήσει σὺν
ὑμῖν. Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεο-
νάσῃ, διὰ τῶν πλειόνων τῆς εὐχαριστίας πε-
ρισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. διδὼ οὐκ ἐκκα-
κοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἐξω ἡμῶν ἄνθρωπος δια-
φθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινίζεται ἡμέρα καὶ
ἡμέρα.

Ἀλοῦμεν δὲ τοῦτο, εἰδοὺς· οὗτοι δὲ τὸν Κύριον ἐγεί-
ρας· Πατὴρ, καὶ ἡμᾶς ἐγείρει. Πότεν εἰδοὺς; ἐκ
τῆς πίστεως δηλονότι. « Καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγείρει. »
Αὐτὸς γὰρ ἦξει ἐν κελύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου,
ἐν εὐαγγελίῳ, καὶ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ παραστή-
σει τῷ οἰκῷ βῆματι. « Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς. »
Ἐνταῦθα παιδαγωγεῖ αὐτοὺς, ὥστε τῆς ἀναστάσεως
καὶ τῶν λοιπῶν ἀγαθῶν, χάριν εἰδέναι ἀνθρώπων
μὲν μηδὲν, Θεῷ δὲ μόνῳ. Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι,
ἑαυτοὺς τὴν χάριν ἀνέστρεψαν, ὡς διὰ τῶν οἰκτιρῶν
πρὸς Θεὸν παρακλήσεων, δωρουμένων ταῦτα τοῦ
Θεοῦ. « Τὰ γὰρ πάντα, τοῦτέστιν ἀγαθὰ, δι' ὑμᾶς, »
οὐ διὰ τόνδε, καὶ τόνδε, ἀλλὰ διὰ τὸ κοινὴν συμφέ-
ρον. Τοῦτο δὲ, φησὶ, γέγονεν, ἵνα ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ
πλεονάσῃ, πολλοῖς παρεχομένη. Ταύτης δὲ πλεονα-
ζούσης, καὶ ἡ εἰς αὐτὸν εὐχαριστία συμπλεονασθή-
σεται, « διδὼ οὐκ ἐκκακοῦμεν. » Ἐπεὶ οὖν ἴσμεν
πάντα, τὰ εἰς ἡμᾶς γινόμενα, εἰς εὐχαριστίαν Θεοῦ
τελευτῆν, οὐκ ἐκκακοῦμεν οὐδὲ ἀπαγορευόμεν πρὸς
τοὺς πειρασμούς. Ἐξω δὲ ἄνθρωπον, τὸ σῶμα κα-
λεῖ, ὅπερ φθείρεται, μαστιζόμενον, διωκόμενον, καὶ
δεσποζόμενον. Ἐσω δὲ ἄνθρωπον τὴν ψυχὴν, ἣ τις
ἀναβάλλει, φησὶ, καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῇ ἐλπίδι καὶ
τῇ χαρᾷ, καὶ τῷ εἰδέναι ὅτι ὑπὲρ Θεοῦ πάσχει.

Τὸ γὰρ παραντία ἐλαττοῦν τῆς θλίψεως ἡμῶν,
καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος

A modo : Propterea nos ipsos in mortem tradimus
ut vita Domini manifestetur et agat in nobis.
Quando? nempe in futuro saeculo : ac si diceret :
Nunc propter Christum nosmetipsos in mortem
tradimus, ut Christus tunc ab intellectuall morte
condemnationis nos liberet, et ad vitam ducat in-
tellectualem. « Itaque mors quidem. » Ut hoc conse-
quens sit, 629 inquit, mortem quidem agere ac
vim habere et operationem in nobis, vitam vero in
vobis. Ac si diceret : Nos morimur propter predi-
cationem, ut vos vivatis per ipsam vitam illa incor-
ruptibili ac aeterna, credentes in Christum. — Af-
flictiones et anxietates, mortiferæque calamitates,
inquit, hæc nunc operantur in nobis : fides vero
ac pietas (quæ vere vita est) in vobis. Pietas enim
B sive cultus Dei vita est, cum incorruptibilem, in-
deficientem ac sempiternam vitam in caelis conciliet.
« Cæterum cum habeamus eundem spiritum fidei. » Cum eundem spiritum cum David habea-
mus, eadem etiam cum ipso loquimur, puta « Cre-
didi, ideo locutus sum. » Nam cum in superiori-
bus resurrectionem, considerationibus ac rationibus
astruxerit, eandem nunc ex fide inducit.

IV, 14-16. Sciens quod is qui suscitavit Domi-
num Jesum, nos quoque per Jesum suscitabit et con-
suet vobiscum. Nam omnia propter vos, ut gra-
tia que exundavit, pluribus gratias agentibus, exu-
beret in gloriam Dei. Propterea non defatigamur,
sed quamvis externus homo noster corrumpatur, in-
ternus tamen renovatur in dies singulos.

Hoc autem loquimur scientes quod Pater qui
Dominum suscitavit, nos quoque suscitabit. Unde
hoc scientes? ex fide videlicet. « Nos quoque per
Jesum suscitabit. » Ipse enim veniet per præcep-
tum, per vocem archangeli, per tubam; et susci-
tabit mortuos, suoque sistet tribunali. « Nam om-
nia propter vos. » Hoc loco ipsos instruit quod
de resurrectione cæterisque beneficiis, nulli ho-
minum, sed soli Deo agendæ sint gratiæ. Pseud-
apostoli enim sibi ipsis gratiam attribuebant quasi
Deus illa tribuisset, exhortationibus ipsorum ad
Deum ducentibus. « Nam omnia propter vos. »
Bona videlicet seu beneficia, non propter hunc aut
illum, sed propter communem utilitatem. Hoc au-
tem factum est, inquit, ut gratia Dei exundaret,
dum multis tribuitur, hac vero exundante, etiam
gratiarum actio ad eum simul exundaret. « Pro-
pterea non defatigamur. » Quoniam ergo novimus
omnia quæ in nos facta sunt ad gratias Deo agen-
das terminari, non defatigamur neque succumbi-
mus ad afflictiones. Externum autem hominem vo-
cat corpus, 630 quod corrumpitur dum flagellatur,
ligatur ac persecutionem sustinet, interiorem vero
hominem, animam quæ rursus, inquit, virescit
singulis diebus spe et gaudio, et quia novit quod
id pro Deo patiat.

IV, 17, 18. Nam momentanea levitas afflictionis
nostræ, mire, supra modum æternum gloriæ pondus

parit nobis, dum non spectamus ea quæ videntur, sed ea quæ non videntur : quæ enim videntur, temporaria sunt : at quæ non videntur, æterna.

Vide conversionem, ut audeas sustinere afflictiones et in illis confidere. Nam momentanea, hoc est, brevissimi temporis, inquit : brevitatis temporis est ad hoc ut cesset afflictio. Non fuit autem satis dixisse, « Momentanea, » sed addit etiam, Levitas. « Æternum gloriæ pondus parit. » Nec utcumque hoc, sed mire ac supra modum id facit. Et considera retributionis exundantiam. Siquidem momentaneo rependetur æternum, levitati pondus, afflictioni gloria. Et nec in his quiescunt retributionum exundantia, sed addit etiam « Mire, » et, « Supra modum. » — « Dum non spectamus. » Quoniam afflictionem quæ gravis est dixit levem, enarrat quomodo levis sit præsens afflictio. Si non consideremus, inquit, quæ videntur, sed quæ non videntur. Nam si futura præsentibus opponas, levia apparent præsentia : sunt enim temporalia : illa vero æterna.

V, 1-4. Scimus enim quod si terrenum nostrum domicilium hujus tabernaculi destructum fuerit, ædificationem ex Deo habemus, domicilium non manufactum, æternum in cælis. Nam in hoc gemimus, domicilio nostro quod a cælo est superindui desiderantes. Si certe induti, non nudi reperiemur. Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, gemimus onerati, propterea quod nolumus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortalitas a vita.

Quoniam tractaturus est de resurrectione sermonem, ad quem Corinthi infirmius affecti erant ; anticipat illos dicens : « Scimus, » tanquam ipsi quoque scirent nec de resurrectione ambigerent. — Aliud. Multa in 631 superioribus narravit, ostendens quod etiam ad commodum sit factum ut et afflictiones corpus consumant : nunc quod plus est dicit, quod etiam omnimoda corporis corruptio quæ sit per mortem, utilis est ; nam incorruptionem ipsam a corruptione accipimus.

Vide autem quantam excellentiam comparatione ostenderit. Nam hoc terrenum, illud cæleste, id est, sumens a cælo incorruptionem : hoc domicilium est tabernaculi (quod facilem significat dissolutionem), illud æternum. Deinde etiam illud dicit non manufactum : nec hoc certe corpus manufactum vituperat, sed illius auget encomia. « Si terrenum nostrum domicilium. » Terrenum quidem domicilium est brevis quæ hic agitur vita. Corpus vero tabernaculum est nostrarum animarum. Aliud est enim domicilium et aliud tabernaculum cujus est domicilium, et aliud nos quorum est proprie tabernaculum. Si igitur domicilium, inquit, tabernaculi nostri dissolvatur, hoc est, brevis quæ hic agitur vita, habebimus domicilium non manufactum, id est, vitam æternam, quæ non opus habeat nostra opera aut nostris manibus ad sui constitu-

A δόξης καταργάεται ἡμῖν· μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλέπομενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλέπομενα. Τὰ γὰρ βλέπομενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλέπομενα αἰώνια.

Ὅρα τροπήν, εἰς τὸ τολμᾶν καθαρῶς τῶν παρσμων. Τὸ γὰρ παραυτίκα, φησί, τοῦτοστι τὸ διγοχρόνιον, τὸ βραχὺ, εἰς τὸ παυσθῆναι τῆς θλίψεως. Οὐκ ἤρχισθη δὲ εἰπὼν, « παραυτίκα, » ἀλλὰ καὶ « Ἐλαφρὸν, » φησὶν. « Αἰώνιον βάρος, » φησί, δόξης καταργάσεται. « Καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ὑπερβολὴν καὶ εἰς ὑπερβολὴν τοῦτο ποιοῦν. Καὶ ὅρα τῆς ἀντιμισθίας τὸ πλεονάζον. Τῷ γὰρ αὐτίκα, τὰ αἰώνιον ἀντιμετρήσει, τῷ ἁλαφρῷ, τὸ βαρὺ, τῇ θλίψει, τὴν δόξαν. Καὶ οὐκ ἄχρι τούτων οἱ πλεονασμοὶ τῶν ἀντιδόσεων, ἀλλὰ καὶ « καὶ ὑπερβολὴν, » καὶ « εἰς ὑπερβολὴν. » — « Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν. » Ἐπειδὴ βαρβαρίαν εἰσαν τὴν θλίψιν, εἰπὼν ἁλαφρῶν, ἐπιξηγεῖται πᾶς ἔστιν ἁλαφρὰ ἢ νυκὶ θλίψις. Ἐάν, φησί, μὴ σκοποῦμεν τὰ βλέπομενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλέπομενα. Ἐάν γὰρ τὰ ἐκεί τοις νῦν ἀντιστήσῃ, ἁλαφρὰ τὰ νῦν γανίται. Πρόσκαιρα γὰρ ἔστιν, ἐκεῖνα δὲ αἰώνια.

Οἶδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήτους καταλυθῇ, οἰκοδομηρ ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐκπεσόν σπασθῆναι. Εἴτε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ ἐσθῆτος μεθεύμεθα. Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήτει, στενάζομεν βαρούμενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐκπεσόν σπασθῆναι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.

Ἐπειδὴ τὸν περὶ ἀναστάσεως γυμνάσειν μέλει λόγον, πρὸς δὲ οἱ Κορινθιοὶ ἀσθενέστερον δύνανται προκαταύρειν αὐτοὺς διὰ τοῦ, « Οἶδαμεν, » ὡς καὶ αὐτῶν ἐπισταμένον, καὶ οὐκ ἀμφιβαλλόντων περὶ τὴν ἀνάστασιν. — Ἀλλο. [ΦΩΤ.] Πολλὰ ἐν τοῖς ἀνω διαξήλθε, δείχνους τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὸ σῶμα φθείρεσθαι πρὸς ὠφέλειαν γινόμενον, νῦν τὸ πᾶν λέγει, ὅτι καὶ ἡ πανταλὴ τοῦ σώματος ἡμῶν φθαρὴ, ἢ διὰ τοῦ θανάτου, ὠφέλιμος. Ἀπὸ γὰρ φθαρτῶν, φησὶν, ἀφθαρτον αὐτὸ λαμβάνομεν.

Ὅρα δὲ, τῇ παραδείσει πόσων ἐκείτῃ τὸ διάφορον. Τοῦτο ἐπίγειον, ἐκεῖνο οὐράνιον, τοῦτοστιν ἐξ οὐρανοῦ τὴν ἀφθαρσίαν λαμβάνον· τοῦτο οἰκία σκήτους, ἐπεὶ τὸ εὐδιάλυτον θηλοῖ, ἐκεῖνο αἰώνιον. Εἴτα λέγει ἐκεῖνο καὶ ἀχειροποίητον. Οὐ τοῦτο θηλονδὲ τὴν παρὸν σῶμα χειροποίητόν ἐστιν, ἀλλὰ τὰ ἐκ γυναικὸς αὐξῆν ἐκεῖνο. « Ἐάν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία. » Ἐπίγειος μὲν οἰκία, ἢ ἐνταῦθα βραχύδιος ζωῆς σκήτος δὲ, τὸ σῶμα ἡμῶν τῶν ψυχῶν. Ἄλλο γὰρ οἰκία, καὶ ἄλλο τὸ σκήτος οὐ ἔστιν ἡ οἰκία, καὶ ἄλλο ἡμεῖς, ὅς ἐστι τὸ σκήτος θνόν. Ἐάν οὖν, φησὶν, ἡ οἰκία τοῦ σκήτους ἡμῶν καταλυθῇ, τοῦτοστιν ἡ ἐνταῦθα βραχύδιος ζωῆς, ἔξομεν οἰκίαν ἀχειροποίητον, τοῦτοστιν, ζωὴν αἰώνιον, οὐ προσδοκῆν τῆς ἡμετέρας ἀργίας καὶ τῶν ἡμετέρων χειρῶν πρὸς σύστασιν. Καλὸς δὲ ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς παρούσης ζωῆς, τῇ μέλλουσιν ἀχειροποίητον εἶπεν. Ἡ γὰρ παρούσα,

ἀπὸ τῶν χειρῶν ἔχει τὴν σύστασιν, ἀτροῦ, ποτοῦ, καὶ ἐνδύματος. Οὕτως δ' ἄγιοι Μεθόδιος, ἐν τῇ *Περὶ ἀναστάσεως* λόγῳ. — Ἀλλο. Ἐπὶ γὰρ οἰκίαν τὴν κατὰ τὸν παρόντα βίον λέγει διαγεγενην, σκῆνος δὲ τὸ σῶμα. Ἐν τοίνυν λίθῳ τέλει τὰ παρόντα, τὴν ἀχειροποίητον ἔχομεν οἰκίαν, τὴν αἰώνιον καὶ οὐράνιον. — Ἀλλο. Ἐπὶ γὰρ οἰκίαν σκῆνος, τὸ σῶμα καλεῖ. Οἰκοδομῇ ἐκ Θεοῦ ἔχομεν. Ὡς τὴν ἀνατίωσιν, τὴν ἔγερσιν. Ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὡς ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατασκευασθεῖσαν ἀφάρτον, τοῦτο ἐστὶ διὰ χάριτος οὐρανοῦ. Καὶ γὰρ, ἐν τούτῳ, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο. Ἐπενάζομεν. Ὑμεῖς, φησὶ, στενάζετε, ὡς ἐκεί, φειρομένου τοῦ σώματος ὁμῶν ἐν ταῖς θλίψεσιν. Ὑμεῖς δὲ, οἷς ἀναρχῆς ἡ πίστις τῆς ἀναστάσεως, στενάζομεν ὅτι μὴ παντελῶς φθειρεται. Διὰ τὴν ὅτι ἐπιποθεύμεν τὸ ἀφάρτον ἡμῶν σῶμα ἐπενδύσασθαι. Καλῶς δὲ τὸ, Ἐπενδύσασθαι. Ὁ γὰρ θνητὸν τοῦτο σῶμα ἐπενδύεται τὴν ἀφάρτην. Ὁ οἰκητήριον ἡμῶν. Οὐκ εἶπα, Σκῆνος, ἀλλ', Οἰκητήριον, τὴν εἰς αὐτὸ ἀσφαλῆ μὲν καὶ οἰκιστὴν ὧν. — Ἀλλο. [ΘΕΟΔΩΡ.] Οἰκητήριον ἐνταῦθα τὴν ἀφάρτην ἐκάλει. Οὐκ εἶπα δὲ, Ἐνδύσασθαι, ἀλλ', Ἐπενδύσασθαι. Ἐπειὶ οὐκ ἔτερον ἐνδύμεθα σῶμα, ἀλλὰ τὸ φθαρτὸν τοῦτο, τὴν ἀφάρτην ἐπενδύεται. Ὁ δὲ ἐξ οὐρανοῦ. Οὐκ ἐπειδὴ ἐξ οὐρανοῦ κάτεινεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ τὴν ἀφάρτην λαμβάνει. Ἐγὼ καὶ ἐνδύσασθαι οὐ γυμνοὶ ἐνδεδυσόμεθα. — [ΙΩΑΝ.] Τοῦτο καὶ ἀποδοῦμεν τὸ σῶμα, οὐ χωρὶς σώματος ἐκεί παρὰ τοῦτο, ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ ἀφάρτου γενομένου. Τινες δὲ φασιν, Ἐγὼ καὶ ἐπενδύσασθαι, οὐ γυμνοὶ ἐνδεδυσόμεθα. ἵνα γὰρ μὴ ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως πάντες θαρσύνωσι, φησὶν, Ἐγὼ καὶ ἐνδύσασθαι, τούτοις, ἀφάρτην καὶ σῶμα ἀφάρτην λαβόντες, οὐ γυμνοὶ ἐνδεδυσόμεθα. Ὁ δὲ τῆς ἡμῶν ἀνάστασις κοινὴ πάντων, ἡ δὲ δόξα οὐκ ἐστὶ ἴση, ἀλλ' οἱ μὲν ἐν τιμῇ, οἱ δὲ ἐν ἀτιμίᾳ. Οὐ γυμνοὶ ἐνδεδυσόμεθα. ἵνα μὴ ἐκ τῆς ἀναστάσεως μόνος καὶ ἐκ τῆς τοῦ σώματος ἐναλλαγῆς νομίσωσι τὸ πᾶν κατορθοῦσθαι, ἐπάγει. Ἐγὼ καὶ ἀφάρτην αὐτὸ ἐνδύσασθαι, οὐ γυμνοὶ δόξης καὶ τιμῆς ἐνδεδυσόμεν. Ἢ γὰρ ἀφάρτην, ταῖς μὲν εἰς ἀγαθόν, ταῖς δὲ εἰς κακὸν ἵσταται, διακρινόμεναι, καὶ τὰς τιμὰς, καὶ τὰς τιμωρίας στενάζομεν. Ἐπενόμεν, φησὶν, οὐκ ἀπαλλαγῆναι τοῦ σώματος ἐπιμένειν, ἀλλὰ τῶν παθῶν αὐτοῦ ἐλευθεροῦναι ποθοῦντες. Οὐ γὰρ ἀποδοῦμεν τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι τὴν ἀφάρτην ἐπενδύμεθα. Ἐπαροῦμεν. Ἐπειδὴ ἀντάγειτο αὐτῷ ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων δόξα, τί, φησὶ, στενάζετε, ἵνα ἀποθῇ τὸ σῶμα; Καίτοι πάντες ἄνθρωποι στενάζουσιν ἵνα μὴ ἀποθῶσι, φησὶν. Οὐδὲ ἡμεῖς στενάζομεν, ἵνα ἀποθῶμεν τὸ σῶμα καὶ ἐκδοῦμεθα, ἀλλ' ἵνα ἐπενδύσασθαι τὴν ἀφάρτην. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ, φησὶν, σῶμα ἐστὶ, παροῦμεθα, ἀλλ' ἐπειδὴ θνητὸν καὶ ἀφάρτην. Ἐγὼ δὲ οὐ θέλομεν ἐκδοῦσθαι. Ὁ δὲ, ἐγὼ δὲ, ἀντὶ τοῦ ἐπειδὴ. ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. Ἐπενδύσασθαι, φησὶ, σπένδομεν, ἵνα καταποθῇ τὸ νῦν θνητὸν καὶ φθαρτὸν σῶμα ὑπὸ τῆς ἀφάρτης καὶ ἀθανασίας.

capitur pro ἐπειδὴ, id est, quandoquidem aut quia.

tionem, Bene autem ad presentis vite comparationem dixit futuram non esse manibus factam: nam praesens manibus habet constitui, nempe per cibum, potum, indumentum. Ita divus habet Methodius lib. *De resurrectione*. — Aliud. Terrenum domicilium dicit presentis vite conservationem, tabernaculum vero corpus. Si nunc omnem accipiunt praesentia, domicilium habemus non manufactum aeternum ac caeleste. — Aliud. Terrenum tabernaculi domicilium vocat corpus. Aedificationem ex Deo habemus, hoc est, renovationem, resurrectionem. In caelis, id est preparatam in caelis, incorruptibilem, nempe per gratiam caelestem. Nam in tούτῳ, id est, in hoc, capitur pro διὰ τοῦτο, id est, per hoc. Geminus. Vos, inquit, gemitis ut verisimile est quod corpus vestrum afflictionibus corrumpatur: nos autem quibus certa est spes resurrectionis, gemimus quod non penitus corrumpatur. Quamobrem? Quia cupimus nostrum corpus superindui incorruptibilitate. Bene autem Superindui; nam mortale hoc corpus superinduit incorruptibilitatem. Domicilio nostro. Non dixit: Tabernaculo, sed, Domicilio, significans firmam mansionem ac habitationem. — Aliud. Domicilium hoc loco 632 vocavit incorruptibilitatem. Non dixit autem, Indui, sed Superindui; quandoquidem non aliud induimus corpus, sed corruptibile hoc superinduit incorruptibilitatem. Quod e caelo est. Non quod e caelo descendat, sed quod a Deo incorruptibilitatem accipiat. Si certe induti non nudi reperiemur. Hoc est, quanquam a nobis corpus auferatur, non sine corpore ibi sistemur, sed cum eodem facto incorruptibili. Quidam tamen dicunt: Si certe superindui non nudi reperiemur. Siquidem ne omnes a resurrectione fiduciam sumant, ait: Si certe induti, hoc est, accepta incorruptibilitate et corpore incorruptibili, non gloria nudati reperiemur. Resurrectio namque communis erit omnium, at gloria non item equalis: sed alii quidem erunt in honore, alii vero in contumelia. Non nudi reperiemur. Ne ex sola resurrectione corporumque immutatione existiment rem omnem peractam esse, subiungit: Si certe incorruptibilitate ipsa induti, non nudati reperiemur gloria et honore. Siquidem incorruptio his quidem in malum, illis vero in bonum erit: perpetuo durare faciens et honores et supplicia. Geminus. Geminus, inquit, non cupientes a corpore liberari, sed ab ejus afflictionibus et afflictionibus liberari cupientes. Non enim corpus exuere, sed superinduere incorruptionem concupiscimus. Onerati. Quoniam opponebatur ipsi communis hominum gloria. Quid, inquit, gemis, ut auferatur corpus? At omnes homines gemunt ne moriantur. Neque nos gemimus ut auferat a nobis corpus et exuamur, sed ut superinduamus incorruptionem. Non enim ideo, inquit, gravamur quod adsit corpus, sed quod mortale et corruptibile sit. Propterea quod nolumus exui. Nam ἐγὼ δὲ capitur pro ἐπειδὴ, id est, quandoquidem aut quia. Superindui

inquit, studemus, ut quod nunc mortale et corruptibile corpus est, absorbeat ab immortalitate et incorruptibilitate.

V, 5-9. Porro qui formavit nos in hoc ipsum Deus est: qui etiam dedit nobis arrham spiritus. Itaque firmi semper ac scientes quod cum praesentes sumus in corpore peregrinamur a Domino (per fidem enim **633** ambulamus et non per speciem). Confidimus autem et cupimus magis foris agere extra corpus, et praesentes esse apud Deum. Et ideo contendimus sive domi praesentes, sive foris peregre agentes ut illi placeamus.

Quis, inquit, hanc faciet corporis immutationem? Quis? Deus, qui in hoc ipsum nos formavit ut simus incorrupti et immortales. Ostendit autem hoc modo non recentem esse de hoc opinionem, sed nos ad immortalitatem quidem creatos esse: porro quoniam diaboli invidia mors in orbem ingressa est⁴¹, rursum alteram nobis viam Deus invenit ad immortalitatem. « Qui etiam dedit nobis arrham. » Et quod ad hoc ut immortales efficeremur formaverit nos, ex eo manifestum est, quod Spiritum dederit, nequaquam illis daturus qui tales futuri non essent. Ubique autem arrham Spiritus dedit, debitorem ipsum reddens ut etiam det quod perfectum est. « Spiritus. » Ipse, inquit, immutationem faciet ad immortalitatem. Nam hoc extrinsecus subaudiendum est. « Quod cum praesentes sumus in corpore. » Recte, « cum praesentes sumus, » tanquam in aliena patria versantes. Advenimus enim sumus et peregrini. Hoc autem vult dicere: Firmiter scientes quod in corporali vita permanere, arceat nos a conversatione cum Christo; cupimus magis foris quidem agere extra corpus, sed esse cum Christo. « Per fidem enim ambulamus. » Ne quis dicat: Quid ergo? Cum sumus in corpore, alieni sumus a Christo? subjungit: Per fidem enim ambulamus et non per speciem. « Ac si diceret: Propterea dixi, « Peregrinamur a Domino; » nam ipsum nunc per fidem videmus. Per ipsam enim ambulamus et veluti deducimus ad ejus cognitionem, tunc autem per speciem, hoc est, proprio intuitu. Quod etiam alibi dixit: « Cernimus nunc per speculum in enigmate: tunc autem facio ad faciem⁴². » Confidimus autem. » Et, id est, autem, paratior est et abundat. « Et cupimus magis foris agere extra corpus. » Quia igitur scimus quid faciat praesentes esse ad Dominum, confidenter cupimus foris agere extra corpus: et hoc, inquit, desideramus. « Et ideo contendimus. » Quod ait φιλοτιμούμεθα aut idem significat quod annitimur, aut etiam gloriamur. « Ut illi placeamus. » **634** Ne enim existiment sibi sufficere foris agere erga Christum, subjungit, « Ut illi placeamus. » Id namque aut beatam efficit apud ipsum praesentiam: aut miseriam, si ei non placeamus.

V, 10, 11. Omnes enim nos manifestari oportet

⁴¹ Sap. II, 24. ⁴² I Cor. XIII, 12.

A 'Ο δὲ καταργασμένος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο θεός, ὁ καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος. Θαρροῦντες οὖν πάντοτε καὶ εἰδότες, ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι ἐκδημιούμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου. (Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους.) Θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημιῶσαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημιῶσαι πρὸς τὸν Κύριον. Διὰ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι.

Τίς ταύτην τὴν ἐναλλαγὴν, φησί, τοῦ σώματος ποιήσει; Τίς; Ὁ εἰς τοῦτο αὐτὸ καταργασμένος ἡμεῖς; Θεός, ὅτι ὡς ἡμεῖς ἀφάρτοι καὶ ἀθάνατοι. Δι-
κνυσι δὲ οὕτως οὐ νεώτερον τὴν ἐπὶ τούτῳ δόξαν, ἀλλ' ἐπὶ ἀθανασίᾳ μὲν ἡμᾶς διαπεπλάσθαι. Ἐπεὶ δὲ φθόνῳ διαβόλου θάνατος, εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, ἄλλην πάλιν ἐξῆρξεν ὁδὸν ἡμῖν ἀθανασίας ὁ Θεός.
« Καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα. » Καὶ ὅτι, φησὶν, ἐπὶ τῷ γενέσθαι ἀθανάτους καταργάσατο, ὅθλον ἔ-
ων ἔδωκε τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἂν δοὺς τοῖς μὴ τοῦτο μέλλουσι γίνεσθαι. Πανταχοῦ δὲ ἀρραβῶνα Πνεύματος λέγει, ὁρμηθέντες αὐτὸν ποιῶν τοῦ δοῦναι καὶ τὸ τέλειον. « Τοῦ Πνεύματος. » Ἐξω αὐτοῦ τὴν ἐπὶ ἀφάρτοις ἐναλλαγὴν, φησί, ποιήσει. Τοῦτο γὰρ προσυπακουστέον. « Ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι. » Καλῶς τὸ, « Ἐνδημοῦντες, » ὡς ἐπ' ἄλλο-
τρίας. Πάροικοι γὰρ ἐσμεν καὶ παρεπίδημοι. Τοῦτο δὲ θέλει εἶπαι· Θαρροῦντας εἰδότες, ὅτι τὴν σω-
τικὴν προσμένειν ζωὴν, διατηρεῖται ἡμεῖς τῇ μετὰ Χριστοῦ διαγωγῇ, βουλευόμεθα μᾶλλον ἐκδημιῶσαι μὲν τοῦ σώματος, σὺν Χριστῷ δὲ εἶναι. « Διὰ πί-
στεως γὰρ περιπατοῦμεν. » Ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν; ὄντες ἐν σώματι, ἄλλοτρίοι ἐσμεν τοῦ Χρι-
στοῦ; ἐπάγει· « Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, καὶ οὐ διὰ εἰδους, » ὡς εἰ εἶπεν· Διὰ τοῦτο εἶπον,
« Ἐκδημιούμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου, » ἐπιεικὴ διὰ πί-
στεως· αὐτὸν νῦν ὁρῶμεν. Δι' αὐτῆς γὰρ περιπατοῦ-
μεν, καὶ εὐελπίως ὁδηγοῦμεθα εἰς τὴν αὐτοῦ γνῶσιν. Τότε δὲ διὰ εἰδους, τουτέστιν αὐτοφει, ὁ καὶ ἄλλο-
χοῦ φησί. « Βλέπομεν γὰρ ὅτι δι' ἐσώπτερου ἐν αἰ-
σθηματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. »
« Θαρροῦμεν δὲ. » Τὸ, δὲ, παρέλκεται. « Καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημιῶσαι ἐκ τοῦ σώματος. »
Ἐπεὶ οὖν εἶπεν τί ποιεῖ τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἐν-
δημίαν, θαρροῦντας εὐδοκοῦμεν ἀποδημιῶσαι τοῦ σώματος, καὶ τοῦτο, φησὶν, ἐπιποδοῦμεν. « Διὰ καὶ φιλοτιμούμεθα. » Τὸ φιλοτιμούμεθα, ἢ σπουδάζο-
μεν ἢ καυχώμεθα νότι, εἰς τὸ, « Εἶναι αὐτῷ εὐ-
άρεστοι, » φησὶν. Ἵνα γὰρ μὴ νομισώσιν ἀποζη-
ν αὐτοῖς τὴν πρὸς Χριστὸν ἐκδημίαν, τὸ εὐάρεστοι αὐ-
τῷ εἶναι ἐπάγει. Τοῦτο γὰρ ἡ μακαρίαν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐκδημίαν ποιεῖ, ἢ τρισάθλιαν, ἐὰν μὴ ὡς εὐάρεστοι.

Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς πανταρῶθῃν δεῖ ἵνα

12

προσθερ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισ-
ται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς δ' ἐπραξεν
εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. Εἰδότες οὖν τὸν φόβον
τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους παίδομεν, θεῷ δὲ πα-
φανερῶμεθα. Ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνεσίδη-
σεσιν ὑμῶν παφανερῶσθαι.

Λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων πτοῶ. Πλὴν
ἐτι ἀναμνήσας τοῦ φοβεροῦ βήματος, οὐ μόνον τὰ
σκυθρωπά, ἀλλὰ καὶ τὰ χρησιώτερα τῶν ἐκεῖ λέγει.
« Τὰ διὰ τοῦ σώματος. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τὰ διὰ τοῦ
σώματος αὐτῷ πεπολιτευμένα καὶ πεπραγμένα φη-
σί. Κομίζεται δὲ πρὸς δ' ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε
κακόν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς τὰ καλὰ καὶ μὴ τοιαῦτα,
τὸ σῶμα ὑπηρέτησε τῇ ψυχῇ, καὶ τὰς ἀμοιβὰς μετ'
αὐτῆς ἀπολαμβάνει. Τοῦτο τῶν λεγόντων ἄλλο σῶμα
τότε ἐγείρεσθαι ἐμφράττει τὰ στόματα. Οὐ γὰρ ἂν
ἄλλου σώματος ἀμαρτήσαντος, ἄλλο ἐτιμωρεῖτο, οὐ-
δὲ ἄλλου κατορθώσαντος, ἄλλο ἐστεφανούτο. « Πρὸς
δ' ἐπραξεν. » Οὐδὲ γὰρ γυμνὴ ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ διὰ
τοῦ σώματος κομίζεται ταῦτα, τοῦτέστι, πρὸς δ'
ἐπραξε, συμπάσχουσα καὶ συνδοξαζομένη τῷ συζύγῳ
σώματι. Οὕτως ὁ ἐν ἀγίοις Μεθόδιος ἐν τῇ *Περὶ*
ἀναστάσεως λόγῳ. « Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ
Κυρίου. » Τὸ δικαστήριον, φησὶν, ἐκεῖνο, καὶ τὴν
κατ' ἀξίαν ἀπόδοσιν. « Ἀνθρώπους παίδομεν. » Παί-
δομεν διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ τινα ὑμῶν σκανδαλίσωμεν.
Οὐ γὰρ πρᾶξαι τι τῶν ψαύλων μόνον κατακρίνει,
ἀλλὰ καὶ τὸ νομίζεσθαι πράττειν κολάζει, ἔαν δυνά-
μενοι τὴν τοιαύτην ὑποψίαν λύσαι, καταφρονήσω-
μεν. — Ἄλλως. Συμβουλῆς καὶ παραινήσεως τὸ, *πει-*
θωμεν, διὸ καὶ διὰ μακροῦ τοῦ ω γράπτειν. « Θεῷ
δὲ παφανερῶμεθα. » Τὸν γὰρ εἰδόντα θεῶν, πείθειν
οὐ δεῖ. « Ἐλπίζω δὲ, καὶ ἐν ταῖς συνεσίδησεσιν
ὑμῶν παφανερῶσθαι. » Ἐλπίζω δὲ, φησὶν, ὅτι καὶ
ὕμᾱς οὐ σκανδαλίσωμεν, ἀλλ' ὅσοι ἔσμεν, τοιοῦτοί
ἔσμεν ἐν τῇ γνώσει ὑμῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐν ταῖς
συνεσίδησεσιν. »

nos et in conscientiis vestris manifestos esse. » Spero autem quod neque vos offendemus, sed quales sumus,
tales et in cognitione vestra sumus. Nam hoc est, quod ait : « In conscientiis vestris. »

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ΄.

*Περὶ τῆς αὐτοῦ φιλοθεότητος καὶ φιλαδελφίας
τῆς κατὰ Χριστόν.*

Οὐ γὰρ ἅδιον ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν,
ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ
ἡμῶν, ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχω-
μένους, καὶ οὐ καρδίᾳ. Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, θεῷ
εἴτε σωφρονούμεν, ὑμῖν.

Συνεχῶς ἀποτρίβεται τὴν τοῦ μὴ δοκεῖν καυχᾶ-
σθαι ὑπόνοιαν, καὶ φησὶν. Εἰς τοὺτους τοὺς λόγους
ἤλθομεν, οὐχ ἑαυτοὺς συνιστάντες, τοῦτέστιν, ἐπαί-
νοντες ἢ ἐγκωμιάζοντες, ἀλλ' ὑμῖν παρέχοντες,
ζητοῖν, ἀφορμὴν, ὑπὲρ ἡμῶν καυχᾶσθαι πρὸς τοὺς
ψευδοπροσέδους. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι διατύρουνσιν
ἡμᾶς, ἵνα ὁμῶς ἔχητε ὑπὲρ ἡμῶν καυχᾶσθαι, εἰς
τοῦτους ἤλθον, φησὶ, τοὺς λόγους. « Ἴνα ἔχητε. »
Ἐξω τι ἀπολογισθῆναι, τι λέγειν, τι καυχᾶσθαι.
« Πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους. » Περὶ τῶν
ψευδοπροσέδων φησὶν, οἵτινες πάντα πρὸς ἀνθρώ-

A coram tribunali Christi, ut referat unusquisque ea
quæ facta sunt per corpus juxta id quod fecit sive
bonum sive malum. Scientes igitur terrorem illum
Domini, suademus hominibus, Deo vero manifesti
sumus. Spero autem nos et in conscientiis vestris
manifestos esse.

Deinceps etiam a tristioribus terret. Attamen
facta mentione tremendi tribunalis non solum
tristia, sed et commodiora refert, ex his quæ ibi
accident. « Quæ per corpus. » — Ea quæ per cor-
pus ab ipso administrata seu peracta sunt, inquit.
Referet autem juxta ea quæ fecit sive bona sive
mala. Quoniam enim ad honesta et etiam ad ea
quæ non sunt hujusmodi, obsecutum est corpus
animæ, una etiam cum ipsa retributionem accipit.
Et hoc ora obstruit dicentium aliud tunc susci-
pti corpus. Neque enim cum aliud corpus pec-
caverit, aliud supplicio affligi debet : neque
cum aliud egregia præstiterit, aliud coronari aut
premiari oportet. « Juxta id quod fecit : » πρὸς δ'
ἐπραξεν. Vel. Ad id, sive cum eo, quod operatum
est. Siquidem non anima nuda hæc refert, sed
corpus : hoc est, juxta ea quæ operata est, una
patiens unaque gloriam suscipiens cum collega
corpore. Ita habet divus Methodius libro. *De resur-*
rectione. « Scientes igitur terrorem illum Domini. »
Illud ait, tribunal et dignam repensionem. « Suade-
mus hominibus. » Propterea suademus ne quem
vestrum offendamus. Neque enim solum asserit
damnationem, aliquid perpetrasse eorum quæ prava
sunt, verum etiam existimari facere, supplicium
adducit, si cum possemus hujusmodi tollere suspi-
cionem, contemnimus. — Alio modo. Consilii et
exhortationis est quod ait, *πειθωμεν*, id est, suadea-
mus, ideo etiam per u longum scribendum est.
« Deo vero manifesti sumus. » Deo enim qui
cuncta novit suadere non oportet. « Spero autem

635 CAPUT VII.

*De Pauli erga Deum amore ac fraterna secundum
Deum dilectione.*

V, 12-13. Non enim rursum nos ipsos com-
mendamus vobis : sed occasionem damus vobis glo-
riandi de nobis, ut aliquid habentis adversus eos
qui in facie gloriantur, et non in corde. Nam sive
insanimus, Deo insanimus : sive sani sumus, vobis
sani sumus.

Continue suspicionem purgat qua videri posset
gloriarī, et ait : Ad hos sermones venimus, non
nos ipsos commendantes, hoc est, extollentes aut
collaudantes, sed vobis occasionem præbentes glo-
riandi de nobis adversus pseudoapostolos. Nam quia
illi detrahunt nobis, ut vos possitis de nobis glo-
riari, Ad hos, inquit, veni sermones : « Ut aliquid
habeatis. » Extrinsecus subaudiendum est. Ali-
quid quod in nostri defensionem respondeatis,
aliquid quod dicatis, aliquid quod gloriemini.
« Adversus eos qui in facie gloriantur. » De pseudo-

apostolis dicit, qui omnia ad placendum hominibus et ad gloriæ amorem faciebant, et personam quidem habebant pietatis ac sanctimonie, bonis autem operibus vacui erant. Hoc enim est quod addit: « Et non in corde, » eo quod latus nihil haberent boni. « Nam sive insanimus. » Sive, inquit, magnifice loquimur; hoc est namque quod ait: « Insanimus, » sive extra nos ferimur (Siquidem insanientium est magnifica et fastuosa loqui) propter Deum hoc facimus. Quomodo? Ne vos, existimantes nos viles, despiciatis nostram prædicationem. Sive modestum aliquid dixerimus, propter vos hoc facimus, ut vos animo modestos esse doceamus. **Aut hoc modo.** Si quispiam insanire nos existimet a Deo mercedem accepimus; propter quem tales habemur; si vero sobrios esse, ipse commodo fruatur, quod ex sobrie degendo provenit. **Aut alio modo:** « Si insanimus, inquit, propter Deum insanimus. » Nam propter vestram salutem; **636** quæ Deo curæ est, huiusmodi loquimur, ut ubi cognoveritis quidnam simus, salvi sitis, credentes his quæ a nobis prædicantur. Si autem sapimus, credite. — **Alio modo.** Bene ad prædicta subiunxit: « Sive Insanimus, » etc. Dixerat enim: « Spero autem et in conscientiis vestris manifestos vos esse; » non enim rursum nos ipsos commendamus, siquidem non egenus commendatione erga vos. Sive enim quispiam insanire nos dixerit, ad Deum hoc refertur, ac futuro erget iudicio, non vestro: quod etiam alibi dixit: « Mihi autem indiligissimum videtur, ut a vobis iudicem, sed qui iudicet me Dominus est. » Sive igitur insanimus, inquit, ad Deum non ad vos referendum est huiusmodi iudicium. Sive cuiquam omnino sapere videmur, vobis potius quam quilibetvis aliis existimandum est nos sapere. « Nam sigillum apostolatus mei, ait alibi, vos estis per Dominum. » Oportet itaque vos ita de nobis sentire ac existimare. Nec id solum, verum etiam adversus eos qui in facie gloriantur, eadem de nobis et dicere et contendendo asseverare.

V, 14-16. *Charitas enim Christi constringit nos, iudicantes illud, quod si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo omnes mortui fuerunt, et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, posthac non sibi vivant, sed ei qui pro omnibus mortuus est et resurrexit. Itaque nos posthac neminem novimus secundum carnem. Porro etiam si cognovimus Christum secundum carnem, nunc tamen non amplius novimus.*

Christi, inquit, dilectio continet nos in officio et impellit, nec segnes esse sinit ad labores pro vobis susceptos. Ideo etiam hæc loquitur, inquit, ut vos salvi sitis, existimando nos fide dignos esse. Novit enim suadere discipulis præceptor probus. « Iudicantes illud. » Continet, inquit, nos et impellit Christi dilectio, quandoquidem hoc verum esse iudicavimus, quidnam? « Quod unus pro omnibus mortuus fuit. » Quoniam omnes homines mortui erant, ideo etiam pro omnibus mortuus est. « Ut

A παρασκίαν καὶ ἐπιστήσαν ἐπὶ τοῦτον. Καὶ προσποιεῖται μὲν εἶχον εὐλαβίας καὶ σεμνότητος, ἔργων δὲ ἀγαθῶν ἐπιτυχάνων ἱερῆμοι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν· « Καὶ μὴ ἐν καρδίᾳ, » διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐνδόν ἀγαθόν. « Ἐπεὶ γὰρ ἐξέστημεν. » Ἀν τε, ψησὶ, μέγα φθειγγόμεθα (τοῦτο γὰρ τὸ « ἐξέστημεν » μαινόμενον γὰρ τὸ μέγα φθίγγεσθαι καὶ ὑπερῶχα), διὰ τὸν Θεόν, ψησὶ, τοῦτο ποιοῦμεν. Πῶς; « Ἰνα μὴ ὀμῆτε νομίζαντες ἡμᾶς; » εὐτελεῖ; καταφρονήσῃτε τοῦ ὅψ' ὁμῶν κηρύγματος. Ἀν τε μέτριόν τι εἴπωμεν, δι' ὅμας τοῦτο ποιοῦμεν, ἵνα ταπεινοφρονεῖν ὁμᾶς διδάξωμεν. Ἡ οὕτως· « Εἰ μὲν τις ἡμᾶς μαίνεσθαι νομίζει, παρὰ Θεοῦ τὸν μὸδὸν λαμβάνομεν, δι' ὃν τοιοῦτοι νομιζόμεθα. Εἰ δὲ νῆφειν, αὐτὸς τῆς ἐκ τοῦ νῆφειν ὀφελείας ἀπολαύει. Ἡ οὕτως· « Εἰ μαινόμεθα, ψησὶ, διὰ τὸν Θεὸν μαινόμεθα. » Διὰ γὰρ τὴν ὁμῶν σωτηρίαν ἥς κηδεταί ὁ Θεός, τοιαῦτα φθειγγόμεθα, ἵνα γινώσκῃτε ἡμᾶς, τίνες ἐσμέν, σωθῆτε πιστεύσαντες; τοὺς παρ' ἡμῶν κηρυττομένοις. Εἰ δὲ σωφρονούμεν, πισθῆτε. — Ἀλλῶς. [ΦΩΤ.] Το, « Ἐπεὶ ἐξέστημεν, » καὶ ἐξῆς, καλῶς ἐπήνεγκε τοὺς προειρημένους· « Ἐπὶ τῷ Θεῷ δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὁμῶν πεφανερῶσθαι. » Ὅς γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συστάνομεν. Ὅδ γὰρ δεόμεθα πρὸς ὁμᾶς, ψησὶ, συστάντως. Ἀν τε γὰρ ἐξέστηκότα; τι; ἡμᾶς ἐπεὶ, Θεῷ ἐστὶ τοῦτο ἀνακεῖμενον, καὶ τῆς ἐκείθεν κρισεως δεόμενον, οὐχ ὁμῶν. Ὁ καὶ ἀλλαχοῦ ἐλεγεν. « Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστι, ἵνα ὅψ' ὁμῶν ἀνακρίθω. Ὅδ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστιν. » Ἐπεὶ οὖν, ψησὶν, ἐξέστημεν, Θεῷ ἢ τοιαύτῃ κρισεὶ ἀνακρίνεται, οὐχ ὁμῶν. Ἐπεὶ τίτις ἐλπίς δοκοῦμεν σωφρονεῖν, ὁμῶν μᾶλλον ὅπῃ τοὺς ἀλλοὺς πάντας νομίζοντες ἡμᾶς σωφρονεῖν. « Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς, ψησὶν ἀλλαχοῦ, ὁμῆς ἐστὶ ἐν Κυρίῳ. » Δεῖ οὖν ὁμᾶς οὕτως περὶ ἡμῶν φρονεῖν καὶ λογίζεσθαι. Ὅδ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχώμενους, τὰ αὐτὰ ὅπῃ ἡμῶν καὶ λέγειν καὶ διατείνεσθαι.

C Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρινάμεν τοῦτο, ὅτι εἰ εἰς ὅπῃ πάντων ἀπέθανεν, ὅρα οἱ πάντες ἀπέθανον. Καὶ ὅπῃ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι θαντοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὅπῃ πάντων ἀποθανόντι, καὶ θηροῦντι. Ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν, οὐδένα ὀδῶμεν κατὰ σάρκα. Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἐτι γινώσκουμεν.

D Ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ψησὶ, συνέχει καὶ συνωθεῖ ἡμᾶς καὶ βιβνύμεν οὐκ ἐξ, πρὸς τοὺς ὅπῃ ἡμῶν πένους. Αἰδ, ψησὶ, καὶ τοιαῦτα φθειγγόμεθα, ἵνα ὁμᾶς σωθῆτε, ἀβυσσότητες ἡμᾶς νομίζαντες. Πείθειν γὰρ οἷδε μαθητὰς, ὁ ἐνάρετος διδάσκαλος. « Κρίναντες τοῦτο. » Συνέχει ἡμᾶς, ψησὶ, καὶ συνωθεῖ ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ἀπειθὴ κεκρίκαμεν εἶναι τοῦτο ἀληθές. Ποῖον; « Ὅτι εἰς ὅπῃ πάντων ἀπέθανεν. » Ἐπειδὴ οἱ πάντες ἥσαν ἀποθανόντες ἀβυσσοποι. Αἰδ καὶ ὅπῃ πάντων ἀπέθανεν, « ἵνα οἱ ζῶν-

τες μηκέτι ταυτοῖς ζῶσιν. » Εἰ οὖν οὐ δεῖ ἡμᾶς ταυτοῖς ζῆν, εὐκότως σπουδάζομεν καὶ ἡμεῖς. Εὐκότως δ' ἂν καὶ ὑμεῖς τῶν ἐπιόντων καταφρονήσητε παρρησιῶν. Ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ πάντων ἀποθανόντι. Τρεῖς εἰσιν ὁρμῆς ἀφορμαί, δι' ἃς δεῖ σπουδάζειν ἡμᾶς, πάντα διὰ τὸν Κύριον ποιεῖν. Μία, ὅτι αὐτὸς ἡμᾶς ἐποίησε· δευτέρα, ὅτι δι' ἡμᾶς ἀπέθανεν· τρίτη, ὅτι τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, τοῦτέστι, τὴν ἰδίαν σάρκα ἀνέστησε δι' ἡμᾶς καὶ εἰς οὐρανὸς ἀνέγαγεν, ἵνα καὶ σὺ ἀναγάγῃ, ὅπου ἡ ἀπαρχὴ σου τυγχάνει. Ὅρα ποῦ ἀνέγαγε τὴν λόγον. Τίς γὰρ ὅπως ἦν χρεῖα ἰανθρωποποιεῖς καὶ σαρκώσεως τῷ Θεῷ λόγῳ, εἰ μὴ τοῦτο ὁικονομεῖτο ἡ ἡμῶν ἀνάπλασις καὶ ἀνάστασις; » Οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα. » Ἐπεὶ οὖν πάντας ἀπέθανον τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ ζῶσι διὰ τὸν Χριστὸν, οὐδένα ἴσμεν κατὰ σάρκα ζῶντα, τοῦτέστι, κατὰ τὴν πάλαι πολιτείαν, τὴν ἐν ἁμαρτίαις. Τὸ γὰρ τοιοῦτον, θάνατός ἐστι, καὶ οὐ ζωῆς. Ἀλλὰ νῦν οἱ ὄντως ζῶντες, κατὰ πνεῦμα ζῶσιν. Ἀνεγεννήθησαν γὰρ ἐν τῷ βαπτίσματι. Αὐτοὶ καὶ νῦν ἔχουσι ζωὴν, καὶ οὐ παλαιάν. » Κατὰ σάρκα. » Ὅσον ζῶντα. Καὶ τοιοῦτον, φησὶν, οὐδεὶς ἐστὶ κατὰ σάρκα ζῆν (ἐκεῖνη γὰρ οὐκ ἐστὶ ζωὴ, ἀλλὰ θάνατος), ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ἵνα δείξῃ ὅτι τὸ κατὰ σάρκα ζῆν ἐκδιέβληται, καὶ νῦν κατὰ πνεῦμα ζῶμεν, καὶ αὐτὸς τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν ἐπαύσατο. Πῶς; Οὐ τὸ σῶμα ἀφελ; (ἔπαγε! μετ' αὐτοῦ γὰρ ἔξει ὡς ἰδοῦ, κριτὴς πάντων), ἀλλὰ τῶν φυσικῶν ἀπαλλαγῇς παθῶν, ὅσον πένθους, καὶ δόλφους, καὶ θυνοῦ, καὶ κόπου. Νῦν γὰρ ἀπαθὲς καὶ ἀκήρατον ἔχει τὸ σῶμα. » Εἰ δὲ καὶ ἐγνωσκᾶμεν κατὰ σάρκα Χριστόν. » Ὅσπερ ἡμῶν τὸ κατὰ σάρκα ἐστὶ τὸ ἐν ἁμαρτίαις, καὶ τὸ ἔξω τούτων οὐ κατὰ σάρκα, οὕτω καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ κατὰ σάρκα, τὸ εἶναι τοῖς φυσικοῖς πάθεσι. Τὸ μὴ εἶναι δὲ, οὐ κατὰ σάρκα, ἀλλ' ὥσπερ, φησὶν, ἐκεῖνος ἀπηλλάγη, οὕτω καὶ ἡμεῖς. Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν τετάρτῳ τῶν Ἰστορικῶν.

esse in peccatis: et sine his esse, dicitur esse non secundum carnem: ita quoque apud Christum secundum carnem esse dicitur, naturalibus subiecti afflictionibus: non subiecti vero, esse non secundum carnem. Sed quemadmodum ille, inquit, liberatus est, sic et nos. Ita habet Clemens quarto *Institutionum* libro.

Ὅσας εἰ τις ἐν Χριστῷ, καὶ νῦν κτίσις. Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καιρὸς τὰ πάντα. Τὰ δὲ πάντα ἐν τοῦ Θεοῦ, τοῦ καταλλάττοντος ἡμᾶς ταυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς, ὥς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσειν ταυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν, καὶ θέμενος ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς.

Εἰ τις ἐν Χριστῷ ζῆ, φησὶ, τοῦτέστι ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ, καὶ νῦν κτίσις ἐστίν. Εἰς καιρὸν γὰρ ἦλθε καὶ νῦν ζῶν (καὶ γὰρ ἀνοθεν ἐγεννήθημεν διὰ τοῦ Πνεύματος), τοῦ ζῆν οὐ τὴν ἐν ἁμαρτίαις ζωὴν, ἀλλὰ τὴν ἐν πνεύματι. » Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν. » Ποῖα ἀρχαῖα; ἥτοι τὰ ἁμαρτήματα φησὶ καὶ τὰς ἀσεβείας, ἡ τὰ Ἰουδαϊκά πάντα. — Ἀλλῶς. Πῶς δὲ τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε; Ψυχὴ καὶ σῶμα ἡμῖν καινὸν (ἐκκαθάρη γὰρ τῷ βαπτίσματι), διαθήκη καινὴ. Ἀντὶ τῆς ἐπιγίνομαι Ἰερουσαλὴμ, ὁ οὐρανός. Ἀντὶ

A qui vivunt, posthac non sibi vivant. » Si ergo non oportet nos vivere nobis ipsis, merito hoc nitimur et nos facere ac persuadere; merito autem et vos accedentes **637** despiciere debetis afflictiones. Sed ei qui pro omnibus mortuus est. Tres sunt debiti occasiones, propter quas oportet nos copari ut omnia propter Dominum faciamus: una, quoniam ipse nos formavit; altera, quia propter nos mortuus est; tertia, quia primitias nostras, hoc est, suam propriam carnem, propter nos resuscitavit et in caelos introduxit, ut et ea illic introduceret ubi sunt primitiae tuae. Vide quo sermonem deduxerit. Nam quae omnino fuisset divino Verbo necessitas ut humanitatem assumeret ac incarnaretur, nisi hoc provide exegisset et per hoc procurata fuisset nostra reparatio ac resurrectio.

» Neminem novimus secundum carnem. » Quoniam igitur omnes mortui erant peccato, et vivunt propter Christum, neminem agnoscimus qui vivat secundum carnem, hoc est, iuxta veterem conversationem quam erat in peccatis; huiusmodi enim mors est et non vita. At nunc qui vere vivunt, secundum spiritum vivunt, regenerati namque sunt per baptismum: ideo quoque novam habent vitam et non veterem. » Secundum carnem, » nempe viventem. Et adeo, inquit, nullus posthac secundum carnem vivit (illa enim non est vita, sed mors) quod et Christus, ut ostenderet vitam secundum carnem ejectam esse, et nunc nos, secundum spiritum vivere, ipse quoque desinit secundum carnem vivere. Quomodo? Non quod corpus dimiserit; minime. Cum ipso enim, ut sibi proprio, venturus est omnium iudex, sed liber ab afflictionibus, utpote fame ac siti, somno ac labore; nunc enim inopabile ac immortale corpus habet. » Porro etiam si cognovimus Christum secundum carnem » Quemadmodum apud nos secundum carnem esse, dicitur

V, 17-19. Prolude si quis viri in Christo, nova creatura est. Vetera praeierunt, ecce nova facta sunt omnia. Omnia autem ex Deo qui reconciliavit nos sibi per Jesum Christum: deditque nobis ministerium reconciliationis, quandoquidem Deus per Christum reconciliabat mundum sibi, non reputans eis peccata sua: et posuit in nobis sermonem reconciliationis.

638 Si quis vivit in Christo, inquit, hoc est, in fide vel per fidem ipsius, nova creatura est, ad novam enim ac juvenilem venit vitam (aliquidem superne nati sumus per Spiritum), ut vivat, non vita quae in peccatis agitur, sed quae in spiritu. Vetera praeierunt. » Quenam vetera? Aut peccata dicit et impietates, aut cuncta Judaica. — *Alio modo*. Quomodo autem vetera praeierunt? Anima ac corpus nobis innovata sunt, nempe purificata per baptismum: datum est Novum Testamentum

pro Veteri ; pro terrena, Jerusalem cœlestis ; pro templo sensibili, templum spirituale ; pro tabulis lapideis, carneæ tabulae ; pro circumcisione, baptismus ; pro manna, corpus Dominicum ; pro aqua data ex petra, sanguis Dominicus ; pro virga Mosi, crux ; pro terra promissionis, regnum cœleste ; pro innumeris sacerdotis juxta legem institutis, unus pontifex Christus ; pro immaculata-ove sive agno, Filius Dei ; pro nudo nomine adoptionis, vera adoptio. Nova siquidem creatura dicta est, et conferendo ad vitam quæ in peccatis agebatur, et ad mores ac præcepta secundum legem data. « Omnia autem ex Deo. » Hæc autem omnia, inquit, ex Deo data sunt, qui nos sibi ipsi reconciliavit per Filium suum mediatorẽ. Neque enim nos ad eum accurrimus, sed ipse nos vocavit per eadem ac humolationem Filii sui. « Deditque nobis ministerium reconciliationis. » O profundam immensamque benignitatem ac humanitatem ! Non enim postquam Filium suum legatum ad reconciliationem miserat, et ille interemptus fuerat, deinceps nos neglexit, sed Filio quoque mortuo nobis apostolis rursus credidit ministerium reconciliationis. « Quandoquidem Deus per Christum. » Etenim primum, inquit, id est, ante passionem, Deus, nempe Pater, per Christum medium sive mediatorem, mundum sibi reconciliabat. « Non reputans eis peccata sua. » Ita enim et non alio modo poterat fieri reconciliatio, ut primum remitterentur peccata, ac si ita penam expetisset peccatorum, et sic nullus relictus est qui jam reconcilietur. « Et posuit in nobis sermonem. » Pater itaque etiam ante passionem per Filium reconciliabat sibi mundum, qui nunc quoque posuit in nobis sermonem ac ministerium reconciliationis. **639** Nam quoniam Filius suos reconciliatus est, nos reliquit qui exhortaremur ad reconciliationem eos qui sunt super terram. Vidisti magnitudinem ineffabilis bonitatis ? Nihil igitur erga Deum amicos efficeremus.

V, 20, 21. Pro Christo itaque legatione fungimur tanquam Deo per nos exhortante, rogamus pro Christo, reconciliemini Deo. Eum namque qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei per illum.

Deum immortalem quo rem ipsam extulit ! Christi, inquit, nomine legatione fungimur ; nos enim ejus opus in nos recepimus. Loco igitur Christi legatione fungimur, tanquam Patre per nos exhortante. Si quidem ille non tantum per Christum exhortatur, sed illo etiam crucifixo nunc per nos exhortatur. « Rogamus pro Christo reconciliemini Deo. » Pro Christo itaque legatione fungentes etiam pro Christo exhortamur et rogamus, reconciliemini Deo. Vos enim hostes estis, et qui odio habetis, vos itaque reconciliemini, ad amicitiam revertamini. « Eum namque qui peccatum non noverat. » Animadvertite Pauli artificium ac sapientiam. Deinceps tanquam legatus causam quoque ponit qua persuaderi possint. Ut nihil, inquit, prio-

νοῦ αἰσθητοῦ, ναὶ, πνευματικὸς. Ἀντὶ πλακῶν λιθίνων, σάκριναι πλάκας· ἀντὶ περιτομῆς, βάπτισμα. Ἀντὶ μάννα, σῶμα θεσποτικόν· ἀντὶ τοῦ, ἐκ πέτρας ὕδατος, αἷμα θεσποτικόν· ἀντὶ τῆς ῥάβδου Μωσέως, ὁ σταυρὸς· ἀντὶ τῆς ἐπαγγελίας, βασιλεία οὐρανῶν. Ἀντὶ μυρίων τῶν κατὰ τὸν νόμον ἱερῶν, εἰς ἀρχιερεὺς ὁ Χριστός· ἀντὶ ἀμώμου προβάτου, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἀντὶ ψιλοῦ ὀνόματος υἱοθεσίας, ἀληθῆς υἱοθεσία. Ἡ γὰρ καὶνὴ κτίσις, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐν ἀμαρτίαις ζωὴν ἐζηται, καὶ ὡς πρὸς τὰ κατὰ νόμον ἔθη καὶ ἐπιτάγματα. « Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα, φησὶν, ἐκ Θεοῦ ἡμῖν δεδιώρηται, τοῦ διὰ μεσίου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἀποκαταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ προσεδράμοιμεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐκάλεσε, διὰ τῆς σφαγῆς τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. « Καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. » Ὁ βάθους φιλανθρωπίας ! Οὐ γὰρ ἐπειδὴ πρέσβυν ἐπὶ καταλλαγῇ ἐπεμψε τὸν Υἱόν, αὐτὸς δὲ ἐσφάγη, λοιπὸν ἡμεῖς ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἀποθανόντος, ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς πάλιν ἐπίστευσε τοῖς ἀποστόλοις. « Ὡς ὅτι θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ. » Καὶ γὰρ, φησὶ, τὸ πρῶτον, ὅλον πρὸ τοῦ σταυροῦ, θεὸς ἦν, τοῦτέστιν, ὁ Πατήρ, διὰ μέσου Χριστοῦ ὡς μεσίτου, καταλλάσσων ἑαυτῷ τὸν κόσμον. « Μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς. » Ὁβτι γὰρ καὶ οὐκ ἄλλως ἐνῆν τὴν καταλλαγῇ γενέσθαι, τῷ πρῶτον ἀπελθεῖν τὰ πλημμελήματα, ὡς εἴγε δίκην ἀπήτησε τῶν ἀμαρτιῶν, οὐκ ἂν τις, φησὶ, περιελείφθη ὅς καταλλαγῇ. « Καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον. » Ὁ Πατήρ οὖν ἦν, καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, φησὶ, διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καταλλάσσων ἑαυτῷ τὸν κόσμον, ἐ καὶ νῦν θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον καὶ τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ὁ Υἱὸς αὐτοῦ ἐσταυρώθη, ἡμᾶς εἰσεσε παρακαλοῦντας πρὸς καταλλαγῇ τοῖς ἐπὶ γῆς. Εἰδὲς μέγας ὁφάτου ἀγαθότητος ; Οὐδὲν τοιγαροῦν φορτικὸν ὅμιν ἤλθοιμεν ποιῆσαι, ἀλλὰ φίλους ποιῆσαι ὁμᾶς πρὸς τὸν Θεόν.

grave venimus ad imponendum vobis, sed ut vos

Ἵπὲρ Χριστοῦ οὐν προσεδύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Δεδωμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἀμαρτῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτῶν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

Ὁ ποῦ ἐξῆρε τὸ πρᾶγμα ! Ἵπὲρ Χριστοῦ, φησὶ, προσεδύομεν. Τὸ γὰρ αὐτοῦ ἔργον ἡμεῖς ἀνεδεξάμεθα. Ἀντὶ Χριστοῦ οὖν ἡμεῖς προσεδύομεν, ὡς τοῦ Πατρὸς παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Ὁβτε γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ μόνον παρακαλεῖ, ἀλλὰ τούτου σταυρωθέντος δι' ἡμῶν νῦν παρακαλεῖ. Δεδωμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Ἵπὲρ Χριστοῦ οὖν προσεδύοντες, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ ἡμεῖς παρακαλοῦμεν, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Ἵμεῖς γὰρ ὅτε οἱ ἐχθροὶ καὶ οἱ μισούντες. Ἵμεῖς οὖν καταλλάγητε, φιλιώθητε. « Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἀμαρτῶν. » Ὅρα τὸ ἐντεχνον καὶ σοφὸν αὐτοῦ. Λοιπὸν ὡς προσευτῆς καὶ αἰτίαν δι' ἧς ἐν πασιθεῖν λέγει. Ἵνα γὰρ, φησὶ, μηδὲν εἰπω τῶν πρῶτων, ὅτι ὀβρίσκατε, ὅτι αὐεργίτην, ὅτι δίκην οὐκ ἀπήτησεν, ὅτι πρῶτος καταλλάγηται εἰ-

λατο, καὶ διδ' ἐποίησε νῦν, φησιν, οὐ δίκαιοι κατα-
λαγῆναι ὑπάρχετε ; Ποῖον τοῦτο ; τὸν γὰρ μὴ γνόντα
ἁμαρτίαν, φησὶ, τούτῳστι, τὸν αὐτοδικαιοσύνην ὄντα
καὶ ἁγιασμόν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ὁ Πατήρ, ἁμαρτίαν
ἐποίησε, τούτῳστιν, ὡς ἁμαρτωλὸν τινα καὶ κατὰ δι-
κὸν ἐστὶ σταυρωθῆναι. Οὐκ εἶπε δὲ ἁμαρτωλὸν,
ἀλλ' ἁμαρτίαν, ὅπερ μείζον ἐστίν· ἀπέθανε δὲ, φη-
σιν, ὁ Χριστὸς οὐκ εἰκῇ, οὐδ' οὐδὲν ὠφελὸν ἡμεῖς,
ἀλλ' ἵνα δικαίους ἀπεργάσῃται. Ἄλλοι οὕτως ἡρμή-
νευσαν.—[ΟΙΚΟΥΜ.] Ἁμαρτία λέγεται, τὸ ὑπὲρ
ἁμαρτιῶν θῦμα, ὡς καὶ ὁ προφήτης· Ἁμαρτίας
λαοῦ μου γίνονται· τούτῳστι, τὰ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν
θύματα. Θῦμα οὖν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἐποίησεν ὁ Πα-
τήρ τὸν Υἱόν· Ἁμαρτίαν ἐποίησε, τούτῳστιν, ὡς
ἁμαρτωλὸν κατακριθῆναι. Ἐν ἡμεῖς γενώμεθα
δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ, ὁὐκ εἶπε, δίκαιοι γενώμε-
θα, ἀλλ', ὁ αὐτοδικαιοσύνη, ὅπερ μείζον ἦν, καὶ Θεοῦ
δικαιοσύνη. Θεοῦ δὲ δικαιοσύνη, τὸ μὴ ἐξ ἔργων, ἀλλὰ
διὰ συγχωρήσεως δικαιοῦσθαι, ἐν αὐτῷ, δι' αὐτοῦ.
justitia Dei per illum. » 640 Non dixit, Justī
erat, Delque ipsius justitia. Dei autem justitia, non
quæ esset ex operibus, sed ut eo remittente ac
veniam dante justificaremur ἐν αὐτῷ hoc est, δι'

συνεργούντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς
κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. Λέγει
γάρ· Καίρῳ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρῃ
σωτηρίας ἐδοθήσῃ σοι. Ἰδοὺ νῦν καιρὸς ἐκπρόσ-
δεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. Μηδεμίαν ἐν
μηδὲν διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ
διακονία.

Ταῦτα μὲν, φησιν, ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ
πεποίηκε, καὶ ἡμεῖς δὲ συνεργοῦντες καὶ παρακα-
λοῦντες διατελοῦμεν, παρακαλοῦντες μὲν ὑμᾶς,
συνεργοῦντες δὲ τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ σπουδὴ
τὸ συμβῆναι ὑμᾶς, ὃ καὶ ἀλλοχρὸς φησὶ, ὁ Θεὸς συνερ-
γοί ἐσμεν, ὡς ὡς διατελοῦμεν, φησὶ. Μὴ εἰς κε-
νὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. Παρακα-
λοῦμεν δὲ ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι, ἵνα τὴν ἐκπρόσδε-
τον τοῦ Θεοῦ δέξησθε, καὶ μὴ ἀποκρούσησθε αὐτήν, μὴ
δὲ εἰς κενὸν καὶ ἀνωφελὲς τὴν χάριν γενέσθαι καὶ
δεχθῆναι. Τὸ γὰρ καταλαγνέας τῷ Θεῷ διὰ τῆς
πίστεως, ἐπιμένειν τῷ προτέρῳ βίῳ οὐδὲν ἔτιρον
ἐστίν, ἢ εἰς κενὸν καὶ μάτην γενέσθαι τὴν χάριν
τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲν ὠφελῆσθαι τοὺς δεξαμένους
αὐτήν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἁμαρτίας συγχώρησεν, ἡμεῖς
δὲ πάλιν τούτων πληρούμεθα, τί τὸ κέρδος ; Νῦν και-
ρὸς εὐπρόσδεκτος. Καὶ ποῶς ἐστίν ὁ εὐπρόσδε-
κτος καιρὸς, καὶ ἡ ἡμέρα τῆς σωτηρίας ; Ἡ τῆς δω-
ρεᾶς, ἢ τῆς χάριτος. Ὁ νῦν, φησιν, ὑπάρχων και-
ρὸς, ἐν ᾧ ἁμαρτημάτων μὲν ἄρεσις πρόκειται, ἢ
δὲ δικαιοσύνη δωρεὰν δίδεται. Ἐπεὶ οὖν ὁ καιρὸς
χάριτος, εὐλόγως, φησιν, ἐπήκουσά σου ἐν τούτῳ, ὡς
εἰγε ἔλθοι ὁ τῆς κρίσεως καιρὸς, οὐκ ἔτι ἀπλῶς εἰσ-
ακούσεται. Ὁ οὖν ἐν καιρῷ χάριτος ἐπιτηδεύων
πολιτεῖαν χρηστὴν, εὐχερῶς ἐπιτεύξεται τῶν βρα-
δεύων, καὶ ἀκουσθήσεται ὑπὸ Θεοῦ. Ἐπει οὖν καὶ τοὺς
μυρία πλημμελήσαντας δέχεται, ἀφελὲς αὐτοῖς τὰ
ἁμαρτήματα αὐτῶν, Μηδεμίαν ἐν μηδὲν. Τὸ νόη-

rum dicam, quod contumelia affeceritis etiam bene
de vobis meritum, quod pœnas non exviterit, quod
prior reconciliari cupierit : at ob id saltem quod
nunc fecit, nonne æquum est ut ipsi reconciliemi-
ni ? Et quid illud est ? Eum, inquit, qui peccatum
non noverat, hoc est, Filium suum qui ipsa est ju-
stitia et sanctificatio ³³. Pater fecit peccatum,
hoc est, tanquam peccatorem aliquem pœnisque
obnoxium, crucifigi permisit. Non dixit autem,
Peccatorem, sed, quod majus est, Peccatum. »
Mortuus est autem Christus non abs re, aut
nullam nobis asserens utilitatem, sed ut nos justos
efficeret. — Alii hoc modo interpretantur. Peccatum
dicitur victima quæ pro peccatis immolatur, quem-
admodum ait propheta : Peccata populi mei
comedent ³⁴, id est, victimas pro peccatis. Vi-
ctimam igitur quæ pro peccatis offerretur fecit Pa-
ter Filium. Peccatum fecit. Hoc est, ut tanquam
peccator condemnaretur. Ut nos efficeremur
efficeremur, sed, Ipsa justitia, quod majus
erat, Delque ipsius justitia. Dei autem justitia, non
quæ esset ex operibus, sed ut eo remittente
ac veniam dante justificaremur ἐν αὐτῷ hoc est, δι'

VI, 1-3. Cooperantes autem etiam exhortamur,
ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Ait enim : In
tempore accepto exaudivi te, et in die salutis suc-
curri tibi. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc
dies salutis. Nullam in re alia demus offensionem,
ne reprehendatur ministerium.

Hæc quidem fecit Deus, inquit, per Filium suum,
nos vero etiam cooperantes et exhortantes persui-
stimus, vos quidem exhortantes, Deo autem coo-
perantes : etenim hoc ipsi studium est ut vos
salvi siliis ? Quod etiam alibi dicit : Dei coopera-
tores sumus ³⁵, et hinc est ut in hoc persistamus
inquit, Ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. »
Exhortamur nos apostoli ut Dei beneficium reci-
piatis et non repellatis illud : et non contingat ut
in vacuum aut sine utilitate gratia accedat ac reci-
piatur. Deo siquidem per fidem reconciliatos in
priori vita permanere, nihil aliud est quam in va-
cuum ac frustra Dei gratiam accedere, et eos qui
illam acceperant in nullo juvari. Nam si ipse quidem
peccata condonaverit, nos vero rursum eisdem im-
plemur, quod accedet inde lucrum ? Ecce nunc
tempus acceptabile. Et quale est tempus accepta-
bile aut dies salutis ? dies doni ac gratiæ. Præsens,
inquit, tempus est in quo peccatorum conceditur
remissio, et justitia gratis donatur. Quoniam igitur
tempus est gratiæ, merito in hoc, inquit, exaudivi
te. Ac si diceret : Ubi venerit iudicii tempus, jam
non facile quis exaudietur. Qui igitur tempore gra-
tiæ in bona conversatione studiose se gerit, facile
bravia assequetur et a Deo exaudietur. Eos enim
qui etiam in plurimis deliquerunt auscipit, remit-
tens ipsis peccata sua. Nullam in re ullā. Sen-
tentia hoc modo connectitur. Cooperantes, inquit,

³³ I Cor. 1, 30. ³⁴ Osce 1, 8. ³⁵ I Cor. 11, 9.

et exhortantes persistimus, nullam culquam dantes offensionem. Considera vero in ordine narrationis consilium, tanquam diceret. Ita in omnibus meam vitam ac conversationem dirigo, **641** ut non dico accusationis, sed nec indignationis locum cuiquam tribuam : ne quis ministerium ac opus nostrum reprehendat. Iphis enim pedem offendentibus, merito indignatio in prædicationem recurreret. Dicere enim poterant apostoli, nisi quippiam boni commodi esset prædicationi, malis etiam hominibus illud concederetur. Dicens autem hoc, propemodum ait illis : Oportet nos curam rectæ vitæ habere, ne ad fidem indignatio et accusatio recurrat. Nam, « Ex fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos ».

VI, 4-10. Sed in omnibus exhibeamus nos ipsos ut Dei ministros in tolerantia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in anxietatibus, in plagis, in carceribus, in instabilitate, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in sinceritate, in scientia, in longanimitate, in beniginitate, in Spiritu sancto, in charitate non simulata, in sermone veritatis, in potentia Dei, per arma iustitiæ dextra ac sinistra, per gloriam et ignominiam, per convicia et laudes : quasi impostores, sed veraces : quasi ignoti, sed noti : quasi morientes, sed ecce vivimus : quasi correpti, sed non occisi : quasi dolentes, sed continue gaudentes : quasi pauperes, sed multos ditantes : quasi nihil habentes, sed omnia possidentes.

Non solum, inquit, studemus puri esse ab accusationibus ac indignationibus sive querelis : verum etiam omnibus nos ipsos exhibuimus ac ostendimus ut Dei ministros. Quomodo autem id fieri potest ? et quomodo ostendit sese quispiam Dei ministrum nisi per conversationem ac vitam ? Vide sane quod non dixerit : Appareamus, sed : « Exhibeamus, » sive Demonstraremus, quod ostensionem in se continet per opera et veritatem. « In tolerantia multa. » Omnia virili animo ferentes quæcunque in nos dicta fuerint : ideo etiam addit : « Multa ; » et consequenter recenset in quibus positi et viriliter sese habentes exhibuerint sese Dei ministros. « In necessitatibus. » Afflictionum intensio designant necessitates, nempe quando inevitabiles fuerint aut magnæ. « In anxietatibus. » Difficilis animodum, inquit, erat liberatio. « In carceribus. » Id etiam solum fuerit, molestum nimis est : cum autem simul omnia concurrunt, vide quantum sit certamen. « In instabilitate. » **642** quando exagitatus non habebat ubi pedem figeret. « In laboribus. » Quæ hactenus dicta sunt, ab inimicis in ipsum invecata sunt : consequenter ea quoque dicit quæ sibi ipse inferebat, quasi non illa suffecissent. Labores autem dicit, et quod manibus ipse operaretur, et fatigationes quas propter prædicationem subibat. « In sinceritate. » Sinceritatem vocal

μα οὕτως συνίσταται. Συνεργοῦντες δὲ, φησί, καὶ παρακαλοῦντες διατελοῦμεν, μηδεμίαν μηδὲν διδόν-
τες προσοκλήν. Ὅρα δὲ ἐν τάξει διηγήσεως συμ-
βουλὴν, ὡς αἰ φησι. Διὰ πάντων ἀπευθύνω μου τὴν
βίον καὶ τὴν πολιτείαν. Ὅτι οὐ λέγω κατηγορίας,
ἀλλ' ἵνα μὴδὲ μέμφεσθαι τινὶ δῶ χάριαν. Ἵνα μὴ τι,
φησὶν, ἐπιλάβῃται τῆς διακονίας ἡμῶν καὶ τοῦ ἔρ-
γου. Αὐτῶν γὰρ σπυλασμένον, εὐκρίτως ἡ μέμφεις
εἰς τὸ κήρυγμα ἀντιρῶν. Εἰπον γὰρ ἂν οἱ ἀπόστο-
λοι, εἰ μὴ ἦν τι χρηστὸν τὸ κήρυγμα, ἡμελλόν αὐτὸ
ἀνθρώποι πεπιστευθῆαι πονηροί. Τοῦτο δὲ εἰπὼν,
μονοῦσιν λέγει αὐτοῖς, ὅτι Δεῖ ἡμᾶς ὁρθεῖν ἀτιμα-
λεῖσθαι βίου, ἵνα μὴ εἰς τὴν πίστιν ἡ μέμφεις ἀνα-
δράμῃ. « Ἐκ γὰρ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθαι
αὐτούς. »

B 'Αλλ' ἐν παντί συνιστῶντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ
διδάκονοι. Ἐν ὁπομοῇ σοφίᾳ, ἐν ὁλιψείῳ, ἐν
ἀνδραγαθίᾳ, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πλῆγματι, ἐν φυλα-
καῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις,
ἐν ῥησείοις, ἐν ἀγρότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυ-
μίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, ἐν ἀγάπῃ
ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ.
Διὰ τῶν δαλῶν τῆς δικαιοσύνης, τῶν δεξιῶν καὶ
ἀριστερῶν, διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας
καὶ εὐφημίας ὡς ἀλλοιοὶ καὶ ἀληθεῖς, ὡς ἀγνοοῦ-
μενοὶ καὶ ἐπιγινώσκόμενοι, ὡς ἀποθησκόοι,
καὶ ἰδοὺ ὧμεν, ὡς παιδευόμενοι καὶ μὴ θανα-
τούμενοι, ὡς λυπούμενοι, δαί δὲ χαίροντες, ὡς
πτωχοί, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες, ὡς μηδὲν
ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες.

C Οὐ μόνον, φησὶν ἰσοποῦδασαμεν κατηγοριῶν καὶ
μέμφειν εἶναι καθαρὸν, ἀλλὰ καὶ ἐν παντί συνεστήσα-
μεν καὶ ἀποδείξωμεν ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διακόνους. Πῶς
δ' ἂν εἴη τοῦτο, καὶ πῶς τις ἀποδείκνυσιν ἑαυτὸν
Θεοῦ διάκονον, ἡ δὲ ἐν πολιτεύειν καὶ βίῳ ; Ὅρα
δὲ, οὐκ εἴτε, φαίνόμενοι, ἀλλὰ, « Συνιστῶντες. » Ὅ
ἐστίν, ἀποδείκνυντες. Τοῦτο δὲ τὴν δι' ἔργων καὶ
ἀληθείας ἀποδείξιν ἔχει. « Ἐν ὁπομοῇ πολλῇ. »
Πάντα γενναίως φέροντες τὰ ῥηθησόμενα. Διὸ φησι
καὶ, « Πολλῇ. » Καὶ λοιπὸν καταλέγει ἐν τίσιν ὄντες
καὶ γενναίως διαγενόμενοι, συνεστήσαμεν ἑαυτοῖς
Θεοῦ διακόνους. « Ἐν ἀνάγκαις. » Ἐπίστασιν θλί-
ψεως δηλοῦσιν αἱ ἀνάγκαι. Ὅταν ἀρῶνται ἡ τὰ κα-
κὰ. « Ἐν στενοχωρίαις. » Δυσχερῆς ὅντος ἦν, φησὶν,
ἡ ἀπαλλαγὴ. « Ἐν φυλακαῖς. » Τοῦτο καὶ ἐν τι
ἀφόρητόν ἐστι. Ὅταν δὲ καὶ πάντα ὁμοῦ, θεία τὸν
ἀγῶνα. « Ἐν ἀκαταστασίαις. » Ὅταν ἐλαυνόμενος,
οὐδὲ ὅπου στή εἴη. « Ἐν κόποις. » Τὰ μὲν εἰρη-
μὲνα παρὰ τῶν πολεμίων ἐπήγετο αὐτῷ. Λοιπὸν καὶ
τὰ παρ' ἑαυτοῦ εἰσενεχθέντα λέγει, ὡς μὴ ἀρκούν-
των ἱκεδύων. Κόπους δὲ φησι, καὶ τὰς ἐκ τῶν χει-
ρῶν ἐργασίας, καὶ τὰς διὰ τὸ κήρυγμα συντριβὰς.
« Ἐν ἀγρότητι. » Ἀγρότητά φησὶν, τὴν τε σωφροσύνην,
καὶ τὸ ἀδάπανον Εὐαγγέλιον, καὶ τὸ ἐν ἀπιστοῖς καθαρὸν.
« Ἐν γνώσει δὲ. » Ἐν σοφίᾳ Θεοῦ, τῇ ὅντως γνώσει,
ὃ καὶ παρὰ οἱ ψευδαισθητοὶ, τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ
κομπάζοντες. — 'Αλλο [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἵνα εἴπῃ, Καὶ παρὰ

⁶⁴¹ Matth. vii, 16.

τοὺς γνωρίμους καὶ περὶ τοῦ ἀγνώστου· σπουδαζόν-
τες εἶναι μακροθύμοι καὶ χρηστοί. Τὸ γὰρ ἀγνό-
ηται, ἀγνοία λέγει, οὐχὶ ἀγνοία. — Αἰ. 10. Ἀγνόητα
λέγει, τὴν τὴν χρημάτων ὑπεροφίαν. Οὐδὲ γὰρ τὰς
ἀναγκαίας χρεῖας παρὰ Κορινθίους ἰδέετο. Γινώσκοντες δὲ,
ὡς οἶμαι, τὴν διδασκαλίαν. Ἐν μακροθυμίᾳ. Ἀδα-
μαντίνης δεῖται ψυχῆς, τὸ πάντοθεν νουθετούμενον μὴ
μόνον μακροθυμεῖν, ἀλλὰ καὶ χρηστὰ εἶναι. Ὑβρι-
ζόμενοι γὰρ, φησὶν, εὐλογοῦμεν. — Ἐν Πνεύματι
ἀγίῳ. Ἐἴτα δείκνυσαι πόθεν τοιοῦτος γέγονεν. Ἐν
Πνεύματι, φησὶν, ὄντας διατελέσαμεν. Τότε δὲ τὴν
τοῦ Πνεύματος τέθεικε βοήθειαν, ὅταν τὰ παρ' ἑαυ-
τοῦ συνεισένηκεν. Ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτως. Τοῦτο
τὸ πάντων αἷτιον τῶν ἀγαθῶν. Τοῦτο τοιοῦτον αὐτὸν
εἰργάζετο, τοῦτο τὸ Πνεῦμα μένειν ἐποίησεν. Ἐν
λόγῳ ἀληθείας. Ὅπως ἀλλαχοῦ φησιν, ὁ δὲ δολούν-
τας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐἴτα καὶ. Ἐν δυνάμει
Θεοῦ, δι' ἧς, φησὶ, πάντα πεπράχαμεν· πάντα
γὰρ τῷ Θεῷ ἀνατίθησι. Διὰ τῶν ὀπλῶν τῆς δικαιο-
σύνης, τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν. Εἰ βούλεσθε μα-
θεῖν, φησὶ, πόθεν ταῦτα καταρθώσαμεν, ἀκούσατε.
Διὰ τῶν ὀπλῶν, φησὶ, τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν,
ἵπνου εἰ καὶ δοκεῖ εἶναι ἐναντία πρὸς αὐτὰ, πλὴν
ὀπλα δικαιοσύνης εἰσὶ. Δεξιὰ δὲ λέγει, τὰ ὅσον ἐπι-
δέξια δοκοῦντα, τούτῃσι τὰς παρὰ ἀνθρώπων τιμὰς
καὶ δόξας, αἷς οὐκ ἐφυσήθημεν, φησὶν, οὐδὲ ἐπὶ
θημεν πρὸς δόξαν κενήν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὀπλα δικαιο-
σύνης γέγονεν. Ἀριστερὰ δὲ, τὰ τούτοις ἐναντία.
Ὅσον τοὺς πειρασμοὺς, τοὺς διωγμοὺς, τὰς ὕβρεις,
οἷς οὐ κατεπέσαμεν οὐδὲ ἠττήθημεν, ὡς εἰ ἔλεγεν.
Ἄλλοι οἱ αὐτοὶ ἐμείναμεν, μήτε τοῖς καλοῖς ἐπαίρομε-
νοι, μήτε τοῖς κακοῖς μαλακίζομενοι. Αἰ. 11. [IQAN.]
Ἀριστερὰ καλεῖ τὰ δοκοῦντα εἶναι λυπηρά. Καίτοι
ταῦτα ἐστὶ τὰ τὸν μισθὸν ἔχοντα. Καὶ τίνας ἔτιεν
ὁπως αὐτὰ καλεῖ; Ἡ κατὰ τὴν ὑπόληψιν τῶν πολ-
λῶν, ἡ ἐπειδὴ ἐκέλευσεν ὁ Θεός, εὐχεσθαι μὴ εἰσελ-
θεῖν εἰς πειρασμόν. Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας. Ἐἴτα
λέγει ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ. Καὶ ὅρα, τὰς παρὰ ἀν-
θρώπων αὐτῶν προσαγομένους τιμὰς, εἰς οἰκείον τέ-
θεικε καταρθωμά. Οἷός γὰρ ὃν μέγα μὴ ἀλῶναι τύ-
φῳ διὰ τὰς τιμὰς. Ὡς γὰρ ὅν ἐκείνους. Αὐταὶ
αἱ εὐφημίαι καὶ δυσφημίαι. Ὡς ἀγνοοῦμενοι, καὶ
ἐπιγινωσκόμενοι. Τοῦτό ἐστι καὶ δόξης καὶ ἀτι-
μίας. Τοῖς μὲν γὰρ γνώριμοι τε ἦσαν καὶ περι-
σπούδαστοι, οἱ δὲ οὐδὲ εἰδέναι αὐτοὺς ἤσθουν. Ὡς
ἀποκνησκοντες. Κατὰ τὴν σφοδρότητα καὶ τὴν
σπουδὴν τῶν πολεμούντων ἡμῶν. Καὶ ἰδοὺ ζῶμεν. Κατὰ
τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ὡς παιδεύομενοι. Ταῦτα δὲ,
φησὶ, συνεχώρει ὁ Θεός, παιδεύων μὲν, οὐ μὴν ἄχρι
θανάτου ἐγκαταλιμπάνων. Ὡς λυπού-
μενοι. Παρὰ μὲν τοῖς ἔξωθεν ἐξ ὧν πάσχομεν,
ἀδοῦμαι νομιζόμεθα, ἀλλ' ἐκείνους ἐκάντην, ἀδολο-
γῶς χαίροντες. Ὅρα τὴν ἀγίαν ψυχὴν. Οὐ μόνον
ἔφερε τοὺς πειρασμοὺς γενναίως, ἀλλὰ καὶ ἔχαρεν
ἐν αὐτοῖς, εἰδὼς διὰ τὸν Χριστὸν πάσχειν. Ὡς
πτωχοί. Διατελέσαμεν ὡς πτωχοί, πολλοὺς δὲ ἐπλου-
τίσαμεν ἢ πνευματικῶ πλοῦτῳ ἢ καὶ σαρκικῶ. Εἰ-

A modestiam, et exhibitum sine sumptu evangelium,
servatamque in omnibus puritatem. In scientia. In
Dei sapientia quæ vera est scientia: non sicut
pseudoapostoli qui ob humanam sapientiam cristas
erigebant. — Aliud. Ac si dicat: Et circa notos et
circa ignotos nitamur nos exhibere longanimites ac
utiles. Nam quod ait, ἐν ἀγνώτῃ, hoc est, ἐν
ἀγνοίᾳ, id est, in ignorantia, et non ἀγνῳίᾳ, id est,
castitate vel puritate. — Aliud, ἀγνόητα, id est, sin-
ceritatem dicit pecuniarum despectum; neque enim
a Corinthiis in necessarios usus acceperat. Scien-
tiam vero, doctrinam, ut opinor, in longanimi-
tate. Adamantino opus erat animo, ut undique
cæsus non tantum longanimis, sed et benignus esset.
Siquidem maledicimur, inquit, sed benedicimus:
In Spiritu sancto. Deinde ostendit unde hu-
jusmodi fuerit animus. In Spiritu, inquit, sive per
Spiritus perseveravimus. Tunc autem Spiritus
auxilium posuit, cum ea adduxit quæ sua erant.
In charitate non simulata. Hoc cunctorum est
causa honorum, hoc talem ipsum reddidit, hoc
Spiritus manere fecit. In sermone veritatis.
Quod alibi dicit: Non dolo tractantes verbum
Dei. Deinde etiam: In potentia Dei, per
quam omnia, inquit, operati sumus, omnia enim
Deo attribuit. Per arma justitiæ dextra ac si-
nistra. Si vultis, inquit, discere unde aut quibus
mediis hæc bona peregrimus, audite. Per arma
justitiæ dextra ac sinistra: quæ etsi inter se vi-
dentur contraria, tamen arma justitiæ sunt. Dextra
autem dicit quæ tanquam dextra videntur, hoc est,
honores et existimationes apud homines: ob quæ
non intumescimus, inquit, neque elati aut arrogan-
tes facti sumus ad inanem gloriam. Propterea ergo
arma justitiæ facta sunt; sinistris vero quæ his
contraria sunt, utpote tentationes, persecutiones,
injurias quibus non sumus consternati neque de-
victi, ac si diceret: Semper iidem mansimus, ne-
que prosperis elati, neque adversis molliores effecti.
— Alio modo. 643 Sinistra vocat quæ videntur esse
tristia. Sed cum hæc mercedem habeant, cur ea
hoc modo appellat? Aut juxta multorum opinionem,
aut quia jussit nos Deus precari ne induceremur in
tentationem. Per gloriam et ignominiam. Deinde
recenset dextra ac sinistra. Et considera quod hono-
res qui ab hominibus asseruntur, in proprium bo-
num opus numerat. Novit enim quanta res sit non
capi fastu ob exhibitos honores. Quasi imposito-
res, sed veraces, nempe per laudes et infamias.
Quasi ignoti, sed noti. Hoc etiam est gloriæ et
ignominie. Quibusdam enim noti erant ac plurimum
ab illis observabantur; alii vero ne nosse quidem
ipsos dignabantur. Quasi morientes. Si vehe-
mentiam videlicet ac conatum spectes eorum qui
nobis adversantur. Sed ecce vivimus. Ex divina
potentia. Quasi correpti. Hæc autem permittit
Deus, corripiens quidem ac erudiens nos, non tamen

usque ad mortem derelinquens. « Quasi dolentes. » Apud extraneos quidem propter illa quæ patimur dolere existimamur : semper tamen et in omnibus continue gaudemus. Vide sanctam Pauli animam. Non solum tentationes viriliter serebat, verum etiam in ipsis gaudebat, sciens quod propter Christum illa pateretur. « Quasi pauperes. » Perduravimus quasi mendici : sed multos ditavimus, aut spiritualibus divitiis, aut etiam terrenis. Siquidem omnium habebant apertas domos sive familias, quæ faciebant quidquid juberent apostoli. « Quasi nihil habentes. » Nam nihil habebat : præcepta enim orbi dabat. Etenim si fieri, inquit, potuisset, oculos vestros effossos delissetis mihi. Licet autem et hæc de spiritualibus accipere. Qui enim arcana verba audierat⁹⁸, annon omnium dilissimus erat ?

VI, 14-16. Os nostrum apertum est erga vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est : non estis angusti in nobis, sed angusti estis in visceribus vestris. Eandem autem remunerationem, ut filiis dico : Dilatemini et vos, ne declinetis ad incredulos. Quod enim consortium iustitiæ cum iniquitate ? aut quæ communio luci ad tenebras ? aut quæ concordia Christo ad Belial ? aut quæ pars fideli cum infideli ? aut quid convenit templo Dei cum idolis ?

644 Ubi propria percurrit certamina, venit ad sermonem de conversatione, vitæque ratione. Primum autem nititur persuadere quod amplius illos diligens, minus diligitur, et ait : « Os nostrum apertum est. » Hoc est, non possumus silere erga vos, semper vobis loqui cupimus : quod amantium proprium est, et ingenua libertate loquentium. — *Alio modo.* Hoc est, facultatem et audaciam nobis tribuistis, ut os apud vos aperiremus. Siquidem quando quispiam ferventer amat, alii vero non par modo redamant, occasionem ac facultatem amanti præbent, ut pluribus suam causam erga ipsos iustificet ac probet : apertum est, inquit, multitudine ac vi justificationum. Nobisque tacere volentibus, ipsum tamen, illis intus subscaturientibus ac sursum salientibus, apertum est : et labia ad loquendum aperit ac distendit, et iustificantes rationes aggreditur. Deamamus, inquit, et cordis patimur inflammationes : dilatamur corde et gaudemus, amorique subdimur. Vos autem velut angusti estis. Si nos in visceribus vestris suscepistis, non continebitis nos in ipsis ; sed neque vos exhibetis tanquam remunerationem explentes cum his qui magnum amoris affectum erga vos auspicati sunt, sed quod gravius est, incredulorum amorem præponitis amoris nostro qui vos amplius diligimus. Ego autem vobis tanquam filiis dico, saltem velut remunerationem ac retributionem exhibentes, dilatemini et vos ac suscipite nos, sicut et nos suscepimus vos in visceribus nostris : ac diligite eximentes vos ipsos et arcantes ab amore infidelium, quemadmodum naturaliter dirempta ac separata sunt a se invicem fides ab infidelitate, iustitia ab iniustitia, lux a tenebris, Christus ab Antichristo, ipse fidelis ab infideli, templum Dei a templo idolorum. Si estis ergo iustitie, lucis,

Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφωγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. Οὐ στεροχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στεροχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω, πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, μὴ γίνεσθε ἐτεροκοιτῆρες ἀπίστοις. Τί γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομία ; Τίς δὲ κοινοῦ τῷ φωτὶ πρὸς σκότος ; Τίς δὲ συμφωνήσας Χριστῷ πρὸς Βελίαν ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου ; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῶ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων ;

Τὰ τῶν ἰδίων ἀγῶνων διελθὼν, εἰς τὸν περὶ πολιτείας ἔρχεται : λέγον. Πρώτερον δὲ πείσαι θέλει ὅτι ἀγαπῶν αὐτούς, ἑλατὼν ἀγαπᾶται, καὶ φησὶ : « Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφωγε, » ὅλον, Οὐ δυνάμεθα σιγῇ πρὸς ὑμᾶς, ἀεὶ ὅμιν διαλέγεσθαι θέλομεν, ὅπερ ἀγαπῶντων ἴδιον καὶ ἀνευ ὑποστολῆς λαλούντων — Ἀλλως [ΦΩΤ.] Ἀντὶ τοῦ, εὐπορίαν ἡμῖν παρεσχέκατο, τοῦ ἀνοίγειν πρὸς ὑμᾶς τὸ στόμα. Ὅταν γὰρ ὁ μὲν τις ἀγαπᾷ διαπύρως, οἱ δὲ οὐκ ἀνταγαπῶντι ὁμοίως, πολλῶν δικαιοματῶν εὐπορίαν παρέχουσι πρὸς αὐτοὺς τῷ ἀγαπῶντι. « Ἀνέφωγε, » φησὶ. Τῷ γὰρ πλήθει καὶ τῇ ἰσχύϊ τῶν δικαιοματῶν, καὶ ἡμῶν σιγῇ ἐβόλόντων, αὐτὸ δῆμος ὅτι αὐτῶν ἐνδοθεν ἀναβλυζόντων καὶ ὑπερπηδούντων ἀνέφωγε, καὶ ἀναπετάσσουσι τὰ χεῖρ πρὸς τὸ λέγειν. Καὶ λοιπὸν ἀρχεται τῶν δικαιοματῶν. Ὑπεραγαπῶμεν, φησὶν, καὶ ἐγκαρδίους ἔχομεν, καὶ πλατυνόμεθα, καὶ χαίρομεν ἔχοντες, καὶ αὐτοὶ τῆς ἀγάπης ἡρξάμεθα. Ὑμεῖς δὲ ὡς στενωχωρούμενοι. Ἐὰν δέξῃσθε ἡμᾶς ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, ὡς ἔχετε ἡμᾶς ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' οὐδ' ὡς ἀντιμισθίαν πληροῦντες πρὸς τοὺς κατάρξαντας ἡμᾶς τῆς ἀγάπης : στοργὴν ἐπιδείκνυσθε, ἀλλὰ καὶ τὸ βαρύτερον, μᾶλλον τῶν ἀπίστων ἢ τὴν ἡμῶν ἀγάπην τῶν ὑπεραγαπῶντων ὑμᾶς προκρίνετε. Ἐγὼ δὲ λέγω ὅμιν ὡς τέκνοις, καὶ ὡς ἀντιμισθίαν καὶ ἀντάμειψιν πληροῦντες, πλατυνέσθαι καὶ αὐτοὶ, καὶ δέξασθε ἡμᾶς ὡς ἡμεῖς ἡμᾶς ἐν τοῖς σπλάγχνοις ἡμῶν, καὶ ἀγαπήσατε τῆς τῶν ἀπίστων στοργῆς ἑαυτοὺς ἐξαιρούμενοι καὶ διατειχίζοντες, καθὼς κατὰ φύσιν δίδόσκει καὶ διαταείχεται ἀλλήλων ἢ πιστῶν καὶ ἀπίστων. ἡ δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ σκοτοῦς, ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, αὐτοὺς ὁ πιστὸς ἀπὸ τοῦ ἀπίστου, ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ναὸς τῶν εἰδώλων. Εἰ οὖν τῆς δικαιοσύνης ἐστὲ, τοῦ φωτός, τοῦ Χριστοῦ, πιστοὶ, ναὸς Θεοῦ, δίδοσθαι καὶ χωρίσθαι

τε ἀπὸ τοῦ σκότους, ἀπὸ τῆς ἀδικίας, ἀπὸ τοῦ Ἀντι-
χρίστου. Τῶν γὰρ ἀπίστων ἐστὶ ταῦτα, καὶ τῶν κα-
τασκευασάντων ἑαυτοὺς ναοὺς εἰδώλων, ὧν δεῖ ὑμᾶς
κεχωρίσθαι καὶ ἀφορισμένους εἶναι. Τότε γὰρ καὶ ὁ
Κύριος εἰσδέσεται ὑμᾶς, καὶ ἐνοικήσει ἐν ὑμῖν καὶ
ἐμπεριπατήσει, πάσας κατευθύνων τὰς τρίβους καὶ τὰ
διαδήματα. — *Ἡ καὶ οὕτως* : « Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέ-
γεν, » ἀντὶ τοῦ ἑτοιμοῦ ἔσμεν καὶ παρεσκευασμένα
εἰς τὸ πάντα διδάσκειν ὑμᾶς μετὰ ἀπλότητος καὶ
πλάτους καρδίας. Αἰδὲ καὶ ὑμεῖς προθύμως εἰσδέχα-
σθε. « Ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. » Καθὰπερ γὰρ
τὸ θερμὸν εὐρύνειν εἰσθεν, οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη.

Θερμὸν γὰρ τι χρῆμα ἡ ἀγάπη, ὥς εἰ εἶπεν. Οὐ
μόνον στόματι, ἀλλὰ καὶ καρδίᾳ φιλῶ, πάντας ἔνδον
ἔχω. Αἰδὲ φησιν, « Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ὁμίᾳ, τοῦ
πόθου εὐρύνοντος αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. » — *Ἡ καρδία
ἡμῶν πεπλάτυνται* εἰς τὸ πάντα διδάξει ὑμᾶς. «
Ἦμεῖς δὲ στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγγνοις ὁμῶν,
τούτεστιν ἐν τῇ πρὸς Θεὸν ἀγάπῃ, ἣ ἀγαπᾷ με
ὀφίλλεσθε. Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν δ' Ὑποτυπώσεων.
« Στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγγνοις ὁμῶν. » Ἐγὼ
μὲν, φησὶν, οὐ στενοχωροῦμαι πάντας ὑμᾶς ἔνδον
ἔχων. Ἦμεῖς δὲ, φησὶν, ἐν τῷ ἔχειν με ἐν τοῖς
σπλάγγνοις ὁμῶν στενοχωρεῖσθε. Οὐ γὰρ ὁμοίως,
φησὶ, με ἀγαπᾶτε. Ἐχετε μὲν, πλὴν στενοχωρεῖσθε.
Φησὶ γὰρ κάτω, « Εἰ καὶ περισσώτερον ἀγαπῶ,
ἤτιον ἀγαπῶμαι. » Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, τού-
τεστιν, ἀμοιβὴν καὶ ἰσοτήτα τῆς φιλίας, εἰσενέγκατε
ὡς τέκνα καὶ πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς ὡς καγὼ. Καὶ
γὰρ αἰσχροὺν ἐμοῦ πάντας ὑμᾶς ἔνδον δεξαμένου,
ὕμῳ πάντας ἐνὰ μὴ δέξασθαι. — *Ἄλλως. [ΦΩΤ.]*
« Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω. » Κατ'
ἐλλειψὶν εἰρηται. Λέπει γὰρ ἡ, ἐπιδέξασθε, ἡ, εἰ-
σενέγκατε. Δύναται ἐκληφθῆναι καὶ χωρὶς ἐλλεί-
ψεως, ἵνα ἡ παρέλκων τὸ, δέ. Πολλὴ δὲ ἐστὶ παρὰ
τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ ἡ παρολκὴ τῶν συνδέσμων,
ὥστε καὶ ἡ ἐλλειψίς. Εἰς δ' ἂν κατὰ παρολκὴν τοῦ
συνδέσμου τὸ ῥητὸν ἐκλαμβανόμενον, τοιαύτην διά-
νοιαν παριστῶν. « Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγγνοις
ὁμῶν, » καὶ τότε εἰς τί; εἰς τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν.
Ἄδικον δὲ τὸ εἰς τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν στενοχωρεῖ-
σθαι, διδὼς τέκνοις λέγω. « Ἐτι γὰρ ὡς τέκνων τὴν
ἀγάπην ἐπιζητῶ. Πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς εἰς τὴν αὐτὴν
ἀντιμισθίαν, καὶ ἀγαπήσατε ἡμᾶς, ὡς καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς.
« Ὡς τέκνοις λέγω. » Ἐἴτα δεικνύσι καὶ ὀφειλομένην
τὴν ἀγάπην· ὀφείλει γὰρ τὰ τέκνα τοῖς πατέρας.
« Μὴ γίνεσθε ἐτεροζυγούμενοι. » Ἐἴτα ἵνα μὴ νομισ-
τοῖς ἐκτὸν χρῆσιν τῆς ἀγάπης αὐτῶν, δεικνύσι διὰ τὸ δι'
αὐτῶν συμφέρον ἐπιζητεῖν ἀγαπᾶσθαι. Φησὶ γὰρ
τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀγαπᾶν με, τὸ μὴ ἐπικλίνειν πρὸς τοὺς
ἀπίστους, καὶ συναναμίγνυσθαι αὐτοῖς, καὶ διαφθεί-
ρισθαι ὑπ' αὐτῶν. Ἀπὸ μεταφοράς δὲ τῶν πλα-
τείγων τοῦ ζυγοῦ, τὸ, ἐτεροζυγούμενοι. — « Τίς γὰρ
μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας; » Ἀντὶ τῶν προ-
σώπων, αὐτὰ τέθεικα τὰ πράγματα. Τίς, φησὶ, κοινω-
νία, ὁμῖν καὶ τοῖς ἀπίστοις; ὥστε οὐδὲ δικαιο-

A Christi, estis fideles, et templum Dei, sejungamini
ac separemini a tenebris, ab injustitia, ab Antichristo.
Hæc enim infidelium sunt et eorum qui seipso
prepararunt in templa idolorum, a quibus vos
diremptos ac separatos esse oportet. Nam tunc
Dominus quoque suscipiet vos et inhabitabit in vo-
bis ac inambulabit, rectas faciens omnes semitas ac
colles. — *Ant hoc etiam modo* : « Os nostrum aper-
tum est. » **645** Hoc est, parati sumus ac instructi
ut vos omnia doceamus cum simplicitate et lato
corde : ideo vos quoque prompte nos admittite.
« Cor nostrum dilatatum est. » Quemadmodum
enim calor dilatare solet, ita et amor.

Siquidem fervida quedam res amor est, ac si
diceret : Non solum ore, sed et corde diligo, omnes
B intus complectens, ideo ait : « Ne sitis angustī in
vobis, desiderio animum suum dilatante. » — « Cor
nostrum dilatatum est. » Ut vos omnia doceremus :
sed vos angustī estis in visceribus vestris, hoc est,
in dilectione erga Deum qua me diligere debetis.
Ita habet Clemens quarto *Informationum* libro.
« Sed angustī estis in visceribus vestris. » Ego
quidem angustus non sum, inquit, cum vos omnes
intus habeam : vos autem cum me habeatis in vi-
sceribus vestris, angustī estis : neque enim me
similiter diligitis. Habetis quidem me, verumtamen
angustī estis. Ait enim in sequentibus : Licet ube-
rius vos diligens minus diligit ⁶¹. Eandem autem
remunerationem, hoc est, repensionem et equalita-
tem amoris afferte tanquam filiū : ac dilatamini et
vos sicut ego. Turpe siquidem est, cum ego omnes
vos intus exceperim, omnes vos mei unius non esse
capaces. — *Alio modo*. « Eandem autem remune-
rationem, ut filiis dico. » Per defectum dictum est,
deest enim, Suscipite, aut, Afferte. Potest quoque
intelligi sine defectu, ut δέ, id est, autem, sit pa-
rælcon et abundet. Est autem frequens apud Pau-
lum supervacaneus conjunctionum usus : quemad-
modum etiam defectus. Quod ergo dictum est,
potest per abundantiam conjunctionis, hujusmodi
sententiam exhibere : « Angustī estis in visceribus
vestris, » et hoc ad quid? ad ipsam remunerationem.
Iniquum est autem ad remunerationem an-
gustum esse. Ideo tanquam filiis dico; quin etiam
D filiorum amorem requiro. Dilatamini et vos ad
eamdem remunerationem, et amate nos sicut et
nos amamus vos. « Ut filiis dico. » Deinde osten-
dit quoque debitum esse amorem. Nam debent
id filii parentibus. « Ne declinetis. » Demum ne
opinentur quod propter seipsum expetat illorum
amorem, ostendit se propter ipsorum utilitatem
velle diligi; ait enim : Hoc est diliger me si
non declinetis ad incredulos, nec commisceamini
cum illis, **646** aut ab illis corrupamini. Diello
aut ἐτεροζυγούμενοι sumpta est a ζυγοῦ, id est,
æquilibrio lanceis aut trutinæ. « Quod enim con-
sortium justitiæ cum iniquitate? » Loco persona-

rum ipsas res posuit. Quæ, inquit, vobis communicatio est cum incredulis : quemadmodum neque justitiæ et iniquitati quidquam commune est, neque luci ad tenebras, neque Christo ad Belial, id est, ad apostatam ac Satanam; nam Belial Hebræorum lingua apostatam significat. Aut quæ concordia Christo ad Belial? Volens ipsos omnibus modis ab incredulis discedere, non dixit: Justis et injustis, sed quod majus erat. Non dixit. Operariis lucis ac tenebrarum, sed quod plus erat. Non dixit: Ministris Christi et Satanæ, sed quod terribilius erat. Postmodum ne videatur nudarum rerum fecisse comparisonem, ad ipsas descendit personas: « Fidei cum infidei, » inquit. — Aut hoc modo: Sicut his quæ supra dicta sunt nihil invicem commune est, ita neque fidei cum infidei. Aut quid convenit templo Dei cum idolis: Hoc est, quæ similitudo? Illi, inquit, templum sunt idolorum, vos templum Dei; quæ ergo communicatio est inter vos et illos? Quod autem templum prophetam.

VI, 16 18. Nam vos templum estis Dei viventis, quemadmodum dixit Deus: Inhabitabo in illis et inambulabo: et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. Quapropter exite de medio illorum et separemini ab eis, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis, et ego auspicium vos, et ero vobis loco Patris, et vos eritis mihi vice filiorum ac filiarum, dicit Dominus omnipotens.

« Inhabitabo, » inquit, tanquam in templis. Quod autem ait: « Inambulabo, » ostendit est affectum quem erga nos gerit. « Exite de medio illorum, » videlicet incredulorum ac immundorum. Porro quod dicit: « Separemini, » hoc est, soli degite quod ad illos spectat. Considera autem quod non dixerit: Ne feceritis quidpiam impurum, sed ne tetigeritis. « Et ego suscipiam vos, » Nam si ab illis, inquit, exieritis, mansionem apud me habebitis. — « Et vos eritis mihi vice filiorum, » Prædicit propheta eam quæ nunc data est adoptionem per fidem et lavacrum baptismale.

647 VII, 1. Has igitur promissiones cum habeamus, charissimi, mundemus nos ipsos ab omni inquinamento carnis ac spiritus, perficientes sanctimoniam per timorem Dei.

« Has igitur cum habeamus promissiones, » Quas? Ut Dei templa simus, et habeamus ipsum inhabitantem et inambulantem, ut filii ac populus Dei simus. « Ab omni inquinamento, » Quædam enim peccata commaculant corpus, veluti stuprum et adulterium: quædam vero spiritum, id est, animam, veluti sunt immunda cogitationes, memoriæ injuriarum, convicia. — Item alio quoque modo. Spiritum hoc loco dicit animam, spiritus immunditiam vocans communicationem ad idola; carnis vero, peccatum in operatione. « Perficientes sanctimoniam, » Nec sufficit, inquit, abstinere ab immundis et inquinamentis, sed oportet etiam facere quod utile est. Ideo ait: « Perficientes sanctimo-

A σύνη καὶ ἀνομιᾷ τι κοινόν. Οὕτε φωτὶ πρὸς σκότος, οὕτε Χριστῷ πρὸς Βελίαν. τούτῳσι, τὸν ἀποστάτην καὶ Σατανᾶν τὸ γὰρ Βελίαν τῇ Ἑβραίων φωνῇ, τὸν ἀποστάτην δηλοῖ. « Τίς δὲ συμφωνίαν Χριστῷ πρὸς Βελίαν, » Πᾶσι τρόποις ἀπὸρρεῖται τὸ ἀπίστων αὐτοῖς ἰδῶν, οὐκ εἶπε, δικαίοις καὶ ἀνομοῖς, ἀλλ' ὁ μᾶλλον ἦν. Οὐκ εἶπε, τοῖς τοῦ φωτὸς καὶ σκότους ἐργάταις, ἀλλ' ὁ πλείον ἦν. Οὐκ εἶπε, τοῖς διακόνους τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῖς τοῦ Σατανᾶ, ἀλλ' ὁ φοβερώτερον ἦν. Εἶπε ἵνα μὴ ᾄδῃ πραγμάτων ψάλλον ποιῆσθαι συγκρίσεις, ἥλθεν ἐπ' αὐτὰ τὰ πρὸς ὡτα. « Πιστῶ, φησὶ, μετὰ ἀπίστων, » — Ἡ οὐτως ὡσπερ, φησὶ, τοῖς ἀπο εἰρημένοις οὐδὲν κοινὸν πρὸς αὐτοὺς, οὕτως οὐδὲ τῷ πιστῶ μετὰ ἀπίστων. « Τίς δὲ συγκρίσεις ναὶ Θεοῦ μετὰ εἰδωλῶν; » Τούτῳσι ὁμοιωσὶς. Ἐκεῖνοι, φησὶ, ναὶ εἰδωλῶν εἰσιν, ὑμεῖς ναὶ Θεοῦ. Τίς οὖν ὑμῖν ἀκείνοις κοινωνία; ὅτι δὲ ναὶ εἰσιν, φησὶ, Θεοῦ, παρέστιν ἀκούσαι τοῦ προφήτου Ἱερემίου.

Dei sitis in promptu est ut audiamus Jeremian

Ἑμεῖς γὰρ ναὶ Θεοῦ εἰσιν ὡς τῶντος, καθὼς εἶπερ ὁ Θεός, ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσονται αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. Αὐτὸ ἐξέλεσθε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀπορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάarton μὴ ἅπτεσθε, καὶ γὰρ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσονται ὑμεῖς εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε μοι εἰς υἱοὺς καὶ ἀδελφάς, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

Τὸ μὲν, « Ἐνοικήσω, » ὡς ἐν ναοῖς. Τὸ δὲ, « Ἐμπεριπατήσω, » ἰνδευκνύοντος ἐστὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς σχέσιν. « Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, » τῶν ἀπίστων δηλαδὴ, τῶν ἀκαθάρτων. Τὸ δὲ, « Ἀπορίσθητε, » εἰσιν, Μονώθητε, ἔσον ἥκεν εἰς ἐκκλινόν. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε, Μὴ πράττετε τι ἀκάθarton, ἀλλὰ, « Μηδὲ ἅπτεσθε, » — « Καὶ γὰρ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, » Ἄν γὰρ ἐκείνων, φησὶν, ἐξέλθητε, μόνῃν ἔστι παρ' ἐμοί. « Καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε μοι εἰς υἱοὺς, » Προαναφωνεῖ ὁ προφήτης τὴν νῦν θεωρηθεῖσαν υἱοθεσίαν διὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ λουτροῦ.

Ταύτας οὖν ἔχοντας τὰς ἐπαγγελίας, ἀγασσάμενοι καθαρίσωμεν αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγασσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.

B « Ταύτας οὖν ἔχοντας τὰς ἐπαγγελίας, » Ποίας; Τὸ ναοὺς εἶναι Θεοῦ καὶ ἔχειν αὐτὸν ἐνοικούντα καὶ ἐμπεριπατούντα, τὸ υἱοὺς εἶναι Θεοῦ καὶ λαόν. « Ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, » Τὰ μὲν γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων μολύνει τὸ σῶμα, ὅσον πορνεία, μοιχεία. Τὰ δὲ τὸ πνεῦμα, τούτῳσι τὴν ψυχὴν, ὅσον ἀκάθarton λογισμοί, μνησικακίαι, λοιδορίαι. — Καὶ ἄλλως. [ΘΕΟΛΟΓ.] Πνεύματος ὁ ἐνταῦθα, τῆς ψυχῆς, φησὶ. Πνεύματος μὲν ἀκαθαρσίαν λέγων, τὴν πρὸς τὸ εἰδωλὸν κοινωνίαν, σαρκὸς δὲ, τὴν ἐπὶ πράξει ἁμαρτίαν. « Ἐπιτελοῦντας ἀγασσύνην, » Καὶ οὐκ ἀρκεῖ, φησὶν, ἀκαθαρσίαν καὶ μολυσμὸν ἀπύσθαι, ἀλλὰ τι καὶ πράξει χρηστὸν. Αὐτὸ φησὶν, « Ἐπιτελοῦντας ἀγασσύνην, » τούτῳσι, Πράττοντας. Ἡ δὲ ἀγασσύνη

συμφορὴν τε νοεῖται, καὶ καθαρότης παντὸς κα-
 θους, Εἰτά φησιν· « Ἐν φόβῳ Θεοῦ. » Ἐν γὰρ καὶ
 πρὸς ἀνθρώπων ἐκείνων καὶ ὑπόκρισιν καὶ κενοδοξίαν
 πράττειν τι τῶν ἐπαινετῶν, — Ἡ δὲ, « Διὰ φόβου
 Θεοῦ. » Τῷ γὰρ τοῦ Θεοῦ φόβῳ, ἀλωτὴ γίνεται ἡ
 ἀγασμὸν.

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

Περὶ ἀποδοχῆς τῆς Κορινθίων ὑπακοῆς, καὶ
 ἀγάπης συγκατανοήσεως αὐτῶν.

Χωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα
 ἐξεδείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. Οὐ πρὸς
 κατάκρισιν λέγω. Προεῖρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς
 καρδίαις ἡμῶν ἔσθε, εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ
 συζῆν.

Πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης κινεῖ λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ
 ἐπληξεν αὐτοὺς, εἰπὼν ὅτι αὐτοῦ μὲν ἀποφοιτῶσι,
 κολλῶνται δὲ ἀπίστοις καὶ ἀκαθάρτοις, νῦν θαρα-
 πύει αὐτοὺς καὶ φησιν· « Χωρήσατε ἡμᾶς, » του-
 λῶσι, Δείξαθε ἡμᾶς, καὶ τὰ ἡμῶν ῥήματα· νῦν
 γὰρ ὅλον ἐκδεβλήμεθα τῶν διανοούν ὑμῶν. Εἰτά καὶ
 τοὺς ψευδοποστόλους αἰνιττόμενος, φησιν· « Οὐδένα
 ἠδικήσαμεν, ἢ διεφείραμεν, » ἐνδόγμασιν ἀσεβείων,
 ἢ ἐπλεονεκτήσαμεν, χρηματισάμενοι διὰ τὸν λόγον
 καὶ τὸ κήρυγμα. Ἡ δὲ, « Χωρήσατε, » ἀντι τοῦ,
 Εἰδείξαθε ἡμᾶς εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν. « Οὐ πρὸς
 κατάκρισιν λέγω. » Οὐκ ἐπὶ τῷ κατακρίναι, φησὶν,
 ὑμᾶς λέγω ταῦτα. Πόθεν ὁρῶν; Ἐκ τῆς ἀγάπης.
 « Οὐ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, φησὶν, ἔσθε, εἰς τὸ
 συναποθανεῖν καὶ συζῆν. Προεῖρηκα γὰρ, ὅτι ἐν ταῖς
 καρδίαις ἡμῶν ἔσθε. » Ἐν καὶ περιησθαι, καὶ ἐν
 καρδίᾳ εἶναι τινος, μὴ μὴν οὕτως ὡς συναποθανεῖν
 καὶ συζῆν. Πλὴν ἐμοὶ οὕτως πεφίλησθε. Καὶ ποῖον
 εἶδος τοῦτο φιλίας τὸ συζῆν; Ναί, φησὶ. Εἰσὶ γὰρ
 τινες, οἱ τοῖς φίλοις κακῶς μὲν πράττουσι συναλ-
 γούσιν, εὐδωροῦσιν δὲ, φθονοῦσιν. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς.
 οἱ ἀμὶς quidem aegre ac moleste agentibus
 Verum nos non ita agimus.

Πολλὴ μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς, πολλὴ μοι
 παύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. Παπαλήρωμαι τῇ παρα-
 κλήσει, ὑπερπερισσεύουσαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ
 τῇ θλίψει ὑμῶν.

Εἰτά καὶ ἄλλως τὸ παρὶ τῆς ἐπιπλήξεως· λέειναι.
 Οὐ κατακρίνων ὑμᾶς, φησὶ, ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὅτι
 πολλὴ μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς, ὅπερ καὶ τοῦτο εἶ-
 δος ἀγάπης. — Ἀλλῶς. [ΦΩΤ.] Εἰ ἐν ταῖς καρδίαις
 ἡμᾶς ἔχετε, εἰ οὕτως ἀγαπᾶς ὡς καὶ συναποθνήσκειν
 καὶ συζῆν, διὰ τί ἐλέγχεις καὶ ἐπιπλήττει; Δι'
 αὐτὸ τοῦτο, φησὶν. Ἐκ γὰρ τοῦ ὑπεραγαπᾶν, πολλὴν
 ἔχω τὴν πρὸς ὑμᾶς παρρησίαν, καὶ οὐδὲν ὑποφύμαι
 σκάνδαλον, μὴ πως τραχύνομαι, μὴ πως εἰς ἀγανάκτη-
 σιν περιστήσω, μὴ πως εἰς ἀπόγνωσιν, ἢ (τοῦναν-
 τίον) εἰς περιφρόνησιν ἀπειλῶ. Ὁ γὰρ ἀληθὺς
 ἀγαπῶν, πάσης ὑποφίας πονηρᾶς περὶ τοὺς ἀγαπω-
 μένους ἀνῆλλαται, καὶ λοιπὸν θαρρόυντας ἀπαντα καὶ
 πᾶσι καὶ λέγει. — Ἡ καὶ οὕτως· Πόθεν ὁρῶν, ὅτι οὐ
 πρὸς κατάκρισιν εἰπὼν; διότι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν
 ἔχομεν ὑμᾶς, καὶ ἔτι. Τοῦτο δὲ πόθεν ὁρῶν;

A mani, id est, Operantes. Intelligitur autem sancti-
 monia, temperantia et mundities sive purificatio
 ab omni affectione. Deinde ait : « Per timorem
 Dei. » Contingit enim aliquid fieri eorum quae laude
 digna sunt ad studium quoque placendi hominibus,
 et ad simulationem ac inanem gloriam. — Aut :
 « Propter timorem Dei. » Nam Dei timore facile
 apprehenditur sanctimonia.

CAPUT VII.

De commendatione obedientiae Corinthiorum et di-
 lectione Paulum exultantem.

VII, 2, 3. Capaces estote nostri : neminem laesi-
 mus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus.
 Non hoc ad condemnandum dico. Signidem jam ante
 dixi quod in cordibus nostris sitis ad commoriendum
 et convivendum.

Rursum de dilectione movet sermonem. Quo-
 niam enim illos monuerat, dicens quod 643 ab
 ipso quidem discederent, incredulis autem et im-
 mundis adhaerent : ipsos nunc sibi conciliat, et
 ait : « Capaces estote nostri. » Hoc est, suscipite
 nos ac verba nostra : nunc enim veluti ejecti sumus
 a mentibus vestris. Deinde pseudopostolos quoque
 designans ait : « Neminem hesimus aut corrupti-
 mus, » impis dogmatis, aut circumvenimus, lu-
 crum sive questum ex sermone seu predicatione
 sectantes. Aut, « Capaces estote, » id est, in ani-
 mas vestras nos admittite. « Non ad condemnan-
 dum dico. » Non in hoc ut vos condemnem haec
 dico. Unde hoc manifestum est? Ex dilectione, quod
 in cordibus nostris sitis, inquit, ad commorien-
 dum et convivendum. « Signidem jam ante dixi
 quod in cordibus nostris sitis. » Contingit et amari
 et in corde alienius esse, atqui non ita ut velit
 alter una commori unaque convivere : attamen eo
 modo vos ame amamini. Et quod amandi genus
 est una convivere? Est utique. Nam sunt quidam
 condolent, at kete et prospere viventibus invident.

VII, 4. Multa mihi fiducia erga vos, multa mihi
 gloriatio de vobis, impletus sum consolatione, vhe-
 menter exundo gaudio in omni afflictione nostra.

Deinde alio quoque modo gravitatem leni incre-
 pationis. Non haec, inquit, dico ut vos condemnem :
 sed quia multa mihi fiducia erga vos, quod et hoc
 genus est intensae dilectionis. — Alio modo. Si in
 cordibus nos habes : si adeo diligis ut et commori
 velis et convivere, quare arguis et objurgas? ob
 hoc ipsum, inquit. Nam quia vehementer amo,
 magna ulior erga vos loquendi libertate, nec ullam
 vereor offendiculum, ne quomodo exasperem, ne
 quomodo ad indignationem inducam, ne quomodo
 in desperationem : ante diverso in contemptum
 pelliciam. Nam qui vero diligis, omni prava suspi-
 cione circa eos qui diliguntur solutus est, jamque
 omnia confidenter et facit et dicit. — Aut hoc etiam
 modo. Unde manifestum est quod non ad con-
 demnandum dixerim? quia in cordibus nostris ha-

bemus vos, etc. Unde autem hoc patet? Ex hoc quod vobis confidimus et libere agimus erga vos. Sed et hoc unde manifestum est? **649** Glorior, inquit, in vobis. Nam hoc aliunde non gignitur, nisi ex vehementi confidentia et securitate. Ideo quoque ait: « Impletus sum consolatione, » et cætera. « Multa mihi gloriatio de vobis. » Hæc quidem prioribus esse videntur esse contraria, ubi illos condemnavit tanquam indignis adhaerentes: sed nihil est repugnantiae. Nam his verbis laudat eos, viam præstruens quo utilitas reprehensionum facile suscipiatur, cum illæ ab amante procedant. Ac si diceret: Non enim quod vos condemnaverim illa dixi, Absit! sed ut crescat, magisque provehamini ad virtutem. — *Alio modo.* Objurgabat prius eos quod ad incredulos per dilectionem declinarent; nunc vero laudat, quod ea de quibus priore epistola accusabantur studiose correxissent. Hoc autem arbitri est. muneribus non corrupti, et errata reprehendere, et egregia opera collaudare. « Impletus sum consolatione. » Quanam? Quia dum ea de quibus vos priore epistola argueram correxistis, ipsis operibus me consolastis, ut jam non doleam; nec id solum, inquit, sed et gaudio me implestis. Adeo velox et efficax facta est correctio. Et hoc est, quod ait: « Vehementer exundo gaudio. » Tantum est gaudium, inquit, ut nobis satis fuerit ad ferendam omnem afflictionem.

VII, 5-8. Etenim cum venissemus in Macedoniam, nullam habuit relaxationem caro nostra, sed in omnibus affligebamur. Foris pugna, intus timores. Verum qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus per adventum Titi: non solum autem per adventum ipsius, verum etiam per consolationem quam ille accepit de vobis; cum annuntiaret nobis vestrum desiderium, vestrum lucum, vestrum pro me zelum; adeo ut magis gavisus fuero. Nam licet contristaverim vos per epistolam, non me pœnitet, etiam si pœniterit.

Deinde narrat afflictionem, et sermone ipsam extollit, quo majus ostendat gaudium propter ipsos acceptum, quod tantam potuerit obscurare afflictionem; nam perseveravimus inquit. « Foris pugna. » Ab incredulis, quos solet vocare externos.

650 « Intus timores, » propter credentes ne quo modo tentationibus emollescant. « Verum qui consolatur humiles. » Quis est autem qui humiles consolatur, et eos qui inter homines nullum habent auxilium? « Deus videlicet: hic nos consolatus est, inquit, per adventum Titi. » Magnum aliquid esse dicit illius adventum. Vult enim fide dignum apud illos et amicum eis reddere virum! « Non solum autem per adventum ipsius. » Non solum, inquit, illius adventus fuit mihi causa lætitiæ; verum etiam quod ipse consolationem accepit et exhilaratus fuerit a vobis. Quoniam enim emendati fueratis, et ipse per vestri immutationem consolationem accepit; et nos una consolatio nem accepimus. Vides quam familiarem et amicum

A Ex τοῦ θαρραίνειν ὑμῖν, καὶ παρρησιάζεσθαι πρὸς ὁμάς. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πόθεν ὤλον; Καυχώμαι, φησὶν, ἐν ὑμῖν. Τοῦτο γὰρ ἄλλοθεν οὐ γίνεται, ἢ ἐκ τοῦ λατρεῖν τοῖς θεοῖς καὶ θαρραίνειν. Διὸ καὶ φησὶ, « Περὶ ἡρώων τῇ παρακλήσει, » καὶ ἐξ ἧς. « Πολλὴ μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. » Ταῦτα δοκεῖ μὲν τῶν πρώτων ἐναντία ὑπάρχειν, ἐνθα αὐτῶν κατεγίνωσκον ἀτόποις κολυμένων. Ἀλλ' οὐδὲν ἐναντίον. Ὁ γὰρ διὰ τούτων ἔπαινος, τὴν ἀπὸ τῶν ἐλέγχων ὥφειλεν εὐπαράδεχτον ποιεῖν, ὡς ἀπὸ φιλοῦντος λεγομένου, ὥστε λέγει· Μὴ γὰρ ὡς κατεγνωκῶς ὑμῶν, ἐκείνῃ εἰλεγον; Οὐ μὲν οὖν. Ἀλλ' ἵνα ἐπιδῶτε πρὸς ἀρετὴν. — Ἀλλ' ὡς. Ἐπαίτιμα πρότερον, ἐν οἷς πρὸς τοὺς ἀπιστοὺς διὰ τῆς ἀγάπης ἀπέκλινον. Ἐπαίνει δὲ νῦν, ἐν οἷς τὰ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ ἐπιτελεῖσθαι αὐτοῖς, διὰ σπουδῆς διωρθώσαντο. Τοῦτο γὰρ ἀδικεῖν διαιτητοῦ, τὸ καὶ τὰ ἡμαρτημένα φέγειν, καὶ τὰ ἀπορθωμένα ἐν ἐπαίνῳ ποιεῖσθαι. « Περὶ ἡρώων τῇ παρακλήσει. » Ποῖα; Ὅτι ἐφ' οἷς τὰ ἐν τῇ πρώτῃ κατέγνω ὁμῶν ἐπιστολῇ, διορθωθέντες, δι' αὐτῶν τῶν ἔργων παρακαλέσασθε μὲ τὸ μὴ λυπεῖσθαι. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, φησὶν, ἀλλὰ καὶ χαρὰς με ἐνέπλησσε, οὕτως ἡ διορθώσις σύντομος; ἐγένετο καὶ ἡσυχίας. Τοῦτό ἐστιν, « Ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ. » Καὶ τοσαύτη ἐστὶν, φησὶν, ἡ χαρὰ, ὅτι ἀνὰ πάντας ἡρώων ἐστὶν τῆς θλίψεως.

C Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἐσχηκεν ἀνεσις ἢ σὺν ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι. Ἐξώθεν μάχα, ἐσωθεν φόβος. Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς παρεκάλει ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ Τίτου, οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ἢ παρεκλήθῃ ἐφ' ὑμῖν, ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιστάτην, τὸν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὅλον ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ. Ὅστες μᾶλλον χαρήναι, οἱ εἰ καὶ ἐλύπησα ἡμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι εἰ καὶ μετεμελόμην.

Εἰτα διηγείται τὴν θλίψιν, καὶ ἐπαίρει αὐτὴν ἐν λόγῳ, ἵνα τὴν δι' αὐτοὺς χαρὰν μείζονα εἰδῇ ὡς ἰσχύσαντες τοσαύτην θλίψιν θυμαρῶσαι, ἐξ ὧν ἐτελέσαμεν. « Ἐξώθεν μάχα. » Παρὰ τῶν ἀπίστων, οὓς ἐξώθεν καλεῖν εἰώθεν. « Ἐσωθεν φόβος. » Διὰ τοὺς πιστοὺς, μὴ πως τοῖς πειρασμοῖς μαλακισθῶσιν. « Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς. » Τί; ὅτι ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἀποθήκευται; Ὁ Θεός, ὁ δηλαδὴ οὗτος ἡμᾶς, φησὶν, παρεκάλει διὰ τῆς παρουσίας Τίτου. Μᾶλλον πείθει τὴν παρουσίαν αὐτοῦ. Βούλεται γὰρ ἀδελφίστην αὐτοῖς καὶ φίλον καταστήσαι τὸν ἄδελφον. Ὁ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Ὁ μόνον, φησὶν, ἡ παρουσία αὐτοῦ ἐποίησέ μοι τὴν εὐφροσύνην, ἀλλὰ καὶ παρεκλήθη αὐτὸν καὶ ἠδυνάσθη παρ' ὑμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ διωρθώθη, αὐτὸς τε ἐπὶ τῇ ὁμῶν μεταβολῇ παρεκλήθη, καὶ ἡμεῖς συμπαρεκλήθημεν. Ὅρᾳ; πῶς αὐτοῖς οἰκτείρει τὸν Τίτον; Ὅτιος ἦν ὁ πεμφθεὶς πρὸς αὐτοῦ, μετὰ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς. « Ἡ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν. »

Οὐ λέγει, Παρ' ὑμῶν, ἀλλ', « Ἐφ' ὑμῖν. » Ἐπὶ τῇ A reddat illis Titum? Hic ad eos missus fuerat cum priore epistola. « Consolationem quam ille accepit de vobis. » Non dicit, a vobis, sed : « De vobis ; » de vestra, inquit, immutatione consolationem habuit. « Cum annuntiaret nobis vestrum desiderium. — Deinde ipsam quoque dicit consolationem. » oblectavit nos, inquit, annuntians nobis vestrum desiderium, quod me videre desideretis. « Vestrum luctum. » Non plorabatis, inquit, sed amare lugebatis ob meam objurgationem quæ facta est per priorem epistolam, « Vestrum pro me zelum. » Non dixit, Iram, sed quod plus erat, Zelum inquit, quo ira accensi fuistis adversus scortatorem et pseudoapostolos qui nobis detrahebant. « Adco ut magis gavisus fuerim. » Ut non lugerem, inquit, ob dictas meas afflictiones. — Alio modo. Cujus comparatione dicit se magis gavisum fuisse? Aut magis gavius sum, inquit, quam fuerit tristitia quam sustinui in meis afflictionibus et angustis : aut quam fuerit dolor quem passus sum eo quod vos mœrore affecissem per epistolam : et hic secundus sensus est magis proprius : nam ad hoc sequentes magis adaptantur sermones. Utrumque tamen adaptari potest. Alit ergo quod gaudium magis ipsum oblectaverit quam dolor contristaverit. Deinde quia licet contristaverim vos in epistola, inquit, attamen ad poenitentiam contristati estis : quod est secundum Deum con-

tristari. Itaque juxta litteræ seriem hic est intellectus : Quæ autem in medio ponuntur circumitiones sunt et causarum redditiones ac repetitiones. Solet enim divinus hic vir circuitiones circuitionibus connectere, et ita sermonem implere. Idea quoque repetitione opus est, 651 tanquam ad prædictam sermonis connexionem interjectum sit quod in medio est, « Non me poenitet. »

Εἶτα : « Εἰ καὶ μετμελὸν. » Πάλιν τοῦτον αἰ- C Deinde addit : « Etiam si poenituerit. » Rursum hujus causa sequitur : « Video enim quod epistola illa. » Et ne hæc quidem periodus simplex est, sed alia quoque assumitur : nam ait : « Tametsi ad horam contristaverit vos. » Nec simpliciter dixit ; Tametsi contristaverit vos, sed addidit, « Ad horam. » Quod autem ait : « Nunc gaudeo, » repetitio est ejus quod dixerat, « Adeo ut magis gavisus fuerim. » Postquam enim frequentia circuitionum orationem impleverat, et videbat in obcuritate ipsam concludi, repetitione usus est. Deinde ita reddidit dictum illud, « Sed quod contristati sitis ad poenitentiam, » quod ut prædictum est connectitur superioribus, puta, « Adeo ut magis gavisus fuerim, quia licet contristaverim vos in epistola ; » attamen quia ad poenitentiam contristati estis. Verum hoc quoque assumptum est et interjectum. Simpliciter est autem, « Adeo ut gavisus fuerim quod ad poenitentiam contristati sitis. » Hæc de rebus minutulis subtilius disseruimus, non quod Paulus his gloriatus sit, aut quod nos ipsum propter hæc ostentemus ac celebremus, sed ut externos et a nostris alienos confundamus, qui insectiam Ecclesiæ objiciunt. Per hæc enim ostenditur quod in hoc, ex quo illi Peanicum ac Olori filium stupentes propemodum adorant, in circuitionibus, inquam, et longiori quoque hos intervallo

Εἶτα : « Εἰ καὶ μετμελὸν. » Πάλιν τοῦτον αἰ- C Deinde addit : « Etiam si poenituerit. » Rursum hujus causa sequitur : « Video enim quod epistola illa. » Et ne hæc quidem periodus simplex est, sed alia quoque assumitur : nam ait : « Tametsi ad horam contristaverit vos. » Nec simpliciter dixit ; Tametsi contristaverit vos, sed addidit, « Ad horam. » Quod autem ait : « Nunc gaudeo, » repetitio est ejus quod dixerat, « Adeo ut magis gavisus fuerim. » Postquam enim frequentia circuitionum orationem impleverat, et videbat in obcuritate ipsam concludi, repetitione usus est. Deinde ita reddidit dictum illud, « Sed quod contristati sitis ad poenitentiam, » quod ut prædictum est connectitur superioribus, puta, « Adeo ut magis gavisus fuerim, quia licet contristaverim vos in epistola ; » attamen quia ad poenitentiam contristati estis. Verum hoc quoque assumptum est et interjectum. Simpliciter est autem, « Adeo ut gavisus fuerim quod ad poenitentiam contristati sitis. » Hæc de rebus minutulis subtilius disseruimus, non quod Paulus his gloriatus sit, aut quod nos ipsum propter hæc ostentemus ac celebremus, sed ut externos et a nostris alienos confundamus, qui insectiam Ecclesiæ objiciunt. Per hæc enim ostenditur quod in hoc, ex quo illi Peanicum ac Olori filium stupentes propemodum adorant, in circuitionibus, inquam, et longiori quoque hos intervallo

quam illi alius, post se relinquit. Atqui illorum vita in hoc labore detrita est: hic autem ne inspirare quidem hæc voluit, nisi ex incidenti cum sese offerret usus, et in hujus sermonibus frequenter id reperire est, nempe quod ea quæ illi adhibita cura non assequuntur, hæc ad illorum reprehensionem gratia præbet se volentibus, etiam dum id non querunt, despiciere docens ut his otium ac labor impendatur. In his enim in quibus illi dicebant insecutiam esse, quando vult, ea quæ sunt eloquentiæ etiam sine labore assumit et prompta ac sibi subjecta habet, idque abundantius quam illi qui hoc pro scopo habent, ac vitam his impendunt. Per hæc ipsa ergo studium ac labor vana ac inutilia esse deprehenduntur non auxiliante gratia. « Nam licet contristaverim vos, » propter oburgationem. « Per epistolam. » Quamquam hæc inquit, priori epistola scripta sint, adeo ut modum excoaserim increpationis, et **652** quod hoc fecerim

VII, 8-11. Video enim quod epistola illa tametsi ad horam contristaverit vos: nunc gaudeo, non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad penitentiam. Nam contristati estis secundum Deum, ut in nulla re detrimento sitis affecti per nos. Nam quæ secundum Deum est tristitia, penitentiam ad salutem non penitentiam parit: contra vero mundi tristitia mortem efficit. Ecce enim isthuc ipsum quod secundum Deum contristati fueritis quantum in vobis genuit sollicitudinem, et defensionem et indignationem, et timorem, et desiderium, et ælum, et vindictam. Siquidem ubique demonstratis vos ipsos, quod puri sitis in eo negotio.

« Tametsi ad horam contristaverit vos. » Nam tristitia horaria fuit ac momentanea, lucrum vero longum ac continuum. « Nunc gaudeo. » Consequens erat ut diceret: Sed plurimum attulit utilitatis. At hoc quidem non dixit, sed ad suam de illis curam venit, ipsorumque encomia. « Sed quod contristati sitis ad penitentiam. » Quod enim mihi lucrum esset quod essetis contristati? Considera vero quod cum contristationem attribuisset epistolæ, penitentiam non ex illa dicti effectam, sed ex ipsorum virtute. Neque enim dicit: Quod contristaverit vos ad penitentiam, sed, « Quod contristati sitis ad penitentiam. » — « Nam contristati estis secundum Deum. » Hæc enim bona tristitia est, sicut malum est secundum hominem contristari. « Ut in nulla re detrimento sitis affecti per nos. » Si tacuissimus, inquit, et non oburgassemus, nos sane detrimento vos affecissemus, qui non præbuissemus penitentiae occasionem. Postmodum de tristitia quæ secundum Deum est philosophatur, separans ipsam a tristitia mundi, et ait: « Nam quæ secundum Deum est tristitia, penitentiam ad salutem non penitentiam parit. » Sicut quæ mundi est, mortem: quando propter pecunias aut propter gloriam quis tristatur. Quoniam enim tristitiæ

Α τῆς χάριτος, ἡ μέλτην ἄλλοι ποιοῦντες οὐ κατα-
θεῖσι, ταῦτα τοῖς θεράποισιν αὐτῆς εἰς ἐκείνων
ἐλεγγον οὐδὲ ζητῆσαι ποριζούσης, καὶ περιορῶν
τὴν ἐν αὐτοῖς σχολὴν καὶ τὸν πόνον μᾶλλον ἀναδιδά-
σκουσας. Αἱ δὲ ὡν γὰρ, ὡς ἂν ἐκείνοι φαίην, ὁ ἰδιω-
σμός τὰ τῆς εὐλογητικῆς, ὅτε βούλεται, καὶ ἀταλαι-
πώριος λαμβάνει καὶ ὑποχείριον ἔχει, καὶ πλέον τῶν
ἔργων αὐτὰ καὶ βίον ποιοῦμένων, διὰ τούτων αὐτῶν
ἡ σπουδὴ καὶ ὁ πόνος, μάταια καὶ ἀνωφελῆς, τῆς
χάριτος οὐ συναιρομένης, ἀπελέγχεται. « Ὅτι εἰ καὶ
ἐλύπησα ὑμᾶς. » Διὰ τὴν ἑγκλησιν. « Ἐν τῇ ἐπι-
στολῇ. » Εἰ καὶ τοιαῦτα ἐστὶ, φησί, τὰ γραφόμενα ἐν
τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ, ὥστε ὑπερβαίνειν τὸ μέτρον
τῆς ἐπιτιμήσεως, καὶ διὰ τοῦτο ποιοῦντα μεταμελ-
θῆναι, ὅμως τὸ πολλὸν κέρδος τὸ ἐξ αὐτῶν γαγόνος,
οὐκ ἐξ με λοιπὸν μεταμεληθῆναι. Ταῦτα δὲ φησὶν,
οὐκ ἐπαθὲ ἀμέτρως ἐπιτίμησεν, ἀλλὰ πρόβατον
ἐπαίνων τὸ πρᾶγμα ποιησάμενος.

penituerit, magnum tamen lucrum quod inde succesa-
sit, non quod modum in reprehensione excoaserit;

Βλέπω γὰρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐπείρησεν, εἰ καὶ πρὸς
ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς, τὴν χαίρω οὐκ ὅτι ἐλύπη-
θητε, ἀλλ' ὅτι ἐλύπηθητε εἰς μετάνοιαν. Ἐλυ-
πήθητε γὰρ κατὰ θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε
ἐξ ἡμῶν. Ἡ γὰρ κατὰ θεὸν λύπη, μετάνοιαν εἰς
σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργάζεται. Ἡ δὲ τοῦ
κόσμου λύπη, θάνατον καταργάζεται. Ἰδοὺ γὰρ
αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην
καταργήσατο ὑμῖν σπουδὴν, ἀλλὰ ἀπολογίαν,
ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλ' ἐκπύθη-
σιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐπιθυμίαν. Ἐν παντί
συνεσπείσατε ἑαυτοὺς ἡγούους εἶναι ἐν τῷ πρᾶ-
γματι.

« Εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς. » Πρὸς ὥραν
γὰρ ἡ λύπη, καὶ διηνεκὲς τὸ κέρδος. « Νῦν χαίρω. »
Ἀκολουθοῦν ἦν εἰπεῖν, ἀλλὰ μέγала ὥφελήσεν. Ἀλλὰ
τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν, ἐπὶ τὴν αὐτοῦ δὲ κηδεμονίαν
ἦλθε καὶ τὰ ἐκείνων ἐγκώμια. « Ἀλλ' ὅτι ἐλύπη-
θητε εἰς μετάνοιαν. » Τί γὰρ μοι κέρδος ἦν, ὅτι
ἐλυπήθητε; « Ὅρα δὲ, τὸ λυπηθῆναι τῇ ἐπιστολῇ ἀνα-
θεῖς, τὴν μετάνοιαν οὐ λέγει ἐξ αὐτῆς γαγενῆσθαι,
ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὅτι
ἐλύπησεν ὑμᾶς εἰς μετάνοιαν, ἀλλ', « Ὅτι ἐλυπήθητε
εἰς μετάνοιαν. » — « Ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ θεόν. »
Αὕτη γὰρ ἡ καλὴ λύπη, ὡς τὸ γε κατὰ ἀνθρώπων
λυπηθῆναι κακὴν. ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ
ἡμῶν. « Εἰ ἰσχυρίσασμεν, φησί, καὶ μὴ ἐπαπλήξα-
μεν, ἡμεῖς ἦμεν οἱ ζημιούντες ὑμᾶς, οἱ μὴ παρα-
σχόντες μετανόας ἀφορμήν. Λοιπὸν περὶ τῆς κατὰ
θεὸν λύπης φιλοσοφεῖ, διακρίνων αὐτὴν τῆς τοῦ κόσμου
λύπης, καὶ φησὶν. « Ἡ γὰρ κατὰ θεὸν λύπη ἀμετα-
μέλητον μετάνοιαν καταργάζεται. » ὡς ἦγε τοῦ
κόσμου, θάνατον, ὅταν διὰ χρήματα, ἢ διὰ ἐξέαν
λυπηταί τις. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ τῆς λύπης φάρμακον,
εἰς τὸ διὰ τὰς ἀμαρτίας λυπηθῆναι, κατεσκευάσται
μόνον, ἐν τούτῳ μόνον καὶ ὥφελαι, ἐν δὲ τοῖς λοι-
ποῖς καὶ βλάπτει. Παρὰ φύσιν γὰρ αὐτῇ χρώμεθα.

pharmacum ad tantum id ordinatum est ut propter

peccata assumeretur tristitia : in hac quoque sola re utilis est : in reliquis vero etiam nocet **653**
nam præter naturam ea ulimur.

Ἀλλως. [ΦΩΤ.] Μετανοίαν ἀμεταμέλητον. φησὶν, **A** ὥστε εἰ κατὰ Θεὸν ἐλυπήθητε, δείξτε ἀνὰ διὰ τοῦ μηδέποτε ὁμᾶς ἀπὸ τῆς καλῆς ἐκείνης μετανοίας ἀποστήναι, καὶ εἰς τὸ ἐναντίον περιτραπήναι καὶ μεταμεληθῆναι, ὅπερ ἐστὶ προετοιμασμένου, μηδέ ποτε τῆς ὁρθῆς ἐξίστασθαι κρίσεως. Ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. Ὅυτε γὰρ ὁ λυπηθεὶς κατὰ Θεὸν μεταμεληθεὶς ποτὲ, ἢ καταγνῶν ἑαυτοῦ, τί δὴ ποτὲ λελύπηται; ὅπερ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου λύπης συμβαίνειν εἰσθεον, ἢ Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο, καὶ λοιπὸν ἐκ τῶν ἀποδεσχηκότων τὰς ἀποδείξεις ὧν εἰρημὰ παρέχει. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὁμᾶς, πόσῃν κατεργάσατο σπουδῇ. Οὐ μόνον γὰρ εἰς μεταμέλειαν τοῦ ὅλως λυπηθῆναι οὐκ ἤλθετε, ἀλλὰ σπουδαιότερους ἐποίησε. Καὶ λέγει τῇ σπουδῇ τὰ τεκμήρια. Ἀλλὰ ἀπολογίαν. **B** Τὸ, ἀλλὰ, ἐν ὅλοις τοῖς τοῖς κεφαλαίοις, ἀντὶ τοῦ, καὶ, καίται. Καὶ ἀπολογίαν εἰργάσατο πρὸς με. Ἀπολογήσαθε γὰρ τῇ μετανοίᾳ, καὶ τῷ ἀποκρίναι ὁμῶν τὸν πεπορευκῶτα. Ἀλλὰ ἀγανάκτησιν. Καὶ ἀγανάκτησιν, φησὶ, πρὸς τὸν πορευόμενον. Καὶ φόβον πρὸς με. Φεβουμένων γὰρ, ἢ τοσαύτη δόρυψις, καὶ ἐπιπρόσθετος. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ τοῦ φόβου ἐπαχθὲς ἦν, ἐπάγει καὶ, ἐπιπρόσθετος. Ἀγαπῶντες γὰρ με, φησὶ, καὶ δεδοκότες μὴ με λυπήσῃτε, διωρθώσαθε. Καὶ ζῆλον, φησὶν, ἢ ὑπὲρ Θεοῦ, ἢ ὑπὲρ ἑμοῦ πρὸς τοὺς λοιδορουμένους ψευδαποστόλους. Καὶ ἐκδίχσιν. Καὶ γὰρ ἐξεδικήσατε τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους, ὑπὸ τοῦ πεπορευκῶτος ὀβρισηθέντας. Ἐν παντὶ συνεστήσατε. Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν τοτέλλμῃται ὑμῖν τοιοῦτον, οἷον τῷ πεπορευκῶτι, ἀλλ' οὐδὲ συνήσθητε αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ εἰρήχαι, καὶ ὁμᾶς πεπορευκῶτος ἐστὶ, ὅπερ αὐτοὺς κοινωνοὺς τοῦ πλημμελήματος ἵποισι, νῦν φησὶ. Καὶ ταύτην ἀπετρίψαθε τὴν ὑπόνοιαν

Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν οὐκ εἵνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ εἵνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' εἵνεκεν τοῦ σωτηριωθέντος τὴν σπουδὴν ὁμῶν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὁμᾶς, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο παρακαλῶμεθα ἐπὶ τῇ παρακαλῇ ὁμῶν. Περισσότερος δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀναπέμψαντα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὁμῶν. Ὅτι εἰ τι αὐτῷ ὑπὲρ ὁμῶν κεκαυχῆται οὐ κατησχύνθη, ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἢ ἐπὶ Τίτῳ, ἀλήθεια ἐγενήθη. Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσσότερος εἰς ὁμᾶς ὅστις ἀναμνησκομένου τὴν πάντων ὁμῶν ὑπακοήν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέεσθε αὐτόν. Χαίρω οὖν ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν.

Τίς ὁ ἀδικήσας; καὶ τίς ὁ ἀδικηθεὶς; οἱ πεπορευκῶτες. Ἐδίκησαν γὰρ ἑαυτοὺς, καὶ ἔδικηθησαν ὅφ' ἑαυτῶν. Λέγει δὲ τοῦτο. Τὰς τοσαύτας, φησὶν,

Alio modo. Pœnitentiam, inquit, non pœnitendam. Itaque utrum secundum Deum contristati sitis, ex hoc ostendere poteritis, si nunquam vos ab honesta illa tristitia separetis aut in contrarium percellamini, vosque pœniteat : quod est exhortantis ut nunquam a recto judicio dimoveantur. Non pœnitendam parit. Neque enim cum qui secundum Deum contristatus est pœnitebit unquam, aut condemnabit seipsum quod propter id fuerit contristatus; hoc autem in mundi tristitia solet contingere. Ecce enim isthuc ipsum. Deinceps etiam ex his quæ conigerunt, eorum quæ dixit demonstrationes exhibet. Ecce enim, inquit, quod vox secundum Deum contristati fueritis quantam genuit sollicitudinem? Non solum enim ad id non venistis ut vos omnino pœniteret fuisse contristatos, sed magis sollicitos reddidit. Et sollicitudinis indicia recenset. Et defensionem. Nam dictio ἀλλὰ, id est, sed, in omnibus istis particulis pro, et, ponitur. Et defensionem erga me operatum est. Defendistis vos ac respondistis per pœnitentiam, et amputando a vobis scortatorem. Et indignationem. Et indignationem, inquit, adversus eum qui scortatus fuerat. Et timorem, erga me. Nam timentium erat tanta correctio. Et desiderium. Quoniam enim invidiosum erat quod dixerat, Timorem, subjunxit, Et desiderium. Me siquidem diligentes, et veritatem ne contristaretis me, emendati estis. Et zelum. Aut pro Deo, aut pro me adversus pseudopostolos qui in me contumeliosi sunt. Et vindictam. Ulti enim estis leges Dei quæ a scortatore injuria affectæ erant. Ubique demonstratis. Non solum, inquit, nihil hujusmodi a vobis attentatum est quale a scortatore illo, sed neque consensistis ipsi. Si quidem quia in priore Epistola dixerat : Et vos inflati estis. Quod ipsos delicti participes efficiebat, nunc ait : Etiam hanc abstersistis suspicionem.

VII, 12-16. Proinde, tametsi scripsi vobis, non id feci ejus causa qui læsærat, nec ejus causa qui læsus fuerat, sed ob id ut studium nostrum quod pro vobis est manifestaretur apud vos coram Deo. Idcirco consolationem accepimus ex consolatione vestri : quin uberius insuper gavisi fuimus ob **654** gaudium Titi, quod resocillatus sit spiritus ipsius ab omnibus vobis. Quod si quid apud illum sui gloriatius de vobis, non sum pudofactus : sed sicut omnia in veritate locuti sumus vobis, ita et gloriatio nostra qua usus eram apud Titum, veritas facta est : et viscera ipsius abundantius erga nos affecta sunt, dum recolit omnium vestrum obedientiam, quemadmodum cum timore ac tremore exceperitis ipsum. Gaudium quod in omnibus fiduciam habeam in vobis.

Quisnam est qui injuria affecti? et quis injuria affectus est? Scortatores. Ipsi namque seipsos injuria affecerunt, et a seipsis injuria affecti sunt.

Est autem tantumdem ac si diceret: Tam graves ob-
jurgationes non causa scortatorum primitus scri-
psi vobis, sed vestri causa, ut vos confirmarem, ne
quomodo serpens etiam malum ad vos pertingeret.
Paulum enim fermenti totam conspersionem fer-
mentat. Sed tunc quidem ita; nunc vero ob eam,
inquit, causam ut ostenderem vobis quantum stu-
dium et curam vestri habeam: quod ipsum idem
quidem est cum priore, sed amantius hoc dictum
est. Nec ejus causa qui laesus fuerat. Non di-
xit, Causa illorum non scripsi, sed, Non prima-
ria causa fuit propter illos, imo et propter vos et
propter illos. Ut studium nostrum quod pro vo-
bis est manifestaretur apud vos coram Deo. Erat
quidem apud me dilectio, sed querebam ut
ille manifestaretur: tanquam inspectante, inquit,
Deo quod vera dicam. Idcirco. Quoniam et
studium quod circa vos habebam demonstravi, et
omne negotium nobis peractum est. Ex consolati-
one vestri. Duas ait, sumptas esse ab ipsis con-
solationes: alteram quidem quod ipse non frustra
objurgasset eos per epistolam, sed ipsi quod re-
prehensum erat correxerant; alteram vero quod
Titum refocillaverant. Ipse vero ait, Ob gaudium
Titii, ostendens quod Titus magnam haberet ipsis
gratiam. Ex eo enim quod ille gauderet, significat
et excellentiam refocillationis et excellentiam gra-
tiarum actionis ejus erga illos. Ideo quoque hanc
consolationem praeponit priori consolationi: et
haec dicit magis eos attrahens ad amorem erga
Titum. Rursum enim cum missurus erat ad ipsos
cum epistola. Quae erat autem Titii refocillatio de
qua etiam gaudebat? aut ipsa eorum correctio de
qua etiam Paulus consolationem acceperat, 655
vel obedientia eorum ad omnia: aut hospitalitas
qua cum reverentia ac fide eum susceperant. Si-
gnum namque pietatis ac religionis est, honor et
reverentia erga concionatorem. Magis, inquit, con-
solationem accepimus propter vestri correctionem,
quia propter vestri correctionem refocillatus est

« Si quid apud illum de vobis. » Argumentum
virtutis discipulorum est, quod praeceptor de ipsis
glorietur, et ostensivum est amoris magistrorum.
« Non sum pudefactus. » Non enim mendax fuisse
apparui. « Si quid gloriatui fui, non sum pudefa-
ctus. » Aut duae dictiones ad unum sententiae mem-
brum accipiendae sunt, et reddenda est subjunctio
prioris ad causam, subdistinguendo ad verbum
« Gloriatui fui. » Aut quod mihi sane videtur, ut
legendum sit distinguendo perfecta distinctione, et
utraque dictio suum proprium constituat intelle-
ctum: poteritque utriusque dictionis perfectus esse
hujusmodi sensus. « Gloriatui fui, » inquit, hoc
est, recte et convenienter gloriatui fuero. « Glo-
riatus fui; » perfectam nactus sum gloriationem.
Deinde, « Non sum pudefactus, » non sum spe
frustratus, non erubui quod talia speraverim. Haec
autem dicens, et per figuram dictionum et per
earam prolationem gaudium manifestabat, et con-

A ἐγκλήσεις, οὐχ ἔνεκεν τῶν πεπορευκέντων ὑμῶν
ἐγραψα πρωτοτύπως, ἀλλ' ἔνεκεν ὑμῶν αὐτῶν
ἀσφαλιζόμενος ὑμᾶς, μή πως ἐδῶ βαδίζον, καὶ εἰς
ὑμᾶς εἰθῇ τὸ κακόν. Μικρὰ γὰρ ζύμη ὅλον τὸ φύ-
ραμα ζυροῖ. Ἀλλὰ τότε μὲν οὕτως. Νῦν δὲ, φησὶν,
ἔνεκεν τοῦ δεῖξαι ὑμῖν πῶς ἐν σπουδῇ καὶ ἐν φρον-
τίδι ὑμᾶς ἔχω, ὅπερ τὸ αὐτὸ μὲν ἔστι τῷ πρώτῳ,
ἀγαπητικώτερον δὲ εἰρηται. « Οὐδὲ εἰνεκεν τοῦ ἀδ-
κηθέντος. » Οὐ τοῦτο λέγει, τὸ, Ἐνεκεν ἐκείνων ἐστὶ
ἐγραψα, ἀλλὰ τὸ, Οὐ πρωτοτύπως δι' ἐκείνους, ἀλλὰ
διὰ τε ὑμᾶς καὶ δι' ἐκείνους. « Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς
ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Ἦν μὲν, φησὶν, ἀγάπη
παρ' ἐμοί, ἀλλὰ καὶ φανερωθῆναι αὐτὴν ἐζήτειν,
ὥσπερ ἐφορῶντες, φησὶ, Θεοῦ ὅτι ἀληθεύει. « Διὰ
τοῦτο. » Ἐπειδὴ καὶ τὴν σπουδὴν τὴν περὶ ὑμᾶς
B ἐπέδειξα, καὶ τὸ πᾶν ἡμῖν κατέρωται. « Ἐπὶ τῇ
παράκλησει ὑμῶν. » Αὐτὸ λέγει παράκληθῆναι παρ'
αὐτῶν παρακλήσεις, μίαν μὲν, διότι αὐτοὶ οὐ μόνον
ἐπιτίμησεν αὐτοῖς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, καὶ ἐκείνοι τὴν
ἐπιτιμήσιν διωρθώσαντες, δευτέραν δὲ, ὅτι τὸν Τίτον
ἀνέπαυσαν. Αὐτοὺς δὲ φησὶν. « Ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, »
δεικνύς ὅτι πολλὴν χάριν αὐτοῖς ὁ Τίτος ὠμολόγει.
Ἐκ γὰρ τοῦ χαίρειν ἐκείνους, τὴν τε ὑπερβολὴν τῆς
ἀναπαύσεως καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς εὐχαριστίας αὐ-
τοῦ τὴν εἰς αὐτὴν ὁμολοῖ. Διὸ καὶ προκρίνει τὴν πα-
ράκλησιν ταύτην, τῇ προτέρᾳ παρακλήσεως. καὶ
ταῦτα λέγει, μᾶλλον αὐτοὺς εἰς τὴν ἀγάπην Τίτου
ἐφαλκόμενος. Ἐμελλε γὰρ πάλιν σὺν τῇ ἐπιστολῇ
πέμπειν αὐτὸν πρὸς αὐτοὺς. Τί δὲ ἦν ἡ ἀνάπαυσις
C Τίτου ἐφ' ᾧ καὶ ἔχαιρεν; ἡ αὐτὴ ἡ διορθώσις αὐ-
τῶν, ἐφ' ἣ καὶ Παῦλος παρακλήθη, ἡ ἡ εἰς πάντα
ὁπακὴ αὐτῶν, καὶ ἡ μετ' εὐλαβείας καὶ πίστεως
ἐξάνια καὶ ὑποδοχὴ αὐτῶν. Καὶ γὰρ τεκμήριον εὐου-
δίας, ἡ εἰς τὸν κήρυκα αὐτῆς τιμὴ καὶ εὐλάβεια.
Μᾶλλον παρακλήθημεν, φησὶν, ἐπὶ τῇ διορθώσει
ὑμῶν, μᾶλλον δὲ ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι
διὰ τῆς διορθώσεως ὑμῶν, ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ
αὐτοῦ.

magis autem gavisus sumus propter gaudium Titii,
ipsius animus.

« Εἰ τι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν. » Καὶ ἀρετῆς μαθητῶν
ἐλεγχος, εἰ τὸν διδάσκαλον ὑπὲρ αὐτῶν καυχᾶσθαι,
καὶ ἀγάπης διδασκάλων δεκτικόν. « Οὐ κατησχύν-
θην. » Οὐ γὰρ ἐφάνην ψευδόμενος. « Εἰτι κεκαύχημαι
D οὐ κατησχύνθην. » — [ΦΩΤ.] Ἦ πρὸς ἐν κόμμα λόγος
τὰς δύο λέξεις ἐκληπτὸν, καὶ τὴν ἐπαγομένην τῇ
προτέρᾳ πρὸς αἰτίαν ἀποδοτέον, ὑποστίζοντας ἐν
τῷ, « Κεκαύχημαι. » ἡ, ὅπερ ἐμοίγε δοκεῖ, μᾶλλον
ἐκατέραν λέγειν ὡς ἴδιον νόημα παριστάσαν, κατὰ
τελείαν σιγὴν στίζοντας ἀναγνωστέον. Καὶ εἰ
ἀν ἐκατέρας λέξεις ὁ νοῦς ἀπρητιζόμενος τοιοῦτος
« Κεκαύχημαι, » φησὶν, ὅλον καλῶς καὶ περὶ πάντων
ἐκαυχῶμαι. « Κεκαύχημαι. » Ἐβρον τὴν καύχ-
σιν τετελεσμένην. Εἰτα, « Οὐ κατησχύνθην. » Οὐκ
ἐφείσθη τῆς ἐλπίδος, οὐκ ἠσχύνθη ἐφ' οἷς προ-
εδόχεα τοιαῦτα. Ταῦτα δὲ αἰπῶν, καὶ διὰ τοῦ
τύπου τῶν λέξεων καὶ τῆς προφορᾶς αὐτῶν, τὴν
χαρὰν ἐδήλου, καὶ τὴν παράκλησιν ἣν εἶχεν. Οὕτως
ἦν δυνατός ἀναγὰς διὰ τῶν λόγων παραστήσαι τὴν

ad admonitionem. Nam revera agre susceptibilem effecisset eo modo sermonem, sed ab encomiis. Vult autem illis movere sermonem de eleemosyna, et ait : « Gratia Dei. » Gratiam vocans eleemosynā donum. Siquidem Dei donum est aliquem esse pium erga egenos, quemadmodum etiam sanitates perficere. « Quæ data fuit in Ecclesiis Macedoniae. » Considera artificium Apostoli. Non dixit statim, Date eleemosynam ; sed quæ egregie ab aliis gesta sunt circa eleemosynam narrat ; nam ex eo quod illos laudat, magis exhortatur hos ad similem æmulationem. « Macedoniae. » Non dixit, In parte ; sed totam laudat gentem, dicens, « In Ecclesiis Macedoniae. » — « Quoniam per multam probationem afflictionis. » Adeo afflicti sunt, inquit, ut etiam probati ex tolerantia facti sint. Neque id adeo mirandum est, sed quod ex tanta afflictione tantum in ipsis gaudium germinaverit. « Nam abundantia, inquit, gaudii illorum, » nempe exuberavit, quod ex communi sententia supplendum est. « Et profunda illorum paupertas. » Et quemadmodum afflictio peperit gaudium, ita quoque profunda illorum paupertas, hoc est, multa. Siquidem a propriis contribulibus spoliati erant. « In divitiis simplicitatis, » id est, abundantiae, ac si diceret : O rem admirandam ! Paupertas non solum subministravit copiosas divitias, verum etiam exuberavit, neque enim ex modo eorum quæ dantur, sed ex voluntate dantium sumitur iudicium : quemadmodum etiam vidua cujus duo æra minuta cæteris proposita sunt²².

VIII, 3-6. Nam pro viribus, testor, et supra vires ultronei, multa cum obtestatione rogarunt nos, ut ministerium et participationem ministerii susciperemus in sanctos : et non quatenus sperabamus, quin etiam seipsos dederunt, primum Domino, deinde et nobis per voluntatem Dei : ita ut exhortaremur Titum, ut sicut antea ceperat, ita et consummaret hanc quoque erga vos gratiam.

Attestor enim illis quod pro viribus ; et quid dico pro viribus ? etiam supra vires certe ultronei aliorum id encomium est. 658 Neque enim nos exhortati sumus ipsos. « Multa cum obtestatione. » Ecce et tertium encomium. Non nos obsecravimus ipsos, sed ipsi nos. Deinde adaugens obtestationem dicit : Rogarunt nos ut susciperemus. — Aliud. In parte hac sermonis sex quedam præclara testatur facinora de Macedonia. Primum quidem quod iuxta vires. Magnum autem est etiam ut quis præstet eleemosynam quatenus et quantum potest : sed majus est quod ait : « Supra vires, » hoc est, seipsos privantes. Et tertium quod ultronei : hoc est, non illis opus fuit aliena admonitione, sed ipsi ex seipso quod bonum est elegerunt. Quantum quod multa cum obtestatione, quod fervidæ voluntatis est ac eleemosynam effundentis. Neque enim tanquam gratiam aliis præstantes, sed tanquam ipsi maxi-

A vesin (ἢ γὰρ ἂν δυσπαράδεκτον εἰργάσατο τὸν λόγον), ἀλλὰ ὑπὸ ἐγκωμίων. Βούλεται δὲ τὸν περὶ ἐλεημοσύνης αὐτοῖς κινήσαι λόγον, καὶ φησὶ : « Τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, » χάριν λέγων, τὸ τῆς ἐλεημοσύνης χάρισμα. Χάρισμα γὰρ Θεοῦ ἐστὶ τὸ εἶναι τινα ἐλεήμονα, ὥσπερ τὸ λάσεις ἐπιτελεῖν. « Τὴν δεδομένην ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας. » « Ὅρα τὸ εὐμήχανον τοῦ Ἀποστόλου. Οὐκ εἶπεν εὐθὺς, Δότε ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ τὰ ἐτέροις καταρθωμένα περὶ ἐλεημοσύνης διηγείται. » Ἐκ γὰρ τοῦ ἐκαίνοους ἐγκωμιάζειν, μᾶλλον τούτους πρὸς τὸν ὁμοιον ζῆλον προτρέπει. « Τῆς Μακεδονίας. » Οὐκ εἶπεν, « Ἐν μέρει, ἀλλ' ὁλόκληρον ἔπαινει τὸ ἔθνος, » ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας, » εἰπὼν, « Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως. » Οὕτως ἐθλίβησαν, φησὶν, ἐπὶ καὶ δόκιμοι ἐκ τῆς ὑπομονῆς γεγεννηται. Καὶ οὕτω τούτο θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι ἐκ τοσαύτης θλίψεως τοσαύτη χαρὰ ἐβλάστησεν ἐν αὐτοῖς. « Ἡ περισσεία γὰρ τῆς χαρᾶς αὐτῶν. » Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, ἐπερίσσευσεν. « Καὶ ἡ κατὰ βάθος πτωχεία αὐτῶν. » Καὶ ὥσπερ ἡ θλίψις χαρὰν ἔτεκεν, οὕτως καὶ ἡ κατὰ βάθος πτωχεία, τούτέστιν ἡ πολλή. Καὶ γὰρ διηρηπάγησαν ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφορῶν, « Εἰς πλοῦτον ἀπλήρητος, » τούτέστι, θαφίλεια, ὥς εἰ εἶπεν, « Ὁ τοῦ παραδόξου ! Ἡ πτωχεία εἰς θαφίλην πλοῦτον οὐ μόνον οὐδύργησεν, ἀλλὰ καὶ ἐπερίσσευσεν. Ὅ γὰρ τῷ μέτρῳ τῶν δεδομένων, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν παρεχόντων κρίνεται. Οὕτως καὶ ἡ χῆρα ἥς τὰ δύο λεπτά προκίτριται.

C « Ὅτι κατὰ δύναμιν μαρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δύναμιν αὐθαίρετοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, δεῖσθαι ἡμᾶς. Καὶ οὐ καθὼς ἡλείπισαμεν, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ, εἰς τὸ παρακαλεῖσθαι ἡμᾶς Τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο, οὕτως καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην.

Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς ὅτι κατὰ δύναμιν. Τί λέγω, κατὰ δύναμιν ; καὶ ὑπὲρ δύναμιν μὲν ὅν αὐθαίρετοι. Δεύτερον ἐγκωμίων. Ὅ γὰρ ἡμεῖς αὐτοὺς προετραφέμεθα. « Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως. » Τρίτον ἐγκωμίων. « Ὅτι οὐχ ἡμεῖς παρακαλέσαμεν, ἀλλ' αὐτοί. Ἐτα ἐπιτελούν τὴν παρακλήσιν, φησὶ : Δεόμενοι ἡμῶν εἰς τὸ δεῖσθαι. — Ἄλλο. [ΦΩΤ.] Ἐν τῇ περιχοπῇ τοῦδε τοῦ βήτου, εἰς τινα κατορθώματα ἐμαρτύρησε τοῖς Μακεδόνιοις. Πρῶτον μὲν, ὅτι κατὰ δύναμιν. Μέγα ἐστὶ καὶ τὸ καθόσον ἰσχύει τις ποιῆσαι ἐλεημοσύνην. Ὁ δὲ καὶ μαζὶόν φησιν, ὅτι, « Καὶ ὑπὲρ δύναμιν, » τούτέστιν ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες. Καὶ τρίτον, ὅτι αὐθαίρετοι, τούτέστιν, οὐκ ἐβλήθησαν εἰς τοῦτο παραινέσεως ἀλλοτριᾶς, ἀλλ' αὐτοὶ ἐξ ἑαυτῶν, τὸ ἀγαθὸν ἡρώσαντο. Τέταρτον, ὅτι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως, ἐπερίσθι θερμοῦς, καὶ ὑπερβουζούσης τὴν ἐλεημοσύνην προαιρέσεως. Ὅ γὰρ ὡς αὐτοὶ ἐτέροις χάριν κατατιθέμενοι, ἀλλ' ὥς αὐτοὶ μεγάλα

²² Luc. xxi, 2.

κερδαίνοντες, παρεκάλουν, ἰδόντο, καὶ οὐκ ἀνίσταν
 δέσμενοι. Δέσμενοι γάρ, φησὶν, ἡμῶν. Πέμπτον, ὅτι
 καὶ παρ' ἐλπίδας Παύλου. Ὅρα ποῦ ἀντιβέβηκε
 τὸ πρᾶγμα. Καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, φησὶ, μεγαλοψυχότερον
 διατέθησαν. Οὐ γὰρ ἐγὼ αὐτῶν, φησὶν, ἡλπίζον,
 τοσοῦτον αὐτοὺς ἐλεημοσύνην ἐπιβλεψάσθαι, ὃ δὲ
 οὐδὲ τούτοις ἤρκεσθη, ἀλλ' ἐπὶ τῇ συμπληρώσει
 τῆς περιόδου, τὸ μέζον πάντων τέθηκε. Τί γάρ,
 φησὶν, ἦν, ὃ κατὰ δύναμιν, καὶ ὑπὲρ δύναμιν καὶ
 αὐθαίρετοι, καὶ παρακαλοῦντες, καὶ δέσμενοι, καὶ
 παρ' ἐλπίδας ἐποίουν; Ὁ μέγεθος ἀρετῆς καὶ
 ἐλεημοσύνης ἀξίας τῶν τοῦ Παύλου ἐγκωμίων! Τί ἦν ὃ ἐποίουν; Ἐδωκαν ἑαυτοὺς, φησὶ, πρῶτον
 τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῖν, διὰ θελήματος Θεοῦ. Οὐκ
 ἔδωκαν μέρος τι, καὶ μέρος παρ' ἑαυτοῖς κατέσχον,
 ἀλλ' ἑαυτοὺς ὅλους τῷ Κυρίῳ, ὡσανεὶ, οὐδὲ τὰς
 τοῦ ζῆν ἀφορμὰς ἑαυτοὺς κατέλιπον, ἀλλὰ πάντα
 δόντες, τὴν ἑαυτῶν πρόνοιαν πᾶσαν καὶ φροντίδα
 ἀνέθεντο τῷ Κυρίῳ. Διὸ καὶ τὸ μέγεθος ἡνωθῶν ὁ
 Παῦλος τοῦ κατορθώματος, ἐπάγει, ἡ διὰ θελήματος
 Θεοῦ. Ἀντὶ τοῦ, Μὴ θαυμάσης, ἀνθρώπε. Θεὸν
 εἶχον συνεργόν, τοῦτον διὰ τῆς προαιρέσεως; ἐπελ-
 κυσίμενον. Ἐνθα δὲ Θεὸς συνεργεῖ οὐδὲν ἀδύνατον.
 Ὅρα δὲ πῶς χάριν αὐτὸ καὶ κοινωνίαν καλῶν ἐπὶ
 τῆς ἀνείπεν, ὅτι ὅπως ἑαυτοὺς ἔδωκαν. Καὶ τὴν
 κοινωνίαν τῆς διακονίας. Ἐπεὶ ζηλωταὶ ἦσαν
 ἀνθρώπων, χάριν καὶ χάρισμα τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἵνα
 ἐπιδράμωσι. Κοινωνίαν δὲ καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην,
 εἰκνύς ὅτι οἱ μὲν χρήματα διδόναι, οἱ δὲ λαμβάνον-
 τες, τὴν παρὰ Θεοῦ βοήθειαν αὐτοῖς συνεισφέρουσιν.
 Καὶ οὐ καθὼς ἡλπίσαμεν. Τοῦτο καὶ πρὸς τὰς
 ὁλίφεις καὶ τὴν ποσότητα νοητέον. Οὐ γὰρ ἡλπίσα-
 μεν, φησὶν, ὅτι ἐν ὁλίφει ὄντες τοσαύτη, ἢ ἔδωκαν,
 ἢ τοσαῦτα ἔδωκαν. Ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν. Οὐκ
 ἐν μέρει μὲν, φησὶ, τῷ Κυρίῳ, ἐν μέρει δὲ τοῖς κο-
 σμικοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ὅλοι οἱ ὅλων ἔδωκαν ἑαυ-
 τοὺς τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἡμῖν δὲ οὐκ εἰκῇ, ἀλλὰ διὰ θε-
 λήματος Θεοῦ, τοῦτέστι, διὰ τὸ θελημα καὶ τὸ ἀρε-
 στεῖν Θεοῦ, τοῦτο ποιοῦντες. Εἰς τὸ παρακαλέσαι
 ἡμᾶς τίτον. Καὶ τοσοῦτον, φησὶν, ἔδωκαν ἑαυτοὺς
 πρὸς τοῦτο, ὥστε ἔλθειν με εἰς τὸ πέμψαι τίτον
 περὶ τούτου πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ διαττον σχολήτε
 Μακεδόνων. Ἰνα καθὼς προσεήρξατο. Οἰκτιρεῖ
 αὐτοῖς τὸν τίτον. Δείκνυσι γὰρ αὐτὸν, προθέμενον
 καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀπελθεῖν πρὸς Κορινθίους, ἵνα μὴ
 διαταξῶσι Μακεδόνων· τοῦτο δὲ ἀγάπης ἦν τίτου.
 Ἰνα, φησὶ, καθὼς προσεήρξατο τοῦτέστι, προθέτοι
 τὸ θεῖν ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς. Καὶ ἐπιτέλεση, τοῦ-
 τῆς πληρώσῃ τὸ ἐγγχείρημα. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ πα-
 ρακαλέσαι αὐτὸν εἰς ἔργον ὑμᾶς ἀγαγεῖν τὸ κατὰ
 τὴν ἐλεημοσύνην. Οὕτως ἐπιτέλεση εἰς ὑμᾶς. Ὁ
 καὶ τὰ λοιπὰ ὑμῖν, φησὶ, διήνυσται, ἅπερ ἐν
 τοῖς ὅλοις μαρτυρεῖ. Ὅρα δὲ πῶς πανταχοῦ χάρισμα
 καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην. Καὶ τὴν χάριν γὰρ, φησὶ,
 τούτην.

Ἀλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει καὶ
 λόγῳ καὶ γνώσει καὶ πάσῃ σπουδῇ, καὶ τῇ ἐξ

A
 mum lucrum facientes, obestabantur et obse-
 rant: nec quieverunt a precibus. Rogantes, inquit,
 nos. Quintum quod etiam supra ea quae speraverat
 Paulus. Vide quo rem produxerit: Et meipsum,
 inquit, magis magnanimum reddiderunt; neque
 enim ego ipse sperabam quod tam abundantem
 eleemosynam praestare possent. At ne haec quidem
 illi satis fuerunt, sed ad complementum periodi
 quod omnibus majus est posuit. Quid enim fuit, in-
 quit, quod iuxta vires, et supra vires, et ultronei, et
 obestantes ac orantes, et plus quam speraremus
 fecerunt? O magnitudinem virtutis ac eleemosynae,
 dignae sane Pauli encomiis! Quid est illud quod
 fecerunt? Scippos, inquit, dederunt, primum Do-
 mino, deinde et nobis per voluntatem Dei. Non
 partem aliquam dederunt et partem sibi retine-
 runt, ac si diceret: Ne vivendi quidem subsidia sibi
 retinuerunt, sed datis omnibus, suam ipsorum pro-
 videntiam omnem et curam in Domino reposue-
 runt. Ideo quoque Paulus magnitudinem praelari
 facinoris intelligens, subjungit: Per voluntatem
 Dei, tanquam dixisset: Ne admireris, o homo.
 Deum habebant auxiliatorem, quem ultronea prom-
 ptaque voluntate attraxerant. Ubi vero Deus auxilia-
 tur, nihil impossibile est. Considera autem quomodo
 cum prius illud vocasset gratiam ac participationem,
 in fine addiderit quod omnino scippos dederunt.
 Et participationem ministerii. Quoniam amula-
 tores erant hominum, rem ipsam diei gratiam ac
 donum ut accurrant. Eleemosynam autem vocat
 participationem, ostendens quod illi quidem pecu-
 nias tribuunt; qui vero accipiunt, 659 auxilium
 a Deo ipsis conferunt. Et non qualenus speraba-
 mus. Hoc et ad afflictiones et ad quantitatem in-
 telligendum est. Non enim sperabamus, cum essent
 in afflictione, quod aut darent aut tanta darent.
 Sed scippos dederunt. Non partim, inquit, Do-
 mino, partim vero mundanis rebus, sed toti per
 omnia dederunt scippos Domino, nobis autem non
 temere, sed per voluntatem Dei: hoc est, facientes
 ideo quod beneplacitum ac voluntas Dei esset. Ita
 ut adhortaremur Titum. Et adeo, inquit, scippos
 ad hoc tradiderunt, ut in hoc venirem, quo Titum
 de hac re ad vos mitterem, ne inferiores essetis
 Macedonibus. Ut sicut antea ceperat. Concessit
 ipsis Titum. Ostendit enim quod proposuerit etiam
 a scipso proficisci ad Corinthios, ne inferiores es-
 sent Macedonibus: hoc erat amoris Titi. Ut sicut
 antea ceperat, inquit: hoc est, proposuerat et con-
 ceperat quod oporteret venire ad vos: ita et con-
 summaret. Hoc est, rem tentatam compleret: hoc
 autem est ipsum hoc efficere ut vos ad opus dedu-
 cat quod ad eleemosynam pertinet. Ita et consum-
 maret erga vos. Sicut caetera, inquit, vobiscum
 transegerat quae in superioribus testatur. Vide
 autem quomodo eleemosynam ubique donum vocet.
 Etiam hanc, inquit, gratiam.

VIII, 7, 8. Imo quemadmodum ubique abundantis
 fide et sermone et scientia et omni diligentia, et ea

quam ex vobis erga nos est charitate, facite ut in hac quoque gratia abundetis. Non secundum imperium loquor, sed per studium aliorum etiam vestrae dilectionis sinceritatem probans.

Considera rursum alhortationem cum encomiis. Abundantis, inquit, hoc est, omnia habetis in abundantia. Fide quidem, quæ in Deum est : sermone vero, id est, sapientia : scientia autem, quæ dogmatum est : et omni diligentia, quæ circa aliam virtutem est. « Et ea quæ ex vobis erga nos, est charitate, » et sicut abundatis, inquit, diligendo nos. Quaaquam enim non ita ipsum diligere sicut ipse illos, attamen diligebant. Sed et verba hæc eo dirigebat, ut similiter ipsum amarent. « Ut etiam in hac gratia. » Rursum gratiam vocat eleemosynam. Abundantis autem, id est, aut super pauperes Macedones abunde habetis : **680** aut ut περισσεύετε idem sit quod liberales estis. « Non secundum imperium loquor. » Quoniam et multa admonuerat et Macedones vehementer commendaverat, ne cuiquam gravis videretur, ait : « Non secundum imperium loquor, » hoc est, non veluti cogens. « Sed per studium aliorum. » Hoc est, propterea narraui studium Macedonum, id est, eleemosynam, ut per illorum studium probatiores vos reddam, qui a me vehementer ammini. Probans enim hoc est, probatiores ostendens. — Nam dilectionis quæ erga Deum erat, aut si malis, quam erga Paulum gerebant, efficax erat probatio eleemosyna in proximos. Siquidem persuasus sum, inquit, et Deum, et nos propter ipsum, a vobis amari : sed perfectior sinceræ et ingenuæ dilectionis probatio ac confirmatio, per eleemosynam in pauperes declaratur.

VIII, 9-11. Nostis enim gratiam Domini Jesu Christi quod propter vos pauper fuerit cum esset dives, ut vos illius inopia ditesceretis. Et consilium in hoc do. Nam hoc vobis conducit : qui quidem non solum facere sed et velle cepistis jam ab anno superiore. Nunc autem et illud quod facere cepistis perficite : ut quemadmodum promptitudo voluntatis fuit, ita perficiatur ex eo quod possidet.

« Nostis enim gratiam Domini nostri. » Nam pauper fuit in nostra carne : deinde condemnatus est ac crucifixus : idque propter nos indignos. Si igitur ille, inquit, propter te pauper fuit, tu ne pecunias quidem propter ipsum dabis ? « Cum esset dives. » Quatenus est et intelligitur esse Deus : utpote ineffabilis, inintelligibilis, invisibilis, incomprehensibilis, gloriam habens ineffabilem, lucem quæ exprimi nequeat, magnitudinem incomparabilem, « Ut vos illius inopia ditesceretis. » Nisi enim ille, inquit, pauper fuisset, nos ditari non potuissemus. Sumus autem ditati remissione peccatorum, sanctitate, adoptione, ipso etiam æcelorum regno. « Et consilium in hoc do. » Vide quomodo student non gravis aut odiosus haberi. Meam, ait, sententiam et consilium do, non necessitatem impono, imo propterea do ipsum consilium, quod res sit quæ vobis magis conducat

A ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπη, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε. Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐτέρων σπουδῆς, καὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων.

Ὅρα πάλιν μετ' ἐγκωμίων τὴν προτροπὴν. Περισεύετε, φησί, τουτέστι, μετὰ περισσεύσεως ἔχετε πάντα. Πιστεῖ μὲν, τῇ εἰς Θεόν· λόγῳ δὲ, τῇ σοφίᾳ. Γνώσει δὲ, τῇ τῶν δογμάτων. Καὶ πάσῃ σπουδῇ, τῇ περὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν. « Καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ. » Καὶ ὥσπερ, φησί, περισσεύετε ἐν τῷ ἀγαπᾶν με. Εἰ καὶ μὴ ἡγάπων αὐτὸν οὕτως ὡς αὐτοὺς ἐκείνους, ἡγάπων δὲ ὅμοιως. Πλὴν καὶ προτροπομένου, τὰ ῥήματα εἰς τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν οὕτως. « Ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι. » Πάλιν χάρισμα τὴν ἐλεημοσύνην καλεῖ. Περισεύετε δὲ, ἢ ὅτι ἐπεταγὴν λέγω. « Ἐπειδὴ πολλὰ τε παρήντισα, καὶ σφόδρα Μακεδόνας ἐνεκωμιάσων, ἵνα μὴ ἐπαχθῆς τις εἶναι δόξῃ, φησὶν, « Οὐ κατ' ἐπιταγὴν, » λέγω, τουτέστιν, οὐχ ὡς κελεύω, οὐδ' ὡς ἀναγκάζων, ἀλλὰ « διὰ τῆς ἐτέρων σπουδῆς, » τουτέστι, διὰ τοῦτο διεξῆλθον τὴν σπουδὴν Μακεδόνων, τὴν περὶ ἐλεημοσύνης, ἵνα διὰ τῆς ἐκείνων σπουδῆς δοκιμωτέροις ὑμᾶς τοὺς ὅτι ἐμοὶ ἡγαπημένους ποιῶσω. Δοκιμάζων γάρ, τουτέστι, δοκιμωτέρους ἀποφαίνων. — [ΦΩΤ.] Ἀγάπης γάρ, τῆς εἰς Θεόν, εἰ βούλει δὲ καὶ τῆς εἰς Παῦλον, ἡναργῆς ἀποδείξεις καὶ δοκιμῇ, ἢ εἰς τοὺς πλησίον ἐλεημοσύνην. Πέπεισμαι γάρ, φησί, καὶ τὸν Θεόν, καὶ ἡμᾶς δι' αὐτὸν, ὅψ' ὑμῶν ἀγαπᾶσθαι, ἀλλ' ἡ τελειότερα τῆς γνησίας ἀγάπης παράστασις καὶ βεβαίωσις, διὰ τῆς εἰς τοὺς πλησίον, ἐλεημοσύνης ἐμφανίζεται.

Γινώσχετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτις δι' ὑμᾶς ἐπώχευσε πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε, καὶ γνήσιον ὑμῖν ἐν τούτῳ δίδωμι. Τοῦτο γὰρ ὑμῖν συμφέρει, οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προετήρῃσατε ἀπὸ πέρους. Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε. Ὅπως καθέπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτως καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν.

« Γινώσχετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Ἐπώχευσε γὰρ τὴν ἡμετέραν σάρκα. Εἶτα κατεδικάσθη, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς τοὺς ἀναξίους. « Οὗτις δι' ἡμᾶς ἐπώχευσε. » Εἰ οὐν ἐκείνος, φησὶν, ἐπώχευσε διὰ σὲ, σὺ οὐδὲ χρήματα δίδως δι' αὐτόν ; « Πλούσιος ὢν. » Καθὸ ἐστὶ καὶ νοεῖται Θεός, οὐκ ἀνέκωφτος, ἀπειροπότης, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, δόξαν ἔχων ἀπόρρητον, πῶς ἀνεκλάλητον, μεγαλωσύνην ἀνείκαστον. « Ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. » Εἰ γὰρ μὴ ἐκείνος, φησὶν, ἐπώχευσε, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἐπλουτήσαμεν. Ἐπλουτήσαμεν δὲ, ἄρα σιν ἁμαρτιῶν, ἀγνωσύνης, υλοθεσίαν, αὐτὴν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. « Καὶ γινώμην ἐν τούτῳ δίδωμι. » Ὅρα πῶς ἀνεπαχθῆς εἶναι σπουδάζει. Γινώμην, φησί καὶ συμβουλὴν δίδωμι, οὐκ ἀνάγκην τινα ἐπιτίθημι, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν συμβουλὴν διὰ τὸ ὅτι μὲν μᾶλλον συμφέρειν τὸ πρᾶγμα,

ἡπερ τοῖς λαμβάνουσι λέγω. « Οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι. » Καὶ λοιπὸν λέγει τὴν γνώμην. Οἵτινες, φησὶν, οὐ μόνον ἀρχὴν ἔχετε πρὸς τὸ ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ θέλειν, τούτῳ, τὸ ἐκουσίως ποιεῖν, καὶ μηδενὸς προτρέψαμένου, « Νῦν καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε, » τούτῳ, πληρώσατε αὐτὸ, δυνήσασθε θέλειν. Βούλεται δὲ τὸ αὐθαίρετον καὶ τούτοις, ὡς Μακεδόσι περιέφαι. « Ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία. » Ἴνα μὴ, φησὶν, ἄχρι προθυμίας στή τὸ καλὸν ἔργον τοῦτο, ἀλλ' ὥσπερ ἡ προθυμία, ἐκ γνώμης καὶ ἐκ θελήματος ἐκουσίῳ γέγονεν, οὕτως καὶ τὴν προθυμίαν πληρωθῆναι γένηται ἐκ τοῦ ἔχειν, τούτῳ, ἐκ τοῦ ἔχοντος εἰσπνεύσιν. Ὡς εἰ γὰρ οὐκ ἔχει τις, τὸ ἀπὸ τῆς προθυμίας ἐπιλήρωσεν.

Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὼς ἐὰν ἔχη τις εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὼς οὐκ ἔχει. Οὐ γὰρ ἴνα ἅλλοις ἀνεσις, ὅμιν δὲ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὅμῶν περισσεύμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα. Ἴνα καὶ τὸ ἐκείνων περισσεύμα γένηται, εἰς τὸ ὅμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης, καθὼς γέγραπται. Ὁ τὸ καλὸν οὐκ ἐπλεόνασεν, καὶ δὲ ὁ ἄλλος οὐκ ἠλαττώθησεν.

Προκειμένης γὰρ, φησὶ, προθυμίας, καθὼς μέρος ἔχει, εὐπρόσδεκτος ἐστὶ παρὰ θεῷ, καὶ μικρὸν ἢ, καὶ μὲν ἢ παντελῶς. Καθὼς γὰρ ἔχει, φησὶν, οὐ καθὼς οὐκ ἔχει, ἀπατεῖται. « Οὐ γὰρ ἴνα ἅλλοις ἀνεσις. » Οὐ γὰρ ἴνα ἅλλοι μετὰ ἀνέσεως τραφῶσι, γὰρ ὅμως ὑπὲρ δύναμιν δοῦναι, ὥστε καὶ ἔνδειαν καὶ θλίψιν ὑπομείναι ἐκ τούτου. Τοῦτο δὲ, διὰ τὸ αὐτῶν ἀτελὲς φησὶν. Ὁ γὰρ Μακεδόνας ἐπαίνων ἐστὶ ὑπὲρ δύναμιν ἔδωκεν, δηλὸς ἐστὶ καὶ τούτους τοῦτο ποιεῖν θέλων. Ἀμέλει παρακατιῶν, αἰνιγματωδῶς κατασκευάζει τὸ δεῖν ὑπὲρ δύναμιν δίδοναι. « Ἀλλ' ἐξ ἰσότητος. » Κομᾶτε, φησὶ, χρήμασιν ὅμοις, ἐκείνοι δὲ τῇ εἰς θεὸν παρρησίᾳ, ὅς τὰ τῆς ἐλεημοσύνης μέλλει διδοῦναι. Δότε τοίνυν αὐτοῖς τὰ περισσὸν τῶν χρημάτων, καὶ λάβετε τὸ περισσὸν τῆς εἰς θεὸν παρρησίας. Εἰπὼν δὲ, ἐξ ἰσότητος, ἡρέμα προτρέπεται αὐτοὺς μὴ τὸ περισσεύμα δοῦναι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὑστέρημα. Τοῦτο γὰρ, φησὶν, εἰ περισσεύμα ὄψ, περισσεύμα λαμβάνεις. Εἰ θαφίλεις ὄψ, θαφίλεις λήψῃ. Εἰ δὲ ἐλόκληρον βούλει τὴν πρὸς θεὸν παρρησίαν ἐπισπάσασθαι, ὅλα κένωσον καὶ σὺ, ὅς καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος. Ἐξ ἰσότητος γὰρ ἐστὶν ἡ λήψις τῆς δόσεως. « Ἐν τῷ νῦν καιρῷ. » Ἐν τῷ νῦν καιρῷ, φησὶν. Ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι, οὐδὲν τούτων ἐπιδικνύσθαι δύναται. — Καὶ ἄλλως δέ. [ΦΩΤ.] Ἐν τῷ νῦν καιρῷ ἐπιτέλεσον τὴν ἰσότητα. Ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι πολλαπλασίονα ἀπολήψῃ. Καὶ πρόσκαιρος μὲν ἡ δοκοῦσα ζημία (ἐν τῷ νῦν γὰρ καιρῷ, φησὶ), διαμνύων δὲ ὁ ἄρατος πλοῦτος. « Καθὼς γέγραπται. » Δείξας ὅτι οὐ μόνον διδοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἀνταλαμβάνουσι, καὶ μέλζονα ἀνταλαμβάνουσι (καὶ γὰρ εἶπεν, « Ὅπως γένηται ἰσότης; » πρὸς θαφίλειαν αὐτοῖς προτρέπων εἶπεν. Οὐκ ἐστὶ γὰρ ἴσον δοῦναι

si suscipiatis. 661 « Qui quidem non solum facere. » Consequenter etiam dicit ipsum consilium. Qui quidem non solum, inquit, principium habetis ad faciendum, verum etiam ad volendum, hoc est, ut voluntarie et nullo adhortante faceretis. « Nunc autem et illud quod facere cepistis perficite. » Hoc est, complete illud quod jam velle cepistis. Cupit autem efficere, ut hi quoque sint ultronei quemadmodum Macedones, « Ut quemadmodum promptitudo. » Ne in sola animi promptitudine, inquit, bonum hoc opus sistat : sed quemadmodum promptitudo ex mente et ultronea voluntate processit, ita quoque impleatur animi promptitudo. Ex eo quod possidet : hoc est, eo quod possidentes conferant, ut si quis non habeat, jam ex illo quod prompti animi erat rem complevit.

VIII, 12-15. Etenim si prius adsit animi promptitudo, juxta quodcumque illud est quod possidet aliquis acceptus est, non juxta id quod non possidet. Non enim ut aliis relaxatio sit, vobis autem angustia : sed ut ex paritate, in praesenti tempore vestra copia illorum succurrat inopia, ut etiam illorum copia vestra succurrat inopia, ut fiat paritas, quemadmodum scriptum est. Qui multum habebat, huic nihil superfluit : et qui paulum habebat, is nihilominus habuit.

Præmissa enim animi promptitudine, inquit, acceptus est quispiam a Deo juxta partem quam possidet, sive parva sit, sive nihil omnino sit. Juxta id, ait, quod possidet, non juxta id quod non possidet, exigitur. « Non enim ut aliis relaxatio sit. » Neque enim ut alii cum remissione ac dissolutione alantur, vos oportet supra possibilitatem dare, ut etiam indigentiam et afflictionem ex hoc sustineatis. Id autem propter illorum dicit imperfectionem. Siquidem cum Macedones ex hoc laudaverit quod supra vires dedissent, manifestum est quod hos quoque id facere vellet. Certe in progressu obscure astruit oportere supra vires tribuere. « Sed ex paritate. » Vos, inquit, esserimini divitiis, illi vero quibus dandæ sunt elemosynæ, libertate erga Deum : vos igitur date illis superflua quæ possidetis in divitiis, et accipite superfluum quod de libertate erga Deum possident. Dicens autem. « Ex paritate, sensim adhortatur eos non ut dent quod superfluum est, 662 verum etiam quod necessarium est sive ipsam penuriam. Nam si quod superfluum est, inquit, dederis, etiam quod superfluum est accipies : si abunde dederis, abunde recipies. Si vero perfectam erga Deum libertatem conciliare cupis, tu quoque teipsum evacua, et ex eo etiam quod necessarium est tribuito. Siquidem ex paritate est doni acceptio. « In praesenti tempore. » In hoc, inquit, tempore. Non in futuro nihil hujusmodi potest exhiberi. — Alio quoque modo. In praesenti tempore perfice paritatem, in futuro enim multiplicata accipies. Et temporarium quidem est quod videtur damnum : nam « In praesenti, inquit, tempore, » porro in perpetuum parit

ineffabiles divitias. « Quomodo scriptum est. » Postquam ostendit quod non solum dent, verum etiam recipient, imo majora recipient (quanquam enim dixit : « Ut fiat paritas, » ad libertatem illos exhortando dixit, siquidem æquale non est dare pecunias et recipere libertatem erga Deum) : nunc id ex Veteri Testamento vult confirmare ; quia licet non tradideritis, inquit, nihil amplius erit vobis qui accumulatis. Quanquam enim illi a vobis non accipiant, non propterea inferiores erunt : Deus namque ipsos non despiciet, propter quem pauperes sunt. Siquidem scribens ad illos : Direptionem, inquit, facultatum vestrarum cum gaudio accepistis²². « Etenim laudabile quidem erat ex seipsis cœpisse facere, cum solum admoniti fuerint ad volendum : majus autem ipsam quoque voluntatem ex proprio animo natam esse, ei ultionem voluntatem demonstrasse. Si ergo quod majus est, inquit, exhibuistis, etiam quod minus est perficite.

VIII, 16-18. *Gratias autem Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi, qui exhortationem acceperit ; quin potius, cum esset diligentior, suapte sponte ad vos profectus sit. Misimus autem una cum ipso fratrem cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias.*

Ubi de elemosyna disseruit quantum oportuit, consequenter laudat eos qui ad hoc missi sunt, ut dum omni carerent suspicione, magis ipsos inducerent ut prompto animo conferrent. Dei autem opus dicit, quod Titum ad hoc excitaverit : eo modo auctoritatem et gravitatem addens contributioni : nisi enim magnum aliquid esset, nequaquam ad id excitatus a Deo esset. « Qui exhortationem acceperit. » 663 Et unde, inquit, manifestum est quod Deus Titum admonuerit? Unde? Quia exhortationem quidem suscepit, hoc est, a me quidem admonitus est, verum illud quoque intus ad hoc impellebat. Ideo etiam factus diligentior quam ex mea unius adhortatione fuisset, sua sponte profectus est, hoc est, uliro et sua promptitudine. Considera autem sapientiam : et Dei opus esse dicit adventum Titi, et seipsum exhortatum fuisse, et Tito ne opus quidem fuisse exhortatione.

« Misimus autem una cum illo fratrem. » Multi hunc Lucam fuisse dicunt propter conscriptum ab ipso Evangelium : multi vero Barnabam. Siquidem prædicationem non scriptam aliunt dictam esse Evangelium : idque sit verosimilius. Nam quæ post hæc sequuntur Barnabæ magis optantur. « Cujus laus est in Evangelio. » Non enim solum prædicat, inquit, sed cum laude hoc facit. Illa vero laus non ad unum sed ad omnes pervenit Ecclesias. — Quare autem Titi quidem nomen exprimit, horum autem non ita? Quia Titum noverant, hos autem non noverant ; et quia de his tanta dicit, quanta ad commendationem tantum sufficiant ; idque facit volens etiam suspensionem effugere, quod sibi vellet assumere pecunias. « Cujus laus est in Evangelio. » Nam deest verbum ἔστι, est,

A χρήματα, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν παρρησίαν ἀντιλαβεῖν), νῦν ἐκ τῆς μαρτυρίας τῆς καλαιδίας θέλει τοῦτο κατασκευάσαι, ὅτι καὶ μὴ μεταδῶτε, οὐδὲν ὁμνῆσαι πλέον συνάγουσι. Κἄν γὰρ μὴ λάβωσιν ἐκείνοι παρ' ἡμῶν, οὐ παρὰ τοῦτο ἐλαττωθήσονται. Οὐ γὰρ ἂν αὐτοὺς παρίδω ὁ Θεός, δὲ ἔν εἰσι πένητες. « Καὶ τὴν ἀρετὴν γὰρ τῶν ὑπαρχόντων ὁμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε, » αὐτοῖς γράφων λέγει. Ἐπαινέτων μὲν γὰρ τὸ ἐξ ἑαυτῶν ἀρξασθαι ποιεῖν, νοουθετηθέντας μόνον πρὸς τὸ θελήσαι. Μελίον δὲ, τὸ καὶ αὐτὸ τὸ θελήσαι ἐξ οικείας βλαστῆσαι γνώμης, καὶ αὐθαίρετον ἐπιδείξασθαι. Εἰ οὖν τὸ μελίων, φησὶν, ἐπιδείξατε, καὶ τὸ ἐλαττον ἐπιτελέσατε.

Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, τῷ διδόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὁμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου, ὅτι τὴν μὲν παρακλήσιν ἐδέξατο. Σπουδαίτερος δὲ ὑπάρχων αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς. Συνεπέμφαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πάντων τῶν Ἐκκλησιῶν.

Διαλεχθεὶς περὶ ἐλεημοσύνης ὅσα ἐχρῆν, λοιπὸν ἐπαινεῖ τοὺς ἐπὶ τοῦτῃ ἀποσταλέντας, ἵνα ἀνύποκτοι γινόμενοι, μᾶλλον εἰς προθυμίαν αὐτοὺς συνεισενεγκεῖν ἐνάγωσι. Θεοῦ δὲ λέγει ἔργον, τὸ διεγερθῆναι Τίτον εἰς τοῦτο, τοῦτω τῷ τρόπῳ ἀξιόπιστον ποιεῖν τὴν δόξαν. Εἰ γὰρ μὴ μέγα ἦν, οὐκ ἂν ἀπὸ Θεοῦ πρὸς τοῦτο διηγέρεθ. « Ὅτι τὴν μὲν παρακλήσιν ἐδέξατο. » Καὶ πόθεν δῆλον, φησὶν, ὅτι ὁ Θεός προέτρεψε τὸν Τίτον; Πόθεν; « Ὅτι τὴν μὲν παρακλήσιν ἐδέξατο, τοῦτέστι παρακλήθη μὲν παρ' ἡμῶν, πλην καὶ αὐτὸ οἰκοδὸν ὤρμητο εἰς τοῦτο. Αὐτὸ καὶ σπουδαίτερος ὑπάρχων τῆς παρ' ἡμῶν παρακλήσεως, αὐθαίρετος; ἐξῆλθε, τοῦτέστιν ἐκὼν, καὶ ἐξ οικείας προθυμίας. Ὅρα δὲ σοφίαν. Καὶ τοῦ Θεοῦ λέγει ἔργον εἶναι τὴν ἐλευσίν Τίτου, καὶ αὐτὴν παρακλητικῆν, καὶ Τίτον μὴδὲ δεδεδεσθαι παρακλησεως.

« Συνεπέμφαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν. » Πολλοὶ φασὶ τὸν Λουκᾶν, διὰ τὸ σύνταγμα τοῦ Εὐαγγελίου, πολλοὶ τὸν Βαρνάβαν. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀγραφὸν κήρυγμα, Εὐαγγελιστὴν φασὶ καλεῖσθαι. Ὁ καὶ μᾶλλον· τὰ γὰρ μετὰ ταῦτα, τῷ Βαρνάβᾳ ἀρμολογεῖται. « Οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. » Οὐ γὰρ κηρύσσει μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἑπαινουμένως. Ὁ δὲ ἔπαινος, οὐ παρ' ἐνός, ἀλλὰ διὰ πάντων τῶν ἐκκλησιῶν ἦλθε, φησὶ. — [ΦΩΤ.] Τίνος δὲ ἔπαινον τὸ μὲν ὄνομα Τίτου λέγει, τούτων δὲ οὐκ ἔτι; « Ὅτι τὸν μὲν Τίτον ᾔδεισαν, τοὺτους δὲ ἠγνοῦσαν. Καὶ οἱ τοσαῦτα λέγει περὶ αὐτῶν, ὅσα πρὸς αὐτοὺς ἔρχονται μόνον, καὶ τὸ φυγεῖν τὴν ὀδύνην τοῦ σφετερισμοῦ τῶν χρημάτων. » Οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Ἀεὶ μὲν τὸ, ὅτι, ὁ δὲ ἐπαινοῦσάντας, κατὰ κοινὸν ἐξακοῦειν καὶ ἐπὶ τῆς ἐξῆς. Οἶον, « Οὗ ὁ ἔπαινος;

²² Hebr. 2, 34.

ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐστίν. Ὁ μόνον δὲ θαυμασίως ἂν
καὶ ἐπαίνου ἀξίως εὐαγγελίζεται καὶ κηρύσσει.
« Ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ἐστίν, » ἀντὶ τοῦ, ἀλλὰ
καὶ χειροτονημένος ἐστίν. Ὑπὸ τίνων; ὑπὸ τῶν
Ἐκκλησιῶν. Εἰς τί; εἰς τὸ εἶναι συνέκδημος ἡμῶν
ἐν τῷ κηρύγματι. Εἴτα οὐ μόνον ἐν τῷ κηρύγματι
χειροτονημένος ἐστὶ (δεῖ γὰρ ἀπὸ κοινοῦ καὶ
τὸ, « Ὁ μόνον, » ἐκλαθεῖν), ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ χάριτι
ταύτῃ, καὶ ἐξ ἧς, τούτέστιν, ὅτι χειροτονημένος
ἐστίν ὡς περ εἰς τὸ συνέκδημος; ἡμῶν εἶναι καὶ
κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, οὕτως καὶ τὸ διακονεῖν
τῇ ἐλεημοσύνῃ. Διὰ τοῦτο ἀρα καὶ ἀπέσταλται νῦν
ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ὑποθέσει. Ὅσον ἀνωθεν, φησὶν, εἰς
τοῦτο χειροτονήσεται ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ οὐ
νῦν ὅφ' ἡμῶν αὐτοσχεδιάζεται, ἀλλὰ χειροτονηθεὶς,
συνέκδημος ἡμῶν συνεχειροτονήθη καὶ ἐν ταύτῃ
τῇ διακονουμένῃ χάριτι λειτουργεῖν καὶ ὑπηρε-
τεῖν.

Ὁ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν
Ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν, σὺν τῇ χάριτι
ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὅφ' ἡμῶν, πρὸς τὴν
αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ἡμῶν,
σταλλόμενοι τοῦτο, μὴ τις ἡμᾶς μωμῆσται ἐν
τῇ ἀδρότῃ ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὅφ' ἡμῶν,
προσκούμενοι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου,
ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων.

Ὁ μόνον δὲ, φησὶν, εὐαγγελιζόμενος; εὐδοκίμει,
ἀλλὰ καὶ διὰ χειροτονήθη ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν.
« Συνέκδημος ἡμῶν. » Εἴτα καὶ ἐκ τῆς τῶν Ἐκκλη-
σιῶν χειροτονίας καὶ κρείττους σεμνύνει τὸν Βαρνάβαν.
Ὁ γὰρ μόνον εὐαγγελιζόμενος εὐδοκίμει, φησὶν,
ἀλλὰ καὶ χειροτονήσεται ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν, εἶναι
ἡμῶν συνέκδημος ἐν τῷ κηρύγματι. Ὁ δὲ ἐν τούτῳ
κοινωνῶς, κοινωνεῖ δηλονότι καὶ τῶν πειρασμῶν
καὶ τῶν κινδύνων τῷ Παύλῳ. Καὶ οὐ μόνον, φησὶ,
συνέκδημος ἡμῶν χειροτονήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ
χάριτι ταύτῃ χειροτονήσεται, τῇ διακονουμένῃ ὅφ'
ἡμῶν, τούτέστιν, ἐπὶ τῷ ὑποβιβασθαι τὰ τῆς ἐλεη-
μοσύνης χρήματα. Δύναται δὲ ταῦτα καὶ εἰς τὸν
Λουκᾶν νοηθῆναι. « Πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου δόξαν. »
Τοιοῦτος δὲ ἐστίν, φησὶν, ὁ καὶ ἐπὶ τῷ τὰ χρήματα
ὑποβιβασθαι παρ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν χειρο-
τονηθεὶς, ἵνα ἐξ ὧν πράττει, καὶ ὁ Χριστὸς δοξάζη-
ται, καὶ ὑμεῖς προθυμότεροι μέλλον εἰς τὴν εἰσπο-
ρὰν γένησθε. « Σταλλόμενοι τοῦτο. » Περισταλλόμενοι,
ἀφαιζόμενοι εἰς τοῦτο, « Μὴ τις ἡμᾶς μωμῆσται. »
Διὰ τοῦτο δὲ, φησὶ, τοιούτους ἐπέμψαμεν, εὐλαβού-
μενοι καὶ φυλαττόμενοι μὴ τις πονηρὰν ὑποψίαν
ἐχούῃ κατ' ἡμῶν, ὡς νεφερίζομένων τὰ χρήματα.
« Ἐν τῇ ἀδρότῃ, φησὶ, ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ
ὅφ' ἡμῶν. » Τούτέστι διὰ τὸ εἶναι ἀδρᾶν καὶ πλου-
σίαν τὴν εἰσπορὰν τὴν μέλλουσαν γίνεσθαι ὅφ' ἡμῶν.
Καὶ γὰρ τὸ τῶν χρημάτων πλήθος ἱκανὸν τοῖς
πληροῦς; κακὴν ὑπόνοιαν ἐμβαλεῖν περὶ ἡμῶν, « εἰ
μὴ οὕτως ἐπιλέκτους πρὸς τὴν ὑποδοχὴν αὐτῶν ἡμεῖς
πεπομφότες. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ ὑμεῖς σκανδαλισθῆτε
περὶ ἡμῶν, ἵνα μὴ πλήξη αὐτούς, ἀλλὰ, « Μὴ τις. »

quod intellectum oportet et hic et in sequentibus
a communi sensu subaudire. Ut sit sensus: « Cu-
jus laus est in Evangelio: » Non solum admirando
modo et laude digno annuntiat ac prædicat Evan-
gellum: « Verum etiam designatus est. » A quibus
autem fuit designatus? ab Ecclesiis, inquit, atquid?
Ut esset comes peregrinationis nostræ in prædica-
tione. Deinde non solum in prædicatione designa-
tus fuit (nam oportet quoque a communi senten-
tia intelligere, « Non solum, » verum etiam in
gratia hac, et cætera. Hoc est, quod sicut designa-
tus est ad hoc, ut comes esset peregrinationis nos-
træ et prædicaret Evangelium, ita quoque ut ad
eleemosynam minister esset. Propter hoc sane
nunc etiam missus est tali proposito. Antea, in-
quit, ad hoc designatus est ab Ecclesiis, et non
nunc a nobis ex tempore assumitur: sed designa-
tus comes nostræ peregrinationis, simul etiam de-
signatus est, ut obsequeretur ac subserviret ad hanc
gratiam quæ administratur.

664 VIII, 19-21. Nec id solum, verum etiam desi-
gnatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ,
una cum hac gratia quæ administratur a nobis ad
ejusdem Domini gloriam, et animi vestri promptitudi-
nem: contrahentes hoc ne quis nos carpat in hac
exuberantia quæ administratur a nobis, procurantes
honestam non tantum coram Domino, sed etiam coram
hominibus.

Non solum, inquit, prædicando Evangelium lau-
dem promeretur, verum etiam quia designatus est ab
Ecclesiis. « Comes peregrinationis nostræ. » Deinde
ex ecclesiarum quoque designatione et iudicio
Barnabam venerandum facit. Non enim ex sola,
inquit, Evangelii prædicatione laudem promeretur,
sed etiam designatus est ab Ecclesiis ut esset no-
bis comes peregrinationis in prædicando. Qui au-
tem in hoc particeps est, sane etiam socius ac
particeps est Paulo in afflictionibus ac periculis.
Nec solum, inquit, comes nostræ peregrinationis
designatus est, sed in hac quoque gratia designatus
est quæ administratur a nobis, hoc est, ad susci-
piendum eleemosynæ pecunias. Possunt etiam hæc
de Luca intelligi. « Ad Domini gloriam. » Talis est
autem is qui ab ecclesiis designatus est ad susci-
piendas a vobis pecunias, ut ex his quæ agit et
Christus glorificetur, et vos promptiores potius ad
collationem efficiamini. « Contrahentes hoc. »
Coartantes, et in hoc munientes. « Ne quis nos
carpat. » Propterea, inquit, tales misimus, veriti
et observantes ne quis pravam adversum nos ha-
beat suspicionem, tanquam pecuniam nobis su-
mere velimus. « In hac exuberantia quæ admi-
nistratur a nobis. » Hoc est, eo quod exuberans et
abundans futura sit contributio vestra. Etenim
abundans pecuniarum multitudo posset pravis ve-
risimilem injicere suspicionem de nobis, nisi adeo
electos ad illarum susceptionem misissemus. Non
dixit autem: Ne vos offendiculum patiamini de
nobis, ne ipsos morderet, sed, « Ne quis. » — « Pro-

curantes honesta. » Vide quo se demittat. Non dixit : Cum mihi de bono opere conscius sim, gemat quantum velit qui aliquid suspicatur mali. Sed quid ? Propterea, inquit, ad securitatem hanc et diligentiam deveni, **665** quoniam procuramus honesta, hoc est, bene audire, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Nam quanto sunt nonnulli imbecillius affecti, eo magis necesse est ut nos ipsos demittamus.

VIII, 22-24. Misimus autem una cum illis fratrem nostrum, quem probavimus in multis saepenumero diligentem, nunc autem multo diligentior ob multam fiduciam quam habet erga vos; sive pro Tito, socius meus est et adjutor erga vos, sive pro aliis, fratres nostri sunt et legati Ecclesiarum, gloria Christi. Proinde documentum charitatis vestrae, et nostrae de vobis gloriationis in eos demonstrare ad respectum Ecclesiarum.

Ecce et tertium adjunxit, eumque non sine encomio. « Quem probavimus. » Extollit a sua probatione virum. Est autem laudis intensio quod ait : In multis et saepenumero. — Ob multam fiduciam. » Confusus quod ad vos veniens non frustrabitur intento, diligentior adhuc factus est quam antea fuerit. « Sive pro Tito. » Quandoquidem illorum virtutem ostendit, deinceps propter ipsos exhortatur, et in ipsa exhortatione laudat eos, et ait : Sive pro Tito aliquid dicere oporteat, hæc possum dicere quod socius mihi est, et adjutor meus et erga vos et ad vestram salutem ac fidem. Est autem eximia laus. Sive pro aliis aliquid dicere oportet : hæc habeo quæ dicam quod sunt fratres nostri, legati Ecclesiarum, ex electione videlicet. « Gloria Christi. » A sua, inquit, conversatione gloriam Christo conciliant. « Ut videntes, inquit, vestra bona opera glorificent Patrem vestrum qui in caelis est ». — « Proinde documentum charitatis vestrae. » Documentum hoc, est, demonstrationem, argumentum, ostensionem. Demonstrationem, inquit, dilectionis qua me diligitis, et gloriationis qua de vobis gloriamur, in illos ostendite, quod non temere ac frustra de vobis glorier, ac si dicat : Si vultis ostendere quod vos quidem me diligitis, ego autem merito de vobis glorior, hos diligit, his benevolentiam exhibete « Ad respectum Ecclesiarum, » Hoc est, etiam ad honorem Ecclesiarum quæ ipsos miserunt. **666** Nam si eos honoraveritis, Ecclesias quæ eos miserunt honorastis. Non dixit autem Hominum, sed Ecclesiarum, magis venerandum reddens sermonem, et qui refelli nequeat.

IX, 1, 2. Siquidem de subministratone quæ fiat in sanctos, supervacuum est mihi scribere vobis. Novi enim promptitudinem animi vestri, qua de vobis glorior apud Macedones, quod Achaia parata sit ab anno superiore, et vestri emulatio provocavit complures.

²⁵ Matth. v, 16

« Προνοούμενοι καλά. » Ὅρα συγκαταβάσιν. Οὐκ εἶπε, τοῦ συναιδέοτος μου ὄντος ὀρθοῦ, οἰμωζέτω δ' ὁπονοῶν τι κακόν. Ἀλλὰ τί; Διὰ τοῦτο, φησὶν, εἰς τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἀκρίθειαν ταύτην ἦλθον, ἐπειδὴ προνοούμεν καλά, τούτεστι, καλῶς ἀποδεῖν οὐ μόνον ἐμπροσθεν Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων. Ὅσῳ γάρ τινες ἀσθενέστερον διάκεινται, φησὶν, ἀνάγκη συγκαταβαίνειν ἡμᾶς.

Συνεπέμφαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφόν ἡμῶν, ἐν ἰδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς κολλήτως σπουδαίον ὄντα, ὡς καὶ πολλὸν σπουδαιότερον πεποιθῆσθαι κολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς. Εἰτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἡμῶν καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός. Εἰτε ἀδελφοὶ ὑμῶν, ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ. Τὴν οὖν ἐνδείξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχῆσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε καὶ εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἰδοὺ καὶ ἕτερον προσέθηκε, καὶ τοῦτον μετ' ἐγκωμίου. « Ὁν ἰδοκιμάσαμεν. » Ἐπείρει ἐκ τῆς αὐτοῦ δοκιμασίας τὸν ἄνθρωπον. Ἐπίτασις δὲ ἡπαύου τοῦ, « Ἐν πολλοῖς καὶ κολλήτως. » Πειποθήσεται κολλῇ. Ἐπειδὴ, φησὶ, θαρρῆν ὡς οὐκ ἀποτεύξεσθαι ἐργάματος πρὸς ὑμᾶς, σπουδαιότερος οὐ ἦν γαγίνηται. « Εἰτε ὑπὲρ Τίτου. » Ἐπειδὴ ἀπέδειξεν αὐτῶν τὴν ἀρετὴν, παρακαλεῖ λοιπὸν δι' αὐτοὺς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παρακλήσει ἐγκωμιάζει αὐτοὺς, καὶ φησὶν. Εἰτε ὑπὲρ Τίτου δεῖ, φησὶ, τί εἰπεῖν, ταῦτα ἔχω λέγειν, ὅτι κοινωνός ἐστιν ἡμεῖς, καὶ συνεργός μου εἰς ὑμᾶς, καὶ εἰς τὴν ὑμῶν σωτηρίαν καὶ πίστιν. Μήγα; δὲ ὁ ἴπαινος; εἴτε ὑπὲρ τῶν ἄλλων δεῖ τι, φησὶν, εἰπεῖν, ταῦτα ἔχω λέγειν, ὅτι εἰσὶν ἀδελφοὶ ἡμῶν, ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, ἐξ ἐπιλογῆς δηλονότι. « Δόξα Χριστοῦ. » Ἐξ ὧν, φησὶ, πολιτεύονται, δόξαν προσενέουσι Χριστῷ. Ἰνα γάρ, φησὶ, θεωροῦντες ὑμῶν τὰ καλά ἔργα, δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. « Τὴν οὖν ἐνδείξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν. » Ἐνδείξιν, τούτεστιν, ἀπέδειξιν, ἐλεγχον, ἐπίδειξιν. Τὴν ἀπέδειξιν, φησὶν, ἥς με ἀγαπᾶτε ἀγάπης, καὶ τῆς καυχῆσεως ἥς καυχώμεθα ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐπιδείξασθε. Ὅτι, φησὶν, οὐκ εἰχὴ ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι, ὡς εἰ ἐλεγον. Εἰ θέλετε δεῖξαι, ὡς ὑμεῖς μὲν ἀγαπᾶτε με, ἐγὼ δὲ δικαίως ὑπὲρ ὑμῶν καυχώμαι τούτους ἀγαπήσατε, τούτους ἔννοιαν ἐπιδείξασθε. « Εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν. » Τούτεστι, καὶ εἰς τιμὴν τῶν ἀποστολικῶν αὐτοῦς Ἐκκλησιῶν. Ἄν γάρ τούτους τιμήσῃτε, τὰς ἀποστολικὰς Ἐκκλησίας ἐτιμήσατε. Οὐ λέγει δὲ ἀνθρώπων, ἀλλ' Ἐκκλησιῶν, σημαντέρον ἅμα καὶ ἀπαραιτήτον ποιῶν τὸν λόγον.

Περὶ μὲν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, περισσὸν μοι δοκεῖ τὸ γράφειν ὑμῖν. Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἥν ὑπὲρ ὑμῶν καυχώμαι. Μαξιλόδοισιν, ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρους, καὶ ὁ δὲ ὑμῶν ἑλὼς, ἡρέθισα τοὺς ἁλιῖνας.

« Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας, » διακονίας, ἐλεημοσύνης. Περὶ ταύτης τοιγαροῦν τῆς ἐλεημοσύνης, πολλὰ τε εἰπὼν, καὶ πολλὰ λέγειν θέλων, νῦν φησι : « Περιττόν μοι ἐστὶ τὸ γράφειν ὑμῖν, » τοῦτο λέγων, ὥστε μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπᾶσθαι. Αἰσχύνεται γὰρ ἄνθρωπος τοιαύτην δόξαν ἔχων ὡς μήτε δεῖσθαι συμβουλῆς, ἐλάττω φανῆναι τῆς ἰδίας ὑπολήψεως. Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν. Θαρρύνοντας μὲν τὸ πεπεῖσθαι : τὸ δὲ καὶ εἰς ἐτέρους καυχᾶσθαι, πολὺ πλείον. « Ὅτι Ἀχαΐα. » Τοῦτο, φησὶν, ἐκασχῶμην πρὸς Μακεδόνας, ὅτι οὐ μόνον ἡ Κόρινθος, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ Ἀχαΐα, πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην παρεσκευάσται. Ἐπαρχία δὲ τίς ἐστὶν ἡ Ἀχαΐα, ὅφ' ἦν ἡ Κόρινθος. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Εἰσαφέρει, ἢ, Συλλέγει, ἀλλὰ, « Παρεσκευάσται, » τούτέστιν, ἐτοίμη ἐστὶ, πεπληρώκει τὸ πᾶν, λοιπὸν τοὺς διακονήσοντας περιμένει. « Καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος. » Ἐνὶ γὰρ καὶ ἐπὶ Χριστῷ ζῆλος. Εἰ οὖν ὑμεῖς γεγόνατε καὶ τοῖς ἄλλοις πρόξενοι συνεισφορᾶς, πῶς οὐκ ἀποτοκὸν ὑμᾶς στερεῆσαι ; « Ἡρέθιστε τοὺς πλείονας. » Καίτοι περὶ Μακεδόνων εἰρηκεν, ὅτι αὐθαίρετοι καὶ μετὰ σπουδῆς ἦλθον εἰς τοῦτο. Πῶς οὖν νῦν φησὶν ὅτι, « Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἡρέθισεν αὐτούς ; » Ἡρέθιστε τοὺς πλείονας οὐ πάντας. Ἐπειτα τὸ αὐθαίρετον, οὕτως νόει, ὅτι οὐ συνεισβουλεύσαμεν, οὔτε προτερίψαμεθα αὐτούς, ἀλλ' ὑμᾶς ἐπηνέσταμεν ὡς παρεσκευασμένους ἀπὸ πέρουσι, καὶ τοῦτο ἤρκεσεν εἰς τὸ διεγείραι αὐτούς.

Ἐπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τοῦτω, ἵνα καθὼς ἔλεγον παρεσκευασμένοι ἦτε, μὴ πως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἡμῶν Μακεδόνας, καὶ εὐρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους, κατασχυνθώμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς, ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτης τῆς καυχήσεως. Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακaleῖσαι τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προκατηγερμένην εὐλογίαν ὑμῶν ταύτην, ἐτοίχην εἶναι, οὕτως, ὡς εὐλογίαν καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν.

Ὅρα τὴν κηδεμονίαν τοῦ Παύλου. Ἐπεμψα, φησὶν, αὐτοὺς, ἵνα μὴ ματαιωθῇ τὸ καύχημα ἡμῶν, καὶ ψεύσται εὐρεθώμεν, εἰπόντες ὅτι παρεσκευασμένοι ἐστέ, « Ἐν τῷ μέρει τοῦτω, » τούτέστι, τῆς ἐλεημοσύνης. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, « ἵνα μὴ κενωθῇ τὸ καύχημα ἡμῶν, » ἄχρι τῆς ἐλεημοσύνης αὐτὸ περιέκλεισεν. « ἵνα καθὼς ἔλεγον. » Μακεδόσαι γὰρ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι Ἀχαΐα παρεσκευάσται ἀπὸ πέρουσι. « Μὴ πως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἡμῶν. » Ἀπὸ ἀνθρωπίνων λογισμῶν καὶ λόγων αὐτοὺς προτρέπει, ἀσθενέστερον διακείμενους. « Μὴ πως, φησὶν, εἰχὼς ἐστὶν αὐτοὺς μετ' ἡμῶν εἶναι. » — « Καὶ εὐρωσιν ὑμᾶς. » Κολάζει τὸν λόγον. Ἡμεῖς κατασχυνθώμεν, ὡς εἰχὴ καυχώμενοι. ἵνα, φησὶν, εὐφρόμωτερον λέγοντας, μὴ εἴπωμεν ὑμᾶς κατασχυνθῆναι. Εἰ μὴ ὅτι τῶν δύο ἦν αἰσχύνῃ, τῶν μὲν ὡς ὑπερρούντων, τοῦ δὲ ὡς ψεύδους καυχώμενου. Ἐν τῇ ὑποστάσει, φησὶ, ταύτης τῆς καυχήσεως, ὡς εἰ εἶπεν. Οὐκ ἀλλαγοῦ κατ-

De subministratōne, » puta eleemosynæ. Cum igitur multa de hac eleemosyna dixerit, ac multa præterea dicere velit, nunc ait : « Supervacuum est mihi scribere vobis ; » hoc dicens ut ipsos magis attrahat ; pudet enim hominem de quo hujusmodi habetur opinio quod ne consilio quidem opus habeat, si inferior appareat sui opinione. Novi enim promptitudinem animi vestri. Confidentis quidem est persuasum esse : porro etiam erga alios gloriari multo amplius. « Quod Achaia. » Hæc, inquit, gloriatio mea est apud Macedones, quod non sola Corinthibus, verum etiam tota Achaia ad eleemosynam parata sit. Est autem Achaia provincia quædam in qua sita est Corinthus. Non dixit autem Confert, aut Colligit sed « Parata est, » hoc est, prompta est, et jam omne negotium explevit, ac solum eos exspectat qui ministraturi sunt. « Et vestri æmulatio. » Contingit enim et propter Christum sumi æmulationem. Si igitur vos aliis quoque oblationes conciliastis, annon absurdum foret si vos ipsi deessetis vestro officio ? « Provocavit plurimos. » Atqui de Macedonibus dixit quod ultro ei et suo studio ad hoc venerant : quomodo ergo nunc ait : « Vestra æmulatio provocavit ipsos ? » Provocavit sane complures, at non omnes. Præterea spontaneum studium ita intellige, quasi dicat : Non suavis neque adhortati sumus ipsos, sed vos collaudavimus quod ab anno superiore parati sitis, idque satis fuit ad excitandum ipsos.

IX, 3-5. Nisi tamen hos fratres, ne gloria nostra qua glorior de vobis, inanis fiat in hac parte ut quemadmodum dixi parati sitis : ne quo pacto fiat, ut si venerint mecum Macedones et offenderint vos imparatos, 667 nos pudore suffundamur, ut ne dicamus vos, in hoc argumento gloriationis. Proinde necessarium arbitratus sum adhortari fratres, ut prius accederent ad vos, et prepararent jam ante promissam benedictionem vestram, ut ea sit in promptu, sic tanquam benedictio et non tanquam avaritia.

Considera Pauli providentiam. Misi, inquit, illos, ne vana fiat gloriatio nostra, et mendaces inveniamur qui vos præparatos esse dixerimus. « In hac parte. » Nempe eleemosynæ. Quoniam enim dixerat : Ne inanis fiat gloriatio nostra hoc, in eleemosyna duntaxat conclusit. « Ut quemadmodum dixi. » Nam hoc Macedonibus dixerat. Achaia parata est ab anno superiori. « Ne quo pacto fiat ut si venerint mecum. » Ab humanis cogitationibus ac rationibus ipsos exhortatur, quod infirmiores adhuc sint. « Ne quo, inquit, pacto fiat. » Est enim verisimile ipsos mecum venturos. « Nos pudore suffundamur. » Qui temere gloriati simus. « Ut ne dicamus vos. » Deinde corrigit sermone, ut melius, inquit, ominantes non dicamus vos potest fieri. Nisi amborum potius esset pudor : horum quidem, ut qui suo deessent officio ; ipsius vero, ut falso gloriatus esset. In hoc argumento sive materia har,

πλημελήματα. « Μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Οὐδέ ποτε ἄ γάρ σβέννυται.

Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι καὶ ἄρον εἰς βρώσιν, χορηγῆσαι καὶ πληθῆναι τὸν σπόρον ὁμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὁμῶν, ἐκ παντὶ πλουτιζόμενοι, εἰς πᾶσαν ἀπλότητα, ἥτις καταργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. « Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ, διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεόν, ἐκ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὁμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

Ἐν εὐχῇ τάξει αἰνέτῃται τὸ μὴ δεῖν δειλύν, μὴ πως δοῦ τις πολλὰ, αὐτὸς ἐνδεὴς εὐρεθῇ. Ὁ γὰρ σπέρμα χορηγῶν Θεὸς τῷ τὸν αἰσθητὸν σπόρον σπείροντι, καὶ τὸ σῶμα τρέφειν ἄρτον, πῶς ἂν ἀμελήσειε τοῦ τὸν πνευματικὸν σπείροντος σπόρον; « Χορηγῆσαι καὶ πληθῆναι. » Χορηγήσειεν ὑμῖν τὰ σαρκικὰ θαψιλῶς, ἵνα πληθυνθῇ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη ὑμῶν. Ταύτην γὰρ νῦν σπόρον φησί. « Καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα. » Ἐκ γὰρ τοῦ τῆς ἐλεημοσύνης σπόρου, αὖξει δικαιοσύνης γεννήματα. Τροπικῶς δὲ δια εἶπεν. « Ἦτις καταργάζεται δι' ἡμῶν. » Εἰς ταύτην, φησί, τὴν ἀπλότητα καὶ θαψίλειαν πλουτίζειτε, ἥτις καταργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. Τί δὲ τὸ καὶ τοὺς ἄλλους παρασκευάζον εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὑπὲρ ὧν καὶ ὁμῶς κεκτήμεθα; ἡ ἐπικτα δηλονότι. Πλουτίζατο οὖν εἰς εὐπορίαν. Τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς λαμβάνοντας ἡμᾶς εὐχαριστεῖν ποιήσει Θεῷ. « Ὅτι ἡ διακονία. » Τούτῃσι τῇ φιλοτιμίᾳ καὶ ἡ εἰσφορὰ τῶν χρημάτων τούτων, καὶ ἡ λειτουργία ἡ πνευματικὴ ἡ διακονοῦμένη ὑφ' ἡμῶν. « Οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα. » Οὐ μόνον, φησί, τοῦτο κατορθοῖ, τὸ ἀναπληροῦν τὰ ὑστερήματα καὶ τὴν ἐνδειαν τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύειν ποιεῖ τὴν εἰς Θεὸν εὐχαριστίαν, τὸ διὰ πολλῶν προσφέρεισθαι. Ὅσον δὲ ἐστὶ καὶ τρέφειν πανομένους, καὶ εὐχαριστεῖσθαι παρασκευάζειν Θεόν. Τὰ γὰρ δύο, τῶν ἁγνῶν ἐκπαινουμένων. Περισεύει δὲ, φησί, διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης, τούτῃσι τῆς δοκιμῆς, καὶ πείρᾳ τὴν χρηστότητα διεξάσης ἐλεημοσύνης, ἣν ἡμεῖς διακονοῦμεν ὑμῖν, φησίν. « Ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα. » Ὡς δὲ περισσεύει ἡ εὐχαριστία τῷ Θεῷ; Ὡς; ὅτι δοξάζοντες εἰσιν οἱ ἅγιοι τὸν Θεόν. Οὐ μόνον οὐκ ἐλύθη αὐτοῖς διὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἡ ἐνδεια, ἀλλὰ καὶ οὐκ ὑποταγμένοι ἐστέ, φησί, τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου. Δείγμα γὰρ τοῦ ὑποταγῆναι τοῖς εὐαγγελικοῖς προστάγμασι, τὸ εὐ ποιεῖν. Πλεονα γὰρ περὶ ἐλεημοσύνης ὁ Κύριος διελέχθη. ἰσῖς jussionibus evangelicis est ipsa beneficentia.

Καὶ ἀπλότῃ τῆς κοινωρίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὁμῶν, ἐπιχορῶντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλοντα χάριν τοῦ

significativum est exuberantiae. « Justitia ejus. » Nam justos eleemosyna facit, delicta in modum ignis purificans. « Manet in saeculum. » Nunquam enim exstinguitur.

IX, 10-13. Porro qui suppeditat semen seminanti et panem in cibum, is suppediet ac multiplicet 669 sementem vestram, et augeat fructum justitiae vestrae, ut in omnibus locupletemini in omnem sinceritatem quam per nos efficit ut gratiae agantur Deo. Nam functio ejus ministerii non solum supplet ea quae desunt sanctis, verum etiam exuberat in hoc quod per multos gratiae agantur Deo, qui per probatum hoc ministerium glorificent Deum, super obedientia confessionis vestrae in Evangelium Christi.

In orationis ordine indicat non oportere metuere, ne quomodo is qui multa tribuit, indigere inveniat. Nam qui semen, id est, sensibilem sementem suppeditat seminanti, nempe Deus qui etiam corpus pane nutrit, quomodo eum posset negligere qui spiritualem facit sementem. « Is suppediet ac multiplicet. » Poterit et carnalia vestra abunde suppeditare, adeo ut etiam multiplicetur eleemosyna vestra, hanc enim dicit nunc sementem : « Et augeat fructum. » Nam ex eleemosynae semente augebit et crescere faciet fructus justitiae. Omnia autem figurative dixit. « Quae per nos efficit. » In hanc, inquit, sinceritatem et opulentiam ditescatis, quae per nos efficit ut gratiae agantur Deo. Quid est autem quod efficit ut alii quoque gratias agant Deo pro his quae et nos nacti sumus? beneficentia videlicet : ditescite igitur beneficentia. Id namque etiam nos qui accipimus faciet Deo gratias agere. « Nam functio hujus ministerii. » Hoc est, liberalitas et collatio harum pecuniarum, ac spirituale ministerium quod a nobis subministratur. « Non solum supplet. » Non solum hoc, inquit, assequitur ut expleat ea quae desunt, sive indigentiam sanctorum, verum etiam exuberare facit gratiarum actionem erga Deum, quod per multos offeratur. Hoc autem est quod et pauperes alantur, et efficere ut gratiae agantur Deo. Nam haec duo inter ea sunt quae admodum collaudantur. Exuberat autem, dicit, per probatum hoc ministerium, id est, per comprobata eleemosynam, et quae experimento utilitatem ostenderit, quam nos vobis ministramus, inquit. « Verum etiam exuberat. » Quo autem pacto exuberat gratiarum actio erga Deum? Quo pacto? Quia sancti Deum glorificent, non solum quod per eleemosynam ablata sit ab ipsis indigentia, 670 verum etiam quod Evangelii confessioni subjecti sitis. Argumentum enim quod subjecti

IX, 13-15. Et sinceritatem communicationis erga ipsos et erga omnes, etiam precatione illorum pro vobis : qui desiderant vos propter eminentem Dei gra-

tiam in vobis. Gratia autem Deo super inenarrabili suo munere.

Et quia per subjectionem ac obedientiam Evangelii ad hoc etiam subjecti estis ad sinceritatem erga ipsos, hoc est, abundantiam eleemosynae ac communicationis. Nec solum erga ipsos, verum etiam erga omnes. Nam hi, inquit, sancti ob id quoque Deo gratias agunt quod aliis tribuitis. « Etiam precatione illorum pro vobis. » In hoc, inquit, Deo gratias agunt, quod Evangelii obedientia ac subjectio adeo probatos vos reddiderit, adeo amabiles : ut continue precetur quo videant vos. Ait enim : « Qui desiderant vos propter eminentem Dei gratiam. » Vos, ait, desiderant, non propter divitias, sed ut spectatores sint datae vobis a Deo gratiae. Propter eminentem enim, inquit, Dei gratiam in vobis videre vos cupiunt. Vide autem prudentiam. Extollendo illos, totum Deo attribuit, rem ipsam vocans Dei gratiam. « Gratia autem Deo. » Deinde cognita Dei gratia, ipse Deum glorificat. « Gratia autem Deo, inquit, super inenarrabili ipsius dono. » Donum autem sive munus appellat hic quod Evangelio subjecti facti sint Corinthii, et quod per eleemosynam tanta bona nobis tribuerit quanta enumeravit, quodque pro illa dabit in futuro majora.

671 CAPUT X.

Propriorum narratio laborum et propositi ac gratiae quae in ipso erant, ne assentiretur fucatis Corinthiis.

X, 1-3. Caterum ipse Paulus obsecro vos per lenitatem et mansuetudinem Christi, qui in conspectu humilis quidem sum inter vos, absens tamen audax sum erga vos. Rogo autem ne praesens audeam fiducia qua existimor audere erga quosdam, qui putant nos secundum carnem ambulare. Nam in carne ambulantes, non secundum carnem militamus.

Magna dignitas. Ego Paulus, inquit, hoc est, apostolus, orbis magister : sicut etiam alio loco : « Ecce ego Paulus dico vobis ». Expleto enim sermone de eleemosyna, auspicatur sermones magis increpatorios adversus pseudapostolos eosque qui ipsum calumniabantur. Et seipsum commendat, cum in necessitatem hoc faciendi incidisset, ne etiam praedicatio vilesceat, si ipse ob silentium villis ac abjectis reputaretur : et datae sibi cum exuberantia gratiae praeclara ponit facinora, suamque tolerantiam ac perperam pro Christo certamina. « Obsecro vos. » Hoc vult dicere : Vos oro ne me cogant calumniatores uti mea adversus ipsos potestate, vos precor. Sicut dicere solemus : Suadete ipsis ne ad hoc me ducant : « Per lenitatem et mansuetudinem Christi. » Magna quidem res est quod Paulus obsecret : cum autem et per Christi mansuetudinem faciat supplicationem, magis tre-

Dei ep' omni. Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδι-
ηγήτῳ αὐτοῦ δωρεῇ.

Kal oti dia tēn hypotagēn kal paitōn tou Eūaggeliou, kal eis touto hypotatagmenoi eotē, eis tēn eis autous aplōstēta, oion dapsilēian tēs alēmosynēs kal koinōnias, kal oū mōnon eis autous, allā kal eis pāntas. Oi gār agioi outoi, phoi, kal ōpēr ōn tē-
rais parēgite, eūcharistouai tō Theō. « Kal autōn dehsai ōpēr ōmōn. » Kal eis touto, phōin, eūcharistouai tō Theō, oti outōs ōmās dokimous akairōgiasato ē hypotagē tou Eūaggeliou, outō pōtheinōs, ōs deitōhai autous sunexōs ōpēr tou lēlōn ōmās. « Epitōthōntōn gār ōmās, phoi, dia tēn ōpērbal-
lousan charin tou Theou. » Epitōthōntōi dē, phōin, ōmās, oū dia tā chrēmata, all' ōste theatai gen-
B θai tēs dotheiōs ōmīn apō Theou charitos. Dia gār tēn ōpērballousan, phoi, charin tou Theou ep' ōmīn, dia touto ōmās lēlōn pōthōsin. Ora dē sūneste-
Epāras autous, tō pān anēthke tō Theō, charin tē pēragma kalēsas Theou. « Χάρις δὲ τῷ Θεῷ. » Eū-
tēn tou Theou charin ennohsas, kal autōs doxāzai tō Theō. « Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, phōin, ἐπὶ τῇ ἀνεκδι-
ηγήτῳ αὐτοῦ δωρεῇ. » Δωρεάν δὲ ἐνταῦθα καλεῖ, kal τὸ γεγενῆσθαι Κορινθίους hypotatagμένους τῷ Eūaggeliō, kal oti idōrhēsato hēmīn dia tēs alēmosynēs tā tousautā αγαθά, ōta katēlaxē, kal oti μι-
ζονα δώσει ōpēr autēs ἐν τῷ μέλλοντι.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ.

Διήγησις τῶν ἰδίων πόνων καὶ προβέσεως, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ χάριτος πρὸς τὸ μὴ τοῖς ἐκ-
C πλάστοις προστιθεσθαι Κορινθίοις.

Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπισκείας τοῦ Χριστοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει ἢ λογιζομαι τολμῆσαι ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦν-
τας. « Ἐρ σαρὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα.

Μέγα τὸ ἀξίωμα. Ἐγὼ Παῦλος, φησὶ, τουτίστω, ὁ Ἀπόστολος, ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ. « Ἰδοὺ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν. » Ἀπαρτί-
σας τὸν περὶ ἀλεημοσύνης λόγον, ἀπάρχεται τῶν ἐπι-
μητιτικωτέρων λόγων, κατὰ τὰ τῶν ψευδαποστόλων, καὶ τῶν λοιδορούντων αὐτόν. Καὶ αὐτὸν συνίστη-
σιν, εἰς ἀνάγκην ἰλδῶν τοῦ μὴ καὶ τὸ κήρυγμα συν-
εταλισθῆναι, εἰ αὐτὸς φαῦλος τῇ σιωπῇ νομιεῖ. Καὶ τὰ τῆς δοθείσης αὐτῷ χάριτος μετὰ δαφνίας τίθῃσι κατωρθώματα, καὶ τὴν αὐτοῦ ὑπομονὴν, καὶ τοὺς ὅπῃ Χριστοῦ ἀγῶνας. « Παρακαλῶ ὑμᾶς. »
Τοῦτο θέλει εἰπεῖν, Δέομαι ὑμῶν μὴ με ἀναγκάσωσι οἱ λοιδοροῦντές με, χρῆσασθαι μου τῇ δυνάμει κατ' αὐτὸν. « Ὑμῶν δέομαι. » Ὅς λέγειν εἰώθαμεν Συμβουλευσατε αὐτοῖς, μὴ εἰς τοῦτό με ἀγαγεῖν. « Διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπισκείας τοῦ Χριστοῦ. » Μέγα μὲν καὶ τὸ Παῦλον παρακαλεῖν, ὅταν δὲ καὶ διὰ τῆς ἐπισκείας Χριστοῦ τὴν ἑκείαν ποιῆται, φρικτὴ

στερον. «Ὅς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν.» A
 Ἡ κατὰ εἰρωνειαν φησὶ τοῦτο, τοῖς τῶν διαβαλ-
 λόντων χρησάμενος λόγοις. «Ἐλεγον γὰρ, ὅτι ἡ
 παρουσία ἀσθενής, αἱ δὲ ἐπιστολαὶ βαρεῖαι. Λέγει
 οὖν· Δέομαι ὑμῶν ὁ παρὼν μὲν ταπεινός, ὥς αὐτοὶ
 φασιν, ἀπὼν δὲ θαρρῶν τὰ μελῶ μου γράφειν. Ἡ
 τοῦτέ φησι· Ταπεινὸς μὲν εἰμι, πλὴν θαρρῶν τῇ
 ἀγάπῃ ὑμῶν, τολμῶ τοιαῦτα γράφειν. Τί δὲ εἴη; Τὸ
 μὴ θαρρῆσαι, φησὶ, τοῦτέστι τὸ μὴ θαρρῶντως
 χρῆσασθαι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς καὶ παρὼν, τῇ δυ-
 νάμει μου. Πεποιθήσιν γὰρ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ
 δύναμιν καλεῖ, διὰ τὸ ῥηδίων δύνασθαι τοὺς ἐναντίους
 ἀμύνεσθαι. Ποῖα δυνάμει; «Ἥτινι, φησὶ, λογιζο-
 μαι τολμῆσαι, ὡς εἰ ἔλεγε· Οὕτω κέρρικα χρή-
 σασθαι αὐτῇ, ἀλλ' ἐτι λογιζομαι τολμῆσαι χρήσα-
 σθαι μου τῇ δυνάμει. Τὸ, «Μὴ παρὼν θαρρῆσαι.» B
 Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι παρὼν εὐτελής ἐστί, καὶ
 φησι, Μὴ παρὼν τιμωρήσωμαι αὐτούς. «Ἡ λογιζο-
 μαι.» Ὁρξὶ πῶς ἐστὶ ταπεινός; Ἀνάγκης γὰρ οὐ-
 σης χρῆσασθαι τῇ δυνάμει, ὅκνει καὶ ἀναδίδεται, καὶ
 τολμᾷ τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Τοῦτο γὰρ ἀρίστου διδα-
 σκάου, τῇ ἀναβολῇ χώραν παρέχειν τῇ μετανοίᾳ.
 «Τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπα-
 τοῦντας.» Κατὰ εἰνῶν, φησὶν, ἔχεις χρῆσασθαι
 παρὼν τῇ δυνάμει τῇ πνευματικῇ; Ἐπὶ τίνος, φησὶ,
 τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦν-
 τας. Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι διέβαλλον αὐτὸν, ὥς
 ὑποκριτὴν καὶ ἀπατεῶνα, καὶ πάντα πρὸς ἐπίδειξιν
 ποιῶντα, καὶ φησὶν· «Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦν-
 τας, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα, ὡς τοῦτέστιν, Οὐ
 σαρκικῶς ζῶμεν. Ἡ περὶ τοῦ κηρύγματος λέγει τὸ,
 «Στρατευόμεθα.» Πόλεμον γὰρ πρὸς τοὺς νοητοὺς καὶ
 αἰσθητοὺς ἐχθροὺς ἀναδεξάμενοι, οὐ σαρκικοῖς
 ὅπλοις μαχευόμεθα, τοῦτό ἐστιν, Οὐ κατὰ σάρκα στρα-
 τεύομεθα.

Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά,
 ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθάρσιν ὀχυρωμά-
 των, λογισμοὶς καθαιρούντες, καὶ πᾶν ὄψωμα
 ἐπαυρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ
 αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὁπακοὴν
 τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ οὕτως οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα, ὅτι τὰ
 ὅπλα οἷς χρῶμεθα κατὰ τῶν ἀνδισταμένων, οὐκ
 ἐστὶ σαρκικά. Σαρκικά δὲ ὅπλα εἴη ἂν, πλοῦτος,
 ισχυρὸς, δυναστεία, δόξα, ἐδύλωτα. Ἡμεῖς τοιγαρ-
 ὦν, οὐ τοῦτοις νικῶμεν, ἀλλὰ τοῖς ἐναντίοις. Πει-
 νῶν, ἀδολφῶν, ἀσθενεῶν, ἰδιωτῶν. Διὰ καὶ δυνατὰ τῷ
 Θεῷ αὐτὰ καλεῖ. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ τὸ θαυμαστὸν
 καὶ τὸ δυνατόν παρὰ Θεοῦ ἔχουσιν, ὅτι τοιαῦτα
 ὄντα, περιγέγονε τῆς οἰκουμένης. Ἐκδοτε δὲ αὐτοῦ
 τὸ ἀτυφον· Οὐκ εἰπεν, Ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ δυνατοί, ἀλλὰ,
 Τὰ ὅπλα ἡμῶν διὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ κἀκείνοις τὴν
 δύναμιν οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἔδωκε, φησὶ. «Πρὸς
 καθάρσιν ὀχυρωμάτων.» Ἔστι δὲ δυνατὰ ἡμῶν
 τὰ ὅπλα, πρὸς καθάρσιν ὀχυρωμάτων. Καλῶς δὲ
 τὸ, «Καθαίρειν,» δεικνύς ὅτι οὐ προσβάλλομεν
 μηχανὰς, ἀλλ' εὐθεὺς καθαίρουμεν ἅπαν ἐναντίον.
 Ὀχυρωμάτων δὲ φησὶν, ὅσον τοὺς Ἑλληνικοὺς συλ-
 λογισμοὺς, τὴν πλάνην αὐτῶν, τὸν τυφόν. Εἴτα ἵνα

mendum est. Qui in conspectu humilis quidem sum
 inter vos. Aut secundum ironiam hoc dicit, natus
 calumniatorum sermonibus. Dicebant enim quod
 praesentia imbecillis esset, epistolae vero graves.
 Ait ergo : Obsecro vos qui praesens quidem humilis
 sum, ut ipsi dicunt, **672** absens vero majora scri-
 bere audeo quam quae ad me pertineant. Aut hoc
 dicit : Humilis quidem sum, attamen de vestra
 confisus charitate audeo hujuscemodi scribere.
 Quid autem precaris? Ne audeam, inquit, hoc est,
 ne vivens audacter etiam praesens utar adversum
 vos mea potestate. Spiritualem enim confidentiam
 vocat suam potestatem, quod facile quod possit
 ulcisci adversarios. Quanam potestate? « Quia
 existimor, inquit, audere. » Ac si diceret : Nondum
 decrevi ea uti, sed jam existimor audere uti mea
 potestate. « Ne praesens audeam. » Quia enim dice-
 bant quod praesens abjectus esset, etiam, ait : Ne
 praesens puniam ipsos. « Qua existimor. » Vide
 quomodo sit humilis? Cum enim necesse sit uti
 potestate, cunctatur et detrectat, ac rem ipsam
 vocat audaciam. Nam id optimi praeceptoris est,
 per moram locum dare resipiscendae. « Qui putant
 nos secundum carnem ambulare. » Adversus quos
 praesens uti potes potestate spiritali? Adversus
 quosdam, inquit, qui existimant nos secundum
 carnem ambulare. Pseudopostoli namque calumnia-
 bantur ipsum tanquam hypocritam ac impostorem,
 quique omnia ad ostentationem faceret, et ait :
 C « Nam in carne ambulantes, non secundum carnem
 militamus. » Hoc est, non carnaliter vivimus, aut
 de predicatione dicit, « Militamus. » Cum enim
 bellum adversus intelligibiles ac insensibiles hostes
 susceperimus, non armis carnalibus utimur, et hoc
 est, Non secundum carnem militamus.

X, 4, 5. Siquidem arma militiae nostrae non car-
 nalia sunt, sed potentia Deo, ad demolitionem mu-
 nitionum quibus consilia demolimur, et omnem
 celsitudinem quae extollitur adversus cognitionem
 Dei, et captivam ducimus omnem cogitationem ad
 obediendum Christo.

Et adeo non secundum carnem ambulamus, ut
 arma quibus utimur contra adversarios non sint
 carnalia. Arma vero carnalia dici possunt divi-
 tiae, fortitudo, principatus, gloria, eloquentia. Nos
 itaque non his vincimus sed, contrariis, paupertate,
 imbecillitate, ignominia, inscitia. Ideo quoque po-
 tentia Deo ista dicit. **673** Etenim per hoc admi-
 rationem ac potentiam a Deo habent; nam talia
 cum sint, orbem devicerunt. Considera autem
 quantum fastu careat. Non dixit : Nos sumus po-
 tentes, sed arma nostra per Deum; nam et illis
 non nos potentiam dedimus, sed Deus. « Ad demo-
 litionem munitionum. » Sunt autem arma nostra
 potentia ad demolitionem munitionum. Et bene,
 « Demolitionem » dicit, ostendens quod non ma-
 chinationes opponamus, sed protinus quidquid
 contrarium est demolimur. Munitionem vero dicit,
 id est, Graecorum syllogismos et errorem ac fastum

Ipsorum. Deinde ne munitiones audientes, corporale aliquid intelligant, ait : « Quibus consilia demolimur, » id est, rationes et Græcorum sophismata. Vel quod ipsas eorum cogitationes et animas dejiciamus ab eo quo obsidentur errore, et ad veritatem ducamus. « Et omnem celsitudinem quæ extollitur, » Permansit in tropo ut majorem faceret emphasim. Arma, inquit, nostra : sive munitionem dixerit, sive celsitudinem, hoc est, turres quasdam ac propugnacula, et quidquid illud est quod extollitur aut repugnat cognitioni Dei quæ per prædicationem acquiritur, hæc nostra arma demoliantur omnia. Et captivam ducimus omnem cogitationem. Elita omnem cogitationem et omne consilium humanum subjicimus regi summoque duci Christo, ut ne rereluctari quidem aut repugnare deinceps possint aliqua illorum quæ devincuntur, hoc autem significat, « Captivam ducimus, » hoc est, captivos ex pravitatibus accipimus, a servilitate in libertatem reducentes.

X, 6-8. Et promptu habemus vindictam adversus omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. Quæ secundum faciem sunt videtis ? Si quis de seipso confidit quod Christi sit, illud rursum perpendat ex seipso, quod sicut ipse Christi est, ita et nos Christi sumus. Nam si etiam amplius glorior de potestate nostra quam dedit nobis Dominus ad ædificationem et non ad destructionem vestri, non pudeam.

Hic quoque illos terruit. Ait enim : Vos expectamus, ut dum vos per exhortationem **674** et doctrinam correxerimus et ab illis abstraxerimus, tum illis solis incredulis pœnam inferamus. Cum igitur in hoc parati simus, a vobis qui permisti estis prohibemur. Timemus enim ne vos attingat cruciatus eo quod permisti sitis. Hæc autem dicens pseudapostolos designat ut corrigantur. « Cum impleta fuerit vestra obedientia. » Nunc quidem obeditis, inquit, at non perfecte, ideo ait : « Cum impleta fuerit vestra obedientia. — Quæ secundum faciem sunt videtis. » Ubi pseudapostolos terruit, ipsos etiam deinceps objurgat, asperius cum eis disserens. « Quæ secundum faciem sunt, inquit, videtis ? » Hoc est, ab his quæ apparent iudicatis utpote si quis dilesceat, si quis extollit aut jactat sese, si quis virtutis personam sibi circumponit. Per interrogationem legendum est. Probare, inquit, unumquemque nostram vultis, et quæ apud nos sunt investigare ? Igitur cum diligentia hoc facite. Per increpatorium simulationem hoc legendum est : hoc est, non ex veritatis operibus, sed ex his quæ utcumque in superficie apparent investigationem accipitis ? Si quis de seipso confidit quod Christi sit, » Etenim pseudapostoli quoque tanquam Christi essent sese jactabant : « Illud rursum perpendat a seipso. » Si omnino, inquit, particeps fuerit gratis quæ a Christo est, a seipso existimet, et non expectet ut per increpationem a nobis dicat : « Ita et nos Christi sumus. » Interim, inquit, nobiscum communicat et nihilo

A μη ἀκούσαντες ὀχυρώματα, σωματικὸν τι νοήσαντες, φησί : « Λογισμοὺς καθαιρούμεντες, » ὡς οὖν συλλογισμοὺς, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων σοφίσματα. Ἦ ὅτι αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς ψυχὰς καταβάλλομεν ἐξ ἧς κεκράττηνται πλάνης, καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν ἀγομαν. « Καὶ πᾶν ὄψωμα ἱπαιρούμενον. » Ἐπείμεινε τῇ τροπῇ, ἵνα πλείονα ποιῇ τὴν ἐμφασιν. Τὰ ὄπλα, φησί, τὰ ἡμέτερα, καὶ ὀχυρώματα εἴπης, καὶ ὄψωμα, τούτοις τοῖς πυργώματά τινα καὶ φρούρια, καὶ ὅτι οὖν ἱπαιρούμενον καὶ ἀνθιστάμενον τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ τῇ διὰ τοῦ κηρύγματος, πάντα καθαιροῖ. « Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα. » Καὶ οὕτως ἅπαν νόημα καὶ πᾶσαν διάνοιαν ἀνθρωπίνην ὑποτάσσομεν τῷ βασιλεὶ καὶ ἀρχιστρατήγῳ Χριστῷ, ὡς μὲν ἀναπαλαίσει τοῦ λοιποῦ, μὴ δὲ ἀναμαχηθῆναι ἰσχύσαι τινα τῶν ἡττηθέντων. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Αἰχμαλωτεύοντες, » ὡς οὖν αἰχμαλώτους ἐκ τῆς τοῦ πονηροῦ τυραννίδος λαμβάνοντες, ἀπὸ δουλείας εἰς ἐλευθερίαν.

Καὶ ἐν ἐτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν, ὅταν πληρωθῇ ὁμῶν ἡ ὑπακοή. Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε ; Εἰ τις πέποιθεν ἐαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ὅτι ἐαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτοῦ Χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς Χριστοῦ. Ἐάν τις γὰρ περισσώτερόν τι καυχῆσθω περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν ἢς ἔδωκεν ὁ Κύριος ἡμῖν εἰς οἰκοδομήν καὶ οὐκ εἰς καθάρσιν ὁμῶν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι.

Ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἐφώθεσεν. Ὑμᾶς γὰρ περιμένοντες, φησὶν, ἵνα ὅταν διὰ τῆς παραίνεσός καὶ διδασχῆς διορθώσωμεν ὑμᾶς καὶ ἀποστήσωμεν ἐκίνων, τότε ἐκείνοις μόνοις τοῖς ἀπιστοῦσι τὴν πληγὴν ἐνέγκωμεν. Ἐτοιμοὶ οὖν ὄντες ἐν τούτῳ, ὅτι ὁμῶν ἀναμὲν ὄντων καλυμμένα. Καὶ γὰρ θεὸς ἐστὶ, φησὶ, μὴ καὶ ὁμῶν ἀφῆται ἡ πληγὴ, διὰ τὸ ἀναμεμύχθαι. Ταῦτα δὲ λέγων, τοὺς ψευδοπροσκόλους αἰνέται ὅπως διορθώσονται. « Ὅταν πληρωθῇ ὁμῶν ἡ ὑπακοή. » Ἐπακούετε μὲν νῦν, φησὶν, ἀλλ' οὐ τελείως. Διὸ φησιν, « Ὅταν πληρωθῇ ὁμῶν ἡ ὑπακοή. » — Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε ; Φοβήσας τοὺς ψευδοπροσκόλους, καὶ αὐτοῖς λοιπὸν ἐπιτιμᾷ, ἐπικλητικώτερον αὐτοῖς διαλεγόμενος. « Τὰ κατὰ πρόσωπον, φησὶ, βλέπετε ; Τούτῳ εἰπὼν, ἀπὸ τῶν φαινομένων κρίνεται, ὡς οὐκ εἰ τις πλουτεῖ, εἰ τις ἐπαίρεται, εἰ τις μεγαλυνεῖ, εἰ τις ἀρετῆς προσωπίον περικαταί. Κατὰ ἐρώτησιν ἀναγινώσκον. — [ΘΕΟΔ. ΓΕΝΝΑΔ.] Δοκιμάζειν, φησὶν, ἕκαστον ἡμῶν βούλεσθε, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς ἐξετάζειν ; Οὐκοῦν οὖν ἀκριβεῖς τοῦτο ποιήσατε. Κατὰ ἐπιτηρικτὴν ὑπόκρισιν τοῦτο ἀναγινώσκον. Ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐκ τῶν ἔργων τῆς ἀληθείας τὴν ἐξέτασιν, ἐκ δὲ τῶν ἐπιστολῆς ἀπλῶς φαινομένων λαμβάνετε ; Εἰ τις πέποιθεν ἐαυτῷ Χριστοῦ εἶναι. » Καὶ γὰρ καὶ οἱ ψευδοπροσκόλοι, ὡς Χριστοῦ ὄντες ἐμεγαλύνουν. « Τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ὅτι ἐαυτοῦ. » Ἐάν ὅπως, φησὶ, μετέχῃ τῆς παρὰ Χριστοῦ χάριτος, ὅτι ἐαυτοῦ τοῦτο λογιζέσθω καὶ μὴ περιμένετω παρ' ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιτιμῆσεως μαθεῖν. « Ὅπως καὶ ἡμεῖς Χριστοῦ. » Τέως, φησὶν, ἐν τούτῳ κοινωνοῦσι καὶ οὐδὲν πλέον ἔχουσιν ἡμῶν. Οὐ γὰρ

αὐτοὶ μὲν Χριστοῦ, ἡμεῖς δὲ ἐτέρου τινός. Τοῦτο δὲ, κατὰ τινα σύμβασιν εἶπεν, ἐπεὶ προῶν δείκνυσσι, ὅτι οὐχ ὥσπερ ἐκείνους Χριστοῦ, οὕτως καὶ αὐτοὺς, ἀλλ' ἀπειρον τὸ μέσον. Ὅθεν φησὶν· « Ἐάν γὰρ περισσό- τερόν τι καυχῆσθαι. » Ὁσαί ἔλεγεν, Ἀρχαὶ τῶς τὸ εἰπεῖν. « Οὕτως καὶ ἡμεῖς. » Ἐάν γὰρ τι πλέον εἶπω τοῦτου, οὐκ ἂν αἰσχυνοῦ. Ἀληθῆ γὰρ, φησιν, εἶπω. « Περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν. » Τῆς πηλικτικῆς καὶ τιμωρητικῆς τῶν ἀντιδιατεθειμένων δυνάμεως. Εἴτα κολάζων τὸ φορτικὸν τοῦ λόγου, φησὶν· « Εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθάρεισιν ὁμῶν. » Ὡς εἰ ἔλεγε· Τὴν δυνάμιν ἐλάβομεν ἐπὶ τῷ οἰκοδομῆν ὁμᾶς πρὸς τὴν πίστιν, οὐ μὴ πρὸς τὸ τιμωρεῖσθαι τινα. Πῶς οὖν, εἰποι τις, καὶ νῦν αὐτοῖς ἀνατείνῃ τὴν παρὰ Χριστοῦ σοὶ δοθείσαν ἐξουσίαν, καὶ ἀνω ἐφα- σκας, Ἐν ἐτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρα- κοήν, εἰ οὐκ ἐπὶ τιμωρίᾳ, ἀλλ' ἐπ' οἰκοδομῇ τὴν ἐξουσίαν εἰληφας; Ὅτι αὐτὸ τοῦτο, φησὶ, μάλιστα ἔστιν οἰκοδομὴ ὁμῶν, τὸ τὰ κωλύματα ἀναρεῖν καὶ τὰ σκάνδαλα, οἷον τοῦς ψευδαποστόλους καταργεῖν. Εἰς τοῦτο μὲν ἐλάβομεν, ἵν' οἰκοδομῶμεν. Ἐάν δὲ τις ἀνίατα νοσῇ, καὶ τῇ ἐτέρᾳ χρησόμεθα ἐνεργείᾳ, καθαιρούντες αὐτὸν καὶ καταβάλλοντες, ὥς εἶναι ἐν πρωτοτύπῳ μὲν τὴν οἰκοδομὴν, ἐν παρεπομένῳ δὲ τὴν καθάρεισιν. Οὐκ αἰσχυνοῦσθαι. Οὐ δευγδῆσο- μαι, φησὶ, ψεύστης ἢ κομπαστής.

Ἴρα μὴ δέξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὁμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν, ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, βαρεῖαι καὶ λυγραι, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθε- νῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος. Τοῦτο λογιζέ- σθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἱ οἱ ἐσμέν τῷ λόγῳ δι' ἐπι- στολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ.

Διὰ τοῦτο, φησιν, οὕτως μετρίως· εἶπον τὸ, « Οὐκ αἰσχυνοῦσθαι, » καὶ οὐδὲν μέγα εἶπον, ἵνα μὴ δέξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὁμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. Εἴτα τοῖς λόγοις· τῶν διαβαλλόντων αὐτὸν κέχρηται. Καὶ ἵνα μὴ πάλιν ἐκποσιν, ὅτι Αἱ μὲν ἐπιστολαὶ βαρεῖαι, καὶ τὰ ἔξω· διὰ τοῦτο, φησιν, οὕτως μετρίως ἐθελεῖσθαι. « Ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος· ἀσθενής. » Ἐλεγον γὰρ οἱ διαβάλλοντες αὐτὸν, ὅτι κομπάζει διὰ τῶν ἐπιστολῶν, καὶ φοβερὰ ἐπιστέλλει. Παρα- γινόμενος δὲ, εὐκαταφρόνητός τις ἐστὶ, καὶ ἐλέγχε- ται μὴ ὡς οἱ γράφει. « Τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος. » Οἱ ταῦτα λέγοντες, φησὶ, τοῦτο ἴστωσαν, ὅτι καὶ πα- ρόντες καὶ ἀπόντες, ὅμοιοι ἐσμέν. Καὶ ὥσπερ ἐσμέν ἀπόντες τῷ λόγῳ καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. Τοῦτέστιν, οὐ μόνον ἀπειλούμεν ἀπόντες, ἀλλ' ἰσχύομεν καὶ παραγινόμενοι, εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ ἀπειλούμενα.

Ὅδ γὰρ τοιμῶμεν ἐκταρῖναι ἢ συγκταρῖναι θαν- τοὺς τισι τῶν θαντοῦς συνιστανόντων, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν θαντοῖς θαντοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες θαντοὺς θαντοῖς οὐ συνιοῦσιν. Ἡμεῖς δὲ οὐχὶ εἰς τὰ ἀμετρετὰ καυχώμεθα, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κληθέντος, οὐ ἐμπίσιν ἡμῖν ὁ θεὸς μέτρον ἀρμεῖσθαι ἀκρι καὶ ἰσῶν.

PATROL. GR. CXVIII.

A plus habet nobis. Non enim ipsi quidem Christi sunt, nos autem alterius cuiuspiam. Hoc vero per modum colloqui dixit. Nam in progressu ostendit quod non eo modo quo illi Christi erant, ita et ipse, sed ingens erat interstitium. Unde ait : « Nam si quid ultra hoc dicerem, non pudefierem, nam vera dicerem. » De potestate nostra. » Potestate punitiva ac ulciscente adversarios. Deinde quod odiosum in sermone erat corrigens. ait : « Ad ædificationem et non ad destructionem vestri. » Ac si diceret : Potestatem accepimus ut vos ædificaremus ad fidem, non ut aliquem puniremus. Dicit igitur aliquis : Et quomodo nunc minaris ob datam tibi a Christo potestatem, et superius dicebas,

675 In promptu habemus ulcisci omnem ultionem, si non ad ultionem sed ad ædificationem accepisti potestatem ? Quia hoc ipsum, inquit, maxime est vestri ædificatio, ut de medio tollantur impedimenta et offendicula, puta si aboleantur pseudapostoli. In hoc quidem accepimus ut ædificemus. Porro si quis incurabiliter agetur, alia quoque utemur operatione ac efficacia, demolientes ac diruentes ipsum : ut sit quidem primarius usus ædificatio, ex consequenti autem ad demolitionem. « Non pudeffam. » Non ostendar, inquit, mendax aut arrogans.

X, 9-11. Ne quomodo videar perierrefacere vos per epistolas. Nam epistolæ quidem graves sunt, ait, et fortes, at præsentia corporis imbecillis, ac sermo contemptus. Hoc reputet qui ejusmodi est, quod quales sumus sermone per epistolas cum absu- mus, tales sumus et cum adsumus facto.

Propterea, inquit, infra mediocritatem dixi, « Non pudeffam, » nec quidquam grandius locutus sum, ne quo modo videar terrere vos per episto- las. Deinde illorum usus est sermonibus qui ipsum calumniabantur. Et ne rursus dicant : Nam epi- stolæ quidem graves sunt, et cætera, propterea, inquit, ita modeste locutus sum. « At præsentia corporis imbecillis. » Dicebant enim qui ipsi de- trahebant, quod jactaret se ac intumesceret et in epistolis formidabilia scriberet : at ubi advenisset, admodum despectus esset, ac convinceretur non talis esse qualem scribendo ostenderet : « Ille reputet qui ejusmodi est. » Qui ista, inquit, dicunt, hoc sciant, quod et præsentem et absentes iidem sumus : et quales sumus absentes per sermonem et epistolas, tales etiam sumus præsentem opere. Ille est, non solum minamur absentes, sed præ- sentes quoque possumus in opus deducere id quod minamur.

X, 12, 13. Non enim audent inserere aut conferre nos ipsos quibusdam qui seipsos commendant. Sed ipsi nos ipsos metimur in nobis ipsis et conferimus nos ipsos nobis ipsis, non his qui una nobiscum ver- santur. Neque nos in immensum gloriamur : sed juxta mensuram regulæ qua partitus est nobis Deus, mensura perlingendi etiam usque ad vos.

676 Hoc loco arrogantes illos in medium adducit et objurgat illos, per ironiam sermonem producens, et ait: Non enim audemus inserere sive annumerare, aut assimilare sive connumerare nos ipsos quibusdam qui sese venditant arrogantibus sermonibus. Vides quo pacto illos momordit? — Non audemus, inquit, ne annumerare quidem nos ipsos his qui sese commendant, neque in comparatione ad eos aliquantum nos ipsis præponere. Audaciam autem vocat, et fieri tanquam unum ipsorum, et omnino illis assimilari: ostendens rei absurditatem et abominationem ipsorum coram Deo. Ideo non audemus, ait: grande enim supplicium talibus repositum est. Hoc autem dicit, simul et Corinthios admonens hujusmodi pestem fugere, et ipsos a talibus separans ac distinguens. Quod si nos ipsos auderemus commendare sicut et illi, nequaquam tales essemus presentes, quales et absentes essemus per epistolam, sed mutaremur hic et ibi, ac epistolis alii et alii essemus, et ipsi presentes juxta usus et temporum occasiones variaremur, et nunc quidem assentiremur, nunc autem tremendi videremur: principum quidem servi ac ministri voluntatis, humilium vero domini ac iudices. Nam qui se ipsum commendat, omnia facit ad proprium respiciens quæstum, sese commutans semper ac transformans ad propriam utilitatem. Sed neque ut unus illorum sumus, neque ullam ad ipsos participationem habemus aut similitudinem; non enim tales fieri audemus: quomodo ergo alii simus per epistolam absentes, alii vero presentes? Id namque non est nostrum, sed eorum qui seipsos commendant: nos autem in nullo commendamus nos ipsos, sed ipsi nos ipsos metimur sive perscrutamur ac disquirimus, conscientiam facientes indagatricem, ne quid factum sit quod non oporteat, ne quid vel cogitatum sit indecens: et nos ipsos conferimus ne quid fortassis contrarium faciamus his quæ prædicamus, quæ annuntiavimus, num quid priori vltæ dissidium. Porro etiam nos conferimus nobis ipsis, non his qui una nobiscum versantur. Non factus, inquit, extrinsecus eos qui nobiscum versantur spectaculum ab theatrum nostræ compunctionis et inquisitionis, sed ipsi nos ipsos constituimus iudices ac arbitros quod est incorrupti iudicii.

677 Pseudopostoli vero se ipsos commendantes, opposito modo ad ostentationem et placentiam multitudinis omnia efficiunt. Ideo neque seipsos metimur, neque seipsos perscrutamur: sed sufficit ipsis ad omnem felicitatem, ut illorum placeant multitudini qui una secum versantur. Propter nos non in inmensum ut illi, aut gloriati sumus, aut gloriamur: sed et quid dicimus, aut facimus, aut scribimus, juxta mensuram regulæ nostræ dicimus et facimus et scribimus. Ipse vero non dicit, Mensuram nostram, sed ubi dixit v. Mensuram, subiungit: Quam paritum est nobis Deus, ostendens quod ipsa quoque ejus mensura ex Deo

A Έναυθα ἀλαζόνας ἐκείνους παρίστησι, καὶ κομῶναι αὐτοὺς κατ' εἰρωνίαν προάγει τὸν λόγον, καὶ φησιν· Οὐ γὰρ τοιμῶμεν ἱγκρίναι, οἷον συναριθμῆσαι ἢ συγκρίναι, οἷον ἀντιπαράθεσθαι τῶν αὐτοῦ, τῶν αὐτοῦ παρατιθεμένων διὰ τῆς κομῶντος ψευδολογίας. Ὅπως πῶς αὐτοὺς ἐκωμῶμεν; — [ΦΩΤ.] Οὐ τοιμῶμεν, φησὶν, οὐδὲ συναριθμῆσαι αὐτοὺς τοῖς αὐτοῦς συνιστάμεσθαι, οὐτε ἰν συγκρίσαι τῇ πρὸς αὐτοὺς, μικρὸν τι διαφέρειν αὐτῶν. Τόλμω δὲ καλεῖ καὶ τὸ γενέσθαι ὡς ἑνὰ ἐξ αὐτῶν, καὶ τὸ ἔχειν ὅμοιότητα πρὸς αὐτοὺς, τοῦ πράγματος τὸ ἄποτον, καὶ τὸ ἰδωλολατρικὸν αὐτῶν ἔκφυγος τῷ Θεῷ. Αὐτὸ οὐ τοιμῶμεν, φησὶν, εἰτι μεγάλη τιμωρία τοῖς τοιοῦτοις ἀπόκειται. Τοῦτο δὲ λέγει, ἅμα καὶ τοὺς Κορινθίους παύειν παραινῶν τὸ τοιοῦτον νόσημα, καὶ ἀπὸ τῶν τοιοῦτων διασχίζων καὶ διοιστῶν αὐτοὺς. Εἰ δὲ ἐτοιμῶμεν αὐτοὺς συνιστάνειν ὡς περ κἀκεῖνοι, οὐκ ἂν οἶοι ἡμεῖς τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι ἐτοιμῶμεν καὶ παρόντες, ἀλλὰ μεταβαλλόμεθα ἀν' ὅδε κἀκεῖσε, κατὰ τὰς ἐπιστολαῖς ἄλλοι καὶ ἄλλοι γινόμενοι, καὶ αὐτοὶ παρόντες καὶ τὰς χρεῖαις καὶ τοῖς καίροις συναλλοιούμενοι, καὶ νῦν μὲν κώλαες, νῦν δὲ φοβεροὶ, καὶ τῶν μὲν δυναστευόντων δοῦλοι, καὶ τοῦ θελήματος ὑπηρέται, τῶν δὲ ταπεινῶν δεσπόται καὶ νομοθέται. Ὁ γὰρ συνιστῶν αὐτὸν, πάντα εἰς τὸ οἰκεῖον κέρδος ἀφορῶν ποιεῖ, δι' ἃς πρὸς τὸ αὐτοῦ συμφέρον συναλλοιούμενος καὶ συμμεταμορφούμενος. Ἄλλ' οὕτως εἰς ἐξ αὐτῶν ἔσμεν, οὕτως πρὸς αὐτοὺς ἔχομεν κοινωνίαν ἢ ὁμοιωτήτά τινα. Οὐ γὰρ τοιμῶμεν τοιοῦτοι γενέσθαι πῶς οὐν ἄλλοι ἔσμεν τὰς ἐπιστολαῖς ἀπόντες, ἄλλοι δὲ παρόντες; Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡμετέρον τοῦτο, ἀλλὰ τῶν αὐτοῦ συνιστανόντων. Ἡμεῖς δὲ τι οὐ συνιστῶμεν, ἀλλὰ αὐτοὺς μετριῶμεν, οἷον ἀκριβολογοῦμεν, ἐξετάζομεν, αὐτὸ τὸ συνειδὸς ἐξεταστὴν ποιοῦντες, μή τι πάρακται ὧν οὐ δεῖ, μή τι διανέσθαι ἀπρεπές. Καὶ αὐτοὺς συγκρίνομεν, μή τι ἄρα ἐναντίον ὧν κηρύσσομεν, ὧν ἐπηγγειλάμεθα, πράττωμεν, μή τι ἀσύμφωνον τῷ προτέρῳ βίβη. Καὶ συγκρίνομεν δὲ αὐτοῖς, οὐχὶ τὰς συνήθους, οὐχὶ θάλασσαν, φησὶ, τοὺς ἐξωθεν συνιόντας ποιούμενοι τῆς ὁδοῦ συγκρίσεως καὶ ἐξετάσεως, ἀλλὰ αὐτοὺς αὐτοῦς χριτάς καὶ δικαστὰς, προκαθίζοντες, ὅπως ἐστὶν ἀδικαστοῦ χρίστας.

D Οἱ δὲ ψευδοπρόστολοι καὶ αὐτοὺς συνιστάνοντες, ἅπαν τὸν ὄντα, πρὸς ἐπίδειξιν, πρὸς ἀρέσκειαν τοῦ πλήθους, πάντα ποιοῦσι. Αὐτὸ οὐδὲ μετροῦσιν αὐτοὺς, οὐδὲ ἐξετάζουσιν αὐτοὺς, ἀλλὰ ἀρκεῖ αὐτοῖς εἰς πᾶσαν εὐδαιμονίαν, τὸ τῷ πλήθει τῶν συνιόντων αὐτοῖς, ἀρέσκειν. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς, οὐδὲ εἰς τὰ ἑμπερὶ ὡς περ ἐκεῖνοι, οὐδὲ ἐκωμῶμεθα, οὐδὲ κωμωσόμεθα, ἀλλ' εἰ τι ἐροῦμεν, καὶ πράττομεν, καὶ ἐπιστάμεθα, κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος ἡμῶν καὶ ἰσχυοῦμεν καὶ πράττομεν καὶ ἐπιστάμεθα. Αὐτοὶ δὲ οὐ λέγει μετροῦν ἡμῶν, ἀλλὰ μετροῦν ἐκείνους, ἐκείνους, τοὺς μετροῦ ἡμετέρεσιν ἡμῶν, ἐκείνους; οὐ καὶ αὐτοὶ τὸ μέτρον αὐτοῦ τῷ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Ἡ καὶ οὕτως.

Μη νομίζης ὅτι, ἡ Μέτρον εἶναι κανόνος, ἡ αὐτὴ; A esset. — Aut hoc etiam modo. Ne existimes quod
ἐμαυτὸν τὸ μέτρον ὄρισται, ἀλλ' ἐκεῖνο λέγω τὸ μέ-
τρον, ὃ μέτρον, τοῦτοστι δὲ ὃ ἐμπέριον ἦν ὁ
Θεός. Τί δὲ ἔστιν ἐκεῖνο; Καὶ ἄλλα μὲν πολλὰ, τίως
δὲ τὸ διὰ τοῦ κηρύγματος ἰλθεῖν μέχρις ὑμῶν, καὶ
καταλαβεῖν ὑμᾶς. Τοῦτο τὸ μέτρον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔχο-
μεν, δι' ὃ ἐμπέριον καὶ ἱσχυρὸν ἡμᾶς, μέχρις ὑμῶν
φθάσαι καὶ κηρύσαι τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ δύναται ὅλον
τὸ χωρίον ἀπὸ τοῦ; Οὐ γὰρ τολμῶμεν μέχρι τοῦ; Οὐ
συριοῦσι, κατ' ἐκείνων εἰρηθεῖν τῶν ἀλαζόνων, καὶ
τὸ, Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς, κατ' αἰτίαν εἰρηθεῖν
τῶν ἑαυτοῦ συνιστάοντων. Ὅλον αὐτοὶ γὰρ ἐν
ἑαυτοῖς ἐαυτοῦς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντας, οὐ
συναισθάνοντες ἀλαζονεύμενοι καὶ ἀπαθεῖντες ἑαυ-
τοῦς. Ὅσοι γὰρ ὁ παρ' ἑαυτῶν φρόνιμος, ἰσχυρῶς
ἄρρων ἔστιν, οὕτως καὶ ὁ παρ' ἑαυτῶν μέγας καὶ
ὀψήλδς, καταγέλαστος καὶ ἔσχατος πάντων. ἡ Ἀλλ'
αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς. ἡ Ἐκείνοις μὲν οὖν ὃ τολμῶμεν
ἑαυτοῦς συγκρίναι, μεγάλοις φησὶν, οὕσι καὶ ὑπερ-
βαλόνουσιν ἡμᾶς, ἀλλ' ἡμεῖς καθ' ἑαυτοῦς γινόμενοι,
ἑαυτοῦς μετροῦμεν. Καὶ πρὸς τὰ μέτρα ἡμῶν, καὶ
λαλοῦμεν καὶ ἐπιστάλλομεν, καὶ διαπραττόμεθα.
ἡ Καὶ συγκρίνοντας ἑαυτοῦς. ἡ Καὶ ἡμεῖς μὲν, φη-
σιν, ἑαυτοῦς μετροῦμεν, ἐκεῖνοι δὲ, ἑαυτοῦς ἑαυτοῖς
συγκρίνοντας. Οὐ γὰρ ἔξισοις, φησὶν, πρὸς τινὰ τῶν
ἀνθρώπων συγκριθῆναι, ἀλλ' αὐτοὶ πρὸς ἑαυτοῦς.
Οὐ συριοῦσι. Τοῦτοστι οὐ νοοῦσιν οὐδὲ αἰσθάνονται
ὅπως εἰσι καταγέλαστοι τοῖς ὀφθαλμοῖς. Οὐ γὰρ λαλή-
θασι, φησὶν, τινὰ. ἡ ὅν μετὰ ἄλλων ἑαυτοῦς
ἐπαίροντες. ἡ ἡμεῖς δὲ οὐχὲν εἰς τὰ ἄμετρα καυχῶ-
σόμεθα. ἡ ἡμεῖς δὲ, φησὶν, οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυ-
χώμεθα, καθάπερ οὗτοι. Καὶ γὰρ ἦν εἰκὸς αὐτοῦς
ψευδομένους λέγειν. Τὴν οἰκουμένην ἐπεστρέψαμεν,
πρὸς τὰ πέριτα τῆς γῆς ἀφικόμεθα διδάσκοντες.
Ταῦτα οὖν ἄμετρα καλεῖ, ὑπερβαλόντα τὴν δύναμιν
αὐτῶν καὶ τὸ μέτρον. ἡ Ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ
κανόνος. ἡ Ὅσοι γὰρ ἀμπλῶνα διαιρῶν ὁ Θεός,
τὴν οἰκουμένην ἡμῖν, φησὶν, τοῖς ἀποστόλοις ἐμπέριον.
Κατὰ οὖν τὸ μέτρον τοῦ κανόνος οὐ ἐμπέριον ἦν ὁ
Θεός, καυχώμεθα καὶ λαλήσομεν, φησὶν. Ποῖον δὲ
ἔστι τὸ μέτρον σου; (Τὸ ἄχρις ὑμῶν), φησὶν. Ἀρι-
κῆσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν, ἐπεὶ οὖν ἄχρι καὶ ὑμῶν
ἐφθάσαμεν, καὶ τοῦτο ἡμῖν τὸ δεδομένον παρὰ Θεοῦ
μέτρον. ἡ Ἀχρι καὶ ὑμῶν καυχώμεθα. ἡ Ἀπὸ κοινού
γὰρ τὸ, ἡ καυχώμεθα. ἡ
pertigimus, etiam hæc data nobis est a Deo mensura
sensu resumendum est, ἡ Gloriamur. ἡ sive
Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἐπινοοῦμενοι εἰς ὑμᾶς ὑπερ-
εξαιροῦμεν ἑαυτοῦς. Ἀχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθά-
σαμεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ αἰς
τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις πόσις
ἐλπίδα δὲ ἔχοντες ἀδεήτως τῆς πίστεως
ὑμῶν ἐν ὅμῃ μεγαλυνθῆναι, κατὰ τὸν κανόνα
ἡμῶν εἰς περιστάειν, εἰς τὰ ὑπερβαλόντα ὁρῶν
εὐαγγελισσασθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι, εἰς τὰ
ἑτοιμα καυχώμεσθαι. Ὁ δὲ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ
καυχάσθω. Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκεῖνος
ἔστι δόκιμος, ἀλλ' ἐν ὃ Κύριος συνίστησιν.

dicens : Mensuram regulæ, ἡ ipse mihi mensuram
definierim : sed illud dico mensuram, quæ men-
sura, id est, per quam paritius est nobis Deus.
Quæ est autem illa ? Variæ sunt ac multæ. Interim
autem per prædicationem venisse usque ad vos at-
que apprehendisse vos, id habemus a Deo mensu-
ram, per quam paritius est ac ordinavit ut ad vos
usque pertingeremus, et Evangelium prædicare-
mus. Aut potest tota particula ab eo loco, Non
enim audemus, usque ad illa verba, Οὐ συν-
ιοῦσι adversus arrogantés dicta esse, et quod ait,
ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς dictum esse pro causa eorum
qui se ipsos commendant, ut sit sensus : Nam ipsi
in se ipsis se ipsos meliēntes ac comparantes, non
perpendunt sive non intelligunt se arrogantés esse,
ac sibiipsis imponere. Quemadmodum enī is
qui apud sese prudens est, admodum insipiens
est, ita etiam qui apud sese magnus et excelsus
est, is ridiculus est omniumque postremus. Sed
ipsi in nobis ipsis. Illa itaque non audemus nos
ipsos conferre qui magni sunt, inquit, et nos exce-
dunt, sed apud nos ipsos manentes metimur nos
ipsos, et ad mensuras nostras et loquimur et scri-
bimus et operamur. Et seipsos comparantes.
Nos quidem nos ipsos metimur, inquit, illi vero se
ipsos sibi conferunt, non enim ad aliquem homi-
nem conferri volunt, sed sese ad seipsos. Οὐ συν-
ιοῦσι, hoc est, non intelligunt, non sentiunt quod
ridiculi sint his qui intuentur. nulli enim occulli
sunt, inquit; aut quod inter se mutuo se ipsos
extollunt. Nos autem non in inmensum gloriabi-
mur. 678 Nos, ait, non sicut illi : non ultra da-
tas mensuras gloriabimur. Siquidem verisimile est,
quod illi mentientes dicerent : Nos orbem con-
vertimus, ad terminos terræ docentes pervenimus.
Hæc ultra mensuram, aut supra mensuram esse
dicit, quæ suam potentiam ac mensuram transgre-
diantur. Sed juxta mensuram regulæ. Quemad-
modum enim quispiam vineam distribuit, ita or-
bem nobis apostolis Deus paritius est. Itaque juxta
mensuram regulæ qua paritius est nobis Deus, glori-
abimur et loquimur. Quæ est autem tui in fi-
D sursus ? Usque ad vos, inquit. Etiam ad vos us-
que pertigisse. Quoniam igitur ad vos quoque
ut etiam usque ad vos gloriemur : nam a communi
Gloriemur.

X, 14-18. Non enim quasi non pertingentes usque
ad vos, extendimus nos ipsos supra modum. Nam
usque ad vos quoque pervenimus in Evangelio Christi,
non in his quæ supra mensuram sunt gloriantes su-
per alienis laboribus : sperantes autem futurum, ut
dum creverit fides vestra, ibi vobis magnificemur
juxta regulam nostram in exuberantiam, ut ita
quoque regionibus quæ ultra vos sunt Evangelium
annuntiemus, non in aliena regulâ, ut de his quæ
parata sunt gloriemur : sed qui gloriatur, in Domino
gloriatur. Non enim qui seipsum commendat, illi
probatius est, sed is quem Dominus commendat.

Neque enim poterit quispiam dicere, inquit, A quod, cum non pertigerimus sive non pertingamus usque ad vos, extendimus nos ipsos, dicentes nos pertigisse ad vos, frustra sermonem jactando. Re- vera enim usque ad vos pertigimus. Pertigimus au- tem in Evangelio Christi : hoc est, non utcunq-ue pertigimus, sed annuntiantes vobis Evangelium. « Quasi non pertingentes. » Id est, non potentes ad vos usque pertingere, aut pertigisse. « Exten- dimus nos ipsos, » tanquam fastu verborum. « Per Evangelium Christi. » Nam verisimile erat pseud- apostolos etiam non predicando, ad aliqua loca accessisse, et quod ob id gloriarentur. « Non in his quæ supra mensuram sunt gloriantes. » In his, inquit, **679** quæ nostram excedunt mensuram et potentiam, et in alienis laboribus. Verisimile enim est quod pseudapostoli cum alii prædicassent ali- cubi, ipsi leviter accedebant et sibiipsis prædica- tionem ascribebant. Nos autem non super alienis, inquit, laboribus. « Sperantes autem. » Nihil as- serit, sed speramus, inquit, in Deo. In eo enim quod crescit fides discipulorum, præceptores lau- dantur. Hoc itaque in hoc consistit ut crescat fides vestra. « In vobis magnificemur. » Speramus, in- quit, quod vobis ad fidem crescentibus, in vobis magni ostendemur. « Juxta regulam nostram in exuberantiam. » Hoc est, quod in vobis gloriabi- mur plus quam nunc; nam id est, « In exuberan- tiam. » Juxta regulam nostram, id est, juxta men- suram nostram, quæ nobis a Deo credita est. Bene autem regulam et mensuram vocat, tanquam ad possessionem et hereditatem orbis ipse accesserit. « Ut iis quoque regionibus quæ ultra vos sunt. » Et ita in vobis, inquit, magnificemur, ut etiam in regionibus quæ ultra vos sunt Evangelium annun- tiemus ac doceamus, quod sane etiam fecit. « Non in aliena regula. » Et non quemadmodum pseud- apostoli faciunt, inquit, gloriantum nobis est in aliena regula et parte, et ubi alius laboravit. Nam hoc est, quod ait : « De his quæ parata sunt. » Ubi, inquit, jactum erat doctrine semen. « Sed qui gloriatur in Domino gloriatur. » Itaque illi, inquit, in vanum gloriantur: nos verò licet hæc operati simus etiam usque ad vos, et adhuc in posterum opera- turi simus, non in nobis ipsis gloriamur, sed in Deo. Nam qui gloriatur, inquit, debet in Domino gloriari. Siquidem eam quoque mensuram qua per- tigitur, ex Deo accepimus. « Non enim qui se- ipsum commendat. » Qui autem erant se ipsos commendantes? Pseudapostoli videlicet. Quæ- « Juxta mensuram, inquit, et gulæ qua partitus est commendat.

XI, 1-5. Utinam toleraretis me pusillisper in insi- pientia; imo et suffertis me: nam Zelotypus sum erga vos zelo Dei Adjunxi enim vos uni viro, ut virginem castam exhiberem Christo, sed metuo ne qua fiat, ut quemadmodum serpens Evam decepit versuta sua, ita corrumpantur sensus vestri a simplicitate qua est erga Christum.

Oὐ γὰρ ἂν εἴποι τις, φησὶν, ὅτι μὴ ἀφικνούμενοι, ἤγουν μὴ ἀφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερκεταίνομεν ἑαυτοὺς, λέγοντες ἐφθάρκναι εἰς ὑμᾶς, εἰκὴ τῷ λόγῳ κομπάζοντες. Τῷ ὄντι γὰρ, ἄχρις ὧν ἐφθάσαμεν. Ἐφθάσαμεν δὲ, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Του- ἔστιν, οὐχ ἀπλῶς παραγενομένοι, ἀλλὰ καταγγέλλον- τες ὧν τὸ Εὐαγγέλιον. « Ὡς μὴ ἐφικνούμενοι. » Μὴ ισχύοντες, φησὶ, καὶ ἄχρις ὧν ἐφικέσθαι, ἢ φθᾶσαι. « Ὑπερκεταίνομεν ἑαυτοὺς, » ὅσον, τῷ κόμῳ τῶν λόγων. « Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Εἰκὸς γὰρ ἦν τοὺς ψευδαποστόλους, καὶ ἄνευ τοῦ κηρύσσειν παραγενομένους, καὶ ὑπὲρ τούτου καυχέσθαι. « Οὐκ εἰς ἄμετρα καυχώμενοι. » Τὰ τὸ μέτρον, φη- σὶν, ἡμῶν, καὶ τὴν δύναμιν ὑπερβαίνοντα ἐν ἄλλο- τριοῖς κόποις. Εἰκὸς γὰρ τοὺς ψευδαποστόλους, ἄλλων B που κηρυζάντων, αὐτοὺς ἐπισημῆσαι φιλῶς, καὶ ἑαυτοῖς ἐπιγράψαι τὸ κήρυγμα. Ἡμεῖς δὲ, φησὶν, οὐκ ἐπ' ἄλλοτριοῖς κόποις. « Ἐλπίδα δὲ ἔχοντες. » Οὐδὲν ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἐλπίζομεν, φησὶν, ἐπὶ τῷ Θεῷ. Πρὸς δὲ γὰρ ἡ πίστις ἐπιδίδωσι τὸν μαθητῶν, οἱ διδάσκαλοι εὐδοκίμοι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν αὐξανο- μένης τῆς πίστεως ὧν. « Ἐν ὧν μεγαλυνθῆναι. » Ἐλπίζομεν, φησὶν, ὧν ἐπιδιδόντων πρὸς τὴν πί- στιν, ἐν ὧν μεγάλοι δειχθῆναι. « Κατὰ τὴν κανὼνα ἡμῶν εἰς περισσεῖαν, » τούτέστιν, ἐν ὧν μεγαλυ- νθῆναι πλέον ἢ νῦν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Εἰς περισσεῖαν, » κατὰ τὴν κανὼνα ἡμῶν, τούτέστι, κατὰ τὸ μέτρον ἡμῶν, δὲ πιστευσθῆμεν παρὰ Θεοῦ. Καλῶς δὲ κανὼνα καὶ μέτρον καλεῖ, ὡς ἐπὶ κτῆσιν καὶ κληρονομίᾳ C τῆς οἰκουμένης εισελθόν. « Εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὧν. » Καὶ οὕτως μεγαλυνθῆναι ἐν ὧν, ὥστε καὶ εἰς τὰ ὑπερέκεινα εὐαγγελίσασθαι καὶ διδάξαι, δὲ ὅτι καὶ ἐποίησεν. « Οὐκ ἐν ἄλλοτρίῳ κανόνι. » Καὶ οὐχ ὥσπερ, φησὶν, οἱ ψευδαπόστολοι, ἔχομεν καυχῆσθαι ἐν ἄλλοτρίῳ κανόνι καὶ μέτρῳ, καὶ ἐνθα ἄλλος ἐκο- πίας. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Εἰς τὰ ἴστωμα, » Ἐνθα, φησὶ, προκαταβέβηται σπέρμα διδασκαλίας. « Ὅ δὲ καυ- χώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, φησὶν, εἰκὴ καυχώνται, ἡμεῖς δὲ καὶ ταῦτα κατορο- θωκότες, τὸ ἄκρι καὶ ὧν, καὶ προσέτι κατοροθὸν μέλλοντες, οὐ καυχώμεθα ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ. Ὅ γὰρ καυχώμενος, φησὶν, ὀφείλει ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθαι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ δὲ ἐφθάσαμεν μέτρον, ἐκ Θεοῦ ἔχομεν. « Οὐ γὰρ δὲ ἑαυτὸν συνιστῶν. » Τίνας D δὲ οἱ ἑαυτοὺς συνιστῶντες; Οἱ ψευδαπόστολοι δηλον- ότι. Τίνας δὲ δὲ Κύριος συνιστῇ; Τοὺς ἀμφὶ Παῦ- λον δηλονότι. Κατὰ τὸ μέτρον γὰρ, φησὶ, τοῦ κανόνος, οὐ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεός. Ὅ οὖν μερίσας Θεός, αὐ- τὸς καὶ συνιστῇσιν.

autem commendat Dominus? Paulum sane. Nam nobis Deus. Itaque Deus qui partitus est, ipse etiam

Ὁρατερον ἀνέχεσθε μου μικρὸν ἐν ἀπροσώρῳ. Ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθε μου. Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ὕλη. Ἡμεροδμήν γὰρ ὑμῶς ἐνὶ ἀνδρὶ καρθῆτον ἀγνήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ. Φοβοῦμαι δὲ μή πως ὡς δὲ ὅρις ἔβαρ ἐξηπάτησεν ἐν τῇ παρουσί- ῳ αὐτοῦ, οὕτως φθαρῇ τὰ νοήματα ὧν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν.

Μίλλον ἱμβαλίνειν εἰς τοὺς οἰκείους ἑκαίνοους, ἅ ἡ πολλὴ κέρχεται τῇ προδιορθώσει, τὸ φορτικὸν τοῦ δοκεῖν ἑκαίνειν ἑαυτὸν ἀποφεύγων. Εἰς τοῦτο δὲ αὐτὸν ἤγαγεν ἡ τῆς ὑποθέσεως ἀνάγκη, καὶ τὸ δεῖναι μὴ εἰς βλάβην τῶν μαθητῶν γένηται, τὸ αὐτὸν μὴ ἐξευτελίζεσθαι, τοὺς δὲ ψευδαποστόλους δοκεῖν εἶναι τι. Εἶθε ἀνέχεσθε μου, φησὶν, ἐφροσύνης πρᾶγμα καὶ ἔργον ποιοῦντος. « Ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθε μου. » Οἶδα γάρ, φησὶν, ὅτι ἀγαπᾷτε με, καὶ πάντα μου ἀνέχεσθε. « Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς. » Οὐκ εἶπα, φίλω, ἀλλ' ὁ μεζών ἦν, « Ζηλῶ ὑμᾶς, » φησὶ, τουτέστι περικαίως φιλῶ. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσι διὰ τὰ ἀνθρώπινα, οἷον χρήματα ἢ δόξαν, οὕτως φιλεῖν αὐτοὺς, ἐπάγει. « Θεοῦ ζηλῶ, » ἵνα ὑμᾶς ὡφελήσω. « Ἠρμολογῶν γὰρ ὑμᾶς. » Πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἅπασι λόγος αὐτῷ. Αὕτη γὰρ μετὰ γάμον, παρθένος ἐστὶ. Μνηστείας δὲ ὁ παρὼν καιρὸς, παστάδων δὲ ὁ μέλλον· καθὼδ λέγεται, « Ἀνίστη ὁ νυμφίος. Ποῖα δὲ τὰ ἔθνη; ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ταύτης τῆς μνηστείας καὶ ὁ Δαυὶδ προμνήστειον ἦν λέγων. Ἄκουσον, θυγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλίνου οὐς σου. Καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος νυμφαγωγὸς ὧν ἔλεγεν Ὑπὲρ Χριστοῦ προσεδύομεν, ἵνα τὴν νύμφην λάβῃ, φησὶ. Τοῦτον τύπος ἦν τὰ περὶ τὸν Ἀβραάμ, ὃς δοῦλον ἐπέμψεν, μνηστεύσασθαι τῷ υἱῷ παρθένον ἰθνηκὴν, καὶ ὁ θεὸς ἐπέμψεν τοὺς προφῆτας πάλαι, καὶ τοὺς ἀποστόλους ὕστερον, μνηστεύσασθαι τῷ Υἱῷ τῇ ἐξ ἔθνῶν ἐκκλησίαν. » Παραστήσαι τῷ Χριστῷ. « Ἐμνηστευσάμην, φησὶν, ὑμᾶς τῷ Χριστῷ. Οὐκοῦν δι' ἐκείνον ζηλῶ, οὐ δι' ἑμαυτὴν. » Φοβοῦμαι δὲ μὴ πως. » Εἰ γὰρ καὶ ἡ ἀπόκλητα ὑμετέρα, ἀλλ' ὁ φόβος κοινός. Οὐκ ἀποφαίνεται δὲ ὅτι διεφθάρητε, ἵνα ἀναίσχυνοτάτους ποιήσῃ, ἀλλ' ἀμφιβολίως λέγει, « Μὴ πως, » καὶ τοὶ διεφθαμένοι ἦσαν. Καὶ γὰρ κάκεινος τὰ μεζῶνα ἐπηγγέλατο, ἤγουν τοὺς πρωτοκλάτους ὁ θεὸς, ὡς περὶ οἱ ψευδαπόστολοι τοῦτους. Δείκνυσαι δὲ γυναικῶδες τὸ ἀπατάσθαι. « Ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ. » Ἀλλ' ὡς περὶ τὸ εἶναι πανουργὸν τὸν θεὸν, οὐκ ἔδωκε τῇ γυναικὶ συγγνώμην, οὕτως οὐδὲ ἡ τῶν ψευδαποστόλων ἀγάπη δώσει ὑμῖν. « Οὕτως φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν. » Οἷον, μετενεχθῇ ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν ζεινότητα τὴν ἑξωθεν. Δείκνυσαι δὲ, ὅτι ἀπλότητος καὶ ἀφελούς δεῖται ψυχῆς ἡ πίστις, πάντα πιστεῖ δεχομένης, καὶ μηδὲν συλλεγισμένης.

autem quod fidei opus sit anima fuco carente et

Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλος Ἰησοῦν κηρύσσει ὅτι οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἡ ἀντιμα ἑτερον λαμβάνετε, ὁ οὐκ ἐλάττει, ἡ εὐαγγελίον ἑτερον ὁ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἡρεῖσθε.

Τίως δεικνύσιν τοὺς ψευδαποστόλους ἐπιστάτους καὶ εἰνους ὑπάρχειν. Ὅρα δὲ. Οὐκ εἶπα, ἰδέον τι λαλοῦσι καὶ γὰρ ἦν ἐκείνους εἰκὸς φλυαρεῖν, καὶ ῥημάτων κάλλει γοητεύειν τοὺς ἀκούοντας· ἀλλὰ φησὶν Ἄλλον Χριστὸν, ἦγουν, Ὁ ἐρχόμενος πλουσιωτέρους ὡς πάλαι ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασιν. Οὐδέτερον δὲ

680 Aggessurus proprias laudes, multa correctione antea usus est, devitans ne odiosum videretur quod laudaret seipsum. Ad hoc autem duxit eum argumenti necessitas, cum vereretur ne in damnum fieret discipulorum, si ipse quidem aspectus haberetur, pseudapostoli vero quidpiam esse viderentur. Utinam, inquit, toleraretis me, opus et factum insipiens perpetrante. « Imo et toleratis me. » Novi enim quod me diligitis, ait, et omnia mea toleratis. « Nam zelotypus sum erga vos. » Non dixit : Amo vos, sed quod majus est, « Zelotypus sum erga vos, » hoc est, Ardentem amo. Deinde ne existiment quod propter humana, nempe pecunias aut gloriam, ita ipsos amet, subiungit : « Zelo Dei. » Ut vobis proxim. « Adjunxi enim vos. » Ad Ecclesiam totius ipsi sermo est. Hæc enim post nuptias virgo est ; præsens autem tempus est desponsationis, futurum vero thalami nuptialis : quatenus dicitur quod surrexit Sponsus⁸⁹. Quænam autem est dos? Regnum cælorum. Hujus etiam desponsationis David paranymphus erat cum diceret : « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam⁹⁰. » Ipse quoque Paulus cum pronubus esset, dicebat : « Pro Christo legatione fungimur⁹¹, » ut sponsam acciperet. Horum figura erant quæ in Abraham contigerunt, qui servum misit ut desponderet filio suo virginem gentilem⁹². Sic Deus olim prophetas miserat, et postmodum apostolos, qui Filio desponderent Ecclesiam gentium. « Ut virginem castam exhiberem Christo. » Ego, inquit, vos Christo despondi : itaque propter illum zelotypus sum, non propter me ipsum. « Sed metuo ne qua fiat. » Nam etsi perditio vestra sit, tamen timor communis est. Non autem enuntiative dicit : Ne corrumpamini, ut minus pudeant : sed ambigue pronuntiat : « Ne qua fiat, » licet jam corrupti erant. Etenim ille quoque majora pollicitus est, serpens, inquam, primis parentibus quemadmodum et his pseudapostoli. Ostendit autem deceptionem esse muliebrem. « Versutia sua. » Sed quemadmodum versutum fuisse serpentem, mulieri veniam non tribuit, ita neque pseudapostolorum versutia dabit vobis. « Ita corrumpantur sensus vestri. » Puta ut transferantur a simplicitate Christi ad calliditatem externam. Ostendit

681 XI, 3. Nam si is qui venit alium Jesum prædicat quem non prædicavimus, aut si Spiritum alium accipitis quem non accepistis, aut aliud Evangelium mod non suscepistis, recte sustineretis.

Interim ostendit pseudapostolos adventitios esse ac aliunde prorompentes. Vide autem quod non dixerit : Si quid amplius loquuntur (Etenim verisimile erat illos nugari et verborum venustate veluti præstigiis ludificare auditores), sed ait, Alium Christum, hoc est : Si is qui venit ditiores vos red-

⁸⁹ Matth. xxv, 1 seqq. ⁹⁰ Psal. xlii, 11

Cor. v, 20. ⁹¹ Gen. xxiv. 1 seqq.

dit spiritualibus donis. Neutrum autem horum eget argutia verborum. — *Aut hoc etiam modo.* Per abductionem ad id quod absurdum est, dehortatur ipsos ne ad pseudopostolos accedant: ac si dicat: Si alium Jesum pseudopostolus (nam hunc appellat, Venientem, utpote prorumpentem et foris accedentem); si igitur hic alium Jesum prædicat quem oportuit a nobis prædicari, et non prædicavimus: aut alium Spiritum oportuit vos accipere, et a nobis non accepistis: aut aliud Evangelium oportuit vos suscipere, et a nobis non suscepistis, juste illis adhereretis et aurem præberetis. Verum si id impossibile est: neque enim ipsi pseudopostoli hoc dicere audebunt, sed neque vos ipsi: non absurdum est nobis illos præponi, qui in nullo inferiores fuimus ne eximii quidem apostolis? Quem non prædicavimus. Quem oportuit prædicari, et non prædicavimus. Quem non accepistis. Quem oportuit vos accipere, et non accepistis. Aut aliud Evangelium. Neque enim hoc externa eget sapientia. Considera vero quomodo ostendit nihil illos perfectius dicere: Quem non prædicavimus, inquit. Quem non accepistis. Et rursum: Quod non suscepistis; circumscriptione ostendens nihil amplius illos docere. Neque enim his qui plura loquuntur, sed qui vera dicunt oportet mentem advertere. Quod non suscepistis. Quod vos oportebat suscipere, et non suscepistis. Recte sustineretis. Quid dicis, Paule? qui Galatis scribens ait: Si quis prædicaverit vobis Evangelium præter quam id quod accepistis, anathema sit⁸²; nunc ad hos scribis: Recte sustineretis? Atqui propter hoc ipsum non suscinere oporteret, sed si eadem tecum dixissent, tunc oportet suscinere. Et vide; **682** nam magnum imminet periculum ei qui non bene animadvertit. Omnibus enim hæresibus viam præstunt. Ita gloriabantur pseudopostoli, quasi Paulus imperfecte doceret, ipsi autem perfectius aliquid dicerent: siquidem externa doctrina utentes, veris dogmatibus nugas permiscebant, ideo etiam multos corrumpebant. Hoc itaque nunc ait: Si hi eerte aliquid perfectius dicunt, et alium oporteret prædicari Christum, ac nos prætermissemus, recte sustineretis. Propterea enim dicit: Quem non prædicavimus. Si vero eadem sunt fidei capita, et nihil amplius dicunt, quod ad dogma attinet: ob quam causam illi supra nos in honore habentur? Quantumcunque enim nugati fuerint, inquit, nihil supra nos dixerunt præter factum verborum. — Quod autem ait: Recte sustineretis, non est laudantis talem sententiam, sed ubertis argumentis. Nam paulo ante, hos sustinere eisque adherere, corruptionem appellavit. Quid est ergo quod arguit? Inexensabiles, inquit, estis si fallimini, quando utrique nostrum, et nos et pseudopostoli eadem videmur dicere, et tamen a nobis discedentes illis adheretis: non enim

Α τούτων χρήζει κομψείας λόγων. — [ΦΩΤ.] Ἡ καὶ οὕτως. Διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς· αὐτοὺς τῆς πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους προσοχῆς ἀποτρέπει, ὅσον· Εἰ γὰρ ἄλλον Ἰησοῦν ὁ ψευδαπόστολος (τούτων γὰρ ἐρχόμενον λέγει, ὅσον, ἐπεισερχόμενον καὶ ἔξωθεν ἐπισυνάνα)· εἰ οὖν αὐτός, φησὶν, ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν ἔδει κηρυχθῆναι παρ' ἡμῶν, καὶ οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ ἄλλο Πνεῦμα ἔδει λαβεῖν ὑμᾶς, καὶ παρ' ἡμῶν οὐκ ἐλάβετε, ἢ ἄλλο Εὐαγγέλιον ἔδει διέξασθαι ὑμᾶς, καὶ παρ' ἡμῶν οὐκ ἐδέξασθε, εὐλόγως ἐν αὐτοῖς προσείχετε. Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον (οὕτως γὰρ αὐτοὶ οἱ ψευδαπόστολοι θαρρήσουσι τοῦτο εἰπεῖν, οὕτε δὲ ὑμεῖς· αὐτοὶ), πῶς οὐ λίαν ἄτοπον, ἡμῶν ἐκείνους προκρίνειν, τῶν μὲν ὑπερηφάνων, μὲν τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων; α' Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν. β' Ὅν ἔδει κηρυχθῆναι, καὶ οὐκ ἐκηρύξαμεν. γ' Ὅ οὐκ ἐλάβετε. δ' Ὅ ἔδει λαβεῖν ὑμᾶς, καὶ οὐκ ἐλάβετε. ε' Ἡ Εὐαγγέλιον ἕτερον. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο σοφίας δεῖται τῆς ἔξωθεν. Ἐκείναι δὲ πῶς δεῖκναι μὲν ἡ τελευταίον λέγειν ἐκείνους. α' Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν, φησὶν, γ' Ὅ οὐκ ἐλάβετε. β' Καὶ πάλιν γ' Ὅ οὐκ ἐδέξασθε. γ' Τῷ προσδιορισμῷ δαιμόνι, μὲν πλεον ἐκείνους διδάσκων. Οὐδὲ γὰρ τοὺς πλείονα λαλοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀληθῆ λέγουσι, δεῖ προσέχειν τὸν νοῦν. δ' Ὅ οὐκ ἐδέξασθε. ε' Ὅ ἔδει διέξασθαι ὑμᾶς, καὶ οὐκ ἐδέξασθε. Καλῶς ἠνείχεσθε. γ' Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; ὁ Γαλάταις γράφων, ὁ ἔάν τις εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ παρὰ λαβεῖτε, ἀνάθεμα ἐστω, τοῖς γράφεις, α' Καλῶς ἠνείχεσθε; β' Καὶ μὴν διὰ τοῦτο οὐκ ἔδει ἀνέχεσθαι. Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ σοὶ ἔλαγον, τότε ἀνέχεσθαι ἐχρῆν. Ἄλλ' ὅρα. Μέγας γὰρ ὁ κίνδυνος τῷ μὴ προσέχοντι. Πάσαι γὰρ αἰρέσεις διδωσι πρὸς ὁδόν. Οὕτως ἐκώμαζον οἱ ψευδαπόστολοι, ὡς ἀπελθὼς τοῦ Παύλου διδάσκοντος, καὶ οἱ αὐτοὶ, φησὶ, πλεον τι καὶ τελευταίον λέγουσι. Τῇ γὰρ ἔξω παιδείᾳ χρώμενοι, τοῖς ἀληθεῖσι δόγμασι φλυαρίας ἀναιμῶν. Διὰ καὶ ἐφθεῖρον πολλούς. Τοῦτο οὖν φησὶ νῦν· Εἰ μὲν τι τελευταίον λέγουσιν οὗτοι, καὶ ἕτερον ἔδει κηρυχθῆναι Χριστὸν, καὶ ἡμεῖς παρὰ λαβεῖν, καλῶς ἠνείχεσθε. Διὰ τοῦτο γὰρ λέγει, α' Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν. β' Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ ἔστι, φησὶ, τῆς πίστεως κεφάλαια, καὶ οὐδὲν πλεονέχουσιν ὅσον ἤκεν εἰς τὸ δόγμα, διὰ τί πλεονέχουσι παρ' ὑμῖν ἐκείνοι; Ὅσοι γὰρ ἀν φλυαρήσωσι, φησὶν, οὐδὲν πλεον, ὃν ἡμεῖς, εἰποιεν, πλὴν τοῦ κόμμου τῶν λέξεων. — [ΦΩΤ.] Τὸ δὲ α' Καλῶς ἠνείχεσθε, οὐκ ἐπαινοῦντός ἐστι τὴν τοιαύτην γνώμην, ἀλλ' ἐκ περιστάσεως ἐλέγχοντος. Φθορὰν γὰρ πρὸ μικροῦ, τὸ ἀνέχεσθαι τούτων καὶ προσέχειν αὐτοῖς ἀπεκάλασε. Τί οὖν ἐστὶν ὃ ἐλέγχει; Ἀπροφάσιτος ὅμοιον ἐστὶ, φησὶν, ἢ ἀγάπη, ὅταν ἀμφω ἡμῶν τι καὶ τῶν ψευδαποστόλων τὰ αὐτὰ δοκούντων λέγειν, ἡμῶν μὲν ἀφίστασθε, ἐκείνους δὲ προστίθεσθε. Οὐ γὰρ ἔχετε πρόφασιν τὴν καινότητά τῆς ἀγάπης, καὶ τὸ ἐξηλλαγμένον εἰς τελευταίον τῶν δογμάτων. Εἰσὼς γὰρ ἡ καινότης ὑποαργαλίζειν καὶ ἐφέλκεσθαι τοὺς ἀπλουστερούς. Ὑμῖν δὲ, οὐδὲ αὕτη ἡ πρόφασις ὑπελείφθη.

⁸² Galat 1, 8.

esse insolitam ad perfectionem dogmatum. Solut enim novitas utilitate ac simpliciores attrahere, vobis autem ne hae quidem occasio relicta est.

Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑπερηφανῆσαι τῶν ἀπὸ
κλῆν ἀποστόλων. Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ
τῇ γνώσει. Ἀλλ' ἐν παντὶ παρρησιάζομαι, ἵνα
πείσῃ εἰς ὑμᾶς. Ἡ ἀμνηστία ἐποίησα ἐμάνδρην τα-
πεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, δεῖ δαρεῖν τὸ τοῦ
θεοῦ Εὐαγγέλιον ἐξηγγελισθῆναι ὑμῖν; Ἀλλὰς
ἐκκλησίας ἐσθλῆσα, λαβὼν θύκωριον πρὸς τὴν
θύκωρον διακονίαν, καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑπερη-
θεῖς, οὐ κατενόησα οὐδέν.

Λοιπὸν τοῖς περὶ Πέτρον συγχρίναι ἐσθλόν, τοῦτο
δεικναι θέλων, ὅτι Εἰς τοῦ, φησὶ, πλόνισσαι, καὶ ἐκεί-
νων· εἰς τὴν εἰς ἀποκον ἀπαγωγὴν φέρων τὸν λόγον.
Ὅρα δὲ ταπεινώσασθαι. Λογίζομαι, φησὶ, οἷον
ἔχουμαι. Νομίζω, οὐδὲν ἀποφάντατον, καὶ οὐκ ἀπλῶς
ἀποστόλων, ἀλλὰ τῶν ὑπὲρ κλῆν, Πέτρον, καὶ Ἰακώ-
βον, καὶ Ἰωάννην αἰνιττόμενος. Τοῦτο δὲ φησὶν,
ἐπειδὴ τοῦτο νῦν χρεῖα. Ἀλλὰ οὐδὲ φησὶν· Ὅτι οὐκ
ἐμὲ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπίστολος. Εἰ δὲ καὶ ἰδιώ-
της. Ἐπειδὴ ἐν τοῦτο ἐνεκαλλωπίζοντο οἱ ψευδα-
πόστολοι εἰς τὸ μὴ εἶναι ἰδιώται, δεικνύοντες ὅτι οὐ
φύγει τὴν ἰδιώτειαν, ἀλλὰ καὶ σφηνύεται ἐπ' αὐτῇ.
ἀπὸ καὶ τῶσιν αὐτοῖς. Καὶ ἀλλὰ οὐδὲ τὸ τοῦτο ποιεῖ,
ἐσθλὰ δεικνύοντες τὸ εἶναι σοφόν, πρὸς βλάβην τὸν τοῦ
κρηρύματος. Ἡλθον γὰρ, φησὶν, οὐ καθ' ὑπεροχὴν
λόγου σοφίας, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς. — Ἡ τῷ
λόγῳ. [ΦΩΤ.] Ὁ λόγος καὶ ἡ γνώσις, οὐκ ἀπὸ
τὰ αὐτὰ παρὰ τῷ θεοπεσίῳ Παύλῳ σημαίνει, ἀλλ'
ἐνίοτε μὲν λόγον λέγει, τὸ ἔχειν χάρισμα διδασκαλι-
κόν, γινώσκον δὲ, τὸ συνιέναι μὲν τὸν τοῦ κρηρύματος
λόγον, μὴ μέντοι δύνανσθαι καὶ ἐτέρους ὁρᾶν καὶ
διδάσκαι. ἐνίοτε λόγον μὲν λέγει, τὸ ἐγγεγραμμέ-
ναι τῇ ἑλληνικῇ σοφίᾳ, μηδὲν δὲ τῇ θεῷ μετ-
έχειν, μόνον δὲ κατεστρωμνωσθαι, γινώσκον δὲ, τὸ
τετελειωσθαι ἐν τῇ σοφίᾳ, ὥστε κατ' αὐτὸν ἀκριβὲς
εἶδέναι, καὶ ἐτέρους ἱκανὸν εἶναι διδάσκαι καὶ Χρι-
στοῦ προσαγαῖν. Πάλιν δὲ ἀλλὰ οὐδὲ, λόγον μὲν ἀπλῶς
ὡς εἰδῶσμεν τὸν προφορικόν, γινώσκον δὲ, τὴν ἐν τοῖς
λόγισματι εἰδῶσιν. Παράδειγμα τοῦ μὲν πρώτου, ὁ
μὲν γὰρ διδοῖται λόγος σοφίας, ἀλλὰ δὲ λόγος γινώ-
σεως· τοῦ δὲ δευτέρου τὸ νῦν προκειμένον, ὁ ἰδιώτης
τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. Τοῦ δὲ τρίτου, ὁ ἐπλου-
τίζοντες ἐν αὐτοῖς, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. Ὁ
scientiam autem dogmatum cognitionem. Exemplum
sapientiae, alii autem sermo scientiae. Secundi vero, quod nunc proponitur: Imperitus quidem
sermone, sed non scientia. Tertii autem: Dicitur estis per ipsum in omni sermone et in omni scientia.

Ἐν παντὶ παρρησιάζομαι, ἵνα πείσῃ εἰς ὑμᾶς. Ὅτι οὐδὲν τῶν ὑπὲρ κλῆν
ἀποστόλων ὑπερηφανῆσαι, ὅτι οὐκ ἐμὲν ἰδιώται τῇ
γνώσει, ἀλλ' ἱκανοὶ διδῆσαι καὶ τελεῖσθαι ἐν τῇ π-
στοί, καὶ ἀπλῶς ἐν παντὶ ἐγνώσμεθα ὑμῖν, καὶ οὐκ
ἐστιν οὐδέμις ὑμῖν ἐγκλησις καθ' ἡμῶν, οὐδὲ ἀγνοίας
πρόφατις, εἰ μὴ ἄρα τοῦτο βούλεσθε ἀμαρτίας πρό-
φασιν λαβεῖν, τὸ μηδὲν λαβεῖν ἐμὲ ἐξ ὑμῶν. Τοῦτο δὲ
ἐντρέπον φησὶν, ἀπὸ τοῦ ἑμὲ ἄρα τὰ κατὰ νόματα

XI, 59. Arbitror enim me nihilo inferiorē suis
se eximijis apostolis. Ceterum licet imperitus sim
sermone, non tamen scientia. Verum ubique mani-
festi sumus in omnibus erga vos. An peccati meum
humilius ut vos exaltaremini, quod gratuito Evan-
gelium Dei predicaverim vobis? Ceteras ecclesias
deprædatus sum accepto ab illis stipendio, quod vo-
bis inseruirem. Et cum apud vos essem et egerem,
non onerosus fui cuicquam.

Deinceps Petro et iis qui cum illo erant seipsum
comparat, hoc ostendere volens: Si me, inquit,
sapientiores sunt, illis quoque sunt sapientiores:
sermonem serens ad absurdam deductionem. Con-
sidera autem quam humiliter de se sentiri. Arbi-
tror, inquit, hoc est existimare, opinor: nihil asse-
rens.

Nec vulgaribus apostolis, sed eximijis:
Petrum, Jacobum et Joannem designans. Hoc autem
dicit quod sese nunc offerat necessarius. Alii vero
ait: Non sum idoneus qui dicar Apostolus. Ceterum
licet imperitus sim. Quoniam in hoc gloria-
bantur pseudopostoli quod imperiti non essent,
ostendit quod non fugiat imperitiam, sed de ipsa
etiam gloriatur et ideo id ponit. Alii vero etiam
hoc facit, ubi ostendit quod esse sapientem et
documentum faciat predicationis. Veni, inquit,
non cum eminentia sermonis et sapientiae, ut non
humilis reddatur crux Christi. — (Sermone,) etc.
Ὁ λόγος, id est, sermo et ἡ γνώσις, id est, scientia,
non semper idem designant quod divinum Pau-
lum. Sed interdum quidem sermonem habere, di-
cit habere donum docendi: scientiam vero habere,
designat intelligere quidem sermonem predi-
cationis, at non posse alios quoque iuvare ac do-
cere. Rursum quandoque quidem sermonem habere,
dicit exercitatum quidem esse in Graecorum
sapientia, sed nihil habere de divina, solum autem
verbis multa garrire: scientiam vero habere,
perfectum esse in sapientia: ut et ipse exte-
riorem haberet, et idoneus sit qui alios doceat, et ad
Christum adducat. Rursum autem alibi sermonem
quidem vulgari modo dicit, veluti dicere solemus
eloquentiam sive expressionem verborum: scientiam
autem dogmatum cognitionem. Exemplum primi est cum ait: Huius quidem datur sermo
sapientiae, alii autem sermo scientiae. Secundi vero, quod nunc proponitur: Imperitus quidem
sermone, sed non scientia. Tertii autem: Dicitur estis per ipsum in omni sermone et in omni scientia.

Verum ubique manifesti sumus. Nam docet
scitum, id est, sumus, a communi intelligentia
supplendum. Quil est autem, in quod manifesti
sumus vobis? Quod in nullo inferiorēs fuertimus
eximijis apostolis, quod non simus imperiti scientia,
sed idonei qui doceamus et perfectionem in fide: et
simpliciter in omnibus noti sumus vobis: et ne
una quidem accusatio est adversum nos, neque
ignorantiae praetextus: nisi hoc fortassis ad peccati
occasionem sumere velitis, quod nihil a vobis

Verum ubique manifesti sumus. Nam docet
scitum, id est, sumus, a communi intelligentia
supplendum. Quil est autem, in quod manifesti
sumus vobis? Quod in nullo inferiorēs fuertimus
eximijis apostolis, quod non simus imperiti scientia,
sed idonei qui doceamus et perfectionem in fide: et
simpliciter in omnibus noti sumus vobis: et ne
una quidem accusatio est adversum nos, neque
ignorantiae praetextus: nisi hoc fortassis ad peccati
occasionem sumere velitis, quod nihil a vobis

¹ I Cor. xv, 9. ² I Cor. ii, 1. ³ I Cor. xii, 8. ⁴ I Cor. i, 5.

acceperim. Hoc autem pudefaciendo dicit, ac si A
diceret: Nisi præclara facinora nostra, et de quo
alii gloriantur, hæc nobis ad peccatum ducere
decevestis; et id per quod sublimare vos statui,
ad nostri accusationem pervertitis. **684** Hoc au-
tem Pauli dictum est vehementer in vita confiden-
tis, et in conversatione secundum Deum, ostendit
enim illos ipsos nihil omnino habere quod adver-
sus se dicant, etiam cum illorum arguat ingratu-
tudinem ac pravitatem, quod cum nihil omnino
possent in eo accusari, sed potius mirum in mo-
dum admirari, tamen pseudapostolos non minus,
imo etiam magis quam Paulum amarent. « Non
tamen scientia. » Pseudapostolos certe designat
qui scientia secundum Deum imperiti erant, quod
perniciosum est ac mortiferum. « Verum ubique
manifesti sumus. » Pseudapostolos obscure deno-
tat qui dolosi et contecti erant, pietatisque ac
religionis personam induti. Nos autem non ita,
inquit, nam in omni re et in cunctis quæ agimus ma-
nifesti sumus erga vos, in nulla, inquit, duplicitate
aut simulatione. « An peceavi. » Cum aculeo usus
est hoc sermone. Abiectum, inquit, me ducitis et
magis vilem: An peccavi quod melius fame
depresserim, et nihil a vobis acceperim? Ille, ait,
feci ut vos ad ea quæ Dei sunt exaltaremini. Nam
videntes quod nihil acciperem, edificabamini; si
autem acceperissem, certe offendiculum passi suis-
setis. « Cæteras ecclesias deprædatus sum. » At-
qui poterat dicere: Ex labore manuum meorum
edebam, sed asperiorum faciens sermonem: Ab
aliis, inquit, accepi quæ vobis subministrarem ad
prædicationem. Quod autem ait: « Deprædatus
sum, » id est, spoliavi, nudavi; non enim se clau-
culo acceperissem asserit: minime; sed stipendium
dicit ipsos necessarios sumptus. Magna autem erat
illorum accusatio quod hæc quidem ipsi præ-
buisent. Quodque peius est: Ut vobis, inquit, in-
servirem: vobis enim prædicans, ab aliis alebar.
« Et cum præsens essem apud vos et egerem. »
Triplex erat peccatum: et quod apud illos prædi-
casset et quod necessario egeret alimento. Non solum
enim, inquit, alio non mittebatis mihi, quod Macedo-
nes fecerunt, sed neque præsentem alebatis. « Non
oneratus fui; » aut οὐ κατενάρχησα, id est Non
deses fui, non defectus sum animo, non solvitoleran-
tiam. Hæc autem via levius reddit eis peccatum;
quia ego, ait, « Non postulavi. » — Aut etiam hoc modo.

Et his, inquit, cum carerem: non deses fui, non negligens, non segnior ad prædicationem factus sum: sed
a me quidem **685** facta sunt ad vestram salutem quæcumque fieri oportuit, ego tamen in egestate debebam.

XI, 9-12. Nam quod mihi deerat supplerunt fra-
tres qui venerant a Macedonia: et in omnibus sic me
servabam ne vobis essem onerosus, atque servabo. Est
veritas Christi in me quod hæc gloriatio non inter-
rumpetur erga me in regionibus Achaïæ. Quapropter?
An quod non diligam vos? Deus novit, verum quod
facio, idem et faciam, ut amplem occasionem his
qui cupiunt occasionem; ut in quo gloriantur, repe-
riantur sicut et nos.

ἡμῶν, καὶ ἐπ' ᾧ ἄλλοι καυχῶνται, ταῦτα ἡμῶν
εἰς ἁμαρτίαν λογίζεσθαι διεγνώκατε, καὶ ἐπ' ᾧ
ὀφείσατε ὁμᾶς ἐπιπλήγεσθαι, τοῦτο εἰς κατηγορίαν
ἡμῶν περιτρέπετε. Τοῦτο δὲ Παύλου ἐστὶν ἵνα
θαρβύοντες τῷ βίῳ, καὶ τῇ κατὰ Θεὸν πολιτείᾳ,
ὅτι αὐτοὺς ἐκείνους δαίνοισι, μηδὲν ὄλως ἔχοντες;
εἰπεῖν κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐκείνων ἐλέγχοντες τὴν ἀγνω-
μοσύνην καὶ πονηρίαν, ὅτι μηδὲν ὄλως ἔχοντες ἐγκα-
λεῖν, ἀλλὰ καὶ υπερβαυμάζειν ὄντας δίκαιοι, ὅμως
τοὺς ψευδαποστόλους οὐδὲν ἑλπίον, εἰ μὴ καὶ Παύ-
λου μάλλον ἐστεργον. « Ἄλλ' οὐ τῇ γνώσει. » Τοὺς
ψευδαποστόλους ἀνίσταται δηλαδὴ, κατὰ τὴν τοῦ
Θεοῦ γνώσιν ἰδιώτας ὄντας, ὅπερ ἐστὶν ἀλήθειαν.
« Ἄλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες. » Ἀνίσταται τοὺς
ψευδαποστόλους, δολαροὺς τινὰς καὶ συνεσκευαμέ-
νους, καὶ προσωπεῖον εὐλαβείας περιειμένους.
Ἡμεῖς δὲ, οὐχ οὕτως, φησὶν. Ἐν παντὶ γὰρ πρά-
γματι, καὶ ἐν πᾶσιν οἷς ποιοῦμεν, φανεροὶ ἐσμεν
εἰς ὁμᾶς, ἐν οὐδεμιᾷ διπλόῃ, ἢ ὑποκρίσει, φησὶν.
« Ἡ ἁμαρτίαν ἐποίησα. » Πληκτικῶς τῷ λόγῳ χι-
χρηται. Ἀπεθριμένον, φησὶν, ἡγεῖσθε με καὶ
εὐτελεῖ μάλλον, ἁμαρτίαν εἰ ἐποίησα ἑμαυτὸν λιπῶ
ταπεινώσας, καὶ μηδὲν λαβὼν παρ' ὁμῶν. Τοῦτο,
φησὶν, ἐποίησα, ἵνα ὁμᾶς εἰς τὰ κατὰ Θεὸν ὀφειδῆται.
Ὅρωντες γὰρ μηδὲν λαμβάνοντα φιλοδομεῖσθε. Εἰ δὲ
ἐλάβανον, ἰσκανδαλίζομαι ὑμᾶς. « Ἄλλας ἐκκλησίας
ἐσύλησα. » Καίτοι ἡδύνατο εἰπεῖν, ὅτι: Ἐκ τῶν χει-
ρῶν μου ἡσθιον, ἀλλὰ πληκτικώτερον τὸν λόγον
ποιοῦν, φησὶ: Παρ' ἄλλων ἔλαβον, ὅρην διακονοῦμε-
νος εἰς τὸ κήρυγμα. Τὸ δὲ, ἐσύλησα, οἷον, ἰσκα-
λευσα, ἐγύμνωσα. Οὐ γὰρ τὸ λάθρα λαβεῖν λέγει,
ἀπαγε. Τὸ δὲ ὀφώνιον δηλοῖ αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα διαπα-
νήματα. Μαγὰν δὲ ἐκείνων κατηγορία, ὅτι οὐδὲ
ταῦτα αὐτῷ παρεῖχον, καὶ τὸ χεῖρον, ὅτι πρὸς τὴν
ὁμῶν, φησὶ, διακονίαν. Ὑμῖν γὰρ κηρύσσων, παρ'
ἄλλων ἐτρέφωμαι. Καὶ παρὼν πρὸς ὁμᾶς καὶ ὁστε-
ρηθεῖς. « Τριπλοῦν τὸ ἐγχαίλημα, ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς
ἦν κηρύσσων, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἐχρηξέ τρεφῆς. Οὐ
μόνον γὰρ ἐτρέφω οὐκ ἐπέμψατέ μοι, φησὶν, ὅπερ
Μακεδόνης ἐποίησαν, ἀλλ' οὐδὲ παρόντα ἐτρέφει.
« Οὐ κατενάρχησα. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Οἷον οὐκ ἠτέ-
νησα, οὐδὲ ἐξέλυσα τὴν ὑπομονήν. Ταύτη γὰρ κο-
φότερον αὐτοῖς ποιεῖ τὸ ἐγχαίλημα, ὅτι ἐγὼ, φησὶ,
οὐκ ἤτησα. — « Ἡ καὶ οὕτως. Καὶ ταῦτα, φησὶ, σι-
ρηθεῖς, οὐ κατενάρχησα, οὐδὲ ἡμέλησα, ἢ ῥαθυμέτι-
ρος πρὸς τὸ κήρυγμα γέγονα, ἀλλὰ παρ' ἐμοῦ μὲν
ἔσα ἐχρῆν ἐγένετο πρὸς τὴν ὁμῶν σωτηρίαν, ἐγὼ δὲ
ἐν ἐνδείᾳ διέτριβον.

Τὸ γὰρ ὁστέρημά μου προσανεπαλήρωσεν οἱ
ἀδελφοί, ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας, καὶ ἐκ παντὸς
ἀδελφῇ ὁμῖν ἑμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. Ἐστὶν
ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καυχῆσις αὐτῇ
οὐ φραγίσεται εἰς ἐμὲ, ἐν τοῖς κλίμασι τῆς
Ἀχαΐας. Αἰδὲ τί; ὅτι οὐκ ἀγασθὲν ὁμᾶς; Ὁ θεὸς
οἶδεν. Ὁ δὲ αὐτῷ καὶ τοῖσιν, ἵνα ἐκκλύω τὴν
δορυμὴν τῶν θαλόττων δορυμῆν, ἵνα ἐν ᾧ καυ-
χῶνται, εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς.

Ἐκ τοῦ εἰπεῖν· Ὑπερέμηναι, δείκνυσιν μὴδὲν ὑπὲρ τὴν ἀναγκαίαν λαβὼν χρίσιν. Ἐπεμψάν δὲ αὐτῷ οἱ Φιλιππησίαι. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τοῖνομα τέθεικεν, εἰς ζηλοτυπίαν αὐτοῦς ἐλεημοσύνης ἄγων. « Καὶ ἐν παντὶ ἄβαρῇ ἑμαυτὸν. » Δείκνυσιν ὅτι καὶ βάρος ἤθρονον, τὰς τροφὰς αὐτῷ χορηγοῦντας. Καλῶς δὲ τὸ, « Τηρήσω. » Μὴ γὰρ νομίσηται, φησί, ταῦτά με εἰρηκέναι, ἵνα τοῦ λοιποῦ λάβω παρ' ὑμῶν. Οὐ μόνον γὰρ ἐτήρησα, ἀλλὰ καὶ τηρήσω. « Ἐστὶν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί. » Εἰτα ἵνα μὴ νομίσωσι ταῦτα εἰρηκέναι αὐτὸν ἵνα αὐτοῦς ἐπισπάσῃται πρὸς τὸ δοῦναι, φησὶν· « Ἐστὶν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί. » τούτῳστιν, ἀληθεύων λέγω, ὅτι ἡ καύχησις αὐτῇ, ἡ τοῦ μὴ λαβεῖν ἐρηλατῆ. Καύχησιν δὲ ταύτην καλεῖ, ἵνα μὴ νομίωσιν ὀργίζεσθαι αὐτὸν ἕρ' οἷς οὐκ ἔλαθεν. « Οὐ φραγῆσεται. » Τούτῳστιν, οὐκ ἐκκοπήσεται, οὐδὲ διαλεῖψαι. Ἡὼς δὲ οὐ διαλεῖψαι· εἰ καὶ τοῦ λοιποῦ μὴ λάβῃ. « Ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. » Τούτῳστι τῇ ἱπαρχίᾳ. Ἡ ὅτι ἡ καύχησις ἡ προσγενομένη μοι ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας, ἐπὶ δωρεάν ἐκτήρυσα, οὐ φραγῆσεται. Σφόδρα δὲ αὐτὸν ὡς ἀσθενὸν κατεγύμνασε, παρ' αὐτῶν μὴ λαβὼν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τούτῳ ἔκαυχῆτο, οὐδαμῶς λαβεῖν ἔδει. Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ γράφει, ὡς παρὰ εὐσεβεῖς αὐτῶν οὐκ εἰληφεν. « Ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς. » Τί οὖν· μισεῖς ἔμεις καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν αἰσθῆ λαβεῖν παρ' ἡμῶν; Ὁ θεὸς οἶδεν, φησὶν, ὅτι οὐ διὰ τοῦτο λαβεῖν παρατρεῖμαι, ἀλλὰ δι' ὃ λέγει. « Ὁ δὲ ποῶ. » Ποῶ δὲ, τὸ ἀδαπάνως κηρύσσει, καὶ τοῦτο αἰεὶ ποιῶ. « Ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν. » Λέγει τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οὐ λαμβάνει. Ἐπετήρουν οἱ ψευδοπόστολοι, ἵνα εἰ εὗρωσιν αὐτὸν εἰληφέντα, ἀφορμὴν λοιδορίας τὸ πρῶγμα ποιήσωσιν. Ἐκείνων οὖν τὴν ἀφορμὴν βουλόμενος ἐκκόψαι, φησὶν· « Ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται. » Τὰ καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὑπεκρίνοντο, διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἐν ᾧ ποιοῦσιν, ἀλλ' Ἐν ᾧ καυχῶνται. « Εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς. » Εἰτα καὶ πλοῦσοι ὄντες οἱ ψευδοπόστολοι, οὐδὲν ἐλάμβανον, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔκαυχοντο. Ἵνα οὖν ἐν ᾧ καυχῶνται, ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν, φησὶν, εὐρεθῶσιν ὅμοιοι ἡμῶν, καὶ μὴ πλέον ἡμῶν ἔχωσιν. Ἀποπεν γὰρ εἰς τὰ ἄλλα ἐλαττουμένους, ᾧδε τὸ πλέον ἔχουσιν.

τὸ quod non accipiant, inquit, reperiantur similes nobis, et nihil supra nos habeant. Indignum est enim, cum in ceteris sint inferiores, si in hoc essent superiores.

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, ψευδοπόστολοι, ἐργάται δό-
λοι, μετασχηματίζονται εἰς ἀποστόλους Χρι-
στοῦ. Καὶ οὐ θαναστὲν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς
μετασχηματίζεται εἰς ἀγγελὸν φωτός. Οὐ μέγα
οὖν, εἰ καὶ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται
ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ
τὰ ἔργα αὐτῶν.

Τί λέγεις· οἱ τὸν Χριστὸν κηρύσσοντας καὶ τὸ
Εὐαγγέλιον (οὕτω γὰρ ἔγω περὶ αὐτῶν εἰρηκας),
ψευδοπόστολοι εἰσι· Ναί, φησί. Ταῦτα γὰρ ὑποκρι-
νόμενοι ἐν τῷ φανερῷ, λήθρα ἀνδρία περισεφέρουσι
ἔργματα. « Ἐργάται δόλοι. » Ἐργάζονται γὰρ,
ἀλλ' ἀνασπῶσι τὰ καλῶς πεποιημένα. Τὸ γὰρ
προσωπεῖον ὑποκρίνεται τῆς ἀληθείας, οὕτως τὴν
βλάβην ἐργάζονται, καὶ σχῆμα περιεχόμενοι ἀποστό-

Ex eo quod ait: Quod decrat, ostendit se nihil
ultra necessarium usum accepisse. Miserunt au-
tem ei Philippenses. Propterea vero etiam nomen
posuit, ut ipsos etiam ad eleemosynam emulationem
duceret. « Et in omnibus ne onerosus essem ser-
vavi. » Ostendit quod etiam onus ducerent alimen-
ta ipsi suppeditare. Recte autem addidit: « Atque
servabo. » Ne existimetis, inquit, me hæc in eum
finem dixisse, quod deinceps accipiam a vobis:
non enim solum ita servavi, verum etiam servabo.

« Est veritas Christi in me. » Deinde ne hæc eum
dixisse existiment quo ipsos magis attraheret ad
dandum, ait: « Est veritas Christi in me, » hoc est,
in veritate dico, quod gloriatio hæc, nempe de
non accipiendo. Gloriationem autem dicit ne ar-

bitrentur quod succenseat illis quod non accepis-
set. « Non interruptetur, » hoc est, non amputa-
bitur, non deficiet. Quomodo autem non deficiet?
si ne in posterum quidem accipiat. « In regionibus
Achaie. » Id est, in tota Achaie provincia.
Aut quod gloriatio quæ mihi accessit in regionibus
Achaie quod gratis prædicaverim non interrupt-
petur. Vehementer autem infirmos eos noverat cum
ab ipsis non acciperet. Nam si in hoc gloriaban-
tur, certe non oportebat accipere: quanquam ali-
bi scribit quod ab his qui facile offendeabantur non
acceperit: « An quod non diligam vos? » Quid
ergo? odisti nos, et propterea non vis a nobis ac-
cipere? Deus novit, inquit, quod non ob id devitem
accipere: sed propter id quod subiungit. « Verum
quod facio. » Facio, sine sumptu prædicando, et hoc
semper faciam. « Ut amputem occasionem. » Cau-
sam dicit quare non accipiat. Observabant enim
pseudopostoli, 686 ut si invenissent quod ipse ac-
cepisset, rem ipsam facerent ansam conviciandi.
Volens igitur illis amputare occasionem, ait: « Ut in
eo in quo gloriantur. » Fortassis etiam se non
accipere fingebant: propterea non dixit: In eo
quod faciunt, sed: In eo in quo gloriantur. —
« Reperiantur sicut et nos. » Præterea cum
divites essent pseudopostoli, nihil accipiebant, et
in hoc gloriabantur. Ut ergo in eo in quo glorian-

tur quod non accipiant, inquit, reperiantur similes nobis, et nihil supra nos habeant. Indignum est enim, cum in ceteris sint inferiores, si in hoc essent superiores.

Quid ais? an qui Christum prædicant et Evan-
gelium (nam ita superius de ipsis locutus es)
pseudopostoli sunt? Utique, inquit: hæc enim pa-
lam simulantes, occulte impia simul afferunt
dogmata. « Operarii dolosi. » Operantur enim, sed
revellunt quæ recte plantata erant, siquidem perso-
nam veritatis induit, ita nocumentum exercent, et
habitu apostolorum amicti pelleque ovina, intus

lupi sunt. Transfigurantur veluti magister eorum transfiguratur, ideo etiam multis imponit: cumque angelus sit tenebrarum tanquam angelus lucis conspicitur fallens aspectus. « Non magnum est igitur. » Nam si quid admirari oportet, illud admiratione dignum est: quomodo diabolus in tantam protulerit audaciam. — Non est, inquit, admirandum. Quare? Quia debent omnino magistrum hostiliari, qui cum angelus sit tenebrarum, figuratur quasi esset angelus lucis. « Quasi sint ministri iustitie. » Ministri iustitie sunt sancti apostoli: Deo enim ministrant iustificando per Evangelii potentiam. « Quorum finis erit. » Quamquam enim vos, inquit, fallunt, pervigilem Christi oculum fallere non potest. 1051

687 XI, 16-21. Iterum dico ne quis me putet insipientem esse. Alioqui licet ut insipientem accipiat me, ut paululum quiddam et ego glorier. Quod dico, non dico secundum Dominum, sed velut per insipientiam in hoc argumento gloriantis. Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, et ego glorior. Libenter enim sufferis insipientes, cum sis sapiens. Sufferis enim si quis vos in veritatem adigit, si quis excedit, si quis accipit, si quis extollit sese, si quis in faciem vos cecidit: juxta contumeliam loquor, porinde quasi vos imbecilles fuerimus.

Iterum dico. Jam siquidem multa preparatione ac correctione usus fuerat, sed non illa sola contentus erat. « Ne quis me putet insipientem esse. » Atqui superius dixit: Utinam toleraretis insipientiam meam: quomodo ergo hoc loco ait: « Ne quis me putet insipientem esse? » Quia illud quidem, nempe seipsum laudare, insipientie est. Ego vero, inquit, non tanquam insipiens his utor sermonibus, sed cogor, ut vos a pseudopostolis abducam. Ideo ait: « Ne quis me putet insipientem esse. » Non enim ultro, sed ex necessitate ad mens ipsius laudes descendit. — Aliud. Insipientie verbum est dicere insipientem cum qui non est, neque ea agit quæ sunt insipientis. Siquidem insipiens est qui vane se faciat et inaniter glorietur, qui simul et insipiens est et insipientie verba loquitur, et quæ insipientis sunt facit: qui autem de seipso et magna dicit et vera, idque causa utilitatis animæ: videbitur insipientie verba dicere quantum ad similitudinem prolationis, non tamen insipiens est, sed prudens admodum, et quæ prudentissimi sunt operatur, quod etiam irrationabilem columbam despexit, ob aliorum utilitatem ac salutem. Non est igitur contrarium paulo ante dixisse: Utinam sustineretis me, qui verbum quoddam insipientie dicturus sum; et nunc dicere: « Ne quis me putet insipientem esse. » Ne quis itaque me insipientem esse existimet; non enim propter meipsum, sed propter vos dicturus sum quæ dixero. Alioqui licebit ut insipientem putetis me et accipiat. Neque enim aversor vel insipiens existimari propter vestram salutem. **688** Siquidem quæ dicturus sum, ad vestri confirmatio-

lion, καὶ ὁρᾶν προβάτου ἡμικοσμένοι. ὅκοι εἰσι τὰ ἱνδον, μετασχηματίζόμενοι, ὅσον ὁ διδάσκαλος αὐτῶν μετασχηματίζεται. Δὲ καὶ πολλοὺς πλανᾷ καὶ ὁ ἀγγελοῦ σκότους, εἰς ἀγγελὸν ὁρᾶται φαῖς, πλανῶν τὰς ὄψεις. Καὶ οὐ θαυμαστὸν. Εἰ γὰρ οὐ θαυμάζειν, ἐκεῖνός ἐστι θαύματος ἀξίον, πῶς ὁ διδάσκαλος εἰς τοῦτο τολμᾷ ἐρχεσθαι. — [ΦΩΤ.] Οὐ θαυμαστὸν, φησὶ, διὰ τὸ: « Ὅτι μισέσθαι πάντως χρηστοῦσι τὸν διδάσκαλον, ὃς ἀγγελοῦ ἐν σκότεινι φαῖς εἶναι σχηματίζεται. » Ὁ δὲ διδάσκαλος δικαιοσύνης, ὁ δὲ διδάσκαλος δικαιοσύνης εἰσὶν οἱ ἄγιοι ἀπόστολοι διακονοῦσι γὰρ θεῷ ἐν τῇ δικαιοῦν δυνάμει τοῦ Εὐαγγελίου. « Ὅτι τὸ τέλος ἐστίν. » Κἂν γὰρ ὁ μὲν, φησὶν, ἀπατῶσιν, οὐκ ἂν διαλάβωσι τὸν ἀποληττον ὀφθαλμὸν τοῦ Χριστοῦ. 1052

Πάλιν λέγω, μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι. Εἰ δὲ μή γε, κἂν ὡς ἄφρονα δέξασθε με ἴνα μικρὸν τι καὶ ἐν καυχῇσωμαι. Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ἀφροσύνῃ τῆς καυχῆσεως. Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, καὶ ἐν καυχῇσωμαι. Ἡ δὲ τῶν ἀνέχεσθαι τῶν ἀφρόνων, φρονίμως ὄντας. Ἀνέχεσθε γὰρ εἰ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ, εἰ τις κατασθλῇ, εἰ τις ληυδῶσιν, εἰ τις ἐκπαίρειται, εἰ τις ὑμᾶς εἰς πρόσσωπον δέσπει. Κατὰ ἀκριβῆς λέγω, ὡς ὅτι ἡμεῖς ἡσθενησάμεν.

Πάλιν λέγω. Ἡ δὲ γὰρ πολλὰ προδιόρθωσι ἐχρήσατο, ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖται ἐκείνῃ μόνῃ. « Μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι. » Καίτοι ἄνω εἶπεν, ὅραλον ἀνέχεσθε μου τῆς ἀφροσύνης. Πῶς οὖν δὲ φησὶ, « Μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι; » Ὅτι αὐτὸ μὲν, φησὶ, τὸ ἐκπαίρειν αὐτὸν ἀφροσύνης ἐστίν, ἵνα δὲ, φησὶν, οὐχ ὡς ἄφρονος κέχρηται τοῖς τοῖς λόγοις, ἀλλ' ἀναγκάζομαι πρὸς τὸ τῶν ψευδοπροσέδων ἀπαγαγεῖν ὑμᾶς. Διὸ φησὶ, « Μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι. » Ὁ γὰρ ἐκδὼν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης εἰς τοὺς ἐμαυτοῦ ἐπαίνους ἐμπέτω. — **Ἄλλο.** Ἐστὶν ἀφροσύνης ῥῆμα εἶπεν, ἡ δὲ ὅτι ἄφρονα, μὴ δὲ τὸ τοῦ ἄφρονος ποιοῦντα. Ἄφρονος μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ μᾶλλον μεγαλοφημονῶν, καὶ εἰς κινδὸν ἀλαζονεύμενος, ὃς μετὰ τοῦ εἶναι ἄφρονος καὶ ἀφροσύνης λέγει ῥήματα, καὶ τὰ τοῦ ἄφρονος ποιεῖ. Ὁ δὲ λέγων περὶ αὐτοῦ καὶ μέγδα καὶ ἀληθῆ, καὶ ἐνεκεν ὀφελείας ψυχικῆς, ἀφροσύνης μὲν δέξει ῥήματα λέγειν, ὅσον ἐπὶ τῇ ὁμοιότητι τῆς προφορᾶς τῶν λόγων, οὐ μὴν ἄφρονος, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐμφορῶν, καὶ τὰ τοῦ ἐμφοροσταίου πράττων, ὅτι καὶ διαβολῆς ἀλόγου καταφρόνησιν ἐπὶ τῇ ἁτέρῃ σωτηρίᾳ καὶ ὀφελείᾳ. Διὸ οὐκ ἐστὶν ἐναντίον τὸ εἶπεν πρὸς ἀλήθων, ὅραλον ἀνέχεσθε μου τῆς ἀφροσύνης ῥῆμα εἶπεν ἡμιλλόντος, καὶ τὸ οὖν λέγειν: « Μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι. » Μή τις οὖν δόξῃ ἄφρονα εἶναι: οὐ γὰρ δι' ἐμαυτὸν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς εἶπεν ἡμιλλῶν ὁ μὲν λέγειν. Εἰ δὲ μὴ, κἂν ὡς ἄφρονα ἡγήσασθε με καὶ παραδέξασθε. Οὐκ ἀποστρέφομαι γὰρ οὐδὲ τὸ ἄφρονος νομισθῆναι διὰ τὴν ὁματέρην σωτηρίαν. Καὶ γὰρ ὁ μὲν λέγειν, εἰς ἐτήριγμα ὁρᾶν καὶ ὀφελίαν ψυχῆς συντελεῖ. Εἰ δὲ μή γε. Εἰ δὲ μὴ νομισθῆτε, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκην ὄντων ὁρᾶντες, μὴ ἐλευθερὸν με ἀφροσύνης νομίζετε. 1053

σητα, ὡς γὰρ ἀφρονες ἀνέχεσθαι λέγοντο; ἀ λέγει, Αἱ καὶ γὰρ καθάπερ, φησὶν, οἱ ψευδαποστόλοι κωλύσονται. Ἐκείνοι γὰρ εἰς ὑμᾶς τὴν βλάβην καυχώμενοι, εἰς τοὺς τοὺς μετὰ τοὺς λόγους. «Ὁ καλῶς, οὐ καλῶ κατὰ Κύριον. » Τὸ γὰρ καυχᾶσθαι οὐ κατὰ Κύριον. ὁ γὰρ Κύριος καλεῖται μὴ καυχᾶσθαι. Τὰ δὲ ματα τοιγαροῦν, οὐ κατὰ Κύριον. «Ὁ δὲ τῶν ῥημάτων σκοπὸς, καὶ πρὸς τὰ κατὰ Κύριον. » Ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. Ἐἴτα ἵνα μὴ τῶν αὐτῶν ὁμοιοῦσιν ὅτι οὐ κατὰ Κύριον καλεῖται, καὶ ὅτι ἐν ἀφροσύνῃ καλεῖται, πρὸς τὴν ἐκείνων πλεονεξίαν ὅσον τοῦ λαοῦ. Πρῶτον μὲν οὐ λέγει, ἐν ἀφροσύνῃ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. Ἐπειτα, φησὶν. «Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχῆσεως. » Τούτῳ, κατὰ τοῦτο τὸ μέρος τῆς καυχῆσεως, οὐ καλῶ κατὰ Κύριον. Ἡ δὲ μέρους. «Ὅτι μέλλει καυχᾶσθαι, Ἑβραῖος εἶμι, καὶ Ἰσραηλῆτης, καὶ σπέρμα Ἀβραάμ. Τὰ δὲ τοιαῦτα, οὐκ ἀνήκον εἰς καύχημα Χριστοῦ· ὅθεν καὶ κατὰ σάρκα ταῦτα καλεῖται. Ἡ γὰρ εἰς Χριστὸν καύχησις, πρὸς τὴν ἐστίν, ἐγκράτεια, ἀγισμός. Ὅτι γὰρ τὸ Ἑβραῖος εἶναι καὶ Ἰσραηλῆτης οὐ κατὰ Κύριον ἐστίν, ἀκούει αὐτοῦ λέγοντος. » Οὐκ εἰμι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἕλλην. » Καὶ. «Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πάντες ἐν ἴσῃ. » — Ἐπὶ τῇ καυχῇ κατὰ σάρκα. «Ἀπὸ τῶν ἑξῶθεν φησὶν, οἷον ἀπὸ εὐγενείας, ἀπὸ τοῦ περιτομῆς ἔχειν, καὶ Ἑβραῖος εἶναι. » Ἡ δὲ γὰρ ἀνέχεσθαι. «Ὅτι ὑμεῖς αἴτιοι ἀνεχόμενοι αὐτῶν ἦσθε. » Τῶν ἀφρόνων φρόνιμοι ὄντες. «Εἰ γὰρ τὸ ἐπὶ τοῖς ὄντως καλοῖς καυχᾶσθαι ἀφρονὲς ἐστὶ, πολλὴν μὲλλον τὸ ἐπὶ τοῖς μὴ εἶναι. Τοῦς ψευδαποστόλους δὲ αἰνέσονται. Καὶ τὸ βαρὺ, φησὶν, ὅτι καὶ φρόνιμοι ὄντες, ἀνέχεσθαι αὐτῶν. «Εἰ μὲν γὰρ ἦτε ἀνόητοι, καὶ συνγνώμην εἴχετε. » γὰρ δὲ, ἐν εἰδήσει πταίετε. «Εἰ τις ὑμᾶς καταδουλοῦται. » Ὅρα πόσῃ δουλοπρέπειαν καταγινώσκει, καὶ ὡς μετ' ὑπερβολῆς ὑπεκρίνεται τοῖς ψευδαποστόλοις. «Εἰ τις καταδουλοῦται, εἴ τις λαμβάνει. » Ὅρα, ὅτι καὶ τὸ ἐμπροσθεν εἰρημένον, τὸ, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὐθεσίαν ὡς καὶ γὰρ, κατὰ συγκρίτησιν εἰρηται, καὶ ὅτι μὴ ἐκ προοιμίων ἀλέγξαι αὐτοὺς. Νῦν γὰρ δεικνύσιν αὐτοὺς ὑποκρινόμενους μὴ τὸ μὴ λαμβάνειν, λαμβάνοντας δὲ. «Εἰ τις γὰρ, φησὶ, λαμβάνει, καὶ τὸ μὴ λαμβάνειν. » Εἰ τις καταδουλοῦται. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ, καὶ ἐκτεταγμένους αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ψευδαποστόλων. «Εἰ τις ἐπαίρεται. » Οὐ σύμμετροι, φησὶν, ὑμῶν ἡ δουλεία, οὐτε ἡμεροὶ οἱ δεσπότης, ἀλλὰ φορτικαὶ τινες καὶ κατεξανιστάμενοι ὑμῶν. «Εἰ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέσπει. » Εἶδες ἐπίστατον ἀπνοίας αὐτῶν καὶ τυραννίδος, καὶ ὅτι ὡς ἀνδραπόδεις αὐτοὺς ἐνέχρητο; «Κατὰ ἀτιμίαν λέγω. » Οὐχ ὅτι τύπτεισθε, φησὶν, ἀλλ' ὅτι τῶν εἰς πρόσωπον τυπομένων οὐκ ἔλαττον πάσχετε, ὡς εἰ ἐλαττον. Πρὸς ὅδον ὑμῶν λέγω τοῦτο. Τί τοιγαροῦν τοῦτου γένους ἂν αἰσχροτέρων, ὅταν καὶ τὰ χρήματα ὑμῶν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν τιμὴν ἀφελόμενοι, μὴδὲ ὅπως ὥσιν ἡμεροὶ; «Ἀλλ' ὀδυστικώτερον ἀργυρωνύκτων ὑμῶν παρημέμνηται; » Αἰδῶ φησὶ, κατὰ ἀτιμίαν λέγω. «Ὅς δὲ ὑμεῖς ἡθεωρήσαμεν. » Ἀσφαλὲς τὸ

nem et animæ utilitatem conferunt. Alioquin. Si vero persuaderi non potestis, sed videntes me etiam impellente necessitate hæc dicere, ab insipientia tamen liberum esse non duxeritis; saltem tanquam insipientem sustinete me dicentem quæ dico, ut ego veluti pseudapostoli glorier. Illi quidem in vestrum damnum gloriantes ad hos imdeducunt sermones. Quod dico, non dico secundum Dominum. Nam gloriari non est secundum Dominum; Dominus enim jubet non gloriari. Itaque verba quidem non sunt secundum Dominum, at scopus verborum omnino secundum Dominum est. Sed velut per insipientiam. Deinde ne per hoc quod fatetur se non secundum Dominum loqui, et quod veluti per insipientiam loquatur, occasionem illis tribuat majoris convicii; primum quidem non dicit, Per insipientiam, sed, Velut per insipientiam. Deinde ait: In hoc arguente gloriationis, hoc est, in hac parte gloriationis non loquor secundum Dominum. Quænam pars est illa? quod gloriaturus est, dicendo: Hebræus sum et Israelites, et semen Abrahæ. Talla autem non retulit ad gloriationem Christi. Unde etiam secundum carnem hæc se loqui dicit. Gloriatio enim secundum Christum est mansuetudo, continentia, sanctimonia. Quod enim Hebræus esse et Israelitem non sit secundum Dominum, audi, enim loquentem. Non est Judæus neque Græcus. Et, In Christo Jesu omnes vos unum esis. — Noli gloriari secundum carnem. Ab externis, inquit, hoc est, a generositate, quod circumcisionem habeant et Hebræi sunt. Libenter enim suffertis. Itaque vos in causa estis qui libenter suffertis. Insipientes, cum sitis sapientes. Nam si de his quæ vere honesta sunt gloriari insipientis est, multo magis in his quæ non sunt: pseudapostolos autem designat. Et grave est quod ait: Cum sitis sapientes, sustinetis ipsos. Nam si insipientes aut fatui essetis, veniam sane haberetis: nunc autem scientes et prudentes labimini. Si quis vos in servitutem adigit. Vide quam servilitatem improperet, ut etiam pseudapostolis mirum in modum subficiantur. Si quis exedit, at quis accipit. Vides quod etiam id quod prius dictum est, ut in eo in quo gloriantur, reperiantur sicut et nos, per concessionem dictum sit, et ne ab exordio statim illos argueret: 689 nunc enim ostendit quod illi fingerent quidem se non accipere, sed tamen acciperent. Ait enim: Si quis accipit, quodque majus est, Si quis exedit: id enim significat ipsos depressos a pseudapostolis. Si quis extollit sese. Non est, inquit, moderata vestra servitus, neque mansueti domini, sed graves et in vos insurgentes. Si quis in faciem vos exedit. Vides intensionem eorum arrogantiae et tyrannidis, et quod uterentur eis veluti mancipiis? Juxta contumeliam dico. Non quod verberemini, inquit, sed

quod non minus patiamini iis qui in faciem caduntur. Ac si diceret : Ad contumeliam vobis hoc dico. Quid igitur indecentius hac re fieri posset, quando et pecunias vestras et libertatem et honorem auferentes, ne ita quidem leniuntur? sed injuriosius vobis utuntur, quam si argento emissent. Ideo ait : « Juxta contumeliam dico. » — « Perinde quasi nos imbecilles fuimus. » Obscurum est quod dicitur. Quoniam enim grave erat, ideo illud ita posuit, ut obscuritate occultaret molestiam et id quod erat odiosum; hoc est enim quod dicit : An enim et nos eadem facere non possumus? cur igitur illos suffertis, tanquam nos eadem facere non possemus. — *Alio modo.* Cujus gratia, inquit, illos in his suffertis? an quod nos imbecilles simus, et non possumus pari modo vobis abuti? Est autem vehementer pungitivum ac increpativum quod dicitur, et ideo obscure notatis quod injuriosi sint, sese in vos erigentes, quoque et nos ista facere. Quasi enim nos in his plenum sit increpatione quod dictum est? His autem amputat omnem causam arrogantiae illorum. Propter hoc igitur compellor, inquit, ut vos ab illorum fastu liberem, non ut mihi ipsum clarum ostendam.

XI, 21-23 *In quocunque audet aliquis, per insipientiam loquor, audeo et ego. Hebraei sunt? et ego. Israelitæ sunt? et ego. Semen Abrahæ sunt? et ego. Ministri Christi sunt? desipiens loquor, plus ego.*

Considera rursum tantis non contentum preparationibus ac correctionibus, sed nunc **690** rem ipsam appellat audaciam et insipientiam; ac propemodum ait : Vi adactus ad hæc venio. Hæc autem facit nos instruens, neccitate non cogente ad hujusmodi veniendum non esse sermones. In quocunque re audet aliquis gloriari (nam hæc pariter subaudienda sunt), audeo et ego. « Hebraei sunt? et ego. » Neque enim omnes Hebræi erant quoque Israelitæ, sed erant etiam et Moabitæ et Ammonitæ : ideo suam generositatem manifestavit. Est autem per interrogationem legendum. Quod autem ait : « Ministri Christi sunt, » juxta pseudopostolorum sermonem hoc effatur. « Plus ego. » Id est, magis, excellentius. Rursumque rem ipsam vocat insipientiam. Aiunt autem quidam non oportere per interrogationem hunc proferre sermonem, sed omnino negare ipsos esse Christi ministros. Sed dicimus quod hoc prius fecit cum ipsos dixit pseudopostolos. Ille itaque ad inquisitionem sermo pervenit, nec oportet eum antea manifestare, sed operibus exhibere demonstrationem, quod ipse quidem Christi minister esset, illi vero non essent. « Desipiens loquor. » Hoc est, quanquam nonnullis desipere videar, licens : « Plus ego. » Nam quæ omnino desipientia est quod seipsum dica esse ministrum plus quam pseudopostoli?

XI, 25-27. *In laboribus copiosius, in verberibus supra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter : a Judæis quinquies quadragenas plagas una minus accepi; et virgis cæcus fui, semel lapi-*

A εἰρημύων. Ἐπειδὴ γὰρ φορτικὸν ἦν, διὰ τοῦτο εὐ-
τως αὐτὸ τέθεικεν, ἵνα κλέψῃ τὴν ἐπάχθειαν τῇ
ἀσάφει. Ὁ γὰρ λέγει τοῦτο ἔστι· Μὴ γὰρ οὐ δυνά-
μεθα καὶ ἡμεῖς· τὰ αὐτὰ ποιεῖν· τίνας ἔνεκεν ἀνέχε-
σθε αὐτῶν, ὥς ἡμῶν μὴ δυνάμενων ταῦτα ποιεῖν· —
Ἄλλως. Τίνας ἔνεκεν, φησὶν, αὐτῶν ἀνέχεσθε εἰς
ταῦτα· ὥς ἡμῶν ἀσθενούντων ἢ μὴ δυνάμενων οὕτως
ὁμῖν ἀποκεχρησθαι· Πληκτικὸν δὲ σφόδρα τὸ εἰρη-
μύων. Διὰ καὶ ἀσάφως αὐτὸ τέθεικεν. Εἰ γὰρ, φησὶ,
διὰ τοῦτο αὐτοὺς τιμᾶται, ἐπειδὴ ὀδρίζουσιν ὁμᾶς·
ἐπαρόμενοι, καὶ μονονοῦχ εἰς πρόσωπον τύποντες,
δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς ταῦτα ποιεῖν· Ὡς ἡμῶν γὰρ
πρὸς ταῦτα ἀτονισάντων, ἐκείνοις ὀποκλίνεσθε.
Ὅρᾳς πόσως ἐπιπλήξωας γέμει τὸ εἰρημύων; Πᾶσαν
δὲ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας τὴν αἰτίαν, τοῦτοίς ἐπιπλή-
ξ. Διὰ οὖν ταῦτα, φησὶν, ἀναγκάζομαι ἵνα ὁμᾶς τῆς τοῦ-
των ἀλαστονίας ἀπαλλάξω, οὐχ ἵνα ἑμαυτὸν λαμπρόν.

illud posuit. Nam si propterea, inquit, illos honoratis quod injuriosi sint, sese in vos erigentes, et propemodum in faciem cadentes, possumus inferiores essemus, illis subijcimini. Viden' quanta plenum sit increpatione quod dictum est? His autem amputat omnem causam arrogantiae illorum. Propter hoc igitur compellor, inquit, ut vos ab illorum fastu liberem, non ut mihi ipsum clarum ostendam.

Ἐν ᾧ δ' ἄν τις τοιμῷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγων
τοιμῷ κἀγώ. Ἑβραῖοί εἰσι; κἀγώ. Ἰσραηλῖται
εἰσι; κἀγώ. Σπέρμα Ἀβραὰμ εἰσι; κἀγώ. Διάκονοι
Χριστοῦ εἰσι; παραφρονῶν λαλῶ, ὑπερ
ἐγώ.

Ὅρα πάλιν αὐτὸν ταῖς τοσαύταις μὴ ἀρχεσθῆναι
προδορθώσεσιν, ἀλλὰ νῦν τόλμαν καὶ ἀφροσύνην
καλοῦντα τὸ πρᾶγμα, καὶ μονονοῦχ λέγοντα· Βλέ-
πετε ἐπὶ τούτῳ ἔρχομαι. Ταῦτα δὲ ποιεῖ, παιδεύων ἡμᾶς,
ἀνάγκης χωρὶς, μὴ ἔρχεσθαι εἰς τοιοῦτους λόγους.
Ἐν ᾧ δ' ἄν τις τοιμῷ πρᾶγματι καυχᾶσθαι (ταῦτα
γὰρ συνυπακούστων), τοιμῷ κἀγώ. « Ἑβραῖοί εἰσι;
Κἀγώ. » Ὁ δὲ γὰρ πάντες οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν. Καὶ
Ἰσραηλῖται. Ὅσον γὰρ καὶ Μωσθεῖται, καὶ Ἀμμα-
νίται. Διὰ ἐκθαράσιν αὐτοῦ τὴν εὐγένειαν· κατὰ
ἐρώτησιν δὲ ἀναγνωστέων. Τὸ δὲ, « Διάκονοι Χριστοῦ
εἰσι, » κατὰ τὸν ψευδαποστόλων λόγον τοῦτο λέγων.
« Ὑπερ ἐγώ. » Τουτέστι, Μᾶλλον ἐγώ. Καὶ πάλιν
ἀφροσύνην καλεῖ τὸ πρᾶγμα. Φασὶ δὲ τινες· μὴ εἶναι
αὐτὸν κατὰ σύγκρισιν προεινεργεῖν τὸν λόγον, ἀλλὰ
παντάπασιν αὐτοὺς ἀρνήσασθαι διακόνους εἶναι Χρι-
στοῦ. Ἄλλ' ἐροῦμεν ὅτι τοῦτο ἐμπροσθεν ἐποίησιν
εἰπὼν, ψευδαπόστολοι. Ἐνταῦθα μὲν τοι, εἰς ἐξέτα-
σιν ὁ λόγος· ἤρχετο, καὶ οὐκ ἔδει αὐτὸν προσηγορεῖ-
σθαι, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν ἔργων παρασχεῖν ἀπόδειξιν,
ὅτι αὐτὸς μὲν ἔστιν, ἐκείνοι δὲ οὐ. Ἦ παραφρονῶν
λαλῶ. « Ἀντὶ τοῦ, Εἰ καὶ δόξω τίσι παραφρονεῖν ἐν
τῷ λέγειν με· » Ὑπερ ἐγώ. « Ποία γὰρ ὥς πα-
ραφροσύνη, τὸ ὑπὲρ τοὺς ψευδαποστόλους λέγειν
ἑαυτὸν διάκονον εἶναι;

Ἐν πόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλ-
λόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις
πολλάκις. Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τοσσαρά-
κοις παρὰ μίαν ἔλαβον· τρις ἀραβισθὴν, ἀπὸ

ἀλλοδα-
σθῶν π-
νοῖς πα-
γόνους,
καθ' ὅσον
δύο τοῖς
ἀφροσύ-
νῃς
ἐν δὲ, ε-
οὐ κατὰ
θανάτου
ἀποδότη-
θανάτου
διὰ τῆς
σαράκοις
παρὰ μίαν
ἐξενεχθῆ-
καὶ μὴ
ἐξισθῆναι
συνάγρα-
πρὸς τὴν
διὰ πολλῶν
ἐναύατος
στειλλόμε-
να.
ναύατος
ἐν τῇ
παρὰ
ἐν τῇ
μετὰ τ-
τίσιμα
διαπορ-
ησῶν
σταδὶς ἑ-
νῆς ἡ-
πίστιν
αὐτῶν,
δύο τοῖς
δοσ, τὸ
ὅρα δὲ
πάλιν
non a-
niebat
rursus
Ἐν-
φύχει
οὐδὲν
τῶν ἡ-
τῆς οὐ-
Παν-
ἦσαν
παρὰ
συγγε-
τῆς δὲ

ἐλιδόσθην, τρίς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ
βυθῷ πεποίηκα. Ὅδοιποροῖς πολλάκις, κινδύ-
νοις ποταμῶν, κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐκ
γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει,
κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσῃ, κιν-
δύνοις ἐν ψευδαδέλφοις· ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν
ἀγρυπνίαις πολλάκις.

Εἰτα λέγει λοιπὸν τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀποστολῆς.
τὸ δὲ, « Περὶσσοτέρως, » καὶ, « Ὑπερβαλλόντως, »
οὐ κατὰ σύγχρισιν τῶν ψευδαποστόλων εἰρηται. « Ἐν
θανάτοις πολλάκις. » — « Καθ' ἡμέραν γὰρ, φησὶν,
ἀποθνήσκω. » Ἐπεὶ οὖν γὰρ ταυτὸν εἰς κινδύνους
θανατηφόρους. « Τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἑλαβον. »
Διὰ τί παρὰ μίαν; Νόμος ἦν τὸν κτεῖνον τῶν τεσ-
σαράκοντα τυπτόμενον, ἄτιμον εἶναι. Ὁρίσαν οὖν
παρὰ μίαν δίδόναι, ἵνα καὶ τῇ βύμῃ τοῦ τύπτειν
ἐξενεχθεὶς οὐ τύπται περισσὴν δὲ, τεσσαράκοντα δὲ,
καὶ μὴ γένηται ἄτιμος ὁ τυπτόμενος. « Τρίς ἐρα-
δοῦσθην. » Ὅρξες ὅτι οὐ πάντα ἀπέπονθεν ὁ Παῦλος,
συνέγραψεν ἡμῖν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν; Οὐ γὰρ
πρὸς φιλοτιμίαν αὐτοῦ τὰ τῆς συγγραφῆς πεπότηται.
Δὴ πολλά τῶν ἐνταῦθα εἰρημένων παρέλιπεν. « Τρίς
ἐναυάγησα. » Μακρὰς γὰρ καὶ διαποντίους ὁδοὺς
στελλόμενος; διὰ τὸ κήρυγμα, πάντα ἔπασχε τὰ εἰρη-
μένα. Νυχθήμερον δὲ νηχόμενος, διεγένητο μετὰ
ναυαγίου. Τὸ, Τρίς ἐναυάγησα, ἐρμηνεύον φησὶν,
ὅτι τρίτον ἡ ἀνθρωπότης ἐναυάγησεν, ἀπαξ ἐν τῷ
παραδείσῳ, διὰ τῆς παραδόσεως, δεύτερον ἐν τῷ
κατακλυσμῷ, τρίτον μετὰ τὸ διέσθαι τὸν νόμον.
« Νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. » Νύκτα λέγει
ἐνταῦθα ὁ Ἀπόστολος τὴν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας
ἐν τῇ σκοτεινῇ πλάνῃ διατριβήν, ἡμέραν δὲ, τὴν
μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ἐν τῷ φωτεινῷ βα-
πτίσματι διαγωγὴν. « Κινδύνοις ποταμῶν. » Καὶ γὰρ
διαπορβόμενοι ποταμοὺς ἠναγκάζετο. « Κινδύνοις
ληστῶν. » Πανταχοῦ γὰρ ὁ διάβολος ἐπολέμει, λη-
στὰς ἐγείρων, τὰ ἔθνη τῶν Ἑλλήνων, τοὺς συγγε-
νοὺς Ἰουδαίους, οἱ καὶ μᾶλλον ἐπολέμουν διὰ τὴν
πίστιν διαποντούμενοι. Καὶ τόπος οὐκ ἦν ἀσφαλὴς
αὐτοῦ, οὐ πόλις, οὐκ ἐρημος οὐκ ἄλλο οὐδέν. « Κιν-
δύνοις ἐν ψευδαδέλφοις. » Ὅρα ἕτερον κινδύνον εἶ-
δος, τὸ ἐκ τῶν ψευδωνύμων, ὁποκριτῶν ἀδελφῶν.
Ὅρα δὲ τοὺς κινδύνους κόποι καὶ μόχοι, τούτους
πάλιν οἱ κινδύνου διεδέχοντο, καὶ οὐκ ἦν ἀναπνεῖν.

non aliud quidquam. « Periculis inter falsos fratres. » Vide aliud periculorum genus quod prove-
niebat ex simulatis et falso nominatis fratribus. Considera vero : pericula, labores ac molestiae, hæc
rursum pericula excipiebant, nec respirare dabatur.

Ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν
ψύχει καὶ γυμνότητι. Χωρὶς τῶν παρεκτὸς ἡ ἐπι-
δόστασις μου ἡ καθημέραν, ἡ μέριμνα πασῶν
τῶν Ἐκκλησιῶν. Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ;
τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;

Πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης καὶ τῆς ἀοικητού, ἀγῶνας
ἦσαν καὶ στάδια, ἐν γῇ, ἐν θαλάσῃ, ἐσωθεν, ἐξωθεν,
παρὰ τῶν οἰκειῶν, παρὰ τῶν ἀλλοτρίων, παρὰ τῶν
συγγενῶν, παρὰ τῶν ἐπιπλάστων ἀδελφῶν. Καὶ οὐδὲ
τῆς ἀναγκαίας ὑπόθεσις τροφῆς, οὐδὲ ψιλοῦ σκεπά-

« datus fui, ter naufragium feci, noctem una cum die
in profundo egi, in itineribus sarpe, in periculis flu-
minum, periculis latronum, periculis ex genere, peri-
culis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in
deserto, periculis in mari, periculis inter falsos
fratres : in labore et molestia : in vigiliis sarpe.

Deinde consequenter ponit signaculum apostola-
tus sive legationis suæ. Quod autem ait, « Copio-
sius, » et, « Supra modum, » non per comparationem
ad pseudapostolos dictum est. « In mortibus
frequenter. » — « Nam quotidie morior », inquit.
Seipsum enim exposcebat periculis mori
intentantibus. « Quadragenas plagas una minus ac-
cepi. » Quare una minus? 691 Lex erat quod is
qui acceperet ultra quadraginta plagas, ignominio-
sus haberetur. Definierant igitur ut unam vitas
indigerent, ut quanquam impetu verberandi adduc-
tus is qui verberaret, unam infligeret superfluum,
ita quadraginta inferret et is qui verberaretur in-
famis non fieret. « Ter virgis cæsus fui. » Vides
quod non omnia quæ passus est Paulus scripserit
nobis Lucas in Actis? neque enim ad gloriam ea
quæ ipsius sunt historie conscripsit, ideo multa
eorum quæ hic dicta sunt prætermisit. « Ter nau-
fragium feci. » Longas enim et transmarinas vias
predicationis gratia emensus, omnia patiebatur
quæ dicta sunt. Noctem autem una cum die natans
perduravit post naufragium. Porro dictum hoc :

« Ter naufragium feci, interpretando dicit quod hu-
manitas ter naufragium fecit; semel in paradiso
per transgressionem, rursum in diluvio, et tertio
postquam legem suscepisset. « Noctem una cum die
in profundo egi. » Noctem vocat hic Apostolus eam
conversationem quæ ante Christi adventum in te-
nebrosa formatione erat : diem vero vivendi sta-
tum post Christi adventum in lucido baptismo.
« Periculis luminum. » Etenim lumina cogeantur
trajicere. « Periculis latronum. » Ubique certami-
na certaminumque præmia proponebantur : ubique
enim diabolus bellabat, latrones excitans, gentes
Græcorum, cognatos Judæos, qui etiam magis bel-
labant, dolentes ac læssentes propter fidem. Locus
ipsi certus non erat, non civitas, non desertum,

« Ter naufragium feci, interpretando dicit quod hu-
manitas ter naufragium fecit; semel in paradiso
per transgressionem, rursum in diluvio, et tertio
postquam legem suscepisset. « Noctem una cum die
in profundo egi. » Noctem vocat hic Apostolus eam
conversationem quæ ante Christi adventum in te-
nebrosa formatione erat : diem vero vivendi sta-
tum post Christi adventum in lucido baptismo.
« Periculis luminum. » Etenim lumina cogeantur
trajicere. « Periculis latronum. » Ubique certami-
na certaminumque præmia proponebantur : ubique
enim diabolus bellabat, latrones excitans, gentes
Græcorum, cognatos Judæos, qui etiam magis bel-
labant, dolentes ac læssentes propter fidem. Locus
ipsi certus non erat, non civitas, non desertum,

« Ter naufragium feci, interpretando dicit quod hu-
manitas ter naufragium fecit; semel in paradiso
per transgressionem, rursum in diluvio, et tertio
postquam legem suscepisset. « Noctem una cum die
in profundo egi. » Noctem vocat hic Apostolus eam
conversationem quæ ante Christi adventum in te-
nebrosa formatione erat : diem vero vivendi sta-
tum post Christi adventum in lucido baptismo.
« Periculis luminum. » Etenim lumina cogeantur
trajicere. « Periculis latronum. » Ubique certami-
na certaminumque præmia proponebantur : ubique
enim diabolus bellabat, latrones excitans, gentes
Græcorum, cognatos Judæos, qui etiam magis bel-
labant, dolentes ac læssentes propter fidem. Locus
ipsi certus non erat, non civitas, non desertum,

βασιλέως. « Ὁ Πανέρως Ἡρώδου ἦν ὁ Ἀρετα. » Καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ. » Ἦδει γὰρ εἰρη-
 μένον, εὐχεσθαι μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμὸν, ὅθεν
 οὐκ ἐπιρρίπτει ἐαυτὸν τοῖς πειρασμοῖς, ἀλλ' εὐθα-
 καὶ δι' ἀνθρωπίνης μηχανῆς ἐνι φυγαῖν οὐ παραι-
 εῖται. Ἐφύλαττε γὰρ ἐαυτὸν τῷ κηρύγματι, καὶ
 τῇ σωτηρίᾳ ἐκφεύγει τὸν μαθητὴν μάλλον, ἢ τῆς
 οἰκίας. Διὸ καὶ ἀλλὰ γὰρ φησὶ. « Καλὸν μοι τὸ ἀνα-
 λῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. » τὸ δέ, ἐπιμένειν τῇ
 σαρκί, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. » Σαργάνῃ ἐστὶ σχοι-
 νῶν, ἐστὶ δὲ καὶ εἶδος, σπυρίδος.

Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι. Ἐλεῦσσομαι
 γὰρ εἰς ὀπτασίαν, καὶ ἀποκαλύψει Κυρίου. Οἶδα
 ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων.
 εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώ-
 ματος οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν. ἀρπαγέντα
 τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον ὥς τρίτον οὐρανῶν,
 καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν σώ-
 ματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς
 οἶδεν, οὗ ἡρώδης εἰς τὸν παράδεισον, καὶ
 ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ
 λαλῆσαι.

« Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει » μοι. Καίτοι πολλὰ
 εἰπὼν ἄνω, πῶς ὥς φησιν, « οὐ συμφέρει μοι, Ἐπειδὴ
 εἰς ἕτερον εἶδος καυχήσεως ἤρχετο, ὅπερ αὐτὸν
 ἱππεῖς λαμπρὸν, τὸ τῶν ἀποκαλύψεων. Φησὶν οὖν,
 « οὐ συμφέρει μοι τοῦτο, » ἵνα μὴ με εἰς ἀπόνοιαν
 ἄρῃ. Ἄλλως γὰρ τὰ παρ' αὐτῷ μένοντα, καὶ εἰς
 ἐτέρους ἐκφερόμενα φουδὴν εἰσθῆν, οὐχ ὅτι αὐτὸς
 τοῦτο πιάγειν ἐμελλεν, ἀπαγε, ἀλλὰ παιδαγωγῶν
 ἡμᾶς, παρ' ἐαυτοῖς τὰ τοιαῦτα ἔχειν, ὥς τῆς διη-
 γήσεως εἰς ἀπόνοιαν ἄρῃ δυναμένη. — Ἄλλως
 [ΦΩΤ.] Ἀντὶ τοῦ, Καυχᾶσθαι δὲ ἄλλα παρὰ τὰ τῆς
 ἀσθενείας μου, οὐ συμφέρει μοι. Εἶπα γὰρ πρὸ
 μικροῦ, « Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου
 καυχῶμαι. » Εἴτα θεὸς μεταξὺ τῆς ἀσθενείας
 παράδειγμα, ἐπαγεῖ ἀποδοῦς πρὸς τὸ εἰρημένον,
 ὅν, « Ἄ δὲ οὐκ ἔστιν ἀσθενείας, ἀλλὰ μάλλον ὕψους
 καὶ δυνάμεως, ταῦτα, φησιν, οὐ συμφέρει μοι. Πῶς
 οὖν καὶ ταῦτα λέγων; Οὐκ ἐβουλόμην, φησί.
 Διὰ δὲ τὴν ὁμῶν σωτηρίαν, καὶ ἃ μὴ βούλομαι
 ἀναδύχομαι. Καὶ σκόπει πῶς πενσῶφως διατεθ'. Οὐ
 σιωπᾷ παντελῶς, ἵνα ὠφελησθῇ, καὶ οὐ λέγει ἀνα-
 κευαλυμένως, ἀλλ' ἐν καὶ τοῦτο συνεσκιασμένως,
 ἵνα φύγῃ τὸ καυχᾶσθαι, καὶ τότε ἀνάγκης αὐτῷ
 τῆς ἀπὸ τῶν ψευδοπροσέλων ἐπικειμένης, παιδεύων
 διὰ τοῦτο, μὴδὲν μέγα περὶ ἐαυτῶν ἡμᾶς λέγειν
 κἢ ἀληθὲς ἦ, εἰ μὴ ἐκ πολλῆς ἀνάγκης. « οὐ συμ-
 φέρει μοι. » Ἢ ἵνα μὴ τις μετρίονα τῆς ἀξίας ἐννοίαν
 λάβῃ περὶ ἐμοῦ, ὅπερ παρακατιῶν, φησί, Νήτις εἰς
 ἐμὲ λογίσταται ὅπερ ὁ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ
 ἐμοῦ. — « Ἐλεῦσσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίαν καὶ ἀποκα-
 λύψει Κυρίου. » Μεγάλη μὲν καὶ ἦν εἶπεν ἀποκα-
 λύψιν, πλὴν πολλὰς εἰπεῖν ἔχων, μίαν ταύτην εἰρηκεν.
 « Ὅτι γὰρ εἴ γε πολλὰς εἰπεῖν, παρακατιῶν, φησί, « Καί

A accendisset, ut etiam per seipsum excubias in
 civitate servaret. » Aretæ regis. » Sôcer Herodis
 erat Aretas. » Et per fenestram in sporta. » Nove-
 rat dictum esse ut precemur ne incidamus in ten-
 tationem: unde seipsum non inijcit in tenta-
 tiones, sed ubi humano quoque invento datur ef-
 fugere, non detrectat. Nam seipsum predicationi
 servabat, ac salutis discipulorum magis curam
 habebat, quam propriæ. Ideo etiam alibi dicit:
 « Bonum esset mihi dissolvi et esse cum Christo: »
 cæterum manere in carne magis necessarium est
 propter vos. » Σαργάνῃ funiculus est, attamen est
 quoque et genus sportæ.

XII, 1-4. Gloriari sane non expedit mihi, veniam
 enim ad visiones ac revelationes Domini. Navi ho-
 minem in Christo ante annos quatuordecim: an in
 corpore, nescio, an extra corpus, nescio: Deus no-
 vit: raptum hujusmodi in tertium usque cælum, et
 scio hujusmodi hominem, sive in corpore, sive extra
 corpus nescio, Deus novit: raptum fuisse in para-
 disum, et audisse arcana verba quæ fas non sit ho-
 mini loqui.

« Gloriari sane expedit mihi. » Atqui multa su-
 perius dixit, quomodo ergo nunc ait, « Non expe-
 dit mihi: » quoniam ad aliud gloriationis genus
 veniebat, quod ipsum clarum redderet, nempe re-
 velationum. Ait ergo: « Mihi hoc non expedit, »
 ne me in arrogantiam extollat. Alio namque modo
 quæ apud quemque manent, et quæ apud illos
 efferruntur instare solent: 694 non quod futurum
 esset ut hoc ipsi contingeret. Minime; sed nos
 instruens, ut hujusmodi apud nos ipsos ærremus,
 quod narratio possit ad arrogantiam extollere. —
 Alio modo. Hoc est, Gloriari vero in aliis quam in
 his quæ infirmitatis meæ sunt, non expedit mihi.
 Dixit enim paulo ante: « Si gloriari oportet, de
 his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. » Deinde
 posito infirmitatis exemplo, subjungit consecutive
 ad id quod dictum est, ac si dicat: Quæ vero non
 sunt infirmitatis, sed magis sublimitatis et poten-
 tiæ, de his, inquit, non expedit mihi gloriari.
 Quomodo ergo etiam hæc dicat? Nollem, inquit,
 sed propter vestram salutem, etiam quæ nollem
 suscipio. Et considera quo pacto rem sapientissime
 pertractet. Non tacet penitus, ut prosit, nec aper e
 omnia exprimit, sed hoc unum: idque etiam obte-
 gendo, ut jactantiam effugiat, licet necessitate tunc
 propter pseudopositos ingruente: nos instruens
 per hoc, ne quidquam magis de nobis ipsis dica-
 mus, etiam si verum sit, nisi multa necessitate.
 « Non expedit mihi. » Aut ne quis majorem circa
 me benevolentiam concipiat quam ego promerear,
 quod in progressu his verbis dicit: « Ne quis de me
 cogitet supra id quod videt esse me, aut quod
 audit ex me. » Veniam enim ad visiones et reve-

lationes Domini. » Magna quidem est quam narrat revelatio, attamen cum multis dicere potuisset, unicum hanc dixit. Quod enim multas dicere potuisset, inferius patet : « Et ne excellentia, inquit, aut exuberantia revelationum extollerer » Propterea autem ipsam obscure posuit, ut ostenderet quod illam invitus narraret. « Novi hominem in Christo. » Addidit in Christo, ne dicerent pseudopostoli (nihil autem non audebant) per dæmones fuisse sublevatum tanquam Simonem magum. « Ante annos quatuordecim. » Non intempestive tempus adjungitur, sed duplicem ob causam : tum ad ostendendum quod qui quatuordecim annos siluerat, ne nunc quidem narrasset nisi admodum coactus. Quoniam enim magnum quiddam esse videbantur pseudopostoli, omnesque ad se attrahebant : coactus est igitur ostendere quod illis major esset, ut suis sermonibus ipsos adherere sibi persuaderet. Præterea ut innueret quod qui ante annos quatuordecim talia accipere meruerat, **695** qualis nunc erat post tantos perpassos pro Christo labores ? « Sive in corpore. » Dictum illud, « Sive in corpore, nescio, sive extra corpus, nescio, » secundo repetit : non ita ut quis putare possit battalogum esse, et superflue de eodem raptu utrumque dicere, sed illud quidem de raptu ad cælos, hoc autem rursus de raptu inde ad paradysum. Quod si de eodem raptu poneret, nequaquam esset hoc superfluum. Rem enim admirandam et supernaturalem narrans, modum se ignorare perseveranter contendit. « Sive extra corpus nescio. » Modeste loquitur, suam non occultans ignorantiam. Lieuisset enim de hoc tacere. « Et scio hujusmodi hominem. » Rapiebatur usque ad tertium cælum, et rursus in paradysum. Ad quid autem omnino raptus est ? Ne vel in hoc esset inferior cæteris apostolis, qui corporaliter cum Domino versati sunt. « In paradysum. » Siquidem hujus loci nomen ubique admodum celebre erat : unde et latroni promissum erat. « Arcana verba. » Fortassis enim nulli alii hominum præter Paulum concessum est hujusmodi audire. « Quæ fas non sit homini loqui. » Ubi sunt qui falso inscriptam Revelationem conscripserunt ?

XII, 5-9. De hujusmodi homine gloriabor ; de me ipso vero non gloriabor, nisi super infirmitatibus meis. Nam si gloriari voluero, non ero insipiens ; veritatem enim dicam ; sed abstinco, ne quis de me cogitet supra id quod videt esse me, aut quod audit ex me. Et ne excellentia revelationum extollerer, datus fuit mihi stimulus in carne nuntius Satanæ, ut me colaphis caderet ne extollerer. Super hoc ter Dominum rogavi, ut discederet a me, et dixit mihi : Sufficit tibi gratia mea, nam potentia mea per infirmitatem perficitur. Libentissime igitur gloriabor potius super infirmitatibus meis, ut inhabilet in me potentia Christi.

Vide quantum fastu careat, et quomodo hæc velut de altero quodam narret. De hujusmodi, inquit, homine gloriabor. Id autem facit, sermonem nar-

A τη υπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων. διὰ τοῦτο δὲ αἰνυ-
ματώδως αὐτὴν τίθεικεν, ἵνα δείξῃ ὅτι ἄκων λέγει.
« Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ. » Τὸ ἐν Χριστῷ. προ-
σέθηκεν, ἵνα μὴ εἴποιεν οἱ ψευδαπόστολοι (οὐδὲν γὰρ
αὐτοῖς ἀτόλμητον,) διὰ δαιμόνων ἐπὶ ῥῥαίωσιν ὡς τὴν
Σίμωνα. « Πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων. » Οὐκ ἀκαίρως
ὁ χρόνος πρόκειται, ἀλλὰ δοῖν ἐνεκεν, τοῦ τε δείξαι
ὡς σιγῆσας δεκατέσσαρα ἔτη, οὐδὲ νῦν ἂν εἴπει μὴ
σφόδρα βιασθεῖς. Ἐπειδὴ γὰρ μέγα τι ἐδόκουν οἱ
ψευδαπόστολοι εἶναι καὶ εἰλικυταν πάντα, πρὸς
ἐαυτοὺς, λοιπὸν ἡναγκάστη δείξαι ὅτι μείζων
ἐστὶν ἱκαίμων, ἵνα πείσῃ τοῖς αὐτοῦ προσέχον
λόγοις αὐτοῦ· τοῦ τε αἰνέζεσθαι ὡς ὁ πρὸ δεκα-
τεσσάρων ἐτῶν τηλικούτων ἀξιώθει· πληκτικῶς
νῦν ἐστὶ μετὰ τοσούτους ὑπὲρ Χριστοῦ πάνας.
B « Ἐτε ἐν σώματι. » Τὸ Ἐτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα,
εἴτε ἐκτός τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, » δεύτερον ἔφη,
οὐκ ὡς ἂν τις οἰηθείη περιττολογῶν, καὶ ἐπὶ τῇ
αὐτῆς ἀρπαγῇ ἀμφοτέρω τιθεῖς. Ἀλλὰ τὸ μὲν τίθει
ἐπὶ τῇ πρὸς οὐρανοὺς ἀρπαγῇ, τὸ δὲ πάλιν ἐπὶ
τῇ ἐκείθεν ἀρπαγῇ τῇ εἰς τὸν παράδεισον. Εἰ δὲ
καὶ ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἀρπαγῇ τίθει, οὐκ ἂν ἦν
τοῦτο περιττολογία. Παράδοξον γὰρ καὶ ὑπερφῶς
ἀναγγέλλων πρᾶγμα, τὸν τρόπον ἀγνοεῖν διατείνεται
μετ' ἐπιμονῆς. « Ἐτε ἐκτός τοῦ σώματος οὐκ οἶδα. »
Μετριάζει, μὴ ἀποκρύψας τὴν ἐαυτοῦ ἀγνοίαν.
Ἐξῆν γὰρ περὶ τούτου σιωπῆσαι. « Καὶ οἶδα τὸν
τοιούτον ἄνθρωπον. » Ἠπάγη ἔγωγ τρίτου οὐρανοῦ,
καὶ πάλιν ἐκείθεν εἰς τὸν παράδεισον. Τί δὲ ὡς
C ἡρπάγη ; Ἰνα μὴ ἐν τούτῳ ἐλαττον εἴη τῶν λοιπῶν
ἀποστόλων, τῶν διαγενομένων σωματικῶς μετὰ
τοῦ Κυρίου. « Εἰς τὸν παράδεισον. » Πολλὸ γὰρ τὸ
ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου καὶ πανταχοῦ ἤβητο. Ὅθεν
καὶ τῷ ἡρώδῃ τούτῳ Ἀπηγγέλατο. « Ἀρβήτα ῥή-
ματα. » Ἰσως γὰρ ἕτερος ἄνθρωπος πλην Παύλου,
οὐκ ἔχωρει τοιαῦτα ἀκούσαι. « Ἄ οὐκ ἐξὸν ἄν-
θρώπῳ λαλῆσαι. » Ποῦ εἰσιν οἱ ψευδεπίγραφον Ἀπο-
κάλυψιν συγγραψάμενοι ;

Ἐπὲρ τοῦ τοιούτου καυχῆσομαι, ὑπὲρ δὲ ἐμῶν
τοῦ οὐ καυχῆσομαι, εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις
μου. Ἐὰν γὰρ θελήσω καυχῆσθαι, οὐκ
ἔσομαι ἀφρων. Ἀληθεῖαν γὰρ ἔρω. Φεῖδομαι
δὲ, μή τις εἰς ἐμὲ λογισθῇ, ὑπὲρ ὃ βλέπει με
D ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀπο-
καλύψεων, ἵνα μὴ ὑπερβαίωμαι, ἐδόθη μοι
σκόλοψ τῇ σαρκί, ἀγγελος Σατανᾶ, ἵνα με κολα-
φίῃ, ἵνα μὴ ὑπερβαίωμαι. Ἐπὲρ τούτου τρις
τὸν Κύριον παρεκάλεσα ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ
καὶ εἰρηξέ μοι ἄρξαι σοὶ ἡ χάρις μου ἢ γὰρ
δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἦδιστα
οὐδ' ἂν μάλλον καυχῆσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις
μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ
Χριστοῦ.

Βλέπει αὐτοῦ τὸ ἄτοπον, πῶς ὡς περὶ ἑτέρου τινὸς
αὐτὰ διηγείται. Ἐπὲρ γὰρ τοῦ τοιούτου, φησὶ,
καυχῆσομαι. Τοῦτο δὲ ποιεῖ συγχιζῶν τὸν λόγον.

Ὅτι γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ ἀρπαγὴς, αἰνίττεται φάσκων, Ἄνδρ' ἐάν γὰρ καυχῆσθαι, οὐκ ἔσομαι ἄρπην ἀλήθειαν γὰρ ἔρω. Καὶ ἄνω, Καυχᾶσθαι δὲ οὐ συμφέρει μοι. Ποῖον δὲ ἀσυμφόρον τὸ ὑπὲρ ἄλλου καυχᾶσθαι καὶ ἀληθεύειν; Ὑπὲρ δὲ ἑαυτοῦ οὐ καυχῆσθαι. Καὶ τίνας; ἔνεκεν ἄλλου ἀρπαγέντος, οὐ καυχᾶσθαι; ἔηλον οὖν ὅτι περὶ σεαυτοῦ λέγεις, εἰ καὶ συνεσχισμένως. Εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. Οἷον ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἐν τοῖς διωγμοῖς. Ἐάν γὰρ θελήσω καυχῆσθαι, οὐκ ἔσομαι ἄρπην. Καὶ πῶς ἄνω ἔλεγεν, ὅφελον ἀνείχεσθαι μου μικρὴν τῆς ἀφροσύνης; Καὶ πάλιν Ὁ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ; Καὶ φαμεν, ὅτι οὐ κατὰ τὸ καυχᾶσθαι εἶπε τὸ, Οὐκ ἔσομαι ἄρπην, ἀλλὰ κατὰ τὸ μὴ ψεύσασθαι. Ὅθεν ἐπάγει Ἀληθεῖαν γὰρ ἔρω. Καλῶς, φησὶν, Οὐκ ἔσομαι ἄρπην. Οὐ γὰρ ἔστιν ἀφρονος τὸ ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ὠφελείᾳ ψυχῶν καὶ ἀνάγκῃς ἐπικειμένης, τὴν παρὰ Θεοῦ παρασχεθεῖσαν αὐτῷ χάριν ἀνακηρύττειν. Μᾶλλον δὲ καὶ λίαν ἐμφρονος καὶ φιλοφροῦντος τὸ περιδεῖν καὶ ὑποφάν οἰήσεως, ἔνεκεν σωτηρίας ἀνθρώπων. Φειδῶμαι δὲ μὴ τις εἰς ἐμὲ λογίσταται. Φειδῶμαι, ἔλεω, ἀποφεύγω. Οὐκ εἶπα, Πιστεύη, ἢ Εἰπή, ἀλλ' ἔγωγε. Ἦν μὴδὲ λογίσταται, ἢ ὑπολάβῃ μείζον τι, φησὶ, τῆς ἐμῆς ἀξίας. Διὰ τοῦτο γὰρ τὰ περὶ ἑαυτοῦ ἀεὶ εἰσὶν καὶ ἔκρυπτε, καὶ εἰ μὴ που ἀνάγκη κατέλαθεν, οὐδὲ περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε. Καὶ λέγων δὲ, συνεσχίζεν αὐτὰ, ἵνα μὴ μείζονα ὑπόνοιαν περὶ αὐτοῦ σχῶσιν. Εἰ γὰρ θεοὺς αὐτοὺς ἐνόμισαν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸ μέγεθος τῶν σημείων, καὶ ταύρους σφάττειν ἤθελον, εἰ ἂν φήθησαν εἰ τὰς ἀποκαλύψεις ἐφανέρου, καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐκαυχᾶτο; — [ΦΩΤ.] Τὸ, Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, πρὸς τὸ, Ἐλεῦσθαι γὰρ εἰς ὀπτασία; καὶ ἀποκαλύψεις, ἐξακουστέον. Ἦν μὴ ὑπεραίρωμαι. Ἦν μὴ, φησὶ, φρονήσω μέγα, ἢ ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὑπεραίρωμαι καὶ δοξάζωμαι, ὅπερ καὶ βέλτιον. Οὐ γὰρ ἂν ἐχρηζεν ἡ ψυχὴ Παύλου χαλεποῦ τινος, πρὸς τὸ μὴ φρονεῖν μέγα. Ἐδόθη μοι σκόλωψ τῇ σαρκί. Τὰ δεσμὰ λέγει, τὰς πληγὰς, τοὺς λίθασμούς, τὰς φυλακάς. Ἀγγελοῦ Σατάν. Ἀγγελοῦ Σατάν, ὁ ὑπηρετούμενος τῷ ἀντικειμένῳ δαίμονι ἀνθρώπου. Σκόλωψ δὲ, οὗς οἱ τοιοῦτοι πειρασμοὺς αὐτῷ καὶ θλίψεις ἐπέφερον.

[IQAN.] Τινὲς μὲν οὖν, κεφαλαιῶν τινὰ ἐφθασαν αὐτὸν λέγειν, ἀπὸ τοῦ διαβόλου γινόμενῃ. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ τὸ σῶμα Παύλου ταῖς τοῦ διαβόλου χερσὶν ἐξεδόθη. Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Σατάν ὁ ἀντικείμενος λέγεται τῇ Ἑβραίων φωνῇ. Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλείων, τοὺς ἀντικειμένους οὕτως ἐκάλεσεν ἡ Γραφή. Καὶ περὶ Σολομῶντος διηγούμενῃ, οὕτω φησὶν, οὐκ ἦν Σατάν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, τοῦτέστιν, ἀντικείμενος, πολεμῶν, ἐνοχλῶν. Ὅ οὖν λέγει, τοῦτ' ἐστίν. Οὐκ εἰσαν ὁ Θεὸς ἀπονήϊ χωρῆσαι τὸ κήρυγμα, τὸ φρόνημα καταστῆλ-

A rando obumbrans. Nam quod ipse esset qui raptus fuerat designat, dicens: « Si gloriari voluero, non ero insipiens, veritatem enim dicam. » Et supra: « Gloriari sane non expedit mihi. » Quodnam est autem, de alio gloriari vera dicendo, quod non expedit? « De meipso vero non gloriabor. » Et quare alio raptο tu gloriaris? Manifestum est itaque quod de teipso dicis, quanquam obtece. « Nisi super infirmitatibus meis. » Hoc est, super afflictionibus et persecutionibus. « Nam si gloriari voluero, non ero insipiens. » Et quomodo superius dixit. Utinam toleraretis meam paulisper insipientiam? et rursum: Cum dico non secundum Dominum dico, sed velut per insipientiam? Et dicimus quod non dixit: Non ero insipiens, in hoc quod est gloriari, sed in hoc quod est non mentiendo. Unde subjungit, « Veritatem enim dicam. » Recte ait, « Non ero insipiens. » Non est enim insipientia, gratiam a Deo sibi traditam promulgare, imminente necessitate ob salutem et utilitatem animarum; quin potius vehementer sapientis est, et animi humani ac benigni, despiciere etiam suspicionem arrogantiae, propter hominum salutem. « Sed abstinere ne quis de me cogitet. » Abstineo, id est, parco, devito. Non dixit autem: Ne credat aut dicat, sed: Ne cogitet, inquit, aut suspicietur majus aliquid quam sit mea dignitas. Propterea enim quae de seipso erant semper tacebat et occultabat: et, nisi cogente alicubi necessitate, nihil de seipso dicebat, imo tandem dicens obtegebat ipsa, ne majorem opinionem de eo haberent. Quod si homines existimabant ipsos esse deos ob signorum magnitudinem, et tauros immolare volebant⁷³, quidnam putassent si revelationes manifestasset, ac de his quae circa se erant gloriatus fuisset? « Et ne excellentia revelationum. » Secundum id quod prius dixit: Veniam enim ad visiones et revelationes, intelligendum est. « Ut non extollat; » ut non insolescam, inquit. Aut, ne ab hominibus extollar et glorificer: quod etiam potius est. Neque enim anima Pauli freno aliquo egebat ne insolesceret. « Datus fuit mihi stimulus in carne. » Catenam dicit, plagas, lapidationes, carceres. « Nuntius Satanæ. » Nuntius Satanæ dicitur homo subserviens adversario dæmoni. Stimulus vero, tentationes et afflictiones, quas inferebant ei.

697 Quidam itaque capitis dolorem ipsum dicere asseruerunt a diabolo immisum. Sed non ita est. Neque enim Pauli caput diaboli manibus traditum fuit. Quid est ergo quod dicitur? Satan adversarium sonat lingua Hebraica: et tertio Regum libro vere adversarios ita appellavi Scriptura⁷⁴, ac de Salomone narrans, ait quod non erat Satan in diebus ipsius, id est, adversarius, qui molestiam ac bellum inferret. Quod ergo dicit hujusmodi est: Non concessit Deus sine labore praedicationem procedere, nostrum affectum comprimens, aut fas-

⁷³ Act. xiv, 40 seqq. ⁷⁴ Reg. v, 4.

tum cavens; sed permisit adversarios irrere in nos. Nuntium itaque Satanae dicit Alexandrum fabrum erarium, Hymenaeum et Philetum, qui dicebant resurrectionem jam factam esse, omnesque sermoni praedicationis repugnantes⁷³. — Aliud. Quidam aiunt Paulum capitis dolorem sustinuisse: sed non ita est, non sit enim verisimile corpus Pauli traditum fuisse Satanae, qui interdum ipsi praecipiebat, ac terminos praestabat quando scortatorem ei tradidit, dicens: Ad interitum carnis⁷⁴, nec terminum praetergressus est diabolus. — Quid ergo est? Satan adversarius dictus est lingua Hebraica. Nuntius igitur Satanae dicit adversarios praedicationi: quales erant Alexander, Hymenaeus et Philetus. Hoc itaque est quod dicit: Non concessit Deus sine labore praedicationem procedere, sed permisit nos mala pati quoad corpus: ne majus quippiam de nobis statuerent homines, aut nimis erga nos afficerentur, videntes tanta edi signa, et nullam tentationem nihilque adversi in nos insurgere. Quare autem non dixit nuntius Satanae, cum multi essent qui resisterent, sed quasi de uno, ait Nuntius Satanae? Quoniam singulis locis, unus quispiam reperiebatur repugnans, qui populum commoneret, quo primordia capiente, caeteri una sequebantur. « Ut me colaphis caederet. » Non dixit quod colaphis caeciderit, sed significans quod semper haberet adversarium, ait: « Colaphis caederet. » — « Super hoc ter Dominum rogavi. » Et hoc modesti animi est fateri quod non facile ferret insidias, quodque saepius precatus non obtinuerit.

698 Quod enim dicit « Ter, » significat, Frequenter. « Sufficit tibi gratia mea. » Quod perfectum est, inquit, habes: ne amplius quaeras; nam sufficit tibi quod talem dederim tibi gratiam ut mortuos excitares, potentia signa ederes, ne etiam quaeras praedicationem sine labore tibi procedere. « Nam potentia mea per infirmitatem perficitur. » Sed fortassis doles, inquit, quod te haec pati, videatur meam arguere imbecillitatem. Itaque scito hoc ipsum magis, osterdere meam potentiam, contrarium vero etiam ipsam intercipere. Nam mei, inquit, potentia per infirmitatem perficitur: quando ii qui persecutionem sustinent, superiores sunt persecutoribus: quando ii qui vexantur, vexantes devincunt. Tunc enim potentia mea demonstratur, quando per hoc quod vos imbecilles malis afficiamini, praedicationis ubique praevaluerit. Et considera: ipse quidem aliam assignavit causam quod dati sint sibi colaphi, nempe, « Ne extollerer, » inquit. Deus vero aliam dixit causam: Ut ostendatur, ait, mea potentia per vestram, ut videtur, imbecillitatem. Perfectionem enim ac terminum sumit mea potentia ex vestra imbecillitate. Nam si per aliquos sapientes ac reges administrata fuisset praedicationis, certe potentiae ministrorum attribuisset nonnulli omnium subjectionem: nunc autem ministrantium

αὐτῶν ἡμῶν, ἀλλὰ συνεχώρησε τοῖς ἀντικειμένους ἐπιτίθεσθαι ἡμῖν. Ἀγγελον τοίνυν Σατάν λέγει, Ἀλέξανδρον τὸν χαλκία, Ὑμέναιον, καὶ Φιλητὸν. τοὺς τὴν ἀνάστασιν λέγοντας ἤδη γεγονέναι, καὶ πάντας τοὺς ἀντικειμένους τῷ λόγῳ τοῦ κηρύγματος. — Ἀλλο. [ΘΕΟΔΩΡ.] Τινές φασι κεφαλαιεῖν τὸν Παῦλον, ἀλλ' οὐκ ἔστι. Μὴ γὰρ εἴη τὸ σῶμα Παύλου ἐκδοῦσθαι τῷ Σατανᾷ, ἐπὶ αὐτὸς καὶ ἐπιτάσσεν αὐτῷ, καὶ ὅρους ἐτίθει, ὅτε τὸν πορεύσαντα ἐξεδίδου, λέγων, εἰ; βλεθρον τῆς σαρκὸς, καὶ οὐκ ὑπερέβη τὸν ὅρον ὁ διάβολος; — Ἀλλο. Τί οὖν ἔστι; Σατάν ὁ ἀντικείμενος εἰρηται τῇ Ἑβραίων φωνῇ. Ἀγγέλους δὲ Σατάν, τοὺς ἀντικειμένους τῷ κηρύγματι, φησὶν. Οἷον τοὺς περὶ Ἀλέξανδρον, Ὑμέναιον, καὶ Φιλητῶν. Ὁ τοίνυν λέγει τοῦτο ἔστιν, οὐκ εἴασεν Θεὸς, φησὶν, ἀπονητὶ προβῆναι τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ συνεχώρησεν ἡμᾶς πάσχειν εἰς σῶμα κακῶς, ἵνα μὴ μείζον τι διατεθῶσιν οἱ ἄνθρωποι, ὁρῶντες μὲν σημεῖα τοιαῦτα, οὐδαμῶς δὲ πειρασμὸν ἢ τι τῶν ἐναντίων. Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπεν ἄγγελος Σατάν, (πολλοὶ γὰρ οἱ ἀνθιστάμενοι,) ἀλλ' ὡς ἐφ' ἐνός φησιν, ἄγγελος Σατάν; ἐπειδὴ κατὰ τόπον εἰς τις εὐρίσκατο ὁ ἀντιπίπτων, καὶ τὸν δῆμον ἐπικινῶν, οὗ προκαταρχομένου, καὶ οἱ λοιποὶ συνέειποντο. « Ἴνα με κολαφίσῃ. » Οὐκ εἶπε Κολαφίσῃ, ἀλλὰ τὸ αἰεῖ ἔχειν τὸν ἀνθιστάμενον θλῶν, « Κολαφίσῃ, » εἶπεν. « Ὑπὲρ τοῦτου τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα. » Καὶ τοῦτο ταπεινοφροσύνης τὸ ὁμολογῆσαι, ὅτι οὐκ ἔφερε βριδείας τὰς ἐπιθυμίας, καὶ ὅτι πολλάκις παρεκάλεσας οὐκ ἦνυσας. Τὸ γὰρ, « Τρίς, » Πολλάκις, θηλοῖ. « Ἀρχαί σοι ἡ χάρις μου. » Τὸ τέλειον, φησὶν, ἔχεις, μὴ ζῆται πλέον. Ἀρχαί σοι γὰρ, φησὶν, ὅτι τοιαύτην ἔδωκας σοι χάριν, νεκροὺς ἐγείρειν, θυνάμεις ἐπιτελεῖν, μὴ ζῆται καὶ τὸ κήρυγμα ἀκινδυνόν σοι προβαίνειν. « Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Ἀλλ' ἴσως, φησὶν, ἀγαθὴ μὴ δόξῃ τὸ σὲ ταῦτα πάσχειν, ἀσθενεῖαν ἐμοῦ κατηγορεῖν. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ μᾶλλον δείκνυσθαι μου τὴν δύναμιν, τὸ δὲ ἐναντίον καὶ ὑποτέμνεται αὐτῇ. Ἡ γὰρ δύναμις μου, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ὅταν διωκόμενοι, τῶν διωκόντων περιγίνηθε, ὅταν ἐλαυνόμενοι, τῶν ἐλαυνόντων κρατῆτε. Τότε γὰρ ἡ δύναμις μου διαδείκνυται, ὅταν ὁμῶν ἀσθενούντων τῷ πάσχειν κακῶς, πανταχοῦ κρατήσῃ τὸ κήρυγμα. Καὶ ὅρα. Ἄλλην μὲν αὐτὸς αἰτῶν εἶπε τοῦ δεδούσθαι τὸν κολαφισμὸν αὐτῷ ἵνα γὰρ, φησὶ, « μὴ ὑπεραίρωμαι, » ὁ δὲ Θεὸς ἄλλην εἶπεν αἰτίαν. Ὑπὲρ τοῦ δείχθαι, φησὶ, τὴν δύναμιν μου, διὰ τῆς δοκούσης ἀσθενείας ὁμῶν. Τέλος γὰρ καὶ πέρας ἡ δύναμις μου λαμβάνει, ἐκ τῆς ὁμῶν ἀσθενείας. Εἰ γὰρ διὰ τινων σοφιστῶν ἢ βρασιλέων διηκονεῖτο τὸ κήρυγμα, κἂν τῇ δυνάμει τῶν διακόνων ἐδωκέν τις τὴν ἀπάντων ὑποταγήν. Νῦν δὲ ἡ τῶν διακονούντων ἀσθένεια, τὴν τοῦ Θεοῦ διαδείκνυσθαι δύναμιν, καὶ τελειοῖ αὐτήν. Τοῦτέστι, τὸ τέλειον αὐτὴν ἔχειν δείκνυσθαι. « Ὅμοια οὖν μᾶλλον καυχῆσθαι. » ἵνα μὴ νομίσωσιν ὁλοφωρο-

⁷³ Tim. ii, 20; II Tim. ii, 17; iv, 14. ⁷⁴ I Cor. v, 5.

μῆνον εἶναι ταῦτα τὰ ῥήματα, φησίν. Ἦδιστα ὅν μᾶλλον καυχῆσομαι. Ἀλλὰ τί; ὅτι ἡ ἀσθένειά μου, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δείκνυσι δύναμιν, καὶ ἐμὲ λαμπρότερον ποιεῖ, ὥσπερ σίδηρον στομοῦσα τοῖς θύοις, ὡσαύτως εἶπεν. Ἐγὼ μὲν τὸ ἐναντίον ἤσθον, ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα ἤκουσα παρὰ Θεοῦ, ἡδύτερον ἐν ταῖς ἀσθενείαις καυχῶμαι. « Ἰνα ἐπισκηνώσῃ ἐν ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ. » Ὅσῳ γὰρ τῶν πειρασμῶν ἐπιτείνεται, τοσούτῳ τὰ τῆς χάριτος αὐξάνεται. Ἐπισκηνώσῃ, ὅλη ἐν ὅλῳ κατοικήσῃ.

lationes et afflictiones magis intenduntur, tanto et Christi potentia magis augetur. Ἐπισκηνώσῃ, hoc est, tanquam in tentorio moretur, hoc est, tota in toto inhabitet.

Δὴ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὑβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις. Ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ. Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός ἐστι. Γέγονα ἄφρων καυχώμενος, ὅπως με ἠναγκάσατε. Ἐγὼ γὰρ ὥφελον ὑφ' ὧν συνίστασθαι. Οὐδὲν γὰρ ὑπερέβην τῶν ὑπὲρ ἅλων ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι. Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ, ἐν σημεῖοις καὶ τέρασιν καὶ δυνάμεσιν.

Εἴτα ἵνα μὴ τις νομίσῃ σωματικὴν ἀσθένειαν λέγειν αὐτὸν, ὅσον περὶ τὸν, ἡ ἐτέραν περὶ τὸν νοσήματος, φησίν. « Ἐν ὑβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ. » Ταῦτα γὰρ ἀσθένειαν καλεῖ. Τὸ δὲ, εὐδοκῶ, ἐπιθυμῶ, φησίν, ἐν τοῖς εἶναι καὶ εὐφραίνωμαι. Ταῦτα καὶ τοὺς ψευδαποστόλους κατασχύνει, ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις καυχώμενους, καὶ τοὺς πείθει μὴ αἰσχύνεσθαι τοῖς τοῦ διδασκάλου πάθει. Λαμπρὰ γὰρ πάντα καὶ ἡδὲ τὰ τοιαῦτα, Χριστὸν ἔχοντα τοῦ πάσχειν ὑπόθετον. « Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ. » Ὅταν γὰρ ἐβλήθῃς τὸ ἱερὸν κτήριον, τότε τὰ θεμέλια αὐτοῦ κλονηθῇ καὶ πεσῇ. Ὅταν ναυαγήσῃς εἰς τὴν Βάρβαρον ἐξέβλη, τότε μᾶλλον ἐδοξάσθη. Ὅτε εἰς τὸ δικαστήριον εἰσῆλθε δεδεμένος, τότε μάλιστα καὶ τοῦ δικαστοῦ περιγέγονε καὶ τῶν κατηγορῶν. Ὅρῃς ὅτι ὅταν ἡσθάνει, τοῦτέστι ἐν κινδύνοις ἦν καὶ ὑβρεσι καὶ πληγαῖς, τότε δυνατός ἦν καὶ λαμπρός; « Γέγονα ἄφρων καυχώμενος. » Ὡς ταπεινοφροσύνης ὑπερβολή. Ταῦτα παράδοξα διεκλύον, ὧν οὐκ ἔσαν ἀξίαι αἱ τῶν ἀνθρώπων ἀκαταί, ἄφρονα αὐτὸν καλεῖ. Πῶς δὲ ἡμεῖς, οἱ ἠναγκάσαμεν, εἰποιεν ἄν; Τῶν ψευδαποστόλων καυχώμενων, φησίν. Εἰ μὴ προσερχέται τοῖς τούτων λόγοις καὶ ἀπόλλυσθε, οὐκ ἀγείς ταῦτα ἤλθοι τὰ ῥήματα. Ὅρῃς ὅτι τὴν ἀνάγκην τῆς καυχήσεως ἐποίησεν ἡ τούτων ἀπώλεια; μέγα γάρ τι τοὺς ψευδαποστόλους ἡγοούμενοι, νόθα παρ' αὐτῶν καὶ διεστραμμένα ἔμαθον δόγματα. — Ἀλλῶς. « Γέγονα ἄφρων, » ταῦτα εἰπὼν, φησίν. Οὐ κατὰ ἀπόφασιν οὐ τοῦτο λέγει, (οἷδε γὰρ αὐτὸς, μηδὲν ἄφρονος εἰπὼν,) ἀλλὰ τοῦτο, φησίν, ὡς κατ' ἐρώτησιν καὶ ἐκπόρῃσιν πρὸς αὐτοὺς, ὅσον, ἅρα ταῦτα διεκλύον ἄφρων ὡς ἐδοξα; Καὶ τούτου, φησίν, ἡ αἰτία εἰς ὑμᾶς ἀνατρέχει. Αὐτοὶ γὰρ με ἠναγκάσατε, τοῖς

A Imbecillitas arguit Dei potentiam, ipsamque perscit, id est, ostendit ipsam habere perfectionem. « Libentissime igitur potius gloriabor. » Ne deplorantis esse hæc verba existiment, ait: « Libentissime igitur potius gloriabor. » Quare? quia imbecillitas mea et Dei ostendit potentiam, et me reddit magis celebrem, roborans tanquam ferrum adversus persecutiones, ac si diceret: Ego quidem contrarium petebam, sed postquam hæc a Deo audi; libentius in infirmitatibus glorior; « Ut inhabitet in me potentia Christi. » Quanto enim tentationes et afflictiones magis intenduntur, tanto et Christi potentia magis augetur. Ἐπισκηνώσῃ, hoc est, tanquam in tentorio moretur, hoc est, tota in toto inhabitet.

699 XII, 10-12. Quamobrem placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in perfectionibus, in anxietatibus pro Christo. Cum enim imbecillus sum, tunc robustus sum. Factus sum insipiens gloriando, vos me coegistis, nam ego debueram a vobis commendari. Nulla enim in re fui inferior summis apostolis, tametsi nihil sum. Signa quidem apostoli peracta fuerunt inter vos, per omnem patientiam et signa et prodigia ac facta potentia.

Deinde ne quis eum dicere existimet corporalem infirmitatem, puta febrem aut alium morbi cursum ac circuitum, ait: « In contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in anxietatibus pro Christo. » Nam hæc vocat infirmitatem. Quod autem ait Εὐδοκῶ, hoc est, concupisco et in his esse delector. His et pseudopostolos pudescit qui in contrariis gloriabantur, et his suadet ne magistri afflictionibus pudescant: omnia enim hujusmodi præclara sunt et læta, cum Christum habeant causam et principium patiendi. « Cum enim imbecillus sum. » Nam cum in carcerem conjectus est, tunc ejus fundamenta concuti fecit. Quando facto naufragio in barbaram insulam ejectus est, tunc magis glorificatus est. Quando ad tribunal vinctus accessit, tunc maxime superior iudice et accusatoribus profectus est. Vides quod dum imbecillus aut infirmus erat, hoc est, in periculis, in contumeliis, in plagis, tunc potens erat et clarus? « Factus sum insipiens gloriando. » O modestiæ immensitas! cum adeo admiranda narrasset, quibus humanæ aures dignæ non erant, seipsum vocat insipientem. Quomodo autem nos te coegimus, dixerit aliquis? Cum pseudopostoli, inquit, gloriarentur, nisi vos adhesionis ipsorum sermonibus, et periretis, nequaquam ad hæc verba devenissem. Vides quod gloriationis necessitatem fecerit horum perditio? Cum enim pseudopostolos magnum aliquid esse ducerent, adulterina ac perversa discebant ab ipsis dogmata. — Alio modo. « Factus sum insipiens, ait, hæc dicendo. Non autem hoc enuntiative et assertive dicit: Ipse enim noverat se nihil effugisse quod insipiens esset, sed hoc 700 tanquam per interrogationem aut dubitationem ait ad illos; ac si

diceret : Num hæc narrando visus sum vobis insipiens ? et hujus causa, inquit, ad vos recurrit ; vos enim me coegistis, pseudapostolis vos familiariter adjungendo. » Nam ego debueram a vobis commendari. » Vos enim oportuit nostros vindicare sermones, et opiniones : cum itaque illis adhaeretis, coactus sum ad hos descendere sermones. « Nulla enim in re inferior fui. » Superius ait : « Arbitror me nihilo inferiorem fuisse ; » nunc autem affirmando, dicit : « Nulla in re fui inferior ; » aut defecti, seu factus sum posterior, Petro ac cæteris. Opportune autem venit ad apostolos, quasi dicat : Non solum pseudapostolis sum præstantior, sed et apostolis sum æqualis. « Tametsi nihil sum. » Tanquàm magnum aliquid dixerit quod suas excedat vires, corrigi illud. Non dixit autem : Abiectus sum, sed quod multo inferius est, « Nihil sum. » Tu vero, inquit, ne intuearis hoc, si nihil sum : sed hoc adverte, anne omnia perfecерim quæcunque Apostolum designant et insignant. « Per omnem patientiam. » Vos, inquit, sermonum testes estis. Indicium autem Apostoli maxime consistit in ferendo omnia viriliter. Considera vero quod ait : « Patientiam. » Nam quod virtutis ipsius erat unica dictione posuit : signa vero quæ sua non erant, sed gratiæ Dei, pluribus complexus est. Sed Pauli modestiam intueri. Quot carceres, quot plagas, quot pericula et insidias, quot afflictionum inundationes, quot bella intestina ac externa, unica dictione nempe « Patientia, » percurrit. « Per signa et prodigia. » Quot mortuos excitatos, cæcos illuminatos, leprosos mundatos, signa et prodigia ac facta potentia, » quæ tria unum

XII, 13, 14. Nam quid est in quo fuistis inferiores cæteris Ecclesiis, nisi quod ego ipse non fuerim segnis erga vos ? Condonate mihi hanc injuriam. Ecce tertio paratus sum ut ad vos veniam, nec ero segnis erga vos. Non enim quero quæ vestra sunt, sed vos. Siquidem non debent filii parentibus recondere, sed parentes filiis.

701 Ne quis dicat : Magnus quidem es, attamen non tanta operatus es, quanta in aliis Ecclesiis cæteri apostoli, ait : « Nam quid est in quo fuistis inferiores ? » Hoc est, minus habuistis quam cæteræ Ecclesiæ ? num minorem, inquit, gratiam participastis ? « Nisi quod ego ipse. » Punitivo sermone usus est : nisi fortassis hoc mihi quispian vitio vertat quod dum versor vobiscum et præsens sum, totis viribus procurem salutem vestram, absens per epistolas viam commonstrem ad ea quæ agenda sunt, et in nullo eorum quæ vobis utilia sunt, segnior fuerim et absens et præsens. Si quid in hoc pecco, condonate mihi hanc injuriam, et ignorete injuriam facienti. — Nisi quod ego ipse mihi non indulserim, omnia faciens gratia vestri, neque neglexerim vos, num in hoc inferiores fuistis ? Num hoc injuriam ducitis ? Condonate mihi hanc injuriam. « Ecce tertio paratus sum ut veniam. » Secundo, inquit, veni,

A ψευδαποστόλους οικουµενοι. « Ἐγὼ γὰρ ὡρεῖται ὑψ' ὁµῶν συνίστασθαι. » Ὑμᾶς γὰρ ἰδεῖ τῶν ἡµῶν ἀντιποιεῖσθαι, καὶ λόγων καὶ ὑπολήψεων, ὁµῶν δὲ ἱκανοὺς προσεχόντων, εἰς τοὺτους ἰλθεῖν ἡναγκάσθην τοὺς λόγους. « Οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα. » Ἄνω φησὶ, « Λογίζομαι µηδὲν ὑστερηκέναι, » νοὺ δὲ ἀποφαντικῶς, « οὐδὲν ὑστέρησα. » Οὐδὲ ἐνέλιπον, ἢ κατόπιν ἦλθον τῶν περὶ Πέτρον. Εὐκαίρως δὲ ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους ἦλθε, δεικνύς ὅτι τὸ µόνον εἶµι τῶν ψευδαποστόλων, φησὶ, κρείττων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀποστόλων ἴσος. « Εἰ καὶ οὐδὲν εἶµι. » Ὅσπερ τὴ µεγὰ εἰρηκῶς καὶ ὑπερβαίνον αὐτοῦ τὴν δύναµιν, διορθοῦται αὐτό. Οὐκ εἶπε δὲ, Εὐταλῆς εἶµι, ἀλλὰ τὸ πολὺ ἤττον, « Οὐδὲν εἶµι. » Σὺ δὲ, φησὶ, µὴ τοῦτο ἴδῃ, εἰ οὐδὲν εἶµι, ἀλλὰ πρόσχε, εἰ µὴ πάντα ὅσα χαρακτηρίζει ἀπόστολον ἐπετέλεσα. » B « Ἐν πάσῃ ὑπομονῇ. » Ὑμᾶς, φησὶ, τῶν ἡγῶν µάρτυρες. Δείκνυµαι δὲ ἀποστόλου µάλιστα τὸ φέρειν πάντα γενναίως. Ὅρα δὲ, τὸ, « Τῇ ὑπομονῇ, » ὅπερ ἦν αὐτοῦ ἀρετὴ, µετὰ λέξει τιθεῖται, τὰ δὲ τῶν σημειῶν ἅπερ οὐκ ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ χάριτος Θεοῦ, διὰ πλειόνων ἐξηγήσατο. Ὅπως σκόπει τὸ ταπεινὸν Παύλου, πόσα δεσµωτήρια, πάσας πληγὰς, πόσους κινδύνους καὶ ἐπιβουλὰς, πόσας νιφάδας πειρασµῶν, πόσους πολέµους ἐµφυλοῦς τι καὶ ἐξωτερικοῦς, µετὰ λέξει τῇ, « Τῇ ὑπομονῇ, » περιέγραµεν. « Ἐν σηµείοις καὶ τέρασι. » Πόσους νεκροὺς ἐγερθέντας, καὶ τυφλοὺς ὁµατωθέντας, καὶ λεπρῶς καθαρισθέντας, καὶ δαίµονας ἐλαθέντας ἠνίκατο ἐπὶ αὐτῶν, « Ἐν σηµείοις, καὶ τέρασι, καὶ δυνάµεσι, » τῶν τριῶν ἐν τι δηλοῦντων.

C et demones expulsos designavit, dicens : « Per siquidam idemque significat.

Τὴ γὰρ ἔστιν ὃ ἡτηθήητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας ; εἰ µὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενόκησα ὑµῶν. Χαρίσασθε μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. Ἰδοὺ τρίτον ἐτοίµως ἔχω ἰλθεῖν πρὸς ὑµᾶς, καὶ οὐ καταρακῆσω ὑµῶν. Οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑµῶν, ἀλλὰ ὑµᾶς. Οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θαυσιλεῖν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις.

Ἰνα µὴ τις εἴπῃ, μέγας µὲν εἶ, φησὶν, ὅμως ἐν τοσαύταις εἰργασίαις ὅσα ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐκκλησίαις οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, φησὶ, « Τί γὰρ ἔστιν ὃ ἡτηθήητε ; » τούτέστιν, ἑλαττον ἔχετε, ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας. Μὴ ἐλάττους, φησὶ, μετέχετε χαρίσματος ; « Εἰ µὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ. » Πληκτικῶς λόγῳ κληροῖται. Εἰ µὴ ἄρα τις τοῦτέ μοι ἐγκυλίσει, ὅτι ἐκχωριάζω ὑμῖν, καὶ ἐρχόμενος, πανεὶ ἐθέλει κληροῖται τῆς σωτηρίας ὑµῶν. Καὶ ἀπάν, δι' ἐπιστολῶν ὁδηγῶ πρὸς τὰ πρακτεῖα, καὶ οὐδὲν πρὸς ἐν τι τῶν ὑμῖν συμφερόντων ἐρραβόµησα, ἀπάντες καὶ παρόν. Εἰ διὰ τοῦτο ἀδικῶ, χαρίσασθε μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην, καὶ σύγγνωτε ἀδικοῦντι. — [ΦΩΤ.] Εἰ µὴ ὅτι αὐτὸς οὐκ ἐνέδωκα πάντα πράττων, χάριν ὑµῶν, οὐδὲ καταλιγώρησα ὑµῶν, µὴ τοῦτο ἡτηθήητε ; µὴ τοῦτο ἀδικίαν νοµίζετε ; Χαρίσασθε μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. Ἰδοὺ τρίτον ἐτοίµως ἔχω ἰλθεῖν. Δεύτερον, φησὶν, ἦλθον, ἰδοὺ τρίτον παρεσχέασμαι ἰλθεῖν, καὶ ἐν οὐδὲν τῆς ὑµῶν ἀµελήσω σωτηρίας. Εἰτα ἵνα µὴ νοµίσωσιν

διτι δεῖ πάντως αὐτὸν ἐρχόμενον νῦν γοῦν τραπῆναι
 παρ' αὐτῶν, μάλιστα ἡπειδὴ καὶ περὶ τοῦτου πολλῶ
 διελέχθηεν ἐν τοῖς ἑμπροσθεν, ἐναυθεν ἦδη προ-
 ναίρει ταύτην τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ὑμεῖς θέλω, οὐ τὰ
 ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε, οὐ τὰ ὑμῶν, οἷσπερ οἱ ψευδ-
 ἀπόστολοι. Εἴτα καὶ ἀπὸ τοῦ κοινου λόγισμου καὶ
 τῆς φύσεως, πιστοῦται τὸν λόγον, ἑαυτὸν μὲν ἐν τά-
 ξει πατρὸς, ἐκείνους δὲ ἐν τάξει τέκνων.
 mundi sensu et natura sermonem confirmat : seip-
 sum.

Ἐγὼ δὲ ἥδιστα θαπαρήσω καὶ ἐκθαπαρηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, εἰ καὶ περισσotέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἥτις ἀγαπῶμαι. Ἔστω δὲ ἐγὼ οὐ κατεδάρησα ὑμᾶς, ἀλλ' ὑπάρχων παροῦργος, διότι ὑμᾶς ἔλαβον. Μὴ τίνα ὦν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπαιστέχησιν ὑμεῖς; Παρεκδέεσθαι τίτον, καὶ συναπείσσεια τὸν ἀδελφόν. Μὴ τι ἐπαιστέχησεν ὑμᾶς τίτος; Ὁ δὲ αὐτῷ πνεύματι περιπατήσαμεν; Ὁ τοῖς ἀδελφοῖς ἴχνησι; Πάλιν δοχεῖτε δι' οὗτις ἀπολοῦσθε.

Ὁρᾷ; πόσους βαθμοὺς ἔχει ὑπερβολῶν τὰ κατὰ τὸν Παῦλον; «Ὁδε λαβεῖν, τοῦ Χριστοῦ τοῦτο καλεῖσθαι, καὶ οὐκ ἔλαβεν. Ἰδοὺ εἰς. Καὶ ὑπερρούμενος. Ἰδοὺ δύο. Καὶ αὐτοὺς χρῄσουσιν. Ἰδοὺ τρεῖς. Καὶ οὐ μόνον οὐ λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τὴν σάρκα εἰ δέοι, προσδίδωσι. Τέσσαρες. Εἶτα σὺν τῇ σάρκι, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτήν. Πέμπτον. Καὶ ὑπὲρ τῶν μὴ σφόδρ φιλοῦντων αὐτόν. Ἐκτον. Καὶ οὐδὲ τὸ ἀγαπῶντα μὴ ἀγαπᾶσθαι, ἐγκοπὴν τινα ποιεῖ. Ἐβδομον. Ἐγὼ δὲ πατὴρ ἐπέχων εἰς ὑμᾶς τάξις, οὐ μόνον οὐ λήψομαι, ἀλλὰ καὶ παρήγοι, καὶ οὐ χρήματα, ἀλλ' αὐτὸν ἐμὲ καὶ τὴν ἐμαυτοῦ σάρκα. Τοῦτο γὰρ τὸ, Ἐκθαπανθηθῆσθαι, τούτεστι, κἂν τὴν σάρκα δέοι θανατῶσθαι ὑπὲρ ὧμων, οὐ φέισομαι. «Εἰ καὶ περιστοίρμας ὑμᾶς ἀγαπῶ. » Καὶ ταῦτα ποιεῖ, φησὶν, ὑπὲρ τῶν λίσαν μὲν φιλοῦμένων, ἤττον δὲ ἀγαπῶντων. « Ἔστω δὲ ἐγὼ οὐ κατεδάρχησα ὑμᾶς. » Κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, καὶ φησι, τοῦτο ὡμολόγηται, ὅτι ἐγὼ οὐ κατεδάρχησα ὑμᾶς ἐν τῇ λαβεῖν τινι. Ἄλλ' ὑπάρχουν πανουργοί, δόλοι ὑμᾶς ἔλαβον, τούτεστι, δόλοι ὑμᾶς μετὰ χειρισμένην καὶ ἡμενίσια. Καὶ ἐγὼ μὲν αὐτοπροσώπως οὐδὲν εἰληψα. Ἀρα μὴ διὰ μέσων τινῶν τοῦτο ἐπραξα, πέμψας τινὰς καὶ δι' αὐτῶν λαβὼν; Οὐ μνησθῆναι. Οἱ γὰρ ἐλθόντες πρὸς ὑμᾶς, τοῖς ἑμοῖς ἔχουσιν ἠκολούθησαν. « Δι' ἑαυτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; » Οἶον διὰ μέσων αὐτῶν. Ὅρα δὲ, πλεονέξαν καλεῖ, τὸ παρὰ ἀκύντων λαβεῖν. Καὶ αὐτοῖς δὲ ἡμέρα ὀνειδίξει, ὥς καὶ αὐτῶν πλεονεκτεῖσθαι ἡγοούμενων, καὶ θρέψουσι Παῦλον. « Παρεχάλεσα τίττον. » Καὶ τοῦτο ὀνειδιστικῶς. Οὐ γὰρ ἐπεμψα, ἀλλὰ παρεχάλεσα, δεικνὺς ὅτι εἰ καὶ εἰληψεν, οὐκ ἐπαῖψεν. Οὐ γὰρ αὐτομάτως, ἀλλὰ κατὰ παράκλησιν ἦλθεν. Ἄλλ' ὁμοῦς, οὐδὲ οὕτως εἰληψεν. Ἦν δὲ καὶ τινὰ ἄλλον τῷ τίτῳ συναποστείλας. « Οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; » Τούτεστιν, οὐ τῇ αὐτῇ χάριτι ἢ καὶ ἐγὼ; Τοῦτο λέγει πνεῦμα, ἡγοῦν χάρισμα πνευματικόν. Χάρισμα δὲ καλεῖ τὸ πρᾶγμα τὸ πνευματικὸν μὴ λαβεῖν. Ὅρα ἤν πῶς; τὰ οὐκ ἐκ κατορθώματα τῷ θεῷ ἀνασθῆναι. « Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἔγνωσι; »

A ecce tertio præparor ad veniendum, et in nullo negligentior ero circa vestram salutem. Deinde existiment quod nunc ipsum venientem oporteat omnino ab eis ali, maxime quoniam de hoc quoque multis disseruit in superioribus : hinc jam tollit primum hanc suspicionem : quoniam vos, inquit, cupio, non quæ vestra sunt, et vos diligo non vestra, quemadmodum pseudapostoli. Deinde etiam a compositum quidem vice patris ponens, illos autem loco

XII, 15-19. Ego vero libentissime impendam et expendam pro animabus vestris : licet uberius vos diligens minus diligar. Sed esto, ipse non gratus est vos, verum cum essem astutus, dolo vos cepi. Num per quemquam eorum quos misi ad vos circumveni-
 vos ? Rogari Titum, et una cum illo misi fratrem. Num in aliquo circumvenit vos Titus ? Annon eodem spiritu ambulavimus ? annon iisdem vestigiis ? Numquam arbitramini quod nos coram vobis excuse-
 mus ?

Viden? quot excellentiæ gradus habent Pauli gesta? Potuit accipere cum hoc juberet Christus, et non accepit: ecce unus. Et egens erat: ecce alter. Et **702** ipsis prædicabat: Ecce tertius. Nec solum non accepit, verum etiam si opus sit, carnem impenderet: ecce quartus. Deinde cum corpore etiam animam ipsam: ecce quintus. Idque pro his qui non admodum ipsum amarent: ecce sextus. Imo cum neque amantem redamarent, nihil de amore dimisit: ecce septimus. Ego tamen, inquit, cum patris vicem geram erga vos, non modo non accipiam, verum etiam præbebo: nec pecunias aut possessiones, sed meipsum et meam ipsius carnem. Nam hoc designat: Expendar: hoc est, etiam si carnem oporteat pro vobis impendere, non parcam. « Lieet uberius vos diligo. » Et hæc, inquit, facio pro his qui vehementer quidem amantur, sed minus amant. « Sed esto, ego ipse non gravavi vos. » Per interrogationem producit sermonem, et ait: Hoc in confesso est quod ego ipsa non gravaverim vos accipiendo quidquam: verum cum astutus essem, dolo vos cepi: hoc est, dolo vos tractavi et aggressus sum: et ego quidem propria persona nihil accepi: num igitur per medios quosdam hoc feci, mittens aliquos et per illos accipientes? Nequaquam. Nam qui ad vos venerunt, mea vestigia secuti sunt. « Num per quemquam circumveni vos? » Hoc est, per medium ipsorum? Vide autem quod fraudem ac extortionem dicat ab invitis accipere: ipsisque tacite impropert, quod se circumvenire ducerent si Paulum alerent. « Rogavi Titum. » Et hoc per impropertum dicitur: non enim misi, sed rogavi: ostendens quod si etiam accepisset non peceasset: neque enim propria sponte profectus est, sed rogatus: et tamen ne ita quidem accepit. Miserat autem alium quemdam una cum Tito. « Annon eodem spiritu ambulavimus? » Id est, nonne eadem gratia qua et ego? Hoc spiritum dicit sive donum spiritale. Fa-

etiam autem vocat donum, nempe etiam in angustis positum non accipere. Considera vero quomodo sua bona opera Deo referat accepta. « An non iisdem vestigiis. » Hoc est, ne in minimo quidem diversi fuerunt illi a mea diligentia. Vide autem quod non modo ipse non accepit, verum etiam iis quos misit ne acciperent persuasit : « Rursum arbitramini quod nos coram vobis excusamus. » Veritus est ne assentatoris opinionem de eo sumerent : ideo etiam superius dixit. **703** Rursum nos ipsos commendamus? et : Num egeamus commendatitiis epistolis? Non ergo vobis assentantes, aut nos coram vobis excusantes, hæc dicimus : Sed veluti in conspectu Dei, et eo inspectante loquimur : et in Christo sive per Christum loquimur. Quomodo autem possibile esset, eum qui coram Deo loquitur et per Christum loquitur, assentationi et adulationis gratia loqui.

XII, 19-21. In conspectu Dei per Christum loquimur : sed omnia, charissimi, pro vestri ædificatione. Metuo enim ne qua fiat, ut si venero non quales velim reperiam vos, et ego reperiar vobis qualem nolitis : ne quomodo sint contentiones, emulationes, iræ, concertationes, obtræctiones, susurria, tumores, seditiones. Ne iterum ubi venero humiliet me Deus meus apud vos : et lugeam multos eorum qui antea peccaverunt nec resipuerunt ab immunditia, libidineque et impudicitia quam patraverunt.

Non ergo loquimur vobis ad gratiam aut ad assentationem, sed ad vestri ædificationem, et utilitatem, ut relictis pseudapostolis, nobis solis adhæreatis ac nostris sermonibus. Aut, propterea non accepimus, ne vos qui infirmi estis, offendiculum haberetis. « Metuo enim. » Vides paternam providentiam? Alii peccaverunt et Paulus metuit. « Ne qua fiat. » Dubitat adhuc et non asserit. « Non quales volo reperiam vos. » Nempe corruptos : et ego quoque necessitate ductus reperiar qualem nolitis : hoc, puniens eos qui inmedicabiliter ægrotant : « Ne quomodo sint contentiones, emulationes. » Dicit etiam deinceps quales invenire nolit : Cum his, inquit, vitis. Dicit autem contentiones, eo quod dissiderent : « Concertationes » tanquam belli prælidia. « Tumores, » quod adversus ipsum eristas erigerent, Pseudapostolos vero honorarent. « Ne iterum ubi venero. » Sufficere, inquit, deberent priora. « Humiliet me Deus meus » Ulionem sumere de sordibus vocat sui humiliationem, ostendens quod non sine magna necessitate sumeret. Ostendit autem quod propter ipsos omnia sustineat, et humiliari sive deprimi, et lugere. « Deus meus. » Per hoc quod addit, « Meus. » ardentem Christi amorem significat **704** — Aliud. Sui humilitatem sive depressionem vocavit illorum transgressionem, confirmandam que jam prædixerat : « Quis infirmatur et ego non infirmor? quis offenditur, et ego non uror? » « Et lugeam multos. » Vide apostolicam virtutem. Cum nullius mali sibi conscius sit, pro aliorum delictis luget. Non autem dixit : Omnes, sed « Multos, » et neque hos manifestat, dans penitentiae locum, et ne impuden-

Τουτέστιν, οὐδὲ μικρὴν παρήλλαξαν ἔκαστοι τὴν ἑμὴν ἀκρίβειαν. Ὅρα δὲ, οὐ μόνον αὐτοὺς οὐκ εἴληπεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀποσταλέντας ἔπεισε μὴ λαβεῖν. « Πάλιν δοκίματε ἐπὶ ὑμῶν ἀπολογούμεθα ; » Δίδοικα μὴ κόλακός τινας λάβῃ δόξαν. Διὰ καὶ ἄνω ἔλεγε. Πάλιν αὐτοὺς συνιστάνομεν, καὶ εἰ μὴ χρήζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν. Οὐχ ὑμᾶς εὖν κολακεύοντες, ἢ ὑμῶν ἀπολογούμενοι, ταῦτα λέγομεν, ἀλλ' ὡς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁρῶντος αὐτοῦ λαλοῦμεν, καὶ ἐν Χριστῷ, ὅσον διὰ Χριστοῦ λαλοῦμεν. Τὸν δὲ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ λαλοῦντα, καὶ διὰ Χριστοῦ φηγομένον, πῶς δυνατόν κολακείας ἢ θωπείας ἔνεχεν λαλεῖν. Veluti in conspectu Dei, et eo inspectante loqui-

Κατ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. Τὰ δὲ πάντα, ἀγαπητοί, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκδομῆς. Φοβοῦμαι γάρ μὴ πως ἐλθὼν οὐκ οἶους θέλω εὑρῶ ὑμᾶς, κατὰ εὐρεθῶ ὑμῶν ὅσον οὐ θέλω. Μὴ πως ἔρεις, ἔζηλοι, θυμολογῆσιν, καταλαλιῶν, ψευδισμοί, φροσύσεις, ἀκαταστασίαι, μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσιν ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενήσω πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ ἀσελείᾳ ἣ ἐπραξάν.

Ὁ δὲ λαλοῦμεν εὖν χάριν ὑμῶν, ἢ πρὸς κολαίαν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ὑμᾶς οἰκοδομησαί καὶ ὠφελεῖσαι, ἵνα τοὺς ψευδαποστόλους φυγόντες, ἡμῶν μὴ προσέχητε, καὶ τοῖς ἡμετέροις λόγοις. Ἡ ἐπὶ τοῦτο οὐκ ἐλάβομεν, ἵνα μὴ ὑμεῖς ἀσθενεῖς ὦσιν σκανδαλισθῆτε. « Φοβοῦμαι γάρ. » Ὅπως κηδεμονίαν πατρικὴν ; Ἄλλοι ἡμάρτανον καὶ Παῦλος φοβήσιν. « Μὴ πως ἐλθὼν. » Ἐνδοιάζει ἐτι, καὶ οὐκ ἀπαραινεῖται. « Οὐκ οἶους θέλω εὑρῶ ὑμᾶς. » Ὅσον διεφθαρμένους, καὶ εὐρεθῶ κατὰ ἀνάγκην κατὰ γινόμενον, ὅσον οὐ θέλετε, τουτέστι, τιμωρούμενος τοὺς ἀνὰ τα νοσοῦντας. « Μὴ πως ἔρεις, ἔζηλοι. » Καὶ λοιπὸν λέγει, ποιοὺς εὐρεῖν οὐκ ἤθελε. Μετὰ τούτων, φησὶ, τῶν ἐλαττωμάτων. Ἐρεῖς δὲ φησὶ διὰ τὸ διαστάναι. « Ἐριθεῖται. » Ὅσον, ἀφιμαχία. « Φροσύσεις. » Ὅτι καὶ αὐτοῦ μὲν ὠρρωδῶντο, τοὺς δὲ ψευδαποστόλους ἐτίμων. « Μὴ πάλιν ἐλθόντα με. » Ἀρχεῖ, φησὶ, τὰ πρότερα. « Ταπεινώσει ὁ Θεός μου. » Τὸ λαλεῖν δίκην παρὰ τῶν αἰτίων, ταπεινώσιν οἰκείαν καλεῖ, δεικνύς, ὅς οὐκ ἂν δίχα μεγάλης ἀνάγκης κατεβέβητο. Δείκνυσιν δὲ ὅτι δι' αὐτοὺς πάντα ὁποῖναι, καὶ τὸ ταπεινωθῆναι, καὶ τὸ πενήσιν, τῷ εἰπεῖν, « Ὁ Θεός μου. » Τὸ, « Μοῦ, » γὰρ προσκαίμενον, τὴν διακαῇ ἀγάπην δηλοῖ τοῦ Χριστοῦ. — Ἀ. Λ. Ι. [ΘΕΟΔΩΡ.] Ταπεινώσιν αὐτοῦ, τὴν ἐκείνων παρανομίαν ἐκλήσιν βεβαιῶν ἀπὲρ ἥδη προείρηκε, τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ ; Τί ; σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι ; « Καὶ πενήσω πολλοὺς. » Ὅρα ἀποστολικὴν ἀρετὴν, μὴδὲν συνειδώς αὐτοῦ κακὸν, ὑπὲρ τῶν τοῖς ἄλλοις πεπλημελημένων πεινθεῖ. Οὐκ εἶπε δὲ, Πάντας, ἀλλὰ, « Πολλοὺς, » καὶ οὐδὲ τούτους δηλοῖ, μετανοίας χώραν δίδους, καὶ ὅπως μὴ γένηνται ἀναίσχυντοί τε. « Καὶ μὴ μετανοησάντων. » Ποῦ

εἰσιν οἱ Ναυατιανοί· ἡ Ἐπί τῃ ἀκαθαρσίᾳ. ἡ Ἀκαθαρσία, δύναται ἐπὶ ἐκδοτικῆς ἀμαρτίας λέγεσθαι. Οὐδὲν γὰρ ἀμαρτίας εἰσὶν ἁπλοῦς.

Τρίτον τοῦτο ἐρχομαι πρὸς ὑμᾶς, ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθίσεται πᾶν ῥῆμα. Προεῖρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν ὡς γράψω τοῖς προσημαρτηκόσι καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ, ὃς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δύναται ἐν ὑμῖν.

Ἦν δεύτερον ἐπαλθὼν, εἰ οὖν καὶ νῦν ἔλθω, τρίτον ἐρχομαι. Καὶ τί τοῦτο; Ὅτι περ, φησὶν, ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων, ἅπαν ῥῆμα ἀμφιβολοῦν ἵσταται, καὶ πέρας λαμβάνει, οὕτως ἐπὶ δύο καὶ τριῶν μου παρουσιῶν, ἅπαν ῥῆμα ἀπειλητικὸν σταθίσεται καθ' ὑμῶν, καὶ πέρας λήψεται. Ὅρα δὲ, οἱ ταῖς παρουσίαις, ἀντὶ μαρτύρων ἐχρήσατο. Προεῖρηκα γάρ. Καὶ ἤδη προεῖπον καὶ νῦν προλέγω. Ὅτι περ παρὼν πρὸς ὑμᾶς τὸ δεύτερον εἶπον, ἰδοὺ καὶ ἀπὼν τὸ τρίτον προλέγω. Ἰδοὺ τρεῖς ἄλλοι μάρτυρες. Ἦσαν μὲν αἱ δύο παρουσίαι, καὶ ἡ μέλλουσα ἕσσεσθαι, δύο καὶ τρεῖς μάρτυρες. Ἰδοὺ πάλιν ἄλλοι τρεῖς μάρτυρες. Τὸ δὲ παρὼν προεῖπεν, καὶ νῦν ἔπαυε ἐν τῇ ἀπουσίᾳ. Εὐφωδῶς δὲ τὴν Γραφὴν τὴν περὶ τῶν μαρτύρων ἐξέλαθεν εἰς τε τὰς τρεῖς παρουσίας, καὶ εἰς τὰς τρεῖς παραγγελίας. Καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι. Τοῖς μὲν ἡμαρτηκόσιν, ἵνα διορθωσῶνται, τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν, ἵνα μάρτυρες εἴεν, ὅτι, φησὶ, παρ' ἐμὲ οὐδὲν, ἐὰν μὴ μετανοήσαντες τιμωρήσονται. Ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. Τί προεῖρηκας, καὶ νῦν δὲ τί γράφεις; ὅτι, φησὶν, ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, τούτεστι, τὸ ἄλλο ἔπαυε, οὐ φείσομαι, ἰκενὺς ὅτι εἴτι φεῖσεται, καὶ ταῦτα σφαλλομένων. Ἐπειδὴ δοκιμὴν ζητεῖτε. [ΘΕΟΔΩΡ. ὁ ΠΙΟΤ] Δοκιμὴν. Πείραν. Οὐδὲν οὖν τοῦτο δὲ ἐκλάζεν, ὡς δοκιμὴν δώσω, ἀλλ' ὅτι ἡμαρτανόν. Τοῦτο δὲ εἰρηται, κατὰ τῶν λεγόντων ὅτι ἡ παρουσία αὐτοῦ ἀσθενῇ. Ἐπειδὴ, φησὶ, θέλετε δοκιμάσαι· εἰ ἐν ἐμοὶ λαλεῖ ὁ Χριστός. Ὅτι περ γὰρ ἐξημὸν με τοῦ Χριστοῦ, οὕτως οὐκ ὁπτετε. Πείραν λαβεῖν, ὡς ἵσους, βούλεσθε τοῦ ἐν ἐμοὶ φεγγομένου Χριστοῦ, καὶ τοὶ σιφῶς αὐτοῦ μαθόντες τὴν δύναμιν. Καὶ αὐτὸ τὸ δοκιμὴν ζητεῖν, ἀμαρτήματα ἦν. Τὸ γὰρ ἐκπειράζειν, καὶ μάλιστα μετὰ τοσαῦτα, ἀχαρίστων ἦν καὶ ἀγνωμόνων καὶ ἀθεοφάνων. Ὅτι εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ. Τί βούλεται ἡ προσθήκη, τοῦ, ἡ εἰς ὑμᾶς, καὶ τοῦ, ἡ ἐν ὑμῖν; οὐ γὰρ πρὸς αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ πανταχοῦ δυνατός ὁ Χριστός. Καὶ φαμεν, ὅτι ἀπειλητικὸν τὸ ῥῆμα, ὡς εἶλεγε. Πείραν ἔχετε ἀφ' ὧν πεινῶν ὁδε, ὅτι οὐκ ἀσθενῇ ὁ Χριστός. Ἦ ὅτι τῶς ἐν ὑμῖν, φησὶ, τοῖς καὶ διορθωθῆναι δυναμένοις, τὴν δύναμιν ἐπιδεικνύσι. Τοὺς γὰρ ἀνίσταται νοσοῦντας, ἐκεῖ τιμωρήσεται.

possunt ostendit potentiam: nam de his qui

Kal γὰρ εἰ ἐσταυρώθῃ ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ἔτι ἐκ θυμῶν Θεοῦ. Kal γὰρ ἡμεῖς ἀθεοφύμην

Atiores efficiantur. Nec resipuerunt. Ubi sunt? Novatiani? Ab immunditia. Immunditia potest de singulis dici peccatis. Nihil enim peccato foedius.

XIII, 1-4. Hic tertius erit adventus meus ad vos. In ore duorum testimonium et trium constituetur omne verbum. Prædixi et prædico, ut præsens cum essem iterum, et absens nunc scribo his qui ante peccaverunt ac cæteris omnibus, quod si venero denuo, non parciam. Quandoquidem experimentum queritis loquentis in me Christi, qui erga vos non est imbecillis, sed potens est in vobis.

Jam secundo veni, si igitur etiam nunc venero, tertio veniam, et quare hoc. Quemadmodum, inquit, in ore duorum et trium testimonium certum constituitur et finem accipit omne verbum, ita in duobus ac tribus meis adventibus omne verbum comminatorium constituetur adversum vos, et terminum accipiet. Considera autem quod adventibus pro testibus usus sit. Prædixi. Et jam prædixi et nunc prædico. Quemadmodum cum secundo præsens essem apud vos dixi, ecce jam absens tertio prædico. Ecce tres alii testes. Erant quidem duo adventus et tertius qui futurus est, duo ac tres testes. Ecce rursum alii tres testes bis præsentem prædixisse et nunc semel in absentia. Scite autem Scripturam quæ de tribus est testibus accepit ad tres adventus et tres admonitiones. Ac reliquis omnibus. His quidem qui deliquerunt, ut corrigantur: reliquis vero omnibus, ut testes sint quod nulla sit in me causa, si eos qui non resipuerint puniero. Quod si venero denuo, non parciam. 705

Quid prædixisti? et nunc rursum quid scribis? quod si denuo, inquit, id est, adhuc semel venero, non parciam, ostendens quod adhuc parcat, idque ipsis peccantibus. Quandoquidem experimentum queritis. Nam δοκιμή probationem et experimentum significat. Non tamen propterea puniebat ut experimentum daret, sed quia peccabant. Hoc autem adversus eos dictum est qui dicebant, quod presentia ejus imbecillis esset. Quandoquidem vultis, inquit, experiri num in me loquatur Christus. Siquidem quasi desertus essem a Christo ita me irridetis. Experimentum sumere vultis, ut apparet loquentis in me Christi, licet manifeste ejus potentiam didiceritis. Et hoc velle experiri, peccatum erat, nam erat tentare: et maxime post tanta, ingratorum erat et perfidorum ac instabilium. Qui erga vos non est imbecillis. Quid illi vult additio illa, Erga vos, et, In vobis? neque enim erga ipsos tantum, sed ubique potens est Christus. Et dicimus comminatorium esse verbum, ac si diceret: Experimentum habetis ab his quæ vobis contigerunt, quod non sit imbecillis Christus. Aut quod hoc tempore in his qui inter vos corrigi

immediabiliter agrotant, in futura sumet suppli-

XIII, 4-6. Nam quamvis crucifixus fuit ex infirmitate, vivit tamen ex potentia Dei. Siquidem et nos

infirmi sumus in ipso : sed vivemus cum ipso ex potentia Dei erga vos. Vos ipsos tentate num sitis in fide : vos ipsos probate. Annon cognoscitis vosmetipsos, quod Jesus Christus in vobis sit ? nisi in aliquo reprobi estis. At spero vos cognituros quod nos non simus reprobi.

« Nam quamvis crucifixus fuit in infirmitate » Multi turbantur, non advertentes potestatem dictionum. Considera ergo tres esse modos infirmitatis sive imbecillitatis unus quidem in morbis corporalibus : alter vero, debilitas circa fidem, sicut ipse ait. « Infirmum autem fide assumite ⁷⁰⁵. » Tertius qui nascitur ex persecutionibus et tentationibus. Nam et hæc vocat Paulus infirmitatem ; sicut ibi. « Nam potentia mea per infirmitatem perficitur ; » hoc est, persecutionibus ac tentationibus. **706** Ac rursum : « Quamobrem placeo mihi in infirmitatibus ; » idque interpretando subiungit : « In contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus. » Et rursum : « Cum infirmor tunc robustus sum : » nempe tunc gratia maxime assistente. Juxta hunc igitur imbecillitatis modum crucifixus est Dominus, insidias passus, pericula et contumelias. Attamen hoc, inquit, nocere non potuit ipsius potentia. — *Aut hoc modo : Infirmitatem seu imbecillitatem dicit eam quæ videbatur incredulis, ac si diceret : Quamvis juxta incredulorum sermonem crucifixus sit tanquam imbecillis (hoc videlicet ex concessione tribuens) tamen vivit, inquit, ex potentia Dei. Audiens autem Patris potentiam non hoc impium suspiceris, quod viribus destitutus fuerit ad vivificandum propriam carnem, et ideo patris potentia fuerit illi necessaria. Si enim Christus Dei potentia eat et Dei sapientia ⁷⁰⁷, quomodo viribus destitueretur potentia, idque ad propriam carnem ? qui aliis quoque vitam tribuit, imo potius omnibus. Sed indifferenter quæ Patris sunt dicit esse Filii, rursumque vice versa quæ Filii sunt dicit esse Patris. Quod enim ipse Christus suam carnem suscitaverit, audi eum dicentem : « Solve templum hoc, et in tribus diebus erigam ipsum ⁷⁰⁸. » Si autem Paulus quod Filius operatus est ex Patre fieri dicit, ne turberis. Scit enim eam dixisse ; « Omnia quæ habet Pater, mea sunt ⁷⁰⁹, » dixisse etiam ad Patrem : « Omnia mea tua sunt. » — Propter nostras enim infirmitates ac peccata, is qui fortis est nec peccare potest, crucifixus est. Aut, ex infirmitate, sicut Judæi dicebant : « Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. » Aut « Ex infirmitate, » sicut consequens est vos opinari. Nam si experimentum adhuc queritis, certe etiam crucem ex infirmitate sustinuisse putatis. Vivit tamen. » Quamquam enim crucis passionem propter mortalem corporis naturam sustinuit, vivit tamen, imo et vita est, tanquam et Dei Filius. « Ex potentia Dei. » Hoc est, tanquam Deus, tanquam potens, tanquam is qui sponte etiam*

ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ἡσώμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς. Ἐαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστέ ἐν τῇ πίστει, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε. Ἡ οὖν ἐπιγνώσκειται ἑαυτοὺς ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστίν, εἰ μὴ τὴν ἀδύναμιν ἔσται ; Ἐλπίζω δὲ ὅτι γνώσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι.

« Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας. » Πολλοὶ θεωροῦνται τῶν μὴ τῇ δυνάμει τῶν λέξεων προσεχόντων. Ὅρα οὖν, ἀσθενείας τρεῖς ποιεῖς. Εἰς μὲν ὁ ἐπὶ τῶν σωματικῶν νοσημάτων. Διότι τοῦτον τὸν περὶ τὴν πίστιν σταθρὸν, ὡς αὐτὸς φησὶ : « Τὸν δὲ ἀσθενούντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε. » Τρίτος δὲ ἐκ τῶν διωγμῶν καὶ πειρασμῶν. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀσθενεῖν ὁ Παῦλος καλεῖ, ὡς ἑκεῖ : « Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται » : τοῦτέστιν, ἐν διωγμοῖς καὶ κινδύνοις. Καὶ πάλιν : « Διὰ τοῦτο ἐν ἀσθενείᾳ » καὶ ἐργαζομένων αὐτῷ, ἐπάγει : « Ἐν ὑβρεσίν, ἐν διωγμοῖς, ἐν ἀνάγκαις. » Καὶ πάλιν : « Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι, » ὡς τότε μέγιστα τῆς χάριτος ἐπιζανούσης. Κατὰ τοῦτον οὖν τῆς ἀσθενείας τὸν τρόπον ἐσταυρώθη ὁ Κύριος, ἐπιβουλὴν ὑπομείνας, καὶ κτ. δυνον, καὶ ὑβριν. Ἀλλ' ὅμως, φησὶν, οὐ παρέδραψε τοῦτο τὴν δυνάμειν αὐτοῦ. — Ἡ οὐδὲν. Ἀσθενῆσαν φησὶ, τὴν δοκοῦσαν τοῖς ἀπίστοις, ὡσαύτως εἶπεν. Εἰ καὶ κατὰ τὸν τῶν ἀπίστων λόγον ἐξ ἀσθενείας ἐσταυρώθη, δηλαδὴ τοῦτο κατὰ συγχώρησιν διδούς, ἀλλὰ ἤ. φησὶν, ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Ἀκούων δὲ δυνάμεως Θεοῦ, μὴ τοῦτο τὸ ἀνόσιον ὑπονοήσης, ὅτι αὐτὸς ἤτοίμει ζωογονῆσαι τὴν ἰδίαν σάρκα, καὶ διὰ τοῦτο τῆς δυνάμεως τοῦ Πατρὸς χρεῖα γέγονεν. Εἰ γὰρ Χριστὸς Θεοῦ δύναμις ἐστὶ καὶ Θεοῦ σοφία, πῶς ἤτοίμει ἡ δύναμις, καὶ ταῦτα εἰς τὴν οἰκίαν σάρκα ; ὁ καὶ ἀλλοῖς ζωὴν διδούς, μέλλον δὲ ἅπασιν. Ἀλλ' ἀδιαφύλακτος ὁ Παῦλος καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ λέγει, καὶ ἐμπάλιν τὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς. Ὅτι γὰρ αὐτὸς ὁ Χριστὸς αὐτὴν ἀνέστησεν, ἀκούον αὐτοῦ λέγοντος : « Λύσατε τὴν ναὴν τοῦτον, καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτήν. » Εἰ δὲ ὅπερ αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἰργάσατο, τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς γενέσθαι λέγει ὁ Παῦλος, μὴ θεωρηθῆς. Οἶδα γὰρ αὐτὸν εἰπόντα, « Πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς μου ἐμὰ ἐστί. » Καὶ, « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστί, » πρὸς τὸν Πατέρα εἰρηκότα. — [ΦΩΤ.] Διὰ γὰρ τὰς ἡμῶν ἀσθενείας καὶ ἀμαρτίας, ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀναμάρτητος ἐσταύρωται. Ἡ ἐξ ἀσθενείας, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι εἶπεν, « Ἀλλοὺς ἴσωσιν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. » Ἡ, « Ἐξ ἀσθενείας, » ὡς ὑμῖν ἀκούσθαι νομίσαι. — [ΘΕΩΔΩΡ.] Εἰ γὰρ δοκιμῇ ἐτιζητέστε, καὶ τὸν σταυρὸν ἄρα ἐξ ἀσθενείας νομίζετε ὑπομείναι. « Ἀλλὰ ἤ. » Εἰ γὰρ καὶ τοῦ σταυροῦ τὸ πάθος ὑπέμεινε διὰ τὴν θνητὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ ἤ καὶ ζωὴ ἔστιν ὡς Θεὸς καὶ Θεοῦ Υἱός. « Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. » Ἀντὶ τοῦ, ὡς Θεὸς δυνατὸς, ὡς ἰκονοῦς καὶ ἀπαθεία παθὼν. — Ἡ καὶ οὕτως. Εἰ καὶ ἐσταυρώθη, φησὶν, ὡς τὴν παθῆντην φύσιν καὶ ἀσθενῆ ἀναλαβὼν, ἀλλὰ ἤ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, καὶ τὴν παντοδυναμίαν καὶ θεϊαν φύσιν φέρων ἐν ἑαυτῷ. « Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενούμεν. » Ὅτι περὶ γὰρ αὐτὸς

⁷⁰⁵ Rom. xiv, 1. ⁷⁰⁷ 1 Cor. i, 24. ⁷⁰⁸ Joan. ii, 19. ⁷⁰⁹ Joan. i, 1.

⁷⁰⁵ Joan. xvi, 15. ⁷⁰⁷ Joan. xvii, 10. ⁷⁰⁹ Matth.

φθιν, οὐδὲν πρὸς τὴν δύναμιν παραβιάζῃ ἐπιβή
ἐσταυρώθη, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς ἐπιβή θωακόμεθα, καὶ
ὀδρεζόμεθα. Διὸ ἐπάγει, « Ἐν αὐτῷ. » Τὸ γάρ,
« Καὶ ἡμεῖς ἀσθενούμεν ἐν αὐτῷ, » ἢ ὅτι ἂ πάσχοντες
δὲ αὐτὸν πάσχοντες ἢ ὅτι δοκοῦμεν ὑμῖν ἀσθενεῖν,
ἐκ τοῦ μὴ καλᾶς εἶναι καὶ τιμωρεῖν ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ
τοῦτο ἐν Χριστῷ ποιοῦμεν. Αὐτὸς γὰρ ἡμεῖς ἰδιό-
ξεν ἀνέχεται καὶ μακροθυμεῖν, ἀλλ' ὥσπερ ἀνέχε-
σθαι καὶ μακροθυμεῖν, οὕτως ἐπὶ τῶν ἀναλήγτως
ἐχόντων καὶ μὴ μεταμελομένων, τὴν τιμωρητικὴν
καὶ κολαστικὴν δύναμιν ἐπιδεικνύειν· οὕτως γὰρ καὶ
αὐτὸς ποιεῖ. « Ἐν αὐτῷ. » Τούτῳ, δι' αὐτὸν καὶ διὰ
τὸ κήρυγμα αὐτοῦ, ἀσθενούμεν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ
ἐν τοῖς κινδύνοις. Ἀλλ' ὥσπερ τῶν σκληροπῶπων αὐτῷ
κοινωνοῦμεν, οὕτως καὶ τῶν φαειῶν κοινωνήσομεν.
« Ὅθεν ἐπάγει. » Ἀλλὰ ζητούμεθα σὺν αὐτῷ. [ΦΩΤ.]
Τούτῳ, δευχθισόμεθα ἐν ὑμῖν ζῶντες, οὐχ ἀπλῶς,
ἀλλὰ σὺν αὐτῷ τῷ Χριστῷ. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς
ζῶντες, ἀλλ' ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὴν ζωὴν
ἐχοντες, δι' ἧς καὶ αὐτὸς θάνατον παθήσας καὶ θό-
νον σκληρούσας, καὶ ἀνέστη καὶ ζῇ. Αὐτὴ δὲ ἡ ζωὴ καὶ
ἡ δύναμις, δηλονότι τιμωρητικὴ ἐστὶ τῶν τὰ ἔργα
τοῦ πονηροῦ πραττόντων, ὥσπερ σωστικὴ τῶν με-
τάνοιαν ἐπιτελούντων. Διὰ τοῦτους δὲ λέγει, ὅτι μὴ
καταφρονεῖτε ἡμῶν, ὡς ὁρῶντες ἡμεῖς θωακόμενους
καὶ μυρία πάσχοντας, οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς καταφρο-
νήθη σταυρούμενος, ἀλλ' ἀναστὰς, πάντα ὅσα ἡθέ-
λησεν ἐποίησεν. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἂ πάσχοντες, δι'
αὐτὸν πάσχοντες. « Ὅτι καὶ πάσχοντες, ἐκείνος
δὲ ζῇ καὶ δύναται, καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ, ὅσον αὐτοῦ
θελόντες, καὶ ζῶμεν, καὶ δυνατόι ἐσμεν ποιεῖν ὃ
βουλόμεθα εἰς ὑμᾶς, καὶ μέλιστα εἰς ὑμᾶς, ὅτι πολλὰ
ἔχομεν ἀπειθούντων ὑμῶν, δικαιοῦμεθα καθ' ὑμῶν.
« Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς. » — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΟΥ.]
« Ὅμοιος νόσον καὶ τοῦτο τῷ θνῷ. » Ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνά-
μεως Θεοῦ. » Τὸ δὲ, « εἰς ὑμᾶς, » ὅσον, Ὑμῖν ζήσομεν,
τούτῳ εἰς τὴν ὑμῶν ὀφείλειαν. « Ἡ, δι' ὑμᾶς, ἐπιβή
φθιν, ἐπεστρέψαμεν ὑμᾶς ἢ σὺν ὑμῖν ζήσομεν τότε.
« Ἐαυτοὺς πειράζετε. » Ὅρᾳς ὅσον κατασκευάζει. Καὶ
τί λέγω, φησὶ, περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοὶ
λαλεῖ· καὶ ὑμεῖς γὰρ αὐτοί, εἰ μὴ τί ἀδοκίμοι γεγό-
νατε, ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ ὑμεῖς,
πολλῷ μᾶλλον, φησὶ, ἐγώ. Ἐαυτῶν τοιγάρουν ἀπο-
πειραν ποιεῖσθε, μὴ τις ἐκ τῶν ὁρῶν παρεστῆται
δογμάτων, ἐπὶ τῶν ψευδαποστόλων διδαχῇ. [ΦΩΤ.]
« Ἄρα μὴ αὐτοὺς πειράζετε εἰ ἔστε ἐν τῇ πίστει; »
Ἄρα μὴ αὐτοὺς δοκιμάζετε; τὸ γὰρ ἐστὶ δοκιμὴν ζη-
τεῖν τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ, καὶ οὕτω ἀκρι-
βῶς πεπιεσθαι ὡς ἐν τῷ διδασκάλῳ λαλεῖ ὁ Χρι-
στὸς, τί ἕτερον ἐστὶν ἢ καὶ αὐτοὺς πειράζειν, εἰ
ἔστε πιστοὶ καὶ ἀκριβοῦντες καὶ περὶ αὐτῶν· μᾶλ-
λον δὲ καὶ ἀγνοεῖν ὅλας, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστίν.
Εἰ γὰρ οὐκ ἐν τῷ διδασκάλῳ ὁ Χριστὸς, πολλῷ μᾶλ-
λον οὐδ' ἐν τοῖς μαθηταῖς. Ἀλλὰ πῶς, φησὶ, οὐκ
ἐπιγινώσκετε ὅτι ἐν ὑμῖν ὁ Χριστὸς, δὲ καὶ χαρί-
σμασι διαφόροις ἐκπορεύσεν ὑμᾶς; ἢ διὰ τῶν πρᾶ-
ξεων ὑμῶν ἀδοκίμους αὐτοὺς παραστήσαντες, καὶ
τοῦτον ἐξεπέστε, τοῦτο δὲ, ἴνα εἴπη, ὅτι εἰ ὑμεῖς
χαρίσματα καὶ ἰσχύον κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων

A passus est qui passus est. — Aut hoc etiam modo :
Quamquam passus est, inquit, ut qui naturam pos-
sibilem et infirmam assumpsit, vivit tamen ubi a
mortuis resurrexit habens ac ferens in seipso
naturam omnipotentem ac divinam. » Siquidem et
nos infirmi sumus. » 707 Nam quemadmodum
ipse, inquit, nihil documentum in potentia accepit
ex eo quod persecutiones et contumelias sustinemus
Ideo subiunxit : « In ipso. » Quod enim ait : « Et
nos infirmi sumus in ipso, » aut hoc significat,
quod quæ patimur propter ipsum patimur. Aut
quod videbimur vobis infirmi, eo quod non puni-
mus aut supplicio tradimus : sed hoc quoque in
Christo facimus. Nam ipse nos docuit sufferre et
longanimes esse. Sed quemadmodum sufferre do-
cuit et longanimes esse, ita quoque in stupidos
et non resipiscentes, punitivam et cruciativam seu
vindictivam potentiam ostendere : ita enim et
ipse facit. » In ipso. » Hoc est, propter ipsum et
predicationem ipsius infirmi sumus in persecutio-
nibus et in periculis. Sed quemadmodum socii
fuimus ipsi in tristibus, ita quoque socii in lætis
erimus. Unde subiungit : « Sed venimus cum ipso. »
Hoc est, ostendemur viventes in vobis, non vulgari
modo, sed cum ipso Christo. Nec utcumque viventes,
sed ex potentia ipsius vitam habentes : quæ et
ipse conculcata morte, spoliatoque inferno et sur-
rexit et vivit. Hæc autem via et potestas punitiva
sane est adversus eos qui opera mali illius ope-
rantur : quemadmodum etiam servativa est in eu-
rum utilitatem qui perfecte resipiscunt. Propter
hæc itaque ne nos, inquit, despiciatis, quod nos
videatis persecutiones aliaque adversa innumera
patientes. Ita et Christus despectus est cum cru-
cifigeretur : at ubi resurrexit, omnia quæcumque
voluit fecit. Et nos sane quæ patimur, itaque quam-
vis patimur, ille tamen vivit et potens est, nos-
que cum ipso : hoc est, ipso volente et vivimus et
potentes sumus facere quæcumque volumus erga
vos, et potentissimus erga vos : multas enim habe-
mus vobis cum credentibus iustificantes causas
adversum vos. « Ex potentia Dei erga vos. » —
Pari modo hoc intellige cum eo quod supra di-
ctum est : Vivit tamen ex potentia Dei. » Quod
autem ait : « Erga vos, » hoc est, vobis vivemus
id est ad utilitatem vestram. Aut, Propter vos,
quandoquidem convertimus vos. Aut, Vobiscum
tunc vivemus. « Vos ipsos tentate. » Vides quid
paret ? Et quid de me dico, inquit, quod Christus
in me loquatur ? Nam et vos ipsi, 708 nisi in
aliquo reprobis facti estis Christum in vobis ipsa
habetis : quod si vos, multo magis ego, inquit. Ex-
perimentum igitur vestri ipsorum facite ne quis a
rectis pervertatur dogmatis, per doctrinam pseu-
dopostolorum. Num vosipsos tentatis an in fide
sitis ? num vos ipsos probatis ? Siquidem experi-
mentum querere loquentis in me Christi, et non-
dum plene persuasos esse quod in magistro loqua-
tur Christus, quid aliud est quam vos ipsos quoque

tentare num fideles sitis, et ambigere etiam de A vobis ipsis, imo potius ignorare omnino quod Christus in vobis sit. Nam si non est in præceptore Christus, multo minus in discipulis. Sed quomodo, inquit, non cognoscitis quod Christus in vobis sit, qui etiam variis donis ditavit vos? An per actiones vestras constituistis vos ipsos reprobos et his excidistis? Hoc autem est, ac si dicat: Si vos dona et potestatem adversus spiritus immundos accepistis et habetis, nisi vos ipsos efficiendo reprobos his privaveritis, annon ego multo magis potestatem habeo adversus eos qui impurorum demonum voluntates explere conantur, qui estis vos? Aut etiam hoc modo. In me experimentum queritis? vos ipsos tentate, acriter vos ipsos probate an sitis in fide. Nam ut apparet etiam ab hac excidistis: neque enim aliter experimentum quereretis. Deinde tanquam mitigans vehementiam increpationis, «An non cognoscitis, inquit, vosmetipsos, » quod Jesus christus in vobis sit? Ac si dicat: Ego ita vos cognosco quod Christus in vobis sit: si autem ipsi hoc ignoratis, vestrum sane peccatum est. Itaque vos ipsos reprobos effecistis. Simul quoque admonet: quasi dicat: Si ego Christum in vobis esse cognosco, nisi reprobi facti sitis, quomodo ipsi adhuc experimentum ejus in me queretis? Et manifestum est tripliciter accipi posse hanc particulam, per consilium et adhortationem ut aliis placet: per hæsitacionem et accusationem: per increpacionem ac reprehensionem sicut nunc exponimus. «Annon cognoscitis vos ipsos.» Quomodo autem poterant cognoscere? ex signis quæ edebant, utrum ea adhuc ederent. «Nisi in aliquo reprobi estis.» Hoc loco etiam pravæ vitæ clam eos insinuat: Siquidem et fide et recta vita opus est ad signa. Itaque licet in fide sitis, **709** nisi et vitam conformiter institutis, reprobi estis. Inquit, et Christus in vobis non est, neque signis ostendit quod præsens sit apud vos. «At spero vos cognituros.» Si autem non omnino reprobi estis, spero vos cognituros per ultionem quæ in vos fiet quod nos non sinus reprobi. Oporteret utique vos alio modo cognoscere ac scire quod probati simus: quoniam autem non vultis, per supplicium vestrum cognoscetis.

XIII, 7-9. Opto autem apud Deum ne quid mali faciatis, non quo nos probati appareamus, sed ut vos quod honestum est faciatis, nos vero velut reprobi simus non enim possumus quidquam adversus veritatem, sed pro veritate. Gaudemus enim cum nos infirmi fuerimus, vos autem validi fueritis. Hoc autem insuper optamus vestram integritatem.

Vide mentem philosophicam: despiciebatur, subsannabatur tanquam nihil posset, sed in litteris duntaxat gloriaretur: et non modo differt, illato adversus illos supplicio, propriam manifestare potentiam: verum etiam precatur ne quando in necessitatem incidat hanc demonstrandi. Quomodo ergo et speras quod probatus apparebis, rursumque peccaris ne fiat? Precor quidem ut vos meliores reddamini, nec mihi opus sit inferre in vos supplicium, aut me probatum ex hoc ostendi. Ille

ἰλάσεται καὶ ἔχετε, εἰ μὴ δοκίμους ἑαυτοὺς παρασκευάσαντες τούτων ἐσπερήθητε, οὐχὶ ἐγὼ πολλὸν μᾶλλον ἐβουόμην ἔχειν κατὰ τῶν τῶ θελήματα τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων ἐπιτελεῖν αἰρουμένων, οὐκ ἄν τις ἐστε ὑμεῖς; ἢ καὶ οὕτως. Ἐν ἡμῶν δοκιμῇ ζητεῖτε; ἑαυτοὺς πειράζετε. Ἐπιτηρητικῶς ἑαυτοὺς δοκιμάζετε, εἰ ἐστὶ ἐν τῇ πίστει. Ὡς γὰρ εἶπα, καὶ ταύτης ἐξέστητε, ἐπὶ οὐ κἄν δοκιμῇ ἐπαζητεῖτε. Εἴτε ὥστερ λαίλων ἐν σφοδρῶν τῆς ἐπιτιμήσεως, «Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκετε, φησὶν, ἑαυτοὺς.» ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἔστιν; ἀπὸ τοῦ ἐγὼ οὕτως ὑμεῖς; ἐπιγινώσκω. ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ αὐτοὶ τοῦτο ἀγνοεῖτε, ὑμῶν ἀρα τὸ ἐγκλημα. Οὐκοῦν ἑαυτοὺς δοκίμους ἀπειργάσασθε. Ἄρα δὲ καὶ ἐντρέπεται. Ὡς εἰ ἐγὼ τὸν Χριστὸν ἐν ὑμῖν εἶναι γινώσκω εἰ μὴ δόκιμοι γέγονατε, πῶς αὐτοὶ ἐν δοκιμῇ αὐτοὺ ἐν ἡμῶν ζητεῖτε; καὶ δὴλον ἐστὶ τριπλῶς ἔστιν ἔκλειψεν τὸ χάριον, κατὰ συμβουλίην καὶ παραίνεσιν, ὥστερ ἑταῖροι, κατὰ ἐπαπόρησιν καὶ διαγῶν, κατὰ ἐπιπλήξιν καὶ ἐπιτίμησιν, ὡς νῦν ἔκκειται. «Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτοὺς.» Πῶς; ὅτι ἂν γινώσκον; ἐκ τῶν σημείων ὧν ἔπορευον, εἰ ἐν ποιοῖεν αὐτὰ, φησὶν. «Εἰ μὴ τι δόκιμοι ἐστε.» Ἐνταῦθα καὶ εἰς βίον πονηρὸν αὐτοὺς ἀντίτι- ται. Δὲ γὰρ καὶ πίστει καὶ βίῳ, πρὸς τὰ σημεία. Εἰ οὖν καὶ ἐστε ἐν τῇ πίστει, μὴ καὶ βίον δὲ κατὰ- ληλὸν ἐπιτηρεῖτε, φησὶν, δόκιμοι τὲ ἐστε, καὶ Χρι- στὸς ἐν ὑμῖν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ διὰ τῶν σημείων δι- κύνουσι παρὼν πρὸς ὑμᾶς. «Ἐλπίζω δὲ ἐν γινώσκω.» Εἰ δὲ ὅλως ὑμεῖς μὴ ἐστε δόκιμοι, ἐλπίζω ἐν διὰ τῆς εἰς ὑμᾶς τιμωρίας γινώσκω, ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἔσμεν δόκιμοι. Ἐὰν μὲν οὖν ἄλλω τρόπῳ γινώσκω ὑμᾶς; καὶ εἰδέναι ἐν δόκιμοι ἔσμεν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ βούλομαι, διὰ τῆς ὑμῶν τιμωρίας τοῦτο γινώ- σκω.

Et vitam conformiter institutis, reprobi estis. ostendit quod præsens sit apud vos. «At spero vos cognituros per ultionem quæ in vos fiet quod nos non sinus reprobi. Oporteret utique vos alio modo cognoscere ac scire quod probati simus: quoniam autem non vultis, per supplicium vestrum cognoscetis.

Ἐλχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὴν μηδὲν, οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι γάρωμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιεῖτε, ἡμεῖς δὲ ὡς δόκιμοι ὦμεν. Οὐ γὰρ δύναμεθα εἰ κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὥστερ τῆς ἀληθείας. Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ θυράτε ἡτε. Τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα τῇ ὁμῶν κατὰ- σιν.

Ὅρα φιλόσοφον γινώσκην, καταρροεῖτο, ἐκω- φεῖτο ὡς οὐδὲν δυνάμενος, ἀλλ' ἐν γράμματι μόνον κομπάζων. Καὶ οὐ μόνον ἀναβάλλεται διὰ τῆς κατ' ἐκείνων τιμωρίας τὴν οὐσίαν ἰσχύον φανερεῖσθαι. ἀλλὰ καὶ εὐχεται μὴ ἐμπροσθεν ποτε εἰς ἀνόγκην τοῦ ταύτην ἐπιδείξαι. — [ΦΩΤ.] Πῶς οὖν καὶ ἐλπίεις δόκιμος δοθῆναι, καὶ πάλιν εὐχῇ μὴ γενέσθαι; εὐχόμεν μὲν βελτιωθῆναι ὑμᾶς, καὶ μὴ διεθῆναι με- τῆς ἐφ' ὑμᾶς τιμωρίας, μὴ δὲ δόκιμον ἐν ταύτῃ δια- εῖσθαι. Τοῦτο εὐχόμεν, ἐν τούτῳ χαίρου. Εἰ δὲ

ἐπιμένετε τῇ ἀμαρτίᾳ καταφρονούντες τῆς τιμωρίας, ἀνιώντες μὲν καὶ βαρυνόμενοι, ὅπως τιμωρησάμενοι. Ῥῥῆδιον γὰρ μοι τὸ ἐλπίζειν τοῦτο. « Οὐχ ἵνα ἡμεῖς, δόκιμοι φανώμεν. » Ἐν γὰρ τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν αὐτοῦς, οὐκ ἐστὶν τὴν τιμωρητικὴν ἐπιδείκνυτοδύναμιν, καὶ πάλιν ὡς ἀδόκιμος καὶ ἀνίσχυρος ἐκρίνεται. « Ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι. » Καλῶς τὸ, Ὡς ἀδόκιμοι. Οὐ γὰρ τῇ ἀληθείᾳ ἡμελλαν, ἐπεὶ μὴ τιμωρεῖται μὴ ἀμαρτάνοντας, ἀδόκιμος γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ μάλιστα δόκιμος, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπολήψιν, εἰς τὸ, ὡς ἀδόκιμοι. « Οὐ γὰρ δυνάμεθα τι κατὰ τῆς ἀληθείας. » Ἐάν τις ἀληθῶς βίωσιν, φησὶ, καὶ εὐσεβῶς. Ἀληθείαν γὰρ νυντὴν εὐσεβείαν καλεῖ, ὡς νόθου ὄντος τοῦ εὐσεβεῖος βίου. Οὐ γὰρ εἰ βουλοίμεθα ἐπαγαγεῖν τιμωρίαν, δυνάμεθα. Οὐ συνεργεῖ γὰρ ὁ θεός. Οὐ γὰρ κατὰ τῆς ἀληθείας ὅσον εὐσεβείας τι ἰσχύομεν. Ἡ δὲ ἰσχὺς ἡμῶν. Ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα τοὺς μὴ κατ' αὐτὴν ζῶντας, διὰ τῆς τιμωρίας ἀναγκάζομεν αἰρεῖσθαι αὐτῇ. « Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς δόκωμεν. » Τί οὖν; Ἐπεὶ μὴ δύναμαι καὶ βουλόμενος κατὰ τῆς ἀληθείας. Ἄρα ἀλγὺ ὑπὲρ τοῦτο; Οὐ μὲν οὖν. Χαίρων γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενεῖς νομιζόμεθα, ἐκ τοῦ μὴ ἰσχύειν τιμωρίαν. Ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί, ἐκ τοῦ ἀνάλοτοι εἶναι τῇ τιμωρητικῇ μου δυνάμει, διὰ τὸ βίον ὁρθῶς. « Τοῦτα δὲ καὶ εὐχόμεθα. » Ἄρα οὐ μόνον χαίρομεν; καὶ εὐχόμεθα μὲν οὖν τὴν ἡμῶν κατάρτισιν, τούτεστιν, εὐδοκίμησιν, καὶ τὸ ἀπηρτίσθαι ἐν βίῳ καὶ λόγμοσι χρηστοῖς. Ἡ ἵνα σπαιλλομένου; τιμωρούμενοι, δέξωμεν εἶναι δυνατόι.

Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα μὴ παρὼν ἀποτόμως χρῆσθαι, κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκε μοι ὁ Κύριος, εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καὶ ἀφαιρέσιν.

Ἐπειδὴ σφόδρα ἐπιπλήξεν αὐτοὺς πανταχοῦ μὲν, μάλιστα δὲ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς, νῦν διὰ τοιούτων ἀπολογεῖται, καὶ φησὶ. Διὰ τοῦτο οὕτω; ἔγραψα, ὡς βουλόμενος; ἄχρι τῶν γραμμάτων εἶναι τὴν ἀποτομίαν, καὶ μὴ ἐν ἔργοις ἐπιδειχθῆναι. « Κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκε μοι ὁ Κύριος. » Ὡς καὶ πάλιν καλεῖται, φησὶν, οὐκ ἐγὼ καλεῖται, ἀλλὰ διὰ μέσου ἡμεῶν, ὁ ταύτην μοι δέδωκε; τὴν ἐξουσίαν Χριστός. Ὅρα δὲ, ἐν τῷ ἀπολογεῖσθαι, φοβερώτερον τὸν λόγον εἰργάσατο. Τί οὖν; εἰποι τις ἐν αὐτῷ. Διὰ τοῦτο εὐλαφῶς ἐξουσίαν, ἵνα τιμωρῇ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς κατ' εἰκόνα θεοῦ; καὶ εἰς τοῦτο οἱ ὅλοις κατέστησεν ὁ φιλόανθρωπος Χριστός; Οὐκ εἰς καθαιρέσιν, φησὶ, καὶ ἐλεθρον ψυχῶν εὐλαφῶς τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομὴν. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο τὸ τοὺς αἰτίους τιμωρεῖσθαι, οἰκοδομὴ Ἐκκλησίας ἐστίν, ἀτραπαιτέρων τῶν λοιπῶν καὶ δοκιματέρων, διὰ τῆς τιμωρίας γινόμενων.

Αοιζὲν, ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε, πορευόμενοι, τὸ αὐτὸ πορεύεσθε, ἐκζητεῖτε. Καὶ ὁ θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. Ἀγαπᾶσθε ἀλλήλους ἐν ἀγάπῃ πλήρη. Ἀγαπᾶ-

A opto, in hoc gaudeo. Si vero in peccato permaneritis, contemnes supplicia: anxius quidem et repugnante animo, ulciscar tamen: nam id magis promptum est sperare sive vereri. « Non quo nos probati appareamus. » Et eo enim quod non peccarent, jam punitivam non ostenderet potentiam, quin potius ut reprobis et impotens haberetur. « Nos vero velut reprobi. » Bene ait: Velut reprobi; neque enim vere reprobis futurus erat, quod non peccantes puniturus non esset, imo maxime probatus: sed ob multorum suspicionem dixit: « Velut reprobi. » — « Non enim possumus quidquam adversus veritatem. » Si quis vere, inquit, ac pie vivat (nam veritatem vocat nunc pietatem, tanquam vere illegitima sit impia vita, etiam si velimus supplicium inducere nequimus: non enim cooperatur Deus, 710 Siquidem nihil adversus veritatem sive pietatem possumus, sed pro ipsa: ut eos qui iuxta ipsam non vivunt, supplicio cogamus ut eam velint. « Galileus enim cum nos infirmi fuimus. » Quid ergo? Quoniam, inquit, etiam si velim non possum adversus veritatem, num propterea doleo? Nequaquam. Nam gaudeo cum nos imbecilles existimati fuimus, eo quod ulionem non inducamus: vos autem validi, eo quod comprehendit a mea punitiva potentia non potueritis, ob correctam vitam. « Hoc autem insuper optamus. » Nom ergo solum gaudemus? etiam optamus sane magis vestram integritatem, hoc est, ut probi habeamini ac perficiamini in vita et sanis dogmatibus, quam ut nos supplicio efficientes eos qui errant, videamur esse potentes.

XIII, 10. Propterea hac absens scribo, ne cum praesens fuero, rigidus sim juxta potestatem quam dedit mihi Dominus in edificationem et non in abolitionem.

Quoniam vehementer ubique eos increpavi, maxime tamen in fine epistolae; propter hujusmodi nunc se excusat, et ait: Propterea ita scripsi, volens in litteris dumtaxat esse severitatem, et non operibus eam demonstrari. « Juxta potestatem quam dedit mihi Dominus. » Itaque si supplicium, inquit, sumpsero, non ego sumam supplicium: sed per me medium, ipse qui hanc mihi dedit potestatem Christus. Considera vero quod se excusando formidabiliorem exhibuerit sermonem. Quid ergo? posset quispiam ipsi dicere, an ob id potestatem accepisti ut punires homines ad imaginem Dei creatos? et ad hoc omnino te consiliuit benignus hominum amator Christus? Non ad abolitionem, inquit, et perditionem animarum accepi potestatem, sed ad edificationem. Nam hoc ipsum, nempe punire peccantes, edificatio Ecclesiae est, dum ceteri horum supplicio firmiores ac probatiores redduntur.

XIII, 11-13. Quod superest, fratres, gaudete, integri estote, consolationem accipite, unanimis sitis, pacem habete, et Deus charitatis ac pacis erit vobiscum. Salutante vos mutuo sancto osculo. Salutant

sancti omnes. Gratia Domini Jesu Christi, et A
Charitas Dei, et communicatio Spiritus sancti sit
cum omnibus vobis Amen.

Postquam ego, inquit, quod meum est feci : hoc est, consilium dedi ac minatus sum : reliquum est ut et vos quae vestra sunt conferatis, nempe ut gaudeatis. Gaudebitis autem correcti, et nunc et in futurum. « Gaudete. » Scientes quod ea quae comminatus sum, neque hoc cupio : quin magis refugio ne fiant, minatus autem, ut correcti nihil triste patiamini, ideo gaudete. « Integri estote. » Hoc est, perfecti sitis, complete ea quae desunt, in virtute perficiamini, et cetera facite. Nam si vos hanc operemini, non solum nihil grave patiemini, verumetiam Deus charitatis ac pacis erit vobiscum. « Consolationem accipite. » Quoniam multae erant afflictiones, ait : Consolationem accipite et a vobis ipsis et ab aliis : praeterea et a conscientia ad meliorem mutationem animum sumite. « Pacem habete. » Hoc in prioris quoque epistolae exordio petivit : dissidebant enim inter se. Quid ergo cupit ? ut idem sentirent et pacem haberent : quia contingit idem sentire in dogmatis, non tamen pacem mutuo habere. « Et Deus charitatis. » Deus appellatur Deus charitatis sive dilectionis, eo quod nos dilexerit : pacis vero eo quod pace junxerit caelestia terrenis. Ex dilectione autem est pax. Si haec, inquit, feceritis, erit vobiscum Deus. Aut orat ut ita fiat. « Sancto osculo. » Non doloso, inquit, et fraudulento, quemadmodum Judas. Propterea autem deosculamur, ut susciteamus erga nos ipsos amorem. « Salutant vos sancti omnes. » Praesentes quidem osculo conjungit, absentes vero salutatione et alloquio. Nam ab eodem interim ore procedunt salutatio et alloquium. « Gratia Domini Jesu Christi. » Postquam omnes conjunxit, quem suum morem etiam nunc servat, precatur eis gratia filii, qua salvos nos fecit gratia occisus pro nobis, et non propter opera nostra : et charitatem Dei, qua nos dilexit, dato pro nobis
712 Unigenito : communicationem Spiritus sancti, hoc est, participationem ejus et acceptionem, per quam omnes sanctificamur in superventionem Patris Dei Spiritus.

Finis, divino favente auxilio, posterioris ad Corinthios Epistola.

Missa est a Philippis per Titum et Lucam.

ζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Μετὰ τὸ ἐμὲ, φησί, τὸ ἐμαυτοῦ ποιῆσαι, τούτέστι, συμβουλευσαί, ἀπειλῆσαι, ὑπόλοιπόν ἐστι τὸ. καὶ ὑμᾶς τὰ ἀπ' ὑμῶν συνεισενέγκαι. Τὸ δὲ ἐστὶ, χαίρετε· γαρήσασθε δὲ διορθοῦμενοι, νῦν τε, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. « Χαίρετε. » Μαθόντες ὅτι ἄπερ ἠπειλήσα, οὐχ ἵνα ποιῶ ἠπειλήσα, οὐδὲ θέλω τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀπεύχομαι γενέσθαι. ἠπειλήσα δὲ ἵνα διορθωθέντες, μηδὲν ἀναρῶν πάθῃτε. Αἰὶ χαίρετε, « Καταρτίζεσθε, » οἷοιαι τέλειαι γίνεσθε, ἀναπληροῦτε τὰ λείποντα, ἐν ἀρετῇ τελειοῦσθε, καὶ τὰλλα πράττετε. Ταῦτα γὰρ ὑμῶν κατορθοῦντων, οὐ μόνον οὐδὲν δεινὸν παύσεσθε, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης, ἐστὶ μετ' ὑμῶν. « Παρακαλεῖσθε. » Ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοὶ, φησί, Παρακαλεῖσθε, καὶ ὑπ' αὐτῶν, καὶ ὑπὸ ἄλλων. Ἐτι τε ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, εἰς βελτίω μεταβολὴν παραμυθεῖσθε. « Εἰρηνεύετε. » Τοῦτο καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ἐν προοιμίῳ εἴρησε. Δις τὰς αἰτίας γὰρ πρὸς αὐτοὺς. Τί δὲ βούλεται ; τὸ τε τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ εἰρηνεύειν, ὅτι ἐνὶ τῷ αὐτῷ μὲν φρονεῖν ἐν τοῖς δόγμασι, μὴ εἰρηνεύειν δὲ πρὸς αὐτοὺς. « Καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης. » Θεὸς ἀγάπης ὁ Θεὸς χρηματίζει, διὰ τὸ ἡγαπηκέναι ἡμᾶς : εἰρήνην δὲ, διὰ τὸ εἰρηνεύσαι τὰ ἐν οὐρανῷ τοῖς ἐν γῆ. Ἐκ δὲ τῆς ἀγάπης, ἡ εἰρήνη. Ἐάν, φησί, ταῦτα ποιῇτε, ἐσται μετ' ὑμῶν ὁ Θεός, ἡ ἐπιύχεται. « Ἐν ἁγίῳ φιλήματι. » Μὴ ὑποῦλε, φησί, καὶ δολερῷ, ὡς ὁ Ἰούδας. Διὰ τοῦτο δὲ φιλοῦμεν, ἵνα ἀναζωπυρῶμεν τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην. « Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες. » Τοὺς μὲν παρόντας διὰ φιλήματος συνάπτει, τοὺς δὲ ἀπόντας διὰ προσήσεως. Ἀπὸ γὰρ τοῦ αὐτοῦ πρόεισι στόματος, ὃ τε ἀσπασμὸς καὶ ἡ πρόσρησις. « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ συνῆψεν ἅπαντας, ὅπερ ἴθος αὐτῷ, καὶ νῦν ποιῇ, ἐπιύχεται αὐτοῖς τὴν χάριν τοῦ Ἰησοῦ, δι' ἧς ἔσωσε, χάριτι καὶ οὐ δι' ἔργα ἡμῶν σφαγῆς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς ἣν ἡγάπησεν ἡμᾶς, τὸν μονογενῆ υἱὸν ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἷον τὴν μετοχὴν αὐτοῦ καὶ μετέληψιν, δι' ἧς πάντες ἁγιαζόμεθα, ἐν τῇ ἐπιφοιτῇ τοῦ παρακλήτου Θεοῦ τοῦ Πνεύματος.

Τέλος, ὅν Θεῷ, τῆς πρὸς Κορινθίους β' Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων, διὰ Τίτου καὶ Λουκᾶ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM

EPISTOLÆ AD GALATAS.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἑωρακώς αὐτοὺς ἅδῃ καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς, αὕτη· Διδραχθέντες καλῶς οἱ Γαλάται παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, καὶ πιστεύσαντες γνησίως εἰς τὸν Χριστὸν, ἀποδημήσαντος τοῦ Ἀποστόλου, ὕφρηπάσθησαν παρὰ τινων, ὥστε περιτέμεσθαι. Ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς. Καὶ πρῶτον μὲν, μαρτυρεῖ αὐτοῖς περὶ ἧς εἶχον πίστεως, καὶ γνησίας ἐν Χριστῷ διαθέσεως. Μέμψεται δὲ ὡς ἀνοήτως πράξαντας καὶ μεταβαλλομένους αὐτοὺς. Ἐπειτα διαλαμβάνει περὶ τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀβραάμ πίστεως. Καὶ ἀποδείκνυσιν ἐκ τε τοῦ νόμου, καὶ τῶν γυναικῶν τοῦ Ἀβραάμ, ἀλληγορήσας αὐτάς, μέχρι καιροῦ διδοσθαι τὴν σκῆάν καὶ τὴν περιτομήν, καὶ ἀργεῖν αὐτὰ λοιπὸν τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ. Καὶ οὕτως ἀποδείξας, παραγγέλλει λοιπὸν αὐτοῖς μὴκέτι προσέχειν τοῖς ἀπατήσασιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχειν τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως, καὶ γινώσκειν ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ χάρις, καταργεῖ τὴν κατὰ σάρκα περιτομήν. Καὶ οὕτως πάλιν εἰς τὰ ἡθῆ παραίνεσας καὶ διδάξας τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ.

Τὸ μὲν προοίμιον, καὶ πᾶσα σχεδὸν ἡ ἐπιστολή, θυμοῦ γέμει. Ἡ δὲ αἰτία αὕτη. Τινὲς τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, καὶ ἐν τῷ πατρὶ φῶν νόμῳ κατεχόμενοι, ἔπεισαν πολλοὺς τῶν ἐν Γαλιταίᾳ πιστῶν περιτέμεσθαι, καὶ σάββατα τηρεῖν, καὶ νουμηνίας. Ἐπειθὸν δὲ, λέγοντες μὴ δεῖν τῷ Παύλῳ πείθεσθαι, τῷ χθὲς καὶ σήμερον φανέντι, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἀμφὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην. Οὗτοι γάρ, φησὶ, μετὰ Χριστοῦ γενόμενοι οὐ κωλύουσι περιτομήν. Καὶ ἀληθῶς μὲν οὗτοι συγκατατίθειν πρὸς Ἰουδαίους χρώμενοι, οὐκ ἐκώλουν περιτομήν, ὅμως οὗτοι ἀποκρούοντες τὴν αἰτίαν ὅτι διὰ συγκατάθεσιν οὐ κωλύουσιν, ἐκ τοῦ γινομένου μόνου, ἰδεοῦσιν αὐτοὺς εἰς περιτομήν, καὶ τὸν Παῦλον ἐξηυτελίζον, φάσκοντες οὐ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τῶν μαθητῶν εἶναι μαθητὴν, τοὺς δὲ περὶ Πέτρον, αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα ἔλεγον, ὅτι αὐτὸς ὁ Παῦλος φαίνεται ἀλλὰ τοῦ περιτέμνειν. Τί δήποτε οὖν, φασίν, ὅμως οὐ περιτέμνει; ἢ γὰρ τῷ ἀληθεῖ ὁ Παῦλος τὸν Τιμόθεον οἰκονομικῶς περιτέμνει. Πρὸς ταῦτα οὖν γράφει, καὶ εὐθέως ἐκ προοιμίου πρὸς ἑαυτὸ ἀποτίναται,

713 Hanc ab urbe Roma scribit, cum jam vidisset eos ac docuisset. Occasio vero epistolæ hæc fuit : Galatæ recte ab Apostolo edocj, cum legitime in Christum credidissent, ubi discessisset Apostolus, surrepti sunt a quibusdam et seducti, ut circumcideretur. His igitur cognitis, scribit ad eos Apostolus. Et primum quidem attestatur ipsis fidem quam habebant, et legitimum in Deum affectum : indignatur autem quod insipienter egerint et transmutati sint. Deinde de lege disserit ac fide quæ secundum Abraham est. Præterea ex lege ostendit, et ex uxoribus Abraham allegorice intellectis, ad tempus datam fuisse umbram ac circumcisionem, eaque deinceps per adventum Christi facta esse otiosa. Et his ita demonstratis, consequenter præcipit ipsis, ne amplius adhæreant impostoribus, sed potius Christi fidei hæreant : et cognoscant quod per Christum gratia aboleverit circumcisionem secundum carnem : et ita rursum circa mores admonendo ac docendo concludit Epistolam.

THEODORETI.

714 Proœmium ac tota ferme Epistola plena est excaescentia. Causa autem hæc fuit : Quidam qui e Judæis crediderant et adhuc paternæ legi adhærebant, multis fidelibus qui inter Galatas erant, persuaserunt ut circumciderentur et sabbata ac Neomenias servarent. Persuadebant autem, dicentes non esse Paulo obtemperandum, qui paucos ante dies apparuisset, sed magis Petro, Jacobo ac Joanni. Nam hi, cum fuissent cum Christo, dicebant non prohibere circumcisionem. Et vere illi dispensatione ac condescensione quadam erga Judæos utentes non prohibebant circumcisionem. Verum hi occultata causa, nempe quod condescendendo non prohiberent, ex facto eos ad circumcisionem inescabant, et Paulum abjectum reddebant, dicentes ipsum non Christi, sed apostolorum esse discipulum, Petrum vero ac ceteros ipsius Christi. Deinde dicebant quod ipse Paulus alibi circumcidisse ostenderetur : quare vos ergo, inquirunt, non circumcidiit? Vere enim Paulus Timotheum dispensatione quadam circumciderat. Ad hæc ergo scribit, sta-

timque in exordio ad hoc dirigitur quod non homi-
nis, sed ipsius Christi esset discipulus.

PAULINÆ AD GALATAS EPISTOLÆ CAPITA.

715 1. In quo post proœmium narrat de seipso quo-
modo per revelationem a Judaismo transmigraverit:

2. De protectione apostolorum in testes pro vita quæ
est per fidem.

3. De altercatione adversus Cepham de salute in fide
sita et non in lege.

4. Quod per fidem fuerit sanctificatio, et non per le-
gem.

5. Quod Abraham ex fide justificatus sit in nostri
typum.

6. Quod lex non justificet, sed arguat: et male-
dictionem addat, quam solvit Christus.

7. Quod non lege sint bonæ, sed ex promissione:
lex verò præparativa sit per redargutionem.

8. Quod hi qui in lege erant, fuerint creaturæ ob-
noxii.

9. Quod eos qui per naturalem Abraham uxorem fi-
liumque legitimum figurati fuerunt, non oporteat
legi servire.

10. Quod nostri vocatio subjecta non sit circumci-
sioni ac legi propter Christi passionem.

11. Subscriptio libertatis, quæ est iuxta spiritum.

12. Aversio ab his qui trahunt ad circumcissionem,
et exhortatio ad novam vitam quæ sub spiritu de-
gitur.

Α ὅτι οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἦν μα-
θητής.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α'. Διήγησις τῆς ἐαυτοῦ μεταστάσεως ἀπὸ Ἰου-
δαϊσμοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν.

β'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐπιμαρτυρήσεως εἰς
τὴν ἐν πίστει ζωὴν.

γ'. Περὶ τῆς πρὸς Κηρῶν ἀντιφρόσηως, περὶ τῆς
ἐν πίστει καὶ οὐκ ἐν νόμῳ σωτηρίας.

δ'. Ὅτι διὰ πίστεως ὁ ἁγιασμός, οὐ διὰ νόμου.

ε'. Ὅτι καὶ Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη εἰς
τύπον ἡμῶν.

ς'. Ὅτι ὁ νόμος οὐ δικαιοῦ, ἀλλ' ἐλέγχει, καὶ κα-
τάραν ἐπιτίθειν, ἥν ἄντι Χριστός.

ζ'. Ὅτι οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐξ ἐπαγγελίας τὰ
ἀγαθὰ. Ὁ δὲ νόμος παρασκευαστής δι' ἐλέγ-
χου.

η'. Ὅτι ὑπὸ κρίσει ἦσαν οἱ ἐν νόμῳ.

θ'. Ὅτι ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ γυναικὶ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ
τῷ γρησῶ παιδί ὑποτυπωθέντας, οὐ χρή δου-
λοῦσθαι νόμῳ.

ι'. Ὅτι ἡ κλήσις ἡμῶν οὐκ ὑπόκειται περιτομῇ
καὶ νόμῳ διὰ τὸ Χριστοῦ πάθος.

ια'. Ὑπογραφή τῆς κατὰ ἀνέμη ἐλευθερίας.

ιβ'. Ἀποτροπὴ ἀπὸ τῶν ἐλκόντων ἐπὶ τὴν περι-
τομήν, καὶ προτροπὴ πρὸς νέαν ζωὴν τὴν ἐκ
ἀνέμιατι.

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Η ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

PAULI APOSTOLI

AD GALATAS EPISTOLA.

716-19 PROOEMIUM.

1, 1-5. Paulus Apostolus non ab hominibus, neque
per hominem, sed per Jesum Christum ac Deum
Patrem, qui suscitavit ipsum ex mortuis, quique me-
cum sunt omnes fratres, Ecclesiae Galatiae. Gratia
vobis et pax a Deo Patre et Domino nostro Jesu
Christo, qui dedit seipsum pro peccatis nostris, ut
eriperet nos ex presenti saeculo malo, iuxta volunta-
tem Dei et Patris nostri, cui gloria in saecula saeculo-
rum. Amen.

Suspicionem statim tollit, ne hominum dicatur
discipulus. Nam apostolus, inquit, sum, suscepto

PROOEMIUM.

Παῦλος Ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐ-
δέ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ
θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ
οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς
Γαλιτίας, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ Πα-
τρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ δόν-
τος ἐαυτὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὥπως ἐξ-
έλθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνσώτου αἰῶνος πορνου-
κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν, ᾧ ἡ
δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐθὺς ἀναίρει τὸ εἶναι ἀνθρώπων μαθητής. Ἀπό-
στολος γὰρ εἰμι, φησὶν, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων ἐγ-

χειρσθεὶς τὴν ἀποστολὴν, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ εἰς τοῦτο ἰδὼν τὸ ἔργον. « Ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς. » Σημειώσαι τὸ, διὰ, ἐπὶ πατρὸς καὶ Ἰησοῦ καίμενον, καὶ πρῶτον τὸν Ἰῶν δομασθέντα. « Τοῦ ἐγεραντος αὐτόν. » Ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Πατέρα τιμῆς τοῦτο εἰρηται, καὶ διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων ἀσθένειαν. « Ἐκ νεκρῶν. » Εὐκαίρως τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ θανάτου ἐμνήσθη τοῦ Κυρίου, ἵνα τῶν τοῦ Χριστοῦ εὐεργεσιῶν ὑπομνήσας, τοῦτω γοῦν τῷ τρόπῳ πείσῃ μηκέτι τῷ νόμῳ προσέχειν, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. « Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί. » Τί δὲ ποτε νῦν πάντων μέμνηται τῶν ἀδελφῶν; « Ὅτι οἱ διαβάλλοντες αὐτὸν ἔλεγον μόνον τὸν Παῦλον κατὰ καινοτομίαν τὴν περιτομὴν καλεῖν. Βούλεται οὖν δεῖξαι, πολλοὺς τῶν τοιοῦτων δογμάτων ὄντας κοινωνοὺς. « Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιλαίας. » Ὅρα τοῦ θυμοῦ τὴν ἑνδοκίαν. Οὐ γὰρ εἶπαν, ὡς εἰώθει, τοῖς Ἀγαπητοῖς, ἢ τοῖς Ἁγιασμένοις, ἢ γοῦν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ Γαλιλαίᾳ. — « Χάρις ὑμῖν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐκινδύνευσεν τῇ περιτομῇ, τῆς χάριτος ἐκπασεῖν, ταύτην αὐτοῖς ἐπέυχεσθαι. Καλῶς δὲ φησι, « Καὶ εἰρήνη. » Ἦσαν γὰρ ἐκπολεμωθέντες πρὸς Θεόν, τῇ τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων παρατηρήσει. « Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς. » Πᾶθεν ἔχετε, φησὶ, καλεῖν Πατέρα τὸν Θεόν, οὐκ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος; τί οὖν ἔχετε τοῦ νόμου; « Τοῦ δόντος ἑαυτὸν. » Ἰδοὺ ἑαυτὸν ἔδωκεν. « Ὅταν οὖν ἀκούσης ὑπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν δαδέναι, εὐδοκίαν νδεῖ τοῦ Πατρὸς. » Ὅπως ἐξέλθῃται ἡμῶς. « Ἐδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐξαλείψων τε τὰ πρότερα, καὶ πρὸς τὸ μέλλον συντηρῶν. » Ὅπως γὰρ, φησὶν, ἐξέλθῃται ἡμῶς ἐκ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πονηροῦ, « τούτεστιν, ἐκ τῶν κακῶν πράξεων καὶ τῆς διεφθαρμένης ζωῆς. Ταύτην γὰρ αἰῶνα καλεῖ πονηρὸν, οὐ τὸν χρόνον ἢ τὰς ἡμέρας, Ἀπαγε. Οὕτως γὰρ ἡμεῖς λέγειν εἰώθαμεν, ὅταν τι τῶν ἀδοκῆτων ἡμῖν συμβῇ. Κακὴν, φησὶν, ἡμέραν ἐποίησα. Αἰῶνος πονηροῦ. » Διὰ τοῦ εἰπεῖν τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πονηροῦ, ἔδειξεν ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἀγέννητον, οὐδὲ αἰδίον, ἀλλὰ πρόσκαιρον. « Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον μὴ δεῖν ἔξω τὸν νόμον ὡς ὑπὸ Θεοῦ δοθέντα, δείκνυσιν ὅτι καὶ τὸ, τῷ Χριστῷ πιστεῦσαι, θέλημα τοῦ Πατρὸς ἐστίν. Κατὰ τὸ θέλημα γὰρ τοῦ Πατρὸς, ἔδωκεν ἑαυτὸν ὁ Χριστός. Ὅρᾳ; ὅτι οὐδαμῷ ἐπιταγῇ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Ἰῶν, ἀλλὰ μόνῃ σύννευσιν. Πάλιν δὲ, τοῦ Πατρὸς ἡμῶν, εἰπὼν, τοῦ βαπτίσματος ὑπομνήσκει. Τί οὖν ἔχετε τοῦ νόμου; « Ἡ ὃσα εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἐνθυμηθεὶς διὰ τῶν εἰρημένων τὰς ἀφάτους εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, εἰς δοξολογίαν κατέπαυσε τὸν λόγον. Οὐ γὰρ ἦν αὐτὰς ἐξεῖπαι.

Θαυμάζοντες οὕτως ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλίσσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Θεοῦ, εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον. Ὁ οὐκ ἔστιν ἄλλο, εἰ μὴ τινὲς εἰσιν οἱ ταρασσόντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες μεταστρέφαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἡμεῖς ἡ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζεται ὑμῖν παρ' ὁ εὐηγγελισμὸς ὑμῖν, ἀνάθεμα ἐστω.

Δύο ἐγκλήματα, τὸ τε μετατίθεσθαι, καὶ το, τα-

A ab hominibus apostolatū, qui non per hominem, sed per ipsum Christum ad hoc venerim opus. « Sed per Jesum Christum ac Deum patrem. » Animadvertere hic præpositionem διὰ, id est, per, ad Patrem ac Filium apponi, primumque filium nominari. « Qui suscitavit ipsum. » Ob honorem erga patrem hoc dictum est, et propter auditorum imbecillitatem. « Ex mortuis. » Oportune dispensationis ac mortis Domini meminit, ut facia beneficiorum Christi mentione, hoc sane modo persuadeat, ne 720 deinceps legi adhæreant, sed Christo. « Quicunque mecum sunt fratres. » Quam ob causam omnium simul fratrum nunc meminit? Quia hi qui ipsum calumniabantur dicebant solum Paulum novo modo prohibere circumcisionem: vult ergo ostendere multos esse sibi socios in hujusmodi dogmatibus. « Ecclesiis Galatiæ. » Considera indignationis ostensionem; neque enim dixit ut solet, Dilectis aut Sanctificatis, sive Ecclesiis Dei, sed « Galatiæ. » — « Gratia vobis. » Siquidem quia ob circumcisionem periclitabantur, — ne a gratia exciderent, hanc ipsis precatur. Bene autem dixit: « Et pax, » Erant enim inimici effecti erga Deum per observantiam legalium præceptorum. « A Deo Patre. » Unde, inquit, habetis ut Deum Patrem vocetis? nonne a baptismo? cur ergo legi hæretis? « Qui dedit seipsum. » Ecce seipsum dedit: cum ergo audieris ipsum a Patre datum fuisse, beneficium intellige Patris. « Ut eriperet vos. » — « Dedit semetipsum pro peccatis nostris, et præterita aboleus et in futurum præservans. Ait enim: « Ut eriperet nos ex præsentī sæculo malo, » hoc est, ex malis actionibus vitæque corrupta: hanc enim vocat sæculum malum, non tempus ipsum aut dies: Minime. Nam ita nos quoque dicere solemus ubi quid inopinati nobis contigerit: Malum diem transegi. « Sæculo malo. » Per hoc quod ait. « Præsentī sæculo malo, » ostendit malum non esse sine principio, aut semper æternum, sed temporale. « Juxta voluntatem Dei et Patris nostri. » Quoniam enim dicebant non oportere legem relinquere, quæ a Deo data esset, ostendit etiam Patris voluntatem fuisse quod in Christum credidissent. Siquidem juxta patris voluntatem dedit seipsum Christus. Vides quod nusquam dicitur jussum Patris erga Filium, sed sola assensio. Rursum autem dicendo Patris nostri, suggerit de baptismo: cur igitur legi adhæretis? « Cui gloria in sæculo. » Consideratis per ea quæ dicta sunt ineffabilibus Dei beneficiis, in glorificationem conclusit sermonem: neque enim poterat ipsa exprimere.

1, 6-8. Miror quod a Deo qui vocavit vos per gratiam, tam cito transferamini in aliud Evangelium, quod non est aliud, nisi quo sunt quidam qui vos turbant, et volunt evertere Evangelium Christi. Cæterum etiam si nos aut angelus e caelo prædicaverit vobis Evangelium præter id quod prædicavimus vobis anathema sit.

Duo peccata erant, et quod transferentur, et quod

cito, ut neque impostoribus opus esset tempore. Considera autem diligentiam. Quoniam legi adhærendo putabant exorare Patrem, ostendit eum qui a Christo discedit et Evangelio, etiam a Patre discedere. Nam ipse Pater, inquit, vocavit nos ad gratiam Filii sui. Etenim Filius remissionem tribuit suo sanguine, gratia et non mercede, nam Pater ad hanc vocat: Spiritus vero consentit. Commune siquidem erga nos beneficium est sanctæ ac beatæ Trinitatis. « In aliud Evangelium. » Qui Galatis suadebant Sabbata ac circumcisionem servare, propriam ipsorum deceptionem vocabant Evangelium, nomine magis inescantes. « Quod non est aliud. » Quod inquit, solum unum est, et non est aliud præter ipsum. Nisi quo quidam sunt qui turbant vos: volentes vos pervertere, Christique Evangelium evertere. « Cæterum etiam si nos. » Ne quis dicat quod inani gloria, propriæ favet prædicationi, seipsum primum exsecratur, si quid in Evangelio immutare velit. « Aut angelus e celo. » Nemini, inquit, dicas Petrum, Jacobum et Joannem: sed si supernæ quoque potestates pervertant Evangelium, anathema sint. Hæc autem, ait, non quod aliud prædicarent Petrus et qui cum eo erant: aut supernæ virtutes: sed volens impostorum ora obstruere, qui a Petri dignitate imponebant illis. « Præter id quod prædicavimus. » Παρ' δ, id est, præter id quod, significat quantumvis parum a prædicatione diversim.

τῶντων αὐτοῦς. « Παρ' δ εὐγγελισάμεθα. » Τὸ, παρ' δ, 1, 9, 10. Quemadmodum ante diximus et nunc iterum dico, si quis vobis prædicaverit Evangelium præter id quod accepistis, anathema sit. Nunc enim **721** utrum hominibus suadeo an Deo? aut quæro hominibus placere? Nam si haecenus hominibus placuissim, Christi servus nequaquam essem.

Ne enim existiment eum irato animo hæc dixisse, non ita in veritate animi affectum esse, repetit verbum: asserens hoc ita judicatum esse ac firmatum apud ipsum. « Nunc enim utrum hominibus suadeo an Deo? » Deinde ne putent quod ipsis velit suadere, et aliis alia prædicet (siquidem calumniabantur eum impostores, quod apud alios quidem circumcisionem prædicaret, apud alios vero aliud quippiam) et deflecterent tanquam assentationibus occupati, dicit: nunc enim modo hæc disservi cupiens vos adhortari ac facere certiores? Deo cupio plenum facere fidem: quoniam neque hominibus placere cupio, itaque nec vobis. « Aut quæro hominibus placere? » Non ut assenter et placeam vobis hæc dixi, inquit. Si enim voluissem hominibus placere, utique Judaismo adhæsissem et amicis ac cognatis, et nequaquam hominibus relictis ad Christum accurrissem.

CAPUT I.

Narratio de seipso quomodo per revelationem a Judaismo transmigraverit.

I, 11-14. Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium quod prædicatum est a me non esse secundum hominem: neque enim ab homine accepi illud, neque

A χάρις, ὡς μηδὲ χρόνος δεῖσθαι τοῖς ἀπατῶντας. Ὅρα δὲ ἀκριβείαν. Ἐπειδὴ τοῦ νόμου ἐχόμενοι: φωνοῦσιν τὸν Πατέρα, δεικνύουσιν ὅτι ὁ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἀπιστάμενος, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀπιστάται. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατὴρ, φησὶν, ἐκάλεισεν ἡμᾶς: εἰς τὴν χάριν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς παρέχει τὴν ἀφεσιν τῷ ἰδίῳ αἵματι, χάριτι καὶ οὐ μισθῷ. Ὁ δὲ Πατὴρ, πρὸς ταύτην καλεῖ. Τὸ δὲ Πνεῦμα συνευδοκεῖ. Κοινὴ γὰρ ἡ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσία τῆς ἀγίας καὶ μακαρίας Τριάδος. Εἰς ἑτέρον Εὐαγγέλιον. Ἐτὴν γὰρ αὐτῶν ἀπάτην, ὅσον τὰ Σάδδακα καὶ τὴν περιτομὴν τηρεῖν παῖδοντες τοὺς Γαλάτας, Εὐαγγέλιον ἐκάλουν, διὰ τοῦ ὀνόματος, μᾶλλον δελεάζοντες. « Ὁ οὐκ ἔστιν ἄλλο. » Ὅπερ, φησὶν, ἐν μόνον, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλο παρὰ τοῦτο. Εἰ μὴ ἄρα τινὲς ὁμᾶς διαταράσσουσι, διαστρέφει τε βουλόμενοι ὁμᾶς, καὶ μεταστρέφει τὸ τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον. « Ἄλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς. » Ἵνα μὴ τις εἴπῃ ὅτι κατὰ κενοδοξίαν τὸ ἴδιον συγκροτεῖ κήρυγμα, πρῶτον αὐτὸν ἀναθεματίζει, εἰπερ παραποιῇσαι τι ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ βουλευθείη. « Ἡ ἀγγελία ἐξ οὐρανοῦ. » Μὴ γὰρ μοι, φησὶν, εἴπῃς Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον, ἀλλ' εἰ καὶ αἱ ἀνω δυνάμεις παρατρέφουσιν τὸ Εὐαγγέλιον, ἀνάθεμα ἔστωσαν. Ταῦτα δὲ, φησὶν, οὐχ ὡς ἑτερόν τι τῶν περὶ Πέτρον κηρυσσόντων, (οὗτοι γὰρ αἱ ἀνω δυνάμεις,) ἀλλὰ βουλόμενος ἀπορρῶσαι τὰ στόματα τῶν ἀπατῶντων, τῶν διὰ τοῦ αἰσώματος τῶν ἀμφὶ τὸν Πέτρον, ἀπατῶντων αὐτοῦς. « Παρ' δ εὐγγελισάμεθα. » Τὸ, παρ' δ, ὡς προειρήκαμεν καὶ ἄρτι πάλιν λέγω. Εἰ τις ὁμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρὰ λήθεα, ἀνάθεμα ἔστω. Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; Εἰ γὰρ ἐγὼ ἀνθρώπους ἡρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην.

Ἵνα γὰρ μὴ νομίσωσι δι' ὀργὴν ταῦτα εἰρηκέναι, μὴ οὕτως κατὰ ἀλήθειαν διακείμενον, δευτεροὶ τὸ ῥῆμα, πείθων, ὡς τοῦτο κέχριται καὶ πεπαγλωταί παρ' αὐτῷ. « Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ Θεόν; » Ἐπεὶ Ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι αὐτοὺς βούλεται πείσαι, καὶ ἄλλοις ἄλλα κηρύττειν (διδασκῶν γὰρ αὐτὸν οἱ ἀπατῶντες, ἔπαρτα μὲν ἄλλοις περιτομὴν κηρύσσει, παρ' ἑτέροις δὲ ἄλλο τι) καὶ ἀναπέσωσιν ὥσπερ κολακευόμενοι, φησὶ. Μὴ γὰρ νῦν ὁμᾶς πληροφορησάμενοι βουλόμενος ταῦτα διτλήσων; Τὸν Θεὸν θέλω πληροφορησάμενος, ἐπεὶ μήτε θέλω ἀνθρώποις ἀρέσαι. Τοιγαροῦν, οὕτε ὁμῖν. « Ἡ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; » Οὐ διὰ τὸ κολακεύσαι καὶ ἀρέσαι ὁμῖν ταῦτα εἶπον, φησὶν. Εἰ γὰρ ἡβουλόμην ἀνθρώποις ἀρέσκειν, ἄρα καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀντιχρῆμν, καὶ φίλων, καὶ συγγενῶν, καὶ οὐκ ἂν πάντα καταλιπὼν, Χριστῷ προσέδραμον.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Διήγησις τῆς ἐκ τῆς μεταστάσεως ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν.

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ἐκ ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἀνθρώπον. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπων παρέλαβον αὐτό,

οὕτως ἐδιδάχθη, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Χριστοῦ. Ἦκουσάτε γάρ τὴν ἑμὴν ἀναστροφὴν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπέρθουν αὐτὴν, καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς ζηλωτὰς ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων.

Βούλεται δεῖξαι αὐτοῖς, ὅτι οὐ παρὰ ἀνθρώπων, παρ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ παρέλαβε τὸ κήρυγμα. «Ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἀνθρώπων.» Κατὰ Θεὸν γάρ ἐστι, τούτεστι, κατὰ Θεοῦ ἀποκαλύψιν. «Οὐδὲ γάρ παρὰ ἀνθρώπου, φησι, παρέλαβον αὐτό.» Τοῦτο γάρ ἔλεγον οἱ διαβάλλοντες αὐτὸν, ὅτι ὁ Παῦλος παρὰ ἀνθρώπων παρέλαβε τὸ κήρυγμα, οὐχ ὡς περ οἱ ἀμφὶ Πέτρον παρὰ τοῦ Χριστοῦ. Αὐδ ἔλεγον. Οὐ δεῖ αὐτῷ πισθεῖσθαι. «Ἦκουσάτε γάρ.» Ἐἴτα ἐπειδὴ τὴν γενομένην αὐτῷ ἀπὸ Χριστοῦ ἀποκαλύψιν ἠγνοῦν οἱ Γαλάται, βούλεται ἐκ τοῦ δεῖξαι ἑαυτὸν πρότερον διώκτην, καὶ νῦν ἐξαίφνης μεταβεβλημένον, κατασκευάσαι, ὅτι εἰ μὴ θεῖα τις αὐτῷ ἀποκαλύψις ἐγγόνει, οὐκ ἂν οὕτως μεταβλήθῃ ταχέως, ἵνα ἐκ τοῦτου πισθέντες Χριστοῦ εἶναι αὐτὸν μαθητὴν, μὴ καταφρονῶσιν αὐτοῦ. «Τὴν ἑμὴν ἀναστροφὴν.» Οὐκ ἂν δὲ ἀπὸ Παλαιστίνης εἰς Γαλατίαν ἤκχόκεισαν, εἰ μὴ σφόδρα ἦν διώκτης. «Ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ.» — [ΣΕΥ-ΗΡ.] Τίς χρεῖα τῆς ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ἀναστροφῆς; ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ προλήφει δουλεύει, ἀλλ' ἀληθεῖς. Οὐ γάρ μισήσας τὸν νόμον ὑπέδραμε τὴν χάριν (ἐξεδίκαε γάρ αὐτὸν), ἀλλ' εὐρών τὸ τέλειον, ἀπέστη τοῦ νόμου. «Καὶ ἐπέρθουν αὐτὴν.» Οὐκ ἴδιον μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καταστρέφαι καὶ ἀφανίσαι αὐτὴν προηροῦμην. Τοῦτο γὰρ τὸ, «Καὶ ἐπέρθουν αὐτὴν.» — «Καὶ προέκοπτον.» Προέκοπτον ἐν τῇ πορθήσει τῶν ἐκκλησιῶν, τούτεστιν, ἐπιδίδουν αἰετὸς πρὸς τὸ χαλεπώτερον εἶναι. Ἡ προέκοπτον καὶ ἐντιμος ἦμην διὰ τοῦτο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. Τί οὖν τὸ αἶτιον τοῦ αἰρησασθαι με ἐξαίφνης πᾶσι μὲν πρὸς αὐτοῦ, τοῖς τιμῶντας καὶ ἀγαπῶντας; Οὐδὲν ἄλλο, φησὶν, ἢ ἡ ἀποκαλύψις τοῦ Χριστοῦ. «Περисσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων.» Προέκοπτον, ἐπειδὴ ἴδαν ἦμην ζηλωτὴς τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων. «Πστε, φησὶν, οὐδέποτε κατὰ κενοδοξίαν ἐποιοῦν ἢ ἐποιοῦν, ἀλλὰ κατὰ ζῆλον Θεοῦ, εἰ καὶ πεπλανημένον. Ὅ οὖν μὴδὲ τότε κατὰ κενοδοξίαν τι ποιοῦν, πῶς ἂν νῦν μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἐκήρυττον φευδῇ ἵνα ἀνθρώποις ἀρέσω, καὶ μὴ ἐκεῖνα, ἅτινα ἀπὸ Χριστοῦ παρέλαβον;

*Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι.

Εἰ ἐκ κοιλίας μητρός αὐτοῦ ἀφόριστο πρὸς τὸ κήρυγμα καὶ ἐπέλεξετο, διὰ τίνα πάντως θεῖαν οἰκονομίαν τὸν μέσον ἐλάβη χρόνον, ἵνα ἡ οὕτως αὐτοῦ ἄθροια μεταβολή, πολλοὺς πιστώσεται. «Καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ.» Αὐτὸς μὲν ὡς σκεῦος

A didici: sed per revelationem Jesu Christi. Audistis enim meam conversationem quondam in Judaismo, quod supra modum persequebar Ecclesiam Dei, ac expugnabam illam, et proficiebam in Judaismo supra multos aequales in genere meo, cum vehementer zelator essem traditorum a majoribus meis institutorum.

721 Ostendere vult quod non ab hominibus, sed ab ipso Christo praedicationem acceperit. «Non esse secundum hominem.» Est enim secundum Deum, hoc est, secundum Dei revelationem. «Neque enim ab homine accepi illud,» inquit. Nam hoc dicebant qui ipsum calumniabantur, quod Paulus ab hominibus praedicationem accepiasset, et non quemadmodum Petrus a Christo. Ideo dicebant non oportere ipsi parere. «Audistis enim.» Deinde, quoniam factam ipsi a Christo revelationem ignorabant Galatae, confirmare vult ex eo quod ostendat ac prius fuisse persecutorem, nunc autem repente transmutatum esse, quod nisi divina sibi aliqua visio facta fuisset, nequaquam repente adeo transmutatus esset, ut ex hoc persuasi ipsum esse Christi discipulum, non eum despicerent. «Meam conversationem.» Nequaquam autem ex Palestina in Galatiam usque rumor pervasisset, nisi vehemens persecutor fuisset. «In Judaismo.» Quae fuit necessitas faciendi mentionem conversationis in Judaismo? Sane ut ostenderet quod non opinioni serviret, sed veritati. Neque enim odio legis ad gratiam profugerat: ipsam namque ulcisciebatur legem, sed invento eo quod erat perfectius, discessit a lege. «Ac expugnabam illam.» Non solum ipsam persequebar, inquit, sed et evertere ac obscurare illam conabar: hoc autem est «Expugnabam.» — «Et proficiebam.» Proficiebam in populatione Ecclesiarum: hoc est, addebam semper ut seivior essem. Aut proficiebam, id est, et ob id honorabilis eram apud Judeos. Quid ergo in causa fuit ut repente bellum susciperem adversus eos qui me in honore habebant ac diligebant? Nihil aliud, inquit, nisi revelatio Christi. «Cum vehementer zelator essem.» Proficiebam, quoniam admodum zelator eram traditorum a majoribus meis institutorum. Nunquam itaque faciebam inani ductus gloria quae faciebam, sed ob Dei zelum quamquam erroneum. Qui ergo ne tunc quidem inani motus gloria quidquam faciebam, quomodo nunc post veritatis agnitionem falsa praedicare possem ut hominibus placerem, et non ea quae a Christo accepissem?

722 I, 15, 16. At ubi Deo, qui segregaverat me ab utero matris meae, et vocavit per gratiam suam, revelando Filium suum in me, visum est ut praedicarem ipsum inter gentes: continuo non acquievi carni et sanguini.

Si ab utero matris suae segregatus fuerat et electus, utique divina quadam dispensatione medio tempore relictus fuit, ut adeo repentina ipsius mutatio multos confirmaret. «Et vocavit per gratiam suam.» Ipse quidem tanquam vas electionis vocatus

est, dicit autem se gratia vocatum esse ac si diceret: Cum indignus essem et non idoneus, gratia vocavit me Dominus. « Revelando Filium suum. » Pater, inquit, me vocavit revelando mihi Filium suum. Dixit autem « In me, » ostendere volens non solo sermone se didicisse, sed et mente et corde; veluti insidente scientia interiori homini. « Ut prædicarem ipsum. » Vides quod Pater qui vocavit et revelavit ipsi Filium suum, ipse eum prædicatorem et apostolum ordinavit? Quomodo igitur ab hominibus accepi et edoctus sum prædicationem? Confestim non declinavi ad remissionem et mollitiem: neque quasi magnum aliquid operatus essem, in otium et negligentiam recidi; sed fortem ac rigidum Evangelii cursum prosecutus sum.—Aut hoc modo. Non antiquius habui videre cognatos aut domum aut sodales aut patriam, sed omnibus relictis (neque enim in hoc Petro ac Joanne sum inferior), statim in Damascum et in Arabiam etiam ad prædicationem cucurri. « Non contuli cum carne et sanguine. Oὐ προσανέβην σαρκὶ καὶ αἵματι, » (Quod nos reliquos secuti interpretes vertimus: « Non acquievi carni et sanguini; » nam et hunc sensum priora scholia indicant.) Non descendi, inquit, in sermone cum apostolis de prædicatione, contentus divina revelatione. Hoc autem dicit ostendens quod a discipulis prædicationem non didicerit, sed ab ipso ipsum hominum, non Christi esse discipulum.

I, 17-19. Neque rediit Hierosolymam ad eos qui ante me fuerant apostoli, sed abiit in Arabiam, ac denuo reversus sum Damascum, deinde post annos tres rediit Hierosolymam, ut viderem Petrum, et mansi apud eum dies quindecim. 723 Alium autem ex apostolis non vidi, nisi Jacobum fratrem Domini.

Idem dixit manifestius, ostendens quod non fuerit ab apostolis edoctus, sed ab ipso Christo. Non rediit, inquit, Hierosolymam ut viderem eos qui ante me fuerant apostoli, et aliquid ab eis discerem. Siquidem Damasco rediit Hierosolymam, ut indicant Acta apostolorum¹, at non ad discendum, sed prædicandum ipsum Christum et docendum fidem. Nam et eo modo quo in Arabiam abieram, inquit, prædicaturus, rursusque Damascum: eodem modo et Hierosolymam. Post tres autem annos ab incepta prædicatione et doctrina mea rediit ut viderem Petrum, non ut aliquid ab ipso discerem: jam enim Evangelium annuntiabam et prædicabam. « Sed adii in Arabiam. » Narratis ad quas adierat, civitatibus, egregia opera silet quæ ibi facta ab ipso erant, quod magnæ erat animi modestiæ. « Ut viderem Petrum. » Considera animi modestiam. Post tot tantaque certamina abiit ut videret Petrum tanquam majorem. Ut autem etiam maneret, causa honoris quem Petro deferrebat, actum est. Vide autem quomodo caute dicat: « Mansi apud eum, » non edoctus sum. « Alium autem ex apostolis

A ἐκλογῆς ἐκλήθην λέγει δὲ ἑαυτὸν χάριτι κεκληθῆναι, ὥστε εἰπέν· Ἀνάξιον με εἶναι καὶ ἀνεπιτήδειον, χάριτι κέκληκεν ὁ Κύριος. « Ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. » Ὁ Πατὴρ με, φησὶν, ἐκάλεσεν, ἐπὶ τῷ ἀνακαλύψαι μοι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. « Ἐν ἑμοί: » δὲ εἶπε, δεῖξαι θέλων οὐ λόγῳ μόνον μαθόντα αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ᾧ καὶ καρδίᾳ, οἷον εἰς τὸν ἑαυθὺ ἀνθρώπων τῆς γνώσεως ἐνιζησάσης. « Ἵνα εὐαγγελιζώμαι αὐτόν. » Ὁρᾷς ὅτι ὁ καλέσας Πατὴρ καὶ ἀποκαλύψας αὐτῷ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, αὐτὸς αὐτὸν κήρυκα καὶ ἀπόστολον ἐχειροτόνησε; Πῶς οὖν, φησὶ, παρὰ ἀνθρώπων παρέλαβον καὶ ἐδιδάχθην τὸ κήρυγμα; Εὐθέως οὐκ ἀπέκλινα εἰς ἀνεῖν καὶ ἡδυσπάθειαν, οὐ δ' ὥς μέγα τι κατωρθώκως, εἰς βρασιόνην καὶ ὀλιγορῖαν ἀνέπεσα, ἀλλὰ συντονὸν τὸν τοῦ Εὐαγγελίου δρόμον ἐποιοῦμην. — B οὕτως. Οὐ προετιμησάμην ἰδεῖν συγγενεῖς, ἢ οἰκίαν, ἢ συνήθειας, ἢ πατριδα, ἀλλὰ πάντα λιπὼν (οὐδὲ γὰρ ἐν τοῦτοις τῶν περὶ Πέτρον καὶ Ἰωάννην ἐλαττοῦμαι), εὐθέως εἰς Ἀραβίαν καὶ εἰς Ἀμασκήν καὶ εἰς τὸ κήρυγμα ἔτρεχον. « Οὐ προσανέβην σαρκὶ καὶ αἵματι. » Οὐκ ἦλθον εἰς λόγους, φησὶ, τοῖς ἀποστόλοις περὶ τοῦ κήρυγματος; ἀρκεσθεὶς τῇ θεῇ ἀποκαλύψει. Τοῦτο δὲ φησὶ, δεικνύς ὅτι οὐ περὶ τῶν μαθητῶν ἔμαθε τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Οἱ γὰρ διαβάλλοντες αὐτὸν, ἔφασκεν ἀνθρώπων εἶναι καὶ Χριστοῦ μαθητὴν.

Christo. Nam qui eum calumniabantur, dicebant

Oὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς περὶ ἐμοῦ ἀποστόλους, ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν, καὶ πάλιν ἐπέστρεψα εἰς Ἀμασκήν. Ἐπειτα κατὰ ἑτὴ τρία, ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον, καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκάπεντε. Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου.

Σαφέστερον αὐτὸ εἶπε, δεικνύς ὡς οὐ παρὰ τῶν ἀποστόλων ἐδιδάχθη, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἀνῆλθον, φησὶν, εἰς Ἱεροσόλυμα, πρὸς τὸ θαύσασθαι τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους καὶ μαθεῖν τι ἐξ αὐτῶν. Ἀνῆλθε μὲν γὰρ εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Ἀμασχοῦ, ὡς δηλοῦσιν αἱ Πράξεις, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῷ μαθητεῦσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καὶ αὐτὸν κηρύσσειν τὸν Χριστόν, καὶ τὴν πίστιν διδάσκειν. Καὶ γὰρ ὅν τρόπον εἰς Ἀραβίαν ἀπῆλθον, φησὶ, κηρύξων, καὶ πάλιν εἰς Ἀμασκήν, ἐπὶ αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς Ἱεροσόλυμα. Μετὰ δὲ ἑτὴ τρία τοῦ κηρύσσειν με καὶ διδάσκειν, ἀνῆλθον ἰδεῖν Πέτρον, οὐ μαθεῖν τι παρ' αὐτοῦ. Ἢ γὰρ ἐγὼ εὐαγγελιζόμεν καὶ ἐκήρυσσον. « Ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν. » Τὰς πόλεις εἰπὼν ἐν εἰς ἀπῆλθε, τὰ ἐκεῖ γινόμενα αὐτῷ κατωρθώματα συναριθμῶν, ὅπερ πολλῆς ἦν ταπεινοφροσύνης. « ἱστορῆσαι Πέτρον. » Ὅρα ταπεινώσιν· μετὰ τοσούτους καὶ τοιούτους ἀγῶνας ἀπῆλθε ἱστορῆσαι Πέτρον, ὡς μερίζονα. Καὶ τὸ προσμεῖναι δὲ, τῆς περὶ Πέτρον τιμῆς ἐνεκεν ἐγένετο. Ὅρα δὲ πῶς ἀσφαλῶς λαλεῖ: « Ἐπέμεινα, φησὶ, πρὸς αὐτόν, » οὐ μὴν ἐδιδάχθην. « Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον. » Ὁ μὴ ἰδὼν

¹ Act. ix, 2.

τινα, πως ἂν ἔμαθε παρ' αὐτῶν; Ὁν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου. » Οὐκ ἦν, ἀλλ' ἐνομιζέτο, πλὴν ἵνα αὐτὸν ἐπάρη, ἀδελφὸν καὶ τοῦ Κυρίου.

« Α δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. Ἐπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας. Ἡμῖν δὲ ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Χριστῷ. Μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν ἣν ποτε ἐπύρρει, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν ἐν ἡμῶν.

Λέγω ὑμῖν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου ὅτι οὐ ψεύδομαι. Ὅρξ· πῶς ἐπαγωνίζεται τοῦτ' ἡμῶν λόγῳ; Καὶ γὰρ ἐκινδύνευε μὴ εἶναι ἀξιόπιστος πρὸς τὸ κήρυγμα, ὥς ἀνθρώπων καὶ οὐ τοῦ Χριστοῦ μαθητὴς ὢν. « Εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας. » Μετὰ τὸ ἰδεῖν Πέτρον, πάλιν εἶχετο τῆς πρὸς τὰ ἔθνη δόου. Πρὸς τὰ μέρη, φησὶ, Συρίας καὶ Κιλικίας· πρὸς αὐτὰ γὰρ ἀπεστάλτο. « Ἡμῖν δὲ ἀγνοούμενος. » Τοσοῦτον, φησὶν, οὐκ ἐκήρυξα τοῖς ἐκ περιτομῆς πεπιστευκόσι, τὸ εἶναι περιτέμνειν (τοῦτο γὰρ οἱ διαβάλλοντες ἐλεγον, ὅτι τοῖς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύουσιν, περιτομὴν κηρύσσει!) τοσοῦτον οὖν, φησὶν, οὐκ ἐκήρυξα, ὅτι καὶ ἡγνούον μου τὸ πρόσωπον. — Ἡ οὕτως. [ΦΩΤ.] Παρὰ Πέτρου οὐκ ἔμαθον· μόνον εἶδον αὐτόν. Παρὰ Ἰακώβου οὐκ ἔμαθον· καχεῖνον γὰρ μόνον εἶδον. Ἄλλον τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον. Ἀλλὰ μὴ ἀπὸ τίνος εἴρου ταπεινότηρην καὶ οὐχ οὕτως ἐπιστήμου προσώπου; Καὶ πῶς τοῦτο χώραν ἔχει, μαθεῖν ἐξ ἐκείνων, οἱ οὐδὲ τὸ πρόσωπόν μου ἑώρακασιν; Ἀγνοούμενος γὰρ ἡμῖν τῷ προσώπῳ, ταῖς ἐν Χριστῷ Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας. Οἱ γὰρ λοιποὶ ἐδέοντο διδασκαλίας, ἀλλ' οὐκ ἐδίδασκον. Οὐκοῦν, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπου ἔμαθον. « Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας. » Ταῖς ἀμφὶ τὴν Συρίαν καὶ Κιλικίαν διακειμέναις Ἐκκλησίαις, ταῖς ἐξ Ἰουδαίων ἐπιστρέψασαι πρὸς τὸν Κύριον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Ἐν Χριστῷ. » — Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἡμῶν τὸν Θεόν. » Οὐκ εἶπεν, Ἐπῆνον, ἦ, Ἐδόξαζόν με, ἀλλὰ, « Τὸν Θεόν, φησὶν, ἐδόξαζον. » Ὅλον γὰρ τὸ κατ' ἐμὲ, φησὶ, τῆς χάριτος ἦν τοῦ Θεοῦ. « Ἐν ἡμῶν, » τούτέστι, Δι' ἐμέ. « Ἐδόξαζον ἐν ἡμῶν τὸν Θεόν, » οὐχὶ τὸν δεῖνα ἢ τὸν δεῖνα διδάσκαλον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Θεόν. Αὐτὸς ἦν ὁ ἀποκαλύψας ἡμῶν, καὶ διδάξας τὸ κήρυγμα.

ΚΕΦΑΛΑ. Β'

Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐπιμαρτυρήσεως εἰς τὴν ἐν πίστει ζωὴν.

Ἐπειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν, πάλιν ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβαν, συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον. Ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν, καὶ ἀνεβλήμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον ὁ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι. Κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μὴ πως εἰς κερὲν γρέχω, ἢ ἑδραμον. Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἡμῶν Ἐλληὴν ὢν, ἡραγκάσθη περιμετρηθῆναι.

Τοῦ μὲν τὸ πρῶτον ἀνελθεῖν, Πέτρον εἶπε τὴν αἰτίαν· τοῦ δὲ τὸ δεύτερον, τὴν ἀποκάλυψιν. « Μετὰ Βαρνάβαν συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον. » Τούτους ἐπήγετο μάρτυρας τοῦ ἰδίου κηρύγματος. « Ἀνέβην δὲ

non vidi. » Qui non vidit quemquam, quomodo ab ipsis didicisset? « Fratrem Domini. » Non erat frater Domini, sed putabatur, atiamen ut ipsum attolleret, fratrem Domini vocat.

1, 20-24. Porro quæ scribo vobis esse coram Deo quod non mentiar. Deinde veni in regiones Syriæ et Ciliciæ. Eram autem ignotus juxta faciem Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo. Sed tantum hic rumor apud illos erat: Qui persequabatur nos aliquando, nunc prædicat fidem, quem quondam expugnabat: et in me glorificabant Deum.

Dico vobis coram Deo quod non mentiar. Vides quantum pro hoc deceret sermone? Periculum enim erat ne fide dignus non esset ad prædicationem, quasi boninum et non Christi discipulus fuisset. « In partes Syriæ. » Ubi Petrum vidisset, rursum ad gentes proficiscebatur. Ad partes, inquit, Syriæ et Ciliciæ: nam ad ipsas missus fuerat.

724 « Eram autem ignotus. » Adeo, inquit, non prædicavi his qui de circumcisione crediderant, quod oporteret circumcidi (nam hoc dicebant calumniatores quod credentibus ex Judæis circumcisionem prædicaret), adeo igitur non prædicavi, inquit, cum neque me de facie noverant. — Aut hoc modo. A Petro non didici, sed ipsum tantum vidi; a Jacobo non didici, nam et ipsum solum vidi. Alium ex apostolis, ne vidi quidem. At num ab alio aliquo humiliori et non adeo insigni ex personæ aspectu? Et quomodo hoc locum haberet ut ab aliis didicissem, qui neque meam faciem viderant? Nam ignotus eram juxta faciem Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo: ceteri vero doctrinæ agebant, non docebant. Nequaquam igitur ab homine didici. « Ecclesiis Judææ. » Quæ circa Syriam et Ciliciam sitæ erant congregationes, quæ ex Judæis conversæ erant ad Dominum, hoc est enim quod addit: « Quæ erant in Christo. » — « Et in me glorificabant Deum. » Non dixit, Laudabant, aut, Glorificabant me; sed, « Deum, inquit, glorificabant; » quidquid enim in me agebatur, gratiæ Dei erat. « In me, » hoc est, propter me. « Glorificabant in me Deum, non hunc aut illum præceptorem, sed ipsum Deum. Siquidem ipse mihi revelaverat, meque docuerat prædicationem.

D

CAPUT II.

De productione apostolorum in testes per viam quæ est per fidem.

11, 1-5. Deinde post annos quatuordecim rursum ascendi Hierosolymam cum Barnabâ, assumpto simul et Tito. Ascendi autem juxta revelationem, et contuli cum illis Evangelium quod prædico inter gentes, sed privatim cum iis qui erant in pretio: num quomodo in vanum currerem aut cecurrissem. Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset Græcus, compulsus fuit circumcidi.

725 Quod primum quidem ascenderit, Petrum in causa fuisse dixit: quod autem secundo, revelationem. « Cum Barnabâ assumpto simul et Tito. » Hos secum ducebat testes suæ prædicationis. « As-

cendi autem juxta revelationem. » Et quare ab initio cum ipsis non contulit, sed post tot annos? Quoniam multi videntes Petrum ac ceteros qui cum eo erant apostolos permittentes circumcisionem, Paulum vero non permittentem, offende- bantur quasi dissidens esset prædication. Revelavit igitur Spiritus sanctus, ut ascenderet Hierosoly- mam, quo persuaderentur ei qui, offendebantur, nullam omnino esse in prædicatione dissonantiam, sed magis dispensatione quadam permitti circum- cisionem. « Et contuli cum apostolis Evangelium. » Hoc est, communicavi, sumpsi cum eis consilium. « Quod prædico, » sine circumcisione. « Sed priv- atim. » Quoniam hi qui ex Judæis crediderant Hierosolymis, offendebantur si quis circumcisionem prohiberet, Pauli autem prædication ipsam tollebat: ut ipsos absque offendiculo servaret, privatim cum eis contulit prædicationem. Et quamobrem pri- vatim? Ne per hoc quod prius omnia concessissem offenderem eos qui nuper ex circumcisione ad fide- dem venerant, et efficerem ut a Christi fide omnino discederent, perderemque cursum meum; ac vanum efficeretur certamen et studium meum. Nam quo- modo non esset hoc in vanum currere aut cucur- risse, si currendo ut salvos facerem, rursum quos- dam temeraria certitudine perderem? Quomodo igitur nunc etiam publice arguit? Quoniam magis promotum erat, et quia nonnulli dispensationem audebant facere dogma. Aut quod ait *μή πως* (num quomodo), potest per interrogationem dictum esse, tanquam magis confirmativum quod non in vanum curram, inquit, aut currebam, sed omnia cum firmitate ac providentia operabar. « Cum iis qui erant in pretio. » Quod ait, « Qui erant in pre- tio, » non est tollentis aut negantis Petrum cæte- rosque cum eo apostolos magnos fuisse; sed est veluti si quis dicat: Qui aliquid erant, nempe cory- phe. « Num quomodo in vanum currem. » Non ut discerem num quomodo in vanum currem aut cu- currissem: noveram enim ex revelatione Christi cer- titudinem prædicationis: **726** sed ut discerent qui inter me et Petrum cum cæteris suspicabantur esse dissidium, quod non in vanum currem aut cucur- rissem. « Sed neque Titus mecum erat, cum esset Græcus. » Qui mecum ascenderat Hierosolymam, in- quit, Græcus, id est, circumcisis. Igitur cum præpu- tiatus esset, non est ab apostolis coactus circumcidi: quod argumentum erat neque Petrum cum cæteris prædicare circumcisionem, sed propter condescen- sionem Israelitarum fidelium concedere circumci- sionem. — *Alio modo.* Neque Titum, inquit, licet manifestum esset Græco natum esse semine, ullo modo compulerunt apostoli circumcidi, quanquam præsentibus viderent falsos fratres. Nam a com- muni sensu rursum subintelligendum est: « Sed neque, » ut sit sensus: Sed neque Titus compul- sus fuit circumcidi, neque propter obiter in- gressos falsos fratres. Quid ergo? Quare Ti- motheum circumcidi, si rationem non habet

κατὰ ἀποκάλυψιν. » Καὶ τίνος ἕνεκεν μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἀνέθετο αὐτοῖς, ἀλλὰ μετὰ τούτων ἐστὶ; Ἐπειδὴ πολλοὶ ἑρῶντες τοὺς ἀμφὶ Πέτρον συγγω- ροῦντας περιτομὴν, τὸν δὲ Παῦλον μὴ συγγοροῦντα, ἐσκανδαλίζοντο ὡς διαφωνίας οὐσίας ἐν τῷ κηρύγ- ματι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπεκάλυψεν αὐτῷ τὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀνοδὸν, ἵνα πεισθῶσιν οἱ σκανδαλιζό- μενοι, ὅτι διαφωνία μὲν οὐδεμία ἐν τῷ κηρύγματι, οἰ- κονομία δὲ μᾶλλον τοῦ συγγορεῖσθαι περιτομὴν. « Καὶ ἀνέθεμην τοῖς ἀποστόλοις τὸ Εὐαγγέλιον. » Οἷον, Ἐκοι- νωσάμην, συνεβούλευσα. « Ὁ κηρύσσω. » Δίχα περι- τομῆς. « Κατ' ἰδίαν δέ. » Ἐπειδὴ οἱ ἐξ Ἰουδαίων πι- στεύσαντες ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐσκανδαλίζοντο, εἰ τις περιτομὴν καλοῖεν, τὸ δὲ τοῦ Παύλου κήρυγμα ἀντίκει- ναι αὐτῇ, ὅπως αὐτοὺς ἀσκανδαλίστους τηρήσῃ, κατ' ἰδίαν αὐτοῖς ἀνέθετο τὸ κήρυγμα. — [ΦΩΤ.] Διὰ τί κατ' ἰδίαν; Ἵνα μὴ ἐμπροσθεν πάντων ἀναθῇ, σκανδα- λίσω νεοπαγεῖς ὄντας τότε τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ ἀποστῆναι αὐτοὺς παρασκευάσω διόλου τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπολέσω τὸν ὄρθρον μου, καὶ κενὸς διεγχθῶ ὁ ἀγὼν μου καὶ ἡ σπουδὴ μου. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστι κενὸν τρέχειν καὶ δεδραμηκέναι, ὅταν τρέχων ἵνα σώσω, ἐτέρους πάλιν διὰ τῆς ἀπεριστέτου ἀκρίβειας ἀπολλύω; Πῶς οὖν νῦν, καὶ δημοσίᾳ ἐλέγχει; ὅτι προκοπή ἦν, καὶ ὅτι καὶ δόγμα τινὲς τὴν οἰκονομίαν ἐπόλειπον ποιεῖν. Ἡ τὸ, *μή πως*, δι- νάται καὶ κατ' ἐρώτησιν εἰρησθαι, ὡς διαθεβαιωτικῶς δὲν τοῦ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω ἢ ἑδραμον, ἀλλὰ πάντα σὺν ἀσφαλείᾳ ἔπραττον καὶ προνοῶ. « Τοῖς δοκοῦσι. » Τὸ, « Τοῖς δοκοῦσιν, » οὐκ ἀναιρουμένός ἐστι τὸ εἶναι τοὺς περὶ Πέτρον μεγάλους, ἀλλ' ὡς ἂν τις εἰποι, τοῖς οὐσί τι, τοῖς κορυφαίοις. « Μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω. » Οὐ γὰρ ἵνα ἐγὼ μάθω, μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἑδραμον (ἥδειν γὰρ ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀκρίθειαν τοῦ κηρύγματος). Ἄλλ' ἵνα μάθωσιν οἱ διαστασιάζειν με τοῖς περὶ Πέτρον ὑπονοοῦντες, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω ἢ ἑδραμον. « Ἄλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ Ἕλλην ὢν. » Ὁ σὺν ἐμοὶ, φησὶν, ἀνελθὼν εἰς Ἱερουσόλυμα Ἕλλην, τουτ' ἐστίν, ἀκρόβυστος. Ταιγαροῦν ἀκρόβυστος ὢν, οὐκ ἠναγκάσθη παρὰ τῶν ἀποστόλων περιτεμεθῆναι, ὅπερ ἐλεγχος ἦν, μὴ δὲ τοὺς περὶ Πέτρον κηρύσσειν περι- τομὴν, διὰ δὲ συγκατάθεσιν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ πιστῶν, συγγορεῖν τὴν περιτομὴν. — [Α.Ι.Δ.Ε. ΦΩΤ.] Οὐδὲ Τίτον, φησὶ, καίτοι ἐπὶ τὸν ὄρθρον ὄντα ἐξ Ἑλληνικῆς σπορᾶς γεγεννημένον, οὐδὲ τοῦτον ἠναγκάσαν οἱ ἀπό- στολοι περιτεμεθῆναι, καίτοι παρόντας ὁρῶντες καὶ τοὺς ψευδαδέλους. Τὸ γὰρ, « Ἄλλ' οὐδὲ, » ἀπὸ κοι- νοῦ ἐκλήπτειν, ὅλον, « Ἄλλ' οὐδὲ Τίτος ἠναγκάσθη, » φησὶ, περιτεμεθῆναι. Οὐδὲ διὰ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλους. Τί οὖν; Διὰ τί τὸν Τιμόθεον περιτε- μεν, εἰ λόγον οὐ ποιεῖται τῶν ψευδαδέλων; Οὐδ' ἐκεῖνον διὰ τούτους περιτέμει, μὴ γένοιτο! Ἄλλ' ἵνα κερδήσῃ τοὺς δι' ἀσθένειαν λογισμῶν σκανδαλιζο- μένους. Τοῖς μὲν γὰρ ἀσθενοῦσι, δεῖ συγκαταβαλεῖν ἐπὶ θεραπείᾳ πράξι τὸ ἀβήρωστέματός, τοῖς δ' ἐκ κακουργίας καὶ πονηρᾶς γνώμης ὀρμυμένοις, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ὑπείκειν. Οὗτοι γὰρ, οὐ μόνον οὐ δύναν- ται θεραπείας, κρείττονος ἀπάσης θεραπείας τοῦ

πάθους αὐτοῖς ἐνστηριχθέντος, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησίον
ζητοῦσι τῆς οἰκίας νόσου ἀναπλησαι. Αἰδ., «Οὐδὲ πρὸς
ὤραν αὐτοῖς ἐξάμεν, καὶ ὁ θεὸς ἀποφαίνεται· Παῦλος.
descendere oportet in miti medela tegritudinis : his
vero qui ex malo conatu pravaque mente rem insi-
tuunt, ne in minimo quidem cedere. Nam hi non
firmatus sit ipsis affectus quam ut ullam admittat
plere morbo. Ideo, «Ne ad horam quidem cessimus

Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδᾶδελφούς· οἱ
τινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθε-
ρίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα
ἡμᾶς καταδουλώσονται, οἷς οὐδὲ πρὸς ὤραν
ἐξάμεν ἐπὶ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγε-
λίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς.

Οὐδὲ ἐπειδὴ οἱ ψευδᾶδελφοὶ παρήσαν, φησὶν, ἡνά-
γκασαν οἱ ἀπόστολοι τίτον περιτεμῆναι, ὅπερ ἦν
βέβηλον, τοῦ μὴ νομοθετεῖν τοὺς ἀμφὶ Πέτρον τὴν
περιτομήν. Ψευδᾶδελφοὶ δὲ ἦσαν τινες ἐν σχήματι
ἀδελφῶν Χριστιανῶν, περιτομὴν κηρύσσοντες, οὐχ
ὡς οἱ περὶ Πέτρον, διὰ συγκατάθεσιν καὶ οἰκονο-
μίαν, ἀλλ' ὡς νόμον ἐκδικοῦντες τὸ πρᾶγμα. Καὶ οἱ
μὲν ἀπόστολοι, παρ' Ἰουδαίοις τοῦτο μόνον συνεχώ-
ρουν, ἐκείνοι δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι περιτομὴν ἐνομο-
θέτουν. Οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ Γαλάτας διαδορυβούντες.
Οὐδὲ αὐτῶν οὖν, φησὶ, παρόντων, οἷς ἔργον περι-
τομὴν κηρύσσειν, ἡναγκάσθη τίτος περιτεμῆναι.
«Οἱ τινες παρεισῆλθον.» Οἱ ψευδᾶδελφοὶ, φησὶ, λα-
θραίως παρεισέδυσαν, κατασκοπῆσαι ἡμῶν ζητούν-
τες τὴν ἐν Χριστῷ ἐλευθερίαν, ἵνα ἡμᾶς πάλιν τῷ
ζυγῷ τοῦ νόμου υποβάλωσι, καὶ ταῖς Ἰουδαϊκαῖς
παρατηρήσεσι. Τὸ γὰρ μὴ τοῦτοις υποκεῖσθαι, ἐλευ-
θερίαν λέγει. «Ὅρα δὲ πῶς ἔδειξεν αὐτοὺς πολέμους,
καὶ ἐπὶ λύμῃ τῆς πίστεως εἰσεληλυθότας, πρῶτον
τῷ εἰπεῖν, «παρεισῆλθον,» τὴν λαθραίαν αὐτῶν καὶ
ἐπίβουλον εἰσόδον δηλῶν, καὶ τῷ εἰπεῖν, «Κατα-
σκοπῆσαι.» «Ὁ γὰρ κατασκοπῶν, ἐπὶ βλάβῃ καὶ ἐπι-
βουλῇ κατασκοπεῖ. Καὶ, «ἵνα ἡμᾶς καταδου-
λώσονται,» φησὶν. Οἱ μὲν γὰρ ἀμφὶ Πέτρον συν-
εχώρουν τὴν περιτομήν, ἵνα κατὰ μικρὸν υποκλέψωσι
τῆς δουλείας τοῦ νόμου· οὗτοι δὲ, ἵνα καταδουλώσω-
σιν. «Ὅς οὐδὲ πρὸς ὤραν ἐξάμεν.» Διὰ τοῦτο, φη-
σὶν, οὐκ ἐξάμεν αὐτῶν ἐπὶ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια
τοῦ κηρυχθέντος παρ' ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς Εὐαγγελίου,
μείνῃ ἀσάλευτος καὶ βεβαία. Τίς δὲ ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ;
«Τὰ ἀρχαῖα παρήλας, καὶ εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ
κτίσις.» Καὶ ὅτι τοὺς περιτεμνομένους, Χριστὸς
οὐδὲν ὠφελήσει. «Τῇ ὑποταγῇ.» Οὐκ εἶπε, Τῇ δι-
δαχῇ, ἀλλὰ, «Τῇ ὑποταγῇ,» δηλῶν αὐτοὺς σπου-
δαῖς ἐν ὑποτάξει καὶ καταδουλώσει πάλιν τῷ νόμῳ.
sed, «Subjectioni;» significans ipsos ad hoc niti
sub lege.

Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι, οἷοιτο ποτε
ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει. Πρόσωπον θεὸς ἀν-
θρώπου οὐ λαμβάνει. Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκούντες,
οὐδὲν προσυνέθετο, ἀλλὰ τὸνναντίον, εἰδότες
ὅτι πεπιστευμαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας,
καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς. Ὁ γὰρ ἐνεργήσας
Πέτρος εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε
καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη.

• II Cor. v, 17.

A falsorum fratrum? Neque illum propter ipsos cir-
cumcidit. Minime. Sed ut illos lucrificaret qui
infirmis quidem offendebantur. Infirmis siquidem con-
descendere oportet in miti medela tegritudinis : his
vero qui ex malo conatu pravaque mente rem insi-
tutum, ne in minimo quidem cedere. Nam hi non
curam, verum etiam proximos cupiunt proprio re-
ipsis; et sententiam hanc loquitur divus Paulus.

II, 4, 5. Sed propter obiter ingressos falsos fra-
tres, qui subintroieant ad explorandam libertatem
nostram, quam habemus in Christo Jesu, quo nos
in servitutem adigerent. Quorum ne ad horam qui-
dem cessimus subjectioni, ut veritas Evangelii per-
maneret apud vos.

Neque eo quod adessent falsi fratres, id est,
ficti Christiani, compulerunt apostoli Titum cir-
cumcidi, quod signum erat Petrum cum suis non
sancire circumcisionem. Falsi autem fratres erant
quidam in habitu fratrum sive Christianorum cir-
cumcisionem prædicantes : non sicut Petrus cum
cæteris propter condescensionem et quamdam
dispensationem, sed rem tanquam legem defen-
dentes. 727 Et apostoli quidem apud Judæos hoc
solum permittebant, illi vero inter gentes quoque
circumcisionem lege statuebant; hi enim erant qui
Galatas turbabant. Neque his igitur præsentibus,
inquit, quorum officium erat circumcisionem præ-
dicare, compulsus fuit Titus circumcidi. «Qui sub-
introierant.» Falsi, inquit, fratres, clam irrepse-
rant explorare quærentes nostram in Christo liber-
tatem, ut nos rursum jugo legis subderent ac
Judaicis observationibus. His enim non subdi, li-
bertatem dicit. Vide autem quomodo ipsos osten-
derit esse hostes et ad corruptionem fidei subin-
gressos. Primum per hoc quod ait, «Subintroierant,»
latentem ac insidiosum ingressum significans : et
per hoc quod dixit, «Ad explorandum.» Explora-
tor enim ad documentum et insidias explorat.
Præterea, ut nos, inquit, in servitutem adigerent.
Siquidem Petrus ac cæteri apostoli circumcisionem
concedebant ut paulatim legis servitutem falle-
rent, hi vero rit in servitutem adigerent. (Quibus ne
ad horam quidem cessimus.) Propterea, inquit, non
cessimus ipsorum subjectioni, ut veritas prædicali
per me apud vos Evangelii maneret inconcussa ac
firma. Quæ est autem veritas ipsius? «Vetera trans-
ierunt; si quis vivit in Christo, nova creatura
est,» et quod eis qui circumcidentur, Christus
nihil prodest. «Subjectioni.» Non dixit, Doctrinæ,
ut rursum subicerent ac in servitutem adigerent

II, 6-8. Ab iis autem qui videbantur aliquid esse
quales aliquando fuerint nihil mea refert. Personam
hominis Deus non accipit. Nam mihi qui videbantur
esse in pretio, nihil contulerunt. Imo contra, cum
vidissent mihi concessum fuisse Evangelium præ-
putii, quemadmodum Petro circumcisionis. Nam
qui efficax fuit Petro ad apostolatam circumcisionis,
efficax fuit et in me erga gentes.

Si palam dixisset Paulus quod dispensatorie circumcisionem concederent, discessissent ab ipsis fideles ex Judeis qui circumcisione gaudebant, eo quod non in veritate **728** susciperent circumcisionem, sed dispensatione quadam et condescensione. Ideo non detegit nunc Paulus dispensationem, sed alio modo tractat astute sermonem, tanquam bellum cum Petro ac cæteris susceperet; quia Deo, inquit, prædicationis suæ rationem dabunt. Hoc autem propter illorum imbecillitatem. «Esse aliquid.» Ab his qui magni esse videbantur, nempe Petro ac cæteris: quales aliquando fuerint, sive Deo placeant sive non, eo quod circumcisionem permit- tant, nihil, inquit, mea refert, scio enim quod quisque Deo rationem reddet, et Deus nequaquam eos verebitur quanquam coryphæi sint; nam «Personam hominis Deus non accipit.» Hoc autem ut dictum est, superius manifestatum est. «Quales aliquando fue- rint.» Ostendit ipsos quoque jam cessasse ne dis- pensative circumcisionem amplius concederent. Ne- que enim dixit, Quales sint, sed, «Quales aliquando fuerint.»—«Nam mihi qui videbantur esse in pretio nihil contulerunt.» Juxta hoc autem ait: Nihil refert de his quæ circa eos sunt: quoniam audita interim mea prædicatione, nihil aut addiderunt aut detraxerunt. Eos autem qui esse in pretio videban- tur, id est vere magnos dicit, nempe Petrum et qui cum eo erant. «Imo contra.» Non solum, inquit, nihil correxerunt in mea prædicatione, sed contra etiam laudaverunt. Est autem litteræ ordinatio hu- jusmodi: «Imo contra: cum vidissent conceditum fuisse mihi Evangelium præputii,» post multa suo tenori redditur oratio, «Dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis.» Hoc igitur tantum absuit, ut eorrigeretur mei prædicatione, ut etiam dexteras so- cietatis acciperent, quod indicium est me eorum prædicationem suscipere. «Evangelium præputii,» id est, gentium præputiatarum sive incircumci- sarum. Considera autem quomodo seipsum Petro æqualem faciat: nam hoc nunc opus erat quo Gala- tis fide dignus esse videretur. «Quemadmodum Petro.» Si dixisset Paulus Petrum et cæteros dis- pensatorie circumcisionem servare, visus fuisset ipse quoque eam concedere: et ita ostensus fuisset ad eos accurrere cum quibus opus erat decertare. Nam si Petrus recte agit concedendo, cur non si- milliter et tu agis? quare vero acerbè etiam indi- gnus ob id quod exores dispensationem? sine eos agere, nec reprehendas; et quasi tibi gratum esset, aut dispensationem nomina aut dogma sive caute- lam. Hæc sane et cogitasset et dixissent adversus Paulum, si Petrum cum suis dixisset dispensatorie circumcisionem suscipere. **729** Animus enim quavis in re consternatus ac territus, modica occasione, quæcunque illa sit quæ se offerat, acce- pta, eam magis sibi vindicat et amplectitur. Ideo Paulus admodum sapienter sermonem quidem de dispensatione omnino reticet, imo factum asperè reprehendit; et tanquam transgressoris certe

A El φανερώς εἶπεν ὁ Παῦλος ὅτι οἰκονομικῶς τὴν περιτομὴν συγχωροῦσιν, ἀπεφοίτησαν ἂν αὐτῶν οἱ τῇ περιτομῇ χαίροντες ἐξ Ἰουδαίων πιστοί, ὅτι μὴ τῇ ἀληθείᾳ ἐθέλοντο τὴν περιτομὴν, ἀλλ' οἰκονομίᾳ καὶ συγκαταβάσει. Ὅθεν οὐκ ἀνακαλύπτει νῦν τὴν οἰκονομίαν ὁ Παῦλος. Ἄλλως δὲ μεθοδεύει τὸν λόγον, ὥς ἂν ἀπομαχόμενος τοῖς περὶ Πέτρον, Ὅτι, φησί, λόγον ἐδώσουσιν ὧν κηρύσσουσι θεῷ· τοῦτο δὲ διὰ τὴν ἐκεῖνων ἀθνήτειαν. «Εἶναι τί.» Ἀπὸ τῶν δο- κούντων εἶναι μεγάλων, τῶν ἀμφὶ Πέτρον, ὅποιοι ποτὲ ἦσαν, ἐπεὶ εὐαρεστοῦντες θεῷ, ἐπεὶ οὐ, διὰ τὸ συγχωρεῖν περιτομὴν, ἐγὼ, φησὶν, οὐ διαφέρωμαι. Οἶδα γάρ ὅτι λόγον ἕκαστος δώσει θεῷ, καὶ οὐ κἄν αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐκρυβρίσκει διὰ τὸ εἶναι κορυφαίους· Ἰπρόσωπον γὰρ θεοῦ ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει. Τοῦτα δὲ ὅπως εἰρήται, ἄνω περιγέγραπται. «Ὅποιοι ποτὲ ἦσαν.» Δείκνυσιν καὶ αὐτοὺς, ἧδη πεπαυμένους τοῦ οἰκονομικῶς συγχωρεῖν περιτομὴν. Οὐ γὰρ εἶ- πεν, Οἱοί τινες εἶσιν, ἀλλ', «Ὅποιοι ποτὲ ἦσαν.» Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθεντο. Κατὰ τοῦτο δὲ, φησὶν, οὐ διαφέρει τὰ παρ' αὐτῶν, ὅτι τέως τοῦ ἐμοῦ κηρύγματος ἀκούσαντες, οὐδὲν ἢ προσέθηκαν, ἢ ἀφείλουν· δοκοῦντας δὲ, οἷον μεγάλους καὶ ὄντας τοὺς περὶ Πέτρον φησὶν. «Ἀλλὰ τοῦναντίον.» Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν διώρθωσαν τοῦ ἐμοῦ κηρύ- γματος, ἀλλὰ τοῦναντίον, καὶ ἐπήνεσαν. Ἡ δὲ σύν- ταξις αὕτη· «Ἀλλὰ τοῦναντίον, ἰδόντες ὅτι πεπίστευ- μαί τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας,» ἡ ἀπόδοσις μετὰ πολλὰ, «δεξιὰς, φησὶν, ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κ. ιωνίας.» Τοῦτο οὐχ ὅτι τοῦ διορθωθῆναι τὸ ἐναν- τίον, τὸ καὶ δεξιὰς λαβεῖν, ὃ ἦν δαίγμα τοῦ ἀποδέ- χεσθαι αὐτῶν τὴν κήρυγμα. «Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας.» Οἷον τῶν ἀκροβύστιων ἐθνῶν. Ὅρα δὲ πῶς ἑαυτὸν ἐξισοῖ τῷ Πέτρῳ. Τούτου γὰρ νῦν χρεια ἦν, ἵνα δειγθῇ Γαλάταις ἀξιοπίστος. «Καθὼς Πέτρος.»—[ΦΩΤ.] Εἰ εἶπεν ὁ Παῦλος κατ' οἰκονομίαν πράττειν τὴν περιτομὴν τοὺς περὶ Πέτρον, ἰδοὺς ἂν καὶ αὐτὸς ταύτην συγχωρεῖν, καὶ οὕτως μᾶλλον συντρέχουν ἐδείκνυτο ἂν, οἷς ἔργον εἶχε ποιεῖν. Εἰ γὰρ Πέτρος καλῶς ποιεῖ συγχωρῶν, τί μὴ καὶ σύ; φησί. Τί δὲ καὶ μέμφῃ πικρῶς, ἦν οἰκονομίαν κα- λεῖς; «Ἐὰ πράττειν καὶ μὴ ἐπιτίμα, καὶ ὥς ἂν σοι φίλον ὀνόμαζε, ἐπεὶ οἰκονομίαν, ἐπεὶ δόγμα καὶ ἀκριβείαν. Ταῦτα ἂν καὶ ἐλογίζοντο καὶ εἰπον πρὸς τὸν Παῦλον, εἰ κατὰ οἰκονομίαν εἶπε τοὺς περὶ Πέ-τρον τὴν περιτομὴν καταδέχεσθαι. Ψυχὴ γὰρ ἐπιση- μένη περὶ τι, μικρὰς καὶ τῆς τυχοῦσης ἀφορμῆς λαβομένη, πλέον αὐτῷ οἰκεῖται καὶ περιπλέκεται. Διὸ σοφῶς ἄγαν ὁ Παῦλος, τὸ μὲν τῆς οἰκονομίας ὅλως ἀποσιωπᾷ, δριμύτως δὲ καθάπτεται τῆς πρὸ- ξεως, καὶ ὥς παρανομοῦντας δῆθεν ἐλέγχει· τοὺς συγχωρήσαντας, ἵνα τῷ σφοδρῷ τῆς περὶ ἐκείνου ἐπιτιμήσεως, τοὺς ἀληθῶς παρανομοῦντας πτοῇ καὶ διορθώσῃται. Διὸ καὶ δοκοῦντας αὐτοὺς, καὶ κατεγνωσμένους, καὶ ὑποκρινόμενους, καὶ μὴ ὀρθο- ποδοῦντας, οὐ παραιτεῖται καλεῖν, ἵνα μόνον τὸ τοῦ Χριστοῦ κήρυγμα βεβαιώσῃ. Οὕτως ἀλλήλοις ὁπὲρ τοῦ κηρύγματος ἐδάρβουν, καὶ ἐπὶ κλοῦτῳ ἐδίδεον συνδέσμῳ, ὥς δεῖσαν, ἂν οὕτω τύχη, διὰ τῆς ἀλλή-

λων καταγνώσεως τὸν τοῦ κηρύγματος κραταιοῦσθαι λόγον, μὴ δὲ τοῦτο παραιτεῖσθαι. Καὶ ἵνα τοῦτο μάθῃς ἀκριβῶς, σκόπει· Παῦλος διὰ τῶν Ἐπιστολῶν καταγινώσκει Πέτρου, καὶ Πέτρος διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ἐγκωμιάζει Παῦλον, καὶ τὰς Ἐπιστολάς, σοφίας Θεοῦ καὶ χάριτος εἶναι πλήρεις μαρτυρεῖ, καὶ τοὺς ἀστηρίκτους, τὸν ἐν αὐταῖς κεχυμένον νοῦν, οὐ συνιέναι, ἀλλὰ καὶ διαστρέφειν ἀναβοᾷ. Ἄλλως δὲ, καὶ Παῦλος ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος ταῦτα περὶ Πέτρου λέγων, κατὰ πολὺ πλεον ἑαυτοῦ περιίπει τοῦτον καὶ τιμᾷ. Τί γάρ ἐστιν εἰς λόγον ὕβρεως, τὸ δοκεῖν καὶ μὴ ὀρθοποδεῖν, πρὸς τὸ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ; «Τῆς περιτομῆς,» οἶον, τῶν Ἰουδαίων.

sapientia et gratia plenas esse testatur, et parum firmos latentem in illis non assequi sensum, seu pervertere conclamat. Præterea vero etiam Paulus qui circa prædicationem hæc de Petro dicit, longo amplius quam seipsum hunc excolit et honorat. Quid enim est in sermone calumnix, videri in pretio esse, et non recte incedere, si conferas ad anathema esse a Christo? «Circumcisionis,» hoc est Judæorum.

Καὶ γινόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωρίαν, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν, μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν. Ὁ καὶ ἐσπούδασα ἀπὸ τοῦτο ποιῆσαι.

«Καὶ γινόντες τὴν χάριν.» Τῆς δοθείσης αὐτῷ χάριτος τοὺς περὶ Πέτρον παράγει μαρτυρας. «Οἱ δοκοῦντες στῦλοι.» Οἱ ὄντες, φησί, στῦλοι τῆς πίστεως, καὶ πᾶσι δοκοῦντες. «Δεξιὰς ἔδωκαν.» Ὅτι κοινὰ, φησί, τὰ δόγματα, καὶ ὅτι κοινωνοὺς ἡμᾶς ἑαυτοὺς ἐποίησαντο εἰς τὸ κήρυγμα. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ δεξιὰς ἔδωκαν, δηλοῦντες ὅτι ἀρέσκονται τῷ ἡμετέρῳ, φησί, κηρύγματι, διὰ τὸ εἶναι ταῦτὸν τῷ ἐκείνων. «Ἰνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη.» Ἰνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη, φησὶν, ἐκείνοι δὲ παρὰ Ἰουδαίους κηρύξωσι. «Μόνον τῶν πτωχῶν.» Τὸ κήρυγμα, φησί, διελόμενοι, τοὺς πτωχοὺς ἀμερίστους ἔχομεν. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ παρὰ τῶν Ἰδίων συμφυλετῶν τῶν μὴ πιστευσάντων διαρπαγέντες, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Περὶ τῆς πρὸς Κηφᾶν ἀντιφύσεως, περὶ τῆς ἐν πίστει καὶ οὐκ ἐν νόμῳ σωτηρίας.

Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀνέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Πρὸ τοῦ γὰρ ἔλθειν τινας ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἔθνων συνήθισιν. Ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστησαν καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ συνεπακρίθησαν αὐτῷ, καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. Ὡστε καὶ Βαρνάβας συναπῆχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρισει.

Ὁὐ μάχης οὐδὲ καταγνώσεως ἦν, τὸ τὸν Παῦλον ἀνιστεῖναι τῷ Πέτρῳ, ἀλλ' οἰκονομία. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ συγκατάθεσιν οἱ περὶ Πέτρον ἐν Ἱερουσαλὴμ συνεχώρουν τὴν περιτομήν, κατὰ μικρὸν βουλόμενοι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἐπὶ τὸ τέλειον ἀγαγεῖν, ἔλθων ὁ

A arguit eos qui concesserant, ut vehementia increpationis circa illos, terreret ac corrigeret eos qui vere transgressores erant : ideo quoque non veretur ipsos dicere visos in pretio esse, et reprehensos ac simulatos, et non recte incedentes, solum ut Christi prædicationem confirmaret : tantum fiducia de se mutuo super prædicatione habebant, talique conjunctione connexi erant, ut optarent, si ita res ferret, per mutuum compensationem, prædicationis confirmari sermonem, neque hoc devitarent. Utque hoc apertius discas, considera : Paulus suis Epistolis condemnat Petrum, Petrus vero sua Epistola collaudat Paulum, ejusque Epistolas Dei

II, 9, 10. Cumque cognovissent gratiam mihi datam Jacobus, et Cephas, et Joannes, qui videbantur esse columna, dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis : ut nos quidem in gentes, ipsi vero in circumcissionem, apostolatuungeremur ; tantum ut pauperum memores essemus, in quo et diligens fui ut hoc ipsum facerem.

«Cumque cognovissent gratiam.» Datæ sibi gratiæ testes producit Petrum et eos qui cum ipso erant. «Qui videbantur columna.» Qui erant, inquit, columnæ fidei et omnibus esse videbantur. «Dexteras dederunt.» Communia, inquit, fecerunt dogmata ac nos ipsos ad prædicationem socios asciverunt. Propterea enim et dexteras dederunt, 730 significantes gratiam ipsis esse nostram prædicationem, eo quod eadem esset cum prædicatione ipsorum : «Ut nos quidem in gentes.» Ut nos, inquit, inter gentes prædicaremus, ipsi vero apud Judæos. «Tantum ut pauperum.» Prædicatione, inquit, divisi, pauperes habemus indivisos. Hi vero pauperes erant, qui a suis contribulibus incredulis, bonorum direptionem propter fidem in Christum passi erant.

CAPUT III.

De altercatione adversus Cepham de salute in fide sita et non in lege.

II, 11 13. Cum autem venisset Petrus Antiochiam, palam illi restitit eo quod reprehensus esset. Nam antequam venissent quidam a Jacobo, una cum gentibus sumebat cibum ; cum autem venissent, recedebatur ac separabat se ab illis, metuens eos qui erant ex circumcissione : ac simulabant cum illo cæteri quoque Judæi : adeo ut Barnabas simul abduceretur in illorum simulationem.

Non pugnx aut condemnationis erat, quod Paulus resisteret Petro, sed dispensationis. Quoniam enim Petrus et qui cum eo erant, Hierosolymis condensatione quadam permittebant circumcissionem, volentes paulatim eos qui ex Judæis erant ad per-

^a 1 Petr. iii, 15. ^b Hebr. x, 34.

fectionem deducere; cum venisset Petrus Antiochiam, interim dum fidelis nullus ex Judæis ibi erat, sine ullo discrimine una cum gentibus qui crediderant cibum sumebat: cum autem advenissent, ne eos offenderet cum adhuc imbecilles essent, verebatur una cum illis edere. Hujus autem causa, ut dictum est, erat eorum imbecillitas. Quod autem Paulus illi palam et non privatim restiterit, dispensationis erat, ut videntes qui ex Judæis crediderant, ipsum præceptorem suum Petrum palam argui quod cum præputiatis non conversarentur, nec contradicentem, **731** agnoscerent quod non esset deinceps necessaria legis observatio post fidem, sed magis occasionem daret ut reprehenderetur Petrus. Quia vero hoc dispensatorie agebatur, manifeste venit Paulus ad hos sermones cum Petro, ut audientes fideles qui ex circumcisione erant, mutarent legis observationem. Quod si vera fuisset ira, oportuisset privatim ipsos apud se mutuo disserere.

Alio modo. Eusebius Pamphili in *Ecclesiastica historia* ostendit hunc Petrum non esse Cepham, sed ejusdem cum ipso nominis unum ex septuaginta. Et apparentiam habet hic sermo. Neque enim Petro rursus opus erat metuere, qui jam de hoc responderat Hierosolymis, omnibusque persisterat, quando una cum Cornelio sumpto cibo, quosdam ex circumcisione offenderat: quando etiam dixit: « Vere comperio, fratres, quod non sit personarum respectus coram Deo, sed in quavis gente qui timet ipsum, is acceptus est illi ». Non erat iste qui hæc dixerat. Nam si hoc ab initio prædicationis facto, persuasi omnibus quod non male egisset, Spiritu ipsum ad hoc inducente: quomodo nunc post tantum tempus, postquam dederat Petrus experimentum sui recti operis, rursus illi opus erat hujusmodi dispensatione? Hoc tamen, quod reprehensus esset, potest hoc etiam modo intelligi: Nulla alia fuit mihi, ait Paulus, occasio palam ei resistendi et eum corripiendi, nisi quod de sumendo cibum una cum circumcisis antea reprehensus fuisset a Judæis quando cum Cornelio ederat: nisi enim fuisset antea reprehensus ab his quos ibi offenderat, nequaquam nunc metuisset: quod si non metuisset, nulla fuisset opus correptione aut publica resistantia. Verum quid omnino prodest publice resistere? — Quia opportune egit ut coram Judæis dictum esset: Nos natura Judæi et non ex gentibus peccatores, cumque sciremus quod non justificetur homo ex operibus legis, nisi per fidelem Jesu Christi, et nos in Christum Jesum credidimus ut justificemur in fide Christi et non ex operibus legis: quia hæc coram omnibus dicta sunt, fuit publica resistantia. Etenim si aliquis error fuisset, oportuisset privatim arguere et corrigere, dicente Domino **732**: « Si peccaverit frater tuus corripe eum privatim: quod si non ob-

A Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, ἄχρι μὲν οὐδεὶς ἦν τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστὸς ἐκεῖ, ἀδιαφόρως μετὰ τῶν ἐξ ἐθνῶν πιστευσάντων συνήσθιεν, ὅτε δὲ παρεγένοντο, ἵνα μὴ αὐτοὺς σκανδαλίσῃ ἑὶ ἀσθενεῖς ὄντας, ὑπεστέλλετο συνεσθῆναι ἐκείνοις. Τούτου δὲ αἰτίον, ὡς εἰρηται, ἡ ἐκείνων ἀσθένεια. Καὶ τὸν Παῦλον δὲ φανερώς, ἀλλὰ μὴ κατ' ἰδίαν ἀντιστῆναι τῷ Πέτρῳ, οἰκονομίας ἦν, ἵνα ὁρῶντες οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοὶ τὸν διδάσκαλον αὐτὸν Πέτρον ἐγκαλοῦμενον φανερώς, τί δὴ ποτε μὴ σύνεστι τοῖς ἀκροβυστοῖς καὶ μὴ ἀντιλέγοντα, γινώσκιν ὡς οὐ χρειώδης λοιπὸν ἡ παρατήρησις τοῦ νόμου μετὰ τὴν πίστιν, ἀλλὰ πρόφασιν παρασχοῦσα, τοῦ ἐγκληθῆναι Πέτρον. Ὅτι δὲ τοῦτο φκονομήτο, φανερώς εἰς λόγους ἦλθεν ὁ Παῦλος τῷ Πέτρῳ, ἵνα οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ ἀκούοντες, μεταθῶνται τῆς τοῦ νόμου παρατηρήσεως. ὡς εἰ γε τὸ ἀληθὲς ἦν ὁργὴ, ἔδει κατ' ἰδίαν αὐτοὺς διαλεχθῆναι πρὸς αὐτοῦς.

Ἄλλως. Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου ἐν τῇ Ἑκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ἀποδείκνυσιν μὴ εἶναι τὸν Κηφᾶν τοῦτον, τὸν Πέτρον, ἀλλ' ὁμῶνυμον αὐτῷ, ἵνα τῶν ἐδδομήκοντα. Καὶ πιθανὸς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἀνὸς Πέτρος ἰδεῖσθαι πάλιν ὑποστολῆς, ὅστις ἤδη περὶ τοῦτο ἀπολογησάμενος ἦν ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ πείσας ἅπαντας, ὅτε τῷ Κορινθίῳ συμφάγων, τινὰς τῶν ἐκ περιτομῆς ἐσκανδαλίσεν, ὅτε καὶ εἶπεν, « Ἐπ' ἀληθείας, ἀδελφοί, καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἐστὶ προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν παντί ἐθνῶν ὁ φοβούμενος αὐτὸν, δεκτὸς αὐτῷ ἐστιν. » Οὐ γὰρ ἦν ὁ εἰπὼν ταῦτα. Εἰ δὲ τοῦτο παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος ποιήσας, ἐπείσεν ἅπαντας ὡς οὐ κακῶς ἐποίησε, τοῦ Πνεύματος αὐτὸν εἰς τοῦτο ἐνάγοντός, πῶς ἂν νῦν μετὰ τοσούτου χρόνου, μετὰ τὸ παῖραν δοῦναι τὸν Πέτρον τῆς οἰκίας ἀρετῆς, ἐδεδόθη πάλιν τῆς τοιαύτης οἰκονομίας; Τὸ δὲ οὗτο κατεγνωσμένος ἦν, δύνασθαι καὶ οὕτως νοῆσαι. Γέγονέ μοι, φησί, πρόφασις τοῦ κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντιστῆναι καὶ διαλέγεσθαι αὐτὸν, ἄλλο μὲν οὐδὲν, ἢ ὅτι περὶ τοῦ συνεσθῆναι τοῖς ἐν ἀκροβυστίᾳ προκατεγνωσμένος ἦν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ὅτε τῷ Κορινθίῳ συνέφαγεν. Εἰ μὴ γὰρ προκατεγνώσθη παρ' αὐτῶν σκανδαλισθέντων ἐκεῖ, οὐκ ἂν νῦν ὑπεστέλλη. Μὴ ὑποσταλέντος δὲ, οὐκ ἦν χρεῖα τοῦ τε ἐλέγχου, τῆς τε κατὰ πρόσωπον ἀντιστάσεως. Τί δὲ ὅλως ὠφελεῖ ἡ κατὰ πρόσωπον ἀντίστασις; — [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Ὅτι εὐκαιρως ἐποίησε λεχθῆναι ἐμπροσθεν τῶν Ἰουδαίων, τὸ, « Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοὶ, εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου. » διὰ τὸ λεχθῆναι ταῦτα ἐμπροσθεν πάντων, γέγονεν ἡ κατὰ πρόσωπον ἀντίστασις. Ἐπεὶ ἐχρῆν εἰπερ ἄρα τι σφάλμα ἦν, κατ' ἰδίαν ἐγκαλεῖσαι καὶ διορθώσασθαι, τοῦ Κυρίου λέγοντος: « Ἐὰν ἁμάρτη ὁ ἀδελφός σου, ἐλεγξόν

αὐτὸν καὶ τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ. Καὶ ὅτε παρὰ ἀπαγορεύον, καὶ ὅτε ἀπὸν τοῖς ἔθνεσιν παραγγέλλω, ἵνα μὴ φαύλωσιν, ἐπισκοποῦντες ὅτι νόμος ἐστὶν τοῦ νόμου ἐκείνων. Τὸ δὲ, αὐτοὺς μὴ σαλῶναι. Καὶ οὐ καλεῖται, ὡφελῇ Ἰουδαῖοι πιστοὶ εἶναι αὐτοῦς. Ταῦτα ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίου τῆς ἀληθείας ἐμὲ ἀρχῶν, ἔθνη Ἰουδαῖοι ἐστὶν οὐκ ἐὰν μὴ εἰς Χριστὸν θώμεν νόμον. πᾶσα οὖν Χριστῷ Χριστῷ. Οἱ δὲ τοιαύτη βούλεται ἀλήθεια. Εὐαγγελεῖν τῷ βασιλεῖ οὐκ ἐστὶν διὰ τοῦτο ἵνα Πέτρος ὁὗτος πρὸς Μόνον οὐκ οὐκ ἐστὶν, ἐκ τῆς φησὶ, μὴ εἰπεῖν: Καὶ οὐκ ἐστὶν.

αὐτὸν κατ' ἰδίαν. Ἀπειθῶντι δὲ, καὶ ἐτέρους καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπίστηγον. «Οἱ κατεγνωσμένοι ἦν.» Κατεγνωσμένοι ἦν ὁ Πέτρος, οὐ τῇ ἀληθείᾳ οὔτε παρὰ Παύλου τοῦ τὴν οἰκονομίαν εἰδότες, ἀπαγγέλλει ἀλλὰ παρὰ τῶν ἀγνοούντων τὸ οἰκονομούμενον, καὶ οἰομένων ὑποκρίνεσθαι διὰ τὸ πρᾶγμα, ὅτι ἀπόντων μὲν τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστῶν, συνήσθαι τοῖς ἔθνεσι, παρόντων δὲ, οὐκ ἔτι. Οἷός τις ἐπὶ παραγγέλλεται διὰ Κηφᾶν. «Ἀπὸ Ἰακώβου.» Ἰακώβος ὁ τοῦ Χριστοῦ χρηματίσας ἀδελφός, ἐπίσκοπος ἦν Ἱεροσολύμων. Ἀπ' αὐτοῦ οὖν ἀποσταλέντες ἦλθον ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ἔτι καὶ τοῦ νόμου ἐχόμενοι. «Ἐπέστειλε καὶ ἀφώριζεν αὐτόν.» Ἐκ τῆς τῶν ἐθνικῶν δηλονότι συνουσίας. Τὸ δὲ, «Φοβούμενος,» οὐ τοῦτο λέγει ὅτι δαδουκῶς αὐτοὺς μή τι πάθῃ παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ φοβούμενος μὴ σκανδαλισθῆντες, ἀποσιρτῆσθαι τῆς πίστεως. «Καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ.» Ὑπόκρισιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἵνα ἡ οἰκονομία ἐκκαλυπτομένη, μηκέτι ὠφελῇ τοὺς ἐκ περιτομῆς πιστοὺς. «Καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι.» Ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλοι ἐκ περιτομῆς πιστοὶ εἰς Ἀντιόχειαν, οἱ καὶ αὐτοὶ, φησὶν, ἀφώρισαν αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐξ ἀκροβυστίας, διὰ τοὺς ἐλθόντας ἀπὸ Ἰακώβου.

Ἀλλ' ὅτε εἶδον ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ἤης καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν; Ἡμεῖς γινώσκουμεν ὅτι οὐ δικαιούται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἀλλ' μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεῦσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου. Αὐτοὶ οὐ δικαιωθήσονται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σάρξ. Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, ἐσρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοὶ, ὅρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος; Μὴ γένοιτο

Οἷα διανοίᾳ εἰρηται τὸ, «Συνυπεκρίθησαν αὐτῷ,» τοιαύτη καὶ τὸ, «Οὐκ ὀρθοποδοῦσιν,» ἐλέχθη. Οὐ γὰρ βούλεται τὴν οἰκονομίαν ἀνακαλύψαι. «Πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου.» Ἡ γὰρ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου ἐστὶ τὸ μὴ τε περιτέμνειν, μῆτε ἀποχωρεῖν τῶν ἐξ ἀκροβυστίας πιστῶν. «Οὐκ ἔτι γὰρ Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην.»

Εἰπόντων τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. «Ὅρᾳς ὅτι διὰ τοῦτο ἔμπροσθεν πάντων ἐμέμψατο τῷ Πέτρῳ, οὐχ ἵνα Πέτρον καταγῇ, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἐκ περιτομῆς, καθὼς προείρηται, ὠφελήσῃ. «Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων.» Μόνον οὐ φανερώς εἶπε τοῖς ἀπὸ Ἰακώβου. Μιμησάσης τὸν βιβδίσκαλον ὁμῶν ἐθνικῶς ζῶντα, τοῦτο ἐστίν, ἀπαρτηρήτως. Τοῦτο γὰρ κατασκευάζει ἐκ τῆς πρὸς Πέτρον ὁμιλίας. «Τί τὰ ἔθνη;» «Ὁ σὺ, φησὶ, μὴ ποιεῖς, μῆτε ἄλλους ἀναγκάζεις. Διὰ τί δὲ μὴ εἶπε, Τί τοὺς ἐκ περιτομῆς ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν; Καὶ γὰρ δι' ἐκείνους ταῦτα ἐλέγετο, καὶ ἀκολουθίαν εἶχεν οὕτως λαβέσθαι. Οὕτως δὲ εἶπεν, ἵνα

A temperaverit, alios quoque simul et Ecclesiam adhibe. — «Quod reprehensus esset.» Reprehensus erat Petrus non justa de causa, neque a Paulo qui dispensationem noverat: absit! sed ab his qui ignorabant quid dispensative ageretur, et opinabantur ex re ipsa fieri simulationem: quod absentibus quidem Judæis fidelibus cum gentibus ederet, non autem presentibus. Nosti autem quid scriptum ac promulgatum sit propter Cephā. «A Jacobo.» Jacobus hic Christi frater appellatus, episcopus erat Hierosolymorum: ab ipso igitur missi venerant qui ex Judæis crediderant adherentes adhuc legi. «Verebatur ei segregabat se.» A gentium videlicet conversatione. Quod autem additur, «Metuens,» non hoc intelligit quod timeret ne quid ab ipsis pateretur: sed metuens ne offendiculum passi resili-
B rent a fide. «Ac simulabant cum eo.» Simulationem appellat rem ipsam, sic ut occulta dispensatio jam non prodesset credentibus ex circumcisione. «Cæteri quoque Judæi.» Erant enim et alii ex circumcisione credentes Antiochiæ, qui et ipsi, inquit, segregabant seipsos ab iis qui ex præputiis sive hicircumcisis erant propter eos qui a Jacobo venerant.

II, 14-17. Verum ubi vidissem quod non recte incederent ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus: Si tu cum sis Judæus, gentiliter visis ac non Judaice, cur gentes cogis judaizare? Nos natura Judæi et non ex gentibus peccatores, scientes non justificari hominem ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi; nos in Christum Jesum credidimus, ut justificaremur ex fide Jesu Christi, et non ex operibus legis, quoniam non justificabitur ex operibus legis omnis caro. Quod si, dum quærimus justificari per Christum, reperti sumus et ipsi peccatores, num ergo Christus peccati minister est? Absit!

Eodem intellectu quo dictum est, «Simulabant cum eo,» etiam dictum est, «Non recte incederent.» Non vult enim dispensationem 733 detegere. «Ad veritatem Evangelii.» Nam veritas Evangelii est neque circumcidi, neque a fidelibus circumcisionis segregari, siquidem «Non est Judæus neque Græ-
D eus.»

«Dixi Petro coram omnibus.» Vides quod propterea coram omnibus reprehendit Petrum, non ut Petrum condemnaret, sed ut iis qui ex circumcisione erant prodesset. «Si tu cum Judæus sis.» Tantum non dixit aperte his qui a Jacobo venerant: Imitamini præceptorem vestrum gentiliter viventem, hoc est, nullo discrimine: nam hoc astruit ex colloocatione ad Petrum. «Cor gentes.» Quod tu, inquit, non facis, neque alios facere cogas. Quare autem non dixit: Quare eos qui ex circumcisione sunt cogis judaizare? siquidem propter illos hæc dicebat, et sermonis consequentia erat ut iis

diceretur. Hoc modo autem dixit ut videatur suorum curam habere discipulorum, nempe eorum qui ex gentibus erant, ne detegatur dispensatio propter quam erat reprehensio. « Nos natura Judei. » Hoc est, quod ad majores attinet et progenitores. « Scientes non justificari hominem. » Expleto sermone quo Petro restitit, venit deinceps ad propositum, circumcisionem paulatim deprimens, et dicens non haerendum esse legi ut quæ saluum facere nequeat. Et hæc quidem de Petro, inquit; cæterum nos qui Judei sumus, hoc est, non proselyti (id enim est, Non ex gentibus peccatores), qui novimus quod non contingat aliquem saluum fieri ex operibus legis (nam multa ibi requiritur diligentia et cautela), credidimus Christo, per fidem quæ in ipsum est salvari cupientes. Hæc autem quadrant ut ad Petrum et ad Galatas dicta sint. « Ex operibus legis. » Propter gravitatem quæ in ea est. « Quoniam non justificatur ex operibus legis omnis caro. » Quæ necessaria sunt in lege etiam natura docuit. « Non adulterium facies, Non occides, Non furtum facies, » et reliqua quæcunque sunt hujusmodi. Porro de Sabbato, de circumcisione, de leproso, de semen emittente, de sacrificiis, de aspersionum vasis: hæc legis propria erant: de his enim natura nihil docuit. Hæc ergo dicit legis opera. Horum itaque transgressio peccatum est, custodia vero non efficit perfectam justitiam. **734** Ista enim aliorum figuræ erant, quanquam Judæis ex tempore congruerent. De his dixit divinus Apostolus: « Quoniam non justificabitur ex operibus legis omnis caro. » — « Quod si, dum quærimus justificari per Christum. » Si volentes per Christum justificari, reperti sumus, inquit, peccatores deserendo ac transgrediendo legem, nam ergo Christus peccatum conciliavit? Vides quomodo per absurditatis remotiorem, legem elevat? Si ergo adhæretis legi, et vultis per Christum justificari, reperimini peccatores eo quod legem deseratis; num ergo Christus illis nobis præstiterit? Absit! Quod absurdum est, simplici negatione sustulit.

II, 18-21. Nam si quæ destruxi, ea rursus reedifico, transgressorem meipsum constituo. Ego enim per legem legi mortuus fui, ut Deo viverem; una cum Christo crucifixus sum. Sed vivo jam non ego, vivit autem in me Christus. Vitam autem quam nunc vivo in carne, per fidem vivo Filii Dei, qui dilexit me et tradidit semetipsum pro me. Non aspernor gratiam Dei. Nam si per legem est justitia, igitur Christus frustra mortuus est.

Destruimus, inquit, sive dissolvimus legem, ea relicta ad Christum currendo. Si ergo rursus eam erigere conamur: eo ipso transgressores sumus, quod a nobis soluta rursus firmare nitimur. Concedera vero ejus prudentiam. Illi putabantur ex eo transgressores esse quod legem non servarent, ipse autem ex eo ostendit esse transgressores quod legi

A δόξη τῶν ἰδίων κηδεσθαι μαθητῶν, τῶν ἐξ ἔθνων, ὅπως μὴ ἀνακαλυφθῇ ἡ οἰκονομία, δι' ἣν ἡ ἐγκλησις. « Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι. » Ἀντὶ τοῦ, ἀνωθεν καὶ ἐκ προγόνων. « Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦνται ἀνθρώποι. » Πληρώσας τὰ κατὰ τὴν ἀντίστασιν τοῦ Πέτρου, λοιπὸν ἔρχεται εἰς τὸ προκειμένον, κατὰ μικρὸν ἐξευτελίζων τὴν περιτομὴν, καὶ φάσκων, μὴ ἔχεσθαι τοῦ νόμου, ὥς μὴ δυναμένον σωθαι. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Πέτρον, φησί, ταῦτα. Ἡμεῖς δὲ ἐκ φύσεως ὄντες Ἰουδαῖοι, τοῦτέστιν, οὐ προσηλύτοι (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, οὐκ ἐξ ἔθνων ἀμαρτωλοὶ), ἐπειδὴ ἐγνωμὴν ὅτι οὐκ ἐστὶ σωθῆναι διὰ τῶν ἐκ νόμου ἔργων (πολλὴ γὰρ ἡ ἐκεῖ, φησὶν, ἐπιζητούμενη ἀκρίβεια), πεπιστεύκαμεν Χριστῷ, διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, φησί, σωθῆναι προσδοκούντες. Ταῦτα καὶ πρὸς Πέτρον καὶ πρὸς Γαλάτας εἰρησθαι ἀρμόζει. « Ἐξ ἔργων νόμου. » Διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἐπάχθειαν. « Διότι οὐ δικαιοῦνται διὰ ἔργων νόμου πᾶσα σὰρξ. » Τὰ ἀναγκαῖα τῷ νόμῳ, καὶ ἡ φύσις ἐδίδασκε, τοῦτέστι τὸ, « οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, » καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα τοιαῦτα. Τὸ δὲ γὰρ περὶ Σαββάτου, καὶ περιτομῆς, καὶ λεπτοῦ, καὶ γονοβίου, καὶ θυσιῶν, καὶ περιβραντηρίων, ἴδια ἦν τοῦ νόμου. Οὐδὲν γὰρ περὶ τούτων ἡ φύσις ἐπαίδευσε. Ταῦτα τοίνυν, ἔργα λέγει τοῦ νόμου. Τούτων δὲ ἡ μὲν παράβασις ἀμαρτία, ἡ δὲ φυλακὴ, οὐ δικαιοσύνης τελείας κατόρθωσις. Ταῦτα γὰρ ἐτέρων αἰνίγματα, Ἰουδαῖοις δὲ ὅμως καὶ ἐκείνων ἡρμότε τὸν καιρὸν. Περὶ τούτων εἶπεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, « Διότι οὐ δικαιοῦνται διὰ ἔργων νόμου πᾶσα σὰρξ. » — Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιοῦνται ἐν Χριστῷ. Εἰ δὲ βουλόμενοι διὰ Χριστοῦ δικαιοῦνται, εὐρέθημεν ἀμαρτωλοὶ τῷ τὸν νόμον, φησί, καταλιπεῖν, ἅρα ὁ Χριστὸς ἀμαρτίας ὑμῖν γέγονε πρόξενος; Ὅρᾳς πῶς διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀπαγωγῆς καταβάλλει τὸν νόμον; Εἰ ἅρα ἔχετε τοῦ νομοῦ καὶ βούλεσθε καὶ διὰ Χριστοῦ δικαιοῦνται, εὐρίσκεσθε ἀμαρτωλοὶ ἐν τῷ καταλιπεῖν τὸν νόμον. Μὴ ἅρα ὁ Χριστὸς τοῦτο προσέξήνησεν; Μὴ γίνοιτο. Τὸ ἀποπον, τῇ ἀναγορεύσει ἀνέλεν.

Εἰ γὰρ ἡ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι. Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνασταύρωμαι. Ζῶ δὲ οὐκ ἐτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ παραδόχτος ἐαυτοῦ ὑπὲρ ἐμοῦ. Οὐκ ἀδεῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἅρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν.

Κατελύσαμεν, φησί, τὸν νόμον, τῷ ἔδωκε αὐτὸν, καὶ Χριστῷ προσδραμεῖν. Ἐὰν τοίνυν πάλιν αὐτὸν ἱστᾶν ἐπιχειρῶμεν, κατ' αὐτὸ τοῦτο παραβάται ἐσμεν, ἐτι παρ' ἡμῶν λυθέντα, ἱστᾶν πάλιν ἐπιχειροῦμεν. Ὅρα δὲ αὐτοῦ σύνεσις. Ἐκεῖνοι ἐκ τοῦ μὴ φυλάττειν τὸν νόμον, ὦντο εἶναι παραβάται, αὐτοὶ δὲ δείκνυσιν, ἐκ τοῦ ἔχεσθαι αὐτοῦ, παραβά-

τας ειναι. «Παραβάτην ἑμαυτὸν συνίσταμι.» Ἐκ γὰρ A
τοῦ πάλιν πείθεσθαι τῷ νόμῳ, δεικνύω ὅτι ὡς παρα-
βάτης, αὐτὸν τὸ πρῶτον εἶσα, καὶ Χριστῷ ἐπίστευσα.
«Ἐγὼ γάρ.» Ἐγὼ, φησί, αὐτῷ τῷ νόμῳ πεισθεὶς,
νεκρὸν ἑμαυτὸν τῷ νόμῳ κατέστησα. Ὁ νόμος γάρ
μοι τὸν Χριστὸν προεμήνυσε, καὶ ἐκείνῳ μὲν εἰμι
νεκρὸς (οὐκ ἔτι γὰρ «κατ' ἐκείνον πολιτεύομαι»),
τοῖς δὲ τοῦτου δόγμασιν ἔπομαι. «Διὰ νόμου νόμῳ
ἀπέθανον.» Ἡ διὰ τοῦ νόμου τοῦ εὐαγγελικοῦ,
ἀπέθανον τῷ Μωσέως νόμῳ. Πῶς οὖν ὁ νεκρωθεὶς
καὶ ἀνενεργήτως ἔχων πρὸς αὐτὸν, φυλάξω αὐτόν;
Ἡ διὰ τοῦ νόμου αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ δυσχερῶν
παρρηγήσεων, νεκρὸς γέγονα τῇ ἀμαρτίᾳ δι' αὐ-
τοῦ. Ἀρα οὖν τὸν ἀποκτείναντα φυλάττειν ἄξιον;
«Ἰνα Θεῷ ζῇσω.» Τούτέστι, τὴν ἀθάνατον καὶ
ἀγήρω ζωὴν. «Τῷ Χριστῷ» διὰ τοῦ βαπτίσματος
«συνεσταύρωμαι.» Ὁ τοίνυν νόμος τὸ ἐπ' αὐτῷ
ἀπέκτεινε, ὁ δὲ Χριστὸς ἐζωοποίησε. Πῶς οὖν
φυλάττω τὸν νόμον; «Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγώ.» Διὰ
τῆς μετὰ ταῦτα πολιτείας, δι' ἧς ἐνεκρώθη αὐτοῦ
τὰ μέλη. «Νεκρώσατε γάρ, φησί, τὰ μέλη ὑμῶν τὰ
ἐπὶ γῆς.» — «Ὁ δὲ Χριστὸς ζῇ ἐν ἐμοί.» Ἐνε-
ργῶν, φησί, δεσπόζων, πάντα μοι αὐτὸς γενόμενος
ἐν τούτῳ δὲ ζῇ ἐν ἐμοί, τῷ μηδὲν γίνεσθαι παρ'
ἐμοῦ τῶν μὴ δοκούντων αὐτῷ. «Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν
σαρκί.» Καὶ οὐ μόνον, φησί, τὴν νοητὴν ζωὴν διὰ
τὸν Χριστὸν ζῶ, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰσθητὴν. Πῶς;
Ἰπὸ ἀπόφρασις ὄντας διὰ τὸν νόμον, ἐμῶν, φησί,
καὶ σαρκικῶς ἀποθυήσκειν ὡς ἐπὶ τοῦ κατα-
κλυσμοῦ. Ὁ δὲ Χριστὸς ζῇν ἡμᾶς ἐποίησε, τῆς
ἀρχῆς τοῦ νόμου λυτρώσάμενος. Ὄτε οὐ μόνον ἡ
νοητὴ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ αἰσθητὴ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν
πίστιν ἐδωρήθη ἡμῖν. Πῶς οὖν πάλιν ὑποστρέφομεν
πρὸς τὸν νόμον; «Καὶ παραδότος ἑαυτὸν ὑπὲρ
ἐμοῦ.» Τὸ κοινὸν ἴδιον ποιεῖται, δεικνύς τοσαύτην
ἐκαστον δεῖν ὁμολογεῖν χάριν τῷ Χριστῷ, ὡς εἰ δι'
αὐτὸν μόνον ἐνηνθρώπησεν. «Οὐκ ἀθετῶ τὴν χά-
ριν.» Ὡς οἱ γε ἔτι καὶ νῦν τοῦ νόμου ἐχόμενοι
ἀθετοῦσι τὴν διὰ Χριστοῦ χάριν. Ἀθετεῖν δὲ ἐστὶ
τὸ ἀπιστεῖν, τὸ ἐξευτελίζειν, τὸ διαπαίζειν. Ὅρᾳς
ποῦ ἀνήγαγε τὸν λόγον; «Εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιο-
σύνη.» Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησί, σώζειν καὶ δικαιοῦν
ισχύει, ὁ Χριστὸς μάτην ἀπέθανε. Διὰ τοῦτο
γὰρ παρέδωκεν ἑαυτὸν, ὡς τοῦ νόμου μὴ ισχύοντος,
ἵνα αὐτὸς σώσῃ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὡς εἰ γε D
σώζει ὁ νόμος, περιττὸς ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου.

enim lex justificare posset, Christus frustra et sine
causa mortuus esset. Ob id namque seipsum tradi-
didit, ut, quod lex non poterat, ipse nos sua morte salvos faceret : quod si lex salvos faceret, super-
vacua fuisset mors Domini.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

«Οτι διὰ πίστεως ὁ ἁγιασμός, οὐ διὰ νόμου.
Ἡ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐδίδασκεν τῇ
ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι, ὅς κατ' ὀφθαλμοῦς
Ἰησοῦς Χριστὸς προεργάσθη ἐν ὑμῖν ἑστανω-
μένος; Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀπ' ὑμῶν,
ἐξ ἔργων νόμου ἐλάβετε τὸ πνεῦμα, ἢ ἐξ ἀκοῆς
πίστεως, οὕτως ἀνόητοι ὄντες, ἐπαρθέμενοι πνεύ-
ματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. Τοσαῦτα ἐλάβετε

* Coloss. iii, 5.

adhærent. « Transgressorem meipsum constitui. »
Legi iterum obtemperando, ostendo quod tanquam
transgressor ipsam primum deserui [ac Christo
credidi. « Ego enim. » Ego, inquit, legi obtempe-
rando, constitui meipsum legi mortuum. Siquidem
lex mihi Christum præsignavit : et illi quidem
mortuus sum, quia juxta illam jam non conversor,
hujus vero dogmata sequor. « Per legem legi mor-
tuus sum. » Aut per legem evangelicam mortuus
sum legi Mosi. Quomodo igitur mortificatus, ac
perinde me ad illam habens quasi ejus nulla sit
utilitas, servabo ipsam? Aut per ipsam legem ac
graves observationes eorum quæ in ipsa continen-
bantur, 735 mortuus sum peccato per ipsam.

Num igitur æquum est servare eam quæ interimit?
« Ut Deo viverem, » nempe immortalī, et æterna
vita. « Una cum Christo crucifixus sum, » per bap-
tismum. Lex igitur, quod in se erat, occidit, Chri-
stus autem vivificavit : quomodo ergo servabo legem?
« Sed vivo jam non ego. » Per conversatio-
nem quæ iste consequitur, quæ mortua sunt sua
membra. Alit enim : « Mortificate membra vestra
terrestria. » — « Vivit autem in me Christus. »
Operator, dominator, omnia tandem in me factus.
Per hoc autem vivit in me, quod nihil in me fiat
eorum, quæ ab eo non approbantur. « Vitam au-
tem quam nunc vivo in carne. » Nec solum, in-
quit, intellectuali vita propter Christum vivo, ve-
rum etiam sensitiva. Quoniam modo? Cum propter
legem, inquit, sententiam essemus obnoxii, futurum
erat ut etiam carnaliter moreremur tanquam in
quodam diluvio. Christus autem vivere nos fecit
a legis maledictione liberatos. Igitur non intellec-
tualis modo vita, sed et sensitiva nobis donata est
per fidem quæ in Christum est. Quomodo igitur
rursus posiliminio revertemur ad legem? « Et tra-
didit semetipsum pro me. » Quod commune est,
propriū facit, ostendens tantum gratiarum ac-
tionis quemque debere Christo, ac si propter ip-
sum solum homo factus fuisset. « Non aspernor
gratiam. » Tanquam hi qui adhuc legi adhærent,
Christi gratiam aspernentur. Aspernari vero est
non credere, attenuare, irridere. Vides quo ser-
monem deduxerit. « Nam si per legem justitia. » Si
enim lex justificare posset, Christus frustra et sine

CAPUT IV.

Quod per fidem fuerit sanctificatio, et non per legem.

III, 1-6. Stulti Galatæ, quis invidit vobis ne ob-
temperaretis, et crederetis veritati, quibus præ ocu-
lis Jesus Christus fuit depictus, 736 inter vos cru-
cifixus? Hoc solum cupio discere a vobis : ex
operibus legis Spiritum accepistis, an ex prædicatione
fidei? Adeo stulti estis, cum Spiritu caperitis, nunc
carne consummaminini? Tam multa passi estis

frustra, si tamen et frustra. Qui igitur subministrat vobis Spiritum, operatur virtutes in vobis, utrum ex operibus legis, an ex prædicatione fidei id facit? Quemadmodum Abraham credidit Deo, et imputatum est illi ad iustitiam.

Ubi demonstravit seipsum non ab hominibus, sed a Domino fuisse edoctum, majori nunc auctoritate docet, comparisonem legis ac fidei faciens. Stultos autem vocat ipsos. Vere enim stultum est a Christo discedere, legique adherere. « Quis vobis invidit? » inquit. Non dixit, Quis vobis imposuit? ne opprobrium misceret opprobrio; sed, Quis indignatus est, sive invidit? ostendens magna fuisse ea quæ prius operabantur. « Quibus præ oculis Jesus Christus. » Atqui Hierosolymis crucifixus est: quomodo ergo ait: Quibus præ oculis et inter vos? Ostendit vim fidei, quæ etiam præculi distantia prospicit. Attamen quia Depictus est dixit, sive descriptus, nempe per prædicationis scripturam, tantumdem est ac si diceret: Prædicationi quidem depinxit vobis crucem ac mortem Christi, vos autem oculis fidei tanquam præseptem ipsum vidistis: ita enim credidistis, ac si ipsam Christi mortem intuiti essetis. — « Hoc solum cupio discere a vobis. » Quoniam, inquit, tantam dispensationem non animadvertitis, breve quoddam verbum loquor ad vos: num per legis opera Spiritum sanctum accepistis, tantasque virtutes ac signa operati estis, an per fidem? quandoquidem legi adhærebatis, non Spiritum suscepistis: quomodo ergo rursus relicta fide legi adhæretis? « Adeo stulti estis. » Adeo, inquit, stulti estis, ut temporis progressu retrorsum curratis. Nam cum Spiritu cœperitis consummari: hoc enim a communi sensu sumendum est: nunc carne consummaminini. Spiritu enim consummabantur, cum signa ederent: nunc vero carne circumcidebantur. Animadvertite autem quod non dixerit, Consummatis, sed « Consummaminini, » ostendens quod more ovium sumentes ipsos circumcidebant, ne scientes quidem quid paterentur. « Nunc carne consummaminini. »

737 Spiritum quidem dixit gratiam, carnem vero conversationem secundum legem. « Tam multa passi estis frustra. » Multis ob Christum afflictionibus ac periculis exercitati fuerant. Tanta igitur, inquit, nullo fructu passi estis. Nam si circumcidimini, nullum illa fructum habent, hoc est, ipsa perdidistis. Deinde ne ipsos in desperationem conjiciat, ait: « Si tamen et frustra. » Nam si respiscere volueritis, non erunt frustra. « Si tamen et frustra. » Et non etiam cum damno. Frustra namque fieri, aut esse dicitur, quod neque confert quidquam neque auferit: at qui spiritu cœpit, et ob id in multas incidit afflictiones, deinde transmutatur, is non solum frustra passus est ea quæ passus est, verum etiam cum damno, perdendo quæ sibi reposuerat præmia ob perpassas pro Christo afflictiones. « Qui igitur subministrat vobis. » Deus igitur qui vobis Spiritum subministrat et qui opera-

εικῇ, εἴ γε καὶ εἰκῇ. Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

Ἵπобеѣзасъ εαυτὸν μὴ παρὰ ἀνθρώπων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Κυρίου δεδοχαγμένον, νῦν μετὰ πλείονος αὐθεντίας διδάσκει, σύγκρισιν τοῦ νόμου καὶ τῆς πίστεως ποιούμενος. Ἀνοήτους δὲ αὐτοὺς καλεῖ. Καὶ γὰρ ὄντως ἀνόητον τὸ, ἀφεῖναι Χριστὸν, καὶ ἔχεισθαι τοῦ νόμου. « Τίς ὑμᾶς, φησὶν, ἐδάσκαλεν; » Οὐκ εἶπε, Τίς ὑμᾶς ἠπάτησεν; ἵνα μὴ λουδορίαν ἐπὶ λουδορίᾳ μίξῃ· ἀλλὰ, Τίς ἐδάσκαλε καὶ ἐφθόνησε; δεικνὺς ἄξια φθόνου πρὸς τοῦτον πράττοντας. « Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστός. » Καὶ μὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἑσταυρώθη. Πῶς οὖν φησιν, Ὅς κατ' ὀφθαλμοὺς, καὶ, Ἐν ὑμῖν; Δείκνυσιν τῆς πίστεως τὴν ισχύν, καὶ τὰ πόρρου ὁρώσης. Πλὴν ὅτι προεγράφη εἶπε, τούτεστι, διὰ τῆς τοῦ κηρύγματος γραφῆς, ὡσεὶ εἶπε· Τὸ μὲν κήρυγμα ἐξωγράφησεν ὑμῖν τὸν σταυρὸν, ὑμεῖς δὲ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ὡς παρόντα αὐτὸν εἴδετε. Οὕτω γὰρ ἐπιστεύσατε, ὡς αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ τὸν σταυρὸν θεασάμενοι. — « Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀπ' ὑμῶν. » [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἐπειδὴ, φησὶ, τῇ τοσαύτῃ οἰκονομίᾳ οὐ προσέχετε, σύντομόν τι ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς. Διὰ τῶν ἐν νόμῳ ἔργων Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε, καὶ τοσαύτας δυνάμεις καὶ σημεῖα ἐποιήσατε, ἢ διὰ τῆς πίστεως; Ἐπεὶ μὴ ὅτε τοῦ νόμου εἴχεσθε, Πνεύματος ἤτε ἡζυμμένοι· πῶς οὖν ἀφέντες τὴν πίστιν, ἔχετε πάλιν τοῦ νόμου; Οὕτως, φησὶν, ἀνόητοί ἐστε, ὅτι τοῦ χρόνου προβάνατος, εἰς τοῦτοίω τρέχετε. Ἐναρξάμενοι γὰρ πνεύματι ἐπιτελεσθαι (τοῦτο γὰρ ἀπὸ κοινοῦ), νῦν σαρκὶ ἐπιτελεσθε. Πνεύματι γὰρ ἐπιτελοῦντο, σημεῖα ποιοῦντες, σαρκὶ δὲ περιτεμνόμενοι. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἐπιτελεῖτε, ἀλλ', « Ἐπιτελεσθε, » δεικνὺς ὅτι εἰκὴν προβάτων λαμβάνοντες αὐτοὺς περιέτεμον, μῆτε εἰδότας ἃ πάσχουσι. « Νῦν σαρκὶ ἐπιτελεσθε. »

Πνεῦμα μὲν τὴν χάριν ἐλάβετε, σάρκα δὲ, τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν. « Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ. » Πολλοὶς ἦσαν πειρασμοὶ διὰ τὸν Χριστὸν παλαίσαντες. Τοσαῦτα οὖν, φησὶ, μάτην πεπόνθατε. Εἰ γὰρ περιτέμνεσθε, μάτην ἐκεῖνα, τούτεστιν, ἀπολέσατε αὐτὰ· εἴτα ἵνα μὴ εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμβάλῃ, φησὶν, « Εἴ γε καὶ εἰκῇ. » Εἰ γὰρ βουληθείητε ἀνανηψαι, οὐκ εἰκῇ. « Εἴ γε καὶ εἰκῇ, » ἀλλὰ μὴ καὶ ἐπιζημίως. Εἰκῇ μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ μηδὲν μὴτε προσλαβεῖν, μῆτε ἀποδέσθαι. Ὁ δὲ ἐναρξάμενος πνεύματι, καὶ διὰ τοῦτο πολλοῖς περιπεσίων πειρασμοῖς, εἴτα μεταβαλλόμενος, οὐ μόνον εἰκῇ ἐπαθεν ἅπας ἐπαθεν, ἀλλὰ καὶ ἐπιζημίως, ἀπολέσας ἃ ἀπέκειτο αὐτῷ, διὰ τὰς ὑπὲρ Χριστοῦ θλίψεις καὶ τοὺς πειρασμοὺς ἐπάθλα. « Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν. » Ὁ ἐπιχορηγῶν, φησὶν, ὑμῖν τὸ πνεῦμα Θεὸς καὶ ἐνεργῶν, τούτεστι, δυνάμεις σημειῶν ἐν ὑμῖν ἐργαζόμενος, διὰ τὰ ἐκ νόμου ἔργα ταῦτα ποιεῖ; φησὶν.

Ἐξ ὧν ἐπετελέσατε σημείων, ὁφείλετε γινῶναι τὴν δύναμιν τῆς πίστεως. Πλὴν καὶ πρὸς τὸν προπάτορα Ἀβραάμ ἀπίθετε, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Ὅτι καὶ Ἀβραάμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη εἰς τύπον ἡμῶν.

Γινώσκετε ὅρα ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ. Προβούσα δὲ ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεὸς, προσηγγελλισατο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Ἐνυλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ὅστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.

Ἐπειδὴ ἐδεδοίκεσαν ἀφείναι τὸν νόμον, μὴ πως τῆς συγγενείας ἐκπέσωσι τοῦ Ἀβραάμ, εἰς τὸ ἐναντίον περισταῖσι τὸν λόγον. Τὸ, ὅρα, τοιγαροῦν. «Ὅτι οἱ ἐκ πίστεως.» Οὗτοι διὰ τοῦτο μάλιστα εἰχοντο τοῦ νόμου, τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ δυσωπούμενοι. Θέλει οὖν δεῖξαι ὅτι ἡ πίστις ἀρχαιότερα τοῦ νόμου καθίστησκε, καὶ ταύτῃ μάλιστα ἔκωθεν τῷ Θεῷ ἀρέσκεσθαι. «Προσηγγελλισατο.» Ὡς μέγα τιλέγουσα ἀγαθὸν, τὸ ἐκ πίστεως σωθῆναι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Προσηγγελλισατο. «Ἐνυλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη.» Τὸ, «Ἐν σοὶ, τούτεστιν, Ἐν τῷ σπέρματι σου, ὃς ἐστὶ Χριστός. Πῶς δὲ ἐνυλογηθῶνται; Διὰ τῆς πίστεως ἡλιαθῆ, ἥς ἀρχηγὸς ὁ Ἀβραάμ. Δύναται δὲ τὸ, ἐν σοὶ, καὶ διὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ πίστιν νοεῖσθαι. Τὸ, ἐν σοὶ, κατὰ μίμησίν σου καὶ ὁμοίωσιν, ἐρμηνεύει ὁ ἐν ἀγίοις Κύριλλος ἐν βιβλίῳ δευτέρῳ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ πραγματείας, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ βιβλίου. «Ὅστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται.» Οἱ ἐκ τῆς πίστεως ἡνωμένοι τῷ Ἀβραάμ καὶ εἰς σπέρμα αὐτοῦ τελούντες, οὐχ οἱ ἐκ σαρκός.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

Ὅτι ὁ νόμος οὐ δικαιοί, ἀλλ' ἐλέγχει, καὶ καταράται ἐπιτίθων, ἢν λύει Χριστός.

Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσιν, ὅπο κατάρται εἰσι. Γέγραπται γάρ, Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ Θεῷ, δηλον, ὅτι ὁ δικαίος ἐκ πίστεως, ἕξεται. Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιῆσας αὐτὰ ἀνθρώπος ἕξεται ἐκ αὐτοῖς.

Ὅσοι εἰσι, φησὶν, ἐχόμενοι τῶν ἔργων τοῦ νόμου, ἐπικατάρατοι εἰσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνους ἐπείκει εἶσαι τὸν νόμον, μὴ πως ὑπὸ κατάραν γένωνται, διὰ τὸ γεγράφθαι, Ἐπικατάρατος ὁ μὴ ἐμμένων, φησὶ, τῷ νόμῳ, αὐτὸς ἀγωνίζεται, δεῖξαι ὅτι ὑπὸ κατάραν εἰσιν οἱ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ. Πῶς; Ὅτι οὐδεὶς, φησὶ, πληροῖ τὸν νόμον, διὰ ἐπικατάρατοι. Ὡς οἱ γε ἀποστάντες τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατάραις ἡλευθερώθησαν. Πᾶς δὲ οὐκ ἐμμένει. Διὰ τοῦτο οὖν ἐπικατάρατοι οἱ ἐχόμενοι τοῦ νόμου, διὰ τὸ μὴ

• Deut. xxvii, 26.

tur, hoc est, potentia signa in vobis efficit: num per legis opera, hæc facit, inquit? Ex eo quod signa edebatis, debuissetis fidei potentiam cognoscere. Tamen vel ad progenitorem Abraham respicite, quoniam et ipse ex fide justificatus est.

CAPUT V.

Quod Abraham ex fide justificatus sit in nostri typum.

III, 7-9. Scitis igitur quod qui ex fide sunt, hi sint filii Abraham. Prævidens autem Scriptura quod ex fide justificat gentes Deus, primum annuntiavit Abraham, Benedicentur, inquit, per te omnes gentes. Itaque qui ex fide sunt, benedicuntur cum fidei Abraham.

Quandoquidem metuebant legem relinquere, ne quomodo a cognatione Abraham exciderent, in contrarium commutat sermonem. Ἀρα, id est, igitur, itaque. «Quod qui ex fide.» Mi propter id maxime legi adhærebant, quod ejus antiquitatem ac vetustatem in reverentia haberent. Vult itaque ostendere fidem fuisse lege antiquiorem, et ante ipsam constitisse, quodque primum per hanc maxime Deo placuerint. 738 «Primum annuntiavit Abraham.» Sive rem lætam nuntiavit, tanquam magnum ali-quod dicens bonum, nempe quod fide salvus fieret. Nam hoc significat dictio προσηγγελλισατο. «Benedicentur per te omnes gentes.» Quod ait Per te sive in te, hoc est, per semen tuum, qui est Christus. Quomodo autem benedicuntur? Per fidem videlicet, ejus antesignanus fuit Abraham. Potest quoque ἐν σοὶ intelligi: Propter fidem quæ est in te. Divus Cyrillus secundo libro commentationis de cultu, qui est in spiritu et veritate circa initia libri interpretatur ἐν σοὶ, id est, ad tui imitationem ac similitudinem. «Itaque qui ex fide sunt, benedicuntur.» Qui ex fide uniti sunt Abraham, et in semen ejus adoptantur, non qui ex carne.

CAPUT VI.

Quod lex non justificet, sed arguat; et maledictionem addat, quam solvit Christus.

III, 10-12. Nam quotquot ex operibus legis sunt, execrationi sunt obnoxii. Scriptum est enim: Execrabilis omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quod autem in lege nullus justificetur apud Deum, potam est: siquidem justus ex fide vivet; lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, homo vivet in ipsis.

Quotquot, inquit, hærent legis operibus, execrables sunt. Quandoquidem enim id eos terreat, ne legem relinquerent, ne quomodo sub maledictionem venirent, propter id quod scriptum est, «Execrabilis est omnis qui non manserit in lege»; ipse contra nititur ostendere execrationi obnoxios esse, quotquot manserint in lege. Quoniam modo? Quia nullus, inquit, complet legem: sunt igitur execrables, ut qui a lege discesserunt, et execratione liberati sunt. «Qui non man-

serit. » Propterea ergo execrabiles sunt qui legi adherent, quod non possint complere legem. » Justificetur apud Deum. » Fortassis enim apud homines justus aliquis videbitur. « Siquidem justus ex fide vivet. » **739** Nam unica est, inquit, fidei via quæ justificat. » Lex autem non est ex fide, » sed ex operibus: quod inde manifestum est. « Nam qui fecerit ea, homo vivet in ipsis. » Itaque per opera videtur esse in lege salus, et non per fidem.

III, 13, 14. *Christus nos redemit ab execratione legis, dum pro nobis factus est execratio. Scriptum est enim: Execrabilis omnis qui pendet in ligno, ut in gentes benedictio Abraham veniret per Christum Jesum, ut promissionem Spiritus acciperemus per fidem.*

Tacite occurrentem solvit objectionem. Abraham, dicit aliquis, propterea ex fide justificatus est, quod, cum ante legem esset, non erat sub iugo legis: credimus itaque fidem justificare, at eos tantum qui non fuerunt tempore legis, quemadmodum et Abraham; nos vero qui jam sub legem fuimus, si ipsam solverimus, solaque fide contenti fuerimus, quis redimet ab execratione legis, cum scriptum sit: « Execrabiles sunt, qui non manserint in lege? » Hoc igitur solvit, ostendens quod Christus sui execratione, nos a legis execratione redemerit. Bene autem dicitur redemisse. Dato enim pretio sic ut ipse fieret execratio, redemit nos a legis execratione. Animadvertite autem. Eramus execrationi obnoxii, eo quod non compleveramus legem: Christus ei obnoxius non erat, eo quod ipsam complevisset: et tamen execrationem suscepit, cui non erat obnoxius, cum suspensus fuit in ligno, ut execrationem solveret, quæ adversum nos erat. Quemadmodum si quis morti addictos redimeret, ipse ferens mortem quæ illis immineret. « Ut in gentes. » Christus, inquit, sponte factus est execrabilis, ut in gentibus, id est, in his qui sub lege non continebantur, contingerent quæ Abrahamæ promissionem concernunt: contingerent autem per ipsum Christum. Quomodo per ipsum? Quoniam semini Abrahamæ dantur promissiones: semen autem ejus est Christus. Christus itaque quatenus est, et intelligitur homo, hæreditario jure accipiens promissiones, reliquo humano generi ipsas donavit, quod in se crederet: « Ut promissionem Spiritus acciperemus. » Ut hoc modo, inquit, Spiritum acciperemus. **740** Etenim execratio quidem cruce soluta est: per fidem autem quæ in Christum est contigit justitia: ex justitia vero accitus est Spiritus paracletus. Nam et Spiritus in promissione erat. Dicendo enim: « Per te benedicentur omnes gentes, » per Spiritum perversionem promisit benedictionem.

CAPUT VII.

Quod non ex lege sint bona, sed ex promissione: lex vero præparativa sit per redargutionem.

III, 15-18. *Frateres, secundum hominem dico, Homini licet testamentum, si tamen sit confirma-*

Α ἰσχυεῖν πληρῶσαι τὸν νόμον. « Δικαιοῦται παρὰ τῷ Θεῷ. » Ἰσως γὰρ παρὰ ἀνθρώποις δικαίος τις δοῖται. « Ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. » Μία γὰρ ἐστὶν ὁδὸς δικαιοῦσα, φησὶν, ἡ διὰ πίστεως. « Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἐστὶν ἐκ πίστεως, » ἀλλ' ἐξ ἔργων. Καὶ δῆλον ἔνθεν, ὅτι « Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. » Ὅστε δι' ἔργων ἐστὶν ἡ ἐν νόμῳ σωτηρία, καὶ οὐ διὰ πίστεως.

Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰρ. Γέγραπται γὰρ. Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμνόμενος ἐπὶ ξύλῳ. Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ γένηται, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως.

Ἀντίθετον ὑπαντίωσαν λύει. Ὁ Ἀβραάμ, φησὶ, διὰ τοῦτο ἐδικαιώθη ἐκ πίστεως, ὅτι πρὸ τοῦ νόμου ὢν, οὐκ ἦν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου. Ὅτι μὲν γὰρ, φησὶν, ἡ πίστις δικαιοῖ, περὶ ὅμοια, ἀλλὰ τοὺς μὴ γενομένους ὑπὸ τὸν νόμον, ὥσπερ καὶ τὸν Ἀβραάμ. Ἡμᾶς δὲ ᾗδ ὑπὸ τὸν νόμον γενομένους, εἴπερ αὐτὸν ἀπολείψαμεν καὶ τῇ πίστει μόνῃ ἀρξασθῶμεν, τίς λυτρώσεται ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, διὰ τὴν γεγράφθαι, φησὶν, « Ἐπικατάρατοι οἱ μὴ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ; » Τοῦτο οὖν ἐπιλύει, δεικνύς τὸν Χριστὸν ἡμᾶς λελυτρώσθαι ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου τῇ ἰδίᾳ κατάρᾳ. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐξηγόρασεν. » Δοὺς γὰρ τιμὴν, αὐτὸς γενέσθαι κατὰρ, ἡγόρασεν ἡμᾶς τῇ κατάρᾳ τοῦ νόμου. Ὅρα γάρ. Ἡμεν ὑπὸ κατάρᾳ, διὰ τὸ μὴ πληρῶσαι τὸν νόμον. Ὁ Χριστὸς οὐκ ἦν ὑπὸ ταύτην· πεπληρώκει γὰρ αὐτόν· καὶ ὁμοῦς κατεδέξατο κατάραν, ἣν οὐκ ὤφειλε, τὴν τοῦ κρεμνισθῆναι ἐπὶ ξύλῳ, ἵνα τὴν καθ' ἡμῶν λύση κατάραν. Ὅσπερ εἰ τις τοὺς κελευσθέντας ἀποθανεῖν λυτρώσεται αὐτοὺς, αἰρούμενος τὸν ὑπὲρ αὐτῶν θάνατον. « Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη. » Γέγονε δὲ, φησὶν, ἐπικατάρατος βουληθεὶς ὁ Χριστὸς, ἵνα εἰς τὰ ἔθνη, τοῦτο ἐστὶν, εἰς τοὺς μὴ ἔχοντες τοῦ νόμου, τὰ τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Ἀβραὰμ γένηται. Γένηται δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Πῶς δι' αὐτοῦ; Ἐπειδὴ τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραὰμ δίδονται αἱ ἐπαγγελίαι, σπέρμα δὲ αὐτοῦ ὁ Χριστός. Ὁ Χριστὸς οὖν καθὼς ἐστὶ καὶ νοεῖται ἄνθρωπος, κληρονομήσας τὰς ἐπαγγελίας, τῷ λοιπῷ τῶν ἀνθρώπων γένει ταύτας ἐδώκετο πιστεύοντι εἰς αὐτόν. « Ἴνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωμεν. » Ἴνα τῷ τρόπῳ τούτῳ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα λάβωμεν. Καὶ γὰρ ἡ μὲν κατὰρ ἐλύθη τῷ σταυρῷ, διὰ δὲ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως δικαιοσύνη γεγένηται· ἐκ δὲ δικαιοσύνης ἐπιστομὴ τοῦ παρακλήτου Πνεύματος. Καὶ γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν ἐπαγγελίᾳ ἦν. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι « Ἐν σοὶ ἐνολογηθήσονται τὰ ἔθνη, » τῇ τοῦ Πνεύματος ἐπιφάνήσει τὴν εὐλογίαν ἐπαγγελιατοῦ.

ΚΕΦΑΛ. Ζ.

Ὅτι οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐξ ἐπαγγελίας τὰ ἀγαθὰ. Ὁ δὲ νόμος παρασκευασθεὶς δι' ἐλέγχον.

Ἀδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω. Ὅμοιος ἄνθρωπον κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀδυνατεῖ, ἢ ἐπι-

α τῷ
 δόξει.
 ἐστὶν
 νόμος
 δηλον
 ται ἐν
 τη ρία,

τοῦ
παι
λου.
ται,
οὐδὲ-

οἱ
μοῦ
γὰρ,
μή
δύ

αυ-
μεν,
τὸ
νον-
κρι-

γάρ
 τῆς
 οὐκ
 ἦν
 οὐκ-

IT-
20-
WE-
HE-
T-

1-
 2-
 3-
 4-
 5-

မိ
၊
၇
-
မိ

1

•

διατίθεται. Τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐρρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐπ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὃς ἐστὶ Χριστός. Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστόν, ὃ μετὰ ἑξῆ τετρακοντίαι καὶ τριάκοντα ἑτηρῶν νόμος, οὐκ ἀκυρόεις καὶ καταργηθεὶς ἐν ἐπαγγελίᾳ. Εἰ γὰρ ἐκνόμιον ἡ λειτουργία, οὐκ ἔτι εἰς ἐπαγγελίας. Τῷ δὲ Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας κεχάριται ὁ Θεός.

Ἐπειδὴ ἔκ τε τῶν παρ' αὐτοῖς σημείων, καὶ ἐκ
τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως, καὶ ἐκ τοῦ
σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐξ ὧν ἐσῴθη ὁ Ἀβραάμ,
ἔδειξε τὴν πίστιν σώζειν, καὶ οὐ τὸν νόμον· νῦν
ἀπὸ ἀνθρωπίνου παραδείγματός αὐτοῦ πείσαις ῥη-
αί. Τὸ γὰρ, « Κατὰ ἄνθρωπον, » ἀντὶ τοῦ, κατὰ
ἀνθρώπινον λόγον καὶ παράδειγμα. Καλῶς δὲ ἀδελ-
φοὺς καλεῖ, ἀνοήτους καλέσας. Δεῖ γάρ, ποτὲ μὲν
ἐπιστῶφειν, ποτὲ δὲ γλυκαίνειν. « Ἀνθρώπου κε-
κυρωμένην διαθήκην. » Ὅρα τί θέλει κατασκευά-
σαι διὰ τοῦ υποδείγματος τῆς διαθήκης. Ἐπηγγέλ-
λατο, φησίν, ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, διὰ τοῦ σπέρματος
αὐτοῦ εὐλογεῖσθαι τὰ ἔθνη. Σπέρμα δὲ τοῦ Ἀβραάμ,
τὸ κατὰ σάρκα ὁ Χριστός. Ὁ νόμος ἐδόθη μετὰ ἑτη
τετραχόσια τριάκοντα. Εἰ τοίνυν, φησὶν, ὁ νόμος
χαρίζεται τὰς εὐλογίας καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἡ ἐπαγ-
γέλλαι καὶ ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ ἡ πρὸς Ἀβραάμ,
ἄκυρος γίνεται. Εἰτὰ ἀνθρώπου μὲν διαθήκην οὐ-
δεὶς ἀθετεῖ, τοῦ Θεοῦ δὲ ἄκυροῦται ἡ διαθήκη, καὶ
ταῦτα πολὺν χρόνον κρατήσασα, μετὰ τετραχόσια
τριάκοντα ἑτη. Εἰ γὰρ ἐπηγγεῖλατο μὲν ἑκείνῃ εὐ-
λογεῖν διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὁ δὲ νόμος ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ
ῥυλοῖται, ἄρα ἄκυροῦται ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ ἡ πρὸς
Ἀβραάμ. « Καλῶς δὲ κεκυρωμένην φησίν. » —
[ΦΩΤ.] Ὅρκῳ γὰρ ἐκεκύρωτο. Ἀκριβῶς δὲ τὸ,
« Κεκυρωμένην, » φησίν. Ἡ γὰρ ἄκυρος, καὶ μετα-
τίθεται, ὥσπερ ὁ νόμος αὐτὸς, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον.
Ἐσιδιάτρεσσεται, τουτέστι, Προστίθεται. « Ἐρρή-
θησαν. » Ὅσον ἐπηγγέλλησαν. « Τοῦτο δὲ λέγω, δια-
θήκην. » Σαφηνείας χάριν ἀναλαμβάνει τὸν λόγον.
« Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστόν. » Εἰς Χριστόν γὰρ
ἦν ἡ ἐπαγγελία. Εἶπε γὰρ, διὰ τοῦ σπέρματος· αὐ-
τοῦ εὐλογεῖσθαι τὰ ἔθνη. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, ἐν σοί.
Σπέρμα δὲ τοῦ Ἀβραάμ, τὸ κατὰ σάρκα ὁ Χριστός.
« Ὁ μετὰ ἑτη τετραχόσια καὶ τριάκοντα. » Οἱ τε-
τραχόσιοι τριάκοντα χρόνοι συνάγονται οὕτως· ἀπὸ
οἱ ἑπτὰ Ἀβραάμ ἕως ρ' φησὶρίζεται ἑτη κ'. Ἰσαὰκ
ἑτη ς'. Ἰακώβ, ἑτη 4ε'. Ἰωσήφ, ἑτη ρι'. ἐν Αἰγύπτῳ
ἑτη ρμδ' ὁμοῦ, ἑτη υλδ'. « Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ
κληρονομία. » Αὐτὸς αὐτὸ ἠρμήνευσεν. Εἰ γὰρ διὰ
τοῦ νόμου γαίνονται ἡ εὐλογία, καὶ μὴ διὰ Χριστοῦ,
ἡκύρωται καὶ ἐσθλαται ἡ ἐπαγγελία καὶ ἡ διαθήκη
τοῦ Θεοῦ. « Δι' ἐπαγγελίας κεχάριστα. » Τὴν εὐ-
λογίαν, φησὶ, δι' ἐπαγγελίας κεχάριστα ὁ Θεός, καὶ
οὐ διὰ νόμου.

sepenaginta interpretum, ut patet Exodi duodecimo
si ex lege est hæreditas. Ipse id interpretatus est.
tum, abrogata et extincta est promissio et testam
entionem, inquit, per promissionem donavit Deus et

A tum, nemo rejicit, aut addit aliquid. Porro Abraham dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit, Et seminibus, tanquam de multis, sed tanquam de uno: Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico: testamentum ante comprobatum a Deo erga Christum, lex quæ post annos quadringentos, et triginta cepit, non facit irritum, ut abroget promissionem. Nam si ex lege esset hæreditas, non jam ex promissione. Atqui Abraham per promissionem donavit Deus.

Quoniam et ex signis quæ apud ipsos facta erant, et ex Spiritus sancti descensione, et ex morte Christi, et ex eo quod Abraham salvus factus fuisset, demonstravit quod fides salvet, et non lex: nunc ab humano exemplo conatur hoc ipsis persuadere. Nam quod ait, « Secundum hominem, idem est quod humano sermone et exemplo. Bene autem vocat fratres, quos prius stultos appellavit. Oportet enim nunc quidem asperere perstringere, nunc vero dulcem esse. » Hominis confirmatum testamentum. » Animadvertite quid per testamenti exemplum velit astruere. Promisit, inquit, Deus Abraham, quod per ipsius semen benediceret gentes; semen autem Abraham, juxta carnem est Christus. 741 Lex data est post annos quadringentos triginta. Si igitur lex, inquit, donaret benedictiones et justitiam, promissio, ac testamentum Dei factum ad Abraham irrita fierent. Deinde, hominis quidem testamentum nemo rejicit aut spernit, Dei autem testamentum fiet irritum, idque postquam multo tempore robur habuit, nempe post annos quadringentos triginta? Si namque promisit testamentum benedicere per Christum, lex vero pro Christo benedixit, certe irritum redditur testamentum Dei, factum ad Abraham. — « Et recte ait, « confirmatum: » siquidem juramento confirmatum erat. Recte autem ait « confirmatum; » nam id quod ratum non est adhuc mutatur: quemadmodum et ipsa lex in Evangelium. *Ἐνδιατάσσεται*, id est, superaddit. « Dictæ sunt, » id est, promissæ. « Hoc autem dico: testamentum. » Declarationis gratia repetit sermonem. « A Deo erga Christum. » Ad Christum enim vergebat promissio. Dixit namque per semen ipsius benedicendas esse gentes. Siqui-

dem hoc designat *ty col*, id est, *in te vel per te*. Semen autem Abrahæ juxta carnem erat Christus. « Quæ post annos quadringentos et triginta, » Quadringenti et triginta anni hoc modo colliguntur: a septuagesimo quinto anno Abrahæ usque ad centesimum (quo natus est Isaac) numerantur anni viginti quinque; Isaac anni sexaginta (cum ei natus est Jacob), anni Jacob nonaginta quinque (cum genuit Joseph); anni Joseph, centum decem; anni in Ægypto transacti centum quadraginta quatuor (a morte Joseph, idque secundum translationem: simul anni quadringenti et triginta quator. « Nam Si enim per legem venit benedictio et non per Chri- stentum Dei. « Per promissionem donavit. » Benedi- non per legem.

III, 19-20. Quid igitur lex? Propter transgressionem addita fuit, donec veniret semen cui promissum fuerat, ordinata per angelos in manu mediatoris: mediator autem unius non est, at Deus unus est.

Quid igitur lex? Tanquam ex objectione sibi dictum esset: Cur ergo data lex est, si ad hereditatem introducere non potest? Propter transgressionem. Non frustra, inquit, data est, sed ne transgressio fieret beneplaciti Dei, ut vel pauca aliqua delicta prohiberet. **742** «Addita fuit.» Recte ait: «Addita fuit,» ut ostendat legem non esse primum exemplar, quemadmodum sunt promissiones, sed datam ex aliquo post quod successit. «Donec veniret.» Sed non in sempiternum, inquit, data est lex, sed interim dum veniret Christus, cui promissum fuit quod benediceret omnes gentes. «Ordinata per angelos.» Data est lex ordinata, hoc est, administrata et statuta per medios angelos, id est, per sacerdotes, aut vere per angelos. In manu, inquit, mediatoris data est, hoc est, Christi. Vult enim ostendere et legem sub Christo datam, ut ipse quoque potens esset ad tollendum: nam is qui dedit, etiam auferendi potestatem habet. Mediatorem autem vocat Christum, eo quod intercesserit inter Patrem et hominem tanquam ad amicitiam, et conciliaverit nos apud Deum, qui facti eramus inimici. «In manu mediatoris.» Mediatorem hic dicit Christum, ostendens quod ipse quoque legem prius dederit. Mediator autem unius non est, at Deus unus est. Mediator, inquit, duorum aliquorum fit mediator. Cujus ergo mediator est Christus? Certe et hominum et Dei. Vides quomodo ipse ostendat quod ipse quoque legem dederit, et potens sit rursum etiam solvere?

«Mediator autem unius non est.» Dicit ergo quod Moses quidem mediator fuerit ad dationem legis, sed uni soli genti mediator fuit: oportet autem eum qui vere mediator futurus est erga unum Deum omnium gentium, creari non super mediationem unius gentis, sed omnium gentium: quandoquidem etiam omnium gentium unus est Deus. hunc autem esse oportet non nudum hominem, qualis era. Moses, sed Christum Filium Dei, qui idem simul vere Deus est et vere homo, et cognatione quam ad utrumque habet, utrumque in seipso coniungit. «Ipse» siquidem «est pax nostra, qui facit ex utrisque unum.» — «Unus non est.» Non enim fuit unus mediator, sed Dei et hominum. Si autem ipse mediator fuit, ipse quoque salvabit. «At Deus unus est.» Quod si omnino necesse est mediatorem inter duos aliquos aut plures inter se dissidentes esse mediatorem, Deus autem unus est, planum est quod inter Deum et homines fuerit mediator, et nos illi conciliaverit. Si igitur Christus et non lex conciliavit nos, manifestum est quod Christus et fides in Christum salvat, et non lex. — Aliud. Deus autem est qui et legem dedit et Evangelium, et mediator fuit ac reconciliavit Pa-

A **Τι οὖν ὁ νόμος;** Τῶν παραβάσεων χάριν προστέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπηγγελᾶται, διαταγὰς δι' ἀγγέλου ἐν χειρὶ μεσίτου. Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ θεὸς εἰς ἔστιν.

«Τι οὖν ὁ νόμος;» Ὡς ἐξ ἀντιθέσεως εἰρηται αὐτῷ. Τι οὖν ὁ νόμος ἐδόθη, φησὶν, εἰ σωθῶσι οὐκ ἰσχύει; «Τῶν παραβάσεων χάριν.» Οὐκ εἰκὴ ἐδόθη, φησὶν, ἀλλ' ἵνα μὴ παραβῶνται τὸ δοκοῦν τῷ θεῷ, ἵνα καὶ ὀλίγας πλημμελείας καλύψῃ.

«Προστέθη.» Καλῶς τὸ, «Προστέθη,» ἵνα δείξῃ τὸν νόμον μὴ ὄντα πρωτότυπον, ὥσπερ αἱ ἐπαγγελίαι εἰσὶν, ἀλλ' ἐξ ἐπιγενομένου τινὸς δοθέντα. «Ἀχρις οὗ ἔλθῃ.» Ἀλλ' οὐκ εἰς ἀπείραντον, φησὶν, ὁ νόμος ἐδόθη, ἀλλ' ἄχρις οὗ ἔλθῃ ὁ Χριστός, ᾧ ἐπηγγέλταί τὸ ἐνευλογεῖν πάντα τὰ ἔθνη. «Διαταγὰς δι' ἀγγέλου.» Ἐδόθη δὲ ὁ νόμος, διαταγὰς, τούτῳ, διακονηθεὶς καὶ ἐπιταγὰς διὰ μέσων ἀγγέλων, ἢ πῶν ἱερέων, ἢ ὄντως ἀγγέλων. Ἐν χειρὶ μεσίτου ἐδόθη, φησὶ, τούτῳ, τοῦ Χριστοῦ. Θέλει γὰρ δείξαι καὶ τὸν νόμον ὑπὸ Χριστοῦ δεδομένον.

ἵνα καὶ τοῦ ἀναλεῖν αὐτὸν κύριος γένηται. Ὁ γὰρ δεδωκώς, καὶ ἀναλεῖν ἐξουσίαν ἔχει. Μεσίτην δὲ τὸν Χριστὸν καλεῖ, διὰ τὸ μεσιτεύσαι τῷ Πατρὶ καὶ τοῖς ἀνθρώποις, ὅσον πρὸς φίλων, καὶ ἀποκαταλλάξαι ἡμᾶς πρὸς τὸν θεόν, ἐκπαλαιωμένους. «Ἐν χειρὶ μεσίτου.» [ΙΩΑΝ.] Μεσίτην ἐνταῦθα τὸν Χριστὸν φησὶ, δεικνύς ὅτι καὶ πρότερον τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκεν. «Ὁ δὲ μεσίτης, φησὶν, ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ θεὸς εἰς ἔστιν.» Ὁ μεσίτης, φησὶ, δύο τινῶν γίνεταί μεσίτης. Τίνος οὖν μεσίτης ὁ Χριστός; ἀγγελοῦ ἀνθρώπων τε καὶ θεοῦ. Ὅπως πῶς δείκνυσθαι ὅτι καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκε, καὶ κύριος; ἂν εἴη καὶ λύσειν πάλιν;

C «Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν.» Ἀγείν τοι- νυν, ὅτι Μωσῆς μὲν ἐμεσίτευσε πρὸς τὴν ἑσπέραν τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐνὶ μόνον ἐμεσίτευσεν ἔθνεσι. Αἱ δὲ τὸν ὡς ἀληθῶς μέλλοντα μεσιτεύειν πρὸς τὸν τῶν ἀπάντων ἔθνων ἵνα θεὸν, οὐχ ὑπὲρ ἑνὸς ἔθνους, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων κοινῇ τὴν μεσίτην ποιήσασθαι, ἐπειδὴ καὶ πάντων ἔθνων εἰς ἓστι θεός. Εἴη δ' ἂν οὗτος, οὗ φίλος ἀνθρώπου ὅς Μωσῆς, ἀλλὰ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, θεός τε ὢν ἀληθῶς ὁ αὐτὸς ἄμα, καὶ ἀνθρώπος ἀληθῶς, καὶ τῇ συγγενείᾳ τῇ πρὸς ἑκάτερον, εἰς ἓν συνάγων ἐν ἑαυτῷ τὰ ἑκάτερα. «Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιή- σας τὰ ἀμφοτέρω ἐν.» — «Ἐνὸς οὐκ ἔστιν.» Οὐ γὰρ ἑνὸς γέγονε μεσίτης, ἀλλὰ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Εἰ δὲ αὐτὸς ἐμεσίτευσεν, φησὶν, αὐτὸς καὶ σώσει. «Ὁ δὲ θεός εἰς ἔστιν.» Εἰ οὖν τὸν μεσίτην ἀνάγκη πᾶσα δύο τινῶν ἢ καὶ πλείονων πρὸς ἑαυτοὺς διαφερομένων εἶναι μεσίτην, ὁ δὲ θεός εἰς ἔστιν, εὐδην ὅτι τῷ θεῷ καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐμεσίτευσεν, καὶ ἀποκατή- λαξεν ἡμᾶς πρὸς αὐτόν. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς ἡμᾶς καὶ οὐχ ὁ νόμος ἀποκατήλλαξεν, εὐδην ὡς ὁ Χριστὸς καὶ ἡ εἰς αὐτὸν πίστις σώζει, καὶ οὐχ ὁ νόμος. — Α.Λ.Ι.Ο. [ΦΩΤ.] Ὁ δὲ θεός ἔστιν ὁ καὶ τὸν νόμον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον δούς, καὶ μεσιτεύσας καὶ ἀπο-

καταλλάξας τῷ Πατρὶ. Τούτῳστιν ὁ αὐτός ἐστιν, ὅς ἐστι Χριστός. Εἰ γὰρ καὶ δύο τὰ μετεπευόμενα, ἀλλ' ὁ μῆστις εἰς ἐστίν· εἰς γὰρ καὶ ὁρεῖται εἶναι.

Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ· Μὴ γένοιτο. Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὅπως ἂν ἐκ νόμου ᾦν ἡ δικαιοσύνη, ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίας, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν.

Εἰ γὰρ αἱ μὲν ἐπαγγελίαι εὐλόγουν, ὁ δὲ νόμος ἐμκαταράτους ποιεῖ, ἀρα ὁ νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ ἐδόθη, τούτῳστιν, εἰς τὸ ἐμποδίσαι αὐταῖς τοῦ εὐλογῆσαι. Ταύτην οὖν λύει τὴν ἀντίθεσιν, τοῖς τε ἐξῆς, καὶ τῇ ἀπαγορεύσει· Μὴ γένοιτο γὰρ, φησὶν. — Ἀλλως [ΘΩΤ.] Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ· Ἄντιθεσιν λύει. Ἡρπασά γὰρ, φασὶν ἄν τις, ὁ νόμος τὸ δικαίωμα τῶν ἐπαγγελιῶν, καὶ γέγονε κατ' αὐτῶν. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο. Εἰ μὲν γὰρ ἡδύνατο ζωοποιῆσαι, εὐκότως ἂν τις ἐνόμιζε κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐκτεθεῖσθαι, καὶ τὸ ἐκείνων δικαίωμα ὑπαρπάζσαι, ἅτε αὐτὸν ἰσχύοντα δικαιοῦσαι. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἰσχύει ποιῆσαι, οὐτε ζωοποιῆσαι, οὐτε δικαιοῦσαι, δηλονότι οὐκ ἐδόθη κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν. Αὐταὶ γὰρ τὸ εἰκεῖον ἐπιτίθουσι δικαίωμα, σώζουσαι καὶ δικαιοῦσαι τὸν ἐκ πίστεως. Καὶ ὅρα σοφίαν. Ὅπερ ἂν τις ἑτερίως εἰς διαβολὴν τοῦ νόμου προήνεγκεν, ὅτι οὐ ζωοποιεῖ, οὐδὲ δικαιοῖ, τοῦτο αὐτὸς εἰς ἀπολογίαν ἐγκλήματος· καὶ εἰς ἐγκώμιον συνεστήσατο. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ὁ νόμος οὐ γέγονε κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν, ὅτι μὴ δὲ σώζειν μὴδὲ δικαιοῦν ἰσχύσιν. Οὐ μόνον δὲ οὐ γέγονε κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ γε τρόπον τινὰ καὶ συνήρτησε καὶ ὑπηρετήσατο αὐταῖς. Δι' ὧν γὰρ οὐκ ἔσωσεν οὐδὲ δικαιοῦσεν, ἐπὶ τὴν πίστιν καταφυγεῖν προερέψατο. Δι' ὧν δὲ ἐπὶ τὴν πίστιν συνήλασε, τὰς ἐπαγγελίας τελεωθῆναι συγκατεργάσατο. Ἐἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι. Ἐἰ μὲν γὰρ, φησὶν, ὁ νόμος εἶχεν ἰσχύον τοῦ σώζειν, οὐδὲ χρεῖα ἦν τῆς πίστεως. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὐκ ἰσχύει ζωοποιῆσαι, ἵνα ἡ πίστις χώραν λάβῃ, πλὴν ὅτι προεκθάψει καὶ προωθήγῃ παιδαγωγὸς εἰς αὐτὴν, καὶ χωρητικὸς ἡμᾶς ἀπετελεῖ καὶ δεκτικὸς τῆς πίστεως. Πῶς οὖν κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ ὁ προσδοκῶν ταῖς ἐπαγγελίαις· Οὐ τοίνυν ἐνδεχόμενον οὐδὲ εὐλογον, ἐπ' ἀναίρεσει τὴν εὐλογίαν ἐδόθησθαι φάναι τὸν νόμον. ὁ ὅτιος ἂν ἐκ νόμου ᾦν ἡ δικαιοσύνη. Νῦν δὲ, φησὶν, αὐτὸς οὐκ ἰσχύσεν, ἵνα ἡ πίστις ἰσχύσῃ. Ἀλλὰ συνέκλεισε, τούτῳστι, συγκατεργάσθαι συνεχώρησε καὶ ὅσον ἀποστενωθῆναι τοὺς πάντας εἰς ἁμαρτίαν ὁ Θεός, διὰ τῶν εἰκεῖων διαφορῶν λόγων καὶ διοικήσεων. Αὐταὶ γὰρ ἡ Γραφὴ, ἵνα, φησὶ, χώραν λάβῃ ἡ διὰ Χριστοῦ πίστις. Καὶ γὰρ τίως ὁ νόμος παραβαινόμενος, ἐδίδαξε τοὺς ἀνθρώπους ὅτι ἁμαρτωλοὶ εἰσιν. Ἀλλὰ διδάξας, οὐκ ἡλευθέρωσε τῆς ἁμαρτίας, ὡς λοιπὸν τοὺς ἀνθρώπους φανεῖται τῇ πίστει ἀσμένως προσελθεῖν, τῇ ἰδέσθαι ρυθῆναι τῶν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονε, φησὶν, ἵνα αἱ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελίαι, τῇ εὐλογηθῆσονται τὰ ἔθνη, διὰ τῆς εἰς Χριστὸν

tri : hoc est, ipse est qui est Christus. Quanquam enim duo sint inter quos sit mediatio, unus tamen est mediator, et unus esse debet.

III, 21, 22. Lex igitur unum est adversus promissiones Dei? Absit. Etenim si data fuisset lex quæ potuisset vivificare, vere ex lege est justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.

Si enim promissiones benedicebant, lex autem execrandos facit : ergo lex adversus promissa Dei data est, hoc est, ad impediendum ipsa ne benedicerent. Hanc itaque solvit objectionem, et per consequentiam, et per negationem dicendo. Absit. —

B Alio modo. « Lex igitur num est adversus promissiones Dei? » Objectionem disuit. Dicerent enim quidam quod lex abripuerit justificationem promissionum, et fuerit adversus illas. Sed absit. Etenim si potuisset vivificare, merito putare posset aliquis quod adversus promissiones constituta fuisset, et illarum justificationem subripuisset, tanquam ipsa potens justificare. Verum quoniam nihil hujusmodi facere potest, neque vivificare, neque justificare, certe non est data adversus promissiones. Hæ enim propriam exhibent justificationem, salvando et justificando eum qui est in fide. Et considera sapientiam. Nam id quod alius quispiam assumeret ad legis calumniam, puta quod non vivificat, neque justificat, hoc ipse ad defensionem accusationis et in encomium constituit. Nam propter hoc, inquit, lex non fuit adversus promissiones, quod neque salvare, neque justificare potuerit : non solum autem non fuit adversus illas, verum etiam quodammodo cooperata est et subministravit illis : ex eo enim quod nec salvavit, nec justificavit, ad fidem confugere adhortata est : ex eo autem quod ad fidem remisit, cooperata est ut complerentur promissiones. « Etenim si data fuisset lex quæ potuisset vivificare. » Nam si lex, inquit, vim habuisset ad salvandum, nulla fuisset fidei necessitas : sed propterea non potuit vivificare ut fides **744** locum haberet, sed tantum præmundabat viam et commonstrabat in morem pedagogi, et caperes nos reddebat ac fidei susceptivos. Quomodo ergo adversus promissa Dei fuisset, quæ viam præstruebat promissionibus? Non ergo possibile est aut rationabile, videri datam fuisse legem ad benedictionum sublationem. « Vere ex lege esset justitia. » Nunc autem ipsa, inquit, non potuit ut fides posset. « Sed conclusit. » Hoc est, veluti concludi et coarctari omnes permisit Deus in peccatum variis modis, per suos sermones ac dispositiones. Hæc enim fecit Scriptura, ut fides quæ per Christum est locum haberet. Siquidem lex dum non servabatur, hominibus ostendebat quod peccatores essent : verum edoctos non liberabat a peccato, ut ad manifestatam fidem accederent, dum a peccato liberari vellent. Hoc autem totum factum est, inquit, ut promissiones quæ ad Abraham factæ sunt, nempe quod bene-

dicerentur omnes gentes per fidem in Christum, A darentur ipsum suscipientibus. « Sed conclusit Scriptura. » Lex, inquit, veluti comprehendit ac conclusit omnes sub peccatum, sive peccatores ostendit. Quomodo? Quia dixit, « Execrabilis omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt, ut, faciat ea: » hoc autem erat impossibile. Non solum enim non omnes præstabant omnia, imo neque aliquid ipsorum omnia præstabant, sed vix ii qui inter eos magis insignes erant, plura ex illis præstabant. Itaque cum non omnia facerent, ipsi quoque sub execratione et peccato erant. Omnes igitur conclusi erant sub peccato: ideo sola fide potuerunt assequi promissiones. Siquidem ex lege magis etiam ostensum est omnes impulsos fuisse in peccatum. — Arguit divina Scriptura ac convicit, et eos qui fuerunt ante legem, et eos qui fuerunt sub lege: illos quidem tanquam legis naturæ transgressores, hos autem tanquam Mosaicæ antidotum autem, et his et illis attulit, promissam videlicet salutem per fidem. Rursum enim posuit « Conclusit, » pro Arguit et convicit.

745 III, 25-26. Caterum priusquam veniret fides, sub lege custodiebantur conclusi in eam fidem quæ erat revelanda. Itaque lex pædagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide justificaremur. At postquam venit fides, non amplius sub pædagogo sumus. Omnes enim filii estis Dei per fidem quæ est in Christo Jesu.

« Priusquam veniret fides. » Etenim non vulgarem præbebat securitatem per hoc quod a pluribus coerceret peccatis. « Conclusi. » Servati, inquit, et custoditi ad futuram fidem. Quomodo? Lex enim arguebat et convincebat nostra delicta: verum cum liberare non posset, nihil aliud agebat quam ut promptiores ad manifestatam accederent fidem, quo a peccatis liberarentur. « In eam fidem quæ erat revelanda. » Manifestavit quod in superioribus fides in Christum revelata fuerat, sed nunc facta est hominibus manifesta, quando et incarnatio. « Itaque lex pædagogus noster. » Viam scilicet præstruens fidei quæ in Christum est, notificando quidem nobis peccata, et promptos reddendo ut ad manifestatam fidem et ad remissionem accederemus. Itaque non est lex fidei contraria. Neque enim pædagogus contrarius est præceptori, sed eadem cum illo vult, et prædocet aliquantum disciplinas. « Fuit ad Christum. » Quemadmodum enim pædagogus primum instruit pueros ut ad præceptores transeuntes sint magis dociles, et illorum doctrinæ suscipiant: ita et lex quæ hoc primum nobis demonstravit: nosse videlicet quod peccaremus, nihil aliud quam paratior reddebat, ut ad Christum apparentem accederemus, concupiscentes liberationem a peccatis, quæ per legem nobis manifestata erant. Convenientissime igitur inductum est ab Apostolo pædagogi exemplum. « Ut ex fide. » Cum enim peccata reprehenderet nec justificare posset, ad Christum nos transmisit. « At postquam veniet fides. » Quæ

πιστεύς, δοῦναι τοῖς παραδεχομένοις αὐτήν. « Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφή. » Ὁ νόμος, φησὶν, οἰκονομῶν καὶ περιέκλεισε πάντας εἰς ἁμαρτίαν, ἁμαρτωλοὺς ἀπέδειξε. Πῶς; ἔλεγε γὰρ, « Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις, τοῦ ποιῆσαι αὐτά: » τοῦτο δὲ ἀδύνατον. Οἱ μόνον γὰρ οὐχὶ πάντες ἐποίησαν ἅπαντα, ἀλλ' οὐδὲ ἕνιοι αὐτῶν ἅπαντα, ἀλλὰ μόλις οἱ ἐπιφανέστεροι αὐτῶν τὰ πλείονα. Ὅστε τῷ μὴ πάντα ποιῆσαι, καὶ κείνοι ὑπὸ κατάραν καὶ ἁμαρτίαν ἦσαν. Ἄπαντες ἄρα συγκεκλεισμένοι ἐτύγχανον εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Διὸ καὶ μόνος πιστεύς δύνανται τοῦ ἐκ τῆς ἐπαγγελίας. Ἐκ γὰρ τοῦ νόμου, μέλλον καὶ εἰς ἁμαρτίαν συναλαθέντες ἀπεδείχθησαν ἅπαντες. — [ΘΕΟΔΩΡ.] διηλεγείν ἡ θεία Γραφή καὶ τοὺς πρὸ νόμου καὶ τοὺς ἐν νόμῳ. Τοὺς μὲν τὴν τῆς φύσεως, τοὺς δὲ τὴν Μωσαϊκὴν παραβαίνοντας. Ἀλεξιφάρμακον δὲ καὶ τοῦτοις κάκεινοις τὴν ἐπαγγελμένην διὰ τῆς πίστεως προσεσκήνοχε σωτηρίαν. Πάλιν γὰρ τὸ, « Συνέκλεισεν, » ἀντὶ τοῦ, Ἠλέγη, τίθειαι.

Πρὸ δὲ τοῦ ἔλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφυρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι. Ὅστε ὁ νόμος πædagogός ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν. ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν. Ἐλθοῦσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγῶν ἔσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἔστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

« Πρὸ δὲ τοῦ ἔλθεῖν τὴν πίστιν. » Καὶ γὰρ οὐ τὴν τυχοῦσαν ἀσφαλείαν παρείχε τῷ τῶν πλειόνων ἀπαίρειν ἁμαρτημάτων. « Συγκεκλεισμένοι. » Φυλαττόμενοι, φησὶ, πρὸς τὴν μέλλουσαν πίστιν. Πῶς; Ὁ γὰρ νόμος, ἐλέγχων ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας, ρύσασθαι δὲ οὐκ ἰσχύων, οὐδὲν ἕτερον ἐποίησε, ἢ προθυμοτέρους εἰς τὸ φανεῖν τῇ πίστει προσδραμεῖν τοῦ ρυσθῆναι τῶν ἁμαρτιῶν. « Εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι. » Ἐδήλωσαν ὅτι ἀνῶθεν ἡ εἰς Χριστόν πίστις προώριστο, ἀλλὰ νῦν γέγονε τοῖς ἀνθρώποις καταφανής, ὅτε καὶ ἡ ἐνανθρώπησις. « Ὅστε ὁ νόμος παιδαγωγός ἡμῶν. » Προδοποκίων δηλαδὴ τῇ εἰς Χριστόν πίστει, διὰ τοῦ γνωρίζειν μὲν ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα, κατεπιθύμους δὲ ποιεῖν, φανεῖν τῇ πίστει προσδραμεῖν καὶ τῇ ἀφ᾽ ἑσέ. Ὅστε οὐκ ἐναντίος ὁ νόμος τῇ πίστει. Οὐδὲ γὰρ ὁ παιδαγωγός τῷ διδασκάλῳ, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ βούλεται, καὶ προδιδάσκει ποσῶς τὰ μαθήματα. « Γέγονεν εἰς Χριστόν. » Ὅσπερ γὰρ ὁ παιδαγωγός προδιδάσκει τοὺς παῖδας, ἵνα εἰς διδασκάλους φοιτήσαντες τὸ μαθέσθαι ἐξουσιαι καὶ τὰ ὅτ' ἐκείνους διέξασθαι, οὕτως καὶ ὁ νόμος προδείξας ἡμῖν αὐτὸ τὸ εἶδέναι ὅτι ἁμαρτάνομεν, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐτοιμοτέρους ἐποίησε, φανέντι τῷ Χριστῷ προσδραμεῖν τῷ ποθεῖν ἀπαλλαγὴν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν διὰ τοῦ νόμου γενομένων ἡμῖν καταφανῶν. Καλλίστα οὖν αὐτῷ εἴρηται τὸ τοῦ παιδαγωγοῦ παράδειγμα. « Ἴνα ἐκ πίστεως. » Ἐλέγχων γὰρ τὰς ἁμαρτίας, καὶ μὴ ἰσχύων δικαιῶσαι, τῷ Χριστῷ ἡμᾶς παρέπεμπεν. « Ἐλθοῦσης δὲ τῆς πίστεως. » Τῆς λοιπῆς τὴν τελειότητα καὶ τὴν υἰοθεσίαν δωρου-

μηνς. « Οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγῶν ἔσμεν. » Νηπίους γὰρ ὄντας, ἔδει ὑπὸ παιδαγωγῶν πράττειν, οὐ μὴν τελείους γενομένους. « Τελειώτητος γὰρ ἀπόδειξις, ἐπὶ εἰς υἱοὺς εἰσποιοῦσθαι τῷ Θεῷ. » — « Διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Διὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πίστεως. Οὕτω γὰρ ἡ σύνταξις. « Ὅρα δὲ πρότερον υἱοὺς Ἀβραάμ. εἰπὼν διὰ τῆς πίστεως, νῦν υἱοὺς λέγει τοῦ Θεοῦ. »

pro tō, διὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πίστεως, id est, per eam quæ est in Christo Jesu fides : sic enim structura habet. Adverte autem quod cum primum filios Abraham dixisset per fidem, nunc dicit filios Dei.

« Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἑλλήνι. Οὐκ ἐν δούλῳ οὐδὲ ἐλευθέρῳ. Οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θήλει. Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓτε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ, ἀρα τοῦ Ἀβραάμ σπέρμα ἐστέ καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι. »

Ἐπειδὴ μέγα εἶπεν υἱοὺς Θεοῦ ἡμᾶς κεκληκώ, λέγει καὶ τὸν τρόπον πῶς γεγονάμεν. Ὄφειλε δὲ ὡς πρὸς τὸ προκείμενον νόημα εἰπεῖν, « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, υἱοὶ Θεοῦ γεγονάτε »· αὕτη γὰρ ἡ ἀκολουθία. Ἀλλὰ καὶ νῦν ἄλλω τρόπῳ μᾶλλον περιγεγονότι ἐπ' αὐτὸ εἶπεν. Εἰ γὰρ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐνεδύμεθα, καὶ ὅσον τῇ εἰκόνι αὐτοῦ ἡμιμοιάμεθα, εὐθὺς ὅτι καὶ τῆς υἰότητος αὐτοῦ κοινωνοὶ ἔσμεν. Εἰ καὶ ἐκείνος μὲν τὸ γνήσιον, ἡμεῖς δὲ τὸ θέσει ἔχομεν. Ἡ πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓτε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τῷ ἑνὶ τούτῳ καὶ μίαν μορφήν ἐνεδύσθαι τὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ μίαν ἔχειν κεφαλὴν αὐτόν, καὶ πάντα εἰς ἓν σῶμα συντελεῖν. Ἐν Χριστῷ, φησὶν, Ἰησοῦ. Ἄ! αὐτόν γὰρ τὸ εἶναι ἔχομεν, διὰ τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῆς χάριτος. Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ. Εἰ δὲ ὑμεῖς ἐστέ Χριστοῦ μορφή καὶ σῶμα, φησὶν, εἰκότως τοῦ Ἀβραάμ ἐστέ σπέρμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμπροσθεν Πάπην, ὅτι ὁ Χριστὸς σπέρμα Ἀβραάμ ἐστι τὸ κατὰ σάρκα (αὐτῷ ὅν τῷ σπέρματι Ἀβραάμ ἐδόθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, τοῦτο ἐστὶ τῷ Χριστῷ), νῦν τὸ αὐτὸ ἀνακεφαλαιοῦται. Εἰ ἐστέ, φησὶ, σῶμα Χριστοῦ, σπέρμα τί ἐστέ Ἀβραάμ καὶ κληρονόμοι τῆς τῷ σπέρματι αὐτοῦ δοθείσης ἐπαγγελίας, ὁ Χριστὸς ἡμεῖν, φησὶ, τούτων αἵτιος, ὁ σῶμα ἡμᾶς αὐτῷ ποιησάμενος, καὶ διὰ τούτου καὶ εἰς σπέρμα τῷ Ἀβραάμ εἰσαγαγόν, οὐ μὴν ὁ νόμος.

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

« Ὅτι ὑπὸ κρίσει ἦσαν οἱ ἐν νόμῳ. »

Ἄγω δὲ, ἔφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νηπίος ἔστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, Κύριος πάντων ὢν, ἀλλὰ ὑπὸ κηρυκῶν ἐστὶ καὶ οἰκονόμος, ἀπρὶ τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. Οὕτως καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἡμεῖς δαδουλωμένοι.

Τί γὰρ; Ὅτι ὥριστο παρὰ τοῦ πατρὸς μὴδὲν διοικεῖν, ἀπρὶ τῆς νομιμῆς ἡλικίας. Καλῶς δὲ ἦγαγε τὸ τοῦ νηπίου παράδειγμα. Ὅτι γὰρ ἐκεῖνος κύριος πάντων ὢν διὰ τὴν νηπιότητα καλύπτεται ἑγκρατεῖν εἶναι τῶν αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς, διὰ τὸ πάλαι εἶναι νήπιοι τὸν νοῦν, ἐκωλυόμεθα τῆς υἰοθεσίας τοῦ Θεοῦ ὀξυωθῆναι. « Ὅτε ἦμεν νήπιοι. » Νήπιοι, φησὶν,

A postea dabit perfectionem et adoptionem. « Non amplius sub pedagogo sumus. » Cum enim parvuli essemus, oportebat sub pedagogo degere : non autem cum perfecti sumus. « Perfectionis enim indicium est, adoptatos esse a Deo in filios. » — « Per fidem quæ est in Christo Jesu. » Litteræ enim ordinationis talis est ut tō, 746 διὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, id est, per fidem in Christo Jesu, ponatur per eam quæ est in Christo Jesu fides : sic enim

III, 27-29. Nam quotquot in Christum baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus neque Græcus. Non est servus neque liber. Non est masculus nec femina. Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu. Quod si vos estis Christi, igitur Abraham semen estis juxta promissionem heredes.

Quoniam magnum est quod dixit nos filios Dei electos, dicit et modum quo facti sumus. Debeuisset autem quantum ad propositam sententiam dicere : « Quotquot in Christum baptizati estis, filii Dei facti estis ; » hæc enim est consequentia. Verum nunc etiam modo magis effecit idem dixit. Nam si Christum Dei Fillum induimur, et tanquam ipsius imaginem vestimus, manifestum est quod etiam filiationis ipsius participes simus : quoniam ille hoc naturale habet, nos vero per adoptionem. « Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu. » Ex eo videlicet quod vos unam figuram unamque formam induiti estis, nempe quæ Christi est : et unum caput habetis, videlicet ipsum, et omnes in unum corpus consummaminis. « In Christo Jesu, » inquit. Nam per eum habemus ipsum esse per crucem ejus et mortem ac claritatem. « Quod si vos estis Christi. » Quod si vos Christi forma et corpus estis, merito Abraham semen estis. Quoniam enim prius dixit quod Christus Abraham semen esset juxta carnem (ipsi ergo semini Abraham datæ sunt promissiones, id est, Christo) idem nunc repetit. Si estis, inquit, corpus Christi, et semen Abraham estis, et heredes promissionis quæ data est semini ipsius : Christus, inquit, horum vobis auctor est, qui nos sibi ipsi corpus optavit, et propterea quoque in semen Abraham induxit, non autem lex.

747 CAPUT VIII.

D Quod si qui in lege erant, fuerint creaturæ obnoxii.

IV, 1-3. Dico autem, quandiu heres puer est, nihil differt a seruo cum sit dominus omnium : sed sub tutoribus et actoribus est usque ad tempus quod pater præscripserit. Sic et nos cum essemus pueri, sub elementis mundi eramus in servitutem adacti.

Quare nihil differt ? Quia ordinatum fuit a patre, ut nihil gubernet usque ad legitimam ætatem. Recte autem adduxit pueri exemplum. Quomadmodum enim ille cum omnium sit dominus, propter pueritiam tamen prohibetur obtinere quæ sua sunt : ita et nos, eo quod olim pueri eramus, prohibemur Dei adoptionem suscipere. « Cum essemus

pueri. » Pueri, inquit, non ætate, sed cognitione Dei : ostendens quod Deus quidem hæc ab initio donare voluisset, nempe adoptionem, sed nos dilationis causa eramus, cum mente pueri essemus. Relicti itaque sumus Dei permissione, ut servitute subiceremur elementis, hoc est, circumlacioni solis ac lunæ : nam in servitutem adacti eramus Sabbatis et neomeniis dierumque observationibus, quæ secundum legem observabantur. Maxima, inquit, in parte soli et lunæ subjecti fuimus, a quibus dies habentur et neomeniæ et Sabbata. Volens autem quæ in lege erant plurimum deprimere, non dixit : Sub legem eramus in servitutem adacti, sed, Sub elementis. — Ut pueri, inquit, et imperfecti eramus, ac veluti quendam procuratorem et œconomum habebamus legem (nam elementa mundi dixit legales observationes), quandoquidem a sole et luna dies vocantur, a diebus vero hebdomades ac menses annique constituuntur : lex vero sabbata et neomenias, annuæque festa et annorum hebdomadas observare jubebat : hac causa dixit : « Sub elementis adacti in servitutem : » quoniam ex his quoque tempus constituitur. **748** « Sub elementis mundi. » In similitudinem procuratorum et œconomorum qui imperfectos per ætatem instruunt ac moderantur ad id quod expedit, mundi accepit elementa, quibus in servitutum redacti eramus propter cognitionis imperfectionem. Nequaquam igitur, ut opinor, solem et lunam in ordinem procuratorum redegit, propterea quod inutile esset his esse subjectum, sed elementa mundi dicit, aut elementarem et introductivam legem (Scribebat enim credentibus et Judæis, et significat tum ea quæ paulo superius dicta sunt, tum quod si circumdamini, Christus vobis nihil proderit) aut elementa vocat dies, aquam et ignem, quorum erant observationes ex lege quæ in servitutum adagebat : dierum quidem in Sabbatis et neomeniis ac circumcisionibus, aquæ autem in purificationibus ac lotionibus, ignis vero in non accendendo Sabbatis igne, sed edendis pridianis ac frigidis. Vide autem quid circa hoc admirandum dicat Eusebius quarto libro *De demonstratione evangelica*.

IV. 4-7. At ubi venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum factum ex muliere, factum legi obnoxium, ut ros qui erant legi obnoxii, redimeret, ut adoptionem in filios acciperemus. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba Pater. Itaque jam non est servus, sed filius. Quod si filius, et hæres Dei per Jesum Christum.

« Cujus temporis venit plenitudo ? » Ejus, inquit, temporis quo oportebat venire Christum. Definitum fuit enim tempus adventus Christi a Daniele propheta, quod finem accepit sub Cæsari Augusti imperio, quando et Christi in carne dispensatio mei principium sumpsit. « Factum ex muliere. » Propterea non dixit Factum per mulierem, ne existimes

A οὐ τῇ ἡλικίᾳ, ἀλλὰ τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ, δεῖκνύς ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἠθέλε ταῦτα ἐξ ἀρχῆς χαρίσασθαι, τούτοις, τὴν νιοθεσίαν, ἀλλ' ἡμεῖς τῆς ἀναβολῆς αἵτιοι, νήπιοι ὄντες τὰς φρένας. Εἰδόμενοι οὖν κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ, δεδουλωμένοι τοῖς στοιχείοις, τούτῃ τῇ περιφορᾷ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Δεδουλωμένοι γὰρ Σάββασιν καὶ νεομηνίας καὶ ἡμερῶν παρατηρήσεις, ἅτινα κατὰ τὸν νόμον ἐφυλάττετο, τῷ πλείστῳ μέρει, φησὶν, ἡλίῳ καὶ σελήνῃ ὑποτετάγμεθα, ἐξ ὧν αἱ ἡμέραι, καὶ αἱ νομηνίαι καὶ τὰ Σάββata. Πάντῃ δὲ βουλόμενος καταγαγεῖν τὰ ἐν τῷ νόμῳ, ἀφεὶς εἰπεῖν, Ὑπὸ τὸν νόμον ἦμεν δεδουλωμένοι, Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα εἶπεν. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἦνλικα, φησὶ, νήπιοι καὶ ἀτελεῖς ἦμεν, οἷόν τινα ἐπιτρόπων καὶ οἰκονόμων εἰχόμεν τὸν νόμον. (Στοιχεῖα γὰρ τοῦ κόσμου, τὰς νομικὰς παρατηρήσεις εἶπεν.) Ἐπειδὴ περ ἀπὸ ἡλίου καὶ σελήνης νύξ καὶ ἡμέρα καλεῖται, ἀπὸ δὲ ἡμερῶν, ἑβδομάδες καὶ μῆνες καὶ ἐνιαυτοὶ συνίστανται, ὁ δὲ νόμος καὶ Σάββata καὶ νεομηνίας καὶ ἐνιαυσίους ἑορτὰς καὶ ἐνιαυτῶν ἑβδομάδας φυλάττειν ἐκέλευσε, τούτου χάριν εἶπεν : « Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα δεδουλωμένοι, » ἐπειδὴ καὶ ἐκ τούτων ὁ χρόνος συνίσταται. « Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. » — [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Ἐν τάξει τῶν ἐπιτρόπων καὶ οἰκονόμων τῶν τοὺς ἀτελεῖς τῇ ἡλικίᾳ πρὸς τὸ συμφέρον παιδαγωγούντων, ἔλαβε τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, οἷς ἦμεν δεδουλωμένοι διὰ τὸ τῆς γνώσεως ἀτελεῖς. Οὐκ ἂν οὖν, ὡς οἶμαι, ἡλίῳ καὶ σελήνῃ ἔλαβεν εἰς τὰς τῶν ἐπιτρόπων, διὰ τὸ ἀσύμφορον εἶναι τὴν εἰς ταῦτα ὑποταγὴν, ἀλλὰ στοιχεῖα φησὶ τοῦ κόσμου, ἧ τὸν στοιχειώδη καὶ εἰσαγωγικὸν νόμον. (Καὶ γὰρ τοῖς ἐξ Ἰουδαίων πιστοῖς ἔγραψε, καὶ ὅλοι τὰ τε μικρὰ ἀνωτέρω εἰρημένα, καὶ τὸ ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ἀφελέσται.) Ἡ στοιχεῖα καλεῖ, ἡμέρας, ὕδωρ, πῦρ, ὧν ἦσαν ἐκ τοῦ εἰς δουλείαν ὑπαγούτος νόμου αἱ παρατηρήσεις. Ἡμερῶν μὲν, ἐν τοῖς Σάββάτοις καὶ νεομηνίαις καὶ περιτομαῖς. Ὑδατος δὲ, ἐν ταῖς σωματικαῖς ἀγνείαις καὶ βαπτισμοῖς. Πυρὸς δὲ, ἐν τῇ μὴ ἀνακαίῃ πῦρ ἐν τοῖς Σάββάτοις, ἀλλ' ἔστω ἐσθλὴν. Ὅρα δὲ τί εἶπεν εἰς τοῦτο ἕνεκα Εὐσέβιος ἐν τῷ τετάρτῳ λόγῳ *Τῆς εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως*.

Ἄρα δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν νιοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Ὅτι δὲ ἔστι υἱὸς, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν κρᾶζον, Ἀββὰ ὁ Πατήρ. Ὅστε οὐκ ἐστὶ εἰς δοῦλος, ἀλλὰ υἱός. Εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

« Ποίου χρόνου πλήρωμα, » καὶ ὅν χρόνον εἶποι, φησὶν, εἰθεῖν τὸν Χριστόν. Προῦρίστο γὰρ ὁ χρόνος τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ παρὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ὃς ἔλαβε τέλος ἐπὶ τῆς βασιλείας Καίσαρος Αὐγούστου, ὅτε καὶ ἡ ἐνσάρκωσις οἰκονομία τοῦ Χριστοῦ μου ἀρχὴν ἔλαβε. « Γενόμενον ἐκ γυναικός, » διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε διὰ γυναικός, ἵνα μὴ πάροδον διὰ τῆς

θεοτόκου νομίσης γεγενῆσθαι, ἀλλ' ἐκ γυναικός, A
δεικνύς ἐξ αὐτῆς εἰληφότα τὸ σῶμα τὸν Κύριον.
« Γενόμενον ὑπὸ νόμου. » Οὕτω γὰρ ὑπὸ νόμου
ἐγένετο, ὅτι καὶ περιετμήθη, ἵνα, φησί, τοὺς ὑπὸ
νόμου καὶ κατὰραν ὄντας· ἐξαγοράσῃ, τῷ τε σταυρῷ,
καὶ τῷ ὅλως ὑπὸ νόμου γενέσθαι. « Ἵνα τὴν υἱοθεσίαν
ἀπολάβωμεν. » Οὐ μόνον γὰρ κακῶν ἀπήλλαξε, τῆς
ἀρᾶς ἀπαλλάξας τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ υἱοθεσίαν
ἐχαρίσατο. Εἰπὼν δέ, « Ἀπολάβωμεν, ἰδεῖξεν αὐτὴν
ἀνωθεν κεχρηστωμένην, ἥμᾶς δὲ μὴ δύνασθαι λα-
βεῖν, διὰ τὸ πῆς γνώμης· νήπιον. » « Ὅτι δὲ ἐστὲ υἱοί. »
Καὶ πόθεν, φησί, δηλονότι υἱοθεσίας ἡξιώμεθα;
Πόθεν; Ἐκ τοῦ τῆς υἱοθεσίας Πνεύματος. « Ὅπερ
καταπεφοίτηξ, παρασκευάζον ἡμᾶς καὶ διδάσκον
(τοῦτο λέγει τὸ, Κρᾶζον), Πατέρα τὸν Θεὸν καλεῖν),
ὅπερ οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ υἱοθεσίας ἡξιώμεθα. Καὶ λοι-
πὸν θάρσει, ὡς ἀνθρώποι, ὅτι οὐκ ἐστὶ ὑπάρχεις· δοῦλος,
ἀλλ' υἱὸς Θεοῦ καὶ κληρονόμος αὐτοῦ. Διὰ τοῦ φύσει
Υἱοῦ αὐτοῦ σαρκωθέντος καὶ τὸ ἡμέτερον ὄλον φορέ-
σαντος, οὐκ ἐστὶ εἰ δοῦλος καὶ ὑπὸ ζυγὸν τοῦ νόμου.
Πῶς οὖν οὐκ ἀποπον τοὺς γενομένους υἱοὺς Θεοῦ, διὰ
τε Χριστοῦ καὶ διὰ Πνεύματος; ἐπιστρέφειν πάλιν
πρὸς τὸν νόμον; Καὶ ὅρα ἐμφανί τῆς ἁγίας Τριάδος.
Ὁ Πατὴρ ἀπέστειλεν, ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη, καὶ τὸ
Πνεῦμα συνήργησεν, δ' καὶ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν
ἐπεισελθὼν, διδάσκει λέγον, « Ἀββᾶ ὁ Πατὴρ. » Καὶ
κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ. Διὰ τοῦ σταυροῦ αὐ-
τοῦ.

Α. Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεὸν, ἐδουλεύσατε
τοῖς μὴ φύσει οὐσί θεοῖς. Νῦν δὲ γινώσκτες Θεὸν,
μᾶλλον δὲ γνωσθέντας ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέ-
ψετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα,
εἰς πάλιν ἀνωθεν δουλεύειν θέλετε; Ἡμέρας
παρατηρήσατε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυ-
τούς. Φοδοῦμαι ὑμῶς, μὴ πως εἰκὴ κεκοιλάκα
εἰς ὑμᾶς. Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κατὰ ὡς ὑμεῖς.

Πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων διαλέγεται, δεικνύς ὡς τὸ
ἡμέρας παρατηρεῖσθαι καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ
ἐνιαυτούς καὶ ὧν ἐν νόμῳ ἡ παρατήρησις, εἰδωλο-
λατρεῖας ἐστίν. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ἕτερον τούτου, ἢ
σελήνῃ καὶ ἡλίῳ προσκυνεῖν ἐξ ὧν αἱ ἡμέραι τὴν
παρατήρησιν ἔχουσιν. Ἐκ περιουσίας δὲ τοῦτο εἶπεν,
ἀποστῆσαι τοῦ νόμου θέλων. Οἱ γὰρ τὴν περιτομὴν
κηρύσσοντες, καὶ τὰς τοιαύτας συνεκρήκτον παρα-
τήρησις. « Μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ. » Οὐ γὰρ
ὑμεῖς, φησὶν, οἰκείῳ πόνῳ τὸν Θεὸν εὗρετε, ἀλλ' αὐτὸς
ἐν πλάνῃ διάγοντας, ἐπεσπάσατο. « Πῶς ἐπιστρέψετε
πάλιν, Περὶ ἡλίου πάλιν καὶ σελήνης καὶ ἀστρῶν δια-
λέγεται, ἐξ ὧν αἱ τῶν ἡμερῶν παρατήρησις. Πτωχὰ
δὲ καὶ ἀσθενῆ αὐτὰ καλεῖ, ὡς μηδεμίαν ἰσχὺν ἔχον-
τα. Πολλὴν δὲ τὸ, Πάλιν, ἐμφανί ἔχει· μετὰ τὴν
υἱοθεσίαν, φησὶν, καὶ τὸ γνωσθῆναι ὑπὸ Θεοῦ. —
[ΚΥΡΙΑ. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Στοιχεῖα κόσμου, τὰ
μέρη τοῦ παντός κόσμου. Ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ αὐτὰ
καλεῖ, οὐ διὰ τὴν εὐτέλειαν αὐτῶν. (Τί γὰρ οὐρανοῦ
καὶ γῆς μεγαλοπρεπέστερον; Τί δὲ ἡλίου καὶ σελή-

sed ex muliere, ostendens Dominum ab ea corpus
sumpsisse. « Factum legi obnoxium. » Ita enim legi
obnoxius factus est quod etiam circumcisis est: ut
eos, inquit, qui legi ac execrationi erant obnoxii,
radimeret, et per crucem, et ex eo quod totum se
legi subiecisset. « Ut adoptionem in filios accipere-
mus. » 749 Non solum enim a malis liberavit, a
legis execratione absolvens, verum adoptionem in
filios etiam donavit. Dicens autem, Acciperemus,
ostendit ipsam antea fuisse debitam, sed nos non
potuisse accipere propter mentis infantiam. « Quo-
niam autem estis filii, etc. » Et unde, inquit, ma-
nifestum est, quod adoptionem in filios acceperi-
mus? Unde? Ex adoptione Spiritus qui descendit
ut prepararet nos ac doceret (hoc enim indirat
Clamantem) Deum vocare Patrem; quod nequaquam
fuisset, nisi adoptionem in filios accepissemus.
Deinceps itaque bono sis animo, o homo: Jam enim
non es servus, sed filius Dei hæresque ipsius. Per
hoc enim quod carnem assumpsit naturalis ipsius
Filius, ac quidquid nostrum est gustavit, non est
amplius servus iugo legis obnoxius. An igitur ab-
surdum non esset eos qui per Christum et per Spi-
ritum facti sunt filii, rursus ad legem reverti? Et
animadvertite Trinitatis significationem. Pater emisit,
Filius carnem assumpsit, Spiritus cooperatus est, qui
in corda nostra ingressus, docet nos dicere, Abba
Pater. « Et hæres Dei per Christum. » Per crucem
ac mortem ipsius.

IV, 8-12. Sed tum quidem cum ignoraretis Deum,
serviebatis his qui natura non sunt dii. At nunc
posteaquam cognovistis Deum, quin potius cogniti
estis a Deo, quomodo convertimini denuo ad infirma
et egena elementa, quibus iterum ab integro servire
vultis? Dies observatis et menses et tempora et an-
nos. Metuo de vobis ne quo modo frustra laboraverim
erga vos. Estote ut ego sum, quandoquidem et ego
sicut vos.

Adversus eos qui ex Judæis erant disserit, osten-
dens quod dies observare et menses, et tempora, et
annos, et ea quæ in lege observatio erat, ido-
latria est. Hoc enim nihil aliud est, inquit, quam
solem ac lunam adorare, ex quibus dies observa-
tionem habent. Ex abundanti autem hoc dixit, cu-
piens ut a lege discederent. Prædicantes namque
circumcisionem, huiusmodi etiam observationes una
prædicabant. « Quin potius cogniti estis a Deo. »
Non enim vos, inquit, proprio labore Deum nacti
estis, 750 sed ipse vos in errore degentes attraxit?
« Quomodo convertimini denuo? » De sole, luna et
astris disserit, a quibus erant dierum observatio-
nes. Egena autem et infirma appellat ipsa, ut quæ
nullam habent potentiam. Quod autem ait Denuo et
Rursus, multam habet emphasim: Post adoptio-
nem, inquit, et postquam a Deo cogniti estis. —
Elementa mundi vocat particulas totius universi.
Infirma et egena ipsa appellat, non propter abjectio-
nem ipsorum. Quid enim cælo ac terra magnificen-

tius ? quid autem sole, luna ac astris honorificentius aut splendidius ? sed quod intellectu careant et vita ac sensu. Ex hoc manifestum est quod non modo circumcisionem prædicabant pseudapostoli, verumetiam harum rerum observationes : sumpto quidem ex lege principio, verum a lege aberrantes. « Metuo. » Adverte pia viscera. Illi fluctuant, et Paulus metuit. Quod autem ait, Ne quo modo, significat ipsos adhuc stare, et necdum omnino naufragium fecisse : et spem dat eis quod si respiscere velint, non frustra erga ipsos laboratum sit, ac si diceret : Mementote laborum ac sudorum meorum erga vos, nec vanum reddatis laborem meum. « Estote ut ego sum. » Adhuc ad eos qui ex Judæis erant sermo est. Imitatores, inquit, mei estote, quia et ego relicta lege ad fidem accuri : quandoquidem et ego sicut vos eram, legem observans ac magnificiens. « Quandoquidem et ego sicut vos. » Vehementer et ego legem amabam, et videte quomodo commutatus sim : hanc et vos, inquit, mutationem æmulamini.

VI, 12-17. Fratres, rogo vos nihil me læsisistis : Scitis autem quod per infirmitatem carnis Evangelium prædicaverim vobis prius : et experimentum mei quod erat in carne mea, non fuistis aspernati, sed me velut angelum Dei suscepistis velut Christum Jesum. Que igitur erat beatitudo vestra. Testimonium enim reddo vobis, quod si fieri potuisset, oculos vestros effossos dedissetis mihi. Igitur inimicus factus sum vobis, vera loquendo vobis ? Emulantur vos non recte : imo excludere vos volunt, ut ipsos æmulemini.

751 Obiatur eos, suam ducens ipsorum salutem. Narrat autem eorum beneficia et honores quibus cum honoraverant, et quod eum magnificerint, id stabilire volens quod ea quæ adversus ipsos nunc a se dicta sunt opprobria, non sint dicta ob inimicitiam aliquam aut odium : qui enim fieri posset, inquit, ut inimico animo me haberem erga vos, a quibus tanto in pretio habitus sum ? sed quod dicta sint ab eo qui bona ipsis procuraret, eosque diligeret. « Scitis autem quod per infirmitatem. » Hoc est, cum imbecillitate et infirmitate carnea, nempe cum vineulis, plagis ac carceribus quæ ab his sustinebam qui prædicationi adversabantur. **D** « Evangelium prædicaverim. » Quid dico, inquit, nihil me læsisistis ? Imo magnum honorem erga me demonstratis. Siquidem flagellatus et persecutionem patiens (nam hæc dicit infirmitatem carnis) prædicabam vobis : et tamen cum me hæc pati videretis, neque offendebamini erga me, neque aversabamini. Experimentum namque mei, inquit, quod erat in carne mea non fuistis aspernati : experimentum ac tentationem rursum vocans plagas, carceres ac persecutiones. « Sed me velut angelum Dei suscepistis. » An igitur absurdum non est, cum persecutionem patiens ac repulsus fuerim a vobis velut angelus susceptus, imo velut ipse Dominus, aversari nunc suadentem et adhortantem ea quæ ad

νης τιμαφέστερον καὶ ἄστρον;) Ἀλλὰ διὰ τὸ ἐστὶν ἡσθαὶ νοῦ καὶ ζωῆς καὶ αἰσθήσεως. Ἡμέρας παρατηρεῖσθε. Ἐκ τούτου ὅθλον ἐστὶν, οὐ μόνον περιτομῇ ἐκλήρυτον οὐ ψευδαπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τούτων τὰς παρατηρήσεις, τὴν ἀρχὴν μὲν ἐκ τοῦ νόμου λαβόντες, παρεκτραπέντες δὲ καὶ τοῦ νόμου. « Φοβοῦμαι. » Ὅρα σπλάγγνα, ἐκείνοι σαλεύονται, καὶ Παῦλος φοβεῖται. Τὸ δὲ, Μὴ πως, δηλοῖ ἔτι ἐστῶτας καὶ μὴπω τέλειον ναυαγῆσαντας. Καὶ διδωσιν αὐτοῖς ἐλπίδα, ἐπὶ εἰ θελήσουσιν ἀναγῆναι, οὐκ εἰμὴ ὁ εἰς ἀντὶς γένηται κόπος, ὥστε ἔλεγε, Μνήσθητέ μου τῶν εἰς ὑμᾶς κόπων καὶ ἰδρώτων, καὶ μὴ ματαιώσητέ μου τὸν πόνον. « Γίνεσθε ὡς ἐγώ. » Ἐπὶ πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ὁ λόγος. Γίνεσθε ὡς ἐγώ. Μιμηταὶ μου, φησὶ, γίνεσθε, ἐπὶ καὶ ἐγὼ τὸν νόμον ἐάσας, τῇ πίστει προσέδραμον. Καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ, φησὶν, ὡς ὑμεῖς ἤμην, τρυῶν καὶ περὶ πολλοῦ τὸν νόμον ποιούμενος. « Ὅτι καὶ ὡς ὑμεῖς. » Σφόδρα τὸν νόμον κατὰ ἐπόθουν, ἀλλ' ὁρᾶτε πῶς μεταβέβηκαί, ταύτην καὶ ὑμεῖς, φησὶ, ζηλώσατε τὴν μεταβολήν.

Ἀδελφοί, δεῖνα ὑμῶν, οὐδὲν με ἡδίκησατε. Οἴδατε δὲ ἐπὶ δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισμῶν ὑμῖν τὸ πρότερον. Καὶ τὸν πειρασμὸν μου τὸν ἐν τῇ σαρκὶ μου, οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ ἐξεπτύσατε. Ἀλλ' ὡς ἀγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν. Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν ; Μακρυὰ γὰρ ὑμῖν ἐστὶ ἐν δυνάτει, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύττατε ἀν' ἐδῶκατέ μοι. Ὅστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα, ἀληθεύων ὑμῖν ; Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλὰ ἐκκαλεῖσθαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.

[ΦΩΤ.] Παρακαλεῖ αὐτοὺς, οὐκ εἶναι τὴν ἐκείνων σωτηρίαν ἡγούμενος. Αἰετίζεται δὲ αὐτῶν εὐαγγελιστῆς, καὶ ὅς ἐτίμησαν αὐτὸν τιμὰς, καὶ ὡς περὶ πολλοῦ αὐτὴν ἔσχον, τοῦτο βουλόμενος κατασκευάσαι, ἐπὶ αἱ κατ' αὐτῶν λεγόμεναι νῦν λουδοραὶ παρ' αὐτοῦ, οὐκ ἐλέχθησαν κατὰ ἀπὸκρίσιν τινα ἢ ἐχθραν (πῶς γὰρ ἀν, φησὶν, ἀπεχθῶς εἶχον πρὸς ὑμᾶς, περὶ πολλοῦ πατιομένης) ; Ἀλλ' ἐπὶ τὰ λεγόμενα κηρυγμένου καὶ ἀγαπῶντος ἦν. « Οἴδατε δὲ, ἐπὶ δι' ἀσθένειαν. » Οἶον μετὰ ἀσθενείας σαρκικῆς, ταπεινῆς, μετὰ δεσμῶν καὶ πληγῶν καὶ φυλακῶν, ἀπὸ τῶν ἐναντιουμένων τῷ κηρύγματι ὑπόμενον. « Εὐηγγελισμῶν. » Τί λέγω, φησὶν, οὐκ ἡδίκησατέ με ; Πολλὴν οὖν τιμὴν εἰς ἐμὲ ἐνεδείξασθε. Καὶ γὰρ μαρτυρούμενος καὶ διωκόμενος (ταῦτα γὰρ φησὶν ἀσθένειαν σαρκὸς), εὐηγγελισμῶν ὑμῖν. Καὶ ὅμως ταῦτά με ὀρώντες πάσχοντα, οὐτε ἐσκανδαλισθήτε εἰς ἐμὲ, οὐτε διεπτύσατέ με. Τὸν γὰρ πειρασμὸν μου, φησὶ, τὸν ἐν τῇ σαρκὶ μου, οὐκ ἐξουθενήσατε, πειρασμὸν πάλιν καλῶν, τὰς πληγὰς, τὰς φυλακάς, τοὺς διωγμούς. « Ἀλλ' ὡς ἀγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με. » Πῶς οὖν οὐκ ἔλογον, φησὶ, διωκόμενον καὶ ἐλαυνόμενον, δεδέχθαι παρ' ὑμῶν ὡς ἀγγελον, καὶ ὡς αὐτὸν τὸν Κύριον ; Συμβουλευόντα δὲ καὶ τὰ πρὸς σωτηρίαν παραινοῦντα, διαπτύεσθαι ; « Τίς οὖν ἦν ; » Τίς ἦν, οὐκ ἐρωτῶντός ἐστιν, ἀλλ' οὐδὲ θαυμάζοντος καὶ ἀπαίροντος τὴν τότε πίστιν

αὐτῶν, καὶ τὴν ἐπὶ ταύτῃ μακαρισμόν. Τίς ἦν; Ἡλικός ἦν, φησί, θαυμαστός. Ἡλικίου μακαρισμοῦ ἐξεπίστατε. Ἡ κατ' ἐρώτησιν. Τίς ἦν; Ἀναμνήσθητέ φησι, τίς ἦν ὁ μακαριστὸς ὑμῶν. Αἰὶν γὰρ ἐμακάριζον. Νῦν δὲ τίς; ἐλέγχω. Διὰ τοῦτο μισοῦμαι. Διὰ τί δὲ ἐλέγχω; Διὰ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, πῶς ἂν μηδεμίαν ἄλλην παρασχόντων πρόφασιν ὑμῶν, ὁ ἐπαινῶν καὶ μακαρίζων εἰς τὸ ψέγειν ἦλθον; ἢ Ὁ μακαριστὸς ὑμῶν. » Τίς ἦν, φησὶν, ὁ μακαριστὸς ὑμῶν, ὃν ἐγὼ τε καὶ ἑτεροὶ πολλοὶ ἐμακάριζον ὑμᾶς, ἐπὶ τῇ ὑπακοῇ καὶ τῇ ὑποταγῇ τοῦ Εὐαγγελίου; Τίς οὖν ἦν; φησὶ, νῦν γὰρ οὐχ ὅρῳ αὐτόν. Πρῶτον, φησὶ, τὰ ζηλωτὰ τῆς πίστεως κατορθώματα; τὰ γὰρ τίς, ἀντὶ τοῦ, ποῦ, τέθεικεν. « Ὅτι τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν. »

enim ipsam non video : ubi praeclara fidei facinora ?

Οἶδα, φησὶν, ὅτι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν τιμωμένον με ἤγειρεθε διὰ τὸ κήρυγμα πάλαι. « Ὅτι ἐκ τῶν ὑμῶν γέγονα. » Ἄλλην, φησὶν, οὐκ οἶδα ἐχθρὰς αἰτίαν, ἢ ὅτι τὰ ἀληθῆ ὑμῖν καὶ πρὸς σωτηρίαν ὄγοντα παραδίδομι δόγματα, δι' ἃ καὶ ἐπαυξῆσαι ὑμᾶς εἶδε τὴν πρὸς με ἀγάπην. « Ζηλοῦσιν ὑμᾶς. » Οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ, φησὶ, τὴν αὐτὴν ὑμῖν εἰς Χριστόν πιστὴν ἀσπάζονται, ἀλλ' ἵνα ὑμᾶς ταύτης ἐκκλείσαντες, ἑαυτοῖς ἀναπέσωσιν ἐπισθαί, ὅτι πρὸς ὑμῶν ἀπάτην τὸ τοιοῦτον αὐτοῖς μεμνηχάνηται. « Οὐ καλῶς. » Ἔστι γὰρ καὶ ζῆλος καλός, ὅταν τις οὕτω ζηλοῖ, ὥστε μεμνησθῆσαι τὴν ἀρετὴν. Ἔστι καὶ ζῆλος κακός, ὅταν τις οὕτω ζηλοῖ, ὥς ἐκβαλεῖν τῆς ἀρετῆς τὸν ἐνάρετον. « Ἀλλὰ ἐκκλείσαι ὑμᾶς θέλουσιν. » Ἀποκλείσαι ὑμᾶς, φησὶν, καὶ ἀπαγαγεῖν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως θέλουσιν, ἵνα λοιπὸν αὐτοὶ ὑμῶν γενόμενοι διδάσκαλοι, πρὸς τὸν αὐτὸν ζῆλον καὶ τὴν μίμησιν ἀγάγωσιν ὑμᾶς. Διὰ τοῦτο ἀπάγουσι μὲν ὑμᾶς τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, φέρουσι δὲ πρὸς τὸν νόμον.

Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαί ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρῆναι με πρὸς ὑμᾶς. Τεκνία μου οὐδὲ πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Ἦδελον δὲ παρῆναι πρὸς ὑμῖς ἄρει, καὶ ἀλλὰ εἶναι τὴν φωνήν μου, ὅτι ἀπερῶμαι ἐν ὑμῖν.

Βούλεται δεῖξαι ὅτι οὗτοι οἱ νῦν ἀνατρέποντες αὐτοὺς, καὶ τοῦ νόμου ἔχειν παραπεσόντες, καὶ ἐκ τούτου παρασκευάζοντες αὐτοὺς ζηλωτὰς καὶ μιμητὰς αὐτῶν γενέσθαι, ἐξήλουν αὐτοὺς πάλαι ἐν τῇ γνώσει τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτε παρῶν πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος ἐδίδασκε. Καλὸν οὖν ἐστὶ, φησὶ, τὸ μὴ μόνον ἐν τῇ παρουσίᾳ μου, ἀλλὰ καὶ πάντοτε ἐπὶ καλῷ ζηλοῦσθαί. Δείκνυσι δὲ διὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἀπατηθέντας. « Τεκνία μου. » Εἰ καὶ διεφθείρατε, φησὶ, τὴν μορφήν Χριστοῦ καὶ τὴν εἰκόνα τὴν ἐφ' ὑμῖν, ὅμως ἐτι τεκνία μου ἐστε. Τεκνία δὲ, φησὶ, τὰ μικρὰ καὶ ἀγέννητα, ἢ ἀμωλωθέντα βρέφη, καὶ γεννησῶς ἐνδοξῇ. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, τέκνα, ἀλλὰ τεκνία μου. « Ἀχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. »

Διεφθείρατε, φησὶ, τὴν ἐφ' ὑμῖν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἣν ἤτε ἐνδοξομένη διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ὅσοι

A salutem vestram faciant ? « Quæ igitur erat ? » Quæ erat, non interrogantis est, sed velut admirantis et extollentis eam, quæ nunc erat, fidem ipsorum, et premium illi repositum. Quæ erat, quanta erat, admiranda, inquit : a quanta beatitudine excidistis. Aut per interrogationem, Quænam erat ? Mementote, ait, quanta fuerit beatitudo vestra : plurimum enim beatificabam : nunc autem quid ? increpo, propterea odio habeor. Quare autem increpo ? Propter salutem vestram. Quandoquidem nisi hoc esset, quo modo nullam aliam occasionem vobis præbentibus, qui laudabam ac beatos prædicabam, ad vituperandum descendissem ? « Beatitudo vestra. » Quæ erat, inquit, beatitudo vestra, qua ego aliique multi beatificamus vos propter obedientiam ac subjectionem ipsam non video : ubi praeclara fidei facinora ?

B 752 Scio, inquit, quod olim propriis oculis chariorem me ducebatis propter Evangelium. « Igitur inimicus vobis factus sum. » Aliam, inquit, non video odii causam, quam quod vera vobis et ad salutem ducentia tradam dogmata, propter quæ etiam adaugere vos dilectionem erga me oportebat. « Emulantur vos. » Non ad bonum, inquit, sinem eandem vobiscum fidem in Christum amplectantur : sed ut vobis ab hac exclusis, se sequi persuadeant : quia ad vestri duntaxat deceptionem huiusmodi res ab ipsis excogitata est. « Non recte. » Est enim et rectus zelus quando quis ita æmulator, ut imitetur virtutem. Est et zelus malus ubi quis ita æmulator, ut probum virtute deficiat. « Sed excludere vos volunt. » Excludere, inquit, et abducere vos a vera cognitione cupiunt : ut postea effecti magistri vestri ad eandem æmulationem et imitationem vos adducant : propterea vos a vera cognitione abducunt, et ad legem ferunt.

IV, 18-20. Bonum est autem æmulari in re bona semper, et non solum cum præsens sum apud eos. Filioli mei quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. Vellem autem adesse apud vos nunc et mutare vocem meam, quoniam inops consilii sum in vobis.

Vult ostendere quod isti nunc ipsos pervertentes, et legi adhærere suadentes, et ex hoc efficere conantes sui æmulatores ac imitatores, olim ipsos æmulabantur in doctrina et cognitione Evangelii, cum præsens apud eos doceret Paulus. Bonum ergo est, inquit, non solum in præsentia mea, sed et semper, in eo quod bonum est æmulari. Ostendit autem propter sui absentiam fuisse seductos. « Filioli mei. » Quanquam corrueritis, inquit, formam Christi et imaginem quæ erat in vobis, tamen adhuc filii mei estis. Filios autem dicit puillos et necdum in lucem editos, aut infantes abortivos et generatione egentes. Propterea non dixit filii, sed filii mei. « Donec formetur Christus in vobis. »

753 Corruptis, inquit, imaginem Christi in vobis, quæ induti eratis in baptismo (Nam quot-

σάρκα λήγει. Νόμος γὰρ φύσεως σαρκὸς γεγεννη-
ται, ὁ γὰρ Ἰσαὰκ, οὐ νόμος σαρκός, (Πῶς γὰρ
γενήσκειεν ὁ ἑκατονταετής;) Ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς
ἐπαγγελίας. — [ΦΩΤ.] Μὴ οὖν τὸ κατὰ σάρκα εἶναι
ὁμᾶς συγγενεῖς τοῦ Ἀβραάμ, τοῦτο φυσικοῦ, καὶ
πισθῆτω, ὅτι εἰ μὴ γέννησθε τέκνα κατ' ἐπαγγελίαν
τοῦ Ἀβραάμ, τούτεστι, μέλη καὶ σύσσωμοι Χρι-
στοῦ, (οὗτος γὰρ ἐξ ἐπαγγελίας σπέρμα τοῦ
Ἀβραάμ), ἔξω ἐστὲ τῆς ἐπαγγελίας. « Ἀτινά ἐστιν
ἀλληγορούμενα » τούτεστι, τύποι ἦσαν τῶν μελ-
λουσῶν διαθηκῶν αἱ γενήσεις τῶν δύο τούτων παι-
δίων. Οὐ γὰρ μόνον τὰ ὁρώμενα, ἀλλὰ καὶ ἔτερα
ὑπαγορεύουσιν οἱ τόκοι. « Τοῦτο γὰρ ἐστιν ἀλληγο-
ρούμενα, » ἀντὶ τοῦ ἑτέρως νοοῦμενα. Οὐ γὰρ τὴν
ἱστορίαν ἀνέλεν, ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ προτυπω-
θέντα διδάσκει. Ἐπάγει γάρ·

Αὗται γὰρ εἰσι δύο διαθήκαι. Μίαν μὲν ἀπὸ
δρουσ Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα, ἡ τις ἐστὶν
Ἀγαρ. Τὸ γὰρ Ἀγαρ Σινᾶ δρος ἐστὶν ἐν τῇ
Ἀραβίᾳ. Συστοιχεῖ δὲ τῇ Ἱερουσαλὴμ. Δουλεῖται
δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσα-
λὴμ ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων
ἡμῶν. Γέγραπται γάρ· Εὐδράνθητι στείρα ἡ οὐ
ἐκτίουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα
δεῖ πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον ἢ τῆς
ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα.

Τὸ Σινᾶ δρος ἐν Ἀραβίᾳ μὲν ἐστὶ. Ἐκεῖ δὲ ὁ νό-
μος ἐδόθη τῷ Μωσὶ. Γεννιάζει δὲ τῇ Ἱερουσαλὴμ.
Ὅπερ αὐτὸ τὸ Σινᾶ δρος, τῇ τῶν Ἀράβων γλώσσῃ,
Ἀγὰρ καλεῖται. Καὶ, φησὶν, οὕτως· Ἡ Ἀγὰρ καὶ
ἡ Σάρρα, τύποι ἦσαν τῶν δύο διαθηκῶν. Ἡ μὲν
παιδείκη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τῇ καὶ αὐτὴν τὴν
διαθήκην δούλους τοῦ νόμου γεννᾷ. Ἡ δὲ ἐλευθέρα
τύπος τῆς Νέας διαθήκης, τῇ ἐλευθέρους ἀπὸ τοῦ
ζυγοῦ τοῦ νόμου τίττειν. « Οὐ, φησὶ, τὸ Σινᾶ δρος
ἐνθα ὁ νόμος ἐδόθη, γεννιάζει μὲν τῇ Ἱερουσαλὴμ,
τῇ δὲ τῶν Ἀράβων γλώσσῃ ὁμῶνυμὸν ἐστὶ τῇ Ἀγὰρ
τῇ δούλῃ, Ἀγὰρ καὶ αὐτὸ προσαγορευόμενον, ὥς
εἶναι καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος, τὸν τύπον ἐγγὺς τῆς
ἀληθείας γινόμενον. » Εἰς δουλείαν γεννώσα. » Τὴν
τοῦ νόμου. « Ἡ τις ἐστὶν Ἀγὰρ. » Ἡ τις, φησὶ, δια-
θήκη, τὴν Ἀγὰρ ἔχει τύπον. Καὶ οὕτως. « Οὐτὸ Σινᾶ
δρος τῇ τῶν Ἀράβων γλώσσῃ Ἀγὰρ καλεῖται. » Συ-
στοιχεῖ, » τούτεστιν, ἀπτεται, γεννιάζει. « Τῇ νῦν
Ἱερουσαλὴμ. » Ὅσον τῇ ἐνταῦθα τῇ ἐπὶ γῆς. Ὅστε
τῆς ἄνω καὶ ἐλευθέρας, ἀμφω διεστήχασιν. « Δουλεῖται
δὲ. » Αὐτῇ, φησὶν, ἡ διαθήκη ἡ παλαιὰ ἢ ἐν τῷ Σι-
νᾷ ἔρει δοθείσα, δουλεῖται μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς
τῶν Ἰουδαίων, Δουλεῖται δὲ τῷ νόμῳ. « Ἡ δὲ ἄνω
Ἱερουσαλὴμ. » Ὁ μὲν τύπος τῆς Ἀγὰρ, ἐν τούτοις,
ἰδοὺ καὶ ὁ τύπος τῆς Σάρρας. Τύπος δὲ αὐτῆς ἡ ἄνω
Ἱερουσαλὴμ, τούτεστιν, ἡ ἐπουράνιος. Ἐκεῖνη γὰρ
ἡ πόλις τῶν πιστῶν ἐλευθέρα ἐστὶν ἐκ τῶν ἐν τῷ
νόμῳ παρατηρήσεων, καὶ ἐστὶν ἡμῶν μήτηρ, φη-
σὶν. Ὅποτε ἡ μὲν Ἀγὰρ, τῆς παλαιᾶς καὶ τῶν Ἰου-
δαίων πληροὶ τὸν τύπον. Ἡ δὲ Σάρρα, τῆς νέας καὶ
ἡμῶν. Ἄνω δὲ Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν
ἐκάλει. « Γέγραπται γάρ. » Καὶ οὕτως, φησὶν, ἡ
Σάρρα τύπος ἦν τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ, τούτεστι,

A carnis natus est. Isaac vero non lege carnis (Quo-
modo enim generare potuisset qui centum erat an-
norum?) sed per solam promissionem. — Ne ergo
id vos inflet quod juxta carnem Abraham cognati-
sitis, sed magis hæc persuadeat quod nisi effici-
mini secundum promissionem Abraham, id est,
Christi membra, et unum cum ipso corpus (nam
hic est ex promissione Abraham) extra promissionem
estis. « Quæ per allegoriam dicuntur. » Hoc est,
figuræ erant duorum futurorum testamentorum
nativitates horum duorum filiorum. Non enim so-
lum ea quæ videntur, sed et alia quoque prædicant
illi partus : id namque est quod ait, « Per allego-
riam dicuntur ; » hoc est, alio modo intelliguntur.
Non enim historiam accepit, sed ea quæ in histo-
ria præfigurata sunt docent. Siquidem subjungit :

755 IV, 24-27. Nam hæc quidem sunt duo
testamenta : unum quidem in monte Sina in ser-
vitutem generans quod est Agar. Mons enim Sina
Agar dicitur apud Arabes ; confinis est autem ei
quæ nunc dicitur Jerusalem, et servit cum filiis
suis. At quæ sursum est Jerusalem libera est, quæ
est mater omnium nostrum. Scriptum est enim :
Letare, sterilis, quæ non paris ; erumpe et clama,
quæ non parturis : quoniam plures erunt filii desertæ
quam ejus quæ habet virum.

Sina mons est in Arabia, in qua ex data est
Mosi. Vicinus est autem Hierosolymis. Qui ipse
mons Sina Arabum lingua vocatur Agar. Et hoc
modo, inquit ; Agar et Sara figuræ erant duorum
testamentorum : Ancilla quidem Veteris Instru-
menti, etiam ob id quod ipsum testamentum servos
legis generat : libera vero figura erat Novi Testa-
menti, quia liberos a jugo legis parit. Quia Sina,
inquit, mons ubi lex data est, vicinus quidem est
Jerusalem : lingua autem Arabum ejusdem nomi-
nis est cum Agar ancilla, ipso quoque appellatus
Agar, ita ut etiam ex nomine figura accedat ad
veritatem. « In servitutem generans. » Legis viden-
licet. « Quod est Agar. » Quod, inquit, testamen-
tum Agar figuram habet : idque hoc modo. Sina
enim Arabum lingua Agar vocatur. « Confinis est
autem ei quæ, etc. » Hoc est, attingit aut proxi-
mus est. « Et quæ nunc dicitur Jerusalem. » Id
est, ei quæ hic est in terris. Itaque a superna illa
et libera, ambo loca dissident. « Et servit. » Hoc,
inquit, Vetus Instrumentum quod in monte Sina
datum est, servit cum filiis suis Judæis : servit au-
tem legi. « At quæ sursum est Jerusalem. » Typus
quidem Agar in his constitit. Ecce autem et typus
Saræ. Ejus autem typus est superna Jerusalem, id
est, celestis : nam illa civitas fidelium libera est ab
observationibus quæ in lege erant, et est mater
nostra, inquit, Itaque Agar quidem Veteris Instru-
menti ac Judæorum explet figuram : Sara vero Novi
ac nostrum omnium. Supernam autem Jerusalem
vocavit etiam Ecclesiam. **756** « Scriptum est
enim. » Et ita, inquit, Sara figura erat supernæ Je-
rusalem, id est Ecclesiæ : quia et ipsa sterilis et

obsque liberis, ut quondam Ecclesia ex gentibus, A superavit in semine sive prolis multitudine ipsam Agar, et Ecclesia superavit synagogam. Et horum testis est Isaias, dicens: Lactare, sterilis, quæ non paris. Ecclesia ex gentibus congregata jubet Isaias, ut præ lætitia vociferetur. Rumpere autem, vel sterilitatem in partum, vel in vocem lætitiæ erumpere. « Quoniam plures erunt filii desertæ. » Desertam ac sterilem vocat Ecclesiam ex gentibus. Siquidem deserta erat et carens omni bono priusquam in Christum crederet, « Quam ejus quæ habet virum. » Habentem virum sive directorem, gubernatorem ac provisorum vocavit synagogam Judæorum: aut tanquam olim Dei prospectione fruente.

IV, 28-31. Nos autem fratres secundum Isaac C promissionis filii sumus. Sed quemadmodum tunc is qui secundum carnem natus erat persequabatur eum qui natus erat secundum spiritum, ita et nunc. At quid dicit Scriptura? Ejice ancillam et filium illius; non etenim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ. Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ. In libertate ergo qua Christus nos liberavit state, et ne rursus jugo servitutis implicemini.

Non tantum sterilis erat Ecclesia quemadmo- dum Sara, nec solum postea multam habuit prolem ut illa: sed et generavit sicut illa. Sara namque non lege naturæ peperit, sed gratia divina: neque Ecclesia lege naturæ generat in lavacro baptismi, sed gratia divina. Vides quomodo figura per omnia correspondeat veritati; « Secundum Isaac. » Non enim secundum naturam, sed secundum gratiam nati sumus, velut Isaac per promissionem. Neque hoc nos angat quod fideles ab infidelibus vexantur. Tale enim quippiam in figura quoque invenimus, sed ille nequaquam prævaluit adversus Isaac. Justa imitationem, inquit, Isaac ex promissione nati sumus. Cum itaque ex libera simus, non debemus legi Moysi servire. « Sed quemadmodum tunc. » Etiam ex eo quod fideles persecutionem sustinebant a Judæis, 757 (nam nunc persecutionem sustinebant) ostendit figuram quoque veritati respondere. Etenim Ismael, qui secundum carnem natus erat, persequabatur Isaac, qui secundum spiritum et promissionem genitus erat. « At quid dicit Scriptura? »

In superioribus ad partis illius declarationem, Dicitur mihi qui sub lege vultis esse, legem non auditis, diximus hoc probare Paulum, quod ipsa quoque lex, id est, Vetus Instrumentum, antea præceperit legem ac Judaismum relinquere: et ecce jam id ostensum est. Nam posteaquam Agar et Ismael typus erat Judæorum ac veteris legis: Sara vero et Isaac fidelium ac Novi Testamenti: In ipso autem Veteri Testamento ejecta est Agar et Ismael (nam ejice, ait, ancillam et filium ejus) certe in ipso quoque Veteri Testamento ante descripta erat ejectio Judæorum. Vides quod non oporteat legi adhæ-

Εκκλησίας, ὅτι καὶ αὐτὴ στεῖρα οὖσα καὶ ἄκαι-
ως ἢ ἐξ ἰδῶν ἐκκλησία ποτὶ, ἐνίκησεν ἐν τῷ
σπέρματι τὴν Ἄγαρ, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐνίκησε τὴν
συναγωγὴν. Καὶ μάρτυς τούτων Ἡσαΐας· Εὐφραν-
θητι, στεῖρα ἢ οὐ τέκνους. Τῇ ἐξ ἰδῶν Ἐκκλησίᾳ δ'
Ἡσαΐας· ἔγκλεισται, ἐπὶ εὐφροσύνῃ βοῆσαι. Πῆξον
δὲ, ἢ τὴν στεῖραν εἰς τοκετὸν, ἢ φωνὴν εὐφροσύ-
νης ῥῆξον. « Ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου. »
Ἐρρημον καὶ στεῖραν καλεῖ τὴν ἐξ ἰδῶν Ἐκκλησίαν.
Καὶ γὰρ ἦν ἐρημος ἀγαθοῦ παντός, πρὶν πιστεῦν
Χριστῷ. « Ἡ τῆς ἰχθυῶσης τὸν ἄνδρα. » Ἐχούσαν
ἄνδρα, τὸν οἷον διευθύνοντα καὶ προσοῦντα καλεῖ,
τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, ἣ ὡς ἔχουσαν
τὸν νόμον, ἣ ὡς ἔχουσαν πάλαι τὴν ὑποψίαν
θεοῦ.

B Ἡμεῖς δὲ ἀδελφοὶ κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας
τέκνα ἐσμέν. Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα
γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτως καὶ νῦν.
Ἀλλὰ εἰ λέγει ἡ Γραφή· Ἐκβαλε τὴν παιδί-
σκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονο-
μήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης, μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς
ἐλευθέρας. Ἀρα, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐσμέν παιδίσκης
τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας. Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν
ἢ ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ
πάλιν κυρῶ δουλείας ἀνέχεσθε.

Οὐ γὰρ μόνον στεῖρα ἦν ἡ Ἐκκλησία, ὥσπερ
Σάρρα, οὐδὲ μόνον πολυπαις ἐγένετο ὡς ἔκλειν,
ἀλλὰ καὶ οὕτως· ἐγέννησεν. Οὕτε γὰρ ἡ Σάρρα νόμῳ
φύσεως ἐγέννησεν, ἀλλὰ χάριτι θεῶ. Οὕτε ἡ Ἐκ-
κλησία νόμῳ φύσεως γεννᾷ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, ἀλλὰ
C χάριτι θεῶ. Ὅπως τὸν τύπον πῶς κατὰ πάντα ὁμο-
φώνει τῇ ἀληθείᾳ; « κατὰ Ἰσαὰκ. » Οὐ γὰρ κατὰ
φύσιν, ἀλλὰ κατὰ χάριν ἐτέχθημεν, ὡς Ἰσαὰκ δὲ
τῆς ἐπαγγελίας. [ΘΕΟΔΩΡ.] — Μηδὲ τοῦτο ἡμᾶς
ἀνάτω, τὸ, τοὺς πιστευούτας ὑπὸ τῶν ἀπίστων
ἐλευθεῖσθαι. Τοιοῦτον γὰρ τι καὶ ἐν τῷ τύπῳ εὐα-
γελοῦμεν, ἰσχυρὸς δὲ οὐδαμῶς κατὰ Ἰσαὰκ. Κατὰ
μίμησιν, φησὶ, τοῦ Ἰσαὰκ ἐξ ἐπαγγελίας ἐσμέν
γεννηθέντες. Ὅπως τῆς ἐλευθέρας ὄντας, οὐκ ἐπι-
λομὴν νόμῳ Μωσέως δουλεύειν. « Ἀλλ' ὥσπερ τότε. »
Καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ διώκεσθαι τοὺς πιστοὺς ὑπὸ Ἰου-
δαίων, (τότε γὰρ ἐδίωκοντο), δεῖκνυσιν τὸν τύπον
ἀληθεύοντα. Καὶ γὰρ Ἰσμαὴλ ὁ κατὰ σάρκα γεν-
νηθεὶς, ἐδίωκε τὸν Ἰσαὰκ τὸν κατὰ πνεῦμα καὶ
D ἐπαγγελίαν τηρούντα. « Ἀλλὰ εἰ λέγει ἡ Γραφή; »

Ἀνωτέρω ἐνθα τὸ κεφάλαιον ἡρμηνεύετο, τὸ Ἀ-
γαθὸ μοι ὁ ὑπὸ νόμον θέλωντας εἶναι, τὸν νόμον οὐκ
ἀκούετε, εἶπομεν τοῦτο κατασκευάζειν τὸν Παῦλον,
ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ νόμος, τούτῳστιν ἡ παλαιὰ προφη-
τεῖαι δὲιν ἔφην τὸν νόμον καὶ τὸν Ἰουδαϊσμόν, καὶ
ἰσοῦ ἀποδείδειται. Ὅπως γὰρ ἡ μὲν Ἄγαρ τύπος
ἦν τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ πάλαι νόμου, ἢ δὲ Σάρρα
καὶ ὁ Ἰσαὰκ τῶν πιστῶν καὶ τῆς νέας διαθήκης.
ἐν αὐτῇ δὲ τῇ παλαιᾷ ἐκδίδληται ἡ Ἄγαρ καὶ ὁ
Ἰσμαὴλ, (ἐκβαλε γὰρ, φησὶ, τὴν παιδίσκην καὶ τὸν
υἱὸν αὐτῆς), δηλοῦντι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παλαιᾷ προ-
φητεῖᾳ τῶν Ἰουδαίων ἐκβολή. Ὅπως ὅτι οὐ

διὰ τοῦ νόμου ἔχασθαι; διὰ τὸ τοῦς ἐπ' αὐτῷ πα-
ποθέτας ἐκβεβλήσθαι; Ἰδοὺ οὖν καὶ αὐτὴ ἡ παλαιὰ
τῇ δυνάμει συνεβούλευσε μὴ ἔχασθαι τοῦ νόμου, τῷ
ἐκβεβαίῃ τοῦς τοῦτον μόνον στοιχοῦντας, τούτῃσι
τοῦς Ἰουδαίους. Εἰ γὰρ εἰς αὐτὴν ἐχρηστέον τῷ
νόμῳ καὶ τῇ παλαιᾷ, οὐκ ἂν ἐβεβλήθη μὲν ἡ Ἀγαρ
καὶ ὁ παῖς αὐτῆς, οἱ ἦσαν τύπος τῶν Ἰουδαίων.
Μόνος δὲ ἐκληρονόμησαν Ἰσαὰκ, ὃς ἦν τύπος τῶν
τῷ Χριστῷ πιστευουσέων. Καὶ πάλιν, οὐ διὰ τὸ
δοῦναι μόνον ἐκβεβλήται, ἀλλ' ἵνα καὶ μὴ γένηται
κοινωνὸς τῆς κληρονομίας. » Ἀρα, ἀδελφοί, οὐκ
ἐσμεν παιδίσκας τέκνα. » Εἰ τοίνυν οὐκ ἐσμεν
παιδίσκας τέκνα, » οὐδὲ δοῦλοι, πῶς τῇ δουλείᾳ τοῦ
νόμου ἐκταυτοῦς ὑποβάλλομεν; Οὐκ ἐσμεν δὲ, ἐπεὶ
μηδὲ ἡμῶν τύπος ἡ Ἀγαρ, ἀλλ' Ἰουδαίων. Ἡμῶν
γὰρ ἡ Σάρρα τύπος. » Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ἡ Χριστὸς
ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν. » Ὁ νόμος κατεδούλου, ὁ Χρι-
στὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν ἐκ τῆς κατάρacts τοῦ νόμου.
Δοὶ οὖν, φησὶν, ἐστάναι ἐν τῇ ὑπὸ Χριστοῦ δοτῇ ἐ-
λευθερίᾳ. Τὸ δὲ Στήκατε, σκευνομένους ὁρᾶτε.
» Καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ. » Τὸ, πάλιν, ἀναισθησάν
αὐτῶν ὁρᾶτε. Ζυγὸν δὲ εἰπὼν, τὸ βαρὺ τῆς δουλείας
δείκνυσαι τοῦ νόμου.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅτι ἡ κλησις ἡμῶν οὐχ ὑπόκειται περιτομῇ καὶ
νόμῳ διὰ τὸ Χριστοῦ πάθος.

Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν πε-
ριτεμενησθε, Χριστὸς ὅμως οὐδὲν ὠφελήσει.
Μαρτύρομαι δὲ πάλιν παντὶ ἀνθρώπῳ περι-
τεμνομένῳ, ὅτι ὀφείλετε εἶναι ὅλον τὸν
νόμον ποιῆσαι. Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ.
Ὅτι ἐν νόμῳ καὶ δικαιοσύνης, τῆς χάριτος
ἐξέπεσθε. Ἡμεῖς γὰρ πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλ-
πίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. Ἐν γὰρ Χρι-
στῷ ἦτοσθ' οὐτε περιτομῇ τι λογιζέσθε. οὐτε ἀπο-
κρίσιν, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη.
Ἐτρέχετε καλῶς, τίς ὑμᾶς ἀρέσκει τῇ ἀληθείᾳ
μὴ πισθῆσθαι; Ἡ πίστις οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦν-
τος ὑμᾶς.

» Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος. » Τῇ ἀξιοπιστίᾳ τοῦ ὀνόματος,
ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως ἔχρησάτο. » Χριστὸς ὑμᾶς
οὐδὲν ὠφελήσει. » Διὰ τί; ὅτι ὁ περιτεμνόμενος, ὁ-
λοῦν ὡς τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν ἐξουθενᾷ, ὑπὸ δὲ τοῦ
νόμου σωθῆσθαι πιστεύει. Τὸν οὖν μὴ πιστεύοντα
Χριστῷ, οὐτε αὐτὸς ἔλοιτο ὠφελησθαι. » Ὅτι ὀφεί-
λετε εἶναι ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι. » Πρὸς τῷ μηκέτι,
φησὶν, μηδὲν παρὰ Χριστοῦ ὠφελίσθαι, ὅπερ χαλε-
πώτερον μυρίων γεννητῶν. Καὶ βάρος ἀνωφελεῖς ἐκ-
ταυτοῦς οἱ τοιοῦτοι περιτεθεῖσιν. » Ὁ γὰρ κατὰ ἕν τι τὸν
νόμον τηρῶν, ἀνάγκη ἔχει κατὰ πάντα τηρεῖν αὐ-
τόν, ἐπεὶ πάντα οὐχ ἑστῶτα. Τί δὲ βαρύτερον τῶν νο-
μικῶν παρατηρήσεων; » Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ
Χριστοῦ. » Ἀπεκόπητε, ἀπέσπαστε ἀπ' αὐτοῦ, ἀνω-
φελεῖ ὑμῖν λοιπὸν τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν πάντα καὶ
τὴν χάριν αὐτοῦ. » Ὅτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε. »
Ἀντὶ τοῦ, δικαιοῦσθαι σπουδάζετε, ὅσα ἐλεγε. Ὅ-
τινες σπουδάζετε ἐκ νόμου δικαιοῦσθαι, τῆς χάριτος
ἐξίπιστα, καὶ ἀπὸ τοῦ νόμου οὐ δικαιοῦσθεσθε.
» Ἡμεῖς γὰρ πνεύματι. » Ἡμεῖς γὰρ οἱ πιστοί,

re, cum ejecti sint qui sub ipsa obediētes
erant? Ecce ipsum etiam Vetus Instrumentum sua
sit in virtute legi adhærendum non esse, per hoc
quod ejecti sint hi qui soli huic assentiebant, nempe
Judæi. Si enim oportuisset semper assentiri legi
ac Veteri Testamento, nequaquam ejecta fuisset
Agar cum filio suo, qui erant typus Judæorum,
solo Isaac hæreditatem accipiente qui erat typus
Christo credentium. Et rursus non ob id solum
ejectus est quod persecutionem referret, verum
etiam ne particeps fieret hæreditatis. » Itaque
fratres non sumus ancillæ filii. » Si ergo non su-
mus ancillæ filii neque servi, quomodo servituti
legis nos ipsos subjicimus? Non sumus autem, quia
nostri figura non erat Agar, sed Judæorum. Nam
Sara nos figurabat. » In libertate qua Christus non
liberavit. » Lex servituti subjiciebat, Christus au-
tem ab execratione legis nos liberavit. Oportet
itaque stare in libertate a Christo data. Dicens au-
tem, State, indicat eos vacillantes. » Et ne rursus
jugo. » Rursus significat illorum insensibilitatem.
Porro dicendo jugum, significat gravitatem servi-
tutis legis.

CAPUT X.

Quod nostri vocatio subjecta non sit circumcissioni
ac legi propter Christi passionem.

758 V. 1-3. Ecce ego Paulus dico vobis, quod
si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.
Contestor autem omnem hominem qui circumciditur,
quod debitor sit totius legis servandæ: soluti estis
a Christo, quicunque per legem justificamini, a gra-
tia excidistis. Nos enim spiritu ex fide spem justitiæ
expectamus. Nam in Christo Jesu neque circum-
cisio quidquam valet, neque præputium, sed fides quæ
per dilectionem operatur. Currebatis bene, quis vos
impedivit, ut non crederetis veritati? nempe persua-
sio non ex eo profecta qui vocabat vos.

» Ecce ego Paulus. » Nominis sui auctoritate,
loco cujusvis demonstrationis usus est. » Christus
vobis nihil proderit. » Quamobrem? Quia is qui
circumciditur, manifesto videtur contemnere Christi
gratiam, credens se a lege salvum futurum. Qui
ergo Christi non credit, ipse ab eo salvari non po-
test. » Quod debitor sit totius legis servandæ. »
Præter hoc, inquit, quod in nullo juventur a
Christo, quod ipsum mille gehennis miserius est.
Id quoque accidit quod hujusmodi addiderunt sibi
ipsis. Qui enim in uno aliquo legem observaverit,
necessitatem sibi inducet in omnibus eam servandam
quandoquidem omnia mutuo sese sequuntur tanquam
connexa. Quid autem gravius legalibus observa-
tionibus? » Soluti estis a Christo. » Amputati es-
tis excidistis ab ipso: nullam vobis afferent deinceps
utilitatem, quæ Christi sunt et gratiæ ipsius. »
Quicunque per legem justificamini. » Hoc est,
justificari studetis: tanquam diceret: Qui studetis
ex lege justificari, a gratia excidistis, et nec a lege

justificamini. « Nos enim spiritu. » Nos, inquit, fideles non **759** expectamus ex lege salvari, sed per superventionem Spiritus sancti. « Spem justitiæ expectamus. Per gratiæ portionem salvari expectamus. Bene autem dicitur, ex fide. Nam oportet nostram afferre fidem, et ita per spiritum accipere justitiam.

« Neque circumcisio quidquam valet. » Circumcisionem dicit non quæ suscipiebatur ante fidem. Ac si diceret : Qui nomen dant in Novo Testamento, nihil nocimenti ex præputio accipient, quemadmodum neque utilitatis vel adjumenti ex circumcissione. « Sed fides quæ per dilectionem operatur. » Neque enim satis est Christo credidisse, sed oportet hanc operari et custodiri et veluti excitari per dilectionem erga Christum. His autem indicatur, quod qui crediderunt, sed non diligunt Christum, ad legem transfugiunt. « Quis vos impedit? » Quod ait, Quis, non est interrogantis, sed deplorantis, ac si diceret : Pertigeratis ad perfectionem, quid actum est? Quis tantum potuit, ut impedimento vobis esset ne veritati Evangelii pareretur? « Persuasio nempe, » Hoc est, quia parvultis dicentibus vobis, ut circumcideremini : « Non ex Christo profecta, qui vocabat vos ad suam fidem. » Tanquam diceret : Non ideo vocati estis a Christo, ut his obtemperetis qui talia suadent. Dei namque proprium est vocare, audientium vero obtemperare.

V, 9-12. *Paulum fermenti totam conspersionem fermentat. Ego confido de vobis per Dominum, quod nihil aliud sentietis. Cæterum qui conturbat vos, portabit judicium quisquis fuerit. Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, cur adhuc persecutionem patior? Abolitum est igitur offendiculum crucis. Utinam etiam abscindantur qui vos labefaciunt.*

Ne dicant : Quamobrem adeo nos abjurgas qui unum duntaxat legis præceptum observemus? ait : Unum? et quid hoc ad rem? « Paulum fermenti totam conspersionem fermentat. » Quemadmodum enim illud miscet totam conspersionem, ita et vos circumcisio ad integrum referet Judaismum, nisi corrigamini. « Ego confido de vobis per Dominum. » Audaciam, inquit, sumo de vobis per Dominum, **760** et nihil sentietis præter doctrinam meam. Id autem dehortantis est. « Cæterum qui conturbat vos. » Vos quidem mutabimini, attamen non ob id supplicium evadent qui vos ad hoc adducunt, sed tolerabunt ac sustinebunt hoc supplicium. « Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico. » Quoniam convicia factantes in illum dicebant : Hypocrita est, alibi quidem circumcisionem prædicat, alibi vero non. « Persecutionem a Judeis patior, idque vobis notum est : si ergo circumcisionem prædico, supervacuum est quod me persequantur. Quid ergo? Annon circumcidit Timotheum? Sed hoc dispensatione quædam factum esse dicimus, ut facile apud

A φησι. οὐκ ἐκ νόμου, σῶζεσθαι προσδοκῶμεν, ἀλλὰ δι' ἐπιφοιτήσεως Πνεύματος ἁγίου. « Ἐλπίζω δὲ καὶ οὐκ ἀπεκδεχόμεθα, » ἐν χάριτος μέρει τὸ σῶζεσθαι προσδοκῶντες. Καλῶς δὲ κείται τὸ, Ἐκ πίστεως. Δεῖ γὰρ τὴν ἡμετέραν ἡγεῖσθαι πίστιν, καὶ οὕτως τὴν διὰ πνεύματος λαμβάνειν δικαιώσιν.

« Οὐτε περιτομή τι ἰσχύει. » Περιτομὴν λέγει, οὐ τὴν πρὸς τῆς πίστεως οὖσαν, ὥστε ἔλεγεν· Οἱ ἀπογραφόμενοι ἐν τῇ νέᾳ διαθήκῃ, οὐδὲν ἐκ τῆς ἀκροβυστίας περιδεδωμένοι, ὥστε οὐδὲ ἐκ τῆς περιτομῆς ὠφεληθῆσονται. « Ἀλλὰ τίς τις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. » Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ μόνον τὸ πιστεῦσαι τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ δεῖ τὴν πίστιν ταύτην ἐνεργεῖσθαι καὶ διαφυλάττεσθαι καὶ ὅλον ἀναζωοποιεῖσθαι διὰ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης. Αἰνίσταται δὲ, ὅτι πιστεύσαντες μὲν, μὴ ἀγαπήσαντες δὲ τὸν Χριστὸν, πρὸς τὸν νόμον ἤτομώθησαν. « Τίς ὅμως ἐνέχοι; » Τὸ, τίς, οὐκ ἔστιν ἑρωτῶντος, ἀλλ' ἀπορομένου, ὥστε εἶπεν· Ἦτε εἰς τελειότητα φθάσαντες, τί γέρονε; Τίς τοσούτον ἰσχυρεῖ ὥστε ἐμποδίσαι ὑμῖν τῇ ἀληθείᾳ τοῦ Εὐαγγελίου μὴ πισθεῖσθαι; « Ἡ πεισμονή, » τούτῳ, τὸ πεισθῆναι τοῖς λέγουσιν ὑμῖν περιτέμνεσθαι, « Οὐκ ἐκ τοῦ Χριστοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς πρὸς τὴν αὐτοῦ πίστιν. » Ὅτι ἔλεγεν· Οὐκ ἐπὶ τούτῳ κέκληθε παρὰ τοῦ Χριστοῦ, ὥστε τοῖς τὰ τοιαῦτα συμβουλευούσι πισθεῖσθαι. Ἰδιον γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ καλεῖν, τὸ δὲ πείθεσθαι τῶν ἀκούοντων.

C Μικρὰ ζύμη, ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. Ὁ δὲ ταρασσὼν ὑμᾶς, βαστάσει τὸ κρίμα ὅστις ἂν εἴη. Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἐκινῶ, τί ἐκὶ διώκομαι; Ἀρα καθήρηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. Ὁρα, ὅτι καὶ ἀποκρίνεται οἱ δραστήριοιτες ὑμᾶς.

« Ἴνα μὴ λέγωσι. » Τί τοσούτον ἡμῶν καθήψω, μὴν ἐντολὴν μόνον τοῦ νόμου φυλαξάντων; φησὶ· Μὴν; καὶ τί τοῦτο; « Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. » Ὅσπερ γὰρ ἐκείνη ὅλον τὸ φύραμα κινῶν, φθιν, οὕτως καὶ ὑμᾶς ἡ περιτομή εἰς τέλειον ἐνεγκίψι μέλλει· Ἰουδαϊσμόν, ἰδὼν μὴ διορθώσῃ. « Ἐγὼ δὲ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ. » Θάρρῳ ὑμῖν, φησὶ, θάρρῳ ἐν Κυρίῳ ὅτι διορθώσεσθε, καὶ οὐδὲν φρονήσετε παρὰ τὴν διδαχὴν μου. Τοῦτο δὲ παραβαρύνοντος. « Ὁ δὲ ταρασσὼν ὑμᾶς. » Ὑμεῖς μὲν μεταβαλεῖσθε, δμως οὐ παρὰ τοῦτο οἱ εἰς τοῦτο ὑμᾶς ἀγαγόντες ἐλευθερωθεῖν τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ βαστάσουσι καὶ ὑποίσουσιν τὸ κατάκριμα τοῦτο. « Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἐκινῶ, τί ἐκὶ διώκομαι. » Ἐπιβήλοισιν αὐτὸν ἔλεγον, Ὑποκριτὴς ἔστιν, ἀλλὰ τοῦ δὲ οὐ φησιν, ὅτι διώκομαι ὑπὸ Ἰουδαίων, καὶ ὑμεῖς ἴστε. Εἰ οὖν περιτομὴν κινῶ, περιτετὴν τὸ διώκεσθαι με. Τί οὖν; Οὐ περιτέμνω τὸν Τιμόθεον; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν φημεν κατὰ οἰκονομίαν, ἵνα ἐκπαίδεχτος γένηται Ἰουδαίοις. Ὁρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Εἰ περιτομὴν ἐκινῶ, ἀλλ' Εἰ κινῶ. Μὴ γὰρ, φησὶ, τὸ κατ' οἰκονομίαν γινόμενον, εἰς ὅγμα

λάβετε. « Ἄρα κατηγορεῖται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. » Ὅλως, φησὶν, εἰ δεῖ περιτέμνεσθαι, καὶ τοῦτο κηρύσσω, λέλυται ἡ φιλονεικία τῶν Ἰουδαίων ἢ πρὸς τὸν σταυρὸν, καὶ οὐκ ἔτι ἐστὶν αὐτοῖς πρὸς αὐτὸν μάχη. Νῦν γὰρ διὰ τοῦτο τῷ σταυρῷ ἀπεχθάνονται, ὅτι λύει περιτομὴν καὶ τὸν νόμον. « Ὁρῶλον καὶ ἀποκόψονται. » Παρὶ ὑμῶν μοι μέλει, παρὶ δὲ τῶν ἀναστατούντων ὑμᾶς, ὡς ἀνίστα νοσούντων, οὐκ ἔτι. Τοιγαροῦν μὴ μόνον περιτεμένεσθαι, ἀλλ' εἴθε καὶ ἀποκόψου; ταυτοὺς ἐποίησαν. « Ὁρῶλον. » Εἴθε καὶ τέλος ἐξέταρον ταυτοῦς, οἱ τὴν τῆς περιτομῆς ὑμῶν ἀπάτην προσφέροντες.

Itaque non solum circumcidantur, sed utinam etiam seipsos amputassent, qui vobis circumcisionis asserunt imposturas.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Υπογραφή τῆς κατὰ πνεῦμα ἐλευθερίας.

Ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί. Μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκὶ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλάπτετε μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε.

« Ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ. » Οὐκ ἔτι γὰρ νόμον δουλεύομεν. « Εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκί. » Ἐπειδὴ ἄνω καὶ κάτω ἐλευθερίαν καλεῖ, καὶ ἐπὶ ἀπληλάνηται διὰ Χριστοῦ, τοῦ νόμου, ἀφοβήθη μὴ ὑπονοήσωσιν ἐπὶ ἰλύθῃ ὁ ζυγὸς τοῦ νόμου, καὶ λοιπὸν ἐξεστὶν ἡ βουλόμειν πρᾶτται. Τοῦτο οὖν διορθοῦται καὶ φησὶ. Μὴ ἀποχρήσησθε τῇ ἐλευθερίᾳ, εἰς τὸ δουλεύειν καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίαις. « Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης. » Ἐπειδὴ ἀνέλε τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου, ἔταρον ἐπιτίθησι τὸν τῆς ἀγάπης, ἐκφυγόντες τε καὶ ισχυρότερον ἐκείνου. Τὸ δὲ, δουλεύετε, ὅλοι τὸ ἐπιταταμένον τῆς ἀγάπης. Καλῶς δὲ τὸ, ἀλλήλοις. Ἀπὸ φιλαρχίας γὰρ ἦσαν αὐτοῖς εἰσχωμάσαντες, οἱ πρὸς τὴν περιτομὴν ἀναστατούντες. « Ὁ γὰρ πᾶς νόμος. » Εἰ ὅλως, φησὶ, πληροῦν θέλανε τὸν νόμον, μὴ ἐν τῷ περιτέμνεσθαι, ἀλλ' ἐν τῷ ἀγαπᾶν ἀλλήλους, πληροῦτε αὐτόν. « Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε. » Δάκναι ἐπὶ καὶ ἐπὶ ἐπιτατικώτερον τὸ κατεσθίειν λέγει, τῷ τὰ τοιαῦτα δόγματα παρεμβάλλειν. Οὐ γὰρ τοσοῦτον σῶμα διαπνέεται κατεσθίμενον, ὅσον ψυχὴ φεβραίνεται ἐν τῶν τοιούτων δογματῶν. « Βλάπτετε οὖν. » Πτοούντος δὲ τοῦτο. « Μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. » Ἡ γὰρ στάσις, φησὶν, αὐτῇ, καὶ ὑμᾶς ἔχει τοὺς ἀναστατούντας καταβλάσαι. Εἰκὸς δὲ αὐτὸν μὴ μόνον περὶ τῶν δογμάτων τοῦτο δηλοῦν, ἀλλὰ καὶ ἀρπαγῶν, καὶ πλεονεξιών, καὶ ἐτέρων ἀδικιών.

Λέγω δὲ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαι σαρκὸς οὐ μὴ τελώετε. Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, [sed] δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς. Ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἂν θέλητε ταῦτα ποιεῖτε. Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἔστε ὑπὸ νόμον. Φανερά δὲ ἔστι τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἃ τινά ὄντι Νουχισμός, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, γαρρακταῖα, ἐχθραὶ, ἐρις, ζηλοὶ, θυμοὶ, ἐρίθειαι, διχοστασίαι,

A Judæos suscipiatur. Vide autem quod non dixerit, Si circumcisionem exercui, sed, Si prædico. Non enim quod dispensatorie, inquit, factum est in documentum accipias. Abolitum est igitur offendiculum crucis. « Omnino, inquit, si circumcidi oportet, et hoc prædico, soluta est contentio Judæorum quæ erat adversus crucem, et jam ipsis non est adversus illam pugna. Nunc enim propterea crucem oderunt, quod solvat circumcisionem ac legem. « Utinam etiam abscindantur. » De vobis mihi cura est, de his autem qui vos labefactant, tanquam de his qui incurabiliter ægrotant, non amplius. Illi seipsos exsecuissent. « Utinam. » Utinam, inquit,

B

CAPUT XI.

Subscriptio libertatis, quæ est juxta spiritum.

V. 13-15. Vos enim in libertatem vocati fuistis, fratres, tantum ne libertatem in occasionem carni detis: sed per charitatem servite vobis invicem. Nam tota lex in uno verbo impletur, nempe hoc: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quod si alius alium vicissim mordetis et devoratis, videte ne vicissim alius ab alio consummami.

761 « Vos enim in libertatem. » Siquidem non amplius legi servimus. « In occasionem carni. » Quoniam et in præcedentibus et in sequentibus vocat libertatem, et quod per Christum liberati sumus a lege: timuit ne existimarent solum esse jugum legis, ac deinceps licere quicunque velimus agere. Hoc ergo corrigit, et ait: Ne abutamini libertate, ut etiam serviatis carni concupiscentiis. « Sed per charitatem. » Quoniam jugum legis abstulit, aliud imponit, nempe charitatis, leve ac fortius illo. Quod autem ait Servite, charitatis intentionem significat. Et recte Vobis invicem: nam ex ambitiosa principatus affectione impudenter sese ipsis ingerebant, qui ad circumcisionem concitabant. « Nam tota lex. » Si omnino, inquit, legem complere vultis, non in hoc ut circumcidamini, sed ut invicem diligatis ipsam complete. « Quod si alius alium vicissim mordetis. » Mordere, quodque asperius est devorare, dicit hujusmodi præcepta clam immiscere. Neque enim his dogmatis corpus tantum consumitur quantum anima corrumpitur. « Videte. » Terrentis verbum est hoc. « Ne vicissim alius ab alio consumamini. » Nam hæc quoque dissensio vobis etiam concitantibus potest nocumentum asserere. Verisimile est autem ipsum non de solis dogmatis hoc significare, verum etiam de rapinis et avaritiis aliisque injustitiis.

V. 16-21. Dico autem, spiritu ambulato, et concupiscentiam carnis non perficiatis. Nam curio concupiscentiæ adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Hæc autem inter se mutuo adversantur, ut non quæcunque volueritis, eandem faciatis. Quod si spiritum ducimini, non estis sub lege. Porro manifesta sunt opera carnis, quæ sunt adulterium, scortatio, immunditia, lascivia, idololatria, veneficium, inimicitia, litæ, emulationes, iræ, concertationes, seditiones, sectæ,

invidia, cardes, ebrietates, cavillationes, et his similia : de quibus prædico vobis, quemadmodum et prædixi, quod qui talia agunt, regni Dei hæredes non erunt.

762 « Spiritu ambulate. » Juxta spiritum, inquit, et ea quæ spiritui placent degite ac vivite, et carnis concupiscentiam nequaquam expleatis. » Nam caro concupiscit adversus spiritum. » Carnem hoc loco dicit carnales et pravas concupiscentias : spiritum vero, Spiritus sancti gratiam quæ per virtutem est, et ait : Vitium quidem virtuti adversatur, virtus vero rursum adversatur vitio, fungens vice ejusdam pædagogī, nec sinens nos juxta pravas nostras concupiscentias incedere. — *Alio modo.* Adversatur virtus vitio, ne irritante vitio protinus dissoluta frenoque carens voluntas carnalis, præcipitanter ad vitium feratur. Rursum adversatur virtuti vitium, ne virtutis labor facilis omnino sit, et mercede careat, ac velut ex natura et necessitate consecutus, et tanquam sola cogitatione sine omni studio aut certamine in opus deductus. Ipse autem breviter hoc ait : « Ut non quæcunque volueritis eadem faciat : neque mala, inquit, facile et nullo prohibente : neque bona facile et omnino negligenter : Nam quæ ita sunt, ne bona quidem esse possent. » Quod si spiritu ducimini. » Si, inquit, juxta voluntatem sancti Spiritus ambulatis, non errabitis. Qui autem in nullo labitur, non eget lege aut consilio quod a lege petatur. Cui vero lege non est opus, neque sub lege est : quod etiam alibi dicit, Justo non est lex posita. « Porro manifesta sunt. » Tanquam diceret : Ex ipsis fructibus cognoscetis pravam et malam conversationem. Rursum autem Carnis dicit, id est, corruptæ cogitationis, et terrene ac carnalis vitæ. « Opera carnis. » Manifestum est ergo quod Carnein dicat carnalem sensum, hoc est, inclinationem animæ ad deteriora, spiritum vero datam gratiam. « Immunditia, lascivia. » Immunditiam ac lasciviam dicit turpes stupri modos. « Inimicitia, » injustæ videlicet. Nam sunt et justæ inimicitie, quæ propter fidem sumuntur. Si possibile est, inquit, quantum ex vobis est, cum omnibus in pace vivite : ita ut manifestum sit interdum non esse possibile. « Emulationes. » Neque enim oportet æmulari sive invidere, sed gaudere cum gaudentibus et flere cum flentibus. « Concertationes. » Hoc est, contentiones a lite oritæ. **763** « Cavillationes. » Est autem κωμωδία (undē κῶμος, id est, cavillatio derivatur) cum ebrietate aliorum opiniones cavillari. « Regni Dei hæredes non erunt. » Regno interim omnes excedent : erit tamen et suppliciorum diversitas.

V, 22-26. Contra fructus Spiritus est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia. Adversus hujusmodi non est lex : Hi autem Christi carnem crucifixerunt cum affectibus et concupiscentiis. Si spiritu vivimus, spiritu etiam incedamus. Ne efficiamur inanīs gloriæ cupidi, invicem invidentes.

Ἀλφῆσεις, φθόροι, φθόροι, μέθοι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Ἄ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προείπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.

« Πνεύματι περιπατεῖτε. » Κατὰ πνεῦμα, φησὶ, καὶ τὰ αὐτῷ δοκοῦντα διάγετε καὶ βιοῦτε, καὶ οὐκ ἂν πληρώσητε σαρκὸς ἐπιθυμίαν. « Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος. » Σάρκα ἐνταῦθα, τὰ σαρκικὰ καὶ πονηρὰ ἐπιθυμίας λέγει. Πνεῦμα δέ, τὴν ἐπὶ τῇ ἀρετῇ χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ φησιν. « Ἡ μὲν κακία ἀντίκειται τῇ ἀρετῇ, ἡ δὲ ἀρετὴ πάλιν, ἐναντιοῦται τῇ κακίᾳ, παιδαγωγοῦ τινος τὰς ἐν ἀναπληρῶσαι, καὶ μὴ ἔωσα ἡμᾶς κατὰ τὰς ψυχὰς ἐπιθυμίας πορεύεσθαι. — Ἄλλως. Ἀντίκειται ἡ ἀρετὴ τῇ κακίᾳ, ἵνα μὴ, τῆς κακίας ἐρεθισμένης, εὐθέως ὥσπερ ἀπόλυτον καὶ ἀχαλίνωτον ἐπὶ πρανοῦς φέρηται τὸ σαρκικὸν θέλημα πρὸς τὴν ἁμαρτίαν. Πάλιν ἀντίκειται τῇ ἀρετῇ ἡ κακία, ἵνα μὴ τῆς ἀρετῆς ἡ ἐργασία ἀταλαίπωρος πάντῃ καὶ ἀμειβόμενος εἴη, καὶ ὅσον ἐκ φύσεως καὶ ἐξ ἀνάγκης ἡμῖν συγκεκληρωμένη, καὶ ὡς μόνῳ τῷ διανοηθῆναι κατορθοῦμένη, χωρὶς σπουδῆς ἀπάσης καὶ ἀγωνισματος. Αὐτὸς δὲ συντόμως αὐτὸ φησίν. » « Ἴνα μὴ ἅπας ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε, » μῆτε τὰ κακὰ, φησὶν, εὐχερῶς διῶς καὶ ἀκαλύτως, μῆτε τὰ γὰρ ἀγαθὰ βραδίως πάντῃ καὶ ὀλιγώρως. Τὰ οὕτω πραττόμενα, οὐδ' ἀγαθὰ ἂν εἴη. « Εἰ δὲ πνεύματι ἀγεσθε. » Εἰ κατὰ τὴν βούλην, φησὶ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος περιπατεῖτε, οὐ σφαλῆσεσθε. « Ὁ δὲ μὴ πταίῃεν ἐν τινι, οὐ χρήζει τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐντολῆς συμβουλῆς. « Ὁ δὲ γε μὴ χρήζων, οὕτε ὡς αὐτὸν ἔστιν, ὅπερ καὶ ἀλλοχθὺ φησὶ. Δικαίῳ νόμῳ οὐ καίεται. » Φανερὸν δὲ ἔστι. » Ὁσαύτως. Ἐξ αὐτῶν τῶν καρπῶν ἐπιγινώσκεσθε τὴν πονηρὰν καὶ φαύλην πολιτείαν. Σαρκὸς δὲ πάλιν λέγει, τοῦ διαφθειρομένου λογισμοῦ καὶ τῆς γυνώσεως καὶ σαρκικῆς ζωῆς. « Τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς. » Ἀπλὸν τοίνυν ὡς σάρκα, τὸ σαρκικὸν φρόνημα καλεῖ, τούτῳ, τῆς ψυχῆς τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρα ῥοπήν, πνεῦμα δὲ τὴν δεδομένην χάριν. « Ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια. » Ἀκαθαρσίαν καὶ ἀσέλγειαν φησὶ, τρέπουσας εἰς ὁρμὴν πορνείας. « Ἐχθραὶ. » Αἱ ἀδίκαι. Εἰς γὰρ καὶ δίκαιαι ἔχθραι, αἱ διὰ τὴν πίστιν γινόμεναι. Εἰ δυνατόν γάρ, φησὶ, τὸ ἐξ ὁμοῦ μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε, ὡς εἶναι ὅπλον, ὅτι ἔστιν ὅτε οὐκ ἔστι δυνατόν. « Ζῆλοι. » Οὐ γὰρ ζηλεύειν, ἀλλὰ χαίρειν μετὰ χαίροντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαίοντων. « Ἐριθείαι. » Οἷον φιλονεικίαι ἀπὸ τῆς ἐριδος. « Κῶμοι. » Τὸ κωμωδεῖν καὶ ἀποσκώπτειν ἀλλοτρίας ὁπολῆφεις μετὰ μέθης. « Βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. » Τίως βασιλείας ἐκπτώσις. Τὰ γὰρ τῶν τιμωρίων διάφορα. « Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἔστιν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστοτης, ἀγαθοσύνη, αἰσίτης, πραότης, ἐγκράτεια. Κατὰ τῶν τοιοῦτων οὐκ ἔστι νόμος. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Εἰ τῶμαρ πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχεῖμα. Μὴ γινόμεθα κερδοῖσι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες.

Καρπὸν εἶπε καὶ οὐκ ἔργον, ἵνα δείξῃ ὅτι τῆς Α τοῦ Θεοῦ δεῖται βοηθείας εἰς τὸ καρποφορῆσαι. « Τοῦ Πνεύματος. » Ἡ αὐτοῦ τοῦ παρακλήτου, ἡ τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἐναρέτου βίου. « Χάρι. » Τὸ χαίρειν ἐπὶ Θεῷ, τὸ συνειδήσειν ἔχειν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι χαίρουσι. « Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἐστὶ νόμος. » Ὁ γὰρ ταῦτα κατωρθώκας οὐ δεῖται τοῦ παιδαγωγούτου νόμου. Ὑψηλότερος γὰρ αὐτοῦ ἐστίν. « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα. » Εἰτα ἵνα μὴ ἔχωσι, καὶ εἰς ταῦτα ποιεῖ; φησὶν. Οὗτοι εἰσιν οἱ ταῦτα ποιούντες, οἵτινες τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ, τούτεστι, τὸ οἰκίον σῶμα (σὰρξ γὰρ Χριστοῦ, τὸ ἡμέτερον σῶμα), ἐσταύρωσαν καὶ οὖν ἐνέκρωσαν ἀπὸ τῶν σωματικῶν παθῶν. Καὶ οὐ μόνον τὸ σῶμα, ὅσον ἦκεν εἰς τὰ πάθη ἐσταύρωσαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πάθη, ὅσον ἦκαν εἰς τὸ ἐπιτελεῖσθαι παρ' αὐτῶν ἐσταύρωνται, κατὰ ταύτην τὴν ἐρμηνείαν, τὸ δὲ, παρέλκεται. — Ἡ οὕτως. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ἐν καθ' ἑν ἀρετῆς εἶδος; εἰσὶ γὰρ τινες οἱ καὶ ἐσταύρωσαν ἑαυτοὺς, ὅσον πρὸς τὰ πάθη, καὶ τὰ πάθη, ὅσον πρὸς ἑαυτοὺς. Κατὰ ταύτην τὴν ἐρμηνείαν, οὐ παρέλκεται τὸ, δέ. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τούτεστι, τελινοῦντες τὴν ἑαυτῶν σάρκα ἐσταύρωσαν. Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν πέμπτῃ Ὑποτυπώσῃ. Ἔστι δὲ τὸ, οἱ δὲ, καὶ ἀντὶ τοῦ, « οὗτοι δὲ, » ἐξακοῦ. — [ΦΩΤ.] Οὗτοι δὲ εἰσιν οὗς εἶπον, οἱ τινες τῶν ἐσταύρωσαν τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, καὶ ἔξῃς. « Εἰ ζῶμεν πνεύματι. » Ὁφείλομεν οὖν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ πνεύματος ζῆν. Ἀπαξ σταυροῦν μέλλοντες τὴν σάρκα ἡμῶν, « Καὶ πνεύματι, » φησὶ, στοιχῶμεν, « τούτεστι, » ὀρκισθῶμεν τῇ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δοθείσῃ χάριτι, καὶ μὴ ζητῶμεν ἐκ νόμου σωθῆναι. « Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι. » Τοῦτο γὰρ τὸ πάντων αἰτιῶν τῶν κακῶν. « Ἀλλήλους προκαλοῦμενοι. » Εἰς ἔρεις δηλονότι. « Ἀλλήλους φθονοῦντες. » Ἀπὸ γὰρ κενοδοξίας ὁ φθόνος, ἀπὸ φθόνου δὲ, τὰ μυρία κακά. « Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληθῇ ἄνθρωπος ἐν τινὶ παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον, ἐν πνεύματι πραότητος. Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. »

Πολλοὶ εἰς αὐτοὺς φιλαρχία ἡτηγμένοι, ἐν τῇ πρὸς τὰ ἁμαρτήματα τῶν πλησίων ἐπιτιμήσει, τὸ πάθος ἐπιλήρου. Ὅπερ διορθοῦται. Ἐὰν γὰρ τις, φησὶ, συναρπαγῇ ἐπὶ ἁμαρτήματι. Τοῦτο γὰρ τὸ, προληθῇ, « Ὑμεῖς οἱ πνευματικοί. Οἱ κατὰ πνεῦμα ζῶντες, » Καταρτίζετε, « τούτεστι, » διορθοῦσατε τὸν τοιοῦτον. Εἰτα ἐκβάλλων τὴν φιλαρχίαν, φησὶν, « Ἐν πνεύματι πραότητος. » Τούτεστι, ἐν πραότητι, ἥτις ἐστὶ χάρισμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. « Σκοπῶν σεαυτὸν. » Εἰτα ἵνα μὴ ὁ διορθῶν ἐπαρθῇ, φησὶ: Σκόπει καὶ σὺ καὶ τήρει σεαυτὸν, μὴ τοῖς ἰσοῖς ἀλφς. « Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. » Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐν εἶναι ἄνθρωπον χωρὶς ἁμαρτίας, παραινέει μὴ ἀκριβολογεῖσθαι πρὸς τὰ τοῦ πλησίον ἁμαρτήματα, ὡς εἰδὼς ὅτι καὶ σὺ ἔχεις ἁμαρτίας, καὶ χρὴ ἡμᾶς ἀλλήλοις συμπεριφέρεισθαι. « Καὶ οὕτως ἀναπληρώ-

Fructum dixit et non opus, ut ostendat Dei opus esse auxilio ad fructificandum. « Spiritus, » id est, ipsius paracleti : aut spiritualis ac probe vitae. « Gaudium. » Gaudere in Deo est bonam habere conscientiam : tales enim gaudent. « Adversus huiusmodi non est lex. » Siquidem qui talia operatus est, non opus habet legis moderatione : est enim sublimior quam sit illa. « Hi autem Christi carnem. » Deinde ne dicant, Et quis ista facit ? ait : Hi sunt qui hæc agunt, qui carnem Christi, id est, proprium corpus (caro enim Christi est nostrum corpus) crucifixerunt, et veluti mortificaverunt ab affectibus carnalibus. Nec solum corpus quantum ad affectus attinet crucifixerunt, verumetiam affectus ipsos quantum ad hoc ut ab eis expleantur, crucifixerunt. Juxta hanc interpretationem tanquam παρεκον interponitur δέ, id est, autem. — Aut alio modo. Et quid singulatim, inquit, virtutum species recensco ? Sunt enim quidam seipsos crucifixerunt quoad affectus, et affectus quoad seipsos. Juxta hanc interpretationem, δὲ non est παρεκον, sed sensus est οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, id est, qui vero tendunt ad Christum suam carnem crucifixerunt. Ita interpretatur Clementens quinto Informationum libro. Potest etiam οἱ δὲ intelligi ut significet « Hi autem, » Hi autem sunt quos dixi qui Christi carnem crucifixerunt, etc. « Si spiritu vivimus. » Debemus igitur et nos juxta spiritus voluntatem vivere, ut semel crucifigamus carnem nostram. 764 « Spiritu etiam incedamus. » Hoc est, sufficiat nobis data a Spiritu sancto gratia et non queramus per legem salvari. « Ne efficiamur inanis gloriæ cupidi. » Id enim omnium est causa malorum. « Invicem nos provocantes. » Ad lites vivit et contentiones. « Invicem invidentes. » Inanis gloria oritur invidia, ab invidia vero innumera mala.

VI, 1, 2. Fratres, etiam si occupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instaurate huiusmodi in spiritu mansuetudinis : considerans temetipsum, ne et tu tenteris. Invicem alii aliorum onera portate, et sic complete legem Christi.

Multi ambitiosa principatus affectatione devicti, affectum explebant in proximorum circa vitia ob-jurgatione ; quod corrigit dicens : Si quis correptus fuerit a peccato. Nam hoc est quod ait προληθῇ, id est, occupatus fuerit. « Vos qui spirituales estis. » Qui juxta spiritum vivitis. « Instaurate. » Hoc est, emendate talem. Deinde ejecta ambitione honorum ait : « In spiritu mansuetudinis ; » hoc est, in mansuetudine quæ est donum sancti Spiritus. « Considerans temetipsum. » Deinde ne is qui emendat extollatur, ait : Considera quoque tu ei observa teipsum, ne similibus capiaris. « Invicem alii aliorum onera portate. » Quandoquidem enim non contingit hominem esse absque peccato, admonet ne exacte fiat inquisitio adversus proximi peccata, tanquam sciens, innuit, quod et tu peccata

habeas, et oportet nos invicem tolerare. « Et sic complete legem Christi. » Ut quod mihi deest alius compleat tolerando me : et ita dum unusquisque porrigit proximo manum, complentur praecepta Christi. — Lex enim Christi talis per opera demonstrata est : ipse namque peccata nostra suscepit et morbos portavit¹⁰. Et est hyperbole, quia et crucem et passionem pro nobis suscepit. — Aut quod invicem alios aliorum onera et pondera portate, secundum hoc legis Christi completio est, quatenus ex dilectione sit. Porro dilectio, legis divinae completiva est¹¹.

765 VI, 3-6. *Nam si quis sibi videtur aliquid esse cum nihil sit, suum ipse fallit animum. Onus autem suum probet unusquisque, et tunc ad semetipsum tantum gloriationem habebit, et non ad alium. Unusquisque enim propriam sarcinam bajulabit. Communicet autem qui instruitur sermone ei qui se instruit in omnibus bonis.*

« Nam si quis sibi videtur aliquid esse. » Ob id solum nihil est quod sibi aliquid esse videatur. Itaque cum nihil sit, suum ipse fallit animum. « Opus autem suum. » Nam si quis proprium opus probaret, ac seipsum exacte scrutaretur, in semetipsum potius gloriationem haberet et non adversus alium, hoc est, adversus semetipsum habebit gloriationem, sive semetipsum condemnabit, et non alium : hoc est, ipse seipsum inferiorem ac egen-tem intuens, seipsum accusabit, et ab aliorum condemnatione abstinebit, cum semetipsum noverit non semper conversationem recte observantem, sed interim etiam ab hac decidentem. « Probet unusquisque. » Inquirat unusquisque sua ipsius acta quae ipse in vita peregit. Hoc enim faciens seipsum ad meliora preparabit. Non est autem hoc statuentis, sed demittentis. Etenim non oportet, inquit, gloriari : sin minus, saltem non ut Pharisaeus, ait, adversus proximum glorieris, sed adversus semetipsum¹². — *Alio modo.* Quod si non omnino gloriari velis, inquit, tuam ipsius vitam circumspecte : et si irreprehensibilem inveneris, apud teipsum illam jacta, si hoc sane te facere oporteat. « Unusquisque enim propriam sarcinam. » Cur enim adversus proximum gloriaris ? Et tu et illam propriam sarcinam bajulabis. Et tunc unuscujusque opus probabitur. « Communicet autem. » Jubet ut hi qui spiritualibus fruuntur, elargiantur carnalia. « Qui instruitur sermone. » Is, inquit, qui docetur, partiatur docenti se alimenta, benevolentiam et honorem. Nam hoc significat quod ait, In omnibus bonis. Recte autem dixit Communicet, et non Largiatur : est enim ista communicatio quaedam : ille spiritualia confert, tu vero carnalia.

766 VI, 7-10. *Ne erretis, Deus non irridetur. Quidquid enim seminaverit homo, hoc et metet. Nam qui seminat per carnem suam, ex carne metet cor-*

A *sate tñν νόμον τοῦ Χριστοῦ. » Ἰνα ὁ ἐμοὶ λείπαι ἄλλος ἀναπληρώσῃ συμπεριφερόμενός μοι. Καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἑνα ἕκαστον τῷ πλησίον χεῖρα δίδοναι, πληροῦνται αἱ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ. — [ΦΩΤ.] Ὁ γὰρ τοῦ Χριστοῦ νόμος, διὰ τῶν ἔργων τοῦτο; ἐδείχθη. Αὐτὸς γὰρ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐδάσασε. Καὶ ἡ ὑπερβολή, ὅτι καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν κατεδέξατο. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ἡ ἐστὶ τὰ ἀλλήλων βάρη καὶ ἐλάττωματα βαστάζειν, κατὰ τοῦτο πληρωθεὶς ἐστὶ τοῦ νόμου τοῦ Χριστοῦ, καθὼς ἐξ ἀγάπης γίνεται. Πληρωτικὴ δὲ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ νόμου.*

B *Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι μὴδὲν ὄν, ἑαυτὸν φρεναπατῇ. Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἑτέρον. Ἐκαστός γὰρ τὸ ἴδιον φορτικὸν βαστάσει. Κοινωνεῖτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.*

« Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι τι, » δι' αὐτὸ μόνον οὐδὲν ἐστίν, ὃ δοκεῖ εἶναι τι. Τοιγαροῦν μὴδὲν ὄν, ἑαυτὸν φρεναπατῇ. « Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ. » Εἰ γὰρ τις τὸ ἑαυτοῦ ἔργον δοκιμάζει, καὶ ἑαυτὸν ἐριμῇ ἀκριδῶς, μᾶλλον εἰς ἑαυτὸν ἔξει τὸ καύχημα, καὶ οὐχὶ καθ' ἑτέρου, τοῦτέστι καθ' ἑαυτοῦ ἔξει τὸ καύχημα, οἷον ἑαυτοῦ καταγνώσεται, καὶ οὐχὶ ἑτέρου. Ἡ εἰς ἑαυτὸν ἔξει τὸ καύχημα, τοῦτέστιν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐλαττούμενον καὶ ἐνδεῶς ἔχοντα βλέπων ἑαυτὸν μέμψεται καὶ τῆς ἑτέρου ἀποστήσεται καταγνώσεως, εἰδὼς ἑαυτὸν, οὐδὲ τὴν αὐτὴν δεῖ πολιτεῖαν αὐτοῦ διαφυλάττοντα, ἀλλὰ καὶ ταύτης ἐσθ' ὅτε διαπίπτοντα. « Δοκιμαζέτω ἕκαστος. » Ἐξεταζέτω ἕκαστος παρ' ἑαυτοῦ, τὰ βεβιωμένα αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἑαυτὸν εἰς τὰ βέλτερά μεταβάλλουσιν. Οὐ νομοθετοῦντος δὲ τοῦτο, ἀλλὰ συγκαταβαίνοντος. Οὐδεὶς γὰρ, φησί, καυχῶσθαι. Εἰ δὲ ἀρα, κἂν μὴ ὥς ὁ Φαρισαῖος κατὰ τοῦ πλησίον καυχῶ, ἀλλὰ κἂν κατὰ σαυτοῦ. — Ἀλλως. Εἰ δὲ καὶ σεμνύνεσθαι θέλεις, φησί, τὸν σαυτοῦ περισκόπει βίον, κἂν ἀκατάγνωστον εὐρεῖς, κατὰ σαυτὸν σεμνύνου, εἴπερ ἀρα τοῦτό σε δεῖ ποιεῖν. « Ἐκαστός γὰρ τὸ ἴδιον. » Τί γὰρ κατακαυχῶσαι τοῦ πλησίον; φησί. Καὶ οὐ κακεῖνος τὸ ἴδιον φορτικὸν βαστάσει. Καὶ τότε δοκιμασθήσεται ἕκαστος τὸ ἔργον. « Κοινωνεῖτω δὲ. » Κελεύει τοῖς τῶν πνευματικῶν ἀπολαύουσι, μεταδίδοναι τῶν σαρκικῶν. « Ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον. » τοῦτέστιν, ὁ διδασκόμενος, μεταδίδωτω τῷ διδασκοντι, τροφάς, εὐνοίαν, τιμὴν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. Καλῶς δὲ εἶπε; Κοινωνεῖτω, καὶ οὐ μεταδίδωτω. Κοινωνία γὰρ τὸ πρᾶγμα. Ἐκεῖνος πνευματικῶς συνισφέρει, σὺ δὲ ὁ διδασκόμενος, σαρκικά.

Μὴ πλανᾷσθε, θεὸς οὐ μνηστρίζεται. Ὁ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει, ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς

¹⁰ Isa. LIII, 4; Matth. VIII, 17. ¹¹ Rom. XII, 10.

¹² Luc. XVII, 10 seq.

θερίσει φθοράν. Ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἀπὸ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκαχώμεν. Καίρῳ γὰρ ἰδίῳ θεοσέομεν μὴ ἐκλυόμενοι. Ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μά-
λιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως.

« Θεὸς οὐ μωκτηρίζεται. » Οὐκ ἀπατάται, οὐ τῷ ἀγαθῷ κακὰ, ἢ πάλιν τῷ κακῷ ἀγαθὰ ἀντιδίδωσιν. Ἀνάγκη γὰρ ἴσον εἶναι τὸν ἀμνητὸν τῷ σπέρει. Καὶ οὐδεὶς ἄρθους σπείρας, σίτον θερίσειεν. « Ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα. » Τί δὲ τις σπείρει ἐν τῇ σαρκί; Μέθην, τρυφήν, γαστριμαργίαν, ἀκολασίαν. Ὁ τοιοῦτος ἐκ τῆς σαρκὸς, οὐκ διὰ τὴν σάρκα τὴν πλημμελήσαν, ἔξει τιμωρίαν ἐκεῖ. Τὸ δὲ ἐκ τῆς σαρκὸς, τούτεστι, διὰ τῶν ἐν τῇ σαρκί σπαρέντων ἁμαρτημάτων. « Ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, » Τί δὲ τις σπείρει εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τί ἄλλο, ἢ ἐλεημοσύνην, καὶ σωφροσύνην, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν; « Ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. » Ὅσπερ γὰρ διάφορα τὰ σπέρματα τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, οὕτω καὶ ὁ θερισμός. Ἐκεῖ φθορά, ὧδε ζωὴ αἰώνιος. « Μὴ ἀπέσπωμεν, » μὴδὲ ἐκλυόμεν, διὰ τὸ εἶναι τὰς ἀντιδόσεις ἐν τῷ μέλλοντι. Ἔσται γὰρ καιρὸς ὁ πάντως ἤξων, ὅταν ἀπολύωμεν τὰ καλὰ, καὶ θερίσωμεν τὰ νῦν ἡμῖν σπαρέντα χρηστά. Εἴτα ἐπειδὴ θερισμοῦ ἐμνημόνευσεν, αὐτὸς θεὸς κόπου δαίται καὶ καμάτων, προσέθηκε, « Μὴ ἐκλυόμενοι, » ὥσαυτ' ἔλεγεν. Ὁ θερίζων τότε, οὐ κάμνει, οὐδὲ ἐκλύεται, ὡς ἐν τῷ κόσμῳ τότε. Μὴ τοῖνον ἀκούσαντες θερισμὸν, πάλιν καὶ τότε μοχθεῖν ὑπονόησθε. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων, καὶ ὁ σπόρος εἶχε κόπον, καὶ ὁ ἀμνητὸς ὥσαυτως. Διαλύει γὰρ πολλὰ τοὺς ἀμνητας, καὶ τὸ ἀμν, καὶ τὸ τῆς ὥρας θερμόν. Ἀλλ' ἐκεῖνος ὅς τοιοῦτος, ὁ ἀμνητός. Πόνου γὰρ καὶ ἰδρωτὸς ἐστὶν ἐλευθερός. Τοῦτο γάρ ἐφη, « Μὴ ἐκλυόμενοι. » — [ΦΑΤ.] Ἡ « Μὴ ἐκλυόμενοι, » τούτεστι μὴ ἀποναρκύντες, μὴδὲ τῆς ἀγαθοεργίας ἀφιστάμενοι. Τῶν γὰρ εἰς τέλος ἀγωνιζομένων ἐστὶν ὁ στέφανος. « Ὡς καιρὸν ἔχομεν. » Ἐν τῇ ζωῇ γὰρ ταύτῃ, ὁ καιρὸς ἐστὶ τῆς ἐργασίας, ἐκεῖ δὲ οὐκ ἔτι. « Τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας. » Πρὸς Ἰουδαίους, πρὸς Ἕλληνας, ἐξαιρέτως δὲ πρὸς τοὺς πιστοὺς.

Iuro vero non ita. « Bonum erga omnes operemur. » Erga Judæos et erga Græcos, potissimum tamen

ruptionem : sed qui seminat per spiritum, ex spiritu metet vitam æternam. Bonum autem faciendo ne defatigemur. Tempore enim suo metemus non defatigati. Itaque dum tempus habemus, operemur bonum, cum ad omnes, tum vero maxime erga domesticos fidei.

« Deus non irridetur. » Non seducitur : non illi imponitur : non rependit bono mala, aut rursum malo bona. Necesse siquidem est messem respondere sementi : et nullus hordeum seminans potest metere triticum. « Nam qui seminat per carnem. » Quid autem seminat quispiam per carnem ? Ebrietatem, delicias, gastrimargiam, lasciviam. Talis ex carne sive propter carnem quæ deliquit, habebit in futuro supplicium. Quod enim ait : « Ex carne, » idem est quod, per peccata in carne seminata. « Sed qui seminat per spiritum. » Quid autem seminat quis per Spiritum sanctum ? Quid aliud quam eleemosynam, temperantiam, omnemque virtutem ? « Ex spiritu metet vitam æternam. » Quemadmodum enim varia sunt semina carnis et spiritus, ita et varia est messis : ibi corruptio, hic autem vita æterna. « Ne defatigemur, » neque dissolvamur, eo quod retributiones sint repositæ in futuro sæculo : erit enim tempus quod omnino veniet, quando recipiemus prospera ac commodum, et metemus quæ nunc a nobis seminata sunt bona. Deinde quoniam messis fecit mentionem, hæc autem opus habet labore ac fagigatione, addidit : « Non defatigati. » Ac si diceret : Qui metit tunc, non laborat, nec defatigatur, ut in hoc mundo accidit. Ne ergo, audita messe, adhuc etiam vos tunc laborare existimetis, in sensibilibus etenim rebus, et seminatio laborem habet, et messis tempus similiter. Frequenter namque metentes dissolvit et ipsum metere et calor temporis : at non tale est illud messis tempus : est enim a labore ac sudore liberum. Nam hoc significat, « Non defatigati. » Aut non defatigati, id est, non torpentes neque a bona operatione desistentes. Illis siquidem corona datur, qui ad finem usque certant. « Dum tempus habemus. »

767 Nam in hac vita tempus est operandi, in futuro vero non ita. « Bonum erga omnes operemur. » Erga Judæos et erga Græcos, potissimum tamen

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

D

CAPUT XII.

Ἀποτροπὴ ἀπὸ τῶν ἑλλόντων ἐπὶ τὴν περιτομήν, καὶ προτροπὴ πρὸς νέαν ζωὴν τὴν ἐπὶ πνεύματι.

Ἰδετε πηλίκους ὑμῖν γράμμασιν ἐγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ. Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκί, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται. Οὐδὲ γὰρ αἱ περιτεμνόμενοι, αἱτοὶ νόμον φυλάσσουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχῶνται.

Τῶν, « Πηλίκους, » οὐ μεγέθους ἐστὶ δηλωτικόν, ἀλλὰ ἀμορφίας τῶν γραμμάτων. Ὅσαί ἔλεγεν. Καὶ τὰτα ἢ εἰδὼς γράφειν καλῶς, ὅμως ὑνάγκασται

PATROL. GR. CXVIII.

Aversio ab his qui trahunt ad circumcisionem, et exhortatio ad novam vitam quæ sub Spiritu degitur.

Videte quibus litteris scripserim vobis mea manu. Quicumque volunt juxta faciem placere in carne, hi cogunt vos circumcidi : tantum ne ob crucem Christi persecutionem patiantur. Nam qui circumcidentur, ne ipsi quidem legem sereant : sed volunt vos circumcidi, ut in vestra carne glorientur.

« Quibus, » non magnitudinem litterarum designat, sed characterum deformitatem. Ac si diceret : Cumque non nossem recte pingere, coactus

sum tamen propria manu epistolam exarare, ut proprium confessionis meae chirographum deponeretur, quod circumcisionem non praedicem, veluti dicunt calumniatores. « Quicumque volunt juxta faciem placere in carne. » Quicumque, inquit, volunt apud homines laudari, hi vos cogunt circumcidi. Apud quos homines? aut apud Judaeos, tanquam patriae legi adherentes: aut apud externos, quod vobis tanquam discipulis utantur. Nam in carne, id est in hominibus vel apud homines. « Vos circumcidi. » Volunt habere et alios circumcisos, ne propter crucem ac fidem exagitantur, ac persecutionem sustineant. Quod si sit dei iudicium gubernentur, tunc ita intelliges: Omnia faciunt et hominibus placere volunt, solum ne per fidem regantur ac gubernentur. « Nam qui circumciduntur. » Ostendit ex inani gloria rem omnem illos peragere. Non enim qui circumciduntur vosque circumcidunt, hoc faciunt ut legem servant ac custodiant: sed ut habeant gloriam occasione, ex eo quod vos **763** circumcidant. Nam hoc est quod ait, « In vestra carne, » ut sint, inquit, praecceptores, vosque habeant discipulos.

VI, 14-18. Ego vero absit ut glorier nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. Nam in Christo Jesu neque circumcisionis quidquam valet, neque praeputium, sed nova creatura. Et quicumque juxta regulam hanc incedunt, pax super eos et misericordia, et super Israel Dei. De caetero ne quis mihi molestias exhibeat, ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen

Tanquam miserum quippiam deprecatur. Quae est autem gloriatio? Quod propter nos indignos voluerit crucifigi. Nam id nobis gloriandi est occasio. In cruce igitur Christi liceat mihi gloriari, quae incredulis videtur etiam esse opprobrium. « Per quem mihi mundus crucifixus est. » Mundum dicit res mundanas, nempe laudem ac gloriam quae ab hominibus quaeritur. Haec igitur, quod ad me attinet, omnia mortua sunt. Deinde rem exaggerans, dixit: Et ego his mortuus sum: dupla mortificatione fugam illorum significans et inutilitatem. « Sed nova creatura. » Nova, inquit, creatura sunt omnia. Nam omnes sive circumcisi sive praeputium habentes qui credidimus, nova creatura facti sumus, veteri homine sepulto, nobisque baptisimi sacramento regeneratis. « Et quicumque juxta hanc regulam incedunt. » Quotquot, inquit, hac regula et doctrina contenti fuerint, nempe quod nova creatura sint omnia, ne se legi subdiderint. « Et super Israel Dei. » Israel fidelis est populus, quasi *fidus* dicitur. Itaque qui incredulus fuerit, etiam si ex Jacob descendat, cognatione quae ad ipsum est ejicitur. « De caetero ne quis mihi molestias exhibeat. » Hoc autem non ait detrectans: absit: sed

A idiocheiron την επιστολήν γράφει, διὰ τὸ ὁμολογῆσαι μου, φησὶν, ἰδιοcheiron ἀποκατεῖναι, ὅτι οὐ κηρύσσω περιτομήν ὡς οἱ διαβάλλοντες λέγουσιν. « Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι. » Ὅσοι θέλουσι, φησὶ, παρὰ ἀνθρώποις εὐδοκίμειν, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι. Ποίοις ἀνθρώποις; ἢ παρὰ Ἰουδαίους ὡς ἐχομένοις τοῦ πατρὸς νόμου, ἢ παρὰ τοῖς ἔξω ὡς μάθηταις ὅμην κεχημένους. « Ἐν σαρκὶ » γὰρ, τοῦτο ἐστίν, ἐν ἀνθρώποις. « Ὑμᾶς περιτέμνεσθαι. » θέλουσιν ἔχειν καὶ ἑτέρους περιτεταμένους, ἵνα μὴ διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς πίστεως, ἐλευθύνοντα: καὶ διώκωνται. Εἰ δὲ ἐστὶ, διοικῶνται, οὕτως νοηταί. Πάντα ποιοῦσι, καὶ ἀνθρώποις ἀρέσαι θέλουσι, μόνον ἵνα μὴ διὰ τῆς πίστεως ἀρῶνται καὶ διοικῶνται. « Οὐ γὰρ οἱ περιτεταμένοι. » Δείκνυσιν κατὰ κενοδοξίαν τὸ πᾶν αὐτοὺς ποιεῖν. Οὐ γὰρ οὗτοι, φησὶν, οἱ περιτεταμένοι καὶ ὑμεῖς περιτέμνοντες, ὡς νόμον τηροῦντες καὶ φυλάττοντες τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ἵνα ἔχωσι τοῦ καυχᾶσθαι ἀφορμὴν διὰ τοῦ ὅμην, περιτέμνουν. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, « Ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκί, » ἵνα, φησὶν, ὥστε διδάσκαλοι, καὶ μαθηταὶ ὑμᾶς ἔχωσι.

Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐτε περιτομή τι λυχθεῖ, οὐτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις. Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εὐρίσκουσιν ἅπαντα καὶ εὖ, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ. Τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. Ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι μου βαστάζω. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν.

Ὡς χαλεπὸν τι ἀπηύξατο. Τίς δὲ ἡ καύχησις; « Ὅτι δι' ἡμᾶς τοὺς ἀναβίους κατεδέξατο σταυρωθῆναι. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν καυχῆσαι: ἀφορμὴ. Εἰ: τὸν σταυρὸν οὖν τοῦ Χριστοῦ εἴη μοι καυχᾶσθαι, τὸν τοῖς ἀπίστοις καὶ ἐπὶνοεῖστον εἶναι δοκῶντα. « Δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται. » Κέσμεν φησὶ, τὰ βιωτικὰ πράγματα, τὸν παρὰ ἀνθρώπων ἔπαινον, τὴν δόξαν. « Ὅσον οὖν παρ' ἐμοὶ, ταῦτα πάντα νεκρὰ ἐστίν. Εἴτα ἐπίτασιν εἶπε: Καὶ ἐγὼ, φησὶ, τοῖς νεκρῶς εἶμι, τῇ διπλῇ νεκρότητι τῷ φευκτῶν αὐτῶν δηλῶν καὶ παντελῶς ἀνενέργητον. « Ἀλλὰ καινὴ κτίσις. » Καινὴ κτίσις, φησὶ, τὰ πάντα: πάντες γὰρ οἱ τε ἐμπεριτομοὶ καὶ οἱ ἀκροβυστοὶ πιστεύσαντες, καινὴ κτίσις γέγοναμεν, τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ταφέντος, καὶ ἡμῶν ἀναγεννηθέντων ἐν τῇ κοίμῳ θείῃ. « Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν. » Ὅσοι, φησὶ, τῷ κανόνι καὶ τῇ διδαχῇ ταύτῃ ἀρκεσθῶσι, τῷ καινῷ κτίσιν εἶναι τὰ πάντα, καὶ μὴ ὑποθῶσιν ἑαυτοὺς τῷ νόμῳ. « Καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ. » Ἰσραὴλ ὁ πιστὸς ἐστὶ λαὸς, ὡς ὁρᾷ τὸν Θεόν. Ὡς ἀπιστοὶ, κἂν ἐκ τοῦ Ἰακώβ ἐσιν, ἐκδιέχεται τῆς πρὸς αὐτὸν συγγενείας. « Τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. » Τοῦτο οὐκ ἐκὼν λέγει, μὴ γένοιτο: ἀλλὰ βουλόμενος τοῖς παρ' αὐτοῦ τεθέντας νόμους

ἀκινήτους εἶναι, ὥς· μηκέτι μέλλοντος αὐτοῦ προσ-
τιθέναι ἢ ὑφαιρεῖν. — [ΦΩΤ.] « Μηδεὶς μοι κόπους
παρεσχετω. » Μηδεὶς μοι πρὸς ἀπολογίαν ὧν πράττω
ἐγκαλεῖτω. Ἐγὼ γὰρ καὶ σιγῶν, μαίζονα τὴν διὰ
τῶν ἔργων ἀπολογίαν. Τὰ γὰρ στίγματα τοῦ Χρι-
στοῦ, τούτέστιν, αἱ ὑπὲρ Χριστοῦ πληγαὶ καὶ οὐλαί,
αὐτὰ βοῶσι καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ὁρόμον καὶ ζῆλον,
καὶ τὴν ἀνυπόκριτον καὶ καθαρὴν καὶ ἀνυπόστολον
τοῦ κηρύγματος. « Ἡ μηδεὶς μοι κόπους παρεσχετω. »
Μέχρι τίνος θλίψεις μοι καὶ κόπους μοι, φησ', σα-
λευόμενοι παρέχετε; Δυσωπῆθητε εἰ καὶ μὴ τι ἄλλο,
ἀλλ' οὖν τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ, ἃ δι' ὁμᾶς καὶ
διὰ τὸ εἰς ὁμᾶς κήρυγμα, ἐν τῷ σώματι περιφέρω.
Εἰπὼν δὲ στίγματα Χριστοῦ, ὅμα ἀναμνησκαὶ ὅτι
κακείνος ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθε. Καὶ παντὶ ὅν τρόπῳ
ἀποστήναι τοῦ νόμου καὶ ἐστηρίχθαι τῇ πίστει προσ-
ῆκεν. « Τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ. » Στίγματα λέ-
γει τὰς πληγὰς, τὰ τραύματα, τὰ διὰ τὸν Κύριον
καὶ τὸ κήρυγμα. « Ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω. »
Ὅσα εἶλετο· Μηδεὶς με ὡς ὑποκριτὴν διαβάλλετω
παρ' ὁμῶν. Αὐτὰ γὰρ τὰ τραύματα καὶ αἱ διὰ τὸν
Κύριον πληγαὶ, μαρτυροῦσι μοι ἀνυποκρίτως· πολυ-
τεύεσθαι. Διεβάλλετο γὰρ, πάντα ποιών' ὡς κατὰ
ὑποκρίσιν, καὶ ἀλλαχοῦ μὲν περιτομὴν κηρύσσων,
ἀλλαχοῦ δὲ οὐ. « Μετὰ τοῦ πνεύματος ὁμῶν. » Ἐν
τῷ ἡγεμονικῷ. Τῇ ψυχῇ τὴν χάριν ἐπεύχεται γενέ-
σθαι.

Τέλος σὺν Θεῷ τῆς πρὸς Γαλάτας Ἐπι-
στολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης.

A volens statutas a se leges firmas esse, quasi ipse
deinceps nihil additurus sit aut sublaturus. --
« Ne quis mihi molestias exhibeat. » Ne quis me
ad defensionem eorum quæ ago impellat, habeo
enim etiam tacens defensionem 769 majorem,
quæ sita est in operibus. Nam stigmata Christi,
hoc est, plagæ ac cicatrices quas pro Christo tolero,
hæc clamant, et quæ pro ipso susceperim, cursum
ac zelum, et quomodo absque omni simulatione,
cum omni puritate nullo repressus timore prædica-
verim. Aut, « Ne quis mihi molestias exhibeat. »
Quoniam, inquit, dum fluctuatis, afflictiones ac mo-
lestias mihi exhibetis? Flectamini ac persuadeamini,
si non ob aliud, saltem vel ob stigmata Christi, quæ
propter vos ac prædicationem erga vos in corpore
B circumfero. Dicens autem Christi stigmata, etiam
ad memoriam reducit quod ille pro nobis passus
sit. Omni itaque modo convenit a lege separari,
et in fide firmari. « Stigmata Christi. » Stigmata
dicit plagas et vulnera propter Dominum et propter
prædicationem inflicta. « In corpore meo porto. »
Tanquam diceret: Nemo me velut hypocritam
apud vos calumniatur. Hæc enim vulnera et plaga
Domini causa inflicte, attestantur quod sine ulla
flectione converser. Patiebatur enim calumniam
quasi omnia flecte ac simulate ageret: alibi quidem
circumsionem prædicans, alibi vero non. « Cum spi-
ritu vestro. » Cum mente. Optat animæ gratiam
contingere.

Finis, divino favente auxilio, Epistolæ ad Ga-
latas.

Missa fuit ab urbe Roma.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM

EPISTOLÆ AD EPHESIOS.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὐπω μὲν ἔωρα-
κὼς αὐτοὺς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ πρῶτα
στὴς τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῇ· Ἐφέσιοι πιστεύσαντες εἰς
τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, γνησίαν ἔσχον εἰς
αὐτὸν τὴν πίστιν, καὶ εἰ, πάντας τοὺς ἁγίους· ἀγάπην,
καὶ ἡθρούνοντο παρὰ τοῦ Παύλου βεβαιωθῆναι. Μα-
θὼν τοίνυν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς ταύ-
την τὴν Ἐπιστολήν, ὥσπερ κατηχητικὴν. Καὶ πρῶ-
τον μὲν δείκνυσσι, μὴ νωτέρων εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς
μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου
εἶναι ταῦτον εὐδοκίαν Θεοῦ, ὥστε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ

D Hanc ab urbe Roma mittit, cum nondum quidem
eos vidisset, jam tamen de ipsis audisset. Occasio
vero Epistolæ hæc fuit: Cum credidissent Ephesii
in Dominum nostrum Jesum Christum, ingenuam
erga ipsum habebant fidem, et erga omnes sanctos
dilectionem: volebantque a Paulo confirmari. Cum
ergo id cognovisset Paulus, scribit ad eos hanc
Epistolam tanquam informativam. Et primum qui-
dem ostendit non novum esse mysterium quod
erga nos actum est, sed ab initio et constitutione
 sæculi hoc fuisse Dei beneplacitum, ut Christus

pro nobis pateretur et salvaremur. Postmodum de gentium vocatione disserit, ut ostendat eus merito credidisse: et ostendit nostram vocationem non per hominem fuisse factam, sed per Jesum Christum qui est Filius Dei: ut ex hoc quoque discant, quod non hominum cultores facti sint cum in Christum crediderint, sed veri cultores Dei. Significat et Jesum ob id missum fuisse, quo Evangelium prædicaret, quodque hæc illi curæ erant. Deinde exhortatorios sermones viris ac mulieribus, patribus ac filiis, dominis ac servis in Epistola apponit: et univ. saliter omnes confirmat adversus diabolum et ipsius demones, dicens adversus illos nobis esse lucram, et tanquam bonus athletarum præfexus, omnes sermonibus iniungit adversus diabolicam efficaciam, et ita concludit Epistolam.

THEODORETI.

Ephesus Asiæ metropolis erat, colebat autem Dianam: adeoque vehemens erat hujus demonis cultus, ut etiam Ephesum Dianæ æditiuum prædicarent, sicut in Actis scriptum est¹. In ipsa autem Epheso Joannes post relegationem multo tempore versatus est, in qua etiam obiit. Et Timotheum Paulus episcopum ibi ordinavit. Philosophi vero qui per Asiam florebant, Ephesi potissimum versabantur: ideo magno studio usus est cum ad eos scriberet, et profundiores sententias eis scribit, quæ etiam in fide instructis sint sublimes. Scribit autem ab urbe Roma Epistolam cum esset in vinculis.

EPISTOLÆ AD EPHESIOS CAPITA.

1. De nostri per Dominum electione et introductione ac perfectione.
2. Precatio pro cognitione bonorum erga nos per Christum inductorum.
3. De Gentium ac Judæorum familiaritate erga Deum per Christum ob spem secundum gratiam.
4. De data sibi divina sapientia ad gentium illuminationem et demonum confutationem.
5. Precatio pro Ecclesia ad potentiam et charitatem Dei.
6. Exhortatio pro charitate unitiva, quamvis dona dividantur ad communem utilitatem.
7. De prudentia ac iustitia, quæ nos Deo conformes reddit.
8. Quod vivere debeant decenti modo juxta sanctificationem, arguentes vitia operibus non sermonibus, repleti spiritu per psalmos, non vino.
9. Descriptio munerum propriorum tam his qui gubernant secundum Christum.
10. De potentia quæ secundum Christum est, per medium et habitum armorum.

¹ Act. xix. 24 seqq.

A ἡμῶν παθεῖν, καὶ ἡμᾶς σωθῆναι. Ἐπειτα περὶ κλήσεως τῶν ἐθνῶν διαλέγεται, ἵνα δείξῃ ἀξίως αὐτοῦς πεπιστευκέναι. Καὶ ἀποδείκνυσιν ὅτι ἡ κλήσις ἡμῶν γέγονεν, οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπολάτραι γέγονται πιστεύσαντες Χριστῷ, ἀλλὰ ἀληθινοὶ θεοσεβεῖς. Σημαίνει δὲ καὶ αὐτὸν διὰ τοῦτο ἀπατάλλει, κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι καὶ περὶ αὐτῶν ἐφρόντισεν. Ἐπειτα παραινέτικος λόγος, ἀνδράσι καὶ γυναῖκι, πατράσι καὶ τέκνοις, κυρίοις καὶ δούλοις, τίθησιν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ. Καὶ καθόλου πάντας παρασκευάζει, κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, πρὸς ἐκείνους ἡμῖν εἶναι λέγων τὴν πάλην. Καὶ ὡς περ ἀγαθὸς ἀλείπτης, ἀλείφας τοὺς λόγους πάντα κατὰ τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ.

Ἡ Ἐφεσος μητρόπολις μὲν ἐστὶ τῆς Ἀσίας, τὴν δὲ Ἀρτεμιν ἱεθεῖς. Καὶ τοσοῦτον αὐτῇ περὶ τὴν δαίμονα ἦν τὸ εἶδος, ὥς καὶ νεκρόν τὴν Ἐφεσον τῆς Ἀρτέμιδος ἀναγορεύεσθαι, ὥς ἐν ταῖς πράξεσιν ἰστορεῖται. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἐφεσῷ, ὃ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ἐφορῶσθαι, διέτριψε πολλὰ, ἐν ᾗ καὶ τελευτᾷ. Καὶ τὸν Τιμόθεον Παῦλος ἐκεῖ ἐπισκοπὸν ἐχειροτόνησε. Τῶν δὲ φιλοσόφων οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀνθούοντες, ἐν τῇ Ἐφεσῷ μάλιστα διέγον. Διὰ πολλῇ σπουδῇ κέρχεται, πρὸς αὐτοὺς γράφων. Καὶ τὰ βαθυτέρα δὴ τῶν νοημάτων αὐτοῖς ἐπιστάλλει, ὅτε κατηχομένους καὶ τὰ ὑψηλά. Γράφει δὲ ἀπὸ Ῥώμης τὴν Ἐπιστολήν, ἐν δεσμοῖς ὑπάρχων.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

- α'. Περὶ τῆς ἐν Κυρίῳ ἐκλογῆς ἡμῶν καὶ εἰσαγωγῆς καὶ τελειώσεως.
- β'. Εὐχὴ περὶ γνώσεως τῶν ἐν Χριστῷ εἰσαχθέντων ἀγαθῶν εἰς ἡμᾶς.
- γ'. Περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν, καὶ Ἰουδαίων οἰκώσεως πρὸς Θεὸν διὰ Χριστοῦ ἐν ἑλπίδι κατὰ χάριν.
- δ'. Περὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ θείας σοφίας εἰς φωτισμὸν ἐθνῶν καὶ ἐλεγχον δαιμόνων.
- ε'. Εὐχὴ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας εἰς δύναμιν καὶ ἀγάπην Θεοῦ.
- ς'. Παραίνεσις περὶ ἀγάτης ἐνωτικῆς, εἰ καὶ τὰ χαρίσματα διηρηται πρὸς ὠφέλειαν κοινῇ.
- ζ'. Περὶ σωτηρίης καὶ δικαιοσύνης, ποιεῖσθαι ἡμᾶς θεοειδεῖς.
- η'. Περὶ τοῦ ζῆν ἐπαξίως τοῦ ἀγιασμοῦ, ἐργασίᾳ τῇ κακίᾳ ἐλέγχοντες, οὐ λόγοις, πνεύματι πληρουμένους διὰ ὧν ἡμῶν, μὴ οἶνον.
- θ'. Διδάξεις οἰκειακῶν καθήκοντων ἀρχιερέων καὶ ἀρχενσι κατὰ Χριστόν.
- ι'. Ἐν σχήματι ἐπαξίως περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν δυνάμεως.

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Η ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

PAULI APOSTOLI

AD EPHESIOS EPISTOLA.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

A

CAPUT PRIMUM.

Περὶ τῆς ἐν Κυρίῳ ἐκλογῆς ἡμῶν καὶ εἰσαγωγῆς καὶ τελειώσεως.

De nostri per Dominum electione et introductione ac perfectione.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ θελήματος Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, χάρις καὶ ὑμῖν εὐλογία ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐδόξηται ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἐδόξησας ἡμᾶς ἐν πάσῃ ἐυλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ. Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

I, I-4 Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, sanctis qui agunt Ephesi et fidelibus in Christo Jesu, gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino nostro Jesu Christo. Benedictus Deus et Pater Domini Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali, in caelestibus per Christum: quemadmodum elegit nos per ipsum ante constitutionem mundi, ut essemus sancti et irreprehensibiles coram illo per charitatem.

« Διὰ θελήματος Θεοῦ. » Τὸ, διὰ, ἐπὶ Πατὴρ ἐπισημαίνον, « Τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν. » Ὅρα πόση ἦν ἡ τότε ἀρετὴ, ὅτι καὶ κοσμηκοὺς ἀνθρώπους, ἁγίους καὶ πιστοὺς προσαγορεύει. « Χάρις ὑμῖν. » Εἰκότως ἀπὸ χάριτος ἤρξατο. Χάριτι γὰρ καὶ Πατὴρ ἀνθρώπων ὁ Θεός. Χάριτι καὶ ὁ Υἱὸς ἔδωκεν ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν. « Ὁ ἐδόξησας ἡμᾶς ἐν πάσῃ ἐυλογίᾳ. » Τοῦτο ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν εἰρηται τῆς ἰουδαϊκῆς ἐυλογίας. Ἐδείξη γὰρ σαρκικωτέρα μᾶλλον ἦν, ἡ δὲ ἡμῶν πνευματικῇ. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐν πάσῃ. » Γέγονας γὰρ ἀθάνατος, ἀναμάρτητος, υἱὸς καὶ ἀδελφὸς Θεοῦ, συγκληρονόμος. Ἡ ἀπαρχὴ σου προσκυνεῖται ἐκ τῶν Χερουβίμ. — [ΦΩΤ.] Ἐδόξησας, διὰ τοῦ Υἱοῦ· ἐξελέξατο, διὰ τοῦ Υἱοῦ· ἐχαρίτωσε, διὰ τοῦ Υἱοῦ. Πῶς δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ; Ὡ θαῦμα! Διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, φησὶν. Εἶδες πῶς οὗτον χάριτος; μᾶλλον δὲ περισσεύαν καὶ ἀφαινον εἰς; Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Διὰ τίνας τοῦτο; καὶ τοῦτο διὰ τοῦ Υἱοῦ. Πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ, τῆς εὐδοκίας συμπαραούσης τοῦ Πατρὸς. Οὐδὲ γὰρ ἐν τινι ἀπέσχισται τὸ Πατρικὸν βούλημα, τοῦ ἡγαπημένου Υἱοῦ. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τοῦ γνωρισθῆναι ἡμῖν τὸ μυστήριον διελάβε, πάλιν τῆς υιοθεσίας μέμνηται, δι' οὗ, λέγων, καὶ ἐκληρώθημεν. Οἱ γὰρ υιοθετηθέντες, ἥτις γέγονε διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ προώρισται, τῆς εὐδοκίας καὶ τοῦ Πατρικοῦ βουλήματος συμπρόντος. Γέγονε δὲ τοῦτο, εἰς τὸ καὶ

« Per voluntatem Dei. » Animadvertite διὰ, id est, per, de Patre dictum. « Omnibus sanctis qui agunt. » 2 Considera quanta fuerit tunc virtus, quod mundanos homines appellet sanctos ac fideles. « Gratia vobis. » Merito a gratia incepit: nam et per gratiam Deus est Pater hominum, et per gratiam Filius semetipsum dedit redemptionem pro nobis. « Qui benedixit nos in omni benedictione spiritali. » Hoc ad distinctionem judaice benedictionis additum est: Illa enim magis erat carnalis, nostra vero spiritalis. Et recte ait, « In omni. » Siquidem factus es immortalis sine peccato, filius ac frater, coheresque Dei, ita ut primitiae tuae a Cherubim adorentur. Benedixit, per Filium: elegit, per Filium: charos effecit, per Filium. Quomodo autem per Filium? o rem admirandam! Per sanguinem ipsius, inquit. Vides divitias gratiae? magis autem exuberantem et ineffabilem misericordiam? Neque solum haec, verum etiam notum fecit nobis mysterium voluntatis suae. Per quem hoc? hoc quoque per Filium. Omnia per Filium accedente beneplacito quoque Patris: neque enim in aliquo divisa est Paterna voluntas a dilecto Filio. Quoniam autem mortificatum nobis esse mysterium asseruit, rursus adoptionis meminit, dicens: Per quem etiam in sortem ascripti sumus. Nam qui in filios adoptantur, etiam digni habentur ut in accipiendam adoptionis sortem vocentur: quae adoptio facta ac praefinita est per

Filium, accedente simul beneplacito ac voluntate paterna. Hoc autem factum est, ut nos quoque ita conversaremur quo resultaret in laudem gloriæ suæ, hoc est, ut ad collaudandam gloriā suam, et vita nostra et conversatio grata ab omnibus conspicatur. « Ut videant (ait Dominus in Evangeliiis) vestra opera bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est ». Benedixit enim nos non solum in omni spirituali benedictione, verum etiam in spiritualibus rebus ac supercælestibus. Per quem? per Jesum Christum. Quoniam modo? « Sicut elegit nos ante constitutionem mundi: » adeo vetus est nostra electio ac benedictio. Studiose nos elegit ut essemus sancti et irreprehensibiles, id est, venerandi ac puri in vita. Unde ad hoc motus est? Ex sola charitate. Quare hoc factum est? ut nos sibi ipsi per Christum adoptaret nam et hoc præordinaverat. Ex quo bono opere nostro? ex nullo omnino, nisi propter beneplacitum voluntatis suæ. Beneplacuit enim ipsi ac semus.

Quomodo enim contulissemus, qui ne principium quidem ipsius esse aliquo modo adhuc acceperamus? Et quod inde lucrum? Laus immensa emergit et encomium gloriæ suæ gratiæ qua charos nos reddidit. Per quem? Utique manifestum est quod etiam hoc per dilectum Filium suum. Quomodo? quia ipse fecit nostri redemptionem. Erasmus enim captivi propter peccata nostra: dabo autem sanguine suo in redemptionem pro nobis, a tyrannide nos redemit in qua detinebamur. Et quomodo tremendum hoc mysterium factum sit dici non potest, nisi quod divitiæ sunt gratiæ, exuberantia et excellentia gratiæ: aliud dici nequit. Hoc autem ineffabile erga nos mysterium non solum operatus est, verum etiam ipsum nobis manifestavit. Quomodo? ad mentem revocando, et instruendo ad sui susceptionem. Omnia beneficii ipsius fuerunt, quod circa nos ineffabile illud mysterium operatus sit, quodque rursum illud nobis manifestaverit. Nam et hoc magni et ineffabilis amoris ac providentiæ erga nos fuit, manifestasse nobis arcanum voluntatis suæ, tanquam reconditam ac intimam cordis sui voluntatem. Vides quibus nos dignatus fuerit bonis? Et hoc erat arcanum voluntatis suæ præordinatum ut in Filio suo sive per Filium suum fieret. Merito autem rursum dixit, juxta beneplacitum, et quod propositum erat ut per Filium fieret. Quandoquidem enim cum idem circa initia dixisset, rationes tamen interim rationibus connectens, auditorem a sermone advocaverat, rursum tanquam illum ad memoriam reducens ac repetens quod omnia per Filium facta sint Patris beneplacito, convenienter hoc conjungit et addit. Hæc autem ad dispensationem inquit, hoc est propter ineffabilem providentiam et dispositionem temporum consummationis sæculi, id est rerum quæ

A ἡμᾶς; οὕτω πολιτεύσασθαι, ὥστε εἰς ἐπαινον γίνεσθαι τῆς δόξης αὐτοῦ, τούτέστιν, εἰς ἐπαινουμένην δόξαν αὐτοῦ, καὶ εὐάρεστον τὸν βίον ἡμῶν, καὶ τὴν πολιτείαν ὁραῖσθαι παρὰ πάντων. « Ὅπως γὰρ ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, φησὶν ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Εὐλόγητος γὰρ ἡμᾶς; οὐ μόνον ἐν πάσῃ πνευματικῇ εὐλογίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πνευματικοῖς πράγμασι καὶ ἰσχυραῖς. Διὰ τί; Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πῶς; « Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Οὕτως ἀρχαία ἡ ἡμῶν ἐκλογή καὶ εὐλογία. Ἐπιτίθης ἡμᾶς; ἐξελέξατο, ἐπὶ τὸ εἶναι ἀγίους καὶ ἀμώμους, τιμίους καὶ καθάρους ἐν τῷ βίῳ. Πόθεν εἰς τοῦτο κινηθεῖς; Ἐξ ἀγάπης μόνης. Ἵνα τί γένηται; Ἵνα υἱοθετήσῃ ἡμᾶς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἑαυτοῦ. Τοῦτο γὰρ καὶ προωριστο. Ἐκ ποίας ἡμῶν ἐργασίας; Ἐξ οὐδεμιᾶς· πλὴν ὅτι δι' εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ· ὑποδέχθη γὰρ καὶ ἡθέλησε τοῦτο, ἡμῶν ὅλως μηδὲν συνεισενεγκόντων.

voluit hoc, 3 cum nos nihil omnino contulis-

Πῶς γὰρ ἢν συνεισενεγκεῖν, τοὺς μὴδ' ἀρχὴν ποιοῦ εἶναι λαβόντας; Καὶ τί τὸ ἐκ τούτου κέρδος; Ἄφατος ἀνακόπτει ἐπαινος, καὶ ἐγκώμιον, τῆς δεδοξαμένης αὐτοῦ χάριτος, ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς. Διὰ τί; « Ἡ δὴλον ἐστὶ, καὶ τοῦτο διὰ τοῦ ἡγαπημένου αὐτοῦ Υἱοῦ. Πῶς; » Ὅτι αὐτὸς ἐποίησε τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν. Ἡμεῖς γὰρ ἀλχημάλωτοι διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν. Δοὺς δὲ τὸ αἷμα αὐτοῦ λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, ἐλυτρώσατο τῆς ἐν ᾗ κατεχόμεθα τυραννίδος. Καὶ πῶς; τοῦτο τὸ φρικτὸν γέγονεν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν πλὴν ὅτι πλουτὸς ἐστὶ χάριτος, περισσεύει χάριτος, ὑπερβολή. Οὐκ ἔστιν ἄλλο εἰπεῖν. Τοῦτο δὴ τὸ περὶ ἡμᾶς ἄφατον μυστήριον οὐ μόνον ἐνήργησεν, ἀλλὰ καὶ ἐνανέωσεν ἡμῖν αὐτὸ. Πῶς; ὀφειλόμενος καὶ σφίσεως εἰς κατάληψιν αὐτοῦ. Πάντα τῆς ἐκείνου ἐνεργείας, τὸ ἐνεργῆσαι περὶ ἡμᾶς τὸ ἄφατον ἐκείνο μυστήριον, τὸ γνωρίσαι αὐτὸ πάλιν ἡμῖν. Καὶ γὰρ τοῦτο, μεγάλῃς καὶ ἀφάτου στοργῆς, καὶ κηδεμονίας, τὸ γνωρίσαι ἡμῖν τοῦ θελήματος αὐτοῦ τὸ μυστήριον, οἷον τὸ ἐγκάρδιον αὐτοῦ καὶ ἀπόκρυφον βούλημα. Ὅπως τίνας ἡμᾶς ἀξιοῖ; Καὶ τοῦτο ἦν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ. τούτέστι διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ προωρισμένον κατ' εὐδοκίαν γενέσθαι. Εὐλόγως δὲ πάλιν εἶπα τὸ, « κατ' εὐδοκίαν, » καὶ ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἦν προτεθειμένον γενέσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἰπὼν αὐτὸ κατ' ἀρχάς, καὶ αἰτίας ἐν τῷ μεταξὺ συνείρων, ἀπέστησε πολλὸν τὸν ἀκροατὴν τοῦ λόγου, πάλιν ὡς περὶ ἐπαναμνηστικῶν οὐτὸν καὶ ἐπαναλαμβάνων, ὅτι πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονεν εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, τοῦτο προσφώρως ἐπισυνάπτει καὶ τίθειναι. Ταῦτα δὲ, φησὶν, εἰς οἰκονομίαν, τούτέστιν, ἐπὶ ἀφάτῳ προνοίᾳ καὶ διοικήσει τῶν τῆς συντελείας καιρῶν, τούτέστι, τῶν κατὰ τὴν συντέλειαν πραγμάτων. Ὅσα γὰρ ἐπράχθη, διὰ τὴν τότε ἡμῖν ἀποκαλυφθεῖσάνην δόξαν ἐπράχθη. Αἰὶ καὶ ὁ Χριστὸς τότε διὰ τῆς ἐκβάσεως τῶν πρα-

γμάτων φανερούσθαι, ἀνακαταλύμενος τὰ πάντα ἐν αὐτῷ. «Τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ. » Διὰ Χριστοῦ γὰρ ἡμῶν ἡ εὐλογία, οὐ διὰ τινος τῶν προφητῶν, ὡς Ἰουδαίοις διὰ Μωσέως. Καλῶς δὲ τὸ, «Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, » οἰοσπράγμασιν. Οὐδὲν γὰρ γέγονεν παρ' ἡμῶν, ὡς παρὰ Ἰουδαίους. Ἐκεῖ γὰρ γῆ τε μέουσα μέλι καὶ γάλα, καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς σάβησαι, καὶ εὐλογῆσαι Κύριος τὴν γῆν σου ἐν ταῦθα δὲ πάντα περὶ βασιλείας οὐρανῶν. «Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ. » Ὡς περ εὐλόγησεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ Χριστοῦ, οὕτως καὶ ἐξελέξατο δι' αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Τὸ δὲ, «Πρὸ καταβολῆς κόσμου, » δηλοῖ, ὅτι τοῦτο πάλα ἦν ὁρισθὲν, σωθῆναι διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τοὺς ἐπὶ γῆς. Τὸ δὲ, «καταβολῆς, » δηλοῖ, ὅτι ἀπὸ ὕψους τινὸς τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως κατεβλήθη ὁ κόσμος. «Εἶναι ἡμᾶς ἁγίους. » Ἐξελέξατο ἡμᾶς, φησὶν, ἐπὶ τούτῳ τῷ ὄρει, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἁγίους κατὰ πίστιν, ἀμώρους κατὰ βίον. «Κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ, φησὶν. » Εἰσὶ γὰρ τινες ἀμώμοι τοῖς ἀνθρώποις δοκούντες, ἀλλ' οὐ τοῦτο, φησὶν, ἀλλὰ Κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ, φησὶ, διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην ἐποίησεν.

elegit ut in fide sancti essemus, in vita irreprehensibiles. At non hoc dicit, sed «Coram illo, » inquit. Sunt enim quidam qui hominibus videntur irreprehensibiles. At non hoc dicit, sed «Coram illo, » Hoc autem fecit propter charitatem, inquit, quam erga nos habuit.

Προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτὸν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς ἑαυτὸν δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἔχαριτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἡρακμημένῳ. Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων, κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, ἐν ἀσφίᾳ καὶ φρονήσει.

Μεγα μὲν, καὶ τὸ εἰς υἰοθεσίαν ἐσπαχθῆναι Θεοῦ, μείζων δὲ τὸ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο μεστευθῆναι. Εἰς υἰοθεσίαν δὲ ποῶν; Τὴν εἰς αὐτὸν, φησὶ, φέρουσαν τὸν Θεόν. «Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Εὐδοκίαν γὰρ, τὴν ἐπ' εὐεργεσίᾳ βούλησιν ἔθος τῇ θεῷ καλεῖν Γραφῇ. «Τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα ἐποίησεν εἰς ἡμᾶς, δι' ἄλλο μὲν οὐδὲν, πλὴν ὅτι ἡβουλήθη καὶ σφόδρα ἐπιθύμησε χάριτι σῶσαι τοὺς ἐπὶ γῆς, πρὸς τὸ ἐκ τούτου ἐπαινεῖσθαι καὶ δοξάζεσθαι τὴν ἁγίαν αὐτοῦ δόξαν τῆς χάριτος. «Ἐν ᾗ ἔχαριτωσεν ἡμᾶς. » Ἐχαρίτωσε δὲ, πρῶτον μὲν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, ἔπειτα ἐπαράστους ἐποίησεν ἀγγέλους, ἀρχαγγέλους, ταῖς ἀνω δυνάμεσι, τοῖς εὐρησθηκόσιν αὐτῷ ἁγίοις. «Ἐπιθύμησε γὰρ ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. » Τὴν δὲ χάριν ταύτην διὰ τοῦ ἡρακμημένου Χριστοῦ τοῖς ἐπὶ γῆς δίδωμεν, αὐτὸς γὰρ ὁ μεσίτης. «Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν. » Δι' οὗ, φησὶν, ἔχομεν τὴν ἄφεσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ὑπάρξασαν ἡμῖν. Θάυμαστον γὰρ τὸ μὴ μόνον ὑπὲρ ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν δοῦναι καὶ πρὸς θάνατον διὰ τοῦ αἵματος. Τοῦτο γὰρ τῶν δωρεῶν τὸ φαικωδέστατον. «Κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ. »

facta sunt, propter gloriam quæ tunc nobis revelabitur facta sunt. Ideo etiam Christus tunc rerum exitu manifestatur summum insinans omnia in seipso. «In celestibus per Christum. » Siquidem per Christum est nostra benedictio et non per aliquem prophetarum, quemadmodum Judæis contigit per Moysen. Recte autem addit «In celestibus, » nempe rebus: nihil enim apud nos terrenum, sicut apud Judæos. Illi enim contingebat et Terra fluens lac et mel: et Bona terræ comeses: et, «Benedicet Dominus terræ tuæ: » hic autem omnia de regno celorum. «Quemadmodum elegit nos per ipsum. » Quemadmodum benedixit nos Deus et Pater per Christum, ita et elegit nos per ipsum, et per fidem quæ in ipsum est. Quod autem addit «Ante constitutionem mundi, » significat quod ex antiquo hoc definitum erat, ut qui in terra sunt, salvi fierent per fidem quæ in Christum est. Quod autem mundi constitutionem vocat καταβολὴν a καταβάλλεσθαι, id est dejicere, significat quod ab altitudine quadam divinæ potentie facta sint mundi fundamenta.

«Ut essemus sancti. » In hunc, inquit, finem nos elegit ut in fide sancti essemus, in vita irreprehensibiles. At non hoc dicit, sed «Coram illo, » inquit. Sunt enim quidam qui hominibus videntur irreprehensibiles. At non hoc dicit, sed «Coram illo, » Hoc autem fecit propter

1, 5-8. Qui prædestinavit nos ad adoptionem per Jesum Christum ad ipsum juxta beneplacitum voluntatis suæ, ut laudetur gloria gratiæ suæ quæ charos reddidit nos per dilectum. Per quem habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum, juxta divitias gratiæ suæ, de qua ubertim nobis impartivit in omni sapientia et prudentia.

Magnum quidem est, in Filium Dei adoptatum esse: majus est autem, id per ipsum Filium mediatorem adeptum esse. Ad quam autem adoptionem? Ad eam, inquit, quæ ducit ad ipsum Deum. «Juxta beneplacitum voluntatis suæ. » Consequitur enim divina Scriptura voluntatem ac propositum ad benefaciendum, vocare beneplacitum. «Voluntatis suæ. » Hæc autem omnia erga nos ob aliud nihil operatus est, nisi quia voluit ac vehementer concepit per gratiam salvos facere eos qui sunt in terra, ut ex hoc laudaretur ac glorificaretur sancta gratiæ ipsius gloria. «Quæ charos reddidit nos. » Charos autem reddidit, primum quidem coram oculis suis, deinde amabiles angelis reddidit, archangelis, supernis potestatibus, et his qui sibi placent sanctis. 5. «Nam concepisset, inquit, rex decorem tuum. » Hanc gratiam per dilectum Christum his qui in terra sunt tribuit, ipse enim mediator est. «Per quem habemus redemptionem. » Per quem, inquit, habemus remissionem quæ per sanguinem ipsius nobis contigit. Admirandum est enim non solum quod pro inimicis, verumetiam quod omnino Filium dederit, idque ad mortem per

sanguinem : nam hoc maxime stupendum est inter dona. « Juxta divitias gratiae suae. » Hec autem fecit, inquit, juxta divitias gratiae suae. « De qua ubertim nobis impartivit. » Ubique exuberantiae sum, et quod divitiae datae sint, et Dei divitiae, et gratiae divitiae, et quod ubertim impartivit, hoc est, exuberare et abundare fecit. « In omni sapientia et prudentia. » Aut quod sapienter et prudenter notificavit nobis, aut quod sapientes et prudentes reidens, ita demum patefecit nobis arcanum voluntatis suae, ac si diceret : Quae in corde suo erant patefecit. Quid enim huic mysterio aequale, nempe quod Filium pro inimicis dederit ?

1, 9-12. Cum aperuisset nobis arcanum voluntatis suae, juxta beneplacitum suum quod proponebat in ipso, ad dispensationem plenitudinis temporum, ut summam instauraret omnia per Christum, et quae in caelis sunt, et quae in terra per ipsum : per quem etiam in hereditatem adsciti sumus, praedestinati secundum propositum ejus, qui omnia operatur juxta decretum voluntatis suae : ut simus nos ad laudem gloriae ipsius, qui priores speravimus in Christo.

Cum aperuisset nobis arcanum, juxta consilium suum, quod consilium proponebat nobis ut in ipso nempe Christo compleret. Et simpliciter, inquit, hoc proponebat, hoc volebat Pater, primitias nostrae massae ad dexteram suam collocare. Aut quod non solum praefinitum erat id fieri, ut mysterium circa hoc exhiberetur per Filium juxta Patris beneplacitum : verumetiam ut nos id disceremus, similiter per Filium nobis datum est juxta Patris beneplacitum. Omnia itaque Filius fecit et passus est ut in filios adoptaret, et adoptavit, ac revelavit quod adoptasset. Sed in omnibus quoque his complacitum est Patri, idque voluit. Aut ergo ut primo scriptum fuit intelligendum est quod rursum divinus scripsit Paulus : arcanum voluntatis suae juxta beneplacitum, etc. aut sicut nunc explicitum est. Neutra enim interpretatio ab eo dissidet quod vero simile est. « Ad dispensationem plenitudinis temporum. » Hoc autem beneplacitum quare proponebat ? Quare ? Ad dispensationem, inquit, hoc est ad commodam et utilem admodum gubernationem finalium temporum. Nam in novissimis temporibus dispensatio facta est salutaris incarnationis. « Ut summam instauraret omnia. » Ut conjungeret, uniret, unum caput angelis et hominibus exhiberet Christum. Divisi erant angeli et homines : coniunxit ergo illos et univit per Christum. — Alio modo. Summam instauracionem sive recapitulationem vocat succinctam rerum sparsionem. Nam per dispensationem quae secundum Christum est, et hominum natura resurgit et incorruptionem induit, ac visibilis creatura corruptione liberata assequatur incorruptionem : et invisibilium in hac in laetitia degent : quandoquidem fugit dolor et luctus ac gemitus. His verbis hoc docuit divinus Apostolus. Non enim dixit simpliciter Coelum et terram : sed,

A Ταῦτα δὲ ἐποίησε, φησί, κατὰ τὸν πλοῦτον, τούτέστιν, ἐν τῷ πλούτῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ. « II, ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς. » Πανταχόθεν ὑπερβολαί, ὅτι τε πλοῦτος ἐδόθη, καὶ πλοῦτος Θεοῦ, καὶ χάριτος πλοῦτος, καὶ ὅτι ἐπερίσσευσε, τούτέστι, περισσεύθῃναι ἐποίησε. « Ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει. » Ἡ σοφίᾳ καὶ φρονίμῳ ἐγνώρισεν ἡμῖν, ἡ σοφίᾳ καὶ φρονίμους ποιήσας, οὕτως ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ὥστε εἶπε. Τα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐγνώρισε. Τί γὰρ ἴσον τοῦ μυστηρίου τούτου, τοῦ δοῦναι τὸν Υἱὸν ὑπὲρ τῶν ἑχθρῶν;

Γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ ἢν προέθετο ἐν αὐτῷ, εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ καὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ. Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργούντος, κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἑαυτοὺς τῆς δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλακώτας τῷ Χριστῷ.

Γνωρίσας ἡμῖν κατὰ τὴν βουλὴν αὐτοῦ ἢν βουλὴν προέθετο ἐν αὐτῷ, τούτέστι, τῷ Χριστῷ, πληρώσαι. Καὶ ἀπλῶς τοῦτο προέθετο, φησί, τοῦτο ἐβουλεύετο ὁ Πατήρ, τὴν ἀπαρχὴν τοῦ κυράματος ἡμῶν, ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καθίσαι. — [ΦΩΤ.] « II ὅτι, οὐ μόνον τὸ πραχθῆναι τὸ περὶ ἡμᾶς μυστήριον διὰ τοῦ Υἱοῦ, προωρίσθη γενέσθαι κατ' εὐδοκίαν τοῦ θελήματος τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξιοθῆναι ἡμᾶς μαθεῖν τοῦτο, ὁμοίως διὰ τοῦ Υἱοῦ ἡμῖν γέγονε κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς. Πάντα μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς ἐποίησε καὶ ἐπάθεν, ἵνα υἱοθετηθῇ, καὶ υἱοθετησῇ, καὶ ἀπεκαλύψῃν ὅτι υἱοθετήσῃ. Ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι τῷ δόξαν ὁ Πατήρ, καὶ ἡβλήθησεν. II οὖν, ὡς προεγράφη, ἐκλήπτειν τὸ εἶπαι ἐκ δευτέρου τὸν θεῖον Παῦλον, « Τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ κατὰ τὴν εὐδοκίαν, καὶ ἐξῆς, ἡ ὡς νῦν ἀνεπτύχθη. Ἐκατέρω γὰρ διάνοια οὐ διίσταται τοῦ εὐλόγου. » Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος. I Ταύτην δὲ τὴν εὐδοκίαν, διὰ τὴν προέθετο ; Διὰ τὴν ; Εἰς οἰκονομίαν, φησί, τούτέστιν, εἰς χρηστὴν καὶ ἐπωφελεὴ διοίκησιν τοῦ πέματος τῶν καιρῶν. Ἐν γὰρ τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς ἡ σωτηρία οἰκονομία γέγονε τῆς ἐνανθρωπήσεως. « Ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα. » Συνῶσαι, ἐνωσαι, μίαν κεφαλὴν παρασχεῖν ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους τῷ Χριστῷ. Ἀπεσχισμένοι γὰρ ἦσαν οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ἄνθρωποι. Συνῶσαν οὖν αὐτοὺς, καὶ ἥνωσε διὰ Χριστοῦ. — [ΦΩΤ.] « Α. II. » Ἀνακεφαλαιώσιν καλεῖ τὴν σύντομον τῶν πραγμάτων βολήν. Διὰ γὰρ τῆς κατὰ τὸν Δεσπότην Χριστὸν οἰκονομίας, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις ἀνίσταται, καὶ τὴν ἀφάρσιν ἐνδύεται, καὶ ἡ ὁρωμένη κτίσις τῆς φθορᾶς ἐλευθερουμένη, τεύχεται τῆς ἀφάρσεως, καὶ τῶν ἀσάρτων οἱ δῆμοι ἐν εὐφροσύνῃ διατελέσουσιν, ἐπειδὴ ἀπέδρα δύνῃ καὶ λύπῃ καὶ στεναγμοῖς. Τοῦτο διὰ τούτων τῶν βημάτων ἐδέξατο ὁ θεός Ἀπόστολος. Οὗ γὰρ ἀπλῶς εἶπε. Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν

ἀλλὰ καί, « Τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, » καὶ δεικνύς τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ἐπήγαγεν· « Ἐν αὐτῷ, » τούτεστιν, ἐν τῷ Χριστῷ, Πάλιν γὰρ τὸ ἐν αὐτῷ, τούτεστι, δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. « Ἐν ᾧ καὶ ἐκκληρώθημεν, » δι' οὗ, φησὶ, Χριστοῦ καὶ ἐκκληρώθημεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ κληρὸς, συγκυρίας μᾶλλον καὶ οὐκ ἀρετῆς ἐστὶ, διορθοῦται αὐτὸ καὶ φησι, « Προορισθέντες, » Οὐκ ἂν δὲ προορίσθημεν, εἰ ἀνάξιοι ἦμεν. Ἀνοθεν γὰρ προορίσας ἡμᾶς, εἰς ταύτην ἀπεκλήρωσε τὴν ζωὴν ὁ πάντα ποιῶν θεὸς βούλεται. Διδάσκει δὲ σαφέστερον, εἰς ποῶν προορίσθημεν κληρὸν. « Κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργούντος, » Κατὰ τὴν γνῶμην τοῦ τὰ πάντα ἐνεργούντος Θεοῦ ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. « Κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, » Εἴτα οὐκ ἀρκεσθεὶς τῷ εἰπεῖν, « Προορισθέντες, » καί, « Κατὰ πρόθεσιν, » εἰπάγει, « Κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, » Διᾶται γὰρ βούλεται, ὅτι οὐκ ἐν παρεπομένῃ ἐκλήθη τὰ ἔθνη, διὰ τὸ ἀποκαρτεῖσαι Ἰουδαίους, ἀλλ' ἀνοθεν τοῦτο προώριστο, καὶ ἐν πρωτοτύπῳ ἔκειτο. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Χριστὸς προεπρόκειτο τοὺς Ἰουδαίους φησὶν, « Οὐκ ἤλθον εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλῶτα οἴκου Ἰσραὴλ, » καὶ πάλιν, « Εἰς ἔθνη ἔθνη μὴ ἀπέλθετε, » σπουδαῖαι νυνδεδίξει ὁ Παῦλος, ὅτι προτροπῆς ἐνεκὸν καὶ ἐφέλεξέως Ἰουδαίων ἔχεινα εἶρηται, ὡς, τότε ἀληθῆς, ἀνοθεν ὤριστο ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν. « Εἰ, τὸ εἶναι ἡμᾶς, » ἡμᾶς, τίνες; Τοὺς προηλεκμένους ἐν τῷ Χριστῷ, φησὶ, τούτεστι, τοὺς πιστοῦς. Ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς γὰρ πράγματος μάλιστα δοξαστέος ὁ Θεός, ὅτι οὕτως αὐτοῦ ἡλλοτριωμένους ἔσωσεν. « Εἰς ἑπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ, » Πάντες γὰρ ὁρῶντες τοὺς εἰς τὸν Δεσπότην πεπιστευκότας, Χριστὸν ἀνυμνοῦσι τὸν τούτων ἀκτίων τῶν ἀγαθῶν.

Ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὃς ἐστὶν ὀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, εἰς ἑπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ.

Ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς, « Δι' οὗ Χριστοῦ, » Οὕτως καὶ πρὸς Ἑβραίους, « Ἐλάλησε, » φησὶν, ἡμῖν ἐν Ὑλῷ, τούτεστι, διὰ τοῦ Ἰησοῦ. — « Ὁν λόγον τῆς ἀληθείας, » Οὐκ ἐστὶ γὰρ τύπος, ὡς ἐπὶ Ἰουδαίων, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. « Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας, » Εὐαγγέλιον σωτηρίας ἐστὶ μὲν καὶ ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ νόμου, ἐστὶ δὲ καὶ ὅτι τοὺς πιστεύοντας σώζει. « Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες, » Δι' οὗ Εὐαγγελίου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ πίστεως ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας, ἡ τῷ ἐπαγγελικῷ τὰ μυρία ἀγαθὰ, ἡ ἴνα διὰ τῆς σφραγίδος τύχητε τῶν ἐπαγγελιῶν. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἅγιος ποιῶν τοὺς αὐτοῦ ὁ Θεός, σφραγίζει αὐτοὺς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. « Ἐσφραγίσθητε, » Οἷόν τινα σφραγίδα, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐχομίσασθε δωρεάν. Ἐπαγγελίαν δὲ, ὡς τοῦ Κυρίου ἐπαγγελιαμένου πέμψειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. « Ὁς ἐστὶν ὀρραβὼν

A « Et quæ in cœlis sunt et quæ in terrâ : » ac dispensationis mysterium ostendens, subjunxit : « Per ipsum, » hoc est, per Christum. Nam hic etiam ἐν αὐτῷ significat per ipsum Christum. « Per quem etiam in hereditatem asciti sumus. (Nam cum dicit ἐν αὐτῷ et ἐν ᾧ, præpositio ἐν, id est, in, capitur pro διὰ, per). Per quem, inquit, Christum etiam in hereditatem perciti sumus. Sed quoniam hereditas sortis est magis quam virtutis, corrigit illud et ait : « Prædestinati. » Non fuissetis autem prædestinati si indigni essemus. Qui enim cœlitus nos prædestinavit, ad hanc vitam nos elegit, qui omnia facit quæcumque vult. Docet autem apertius ad quam prædestinati simus hereditatem. « Secundum propositum ejus qui omnia operatur. » Secundum mentem ac voluntatem Dei qui omnia et in cœlo et in terra operatur. « Juxta decretum voluntatis suæ. » Deinde non contentus dixisse « Prædestinati, » et, « Secundum propositum ; » subjungit : « Juxta decretum voluntatis suæ. » Vult enim ostendere quod non ex consequenti vocatæ sint gentes eo quod resiliunt Judæi, 7 sed hoc cœlitus prædestinatum et primitus definitum erat. Siquidem cum exhortando Judæos dixerit : « Non veni nisi ad oves perditas domus Israel ; » et rursum : « In viam gentium ne abieritis : nuncitur nunc divus Paulus ostendere quod exhortationis gratia et attractionis Judæorum illa dicta sint : ut hoc verum ac firmum maneat, quod ante sæcula definita est vocatio gentium. « Ut simus nos. » Nos, quinam ? Qui priores speravimus in Christo, ait, hoc est, fideles. Ex effectu enim erga nos maxime glorificandus est Deus, quod adeo alienatos a se salvaverit. « Ad laudem gloriæ ipsius. » Omnes enim intuentes eos qui in Dominum crediderunt, Christum collaudant horum auctorem bonorum.

I, 13-14. In quo et vos speratis quod audistis sermonem veritatis, Evangelium salutis vestræ, in quo etiam posteaquam credidistis, obsignati estis Spiritu promissionis sancto, quod est arrhabo hereditatis nostræ, in redemptionem acquirentem possessionis in laudem gloriæ ipsius.

« In quo et nos. » Id est, per quem Christum. Sic et ad Hebræos : « Locutus est nobis, inquit, ἐν Ὑλῷ, id est, per Filium. » — « Sermonem veritatis ? » Non est enim figura quemadmodum apud Judæos, sed ipsa veritas. « Evangelium salutis. » Est quidem salutis Evangelium, et tanquam ad legis differentiam, et ideo quod credentes salvet. « In quo etiam posteaquam credidistis. » Per quod Evangelium et fidem quæ in ipso est, signati estis Spiritu promissionis, aut qui promittit innumera bona : aut, ut per sigillum hoc assequamini promissiones. Siquidem tanquam servos suos faciens Deus, signat eos Spiritu sancto. « Signati estis. » Velut sigillum quoddam, Spiritus donum accepistis. Promissionem vero, eo quod promiserit Dominus se missurum esse Spiritum sanctum. « Qui est

arrhabo. » Arrhabo rem omnem confirmat. Adop-
tionem igitur innumeraque bona confirmans Deus,
arrhabonem dedit celestis hereditatis, Spiritum
sanctum. « Qui est. » Ipsum dicit Spiritum. Fecit
autem mutationem articuli (assumens δὲ masculi-
num, cum præcesserit πνεῦμα neutrum) non refe-
rens ad πνεῦμα quod expressum erat, sed ad
sensem quo intelligebatur Θεός, id est Deus. **B**
Quoniam enim dixerat πνεύματι, id est spiritu, hic
autem est Deus, subiungit, proprie et graviori
modo coordinans δὲ ἔστιν ἀρραβών, qui est arrhabo,
etc. « Acquisitæ possessionis. » Acquisitam pos-
sessionem nos vocat, quod acquisierit nos Deus.
Igitur arrhabo, inquit, ad hoc etiam est ut redime-
retur acquisita ejus possessio. Ibi autem pura erit
redemptio, quando non solum redimentur sancti a
peccatis, verum etiam a cohabitatione cum pecca-
toribus. « In laudem gloriæ suæ. » Hoc continue
subiungit, confirmans quod omnino contingent quæ
promissa sunt. Ac si diceret : Si quidem nostri
causa hæc promississet, fortassis relinqueretur
hesitatio : verum si ideo promisit ut admirationi
ac venerationi haberetur gloria ipsius, quis deinceps contradicet ?

CAPUT II.

*Precatio pro cognitione bonorum erga nos per
Christum inductorum.*

I, 15-20. Propter hoc et ego cum audissem eam
quæ in vobis est fidem in Domino Jesu, et charita-
tem quam habetis erga omnes sanctos, non desino
gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in
precibus meis, ut Deus Domini nostri Jesu Christi
Pater gloriæ det vobis Spiritum sapientiæ et revela-
tionis per agnitionem sui, illuminatos oculos mentis
vestræ : ut scialis quæ sit spes vocationis ipsius, et
quæ divitiæ gloriæ hereditatis illius in sanctis, et
quæ sit excellens magnitudo potentiæ illius erga nos,
qui credimus secundum efficaciam roboris fortitudi-
nis ejus quam exercuit in Christo, cum suscitavit
eum ex mortuis, et sedere fecit ad dexteram suam in
caelestibus.

« Propter hoc et ego. » Propter bona quæ his
reposita sunt qui recte credunt ac vivunt : et **B**
quia vos inter eos ordinati estis qui salvi erunt.
« Eam quæ in vobis est fidem. » Supra omnia enim
ob fidem Deo agendæ sunt nobis gratiæ, quod men-
tem ad credendum nobis dederit. « In Domino
Jesu. » Per hyperbaton, fidem inquit in Domino
Jesu quam vos nacti estis. Semper autem fidei
conjungit charitatem, pulcherrimam efficiens copu-
lam. « Quam habetis erga omnes. » Non quæ sit
erga vos solos. « Ut Deus. » Quid autem precaris
et quam facis mentionem ? « Ut Deus, » inquit,
« Domini nostri. » Hoc divisim posuit. Eundem
enim ejusdem et Deum vocavit et Patrem : Deum
quidem tanquam hominis, Patrem vero tanquam
Dei. Gloriam enim nominavit divinam naturam.
« Deus Domini nostri. » Hoc propter carnem
dicit. « Pater gloriæ. » Deum semper juxta

A δὲν. » Ὁ ἀρραβὼν πιστοῦται τὸ ὅλον. Τὴν τοίνυν
νόθεσιαν. καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ πιστούμενος ὁ Θεός,
δίδωκεν ἀρραβὼνα τῆς ἐπουρανίου κληρονομίας, τὸ
ἅγιον Πνεῦμα. « Ὁ; ἔστι, » τὸ Πνεῦμα, φησίν.
— [ΦΩΤ.] Ἐποίησατο δὲ τὴν μετάληψιν τοῦ ἄρρου,
οὐκ ἀπὸ τῆς προφορᾶς τῆς κατὰ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἀπὸ
τῆς ἐννοίας τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ γὰρ εἶπε,
Πνεύματι, τοῦτο δὲ ἔστι Θεός, ἐπάγει οἰκτιρῶς καὶ
βαθύτερον συντάσσων, Ὅς ἔστιν ἀρραβὼν, κατέβη.
« Τῆς περιποιήσεως. » Περιποιήσιν ἡμᾶς καλεῖ, διὰ
τὸ περιποιήσασθαι ἡμᾶς τὸν Θεόν. Ὁ οὖν ἀρραβὼν,
φησὶ, καὶ πρὸς τοῦτο ἔστι, τοῦ ἀπολυτρώσασθαι τὴν
περιποίησιν αὐτοῦ. Ἐκεῖ δὲ ἔσται ἡ καθαρὰ ἀπολύ-
τρωσις, ὅταν μὴ μόνον ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ μετὰ
ἁμαρτιῶν συνοικεῖν, λυτρωθῶσιν οἱ ἅγιοι. « Εἰς
ἐπαίνον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Τοῦτο συνεγείρει ἐκλήγει,
πιστούμενος τὸ πάντως ἔσεσθαι τὰ ἐπηγγελμένα.
Ἄσκι ἔλεγεν. Εἰ μὲν ἡμῶν ἕνεκεν ταῦτα ἐπηγγελ-
λατο, κὼν ἀμφιβάλλειν ἦν· εἰ δὲ διὰ τὸ θαυμασθῆναι
τὴν δόξαν αὐτοῦ, τίς ἀντιρεῖ λοιπόν;

hesitatio : verum si ideo promisit ut admirationi
ac venerationi haberetur gloria ipsius, quis deinceps contradicet ?

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Εἰχὴ πρὸς ἡμᾶς τῶν ἐν Χριστῷ εἰσαχθέντων
ἀγαθῶν εἰς ἡμᾶς.

Διὰ τοῦτο καθὼς ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν
ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς
πάντας τοὺς ἁγίους, ἐν παύσει εὐχαριστῶν
ὅπερ ὑμῶν, μνηστὴς ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν
προσευχῶν μου, ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν
C Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Πατὴρ τῆς δόξης, δὴν ὑμῶν
πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει
αὐτοῦ περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦδε ὁρατοῦς τῆς δια-
βολίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἔστιν ἡ
ἐλπίς τῆς κληρώσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος
τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ
ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς
ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ
κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἡρ' ἐνέργησεν ἐν τῷ
Χριστῷ, ἐργάσας αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ
ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

« Διὰ τοῦτο καθὼς. » Διὰ τὰ ἀποκαίμενα ἀγαθὰ τοῖς
ὁρθῶς πιστεύουσι καὶ βιοῦσι· καὶ διὰ τὸ ἐν τοῖς
συνθησομένοις τετάχθαι ὑμᾶς. « Τὴν καθ' ὑμᾶς πί-
στιν. » Πίστιν γὰρ ἀπάντων διὰ τὴν πίστιν ἡμῶν
εὐχαριστήσαν τῷ Θεῷ, ὅτι νοῦν ἡμῶν πρὸς τὸ πι-
στεύσαι δίδωκεν. « Ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ. » Καθ'
ὕπερθεον, τὴν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ πίστιν, ἣν ὑμεῖς,
φησὶ, κέκτησθε. Ἄς δὲ τῇ πίστει συνάπτει τὴν
ἀγάπην, καλλίστην ἀποτελῶν ξυνωρίδα. « Τὴν εἰς
πάντας. » Οὐ τὴν παρ' αὐτοῖς μόνον. « Ἰνα ὁ Θεός. »
Τί δὲ παρακαλεῖς, καὶ ποῖαν μνηστὴν ποιῇ; « Ἰνα,
φησίν, ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τοῦτο κατὰ
διαίρεσιν τίθεικε. Τὸν γὰρ αὐτὸν τοῦ αὐτοῦ καὶ Θεὸν
ἐκάλεσε καὶ Πατέρα, Θεὸν μὲν ὡς ἀνθρώπου, Πατέρα
δὲ ὡς Θεοῦ. Δόξαν γὰρ τὴν θείαν φύσιν ὠνόμασεν.

« Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τοῦτο διὰ τὴν
σάρκα φησίν. « Ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Ἄς πῶς

τὸ πρ
μῶν
μεων.
γίστην
ἀνθρώ
ματι
ὄνμα
καὶ ὁ
Ἄρε
τὰ πα
ἀνθρώ
αὐτῶ
γὰρ τὸ
τὸν ὁ
δὲν ὁ
δὲν ὁ
τῇ θεῶ
σιν, εἰ
πάντα
εἰδέναι
εἰ μὴ
ἔστιν
τοῦτο
φωσ.
θημα
βασιλ
καφά
πῶς ὁ
μία θ
τοιοῦ

Kal
το.
ἐλλο
σται
ἡμᾶς.
τὸ ἡμ
τὰ ὁρ
βολῇ
ἡμᾶς
πάθε
καὶ αὐ
συγκε
σθαι
λαμπ
καὶ σ
ἐπεύχ
μᾶλλον
γίτη
τὴν ἐν
τῆς α
ἡμᾶς
ματι
ἐνέργ
ἡμῶν,
ἐστὴμ
ἐνέργ

τὸ προκειμένον ὀνομάζει τὸν Θεόν, Θεὸν οὐκ ἐκ πα-
 ρων καλῶν, καὶ Θεὸν εἰρήνης, καὶ Θεὸν δυνά-
 μεων. Νῦν δὲ αὐτὸν Πατέρα δόξης καλεῖ. Με-
 γίστην γὰρ δόξαν καὶ τιμὴν ἐχαρίσατο τῷ γένει τῶν
 ἀνθρώπων, ἅτινα παρασχεθέντα ἡμῖν, γενικῶς ὀνό-
 ματι καλεῖ δόξαν, διὰ τοῦ λαμπροτέρου παρ' ἡμῖν
 ὀνόματος. Ταύτης οὖν τῆς δόξης φησὶν αὐτὸν Πατέρα,
 καὶ οἷον δημιουργόν. « Ἀφ' οὗ μὲν πνεῦμα σοφίας. »
 Ἄρα πνευματικῆς δὲ σοφίας ἡμῖν, εἰς τὸ ἐπιγινώσκειν
 τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρηθέντα ἡμῖν. « Ψυχικὸς γὰρ
 ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος. Μωρία γὰρ
 αὐτῷ ἐστίν. — « Παρωτισμένους τοὺς ὀφθαλμούς. » Ὅ
 γὰρ τὸν Θεὸν γινώσκει ὡς ἐχρῆν, οὐκ ἂν περὶ ἑτέρου τινὸς
 τῶν ὑπὸ Θεοῦ γενομένων ἀμυβᾶλλον, ὡς τότε, ἢ τότε
 δυνατόν, ἢ τότε ἀδύνατον αὐτῷ. Πάντα γὰρ δυνατόν
 τῇ θεῇ φύσει. Ταύτην δὲ οὐκ ἂν σχολή τις τὴν γινώ-
 σκειν, εἰ μὴ διὰ Πνεύματος ἁγίου. « Τὸ γὰρ Πνεῦμα
 πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. — « Εἰς τὸ
 εἰδέναι ὑμᾶς. » Ἄλλως γὰρ οὐκ ἔνι ἐπιγινώσκειν Θεόν,
 εἰ μὴ φωτισθῇ τοὺς ὀφθαλμούς τοὺς νοητοῦς. « Τίς
 ἐστὶν ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ γὰρ
 τοῦτο μέλλον ἐστὶ, πνευματικῆς δεῖται ἀποκαλύ-
 ψews. Κλήσιν δὲ φησι, τὸ ἐπὶ ποίαις ἐλπίσιν ἐκλή-
 θημεν. Ἀπὸν δὲ, ὡς ἐπὶ υἱοθεσίᾳ καὶ κληρονομίᾳ
 βασιλείας οὐρανῶν, καὶ ἐπὶ τῷ γενέσθαι ἡμῶν
 κεφαλὴν τῶν Χριστῶν. « Καὶ τίς ὁ πλοῦτος. » Βαβαί,
 πόσα ὑπερέχοντα ἔχματα! Πλοῦτος, δόξα, κληρονο-
 μία Θεοῦ. Ἐν τοῖς ἁγίοις δὲ ἐστὶν ταῦτα. Τῶν γὰρ
 τοιοῦτων ἄξιοι, οἱ ἅγιοι.

Καὶ τοῦτο τοιγαροῦν, πνευματικῆς δεῖται χάρι-
 τος. « Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος. » Εἰπε τίνα
 μέλλοντα, λέγει καὶ γεγονότος, ἵνα ἐκ τούτου πιστώ-
 σεται κάκεῖνα. Ποῖον δὲ τοῦτο; Αὐτὸ τὸ πιστεύσαι
 ἡμᾶς. Ὅτως γὰρ μέγιστον δυνάμει Θεοῦ δεῖγμα,
 τὸ ἡμᾶς τοὺς οὕτω θηριώδεις πιστεύσαι Θεῷ, καὶ
 τὰ οὐράνια φιλοσοφεῖν. — [ΦΩΤ.] Τὸ γὰρ καὶ ὑπερ-
 βολὴν μέγεθος τῆς ἀπάτου δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ εἰς
 ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας ἐπιδείκνυται. Πῶς; Ὅτι τοῖς
 πάθει πάσας τὰς αἰσθήσεις νενεκρωμένας ἔχοντες,
 καὶ αὐτὸν τὸν λογισμὸν τούτοις ἐνταθαμμένον καὶ
 συγκεχωσμένον, ἀνέστησε καὶ ἐζώωσεν εἰς τὸ δέξα-
 σθαι ἡμᾶς τῆς πίστεως αὐτοῦ τὴν ἀγλὴν καὶ τὴν
 λαμπρότητα. Ὅπως τοῦτο κράτος ἰσχύος αὐτοῦ. Αὐ-
 τὸ συνιέναι αὐτοὺς διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος σοφίας
 ἐπεύχεται τοῦτο. Ἄν γὰρ συνιῶμεν δ' εὐηργετήμεθα,
 μέλλον τε τὸ δῶρον περιπτύξωμεθα, καὶ τῷ εὐε-
 γήτῃ εὐχαρίστως ἐσόμεθα διακεῖμενοι. Τὸ δὲ, « Κατὰ
 τὴν ἐνέργειαν, ἣν ἐνῆργησεν ἐν τῷ Χριστῷ. » ἢ ὅτι
 τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἰσχύος καὶ ἐνεργείας τὸ ἀναστῆναι
 ἡμᾶς τοῦ ψυχικοῦ θανάτου, καὶ τὸ ἀναστῆναι τοῦ σω-
 ματικοῦ τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν. Ἡ, « Κατὰ τὴν
 ἐνέργειαν, » φησὶν, αἰτίαν ἀποδοῦν τῆς ἐγέρσεως
 ἡμῶν, οἷον δι' ἣν πεπιστεύκαμεν, καὶ δι' ἣν ἀν-
 ἔστημεν τοῦ ψυχικοῦ θανάτου. Ἡ γὰρ ἐνέργεια ἣν
 ἐνῆργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτόν, καὶ ἐξῆς,

A subjectam materiam appellat : Deum miseri-
 cordiarum vocans *, et Deum pacis *, et Deum
 virtutum *: nunc autem ipsum Patrem gloriæ
 vocat. Maximam enim gloriam et honorem do-
 navit generi humano : quæ omnia nobis tradita
 generali nomine appellat gloriam, per vocabulum
 apud nos magnificentias. Hujus itaque gloriæ dicit
 ipsum esse Patrem et velut Opificem. « Dei nobis
 spiritum sapientiæ. » Utique sapientiæ nobis opus
 est, ut cognoscamus quæ nobis a Deo donata sunt.
 « Animalis enim homo non accepit ea quæ sunt
 spiritus », stultitia siquidem ipsi sunt. — « Illumi-
 natos oculos. » Nam qui Deum ut oportet cogno-
 vit, nequaquam de alio quovis quod a Deo factum
 est ambigere poterit, quasi hoc ipsi possibile sit,
 illud autem impossibile. Omnia enim divinæ naturæ
 possibilis sunt. Hanc autem cognitionem nullo alio
 modo habere quisquam poterit nisi per Spiritum
 sanctum. « Nam Spiritus cuncta scrutatur, etiam
 profunda Dei ». — « Ut sciatis. » Alio enim modo
 non datur Deum cognoscere, nisi illuminet mentis
 oculos. « Quæ sit spes vocationis ipsius. » Quo-
 niam enim hoc futurum est, spiritus opus est
 revelatione. Vocationem autem dicit sperata bona
 ob quæ vocati suimus. Manifestum est autem quod
 ob adoptionem et hæreditariam possessionem regni
 cælorum, et ut Christus fieret caput nostrum. « Et
 quæ divitiæ gloriæ. » Patet, quam excellentia
 verba : divitiæ gloriæ, hæreditas Dei. Hæc autem
 erunt in sanctis. Nam qui talibus digni habentur
 sancti sunt.

10 Et hoc ergo spirituali eget gloria. « Et
 quæ sit excellens magnitudo. » Dixit quænam
 futura sunt, dicit etiam quod factum est, ut hoc
 etiam illa confirmet. Quod est autem
 hoc? nempe quod nos crediderimus : vere enim
 maximam potentiam Dei indicium est, quod nos qui
 adeo ferini eramus, Deo crediderimus, ac cælesti
 philosophemur. Nam immensa magnitudo ineffa-
 bilis potentie ipsius etiam in nos credentes de-
 monstratur. Quomodo? Quia nos cum in affectibus
 omnes sensus mortuos haberemus, et ipsam ratio-
 nem in his sepultam et confusam, resuscitavit et
 vivificavit, ut nos susciperemus fidei ipsius splen-
 dorem ac claritatem. Vere hoc robur fortitudinis
 ejus. Ideo quoque precatur ut hoc intelligant per
 sapientiam spiritus. Si enim intellexerimus benefi-
 cium quo affecti sumus, et illud magis amplecte-
 mur, et erga benefactorem grato magis animo
 affici erimus. Ait autem : « Secundum efficaciam,
 quam exereuit in Christo : » aut quod ejusdem sit for-
 titudinis et efficacie resuscitasse nos a morte animæ,
 et Christum ac Deum nostrum a morte corporis. Aut,
 « Secundum efficaciam » dicit, causam reddens exci-
 tationis nostræ, nempe per quam credidimus, et per
 quam resurreximus a morte animæ. Efficacia enim
 quam exereuit in Christo is qui excitavit eum, etc.

* II Cor. i, 3. * II Cor. xiii, 11. * Psal. xxi, 10. * I Cor. ii, 14. * Ibid. 10.

hæc fuit causa qua crederemus ac respiceremus a priori errore. Surrexit namque quia mortuus est : mortuus est autem quia incarnatus est : suscepit vero carnem ut nos in filios adoptaret. Et hæc omnia efficaciz sunt illius qui excitavit eum a mortuis. Ait ergo : « Secundum efficaciam : » quasi dicat : Propter efficaciam roboris fortitudinis ejus. Nam secundum illam et propter illam, et credidimus, et servati sumus. Aut per hoc quod ait : « Et quæ sit excellens magnitudo illius erga nos qui credimus : » hoc dicit, quod primitias nostras, supra omnem principatum et virtutem et potestatem ac dominationem, nempe Christum suscitatum, in dextera sua collocavit. Quanquam enim ex tota humana massa Verbum ac Deus assumptionem nostram accepit, ipse tamen credentium tantum est primitiæ et eorum qui ipsum subsequuntur : quemadmodum etiam primogenitus est inter multos fratres, nempe fideles, **11** sed non inter omnes : non enim etiam inter infideles. Ita ergo intelligendo, « Et quæ sit excellens magnitudo, » etc. (hoc enim excellenti etiam modo magnitudinem suam maxime commendat, quod terrenam naturam supra celestes sublimaverit, et ab incorporeis ordinibus adorandam præbuerit), ita, inquam, intellecta hujus dicti sententia, consequens et manifesta etiam erit intelligentia eorum quæ sequuntur. Nam ex efficacia quam exercuit resuscitans Christum, factum est ut et nostræ primitiæ Patri consederent, et nos fideles per hoc vehementer honestaremur et ornaremur. « Erga nos qui credimus. » Factum est, inquit, idque secundum efficaciam roboris fortitudinis ejus. Si enim non exercuisset eam erga nos, nequaquam credidissemus. « Quam exercuit. » Quam autem efficaciam dicis eum exercuisse erga nos ut crederemus? quam exercuit, inquit, et in Christo, cum suscitavit eum ex mortuis. Manifestum est autem, quia frequenter dictum est,

I, 20-23. Super omnem principatum et potestatem, et virtutem ac dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in sæculo hoc, verum etiam in futuro. Et omnia subiecit sub pedes illius : et eum dedit caput super omnia ipsi Ecclesie quæ est corpus illius, complementum ejus qui omnia in omnibus adimpletur.

« Super. » Nec tamen dicit *ἀνω* super, sed *ὑπεράνω*, quod vehementem superlationem designat. « Omnem principatum. » Non super hunc quidem, at non super illum, sed super omnem incorpoream potestatem. Hæc autem post incarnationis dispensationem intellige dicta esse a Paulo. Nam ante incarnationem manifestum est quod Verbum tanquam Deus æqualis erat potestatis cum Patre, sicut et nunc est cum incarnatione. « Et omne nomen quod nominatur. » Hoc est, omne nominatum ac celebre : non solum quod hic nominatur, verumetiam quod in futuro possit dici ac nominari. Nam super omnes est Filius, etiam si sit

A αὐτὴ γέγονεν αἰτία τοῦ πιστεῦσαι καὶ ἀνευχεῖν ἡμᾶς τῆς προτέρας πλάνης. Ἀνέστη γάρ, ὅτι τέθνηκε. Τέθνηκε δέ, ὅτι σεσάρκωται. Σεσάρκωται δέ, ἵνα ἡμᾶς υἱοποιήσεται. Καὶ ταῦτα πάντα τῆς ἐνεργείας ἐστὶ τῆς αὐτῆς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Τούτων, « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν, » ἵνα εἴπῃ. διὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Κατ' ἐκείνην γὰρ καὶ δι' ἐκείνην, καὶ πεπιστευκαίμεν καὶ σεσωσμεθα. Ἡ καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας, τοῦτο φησιν, ὅτι τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος ἀναστήσας τὸν Χριστὸν, ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐκάθισεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐξ οὐλοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου φαρατος τὸ πρόσλημμα ἡμῶν ὁ Λόγος καὶ Θεὸς ἡμῶν προσελάβετο, ἀλλ' οὐκ ἀπαρχὴ τῶν πιστευόντων ἐστὶ μόνον, καὶ αὐτῷ κατακολουθούντων, ὥσπερ καὶ πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν· οὐ γὰρ κἂν τοῖς ἀπίστοις. Οὕτως οὖν ἐκλαμβανόμενου, « Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος, » καὶ ἐξῆς· (τοῦτο γὰρ καὶ τὸ καθ' ὑπερβολὴν μέγεθος αὐτοῦ μάλιστα παρίστησι, τὴν γηγενὴ φύσιν ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀνυψῶσαι, καὶ ὅπῃ τῶν ἀσμάτων τάξειν προσκυνουμένην δεῖξαι·) οὕτως οὖν παραληφθεὶς τῆς τοῦ ῥητοῦ διανοίας, ἀκολουθεῖτε καὶ σαφῆς καὶ ἡ ἔννοια τῶν ἐφεξῆς. Ἐκ γὰρ τῆς ἐνεργείας ἧς ἐνήργησεν ἀναστήσας τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ τὴν ἡμετέραν ἀπαρχὴν συνεδριᾶσαι, γέγονε τῷ Πατρὶ καὶ ἡμῖν τοῖς πιστοῖς, τὸ ὑπερτεμνόμενός καὶ ὑπερχαλλοῦνός ἐστι ἐπὶ τούτῳ. « Εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας. » Γέγονε, φησὶ. Γέγονε δέ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ἐνήργησεν ἐν ἡμῖν, οὐκ ἂν ἐπιστεῦσαμεν. « Ἡ ἐνήργησεν. » Ποῶν δὲ ἐνεργείαν λέγεις ἐνήργηκεν εἰς ἡμᾶς ἵνα πιστεῦσωμεν; Ἡ, φησιν, ἐνήργησε καὶ ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ὅτι καὶ αὐτὸν ἐγγιγερμένοι εἰρηται πολλὰ, ὅλην.

quod etiam seipsum suscitaverit.

Ἐπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Καὶ πάντα ὑπέταξε ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἰδὼς κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἧτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πληῖρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου.

« Ὑπεράνω. » Οὐ λέγει, *ἀνω*, ἀλλὰ τὸ *ἀγαν* ὑψηλὸν ἐπὶ τῶν, ὑπεράνω, φησιν. « Πάσης ἀρχῆς. » Οἱ τῆς μὲν οὐ, τῆς δέ, ναί, ἀλλὰ πάσης ἀπομάται δυνάμεως. Ταῦτα δέ, μετὰ τὴν ἐνσαρκὸν εἰκονομασίαν γὰρ εἰρησάτι τῷ Παύλῳ. Πρὸ γὰρ τῆς σαρκώσεως, πρόδηλον ὡς ὁ Θεὸς Λόγος ἴσα εἶχε τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ὥσπερ οὖν καὶ νῦν ἔχει μετὰ σαρκώσεως. « Καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου. » Ἄντι, καὶ παντὸς ῥητοῦ καὶ ὀνομαστοῦ, οὐ μόνον τοῦ ἐν αὐτῷ ὀνομαζομένου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκ τοῦ δυναμένου ῥηθῆναι καὶ ὀνομασθῆναι. Ὑπεράνω γὰρ πάντων ὁ Υἱός, εἰ καὶ σεσάρκωται. « Οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ. » Ἄρα ἔστιν ἀγγελικῶν

δυνάμεων ὀνομαζα. νῦν μὲν ἀκατανόμαστα, τότε δὲ
 γνωσθησόμενα. « Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι » Εἰ τι
 ἐν ἐν οὐρανῷ, φησί, πάντων ἀνωτέρω κατέθηκε.
 « Καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοῦ πόδας αὐτοῦ. » Εἴτα
 ἵνα μὴ ἀκούουν, « Ἐκάθισεν ὑπεράνω, » νομίζεις αὐτὸν
 προτετιμησθαι μόνον, δείχνουσιν ὅτι καὶ δεσπότην
 αὐτὸν ἐποίησε πάντων. Τὴν γὰρ σφοδρὰν καὶ ἥς
 οὐκ ἐνι μείζων ὑποτιγῇ δεῖξαι θέλων, « Ὑπὸ τοῦ
 πόδας αὐτοῦ, » εἶπε. « Καὶ αὐτὸν ἔδωκε. » Καὶ
 τὴν Ἐκκλησίαν δυνάμει συνεκάθισε τῷ Χριστῷ
 εἰς ἐκθρόνον τὴν θρόνον. Ὅπου γὰρ ἡ κεφαλὴ, ἐκεῖ
 καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα. « Κεφαλὴν. » Εἰπὼν τὸν Χρι-
 στὸν κεφαλὴν τῶν πιστῶν, εἰπὼν τοῖς πιστοῖς σῶμα
 αὐτοῦ, καὶ πλήρωμα αὐτοῦ, καὶ πολλὰ τῆς περὶ
 ἡμᾶς φιλανθρωπίας καὶ οικονομίας εὐεργετήματα,
 ἐπάγει καὶ τῆς θείας αὐτοῦ καὶ ἀκηράτου οὐσίας
 ἑνδειγμα. Ἀλλ' ἔτινος ἐστὶ σῶμα; φησί, τίνος πλῆ-
 ρωμα; Τίνος; Τοῦ πληροῦτος τὰ πάντα. Οὐκ ἐν
 τινι ἐνεργείᾳ καὶ διοικήσει, ἀλλ' ἐν πᾶσιν. Αὐτὸς
 ἐδουλοῦργησε πάντα. Αὐτὸς ἔδωκε πνοὴν τοῖς ζῶσιν,
 αὐτὸς συνέχει, αὐτὸς προνοεῖται, αὐτὸς τὰ πάντα
 ἐν πᾶσι πράγμασι πληροὶ καὶ διέπει. Τοῦτου οὖν
 τοῦ τηλικούτου καὶ τοσοῦτου, τοῦ εἰς πάντα καὶ ἐν
 πᾶσιν ἐξαπλοῦντος αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας, σῶμα καὶ
 πλῆρωμα ἡζιωθῆμεν καλεῖσθαι. Ἀλλ' εἰ οὕτως νοη-
 θεῖται τὸ πληροῦμένον, ἀντὶ τοῦ πληροῦντος ἐκλη-
 φθῆται. Ἀκολουθότερον οὖν τῇ λέξει, ὡς ἐνόη-
 σαν οἱ πρὶ ἡμῶν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] « Ὑπὲρ πάντα τῇ
 Ἐκκλησίᾳ. » Ἡ ὑπὲρ ἀγγέλους, φησί, καὶ ἀρχαγγέ-
 λους αὐτὸν τὸν Ὡν ἔδωκε κεφαλὴν, ἡ τὸν ὄντα
 ὑπὲρ πάντα τὰ ἐρωμένα καὶ νοούμενα Χριστόν. Ἡ
 ὑπὲρ πάντα τὰ ἀγαθὰ τοῦτο πεποίηκε, τὸν Ὡν
 δοῦναι κεφαλὴν. « Ἡτι; ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ. »
 Ὑπερβολὴ τίς ἐστιν. Ἰνα γὰρ μὴ ἀκούσας κεφα-
 λὴν, ἀρχὴν τινα καὶ ἐξουσίαν νομίσῃ, Σωματικῶς,
 φησὶν, ἡμῶν ἐστὶ κεφαλὴ, καὶ ἡ Ἐκκλησία πλῆρω-
 ᾷ ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ. Ἀποκλήροι γὰρ καὶ τέλειον ποιεῖ
 σῶμα τὴν κεφαλὴν, ὥσπερ καὶ ἡ κεφαλὴ πλῆρωτικὴ
 ἐστὶ τοῦ λοιποῦ σώματος. « Τὸ πλῆρωμα. » Οὐδεὶς
 φέρεται ῥήματος ὁ Ἀπόστολος, πρὸς τὸ δεῖξαι τὴν
 ἑνωσιν ἡμῶν τὴν πρὸς τὸν Χριστόν. Διό φησι, « Τοῦ
 τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληροῦμένου, » δεικνύς ὅτι κοινῇ
 τῆς Ἐκκλησίας χρῆζοντα τὸν Χριστόν, πρὸς τὸ ἀνα-
 πληρωθῆναι, ἀλλ' ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου πιστοῦ. Ἄν
 γὰρ μὴ ὤμεν ὁ μὲν τις αὐτοῦ ποῦς, ὁ δὲ χεῖρ, ὁ δὲ
 ἑτερόν τι μέλος, οὐκ ἀναπληροῦται αὐτοῦ τὸ σῶμα.
 Εἰκότως οὖν καὶ καθὼς εἰς ἡμῶν, χρῆσθης ἐστὶ πρὸς
 τὴν συμπλήρωσιν τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τότε οὖν ἀνα-
 πληροῦται, ὅταν ὤμεν ἅπαντες ἡνωμένοι. Ἡ οὖν Ἐκ-
 κλησία πλῆρωμά ἐστὶ τῆς κεφαλῆς, τοῦτέστι τοῦ
 Χριστοῦ. « Τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Τοῦ πάντα
 αὐτοῦ, φησί, τὰ μέλη διὰ τῶν πάντων ἀνθρώπων
 πληρουμένου Χριστοῦ.

Impletur, quando fuerimus omnes uniti. Ecclesia igitur complementum est capitis, hoc est Christi. « Qui
 quoad omnia in omnibus. » Qui, inquit, Christus quoad omnia membra per omnes homines completur.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν καὶ Ἰουδαίων οικειώσεως
 πρὸς Θεὸν διὰ Χριστοῦ ἐπ' ἐλπίδι κατὰ χά-
 ριν.

Kal ὁμᾶς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι

A incarnatus. « Non solum in saeculo hoc. » Sunt
 itaque angelicarum potestatum nominata, nunc qui-
 dem nobis innominata, tunc vero cognoscenda.
 « Verumetiam in futuro. » **12** Si quid, inquit, est in
 coelo, super omnes sedit. « Et omnia subiecit sub
 pedes illius. » Deinde ne audiens quod eum super
 alia sedere fecit, existimes eum tantum prae-hono-
 rari, ostendit quod etiam Dominum universorum
 fecit illum : vehementem enim et quae maiorem non
 est dare subjectionem ostendere volens, dixit : « Sub
 pedes illius. » — « Et eum dedit. » Et Ecclesiam po-
 testate collocavit cum Christo in illum thronum :
 ubi enim est caput, ibi et reliquum corpus.
 « Caput. » Postquam Christum caput dixit creden-
 tium, postquam credentes corpus dixit ipsius
 et complementum ejus, multaque benignitatis ac
 dispensationis erga nos beneficia, subiungit etiam
 divinitatis illius et immortalis substantiae exem-
 plum. Sed cujus estis, inquit, corpus? cujus com-
 plementum? Cujus? Ejus qui adimplet omnia :
 non in aliqua efficacia et administratione, sed in
 omnibus : ipse creavit omnia, ipse spiritum dedit
 viventibus, ipse conservat, ipse providet, ipse omnia
 in omnibus rebus implet et gubernat. Hujus er-
 o talis ac tanti qui in omnia et in omnibus suas adim-
 plet actiones, nos corpus et complementum vocari
 digni censemur. A : si ita hoc intelligatur, πληρου-
 μένου capiendum erit pro πληροῦντος (passivum
 videlicet pro activo) : Qui adimpletur, pro, Qui
 adimplet. Erit ergo magis consequens ad ipsam
 dictionem, sicut intellexerunt qui nos praecesserunt.
 — « Super omnia ipsi Ecclesiae. » Aut super
 angelos, inquit, et archangelos ipsum Filium desit
 caput. Aut eum qui est super omnia quae videntur,
 quaeque intelliguntur, nempe Christum. Aut super
 omnia bona hoc fecit, ut Filium daret caput.
 « Quae est corpus illius. » Hyperbole quaedam est.
 Ne enim audito capite principatum aliquem aut
 potestatem intelligas, corporaliter, inquit, loquendo
 nostrum est caput, et Ecclesia complementum est
 Christi : ipsum namque corpus adimplet ac per-
 fectum facit caput, quemadmodum et caput com-
 plementum est reliqui corporis. « Complementum. »
 Omnem movet lapidem Apostolus, ut ostendat co-
 gnationem ac unionem nostram ad Christum. Ideo
 ait : « Qui quoad omnia in omnibus adimpletur » (ut
 sit alius intellectus), ostendens non quod communi-
 ter Christus egeat Ecclesia ad hoc ut compleatur,
 sed unoquoque homine fidei. Nisi enim essemus,
 hic quidem pes ipsius, iste **13** autem manus, ille
 vero aliud quoddam membrum, non compleretur
 corpus ipsius. Merito ergo quisque nostrum necessa-
 rius est ad complementum corporis ejus. Tunc ergo

CAPUT III.

De gentium ac Judaeorum familiaritate erga Deum
 per Christum ob spem secundum gratiam.

II, 1-5. Et vos cum essetis mortui per delicta ac

peccata, in quibus aliquando ambulastis juxta sæculum mundi hujus, juxta principem potestatis aeris, et spiritus nunc agentis in filiis contumacibus : in quibus et nos omnes conversati sumus aliquando : nempe in concupiscentiis carnis nostræ, facientes quæ carni ac menti libebant : et eramus natura filii iræ, quemadmodum et ceteri.

« Et vos cum essetis mortui. » Non corporalem dicit quæ ex Adam exordium habuit mortificationem, sed ipsius animæ ex peccatis procedentem. Respondet sermo post multam verborum ambagem. Et vos, inquit, cum essetis mortui per delicta : deinde multis circuitibus impleto sermone ana cum ejusdem dicti repetitione, puta Etiam cum essemus mortui per delicta, paulatim reddidit : Convivificavit nos una cum Christo. Multus est autem ipsi hujus schematis usus. « In quibus aliquando ambulastis. » Aut per remissionem intellige, quod videlicet in præsentī vita ambulaveritis in peccatis. « Juxta sæculum mundi hujus. » Sæculum mundi hujus dicit, vitam perversam, et quæ agitur in peccatis, eo quod præsens vita peccatis abundet. **14** Principem vero potestatis vocat Satanam, propterea quod multi nostrum nos ipsos ultro dederimus sub illius potestatem. Neque enim a Deo, sed a nobis constitutum est ut dominaretur. Principem itaque dicit ipsum ad præsentia respiciens. « Potestatis. » Dominatur enim et potestatem habet Satanæ circa aereos et pravos spiritus. « Secundum quem, » sive juxta cujus consilium et voluntatem, nos qui ambulavimus et mortificati fuimus, et filii iræ fuimus, copiosa Dei misericordia et incredibili amore suscitati et vivificati sumus. « Aeris. » Manifeste nos docuit quod olim quidem diabolo concedita fuerit aeris potestas : at ubi propter pravitatem ab hac excidit, factus est impietatis ac malitiæ magister : nec tamen omnium dominatur, sed his dumtaxat qui divinis jussis non acquiescunt. Nam hoc dixit filios contumaces : Ephesiis divinum beneficium ad memoriam reducens, quod jam peccato mortuos et potestate diaboli redactos, salute dignatus sit.

Alio modo. Recte addidit, Aeris. Quanquam enim nos ipsum principem constituerimus, sub cælo tamen est ejus principatus non super cædum. Qui vero sub cælo est, aut in terra est aut in aere : hic autem cum sit spiritus, est in aere. Naturalis enim est spiritibus aerea conversatio. Vide autem subjectam illi regionem : « Juxta principem, inquit, potestatis. » Quemnam ? Aeris principem, hoc est aereum principem : neque enim ipsi aeri dominatur, sed aereis. Deinde rursum idem explanans ait : Spiritus. Est enim Satanæ spiritus, tanquam nostri comparatione incorporeus. Aut quod princeps sit ipsius spiritus aeris, hoc est ipsius spiritus : qui est in aere, nempe aereorum pravorum spirituum. Cum enim in ipsos haberet principatum priusquam caderet, habet quoque et post casum. —

A καὶ ταῖς ἁμαρτίαις, ἐν αἷς ποτε περιπατήσατε, κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργούντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεστράφημεν ποτε ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν, ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διατοῶν, καὶ ἡμεῖς τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποί.

« Καὶ ὑμεῖς ὄντας νεκροὺς. » Οὐ τὴν σωματικὴν λέγει, τὴν ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἀρξαμένην νεκρωσιν, ἀλλὰ τὴν ψυχικὴν, τὴν ἐξ ἁμαρτιῶν. Ἡ ἀναπόδοσις, μετὰ πολλὴν σύμφρασιν. Καὶ ὑμεῖς ὄντας, φησὶ, νεκροὺς τοῖς παραπτώμασιν· εἴτα πολλὰς περιβολαῖς μεστῶσας τὸν λόγον, μετὰ ἐπαναλήψεως, τοῦ αὐτοῦ βητοῦ, ὅλον, καὶ διταῖ· ἡμεῖς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασιν, ἀπέδωκε τὸ κατὰ πόδα, Συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. Πολλὴ δὲ αὐτῷ τούτου τοῦ σχήματος ἡ χρῆσις. « Ἐν αἷς ποτε περιπατήσατε. » Ἡ ἀπολειμμένης νόησον, ὅτι Ἐν τῷ νῦν, φησὶ, κόσμῳ περιπατήσατε ἐν ἁμαρτίαις. « Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου. » Αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, τὸν διαστραμμένον λέγει βίον, καὶ τὸν ἐν ἁμαρτίαις, διὰ τὸ πλεονάζειν ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὰς ἁμαρτίας. Ἀρχοντα δὲ φησὶν ἐξουσίας, τὸν Σατανᾶν διὰ τὸ τοὺς πολλοὺς ἡμῶν ἰκόντας ἐκδεσπόζειν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν. Ὅτε γὰρ ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξ ἡμῶν ἄρχειν χειροτονήται. Ἀρχοντα οὖν αὐτὸν λέγει, πρὸς τὰ παρόντα ὄρων. « Τῆς ἐξουσίας. » Ἀρχει γὰρ καὶ ἐξουσιάζει ὁ Σατανᾶς, τῶν ἐναερίων καὶ πονηρῶν πνευμάτων. « Καθ' ὃν, » τούτεστι, καθ' οὗ βουλὴν καὶ θέλημα ὑμεῖς περιπατήσαντες καὶ νεκρωθέντες, καὶ ὀργῆς τέκνα γεγονότες, τῷ πλοσυρῷ ἐλείτε τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ ἀνυπερβλήτῳ ἀγάπῃ, ἀνέστηκαμεν καὶ ἐζωοποιήκαμεν. « Τοῦ ἀέρος. » Σαφῶς ἡμᾶς ἰδίδασκεν, ὡς πάλαι μὲν ὁ διάβολος τοῦ ἀέρος ἀνεπιστεύθη τὴν ἐξουσίαν. Ἐκπεσὼν δὲ ταύτῃ· διὰ τὴν πονηρίαν, διδάσκαλος δυσσεβείας καὶ πονηρίας ἐγένετο. Οὐ μὴν ἀπάντων κρατεῖ, ἀλλὰ μόνων τῶν οὐ πρᾶσιμένων τὰ θεῖα κληρύματα. Τούτους γὰρ υἱοὺς ἀπειθείας εἶπε, τῆς βίαις εὐεργεσίας τοῦ Ἐφεσίου ἀνσμιμνήσκων, ὅτι νεκροὺς ἦδη γεγεννημένους διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τελούντας τοῦ διαβόλου, τῆς αὐτηγίας· ἔξισαν.

C Ἀλλως. Καλῶς, τὸ, « Τοῦ ἀέρος, » προσέθηκεν. Εἰ γὰρ καὶ ἄρχοντα αὐτὸν ἡμεῖς χειροτονήσαμεν, ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐστὶν αὐτοῦ ἡ ἀρχή, οὐχ ὑπὲρ τὸν οὐρανόν. Ὁ δὲ ὢν ὑπὸ τὸν οὐρανόν, ἢ ἐν τῇ γῇ ἐστὶν ἢ ἐν τῷ ἀέρι. Οὗτος δὲ ὡς ὢν πνεῦμα ἐν τῷ ἀέρι ἐστὶ. Φύσις γὰρ τοῖς πνεύμασιν, ἢ ἐναερίως διατριβή. Ὅρα δὲ τὸ κατὰ πόδα τοῦ χωρίου, « Κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας. » Ποῖον τοῦτον; Τὸν τοῦ ἀέρος ἄρχοντα, τούτεστι, τὸν ἐναερίων ἄρχοντα. Οὐ γὰρ ἀέρος ἄρχει, ἀλλὰ ἐναερίων. Εἴτα πάλιν ἐπισσηφίζων αὐτὸν, φησὶ, « Τοῦ πνεύματος. » Πνεῦμα γὰρ ὁ Σατανᾶς, ἐπειδὴ ὡς πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἀσώματος. Ἡ δὲ ὅτι ἄρχων ἐστὶ τοῦ ἀέρος τοῦ πνεύματος, τούτεστι τοῦ ὄντος ἐν τῷ ἀέρι πνεύματος, ὅλον τῶν ἀερίων πονηρῶν πνευμάτων. Ἀρχων γὰρ αὐτῶν πρὶν πύση, ἄρχει καὶ μετὰ τὸ πύσειν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ὅσα κατὰ τὸ νόημα τούτου.

δ μᾶλλον καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης δέχεται, ἀρχὼν μὲν ἐστὶ τῶν μετ' αὐτοῦ πεσόντων, ἡμῶν δὲ οὐκ ἀρχει, οὐδὲ ἤρξεν, ἀλλὰ μόνον ἐνεργεῖ, ἐξὼν ἡμῖν, μὴ δέξασθαι αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, «Τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος. » Ὁρᾷς ὅτι οὐκ εἶπεν, Ἀναγκάζοντος, ἢ Βιάζομένου, ἀλλ', «Ενεργοῦντος; » καίτοι εἰ ἀρχὼν ἦν τῇ ἀληθείᾳ, καὶ μὴ ἐκ τῆς ἡμῶν βῆθυσιας καὶ πονηρίας χειροτόνητο, καὶ τοῦ ἀναγκάζειν ἐξουσίαζεν ἂν. Νῦν γὰρ τὸ, «Ενεργοῦντος, » δηλοῖ, ὅτι ἐκόντες αὐτὸν παραδεχόμεθα. Καὶ οὗτοῦτο ἐστίν, ἐπάγει· «Τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, » τούτέστι, τοῖς θεῶν μὲν μὴ πειθομένοις, ἐκείνῳ δὲ, οὐ μὴ ἀναγκάζομένοις. Εἶτα ἐπάγει, «Ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεστράφημεν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἤγαγε μνήμην τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν, εἰκὸς δὲ ἦν αὐτοὺς αἰσχύνοσθαι ἐπ' αὐτοῖς, καὶ αὐτὸν κοινωνὸν ποιεῖν, καὶ οὐ μόνον αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ πάντας, ταύτη καὶ τὴν δύναμιν τοῦ λυτρωσαμένου Χριστοῦ ἀνακηρύττων. Σαρκὸς δὲ φησι, τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν. «Τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν. » Ὡς εἰ εἶπε· Καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς ἀμαρτάνοντες. «Καὶ ἤμεν τέκνα φύσει ὀργῆς. » Ὅσπερ τέκνα ἀπωλείας καὶ γέννης· εἰρηγεται οἱ ἄξια ἀπωλείας καὶ γέννης πράττοντες, οὕτω καὶ τέκνα ὀργῆς οἱ ἄξια ὀργῆς. Οὕτω καὶ Ἰούδας υἱὸς ἀπωλείας, τῷ τὰ τῆς ἀπωλείας πεπραχέναι. Τὸ δὲ, φύσει, οἷον ἀληθῶς, γνησίως, «Ἡ; οἱ λοιποί. » Οὗτοι γὰρ ἦν τῶν τοιούτων ἐλευθεροί.

Ὁ δὲ θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἦν ἡγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. Χάρτι ἐστε σεσωσμένοι, καὶ συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

— [ΘΩΤ.] Οὐκ ἀπλῶς ἐλεήμων, ἀλλὰ πλούσιος ἐν ἐλέει. Ἐν γὰρ τοῖς πειθαρχοῦσι Χριστῷ, ἀνενέργητός ἐστιν, οὐδὲν ἰσχύει, οὐδὲν ἐξουσίαζει. Οἱ δὲ αὐτοὺς υἱὸς καὶ κληρονόμους τῆς ἀπειθείας αὐτοῦ ἀπεργασάμενοι, οὗτοι καὶ ἐνεργοῦνται καὶ ἐξουσίαζονται ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἤμεν ἡμεῖς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Πῶς; Ἐν τῷ ποιεῖν τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ θεὸς πλοῦτος ἐλέους καὶ ὑπεραγαπήσεως ἐβρύσατο ἐκείθεν, καὶ νεκρωθέντας ἀνέστησε. διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ, ἀπὸ τοῦ πολλοῦ ἐλέους γέγονε. Πῶς γὰρ ἂν οἱ τέκνα ὀργῆς ὄντες ἠγαπήθημεν; «Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροῦς. » Νεκροῦς, ὅσον πρὸς ἐνέργειαν ἀγαθοῦ τινος. Τοῦτο δὲ γέγονε, φησὶ, διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν. «Συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. » Πάλιν τὸν Χριστὸν εἰς μέσον φέρει, ἀξιόπιστον τὸ πρᾶγμα ποιεῖν. Εἰ γὰρ ἡ ἀπαρχὴ ζῆ, καὶ ἡμᾶς τὸ λοιπὸν αὐτοῦ σῶμα συνεζωοποίησεν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Νῦν μὲν τῇ δυνάμει, ὕστερον δὲ καὶ ἐνεργείᾳ. «Χάρτι ἐστε σεσωσμένοι. » Οὐ καμᾶν, οὐ κατορθώμασιν ἰδιοῖς. Δεόν γὰρ κολάζει τοὺς γενομένους τέκνα, φησὶν, ὀργῆς, τούτους ἔσωσε χάριτι

A Juxta hunc itaque intellectum, quem magis divinus approbat Cyrillus, divus quoque Joannes suscipit, princeps quidem est eorum qui una cum eo occiderunt: nobis autem non dominatus est: sed solum agit, cum liceat nobis ejus non suscipere actionem. «Nunc agentis. » Vides quod non dixerit Cogentis aut Violentiam inferentis, sed «Agentis? » atqui si vere dominaretur, et non ex nostra socordia ac pravitae constitutus esset, potestatem utique etiam cogendi haberet. 15 Quod enim nunc «Agentis» dicit, designat quod voluntarie ipsum suscipiamus. Et quia hoc est, subjungit: Filiis contumacibus, hoc est, Deo quidem non obtemperantibus, sed isti, quanquam minime coactis. Deinde subdit: «In quibus et nos omnes conversati sumus. » Quoniam enim mentionem fecit peccatorum ipsorum, verisimile autem erat eos propter illa puderi, seipsum quoque socium facit: nec tantum se ipsum, sed et omnes: hoc etiam modo Christi redemptoris potentiam prædicans. Carnem autem dicit carnalia desideria. «Quæ carni ac menti libebant. » Ac si diceret: «Et corpore et animo peccantes. » Et eramus natura filii iræ. «Quemadmodum filii perditionis ac gehennæ dicti sunt, qui digna perditione ac gehenna operantur: ita et filii iræ qui ea faciunt quæ iram merentur. Sic et Judas filius perditionis, quod perditionis opera fecisset. Quod autem ait: Natura hoc est vere, legitime. «Sicut et ceteri. » Nemo enim erat qui ab hujusmodi liber esset.

B 11, 4-7. Sed Deus qui dives est in misericordia, propter multam charitatem suam qua dilexit nos, etiam cum essemus mortui per delicta, convivificavit nos una cum Christo. Per gratiam estis servati: simulque resuscitavit, et simul sedere fecit inter celestes per Christum Jesum, ut ostenderet in saculis supervenientibus eminentem opulentiam gratiæ suæ, in benignitate erga nos per Christum Jesum.

Non utique misericors, sed dives in misericordia. In his enim qui Christo obtemperant, inefficax est, nec quidquam potest, aut potestatem ullam habet. Qui vero seipsos filios ac hæreses inobedienciæ illius reddiderunt, in his operatur et potestatem habet: et eramus nos sub potestate illius. Quomodo? In eo quod faceremus voluntate ejus. Sed Deus sua copiosa misericordia et eximia charitate nos inde liberavit, et mortuos resuscitavit. «Propter nimiam charitatem suam. » Hoc autem a multa misericordia provenit. Quomodo enim cum essemus filii iræ, dilecti fuisset? «Etiam cum essemus mortui. » Mortui quantum ad boni alicujus operationem. 16 Hoc autem factum est, inquit, propter delicta nostra. «Convivificavit nos una cum Christo. » Rursum Christum in medium adducit, rem ipsam reddens fide dignam. Si enim primitiæ vivunt, ex consequenti etiam nos qui corpus ejus sumus vivificavit. — Nunc quidem potestate, postmodum vero efficacia. «Per gratiam estis servati. » Non labore, non propriis bonis

operibus. Nam cum oportuisset punire eos qui facti erant filii iræ, hos sola gratia servavit. « Simulque resuscitavit et simul sedere fecit. » Quemadmodum enim excitatis primitiis nostris et capite Christo, nos etiam per ipsum excitavit : ita ipso sedente consequens etiam est ut corpus sedeat. Ideo ait : « Per Christum Jesum. » Nam *in*, id est, in capitur pro *dià*, id est, *per*. Quod autem sedent qui digni sunt, audi Christum loquentem discipulis : « Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel ¹⁰. » Et rursum : « Sedere autem a dextris aut sinistris non est meum dare, sed *his* continget quibus paratum est a Patre meo ¹¹. » Interim ergo paratum est. Rursumque : « Volo ut ubi sum ego, ibi sint et ministri mei ¹². » — « Ut ostenderet in sæculis. » Ne quis incredulus esset his quæ dicta sunt, vide quomodo illud reddat credibile. Unde ait : Hæc autem non tantum propter dilectionem erga nos, quantum ut ostenderet eminentem opulentiam gratiæ in sæculis supervenientibus. « Benignitate erga nos per Christum Jesum. » Hoc est, non in Christo dumtaxat hæc perstiterunt, sed per ipsum ad nos quod reliquum est corpus. Quid est autem quod

II, 8-10. Gratia enim estis servati per fidem, idque non ex vobis. Dei donum est : non ex operibus, ne quis gloriatur. Nam ipsius sumus opus conditi per Christum Jesum ad opera bona quæ preparavit Deus ut in eis ambularemus.

« Gratia. » Quæ videlicet est per fidem, « idque non ex vobis. » Ex nobis quidem est fides, verum ipsius quoque occasio est Deus. Nisi enim incarnatus fuisset, quomodo potuissemus credere? Nam, « Quomodo, inquit, credent nisi audierint? » **17** Ideo donum Dei vocat fidem. Aut etiam propterea donum, quia neque fides per seipsam salvare potuisset, nisi Deus per ipsam salvare voluisset. Donum itaque Dei est quod nos crediderimus, et quod per fidem salvemur donum etiam Dei est. « Non ex operibus ne quis gloriatur. » Non quod nollet ex operibus salvare, sed quod nullus potuerit ex operibus salvari, nisi per fidem. Quia ergo nullus potuit ex operibus salvari, non etiam gloriabitur.

« Non ex operibus. » Ne quis arrogantiam ansam accipiat, quasi ex propriis operibus factus sit salvus. Atqui licet contingeret ex operibus salvum fieri, nec sic oporteret, inquit, in arrogantiam ac jactantiam decidere. Quamobrem? Quia Dei opus sumus : neque id tantum, verum etiam ad hoc conditi ut bonum operaremur. Itaque etiam si ex bonis operibus salvaremur, utique justum esset causam in Deum referre, eique gratias agere, quod ipse nos ad id condiderit, et non ad nos ipsos ea quæ arrogantiae sunt firmare. Quando verò ad bona opera conditi, non solum nihil boni operati su-

Α μόνη. « Καὶ συνήγαγε καὶ συνεκάθισεν. » Ὅτι περ γὰρ τῆς ἀπαρχῆς ἡμῶν καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ ἐγγεγεμμένης, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτῆς ἡγείραν, οὕτως αὐτῆς καθέσθμενης, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα συγκαθίσταται. διὸ φησιν, « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τούτῳ, διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ὅτι δὲ καθίζουσιν οἱ ἀδελφοί, ἀκούου τοῦ Χριστοῦ λέγοντος τοῖς μαθηταῖς. « Καθίσθετε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. » Καὶ πάλιν. « Τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ ἐκωνύμων, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' ὅς ἡτοίμασται παρὰ τοῦ Πατρὸς μου. » Τέως οὖν ἡτοίμασται. Καὶ πάλιν. « Θέλω ἵνα ἔπου εἰμὶ ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ εἰ διάκονοι οἱ ἐμοί. » — « Ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι. » Ἵνα μὴ τις ἀπιστήσῃ τοῖς εἰρημένοις, ὅρα πῶς αὐτὸ πιθανὸν ποιεῖ, καὶ φησιν. « Ταῦτα δὲ οὐ τοσοῦτον διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην μόνον, ὅσον ἵνα καὶ ἐνδείξηται τὴν ὑπερβάλλοντα πλεοντοῦν τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰῶσι, φησίν. » Ἐν χριστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὅτι τούτῳ, οὐκ ἄγρι τοῦ Χριστοῦ ταῦτα μόνον σταίη, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἤξει καὶ εἰς ἡμᾶς ὡς ἀπ' ἀρχῆς πρὸς τὸ ὅλον. Τί δὲ ἤξει; τὸ συζωοποιηθῆναι, τὸ συγκαθίσταται.

quoque perveniunt tanquam a principio ad totum pervenit? nempe una vivificari et una sedere.

Τῇ γὰρ χάριτι ἔστε σσσωμένοι διὰ τῆς πίστεως, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν. Θεοῦ τὸ δῶρον, οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μὴ τις καυχῆσθῃται. Αὐτοῦ γὰρ ἔσμεν ποτήριον, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς. οἱς προητοίμασεν ὁ Θεός, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν.

« Τῇ γὰρ χάριτι. » Τῇ διὰ τῆς πίστεως χάριτι, « Καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν. » Ἐξ ἡμῶν μὲν ἡ πίστις, ἀλλὰ καὶ αὕτη: πρόβασι, ὁ Θεός. Εἰ γὰρ μὴ ἐντιθρόωνησε, πῶς εἰχομεν πιστεύσαι; Πῶς γάρ, φησὶ, πιστεύουσιν, ἔν μὴ ἀκούσασιν; διὰ δῶρον θεοῦ καλεῖ τὴν πίστιν. Ἡ καὶ δῶρον διὰ τοῦτο, ὅτι οὐδὲ ἡ πίστις ὥσπερ ἰσχυρὸν καθ' ἑαυτὴν, εἰ μὴ ὁ θεὸς ἡθουλήθη διὰ τῆς πίστεως σώσαι. Ὅστε τὸ πιστεύσαι ἡμᾶς, δῶρον θεοῦ, καὶ τὸ διὰ πίστεως σωθῆναι δῶρον θεοῦ. « Οὐκ ἐξ ἔργων ἵνα μὴ τις καυχῆσθῃται. » Οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἡθουλέτο ἐξ ἔργων σώσαι, ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς ἰσχυρὸν ἐξ ἔργων σωθῆναι, εἰ μὴ διὰ πίστεως. Ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς ἰσχυρὸς ἐξ ἔργων σωθῆναι, οὐδὲ καυχῆσθαι.

« Οὐκ ἐξ ἔργων. » — [FOT.] Ἵνα μὴ τις ἀφορμὴν ἀπονοίας λάβῃ. ὡς ἐξ οὐκείων ἔργων σωθεὶς. Καίτοι καὶ εἰ ἐξ ἔργων ἐντὶν σώζεσθαι, οὐδ' οὕτως, φησὶ, ἔχρη ἐξ ἀπονοίας καὶ καυχῆσαι ἐκπαρῆν. διὰ τί; Ὅτι ποιεῖν ἔσμεν τοῦ θεοῦ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ ἀγαθοεργεῖν κτισθέντες. Ὅστε καὶ εἰ ἐξ ἔργων ἐσώζεσθαι, εἰς θεὸν ἂν εἴμεν διχαροὶ ἀναπαρεῖν τὴν αἰτίαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν, ὅτι αὐτὸς ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ ἔκτισεν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς ἑαυτοὺς τὰ τῆς ἀπονοίας κρατούμεν. Ὅτε δὲ καὶ κτισθέντες, ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς οὐ μόνον οὐδὲν ἡθαυουργήσαμεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τούτων:τον ἀπηνέχθημεν, καὶ ἀνευχθέντες οὐκ ἐξ

¹⁰ Mat. h. xix, 28. ¹¹ Matth. xx, 23. ¹² Joan. xii, 26; xvii, 24.

ἐαυτῶν ἀπεστράφημεν, ἀλλὰ χάριτι καὶ δωρήματι τοῦ Θεοῦ, πληρὴ τις ἡ εὐχαριστία παρ' ἡμῶν ὀφείλεται τῷ Θεῷ; Τῷ δὲ, Ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς κτισθέντες, ἅμα καὶ προτρέποντές ἐστε καὶ διανιστῶντες ἐπὶ πράξεις ἀγαθὰς. Ἴνα εἴπη· Χρεῶσται ἐστε ποιεῖν τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀρχαῖόν ἐστι τὸ χρέος. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐκτίσθητε, ἀλλὰ καὶ τόκοις αὐτὸ πολλοῖς ἔδαρύνετε καὶ ῥῥήζετε, μηδὲν ἀποδίδόντες, ἀλλὰ καὶ διὰ παραβάσεως προστιθέντες. Χρεῖα οὖν πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας, εἰς τὰ τὰ ὀφειλόμενα ἀποτίσαι. «Κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.» Εἰτα ἵνα μὴ ἀκούσαντες ὅτι οὐκ ἐξ ἔργων ἐσώθημεν, ἀλλὰ χάριτι, βῆθυμότεροι γενώμεθα, δείκνυσιν ὅτι μετὰ τὴν πίστιν, καὶ ἔργων χρεῖα. «Αὐτοὶ γὰρ ἔσμεν, φησὶ, πόνημα, κτισθέντες διὰ τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.» Οὐ τὴν πρώτην ἡμῶν δημιουργίαν λέγων, ἀλλὰ τὴν δευτέραν τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι. Ἐκτίσθημεν δὲ, φησὶν, ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεός, εἰς τὸ ἐν αὐτοῖς, φησὶ, περιπατεῖν. Ἐνεστί δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῆς πρώτης δημιουργίας νοεῖν. «Οἷς προητοίμασεν ὁ Θεός.» Οἷς καὶ πρὸ τοῦ βαπτίσματος, φησὶν, ἡτοίμασεν. «Ἴνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν.» Τὴν ἐν αὐτοῖς ἀπαυστον σχέσιν δηλοῖ.

Διὸ μνημονεύετε ὅτι ὅμοις ποτε τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία, ὑπὸ τῆς λειτουργικῆς περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου, οὗτοι ἦσαν ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ χωρὶς Χριστοῦ ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίζοντες μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐμαίεσθε ὅτι ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.

«Διὸ μνημονεύετε.» Ἐπεὶ οὖν ὅπως ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς ἐκτίσθημεν, μνημονεύετε. Καὶ γὰρ ἔθος τοῖς ἀπὸ πολλῆς εὐτελείας εἰς ὕψος ἀναδραμούσι, μηδὲ μεμνησθαι τῶν προτέρων. Ὅτι ὅμοις ποτε. Θέλει εἰπεῖν ὅτι ὅμοις οἱ ἀκρόβυστοι, ἐν τοῖς ἐμπροσθεν χρόνοις, ἀλλότριοι ἦτε τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν. Νυνὶ δὲ, οἱ τότε ὄντες ἀλλότριοι καὶ πόρρω, ἐγγὺς ἐγένεσθε. Δείκνυσιν δὲ ἐκ τούτου, τοῦ Χριστοῦ τὴν κηδεμονίαν, ὅτι τοὺς ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐλπίζοντες μὴ ἔχοντας ἔσωσεν. Ὅρα δὲ εὐφρυνῶ πῶς καταβάλλει τὴν περιτομὴν, δεικνύς ἐν λόγῳ μόνον καὶ οὐκ ἔργῳ τινὶ γενναῖος ἔχειν αὐτὴν, ὡς πρὸς τὴν ἀκροβυστίαν τὸ διάφορον. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, τὰ ἔθνη οἱ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' οὐκ ἐν πνεύματι, καὶ οἱ λεγόμενοι. (Οὐ γὰρ ὄντες κατὰ τὸν πνευματικὸν λόγον.) Ὅσαι εἶπεν, ἐν σαρκὶ καὶ ἐν λόγοις τὸ ἔλαττον, οὐδαμοῦ ἐν πνεύματι. Εἰτα πάλιν περὶ τῆς περιτομῆς λέγων φησὶν, ὑπὸ τῆς λειτουργικῆς καὶ χειροποιήτου, τὴν ἐν λόγοις μόνον καὶ σαρκὶ προτίμησιν δηλῶν. «Ὅτι ἦτε.» Τὴν μνημονεύετε, οὗτοι ἦτε, φησὶν, ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ χωρὶς Χριστοῦ. Τοῦτο ἦν, φησὶ, τὸ δεινόν. Τὸ δὲ τῆς ἀκροβυστίας, ἄχρι σαρκὸς καὶ ὀνόματος ἦν ψιλοῦ. Εἰτα ὅτι καὶ ἀπηλλοτριωμένοι ἦτε τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τοῦτο δεινόν. Εἰ γὰρ καὶ ἀνάξιοι ὤφθησαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, πλην ἀλλ' ᾗδουσιν Θεόν. «Καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν.» Ἡ τοῦ

A mus, sed in contrarium potius delati sumus : et delati, non ex nobis ipsis conversi sumus, sed gratia et dono Dei, quanta debetur a nobis Deo gratiarum actio? Quod autem ait: Ad opera bona conditi, simul et adhortantis est, et ad bonas actiones excitantis ac si diceret: Debitores estis ad operandum bonum, et vetus est debitum: ad hoc enim conditi estis: sed et multis usuris debitum hoc aggravastis et auxistis, nihil reddentes aut solventes, sed transgressione potius superaddentes: opus est igitur multo studio ac diligentia ad hoc ut debita exsolvatis. «Conditi per Christum Jesum.» Deinde ne audientes quod non ex operibus salvati sumus, sed ex gratia, segiores efficiamur, ostendit quod post fidem necessaria sunt bona opera. «Nam ipsius, inquit, sumus opus conditi per Christum Jesum.» Non primam nostram creationem dicit, sed secundam quæ est in baptismo. Conditi autem sumus, inquit, ad opera bona, quæ præparavit Deus ad ambulandum in illis. Possunt autem et de prima creatione intelligi. «Quæ præparavit Deus.» Quæ etiam ante baptismum, inquit, præparavit Deus. «Ut in eis ambulemus.» Habitum ad hæc denotat qui nunquam quiescit.

18 II, 11-13. Quapropter mementote quod vos quondam gentes in carne vocabamini præputium ab ea quæ vocatur circumcisio in carne, quæ circumcisio manibus fit: quod eratis, inquam, in tempore illo sine Christo abalienati a conversatione Israel, et extranei a testamenti promissionis, spem non habentes, Deoque carentes in mundo. Nunc autem per Christum Jesum vos qui quondam eratis longinqui, facti estis propinqui per sanguinem Christi.

«Quapropter mementote.» Quoniam igitur omnino ad opera bona conditi sumus, mementote. Etenim moris est his qui a multa abiectione ad sublimitatem subito ascenderunt, non meminisci priorum. Vult dicere: Vos præputiati eratis prioribus temporibus, alieni a Deo et promissionibus; nunc autem qui tunc eratis alieni et longinqui, facti estis propinqui. Ostendit autem ex hoc Christi gubernationem, quia eos qui abalienati et spe carentes erant, salvavit. Considera verò quomodo ingeniose deprimat circumcisionem ostendens solo sermone et non opere illam præclare se habere, tanquam aliquid excellens supra præputium. Vos enim, inquit, qui eratis gentes in carne, sed non in spiritu, et qui dicebamini (neque enim eratis juxta spirituales sermonem) præputium. Ac si diceret: In carne et sermonibus est si quid vobis minus erat, nequaquam in spiritu. Deinde rursum de circumcissione loquens, ait: Ab ea quæ dicitur, et quæ manibus fit: indicans solum eum primatum qui in sermonibus est et in carne. «Quod eratis.» Quid illud est quod opus est ut meminimus? Quod eratis, inquit, in tempore illo sine Christo. Hoc, ait, miserum erat: nam esse præputium, erat carnis duntaxat et nudi nominis. Deinde quod etiam abalienati eratis: et hoc malum erat. Nam quanquam

indigni videbantur qui erant ex Israel, attamen illi Deum noverant. « Et extranei a testamentis. » Aut a lege, aut a promissione quæ ad ipsos facta fuerat. Non dixit autem Separati, sed Abalienati : neque rursus : Non participes, sed Extranei : quæ multum ostendunt alienationem. « Spem non habentes. » Judæi licet propter indignitatem frustrati erant, **19** attamen spem ex promissione habebant. Quid ad vos, inquit, gentes, quæ spem non habebatis.

« Deoque carentes in mundo. » Atqui deos adorabant, sed non erant dii : vos igitur, inquit, Deo carebatis. Nam Judæi licet offendeabant ac resistebant, Deum tamen noverant. « Deoque carentes in mundo. » Hoc est in conversatione vestra et cultu quantum ad præsentem vitam : nam quantum ad futuram etiam inviti Deum cognoscunt. Non solum autem hoc, verum etiam juxta præsentem vitam, tanquam Dei opera et ab eo gubernata, sine Deo non erant : quo modo ergo Deo carentes? propter conversationem secundum mundum, propter cultum, propter impuram mentem ac voluntatem. « Nunc autem per Christum Jesum. » Cum ostendisset quod gentes Judæorum comparatione multum ac vehementer a Deo alienatæ erant, ostendit quod propter solam Dei benignitatem propinquæ factæ sint. Hunc autem sermonem omnem movit, ut ostenderet Dei erga gentes providentiam. Nam quando magis hi qui longinqui erant, facti sunt propinqui, tanto magis ostenditur Dei erga ipsos providentia. Facti estis popinqui æγγύς et μακράν, id est prope et procul, voluntatis ac mentis sunt et non loci. Qui ergo longinqui eratis a conversatione Israel quæ est secundum Deum, facti estis propinqui. Hoc autem significat quod sequitur, Qui fecit utraque unum. Primum tamen etiam recte dictum erat. Per sanguinem, inquit, Christi hoc est per suum sanguinem. Ipse enim qui sanguinem effudit pro nobis, et per hunc solvit peccatum, omnes in propinquum adduxit : nam ipse inquit, est pax nostra. Siquidem ante incarnationem

11, 14-18. Ipse enim est pax nostra qui fecit utraque unum : et interstitium maceræ diruit, nempe similitudinem per carnem suam, legem mandatorum in decretis sitam abrogans, ut duos conderet in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem; et ut reconciliaret ambos in uno corpore Deo per crucem, cum peremisset per eam inimicitiam : et veniens annuntiavit pacem vobis qui procul aberatis, et iis qui prope. Quoniam autem per illum habemus aditum utrique in uno Spiritu ad Patrem.

20. Qui fecit utraque unum. » Nempe Judæos ac gentes. Hoc autem dicit, non quod nos ad Judæorum conversationem ac politiam duxerit, sed quod illos et nos a paternis separatos moribus ac traditionibus, mutuoque conjunctos, ad suam fidem duxerit Christus. Nos tamen gentes tanto magis

A νόμου, ἢ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγελίας. Οὐκ εἶπε δὲ, Κεχωρισμένοι, ἀλλ' Ἀπηλλοτριωμένοι, οὕτε πάλιν, Οὐ μετέχοντες, ἀλλὰ ἔσθιν. Ἀπερ πολλὴν δείκνυσιν τὴν ἀλλοτριώσιν. « Ἐλπίδα μὴ ἔχοντες. » Οἱ Ἰουδαῖοι εἰ καὶ ἀπίτευγον δι' ἀναξιοτήτα, εἶχον μέντοι ἔλπιδα ἐκ τῆς ἐπαγγελίας. Τί πρὸς ὑμᾶς, φησί, τὰ ἔθνη τὰ μὴ ἔχοντα ἔλπιδα;

« Καὶ ἄθεοι, φησὶν, ἐν τῷ κόσμῳ. » Καίτοι προσεκύον θεοὺς, ἀλλ' οὐκ ἦσαν θεοί. Ὑμεῖς οὖν, φησὶν, ἄθεοι ἦτε. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι εἰ καὶ προσέκρουον, ἤθεσαν μὲν τοὶ θεοὶ. « Καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. » Ἐν τῇ κατὰ τὸν παρόντα βίῳ πολιτείᾳ ὑμῶν καὶ λατρείᾳ. Ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι, καὶ ἀκοντες ἐπιγνώσονται τὸν θεόν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα ὡς δημιουργήματα καὶ προνοούμενα, οὐκ ἦσαν ἄθεοι. Πῶς οὖν ἄθεοι; Ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν κόσμον πολιτείας, ἀπὸ τῆς λατρείας, ἀπὸ τῆς βεβήλου προαιρέσεως. « Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Δείξας πολὺ καὶ σφόδρα ἀρεστηκῶτα τὰ ἔθνη τοῦ θεοῦ τῇ πρὸς Ἰουδαίους παραθέσει, δείκνυσιν ὅτι διὰ μόνην φιλανθρωπίαν θεοῦ ἔγγυς γεγόνασι. Τοῦτον δὲ πάντα κακίηνκε τὸν λόγον, δείκνυς τὴν πρὸς τὰ ἔθνη τοῦ θεοῦ κηδεμονίαν. Ὅσα γὰρ πόρρω ὄντες ἔγγυς γεγόνασι, τοσούτῳ μάλλον δείκνυται ἡ τοῦ θεοῦ πρόνοια περὶ αὐτοὺς. Ἐγγὺς ἐγενήθητε. Τὸ ἔγγυς καὶ τὸ μακράν προαιρέσεώς ἐστιν, οὐ τόπου. Οἱ μακράν οὖν ὄντες τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ διὰ τοῦτο καὶ τοῦ θεοῦ, ἔγγυς γεγόνατε. Ἡ οἱ μακράν ὄντες τῆς τοῦ Ἰσραὴλ πολιτείας τῆς κατὰ θεὸν ἔγγυς γεγόνατε. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἐπόμενον, ὃ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρω ἐν. Καὶ τὸ πρῶτον δὲ καλῶς ἔχει, ἐν τῷ σῶματι, φησί, τοῦ Χριστοῦ, τοῦτέστι, διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ. Αὐτὸς γὰρ τὸ αἷμα ἐκχεῖς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τούτῳ λύσας τὴν ἁμαρτίαν, πάντας ἡγάγεν ἐγγύς. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Πρὸ γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως, βέλυστοι ἦμεν καὶ ἀγγέλοις καὶ Ἰουδαίοις, οὐ μόνον ἔχθοι.

abominandi eramus et angelis et Judæis, non solum

Διὸς γὰρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν ὃ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρω ἐν, καὶ τὸ μεστωχὸς τοῦ φραγμοῦ λύσας τὴν ἐχθρὰν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν ὅμμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν εἰνῶν εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σῶματι τῷ θεῷ, διὰ τοῦ σταυροῦ ἀποκτείνας τὴν ἐχθρὰν ἐν αὐτῷ καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσας εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακράν καὶ τοῖς ἔγγυς. Ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσπαρωγὴν οἱ ἀμφοτέροι ἐν ἐνὶ Πνεύματι πρὸς τὸν Πατέρα.

« Ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρω ἐν. » Τοὺς τε Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὅτι εἰς τὴν τῶν Ἰουδαίων ἡμᾶς πολιτείαν ἡγάγεν, ἀλλ' ὅτι ἐκείνους καὶ ἡμᾶς διαζεύξας τῶν πατέρων ἐθνῶν καὶ παραδόσεων καὶ ἀλλήλοις συζεύξας, εἰς τὴν αὐτοῦ πίστιν ἡγάγεν ὁ Χριστός. Πλὴν τὰ ἔθνη μάλιστα

εὐχαριστεῖν ὁφείλομεν, ὅταν καὶ μέγιστα ἔξιναι μνη-
 «Καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ.» Μεσότοιχον φρα-
 γμοῦ, φησί, τὴν ἐχθραν τὴν πρὸς Θεόν, ἡμῶν τε
 καὶ Ἰουδαίων, ἥτις ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐγένετο παρα-
 πτωμάτων, ὡς καὶ αὐτὸς φησὶ διὰ τοῦ προφήτου·
 «Ὁὐχὶ αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν δις τῶσιν ἀνάμεσον ὑμῶν
 καὶ ἐμοῦ;» Ποῖον δὲ μεσότοιχον; Τὴν ἐχθραν φησί,
 τὴν πρὸς Θεόν. «Ἐν τῇ σαρκί·» τούτέστι, διὰ τῆς
 σαρκὸς αὐτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκ
 ἂν ἐλύθη ἡ ἀμαρτία ἡ χωρίζουσα ἡμᾶς ἀπὸ Θεοῦ.
 —[ΦΩΤ.] Διπλὴ ἦν ἡ ἐχθρα, καὶ διπλοῦν τὸ μεσό-
 τοιχόν, μέλλον δὲ καὶ τριπλὴ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀγγέ-
 λους ἐξιστολήμενον τὸ ἀνθρώπινον. Νῦν δὲ τῶς περὶ
 τῶν δύο διαλαμβάνει, ἣν εἶχον οἱ ἐξ ἰθύνων πρὸς τοὺς
 ἐξ Ἰουδαίων, καὶ ἣν ἀμφὺ πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ὁλων,
 ἀλλ' ἐκάτεραν ἐχθραν καὶ ἐκάτερον μεσότοιχον, ἑ-
 ς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. «Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν.»
 Ἐπειδὴ ἔδωκε τὸν νόμον, ἀσπαρίζομενον ἡμᾶς, ἡμεῖς
 δὲ παρέδωκεν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι, ἑσως καὶ αὐτὸν
 τὸν νόμον. Ὅσπερ ἂν εἰ τις παιδαγωγὸν δοῦς πα-
 ῖδι, ἐπὶ μὴ ἤκουε τοῦ παιδαγωγοῦ, ἐλευθερὸν εἶσθε
 καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ, θεὸν κολάσαι. Καταργήσας δὲ,
 φησί, τὸν νόμον ἐν δόγμασιν, ἡ τῇ πίστει, ἡ οἷς αὐ-
 τὸς εἶπεν· «Ἐγὼ δὲ, φησί, λέγω ὑμῖν.» — «Ἵνα
 τοὺς δύο κτίσῃ.» Ὅρξ· ὅτι οὐχ ὁ Ἕλληνας γέγονεν
 Ἰουδαίος, ἀλλὰ καὶ οὗτος κακείνος εἰς ἀμείνω κατὰ-
 στασιν ἦλθεν; κτίσῃ, φησί, δεικνύς τὴν ἀναγέννη-
 σιν. Εἰς ἕνα γὰρ πάντες εἰσὶν ἐκτισμένοι νέον τινὰ
 καὶ πιστὸν ἄνθρωπον, καὶ τοῦ γήρεως τῶν ἀμαρτιῶν
 ἁλλότριον. «Ἐν ἑαυτῷ.» Ὅσον δι' ἑαυτοῦ, οὐ δι' ἀγ-
 γέλων, ἡ ἄλλων τινῶν δυνάμεων, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ. Ἡ
 εἶ, φησί, τοῦτο πρῶτον γενόμενος, καὶ τύπον καὶ
 ὑπόδειγμα παρασχών. «Καὶ ἀποκαταλλάξῃ.» Πρὸς
 τὸν Θεὸν τοὺς ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ ἂν ποτε κατηλλά-
 γησαν τῷ Θεῷ, μένοντες Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες. Ὅτι
 γὰρ πρὸ τούτου σφόδρα ἦσαν ἀκατάλλακτοι πρὸς τὸν
 Θεόν, δεικνυσὶν ἡ ἐμφασις τοῦ ἀποκαταλλάξῃ. «Ἐν
 ἐνὶ σώματι τῷ Θεῷ.» Ὅσον γινόμενους ἐν σῶμα, οὗ
 αὐτὸς ἐστὶ κεφαλὴ. —[ΦΩΤ.] Διὰ μὲν τοῦ, Ἐν ἐνὶ
 σώματι, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐμφανίζει καταλλαγὴν.
 Διὰ δὲ τοῦ, τῷ Θεῷ, τὴν πρὸς Θεὸν ἀμφοτέρων.
 «Διὰ τοῦ σταυροῦ ἀποκτείνας.» Πῶς δὲ ἀποκατήλ-
 λαξε τῷ Θεῷ; ἀποκτείνας, φησί, τὴν ἐχθραν δι'
 αὐτοῦ. Διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ λύσας τῷ θανάτῳ
 πύτου τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὴν ἐχθραν ἑσως. Ὁ-
 δὲν δὲ ἐμφαντικώτερον τοῦ ἀποκτείνας. Τὸ γὰρ
 ἀσάλευτον τῆς λύσεως ὀφλεῖ. Πῶς οὖν νῦν, φαίη
 τις, πάλιν ἀμαρτάνομεν, ἐτέρας ἀμαρτίας γεννών-
 τας; Αἱ γὰρ πρότεροι ἀπεκτάθησαν. «Καὶ ἐλθὼν
 εὐηγγελίσαστο.» Μηδένα πέμψας, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ
 διακονησάμενος. Μακρὰν δὲ, τὰ ἔθνη καλεῖ, καὶ ἐγ-
 γὺς τοὺς Ἰουδαίους. «Ἐχομεν τὴν προσαγωγὴν.»
 Τὴν καταλλαγὴν, καὶ τὴν εἰρήνην τὴν πρὸς τὸν
 Θεόν. Ὁ γὰρ ἀπ' ἑαυτῶν ἀπῆλθομεν, ἀλλ' ὑπὸ Χρι-
 στοῦ προσήχθημεν. «Ἐν ἐνὶ πνεύματι.» Οὐκ ἐκεῖ-
 νοι μὲν ὅτε ἐγγὺς ὄντες, ἐν μελίσσι, ἡμεῖς δὲ
 ὡς μακρὰν, ἐν ἑλᾶσσιν. Διὰ γὰρ τοῦ πνεύματος

A gratias agere debemus, quanto magis extranei era-
 mus. «Et interstitium mœceriæ.» Interstitium mæ-
 ceriæ dicit similitatem erga Deum et nos ac Judæos,
 quæ ex nostris proveniebat delictis, sicut etiam ipse
 dicit per prophetam: «Nonne iniquitates vestre divi-
 sionem fecerunt inter vós et me¹²?» Quale autem
 interstitium? similitatem inquit erga Deum. «Per
 carnem suam.» Nam in pro dict capitur, id est, in
 pro per. Nisi enim mortuus esset pro nobis, ne-
 quaquam solum esset peccatum quod nos a Deo
 separabat. — Duplex namque similitas erat et du-
 plex interstitium, imo potius etiam triplex: quando
 quidem etiam adversus angelos bellum humana
 natura gerebat: nunc tamen de duabus interim
 disserit, putà quam habebant ipse se mutuo qui
 ex Judæis erant et qui ex gentibus, et quam utri-
 que habebant adversus Deum universorum: sed
 utramque similitatem et utrumque interstitium
 solvit Christus Deus noster. «Legem mandato-
 rum.» Quandoquidem legem dederat quæ nos mu-
 niret, nos autem homines illam transgressi sumus,
 solvit et ipsam legem. Quemadmodum si quis cum
 puero dederit pedagogum, quia non audit peda-
 gogum, liberum esse permittit etiam a pedagogo,
 cum punire oporteret. Abrogans autem, ait, legem
 in decretis sitam: aut propter fidem, aut propter ea
 quæ ipse tradebat: «Ego autem, inquit, dico vo-
 bis¹².» — «Ut duos conderet.» Vides quod Græ-
 cus non sit factus Judæus, sed et hic et ille ad
 meliorem statum venerint? Conderet ait, ostendens
 regenerationem. Omnes enim in unum conditi sunt
 novum quemdam et fidelem hominem, ac alienum
 a vetustate peccatorum. «In semetipso.» Hoc est,
 per semetipsum non per angelos aut alias quasvis
 potestates, sed per seipsum. Aut dicit quod hoc
 primum fecerit, typum ac speciem præbens. «Et
 reconciliaret.» Homines erga Deum. Neque enim
 reconciliari unquam Deo poterant manentes Judæi
 aut Græci. Quod enim ante hoc vehementer dissi-
 derent a Deo, 21 ostendit emphasis dictionis
 ἀποκατάλλαξῃ reconciliare. «In uno corpore Deo.»
 Hoc est factos unum corpus cujus ipse est caput.
 — Per hoc quod dicit: In uno corpore, ostendit
 conciliationem quæ facta est inter se mutuo. Per
 hoc autem quod ait, Deo, amborum reconciliatio-
 nem erga Deum. «Per crucem cum peremisset.»
 Quomodo autem reconciliavit Deo? Cum peremis-
 set, inquit, inimicitiam per eam. Per crucem enim
 soluto morte sua peccato, etiam solvit inimicitiam.
 Nihil autem majorem habet emphasis quam ἀπο-
 κτείνας. Id est, cum peremisset, denotat enim fir-
 mitatem solutionis. Quomodo ergo nunc adhuc
 peccamus? dicit aliquis, alia producentes peccata:
 nam priora perempta sunt. «Et veniens annuntia-
 vit.» Nullo misso, sed sibi ipsi factus minister.
 Procul autem fuisse dicit gentes, et prope Judæos.
 «Habemus aditum.» Reconciliationem et pacem

que est erga Deum. Non enim ex nobis ipsis profecti sumus, sed a Christo adducti sumus. « In uno spiritu. » Non illi quidem quod prope essent, majoris habiti sunt : nos autem quod procul distaremus, minoris. Per spiritum namque factos amabiles utrosque, adduxit ad Patrem : et quia per seipsum et per spiritum adduxit.

II, 19-22. Jam igitur non estis hospites et incolæ, sed concives sanctorum ac domestici Dei, superstructi super fundamentum apostolorum et prophetarum, summo angulari lapide ipso Jesu Christo : in quo quæcunque structura coagmentatur, ea crescit in templum sanctum in Domino : in quo et vos coedificamini in habitaculum Dei in spiritu.

« Jam non estis hospites. » Cum enim olim non potuerint nancisci spem cœlestium, hospites erant et incolæ. « Sanctorum. » Nunc autem, inquit, eandem habetis cum sanctis civitatem, nempe cœlestem Jerusalem. Considera vero quod non dixerit Judæorum, sed sanctorum, Abraham inquit ac similibus. « Ac domestici Dei. » Nam quod illi habebant, inquit, innumeris laboribus, hoc vobis per fidem donatum est. Volens autem vehementem significare unionem gentium ad prophetas et apostolos.

22 Superstructi aut, ac si diceret : In fundamentum positi sunt prophetae et apostoli, vos reliquam structuram completis : ut omnes in unum efficiamini templum Dei : quod est veluti super prophetas et apostolos aedificari. « Apostolorum et prophetarum. » Vide quod primi sint apostoli. « Summo angulari lapide. » Ipse enim et fundamentum et structuram continet ac complectitur. Animadvertite autem quod interdum ipsum desuper complecti dicit, ubi videlicet caput illum nominat : interdum vero inferne, ut est summo angulari lapide. Alibi vero etiam fundamentum dicit Christum. « In quo quæcunque structura. » In quo angulari lapide. « Coagmentatur. » Ostendit diligentem et studiosam structuram : simul indicans quod non alio modo crescit in templum sanctum, aut omnino salvabitur, nisi per vitam studiosam. « Crescit in templum. » Hæc enim structura ubi crescit et completur, in templum Dei perficitur. « Nam inhabitabo, inquit, in illis ¹². » Siquidem et generaliter Deus in Ecclesia habitat, et privatim in unoquoque eorum qui digni sunt. « In Domino. » Hoc est per Dominum. « Et vos coedificamini. » Primam structuram dixit universalis Ecclesie, hanc autem eorum qui Ephesi erant. « In spiritu. » Aut per spiritum, aut in spirituali structura.

CAPUT IV.

De data sibi divina sapientia ad gentium illuminationem et demonum consultationem.

III, 1-6. Hujus rei gratia ego Paulus victus sum Christi Jesu pro vobis gentibus. Siquidem audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi in vos quod secundum revelationem notum mihi fecit mysterium, quemadmodum ante scripsi paucis : ex quo potestis legentes intelligere cognitionem meam in

A ἐπεράστους ποιήσας, προσήγαγε τῷ Πατρὶ. Καὶ ὅτι διὰ τὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ πνεύματος προσήγαγεν.

Ἄρα οὖν οὐκ ἐστὶ ἐστέ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολίται τῶν ἁγίων καὶ οἰκείοι τοῦ Θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὁὗτος ἀκρογωνιαίον αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογούμενη, αὐξέι εἰς ναὸν ἁγίων ἐν Κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι.

« Οὐκ ἐστὶ ἐστέ ξένοι. » Οἱ γὰρ μὴ ἔχοντες πάλαι ἐλπίδα τεύεσθαι τῶν οὐρανίων, ξένοι ἦσαν καὶ πάροικοι. « Τῶν ἁγίων. » Νῦν δέ, φησί, τὴν αὐτὴν ἔχετε τοῖς ἁγίοις πόλιν, τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλὴμ. Ὅρα δέ, οὐκ εἶπε τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῶν ἁγίων, τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ, φησί. « Καὶ οἰκείοι τοῦ Θεοῦ. » Ὅπερ γὰρ ἔσχον ἱκεῖνοι, φησί, μυρίοι πόνοις, τοῦτο ὑμῖν διὰ τῆς πίστεως δεδορηται. Τὴν δὲ ἄγαν ἔνωσιν τὴν πρὸς τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους τῶν ἐθνῶν σημεῖναι θέλων. Ἐποικοδομηθέντες φησιν, ὥστε εἶπε : θεμέλιος ἀπέκλεινται οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι, ὑμεῖς τὴν λοιπὴν οἰκοδομήν ἀναπληροῦτε ἵνα γένησθε οἱ πάντες εἰς ἓν ναὸς Θεοῦ. Οἷον δὲ ἐστίν, ἐπάνω προφητῶν καὶ ἀποστόλων οἰκοδομεῖσθαι. « Τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. » Ὅρα ὅτι πρῶτοι οἱ ἀπόστολοι. « Ὅντως ἀκρογωνία. » Αὐτὸς γὰρ ὁ καὶ τὸν θεμέλιον καὶ τὸ οἰκοδόμημα συνέχων καὶ συσφίγγων. Καὶ ὅρα ποτὲ μὲν ἄνωθεν αὐτὸν συσφίγγειν λέγει, ἔνθα κεφαλὴν αὐτὸν λέγει, ποτὲ δὲ κάτωθεν, ὥς ἐπὶ τοῦ ἀκρογωνιαίου, ἀλλαχθὺ δὲ καὶ θεμέλιον φησὶ τὸν Χριστόν. « Ἐν ᾧ πᾶσα. » Ἐν ᾧ ἀκρογωνία. « Συναρμολογούμενη. » Δείκνυσιν τὴν ἀκριβὴ οἰκοδομήν, ἅμα δηλῶν, μὴ ἄλλως εἰς ναὸν αὐξέειν ἁγίων ἢ ὅπως σώζεσθαι, εἰ μὴ μετὰ ἡκριβωμένου βίου. « Αὐξέι εἰς ναόν. » Ἡ γὰρ οἰκοδομὴ αὕτη αὐξοῦσα καὶ πληροῦμένη, ἀποτελεῖται ναὸς Θεοῦ. « Ἐνοικήσω γὰρ ἐν αὐτοῖς, » φησί. Καὶ κοινῇ γὰρ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν οἰκεῖ ὁ Θεός, καὶ ἰδίᾳ εἰς ἕκαστον τῶν ἁγίων. « Ἐν Κυρίῳ. » Τὸ, Ἐν Κυρίῳ, διὰ Κυρίου. « Καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε. » Τὴν πρώτην οἰκοδομήν, τῆς καθόλου Ἐκκλησίας εἰρηξ. Ταύτην δέ, τῶν ἐν Ἐφέσῳ. « Ἐν πνεύματι. » Ἡ διὰ πνεύματος, ἢ ἐν πνευματικῇ οἰκοδομῇ.

eorum qui Ephesi erant. « In spiritu. » Aut per

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Περὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ θείας σοφίας εἰς φωτισμὸν ἐθνῶν, καὶ ἐλεγχον δαιμόνων.

Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν, εἰ γε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς, ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐρρῶρισέ μοι τὸ μυστήριον, καθὼς ἀπεήγαγε ἐν ὁμῳ, πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγνώσκοντες νοῆσαι

¹² Levit. xvi, 12 : II Cor. xi, 16.

τὴν σύνεσιν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ, ὃ ἄλλοις γένεσις οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφηταῖς ἐν πνεύματι, εἶναι τὰ ἔθνη συναληγορεύματα καὶ σῶσμά καὶ συμμετοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου.

«Τοῦτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἔθνων δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ.» Ἔστι γὰρ εἶναι μὲν δέσμιον τοῦ Χριστοῦ, τούτεστι διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀμείψαντες πίστιν δεδῶσθαι καὶ κολλᾶσθαι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὑπὲρ τῶν ἔθνων, τούτεστι, διὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ κήρυγμα, ὃ κηρύσσει τις ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὥσπερ πολλοὶ τῶν μαρτύρων. Οὐχ ὅτι γὰρ ἐδίδασκον τὰ ἔθνη, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐξηρῶντο, ἐκολάζοντο. Ὁ δὲ Παῦλος, δι' ἀμφοτέρω καὶ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑπὲρ τῶν ἔθνων. «Ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ.» Ἐπειδὴ, φησὶν, ὁ Δεσπότης μου τοιαῦτα ἐπέδειξάτο εἰς ὑμᾶς, ἀνάγκη καὶ τὰ κατὰ δύναμιν εἰσενεγκεῖν. «Ὁ δέσμιος.» Ἐν δέσμοις γὰρ ὦν ἔγραψεν. Ἀμα δὲ καὶ τοῦτο δηλοῖ, ὁ Δεσπότης μου ἐσταυρώθη, ἐγὼ δὲ τῶς δέδεμαι ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἔθνων. «Εἰ γὰρ ἡκούσατε.» Τὴν πρόρρησιν λέγει, τὴν πρὸς τὸν Ἀνανίαν λεχθεῖσαν, ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομα μου ἐνώπιον τῶν ἔθνων. «Τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.» Οἰκονομίαν χάριτος, τὴν ἀποκαλύψιν φησιν, ὅτι οὐ παρὰ ἀνθρώπου ἐμαθεν, ἀλλ' οὕτως ἄκονόμευσεν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ὥστε μοι ἐξ οὐρανοῦ ἀποκαλυφθῆναι. Χάριτος γὰρ τὸ τε καλεῖσαι, καὶ τὸ πληρῶσαι τῷ φωτί, ἐν εὐπειθέστερος γένεται. «Τῇ δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς.» Αὐτὸς γὰρ μοι εἶπε, φησὶν, ὅτι εἰς ἔθνη μακρὰν ἀποστείλω σε. «Ὅτι κατὰ ἀποκαλύψιν ἐγνώρισέ μοι τὸ μυστήριον.» Μυστήριον γὰρ ἀληθὲς τὸ τοῖς Ἕλλησι λίθοις προσκυνούντας, εἰς τοσαύτην ἐπαρῶναι δόξαν καὶ εὐγένειαν, ὃ καὶ αὐτὸ ἀπεκαλύπτετο αὐτῷ. «Καθὼς προέγραψα ἐν ἑλίγῳ.» Τὰς προλεχθείσας ἀνω λέγει οἰκονομίας, ὅτι ἐκλήθη τὰ ἔθνη ὄντα μακρὰν καὶ ἐπικροδομήθη, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἐν ἑλίγῳ. Ἡ πρὸς ἑλίγου, ἡ διὰ βραχείων. «Πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι.» Βαβαί, ὥστε οὐκ ἔγραψεν ὅσα ἔχρην, ἀλλ' ὅσα ἐχώρουν νοεῖν. Σύνεσιν δὲ φησιν, ὅπως τὸ μυστήριον συνῆκεν, ὅπως αὐτὸ κατενόησε. Σύνεσις γὰρ ἐστὶν ἡ εἰδησις ἢ γνῶσις, ἡ ἐπὶ τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. «Ὁ ἑτέρας γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη.» Ὅπερ μυστήριον, φησὶν, ἑτέρας γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη. Πάντα δὲ ταῦτα εἰς μυστήριον τοῦ Χριστοῦ συντελεῖ, ἡ ἐνανθρώπησις, ὁ σταυρὸς, ἡ ἀνάστασις, ἡ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδρα, ἡ κλήσις τῶν ἔθνων, ἡ διὰ τῆς πίστεως σωτηρία, ἡ ἐκβολὴ τοῦ κατὰ σάρκα Ἰουδαίου, ἡ συναφεια τῶν δύο λαῶν εἰς ἓν σῶμα Χριστοῦ χρηματίζουσα, μᾶλλον δὲ οὖσα, ἡ δευτέρα παρουσία, καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ κατὰ ἄλφιν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. «Ἡ νῦν ἀπεκαλύφθη.» Τί οὖν οἱ πάσαι προφηταὶ οὐκ ᾤδεσαν; Πῶς οὖν ὁ Χριστὸς φησι, «Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται περὶ ἐμοῦ ταῦτα ἔγραψαν.» Καὶ πάλιν φησὶ περὶ τῶν Γραφῶν, «ὅτι ἐκεῖνα εἰσιν αἱ μαρτυροῦ-

23 mysterio Christi, quod in aliis ætatibus non innotuit filiis hominum, quemadmodum nunc revelatum est sanctis apostolis ejus et prophetis per Spiritum: ut sint gentes coheredes et ejusdem corporis, consortesque promissionis ejus in Christo per Evangelium.

«Hujus rei gratia ego Paulus vincetus sum Christi Jesu pro vobis gentibus.» Contingit enim esse vincetum Christi, hoc est, propter immutabilem in ipsum fidem vinciri ac puniri, et non etiam pro gentibus, hoc est, propter doctrinam et prædicationem quam prædicat quispiam inter gentes, quemadmodum multi martyrum. Neque enim supplicio afficiebantur quod docerent gentes, sed quod Christum non negarent: Paulus vero propter utrumque, nempe et propter Christum et propter gentes. «Vinctus sum Christi Jesu.» Quandoquidem, inquit, Deus meus talia in nos exhibuit, necesse est et me juxta vires aliquid in medium conferre. «Vinctus.» Scripsit enim cum esset in vinculis. Simul autem et hoc significat: Dominus meus crucifixus est, ego vero interim vinctus sum pro vobis gentibus. «Siquidem audistis.» Vaticinium ait quod ad Ananiam dictum fuerat, nempe: «Vas electum est mihi iste ut portet nomen meum coram gentibus¹⁵.» — «Dispensationem gratiæ Dei.» Dispensationem gratiæ dicit revelationem quod non ab homine didicisset, sed ita dispensavit et ordinavit Dei gratia ut mihi de cælo revelaretur. Gratiæ enim fuit quod vocaretur ac luce perfunderetur, quo facilius persuaderetur et crederet. «Quæ data est mihi in vos.» Nam ipse mihi dixit: «Ad gentes procul mittam te¹⁶.» — «Quod secundum revelationem notum fecit mihi mysterium.» Siquidem vere mysterium erat Græcos qui lapides colebant, ad tantam sublimari gloriam ac generositatem, quod ipsum etiam ei revelatum erat. «Quemadmodum ante scripsi paucis.» Dispensationes dicit quæ antea prædictæ sunt, nempe quod vocatæ sint gentes cum procul essent, ac superstructæ sint, et quæcunque sunt hujusmodi. Paucis, ut ἐν, id est, in, capitul pro διὰ, id est, per, aut ἐν ἑλίγῳ, id est, paulo ante. «Ex quo potestis legentes intelligere.» Papæ: non ergo scripsit quæ oportuit, sed quæ licebat intelligere. **24** Cognitionem autem dicit quomodo mysterium cognoverit, quomodo illud intellexerit. Nam cognitio est peritia vel scientia, seu intellectio quæ est de mysterio Christi. «Quod aliis ætatibus non innotuit. Hæc autem omnia Christi mysterium perficiunt, incarnatio, passio, resurrectio, sessio a dextris Patris, vocatio gentium, salus quæ est per fidem, ejectio Judei secundum carnem, conjunctio duorum populorum in unum Christi corpus, sic dicta, imo quæ re ipsa talis est, secundus adventus, ac retributio juxta cuiusque meritum, et quæcunque sunt hujusmodi. «Quemadmodum nunc

¹⁵ Act. ix. 15. ¹⁶ Act. xxii. 21.

revelatum est? » Quid ergo? an olim prophetae non noverunt? Quomodo ergo dicit Christus: « Moyses et prophetae hæc de me scripserunt¹⁹? » Rursumque ait de Scripturis: « Ille sunt quæ testimonium perhibent de me²⁰? » Et dicimus: Vel hoc dixit quod non omnibus hominibus innotuit. Ait enim: Coram filiis hominum: nunc siquidem post incarnationem omnes homines ipsum intulit sunt. Aut quod neque prophetae noverunt sicut nunc visum est, hoc est, corporaliter. Aut quod gentibus nulli ita innotuit; nempe quod hæc coheredes essent, et ejusdem corporis ac participes promissionis. « Et prophetis per spiritum. » Nam et nunc per spiritum est talis revelatio. Certe qui spiritu privantur etiam nunc errant. Etenim quod vocandæ essent gentes, noverant prophetae, quod autem coheredes forent et participes, non noverant. « Et ejusdem corporis. » Ut unum haberent cum Christo corpus eo quod essent membra ejus. « Promissionis ejus in Christo. » Regnum etenim promissum est a Patre: per Christum autem et fidem quæ in ipsum est, gentes sunt hujusmodi promissionis participes. « Per Evangelium.

III, 7-11. Cujus factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficaciam potentiæ illius. Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, ut inter gentes annuntiem impervestigabiles divitias Christi, et in lucem proferam omnibus quæ sit **25** dispensatio mysterii quod erat absconditum a sæculis in Deo, qui universa condidit per Christum Jesum.

Factus sum, inquit, Evangelii minister, accepto hoc in donum gratiæ: nullum enim opus meum contuli ad hanc gratiam. Animadvertite quod Paulus hæc dicat qui quotidie moriebatur. « Secundum efficaciam potentiæ. » Nec solum data est mihi, inquit, hæc gratia, sed præter donum etiam efficaciter agit in me potentiam, ut potens sim ad ministerium Evangelii. « Mihi minimo. » Considera excellentem animi modestiam. Alibi quidem sese non esse idoneum dicebat ad apostolatam, nunc vero etiam omnium sanctorum minimum dicit²¹. Mihi ergo, inquit, data est gratia hæc. Et merito gratia, si minimo ut aliorum omnium commissa est prædicatio gentium. « Mihi omnium minimo. » Deest γάρ. id est enim: ut dicatur, Mihi enim. Aut potius nihil deficit, sed ut ei quod præcessit respondet, nempe hujus gratia: ut dicatur, hujus gratia mihi omnium sanctorum minimo, etc. Considera vero quod cum periodum juxta rectum schema inchoasset, ad hoc declinavit, ut ei quod præcessit responderet sermo, figurata utens sermonis responsione ad typum circuitionum. Ita et Theoclydes et Demosthenes multis in locis. Hujus autem gratia, inquit, nempe ut vos coedificemini in habitaculum Dei data est mihi gratia hæc. Quenam gratia? prædicandi ait in

Α αἱ μοι; » Καὶ φησιν· Ἡ τοῦτο εἶπεν, ὅτι πᾶσιν ἀνθρώποις οὐκ ἄγνωρίσθη. Εἶπε γὰρ, Ἐμπροσθεν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Νῦν γὰρ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, πάντες αὐτὸν ἰδεάσαντο. Ἡ ὅτι οὐδὲ οἱ προφῆται εἶδον ὡς νῦν ὥράθη, τοῦτέστι, σωματικῶς. Ἡ ὅτι περὶ τῶν ἔθνων οὐδενὶ οὕτως ἄγνωστοί εἶναι ταῦτα συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας. « Καὶ προφήταις ἐν πνεύματι. » Διὰ πνεύματος γὰρ καὶ νῦν ἡ ἀποκάλυψις τῶν τοιούτων. Ἀμέλει οἱ ἐστερημένοι τοῦ πνεύματος, καὶ νῦν πλανῶνται. Ὅτι μὲν γὰρ κληθήσεται τὰ ἔθνη, ἥδεσαν οἱ προφῆται. Ὅτι δὲ συγκληρονόμα καὶ συμμέτοχα ἔσται, οὐκ ἥδεσαν. « Καὶ σύσσωμα. » Τὸ ἐν ἔχειν Χριστῷ σῶμα, διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ μέλη. « Τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ Χριστῷ. » Βασιλεία μὲν γὰρ ἐπηγγέλται παρὰ τοῦ Πατρὸς. Διὰ Χριστοῦ δὲ τὰ ἔθνη καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, τῆς τοιαύτης ἐστὶν ἐπαγγελίας συμμέτοχα. « Διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. » Τῆς πίστεως αὐτοῖς φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον ὁδηγὸν καὶ πρόξενον.

Christum autem et fidem quæ in ipsum est, gentes sunt hujusmodi promissionis participes. « Per Evangelium.

Ὁδὲ ἐγενόμην διάκονος, κατὰ τὴν δωρεὰν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελισσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ, καὶ φωτίσαι πάντας τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκακρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐγενήθην, φησὶ, τοῦ Εὐαγγελίου διάκονος, ἐν δωρεᾷ χάριτος τοῦτο λαβὼν. Οὐδὲν γὰρ ἐγὼ ἔργον ἐμὸν συνεισένεγκα τῇ χάριτι ταύτῃ. Ὅρα Παῦλον ταῦτα λέγοντα, τὸν καθ' ἡμέραν ἀποθνῆσκοντα. « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως. » Καὶ οὐ μόνον, φησὶν, ἐδωρήθη μοι ἡ χάρις αὕτη, ἀλλὰ πρὸς τὴν δωρεὰν καὶ ἐνεργεῖ μοι δύναμις εἰς τὸ ἰσχύειν πρὸς τὴν διακονίαν τοῦ Εὐαγγελίου. « Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ. » Ὅρα ὑπερβολὴν ταπεινοφροσύνης. Ἀλλὰ τοῦ μὲν, μὴ εἶναι ἱκανὸν εἰς ἀποστολὴν διαγιναι αὐτὸν, νῦν δὲ, καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἐλαχιστοτέρου λέγει. Ἐμοὶ οὖν, φησὶν· ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη. Καὶ εἰκότως χάρις, εἰ γε τῷ πάντων, ὡς φησὶν, ἐλαχιστοτέρῳ, τὸ κήρυγμα τῶν ἔθνων ἐπετρέπη. « Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων. » Λέγειται τὸ γὰρ. Οἶον, ἐμοὶ γάρ, ἢ μᾶλλον οὐδὲν ἑλλείπει, ἀλλὰ ἀνταπόδοσίς ἐστι τοῦτου χάριν. Οἶον τοῦτου χάριν ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη, καὶ ἐξῆς. Σκόπει δὲ ὅτι ἀρεάμενος τῆς περιόδου κατὰ τὸ ὁρθὸν σχῆμα, ἐν τῇ ἀνταπόδοσις ἐπαγίωσις, σχηματισμός τὴν ἀνταπόδοσιν, πρὸς τὸν τῶν περιβολῶν τύπον. Οὕτως καὶ Θεουκρίδης καὶ Δημοσθένης· πολλαχοῦ. Τὸ δὲ τοῦτου χάριν φησὶν, οἶον χάριν τοῦ συνοικεδομηθῆναι ὁμᾶς εἰς κατοικητήριον Θεοῦ. Ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη. Ποία χάρις; Τὸ ἐν τοῖς ἔθνεσιν, φησὶν, εὐαγγελισσασθαι. « Τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον. » Εἰ δὲ πλοῦτος αὐτοῦ

¹⁹ Luc. xxiv, 44. ²⁰ Joan. v, 29. ²¹ I Cor. xv, 8, 9.

ἀνεξιχνίαστος ἐστὶ, τί δὲ περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ φιλοπραγμασθῆναι; Τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου; Ὅτι μὲν γὰρ κληθήσεται τὰ ἔθνη, ἥδιστα ἂν τινες διὰ τοῦ πνεύματος. Ὅτι δὲ ἐπὶ τοιούτοις ὥστε ἀπρὸς αὐτῶν γενέσθαι τὸν Θεὸν Λόγον, οὐκ ἤδισαν. Τοῦτο οὖν, ψηφί, μυστήριον ἀποκεκρυμμένον. Ἐκ τῶν αἰώνων. Ὅστε οὐ νεαρόν ἐστι τὸ κατὰ τὰ ἔθνη, ἀλλ' ἀνωθεν ἐδόδοτο. Εἰκότως δὲ πᾶσιν ἀγνωστον ἦν ὅτι τὰ ἔθνη τοιούτων ἀξιοθήσονται. Εἰ γὰρ ἐν τῷ Θεῷ ἐκέκρυπτο, τίς ἦν ὁ ἀποκαλύπτων; Ἐπὶ τὰ πάντα κτίσαντι. Ὁ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ κτίσας Πατὴρ, καὶ τοῦτο δι' αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν. Revelaret? Qui universa condidit. Pater namque ipsum revelavit.

Ἰνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ πολυποικίλος σοφία τοῦ Θεοῦ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων. Ἦν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παρρησίαν καὶ τὴν προσεγγίην ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. Διὸ αἰτούμεν μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσι μὴ ὅπερ ὁμῶν, ἧτις ἐστε δόξα ὁμῶν.

Ἰνα γνωρισθῇ νῦν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐγένετο μερὶς Κυρίου λαὸς ὁ τοῦ Ἰακώβ, ἥδισαν, καὶ ὅτι σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ, εἶπεν ὁ Γαβριὴλ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ λέγων, ὅτι δὲ ἐπὶ τούτοις τὰ ἔθνη κληθήσεται, οὐκ ἤδισαν. Εἰ δὲ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι οὐκ ἤδισαν, ὁ δὲ ὡς οὐδὲ ἀγγελοὶ ἢ ἀρχάγγελοι. Ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις. Οὐδὲ γὰρ αἱ ἀόραται δυνάμεις ἤδισαν τὸ μυστήριον, ἀλλὰ διὰ τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν οἰκονομίας, τὴν ἀρρήτην τοῦ Θεοῦ σοφίαν κατέμαθον. Κατὰ πρόθεσιν δὲ τῶν αἰώνων, λέγει, ἀντὶ τοῦ, ταῦτα πρὸ αἰώνων μὲν πρόθετο, ἐποίησε δὲ, διὰ τῆς κατὰ τὸν δεσπότην Χριστὸν οἰκονομίας. Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Ταῖς ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις. Διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ὅτε γὰρ ἡμεῖς ἐμάθομεν, τότε χάκεϊνοι δι' ἡμῶν, ὁρῶντες τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, καὶ δι' αὐτῆς εἰς γνωσιν ὁδοῦμενοι. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἡ πολυποικίλος. Πρὸ τῶν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν χρόνων, ἀπλὴν ἐγίνωσκον αἱ οὐράναιες δυνάμεις τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἐκ μόνου τοῦ δυνατοῦ κατορθουμένην. Ὁ γὰρ τῇ ὁρμῇ τοῦ οὐρανοῦ θελήματος οὐσιώσας τὰ πάντα Θεός, δυνάμει ἀκαταλήπτῳ διετήρει πρὸς διαμονὴν τὰ δημιουργηθέντα, καὶ οὐδὲν ἦν ποικίλον, ἀλλ' ὅλον ἐθεωρεῖτο, τοιοῦτον καὶ ὑπῆρχε. Νῦν δὲ γε διὰ τῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος οἰκονομίας, οὐκ ἐστὶ μόνον ἀπλὴ, ἀλλὰ καὶ πολυποικίλος ἐγνώσθη ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία κατορθοῦσα· διὰ θανάτου, ζωῆς· δι' ἀτιμίας, δόξαν· διὰ σταυροῦ, τρόπαιον· διὰ πάντων τῶν εὐτελῶν, τὰ θεοπρεπῆ. Διὰ οὖν τῆς ἡμῶν οἰκονομίας τῆς ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει γενομένης, πολυποικίλος ἐγνώσθη ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ταῖς οὐράναις δυνάμεσιν. Οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος, ἐν τῇ ὁμοίᾳ ὁμιλίᾳ τῆς ἐρμηνείας τῶν Ἀγμάτων, οὐ μόνον ποικίλη, ἀλλὰ καὶ

A gentibus. Impervestigabiles divitias. Si divitiae ipsius sunt impervestigabiles, quid oportet circa ejus essentiam curiosum esse? Quam sit dispensatio mysterii. Siquidem quod, vocandae essent gentes noverant aliqui per spiritum: quod autem ad talia ut ipsarum primitiae fieret Deus verbum, non noverant. Hoc igitur dicit mysterium revelationis. A saeculis. Itaque non recens est quod circa gentes actum est, sed superioribus temporibus datum fuerat. Merito autem omnibus ignotum erat quod gentes talibus dignae habendae essent. Nam si in Deo absconditum erat, quisnam esset qui qui per ipsum universa condidit, hoc etiam per

26 III, 10-13. Ut nota fiat nunc principatibus ac potestatibus in caelestibus per Ecclesiam vehementer varia sapientia Dei, secundum propositum saeculorum, quod fecit in Christo Jean Domino nostro, per quem habemus libertatem et aditum cum fiducia quae est per fidem ipsius. Quapropter peto ne deficiatis ob afflictiones meas quas pro vobis tolero, quae est gloria vestra.

Ut nota fiat nunc. Siquidem quod facta esset pars Domini populus Jacob¹⁹, noverant: Et quod salvaturus esset populum suum, dixit Gabriel loquens de Israel²⁰: quod autem ad haec vocandae essent gentes, non noverant. Si vero principatus et potestates non noverant, manifestum est quod neque angeli et archangeli. Principatibus ac potestatibus. Neque enim invisibiles potestates noverant mysterium, sed per dispensationem factam circa Ecclesiam, didicerunt ineffabilem Dei sapientiam. Alii autem: Secundum propositum saeculorum: Hoc est: Ista quidem ante saecula proposuit, re autem ipsa exhibuit per dispensationem quae facta est circa Dominum Christum. In caelestibus. Principatibus ac potestatibus quae sunt in caelestibus. Per Ecclesiam. Quando enim nos didicimus, tunc et illi per nos, videntes Ecclesiam ex gentibus, et per illam ad cognitionem ducti. Vehementer varia. Ante tempora incarnationis Salvatoris nostri simplicem cognoscebant caelestis potestates Dei sapientiam, quam ex sola potentia assequabantur. Siquidem instinctu propriae voluntatis Deus omnibus rebus esse dederat, et quae condita erant incomprehensibili potentia ut permanerent conservabat; nec quidquam varium erat, sed quale videbatur, tale etiam erat. Nunc autem per dispensationem erga Ecclesiam et humanum genus, jam non solum simplex, sed et vehementer varia cognita est Dei sapientia, quae contraria per contraria efficeret: per mortem, vitam; per ignobilitatem, gloriam; per crucem, trophaeum; per omnia abjecta, ea quae Deum decerent. Per dispensationem ergo circa nos quae facta est in incarnatione, cognita est vehementer varia Dei sapientia et potentia caelestibus potestatibus.

¹⁹ Deut. xxxii, 9. ²⁰ Matth. i, 21.

ita habet divus Gregorius 27 octava homilia interpretationis Canticorum. Non solum varia, sed et vehementer varia, inquit, secundum propositum sæculorum: hoc est, secundum præcognitionem et prædispositionem. Præfinitiones enim vocavit proposita. Nunc siquidem facta sunt, inquit, prius autem ita videbantur.

Aliud. « Secundum propositum sæculorum nota fiat vehementer varia Dei sapientia. » Hæc enim etiam ante sæcula 'proposita et præfinita fuerat, quamquam in postremis temporibus per Ecclesiam cognita fuerit. Quod autem ait, Quod fecit, vult quod et hoc per Christum, et proposuit ante sæcula et præfinit. Nihil enim absque Filio aut voluit, aut definivit: aut fecit. « In Christo Jesu. » Per ipsum enim fecit et sæcula. « Per quem habemus libertatem. » Adducti ergo sumus ad Deum et Patrem per Christum. Sumus autem adducti non tanquam captivi, neque tanquam rei veniam peccatorum accepturi, sed cum libertate, inquit. Nec simpliciter cum libertate, sed cum audacia quadam et confidentia. Nam qui nos proprio sanguine sanctificavit, confidentes adduxit deinceps ut accederent per fidem ad ipsum. « Quapropter peto. » Ideo, inquit, peto ne deficiatis neque conturbemini ob afflictiones meas, quæ pro vobis et propter vos mihi contingunt. Quo modo? Quia in tantum nos dilexit Deus ut et Filium suum daret, et servos suos ad affligendum, quo vos salvaremini. Annon ergo gloria est ita a Deo diligi? Quapropter peto ne deficiatis ob toleratas pro vobis afflictiones meas. Est enim per hyperbaton ordo litteræ. « Ob afflictiones meas. » Quandoquidem, inquit, tot gentes mihi creditæ sunt, necesse est etiam vinctum esse ab his qui prædicationi adversantur.

28 CAPUT V.

Precatio pro Ecclesia apud potentiam et charitatem Dei.

III, 14-17. *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis a communi Patre cognatio in cælis et in terra nominatur, ut dei vobis juxta divitias gloriæ suæ: ut fortitudine corroboremini per spiritum suum, ad inhabitandum Christum internum hominem per fidem in cordibus vestris, fixis in charitate radicibus junctoque fundamento.*

« Hujus rei gratia flecto genua mea. » Quoniam adeo dilecti fuistis a Deo, precor, inquit, pro vobis. « Ex quo omnis a communi patre cognatio. » In terra quidem πατριάς, id est, cognationes vocat genera, unde et patres appellantur: in cælo vero ibi non est sic ex hoc, et ille ex illo, cognationes dicit congregationes; idem enim et supernas tribus condidit et infernas. « Ut fortitudine corroboremini. » Adimadvertite quanta cum excusatione precetur illis bona. Fortitudine, inquit, corroboremini ne circumferamini. Id autem quomodo erit? Per Spiritum sanctum. » Corroborari vero velut

A πολυποίκιλος ἡ οὐσα, φησί, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, πούτεστι, κατὰ πρόγνωσιν καὶ προέδωκιν καὶ προοικονομίαν. Τοὺς γὰρ προορισμοὺς, προθέσεις εἶπε. Νῦν μὲν γὰρ γέγονε, φησὶν, ἀνωθεν δὲ ταῦτα ἐδόκει.

« Α. Α. Ι. ο. [ΦΩΤ.] » « Ἡ κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ. » Αὕτη γὰρ καὶ τῶν αἰώνων προετίθετο καὶ προώριστο, εἰ καὶ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐγνώσθη. Τὸ δὲ, ἦν ἐποίησεν, εἰ καὶ ταύτην διὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ προέβητο τῶν αἰώνων καὶ προώρισεν. Οὐδὲν γὰρ ἄνευ τοῦ Υἱοῦ, οὔτε ἡβουλήθη, οὔτε ὥρισεν, οὔτε ἐποίησεν. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. « Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παρρησίαν. » Προσῆχθημεν οὖν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, διὰ Χριστοῦ. Προσῆχθημεν δὲ, οὐχ ὡς αἰχμάλωτοι, οὐδὲ ὡς συγγνώμης ἀξιωθησόμενοι, ἐφ' οἷς ἡμάρτομεν· ἀλλὰ μετὰ παρρησίας, φησὶ, καὶ παρρησίας οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ ἐν θάρσει· τίτι καὶ πεποισθῆσαι. Ἀγιάσας γὰρ ἡμᾶς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, προσήγαγε θαρρόντως. Λοιπὸν, τὸ προσελθεῖν διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν. « Διὸ αἰτούμαι. » Διὸ, φησὶν, αἰτῶ μὴ ἐκκακεῖν μηδὲ θορυβεῖσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι μου, αἰτνες ὑπὲρ ὑμῶν καὶ δι' ὑμᾶς εἰσι μοι. Πῶς; « Ὅτι οὕτως ἡμᾶς ἡγάπησεν ὁ Θεός, ὥστε καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δοῦναι, καὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ κακοῦν, ὑπὲρ τοῦ ὑμᾶς σωθῆναι. — [ΦΩΤ.] Ἀρα οὐ δόξα τὸ οὕτως ἀγαπᾶσθαι ὑπὸ Θεοῦ; Διὸ αἰτούμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν θλίψεσι μου. Καθ' ὑπερβατὸν γὰρ ἡ σύνταξις. » Ἐν ταῖς θλίψεσι μου. « Ἐπειδὴ, φησὶ, τοσαῦτα ἔθνη ἐπιστεύθη, ἀνάγκη ἐστὶ καὶ δεδῆσθαι παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων τῷ κηρύγματι.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Εὐχὴ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας εἰς δυνάμιν καὶ ἀγάπην Θεοῦ.

Τούτων χάριν χάμπω τὰ γόνάτά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριά ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς ἐνομοῦσται, ἵνα δόξῃ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι.

« Τούτου χάριν χάμπω τὰ γόνάτά μου. » Ἐπειδὴ οὕτως ἡγαπήθητε παρὰ Θεοῦ, δέομαι, φησὶν, ὑπὲρ ὑμῶν. « Ἐξ οὗ πᾶσα πατριά. » Ἐπὶ μὲν γῆς πατριὰς τὰ γένη καλεῖ, ἀφ' ὧν καὶ πατέρες καλοῦνται, ἐν οὐρανῷ δὲ, ἐνθα οὐκ ἐστὶν οὐδὲ ἐκ τοῦδε, πατριὰς τὰ συστήματα λέγει. Αὐτὸς γὰρ τὰς τε ἀνὴ καὶ τὰς κάτω φυλάς ἐδημιούργησε. « Δυνάμει κραταιωθῆναι. » « Ὅρα μεθ' ὧν ἀπολογίας ἐπαύχεται αὐτοῖς τὰ ἀγαθὰ. Δυνάμει κραταιωθῆναι, φησὶν, εἰς τὸ μὴ περιφέρεσθαι. Τοῦτο δὲ πῶς ἐσται; « Διὰ Πνεύματος ἁγίου. » Τὸ δὲ κραταιωθῆναι, ὡς πρὸς τοὺς πειρασμοὺς νόει. « Εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατ-

οικησαι. » Εἰς τὸ κατοικῆσαι, φησί, τὸν Χριστὸν εἰς τὸν ἑσῶ ἄνθρωπον, ἵνα ὁφῇ ὑμῖν εἰς τὸν ἑσῶ ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν Χριστόν. Ἴνα, φησί, ναὶς θεοῦ γένησθε, καὶ οὐχ ἀπλῶς κατοικῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Μηδὲν, φησὶν, ἐπιπόλαιον. Ὁ γὰρ ἑσῶ ἄνθρωπος καὶ αἱ καρδίαι, τὴν κατὰ βάθους ἐνοίκησιν καὶ τὴν ὅσον συμφυῇ καὶ ἑρριζωμένην ὀλοῖ. « Διὰ τῆς πίστεως. » Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο; Διὰ τῆς πίστεως, φησί, καὶ τοῦ ἐν ἀγάπῃ εἶναι ὑμᾶς ἑρριζωμένους καὶ τεθεμελιωμένους, ὑπὸ μηδενὸς κινουμένους. « Ἐν ἀγάπῃ ἑρριζωμένοι. » — [ΦΩΤ.] Τὸ, ἑρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἡ σφάλμα ἐστὶ γραφικόν, δέον κατ' αἰτιατικὴν γράφαι ἑρριζωμένους καὶ τεθεμελιωμένους. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, κατ' ἔθος ἀρχαϊκῆς συντάξεως ἔχρησται ὁ θεὸς Παῦλος, ἀντὶ αἰτιατικῆς μετοχικῆς εὐθείας. Πολλοὶ δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἑσῶ τοιούτων σχήμα, καὶ μάλιστα παρὰ Θουκυδίδῃ. Εἰ δὲ δεῖ καὶ τὴν εὐθείαν πρὸς εὐθείαν, ἀλλὰ μὴ κατὰ ἀντίπτωσιν ἐκλαθεῖν, καὶ οὕτως τὸ ἀκόλουθον φυλαχθήσεται, καθ' ὑπερβατὸν τὴν σύνταξιν ποιουμένων, ᾧ καὶ μάλιστα σχήματι φαίνεται κεχρημένος ὁ θεὸς Παῦλος, ὅσον ἵνα ἡ συντεταγμένη τὸ ῥητὸν οὕτως. « Ἴνα ἐν ἀγάπῃ ἑρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μήκος, καὶ ἐξῆς. »

in charitate fixas habentes radices jactumque fundamentum, valeatis assequi cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, etc.

Ἴνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ πλάτος, καὶ μήκος, καὶ βάθος, καὶ ὕψος, γινώσκειτε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληροφοῆτε εἰς πᾶν τὸ πλῆρωμα τοῦ θεοῦ. Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αὐτοῦ μετὰ ἡμεῶν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν, αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐπεύχομαι, φησὶν, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι. Πολλοὶ δὲ ἐδείξε τὸν κάματον, τῷ τε ἐξισχύσαι, καὶ τῷ καταλαβέσθαι εἰπεῖν. « Τί τὸ πλάτος καὶ μήκος. » Σωματικοῖς ὑπογράφει σχήμασι τὸ τοῦ μυστηρίου μέγεθος τοῦ ὑπὲρ τῶν ἰδίων οἰκονομηθέντος. — [ΦΩΤ.] Τίνος πλάτος καὶ μήκος καὶ βάθος καὶ ὕψος; ἡ τοῦ μυστηρίου, ἵνα ἡ κατ' ἑλλειψίν εἰρημένον. Ἡ καὶ χωρὶς ἑλλείψεως, καθ' ὑπερβατὸν δὲ, ἵνα ἐξισχύσητε, φησί, καταλαβέσθαι, τί τὸ πλάτος καὶ μήκος καὶ βάθος καὶ ὕψος τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, γινώσκειτε τὴν ὑπερβάλλουσαν εἰς ἡμᾶς ἀγάπην αὐτοῦ. Ἔστι δὲ γνώσις μὲν Χριστοῦ, ἡ τῆς περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ οἰκονομίας φανερώσεως. Γνώσις δὲ ἐστὶ Χριστοῦ, ὅτι τε τὴν πρᾶξιν αὐτὴν τὴν ὑπερβαύμαστον, αὐτὴς καὶ οὐκ ἄλλος ὑπὲρ ἡμῶν εἰργάσατο, καὶ ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ἡμῖν χορηγὸς ταύτης τῆς γνώσεως, καὶ ὅτι δι' αὐτῆς μάλιστα ἐπέγνωμεν τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ γνώσις μὲν Χριστοῦ αὐτῆς. Μήκος δὲ ἐστὶν αὐτῆς, τὸ ἀπὸ τῶν αἰώνων αὐτὴν προερίσθαι. Πλάτος δὲ, ὅτι εἰς πάντας αὐτῆς ἡ εὐεργεσία ἐξαπλοῦται, εἰς τοὺς πρὸ νόμου, εἰς τοὺς ἐν

A adversus afflictiones intellige. «Ad internum hominem inhabitandum. » Ad inhabitandum, inquit, Christum in internum hominem: ut det vobis quò inhabitet Christus internum hominem, ut templum Dei efficiamini: nec utcumque efficiamini, verumetiam in cordibus vestris. Nihil ait superficiale. Nam interior homo et corda, profundam inhabitationem et tanquam connaturalem, et quæ fixas habeat radices designant. « Per fidem. » Quomodo autem erit hoc? Per fidem, inquit, et si fixis in charitate radicibus jactoque fundamento, a nullo moveamur. « Fixis in charitate radicibus. » Quod ait: Fixis radicibus jactoque fundamento, aut scriptoris lapsus est quod per 29 nominativum legatur ἑρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, cum per accusativum dicere oportuisset: aut si non hoc recipiatur, more veteris ordinationis litteræ, usus est divus Paulus participiali nominativo pro accusativo. Frequens est autem et apud externos scriptores hujusmodi schema, et præsertim apud Thucydidem. Quod si etiam oporteat nominativum ad nominativum accipere et non per antiptosim, hoc quoque modo consecutio servabitur, si reddamus litteræ ordinem per hyperbaton: quo etiam schemate maxime usus fuisse deprehenditur divus Paulus: puta ut hoc modo ordinatum sit dictum: Ut in charitate fixas habentes radices jactumque fundamentum, valeatis assequi cum omnibus sanctis quæ

III, 18-24. Ut valeatis assequi cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo; et profunditas et sublimitas: et cognoscere excellentem cognitionis charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Eī vero qui potest cumulate facere super omnia quæ petimus aut cogitamus, juxta eim agentem in nobis, ipsi sit gloria in Ecclesia in Christo Jesu in omnes ætates sæculorum. Amen.

Hæc autem vobis, inquit, precor ut valeatis assequi. Multum autem laborem ostendit per hoc quod ait, Ut valeatis et Assequi. « Quæ sit latitudo et longitudo. » Corporalibus deliniat figuris mysterii magnitudinem quod pro gentibus dispensatione quadam factum est. — Cujusnam est illa latitudo et longitudo, et profunditas ac sublimitas? aut mysterii, ut dictum sit per defectum: aut etiam sine defectu, sed per hyperbaton: Ut valeatis, inquit, assequi quæ sit latitudo ac longitudo, et sublimitas ac profunditas cognitionis Christi, et cognoscere excellentem erga nos charitatem ipsius. Est autem Christi cognitio manifestatio dispensationis ipsius circa nos: charitas vero Christi quod illud ipsum admirandum opus, ipse et non alius pro nobis operatus sit: quodque, ipse dux sit ad hanc cognitionem, et quod per ipsam potissimum cognoverimus Christum. Sed hæc quidem cognitio Christi est, 30 ejus autem longitudo est ipsam ante sæcula definitam fuisse: latitudo vero, quod ad universos ejus beneficentia

extendatur : ad eos qui fuerunt ante legem, in lege et post legem, ad vivos et mortuos, ad Iudæos, Græcos et Barbaros, ad omnes gentes, ad cælestia ac terrena ; pacem namque inter ipsos operatus est Christus, cum primum dissiderent inter se mutuo angeli et homines. Precatur ergo ipsis ut hæc assequantur : et non hæc tantum, sed et profunditatem ejus ac sublimitatem : quoniam usque ad inferni penetralia ineffabilem suam potentiam et beneficentiam exhibuit, illo quidem evocato et captivitati subjugato, captivis autem redemptis ac libertati restitutis. Deinde etiam sublimitatem, quoniam is qui descendit ipse est et qui ascendit : quoniam super cælos subduxit primitias nostras, quoniam super omnem principatum ac potestatem et virtutem ac dominationem. Vides ineffabilem sublimitatem dispensationis Christi et cognitionis ipsius. Hæc precatur eis Paulus ut intelligant hæc, et assequantur. Quod si hæc assecuti fuerint, quidnam erit ? Tunc cognoscent excellentem ejus erga nos charitatem. Et quid si hæc noverimus ? Quis contradicet quin debeamus impleri in omni plenitudine Dei ? nempe ut totum ipsum operibus suscipiamus qui nos ita dilexit. Per latitudinem autem, factæ dispensationis magnitudinem significavit, quoniam hæc sunt magnitudinis significativa. « Et sublimitas, » puta mysterii. « Et cognoscere. » A communi sensu subaudito, Ut valeatis ; ac si dicat : Ut valeatis adipisci et cognoscere. « Excellentem cognitionis charitatem ; » aut charitatem excedentem cognitionem, « τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην. » Et ut cognoscatis, inquit, charitatem Christi excedentem omnem humanam cognitionem, et quæ est veluti super cognitionem. Siquidem super cognitionem est ait : attamen vos cognoscetis si Christum inhabitantem habeatis, ut ex hoc impleamini in omnem plenitudinem Dei. Plenitudo vero Dei est aut nosse quod in Patre et Filio, ac Spiritu sancto, adoretur a nobis unus Deus : aut ut sitis, inquit, repleti omni virtute, qua plenus est Deus. « Qui potest. » Deo qui potest non solum juxta id quod dicimus, verum etiam exuberanter facere omnia : nec solum omnia, **31** sed et super omnia : Ipsi, inquit, gloria, Amen. Animadvertite autem duas hyperboles : puta super omnia facere quæ dicta sunt, et cumulate ac exuberanter facere quæ facit. Posset enim etiam plura summam faciens quam petita sint, non abunde ac splendide singula facere. « Juxta vim agentem. » Et quod exuberanter ad ea quæ petimus, ac intelligimus potens sit facere, manifestum est ex agente in nobis vi ipsius. Quis enim hoc exspectasset de gentibus, quod qui tantum a Deo abrupti et distracti erant, inter adoptatos invenirentur ? Ipsi sit gloria in Ecclesia. « Quandoquidem oportet eum qui tanta gratis dedit glorificari. Itaque glorificatio indicium est magnitudinis bonorum quæ in nobis acta sunt super omnem spem et expectationem humanam. Recte autem gloria ejus est in Ecclesiis. Quia enim

νόμῳ καὶ μετὰ τὸν νόμον, εἰς τοὺς ζῶντας, εἰς τοὺς τετελευτηκότας, εἰς τοὺς Ἰουδαίους, εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἰς τοὺς Βαρβάρους, εἰς πάντα τὰ ἔθνη, εἰς τὰ οὐράνια, εἰς τὰ ἐπίγεια. Εἰρήνην γὰρ εἰργάσατο ἐν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, πρότερον ἐκπεπολεμωμένοι οὖσιν εἰς ἀλλήλους τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐύχεται οὖν αὐτοῖς ταῦτα καταλαβέσθαι, καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ βάθος αὐτῆς καὶ τὸ ὕψος, ὅτι μέχρι τῶν τοῦ θείου ταμείου τὴν ἀφαινον αὐτοῦ δυνάμιν καὶ εὐεργεσίαν ἐπεδείξατο, ἐκείνον μὲν καταργήσας, καὶ ἀιχμαλωτίσας, τοὺς δὲ ἀιχμαλωτούς ἀναρρυσάμενος καὶ ἐλευθερώσας. Ἐλτα καὶ τὸ ὕψος, ὅτι ὁ καταβάς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς, ὅτι ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀνήγαγε τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, ὅτι ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος. Ὁρᾷς ὕψος ἀφαινον τῆς οἰκονομίας Χριστοῦ καὶ τῆς γνώσεως αὐτοῦ. Ταῦτα ἐπεύχεται αὐτοῖς ὁ Παῦλος κατανοήσαι, ταῦτα καταλαβέσθαι. Ἄν δὲ ταῦτα καταλάβονταί, τί; Τότε γνωσκόνται τὴν εἰς ἡμᾶς ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην αὐτοῦ. Ἄν δὲ γινώσκοντες, τί; Τίς ἀντερεῖ τὸ μὴ οὐχὶ χρωόμενος εἶναι πληρωθῆναι ἐν παντὶ πληρώματι Θεοῦ; Οἷον εἶλον αὐτὸν διὰ τῶν ἔργων τὸν οὕτως ἀγαπήσαντα εἰσεβάζασθαι; Τί δὲ τὸ πλάτος τῆς γεγεννημένης οἰκονομίας, τὸ μέγεθος παρεδόχλωσεν, ἐπειδὴ ταῦτα μεγέθους δηλωτικὰ. « Καὶ ὕψος. » Οἷον τοῦ μυστηρίου. « Γινώσκαι τε. » Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, ἵνα ἐξιγχύσητε, εἶλον, ἵνα ἐξιγχύσητε καταλαβέσθαι καὶ γινώσκαι. *τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως.* Καὶ ἵνα, φησὶ, γινώτε τὴν ὑπερβάλλουσαν πᾶσαν ἀνθρωπίνην γινώσκον ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οἷον τῆς γνώσεως ὑπεράνω. Ἔστι μὲν γὰρ, φησὶν, ὑπεράνω γνώσεως, πλὴν ὁμῆς γινώσσεσθε, εἰ τὸν Χριστὸν σχολίητε ἐνοικιούντα, ἵνα ἐκ τούτου πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλῆρωμα τοῦ Θεοῦ. Πλῆρωμα δὲ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ἡ τὸ γινώσκαι ὡς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ προσκυνεῖται ἡμῖν ὁ Θεός, ἡ ἵνα ᾗτε, φησὶ, πεπληρωμένοι πάσης ἀρετῆς, ἥς πλήρης ὁ Θεός. « Τῷ δὲ δυνάμει. » Τῷ δὲ δυνάμει Θεῷ οὐ μόνον καθὰ λέγομεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερεκπερισσοῦ ποιῆσαι πάντα, καὶ οὐ μόνον πάντα, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἅπαντα, αὐτῷ, φησὶν, ἡ δόξα, Ἀμήν. Ὅρα δὲ δύο ὑπερβολάς. Τὸ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι τὰ εἰρηγμένα, καὶ ὑπερεκπερισσοῦ ποιῆσαι ἃ ποιεῖ. Ἐνὶ γὰρ καὶ πλείονα ποιοῦντα τῶν αἰτηθέντων κεφάλαια, μὴ πλουσιῶς μῆτε θαυσιῶς ἕκαστον ποιῆσαι. « Κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην. » Καὶ ὅτι ἐκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα, ἡ νοοῦμεν δυνατός ἐστι ποιῆσαι, ὅλον ἐκ τῆς ἐνεργούσης ἐν ἡμῖν δυνάμεως αὐτοῦ. Τίς γὰρ τοῦτο προσεδόχησε περὶ τῶν ἐθνῶν, ὅτι οἱ τοσούτον ἀπερρώγητες Θεοῦ, ἐν τοῖς υἱοθετηθεῖσιν εἰσιν; « Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. » Ἐπειδὴ δεῖ τὸν τοσαῦτα δωρησάμενον δοξάζεσθαι. Ὅποτε καὶ ἡ δοξολογία δειγμα ὑπάρχει τοῦ μεγέθους τῶν ὑπεργινώσκων ἡμῖν περὶ πᾶσαν ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν ἀνθρωπίνην ἀγαθῶν. Καλῶς δὲ, ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις. Ἐπειδὴ γὰρ αὗται διηνεκῶς μένουσιν, ἐν ταῦταις εἶη, φησὶν, ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἡμῖν ἡ διηνεκῶς δοξαζόμενος, καὶ εἰς πάσας ἔλθῃ τοῦτο γενεάς. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἡ δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ

εἰς ἐπεύχεται
θεοῦ, καὶ
τῆς οὐ
καὶ τῆς οὐ
ἐλθῇ.

In Christo
carnem ho

Παράνεο
ματα

Παρακα
δὲως πε
μετὰ πᾶσ

Μετὰ μα
ἀγάπην, σ
πνεύματος

σῶμα καὶ
ἐλπίδι τῆ

στὺς, ἔρ. γ
ἐπὶ πᾶν

Ὅ δια τὴ
ἐξέλιμα, τὸ
ἐ μακάριοι.

Καὶ αὐτὸς
ὡς διὰ ταύ

ἐκλήθητε.

ἐπὶ τῷ ἔχει

εἶναι Θεοῦ.

ἵσταν, ἐν

ὁμοῦ γὰρ

μετὰ ταπει

μίας, καὶ τ

γὰρ ἐστὶν ὁ

ας τηρεῖν

δεδοσθαι ἀλ

ἐν πνεύματι

ἡνωσιν ἡμῶ

ἐκόντες ἀλ

ἐν πνεύματι

ἡμῶν; τὸ ἅγ

τὴν τοιαύτ

δοξασ. Ἀ

εἰς ἡμῶν

ἡμῶν, οὐδ

Π.δ', ὡς τὸ

καὶ, Ἀπὸ

λαϊτικῶν,

λαϊκούσης,

αὐτὸ κοινού

λους γὰρ ἐ

« Τὴν ἐνότη

τῶν ἡμετέρ

ρῶν ἐν πᾶ

καὶ τὸ Πνεῦ

τῶν καὶ τῶ

ἡμῶν; ἐν οἷ

καὶ τοῦ ἀγί

γίνεται διὰ

Γίνεσθε, φ

εἰς ἐπειχεται ὥστε διατηρεῖν διὰ τὴν δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ποτε παρατραπῆναι. Τὸ δὲ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἡ, Ὡς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ νόει, ἡ εἰ νοήσεις, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τὴν σάρκα τοῦτο νόει εἰρησθαι.

In Christo Jesu; aut intellige: Cum Christo Jesu; aut si intellexeris: Per Jesum Christum, propter carnem hoc dictum esse cognosce.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Παραίρεσις περὶ ἀγάπης ἐρωτικῆς εἰ καὶ τὰ χαρίσματα διηγήρηται, πρὸς ὠφέλειαν κοινήν.

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ὡς καὶ ἐπερίπατε καὶ τῆς κλήσεως ἥς ἐκλήθητε μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος. Μετὰ μακροθυμίας, ἀνδεύοντες ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος, ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. Ἐν

σῶμα καὶ ἐν πνεύμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐκκλησίᾳ τῆς κλήσεως ὑμῶν. Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἰς Θεὸν καὶ Πατέρα πάντων ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ὁ μὴν.

Ὁ δὲ διὰ τὸν Κύριον, φησὶ, δέσμιος. Βαβαί, ὅσον τὸ ἔκπλημα, τὸ δεδεδωκένον διὰ τὸν Χριστὸν! Βαβαί, ὅσα εἴπεν ὁ μακάριος Ἰωάννης εἰς τὴν ἄλυσιν τοῦ Παύλου! Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Ἀπόστολος ταύτην προβάλλεται, ὡς διὰ ταύτης δυσωπήσων αὐτοῦς. «Τῆς κλήσεως ἥς ἐκλήθητε. » Μεγάλη γὰρ ἡ κλήσις, καὶ ἐπὶ μεγάλῳ, ἐπὶ τῷ ἔχειν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν, ἐπὶ τῷ εἰς υἱοῦς εἶναι Θεοῦ. « Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης. » Τουτίσιν, ἐν παντὶ πράγματι, ἐπὶ παντὸς προσώπου.

Ὅπως γὰρ ἐστὶν ὡς τῆς κλήσεως περιπατεῖσαι, μετὰ ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος καὶ μακροθυμίας, καὶ τοῦ ἀνέχεσθαι ἀλλήλων. — [ΦΩΤ.] Ἐνθα γὰρ ἐστὶν ἀγάπη, πάντα ἐστὶν ἀνεκτά. « Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος, » ἐν τῷ συνδεσθῆναι ἀλλήλοις εἰρηνικῶς, καθ' ἓν σῶμα καὶ καθ' ἓν πνεῦμα. Τοῦτο γὰρ ἡ ἐνότης τοῦ πνεύματος, ἣν ἤνωσαν ἡμεῖς ἐκεῖνο, καὶ οὕτως ἐκλήθητε. Ἡ σπουδάζοντες ἀλλήλους τηρεῖν καὶ φυλάττειν ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεύμα κατὰ τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος, καθὼς ἡμεῖς τὸ ἅγιον ἤνωσε Πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε. Τὴν τοιαύτην δὲ φυλάττει ἔνωσιν ὁ τῆς ἀγάπης σύνδεσμος. Ἄλλ' εἰ μὲν, ὡς τὸ πρότερον, ἐλλειπτικὴ ἀνείη μόνον ἡ σύνταξις, λειπούσης τῆς, κατὰ, προθέσεως, οἷον καθ' ἓν σῶμα καὶ καθ' ἓν πνεῦμα.

Εἰ δ', ὡς τὸ δεύτερον, τρεῖς εἶναι τρόπους, ὑπερβατὸν, καὶ Ἀπὸ κοινοῦ μετὰ ζεύγματος, καὶ τρίτον, Ἐλλειπτικόν, κἀναυθὰ τῆς αὐτῆς μὲν προθέσεως ἐλλειπούσης, οἷον, Κατὰ τὴν ἐνότητα, τοῦ δὲ, ἀλλήλους, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ ζεύγματος λαμβανόμενον. Ἀλλήλους γὰρ ἐξακουσθήσεται. Τὸ δὲ ὑπερβατὸν εὐδὴλον. « Τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος. » Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων, ἐστὶ τὸ ἡμῶν πνεῦμα ἐνεργεῖν ἐν πᾶσι τοῖς μέλεσι καὶ πάντα συνέχον, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡμῖν ἐδόθη, τοὺς γένει καὶ τῷ τρόπῳ καὶ ἡθεοὶ διαλλάσσοντας ἐνοῦν καὶ ποιοῦν ἡμᾶς ἐν σῶμα. Ταύτην φυλάττωμεν τὴν ἐνότητα, τὴν διὰ τοῦ ἁγίου δοθείσαν ἡμῖν Πνεύματος. Ἦτις, φησὶ, γίνεται διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς εἰρήνης. « Ἐν σῶμα. » Γένεσθε, φησὶν, οὕτω συννηγμένοι, οὕτως ἀλλήλων

A ipsa continue permanent, in his, inquit, sit gloria Dei, ut a nobis continue glorificetur: idque ad omnes perveniat ætates. — Aut quod ipsi Ecclesie precatur ut observet semper Dei glorificationem, et nunquam ab ea avertatur. Quod autem ait:

In Christo Jesu; aut si intellexeris: Per Jesum Christum, propter

CAPUT VI.

Exhortatio pro charitate unitæ, quamvis dona dividendur ad communem utilitatem.

IV, 1-6. Hortor itaque vos ego vinculus in Domino, ut ambuletis ita ut dignum est vocatione qua vocati estis, cum omni submissione ac mansuetudine, cum longanimitate, tolerantes vos invicem per charitatem: studentes servare unitatem spiritus per vinculum spiritus, unum corpus et unus spiritus, quem admodum vocati estis in una spe vocationis vestræ.

32 Unus Dominus, una fides, unum baptisma: unus Deus et Pater omnium qui est super omnes et per omnes, et in omnibus nobis.

Vinculus, inquit, propter Dominum. Papæ! quanta dignitas vinculum esse propter Christum. Papæ! quanta dixit beatus Joannes in laudem catenæ Pauli. Nam et ipse Apostolus hanc in medium proferit tanquam per eam flectens ipsos. « Vocatione qua vocati estis. » Magna enim est vocatio et ad magna: ut habeant caput Christum, ut sint filii Dei. « Cum omni submissione. » Hoc est, in omni re, et ad omnem personam. Ita enim contingit ambulare ut dignum est vocatione, nempe cum submissione ac mansuetudine et longanimitate tolerando invicem. Ubi enim est charitas omnia facile tolerantur. « Studentes servare unitatem spiritus, » per hoc quod mutuo pacifice colligimini secundum unum corpus et secundum unum spiritum. Id enim est unitas spiritus qua ille vos univit, et ita vocati estis. Aut studentes invicem servare et custodire unum corpus et unum spiritum secundum unitatem Spiritus, sicut etiam vocati estis. Hujusmodi autem unionem servat vinculum charitatis. Verum si priori modo intelligatur, defectivus tantum erit sermo, deficiente præpositione κατὰ, id est, secundum, hoc est, secundum unum corpus et secundum unum spiritum: si vero juxta posteriorem modum,

D tres habet tropos: nempe hyperbaton, et: A communi sensu subintellectionem cum zeugmate, ac tertio eclipsim sive defectum, deficiente etiam hic eadem præpositione, nempe secundum unitatem. A communi autem sensu subintelligendo cum zeugmate, accipiendo invicem: subaudietur enim invicem. Porro hyperbaton manifestum est. « Unitatem spiritus. » Quemadmodum enim in nostris corporibus est noster spiritus agens in omnibus membris, et omnia continens: ita et Spiritus sanctus nobis datus est, eos qui genere et modo ac moribus differebant, uniens: et faciens nos unum corpus. Hanc servabimus unitatem quæ nobis per Spiritum sanctum data est. Quæ sit, inquit, per vinculum pacis. « Unum corpus. » Ita simul uniamini, ait,

33 ita invicem curate : nam ex hoc quoque unum A habebitis spiritum, hoc est, similem gratiam spiritus. Aut quia contingit unum corpus habere, non tamen eundem spiritum, sicut quando hæreticorum quispiam amicus fuerit. Aut quod hoc dicat : Cum unum acceperitis spiritum, non debetis dissidere, sed unum esse corpus. Aut quia spiritum hoc loco vocat animi promptitudinem. Aut quasi unus sitis spiritus et unum corpus : ita enim vocati estis.

« In una spe. » Deus, inquit, nos ad eadem vocavit, nulli amplius distribuens : omnibus immortalitatem, omnibus vitam promisit æternam, omnibus gloriam immortalem, omnibus fraternitatem, omnibus hereditatem : communi modo omnium factus est caput : omnes congregavit et consedere B fecit. Si ergo in spiritualibus, inquit, tantam habetis communicationem, debetis et unum esse corpus in charitatis commisione. « Vocationis vestrae. » Nam omnia quæ dicta sunt communis vobis spes est ex vocatione proveniens. « Unus Dominus, una fides. » Ecce et alia communicatio : unus nobis est Dominus, una fides, unum baptisma : non oportet ergo nos dissidere. « Unus Deus et Pater. » Ecce et alia communicatio et amoris occasio, quod sit nobis unus Pater Deus. « Et super omnes. » Nam ἐπὶ pro ἐπάνω capitur. « Et per omnes. » Hoc est, providentiam agens per omnes nos. « Et in omnibus nobis. » Hoc est, inhabitans in omnibus nobis.

IV, 7-15. Verum unicuique nostrum data est C gratia juxta mensuram donationis Christi. Quapropter dicit : Cum ascenderet in altum, captivam duxit captivitatem et dedit dona hominibus. Cæterum illud ascendit quid est nisi quod etiam descenderat prius in infimas partes terræ? Qui descendit idem ille est qui etiam ascendit supra omnes cælos, ut impleret omnia. Et idem dedit alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios autem evangelistas, alios vero putores ac doctores ad institutionem sanctorum, in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi, donec perveniamus omnes in unitatem fidei et cognitionem Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

34 Si omnia ut dicis communia sunt, unde provenit ut hic quidem majorem, ille vero minorem habet gratiam? nam hoc potissimum ipsos ad invidiam ducebat : et ait : Unicuique data est gratia, id est, donum juxta mensuram donationis Christi ac si diceret : Si ipse mensus est omnino recte mensus est, omnino et utiliter. Et si doni est, quidquid illud est quod accepisti, pro eo gratias age : pro eo vero quod non accepisti, ne invidias : donum enim est : tanquam diceret : Novit qui distribuit ac donavit, quomodo recte et utiliter hoc fecerit. Alia siquidem communiter proponuntur, dona vero data sunt juxta proportionem puritatis uniuscujusque. Quapropter dicit : « Cum ascenderet in altum. » Et quod gratia, inquit, donum

κηδόμενοι. Ἐκ τούτου γὰρ, φησὶν, ἔσεσθε καὶ ἐν πνεύμα ἔχοντες, τούτέστιν, ὁμότιμον τὴν χάριν τοῦ πνεύματος. Ἡ ὅτι ἔστι μὲν ἐν σῶμα εἶναι, οὐκ ἐν δὲ πνεύμα, ὡς ὅταν τις αἰρητικῶν φίλος ᾖ. Ἡ ὅτι, τοῦτο φησὶν, Ἐν πνεύμα λαβόντες, οὐκ ὀφείλετε διχονοεῖν, ἀλλ' ἐν εἶναι σῶμα. Ἡ ὅτι πνεύμα ἐνταῦθα τὴν προθυμίαν καλεῖ. Ἡ ὅς ἐν ὄντες πνεύμα καὶ ἐν σῶμα· οὕτως γὰρ ἐκλήθητε.

« Ἐν μιᾷ ἐλπίδι. » Ὁ Θεὸς ἡμᾶς, φησὶν, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκάλεσεν, οὐδὲν πλεον ἀπονεύμας πᾶσιν ἀθανάσιον, πᾶσι ζωὴν αἰώνιον ἐπηγγελᾶτο, πᾶσι δόξαν ἀθάνατον, πᾶσιν ἀδελφότητα, πᾶσι κληρονομίαν. Κοινὴ πάντων ἐγένετο κεφαλὴ. Πάντας συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν. Εἰ τοίνυν ἐν τοῖς πνευματικοῖς, φησὶ, τοσαύτην ἔχετε κοινωνίαν, ὀφείλετε καὶ ἐν σῶμα εἶναι ἐν τῇ τῆς ἀγάπης ἀνακράσει. « Τῆς κλήσεως ὑμῶν. » Πάντα γὰρ τὰ ἐρηγμένα κοινὴ ἐστὶν ἡμῶν ἐλπίς ἐκ τῆς κλήσεως γενομένη. « Εἰς Κύριον, μία πίστις. » Ἰδοὺ καὶ ἄλλη κοινωνία. Εἰς ἡμῖν Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. Οὐ δὲ οὖν ἡμᾶς διεστάναί. « Εἰς Θεόν καὶ Πατὴρ. » Ἰδοὺ καὶ ἄλλη κοινωνία, καὶ ἀγάπης πρόφασις, τὸ εἶναι ἡμῖν ἓνα Πατέρα τὸν Θεόν. « Καὶ ἐπὶ πάντων, » τούτέστιν, ὁ ἐπάνω πάντων. « Καὶ διὰ πάντων, » τούτέστιν, ὁ προνοῶν διὰ πάντων ἡμῶν. « Καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν, » τούτέστιν, ὁ ἐνοικῶν ἐν πᾶσιν ἡμῖν.

Ἐν δὲ ἐκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. Διὸ λέγει· Ἀναβὰς εἰς ὕψος, ἡγαλώησεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. Τὸ δὲ ἀνέβη τί ἐστίν, εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς : ὁ καταβὰς αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὴν καταρτισμὸν τῶν ၑγιῶν, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταστήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ γιού τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

Εἰ πάντα ἐστὶν ὡς λέγεις κοινὰ, πῶθεν ὁ μὲν μείζων, ὁ δὲ ἑλάττω ἔχει χάρισμα; Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς εἰς φθόνον μάλιστα ἤγε, καὶ φησὶν. Ἐκάστῳ ἐδόθη ἡ χάρις, τούτέστι, τὸ χάρισμα, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ, ὥστε εἶπεν· Εἰ αὐτὸς ἐμέτρησεν, πάντως ὅτι καλῶς ἐμέτρησεν, πάντως καὶ συμπερόντως. Καὶ εἰ δωρεᾶς ἐστὶ τὸ πᾶν, ὑπὲρ μὲν οὐ ἔλαβες εὐχαρίσται, ὑπὲρ δὲ οὐ οὐκ ἔλαβες, μὴ φθόνει. Δωρεὰ γὰρ ἐστίν, ὥστε εἶπεν· οἶδεν ὁ μετρήσας καὶ δωρησάμενος, πῶς καλῶς καὶ συμπερόντως τοῦτο πέποιθε. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα, κοινὰ πρόκειται, τὰ δὲ χαρίσματα δέδοται κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐκείνου καθαρότητος. Διὸ λέγει, « Ἀναβὰς εἰς ὕψος. » Καὶ ὅτι, φησὶν, ἡ χάρις δωρεὰ ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸς μετρήσας ἔδωκεν, ἄκουε, φησὶ, τοῦ Λαοῦ.

Τὸ δὲ, « Ἀναβάς εἰς ὕψος, » ἀλλαχοῦ λέγει, ὅτι, « Ἐπ' ἤρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Τίνα δὲ ἡχμαλῶτευσεν; ἡμᾶς δηλονότι, τὴν καλὴν καὶ συμφέρουσαν αἰχμαλωσίαν. Πολέμῳ γὰρ νοητῷ νικήσας τὸν διάβολον, αἰχμαλῶτους εἶλεν ἡμᾶς, οὐχ ἵνα καταδουλώσῃται (πῶς τοὺς ὄντας δούλους καὶ πάσαι), ἀλλ' ἵνα τῆς πικρᾶς ἀπαλλάξῃ τυραννίδος τοῦ πονηροῦ. Τινὲς δὲ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοῦτο ἐνόησαν. Ἀναβάς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἡχμαλῶτευσεν. — [ΦΩΤ.] ἡχμαλῶτευσεν μὲν τὸν διάβολον. Ἐδῶκε δὲ ἀντὶ τιμωρίας δόματα καὶ χαρίσματα τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσι. « Καὶ ἔδωκε δόματα. » Ὅστε τοῦ Χριστοῦ δόματα. Τί οὖν ἀδμονεῖς πολὺ μὴ ἔχων, ἢ φοβούμεῖς τῷ ἔχοντι; Καὶ ὧδε μὲν, οὕτως. Παρακατιῶν δὲ δεῖκνυσιν ὅτι πρὸς ὠφέλειαν τῆς Ἐκκλησίας ἔκαστος ἔλαβε τὸ χάρισμα, καὶ ὁ τὸ μέγα λαβὼν καὶ ὁ τὸ ῥῆ τοιοῦτον, καὶ οὐ διὰ τὰ οἰκτεῖα ἔργα, οὐδὲ διὰ τὸ ἔξιν εἶναι τινα τοῦ λαβεῖν. Τίς οὖν φοβηθήσεται τῷ διὰ τὴν εὐαγγελίαν, καὶ πρὸς ἐτέρων ὠφέλειαν; Ὅσον γὰρ μεῖζον τὸ χάρισμα, τοσοῦτον ἀκριβέστεραι αἱ εὐδοκίαι. « Καὶ ἔδωκε δόματα. » Λαβὼν γὰρ τὴν πίστιν, ἀντιδίδωσι τὴν χάριν. Τὸ δὲ, « Ἀνέβη, τί ἐστιν; » οὐκ ἂν δὲ, φησὶν, ἐδεῖτο ὁ προφήτης τοῦ εἰπεῖν, Ἀνέβη, εἰ μὴ ᾔδει ὅτι κατέβη πρῶτον. Περὶ γὰρ τοῦ καταβάντος, τὸ, ἀνέβη, λέγει τις. — [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ ὁ ἀναβαίνων, ἢ ἐν τῷ ἀναβαίνειν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἄνω γενέσθαι, ὥστε ὅτε τις ἀπάρεχται ἀναβαίνειν μὴ ὦν ἐξ ἀρχῆς ἄνω, ἢ οὐ νῦν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνόδου, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς μὲν ἦν ἄνω, καταβάς δὲ ἐκείθεν, νῦν πάλιν ἀνέισιν, εἰπὼν ἀναβάς, ἐρμηνεύει πῶς δεῖ νοεῖν τὸ ἀναβάς. Ὅτι οὐχ ὡς νῦν, φησὶν, ἀρξάμενος ἀναβαίνειν (ἦν γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἐν τῷ ὕψει τῆς θεϊκῆς ἀξίας καὶ τῆς πατρικῆς δόξης), ἀλλ' ὡς ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν οἰκονομίαν συγκαταδόσεως, καὶ μέχρι τῆς εἰς ἔξου καθόδου, εἰς τὴν πρέπουσαν τοῦ θεικοῦ ὕψους φανέρωσιν ἀνελθὼν πάλιν, λέγεται, φησὶν, ὅτι ἀνέβη. « Εἰς τὰ κατώτερα μέρος τῆς γῆς. » Τουτέστι, μεθ' ὃ οὐκ ἐνι κατώτερα. Λέγει δὲ τὸν ἔξου, ὡς πρὸς τὴν κοινήν συνήθειαν ἀπορῶν. Οὕτως γὰρ λέγειν εἰσθάμεν. Διὸ καὶ ὁ Ἰακώβ φησι. « Καὶ κατὰξτε τὸ γῆράς μου μετ' ἐλπίδος εἰς ἔξου. » Καὶ ὁ Δαυὶδ· « Καὶ ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » Κατώτερα γὰρ μέρος τῆς γῆς τὸν θάνατον ἐκέλευεν. « Αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβάς. » Τοῦτο τὴν Νεστορίου καταβάλλει βλασφημίαν. Ὁ αὐτὸς, φησὶν, ἐστὶν ὁ καταβάς καὶ ὁ ἀναβάς. Καταβαίνει μὲν γὰρ εἰς τὴν σάρκωσιν ὡς θεός, ἀναβαίνει δὲ ὡς ἄνθρωπος. Καὶ καταβαίνει μὲν εἰς τὸν ἔξου ὡς ἄνθρωπος, ἀνίσταται δὲ ὡς θεός. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ὑπεράνω γίνεσθαι τῶν οὐρανῶν, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάντων, τῆς ἐκείσε λήξεως καὶ καθέδρας, τὸ πρόσλημμα ἡμῶν ἀξίων. Ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν. Τοῦτο φησὶν, ὅτι οὐδὲν αὐτῷ πρὸς τὴν ἀνοδὸν ἐνεπόδισεν ἢ εἰς τὰ κατώτερα καθόδος. Ὅστε, φησὶ, καὶ ἡμῶν ὅσῳ ἂν εἰς ταπεινοφρονίᾳ, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὀφούται. « Ἰνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Καὶ γὰρ καὶ γυνὴ τῇ θεότητι

A sit Christi, et ipse distribuendo dederit, audi David: Quod autem ait: « Cum ascenderet in altum, » alibi dicit: « Elevata est magnificentia tua super cœlos ». Quem autem duxit captivum? nos videlicet, pulchram et utilem captivitatem. Cum enim spirituali bello vicisset diabolus, nos tulit captivos, non ut servituti subiceret. (quomodo enim hoc fecisset cum jam olim servi essemus?) sed ut ab amara illius perversi tyrannide liberaret. Quidam vero de cruce hoc intellexerunt, cum ascenderet in crucem, captivam duxit. — Captivum quidem duxit diabolus: loco autem supplicii dedit dona et gratias his qui captivi fuerant defenti. « Et dedit dona. » Christi itaque dona sunt: quid igitur indignaris quod multum non habeas aut invides habenti? Et hic quidem ita est. Ceterum ulterius descendendo ostendit quod ad utilitatem Ecclesiæ quisque donum acceperit, et qui magnum accepit, et qui non tale, et non propter propria opera, neque quod dignus esset quispiam ad accipiendum. Quis ergo invidere poterit ei qui propter aliquam causam et ad aliorum commodum accepit? quanto enim majus est donum, tanto exactius erit reddenda ratio. « Et dedit dona. » Nam qui fidem accepit reddit gratiam. « Ceterum illud: Ascendit quid est? » Nihil, inquit, necesse fuisse prophetæ dicere: Ascendit, nisi novisset eum prius descendisse. Nam de eo qui prius descenderat solet quispiam dicere: Ascendit. — Quoniam is qui ascendit aut in eo quod ascendit, initium sumit ut in loco superiori sit: quemadmodum ubi incipit quispiam ascendere, cum ab initio non esset superiori loco. 35 Aut non nunc accipit ascensus initium, sed ab initio quidem in loco superiori erat: cum autem inde descendisset, nunc rursus ascendit. Itaque ubi dixit: Cum ascenderet, interpretatur quomodo intelligere oporteat: Cum ascenderet: quod non quasi nunc ascendere inceperit: erat enim ab initio in sublimitate divine dignitatis ac paternæ gloriæ: sed quod a sui juxta dispensationem demissione et descensu usque ad inferos, in decentem divine sublimitatis manifestationem rursus ascendens, dicitur, inquit, quod ascendit. « In infimas partes terræ. » Post quem videlicet locum non sunt aliæ inferiores. Dicit autem infernum veluti ad communem loquendi modum respiciens: ita enim dicere consuevimus. Propterea Jacob quoque ait: « Et deducetis senectutem meam cum dolore ad inferos ». Et David: « Et assimilabor descendentibus in lacum ». Infirmas enim partes terræ mortem vocavit. « Idem ille est qui etiam ascendit. » Hoc Nestorii deiecit blasphemiam. Idem inquit, est qui descendit et qui ascendit. Descendit siquidem ad incarnationem tanquam Deus, ascendit autem tanquam homo. Rursus descendit quidem ad infernum ut homo, resurgit vero ut Deus. Nec id solum, verum etiam supra cœlos collocatur:

nec id utcumque, sed super omnes : per quietem quæ ibi est et cathedram designans nostram assumptionem. Supra omnes cælos : Hoc ait, quod nihil illi ad ascensum fuit impedimento ipsa ad infirma descensio. Itaque quanto, inquit, etiam nostrum aliquis magis se submiserit, tanto magis sublimatur. « Ut impleret omnia. » Etenim nuda quoque divinitate olim omnia implebat, et incarnatus ut omnia carne impleret, descendit et ascendit. « Et idem dedit. » Qui non recusavit, inquit, propter nostram salutem ad infirma descendere, idem ipse distributionem fecit charismatum sive donorum. Non oportet itaque ob divisionem indignari. Si enim ipse dedit, quare contradicis? Alibi vero dicit spiritum dare dona : « Omnia, inquit, hæc operatur unus idemque spiritus²². » Alibi Patrem dicit, ut cum ait : « Ego plantavi. Apollos rigavit, sed Deus incrementum dedit²³ ; » hoc loco Filium. Nam omnia sanctæ ac beatæ Trinitati sunt communia : « Alios quidem apostolos, alios vero prophetas. » **36** Apostoli namque etiam prophetiam habebant, qui vero tunc prophetæ dicebantur non habebant apostolatuum. « Alios autem evangelistas. » qui Evangelium conscripserunt. « Alios vero pastores ac doctores. » Episcopus dicit quibus creditæ erant Ecclesiæ, qualis erat Timotheus, qualis Titus. « Ad instaurationem sanctorum. » Vides causam cur data sint dona? Ad instaurationem, inquit, hoc est, ad perfectionem, ad completionem, ut in his ministrarent Ecclesiæ, ipsamque ædificarent. Quanto igitur quispiam majus accepit donum, tanto majus sustinet onus. Hæc autem eis dicit qui invidia majorum donorum ab Ecclesia amputati erant, ostendens quod omnium opus ad unum respicit finem, nempe ad instaurationem sanctorum. Quid igitur invidia opus est? Sanctorum autem, id est, fidelium. « Perveniamus. » Nam καταντήσωμεν, id est, occurramus, capitur pro φθάσωμεν, id est, perveniamus. « In unitatem fidei. » Hoc est, donec omnes unam fidem habeamus unusquisque laborat et unusquisque ministrat : unitas enim fidei est non dissidere circa dogmata. Id namque cognitio est Filii Dei, ut de eo non dissideamus. Virum autem perfectum, mensuramque ætatis dicit perfectam erga Christum dilectionem et de ipso notitiam. « Plenitudinis Christi. » Plenitudinem Christi dicit perfectam de Christo cognitionem ac fidem, ut quod ex virgine

carnem acceperit, quod ex divinitate et humanitate in unam conveniret personam. Ne enim audito viro perfecto et mensura ætatis, corporalem intelligas ætatem, subjunxit : Plenitudinis Christi; ac si diceret : Donec ad perfectionem veniamus perfectæ in Christum fidei et cognitionis. Non enim quisvis efficitur pars totius plenitudinis sive corporis Christi : sed qui in virum perfectum cognitionis ejus pervenerit, et in mensuram dignæ ætatis plenitudinis Christi.

IV, 14-16. *Ut non amplius simus pueri qui fluctuamus omni vento doctrinæ per versutiam hominum, per astutiam ad insidias deceptionis : sed veritatem servantes in charitate, crescamus in illum per omnia*

πάντα· τὰ πάντα ἐπλήρου. Καὶ σαρκωθεὶς ἵνα πάντα μετὰ σαρκὸς πληρώσῃ, κατέβη καὶ ἀνέβη· Καὶ αὐτὸς ἔδωκεν. » Ὁ μὴ παραιτησάμενος, φησὶ διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰς τὰ κατώτατα κατέβη· αὐτὸς τὴν διανομὴν τῶν χαρισμάτων ἐποίησεν. Ἄρουν οὐ χρὴ ἀνανακτεῖν πρὸς τὴν διανομήν. Εἰ αὐτὸς ἔδωκε· τί ἀντιλέγεις ; Ἀλλὰ τοῦ δὲ, φησὶ, πνεύματος διδόναι τὰ χαρίσματα. Πάντα γὰρ ταῦτα φησὶν, ἐνεργεῖ, τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. » Ἀλλὰ τοῦ τὸν Πατέρα φησὶν, ὡς τὸ, « Ἐγὼ ἐφύτευα. Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡξάνεν. » Ἐνταῦθα τὸν υἱόν. Κοινὰ γὰρ τὰ πάντα τῇ ἁγίᾳ καὶ μακαρίᾳ Τριάδι. » Τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας· Οἱ μὲν γὰρ ἀπόστολοι καὶ προφῆταις εἶχον, οἱ δὲ τότε προφῆται, οὐκ εἶχον ἀποστολήν. » Τοὺς δὲ ἐυαγγελιστάς. » Τοὺς τὸ εὐαγγέλιον γράψαντας. » Τὰ δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους. » Τοὺς τὰς Ἐκκλησίας ἐμπεισιτευμένους λέγει, τοὺς ἐπισκόπους, ὡς ὁ Τιμόθεος, ὡς ὁ Τίτος ἦν. » Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων. » Ὅρθῃ τὴν αἰτίαν τῆς δόσεως τῶν χαρισμάτων ; Πρὸς τὸν καταρτισμὸν, φησὶ, τουτέστι, πρὸς ἀπαρτισμὸν, πρὸς πληρώσιν, εἰς τὸ ἐν τοῦτοις διακινεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ οἰκοδομεῖν αὐτήν. Ὅσῳ οὖν τι μᾶλλον ἔλαβε χάρισμα, τοσούτῳ μᾶλλον ἔχει τὸ φορτίον. Ταῦτα δὲ φησὶ πρὸς τοὺς τῷ φθόνῳ τῶν μειζόνων χαρισμάτων ἀποκεκομμένους τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, δεικνύς ὅτι πάντων τὸ ἔργον εἰς ἐν ὁρμῇ τέλος, τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων. Ποῦ οὖν χρεῖα φθόνου ; Ἄγαν δὲ τῶν πιστῶν. » Καταντήσωμεν » φθάσωμεν, « εἰς τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως. » Τουτέστιν, ὥς ἂν οἱ πάντες μίαν πίστιν ὁκώμεν, ἕκαστος κάμνει, καὶ ἕκαστος διακονεῖ. Ἐνότης γὰρ πίστεως τὸ μὴ διαφωνεῖν περὶ τὰ δόγματα. Τοῦτο γὰρ ἐπιγνώσις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸ μὴ διαφωνεῖν περὶ αὐτοῦ. Ἄνδρα δὲ τέλειον καὶ μέτρον ἡλικίας λέγει τὴν τελείαν τοῦ Χριστοῦ ἔκνοιαν καὶ εἰδησιν. » Τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. » [ΟΙΚΟΥΜ.] Πλήρωμα Χριστοῦ φησὶ, τὴν περὶ Χριστοῦ ὁλοτελῆ γνῶσιν καὶ πίστιν, ὅσον ὅτι ἐκ παρθένου σὰρκα ἔλαβεν, ὅτι ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος εἰς μίαν ὑπῆρξεν ὑπόστασιν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσῃ ἄνδρα τέλειον καὶ μέτρον ἡλικίας, τὴν σωματικὴν νοήσας, ἐπήγαγε, τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ὥστε ἔλεγε· Μέχρις οὗ εἰς τελειότητα φθάσωμεν τῆς ὁλοτελεως τοῦ Χριστοῦ πίστεως καὶ γνώσεως. Ὁ γὰρ ὁ τυχὼν γίνεται μέρος τοῦ ὅλου πληρώματος, ἥτοι τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὁ εἰς ἄνδρα τέλειον τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ καταντήσας, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀξίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

Ἴνα μὴ καὶ ὡς νηπιοὶ κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ κνέβῃ τῶν ἀνθρώπων, ἐν παρουσίᾳ πρὸς τὴν μεθοδεύειν τῆς πλάνης. Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγά-

²² 1 Cor. xii, 14. ²³ 1 Cor. iii, 6.

πῃ, ἀδελφώμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὃς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός. Ἐξ οὗ πᾶν σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβάζομενον, διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἐνδὲς ἐκάστου μέρους τὴν ἀύξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

A qui est caput, nempe Christum : **37** a quo totum corpus, quod coaptatur et compingitur per omnem tactum subministrationis, juxta efficaciam ad mensuram uniuscujusque partis incrementum corporis facit ad ædificationem sui ipsius per charitatem.

« Ut non amplius simus pueri. » Ostendit ipsos olim ita fuisse affectos, et per modum narrationis corrigit eos, ac seipsum conjungit ne odiosus fiat sermo. Pueros autem dicit fide. « Et circumferamur. » Revera enim puerorum est circumferri qui firmi et stabiles non sunt. « Omni vento. » Cum præmisisset : Qui fluctuemos, in tropo permansit, subjungens, et ventum doctrinæ. « Per versutiam hominum. » Versuti in verbis dicuntur, qui interdum quidem hoc, interdum vero illud docent, et

B dum quidem hoc, interdum vero illud docent, et vafrie sua semper ab hoc ad illud transeunt. Hujusmodi sunt hæretici. Hujusmodi autem etiam astuti inquit ad inveniendum semina et occasionem deceptionis, omnia machinantur ut fallant ac imponant, κυβέταν autem dicit versutiam et astutiam. Factum est autem nomen a κυβέειν, id est, taxillis ludere : quod ibi versutis familiare sit calculos hac et illac transmutare. « Sed veritatem servantes in charitate. » Siquidem illi de quibus sermo est, adulterina et falsa docent, nos autem veritatem servantes in dogmatis et vita ac sermone, in charitate; alioquin enim non contingit servare veritatem, crescimus et ædificemur in Christum caput nostrum per omnia nostra et vitam et sermones ac dogmata.

C « Ex quo totum corpus. » Quemadmodum in nostris corporibus spiritus vitalis a cerebro per nervos descendens, non æqualiter omnibus membris inspirat virtutem : sed huic quidem amplius potenti suscipere, plus tribuit, ei autem quod minus potest, minus elargitur : ita et Christus. Tanquam enim membris animarum nostrarum ex ipso et in ipsum pendentibus, spiritualis ejus virtus ac donorum divisio, juxta proportionem ejusque ipsius membri applicata, augmentum efficit spiritualis ætatis. « Per tactum subministrationis. » Hoc est, per aptam subministrationem quæ sit in contractatione et velut in scrutatione. Spiritualis enim illa virtus quæ a Christo descendit cuique membro

D ipsius ita vim exerit, **38** sicut quodque invenerit aptum ad susceptionem, ac si diceret : Nos homines qui membra Christi sumus, juxta propriam spiritualis mensuræ proportionem, suscipientes quæ a Christo est subministrationem, augemur, spiritus namque superne a Christo influens abunde et subministratus, omnibus adaptatus qui in Christi membra perficiuntur, juxta proportionem virtutis uniuscujusque facit augmentum. Animadverte quid et mihi visum sit : neque enim eo progressus sum ut considerarem ac intelligerem quæ ipsius sancti sunt. A quo Christo omne corpus Ecclesiæ quod ipsi coaptatur et compingitur, hoc est, conglutinatur et ad eum unitur tanquam ad proprium caput : ab ipso enim habemus ut ei adhæreamus sive aggluti-

« Ἴνα μηκέτι ὤμεν νήπιοι. » Δείκνυσιν παθόντας αὐτοὺς τοῦτο πάλαι, καὶ ὡς ἐν διηγλήματος τάξει ἐπανορθοῦνται αὐτοὺς, καὶ αὐτὸν συντάττων διὰ τὸ ἀνεπαχθῆς. Νηπίους δὲ, τῇ πίστει ψῆσι. « Καὶ περιφερόμενοι. » Νηπίων γὰρ ὄντως τὸ περιφέρεισθαι, καὶ οὐ βεβηκότων καὶ στερεῶν. « Παντὶ ἀνέμῳ. » Εἰπὼν κλυδωνιζόμενοι, ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, καὶ ἀνεμὸν διδασκαλίας προσειπὼν. « Ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων. » Κυβεῖται λόγων λέγονται, οἱ ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο διδάσκοντες, καὶ μεταβαλόντες ἀπὸ τοῦτο εἰς τοῦτο πανοῦργως. Τοιοῦτοι οἱ αἱρετικοί. Οἱ δὲ τοιοῦτοι, ψῆσι, καὶ πανοῦργοι πρὸς τὸ μέθοδον εὑρεῖν καὶ πρόφασιν πλάνης, πάντα πρὸς τὸ ἀπατήσαι μηχανώμενοι. Κυβεῖται τὴν πανοῦργον καλῶς. Πεποιήται δὲ ἀπὸ τοῦ κυβέειν τὸ νομοῖν, ἴδιον δὲ τούτου, τὸ, τῇδε χάκεισε μεταφέρειν τὰς ψήφους πανοῦργουμένους. « Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ. » Ἐκεῖνοι μὲν νόθα, ψῆσι, καὶ ψευδῇ διδάσκουσι περὶ τῶν λόγων, ἡμεῖς δὲ ἀληθεύοντες ἐν τῇ δόγματι καὶ βίῃ καὶ λόγῳ ἐν ἀγάπῃ. « Ἄλλως γὰρ οὐκ ἐν ἀληθείᾳ. » Αὐξήσωμεν καὶ ἐποικοδομήσωμεν εἰς τὸν Χριστὸν τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, τὰ πάντα ἡμῶν, καὶ βίον, καὶ λόγον, καὶ δόγματα. « Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα. » Καθάπερ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων τὸ πνεῦμα τὸ ζωτικὸν τὸ ἀπ' ἐγκεφάλου διὰ τῶν νεύρων κατιόν, οὐχ ἁπλῶς πᾶσιν ἐμπνέει τοῖς μέλεσι δύναμιν, ἀλλὰ τὸ μὲν πλείον τι δεῖξασθαι δυναμένῳ πλείον διδῶσι, τῷ δὲ ἑλαττον, ἑλαττον, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, καθάπερ μελὼν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἀποκρεμαζόμενον, ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ δύναμις καὶ ἡ τῶν χαρισμάτων διανομή, κατὰ ἀναλογίαν ἐνδὲς ἐκάστου μέλους αὐτοῦ προσεπατομένη, τὴν αὐξήσιν ποιεῖται τῆς πνευματικῆς ἡλικίας. « Διὰ τῆς ἀφῆς, ψῆσι, τῆς ἐπιχορηγίας, » τούτεστι, διὰ τῆς ἐν τῇ ἀφῇ, καὶ οἷον ἐρεῦνη τοῦ ἐπιτηδείου ἐπιχορηγίας γινομένης. Ἐκεῖνη γὰρ ἡ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ κατιοῦσα πνευματικὴ δύναμις, ἐνδὲς ἐκάστου μέλους αὐτοῦ ἀπιομένη, οὕτως ἐνεργεῖ, ὡς ἂν εὐρητινὰ πρὸς ὑποδοχὴν ἐπιτηδείων, ὡς εἰ ἔλεγε. Τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ἡμεῖς, ψῆσιν, οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ οἰκείου πνευματικοῦ μέτρου δεχόμενοι τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπιχορηγίαν, αἰξομεν. Τὸ γὰρ πνεῦμα ἀνωθεν ἐπιβρέον ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀφθόνως καὶ χορηγούμενον, πάντων ἐφαπτόμενον τῶν εἰς μέλη τελούντων τοῦ Χριστοῦ, πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐκάστου δυνάμεως τὴν αὐξήσιν ποιεῖται. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ὅρα τί πάλιν ἐνόμισα. Ὅτε γὰρ ἐχώρησα τὰ τοῦ μακαρίου νοῆσαι. — [ΙΩΑΝ.] Ἐξ οὗ Χριστοῦ πᾶν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας συναρμολογούμενον αὐτῷ καὶ συμβιβάζομενον, τούτεστι, συγκεκολλημένον αὐτῷ καὶ προσηνωμένον, ὡς ἰδίᾳ κεφαλῇ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἡμῖν τὸ κεκολληθῆαι αὐτῷ. Κεκολλημένον δὲ, διὰ πάσης ἀφῆς,

nemur : adherens autem per omnem tactum, hoc est sensum subministrationis, juxta efficaciam ad mensuram uniuscujusque partis, hoc est per subministrationem sancti Spiritus quæ est juxta efficaciam Christi, sitque secundum mensuram et virtutem ad suscipiendum quæ est in unoquoque membro Christi, facit augmentum corporis Christi, id est, Ecclesiæ : augmentum nempe spirituale. Nam per subministrationem Spiritus sancti crescit Ecclesia ad perfectam mensuram spiritualis ætatis : sive per dona, sive per cognitionem, sive per fidem. « A quo omne corpus, » sive fideles, quod coaptatur et compingitur, augmentum proprium facit ad propriam ædificationem et perfectionem, et non ejuspiam alterius gratia : sed per charitatem ait, quia nullum omnino bonorum absque charitate consistit ac perficitur, maxime autem unio et adaptatio quæ sit per fidem. Sed quomodo coaptantur et compinguntur inter se fideles ? per omnem tactum inquit : ut non hic quidem illum contingat, iste vero illum, sed singuli contingant omnes. Nam per omnem contactum fit commune totius corporis augmentum. Unde autem oritur hic tactus et contactus ? Subministrationis est Christi, ait. Subministrationis, inquam, nam inter alia ipsius beneficia etiam mutuum contactum ipse subministrat. Ait autem : Juxta efficaciam seu operationem : neque enim solum convenienter dispositum esse ad contactum, verum etiam ipsum contingere, est subministrationis ejus. Dicit autem : **39** Ad mensuram uniuscujusque partis, ne audito quod ipse nos mutuo coaptat, ac ipse subministrat contactum juxta efficaciam, donique ac subministrationis ejus sint universa : ne tu, inquam ita considerans, ad segnitiam declines, quasi omnia inde gratis habens : addit hæc, quod licet gratis subministrentur, sit tamen distributio juxta mensuram promptitudinis uniuscujusque recipientium « Ad ædificationem sui ipsius. » Augens enim Christus Ecclesiam spiritualiter ac sensibiliter, se ipsum ædificat, quandoquidem proprium auget corpus, sicut caput membra. Et recte addit : Per charitatem ; nisi enim hæc nobis addatur, nihil horum nobis continget. Aut per charitatem qua ipse nos diligit : nam quia nos, inquit, diligit, ideo hæc facit. Et recte addit : Per charitatem. Sine hac enim ad nullum descendet Spiritus sanctus.

CAPUT VII.

De vrudentia ac justitia quæ nos Deo conformes reddit.

IV, 17 19. Hoc itaque dico et testor per Dominum ne posthac ambuletis quemadmodum et reliquæ gentes ambulant in vanitate mentis suæ, obtenebrati mente, abalienativa vita Dei, propter ignorantiam quæ est in illis, propter excæcationem cordis eorum : qui ubi dolere desierunt, semetipsos tradiderunt lascivie, ad patrandum omnem immunditiam cum aviditate.

A τούτῃσιν, αἰσθήσεως τῆς ἐπιχορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους, τούτῃσιν, διὰ τῆς κατ' ἐνέργειαν Χριστοῦ ἐπιχορηγίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῆς κατὰ τὸ μέτρον καὶ τὴν τῆς ὑποδοχῆς δύναμιν ἑνὸς ἑκάστου μέλους τοῦ Χριστοῦ γινομένης τὴν αὐξῆσιν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τούτῃσιν, τῆς Ἑκκλησίας, ποιεῖται. Αὐξῆσιν δὲ δηλαδὴ πνευματικὴν. Διὰ γὰρ τῆς ἐπιχορηγίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐξεται εἰς μέτρον τέλειον πνευματικῆς ἡλικίας ἡ Ἑκκλησία, εἴτε διὰ χαρισμάτων, εἴτε διὰ γνώσεως, εἴτε διὰ πίστεως. — [ΦΩΤ.] « Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα, » ἡ γούν οἱ πιστοὶ συναρμολογοῦμενον καὶ συμπεδιδάσκόμενον, τὴν αὐξῆσιν τὴν ἰδίαν ποιεῖται ἐπὶ ἰδίᾳ οἰκοδομῇ καὶ τελειότητι, ἀλλ' οὐχὶ ἑτέρου τινὸς χάριν. Τὸ δὲ, ἐν ἀγάπῃ, ὅτι οὐδ' ἄλλο μὲν τῶν καλῶν χωρὶς ἀγάπης συνίσταται καὶ τελειοῦται, μέλιστα δὲ, ἡ κατὰ πίστιν ἐνότης καὶ ἀρμολογία. Ἀλλὰ πῶς ἀρμολογοῦνται καὶ συμπεδιδάσκονται οἱ πιστοὶ ; Διὰ πάσης ἀφῆς, φησὶν, ἵνα μὴ ὁ μὲν τῷδε συνάπτεται, ὁ δὲ τῷδε, ἀλλὰ πάντες πᾶσι. Διὰ γὰρ τῆς ἀπάντων συναφῆς, ἡ κοινὴ τοῦ σώματος παντὸς αὐξήσεως γίνεται. Αὕτη δὲ ἡ ἀφῆ καὶ συνάφεια πόθεν φέρεται ; Τῆς ἐπιχορηγίας ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, φησὶν. Ἐπιχορηγίας δὲ, ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων αὐτοῦ εὐεργεσιῶν, καὶ τὴν ἀλλήλων συνάφειαν αὐτὸς ἐπιχορηγεῖ. Τὸ δὲ, κατ' ἐνέργειαν, ὅτι οὐ μόνον τὸ ἐπιτηδεῖν ἔχειν πρὸς τὴν συνάφειαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ συνάπτεσθαι, τῆς αὐτοῦ ἐπιχορηγίας ἐστὶ. Τὸ δὲ, Ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους, ἵνα μὴ ἀκούσας, ὅτι αὐτὸς ἡμᾶς ἀλλήλοις συναρμολογεῖ, αὐτὸς ἐπιχορηγεῖ καὶ τὴν κατ' ἐνέργειαν συνάφειαν, τῆς αὐτοῦ ἐστὶ δωρεᾶς καὶ ἐπιχορηγίας ἅπαντα, ἵνα μὴ τοῦτο λογισάμενος αὐτὸς εἰς βραθυμίαν ἀποκλίνῃς ὡς πάντα ἔχων ἐκείθεν προίκα, προστίθῃσι ταῦτα, ὅτι εἰ καὶ προίκα ἐπιχορηγεῖται, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τῆς προθυμίας ἑνὸς ἑκάστου τῶν δεχομένων ἡ διανομή γίνεται. « Εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ. » Αὐξῶν γὰρ τὴν Ἑκκλησίαν ὁ Χριστὸς πνευματικῶς καὶ αἰσθητικῶς, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ, ἐπειδὴ τὸ ἴδιον αὐξεῖ σῶμα, ὡς κεφαλὴ τὰ μέλη. Καλῶς δὲ τὸ, Ἐν ἀγάπῃ. Ἄνευ γὰρ τοῦ ταύτην ἡμῖν προσεῖναι, οὐδὲν τούτων ἡμῖν ἔσται. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἡ, ἐν ἀγάπῃ, ἥ αὐτὸς ἡμᾶς ἀγαπᾷ. Διὰ γὰρ τὸ ἀγαπᾶν ἡμᾶς, φησὶ, ταῦτα ποιεῖ. Καὶ καλῶς προσέθηκε τὸ, Ἐν ἀγάπῃ. Ἄνευ γὰρ ταύτης οὐκ ἂν εἰς τινα καταβαίη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ΚΕΦΑΛΑ Ζ'.

Περὶ σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης ποιούσης ἡμᾶς θεοειδεῖς.

Τούτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν Κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ, ἐν ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτῶν ἐσκοτισμένοι, τῇ διαβολῇ ὄντες ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἀγνοίαν τῆς τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς, διὰ τὴν πάρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν. Οἱτινες ἀπηληγότες, ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἔργασιαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ.

Ἐχρῆστον τοῦ φοβεῖσθαι ἐπὶ τούτῃσιν ὑμᾶς περιπατεῖν (ἀν.) ἡ γὰρ αὐτῶν. λείσθαι νοῦντες ἀπερ ἀνίστηται. τισμὲν γὰρ διανοίᾳ. τὸ διορατικὸν ἡμῶν. τὸν πόρνεον οἰνεῖ πᾶσι ἐσκοτισμένοι οὖσαν ἐν εἰς πᾶσι τιμωρίῳ αὐτῶν δὲ ἀπληγῇ ἐργασίᾳ ἀγνοίας. Ὁ δὲ βίος γηίας. εἰς τὴν πᾶσι δὲ Θεὸς εἰς νοῖαν αὐτῶν ναὶ αὐτοῦ. Διὰ τὴν σθεσίαν ἔχειν ἐν τῇ παράνομιᾳ ἀναληγῇ ἀναληγῇ καὶ μὴ βουλήν παρέδωκεν ἔξεταζόμενα τῆς ἀμαρτανῆς ἔργῳ, φησὶν. νεκτεῖν. μὴ πλεονεξίᾳ αὐτῶν γὰρ εἰς δούλῳ καὶ πλεονεξίᾳ ἄλλων ἀμαρτανῶν καὶ ἀνευδὸς εἰς ἰμμεν περπατεῖ. Ὑμῶς εἰ γε αὐτῶν.

Ἐχρῆν μὴ μόνον διὰ τοῦ παραινέειν, ἀλλὰ καὶ διὰ Α τοῦ φοβεῖν καὶ τῷ Θεῷ παραδιδόναι, τὴν διδασκαλίαν ἐργάζεσθαι. Μαρτύρομαι, φησὶν, ἐν Κυρίῳ, τούτέστι, μάρτυρα τὸν Κύριον καλῶ, ὅτι εἶπον τί δεῖ ὑμᾶς πράττειν. Ὅρα δὲ σοφίαν. Οὐκ εἶπε, Μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς περιπατεῖτε. (Ἐπλήξε γὰρ ἄν.) Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ἐδήλωσεν, ἀπὸ δὲ ἑτέρων ἡγάγε τὸ παραδείγμα. « Ἐν ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτῶν. » — [ΦΩΤ.] Εἰς τὸ μὴ περὶ τὰ μάταια ἀπολεισθαι τὸν νοῦν ὑμῶν. Οὐ γὰρ τῆς ἀληθείας προνοῦντες καὶ πιστεύοντες καὶ ἀποδεχόμενοι, ἀλλ' ἅπερ ἄν ὁ νοῦς αὐτῶν μάτην ἀναπλάσῃ καὶ λογισμαί. Τί δ' ἂν καὶ λογιστοὶ τῶν καλῶν, ὁ ἐσκοτισμένην ἔχων τὴν διάνοιαν; « Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ. » Τὸ γὰρ πλῆθος τῶν βιωτικῶν ἁμαρτιῶν, τὸ διορατικὸν τῆς διανοίας ἐπισκοτίζον, ἰδεῖν οὐκ ἐβλῆκεν τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστόν. Ἐνθεν γίνεται ἡ πώρωσις τῆς καρδίας, ὅπερ παρακατῶν, φησὶν, οἰνοὶ πώρωσις τις οὐσα καὶ ἀναισθησία. Τὸ γὰρ ἐσκοτισμένον, ἀναισθητόν. Διὰ τὴν ἀγνοίαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς. « Εἰ οὖν ἀγνοοῦσι, φησεῖν τις, καὶ εἰ πᾶσι πῶρονται, οὐκ ἀξιοὶ ἐγκλημάτων εἶναι καὶ τιμωριῶν, ἀλλὰ μάλλον τοῦ μαθεῖν. Ἄλλ' ὅρα πῶς αὐτῶν ἀφαιρείται τὴν συγγνώμην. Ὅτινες, φησὶν, ἀπαληγνότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης. Δείκνυσιν γὰρ ὅτι τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς πωρώσεως ὁ βίος αὐτοῖς αἴτιος. Ὅ δὲ βίος, ἐξ οικείας γέγονε βλάβης καὶ ἀναλγησίας. Ἐαυτοὺς γὰρ, φησὶ, παρέδωκαν. Ὅταν οὖν εἰς τὴν πόρεν Ῥωμαίους εὐρηξ, « Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, » κατὰ τὴν ἐνταῦθα διάνοιαν αὐτὸν νόει. Συνεχώρησε γὰρ ὁ Θεὸς παραδοθῆναι αὐτοὺς, ἐπειδὴ τούτου ἀξίους ἑαυτοὺς ἐποίησαν. Διὰ τὴν πώρωσιν. Διὰ τὴν ἀναισθησίαν. Ἀναισθησίαν γὰρ φέρει τοῦ φωτός ἡ σκότωσις, τῷ μὴ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς φῶδον Θεοῦ. Ὅτινες. » Εἰς τὸν παράνομον ἐξοκειλάντες βίον, καταβραχὺ τὴν ἀναλγησίαν ἐνόησαν. « Ἀπληγνότες. » Οἷον ἀναλγητῶς ἐσχηκότες καὶ βλάβησαντες, καὶ καμῖν μὴ βουληθέντες πρὸς εὐρεσιν τοῦ καλοῦ. « Ἐαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ. » Πῶς γὰρ ὁ ἐν ἀσελγείᾳ ἐξεταζόμενος δυνήσκει γινῶναι Θεόν; Οὐκοῦν ἡ αἰτία τῆς ἀγνοίας, ἡ ἀσελγεία, ἡ τις κατὰ γνώμην ἁμαρτάνεται. « Εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας. » Ὡς ἔργον, φησὶ, τῷ ἀσελγαίνειν ἐχρήσαντο καὶ πλεονεκτεῖν. Ἄρα οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς μὴ ἀσελγαίνειν; μὴ πλεονεκτεῖν; παντὶ που ὁ δῆλον. Ὅρα δὲ ὅτι παρ' αὐτῶν γέγονεν ἡ τύφλωσις; « Ἐν πλεονεξίᾳ. » Ἡ δὲ δυσία ἑαυτοὺς παρέδωκαν πάθειν, ἀσελγείᾳ καὶ πλεονεξίᾳ, ἃ ἐστὶν ἐπιπολάζοντα μᾶλλον τῶν ἄλλων ἁμαρτιῶν, ἡ ὅτι τὴν ἀσελγειαν καὶ ἀκαθαρσίαν ἀπλῶς ἐν πλεονεξίᾳ, τούτέστι, καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἀνεδότης εἰργάσαντο.

et immunditiam simpliciter cum aviditate, hoc est, ultra modum et omni cum desiderio et aviditate perpetrarunt.

Ἦμεις δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν, εἰ γε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε,

Oportuit non solum exhortando, sed et terrendo et Deo tradendo, doctrinae operam dare. Testor, inquit, per Dominum, hoc est testem invoco Dominum, quod dixerim quid vos oporteat agere. Et animadvertite sapientiam. Non dixi: Ne posthac ambuletis sicut ambulabatis: hoc enim modo ferisset eos: 40 hoc tamen indicavit, sed ab aliis duxit exemplum. « In vanitate mentis suae. » — Ut non occupetur circa vana mens vestra. Intelligentes et credentes ac suscipientes non quae veritatis sunt, sed quaecunque mens ipsorum vane commentata fuerit ac excogitaverit. Quid enim eorum quae recta sunt cogitare posset qui mentem habet obtenebratam? « Obtenebrati mente. » Multitudo namque mundanorum peccatorum aciem mentis obtenebrans non sinit intueri Solem justitiae Christum, unde obstinatio oritur cordis, quod in progressu dicit tanquam caecitas quaedam et insensibilitas. Obtenebratio enim insensibilitas est. « Propter ignorantiam quae est in illis. » Si igitur ignorant, dicit quispiam, excaecati sunt, reprehendi non merentur nec puniri, sed magis doceri. Verum animadvertite quomodo veniam ab eis aufert. Qui, inquit, ubi dolere desierunt, semetipsos tradiderunt lasciviae ad patrandum omnem immunditiam. Ostendit namque quod ignorantiae ac caecitatis causa ipsis fuerit vita, porro vita ex propria segnitie provenit et indolentia sive stupore. Nam semetipsos, ait, tradiderunt. Cum igitur in eum Epistolae ad Romanos locum incideris, « Tradidit eos Deus in reprobam mentem », juxta praesentem declarationem illud intellige: permisit enim Deus ipsos tradi, quandoquidem sese dignos reddiderant. « Propter excaecationem. » Propter insensibilitatem. Siquidem lucis obtenebratio affert sensus carentiam, eo quod non habeant in seipsis Dei timorem. « Qui ubi dolere desierunt. » Postquam in vitam iniquam et divinarum legum contemptricem impegerunt, paulatim egrotantes ad indolentiam ac stuporem devenerunt. « Ubi dolere desierunt. » Hoc est, insensibiles sunt effecti, posteaquam prae segnitie laborare noluerunt ad recti inventionem. « Semetipsos tradiderunt lasciviae. » Quomodo enim is qui in lascivia degit, posset Deum cognoscere? Causa itaque ignorantiae lascivia est qua secundum mentem quis errat. « Ad potrandum immunditiam. » Sic ut opere, inquit, lascivi esse decreverint et avidi. Annon poterant non esse lascivi et avidi? Utique manifestum est quod sic. Vides quod in manu eorum fuerit caecitas? « Cum aviditate. » Aut quod duabus sese tradiderint affectionibus, 41 nempe lasciviae et habendi aviditati, quae magis in promptu sunt quam caetera vitia: aut quod lasciviam

IV, 20-24. Vos autem non sic didicistis Christum: siquidem illum nudistis, et in eo docti fuistis, quem-

²⁵ Rom. 1, 28.

admodum est veritas in Jesu deponere juxta priorem conversationem veterem hominem, qui corrumpitur juxta concupiscentias deceptionis: renovari autem spiritu mentis vestrae, et induere novum hominem, qui juxta Deum conditus est per justitiam et sanctitatem veritatis.

« Vos autem non sic didicistis. » Non in hunc, inquit, finem ut illis similia perpetraretis. Quod autem ait: Siquidem illum audistis, divus Joannes pro confirmatione accepit: Quemadmodum illum audistis, inquit. Potest tamen quispiam et per dubitationem illud accipere, quo magis ipsos feriat: ac si diceret: Hæsito enim, num is qui Christum audivit et in eo doctus est, hujusmodi operetur. « Quemadmodum est veritas. » Istud: « Quemadmodum est veritas in Jesu, » potes cum superius dictis aptare, scilicet, « Et in eo docti fuistis. » Quid docti fuimus? quemadmodum est veritas in illo, veritatem appellans, justitiam. Mendacium enim est peccatum. Quemadmodum igitur est in eo veritas, ita et vos docti fuistis; juxta eam, quippe instituti estis. Potest et istud cum infra dictis convenire, Et in ipso docti estis. « Quemadmodum est veritas in Jesu deponere. » Nam hoc docti fuistis, et hæc est veritas in Jesu deponere juxta priorem conversationem veterem hominem qui est in peccatis. Non enim veterem hominem appellavit naturam, sed peccati efficaciam et operationem. « Qui corrumpitur juxta concupiscentias. » Aut: Juxta concupiscentias, ponitur pro eo quod est, Per concupiscentias. (Per eas namque corrumpitur homo, sicut lana per ipsas quas gignit lineas. Corruptur autem et in gehenna, et in præsentis vite. Intemperantiæ enim ac lasciviæ non animæ solum, sed et corporis corruptivæ sunt.) Aut: Quemadmodum, inquit, concupiscentiæ corrumpuntur idque et morbo et tempore ac tandem morte, ita et ipse homo qui concupiscentias producit. **42** Recte autem peccatum quod ex concupiscentiis perficitur, deceptionem vocavit. Siquidem error est et non proprie voluptas. « Renovari autem spiritu. » Renovari autem per Spiritum sanctum, qui est in mente vestra. Spiritus enim veteres non fert actiones. Recte autem hujusmodi renovationem dicit in spiritu fieri: corporaliter non efficitur alii ex aliis, sed per spiritum est renovatio, ducatum præbente penitentia, et peccatorum vetustatem abradente. « Et induere. » Docti fuistis deponere, renovari et induere. Nam a communi sensu sumendum est, Docti fuistis. — *Alio modo.* Induere dicit in baptismo: induere et per penitentiam et per bonam conversationem. « Novum hominem. » Vides quod voluntarium sit opus magisque in promptu? Novum autem dicit qui in virtute degit, quemadmodum vetus in peccatis. « Qui juxta Deum conditus est. » Qui enim in virtute vivit, juxta Deum conditus est, et juxta Deum conversatur.

A καθώς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὴν παλαιὰν ἀνθρώπων τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης. Ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νῦν ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καιρὸν ἀνθρώπων τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας.

« Ὑμεῖς δὲ οὕτως ἐμάθετε. » Οὐκ ἐπὶ τούτῳ, φησί, τῷ ὅρῳ, ὥστε τὰ ὅμοια ποιεῖν ἑαίνουσιν. Τὸ δὲ, Εἴ γε αὐτὸν ἠκούσατε, ὁ ἅγιος Ἰωάννης βεβαιωτικὸν ἐδέξατο, καθὼς, φησὶν, αὐτὸν ἠκούσατε. Δύναται δὲ τις καὶ ἐν ἀμφιβολίᾳ αὐτὸ δεῖξασθαι, ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτοὺς πληξῇ, ὥστε εἶπεν· Ἀμφιβάλλω γάρ, εἴ τις τὸν Χριστὸν ἀκούσας καὶ διδασκῶν ἐν αὐτῷ, τοιαῦτα πράττει. « Καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια. » Τὸ, B « Καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, » δύνη καὶ τῷ ἄνω ἁρμόσαι, ὅλον, « Καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε. » Τί ἐδιδάχθημεν; Καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ, ἀλήθειαν λέγων τὴν δικαιοσύνην. Τὸ γὰρ ψεῦδος ἐστὶν ἁμαρτία. Καθὼς οὖν ἐστὶν ἐν αὐτῷ ἀλήθεια, οὕτως καὶ ὑμεῖς ἐδιδάχθητε. Κατὰ γὰρ αὐτὴν ἐδιδάχθητε. Δύνη δὲ καὶ τῷ ἐπομένῳ ἁρμόσαι αὐτὸ, Καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε. « Καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ ἀποθέσθαι ὑμᾶς. » Τοῦτο γὰρ ἐδιδάχθητε, καὶ αὐτὸ ἐστὶν ἡ ἐν τῷ Ἰησοῦ ἀλήθεια, τὸ ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὸν κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν παλαιὸν ἀνθρώπον τὸν ἐν ἁμαρτίαις. Παλαιὸν γὰρ ἀνθρώπον, οὐ τὴν φύσιν ὠνόμασεν, ἀλλὰ τὴν τῆς ἁμαρτίας ἐνέργειαν. « Τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας. » Ἡ τὸ, Κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, ἀντὶ τοῦ, C Διὰ τῶν ἐπιθυμιῶν κεῖται. (Δι' αὐτὴν γὰρ φθείρεται ὁ ἀνθρώπος, ὥσπερ τὸ ἔριον δι' ὧν τίκεται σιτῶν. Φθείρεται δὲ καὶ ἐν τῇ γέννῃ, καὶ ἐν τῷ νῦν βίῳ. Αἱ γὰρ ἀκολασίαι, καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος οὐ μόνον τῆς ψυχῆς εἰσι φθαρτικαί.) Ἡ· Ὅσπερ, φησὶν, αἱ ἐπιθυμίαι φθείρονται (φθείρονται δὲ καὶ νόσῳ καὶ χρόνῳ, καὶ τελευταίον θανάτῳ), οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ τὰς ἐπιθυμίας τίκτων ἀνθρώπος. Καλῶς δὲ τὴν ἐκ τῶν ἐπιθυμιῶν αποτελουμένην ἁμαρτίαν, ἀπίτην ἐκάλεσεν. Ἀπάτη γὰρ, καὶ οὐ κυρίως ἡδονή. « Ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι. » Ἀνανεοῦσθαι δὲ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ὄντος ἐν τῷ νῦν ὑμῶν. Τὸ γὰρ πνεῦμα παλαιῶν οὐκ ἀνέχεται πράξεων. Καλῶς δὲ τὴν τοιαύτην ἀνακαίνισιν ἐν πνεύματι γίνεσθαι λέγει. Οὐ γὰρ σωματικῶς ἄλλοι ἀντ' ἄλλων γινόμεθα, ἀλλὰ διὰ πνεύματος ἐστὶν ἡ ἀνακαίνισις, μεταβολὰς ἡγουμένης, καὶ τὸ γῆρας τῶν ἁμαρτιῶν ἀποφθοῆσης. « Καὶ ἐνδύσασθαι. » Ἐδιδάχθητε ἀποθέσθαι, ἐδιδάχθητε ἐνδύσασθαι. Ἀπὸ κοινοῦ γὰρ τὸ Ἐδιδάχθητε. Ἀλλως. Ἐνδύσασθαι φησὶν ἐν τῷ βαπτίσματι, ἐνδύσασθαι καὶ διὰ μεταβολὰς καὶ πολιτείας χρηστῆς. « Τὸν καιρὸν ἀνθρώπων. » Ὅρξ ὅτι ἐκούσιον ἐστὶ τὸ πρῶτον καὶ μᾶλλον εὐχερὲς; Καιρὸν δὲ ἀνθρώπων φησὶ, τὸν ἐν ἀρετῇ διαζῶντα, ὥσπερ παλαιὸν, τὸν ἐν ἁμαρτίαις. « Τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα. » Ὁ γὰρ ἐν ἀρετῇ ζῶν, κατὰ θεὸν ἐκτίσται, καὶ κατὰ θεὸν πολιτεύεται. Δικαιοσύνη δὲ ἡ καθολικὴ λέγεται ἀρετὴ, ὁσιότης δὲ, ἡ καθαρότης. « Καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. » Ἦν

καὶ
τυπικ
Ἄλλ
καὶ δ
Ἡ δι
τῆς
Δι
ἐκασ
ἀλλή
Ἄλλ
Μηδ
μηκέ
μερο
δόν
τοῦ
ἀγαθ
τοῖς
Εἰπ
καὶ
τὸ ψ
εἶπε
τοῖς
δετα
διακ
Εἶπε
μενο
τὸ μ
ἀμαρ
τὸ π
πρὸς
δύσε
κέναι
χαλε

[ΟΙ
φησὶν,
καὶ τὰ
ἀντὶ
παρορ
διὰ τῶ
ἐκκαί
τὸ ἀλλ
καθ' ἡ
Ἰδοὺ τ
οἱ ῥύπ
τες, ο
φανερ
ἘΜ
ἀμαρ
αὐτῇ
νον το
καὶ ὁ
σαπρό
ἡ τὸν
ταλα
ἡ πλέ

καὶ παρὰ Ἰουδαίους δικαιοσύνη καὶ ὁσιότης, ἀλλὰ εὐτυπικῇ. Περὶ γὰρ σώματος καθαρὸν ἡσχόληντο. Ἀλλὰ μὴ ταύτην, ἀλλὰ τὴν ἐν ψυχῇ δικαιοσύνην καὶ ὁσιότητα ἐνδύσασθε. Αὕτη γὰρ ἡ τῆς ἀληθείας. Ἡ δικαιοσύνην ἀληθείας λέγει, ποῦς ἀντιτάσσεται τῆς ἐν ὑποκρίσει.

Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀληθείαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη. Ὁργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδύετω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. Μὴδὲ δίδετε τόπον τῷ διαβόλῳ. Ὁ κλέπτων μὴκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιάτω ἐργάζομενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσίν, ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι. Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἰ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρεῖας ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούουσιν.

Εἶπε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον καθολικῶς, λοιπὸν καὶ ἰδικῶς αὐτὸν διαγράφει. Καὶ πρῶτον αὐτοῦ τὸ ψεῦδος ἀποκόπτει, ὡς ἀπὸ οἰκείων μελῶν, ὥστε εἶπε· Μὴ ὀφθαλμὸς ἰδῶν θηρίον, οὐ δίδωσι φυγεῖν τοῖς ποσίν; ἢ χεὶρ ψηλαφήσασά τι πονηρὸν, ψεύδεται τὰ λοιπὰ μέλη; Οὕτως, φησί, καὶ ὑμεῖς χρὴ διαχεισθαι. «Ὁργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε.» Εἶπε, Μὴ ψεύδεσθε. Ἐπεὶ οὖν πολλάκις τις ψευδόμενος, ὀργῇ πρόφασιν παρείχε, φησί. Καλὸν μὲν τὸ μὴ ὀργίζεσθαι καθόλου. Εἰ δὲ ἀρα, καὶ μὴ πρὸς ἁμαρτίαν ἐξαχθῇτε, μὴδὲ παραμένετω ὑμῖν ἐπὶ πολὺ τὸ πάθος, ἔνι γάρ, ὡς λέγει τις, ὀργῇ; δικαιοσύνη πρὸς ὥραν ἐμπλησθῆναι. Αὐτοὺς δὲ αὐτὴν πρὸς ἡλίου δύσεως, διὰ τε τὸ μὴ δόξαι ἐπὶ ἀναξίοις ἀνατεταλμέναι τὸν ἥλιον, καὶ ἵνα μὴ ἡ νύξ διὰ τῶν ἐννοιῶν χαλεπωτέραν ἐργάσεται τὴν πυράν.

[ΟΙΚΟΥΜ.] Ἦκουσά τινων ἐρημνευσάντων· Μία, φησὶν, ἀναμάρτητος ὀργῇ, ἢ πρὸς τοὺς δαίμονας καὶ τὰ πάθη. «Μὴδὲ δίδετε τόπον.» Ἡ ὅτι τοῦ ἄνω ἡρτῆται· Μὴ ἐπιδύετω, φησὶν, ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, ἵνα μὴ ὥστε χώραν τῷ διαβόλῳ διὰ τῶν κατὰ τὴν νύκτα λογισμῶν, πλείον ὑμεῖς ἐκκαίειν κατὰ τῶν ἀδελφῶν. «Τῷ διαβόλῳ.» Ὡς τε τὸ ἀλλήλοις πολεμεῖν, τόπον ἐστὶ δίδόναι τῷ διαβόλῳ καθ' ἡμῶν αὐτῶν. «Ὁ κλέπτων μὴκέτι κλεπτέτω.» Ἰδοὺ τὰ μέλη τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου. Ποῦ δὲ εἰσι νῦν οἱ ῥύπου γέμοντες, αὐτοὺς δὲ καθαρὸς ἐπικαλοῦντες, οἱ μὴ δεχόμενοι τὴν μετάνοιαν; Ἰδοὺ γὰρ φανερώς ἀκούουσιν. Ὁ κλέπτων μὴκέτι κλεπτέτω. «Μᾶλλον δὲ κοπιάτω.» Οὐ γὰρ ἀρκεῖ παύσασθαι ἁμαρτίας τὸν μετανοοῦντα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐναντίαν αὐτῇ ὀδεύειν αὐτῷ. Κοπιάτω δὲ, εἰπὼν, τὸ ἐπίπονον τοῦ ἔργου ἐδήλωσε. Τὸ ἀγαθόν, φησί. Καὶ γὰρ καὶ ὁ κλέπτων ἐργάζεται, ἀλλὰ κακόν. «Πᾶς λόγος σαπρὸς.» Σαπρὸν, ἢ τὸν ἀργὸν καὶ σικαῖον καλεῖ, ἢ τὸν σέσηπότα καὶ δυσώδη. Τί γὰρ λοιδορίας, καταλαλιᾶς, αἰσχρολογίας, εὐτραπέλλας, δυσωδέστερον ἢ πλεον σέσηπος; ἢ πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρεῖας

A Justitia vero dicitur virtus universalis: sanctitas autem est puritas. «Et sanctitatem veritatis.» Erat et apud Judæos justitia et sanctitas, sed figuræ: nam circa corporis purificationem occupabantur: verum non hanc, sed quæ in anima est sanctitatem ac justitiam induite. Hæc enim veritatis est. Aut justitiam veritatis dicit ad distinctionem ejus quæ est in simulatione et hypocrisi.

IV, 25-29. Quapropter deposito mendacio loquimini veritatem quisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. Irascimini et non peccetis. Sol ne occidat super iram vestram. Ne detis locum diabolo. Qui furabatur ne amplius furetur: magis autem laboret operando manibus quod bonum est, ut possit impartiri ei qui opus habuerit. Omnis sermo spurcus ex ore vestro ne procedat, sed si quis est bonus ad ædificationem negotii ut det gratiam audientibus.

Universaliter dixerat veterem hominem: cæterum etiam specialiter ipsum describit. Et primo mendacium ejus amputat, velut a propriis membris, ac si diceret: Nunquid oculus ubi feram **43** intuitus est, non dat pedibus operam ut fugiant? aut manus mali quippiam conrectans, ludificat cætera membra? Ita, inquit, et vos oportet affectos esse. «Irascimini, et non peccetis.» Dixit: Ne mentiamini. Quoniam ergo frequenter quispiam mentiendo iræ ansam præbuit, idcirco ait: Pulchrum quidem est omnino non irasci: verum si id non contingat, saltem ne ad peccatum exagitemini, neque diutius permaneat apud vos iræ affectus. Contingit enim, ut dicit quispiam, justa ira ad horam impleri: solve autem ipsam ante solis occasum, et ne sol super indignos ortus fuisse dicatur, et ne nox cogitationibus infeliciorem efficiat flammam.

Quosdam ita audiivi interpretantes: Una ait, inculpata ira est, nempe quæ erga demones et affectus concitatur. «Ne detis locum.» Aut cum superiore conjungitur sententia: Ne occidat, inquit, sol super iram vestram, ut non detis locum diabolo per cogitationes nocturnas amplius vos inflammandi adversus fratres. «Diabolo.» Invicem ergo pugnare est dare locum diabolo adversus nos ipsos. «Qui furabatur, non amplius furetur.» Ecce membra veteris hominis. Ubi autem nunc sunt qui sordibus oppleti, seipsos tamen puros dicunt, non suscipientes pœnitentiam? Ecce enim manifeste audiunt: Qui furabatur non amplius furetur. «Magis autem laboret.» Neque enim satis est a peccatis cessasse eum qui respiscit, sed et priori contraria incedendum est ipsi via. Dicens autem: Laboret, operis difficultatem significavit. Quod bonum est, inquit. Siquidem operatur etiam is qui furatur, sed quod malum est. «Omnis sermo spurcus.» Σαπρὸν dicit aut otiosum et vanum, aut putridum et graveolens. Quid enim magis putridum est aut gravius olet quam convicium, detractio, obscœnum

verbum aut dicacitas? « Ad ædificationem negotii. Cujus negotii? Præsentis, inquit, de quo est disceptatio. Oportet enim virum spiritualem omnem propositam disceptationem convertere ad ædificationem eorum qui conveniunt. « Ut det gratiam audientibus. » Ut det, inquit, Dei gratiam audientibus: aut ut Dei gratiam tibi referant ob ea quæ loqueris: aut ut spiritualiter gratus illis fiat. Erit autem hoc, si de temperantia, de iustitia, de elemosyna loqueris.

44 IV, 30, 31. Et ne contristetis Spiritum sanctum Dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis. Omnis amarulentia et tumor, et ira, et vociferatio, et male dicentia tollatur a vobis cum omni malitia.

Pavendum quiddam dicit. Ostendit enim quod omnis qui spurcum sermonem loquitur, Spiritum sanctum contristat. Deinde etiam ex beneficio spiritus sermonem magis tremendum reddit. Alit enim: Per quem obsignati estis. In baptismo namque nos obsignavit, tanquam manifestum efficiens quod Dei populus simus: siquidem hic dies redemptionis fuit. « Omnis amarulentia. » Amarulentiam vocat vehementiam: in dicendo et præparationem ad iram: tumor autem iræ generativus est, ex ira vero procedit vociferatio, et ex hac maledicentia sive convicium. Hæc igitur omnia tollantur a vobis. Non dicit, Cohibeantur, aut Puniantur, sed omnem eorum significans ablationem, Tollantur, inquit, cum omni malitia. Quandoquidem enim nonnulli sunt homines more canum clam mordentes, qui neque vociferantur, neque manifestam faciunt iram, sed in animo eam servantes, data occasione ulciscuntur, sed de eo qui contristavit, vult latentem quoque intus malitiam tolli et exterminari.

IV, 32; V, 1, 2. Sitis autem invicem comes alius in alium, misericordes, donantes vobis invicem, quemadmodum et Deus per Christum donavit vobis. Estote igitur imitatores Dei tanquam filii dilecti, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem ac victimam Deo in odorem bonæ fragrantiae.

Neque enim sufficit sola a malis abstinencia, ut liberetur quis a supplicio, nisi etiam bonum operetur. Et hoc indicant qui a sinistris sunt²², qui de nullo pravo opere accusantur, sed quod non paverint, potum non dederint, non operuerint: quæ sunt bonorum operationes. Necessaria est itaque nobis bonorum quoque operatio. Ideo postquam prava abstulit Paulus, ad bonorum **45** operationem exhortatur. « Comes. » Tanquam ad oppositam ad iræ distinctionem. « Misericordes. » Veluti ad distinctionem oppositam amarulentiae. Posuit autem: « Donantes vobis invicem, » hoc est, Clementes ac faciles estote, ad oppositam correspondentiam malitiæ et maledicentiæ. « Quem-

A Ποίας χρειάς; Τῆς παρούσης, φησί, περὶ ἧς ἡ διάλεξις. Δεῖ γὰρ τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον πᾶσαν προκειμένην διάλεξιν περιτρέπειν εἰς οἰκοδομὴν τῶν συμπαρόντων. « Ἵνα δὲ χάριν τοῖς ἀκούουσιν. » Ἵνα δὲ χάριν Θεοῦ, φησί, τοῖς ἀκούουσιν, ἢ ἵνα χάριν σοὶ εἰσωνται Θεοῦ, ἐφ' οἷς λαλεῖς, ἢ ἵνα εὐχαρῆς αὐτοῖς γένῃ πνευματικῶς. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν περὶ σωφροσύνης, περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἐλεημοσύνης λαλῇς.

Kal μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. Πᾶσα πικρία καὶ θυμὸς, καὶ ὀργή, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ.

B Φοδερὸν τι λέγει. Δείκνυσιν γὰρ, ὅτι πᾶς ὁ σαπρὸν λόγον λαλῶν, τὸ Πνεῦμα λυπεῖ τὸ ἅγιον. Εἶτα καὶ ἐκ τῆς εὐεργεσίας τοῦ πνεύματος, φοδερώτερον τὸν λόγον ποιεῖ. Ἐν ᾧ γὰρ, φησὶν, ἐσφραγίσθητε. Ὅσπερ γὰρ δῆλους ποῶν ἡμᾶς ὅτι ἐσμὲν Θεοῦ λαός, ἐσφράγιον ἡμᾶς ἐν τῷ βαπτίσματι. Αὕτη γὰρ ἡ ἡμέρα τῆς ἀπολυτρώσεως. Ἡ πᾶσα πικρία. Ἡ πικρίαν μὲν λέγει, τὴν δεινότητα καὶ τὴν κατασκευὴν. Ὁ δὲ θυμὸς γεννητικὸς ἐστὶ τῆς ὀργῆς. Ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς ἡ κραυγὴ πρόεισιν. Ἐκ δὲ ταύτης ἡ βλασφημία, ὅσον ἡ λοιδορία. Ταῦτα τειγαροῦν ἅπαντα ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν. Οὐ λέγει, Κατεγέσθω, ἢ Κολαζέσθω, ἀλλὰ τὴν τελείαν αὐτῶν δολὴν ἀναίρεσιν, Ἀρθήτω σὺν πάσῃ, φησὶ, κακίᾳ. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσὶν ἄνθρωποι ὥσπερ τῶν κυνῶν οἱ λαθροθηκταί, οἱ οὕτω κρᾶζουσιν, οὕτε δῆλην ποιοῦσι τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ κατὰ ψυχὴν ἔχοντες ἀμύνονται ἐν καιρῷ τὸν λυτήσαντα, βούλεται καὶ τὴν ἐνδομυχούσαν κακίαν αἰρεσθαι καὶ ἐξορίζεσθαι.

Γίνεσθε εἰς ἀλλήλους χρηστοί, εὖσπλαγχοι, χαρίζομενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν. Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπῆτὰ, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας.

D Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ μόνη τῶν κακῶν ἡ ἀποχὴ ἀπαλλάξαι τιμωρίας, εἰ μὴ καὶ ἀγαθὸν τις προσεργάσεται. Καὶ τοῦτο δηλοῦν οἱ ἐξ εὐανδύμων, οἱ οὐδὲν ἐγκαλοῦνται κακόν. Ὅτι δὲ μὴ ἐθρεψαν, καὶ ἐπότισαν, καὶ ἐσκέπασαν, ἅπερ ἐστὶ τῶν καλῶν ἐργασία. Δεῖ οὖν ἡμῖν καὶ καλῶν ἐργασίας. Διὰ τὰ φαῦλα ἀνελών ὁ Παῦλος, ἐπὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν παρακαλεῖ. Ἡ Χρηστοί. Ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ὀργῆς. Ἡ Εὖσπλαγχοι. Ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πικρίας. Τὸ δὲ, Ἡ Χαρίζομενοι ἑαυτοῖς, ὅ ἐστι, Συγγνωμονικοί γίνεσθε, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κακίας καὶ βλασφημίας τίθεικε. Ἡ Καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ. Μεγίστη μὲν προτροπὴ πρὸς τὸ χαρίζεσθαι ἑαυτοῖς, τὸ εἰπεῖν τὸν Χριστὸν, ὁ Ἄφετε, καὶ

²² Matth. xxv, 44.

1232
ἀφε
τοῖς
νυν
φω
ρίσε
κιν
το
ὁ δ
ἐχα
μιμ
χαρ
τέκ
προ
φω
πάν
Ἄγε
μιμ
των
φυγ
ρῶς
πῆσ
στοῦ
στα
πλῆ
τον
πρὸς
κατὰ
Θεῷ
οὕτω
μεν,
Πο
μηδὲ
Kal α
τὰ οἱ
Τοῦτο
ἀκἀ
οὐκ ἔ
στοῦ
λόγοι
ἐπὶ τ
συμμ
δὲ γὰ
Εἰπε
ὀργῆς,
μητι
τον εἰ
πίθου
ὅπερ
ἡ πικ
μία το
τικοῦ,
γὰρ κα
Μηδὲ
λόγους,
νομένοι

ἀφεθήσεται ὑμῖν. » Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ οὐ σφδρα A
τοῖς μέλλουσι πιστεῦουσιν, ἀπὸ τῶν προϋπηγγέ-
νων ποιῆται τὴν παράκλησιν. Χαρίζομενοι γάρ,
φησὶν, ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἡχα-
ρίσατο ὑμῖν. Τί ἐστὶν Ἐν Χριστῷ; Τούτῃστι μετὰ
κινδύνου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, διὰ τῆς σφαγῆς αὐτοῦ καὶ
τοῦ σταυροῦ. Καὶ σὺ μὲν, φησὶν, ἀκινδύνως χαρίζῃ,
ὁ δὲ Θεὸς μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ
ἡχαρίσατο ὑμῖν. Ὅρᾳς ὑπερβολὴν; « Γίνεσθε οὖν
μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ. » Ἀρκεῖ τοῦτο πρὸς μισθὸν τῷ
χαριζομένῳ, τὸ γενέσθαι μιμητὴν τοῦ Θεοῦ. « Ὡς
τέκνα ἀγαπητά. » Ἰδοὺ καὶ ἁλλήλῃ πρὸς τὸ χαρίζεσθαι
προτροπή, μᾶλλον δὲ ἀνάγκη. Ἀνάγκην γάρ ἔχετε,
φησὶ, μιμεῖσθαι τὸν Πατέρα ὑμῶν. Εἴτα ἐπειδὴ μὴ
πάντα τὰ τέκνα μιμεῖται, προσέθηκε τὸ,
Ἀγαπητά. Τοῖς γὰρ τοιούτοις ἐξ ἀνάγκης τινὸς ἡ
μίμησης. « Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ. » Ἰδοὺ πάν-
των τῶν καλῶν ἡ ρίζα. Ταύτης γὰρ οὐσης, καὶ ἡ
φυγὴ τῶν κακῶν, καὶ ἡ ποιήσις τῶν αγαθῶν, εὐχε-
ρῶς κατορθοῦνται. Καθὼς, φησὶν, ὁ Χριστὸς ἡγά-
πησεν ἡμᾶς. Καίτοι οὐκ ἔστιν ὁμοίον τῆς τοῦ Χρι-
στοῦ ἀγάπης τὸ ἡμέτερον. Ὁ μὲν γὰρ ἐξ ἁρῶν δν-
τας ἡμᾶς ἡγάπησε, σὺ δὲ, φησὶ, τοῦτο κἂν εἰς τοὺς
πλησίον ἐπιδείξῃς. Ὁ μὲν Χριστὸς ἑαυτὸν εἰς θάνα-
τον παρέδωκε, σὺ δὲ ἀκινδύνος καὶ ἀζήμιος ἔσται ἡ
πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη. Εἰ δὲ ἐξ ἁρῶν ἀγαπήσεις
κατὰ μίμησην τοῦ Χριστοῦ, γενήσῃ καὶ σὺ θύσια τῷ
Θεῷ καὶ προσφορά, εἰς ὁσὴν εὐωδίας λογιζομένη.
Οὕτως ὁ Χριστὸς γέγονε, οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐάν θελήσω-
μεν, ἐσόμεθα.

Πορνεῖα δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία ἡ πλεονεξία,
μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις.
Καὶ αἰσχροσύνη καὶ μωρολογία, ἡ εὐτραπέλεια,
τὰ οὐκ ἀνήκοντα. Ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία.
Τούτο γὰρ ἵνα γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος ἢ
ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὃς ἐστὶν εἰδωλολάτρης,
οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χρι-
στοῦ καὶ Θεοῦ. Μηδὲ ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς
λόγοις. Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ
ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Μὴ οὖν γίνεσθε
συμμέτοχοι αὐτῶν. Ἦτε γὰρ ποτε σκοτεινοί, νῦν
δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ.

Εἶπε περὶ τοῦ θυμικοῦ πάθους, τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς
ὀργῆς, καὶ τῆς πικρίας. Ἦλθε λοιπὸν εἰς τὸ ἐπιθυ-
μητικόν, τὸ τῆς πορνείας. Καὶ γὰρ καὶ ὁ νόμος πρῶ-
τον εἶπεν, « Οὐ φονεύσεις, » ὅπερ τοῦ θυμικοῦ
πάθους ὑπάρχει, τότε εἶπεν, « Οὐ μοιχεύσεις, »
ὅπερ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καθέστηκε. Καθάπερ γὰρ
ἡ πικρία καὶ ἡ κραυγὴ καὶ ἡ κακία καὶ ἡ βλασφη-
μία τοῦ θυμικοῦ πάθους ἐστίν, οὕτω τοῦ ἐπιθυμη-
τικοῦ, πορνεία, μοιχεία, ἀκαθαρσία, πλεονεξία. Εἰ
γὰρ καὶ μὴ σωμάτων, χρημάτων μέντοι ἐπιθυμεῖ.
« Μηδὲ ὀνομαζέσθω. » Οἶδε γὰρ τοὺς περὶ ταύτων
λόγους, ὑπέκκαυμα καὶ προτροπὰς τῶν ἔργων γι-
νομένων. « Καθὼς πρέπει ἁγίοις. » Οὕτω γὰρ

admodum et Deus per Christum. » Maxima qui-
dem exhortatio ad donandum invicem est dixisse
Christum : « Remittite et remittetur vobis ». Sed
quoniam multi non admodum credunt his quæ
futura sunt, ab his quæ præcesserunt facit admo-
nitionem : Donantes, inquit, vobis invicem, quem-
admodum et Deus per Christum donavit vobis.
Quid est Per Christum? hoc est cum periculo et
damno Filii sui, per eandem et passionem ejus. Et
tu quidem sine periculo, inquit, donabis, Deus autem
cum morte Unigeniti sui donavit vobis. Vides præ-
eminentiam ac excellentiam. « Estote igitur imitato-
res Dei. » Satis est ad mercedem ei qui donat ut
sit Dei imitator. « Tanquam filii dilecti. » Ecce et
alia ad condonandum exhortatio, magis autem
necessitas. Necesse est vobis, inquit, ut imitemini
Patrem vestrum. Deinde quia non omnes filii pa-
trem imitantur, addidit Dilecti : talibus enim ex
necessitate quadam incumbit imitatio. « Et ambu-
late in dilectione. » Ecce omnium bonorum radix.
Nam si hæc adsit, et fuga malorum, et operatio
bonorum facile attinguntur ac subsequuntur. Sicut;
inquit, Christus dilexit nos. Atqui nulla est simi-
lilitudo inter Christi dilectionem et nostram. Illa
namque, cum inimici essemus, dilexit nos, tu vero
hoc saltem erga proximum exhibe. Christus qui-
dem seipsum in mortem tradidit, tibi vero absque
periculo et damno erit erga proximum dilectio.
Quod si inimicos ad Christi imitationem dilexe-
ris, eris tu Deo victima et oblatio in odorem bonæ
fragrantiae reputata. Ita Christus factus est, ita et
nos erimus si voluerimus.

V, 3-8. Cæterum scortatio et omnis immunditia
aut avaritia ne nominetur quidem inter eos, sicut
debet sanctos, aut obscenitas, aut stultiloquium, aut
urbanitas : 46 quæ non conveniunt, sed magis
gratiarum actio. Nam hoc scitote cognoscentes quod
omnis scortator aut immundus aut avarus qui est
idolorum cultor, non habet hereditatem in regno
Christi et Dei. Ne quisquam vos decipiat inanibus
sermonibus. Propter hæc enim venit ira Dei in filios
inobedientiæ. Ne sitis igitur consortes illorum. Eratis
enim quondam tenebræ : nunc autem lux in Do-
mino.

D De iracundiæ dixit affectu, excarescentiæ, et
ira ac amarulentia : venit deinceps ad concupis-
centiæ affectionem quæ est ad scortationem. Si-
quidem lex quoque primum dixit, « Non occi-
dens », quoad affectum spectat iracundiæ, deinde
subjunxit : « Non committes adulterium », quod
a concupiscentiæ affectu procedit. Quemadmodum
enim amarulentia et vociferatio ac maledicentia
sunt ex affectione iracundiæ : ita concupiscentiæ
sunt scortatio, adulterium, immunditia, avaritia
quæ quanquam non corpora, divitias tamen con-
cupiscit. « Ne nominetur quidem. » Novit enim eos
qui de his rebus sunt sermones, fomitem et exhor-

³⁷ Luc. vi, 57. ³⁸ Exod. xx, 13. ³⁹ ibid, 14.

tationem fieri ad opera. « Sicut decet sanctos, » Ita namque decet eos qui sancti esse student. « Et obscenitas. » Quemadmodum antea vociferationem abstulit tanquam vehiculum ad iram, ita et nunc obscenitatem et urbanitatem ac stultiloquium, quod fomes sint ad scortationem. « Quæ non conveniunt. » Ne odiosus sermone videatur, quod etiam urbanitatem amputaverint, causam subiungit: Quæ non conveniunt, inquit. Quid enim hæc ad nos pertinent? nihil nobis cum his commune est. Neque enim risus aut urbanitatis seu facietiarum nunc tempus est, sed passionis ac certaminis. Ac si diceret: Urget undique diabolus stridens dentibus adversum nos ac rugiens, et tu ludis ac faceta loqueris! et quomodo ab eo liberaberis? Difficile namque est certantem ab eo liberari, quanto magis ludentem. « Sed magis gratiarum actio. Pro eo enim quod aliena a te non loqueris, Deo gratias age. Nam hoc scitote. Erant fortassis inter eos nonnulli qui dicerent Deum tanquam terrere volentem hæc vetuisse, quo perfectos redderet: aut etiam parvi ducebant huiusmodi, 47 quasi non satis essent ut in gehennam conjicerent: quemadmodum et nunc quoque accidit. Nam quam absurdum est, inquit, si « is qui dicit: Fatue, reus erit gehennæ? » et quomodo avaritia est idololatria sive idolorum cultus? Hos itaque designat Apostolus. Nam hoc manifestat id quod subiungitur: Ne quisquam vos decipiat inanibus sermonibus. Inanibus autem, ut qui non habent terminum qui ab ipsis expectatur, neque ad opus perveniunt. « Ne quisquam vos decipiat. » Deceptionis itaque est loqui huiuscemodi. « Propter hæc enim venit ira Dei. » Nempe propter scortationem, immunditiam, et cætera: aut, propter huiuscemodi sermones. Inobedientiæ autem filios dicit eos qui non parent similibus dogmatis. « Eratis enim quondam tenebræ. » Ad memoriam ipsis revocat priorem conversationem, Tenebræ, inquit, eratis. Dicit autem tenebras vitam quæ in errore agebatur. Ne igitur rursum curratis ad tenebras.

CAPUT VIII.

Quod vivere debeant decenti modo iuxta sanctificationem arguentes vitia operibus non sermonibus, repleti spiritu per psalmos, non vino.

V, 9-14. Ut filii lucis ambulate. Nam fructus spiritus situs est in omni bonitate et iustitia et veritate, probantes quid sit acceptum Domino. Et ne commercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, quin ea potius etiam arguite. Nam quæ secreto fiunt ab istis, turpe est vel dicere: sed omnia dum probantur a luce manifesta fiunt. Quidquid enim manifestum redditur lux est. Quapropter dicit: Expergiscere qui dormis et surge a mortuis, ac illuminabit te Christus.

48 « Ut filii lucis. » Hoc est honeste. In luce enim quisque honestatem procurat. « Nam fructus spiritus. » Huiusmodi fructus profert spiritus ac spirituales: alii ergo fructus sunt Satanae. « In omni bonitate. » Hoc veluti ad iracundos et ad

A πρέπει τοῖς ἀγίοις εἶναι σπουδάζουσιν. « Καὶ ἀσχροτήτης. » Ὅσπερ ἄνω τὴν κραυγὴν περιελθὼν δὴμα τῆς ὀργῆς ὑπάρχουσιν, οὕτω νῦν τὴν αἰσχρολογίαν καὶ τὴν εὐτραπέλειαν καὶ μωρολογίαν, ὑπέκκαυμα τῆς πορνείας τυγχάνουσιν. « Τὰ οὐκ ἀνήκοντα. » Ἵνα μὴ δόξη φορτικὸς εἶναι καὶ τὴν εὐτραπέλειαν ἐκκόπτων, τὴν αἰτίαν ἐπάγει. Τὰ μὴ ἀνήκοντα, φησί. Τί γὰρ πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; οὐδὲν κοινὸν ἡμῖν πρὸς αὐτά. Οὐ γὰρ γέλωτος ἢ εὐτραπέλειας ὁ παρὼν καιρὸς, ἀλλὰ πάθος καὶ ἀγῶνος, ὥστε εἰλεγεν, Ἐφίστηεν ὁ διάβολος πάντοθεν, τρίζων τοὺς ὀδόντας κατὰ ἡμῶν, καὶ ὠρυσόμενος, καὶ σὺ παίζεις καὶ ἀστεία λαλεῖς; Καὶ πῶς αὐτοῦ περιέσῃ; Δυσχερὲς γὰρ ἀγωνιζόμενον αὐτοῦ περιγενέσθαι, μήτι γε παίζοντα. « Ἀλλὰ μάλλον εὐχαριστία. » Ἀνθ' ὧν γὰρ τὰ ἀλλότρια σου μὴ φθέγγῃ, εὐχαρίστηται τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ ἴσται. Ἦσαν ἴσως τινὲς παρ' αὐτοῖς οἱ λέγοντες, ὅτι φοβήσαι θέλων ὁ Θεὸς ταῦτα ἀπηγόρευσε τὰ ἐκτελεῖν, ἢ καὶ ἐξεφαύλιζον τὰ τοιαῦτα, οὐχ ἱκανὰ ὄντα εἰς γέννηαν ἐμβαλεῖν, οἷα καὶ νῦν γίνονται. Τί γὰρ, φασί, τὸ ἀποπον, εἰ ἐῖπων, Μωρὲ, ἔνοχος γένησται γέννησις; Καὶ πῶς ἡ πλεονεξία, εἰδωλολατρεία; Τοῦτους οὖν αἰνίττεται ὁ Ἀπόστολος. Ἀπλοῖ γὰρ ἡ ἐπαγωγὴ Μῆδεις ὁμάς ἐξαπατάτω, φησί, κενόις λόγοις. Κενόις δὲ, τοῖς μὴ ἔχουσι τὸ ἐλπισθὲν αὐτοῖς πέρας μὴδὲ εἰς ἔργον ἐκβαίνουσι. « Μῆδεις ὁμάς ἀπατάτω. » Ἀρα ἀπάττει ἐστὶ, τὸ τὰ τοιαῦτα λαλεῖν. « Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. » Διὰ τὴν πορνείαν καὶ ἀκαθαρσίαν καὶ τὰ λοιπὰ, ἢ διὰ τοὺς τοιοῦτους λόγους. Ἀπειθείας δὲ υἱοὺς, τοὺς ἀπειθοῦντας τοῖς τοιοῦτοις δόγμασι λέγει. Ἦτε γὰρ ποτε σκότος. Ἀναμνησκαὶ αὐτοὺς τῆς προτέρας πολιτείας. Σκότος ἦτε, φησί. Σκότος δὲ λέγει τὸν ἐν πλάνῃ βίον. Μὴ τοίνυν παλινδρομήσητε πρὸς τὸ σκότος.

C parent similibus dogmatis. « Eratis enim quondam tenebræ. » Ad memoriam ipsis revocat priorem conversationem, Tenebræ, inquit, eratis. Dicit autem tenebras vitam quæ in errore agebatur. Ne igitur rursum curratis ad tenebras.

ΚΕΦΑΛΑ Η'.

Περὶ τοῦ ἔξῃ ἐπαξίως τοῦ ἀγασμοῦ, ἔργοις τὴν καλίαν ἐλέγχοντες, οὐ λόγοις, πνεύματι πληρουμένους διὰ ψαλμῶν, μὴ οἶνω.

Ὅς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε. Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ, δοκιμάζοντες τί ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖ ἀκάροις τοῦ σκότους. Μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε. Τὰ γὰρ κρυφῇ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν, αἰσχροὶ ἐστί καὶ λέγειν. Τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦνται. Πᾶρ γὰρ τὸ φανεροῦμενον φῶς ἐστί. Διὸ λέγει, ἔγειρε ὁ καθυδὼρ καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐκπαύσει σοὶ ὁ Χριστὸς.

« Ὡς τέκνα φωτὸς. » τούτεστιν, εὐσχημόνως. Ἐν γὰρ φωτὶ πᾶς τις τοῦ εὐσχημοῦ προνοεῖ. « Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος. » Τοιαῦτα καρποφορεῖ τὸ πνεῦμα, καὶ οἱ πνευματικοί, ὥς τὰ γε ἑτερα, τοῦ Σατανᾶ εἰσι κέρποι. « Ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ. »

Τούτο ὡς πρὸς τοὺς ὀργιζομένους, πρὸς τοὺς πικρούς. Τὸ δὲ, Δικαιοσύνη, ὡς πρὸς τοὺς πλεονέκτας. Τὸ δὲ, Ἀληθεία, ὡς πρὸς τοὺς τὴν ψευδῆ τῆς ἀκολασίας καὶ ἀμαρτίας διώκοντας ἡδονήν. « Δοκιμάζοντες τί ἐστὶν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. » Ἄρα ἀδοκίμου καὶ παιδικῆς διανοίας τὰ ἄλλα. « Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις. » — [ΦΩΤ.] Ἔργα σκότους εἶπε γενικῶς ὀνομάσας πᾶσαν ἀμαρτίαν. διὰ τί δὲ, φησὶν, οὐκ ἐπεξῆλθον ἐκάστην αὐτῶν ὀνομασίᾳ προβαλεῖν; ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ λέγειν αὐτάς, αἰσχροτήτο· πληροῦται καὶ ὁ ἐπεξιὼν αὐτάς. — Ἡ οὕτως. Ἐλέγχετε, φησὶ, τῇ παραθέσει τοῦ οἴκειου βίου· οὐδὲ γὰρ λέγω ἐλέγχειν αὐτοὺς, τὰς πράξεις αὐτῶν ἐπεξιόντας αὐτοὺς καὶ ὀνειδίζοντας. Οἶδα γὰρ ὅτι τοῖς σπουδαίοις καὶ τὸ ὅλως μνημονεύειν αὐτῶν, αἰσχροτῆς νομίζεται. Οὐδὲν γὰρ ἔλαττον, φησὶ, τῶν ὑμετέρων ἔργων ταῖς ἀρεταῖς ἀστραπτόντων ἐλεγχθῆναι, ἢ εἰ διὰ λόγων τις αὐτοὺς ἀνεκάλυπτεν· ἄλλα καὶ μᾶλλον ἅπαντα τὰ ἔργα αὐτῶν διὰ τοῦ φωτός τοῦ ὑμετέρου βίου ἐλέγχεται καὶ ἀποκαλύπτεται καὶ φανεροῦται. Φανερούμενα δὲ φωτίζεται καὶ εἰς τὸ ἀμεινον μεταβάλλεται καὶ μεταποιεῖται. Ἡ γὰρ τῶν κρυφίων διὰ τῆς ἐναρέτου πολιτείας φανέρωσις εἰς κατάγνωσιν προτρέπεται. Ἡ δὲ ἀρχὴ γίνεται ἐπιστροφῆς. Αὕτη δὲ εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς καταλήγει, ὅπερ ἐστὶ φῶς, ὡς πρόξενον τοῦ ἐκείθεν φωτός. Καὶ φῶς πάλιν, ὅτι τυφλωττον ἐν ἡμῖν πρότερον περὶ τὰ πάθη, αὕτη καταλάμψασα τὸ ἡγεμονικόν, ποιεῖ αὐτὸ καθαρόν τὴν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ἀσχημοσύνην καὶ αἰσχροτήτητα καὶ ἀμορφίαν. Τὸ δὲ, Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστίν, ἢ, ὡς εἴρηται λεπτέον, ἢ κατασκευαστικόν, τοῦ δύνασθαι ἐλέγχειν τοὺς σπουδαίους, διὰ τοῦ οἴκειου βίου, τὴν τῶν φαύλων πολιτείαν. Φανεροῦται μὲν γὰρ ὁ τοῦ σπουδαίου βίος, φησὶ. Φανερούμενος δὲ, φῶς ἐστὶ. Φωτὸς δὲ λάμποντος, τὸ σκότος ἐλέγχεται, ὅπερ ἐστὶν ὁ τῶν φαύλων βίος. « Τοῖς ἀχάριτοις. » Ποῖος γὰρ καρπὸς, ποῖον ὄφελος ἐξ ἐκείνων; Θάνατος μὲν οὖν. Σκότους δὲ λέγει τῶν ἐν πλάνῃ καὶ ἀμαρτίαις ἀνθρώπων. Καὶ τί λέγω, Μὴ συγκοινωνεῖτε; Ἰμᾶλλον, φησὶ, καὶ ἐλέγχετε, παιδεύοντες αὐτοὺς διὰ τῶν ἐλέγχων. Τούτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἐναντίον τῷ. « Μὴ κρίνετε. » Ὅδε γὰρ τὸ, ἐλέγχετε, ἀντὶ τοῦ, παιδεύετε, καίται. Ἐκεῖ δὲ τὸ, κατακρίνετε.

Ἡ οὕτως. [ΦΩΤ.] Ἐλέγχετε αὐτοὶ διὰ τοῦ ὑμετέρου λαμπροῦ καὶ σπουδαίου βίου, καὶ μὴ ἀναμένετε ἐκείνους, ἑαυτοὺς προσαγγέλλειν, καὶ κομψοῦν τὰ οἶκετα, καὶ εἰς μέσον ἄγειν, καὶ οὕτως βελτιοῦσθαι. Εἰ γὰρ καὶ πράττουσιν ἃ μὴ θέμις, ἀλλ' οὖν ὑπὸ τῆς ἐμφύτου γνώσεως εἰδότες αὐτῶν τὴν αἰσχροτήτητα, αἰσχύνονται, καίτοι δέον ἀνακαλύπτειν τὴν ἀσχημοσύνην ἑαυτῶν. « Τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα, » Τούτέστιν, ἂν ἦτε ὑμεῖς ἐνάρετοι, οὐ δύνανται λανθάνειν οἱ πονηροί, ἀλλ' αὐτὸς ὑμῶν ὁ βίος καὶ πρὸς τῶν ὑμετέρων λόγων κατήγορός ἐστι,

A amarulentos refertur. Quod autem addit : Justitia, ad avaros : Veritate vero, tanquam ad eos qui falsam veritatem prosequuntur quæ est in lascivia et peccato. « Probanes quid sit acceptum Domino. » Cætera itaque reproba sunt mentisque puerilis. « Et ne commercium habueritis cum operibus. » Opera dixit tenebras generali vocabulo nominans omne peccatum. Quare autem non recensui, inquit, nominatim singulas ipsorum actiones? quia etiam in ipso actu recensendi illas turpitudine oppletur, etiam is qui recenset eas. — Aut hoc modo. Arguite, inquit, comparatione propriæ vitæ : neque enim dico ut arguatis eos recensendo ipsis ac improperando suas actiones. Scio namque quod probis vel etiam minimam facere illarum mentionem, turpitudine dicatur. Siquidem non minus, inquit, virtutibus vestrorum operum refulgentibus arguentur, quam si quispiam ipsos sermonibus detegeret : quia magis potius cuncta illorum opera luce vitæ vestræ arguuntur ac deleguntur et manifestantur ; manifestata vero illuminantur, et ad melius traducuntur ac commutantur. Occultorum enim per vitam probam manifestatio ad illarum condemnationem provocat, sitque principium conversionis : hæc autem in virtutis operationem desinit, quæ est lux, tanquam conciliativa lucis inde suborientis. Rursumque lux dicitur quia dum prius circa affectiones exæretiretis, ubi hæc mentem illustravit, ipsam conspiciere facit eam, quæ in peccato est, turpitudinem et obscuritatem ac deformitatem. Id autem ; C Quidquid enim manifestum redditur, lux est, aut accipiendum ut dictum est, aut ut confirmativum sit quod possint probi sua vita arguere pravorum conversationem. Siquidem manifestatur, inquit, probi hominis vita : manifestata vero lux est : porro luce splendente arguuntur tenebræ quæ sunt vitia pravorum. « Infrugiferis. » Quis enim fructus, aut quæ ab illis utilitas? mors profecto. 49 Tenebras vero dicit hominum vitam qui in errore ac peccatis versantur. Et quid dico : Ne commercium habueritis? Magis, inquit, etiam arguite, insinuentes eos per reprehensiones. Hoc autem non est contrarium ei quod dicitur : « Ne judicetis. » Hoc enim loco arguite ponitur pro instruitis. Ibi vero tantumdem est ac si dicatur : Ne condemnatis.

Aut hoc modo. Arguite vos ipsi per lucidam ac probam vitam vestram : neque expectetis illos donec seipsos annuntient, ac sua reprehendant et in medium proferant, sicque meliores reddantur. Quanquam enim perpetrent ea quæ fas non est, a naturali tamen notitia suam cognoscentes turpitudinem pudescunt. Atqui oporteret suam revelare turpitudinem. « Sed omnia dum produntur. » Hoc est si vos probi sitis, non possunt occultari mali, sed ipsa vita vestra etiam ante sermones vestros accusator est et argumentum illos convincens. Nam si

τὴν ὀνομάζοντες. διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς φησιν, Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία, τοῦτέστι τὰ ἐν αὐτῇ κακὰ παρ' ἡμῶν γινόμενα. διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἀφρονες. Ἐπειδὴ ἡ πονηρία, φησὶν, ἀνθεὶ καὶ ἐκκράτει τοῦ παρόντος βίου καὶ τῶν ἡμερῶν, μὴ γίνεσθε ἀφρονες ὥστε ἀλλοσεσθαι αὐτῇ. Ἄλλὰ συνιέντες. —[ΦΩΤ.] Συνιέντες περιπατεῖτε, (ἀπὸ κοινού γάρ,) ὥσπερ καὶ τὸ, Πληροῦσθε, πάλιν ἐστὶν ἀπὸ κοινού. Πρὸς τὸ, Αἰαλοῦντες γάρ καὶ Ἀδοντες καὶ Ψάλλοντες καὶ Εὐχαριστοῦντες, ἀποδίδεται, καὶ πρὸς τὸ, Ἰποτασσόμενοι. Τί τοῦ θέλημα τοῦ Κυρίου. Ὁ θέλημα τοῦ Κυρίου, τὸ τὸν παρόντα καιρὸν ἐξαγοράζεσθαι. Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἶνῳ. Ὁ γὰρ οἶνος, πρὸς εὐφροσύνην, οὐ πρὸς μέθην, δίδεται. Ἐν ᾧ ἐστὶν ἀσωτία. Θυμῶδεις ποιεῖ καὶ θρασεῖς καὶ ἀκροσφαλεῖς καὶ πρὸς ἀσελγείαν ἐπιβήσεις. Ἄλλὰ πληροῦσθε. Θέλεις πληροῦσθαι, φησὶ, καὶ, ὡς εἶπεν, μεθύσκεσθαι; Τοῦτο ποιεῖ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, πληροῦμενος αὐτοῦ. Ἔσται δὲ τοῦτο, διὰ ψαλμῶν καὶ ψδῶν, φησὶ. Καὶ ψδαῖς πνευματικαῖς. Εἰσὶ γὰρ καὶ διαβολικαί. Ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν. Μὴ τοῖς χεῖλεσι μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν καρδίαν. Ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Διὰ γὰρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, πάντα ἡμῶν ὑπάρχει. Ἰποτασσόμενοι ἀλλήλοις. Ὅταν γὰρ ἕκαστος ἕκαστον εἴη ὑποταταγμένος, καὶ μὴ διὰ τι πρᾶγμα κοσμοκτὴν ᾗ ἄτοπον, ἀλλὰ διὰ φόβον Χριστοῦ, τί ἔσται λοιπὸν ἐν μέσῳ κακόν;

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Διδαταις οἰκειακῶν καθηκόντων ἀρχομένοις καὶ ἀρχουσιν κατὰ Χριστόν.

Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε ὡς τῷ κυρίῳ, ὅτι ἀνὴρ ὅστις κεφαλὴ τῆς ἑκκλησίας, καὶ αὐτὸς ὅστις σωτὴρ τοῦ σώματος. Ἄλλ' ὥσπερ ἡ ἑκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν κυρίῳ.

Ἐάν γὰρ ὦσιν οὗτοι ἐν εἰρήνῃ, πᾶσα ἡ οἰκία εἰρηνεύσει, καὶ πάντες ἀπολαύσουσι τῆς ἐνδὲν ὠφελείας. Ὡς τῷ κυρίῳ. Βαβα! ὑποταγῆς ἐπίτασις. Πῶς οὖν φησὶν ὁ Χριστός, Ἐάν μὴ τις ἀντάξῃται καὶ ἡ γυναῖκα καὶ ἀνδρὶ, οὐ δύναται ἀκολουθεῖν μοι; Καὶ φημεν, ὅτι τὸ ὡς οὐ πάντως ἰσότητα σημαίνει. Ἡ τοῦτο φησὶν. Ὡς εἰδυῖαι ὅτι τῷ Χριστῷ εἰσιν ὑποτασσόμεναι ἐκ τούτου. Καὶ αὐτός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος. Καὶ αὐτός ὁ ἀνὴρ. Καὶ γὰρ ἡ κεφαλὴ σωτηρία ἐστὶ τοῦ λοιποῦ σώματος, μικροῦ τὰς πάσας αἰσθάνεται; ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ. οὐκοῦν καὶ ὁ ἀνὴρ τῆς ἑκκλησίας. Ὅρα καὶ πῶς τὸ ἀρχικὸν καὶ προνοητικὸν ἀνέειμμε τῷ ἀνδρὶ, τὸ δὲ εἰκτικὸν τῇ γυναίκα. Ἄλλ' ὥσπερ ἡ ἑκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ. Τὸ ἀπαντλήθος. Ἐν γὰρ τοῖς καθ' ἕκαστον ἐνὶ καὶ ἀνυπότακτος.

Οἱ ἄνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκες ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἡγάπησεν τὴν ἑκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἀγάσῃ, καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι,

A his quæ nobis contingunt ita diem nominantes. Propter hoc et Christus ait: Sufficit diei malum suum²², id est, mala quæ in ipso contingunt. Propterea ne sitis imprudentes. Quia, inquit, malitia floret ac principatum tenet in præsentī vita et diebus, ne sitis imprudentes, ut ab ipsa capiamini. Sed intelligentes. Intelligentes ambulate: uam hoc a communi sensu sumendum est: quemadmodum Impleamini, rursum idem a communi sensu reponitur **51** ad Loquentes et Canentes ac Psallentes et Gratias agentes, itemque ad Subditi. Quæ sit voluntas Domini. Voluntas Domini est ut præsens tempus redimamus. Et ne inebriemini vino. Vinum enim ad lætitiā datur, non ad inebriationem. In quo lascivia est. Animosos facit ac temerarios et ad lapsum faciles ac proclives ad lasciviam. Sed impleamini. Vis, inquit, impleri, et ut ita dicam inebriari? Hoc fac per Spiritum sanctum, illo impletus. Hoc autem erit per psalmos et cantiones; cantiones inquam spirituales. Sunt enim et diabolicæ. In corde vestro. Non solum in labiis, verumetiam secundum cor. In nomine Domini nostri. Nam per Christi nomen omnia nobis contingunt. Subditi vicissim. Quando enim quisque cuique subditus fuerit, idque non ob rem aliquam mundanā aut absurdā, sed propter Christi timorem, quid reliquum erit in medio malum?

CAPUT IX.

Descriptio munerum propriorum tam his qui gubernantur quam qui gubernant secundum Christum.

V, 22-24. Uxores propriis viris subditæ sitis veluti domino, quoniam vir est caput uxoris, quemadmodum et Christus est caput Ecclesiæ: et idem est qui salutem dat corpori. Sed sicut Ecclesia subdita est Christo, sic et uxores suis viris subditæ sicut in omnibus.

Nam si hi pacem inter se habuerint, tota domus pacem habebit, et omnes utilitate fruuntur quæ inde subsequitur. Veluti domino. Papæ! quanta subjectionis intensio! Quomodo ergo dicit Christus: Nisi quis separatus fuerit ab uxore **52** aut a viro non potest mo sequi²³? Et dicimus quod dictio ὡς non omnimodam designat similitudinem. Aut hoc ducit: Veluti scientes quod in hoc sint subditæ Christo. Et idem est qui salutem dat corpori. Et idem est vir. Etenim caput salus est reliqui corporis, omnes pene sensus in se continens: proinde et vir, uxoris. Animadvertite autem quomodo principatum ac providentiam viro distribuit, subjectionem vero uxori. Sed quemadmodum Ecclesia subdita est Christo. Hoc est, tota multitudo. Nam inter singulos is etiam continetur qui inobediens est.

V, 25-33. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et semetipsum exposuit pro ea, ut illam sanctificaret et mundaret lavacro aquæ per verbum: ut adhiberet eam sibi ipsi glorio-

eam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam aut quidquam ejusmodi, sed ut esset sancta et irreprehensibilis. Sic debent et viri diligere suas uxores ut sua ipsorum corpora. Qui diligit suam uxorem, seipsum diligit. Nullus enim suam ipsius carnem unquam odio habuit, imo enutrit ac fovet eam, sicut et Dominus Ecclesiam. Quoniam membra sumus corporis ipsius, ex carne ejus et ex ossibus ejus. Pro illo: Relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. *Mysterium hoc magnum est: verum ego loquor de Christo et de Ecclesia. Quamquam et vos singulatim hoc præstat ut suam quisque uxorem diligit tanquam seipsum, uxor autem ut revereatur virum. Idcirco, eis Christus et eis tunc 'Εκκλησίαν. Πλήν καὶ ὅμοι, οἱ καθ' ἑνα, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω, ὥς ἑαυτόν· ἡ δὲ γυνή, ἰρα φοβῆται τὸν ἄνδρα.*

Vis uxorem tibi subditam esse veluti domino? diligere eam sicut Christus Ecclesiam: et si quid pro ipso pati oporteat, sive etiam mori, ne detrectes, siquidem tu fortassis hoc erga eam quæ tibi subdita est teque diligit id exhibebis: Christus vero id egit erga eam quæ inimica erat et aversa ac fugiens ab ipso. « Ut illam sanctificaret. » Non erat itaque sancta, sed impura et immunda, et talis ut quæcumque accipias, non sis adeo impuram accepturus in uxorem. **53** At non improperavit Christus Ecclesiæ quod talis fuerit, neque igitur tuæ exprobres uxori. « Et mundatam lavabo. » Hoc est, baptisate: abluit enim ejus immunditiam. « Per verbum. » Quod verbum? Quod ipse dixit apostolis. Baptizantes, inquit, eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. « Gloriosam Ecclesiam. » Non utcunque puram, sed gloriosam. Quemadmodum igitur Christus cunctorum est causa bonorum: ita et tu juxta vires tuæ esto uxori. Et sicut ipse corporis non requirit pulchritudinem, sed animæ, ita et tu. Nam si pulchritudinem animæ requiris, et ipsam ad hoc dirigas: et Deo et tibi ipsi pulchram reddes. « Maculam aut rugam. » Per hoc animales designat affectus; quæque interiorem hominem deformem efficiunt. « Ut sua ipsorum corpora. » Non tanquam ad majus veniens, subjecit proprii corporis exemplum. Excedit namque id quod in Christo est erga Ecclesiam: sed tanquam ad magis proprium ac vicinius. Nam ex hoc rem etiam debitam ostendit. Si enim corpus tuum est uxor: nam: Ex duobus, inquit, fiet una caro⁵⁴, ex debito providebis ei ut carni tuæ. « Qui diligit suam uxorem seipsum diligit. » Quod enim uxor sit caro viri, audi Adam dicentem: Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea⁵⁵. — « Sicut et Dominus Ecclesiam. » Christi exemplo continue utitur, ex hoc viros ad uxorum dilectionem exhortans. « Quoniam membra sumus corporis ipsius. » Ac si diceret: Vere ex ipso sumus. Siquidem quia ossa et corpus figuram dant homini, propter veritatem, dixit nos ex ipsis esse. — Ex

A ἰρα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἑνδοξον τὴν 'Εκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σκῆλον ἢ ρυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἰρα ἡ ἀγία καὶ ἀμωμος. Οὕτως ἐπελόντων οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὥς τὰ ἑαυτῶν σώματα. Ὁ ἀγαπᾶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτόν ἀγαπᾷ. Οὐδὲς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλὰ ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν 'Εκκλησίαν, ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Ἀντὶ τούτου, καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἑσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν. Ἐγὼ δὲ λέγω, εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν 'Εκκλησίαν. Πλήν καὶ ὅμοι, οἱ καθ' ἑνα, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ

B θείας αὐτὴν ὑποτατάσθαι σοι ὡς τῷ κυρίῳ; ἀγάπα αὐτὴν ὡς ὁ Κύριος τὴν 'Εκκλησίαν. Κἀν δὲ ἡ τι παθεῖν ὑπὲρ αὐτῆς, κἀν ἀποθανεῖν, μὴ παραιτήσῃ. Σὺ μὲν γὰρ ὥς εἰς ὑποταταγμένην καὶ ἀγαπῶσαν ταῦτα ἐπέδειξεν· ὁ δὲ Χριστὸς εἰς ἑχθρὰν καὶ ἀποστρεφομένην, καὶ ψεύγουσαν. « Ἴνα αὐτὴν ἀγιάσῃ. » Ἀρα οὖν ἀναγνος ἦν καὶ ἀκάθαρτος· οἰκνοῦν εἰ λάβοις γυναῖκα, οὐκ ἂν οὕτως ἀκάθαρτον λήψῃ. Ἀλλ' οὐκ ὤνειδισεν ὁ Χριστὸς τὴν 'Εκκλησίαν, ὅταν αὐτὴν οὖσαν· οὐκοῦν μὴ δὲ σὺ τὴν σαυτοῦ γυναῖκα. Καὶ καθάρσεις τῷ λουτρῷ. « Τούτῳ, τῷ βαπτίσματι. » Ἀπέλουσε γὰρ αὐτῆς τὴν ἀκαθαρσίαν. « Ἐν ῥήματι. » Ποῦν ῥήματι; Ὁ αὐτὸς εἶπε τοῖς ἀποστόλοις· Βαπτίζοντες αὐτοὺς, ψήσιν, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. « Ἐνδοξον τὴν 'Εκκλησίαν. » Οὐκ ἀπλῶς καθαρὰν, ἀλλ' ἑνδοξον. Ὅσπερ τοίνυν ὁ Χριστὸς πάντων αἴτιος τῶν ἀγαθῶν τῇ 'Εκκλησίᾳ, καὶ σὺ κατὰ δύναμιν ἔσο τῇ σῇ γυναικί. Καὶ ὥσπερ αὐτὸς σῶματος οὐκ ἐπιζητεῖ κάλλος, ἀλλὰ ψυχὴν, οὕτω καὶ σὺ. Ἀν γὰρ ψυχῆς κάλλος ἐπιζητῆς, καὶ εἰς τοῦτο αὐτὴν ρυθμίσῃ, καὶ τῷ Θεῷ καὶ σαυτῷ καλὴν ἔργασθαι. « Ἐπίλον ἡ ρυτίδα. » Ἀδὰ τούτων τὰ ψυχικὰ λέγει πάθη τὰ δύσειδῇ τὸν ἄνδρα ποιοῦντα ἄνθρωπον. « Ὡς τὰ ἑαυτοῦ σώματα. » Οὐχ ὡς εἰς μείζον ἐρχόμενος ὑπέδειγμα τὸ τοῦ οἰκείου σώματος εἴρηκεν, (ὑπερβάλλει γὰρ τὸ κατὰ Χριστὸν πρὸς τὴν 'Εκκλησίαν,) ἀλλ' ὡς εἰς οἰκειότερον καὶ ἐγγύτερον. Ἐκ τούτου γὰρ καὶ ὀφείλῃ τὸ πρῆγμα δεῖξαι. Εἰ γὰρ σῶμα ἐστὶ σὺν ἡ γυνή, (Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν,) κατὰ ὀφείλῃν προνοήσεις αὐτῆς ὡς σαρκὸς σου. « Ὁ ἀγαπᾶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτόν ἀγαπᾷ. » Ὅτι γὰρ ἐστὶ σὰρξ τοῦ ἀνδρὸς ἡ γυνή, ἄκουε τοῦ Ἀδάμ λέγοντος· Τοῦτο νῦν ὅσπου ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. — Καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν 'Εκκλησίαν. Συνεχῶς τῷ τοῦ Χριστοῦ χρῆται παραδείγματι, πρὸς ἀγάπην τοῦ ἀνδρὸς ἐκ τούτου παρακαλῶν. « Ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ. » Ὡς εἶπε, Γυνή τις ἐσμὲν ἐξ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀστέα καὶ τὸ σῶμα χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον, διὰ τὴν γνησιότητά φησὶν ἐξ αὐτῶν ἡμεῖς εἶ-

⁵⁴ Matth. xix, 6. ⁵⁵ Gen. ii, 23.

vai. — ΟΙΚΟΥΜ.] Ἐξ αὐτοῦ δὲ, καθὼς ἀπαρχὴ ἡμῶν ἐστὶ τῆς δευτέρας πλάσεως, ὡς περ ἐκ τοῦ Ἀδάμ διὰ τὴν πρώτην. « Ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. » Τὴν ἡκριθωμένην ἔνωσιν καὶ ἀγάπην δηλοῖ. « Καὶ προσκολληθήσεται. » Ἰσοῦ καὶ ἕτερον δικαίωμα ἀγάπης, ὅτι σῶμα ἀλλήλων εἰσι. « Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν. » Πῶς μέγα; « Ὅτι τῷ Χριστῷ ἔξδν μένειν ἐπὶ τῆς ἰδέας δόξης, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ἐνανθρωπήσας, ἵνα προσκολληθῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐγένοντο οἱ δύο εἰς πνεῦμα ἓν. Ὁ γὰρ κολλώμενος, φησὶ, τῷ Κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστι. « Πλὴν καὶ ὑμεῖς; » Ὡσαύτως, οὐχ ἡ ἀναγωγὴ τοῦ ὀνόματος καὶ ἡ πνευματικὴ ἐξήγησις ἀνατρέπει τὸ ἰδιῶδες. Δύνανται γὰρ καὶ πνευματικῶς καὶ ἰδιῶδες ἐρμηνεύσθαι. « Οἱ καθ' ἑνα. » Οἷον οἱ ἄνθρωποι. Τὰ γὰρ τοῦ κατὰ ἀναγωγὴν νοήματος εἰς κοινότητα ὁρᾷ, τοῦτέστι τὴν Ἐκκλησίαν. « Ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. » Οἷος γὰρ ἡ ἰσοτιμία γίνεσθαι ἀκαταστασίας ὑπόθεσις διὰ τοῦτο μίαν ἀρχὴν εἶναι καλεῖται, τὴν τοῦ ἀνδρός. Τί δὴ ποτε δὲ περὶ τῆς ἀγάπης πολλὰ διαλεχθεῖς, περὶ τοῦ φόβου οὐκ οὕτως ἐποίησεν; « Ὅτι προσηγουμένως τὴν ἀγάπην εἶναι δεῖ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ φόβος ἐψέται. Τὸ δὲ φοβεῖσθαι νοεῖ, ὡς πρέπει γυναικα φοβεῖσθαι, μὴ δουλοπρατῶς.

nam ita sequetur et reverentia φοβεῖσθαι, ergo intelligit non servorum more timere, sed ut uxorem decet revereri ac sollicitam esse ne maritum offendant.

Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὡμῶν ἐν Κυρίῳ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ δικαίον. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἡ τις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ, ἵνα εὖ σοι γίνῃται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὡμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νομοθεσίᾳ Κυρίου.

Εἶπε περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς κατὰ τὸν ἄνδρα, νῦν περὶ τῆς δευτέρας λέγει τῆς κατὰ τοὺς γονεῖς. Ἡ μὲν γὰρ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ, τὰ δὲ τέκνα καὶ γυναικὶ ὑπόκειται. « Ἐν Κυρίῳ. » Τοῦτέστι, κατὰ Κύριον, ἓν αἷς ἢ βλάπτεται ἢ εὐσέβεια. Τί γὰρ ὅτι προστεθῇ βούλεται ὁ πατὴρ τὴν θυγατέρα; ἢ ἀσχερὰν διδάξαι τέχνην τὸν υἱόν; ἢ πρὸς ἑλληνισμὸν ἀγαγεῖν; Τὰ γὰρ τοιαῦτα οὐκ ἐν Κυρίῳ ἐστίν. « Ἡ τις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη. » Καίτοι οὐκ ἐστὶν αὕτη πρώτη. « Ἐστὶ γὰρ πρώτη, οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις. » Ἀλλ' ὅρα τί προστέθεικεν, « Ἐν ἐπαγγελίᾳ. » Ἐκείναι γὰρ αἱ πρώται οὐκ ἔχουσιν ἐπαγγελίας. Ἀναχωρήσεις γὰρ εἰσι κακῶν, οὐκ ἀγαθοῦ ἐργασία. Αὕτη τοιγαροῦν, κατὰ τὸν τῆς ἐπαγγελίας λόγον, ἐστὶ πρώτη. Ἀγαθοῦ γὰρ ἐστὶν ἐργασία. « Καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. » Ὅρα σοφίαν. Ἐπειδὴ πρὸς νηπίους ὁ λόγος αὐτῷ, (πρὸς γὰρ τὰ τέκνα λαλεῖ,) αὐτὴν τὴν καίμενην ἀμοιβὴν εἰργνε, καὶ οὐδὲν ὑψηλόν, οὐ περὶ βασιλείας οὐρανῶν, οὐ περὶ μιμήσεως Χριστοῦ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ ἀνδρός καὶ τῆς γυναικὸς ἐποίησεν. Τί γὰρ ἡδύτερον παισὶ τῆς μακροχρονίας; Καὶ γὰρ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς νηπίοις τὰς φρένας ταῦτα ἐνομοθετήθη. Οὐ γὰρ Ἰσχυον τελειῶν ἀκούειν. « Οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὡμῶν. » Οὐκ εἶπεν Ἀγαπᾶτε. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦς ἡ φύσις

» Exod. xx, 13, 14.

A ipso autem quatenus nostri principium est ex secunda formatione, quemadmodum ex Adam sumus propter primam. « Ex carne ejus. » Exactam unionem ac dilectionem significat. « Et adhærebit. » Ecce et alteram dilectionis confirmationem, quod invicem mutua sibi sint corpora. « Mysterium hoc magnum est. » Quomodo magnum? Quia cum Christo in propria gloria manere licuisset, seipsum assumpta humanitate demisit ut adhæreret ac adjungeretur Ecclesie, factique sunt duo unus spiritus. Nam qui agglutinatur sive adhæret Domino, unus spiritus est. « Quanquam et vos. » Ac 54 si diceret: Sublimis intelligentia nominis ac spiritualis enarratio non evertunt propriam: potest enim et spiritualiter et proprie declarari. « Singulatim hoc præstate. » Nempe quisque hominum: quæ enim iuxta anagogen intelliguntur ad communitatem respiciunt, hoc est Ecclesiam. « Uxor autem ut revereatur virum. » Novit enim æqualitatem in honore fieri confusionis ac seditionis occasionem: propterea unicum jubet esse principatum penes virum. Quamobrem vero eum multa de dilectione disce-ruisset, non ita fecit de reverentia sive timore? Quoniam dilectionem potissimum adesse oportet, intelligit non servorum more timere, sed ut uxorem

VI, 1-4. Filii, obedite parentibus vestris in Domino. Nam id justum est. Honora patrem tuum et matrem: quod est præceptum primum in promissione, ut bene tibi sit, et eris longævus in terra. Patres ne ad iram provocetis et liberos vestros, sed educate eos in eruditione et admonitione Domini.

De primo dixit principatu qui est penes virum, nunc de secundo dicit qui est penes parentes. Siquidem uxor viro, filii vero etiam uxori subduntur. « In Domino. » Hoc est secundum Dominum: nempe in his in quibus nihil nocimenti suscipit pietas. Quid enim si filiam prostituere velit pater? aut filium turpe docere artificium? aut ad paganismum ducere? Hujusmodi sane non sunt in Domino. « Quod est præceptum primum. » Atqui non est hoc primum. Nam prius sunt: Non occides: Non committes adulterium. Sed vide quid addiderit, « In promissione. » Priora siquidem illa non habent promissiones: nam separationes sunt a malis non operationes boni. Hoc igitur primum est in sermone promissionis, nam est operatio boni. « Et eris longævus in terra. » Vide sapientiam. Quoniam ad infantes loquitur (nam ad filios ei sermo erat) ipsam positam retributionem adjunxit: et nihil sublime, non de regno cælorum, non de imitatione Christi quod in viro et uxore fecit; quid enim pueris jucundius longævitæ? Nam Judæis quoque tanquam infantibus hæc sancita sunt: perfecta enim audire non poterant. « Patres, ne ad iram provocetis liberos. » Non dicit: Diligite: nam id ab ipsis etiam invitæ natura exposcit: sed, Ne ad iram

provocetis : hoc est, Ne hereditate privetis, ne abdicetis, ne gravia et quæ servos decent præcipiat, aut semper erga ipsos indignemini. « In eruditione et admonitione Domini. » Hoc exhortationis est caput. Cum enim spiritualia adhibentur, etiam carnalia sequuntur. Nam hoc potissimum efficit ipsos obedientes.

VI, 5-8. *Servi, obedite his qui domini sunt juxta carnem, cum timore ac tremore, in simplicitate cordis vestri, ut Christo, non ad oculum servientes, velut hominibus placere studentes : sed tanquam servi Christi, facientes quæ vult Deus ex animo cum benevolentia servientes Domino et non hominibus : illud scientes quod unusquisque quod fecerit boni, hoc reportabit a Domino, sive servus fuerit, sive liber.*

Servos posuit novissimos : quandoquidem tales sunt etiam in dignitate vel honore. Jam autem cum eis non ut cum pueris disserit, sed perfecte et absolute. Dominus ait juxta carnem, hoc est temporalibus : et ex hoc etiam ipsos consolatur. « Cum timore ac tremore. » Si enim liberos invicem unum alteri subjicit, quanto magis hos ? Hujusmodi autem timorem non expetit ab uxoribus, quandoquidem non sunt ancillæ, sed subdite et obedientes. Recte autem addit : « In simplicitate cordis. » Contingit enim cum timore servire, et non ex benevolentia, sed malo ac subdolo animo. « Non ad oculum servientes. » Non ut, cum adsunt domini ac vident, sed etiam cum absunt, faciant ea quæ decent. « Sed tanquam servi Christi. » Itaque qui studet hominibus placere, non est servus Christi. « Ex animo cum benevolentia. » Contingit etiam in simplicitate dolose operari, non quantum potest, sed tantum quod definitum est. « Domino et non hominibus. » Non coacte, sed ex voluntate libera. « Hoc reportabit a Domino. » Quoniam verisimile est quod plurimi dominorum servis non rependebant vices ac benevolentiam, in futuro promittit eis retributionem.

VI, 9. *Et vos, domini, eadem facite erga illos, 56 remittentes minas : scientes quod et vester, ipsorum Dominus est in caelis : nec personæ respectus est apud illum.*

Eadem. Quenam ? Cum benevolentia servite, non velut hominibus placere studentes. Sed hæc non aperte dicit quanquam ea intelligit. Etenim Domini quoque serviunt servis. Siquidem quando illo dormiente ac stertente, Dominus de alimentis ac vestimentis illius curam habens non dormit, annon ipse servit ? Potest autem, Cum timore et tremore, etiam dominis aptari, nempe erga Deum. « Remittentes minas. » Non graves, inquit, et molesti eis sitis. « Scientes quod et vester, ipsorum Dominus est. » — Qua enim mensura metimini, remetientur alii vobis²⁴, ne et tu audias : « Serve scelestæ, totum debitum illud remisit tibi²⁵, » et quæ

Α και άκουτας άπειται, αλλά, Μη παροργίζετε. Τούτ-
έστι, Μη άποκληρονόμους, μη άποκηρύκτους
ποιείτε, μη φορτικά και δουλους πρέποντα αύτεις
επιτάσσετε, και προς αύτους δει δυσχεραίνετε. « Έν
παιδεία και νοουεσία Κυρίου. » Τούτο της παραινή-
σεως τό κεφάλαιον. Τών πνευματικών γάρ έντων, και
τά σαρκικά άκολουθήσει. Τούτο γάρ αύτους μάλιστα
παιθνήλους ποιεί.

Οι δούλοι, υπακούετε τοις κυρίοις κατά σάρκα,
μετά φόδον και τρόμου, έν άπλότῃ της καρδίας
ύμων ώς τῷ Χριστῷ, μη κατ' όφθαλμοδουλλας
ώς ανθρωπάρεσκοι, άλλ' ώς δούλοι Χριστού,
ποιούντες τό θέλημα του Θεου, εκ ψυχής μετ'
εύνοίας δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ και ούκ ανθρω-
ποις, ειδότες ότι ο έν αν τις έκαστος ποιήση αγα-
θόν, τούτο κομισίται παρά του Κυρίου, εις δού-
λος, εις ελευθερος.

Τους δούλους έχάτους τίθεικεν, επειδή και εισι
τῷ αξιώματι. Ούκ έτι δε τούτοις ώς παιδεις διαλέ-
γεται, αλλά τελείως, κατά σάρκα δε, τουτέστι τοις
προσχαίροις. Έκ τούτου δε και παραμυθείται α-
τούς. « Μετά φόδου και τρόμου. » Ει γάρ τους
ελευθερους άλλήλοις υποτάσσει, πόσω μάλλον τού-
τους ; Τόν δε τούτου ούκ άπαιτεί παρά γυναικών
φόδον, επειδή μήτε εισι δούλοι, άλλ' υπήκοοι. Καλώς
δε τό, « Έν άπλότῃ καρδίας. » Ένι γάρ και μετά
φόδου και τρόμου δουλεύειν, άλλ' ούκ εξ εύνοίας, αλλά
κακούργως. « Μη κατ' όφθαλμοδουλλαν, » Μη,
εταν πάρεσιν οι δεσπόται και όρώσιν, αλλά και άπόντων
αύτῶν, ίνα τά δέοντα ποιήσιν. « Αλλ' ώς δούλοι
του Χριστού. » Άρα ούν ανθρωπάρεσκος ούκ έστι
δούλος Χριστού. « Εκ ψυχής μετ' εύνοίας. » Ένι γάρ
και έν άπλότῃ κακούργως εργάζεσθαι, μη μήν
οση δύναμις πάρεστιν, αλλά τό όρισμένον μόνον.
« Τῷ Κυρίῳ, και ούκ ανθρωποις. » Μη κατά βίαν,
άλλ' εκ προαιρέσεως. Τούτο κομισίται παρά του
Κυρίου. « Επειδή ειχός έστι πολλους των δεσποτών,
μη άμειβεσθαι της εύνοίας τους δούλους, εκεί αύτοι
υποχγνείται την άμοιβήν.

Και οι κύριοι τά αυτά ποισίτε προς αύτους,
αριέττες την άπειλήν, ειδότες ότι και ύμῶν αύτῶν
ο Κύριός έστιν έν ούρανοις. Και προσωποληψία
ούκ έστι παρ' αύτῷ.

Τά αυτά. Ποία ; Μετ' εύνοίας δουλεύετε, μη ώς
ανθρωπάρεσκοι. Αλλά ταύτα ού λέγει φανερώς, κα-
τοι τά αυτά διανοηθείς. Και γάρ και οι κύριοι δου-
λεύουσι τοις δούλοις. Όταν γάρ έχειν ου κοιμωμένου
και βέγγοντος, ο δεσπότης περι τροφών, περι ένδύ-
ματος μεριμνών ού καθεύδει, άρα ού δουλεύει ; Έστι
δε και επί των κυρίων τό, Μετά φόδου και τρόμου
άρμάσαι, του προς Θεόν δηλονότι. « Ανιέντες την
άπειλήν. » Μη φορτικοί, ψηαί, μη επαχθείς. « Ει-
δότες ότι και ύμῶν ο Κύριος. » Ό γάρ μέτρω με-
τρίετε, αντιμετρεθήσεται ύμιν, ψηαί. Μη άκούσης
και σύ, « Δούλε πονηρά, πείσαν έχειν την όρειλήν
άφῃκά σοι, » και τά τούτων εξής. « Και προσωπο-

²⁴ Matth. vii, 2. ²⁵ Matth. xviii, 32.

ληψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῶ. » Μὴ νομίσης· ὅτι τῶν α
εἰς τὸν δοῦλον γινόμενων κακῶν καταφρονεῖ διὰ τὸ
τοῦ προσώπου εὐτελές. Οὐκ ἐνὶ παρὰ Θεῷ δοῦλος
καὶ δεσπότης.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἐν σχήματι ὁπλίσεως περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν
δυνάμεως.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν
Κυρίῳ καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἐν-
δύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύ-
νασθαι ὅμᾳς στήναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ
διαβόλου. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς
αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς
ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους
τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς
πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Διὰ τοῦτο ἀναλά-
βετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε
ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ ἀπαντα
κατεργασάμενοι στήναι.

Μετὰ τὸ διατάξαι, φησί, τὰ εἰκότα, τοῦτο ἀκολου-
θῶν καὶ ὑπόλοιπον, τὸ ἐνδυναμοῦσθαι ὅμᾳς ἐν Κυ-
ρίῳ, τούτῳ ἐστὶ τῇ εἰς αὐτὸν ἐλπίδι. « Καὶ ἐν τῷ κρά-
τει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. » Διὰ γὰρ τῆς αὐτοῦ βοηθείας
ἐστὶν ἡμῖν τὸ ἐλπίζειν εἰς αὐτόν. Ἰσχυρὸς γάρ ἐστι,
φησί, καὶ ἱκανὸς πάντα κατορθῶσαι. « Ἐνδύσασθε
τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ. » Μετὰ τὸ διοικῆσαι πάν-
τας κατὰ τάξιν, λοιπὸν καὶ ἐπὶ λέγει αὐτοὺς ὡς πρὸς
πολέμους. « Πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. » Οὐκ
εἶπε, Μάχας, ἀλλὰ, Μεθοδείας, ὅπερ ἐστὶ χαλεπώ-
τερον, οἷον πρὸς τὰς ἐπιβουλὰς, πρὸς τὰς ἐνέδρας,
πρὸς τοὺς δόλους. « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς
αἷμα καὶ σάρκα. » Ταῦτά φησι δεκνὺς ὅτι νήφεις
χρεῖα καὶ γρηγορήσεως πρὸς τὸν πόλεμον, οὐ πο-
τῆσαι βουλόμενος. Ὁ γὰρ διδάσκων τοῦ ἐχθροῦ τὴν
δύναμιν, ἀσφαλεστέρους ποιεῖ τοὺς οἰκείους. « Πρὸς
τὰς ἀρχάς. » Περὶ δαιμόνων λέγει, ὅς ἡμεῖς ταυτὸν
πεποιτήκαμεν ἀρχοντας, ἐκόντες αὐτοῖς ὑποκλινόμε-
νοι. Οὐ γὰρ ἔλαχον τοῦ ἀρχεῖν ἡμῶν, ἀλλὰ πατεῖ-
σθαι ὑφ' ἡμῶν. Ἰδοὺ γὰρ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν
πατεῖν ἐπάνω ὕψων καὶ σκορπίων. « Πρὸς τὰς
ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας. » Ἐξουσίαι
λέγονται, ὡς διὰ μόνον τῶν παθῶν κατεφουσιάζοντες
ἡμῶν. Κοσμοκράτορες δὲ, ὡς κατακρατοῦντες τῶν
τὰ κοσμικὰ φρονούντων. Οὐ γὰρ ἔξει περαιτέρω
τοῦ κόσμου χώραν, κόσμον οἶδεν ἡ Γραφή, τὰς πο-
νηρὰς πράξεις καλεῖν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς πρὸς
τοὺς μαθητάς· Ὑμεῖς οὐκ ἐστέ, φησί, τοῦ κόσμου
τούτου, καί τοι ἦσαν. Ἄλλα τὰς πονηρὰς πράξεις
λέγων, οὕτως εἶπε· κοσμοκράτορας οὖν φησι τοὺς
δαίμονας, ὡς τῶν πονηρῶν πράξεων καθηγεμόνας.
« Τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. » Ἵνα μὴ φοβηθῆς
ἀκούων κοσμοκράτορας, ἐπήγαγε τίνος ἀρχοῦσι.
Τῆς πονηρίας φησί. Σκότος γὰρ τοῦ αἰῶνος τούτου,
τὰς πονηρὰς λέγει πράξεις. « Πρὸς τὰ πνευματικὰ. »
Τούτῳ ἐστὶ τὰ δαιμόνια τὰ θύα ἢ τῆς πονηρίας, οἷον
τοῦ διαβόλου (ὅν' αὐτὸν γὰρ τελοῦσιν), ἢ τῶν πο-
νηρῶν πράξεων καθηγηταί. « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. »

deinceps sequuntur. « Nec personæ respectus est
apud illum. » Ne existimes quod perpetrata in ser-
vos mala propter personæ abjectionem despiciet.
Non est apud Deum servus aut dominus.

CAPUT X.

De potentia quæ secundum Christum est, per modum
et habitum armorum.

VI, 10-15. Quod superest, fratres mei, confirmemi-
ni in Domino, et in potentia roboris illius. Induite
panopliam (id est, totam armaturam) Dei, ut possitis
stare adversus assultus diaboli : quoniam non est
nobis lucta adversus carnem et sanguinem, sed adver-
sus principatus, adversus potestates, adversus mundi
dominos tenebrarum sæculi hujus, adversus spiritua-
lia malitiæ in cælestibus. Quapropter assumite pano-
pliam Dei, ut possitis resistere in die malo, et omni-
bus devictis stare.

Postquam, inquit, data sunt decencia præcepta,
hoc consequens ac reliquum est, ut fortes sitis in
Domino, hoc est spe 57 quæ in ipsum est. « Et in
potentia roboris illius. » Nam per illius auxilium
contingit nos in eo sperare. Est enim fortis, inquit,
et sufficiens qui omnia prospere exsequatur. « In-
duite panopliam Dei. » Postquam omnes suo ordine
disposuit, deinceps etiam armat ipsos tanquam ad
bellum. « Adversus assultus diaboli. » Non dixit :
Pugnas, sed, Assultus, quod miserius est ; hoc est,
adversus insidias, adversus fraudes, adversus dolos.
« Non est nobis collectatio adversus carnem et
sanguinem. » Hæc dicit ostendens quod sobrietate
ac vigiliis opus sit ad bellum, non terrere volens.
Nam qui inimici docet potentiam, suos reddit secu-
riores. « Adversus principatus. » De dæmonibus
dicit quos nobis ipsis constituimus principes, ultro
ipsis subjecti : neque enim sortiti erant ut domina-
rentur nobis, sed ut concalcarentur a nobis. Ecce,
inquit, dedi vobis potestatem calcandi super ser-
pentes et scorpiones 22. Adversus potestates,
adversus mundi dominos. » Potestates dicuntur, ut
qui per solos affectus adversum nos habent pote-
statem : mundi autem Domini, ut qui prævalent
adversus eos qui mundana sentiunt. Neque enim
locum habebit ultra mundum. Mundum solet appel-
lare Scriptura pravæ actiones. Sic et Christus ad
discipulos. Vos non estis, inquit, mundi hujus 23.
Atqui erant : Sed pravæ intelligens actiones ita lo-
cutus est. Mundi ergo dominos dicit dæmones, tan-
quam pravæ actionum duces actionum. « Tenebrarum
sæculi hujus. » Ne formides audiens eos mundi do-
minos subjunxit cui præsideant : malitiæ, inquit.
Tenebras enim sæculi hujus, pravæ dicit actiones.
« Adversus spiritualia malitiæ. Hoc est dæmonia
quæ sunt malitiæ, id est, diaboli : nam ejus instin-
ctu perficiuntur : aut pravæ actionum magistri.
« In cælestibus. » Tanquam diceret : Est autem

22 Luc. x, 19, 23 Joan. xv, 19.

nobis adversus hos lucta, non de parvis quibusdam rebus, sed pro rebus quæ sunt in cœlestibus : hoc est pro regno cœlorum et adoptione. Idcirco sobrios esse ac vigilare oportet. Est autem propria dictio-
num correspondentia. Propter cœlestia, inquit. Nam ἐν, id est in, capitur pro διὰ, id est propter. « Qua-
propter assumite. » Quoniam, inquit, periculosi sunt hostes. « In die malo. » Diem malum vocat præsentem vitam, propter pravæ actionis quæ in ea sunt : **58** ostendens breve esse belli tempus, etiam hoc modo promptum illis addens animum. « Et omnibus devictis stare. » Omnibus nempe affectionibus, concupiscentiis. « Devictis. » Nam κατα-
εργασάμενοι capitur pro καταπολεμήσαντες, hoc est, confecto bello ac devictis hostibus stare, tanquam hi qui victoriam reportarunt, et trophæo clari-
derunt. Sed ut in victoria persistatis.

VI, 14-18. *Siate igitur lumbis vestris circumcinctis balthæo per veritatem, et induti thoracem justitiæ, et calceati pedibus, ut parati sitis ad Evangelium pacis, super omnia assumpto scuto fidei, quo possitis omnia jacula mali illius ignita extinguere : galeamque salutaris accipiendo, et gladium spiritus quod est verbum Dei, in omni deprecatione et obsecratione.*
σωτηρίου δέξασθαι, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ρῆμα Θεοῦ, διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως.

Ad bellum exhortans, primum admonet compo-
site ac debito ordine in acie stare. Deinde conse-
quenter armat : ac primo cingit militem diffluentem
ac diffusum concupiscentiis, et habentem cogitationes
in humum detractas, ac reprimis spirituali hoc
balthæo. « Lumbis vestris. » Quemadmodum in na-
vibus carina quæ loco fundamenti ejusdem est,
ædificium omne continet, ita et lumbi in vobis. Ita-
que qui labore defatigati sunt, frequenter apposis
ibi manibus tanquam ad fundamentum quoddam,
requiescunt. Nostrium igitur principium primo con-
stringit, tanquam ankæ vigorem qui in nobis est
quod figurate lumbos appellavit, hos veritate cir-
cumcingit. Porro veritas ad multa intelligitur :
veritas dogmatum, veritas vitæ Christi separatæ ab
hypocrisi sive simulatione, veritas sermonum
fraudentium ac dolum abnegantium, veritas cogi-
tationis quæ nihil habet adulterini aut fucati dæ-
monum seminis. Potes autem tanquam ad Christum
referre qui vero veritas est. « Ego sum, inquit,
veritas », quem etiam indui non circumcingi da-
tum est hominibus. « Nam quotquot, ait, in Chri-
stum baptizati estis, Christum induistis ». —
« Thoracem justitiæ. » **59** Vitam dicit unde quaque
probat. Est autem thorax ferrea tunica. « Et
calceati pedibus. » Aut hoc dicit quod oportet
pedes nostros paratos esse ad prædicandum Evan-
gelium. Ait enim : « Quam pulchri pedes evangeli-
zantium pacem ». Aut quod prompti esse debe-
mus, vitamque habere sicut hortatur Evangelium.
« Preparationem cordis eorum, ait Propheta,

Ἄσπερ ἔλεγον. Ἐστὶ δὲ καὶ ἡμῖν ἡ πρὸς τοὺς
πάλη, οὐ περὶ μικρῶν τινῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἐν τοῖς
ἐπουρανίοις πραγμάτων, ὅσον βασιλείας οὐρανῶν,
καὶ υἰοθεσίας. Διὸ νῆφειν χρῆ. Ἡ δὲ ἀντιθέσις
ἰδικῶς. Διὰ τὰ ἐπουράνια φησι. Τὸ γὰρ ἐν, διὰ
ἐστίν. « Διὰ τοῦτο ἀναλάβετε. » Ἐπιτιθῆ, φησι,
γαλεοὶ οἱ ἐχθροί. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ. »
Ἡμέραν πονηρὰν τὸν παρόντα καλεῖ βίον, διὰ τὰ
ἐν αὐτῷ πονηρὰ πράγματα, δεικνὺς βραχὺν τὸν τοῦ
πολέμου καιρὸν, καὶ ταύτῃ προθυμίαν αὐτοῖς διδούς.
« Καὶ ἅπαντα καταργασάμενοι στήναι. » Ἄπαντα,
ὅσον τὰς πάθῃ, τὰς ἐπιθυμίας. Καταργασάμενοι,
ὅσον, Καταπολεμήσαντες στήναι, νικηφόροι
τινὲς· καὶ λαμπροὶ τῷ τροπαίῳ. Πολλοὶ γὰρ μετὰ τὸ
νικῆσαι, πάλιν ἔπεσον. Ἄλλ' ἵνα ἐνστήτε τῇ νίκῃ.
sunt. Multi enim postquam vicerunt, rursus cecidi-

B Στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὁμῶν ἐν
ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δι-
καιосύνης, καὶ ὑποδυσάμενοι τοὺς πόδας ἐν
ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Ἐπὶ
πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν
ᾧ θυρήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ
πεπυρωμένα σβέσαι, καὶ τὴν περικεφαλαιαν τοῦ

Ἐπὶ πόλεμον προτρέπων, τὸ πρῶτον ἐν τοῖς τα-
κτικοῖς παραίνει τὸ στήναι εὐτάκτως. Ἐτα λοιπὸν
καθορίζει, καὶ πρῶτον ζώννυσσι τὸν διαβρόντα,
καὶ διακεχυμένον ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ χαμαὶ τοὺς
λογισμοὺς συρομένους ἔχοντα στρατιωτῇ, καὶ ἀνα-
στέλλει τῇ νοσητῇ ταύτῃ ζῶσαι. « Τὴν ὀσφὺν ὁμῶν. »
« Ὅσπερ ἐπὶ τῶν νηῶν ἡ τροπὴ τὸ πᾶν συνέχει, θε-
μέλιός τις οὖσα, οὕτως ἐστὶν ὁμῶν ἡ ὀσφὺς. Οἱ γοῦν
ἀποκαμώντες πολλάκις ὥσπερ εἰς τινα θεμέλιον,
ἐκεῖ τὰς χεῖρας ἐπιτιθέντες, ἐπαναπαύονται. Τὴν
τοίνυν ἀρχὴν ἡμῶν πρῶτον συσπρίγγει, ὅσον τὸν ἐν
ἡμῖν τόνον τῆς ψυχῆς, ὃν τροπικῶς ὀσφὺν ἐκάλεσε.
Τοῦτον τῇ ἀληθείᾳ περιζώννυσιν. Ἡ δὲ ἀλήθεια
εἰς πολλὰ νοεῖται. Ἀλήθεια δογμάτων, ἀλήθεια βίου
χρηστοῦ, ὑποκρίσεως κεχωρισμένου. Ἀλήθεια λόγων,
τὸ δολερὸν ἀρνούμενων. Ἀλήθεια ἐνθυμήσεως, οὐδὲν
ἔχουσης τοῦ νόθου καὶ κιδῆλου τῶν δαιμόνων σπύ-
ρου. Δύνη δὲ ὡς πρὸς τὸν Χριστὸν νοῆσαι, τὸν ὄντως
ἀλήθειαν. « Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἀλήθεια. » Ὅν καὶ
ἐνδεῶσθαι, οὐ μόνον περιεζῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις ἐν-
δύρηται. « Ὅσοι γὰρ, φησὶν, εἰς Χριστὸν ἔβαπτίσθητε,
Χριστὸν ἐνεδύσασθε. — « Τὴν θώρακα τῆς δικαιοσύ-
νης. » Τὸν καθόλου φησὶν ἐνάρητον βίον. Θώραξ δὲ ἐστίν,
ὁ σιδηροῦς χιτῶν. « Καὶ ὑποδυσάμενοι τοὺς πόδας. » Ἡ
τοῦτό φησιν, ὅτι χρὴ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐτοίμους εἶναι
πρὸς τὸ εὐαγγελίζεσθαι. « Ὡς ὁρατοὶ γὰρ, φησὶν, οἱ πό-
δες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » Ἡ ὅτι ἐν ἐτοίμῳ
ὀφειλομένον εἶναι καὶ βίον ἔχειν, ὡς τὸ Εὐαγγέλιον
ὀφθαλμοῖς. « Τὴν γὰρ ἐτοιμασίαν τῆς καρδίας αὐ-
τῶν, φησὶν ὁ Προφήτης, προσέσχε, τὸ οὖς σου. —
Τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. » Τὸ γὰρ Εὐαγγέ-

⁵⁸ Joan. xiv, 6. ⁵⁹ Galat. iii, 27. ⁶⁰ Isa. lxi, 7.

λιον, εἰρήνην μὲν πρὸς τὸν Θεὸν ποιεῖ, πόλεμον δὲ πρὸς τοὺς δαίμονας. « Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες. » Δεῖ γὰρ ἐκεῖνα προηγεῖσθαι. Πίστιν δὲ φησι, τὴν εἰλικρινὴ καὶ διάπυρον, περὶ ἧς ὁ Κύριός φησιν, « Ἐάν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἔρειτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάθεθι, καὶ μεταθήσεται. » — « Τὰ βίβη τοῦ πονηροῦ. » Βέβη φησὶ, τὰς ἐπιθυμίας, τοὺς λογισμοὺς, τοὺς πειρασμούς. Καλῶς δὲ τὸ, Πεπυρωμένα. Τοιαῦται γὰρ αἱ ἀποτοὶ ἐπιθυμίας. « Καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου. » Τῆς σωτηρίας ὁμῶν, τούτεστι, τῆς ἐλπίδος. Τὸ δὲ, « Δέξασθαι, » οἷον φορέσαι καὶ δέξασθαι τῇ κεφαλῇ. « Καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος. » Ἡ τὸ πνεῦμα περιφραστικῶς εἶρηκε, διὰ τὸ τομὴν καὶ μεριστικὸν τῶν ἐναντίων ἔξεων, ἧ τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ πολιτείαν, ἥτις ὡς μάχαιρα ἐνεργήσεται, φησὶ, κατὰ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν. Ἡ οὖν τὰ πνευματικά, φησὶ, χαρίσματα, ἅπερ ἐστὶ διὰ ῥήματος καὶ προστάγματος Θεοῦ. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἡ τὸ, Ὅπερ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, τῇ κάτω συσκευτείῳ, ἵνα ᾗ οὕτως, Ὅπερ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ καὶ πρόσταγμα, τοῦτο, φησὶ, ποιεῖτε. Ποῶν; Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως προσευχόμενοι ἵνα ᾗτε, φησὶν. Ἡ κατὰ τὸ ἐνεργεῖν καὶ τέμνειν τὰ πνευματικά χαρίσματα, ῥῆμα ἐστὶ Θεοῦ. Τμητικὸν γὰρ τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ. Οὕτως μάλλον καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης. Διὰ γὰρ ῥήματος Θεοῦ ἐπετελεῖτο τὰ χαρίσματα. « Πᾶν γὰρ ὃ ἐάν αἰτήσητε, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν, » φησὶν ὁ Χριστός.

Προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες ἐν πάσῃ προσκαρτερήσετε καὶ δεήσετε περὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου ἐν παρήρσει γνῶναι καὶ τοῦ μυστήριον τοῦ Εὐαγγελίου, ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἀλύσει, ἵνα ἐν αὐτῷ παρήρσιδωμαι ὡς δεῖ με λαλῆσαι.

Μετὰ τὸ καθοπεῖλαι τὸν βασιλέα, λοιπὸν καλεῖ ἵνα εἶψ χεῖρα. « Ἐν πνεύματι. » Μὴ ἐν βαττολογίαις. « Καὶ εἰς αὐτὸ ἀγρυπνοῦντες. » Μηδὲν, φησὶ, ῥάθυμον ἢ ἡμελημένον. « Καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ τὸν Πέτρον, φησὶν, ἡ εὐχὴ τῆς Ἐκκλησίας ἔλυσεν τῶν δεσμῶν. « Ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου. » Καλῶς τὸ, Ἀνοίξει. Οὐδὲ γὰρ προεμελέτα τί λαλήσει, Χριστῷ παθόμενος, ἀλλ' ἐξ ὑπογίου καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀνοίξει τὸ στόμα, ὁ λόγος προφηεῖ. « Ἐν παρήρσει γνῶναι. » Ἡ ἵνα ἐν παρήρσει ἀπολογησώμαι. Ἡ ἵνα εὐαγγελίζωμαι. « Ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω. » Ὑπὲρ οὗ Εὐαγγελίου πρεσβεύω πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα, φησὶν, αὐτῷ καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ καταλλαγώμεν. « Ὑπὲρ Χριστοῦ γὰρ, φησὶ, πρεσβεύομεν. » — « ἵνα ἐν αὐτῷ παρήρσιδωμαι, » Ἐν δεσμοῖς ἦν, καὶ ἀπολογεῖσθαι ἐμελλεν ἵνα οὖν, φησὶ, μετὰ παρήρσις, καὶ οὕτως ὡς χρὴ τὸν ὑπὲρ τῆς κοῦτων ἀπολογούμενον, ἀπολογησώμαι.

ἵνα δὲ εἰδῇτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμὲ τί πρόσω,

“ Psal. x, 7. “ Matth. xvii, 19. “ Joan. xvi, 25.

A audivit auris tua “ — « Evangelium pacis. » Nam Evangelium pacem quidem erga Deum facit, bellum vero adversum dæmones. « Super omnia assumpto » Oportet enim illa præcedere. Fidem autem dicit sinceram ac ferventem, de qua ait Dominus : « Si habeatis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic : Transi, et transibit “ — « Jacula mali illius. » Jacula vocat concupiscentias, cogitationes, tentationes. Et recte ait, Ignita. Tales enim sunt absurdæ concupiscentiæ. « Galeamque salutaris. » Salutis nostræ, hoc est spei. Quod autem ait, « Suscipiendo, » hoc est, accipiendo et gestando in capite. « Et gladium spiritus. » Aut periphrasi dixit spiritum ipsum, propter incisionem seu divisionem contrariorum habituum : aut spirituales vitam ac conversationem, quæ velut gladius efficaciam habebit adversus spirituales inimicos : aut spiritualia inquit dona, quæ sunt per verbum ac jussum Dei. — Aut. Quod est verbum Dei, jungendum est sequentibus, ut sit sensus : Quod est verbum ac præceptum Dei, hoc facite. Quodnam illud est ? Ut sitis orantes per omnem deprecationem et orationem. Aut in eo quod est efficaciam habere ac secare spiritualia dona, verbum est Dei : est enim verbum Dei divisivum. Ita potius intelligit quoque beatus Joannes. Nam per verbum Dei perficiebantur dona. « Si quidem quidquid petieritis per nomen meum dabit vobis, » ait Christus “.

VI, 18-20. Orantes omni tempore in spiritu, et ad hoc ipsum vigilantes cum omni sedulitate et deprecatione pro omnibus sanctis et pro me, ut mihi detur sermo in apertione oris mei : ut cum libertate notum faciam mysterium Evangelii, pro quo legatione fungor in catena, ut in eo libera loquar sicut oportet me loqui.

Postquam armavit regem, consequenter vocat ut det manum. « In spiritu. » Non in battologiis, aut verborum multiloquio. « Et ad hoc ipsum vigilantes. » Nihil, inquit, segne aut neglectum. « Et pro me. » Etenim Petrum quoque Ecclesiæ oratio solvit a vinculis “ . « In apertione oris mei. » Recte ait : In apertione. Neque enim præmeditabatur quid locuturus esset, Christo obtemperans “ : sed ex proximo et in eo ipso quo os aperiret, sermo procedebat. « Ut cum libertate notum faciam. » Aut, Ut cum libertate pro me causam dicam ; aut : Ut prædicem Evangelium. « Pro quo legatione fungor. » Pro quo Evangelio legatione fungor ad homines ut ipsi et his quæ in eo habentur, reconcilientur. « Nam pro Christo, inquit, legatione fungimur “ , — « Ut in eo libere loquar. » In vinculis erat et pro se responsurus. Ut igitur cum libertate, inquit, me purgem, et ita ut oportet eum qui huiusmodi de rebus causam dicturus est.

VI, 21-25. Ut autem sciatis et vos quæ ad me per-

“ Act. xii, 11. “ Luc. xxi, 14 seqq. “ II Cor.

tinent quid agam, de omnibus certiores vos reddet. Tychicus dilectus frater et fidelis minister in Domino: quem misi ad vos in hoc ipsum ut cognosceretis de rebus nostris, et consolaretur corda vestra. Pax fratribus et charitas cum fide a Deo Patre et Domino Jesu Christo. Gratia sit cum omnibus diligentibus Dominum nostrum Jesum Christum cum sinceritate. Amen.

Quæ exhortationis erant et dogmatum, scripsit: quæ vero ad se pertinebant, epistolam perferenti loqui permisit. « Et fidelis minister. » Si fidelis itaque etiam veritatem loquetur. « Ut cognosceretis de rebus nostris. » Hoc et dilectionis Pauli signum erat et illorum, velle omnino ab illis ea in quibus erat cognosci. « Et consolaretur corda vestra. » Siquidem quia in vinculis erat præceptor, discipulis opus erat consolatione, ne exiderent. **61** « Pax fratribus. » Precatur eis pacem et charitatem cum fide: ne erga eos pacem habeant qui aliis adhaerent opinionibus, sed erga solos credentes: aut quod nullum afferat charitas lucrum, nisi fides quoque adsit. « Qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum cum sinceritate. » Amor enim in Christum incorruptus et integer, imo potius cumulatior in dies esse deberet.

Finis, divino favente auxilio, Epistolæ ad Ephesios.

Scripta est ab urbe Roma per Tychicum.

πάντα ὑμῖν γνωρίσει. Τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφός καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ, ὃν ἐπέμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπῶντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀσφαλείᾳ. Ἀμήν.

Ἀπερ ἦν παραινέσεως καὶ δογμάτων, ἔγραψε, τὰ δὲ κατ' αὐτὸν, τῷ φέροντι τὴν ἐπιστολὴν λαλῆσαι ἐπέτρεψε. « Καὶ πιστὸς διάκονος. » Εἰ πιστὸς, οὐκοῦν καὶ ἀληθεύσει. « Ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν. » Τοῦτο καὶ τῆς Παύλου ἀγάπης, καὶ τῆς ἐκείνων σημείον ἦν, τὸ, ἐθέλειν παντὶ τρόπῳ γνωσθῆναι αὐτοῖς, ἐν οἷς ἦν. « Καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἀλύσει ἦν ὁ διδάσκαλος, ἐχρησθὼν οἱ μαθηταὶ παρακλήσεως, τοῦ μὴ καταπεσεῖν. « Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς. » Ἐπεύχεται αὐτοῖς εἰρήνην καὶ τὴν μετὰ πίστεως ἀγάπην, ἵνα μὴ πρὸς ἑτεροδόξους ᾖ, ἀλλὰ μόνους τοὺς πιστοῦς. Ἡ ὅτι οὐδὲν ἔστι τῆς ἀγάπης κέρδος, μὴ καὶ μετὰ πίστεως οὕσης. « Τῶν ἀγαπῶντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀσφαλείᾳ. » Ἡ γὰρ εἰς τὸν Χριστὸν ἀγάπη, ἀσφαρτος καὶ ἀμείωτος, μᾶλλον δὲ καθ' ἑκάστην ἐπιτιθεῖσα τὴν ἡμέραν ὄφειλεν εἶναι. Τέλος, σὺν Θεῷ, τῆς πρὸς Ἐφρεσίους Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Τυχικοῦ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM

EPISTOLÆ AD PHILIPPENSES.

62 Hanc scribit ab urbe Roma, cum jam ipsos vidisset simul et docuisset. Occasio autem epistolæ fuit hæc: Cum misissent Philippenses Paulo ministerium, et quidam circumirent ac inficerent aures simpliciū prætextu umbræ legis ac circumcisionis, qui sine hac dicerent nullum posse justificari. Cum hæc audisset Apostolus, scribit Philippensibus. Et primum quidem eorum collaudat fidem, ac significat se ipsorum facere memoriam. Deinde narrat quomodo Romæ pro se responderit: quodque nonnulli graves ipsi fuerint in vinculis, invidiam ei moventes. Post hæc illos exhortatur ut se mutuo diligant, referens Salvatoris benignitatem, qui, cum Deus esset, propter nos homo factus est. Deinde de circumcissione ac lege disserens, osten-

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, θεωρῶν αὐτοὺς ἅμα καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Πεμφάντων Φιλιππησίων διακονίαν τῷ Παύλῳ, καὶ τινων περιερχομένων καὶ διαφθειρόντων τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκεραίων προφάσει τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου καὶ τῆς περιτομῆς, καὶ λεγόντων χωρὶς ταύτης μὴ δύνασθαι δικαιοθῆναι, μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει Φιλιππησίοις. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῶν τὴν πίστιν καὶ σημαίνει μνημονεύειν αὐτῶν. Ἐπειτα διηγείται ὡς ἀπελογήσατο ἐν Ῥώμῃ, καὶ ὅτι τινὲς αὐτῷ βαρεῖς γεγόνασιν ἐν τοῖς δεσμοῖς, φθόνον αὐτῷ κινούντες. Ἐπαιτα αὐτοὺς προτρέπεται ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐξηγουόμενος τὴν τοῦ Σωτῆρος φιλοanthropίαν, ὅτι Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονε δι' ἡμᾶς. Ἔπειτα περὶ τῆς περιτομῆς καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου.

διαλαβών, ἀποδεικνύει ἀργὴν γεγενῆσθαι λοιπὸν τὴν περιτομήν, λαμβάνων ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ παράδειγμα καὶ λέγων, ὅτι, Ταῦτα πάντα ἡγῆμαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Διὸ καὶ τοὺς μὲν διδάσκοντας ἐστὶ περιτομήν καὶ θέλοντας αὐτοὺς ἀπατῆσαι μεμψόμενος καὶ εἰπὼν ἐχθροὺς αὐτοὺς εἶναι τοῦ Χριστοῦ, ἀποδέχεται Φιλιππησίους διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τῆς κοινωνίας δόσιν. Καὶ προτρεψάμενος πάλιν εἰς τὰ ἔθνη αὐτοῦς, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ.

THEODORETI.

Οἱ Φιλιππησίου τῆς Μακεδονίας ἦσαν, ὑπὸ μετρόπολιν Θεσσαλονίκην. Πολλὰ δὲ αὐτοῖς ὁ Παῦλος χρηστὰ μαρτυρεῖ. Ἐν δεσμοῖς δὲ ὢν, ἔγραψε τὴν Ἐπιστολήν. Μετὰ γὰρ τὴν πρώτην ἀπολογία ν ἤς ἐμνήσθη ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον, αὐτὸς ἐδέσθη. Ἦσαν δὲ οἱ Φιλιππησίου δι' Ἐπαφροδίτου τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν πέμφαντες αὐτῷ, ἐν ταυτὶ καὶ γνωσόμενοι τὰ κατ' αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐθορυβοῦντο ἀκούοντες ἐν δεσμοῖς εἶναι τὸν διδάσκαλον, αὐτὸ τοῦτο γράφει αὐτοῖς, ὡς τὰ δεσμὰ οὐ θορύβου πρῆξεν, χαρὰς δὲ μᾶλλον ὤφειλεν εἶναι, διὰ τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ εἶναι. Καθάπτεται δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ἐν σχήματι Χριστιανισμοῦ, διεφθείρον τὸ κήρυγμα. Μετὰ τιμῆς δὲ φαίνεται γράφων τοῖς Φιλιππησίοις, ἐν ἀρετοῖς γὰρ ἦσαν. Ἐνταῦθα ἦν ἡ πορφυροπώλις. Ἐνταῦθα ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσεν. Ἐνταῦθα ἐτυπτήθη μετὰ τοῦ Σίλα ὁ Παῦλος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν, οἱ ἐκ συναρπαγῆς αὐτὸν τυπτήσαντες, τέλος ἀπελογήσαντο. Ἐνταῦθα ὁ δεσμοφυλάξ πιστεύσας σὺν τῷ οἰκῷ αὐτοῦ ἐβαπτίσθη. Ταῦτα πάντα αἱ πράξεις φασί. Μαρτυρεῖ δὲ αὐτοῖς πίστιν, καὶ κινδύνους ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ πρὸς εὐπορίαν ἐπιβρεπῶς ἔχειν. Δι' ἃ πάντα σφόδρα φιλῶν αὐτοὺς φαίνεται. sorum, et periculis pro ipsa susceptis. et quod ad beneficentiam propensi sint: propter quæ omnia videtur ipsos vehementer amare.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.EPISTOLÆ AD PHILIPPENSES
CAPITA. —

- α'. Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆς Φιλιππησίων ἀρετῆς, καὶ εὐχὴ τελειώσεως.
- β'. Διήγησις τῆς ἑαυτοῦ διαγωγῆς ἀγωνιστικῆς, καὶ τῆς προθυμίας.
- γ'. Παραίνεσις τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, καὶ τῆς ἐνθέου ζωῆς.
- δ'. Περὶ Τιμοθέου καὶ Ἐπαφροδίτου, οὓς ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς.
- ε'. Περὶ πνευματικοῦ βίου τοῦ μὴ ὡς ἐν σαρκί, δὲ ἐστὶ μίμησις θανάτου Χριστοῦ.
- ς'. Παραίνεσις ἰδιαίτην καὶ κοινὰ πάντων.

- 64 1. Gratiarum actio pro Philippensium virtute, et oratio pro perfectione.
2. Narratio suæ in certamine conversationis promptique animi.
3. Exhortatio ad conversationem secundum Deum vitamque divinam.
4. De Timotheo et Epaphrodito, quos misit ad illos.
5. De spirituali vita quæ non degitur tanquam in carne, quæ est imitatio mortis Christi.
6. Proprie ad quosdam exhortationes et communes ad omnes.

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Η ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

PAULI APOSTOLI

AD PHILIPPENSES EPISTOLA.

65¹. 1, 2. *Paulus ac Timotheus servi Jesu Christi omnibus sanctis in Christo Jesu qui sunt Philippis una cum episcopis ac diaconis, gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo.*

Hac epistola tanquam ad eos scribens, qui pari erant in honore, suam non ponit dignitatem, nempe apostolatam, sed communi omnium nomine usus est. Servus, inquit, Jesu Christi. « Sanctis in Christo Jesu. » Erant enim et Judæi dicentes se esse sanctos; sed illis ait qui sunt in Christo Jesu. « Cum episcopis et diaconis. » Quam ob causam hic clero scribit, cum id pro more non habeat? Quia et illi ex clero erant qui Epaphroditum cum rebus ad sumptus necessariis miserant. « Cum episcopis. » Non quod in una civitate multi essent episcopi, sed episcopos vocat presbyteros: tunc enim nominibus adhuc communicabant: et episcopi vocabantur diaconi ac presbyteri, rursumque presbyteri dicebantur episcopi.

CAPUT I.

66 *Gratiarum actio pro Philippensium virtute, et oratio pro perfectione.*

1. 3-5. *Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri semper in omni precatione mea pro omnibus vobis, cum gaudio precationem faciens ob vestram communicationem ad Evangelium, a primo die usque ad hoc tempus.*

Quoniam ad virtutem profecerant cum gratiarum actione ad Deum faciebat ipsorum memoriam. « In omni memoria vestri. » Quandocunque, inquit, memini, gratias ago, semper autem memini. « Cum gaudio. » Contingit enim cum mœrore meminisse, ut est in his qui probi non sunt. Ait enim alibi: « Ex multa afflictione et anxietate cordis scripsi vobis ¹. » Itaque cum gaudio memoriam habere signum erat virtutis illorum. « Precationem faciens. » Et precationem faciens ob vestram communicationem sive cleemosynam. Quare, inquit, gratias ago Deo. Ob communicationem vestram. Magnum quiddam et apostolicum opus de eis testatur. Ait enim: A tempore quo credidistis usque ad hunc diem omnia facitis ut in Evangelio communicetis,

¹ 1 Cor. II, 4.

Παῦλος καὶ Τιμόθεος, δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τοῖς οὖν ἐν Φιλιπποῖς σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐνταῦθα ὡς πρὸς ὁμοτίμους ἐπιστέλλων, οὐ τίθειν αὐτοῦ τὸ δέξιμα, τούτεστι, τὴν ἀποστολὴν, ἀλλὰ τῷ κοινῷ πάντων ὀνόματι κέχρηται. Δούλος, φησὶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἦσαν γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι λέγοντες ἑαυτοὺς ἁγίους, ἀλλὰ τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, φησὶ. « Σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. » Τί δήποτε ὥδε τῷ κλήρῳ γράφει, οὐκ ἔχων ἴσος; « Οὐ αὐτοὶ οἱ κληρικοὶ ἦσαν τὸν Ἐπαφρόδιτον πέμψαντες σὺν τοῖς ἀναλώμασιν. » Σὺν ἐπισκόποις. « Οὐκ ἐπειδὴ ἐν μὲ πόλει πολλοὶ ἦσαν ἐπίσκοποι, ἀλλ' ἐπισκόπους τοὺς πρεσβυτέρους καλεῖ. Τότε γὰρ ἔτι ἐκοινωνοῦν τοῖς ὀνόματι, καὶ οἱ ἐπίσκοποι διάκονοι καὶ πρεσβύτεροι ἐκαλοῦντο, καὶ τὸ ἑμπάλιν οἱ πρεσβύτεροι ἐπίσκοποι.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆς Φιλιππησίων ἀρετῆς, καὶ εὐχὴ τελειώσεως.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μὲν ἐπὶ πάσῃ τῇ μνηρίᾳ ὑμῶν πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν δέξιν ποιούμενος ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν.

Ἐπειδὴ ἦσαν εἰς ἀρετὴν προκόψαντες, μετὰ εὐχαριστίας τῆς εἰς Θεὸν ἐμμένοντο αὐτῶν. « Ἐπὶ πάσῃ τῇ μνηρίᾳ ὑμῶν. » Καθὼς ἀν μνησθῶ, φησὶν, εὐχαριστῶ. Πάντοτε δέ, μνηνημαί. « Μετὰ χαρᾶς. » Ἐν γὰρ καὶ μετὰ λύπης μνησθῆναι ἐπὶ τῶν μὴ ἐναρέτων. « Ἐκ γὰρ θλίψεως, φησὶν ἀλλαχοῦ, καὶ συνόχης καρδίας, ἔγραψα ὑμῖν. » Τὸ μέντοι μετὰ χαρᾶς μνησθῆναι, σημεῖον ἦν τῆς ἐκείνων ἀρετῆς. « Τὴν δέξιν ποιούμενος. » Καὶ τὴν δέξιν ποιούμενος ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν, ἔχουν τῇ ἐλεημοσίᾳ. Τί εὐχαριστῶ, φησὶ, τῷ Θεῷ; Ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν. Μέγα τι καὶ ἀποστολικὸν αὐτοῖς μαρτυρεῖ. « Ὅτι, φησὶν, ἐξ οὗ ἐπιστεύσατε μέχρι καὶ νῦν, πάντα πράττετε πρὸς τὸ κοινωνοῦ γενέσθαι τοῦ Εὐαγγελίου. Συμπαρίντες αἱ μοι, φησὶ, τῷ ἀποστέλλειν τὰ πρὸς

την χριστιαν. « Κοινωνία. » Ποία ; Τῇ ἀπὸ πρώτης ἡμέ-
ρας ; ἐξ ἧς ἐπιστεύσατε, φησὶν, ἄχρι τοῦ νῦν.
« Ἐπὶ τῇ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον κοινωνίᾳ ὑμῶν. »
—[ΦΩΤ.] Τὸ δὲ, Ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, ἢ, « Ὅτι ἀπὸ
πρώτης ἡμέρας ἀφ' οὗ ἐπιστεύσατε μέχρι τοῦ νῦν,
εὐχαρίστω τῷ Θεῷ μου, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, μετὰ
χαρῆς τὴν δέξιν ποιούμενος. » ἢ, Ἐπὶ τῇ εἰς τὸ Εὐαγ-
γέλιον κοινωνίᾳ ὑμῶν, τῇ ἀπὸ πρώτης ἡμέρας μέ-
χρι τοῦ νῦν διακονουμένῃ. Ἔοικε δὲ τὸ ἐφεξῆς μάλ-
λον τῇ προτέρᾳ ἐκδοχῇ συμφωνεῖν. Πῶς γὰρ ἀπ' ἀρ-
χῆς τῷ χαρίσταις, μὴ περ βεβαιωθέντας ἐπὶ τῇ κοινο-
νίᾳ ἰδῶν ; Πεισιθῶς, φησὶν, ὅτι ὁ τοιαύτην πρόθυ-
μον καὶ θέρητος γέμουσαν ἀρχὴν ἐνθεῖς, αὐτὸς καὶ
εἰς τελειότητα ἔργου ταύτην προαγάγοι.

talem animi promptitudinem **67** ac initium fervore plenum indiderat, ipse quoque hoc ad operis per-
fectionem perducturus esset.

Πεισιθῶς δὲ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος **B**
ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν ἐπιτελεῖσαι ἄχρις ἡμέρας
Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς ἐστὶ δίκαιον ἔμολ τοῦτο
φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ
καρδίᾳ ὑμᾶς, ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ ἐν τῇ
ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσει τοῦ Εὐαγγελίου, συγ-
κοινωνοὺς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας.

Εὐχαρίστω δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν, πε-
σιθῶς τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον
ἀγαθὸν ποιεῖν, τοῦτο καὶ ἐπιτελεῖσαι καὶ πληρῶσαι
ἄχρις τῆς συντελείας. Ὅρα δὲ πῶς πάντα ἐπὶ τὸν
Θεὸν ἀνέθηκεν, ἵνα μὴ φρονῶσι μέγα, ὅμως καὶ
οὕτως ἐγκώμιον μέγα τὸ ὅλως λογῶσαι ἐπιστάσασθαι
τὸν Θεὸν εἰς τὸ ἐνεργεῖν εἰς αὐτούς. Τοῦτο γὰρ
ἄνευ μεγίστης ἀρετῆς οὐκ ἂν ἐγένετο. « Ἀχρις
ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐ περὶ ὑμῶν γὰρ, φησὶ,
μόνον θαρρῶ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐξ ὑμῶν. « Καθὼς
ἐστὶ δίκαιον. » Πεισιθῶς αὐτὸ τοῦτο, καθὼς ἐστὶ δι-
καιον, τούτῃστιν, ἐπισημ. δίκαιόν ἐστιν ἔμολ τῷ
ἀκριβῶς εἰδότε πὰ καθ' ἡμᾶς, τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ
πάντων ὑμῶν. Ποῖον ; « Ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν
ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελεῖσαι αὐτὸ ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ
Χριστοῦ. » Τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν. «
Φρονεῖ γὰρ καὶ λογίζεται ἀγαθὰ καὶ μεγάλα δι-
ανύειν τοὺς μαθητάς, ὁ μεγάλην σπουδὴν καὶ ἐπιμέ-
λειαν εἰς αὐτοὺς καταβέβληκός. » Ἡ δίκαιον ἔμολ
τοῦτο λογίζεσθαι, τῷ τοιαύτην ἔχοντι διάθεσιν περὶ
ὑμᾶς, ὥστε μὴδὲ ἐν τοῖς δεσμοῖς μου ἐπιλανθάνεσθαι
ὑμῶν, ἀλλ' ἐγκαρδίως καὶ περιτρέφειν. Τί δὲ τὸ
αἴτιον τὸ ἐγκαρδίως αὐτοὺς καὶ ἀνεπιλήστους ἔχειν ;
« Ὅτι συγκοινωνοὶ μου, φησὶ, τῆς χάριτός εἰσιν. » ἢ
τῆς διὰ πίστεως ἐπιχορηγουμένης αὐτοῖς πνευμα-
τικῆς δωρεᾶς, ποικίλων αὐτοῖς ἐνεργουμένης τότε.
Ἡ ἀπλῶς χάριτος, τῆς διὰ τὸ βαπτίσματος πάλιν-
γενεῖας καὶ νιόσεως. Ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ εἰπον ἔχειν,
συγκοινωνοὺς μου ὄντας ; ὅμως ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου
καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσει. Τὸ δὲ τῆς χάρι-
τος, ἀντὶ τοῦ, διὰ τῆς χάριτος. Ἄνευ γὰρ θείας χά-
ριτος, οὐδεὶς ἀξιοῦται τῆς τοιαύτης κοινωνίας.

« Διὰ τὸ ἔχειν με ὑμᾶς. » Εἶπα τὴν αἰτίαν, καθ'
ἣν δίκαιον ἦν αὐτῷ τοῦτο φρονεῖν, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος
Θεὸς καὶ πληρῶσαι, διὰ τὸ ἔχειν με, φησὶν, ἐν τῇ καρ-
δίᾳ ὑμᾶς. « Ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς. » Ὡ ἐγκώμιον,

A mihi semper praesentes, inquit, mittentes quae ne-
cessaria erant. « Communicationem. » Quam ? Quae
fuit, inquit, a primo die quo credidistis usque ad
hoc tempus. « Ob vestram communicationem ad
Evangelium. » Quod autem ait a primo die, aut
sensus est quod a primo die quo credidistis usque
ad hoc tempus gratias ago, pro omnibus vobis
cum gaudio procreationem faciens : aut, ob ve-
stram communicationem ad Evangelium quae sub-
ministratur a primo die usque ad hoc tempus.
Videtur autem id quod sequitur magis consonum
esse priori expositioni. Nam quomodo a princi-
pio gratias agebas, nondum confirmatos ob commu-
nicationem iatuitus ? Confidens, inquit, quod is qui

I, 6, 7. Confidens hoc ipsum quod is qui cepit in
vobis opus bonum, perficiet usque ad diem Jesu
Christi : sicut aequum est mihi ut hoc sentiam de
omnibus vobis : propterea quod habeam vos in corde
et in vinculis meis, et in defensione et confirmatione
Evangelii : cum sitis omnes mihi consortes gratiae.

Gratias autem ago Deo ob vestram communi-
cationem, hoc confidens quod is qui cepit facere in
vobis bonum opus, etiam hoc perficiet et comple-
bit usque ad consummationem. Animadvertite autem
quomodo omnia ad Deum retulerint cristas eri-
gant. Quanquam etiam hoc modo magna laus est
quod omnino Deum potuerint attrahere, ut eis es-
set auxilio. Nam hoc sine magna virtute nequa-
quam esset. « Usque ad diem Jesu Christi, » Non
enim de vobis, inquit, solis confido, verumetiam de
iis qui a vobis descendant. « Sicut aequum est. » Con-
fidens hoc ipsum, sicut aequum est : hoc est : Quan-
doquidem aequum est, ut ego qui exaete omnia
novi quae apud vos sunt, hoc sentiam de omnibus
vobis. Quidnam ? Quod is qui cepit in vobis opus
bonum, perficiet ipsum usque ad diem Jesu Christi.
« Ut hoc sentiam de omnibus vobis. » Sensit enim
ac arbitratur bona et magna perficere discipulos,
qui magnum studium et curam erga eos remisit.
Aut aequum est mihi hoc arbitrari qui talem ha-
beam erga vos affectum, ut neque in vinculis meis
vestri obliviscar, sed animo intimos semper cir-
cumferam. Quae est autem causa quod animo inti-
mos et nequaquam oblivioni traditos habeat ? Quia
sunt, mihi, inquit, una consortes gratiae : aut sup-
peditato ipsis per fidem spiritali dono, quod tunc
vario modo vim in ipsis exercebat. Aut simplici-
ter gratia per baptismi regenerationem et adoptio-
nem communicata. Aut dixi, inquit, me vos in
corde habere, quod vos una mihi consortes sitis
in vinculis meis et in defensione ac confirmatione.
Gratiae vero, id est, per gratiam. Nam sine divina
gratia nullus dignus habetur hujusmodi consortio.

68 « Propterea quod habeam vos. » Causam dixit
ob quam esset ipsi aequum ut hoc sentiret quod
Deus qui crepisset etiam perficeret : « Propterea, in-

quid, quod in corde vos habeam. « In corde vos. » O A
 eximia laus esse in corde Pauli! Neque enim hoc
 vulgare erat. Quod autem ait, « Et in vinculis et in
 defensione, » majus adhuc erat. « Et confirmatione
 Evangelii. » Confirmationem Evangelii dicit tenta-
 tiones et afflictiones ac vincula. Quomodo? Quia
 hæc eligeat. Et quidem cum ei licuisset hæc non
 sustinere, confirmabat resurrectionem ac commu-
 nem retributionem. Nam hæc, inquit, nequaquam
 sustinere potuissem nisi vera essent quæ a me
 prædicata sunt. — Neque enim solum mortui re-
 suscitati, leprosi que mundati, sed et nos vincti
 Evangelium confirmamus. Qualiter autem aut quo-
 nam modo? Quoniam innumera passi nec remissio-
 res, sed promptiores effecti, sufficientem præbamus
 demonstrationem quod veritatis prædicatores si-
 mus, et divina potentia in nobis sit, quæ hæc om-
 nia demulceat, nec sinat afflictionum multitudinem
 devincere prædicatores. Non est enim humanæ po-
 tentiæ per tot impedimenta superiores evadere.
 Neque aliter solum hæc sunt Evangelii confirmatio,
 sed et nobis ipsis: nam probatores nos reddunt
 magisque fortes ad despiciendas insidias. « Mihi
 una consortes gratiæ. » Quare autem testor de
 vobis hæc, et quamobrem habeo vos in corde meo?
 Quoniam, inquit, una consortes mihi estis gratiæ: aut
 apostolatus dicens aut afflictiones. « Nam po-
 tentia mea, ait, per infirmitatem perficitur. » Si-
 mul enim cum ipso affligebantur tanquam cum
 præceptore ac Patre spirituali. Animadvertite autem
 quod non simpliciter dixerit κοινωνούς, socios aut
 participes, sed συκοινωνούς, id est, una consortes,
 ostendens quod et ipse participes sit. Alibi enim ait
 ipse, ut participes Evangelii efficiat, hoc est, cum
 his qui Evangelium annuntiant, in bonis promissis
 participem.

I. 8-11. Testis enim mihi est Deus quam desiderem
 vos in visceribus Jesu Christi. Et illud ero ut chari-
 tatis vestra adhuc magis ac magis exuberet in agni-
 tione omnique intelligentia, ut probetis quæ **69** sunt
 præstantia, ut sitis sinceri, ac tales ut nulli sitis of-
 fensiculo in diem Christi, impleti fructu justitiæ qui
 contingit per Jesum Christum ad gloriam et laudem
 Dei.

« Testis enim mihi est Deus. » Non tanquam fide-
 dignus non esset, testem Deum invocant, sed quod
 maxime verum sit quod dicit, et quod vehementer
 omnes diligat: omnes enim probi erant. « In visce-
 ribus. » Dilectionis intentionem per viscera si-
 gnificavit. « Jesu Christi. » Hoc est, in dilectione
 quæ est per Christum, quia fideles estis. Hoc au-
 tem dicit ne existiment quod ideo amentur ab ipso
 quia necessaria ipsi miserant: Aut quod cupiam
 vos, datis mihi a Christo visceribus. « In visce-
 ribus Jesu Christi. » Hoc est, non humanis, neque
 humano more affectis, sed omnino secundum
 Jesum Christum. Magnum quidem desiderari a

τὸ εἶναι, ἐν τῇ καρδίᾳ Παύλου! Οὐ γὰρ ἀπλῶς, τοῦτο
 ἦν. Τὸ δὲ, καὶ ἐν τοῖς δεσμοῖς, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ
 μέλῳ. « Καὶ βεβαιώσεται τοῦ Εὐαγγελίου. » Βε-
 βαίωσιν τοῦ Εὐαγγελίου, τοὺς πειρασμούς λέγει
 καὶ τὰς θλίψεις, καὶ τὰ δεσμά. Πῶς; « Ὅτι ᾔδειτο
 ταῦτα. Καίτοι ἐξὸν αὐτῷ μὴ ὑπομένειν, ἐδεῖσθαι
 τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν. Οὐ γὰρ ἂν,
 φησί, ταῦτα ὑπομένειν ἡναιχόμεν, μὴ δυνάων ἀληθῶν
 τῶν κηρυττομένων παρ' ἐμοῦ. — [ΧΡΥΣ.] Οὐ γὰρ
 μόνον ἀνιστάμενοι νεκροί, οὐδὲ λεπροὶ καθαίρομενοι,
 ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς δεσμούμενοι, βεβαιούμεν τὸ Εὐαγ-
 γέλιον. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; « Ὅτι μυρία πάσχοντες,
 καὶ μὴ ἐνδιδόντες, ἀλλὰ προθυμότεροι γινόμενοι,
 ἱκανῇ παρέχοντες ἀποδείξιν, τοῦ ἀληθείας εἶναι κη-
 ρυκται, καὶ ὅτι ἐν τινὶ δυνάμει ἐν ἡμῖν εἶναι, καὶ
 ταῦτα πάντα ἐξευμαρτίζουσιν, καὶ οὐκ ἔωσαν τῶν
 πειρασμῶν τὸ πλῆθος περιγενέσθαι τῶν κηρυττόν-
 των. Οὐ γὰρ ἔστιν ἀνθρωπίνης δυνάμεως, διὰ τοσ-
 οῦτων κρατῆσαι κωλυμάτων. Οὐ τοῖς ἄλλοις δὲ
 μόνον ταῦτα βεβαιώσας τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ
 ἡμῖν αὐτοῖς. Δοκιματέροις γὰρ ἡμᾶς ἐργάζεται,
 καὶ ἰσχυροτέροις μᾶλλον καταφρονεῖν τῶν ἐπιβου-
 λῶν. « Συκοινωνούς μου τῆς χάριτος. » Διὰ τί δὲ
 μαρτυρῶ ὑμῖν ταῦτα, καὶ διὰ τί ὑμᾶς; ἔχω ἐν τῇ
 καρδίᾳ μου; « Ἐπειδὴ, φησί, συκοινωνοὶ μου τῆς
 χάριτός ἐστε, ἣ τῆς ἀποστολῆς λέγων, ἣ τῶν θλί-
 ψεων. » Ἡ γὰρ δυνάμις μου, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ
 τελειοῦται. « Συνεθλίβοντο γὰρ αὐτῷ ὡς διδασκάλῳ
 καὶ πατρὶ πνευματικῷ. » Ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπε, κοι-
 νωτῶν, ἀλλὰ, συκοινωνοῦς, δεικνύς ὅτι καὶ αὐτὸς
 κοινωνὸς ἐστίν. Ἀλλὰ οὐ γὰρ φησὶν αὐτὸς, ἵνα κοι-
 νωνὸς γένομαι τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦτέστιν, ἵνα κοι-
 νωνῶ τῶν ἐπιτηγμένων ἀγαθῶν τοῦ τὸ Εὐαγ-
 γέλιον καταγγέλλουσιν.

Μάρτυρ γὰρ μου ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς ἐπιποθῶ
 πάντα ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ.
 Καὶ τοῦτο προσερχομαι ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἐν
 μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰ-
 σθήσει, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα,
 ἵνα ἦτε εὐκρινεῖς καὶ ἀσπρόκατοι εἰς ἡμέραν
 Χριστοῦ, πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης τῶν
 διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς δόξαν καὶ ἑπαιτὸν Θεοῦ.

« Μάρτυρ γὰρ μου ἐστὶν ὁ Θεός. » Οὐχ ὡς ἀπο-
 στούμενος μάρτυρα τὸν Θεὸν καλεῖ, ἀλλὰ σφόδρα τι
 ἀληθεύων, καὶ σφόδρα ἀγαπῶν πάντας. Πάντες γὰρ
 ἦσαν ἐνάρετοι. « Ἐν σπλάγχνοις. » Τὸ ἐπιτατικὸν
 τῆς ἀγάπης, διὰ τῶν σπλάγχνων ἐτήμηνεν. « Ἰησοῦ
 Χριστοῦ. » Τοῦτέστιν, ἐν ἀγάπῃ τῇ διὰ Χριστὸν, ὅτι
 πιστοὶ ἐστε. Τοῦτο δὲ φησὶν, ἵνα μὴ νομίζωσι διὰ
 τὸ πέμψαι αὐτῷ τὰ πρὸς χρεῖαν, φιλεῖσθαι παρ'
 αὐτοῦ. ἢ ὅτι ποθῶ ὑμᾶς, τοῖς ἐκ τοῦ Χριστοῦ δο-
 θεῖσιν μοι σπλάγχνοις. « Ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ. » Ὅσον οὐκ ἀνθρωπίνως, οὐδὲ τι ἀνθρώπινον
 πάσχετε, ἀλλ' ὅλον κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν δια-
 κειμένους. Μέγα μὲν, τὸ ὑπὸ Παύλου ποθεῖσθαι,

τὸ δὲ ἐν σπλάγχνοις, μείζον. Τὸ δὲ καὶ ἐν σπλάγ-
 χνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐδεμίαν ὑπερβολὴν ἀπολιμ-
 πνίει. « Ἰνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν. » Οὕτως ἀγαπώμενος παρ'
 αὐτῶν, εὐχεται εἶναι μᾶλλον καὶ μᾶλλον φιλεῖσθαι. Οὐκ
 ἐν γὰρ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγάπης πέρας, ἥ καὶ περὶ
 τῶν ἄλλων φησιν, ἵνα κακείνους ἀγαπῶσιν. « Ἐν
 ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει. » Τουτέστιν, ἵνα μὴ
 ἀπλῶς πάντας ἀγαπᾷτε, ἀλλὰ μετὰ δοκιμασίας καὶ
 γνώσεως· μὴ πῶς, φησιν, ἡ πρὸς αἱρετικούς φιλία
 βλάβη ὑμᾶς. Ἐν γὰρ, φησιν, οὕτως ἀγαπᾷτε, δύ-
 νασθε τὸ συμφέρον δοκιμάσαι, τίνας χρὴ φιλεῖν, οἱ
 τοὺς πιστοὺς, καὶ τίνας μὴ, οἱ τοὺς ἀπίστους καὶ
 αἱρετικούς. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησιν, Εἰ δυνατόν τὸ
 ἐξ ὑμῶν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε; Καὶ
 φημεν, οἱ ἑτερόν ἐστιν εἰρηνεύειν, καὶ ἑτερόν ἀγα-
 πᾶν. Διαφέροντα δὲ, τὰ συμφέροντά φησιν. « Ἰνα
 ἦτε εὐκρινεῖς. » Ἰνα μηδὲν, φησὶ, νόθον δόγμα
 τῇ τῆς ἀγάπης προσχώματι εἰσρῆῃ εἰς ὑμᾶς. Εὐκ-
 ρινεῖς, μὲν ὡς πρὸς Θεόν, ἀπρόδοκοι δὲ, ὡς πρὸς
 ἀνθρώπους. Πολλοὺς γὰρ σκανδαλίζει τὸ ἰδεῖν πιστὸν
 μετὰ ἀπίστου ἢ αἱρετικοῦ φιλίαν ἔχοντα. Τὸ δὲ
 σκανδαλίζειν τινὰ, ὑπὸ τιμωρίαν ἐστίν. « Πειπρω-
 μένοι καρπὸν δικαιοσύνης. » Μετὰ γὰρ τὴν τῶν δο-
 γμάτων ὁρθότητα, καὶ βίου ἐπιμελητέον. Οὐχ
 ἀπλῶς δὲ εἰπεν, Ἰνα ἔσθε δίκαιοι, ἀλλ' Ἰνα πε-
 πηρωμένοι ἐν τούτῳ. Καρπὸν δὲ φησὶ, τὸν διὰ
 Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ἔστι γὰρ ὁθὲν δικαιοσύνη, ἀλλ'
 οὐ κατὰ Χριστὸν, οἷα ἡ τῶν Ἑλλήνων, οἱ διὰ κeno-
 δοξίαν καὶ ἀνθρωπαρέσκειαν, τοῦ δικαίου ὁθὲν ἐπι-
 μελοῦνται. Τοιοῦτοι δὲ εἰ ἔστε, εἰς δόξαν Θεοῦ τὸ
 πρᾶγμα ἔσται, οὐκ εἰς δόξαν ἑμὴν. Οὐ γὰρ διὰ τὸ
 ἐμὲ δοξασθῆναι τὸν διδάσκαλον, ταῦτα παραινῶ,
 φησὶ, καὶ εὐχομαι. Τὸ γὰρ γινόμενον, φησὶ, εἰς δό-
 ξαν Θεοῦ καὶ ἔπαινον προχωρεῖ, τοῦ καὶ συνεργοῦ-
 τος πρὸς τοῦτο.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Διηγήσις τῆς αὐτοῦ διαγωγῆς ἀγωνιστικῆς,
 καὶ τῆς προθυμίας.

Γινώσκεις δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί, εἶναι τὰ
 κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου
 ἐπιβλῆναι, ὥστε τοὺς δεσμοὺς μου φανε-
 ροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὅλῳ τῷ Πρατωρίῳ
 καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, καὶ τοὺς πλείονας τῶν
 ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου.
 περισσotέως τολμᾷ ἀφ' ὧς τὸν λόγον λαλεῖν.
 Τινὲς μὲν καὶ διὰ φόβον καὶ ἔρην, τινὲς δὲ καὶ
 διὰ εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν. Οἱ μὲν ἐξ
 ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐκ ἄγ-
 νῶς, οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου.
 Οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολύτῳ τοῦ
 Εὐαγγελίου κείμεναι. Τί γάρ; Πλὴν κατὰ τὸ πρό-
 πτε, εἴτε προσέσσι, εἴτε ἀληθεῖα Χριστὸς καταγγέ-
 λεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσμαι.

Εἰδὼς ἦν αὐτοὺς μαθόντας ὅτι δίδεται, θεωρεῖσθαι,
 ὡς τοῦ κηρύγματος διὰ τοῦτο ἐμποδιζομένου. Τοῦτο
 οὐν φησὶ, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐμποδισμὸς τὰ
 δεσμὰ γέγονε τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ προκοπή.
 Καί λέγει τὴν αἰτίαν. « Ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ. » Φιλοῦντος
 ἦν, τὸ θελεῖν τὰ κατ' αὐτόν. « Ὡστε τοὺς δεσμοὺς

A Paulo : in visceribus autem majus : porro in vis-
 ceribus Jesu Christi, nullam relinquit excellentiam.

« Ut charitas vestra. » Adeo dilectus ab eis optat
 adhuc magis ac magis diligere, nullus enim terminus
 est dilectionis secundum Deum. Aut etiam de aliis
 loquitur, ut et illos diligant. « In agnitione omni-
 que intelligentia. » Hoc est, ut non simpliciter om-
 nes diligatis, sed eum probatione et scientia : ne
 quo modo dilectio erga hæreticos vobis noceat.
 Nam si ita, inquit, diligitis, potestis quod utile est
 probare : puta quos oporteat diligere, quia fideles :
 et quos non, nempe infideles et hæreticos. Quo-
 modo ergo alibi ait : Quantum ex vobis est, cum
 omnibus hominibus in pace vivite? Et dicimus,
 quod aliud est in pace vivere, et aliud diligere.

B Præstantia vero dicit utilia. « Ut sitis sinceri. » Ut
 nullum dogma adulterinum occasione choritatis
 ad vos influat, sinceri quidem, quo ad Deum : sine
 offensione autem, quo ad homines. Multos nam-
 que offendit videre fidem cum infideli aut hære-
 tico habentem amicitiam. Porro alicui esse offen-
 diculo, supplicium promeretur. « Impleti fructu
 justitiæ. » Nam præter dogmatum rectitudinem,
 vitæ quoque habenda est cura. Non simpliciter au-
 tem dixit : Ut sitis justi, sed, Ut in hoc impleti
 sitis. 70 Fructum vero dicit qui est per Christum
 Jesum. Est enim quedam apparens justitia, sed non
 secundum Christum, qualis est Græcorum, qui ob
 inanem gloriam, aut ut hominibus placeant, ejus
 quod justum est curam habere videntur. Quod si
 tales ut prædixi estis, in gloriam Dei negotium re-
 dundabit, non ad gloriam meam. Siquidem non ut
 ego præceptor glorificer, hæc admoneo aut exopto.
 Nam quod succedit, ad Dei laudem et gloriam ce-
 dit, qui etiam in hoc auxilium præbet.

CAAUT II.

Narratio suæ in certamine conversationis, prom-
 ptique animi.

I. 12-13. Scire autem vos volo, fratres, quod quæ
 mihi acciderunt, magis ad profectum Evangelii eve-
 nerunt : ita ut vincula mea manifesta facta sint in
 Christo in toto prætorio ac cæteris omnibus : utque
 plures ex fratribus in Domino freti vinculis meis, ute-
 rius auderent impavide sermonem loqui. Nonnulli
 quidem per invidiam et contentionem, nonnulli vero
 et præpter bonam voluntatem Christum prædicant.
 Alii quidem ex contentione Christum annuntiant non
 pure, existimantes sese afflictionem addere vinculis
 meis : alii rursus ex charitate, scientes quod in de-
 fensionem Evangelii constitutus sim. Quid enim? At-
 tamen quovis modo sive per occasionem, sive per re-
 verentiam Christus annuntiatur, et in hoc gaudeo, quia
 etiam gaudebo.

Verisimile erat ipsos cum didicissent quod liga-
 tus esset, turbatos esse, tanquam impedita per hoc
 prædicatione. Id igitur ait, ostendens quod non
 solum vincula non sint facta Evangelii impedimen-
 tum, sed illud magis promoverint : 71 et causam
 dicit : « Quod quæ mihi acciderunt. » Amantis

erat, significare quæ sibi contigant. « Ita ut vincula mea. » Neque enim vincula mea, quæ pro Christo sustineo occultata sunt, inquit, sed manifestata sunt et in prætorio, id est, palatio, et in cæteris locis. Et quid inde consequitur? Quod ex hoc accrevit audacia fidelibus, et via ad conversionem multis infidelibus. « Facta sint in Christo. » Aut quod vincula fuerint in Christo, id est, propter Christum, ut per hyperbaton sit compositio: aut vincula dicit facta in Christo manifesta, hoc est, per Christi beneplacitum et dispensationem manifestata. Etenim nihil fuisset quod patiebatur et recte operabatur Paulus, nisi ad Christum retulisset. Aut, illorum in Christo vincula manifestantur, qui nihil ad ostentationem agunt, sed ita agunt ut præsentent aspicientibus, et glorificent Deum qui in cælis est. « Utque plures ex fratribus in Domino. » Quoniam dixit vincula audaciam præbuisse, magnum autem id videbatur, subjungit: In Domino, id est, propter Dominum. « Freii vinculis meis. » Sumpserunt enim audaciam confirmati ad fidem per Pauli vincula. Nam aiebant: Nisi divina esset prædicatio, neque Paulus sustineret pro ipsa vinciri. Hoc etiam superius dixit: In confirmatione Evangelii. Siquidem prædicationis confirmatio erant vincula. « Uberius auderent. » Etenim etiam antea loquebantur, nunc autem amplius. « Nonnulli quidem per invidiam. » Quoniam captus erat Paulus, multi increduli volentes ad iram provocare Neronem, ut omnino Paulum occideret, prædicabant Christum, ut dum audiret Nero dispersam prædicationem, hujus auctorem Paulum interimeret. Aut, quod ipsi in pretio haberi vellent, (magnus siquidem erat Pauli honor,) etiam cum increduli essent, prædicabant Christum. « Nonnulli vero et propter bonam voluntatem. » Propter fidem, propter charitatem, propter bonam mentem ac sanam intentionem. « Alii quidem ex contentione. » Pertinacia, invidia, rixa. « Non pure. » Hoc est, non ex puro corde, existimantes sese ad majus periculum et afflictionem ex hoc ipsum deducturos, juxta ea quæ superius scripta sunt. « Existimantes afflictionem. » Non enim ita contigit ut arbitrabantur, 72 nam ob hæc ego amplius gaudebam. « Alii rursus ex charitate. » Alii, inquit, ex amore quem erga Dominum et erga me gerebant. « Scientes (aut) quod in defensionem Evangelii constitutus sum. » Sciunt quod præceptum a Deo acceperim ut Evangelium prædicarem, quodque rationem illi daturus sim: levior autem redditur mihi hæc ratio, si multi instruuntur et discurrat prædicatio. Hoc igitur illi scientes, ut rationem mihi reddendam apud Deum leviolem efficerent, multos institunt prædicantes sermonem. « Quid enim? » Aut, Quid enim aliud quam hoc? hoc est, quid aliud nisi in defensionem Evangelii constitutus sum? Quid enim multa loquor? Quid mihi curæ est quo quis scopo prædicet, qui interim recte prædicat? « Sive per occasionem. » Propter invidiam adversum me. « Sive

μου. » Οὕτως γὰρ οἱ δεσμοὶ μου, φησὶν, οἱ κατὰ Χριστὸν ἐκρῦθσαν, ἀλλὰ ὅλοι γεγόνασιν ἐν τῇ πραιτωρίῳ, τούτεστι, τῷ παλατίῳ, καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς. Καὶ τί πρὸς τοῦτο; Ὅτι, φησὶν, ἐκ τούτου θάρρος γέγονε τοῖς πιστοῖς, καὶ ὁδὸς ἐπιστροφῆς πολλοῖς τῶν ἀπίστων. « Ἐν Χριστῷ γενέσθαι. » ἢ τοὺς ἐν Χριστῷ δεσμοὺς, τούτεστι, τοὺς διὰ Χριστὸν, ἢ καὶ ὅτι ὑπερβατὸν ἢ σύνταξις ἢ τοὺς δεσμοὺς φησι, τοὺς ἐν Χριστῷ φανεροὺς γεγεννημένους. Τούτεστιν, εὐδοκίαν καὶ οἰκονομίαν Χριστοῦ φανερωθέντας. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἦν ὁ πάσῃων καὶ κατορθῶν Παῦλος, εἰ οὐκ ἀνέφερεν εἰς Χριστόν. « Ἢ, ἐκείνων ἐν Χριστῷ οἱ δεσμοὶ φανεροῦνται, τῶν μὴ κατ' ἐπίθεσιν τῇ πραιτωρίῳ, ἀλλ' οὕτως πραττόντων, ὥστε τοὺς ὁρώντας ὠρελεῖσθαι, καὶ τὸν ἐν οὐρανῷ δοξάζειν Θεόν. » Καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ. » Ἐπειδὴ εἶπε, θάρρος οἱ δεσμοὶ παρέσχον, μέγα δὲ τὸ ῥῆμα ἐδόκει, ἐπάγει, « Ἐν Κυρίῳ, » τούτεστι, διὰ τὸν Κύριον. « Πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου. » Θάρρος γὰρ αὐτοὺς ἔλαβε, βαβαιωθέντας διὰ τῶν Παύλου δεσμῶν πρὸς τὴν πίστιν. Εἰ γὰρ μὴ θεῖον ἦν, φησὶ, τὸ κήρυγμα οὐκ ἂν ὁ Παῦλος ἠνείχετο ὑπὲρ αὐτοῦ δεδέσθαι. Τοῦτο καὶ ἄνω εἶπε. Βεβαιώσει, φησὶ, τοῦ Εὐαγγελίου. Βεβαιώσεις γὰρ τοῦ κηρύγματος, τὰ δεσμὰ τοῦ ἁγίου Παύλου. « Περισσότερω, τοῦ μᾶλλον. » Καὶ γὰρ πρότερον ἔλλοιον, νῦν δὲ πλεον. « Τινὲς μὲν καὶ διὰ φόβου. » Ἐπειδὴ κατεσχέθη ὁ Παῦλος, πολλοὶ τῶν ἀπίστων βουλόμενοι εἰς ὀργὴν ἀγαγεῖν τὸν Νέρωνα εἰς τὸ πάντως αὐτὸν φονεῦσαι, ἐκέρυσσον τὸν Χριστόν, ἵνα ἀκούσας ὁ Νέρων τὸ κήρυγμα κατασπαρῶν, τὸν τούτου αἴτιον Παῦλον ἀποκτείνῃ. « Ἢ, ὅτι αἰτοῦνται βουλόμενοι (μεγάλη γὰρ ἦν ἡ τιμὴ τοῦ Παύλου), καὶ ταῦτα ἄπιστοι ὄντες, ἐκέρυσσον τὸν Χριστόν. » Τινὲς δὲ καὶ διὰ εὐδοκίαν. » Διὰ πίστιν, δι' ἀγάπην, διὰ γνώμην καὶ βουλὴν ἀγαθὴν. « Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας, ἐκ φιλονεικίας καὶ φθόνου καὶ ἐριδος. » Οὐχ ἀγνῶς. » Τούτεστιν, οὐκ ἀπὸ καθαρᾶς καρδίας, νομίζοντες ἐκ τούτου εἰς μείζονα κίνδυνον καὶ θλίψιν καθιστᾶν, κατὰ τὰ ἄνω παραγεγραμμένα. « Οἰόμενοι θλίψιν. » Οὐ γὰρ οὕτως ἀπίδανεν ὡς ἐνόμιζον. Ἐγὼ γὰρ πλέον ἐπὶ τούτοις ἔχαιρον. « Οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης. » Οἱ δὲ, φησὶν, ἀπὸ ἀγάπης τῆς εἰς τὸν Κύριον καὶ εἰς ἐμέ. « Εἰδότες, φησὶν, ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ Εὐαγγελίου κείμεναι. » Ἰσασί, φησὶν, ὅτι ἐνετάλθην παρὰ Θεοῦ, κηρύξαι τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι εὐθύνας ὑπὲρ τούτου δώσω. ἐπικουρίζει δὲ μοι, φησὶ, τὰς περὶ τούτου εὐθύνας, τὸ πολλοὺς κατηχῆσθαι καὶ δεδραμηκέναι τὸ κήρυγμα. Τοῦτο οὖν εἰδότες, φησὶν, ἐκείνοι, ἵνα μοι τὰς πρὸς τὸν Θεὸν εὐθύνας ἐπικουρίσωσι, κατηχούσι πολλοὺς, τὸν λόγον κηρύσσοντας. Τί γὰρ; « Ἢ, τί γὰρ ἄλλο, φησὶν, εἰ μὴ τοῦτο; οἶον, τί ἄλλο γὰρ, εἰ μὴ εἰς ἀπολογίαν τοῦ Εὐαγγελίου κείμεναι; Τί γὰρ, φησὶ, μακρολογῶ; ἢ τί μοι, φησὶ, μέλει πολὺ σκοπῶ τις κηρύσσει, ὅποτε ὁρθῶς κηρύσσει; » Εἴτε προφάσει, ἢ διὰ τὸν πρὸς ἐμέ φθόνον, ἢ εἴτε ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεται. » Ἐκ τούτων τινὲς ἀφρονες ὑπελήφασιν, ὅτι πάσαι ταῖς αἰρέσεσι πάροθεν ἔδωκεν ὁ Ἀπόστολος, τῷ εἰπεῖν. » Εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ Χρι-

στὸς καταγγέλλεται. » Ἀλλὰ σὺ πρόσχες. Πρῶτον μὲν οὐκ εἶπε, Καταγγέλλεσθω, ἵνα τοῦτο νομοθετεῖν γνωσθεῖν, ἀλλὰ Καταγγέλλεται, τὸ γινόμενον ἐξηγουμένος. Ἐπειτα εἰ καὶ ὧς νομοθετῶν εἰρήξει, (καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν αἱρετικῶν παρεποίησαν τὴν Γραφὴν, ὧς ἔχουσιν, Χριστὸς καταγγέλλεσθω,) οὐδὲ οὕτως πάροσον ταῖς αἱρέσεσι δίδωκε. Πῶς; Ὅτι οὗτοι περὶ ὧν φησιν, οὐ νόθα δόγματα ἐκήρυσσον, ἀλλ' ὁρθῶς μὲν τὸ δόγμα ἐκήρυσσον, διανοίᾳ δὲ πονηρᾷ, ὧς βουλόμενοι ἢ τιμᾶσθαι, ἢ εἰς μαζίονα κίνδυνον τὸν Ἀπόστολον ἐμβάλεῖν. Οἱ δὲ αἱρετικοί, μετὰ τοῦ καὶ διάνοιαν ἔχειν πονηράν (οἱ γὰρ πλείους καὶ τοῦτο ἔχουσι), καὶ δόγματα εἰσάγουσιν νόθα, οἱ μὲν οὐχ ὁμολογῶντες τὸν σταυρωθέντα Θεόν, οἱ δὲ δύο λέγοντες ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἑνωσιν, οἱ δὲ ὧς οὐκ ἔλαβε σάρκα ὁμοούσιον ἡμῖν, οἱ δὲ ἥττονα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, καθὼς ἐστὶ καὶ νοεῖται Θεός, οἱ δὲ σύγχυσιν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τερατεύονται. » Καὶ ἐν τούτῳ χαίρω. » Ἐκεῖνοι μὲν, φησί, πρὸς τὸ λυπῆσαι με, ταῦτα ποιοῦσιν, ἐγὼ δὲ χαίρω. Τί λέγω χαίρω; Καρῆσομαι, φησί, τὴν αἰώνιον χαρὰν.

nostra, hi vero minorem Patre Filium, etiam quatenus est et intelligitur Deus : nonnulli quoque confusionem in sancta Triade portentose mentiuntur. » Et in hoc gaudeo. » Illi quidem ut me contristent hæc agunt, ego autem gaudeo. Et quid dico, gaudeo? Gaudebo, inquit, perpetuo gaudio.

Οἶδα γὰρ ὅτι τοῦτο μοι ἀποθήσεται εἰς σωτηρίαν διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως, καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος Ἱησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἀποκαταδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυρῆσθαι, ἀλλ' ἐν πάσῃ παρήρησι ὡς πάντοτε καὶ ὅν μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ στήματι μου εἶτε διὰ ζωῆς, εἶτε διὰ θανάτου.

« Τοῦτο. » Ἡ τὸ δεδέσθαι, ἢ τὸ χρηρῶσθαι τὸν Χριστὸν παρ' αὐτῶν, ἢ καὶ τὸ ἐπιβουλεύεσθαι παρ' αὐτῶν. « Εἰς σωτηρίαν. » Σωτηρίαν δὲ φησί, τὸ ὅσον οὐδέπω μαρτυρίαν. « Διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως. » Ὅρα ταπεινῶσαι Ἀπὸ μυρίων κατορθωμάτων ἔχων ὀφειλομένην τὴν σωτηρίαν, φησί, διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως. « Εἰ γὰρ φησὶ τῶν εὐχῶν ὑμῶν εὐπορήσω, ἔσται μοι δαυλίαι καὶ ὅλον προσθήκη πνεύματος. » Κατὰ τὴν καρδοχίαν. » Ἀποκαταδοκίαν φησὶ τὴν σφεδρὰν καὶ ἐπιτεταμένην ἐλπίδα, ἣν τις, καὶ αὐτὴν ἐπικινῶν τὴν κεφαλὴν, δοκεῖται καὶ περισκοπεῖ. « Καὶ ἐλπίδα μου. » Ἐκ τούτων διδάσκει μὴ δεῖν ἐπὶ μόναις ταῖς ἐτέρων εὐχαῖς θαρρεῖν, εἰ μὴ καὶ οἰκοθεν συνεισενέγκῃ τις. Τοιγαροῦν, φησί, καὶ ἐγὼ συνεισφέρω τὴν ἐλπίδα, ἥς μαζίον οὐδὲν. « Ἡ γὰρ ἐλπίς, φησὶν, ἀλλαχοῦ οὐ κατασχύνει. » Καὶ, ὡς γέ-
 νοιτο, Κύριε, τὸ ἐλεός σου ἐπ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σοί. — « Ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυρῆσθαι. » Ὅτι, φησὶν, οὐ περιέσονται οἱ ἐπιβουλοί. Ἄν γὰρ ἀποκτείνωσι, τότε μάλιστα περιγέγονα. « Ἀλλ' ἐν πάσῃ παρήρησι. » Οἷον, σαφῶς, φανερώς, οὐ συνεσπισμένως. — « Καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται Χριστός. » — [ΦΩΤ.] Πάντοτε μεγαλυνέται Χριστὸς ἐν τῷ Παύλῳ, καὶ ὅτε παρεχώρει αὐτὸν τοῖς δεσμοῖς καὶ τοῖς μάστιγι ἐνταλαίπωρεῖν, καὶ ὅτε ἐξεῖλκε καὶ ἐλυτρώτο αὐτόν. Διὰ μὲν γὰρ ἐκείνου ἐσθαι τοῦτο καὶ ἐκρατύνετο τὸ κήρυγμα, λογιζομένων τῶν ὁρώντων.

per veritatem Christus annuntiatur. » Ex his, nonnulli insipientes suspicati sunt, quod omnibus hæreticis accessum dederit Apostolus, quia dixit : « Sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntiatur. » Verum animadvertite. Primum quidem non dixit Annuntiatur, ut hoc statuere putaretur, sed Annuntiatur, narrans quid accidat. Deinde quanquam etiam ut statuens dixisset (nam multi quoque hæreticorum scripturam depravarunt, tanquam habentem, Christus annuntietur) ne ita quidem accessum dedisset hæreticis. Quomodo? Quia hi de quibus dicit non adulterina dogmata prædabant, sed fidem quidem recte tradebant, mente tamen prava : tanquam cupientes aut honorari, aut Apostolum in majus periculum conficere. Hæretici vero præter hoc quod mentem habent perversam : (Siquidem plures quoque id habent) dogmata quoque introducunt adulterina : alii quidem Deum non fatentur fuisse crucifixum, alii autem duas fuisse asserunt personas post unionem : rursus alii quasi carnem non accepisset ejusdem substantiæ cum

I. 19-20. Novi enim quod hoc mihi cedit in salutem per vestram deprecationem et subministratio-
 nem Spiritus Jesu Christi secundum expectationem et spem meam, quod nulla in re pudeam, sed cum omni libertate ut semper, ita nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem.

« Hoc. » Aut illigatum esse, aut ab ipsis prædicari Christum, aut etiam insidiis appeti ab illis, « In salutem. » Salutem autem dicit quod nondum pateretur martyrrium. « Per vestram deprecationem. » Vide autem quantum sese demittat. Cum ob innumera præclara facinora deberetur sibi salus, ait : Per vestram deprecationem. Si vestras inquit, deprecationes adeptus fuero, erit mihi abundantia et veluti accrementum spiritus. « Secundum expectationem. » Expectationem dicit vehementem et intensam spem, quam quis etiam capite ipso moto observat ac concupiscit. « Et spem meam. » Ex his docet non oportere in solis aliorum precibus confidere, nisi etiam a seipso aliquid conferat. Itaque et ego, inquit, spem simul affero, qua nihil majus est. « Spes enim, dicit alibi, non pudefacit. » Et : « Fiat misericordia tua, Domine, super nos, quemadmodum speravimus in te. » « Quod nulla in re pudeam. » Quia superiores non erunt insidiatores : nam si occiderint, in hoc maxime vicero. « Sed cum omni libertate. » Hoc est, perspicue, aperte, non oblecto modo. — « Nunc quoque magnificabitur Christus. » Semper in Paulo magnificabatur Christus, et quando ipsum tradebat, ut vinculis ac flagellis misere affigeretur, et quando educebat eum ac liberabat. Per illud namque confirmabatur, viresque sumebat predicatio :

dum hi qui Pauli vincula et afflictiones intuebantur, id apud se cogitabant, quod nisi divina esset ac verissima ejus prædicatione, nequaquam gaudens innumeris seipsum exponeret malis, cum liceret cessando liberari. Ideo merito magnificabatur Christus confirmato Evangelio. Rursum autem dum extrahebat ac eripiebat ipsum e periculis, etiam inde magnificabatur. Nisi enim divina quædam et super hominem esset gratia quæ Paulum liberaret, **74** quomodo soluta fuissent vincula? Quomodo aperta ostia? quomodo innumera illa facta fuissent miracula? Testimonium itaque ferebat Christus Paulo, ex eo quod e periculis liberabat: rursumque Paulus ex eo quod constans erat in afflictionibus, testimonium ferebat prædicationi: et utroque modo Christus magnificabatur. Itaque ergo et nunc ait: Sive liberet me Christus a morte, sive non, in me magnificabitur. Ego enim et vivens a prædicandi libertate non discedam: et si mori me oporteat, cum hac moriar. « In corpore meo. » Illi per hoc quod Christum ex contentione prædicabant, arbitrabantur ipsum tollere: id autem non ita erit, inquit, sed magnificabitur Christus in corpore meo, ut qui semper me eripiat atque redimat prout ipsi moris est. Deinde ubi prima defensione absolutus, rursum ablati esset, etiam in hoc magnificavit, ait, Christus. « Sive per vitam. » Quoniam eripuit me de ore Neronis. « Sive per mortem. » Quoniam vires mihi præstitit, ut despicere mortem. Hoc autem dicit, non tanquam confestim moriturus: sed ipsos confortans, ne ubi hoc accideret turbarentur.

I, 21. 26. Nam mihi vita Christus est, et mors lucrum. Quod si contingat vivere in carne, ea res mihi fructus est operis, et quid eligam ignoro. Coarctor enim ex his duobus, desiderans dissolvi et esse cum Christo, quod multo longeque melius est. Caterum manere in carne magis necessarium propter vos. Et hoc persuasus scio quod transurus sim, et cum omnibus vobis permansurus ad vestrum profectum et gaudium fidei, ut gloria vestra exuberet per Christum Jesum in me, per me enim iteratum ad vos adventum.

Alibi ait: Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui efflexit me*, et hoc nunc quoque scit, Ipsum habeo vitam: neque enim qui mundum despiciebat, mundanam vivebat vitam, sed Christi, id est, quam Christus volebat. Lucrum vero dicit mori, ut sit cum Christo et coronas assequatur. **75** « Quod si contingat vivere in carne. » Dixit mori esse lucrum. Ne quis autem existimet quod vitam suam accuset, vide quid dicat: Quod si contingat vivere. Quandoquidem, inquit, vivere in carne fructus operis est. (Siquidem potest quis hac vita uti ad fructum bonorum operum. Ait enim: Fructificantes et crescentes*). Quoniam ergo ipsum quoque vivere ad fructificandum conducit, nondum mihi decretum est, neque satis novi quid malum

* Act. xvi, 1 seqq. * Galat. ii, 20. * Coloss. ii, 10.

Α τὰ Παύλου δεσμά καὶ τὰς θλίψεις, ὡς εἰ μὴ θεῶν τι καὶ πανάλης αὐτοῦ τὸ κήρυγμα, οὐκ ἂν αὐτὸν μύριοι χαίρων ἐξειδίχον κακοῖς, ἐνὶν παυσάμενον ἀπαλλάττεσθαι. Διὸ εἰκότως ἐμεγαλύνετο ὁ Χριστός, τοῦ κηρύγματος βεβαιουμένου. Πάλιν δὲ ὅτε ἐξέλιξε καὶ ἐξήρπαζεν αὐτὸν ἐκ τῶν κινδύνων, αὐτόθεν ἐμεγαλύνετο. Εἰ μὴ γὰρ θεία τις καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἦν ἡ ῥουμένη τὸν Παῦλον χάρις, πῶς ἐλύετο τὰ δεσμά; Πῶς ἀναφύγουντο αἱ θύραι; Πῶς τὰ μύρια θαύματα ἐκείνα ἐγεγόνει; Ἐμαρτύρει οὖν ὁ Χριστός δι' ὧν ἐρρύετο τῶν κινδύνων Παῦλον, καὶ Παῦλος πάλιν, δι' ὧν ἐνεκαρτέρει τοῖς πειρασμοῖς, ἐμαρτύρει τῷ κηρύγματι, καὶ δι' ἀμφὶν ὁ Χριστὸς ἐμεγαλύνετο. Οὕτως οὖν καὶ νῦν φησιν· Ἐπεὶ ἐξαίρεται με τοῦ θανάτου, εἴτε μὴ ὁ Χριστὸς, ἐν ἑμοὶ μεγαλυνήσεται. Ἐγὼ γὰρ καὶ ζῶν, τῆς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος παρρησίας οὐκ ἀποστήσομαι, καὶν δέη με τεθνάναι, μετὰ ταύτης τεθνήσκειν. « Ἐν τῷ σώματι μου. » Ἐκείνοι δὲ τοῦ ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλειν, ζήοντο αὐτὸν ἀναρεῖν. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔσται, ἀλλὰ μεγαλυνήσεται ὁ Χριστὸς ἐν τῷ σώματι μου, ὡς πάντοτε ἐξτερουμένός με, ὡς ἔθο; αὐτῷ, καὶ λυτρουμένος. Εἴτα ἐπειδὴ τὴν μὲν πρώτην ἀπολογίαν διαφυγὼν αὖθις ἀνηρέθῃ, φησὶ, μεγαλύνεται Χριστός. « Εἴτε διὰ ζωῆς. » Ἐπειδὴ ἐξήρπασέ με ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Νέρονος. « Εἴτε διὰ θανάτου. » Ἐπειδὴ ἐνεύρωσέ με ὥστε δι' αὐτὸν καταφρονῆσαι θανάτου. Τοῦτο δὲ φησιν, οὐχ ὡς εὐθείως ἀποθανούμενος, ἀλλ' ἀσφαλίζόμενος αὐτοῦς, μὴ θορυβῆσθαι τοῦτου γινομένου.

Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστός, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἰρήσομαι οὐ γνωρίζω. Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, πολλῶ μᾶλλον κρείσσον. Τὸ δὲ ἐπιμέλει ἐν τῇ σαρκὶ, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. Καὶ τοῦτο πεποιθὸς οἶδα ὅτι μένω καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, εἰς τὴν ὁμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως, ἵνα τὸ καίχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἑμοί, διὰ τῆς ἡμῶν παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς.

Ἀλλαχού φησιν, Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με. Τοῦτο καὶ νῦν λέγει· Αὐτὸν ἔχω τὴν ζωὴν. Οὐδὲ γὰρ ὁ τοῦ κόσμου καταφρονῶν, τὴν κοσμικὴν ἐξ ἡ ζωῆς, ἀλλὰ τὴν Χριστοῦ, ἣν ὁ Χριστὸς ἡθούλετο. Κέρδος δὲ τὸ ἀποθανεῖν φησὶ, διὰ τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι καὶ τῶν στεφάνων ἐπιτυχεῖν. « Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ. » Εἴτε τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. Ἰνα δὲ μὴ τις νομίῃ τὴν ζωὴν αὐτὸν διαβάλλειν, ὅρα τί φησὶ· « Εἰ δὲ τὸ ζῆν. » Ἐπειδὴ δὲ, φησὶ, τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ καρπὸς ἔργου ἐστί. (δύναται γὰρ τις τῇ ζωῇ χρῆσασθαι εἰς καρπὸν ἔργων ἀγαθῶν. Καρποφοροῦντες γὰρ, φησὶ, καὶ αὐξανόμενοι)· « ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ ζῆν πρὸς τὸ καρποφορεῖσθαι συντελεῖ, οὐκ οἶδα, οὐδὲ γνωρίζω τί αἰρήσομαι καὶ ἐπιλέξομαι, τὸ ζῆν, φησὶ, καὶ καρπο-

φορεῖν τῷ
Ὅρα δὲ,
« Συνέχομαι
οὐ γνωρίζω
ἀναλῦσαι
Παῦλε, ὁ
καὶ ἀμφοτέρω
ἐξ ὁσίων
σὺν Χριστῷ
τὴν ἐπιθυμίαν
εἶναι, καὶ
εἰδώς, εἰ
τοῦτο; διὰ
ὅμως, ὅτι
ἐμὲν σκοποῦ
προτιμώμενον
θνητῶν ὡς
ἡγηθέντα
μᾶλλον καὶ
ἐπιθυμίαν
μᾶλλον κρ
ρον δι' ὅμι
προσάγειν
οἰκιστοὶ τῷ
εἶναι ἀνα
« Καὶ τοῦ
τοῦτο τεθε
δ θαρρῶν
τὸ δι' αὐτ
καὶ συμ
καὶ τὸ, ἐλ
μόνον δεῖ
ἀλλ' ὅτι κα
ἀποβήσθαι
ἐαυτοῦ ζ
ἐπιβιώσας
συντάξας,
νιν, φησὶ
τοῦτο θαρ
ὅτι μενῶ
παραμενῶ
συμπαραμ
καίστερον
ἐν δεσμοῖς
Μενῶ δὲ,
τῆς πίστεως
λον εἰς αὐ
τικὴν χαρὰν
Εἰ γὰρ δι'
τὴν ἐπιθυμίαν
αὐτῶν πε
χθαί ἐν τῇ
Χριστῷ Ἰη
αὐτοῦ εἰς
δεῖξαι ὅτι
ὠφέλειαν
δι' αὐτοὺς
φησὶ, Τὸ
Ἄν γὰρ ὅ

φορεῖν τῷ Θεῷ, ἢ τὸ ἀποθανεῖν, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Ὁρα δὲ, ὅτι ἔδειξεν ἑαυτὸν Κύριον τοῦ ζῆν καὶ μὴ. « Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο. » Ἐπειδὴν τί ἀλγίσσεται οὐ γνωρίζω, εἰκότως συνέχομαι ἐκ τῶν δύο, τοῦ τε ἀναλῦσαι, καὶ τοῦ προσμεῖναι τῇ ζωῇ. Εἶτα, ὦ Παῦλε, ὁ τοσοῦτον Χριστὸν ἀγαπῶν, ὥπως διατάξεις καὶ ἀμφιβάλλεις τί σε δεῖ αἰρεῖσθαι; Καίτοι ἀνάμφιστόν σοι ὤφειλεν εἶναι καλὸν, τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Οἶδα, φησί, τοῦτο καὶ γὰρ, ἀμφεῖται τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, καὶ ταύτην πολλῷ μᾶλλον κρείσσονά μοι οὖσαν εἰδὼς, εἶπον ὅτι συνέχομαι ἐκ τῶν δύο. Διὰ τὸ δὲ τοῦτο; διὰ τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν, φησί, καὶ δι' ὑμᾶς, ὅπερ ἀναγκαῖότερον ἡγοῦμαι, ἐπειδὴ οὐ τὸ ἐμὸν σκοπῶ, ἀλλὰ τὸ ὑμῶν συμφέρον. Ὁρᾷς ψυχὴν προτιμῶσαν τοῦ οἰκείου συμφέροντος τὴν τῶν μαθητῶν ὠφέλειαν; Ἐπιμένων γὰρ, τοὺς τε προκατηχηθέντας ἰδεσθαι καὶ ἄλλους προσελάμβανε. « Πολλῷ μᾶλλον κρείσσον. » Τὸ, ἔχων, ἀπὸ κοινοῦ, ὅσον τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ ἔχων πολλῷ μᾶλλον κρείσσον, τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι. « Ἀναγκαῖότερον δι' ὑμᾶς. » Καὶ κατ' ἄλλο ἀναγκαῖότερον, ὅτι τὸ προσάγειν Θεῷ διὰ πίστεως πλειονας, πλείον αὐτὸν οἰκεῖσθαι τῷ Χριστῷ. « Καὶ τοῦτο θαρρῶν οἶδα, » τὸ, εἶναι ἀναγκαῖότεραν τὴν ἐν σαρκὶ προσμονήν. — « Καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα. » — [ΦΩΤ.] Ἀντὶ τοῦ, Καὶ τοῦτο θαρρῶν καὶ οὐ διατάζων οἶδα. Τί δὲ ἐστὶν δ θαρρῶν καὶ οὐ διατάζων οἶδεν; « Ὅτι ἀναγκαῖότερον τὸ δι' αὐτοὺς ἐπιμένειν τῇ σαρκί. Εἶτα Οἶδα ὅτι μὲν καὶ συμπαρμενῶ. Ἀπὸ κοινοῦ γὰρ τὸ, οἶδα. Ἡ καὶ τὸ, ὅλον ἀπὸ κοινοῦ ὅσον ὅτι θαρρῶν οἶδα, οὐ μόνον ὅτι ἀναγκαῖότερον τὸ ἐπιμένειν με τῇ σαρκί, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐπιμένῶ καὶ συμπαρμενῶ. Ὁ γὰρ τῶν ἀποβόρῃων καὶ ὑπερουρανίων μυστηρίων, οὐδὲ τὴν ἐκ αὐτοῦ ζωὴν ἐν διαταγῇ ἥδεις, καὶ ὅτι ἐν νῦν ἐπιβιώσεται. Δύναται δὲ τις καὶ ἐτέρως τὸ ῥητὸν συντάξας, οὕτως ἐκλαβεῖν ἐτοιμότερον. Τὸ ἐπιμένειν, φησὶν, ἀναγκαῖότερον δι' ὑμᾶς. Εἶτα, καὶ εἰς τοῦτο θαρρῶν ὅτι ἀναγκαῖότερόν ἐστι, φησὶν, οἶδα ὅτι μὲν καὶ συμπαρμενῶ, καὶ ἐξῆς. « Καὶ συμπαρμενῶ πᾶσιν ὑμῖν. » Οἶδα, φησὶν, ὅτι μένω καὶ συμπαρμενῶ πᾶσιν ὑμῖν. Ἐπειδὴ γὰρ θαρρῶ ἀναγκαῖότερον εἶναι τὸ μένειν, οἶδα ὅτι μὲν, οὐ μόνον ἐν δεσμοῖς, ἀλλὰ καὶ σὺν ὑμῖν, καὶ δοῦμαι ὑμᾶς. Μενῶ δὲ, φησὶν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως. Ἐν γὰρ ἐν πίστει προκόψαι, τὸ μᾶλλον εἰς αὐτὴν βεβαιωθῆναι καὶ χαίρειν τὴν πνευματικὴν χαρὰν. Τοῦτο δὲ ἡρέμα καὶ φοβούμενός ἐστιν. Εἰ γὰρ δι' ὑμᾶς μενῶ, ὁρᾷτε μὴ κατασχύνῃτέ μου τὴν ἐπιμονήν. « ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν. » Πῶς δ' ἂν αὐτῶν περισσεύσαι τὸ καύχημα; Διὰ τοῦ ἐστηρίχθαι ἐν τῇ πίστει, καὶ ὀρθῶς βιοῦν δηλονότι. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοί. » Ἐπειδὴ εἶπε τὴν ἐπιμονήν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκείνων γενέσθαι προκοπὴν, νῦν ὁλοῖται δεῖξαι ὅτι ἡ προκοπὴ αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν αὐτοῦ ὠφέλειαν συντείνει, ἵνα μὴ δόξῃ βαρεῖν αὐτοὺς, ὡς δι' αὐτοὺς τοῦ οἰκείου περιτῶν συμφέροντος, ὅτι, φησὶ, τὸ ὑμῶν καύχημα, καὶ ἐν ἐμοί περισσεύει. Ἄν γὰρ ὀμρεῖς ἦτε δόκιμοι, ἢ καύχησις καὶ εἰς ἐμὲ

A aut quid eligam, an vivere ac fructificare Deo, an mori et esse cum Christo. Animadvertite autem quod in manu sua esse ostenderit aut vivere aut mori. « Coarctor enim ex his duobus. » Quoniam igitur quid eligam, ignoro, merito coarctor ex his duobus, nempe aut dissolvi aut manere in vita. At interim, o Paule, cum adeo Christum diligas, an omnino dubitas ac hasitas quid te eligere oporteat? Atqui indubitatum tibi esse deberet quod melius est, nempe dissolvi et esse cum Christo. Novi, inquit, hoc et ego, desiderium certe habens dissolvi et esse cum Christo: cumque hanc partem scirem multo longeque esse potiorē, dixi quod e duobus coarcter. Quare autem hoc? propter vestram, inquit, salutem, et propter vos, vestrumque commodum, quam rem magis necessariam duco: quandoquidem non quod meum est intueor, sed quod vobis expedit. Vides animum præponentem discipulorum utilitatem suo proprio commodo? Permanens enim eos qui primum instructi fuerant confirmabat, et alios assumebat. Multo longique melius est hoc habens a communia sensu, id est, desiderium habens dissolvi, habens multo longeque melius esse cum Christo. « Magis necessarium propter vos. » Etiam ex alio magis necessarium est: quia plures per fidem Deo adducere, magis domesticum facit ipsum Christo. « Et hoc persuasus. » Cum fiducia novi, inquit, quod magis necessaria est in carne permanentia. « Et hoc persuasus scio. » Hoc est et hoc certo ac indubitanter novit. Quid est autem quod certo indubitanter novit? quod magis necessarium est propter vos manere in carne. Deinde scio quod mansurus sim et cum omnibus vobis permansurus. Nam a communi sensu repetendum est, scio. Aut etiam in totum a communi sensu sumatur, nempe persuasus scio non solum quod magis necessarium sit me in carne permanere, sed quod etiam mansurus sim et cum omnibus vobis permansurus. Cum enim arcanis ac celestibus mysteriis initiatus esset, 76 noverat vitam suam non in ambiguo esse sitam, sed quod nunc adhuc superstes permansurus esset. Potest autem quis alio modo hac sententia ordinata, ita promptius intelligere. Permanere, inquit, magis necessarium est propter vos: deinde, Et ad hæc persuasus, inquit, quod magis necessarium sit scio quod mansurus sim, simulque cum omnibus vobis permansurus. « Et cum omnibus vobis permansurus. » Scio, inquit, quod mansurus sim, et cum omnibus vobis permansurus. Quandoquidem enim persuasus sum magis necessarium esse manere, scio quod mansurus sim non solum in vinculis, verumetiam una vobiscum et vos visurus sim. Manebo autem, ai, ad vestrum profectum et gaudium fidei. Contingit enim in fide procedendo, magis in ea confirmari, et gaudere spirituali gaudio. Hoc autem etiam est ubiter terrentis. Nam si propter vos mansurus sum, videte, inquit, ne vos meam perseverantiam pudeficiatis. « Ut gloria vestra. » Quo-

modo autem poterit gloria exuberare? Per hoc quod sint in fide confirmati, et recte videlicet vivant. « Per Christum Jesum in me. » Quoniam dixit suam permanentiam ad illorum fieri profectum, vult nunc ostendere quod ipsorum profectus in suum ipsius vergat commodum: ne gravare eos videatur, quod propter ipsos proprium depexerit commodum. Nam vestra, inquit, gloria etiam in me exuberat. Si enim vos probati fueritis, gloria ad me quoque præceptorem recurret. « Per sentia omnium erat utilitas. Ostendit autem quod rediturus esset.

CAPUT III.

Exhortatio ad conversationem secundum Deum vitamque divinam.

I, 27-29. *Tantum ut dignum est Evangelio Christi conversemini: ut sive cum tenero et videro vos, sive absens sim, audiam de rebus vestris, quod fletis in uno spiritu, 77 una anima, certantes una cum fide Evangelii: nec in ullo terreamini ab adversariis: quæ illis quidem est ostensio perditionis, vobis autem salutis: et hoc a Deo, quia vobis donatum est hoc a Christo, non solum ut in eum credatis, verum etiam ut pro illo patiamini.*

« Tantum ut dignum est. » Itaque ego simul permanebo ad profectum vestrum, tantum, inquit, hoc agite, ut dignum est Evangelio conversemini: hoc est, in virtute crescite. « Et videro vos. » Subaudito, Gaudeam. « Sive absens sim. » Non hoc ait quasi commutans reditum, sed dixit quid contingeret. Nam si ut Evangelio dignum est, inquit, conversemini, cum venero et videro vos, gaudebo (hoc enim, ut diximus, subaudiendum est) et priusquam veniam si absens audiero, etiam gaudebo. « In uno spiritu. » In uno charitatis et concordie dono. « Una anima. » Adeo charitate colligati, ut unam visi habere animam, invicem adjuvetis in certaminibus ac periculis. — « Nec terreamini. » Non dico, inquit, ne excidatis, sed nec animo consternemini, hoc est, in nullo turbemini: quanquam mortem minitentur adversarii, licet exprobrant vobis mea vincula. « Quæ illis quidem est. » Si ab adversariis non fueritis territi, resurrectio ipsorum adversum vos convertetur ipsis ad ostensionem perditionis. Hoc est, aut quod per vestram firmitatem ostendentur et manifestabuntur quæ sunt perditionis et a vana gloria suisque studiis discedent, et ex hoc major erit vobis redundantia salutis, ut qui aliis quoque causa fueritis ut effugerent perditionem et salutem lucrificarent. Aut ergo ita intelligendum est, aut simplicius, quod invasio, et pugna eorum adversum vos, cum non terremini, nihil aliud illis exhibebit aut conciliabit, quam propriam perditionem, vobis autem loco nocimenti dicetur salutis argumentum et occasio perfectioris virtutis. « Ostensio perditionis. » Quæ ipsorum invasio erit eis indicium perditionis, si vos stetis imperterriti. Quo modo? Nam si motis omnibus modis insidiarum, non dico non dejecerint vos, sed neque in ullo turbaverint: 78 cognoscent quod res vestrae veræ sunt ac divinæ, et salutem conciliantes: illorum vero falsæ

ἀντρέχει τὸν διδασκαλόν. « Διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας. » Ἡ γὰρ Παύλου παρουσία, ὡφέλεια ἦν τῶν ἀπάντων. Ἔδειξε δὲ, ὅτι ἀπειλῶνται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Παραίνεσις τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, καὶ τῆς ἐνθέου ζωῆς.

Μόρον ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύεσθε. ἵνα εἰτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἰτε ἀπὼν, ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, ὅτι στήκετε ἐν ἐνὶ πνεύματι, μὴ ψυχῇ, συναθροῦντες τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ μὴ πυρρόμενοι ἐν μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων, ἥτις αὐτοῖς μὲν ἐστὶν ἐνδειξις ἀπωλείας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας. Καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ, ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν.

« Μόνον ἀξίως. » Ἐγὼ μὲν οὖν συμπαραμένω πρὸς τὴν προκοπὴν ὑμῶν, μόνον, φησί, τοῦτο ποιῶ, ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου πολιτεύεσθε, τοῦτέστι, πρὸς ἀρετὴν ἐπίδοτε. « Καὶ ἰδὼν ὑμᾶς. » Εὐφρανθῶ, φησί. « Εἴτε ἀπὼν. » Οὐ τοῦτο εἶπεν ὡς μεταθέμενος τὸ ἀπελθεῖν, ἀλλὰ τὸ συμβαίνειν εἶπεν. Ἐάν γὰρ φησὶν, ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου πολιτεύεσθε, ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εὐφρανθήσομαι (τοῦτο γὰρ προσυπακουστέον), καὶ πρὶν ἐλθεῖν, ἀπὼν καὶ ἀκούων, εὐφρανθήσομαι. « Ἐν ἐνὶ πνεύματι. » Ἐν ἐνὶ χαρίσματι ἀγάπης καὶ ὁμονοίας. « Μὴ ψυχῇ. » Τοσοῦτον τῇ ἀγάπῃ συνδεδεμένοι, ὥς μίαν ἔχειν δοκοῦντες ψυχὴν, συναντιλαμβάνεσθαι ἀλλήλων ἐν τοῖς ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου ἀθλοῖς καὶ ἀγῶσι. — « Καὶ μὴ πυρρόμενοι. » [ΦΩΤ.] Οὐ λέγω, φησί, μὴ καταπίπτοντας, ἀλλὰ μὴ πυρρόμενοι, τοῦτέστι, θορυβοῦμενοι ἐν μηδενί, καὶ θάνατον ἀπειλῶσιν οἱ ἀντικείμενοι, καὶ οὐκ ἐνδεῖξωσιν ὑμᾶς τὰ ἐμὰ δειρμά. « Ἥτις αὐτοῖς μὲν ἐστὶν. » Ἐάν ἦτε, φησί, μὴ πυρρόμενοι ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων, ἡ ἐπανάστασις αὐτῶν ἢ καὶ ὑμῶν, τραπήσεται αὐτοῖς εἰς ἐνδειξὴν ἀπωλείας. Οἶον, ἡ ὅτι ἐπιδειχθήσεται αὐτοῖς καὶ φανερωθήσεται διὰ τῆς ὑμῶν στενρότητος τὰ τῆς ἀπωλείας, καὶ ἀποστήσονται ἀπὸ τῆς καταλαβῆς καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν, καὶ ἐκ τούτου ἔσται ὑμῖν μέλλον πλοῦτος σωτηρίας, ὥς δὲ ἐτέροις προξενήσας φυγεῖν τὴν ἀπώλειαν, καὶ κερδῆσαι τὴν σωτηρίαν. Ἡ οὖν οὕτως νοητέον, ἡ ἀπλούστερον, ὅτι ἡ ἐπιτηδεύσις αὐτῶν καὶ ὁ πόλεμος αὐτῶν ὁ καὶ ὑμῶν, ὑμῶν μὴ πυρρόμενων, ἐκείνοις μὲν, πλὴν τῆς ἰδίας ἀπωλείας, οὐδὲν ἄλλο ἐνδείξεται οὐδὲ προξενήσει, ὑμῖν δὲ ἀντὶ βλάβης, καὶ σωτηρίας ὑπόθεσις, καὶ ἀφορμὴ τελειώτερας ἀρετῆς χρηματισί. « Ἐνδείξις ἀπωλείας. » Ἥτις ἐπιτηδεύσις αὐτῶν, ἔσται αὐτοῖς δειγμὰ ἀπωλείας, εἰ ὑμεῖς στήτε ἀόρρυθοι. « Πῶς; » Εἰ γὰρ πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς κινήσαντες, οὐ λίγω μὴ καταβάλωσιν, ἀλλὰ μήτε θορυβήσωσιν ὑμᾶς, γνώσκονται ὅτι ἀληθῆ καὶ θεῖα τὰ ἡμῶν, καὶ σωτηρίας πρόξενον, ψευδὴ δὲ τὰ ἐκείνων,

καὶ ἀπωλείας αὐτῶν ἀντικειμένων τῇ Ὁρα πῶς οὐκ οὐ τοῦ Υἱοῦ βουλῆς, ἐπάγει, Ὅτι ὑμεῖς ὡρεῖν Πατρὸς καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ. Ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων ὑπὸ Θεοῦ λέγεται στεῦσαι Χριστῷ, παρτοῖς.

Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἀκούσιν ἐν Χριστῷ, εἰ τι κωνία Πνεύματος πληρώσατέ μου τὴν αὐτὴν ἀγάπην φρονοῦντες, μηδὲ δοξάζαν, ἀλλὰ ἡγούμενοι ὑπὲρ ἑκάστος σκοπεῖ.

Βαβαί, οἶον ἐσθὺς γὰρ αὐτοῖς ὁ ποῖς, πῶς δὲ ὑπὸ τῶν οὖν παράκλησιν νεται λόγος; καὶ τοῖς πειρασμοῖς ἀγάπης κινούμενους κοινωνία Πνεύματος κοινωνίαν ἐν τῇ ἐσπλάγγων καὶ οὐ τὴν χαρὰν ἐν τῇ. Εἰ τινα ἀμοιβὴν ὑμᾶς πόνον μου, λήλους ἀγαπήν. ἔστιν ὁ βούλει ἐν ἡμῶν: ἵνα, φησὶ τὸν ἕτερον στασιάζει, ἀντὶ πάντων στίβιν. « Τὴν αὐτὴν καὶ εἰς ἐλπίαν, ἀπὸ τῆς. » Ὁρῶντες οὖν τοῖς. Πάλιν διέταξε ἐρῆσθαι. « Λοιπὸν εἶναι. Μηδὲν, φησὶ ἡ φιλονεικίαν, ἡ τῇ ταπεινοφροσύνης πενιφοροσύνης. ὑπερέχων, καὶ Μέγα μὲν γὰρ. δεῖνὰ μου προῖκα μῆσαι, καὶ αἰσφρονήσιν. κρεῖττον πρὸς τὸν ἀντίπαλον καὶ ἐκ τῶν οὖν ἐλεῖν ὅση. Ὁρα τλέον ἦν, ὑπερῶν ἐκείνων ἑκάστος.

πωλείας αἵτια. Λέγει δὲ περὶ τινων ἀπίστων, αἰμάνων τῷ κηρύγματι. «Ὅτι ὑμεῖν ἐχαρίσθη,» πῶς οὐκ οἶδε διαφοράν τῆς τοῦ Πατρὸς ἢ τῆς τοῦ βουλῆς. Εἰπὼν γὰρ ὅτι καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ, «Ὅτι ὑμεῖν ἐχαρίσθη ὑπὸ Χριστοῦ, κοινὴν τὴν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τιθέμενος τὸ πρῶμα.» Τὸ Χριστοῦ. » Μεῖζον καὶ ἀξιολογώτερον ποιῶν τὸ ὡν ἀντικειμένων τῷ κηρύγματι διανοχλεῖσθαι, Θεοῦ λέγει αὐτοῖς τοῦτο δεδωρῆσθαι, τὸ πιστεῖν Χριστῷ, καὶ τὸ ἐναθλεῖν δύνασθαι τοῖς πει-

αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, οἷον ἴδετε ἐν ἐμοί, ὅν ἀκούετε ἐν ἐμοί. Εἰ τις οὖν παράκλησις ἰσχυρῶς, εἰ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἰ τις κοινὴ Πνεύματος, εἰ τις ἀλλήλων καὶ οἰκτιρμοί, ὥσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμφυχοι, τὸ ἐν ὕμνῳ, μηδὲν κατὰ ἐριθείαν, ἢ κατὰ κενόδοξον, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους σεβόμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν μὴ τὰ ἑαυτῶν ἰσχυροῦς σκοπεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξέλιπον ἑκαστοῦ. Καὶ, οἷον ἐστι τὸν ἀγῶνα Παῦλον ἔχειν! Τὸν αὐτοῖς ὁ Παῦλος ἐγένετο ἀδελφὸς ἐν Φιλίππῳ, πῶς δὲ ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγωνίζεσθαι. «Εἰ τις παράκλησις.» Εἰ τις, φησὶν, ὑμῖν ἐμοῦ γινώσκων; καὶ εἰ τινὰ μοι βούλεσθε παράκλησιν ἐν ἐπειρασμοῖς δοῦναι, καὶ εἰ τινὰ παραμύθιον ἐξ ἐμοῦ κινούμενοι, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν. «Εἰ κοινὴ Πνεύματος.» Εἰ ἔχετε, φησὶ, μετ' ἐμοῦ ἵσταν ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ εἰ ἐστὶν ἐν ὑμῖν ἰσχυρὸν καὶ οἰκτιρμῶν τι, πληρώσατέ μου, φησὶ, ἀπὸ ἀπὸν ἐν τῷ ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ὥστε ἔλεγεν· ἡ ἀμοιβὴ μοι δοῦναι ἐμπορεῖσθε ὑπὲρ τῶν εἰς κτήνη μου, ἐν τούτῳ μοι ἀπόδοτε, ἐν τῷ ἀλλήλους ἀγαπᾶν. «ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε.» Καὶ τί βούλει ἀντὶ πάντων παραταχθῆναι σοὶ παρ' ἐμοῦ; ἵνα, φησὶ, τὸ αὐτὸ φρονῆτε, καὶ μηδεὶς πρὸς ἑαυτὸν στασιάζῃ· ἢ καὶ περὶ τοῦ δόγματος λέγει· ἀντὶ πάντων ζητῶν τὸ ὁμόγνωμον εἰς τὴν πίστιν τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες. » Μὴ εἰς πολλὴν διλογίαν, ἀλλὰ τὴν ἴσην καὶ τὴν αὐτὴν ἀπαντᾶν· ὁμοφύχοι γινόμενοι. » Τοῦτο γὰρ τὸ σύμβουλον διπλασιάζει τὸ ὁμοφρονεῖν. » Μηδὲν κατὰ κενόδοξον. » Λοιπὸν καὶ διδάσκει, πῶς ἐν ὁμοφρονίᾳ Μηδὲν, φησὶ, κατὰ ἐριθείαν, τουτέστι, ζήλον νεκροῦ, ἢ κατὰ κενόδοξον ποιοῦντες. » Ἀλλὰ ταπεινοφροσύνη. » Βαβαί, οἷον λέγει! Διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης, φησὶν, ἕκαστος ἡγείσθω τὸν ἑαυτοῦ ἵσταν, καὶ μεῖζονα εἶναι κατὰ πάντα αὐτοῦ. » μὲν γὰρ, τὸ καὶ τὸ ἐν μέρῳ ἡγείσθαι, οἷον ὁ μου προάγει. Εἰ γὰρ τοῦτο ἡγείσθαι, καὶ τι καὶ αἰσχυνοῦσθαι, καὶ ἀγαπήσει, καὶ οὐδὲν κατὰ κενόδοξον γὰρ φθόνου τὸ ὑπερέχον, ἐπεὶ τὸν ἀντίπαλον, ὁ φθόνος γίνεσθαι φιλεῖ. Εἰ δὲ τῶν δύο μερῶν ἕσται αὕτη ἡ οἴκησις, ὅρα τὴν ὁδοῦ. » Ὅρα δὲ· οὐκ εἶπε μεῖζονας, ἀλλ', ὁ ἵσταν, ὑπερέχοντας φησὶν, ἑαυτῶν. » Μὴ τὰ ἑαυτοῦ ἕκαστος. » Ὅταν γὰρ τὸ ἴδιον συμφέρον

et causa perditionis. Loquitur autem de quibusdam incredulis, qui prædicationi adversabantur, « Quia vobis donatum est. » Vide quod non noverit differentiam voluntatis Patris a voluntate Filii. Cum enim dixisset quod hoc quoque a Deo sit, subiungit: Quia vobis donatum est a Christo. (Nam ὅτι ἐπ' capitur pro ὑπὸ, id est, a) rem ponens quæ commune sit donum Patris ac Filii. « Hoc a Christo. » Majus ac dignius reddens molestias ferre ab his qui prædicationi adversantur, dicit a Deo hoc ipsis datum esse, tum ut in Christum crederent, tum ut cum ipsis afflictionibus decertare possent.

I, 30; II, 1-4. Idem certamen habentes quale vidistis in me, et nunc auditis in me. Si qua igitur consolatio in Christo, si quod solatium, si qua communio Spiritus, si qua viscera ac miserationes, complete meum gaudium, ut similiter affecti sitis, eandem charitatem habentes, unanimes, idem sentientes, ne quid fiat per contentionem aut per inanem gloriam, sed per humilitatem animi alium quisque se præstantiorem existimet, ne sua quisque spectetis, sed unusquisque quæ sunt aliorum.

Papæ, quantum est habere idem cum Paulo certamen. Factus est enim Paulus ipsis exemplar cum Philippus certaret, quomodo oporteat pro fide certare. « Si qua igitur consolatio. » Si qua, inquit, vobis mei ratio habetur, etsi quam in afflictionibus mihi dare vultis consolationem, etsi quod solatium moti ex charitate, complete meum gaudium. « Si qua communio Spiritus. » Si habetis, inquit, mecum communicationem in Spiritu sancto: etsi quid in vobis est viscerum ac miserationum, complete meum gaudium, invicem diligendo, ac si diceret: si quæ mihi remunerationem dare debetis ob meos erga vos labores, in hoc mihi exsolvite ut invicem diligatis. « Ut similiter affecti sitis. » Et quid est quod pro his omnibus exhiberi tibi cupis a nobis? Ut similiter, inquit, affecti sitis, et nullus adversus alium seditionem agat, aut dissentiat. Vel etiam de dogmatis loquitur, petens pro omnibus ut unanimes sint in fide. 79 « Eandem charitatem habentes. » Non hic multam et ille parvam, sed æqualem et eandem omnes. « Unanimes. » Effecti videlicet. Et rursus geminat ac iterat quod dixit, similiter affecti sitis. « Ne quid fiat per contentionem. » Deinceps etiam docet quomodo contingat esse unanimes. Nihil, inquit, faciendo per contentionem, hoc est, emulationem sive rixam, neque per inanem gloriam. « Sed per humilitatem animi. » Papæ, quid ait? Per humilitatem, inquit, animi alium quisque se præstantiorem existimet, et alium per omnia esse se majorem. Magnum siquidem est ut vel altera pars hoc ducat puta ille me præcellit. Nam si hoc existimaverit, etiam honorabit ac reverebitur et amabit, nec invidet: quod enim excellens est, superat invidiam: invidia namque exerceri cupit erga æqualem æmulum. Quod si fuerit hæc opinio ex utraque parte, vide quanta pars sequetur. Animadvertite autem

quod non dixerit : Quisque se majorem : sed quod plus est, Præstantiorem. « Ne sua quisque. » Cum enim quisque, propria utilitate relicta, ad fratris utilitatem sese accommodaverit, ut tu quidem meam utilitatem spectes, ego vero tuam, hujusmodi jam non humana, sed angelica vita est.

II, 5-8. *Is enim affectus sit in vobis, qui fuit et in Christo Jesu : qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est ut æqualis esset Deo : sed seipsum exinanivit, forma servi sumpta in similitudine hominum constitutus, et forma repertus ut homo, humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem cruci*

De animi modestia sermonem facturus est. Quid enim in Christo et per Christum affectus sumitur, nisi extrema modestia et animi humilitas? Vultis nosse quod animi modestia nihil vobis nocet, neque damno afficit, neque deprimit accidentem sublimitatem, imo potius ejus efficitur ostensio ac demonstratio? Christum, inquit, considerate. Maxime enim in hoc ostenditur quod natura Deus sit ex hoc quod sese demiserit ac humanitatem gestaverit. Non erat enim quod ex hac humiliatione nihil detrimenti susceperet. **80** ex natura sibi conveniens divinitatis sublimitas. Si vero hanc facilitatem habuisset, timuisset utique seipsum humiliare, ne a dignitate vixdum sibi acquisita excideret. Humilitas ergo demonstratio fuit sublimitatis divinitatis ejus, quæ ex natura ipsi conveniebat. Si quis igitur virtute excelsus ac magnus cupit esse, humiliet sese : humilitas enim est quæ ostendit ac testatur virtutis sublimitatem : imitetur Christum, nihil perdet qui se humiliat, majus autem magna lucrifaciet. Qui virtute pauper est, non potest humiliari : veretur enim ne excidat a fictitia et simulata sublimitate. Qui dives et excelsus est virtute, humiliet se : nam in hoc magis seipsum ostendit quo vere sit excelsus, quia non timuit humiliari et novit quod firmus sit. « Qui cum in forma Dei esset. » Animadvertite quomodo ex his paucis verbis Spiritus omnes evertantur hæreses. Primum squidem dicens : Cum esset, coæternum Patri significavit, et Arium dejecit : deinde etiam Marcionem Ponticum. Si enim in forma Dei erat, quomodo tu dicis quod a Maria esse coeperit? Cum hoc et Paulus Samosaticensis evertitur qui Dominum asserebat esse nudum hominem formatum a Deo. Etenim poterimus ipsi dicere : Quemadmodum forma servi, natura est servi et non factura vel opus, ita et forma Dei natura Dei est et non effectus. Nestoris quoque qui eadem sentit simul evertitur. Cum his et Marcellus Galates et Sophronius ac Photinus eversi sunt. Vide autem et coincidentem Sabellium. « Non rapinam, inquit, arbitratus est ut æqualis esset Deo. » Æqualitas enim de una persona non dicitur, sed de duabus aut pluribus. Quomodo ergo tu nuda dicis esse nomina Patris et Filii ac Spiritus sancti quæ de una dicuntur persona? Vide rursus feriri Arium. Nam poterimus ipsi dicere : Quid sibi vult

Α έκαστος ἀφ'εἰς, τοῦ συμφέροντος γίνηται τοῦ ἀδελφοῦ, ὥς τε μὲν τὸ ἐμὸν συμφέρον σκοπεῖν, ἐμὲ δὲ τὸ σὸν, ὁ τοιοῦτος οὐκ ἔστι ἀνθρώπινος, ἀλλ' ἀγγελικὸς βίος.

Τοῦτο γὰρ ῥηρησίδως ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγὴν ἠγήσατο εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρέθεις ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.

Περὶ ταπεινοφροσύνης διαλαμβάνειν μέλλει. Τί γὰρ ἐν Χριστῷ καὶ διὰ Χριστοῦ ἐφρονήθη; Ἡ ἀκρα ταπεινοφροσύνη; — [ΦΩΤ.] Βούλεσθε εἰδέναι ὅτι ἡ ταπεινοφροσύνη οὐδὲν ὑμᾶς βλάπτει, οὐδὲ ζημιοῖ, οὐδὲ καταβιβάζει τοῦ προσόντος ὕψους, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποδείξει· αὐτὴ γίνεται; Τὸν Χριστὸν, φησὶν, ἐνοήσατε. Μάλιστα γὰρ ἐν τούτῳ δεικνύται φύσει Θεῷ εἶναι, ἐν τῷ ταπεινωθῆναι καὶ φορέσαι τὸν ἀνθρώπων. Ἦδε γὰρ ὅς ἐκ ταύτης τῆς ταπεινώσεως, οὐδὲν ζημιωθήσεται τοῦ προσόντος αὐτοῦ κατὰ φύσιν τῆς θεότητος ὕψους. Εἰ δὲ ταύτην ἐπικτήτων εἶχεν, ἰδοὺ δοίκεν ἂν ἑαυτὸν ταπεινώσαι, ἵνα μὴ ἐκπέσῃ τοῦ μόλις αὐτῷ ἐπικτηθέντος ἀξιωματος. Ἀποδείξει οὖν ἡ ταπεινώσις, τοῦ κατὰ φύσιν ὕψους αὐτοῦ τῆς θεότητος. Εἰ τις οὖν ὑψηλὸς κατ' ἀρετὴν καὶ μέγας ἐφίστα εἶναι, ταπεινοφρονεῖτω, ἡ γὰρ ταπεινώσις ἐστὶν ἡ δεικνύουσα καὶ μαρτυροῦσα τὸ ὕψος τῆς ἀρετῆς. Μισησθῶ τὸν Χριστὸν, οὐδὲν ἀπολέσει ταπεινούμενος, μᾶλλον δὲ μεγάλα κερδανεῖ. Ὁ πένης τὴν ἀρετὴν, οὐ δύναται ταπεινωθῆναι· φοβεῖται γὰρ μὴ ἐκπέσῃ τοῦ ἐπιπλάστου καὶ κατεσχηματισμένου ὕψους. Ὁ πλούσιος καὶ ὑψηλὸς τὴν ἀρετὴν, ταπεινοῦσθω. Ἐν τούτῳ γὰρ μᾶλλον ἑαυτὸν δεικνύσι ὡς ἀληθῶς ὑψηλοὶ, ὅτι οὐ δίδωκεν ταπεινωθῆναι, καὶ οἶδεν ὅτι ἡδρασταί. « Ὡς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων. » Ὅρα πῶς ἐκ τῶν ὁλίγων τούτων ῥημάτων τοῦ Πνεύματος, πάσαι καταλύονται αἱ αἱρέσεις. Πρῶτον μὲν γὰρ, Ὑπάρχων εἰπὼν, τὸ συναῖδιον τῷ Πατρὶ δεδήλωκε, καὶ καταβέβηκεν Ἀρείον, εἴτα καὶ Μαρλίωνα τὸν Ηουνικόν. Εἰ γὰρ ἦν ἐν μορφῇ Θεοῦ, πῶς οὐ λέγεις ὅτι ἀπὸ Μαρίας ἤρξατο; Ἐν τούτῳ καὶ Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς καταλύεται, ὃς ἔφη φιλὸν εἶναι τὸν Κύριον ἄνθρωπον, ἐνεργουμένον ὑπὸ Θεοῦ. Καὶ γὰρ εἴποιμεν πρὸς αὐτόν· Ὅσπερ ἡ μορφὴ δούλου, φύσις δούλου, ἀλλ' οὐκ ἐνέργεια ἐστὶ, οὕτω καὶ μορφὴ Θεοῦ φύσις Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐνέργεια ἐστὶ. Καὶ Νεστόριος· τί αὐτὰ φρονῶν, συγκαταλύεται. Ἐν τούτοις καὶ Μάρκελλος ὁ Γαλάτης, καὶ Σωφρόνιος καὶ Φωτεινὸς ἀνετρέψαντο. Ὅρα δὲ καὶ Σαβέλλιον πλειονοῦν. « Οὐχ ἀρπαγὴν, φησὶν, ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ἴσον γὰρ, ἐπὶ ἐνὸς οὐ λέγεται προσώπου, ἀλλ' ἐπὶ δύο καὶ πλειόνων. Πῶς οὖν σὺ φιλὰ φη; ὀνόματα ἐπὶ μιᾷ; ὑποστάσεις λεγόμενα τὸ, Πατὴρ, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; Ὅρα ἐκ δευτέρου τὸν Ἀρείον πληττόμενον. Εἴποιμεν γὰρ αὐτῷ· Τί ἐστὶ μορφὴν δούλου λαβὼν; Εἰδὼλον ὅτι ἄνθρωπος; ἔγ-

νετο. Οὐκ ἦν. Ἐπὶ Ἀρείου; ὅτι οὐχ ἦν Ἐκεῖνο· τί φησὶς πάλιν; ὅτι μὴ ἐπὶ τὸ γενεσθαι Ἐπειτα δὲ δειγμα. Οὐ γὰρ οὐκ ἀλλήλους. εἶπεν ὅτι γὰρ μὴ ἐπὶ οὐν; Ἀσὶν; Ἀλλὰ τὸ τῶν θῆναι καὶ νης; Ὅρα γματι γέγρῃσι, κατὰ ἀρετῆς τὸν νοσ τὴν ἀ καὶ ἴδιον. ὅταν θέλῃ Ὁ Υἱὸς τῆς ματος. Οὐ τοῦ, τούτῳ εἶναι ἴσον φησι. Διὰ μορφῆς; ἔστιν ὁμοιος. Διατί τινά ὁπέρ συνουσίας; ποσ, φησὶν ὁρθως. Ὅσθ' εἰς ἀν δὲ, φησὶν, μαρτίαι δὲ ἀλλὰ καὶ οἷα ἀνδρῶν μετὰ ὁδῶν. Λέγει δὲ καὶ αὐτοῦ ὡς Μονογενεῖ ἡμῶν, οὐ φέρον καὶ σαρκώσει ταπεινώσει· νεταί μιμ ὑψηλὸς καὶ ἐξ ἀρετῆς τοῖς ὑψηλοῖς ἐρότιμος καὶ φύσει φύσει ἐρότιμος

νετο. Οὐκοῦν καὶ πορρὴν Θεοῦ λεγόμενος ἔχειν, Θεὸς ἦν. Ἐπὶ γὰρ τῶν δύο, μορφή καίται. Ἀλλὰ τί Ἄρειος; Οὕτω, φησὶν, ὑποδείστερός ἐστιν ὁ Υἱός, ὅτι οὐχ ἦρπασε τὸ εἶναι Ἰσα, φησὶ, Θεῷ τῷ μεγάλῳ. Ἐκεῖνο γὰρ ἀρπάζει τις, ὃ οὐκ ἔχει, φησὶ. Ἀλλὰ τί ἡμεῖς πρὸς αὐτόν; Πρῶτον μὲν οὐδαμοῦ αἱ Γραφαὶ μέγαν ἡμῖν ἢ μικρὸν εἰσηγοῦνται Θεόν. Ἐπειτα ὁ μικρὸς κατὰ τὸν ὑμῶν λόγον, πῶς ἂν ἦρπασε τὸ γενέσθαι μέγας; Οὐ γὰρ ἡδύνατο κἂν ἡδουλήθῃ. Ἐπειτα ὁ Παῦλος ταπεινοφροσύνης εἰσήγαγε παράδειγμα. Οὐκ ἂν οὖν εἴπεν, Ἐπειδὴ ὁ μικρὸς τῷ μεγάλῳ οὐκ ἐπᾶνέσθη Θεῷ, ὁρεῖσθε ὑποκαταβαίνειν ἀλλήλους. Ἀλλὰ δείξας τὸ ἴσον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, εἶπεν ὅτι ἀπὸ ταπεινοφροσύνης σάρκα ἐφόρεσε. Τὸ γὰρ μὴ ἐπᾶνασθῆναι τῷ μείονι, ποῖα ταπεινοφροσύνη; Ἀσθενείας μᾶλλον τοῦτο ἦν καὶ ἀδυναμίας. Ἀλλὰ τὸ τὸν ἴσον καὶ ὁμοῦναμον ἔχοντα ταπεινωθῆναι καὶ ἀνθρωπὸν γενέσθαι. Τοῦτο ταπεινοφροσύνης. Ὅρα δὲ αὐτὴν τὴν βίβλον. Ὡς γὰρ ὡς ἐν αἰνίγματι γέγραπται· «Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάγατε. Τούτῃ, κατὰ ἀρπαγὴν. ἢ τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Ὅταν τις ἀρπάσῃ τι, οὐδὲ ἀποθέσθαι αὐτὸ βούλεται, φοβούμενος τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ. Ὅταν δὲ τις ἔχῃ φυσικὸν καὶ ἴδιον, εὐχερῶς αὐτὸ ἀποτίθεται. Οἷός γὰρ ὅτι ὅταν θείῃ, πάλιν λαμβάνει αὐτὸ. Τί οὖν φησιν; Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐφοβήθη καταθεῖναι τοῦ ἀξιώματος. Οὐ γὰρ ἀρπαγμὸν ἠγάγατο τὴν θεότητα αὐτοῦ, τούτεστιν, οὐ γὰρ ᾔδει κατὰ ἀρπαγὴν ἔχον τὸ εἶναι Ἰσος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ κατὰ φυσικὸν ἀξίωμα, φησὶ. Διὰ τοῦτο ἑαυτὸν ἐκένυσεν ἄχρι τῆς θούλου μορφοῦς ἐν ὁμοιωματι ἀνθρώπων γενόμενος. Τί δὲ ἐστὶν ὁμοίωμα ἀνθρώπου; Δηλονότι ἄλλος ἀνθρώπος. Διὰ τὸ εἶπεν ὁμοίωμα ἀνθρώπου; Ὅτι εἶχε τινα ὑπὲρ ἀνθρώπων, τὸ εἶναι καὶ Θεός, τὸ ἀνευ συνουσίας τεχθῆναι. Τὸ, Σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος, φησὶν ὁ Εὐτυχανιστῆς. Ἰδοὺ οὐκ ἦν φύσις ἀνθρώπου. Ἀλλὰ φάμεν τοῦτο εἰρησθαι, ἵνα μὴ νομισθῇ εἰς ἀνθρωπότητα τετραφῇ ἡ θεότης. Σχήματι δὲ, φησὶν, ὅσον ἐν σαρκί. Σαρξὶς γὰρ ἴδιον, τὸ ἐσχηματίζεσθαι ὡς ἀνθρώπος. Οὐ γὰρ ἦν εἰς τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ παρηλλαγμένα εἶχεν. Ἦ τὸ, ὡς ἀνθρώπος, οἷα ἀνθρωπὸς φησὶ. Καὶ γὰρ καὶ περὶ βασιλεὺς μετὰ δόξης προελθόντος φάμεν, Ἐξῆλθεν ὡς βασιλεὺς. Λέγει δὲ καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς· «Καὶ Ἰδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός;» τούτεστιν, οἷα Μονογενοῦς. — [ΦΑΤ.] Ὁ γὰρ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν, οὐ τὸ ἑαυτοῦ ἐσκόπησεν, ἀλλὰ τὸ πάντων συμφέρον καὶ σωτήριον. Διὰ τοῦτο ταπεινοὶ ἑαυτὸν διὰ σαρκί, καὶ ὑποφί πάντας ἡμᾶς διὰ τῆς οἰκίας ταπεινώσεως. Ὁ οὖν ἑαυτὸν ταπεινῶν, Χριστοῦ γίνεται μιμητής. Καίτοι αὐτὸς Θεὸς ὢν φύσις καὶ ὑψηλὸς κατ' οὐσίαν. Οἱ δὲ παρὰ ἀνθρώποις ὑψηλοὶ, εἰς ἀρπαγῆς, ἐκ πλεονεξίας, προσεκλήσαντο τὸ ἐν αὐτοῖς ὑψηλόν. Ἐπεὶ ἦγε φύσις κοινὴ καὶ ἴση καὶ ἐξοῦστος ἀνθρώπων ἀπάντων. Εἰ οὖν ὁ φύσις Θεός καὶ φύσις ὑψηλὸς ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς, οἱ φύσις ὁμοῖμοι καὶ ὁμοίως ταπεινοὶ οὐκ ἀφίλομεν

A formam servi accepit? manifestum est idem esse quod homo factus est. Igitur qui et formam. Dei habere dicebatur, Deus erat : nam in utroque dicitur forma. Sed quid Arius? Ita, inquit, minus habet Filius, quia non rapuit ut aequalis esset Deo magno : illud enim rapit quispiam quod non habet. Sed quid nos illi? **81** Primum quidem Scripturae nequaquam parvum aut magnum inducunt nobis Deum. Deinde qui juxta vestrum sermonem parvus est, quomodo rapuisset ut magnus fieret? neque enim potuisset etiam si voluisset. Ad haec Paulus dejectionis animi exemplum induxit. Itaque non dixit; Quoniam parvus non insurrexit in magnum Deum, debetis invicem vos submittere : sed cum Patris et Filii ostendisset aequalitatem, dixit quod exanimi humilitate carnem gestavit. Nam in majorem non insurgere, quoniam est animi humilitas? impotentiae potius fuisset ac imbecillitatis : sed eum qui aequalis erat et aequae potens, ultro humiliari et hominem fieri, hoc modesti est animi. Animadvertite autem ipsam libri scripturam. Nam hic velut in aenigmatate scriptum est : « Non rapinam arbitratus est, » hoc est, esse secundum rapinam. « Ut aequalis esset Deo. » Ubi quis aliquid rapuerit, non vult illud deponere, verius ne sibi pereat. At ubi quis naturale habuerit et proprium, libens illud deponit : novit enim quod ubi libuerit, rursus ipsum accipiet. Quid ergo ait? Filius Dei non timuit a dignitate descendere : non enim rapinam existimavit esse divinitatem suam : hoc est, novit siquidem quod ex rapina non haberet ut esset aequalis Patri, sed naturali divinitate. Propter hoc seipsum exinanivit usque ad servi formam in similitudine hominum factus. Quid est autem similitudo hominis? sane alius homo. Quare autem dixit similitudinem hominis? Quia aliqua habuit super hominem, nempe quod Deus etiam esset, quodque etiam sine commistione genitus esset. Ex eo autem quod sequitur, Habitu inventus ut homo, dicunt Eutychianistae : Ecce non erat natura homo. Sed dicimus hoc dictum esse ne divinitas existimaretur commutata esse in humanitatem. Habitu autem sive figura, hoc est, in carne. Siquidem carnis proprium est figuratum esse ut homo. Neque enim unus e vulgo erat, verum diversa etiam habebat. Aut ut homo, id est, utpote homo. Etenim de rege quoque cum gloria procedente dicimus : Egressus est tanquam rex. Ait autem et Evangelista : « Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi » Unigeniti a Patre », hoc est, utpote Unigeniti. Nam Deus et Christus noster non ad id quod suum est respexit, **82** sed ad id quod omnibus utile est et salutare, propterea seipsum humiliat per incarnationem, et nos omnes exultat per suam humiliationem. Qui ergo seipsum humiliat, Christi sit imitator. Atqui ipse, cum natura Deus esset et excelsus per essentiam. Qui autem inter omnes excelsi sunt, ex rapina et ex avaritia nacti sunt

* Joann. 1, 14.

inter eos celsitudinem. Quandoquidem communis natura est æqualis et ejusdem honoris omnium hominum. Si ergo is qui natura Deus est et natura excelsus, seipsum propter nos humiliavit, nos qui natura æquales sumus et æqualiter humiles et abjecti, annon debemus invicem humiliari, et propriæ mensuræ consilii esse? Quod si nos ipsos humiliaverimus, superexaltat nos Deus, gratiose largiens quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt⁹. « Beati, inquit, pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum¹⁰. » Atqui etiam si hoc non esset, inde celsitudo est et magnitudo quod digni habeamur ut Christi simus imitatores. « Sed seipsum. » Ubi sunt qui dicunt quod ex necessitate et Patris subjectione invitatus est incarnatus? « Exinanivit. » Quoniam enim non ex rapina se habere novit ut æqualis esset Deo, sed à natura et coeternitate dignitatis, propterea confidenter exinanivit semetipsum, hoc est, humiliavit et factus est homo, non abjiciendo quod Deus esset. Quasi dicat : Si novisset se ex rapina habere quod Deo æqualis esset, nunquam incarnatus fuisset, veritus ne deprimeretur. « Forma servi sumpta. » Considera Pauli loquendi modum. Siquidem de divinitate loquens, ait : Cum esset, coeternitatem significans : de humanitate vero, Sumpta : et Factus, ostendens quod adventitia esset. « Inventus ut homo. » Utpote homo. Vide autem inferiorem annotationem. « Humiliavit semetipsum. » Quod si nudus homo erat, ut videtur hæreticis, quomodo humiliabatur factus quod erat? Rursum autem quod ait : Semetipsum, voluntariam dejectionem nobis significat. « Factus obediens. » Tanquam Filius, non tanquam servus. Per hoc enim potissimum ostendit quod naturalis esset Filius, quia obedivit. Nam propterea dixit : Humiliavit semetipsum, ne quid servile cogites : ob id audit ait : Obediens, ut ostendat honorem quem Patri tanquam suo principi defererebat. **83** « Usque ad mortem. » Multæ sunt humiliationis excellentiæ : hominem fieri, mori, idque per crucem.

II, 9-11. Quapropter et Deus superexaltavit illum, ac donavit illi nomen quod est super omne nomen : ut in nomine Jesu omne genu se flectat, caelestium et terrestrium ac infernorum : omnisque lingua confiteatur quod Dominus sit Jesus Christus ad gloriam Dei Patris.

Ubi incarnationem complexus est Apostolus, omnia deinceps impavide proloquitur, cum caro admittat humilia, « Ac donavit illi nomen. » De carne hæc accipito, nequaquam personam dividens. Quodnam est autem nomen quod donatum est? Christus, Filius, Deus. His enim nominibus etiam cum carne appellatur. Si post incarnationem propter obedientiam, nomen quod erat super omne nomen Pater Filio qui Deus erat donavit, et omnis lingua Dominum confessa est : ante incarnationem vero neque nomen quod est super omne nomen habebat, neque confessionem ab omnibus quod Dominus esset, major fuit igitur post incarnationem

A ἀλλήλοις ταπεινούσθαι, καὶ τὰ οἰκεία συνεπίστασθαι μέτρα; Ἐάν δὲ ταπεινωθῶμεν, ὑπερῷοι καὶ ἡμεῖς ὁ Θεὸς, χαριζόμενος ἡμῖν ἃ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. « Μακάριοι, φησὶν, οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καίτοι καὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, αὐτόθεν ἐστὶν ὕψηλιν καὶ μέγα τὸ ἀξιοῦσθαι μιμητὰς γενέσθαι Χριστοῦ. « Ἀλλ' ἐκυτόν. » Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες ὅτι κατὰ ἀνάγκην καὶ ἐπιταγὴν τοῦ Πατρὸς ἐκὼν ἐξηθρώπησεν; « Ἐξένωσεν. » Ἐπειδὴ γὰρ μὴ κατὰ ἀρπαγὴν ἦδει ἔχων τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἀπὸ φύσεως καὶ συναϊδίου ἀξιώματος, διὰ τοῦτο θαρρῶν ἐκένωσεν αὐτὸν, τοῦτο ἐστὶν, ἐταπείνωσε καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, τὸ εἶναι Θεὸς μὴ ἀποβαλὼν. Ὡς εἰ γε ἦδει κατὰ ἀρπαγὴν ἔχων τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, οὐκ ἂν ποτε ἐξηθρώπησε, πτοούμενος, μὴ καταβιβασθῇ. « Μορφὴν δούλου λαβὼν. » Ὅρα ἀσφάλειαν τοῦ Παύλου. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς θεότητος, τὸ ὑπάρχον τέθεικε, τὸ συναϊδίον δηλῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ, λαβὼν, καὶ τὸ, γενόμενος, δεικνύς ταύτην ἐπικρίτην. « Εὐρηβαίς ὡς ἄνθρωπος. » Ὅλα ἄνθρωπος. Ὅρα δὲ τὴν κάτω παραγραφὴν. « Ἐταπείνωσεν αὐτόν. » Εἰ οὖν ἄνθρωπος ἦν φιλὸς ὁ δοκῶν τοῖς αἰρετικοῖς, πῶς ἐταπεινούτο γενόμενος ὁ ἦν; Πάλιν δὲ τὸν, Ἐαυτὸν, τὸ ἐκούσιον ἡμῖν δείκνυσιν. « Γενόμενος ὑπῆκοος. » Ὡς Υἱὸς, οὐχ ὡς δούλος. Διὰ τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐδειξεν ὅτι ἐστὶ γνήσιος Υἱὸς, ὃ ὑπήκουσε. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, Ἐταπείνωσεν αὐτόν, ἵνα μὴ δουλοπρεπὲς τι ἐνθυμηθῇ. Διὰ τοῦτο δὲ ὑπῆκοος εἶπεν, ἵνα τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ὡς αἰτίαν δείξῃ τιμῆν. « Μέχρι θανάτου. » Πολλὰ ὑπερβολὰ ταπεινώσεως, τὸ ἄνθρωπον γενέσθαι, τὸ ἀποθανεῖν, τὸ διὰ σταυροῦ.

C Διδὸν καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερῷωσεν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῇ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσῃται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς.

D Ὅταν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐπιλάβηται ὁ Ἀπόστολος, πάντα λοιπὸν τὰ ταπεινὰ ἀεὶς φέγγεται, τῆς σαρκὸς τὰ ταπεινὰ δεχομένης. « Καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα. » Περὶ τῆς σαρκὸς ταῦτα δεῖται, μηδαμῶς διαίρων. Ποῶν δὲ τὸ χαρισθὲν ὄνομα; τὸ Χριστός, τὸ Υἱός, τὸ Θεός. Ταῦτα γὰρ καὶ μετὰ σαρκὸς καλεῖται. — [ΒΑΣΙΛ.] Εἰ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν διὰ τὴν ὑπακοὴν τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα πῶ Υἱῷ Θεῷ ὄντι ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσατο Κύριον, πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ. οὕτως δὲ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα εἶχεν, οὕτως διὰ πάντων τὴν ὁμολογίαν τοῦ εἶναι Κύριος, μεζῶν οὖν ἐγένετο μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ πρὸ τῆς

⁹ 1 Cor. II, 9. ¹⁰ Matth. v, 3,

ἐνανθρ
τὸ, «
γῆς. »
θεότητ
προσκ
« Ἀγγέ
καὶ δαί
τίς εἰ, π
διαν ὡ
οἱ ἀμαρ
Τί ἐξο;
εἰς δόξ
τοιαύτ
Θεῶν, κ
ἐξομολο

Ὅσα
σατε, μ
πῶν π
ρόβον
γάλησθ
καὶ τὸ
κίλας.

Τὰς
ἐκαστος
ὥστε ἐλ
ἐποιεῖ
μου μόν
πρὸς ἐμ
νητε τῆ
ποιεῖν.
εὐλαβεῖ
τι πρὸς
μεθα ὅτι
καὶ ἀκού
φρησὶ, τ
τρίμω.
Δεῖ γὰρ
τὴν ἰδία
ἐκπύση
πολλοὶ ο
τὴν ἀσκή
volas κα
διὰ ταῦ
σωτηρία
ἀγῶνα
τελῶσθαι
εἴησεται
πρᾶξις
προσάγε
νετόν, κ
ἀπεδέχθ
τρίμω.
τέλος αὐ
φρησὶ τ
μενος ἦ
εσοπιών

ἐνανθρωπήσας. Ὅπερ ἀποκιν. Τοιοῦτον δὲ ἐστὶ καὶ τὸ, « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν οὖν, καὶ οὐκ εἰς τὴν θεότητα ταῦτα δεῖ ἐννοεῖν. « Πᾶν γόνυ κάμψῃ. » Εἰς προσκύνησιν δηλονότι. « Ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων. » Ἀγγέλων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ δαιμόνων. Καὶ γὰρ καὶ δαίμονες ἐπέγνωσαν. (Διὸ φασιν· « Οὐδαμὲν σε τίς εἶ, » ὅτι ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ.) Καὶ ἐπιγίνωσκονται, ὅταν ὡς κριτὴς καθίσῃ. Ἡ δὲ καὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ. « Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται. » Τί ἐξομολογήσεται; Ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀδὲν γὰρ Πατὴρ, τὸ ἔχειν τοιοῦτον Υἱόν, πάντων Δεσπότην, καὶ Ποιητὴν καὶ Θεόν, καὶ ὃ κλίνει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται.

Ὅστε, ἀγαπητοὶ μου, καθὼς πάντοτε ὑπακούσατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ νῦν πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἐαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε· ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν, καὶ τὸ θέλει καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας.

Τὰς γὰρ μετ' ἐγκωμίων παραινέσεις, εὐχερῶς ἔκαστος δέχεται. « Καθὼς πάντοτε ὑπακούσατε, » ὥστε λέγειν· Ἐαυτοὺς καὶ νῦν μιμήσασθε, καὶ ἃ ποιεῖτε, πάλιν ποιήσατε. « Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον. » Τότε μὲν γὰρ ἰσως ἐδοκεῖτε, διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ αἰδῶ πάντα πράττειν, νῦν δὲ ἐὰν ἐπιτελεῖτε τὴν ἀρετὴν διὰ τὸν Θεόν δοξάσετε τὰ δοῦντα ποιεῖν. « Μετὰ φόβου καὶ τρόμου. » Οὐ γὰρ ἐνὶ ἄνευ εὐλαβείας καὶ τοῦ δεδοικέναι καὶ τρέμειν, ἀγαθὸν τι πράξει. Πῶς δὲ ἐστὶ τὸ τρέμειν; Ἐὰν ἐνθυμώμεθα ὅτι πανταχοῦ παρέσθιν ὁ Θεός, καὶ πάντα ὁρᾷ καὶ ἀκούει, καὶ ὅτι χαλεπαὶ αἱ εὐθύναι. Δουλεύσατε, φησὶ, τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ καὶ ἀγαλλιάσθε αὐτῷ ἐν τέρμῳ. « Μετὰ φόβου καὶ τρόμου. — [ΦΩΤ.] Καλῶς. Δεῖ γὰρ φοβεῖσθαι καὶ τρέμειν ἐν τῷ ἐργάζεσθαι τὴν ἰδίαν σωτηρίαν ἕκαστον, μὴ ποτε ὑποκαλεσθεῖς, ἐκπέσῃ ταύτης. Πολλοὶ γὰρ εἰσιν οἱ πειρασμοὶ, καὶ πολλοὶ οἱ ἐπιβουλεύοντες, ὅπου καὶ αὐτὸ τὴν ἀρετὴν ἀσκήσαι ἐνίοις εἰς τοῦναντίον ἐκβέβηκεν, ἀπονοίας καὶ ὑπερηφανίας ὁδοίσεις γενόμενοι. Δεῖ οὖν διὰ ταῦτα δεδοικέναι καὶ τρέμοντας, τὴν ἐαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθαι. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Θεὸς τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν μετὰ φόβου σπουδὴν βλέπων συναντιλάβεται, καὶ τὸ θέλει αὐτὸ οὐκ εἰς ἀγαθὸν ἀποβήσεται τέλος, καὶ τὸ ἐνεργεῖν οὐκ ἂν κριθεῖται πρᾶξις ἀγαθῇ. Ἠθέλησε γὰρ ὁ Κἀν θυσίαν Θεῷ προσάγαγεῖν, πρᾶγμα θελήσας τότε μάλιστα ἐπαυτεῖν, καὶ ἐνῆργησεν. Ἐθυσεν γὰρ· ἀλλ' οὐδέτερον ἀπεδέχθη παρὰ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἦν μετὰ φόβου καὶ τρόμου. Διὸ οὐδὲ συναντιλάβετο τὸ θέλον, οὐδ' εἰς τέλος αὐτῷ ταῦτα ἐξέβη χρηστὸν. Αὐτὸς δὲ ἐνεργεῖν φησὶ τὸν Θεόν εὐχόμενος. Καὶ γὰρ συναντιλαμβανόμενος ἡμῶν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ τελειῶν καὶ ὁλοῦν ἁρτοποιῶν τὴν ἡμετέραν καὶ θέλῃσιν καὶ ἐνεργείαν.

A quam antea esset, quod absurdum est. Huiusmodi est autem et illud : « Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra¹¹. » Ad incarnationem igitur, et non ad divinitatem hæc referre oportet. « Omne genu se flectat. » Ad adorationem videlicet. « Cœlestium et terrestrium. » Angelorum et hominum ac dæmonum. Dæmones siquidem et cognoverunt, idcirco dicebant : « Novimus te quis sis¹², » nempe sanctus ille Dei, et cognoscent quando ut iudex descenderit. At quia et iusti et peccatores. « Omnisque lingua constiteatur. » Quid constitebitur? Quod Dominus sit Jesus Christus ad gloriam Dei Patris. Est enim Patris gloria talem habere Filium, omnium Dominum et Conditorem ac Deum, et cui se flectat omne genu, et omnis lingua constiteatur.

B II, 12, 13. Proinde, dilecti mei, quemadmodum semper obedistis, non tanquam in præsentia mea solum, sed tunc multo magis in absentia mea cum timore ac tremore vestram ipsorum salutem operemini. ⁸⁴ Nam Deus est is qui agit in vobis et ut velitis, et ut efficiatis pro beneplacito.

Quoniam exhortationes cum encomiis facilius quisque admittit, ideo ait : « Quemadmodum semper obedistis. » Ac si diceret : Vos ipsos nunc quoque imitemini, et quæ faciebatis facite. « Non tanquam in præsentia mea solum. » Etenim tunc fortassis videbamini ob mei pudorem omnia facere : nunc vero si auxeritis virtutem, videbimini propter Deum fecisse quæ oportet. « Cum timore et tremore. » Non enim contingit sine reverentia et timore ac tremore aliquod bonum operari. Quomodo enim contingit tremere? Si consideraverimus quod ubique adest Deus, omniaque audit et intuetur : quodque graves exiguntur rationes ac pœnæ. « Servite, inquit, Domino in timore, et exsultate ipsi in tremore¹³. » Cum timore ac tremore. Recte : Siquidem oportet timere ac tremere dum quisque propriam operatur salutem, nequando fraude circumventus ab hac excidat. Variæ sunt tentationes et afflictiones, multique insidiatores : ubi sane in quibusdam ipsam quoque exercere virtutem, contrarium accepit eventum : dum factum est argumentum arrogantiæ ac superbiæ. Ob hæc oportet quosque timentes ac trementes suam operari salutem. Nisi enim Deus videns certamen studiumque cum timore, adjuvet : nec ipsum velle, finem bonum sortiatur, nec ipsum operari bona actio judicari poterit. Voluit namque Cain sacrificium Deo offerre¹⁴, rem volens quæ tunc maxime laudabilis erat ; et executus est ; sacrificavit enim : sed neutrum Deo acceptum fuit, siquidem non erat cum timore ac tremore. Ideo neque divinum accepit auxilium, neque hæc in commodum finem illi processerunt. Merito autem Deum ait operari : siquidem ipse est auxiliator noster, ipso qui perficit et veluti fornicem addit

¹¹ Matth. xxviii, 18. ¹² Matth. viii, 29. ¹³ Psal. ii, 11. ¹⁴ Gen. iv, 1 seqq.

nostrae et voluntati et operationi. Potest quoque illud : Deus est is qui agit, etc., dictum esse ut agantur sine murmurationibus ac disceptationibus. Quid enim murmurat, inquit, quasi labore pressus? Deus est is qui cuncta operatur, et quid disceptas de virtutis difficultate? Deum habet auxiliatorem. « Nam Deus est is qui agit in vobis. » Quoniam dixerat cum timore ac tremore, **85** ait : At ne ob hoc terreamini. Deus enim est qui agit in vobis et ut velitis et ut efficiatis, hoc est, ut operemini bonum : itaque vos tantum oportet piam afferre mentem, et bona velle cum timore ac tremore. Nam ubi id fuerit, consequenter et ipsum velle Deus augebit, ac efficiet ut bona in opus deducantur. Aut quod Paulus ob multam animi gratitudinem ipsum quoque velle dicit a Deo effici, sicut quando sua egregia facinora frequenter dona appellat : non liberum tollens arbitrium. Absit ! Sed vehementer gratus, omniaque in Deum referens : ut nos etiam pro his quae operamur, Deo gratias agamus. « In vobis. » In vobis qui vestram salutem cum timore et tremore operamini : eos namque qui tales sunt adjuvat. « Pro beneplacito. » Ut compleatur in vobis beneplacitum ac voluntas ipsius.

II, 14-16. Omnia facite sine murmurationibus ac disceptationibus, ut nemo de vobis queri possit, siquidem Filii Dei, irreprehensibiles in medio nationis pravae ac tortuosae, inter quos lucetis tanquam luminaria in mundo sermonem vitae continentes : ut gloriari possim in diem Christi, quod non in vanum cucurrerim, nec in vanum laboraverim.

« Sine murmurationibus. » Nam qui murmurat, Deo ingratus est : qui vero ingratus est, maledicit. Disceptationes vero dicit haesitationes. Proposito enim Dei praecepto, non oportet ambigere, utrum facere oporteat annon facere, sed omnia facere. « Ut nemo de vobis queri possit. » Ut sitis, inquit, absque luctu et offensus ac reprehensione. « In medio nationis pravae. » Ostendit quod multi erant impugnantes, et ad murmurationem inducentes. Sed hoc, inquit, praeclarum est ut is qui vellicatur non murmuret, neque in dubium aut haesitationem cadat. « Inter quos lucetis. » Inter quos pravos ac tortuosos, tanquam luminaria lucetis. Siquidem quemadmodum luminaria in tenebris lucet, ita et vos in mediis peccatorum illorum tenebris lucetis. « Sermonem vitae continentes. » Hoc est, **86** subsidia ac semina vitae habentes. Ac si diceret : Scientes quod vos ex illis estis qui vita immortalis morientur. Vides etiam hinc statim retributiones virtutis. « Ut gloriari possim. » Id enim non vobis tantum, sed et mihi gloriationem affert, quod tales docuerim. « Quod non in vanum concurrerim. » Quam habes gloriationem, o beata anima? Quod non in vanum, inquit, concurrerim neque laboraverim. Hoc est, quod non vanum et inutile mihi fuerit quod vos docuerim. Sed si immolor, hoc

A δύναται δὲ τὸ Ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν, καὶ ἐξῆς, καὶ ὡς αἴτια εἰρῆσθαι τοῦ χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν. Τί γὰρ γογγύζεις, φησὶν, ὡς κοπιῶν; Ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ πάντα ἐνεργῶν, καὶ τί διαλογίζῃ τὸ ἐπίπονόν τῆς ἀρετῆς, θεὸν ἔχων συνεργόν; « Ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ, φησὶν, ἀλλὰ μὴ πτοηθῆτε διὰ τοῦτο. Ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλει καὶ τὸ ἐνεργεῖν, τούτεστι, τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν. Ὡστε ὑμεῖς χρὴ μόνον γνώμην εὐλαβῇ προσεγγεῖν, καὶ τὸ θέλει τὰ ἀγαθὰ μετὰ φόβου καὶ τρόμου. Ὅταν γὰρ ᾗ τοῦτο, λοιπὸν ὁ Θεὸς καὶ τὸ θέλει αὐτὸ αὖθις, καὶ τὸ καταργᾶσθαι τὰ ἀγαθὰ ἐνεργήσει. Ἡ ὅτι διὰ πολλὴν εὐγνωμοσύνην ὁ Παῦλος καὶ αὐτὸ τὸ θέλει λέγει ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖσθαι, ὡς διὰ τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, πολυλάκις χάρισμα καλεῖ, οὐκ ἀναιρῶν τὸ αὐτεξούσιον. Ἄπαυς ! Ἀλλὰ σφόδρα ὦν εὐχάριστος καὶ πάντα ἀνατιθεὶς τῷ Θεῷ, ἵνα καὶ ὑπερὸν ἡμεῖς κατορθώμεν, χάριν ἔχωμεν τῷ Θεῷ. « Ἐν ὑμῖν. » Ἐν ὑμῖν τοῖς μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν καταρξαζομένοις. Τοῖς γὰρ τοιοῦτοις συνεργεῖ. « Ὑπερ σῆς εὐδοκίας, τοῦ πληρωθῆναι εἰς ὑμεῖς τὴν εὐδοκίαν καὶ τὴν βουλὴν αὐτοῦ.

Πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν, ἵνα γένησθε ἀμεμπτοὶ καὶ ἀκέραιοι, τέκνα Θεοῦ ἀμώμητα, ἐν μέσῳ γενεῆς σχολιαῖς καὶ διςτραμμένῃς, ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, εἰς καύχημα ἡμεῖς, εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα.

« Χωρὶς γογγυσμῶν. » Ὁ γὰρ γογγύζων, ἀχαριστεῖ τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ ἀχαριστῶν, δυσφημεῖ. Διαλογισμῶν δὲ, φησὶ, τὰς ἀμφιβολίας. Ἐντολῆς γὰρ Θεοῦ προκειμένης, οὐ δεῖ ἀμφισβητεῖν, ἀρὰ δεῖ ποιῆσαι ἢ μὴ ποιῆσαι, ἀλλὰ πάντα ποιεῖν. « Ἵνα γένησθε ἀμεμπτοὶ. » Ἵνα γένησθε, φησὶν, εὐκλειεῖς καὶ ἀπρόσκοποι καὶ ἀβέκτοι. « Ἐν μέσῳ γενεῆς. » Δεικνυσὶν ὅτι πολλοὶ ἦσαν οἱ πολεμοῦντες, καὶ πρὸς γογγυσμὸν ἐπάγοντες. Ἀλλὰ τοῦτο ἐνάρκτον, φησὶ, τὸ παρακινεῖσθαι μῆτε γογγύσαι, μῆτε εἰς ἀμφιβολίαν πεσεῖν ἢ διςτραμμένον. « Ἐν οἷς φαίνεσθε. » Ἐν οἷς σχολιαῖς καὶ διςτραμμένοι, ὡς φωστῆρες φαίνεσθε. Καὶ γὰρ ὡς περ εἰ φωστῆρες ἐν σκότει λάμπουσι, καὶ ὑμεῖς ἐν μέσῳ τῶν σκότει τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν λάμπετε. « Λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. » Τούτεστι, σπέρματα ζωῆς καὶ ἐφόδια ἔχοντες, ὥστε εἰλεγε, Γινωσκόμενοι ὅτι οἱ μετὰ τῶν ζήσομένων ἐστὲ τὴν ἀθάνατον ζωὴν. Ἐκεῖνα γὰρ, τῶν τεθυνησάντων εἰς τὴν ἀθάνατον θάνατον. « ὅτι καὶ ἐντεῦθεν εὐθὺς τὰς ἀμοιβὰς τῆς ἀρετῆς. » Εἰς καύχημα ἡμεῖς. Τοῦτο γὰρ οὐ μόνον ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς φέρει καύχημα, ὅτι τοιοῦτους ἐπαίδευσεν. « Ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον. » Ποῶν καύχημα ἔχετε, ὦ μακαρία ψυχὴ; Ὅτι οὐκ εἰς κενὸν, φησὶν, ἔδραμον, οὐδὲ ἐκοπίασα. Τούτεστιν, ὅτι οὐ μάταια καὶ ἀνωφελῆς γέγονέ μοι ἡ εἰς ὑμεῖς διδασκαλία. Ἀλλὰ, εἰ σπένδομαι, τούτεστιν, εἰ καὶ ἀπεθνήσκω,

φησὶ, καὶ οὐ προσφείρειν ἡ θυσίαν ἐστὶν φησὶν. Οὐ τὰ λων, ἀλλὰ τὰ παραπαρὰ μὲς λυπεῖσθαι ἐπὶ καὶ θυσία πρὸς

Ἄλλ' εἰ κ' αὖ
τουρτὰ τῆς
πᾶσιν ὁμῶν.
συγχαίρετε

[ΦΩΤ.] Τὸ
ηγῆσαντο ἐκ
διὰ τὴν θυσίαν
τὴν ἱεροῦργον
Χαίρ' γὰρ διὰ
τῆς. Συγχαίρ' ἡ
ἀπαλαύετε με
καὶ συγχαίρ' ὅτι
ὅτι γίνεσθε ἐν
τῷ σπένδομαι
καὶ σπένδομαι
τῇ θυσίᾳ αὐτῇ
ὕποφαινεῖ ὁ
ὅδε τοῦτο ἀπὸ
τερον ἡγείσθαι
προκοπὴν καὶ
ἀν' ἐλυπηθῆναι
μὴτ' τὴν πίστιν
γίαν προσαγα
ἀπλῶς ἀν' ἡρε
καὶ θερμὸς καὶ
τοῦ; μαθητὰς
αὐτῶν ὡς θυσίαν
ἀγίαν τῷ Θεῷ
ὡς ἀληθῶς Χρῆ
γὰρ μάτῃν αἰ
οὕτως. Ἐπὶ
βλέψαι. Καὶ γὰρ
θυήσκω. « Ἀλλὰ
σμοῖς καὶ τὸ
αὐτῷ, ἀλλ' οὐ
πίστεως ὑμῶν
ὅν ὅτι ἐπὶ τῇ
τοῦ εἰς ὑμεῖς καὶ
θυσίᾳ. » Εἰ καὶ
καὶ συγχαίρ' ἡ
πίστεως ὑμῶν
θυσίαν καὶ λε
δὲ οὐχὶ ὑμεῖς, ἀ
λειτουργίαν πρὸς
μαί. Συγχαίρ' ὡς
ὡς θυσίαν καὶ
στῷ. Χαίρετε

σι, καὶ οἷον θυσίαν μάλλον καὶ σπονδὴν ἑμαυτὸν προσφέρειν Χριστῷ (τὸ γὰρ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀποθανεῖν, θυσίαν ἐστὶν αὐτοῦ προσενέγκαι Χριστῷ), χαίρω, σίν. Οὐ τοῦτο δὲ εἶπεν, ὡς νῦν ἀποθνήσκειν μέλλων, ἀλλὰ τὸ ὑστερον ἐσόμενον προεξηγείται, καὶ παραμυθίζεται τοὺς μαθητάς, δεικνὺς ὡς οὐ χρεῖται πεῖσθαι ἐπὶ τῇ τελευτῇ αὐτοῦ, ἥτις ὡς σπονδὴ θυσία προσάγεται Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ χαίρειν.

Ἄλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω σίν ὑμῖν. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε καὶ συχαίρετέ μοι.

[ΦΩΤ.] Τὸ χωρίον τοῦτο, ἡ ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξήσαντο ἐκκλησίαν, ἡ καὶ οὕτως Ἄλλ' εἰ καὶ θύομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, θεωροῦν ὡς ἀληθῶς. Ἐπεὶ γὰρ διδασκαλὸς, ἡ τῶν μαθητευθέντων τελειότης. Συγχαίρω δὲ, ὅτι καὶ αὐτοὶ τελειούμενοι χαρὰς ὑμῶν μεγαλύνετε. Ὡστε ἐγὼ μὲν διὰ τοῦτο χαίρω καὶ συγχαίρω ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς δὲ ὀφείλετε χαίρειν, γίνεσθε ἐν τελειότητι, καὶ συγχαίρειν ἐμοί, ὅτι ὁρᾷτε τὸν διδασκαλόν. Δοκεῖ δὲ ἴσως τό· Ἄλλ' εἰ καὶ σπένδομαι, ἐκείνην παρρησίαν, ὅτι εἰ μὴ ἐπὶ θυσίᾳ αὐτῶν ἐσπένδεται, ἐλπίσθη. Τοῦτο γὰρ ὁρᾷται ὁ τοῦ λόγου σχηματισμός. Καὶ φαμεν, ὅτι ἐπὶ τοῦτο ἀποκρίν. Εἰ γὰρ αὐτὸς προέφη ἀναγκαῖον ἡγεῖσθαι τὸ ἐπιμένειν αὐτὸν τῇ σαρκὶ διὰ τὴν ὑποκοπὴν καὶ τὴν τελειώσιν τῶν μαθητῶν, πάντως ἐλπιέσθαι ὑμῶν, ἐκείνους μὴ πῶς τελειώσας, καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν ὡς θυσίαν ἔχον καὶ λειτουργίαν προσάγειν τῷ Χριστῷ. — Καὶ ἄλλως δέ. Οὐχ ὡς ἂν ἡρεῖτο θύεσθαι, εἰ μὴ ἐφ' ᾧ σπουδαῖος θερμὸς κήρυξ τῆς πίστεως, γέγονε, καὶ ἐφ' ᾧ μαθητὰς οὕτως κατήρτισεν, ὥστε δύνασθαι ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν τὴν πίστιν προσάγειν τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ διὰ ταῦτα θύμενος, οὗτος ἀληθῶς χαίρει καὶ ἀγάλλεται θύμενος. Οὐδεὶς μάρτην ἀρετῆς σφάττεσθαι. — Διηγεῖται δὲ καὶ ὡς ἔπινδομαι νῦν τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς θύσεσι. Καὶ γὰρ ἀλλὰ φησὶ, «Καθ' ἡμέραν ἀποσχω». Ἄλλ' εἰ καὶ θύομαι, φησὶ, τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς θύσεσι (θεσμὰ γὰρ περιέκειτο ᾧ), ἀλλ' οὖν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν χαίρω, καὶ ἐξῆς. — Ἡ καὶ οὕτως Ἄλλ' ὅτι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, τοῦτέστιν, ἐνεκεν ὑμῶν καὶ εἰς ὑμᾶς κηρύγματος, χαίρω, καὶ ἐξῆς. Ἐπὶ τῇ λειτουργίᾳ. Εἰ καὶ τελευτῶ, φησὶ, καὶ σπένδομαι, χαίρω καὶ συγχαίρω ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, τοῦτέστι, χαίρω ὅτι καὶ ὑμεῖς ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν προσφέρω Χριστῷ· μάλλον ὑμῶν, ἀλλὰ τὴν πίστιν ὑμῶν, ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν προσφέρω. Χαίρω οὖν, ὅτι ἐγὼ σπένδομαι καὶ συγχαίρω δὲ καὶ ὑμῖν, ὅτι τὴν πίστιν ὑμῶν θυσίαν καὶ λειτουργίαν προσφέρειν μέλλω Χριστῷ. Χαίρετε καὶ συχαίρετέ μοι. Ἐπὶ μὲν τῇ

A est, quanquam moriar, et veluti victimam meipsum sim oblaturus Christo (nam pro Christo mori, est seipsum victimam offerre Christo), gaudeo, ait. Non dixit autem hoc quod nunc sit moriturus, sed quod postmodum futurum est prænuntiat, et antea discipulos consolatur : ostendens quod non oporteat contristari ob mortem ipsius, qui tanquam sacrificium et oblatio offertur Christo, sed potius gaudere.

II, 17, 18. Quinetiam si immolor super sacrificio et oblatione fidei vestræ, gaudeo et congaudeo omnibus vobis. Ob idipsum autem et vos gaudete ac congaudete mihi.

Particula hæc aut intelligenda est sicut maiores nostri interpretati sunt, aut hoc etiam modo : Quinetiam si immolor super hostia sacrificioque fidei vestræ quam in sacrificium obtuli Deo, gaudeo re vera : nam præceptoris gaudium est perfectio discipulorum : congaudeo vero quod et vos perfecti maximo fruamini gaudio. Itaque ego quidem propter hoc gaudeo et congaudeo vobis. Et vos autem gaudere debetis, quod in perfectione sitis : et congaudere mihi, quod præceptorem exhiberaveritis. Fortassis autem dictum illud : « Quinetiam si immolor, » benevolentiam præ se ferre videtur ; quod si non ob sacrificium ipsorum immolatus fuisset, certe contristatus fuisset. Nam hoc subindicat series sermonis. Et dicimus quod hoc absurdum non est. Si enim ipse prædixit se magis necessarium ducere, ut in carne permaneret propter profectum et perfectionem discipulorum, omnino sane contristatus fuisset, si immolatus fuisset prius quam perfectos eos reddidisset : neque fidem ipsorum 87 tanquam victimam et oblationem Christo offerre potuisset. — Præterea et alio modo : Non simpliciter immolari elegit, nisi quia probus et fervens fidei prædicator erat : et quia discipulos adeo perfecerat, ut posset ipsorum fidem tanquam sacrificium ac oblationem Deo offerre. Nam qui propter hæc immolatur, hic vere gaudet et exultat immolatus. Nullus enim frustra elegit jugulari. — Potest autem et hoc modo dici : Immolor nunc tentationibus et afflictionibus. Siquidem alibi ait : « Quotidie morior »¹⁵. Sed quanquam tentationibus et afflictionibus, inquit, immolor (nam vinculis constrigebatur), attamen ob sacrificium et oblationem fidei vestræ gaudeo, etc. — Aut hoc quoque modo : At certe ob sacrificium, id est, propter vos et prædicationem erga vos, gaudeo, etc. « Super sacrificio. » Quanquam moriar, inquit, et immoler, gaudeo et congaudeo super sacrificio et oblatione fidei vestræ : hoc est, gaudeo quod etiam vos tanquam sacrificium et oblationem offeram Christo : imo potius non vos, sed fidem vestram tanquam sacrificium et oblationem offeram. Gaudeo ergo quod ego immoler ; congaudeo autem et vobis quod fidem ve-

stram tanquam sacrificium et oblationem Christo sim oblaturus. «Gaudete et congaudete mihi.» Ob fidem vestram gaudete : quia vero offerendus sum congaudete mihi.

CAPUT IV.

De Timotheo et Epaphrodito, quos misit ad illos.

II, 19-24. Spero autem in Domino Jesu me Timotheum brevi missurum vobis, ut et ego læto sim animo, cognito statu vestro. **88** Neminem enim habeo pari mecum animo præditum, qui germane res vestras curaturus sit. Nam omnes quæ sua ipsorum sunt querunt, non quæ Christi Jesu. Porro probationem ejus nostis, quod mecum veluti cum patre filius servierit in Evangelium. Hunc igitur spero me missurum mox ubi videro mea negotia. Confido autem in Domino quod et ipse brevi venturus sim.

Ipsam quoque Timothei missionem voluntati Jesu Christi attribuit. «Ut et ego læto sim animo.» Quemadmodum, inquit, vos læto estis animo cognitis quæ circa me aguntur, quod ad profectum venerit Evangelium, et quod inimici pudore affecti sint, subdolis eorum commentis ad bonum mihi commutatis : ut et ego læto ac alacri sim animo, cognitis quæ circa vos aguntur. «Neminem enim habeo pari mecum animo præditum.» Poteram, inquit, et alium mittere, attamen qui ita vos adjuvet et curet quæ vestra sunt, nullum habeo alterum. Pari enim animo erat ut Paulus, et similiter ipsorum curam habebat etiam Timotheus. «Nam omnes quæ sua ipsorum sunt querunt.» Hoc est, propriam quietem. Nullus enim, inquit, ad id quod Christo gratum est vobisque expedit, facile veliit tam longa mitti prædicatione usque ad vos. Hoc autem dicit non ut alios vituperet, sed ut Timotheum collaudet, nosque doceat ne in paria incidamus. Animadvertite tamen, quod is qui requiem querit aut propriam tantum utilitatem, is non querit quæ Christi sunt. «Quod mecum veluti filius cum patre.» Non est, inquit, vobis opus ut a me discatis : præter hoc enim quod mihi subiectus fuit, etiam ad prædicationem servivit. Merito autem ipsum commendat : idque ideo ut ipsum in honore habentes, magis audiant, magisque illis prosit. «Mox ut videro mea negotia.» Confestim, inquit, ut videro quem sortientur res meæ terminum. «Confido autem in Domino.» Non idcirco Timotheum mitto quasi non sim ipse venturus, sed ut interim læto sim animo, cognito statu referat, et nihil a seipso loquatur.

89 II, 25-27. Sed operæ pretium arbitratus sum Epaphroditum fratrem et adiutorem ac commilitonem meum, vestrum autem apostolum ac ministrum in necessitate mea mittere ad vos. Quandoquidem desiderabat omnes vos, anxius animi propterea quod audissetis ipsum infirmatum fuisse. Siquidem ita infirmus fuit, ut vicinus esset morti : sed Deus misertus est illius : et non illius tantum, sed et mei : ne maerorem super maerorem haberem.

A πιστοι υμων χαίρετε, ἐφ' ὅς δὲ σπένδεσθαι μέλλω, συγχαίρετέ μοι.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ Τιμοθέου καὶ Ἐπαφροδίτου, οὓς ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς.

Ἐλπίζω δὲ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα καὶ ἐγὼ εὐφυνῶ γινῶς τὰ περὶ ὑμῶν. Οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσοφύχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Οἱ πάντες γὰρ τὰ ἐαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Τὴν δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκετε, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον οὐκ ἔδούλευσεν εἰς τὸ εὐαγγέλιον. Τοῦτον μὲν οὐκ ἔλπίζω πέμψαι ὡς ἂν ἀπίδω τὰ περὶ ἐμὲ ἐξ αὐτῆς. Πέποιθα δὲ ἐν Κυρίῳ ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσεται.

Καὶ τὸ πέμψαι Τιμόθεον, τῇ γνώμῃ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνατίθηναι. «Ἵνα καὶ ἐγὼ εὐφυνῶ.» Καθὼς, φησὶν, ὑμεῖς εὐφύγετε μαθόντες τὰ κατ' ἐμὲ, ὅτι τε εἰς προκοπὴν ἦλθε τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι οἱ ἐχθροὶ κατηργήθησαν, τῶν κατασκευασμάτων αὐτῶν εἰς ἀγαθὴν ἔμολ περιτραπέντων. «Ἵνα καὶ ἐγὼ εὐφυνῶ, καὶ εὐθυμῶ, γινῶς τὰ κατ' ὑμᾶς.» Οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσοφύχον. «Ἠδυνάμην μὲν, φησὶ, καὶ ἄλλον πέμψαι, πλὴν οὕτως ὁμῶν ἀντισταθενόμενον ἢ μεριμνῶντα τὰ κατ' ἡμᾶς, οὐδ' ἕνα ἔχω ἕτερον. Ἰσοφύχιας γὰρ τὸ ὁμοίως Παύλου κῆδεσθαι αὐτῶν καὶ τὸν Τιμόθεον. «Οἱ πάντες γὰρ τὰ ἐαυτῶν ζητοῦσι.» Τοῦτέστι, τὴν ἰδίαν ἀνάπαυσιν. Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, εὐχερῶς πρὸς τε τὸ τῷ Χριστῷ δοκοῦν καὶ τὸ ὑμῶν συμφέρον, εἴποιτο τοσαύτην ἀποδημίαν στεῖλαισθαι τὴν ἄχρις ὑμῶν. Τοῦτο δὲ φησὶν, οὐ τοὺς ἄλλους λοιδωρῶν, ἀλλὰ τὸν Τιμόθεον ἐγκωμιάζων, καὶ ἡμᾶς διδάσκων μὴ τοῖς ἰσοῖς περιπσεῖν. Πλὴν ὅρα, ὅτι ὁ ἀνεσιν ζητῶν, ἢ τὸ οἰκεῖον μόνον συμφέρον, οὐ τὰ Χριστοῦ ζητεῖ. «Ὅτι ὡς πατὴρ τέκνον.» Οὐ δεῖξθε, φησὶ, παρ' ἐμοῦ μαθεῖν, ὅτι μετὰ τοῦ ἔμοι ὑποπετάχθαι, ἐδούλευσεν εἰς τὸ κήρυγμα. Παρατίθεται δὲ αὐτὸν εἰκότες, καὶ τοῦτο διὰ ἐκείνων συμφέρον, ἵνα ἐντιμὸν ἔχοντες αὐτὸν, πλέον ἀκούσωσι καὶ πλέον ὠφελήθωσιν. «Ὡς ἂν ἀπίδω τὰ περὶ ἐμὲ.» Ὅταν ἴδω, φησὶν, εἰς πόσον ἤξει τὰ κατ' ἐμὲ πέρας. Ἐξαυτῆς. Εὐθὺς. Πέποιθα δὲ ἐν Κυρίῳ. «Ὅχι ὡς μὴ ἐρχόμενος, φησὶ, τὸν Τιμόθεον πέμπω, ἀλλ' ἵνα ἐν τῷ μέσῳ χρόνῳ εὐφυνῶ, γινῶς τὰ περὶ ὑμῶν. Ὅρα δὲ πῶς πάντα τῷ Θεῷ ἀνατίθῃ, καὶ οὐδὲν ἀφ' ἐαυτοῦ λαλεῖ.

vestro. Considera vero quomodo omnia ad Deum

Ἀναγκαιὸν δὲ ἡγησάμην Ἐπαφροδίτου τὸν ἀδελφόν καὶ συνεργόν καὶ συνστράτιόν μου, ὁμῶν δὲ ἀπόστολον, καὶ λειτουργόν τῆς χρείας μου πέμψαι πρὸς ὑμᾶς· ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς καὶ ἀδημονῶν διδοὶ ἠκούσατε ὅτι ἡσθέρησε παρακλησιῶν θανάτῳ, ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἡλῆσεν, οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ, ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπην σχῶ.

Μα
Θεον,
στρα
γὰρ
ἐν κυ
ἀπὸς
αὐτοῦ
Διὸς
συργῆ
ἀγάπῃ
μονὴν
καὶ ἰ
ἀρρώ
ἐν οὐ
ἀλλ'
Τιμόθ
πῶς ο
ἡλῆσθ
κὴν τῶ
καλεῖ,
τί δὲ ὁ
τίον,
ἔπειν λ
αἰτίαν
σφαρλ
« Ἀλλ'
ὡς τῇ
μὴ λύπ
αὐτοῦ,
λύπην
θανάτο
per ma
qui a n
qui seq
Σπου
τες αὐ
Προσδ
χαράς,
διὰ τὸ
παραβο
ὁμῶν ὁ
« Πά
ὕλανε
ῶ. » Ἐ
οὐκ εἰπ
ἀλυπότε
ὑπὲρ τῶ
πίστεως
δέχεσθε
τὸν Κύρ
του; ἐν
δι' ὑμᾶς
μισθός.
ἀπαιθών
τὴν χρε
πολλῶν
τινι, ἀλλ
ὅν Ἐπα
καὶ συν

Μετὰ ἐπαίνων καὶ τοῦτο ποστέλλει ὡς τὸν Τιμόθεον, διὰ τὴν ἐκεῖ γεγραμμένην αἰτίαν. « Καὶ συστρατιωτῶν μου. » Τοῦτο μείζον τοῦ συνεργού. « Ἐν γὰρ καὶ ἐν ψιλοῖς συνεργεῖν· ὁ δὲ συστρατιωτῆς, ἐν κινδύνοις καὶ πειρασμοῖς συνεργεῖ. » Ὑμῶν δὲ ἀπόστολος· καὶ λειτουργὸς τῆς χρείας μου. » Δι' αὐτοῦ γὰρ ἦσαν αὐτῷ τὰ πρὸς χρείαν πέμψαντες. Διὸ Ἀπόστολον ἐκεῖνων, καὶ τῆς οἰκείας χρείας λειτουργὸν αὐτὸν καλεῖ. « Ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν. » Τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, εἰς σύστασιν προτίσχεται. « Καὶ ἀδελφόν μου. » Ἡδὴ μόναι εἰδῶς, οὐ φιλεῖται παρ' ὧν, καὶ διὰ τοῦτο γινώσκων, ὅτι λύπηθήσεθε ἐπὶ τῇ ἀββάστει αὐτοῦ. « Καὶ γὰρ ἡσθένησε. » Δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀμελήσας ἡγήγησε πέμψαι τινὰ πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἠναγκάσθη. Ὁ γὰρ Ἐπαφρόδιτος ἡρόδωτος. Τιμόθεον δὲ τὸν καὶ ἔλθειν δυνάμενον, μόνον εἶχε, πῶς οὖν ἀπέστειλεν ἄν αὐτόν; « Ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤλεησε. » Τί ἐροῦσιν οἱ αἵρετικοί, οἱ λέγοντες κακὸν τὸν κόσμον; Ἰδοὺ γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἔλεον Θεοῦ καλεῖ, τὸ ἐλθεῖναι τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐν τῇ ζωῇ. Διὰ τί δὲ οὕτως; (τοῦτο γὰρ ὡς πρὸς Χριστιανούς ζητητέον, εἰ τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι καλόν), ἔλεον λέγει τὴν ἐνταῦθα ζωὴν; Καί φαμεν, ὅτι δι' ἡν αἰτίαν ἄνω εἶπεν, Ἀναγκασιότερον δὲ τὸ ἐπιμεῖναι τῇ σαρκὶ δι' ὑμᾶς, διὰ ταύτην καὶ νῦν τοῦτό φησιν. « Ἀλλὰ καὶ ἐμεῖ. » Ὅρα πῶς αἰδέσιμον αὐτὸν ποιεῖ, ὡς τῇ ἐκείνου ὑγίειᾳ ἐαυτὴν ἡλεῆσθαι λέγειν. « Ἵνα μὴ λύπῃ ἐπὶ λύπῃ σῶ. » Πρὸς τῇ ἀπὸ τῆς ἀββάστιας αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου, τοιῦσιν, ἵνα μὴ λύπῃ τὴν τῆς ἀββάστιας αὐτοῦ, ἐπὶ λύπῃ τὴν τοῦ θανάτου κρατήσω.

per mœrorem haberem. » Nempe 90 præter eum qui a morte processit. Hoc est, ne dolorem qui fuerat ex ejus ægritudine, haberem una cum dolore qui sequeretur ex ejus morte.

Σπουδασιότερος οὖν ἐπαίψα αὐτὸν, ἵνα ἰδόντες αὐτὸν πάλιν χαρήτε, κατὰ ἀλυπότερος ὦ. Προσδέχεσθε οὖν αὐτὸν ἐν Κυρίῳ μετὰ πάσης χαρᾶς, καὶ τοὺς τοιοῦτους ἐντίμους ἔχετε, ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἡγήγησε, παραβουλεύσάμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα πληρώσῃ τὸ ὅμῳ ὑστερήμα, τῆς πρὸς μὲν λειτουργίας.

« Πάλιν χαρήτε. » Μὴ μόνον ἐκ τῆς ἀκοῆς ὅτι ὑγίανεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς θέας. « Κατὰ ἀλυπότερος ὦ. » Ἐάν γὰρ ὑμεῖς χαρήτε, καὶ ἐγὼ χαίρω, ἀλλ' οὐκ εἶπε, Χαίρω, ἀλλ' οὐδὲ ἄλυπος· ἔσμαι, ἀλλὰ ἀλυπότερος, δεικνύς, ὅτι οὐδέ ποτε ἦν χωρὶς λύπης τῆς ὑπὲρ τῶν μαθητῶν, καὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ πολέμου τῆς πίστεως. Ὑπὲρ γὰρ τῆς ἐλπίδος· αἰετῆχαίρε. « Προσδέχεσθε οὖν αὐτόν. » Δέξασθε οὖν αὐτόν, ἢ διὰ τὸν Κύριον, ἢ Θεοῦ θέλοντος. « Καὶ τοὺς τοιοῦτους· ἐντίμους ἔχετε, » οὐ δι' αὐτοὺς ἐκείνους, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς τοὺς δεχομένους, ἵνα πλεονάσῃ ὑμῶν ὁ μισθός. « Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ. » Οὗτος ἀπελθὼν ἐν τῇ Ρώμῃ ἐν τῷ ἀποκομιζέειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν τῷ Παύλῳ, εἰκὸς ὅτι εὗρεν αὐτὸν ἐν πολλῷ κινδύνῳ, ὡς μὴδὲ τὸ ἐγγίζειν αὐτῷ, ἐπιεσθαι τινα, ἀλλὰ καὶ κινδύνον εἶναι τοῖς ἐντυγχάνουσιν. Ὁ οὖν Ἐπαφρόδιτος τοιοῦτο κινδύνον καταφρονήσας, καὶ συνέτυχε, καὶ τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἔδωκε, καὶ

A Hunc etiam cum laudibus misit quemadmodum et Timotheum, propter scriptam ibi causam. « Ac commilitonem meum. » Hoc magis est, quam esse adjutorem. Contingit enim ut etiam in minimis sit adjutor, commilito vero in periculis et afflictionibus adjutor est. « Vestrum autem apostolum ac ministrum in necessitate mea. » Nam per ipsum necessaria miserant : ideo apostolum illorem, ac ministrum suæ necessitatis appellat. « Quandoquidem desiderabat. » Charitatem illius in commendationem proponit. « Anxius animi. » Anxius, inquit, animo erat sciens quod a vobis amaretur, et propterea cognoscens quod mœrore afficeremini ob illius ægritudinem. « Siquidem ita infirmus fuit. » Ostendit quod non negligentia torpuerit, dum nullum ad ipsos mitteret, sed necessitate detentus sit. Nam Epaphroditus ægrotabat; Timotheum, etsi ad eos proficisci potuisset, solum habebat, quomodo ergo ipsum mittere potuisset? « Si Deus misertus est illius. » Quid dicent hæretici, qui asserunt malum esse mundum? Ecce enim Apostolus misericordie Dei fuisse dicit quod Epaphroditus in vita sineretur. Quamobrem autem presentem vitam ait omnino esse misericordie (nam hoc tanquam apud Christianos querendam est), si dissolvi et esse cum Christo melius erat? Et dicimus, quod ob causam qua superius dixit : Manere in carne magis necessarium est propter vos, ob eandem nunc quoque istud dicit. « Sed et me. » Vide quam reverendum illum reddat, cum ipsius sanitate Dominum sui misertum fuisse dicit. « Ne mœrorem super

B qui ortus fuerat ab illius ægritudine, etiam eum qui mortuus fuerat ab illius ægritudine, etiam eum qui sequeretur ex ejus morte.

C II, 28-30. Studiosius itaque misi illum, ut cum videretis illum demum gaudeatis, et ego magis vacem mœrore. Excipite igitur illum in Domino cum omni gaudio : et qui ejusmodi sunt, eos in pretio habetote : quoniam propter opus Christi eo accessit, ut mortui proximis fuerit : non habita ratione vitæ, ut suppleret id quod in vestro erga me officio fuit diminutum.

« Denuo gaudeatis. » Non ex audita tantum quod sanatus sit, verum etiam ex aspectu. « Et ego magis vacem mœrore. » Nam si vos gaudetis, et ego gaudeo : sed non dixit Gaudeo, imo neque simpliciter dixit, Sine mœrore ero, sed magis vacem mœrore, ostendens quod propter discipulos nunquam doloris expers erat, qui etiam oriebatur ob bellum adversus fidem. Nam propter spem semper gaudebat. « Excipite igitur illum in Domino. » Illum itaque suscipite aut propter Dominum, aut quia Dei voluntas est. « Et qui ejusmodi sunt, eos in pretio habetote. » Non propter illos ipsos, sed propter vos qui suscipitis ut exuberet vestra merces. « Quoniam propter opus Christi. » Cum hic abiisset ad urbem Romam, ut quæ necessaria erant Paulo deferret, verisimile est quod ipsum in magno periculo invenerit : cum autem ne ad eum quidem accedere cuicquam licitum aut permissum esset,

imo et periculum his esset qui assequerentur : Epaphroditus postposito huiusmodi periculo et congressus est, et dedit quæ necessaria erant, ipsique ministrabat : id autem vocat opus Domini ; quod enim me, inquit, refocillat, non propter me hoc facit, sed propter Dominum. — Propter opus Christi. Recte opus Christi vocat. Si enim qui discipulos suscipit, ipsum suscipit Christum, ait enim : « Qui vos suscipit, me suscipit » ; etiam qui in aliquo discipulis ministrat, Christo ministrat. Præterea et alio modo opus Christi est, quia præcepti Christi est propriam animam pro amicis ponere : quod si pro amicis, quanto magis pro præceptoribus ! « Non habita ratione vitæ. » **91** Quid enim, inquit, et si Deus inopinato modo illum servavit, ipse tamen vitæ rationem non habuit, sed in periculum seipsum conjecit. « Ut suppleret. » Misistis, ait, quæ ad meam necessitatem opportuna erant, et mei qui absens eram meministis, et charitatem demonstratis. Reliquum igitur toti operi fuit, ut ego quæ missa erant reciperem, et hoc solum defuit. Hic itaque reliquum quod obsequio erga me diminutum erat, supplevit, non habita ratione vitæ. Ostendit autem quod his etiam qui miserunt, merces erit, licet ut completeretur opus quod secundum Deum erat, Epaphroditus hic suppleverit. Cum autem dixerit : Quod ex vobis deerat, et officium, obligationem ostendit imminere his qui in securitate sunt, ut illis mittant qui sunt in periculis. Hoc autem ait ipsos in officio continens, ac ostendens ut quod debitum est compleatur.

CAPUT V.

De spirituali vita, quæ non degitur tanquam in carne, quæ est imitatio mortis Christi.

III, 1-4. Quod superest, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem scribere vobis, me quidem certe non piget, vobis autem intum est. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deum colimus, et gloriamur in Christo Jesu, et non confidimus in carne : quanquam et ego habeo quo in carne confidam.

Nam si ego, inquit, nunc non moriar, et Evangelium ad augmentum veniat, ac inimici pudore suffundantur, gaudere debetis in Domino. Nam quæ accidunt, ad gloriam vergunt Domini Jesu. — Præterea, si apostolus Epaphroditus vos recreavit, rursumque ad vos missus est, et ego a mœrore ob ipsum sumpto liberatus sum, vestraque diminutio in officio suppleta est, **92** gaudere debetis gaudio spirituali dignoque Domino. « Videte. » Erant qui non facile cognosci poterant. Ideo ait : Videte, hoc est, investigate, vosmetipsos servate. « Canes. » Erant nonnulli ex Judæis, nempe credentes, qui una cum fide Judaismum etiam commiscebant et prædicationem corrumpabant, quos canes appellat. Canes vero dicebantur interdum ethnici, eo quod Deum ignorarent. Nam et canes in eum quoque la-

A διχόναι· αὐτῷ. Ἔργον δὲ Κυρίου καλεῖ τὸ τοιοῦτον. Ὁ γὰρ ἐμὲ, φησὶν, ἀναπαύων, οὐ δὲ ἐμὲ τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ διὰ τὸν Κύριον. — « Διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ. » [ΦΩΤ.] Καλῶς ἔργον αὐτὸ Χριστοῦ καλεῖ. Εἰ γὰρ ὁ δεχόμενος τοὺς μαθητάς, αὐτὸν δέχεται τὸν Χριστόν, « Ὁ γὰρ δεχόμενος ὑμᾶς, φησὶν, ἐμὲ δέχεται, » καὶ ὁ ὑπηρετῶν ἐν τινι τοῖς μαθηταῖς, Χριστῷ ὑπηρετεῖ. Καὶ ἄλλως δὲ ἔργον ἐστὶ Χριστοῦ, ὅτι ἐντολῆς ἐστὶ Χριστοῦ, τὸ τιθέναι ὑπὲρ τῶν φίλων τὴν ἰδίαν ψυχὴν. Εἰ δὲ ὑπὲρ φίλων, πόσω μᾶλλον ὑπὲρ διδασκάλων ; « Παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ. » Τί γὰρ εἰ ὁ Θεὸς αὐτόν, φησὶν, ἐσωσεν ἐκ παραδόξου ; Πλὴν αὐτὸς παραβουλεύσατο, καὶ εἰς κίνδυνον ἐβρίβην ἑαυτόν. « Ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα. » Ἀποστείλατέ μοι, φησὶ, τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν, καὶ ἐμνησθητέ μου ἀπόντος, καὶ τὴν ἀγάπην ἐδείξατε. Ἐλείπετο τοίνυν τῷ παντὶ ἔργῳ, καὶ τὸ ἀπολαβεῖν με τὰ ἀποσταλμένα, καὶ τοῦτο ὑστέρησε μόνον. Οὗτος τοιγαροῦν τὸ περιλιμπανόμενον ὑστέρημα εἰς τὴν ἐμὴν λειτουργίαν ἐπλήρωσε παραβουλεύσάμενος τῇ ψυχῇ. Δείκνυσσι δὲ ὅτι ὑπὲρ τούτου καὶ τοῖς ἀποστολισσίν ἐσται μισθός, εἴ γε τὸ ἐλλείπον τοῦ ἀπαρτισθῆναι τὸ κατὰ Θεὸν ἔργον, οὗτος προσανεπλήρωσεν ὁ Ἐπαφρόδιτος. Εἰπόντων δὲ, Τὸ ὑμῶν ὑστέρημα καὶ λειτουργίας, ἐδείξεν ὀφειλόμενον τὸ ἀποστελλέσθαι παρὰ τῶν ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντων, τοῖς ἐν κινδύνῳ οὖσι. Τοῦτο δὲ φησι, καταστέλλων αὐτοὺς καὶ δικυὺς χρεός· πεπληρωμέναι.

C

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Περὶ πνευματικοῦ βίου τοῦ μὴ ὡς ἐν σαρκί, ὃ ἐστὶ μίμησις θανάτου Χριστοῦ.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, χαίrete ἐν Κυρίῳ, τὰ αὐτὰ ἡρᾶσιν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρόν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Βλέπετε τοὺς κύνες, βλέπετε τοὺς κακούς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν. Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες, καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες, καίπερ ἐγὼ ἔχωρ πεποιθέντων ἐν σαρκί.

Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, οὐ τεθνήξομαι νῦν, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ἐπίδοσιν ἔλθῃ, καὶ οἱ ἐχθροὶ κατασχυνοῦνται, χαίρειν ὀφείλετε ἐν Κυρίῳ. Τὰ γὰρ συμβάντα, εἰς ὄψαν συνταίει τοῦ Κυρίου. — [ΦΩΤ.] Καὶ ἔτι, εἰ ὁ ἀπόστολος ὑμᾶς ἀνέβρωσε, καὶ ἀπεστάλη πάλιν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ τῆς ἐπ' αὐτῷ λύπης ἀπῆλλαγμα, καὶ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀναπληρωται, χαίρειν ὀφείλετε χαρὰν πνευματικὴν καὶ ἀξίαν Κυρίου. « Βλέπετε. » Ἦσαν δυσδιάγνωστοι. Διὸ φησι, Βλέπετε, τούτῃ, τρεῖς ταυτοὺς καὶ φυλάττεσθε. « Τοὺς κύνες. » Ἦσαν ἀπὸ Ἰουδαίων τινὲς· δῆθεν πιστοί, οἱ μετὰ τῆς πίστεως καὶ τὸν Ἰουδαϊσμόν ἀνεμίγνουν, καὶ διεφθείρου τὸ κήρυγμα, οὗς κύνες καλεῖ. Κύνες δὲ ποτε οἱ ἐθνικοὶ ἔλεγοντο, διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὸν Θεόν. Καὶ γὰρ καὶ οἱ κύνες καὶ τὸν διδόντα ὀλακτοῦσι. Νῦν δὲ οὗτοι κύνες (οἱ γὰρ

¹⁴ Matth. x, 40.

τὸν ὕδιν ἀρνούμενοι, οὐδὲ τὸν Πατέρα (σαῖν), ἢ διὰ τὸ ἀναίσχυντον, ἢ ὡς περ ἐπιστρέφοντες· εἰς τὸ ἴδιον ἐξέφρασμα, ἢ διὰ τὸ λαθραῖον ἤσαν. «Τοὺς κακοὺς ἐργάτας.» Ἐργάζονται μὲν γὰρ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ κακῷ. Τὰ γὰρ καλῶς φυτευθέντα ἀνασπῶσι· τὴν κατατομήν. «Τοὺς περιτεμνόμενους» φησὶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔτι νομίζω· ἐγίνετο παρὰ Ἰουδαίους ἡ περιτομή (ἢ γὰρ νομὴ νῦν ἔστι τῷ πνεύματι περιτέμνεσθαι τὴν ψυχὴν) κατατομήν αὐτὴν ἐκάλεσε, δηλῶν ὅτι οὐδὲν ἑτερόν ἐστὶν ἢ περιτομή, ἢ σώματος κατατομή. Τῆς γὰρ ἀληθείας ἐλθούσης, ἀνάγκη τοὺς τύπους ἀργεῖν. Ἡ δὲ τὴν περιτομήν κηρύττοντες, κατατέμνουν περὶ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. «Οἱ πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες.» Οἱ πνευματικῶς τῷ Θεῷ λατρεύοντες, καὶ πνευματικῶς περιτεμνόμενοι. Ἄλλως γὰρ οὐδε λατρεύειν δύναται τις. «Καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.» Ὅρα πῶς τὴν διαφοράν ἰδεῖς. Ποῖον γὰρ ἄμεινον, Χριστῷ παποιθῆναι, ἢ σαρκί; δηλονότι τῷ Χριστῷ. Οὐκοῦν ἀληθὴς ἐστὶν ἡμῶν ἡ περιτομή, τῶν ἐν Χριστῷ καυχωμένων, καὶ οὐ τῶν ἐν σαρκί. Καίπερ ἐγὼ. «Εἰ ἐβουλόμην, φησὶ, καυχῆσθαι ὡς περ ἔκαίνον, ἔχω μᾶλλον παποῖθῃσιν καὶ ἐν σαρκί. Ὅσον ἡδυνάμην καὶ ὡς ἔκαίνον ἐπὶ τῇ τῆς σαρκὸς μου περιτομῇ καυχῆσθαι καὶ πλέον ἔκαίνον.» Ἐχων παποῖθῃσιν. «Εἰ ἦν ἐξ ἐθνῶν ὁ Ἀπόστολος, ἔχεν ἂν τις εἰπεῖν τοῦτο, ἐξουτελλίζειν αὐτὸν τὴν περιτομήν τὴν τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἀπεστειρημένον τῆς αὐτῶν εὐγενείας. Νῦν δὲ φησι· Καίπερ ἔχων παποῖθῃσιν καὶ ἐν σαρκί, ταῦτα λέγω, οὐκ ἐπειδὴ καύχῃς ἦν αὐτῷ αὕτη· (τοῦτο γὰρ ἡ παποῖθῃς), ἀλλὰ δι' ἐκείνους οὕτως εἶπε. «Καὶ ἐν σαρκί.» Ἐχων μὲν, φησὶν, ἐν Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ τὴν δοκοῦσαν ἐν σαρκί ἔχω. Διὸ οὐ φέγω αὐτοὺς ὡς ἀπεστειρημένους τῆς κατὰ σάρκα εὐγενείας.

93 «Etiam in carne.» Habeo in Christo, inquit, sed et eam quæ videtur esse in carne habeo. Non ergo ipsos vitupero quod

Εἰ τις δοκεῖ ἄλλος παποῖθῃσιν ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον, περιτομῇ ὀκταήμερος ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμὴν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τὴν Ἑκκλησίας, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ, γενόμενος ἀμωμος.

Καλῶς τὸ, Δοκεῖ· ἢ ὡς οὐκ ἐχόντων τοσαύτην παποῖθῃσιν ἐκείνων, ὅτιν αὐτὸς ἔχει, ἢ ὡς τῆς ἐν σαρκί παποῖθῃσιν, μηδὲ οὕσης κυρίως παποῖθῃσιν. Εἶπε δὲ· Ἄλλος, δεικνύς ὡς οὐκ ἂν ποτε εἰς τοὺς λόγους τοὺτους ἐλήλυθεν, εἰ μὴ ἄλλοι εἰς τὴν σάρκα παποῖθῃσιν, εἰς τοῦτο αὐτὸν ἤγαγον. Ὅρα δὲ πῶς ἀνωσύμως αὐτῶν καθάπτεται, φοβούμενος μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιῆσιν. «Περιτομῇ ὀκταήμερος.» Τὸ τίμιον παρ' αὐτοῖς τέθεικε πρῶτον, τὴν περιτομήν. Ὅρα δὲ πόσην σωματικὴν εὐγένειαν λέγει, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς τούτων αὐτὸν ἀπεστειρημένον, λέγειν ἅπερ εἰρηκεν. Ἄλλως γὰρ κατηγοροῦντο, ἐκείνου φέγοντος· τὰ παρ' αὐτοῖς, τοῦ μάλιστα πάντα ἐχόντος, καὶ φησι, περιτομῇ ὀκτῆ-

A trant qui aliquid tribuit. Nunc autem hi canes dicuntur (qui enim Filium negant neque Patrem noverunt¹¹) aut propter impudentiam, aut quemadmodum hi qui ad proprium revertuntur vomitum, aut eo quod occulte mordeant. «Malos operarios.» Etenim operantur quidem, sed ad malum. Nam quæ recte plantata sunt evellunt. «Concisionem.» Circumcisos dicit. Sed quoniam nondum facta erat apud Judæos vera et legitima circumcisio (siquidem ea est nunc legitima ut per Spiritum anima circumcidatur), concisionem ipsam appellavit : indicans nihil aliud esse circumcisionem, quam corporis concisionem. Adveniente enim veritate, necesse est figuras cessare ac otiosas esse. Aut quia hi qui circumcisionem prædicant, conantur Ecclesiæ corpus concidere. «Qui spiritu Deum collimus.» Spiritualiter Deo servimus et spiritualiter circumcidimur. Nam alio modo non potest quisquam eum colere. «Et gloriamur in Christo Jesu.» Animadvertite quomodo excellentiam ostenderit. Utrum enim melius est in Christo considerare an in carne? manifestum est quod in Christo : vera igitur est nostra circumcisio qui in Christo confidimus et gloriamur, et non eorum qui in carne. «Quamquam et ego.» Si velim, inquit, quemadmodum illi gloriari, magis habeo et ego quo in carne considerem : hoc est, possem et ego sicut illi in circumcissione carnis meæ gloriari, et amplius quam illi. «Habeo quo confidam.» Si Apostolus ex gentibus oriundus fuisset, posset quisquam hoc dicere quod Judæorum circumcisionem elevaret seu attenuaret tanquam carens generositate ipsorum. Nunc autem ait : Quamquam habeam quo etiam in carne confidam, hæc dico, non quod hæc fuerit ipsi gloriatio (nam hoc indicat παποῖθῃσιν, hoc est, fiducia) sed propter illos ita locutus est. 93 «Etiam in carne.» Habeo in Christo, inquit, sed et eam quæ videtur

III, 4 6. Si quisquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego magis : circumcisus octavo die, ex genere Israel, de tribu Benjamin : Hebræus ex Hebræis, juxta legem Phariseus : juxta zelum persequens Ecclesiam, juxta justitiam quæ in lege est, factus irreprehensibilis.

Bene dicit, Videtur, aut quod non haberent illi tantam fidendi causam quantum ipse, aut quod fiducia quæ in carne est non sit proprie fiducia. Dixit autem : Alius, ostendens quod nunquam ad hos sermones devenisset, nisi alii qui in carne fiduciam habebant, ipsum ad hoc impulsissent. Animadvertite vero quomodo tacitis eorum nominibus objurgat, veritus ne nimium pudore ipsos afficeret. «Circumcisus octavo die.» Quod apud ipsos in pretio erat, primum posuit, nempe circumcisionem. Considera autem quantum ponat corporalem nobilitatem, ne existiment Judæi ipsum dixisse ea quæ dixit, eo quod his careret. Maxime enim pudore suffundebantur dum ea quæ apud ipsos erant vitu-

¹¹ 1 Joan. II, 23.

perabat ille qui cuncta excellenter habebat : et ait, A Circumcisis octavo die, ostendens. interim quod non sit proselytus sive advena. « Ex genere Israel. » Ostendit quod neque ex proselytis parentibus. « De tribu Benjamin. » Quae clara habebatur apud Judaeos. « Hebraeus ex Hebraeis. » A maioribus, inquit, ex probatis sum Judris (Contingit enim ex genere Israel esse et non esse Judaeum). « Hebraeus. » Quasi dicat quod ad cognitionem Hebraicae linguae pertingerit. Nam postquam inter gentes dispersi fuerunt, ob multam paternae linguae ignorantiam, non exacte noverant scripturas quae apud Judaeos erant neque legem ipsam. « Juxta legem Phariseus. » Haec secta apud Judaeos clara erat. Consequenter etiam virtutem refert quae ex voluntate est : priora siquidem non erant voluntaria. Zelus sive aemulatio ex voluntate est, porro voluntaria non sunt circumcisio, esse ex genere Israel, de tribu Benjamin, etc. « Juxta zelum. » Nam contingit esse Phariseum et non aemulatorem. **94** Juxta justitiam quae in lege est. Quoniam sane Judaei quoque persequiebantur Ecclesiam, non propter zelum Dei, sed propter amittosam principatus affectationem, etiam hac parte irreprehensibilis erat, quomodo fieri potuisset, ut zelo?

III, 7-9. Sed quae mihi erant lucra, arbitratus sum propter Christum damnum esse. Quinetiam arbitror omnia damnum esse, propter excellentiam cognitionis Christi Jesu Domini mei, propter quem omnium feci jacturam habeoque pro rejectamentis, ut Christum lucrificam, utque reperiar in illo non habens meam justitiam quae ex lege est, sed eam quae est per fidem Christi.

Lucrum dicit quae sibi a lege collecta erant. Itaque non detrahit legi, veluti delirant et Marcionistae. Porro quanquam ipsa propter Christum ducantur esse damnum, non simpliciter hoc dicit, quod esse posset improbantis legem : sed damnum ipsa vocat collatione seu comparatione ad Christum, quod magis ad laudem legis tendit, nempe quod alio modo non audeat eam vocare damnum nisi collatione seu comparatione ad Christum. « Haec arbitratus sum. » Si omnia damnum esse ducis, o Paule, etiam ipsa quae corporaliter in lege servantur propter excellentiam cognitionis Christi : quomodo statim dicis, Propter quem omnium jacturam feci. Nam dicere Jacturam feci, non est damnum abjicere (hoc enim potius est lucrum facere, nempe a damno liberari); sed potius quarundam vilium rerum abjectionem significat. Quomodo ergo cum ea abjicis quae ducis esse damnum, ais : Jacturam feci? Et dicimus quod non simpliciter haec damnum esse ducebat, sed ad comparationem perfectioris secundum Deum cognitionis : quandoquidem in se lucrum ea esse existimabat. Ideo damnum quidem esse arbitror comparatione meliorum : feci autem jacturam in se et quoad legis naturam. Aut etiam hoc dicere oportet quod divo Paulo cura non erat de elegantia et proprietate Graecorum nomen,

Α μέρος. Τέως δείκνυσιν ότι οὐκ ἦν προσήλυτος. « Ἐκ γένους Ἰσραὴλ. » Δείκνυσιν ότι οὐδὲ ἐκ προσήλυτων γονέων. « Φυλῆς Βενιαμίν. » Τῆς εὐδοκιμούσης, φησί, παρὰ Ἰουδαίους. « Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων. » Ἀνωθεν, φησί, τῶν εὐδοκίμων Ἰουδαίων εἶμι, (ἐνὶ γὰρ εἶναι ἐκ γένους Ἰσραὴλ, καὶ μὴ Ἑβραίων), τὸ, « Ἑβραῖον. » ὡς πρὸς τὴν εἰδὴν τῆς Ἑβραϊδος γλώσσης δεξιόμενος. Ματὰ γὰρ τὸ καταπαρῆναι ἐν τοῖς Ἰθνεσι, πολλῇ τῇ ἀγνοίᾳ τῆς πατρείου γλώσσης, οὐκ ἠκριβῶντο τὰς παρὰ Ἰουδαίους γραφάς, οὐδὲ τὸν νόμον αὐτόν. « Κατὰ νόμον Φαρισαῖος. » Ἡ εὐδόκιμος παρὰ Ἰουδαίους αἰρεσις αὕτη. Αἰοτὶν γὰρ καὶ τὴν ἐκ προαιρέσεως ἀρετὴν λέγει· τὰ γὰρ πρῶτα, ἀπροαίρετα ἦν. Ἐκ προαιρέσεως ὁ ζῆλος, ἀπροαίρετα δὲ ἡ περιτομή, ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμίν, καὶ τὰ ἐξῆς. « Κατὰ ζῆλον. » Ἔστι γὰρ εἶναι μὲν Φαρισαῖον, οὐ μὴν ζῆλωτὴν. Κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ. Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ διὰ ζῆλον Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ φιλαρχίαν, καὶ τοῦτο ἀσφαλίζεται. Ὅ γὰρ κατὰ τὴν ἐν νόμῳ δικαιοσύνην ἀμεμπτος ὢν, πῶς ἂν διὰ φιλαρχίαν ἐμελλε διώκειν, καὶ οὐ κατὰ ζῆλον Θεοῦ;

se munuit. Qui enim juxta justitiam quae in lege est principatus amore persequeretur et non ex Dei

Ἄλλ' ἂ ἐγὼ μοι ἦν κέρδη, ταῦτα ἤρημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Ἀλλὰ μὲν οὖν καὶ ἠγοῦμαι πάντα ζημίαν εἶναι, διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου μου. δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἠγοῦμαι σκόδαλα εἶναι ἵνα Χριστὸν κερδήσω, καὶ εὐρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ.

[ΦΩΤ.] Κέρδος λέγει, τὰ ἀπὸ τοῦ νόμου συλλεγόμενα αὐτῷ. Ὅστε οὐ κακίζει τὸν νόμον, ὡς οἱ ἀπὸ Μαρκελῆνος ληροῦσιν. Εἰ δὲ καὶ ἠγείται αὐτὰ ζημίαν, οὐχ ἀπλῶς λέγει τοῦτο, ὅπερ ἂν ἦν κακίζοντος τὸν νόμον, ἀλλὰ ζημίαν αὐτὰ καλεῖ, τῇ πρὸς Χριστὸν συγκρίσει καὶ παραθέσει, ὅπερ μέλλον εἰς ἐγκώμιον τοῦ νόμου τελεῖ, τὸ μὴ ἄλλως τοιμᾶν ζημίαν αὐτὸν καλεῖν, εἰ μὴ τῇ πρὸς Χριστὸν παραθέσει καὶ συγκρίσει. — « Ταῦτα ἤρημαι. » [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Εἰ ἠγῆ πάντα ζημίαν, ὦ Παῦλε, καὶ αὐτὰ τὰ σωματικῶς φυλαττόμενα τοῦ νόμου, διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ, πῶς λέγεις εὐθὺς, δι' ὃν πάντα ἐζημιώθην; τί γὰρ λέγειν, Ἐζημιώθην, οὐκ ἔστι ζημίαν ἀποβαλεῖν, (τοῦτο γὰρ μέλλον κερδήσαι ἐστι, τὸ ἐλευθερωθῆναι ζημίας,) ἀλλὰ μέλλον πραγμάτων λυσιτελῶν τινων σημαίνει ἀποβολήν. Πῶς οὖν ἂ ἤγησαι ζημίαν, ταῦτα ἀποτιθέμενος λέγεις, Ὅτι ἐζημιώθην; Καὶ φαμεν, ότι οὐχ ἀπλῶς ταῦτα ἠγείτο ζημίαν, ἀλλὰ πρὸς σύγκρισιν τελειοτέρας τῆς κατὰ Χριστὸν γνώσεως, ἐπὶ καὶ αὐτὸ, κέρδος αὐτὰ ἐνόμιζεν. Διὸ τὸ μὲν, ἠγοῦμαι ζημίαν, πρὸς σύγκρισιν τῶν βελτιόνων, τὸ δὲ, ἐζημιώθην, καὶ αὐτὸ πρὸς τὴν φύσιν τοῦ νόμου. Ἡ καὶ τοῦτο δεῖ εἰπεῖν, ὡς οὐ μέλει τῷ θεσπιστῇ Παύλῳ περὶ ἐκλογῆς Ἑλληνικῶν ὀνομάτων. Μόνον τὸ ὑποκειμενον δηλῶσαι σκοπεῖ. Ὅσπερ γὰρ ἀλλοχοῦ τὴν ἐξουσίαν τοῦ θα-

νάτου τὴν ἡμῶν δηλώσαι θέλων, οὐδὲν περὶ τὴν λέξιν ἠκριβώσατο, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, ἐτυράννησεν ἢ ἐδιδάσατο, εἶπεν, ἐδασίλευσεν, ὑνόματι εὐφήμῳ τὴν δύσφημον αὐτῆς τυραννίδα σημαίνων, οὕτω καὶ νῦν, τὴν ἀποβολὴν τῶν ἐπιζημιῶν εὐφημον οὔσαν, λέξει παραδῆλωσεν οὐκ εὐφήμῳ, εἰπὼν ἐζημιώθη. « Ζημίαν. » Φασὶ τινες· τῶν αἰρετικῶν, Ἰσοῦ ὁ νόμος ζημία ἐστὶ καὶ σκύβαλα. Πῶς οὖν φατε ὑπὸ Θεοῦ αὐτὸν δεδωσθαι; Ἄλλ' ὅρα, οὐκ εἶπα, Ζημία ἐστίν, ἀλλ', Ἥγημαι αὐτὸν ζημίαν. Καὶ γὰρ τοῖς τῷ γράμματι παρακαθήμενοις καὶ ἀρισταίμενοις Χριστοῦ, ζημίας γίνεταί πρόξενος, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν κακῶς αὐτῷ χρωμένων. Καὶ γὰρ καὶ χρυσοῦ καὶ μόλιθου προκειμένου, καὶ ἀνάγκης οὐσης ἐν τῶν δύο λαβεῖν, εἰ ἐπιλέξεται τις τὸν μόλιθον, ζημίαν πέπονθεν, οὐ τοῦ μόλιθου φύσει ζημίας οὐσης, ἀλλὰ τῇ τοῦ βελτίονος ἀποστερήσει.

plumbum elegerit, damnum passus est : non quod ejus quod melius est.

Τοῖνον καὶ ὁ νόμος, εἰ μὲν τις αὐτῷ χρῆσασθαι ὡς δεῖ, κέρδος ἐστὶ. Χριστῷ γὰρ παραπέμπει. Ὁ γὰρ νομοθέτης Μωσῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ εἰπὼν ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει ὡς ἐγὼ, ὡς ἐγὼ ἔδ, διὰ τε τὴν σάρκα καὶ τὴν μεσσιάν, εἶπεν αὐτοῦ δεῖν ἀκοῦειν. Εἰ δὲ τῷ γράμματι παρακαθίσαι, ζημίας ἐστὶ πρόσφαις. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ, Ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, νοεῖν ἔχεις. Καὶ πρῶτον μὲν εἰπεῖν ἐνι, ὅτι οὐ περὶ τοῦ νόμου ἐδ, σκύβαλα, εἶπεν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου, κατὰ τὴν τῆς ζημίας διάνοιαν νοήσεις καὶ τοῦτο καλόν. Σκύβαλα γὰρ εἰρηται ἢ καλὰ μὴ τοῦ σίτου. Ἄλλ' ἄχρι μὲν μὴ πῶς φανῇ ὁ σίτος, ἀναγκαῖα ἢ καλὰ μὴ ὡς συντηρητικῇ οὐσα, τοῦ ἐσομένου σίτου, φανέντος δὲ, ἀχρηστος ἀνθρώποις ἢ καλὰ μὴ. Οὕτω καὶ ὁ νόμος. Ἄχρι μὲν μὴ ἐνηνθρωπῆται ὁ Χριστός, χρειώδης ἦν· αὐτῷ γὰρ παρέπεμπε. Φανέντος δὲ, περιττός ὅσον πρὸς τὸ σωματικῶς φυλάττεσθαι τὰ ἐν αὐτῷ. Ἦν δὲ καὶ ἄλλῳ τρόπῳ χρειώδης ὁ νόμος πρὸ Χριστοῦ. Φιλοσωφώτερος μὲν γὰρ ἦν τῶν Ἑλληνικῶν δογμάτων, παχύτερος δὲ τῆς ἐν Χριστῷ φιλοσοφίας. Μέσος οὖν τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τῆς Χριστοῦ πίστεως παρεντεθείς ὥρμησε, κατὰ μικρὸν ὑπεξαγαγὼν τῆς εἰδωλολατρίας, καὶ τοῦ ἐκείθεν πάχους, καὶ ἐπιτηδειοτέρους ποίων, Χριστῷ φανέντι πιστεῦσαι. Ἐπεὶ οὖν τὸ οἰκεῖον πεπλήρωκε καὶ Χριστῷ παρέπεμψε, περιττός λοιπὸν εἰς τὴν σωματικῶς φυλάττεσθαι, ὥστερ καὶ παιδὶ εἰς ἀνδρας τελέσονται ἢ παιδικῇ ἐσθῇ καὶ ἀγωγῇ. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Δύνη δὲ καὶ κατ' ἄλλο σκύβαλα νοῆσαι τὸν νόμον. Τὸ γὰρ σκύβαλον, κτηνώδης ἐστὶ τροφή. Καὶ ὁ νόμος τοῖνον μετὰ τὴν πίστιν, ἀλογωτέροις ἀνθρώποις ἐστὶν ἐν παραφυλακῇ. Διατὶ δὲ ὧς ἡγήσασιν αὐτὸν ζημίαν καὶ σκύβαλα, ὧ Παῦλε; ὅτι ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἐζημιώσά με Χριστοῦ, τῷ γράμματι παρακαθήμενον, οὐχ ὅτι νῦν ἐζημιούτο ἐξ αὐτοῦ. Ἦδει γὰρ αὐτῷ πνευματικῶς χρῆσασθαι, ἀλλὰ

A sed solum intendit significare quod proponitur¹².

Quemadmodum enim alibi potestatem mortis nostre significare volens nihil accurate locutus 95 est : sed cum dicendum fuisset, Tyrannidem exercuit, aut vim intulit ait : Regnavit¹³, plausibili nomine infaustam illius significans tyrannidem. Ita et nunc abjectionem nocivorum quae favorabilis est, dictione non favorabili designavit, dicens : Feci jacturam, « Damnum. » Dicunt quidam haeretici : Ecce lex damnum est et rejectamenta : quomodo ergo dicitis ipsam a Deo datam esse? Sed animadvertite quod non dixerit, Damnum est, sed, Arbitratus sum damnum esse. Etenim his qui litterae adherent et a Christo discedunt, damnum conciliat : non ex propria natura, sed propter illorum inseliam qui ipsa male utuntur. Siquidem etiam auro et plumbo postpositis, ubi necesse sit unum e duobus eligere, si quis damnum sit ex natura plumbi, sed ob privationem

Itaque et lex, si quis ea utatur ut oportet, lucrum est : nam ad Christum transmittit. Legislator enim Moses de Christo dicens : « Prophetam suscitabit vobis Deus tanquam me¹⁴ » (tanquam me propter carnem et mediatoris officium), ait oportere ipsum audire : Si vero litterae inhaereat, damni occasio est. Haec quoque de eo quod sequitur, Habeo pro rejectamentis, intelligere poteris. Et primum quidem dici potest quod non de lege dixerit : Rejectamenta, sed de rebus mundanis : quod si etiam de lege, juxta sensum qui de damno datus est, intelliges : et hoc pulchrum est. Nam rejectamenta dicta sunt tritici culmus : sed dum nondum apparet triticum, necessarius est culmus, tanquam futuri tritici conservativus : ubi vero apparuerit, inutilis est culmus hominibus. Ita et lex : donec incarnaretur Christus erat utilis, nam ad ipsum trans mittebat : cum autem jam apparuit, superflua est quantum ad hoc quod est corporaliter observari quae in ea sunt. Erat autem et alio modo utilis lex ante Christum. Etenim plures quidem sapientias habebat quam Graecorum dogmata, crassior autem erat quam philosophis, quae in Christo est. Media itaque inter idololatriam et fidem in Christum interposita juvabat, sensim ab idololatria subducens, et a crassitie quae inde erat : et aptiores reddens ut apparenti Christo crederent. 96 Quoniam ergo quod suum erat complevit, et ad Christum transmisit, deinceps inutilis et superflua est ad hoc ut corporaliter observetur : quemadmodum et puero, ubi ad virilem pervenerit aetatem, puerile vestimentum aut educatio. — Potes autem et juxta aliud intelligere, legem esse rejectamenta. Nam rejectamentum aut palca eibus est jumentorum. Et lex itaque post fidem irrationalibus hominibus in observantia est. Verum quare omnino duxisti eam esse damnum aut rejectamenta,

¹² I Cor. i, 22, 23. ¹³ Rom. v, 11. ¹⁴ Deut. xviii, 15.

o Paule? Quia ad multum tempus cum damno privavit me Christo, litteram adhaerentem: non quod nunc damno ex ipsa afficeretur: noverat enim ea spiritualiter uti: sed de damno illo loquitur quod fuerat ante fidem suam. Etenim postquam pertransiit damnum quod accepimus, reminiscens ipsius vocamus illud adhuc damnum. Considera enim quomodo secure dixerit: Arbitror ipsam damnum esse propter excellentiam cognitionis Christi, tanquam diceret: Natura quidem damnum non est, sed eo certe quod ipsam servans non cognoscebam Christum, in damnum mihi facta est. « Quin etiam arbitror. » Quoniam verbum, Arbitratus sum, praeferit temporis vim habebat, ait: Nunc quoque arbitror. Etenim multo, inquit, tempore me Christo privavit, non propria intentione, ut quis suspicari posset, sed ob meum ad illam affectum non secundum scientiam. « Omnia damnum esse. » Nam si quis, inquit, opponat corporalem legis observationem ad Christi cognitionem, legem inveniet esse damnum: tanta est cognitionis Christi excellentia. « Propter quem omnium feci jacturam. » Non solum relicta lege et omnibus quae in ea sunt, quantum ad hoc quod est ipsum et quae in ea sunt corporaliter observari, verum etiam omnibus quae in mundo sunt. Nam dicere Jacturam feci, hoc est, Dimisi et ipsis privatus sum. « Non habens meam justitiam. » Meam, ait, id est, quae est ex meis operibus et laboribus. Siquidem talis neque proprie justitia est, inquit (nam quid potest homo efficere?), sed per gratiam et fidem Christi est proprie justitia. Si ergo qui habet ex operibus justitiam, ad ea quae ex fide est accurrebat ut salvus fieret, qui neque habet neque accurrit quidnam patietur?

97 III, 9-14. Quae est ex Deo justitia ob fidem cognoscendi ipsum, et potentiam resurrectionis illius, et communionem afflictionum ipsius: dum conformis fio morti ejus si quo modo pertingam ad resurrectionem mortuorum. Non quod jam jam apprehenderim aut jam mortuus sim: sed sector, si etiam apprehendam in his ob quae et apprehensus sum a Christo Jesu. Fratres, ego me ipsum nondum arbitror assecutum esse. Unum autem, ea quidem quae a tergo sunt obliviscens, ad ea quae a fronte sunt extendor, juxta praefixum signum insequor, ad palmam supernae vocationis Dei per Christum Jesum.

« Quae est ex Deo justitia. » Nam quae est ex fide Christi, ex Deo est, non ex lege. « Ob fidem. » Justitia, inquit, quae est ex Deo, ob fidem est et praecedenti voluntate cognoscendi ipsum, « Nam qui Filium cognoscit, etiam Patrem cognoscit, et e diverso ». — « Ac potentiam resurrectionis illius. » Nisi enim fides manifestaverit potentiam resurrectionis, quis sermo id praestabit? « Et communionem afflictionum ipsius. » Siquidem quod oporteat etiam communicare afflictionibus Christi, per fidem et cognovimus et praestamus. Qui enim non credit quod is qui compatitur etiam una regnabit, nunquam compati poterit. « Dum conformis fio, » hoc est assimilor. Quemadmodum enim ipse pro peccatis hominum, inquit,

A περί τῆς ζημίας ἐκείνης φησί, τῆς πρὸ τῆς πίστεως αὐτοῦ. Καὶ γὰρ μετὰ τὸ παρελθεῖν τὴν ζημίαν ζημιώσαντες ἡμεῖς, ἐπὶ αὐτῆς μεμνημένοι, ζημίαν αὐτὴν καλοῦμεν. Ὅρα γὰρ πῶς ἀσφαλῶς εἶπεν, Ἦγούμαι αὐτὸν ζημίαν, διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς αἶπε, Φύσει μὲν οὐκ ἐστὶ ζημία, ἀλλ' ἐπειδὴ δῆθεν φυλάττων αὐτὸν οὐκ ἐπαγίνωσκον τὸν Χριστὸν, εἰς ζημίαν μοι ἐγένετο. « Ἀλλὰ μὲν οὖν καὶ ἡγοῦμαι. » Ἐπειδὴ τὸ, Ἦγμαι, παρεληλυθότος χρόνου ἔμψαισι εἶχε, φησὶν Ὅτι καὶ νῦν ἡγοῦμαι. Καὶ γὰρ, φησί, πολὺν μὲ χρόνον ἐζημίωτες τοῦ Χριστοῦ, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν, ὥς ἂν τις εἴποι, θέλῃσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐμὴν πρὸς αὐτὸν οὐ κατ' ἐπίγνωσιν στέλιν. « Πάντα ζημίαν εἶναι. » Εἰ γὰρ, φησὶν, ἀντιπαρθεῖ τις τὴν τοῦ νόμου σωματικὴν παραφυλακὴν πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ γνῶσιν, ζημίαν εὐρήσεται τὸν νόμον. Τοσαύτῃ διαφορᾷ τῆς Χριστοῦ, φησὶ, γνώσεως. « Δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην. » Οὐ μόνον νόμον ἑκὼς εἰς τὸ μὴ σωματικῶς αὐτὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τηρεῖν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ γὰρ Ἐζημιώθην, οἷον εἴσα καὶ ἀπεστερήθην αὐτῶν, « Μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην. » Ἐμὴν, φησὶ, τὴν οἷον ἐξ ἔργων ἐμῶν καὶ πόνων τῶν κατὰ νόμον. Ἡ γὰρ τοιαύτῃ, φησὶν, οὐδὲ ἐστὶ κυρίως δικαιοσύνη. (Τί γὰρ καὶ ποιήσει ἄνθρωπος;) ἀλλ' ἡ διὰ χάριτος καὶ πίστεως Χριστοῦ, ἐστὶ κυρίως δικαιοσύνη. Εἰ οὖν ὁ ἔχων ἐξ ἔργων δικαιοσύνην, προσέδραμε τῇ ἐκ πίστεως ἵνα σωθῇ, ὁ μὴδὲ ἔχων καὶ μὴ προστρέχων, τί πείσεται; sed per gratiam et fidem Christi est proprie justitia. Si ergo qui habet ex operibus justitiam, ad ea quae ex fide est accurrebat ut salvus fieret, qui neque habet neque accurrit quidnam patietur?

C *Τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ γινώσκειν αὐτὸν, καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἰ πῶς κατατήσω εἰς τὴν ἐξαρτάσει τῶν νεκρῶν. Οὐχ ὅτι ἦδη ἐλαβὼν ἡ ἡδὴ τελειώμαι. Διότι καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμμενόντες οὐκ ἀλογίζομαι κατελεγεῖν. Ἐν δὲ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.*

D « Τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην. » Ἡ γὰρ διὰ πίστεως Χριστοῦ, ἐκ Θεοῦ ἐστὶν, οὐκ ἐκ νόμου. « Ἐπὶ τῇ πίστει. » Ὅπως ἐκ Θεοῦ, φησὶ, δικαιοσύνη, τῇ ἐπὶ πίστει ἐστὶ καὶ ἐρῆρεται τοῦ γινώσκειν αὐτόν. « Ὅ γὰρ τὸν ὕδιν γινώσκων, γινώσκει τὸν Πατέρα, καὶ ἔμπαλιν. » — « Καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. » Εἰ γὰρ μὴ πίστευς ἡμῖν δηλώσει τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως, πῶς παραστήσει λόγος; « Καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ τὸ δεῖν κοινωνεῖν τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ, διὰ πίστεως ἐγνωμέν τε καὶ ἐπιτελούμεν. Ὅ γὰρ μὴ πιστεύων ὅτι συμπάσων καὶ συμβασιλεύσει, οὐδέ ποτε συμπάθει. « Συμμορφούμενος. » Τουτέστιν ἐξομοιούμενος. « Ὅτι περὶ γὰρ αὐτὸς, φησὶν, ὑπὲρ ἀν-

⁹¹ Joan. XIV, 9.

θρώπων ἀνθρώπων ἀποθνήσκον. Ὅρα καὶ τὴν ἐκείνην τῇ ἡ ἀλλὰ καὶ οὐχ ὅτι μενός τῷ θού μόνον τὴν ἐξανάστασιν κινούμενος, Χριστοῦ, οὐ τοῦ, ἐπάγει διὰ τοῦ συνηθῆ ἐκ καταλάβω. καταλάβω τοῦ διώκω, ἀμφιβολίας οὐδὲν ἄλλο. « Ἐφ' ᾧ κατέτιν, ἐν ᾧ Ἠδὴ γὰρ μοι πεποιθὲς τῷ κηρύσσῃ προσθεν ἐπὶ γενέσθαι οἱ ἵνα οὕτως κατελήφθην τόν. » Ἀμφιβολίας διδοῦς κατελήφθην μένος τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τὸ εἶναι ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦ φησὶ, τετέλεστα; δὲ. » Ἐν τῇ τῷ. Ἐν δὲ οἱ πρὸς ἡμᾶς πλεονεκτήσει καὶ φησὶ, καὶ πολλὸν ὑπὲρ γὰρ ἐστὶ λογίζομαι λογίζομαι καὶ λογίζομαι νόμος. σκοπὸν διδοῦς, ὅτι μάλιστα ὁ τρέφω, ὁ δὲ δέρεα καταλάβω

ὁρώπων ἀπέθανεν, οὕτως καὶ γὰρ ὑπὲρ ὥφελείας ἀν-
θρώπων ἀποθνήσκω. Τοῦτο δὲ ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ Χρι-
στοῦ ἀποθάνειν. « Εἰ πως καταντήσω. » Ἐξῆτος,
φησὶν. Ὁρᾷς αὐτὸν μετὰ τοσαῦτα ἐπὶ ἀμφιδόλῳ;
« Εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. » Τὴν ἀνάστασιν
ἐκείνην τὴν ἐνδοξον, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγούσαν, περὶ
ἧς ἀλλαχοῦ φησι, « Καὶ πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. »
« Οὐχ ὅτι ἦδη ἔλαβον. » Ἐπειδὴ εἶπε, Συμμορφού-
μενος τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, μέγα δὲ ἦν τὸ ῥῆμα,
οὐ μόνον ἠρξέσθαι τῷ εἰπεῖν, Εἰ πως καταντήσω εἰς
τὴν ἐξανάστασιν, ἀλλὰ καὶ σαφέστερον ἡμῖν ἐνδει-
κνύμενος, ὅτι καὶ συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ τοῦ
Χριστοῦ, οὕτως τι ἄξιον ποιεῖ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χρι-
στοῦ, ἐπάγει· Οὐχ ὅτι ἦδη ἔλαβον, φησὶ, τὸ βραβεῖον
διὰ τοῦ συμμορφωθῆναι τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ.
ἡ ἦδη ἐκ τούτου τέλειός εἰμι. « Διόκω δὲ εἰ καὶ
καταλάβω. » Διόκω δὲ, φησὶ, τὸ βραβεῖον, εἰ ἄρα
καταλάβω αὐτό. Ὅρα δὲ πόσῃ ἐμψασιν ἔχει ὁ λόγος
τοῦ διώκω, καὶ, εἰ καταλάβω. Ὁ γὰρ διώκων καὶ
ἀμφιδόλως ἔχων εἰ ἄρα καταλάβῃ, οὐδὲν ἄλλο ὀρᾷ,
οὐδὲν ἄλλο λογίζεται, ἢ ἐπιτυχεῖν τοῦ διωκομένου.
« Ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ ἡγου. » Τοῦτ-
ἐστιν, ἐν ᾧ πράγματι ὑποκατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ.
Ἦδη γάρ με, φησὶ, φεύγοντα κατελαβε, καὶ πιστεύ-
σαι πεποίηκεν. Ἐφ' οἷς οὖν κατελήφθην, οἷον ἐπὶ
τῷ κηρύττειν, ἐπὶ τῷ βαστάσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμ-
προσθεν ἐθνῶν καὶ βασιλέων, εἰ καταλάβω τοιοῦτος
γενέσθαι οἷος ἐπελήχθην. Ἦ τὸ, ἐφ' ᾧ, ἐπειδὴ νόει,
ἵνα οὕτως ἦ· Διόκω δὲ εἰ καταλάβω, ἐπειδὴ καὶ γὰρ
κατελήφθην, ὁρεῖσθαι τὸ πρᾶγμα λέγων. « Ἐγὼ ἐμαυ-
τόν. » Ἄμα διὰ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματός κα-
κείνους διδάσκων μετριοφρονεῖν, καὶ μὴ φυσιοῦσθαι
ὡς κατελιφτότας. « Οὕτως λογίζομαι. » Ὡς ἐπὶ ὁρο-
μέως τὰ πάντα λέγει. Τί δὲ οὐ λογίζῃ κατελιφέναι;
τὸν σκοπὸν, φησὶν, ἐφ' ᾧ ἀπέσταλμαι, τὸ βραβεῖον,
τὸ εἶναι ἄγιος τῆς ἀποστολῆς. Εἰ δὲ Παῦλος ὁ τοσοῦ-
τος μὴ κατελιφῃ, τί ἡμεῖς ἐροῦμεν; Πῶς οὖν ἀλλα-
χοῦ φησι, « Τὸν ἀγῶνα ἡγώνισμαι, καὶ τὸν δρόμον
τετέλεκα; » Ἐπειδὴ πρὸς τῇ ἀναλύσει ἦν τότε. « Ἐν
δέ. » Ἐν δὲ ποιῶ, φησὶ, καὶ ἐνδὲς γίνομαι μόνον.
Τὸ, Ἐν δὲ, ἢ κατ' ἑλλειψίν εἰρησθαι νομισθέν, ὡς
οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξελεῖσθαι. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ σχή-
ματι πλεονάζει, ἵνα λείπῃ. Ἐν δὲ φροντίζω, ἐν με-
λετώ καὶ διαμεριμνῶ. Τί τοῦτο; τὰ μὲν ὀπίσω,
φησὶ, καὶ ἐξῆς. Ἦ οὖν οὕτως ἐκληπτέον, ἢ ἐτέρῳ
μέλλον ὑποπίπτειν σχήματι τῷ ἀπὸ κοινοῦ. Πολὺς
γὰρ ἐστὶ καὶ ἐν τούτῳ ὁ θεὸς Παῦλος, ἵνα ἡ τὸ,
λογίζομαι κατελιφέναι ἀπὸ κοινοῦ. Οἷον οὐδὲν λογι-
ζομαι κατελιφέναι, ἀλλ' ἢ ἐν. Ποῖον δὲ ἐστὶν ὃ
λογίζομαι κατελιφέναι; ὅτι τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθασ-
νόμενος, τοῖς δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτείνόμενος, κατὰ
σκοπὸν διώκω, καὶ ἐξῆς. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸν κατελι-
φέναι, ὅτι κατὰ σκοπὸν διώκει, καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτῷ
μάταιος ὁ δρόμος. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· « Οὕτως
τρέχω, ὡς οὐκ ἀδύλως, οὕτως πυκτεύω, ὡς οὐκ
ἑώρα δέρων. » Καὶ πάλιν· « Οὕτως τρέχετε, ἵνα
καταλάβητε. » — « Τὰ μὲν ὀπίσω, ἐπιλανθανόμε-

A mortuus est : ita et ego pro hominum utilitate
mior : hoc autem est pro Christo mori. « Si quo
modo pertingam. » Si quo modo, ait. Vides eum
post tanta adhuc ambigere? « Ad resurrectionem
mortuorum. » Gloriosam illam resurrectionem quæ
ad ipsum ducit, de qua alibi ait : « Et semper cum
Domino erimus ». — « Non quod jam appre-
henderim. » Quoniam dixit, Dum conformis fio
morti ejus : erat autem magnum verbum : non
contentus est solum dixisse, Si quo modo pertin-
gam ad resurrectionem : sed etiam ostendens nobis
manifestius quod is qui etiam conformis est morti
Christi, nondum aliquid dignum facit cruce Christi,
subjungit : Non quod jam apprehenderim seu ac-
ceperim, inquit, braviū per hoc quod conformis
factus sim morti Christi, 98 aut jam ex hoc perfectus
sim. « Sed sector si etiam apprehendam. » Pro-
sequor autem, inquit, braviū si forte ipsum ap-
prehendam. Vide autem quantam habrat emphasim
quod ait διώκω, id est, sector sive prosequor, et
Si apprehendam. Qui enim sectatur, cum tamen in-
certus sit utrumnam comprehensurus sit, nihil
aliud intuetur, nihil aliud cogitat, nisi assequi id
quod sectatur. « In his ob quæ et apprehensus sum
a Christo Jesu. » Hoc est in ea re qua ap-
prehensus sum a Christo : jam enim fugientem me
comprehendit, et fecit ut crederem. In his ergo
ob quæ apprehensus sum, nempe ad prædicandum
et gestandum nomen ejus coram gentibus et regi-
bus, ego curro si quo modo apprehendam ut talis
efficiar qualis, ut fierem electus sum. Aut ἐφ' ᾧ
intellige pro Quandoquidem, ut hic sit sensus :
Sed sector si apprehendam, quandoquidem ap-
prehensus sum, dicens rem quæ in debito est. « Ego
meipsum. » Simul per exemplum quod circa sei-
psum erat, docet etiam illos modeste de seipsis
sentire, et non intumescere quasi jam apprehen-
dissent. « Nondum arbitror. » Tanquam de cursore
omnia loquitur. Quid est autem quod non arbitra-
ris te assecutum esse? Scopum, inquit, braviū
propter quod missus sum ut dignus essem aposto-
latu. Porro si Paulus, cum tantus esset, non ap-
prehendit, quid nos dicemus? Quomodo ergo alibi ait :
« Certamen decertavi, cursum consummavi ?? »
D Quoniam tunc resolutioni proximus erat. « Unum
autem. » Unum autem ago, inquit, et in uno duna-
taxat totus sum. Quod ait : Unum autem, aut per
defectum accipiendum est, veluti majores nostri
acceperunt. Nam et in hoc schemate frequens est,
ut desit Curo, sollicitus sum, anxie cogito. Quid-
nam illud est? Ea quidem quæ a tergo sunt, etc.
Aut hoc ergo modo accipiendum est : aut potius
aliter, ut figuræ subjiciatur quæ appellatur A com-
muni sensu acceptio. Nam et in hac frequens est
divus Paulus : ut a communi sensu sumatur hic,
Arbitror me assecutum esse. Nihil me arbitror
assecutum esse præter quam unum. Quodnam est

91 I Thess. iv, 16. 92 II Tim. iv, 7.

autem quod me assecutum esse existimo? quod A vos. » Τοῦτο γὰρ αὐτὸν ἐποίησε τοῖς ἔμπροσθεν ἐπι-
 εα quæ a tergo sunt obliuiscens, ad ea quæ a εκτείνεσθαι, τὸ τῶν ὀπισθεν ἐπιλανθάνεσθαι κατο-
 fronte sunt extendor, juxta præfixum signum θωμάτων.
 insequor, etc. Oportebat enim ipsum comprehendisse quod juxta præfixum signum insequeretur,
 ne vanus esset ei cursus. Ideo quoque alibi ait : **99** « Sic curro, ut non in incertum : sic pugilem
 ago, non velut aerem feriens ²¹. » Rursumque : « Sic currite, ut comprehendatis ²². » — « Ea qui-
 dem quæ a tergo sunt obliuiscens. » Nam id eum faciebat ad ea quæ a fronte erant eniti, si
 obliuisceretur egregiorum facinorū quæ a tergo erant.

Ait autem : Ad ea quæ a fronte sunt veluti ad
 repositum braviū. Semper enim ante me, inquit,
 illud existimans et longe a me abesse, curro ad
 ipsum. « Ad ea quæ a fronte sunt extendor. » Con-
 tinuum cursum significat dictio Extendor, ac si
 dixisset : Adhuc in cursu sum, tanquam distante
 longe braviū. Ille siquidem extenditur, qui pedibus
 etiamnum currentibus, jam corpore prominet ad
 scopum, et pedes ferme antevertit Inclinatione re-
 liqui corporis. Hoc autem ex magna animi prom-
 ptitudine et fervore provenit. « Juxta præfixum
 signum insequor. » Quod est autem ipsius cursus
 præfixum signum? Regnum cælorum, quod etiam
 braviū seu palmam vocat. Seipsum enim inter-
 pretans, Quod est, ait, præfixum signum sive sco-
 pus? Ipsa, inquit, palma supernæ vocationis. « Per
 Christum Jesum. » Omnia Christo attribuit. Si-
 quidem per Christum, ait, curro. Nam sine Christo
 ipsiusque auxilio non daretur hunc perficere cur-
 sum, etiam si vellemus.

III. 15, 16. Quotquot itaque perfecti sumus, hoc
 sentiamus : et si quid aliter sensitis, hoc quoque vo-
 bis Deus revelabit. Attamen ad id quod assecuti su-
 mus, eadem persistamus regula, idem sentiamus.

« Hoc sentiamus. » Quidnam? Quod oporteat ea
 quidem quæ a tergo sunt obliuisci, ad ea vero quæ
 a fronte sunt extendi. Nam hoc perfectos reddidit,
 cogitare quod absint a palma. « Et si quid aliter. »
 Si quid alio modo assecuti estis, putantes quod
 non absitis a palma, sed illam assecuti sitis, Deus
 vobis revelabit quod non recte hoc sentiat. Qui
 enim ita sentit, efficitur segnior. Ait autem, Hoc
 quoque, quemadmodum et alia omnia. Siquidem
 propriam doctrinam Deo attribuit. « Attamen ad id
 quod assecuti sumus. » Interim autem dum il-
 lud, inquit, Deus revelat, in mensura stemus ac
 regula ad quam pertigimus : **100** hoc est, ne pe-
 reant quæ prius peracta sunt. Στοιχεῖν autem (quod
 Persistere vertimus) est contentum esse, obtempe-
 rare, stare. Aut canonem seu regulam dicit idem.
 Quemadmodum enim in regula sive abstuleris quid-
 piam sive addideris, totum perdidisti, ita et in fide.
 — Interim, inquit, donec vobis veritatem revela-
 verit, quod assecuti sumus ne perdamus. Quomodo
 autem perditur? Si negligentes effecti, a priori stu-
 dio et cursu discedamus, sed oportet eadem regula
 incedere, hoc est, idem certamen conservare, eos-
 dem exhibere mores, idem sapere et circa conver-
 sationem et circa dogmata. Quemadmodum enim

Ἐμπροσθεν δέ, φησιν, ὡς πρὸς τὸ ἀποκείμενον
 βραβεῖον. Ἀεὶ γὰρ ἔμπροσθεν μου νομίζων αὐτὸ
 καὶ πολὺ [μου] ἀπέχων, τρέχω ἐπ' αὐτό. « Τοῖς δὲ
 ἔμπροσθεν ἐπεκτείνωμενος. » Τὸν σύντομον δηλοῖ
 δρόμον τὸ, ἐπεκτείνωμενος, ὡτε εἶπεν. Ἐτι ἔχομαι
 τοῦ δρόμου, ὡς ἔμπροσθεν καὶ πολὺ ἀπέχοντος τοῦ
 βραβεῖου. Ἐκεῖνος γὰρ ἐπεκτείνεται, ὅστις, καὶ
 τῶν ποδῶν τρεχόντων, τὸ λοιπὸν ἐπινένευσε σῶμα
 πρὸς τὸν σκοπὸν, καὶ μικροῦ τοῦ πόδας προλαμ-
 βάνων ἐν τῇ ἐπικλίσει τοῦ λοιποῦ σώματος. Τοῦτο
 δὲ ἀπὸ πολλῆς γίνεται προθυμίας καὶ θερμότητος.
 « Κατὰ σκοπὸν διώκω. » Τίς δὲ τοῦ δρόμου αὐτοῦ
 σκοπός; Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἣν καὶ βραβεῖον
 καλεῖ. Ἐπερμητεύων γὰρ ἑαυτὸν φησι. Τίς δὲ ὁ
 σκοπός; Τὸ βραβεῖον, φησὶ, τῆς ἀνω κλήσεως. « Ἐν
 Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ὅλα τῷ Χριστῷ ἀνατίθην. ἐν
 Χριστῷ γὰρ, φησὶ, τρέχω. Ἀνευ γὰρ Χριστοῦ καὶ
 τῆς ἐκεῖνου βοήθειας οὐκ ἐνὶ τούτῳ ἀνύσαι τὸν δρό-
 μον, κἂν βουληθῶμεν.

« Ὅσοι οὖν τέλειον τοῦτο φρονοῦμεν, καὶ εἰ τι
 ἐτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκα-
 λήψει. Πλὴν εἰς δ' ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν
 κατόντι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν.

« Τοῦτο φρονοῦμεν. » Τὸ ποῖον; « Ὅτι δεῖ τῶν μὲν
 ὀπίσω ἐπιλανθάνεσθαι, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτείν-
 νεσθαι. Τοῦτο γὰρ ποιεῖ τελείους, τὸ νομίζειν ἀπο-
 λείπεσθαι τοῦ βραβεῖου. « Καὶ εἰ τι ἐτέρως, » Εἰ τι
 ἐτέρως, φησὶ, κατορθώσατε, ὅτι οὐκ ἀπολείπεσθε
 τοῦ βραβεῖου, ἀλλ' ἤδη ἐφθάσατε αὐτὸ, ὁ Θεὸς ὑμῖν
 ἀποκαλύψει, ὅτι, φησιν, οὐ καλῶς οὕτω φρονεῖτε.
 Ὁ γὰρ οὕτως φρονῶν, βραθυρότερος γίνεται. Τὸ δὲ
 καὶ τοῦτο, ὡς καὶ τὰ ἄλλα πάντα, φησὶ. Τὴν γὰρ
 οἰκείαν διδασκαλίαν τῷ Θεῷ ἀνατίθην. « Πλὴν εἰς δ'
 ἐφθάσαμεν. » Τέως δὲ, φησιν, ἐν ὧν ἐκεῖνο ἀπο-
 καλύπτει ὁ Θεός, εἰς δ' ἐφθάσαμεν μέτρον καὶ κανόνα,
 εἰς τούτῳ στῶμεν, τούτέστι, τὸ μὴ ἀπολέσαι τὰ
 προηγουμένα. Τὸ δὲ, στοιχεῖν, ὅσον ἀρκεῖσθαι,
 πείθεσθαι, ἑστάναι. Ἡ κανόνα τὴν πίστιν φη-
 σιν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ κανόνος κἂν ἀφέλῃς
 κἂν προσθήῃς, ἐλυμήνω τὸ πᾶν, οὕτω καὶ ἐπὶ
 τῆς πίστεως. — [ΦΩΤ.] Τέως, φησιν, ἕως ἂν
 ὑμῖν ἀποκαλύψῃ τὸ ἀληθές, ὃ καταλάβομεν, μὴ
 ἀπολέσωμεν. Ἀπόλλυται δὲ πῶς; Ἄν ἀμελήσωμεν
 τῆς προτέρας σπουδῆς καὶ τοῦ δρόμου παρατραπῶ-
 μεν. Ἀλλὰ δεῖ τῷ αὐτῷ κανόνι στοιχεῖν, τούτέστι,
 τὸν αὐτὸν ἀγῶνα συντηρεῖν, τὸν αὐτὸν ἐπιδικένυσθαι
 τρόπον, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, περὶ τε τῆς πολιτείας,
 περὶ τε τῶν δογμάτων. Ὅσπερ γὰρ δ' τι τῶν δο-

²¹ I Cor. ix, 26. ²² ibid.

γράτε
 σὺν,
 καθυ
 καὶ τ
 δυσκα
 τοῦ β
 Μιμη
 τον ἀ
 με, ο
 κανόν
 εὐχῆς
 ὁμᾶς
 Εἰ δ
 αὐτὸ
 τὸ, ἀ
 κανόν
 βοήθ
 φησιν,
 ἐλαττο
 Revelat
 nihil al
 non mi
 Συμ
 παῖς
 τίπτε
 πολλὰ
 τοὺς
 τέλει
 ἐν τῇ
 τας.

« Συ
 von 16
 τύπος
 εἰσε,
 τοὺς
 κοινῇ
 ἀναμί
 ὅμεις
 [ΦΩΤ.]
 λαμβά
 τοῦαν
 καὶ μ
 ὦν πε
 « Holl
 ἐγώ.
 Παύλ
 γὰρ
 « Τοῦ
 τούτου
 ἐχθρο
 γὰρ
 ἀνέσει
 Ἐναν
 δέεται
 καὶ
 δουλεύ
 τέλει
 τοιοῦ
 ὁ θεός

γμάτων ἀλλοιούσας, ἅπαντα κατέλυσε καὶ τὰ ἐμ-
πρὸς, οὕτως καὶ τῆς πολιτείας ὅτι μεταβέβηκε καὶ
καθυστά; καὶ μὴ τὴν αὐτὴν φυλάττων ἀκριβείαν,
καὶ τὰ προλαβόντα ἀλυμήνατο. Εἴτα ἵνα μὴ δόξῃ
δυσκατάρθρωτον καὶ δύσκολον ἐπιτάττειν, τὸ δὲ ἔλου
τοῦ βίου ἀρεταίς καὶ εὐσεβείᾳ συνατκεῖσθαι, ἐπάγει.
Μιμηταί μου γίνεσθε. Ῥῥετον, φησὶν, οὐδὲν ἀδόνα-
τον ἀπαιτῶ, ἄνθρωπος γὰρ ὁμοιοπαθής, ὡς ὁράτε
με, οὕτως καὶ αὐτοὶ ἀγωνίζεσθε. Τῷ αὐτῷ στοιχεῖν
κανόνι. Τὸ χωρίον τοῦτο, ἢ προτροπῆς ἐστίν, ἢ
εὐχῆς. Ἄλλ' εἰ μὲν προτροπῆς, λείπει τὸ δεῖ. Δεῖ
ὁμᾶς στοιχεῖν τῷ αὐτῷ κανόνι, τὸ αὐτὸ προεῖν.
Εἰ ὁραῖσθε στοιχεῖν τῷ αὐτῷ κανόνι, ὁραῖσθε τὸ
αὐτὸ προεῖν. Εἰ δὲ εὐχῇ, ἀπὸ κοινοῦ ληφθήσεται
τὸ, ἀποκαλύψει', ὅσον ἀποκαλύψει ὁμῖν τῷ αὐτῷ
κανόνι στοιχεῖν, καὶ ἐξῆς. Οἷδε γὰρ ἄνθρωπος τῆς θείας
βοηθίας, μηδὲν κατορθούμενον. Τὸ αὐτὸ προεῖν,
φησὶν, εἰς ὃ ἐφθάσαμεν ἐν τῇ πίστει, μὴ πλέον, μὴ
ἐλάττω.

Revelabit, ut sit sensus : Revelabit vobis ut eadem
nihil absque divino perfici auxilio. Idem, inquit,

Συμμιμηταί μου γίνεσθε, ἀδελφοί, καὶ σκο-
πεῖτε τοὺς οὕτως περιπατοῦντας, καθὼς ἔχετε
τύπον ἡμᾶς. Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν, οὐδὲ
πολλὰκις ἔλεγον ὁμῖν. Νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω,
τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ὧν τὸ
τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα
ἐν τῇ ἀισχύρῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονούν-
τες.

« Συμμιμηταί μου γίνεσθε. » Οὐ γὰρ διὰ λόγον μό-
νον ἐδίδασκεν ὁ μακάριος οὗτος, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις,
τύπος αὐτῶν ἐγένετο. « Καὶ σκοπεῖτε. » Ἄνω μὲν
ἔλεγε, βλέπετε τοὺς κύνας καὶ τοὺς κακοὺς ἐργάτας,
τοὺς εἶ καὶ μετὰ τὴν πίστιν Ἰουδαίζοντας. Νῦν δὲ,
κοινὴν αὐτοῖς δίδωσι παρατήρησιν, ἵνα τούτοις, φησὶν,
ἀναμίγνυσθε, ὅσον τύπον φέρουσι τῆς ἐμῆς πρὸς
ὁμᾶς ἀναστροφῆς. — « Τοὺς οὕτως περιπατοῦντας. »
[ΘΩΤ.] Περιπατεῖν ἐν ταῦθα, τὸ βιοῦν καὶ πολιτεῦσθαι
λαμβάνει ἀπλῶς. Ἐπειδὴ, φησὶ, πολλοὶ περιπα-
τοῦσιν, εἰς διάκρισιν τῶν ὁρθῶς περιπατοῦντων,
καὶ μὴ σκοπεῖτε τίνες περιπατοῦσι κατὰ τὸν τύπον,
ὃν περιπατήσαμεν ἡμεῖς, καὶ τούτοις ἔπεσθε.
« Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσι. » Κακῶς, φησὶν, ἥπερ
ἔγω. « Νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω. » Ὅρα τὰ σπλάγχνα
Παύλου, ἐπὶ τοῖς ἐτέρων κλαίοντα κακοῖς. Ἐπειδὴ
γὰρ αὐτοῖς ἐπέτεινε τὸ νόσημα, πενθεῖ αὐτούς.
« Τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. » Ποιους
τούτους καλεῖσιν ἡμᾶς παραφυλάττεσθαι; Τοὺς
ἐχθροὺς, φησὶ, τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἦσαν
γὰρ τινες Χριστιανοὶ μὲν δεῖν, ἐν τρυφῇ δὲ καὶ
ἀνέσει ζῶντες, οὓς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ φησιν.
Ἐναντία γὰρ αὐτῷ πράττουσιν ὁ μὲν γὰρ ψυχῆς
δεῖται γενναίας, παρυσταγμένους εἰς κινδύνους,
καὶ μισομένης τὸν ἴδιον δεσπότην, οἱ δὲ γαστρὶ
δουλεύουσιν. « Ὅν τὸ τέλος ἀπώλεια. » Καλῶς τὸ
τέλος εἶπεν ἀπώλειαν, ἔάν ἄχρι τέλους μείνωσι
τοιούτοι. Εἰκὸς γὰρ ἦν καὶ μεταβληθῆναι. « Ὅν
ὁ θεὸς ἡ κοιλία. » Ὅς δεσποίνῃ γὰρ, μάλλον δὲ ὡς

A is qui aliquid dogmatum imputavit, etiam universa
præcedentia dissolvit : ita et in conversatione qui
aliquid transgressus et prævaricatus est, non eam-
dem observando diligentiam, etiam præcedentia
corrupti. Deinde ne rem difficilem et quam ægre
perferri possit videatur præcipere, nempe ut tota
vita exerceantur in virtutibus et pietate, subiungit :
Imitatores mei estote. Quod facillimum est, inquit,
exigo, nihilque impossibile, cum et ego homo sim
similiter affectibus obnoxius. Quemadmodum cer-
tantem me videtis, ita et ipsi certate. Τὸ αὐτῷ στοι-
χεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ προεῖν. Eadem persistere re-
gula, idem sentire. (Pro quo vertimus, Eadem
persistamus regula, idem sentiamus.) Hæc particula
aut exhortationis est aut precationis : verum si
exhortationis sit, deficit Oportet. Oportet, inquit,
vos eadem persistere regula, idem sentire : si ea-
dem debetis persistere regula, debetis idem sentire.
Si vero precatio est, sumetur a communi sensu
regula persistatis, ut idem sentiat, Novit enim
sentire in eo quod in fide assecuti sumus, non plus,

III, 17-19. Imitatores mei estote, fratres, et conside-
rate eos qui sic ambulant, quemadmodum habetis nos
pro typo. Nam complures ambulant de quibus sæpe
dixi vobis : nunc autem et fletus dico : inimicos cru-
cis Christi, quorum finis perditio est, quorum Deus
venter est, et gloria in dedecore ipsorum qui terrestria
curant.

101. Imitatores mei estote. Neque enim divinus
hic vir solis docebat sermonibus, sed et pro exem-
plari ipsis proponebatur in operibus. Et consi-
derate. In superioribus quidem dixit, Videat
canes, videte malos operarios : nempe eos qui
post susceptam fidem adhuc Judaismum sectaban-
tur. Nunc autem communem dat eis observatio-
nem : ut illis, inquit, commisceamini qui typum
gerunt meæ apud vos conversationis. Eos qui sic
ambulant. Ambulare sumit hic simpliciter pro
vivere et conversari. Quandoquidem, inquit, multi
ambulant : ad internoscendum quinam recte am-
bulant, et qui non, considerate qui ambulant juxta
vestigia et typum quo nos ambulavimus et eos se-
quimini. Nam complures ambulant. Male, in-
quit, et aliter quam ego. Nunc autem et fletus
dico. Animadvertite Pauli viscera qui ob aliorum
plorat errata. Siquidem quia morbus ipsis proten-
debatur, lugebat ipsos. Inimicos crucis Christi.
Quinam sunt hi quos jubes nos observare? Inimicos,
ait, crucis Christi. Erant enim quidam tanquam
sane Christiani, qui tamen in deliciis et quiete de-
gebant : quos dicit crucis inimicos ; nam contrario
modo ad illam, inquit, operantur, ipsa siquidem
generosum requirit animum, qui se periculis ex-
ponat, et proprium imitetur Dominum : hi autem
ventri serviunt. Quorum finis perditio est. Recte
finem dixit perditionem, si ad finem usque
tales permanserint : erat enim verisimile eos qua-

que immutandos. « Quorum deus venter est. » A θεῷ δουλεύουσιν αὐτῇ. Περὶ ὧν ἄλλοι φησὶ· Siquidem ipsum tanquam regem, imo potius tanquam deum colunt. De quibus alibi dicitur : « Edamus et bibamus, eras enim moriemur ». Etenim ibi quoque de addictis ventri ac gulæ loquebatur. « Et gloria in dedecore ipsorum. » Multi aliunt ipsum per hæc circumcissionem innuisse, at non ita est : sed ob ea, inquit, gloriantur propter quæ occultari et pudore affici oportuit. « Quia terrestria curant. » Nam qui requiem ac delicias requirunt, hi terrestria curant.

III, 20, 21. Nostra enim conversatio in cælis est, ex quo etiam Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum, qui transfigurabit corpus nostrum abjectum, ut ipsum conforme fiat corpori **102** illius glorioso, secundum efficaciam, qua potest etiam subficere sibi omnia.

Oportet itaque quæ in cælis sunt querere, ubi nostra est conversatio aut nostræ reipublicæ administratio. Ibi namque militamus, ibi gubernamus. « Ex quo etiam Salvatorem. » E cælo dominum nostrum ac Salvatorem expectamus, qui in paterna apparebit gloria in secundo adventu cum sanctis angelis suis. Quinetiam transfigurabit, inquit, ac commutabit præsens corpus. Vocavit autem ipsum abjectum, eo quod subiectum sit corruptioni et passionibus ac doloribus. Et faciet, inquit, simile illi suo corpori quod a dextris sedet Patris, et ab incorporeis adoratur potestatibus. Siquidem nostrum quoque corpus in immortalitatem transmutabitur per gratiam Dei nostri Jesu Christi. Væ iis qui ab hac excidunt gloria, et cum demonibus numerantur. « Qui transfigurabit. » Multi existimant aliud suscitandum corpus in resurrectione, et non hoc quo nunc circumdamur, propterea quod dictum sit, Transfigurabit corpus nostrum abjectum in corpus gloriæ suæ. Sed vide quid dicat Methodius libro de Resurrectione. Etiam hoc interim corpus nostrum corpus gloriæ erat ante transgressionem, et adeo gloriosum erat ut nunc post transgressionem corpus abjectum dicatur. Siquidem nisi gloriosum ac inclytum fuisset, nequaquam nunc abjectum appellaretur. Abjicitur enim et deprimitur per lapsum id quod inclytum fuit. Nam quod semper humile fuit, non posset dici per transgressionem humiliatum. Etenim etiam de eo qui stabat, si cadat dicimus quod cecidit : de eo vero qui semper jacuit, nullus poterit dicere quod errans ceciderit. Hoc itaque corpus factum humile et gloriosum resurget et non aliud. « Ut ipsum conforme fiat. » Fortem ac indubitatum facit fidem quod omnino transfigurandum sit corpus nostrum abjectum (si modo voluerimus), ut ipsum conforme fiat gloriæ ipsius. Si enim ad hoc venit, inquit, Dominus noster Jesus Christus, quis ambi-

« Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὐριον γὰρ ἀποδηήσκομεν. » Καὶ γὰρ κακὰ περὶ γαστριμάργων εἶπεν. « Καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν. » Πολλοὶ φασὶ, τὴν περιτομὴν αὐτὸν διὰ τούτων εἰρηκέναι, ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ἄλλ' ἐστὶ, φησὶν, ἐφ' ὅς ἐγκαλύπτεσθαι καὶ αἰσχύνισθαι ἴδεν, ἐπὶ τούτοις καυχῶνται. « Οἱ τὰ ἐπίγεια φρονεῦντες. » Οἱ γὰρ ἀνεσιν καὶ τροφὴν ἐπιζητοῦντες, τὰ ἐπίγεια φρονεῖσιν.

Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπαρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γινέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα.

Δεῖ οὖν τὰ ἐν οὐρανῷ ζητεῖν, ἐνθα ἡμῶν τὸ πολίτευμα ἐστίν. Ἐκεῖ γὰρ στρατεύμεθα, ἐκεῖ πολιτεύμεθα. « Ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα. » Ἐξ οὐρανοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα, ἐν τῇ πατρὶς φανησόμενον δόξῃ, ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἀγγέλων, δε, φησὶ, καὶ μετασχηματίζει καὶ μεταβαλεῖ τὸ νῦν σῶμα. Ταπεινώσεως δὲ αὐτὸ ἐκάλει, διὰ τὸ ὑποκαίεσθαι φθορᾷ καὶ πάθει καὶ ὀδύναις. Καὶ ποιήσει, φησὶν, ὁμοιον ἐκείνῳ τῷ σώματι αὐτοῦ, τῷ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθημένῳ, τῷ προσκυνομένῳ παρὰ τῶν δυνάμεων. Καὶ γὰρ εἰς ἀφθαρτον καὶ τὸ ἡμῶν μεταβληθήσεται σῶμα, χάριτι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐαὶ τοῖς ἐκπίπτουσι ταύτης τῆς δόξης, καὶ μετὰ δαιμόνων τασσομένοις. « Ὅς μετασχηματίζει. » Πολλοὶ νομίζουσιν ἕτερον σῶμα πνευματικὸν ἐνέσρεσθαι ἐν τῇ ἀναστάσει, καὶ οὗ τοῦτο δὲ νῦν περιχίμεθα, διὰ τὸ εἰρησθαι, μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ σῶμα τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅρα τί φησι Μεθόδιος ἐν τῷ περὶ ἀναστάσεως λόγῳ. Καὶ τοῦτο ποτε ἡμῶν τὸ σῶμα, σῶμα δόξης ἦν πρὸ τῆς παραβάσεως, καὶ οὕτως ἐνδοξον ἦν, ἐπὶ νῦν μετὰ τὴν παράβασιν, σῶμα ταπεινώσεως λέγεται. Οὐ γὰρ ἂν εἰ μὴ ἐνδοξον ἦν, ταπεινώσεως νῦν ἐκλήθη. Ταπεινοῦται γὰρ ἀπὸ σφάλματος τὸ ἐνδοξον. Τὸ γὰρ αἰὶ ταπεινὸν οὐκ ἔστιν εἶποι ὅτι διὰ τὴν παράβασιν ἐταπεινώθη. Καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ ἱσταμένου εἰ πείσοι, λέγομεν ὅτι ἐπισσε, περὶ δὲ τοῦ αἰὶ κειμένου, οὐκ ἂν τις εἰποι ὅτι ἀμάρτησας ἐπισσεν. Ὅτε τοῦτο τὸ σῶμα ἀφθαρτον καὶ ἐνδοξον γινόμενον, ἀνίσταται, καὶ οὐχ ἕτερον. « Εἰς τὸ γινέσθαι αὐτὸ σύμμορφον. » Ἰσχυρὰν καὶ ἀναμφέλεκτον πίστιν τίθει τοῦ πάντως μετασχηματισθῆναι τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ἂν μόνον βουλόμεθα, εἰς τὸ γινέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῆς δόξης αὐτοῦ. Εἰ γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐπὶ τούτῳ παραγίνεται, τίς ἀμυρίσθηται ὅτι οὐ πάντως ἔστιν τοῦτο;

Εἴτα θέλεις καὶ ἑτίραν ἀπ'δεῖξιν; ὑποτάξαι ἑαυτῷ
βούλεται πάντα.

« Δεῖ γὰρ αὐτὸν, φησί, βασιλεύειν ἄχρις ἂν ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα. » Καί· « Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα. » Εἰ οὖν αὐτὸς; ὁ Υἱὸς βασιλεύει, ἵνα ὑποτάξῃ αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ πάντα ὑποταγῇσεται αὐτῷ πάντως, δηλονότι καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ἄνπερ μόνον ἡμεῖς θελήσωμεν, ὑποταγῇσεται αὐτῷ. Ὑποτάσσεται δὲ, ὅτε μὴδὲν στασιῶδες καὶ πολέμιον πρὸς τὸν ὑποτάξαντα ἐν ἑαυτῷ φέρεται, ἀλλὰ πάντα σύμφωνα καὶ συμφέροντα, ἐν ταῖς πίστεσι καὶ ἐν πολιτείᾳ. Ὅταν δὲ οὕτως ὑποταγῇ αὐτῷ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, μετασχηματίζεται δηλονότι ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν φθορὰν, καὶ γίνεται σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. Μάταιος ὁ φόβος. Οὐ δεῖ δὲ λέγειν ὅτι τῷ σώματι τοῦ Υἱοῦ ὁ Υἱὸς ὑποτάξαι τὰ πάντα, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἑαυτῷ, ὁ εἰπὼν· « Ἐδόθη μοι πάντα ἑξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » Ὡς καὶ ὁ Παῦλος· ἀλλαχού φησι· « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ θῇ πάντα τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Καί· « Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα. » Τῶν οὖν θεῶν λογίων τρανῶς ταῦτα λεγόντων, πῶς οὐ δεῖ λέγειν ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἐστιν ὁ καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως; ἡμῶν μετασχηματίζων, καὶ ὁ ἐνεργῶν τὴν εἰς αὐτὸν τῶν πάντων ὑποταγὴν; τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑποτάσσοντος; καὶ ὁ Πατὴρ ὑποτάσσεται. Κοινὰ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν. » Εἴτα λοιπὸν, καὶ λογισμὸν διδοῖσι τοῦ οὗτου παραδόξου πράγματος. Ἔστι γὰρ παράδοξον, τὸ γίνεσθαι σύμμορφον τὸ ἡμῶν σῶμα, τοῦ θεοῦ ἑκείνου σώματος. Τοῦτο γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ποιήσει, ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, τουτίστι, κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἑκείνην, ἐξ ἧς δύναται καὶ ἰδυνήθη ὑποτάξαι τῷ Υἱῷ αὐτοῦ τὰ πάντα. Τοιγαροῦν, φησί, δουλεύεται αὐτῇ, εἰς τὸ εἰς ἀφάρσειαν μεταβαλεῖν. Ὅρα δὲ πόσῃ οὐδὲν ὁμογνωμοσύνην τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅτι ἄνω τὸν Υἱὸν ὑποβάμενος τὴν ἀλλαγὴν τοῦ σώματος ἡμῶν ποιῆσθαι, νῦν τὸν Πατέρα τοῦτο ποιῆν λέγει. Ἀρα δὴ ἔαν οὕτω νοήσωμεν, μὴ τολμηρόν ἐστιν ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦτο ποιήσει κατὰ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἑκείνην, ἐν ᾗ ὑπέταξε τῷ ἰδίῳ σώματι τὰ πάντα; Ἀλλ' εἰ οὕτω νοήσωμεν, δέος ἐστὶ μὴ δόξωμεν διαρεῖν μετὰ τὴν ἐνασίαν, τὴν μίαν σεσαρκωμένην τοῦ Θεοῦ Λόγον φύσιν.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ΄.

Παυρίεσσις ἰδία τῶν καὶ κοινὰ πάντων.

Ὅστε ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐκικέσθαι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτως ἐστῆκατε ἐν Κυρίῳ ἀγαπητοί. Εὐδοκίᾳ παρακαλῶ, καὶ συντυχῇ παρακαλῶ τὸ αὐτὸ ὑπορεῖν ἐν Κυρίῳ. Ναὶ ἐρωτῶ καὶ σὲ, σύλῳγε γνησίαι, συλλαμβάνον αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συνήθησαν μοι μετὰ Κλήμεν-

A get quin omnino id erit? Deinde vis et aliam demonstrationem? **103** Subjicere vult sibiipsi omnia.

« Nam oportet, ait, illum regnare donec subjiciantur ipsi omnia ». Et : « Cum autem subjecta fuerint ipsi omnia ». Si igitur regnat ipse Filius donec subjiciantur ipsi omnia, et omnino subjiciantur ipsi omnia, manifestum est quod etiam corpus nostrum abjectum (si modo voluerimus) subdetur ipsi. Subditur autem cum nihil seditiosum et hostile in seipso gestat et adversus eum qui subiecit ipsum, sed consona omnia et conformia tam in fide quam in conversatione. Quando autem ita subditum fuerit ei corpus nostrum abjectum, transfigurabitur sane a dejectione sive depressione quæ est ex peccato et corruptione, et efficietur conforme corpori glorioso ipsius. Vanus itaque est timor. Non oportet autem dicere quod corpori Filii Filius subjicit omnia, sed quod ipse sibiipsi, qui dixit : « Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra » ; « Quemadmodum et Paulus alibi ait : « Nam oportet illum regnare donec posuerit omnes inimicos suos sub pedes suos ». Et : « Cum autem subjecta fuerint ipsi omnia ». Cum ergo divina oracula aperte ista dicant, annon oportet dicere quod Dominus ac Salvator noster Jesus Christus ipse est qui et corpus nostrum abjectum transfigurat, et efficit omnium ad se subjectionem ? Dum autem Filius subjicit, Pater quoque subiecit : communia enim sunt quæ Patris sunt et Filii. « Secundum efficaciam. » Deinde consequenter dat etiam considerationem rei adeo admirandæ. Est enim admirandum quod corpus nostrum conforme fiat divino illi corpori. Nam hoc, inquit, Deus et Pater faciet ex efficacia, hoc est, secundum illam efficaciam qua potest et potens fuit subjicere Filio suo omnia. Itaque subdet, inquit, ipsam nostram abjectionem ut in incorruptibilitatem transmutetur. Animadvertite autem quantam novit esse sanctæ Trinitatis conformitatem : cum præmisset Filium efficere corporis nostri mutationem, nunc Patrem hoc facere dicit. Utrum autem presumptuosum erit si ita intelligamus : quod Filius hoc laturus est secundum illam suam potentiam, qua subiecit proprio corpori universa. **104** Verum, si ita intelligamus, verendum est ne videamur post unionem dividere unam incarnatam Verbi Dei naturam.

CAPUT VI.

Proprie ad quosdam exhortationes et communes ad omnes.

IV, 1-3. Proinde, fratres mei dilecti ac desiderati, gaudium et corona mea, sic stete in Domino dilecti. Exodiam obsecro et Syntyche obsecro ut eodem modo affectu sint in Domino. Sane rogo et te, compargemane, adjuva illas quæ in Evangelio decertarunt mecum, una cum Clemente ac cæteris coopera-

¹⁰⁷ I Cor. xv, 27. ¹⁰⁸ ibid. 28. ¹⁰⁹ Matth. xxviii, 18. ¹¹⁰ I Cor. xv, 25. ¹¹¹ Ibid. 28.

toribus meis, quorum nomina sunt in libro vitae.

Magna sunt encomia quod Pauli fratres dicantur: nec id solum, verum etiam dilecti ac desiderati: imo ne hoc quidem tantum, sed et gaudium ejus ac corona. « Sic state. » Sic, quomodo? Quemadmodum nunc, inquit, immoti ac firmi in fide Christi. « Evodiam obsecro et Syntyche. » Hæ uxores erant virorum admodum proborum. « Ut eodem modo affectæ sint in Domino: » Quemadmodum nunc affectæ sunt. « Rogo et te. » Quemadmodum illas, inquit, ita et te obsecro. « Compar germane. » Ex hoc loco suspicati sunt nonnulli quod Paulus uxorem haberet et ad eam scriberet (quia videlicet hæ dictiones σύζυγε γνήσιε possunt etiam esse feminæ) verum fatua est hujusmodi cogitatio. Qui enim fieri poterat ut ipsam et peregrinam et alienigenam Philippis reliquisset, et non in Tarso ubi natus erat, neque Jerusolymis ubi fuerat enitritus? Sed dicemus quod hic aut maritus erat unus ex duabus quarum modo fecit mentionem: aut quod proprium sit nomen cuiusdam approbati viri, cui etiam predictas commendat mulieres. « Adjuva illas. » Cooperare ad ea quæ secundum Deum sunt. « Decertarunt mecum. » Pericula designat, quæ ipsæ quoque una tolerarunt. « Et cæteris cooperatoribus meis. » Erant quidem et alii, inquit, cooperatores ad predicationem: attamen hæ quoque mulieres una decertarunt. « Quorum nomina sunt in libro vite. »

105 Quod maximum erat inter ea quæ dixit Dominus suis discipulis, hoc etiam Paulus de illis dicit. « Domitia vobis subjiciantur, sed quod nomina vestra scripta sunt in libro vite. »

IV, 4-7. Gaudete in Domino semper: et iterum dico, gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus prope est, de nulla re solliciti sitis: sed in omni precatione et obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestras innotescant apud Deum. Et pax Dei quæ excedit omnem intellectum custodiet corda vestra et sensus vestros in Christo Jesu.

Christus dicit: « Beati qui lugent²²; » et « Væ his qui rideant²³: » quomodo ergo ait Paulus, Gaudete? Neque Christus luctum mundanum præcepit, hoc est, lugere in amissione cognatorum vel affinium: sed spirituale quod est lugere peccata. Neque Paulus mundanum dicit gaudium: Ideo quoque subjungit, in Domino. Luctus igitur ille hujus gaudii occasio est. Nam qui propria luget peccata, habebit gaudium in Domino, ubi hoc modo per luctum propria deleverit peccata, et cum Christo qui una concius est secundum Deum gaudebit. Quid autem sibi vult quod ita reduplicat: « Iterum dico, gaudete? » Erant in mœrore ob tentationes et afflictiones quas sustinebant. Ostendit ergo quod pati ac lugere pro Christo, veri gaudii conciliativum sit. Aut quod dolor sumptus pro Christo a persecutoribus proveniens, ipsum pau-

Α τος και των λοιπων συνεργων μου, ων τα ονόματα εν βιβλω ζωης.

Μεγάλα τὰ ἐγκώμια, τὸ εἶναι Παύλου ἀδελφοῦς. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγαπητοῦς, καὶ ἐπιποθήτους, καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ χαρὰν αὐτοῦ καὶ στέφανον. « Οὕτως στήκετε. » Οὕτως, πῶς; Ὡς νῦν, φησὶν, ἀκλινεῖς καὶ ἑδραῖοι ἐν τῇ πίστει Χριστοῦ. « Εὐδοίαν παρακαλῶ καὶ Συντόχην. » Αὗται αἱ γυναῖκες, τῶν εὐδοκίμων ἦσαν σφόδρα. « Τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. » Ὅπερ νῦν φρονοῦσιν. « Ἐρωτῶ καὶ σε. » Παρακαλῶ καὶ σε, ὥσπερ ἐκάλες, φησὶν. « Σύ ζυγε γνήσιε. » Ἐκ τοῦτου τινὲς ὑπένοιθον, γυναῖκα ἔχειν τὸν Παῦλον, καὶ αὐτῇ γράφειν. Ἀλλὰ μωρὸν τὸ τοιοῦτον. Οἷον γὰρ ἦν, εἰ ἐν Φιλιπποῖς εἰς ξένην καὶ ἀλλοτρίαν καταλειλοῖται αὐτὴν, καὶ οὕτως ἐν Τάρσῳ, ἐνθα ἐγεγέννητο, οὕτως ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐνθα ἐτέθραπτο; Ἀλλ' ἐροῦμεν, ἡ ὅτι ἀνὴρ μίας ἦν τῶν δύο ὧν ἐμνήσθη; ἡ ὄνομα Κύριον, εὐδοκίμος δέ τις, ᾧ καὶ παρατίθεται τὰς εἰρηζόμενας γυναῖκας. « Συλλαμβάνου αὐτάς. » Σὺμπραττε εἰς τὰ πρὸς τὸν Θεόν. « Συνήθλησάν μοι. » Κινδύνους ἀνιττῶνται, οὓς καὶ αὐταὶ συνυπέμειναν. « Καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου. » Ἦσαν μὲν, φησὶ, καὶ ἑτεροὶ πρὸς τὸ κήρυγμα συνεργοί, καὶ αἱ γυναῖκες αὗται συνήθλησαν. « Ὅν τὰ ὀνόματα ἐν βιβλῳ ζωῆς. » Ὅπερ μέγιστον ὧν εἶπεν ὁ Θεὸς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος περὶ ἐκείνων λέγει. Τί γὰρ ὁ Χριστός; « Μὴ χαίρετε, φησὶν, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν βιβλῳ ζωῆς. »

105 Quod maximum erat inter ea quæ dixit Dominus suis discipulis, hoc etiam Paulus de illis dicit. « Domitia vobis subjiciantur, sed quod nomina vestra scripta sunt in libro vite. »

C Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε, πάντῃ ἑρῶ, χαίρετε. Τὸ ἐπιεικὲς ὁμῶν ᾠρωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις. Ὁ Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε, ἀλλ' ἐν παντί τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει μετὰ εὐχαριστίας, τὰ αἰτήματα ὁμῶν ᾠρωρίζεσθω πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὁμῶν καὶ τὰ νοήματα ὁμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Ὁ Χριστός φησι: « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, » καὶ « Ὅσα τοῖς γέλωσι. » Πῶς οὖν φησὶν ὁ Παῦλος, Χαίρετε; Οὐδὲ ὁ Χριστὸς τὸ πένθος τὸ κοσμικὸν ἐπέταξεν, οἷον τὸ πένθειν ἐπὶ ἀποβολῇ προσηκόντων, ἀλλὰ τὸ πνευματικόν, τὸ πνεθεῖν τὰς ἀμαρτίας. Οὐδὲ ὁ Παῦλος τὴν κοσμικὴν λέγει χαρὰν. Διὰ καὶ ἐπάγει, Ἐν Κυρίῳ. Ὅστε τὸ πένθος ἐκείνο, ταύτης τῆς χαρᾶς γίνεται πρόφασις. Ὁ γὰρ τὰς οἰκτίας ἀμαρτίας πενθῶν, ἔχει τὴν ἐν Κυρίῳ χαρὰν, ταύτῃ ἀπαλείφας τὰς ἀμαρτίας διὰ τοῦ πένθους, καὶ τῷ Χριστῷ συνειδὸτι κατὰ Θεὸν χαίρων. Τί δὲ βούλεται τὸ ἐπιεικῶς εἰναι αὐτὸν, ἢ πάλιν ἑρῶ, χαίρετε; Ἦσαν ἐν λύπῃ διὰ τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὰς θλίψεις ἃς ὑπέμεινον. Αἰτκνοῦσιν οὖν τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν καὶ λυπᾶσθαι, χαρὰς δὲ τῆς ἀληθοῦς πρόξενον. Ἡ δὲ ἡ ὑπὲρ Χριστοῦ λύπη ἀπὸ τῶν διωκόντων συμβαίνουσα, αὐτοχάρα ἐστὶν ἐπισκοπευούσης τῆς ἐν προσδοκίᾳ χα-

²² Luc. x, 20. ²³ Matth. v, 5. ²⁴ Luc. vi, 25.

ρὰς τὴν παρὰ πόδα λύπην. « Τὸ ἐπεικὲς ὁμῶν γνω-
σθῆτω πᾶσιν ἀνθρώποις. » Ἐπειδὴ ἀνατέρω διέβαλε
τινας, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, λέγων, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ
αἰσχύνῃ αὐτῶν, εἰκὸς ἦν διὰ ταῦτα ἐκπολεμῶσθαι
πρὸς ἐκείνους τοὺς πιστοὺς. Φησὶν οὖν· Μὴ ὡς πολε-
μοῖς χρησθε, ἀλλ' ἐπεικῶς, καὶ οὐ μόνον αὐτοῖς,
ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις. « Ὁ Κύριος ἐγγὺς, μὴ-
δὲν μεριμνᾷτε. » Τί γὰρ ἀλύετε, φησὶ, διὰ τὰς ἐκεί-
νων ἐπιβουλὰς, ἡ τοὺς ἄλλους πειρασμούς; Ὁ Κύριος
ἐγγὺς, φησὶν, ἡ κρίσις ἐφέστηκε, καὶ ὑμεῖς χάθεινοι
τὰς ἀνταποδόσεις ἐξετά. Μηδὲν οὖν, φησὶ, μεριμνᾷτε·
« Ἀλλ' ἐν παντί, « τουτέστι, πράγματι, τῇ προσευχῇ
καὶ τῇ δεήσει, κέχρησθε. Ἔστι μὲν οὖν τοῖς ὀλιγο-
μένοις μεγίστη παραψυχή, τὸ ἐγγὺς εἶναι τὸν Κύ-
ριον. Ἰδοὺ δὲ καὶ ἄλλο προστεθὴς φάρμακον, τὴν
μετὰ εὐχαριστίας εὐχὴν. Αὕτη γὰρ καὶ κυρίως εὐχὴ.
Διὰ οὖν τῆς μετὰ εὐχριστίας εὐχῆς καὶ δεήσεως,
τὰ αἰτήματα ὁμῶν γνωρίζεσθω πρὸς τὸν Θεόν. Ὡς
αἴγε μὴ ἔχουσαι εὐχαριστίαν εὐχαί, οὕτε γνωρίζου-
ται πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ γὰρ μὴ εὐχαριστῶν ἐπὶ τοῖς
παρεληλυθόσι, πῶς ἡ αἰτήσῃ ἡ λήφεται τὰ μέλλοντα;
Ἀλλ' ἐν παντί πράγματι τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει
κέχρησθε, δι' ὧν τὰ αἰτήματα ὁμῶν, μετὰ εὐχαρι-
στίας γνωρίζεσθω. « Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ. » Εἰ-
ρήνην λέγει, τὴν καταλλαγὴν τοῦ Θεοῦ τὴν πρὸς
ἡμᾶς. Καλῶς δὲ εἶπεν εἰρήνην. Ἦμεν γὰρ αὐτῷ ἐκ-
πεπολεμωμένοι, διὰ δὲ τοῦ αἵματος τοῦ Μονογενοῦς
κατήλλαξεν ἡμᾶς αὐτοῦ. Ἦγουν περὶ ἐκείνης λέγει,
περὶ ἧς φησὶν ὁ Χριστός· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι
ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. » Ὅταν γὰρ
λέγῃ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰρηνεύειν, οὐκ ὑπερ-
βαίνει πάντα νοῦν; « Ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν. »
Εἰ δὲ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ὑπερβαίνει πάντα νοῦν, τί
εἰποι τις πρὸς τοὺς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ περιεργαζομέ-
νους; « Φρυνυρῆσαι τὰς καρδίας ὁμῶν. » Ὅτι μὴ
ὕπὸ πειρασμῶν καταταπείνῃσθαι, μήτε ὑπὸ ἀπάτης
περιφέρεσθαι. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἡ ἐν αὐτῷ φυ-
λάξει, ὥστε μένειν καὶ μὴ ἐκπίπτειν αὐτοῦ, ἡ δι' αὐ-
τοῦ φυλάξει.

pian de his qui ipsius substantiam curiose scrutantur? « Custodiet corda vestra: » Ne sub affli-
ctionibus demergamini aut sub fraude circumferamini et erretis. « In Christo Jesu. » Aut custo-
diet ut in ipso maneat, et non excidatis ab ipso: aut per ipsum custodiet.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα
σεμνὰ, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνὰ, ὅσα προσφιλῆ,
ὅσα εὐφροσύνη. Ἐἰ τις ἀρετὴ, καὶ εἰ τις ἐπαινος,
ταῦτα λογίζεσθε. Ἄ καὶ ἐμύθετε, καὶ παρελάβετε,
καὶ ἠκούσατε, καὶ ἴδετε ἐν ἐμοί, ταῦτα πράσ-
σετε, καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μετ' ὁμῶν.

Πάντα ὑμῖν εἰρηται, τοῦτο λείπεται νῦν. Ἐπειγο-
μένου δὲ τὰ ῥήματα. Ἀληθῆ δὲ φησὶ τὰ ἀνάρτητα.
Ψεῦδος γὰρ ἡ κακία. Σεμνὰ δὲ, τὰ ὅσα ἐν σχήμασι,
καὶ λόγοις, καὶ βασιλείαις, καὶ πράξεσιν. Ἀγνὰ δὲ,
ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ τὰ γήινα φρονούντων
προσφιλῆ δὲ, ἡ τῷ Θεῷ, ἡ τοῖς πιστοῖς. « Εἰ τις
ἀρετὴ, καὶ εἰ τις ἐπαινος. » Βούλεται οὕτως ζῆν αὐ-
τοὺς, ὡς καὶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν. (Ἀπρόσκοποι

A diu sit nempe obscurante expectato gaudio præ-
sentem mœrorem aut dolorem. « Modestia vestra
nota sit omnibus hominibus. » Quoniam in supe-
rioribus quosdam vituperavit, dicens: Quorum
Deus venter est et gloria in dedecore ipsorum:
verisimile erat quod erga illos futurum esset ut
hostiliter se gererent fideles. Ait ergo: Non tan-
quam cum hostibus cum eis conversemini, sed
mansuete: nec id solum cum ipsis, sed cum om-
nibus etiam hominibus. « Dominus prope est: de
nulla re solliciti sitis. » Cur enim, ait, animo con-
ciditis propter illorum insidias aut alias afflictio-
nes? Dominus, inquit, prope est, iudicium instat:
et vos et illi retributiones habebitis. **106** De
nulla itaque re sitis solliciti: « Sed in omni: »

B puta negotio (Siquidem tamen, cum non sit, fe-
mininum, jungi non potest τῇ προσευχῇ καὶ τῇ
δεήσει), precatione et obsecratione utamini. Maxima
ergo consolatio est his qui affliguntur quod Domi-
nus prope sit. Ecce autem et aliud addit pharma-
cum, precationem cum gratiarum actione: Nam
hæc proprie precatio est. Itaque per precationem
cum gratiarum actione petitiones vestre inno-
tescant apud Deum: tanquam innuat quod precatio-
nes quæ gratiarum actionem non habent, bene
innotescant quidem. Qui enim gratias non agi de
his quæ accepit, quomodo petet aut accipiet quæ
futura sunt? Sed in omni re precatione et obse-
cratione utamini, per quas petitiones vestre cum
gratiarum actione innotescant. « Et pax Dei. »

C Pacem dicit Dei erga nos reconciliationem. Bene
autem dixit pacem. Nam eramus facili ipsi inimici,
sed per sanguinem Unigeniti reconciliavit nos sibi
ipsi. De illa igitur loquitur de qua ait Christus:
« Pacem meam do vobis, pacem relinquo vo-
bis ». « Cum enim dixerit ut etiam erga inimicos
pacem habeant, annon excedit omnem intellectum?
« Quæ excedit omnem intellectum. » Quod si pax
Dei excedit omnem intellectum, quid dicet quis-
piam de his qui ipsius substantiam curiose scrutantur?

« Custodiet corda vestra: » Ne sub affli-
ctionibus demergamini et erretis. « In Christo Jesu. » Aut custo-
diet ut in ipso maneat, et non excidatis ab ipso: aut per ipsum custodiet.

IV, 8, 9. Quod reliquum est, fratres, quæcunque
sunt vera, quæcunque honesta, quæcunque justa,
D quæcunque pura, quæcunque amabilia, quæcunque
boni omnis: si qua virtus et si qua laus, hæc cogi-
tate: quæ et didicistis et accepistis et audistis et vidi-
stis in me, hæc facite, et Deus pacis erit vobiscum.

Omnia vobis dicta sunt: id nunc restat ut sit
qui verba sollicitet. Vera autem dicit studiosa sen-
quæ virtutis sunt: mendacium enim vitium est.
Honesto vero, sive in habitu, sive in sermonibus,
sive in incessu, sive actionibus. Pura autem, tan-
quam ad differentiam eorum qui terrena curant.

107 Amabilia vero, aut Deo aut fidelibus. « Si
qua virtus et qua laus. » Vult ipsos ita vivere,

ut hominibus quoque placeant (nullum, inquit, præbeatis offendiculum ²⁶) non ad laudem intuentes, sed laudabiliter viventes. « Hæc cogitate. » Viden' quod benevolentiam pravam ex nostris avellere vult animis? « Quæ et didicistis. » Per doctrinam didicistis, et accepistis, et audistis: per opera vero vidistis. Dicens autem: Vidistis in me, ostendit quod ipsis factus fuerit typus et exemplar. Quoniam enim de universis scribere non poterat: puta de habitu, de incessu, de verbis, de risu, et quæcunque cætera sunt ejusmodi: uno verbo omnia hæc docuit cum ait: Et vidistis in me. « Et Deus pacis erit vobiscum. » Nam si hæc, inquit, feceritis, absque metu eritis, in pace ac securitate. Si enim per virtutem nos pacem habemus erga Deum et erga homines (nam ait: « Cum his qui odierunt pacem eram pacificus ²⁷ ») « Deus quoque erit nobiscum; quod si Deus nobiscum sit, quid de cæteris sollicitum esse oportet?

IV, 10-14. *Gavisus sum autem in Domino magnopere, quod jam tandem refluorueritis ut pro me solliciti essetis in eo in quo et solliciti eratis, verum deerat importunitas: non quod juxta penuriam loquar. Nam ego didici his in quibus sum contentus esse. Novi et humilis esse, novi et exuberare: ubique et in omnibus institutus sum, et saturari et esurire, et abundare et penuriam pati. Omnia possum per Christum qui me corroborat. Attamen recte fecistis quod communicaveritis meæ afflictioni.*

« Gavisus sum autem in Domino magnopere. » Propterea magnopere, quoniam non carnaliter erat gaudium, sed in Domino. Gavisus est autem non quod ipse acceperit, sed quod hi qui dederunt utilitatem acceperint. « Quod jam tandem. » Dicens: Jam tandem, longum significat tempus quo hoc facere neglexerant, nempe ut ipsi mitterent quæ necessaria erant. Ait autem: Refluorueritis, tanquam de arefactis prius fructuosius arboribus quæ rursum germinarunt: ita enim et vos, inquit, cum extabuissetis in eleemosyna, rursum refluoristis. « Ut pro me solliciti essetis. » Ostendit quod in his **108** solum negligentes erant quæ ipsum concernebant, non in his quæ cæteros omnes: per quod curat ac temperat reprehensionem. Ut pro me, inquit, solliciti essetis, hoc est, ut mei meminissetis, quemadmodum semper meministis. Deinde tanquam respondens pro ea quæ adversus ipsum fuerat socordia, ait: « Sed deerat importunitas, » Hoc est, non præ socordia me neglexistis, sed occasionem mittendi non habebatis: aut quia non abundabatis, aut quia eum qui illa deferret non habebatis. Quamobrem autem Paulus, qui semper gloriari solet quod non acciperet (melius est, inquit, mihi mori quam ut gloriationem meam aliquis inanem reddat) nunc tamen accepit? Et dicimus quod sibi inter Corinthios propter pseudapostolos non accipiebat, Ut in eo

A γάρ, φησί, γίνεσθε.) Οὐ πρὸς ἐπαινον ὀρῶντας, ἀλλ' ἐπαινετῶς ζῶντας. « Ταῦτα λογίζεσθε. » Ὅρῳ ὅτι καὶ ἐννοίαν κακὴν ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐξορίσται βούλεται ψυχῶν; « Ἄ καὶ ἐμάθετε, » Διὰ διδασκαλίας ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἠκούσατε. Δι' ἔργων δὲ ἴδετε, καὶ τοῦ αὐτὸν τύπον αὐτοῖς γενέσθαι, τὸ, ἴδετε ἐν ἐμοί. Ἐπειδὴ γάρ οὐκ ἐνῆ περι πάντων γράφειν, περὶ σχημάτων, περὶ βαδίσσεως, περὶ βημάτων, περὶ γέλωτος, καὶ ὅσα λοιπὰ, ἐν λόγῳ ἐδίδαξε πάντα, τῷ καὶ ἴδετε ἐν ἐμοί. « Καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. » Ἄν γὰρ ταῦτα ποιῆτε, φησὶν, ἔσεσθε ἐν ἀδείᾳ, ἐν εἰρήνῃ, ἐν ἀσφαλείᾳ. Εἰ γὰρ ἡμεῖς διὰ τῆς ἀρετῆς εἰρηνεύομεν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς ἀνθρώπους. « Μετὰ γὰρ τῶν μισούντων, φησὶ, τὴν εἰρήνην ἡμῶν εἰρηνικῶς, » καὶ ὁ Θεὸς ἔσται μεθ' ὑμῶν. Θεοῦ δὲ ὄντο: μεθ' ὑμῶν, τί χρὴ τὰ λοιπὰ περιεργάζεσθαι;

Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως ὅτι ἦδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε, ἡκαίρεσθε δὲ, οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν λέγω. Ἐγὼ γὰρ ἐμαυτὸν οἷς εἰμι, αὐτάρκης εἶναι, οἶδα καὶ ταπεινούσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν, ἐν παντί καὶ ἐν πάσι μέμνημαι, καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινᾶν, καὶ περισσεύειν, καὶ ὑστερεῖσθαι. Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυνάμουντί με Χριστῷ. Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε συγκοινωνήσαντές μου θλίψει.

C « Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως. » Διὰ τοῦτο μεγάλως, ἐπειδὴ οὐ σαρκικῶς ἦν ἡ χαρὰ, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ. Ἐχάρη δὲ, οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς διαβεν, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ δόντες ὠφέληθησαν. « Ὅτι ἦδη ποτὲ. » Τὸ, ἦδη ποτὲ, χρόνον δηλοῦντός ἐστι πολὺν, ἐν ᾧ τοῦτο ποιεῖν ἡμέλησαν, τὸ πέμψαι αὐτῷ τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν. Τὸ δὲ, Ἀνεθάλετε, ὡς ἐπὶ καρπῶν ξηρανθέντων καὶ αὖθις ἀναβλαστησάντων. Οὕτω γάρ, φησὶ, καὶ ὑμεῖς ἀπομαρτανόντες ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ, αὖθις ἀνεθάλετε. Τὸ, « Ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, » ἔδειξεν ὅτι ἐν τοῖς πρὸς αὐτὴν μόνον ἦσαν ἡμεληκότες, οὐ μὴν καὶ ἐν τοῖς πρὸς πάντας, ὅπερ ἀνακτωμένου ἦν τὴν ἐπίκλησιν. Τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ γάρ, φησὶ, φρονεῖν, τούτεστι, τὸ μεμνησθαι μου ὥσπερ αἰ ἐμὴ μνησθε, φησὶν. Εἰτα ὥσπερ ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν βλάβης, φησὶν. « Ἠκαίρεσθε δέ. » Τούτεστι, οἱ βλάβησαντες ἡμελησάτέ μου, ἀλλὰ καιρὸν οὐκ εἴχετε τοῦ πέμψαι, ἢ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐν ἀφθονίᾳ ὑμᾶς, ἢ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν αὐτὰ κομίσοντα. Τί δὲ ποτε δὲ αἰ ἐγκαυχώμενος τῷ μὴ λαμβάνειν (καλὸν γάρ μοι, φησὶ, μάλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου, ἵνα τίς κενώσῃ), νῦν εἰλήψε; Καί φημεν ὅτι ἐκεῖ ἐπὶ τῶν Κορινθίων, διὰ τοὺς ψευδαποστόλους οὐκ ἴλαμθανεν. Ἴνα γάρ, φησὶν, ἐν ᾧ καυχῶνται, εὐρεθῶσιν ὡς καγῶ. Ἐπὶ ἰλάμθανεν, οὐ τοσοῦτον διὰ τὴν χρεῖαν, ὅσον ἵνα ὠφελῶνται οἱ παρέχοντες. Πόθεν γάρ καὶ τρέφεσθαι εἶχεν ἐν ζήνῃ γῆ, μήτε ἐπιπερόμενος, μήτε τῷ ἐργαζέμεν, ἀλλὰ τῷ κηρύ-

²⁶ 1 Cor. ix, 12. ²⁷ Psal. clix, 7.

γμα
Ἐπε
ποτὲ
ἐνδε
εἰπον
(ΦΩΤ
ἀνεθ
σητε,
εἶχον.
σμέν
δυσχε
ἐποῖ
φωτ
Διὰ
Ἐχάρ
συγκε
μνήσ
χάριν
λαμβ
τοῖς
ὀλίγ
Μὴ γ
γενέ
ὁμιν
τὰ π
χορηγ
καὶ τ
σθαι.
non
pterea
nis.
Καί
εἰπερ
Καὶ ἐ
σαλον
μου.
τὴν π
καὶ τ
διὰ τοῦ
ἀντὶ
χρεῖαν
τούτων
φησὶν,
ἐμαυτ
ἀσκη
εἰμι.
αὐτάρ
ἔρε τι
χορτά
Ὅσπερ
τίκτειν
μενοι,
ἐνέγκα
οὐκ ἦν
ὁ Παῦλ
ριστι
πᾶσι μ

γματι σχολάζων; «Οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν λέγω.» Ἀποκρίσας ὁ ἄγγελος· «Ἐπειδὴ ἡρέμα ἐπετίμησεν αὐτοῖς γράψας· ἥδη ποτὲ, φησὶν· Ἄπερ εἶπον, οὐ διὰ τοῦτο εἶπον ὡς ἐν ἐνδοξίᾳ ὢν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ὑμῶν συμφέρον, φησὶν. εἶπον, ἵνα μὴ ἀκαρποὶ ᾦτε, ἄπερ κάτω λέγει. — [ΦΩΤ.] Εἶπον ὅτι ἐχάρην ἐν Κυρίῳ, μεγάλως, ὅτι ἀνεβάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. Ἀλλὰ μὴ νομίσετε, φησὶν, εἰπεῖν με τοῦτο, διὰ τὴν ὑστέρησιν ἣν εἶχον. Ἐγὼ γάρ, φησὶν, ἔμαθον, καὶ ἐξῆς. Τεγομνασμένος, φησὶν, εἰμὶ ἐν πᾶσι, καὶ οὐδὲ ὑστερούμενος; δυσχεραίνω. Ἐχάρην δὲ ὁμῶς ἐφ' ὑμῖν, ὅτι καλῶς ἐποιήσατε. Κοινωνοὺς γὰρ ἑαυτοῦς τῆς ἐμῆς θλίψεως ποιήσαντες, καὶ τῶν βραδείων κοινωνήσατε. Διὰ τοῦτο ἐχάρην μεγάλως. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ἐχάρην μεγάλως, διότι ὑμεῖς καλῶς ἐποιήσατε συγκοινωνοὶ γεγονότες μου τῆς θλίψεως, ἐπαναμνησκαί αὐτοὺς, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ταύτην αὐτοῖς τὴν χάριν καὶ τὴν εὐεργεσίαν κατετίθετο, τὸ ἐξ αὐτῶν λαμβάνειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν, καὶ κοινωνοὺς αὐτοῖς διὰ τοῦτο παρασκευάζειν καὶ τῶν διὰ Χριστὸν θλίψεων, καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις κειμένων βραδείων. Μὴ γὰρ νομίσετε, φησὶν, ὅτι νῦν διὰ τὸ μακρὰν με γενέσθαι, καὶ ἐν τόπῳ ἐν ᾧ τὸ κήρυγμα ὥσπερ ἐν ὁμίᾳ οὐκ ἐπιδιόκηται οὐδὲ εἰσιν οἱ προθύμους οὕτω τὰ πρὸς χρείαν ἐπιχορηγοῦντες, διὰ τοῦτο τὴν ὁμίαν χορηγίαν ἀπεδείξαμην καὶ ἤξλωσα ὑμᾶς κοινωνοὺς καὶ τῆς θλίψεώς μου καὶ τῆς μισοθαποδεσίας γενέσθαι.

non adeo dilata est sicut inter vos, nec sunt qui prompto animo necessaria ministrent, **109** propterea sumptum a vobis acceperim, et voluerim vos facere participes meae afflictionis ac remunerationis.

Καὶ γὰρ καὶ ἐγγὺς ἐτι ὢν, καὶ πολλοὺς ἔχων **C** εἴπερ ἤθελον τοὺς χορηγοῦντας, ὑμᾶς προέκρινα. Καὶ ἐξερχόμενος γὰρ ἀπὸ Μακεδονίας, καὶ ἐν Θεσσαλονικίᾳ, ὑμᾶς ἤξιουν χορηγοὺς εἶναι τῆς χρείας μου. Μὴ νομίσετε δὲ ταῦτα λέγειν με καὶ ἐπαίρειν τὴν πρᾶξιν ὑμῶν ταύτην, ἵνα ἐτι καὶ ἐτι χορηγῇτε, καὶ ταῖς χρεῖαις μου ἐπαρῇτε. Τοσοῦτον γὰρ ὅτι διὰ τοῦτο εἶπεν αὐτὰ, ὅτι ἰδοὺ λέγω, Ἀπέχω πάντα, ἀντὶ τοῦ Ἀπῆλλαγμαί πρὸς πάντα τὰ πρὸς τὴν χρείαν, ἀπῆλλαγμαί δὲ, οἷον οὐκ ἐτι χρεῖαν ἔχω τούτων. Εἶτα ἵνα μὴ λυπηθῇ ὡς ἀπαξίων, Οὐχί, φησὶν, ἀλλ' ὅτι περισσεύω, καὶ ἐξῆς. «Ἐγὼ γὰρ ἔμαθον ἐν οἷς εἰμι.» Ἐδιδάχης ἄρα τὸ πρᾶγμα καὶ ἀσκήσεως. Τί δὲ ἔμαθες, ὧ θεῖα ψυχὴ; Ἐν οἷς εἰμι. Τούτεστι, τοῖς παρούσιν ἀρκεῖσθαι, φησὶ, καὶ αὐτάρκης εἶναι. «Οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι.» Ἰσως **D** ἔρει τις, τὸ μὲν εἰδέναι· λιμὸν φέρειν, ἀρετῆς, τὸ δὲ χορτάζεσθαι, πολὺς ἀρετῆς; Καὶ σφόδρα ἀρετῆς. Ὅπερ γὰρ ἡ στενοχωρία, οὕτως καὶ ἡ ἄδεια οἶδεν τίς τινος πολλὰ κακά. Πολλοὶ γὰρ ἐν ἀφρονίᾳ γενόμενοι, βραδυμότεροι γεγένηνται, καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἐνέγκαι κοιλίαν κεχορτασμένην. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσραὴλ, οὐκ ἤνεγκε τὸν κόρον, ἀλλ' ἀπελάττισεν. Ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος. «Ταπεινοῦσθαι.» Οἷον λιμώττειν. «Περὶσεύειν.» Οἷον, κορινθιοῦσθαι. Ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαί. Ἐν παντὶ πράγματι, φησὶ, καὶ ἐν

A quo gloriantur, inquit, inveniantur sicut et ego : quoniam accipiebat non tantum propter suam necessitatem quantum propter eorum utilitatem qui praebebant. Unde enim in peregrina terra ali potuisset, cum neque aliquid importasset, neque manuali operi, sed praedicationi vacaret ? « Non quod juxta penuriam loquar. » Quoniam scribendo clam eos objurgavit, non tandem ait : Quae dixi, non propter ea dixi quod in penuria sim, sed ad vestram, inquit, utilitatem locutus sum, ne sine fructu sitis, veluti inferius dixit. Dixi quod gavisus sim in Domino magnopere quod restorueritis ut pro me solliciti essetis : sed ne me, inquit, haec dicere existimetis quod in penuria fuerim : Nam ego, ait, didici, etc. Exercitatus sum in omnibus : et ne egestate quidem pressus indigne fero : verum etiam vestri causa gavisus sum quod recte feceritis : cum enim participes meae afflictionis vos ipsos feceritis, etiam praemiorum participes eritis : et propterea magnopere gavisus sum. Postquam dixit : Gavisus sum magnopere quod vos recte feceritis, facti participes meae afflictionis, suggerit quod ab exordio hanc gratiam et hoc beneficium ad ipsos retulerit, ut ab eis necessaria acciperet, et per hoc eos quoque redderet participes afflictionum propter Christum inflictarum, et praemiorum quae his reponuntur. Ne existimetis, inquit, quod non eo quod longe absim et in loco ubi praedicationis

Etenim cum adhuc prope essem, multosque habuissim si libuisset qui sumptum suppeditassent, vos praelegi. Nam et a Macedonia egressus et a Thessalonica, vos dignos duxi qui necessaria mihi suppeditaretis. Ne existimetis autem me haec dicere, et hanc vestram actionem extollere, ut magis ac magis suppeditetis, meisque necessitatibus faciatis satis. Tantum abest, ut propterea haec dicam, quod ecce recepi omnia, id est, exemptus sum circa omnia quae necessitatem concernunt : exemptus sum, inquam, sic ut jam his non indigeam. Deinde ne mœrore eos afficiat tanquam repudiants : Non, inquit, sed quod abunde mihi sit, etc. « Nam ego didici in quibus sum. » Doctrinae certe hoc est et exercitii. Quid autem didicisti, beata anima ? His in quibus sum, id est, praesentibus, esse contentus et sufficientiam habere. « Novi et humilis esse. » Dicit fortasse aliquis : Scire quidem ferre famem, virtutis est : nosse autem saturari, cujus erit virtutis ? Maxime etiam virtutis est. Quemadmodum enim angustia, ita et securitas multa novit parare mala. Complures namque qui ad abundantiam pervenerunt, segniores facti sunt, nec saturatum ventrem ferre potuerunt. Etenim Israel satietatem non tulit, sed recalcitra-vit²² : at non ita Paulus. « Humilis esse, » hoc est, fame premi. « Exuberare, » id est, saturari. Ubi-

²² Deut. xxxii, 1 seqq.

δγον ὑμῶν, οὐκ ἐμοῦ, πλεονάζοντα. Ὅρξ· ὅτι αὐτοὶ A
 ψαλοῦντο ἐκ τοῦ παρέχειν· ὥσει ἔλεγε· Διὰ τὸ
 μῶν συμφέρον, ταῦτα ζητῶ, ἵνα ὑμεῖς καρπὸν
 νέγκητε. » Ἐπεὶ δὲ πάντα. » Ἐκ τούτου πάλιν
 προθυμότερους αὐτοὺς ποιεῖ. Ἀπέχω, φησί, πάντα
 αἱ περισσεύω, τούτεστι, καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ προτέρου
 ρόνου, καθ' ὃν οὐκ ἐπέμψατε. » Καὶ περισσεύω. »
 τούτεστι, πλείω τῶν παραλειφθέντων δεδέχθαι ἤγη-
 αι. » Πεπλήρωμαι. » Πάντα, φησί, τὰ χρεωστη-
 ῶνται μοι. Χρέος γὰρ οἶδε τὸ πρῆγμα, πεπλήρω-
 αῖ, φησί, δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου. Διὰ τού-
 του ἦσαν ἀποστείλαντες. » Ὁσμὴν εὐωδίας. » Ὁσμὴν
 εὐωδίας· καὶ θυσίαν δεκτὴν τῷ Θεῷ ὑπάρχοντά φησι.
 αθαλ ποῦ τὰ δοθέντα ἀνήγαγεν! Οὐκ ἐμοί, φησὶν,
 ἀλλὰ τῷ Θεῷ δεδώκατε. Ἐδύχομην γὰρ τὰ παρ' B
 ὑμῶν, φησὶν, ὁσμὴν εὐωδίας καὶ θυσίαν Θεῷ ὑπάρ-
 χοντα. Καὶ γὰρ θυρίαμά τε καὶ θυσία λογικὴ Θεῷ
 ὄνῳ προσάγεται. Καὶ τὰ παρ' ὑμῶν, φησί, δῶρα,
 εἰς προσάχθέντα συγγάνει. » Ὁ δὲ Θεός μου πλη-
 ὥσει πᾶσαν χρεῖαν ὑμῶν. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω,
 Ἡχαίρεισθε δὲ τούτεστιν, Ἐν ἐνδείᾳ ἤτε, νῦν ἐπεύ-
 ραται αὐτοῖς τὴν αὐτάρχειαν, εἰς τὸ καὶ ἐτέρους
 ἵνασθαι χορηγεῖν. » Κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ἐν
 ἔξῃ. » Τοῦτο εἶπε, δεικνύς ὅτι καὶ εὐκόλῳ αὐτῷ
 ὑναί. Πλούσιος γὰρ ἐστὶ. Δώσει δὲ ὑμῖν ἐν δόξῃ.
 τούτεστιν ὥστε εἰς δόξαν αὐτοῦ τὴν δόσιν προχωρή-
 αι. » Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἡ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ
 ὥσει. Ὁ γὰρ πεπληρωμένος τοῖς χρηστέουσιν, εὐ-
 αριστεῖ τῷ δεδοκότι.

α, id est in pro Per. Dabit ergo per Christum Jesum. Qui enim expletus est his quæ necessaria

ant, gratias agit ei qui dedit.
 Τῷ δὲ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡμῶν ἡ δόξα εἰς τοὺς C
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἀσπάζασθε πάντα
 ἡμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ
 ἡμῶν ἀδελφοί, ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ
 ἡμῶν, μάλιστα δὲ, οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. Ἡ
 ἡμῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ
 πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Ἐπειδὴ εἶπε, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ πληρώσει πᾶσαν
 χρεῖαν ὑμῶν, δοξολογῇ καὶ τὸν Πατέρα, τὸν διὰ τοῦ
 τοῦ διδόντα τὴν αὐτάρχειαν. » Ἀσπάζονται ὑμᾶς
 σὺν ἐμοί. » Ἦσαν γὰρ πλείους μετ' αὐτοῦ, πλην
 τοῦ μόνου ἱσχυοῦς ὁ Τιμόθεος, ὡς ἄνω φησὶν.
 ὁμοῦς δὲ τὰ Παύλου σπλάγχνα, ὅτι καὶ τούτους
 ἀδελφούς καλεῖ. » Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ
 ἡμῶν. » Σημεῖον ἦν ὅτι ὁ Παῦλος παρ' αὐτοῖς ἐπῆναι
 ὡς Φιλιππησίους, διὰ καὶ ἀσπάζονται αὐτούς.
 Μάλιστα δὲ, οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. » Ἀνέ-
 ρωσεν αὐτοὺς ὅτι καὶ τὴν βασιλικὴν οἰκίαν ἐφθασε
 κήρυγμα. Οὐ γὰρ ἂν μὴ πιστεύσαντες, ἤσπα-
 ντο τοὺς Φιλιππησίους. Πρὸς τούτους καὶ τοῦτο
 ἄσκει. Εἰ οἱ ἐν τοῖς βασιλείοις πάντων κατεργά-
 σαν καὶ τῷ Χριστῷ ἐπιστεύσαν, πόσῳ μᾶλλον
 ἐς τοὺς πένητας τοῦτο δεῖ ποιεῖν; » Ἡ χάρις τοῦ
 Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. » Τὸ
 ἡθὺς αὐτῷ, εὐχῇ παύει τὴν Ἐπιστολὴν καὶ νῦν.

Τέλος σὺν Θεῷ τῆς πρὸς Φιλιππησίους
 Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης δι' Ἐπαφροδίτου.

munus vestrum propterea hoc dico, sed requiro
 fructum vestrum qui in rationem vestram non meam
 exuberat. 111 Vides quod ipsi juvabantur ex hoc
 quod necessaria præberent? Ac si diceret: Propter
 utilitatem vestram hæc quero, ut vos fructum re-
 feratis. » Recepi tamen omnia. » Ex hoc rursum
 promptiores eos reddit: Recepi, inquit, omnia, et
 abundo: hoc est, etiam ea quæ prioris temporis
 erant cum non misistis. » Et abundo. » Hæc est, plura
 quam suscepta sunt me recepisse duco. » Expletus
 sum. » Omnia, ait, quæ mihi debebantur: scit
 enim hæc sibi deberi. Expletus sum, inquit, postea-
 quam accepi ab Epaphrodito. Per hunc illi miserant.
 » Odorem bonæ fragrantiae. » Odorem bonæ fra-
 grantiæ et hostiam Deo acceptam dicit illa esse.
 Papæ! quantum extulit quæ data erant! Non mihi,
 ait, sed Deo dedistis. Accepi enim, inquit, a vobis
 quæ erant odor bonæ fragrantiae et hostia Deo. Et
 enim thymia et hostia rationalis soli Deo offer-
 tur: et quæ a vobis missa sunt dona, Deo oblata
 sunt. » Deus autem meus supplevit quidquid opus
 fuerit vobis. » Quoniam superius dixit: Sed de-
 erat vobis opportunitas, hoc est, in indigentia con-
 stituti eratis: nunc præcatur illis sufficientiam, quo
 et aliis possint necessaria ministrare. » Secundum
 divitias suas in gloria. » Hæc dixit quod etiam fa-
 cile sit ipsi dare, est enim dives. Dabit autem vobis
 in gloria: hoc est, ut donum producat ad gloriam
 suam. » Per Christum Jesum. » Nam év capitur pro

IV, 20-25. Deo autem et Patri nostro gloria in
 sæcula sæculorum. Amen. Salute omnem sanctum
 in Christo Jesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres.
 Salutant vos omnes sancti, maxime vero qui sunt
 ex Cæsaris familia. Gratia Domini nostri Jesu
 Christi cum omnibus vobis. Amen.

Quoniam dixerat, per Jesum Christum supplebit
 quidquid opus fuerit vobis, glorificat etiam Patrem,
 qui per Filium dedit sufficientiam. » Salutant vos
 qui mecum sunt. » Plures enim cum ipso erant,
 nisi quod æqualis erga ipsos animi solus erat Ti-
 motheus, sicuti superius dixit. Attamen considera
 Pauli viscera, quod etiam hos fratres vocet. » Sa-
 lutant vos omnes sancti. » 112 Signum erat quod
 Paulus apud illos collaudabat Philippenses, ideo
 etiam ipsos salutant. » Maxime vero qui sunt ex
 Cæsaris familia. » Recreat ipsos indicans quod
 regiam familiam prævenerit prædicatio: namque
 enim Philippenses salutassent nisi credidissent. Ad
 hæc id etiam docet. Si hi qui in regis sunt omnia
 contempserunt et in Christum crediderunt, quanto
 magis vos qui pauperes estis hoc facere oportet.
 » Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus
 vobis. » Quod ipsi moris est, etiam nunc preca-
 tione concludit Epistolam.

Finis, divino favente auxilio, Epistola ad Philip-
 penses.

Scripta est ab urbe Roma per Epaphroditum.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

OECUMENIUS TRICCÆ IN THESSALIA EPISCOPUS.

Notitia.	9
Epistola Donati Veronensis nuncupatoria.	9
Præfatio Joan. Hentenii interpretis.	11
Monitum ejusdem lectori.	19
Τοῖς φίλοις.	21
Argumentum libri Actorum.	26
Argumentum aliud in Acta apostolorum.	30
Ἡ τῶν ἐπιστολῶν ὑπόθεσις διὰ λαβῶν.	31
COMMENTARIA IN ACTA APOSTOLORUM.	45
Caput primum. — De doctrina Christi, quæ fuit a re- surrectione et apparitione ad discipulos et de promissione sancti Spiritus, de visa Christi assumptione, et de glorioso eius secundo adventu.	43
Cap. II. — Petri concio ad eos quibus notum erat de morte et apostolatu Judæ proditoris; in quo narratur etiam de Mathiæ substitutione, qui per orationem sortitus est apostolatam gratia Dei.	55
Cap. III. — De divini Spiritus sancti superventione die Pentecostes facta super eos qui crediderant, in quo etiam Petri doctrina et prophetis continetur, nempe de passione, resurrectione et assumptione Christi, doneque Spiritus sancti : de fide eorum qui præsentem erant per baptisma, de consensu in communem utilitatem, et ap- positionem credentium.	62
Cap. IV. — De claudia nativitate cura Christi virtute facta, electaque Petri instructione in qua sese demittit, et consilium ad illorum salutem adducit : in quo etiam subdiuturnum pontificum animadversio zelo ejus quod factum erat, et de miraculo decernitur.	79
Cap. V. — De incredulis pontificibus qui jubebant ne in nomine Christi palam loquerentur, et redintegratione apostolorum : de Ecclesiæ gratiarum actione ob fidel apostolorum constantiam : de unanimitate et universali communione credentium. In quo etiam de Anan'a et Sapphira, acerbæque eorum morie, continetur.	98
Cap. VI. — Apostolos carceri injectos angelus Dei nocte eduxit, curam tradens ut ob nullam obstantem pro- hibitionem cessarent a prædicatione Jesu, in quo etiam habetur quod postea pontifices rursum ipsos compre- henderent, postquam jusserunt ne amplius docerent, eos dimiserunt. Gamalielis de apostolis sententia per- suasibilis una cum exemptis nonnullis ac evidentibus pro- bationibus.	111
Cap. VII. — De electione septem diaconorum.	123
Cap. VIII. — Judæorum insurrectio et calumnia adver- sus Stephanum, ejusque concio de Dei erga Abraham testamento, et de duodecim patriarchis : in quo etiam de fame, frumenti emptione ac recognitione filiorum Ja- cob continetur, et de nativitate Mosi, divinaque ad eum apparitione facta in monte Sina, de egressu filiorum Israel, et vituli formatione usque ad tempora Salomonis : de templi edificatione. Confessio supererectis gloriæ Jesu Christi Stephano revelata, in qua lapidatus ipse Step- hanus religiose obdormivit.	123
Cap. IX. — De persecutione Ecclesiæ et sepultura Ste- phani : in quo etiam agitur de Philippo apostolo, qui mul- tos in Samaria curabat.	134
Cap. X. — De Simone Mago qui cum pluribus aliis credi- dit et baptizatus est : in quo etiam agitur de Petri et Jo- annis ad eos legatione, et invocatione sancti Spiritus super eos qui baptizati erant.	153
Cap. XI. — Quod non argento, neque simulatoribus, sed sanctis per fidem Spiritus sancti communicatio datur : in quo etiam ponuntur quæ sunt de simulatione ac oburgatione Simonis.	159
Cap. XII. — Quod sanctorum ac fidelium communi saluti Deus prosperum tribuit successum, sumpto argu- mento ex his quæ circa eunuchum contigerunt.	162
Cap. XIII. — De divina Pauli ad Christi apostolatam vo- catione coelitus facta, in quo etiam agitur de salute et bap- tismate Pauli per Ananiam juxta Dei revelationem. et	

loquendi libertate, ac conversatione erga apostolos per
Barnabam contracta.

Cap. XIV. — De Aneæ paralytico Lyddæ per Petrum
curato : in quo agitur etiam de Tabitha dilecta vidua,
quam Petrus Joppæ per orationem a mortuis excitavit.

Cap. XV. — De Cornelio, quæque angelus ad eum dixit,
et quæ rursum Petro coelitus de gentium vocatione dicta
sunt : in quo narratur, quod transmissus Petrus venerit ad
Cornellium. Repetuntur a Corneli : quæ angelus fuerat
testatus, ipsique Cornelio narraverat. Petri instructio de
Christo, ac Spiritus sancti, super eos qui audiebant, don-
num : et quomodo baptizati fuerint, qui ex gentibus credi-
derant.

Cap. XVI. — Quomodo Petrus deinceps etiam singula eo-
rum quæ acta sunt narrat apostolis adversus ipsum disce-
plantibus. Tunc autem Barnabam miserunt ad fratres qui
erant Antiochiæ.

Cap. XVII. — Prophetia Agabi de generali per orbem fa-
me, et elemosyna collecta apud fratres, qui erant Antio-
chiæ.

Cap. XVIII. — Jacobi apostoli interemptio, in quo narra-
tur Petri ab Herode comprehensio : et quomodo ipsum an-
gelus divino jussu a vinculis liberavit : et Petrus ubi fra-
tribus noctu apparuisset, clam discessit : in quo narratur,
et de ultione custodum, et consequenter de impii Herodis
misera acerbæque perditione.

Cap. XIX. — Legatio Barnabæ et Pauli a divino Spiritu
in Cyprum, quæque in Elyman magum per Christi nomen
operati sunt.

Cap. XX. — Florens Pauli doctrina ducens ad Christum,
tum ex lege, tum postea ex prophetis, historica et evan-
gelica, quæ et collectivæ est et ratiocinativa. De transla-
tione prædicationis ad gentes, eorumque ibidem persecu-
tione ac divisione in Iconium.

Cap. XXI. — Quomodo Iconii Christum prædicaverint :
cumque multi credidissent, persecutionem passi sunt apo-
stoli.

Cap. XXII. — De clauda a nativitate qui Lystri per apo-
stolos curatus est : propter quod dii esse, et furore divino
agitari visi sunt incolis. Ubi postea lapidatur Paulus a Ju-
dæis urbi vicinis.

Cap. XXIII. — Quod non oporteat ex gentibus credentes
circumcidi, juxta decretum ac sententiam apostolorum, in
quo ponitur legatio apostolorum, ad eos qui et gentibus
crediderunt, de his quæ observanda erant. Allectio Pauli
adversus Barnabam propter Marcum.

Cap. XXIV. — De instructione Timothei, et Pauli in Ma-
cedoniam juxta revelationem emissionis, in quo narratur
de fide ac salute ejusdam mulieris Lydiæ : de salute puellæ
habentis spiritum divinatorem, propter quam domini in-
cluserunt Paulum in carcerem. De terræmotu ac miraculo
quod ibi contigit, et quomodo custos carceris cum credi-
disset in ipsa nocte, repente cum universa familia bap-
tizatus est. Quod rogati exierint tunc de carcere apostoli.

Cap. XXV. — De seditione facta Thessalonice ob prædi-
cationem, fugaque Pauli in Beream, et inde in Athenas.

Cap. XXVI. — De scriptura quæ super aram erat Athe-
nis : et de docta Pauli prædicatione ac ipsis pietate.

Cap. XXVII. — De Aquila et Priscilla ac Corinthiorum
incredulitate, Deique, beneplacito, quod Paulo reve-
ratum est secundum providentiam quæ erga illos erat : in quo
etiam agitur de Crispo archisynagogo, qui cum aliis qui-
busdam credidit et baptizatus est : quod seditione Corin-
thi mota Paulus clam discessit, cumque venisset Ephesum
ac disputasset, egressus est : de Apollo viro eloquente ac
fidei.

Cap. XXVIII. — De baptismate et Spiritus sancti dono
per Pauli orationem dato his qui Ephesi crediderant, et
de salute populi : in quo narratur etiam de filiis Scævæ,
et quod non oporteat ad incredulos accedere, eosque qui se
reddiderunt fide indignos : item de confessione credentium,
de mota Ephesi seditione a Demetrio fabro argentario ad-
versus apostolos.

Cap. XXIX. — Circuitus Pauli, in quo etiam narratur mors Eutychi et a morte revocatio per orationem Pauli. Adhortatio ipsis qualem deceat habere Pastorem, ad presbyteros qui erant Ephesi: in quo est et Pauli præternavigatio ab Epheso usque Cæsaream Palestinam.

Cap. XXX. — Agabi prophetia de his quæ futura erant, ut Paulo Jerusalem contingerent.

Cap. XXXI. — Adhortatio Jacobi ad Paulum, eo quod Paulus diceretur non iudicare Hebræos circumcidendos.

Cap. XXXII. — De seditione mota Jerusalem adversus Paulum, et quomodo ipsum tribunus a multitudine eripuerit, in quo etiam narrat ordine Paulus de seipso, suisque ad apostolatam vocatione. De his quæ ad Paulum dixit Ananias, a visione voceque Dei ad eum quondam in templo facta: et cum post hæc ab eis verberandus esset Paulus: ubi se Romanum esse dixisset, liberatus est.

Cap. XXXIII. — De his quæ Paulus descendens in concilium passus est et recte sibi consulens fecit.

Cap. XXXIV. — De insidiis Paulo intentatis a Judæis, et quod Ilysiæ iudicate sint: in quo narratur quod transmissus sit Paulus Cæsaream ad præsidem cum militibus et litteris.

Cap. XXXV. — Tertulli accusatio adversus Paulum, et ipsius ad præsidem defensio.

Cap. XXXVI. — De Felicis dysfunctione Festique successione et Pauli ab eo interrogatione et provocatione.

Cap. XXXVII. — Agrippæ et Bernices adventus, ac interrogationes de rebus quæ Paulum concernebant: in quo etiam narratur Pauli ad ea responsio, de legitimo cultu suo et vocatione ad Evangelium: quod Agrippa dixerit Festo Paulum in nullo Judæos injuria affectisse.

Cap. XXXVIII. — Pauli Romam versus navigatio plurimis maximisque plena periculis: in quo narratur etiam Pauli exhortatio ad eos qui secum erant de spe salutis. Naufragium Pauli, et quo modo incolumes evaserunt in Meliten insulam, quæve miracula Paulus in ea operatus sit.

Cap. XXXIX. — Quomodo a Melite Romam pervenit Paulus.

Cap. XL. — Scita Pauli concio ad Judæos qui Romæ degabant.

COMMENTARIUM IN EPISTOLAS PAULI.

Narratio de divo Paulo apostolo. 507
Prologus Euthali diaconi. 507
Peregrinatio Pauli apostoli. 511
Martyrium Pauli apostoli. 515
Argumentum Epistolæ ad Romanos. 518
Scholium. 522

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

Caput primum. — Evangelica doctrina de his qui extra Christi gratiam vivunt, et de his qui in gratia: et de spe spiritualique conversatione. 525

Cap. II. — De judicio quod fertur adversus gentes non servantes ea quæ a natura sunt. 539

Cap. III. — De judicio quod fertur adversus Israelitas legalia non servantes. 554

Cap. IV. — De Israelitarum prærogativa, qui promissionem consecuti sunt. 567

Cap. V. — De gratia qua sola homines justificantur, nullum discernendo genus, sed Dei dona juxta Abraham typum æqualiter honorantur. 578

Cap. VI. — De reposita spe. 406

Cap. VII. — Quomodo nos introduxerit ad salutem Jesus Christus factus homo pro terrigena Adam qui ab initio ceciderat. 415

Cap. VIII. — De bonorum operum actione quæ fidem debent comitari. 430

Cap. IX. — Repetitio de vita quæ est in charitate. 416

Cap. X. — De condemnatione quæ propter peccatum erat sub lege. 447

Cap. XI. — De affectibus humanæ naturæ, quæ impossibilem reddunt conformitatem ad legem. 462

Cap. XII. — De permutatione naturalium affectuum per conformitatem ad Spiritum. 470

Cap. XIII. — Repetitio de gratia Dei, quæ sanctis reposita est. 482

Cap. XIV. — De amore qui Christo debetur. 493

Cap. XV. — De causa abjectorum Israelitarum, ac verorum vocatione qui cum gentibus introducti sunt. 498

Cap. XVI. — Quando juxta incredulitatem fuit casus Judæorum per scientiam erroneam, et prædicationem, quæ illis non conveniebat. 526

Cap. XVII. — De scopo secundum quem ejecti sunt ut post modum reverterentur imitatione gentium honoratum, hoc est, fidelium, quæ in fide convenerunt. 538

Cap. XVIII. — Adhortatio ad virtutem quæ erga Deum est et homines. 539

Cap. XIX. — De imitatione clementiæ Christi. 610

Cap. XX. — De ministerio ipsius Pauli in partibus Orientis et Occidentis. 618

Argumentum prioris ad Corinthios Epistolæ. 635

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM I AD CORINTHIOS. 639

Proœmium. 639

Caput primum. — Quod non oporteat a se invicem dissidere ob amorem gloriæ quæ de humana est aspirantia. 643

Cap. II. — Adversus stupra et scortationes ac eos qui cum his participant. 698

Cap. III. — Quod non oporteat habere lites ac iudicia. 703

Cap. IV. — De nuptiis et viduitate, ac cælibatu. 723

Cap. V. — De diversitate ciborum, et abstinencia a cultu dæmonum. 716

Cap. VI. — De dissidio virorum ac mulierum in precationibus et prophetiis. 794

Cap. VII. — De communicatione, quæ Dei cultores deceat, et non sit ad ingurgitationem. 802

Cap. VIII. — De varietate donorum eorumque dispensatione. 811

Cap. IX. — De universali corporum resurrectione. 839

Argumentum posterioris Pauli ad Corinthios Epistolæ. 906

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM II AD CORINTHIOS. 910

Caput primum. — Gratiarum actio de divino auxilio, in quo ait se fuisse confusum. 910

Cap. II. — De dilectione quæ erga ipsos habebat: et quod pepercerit ne eos contristaret, quamquam dolore afficiens, utilitatem afferret; veluti in eo qui ob struprum objurgatus fuerat, cui etiam ignoscit. 923

Cap. III. — De utilitate per ipsum præstita his qui idonei essent, per quam etiam commendari se dicit. 939

Cap. IV. — De ministro secundum Spiritum, et gloria magis divina quam ea quæ secundum legem erat. 947

Cap. V. — De divina gloria et consequenti vita, quod a sanctis cognoscatur. 953

Cap. VI. — De infirmitate juxta corpus et corporis dispositione plenaque resurrectione. 965

Cap. VII. — De Pauli erga Deum amore ac fraterna secundum Deum dilectione. 974

Cap. VIII. — De commendatione obedientiæ Corinthiorum et dilectione Paulum exhalante. 991

Cap. IX. — Exhortatio ad uberiores pecuniarum contributionem in sanctos, et de eorum honore qui ad hoc proficiscerentur. 1006

Cap. X. — Propriorum narratio laborum et propositi ac gratiæ quæ in ipso erant, ne assentiretur fucatis Corinthiis. 1037

Argumentum Epistolæ ad Galatas. 1090

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD GALATAS. 1091

Proœmium. 1091

Caput primum. — Narratio de seipso quomodo per revelationem a Judaismo transmigraverit. 1095

Cap. II. — De productione apostolorum in testes pro vita quæ est per fidem. 1102

Cap. III. — De altercatione adversus Cepham de salute in fide sita et non in lege. 1110

Cap. IV. — Quod per fidem fuerit sanctificatio, et non per legem. 1118

Cap. V. — Quod Abraham ex fide justificatur sit in nostri typum. 1122

Cap. VI. — Quod lex non justificet, sed arguat; et maledictionem addat, quam solvit Christus. 1123

Cap. VII. — Quod non ex lege sint bona, sed ex promissione: lex vero præparativa sit per redargutionem. 1125

Cap. VIII. — Quod hi qui in lege erant, fuerint creaturae obnoxii. 1134

Cap. IX. — Quod eos, qui per naturalem Abraham uxorem filiumque legitimum figurati fuerunt, non oportet legi servire. 1143

Cap. X. — Quod nostri vocatio subiecta non sit circumcisioni ac legi propter Christi passionem. 1150

Cap. XI. — Subscriptio libertatis, quæ est juxta spiritum. 1154

Cap. XII. — Aversio ab his qui trahunt ad circumcisionem, et exhortatio ad novam vitam quæ sub spiritu degitur. 1162

Argumentum Epistolæ ad Ephesios. 1166

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD EPHESIOS.

- Caput primum. — De nostri per Dominum electione, introductione ac perfectione. 1170
 Cap. II. — Precatio pro cognitione bonorum erga nos per Christum inductorum. 1179
 Cap. III. — De gentium ac Judaeorum familiaritate erga Deum per Christum ob spem secundum gratiam. 1186
 Cap. IV. — De data sibi divina sapientia ad gentium illuminationem et demonum consulationem. 1199
 Cap. V. — Precatio pro Ecclesia ad potentiam et charitatem Dei. 1207
 Cap. VI. — Exhortatio pro charitate unitiva, quamvis dona dividantur ad communem utilitatem. 1214
 Cap. VII. — De prudentia ac iustitia, quae nos Deo conformes reddit. 1223
 Cap. VIII. — Quod vivere debeant decenti modo iuxta sanctificationem, arguentes vitia operibus non sermonibus, repleti spiritu per psalmos, non vino. 1235
 Cap. IX. — Descriptio munerum priorum tam his

- qui gubernantur quam qui gubernant secundum Christum. 1242
 Cap. X. — De potentia quae secundum Christum est, per modum et habitum armorum. 1250
 Argumentum Epistolae ad Philippenses. 1255
 COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES. 1259
 Prooemium. 1259
 Caput primum. — Gratiarum actio pro Philippensium virtute, et oratio pro perfectione. 1259
 Cap. II. — Narratio suae in certamine conversationis, promptique animi. 1266
 Cap. III. — Exhortatio ad conversationem secundum Deum vitamque divinam. 1275
 Cap. IV. — De Timotheo et Epaphrodito, quos misit ad filios. 1291
 Cap. V. — De spirituali vita, quae non degitur tanquam in carne, quae est imitatio mortis Christi. 1296
 Cap. VI. — Propriae ad quosdam exhortationes et communes ad omnes. 1314

FINIS TOMI CENTESIMI DECIMI OCTAVI.

